DISSERTATIO VIGESIMA OCTAVA DE

WENCESLAO, FRIDERICO BRVNSVICENSI, RVPERTO PALATINO.

RESPONDENTE

HERMANNO BERNHARDO PATRICK

TRARBACO-SPANHEIMENSI.

§. I. VVenceslai natiuitas. §. II. Mores ipsius efferati. §. III. Multa ipso imperante latrocinia. §. IV. VVenceslaus in schismate Papali Vrbanum VI. adprobat. §. V. Societates & fœdera Germaniæ sub VVenceslao. Prœlium cum VVürtenbergicis ad VVilam. §. VI. B. Leopoldi Austriaci cum Heluetis, & prœlium Sempachiense. §. VII. VVenceslaus frustra in Germaniam inuitatur. §. VIII. VVenceslaus securitati suæ prospiciens, diuersas arces condit. §. IX. A Bohemis captiuitati mandatur, sed a Susanna ambubaia liberatur. §. X. in Germania interim Rupertus Palatinus constituitur Vicarius. §. XI. VVenceslaus altera vice captiuus Viennam ducitur, sed tenue liberatur. §. XII. Galeatium constituit Ducem Mediolanensem. §. XIII. Electores contra VVenceslaum confœderationes ineunt: hic Comitia Noribergam indicit. §. XIV. VVenceslaus post varios conuentus ab Imperio deponitur. §. XV. Leges & constitutiones VVenceslai ciuiles. §. XVI. VVenceslaus moritur. §. XVII. Vxores VVenceslai. §. XVIII. Fridericus ad Imperium destinatus, in reditu occiditur. §. XIX. Rupertus Palatinus eligitur, multis tamen VVenceslao, aliis Iodoco fauentibus. §. XX. Rupertus Francofurtum, pro more per sex hebdomadas tres dies obsessum, solenniter intrat: Coloniæ dum Aquisgranenses ipsum recipere nollent, coronatur. §. XXI. Bellum Mediolanense & Italicum. §. XXII. Concilium Pisanum & schisma Papale institutum. §. XXIII. Constitutiones Ruperti Ciuiles. §. XXIV. More & familia Ruperti.

§. I.

Mortuo Carolo, succeßit filius ipsius Wenceslaus, ex Anna, Rudolphi Palatini filia, Martio mense 1361. natus. * In Dominica Misericordias Domini Noribergæ baptizatus, aquam baptismalem infans lotio suo respersit. ** Addunt nonnulli, matrem in puerperio fuisse extinctam, ædem parochialem ad S.Sebaldum, cum aqua pro baptismate fieret, conflagratam.*** Nondum bimulus alui fimo ipsam aram, in qua coronabatur, coinquinauit: vtrumque peritiores inter prodigia retulere. **** Hic viuo adhuc patre a.1376.in Romanorum Regem fuit electus, post Aquisgrani coronatus.*****

* Vide supra §. *XXII.* comprobat hunc natiuitatis annum Aeneas Syluius, qui ipsum anno ætatis LVII. dicit esse defunctum, quod factum *a.* 1418. Cuspinianus *p.* 388. Male igitur Alb. Argent. ad a. 1350. p. 155. *natus est autem iisdem diebus, Caroli Regi, in Bohemia, ex noua vxore, filia Rudolphi Ducis Bauariæ, filius, VVenceslaus ex proauo nominatus.*

** Dubrauius *lib. XXIII. ineunte.*

*** Dubrauius *lib. XXII. p.* 588. & *lib. XXIII. ineunte.* Cuspinianus p. 388. *Norinbergæ natus, anno redemptionis millesimo trecentesimo sexagesimo primo, Septembris vicesimo octauo die: matrem suam partu interficiens, & baptisma primo ingressu fœdans ac coinquinans:* Lehmann *lib. VII. c. LIX.*

**** Du-

**** Dubrauius c. l. qui tamen addit: *portendi per hæc dicentes, futuram, quæ sub hoc Rege euenit, Sacrorum fontium, altariumque contaminationem & violationem.* Cuspinianus c. l.

***** *Diss. super. §. XXIX.*

§. II.

Sanguinarius Princeps erat,* desidia corruptus, præsenti rerum statu contentus, neque præterita corrigere, neque futura curauit præcauere. Erat enim voluptatum sequax, fugiens laboris, vini quam regni curiosior.** Licet etiam non desint, qui ipsum ob odium Cleri atque Hussi protectionem, apud Scriptores, potissimum Clericos male audire dicant. ***

* Dubrauius lib. XXIII. p. 606. *adeo natura ferus & sanguinarius, vt assiduum penes se Carnificem haberet, quem vulgari vocabulo compatrem familiariter appellabat, quia filium eius de fonte sacro leuauit: & tam proximum sibi adhibuit, vt aliquoties vno eodemque equo secum vehi illum passus fuerit, desilientemque rapi ad pœnas, quos iusserat, spectauerit.* Optime vero hanc istius crudelitatem declarat Auctor M. Chronici Belgici p. 326. dicens: *Rex VVenceslaus nihil dignum memoria gessit. Sed Neronianæ crudelitatis sectator esse studuit. Multos etiam viros solemnes sine caussa occidit: plures cruciatibus exquisitis puniuit, nonnullos propria manu ludibrii caussa peremit. Contra subiectos in regno Bohemiæ nimia tyrannide vsus est.* Et paullo post: *fuit etiam bina vice veneno (nescitur per quem) intoxicatus, sed gratia Dei & ope medicorum illico curatus. Nihilominus propter caloris & siccitatis ardorem, quem propter toxicum in corpore continuo sentiebat, semper appetebat bibere & bibit de facto aliquando sobrie ad lætitiam, aliquando excessiue ad ebrietatem. Quando vero ad lætitiam & sobrie bibit, tunc fuit optimæ conuersationis, prudens & discretus in Principes, Comites, Barones & oratores siue nuncios Regum & Principum ad ipsum venientes honorifice, sicut regalem decet magnificentiam, acceptauit, benigne audiuit, & gratiose pertractauit,* id quod pluribus deinde illustrat exemplis. Pergit demum: *quando vero Rex VVenzelaus bibit excessiue & ad ebrietatem, incurrebat in furiam, & fuit tunc multum peruersus & periculosus, & dicitur quadam vice coquum suum, qui ad voluntatem suam seu secundum appetitum suum, cibos non parauerat, ad veru ligatum assari iussisse. Item quodam tempore ad experiendum quid decapitandi sub tempore executionis cogitarent, accersiuisse spiculatorem, cuius compater fuit, & flexis genibus, oculisque suis velatis præcepisse, vt se decollaret, & quia spiculator ense nudo dissimulans, ipse cum platto in collum percussisset, surrexisse Regem & dixisse spiculatori, vt poneret se super genua, quem sic velatis oculis tunc decollauit. Accidit etiam quodam tempore dum Rex causa venationis ad nemus pergeret, & monachum in via reperiret, vt statim a mangone suo balistam peteret, qua tensa & ex pharetra (quam semper ad latus suum ferebat) sagitta extracta, monachum sic sagitta percussit, vt inde mortem obiret: dicens astantibus se feram singularem sagitasse, quibus dicentibus non feram, sed monachum, respondit, monachum esse & manere debere in suo claustro, non in sylua, vbi esset habitatio & conuersatio ferarum. Audiui etiam dici de eo cum quadam vice videret ad parietem scriptum (VVenzelaus alter Nero) statim accepta creta manu propria adiunxisse hæc verba (si non fui, adhuc ero.) Dicitur etiam præter magnos & maiores canes, maximos maxime desiderasse, & pro illis habendis, ad diuersas mundi regiones suos nuncios destinare consueuisse: quorum inter eosdem maximum in cubili suo & lecto proprio de nocte ad pedes suos secum dormire seu iacere voluerit: eoque modo factum, vt quadam nocte cum Regina (filia Alberti Ducis Bauariæ, & Comitis Hannoniæ, Hollandiæ & Zelandiæ) vrinæ caussa de lecto regis surgere seu vasculum in quod vrinam reddere consueuit, capere conaretur, maximus canis mox ipsam per guttur arripiens suffocaret. Alii dicunt prædictorum magnorum canum vnum, qui furiam incurrebat, reginam momordisse,*

dixisse, & inde illam mortuam. Qua ratione Reginæ Confessorem confessionis secreta ipsi reuelare recusantem merserit, & in ripa Muldauiæ balneum fraudulentum extrui fecerit, docet Dubrauius *lib. XXIII. p.* 606. Sic etiam Neronianam crudelitatem ipsi tribuit Gob. Persona *at. VI. c. LXX.*

** Verba sunt Aeneæ Sylui *Hist. Bohem. c. XXXIV.* Dubrauius *lib. XXIII. p.* 606. *Cura externa de animo posita, eo desidiæ & inertiæ maior atque libido intemperantior ipsum inuasit, sic, vt ne a fœdis quidem lustris, nedum a thoris alienis abstineret.* Cuspinianus *p.* 388. Iac. von Königshoven *Elsass. Chronic c. II. p.* 241. *dirre VVentzeslaus ist gar ein mutwillig man gewesen der allen mutwillen und bosheit getriben hat: alle die wisheit und gute lere die in sin vater leret die hielt er keins.* Rigidum ipsius censorem agit Cuspinianus p. 389. dicens: *dignum profecto, qui non diademata in capite, sed laqueum in collo gestaret. Nec inter Reges vel Romanos, vel Bohemos, sed inter histriones vel potius porcos enumerandus.*

*** Auentinus equidem lib. VII. c. XXII. dicit: *Imperatori Carolo quarto sagacissimo, atque cordatissimo principi, dispar filius VVentzeslaus, ineptus, probrosus, sæuitia & ignauia infamis successit, in latebris Hercyniæ veluti serpens delituit, nec vnquam cæteros Germaniæ, Imperiique fines adire sibi permisit. Canem ferocissimum, atque carnificem, quem lustricum patrem vocabat, comites eius semper fuisse, & quemcunque ille indice denotasset, absque cunctatione inuasisse, atque eundem dum deambulantem præcederet, obuiam quemque corripere, ac distento sago impositum, in sublime iactare solitum, narrat Ioannes archimysta Mogontinus in oratione, quam aduersus illum in celebri conuentu fecit. Complura de eo alia scelera referuntur, quæ ego falsa, atque conficta (ita sunt ingenia hominum) ab inimicis esse reor.* Sequitur illum Thomasius, qui Gothofredi de Iena Diss. XVII. & XVIII. quæstionem nonam adiicit *cur Imperator VVenceslaus, Princeps non optimus quidem, sed tamen nec etiam malus, communiter tam male audiat?* vbi ex Lehmanno potissimum demonstrare conatur, ipsum, ob irreuerentes & rebelles Bohemos remedia seuera adhibuisse, ideo tamen minime crudelem esse adpellandum, quin potius multa clementiæ signa æque ediderit. Immo, multa ipsi a clero fuisse adficta, eo quod Husso faueret. Concludit tandem: *si ad martyrium sufficeret, quod quis iniusta propter veram religionem pateretur, martyr esset VVenceslaus.* Non diffiteor equidem, ipsi vitio verti, quod Hussitis fauerit, facile etiam hoc concedo, multa ipsi in peiorem partem fuisse versa. Verum quis excusabit nimiam seueritatem immo crudelitatem ante iam memoratam, & quis libidinem ipsius & vini adpetitum? quis Imperii negligentiam?

§. III.

Hic igitur Wenceslaus, postquam a. 1378. regimen in Bohemos susceepisset, initio statim adeo dissolute illud fuit auspicatus, vt nullam neque legum neque iudiciorum curam haberet. Ex hoc velut iustitio, & impunitate facinorum inde consequente, latrocinia & rapinæ, rursus per vias publicas cooriri cœpta, magno commerciorum detrimento, maleficiis hisce nobilitate quoque obnoxia. Aduersus hanc nobilitatem, velut e sopore a suis excitatus, manum militarem colligit, tresque illorum arces euertit.*

* Dubrauius *lib. XXIII. p.* 602.

§. IV.

Magnum ista ætate schisma erat Papale. Postquam enim Gregorius XI. a. 1376. sedem suam Aucnione Romam transtulisset, * atque a. 1378.

effet defunctus, Romani Vrbanum VI. eligebant, Galli Clementem VJ.** Celebratis igitur a. 1379. comitiis Francofurtensibus, Vrbani VI. causa examinata coram Wenceslao ab Imperii Episcopis adprobatur. *** In iisdem Comitiis ad querelam mercatorum telonia, quæ Dusseldorpi Carolus pater Wilhelmo Montensi & Ruberto Engelberto Marcano promiserat, abrogat.****Abhinc, ob pestem Pragæ grassantem Aquisgrani sedens ***** Wenceslaus, Pillero, Cardinale Rauennate in medium consulente, Vrbani VI. partes vna cum Electoribus & Germaniæ Proceribus denuo fuit amplexus. ******

* Trithemius *ad a.* 1376.

** Trithemius *ad a.* 1378.

*** Gob. Persona *at. VII. c. LXXV.* & ex Actis Schatenius *Ann. Paderb. lib. XIV. p.* 406.

**** Schaten. *Ann. Paderborn. lib. XIV. p.* 406.

***** Trithemius ad a. 1380. *eodem anno pestilentia magna Bohemiam grauiter afflixit, cuius occasione VVenceslaus Rex de Regno Bohemorum cum Pileo Cardinali Vrbani Papæ Legato venit Moguntiam: inde nauigio per Rhenum descendit rursus ad Coloniam, & exinde ad Aquasgrani palatium Regni Teutbonicorum principale & antiquissimum, sedem suam ibidem posuit, diutiusque remansit.*

****** Mutius *lib. XXVI. p.* 258. M. Chr. Belg. *p.* 320. Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVI. p.* 1022. Brower *Ann. Treuir. lib. XVIII. p.* 250. Schaten. *lib. XIV. p.* 409.

§. V.

Præcipue notari meretur Fœdus illud Rheni atque Sueuiæ Ciuitatum a. 1381. ipsius auctoritate contra Sueuiæ atque Bauariæ Duces potissimum erectum, ad ipsorum potentiam potissimum infirmandam. † Ansam dabat Principum suspicio contra arctas Ciuitatum confœderationes, * quibus multæ etiam Ciuitates accedebant municipales, quæ exinde Dominorum se potestati subducere conabantur. **Nec minor caussa erat, quod Ciuitates opibus crescerent, multi e contrario ex nobilitate bona pro pecuniis oppignorauissent, atque cum censuum solutionem differrent, obstagii iure ciuitatibus aliisque modis premerentur, ideoque onerum excussio quærebatur, ac de iniuriis quas paterentur vtrinque, erant querelæ.*** Accedebat bellum Sueuiæ Ciuitatum, quod de Aduocatia cum Eberhardo Würtenbergico Comite gerebant.**** Anno 1379. equidem pleræque Sueuiæ Ciuitates cum Ruperto Seniore & Iuniore, Ottone, Stephano, Friderico, Iohanne & Ruperto Rheni Palatinis & Bauariæ Ducibus, & Bernhardo, Marchione Badensi, tutorio nomine fratris Rudolphi in quinque annos contraxerunt. ***** Fœdus primum inierant Moguntia, Argentoratum, Wormatia, Spira, Francofurtum, Hagenouia, & Weissenburgum, cui postmodum XLI. Sueuiæ Ciuitates accesserunt. Primo quidem aliqui Princi-

pes

pes fuerunt excepti. ****** Postea contra Bauariæ Duces & quosdam alios Principes, quos sibi senserunt contrarios, Liga facta fuit, ita, vt Pilgrinum Saltzburgensem Episcopum & quosdam alios Episcopos sequerentur: octo namque millia pugnatorum manum validam breui adunantes igne & ferro hostibus suis multa intulere dispendia, Regnumque a latronibus, & violentis raptoribus aliquamdiu purgatum reddiderunt. ******* Circa eadem tempora a. 1379. in Wetterauico tractu originem cepit societas Leonina, ******** Nobilitas vero Rhenana & Sueuiæ S. Georgii & S. Wilhelmi sodalitatem iniit. † Hæ sodalitates a. 1382. in commune fœdus inuicem coaluerunt. †† Eodem tempore inualuit Cornutorum Societas, quibus a. 1382. Wetzlariensis Ciuitas accessit. ††† Renouata hæc fœderis societas, dum Ratisbona, Gelnhusa, aliæque Ciuitates accederent. †††† Tandem vero Wenceslaus sibi hoc fœdere prospicere volens, auctor fuit, vt etiam Principes a. 1384. certis legibus in hoc fœdus reciperentur, id quod a. 1385. ad triennium fuit prorogatum. ††††† Ipsæ vero Ciuitates fœdus suum Constantiæ a. 1385. denuo renouarunt, cui etiam Heluetiæ Ciuitates accesserunt, Tigurum, Solodurium, Berna, Lucerna, Tugium. †††††† Ast, mutuum fœdus inter Principes & Ciuitates Sueuiæ, Franconiæ & Bauariæ Mergentheimi a. 1387. denuo fuit prorogatum, in eodemque Wenceslaus comprehensus. ††††††† A. 1388. fœderatæ Ciuitates Comitibus de Würtenberg iterum bellum indixerunt, & cum quatuor militum millibus terras Würtenbergenses inuadebant, omnia ferro & incendio deuastantes, sed in die Dominica ante festum S. Bartholomæi ad oppidum Wila congressione facta, victi fuerunt, plerisque aut cæsis aut factis captiuis. †††††††† Moguntinenses etiam, Spirenses & Wormatienses terras Comitis Palatini ingressi, haut procul a Wormatia victi fuerunt. ††††††††† Ab isto tempore confusæ fuerunt ciuitates. Postquam enim in diuersis conflictibus attritæ fuissent, horum milites etiam rapinas exercere inciperent, ipsarum confœderatio Principum potestate fuit dissipata. * Wenceslaus primum Sueuiæ Ciuitatibus tutelam fuit pollicitus, ** post in Principum partes concessit. Hi viciniora oppida obsidione cinxerunt, multis calamitatibus Ciues afficientes. Vnde confœderatio Ciuitatum fuit dissipata, Principesque cum Ciuitatum detrimento facti fuerunt potentiores, nec nisi multa pecunia data, pacem a Principibus impetrarunt. *** Tandem celebratis a. 1389. Egræ Comitiis, Wenceslaus hæc fœdera tanquam illicita reprobauit, Amnestiam & pacem publicam pronuntiauit, cui Ciuitates vt subscriberent, fuerunt adactæ. ****

 † Hoc

† Hoc satis aperte testatur Trithemius Chr. Hirsaug. ad. a. 1380. dicens. *sunt, qui scribunt, VVenceslaum Regem occultum huius Ligæ ciuium fuisse auctorem, vtpote qui potestatem Theutonicorum Principum semper habuerit suspectam, quam tali modo sperauerit infirmandam.*

* Dictum de iisdem *diss. supra §. XVII. XXI. XXVI. XXXI.*

** Trithemius ad a. 1366. *non solum regni ciues, sed alii, qui proprios habebant principes, contra voluntatem Dominorum suorum in societatem huius confœderationis, & liga passim admittebantur, & propterea citius fuit dissipata.*

*** Hanc rationem habet Crusius *lib. V. p. III. c. IX.*

**** *Vid. diss. super. §. XVII. & XXXI.*

***** Extant hæ tabulæ apud Dattium *lib. I. c. VI. n. 39.*

****** Tabulas Lehmannus exhibet lib. VII. c. LXVI. sub dato: *Spire, da man zalte von Christus geburte, drizesenhundert und eins und actzig Iar, in der mitle VVochen vor unser Frawen Clibeltag den man nennet Annuntiatio in der Fasten.* Sequuntur tabulæ extensionis fœderis ad Ciuitates Sueuiæ, sub dato *Spire des nechsten Montags vor Sanct Iohans Tag genant Natiuitatis Iohannis Baptistæ*, in quibus quidam Principes & Comites excipiuntur. Postea vero huius exceptionis declaratio facta fuit vt fœdus etiam contra illos valeret, si vrbes confœderatas inuaderent, quam Dattius exhibet *lib. I. c. VIII. n. 10. sqq.*

******* Trithemius *ad a.* 1380. Lehmann *lib. VII. c. LXVI.* Crusius *Ann. Suev. lib. V. p. III. c. XIII.*

******** B. Hertzog *Elsass. Chronic. lib. II. p.* 68. de Wenceslao agens, addit: *bey dieses Keysers Zeiten erhuben sich viel Gesellschafften und Bündnüssen, damieden im Landt in der VVederaw, deren eine wurde genant der Lewen Gesellschafft.* Inde recenset socios & capita fœderis.

† Crusius lib. V. p. III. c. XIII. *nobilitas hos vsurpari talibus temporibus cœpisse vt adiunctis sibi Rhenanis, Sodalitates inter se facerent, vt S. Georgii, S. VVilhelmi. Alii belluæ alicuius, vt Leonis, vt Pantheræ. Quisque insigne Societatis suæ in veste gerebat, ex argento, aut auro: vt Leonem, Pantheram, aut aliud Episcopum Argentinensem venisse in Societatem Leonis. Idcirco contra Nobilitatem & Episcopatus Rhenanos etiam Ciuitates fœdus iniisse, Argentinam, Selestadium, Echanheimium, Hagenoam, VVisseburgum, Spiram, VVormatiam, Moguntiam, Francofurdiam & alias: sicut & Sueuicarum cum eis Ciuitatum fuerit fœdus. Nec tamen diu mansisse illas Nobilitatis Sodalitates.*

†† Dattius *lib. I. c. VII. n.* 1.

††† Datt. *lib. I. c. VII. n.* 15. & *lib. I. c. VIII. n.* 13.

†††† Trithemius ad a. 1388. *omnium istorum causa malorum fuit VVenceslaus Rex, qui cum inordinatissimæ esset vitæ, & plura in Regnum committeret mala, timens ne deponeretur a Regno, Ligam & confœderationem & bella Ciuibus contra Principes persuasit & induxit. Multis promisit multa, sed omnes in tribulatione dimisit.*

††††† Tabulas fœderis primus exhibet Dattius *lib. I. c. VIII. n.* 19.

†††††† Huius fœderis tabulæ extant apud Lehmannum *lib. VII. c. LXVII.*

††††††† Lehmann *lib. VII. c. LXVIII.* Goldastus equidem ex diuisione Sociorum in certas classes, quandam diuisionem in Circulos exinde voluit elicere, quem tamen ideo notauit Dattius *lib. I. c. VIII. n.* 34. dicens, iam in fœdere de a. 1384. diuisionem in certas classes fuisse factam.

†††††††† Hoc late narrat Trithemius *ad a.* 1388.

††††††††† Trithemius *c. l.* Lehmann. *lib. VII. c. LXIX.*

* Trit-

* Trithemius Chr. Hirs. ad a. 1380. *deinde post annos ferme quinque cum natumm luporum cæpissent induere canes, & qui latrones debuerunt persequi, didicissent imitari, in Vnum conspirantes multi Principes magnum armatorum produxerunt exercitum, & confœderatis ciuibus bellum indixerunt. Quibus multa intulere damna, ipsamque Ligam penitus in nihilum redegerunt. Archiepiscopus quoque Salzburgensium Pilgrinus Treugarum tempore captus fuit. Castrum Hohensolms a ciuibus captum & igne submisso funditus destructum: multa quoque munitiones nobilium, latronum, raptorum atque prædonum per ciues regni tunc funditus destructa sunt. Felix quidem & satis fortunatum confœderationis sua habuerunt exordium, & omnibus in circuitu raptoribus magnum incussère timorem: Verum postquam & eorum milites conducititii legem æquitatis violare cæpissent, occultaque primum, & exinde manifestas etiam de pauperibus exercere rapinas, & ipsi Principum ciues atque subiectos in rebellionem solicitare dominorum, confœderatio eorum diutius permanere non potuit, sed potentia Principum citius dissipata fuit.*

** Extat diploma ipsius apud Dattium *lib. I. c. IX. n. 13.*

*** Trithemius c. l. *his iam turpiter victi Ciues Regni a Principibus, iam deinceps bellum eis inditere publicum non audebant, sed humiliati & confusi temeritatis sua pœnas sero tandem intellexerunt. Ex eo namque tempore, non dubium dissimulatione Principum, tot Ciues ex Militarium ordine hostes vel aduersarios habuerunt, vt portas Ciuitatum & oppidorum egredi tuto nulli penitus liceret. Vnde liga seu confœderatio eorum fuit iterum dissipata, nec pacem inuenire potuerunt, quousque animos Principum multis pecuniis datis sibi conciliassent.* Et paullo post: *hoc ipso anno Gerardus ex Comitibus de Schwarzenburg Episcopus Herbipolensis Ecclesia, & Orientalium Dux Francorum, auxilio Lamberti Babenbergensis Episcopi, & Ioannis Burggrauii Norinbergensis oppidum Regni VVinsheim obsidione cinxit, quod tandem expugnans in suam potestatem accepit. Verum quia ad ius Regni pertinet, nec alium habet Dominum, quam solum Regem Germanorum, coactus fuit postea cedere, & oppidum ipsum resignare. Postea memoratus Episcopus obsedit etiam Schweinfurt oppidum Regni, & oppidanos in abnegationem Liga cum Ciuitatibus contracta iurare compulit; simili de causa, & plures alii Principes viciniora sibi oppida Regni obsidione cinxerunt, multis & variis Ciues calamitatibus & incommodis afficientes.* Hist. Landgr. Thur. c. CXXX. *anno Dom. M CCC. LXXXVIII. ciuitates imperiales in Rheno, in Sueuia, in Bauaria, in Franconia, ad inuicem conspirabant, facientes vnam ligam numero LXX, contra principes & dominos terrarum, & terras dominorum, qui aliquando eos offenderunt. Et intruerunt cum magna multitudine populi, eas rapinis & incendiis deuastantes; neque religiosis aut locis consecratis parcentes; sed de ea violatis calices & alia sacra inde auferentes. Propter quorum excessus nimios principes & domini commoti Dei adiutorio, quilibet dominus & princeps ciuitates vicinas sibi, infestabat supra modum, & illas ciuitates omnes humiliauerunt, & ligam dimittere compulerunt, & libertates quas domini & progenitores eorum aliquando ciuitatibus vendiderunt, perpetue & conditionaliter restituerunt sine pecuniis, imo pecunias dominis addiderunt.*

**** Has tabulas Egranas integras exhibuit Dattius lib. I. c. IX. n. 51. ex quo integram etiam harum Societatum, Confœderationum & pacis factæ petimus historiam, ex documentis publicis illustratam.

§. VI.

Inter has Ciuitatum turbas, bellum inter Austriacos atque Heluetos continuabatur, istis confœderatos ad obsequium reducere conantibus. Leo.

Leopoldo fauebant Marchiones Hochbergenses, plerique Comites ad Rhenum superiorem, vna cum equitum multitudine. Syluanis ad Sempachium castra locantibus, obuiam cum suis iuit Leopoldus, verum die IX. Iulii 1386. ab iisdem cum equitibus cæsus fuit, * atque cum iisdem in Königsfeldensi Monasterio sepultus. **

* Gob. Persona æt. VI. c. LXXXI. *eodem tempore Lippoldus dux Austriæ occidentalis cum magno exercitu intrauit fines Suicerorum, qui bellum contra eum inierunt, & ipse Dux qui Dn. Papæ aduersabatur, cum toto exercitu suo, vix vno euadente, deletus est. Et propter hoc frater eius Albertus Dux Austriæ orientalis, multis congregatis principibus profectionem fecit contra Suiceros, sed priusquam procederetur ad bellum, treugæ factæ sunt inter eos, & principes ad propria redierunt.* Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 119. Fugger *lib. III. c. XI.*

** Gerh. a Roo & Fuggerus horum, qui in dicto prœlio occubuerunt, atque in monasterio Königsfeldensi fuerunt sepulti, longum Catalogum nectunt.

§. VII.

Dum inter hæc mala Wenceslaus tempus otio & luxu in Bohemia tereret, mittebantur a Principibus legati, quiipsum in Germaniam inuitarent, quibus respondit: se quæ peragenda sibi in Germania fuerant, pridem omnia negotia confecisse, Regno Romanorum legitime ibi inito, nec in præsens videre superesse quicquam, quod e re sua agat. Si quis Princeps sit, qui opera sua indigeat, ad Regem suum potius istos venire debere. Sic ipse Principes contemnens, ab ipsis fuit contemptus. *

* Dubrauius *lib. XXIII. p.* 604. Goldastus *Reichs-Satzungen p. II. p.* 67.

§. VIII.

Dum autem crudelitate & socordia sua apud Bohemos pergeret, & Proceres non solum, sed populum contra se concitatum esse sentiens, sibi metuere cœpit Wenceslaus. Nulli interim Ordini satis fidens, & nunc Bohemos Germanis, nunc rursus Germanos Bohemis anteferens, Pragæ præsertim, in qua paucos in senatu Bohemos reliquit. Ac postremo nec arci Vicegradensi salutem suam valde credere voluit, perturbatus tumultu a plebe contra Iudæos excitato, quem Rex cum omnibus suis nullo modo potuit sedare. Seorsum igitur a Praga spatio vnius milliaris, nouam sibi arcem vocabulo Cunratice bene firmam ædificauit, ad quam in quouis metu, tanquam ad asylum posset excurrere. *

* Dubrauius *lib. XXIII. p.* 606.

§. IX.

Cæde recenti irritati, qua pridie duos Ciues Pragenses, & duos ex Procerum ordine, Girossium & Hroskam occidi gladio iusserat, ipsum die Stanislai 1393. in Cœnobio Berauneusi, quo in Monachorum vitam inquisiturus secesserat, capiunt, & in custodiam ducunt Pragam, vbi per XV. heb-

hebdomadas in carcere squalido in quem supplicio afficiendi passim coniiciebantur, Schpincka dicto, delituit. Exoratus tamen Senatus Pragensis multis Regis precibus, ipsi ad abluendas sordes concessit, vt in publicum duceretur ad Muldauiam in veteri Praga balneum, ministeria ipsi obeunte Susanna, ambubaia. Postquam diutius balnei calore fuisset tostus, secedensque refrigerandi caussa extra hypocaustum, conspicatur lemnusculum piscatorium cum remo in ripa vacuum, & mulierem interrogat, an remigare tantum sciret, quantum remigio ad traiiciendum in alteram ripam opus esset? Qua adnuente, abdit se in lembum, ac repente ab oculis custodum elabitur, venitque per deuia nudus cum nuda ad nouam illam suam arcem, Præfecto arcis Domini sui fortunam admirante. Iubet ille vestes promi cœnamque parari, ac statim centum aureos nummos sibi afferri, quos Susannæ nauli nomine in manus tradit, illamque non ad mensam solum, verum etiam ad lectum sibi adiungit. Inde magis adhuc efferatus, non nisi vnius Susannæ adloquio molliri facilis, donec in arcem, quam Bohemi Ziebrack dicunt, longius a Praga distantem, eoque metu Pragensium magis liberam concederet. Ibi rursus per compatrem suum carnificinam exercuit in eos, quos suspectos habuit vel inuisos. Nec minore atrocitate Hanussius Ratiboriensis Dux grassatus est, quem ex Silesia reuocatum, ideo arci Carlosteynæ præposuit, quia mire appositus erat ad sæuitiam Regis insidiosam. Huius opera Straconicensis, Opocensis, Martinicensis ex procerum ordine, ad arcem per reconciliationem simulatam inuitati, crudeliter ibidem sunt enecati.*

* Hæc plerumque verbis Dubrauii *lib. XXIII. p.* 607. 608. scribimus, ex quo habet Lehmann *lib. VII. c. LXI.* & Lambecius *Comment. de Bibl. Cæs. Vindob. lib. II. c. VIII. p.* 752. vbi Codicem Bibliorum Germanicorum Wenceslai sumtibus scriptorum exhibet, in cuius litteris initialibus captiuitatem suam & Susannam per figuras exprimi voluit. Aliter tamen de ipsius liberatione sentit Aeneas Syluius c. XXXIV. dicens: *ob quam rem captus a Baronibus, XVI. hebdomadas in custodia habitus est. Iohannes Dux Lusatiæ, & Procopius Marchio Morauiæ magno Reipublicæ malo eum libertati reddiderunt.* Sequitur Nauclerus *Vol. II. Gen XLVII. p.* 1032. Aliter adhuc Gobelinus Persona æt. VI. c. LXX. *quare tandem Anno decimo quinto regni sui surrexit contra eum marchio Morauiæ patruelis eius cum multis nobilibus regni, & cepit eum: sed Iohannes marchio Brandenburgensis frater suus, eo liberato, pacem inter eos reformauit, nec tamen emendatus est.* Sequitur M. Chr. Belg. *p.* 326.

§. X.

Comperta Wenceslai captiuitate, Electores Ecclesiastici, vna cum Ruperto II. Palatino Electore, multis etiam Principibus atque Comitibus Francofurti conuenerunt, quo etiam Ioannes Luxenburgensis Comes legatos miserat, qui certiores eos de eadem redderet

 Le-

Legatio igitur ad Bohemos fuit decreta, pro petenda Wenceslai liberatione, conſtituto interim dicto Ruperto Imperii Vicario. *

* Extant Ruperti II. litteræ in Tolneri Codice diplomatico n. CLXXXVII. quibus Vicariatum ſuum Ciuitatibus adnuntiat, in quibus : *und haben darum bitz und zu Stund unſer ernſtliche Bodtſchafft geton an dieſelben, die unſern Herrn den König gefangen hattend, das ſie yn ungedrenget von des Richs wegen gentzlich ledig ſagen und laſſen.* In dictis autem litteris etiam exponitur, quod hoc ius Vicariatus ab antiquo Rheni Palatinis competat.

§. XI.

Frater autem ipſius Sigismundus, vna cum Iodoco patrueli ſuo, Morauiæ Marchione, denuo contra ipſum conſpirantes, dum iuxta Beraunam, in prædio regio cum paucis agit, eum inuadunt, captumque in arcem Pragenſem pertrahunt, in turri, ſub diligentioribus quam prius cuſtodibus aſſeruandum. Sed ne huic quidem cuſtodiæ fidei ſatis habitum propter loci celebritatem. Inde igitur Crumlouiam ad Henricum Roſenſem fuit abductus, quem iſte Viennam extra Regnum tacite transportandum curauit, ad Albertum Auſtriacum. Ab iſto in latebras turris cuiusdam Viennenſis, ita abſtruſus eſt, vt inueniri niſi a conſciis non potuerit. Nam Ioannes Wenceslai frater, & Procopius patruelis, cum ad vindicandum Regem in libertatem, copias ille in Luſatia, hic in Marchia Brandenburgenſi comparaſſent, atque ambo Pragam veniſſent, captiuo ibi non reperto, inſiſtebant veſtigiis, Crumlouiam tendentes. Sed eis Henricus Roſenſis cum valida armatorum manu occurrere non longe a Buduitio parabat. Quod vbi compertum, ſimulque certum habuerunt, Regem apud Bohemos in cuſtodia non attineri, retro ceſſerunt. Erat tamen ſenior quidam piſcator, Gründlerus dictus, qui pietate ductus, frequenter miſeros carcere incluſos cum ientaculo piſciculorum a ſe captorum reuiſebat. Hunc Wenceslaus propius feneſtram admodum grandibus promiſſis onerat, ſi opera eius carcerem fuiſſet fruſtratus. Hic zonam ſericam Wenceslao adfert, qua ſe ex carcere demittens, vna cum piſcatore Danubium traiecit, atque in Bohemiam veniens, in arcem Vicegradenſem ſe inſinuat, occluſaque manu ſua porta, ac perſona detecta, exclamat : qui regius eſt, ad auxilium Regi ſuo ferendum, accurrat. Plures quam viginti præſto fuerunt, iniectaque Præfecto catena, vinctum illi Regi tradiderunt. Iubet ille annulum detrahi de digito, illoque ſignari litteras, quas ad magiſtratum Pragenſem nomine Præfecti compoſuerat, vt aliqui eorum in arce conſiliandi gratia propere apparerent, quorum ille neminem reſtituit incolumem. Piſcatori vero hanc gratiam retulit,

vt

vt illum in ordinem equestrem adscriberet, cum censu equestri, quo se vxoremque suam & liberos Vienna Pragam translatos honeste aleret. Ad leuandam autem inuidiam, confirmandasque in posterum & tuendas opes suas, adfinitatem cum Bauariæ Duce Iohanne iniit, ducta in vxorem filia eius Sophia. *

* Hæc iterum verbis Dubrauii scribimus *lib. XXIII. p.* 610. Aen. Syluius *c. XXXIV.* qui dicit ædes captiuitatis suæ exinde cognomen Praga fuisse adeptas. Lehmann *lib. VII. c. LXII.*

§. XII.

Insequenti anno 1395. Pragæ Ioannem Galeatium, ex Vice-Comite constituit Ducem Mediolanensem, acceptis centum millibus aureorum. Id quod inter caussas quoque depositionis fuit relatum. *

* Dubrauius lib. XXIII. p. 605. *at Galeatius misso ad Venceslaum Oratore, Petro Philargi Mediolanensi Archiepiscopo, & cum illo centum millia aureum Nummum pro veteri titulo Vicecomitis nouum impetrauit, vt deinceps Mediolanensis Dux appellaretur.* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVII. p.* 1028. M. Chron. Belg. *p.* 1027. Paulus Iouius Histor. Vice Comitum apud Græuium *Tomo III. p.* 321. *paucis enim annis admirabiles adeptus victorias, ita inimicos perdidit, cæcidit hostes, imperii fines proculit, vt arridentis fortunæ fiducia subnixus, totius Italiæ regnum affectaret. Iam enim eum Ladislaus Cæsar nouo honoris titulo honestarat, quum ex solennibus codicillis primum Mediolani Ducem, sceptro pileoque eius dignitatis insignibus per Legatos transmissis appellasset.* Extat Diploma Pragæ XI. Maii. 1395. desuper concessum apud Leibnitium *Cod. Iur. G. Tom. I. p.* 257. in quo hæc verba: *animo deliberato, sano Principum, Comitum Baronum, Nobilium, Procerum, & aliorum nostrorum & Sacri Imperii fidelium accedente consilio, Te, Princeps dilecte, non ad Tuæ petitionis instantiam, sed de benignitate Regia, motuque proprio, ac Tuæ originis Nobilitate poscente.* Licet contrarium ex antedictis pateat, quod petente Galeatio, mediantibus nummis, sine Principum consensu Dux fuerit creatus.

§. XIII.

Regno igitur iterum potitus, vitam ideo non mutauit, sed priori consuetudine, vino ciboque marcens, lucemque dormiendo nocti iungens, * per Imperii Electores ab Imperio fuit deiectus. Primum quidem Electores Moguntiæ die lunæ post Crucis exaltationem 1400. vnionem inter se faciebant, de seruandis Ecclesiæ & Imperii atque Electoratuum iuribus, & non concedendo, vt prouinciæ ab Imperio alienentur, nec consentiendo in caussam Mediolanensem. ** Huic confœderationi Bauariæ Duces, Thuringiæ Landgrauii, Hermannus Hassus & Fridericus Noribergensis Burggrauius statim accedebat. *** Motus inde Wenceslaus Pragæ in die Aegidii Comitia indicit, Noribergæ quatuordecim dies post festum S. Michaëlis habenda. **** Misit ad eadem stato tempore legatos suos, Wentzeslaum Antiochiæ Patriarcham, Cancellarium suum, Suantibo-

tiborum Ducem Stettinensem & Ioannem, Landgrauium Leuchtenbergensem, Status Imperii eo inuitantes. ***** Dum autem Electores Comitia ad diem Elisabethæ Francofurti habenda indixissent, Wenceslai legati litteras ad eosdem Francofurtum mittunt vna cum quibusdam articulis, quibus Wenceslaum excusant, quod hucusque intestinis potissimum dissidiis in Germaniam quo minus veniret, fuisset impeditus, conuentum autem Electorum inscio Imp. indictum improbant, offerentes se Francofurtum esse venturos, si ipsorum securitati fuisset prospectum. ****** Ad hæc Moguntinus & Palatinus Electores respondent, se iam Francofurto esse discessuros, missuros vero eodem legatos suos quandocunque libuerit. ******* quod tamen Wenceslai legati recusarunt, scribentes ipsis, mandatum esse, vt cum Electoribus ipsis agerent, alias excusatum esse Imp. si ipsorum grauaminibus medela nulla possit adferri. †

* Verba sunt Aeneæ Syluii c. *XXXIV.*

** Vlricus Obrechtus Apparatum Iuris Publici edidit & Historiæ Germanicæ, *Argentorati* 1696. 4. in quo, ex archiuo Argentoratensi Acta depositionis Wenceslai & electionis Ruperti congessit, vbi p. 1. hæ litteræ inseruntur, in quibus hæc verba: *understunde auch unser herre der Romisch König oder yemand von sinen wegen oder yemand anders das heilige Römische Riche oder einche sine Zugehörunge zu smeelen abezubrechen oder dem andern Ryche zu entfrembden oder das Riche zu entleden darwieder sollen wir samentlichen sin und sollen unsern willen gunst und verbengnisse darzu nit dun noch geben in einche wyse und wer desglychs yt gescheen vor datum dis briefes ane unsere wissen willen und verhengnisse dar zu sollen wir herren obgenant auch nu fürbas kein bestætigunge doyn und sunderlichen die sachen von des von Meylan wegen umbe das land von Meylan sollen wir nit bestetigen.*

*** *p.* 7.

**** *p.* 9.

***** *p.* 11.

****** *p.* 13. In articulis hæc habentur: *item so haben die Kurfürsten sider one willen und wissen unsers hern des Küniges die gmeinen Fürsten Grefen Herren und Stete in dütschen landen gefordert gen Franckenford zu komende uff sante Elizabeth tage das In etwas ungelimpflich und unfründlich von In duncket, und bitet die Kurfürsten und auch ander Fürsten und Hern des Richs und begert von in früntlichen das se keine nuwigkeit oder büntnisse icht machen die wider In sin möchten und in bindern an dem Riche.*

******* *p.* 18.

† *p.* 19.

§. XIV.

Postquam autem Electores cum quibusdam Principibus varios secretos conuentus, Francofurti, Moguntiæ, & Marpurgi habuissent, * tandem quinque Electores, Ioannes scilicet Moguntinus, Fridericus Colonien-

nienſis, Wernherus Treuirenſis, Rupertus Palatinus, Rudolphus Saxo cum Stephano & Ludouico, Bauariæ Ducibus, Balthaſare & Guilielmo, vna cum eiusdem filio Friderico; Thuringiæ Landgrauiis, & Miſniæ Marchionibus, Hermanno Haſſiæ Landgrauio, & Friderico Noribergenſi Burggrauio, Francofurti 1400. de nouo Rege Romanorum eligendo, eidemque qui electus fuerit, aſſiſtendo, ** conuenerunt. Iidem Comitia Francofurti, die Mercurii poſt Vrbani indicunt, deliberaturi de rebus Eccleſiæ atque Imperii. *** Wenceslaus autem Comitia Noribergam indicit, poſt Paſchatos feſtum habenda. **** In Comitiis vero Francofurtenſibus Maio menſe, quibus præter Electores etiam Principes atque Ciuitates ***** interfuerunt, electionis negotium quidem fuit propoſitum, ſed, non plenum ſortitum fuit effectum, ****** quin potius decretum, vt, dum Wenceslaus ſæpius admonitus, medelam ipſorum grauaminibus non adſerret, ſe, ipſum ſemel adhuc Lanſteinum eſſe inuitaturos, & non comparentem ab Imperio depoſituros. Vocatus quoque eo fuerat Fridericus, Dux Brunſuicenſis, qui in iisdem iamdum ad Imperium fuerat deſtinatus. Electores igitur Rhenenſes ſaltim, feria ſexta ante feſtum Pentecoſtes Wenceslaum inuitant, vt proxima die poſt diem S. Laurentii in Obern-Lanſtein ſupra Rhenum, ex oppoſito Renſe veniat, ad Imperium reformandum: ſecus, ſi non venerit, ipſos a iuramento ipſi præſtito eſſe abſolutos. ******* Stato die eo conuenientes tres Electores Eccleſiaſtici, Ioannes Moguntinus, Fridericus Colonienſis & Wernerus Treuirenſis, reliquis non comparentibus, † Wenceslaum eo non venientem per ſententiam XX. Auguſti 1400. Iohanne Moguntino in ſella Iudiciali ſub dio ſedente coram Principibus ibidem publicatam, adſentiente Bonifacio IX. Papa, ab Imperio tanquam indignum deponunt. Cauſſæ in iſta ſententia tales indicantur, quod ſchiſma in Eccleſia Romana ortum tanquam Eccleſiæ Aduocatus non compoſuerit, Imperium mutilauerit, creando non ſolum ex Præfecto Imperiali Ducem Mediolanenſem, ſed etiam plures terras non Germaniæ ſolum, ſed etiam Italiæ ab Imperio alienando, membranas nudas Maieſtatis ſigillo munitas, quibus poſſeſſores quæcunque vellent, inſcriberent, vendiderit, controuerſias & bella, quibus Germania plurimum vexata, nulla ratione curauerit, prædationes, latrocinia aliaque Imperii mala non aboleuerit, denique vel ipſe vel per alios varias perſonas innocentes neci dederit, aquis ſubmerſerit, flammis iniecerit, aliisque modis e medio ſuſtulerit. ††

* Iac. von Königshoven Elſaſſ. Chronic cap. II. p. 142. *barumb wurdent die Kurfürſten zu rote das sü woltent dieſen Kunig entſetzen und das heilige rich bas verſorgen und koment*

ment zu Franckfurt zusamene die drie Erzebyschoffe von Mentz Triere und Kœlle der Pfaltzgrove bi Rine, der Hertzog von Sahssen und ouch hertzog Lupolt von Ostirrich und vil andere Fursten und Herren. und von allen Stetten an dem Ryne erbare botten. und gingent die Kurfursten also heimtlich zu rote das die andern herren und Stete botten nüt wustent warumb sü do worent oder was men tun wolte. also kundent die Kurfürsten nüt einhellig werden und mahtent einen andern tag gon Marpurg do koment sü aber zusamene und shuffent aber nüt. dernoch koment sü aber zusamene zu Mentze und darnoch gon Franckfurt und kundent alle nüt einhellig werden und hettent alle wegen besant vil andere herren und der stette botten an dem Ryne die zu in kamen wo men tagete. doch giengent die Kurfürsten also heimelich zu rote das die andern herren und stette nit wustent, was sü dotent. und geriet sü verdriessen des Costens und des blenckendes wider und für. Cuspinianus p. 391. *quæ omnia Rupertus Palatinus, vt nascenti occurreret calamitati, cum animo reputaret, ex officio suo imperii Principes ad publica conuocat comitia. Nondum enim aurea bulla Caroli firmata erat, qua hodie electores in conuocandis principibus vtuntur, qua Moguntinus, defuncto Cæsare pro nouo substituendo, imperii proceres accersit. Iam autem diu ante tractatus ac deliberationes plures inter se habuerunt, diuersisque ac multis literis imperii res diligentius discutiebant.* Licet de Ruperti conuocatione non constet, potius contrarium patet ex actis, Iohannem Moguntinum secundum A. B. conuocasse reliquos Electores.

** Extat hæc confœderatio in Obrechti apparatu *p.* 21.

*** *p.* 29.

**** *p.* 31.

***** Omnes qui Comitiis interfuerint, recensentur p. 35.

****** Gob. Persona æt. VI. c. LXX. *cum igitur VVenceslaus rex schisma, quod in Ecclesia Dei ab exordio regni sui per annos XV. durauerat, de quo infra dicetur, conniuentibus sustinuit oculis, nec ad exstirpandum ipsum animum quoquo modo intenderet, regnique negocia minus solerter disponens, coronam Imperii tanto tempore recipere neglexit, atque alia plurima decus regni denigrantia commisit, principes electores, post plurimos tractatus singulares, missis epistolis diuersis regni principibus, conuentum publicum in mense Maio in oppido Franckenfort habendum de anno Domini MCCCC. pro negociis regni disponendis, indixerunt. Quibus die statuto conuenientibus, tractatum est de electione noui regis, qui posset & vellet contra VVenceslaum regnum vindicare, defensare & reformare, quique coronam Imperii reciperet, & Ecclesiam Dei reintegraret: sed cum electionis huiusmodi negotium pro tunc non plenum sortiretur effectum, & in diem alium fuerat prorogatum, principes ab inuicem discesserunt.*

******* Extat ista inuitatio in Apparatu *p.* 44. sed nomine saltim Electorum Rhenensium præscripto, in qua hæc verba *das ir uff den nechsten tag nach sant Laurencius tag nechst komende wollend sin zu Obern Laynstein uff dem Rine und gein Rense über gelegen by unsern Kurfürsten und den andern fürsten die auch alldar zu uns werden kommen, als die egenante gebrechen abzulegen zu rechtfertigen und auch zu bessern und das riche wider zu bringen als der heiligen Kirchen dem heiligen Rœmischen Rich und der gemeinen cristenheit des ein gros notdurfft ist.*

† Claris verbis hoc testatur Iac. von Konigshouen *Elsass Chronic cap. II. p.* 142. dicens: *zeiüngest verschriben die Kurfürsten dem Künige VVentzeslao mit vier botten das er keme gon Laynstein uff dem Ryne by Rense uff den nehsten tag nach sanct Lorencien tag als men zalte nach Gotz geburte M. CCCC. ior sich zu verantwartender Artikel und der stucke die men in zige und ime ouch werent geschriben geben, dete er das nüt so woltent sü das rich bas versorgen und fursehen. Also koment uff den vorgen antern tag gon Laynsteyn III. Erzbischove und hertzog Ruprecht von Peyern der Pfaltzgrove und ouch vil herren und andere erbare botten von allen stetten an*

an dem Ryne wanne sü dar besant worent. Aber der Künig und der Hertzog von Sahssen und der Marggrove von Brandenburg das ouch Kurfursten sint. die koment nüt dar wie doch sü dar beruffen worent. Vnd do sü des Kuniges wol uff X. tagen gewartent und er nüt kam noch nieman von sinen wegen. do entsetzetent die drye Ertzbyschofe und der Pfaltzgrove mit urteil den vorgenanten Künig VVentzeslaus von sinir vorgeschribenen untete wegen von dem rich und wirdigkeit. und soitent ledig alle gelebende Manne und getruwen des riches ir eyde die sü diesem Künige betten geton. und gebüttent in das sü ime nyme geborsam werent also ein Ræmischen Künige. dis urteil wart geben und offenlich vor altem Volk gelesen an dem zwentzigsten tage des monats genant August d.s vorgeschriben iores alsomen zalte noch Gotz geburt MCCCC. ior. donoch an dem nehsten tage erwelten die vorgenanten drye Ertzbyschofe und anders nieman den obgenanten hertzogen Ruprecht von Peyern an das rich. Idem patet ex litteris trium Electorum Ecclesiasticorum ad Senatum Spirensem apud Lehmannum *lib. VII. c. LXXIV. p.* 851. Quod autem Elector Saxoniæ & Brandenburgicus ad hæc Comitia æque fuerint conuocati, testantur litteræ in Apparatu *p.* 46.

†† Extat ista apud Goldastum *Tomo I. p.* 379. in Apparatu *p.* 55. in eadem hæc verba: *gelesen und usgesprochen ward das vorgenante Ortel und Sententie von uns Iohan Ertzbisschof zu Mentze vorgenant, also von unser und der vorgenanten unser Herren der mitkurfürsten wegen an dem Ryne by Obern Laenstein Trierer bistumbs gein Brubach zugende uff eyme Stule daselbist zu einem rechtstule erhaben als die vorgenante unser herren und mitkurfursten und wir daselbst zu gerichte sassen. In dem Iare nach Christi geburte dusent und vierhundert Iare in der achten Indicien an einem Freytage des zwentzigsten tages des Mandes Augusti ein wenig für none Zyt in dem Eilfften Iare der Babestlichen gewalt des allerheiligsten in Christ vaters und herren hern Bonifacii von gotlicher versehung des nünden Babist, in geinwertigkeit des Hochgeboren Fürsten, hern Iohans, des Hochgebornen Fürsten hern Ruprechts hertzogen in Beiern und Pfaltzgraven by Rine &c. sons, hern Friderichs Burggraven zu Nürnberg.* Inde recenset Comites & nobiles qui interfuerint. Quod autem Papa consenserit, testatur æque Emundus Dynterus in M. Chron. Belgico p. 328. dicens: *destitutus fuit a Bonifacio Papa IX. VVenzelaus, data Electoribus Imperii potestate, alium in Regem Romanorum eligendi, postea in Imperatorem promouendum.*

§. XV.

Inter reliqua gesta Wenceslai est computandum, quod in Comitiis Aquisgranensibus a. 1380. Guilielmum Montensem Comitem Ducem vel creauerit vel confirmauerit. * Anno 1398. pacem constituit publicam ad decennium ** Anno 1406. singulare Balneatoribus concessit priuilegium, quo ipsos aliis opificibus æquales esse voluit, sub capitis pœna prohibens, ne quis ipsos iniuria adficiat. *** Anno 1400. Imperii insignia Praga in arcem Carlsteinensem a Carolo IV. extructam iussit deferri, Bohemis desuper protestantibus. **** Initia etiam caussæ Hussiticæ a Wenceslai temporibus sunt repetenda, Hussitis conniuendo se præbens fautorem ***** de quibus sub Sigismundo dicemus.

* Non desunt equidem qui ipsum iam a. 1378. Aquisgrani a Carolo IV. factum fuisse Ducem dicant. Sic enim Herm. a Lerbecke Chron. Com. Schauenburg p. 519. *in diebus illis Carolus quartus filium suum VVenceslaum Aquisgrani Regem Romanorum fecit, & VVilhelmus Comes de Monte Ducatus dignitatem & fastigium ascendit.* Gob. Persona æt. VI. c. LXX.

VVen-

VVenceslaus filius Caroli Regnum tenuit annis XX. Hic patre praesente Aquisgrani ab archiepiscopo Coloniensi coronatus est. Idem dicit Erdmannus Chron. Episc. Osnabrug. apud Meibomium *Tomo II. p.* 237. Ast, Schatenius *Ann. Paderborn. lib. XIV. p.* 409. hoc ex Gelenio confirmat, dicens: *eo in congressu Principum VVilhelmus Montium & Rauensbergensis apud nos Comes in ordinem Principum ac Ducum prouectus est a VVenceslao Rege, ex assensu Electorum ac Principum; eaque dignitas illi ac Successoribus magnifico diplomate, quod inter Gelenii monumenta reperitur, IX. Calend. Iulii confirmata est. Ita vero hoc saeculo demum tres Iuliae, Gelriae & Montium ad Rhenum inferiorem Comites, pari ducum dignitate ob merita fidemque Imperio praestitam exornati sunt. Marcano adhuc inter Comitum gradum relicto, etsi opibus, populis, & potentia regionis caeteris non multum inferior haberetur. Sed eo vicinis Episcopis, quibus cum hactenus continua fere bella illis fuere, metuendi assurrexere incensaque cupiditas & aemulatio proferendi limites, & oppugnandi Episcopos.*

** Extat ista apud Lehmannum lib. VII. c. LXIII. *geben zu Franckenfort uff dem Meyn, nach Christi Geburte XIII. Iahre und darnach in dem LXXXXVIII. Iahre, an der Heiligen drier Künig Tage, unser Ryche des Behemischen in dem XXXV. Iahr, und der Raemischen in dem XXII. Iahre.*

*** Extat in Goldasti *Reichs-Satzungen p. II p.* 84.

**** Dubrauius lib. XXII. p. 589. de Carolo IV. *& inter prima, vt pretiosissimus regni thesaurus, nempe corona, & sancta reliquiae, in loco maxime firmo, munitoque seruarentur, custodiae illorum causa arcem de nomine suo Karolosteinam appellatam, tertio a Praga lapide intra montes aedificauit: addiditque illi duos custodes, vnum ex proceribus, alterum ex equestri ordine, grauissimo sacramento astrictos, ne receptam custodiam negligenter haberent.*

***** Hoc satis innuit Sigismundus in litteris ad Lunienses apud Hardtium Tom. IV. hist. Conc. Constant. p. 1411. scribens: *talibus ergo & tam horrendis querelis & clamoribus lacrymosis cleri & populi sic afflicti hoc sacrum concilium excitatum decreuerat his diebus, contra fratrem nostrum, veluti dissimulantem praedicta. Suspicantur enim quamplurimi & argumentantur nonnulli manifeste, quod in terra & regno Principis & Regis tam potentis tantum scelus & facinus inhumanum horribileque sacrilegium sine ipsius conniuentia non poterit subrepere & inolere, cum sibi hac, sicut decuerat, deberent prorsus displicere: de nouo durius procedere. Modo, interuentu, quod praefati serenissimi fratris nostri honorem semper defensare disposuimus, vt tenemus, ab huius processu aliquamdiu supersedere proposuit. Arbitrans quod idem serenissimus frater noster neglecta in melius commutabit & de futuro salubrius prouidebit.*

§. XVI.

Vitam post haec in Bohemia inglorius duxit Wenceslaus, * & dum pergeret tyrannidem in subditos exercere, a. 1403. a Sigismundo Vngariae rege fratre suo, fuit captus, & custodiae mancipatus, sed anno sequenti e custodia lapsus, regnum suum recuperauit. ** Demum a. 1418. apoplexia, moriebatur. Exortis enim in Pragensi vrbe motibus, nuntius inter prandium Regis, ex improuiso superuenit, ad quem ille consternatus, a mensa surgebat. Ibi adstans praegustator, triduo, inquit, ante hoc ego futurum esse sciebam. Accepit per capillos Praegustatorem

Rex

Rex, illumque ante pedes suos prosternit, pugione occisurus, tanquam tanti facinoris conscium. Qui circumsteterant, ægre pugionem extorserunt, admonentes ne cæde administri Rex Maiestatem suam coinquinaret. Qui statim Apoplexia inter manus adhuc illorum tangitur, & non post multos dies moritur. Corpori ne Hussitæ illuderent, Sophia Regina clam illud noctu, sine vllo exequiarum honore in aula Regia, quemadmodum superstes exoptabat, sepeliendum curauit. ***

* Aen. Syluius c. XXXIV. *ab Electoribus Imperii, comprobante Romano Pontifice, Imperio deiectus, domi torpens illaudatum egit æuum*

** Verba sunt Gobelini Personæ *at. VI. c. LXX.* Sequitur pro more M. Chron. Belg *p.* 343.

*** Verba sunt Dubrauii *lib. XXIII. exeunte.* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1049. Lehmann. *lib. VII. c. LIX.* Cuspinianus *p.* 389.

§. XVII.

Prima ipsius vxor erat Ioanna, Alberti, Bauariæ Ducis, Hollandiæ Comitis filia, * quæ cum ipso Aquisgrani fuit coronata. Hac defuncta, post alteram liberationem, ad firmandas vires duxit Sophiam, Stephani Fibulati, Bauariæ Ducis filiam, cum qua Pragæ nuptias magna solennitate celebrat. ** Ex vtraque liberos non suscepit.

* Dubrauius lib. XXII. p. 595. *quo successu Carolus delectatus immorandum sibi paulo diutius, sed dimisso exercitu apud Germanos existimauit, Rhenanas Vrbes, & inferioris Germaniæ regiones otiose peragrans, quoad in Hollandiam peruenit, hospitio a Comite eiusdem Prouinciæ per multam gratulationem & lætitiam susceptus. Ibi tandem negotium Venceslao gratum peragendum reperit, peregitque vt filia Comitis, Ioannam nominabant, quæ Venceslao cordi erat, matrimonio eidem coniungeretur.* Io. a Leidis *Rer. Belg. lib. XXXI. c. II.* de Alberti liberis: *secunda filia dicta est Ioanna, quam in vxorem duxit anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo, VVenzelaus, filius Caroli Imperatoris Romanorum, & Regis Bohemiæ, qui VVenzelaus successor patris fuit tam in imperio, quam in regno, sed non accepit liberos de Ioanna vxore sua.* Licet, temporis ratione potius adsentiamur Dubrauio, qui circa a. 1376. nuptias fuisse contractas dicit, dum statim post eas in Regem Romanorum dicatur esse electus.

** *Vide supra §. IX.* Cuspinianus p. 390. *fuit autem hæc Sophia altera Venceslai regis vxor, filia Iohannis Ducis Bauariæ de Monaco, & soror Ernesti ducis Bauariæ. Mulier forma insigni, ac corpore valde eleganti, sed non admodum religiosa: quia fertur Hussitarum perfidia commaculata fuisse. Postea anno salutis, millesimo quadringentesimo vicesimo octauo, in Posonio oppido Hungariæ, in æde sancti Martini sepulta. Sterilis tamen erat, & nullam genuit ex Venceslao prolem. Sicut nec prima vxor Iohanna, Alberti Senioris Ducis Bauariæ & Hollandiæ Comitis filia: quæ pariter infœcunda, nihil potuit generare ex hoc teterrimo monstro: fatis fortasse ita volentibus. Quandoquidem si prolem protulisset virilem, forte vniuersa Christiana periclitata fuisset religio: licet Annales Polonorum tradant Euphemiam filiam fuisse Venceslai regis Bohemiæ, quam Vladislao secundo regi Poloniæ quidam desponsare conabantur, sed ex qua fuerit vxore incertum est.*

§. XVIII.

In dictis autem Francofurtensibus Comitiis, Maio mense habitis, post diem Vrbani, ad Imperium destinatus fuerat FRIDERICVS, Dux Brunsuicensis, Magni Torquati filius, vt haberent Electores, qui posset & vellet contra Wenceslaum regnum vindicare, defendere & reformare. * Licet in iisdem Comitiis Elector Moguntinus ipsi potissimum restitisse videatur. ** Dum autem domum reuerteretur Francofurto, prope Frideslariam Hassiæ, die Bonifacii vigilia Pentecostes vna cum sociis quibusdam Comitibus atque Equitibus, fuit occisus, multis captiuitati datis.*** Occisionis rei dicebantur Henricus Waldeccius, Contzmann de Falckenberg, Fridericus de Hertingeshausen, Wernerus ab Hanstein præfecti Moguntini, **** exinde in ipsum Moguntinum archiepiscopum Iohannem, suspicio redundabat, qui tamen litteris non solum, sed etiam iuramento coram Bernhardo, Friderici fratre, innocentiam suam declarauit. ***** Captiui inde fuerunt liberati, spolia restituta. ****** Interim fratres Friderici vindictam bello a Moguntino atque Waldeccio sumere fuerunt conati, sed parum felici cum successu. † Tandem a Ruperto Cæsare a. 1403. sententia in sontes fuit pronuntiata, ipsique ad certam mulctam fuerunt condemnati. †† Neque tamen Fridericus hic Brunsuicensis in Impp. numero erit habendus, cum vacante nondum Imperio, ad illud non electus fuit, quod deposito nondum Wenceslao, fieri haut poterat, sed ad illud saltim destinatus. ††† Quare etiam in Actis publicis illorum temporum etiam post hæc tempora saltim dicitur Dux Brunsuicensis.

* Vide supra §. *XII.* Fridericum autem ad hæc Comitia ab Electoribus fuisse inuitatum, patet ex litteris Henrici, fratris eius de cæde ipsius scriptis in Appar. *p.* 53. *wie des Richs Kurfürsten unsern lieben bruder Hertzogen Friederich von Brunschwig und Lunenburg zu Francfort in yren versiegelten Brieffe umbodet und geladen hatten und auch nach ihrer bede da gewest ist.* Cuspinianus p. 399. *est itaque rex designatus Fridericus dux Braunswicensis, Princeps bellicosus ac prudens, filius Magni Iunioris ducis in Braunswig ac Lunenburg, & Catharina eius vxoris, filia VValdemari, vltimi Marchionis Brandeburgensis ex antiqua familia Marchionum Brandeburgensium.*

** Hinc in apographo tabulæ vernaculæ, in Basilica S. Blasii Brunsuicensi suspensæ apud Leibnitium Tomo III. p. 48. Anno 1400. *was eine versamlunge der Corförsten, umb de erwehlung eines Keysers tho Franckfort, unde den maisten Stimmen dersulven gefullen up Hertogen Friederiken, Hertogen tho Brunswyk in Lunenborg, durch insperunge des Bischoppes von Meinz aber viendelik van ander gahn, is Hertoge Friederik in guden sekeren geleyde by Frssler ersteken, un in den Doem tho Brunswyk begraven.* Idem patet ex Bothonis Chronico picturato *ad a.* 1400. vbi dicitur: *so was de kore gevallen upp Hertoghen Fredericke to Brunswick unde Lunenborch, de*

de dar ock sulueſt to der ſtidde was, einde dat Vorbleyff Von hates wegen durch rad des Biſchoppes to Mentze, ſo dat de koro to der tyt Vorbleyff, dat ſick de Herren Van ander ſcheden.

*** Gob. Perſona c. l. *cumque Dux Saxoniæ, & Fridericus Dux de Brunſwich, cum aliis nobilibus ſe Verſus Saxoniam, per diœceſin Moguntinam, nihil hoſtile ſuſpicantes dirigerent, Henricus comes de VValdegge, collecta armatorum multitudine, eos hoſtiliter inuaſit. Vnde ſuis hinc inde diſperſis, Dux Saxoniæ cum quibusdam aliis captus eſt, & Fridericus Dux de Brunſwick occiſus eſt.* Tempus indicat Rythmus iſte antiquus, quem Meibomius adducit de Friderici Brunſuic. electione p. 422.

eſt morti deditus de Brunſuic Dux Fridericus
Vigilia feſti pentaque die Bonifaci.

Idem dicit Chronicon Slauicum *Ann. Domini* 1400, *Fridericus Dux Brunſwicenſis, Princeps Pacis, Verbo Verax, & hominibus affabilis, interfectus eſt, in Vigilia Pentecoſtes, prope Friſlariam.*

**** Indicat eosdem Henricus Dux Brunſuicenſis in litteris ſuis ad Ciuitates de hac cæde in Appar. p. 52. *begern wir uch elegelich zu wiſſende wie derſelbe unſer liebe bruder uff der wieder Reiſe uns Iemerlichen abe erslagen iſt die ſyne und unſere abe gefangen und gros gut genommen Vor der ſtat Fitzlair Von des Biſſchoffs Von Mentze miede Kurfurſten, amptluden, Mannen und underſeſſen in ſyme landt und nemelich Von deme Von VValdecke ſynem amptmanne und ſwager Von herren Friederiche Von Hertingeshuſen und Herrn Contzimmanne Von Falckenberg ſinen amptlüden und Rade die dies beübtlüde und anlegere geweſt ſint als er und wir des gantz unbeſorget weren.* Hos etiam auctores ſatis indicat Meibomius *p.* 422.

***** Gob. Perſona c. l. *ſed quia Henricus tunc aduocatus in Raſteborg ex parte archiepiſcopi Maguntini, aſſerit ſe de mandato eius hæc feciſſe, quod archiepiſcopus negauit, & coram principibus ſe de hoc iuramento purgauit, Henricus ſpoliis reſtitutis captiuos dimiſit.* Cuſpinianus, p. 399. *Fridericus itaque Princeps omnino dignus qui imperii habenas tractaret, ſed cui cum Moguntino antiſtite Veteres inimicitiæ erant. Dum itaque reuertitur domum Fridericus per Haſſiam, reuerſurus ad coronationem, haud longe a Friſlaria in inſidias a Moguntino ſubornatas, improuide incidit, & a Comite de VValdeck iuſſu Moguntini, impie eſt occiſus.* Extant litteræ Iohannis Moguntini ad Argentoratenſes & Moguntinos in Apparatu *p.* 54 in quibus: *das ir ander Vnſer Herren fründe und allermenlichen erfinden und ſehen moget das uns die geſchichte und nyderloge getruwelichen leit iſt und wir der ſachen billich unVerdacht ſin ſollen als wir uns der auch hude uff dieſen tag gein dem hochgeborn Fürſten hern Bernhart Hertzogen zu Luneburg des genanten Hertzogen Frederichs ſeligen bruder in geinwertigkeit unſers lieben Herren und Oheims hern Ruprehts Paltzgrave by Rine und Hertzogen in Beyren chorir Viel erbar graven herren Ruter und Knechte mit unſereme eide clerlich gelutert und entſchuldiget haben.* Sic etiam ipſi cædis auctores in confeſſione ſua, Electoris innocentiam adſerunt, eum facinoris & cædis eiusdem prorſus innocentem eſſe, *perque ſacramenta, qua Dominis noſtris omnes præſtitimus, affirmamus, eum illius neque conſilio, neque facto, cognitione & auxilio conſcium Vllo modo fuiſſe.* Ex his rationibus etiam Iohannem defendit Serarius *rer. Mogunt. lib. V. p.* 868. Meibomius p. 423. ex auctore apologiæ VValdeccianæ hanc rationem veroſimilem adducit: Scilicet *ex Ottone Duce Brunſw. & Lyn. & coniuge eius Margareta Meclenburgica natam filiam Mechtildem anno* 33. *ſeculo* 14. *Henrico Comiti VValdeccenſi coniugem datam: Hinc ius ad Ducatum Luneburgenſem enatum, & mortuo Duce Ottone, Comites Henricum modo dictum, filiumque & nepotem, Ottonem & Henricum, ius ſuum contra VVilhelmum, ſucceſſorem & poſſiſſorem*

 Du-

Ducatus Lunaeburgensis, apud Carolum IV. Imp. Vrsisse, eo euentu, Vt per Decreta, Actores Comites VValdeccii, in Ducis VVilhelmi terras ratione centum millium marcarum argenti puri, immissionem impetrarent, subsecuta deinde proscriptione Ducis VVilhelmi. Enata postea, mortuo VVilhelmo de successione lite inter Duces Brunf. & Luneb. ab Vna, & Saxoniae Angariaeque Duces ab altera parte, cum Comites VValdeccii iure suo idcirco potiri non possent, de capiendis aduersariis, diffidatione promissa, consilia agitasse, & hinc ortam tristem illam cadem Friderici, qui capi tantum debuerit, capi autem se non passus, perierit, Vt Verba Crantzii habent.

****** Gob. Persona *c. l.*

† De hoc latius Meibomius c. l.

†† Extat ista apud Meibomium p. 426. Gob. Persona *et.* VI. c. LXX. *eodem anno Henricus Dux de Luneburg, Bernhardus frater suus, Vna cum Ottone Archiepiscopo Bremensi fratre eorum, magno congregato exercitu, Venerunt contra archiepiscopum Maguntinum, & Henricum comitem de VValdegge, mortem fratris sui Friderici Vindicaturi, & fuit eis adiutorio Landgrauus Hassiae, & fere omnes Duces, Comites & Barones Saxoniae. Sed quia exercitus magnus erat, ipsi propter Victualium defectum, priusquam quidquam perficerent, cogebantur ad partes suas redire. Et deinde inter archiepiscopum Maguntinum & Henricum comitem de VValdegge ex Vna, & Lantgrauium Hassiae parte ex altera grauissima guerra continuata sunt. Ita quod neuter partium parcebat ecclesiis, aut personis ecclesiasticis & clerici, seculares & monachi indifferenter capti carceribus & lignis detinebantur.* Cuspinianus *p.* 392.

††† P. Lambecius equidem in addit. ad Diarium itin. Cellensis p. 286. de eodem dicit: *Catalogo Imperatorum Romanorum non est excludendus, quippe, cum certo constet, si quis secundum constitutionem S. Imperii Romani quae Aurea dicitur Bulla, Vel ab omnibus Electoribus, Vel a maiori & potiori eorundem parte in Imperatorem rite eligatur, ipse autem iis consentiendo oblatam S. Imperii conditionem acceptet, & pro Imperatore se gerens, Vniuersis & singulis principibus Electoribus Ecclesiasticis & secularibus omnia ipsorum iura, priuilegia, dignitates, consuetudines sine mora & contradictione confirmet, hoc facto, etsi ne Germanica quidem subsecuta sit coronatio, reuera tamen illum iam esse Imperatorem, adeoque haud iniuria titulo quoque Imperatoris condecorandum esse.* Idem confirmat H. Meibomius Iunior in dissertatione *de Friderici Ducis Br. & Lyn. in Imperatorem electione & misera cade.* Verum, dum nondum legitime fuerit electus, ista huc non quadrant.

§. XIX.

Ex auctorationis sententia contra Wenceslaum publicata, Electores Ecclesiastici potissimum Boppardiae conuenientes, RVPERTVM III. Palatinum, Chlem siue seuerum dictum, Ruperti tenacis filium,* qui cum ipsis erat, sabbato postfestum assumptionis B. Mariae, tanquam maiora in Collegio Electorum constituentes, elegerunt ** Imperatorem, dum ante promisisset, se Electorum priuilegia esse confirmaturum, statui ecclesiastico prospecturum, Mediolanensem Ducatum Imperio vindicaturum, id quod etiam de Brabantiae Ducatu, si Iohannes Dux fuerit extinctus, promittit, noua telonia a Wenceslao constituta abrogaturum, Imperium defensu-

rum

rum. *** Hoc facto, iidem Electores Ecclesiastici singulari scripto sese obligant, quod Rupertum in Imperio contra quoscunque sint defensuri. **** Hinc eandem electionem singulis, ***** Bonifacio etiam IX. Papæ denuntiant. ****** Licet non deessent Electores æque ac Principes & Ciuitates qui Wenceslao adhuc fauerent, ipsumque etiam post ista tempora pro legitimo haberent, ******* vel Iodocum Morauiæ Marchionem Henrici Marchionis, qui frater erat Caroli IV, filium, Barbatum dictum, eligi voluissent. ********

* Andr. Presbyter p. 40. *Anno Domini MCCCC. VVenceslao Rege Bohemorum per quosdam electores deposito a regno Romanorum, Rupertus vulgo Chlem nuncupatus, Comes Palatinus Rheni & Dux Bauariæ in Regem eligitur Romanorum: licet Imperialem benedictionem non fuit adeptus. Fuit tamen in rebus bellicis strenuus & defensione oppressorum sollicitus.* Hanc vocem Chlem male intelligens Dan. Paræus Hist. Palat. p. 182. dicit: *Ruperto II. Iuniore defuncto, Electoratus gubernationem suscepit Rupertus III. Praiunior, Adolphi simplicis Nepos, vulgo nuncupatus Clement, a natura bonitate & morum comitate.* Rectius, igitur Matt. Boregk Böhm. Chronic. Tomo I. p. 334. *Rupertus Pfaltzgraff am Rein und Hertzog in Beyern den man sonst Hertzog Klem, das ist, den ernsten, und nicht wie etzliche schreiben den kleinen, nennete.*

** Testatur hoc Gob. Persona æt. VI. c. LXX. dicens: *post hoc principes circa Rhenum prope Bobardiam conuenerunt & ibi elegerunt regem, Rupertum Ducem de Bauaria & de Heidelberg, virum armis strenuum, consiliis acutum, & Deo deuotum.* Hos etiam Electores Rhenenses saltim nominat Iacob von Königshoven *Elsaff. Chronic c. II. p.* 143. Cuspinianus *p.* 399. Eorundem saltim fit mentio in promissione a Ruperto facta, Appar. *p.* 72. Sic in promissione Electorum de Ruperti defensione *p.* 74. vbi etiam dicitur: *und han wir Iohan Friederich und VVerner Kurfürsten obgenant mit der Stymmen des durchluchtigen hochgebornen Fürsten herrn Rupreehts obgenant als unsers rechten mitkurfursten denselben herrn Ruprechts obgenant als unsers rechten mitkurfürsten denselben hern Ruprecht in dem Namen der heiligen Driualtikeit und von Gabe und Innegiessung des heiligen Geistes luterlichen dem Almechtigen Got zu lobe und der heiligen Kirchen und dem heiligen Riche zu besserunge zu eyme rechten Römischen Könige gotlich recht und redelich gekorn gesetzt und gemacht, kiesen, setzen und machen mit Crafft dieses briefes.* Sic etiam iidem saltim Electores Rhenenses Ciuitatibus Wenceslai depositionem & Ruperti electionem significant *p.* 77. & Lehmann *lib. VII. c. LXXII. LXXIV.*

*** Extant hæc promissa in Apparatu I. P. p. 71. sub hac rubrica: *Capitulatio Ruperti Reg. Rom. als myn herre der Künig den Korfürsten versprochen hat zu halten etliche puncte und artikel hie nach geschrieben.* Nec negamus esse ea pacta conuenta, de certis capitibus, neque tamen ista cum Capitulationibus nostræ ætatis plene conueniunt quæ regiminis normam præscribunt.

**** *App. p.* 74
***** *App. p.* 77.
****** *App. p.* 83.
******* M. Chr. Belg. p. 328. *VVenzelaus enim semper magnam partem Principum &*

& Ciuitatum Alemanniæ habuit pro ſe, qui pro Rege Romanorum coluerunt. Quod vero prædictus Sigiſmundus rex Vngariæ frater eius poſt diſceſſum Ruperti, contra VVenzelaum in Regem Rom. fuit electus hoc contigit (vt in Karleſtein ipſemet nobis retulit) de ſuo conſenſu, & cum proteſtatione, vt prædict. Rex Vngariæ frater ſuus Imperator fieret, & ipſe Rom. Rex mandat. Eſt etiam verum, in generali concilio Piſano Ambaſciatores VVenzelai quos ad concilium deſtinauerat, fuiſſe nomine ipſius admiſſos, & in ſeſſionibus & aliis publicis actibus in locis debitis, tanquam Romanorum Regis nuncios collocatos, vt viciſſim oratores dicti Ruperti, qui contra eiusdem concilii decretum partem Gregorii Papæ XII. fouebat, tanquam ſchiſmatici, ex dicto concilio turpiter eiecti & refutati fuerunt. Sic omnes qui in obedientia Papæ Clem. VII. & Benedicti Papæ XIII. erant, tenuerunt VVenzelaum pro Rege Rom. De cuius quidem regis VVenzelai priuatione & contumeliis illatis dictus Rex Sigismundus germanus eius per literas ſuit conqueſtus Cardinalib. dicti Papæ Bonifacii, videl. quod ipſe VVenzelaus non vocatus, non conuictus, & ſine cauſa cognitione fuerit priuatus, quodque idem Bonifacius, die noctuque nihil aliud cogitare videretur, niſi vt modum inueniret, quo ipſum Sigismundum ex regno Vngariæ eiicere poſſit. Qua ratione autem Noribergenſibus fidem remiſerit, teſtatur Krantzius Vandalia lib. X. c. I. dicens: *quum iam ciuitates Imperii nouare ſacramenta nouo regi iuberentur, ſoli Nurenbergenſes pertinaciter inhærebant VVentzlao, aſſerentes, ſe viuente rege ſuo, niſi iuſſu eius, alteri non iuraturos. Quumque grauius vrgerentur, miſere oratores, qui ſuper ea re ſententiam & nutum regis acciperent: offerentes aureorum viginti millia, ſi illos abſolueret. Ille contempto auro mox abſoluit, iubens vt optimi vini de Rheno (Bacharacenſe vocant) aliquot plauſtra ſibi mitterent. Ita ſumma illi de vino cura fuit.*

******** Nauclerus vol. II. Gen. LXVII. p. 1032. *Iodocus, Marchio Morauiæ, depoſito VVenceslao, a Moguntino & Colonienſi Archiepiſcopis, Rex Romanorum electus. Sed is breui tempore mortuus, in Bruna, vrbe Morauiæ, ſub Reguli ſceptro ſepelitur.* Mutius lib. XXVI. p. 265. *conueniunt, iuxta Maiorum decreta, Principes Electores Francofordiæ, cauſa eligendi alium Imperatorem; ſed non concordarunt, alii enim Rupertum C. P. R. Epiſcopus Moguntinenſis & Colonienſis Iodocum, Morauiæ Marchionem, elegerunt.* Licet hoc omnino dubium videatur ex ante dictis, cum Electores Rhenenſes Rupertum elegerint. Iſta tamen intelligenda ſunt de Iodoci electione poſt Ruperti mortem facta. Hic ſecundum Cuſpinianum p. 390. *Barbatus eſt dictus, quod barbam nutriuerat, qua ſola ſe virum oſtentabat, cum nullas alias animi haberet virtutes. Homo alioqui inutilis, & qui veritatem non amabat: promittens quæ neque præſtare poterat, neque ſi poſſet, ſeruare voluit.*

§. XX.

Peracta electione, Francofurtum pro more * per ſex ſeptimanas & trium dierum ſpatium cum numeroſa Procerum multitudine obſedit Rupertus, quo facto in eandem fuit admiſſus, atque fidelitatis iuramentum a Ciuitatibus Rheni & multis Proceribus accepit, ** licet non omnes ipſum adprobarent. Maxime Sueuiæ Ciuitates Wenceſlao non ſtatim renuntiabant. *** Hinc, dum Aquisgranenſes ipſum in ſuam Ciuitatem nollent recipere, niſi per ſex hebdomadum & trium dierum ſpa-

ſpatium eandem obſederit, **** in die Epiphaniæ 1401. a Friderico Colonienſi Archiepiſcopo, Coloniæ fuit coronatus. ***** Ciues autem Aquenſes eodem anno a Rege in perſonis & bonis damnati, per Ciuitates Imperii, tanquam rebelles multa diſpendia tulerunt. ****** Moguntinus vero & Colonienſis Principes Imperii ſingularibus litteris ad recipienda ab eodem feuda ſua inuitabant. † Ipſe vero Rupertus demum a. 1403. a Bonifacio IX. Papa, reprobato Wenceslao Imp. fuit approbatus ††

* De hoc equidem in hiſtoria electionis Güntheri dubitabam, dum Mutius lib. XXV. p. 247. diceret: *Güntherus ſex totas hebdomadas in caſtris ad Francofordiam expectauit hoſtem, ex conſuetudine & ſtatuta lege; nemine vero adueniente, qui repelleret, in vrbem Francofordiam ingreſſus Imperator appellatus eſt.* Nunc vero acta electionis Ruperti ſatis me in hoc confirmant. Sic enim Rupertus ipſe in litteris ad Papam in apparatu p. 90. *& cum firmiter teneamus pro conſtanti S. V. paterna benignitate noſtris felicibus congaudere ſucceſſibus eidem confidentius vti præſentibus intimamus quod altiſſimi adiutamine fulciti obſidionem & campum cum ſtrenua nobilis militia aſſiſtentia per ſex ſeptimanarum & trium dierum ſpatium ante opidum Franckefordenſe vt moris eſt peregimus Regaliter tenuimus idemque opidum absque mora productione videlicet XXVI. Octobris celeriter intrauimus vbi primo ac deinde in aliis ciuitatibus ac opidis pura obedientia liberrime fuimus admiſſi & conſuetis ſolempnitatibus honorati. Intendentes auctore Deo die XXV. Nouembris de proximo ventura prauia Regali corona vt moris eſt in Dei laudem inſigniri.* Sic etiam in litteris Eiusdem Ruperti ad Ciuitatem Argentinæ 23. Nouembris ſcriptis in App. p. 91. *dilectionem veſtram cupientes non latere quod inclitorum prædeceſſorum noſtrorum diuorum Romanorum Regum ſolito more inſigne opidum Franckefurt prope Mogenum dieceſis Maguat. ſex ſeptimanis & tribus diebus numeroſa Principum Magnatum & Procerum Sacri Imperii nobis aſſiſtente militia ſirma obſidione vallauimus qua feliciter peracta in præfato opido & in aliis adiacentibus fortalitiis ad Romanum Imperium ſpectantibus & deinde in Ciuitatibus opidis & Prouinciis fluminis Reni adiacentibus fuimus glorioſe ſuſcepti noſtrorumque ibidem ciuium deuotam obedientiam fideliter recepimus. Iuramenta & inſuper tam Eccleſiaſticorum quam ſecularium Principum Comitum Baronum & Magnatum maioris partis totius Germaniæ adhærentiam & aſſiſtentiam ſumus adepti continue felici progreſſu ad vlteriora ſummi Imperatoris clementia adiuuante tendere ſatagentes.* Confirmat hoc Königshoven c. l. & Gob. Perſona æt. VI. c. LXX. *Rupertus electus in regem, poſt electionem ſuam, in menſe Septemb. iuxta opidum Francoford tentoriis fixis in campo vna cum principibus per ſeptimanas & dies, prout electis ad regnum moris eſt, ſub dio moram traxit, & poſtea hoc idem opidum feſtiuis gaudiis intrat.*

** Florentinus in M. Chr. Belg. p. 330. *VVenzelaus, propter ſegnitiem atque laſciviam, ab Electoribus eſt ab Imperio depoſitus, vnde quidam hoc anno vacaſſe Imperium ſcribunt, licet Robertus ſtatim fuerit ad Imperium electus, ſed non pariter ab omnibus, nec vbique receptus.*

*** Miſerat enim Rupertus Engelhardum de Winsberg & Dietherum de Gemmingen ad easdem Heilbronnam, qui ipſas ad fidem ſuam ducerent, quod tamen ipſæ recuſabant reſpondentes, *ſie verſtunden ſich der ſachen nit und hetten dem Kœnige von Beheim als eyme Rœmiſchen Künige geſworn, und weret daz ſie der hies uns bulden und undertenig werden ſo wolten ſie ez gern dun* prout ipſe Imp. Argentoratenſibus narrat in litteris *in App. p. 93.*

**** Sci-

**** Scripſerat nempe Rupertus litteras Moguntiæ, *off den ſontag fur ſant Niclaſtag* ad Aquenſes, quibus electionem de ſe factam nuntiaret, atque mandaret, vt ipſum ſuſcipetent, ibidem coronandum. Hoc ſi recuſarent, coronationem Coloniæ eſſe celebrandam, atque Aquenſes iure ſuo Regem coronandi, priuandos. Ad hoc reſpondent Aquenſes: *begern wir uwer hocheit zu wiſſen dat wir hulde und eyde fur Zyden gedan han dem durchluchtigen Fürſten unſern gnedigen herren VVentzeslao dem Rœmiſchen Kænige Indeme dat auch verbrieffet und beſigelt han, weder die hulde eyde und brieffe uns nit enſtet zu dun noch uwer hocheit Inzulaſſen ir en het zu erſte ſechs wochen und dry tage vor der Stad zu Ache gelegen. Ind as wir dann mit rechte unterwiſet wurden von den die billich und von Rechte daruber zu wiſſen hant dat wir uch von rechte ſchuldig weren Inzulaſſen, ſo wollen wir uwer hocheit asdann Inlaſſen und dun das wir uwren gnaden ſchuldig ſin zu dun*, vtræque litteræ extant in Apparatu *p.* 97. Gob. Perſona c. l. *deinde anno Domini M. CCCC. in die epiphaniæ, Rupertus ab archiepiſcopo Colonienſi Coloniæ coronatus eſt. Nam ciues de Aquisgrano, vbi locus coronationis eſſe conſueuit, ab epiſcopo, rege electo & a principibus requiſiti, ipſum electum recipere recuſabant, aſſerentes eis hoc non licere, quamdiu ab obedientia regis VVenceslai abſoluti non eſſent.*

***** Gob. Perſona *æt. VI. c. LXX.* M. Chr. Belg. *p.* 342. Herm. de Lerbecke *Chron. Com. Schauenburg, apud Meibomium Tom. I. p.* 520. Mutius *lib. XXVI. p.* 265. Lehmann *lib. VII. c. LXXIV.* Cuſpinianus *p.* 392.

****** Extant litteræ Ruperti ad Principes & Ciuitates Rheni Inferioris ſcriptæ in Apparatu *p.* 97. Ipſa vero ſententia banni ab Engelhardo de Winsberg lata reperitur in Apparatu *p.* 104.

† Extant litteræ in apparatu *p.* 100.

†† Gob. Perſona *c. l.*

§. XXI.

Dum igitur Mediolanum ſe Imperio iterum eſſe vindicaturum promiſiſſet, Auguſtæ a. 1401. conſtituit Ludouicum Barbatum, filium ſuum, Vicarium Imperii generalem. * Inuitatus igitur a Bonifacio IX. Papa, coronam ipſi Imperialem & decimas a Clero offerente, & Florentinis, adverſus nimiam Io. Galeacii potentiam conquerentibus ** eidem per Fecialem bellum indicit, niſi omnia loca Imperio per Italiam ſubtracta reſtitueret. Hoc vero reſpondente, ſe omnia feudi lege a Wenceslao tenere, Rupertus cum exercitu haut adeo magno Italiam intrat. *** Sed deſtitutus a Papa & Florentinis, atque in Veronenſi agro ad lacum Benacum parum felici ſucceſſu cum hoſtibus pugnans, a Leopoldo etiam Auſtriaco atque Colonienſi Archiepiſcopo deſertus, a. 1402. infecto negotio, **** conſtituto Pataujenſi Domino Vicario ſuo, ***** in Germaniam fuit reuerſus. Nec ipſe Romam venit, metuens Longobardorum perfidiam ****** Bellum tamen per fideles Papæ, & Dominum Patauienſem contra Galeacium Mediolanenſem fuit continuatum. Licet Veneti, Florentini, ac Genuenſes hoc ipſo rerum ſtatu multas Imperii vrbes terrasque ad ſe raperent. †.

* *Vi-*

* *Vide infra §. XXII.*

** M. Chr. Belg. p. 343. *iste Robertus Imperator anno regni sui primo a Florentino populo amplam pecuniam accipiens contra Geleatium Mediolanensem Ducem maximo cum exercitu in Italiam transit, sed nulla memorabili re gesta, ad Transalpes reuertitur.* Lehmann *lib. VII. c. LXXIV.* Cuspinianus p. 393. *cum autem Bonifacius Pontifex magno illum prosequeretur amore, ne impensa deficerent, Ruperto concessit a Clero totius Germaniæ decimas exigere. Quod cum tres archiepiscopi, Moguntinus, Coloniensis, ac Treuerensis recusarent, imperium quod sub Boemis languescere cœpit, paulatim deficiebat aperte.* De eadem decimarum exactione agit etiam Gob. Persona æt. VI. c. LXX, eandem tamen ad a. 1403. referens; dum dicit: *eodem anno Papa concessit regi Ruperto decimas recipere a clero Alemanniæ certis datis executoribus, qui compellerent soluere contra dicentes: cum tamen archiepiscopi & episcopi consentire noluerunt, licet a quibusdam iam colligi incepta est exactio aliorum prætermissa est.*

*** Gob. Persona c. l. *eodem anno Rupertus rex in mense Septembri cum exercitu, non tamen, vt expedinerat tam forti, alpes pertransiens venit in Italiam, & receptus ibidem a Venetis, Florentinis & Bononiensibus ac Paduanis Padua hyemauit; sed quia Comes Virtutum Mediolanensium tyrannus; quem VVenceslaus rex depositus ducem fecerat, maiorem partem Lombardiæ tenuit, ipse, valido conflato exercitu, totis viribus regi conabatur obsistere.*

**** Cuspinianus p. 393. *Incessit libido Regi Italiam ingrediundi, vt hac scilicet occasione Romam facilius proficisci posset. Sed infortunatus Rex, fortunam habuit aduersam; In fine enim autumni, tempore scilicet ad arma tractanda inepto, per agrum Brixianum ad lacum progressus Benacum, terras Vice Comitum attigit, vt a Florentinis promissas acceptaret pecunias. Quæ partim soluta sunt, partim differebantur, cum copiis Florentinorum non nimis bello exercitati. Ideoque congressus cum Vicecomitibus, succubuit, fugaque saluti consuluit. Tridentum perueniens, a Venetis iterum est vocatus, Patauiumque delatus Nam tam Coloniensis præsul, & Leopoldus Austriæ dux, cum copiis quas in Cæsaris adduxerant fauorem, domum redierunt. Oratores Florentinorum cum maximo apparatu Venetiis reperit, & pecunias & copias multo verborum splendore promittentes. Quas cum videret multo minores promisso, Mense vno altercatione absumpto, re infecta, in Germaniam per alpes cum equitatu reuersus, res imperii cum diligentia tractauit, de Italia nihil amplius solicitus, eam permisit suis vulneribus se conficere. Licet honorificentissime esset a Venetis acceptus donatusque. Sed enarrata sua clade Pontifici, Venetis, ac Florentinis, surdis fabulam occineret, Germaniam petiit.* Ludov. Canitellius Ann. Cremon. ad a. 1400. p. 1394. *Robertus Cæsar per eos* (Florentinos) *instigatus in Vice Comitem sibi promissis ducentum millibus aureis, & centum millibus solutis ex eis pro stipendio exercitus sui, vna cum præsule Coloniæ, Comite Palatino, & Leopoldo Duce Austriæ, & quindecim millibus armatorum autumni tempore descendit in Italiam, & receptis in eius parte Francisco Carrariense, & illis de Bauso, & Acto de dosso maiori, positis castris ad lacum Benacum in agro Veronense, & ibi sibi occurrentibus exercitu Facino Canc, Alberico Barbiano, & Ottone tertio, ducibus Vicecomitis, & ibi vtrinque commisso prælio victus aufugit Tridentum.* Et paullo post: *& licet Florentini & Veneti multum rogarint, ac nixi fuerint ipsum retinere in Italia, sibi oblatis copiis sub Sfortia & Rangono, quibus posset habere bellum cum Vicecomite, tamen per eos non potuit retineri, sed ex Venetis redit in Germaniam.* Andr. Presbyter p. 40. *Hic cum exercitu magno intrauit Italiam pro Imperiali benedictione Romæ accipienda: per Ducem Mediolanensem cum magno detrimento suorum ad propria est reuersus.*

***** Gob. Persona c. l. *Anno Domini M. CCCC. II. rex videns exercitum suum contra Comitis Virtutum potentiam non sufficere, & eos, a quibus in Lombardia susceptus fue-*

fuerat, ac etiam Papam tam ſumtuoſe & liberaliter ſibi non aſsiſtere, Domino de Padua Vicario ibidem conſtituto in Alemanniam reuerſus eſt.

****** Hanc rationem adlegat Iac. von Königshoven cap. II. p. 143. dicens: *darnach zog er über berg zu Lamparten, doch kam er nit gen Rohm, er forcht der Lamperter untreue.*

† Cuſpinianus p. 393. *nam tota Italia a tyrannis Vexabatur Vndique, qui imperii Vrbes ſubigebant, coarctabantque ne imperio ſubeſſent. Ac ſic Italici Reguli potentia ac Viribus aucti, Romanis Regibus ingreſſum Italiæ intercludebant. Illi enim ſibi Veronam, hi Patauiam atque Teruiſium ſubiiciebant, quæ Vrbes ſunt Imperii, non Venetorum. Nec iis contenti, ad Forum Iulii Vsque & ad Hiſtriam perrexerunt Veneti, multasque maris inſulas ac maritimas Vrbes ſuo ſubiecerunt imperio, partem Orientis imperii, cum Patriarchatu Aquilegenſi per fas ac nefas occupantes. Florentini Piſas ſibi Vindicarunt, longe lateque finitimas Vrbes ſubegerunt. Nec Genuenſes ab alienis abſtinuerunt, ſed paſsim obuia quæque occuparunt.*

§. XXII.

Creſcente autem inter Benedictum XIII. & Gregorium XII. ſchismate, Cardinales anno 1409. Concilium Piſanum indicebant. Eadem de cauſſa Rupertus in octaua Epiphaniæ Francofurti Comitia celebrat, & venerunt eo duo Cardinales, vnus ex parte Gregorii, alter ex parte Collegii, & poſtquam publice multas altercationes habuerant, maior pars archiepiſcoporum & prælatorum ac principum declinauit in partem collegii, ſed Rex & Archiepiſcopus Treuirenſis, & Duces Bauariæ, cum paucis aliis in partem Gregorii declinabant. * Miſit inde Rupertus legatos ſuos ad Concilium Piſanum, qui ſcripto erudito exhibito, ne in exauctorando Gregorio Cardinales pergerent, laborarunt. His tamen haut adnuentibus, facta prouocatione a Concilio Piſano ad Gregorium Papam, nemine ſalutato, eodem menſe Aprili receſſerunt. Nihilominus in hoc Concilio vtrique Pontifices fuerunt depoſiti, ſubſtituto Alexandro V, qui ideo Papa Piſanus dicitur, ** quo ipſo ſchisma magis adhuc fuit adauctum. *** Hoc tamen Concilium minime adprobauit Rupertus Imp. quia potius Gregorii XII. partes adhuc ſtrenue ſequeretur. ****

* Gob. Perſona *æt. VI. c. LXXXIX.* Cuſpinianus *p.* 393.

** Acta Concilii exhibuit Lucas Dacherius *Tomo VI. Spicilegii.* Raynaldus *ad a.* 1409. & Hardtius *Hiſt. Concilii Conſtant. Tom. II. p.* 62. Ex his ſua hauſit Schatenius, *Ann. Paderborn. lib. XV. p.* 492. Theodor. a Niem *de Schiſmate lib. III. c. XVIII.*

*** Conqueritur de eo Theod. Vrie Hiſt. Concilii Conſtant. lib. VI. diſt. X. dicens: *ecce, qualis Vnio! imo Vide, qualis noua diuiſio. Eſt certe ſciſſura execrabilis. Vnum paſtorem ſummum, Vt Vnica eſſet cauda tua, efficere Voluerunt, & facti ſunt tres. Biuira fueram, & triuiram me fecerunt.*

**** Andr. Presbyter p. 40. *huius temporibus damnatis in Piſano concilio Gregorio XII. & Benedicto XIII. & electo Alexandro V. Rupertus Rex Romanorum ad diuerſos Principes & loca ſcripſit, aſſerens concilium Piſanum non legitime celebratum, & non pro concilio gene-*

rali tenendum. Quapropter, ficut hactenus ipse fuerat, sub obedientia Gregorii constanter vellet manere, donec de ipso Gregorio legitime ac canonice sit decretum.

§. XXIII.

Inter ciuilia Ruperti gesta est reputandum, quod a. 1401. Ludouicum filium suum de iure antiquo Palatinatus Rheni, constituit Vicarium in Germania, Gallia & regno Arelatensi, * ex quo iura Imperii adhuc integra, nec a Carolo IV. abalienata patent. Sic in ipsius constitutionibus saepius prouocatur ad Ius Feudale Longobardicum, ** vt exinde inualuisse has consuetudines coniectamur. Idem Rupertus Archiepiscopis Coloniensibus diuersa concessit priuilegia, vtpote bannum ferinum, ius monetae atque alia. ***

* Extat diploma apud Freherum *Origg. Palat. c. VI. p.* 133. Leibnitium *Cod. diplom Tom. I. p.* 263. Tolnerum *Cod. diplom. Palat. p.* 136. in quo: *sane cum disponente Altissimo pro corona Imperialis diadematis suscipienda ad praesens partes Italiae simus ingressuri, & vt S. Rom. Imp. status, salubris tranquillitas & Respubl. interim in Germania, Gallia & regno Arelatensi in absentia nostri copiosius atque fructuosius procuretur, de illustris & magnifici Principis Ludouici, Comitis Palatini Rheni & Bauariae Ducis, filii nostri charissimi legalitatis & gratiae circumspectionis industria praesumptionem & fiduciam vtique habentes indubiam, praecipue etiam aduertentes. a diuis Romanis Imperatoribus & Regibus praedecessoribus nostris hactenus extitisse obseruatum, ac etiam de iure Comitatus Palatinus Rheni fuisse & esse, quod cum Romanus Imperator vel Rex vltra montes Italiam ingressus fuerit, in ipsius absentia Vicariatum Imperii in Germania, Gallia & regno Arelatensi ad Comitem Palatinum Rheni pertinuisse & pertinere, eundem dilectum filium nostrum Ludouicum, animo deliberato non per errorem aut improuide, sed sano & maturo Electorum & aliorum Principum, Comitum & nobilium nostrorum & Imperii sacri fidelium freti concilio & consensu de certa nostra scientia & Regia plenitudinis potestate per S. Rom. Imp. in Germania, Gallia & Regno Arelatensi prouincias, principatus, dominia, districtus, ciuitates, oppida, castra, villas, & eorundem pertinentias, qualitercunque nominatis omnibus, iure, via & modo, quibus & melius & efficacius iussimus & debemus, facimus, constituimus & ordinamus, nostrum & S. Rom. Imp. in Germania, Gallia & regno Arelatensi Vicarium generalem. Datum Augspurg tertia feria post Festum natiuitatis beatae Mariae Virginis gloriosae Anno Domini MCCCCI. Regni vero nostri anno secundo.*

** Exhibet Schilterus *Comment. ad Ius Feud. Longob. c. XL. §. IV.* ex Ruperti Regestis, litteras legitimationis Gerlaci Grans ad successionem etiam haereditatis & bonorum feudalium, in quibus dicitur: *non obstantibus legibus, Statutis, constitutionibus & obseruantiis, consuetudinibus Feudorum vsibus scriptis & non scriptis, & praesertim Capitulo Naturalis in Rubrico si de feudo controuersia fuerit, collatione X. in libro feudorum, aliisque iuribus generalibus, prouincialibus aut municipalibus quibuscunque.* Idem & alia ex Ruperti regestis suppeditat exempla.

*** Extant ista apud Schilterum *Comm. ad. I. Feud. Alem. c. XLII. p.* 244.

§. XXIV.

Tandem vero XVIII. Maii 1410. Oppenheimi fuit defunctus, & Heidelbergae in aede Spiritus sancti terrae mandatus.* Duas habuit vxores, quarum prior adhuc est ignorata,** Altera Elisabetha, Friderici Noribergensis

Burggrauii filia.*** Aegrotans septem denominauit arbitros, videlicet Rabanum, Spirensem Episcopum, Iohannem ab Hirtzhorn, Iohannem Camerarium, dictum a Dalburg; Hermannum a Rodenstein; Franciscum Wolbertum a Sickingen, Rupertum ab Helmstadt & Tham Knebel, quibus familiæ heriscundæ negotium commisit. Hi igitur facto diuisionis Instrumento, Heidelbergæ, die Veneris, festum S. Michaelis proxime sequenti terras inter ipsius filios ita diuiserunt, vt dum seniores bini Rupertus Pipan, & Fridericus iam ante patrem fuissent defuncti, primogenitus Ludouicus, Cœcus dictus, Electoratum Palatinum vna cum tractu Ambergensi, Iohannes natu proximus Sultzbachium, Neoburgum & Comitatum Chamensem. Stephanus natu tertius Simmerensem, Bipontinum & Lützelsteinensem, quartus Otto Sintzhemium nancisceretur. **** Filiæ erant Elisabetha, Friderici Austriæ Ducis vxor; Agnes, coniux Adolphi, Ducis Cliuiæ; Margaretha, nupta Carolo I. Duci Lotharingiæ.

* Cuspinianus p.393. *post pleraque in imperio honorifice gesta, insperato diem suum obiit, decimo imperii anno, in Oppenheym oppido, & Heydelbergæ in æde S. Spiritus regio apparatu sepelitur. Cuius monumento hoc incisum legitur elogium:* RVPERTVS DVX BAVARIÆ, COMES RHENI PALATINVS ROM. REX, IVSTVS, PACIS ET RELIGIONIS AMATOR, DIGNVS DEO VISVS, QVI PRO IVSTITIA PATERETVR, HVIVS SACRÆ ÆDIS ET COLLEGII INSTITVTOR, HIC CVM CASTISSIMA CONIVGE ELISABETHA NORICI MONTIS BVRGRAVIA QVIESCIT: VITA FVNCTVS ANNO CHRISTI, M.CCCC. X. KALEND. IVNII XV. Idem reperitur in Monum. Heidelberg. *p.9.* & apud Paræum *Hist. Palat. p.* 185. Andr. Presbyter p.40. *hic Rupertus anno Domini MCCCCX. in proposito suo contra concilium Pisanum, in obedientia Gregorii Papæ XII. in Oppenheim moritur, & Haydelbergæ ad S. spiritum sepelitur.*

** Cuspinianus p.394. *duas autem habuit vxores. Prima nomen, genus, ac familiam hactenus inuenire (licet de illa haud negligenter percontatus fuerim) non potui. Ex qua tamen genuit Rupertum cognomine Pipan, Palatinum. Qui cum Ioanne duce Burgundiæ captus a Turcis tempore Sigismundi, post liberationem, sine vxore ac liberis Ambergæ moritur, ac hic sepelitur.*

*** Cuspinianus c. l. *alteram habuit coniugem Elizabetham filiam Burgrauii Norimbergensis, e qua quinque sustulit liberos, Fridericum, qui mortem patris præcessit, superstites, Ludouicum dictum coecum, Stephanum Comitem de Veldentz, Iohannem ducem Bauariæ, dominum de Nouoforo, de Amberga appellatum & Ottonem ducem Bauariæ, cognominatum Mosbacher, dominum in Sinszhaym & Nouoforo. Genuit & filias tres, Elizabetham, quæ Friderico Seniori Austriæ duci nupsit, quæ filiam Elizabetham peperit in iuuentute mortuam. Habuit autem hic Fridericus (vt supra scripsimus) aliam quoque vxorem, Annam Ducissam Braunswitensem, matrem Sigismundi Archi Ducis Austriæ. Secunda filia Agnes dicta est vxor Adolphi comitis Cleuiæ, & hinc Ducis; quæ nullos reliquit liberos. Tertia Margarita Iohanni Duci Lotharingiæ nupsit, quæ fuit Caroli Marcelli, Ducis Lotharingiæ mater.* Andr. Presbyter p.40: *sequenti anno* (1411.) *mortua est contboralis sua Elizabeth Regina, filia Burggrauii de Nurnberg: ex qua plures habuit filios: e quibus duo, scilicet Rupertus dictus vulgo Pipan, & Fridericus moriendo eum præcesserunt. Quapropter vero scilicet Ludouicus, Iohannes, Stephanus, & Otto, superstites fuerunt. Habuit etiam tres filias, e quibus vnam duxit in vxorem Fridericus Dux Austriæ, dictus de Athesi, & obiit sine liberis: Agnetem vero duxit Comes de Clef, quem Sigismundus Rex Romanorum in Ducem creauit: & Margaretham, quam Dux Lotharingiæ duxit in vxorem.*

**** Extant diuisionis tabulæ in Schilteri Institutionibus Iur. Publ. *Tom. poster. p.* 312. Tolnerus *Cod. diplom. n.* 205.

DISSERTATIO VIGESIMA NONA
DE
SIGISMVNDO ET ALBERTO II.
RESPONDENTE
IOANNE PHILIPPO ENGELBACH
EPISCOPIVILLA-ALSATO.

§ I. Sigismundi natiuitas & mores. §. II. Sigismundus fit Marchio Brandenburgicus & Rex Vngariæ. §. III. Bellum cum Turcis & clades Nicopolitana. §. IV. Sigismundus ab Vngaris captiuitati traditur. §. V. Liberatur. §. VI. Vna cum Iodoco eligitur in Imp. §. VII. Coronatur Aquisgrani & Ludouico Palatino Iura Electoratus confirmat. §. VIII. Initium causæ Hussiticæ in academia Pragensi. §. IX. Hussus in templo Bethlehem pastor, contra Papatum prædicat. Fratres Candelburgici Papalem fastum per figuras indicant. Hussus Romam citatur. §. X. Concilium Constantiense ope & auctoritate Sigismundi incoatur. §. XI. Caussa Iohannis XXIII. & Friderici Austriaci. §. XII. Sigismundus beneficia ecclesiastica concedit. Sigismundi iter in Galliam & Angliam. Gregorius XII. Papatu se abdicat, quod Benedictus XIII. plane negat. §. XIII. Reformatio ecclesiæ frustra postulatur. Martinus V. eligitur. Concilium soluitur. §. XIV. Hussus in concilium vocatus, fit captiuus. §. XV. condemnatur & comburitur. §. XVI. Idem fatum experitur Hieronymus Pragensis. §. XVII. Initia b. Hussitici. §. XVIII. Ziska progressus. Sigismundi coronatio Bohemica. §. XIX. Sigismundus cum exercitu Imperii a Ziska funditur. §. XX. Ziska sub magnificis promissis tentatur, sed moritur. §. XXI. diuisio Bohemorum, quorum præcipui Orphani & Thaboritæ. §. XXII. Prælium ad Aussig. Hussitæ Misniam, Franconiam, Bauariam inuadunt. §. XXIII. Sexta Expeditio contra Hussitas in Comitiis Noribergæ 1431. decernitur. §. XXIV. Sigismundus Mediolani & Romæ coronatur. §. XXV. Concilium Basileense ad reducendos Hussitas institutum. §. XXVI. Contentiones inter proceres & populum in Bohemia: Vterque Procopius, duces Hussitarum in acie cadunt. §. XXVII. Sigismundus cum Bohemis paciscitur. §. XXVIII. Eugenius Papa Concilium Ferrariam transferre conatur, sed deponitur & Felix V. eligitur. §. XXIX. Illustres dignitates a Sigismundo collatæ. Translatio Electoratus Saxonici & Brandenburgici. §. XXX. Sigismundi Reformatio & Constitutiones. Insignia Imperii Noribergam transfert. §. XXXI. Sigismundi Mors & sepultura. §. XXXII. Familia. §. XXXIII. Alberti II. parentes & mores. §. XXXIV. Gesta Alberti antequam fieret Imperator. § XXXV. Vno anno in Regem Vngariæ & Bohemiæ. §. XXXVI. Imp. etiam eligitur. §. XXXVII. Bina Noribergæ a. 1438. celebrat Comitia. Diuisio Imperii in quatuor Circulos. §. XXXVIII. In Vngariam contra Turcas mouens moritur. §. XXXVIIII. Vxor & liberi.

§. I.

MOrtuo Ruperto suffectus fuit Sigismundus, alter ex Caroli IV. filiis, circa annum 1367. natus, ex Elisabetha Stettinensi. * Huic præter insignem corporis proceritatem adfuit liberalitas ac munificentia, religionis Pontificiæ augendæ Studium incredibile, multarum etiam linguarum, Latinæ, Teutonicæ, Bohemicæ, Slauicæ, Italicæ, atque Gallicæ scientia; quibus omnibus loqui con-

congrue poterat. ** Ad gerenda bella tamen erat infortunatus, etsi nec animus deesset nec industria. *** Sedem suam deficiente Imperii domanio, in Bohemia habuit vel Hungaria. ****

* Dubrauius lib. XXII. p. 592. *Vxori nomen Elizabeth quæ Ludouici Regis Hungariæ consobrina, & Casimiri Poloniæ Regis neptis fuit: aderatque Rex vterque nuptiis, ex quibus Sigismundus filius ei prognatus est, postquam ex Italia redit:* Annus eius natalis ex eo patet, quod a. 1437. septuagenarius dicatur esse mortuus, Bucholtzerus diem natiuitatis ponit XXVIII. Iunii.

** Hunc impense laudat Aen. Sylvius addit. in Beneuenuti de Rambaldis librum Augustalem p. 14. addens: *quantum autem pace præstiterit, præter generis nobilitatem (quæ haud dubie clarissima fuit, vt summorum Principum series) & præter insignem corporis proceritatem ac imperatoriam plane indolem, affuit illi liberalitas ac munificentia, quanta in nullo antea principum, religionis ac pietatis augendæ studium incredibile, multarum etiam linguarum scientia, & in his linguæ Latinæ studium excelluit: quare doctos homines imprimis fouit, & dignitatibus etiam amplis honestauit. Accusauit sæpe Germanos Principes, qui Latinas odissent litteras. A quibus reprehensus quandocunque quod doctos homines foueret, sed humiles genere: Ego, inquit, eos amo quos natura alios antestare facile voluit.* Lapsus tamen ipsius in Grammatica notatur, prout Cuspinianus tradit, p. 399. *passim autem id de eo scribitur, cum in concilio Constantiensi, lapsu forte linguæ alioqui disertus ac facundus, multarumque linguarum peritus, a Grammaticæ regulis deerrasset, schismaque masculino non neutro genere (vt Grammatici docent protulisset, esse tum a Placentino correptum Cardinale. Cui mox ex tempore dixit, Placentine, si omnibus placeres, minime nobis places, qui minoris nos auctoritatis quam Priscianum Grammaticum, quem offendisse me asseris, existimas. Maximo omnium qui aderant cachinno suscepta est Cæsaris peccati commissi excusatio.* Lehmann *lib. VII. c. LXXIX.* M. Chron. Belg. p. 356. *fuit homo bellicosus & victoriosus contra Turcas & Sarracenos: gessit XIII. bella, in quibus habuit victoriam. Multos labores subiuit pro extirpatione hæresis in Bohemia & Praga & in Morauia. Sciuit multas linguas, primo Latinam & Theutonicam, Bohemicam, Slauicam, Italicam & Gallicam, quibus omnibus loqui congrue poterat.* Eadem de ipso prædicat Cuspinianus *in vita p.* 394. & 399. Lehman. *VII. c. LXXVI.* Dubrauius Rer. Vngar. *dec. III. lib. III. p.* 292.

*** Cuspinianus p. 395.

**** Lehmann *lib. VII. c. LXXVI.*

§. II.

Anno 1373. a patre obtinuit Marchiam Brandenburgensem. * Inde cum Maria, Ludouici Vngariæ Regis filia ipsi a teneris vnguiculis fuisset desponsata, ** socer ipsum penes se retinuit, vt sermone & consuetudine Hungarorum imbueretur. *** Paullo post ad Poloniæ regnum eum transtulit, euocatis Altsolium Poloniæ Proceribus, ipsos eo adegit, vt in nomen Sigismundi tanquam Regis sui iurarent, **** quem adoptasse dicebatur. ***** Postquam autem Ludouicus desperata salute, extremum sibi diem imminere intellexit, coactis Optimatibus, regnum disposuit, in manus Mariæ filiæ sponte sua omnes iurarunt, inde Tirnauiæ a. 1382. fuit defunctus. ****** Sigismundus igitur, Polonia relicta, in Hungariam festinat, ast nimis lente. † Dum interim Mariam Hungariæ Regem salutarent Hungariæ Proceres. ††

Hæc

Hæc, cum Nicolai Garæ Vngariæ Palatini consiliis vteretur, hicque proceres extollendos consuleret, effecit vt multi Proceres a Maria deficerent. ††† Carolus igitur Paruus, Rex Neapolitanus, ex Vngarica stirpe prognatus, Ludouici nepos, †††† ab Vngarorum nonnullis, ac præcipue Zagrabiensi Episcopo in Vngariam fuit euocatus. ††††† Sigismundus interea celebratis Budæ cum Maria, magna cum solennitate nuptiis, in Bohemiam statim iterum recedit. †††††† Hinc Maria in Comitiis Budensibus deposita, Carolus populi fauore sufficitur, & Albæ Iuliæ coronatur. ††††††† Hoc tamen, consiliis potissimum Nicolai Garæ a. 1385. trucidato, †††††††† Maria iterum regina proclamatur. ††††††††† Io. Horwatius vero, Croatiæ præfectus Caroli mortem vlturus, Nicolaum Garam trucidari fecit, Mariam, eiusdemque matrem Elisabetham captiuitati tradit, hanc etiam in Bozora fluuio fecit demergi. Ista vero, veniente cum exercitu Sigismundo in Vngariam, liberatur. * ipseque Sigismundus Albæ Iuliæ a. 1386 in Regem Hungariæ a Strigoniensi Archiepiscopo coronatur. ** Mortua vero a. 1392. Maria, *** Sigismundus triginta duos Hungariæ Proceres Mariæ olim contrarios iussit capite plecti. ****

* Vid. differt. XXVII. §. XXIII. Dubrauius lib. XXV. ineunte: *Sigismundo adhuc impuberi Carolus pater, Marchiam Brandenburgensem, quam ab Othone, postremo illius Marchione emerat, dono dedit, mira indole animi, ingeniique eius captus.*

** Verba sunt Dubrauii *rer. Hung. dec. II. lib. X. p.* 251.

*** Dubrauius lib. XXV. p. 653. *eundem secutus Ludouicus Pannoniæ Rex generum sibi, regnique successorem asciuit, desponsa ei filia nondum nubili, cui Mariæ nomen, sed nec sponsus etiam tum quartodecimum annum attigit, quem tamen socer penes se retinuit vt sermone & consuetudine Hungarorum imbueretur.* Bonfinius *Dec. III. lib. I. p.* 254.

**** Dubrauius *c. l.*

***** Bonfinius *c. l.*

****** Bonfinius *p.* 251. 252. Dubrauius *p.* 654.

† Dubrauius *c. l.*

†† Bonfinius Dec. III. lib. I. p. 254. *Quum intempestiuæ adhuc forent nuptiæ, Ludouicique patris merita vniuersos sibi deuinctos haberent, neq; interregnum ipsi facile paterentur, Mariam tanto studio suffragiorumque successu, tota Pannonia in regni fastigium extollit, vt non modo Reginam, sed regem pronuntiarit, salutaritque. Quod sexui natura detraxit, fortuna concitatissimo fauore rependit pro Regina Rex passim salutatur, & donec virum duxit, iubente Pannonia, pro Rege semper appellata, & in cunctis diplomatis rescripta est.*

††† Bonfinius *p.* 254. 255.

†††† Bonfinius p. 255. *quem quidem Apuliæ Regem, regali genere natum, & Ludouici nepotem, haud inuitis populis, tuto Mariæ imperio & Nicolai tyrannidi opponere se posse sperabant*, qui tamen paullo ante dubitauerat, dicens lib. I. ineunte: *quem quidem an Ludouici (vt plerique) filium, an ex Andrea fratre nepotem dicere ausim, nondum satis exploratum habeo, nisi fortasse ab eo adoptatum plane dixerimus.* ††††† Du-

††††† Dubrauius c. l. Gob. Persona *ae. VI. c. LXXXI.* Bonfinius *p.* 255.

†††††† Bonfinius *p.* 258.

††††††† Bonfinius *p.* 260.

†††††††† Blasius primum Forgatschius Caroli caput ad oculos vsque diuiserat, post ipse *ad Vissegradiensem arcem adducitur, ibique in carcere admoto plaga pharmaco, & obstructis faucibus interiisse dicitur.* Bonfinius *p.* 261. 262.

††††††††† Bonfinius *p.* 262.

* Bonfinius hæc late narrat *p.* 263. Dubrauius *lib. XXV. p.* 655.

** Bonfinius *dec. III. lib. II. p.* 267.

*** Bonfinius *p.* 269.

**** Bonfinius *Dec. III. lib. II. p.* 269. Dubrauius lib. XXV. p. 658. *porro Sigismundus summo studio annitebatur, ad reuocandos tam domesticos, quam externos ad obsequium, qui sub muliebri Regno iugum excusserant. Nam domi in oppido Budensi, duos & triginta priores nobiles gladio percuti iussit.* Cuspinianus *p.* 395. qui addit: *quorum monumenta hodie cernuntur ad Carmelitas Budæ.*

§. III.

Hoc ipso supplicio autem Sigismundus Vngarorum in se iras concitauit. Accedebat clades a Turcis accepta. Dum enim Turci non solum Walachos iuuarent, quos Sigismundus inuaserat, sed etiam Baiazethes illorum Imperator breui tempore Thraciam, Thessaliam, Macedoniam, Phocidem, Bœotiam & Atticam in suam potestatem redigeret, nunc in Mœsiam irrumpens. Commotus his Sigismundus, auget copias ex Gallia, Anglia, Lucemburgo, tum præmiis, tum precibus, ad hæc multi voluntarii arma sumpserunt, inter quos fuit Ioannes, Princeps Burgundiæ, qui amore tactus religionis, vna cum suis Burgundis, omnia contra impios hostes, pro Christianis experiri paratus venerat. Nicopolim ad Istrum sitam obsidione cingebat Sigismundus. Ibi dum Galli gloriosum ducunt, prœlium ante alios inire, non expectatis cæteris agminibus, aciem Turcarum ingenti impetu adoriuntur, coguntque parum retrocedere. At Turcæ ad arcus conuersi equos Gallorum telis transfodiunt, desiliunt illi ab equis vt pedites pedestribus copiis certamen experiantur. Equi Gallorum cum sellis vacuis in castra recurrentes errorem Vngaris obiiciunt, Gallorum quasi equites omnes a Turcis essent occisi: voluit Sigismundus celeri equo aduolans, hunc errorem suis demere, & ad pugnam illos ex fuga retrahere, sed postquam nihil profecit, equo delabens mutat vestem, seque in cymbam, qua commeatus Danubio aduectus erat, seruili habitu condit, & illa nauigatione captiuitatem euadit, in quam Princeps Burgundiæ incidit, multo postea auro redemptus, cum paucis Gallis nobilioribus, qui superstites reperti sunt. * Sigismundus vero Constantinopolim fugiens, inde in Hungariam fuit reuersus.

* Hanc

* Hanc cladem latius describit Dubrauius *lib. XXV. p.* 660. Bonfinius *Dec. III. lib. II. p.* 271. Naucl erus *Vol. II. Gen. XLVII. p.* 1027. Cuspinianus *p.* 395.

§. IV.

Animis igitur Vngarorum hac clade magis adhuc concitatis, Stephani, duo Optimatum, Carolinæ olim factionis principes, Ladislaum, Caroli Parui filium, in Vngariam inuitant ad regnum, ipsi hæreditario iure debitum accipiendum. Deficiebat gens vniuersa. Duorum & triginta equitum cædes, clades Nicopolitana, Mariæ obitus, & inita post illius mortem intemperantia, præcipue fœminarum, quibus præ licentia cœlibatus se fecerat obnoxium, Sigismundum in contemptum adducebant. Anno 1401. festo Vitalis die, ex composito Regem ingens Procerum multitudo sub officii prætextu adiit, frequenti virum corona circumuenit. Accedebat Nicolai Garæ, Vngariæ olim Palatini, qui a Sigismundi adseclis occisus fuerat, filius. Hi, postquam Regem de patratis ab eo facinoribus atque Republica male gesta obiurgassent, ad conuitia contumeliasque ventum est. Mox facto impetu, omnes veluti inter eos dudum conuentum erat, Regi manus iniiciunt, quidam in barbam inuolant, pilosque ei vellunt, captiuum ipsum faciunt, quem occidissent omnino, ni quorundam amicorum suasu fuissent remorati. Traditus tandem Nicolai Garæ filiis ipsi infestissimis in arcem Soclos captiuus abducitur. *

* Trithemius *ad a.* 1403. Bonfinius *dec. III. lib. II. p.* 272. Dubrauius *lib. XXV. p.* 661. Cuspinianus *p.* 395.

§. V.

Hinc Ladislaus Rex proclamatur, qui etiam in Dalmatiam veniens, Iaderæ benigne excipitur. Budensis tamen arx, cæteraque regis præsidia, cum superioribus Vngariæ partibus, quæ ad Morauiam spectant, in Sigismundi fide permanebant. Sigismundus interim dies noctesque lacrymis atque singultibus transigebat. Miserata infaustam Regis conditionem Gararum mater, filiis suis Regis liberationem, pacta illis salute, suadet. * Liberatus igitur horum ope, peruenit ad Ciliæ Comitem, cuius viribus adiutus, quia sororem eius Barbaram sibi desponsauit, in Bohemiam rediit, & deinde Vngariam cum ingenti Bohemorum exercitu recuperauit, Ladislao in Italiam reuertente. Inde in rebelles se exhibet benignum, nisi quod indicto in Slauonia conuentu, Stephanum Waiwodam iuberet interfici, eo quod Turcas in Vngariam euocasset.

* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVII. p.* 1036 Trithemius *Chr. Hirsaug. ad a.* 1401. Bonfinius *p.* 273. 274. 275. Dubrauius *p.* 663. Addit. ad Beneuenuti de Rambaldis librum Augustalem p. 14. *bis igitur Pannonia potitus a Ludouici morte, cui Maria super-*

stes

stes filia fuit, duos ac XXX. Regulos securi percuti iubet, quod regiæ puellæ aduersati essent. Vnde illi tanta mox gentis inuidia conflata, ut post uxoris mortem captus, necanduique magis quam asseruandus, fœminæ, cuius maritum ille interfecerat, sit traditus. Ille vero maiestate oris & blanda oratione dimissus, hinc Boemiam petit, quam non sine labore vix tandem obtinuit, longo ab his bello ac difficili petitus, sæpe etiam acie ab his victus. Lehmann *lib. VII. c. LXXVIII.*

§. VI.

Mortuo autem Ruperto, Wernerus Treuirensis, Ludouicus Palatinus vna cum Sigismundi legato, Friderico, Noribergensi Burggrauio, * Francofurti XX. Septembris Sigismundum eligunt. ** Iohannes autem Elector Moguntinus, atque Fridericus Coloniensis, Iodocum, Morauiæ Marchionem ipsi opponunt, quo tamen post aliquot menses defuncto, statim in Sigismundum omnes consenserunt. Saxo & Bohemus electioni plane non interfuerunt. ***

* Sunt equidem, qui Sigismundum sibi ipsi in electione votum dedisse adserant, secuti Dubrauium, qui libro XXIII. p. 621. ita loquitur: *Moguntino Comitia Electoribus indicente, ad quæ cum Sigismundus Rex Hungariæ, tanquam Marchio Brandenburgensis, qui vnus Electorum habetur, venisset, dignitatisque Regiæ gratia, primus sententiam esset rogatus de Cæsare nominando, se ipse nominauit, me, inquiens, ego noui, alios non itidem, an æque mecum Imperio orbis digni sint, præsertim in tanto rerum motu, quo Italia quoque Schismate ibi durante plurimum laborat. Mirati hanc tam liberam & apertam Sigismundi vocem, cæteri Electores, communique assensu illam approbantes, ipsum Sigismundum Venceslai fratrem, Cæsarem consalutant.* Hunc sequitur Fugger *im Spiegel der Ehren lib. IV. c. III. p. 411.* atque plures ex recentioribus. Ast, contrarium patet ex litteris Treuirensis, Palatini & Brandenburgici Electorum ad Senatum Spirensem, quæ reperiuntur apud Lehmannum *lib. VII. c. XXXI.* in quibus: *han wir, VVerner, Ertzbischoff zu Trier, und wir Ludewig Pfaltzgrave by Ryne, mit zufall unser, Burggrave Friedricks, als maechtiger Botten unsers Herrn, des Koeniges von Vngarn, als eines Marggraven zu Brandenburg und Churfurstin, Stimme und VVillen, und also mit den mehren Theil der Kuren und Stimmen, die uff diese Zyt hie sind.* Sic etiam Gob. Persona *æt. VI. c. XC.* Burggrauium Noribergensem Procuratorem fuisse Brandenburgensem dicunt, quem sequitur Author M. Chron. Belg. *p.* 356. Trithemius *ad a.* 1410. & Engelhusius *in Chronico p.* 293.

** Dies electionis mihi adhuc incerta esse videtur. In dictis equidem litteris dicitur Electores conuocatos fuisse *uff Sant Egidii Tag nechst vergangen*, ex quo facile sequitur, electionem factam fuisse post ista tempora. Gobelinus Persona tamen, loco mox citando dicit: *& hac electio facta fuit* 20. *die dicti mensis.* Id quod dictæ litteræ magis adhuc confirmare videntur, quarum datum *am Sambstag nach Matheus des heiligen Aposteln und Evangelisten Abend.* Dies Matthæi autem incidit in XXI. Septembris.

*** Gob. Persona æt. VI. c. XC. dum prius ad Septembrem mensem prouocasset, addit: *eodem mense principes Electores conuenerunt apud Francfurdiam pro rege eligendo, & Archiepiscopus Treuirensis, Ludowicus Dux Heidelbergensis Palatinus Rheni, & Burggrauius Noribergensis, tunc procurator Marchionis Brandenburgensis quantum ad eligendum, elegerunt Dn. Sigismundum regem Vngariæ fratrem regis Bohemiæ, ad quem tunc spectabat Marchia Brandenburgensis, in Regem Romanor. archiepiscopis Coloniensi & Maguntinensi adhuc in deliberatione persistentib. Sed rex Bohemiæ & Dux Saxoniæ ad electionem non venerunt, & hac electio facta*

fuit

fuit XX. die dicti mensis. Et statim archiepiscopus Moguntinus mandauit ecclesias opidi Franckford non aperiri, ne illi, qui elegerant, electionis suæ publicationem & solennisationem consuetas perficiendi haberent facultatem. Vnde illis venientibus ad fores ecclesiæ, nec ingressum habere valentibus, electionis istius publicatio retro chorum ipsius ecclesiæ facta est per eosdem. Et postea Maguntinensi & Coloniensi archiepiscopis iterum conuenientibus, Iodocus, Marchio Morauiæ vir grandaeus per ipsos in regem est electus, qui post hoc eodem anno defunctus est, & deinde prædicti archiepiscopi Maguntinensis & Coloniensis in regem Vngariæ supradictum consensere. Eadem repetit M. Chron. Belg. p. 356. Engelhusius *Chronico p.* 293. Auentinus *lib. VII. c. XXXIII. §. XIV.* Sunt equidem, qui Iodoci electionem plane pro ficta habeant. Ast, præter dictos Scriptores, Theodoricus a Niem, illorum temporum scriptor, *lib. I. c. XXXIV. in vita Iohannis XXIII.* idem confirmat, dicens: *in primo anno Pontificatus dicti Balthasaris* (erat Iohannes XXIII. qui anno 1410 factus fuit Papa) *moriebatur Iodocus, marchio Morauiæ, fratruelis D. Sigismundi, moderni regis Roman. in Romanor. regem pauco elapso tempore prius electus, & eius loco, consentiente Dn. VVencetlao rege Bohemiæ, & fratre dicti Sigismundi, per Dn. principes electores Imperii, in Francofordia dictus Dn. Sigismundus, tunc & nunc etiam Rex Vngariæ in regem Romanor. fuit electus.*

§. VII.

Postquam legitime fuisset electus, d. VIII. Nouembris 1414. Aquisgrani ab Electore Coloniensi in Regem Romanorum coronatur. * Ibidem eodem tempore Ludouico Barbato atque vniuersæ domui Palatinæ iura electoratus atque archidapiferatus per auream Bullam ** confirmat. Idem postquam a. 1434. Romæ fuisset coronatus, Basileæ denuo repetit, successionem linealem adgnaticam magis adhuc confirmat, atque legitimam ætatem decem & octo annorum quantum ad Imp. saltim electionem definit. ***

* Gob. Persona æt. VI. c. XCIV. *Rex autem Sigismundus Aquisgrani ab electo Coloniensi, videlicet domino Theoderico de Morse; nondum in episcopum consecrato, octauo die mensis Nouembris coronatus est.* M. Chron. Belg. p. 356. *Sigismundus Rex Vngariæ, Croaciæ in Regem Rom. eligitur anno Dn. MCCCCXI. Iste erat filius Caroli quarti Imp. & fuit coronatus Aquisgrani anno Dn. MCCCCXIV. die octaua Nouemb. Regnorum suorum Vngariæ, Croaciæ &c. Anno XXIII. Romanorum vero electionis anno quarto.* Erdmann *Chron. Osnabr. Tomo II p.* 243.

** Extat ista apud Goldastum *Tomo I. p.* 398. Inde Marquardus Freherus eandem cum versione vernacula Heidelbergæ 1615. cum notis edidit, atque inserta fuit Repræsentationi S. Rom Imperii p. 556. In notis etiam Freherus confirmationem singulorum Electorum exhibet. Reperitur eadem Bulla apud Tolnerum Cod. dipl. Palat. n. CXLV. *Datum Aquisgrani Anno Dni. millesimo, quadringentesimo quarto decimo, ipsa die coronationis nostræ, quæ fuit octaua Nouembris, Regnorum nostrorum Anno Hungariæ vicesimo octauo, Romanorum vero electionis quinto.*

*** Extat apud Tolnerum n. CXLVI. *Datum Basileæ: Anno Domini millesimo quadringentesimo trigesimo quarto, die octaua mensis Martii, Regnorum nostrorum, Anno Hungariæ &c. quadragesimo septimo, Romanorum vicesimo quarto, Bohemiæ quarto decimo, Imperii vero primo.* In hac Bulla iterata, ratione tutelæ hæc verba reperimus: *ætatem autem debitam in hoc casu, eligendi videlicet Romanorum Regem, in Imperatorem promouendum, decem & octo Annorum cen-*

censeri volumus & haberi, in Principatibus autem Ducatibus & Dominiis aliis temporalibus gubernandis, aetatem obseruandam decernimus, prout a diuis Romanorum Imperatoribus, & Regibus nostris praedecessoribus est sancitum.

§. VIII.

Sub initium statim regiminis Sigismundi, controuersia Hussitica magis magisque aucta fuit atque promota. Initium controuersiae iamdum Wenceslai temporibus erit reputandum. Postquam enim Bonifacius IX. Papa a. 1400. Iubilaeum indixerat, idemque a Sigismundo, vt Pragae etiam celebraretur, impetrauerat, Iohannes a villa natali Huss dictus, quod Bohemorum lingua anserem notat, Pragensis Academiae Professor, atque Sophiae, quae Wenceslai Coniux erat, a sacris confessionibus, contra frequentes indulgentias insurgebat, ipsique potissimum favebant Bohemi. * Accedebat, quod Hieronymus Faulfisch, nobilis genere, a patria Pragensis dictus, Oxonio Io. Wiclefi libros secum adduxerat, quos auide legens Hussus, huius doctrinam amplectebatur, eademque Teutonicos magistros nimium agitabat. ** Dum vero Carolus ab institutione Pragensis Academiae constituerat, vt in ferendis suffragiis Germani tres voces, Bohemi quartam haberent, quoniam paucissimi Bohemorum tunc operam litteris nauabant, Hussus cum Bohemis suis minime praeualebat, qui a muniis & honoribus Academicis per exteros, qui maiora constituebant, excludebatur. *** Ast, dum Carolus postremo diplomate sic conclusisset, vt mos Parisiensis Academiae, Pragae etiam seruaretur, **** exclamat Hussus, morem hunc in Gallia retineri, vt exteri simplici suffragio, domestici autem triplici perfungantur. Ad Wenceslaum prouocant Germani, atque vtraque interim pars iudicem muneribus corrumpere non cessabat, adeo vt Rex dixerit, vnde mihi hic tam beatus anser natus, qui tot subinde aurea argenteaque oua mihi excludit. ***** Lata denique a. 1408. sententia pro Bohemis, factum vt multa scholasticorum millia ****** intra octo dies Praga excesserint, ex quo incrementa Erfurtensis atque Heydelbergensis Academiae. Hoc ipsum autem Friderico Bellicoso ansam dedit erigendi Academiam Lipsiensem, quae ad priorem normam Pragensis Academiae fuit erecta. ******* Ipse vero Hussus 17. Octobris 1409. communi consensu in Rectorem Vniuersitatis Pragensis fuit electus. †

* Dubrauius *lib. XXIII. p.* 613.

** Aen. Syluius c. XXXV. *rexerant scholam Pragensem vsque in ea tempora Theutones: id molestissimum Bohemis fuit, hominibus natura ferocibus atque indomitis. Ex quibus vir quidam genere nobilis, ex domo quam putridi piscis vocant, apud Oxoniam Angliae ciuitatem literis studens, quum Ioan. VViclevi libros offendisset, quibus de Realibus vniuersalibus titulus inscri-*

inscribitur, magnopere illis oblectatus, exemplaria secum attulit. Inter quæ de ciuili, deque iure Diuino, de Ecclesia, de diuersis quæstionibus contra Clerum, pleraque volumina; veluti pretiosum thesaurum patriæ suæ intulit. Imbutus iam ipse VVicleuitarum veneno, & ad nocendum paratus, tum quod erat familiæ suæ cognomen, putridum piscem, id est, fætidum virus in ciues suos euomuit. Commodauit autem scripta, quæ attulerat, his potissime, qui Theutonicorum odio tenebantur: inter quos Iohannes eminuit, obscuro loco natus, ex villa Hus, quod anserem significat, cognomentum mutuatus. Hic cum esset ingenio peracri, & lingua diserta, multumque Dialecticis oblectaretur, & peregrinas opiniones amaret, auide admodum VVicleuitarum doctrinam arripuit, eaque Theutonicos vexare Magistros cœpit, sperans eo modo Theutones scholam relicturos Dubrauius lib. XXIII. p. 617. *interim Praga Hieronymus & ipse liberalium artium Magister atque ipsius Hus collega & consectaneus, communem sectam contra Germanos Doctores, qui ibi remanserant, crebris disputationibus propugnare, multis bilem concire, alios argumentis & oratione tenere: nam & acutus & disertus habebatur, eandemque in scholis, quam Hus in templis palmam ab auditoribus obtinebat.*

*** Dubrauius *lib. XXIII. p.* 614.

**** Gob. Persona æt. VI. c. XCV. *ita vt VVenceslaus Rex frater* D. *Sigismund. Regis Romanorum supradicti eis consentiens ipsos & errores eorum tyrannide defenderet, vnde tandem studium Pragense annihilatum est.* Qua ratione etiam Hussitis fauerit Wenceslaus docet Theod. Vrie *Hist. Conc. Constant. lib. IV. dist. XII.* Dubrauius c. *l.* Aen. Syluius c. l. *quod tum succederet, a Venceslao impetratum, vt Pragense Gymnasium ritu Parisiensis gubernaretur. Ea res Magistratum schola Theutonibus abstulit.* G. Fabricius *Origg. Saxon. lib. VII. p.* 686.

***** Dubrauius *c. l.*

****** Variant in numero Scriptores: Dubrauius c. l. *lata denique sententia secundum Anserem cum tanta Germanorum indignatione, vt plus viginti quatuor millia scholasticorum intra octo dies Praga excesserint, detestantibus artificum collegiis Anserem, euius opera fieret, vt labor illorum recideret ad tenue pretium, cum non adessent emptores.* Ast, Aen. Syluius c. XXXV. *quam ob causam commoti magistri ac discipuli Theutonici generis, iureiurando adacti, vno die supra duo millia Pragam reliquere, nec diu post circiter tria millia sequuti, apud Lipsiam Misniæ ciuitatem, trium dierum itinere a Praga distantem, vniuersale studium erexere.* Eadem pro more repetit Nauclerus *vol. II. Gen. XLVII. p.* 1033. Bonfinius *dec. III. lib. II. p.* 276. Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1402.

******* G. Fabricius Origg. Saxon. lib. VII. p. 687. *dissipata Pragensi Academia, in Misnia Lipsiensis; in Bauaria Ingolstadiensis; in Saxonia Rostochiensis; in Polonia Cracouiensis, breui inter se interuallo sunt apertæ & confirmata. Erfurdiana etiam, quæ per paucos ante annos in Thuringiam e Francis translata erat, maximum incrementum cepit. Fridericus Princeps omni clementia & liberalitatis genere Musas prosequitur exules: quibus & collegia ampla exædificauit; & reditus præclaros annuos, primum ex ærario suo, deinde ex agris villisque constituit: potestatem etiam nominandi sex Canonicos in tria Collegia, Misnense, Numburganum, Mersburgicum a Pontifice impetrauit. Solenni autem more Academia Lipsiensis incohoata est pridie Idus Nouemb. a nato Christo M. CCCC. IX. Iohannes Hofmannus patria Sueidnicensis, qui Rector Academiæ Pragensis fuerat, & cum toto corpore Scholastico discesserat, biennio post Misnensis creatus Præsul.* Heidenreich *Ann. Lips. p.* 53. Schneider *Chron. Lips. p.* 274. Vogel *Leipzig. Annales p.* 48.

† Hoc ex ipsis Hussi Operibus demonstrat *VVilh. Seyfried in Histor. Io. Huss. §. IV. p.* 26.

§. IX.

Inde opulentus quidam Ciuis Ioannes Mylheim de Pardubicz in vrbe Pragensi sub nomine sanctorum Matthiæ & Matthæi haud ignobile templum condidit, quod Bethlehem appellauit, reditibus additis, ex quibus Prædicatores alerentur, qui festis profestisque diebus Bohemico sermone duo verbum Dei plebi insinuarent. Horum alter Iohannes circa annum 1400. est assumptus, qui pro Concione contra Papam & corruptos mores cleri agebat, peruersa dogmata euertebat, Wiclefi scripta commendabat. Accedebant ipsi ex clero plures. * Venerunt etiam a. 1404. duo Angli, Theologiæ Baccalaurei, Iacobus quidam & Conradus Candelburgius Pragam, alboque academiæ inscripti, publice controuersias de Papæ primatu similibusque mouere cœperunt, paullo post tamen publico interdicto id facere prohibiti. Illi igitur, vt quod hominibus non licebat, liceret parietibus, in cœnaculo habitationis suæ, hospite consentiente, depingi curant, altera quidem parte passionis Christi historiam, ex opposito autem pompam aulæ Papalis Cardinaliumque. Cuius picturæ cum Io. Hus in concionibus faceret mentionem, tanquam veræ Christi & Antichristi antitheseos, confluebat eo subinde populus spectaculi caussa. ** Subinco Pragensis Archiepiscopus igitur, Wiclefi libros comburi iubet, Iohanni etiam prædicatio fuit interdicta, & minæ adiectæ, si quando priores in populum doctrinas vulgare auderet. Idem Archiepiscopus omnem rem ad Iohannem XXIII. Papam deferebat, qui Cardinali de Columna caussam hanc commisit, atque hic Hussum Romam citabat, Sophia tamen Wenceslai vxor Regem rogabat, vt pro eodem ageret, id quod etiam Academia, nobiles, multæque Bohemiæ ciuitates petierunt. Missi igitur legati Romam, petituri a Papa, vt personalem citationem relaxaret, ex eo quia iniuste accusatus, & propter inimicitias capitales pertransire non posset. Verum legati nihil proficiebant, quin potius Cardinalis de Columna Hussum excommunicaret. Legati equidem ad Papam prouocabant, qui quatuor aliis Cardinalibus, Aquileiensi, de Brancatiis, de Venetiis, & Francisco de Zabarellis caussam commisit. Mortuo tamen Cardinale de Aquileia, res fuit protracta, atque Hussi Procuratores rem serio agentes carceri fuerunt mancipati. *** Ipse dum prius a Papa ad Tribunal Christi prouocasset, Praga excedens, apud villam vnde sibi origo fuit ac cognomen, permittente loci Domino, docere populum non destitit, quem sibi doctrina sua magis magisque conciliabat. **** Accedebat Petrus Dresdensis patria pulsus, qui cum aliis Germanorum paullo ante Pragam

reli-

reliquerat, puerorum docendorum curam accipit, qui communionem sub vtraque necessariam esse proferebat, multisque commonebat. ***** Subinco, vbi nullum in Wenceslao præsidium inuenit, ad Sigismundum, Hungariæ regem confugit, qui etiam fidem dat, petiturum se breui Bohemiam, & schismati consulturum. Sed, cum dies die ducitur, Subinco apud Posonium in Hungaria moritur, & Albicus ei sufficitur, homo nimium auarus. ******

* Aen. Syluius *c. XXXV.* Trithemius *ad a.* 1402. Dubrauius *lib. XXIII. p.* 616. Nauclerus *p.* 1033.

** Hæc ex martyrologio Bohemico in Historia sua vniuersali adducit Boxhornius *p.* 913. & Wenceslaus Hagecius Chron. Bohem. *ad a.* 1404. de quo latius egi in obseru. Halens. *Tomo IV. obs. X.*

*** Hæc æque ex Hussi Operibus demonstrauit Seyfried *p.* 32.

**** Aen. Syluius *c. l.* extat hæc prouocatio apud Wilh. Seyfried *§. V. p.* 35.

***** Aen. Syluius *c. l.* Vid. Iac. Thomasii dissertatio *de Petro Dresdensi.*

****** Aen. Syluius *c. l.* Dubrauius *p.* 617.

§. X.

Durante igitur adhuc schismate Papali, mouit hoc Sigismundum, vt pro tollendo eodem, & Hussitarum caussa componenda laboriosissimam peregrinationem susciperet, qua magnam Europæ partem peragrauit, dum Italos, Gallos, Hispanos, Britannos, atque alias nationes ad Concilium in Germania celebrandum contrahit. * Tandem Decembri mense 1413. Sigismundus Imp. & Iohannes XXIII. Laudæ, Ducatus Mediolanensis vrbe, conuenerunt, ibidemque Concilium Constantiæ celebrandum indixerunt, eundemque conuentum V. Idus Decembris publicarunt. ** Auspiciis igitur Sigismundi *** ad diem Kl. Nouembris **** 1414. a Iohanne XXIII. Papa, consentientibus Cardinalibus fuit conuocatum. Licet solennis concilii inauguratio demum V. Nouembri fuerit facta; prima eiusdem sessio XVI. Nouembris. ***** Sub initium statim Concilii post varios tractatus, totum concilium in quatuor nationes, Germanicam, Gallicam, Anglicam & Italicam est diuisum, quæ quatuor ex se Prælatos, quælibet videlicet vnum elegerunt, qui Præsidentes Concilii dicebantur: & harum quatuor nationum determinatione singula ipsius concilii negotia decreta fecerunt expediri, quod Cardinalibus omnino cum Papa displicuit. Quibus postea Quinta accessit Hispanica. ****** Actum in eadem synodo potissimum de schismate Papali & caussa Hussitica, Reformatio equidem Ecclesiæ proponebatur, sed nihil fructuosi perficiebatur. *******

* Verba sunt Dubrauii *lib. XXIII. p.* 621. Cuspinianus *p.* 395. *egit dehinc facinus Augusto dignissimum, quod nulla vnquam ætas obliuiscatur. Peragratis enim vniuersa pene Europa*

ropa prouinciis, toto triennio, omnes Principes, reges ac Pontifices adit, quo schisma Christiano nomini calamitosissimum tolleretur, & concilium Constantiae fieret; omnes obtestatus, vt per se vel suos oratores conuenirent, cum pleno (vt aiunt) mandato.

** Quantum auctoritatis in hoc concilio fuerit Sigismundi Imp. patet ex istius edicto vniuersali, quo omnes ad Concilium inuitat, & securitatem in eodem promittit, apud Hermannum von der Hardt *Tomo VI. p. I. p. 5.* in quo: *Vniuersis & singulis praesentes literas inspecturis notum facimus, qualiter Reuerendissimi Patres in Christo, Domini, Antonius, tituli sanctae Ceciliae Presbyter, & Franciscus, Sanctorum Cosmae & Damiani Diaconus, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales, Apostolicae sedis legati, ac nobilis Manuel, miles Constantinopolitanus, habentes a Sanctissimo Domino nostro Papa Iohanne XXIII. simul cum suo sacro collegio Dominorum Cardinalium plenam ad infra scripta potestatem, prout literis Apostolicis constat, habitis nobiscum multis super infra scripta deliberationibus & consiliis, tandem pro loco Generalis Concilii, Deo fauente celebrandi, elegerunt consilio & assensu nostro Ciuitatem Constantiae, Prouinciae Moguntinensis.* Idem patet ex Epistola Sigismundi ad Gregorium XII. & Carolum VI. Galliae Regem, qua ipsos inuitat, vt veniant ad Concilium. Idem patet ex Bulla Iohannis XXIII. desuper promulgata. Idem demonstrauit Theodoricus Vrie *Historia Concilii Tridentini lib. IV. dist. VI. & lib. VI. dist. III.* Trithemius *ad a.* 1413.

*** Io. Baptista Villanouanus in Laudis Pompeiae Historia lib. III. apud Graeuium Tomo III. p. 916. *schismate his temporibus laborabat orbis Christianus quoniam tres insimul erant, qui se veros esse Petri successores Christique vicarios asserebant: nempe Petrus de Luna, Hispanus, qui se Benedictum XIII. Angelus Corrarus, Venetus, qui se Gregorium XII. & Balthasarus Cossa, qui se Iohannem XXIII. dici volebat. Ad liberandam hoc pernicioso dissidio Ecclesiam in Laudam vrbem Iohannes XXIII. & Sigismundus Imperator conuenerunt, quorum hic splendido Ioannis Viniati, Principis Laudensis vtebatur hospitio, ille Iacobi Arigonis, ciuis Laudensis, & eiusdem vrbis episcopi. Celebrauit in maiore siue cathedrali, vt vocant templo nostro, ad S. Bassiani aram, infra Chorum, sitam, natalem Seruatoris nostri noctem Pontifex, & ipse Imperator in ista Missa solenni munus obiit diaconi, cecinitque euangelium, Exiit Edictum a Caesare Augusto &c. Nouissime hic duo supremi principes constituerunt, vt in vrbe Constantia Concilium celebraretur, ad quod Ecclesia diuina proceribus conuocatis totus populus Christianus ad obedientiam vnius capitis Christique Vicarii reuocaretur. Hic conuentus ecclesiasticus cum Laude quoque publicatus esset a. d. V. Idus Dec. eiusdem anni.* Gob. Persona aet. VI. c. XC. *& tunc in mense Decembri Concilium in Kalendis Nouembris denique proxime venturis indixit: locum tamen concilii non determinauit. Quapropter duos Cardinales ad regem Romanorum, tunc in Italia moram trahentem, ad concordandum de loco destinauit, qui simul in ciuitatem Constantiensem consenserunt. Et post hoc Papa & rex in Laudensi ciuitate conuenientes locum eundem pro concilio generali celebrando approbarunt.* Hoc plenius demonstrauit Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1043. De eodem conuentu Ludou. Cauitellius Ann. Cremon. p. 1403. *Ipse Papa Iohannes XXIII. in edicto suo vniuersali ita scribit: deinde cum post Romanae Vrbis miserabilem casum, ad nos tunc apud Florentiam existentes eiusdem Regis nuncii accessissent, & ex parte eiusdem Regis multa nobis circa materiam suggessissent, eorum auditis relatibus pro pleniori expeditione, dilectos filios nostros Antonium tituli sanctae Ceciliae Presbyterum, & Franciscum tituli Sanctorum Cosmae & Damiani, Diaconum, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales, cum plena potestate super huiusmodi electione loci, & deputatione temporis, ac simul cum eis dilectum filium nostrum, nobilem virum Manuelem Chrysoloram, Militem Constantinopolitanum ad praesentiam eiusdem Regis transmisimus. Qui ad eum venientes tandem de ipsius Regis consilio & assensu ciuitatem Constantiensem, Prouinciae Moguntinen-*

tinensis, pro loco huiusmodi Concilii celebrandi, concorditer elegerunt, ac tempus ad initiandum huiusmodi Concilium statuerunt, diem primum mensis Nouembris proxime venturi. Deinde vero nos, qui pro quibusdam arduis & magnis negotiis cum eodem Rege, iuxta nostrum & ipsius desiderium personaliter conuenientes certificati ab eo de habilitate, capacitate & securitate Ciuitatis Constantiæ antedictæ, quam securitatem ipse Rex se præstiturum & in ipso Concilio personaliter affuturum pollicetur. Theod. de Niem vita Iohannis XXIII. *lib. I. c. XXXVII.*

**** Diem concilii habendi indicant omnes dictæ litteræ: Edictum enim Sigismundi vniuersale *Datum in Ecclesia S. Stephani Protomartyris, in villa vocata Viglud in vulgari Vegai, Cuman. Diœceseos. Anno a Natiuitate Domini* 1413. *die lunæ, penultima mensis Octobris* habet: *quem etiam locum nos cum prædictis Dominis Cardinalibus pro Concilio elegimus. Et insuper ipsi nobiscum & nos secum assignauimus ad initiandum præfatum concilium tempus vnius anni, incipiendo die prima Mensis Nouembris nunc instantis.* Theodoricus Vrie *c. l. de quo non ambigas, cum iam præfatus summus Pontifex vna cum prædicto serenissimo Hungariæ Rege in Imperatorem electo concordauerit de loco, vt prædixi, & tempore quod erit anno ab incarnatione Millesimo CCCCXIV. festo omnium sanctorum* Vid. Hardtius *Tom. IV. p.* 10.

***** Gob. Persona *æt. IV. c. XCIV.* quidem dicit: *anno Domini MCCCCXIV. supradicto, Papa Iohannes venit Constantiam in mense Octobri, pro concilio generali celebrando. Et licet in Kalend. Nouembris, tunc immediate sequentibus, concilium immediate incohari decretum fuerat, tamen propter certas caussas vsque ad quartum diem huius mensis prorogatum est.* Sequitur M. Chron. Belg. p. 352. Dies V. Nouembris vero, quo solennis Concilii inauguratio in templo Cathedrali fuit facta, patet ex Actis publicis apud Hardtium *Tomo IV. p. I. p.* 13. De sessione vero Generali I. in templo Cathedrali, publico Concilii loco, die Veneris XVI. Mensis Nou. 1414. præsidente Papa Iohanne XXIII. absentibus adhuc Cæsare, Imperii Electoribus, aliisque Principibus & Regum legatis, etuinam in hac Synodo fuerint præsentes, docet Vrie *Hist. Conc. Constant. lib. VI. dist. V.* Cuspinianus *p.* 396. *veniunt itaque Imperatoris Trapezuntini, aliorumque catholicorum regum oratores, & vniuersa Christianitatis Principes, tanto numero hominum, qui nonaginta nouem millia excedere visus est.* H. ab Hardt. Tomo V. p. 10. inseruit Gebhardi Dacherii Historiam Magnatum in Constantiensi Concilio, qua omnes sigillatim recensentur. In hac designatione ingens hic numerus comprobatur. Claudunt agmen *Histriones, Pusunatores & eorum similes CCCXLVI. Mulieres communes, quas reperi in domibus & vltra, & non minus, exceptis aliis.* In alia designatione ex Msto desumta Tom. V. p. 51. in præsenti Concilio fuerunt: *Milites plusquam XXIVC. quorum nomina non possunt conscribi. Item ibidem computati sunt XVIIIM. Prælatorum, sacerdotum & Presbyterorum. Item ibidem fuerunt LXXXM. laicorum, qui fuerunt aduenæ. Item XVC. meretrices vagabundæ.* En cleri pietatem!

****** Ipsi hoc Papales adgnoscere necessum habent, prout ex Schelstratenio adducit Hardt Tom. IV. p. III. p. 88. sub sessione quarta: *cum Cardinalis Florentinus ad quem, tanquam vltimum Cardinalem spectabat pronuntiare Decreta in sessionibus publicis, venisset ad verba de Reformatione Ecclesiæ in capite & in membris, quæ Nationes in schedula delere omiserant, substitit, eaque falsa esse & præter communem deliberationem addita asseruit. Vnde non solum tunc omissa fuit clausula de Reformatione, sed eadem Sessione IV. Cardinales monuerunt Nationes, quod suspenderent ad tempus materias istas, quæ habent magnas difficultates & maturam exigunt deliberationem.* Quod autem simoniæ atque indulgentiarum nundinationi, fastui prælatorum, in distribuendis officiis ecclesiasticis inæqualitati, remedium adferri debuisset, demonstrauit Theod. Vrie *lib. IV. dist. VII. VIII. IX. X.* Huc faciunt tot Scripta Io. Gersonis, Petri

Petri de Alliaco, aliorumque, partim ante Concilium, partim in ipso Concilio exhibita, quæ de emendanda agunt reformandaque ecclesia, atque in Tomo primo Historiæ Concilii Constanciensis Hermanni ab Hardt reperiuntur.

******* Herm. ab Hardt Tom. V. p. 52. *effectumque Cæsaris maxime opera, vt absentibus adhuc Hispanis, vniuersum Concilium, omnesque Patres & hospites, in quatuor dispertirentur Nationes, Germanicam, Gallicam, Anglicam & Italicam. Postea, accedentibus Hispanis, controuersia Anglis mota a Gallis, quibus hi peculiare ius Nationis & suffragiorum denegarent: quosque Germanis accensendos crederent: vt numerus nationum per Hispanos accedentes non augeretur, sed Angli Germanis iuncti vnam absoluerent nationem. Quod vti nec e re Concilii & arduorum negotiorum, ita nec Anglis arrisit. Quapropter acriter inter Gallos & Anglos disputatum de nationis iure. Donec pro Anglis sententia ferretur, qui peculiarem omnino Nationem præstarent, ac peculiare suffragiorum ius in Concilio retinerent. Quo facto, superioribus quinta, Hispanica, iuncta est natio.* Acta huius negotii plenius ibidem exhibentur. Vid. etiam Hardt *Tom. IV. p. 40. sqq.* Consultationes desuper reperiuntur in Hardtii *Tomo II. p. 230.*

§. XI.

Quantum ad caussam Papalem attinet, Iohannes XXIII. Kl. Martii 1415. iuri suo Papali solenni diplomate renuntiat, cum ipsum nondum indicti Concilii pœniteret. * Dum autem Imp. metueret, ne Iohannes fuga sua Concilium ab ipso conuocatum dissolueret, mœnia, portas & lacum die noctuque custodire iussit, ne quis Constantia discederet, immo XIV. Martii portas vrbis claudi iubet. † Ast, dum Fridericus Austriacus, lineæ Tirolensis, cuius fidei se Iohannes commiserat, †† XXI. Martii profesto S. Benedicti ludos equestres institueret, Papa circa vesperam, habitu mutato, inducta serui persona equo vectus, nemine animaduertente, Constantia per portam Helueticam Schathusiam est elapsus, Friderico Austriaco illum paullo post insequente, ††† dissolutum iri Concilium credens. Comperta proximo die Iohannis fuga, omnia prope tumultum erant, dum tristis rerum exitus metueretur. Sigismundus autem cum Bauariæ Duce Ludouico ac ministris, tubarum sono præeunte, per totam ciuitatem obequitauit, & suomet ore quiescere ac bono omnes animo esse iussit, se Concilium esse protecturum, hoc ipso quietem facile concilians & tranquillitatem. †††† Constituta igitur fuit legatio ad Papam fugitiuum, quæ ipsum reduceret. ††††† Fridericus etiam publice citatur, & non comparens, proscribitur, impunitate omnibus promissa, qui terras illius vellent inuadere. †††††† Licet & Papa & Fridericus publicis scriptis se excusarent. ††††††† Confirmato igitur per Cæsaris auctoritatem Concilio, sibi metuens Papa, Schafhusa Laufenbergam discedit, atque ante portas Schafhusæ omnia reuocat, quæ Constantiæ promiserat. * Inde Friburgum se confert, ** & post paucos dies Brisacum, in animo habens,

bens, vt Auenionem pergeret, *** sed, detecto consilio, mutato iterum habitu, Neuburgum fugit. **** Fridericus interim Austriacus Cæsaris iussu a vicinis, Heluetis etiam bello petitur, atque ditionibus suis exuitur. ***** Tandem vero Ludouici Palatini interuentu, die V. Maii cum Cæsare fuit conciliatus, se & omnia sua Cæsari permittens. ****** Iohannes Papa vero Friburgi captus, Rappoltis cellam ductus, ******* ob horrenda crimina d. XXIX. Maii 1417. plene depositus; ******** in carcerem Gottlebiensem ìprimum, prope Constantiam, † inde Heidelbergam, post Manheimium abductus, atque a Ludouico Palatino Comite liberaliter fuit habitus. †† Electo vero Martino V. Papa XXVIII. Decembris 1417. huius arbitrio fuit relictus, ††† sed a Ludouico Palatino, accepta pecunia liberatus, Florentiæ se Martino submisit, ab eodemque a. 1419. Cardinalis Tusculanus factus. †††† Fridericus autem videns, nullam sibi in Sigismundo spem esse, Constantiam iterum reliquit, ††††† hinc proscriptus fuit, ast cum Cæsare iterum conciliatus, ab eodemque VIII. Maii 1418. de terris atque regalibus fuit inuestitus. Licet permulta Helueti retinerent. ††††††

* Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1415. Gob. Persona *at. VI. c. XCIV.* docet hoc Theod. Vrie *lib. VI. dist. VII.* idemque resignationis diploma exhibet, in quo hæc verba: *ego Iohannes Papa XXIII. propter quietem populi Christiani profiteor, spondeo & promitto, iuro & voueo, Deo & Ecclesiæ, ac huic sacro Concilio sponte & libere dare pacem ipsi Ecclesiæ per viam meæ simplicis cessionis papatus, & etiam facere & adimplere cum effectu, iuxta deliberationem præsentis concilii, si & quando Petrus de Luna Benedictus XIII. & Angelus Corario Gregorius XII. in suis obedientiis nuncupati, papatui, quem prætendunt, per se, vel procuratores suos legitimos similiter cedant, etiam in quocunque casu cessionis vel decessus, aut alio, in quo per meam cessionem poterit dari vnio Ecclesiæ Dei ad extirpationem præsentis schismatis.* hoc plenius demonstrauit Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1414. Roo *lib. IV. p.* 136. Idem confirmat Hardt *Tom. IV. p.* 41 45. Eandem cessionem 2. Martii repetit, Hardt *p.* 46. Licet autem bullam hanc cessionis vt exhiberet, vix adigi poterat a Concilio, vrgente tamen Imp. eandem etiam 7. Martii 1415. exhibuit, Hardt *Tom. IV. p.* 53. Theod. de Niem Inuect. in Iohannem *XXIII. c. XVII.* & in Vita *lib. II. c. IV.*

† Hardt *Tom. IV. p.* 54. 55.

†† Dum Constantiam ad Concilium properaret Iohannes, Friderici iamdum auxilium implorabat, ipsumque Merani XV. Octobris 1414. constituit Generalem Capitaneum exercitus Papalis, suumque Consiliarium, interposito auri pignore, prout diploma extat apud Hardtium *Tomo II. p. IX. c. I, f.* 246. vbi etiam demonstrat, qua ratione sibi Electorem Moguntinum Ioannem Nassouium, & Burchardum Marchionem Badensem deuincire voluerit. Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 136.

††† Theod. de Niem vita Iohannis XXIII. *lib. II. c. VII. die XXI. Martii, proxime præteriti, in septimana de passione Domini, dictus Balthasar, habitu mutato, sero, in forma laici indutus metteriius in crepusculo, ordinante dicto Duce de Constantia, & equitando recessit*

fit ad castrum Schafhusen, distans per quatuor milliaria Alamanita ab ipsa Constantia, super flumine Reni, & medietatem itineris egit equitando illa nocte, & aliam medietatem transfretauit in naui, sic quod adhuc in ortu diei illuc peruenit, in festo S. Benedicti confessoris: Gob. Persona *at. VI. c. XCIV.* Plenius Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 137. licet in die aberret: *itaque fuga consilium initur cuius non expertem fuisse Moguntinum, quidam affirmant, Caesari vtique infensum. Cum igitur dies fugae constitutus aduenisset, (is erat Idus Martii) Fridericus ante ciuitatem cum Hermanno Ciliae comite, ludos equestres exercebat, ad quorum spectaculum cum multi exirent, pontifex quoque inter alios, assumpto equisonis habitu, inobseruatus elabitur, strigoso equo insidens, arcumque ex sella dependentem ferens. Ita ad lacum vsque adequitans lembum ad hoc paratum conscendit, & remigio vsus Schaffhusiam proficiscitur. Subsequitur eum Fridericus, & vtriusque famuli, qua quisque potest, dilabuntur, herili pleraque supellectili dereptui relicta. Ioannes paulo post Friburgum atque inde Brisacum abiit. Vulgata huius fugae fama, maximus per totam vrbem tumultus exoritur, concurritur passim & clamatur: Ioannem & Austriacos nefarios homines, concilii perturbatores quouis supplicio dignos esse.* Trithemius *ad a.* 1415. Theod. Vrie *lib. VII. dist. I.* Fugger *lib. IV. c. IV. p.* 418. Hardt *Tom. II. p. X. c. I. p.* 250. Idem *p.* 253. exhibet mandatum Papale, qua officiales suos, vt infra sex dies ad ipsum veniant, peremtorie citat. Ibidem etiam litteras Papae ad vniuersitatem Parisiensem atque Ducem Aurelianensem scriptas exhibet, quibus totum negotium fugae suae narrat Vid. & Hardt *Tom. IV. p.* 67. & Theod. de Niem *Inuect. c. XVII.*

†††† Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1047. *altera vero die Caesar proclamari fecit fugam papae, & quod nemo curaret, sciret enim quo pacto reduceretur.* Plenius Hardt *Tomo IV. p.* 63. 64. *Tom. II. p. X. p.* 253.

††††† Hardt *p.* 64.

†††††† Nauclerus c. l. *altera post Benedicti diem conuocari fecit Principes, & accusauit Fridericum ducem Austriae, quod author atque adiutor papae in fugiendo fuerit, in concilii iniuriam Christianaque reip. periculum maximum, adiecit, dictum ducem offendisse etiam priuatos plurimos. Citatur itaque Fridericus publice in concilio pro abductione papae. Caesar vero eundem per edictum citari in Dominica Quasimodo. curauit, & eius citationis virtute Caesar absoluit omnes subditos Friderici ab obedientia eius: priuauit eum feudis & omnibus bonis, corpus & bona illius exposuit omnibus.* Gob. Persona aet. VI. c. XCIV. *propter quod Rex contra ipsum Fridericum Ducem Austriae, infinita ad se multitudine armatorum de ciuitatibus & terris Imperii & principum circumiacentibus concurrente procedens, ciuitates, castra, fortalitia eius potenter occupat, & Ducem se cum omnibus terris suis in gratiam suam dare compellit, & vt in obstagio Constantiae stet donec Iohannem Papam sibi praesentet, cogit, sub poena perditionis omnium terrarum, quas tenuit: quae, si secus ageret, eo ipso ad imperium essent deuoluta.* Gerh. a Roo lib. IV. p. 138. *itaque dies Friderico dicitur, ad quem diem coram Caesare & Synodo compareret. Cum vero non veniret, contra rempublicam fecisse & maiestatis reus peragitur, omnesque eius subditi a fidelitatis sacramento absoluuntur, omnia eius oppida & ditiones, praedae & direptioni proscribuntur. Dantur etiam ad vicinas Sueuia, Heluetia, & tractus Rhenani ciuitates literae: Fridericum Ecclesiae ac Imperii hostem, concilii perturbatorem, cui quicunque damnum atque incommoda inferre studeret, is non impunitatem solum, sed gratiam quoque ac laudem sibi propositam esse sciret.* Hardt *Tom. IV. p.* 163. Trithemius *ad a.* 1415.

††††††† Gerh. a Roo lib. IV. p. 137. *interim Imperatori & concilio literae redduntur, quibus factum vterque suum excusare nitebatur. Pontifex in Germaniam se venisse, vt oecumenici concilii decretis quibuscunque acquiesceret, eundem sibi animum esse, nec quoquam iturum lon-*

longius, quoad sacro concilio & reipublicæ satisfecisset, quod vero Constantia discessisset, orarent ægre ferant, constare sibi facti sui rationes, quas suo tempore esset redditurus. Fridericus vero fidem, qua pontifici obstrictus erat, excusabat, non longius iturum esse illum, nec si id vellet se permissurum. Ceterum hæc frustra ab iis fiebant, maiorem enim inuidiam sibi conflauerant, quam quæ vlla excusatione hominum animis eximi posset. Extant litteræ Iohannis ad Sigismundum apud Hardtium Tomo II. p. 252, quæ tales sunt: *Carissime Fili. Gratia Dei omnipotentis liberi ac conueniente aëre sumus in Schafhusen, & venimus inscio filio nostro Duce Austriæ, non animo declinandi ab his quæ promisimus per renuntiationem nostram facere pro pace Ecclesiæ sanctæ Dei: sed vt in libertate & salute propriæ personæ possimus, prout indubie volumus, ea executioni demandare. Datum in Schafhusen XXI. die mensis Martii, Anno Domini MCCCCXV.* Vid. etiam Hardt *Tom. IV. p.* 65. 67.

* Theod. de Niem vita Iohannis lib. II. c. X. *die autem Veneris sancta, his stantibus, circa horam meridiei ipse Balthasar decessit de Schafhusia, tempore valde pluuioso. Nec celebrato per eum seu coram ipso illa die officio diuino, transiuit equester versus castrum Laufenberg, consistens etiam super flumen Rheni, omnibus Cardinalibus qui prius eum secuti fuerunt, remanentibus in Schafhusia. Et dum esset extra & prope Schafhusen, accersiuit tabellionem & testes, & coram illis publice protestabatur, quod quicquid ipse Constantiæ iurauit, vouit, & promisit, illud vi & metu fecisset, & non alias, & propterea illud efficere non teneretur. Et eandem protestationem postea pluries repetiit in aliis locis ad quæ deuenit. Tamen in quibusdam suis epistolis, hic inde directis, scripsit oppositum, scilicet quod de Constantia non fugisset ea de causa, vt vnionem non faceret, quantum in eo esset, imo ipsam facere vellet,* Hardt *Tom. IV. p.* 84. 93.

** Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1047. *interea Papa in Schafhusen territus, in parasceue post meridiem abiit, ac in oppidum Lofenburg peruenit, ab eo loco in Friburgum confugit; iturus inde si tuto fieri posset, ad Burgundiæ ducem.* Theod. a Niem *vita Iohannis lib. II. c. XI. die Mercurii immediate post octauas Paschæ, in crepusculo matutino, idem Balthasar, etiam mutato habitu solito, recessit de illo castro Laufenberg met-tertius vel quartus, & equitavit versus castrum Friburg Constantiensis diœcesis.* Hardt *Tom. IV. p.* 105. 106.

*** Theod. de Niem lib. II. c. XII. *Postquam autem dictus Balthasar per aliquot dies mansit in Friburg, transtulit se ad oppidum Brisacum, etiam super dictum flumen consistens, confisus ibi tractatus facere per medias personas cum Duce Burgundiæ, qui habet terras non multum abinde distantes, vt eum abduceret, seu abduci faceret de Alamania, conduceretque per partes Galliæ vsque ad Auinionem. Et super hoc iam erant conducti plures stipendiarii, in propinquo existentes, & aduentum dicti Balthasaris ad ipsos pluribus diebus & noctibus præstolantes. Sed res interim detecta fuit quibusdam fidelibus dicti Dn. Regis, potentibus in partibus illis* Hardt *Tom. IV. p.* 113.

**** Theod. de Niem lib. II. c. XIII. *quod cum sciret ipse Balthasar, non audebat se committere ipsis conductis gentibus, sed fugit etiam nunc habitu mutato consueto, ad oppidum Nuenburg super eodem flumine consistens.* Hardt *Tom. IV. p.* 134.

***** Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1047. *sine mora quoque rex occupari fecit oppida ducis Stain, Frauenfeld, quidam alii occupauerunt oppidum Feldkyrch & Curvalben, Suitenses & VValdenses cum suis confœderatis occupauerunt oppida & munitiones in terra dicta Ergoia, quæ hodie est in potestate eorum, Baden, Mellingen, Premgarten, VVallenstat, Diessenhofen.* Gerh. a Roo lib. IV. p. 135. *itaque arma vndique in Fridericum expediuntur. Ludouicus vero Palatinus, cuius soror illi nupta erat, Alsatiam cum copiis ingressus, S. Crucis oppidulum & loca quædam vicina inuadit, nullo hostili in affinem animo, sed magis ex composito rem gerens, vt ei pro-*

Prouinciae praesidio esset. Sigismundus autem a comitibus & Sueuiae plerisque ciuitatibus adiutus serio rem agit, Stinam, Dissenhouium, Vitodurum & Frauenfeldam capit. Schafhusia certis conditionibus imperio se tradit. Curiensis, Frid. Toggenburgicus & Lindauiensis Veld-kirchiam obsidione frustra tentant. Euocantur & Heluetii in belli societatem, qui foedus sibi cum Austriacis ad quinquaginta annos ictum excusantes, nullo iure arma in ipsos sumere sibi licere, adfirmabant. Sigismundus vero, & concilii patres, nulla ipsos foederis religione cum ecclesiae hoste, & maiestatis reo, teneri, contra vero, nisi arma sumerent, eodem quo ipse loco habendos esse contendebant, quin & imperatoriis literis cautum iri, ne fraudem foederi fecisse videantur, neue Friderico pax & venia ante concedatur, quam foedus in locum pristinum restitutum ac instauratum sit. His partim exhortationibus inducti Heluetii, arma & ipsi sumunt, vicinamque Ergoniam inuadunt. Theod. de Niem vita Iohannis lib. II. c. XIX. *sed infra paucos dies postea congregauit multitudinem maximam bellantium, equitum & peditum, forsan XL. millia, vel circiter, numero. De quibus fecit fieri sex exercitus, quos direxit in diuersis locis dominii dicti Ducis, ad obsidendum & capiendum terras eiusdem Ducis. Prout fecerunt de multis. Quas infallibiliter omnes expugnassent, prout apud nos fama est, nisi subito Dux ipse se & sua eidem Dn. regi dedisset, prout fecit, vt praefertur.* Theod. Vrie lib. VIII. dist. II. *Vnde tanta mota sunt bella, tam dura facta sunt verbera, vt Dux perdiderit XL. ciuitates, castra & oppida, vel citra. Erat namque septem exercitibus circumdatus ducatus Austriae, & praeualuit Dauid funda & lapide contra Goliath.* Fugger *lib. IV. c. IV. p.* 420.

****** Grauem Ludouici orationem desuper habitam exhibet Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 139. demum *p.* 141. concludit: *his Palatini & aliorum exhortationibus inductus Fridericus, Constantiam cum illis proficiscitur, vbi se coniunxit illi Fridericus Noribergae Burggrauius, Marchiae & Electoratus Brandenburgici curator, quo in eodem concilio post donatus est. Hi in Franciscanorum sodalitum monasterio ad Caesarem admissi, & cum Friderico, supplices pacem ac veniam exorarunt, ea lege, vt is Caesaris potestati se suaque omnia permitteret. Ita paulo post futurum, vt omnia sibi redderentur, persuasus, scribit ad ciuitatum suarum praefectos ac Magistratus, vt Sigismundo se tradant, eosque interim a fidei iuramento liberos esse iubet. Erant inter ciuitates nonnullae, quae, iam antea id fecerant, quaedam etiam Caesari pecuniam numerauerant, vt Imperii ciuitatibus adscriptae, nullo vnquam postliminio ad veterem dominum reuerterentur, reliquae, quae in fide hactenus manserant, paucis exceptis, in Sigismundi verba iurauerunt.* Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1047. *interim Constantiae mediatoribus principibus inter regem & ducem Fridericum compositio facta est, vigore cuius dux Frider. personaliter in manus Caesaris se & sua omnia bona resignans, sub hac forma desuper literas tradidit: nos Fridericus Dei gratia dux Austriae, Stiriae, Carinthiae &c. fatemur nos indignationem regiae maiestatis incurrisse, ea propter nos & nostra in manus suae maiestatis tradimus &c. in bona forma, Datum* 27. *die Martii mensis, anno* 1415. Ipsas has litteras exhibet Theod. Vrie *lib. VIII. dist. II.* Hardt *Tom. IV. p.* 235. Theod. de Niem lib. II. c. XVIII. *die vltima dicti mensis Aprilis, venit praefatus Fridericus Dux cum paucis ad Constantiam, sub saluo conductu eiusdem Dn. Regis Romanorum, ad praesentandum se Regi & concilio memoratis, & impetrandum, si posset, veniam de commissis per ipsum, pro eo, quod dictum Balthasarem sic abduxit.* Ipsa vero submissio facta die Dominica V. Maii 1415. Hardt *Tom. IV. p.* 258. Vid. Mulleri Reichs-Tags Theatrum *p. I. c. XVI.*

******* Theod. de Niem lib. II. c. XX. *die XXI. Mensis Maii praefati praedictus Balthasar tunc Papa, peruenit ad oppidum Celle, distans a Constantia per duo milliaria Alamanica illuc deductus de Friburg, de mandato & Ordinatione concilii praedicti. Et ipse Rex Romanorum recepit in suam potestatem dictum oppidum Friburg, cum octo aliis, sibi adiacentibus oppidis*

sius

sive castris, qua erant prius Ducis sape dicti. Et in eodem castro Celle bene fuit custoditus die noctuque dictus Balthasar, pradicto concilio disponente. Hardtius tamen *Tomo IV. p.* 210. ex Actis Publicis demonstrauit, factum hoc XVII. Maii. Nauclerus c. l. *Iurauit etiam dux ipse papam Iohannem concilio repraesentare, fecit in eo quantum potuit & eundem Iohannem vsque ad Cellam Rudolphi perduxit, enunciauit inde concilio, quod nisi vi adhibita non posset eum vltra perducere, hac scripsi ex actis Concilii.* Cuspinianus *p.* 396. dicit: *sed captus tandem in habitu militari, lorica indutus, concilioque ostensus qualisnam esset Pontifex, in Augea maiori peninsula, haud longe a Constantia, custodia traditur, atque Pontificatu abrogatur. lib. III. c. V.*

******** Theod. de Niem lib. II. c. XXX. *die* 29. *mensis Maii pradicti fuit facta solennis sessio Constantia & in illa similiter depositus idem Balthasar, nec non carceri adiudicatus pro poenitentia peragenda, quousque prouisum esset Romana ecclesia de summo Pontifice. Et quod ille de ipso Balthasare disponeret, prout sibi videretur & quod interim bene tractaretur.* Gob. Persona *at. VI. c. XCIV.* horrenda crimina, quarum inculpabatur Iohannes, sigillatim recenset. Hardt. *Tom. IV. p.* 269. Theod. Vrie *lib. VIII. dist. I.* Trithemius *ad a.* 1415.

† Theod. de Niem lib. II. c. XXII. *post hoc, in principio mensis Iunii, pradictus Balthasar ductus fuit ad castrum Gotleuen prope Constantiam, sub custodia pradicti concilii per aliquot dies. Et ibi licentiati fuerunt sui familiares & ad Constantiam venerunt, ne illis cooperantibus euadere posset.* Hardt *Tom. III. p.* 296.

†† Theod. Niem lib. II. c. XXIII. *post hoc traditus & recommendatus fuit custodia Dn. Ludouici, Comitis Palatini Rheni, qui est princeps probus, prudens & bona fama, & est hic apud nos positus ad custodiam pradicti concilii, in absentia pradicti regis Romanorum, per dictum Dn. Regem Romanorum. Qui eundem Balthasarem benigne pertractat, sibique prouidet de omnibus opportunis.* Nauclerus c. l. *curante post hac concilio, Iohannes capitur, & in insula sancti Marci prope Constantiam, vulgo Richnau, carceri mancipatur. Causam fuga disquirere concilium tum coepit certosque iudices viros grauissimos delegit, qui crimina homini obiecta discuterent, eademque ex ordine referent, ad quadraginta capitula contra hominem probata sunt. Venientibusque omnibus in eandem sententiam, Iohannes merito pontificatu eiectus, sententiam in se latam approbat: pontificatu, siue sponte, siue inuitus, se abdicauit. Quo facto, statim ad Ludouicum comitem Palatinum custodiendus mittitur, donec aliud decerneretur ac in Manhem oppido triennia sine cubiculario famuloue Italico diligenter asseruatus est. Teutonici erant custodes omnes, quibus cum Iohannes nutu & signis loquebatur, cum nec ipse linguam Teutonicam, nec illi vicissim Italicam scirent.* Theod. de Niem *lib. III. c. V.* Trithemius *ad a.* 1415. Hardt *Tom. IV. p.* 297.

††† Hardt. Tom. IV. p. 1497. ex Msto Dorriano *Anno Domini MCCCCXVII. ipso die Sanctorum Innocentium, qua fuit XXVIII. mensis Decembris, fuit Sessio publica in loco consueto, Pontifice & Romanorum Rege cum multis Principibus prasente. Vbi ad instantiam prafati Regis Romanorum per Dominum Papam & totum Concilium concorditer decretum fuit & ordinatum, quod dictus Balthasar de Cossa, olim Papa Iohannes XXIII. qui detinebatur in custodia & captiuitate & in manibus Ducis Ludouici, Comitis Palatini Rheni, in castro Manheim, per dictum Dominum Regem, de mandato & rogatu ipsius Concilii deberet tradi, ad manus & custodiam Domini nostri Papa Martini V. qui vlterius deberet videre de custodia & statu dicti Balthasaris, secundum necessitatem & statum sancta Matris Ecclesia.* Extat de eo bulla Martini V. apud Hardtium *Tomo IV. p.* 1500.

†††† Trithemius Chr. Hirs. ad a. 1418. hæc latius declarat, Auentinus vero lib. VII. c. XX. n. 3. tradit: *post hac millibus drachmarum auri quadraginta Martino quinto successori suo venundatur Florentiamque deductus, e medio sublatus nunquam comparuit nono Calendas Ianuarias.*

††††† Gerh.

††††† Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 142.

†††††† Sententiam contra eum latam exhibet Hardt *Tom. IV. p.* 1510. Hæc plenius exponit Gerh. a Roo lib. IV. p. 154. dicens: *Cæsar itaque noua iterum diplomata, nouas proscriptionis tabulas fieri, & ad templorum Valuas, ita Vt de plano legi possent, proponi iubet. Tandem Vero Fridericus, Vt & Sueuicis rebus consuleret, ac Sigismundum Cæsarem placaret, Mersburgum se contulit, Vbi primum actio inter ipsos instituta est, circa medium Aprilem. Mox Cæsarem Constantiam reuersum secutus, Guilielmo Montfortio ipsum deducente Tetnangam Vsque post Vnum atque alterum colloquium, intercedentibus quibusdam principibus, cum Cæsare in gratiam rediit, & suarum ditionum possessionem, solenni ritu, ab eo publice accepit Octauo Calend. Maii, numeratis Vt quidam prodidere multa nomine triginta aureum nummûm millibus; Sigismundus Vero accepta pecunia, promisit fidem se liberasse adfirmabat, si operam daret, Vt Friderico ea ciuitates reddantur, quæ in sua potestate etiamnum essent, neque ad ipsum redire detrectarent, neque inter Imperii ciuitates adscripta essent. Erat enim Varia ciuitatum fortuna, & diuersa aliarum ab aliis conditio, quarum nonnullas Cæsar aliis oppignorauerat, in quibus erant Veldtkirchia, Frauenfelda, Hellgenbergum, & pleraque Ergouia oppida, quibusdam Vero diplomata dederat, quibus cauebatur, ne Vnquam ab imperio, cui se tradiderant, dissociarentur, ea erant Schafhusium, Reinfelda, Dissenhouium & Cella. Igitur Fridericus summam in recuperandis iis locis difficultatem esse Videns, hoc negocio in aliud tempus dilato, ad componendas Tirolensium res, & compescendam nobilium quorundam contumaciam, animum intendit, Vti suo loco dicetur.* Qua ratione inter Cæsarem & Fridericum primo Mersburgæ fuerit tractatum, docet Hardt *Tom. IV. p.* 1545. postea in Monasterio Münsterlingen *p.* 1564. demum Constantiæ in Monasterio Augustinorum VII. Maii 1418. inter vtrosq; conuenit, ipseque Fridericus denuo fuit inuestitus *p.* 1581.

§. XII.

Deposito igitur Iohanne XXIII, Imp. Sigismundus diuersa beneficia ecclesiastica concessit, sic etiam Suerinensis & Brandenburgensis electi a Concilio fuerunt confirmati, eorum Archiepiscopis horum confirmationem adprobantibus. * Reliqui autem supererant, qui se Papas esse dicebant, quos æque deponendos esse Patres Concilii iudicabant. Mittebantur enim Petri Lunæ siue Benedicti XIII. atque Ferdinandi Arragoniæ Regis legati ad Concilium, postulantes, vt pro conficienda vnione Ecclesiæ Niceam aut Villam Francam ad colloquium concederet, Cæsar facile adnuebat, si aliqui ex Cardinalibus secum irent. ** Licet hoc Cæsaris iter impedire conaretur Iohannes XXIII, se ipsum cum Benedicto XIII. esse tractaturum contendens. *** Pactis nihilominus inter Cæsaris & Arragoniæ legatos initis, deliberabatur de hoc negotio XXVIII. Martii, IV. etiã constituebantur Cardinales, qui Cæsarem comitarentur. ***** Ast, cum fuga Iohannis remoras dedisset, Angelus Corarius, f. Gregorius XII. interim per legatum suum, Carolum de Malatestis IV. Iulii 1415. Papatui in Concilio renuntiat, factus inde primus inter Cardinales, atque ad dies vitæ legatus in Marchia Anconitana, dictus Cardinalis Portuensis. ****** Hanc renuntiationem ipse postea, depositis insignibus Papalibus adproba-

bauit , ******* postea Recaneti XVIII. Octobris 1417. fuit defunctus. ******** Solus igitur restabat Benedictus XIII. Sigismundus autem accepta benedictione a Cardinalibus atque episcopis, in ipso Concilio congregatis, recessit, iter agendo versus Galliam, & cum eo XVI. Prælati, stipatus quatuor equitum millibus, vt cum Ferdinando, Arragoniæ Rege & Petro de Luna colloquium haberet, † constituto interim Concilii, Protectore Ludouico Palatino. †† Dum Basileæ nonnihil hæreret, ab Heluetis Ergouiam & Badenses ditiones, superiori bello Friderico Austriæ Duci surreptas sibi reddi voluit. Ast, ob sumtus in difficile iter, aliter cum iisdem transegit. ††† Breui Narbonam delatus, quem paullo post Ferdinandus fuit insecutus, qui etiam Petri Lunensis aduentum nuntiavit. †††† Et cum etiam Perpiniani inter dictorum Regum legatos hac de caussa ageretur, ipsique Hispani Petri submissionem ††††† vrgerent, hic tamen omnes eludens, multos donis in suas partes trahebat, seque in castrum Colibriæ maritimum Ruscinonensis Comitatus includebat. †††††† Papa igitur non veniente, inter Imp. & Arragoniæ regem quædam concordata fuerunt constituta, eademque a Concilio adprobata, per quæ Hispani sese de obedientia Petri Lunensis subtrahere promiserunt. ††††††† His expeditis, Sigismundus Rex in Galliam atque Angliam tendit, vt pacem faceret inter Reges vtrosque, atque hoc facto, eosdem incitaret ad bellum Saracenis inferendum. Vnde per æstatem & autumnum sequentis scilicet anni MCCCCXVI. in regnis illis moram traxit: sed quantum ad regnorum illorum concordiam parum profecit. †††††††† Interea temporis Arragoniæ, Castellæ & Nauarræ Regum ac principum Hispaniæ legati Constantiam venientes, ibidem cum magno recepti sunt honore, & sic concilium in quinque nationes, accedente Hispanica, fuit diuisum. * Ipsi vero reges se obedientiæ Petri de Luna publicis scriptis subtraxerunt.** Constituti igitur fuerunt certi Commissarii, qui Papæ caussam examinarent, *** ipseque XXVIII. Nouembris 1416. publice fuit citatus. **** Cæsar autem circa finem Autumni, ad partes Alemanniæ est reuersus, & per plures dies Aquisgrani moram traxit, & conuocatis ad se ibidem Thiderico, Archiepiscopo Coloniensi, & Adol. Duce Montensicum fautoribus eorum lites & guerras inter eos magno cum labore diremit, & post hoc ad concilium Constantiam est reuersus, ***** ibidemque XXVII. Ianuarii 1417. magnifico cum adparatu fuit susceptus. ****** Postquam igitur Petrus de Luna sæpius fuisset citatus, IV. Aprilis pro contumace fuit declaratus, demum in sessione Generali XXXVII. consentientibus Sigismundo, Castiliæ,

Hhh hhh Na-

Nauarræ & Arragoniæ Regibus cum multis Principibus & Nobilibus XXVI. Iulii 1417. tanquam ſchismaticus fuit depoſitus. ******* Hoc ipſo Concilii Patres demonſtrantes, Concilium eſſe ſupra Papam. ********

* Gob. Perſona æt. VI. c. XCIV. *poſtquam Iohannes depoſitus fuit de Papatu, Rex dedit Gratias ad beneficia Eccleſiaſtica, Expectatiuas, eo ſub colore, quod ipſe de conſuetudine antiqua haberet primarias preces in qualibet collatione beneficiorum, ad Eccleſiaſticas perſonas ſpectante, et licet conſuetudo illa memoria hominum in Alemannia baſſa non fuit, plures tamen clerici eo modo beneficia fuerunt aſſecuti.* Idem magis adhuc confirmat Hardt Tom. IV. p. 300. ex Chronico Msto addens: *concilium Conſtantienſe plures confirmauit Electos in Epiſcopos. Quod alias viſum non eſt nec auditum. Inter quos ſunt & confirmati Swerinenſis & Brandenburgenſis Electi, eorum Archiepiſcopis eorum confirmationem approbantibus & ratificantibus.*

** Hardt *Tom. IV. p.* 47.

*** Theod. de Niem lib. III. c. V. *rogabat etiam obnixe, & obtinuit tandem ab ipſo Rege, præfatum concilium, quod promiſit & iurauit ſponte, quod, habitis literis teſtimonialibus & procuratorio ſufficienti ab eisdem, Balthaſare & concilio, perſonaliter accedere vellet regem Arragoniæ & Petrum de Luna, qui propterea per mare vsque ad ciuitatem Nicienſem vel Villam Francam, quæ eſt portus dictæ ciuitatis in Prouincia, per totum menſem Iulii tunc currentem vellet in ſimul conuenire, ad tractandum finaliter cum ipſo Rege Romanorum de concordia vnionis eiusdem. Quod ſentiens dictus Balthaſar, allegauit, quod hoc eſſet, niſi inutiliter perdere tempus. Ipſe enim vellet illuc ire, vel prope ad aliquam ciuitatem, perſonaliter, ad tractandum cum eodem Petro per medias perſonas, qualiter compendioſius dicta concordia fieret: Et ſic non expediret huiusmodi tempus in longum differre. Et quod ſic fieret, ipſe Balthaſar fortiter inſtabat. Concilium vero huiusmodi, & multi præſtantiores ex illis, hic tunc pro magna parte exiſtentes, conſiderantes, quod ſi ſic fieret, per hoc huiusmodi concilium diſſolueretur. Quia non eſſent diſpoſiti illi, qui hic tunc erant, ire remote ad partes Galliæ, & ſub incerto.*

**** Hardt *Tom IV. p.* 47.

***** Hardt Tom. *IV. p.* 264. 265.

****** Gob. Perſona æt. VI. c. XCIV. *eo tempore, quo cauſſa depoſitionis Iohannis Papæ adhuc pendebat in concilio, Gregorius qui Angelus de Carrario dicebatur, de ceſſione ſui iuris, quod in Papatu ſe habere prætendit, plurimum tentabatur. Vnde tandem miſſis procuratoribus ipſe concilium Conſtantienſe approbauit, & IV. die menſis Iulii, Rege cum regiis inſigniis præſente, per illuſtrem domicellum Karolum de Malateſtis de Ariminio, ad hoc habentem ſpeciale mandatum, Papatui & omni iure ſibi in eo competenti in publica ſeſſione coram concilio renuntiauit: quam renunciationem Rex & totum concilium gratanter acceptabant, & approbabant, quamuis dudum per concilium Piſanum depoſitus fuiſſe credebatur: quoniam in aggreſſu huius concilii Conſtantienſis fuit expreſſe decretum, quod iſtud eſſet illius continuatiuum. Vnitis ſic iſtis duabus obedientiis concilium decreuit, quod Angelus de Carrario poſt ſummum Pontificem eligendum ſuper omnes Cardinales primum locum obtineret, & legatus ſedis Apoſtolicæ in Marchia Anconitana ad tempus vitæ ſuæ maneret. Cardinales eius etiam inter cæteros Cardinales digno recipi deberent cum honore.* Theod. Vrie *lib. VI. diſt. IX. & X.* Theod. de Niem lib. III. c. I. *Nouiſſime autem, ſcilicet quarta die menſis Iulii, magnificus Dn. Carolus de Malateſtis procurator dicti Errorii, ad illud ſufficienter conſtitutus, pro ipſo Errorio ceſſit, in publica congregatione & ſeſſione ſolemniter celebrata, omni iuri, quod dicto tunc Errorio, nunc autem reuerendo patri Dn. Epiſcopo Portuenſi, quomodolibet competiit, aut competere vnquam potuit in Papatu.* Trithemius

ad

ad a. 1415. Nauclerus *Vol.II. Gen. XLVIII. p.* 1047. Quod autem Cardinalis postea Portuensis fuerit dictus, docet etiam Hardt *Tom. I. p.* 1443. Cuspinianus *p.* 396.

******* Trithemius *ad a.* 1417. Theod. de Niem lib. III. c. VI. *die tertia mensis Augusti venerunt noua ipsi concilio, quomodo Angelus Corario olim Gregorius Papa XII. nunc Episcopus Portuensis, postquam intellexit, cessionem sui Papatus, per dictum Dn. Carolum de Malatestis, procuratorem suum ad hoc per eum solenniter constitutum, publice factam, vt superius tactum est, conuocatis suis curialibus & Cardinalibus, nec non prælatis & clero, qui sibi vt Papa tunc adhærebant & credebant in partibus illis, in publico consistorio gaudenter & sponte approbauit, laudauit & confirmauit omnia in ea parte gesta pro ipso per dictum Carolum. Quo facto ilico deposuit mitram Pontificalem, nec non colobium & omnia Pontificalia seu insignia Papalia, etiam ibidem præsentibus omnibus, cum solemni protestatione, quod illa nunquam de cætero resumere vellet, imo omni modo, quo posset, procurare intenderet, quod præfata vnio fieret in ecclesia vniversali.* Hardt *Tom. IV. p.* 490.

******** Hardt *Tom. IV. p.* 1443. ex Msto Vindobonensi Dorriano: *anno, quo supra, d. XVIII. mensis Octobris, obiit Dominus Angelus de Corario, olim Gregorius XII. in Marchia Anconitana, in ciuitate Rachanatensi deuote, & cum magna ordinatione sui testamenti. Cuius exequias Papa Martinus solenniter celebrauit Constantiæ d. XXVI. Mensis Nouembris, anno prædicto MCCCCXVII.* Qua ratione Martinus V. exequias ipsi celebrauerit, idem docet *Tom. IV. p.* 1495.

† Theod. de Niem *lib. III. c. III.* Hardt *Tom. IV. p.* 482. ex Msto Vindobonensi Dorriano: *Anno MCCCCXV. XXI. die mensis Iulii, recessit ab hac ciuitate Constantiensi Dominus Sigismundus Romanorum Rex, & cum eo XVI. Prælati & Doctores, de qualibet natione quatuor, versus Nicïam, ad Regem Arragoniæ, ad tractandum de cessione vel subtractione obedientiæ Petri de Luna.* Gob. Persona *æt. VI. c. XCV.* Trithemius ad a. 1416. *Sigismundus igitur tollendi schismatis atque vniendæ pacis Ecclesiæ ardentissimus sollicitator, assumptis aliquot Oratoribus Concilii ad Reges Hispaniæ, Arragoniæ, Galliæ & Angliæ Benedictum sequentes, in propria persona vadit, singulis per Ordinem rogat, vt abdicent Benedictum, Concilium sequentes.* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1048.

†† Cardinales equidem Friderico Burggrauio magis adplaudebant, atque, vt Cæsar ipsum constitueret Concilii Protectorem, volebant, eo quod Ludouicus Palatinus Gregorio adhæreret, sed cum huic renunciaret, constitutus fuit Protector. Hardt *Tom. IV. p.* 265.

††† Hardt *Tom. IV. p.* 490.

†††† Theod. de Niem lib. III. c. VII. *die quarta mensis Augusti venerunt noua prædicto concilio, qualiter præfatus Rex Romanorum peruenisset, cum magna reuerentia & honore receptus vbique locorum, in partibus Gallicanis, vsque ad ciuitatem Narbonensem, quæ super mare Oceanum in partibus Tholosanis consistit. Et ibi ad ipsum Regem Romanorum per plures dies postea venit Rex Arragonum supra dictus, vt hic fama est, cum magno apparatu per terram: asserens quod prædictus Petrus illic etiam infra paucos dies postea per mare venire deberet. Quod si faceret, prout sibi promiserat se facturum, etiam sponte sua Papatui cedere deberet, quacunque difficultate semota. Et si hoc facere nollet, ipsum Petrum captiuare, ac captum regi Rom. vellet infallibiliter assignare.*

†††††. Idem lib. III. c. IX. *eadem die* (XVIII. mensis Septembris) *venerunt noua de Rege Romanorum de Perpiniano, quomodo Rex ipse erat cum Rege Arragonum & Petro de Luna ibidem in tractatibus vnionis. Et quod sperabat cito venire cum bonis & certis nouis.* Idem *lib. III. c. X.* Hardt *Tom. IV. p.* 490. 498.

†††††† Theod. de Niem lib. III. c. X. *quibus illuc aduenientibus, & cum magno de-*

 side-

siderio nobilium & popularium receptis, ordinatum & conclusum fuit, quod daretur dilatio 15. *dierum pracise ipsi Petro, infra quos haberet cedere, aut vt hareticus in persona & rebus suis persequi deberet. Ipse vero Petrus hoc sentiens, quosdam illarum partium potentes donis & promissis sophisticauit pro se, more suo, creando quatuor eorum caros in magnos Antistites; & vnum eorum in Cardinalem, & quibusdam ex eisdem potentibus, qui pro se aut suis nolebant habere tales ecclesiasticos honores, dedit aliquas pecuniarum summas in promptu, quod eum iuuarent, vt tutus abinde per mare recedere posset, prout fecerunt. Et postquam peruenit cum galeis suis ad castrum Colibria maritimum, insecuti fuerunt eum Ambaxiatores illarum ciuitatum, scilicet, Barsalona, Casar Augusta, Valentia, Maiorica, Dertusa, Ierona, Perpiniana, & quarundam aliarum magnarum ciuitatum, secus mare consistentium, vsque ad dictum castrum Colibria. Et ibi obsederunt eum. Et taliter spoliarunt seu nudarunt ipsas galeas remis & aliis instrumentis inibi repertis, quod abinde vlterius recedere non poterat.* Hoc autem Colibriæ castrum olim *Caucoliberum* vocabatur, in finibus pagi Ruscinonensis situm. P. de Marca *Marca Hispanica lib. IV. p.* 408. Nauclerus *Vol. II. Gen. XXVIII. p.* 1048.

††††††† Gob. Persona æt. VI. c. XCV. *postquam Iohannes olim Papa fuit depositus, & Gregorius similiter in sua obedientia Papatui renuntiauit, vt supra dictum est, ordinati fuerunt per Concilium certi prelati solemnes ad hoc, vt cum Sigismundo rege Romanorum versus Hispania partes se transferrent, pro tractatibus habendis, cum Petro de Luna, Benedictus Papa in sua obedientia nominato. Et profecti sunt cum rege de Constantia in mense Iulio supradicto, & post graues itineris labores peruenerunt ad eum, & multis cum eo tractatibus habitis finaliter nihil perfecerunt. Vnde tandem ipso Petro de Luna se in quoddam castrum in mari situm munitissimum recipiente cum thesauro & nonnullis familiaribus suis, Rex Sigismundus cum ambasciatoribus concilii generalis parte ex vna, & ambasciatores Arragonia, & Castella & Nauarra regum & Arnigmati & Fuxi comitum parte ex altera, tertia die mensis Decembris, in ecclesia Narbonensi conuenerunt, & ipso Petro de Luna in sua pertinacia relicto, super vnione mutua, quantum ad reformationem ecclesia vniuersalis, certis modis concordabant, literis iuramentis & sigillis eorum roboratis, sub forma publicorum instrumentorum confectis super eisdem.* Theod. de Niem *lib. III. c. XI.* De his concordatis Narbonensibus plenius apud Hardtium *Tom. IV. p.* 883. *sqq.* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1048. Quid cum ipso gestum fuerit, docent Acta apud Hardtium *Tomo II. p.* 484. vbi etiam *p.* 540. Capitula Narbonensia reperiuntur.

†††††††† Verba sunt Gobelini Personæ *æt. VI c. XCV.* qualis vero ipsius circa bellum Saracenicum fuerit animus, docet Theod. de Niem lib. III. c. XIX. *& si poterit, auxiliante domino, & eius pia opera confirmante, ad faciendam pacem & treugam longam inter ipsos contendentes, reges Francia & Anglia, hoc tempore procurare: Tunc velit ex toto corde laborare apud omnes reges occidentales & alios principes seculares, de via & modis expedientibus pro refrenatione Sarracenorum & infidelium, & liberatione catholicorum a iugo miserabili & inuasionibus eorundem, & forsan etiam terrestri liberatione e manibus infidelium pradictorum, per passagium generale hic creato nouo Pontifice, si annuat, diuinitus, hic indicendum.*

* Gob. Persona c. l. *interim quod ipse* (Sigismundus) *perseuerauit ibidem, ambassiatores regum & principum Hispania pradictorum, Constantiam venerunt, circa principium astatis, & multis tractatib. pracedentib. in eum adhuc Schafhausen moram trahebant, tandem a concilio cum magno recepti sunt honore, ipsique cum regnis pradictis consilio sunt vniti, & sic concilium in quinque nationes est diuisum.*

** Extant hæc scripta apud Hardtium *Tom. IV. p.* 884.

*** Hardt *Tom. IV. p.* 952.

**** Hardt

**** Hardt *p.* 987.

***** Verba ſunt Gobelini Perſonæ *æt. VI. c. XCV.*

****** Hardt *Tom. IV. p.* 1090. qui etiam ex Msto Vindobonenſi Dorriano hæc addit: *anno Domini MCCCCXVII. die Mercurii, qua fuit XXVII. menſis Ianuarii, intrauit Dominus Sigiſmundus Romanorum & Vngariæ Rex Conſtantiam, reuerſus de Narbona ad Franciam, ſcilicet Pariſios, ad Regem; tractandum de pace inter regna Franciæ & Angliæ, & de Pariſiis intrauit Angliam, & de Anglia reuerſus per Alemanniam ad Conſtantiam.* Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1048.

******* Gob. Perſona æt. VI. c. XCVI. *demum anno Domini M. CCCC. XVII. menſis Martii die XVI. concilium cum Regis conſenſu contra Petrum de Luna citationem emiſit, & citauit eum ad primam diem menſis Aprilis, ſed terminus ille continuatus eſt vſque in menſem Iulium: vt interim viri idonei ad accedendum præſentiam eius & vt ipſe ſufficiens haberet tempus ad præparandum ſe ad viam veniendi ad concilium. Sed eo permanente in pertinacia ſua, in pœnam contumaciæ papatu priuatus eſt, quamuis dudum per concilium Piſanum priuatus videbatur.* Contumaciam ipſius & condemnationem etiam docet Theod. Vrie *lib. VIII. diſt. V. VI. VII. VIII.* Plenius Hardt *Tom. IV. p.* 1367. Addit Cuſpinianus *p.* 396. *ſuperérat Petrus Luna, qui ſe Benedictum XIII. cognominabat. Is ſe magiſtratu abdicare recuſat: licet enim ab Oratoribus regum Franciæ, Angliæ, Scotiæ, Nauarræ, Arragonum, Caſtellæ, Legionis, Portugalliæ & Algarbiæ admonitus eſſet, qui omnes illius obedientiæ ſe ſubtrahebant, a Sigismundo perſuaſi, pertinaciſſime tamen renitebatur. Ob id parato ſimulacbro veſtibus & ornamentis ordine ſpoliato, non ſine magna nominis ſui contumelia ſummo ſacerdotio deiicitur.*

******** Hoc etiam claris verbis declarat Aen. Syluius de geſtis Concilii Baſil. lib. I. p. 14. dicens: *vnum pro omnibus, ac præ omnibus ſufficere debet Conſtantienſis Concilii teſtimonium. Eo namque in loco, vbi aduerſus Petrum de Luna fertur ſententia: de eo his verbis habetur mentio: eaque in generali Concilio locum habere dicuntur. Quibus ex verbis plus illud habemus: quia non ſolum Papa in correptione fratris ad Concilium remittitur, vbi per ſe non poteſt: ſed etiam vbi de ipſius Papæ correptione agitur, ad Concilium eſt recurrendum.* Potiſſimum vero ſeſſione quarta & quinta hæc conciliorum Auctoritas fuit ſtabilita. Et dum Clerus Gallicanus Pariſiis anno 1683. congregatus, eadem articulo ſecundo confirmaret, Emanuel a Scheiſtrate contra hunc Clerum ſcripſit Acta Conſtantienſis Concilii ad expoſitionem decretorum eius ſeſſionum quartæ & quintæ facientia Antwerpiæ 1683. 4. Aſt Cleri Gallicani partes tuetur Edmundus Richerius *Hiſt. Concil. Gener. lib. II. c. III.* Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1048. *qua quidem authoritate Benedictus, discuſſa aliquandiu re, 18. die Martii accenſis candelis & pulſatis campanis, anathematizatur, reiectisque rationibus eorum qui cum eo ſentiebant, pontificatu priuatur, & vt hæreticus ac ſchiſmaticus a cunctis habendus declaratur.*

§. XIII.

Hoc facto, a Nationibus quinque ſæpius fuit poſtulatum, vt reformatio noui Papæ electioni præmitteretur, proteſtantibus tamen deſuper Cardinalibus, * qui demum, conſentiente Cæſare XI. Nouembris 1417. Ottonem de Columna, Cardinalem Romanum, poſtea Martinum V. dictum Papam elegerunt. ** Hic ſtatim coronatus, ad inſtantiam Nationum in Concilio præſentium, Reformationis Collegium Conſtantiæ adornauit, *** Cæſari etiam decimas de bonis eccleſiaſticis in certis Germaniæ prouinciis

pro immensis sumptibus concessit. **** De reformatione vero parum fuit actum, ***** sed in penultima sessione XLIV. de futuro pro Ecclesiæ reformatione Concilio, Papiæ celebrando, fuit definitum. ****** Demum per vltimam Sessionem Generalem XLV. die XXI. Aprilis 1418. habitam, Concilium hoc, Cæsare licet contradicente, fuit solutum. *******

* Hardt *Tom. IV. p.* 1394. 1395. 1417.

** Gob. Persona æt. VI. c. XCVI. *tandem reformatione concepta, ipsa tamen nondum publicata, processum est ad electionem summi Pontificis. Vnde ex qualibet natione electi sunt viri literatissimi & deuoti 6. qui erant numero 30. qui vna cum Cardinalibus omnibus debebant eligere Papam, & isti sunt ingressi in conclaue: Cardinales quidem numero 21. & cæteri 30. die Lunæ, 8. mensis Nouembris, postquam concilium iam per annos tres integros continuatum fuerat, intrauerunt & XI. die dicti mensis concordes effecti, elegerunt Dominum Oddonem de Columna, nobilem Romanum Cardinalem, qui de obedientia Vrbani sexti descenderat, & appellatus est Martinus* 5. Eodem quippe die festum B. Martini celebrauit ecclesia. Trithemius *ad a.* 1417. Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1049. Hardt *Tom. IV. p.* 1481. Cuspinianus *p.* 396.

*** Hardt *Tom. IV. p.* 1492.

**** Exhibet diploma Papæ desuper concessum vna cum reliquis Actis Hardt Tom. II. p. XXI. c. I. f. 590. in qua: *decimam integram vnius anni omnium redituum & prouentuum ecclesiasticorum, in prouinciis, ciuitatibus, diœcesibus, terris, & locis nationis Germanicæ, totius prouinciæ Treuerensis, nec non Basileensis & Leodiensis ciuitatum & diœcesium, sub Romano Imperio consistentium:* Et paullo post: *in subleuationem onerum & expensarum quæ Te præmissorum occasione subire oportuit, & verisimiliter oportebit.* Vid. etiam Hardt *Tom. IV. p.* 1508.

***** Gob. Persona æt. VI. c. XCVI. *post hoc electi sunt viri literatissimi ex omnibus illis nationibus qui nomine totius Ecclesiæ reformationem status ecclesiæ ordinarent & conscriberent. Illis autem moram in hoc facientibus orta est seditio inter Regem & nationem Germaniæ parte ex vna, & cæteras nationes parte ex altera: Rege cum suis volente quod priusquam ad electionem summi Pontificis procederetur, fieret reformatio ecclesiæ, tam in capite quam in membris: Cæteris contendentibus ex aduerso, quod prius procederetur ad electionem Papæ, per quem reformatio ecclesiæ esset deducenda ad effectum.*

****** Plenius hæc ex Actis declarat Hardt *Tom IV p.* 1544. Cuspinianus p. 396. *Vt autem mores corrupti vniuersi orbis Christiani emendandi commodiori & tempore & loco castigarentur, decretum fuit, vt a fine concilii Constantiensis ad quinquennium vsque denuo concilium celebraretur: vtque a quinquennali in septennium aliud transferretur, ab hoc in decennium. Ita vt singulis quibusque* 10. *annis concilium haberetur generale, in lo o idoneo: estque Papia vrbs pro primo, Basilea pro secundo concilio designata.* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1052.

******* Hæc ex Actis plenius Hardt *Tom. IV. p.* 1548. Ea vero quæ sex Tomis Hardtius, ipsa Acta inserendo, magna industria exposuerat. Iacobus Lenfant nuper demum in Historia Concilii Constantiensis gallico sermone conscripta, & Amstelodami 1714. 4. edita, iusta rerum gestarum serie eodem potissimum fundamento vsus, exposuit.

§. XIV.

Ad idem hoc Concilium a Sigismundo Imp. Bohemi vna cum Husso atque Hieronymo Pragensi euocantur. * Iste, postquam salui conductus litteras a Sigismundo fuisset adeptus, ** XV. Octobris 1414. iter ad-

gres-

greſſus, atque in variis Ciuitatibus, Noribergæ potiſſimum, publicas litteras templorum ianuis adfigi curat, quibus omnes qui ipſi errorem vel hæreſin velint imponere, inuitat, vt ad Concilium veniant, coram quo de ſua fide rationem ſit redditurus. *** Die III. Nouembris vna cum Io. de Chlum & Henrico de Latzenbock, quos Bohemiæ Ordines ipſi tanquam Aduocatos adiunxerant, Conſtantiam Huſſus venit, **** vbi per aliquot hebdomadas ſecurus, ***** demum XXVIII. Nouembris ****** cuſtodiæ mancipatus atque in monaſterio Prædicatorum ad Rhenum fuit adſeruatus, ******* fruſtra ob datum ſaluum conductum proteſtante Sigismundo, eiusdemque liberationem vrgente, ******** cui reſponſum fuit Hæreticis fidem non eſſe ſeruandam. Publicis etiam litteris deſuper proteſtabantur Bohemi, Cæſarem petentes, vt e carcere dimitteretur. † Hinc ex libris eiusdem, illo potiſſimum de Eccleſia, multi extrahebantur articuli, quibus Huſſi errores comprehenderentur, licet illi multa falſo imputarent, vel ſenſum iſtius deprauarent, ad quos tamen vt publice reſponderet, licet quæſitum ſæpius, ipſi minime concedebatur. †† Bohemi demum ab Imp. id impetrarunt, vt ex fœtido iſto carcere in Monaſterium Franciſcanorum captiuus duceretur. ††† Poſtquam vero Iohannes XXIII. Papa, Conſtantia aufugiſſet, miſit carceris claues Imp. qui eas Conſtantienſi Epiſcopo tradi curauit, qui XXII. Martii Huſſum compedibus vinctum in arcem ſuam Gottleben, trans Rhenum ducendum mandauit. †††† In ſeſſione octaua die V. Iunii 1415. Cardinales in refectorio Monaſterii nudorum conuenientes, Huſſum neque auditum, neque conuictum condemnare parati erant, proteſtantibus tamen deſuper Iohanne de Chlum & Wenceslao de Duba, tantum obtinuerunt, vt Sigismundus, per Ludouicum Palatinum & Fridericum Brandenburgicum Marchionem illis adnuntiari iuberet, vt Huſſum prius audirent, qui adductus quidem, ipſique errores fuerunt propoſiti, ſed dum ſeſe excuſare vellet atque defendere, multo clamore fuit impeditus. ††††† Die VII. & VIII. Iunii Sigismundo & toto Concilio præſente, cum Huſſo denuo fuit actum XXXIIX. articuli ipſi fuerunt obiecti, quos partim reiecit, partim etiam tanquam ſuos defendit, licet & tunc ſæpe clamoribus fuerit impeditus. †††††† Et dum, quod poſtulabant, nollet reuocare, in carcerem ex mandato Epiſcopi Rigenſis fuit reductus, vbi varii Epiſcopi & Doctores eundem viſitantes, vt reuocaret, eundem hortati, conſtans tamen manſit, nec ab adgnita ſemel voluntate voluit recedere. †††††††

* Aen. Syluius c. XXXVI. *dum hac aguntur, generale Concilium apud Conſtantiam Sueuorum vrbem cogitur; in quo de rebus Bohemicis ſermo habitus, Patrum mentes ingenti cura* *con-*

confecit, volventium animo, quonam modo sanari Provincia posset. Placuitque tandem, Sigismundo Imperatore suadente, Ioannem & Hieronymum ad Synodum evocari, qui tum caeteris eiusdem Regni doctiores, tum populi doctores, ac haeresium Principes habebantur.

** Extant hae salui conductus literae apud Hardtium *Tomo IV. p.* 12. in Seyfridi *Hist. Hussi §. VI.*

*** Hoc ex ipsis Hussi Operibus latius demonstrauit Seyfried *§. VII.*

**** Hardt ex Actis *Tom. IV. p.* 11. Seyfried §. *VIII.*

***** Hardt c. l. *ad IV. Nouembris: aduenerat superiori die Constantiam Hus. Proximo itaque hoc die Dominico Hussi Comites, Bohemi, Iohannes de Chlum & Henricus Latzembog, ad Papam Iohannem* 23. *se contulerunt, nunciatum, Iohannem Hus pridie aduenisse. Qui simul Papae Iohanni significarunt, Caesarem Sigismundum saluo conductu Husso dato immunitatem ei ab omnibus iniuriis promisisse. Sed & rogarunt, fide salui illius conductus Caesarei immunis porro in Concilio ope & auxilio Papae praestaretur. Qui Hussi nuncii perhumaniter a Pontifice Iohanne excepti, hoc a Papa oraculum retulisse feruntur: etiamsi Ioannes Hus fratrem sibi germanum occidisset, se tamen nullo modo commissurum, quantum in ipso situm esset, vt aliqua ei fiat iniuria, quamdiu Constantiae esset.*

****** Hardt *Tom. IV. p.* 21. Seyfried *§. VIII.* Nauclerus equidem *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1045. auctor est, quasi aufugere parasset Hussus, sed confudisse ipsum videtur cum Hieronymo Pragensi.

******* Die 28. Nouembris in cubiculo palatii Papalis fuit conclusus, hinc in domum cuiusdam Canonici captiuus fuit ductus, postea vero 3. Ianuarii 1415. in monasterium Praedicatorum fuit abductus, Hardt *Tom. IV. p.* 22. 33. Seyfried *§. IX.*

******** Qnare etiam socius ipsius Chlumaeus in vigilia Natiuitatis Christi, cum Caesar esset in vicinia, altero die Constantiam ingressurus, dolorem suum atque detentionis iniustitiam publico docuit programmate, templis Constantiensibus adfixo, quod reperitur apud Hardtium *Tom. IV. p.* 25. Seyfridum *§. IX.*

† Extant hae litterae apud Hardtium Tom. IV. p. 32. in quibus: *in cuius rei testimonium annata nobis sigilla apposuimus, Caesaream M. T. orantes, Hussium, quem diximus, eo clementer fauore prosequatur, vt e carcere emissus vinculisque liber publice audiatur, ne inauditus falso aduersariorum suorum testimonio calumniisque, summa nostra, nostra inquam, Bohemorum ignominia opprimatur.*

†† Errores ex eiusdem scriptis extractos recenset Seyfried. *§. IX. p.* 61.

††† Hardt *Tom. IV. p.* 47

†††† Hardt *p.* 66. Seyfried *p.* 65.

††††† Haec ex actis latius demonstrauit Hardt *Tom. IV. p.* 306. Seyfried *§. V.*

†††††† Hardt *Tom. IV. p.* 308. *sqq.* qui etiam XXVI. articulos ex ipsius libris de Ecclesia, VII. articulos ex ipsius libro contra Stephanum Palez & VI. articulos ex libro contra Stanislaum de Snoima excerptos exhibet. Sic etiam Husso & Hieronymo imputatos errores recenset Theod. Vrie *lib. II. dist. XII.* Seyfried *§. XI. XII.* Hos autem articulos Husso obiectos in compendio exhibet Gob. Persona *at. VI. c. XCV.*

††††††† Seyfried *§. XIII.*

§. XV.

Saepius igitur inuitatus licet Hussus vt reuocaret, tandem VI. Iulii 1415. in sessione XV. in templo Cathedrali congregatum ad concilium denuo

nuo conuocatus, ipſius libri & doctrina, ipſeque ad mortem fuit condemnatus, * obiiciente licet ipſo Sigismundo conceſſum ſaluum conductum, hoc deſuper erubeſcente. ** Inde depoſitus fuit per quatuor Epiſcopos quatuor nationum, veſtibus ſacerdotalibus exutus, aliis fuit indutus, forfice raſura capitis ad ſpeciem crucis in quatuor partes ſciſſa, corona ex papyro facta ad ſpeciem pyramidis faſtigiata, in qua tres diaboli depicti fuerunt, impoſita, indeque ſeculari poteſtati fuit traditus, atque in locum ſupplicii ante portam, verſus arcem Gottlebianam ductus. Ad rogum iamdum cum eſſet adligatus, Ludouicus Palatinus, vna cum Mareſchallo de Pappenheim adequitantes ipſum denuo inuitabant, vt doctrinam ſuam reuocaret, ſed cum publice proteſtaretur, ſe minime docuiſſe ea, quæ per falſos teſtes ipſi eſſent imputata, rogus accenſus fuit, *** inter hæc Huſſus mira conſtantia inter preces & hymnos, cantando Symbolum Nicenum, flamma fumoque cito fuit extinctus **** Ante mortem dixiſſe fertur: *hodie anſerem vritis, ſed ex meis cineribus naſcetur cygnus, quem non aſſare poteritis.* ***** Cineres ipſius ne raperentur a Bohemis, in Rhenum fuerunt proiecti, qui tamen ex eo ſolo terram abſtulerunt, in quo ignis fuit, eandemque veluti ſacram ſecum attulerunt in patriam. ****** Iidemque Huſſi condemnationem tanquam contra Ius diuinum & Gentium factam publicis ſcriptis fuerunt deteſtati. ******* Ipſo etiam Imp. hanc combuſtionem non adprobante. ********

* Hæc ex publicis Actis latius demonſtrauit Hardt *Tom. IV. p.* 389. Theod. Vrie *lib. III. diſt. III.* Theod. de Niem lib. III. c. II. *hic etiam nuper ſcilicet VI. die menſis Iulii prædicti fuit per dictum concilium condemnatus, degradatus, & traditus curiæ ſeculari, & demum igne combuſtus eſt, quidam pertinaciſſimus hæreſiarcha, natione Bohemus vocatus Ioannes Huſſ, magiſter in artibus, & in ſacra Theologia: non obſtante, quod ſub ſaluo conductu dicti Dni Regis Romanorum de Boemia huc veniſſet, & ipſo Dn. rege tunc etiam hic præſente. Quia dictum concilium, quod ſic ipſe Ioannes Huſſ condemnandus foret, conuictus, nec errores ſuos volens reuocare, per longum proceſſum præhabitum determinauit & concluſit.*

** Hardt ex Dacherio Tomo IV. p. 393. inducit Huſſum loquentem: *ac ob eam cauſſam veni in hoc Concilium liber, fide publica accepta ab Imperatore, qui præſto adeſt, me ab omni vi tutum fore, vt innocentiam meam teſtarer, & vnicuique poſcenti rationem meæ fidei redderem. Hæc cum loqueretur, oculos in Imperatorem defixos habuit. Ille vero ſtatim vehementer erubuit, atque eius verecundus tinxerat ora rubor.*

*** Hæc ex actis latius exponit Hardt *Tom. IV. p.* 447. Seyfried *§. XII.*

**** Egregium conſtantiæ teſtimonium ipſi & Pragenſi tribuit Aen Syluius c. XXXVI. *lata eſt in conſeſſu Patrum aduerſus contumaces ſententia: cremandos eſſe, qui doctrinam Eccleſiæ reſpuerent. Prior igitur Ioannes combuſtus eſt, Hieronymus diu poſtea in vinculis habitus quum reſipiſcere nollet, pari ſupplicio affectus. Pertulerunt ambo conſtanti animo necem, & quaſi ad epulas inuitati ad incendium properarunt, nullam admittentes vocem, quæ miſeri animi poſſet fa-*

 cere

cere indicium. Vbi ardere cœperunt, hymnum cecinère quem vix flamma & fragor ignis intercipere potuit. Nemo Philosophorum tam forti animo mortem pertulisse traditur, quam isti incendium. Sequitur pro more Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1045. Ant. Bonfinius. rer. Vng. dec. III. lib. II. p. 278. *Vterque* (Hussius & Hieronymus) *inaudita animi fortitudine ad rogum abierunt, nullaque miserabilis vox audita est.* Gob. Persona *æt. VI. c. XCV.* Trithemius *ad a.* 1415. Theobaldus *c. XX.* Addi potest Christophori Walburgeri *Hussus combustus non conuictus.* Anonymi *die in Hussen bekriegte doch unbesiegte VVarheit.*

***** Nulla equidem hoc firma nititur auctoritate. Recentiorum multi hoc ipsi tribuunt, inter quos Lutherus *in explic. c. XI. Danielis v.* 40. aliique. Zach. Theobaldus *c. XXV.* idem adduceris, addit: *si modo & ipsum suum, atque ita ab ipso enunciatum sit, de quo non contendo.* Io. Stumpfius vero *in descriptione Concilii Constantiensis p.* 133. hæc tribuit Hieronymo Pragensi. Ansam hoc dedit singulari epistolæ, quam Io. Georgius Bertramus, Harburgensium antistes, ad Polycarpum Lyserum desuper scripsit.

****** Verba sunt Aen. Syluii *c. XXXVI.* Theod. Vrie lib. VI. d ist. XI. *& ne illi, qui de sua secta illi adhæserunt, reliquias de suo corpore aut vestibus tollerent, cineres tam corporis maledicti, quam vestium damnati collecti in medium Rheni sunt proiecti.* Bonfinius *dec. III. lib. II. p.* 278. Theod. Vrie lib. VII. dist. III. *asseritur veridicorum sermonibus, qui id non solum audierunt, sed & vidisse se aiunt, Ioannem Hus, quem sacra Constantiensis Synodus purum damnauit hæreticum, pro martyre depictum in solenni ciuitate Pragensi. Et tanquam pro fide certauerit, iustum & sanctum illum virum consecrarunt, opinantes, eundem inter sacrorum numerum Deorum feliciter ac gloriose collocatum.* Theobaldus c. XXV.

******* Theod. de Niem lib. III. c. XII. *eadem die venit huc de Boemia quidam familiaris prædicti Hieronymi Boemi, apportans de regno Boemiæ, quandam literam patentem scriptam, &* 400. *&* 50. *duobus sigillis sigillatam & totidem Boemorum, inter quos sunt plures Barones ac milites & militares, nec non armigeri populares & plebeii, qui omnes vnanimiter erant & sunt de secta quondam Ioannis Huss etiam Boemi & archihæretici, hic propterea alias combusti. In qua quidem litera reprehenderunt hoc sacrum concilium de hoc, quod dictus Ioannes, auctorizante præfato concilio, & eo nolente suos errores abnegare, taliter iudicatus & punitus fuit. Aperientes, quod ipse erat vir sanctus & iustus, nec similis sibi reperiatur in bonitate & sanctitate: quodque per hoc dictum concilium peccauit & malefecit, & propterea ipsi noluerint nec velint adhærere & obedire.* Exhibet hæc scripta Seyfried *§. XV.* & Hardt *Tom. IV. p.* 495. Has litteras ex Msto Bibliothecæ Oxoniensis sigillatim sub titulo *Protestatio Bohemorum* exhibuit Io. Henricus Löderus, *Lipsiæ* 1712. 4. *Datum Pragæ anno Domini* 1415. *die secundo Mensis Septembris in pleno Concilio Magnatum, Baronum, Procerum & Nobilium Regni Bohemiæ Marchionatus Morauiæ, nostrorum sub appensione Sigillorum.* Licet Löderus saltim 99. Sigilla numeret.

******** Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. *incinerationem Iohannis Hus, & Hieronymi ferunt Imperatorem non æquo animo tulisse, propter saluum conductum eis datum. Respondit ei sacrosancta Synodus, eum argui non posse de fide mentita. Quia Concilium ipsum non dederat ei saluum conductum: Et Concilium maius est Imperatore: & ideo non potuisse contra voluntatem Concilii id concedere, præcipue in factis fidei. Cui determinationi vt bonus filius Ecclesia acquieuit.* Hardt *Tom. IV. p.* 396. 522. Quare etiam in ipso hoc concilio XXIII. Septembris violatio huius salui conductus fuit excusata, atque decretum, quod non obstante saluo conductu, in hæreticam prauitatem possit inquiri.

§. XVI.

§. XVI.

Idem cum Husso fatum expertus fuit Hieronymus Pragensis. Hic audita Hussi captiuitate, Bohemorum hortatu & iussu, IV. Aprilis 1415. Constantiam venit, Husso, quam posset, opem laturus. * Verum, sibi metuens, Vberlingam, Constantiæ vicinam iterum confugiens, saluum conductum publico scripto petit. ** Hunc, dum non statim impetraret, in Bohemiam rediit. *** Verum, citatus ille prima vice XVIII. Aprilis, **** atque in reditu Hirsauiæ captus, Ioannis Comitis Palatini manibus fuit traditus, indeque Sultzbachium ductus. ***** Postea XXIII. Maii catenis vinctus, Constantiam ad Concilium in domum Ludouici Palatini fuit deductus, ****** atque XXIII. Maii 1415. primum publice examinatus. ******* Sæpius igitur per Concilium ad recantandum inuitatus, metu supplicii ac spe euadendi tandem consensit, formula a se conscripta, ac in solenni congregatione XI. Septembris prælecta, † postea vero XXIII. Septembri Io. Wiclefi & Io. Hussi articulos publice & maiori cum solennitate abiurauit. †† Reductus tamen in carcerem fuit sed laxiorem. ††† Dum vero postea suspectus fieret, caussa ipsius in concilio coram constitutis commissariis denuo fuit examinata, atque dum eundem factæ reuocationis atque abiurationis pœniteret, lata contra eundem XXX. Maii 1416. mortis sententia †††† eodemque die, eodem quo Hussus loco pileo tectus papyraceo, rubris circumpicto dæmonibus ††††† spectante ingenti hominum turba fuit combustus, mortem æque mira constantia sustinens. ††††††

* Hardt *Tom. IV. p.* 93.

** Publicum eiusdem scriptum exhibet Hardt *Tom. IV. p.* 103.

*** Hardt *Tom. IV. p.* 105.

**** Hardt *Tom. IV. p.* 135.

***** Hardt *Tom. IV. p.* 144.

****** Trithemius *ad a.* 1415. Hardt *Tom. IV. p.* 215.

******* Hardt *Tom. IV. p.* 216.

† Theod. Vrie *lib. VI. dist. XII.* de Hieronymo Pragensi dicens: *hic tamen quanquam tantorum patrator malorum resipiscebat nuperrime, XI. die mensis Septembris se paratum exhibens, sancta semper obedire Romana Ecclesiæ, atque sacro generali Concilio, quod Vniuersalem Ecclesiam repræsentat. Hinc & præfatas omnes reuocauit hæreses & errores.* Sequitur inde formula reuocationis ab ipso factæ. Theod. de Niem vero *lib. III. c. VIII.* ad diem proximum refert, dicens: *die XII. mensis Septembris dictus Hieronymus de Boemia, qui fuit de hæresi Iohannis Huss suspectus, & propterea diu in carceribus Constantiæ detentus, hora Vesperarum, coram Nationibus in ecclesia maiori Constantiæ excusauit se de hæresi, & in scriptis recognouit, se credere & tenere, quicquid doceret & teneret sancta & Romana ecclesia, & submisit se Concilio Constantiensi.* Plenius vero Hardt *Tom. IV. p.* 497. qui etiam diem XI. Septembris satis vindicat.

†† Hæc ex Actis Hardt *Tomo IV. p.* 499. plenius demonſtrat.

††† Hardt *Tom. IV. p.* 532.

†††† Hardt *Tom. IV. p.* 763. ex Codice Msto Dorriano Vindobonenſi: *Seſſio XXI. in ordine, in qua condemnatus & victus fuit M. Hieronymus An. Dni MCCCCXVI. penultima d. menſis Maii, in ſeſſione publica conuictus & condemnatus fuit M. Hieronymus de Praga de hæreſi VVicleff & Iohannis Huſſ, ex propria confeſſione. Et eadem die combuſtus Conſtantiæ ante prandium, hora X. vel quaſi. Quia prius abiurauerat articulos VVicleff & Huſſi ſponte & libere, & confeſſus fuit publice eos erroneos & falſos, hodie propria temeritate ſponte & libere dixit ſe periurum, & nunquam ſibi cordi fuiſſe illos abiurare, ſed pro nunc fatetur eos fore veros, & dictos, VVicleff & Huſſonem fuiſſe viros ſanctos, iuſtos & rectos &c. Et omnem reuocationem, quam fecit anno proxime præterito, d. XXIII menſis Septembris in ſeſſione publica, hic reuocauit, & apoſtatauit, recidiuauit &c. vt in collatione facta per Dominum Laudenſem in eius condemnatione plene continetur.* Idem dicit Theod. Vrie *lib. III. diſt. IV.* Trithemius *ad a.* 1415. Hardt *Tom. IV. p.* 763.

††††† Hunc ex veteri auctore vitæ eius ſic deſcribit Hardt Tom. IV. p. 764. *ſententia contra eum lata in conſpectu eius & finita, magnus & longus pileus de papyro, rubeis circumpictus dæmonibus, fuit ei apportatus. Quem videns, proiecto caputio inter prælatos in terram, accepit, & capiti ſuo eum impoſuit, dicens: Dominus noſter Ieſus Chriſtus pro me miſero moriturus, habuit ſpineam coronam in capite ſuo. Ego autem loco illius coronæ pro eius amore iſtum pileum volo libenti animo portare.*

†††††† Supplicium Hieronymi verbis veteris hiſtorici ipſi concilio præſentis deſcribit Hardt *Tom. IV. p.* 770. Ipſi aduerſarii, licet hæreſeos eum inculperir, miræ tamen conſtantiæ teſtimonium ipſi præbent: Sic enim Theod. de Niem lib. III. c. XXXIV. *& tandem ipſe Ieronymus dignus digna recipiens, hic finaliter condemnatus de hæreſi, & etiam curiæ ſeculari traditus. Et ipſo die, qui fuit Sabbatum, XXX. menſis Maii, hora* 10. *ſpiritum, igne combuſtus miſer efflauit. Et dum ligatus duceretur ad mortem, cantauit publice Symbolum, ſcilicet: Credo in vnum Deum &c. licet tarde & continue loquebatur, quouſque deceſſit, ſeu os ad loquendum potuit aperire obſtinatiſſimus, in prædictis ſuis erroribus, in vita & in morte, præſumtione diabolica & damnabili perſeuerans.* Theod. Vrie lib. VIII. diſt. III. *& aſſumtus eſt, vt ad ignem probandus accederet, cantans in via: Chriſti virgo dulciſſima, vſque ad finem. Miſerabilis igitur homo ille miſerabiliter incedens omnibus erat miſerandus, eo demto, quod ſui ipſius noluerit miſereri. Ductus itaque ad ignis incendium veſtibus ſuis ſpoliatus eſt, & ad ignem applicatus. Cumque iam nudus ſtaret flammis circumdatus, & æſtuantibus lignis caleret, canere cœpit: In manus tuas Domine, commendo ſpiritum meum: Et dum, redemiſti nos diceret, fumus flammiuomus infelicem extraxit animam.* Idem dicit Gob. Perſona *æt. VI. c. XCV.* Erdmannus *in Chron. Oſnabrug. apud Meibomium Tom. II. f.* 243. *& Chron. Magdeburg f.* 353. Eandem Conſtantiam Hieronymi laudat Aen. Syluius *c. XXXV.* Extat etiam epiſtola Poggii in ſupplicio præſentis, ad Leonardum Aretinum, in faſciculo rerum expetendarum ac fugiendarum *f.* 152. & Hardtium *Tom. III. p.* 64. in qua *vox eius ſuauis, aperta, reſonans erat: quadam cum dignitate geſtus oratorius, vel ad indignationem exprimendam, vel ad commouendam commiſerationem: quam tamen nec poſtulabat, nec conſequi cupiebat, Stabat impauidus; intrepidus: mortem non contemnens ſolum, ſed appetens, vt alterum Catonem dixiſſes. O virum dignum memoria hominum ſempiterna.* Et paullo poſt: *nullus vnquam Stoicorum fuit tam conſtanti animo, tam forti mortem perpeſſus, quam iſte appetiſſe videtur. Cum veniſſet ad locum mortis, ſe ipſum exuit veſtimentis. Tum procumbens, flexis genibus veneratus eſt palum,* ad

ad quem ligatus fuit. Primum funibus madentibus, tum catena, nudus ad palum constrictus fuit: ligna deinde circumposita, pectus tenus non minuscula, sed grossa, paleis interiectis. Cum flamma adhibita, canere cœpit hymnum quendam, quem fumus & ignis vix interrupit. Hoc maximum constantis animi signum: cum lictor ignem post tergum (ne id videret) iniicere vellet, huc (inquit) accede, & in conspectu accende ignem. Si enim illum timuissem, nunquam ad hunc locum (quem fugiendi facultas erat.) accessissem. Hoc modo vir (præter fidem) egregius, consumptus est. Vidi hunc exitum, singulos actus perspexi.

§. XVII.

Finito concilio, Hussitisque condemnatis, multi animorum motus in Bohemia. Hussitæ enim in monte Thabor, quinto ab vrbe Praga lapide, conuenientes, de nouo Rege creando deliberant, qui ab ipsorum sacris haut esset alienus. Accedebant ipsis Nobiles, oritur tumultus in vrbe, Curia diripitur, Senatores iugulantur. * Inter has turbas moriebatur a 1418. Wenceslaus. Ioannes Ziska igitur, quod monoculum notat, nobilis genere, ex loco, cui Trosnouia nomen, censu tenui, in curia Regis a puero enutritus, & bellis exercitatus, ** collecta hominum multitudine, in monasteria impetum facit, simulacra sanctorum frangit, Monasterium Carthusianorum Pragæ vicinum inuadit, atque direptum incendit. Inde Vissegradensem arcem occupat. *** Sigismundus, licet a Sophia Wenceslai vidua in regnum esset euocatus, in Turcas tamen arma prius mouet, verum hoc ipso Bohemiam fere amisit, Hungariam non defendit. Tandem pars decliuior Pragæ minoris post diuersos conflictus in Hussitarum venit potestatem. **** Hoc rerum statu Legati Sigismundi superuenerunt, qui regni gubernationem accipientes, cum ciuitate Pragensi quadrimestres fecerunt inducias, ea lege, vt arce Vissegradensi reddita, liceret ciuibus ad Sigismundum oratores mittere, deque re sua cum eo transigere, Zisca Pelzinam, Piestam, & alia quæ occupauerat loca, restitueret. Conditionibus acceptis atque completis, quietior reddita fuit Ciuitas. Hinc ad festum Natiuitatis Dominicæ, Brunnam, quod Morauiæ est oppidum, conuentum indicit, ibique Pragensibus veniam petentibus, ea lege pepercit, vt catenas & repagula tota ex vrbe deponerent, suosque magistratus acciperent. Nec dubium videbatur, quin tota Bohemia fuisset composita, si ex Brunna Sigismundus statim se Pragam contulisset. Sed diuertit ille Vratislauiam, quo in loco populus vrbanus paullo ante consulem a Wenceslao constitutum, per seditionem obtruncauerat, cuius sceleris auctores securi percuti iusserat. Quod vbi Pragæ fuit renunciatum, diffisi de venia ciues, exemplum Vratislauiensium veriti, manifesto desciuerunt, & adlecto præmiis

Cenchone, qui arci Pragensi præerat, in totum regnum litteras dederunt, ne quispiam Sigismundo aditum præberet, qui Dalmaticæ linguæ hostis esset, nec alia cura teneretur, quam regni perdendi, qui Marchiam nouam, antiquam Prutenorum prouinciam, Teutonico Ordini pignoris iure obligasset, Brandenburgensem autem a corona Bohemica alienasset, Iohannem ac Hieronymum in Constantiensi concilio cremari non solum permisisset, verum etiam procurasset: dogmata fidei quæ ipsi sequerentur, totis conatibus impugnaret. *****

* Dubrauius *lib. XXIV. p.* 624. Aen. Syluius *hist. Bohem. c. XXXVI.* Trithemius *ad a.* 1419.

** Sic eum describit Aen. Syluius *c. XXXVIII.* Dubrauius *lib. XXIII. p.* 126.

*** Aen. Syluius *c. XXXVIII.* Dubrauius *lib. XXIV. ineunte.* Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 146.

**** Aen. Syluius *c. L.* Bonfinius *dec. III. lib. II. p.* 278.

***** Aen. Syluius *c. XXXIX.* quem pro more sequitur Nauclerus *vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1082. Dubrauius *lib. XXIV. p.* 633. *sqq.* Cuspinianus *p.* 396.

§. XVIII.

Ziska igitur, relicta ex foedere Pelzina, Auscam petit, oppidum ad Lusinitium amnem in ripa situm, ad quam singulari stratagemate a. 1420. primam contra Sigismundum & Germanos obtinuit victoriam. * Inde nouam ciuitatem ad eundem amnem in monte condit, eandemque firmissime munit, Tabor dictam, ex quo comites eius Thaboritæ fuerunt adpellati. Sigismundus interea a. 1420. conuocatis Silesiæ Ducibus, ingressus Bohemiam, Grecium exinde Cuthnam infesto exercitu petit. Cenchonem, vt arcem Pragensem sibi reddat, magnis sponsionibus adlicit. Pragenses igitur Ziskam accersunt, qui cum Thaboritis nihil moratus, vrbem accepit in potestatem. His primum studium fuit arcem oppugnare, locus ipse natura munitus, non aliter quam fame vinci posse apparebat. Clausus aditus, ne quid commeatus importaretur. Sigismundus ferro iter aperuit, obsessisque necessaria præbuit: nec diu postea ciuitatem ipsam, accersitis ex Imperio auxiliis obsidere decreuit. Fuerunt in castris eius Saxoniæ Duces, Marchionesque Brandenburgenses, & gener eius Albertus, Austriæ Princeps. Oppugnata est ciuitas per sex hebdomades. ** Ipse vero Sigismundus in æde Metropolitana, quæ in arce sita est, a Conrado Archiepiscopo die dominica S. Panthaleonis in regem 1420. fuit coronatus. *** Dum autem Sigismundus, copiis licet longe superior, in variis tamen conflictibus factus fuisset inferior, dimissa obsidione Cuthnam se recepit. Hinc plurima monasteria & nobiles Eccle-

clesiæ vno impetu in ciuitate fuerunt disiectæ. Orta dissensione, iurgioque sensim obrepente, Zisca cum suis abiit, & ad Thaboritas reuersus, multa loca expugnauit. ****

* Aen. Syluius c. XX. *Zisca dum hæc aguntur, relicta ex fœdere Pelzina, bis a fidelibus inuasus, bis versutiis vsus, ex pene victo victor enasit. Erant aspera loca, in quibus pugnare oportuit, hostes in equis, milites sui omnes pedites: nec certamen committi nisi pedestre potuit. Vt ergo desiliere ab equis aduersarii, mulieres quæ de more suum exercitum sequebantur, proiicere pepla in terram iussit, quibus implicati per calcaria equites, prius extincti sunt, quam pedes expedire valerent.* De hac expeditione agit etiam Trithemius *ad a.* 1420. Dubrauius *lib. XXVI. p.* 680. Zach. Theobaldus *bello Hussitico c. XXXII.* Dubrauius *lib. XXIV. p.* 637.

** Aen. Syluius *c. XLII.* Dubrauius *p.* 647. Theobaldus *c. XXXVII. XXXVIII.*

*** Aen. Syluius *c. l.* Dubrauius *libro XXIV. exeunte* vtrique tamen annum saltim indicant. Diem vero indicat Bonfinius *dec. III. lib. III. p.* 280. Chron. Magdeburgicum *apud Meibomium Tom. II. p.* 353. *item anno Domini* 1420. *die Dominica Panthaleonis vacante regno Bohemiæ, per mortem Regis VVenceslai, Dominus Sigismundus Romanorum, Vngariæ, Dalmatiæ, Croaciæ Rex, Marchio Brandenburgensis & Lutzburgensis, fecit se in Regem Bohemiæ coronari in castro Pragense per Archiepiscopum Pragensem & a Baronibus & nobilibus regni Bohemiæ. Incidit autem in XXVII. Iulii.* Cuspinianus *p.* 396.

**** Aen. Syluius *c. XLII.*

§. XIX.

Inde Bohemi, Zisca duce, variis conflictibus superiores, Sigismundum omni Bohemia fugant, Veronam, Brodam Teutonicam, Cuthnam aliasque vrbes in potestatem accipiunt. Post hæc, Sigismundus Principibus Electoribus diem statuit, vt in celebritate diui Bartholomæi ad Occidentalem plagam Bohemiam cum copiis ingrederentur, ipse ad Orientale latus cum Hungarorum exercitu aggressurus. Venere igitur altera expeditione a. 1421. Moguntinus Archiepiscopus, Comes Palatinus Rheni, Saxoniæ Duces, Marchio Brandenburgensis, & plurimi ex Alemania Pontifices, cæteri suos misere. Castra metati ad oppidum Sozium, munitissimum locum expugnare non potuere. Vastatus est vndique per circuitum ager, continuata obsidio ad festum vsque sancti Galli: tumque soluta, quum Sigismundus ad promissum diem non adesset. Ille autem collecto ex Hungaris, Australibus ac Morauis exercitu, circa solennia Dominicæ Natiuitatis Bohemiam intrauit, & aliquot oppida vi cepit, Cuthnenses per deditionem accepit. Sed, irruente in ipsum Zisca quamuis cœco, pauidus trepidusque multis ex suis interfectis Nobilibus, & amissis impedimentis effugit. Zisca vnius diei itinere Imperatorem secutus magna fugientium præda est ditatus. * Nec felicior fuit tertia expeditio a. 1422. suscepta. **

* Aen.

* Aen. Syluius *c. XLIV.* Cuspinianus *p.* 397. Trithemius *ad a.* 1421.
** Trithemius *ad a.* 1422. Dubrauius *lib. XXVI. p.* 695.

§. XX.

Dum igitur contra Ziscam aperto Marte nihil proficeret Sigismundus, clam eum sibi conciliare tentauit, gubernationem ipsi totius Regni, militiæ quoque ducatum, & ingens auri pondus quotannis promittens, si ipsum Regem nominaret, & in verba sua ciuitates iurare cogeret.* Sunt equidem, qui conditionibus hisce Ziskam adnuisse scribunt, ** contrarium tamen ex eo patet, quod Sigismundum ad mortem vsque armis suis infestauerit, Priscouiam etiam castrum obsidens, *** peste tangebatur, atque die Mercurii post S. Galli 1424. moriebatur. Ferunt illum, cum ægrotaret, interrogatum, quonam loco mortuus vellet sepeliri, iussisse cadaueri suo pellem adimi, carnes volucribus ac feris obiectari, ex pelle tympanum fieri, eoque duce, bella geri: arrepturos fugam hostes, quamprimum eius tympani sonitum audiuerint. ****

* Aen. Syluius *c. XLV.* qui addit: *in magnam profecto Regiæ Maiestatis ignominiam, & imperialis gloriæ dedecus, atque infamiam Reipublicæ Christianæ sempiternam. Sigismundum pluribus Regnis præfectum, ex Imperatoribus natum, & ipsum Imperatorem, cuius nomen Italia, Gallia, Germania, & omnis Europa venerata est, quem barbaræ nationes timuerunt, supplicem vidit nostra ætas homini ex parentibus haud admodum nobilibus nato, seni, cæco, haeretico, sacrilego, & in omne scelus audaci, pecuniam & summos honores offerre, vt suarum esse partium dignaretur.*

** Pergit Aen. Syluius c. l. *sed auertit diuina pietas eam pestem & tantum malum e medio Christianorum eripuit. Nam Zisca conditionibus annuens, dum conuentu completurus Sigismundum petit, inter eundum apud Castellum Prisecuiam diuinitus, vt par est credere, peste tactus, expiruit: monstrum detestabile, crudele, horrendum, importunum: quod postquam manus humana conficere non valuit, digitus Dei extinxit.*

*** Hagecius *Böhmischer Chronic p.* 729.

**** Aen. Syluius, Hagecius *c. l.* Dubrauius *dec. III. lib. III. p.* 283.

§. XXI.

Zisca mortuo, ingens mœror inuasit exercitum. Plures autem apud Bohemos erant factiones. Adamitis equidem atque Piccardis ipsi contradicebant Hussitæ. Præterea erant Orebitæ, Calixtini aliique.* Post mortem vero Ziscæ, duæ potissimum fuerunt factiones. Altera Procopium magnum, quem Rasum quoque vocabant, sibi Ducem præfecit, hique Thaboritarum nomen retinuere. Altera nullum inueniri posse dictitans, qui iure Ziscæ succederet, selectis paucis, qui communi consilio bellum administrarent, inter quos potior habitus est Procopius, cognomento Minor, qui se Orphanos appellauerunt. Qui etsi aliquando inter se dis-

diſſentirent, vbi tamen extrinſecus vis ingruit, iunctis viribus in vnis ſeſe caſtris defenderunt. Egrediebantur duo exercitus, alter Sileſiam, alter Morauiam populabatur, vicinasque regiones adſiduis excurſionibus infeſtabant. Theutones per circuitum habitantes, alios Philiſtæos, alios Idumæos, Moabitasque vocabant, Bohemiam terram promiſſionis eſſe dicebant. Cumque in proximam prouinciam exiſſent, prius cum præda, depopulatis agris reuertebantur, quam hoſtis cognouiſſet aduentum. Accedebat & tertius exercitus, quem fratrum Orebitarum vocabant. Huius ductor erat Bredericus, presbyter Straſmicenſis natione Morauus, qui bellis adſiduis Sileſiam infeſtabat. Quum obſiderent Suetlam Auſtriæ oppidum Thaboritæ & Orphani Albertum Ducem cum exercitu venientem caſtris exuerunt. **

* De Calixtinis Dubrauius *lib. XXIII. p.* 623. de Adamitis Aen. Syluius *c. XLI.* & Dubrauius *lib. XXVI. p.* 687. de Orebitis *c. XLIII.* Theobaldus c. XLI. *circa hoc tempus* (1420.) *multi ruſtici in monte quodam, inter Ledeciam & arcem Lipniccem ſito, qui oreb & abs quo ipſi orebitæ dicti, congregati.* De Picardis Theobaldus *c. XLIV.*

** Hæc plerumque verbis Aeneæ Syluii *c. XLVII.* ſcribimus. Dubrauius *lib. XXVII. ineunte.* Theobaldus *c. LVII.* Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 148.

§. XXII.

Quarta Germanorum expeditio contra Huſſitas a. 1426. fuit ſuſcepta, dum hi Auſtiam oppidum, vulgo Auſſig, ad Bohemiæ fines ſitum quod Miſnenſi Marchioni Sigismundus ad tempus conceſſerat, obſiderent. Dum igitur Miſnenſis Marchio copias ſuas ad liberandum oppidum mitteret, fit XIX. Iulii magna contentione prœlium cruentum, duratque aliquamdiu pari contentione, vſque dum Orphani, Thaboritæ atque Pragenſes tantam Germanorum cædem facerent, quantam hactenus nullo in prœlio, plusquam duodecim millia cæſa feruntur. Captum mox oppidum, atque in illo omnes ad internecionem occiſi, ipſumque concrematum, habitatore totum triennium caruit. * Interim Huſſitæ a. 1427. vicinam quoque Miſniam inuadunt, Miſenam vrbem occupant. Dum autem Martinus V. Papa Cardinalem Vintonienſem, natione Anglum, regia ſtirpe natum, in Germaniam miſiſſet, vt Germanos contra eosdem in arma conciret, inſtituti contra eosdem quinta expeditione tres exercitus. Saxoniæ Duces & ciuitates Hanſeaticæ in primo militabant: ſecundum ex Franconibus conſtitutum Marchio Brandenburgenſis ducebat; tertio præfuit Otto Treuirenſis Archiepiſcopus, quem Rhenenſes ſecuti ſunt, Boioarii quoque & Ciuitates Sueuorum Imperiales. Erat igitur con-

confilium Mifenam vrbem prius recuperare, quam vlterius procederent. Sed, cum Huffitas, collecto milite in eos properare nuntiaretur, non vifum hoftem fugerunt, Thacouiamque petentes inftrumenta bellica cum præda ibi dimiferunt. Vix fyluam ingreffi erant, cum fupervenientes Bohemi, poftremum agmen laceffere cœperunt. Facta eft profufior ac pauidior fuga, nec prius Teutones fugere, quam Bohemi perfequi deftiterunt. Hoftes impedimentis direptis, Thacouiam expugnantes, machinisque bellicis funt potiti. ** Exinde Mifniam & Vogtlandiam populati, Franconiam etiam & Bauariam peruagantur, ne Bambergenfem agrum Noribergenfemque vaftarent, pecunia placati, diuitem exercitum reduxerunt. ***

* Verba funt Dubrauii *lib. XXVII. p.* 704. Zach. Theobaldus c. LIX. *cæforum numerus tum in oppido, tum in afpero conflictu, tum in leuioribus præliis vtrinque dicitur effe* 50000. *idque fere incredibile eft, poteftque fufficere, fi* 12000. *Germanorum iuxta Hagecium aut* 9000. *iuxta Syluium, &* 3000. *Bohemorum ibi occubuerint.* Hagecius Boehm. Chronic. *p.* 732. Albinus *Meifn. Chron. Tit. XVI. p.* 211.

** Hæc verbis Aeneæ Syluii *c. XLVIII.* fcribimus. Theobaldus *c. LXII.* Fabricius *Origg. Saxon. lib. VII. p.* 742. Bonfinius *lib. III. dec. III. p.* 283.

*** Hæc plenius defcribit Georg. Fabricius *Origg. Saxon lib. VII. p.* 740. *fqq.* Bonfinius *p.* 284. Theobaldus *c. LXX. LXXVI.* Dubrauius *lib. XXVII. p.* 706.

§. XXIII.

Sigismundus, his cognitis, primum Egræ 1430. * dein Noribergæ a. 1431. Comitia celebrat, quibus fexta in Bohemos expeditio ad octauum Kalendarum Iulii fuit decreta, ** certa etiam matricula fuit confecta, quantum quisque militum numerum, quem belli adparatum fecum duceret, *** conftituto ad hanc expeditionem communi denario. **** Dux belli Fridericus, nouus Marchio Brandenburgenfis fuit conftitutus, cui Iulianus S. Angeli Cardinalis adiumento effet. Supra quadraginta millia equitum fuiffe traduntur, peditum minor erat numerus. Aderant etiam multi Germaniæ Principes. ***** Aft, priusquam hoftis vllus in confpectu daretur, fœdiffima cœpta fuit fuga. ******

* Patet hoc ex Actis Huffiticæ expeditionis apud Schilterum Inftit. Iur. Publ. Tom. II. p. 3. *geratfchlaget von unfn Herren den Kurfürften, Fürften, Graben, Herren, Rittern, Knechten iren Reten und der Stete Frunden die itzunt hie zu Eger find auff die Artickel yn unfers allergnadigiften Herren des Römifchen Keifers &c. Briefe begriffen, darumb dann der Tag her gein Eger gefetzet worden ift.* Lehmann *lib. VII. c. LXXX.*

** Aen. Syluius *c. XLVIII.*

*** Hæc in Actis iftis Huffiticis apud Schilterum reperiuntur fub titulo *Huffen-Krieg.*

Re-

Reperitur etiam hæc matricula, eademque prima & antiquissima apud Dattium *lib. I. c. XXIV.*

**** De hoc Dattius *lib. I. c. XXV.*

***** Aen. Syluius *c. l.* Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 149.

****** Aen. Syluius *c. l.* Andr. Presbyter p. 49. *item Sigismundo Romanorum Augusto, & Vngariæ ac Bohemiæ Rege Nurnbergæ personaliter constituto, facta est expeditio quarta in Bohemiam, quæ secundum suam ordinationem ad delendum Hussitas hæreticos fructuosissima sperabatur. Sed res (proh dolor!) in contrarium vertebatur. Nam in vigilia assumptionis Mariæ virginis gloriosæ, subito & ex insperato sub Friderico Marchione Brandenburgensi, qui & Burggrauius Norimbergensis, facta est fuga, quamplurimis caussam fugæ ignorantibus. Vnde rerum & personarum facta sunt dispendia, quod expedit plus tacere quam loqui.* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1053. Trithemius *ad a.* 1431. Cuspinianus *p.* 397. Dubrauius *p.* 284. Theobaldus *c. LXXI.*

§. XXIV.

Nondum composito bello Hussitico, Sigismundus a. 1431. Italiam intrat, pro Corona non solum Romana petenda, sed etiam vt Concilium Basileense modo incoatum, ab Eugenio IV. Papa, qui illud reuocauerat, confirmari faceret. * Mediolanum igitur delatus, ibidem in die S. Catharinæ XXV. Nouembris 1431. a Bartholomæo Capra, Archiepiscopo inauguratus Rex Italiæ. ** Et licet Veneti ac Florentini ipsi viam Romam versus, præcludere conarentur, etiam cum viginti millibus equitum, peditumque Mediolanum versus tenderent, Cæsar tamen insignem de iisdem a. 1432. victoriam reportauit, *** ipsorum etiam insidias, quas ipsi veneno parabant, euasit. **** Inde Romam progressus a. 1433. in festo Pentecostes ab Eugenio IV. Papa coronatur in Imperatorem. ***** Redux factus, Argentorati cum magna solennitate fuit receptus. ******

* Trithemius ad a. 1432. *anno prænotato Sigismundus Rex Germanorum magno cum exercitu in Italiam profectus, duplicem causam itinere vno expediuit, quorum altera fuit Corona Imperii, altera vero Basileensis confirmatio inchoati Concilii; Eugenius namque Papa sicuti prius dictum est, Concilium in principio confirmauit, quod cum anno præterito fuisset inchoatum, cerneretque omnes ad illud confluere nationes, pœnitentia ductus non diu postea reuocauit, quem informaturus, vt reuocationem cassaret, Sigismundus Rex in Italiam profectus est.*

** Ludou. Cauitellius Ann. Cremon. p. 1417. *Sigismundus Cæsar, de mense Octobris per saltus Belinzonæ ingressus Italiam se recipit Varesium, & inde Mediolanum in auxilium Vicecomitis, & ibi die vigesima quinta Nouembris per Bartholomæum Capram illic præsulem fuit insignitus corona ferrea. Vicecomite se continente in arce, & nunquam auso eum accedere, & ex Mediolano cum duce Bauariæ, Brunorio, & fratre Scaligeris, & Marsilio Carrariense iniit Placentiam, & inde Parmam.* Cuspinianus *p.* 398. Iof. Ripamontius Hist. Mediol. lib. IV. p. 604. *Mediolani ad victoriæ gratulationem huius, lætitia accessit alia ex Sigismundi Cæsaris aduentu, qui ad petendam hinc de more coronam aderat, ne dilata diutius ea res ad legitimam imperii possessionem impedimento sibi esset. In Ambrosiana Aede coronatus est ab Archiepi-*

episcopo Capra, quem hoc tempore reperio nihil obturbante æmulo, sua in sede fungentem omni pastorali munere etiam Principi acceptum fuisse. Coronati cæremonia Cæsaris in temporum eorum tabulis ita perscripta est: Archiepiscopus Capra procumbentem ad Ambrosianam aram in genua Sigismundum solenni carmine precibusque vsitatis expiauit. Annulo digitum eius annularem, ferreo diademate caput cinxit. Nudum gladium & sceptrum, & globum, insignia Imperii, in manum dedit. Hæc omnia sicut acta essent, Balthasar Capra Archiepiscopi iussu consignauit litteris, & publica documenta rei, cæremoniaque eius confecit. Ex Cottarum familia, cuius gentis homines vetusto iure ad cæremoniam adhiberi hanc oportebat, nemo vnus adfuit. De eadem ipse Imp. in Rescripto suo ad Concilium Basileense sub dato *Mediolani* XI. *Dec.* 1432. §. 2. apud Goldastum Tom. III. Constit. Imp. p. 437. *ipso festo S. Catharinæ Virginis, proxime præterito, hic, Mediolani, in Domicilio S. Ambrosii, Maiorum Nostrorum imitando vestigia Regium diadema assumpsimus.*

*** Trithemius c. l. *Audiens Eugenius Sigismundi in Italiam aduentum territus est, & per nepotem suum Franciscum occulte sollicitauit Florentinos, vt introitum venienti prohibentes intercluderent. Ad quos missi Camerarii nepotis nuntii Florentinos in Papæ sententiam traxerunt. Rex autem Sigismundus inuitis Eugenio & Florentinis agrum Senensem Germano stipatus milite intrauit, & sex mensibus ibidem commoratus est. Veneti quoque Florentinis confœderati Sigismundo iter præcludere, ne Romam peteret conabantur, sed frustra: quia Philippus Mediolani Dux partes sequebatur eius, quo auxiliante fastum eorum contempsit. Eodem anno in mense Octobri Rege Sigismundo in Senensi agro moram, vt diximus, faciente, vna cum Philippo Duce Mediolani, dolosi Veneti viginti millibus equitum & peditum versus Mediolanum procedentes, Ciuitatem ipsam Duce absente per insidias & traditionem capere nitebantur, Quod mox vt Regi Sigismundo innotuit & Duci (erant non procul a Mediolano) in manu Germanorum valida persecuti sunt eos, & inopinate inuentos decem ex eis millia occiderunt, pluribus eorum captis, reliqui turpiter fugientes hinc inde fuere dispersi, quos Germani vsque ad Ciuitatem Cumanam persecuti sunt.* Laonicus equidem Chalcocondylas in descriptione Germaniæ Freheri Tomo secundo præmissa, scribit, Sigismundum a Venetis cæsum fugatumque fuisse; Ast, contrarium patet ex Nauclero vol. II. Gen. XLVIII. p. 1055. dicentis: *dum Florentini aduentum imperatoris in Italiam verit, quod Philippi Mariæ rebus fauere videretur. Nerico ciui suo negotium dant, vt quibus rationibus posset, Eugenio ostendat & persuadeat, aduentum imperatoris in vrbem, non minus Sedi Apostol. quam Florentinis perniciem minari, ideo prohiberi debere Sigismundum, ne Arnum transeat ad Senenses cum Germanorum equitatu. Venerat in eandem sententiam Eugenius, sed his non obstantibus, Sigismundus, etiam inuitis Florentinis Eugenioque, Senas venerat & cum sex mensibus Senis substitisset, ad Eugenium conuersus, inito cum eo fœdere, Romam profectus.* Eadem dicit Dubrauius *lib. XXV. p.* 667.

**** Hæc latius narrat Trithemius *ad a.* 1432.

***** Cuspinianus p. 398. *peracta concordia Romam profectus a Pontifice ac Cardinalibus populoque Romano perbenigne susceptus est, & ad diem vndecimum Kalend. Iuniarum ad scalas basilicæ diui Petri deductus, & solennissimis ceremoniis corona Cæsarea donatus, die ipso Pentecostes. Ascitisque in equestrem ordinem multis Italis Germanisque in Adriani ponte, vt mos est Imperatorum, abiens cum bona Eugenii gratia, per Tudertes & Perusinos Ariminum peruenit.* Bonfinius *dec. III. lib. III. p.* 293. Trithemius ad a. 1433. *hoc ipso anno in die Pentecostes, quæ fuit trigesima prima & vltima mensis Maii, Sigismundus Rex Germaniæ, quod supra iam per anticipationem diximus* (ad a. 1432.) *Roma apud S. Petrum Coronam Imperii Romani de ma-*

manu Eugenii Papa suscepit, præsente Regina, Regibus Hispaniæ, Arragoniæ & Portugalliæ simul & Duce Mediolani Philippo astantibus. Deinde Pontifex mediantibus Regibus memoratis, inter Sigismundum Imperatorem, Philippum Mediolani Ducem, Ianuenses, Venetos & Florentinos pacem reformauit ad annos quinque duraturam. Concilium quoque Basileense ad Imperatoris instantiam iterum confirmans, iterum postea reuocauit.

****** Königshoven *Chron. Alsatiæ c. II. n.* 146.

§. XXV.

Quos igitur aperto Marte ad obsequium reducere non poterat Sigismundus, variis artibus tentabat, non solum dissidia inter eosdem disseminando, sed etiam eosdem per Concilium Basileense illaqueando. Dum enim ad coronationem Romanam pergeret, dissoluto Papiensi & Senensi Concilio, * aliud Basileæ habendum procurauit, cuius prima sessio celebrata XIV. Decembris 1431. constituto Guilielmo Bauaro Concilii Protectore. ** Inuitabantur ad hoc Concilium etiam Bohemi. Orphani & Thaboritæ & plebs ferme omnis, eundum esse negabant, Iohannis & Hieronymi exemplum in medium adferentes. Nobilitas vero Mainardum secuta, Principem nouæ domus, qui petendum esse Concilium prorsus aiebat. Vicit hæc sententia. Legatio CCC. equitum Basileam missa, cuius Principes fuerunt Guilielmus Cosca, Procopius Rasus, Ioannes Rochezanus, Pragensium, Nicolaus Galecus Thaboritarum sacerdos, & Petrus Anglicus patria profugus. Iulianus igitur Cardinalis eosdem ad pristinum obsequium graui sua oratione reducere conabatur. Selegerunt Bohemi quatuor magistros, qui suos articulos ex diuina lege sumptos ostenderent. Qui eos confutarent, ex cœtu patrum totidem assumpti viri præstantes atque ad dicendum parati. Disputatum est quinquaginta diebus, multa in vtramque partem adducta. Postremo ad tractatus ventum, tentatumque, si fortasse amice trahi possent. Missi & oratores ex Concilio in Bohemiam viri doctissimi, & qui gentis versutiam nossent. Multa cum Bohemis agitata, nunc pacis spes facta, nunc belli metus. ***

* Cuspinianus p. 397. *transferat autem concilium Papiæ: quod peste dissolutum ex sententia Pontificis Senas fuit translatum: quod pariter prudentia Martini Pontificis, ne nouam calamitatem, schismatis discordiæ semina Petrus de Luna adhuc superstes exuscitaret, dissoluebatur.* Trithemius ad a. 1422. *Martinus Papa V. iuxta quod pronuntiari fecerat in Concilio Constantiensi cum suis Cardinalibus ad Papiam se contulit, & indictum Concilium celebrare cœpit. Expectabantur Nationes, cum ecce Papiam pestis subito inuasit; vnde præsidentes Concilii & locum & tempus mutare coacti sunt. Placuit ergo cunctis ex sententia Pontificis Senas migrare, quo maior ex omni natione multitudo, quam ad Papiam potuit conuenire. Nec diu post* pro-

propter subdolas in Pontificem machinationes Alphonsi Regis Arragoniæ dissolutum est Concilium, approbatis, quæ ad fidem pertinent constitutionibus. Verum, ne conuentum Christianorum Martinus Pontifex subterfugere putaretur, Concilium aliud generale post annum sextum proxime sequentem apud Basileam Germaniæ Ciuitatem celebrandum indixit. Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1054.

** Trithemius *ad a.* 1431. Spondanus *ad a.* 1431. *§. XIX p.* 809.

*** Aen. Syluius *c. XLIV. L.* Trithemius *ad a.* 1424. Extant variæ epistolæ Bohemorum ad Concilium & Iuliani Cardinalis apud Theobaldum *c. LXXIII. LXXIV. LXXV.* Cuspinianus *p.* 397. Dubrauius *p.* 284.

§. XXVI.

Dum hæc aguntur, Thaboritæ & Orphani, Mainardo cæterisque Nobilibus infensi esse cœperunt, eorumque suspectas actiones habere, tanquam Concilio auscultarent. Contentiones inde oriuntur inter istos atque Nobiles, dum Procopius Pragam properaret: fit inter Brodam Bohemicam & Burim quatuor millibus & quingentis passibus a Praga distantem, prœlium, in quo Mainardus vna cum nobilibus victor euasit, vterque Procopius cecidit. * Confecto bello, cum multa essent captiuorum Thaboritarum atque Orphanorum millia, ista per insidias horreis fuerunt inclusa atque sæuitia detestanda, igne deleta. **

* Aen. Syluius *c. LI.* Theobaldus *c. XXXI.*

** Aen. Syluius c. l. *confecto bello, cum multa milia captiuorum essent, Mainardus concilio procerum accersito, perdere pessimam plebem statuit, quæ nutrita in armis, omnem ætatem in castris egerat, nec sub Legibus victura crederetur, rapinis & cædibus atque adulteriis assueta. Qua stante, pacatum Regnum stare non posset. Sed veritus ne simul innocentes interficeret, qui ex agris coacti ad pugnam venerant, voce Præconis edici iubet, nondum bellum peractum esse, fugisse Coapchonem, Coloniam expugnari oportere, vicinasque per circuitum gentes quæ Regnum popularentur, armis domandas. Ad eam rem necessarios, qui sub Procopiis militassent, viros fortes, & in bello exercitatos: decretum eis ex publico stipendium donec Regnum pacaretur. Proinde omnes, qui stipendia facere vellent, in horrea sese proxima reciperent, cauerent ne rudes inexpertosque belli secum admitterent: illos sua rura suosque lares repetere posse. Introierunt horrea, quæ apud Bohemos in villis ex maceria culmo tecta, frequentis sunt, pleraque Thaboritarum & Orphanorum millia, homines nigri, ad Solem & ventum indurati, aspectu tetri atque horribiles, & qui circa fumum in castris vixissent, aquilinis oculis, impexo crine, promissa barba, corporibus proceris, membris hispidis, cute adeo dura vt ferrum quasi lorica repulsura videretur. Clausa sunt confestim ostia, & ignis immissus horreis, quo fex illa & colluuies hominum, ignominiosum agmen, post multa quæ patrauerat scelera, exusta: contemptæ demum religionis pœnas dedit.* Dubrauius *p.* 285. Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1058. Theobaldus *c. LXXXII.*

§. XXVII.

Sigismundus interim Romæ coronatus, redux, Vlmam se confert. Hic

Hic audita Thaboritarum Orphanorumque clade, legatos in Bohemiam mittit, Regni proceres commendat, qui viros nocentes deleuerint, hortatur, regni quietem procurent, seque Regem suscipiant, quem fratri successorem Ius Gentium dederit. Illi magno numero apud Ratisbonam eum conueniunt, Regemque salutant. Venerunt & seorsum Coapcho & Ioannes Rochezana de suis rebus acturi, Legati quoque Basileenses, qui Pragæ fuerunt,* atque vlt. Nouembris 1433. cum Bohemis certa constituerant compactata,** per quæ pax vniuersalis in regno Bohemiæ & Marchionatu Morauiæ fuit constituta, vt concessa communione sub vtraque, ita tamen vt declaratio Concilii desuper sequeretur, *** in reliquis conformes essent fidei, ac ritibus Ecclesiæ. Sigismundus, auditis, quæ de religione placuerunt, conuenta probauit, eaque seruari mandauit. Exin poscentibus Hungaris, nauibus per Danubium vectus, Budam petiit, vbi reformato rerum statu, vocatis ad se Bohemorum Principibus, ineunte anno 1436. in Alba regali, sexaginta milia numûm inter eos distribuit, pecorumque maximum numerum, quædam etiam dictorum capita plenius declarat. Dicta die qua vellet Bohemiam ingredi, non moratus Iglauiam a. 1436. venit: vbi concilio cum Bohemis habito, conventa Legatorum synodalium iterum comprobauit firmauitque. **** Cæterum inter Bohemos & Imperatorem aliæ pactiones interuenere, quibus Ecclesiarum prædia occupatoribus iure pignorum relicta sunt, donec certa pecunia redimerentur. Religiosis vtriusque sexus quibus ad-empta Monasteria essent, exulibus, quoque spes reditus interdicta, Rochezano Pragensis Ecclesiæ præsulatus promissus, de disponendo Ecclesiarum Bohemicarum regimine, summo Pontifici facultas oblata. His sic constitutis, Rochezana cum aliis quatuor presbyteris, nomine totius cleri sibi adhærentis, sedente Sigismundo pro tribunali in foro ciuitatis erecto, assistente Alberto genero, magnaque procerum & oratorum circumstante corona, obedientiam Romanæ Ecclesiæ sese præstare professus est. Sequenti vero die haud absimili solennitate, absoluti sunt ab anathemate, cæterisque censuris Bohemi, & in Ecclesiam per Concilii legatos introducti. His compositis, Sigismundus VI. Kl. Septembris 1436. Pragam venit ibidemque extremis honoribus fuit exceptus, Barones ac ciuitates in eius verba iurauerunt, & Magistratus suos, quos ipse constituit, acceperunt. Philibertus, Constantiensis episcopus & Collegæ ipsius Basilea missi, veteres pontificios iterum reducebant ritus, Rochezana licet, cum complicibus obloquentibus. Reducti etiam Monachi, legati Basileam mis-

miſſi, qui ſupra articulo communionis declarationem expeterent. Thaboritæ, qui ſuperioribus cladibus ſuperfuerant, in oppido conſeruati, ea lege in gratiam fuerunt recepti, vt quinquennio toto ſuis moribus viuerent, religionis cultum mutare non cogerentur, iura ciuitatis haberent, ſignum ferrent, in ſigillis rubra cera vterentur, tributi nomine ſingulis annis ſexagenas decem penderent. Neque tamen quinquennium hoc fuit expectatum, Rochezana dum Romanæ Eccleſiæ ſe nollet ſubiicere, eiectus. *****

* Aen. Syluius *c. LII.* & iisdem fere verbis Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1058.

** Extant iſta apud Leibnitium Mant. Cod. Iur. Gent. dipl. p. 138. in quibus hæc inſerta : *& articulus ille in ſacro Concilio diſcutietur, quoad materiam de pracepto ad plenum & videbitur quid circa illum articulum pro veritate Catholica ſit tenendum, & agendum pro vtilitate & ſalute populi Chriſtiani & omnibus mature & digeſte pertractatis, nihilominus ſi in deſiderio habendi dictam communionem ſub duplici ſpecie perſeuerauerint, hoc eorum Ambaſiatoribus indicantibus, ſacrum Concilium, ſacerdotibus dictorum Regni & Marchionatus, communicandi ſub vtraque ſpecie populum, eas videlicet perſonas quæ in annis diſcretionis conſtitutæ reuerenter & deuote poſtulauerint, facultatem in Domino, pro earum vtilitate & ſolute largietur. Hoc ſemper obſeruato, quod ſacerdotes ſic communicantibus ſemper dicant, quod ipſi debeant firmiter credere, quod non ſub ſpecie panis caro tantum, nec ſub ſpecie vini ſanguis tantum, ſed ſub qualibet ſpecie eſt integer & totus Chriſtus.* Theobaldus *c. LXXIX. LXXX.*

*** Extat hæc declaratio apud Leibnitium *Mant. p.* 141. die IV. Ianuarii 1436.

**** Extant Imp. literæ Iglauiæ 3. Iulii 1436. datæ apud Leibnitium p. 143, *vbi etiam continentur litteræ a Concilio legatis ad Bohemos miſſis conceſſa, quales erant Philibertus, Epiſcopus Conſtantienſis, Ioannes de Polomar ſacri Palatii Auditor, Martinus Bernerius, Decanus Thuronenſis & Thomas de Haſelbach Theologiæ Profeſſor, atque varia alia ſcripta publica huc facientia.*

***** Aen. Syluius *c. l.* quem ſequitur Nauclerus *c. l.* Cuſpinianus *p.* 1398. Theobaldus *c. LXXXV.* Dubrauius *lib. XXVII. p.* 710. Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 154. Dubrauius *p.* 290.

§. XXVIII.

In eodem hoc Concilio Baſileenſi non ſolum Conſtantienſis Concilii decreta fuerunt confirmata, ſed etiam decretum, Concilium eſſe ſupra Papam. * Huic Eugenius IV. contradicebat, atque Concilium Ferrariam transferre conabatur, quod poſtea ob peſtem Ferrariæ ſæuientem, a. 1435. Florentiam fuit translatum *** quo tamen non obſtante, patres Baſileæ manſerant congregati, atque contranitente licet Cæſare, **** XXV. Iunii 1439. Eugenium ſæpius citatum non comparentem, tanquam ſchismaticum deponunt, ***** cui Nonis Nouembris, Amadeum primum Sabaudiæ Ducem ſub Felicis V. nomine ſubſtituunt. ****** Ipſum vero Baſileenſe Concilium non niſi ſub Friderico III. finiendum.

dum. ****** Hoc ipſum tamen nouum Schiſma anſam dedit vnioni Electorum Francofurti 1438. concluſæ, qua ſe inuicem ad ſchiſma tollendum atque vnitatem obligant. †

* Hæc Aeneas Syluius, qui Concilio erat a ſecretis, *Comment. de geſtis Concilii Baſileenſis lib. I.* comprobat, atque multis argumentis defendit. Decretum enim in ſeſſione II. *omnes, cuiuscunque dignitatis ſint, etiam Papalis, Concilio obedire teneri, in his quæ pertinent ad fidem & generalem Reformationem Eccleſiæ Dei in capite, & membris.* Baſileenſis Concilii Hiſtoriam eandem ac Conſtantienſis nuper edidit, nobis promiſit Iacobus Lenfant.

** Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1061. *ſed ne ſchiſma oriretur, ipſe deſtinauit ſolennes oratores eccleſiæ prælatos Baſileam, inter quos fuit abbas de Sicilia, tunc Panormitanus epiſcopus, moniturus illos in Baſilea, vt deſiſterent ab inceptis rationibus, quod ei rei pontificia authoritas deeſſet, nam dudum Eugenius Florentia diſcedens, Bononiæ circa annum Domini* 1436. *Baſileenſe concilium Ferrariam tranſtulerat, quod diceret ibi conuenturum cum Romana Synodo Græcam Eccleſiam. Hac translatione non obſtante, patres Baſileæ congregati, vt refert Anton. obturauerunt aures ſuas non audientes vocem domini, authoritate ſua temeraria præſumptionis cœperunt Eugenium ad concilium citare, ſolicitante ad hoc Philippo Maria duce de Mediolani, ægre pontificatum illius ferente.* Cuſpinianus p. 398. *cæterum Eugenius concilium Baſilienſe a ſe prius confirmatum tollere annixus, & literis Apoſtolicis reuocat, & Ferrariam traducit, conſenſu ſuorum, quos ſecum habuit, Cardinalium. Sed Imperator cum Principibus qui tum Baſileæ erant, Præſidesque concilii, non modo literas Pontificis contempſerunt, ſed eum bis terque adhortati ſunt, vt cum cardinalibus ſuis eo proficiſcatur, quo Martinus anteceſſor futurum id denuntiauerit. Quod niſi fecerit, vt præuaricatorem & contumacem abiicere ſummo ſacerdotio velint, atque omni dignitate exuere.* Amedæus Pacificus p. 67.

*** Trithemius ad a. 1435. *anno prænotato Eugenius Papa Concilium Baſileenſe, quod prius approbauerat de conſenſu Cardinalium reuocans transfert Ferrariam, ad quod ipſe cum omni Curia ſua ſe contulit a Bononia Ciuitate in qua catenus conſueuerat reſidere. Verum congregata multitudine hominum apud Ferrariam, ſubito peſtis inuaſit vrbem, vnde compulſus neceſſitate Papa Eugenius ad Florentiam transfert Concilium. Interea Patres qui apud Baſileam fuerunt congregati, non attenta reuocatione Papæ inchoatum rite continuauere Concilium & per Cenſuras Eccleſiaſticas vſque ad priuationem Papatus contra Eugenium tanquam Schiſmaticum procedere ſtatuerunt.* Amadeus Pacificus *p.* 16. Acta Concilii Florentini ſcripſit Sylueſter Sgyropulus, quæ ex Bibliotheca Pariſienſi regia deſcripſit Claudius Sarrauius, edidit Robertus Creygtonus.

**** Trithemius ad a. 1435. *Imperator autem Sigiſmundus vna cum Iuliano Cardinale S. Angeli, qui Concilio tum præſidebat; ſe Patrum decreto conſtanter oppoſuit, & ne Papa deponeretur Eugenius, multis modis & rationibus impediuit. Enimuero ad memoriam reuocare ſtuduit, quanta in Eccleſia Dei mala protulerit Schiſma tunc præteritum, quod cum infinitis laboribus, impenſis atque periculis vix tandem in Conſtantienſi Concilio fuerat ablatum: ſe quoque daturum operam Cæſar ipſe promiſit, ne Papa impediret Baſileenſe Concilium, ſed eius acta probaret confirmaretque, & reuocaret male prolatam ſententiam.*

***** Trithemius ad a. 1431. *inprimis Patres & Concilium Eugenium Papam per litteras & ſolemnes nuntios rogauerunt, vt venire ad Concilium dignaretur, propterea, quod morum reformatio ſine eo fieri non poſſet. Quo negligente ne dicam contemnente, ſecundo, & tertio citatur, ac poſtremo tanquam rebellis & inobediens a Papatu auctoritate Concilii deponitur,* &

& Amadeus quondam Sabaudiæ Dux tunc Monachus Carthusiensis in Pontificem eligitur, & Felix eius nominis IV. in sua obedientia nominatur. Qua ratione in sessione XXXIII. de hac depositione iamdum fuerit actum, tradit Aen. Syluius *de gestis Concilii Basileensis lib. I. p.* 48. Ipsum vero decretum demum in sessione XXXIV. fuit publicatum, quod exhibet Amedeus Pacificus *n. XXXVIII. p.* 96. Plura scripta, quæ huc faciunt, continentur in Mülleri Reichs-Tags Theatro p. I. c. IV. Plenius etiam Wurstisius in Chron. Basil. integro libro quinto.

****** Trithemius *c. l.* Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1062. *anno dein* 1439. *Eugenio quarto publicis decretis abrogato, pontificem conuentus designauit Felicem V. Amedeus hic erat, primus dux Allobrogum, sic olim dicti, qui nunc circa Rhodanum Sabaudienses appellantur, vixerat is annos circiter quadraginta in florentissimo principatu, subiit inde rerum humanarum tadium instituitque eremiticam vitam, sumpsit & pallium eremiticum, per qua magnum erat nomen sanctitatis adeptus. Tum ad honoris huius culmen adspirans, Basileam cum filiis duobus profectus est. Pallio & barba depositis, seculari se reddidit religioni, pontifex Felix V. creatus, annos sedit nouem.* Gobelinus *Comment. Pii II. lib. I. p.* 8. Integrum electionis modum atque processum descripsit Aen Syluius *de gestis Concilii Basileensis libro secundo*, qui etiam singulari epistola ad Iohannem de Segouia scripta, eiusdem coronationem describit. Extat de eo *Amadeus Pacificus, siu de Eugenii IV. & Amedei Sabaudiæ Ducis, in sua obedientia Felicis nuncupati, Controuersiis, Commentarius, iussu Serenissimi Ducis ab eius Historiographo digestus, Parisiis* 1626. 8. Legatur etiam Guichenon *Hist. Geneal. de Savoye Tom. I. p.* 444. In Leibnitii Cod. Iur. Gent. diplom. p. 369. extat *declaratio Concilii de acceptatione Papatus, & inthronizatione Papa Felicis V. cum ipsius iuramento.*

******* Nauclerus *vol. II. Gen. XLIX. p.* 1074, de quo sub Friderico III. pluribus.

† Extat hæc vnio apud Müllerum *Reichs-Tags Theatro p. I. c. IV.* §. 8. Vid. Synt. Iur. Publ. *diss. XVI. §. XVII.*

§. XXIX.

Nec minus illustrem se reddidit Sigismundus, multas concedendo Imperii dignitates. Ludouicus equidem Sabaudiæ Dux a. 1412. Vicariatum obtinuit Imperii in omnibus & singulis ciuitatibus, castris, castellis, oppidis, dominiis atque terris, quæ teneret in partibus Pedemontium. * Et licet in isto diplomate nulla mentio fiat Successorum, idem tamen Ludovicus titulo Vicarii perpetui Sacri Romani Imperii postea fuit vsus. ** Anno 1415. in Concilio Constantiensi Fridericum Noribergensem Burggrauium, quo hucusque in Marchia Brandenburgensi vsus fuerat Procuratore, *** meritorum ipsius memor, Electorum consensu, constituit Marchionem & Electorem Brandenburgensem atque Archi Camerarium, ea lege, vt pro eodem quadringentorum millium aureorum Hungaricorum summam Fridericus solueret, concessa tamen ipsi & fratri Sigismundo reluendi potestate, hac quoque adiecta conditione, vt si Fridericus iste sine hæredibus legitimis moreretur, Marchia ista ad Sigismundum vel Wenceslaum rediret. **** Hanc igitur promissam summam vt certius solve-

veret, Noribergensi Ciuitati Burgum, vna cum reditibus in vrbe atque sylua finitima vendidit, retento tamen iure & territorio Burggrauiatus, vna cum syluis & iure conducendi. ***** Hinc die XVIII. Aprilis Fridericum hunc Constantiæ de Marchia & Electoratu Brandenburgico solenniter inuestit. ****** Anno 1416. dum ex Concilio Constantiensi in Italiam veniret, Amadeum VIII. ex Comite Sabaudiæ Ducem facit, terras ipsius in Ducatum euehit. ******* Animus ipsi fuisse videtur, qua ratione Burgundiæ regnum hoc ipso, Imperio iterum vindicaret, quod per Prælatos, aliosque Principes varie fuerat dissipatum. ******** Insequenti anno 1417. Constantiam redux factus, Adolpho Cliuiæ Comiti titulos, honoresque Ducis concedit. ******** Postquam a. 1422. extinctus esset Albertus III. vltimus lineæ Ascaniæ Elector Saxonicus, successionem petebat Ericus V. Dux Saxo-Lauenburgicus, tanquam proximus adgnatus ex eadem linea Ascania, successionem etiam sibi ab Imp. per diploma confirmatam obtendens, cui tamen obiiciebatur, quod nec ipse in Rudolphi Saxoniæ Electoris, qui frater fuerat Alberti, inuestitura, manus pro more vexillo admouisset, ideoque simultaneam inuestituram neglexisset, nec Rudolphus ipsum pro adgnato agnoscere voluisset, ipsum vero diploma fuisset fraudulenter a Cancellario scriptum. † Prætendebat Electoratum æque Fridericus Brandenburgicus Elector, in fauorem filii, Iohannis Alchymistæ, qui Alberti III. ex fratre Rudolpho neptem, Barbaram, habebat in matrimonio, & Ludouicus Palatinus, pro filio suo primogenito ex gratia saltim Imp. Ast Imperator Electoratum tanquam Imperio apertum vna cum terris Saxonicis, per diploma Presburgi die Epiphanias 1423. Friderico Bellicoso, Misniæ Marchioni atque Thuringiæ Landgravio, ob merita ipsius concedit. †† Acceptis viginti florenorum millibus ††† prætensionibus suis statim renuntiauit Fridericus Brandenburgicus, ipseque †††† Fridericus Bellicosus XVIII. Ianuarii 1424. reliquorum Electorum consensu Bingæ in Collegium Electorale fuit introductus. ††††† Hinc Kl. Augusti 1425. huncce Fridericum de Electoratu atque Archi Mareschallatu Saxonico vna cum Comitatu Brenensi Budæ inuestiuit. †††††† Prouocabat equidem Ericus a. 1427. ad Martinum V. Papam, qui etiam pro ipso apud Imp. intercedebat, sed frustra. * Prouocabat ad Concilium Basileense, quod etiam a. 1434. commissionem eade caussa decernebat, ** sed nec Fridericus Placidus, quem, mortuo Patre, de Electoratu inuestiuerat Imperator, *** istam adgnoscebat, nec Imperator, qui publicis scriptis desuper protestabatur,

caussam ad Imperii iurisdictionem spectare proponens, se promptum fore caussam per Pares Curiæ examinaturum. **** Caussam igitur a concilio Basileensi auocabat, & Comitia a. 1434. Francofurtum indicebat, constituto Coloniensi Electore Commissario. ***** Mortuo autem Erico controuersia paullatim cessabat. Eodem anno Dominica ante festum Mariæ Magdalenæ, Henricum Seniorem, Dominum de Plauen Misniæ constituit Burggrauium & S. R. I. Principem. ****** Anno 1433. XXII. Septembris Io. Franciscum Gontzagam Mantuæ Marchionem & S. R. Imperii constituit Vicarium. *******

* Extat diploma apud Leibnitium *Tomo I. Cod. Iur. Gent. diplom. n.124. p.305.*

** In Tractatibus pacis inter Margaretham Sabaudam & Ludouicum Bauariæ Ducem de a. 1444. apud Guichenon *Tom. VI. p.347.* Vid. Synt. Iur. Publ. *diss. XIII. §. XXXVI.*

*** Sic enim Gerb. a Roo lib. IV. p. 139. ipsum vocat Marchiæ & Electoratus Brandenburgici curatorem.

**** Hardt Tom. IV. p. 1222. ex Msto Vindobonensi Dorriano *Anno, Domini, quo supra, Dominica quasimodogeniti, quæ fuit XVIII. mensis Aprilis Serenissimus Dominus Sigismundus, Romanorum & Vngariæ Rex, in ciuitate Constantiensi, sacro concilio præsente fecit illustrem Principem Fridericum Burggrauium Nurenbergensem Marggrauium Brandenburgensem & Electorem Sacri Imperii futuris temporibus, ipsum & suos hæredes. Et ipsum de dicta Marchia inuestiuit, confirmauit. Præsentibus multis Principibus secularibus, præsertim Duce Saxoniæ & multis Ducibus Bauariæ, & Comitibus, Baronibus, militibus &c.* Latius hæc declarat Cernitius *hist. Elect. Brand. p.17.* Male igitur Theod. Engelhusius in Chron. p. 295. *Rex Sigismundus Burggrauium Nurenbergensem constituit Marchionem Brandenburgensem, & Electorem Imperii in tertiam Generationem.* Licet etiam post istam cessionem Sigismundus in Diplomatibus suis titulo Electoris Brandenburgici fuerit vsus, prout ex Diplomate, Sabaudiæ Duci de Ducali dignitate concesso patet, atque ex decretis Posoniensibus apud Goldastum *Tom. III. p.442.* quarum initium est: *Sigismundus diuina fauente Clementia, Romanorum Imperator, Semper Augustus, ac Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ Rex, Archiprinceps Brandenburgensis.* Trithemius *ad a.* 1417.

***** In litteris venditionis die Veneris post Festum S. Ioannis Baptistæ 1427. hæc verba habentur: *und geben zu kauffen, mit Krafft dieses Briefs, für ledig, und für unbekümmert, und für Leben, unser Burg, ob der Stadt Nürnberg, mit Thürnen, allen Gemeuren und Baüen, und Hofraiten, und mit irem Begrief, inwendig und auswendig, gen der Stadt Nürnberg &c. Doch in diesem Kauf nehmen wir aus, und behalten uns unserer Herrschafft, unsern Erben und Nachkommen des Burggrafthumbs unsere Lehen, geistlich und weltlich, des Landgerichts, des Burggrafthumbs zu Nürnberg, unsern VVildpan, unsere Glait, auswendig der Stadt Nürnberg, und andere unsers Burggrafthumbs Herrlichkeit, Rechte und Güter, der unsere Vorderen, und wir, inen, in diesem und andern Briefen, und Keuffen, nicht verkauft und übergeben haben.* Ex hoc igitur controuersia fuit orta, an vna cum Burgo iura Burggrauiatus in ipsa vrbe fuerint vendita, an solum ædificium. Controuersiam hanc examinat Wagenseil Hist. Noriberg. libro secundo & Rensch *Brandenburg Cedernhayn p.* 140.

****** Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1048. & 1064. *in hac generatione anno* Do-

Domini 1417. *in concilio Constantiensi Sigismundus rex*, *Friderico burggrauio Nuribergen. marchionatum Brandenburgensem pro se ac successoribus suis dono dedit*, *quem & de eodem marchionatu in octaua Pascha ante prandium cum maxima pompa inuestiuit*, *hoc ordine. Mane facto*, *quidam comites*, *barones ac nobiles cateruatim equitabant per ciuitatem ter*, *ducentes duo vexilla*, *tubis laetitiae signa sonantibus. His quasi praeludiis habitis*, *conuenerunt omnes principes ad habitationem Burggrauii*, *deferentes minuta vexilla armis futuri principis insignita*, *conduxeruntque Fridericum Burggrauium ad forum vsque. Erant in foro tabulata*, *in qua conscendit Caesar coronam in capite gestans. at vbi in throno consedisset*, *electores imperii qui aderant*, *in suis habitibus a dextris partim & a sinistris in officio stabant. Postea ascendit Burgrauius ducens secum duos milites*, *vexilla Marchiae ac Burgrauiatus tenentes in manibus. prouolutus genubus imperatoris Burgrauius*, *petebat se Marchionem creari*, *atque de Marchia inuestiri. mox lectae sunt litterae*, *iuxta quarum tenorem deberet iurare. Praestito vt sic iuramento*, *creatus est Fridericus in Marchionem Brandenburgensem*, *de Marchiaque iuxta morem curiae extitit inuestitus. Dedit illi rex primo vexillum Marchiae in manus*, *postea pomum & sceptrum*, *quae gestabat comes Palatinus Rheni*, *accinxitque eum gladio*, *consuetis adhibitis solennitatibus. Et sic iste Fridericus dignitatem electoratus imperii primus in familiam Burgrauiorum Norinbergens. adduxit.* Eadem repetit Cernitius *c. l.* Plenius hanc solennitatem ex Gebh. Dacherii Historia Concilii Constant. Msta exhibet Hardt *Tom. V. p.* 183.

******* M. Chron. Belg. p. 356. *similiter Du. Amedaeum Comitem in Ducem*, *& eius comitatum de Sabaudia in ducatum extulit.* Sam. Guichenon *Hist. Geneal. de Savoye Tom. I. c. XXV. p.* 456. qui etiam *Tom. VI. p.* 252. diploma exhibet *Datum Camberiaci Gratianopolitanae Dioecesis. Anno a natiuitate Domini M. CCCCXVI. XIX. mensis Februarii*, *regnorum nostrorum anno Hungariae XXIX. Romanae electionis VI. coronationis vero II.* Idem diploma exhibet Leibnitius *Tom. I. p.* 309. In Concilio tamen Basileensi iamdum solenni protestatione Legati Sabaudici demonstrarunt, Ducalem titulum esse antiquiorem, dicentes: *quod antequam erigeretur Comitatus Sabaudiae in Ducatum*, *Comites Sabaudiae*, *qui fuerunt pro tempore a trecentis annis praeteritis*, *continuo fuerunt Duces Chablasii & Augustae*, *& sic se semper intitulauerunt in suis patentibus literis*, *cum titulo Comitatus Sabaudiae*, prout habetur in Amedeo Pacifico *p.* 9.

******** Plenius de hoc Theod. de Niem lib. III. c. XXXIII. *potuit enim Imperator vel Rex Romanorum pro tempore*, *vicinos ex illo compescere Italos*, *nec non Gallicos & alios sibi rebelles*, *per mare & per terram: nec non multa commoda consequi*, *prout per trecentos annos & vltra*, *per ipsos Imperatores factum fuit aliquando. Sed infra centum annos*, *aut circa*, *propter diuersas diuisiones & nouitates*, *in ipso imperio interim suscitatas*, *ac desidiam & negligentiam Imperatorum & Regum Romanorum*, *qui interim fuerunt*, *eorum salua reuerentia*, *ipsum regnum multipliciter dissipatum extitit*, *& est in manibus alienis*, *scilicet*, *multorum ecclesiasticorum praelatorum*, *nec non etiam secularium principum & aliorum procerum & potentum.* Et paullo post: *posset igitur illi regno saltem per vnam cartam regiam super hoc aliqualiter prouideri*, *& potestas cognoscendi de causis ciuilibus & etiam criminalibus quibuscunque committi Du. Comiti Sabaudiae*, *qui est praestantior in illo regno*, *& fidelis Imperio ab antiquo.*

********* Nauclerus c. l. *in eodem concilio Constantiensi rex Sigismundus comitatum Cleuensem erexit in ducatum*, *ipsumque & Adolphum comitem eius domus*, *creauit ducem.* M. Chron. Belg. *c. l.* Trithemius *ad a.* 1417. Pontanus *Hist. Gelr. lib. VIII. p.* 396. Hardt *Tom. IV. p.* 1279. Factum autem XXVIII. Aprilis, Cuspinianus *p.* 396.

† Integrum negotium probe describit Georg Spalatinus in Chronico *Von Vrsprung und Herkommen des Hauses Sachsen* apud Hortlederum *Tom. I. lib. IV. c. XXIII. p.* 1495. Hæc vero ex Spalatino in Compendio exhibet G. Fabricius Origg. Saxon. lib. VII. p. 696. scribens: *cum Erico autem Duce Lauenburgico contendendum fuit: qui sibi propinquitate generis Electoratum deberi affirmabat, & acceptum ab Imperatore super eius confirmatione diploma ostentabat. Id Norinbergæ fraudulenter scriptum, & signo regio notatum fuerat. Imperator meminerat, Erico ducatum Lauenburgicum datum Francofurti ad Mœnum, ipsum vno tantum vexillo de more processisse in campum ad id extructum: neque aliud ius habere in vlla Saxoniæ prouincia: non dari potuisse ei VVestoualiam, quæ sit Antistitis Coloniensis: non Ducis Brunsuicensis aut Luneburgensis, quorum iusti domini sint in viuis: non Saxoniæ Electoris ditionem, adhuc viuente Rudolpho Electore: testimonia autem publica esse in promptu plurimorum Principum ac legatorum, solum ei Lauenburgum datum. Præterea Rudolphum Electorem noluisse ipsum fratremque eius, propinquos agnoscere nec ad vexillum in solenni pompa manum admouisse, nec vt illius rei participem aut cohæredem vnquam admisisse. Deprehensa suorum aulicorum fraude, Imperator commentitias illas litteras reiicit: & Ericum ferre repulsam iure & merito testatur.* Cuspinianus p. 396. *Ericum vero paulo ante Venceslai primi filium, Ducem Saxoniæ in Lewenburg & VVittenburg, ob aliquos excessus rebellionis ac inobedientiæ priuauit electoratu. Idque ius Cæsarem eligendi ac Ducatum Saxoniæ Marchioni Misnensi Friderico contulit: cuius prosapia etiam hodie hoc iure vtitur. Licet ablatum ius Electoratus male dicat, quod non habuerant.* Sic etiam labitur plane Trithemius ad a. 1423. scribens: *Vt superstes adhuc erat Henricus frater prædictorum Ducum Rudolphi & Alberti, quem renitentem Sigismundus Rex Ducem fecit, & intitulauit Löwenburgensem id est, de Burgo leonis cum hæredibus suis, ablato ab eis titulo Ducatus Saxoniæ simul & electionis Regni vsque in præsentem diem.* Litteras inuestituræ subreptitias a. 1414. impetratas exhibet Müllerus *p. V. c. XIII. §.* 5. qua ratione vero istas falsas declarauerit Sigismundus idem exhibet §. 9. Alb. Krantzius Saxonia lib. XI. c. X. *Albertus dux superioris Saxoniæ, dictus de VVittenberge, princeps elector, sine suo & legitimo hærede diem suum obiit, & de successione iam quærebatur. Ericus dux inferioris Saxoniæ, longo licet interuallo fratruelis eius nepos, legitimam successionem ad se pertinere non ambigens, titulum Saxoniæ, quem semper habuit, adauxit, vt dominum de VVittenberge & principem electorem se scriberet & gereret. Nam & Karolus nouissimus eius nominis Imperator, Sigismundi pater (quod suo loco diximus) inter ambos Saxoniæ duces ordinabat, vt alternis vicibus ad electionem vocarentur, aliquoties etiam Erici patre Erico ad electionem perueniente: vt iustæ dignitatis possessionem præ se ferebat. Sed praualuere apud Imperatorem tum alii. Nam ille Misnensi affectus marchioni propinquo suo, qui illi in Bohemia præstitisset obsequia plurima, contulit ducatum, præteritis cum quadam contumelia legitimis successoribus. Viuebant enim Ericus, Bernhardus, Albertus fratres, Saxoniæ duces. Siue ergo per negligentiam non petendi beneficii, siue ob aliam causam, certum est tunc illos esse præteritos: quod hodie quoque queruntur. Nec tamen obliuiscuntur iuris sui, renouantes protestationibus & diligentiis possibilibus, ne longi temporis tractus præiudicium illis inueh at longæuæ præscriptionis.* Lauenburgenses equidem desuper fuerant protestati, gladiis etiam electoralibus decussatim positis, ad docendam durantem adhuc prætensionem fuerunt visi, vsque dum III. Septembris 1671. inter Io. Georgium II. Electorem & Iulium Franciscum, Ducem Saxo-Lauenburgensem fuisset pactum, vt Duces Saxo-Lauenburgenses gladiis istis equidem vterentur, sed cuspidibus inferius versis. Müllerus *Ann. Saxon. ad a.* 1671. *p.* 491.

†† Tri-

†† Trithemius *ad a.* 1423. Extant hæ litteræ concessionis apud Müllerum *im Reichstags Theatro p. V. c. XIII. p.* 448. Cur autem Palatinum & Brandenburgicum reiecerit, patet etiam ex litteris declarationis super Electoratu Friderico Bellicoso concessis apud Müllerum p. V. §. XIII. c. 9. *und wiewohl wir der vorgenannten Hertzog Ludwigs Pfaltzgraven, und Marggraf Friedrichs zu Brandenburgh Bete gern erhört hetten, iedoch haben wir inniglich betrachtet, Gottes und des heiligen Röm. Reichs Ehre, das nicht viel gehört ist und fremde were, das Vater und Son solten zwey Churfürstenthum besitzen.* Fabricius Origg. Saxon. lib. VII. p. 696. *certabant inter se de eo honore Lauenburgicus, Brandeburgicus & Palatinus. Sed Sigismundus cum propter obseruantiam in se, multaque in suos populos merita, tum propter spectatam integritatem, fidem, magnitudinem animi, praetulit illis Fridericum Turingiae Landgrauium, Misniae Marchionem, Saxoniae Palatinum: eique nomen ac titulum Ducis Saxoniae dedit: eamque dignitatem concessit, vt & ensem gestaret, & Imperii Archimarscallus nominaretur, & ius potestatemque haberet cum aliis sex viris Imperatorem & Regem Romanorum eligendi. Friderico autem Brandeburgico & Ludouico Palatino respondit, se promptum quidem esse ornandi filios ipsorum (filiis enim natu maioribus eum honorem petierant) sed moueri pietate erga Deum atque amore in Remp. ne ius, maiorum suorum violaret, aut antiquum Imperii morem conuelleret. Vsitatum enim ad sua vsque tempora non fuisse, vt pater & filius simul Electores essent, prouincias Imperii binas possiderent. Cuius instituti caussas, prudentissimi Imperatores, maiores sui, graues iustasque habuerint.* Quod autem Sigismundus Saxoniae Electoratum tanquam Imperio apertum Friderico contulerit, docent litteræ inuestituræ, in quibus hæc verba: *des Hertzogthumbs zu Sachsen seiner Chur (die denn an uns als Römischen König, und das heilige Reich, mit sampt Graffen, Herrn, Rittern, Knechten, Landen, Leuten, und iglichen seinen Zugehörungen, recht und redelichen gefallen ist.* Ipse quoque Sigismundus eodem anno Kesmarcki in Zipserland concessit Priuilegium de non euocando, ius ceræ rubræ aliaque Müllerus *Ann. Saxon. p.* 12.

††† Chron. Holsatiæ c. X. apud Leibnitium Access. Histor. p. 16. equidem dicit *tamen quando vltimi Duces Saxonum Electores obierunt tempore Sigismundi Regis Romanorum, tunc Fridericus, Marchio Misenensis, datis centenis millibus florenis pro ducatu VVittenberg in feudum etiam adeptus est nomen dignitatis Ducis Saxoniae ipse cum progenie sua.* Sed tacent de eo reliqui, Scriptores, potius summa ista, quam pro impensis Electori Brandenburgico soluit & pro dote, ansam huic adserto dedisse videtur, prout etiam testatur Albinus *Chron. Misn. tit. XVI. p.* 210. Exhibet autem Müllerus *im Reichstags Theatro p. V. c. XIII. p.* 450. litteras *wegen gezahleter* 6000. *Schock Groschen* pro ista renuntiatione.

†††† Müllerus *Ann. Saxon. ad 2 Martii* 1423. Filius ipsius *im ReichsTags Theatro p. V. c. XIII. §.* 2. exhibet has litteras renunciationis.

††††† Müllerus *ad a.* 1424. Müller *p. V. c. XIII. §.* 4.

†††††† Mülleri *Ann. Saxon. ad a.* 1425. G. Fabricius lib. VII. p. 696. *igitur Fridericus post multos labores, multaque pericla iudicio & beneuolentia Imperatoris, Dux Saxoniae & Elector Imperii creatur in Pannonia Presburgi: insignia accipit Budae per Ioannem Stulingensem Landgrauium: in Saxoniam introducitur per Ioannem Comitem Lupfensem, anno MCCCCXXVI quarto videlicet anno post Alberti III. obitum, vltimi ex familia Anhaltina Electoris.* Extant litteræ inuestituræ apud P. Albinum *Chron. Misn. Tit XVI. f.* 212. Lünigium *Reichsarchiv p. IV. f. II. p.* 6. Müllerum *p. V. c. XIII. §.* 6. *geben zu Ofen nach Christus geburt vierzehenhundert Iar, und darnach in dem funff und zwantzigsten Iar, an S. Peterstag ad vincula.* Insequenti vero anno 1426. ibidem Electoratum Friderico confirmat Sigismundus atque

que insimul attestatur inuestiturae litteras, ad quas prouocet Ericus fraudulenter fuisse surre-ptas. Sic enim in dictis litteris: *Denn als der von Passau schliger, dozumahl ihrer Keyserl. Maiest. Cantzler gewest, das Hertzog Erich durch Furderung und Volwordt des Edlen Conradts von VVainsberg, denselben Brieff, nemblich zu Nürnberg hinder ihrer Keyserl. Mayt. erkrigt hett, als ihre Keyserl. Maiest. den letzten Tag mit den Churfürsten, andern Fürsten, Graffen, Herren und Statten geleistet hetten, so er ihm das Datum bey acht Jahren hett lassen hinfür setzen, als ihre Keys. Maiest. dem von VVainsberg wohl ein bessers zugetrawet hetten, wie dann seine Kays. Maj. von irem Protgonotarien, dem Ersamen Frantzen Custos zum heiligen Crutz zu Preslaw, gefragt hett, Der do lauter sprecbe, do seine Keyserl. Maiest. letzt zu Nürnberg gewest, hetten der von Passau Cantzler, und der von VVeinsberg, ihm angemuth und geheissen, das er dem Hertzogen von Lawenburg sein Lehenbrieff machen und schreiben, und das Datum acht Jahre, oder mehr hinfuhr legen solte, hets auch verantwort und gesprochen: Er wehre dazumahl ihrer Keys. Maiest. Diener und Schreiber nicht gewest, darumb wolte ihm solches zuthun nicht fügen, aber nichts destoweniger were der Lehenbrieff zu Nürnberg geschrieben und versiegelt worden. Geben zu Offen nach Christi Geburt vierzehen hundert und im sechs und zwantzigsten Jahr, am abendt Assumptionis Mariae der reinen Jungfraw*, apud Goldastum Reichssatzungen *p. II. p.* 102. Idem ex Spalatino confirmat Albinus *e. l. p.* 214. Male igitur Schurtzfleischius de antiqua Saxonum dignitate sub finem anno 1426. Electoratum Saxoniae Misnensibus accessisse dicit, cum Fridericus Bellicosus iamdum a. 1424. in Collegium Electorale fuisset introductus. Alia priuilegia Friderico Bellicoso a Sigismundo Imp. concessa exhibet Müller *im Reichstags-Staat p. I. c. X. §.* 12.

* Müller *p. V. c. XIII. §.* 10.

** Müller §. 13.

*** Extant litterae inuestiturae apud Müllerum §. 10.

**** Extant litterae protestationis apud Müllerum §. 16. in quibus: *cum itaque principatus, officium, ac ius supradicta, a nobis & imperio nostro in feudum immediate descendant, ac secundum iuris communis dispositionem, nec non vsum, morem, stilum, & consuetudinem sacri Romani Imperii, feudalis contentio per dominum feudi ac Pares curiae terminanda sit, liquet, hanc quaestionem, si qua praetendi poterit ad nostrum & illustrium Archiprincipum nostrorum, Sacri Romani Imperii Electorum, pertinere notionem.*

***** Extant haec Acta apud Müllerum §. 19. *sqq.*

****** Extat diploma apud Becklerum *Stemmate Ruthenico p.* 62.

******* Nauclerus vol. II. Gen. XLVIII. p. 1055. *abiens deinde cum bona Eugenii gratia Imperator, per Picentes & Flaminiam iter faciens, Ferrariam atque Mantuam peruenit: vbi aliquot dies immoratus, & Iohannem Franciscum Mantuae dominum marchionali dignitate & Imperii signis exornauit.* Hunc iisdem verbis sequitur Cuspinianus *p.* 397. Imhof *Gen. Gontzag Tom. I. p.* 106.

§. XXX.

Inter ciuilia ipsius instituta referenda est ipsius Reformatio. Dum enim Papae iura sua magis extenderent, orta exinde fuerunt diuersa Statuum grauamina contra eosdem. Huc faciunt Auisamenta Constantiensia Sigismundo Imp. a. 1416, in Concilio a Statibus exhibita, * & Auisamenta Moguntina a. 1427. in publico conuentu Sigismundo exhibita. ** In-

Insequuta quidem a. 1440. Sigismundi Imp. Reformatio per ipsius consiliarium, Fridericum a Landskron composita, sed parum prouaIuit, cui subnexa fuit Reformatio politica. *** In Concilio quoque Basileensi ad hæcce Grauamina nationis Germanicæ fuit responsum, neque tamen omnis adhibita medela. Idem Sigismundus in Concilio Constantiensi a. 1415. Saxoniæ Electoribus ius præferendi Imp. gladium confirmat. † Anno 1417. decernit, quod Principum Imperii negotia lingua Germanica & secundum iura Germanica debeant componi. **** Sic etiam Recessus Imperii Noribergensis de a. 1431. sub Aureæ Bullæ nomine venit, quo varii defectus emendantur. ***** In Comitiis Egranis a. 1437. de reformanda pace publica aliisque Imperii defectibus fuit consultatum, sed consilia hæc mors Imperatoris interrupit. ****** Nec omittendum est, quod a. 1424. Imperii Insignia, ex castro Carlstein Bohemiæ, quo Wenceslaus eadem transtulerat, † ob metum Hussitarum in arcem Vicegradensem, dictam Plintenberg, †† post, consensu Martini V Papæ Noribergam transferri iussit, quæ ibidem magna cum veneratione fuerunt excepta, ibidemque adhuc adseruantur. †††

* Extant ista apud Goldastum *Stat. & Rescript. Imper. Tom. I. p.* 149. Hardtium *in Prolegomenis Tom. I. c. XV.* Varia alia Sigismundi Priuilegia ex Actis publicis congessit Herm. ab Hardt. *Tom. V. p.* 163.

** Goldastus *c. l. p.* 155.

*** Extat vtraque apud Goldastum *Tom. I. p.* 170. & *Reichs-Satzungen p. II. p.* 110.

† Extat decretum apud Müllerum *Reichs-Tags Theatro p. I. c. VI. n.* 22.

**** Goldasti *Reichs-Satzungen p. II. p.* 98.

***** Extat apud Goldastum *Rescriptis Tom. I. p.* 146. *Reichs-Satzungen p. II. p.* 105.

****** Hæc ex Actis Publicis latius declarat Datt. *lib. I. c. XVI.* Conuocationem ad hæc Comitia exhibet Lehmannus *lib. VII. c. XCI.* Müller *Reichs-Tags Theatro p. I. c. IX. §.* 33.

† *Super dissert. XXVIII. §. X.*

†† Andr. Presbyter p. 43. *an.* 1424. *tempore quadragesima reliquia & insignia imperialia de castro Karlstein in Bohemia per Sigismundum regem ad Vicegradum, vulgariter Plintenberg in Vngariam, propter hæreticorum perfidiam deducta, de Hungaria in Nurnbergam, ciuitatem imperialem, sunt portata.* Crusius *Ann. Suev. p. II. lib. VII. p.* 166.

††† Chron. Elwang. ad a. 1424. *dominus Rex Hungariæ & Boemiæ sanctas reliquias, quas de Boemia in Hungariam transtulit, ad Noribergam ciuitatem transmisit. Quæ ibidem plebi in Non. Maii sunt ostensa cum magna solennitate.* Plenius hæc exponit Christianus Erdmannus *in Noriberga in flore auita Romano Catholicæ Religionis* 1629. & Ludewig *in Noriberga Insignium Imperialium Tutelari.* Vtrique etiam Bullam Martini V. exhibent ab aliis quoque Papis confirmatam. Aquisgranenses equidem prætendunt ipsorum vrbem esse Imperii Insignium tutelarem, idque etiam nupera coronatione demonstrare conati singulari scripto; hoc titulo: *kurtzer Bericht über des Königlichen Stuhls und des Heil. Röm. Reichs freyer Stadt Aachen, bey denen Crönungen der Römischen Königen und Kaysern habender Prærogatiua und*

Gerichtsam. Verum, cum Aquisgrani quædam saltim insignia adseruarentur, vtrisque hunc honorem deberi merito contendit Ludewig *c. V.*

§. XXXI.

Tandem vero a. 1437. ægrotare incipit Sigismundus. Barbara Imperatrix, nouum coniugium mente complexa, & de retinendo Imperio sollicita, plerosque Barones, quorum auctoritas apud Bohemos potior erat, clanculum ad se vocat, Sigismundum breui esse moriturum adserit, futuras in regno turbas, quietis vnicam viam esse, si se viduam Rex Poloniæ ducat vxorem. Placet Bohemis Imperatricis consilium, datisque dextris fœdus ineunt. Non latuerunt hæc Imperatorem, qui postquam referentibus medicis, moriendum sibi esse cognouit, ex Bohemia, cuius sibi dubia fides erat, Znoyam Morauiæ se vehi iussit, visurus filiam, priusquam vita excederet. Ibi mox Barbara virum secuta, custodiæ traditur. Imperator vocatis in cubiculum Hungariæ ac Bohemiæ primoribus, Albertum, Austriæ Ducem, generum suum designat successorem. Exin legatos nominat, qui ipso mortuo, Bohemiam petentes, in Procerum conventu testamentum suum patefaciant. Inter quos Caspar Schlickius Princeps fuit, trium Impp. Cancellarius. Omnes, qui aderant Albertum Regem salutauerunt.* His peractis IX Decembris 1437. septuagenarius fuit defunctus. Corpus eius ex vltima ipsius voluntate Varadinum in Vngariam ductum, ibidemque in templo S. Ladislai fuit sepultum.**

* Aen. Syluius *c. LIII.* Trithemius *ad a.* 1437. Andr. Presbyter *p.* 60. 61. Dubrauius *lib. XXVII. exeunte.* Bonfinius *rer. Vngar. dec. III. lib. III. p.* 291. Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1061. Cuspinianus *p.* 399.

** Aen. Syluius *c. LIV.* Andr. Presbyter *p.* 60. *Imperator autem graui infirmitate ventus & laborans, propter quam etiam pedica sibi fuit abscissa, subito & ex insperato circa festum S. Martini cum Vxore sua a Praga recessit, & in Znoyma oppido Morauiæ V. Id. Decembr. in contritione & deuotione magna obiit, ductusque in Vngariam, & in Ecclesia Bardinensi Strigonensis prouinciæ tumulatus.* M. Chron. Belg. *p* 357. Cuspinianus *in Vita p.* 399. *Corpus dehinc regio cultu in curru, quo etiam capta ferebatur Imperatrix, Varadinum delatum, ac honorifice est sepultum. Vbi hi Versus leguntur sepulchro eius inscripti:*

Cæsar & Imperium tuus en ego Roma sacratum,
rexi non ense, sed pietatis ope.
Pontificem summum feci, spretis tribus Vnum,
lustraui mundum schisma negando malum.

Nauclerus diem VIII. Decembris ponit *c. L* dicens: *paulo post obiit anno salutis* 1437. *in festo conceptionis B. Mariæ Virginis, ætatis suæ septuagesimo, regnorum autem suorum Vngariæ quinquagesimo primo, Romanorum* 27. *imperii Vero anno quinto, Boemiæ* 17. *qui postmodum in Vngariam deportatus, in ecclesia Varadiensi honorifice est sepultus, præcesserunt optimi principis inte-*

interitum prodigia quadam malorum qua secuta sunt, indicia. Bonfinius *p.* 292. Vitam atque Historiam Sigismundi plenius etiam persecutus fuit Eberhardus Windeck qui in aula Imp. fuit versatus, quæ tamen adhuc in Msto latet, quod mihi in bibliotheca illustris viri Io. Ludouici Zollmanni perlustrare licuit. Agit de eodem etiam Hardtius Prolegomenis *Tomi V. p.* 6. Idem p. 7. singulare Opus promittit *de vita & rebus gestis Magni Cæsaris Sigismundi.*

§. XXXII.

Prima ipsius vxor erat Maria, Ludouici, Hungariæ Regis filia, per quam Hungariæ regnum fuit adeptus, * defuncta a. 1392. sine prole. Altera Barbara erat, Hermanni Ciliæ Comitis filia, ** fœmina inexhaustæ libidinis, *** quæ vt diximus, Mariti iussu, carceri fuerat mancipata, ab obitu vero ipsius libertatem recuperauit, fœdis libidinibus Græcii consenuit, peste tandem Kl. Maii 1439. extincta. **** Ex hac vnicam filiam sustulit ipsius successori Alberto II. Austriæ Duci nuptam.

* De hac dictum *§. II.* Cuspinianus *p.* 400.

** Dubrauius lib. XXV. p. 664. *ac mox nuptias cum Barbara Hermanni Ciliæ comitis filia, cultu, ornatu, sumptu, munerumque magnificentia splendidissimas celebrauit.*

*** Aen. Syluius *c. LIII.* redarguit *inexhaustam fœminæ libidinem, quæ tumulo quo propior est, eo genitalis thori, nuptialisque facis cupidior & curiosior redditur.* Idem in vita Friderici III. p. 43. *eodem tempore Barbara, quæ fuit Sigismundi coniunx, ex domo Ciliensi, quamuis senectute confecta, peste tamen interiit, nobilis genere, infamis vita mulier: quam sæpe in adulterio Sigismundus comprehendit: sed adulter ignouit adulteræ. Nam & sibi nihil leuius quam violare matrimonia fuit. Barbara vero tam inexhaustæ libidinis inuenta est, vt non tam crebro peteretur a viris quam viros peteret. ea post viri obitum in Bohemiam se recepit apud Gretium Reginæ, ibique inter greges exoletorum concubinosque consenuit: in tantamque dementiæ cæcitatem prolapsa est, vt sanctas virgines, quæ pro fide Iesu mortem subiêre, stultas publice compellaret, quæ voluptatis gaudia gustare nescierint. Nihil deinde homini suum dicebat, nisi voluptates. post hanc vitam aliam esse negabat, & interire animas cum corporibus asseuerabat. Sed hanc tam scelestam fœminam in domicilio Hæreticorum apud Gretium defunctam, scelerati & abbomina sacra Hussitarum Sacerdotes Pragam duxere, atque inter suas biles Regum tumulis condidere: digni qui tam impium funus peragerent impii.* Dubrauius *lib. XXVIII p.* 736. de eadem: *mulier prorsus Sadducæa Epicureaque cum Epicuro enim summum bonum in voluptate ponebat. Similiterque atque Sadducæi de immortalitate animæ nihil plane credebat, sed tam superos quam inferos ridebat. Huic ad lasciuiam comprimendam cum a viris matronisque honestioribus turtur auis proponeretur, quæ marito mortuo iterum nubere nesciret, absterso omni pudore, solita est respondere: & quid mihi cum aue monticola & solitaria, cur non potius columbas & passeres domi ob oculos quotidie obuersantes mihi proponitis quarum auium oscula, & amores nunquam cessant.* Fuggerus *lib. III. c. IV. n.* 4. eandem vocat Germanicam Messalinam. Maxime vero hanc increpat Cuspinianus *p.* 400. qui tamen dicit: *sæpissime in adulterio a Sigismundo deprehensa, sed adultera adulteri ignouit.*

**** Fugger *lib. IV. c. VIII. n.* 11.

§. XXXIII.

Successit igitur Sigismundo gener ipsius ALBERTVS V Austriæ

 Dux

Dux, inter Imperatores secundus dictus. Hic patrem habuit Albertum IV Mirabilia mundi dictum, matrem Iohannam, Alberti Bauariæ Ducis & Hollandiæ Comitis filiam,* natus a. 1394.** Hic princeps potens erat, staturæ proceræ, *** nobilis & virtute præstans, mitissimus & religionis amator, **** Doctorum Mæcenas. *****

* Cuspinianus *in vita p.* 401. Fugger *lib. IV. c. II. fin.*

** Patet ex eo, quod Cuspinianus & Fuggerus ipsum decennem fuisse dicant, cum pater moreretur, quod a. 1404. accidit.

*** Bonfinius dec. III. lib. IV. p. 298. *fuit Albertus, statura corporis aliquanto supra mediocrem, mira fortitudine, ac liberalitate insignis: præter eximias viri laudes intentissimum religionis studium pietatisque culturam prædicant. Item colore subnigro, venerando aspectu, præterea mitissimus & in suos omnes nimium exorabilis fuisse dicitur. Beatum igitur imperium Romanum, cum Vngaris & Boemis omnes fore iudicassent, si Alberti diutius auspiciis gubernari potuisset.* Cuspinianus p. 401. *qui iam tener adolescens grandibus oculis, ac flaua cæsarie adeo cœpit adolescere, vt iusta sua ætate, omnes homines proceritate facile superaret. In qua quidem statura eius procera, fuit neruosum & validum corpus, facies virilis, more gentis, barba superiori labro extensa.*

**** Aen. Syluius c. LV. *Princeps potens, nobilis & virtute præstans* &c. LVI. *Princeps liberalitate ac fortitudine clarus, & qui ceteris rebus longe Religionis studium antepofuit.* Lehmann *lib. VII. c. XCIII.*

***** Cuspinianus p. 401. *studium quoque generale Viennense obuiam procedens, polita oratione, Principem suum salutauit, seseque illius tutelæ commendauit. Qui, vt præter filios suos, omnes doctos ardentissime amauit.*

§. XXXIV.

Mortuo statim patre, de tutela erat controuersia, quam Leopoldo IV. ipsius adgnato deferebant Ordines Austriæ Prouinciales, protestante desuper huius fratre Ernesto, qui deinde in tutelæ consortium fuit adsumtus.* Mortuo Leopoldo ipse a. 1411. Austriæ regimen fuit adgressus, quod multa cum laude gessit. Austriam, quæ prius diu multumque lacessita, & latronibus atque bellis intestinis fuerat vexata, pacauit, ac singula restituit: Scelerum acerrimus vindex, summum adhibuit studium, vt pax vndique per Austriam inclaresceret.** Anno 1422. Sigismundi filiam vnicam Elisabetham Viennam vxorem traduxit, ipsi iamdum octo annos natam desponsatam, matrimoniumque multa solennitate consummauit, Morauiæque insigniores vrbes dotis nomine suscepit. Hinc etiam Morauiam contra Hussitas egregie defendit.***

* Cuspinianus *p.* 401. Fugger *lib. III. c. IV. p.* 406. Roo *lib. IV. p.* 128.

** Cuspinianus *c. l.*

*** Cuspinianus *p.* 402. qui etiam addit: *nam & Vladislaus Polonorum Rex & Lituaniæ dux, crebro vnicam filiam vxorem Alberto obtulit: quam facetiis abnuit, iniuriam patrui VVilhelmi obstare causatus.* Gerh. a Roo *lib. IV. p.* 147.

§. XXXV.

Mortuo Sigismundo, Albertus ſtatim XIX Decembris, Poſonii in Regem Vngariæ eſt electus, * atque Kl. Ianuarii in Alba Regali, cum coniuge ſua Eliſabetha, ſummo populi adplauſu fuit coronatus.** Eodem anno Albertus Dux Auſtriæ, pridie Nonas Maii, Pragæ in regem Bohemiæ fuit electus. *** Proceres vero, qui cum Barbara conſpirauerant, non alio pacto in Albertum conſentiunt, quam ſi ipſorum poſtulatis mos geratur, renuente tamen Alberto. Interea Barbara, dimiſſis quæ poſſidebat in Hungaria inexpugnabilibus caſtellis, libertati eſt reddita, duodecim millia aureorum nummorum, quoad viueret ei ſingulis annis conſtituta. **** Henricus Ptarſco igitur & Alexius Sternenbergius potiſſimum, aliique quia a partibus Thaboritarum ſtabant, Caſimirum, Regis Poloniæ Germanum, tredecim annos natum, Regem appellant. Mittebantur ad Regem Poloniæ Vladislaum legati, oratum, ne fratrem Bohemiæ regnum turbare patiatur, qui tamen fratris cauſſam defendebat. Nihilominus Bohemiam intrans Albertus, Pragæ magno cum gaudio ſuſcipitur ibidemque III Kl. Iulii ſolenni pompa coronatur. ***** Poloni equidem armata manu Bohemiam intrant, diuerſis conflictibus tamen inferiores, belli induciæ fuerunt factæ, conuentus in alium diem apud Vratislauiam ſtatutus. Eo veniens Albertus ex gradu forte prolapſus, grauiter læſus, pluribus diebus ægrotus decubuit; Exin claudus effectus, infecta pace, per Morauiam in Auſtriam rediit. ******

* Aen. Syluius c. LIV. *Albertum Barones qui aderant ex Hungaria & Bohemia, concordibus animis Regem ſalutauere. Ipſe miſſis in Bohemiam ſuis a Sigismundo Delegatis, verſus Poſonium iter flexit.* Andr. Presbyter p. 61. *feria quartæ, 19. die Decembris, in Proſanio, Albertus Dux in Regem Vngariæ eſt electus.* Cuſpinianus *p.* 402.

** Aen. Syluius *c. l.* Fugger *lib. IV. c. VIII. p* 463. Dubrauius *lib. XXVIII. ineunte.* Bonfinius *Rer. Vngar. Dec. III. lib. IV. p.* 294. Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1063.

*** Andr. Presbyter equidem p. 61. dicit: *Albertus, Dux Auſtriæ, & Electus Rex Vngariæ, in die Iohannis Euangeliſtæ, Pragæ, in Regem Bohemiæ eſt electus.* Aſt, Aen. Syluius, qui hæc cap. LV. plenius declarat, dicit: *Albertus pridie Nonas Maias Rex deſignatur.* Fugger vero *p.* 464. V. Maii habet. Cuſpinianus *p.* 402.

**** Aen. Syluius *c. l.* Fugger *lib. IV. c. VIII. p.* 464. Bonfinius *p.* 294.

***** Aen. Syluius *c. l.* Fugger *p.* 466. Cuſpinianus *c. l.* Bonfinius *p.* 295.

****** Aen. Syluius *c. l.* Fugger *lib. IV. c. XIII.* Cuſpinianus *c. l.*

§. XXXVI.

Eodem anno 1438. feria quinta poſt Oculi, die vigeſimo menſis Martii, Electores, ſcil. Theodericus Moguntinenſis, Theodericus Colonienſis, Ra-

Rabanus Treuirensis, Archiepiscopi, Otto, Comes Palatinus Rheni, & Dux Bauariæ, Tutor Ludouici, Comitis Palatini Rheni, Fridericus, Marchio Brandenburgensis, concorditer Albertum, Ducem Austriæ, electum Regem Vngariæ & Bohemiæ, in Franckenfordia, in Regem Romanorum elegerunt. * At illi acceptare imperium iniussu Baronum Hungariæ, haud quaquam licebat. Id enim eis promiserat, quum ipsum Regem acceperunt. Vocati primores regni, negabant ex vsu esse Hungariæ Regi, Theutonicis cæterisque gentibus imperare: dum Sigismundus Romanæ rei consulturus, Italiam, Germaniam, cæterasque prouincias peragraret, Hungariam Turcarum direptioni patuisse. Multa in vtramque partem dicta, postremo victi precibus Friderici, Ducis Austriæ tunc adolescentis, assensum dedere: ** Imperium summa Germanorum congratulatione ab Alberto susceptum, qui paullo post Aquisgrani fuit coronatus. ***

* Andr. Presbyter *p.* 61. Bonfinius *c. l. p.* 297. Fugger *lib. IV. c. VIII. n.* 12. Extat Instrumentum Electionis in Mülleri *Reichs-Tags Theatro p. I. c. I. p.* 2.

** Aen. Syluius *c. LV.* Dubrauius *lib. XXVIII. p.* 723. Bonfinius *p.* 295. Gobelini *Comment. Pii II. lib. I. p.* 7. Fugger *c. l.*

*** Dubrauius p. 724. *atque ille non cunctatus Principes adire, vt de veteri consuetudine in Germania locis suis Imperium iniret, Aquisgrani miro omnium Electorum gaudio & gratulatione, Imperii corona redimitus est.* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLVIII. p.* 1063. Cuspinianus *p.* 402.

§. XXXVII.

Eodem anno bina Noribergæ celebrat Comitia, die Margarethæ & die S. Galli, 1438.* quæ numeroso Principum confluxu fuerunt celebrata. Constitutione igitur saluberrima, diffidationes omnes in Imperio aboleuit, Austregas, dirimendis Statuum litigiis ordinauit, vniuersam Germaniam, excepta Bohemia & Austria, in Quatuor Circulos diuisit, peculiares etiam in quocunque Circulo publicæ pacis rerumque Imperii iudicialium executores esse voluit. ** Licet eadem ob mortem Imp. statim insecutam, effectu fuerint destituta. Eodem anno tempore Concilii Basileensis Electores pacem publicam inter se constituerunt. *** Ad hæc Comitia etiam missi fuerunt a Concilio Basileensi legati ad componendam inter Concilium & Papam discordiam. **** Sequenti anno Cæsar ea Francofurtum transtulit, iussitque ad Kl. Martias adesse Principes, at cum ille quoque locus metu pestiferæ contagionis non placeret, Moguntia procerum consensu delecta est: eoque præter Cardinales ab Eugenio missos, confluxere ex tota prope Europa Episcopi & Principum Legati, ibidemque de Concilio Basileensi prorogando fuit actum. *****

* Lehmannus equidem *lib. VII. c. XCII.* hæc Comitia ad annum 1439. refert. verius tamen ex actis publicis ad hunc annum refert Datt *lib. I. c. XXVI. n.* 9.

** Ipsam hanc constitutionem ex Argentoratensi Archiuo exhibet Schilterus *Instit. Iur. Publ. Tom. II. Tit. XIX. p.* 339. & ex eo Datt. *lib. I. c. XXVI. n.* 13. Müllerus *Reichs-Tags Theatro p. I. c. VII. §.* 9.

*** In Goldasti Reichs-Satzungen *Tomo II. f.* 144. reperitur *Landfrid von den 6. Churfürsten zu Zeiten der Zwytracht und VViderwertigkeit des Basler Concilii auffgericht anno* 1438.

**** Aen. Syluius Comment. de Conc. Basil. p. 2. *frequens atque insigne Franconiæ oppidum Norimberga est, & tam superis quam inferis Theuthonibus commune. Ibique paucis effluxis mensibus oratores Alberti Romanorum regis, & aliorum Alemanniæ principum conuenerunt: tum propter alias communis patriæ causas; tum maxime, vt eam quæ inter Concilium & papam vigebat discordiam sopirent. Illuc & oratores sacri concilii accesserunt.*

***** Brower *Ann. Treuir. lib. XIX. p.* 277. Schaten. *Ann. Paderborn. lib. XVI. p.* 613.

§. XXXVIII.

Isto tempore, cum Turcarum Monarcha Amurathes, Seruiam, Rasciam, Georgii Despotæ Regiones, qui sub tutela Regum Hungariæ viuebat, late popularetur, atque Synderouiam arcem in ripa Danubii quarto lapide ab Alba Græca distitam obsideret, Albertus ab Vngaris inuitatus, obsessis opem laturus, Budam petit.* Interea Georgius Palotius Strigoniensium Pontifex, diem obiit, qui coronam Regni, diuitemque Regni supellectilem in arce seruauerat. Qua re cognita, Albertus eo se confert arx Reginæ deditur. Quæ dum thesaurum Regni coram Baronibus ad eam rem selectis recognoscit, coronam beati Stephani Regis, quam sacrosanctam putant, clam surripuit, anuique custodiendam tradit, cætera obsignatis recludit arcis. ** Albertus Budam reuersus, non expectatis auxiliis, aduersus Turcas exercitum ducit: castra inter Titiam amnem ac Danubium collocat. Interea Turcarum Imperator victo castello, excæcatoque Despotæ filio, cuius sororem in matrimonium duxerat, domum abiit.*** Albertus, vbi expugnatam Sinderouiam, Turcas abiisse cognovit, dimisso exercitu, Budam rediit. Sed insolito feruentis Augusti calore vexatus, dum peponibus nimium oblectatur, in ventris solutionem incidit, sentiensque periculum, moriturus in patria, contra Medicorum, consilium, Viennam repetere statuit. Iter ingressus, quum iam Strigoniam præteriisset, in villa quæ Longa dicitur, condito testamento, VI Kl. Nouembris 1439. decessit. **** Licet etiam non desint, qui ipsum veneno fuisse extinctum velint. ***** Exequiæ illi, ab Vxore, Elisabetha prægnante, regio apparatu, in Basilica Albæ regalis celebratæ, ibidemque corpus conditum. ******

* Du-

* Dubrauius *lib. XXVIII. p.*727. Aen. Syluius *c. LV.* Fugger *lib. IV. c. XIII. n.* 3. Gerh. a Roo *lib. V. p.* 163. Cuſpinianus *p.* 403.

** Aen. Syluius *c. l.* Bonfinius *p.* 297. Cuſpinianus *p.* 403.

*** Aen. Syluius *c. LVI.*

**** Aen. Syluius *c. l.* Dubrauius *lib. XXVIII. p.* 727. Nauclerus *p.* 1064. Bonfinius *Dec. III. lib. IV. p.* 298. Cuſpinianus *in vita p.* 403. Locum & tempus plenius definit Fugger *lib. IV. c. XIII. p.* 506. dicens: *hierauf reiſete er wieder fort, aus Begierde, VVien zu erlangen, und daſelbſt in ſeiner Gemahlinn Armen zu ſterben. Aber er ſtarb unterwegs, in einem Dorf der Inſel, Meger oder Langendorf genannt; (Gerh. de Roo nennt es Neſmel, welches aber die Geographen weiter hinab gegen Gran legen) eben an dem tag, da dieſes itzund geſchrieben wird, nemlich den 27. VVeinmonats, am abend vor Simonis und Iudæ.* Gerh. a Roo *lib. V. p.* 164. pagum quendam Nesmel definit. Eandem vigiliam Simonis & Iudæ confirmat Diarium Vitæ Friderici ab ipſo compoſitum apud P. Lambecium *Diar. itin. Cellenſis n. XIII.* Dum autem in vigilia Simonis & Iudæ fuerit extinctus, male hoc intellexit Iacob von Königshoven qui *Chron. Alſatiæ c. II. §.* 241. ipſum diem Simonis & Iudæ ponit, quem ſequitur Lehmann *lib. VII. c. XCII.* Bonfinius p. 298. *nonnulli in Simonis & Iudæ ſolennibus exſpiraſſe tradunt.*

***** M. Chron. Belg. p. 276. ex Wernero: *iſte Albertus fuit Dux Auſtriæ, & gener Sigismundi, & ideo aſſumptus fuit in Regem Bohemiæ & Vngariæ, propter filiam ſcilicet eius quia alium hæredem non reliquit. Iſte electus fuit in regem Almaniæ, ſed ſtatim intoxicatus obiit.* Idem addit Fugger *c. l.* & Iac. von Königshoven Chron. Alſ. c. II. §. 141. *alſo war Ihm vergeben, und ſtarb uff S. Simon & Iudas Tag, do man zalt* 1449. *Iahr, und das thet ſein Schwieger, Keyſer Sigmundus VVeib, darumb das Sie Kœnigin zu Vngern blibe, mit einen andern Manne.* Trithemius *ad a.* 1439.

****** Dubrauius *lib. XXVIII. p.* 728. Bonfinius *c. l.* Roo *p.* 165.

§. XXXIX.

Vxor ipſius erat Eliſabetha, quam a. 1421. duxit.* Hanc reliquit grauidam, quæ poſtmodum XXII Februarii 1430. Vngariæ Palatino præſente, Ladislaum poſthumum fuit enixa,** qui ſtatim, a quarto menſe ab Archiepiſcopo Strigonienſi in loco ſolito fuit coronatus.*** Filias ſuperſtites reliquit duas, Annam, quæ Guilielmo Saxoni, & Eliſabetham, quæ Caſimiro Polono poſtea nupſerunt. Suſtulerat melioris quoque ſexus prolem, quem Guilielmum quidam: alii Georgium nomen habuiſſe, & infantem obiiſſe prodiderunt.****

* *Vide ſupra § XXXIV.*

** Cuſpinianus in vita p. 403. *grauida tamen relicta vidua, cum ex Hungaria Poſonium verſus diſcederet, tempore partus accelerante, in caſtello Comorum octauo Kalen. Martii, quadrageſimo anno poſt milleſimum quadringenteſimum peperit poſthumum Ladislaum filium. Fores cubiculi patulas Palatino Rheni, qui tum caſtrum poſſidebat, cuſtodiente, contra pudorem fæminarum, ne ſuppoſititius partus Hungaros falleret.* Roo *lib. V. p.* 167. Fugger *lib. V. c. I. n.* 3.

*** Dubrauius *lib. XXVIII. p.* 728.

**** Verba ſunt Gerhardi de Roo *lib. V. p.* 165. Cuſpinianus *p.* 403.

DIS-

DISSERTATIO TRIGESIMA
DE
FRIDERICO III.
RESPONDENTE
IOANNE LVDOVICO HVBIN DE GÜLCHEN
EQVITE WÜRTENBERGICO.

§. I. Fridericus, Tertius potius dicendus, Eiusdemque parentes. §. II. Mores Friderici. §. III. Terram sanctam inuisit. Regimen prouinciæ & Ladislai Austriaci tutelam suscipit. §. IV. Electio Friderici in Imp. §. V. Comitia Noribergensia & Moguntina 1440. *de schismate Papali tollendo & Reformatione. §. VI. B. cum Alberto fratre. §. VII. Friderici coronatio, Reformatio, Constitutio Pacis publicæ, in Comitiis Francofurtensibus, abusus iudicii VVestphalici emendantur; pacta inter Megapolitanos & Brandenburgicos confirmantur. §. VIII. In conuentu Noribergensi de nouo concilio fuit decretum. §. IX. Initia B. Heluetici.* 1449. *Cæsar cum Felice V. Papa congressus. §. X. Bellum Tigurinum. Galli ab Imp. euocati Heluetos ad Basileam cædunt. §. XI. B. Gallorum in Alsatia,* der armen Gecken-Krieg, *conuentus Noribergensis & Spirensis* 1444, *Moguntinus* 1445, *pax cum Gallis & Heluetis. §. XII. Vladislaus Polonus rex Vngariæ contra Ladislaum posthumum eligitur. Elisabetha regina coronam astu subducit. §. XIII. B. Turcicum & clades Varnensis. §. XIV. Vngari Ladislaum eligunt, eundemque ab Imp. postulant, Austriam inuadunt, Comitia Ratisbonensia* 1446. *§. XV. Albertus Bauarus & Fridericus Imp. reges Bohemiæ eliguntur, vtrisque recusantibus, Ladislaus. §. XVI. Theodoricus Coloniensis & Iacobus Treuirensis ab Eugenio Papa deponuntur. Varii conuentus Electorum qui demum cum Imp. Eugenio morituro præstant obedientiam. §. XVII. Nicolaus V. eligitur. Concilium Basileense Lausannam transfertur, demum, postquam Felix V. iuri suo renuntiasset, finitur. §. XVIII. Controuersia de successione Mediolanensi. §. XIX. B. Alberti Brandenburgici, aliorumque Principum cum Ciuitatibus Imperialibus. §. XX. Desponsatio Friderici cum Eleonora Lusitanica & aduentus in Italiam. §. XXI. Imp. aduentus Romam, copulatio & coronatio. §. XXII. Fridericus, qua ratione Neapoli exceptus, ibidemque matrimonium consummatum, conspiratio de Ladislao abducendo. Borsus Estensis primus dux Mutinensis. Venetiis cum honore excipitur & redit in Germaniam. §. XXIII. Motus Vngarorum & Austriacorum, Imp. Neostadii obsidetur. §. XXIV. Capta a Turcis Constantinopolis. Comitia Ratisbonensia* 1454. *§. XXV. Conuentus Francofurtensis* 1454. *§. XXVI. Conuentus Electorum Noribergensis* 1456, *Francofurtensis* 1457. *in quo de Romanorum Rege, inuito etiam Imp. decernitur. Comitia Francofurtensia* 1457. *§. XXVII. Calixtus III. fit Papa, cui obedientiam offert Imp. & isto defuncto, Pius II. §. XXVIII. Grauamina nationis Germanicæ contra Papam. §. XXIX. Mortuo Ladislao, contentio de ipsius hæreditate. §. XXX. Georgius Podiebradius Rex Bohemiæ, Matthias Coruinus rex Vngariæ eligitur. §. XXXI. Comitia Eslingensia & Noribergensia* 1459. *ob caussam Donawerthensem. §. XXXII. Conuentus Mantuanus* 1459. *§. XXXIII. Controuersia de Archiepiscopatu Moguntino inter Dietherum Isenbergicum & Adolphum Nassouium. §. XXXIV. B. cum Friderico Victorioso Palatino. §. XXXV. Progressus belli Moguntini & Palatini. §. XXXVI. Comitia Noribergensia & Viennensia* 1460. *de expeditione contra Turcas fuerunt instituta §. XXXVII. Georgius, Rex Bohemiæ in conuentu Egrano* 1461. *Imperium ambit & Ludouicus XI. Rex Gallorum. §. XXXVIII. B. Alberti Austriaci cum Friderico Imp.*

Imp. huius cum Ludouico Bauaro & Friderico Palatino, huius insignis victoria ad Seckenbeim. §. XXXIX. B. Austriacum. Imp. Vienna obsidetur. §. XL. Comitia Vlmensia, Nordlingensia, Noribergensia 1466. *Noribergensia, Milbenstadtiensia & Landshutana* 1467. *in quibus de pace publica & expeditione contra Turcas. Paulus II. fit Papa. §. XLI. Fridericus a.* 1468. *votiuam profectionem Romam instituit, Friderico Palatino Vicariatum in Germania exercente. §. XLII. Comitia Noriberga, Vienna & Ratisbona* 1471. *de expeditione contra Turcas fuerunt instituta. Electores denuo de Imp. exauctorando cogitans. Pax publica ad Quadriennium constituta. Caussa de successione Bohemica ventilata. Varii conuentus* 1472. & 1473. *instituti. §. XLIII. Carolus Burgundus frustra ab Imp. in Regem Burgundiæ petit declarari. §. XLIV. In Comitiis Rotenburgensibus* 1474. *Christianus I. Daniæ Rex fit Dux Holsatiæ. In Comitiis Noribergensibus Vladislaus Rex Bohemiæ adprobatur. In Comitiis Augustanis* 1474. *pax publicatur, Fridericus Palatinus proscribitur. §. XLV. B. Coloniense cum Carolo Burgundo. Comitia Augustana, Herbipolitana, Andernacensia. §. XLVI. Cæsar a.* 1478. *cum Alberto Saxone contra Carolum Burgundum mouet, Gallos etiam & Heluetos contra eundem concitat. §. XLVII. Decreta in Comitiis Coloniensibus* 1479. *contra Carolum expeditio. Prælium ad Nouesiam: pax cum Carolo. §. XLVIII. Caroli Burgundi bellum cum Lotharingis, Heluetiis & mors. §. XLIX. Bellum Friderici cum Matthia. §. L. Maximilianus, contranitente licet Ludouico XI, matrimonium consummat cum Maria Burgundica. §. LI. B. Maximiliani cum Gallis. §. LII. Bellum Leodiense cum Maximiliano. §. LIII. Bellum cum Matthia, & Viennæ occupatio, varia Comitia de expeditione Vngarica. §. LIV. Continuatio belli Vngarici, pax & mors Matthiæ. §. LV. Diuersi Principes inuestiuntur Coloniæ. Comitia Francofurtensia* 1486, *in quibus pax publica ad decennium constituta. Maximiliani electio in Regem Romanorum & coronatio. §. LVI. Comitia Coloniensia & Noribergensia* 1487. *Fridericus Comitatum Zigenhaynensem sibi vindicare conatur. Fridericus Saxo & Ioannes Brandenburgicus inuestiuntur. Conradus Celsa primus in Germania poëta coronatur. §. LVII. Bellum Maximiliani cum Belgis & huius captiuitas. §. LVIII. Fœdus Sueuicum. §. LIX. In Comitiis Francofurtensibus* 1489. *separatio Collegiorum & noua matricula fuit facta. §. LX. Carolus VIII. Maximiliano desponsatam rapit Annam Britannicam. §. LXI. Titulus Archi-Ducalis Domus Austriacæ. incrementa Domus Saxonicæ & Brandenburgicæ. Frisiæ Orientalis Principatus. §. LXII. Ars Typographica inuenta. Nouus orbis detectus. Torneamenta cessant. §. LXIII. Imp. ad iudicium Vehmicum citatur. §. LXIV. Friderici mors. §. LXV. Friderici familia.*

§. I.

FRidericus III. * Austriacis scriptoribus plerumque, computato Friderico Pulcro, Austriaco, quartus dictus, aliis, qui Fridericum Brunsuicensem in numerum Imperatorum ponunt, quintus, Ernesti Ferrei ex linea Stiria erat filius, ex Cimburgi, Ziemouiti, Masouiæ Ducis filia natus. ** Leopoldi III. dicti probi, nepos, natus XXIII. Septembris 1415. Oeniponti. ***

* Melius ipsum dici Fridericum III. ipse non solum Imp. sed etiam monumenta publica testantur. P. Lambecius equidem Diario itin. Cellensis n. VIII. dicit: *Gloriosissimus Romanorum Imperator Fridericus Imp. Maximiliani I. Pater, qui vulgo quidem Tertius vel Quartus cognominatur, reuera autem eius nominis fuit Quintus.* Ipse tamen *in Comment. de Bibl. Cæs. Vindobon. lib. II. c. VIII. p.* 710. fateri necessum habet, quod in dicto Diario vitæ suæ, propria

pria ipsius manu exarato, aliisque monumentis Manuscriptis, quæ in Bibliotheca Cæsarea adseruantur, partim integra scriptura, partim autem per abbreuiatam Nominis sui notam, ·III· Tertium se appellet, licet hoc fieri dicat, non respectu electionis & Coronationis Germanicæ, sed Romanæ. Cum tamen Fridericum Austriacum, eo quod iuri Imperio renuntiauerit, Fridericum Brunsuicensem eo quod electus nondum fuerit, minime computandum esse putemus. Sic variis diplomatibus subiungitur Signum Friderici III. Imperatoris, vtpote inter Documenta Aeneæ Syluio subiecta p. 81. Ipse quoque Aeneas Syluius in ipsius aula continuo versatus, vocat ipsum Tertium. In alio Msto quod adducit Lambecius p. 810. æque vocatur Fridericus III. P. Langius Chron. Citic. p. 861. *anno Domini* 1440, *Fridericus archidux Austriæ concordi electorum consensu Francofordiæ eis Mogum Romanorum rex effectus est, dictusque Fridericus tertius.* Cuspinianus p. 404. Licet illum etiam Vtum vocari velit Müllerus *im Reichs-Tags Theatro p. I. c. IV. §I.*

** Hos parentes ipse Fridericus in Diario suo indicat: *Mein Vater ertzhertzog Ernst ist gestorben amb Pfingstabend* 1424. *Mein Mueter Frau Cinburga ist gestorben an Sand Michels abent* 1429. apud Lambecium *Diar. itin. Collensis n. XIII.* Fugger *lib. IV. c. V. p.* 426. Lehmann *lib. VII. c. XCV.* Cuspinianus *in Vita p.* 465.

*** Hunc diem & annum natalem indicat Fugger *c. l.* Roo *lib. IV. p.* 141. de Ernesto dicit: *is, ne omnia simul fraternæ ditionis loca, ab aliis occuparentur, in Tirolim venit, ac Oeniponti ordinum conuentum agit, vbi nascitur ei ex Cimburga Semouiti Massouiæ Ducis filia, Fridericus Romanorum postea Imperator, nono Calend. Octobris, anno eius ætæ decimo quinto.*

§. II.

Placidus hic dicitur, eo quod pacis atque otii esset studiosissimus.* Licet etiam plus æquo negligens dicatur, desidiosus & tardus.** Pro iudicio suo cuncta gerere maluit, nihil consiliis amicorum tribuens,*** ingenium ipsi perspicax, memoria tenacior.**** Tenacem plerique accusauerunt & ad rem nimis attentum.***** Quo ipso & publicæ rei & sibi multum nocuit, Corpus ipsi egregium & species Imperatore digna.****** Cultus modicus, continentissimus ipsi fuit animus, inimicus crapularum, quin & semper abstemius, hydropotesque perpetuus, solitudinis & contemplationis amator.******* Hoc signo vtebatur A. E. I. O. V. quod libris, ædificiis suis vasibusque inprimi fecit. †

* M. Chron. Belg. p. 377. *vir vtique pacificus & quietus, & patientia singularis, nec osor cleri:* In appendice ad Beneuenuti de Rambaldis Librum Augustalem: *pacis atque otii studiosissimus Fridericus extitit: quam tenore perpetuo annos quatuor ac quinquaginta (tot enim rerum potitus est) coluit, seu fatum id fuerit, quietiore Germania quam multis retroactis ætatibus; seu prudentia verius id Principis effecit. Ille vero nihil ab initio antiquius habuit, quam tuendæ pacis studio, tumultus, qui oriebantur, sedare: quare & seditionem mouentes Australes facile compescuit, & bellum.* Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1440. *erat enim vir optimus bonarum litterarum studio competenter imbutus, ingenio subtilis, consilio cautus, actione præcipuus, pacificus, mansuetus, pius, iustus, atque munificus amator Cleri, defensor pauperum & virorum omnium cultor & amator Doctorum.*

** Bonfinius dec. IV. lib. IV. p. 427. *hic otii & quietis amator, quin & plus æquo negligens, desidiosus & tardus.*

 *** Bon-

*** Bonfinius c. l. *huic arte, consilio, calliditate, & pro iudicio cuncta suo gerere placuit & nihil consiliis amicorum tribuere, demum ad Vtrumque difficilis.*

**** Arguta ipsius dicta exponit Lehmann *lib. VII. c. XCVI.* & Henricus Bebelius in Tomo II. Freheri. Aen. Syluius de Statu Europæ c. XVI. *multa sunt in hoc Cæsare, quæ laudare posses; corpus egregium, & species Imperatore digna; animus sedatus ac tranquillus; ingenium perspicax, memoria tenacior, Religionis ardens Zelus, ingens cupiditas pacis & ocii. Singularem Virtutem in quouis homine diligit, dignamque præmio ducit. Aedificat splendide: hortos tamen & gemmas plus æquo admiratur & amat. Et in rebus gerendis tardior ac remissior est.* Campanus lib. V. ep. XIII. *Cæsarem dubii & latebrosi consilii hominem nihil ad communem salutem, omnia ad suam Vtilitatem reuocare.*

***** Bonfinius c. l. *Fridericus Imperator non modo parcus & frugi, sed auarus: & plus pecuniarum, quam honoris appetens, ad magna Christianæ Reipubl. commoda, Vel sua Vel aliena culpa animum extulit.* Licet ipsum excuset Aeneas Syluius c. l. dicens: *tenacem plerique accusauerunt, & ad rem nimis attentum. Id fecere proximi antecessores, Sigismundus atque Albertus Cæsares; quorum prodigalitati cuiusuis comparata liberalitas Videri auaritia potest. Cæterum Fridericus nec sua profundit, nec aliena diripit. Verbis factisque temperans.* Cuspinianus *p.* 411. Gerh. a Roo lib. X. exeunte: *Princeps fuit bonus, Ecclesiæ ac reipublicæ amans, consilii moderati, & ingenii adeo sagacis, Vti ab Italis dictum sit, haud facile cuiquam esse latebrosum eius pectus introspicere. Repræhenditur in eo pecuniæ studium, quod Hungaricam coronam diutius retinuerit, neque filio necessaria Vbique suppeditauerit. Sed non defuisse prudentissimo Principi suas caussas facile intelliget, qui sumptus Ladislai nomine factos, aliasque difficultates, quibus per omnem Vitam implicatus fuit, considerare Volet. De Maximiliano fieri potest, quod non omnia eius bella necessaria esse duxerit, effusamque eius liberalitatem, quæ ad multorum Vsque repræhensionem præditus fuit, moderatione aliqua indigere perspexerit. Certe, qui domestice ipsum nouêre, Vti frugalitatis ac continentiæ laudem illi tribuunt, ita hospitalitatis non adimunt eaque temperantia Vixisse affirmant, Vt neque sua profuderit, neque aliena inuaserit.*

****** Mutius lib. XXVIII. p. 285. *omnes boni Principis Virtutes Videntur in hunc a Deo collatæ fuisse. Erat enim statim, a primis annis, sobrius omnino, quod rarum consueuit esse in istius loci hominum genere. Cupidusque erat multa cognoscendi, propterea peragrauit adolescens, summo iudicio præditus, longissimas Terras, Vt instituta moresque hominum Videret. Humanitate Vero & beneuolentia erga suos & omnes mortales, quæ fuerit, satis testatus est in Vita sua, neque Vlla Vnquam ætas obliuisci poterit. Qua item pietate, cum in Religione, tum erga suos, fuerit, satis ab aliis dictum est. Has autem animi dotes, corpus Virile, robustum, elegantissimumque, exornauit, quemadmodum & corporis præstantiam ornarunt Vicissim animi Virtutes.* Aen. Syluius *c. l.*

******* Bonfinius *c. l.* Nauclerus vol. II. Gen. XLIX. p. 1065. *fuit princeps catholicus & pius, ætate florida, quam sapientia, grauitas & Vitæ integritas, comitabatur, corpore strenuus, Vegetus ac robustus, sobrietatis cultor præcipuus.*

† In Diarii ipsius manu scripti initio hæc verba habentur: *bey welchem bau, oder auff welchem Silbergeschir, oder andern Klainoten, dir Strich und die funf buechstaben stehen A. E. I. O. V. Das ist mein Hertzog Fridrichs des iungern gewesen, oder ich hab dasselbig bauen oder machen lassen.* Huius autem explicationem ipse subnectit:

Austriæ Est Imperare Orbi Vniuerso

Alles Erdreich Ist Osterreich Vnterthan

referente Lambecio *Diario sacri itin. Cellensis n. XI.* qui etiam varias aliorum exhibet significationes.

§. III.

§. III.

Mortuo a. 1424. Ernesto, patre ipsius, sensim adoleuit, terram sanctam inuisit, multaque extruxit monasteria, iisdemque censibus annuis ac reditibus prouidit. * Anno 1435. terrarum suarum regimen suscepit. ** Post Friderici Senioris lineæ Tirolensis obitum, Fridericus hic iunior, Ernesti filius, ex Stiria, ad Tirolenses profectus, Sigismundi agnati tutelam suscepit, cum prius prouincialibus diplomate cauisset, quarto post anno se ipsis principem tutela exemptum, esse restituturum, mox vero ad tertiam Non. Augusti 1439. Halæ ad Oenum indicto conuentu, Tirolensibus ac Athesinis, vetera priuilegia & immunitates, rata habuit. Inde cum primum de Alberti Cæsaris obitu, nuncium accepisset, in Austriam; principis sui decessu perculsam, se contulit, Prouinciales ad S. Berchtoldi vicum, conuentui diem dixerunt, eo & Fridericus cum fratre Alberto Sexto venit. Ibi inter ipsos actum est, vt Austriæ gubernatio Friderico committeretur, qui, si Alberti Cæsaris vidua, melioris sexus prolem edidisset, pro tutore: sin alterius: pro hærede se gesturus esset, adscito in commercium fratre. Signatæ hac de re litteræ, fratrumque principum, & procerum aliquot sigillis muniuntur. Fridericus itaque cum fratre, ipsis D. Nicolai feriis, Viennam vrbem ingressus, cum summis honoribus a ciuibus excipitur. ***

* Cuspinianus *c. l.* Nauclerus *Vol. II. Gen. XLIX. p.* 1065. *iuit Hierosolymam priusquam imperaret, felicemque reditum cum gloria habuit.* Aen. Syluius in Oratione sua ad Nicolaum V. Papam, quæ extat in Historia Friderici p. 87. *nam sublimis Domus Austriæ Principes, inter quos plures & Reges & Imperatores claruerunt, tunc sibi prospere succedere sperauerunt, cum diuino numini bene & constanter famulati fuissent. Quorum vestigia sectatus Fridericus, defunctis Parentibus, vt primum tutelam exuit, adolescens admodum trans mare nauigauit, contemnensque pelagus & tempestatum minas, digitis a morte remotus quatuor aut septem, cupidus osculari locum, vbi fuerunt pedes eius, qui nos redemit, medio terræ salutem operatus, Hierosolymam perrexit, sepulchrum Domini visitauit, Caluariæ locum inspexit, montem ascendit Oliueti, vidit cœnaculum grande stratum, & Pilati prætorium, intrauit desertum, transiuit Iordanem, Bethleem accessit, & vallem Iosaphat penetrauit, mirabilem sibi ac incredibilem deuotionem sanctorum locorum visio suggerebat.*

** Ipse in Diario *als man zalt* 1435. *iar, hab ich angefangen ze regieren meines alters im* 20. *Iar*, apud Lambecium *Diar. Itin. Cell. n. XIII.*

*** Roo *lib. IV. p.* 166.

§. IV.

Insequenti a. 1440. Theodoricus Moguntinus, Iacobus Treuirensis, Theodoricus II. Coloniensis, Ludouicus Mansuetus Palatinus, Fridericus Placidus Saxo & Fridericus I. Brandenburgensis, vna cum Henrico Plauiensi, Misniæ Burggrauio, qui Bohemorum nomine electioni præsens

 erat,

erat, Francofurti conuenerunt, & Bohemiæ quidam legatus, vna cum Brandenburgico Electore, Ludouico III. Pacifico, Hassiæ Landgrauio ab initio votum dabant, * hoc tamen recusante. ** Ioannes Gertius etiam Westphalus Sigismundi Imp. protonotarius, multa in Fridericum vitia conficta disseminabat, ideoque Comitia distrahebat: *** omnes tamen die purificationis Mariæ, communi consensu Fridericum hunccce Imp. elegerunt. **** Facta electione, missus est nomine Collegii Electorum, Iacobus Treuirensis Archiepiscopus Viennam ad Fridericum, qui summum illi honorem deferret, inuitaretque ad regnum Romani Imperii capessendum: admisit quidem Fridericus dignitatem; sed adduci non poterat, vt statim Aquisgranum descenderet ad augustale diadema capiendum.

* Mülleri Reichs-Tags Theatrum p. I. c. I. p. 8. ex Actis: *und vername man in Heimlichkeit, das der Burggrave von Brandenburg und der von Plaen, den Lantgraven von Hessen gekoren sulden han, und sielen doch wider davon und koren mit den andern, hernach einhellich den vorgenanten Herzoge Friederich.* Electores nominatos Acta electionis indicant, Trithemius igitur *Chr. Hirsaug. ad a.* 1440. Ernestum Saxoniæ Ducem male supponit, qui isto tempore nondum erat natus.

** Aen. Syluius de Statu Europæ c. XXX. *Princeps gentis Ludouicus Landgrauius ætate nostra ad imperium vocatus, imparem se esse dixit, qui tantæ rei molem sustinere posset. Maluitque paruo imperio a parentibus sibi relicto vtiliter præesse, quam magnum accipiens dissipare.*

*** Schaten Ann. Paderborn ad a. 1440.

**** Extat Relatio Electionis ex Actis apud Müllerum *p. I. c. I. p.* 3. ex qua etiam patet, reiectum ab initio fuisse legatum Bohemum, qui tamen postmodum fuit admissus. Ipse Fridericus in Diario: *an dem Lichtmeßtag unser Frauen* 1440. *pin ich zum Romischen Künig erbelt worden, meines alters in dem XXV. Iar.* M. Chron. Belg. *p.* 376. *Fridericus, huius nominis Tertius, fuit, post decessum prædicti Alberti, per omnes Electores Imperii, concorditer electus, anno salutis* 1440, *mensis Februarii die secunda, inter octauam & nonam horas, cuius Electio fuit publicata circa decimam horam eiusdem diei.* Idem dicit Iac. von Königshoven *c. II. §.* 242. & Fugger *lib. V. c. I. p.* 516. Male igitur Nauclerus *vol. II. Gen. XLIX. p.* 1065. *eodem anno Fridericus eius nominis III. imperator, Ernesti ducis Austriæ filius, Austriæ, Stiriæ, Carinthiæ dux, & comes Tirolis, Alberto Rom. rege e vita sublato, 3. Cal. Aprilis communi voto Cæsar electus, inde coronam regni Germanici apud ciuitatem Aquensem summo honore suscepit, & imperauit annos* 53. Roo *lib. IV. p.* 166. Male etiam Cuspinianus p. 405. ipsum circiter Kl. Ianuarii dicit fuisse electum. Extant Acta Electionis inter alia Documenta Friderici a Kulpisio collecta *p.* 183.

§. V.

Facta electione, in iisdem Comitiis Francofurtensibus Electores XVI. Martii decreuerunt, se in schismate Papali neque ad Eugenii, neque ad Felicis partes accessuros, sed medios partiumque intactos esse mansuros. * Sub initium statim regiminis prima Comitia a. 1440. Noribergam indicit, quæ tamen effectu fuerunt destituta. ** Insequenti anno Comitia

tia Moguntiam fuerunt indicta, ad tollendum Ecclesiæ schisma, ob depositum Eugenium IV. Papam & electum Felicem V. *** ad eademque Carolus VII. Gallorum Rex quoque fuit inuitatus. **** Missi etiam tam a Concilio Basileensi quam ab Eugenio Legati. In iisdem Comitiis Grauamina nationis Germanicæ in Concilio Basileensi confecta, fuerunt exhibita, ***** ab Imp. Reformatio fuit proposita, nec ista tamen publicata. ****** Sed neque hoc conuentu schisma fuit sopitum, nouusque conventus Francofurti indictus, qui tamen & ipse effectu fuit destitutus. *******

* Schaten *Ann Paderborn. ad a.* 1440.

** De hoc Müllerus *p. I. c. II.* Lehmann *lib. VII. c. XCVII.*

*** Vide *dissert. super. §. XXVIII.* Gerh. a Roo *lib. V. p.* 17.

**** Extant litteræ apud Goldastum *Statutis & Rescriptis Imper. p.* 204. Müllerum *p. I. c. IV. §.* 15.

***** Extant hæc Auisamenta dicta, apud Goldastum *Tomo I. p.* 403. Müllerum *c. l. §.* 13.

****** Extat ista apud Goldastum *Reichs Satzungen Tom. I. p.* 166. de hac plenius Müllerus *cap. V.* Gerh a Roo lib. V. p. 17. *huic* (Friderico) *imperii initia difficilia fuère, nam præter alia angebat ipsius animum Ecclesiasticorum dissidium, quorum nonnulli cum Eugenio, contra Synodum Basileensem stabant, reliqui Amedæum, Allobrogum regulum, Pontificem Max. agnoscebant. Ex hoc schismate, cum magna in rempub. incommoda redundarent, nihil non attentabat Fridericus, vt dissentientes inter se partes, in concordiam redigeret. Itaque antequam ad coronam Imperii accipiendam, Aquisgranum iret, Moguntiæ conuentum indicit, quo plerique aut ipsi venturi, aut suo nomine legatos missuri sperabantur. Sed quod Electores, præcipue vero Iacobus Treuirensis ad Cæsarem profectus, ex certis quibusdam argumentis vereri se, dicerent, ne ea tractatione, animi quorundam magis exasperarentur, dilatum fuit negocium, iterumque nouus conuentus dies in annum sequentem indictus Francofurti.*

******* Roo p. 171. *anno quadragesimo secundo cum præstitutus conuentui dies aduenisset, pauci admodum præsto fuere, neque de tollendo schismate, quicquam agi potuit.*

§. VI.

Interea Friderico a. 1441. domesticum bellum exortum est, vnde minime debuit. Albertus enim Sextus, eius frater, quem Prodigum vocant, iniquam paternæ hæreditatis diuisionem causatus, Vdalricum Ciliensem, & alios quosdam sibi adiunxerat, quorum viribus adiutus, Labacum, primarium Carniolæ oppidum, ad fluuium eiusdem nominis situm, obsidione cinxerat, ac omne genus telis, oppugnabat. Ab oppidanis vero, & submisso ex Austria milite, profligatus, castra cum reliquo apparatu bellico, prædæ relinquere coactus, abierat. Cumque exercitui soluendo non esset ipse, milites ab eo dilapsi, vti pecuniam a Friderico extorquerent, Austriæ fines rapinis infestabant. * Anno 1443. Fridericus Austriam ingressus, ob Alberti milites, vbique rapinis & latrociniis grassantes, minime quietam. Itaque vt fratrem huius domestici dissidii quasi

fomi-

fomitem abs se dimitteret, variis quibusdam conditionibus cum illo egit, vt decreta satis magna pecuniæ summa, ei Sueuiam & vicinas Heluetiis ditiones habitatum ad sex annos concederet. Fratre in Sueuiam profecto, Fridericus Cæsar, ad purgandam rapinis Austriam animum conuertit. Cum Alberti militibus transigitur, vt pro stipendio debito, quibus defraudari se querebantur, acceptis septuaginta aureûm numûm millibus, quiescant. ** Anno 1447. Albertus iste vxorem duxit Mechtildem Ludouici Palatini filiam, Ludouici Würtembergici viduam, fœminam diuitem & pecuniosam, quod procommode matrimonium ei cessit, iam enim pecuniam omnem a Cæsare assignatam, in sumptus bellicos, aliosque vsus, expenderat. ***

* Gerh. a Roo *lib. V. p.* 171. Fugger *lib. V. c. III. n.* 5. Cuspinianus *p.* 406. Aen. Syluius *de Statu Europæ §. XIII.*

** Roo *p.* 177. Cuspinianus c. l.

*** Roo *p.* 182.

§. VII.

Insequenti Anno 1442. Fridericus die XVII. Iunii per Theodoricum II. Archiepiscopum Coloniensem, Aquisgrani, more solito, in Regem Romanorum fuit coronatus. * Eodem anno Comitia Francofurti celebrat tollendi schismatis gratia, in iisdemque Constitutionem Pacis Publicæ sub Reformationis titulo promulgat. Licet non omnes diffidationes hoc ipso prohibeantur, ad Aureæ Bullæ saltim titulum de diffidationibus provocans, ideoque parum profecit. ** In iisdem Comitiis etiam de abusibus Iudicii secreti Westphalici tollendis fuit actum, ne aliæ personæ quam honestæ & capaces iudices sumantur, neque isti iurisdictionem suam vltra modum extendant. *** De moneta quoque reformanda fuit decretum, **** & pacta inter Megapolitanos & Fridericum Brandenburgensem Electorem de successione in terras Megapolitanas conclusa, fuerunt confirmata. *****

* Trithemius *ad a.* 1442. M. Chron. Belg. *p.* 376. Browerus *Ann. Treuir. lib. XIX. p.* 280. Müllerus *p. I. c. VI. §.* 4. Gerh. a Roo lib. IV. p. 172. *Cæsar inde Norimbergam petiit, vbi cum nihil de concordia Ecclesiasticorum procederet, Francofurtum porro atque inde cum Principibus Aquisgranum ad coronationem profectus est, quam, aliis negociis distentus, hactenus distulerat.* Inde coronationem ipsius plenius describit.

** Reperitur hæc Reformatio apud Goldastum *Stat. & Rescriptis Imp. p.* 203. Müllerum *p. I. c. VII. & XII.* & inter Kulpisii Documenta *p.* 129. Datt. *p. I. c. XXVIII.*

*** Multæ iamdum de hoc iudicio querelæ ob personas viles non solum & parum honestas iudicum vices sustinentes, sed etiam quod iurisdictionem in omnes Statuum terras vellent exercere. Hinc etiam Sigismundus Imp. per Theodericum Coloniensem a. 1439, huius iudicii reformationem suscepit, quam hoc ipso Recessu confirmauit Fridericus. Plenius Mül-

Müller *lib. I. c. IX.* Schaten *Ann. Paderborn. lib. XVII. p. 626,* Vid. etiam Aen. Syluius *de Statu Europae c. XXIX,*

**** Müller *p. I. c X.*

***** Balthasar enim, Wilhelmus & Christophorus Principes Vandalorum, stirpis Megapolitanae, se tanquam vasallos a. 1425. Friderico subiecerunt, eidemque, in euentum successionem promiserunt, prout Acta reperiuntur apud Müllerum *p. I. c. XIII.* Ludewig *de Formula Duc. Brandenb. §. VIII. p. 78.*

§. VIII.

Noribergam deinde cum venisset circa Idus Iulii, de componendo Ecclesiasticorum dissidio, consultari coeptum est. Conuenerunt eo etiam Electores, sed tardius, praeter Palatinum, qui domi occupatus, ex suis miserat, cum plena agendi potestate. In hoc conuentu variae erant Principum sententiae. Erant, qui Basileense Concilium continuandum, eoque plures viros doctrina ac pietate claros esse conuocandos, quorum disceptatione omnis controuersia decideretur. Alii neque huius, neque Ferrariensis concilii ab Eugenio collecti, decretis standum, sed tertio quodam loco nouum denuo instituendum, ac de integro omnia esse instauranda, iudicabant: horum in consilio vicit sententia. Mittuntur itaque Basileam legati, qui Caesaris ac Electorum nomine patres exhortantur, vt intra anni tempus, aliud generale concilium alibi in loco ab illis denominando, celebrandum decernant. Id quod tamen Patres abnuebant. *

* Gerh. a Roo *lib. IV. p. 173. 174.*

§. IX.

Insequenti anno 1443. initia belli Heluetici. Postquam enim Tigurini ob caussam Toggenburgensem * Heluetis infensi, cum Caesare contra eosdem pacti fuissent, hic priuilegia illorum confirmare renuit non solum, sed etiam omnia ab Heluetis Friderico Austriaco ablata repetit. Caesar igitur Tigurum pergit, & post haec in Allobroges profectus, Losanam atque Geneuam venit, vbi ei Sabaudiae princeps, Felicis Pont. filius cum sororibus adfuit. Inde Bisantium pergens, Burgundiae ducem conuenit. Mox alio itinere, quam venerat, per agrum Montispeligardicum ad Germanos reuersus, ad tertium Id. Nouembr. Basileam ingressus est, deducentibus ipsum Ecclesiasticis, cum magna sacrorum pompa, longoque Episcoporum ac procerum Ecclesiasticorum ordine. Quanquam vero Caesar in tanta animorum dissensione, vtra cum parte sentiret ipse, non aperte proderet, Felici tamen, vt Pontifici Max. honorem praesenti habuit. Instituta fuerunt aliquot inter ipsos colloquia, sed iis effici non potuit, vt Caesar Eugenio damnato, Felicem agnosceret, Synodoque Basileensi subscriberet. Tantum ad concordiam ipsos exhortabatur. Sunt,

 qui

qui Felicem narrant filiam Friderico ætate ac forma florentem, cum ducentis aureûm numûm millibus, pactum esse, si reiecto Eugenio, ipsum agnouisset, quam rem auersatum Cæsarem apud suos dixisse, sacra illum quæ ab aliis vendi solerent, empturum sibi videri, si qui venum daret, inveniat. ** Qua in re cum nihil proficeret, Constantiam abiit, quo etiam Heluetorum legati venerunt, priuilegiorum suorum confirmationem petentes, quod, nisi restitutis terris Austriacis, Cæsar recusauit, staturum vero se vel Principum arbitrio, *** vel Comitis Palatini, vbi omnes Imp. causæ controuersæ decidi soleant. ****

* Fridericus enim, Toggenburgensis Comes a. 1400. ius Ciuitatis Tigurinæ fuerat adeptus, quod varie fuit confirmatum, hoc pacto, vt subditi Toggenburgenses etiam per quinquennium post Comitis mortem, Tigurinis essent nexi. Postea vero singulare pactum siue Landrecht cum Suitensibus fecit. Mortuo igitur a. 1436. Friderico, Comite Toggenburgico, Tigurini Comitatus iura prætendebant, quibus Helueti contrariebantur. De hoc Gerh. a Roo lib. V. p. 171. *erat eodem illo tempore, inter Tigurinos & Suitenses, eorumque confœderatos, ingens simultas, ex qua, cum multis sese damnis & incommodis affici viderent Tigurini, vt suas quoque opes stabilirent (nam & vicinæ pleraque ciuitates contra ipsos erant) de fœdere cum Austriacis ineundo consilium cepére.* Dum enim Lucernenses Toggenburgenses a. 1437. in fœdus susciperent, prout ex documento publico patet, quod adiectum est *gründlicher Information von der Toggenburger Freyheiten p. 1.* hoc ipso irritati Tigurini, Friderici & Austriacorum fœdus petierunt. Plenius de hoc Stumpfius *Schweitzer Chronic lib. XIII. c. XI. p.* 426. Fugger *lib. V. c. III.* & Müller *p. I. c. XVI.* §. 20. Nauclerus *p.* 1070

** Verba sunt Gerhardi a Roo *lib. V. p* 176. Fugger *lib. V. c. III. n.* 2. *sqq.* Müller *p. I. c. XX.* §. 2.

*** Roo *lib. V. p.* 176. Fugger *c. l. n.* 4. Müller §. 23. *sqq.*

**** Antiquissimum hoc iudicium Comitis Palatini, vbi de rebus Imperii fuerit impetitus, de quo A. B. *Tit. V.* §. 13. Müller *p. I. c. XVI.* §. 25. *Synt. Iur. Publ. diss. XXIV.* §. *II.*

§. X.

Dum autem Tigurini fœderi Austriaco nollent renuntiare, exoritur Tigurinum bellum, atque sub Iunii mensis finem, Heluetii omnes Tigurum vrbem obsidione cinxerunt. * Petebat equidem Fridericus ab Imperio auxilia contra Heluetos, quæ tamen ipsi denegabantur. ** Hinc, a Carolo VII. Gallorum Rege auxilia petebat, qui Delphinum suum cum quadraginta millibus mittebat in Germaniam, *** licet quinque millia saltim pacta fuissent, quibus etiam hyberna in Alsatia Cæsar promiserat. Galli igitur siue ab Austriacis accersiti, siue ab Eugenio Papa, vt Concilium Basileense disturbaret, Basileam pergunt. **** Huic obuiam profecti Heluetii, dum XXVI. Augusti 1444. pauci cum plurimis egregie pugnant, prope ad vnum cæsi, victoriam multo suorum sanguine emptam reliquerunt. ***** Ad Tigurum quoque male ab Heluetiis pugnatum, & obsidione vrbs fuit soluta. ******

* Gerh. a Roo *lib. V. p.* 180. Fugger *lib. V. c. III. n.* 6.

** Fugger *lib. V. c. III. n.* 5. & ex eo Müllerus *p. I. c. XVI.* §. 30.

*** Fugger n 8. & ex eo Müller §. 31.

**** Roo c. l. *sunt, qui ab Austriacis accersitum affirmant, vt Tigurum obsidione solueret, ac Heluetiorum contumaces spiritus frangeret. Alii Eugenii artibus euocatum esse dicunt, vti concilium Basileense disturbaret.* Nauclerus vol. II. Gen. XLIX. p. 1070. *aliqui illum in auxilium nobilitatis venisse prædicabant, apud alios vocatum se dicebat per Rom. regem Fridericum contra Suitenses. Itali scribunt, Eugenium composita prius inter reges pace, Delphinum cum equitatu in Basileenses concitasse, vt illic dissiparet conuentum. Nonnullis ipse Delphinus se velle vendicare iura domus Franciæ asseuerabat quæ vsque ad Rhenum protendi dicebat. Ex hac caussa vrbem Argentinam obsessurum se affirmabat, dicebat & se propter ducem Sigismundum venisse, & hoc non quod ita esset, sed quod fauorem ob eam caussam sese putabat habiturum.*

***** Roo *c. l.* Gobelinus *lib. II. p.* 54. Fugger *lib. V. c. V.* & plenius Aen. Syluius *ep. LXXXII.* ad Io. Gers. Bilib. Pirckhaimer *de B. Heluetico lib. I. p* 48. *Basilienses vero, cum Gallicas copias, quibus se Germana quoque iunxerat nobilitas, omnino maiores esse resciuissent, quam quibus tam parua manus resistere posset, fœderatis obuiam mittunt, illosque certiores reddunt triginta millia sub Gallicis aduentare signis, orant pariter, atque obtestantur, ne, cum vltra quatuor millia essent hominum, tam manifesto se obiicerent periculo. At illi ferociter, ac Basiliensium, suorumque vrbem contemptis consiliis structis ordinibus hosti obuiam eunt, qui & ipse infestis aduentabat signis. Atrox itaque oritur dimicatio, quæ a prima luce ad solis durauit occasum, suntque confœderati occasione vna occisi, petitusque est Delphinus victoria, cruenta tamen & admodum luctuosa. Nam præter ingentem suorum & vltra, quam credere par est, cæsorum numerum, multi, magnique nominis desiderati sunt viri, resque admiranda visa fuit, tantillae copias, & pedestres quidem tam ingenti exercitui, & maiori ex parte equestri tamdiu & fortiter resistere potuisse, maxime cum non in saltibus, sed aperto pugnatum esset campo. Fœderati interim, qui circa Turegum erant, audita suorum clade, cunctis, quæ supererant, ferro & igne vastatis, obsidionem soluerunt, quibus abeuntibus, Turegenses populariter egressi non paruo incommodo hostilem affecere agrum, Bisque interim collatis pugnatum est signis, ac incerta discessum victoria.*

****** Roo. Pirckheimer *c. l.*

§. XI.

Delphinus igitur, Ludouicus nomine, in Germaniam irrumpebat, & Mompelgardum vrbesque Alsatiæ multas occupabat, duce militari vsus Arminiaco Comite, exinde bellum *der Armen Gecken Krieg* corrupte solet vocari. * Accedebat ipsi Renatus, Rex Neapolitanus, qui tanquam Dux Lotharingiæ, ** Metim, Tulum, aliasque Lotharingiæ vrbes occupabat. Hinc Cæsar Comitia indixit Noribergæ ad diem ascensionis 1441. habenda, quæ magna Principum frequentia fuerunt celebrata. *** Mittebant ad eadem & Concilium Basileense Eugenius atque Felix nuntios suos, agebaturque de schismate papali per arbitros componendo, **** sed paruo cum fructu. Aeneas Syluius ab Imp. legatus mittebatur ad Eugenium Papam, qui nouum Concilium, idemque in Germania habendum, postularet, in quo tamen Papa adnuebat minime. ***** Mittebat

eo legatos ſuos Delphinus, qui non ſolum ipſum ab Imp. in Germaniam fuiſſe euocatum, proferebant, ſed etiam Cleinodia & argenti ſummas a Friderico Auſtriaco relictas peterent, eo quod ipſius filio Sigismundo, Caroli VII. filia fuiſſet deſponſata. Sed dum conuenire inuicem non poſſent, expeditio contra Gallos fuit decreta, conſtituto Ludouico Palatino Militiæ Imperialis præfecto. In conuentu Spirenſi tamen Kl. Novembris 1444. a Ludouico Palatino inſtituto, interuentu potiſſimum Theodorici Colonienſis & Iacobi Treuirenſis, qui Gallis fauere videbantur, concluſum fuit, vt, antequam ad arma veniret, amicabilis via tentaretur. ****** Miſſi etiam legati ad Gallorum Regem, quorum Petrus Epiſcopus Auguſtanus erat præcipuus. Hi tantum profecerunt, vt de pace agere cœptum, Moguntiæ primum Conuentus indicebatur, qui ad diem Reminiſcere 1445. haberetur. ******* Dum autem neceſſitas vrgeret, a Ludouico Palatino Auguſtam Treuirorum Conuentus fuit indictus, ibidemque Electorum conſenſu cum Gallis conuenit, vt ad diem XX. Martii Galli copias ſuas ex Germania educerent, hoc addito, ne Germani de damnis ipſis illatis peterent ſatisfactionem. † Hoc facto, bellum etiam Tigurinum a. 1447. per inducias fuit compoſitum, licet demum XIII. Iulii 1450. certi Tractatus conſtituerentur, per quos Tigurini fœderi Auſtriaco renuntiare cogebantur, damnis vtrinque compenſatis. ††

* Fugger *lib. V. c. V. n. 3.* Lehmann *lib. VII. c. XCIX.* Adpellabantur autem milites Galli *die Arminiacken oder armen Iecken.* Hoc nomen Galli milites in bello Burgundico fuerant adepti, dum Iohannes Comes de Armignac copias Gallorum duceret, qui exinde dicti fuerunt Arminiaci. Sic enim Gobelinus lib. VI. p. 152. *rebus Francorum in hunc modum afflictis, haud aliud remedium, qui reliqui erant regni proceres, adhiberi poſſe putauerunt, quam militum magiſterium, ad Comitem Armeniaci deferre, eique belli ſummam credere. Id officii Gallici Contemſtabilem vocant; multa huic cum Burgundis leuia fuerunt prælia, in quibus non aliud nomen inuocatum eſt, quam Burgundorum & Armeniacorum, atque hinc duæ factiones in Gallia emerſerunt, capitalibus odiis inter ſe decertantes.* Chron. Elwang. ad a. 1344. *Armoniaci Alſatiam intrarunt, & eam igne & gladio vaſtarunt: a quibus multi Suitenſes prope Baſileam fuerunt occiſi & multum humiliati.* Fugger *lib. V. c. V. p.* 552. quem ſequitur Müller *p.* 217. Plenius hoc bellum ex documentis deſcribit Schilterus *annot. ad Iac. von Königshoven Chron. Alſatia obſ. XVII. p.* 909. *ſqq.* & plenius *p.* 1000. Sic etiam Epiſtola Aeneæ Syluii LXXXVII. ad Io. Gers ſcripra, quæ reperirur apud Müllerum *p. I. c. XVII.* §. 15. de iisdem pluribus agit, Wurſteyſen Basler Chron. *lib. V. c. XXXVIII. XXXIX.* Apud Wenckerum de archiuis p. 374. extant litteræ Caroli, Francorum Regis, ad Argentoratenſes, quibus proteſtatur ſe nulli Statuum damnum eſſe illaturum.

** Vocatur equidem Siciliæ Rex cirra Pharum in litteris Friderici apud Schilterum p. 946. *als wir haben unſer treffenlich Botſchafft zu den Künigen von Franckreich und Sicilien geton haben.* Sed titulum ſaltim Regis gerebat, Dux erat Lotharingiæ prout plenius demonſtrauit Müller *p. I. c. XXII.* §. 1.

*** De

*** De his Comitiis Browerus *Ann. Treuir. lib. XIX. p.* 283. *n.* 69. Fugger *lib. V. c. V. n.* 5. Plenius Brower *c. l.* Müllerus *p. I. c. XVII.*

**** Gobellinus in Comment. Pii II. lib. I. p. 9. *exinde cum apud Nurembergam Imperator & principes electores ad sublationem controuersiæ intenderent, quæ inter Eugenium Quartum & Felicem Quintum vigebat, placuissetque, vt Imperator quatuor viros eligeret, Elector quilibet duos, & alius quiuis princeps vnum, qui auditis Eugenii ac Felicis oratoribus prouiderent, ne quid respublica Christiana detrimenti pateretur: Fridericus Cæsar hos nominauit, Syluestrum Chiemensem Episcopum, Thomam Haselbachium Theologum, Vlricum Sonnenbergium, & Aeneam.*

***** Gobellinus c. l. *postbac cum iam Basilienses conditiones pacis refutassent, Aeneas ad Eugenium missus est.* Aen. Syluius ep. XCVIII. *nunc pauca dicenda sunt de statu Romanæ curiæ. Caput illius Eugenius fuit, dum ad eum veni, satis sospes, si possunt senes esse sospites. In meo recessu podagra, chiragraque debilior factus est, petitioni regia non annuit. Concilium namque in Alemaniam nec dedit nec daturus. Si quid aliud regia maiestas cupiuisset, optata retulisset, sed nihil postulatum est nisi quod pacem Ecclesiæ concernebat, quamuis ille non pacem sed maiorem quæri seditionem diceret.* Brower *Ann. Treuir lib. XIX. p.* 282. Müller *p. I. c. XX.*

****** De hoc conuentu Müllerus *p. I. c. XXI.* Nauclerus *p.* 1072.

******* Extant litteræ Imp. ad Status Imperii de hoc apud Gallos negotio Petri Augustani apud Fuggerum *lib. V. c. V. n.* 8. Schilterum *ad Königshoven p.* 946. & Müllerum *p. I. c. XXII.* §. 3. quibus insimul eosdem ad Comitia Moguntina inuitat.

† De hoc Schilterus *p.* 955. Lehmann *lib. VII. c. XCIX.* Müllerus *p. I. c. XXII.* §. 5. *sqq.* Litteræ desuper datæ extant apud Müllerum *p. I. c. XXII.* §. 7. Fugger *lib. V. c. V.* §. 9.

†† Fugger *lib. V. c. V, n.* 11. & *c. VI. n* 4. Roo *lib. V. p.* 182. *multi eo anno inter ipsos* (Heluetos & Tigurinos) *conflictus fuère, multa vtrinque damna accepta ac reddita, quæ hic recensere omnia non est consilii. Sequenti anno Hugo Montfortius Ioannitarum (vt vocant) Magister apud vtrosque obtinuit, vt factis induciis, de pace concilianda ageretur. Interposuit suam quoque authoritatem Ludouicus Elector Palatinus, qui vocatis ad se Constantiam partium legatis, iudices dedit, Austriæ principibus ac Heluetiis Vlmensem senatum, Tigurinis ac Suitensibus Forotiberiensem vulgo Keiserstubensem, quorum arbitrio controuersia omnis tolleretur. Ita post longam disceptationem, pax tandem facta est.*

§. XII.

Inter hæc, bellum quoque oriebatur Vngaricum atque Turcicum. Elisabetha enim regina, post curatum viri funus, regni proceribus se prolemque suam, dum grauida esset, commendat, vtque interregem idoneum eligant, concedit. Hi tamen statim Comitia, creando regi indicentes, Vladislaum, Poloniæ regem eligunt, eique reginam viduam cum regno dotali offerunt. Intercessit regina, potestatem se non creandi regis, sed inter regis dedisse, vt electionem saltem differrent, quoad peperisset, precata est. Tandem, vt legati mitterentur, assensa est, id saltim obtinuit, vt legatis mandaretur, si enixa masculum ipsa fuisset, re nondum cum Polono transacta, vt reuocati, omissa legatione, in Hungariam reverterentur. Dum igitur missi in Poloniam legati, in itinere adhuc essent, regina Ladislaum posthumum fuit enixa. Regina vna cum proce-

ribus celerem nuntium post legatos mittunt, vt pedem referant iubentes. Hi vero cum sibi absque periculo regredi haut licere putarent, regi rem sibi ab initio mandatam exponunt. Laeto omnium plausu legatio excipitur, nec mora, exercitus qui Vladislaum in Hungariam comitaretur, decernitur. Elisabetha paternum infanti regnum sua culpa auferri dolens, consilio suorum conuocato, pactum cum Vladislao matrimonium rescindit, cuius potestatem nullam, post acceptum de puerperio nuncium, legati habuissent. Antequam Vladislaus in Hungariam veniret; Ladislaus nec dum quadrimestris a. 1440. in matris gremio a Strigoniensi archiepiscopo in Regem Hungariae coronatur. * Hoc facto, Elisabetha coronam Hungariae astu ** subducit, & cum rege puero in Austriam ad Fridericum euadit. Postquam autem decreta Vladislai coronatione, non inueniretur corona, & reginae dolus appareret, erupit bellum ciuile, quo Vladislaus a Coruino adiutus, Reginae factionem opprimere nitebatur, Vdalricus contra Ciliensis pro illa pugnans, non minora iis damna inferebat, qui cum Vladislao sentiebant. Ne vero coronationi longior mora obiiceretur, Vladislao corona D. Stephani Hungarorum olim regis imposita est, quam ex calua mortui ablatam quidam in funestum augurium trahebant. *** Eugenius autem Pontifex ab Imp. inuitatus, **** ad componendos animos Iulianum Cardinalem legatum mittit in Vngariam, cuius interpositione ita conuenit, vt Vladislaus tutorio nomine pro Ladislao regeret, huic succederet, filiae reginae, Elisabetha quidem Casimiro Magno Lithuaniae Duci, Anna Vladislao Regi nuberet. *****

* Gerh. a Roo *lib. V. p.* 167. Bonfinius *dec. III. lib. IV. p.* 300. Fugger *lib. V. c. I.* Müller *p. I. c. XVIII.* Vid. etiam superior dissertatio *§. ult.* Paulo aliter narrat Nauclerus *Vol. II. Gen. XLIX. p.* 1066. Trithemius *Chr. Hirsaug. ad a.* 1440.

** De hoc plenius Gerh. a Roo lib. V. p. 168. *inde cum proceribus regina Vissegradum munitissimam arcem contendit, in qua sacram regni coronam recondi Mos erat. Ibi Regina, futuri temporis discrimina, animo quasi praediuinans, astu quodam, omnes quotquot aderant, fefellit, ac ne quis praeter filium alius regno inaugurari posset, coronam suo loco reponendam subtraxit. Id quo modo procuratum esse in manuscripto codice inueni, libuit paucis referre. Solebant Hungari coronam suam pannis quibusdam sericis inuolutam, in capsulam reponere, eamque procerum aliquot sigillis consignatam multis seris, includere. Regina igitur quae hoc nouerat, cuidam ex pedissequis, fasciculum quendam eodem modo ex pannis conuolutum, iam antea dederat, cui nescio quid rei, quod & pondere & tactu coronam referebat, indiderat. Huic puellae (ex Fraunauiorum gente fuisse perhibent) inspectantibus Hungaris, corona cum pannis datur, quae magna cum dexteritate, pro vera adulterinam protulit, ea capsula inclusa obsignatur. Aduenient demum Vladislao, Elisabetha suis rebus metuens, cum rege puero, & corona in Austriam ad Fridericum euasit.* Fugger *lib. V. c. I. n.* 7. Bonfinius *dec. III. lib. IV. p.* 300. Nauclerus vol. II. Gen. XLIX. p. 1066. P. de Rewa *Corona Regni Hungar. p.* 34. *Mansit autem haec corona*

na in Friderici manibus Neostadti Austriæ adseruata, per continuos XXIV. annos, quibus elapsis sexaginta millium aureorum pretio per Matthiam Regem redempta rursus fuit atque recuperata. Bonfinius *Dec. III. lib. IX. p.* 386. Rewa *p.* 42. Schmeitzel *de origine ac fatis coronæ Hungar. c. V. p.* 223. Bonfinius *dec. III. l. b. IV. p.* 306.

*** Roo *p.* 170. Fugger *c. l. n.* 1.

**** Extant. Friderici litteræ ad Papam, apud Syluium ep. CXVIII, qua ipsum petit ne titulum Vngariæ Regis aliis concedat.

***** Bonfinius dec. III. lib. V. p. 318. Fugger *lib. V. c. IV. n.* 1. Muller *p. I. c. XVIII. §.* 14. qua ratione Cæsaris oratores hanc pacem procurauerint, narrat Aen. Sylvius *ep. LXIII.*

§. XIII.

Inter has Vngariæ turbas, Amurathes, Turcarum Sultanus, Vngariam inuadebat, Albam Græcam obsidebat, quam tamen post septimestrem obsidionem iterum cum magna suorum strage relinquere fuit coactus. * Turcæ interim a Ioanne Coruino ad Zendreuiam Albaniæ internecione fuerunt cæsi. ** Hic denuo ad Morawam Vngariæ Turcarum victor, idque auxilio Georgii Castriotæ dicti Scanderbeg, qui a patre, Epiri principe obses Turcis datus, fugam simulabat, post Coruino accedebat, Epirum astu occupabat. *** Post varia prælia, **** tandem in Transyluania insignem de Turcis victoriam reportauit Coruinus. ***** Post iteratas clades Turcæ de pace cogitabant, quæ Iunio mense 1444. Segedini ad decennium fuit conclusa, eademque Turcæ omnia loca occupata Bulgaria excepta, quæ iisdem cederet, restituerent, quæ pax vtrinque iuramento fuit firmata. ****** Confecta iam pace, Turcæ in Asiam properabant aduersus Carmannos. Franciscus igitur Cardinalis Florentinus, atque Græcorum Imperator Ioannes Palæologus, nouam in Turcas vrgebant expeditionem, occasionem maximam oblatam esse, facile recuperandi, quid in Europa fuerat amissum. Pœnitebat Vladislaum Hungarosque pacis initæ, quas graui oratione magis adhuc concitabat Iulianus Cardinalis, qui etiam Papæ nomine Vladislaum & proceres a iuramento præstito absoluit. ******* Pax igitur cum Turcis inita rescinditur, licet isti conditiones impleuerint, Vladislaus in Bulgariam mouet, Nicopolim occupat, & licet Valachiæ princeps Dracula expeditionem ob pusillum exercitum disuaderet, nihilominus in Thraciam contendit, præmissoque Coruino, Hæmum montem conscendit superioris Mœsiæ, ad Varnam castra collocat. Amurathes traiecto ex Asia, per Hellespontum milite, postquam Christianorum, Burgundica inprimis classis, patronis vel auro corruptis, vel necessitate compulsis, recesserat, ******** obuiam ei cum im-

immensa multitudine veniens, fractæ pacis vltionem a Deo poscens, suos ad proelium excitat. Fit atrox prælium pridie feriarum Martini 1444. in quo Christianorum exercitus fortiter licet pugnans, ad internecionem fuit cæsus, ipse Vladislaus a Ianizaro confossus. ******** Licet Turcis hæc victoria fuerit admodum cruenta. † Decreta equidem fuerat in Comitiis Noribergensibus a. 1444. contra Turcas expeditio, quæ tamen effectu fuit destituta. ††

* Hæc, ipsamque Albæ Græcæ operosam admodum obsidionem latius describit Bonfinius *dec. III. lib. IV. p.* 307.

** Bonfinius *dec. III. lib. IV. p.* 309. Müller *p. I. c. XVIII. §.* 11.

*** Scanderbegi cognomen a Turcis fuit adeptus, quod idem notat ac Alexander M. Eius res gestas exponit Laonicus Chalcocondyles *libro VII.* fusius enarrat Marinus Barletius, Dalmata *de vita moribus, ac rebus gestis Georgii Castriotæ, Argentorati* 1537. *f.* & Iacobus de Lauardin Seigneur du Plessis *Histoire de George Castriot, à Paris* 1597. 8.

**** Hæc plenius recenset Bonfinius *dec. III. lib. V. p.* 311. *sqq.*

***** Hanc de Turcis victoriam latius describit Bonfinius *dec. III. lib. V. p.* 312. qui addit: *Turcis viginti hominum milia cæsa sunt, ex Vngaris tria circiter millia desiderata. Tantum ex hac clara victoria, Transyluanis animorum accessit, vt multos Turcam annos non expauerint.* Nouam Coruini in Transyluanis victoriam ad locum, quem Vascapum dicunt narrat Bonfinius *dec. III. lib. V. p.* 317. Aliam ad Morauam, Bonfinius *p.* 322. aliam ad Hemum montem Bonfinius *dec. III. lib. VI. p.* 324. Nauclerus *p.* 1066.

****** De hoc Bonfinius *dec. III. lib. VI. p.* 328. Nauclerus *p.* 1068. Fugger *lib. V. c. IV. n.* 4. Müller *p. I. c. XVIII. §.* 21. Singulare est, quod de pace iuramento firmata dicit Bonfinius p. 329. *compositis rebus omnibus, de modo sanciendæ pacis agi cæptum est. Turci iuramentum in Eucharistiam a Rege postulant: Gregorius Sauoreus pertinaciter aduersatur, ne arcana mysteria, quæ nulla ratione, nisi fide tantum pura, munita sunt, infidelibus prodantur. Conuentum tandem est vtrinque, vt in Euangelio nostri, illi in Alcorano iurarent. Scriptis igitur eodem argumento, lingua tamen duplici, conditionibus pacis, eas inter se perpetuas inuiolatasque fore, sanctissimo vtrique iuramento asseuerarunt.*

******* Hoc præter Bonfinium, aliosque adlegatos satis innuit Nauclerus vol. II. Gen. XLIX. p. 1068. de Eugenio Papa dicens: *scripsit igitur cardinali nullum valere fœdus, quod se inconsulto cum hostibus religionis percussum esset, Vladislao regi Poloniæ qui Hungariam occuparat, vt conuenta solueret imperauit, iuramenta remisit, nouum instaurari bellum tum precibus tum minis extorsit, & (vt aliqui volunt) ad facinus impulit.*

******** Nauclerus p. 1068. *Vladislaus a principibus Christianis auxilia petiit, præter Philippum tamen Burgundiæ ducem, neminem Christianæ religionis Zelus commouit, hic solus classem instruxit, quæ vsque in Hellespontum profecta, Turcis ex Asia transitum prohibere in Europam conata est. Franciscus Card. Venetiarum, Eugenii nepos, cum plerisque triremibus eo missus, classi præfuit.* Et paullo post: *Amurates hostium cognito aduentu, cum Græcis & Turcis in Europa manentibus non satis confideret, exercitum ex Asianis militibus comparuit. Sed angebat animum traiiciendi freti cura anxia & multa voluenti Genuenses quidam curam ademere, qui suis nauibus, accepta pecunia, transportare copias promiserunt. Locus est, vbi non amplius quam stadia quinque latitudo freti continet inter Propontidem & Euxinum pelagus tantum est* sta-

spatium quod Europam Asiamque disterminat, Bosphorum Thracium dixere maiores, a Byzantio XI. ferme stadiis distantem, hic Amuratis exercitus transuuctus est, aureo nummo vectoribus per capita tradito, qua si vera est fama, centum millia fuisse feruntur. Ast, Aen. Sylvius ep. LII. *quod prius quam Turcarum imperator accepit, collecto in Asia exercitu quadraginta milia pugnatorum mare traiecit. Classis namque in Hellespontum ad prohibendum ex Asia in Europam transitum, hac aestate praterita missa, vt isti referunt, iam retrocesserat: patronis eius pecunia & Asiatica gaza corruptis, quod mihi non est verisimile, nec persuaderi mihi potuerit, tanta perfidia vsos illos fuisse, vt Christianum sanguinem Mahumetis auro vendiderint. Illud autem credibilius est deficiente commeatu, classem vlterius non potuisse procedere, sicut iam suis literis timere se Iulianus Cardinalis signauerat, vteunque sit, liberum mare Turcis patuit, qui transeuntes in Graciam iunctique suis cis mare manentibus cum magno exercitu Christianos aggressi sunt.*

********* Haec, ipsamque cladem Varnensem latius describit Bonfinius *dec. III. lib. VI. p.* 329. qui etiam insimul Iuliani orationem exhibet. Roo *lib. V. p.* 179 180. Fugger *lib. V. c. IV. n.* 6. Nauclerus *p.* 1069. Müller *p. I. c. XVIII. §.* 22. 26. *sqq.* Aen. Sylvius ad Philippum Mariam, Ducem Mediolanensem ep. LII. Singulare, quod Bonfinius narrat dec. III. lib. VI. p. 333, *Amurathem, cum sub initium sui iamdum fugere inciperent, deprompto e sinu codice foederis, intentis in caelum oculis exclamasse: hac sunt Iesu Christe, foedera, qua Christiani tui mecum percussere: per nomen tuum sancte iurarunt, datamque sub nomine tuo fidem violarunt, perfide suum Deum abnegarunt. Nunc Christe si Deus es (vt aiunt, & nos hallucinamur) tuas measque hic iniurias, te quaeso, vlciscere: & his qui sanctum tuum nomen nondum agnouere, violata fidei poenas ostende.*

† Gerh. a Roo lib. V. p. 180. *fuit vero & Turcis victoria non incruenta, ita vt Amurathes dixerit, actum de se fore, si iterum ad eum modum vincendum sit. Incidit haec pugna in quartum Idus Nouemb. anno salutis nostrae millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto.* Tritthemius ad a. 1444. *Magnus impiorum fuit exercitus: de quo nostri adiuuante Deo in Festo S. Martini XXX. millia cum sedecim eorum capitaneis siue principibus occiderunt.*

†† Trithemius Chron. Spanheim ad a. 1444. *hoc ipso anno Fridericus Rex Romanorum magnum & insignem Conuentum Principum Norinbergae habuit, in quo multa pro Republica, & maxime super expeditione in Turcas fuerunt conclusa, quorum aut nullus aut paruus sequebatur effectus.* Chron. Hirsaug. ad a. 1444. De his Comitiis supra *§. XI.*

§. XIV.

Post Vladislai mortem, Vngari Ladislaum eligunt, Ioannem Coruinum, dictum Hunniadem, Regni constituentes Vicarium. Mox de communi consilio ad Fridericum Caesarem legati mittuntur, qui electionis ordinem exponentes, Regem simul & coronam regiam repeterent. Friderico vero dum impos adhuc regni sit Ladislaus, hoc recusante, illico bellum contra Fridericum decernitur. Coruinus contracto duodecim millium exercitu, in Austriae fines hyberno tempore irrumpit, agrum Sempronianum ac Neapolitanum depopulatur, ad Viennae montes vsque praedas agit. Caesar a militibus imparatus, Neapoli se continuit, ciuitate non ad subitos tantum incursus sed ad sustinendam quoque obsidionem, natura & arte satis munita. Coruinus igitur Neapoli frustra tentata,

cum & hyems instaret, neque a Cæsare quidquam extorqueri posset, præda grauis domum rediit. * Petebat equidem Imp. ab Imperio auxilia, indictis etiam Ratisbonam a. 1446. Comitiis. His tamen non impetratis, proceres suos & vasallos euocabat. ** Sub anni exitum Raccolsburgi conuentum fuit, vbi adnitente Vdalrico, Ciliensi Comite, induciæ ad biennium inter Austriacos & Hungaros fuerunt factæ, arce Rabi reddita & Ladislao Bano, quem captiuum Cæsar detinuerat, liberato. *** Anno 1450. Hungari & Bohemi per legatos denuo regem & coronam reddi postulant. Austriaci quoque de principe tutelæ eximendo, suisque tradendo, mussitabant. Grauius instabant Bohemi, qui alias nouum se Regem esse creaturos minabantur, cuius rei caussa Comitia Pragam indicebantur. Postquam vero Comitiorum dies aduenisset proceres regni Praga, ob infectum aërem relicta, Benescauiam frequentes conuenêre. Adfuerunt & Cæsaris legati, ex quibus Aeneas Syluius, coram consilio, cui Podiebradius præsidebat, verba faciens, Cæsarem adfirmauit, Bohemorum postulata Hungarorum & Austriacorum precibus haud grauatim esse prælaturum, regem tamen ætate adhuc esse immaturum, gubernatore indigere, deesse etiam ad regis aulam ærarium. Nunc vero in animo se habere Ladislaum in Italiam secum adducere, hortari interim, vt in fide permaneant, regnum per idoneos homines administrent, neue Ladislao regi alium quemuis præferant, Cæsarem ipsis Regem quam primum iustam ætatem attigerit, esse traditurum, **** quo ipso Bohemorum animos sopiuit.

* Roo *lib. V. p.* 181. Nauclerus *p.* 1070. Fugger *lib. V. c. VI. n.* 1. Bonfinius *dec. III. lib. VII. p.* 469. *tot rerum rapinis, ac tanta pecorum hominumque præda, castra compleuerat, vt se quoque patratæ crudelitatis commiseratio subiret.*

** Hæc ex Actis publicis latius declarat Müller *p. I. c. XXV.* §. 7. *sqq.*

*** Roo *c. l.*

**** Roo *p.* 183. Fugger *lib. V. c. VI. n.* 10. Ipse Aen. Syluius in Hist. Bohemica hæc describit *c. LVIII.* Gobellinus *lib. I. p.* 17. Aen. Syluius *p.* 43. extat Syluii Oratio inter ipsius Opera *ep. LXXVIII.* & apud Müllerum *p. II. c. VIII.*

§. XV.

In Bohemia quoque a. 1440. Comitia nouo Rege eligendo fuerant indicta. Et licet non deessent qui Ladislao posthumo, cui ius erat hæreditarium, fauerent, præualuit tamen Ptarsco & electus fuit Albertus Dux Bauariæ, qui oblatam coronam accipere renuebat. Hinc Friderico Imp. corona deferebatur, quam vsque dum Ladislaus fuerit adultus, teneret. Hoc tamen ipso renuente, Mainhardus & Ptarsco ipsius consilio constituti fuerunt Vicarii vsque dum legitimam ætatem adeptus fuerit Ladislaus. *

Huic

Huic defuncto Georgius Podiebradius sufficiebatur, qui Pragam omnem cum arce in potestatem suam redigebat, ac Meinardum collegam in vincula coniiciebat, quo denique mortuo, solus rerum potiebatur. ** Is de suorum consilio legatos regni nomine ad Fridericum Imp. mittit, qui regem puerum Bohemis tradi postularent. Dum vero Cæsar pupilli ætatem excusaret, Legati re non impetrata, domum indignabundi reuertebantur. ***

* Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1440. Fugger *lib. V. c. I. §. 9.* Müller *p. I. c. XXV.* Nauclerus *p.* 1067. Aen. Syluius *Europa c. XIX.*

** De hoc Bonfinius rer. Vngar. *dec. III. lib. IV. p.* 421. dicit, quod præ magnitudine animi res maximas anhelauerit & Aen. Syluius *Hist. Bohem. c. LVIII.* qui suapte natura magna cuperet.

*** Fugger *lib. V. c. IV. n.* 5. Roo *lib. V. p.* 178. Müller *p. I. c. XXV. §.* 3.

§. XVI.

Durante inter hæc adhuc schismate Papali, Eugenius IV. Papa; Theodoricum Coloniensem & Iacobum Treuirensem antistitem deponit, eo quod Concilio Basileensi & Felici V. magis essent addicti, illius archiepiscopatu in Adolphum, Cliuensem Ducem, huius in Iohannem, * Cameracensem Episcopum translato. Hac de caussa Dietericus Moguntinus, Iacobus Treuirensis, Dietericus Coloniensis, Ludouicus Palatinus, Fridericus Saxoniæ & Fridericus Brandenburgicus, Electores Imperii, Francofurti conuenientes, occultum inter se fœdus percusserunt, nisi Eugenius irritam istam depositionem decerneret, nationis onera tolleret, & auctoritatem Conciliorum, vt Constantiæ declarata fuerat, profiteretur, se ipsius depositionem in Basilea factam, amplexuros. ** Hi etiam die Lunæ post Oculi 1446. quintam inter se vnionem fecerunt de tollendo schismate Papali, negotiis Imperii non nisi Electorum cum consensu decernendis, bonis Imperii non alienandis; & mutua defensione, controuersiis Electorum amice componendis. *** In eodem hoc conuentu decretum, vt Legati ad Imp. Eugenium Papam, & Concilium Basileense mitterentur. Missi igitur Legati ad Cæsarem, qui ei soli & sex iuratis Consiliariis exponunt vt fœderi se adiungerent, & cum eis legatum Romam mitterent, orarent. Renuit fœdus Imp. tanquam impium, misitque Aeneam Syluium ad Eugenium Papam, vt suaderet ei, ne Principes Electores contemneret, atque depositis Archiepiscopis pristinam dignitatem restitueret. **** Aegre Papa adnuebat, mittebatque Legatos suos ***** Francofurtum ad nouum Electorum conuentum Kl. Septembris ibidem indictum, in quo ope potissimum atque artibus Aeneæ Syluii, Eugenius pro legitimo Papa fuit adgni-

 tus,

tus, si Generale Concilium conuocaret, decreta priorum Conciliorum confirmaret, grauaminibus nationis Germanicæ medelam adferret, Coloniensem atque Treuirensem restitueret. ****** Cæsar, paucis post diebus Aeneam & Procopium Rabensteinium, Bohemum, ad Romanam Curiam mittit, cui Ioannes Lysura a Moguntino missus accessit. Hi, postquam Papa omnia capita decreti Francofurtensis adprobasset, ipsi morituro Obedientiam præstiterunt. *******

* Brower Ann. Treuir. lib. XIX. p. 283. *porro Iacobus Treuirensis & Theodoricus Coloniensis, vbi explicata fronte palam denique Eugenii caussam diutius non sustinent, & alienos ab eo se gerere animos ostendunt, ambo ab Eugenio excommunicationis censura notati & expertes sacrorum munerum iudicati vterque amplissimo exeidisse sacerdotio.* Raynaldus *Contin. Ann. Baronii Tomo XVIII. p.* 319. Schatenius *Ann. Paderborn. ad a.* 1446.

** Verba sunt Gobellini *in Comment. Pii II. lib. I. p.* 11. Aen. Syluius *Europa c. XXXVIII. sex Principes Electores in eam sententiam fœdus ineunt, vt, nisi Eugenius postulatis eorum annueret (postulabant autem res prorsus negandas,) in Amadei, quem Felicem V. appellabant, obedientiam transirent.* Extat hæc vnio apud Müllerum *p. I. c. XXIII.*

*** Prima enim Electorum vnio facta fuit tempore Ludouici Bauari contra Benedicti XII. attentata. Alteri negligentia Wenceslai a. 1399. ansam dedit. Tertia a. 1424. occasione caussæ Hussiticæ fuit conclusa. Quarta a. 1438. tempore Concilii Basileensis ob schisma Papale. Latius harum vnionum Historiam persequitur Müllerus *p. I. c. XXIII.* qui etiam §. 13. & sqq. hanc quintam accurate declarat.

**** Gobellinus lib. I. p. 11. postquam de Electorum decreto ante memorato dixisset, addit: *legatosque ad Cæsarem miserunt, qui hæc ei soli, & sex iuratis consiliariis exponentes, vt fœderi se adiungerent, atque cum eis mitterent Romam, orarent. Cæsar vt audiuit electorum mentem, missurum se ad Eugenium dixit, rogaturumque vt eorum petitionibus morem gereret. Fœdus autem spreuit, indignum atque impium dicens, nisi Papa, quæ petuntur concesserit, ab eo descire. Misit igitur Aeneam ad Eugenium, vt suaderet ei, ne principes electores contemneret: maxime vero, vt depositis archiepiscopis pristinam ei redderet dignitatem. Sic enim futurum, vt Germani omnes deposita neutralitate ad eius gremium redirent. Quod si durior in sententia perseueraret, timendum esse ne scandalum perpetuæ diuisionis oriretur: quicquid autem electores inter se concluserant, iniuratus Cæsar aperuit Aeneæ, atque vt Papæ referret imperauit. Et quia rursus Calendis Septembris apud Franckfordiam electores habituri conuentum erant, vt audito responso Papæ secundum fœdus neutralitatem exuerent, Aeneam monuit vt recta via Franckfordiam peteret, vbi legatos alios conuenturus, animum Eugenii eis notum efficeret.*

***** Extat bulla Eugenii IV. pro his legatis apud Müllerum *p. I. c. XXVI. §. 5.*

****** Gobellinus lib. I. p. 12. *interea Ioannes Caruaiales, & Nicolaus Cusa cum litteris, quas Aeneas attulerat, principibus satisfacere nitebantur: sed frustra erant omnes conatus, cum legati principum, qui Romæ fuerant, Eugenium durissime sibi respondisse referrent. Itaque desperata res Eugenii videbatur, quia solus Imperator aduersus omnes electores declarationem facere non audebat. In eo conuentu egregium facinus Aeneas ausus est, quod negligere nulla ratione possum. Moguntinus, qui fœderi aliorum electorum & pro se, & pro Federico Brandenburgensi sigillum appenderat, rogantibus oratoribus Cæsaris, vt sententiam mutaret, non erat inuitus, id si certa posset ratione tueri, ne promissi violator videretur. Tunc Aeneas bono animo collegas esse*

esse iussit, quod Maguntino facile satisfaceret: noctem ipse insomnem duxit, atque ex notulis principum secundum quas Eugenium litteras dare volebant, alias notulas composuit, omni expresso veneno, quod Eugenius abhorrebat, sententiasque omnes extendit, per quas & nationi prouideretur, & archiepiscopi restituerentur. Quibus peractis eas ostendi Maguntino iussit, simulque dici voluntatem Cæsaris esse secundum eas notulas: Eugenium nationi prouidere: neque dubitandum esse, quin illa ex eius sanctitate possent impetrari, si rursum ad eum mitterentur oratores. Visa est res Maguntino & sufficiens & iusta: moxque cum imperialibus, & archiepiscoporum Magdeburgensis, Bremensis, & Salburgensis, & Federici marchionis, multorumque aliorum principum legatis fædus iniit, vt notulæ, quas Aeneas confecerat, sigillis omnium munirentur, mitterenturque Romam. Quod sentientes electores, cæterique principes, animo consternati, non sunt ausi contraniti: nationis enim pars maior notulas sequebatur Aeneæ. Nauclerus *p.* 1073.

******* Hæc latius persequitur Gobellinus *lib. I. p.* 13. atque demum addit: *ob quam rem persuasis omnibus collegis, cum iam notulas omnes Eugenius approbasset, atque litteras super his decreuisset, ad cubiculum eius omnes legati intromissi sunt, qui iacenti Pontifici obedientiam præstiterunt. Ille confestim bullas apostolicas in manus Aeneæ dedit: nec mora, rursus in consistorio publico præsidentibus cardinalibus publicatis Cæsaris & aliorum principum mandatis, repetita sunt cæremoniæ*, & ex eo Müllerus *p. I. c. XXVI. §. 12. sqq.* qui etiam Bullas papales, qua decreta Concilii Basileensis rata habet, depositos Archiepiscopos restituit, aliosque subnectit. Ipse Aeneas Syluius de Statu Europæ c. LIV. *prius tamen quam obiret* (Eugenius IV.) *Germani, qui postquam duos de Pontifice contendere animaduerterunt, neutralitate quadam vtentes, vtrique recusauerunt obedire destinatis Romam legatis, inter quos & Ego vnus eram, a Friderico Imperatore missus, obedientiam Ei, iamiam morituro restituerunt. Ipse vero Theodoricum Coloniensem, & Iacobum Treuerensem, Archi-Episcopos, quos Pontificali dignitate priuauerat, mutata sententia, ad pristinos reduxit honores.* Dicit quidem Trithemius *ad a.* 1445: a Concilio Basileensi missos fuisse Legatos, qui Eugenium pro Papa adgnoscerent, quod tamen a Germanis saltim fuit factum.

§. XVII.

Mortuo paullo post XXII. Februarii a. 1447. Eugenio IV. Papa, ipsi Romæ sufficiebatur bonarum artium instaurator litterarumque pater, Nicolaus V. mitissimi vir ingenii, humili loco natus. * Dum autem non omnes Principes legatos suos Romam misissent, atque Papæ obedientiam præstitissent, indicebatur Aschaffenburgum Principum conuentus, in quo omnes Nicolaum V. pro vero Papa adgnouerunt, ** id quod publico edicto confirmauit Imperator. *** In eodem conuentu inter Imperatorem & Nicolaum V. XVII. Februarii 1448. conclusa fuerunt Concordata Nationis Germanicæ super collatione Beneficiorum Ecclesiasticorum, **** quæ tamen non ab omnibus fuerunt adprobata. ***** Idem Fridericus Basileensibus publico edicto mandat, vt concilium dimitterent, nec vltra festum Martini retinerent. ****** His nondum parentibus, nouo edicto, exeunte anno publicato, atque tertio circa Quadragesimam 1448. publicato, idem sub banni pœna iubet, ******* quo moti Patres Concilii XXXI. Iunii 1448. Concilium Lausannam transferri decernunt,

 eodem-

eodemque IV. Iulii patres transmigrabant. † Agebatur in eodem de schismate Papali tollendo. Tandem, postquam Nicolaus V. Papa Amadeum omni Sabaudiæ Dominio priuasset, atque illud ad Regem Franciæ deuolutum declarasset, omnesque ad arma contra ipsum capienda incitasset, †† in colloquio Lugdunensi, instantibus Papæ, aliorumque Regum Europæ Oratoribus, Felix V. VII. Aprilis a. 1449. iuri Papali renuntiauit, primum locum inter Cardinales obtinuit, ††† atque hoc modo Concilium, Patres †††† postquam Nicolaum V. denuo elegissent, XXV. Aprilis 1449. post quatuor sessiones finitum. †††††

* Nauclerus vol. II. gen. XLIX. p. 1073. *anno nostri saluatoris* 1447. *pridie Nonas Martias in Rom. pontificem creatus est Thomas Sarsanus, humili loco & familia natus, matre Andreola, patre Bartholomæo physico, Nicolaus quintus vocatus, sedit annis 8. vir certe tanto principatu dignissimus, adeo tamen modestus, vt tanto se magistratu indignum arbitratus, rogauerit cardinales omnes, supplex etiam, vt Ecclesiæ Dei maturius consulerent. Verum Tarentino Cardinali eum adhortante, ne cursum sancti Spiritus impediret, collum tanto oneri subiecit.* Gobellinus lib. I. p. 14. *Eugenius vero post obedientiam Germanorum receptam, diebus sexdecim cum morbis ac morte pugnauit, victusque tandem in festo quod Petri cathedram vocant, natura concessit, anno salutis MCCCCXLVII. Exequiis per nouem dies actis, cardinales ad electionem successoris ingressi, Aeneam atque Procopium cum ceteris legatis regum ad custodiam conclauis delegerunt: vbi cum duas noctes vigilassent, Thomas Cardinalis Bononiensis in summum pontificem assumptus est dictus Nicolaus Quintus.* Amedeus Pacificus *n. CIX. p.* 265. Vrstisius *Basler Chronic lib. V. c. XLV.* Roo *lib. V. c. VI. n.* 5. Trithemius ad a. 1446.

** Extant hæc Aduisata in Diæta Aschaffenburgensi in die Sanctæ Margarethæ Virginis XIII. Iulii 1447. apud Leibnitium *p. I. p.* 77. Müllerum *p. I. c. XXVII.* quæ ita statim incoant: *placuit omnibus nemine discrepante, obedientiam, felicis recordationis Domino Eugenio præstitam, in personam Sanctiss. nostri moderni Domini Nicolai Papæ V. continuari & Sanctitati suæ tanquam indubitato Romanorum Pontifici obedire. Publicabitur hoc in singulis locis quantocius cum gratiarum actione, Missis & processionibus, prout in talibus fieri est consuetum.* Gobellinus lib. I. p. 14. *inter hæc Imperator apud Aschiasburgium, quod est oppidum Maguntinensis ecclesiæ supra Moganum, conuentum prælatorum & Principum indixerat, eoque cum Hartungo iurisconsulto Aeneam misit, qui Maguntinum præsulem & alios Franckfordiensis participes fœderis in obedientia Nicolai Papæ confirmarent, atque ad eam rem traherent Ludouicum comitem Palatinum Rheni, & Coloniensem archiepiscopum neque in cassum labor cessit, in conuentu decreta sunt, quæ Cæsar optauit, interque sacrificandum Nicolaus Pontifex maximus declaratus est, Deoque pro sua salute supplicatum. Palatinus, etsi Felicis filiam vxorem habebat, in reuerentiam tamen, deuotionemque Nicolai descendit. Coloniensis archiepiscopus eo tempore aduersus Susatenses ecclesiæ suæ rebelles bellum gerebat, cumque insecutum ad eum iter esset inter dissonas gentes, Aneas Coloniæ manens litteris secum egit, & is facturum se omnia spopondit, quæ optauit; atque aurum expensarum, quas viginti diebus Agrippinæ Coloniæ Aeneas fecerat, vltro ei ad Viennam misit.*

*** Trithemius Chron. Hirsaug. ad a. 1447. *anno prænotato Rex Fridericus conuocauit omnes Archiepiscopos, Pontifices, Abbates, Principes, Duces, Marchiones, Comites, Barones, & Ciues Regni, ad Aschaffenburg oppidum Ecclesiæ Moguntinæ iuxta ripas Mogani. Quibus conuenientibus inter multos & magnos tractatus vnanimi fuit consensu definitum, Nicolaum Papam*

pam V.nicum solum & verum esse Christi Vicarium, ipsique vt Petri legitimo successori fore obediendum. Amadeum vero, quem sui nuncupauerunt Felicem, Antipapam esse atque schismaticum, & propterea deserendum ab omnibus, nec ei penitus adhaerendum. Et ista mandata Regis Friderici per vniuersam fuerunt denunciata Germaniam. Nauclerus *p.* 1074. Extat ipsum Friderici edictum apud Müllerum *p. I. c XXVII. §.* 4.

**** In dictis aduisatis continetur: *item concludetur ibi prouisio sanctiss. D. N. & sedi Apostolicae facienda, si tempore medio cum Legato non fuerit concordatum.* Impressa haec Concordata sunt Coloniae apud Io. Gymnicum *a.* 1597. Extant apud Goldastum *Tomo I. p.* 408. qui tamen eadem ad annum 1447. refert & Statutis & Rescriptis Imper. *p.* 207. & *Reichs-Satzungen Tom. II. p.* 153. Accesserunt Schilteri Institutionibus Iur. Canoniei. Reperiuntur apud Leibnitium *p. I. p.* 396. Müllerum *p. I. c. XXVII. §.* 7. qui Datum plenius exprimit: *Dat. Romae apud Sanctum Petrum, Anno incarnationis Dominicae Millesimo quadringentesimo octauo, decimo quarto Kalend. Aprilis. Pontificatus nostri anno secundo* qui etiam, quid circa eadem fuerit actum, ex Casp. Hedionis Chronico *lib. II. c. XXI.* & Goldasti *Rationali f.* 116. exponit. Commentati in eadem fuerunt Georgius Branden, Henricus Linckius & Adamus Cortreius.

***** Patet hoc ex ipso Concordatorum prooemio, in quo haec verba: *plurimorum Sacri Romani Imperii Electorum aliorumque eiusdem nationis, tam Ecclesiasticorum, quam secularium Principum consensibus accedentibus, conclusa, laudata. ac accepta sunt Concordata subscripta.*

****** Nauclerus p. 1074. *sed & imperator principesque Germaniae in Oschaffenburgo conuenientes, declarauerunt se pro Nicolao, mandauitque imperator omnibus per Germaniam constitutis, Nicolaum pro vero & indubitato Rom. Pont. venerari debere, & Basileensibus vt concilium dimitterent, nec vltra festum S. Martini retinerent, quod publicatum est anno Domini* 1447. *circa festum S. Michaelis.* Vrstisius *c. l.*

******* Vrstisius *c. l. f.* 409. Fugger *c. l.*

† Vrstisius *f.* 410.

†† Extat haec bulla d. XII. Decembris 1447. apud Leibnitium *p. I. p.* 378.

††† Nauclerus c. l. *Amedeus post* 2. *annos vel circiter a Friderico imperatore ac aliis nonnullis exhortatus, per procuratores suos coram ipso Nicolao renuntiauit omni iuri, quod haberet vel habere praetenderet in papatu, certis conuentionibus adhibitis videlicet, vt cardinalis remaneret ac legatus in Germania & regione sua, Cardinales etiam aliqui ex suis, in dignitatibus suis remanerent, qui doctissimi viri erant, & alii praelati in sedibus suis. Quibus omnibus Nicolaus Pont. cum cardinalibus acquieuit pro bono pacis & amotione schismatis Basiliens.* Et paullo post: *Renunciatio Felicis facta est anno* 1449. *qua concordia non solum laetatus est populus Rom. sed etiam totus mundus a tanta seditione liberatus.* Aen. Syluius *de Statu Europae c. XXXVIII.* Trithemius ad a. 1449. Vrstisius *lib. V. c. XLVI.* Fugger *lib. V. c. VI. p.* 568. Amedeus Pacificus *n. CX. sqq.* extat renuntiatio apud Leibnitium *Cod. Iur. Gent. diplom. n. CLII.* Müllerus *p. I. c. XXVII. §.* 6. & 11.

†††† Extat decretum apud Müllerum *p. I. c. XXVII. §.* 12.

††††† Decretum, quo solutum fuit concilium, extat apud Müllerum *c. l.* Vrstisius *c. l.* Gerh. a Roo lib. V. p. 183. *qui vero Basileae fuerunt, nouam Concilio sedem eligunt Losannam, vbi anno demum nono & quadragesimo, adnitentibus Caesare, Galliae, Angliaeque regibus, aliisque principibus, Felix pontificatu sese abdicans, in Cardinalium ordinem redactus est. Nicolaus vero a Synodo confirmatus, & sublatis dissidiis, pax & concordia inter Ecclesiasticos constabilita est.*

§. XVIII.

§. XVIII.

Cæſar, ſchiſmate compoſito, Italicarum rerum curam habet. Annus erat 1447. cum Philippus Maria vltimus ex familia Galeatiorum, ſine prole legitima extingueretur. Plures ſucceſſionem prætendebant. Videbatur iure ad Imperatorem pertinere Ducatus Mediolanenſis, tanquam feudum Imperii. E contrario alii putabant, a defuncto Alphonſum, regem Neapolitanum, fuiſſe hæredem inſtitutum: & in vrbe Mediolano iam præfecti quidam aliique viri militares prompti erant ad aſſerendum ius cauſſamque regis illius. * Carolus etiam Dux Aurelianenſis, qui ex Valentina, Ioannis Galeacii primi Mediolanenſium Ducis filia natus erat, iure ſibi hunc Ducatum deberi credebat, eo quod inter pacta dotalia Valentinæ fuerit, vt proles quæ ex ipſa naſceretur, ſuccederet in Mediolanenſis Imperii iura, quandocunque, finita fratrum ſtirpe, finis ſucceſſioni Vicecomitum fieret, quod pactum Pontificis Romani auctoritate fuerit confirmatum. ** Tum Franciſcus Sforcia, qui in matrimonio habebat Blancam Mariam, Philippi Mariæ filiam ſpuriam, & ab eodem quoque adoptatus erat; ad dominium terrarum adſpirabat, quas ſocer ipſius tenuerat, & armorum vi, quibus multum ipſe valebat, illarum ſibi poſſeſſionem vindicare deſtinabat. Aſt, Mediolanenſes ciuitate in varias partes diſtracta, potius eam in Reipublicæ formam redigere conſtituebant, oblato Cæſari annuo cenſu, ſi libera dimitteretur. *** Dilaniabatur interim Philippi hæreditas, Veneti Placentiam, Cremam, Laudam occupavere: dux Sabaudiæ Ludouicus Valentiam & Confluentiam inuaſit, & alii alia. **** Sfortia autem vrbem a. 1449. obſidebat, hinc ciues exanimati Cæſaris opem petebant. Mittebatur ad Mediolanenſes Aeneas Sylvius, & Artongus Iureconſultus, qui poſt multas difficultates ſuperatas ægre vrbem intrant, de vrbe & dominio Cæſari tradendo paciſcuntur, ſi opem iis ferret aduerſus Franciſcum Sfortiam. ***** Verum, Mediolanenſes dum Cæſaris auxilia per duos menſes fruſtra expectaſſent, penuria coacti, vrbem Sfortiæ dedunt, qui eandem IV. Kl. Martii 1450. triumphans ingreditur. ****** Licet Alphonſus pro tuendo iure ſuo a. 1449. cum Ludouico Sabaudo fœdus concluderet. *******

* Singulorum prætenſionem exponit Io. Bapt. Villanoua Hiſt. Laudis Pompeiæ *lib. IV. ineunte*. De Alphonſo Gobellinus lib. I. p. 14. *dum hac aguntur, Philippus Maria, Dux Mediolani, ventris profluuio vitam reliquit Alfonſo rege Aragonum hærede palam nuncupato.* Müller *p. III. c. IV.*

** Ioſ. Ripamontius *Hiſt. Mediol. lib. VIII. p. 686.* Potiſſimum vero Gallorum iura defendere conatur Paulus Iouius in argumento deuolutæ Hæreditatis Mediolanenſis ad Aureliano-

lianorum Principum domum, quod reperitur in Græuii Thesauro Antiq. Ital. *Tom. III. p.* 331. vbi etiam hæc verba: *Hanc*, (Valentinam) *Ioannes Galeacius pater, Ludouico, Caroli quinti Galliæ regis filio, nuptui dedit, Asta vrbe dotis nomine concessa: ad id quoque superaddita conditione, vt si fratres nouæ nuptæ sine liberis decederent, ipsius demum Valentinæ filii legitimique successores Insubrum Principatu potirentur. Sed tabulis eo modo confectis, Romani Cæsaris auctoritas deerat; cuius muneris esset appellare Principes, Regna dono dare, in clientelam Regulos adsciscere, & translatitiis hæreditatibus assentiri. Itaque vt Valentinæ eiusque liberis rite caueretur, quod nullus tum ex interregno certus Cæsar exstaret, altercantibus in Comitio Germaniæ Proceribus, ad Romanum Pontificem est decursum. Is præclare assensu suo Cæsaris vices implenit, quod supremæ potestatis iure rite præstari posse videretur, a summo scilicet sacrorum principe, præcipuoque humani atque diuini iuris interprete, & conditore legum: quandoquidem Cæsar ipse, qui antiquo Romani pontificis beneficio, in media Germania septemuirali suffragio crearetur, inungendus demum ab eo, appellandusque Augustus, & denique aureo diademate coronandus foret.*

*** Nauclerus vol. II. Gen XL. p. 1074. *cum hæc agerentur, Philippus Maria primum, aduersam valetudinem oculis captus incidit, vitæ tædio & languore simul profluuio ventris correptus sexto Idus Augusti anno 1447. obiit, Alfonso rege hærede instituto. Populus cognita ducis Philippi morte, Mediolani in libertatem sese proclamauit, 12. viris electis, qui remp. administrarent, castrum portæ Iouis instar excellentissimæ regiæ, captum ac dirutum est, & testamentum Philippi dilaniatum. Ad dominium Mediolanense multi adspirauere, sed qui coloratis vterentur titulis, quatuor fuere. Fridericus imperator deuolutum ad se principatum, Philippo sine liberis legitimis vita subtracto contendebat. Alfonsus rex testamento hæreditatem petebat, Carolus dux Aurelian. ex sanguine Vicecomitum natus, ab intestato id sibi deberi aiebat, Franciscus Sphorcia Vicecomes, coniugem suam, quæ Philippi filia fuerat, hæreditatem patris suscepturam aiebat. Auditæ sunt legationes omnium in senatu Mediolan. quarum aliquæ sermone directo dominium petiere, aliquæ per simulationem oblati contra Venetos auxilii insinuare se populo satagebant. Sed ciuitati quæ eam libertate gaudebat, nulla conditio placuit, qua iugum susciperet: obtulit tamen imperatori censum quotannis aureum poculum, si liberâ suis legibus dimitteretur.* Villanoua *c. l.* Ripamontius Hist. Mediol. *lib. V. p.* 616.

**** Verba sunt Naucleri *c. l.*

***** Hanc legationem describit Gobellinus *lib. I. p.* 15. 16.

****** Villanoua p. 923. *Franciscus non modo in fines Mediolanensium victor perrexit, sed ipsam quoque Metropolin adeo arcta clausit obsidione, vt illa ad extrema ex penuria cibi redacta, victoris potentiæ cedere deberet, qui triumphans eam ingressus est a. d. IV. Cal. Martii anni MCCCCL. & dominus salutatus in hac principe nobilissimi Ducatus Mediolanensis vrbe.*

******* Extat illud apud Mullerum *p. III. c. IV. §.* 4.

§. XIX.

Anno 1449. grauia bella exorta sunt in superiori Alemannia inter Albertum, Marchionem Brandenburgensem, dictum Achillem, * cui adhæsit comes Vdalricus de Würtenberg, aliique, & inter ciuitates Imperiales. Traxerunt ad se hi principes nonnullos alios: acre bellum & diuturnum fuit, in quo potentiæ non contemnendæ concurrentes, infensissimis odiis biennio prope certauere. Nouem prælia commisisse cum Noribergensibus fertur Albertus, ex quibus octo victor confecit, in vno

tamen victus succubuit, neque de pace conuenit, donec exustis agris, attritis villis, abactis pecoribus, ruricolis interfectis, commeatus & pecuniæ contendentibus defecere. Comes autem Vdalricus maxima clade ciuitates imperiales per Sueuiam sibi vicinas affecit. Erant oppida prædis referta, cellariaque in quibusdam oppidis captiuis repleta. Tandem vero in die Martis post commemorationem omnium animarum, anno Domini 1450. Walterus de Ehingen, Vlmensis & cæteri Capitanei Ciuitatum Imperialium per Sueuiam, cum satis iusto exercitu ingressi terras prædicti comitis Vdalrici, cæde atque incendio vastarunt quæque obuia. Contra quos stipendiarii milites eiusdem comitis, inter quos erant nonnulli comites atque nobiles viri, tumultuarie contractis copiis, magnis itineribus aduolant, irruuntque in hostes, prope oppidum imperiale Eslingen, prælium commissum est atrox, victique sunt ciuitatenses. Capitanei fere omnium Ciuitatum Imperialium Sueuiæ vel capti vel occisi sunt, pauci beneficio noctis elapsi. Paullo post primum Albertus Marchio, deinde Comes Vdalricus, aliique Principes pacem ex sententia nacti sunt. **

* De hoc Alberto Campanus lib. VI. ep. III. *Marchio vir acer, eloquens, vafer, & quem vulpem Germaniæ vocant, bellicosissimus & pugnacissimus omnium, qui in Germania laudentur. Pius Achillem appellauit. Cicatricibus totus manibus, pedibus, vultu, collo excauatus: sæpe singulari certamine dimicauit, quo genere pugnæ nunquam victus est, prælio semel a Ludouico Bauaro eius consobrino.*

** Hæc verbis Naucleri scribimus *vol. II. gen. XLIX. p.* 1075. Eadem fere dicit Tritthemius *ad a.* 1449. qui etiam Principum socios recenset: *eodem anno confœderati in vnum Theodoricus Archiepiscopus Moguntinus, Episcopus Bambergensis, Episcopus Eichstettensis, Carolus Marchio Badensis, Vdalricus Comes VVirtenbergensis, & Albertus Marchio Brandenburgensis, bellum quibusdam Ciuitatibus Regni indixerunt.* Chron. Elwang. *ad a.* 1449. Langius *Chron. Citic. ad a.* 1449.

§. XX.

Anno 1450. mittebatur Aeneas ad Alfonsum regem Siciliæ, iussus petere matrimonium, Cæsaris nomine, cum Eleonora, Eduardi, Lusitaniæ regis filia, Alphonsi V. qui tunc imperabat, sorore, virgine prudente & diserta, cuius auunculus erat Alfonsus, dum etiam Lusitanorum legati Neapolim venirent, * contractum etiam præterito Gallorum Delphino, qui eandem sibi desponsari petebat, ** fuit matrimonium. Circa finem anni Aeneas vt aditum Cæsari pararet, Romam venit, coram Papa coniugium manifestauit, sequenti anno Cæsarem ad coronationem venturum esse dixit, generale etiam Concilium in Germania celebrandum, petit. *** Missi a. 1451. nuntii Imp. Iacobus Motzius & Nicolaus Lanckmann in Portugalliam, qui post longam & difficilem nauigationem Sponsalia V. Idus

Idus Augusti Vlyssibonæ magna cum solennitate celebrarunt. **** Eodem anno Eleonora ex Portugallia nauibus ad Telamonis portum ex condicto adduci, Italiamque Fridericus intrare, atque Romæ festo Martini coronam imperii suscipere debuit. ***** Verum, interea motus in Austria excitatus, dies plurimos aduentum Cæsaris retardauit, Imperatricem venti contrarii & horridæ tempestates diu retinuerunt. ****** Præcipiti iam autumno, Cæsar cum Ladislao Græciam Stiriæ profectus, inde Villacum, & præmisso cum copiarum parte fratre suo Alberto, pr. Kl. Ianuarii ad Italiæ fines peruenit, atque prope Cornelianum oppidum, a quatuor Senatoribus Venetis summo cum honore exceptus est. Dein ab iis Taruisium Veronamque ac Patauium deducitur, per omnem Venetorum ditionem commeatu liberaliter exhibito. ******* Interim ex Germania, complures Ferrariam vsque profecti, Cæsarem ibi operiebantur, qui cum eo tandem venisset, multo iam comitatior, vbiuis benigne & maxima cum veneratione exceptus, Bononiam atque inde Florentiam venit, vbi ex itinere substitit, dies aliquot quieti daturus. † Inter hæc, sponsa ipsius Eleonora, post longam maris iactationem ad Liburnum Hetruriæ portum adpulerat, atque ad Cæsarem legatos mittit, qui rogarent, quo eam portu nauem egredi iuberet. Hic eam ad Liburnum descendere iubet, misitque qui eam Pisas, inde Senas deducerent, †† vbi eam operiri decreuerat, eandemque aduentantem ad ingressum Ciuitatis intra duas portas primum fuit amplexatus, erecto in eodem loco in rei memoriam marmoreo monumento. †††

* Gobellinus lib. I. p. 16. *Aeneas inter hæc ad ecclesiam Tergestinam cum se recepisset, in anno iubilæi reuocatus ad Cæsarem cum Gregorio de Populosa, & Michaele de Plenauilla, Alfonsum regem Aragonum, & Siciliæ iussus est petere, matrimonium Cæsaris nomine cum Leonora regis Portugalliæ sorore, vt ibi contraheret: nam legati Portugallenses eo conuenerant. Quam rem diebus quadraginta tractatam, cum denique conclusissent, coram rege, Cardinale Morinensi apostolico legato, Cliuensi, Calabriæ, Suessæ, Silesiæque ducibus, & magna prælatorum, comitumque multitudine, in curia noui castri Neapolitani de nobilitate, virtuteque contrahentium orationem habuit, quæ postmodum a multis conscripta est.* Aen. Syluius *hist. Friderici p.* 39. Hic p. 72. eandem tali modo commendat: *statura mediocri virgo, annos nata sedecim, læta fronte, nigerrimis atque illustribus oculis, ore paruo, genis ad gratiam rubescentibus, ceruice candida, facie ex integro venusta, nullaque videbatur parte mendosa. Verum forma corporis egregia, dotes animi multo præstantiores fuêre, virgo regia absque interprete loqui, graues sententias dicere, prudenter respondere, apte cuncta disponere regios in quauis re mores ostendere.* Nauclerus *p.* 1076. Fugger *lib. V. c. VII. n.* I.

** Aen. Syluius c. l. *interea Delphinus Viennensis Regis Franciæ primogenitus, quoniam vxor eius prima decesserat, hanc secundo loco ducere cupiebat, neque Rex Portugalliæ abnuebat, quippe qui altum Franciæ sanguinem sibi honori ducebat. At puella, Imperatorem iam se petere* con-

conſcia, capta tanti nominis Maieſtate, niſi ſe Caſar duceret, nullo connubio ſe aſſenſuram, aiebat. Iam enim Imperatricis vocabulo gaudebat, pulchrumque exiſtimabat, Nuptam ſe Caſaris appellari,maius enim apud exteros,quam apud ſuos nomen Imperantis habetur. Cuſpinianus *p.*406.

*** Gobellinus *lib. I. p.* 17.18. Aeu. Syluius *c. l.* & *p.* 45. extat oratio deſuper habita apud Freherum *Tomo II. p.* 21. Müllerum *p. II. c. I. §.* 2.

**** Io. Mariana lib. XXII. c. X. *Friderico Caſari per legatos expetenti, Eleonora Luſitani Regis ſoror promiſſa coniux, data ſponſalia Oliſipone quinto Idus Auguſti die Luna. mox puella nauibus miſſa longa & difficili nauigatione Piſas, Senasque in Hetruriam peruenit* Extat Iacobi Motzii Theologi, Legati Cæſarei oratio coram Alphonſo Rege Portugalliæ habita pro ſorore eius Eleonora Friderico Cæſari deſponſanda apud Freherum Tomo II. p. 15, in qua tali modo effatur: *nouit tua Maieſtas (antequam loquar que ſit noſtri cauſa aduentus) apud Neapolim qua geſta ſunt inter tuos & Caſareos Oratores. Iam diu tibi relatum eſt ex his qua illic concluſa ſunt. Hoc ſupererat, vt ad contrahentium matrimonium per verba de praſenti, cum prafata ſorore tua ſuos procuratores Caſar transmitteret.* Qui etiam eiusdem Orationem ad ipſam Eleonoram habitam ſubnectit, quam hoc modo concludit: *dixi qua ſum facturus, ſi accipis glorioſiſſimum dominum meum, Dominum Fredericum Romanorum regem, virum tuum legitimum ex ordine rituque ſacroſancta Romana & vniuerſalis Eccleſia. Quinimo quem iam te dicis accipere, vtrumque hunc optare atque amplecti mente. Sic dic: ego infantula domina Leonora recipio Fredericum regem Romanorum in meum maritum bonum & legitimum, ſic mandat Sancta Eccleſia Romana, in perſona tui magiſtri Iacobi Motz, ſui ſufficientis procuratoris ad hunc actum. Et ego pranominatus M. Iacob. M. nomine praſati Frederici Regis Romanorum, tanquam procurator eius ad hunc actum legitime conſtitutus, recipio te infantiſſam Dominam Leonoram, in ſuam legitimam vxorem, ſicut mandat ſacra Eccleſia Romana; atque te hoc anulo ſubarrabo, ad laudem & gloriam omnipotentis Dei, & ad felicem vtriusque partis ſtatum & optimam conſolationem: vt duo in carne vna longo tempore ſimul viuatis, generetisque filios & filias, qui Deo & hominibus ſint accepti, vobisque ſenibus ſuperuiuant. Repleantur & benedictionibus omnium bene viuentium, fruanturque pace aterna. In nomine patris & Filii & Spiritus ſancti. Amen.* Addit idem Freherus Aen. Syluii orationem gratulatoriam ſuper dicto matrimonio. Faciunt huc potisſimum verba Aeneæ Syluii p. 41. *Fridericus autem, ex Legatis poſtquam ſe maritum Regia Virginis, & ad coronam accipiendam nihil impedimenti apud Italos cognouit eſſe; animum prorſus ad coronationem intendit, Viennam petit, res Auſtria diſponit, Sacerdotes duos in Portugalliam dirigit, qui annulo coniugali ex condicto Sponſam ſubarrent, aduentumque ſuum ad Latinum portum quam celerrime fieri ſuadeant.* Scripſit Nicolaus Lanckmannus ipſe Legationis particeps, hiſtoriam deſponſationis & coronationis Friderici quæ Germanice prodiit Auguſtæ 1503. Latine edita non fuit, ſed a Frehero olim deſiderata, quam nunc ipſius Tomo ſecundo inſeremus, in eiusdem initio hæc habentur. *Anno Domini milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo primo, in Martio ex noua ciuitate Saltzburgenſis diœceſis miſit duos Oratores, Procuratores ac mandatores ſpeciales, cum pleno mandato ad regnum Portugalia, ad diſponſandam ſibi praclariſſimam virginem & inclytiſſimam dominam Leonoram infantiſſam Portugalia, qua erat ſereniſſimi Eduardi regis, & illuſtriſſima domina Leonora regina Portugalia bona memoria filia legitima.* Nominantur iidem legati in litteris ſalui conductus: *magiſter Iacobus Motz, in ſacra Theologia Baccularius & Nicolaus Lanckman de Valckenſtain capellani & nuncii illuſtriſſimi Friderici regis Romanorum.*

***** Gobellinus *lib. I. p* 18. 19.

****** Gobellinus *p.* 19. Cuſpinianus *p.* 406.

******* Gerb.

******* Gerh. a Roo *lib. V. p.* 185. Syluius *p.* 60.

† Varios equidem animorum motus in Italia, qui ante Cæsaris fuerint aduentum describit Aen. Syluius *p.* 43. & Gobellinus *p.* 19. sed quanta cum reuerentia ipse postmodum in Italia fuerit exceptus docet Aen. Syluius *p.* 60. Trithemius *ad a.* 1451. Fugger *lib. V. c. VII.* & ex eo Müller *p. II. c. I. §.* 3.

†† Hæc etiam late persequitur Aen. Syluius *p.* 65. *sqq.* Idem *p.* 68. Nauclerus *p.* 1076. *Fridericus eam apud Liburnum descendere iubet. Eamque qui suo nomine suscipiant Iohannem Episcopum Ratisponensem, Barconem Ducem Slesiæ, Michaelem Comitem Magdeburgensem, Vlricum Starnbergium, Iohannem Vngenadium, Vlricum Sunnenberger, Iacobum de Castro Romano, primos suæ curiæ viros mittit. Legatis etiam, qui apud Thalamonem cum Matronis & Virginibus Imperatricem manebant, vt se Pisas reciperent, suæque Coniugi sese offerrent quam celeriter, imperauit, qui per asperrimos ac desectos pene montes confestim ad eam venere.* Qua ratione vero Senis fuerint excepti, idem plenius exponit & Gobellinus *p.* 19. Fugger *lib. V. c. VII. n.* 4.

††† Gobellinus p. 20. *Imperator interea Senas venerat, ibique sponsam manebat, quam postquam properare cognouit, emissis primum ciuibus obuiam, deinde Alberto germano duce Austriæ, post Ladislao patrueli, Vngariæ, ac Bohemiæ rege, quarto loco cum reliquiis sanctorum, clero postremum, & ipse medius inter duos legatos apostolicos, sanctæ Susannæ Nicolai Pontificis germanum, & sancti Angeli Cardinales, intra secundam, & tertiam vrbis portam egressus coniugem expectauit: ibique ambo ex equis descendentes, in spatioso, & patenti loco sese mutuis amplexibus exceperunt. Verba nomine Cæsaris Henricus Leubin pontificii iuris interpres fecit, Imperatricis vice loquutus est Aeneas, atque ibi paulo post Senenses marmoream columnam erexerunt, memoriale diuturnum quo posthac, Imperatorem ab oriente, Imperatricem ab occidua solis parte venientes, illic sese primum vidisse posteri cognoscant.* Fugger *c. l.* Aen. Syluius *p.* 73. Nauclerus *p.* 1076.

§. XXI.

Dum autem Senis adhuc hæreret Fridericus, sponsam suam exspectans, Legati Pontificis Fridericum sæpius adeuntes, iuris esse ac vetusti moris, aiunt, iurare Imp. Romano Præsuli, priusquam B. Petri patrimonium ingrediatur. Terras Ecclesiæ non procul esse, iuramentum si velit vlterius pergere, Senis præstandum asserunt. * Præstitit igitur Cæsar coram legatis Papalibus iuramentum. ** Apud Viterbium summus illi honor, mandante Papa, fuit exhibitus, licet per milites fere tumultus fuisset excitatus. *** Ibi etiam cum Cardinale conuentum est, de iurisiurandi Romæ præstandi formula. **** Inde ex Sutrio ad octauum Idus Martias a. 1452. propius vbi in agrum Romanorum atque sub vrbis conspectum venissent, Cardinales ipsi obuiam venerunt. ***** Dum autem moris esset, vt Impp. coronandi noctem saltim vnam ante vrbem manerent, Imp. castris atque tentoriis collocatis, extra vrbem mansit. ****** Dum propius ad vrbem accederet, libertatem Romanis iuramento confirmat, ******* indeque IX. Martii solenni pompa Romam intrat. † Ipse vero Pontifex ad D. Petri sella eburnea in gradibus collocata, sedens, adveni-

venientes expectabat, cuius manum ac pedem dextrum Cæſar, Ladislaus Rex, Albertusque & Eleonora poſtquam deoſculati ſunt, aſſurgens ordine omnes excepit. †† Qui templum ingreſſi, poſt abſolutas precationes, in deſignata ſibi quisque hoſpitia conceſſere. ††† Poſt varias cum Papa habitas deliberationes, ipſe a Papa Idibus Martii corona Mediolanenſi primum fuit redimitus, dum peſtis Mediolani vigeret, data deſuper Bulla de non præiudicando Mediolanenſibus. †††† Ad decimum ſextum Martii Pontifex in D. Petri æde ſacris operatus, Fridericum Cæſarem & Leonoram, adhibito ſolenni ritu, ſolitisque cæremoniis, matrimoniali vinculo coniugauit, beneque ipſis ac eorum poſteritati ominatus eſt. ††††† Tertio poſt die XVIII. Martii (quam dominicam Lætare vocabant) Cæſar præſtito prius iuramento †††††† de more vnctus, & in Rom. Imperatorem conſecratus, coronam & alia Rom. Imp. inſignia accepit, acclamante populo Romano: FRIDERICO PACIFICO A DEO CORONATO IMP. VITA ET VICTORIA. Coronatur & ſponſa, ſolito ritu, fauſtisque omnium precationibus Auguſtorum nomine vterque ſalutatur. ††††††† Peracto coronationis ritu, & gratulationis hymno decantato, Fridericus Imperator, poſtquam Papæ palafredum conſcendenti dextratoris officium exhibuiſſet, ex veteri maiorum inſtituto, in ponte Tyberino ante palatium Sancti Angeli fratrem primum, deinde alios multos equeſtri dignitate inſigniuit. Ad trecentos fuiſſe memorant, in quibus Magdeburgicus & alii nonnulli, etſi antea eo honore decorati, propter diei ac loci celebritatem tamen denuo eum ſuſcepere. †††††††† Inde Papa actum hunc coronationis ſingulari Bulla confirmat. †††††††††.

* Verba ſunt Aen. Syluii *p.* 69.

** Tale autem eſt iuramentum: *ſanctiſſimo Domino noſtro, Domino Nicolao, diuina prouidentia Papæ, Ego Fridericus Rex Romanorum promitto & iuro, per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per lignum viuificæ crucis, & per has reliquias ſanctorum, quod ſi permittente Domino Romam venero, ſanctam Romanam Eccleſiam & Sanctitatem ſuam, rectorem ipſius exaltabo, ſecundum meum poſſe. Et neque vitam, neque membrum, neque honorem, quem habet, mea voluntate, meo conſilio, meo conſenſu, aut mea exhortatione, perdet, & in Roma nullum placitum aut Ordinationem faciam, de omnibus, quæ ad ſanctitatem ſuam, aut ad Romanos pertinent, ſine veſtro conſilio. Et quicquid de terra ſancti Petri ad noſtram Poteſtatem peruenerit, ſuæ ſanctitati reddam. Et cuicunque Italicum regnum commiſero iurare faciam illum, vt adiutor ſuæ ſanctitatis ſit, ad defendendam terram S. Petri, ſecundum ſuum poſſe: Sic me Deus adiuuet & hæc ſancta Dei Euangelia:* prout hoc iuramentum adducit Fugger *lib. V. c. VII. n.* 4. & ex eo Müller *p. II. c. I. §.* 7. Aeneas Syluius equidem hic addit: *quod in Clementinarum libris habetur inſertum. Id ego nullum vnquam Cæſarum exhibuiſſe comperi, niſi fortaſſe Karolum quartum, & Sigismundum eius filium. Henricus quidem ſeptimus fidelitatem ſeſe iuraſſe negauit: cuius cauſa editam Clementinam dicunt, minime vero Ludouicus Bauarus eo* iu-

iurando se astrinxit, qui recusante Papa Romano, ex Vrbis praefecto coronam accepit. Priores ante Karolum Magnum Imperatores, non accepimus iurare solitos post Karolum, quid Ludouicus Primus, quidue iurarint Ottones, decreta Pontificum manifestant. At Fridericus noster quamuis iuramenti petitionem alienam atque admirabilem duceret, maxime tamen Sacerdoti, Christi Vicario, parendum existimauit, cuius mandata velut iussiones diuinas suscipienda atque implenda putauit. Quod autem Aeneas dicit, hoc iuramentum a nemine antecessorum fuisse praestitum, non adsentimur, cum simile fere iuramentum in Historia Ottonis IV. dissertatione XIX. §. *XVIII.* reperiamus. Quare etiam in constitutione Clementina de iureiurando cap. I. vbi tale iuramentum praescribitur, additur: *Caeterum, quin iuramenta huiusmodi fidelitatis existant, a retro Romanis Principibus, non fuit hactenus hasitatum: imo tam quondam Albertus Rex Romanorum immediatus praedecessor memorati Henrici, Bonifacio Papa VIII. praedecessori nostro tempore approbationis eiusdem Alberti, quam Rudolphus Pater ipsius, & alii praedecessores eiusdem Romanorum Reges diuersis nostris Praedecessoribus iuramentum fidelitatis & obedientiae praestiterunt.*

*** Aen. Syluius p. 74. *apud Viterbium autem, ingens illi honor, mandante Pontifice maximo, exhibitus est. At eum proximaret hospitio, fuerunt nonnulli adolescentes, qui ex loco sublimi aureum vmbraculi seu Baldachini, vt Itali vocant, pannum, sub quo Caesar ibat, vncis ferreis ad se trahentes contendentesque simul dilaniarunt, ob quam rem, crescente licentia, milites aliquot qui stipendia Ecclesiae merebant, impetu facto, Caesarem equo, quem rapientibus deberi putabant, deiicere conantur. quidam vltra progressi manus in pileum praediuiti corona cinctum tendere, lucrumque ingens sperare: atque vt in praedam vocati, hunc & illum inuadentes, magna vi contendere, baculoque pugnare, cuncta clamoribus atque tumultu miscere; eo cognito, versus ad Legatos Caesar, hic inquit, manibus opus, vique vim repellere. arreptaque fuste ex manibus proximi ministrantis, vrgens calcaribus equum, e manibus insidiantium lapsus retrorsum se vertit: atque in eos ruens modo istum modo illum caedere, prosternere plurimos, stragemque magnam dare. neque Legati negligere, sumere fustes, praeliari ligno: Germanus Papa viribus potens, vnum atque alterum onerare verberibus. Equites Caesaris gladiis agere ad longum hora spatium summis vtrinque contentionibus pugnatum est, superati tandem insidiantes, cum vulnera percussionesque ferre non possent, fugam facere, quamplurimi ex his capti in vincula coniecti sunt. In quos cum Gubernator Patrimonii, nepos Nicolai, Cardinalis olim Sancta Crucis, Apostolicae sedis Protonotarius, supra aetatem & magnanimus & prudens animaduertere vellet, Fridericus ignoscendi quam vindicandi solentior omnibus veniam dedit.*

**** Gerh. a Roo lib. V. p. 186. *post aliquot dies, Caesar Romam versus mouens, Viterbium venit, quo eum postridie assecuta est sponsa. Ibi eum Cardinale conuentum est, de inuisitandi Roma praestandi formula.*

***** Syluius p. 75. *vbi de colle descensum est, ibi Sacer Senatus Apostolicus extra ordinem occurrit. Nam caeteris Caesaribus id honoris negatum ferunt. credo equidem, postquam Caesarea maiestas attenuata est. nam priscis temporibus non Cardinales solum, verum & ipsos Romanae Vrbis maximos Pontifices obuiasse Caesaribus, constat. Quippe ad Fridericum primum, vsque Sutrium Romanus Pontifex venit, sed est omnium potestatum vicissitudo. olim Caesarea dignitas ingens fuit, nunc sedes Apostolica maior est. Cuius auctoritatem, post traditas Petro claues Regni Caelorum, semper fuisse maiorem putauerim; potestatem saepe minorem.* Nauclerus *p.* 1076.

****** Syluius c. l. *Cardinales, postquam Caesarem salutauerant, secum familiarius aliqua tractauerunt reuersi Romam, eum extra vrbem reliquerunt: neque enim mos est, vna die &*

& applicare & intrare vrbem, qui coronandi sunt Cæsares, sed noctem saltem vnam in castris atque tentoriis habent. Cuius rei caussam non aliam arbitrari possum, nisi quod ea dies Papæ cedat, ad prouidendum, ne quid ingrediente Cæsare tumultus fiat, siue id spatium sibi Cæsares ipsi assumpserunt, vt explorato vrbis statu tutius ingrederentur: seu bis terque aliqua vel causa vel casu res gesta, vim consuetudinis accepit. Mansit igitur Cæsar & Imperatrix ea nocte in domo Marci Spinelli, negotiatoris Florentini, quam sibi deliciarum causa extra vrbem ædificauerat, ceteri in castris mansere; multi, quibus Cæsar indulsit, vrbem introire. Cuspinianus *p.* 406. Roo *c. l.*

******* Iuramentum tale exhibet Fugger lib. V. c. VII. n. 6. *ego Fridericus Rex Romanorum, futurus Imperator, iuro, me seruaturum Romanorum bonas consuetudines. Sic Deus me adiuuet.* Sequitur Mullerus §. 12.

† Introitum hunc plenius describit Syluius *p.* 75. *sqq.* Nauclerus *p.* 1076. Roo *c. l.* Fugger *c. l.* Muller §. 13.

†† Verba sunt Gerh. a Roo *p.* 186. Syluius p. 77. *Vbi ad portam vrbis ventum est, Episcopus Spoletanus, Vicarius Pontificis, ac plurimi Coepiscopi & Abbates infulati, venerabiles sanctorum reliquias in processionem ferentes occurrerunt. Cæsaremque sub aureo panno quem siue vmbraculum vocitant siue baldachinum, introduxere vsque ad gradus Basilicæ Sancti Petri præcedentes. Ibi Nicolaus Pontifex sede sedens eburnea, Pontificalibus ornamentis indutus, Senatu Cardinalium circumstante multisque aliis Prælatis ac Magnatibus Italiæ coronam facientibus, gratissimo vultu, verbisque Paternis, & supra modum benignis, Fridericum suscepit. qui pedibus eius, ob reuerentiam Saluatoris Christi beatique Petri reuerenter exosculatis, auri massam obtulit. Deinde pauca verba suo nomine Aeneam Episcopum dicere iussit, vt in congressu duorum orbis Capitum conuenire videbantur. Tum quoque & Rex Ladislaus, & Albertus Austriæ Dux, atque ipsa demum Imperatrix, sacros Pontificis pedes, & alii quamplures tum viri tum mulieres nobiles basiauerunt.* Nauclerus *c. l.* Fugger *lib. V. c. VII. n.* 7. Muller §. 15.

††† Roo *c. l.* Fugger, Muller *c. l.*

†††† Fugger *c. l.* exstat ista Bulla apud Müllerum §. 20. in qua hæc verba: *Nos igitur --- autoritate apostolica, ex certa scientia prædictam coronam regni Lombardiæ eidem regi per nos tradendam & assignandam fore decernimus, ac illam prædicto Regi cum omnibus iuribus & honoribus, iurisdictionibus, emolumentis, & prærogatiuis suis intra missarum solemnia in Basilica S. Petri coram maiori altari in magno & celebri conuentu prælatorum, principum, procerum & Baronum, cum omnibus & singulis solennitatibus aliis, in similibus obseruari solitis, tradimus & assignamus, supplentes nihilominus motu proprio omnes & singulos defectus, qui occasione loci, temporis, sedis, personarum, aut alias qualitercunque interuenire potuerint in præmissis.* Rem ipsam explicat Aeneas Syluius p. 79. *dum hæc inter Cæsarem & Papam conuenissent, iterum Fridericus aliud non parui ponderis exposuit. Dicens enim, terram Mediolanensem, vbi Coronam Longobardici Regni suscipi consuetum est, pestifera lue infectam, nullosque mortales sine periculo illuc proficisci posse: Nicolaum rogauit, ex plenitudine potestatis vt se Romæ Longobardorum Regem coronaret: idque merito fieri, aduersus Mediolanenses, qui reclamantes Imperio tyrannum sibi præfecissent, cui non fuissent veriti, Ducatus insignia concedere. Visa grauis res est Pontifici: sed cum consulti Cardinales, nihil Cæsari negandum, dicerent; inuitis ac multum reclamantibus Mediolanensium Legatis, Idibus Martii apud Sancti Petri summum Altare Fridericum in Regem Longobardiæ ---* Io. Gobelinus *lib. I. p.* 20. Quare & caussam & tempus minus recte describit Trithemius ad a. 1451. dicens: *qui cum Romam peruenisset 16. mensis Martii, coronam ferream, quam Mediolani propter varios bellorum tumultus suscipere non voluit, in Ecclesia S. Ioannis Lateranensis ab vno Cardinalium iussu & autoritate Romani Pontificis Nicolai Papæ V. acceptauit.*

††††† Gerh.

††††† Gerh. a Roo *lib. V. p.* 187. Syluius c. l. *& quanquam Leonora per Oratores antea desponsata sibi fuisset, tamen & tunc denuo per manus summi Pontificis, intra Missarum solemnia ei reiuncta fuit; matrimonium benedictum: Vtrique praeceptum, ob reuerentiam Sacramenti carnalem copulam intra triduum ne iungerent.* Nic. Lanckmann: *die decima sexta mensis Martii, sc. feria quinta qua canitur. Salus populi ego sum. Sanctissimus Dominus Papa dominum Imperatorem, dominum Fridericum, & eius Augustam dominam Leonoram Virginem &c. ad sanctum Petrum in facie Ecclesiae copulauit & coniunxit. Summus pontifex pro omnibus largas expensas in Vrbe fecit.* Fugger *lib. V. c. VII. n.* 8. Müller *p. II. c. I. §.* 22.

†††††† Syluius p. 80. *Fridericus per aliquot Cardinales ad Capellam ductus, quae intra turres dicitur, ibi iusiurandum beato Petro & Nicolao Pontifici suisque Successoribus in ea forma praestitit qua Ludouicum Magni Karoli filium iurasse Pontificum decreta confirmant.*

††††††† Roo *c. l.* Coronationis solennia plenius describit Syluius *p.* 80. qui inter alia habet: *postremo corona aurea infulata pretiosisque cooperta gemmis Caesareo capiti imposita. Imperatrix quoque post Caesarem coronam ex manibus Pontificis accepit, quam coniugis Sigismundi fuisse constabat. Caesar autem, quamuis ornamenta sibi pretio incredibili comparasset, in hanc tamen solennitatem, pallium, ensem, sceptrum; pomum, coronamque Karoli Magni, vt fama fuit, ex archiuis Noribergensium ad se deferri curauerat, hisque vsus est.* Eadem habet Nauclerus *p.* 1077. Extat Antonii Panormitani, Alfonsi Neapolitani Regis legati, & Iannotti Manetti legati Florentini Oratio in Coronatione Friderici habita in Freheri tomo tertio. Fugger *lib. V. c. VII. n.* 9. & ex eo Müllerus *p. II. c. I. §.* 23. *sqq.* Lambecius *Bibl. Caesar. lib. II. c. VIII. p.* 710. Goldastus *tomo vno p.* 412.

†††††††† Syluius p. 81. *Vt autem coronationi diuinisque rebus impositus modus, Leonora in suas aedes secessit. Papa & Imperator ad gradus Basilicae simul venerunt: ibi Pontifex Palafredum ascendit, eique Caesar dextratoris Officium per aliquot passus exhibuit, equoque deinde conscenso vsque ad Ecclesiam Sanctae Mariae in Cosmedin vna profecti sunt. Nunc Papa in Palatium rediit: Caesar in pontem Adriani profectus est: Vbi Albertum fratrem pluresque Duces & Comites ad militiae prouexit honorem, ter quemque gladio percutiens, trecenti eo die percussi milites referuntur.* Eadem habet Nauclerus *p.* 1077.

††††††††† Extat haec Bulla apud Leibnitium *Cod. Iur. Gent. diplom. p.* 403. & Müllerum *§.* 40.

§. XXII.

Inuitatus inde ab Alphonso, Siciliae Rege cum noua nupta & reliquo comitatu suo Neapolim venit, vbi matrimonium demum fuit consummatum, Ladislai cura Aeneae Syluio commissa, & ciuitatum equitibus Romae apud illum relictis. Summo cum honore ibidem fuit exceptus. * Dum vero Imp. a Roma abest, interea Ladislaus, quin ab Vngaris & Austriacis abriperetur, parum abfuit, praeceptore eius Nicolao Crottendorfio, vt coepta iuuaret, pecunia ac promissis corrupto. Ea de re per litteras certior factus Imp. Alfonso valedicto, Romam redire maturauit, relicta apud auunculum Eleonora. ** Romae cum esset, ex Germania crebri adferuntur nuncii, principes quosdam noua moliri, multa etiam in Vngaria & Austria per eius absentiam agitari consilia, ex quibus noui iterum

 tumul-

tumultus expectandi videantur, nec quietam omni ex parte Bohemiam. *** Postquam Papæ per Aeneam valedixisset, qui etiam eundem singulari oratione ad auxilia contra Turcas præstanda fuit adhortatus, **** reditum in Germaniam maturandum ratus, Ferrariam peruenit, vbi octauo Idus Maii Borsium Estensem, Ferrariæ, ex Imperii Vicario, Mutinæque ac Regii ducem & Rouigii Comitem creat. ***** Galeacium, Francisci Sfortiæ, Mediolani Principis filium militari baltheo donat, licet partem ipsius de Ducatu Mediolanensi inuestire noluisset, nisi soluto certo censu annuo. ****** Vrsinis quoque, numeratis quindecim ducatorum millibus, Plumbini principatum attribuit. ******* His peractis, secundo Erydani fluuio Venetias nauigat. Cum propius ad vrbem venisset, obuiam habuit Franciscum Foscarum, Venetorum Principem, Bucentauro inuectum, cum trecentis senatoribus & flore nobilitatis. ******** Inde relictis Venetiis, Portum Naonis petiit, vnde per Fori Iulii & Carnorum fines in Stiriam profectus, adulta iam æstate, Neapolin Austriæ venit. *********

* Gerh. a Roo *lib V. p.* 188. Aen. Syluius *p.* 82. qui etiam *p.* 84. qua ratione matrimonium Friderici cum Eleonora demum per carnalem copulam fuerit consummatum, & quibusnam ritibus, narrat. Quare etiam Trithemius ad a. 1451. *Rege Alphonso amice salutato, nuptias cum Helienora desponsata sibi Regis Portugalliæ siue Lusitaniæ filia solemni pompa celebrauit.* Fugger *lib. VII. c. VIII. n.* 1. & ex eo Müller §. 42.

** Gerh. a Roo *c. l.* Io. Gobellinus lib. I. p. 21. *post hæc Imperator Neapolim profectus, Aeneas paulisper ægrotans Romæ remansit, Ladislaique regis impuberis cum aliis curam gessit. Interim relatum est Papæ; regem fugam meditatum, nisi custodiatur, domum exiturum. Tum Pontifex quinta eius noctis hora, quæ ad fugam electa ferebatur, Aeneam ad se accersiuit, iussitque regis domum diligenter custodiri. Aeneas regis ædes ingressus, custodes eius admonuit, ne malis insidiis locum darent, redeuntique Cæsari pignus saluum restituerent: Verum eius rei nulla postmodum certa indicia reperta sunt, quamuis pædagogus regis apud Florentiam maius flagitium tentauerit.* Aen. Syluius *p.* 85. & *ep. CCCIX.* Fugger *c. l.*

*** Fugger *c. l.*

**** Io. Gobellinus p. 21. *redeunte Cæsare, conspectuique Maximi Præsulis, ac sacri Senatus, se restituente, vice sua Aeneas Orationes in auditorio publico recitauit, in altera gratias egit summo sacerdoti atque cardinalibus pro maximis, quæ Cæsari præstiterant beneficiis: in altera, vt generale passagium aduersus Christiani nominis inimicos indiceretur, atque instrueretur; Papam hortatus, ne Christicolæ per Græciam & orientem amplius vexarentur.* Altera hæc Oratio apud ipsum Aeneam Syluium *p.* 86. extat in Tomo secundo Freheri & apud Müllerum §. 48.

***** Roo *c. l.* Gobellinus *lib. I. p.* 21. *qui postquam Ferrariam venit, animo repetens Borsii magnificentiam, qua fuerat receptus, quaque recipiebatur, ac generosum animum, ditionis amplitudinem, Estensem nobilitatem, a consiliariis suis, præsertim ab Aenea rationibus suasus, ex agro Mutinæ, & Regii ducatum erexit ac Borsium ducem creauit, quod bene factum, bene locatum omnis Italia dixit.* Aen. Syluius *p.* 94. Nauclerus *p.* 1077. Fugger *c. l.* Müller §. 45. Io. Bapt. Pigna *lib. VII. dell' Historia de Principe d' Este p.* 544. Borsius hæc iamdum

ante-

antequam Romam pergeret Imp. per erat, prout Syluius tradit *p.61. porro Borsius, qui nondum erat de feudo inuestitus, altiorem cupiens gradum, ex Marchione se Ducem creari optauit, quam rem Fridericus, ante coronam Romæ receptam minime se tempuaturum, cum rediret autem, quod reip. conduceret, considerarurum facturumque, dixit.* Optime hanc rem exponit Syluius p. 82. inter alia dicens: *diu Cæsar dubius fuit, nam etsi Borsium summa virtute præditum, quouis honore dignum existimabat; indignum tamen putabat iniusto matrimonio natum, Nicolai Patris & Leonelli Fratris eum præferre legitimis, qui extabant', liberis; Vicariatumque in Ducatum erigere, species quadam alienationis Imperatori prohibita videbatur; qui augeri iura Imperii non minuere iurasset. Sed contra, multa rationes agebant, subditi omnes terrarum concordibus animis Borsium sibi Dominum elegerant.* Et paullo post: *quibus rebus victus Cæsar Ducatum ex duabus; Rhodigiumque cum territorio adiacenti in Comitatum erexit: hosque Borsio & suis hæredibus ex se legitime descendentibus, atque, his deficientibus, alteri ex collateralibus fratribus siue nepotibus, quem sibi deligeret ipse successorem, concessit: reseruato quatuor millium aureorum censu, qui sacro imperio quotannis in Ascensionis Dominicæ festiuitate persolui deberent; primis duobus annis sine solutione remissis.* Idem *de Statu Europæ c. XLIX.*

****** Sic enim Cæsar apud Aen. Syluium p. 93 respondet: *se affectum esse virtuti Comitis, cupere sibi bene esse. Verum tantum Principatum, qui ad Imperium deuolutus sit, inconsultis Electoribus ceterisque Germaniæ Principibus extra manus dare, periculi plenum esse.* Et dum Cæsar hæc Aeneæ Syluio atque Vlrico Redrer commisisset, responderunt illi, *minime dignum esse, tantum Principatum, quantum Franciscus optabat, sine magno aliquo emolumento ab Imperio alienari, quod si Dominus suus vellet Imperio quotannis censum tanto Domino dignum pendere, aut aliquam ciuitatem, veluti Comam aut Parmam, Imperatori reddere, inuestituram sperare posset.*

******* Roo *c. l.*

******** Roo *lib. V. p.* 189. Aen. Syluius *p.* 96. Extat Thadei Quirini, Patricii Veneti Oratio gratulatoria nomine Reipublicæ ad Fridericum III. directa in Freheri Tomo II. Fugger *lib. V. c. VIII. n.* 4. Nauclerus *p.* 1077.

********* Roo *lib. V. exeunte.*

§. XXIII.

Fridericum ex Italia reducem noui statim tumultus & domesticum bellum excepit. Hungari enim Bohemique & Austriaci Ladislaum principem sibi tradi, certatim efflagitabant, a cuius præsentia meliorem statum sibi quisque promittebat. * Austriaci etiam, inter quos familiam ducebat Vdalricus Eyzingerus, ** antequam adhuc in Italiam abiret Cæsar seditionem mouebant, & popularium opibus confisi, præfectos quosdam ab eo constitutos, a rerum gubernaculis depulerunt. *** In horum consortium Vdalricus, Ciliæ comes iunior veniebat. Nam etsi Friderici Consiliarius erat, non tamen pro meritis honoratum se arbitrabatur, ægerrimeque ferebat, secretiores res absque se geri; sibi fidem nullam haberi. **** Facile sedari potuissent tumultus, ni Cæsar in Italiam abiisset, profecutus autem iter suum Fridericus, augentur interea diuersis conventibus tumultus. ***** Missi etiam legati ad Cæsarem in Italiam, qui

auditi non fuerunt ****** atque alii, qui Cæsarem apud Papam atque Italos criminarentur, qui tamen a Papa reiecti, sub banni pœna, ni Friderico obedirent. ******* Mittuntur in Vngariam nuncii ad Coruinum, in Bohemiam ad Rosenbergicum aliosque vtriusque regni, nonnullos quoque Morauiæ proceres, accersuntur vndique auxilia. † Statim vero, vbi Neapolim adpulisse Fridericum audiuissent, legatos ad eum mittunt, principem tutela solutum poscunt, recusanti bellum denunciant, arma & vim minantur. Inde Viennenses numeroso milite Neapolim contendunt atque magna Cæsareanorum clade edita, eosdem a. 1452. vna cum Imp. intra mœnia includunt. †† Tandem vero interuentu Caroli, Badensis Marchionis ac Sigismundi Volckendorfii Salisburgensis Archiepiscopi, Cæsar Ladislaum se Vdalrici Comitis, tanquam auunculi potestati commissurum promittit, ea lege, vt Berchtolsdorfii interim esset, neque rempublicam ante capesseret, quam in publico conuentu per principes cognatos, Hungarorum item ac Bohemorum legatos omnia essent transacta. Conuentui Viennæ ad tertium Idus Nouembris 1452. dictus est dies. Itaque obsidione soluitur Neapolis, & Ladislaus a Salisburgico, Magdenburgico & Vdalrico Schaumburgico, aliisque proceribus Berchtolsdorfium deducitur. In Comite vero Ciliensi, & Austriacis, qui cum eo sentiebant, conuentorum fides fuit desiderata. Quam primum enim in sua potestate principem habuerunt, non expectato conuentu, de adducendo ipso Viennam, rebusque imponendo consilia pridem habita, sunt executi. ††† Querebatur equidem Cæsar desuper per legatos, quibus tamen a Ciliensi fuit responsum: pacta illa, quæ detento adhuc Ladislao, legitimo ipsarum domino, fecissent Austriaci, non deberi seruari, cui iam tutela exempto, votique tandem compoti & tanquam victori, suorum armis in libertatem vindicato, nullas postea leges a Cæsare proscribi, æquum esse. ††††

* Gerh. a Roo *lib. VI. ineunte.*

** Qua ratione Eyzingerus Friderico factus fuerit infensus, late narrat Aen. Sylvius *p.* 44. Dum scilicet castrum in Hungaria ab Alberto Duce emerat Eyzringerus, quod Fridericus retractus iure redemit.

*** Roo *c. l.* Syluius *p.* 47. 50.

**** Syluius *p.* 54.

***** Syluius *p.* 49. 56. 58.

****** Syluius *p.* 91.

******* Syluius *p.* 69. qui etiam *p.* 98. Papam legato ita respondentem inducit: *Verum quid est, quod nunc officii nostri dicis, Imperatorem monere, vt morem Hungaris & Australibus gerat? causam ad nostrum examen nunc pertinere negas, nunc concedis, sane vt minus*

tu

ut nostra sententiam teneat, illud propalam dicimus: aut obedient Australes iussionibus nostris, aut extra Christianorum numerum habebuntur. Vid. & *p.* 97.

† Syluius *p.* 91. Roo *p.* 191.

†† Aen. Syluius *p.* 107. Roo *c. l.* Fugger *lib. V. c. VIII. n.* 6.7. Trithemius *ad a.*1452.

††† Verba sunt Gerh. a Roo *p.* 191. Syluius *p.* 113. *sqq.* Fugger *n.* 8. Nauclerus *c. l.* Trithemius *c. l.* Fugger *n.* 10.

†††† Gobellinus *p.* 21. Müller *p. II. c. VIII. §.* 10. *sqq.* Cuspinianus *p.*408. Roo *p.* 193. Integrum hoc bellum, Cæsarisque cum Eleonora connubium & coronationem Romanam iussu Imp. in Historia Friderici III. sigillatim describit Aeneas Syluius, ad quem sæpius prouocauimus. De hoc ita loquitur Cuspinianus p. 406. *quam grauia autem moliti sint Prouinciales aduersus Cæsarem absentem (nam & Australes ante eius iter in Italiam, Ladislaum ad paternam hæreditatem a Friderico euocabant, quibus negatus est) si quis scire desiderat, historiam Austriæ de Friderici gestis Syluii Aeneæ legat, quæ nondum edita, paucis est cognita; quartum item librum Thomæ Haselpach Theologi, de rebus Austriæ. Qui Australium partes secutus, vbique in Fridericum inuehitur indigne, immemor suæ professionis & honestatis.*

§. XXIV.

Fatalis Christianis erat annus 1453, qua die XXIX. Maii Constantinopolis a Turcis fuit capta. * Mouebat hoc Imp. vt de expeditione sacra contra Turcas instituenda cogitaret, quam publico diplomate promouere conabatur Nicolaus V. Papa. ** Indicta hac de causa a. 1454. Ratisbonam Comitia, quibus Cæsaris nomine præsidebant Aeneas Syluius, Senensis Episcopus, Vlricus Gurcensis & Nicolaus Brixiensis Episcopi, Aenea verba faciente, Philippo Bono Burgundiæ Duce, aliisque Principibus præsentibus, in iisdemque expeditio contra Turcas fuit decreta. *** Petebat etiam in præsentiam Cæsaris admitti Philippus, sed prætextu aduersæ valetudinis non admissus, qui Imp. pusillanimitatem admodum redarguebat. **** Dum etiam Borussiæ nobiles & Ciuitates se Ordini Teutonico subducerent & Polonis subiicerent, iste in his Comitiis Imperii auxilium implorabat. Decreta etiam in hoc conuentu ad Poloniæ Regem legatio, quæ ipsum ad Borussiam Ordini restituendam sollicitaret, qui missurum se ad Comitia proximo festo Michaelis Noribergæ habenda legatos, promittebat. *****

* Extant de hac expugnatione Litteræ Francisci Fosoari, Ducis Venetorum ad Imp. apud Aeneam Syluium *ep. CLIX.* & Müllerum *p. II. c. II. §.* 43. Fugger *lib. V. c. IX. §* 16. Aeneas Syluius *ep. CXLI.* hanc cladem refert & de Statu Europæ c. IV *insignis hic annus fuit expugnatione Constantinopolitana populo tam Christiano fœdus ac lugubris, quam Turcorum genti faustus lætusque: qui ab ortu saluatoris Christi secundus & quinquagesimus supra millenum quadringentesimum cucurrit.* Circa diem Scriptores variant. Nauclerus p. 1097. *Anno Domini* 1453. *quarto Cal. Iunias Constantinopolis ciuitas Orientis, columen & vnicum Græcæ sapientiæ domicilium a Mahumete Turco principe vltra* 50. *dies obsessa, expugnata est*, exinde expugnationem late describit. Trithemius vero ad a. 1453. *eodem anno tricesima die mensis Maii, Mahumetes Tur-*

Turcarum princeps anno tyrannidis suæ tertio, nobilissimam, famosissimamque Græcorum Vrbem Constantinopolim maxima Vi armorum, terra marique impugnans, 50. die obsidionis cepit, & stragem Christianorum in ea miserabilem fecit. Sed Venetorum Ducis epistola XXIX. Maii confirmat. Legi meretur Michael Seneschallus *de Vero anno & die expugnata Constantinopolis* Guilielmus Canderfinus & Leonardus Chiensis *de expugnatione Constantinopolis.*

** Extant de hac caussa litteræ Imp. & Aen. Sylvii ad Papam apud Müllerum *p. II. c. II.* §. 45. ipsa vero papalis Bulla §. 46.

*** Gobellinus p. 22. *Imperator apud Ratisponam Boioariæ Vrbem, quæ Danubio adiacet, iubet Germanos adesse, eoque Philippum Burgundiæ Ducem Vocat, clarum, & competentem principem, qui mox relictis Flandriæ motibus, ad quos comprimendos ierat, receptis imperialibus literis, longissimo itinere Ratisponam se contulit: Vnus enim Christianorum erat principum, qui Turcarum nomini infestissimum sese ostendebat, siue patrem Vlturus, quem Turcæ olim captum multo auro Vendiderant, siue religionis amore, quod hac potissimum Via æternam Vitam quæreret, siue rumores hinc populi Venaretur, cui mortalium pars maxima inseruit, multum in eius aduentum auctoritatis accessit Ratisponensi concilio. Nam & Baioaria Dux Ludouicus, & Albertus Marchio Brandeburgensis, & alii complures principes, audita Burgundi profectione excitati Ratisponam petiere, qui alioquin domi remansissent. Imperator quamuis spem fecerat sui aduentus non tenuem: mutato tamen consilio, in Austria commoratus est: Veritus ne Vicina Hungariæ flamma suam demum incenderet. Gilles & Hantrauter latronum principes per id temporis Austriæ, Stiriæque proximi Hungariam Vastabant, aduersus quos Ioannes Hunnates regni gubernator propediem conflicturus existimabatur, Vt Victor quisquis esset, Imperatori timendus erat, qui more hominum res proprias per se ipsum, communes per legatos curare statuit. Misit igitur Ratisponam egregios ex curia sua Oratores, barones duos, quorum alter Vlricus Gurgensis, alter Aeneas Senensis fuit, & his adiunctus est Nicolaus sancti Petri cardinalis, qui tum apud Ecclesiam suam Brixinensem morabatur. Nicolaus Pontifex Maximus Ioannem episcopum Papiensem eo transmisit, qui tuitionem fidei Catholicæ concilio commendaret, & opem suam offerret.* Quid in hoc Concilio fuerit decretum, idem exponit p. 23. dicens: *placuit tamen auxilia Francorum exquirere, qui equites expeditioni adiungerent, & Italorum, qui classem Validam in Græciam Asiamque traducerent, ac Turcarum præcipuas infestarent sedes, Germanorum Vero alium conuentum esse cogendum, apud Frankfordiam Mogano adiacentem, qui Rhenum e regione Maguntiæ influit: Vt ibi delectus militum fieret, & alterius bello pecuniæ perquirerentur. Hæc & alia pleraque Germanorum propria Ratisponæ acta.* Agit de eodem conuentu Aen. Sylvius *ep. CXXVII.* Huius etiam extat oratio de bello contra Turcas congregando *ep. CXXXI. CXL. CLV.*

**** Pontus Heuterus Rer. Burgund. lib. IV. c. XVI. *Bonus considerans honoris æmulatione, non morbo, Imperatorem laborare, ac proinde timere, ne in Oriente non secus quam in Occidente nominis Burgundici decus inclaresceret.* Et paullo post: *domum reuersus non semel de Imperatoris pusillanimitate est conquestus. Cum enim Vniuersam Germaniam, Bohemiam, Austriam, Poloniam, Hungariam armare posset, auxiliaque promitterent Belgæ, Burgundi, Franci, Itali, Hispani, Angli, Scoti, Dani ac Suedi, summoque cum honore, ac nominis diVulgatione Europam Orienti committere posset, animo corporeque torpens, nil in tanta opportunitate auderet.*

***** Hæc ex actis publicis sigillatim exponit Müllerus *p. II. c. III.* Martinus Cromerus *de rebus Polon. lib. XXII. p.* 344. Dlugloffus *Hist. Polon. Tom. II. lib. XIII. p.* 150. Extat de eo Aeneæ Sylvii *Ep. CLXII.*

§. XXV.

§. XXV.

Nouus igitur conuentus Imperii Francofurtum ad III. Kl. Octobris 1454. fuit indictus, ad quem singuli Europæ Reges, Italiæ etiam Principes atque Respublicæ inuitantur. * Adueniente Concilii die, Aeneæ Syluio, & Gurcensi Antistiti & Brandenburgensi Badensique Marchionibus Cæsaris prouincia demandabatur. ** Aderant præter Moguntinum & Treuirensem ex omni Germania legati, Vngarici etiam & Burgundici, illi petentes auxilium, hi offerentes. *** Alienati sub initium Procerum erant animi, quasi Cæsar & Papa pecunias saltim vellent corradere rati, verum post grauem Aeneæ Syluii orationem **** Ratisbonense decretum de bello gerendo fuit innouatum & Hungaris auxilium promissum, equitum decem millium, peditum triginta duo, statutumque, vt ad Cæsarem Electores Imperii cæterique Germaniæ Principes, Festo Pentecostes proximo sese conferrent: vt, quæ reliqua essent, ad expeditionem maturandam ibi absoluerent. Atque ita dimisso conuentu, legati Cæsaris in Austriam rediere. ***** Agebatur in iisdem Comitiis de Borussia sub potestatem ordinis Teutonici per Bohemos & Saxones reducenda, sed sine effectu. ****** Papa interim per diuersos Prædicatores crucem vbiuis fecit prædicari. †

* Aen. Syluius ep. CXXVII. *Cæsar nouum apud Franckfordiam Concilium indixit, id futurum est tertio Calendas Octobris. Cæsar, aut eo se, curiamque suam transferret, aut Præsidentes, plena potestate suffultos, mittet, neque negligetur, quantum in se erit, conuentus.* Et paullo post: *hunc rursus vocantur ex Italia Rex Arragonum, Veneti, Ianuenses, Florentini, Senenses, Lucani. Comes quoque Franciscus quamuis non est inuestitus de Ducatu Mediolanensi, accersitur, & Dux Mutinæ, Marchiones insuper Mantuæ, Montisferrati & Saluciarum. Videbimus, quantus erit nostrorum feruor Italorum. Regibus quoque Franciæ, Angliæ, Bohemiæ, Vngariæ, Poloniæ, Daciæ, Sueciæ, Norwegiæ, Scotiæ literæ dantur, vt ad conuentum mittant. Principes Alemaniæ adesse, communitates mittere legatos iubentur.*

** Gobellinus *lib. I. p.* 23.

*** Gobellinus p. 23. *dissoluto concilio, Aeneas ad Imperatorem reuersus, Italiam reuisere statuerat, atque in patria, quod vitæ supererat, viuere, quod cum peteret a Cæsare, non impetrauit, retentus est, ad Frankfordiense concilium, vicem ibi vt Imperatoris ageret; quando is vnus esse videbatur in palatio de tuenda religione curiosissimus, & qui dicendo persuadere aliquid posset. Adueniente concilii die, & sibi, & Gurgensi antistiti, & Brandeburgensi, Badensique marchionibus, hæc prouincia demandata est, qui Frankfordiam accedentes, admodum paucos ibi conuenerunt, & eos ipsos Imperatori atque Papæ infensos. Post dies aliquot affuerunt Theodoricus Maguntinus & Iacobus Treuirensis Archiepiscopi, & legati ex tota fere Germania, ex Italia Pontifex Maximus, & duo Marchiones, Estensis, & Mantuanus oratores misere. Alphonsus rex Siciliæ, & Veneti tardiores fuere, quorum legati, iam dimisso conuentu Germaniam ingressi sunt. Hungari, & Burgundi affuere, illi petentes auxilium, hi offerentes. Aderat & Ioannes Capistranus ordinis Minorum professor, vita sanctimonia, & assidua verbi Dei prædicatione*

tione clarus, quem populi velut prophetam habebant, quamuis in bello contra Turcas suadendo paucum profecerit.

**** Pergit Gobellinus c. l. *mutati erant Theutonum animi: nec cuiquam placebat expeditionem in Turcas fieri: infecti veluti venenis quibusdam aures, neque Imperatoris nomen, neque Romani praesulis ferre poterant, dicebantque eos corradere aurum velle, non bellum gerere: sed alium futurum concilii exitum, quem sibi persuasissent; nec pecuniam collaturos Germaniae populos: nec in militiam daturos nomina, atque in eam sententiam persuasi omnes, Imperatori & Papae valedicere, legatos coram contemnere, Burgundos irridere, qui proni ad expeditionem videbantur, Hungaris durissima verba dare, qui cum suum regnum tueri nequiuissent, nunc Germaniam suis calamitatibus inuoluere vellent; nec vlla spes reliqua erat rei bene gerendae, cum decretum Ratisponense prorsus reiiceretur. At cum in concionem itum est, locuto Aenea, omnium repente animi in priorem belli gerendi ardorem redière. Orauit ille duabus ferme horis, ita intentis animis auditus, vt nemo vnquam expuerit, nemo ab orantis vultu oculos suos auerterit, nemo non breuem eius orationem existimauerit, nemo non inuitus finem acceperit: fuerunt & alii quamplures auditi, verum taedio, & irrisione, orationem Aeneae ab omnibus laudatam multi transcripsere.* Extat ista Oratio apud Müllerum *p. II. c. IV.* §. 6.

***** Gobellinus *c. l.*

****** Haec ex publicis Actis latius exponit Müllerus *p. II. c. V.*

† Trithemius *Chr. Hirsaug. ad a.* 1454.

§. XXVI.

Insequenti anno 1455. noua Comitia Neostadtium indixit Imperator, quibus praeter Iacobum Treuirensem, Albertum Brandenburgensem, Carolum Badensem, aliosque Principes multi etiam legati interfuerunt. * Ibidem Iohannes Papiensis Episcopus, Papae legatus, proximum a Caesare locum adfectabat & Alphonsi Regis Orator supra Electorum Oratores. ** Varie in his Comitiis de componendis Imperii dissidiis atque expeditione contra Turcas suscipienda fuit consultatum. *** Verum, cum omnia propemodum essent conclusa, Nicolai V. obitus ista turbauit. ****

* Gobellinus *p.* 24. Müller *p. II. c. VII.* §. 3.

** Refert haec Raynaldus *Annal. Eccles. ad a.* 1455. *p.* 426. ex epistola Aen. Syluii ad Cardinalem S. Angeli, quae reperitur in Archiuo Vaticano & ex eo Muller *p. II. c. VII.* §. 3. *in noua Ciuitate anno MCDLV. in Conuentu coram Caesare cum Principes & legati, qui aderant, ad rem incohandam vocarentur, primum contentio orta est de praesidentia. Treuirensis archiepiscopus primum a dextris Caesaris locum volebat, & post eum alii Electorum Legati; Episcopus Papae Legatus primum locum sibi deberi aiebat, & orator Alphonsi Regis supra Oratores Electorum. Ibi commemoratum est, in Curia Romana debitum honorem non esse Germanis datum, quando & vice-Cancellarius ante Romanorum Regem sedere sit ausus & Regi Hungariae, cui inter Reges quartus est locus, sit locus inter vltimos Cardinales datus, & ipsi Electores nequaquam inter Cardinales accepti.* De hac controuersia plenius egit Müllerus *lib. II. c. XI.*

*** Quid hac in caussa fuerit conclusum exhibet Müller *lib. II. c. VII.* §. 4, & §. 5. epistolam Ladislai, qua sese ad promouendum hoc conclusum etiam contra Imp. obligat.

**** Gobellinus c. l. *inter haec dum omnia propemodum conclusa sunt, & spes pulcherrima esset, aestate proxima ingentes copias in hostes editum iri, ecce mors Nicolai Quinti reuun-*

renuntiatur Pontificis maximi, quæ telam longo iam tempore ordiri cœptam vno momento interrupit, vanasque hominum cogitationes ostendit & inanes curas.

§. XXVII.

Tandem vero Electores turbatum Imperii statum & quale ex bello Turcico periculum sit expectandum, considerantes, quamque male Imperio prouideret Fridericus, Comitia Electoralia ad diem S. Andreæ 1456. habenda Noribergam indicunt, ad eademque præter alios Status, ipsum Fridericum inuitant, quod tamen ipsum male habebat, id quod ex litteris ipsius ad Electores adparet. * Conueniebant ibidem Dietericus Moguntinus, Fridericus Palatinus, & Fridericus Brandenburgicus, vna cum Friderici, Saxoniæ Electoris legatis. ** Dum autem non omnes Electores essent præsentes, alius conuentus ad diem Reminiscere 1457. Francofurti habendus, fuit decretus, quo omnes Electores vna cum ipso Imp. denuo inuitarentur. *** Inter præsentes tamen de certa vnione Electorali conuenit, qua decretum, vt legati mitterentur ad Imp. de pace publica in Imperio constituenda, iustitia administranda, vtque ipse sedem haberet in Imperio continuam. Hoc si renueret, ipsius consensu Romanorum Regem esse eligendum, viuo tamen Imp. non coronandum: & si & hoc denegaret, inuito quoque Imp. talem esse eligendum, eundem coronandum, ipsique omnia iura Imperii concedenda. **** Litteræ etiam verbis durioribus ad Imp. concipiebantur. ***** Decernebatur in eodem conuentu Francofurtensi de controuersia ob inuestituram de Mediolanensi Ducatu denegatam & Cilensem, cuius hæreditatem, defuncto vltimo Comite Vlrico, Imp. ex pacto antiquo cum Stiriæ Ducibus occupauerat, adfectabat autem tanquam proximus adgnatus Ladislaus, terminanda. ****** Instituebantur equidem Comitia Francofurtensia a. 1457. sed & ista effectu fuerunt destituta. †

* Exhibet Imp. litteras Müllerus *p. III. c. I*, ex quorum initio caussa patet Comitiorum, *uwir Schriben, von des Tages wegen, so itzund uff Sentt Andre Tag schirstkünftig zu Nüremberg, in der Turcken Sachen zu halden, durch uch fürgnomen ist, dorczu Ir Vns zu komen gebeten unde irsucht habt, daryn Vns etwas Seomens, das uns befrembdet, zugemessen wirdet, us den Bewegnissen, in uwirn Briffen begriffen, haben wir vernomen.* Inde se excusat, quod nullam vnquam commiserit negligentiam. Quod autem & alii Status ad hæc Comitia fuerint conuocati, patet ex Kyriandri Annal. Treuir. p. XVII. p. 262. vbi ob defectum Treuirorum Pontificis, Augustam Treuirorum eo vocatam fuisse scribit, quæ tamen se excusat: *ipsos Electores Principes orans, vti se apud Cæsaream Maiestatem & cæteros Imperii Status excusent.* Sic etiam Müllerus *p. III. c. VI. §. 10.* Electorum litteras exhibet, quibus Wilkelmum, Saxoniæ Ducem ad hæc Comitia vocant.

** Patet hoc ex Recessu horum Comitiorum apud Müllerum *p. III. c. I. p.* 554.

*** Patet hoc ex eodem Recessu c. l. Wenckerus tractatui suo de Archiuis p. 376.

subiungit litteras Friderici, per quas Argentoratensibus prohibet, ne Comitia hæc Francofurtum indicta inuisent.

**** Extat hoc proiectum apud Müllerum p. III. c. II. in quo etiam hæc verba continentur: *ab aber unser Herr der Keyser finen willen nicht geben wolde, einen Römischen Kunig zcuwelen, und wir Kurfürsten addir der mehir teil undir Vns einen Römischen Kunig welen würden, dem soll alle Kunigliche und Keiserliche VVirde und Ere zu erlangen behalten sin, und in den vor und nachgeschriebenen Sachen und Dingen allen, und auch iglichen andirn, die daraus volgen und getzogen werden möchten, sollen noch wellen VVir Vns voneinander nicht scheiden noch trennen lassen, in keinen VVege.*

***** Extat proiectum duarum litterarum apud Müllerum *p. III. c. II. §. 3.* alteræ sic finiunt: *dann wo Ihr dem so nicht tun wirdet, als VVir Vns doch zu Uwir Keyserlichen Maiestat nicht versehen, so mag uwir K. M. wissen, das dem heiligen Romischen Rich, und Vns, von Vorpflicht wegen, und solch vorberirt Gebrechen zuvorkommen, furder an eyn Haupt nicht lenger steet zusein, sunder umb ein ander Haupt Vns vorsehen, und das also machen wollen, das VVir kegen den Allmechtigen Gote und gen allermenglich wol verantworten mögen, darnach sich uwir Keiserliche Maiestat mag wissen zu richten.*

****** Sic enim in dicto Recessu *Item mann soll auch alsdenn zu rath werden von der Sach, wegen des Hertzogthum zu Meyland, und darzu das Furstenthum zu Zili antreffende.* De Ciliensi causa Roo *lib. VI. p.* 208. Fugger *lib. V. c. XI. n.* 5. plenius Müllerus *p. III. c. V.* Ladislai autem auia, Barbara, Friderici, qui Vlrici, vltimi Comitis pater, erat soror.

† De hoc conuentu Müller *p. III. p. VII.*

§. XXVIII.

Mortuo Nicolao V. suffectus fuit a. 1455. Calixtus III, qui singulari statim voto se obstrinxit de tentanda vrbis Constantinopolitanæ recuperatione, ideoque pro colligendo exercitu legatos vndiquaque direxit. * Cui Imp. per Aeneam Syluium obedientiam obtulit, ** contranitentibus licet quibusdam Electoribus, qui Imp. suaderent, nunc tempus esse coërcendi potestatem pontificiam. *** Hinc a. 1457. Electores Rhenenses conuenientes, Grauamina Nationis Germanicæ contra sedem Papalem collegerunt. **** Hisce acerrime se opponebat Aeneas Syluius, ***** qui mortuo a. 1458. Calixto, sub Pii II. nomine Papalem dignitatem fuit adeptus. ******

* Gobellinus lib. I. p. 25. *Alfonso in Petri cathedra constituto Calisto tertio nomen est inditum, qui mox votum vouit aduersus impios Turcas omnia sese studia conuersurum. Nec moratus bellum eis indixit, in quo militantibus peccata dimisit: ac legatos in Galliam, & Hungariam ad congregandos exercitus direxit.* Idem dicit Trithemius *ad a.* 1455. Nauclerus *p.* 1082. Votum autem ipsius tale est: *Ego Callistus Papa III promitto & voueo sanctissimæ Trinitati Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, Dei Genetrici semper Virgini, S. S. Apostolis Petro & Paulo, totique Curiæ cælesti, quod etiam per effusionem sanguinis proprii, si opus fuerit, dabo operam, & adhibebo omnimodam diligentiam, quantum potero, iuxta Consilium venerabilium fratrum meorum, pro recuperatione Ciuitatis Constantinopolitanæ &c.* quod exhibet Leibnitius *p. I. p.* 41.

** Hic enim potissimum Imp. hoc suaserat, prout testatur Gobellinus *p.* 25. Orationem ipsius coram Papa desuper habitam videmus *ep. CCCXCVIII.* & apud Müllerum *p. II. c. VIII. §.* 2.

*** Go-

*** Gobellinus c. l. *hæc cum audita essent in Austria, fuere non pauci, qui Cæsari suaserint nunc tempus esse coërcendi Apostolicam sedem; ne tantum in Germania posset: conuentiones, quæ cum Eugenio Quarto factæ fuerunt, diminutas esse, nec prius obediendum Romano pontifici, quam ea concederet, quæ natio Germanica optaret, ancillam eam videri, libertatem aliquando mereri. Atque hoc ipsum Iacobus Treuirensis archiepiscopus obnixe requirebat, qui ex lite lucrum aliquod expectabat. Contra Aeneas non esse e re Cæsaris aiebat, Romani pontificis auctoritatem reprimere.*

**** Müller *p. III. c. VIII.* §. 3.

***** Müllerus ibidem diuersas Syluii epistolas exhibet ad Martinum Meyerum potissimum, Cancellarium Moguntinum scriptas, imo ipsius Papæ ad Imp. & Moguntinum.

****** Gobellinus *p.* 29. Nauclerus *p.* 1085.

§. XXIX.

Ladislao Vngariæ Rege XXIII. Nouembris 1458. defuncto, tres erant hæredes, Fridericus Imperator, Albertus Sextus eius frater, ac Sigismundus Tirolensium Princeps, vtriusque patruelis, quibus omnibus idem qui Alberto, Ladislai patri, proauus fuerat, Albertus Sapiens, quem & contractum vocant. Inter hos de diuidenda hæreditate magna extitit controversia, dum Fridericus, natu maximus, Austriam ad se trahere niteretur. Albertus vero satis illi esse prouinciarum dictitabat, primigeniorum iura in paternæ hæreditatis diuisione pro eo nimium valuisse, sui in aliis & Sigismundi rationem esse habendam. Proceres vero nulli eorum obediendum esse statuentes, quare prouincia nulli legitimo commissa domino, iterum latrociniis, furtis ac rapinis vexatur. * Tandem vero post varias lites, interuentu potissimum Ludouici Palatini, & Prouincialium, eo res adducitur, vt Cæsari Austria inferior vsque ad Anasum relinqueretur, ea vero regio quæ supra Anasum est, Alberto cederet, Sigismundo superior Carinthia, Tiroli contermina, traderetur, in arce Viennensi suum quisque hospitium, seorsum ab aliis haberet. **

* Nauclerus *p.* 1087. 1088. Roo *lib. VI. p.* 212. *sqq.* Fugger *lib. V. c. XII. n.* 4. Aen. Syluius *de Statu Europæ c. XVI.*

** Roo *lib. VI. p.* 219. Fugger *n.* 6. Cuspinianus *p.* 409.

§. XXX.

Dum hæc Viennæ & in Austria fiunt, Bohemi Pragæ comitia regi creando habebant. Competitores erant Fridericus Imp. qui ex veteri pacto inter Bohemiæ Reges & Austriacos non tam sibi, quam aut fratri aut patrueli regnum petebat, Casimirus, Poloniæ Rex, & Guilielmus Saxoniæ Princeps, quorum hic minorem Ladislai sororem habebat in matrimonio.* Gallorum etiam rex Carolus VII. pro filio suo regnum petebat, Bohemis amplissima promittens. Georgius vero Podiebradius faustis omnium adclamationibus Bohemorum rex salutatur. Circa idem fere tempus Vngari quoque

ad Pestum conuenientes Matthiam Coruinum Vngariæ regem eligunt. qui statim atque electus, legatos Neapolim ad Imperatorem mittit Varadiensem antistitem, cum aliis duobus primatibus, qui sacram regni coronam, eaque loca, quæ ab illo tenebantur, repeterent, reddere nolenti: bellum denunciarent. Non deerant tamen quidam Vngariæ Proceres, Matthiæ contrarii, qui Imp. ad capessendum Vngariæ regnum inuitarent, fidem opesque suas, militem item ac commeatum se daturos polliciti. ** Sunt etiam, qui Fridericum ab illis in regem Vngariæ Neapoli fuisse creatum dicunt. *** Hæc vbi Matthias accepit, Simonem, cognomento Magnum, cum exercitu in superiorem Vngariam ac Austriæ fines mittit, vt eorum agros, qui defecerant, depopuletur, & Friderici conatus inhibeat, cui Fridericus cum exercitu obuiam ibat. Facto ad Kermendum Eisenstadtiensis Comitatus prœlio, victor euasit Fridericus, victoria tamen cruenta. Postquam autem Matthias proceres Cæsarem antea secutos, sibi conciliasset, bellum instaurat, Cæsareanos fundit. Noua igitur legatione coronam repetit, quam etiam æquis conditionibus redditurum se Cæsar promittit, firmæ interim concluduntur induciæ. Pius II. etiam Papa diversis litteris inter vtrosque **** concordiam conciliare conabatur. Anno 1465. vero, Matthias secundis aliquot prœliis in Turcas vsus, sacram regni Coronam a Cæsare tandem redimere statuit, quæ etiam datis sexaginta aureorum millibus Hungaris fuit concessa. Quin & Varadini & Patauiensis Episcoporum interuentu Neostadti, sublata omni altercatione, pacis & concordiæ capita litteris fuerunt consignata, vt imposterum Fridericus Matthiam filii, hic illum patris loco habeat, Germanus ac Hungarus nullo discrimine apud vtrumque colantur. Cæsar Regi Hungariæ regnum concedat, ad ipsum hæredesque ipsius rediturum, vti Cæsar ab omnibus regni Statibus, Hungariæ rex vocaretur. His ita pactis conuentis, Cæsareani cum pecunia retro in ciuitatem: Hungari cum corona læti Sempronium abiêre. *****

* Nauclerus *p.* 1087. Gerh. a Roo *lib. VI. p.* 213. 214. Fugger *lib. V. c. XII. n.* 1. De Wilhelmo Saxoniæ Duce qua ratione Bohemiæ regnum ambierit, plenius agit Mullerus *p. III. c. XVIII.* Campanus lib. VI. ep. V. *Bohemia tripartita est omnis: alii cupiunt Polonum magna pollicentem præsidia, ad hunc diem nulla præstantem. Ii sunt Hæretici quidam: sperant, impunes se victuros sub eo Rege, in cuius Regno infinitæ prope sunt hæreses. Catholici Hungarum cui iusiurandum præstiterunt, magna ex parte sequuntur. Promiscue vtrinque multi, & Catholici, & Hæretici Albertum Saxonem amplectuntur: Germani ad hunc inclinant omnes, & metu Hungari, & quod fere omnes intima affinitate iunguntur, quanquam hactenus multum consilii, nihil auxilii misere: nec dubium, si conücere de mente Pontificis possent, quin auxilia vndique subministrarent.*

** Roo

** Roo *lib. VI. p.* 215. *sqq.* Fugger *lib. V. c.* 12. *n.* 3. *sqq.* Nauclerus *p.* 1087.

*** Hoc Nicolaus Langkmann circa finem historiæ suæ diserte testatur: *ibi in noua ciuitate quadragesimali tempore anno Domini millesimo quadragintesimo quinquagesimo nono dominica qua canitur Lætare Ierusalem, in Ecclesia maiori prædictæ nouæ ciuitatis in præsentia Domini Imperatoris & eius Augustæ, Principum & Comitum, Baronum & vtriusque sexus nobilium. Dum Reuerendissimus Dominus Saltzburgensis Archiepiscopus Dominus Sigismundus natus de Volckensturff officium diuinum perageret. Supradicta electio in Vngaria facta fuit per prætibatos ambasiatores regni Vngariæ ostensa & coram omni populo lecta, publicata & proclamata cum magna & solenni protestatione consummata.*

**** Extant hæ litteræ apud Müllerum *p. III. c. XVII.*

***** Gerh. a Roo *lib. VII. p.* 249. 250. Gobellinus *p.* 324. Bonfinius *dec. III. lib. X. p.* 533. Fugger *lib. V. c. XVII. n.* 2. Müller *p. IV. c. XXIX.* qui etiam fœdus tunc conclusum integrum inseruit. Cuspinianus *p.* 410. Extant tabulæ apud Leibnitium *p.* 421.

§. XXXI.

Postquam Ludouicus Bauarus a. 1458. Donawertensem vrbem Imperio subduxisset, Februario mense 1459. Comitia Eslingam fuerunt indicta, ibidemque bellum Imperii nomine contra Ludouicum gerendum, fuit decretum, constituto Alberto, Marchione Brandenburgico, militiæ Imperialis præfecto. * Licet hoc iterum compositum, ipseque Ludouicus in Comitiis Noribergensibus, eodem anno institutis, vt vrbem redderet, fuit adactus. ** Friderico Palatino desuper protestante. ***

* De hoc plenius Müllerus *p. III. c IX.*

** Müllerus *c. X.* Gobellinus *p. III. p.* 62. Fugger *lib. V. c. XIII.*

*** Gobellinus *lib. III. p.* 63. Müllerus *p. II. c. XII.*

§. XXXII.

Anno 1459. Pius II. Papa noua militia in Turcas instituta, cuius sedes insula Lemnos esset, * vniuersalem conuentum Mantuæ habendum indicebat, ad eundemque omnes Reges ac Principes Europæ conuocabat, licet Cardinales eundem potius Romæ institui vellent. ** Multæ sub initium erant difficultates, paucis legatorum præsentibus, ita, vt Cardinales reditum Romam meditarentur, *** sed constans in proposito Papa Principes Christianos denuo inuitans, **** aduentantes legatos expectabat, quorum perplures ex Græcia erant. ***** Et licet Galli auxilia denegarent, nihilominus Germani decretum Francofurtense confirmabant decretis triginta duobus millibus peditum, decem millibus equitum, ipsoque Imp. constituto generali ****** Duce & Capitaneo exercitus Christiani contra Turcas, ita tamen vt ex Germaniæ principibus Vice-Capitaneum posset eligere, de modo & ordine expeditionis in proximis Comitiis Noribergam in proximam quadragesimam instituendis esse agendum. ******* In eodem hoc conuentu etiam de caussa Vngarica & Bohemica cum Friderico componenda fuit actum.

 *Ex-

* Extat de eo bulla Papalis XV. Kl. Februarii 1559. apud Leibnitium *p. I. p.* 418.

** Gobellinus lib. II. p. 34 *vincere Turcas non huius aut illius regni opus, sed totius Christianæ Reipublicæ videbatur. Necessaria igitur eorum consilia existimauit, quorum auxilia requireret: Conciliumque principum & liberorum populorum conuocare decreuit, in quo de communi salute communiter ageret. Sed vbi concilium habendum esset in consultationem venit: Cardinalium alii Romæ, alii trans Alpes, aut in Germania, aut in Gallia conuentum habendum esse dicebant. Pio nihil horum placuit: neque enim ex honestate arbitrabatur, Reges qui trans Alpes morarentur, Romam vocari, neque in Gallia aut in Germania vtile concilium futurum, ad quod propter valetudinem Pontifex ipse transire non posset. Antiquius visum est, non procul ab Alpibus conuentum cogi re in loco, qui medius inter Romanum Præsulem, & Transalpinos reges existimaretur. Duo nominata sunt loca, Vtinum in foro Iulii subiectum Venetis, & Mantua in Gallia cisalpina, vt si alter negaretur alter præsto adesset. Veritus est enim Pontifex (id quod postea successit) vt Veneti Turcarum arma timentes, Vtinum clauderent: & hac de causa Mantua electa fuit a Præsule, etiam ob loci commoditatem.* Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1459. Litteras conuocatorias exhibet Leibnitius *Cod. diplom. Iur. Gent. Tom. I. p.* 419. Müllerus *p. III c. XIII. §.* 5.

*** De hoc late Gobellinus *lib. III. p.* 61. & Müllerus *p. III. c. XIII. §.* 21. qui huius Conuentus Acta describit. Extat etiam Oratio Pii II. in hoc conuentu habita ep. CCCXCVII.

**** Extant litteræ iteratæ conuocatoriæ apud Müllerum *p. III. c. XIII. §* 23.

***** Gobellinus *lib. III. p.* 61.

****** Bulla Papalis desuper data reperitur apud Leibnitium *p.* 421. & Müllerum *§.* 47.

******* Gobellinus *lib. III. p.* 90. Müller *c. l.*

§. XXXIII.

In eodem hoc conentu caussa etiam Moguntina fuit ventilata. Mortuo enim a. 1459. Theodorico, Moguntino archiepiscopo, septem Canonici nominati sunt, hisque data potestas Pontificis eligendi, quorum tres iampridem corrupti, Dietherum Isenburgicum elegerant, tres Adolphum Nassouium, septimus alium quendam nominauit: sed tandem tribus millibus aureis inarratus ad Dietherum accessit, qui mox electus est, declaratus, & ad possessionem bonorum ecclesiæ receptus. * Mittebat ad conventum Mantuanum legatos suos Dietherus, pro petenda confirmatione, quam primum denegabat Pius II. Papa, vt Dietherus eam præsens peteret, postulans, pro confirmatione certam pecuniæ summam solueret, neque sine Papæ consensu conuentus Ecclesiasticos vel Comitia etiam Electoralia celebraret. Hoc renuentes legati discesserunt. ** Denuo legati ad Papam Mantuam missi, hoc obtinuerunt, vt Pontifex facta relatione, per Cardinalem sancti Marci absentem confirmaret, ea lege adiecta, vt inter annum sedem Papalem accedere teneretur: & ab ea viuendi normam reciperet, idque iureiurando adfirmaret, quod per legatos potestatem habentes promissum est & iuratum. ***

* Ver-

* Verba sunt Gobellini *lib. III. p.* 64. Trithemius *ad a.* 1459.
** Lehmann *lib. VII. c. CIV.* Müller *p. III. c. XX. §.* 2.
*** Gobellinus *c. l.*

§. XXXIV.

Dietherus igitur Moguntinus videns Fridericum Comitem Palatinum dictum Victoriosum, Adolpho adhærere, * ab Imp. etiam incitatus, dum arrogaret sibi titulum Electoris, Philippo cuius tutor erat, debitum, atque præceptis imperialibus non obediret, & Ludouico, Bauariæ Duci consentiret, ** vna cum Principibus & Comitibus quibusdam Imperii *** ipsi a. 1459. bellum denuntiat, **** qui tamen Principatu suo probe munito, extructa etiam arce siue specula in latere montis Gaysberg prope Heidelbergam, quam *Trotzkayser* adpellabat, ***** terras Moguntinas inuadebat, ****** cui accedebat Ludouicus Diues, Dux Bauariæ, qui bellum fortiter gessit contra Marchionem Albertum, & ciuitates regni in superioribus terræ partibus circa Noribergam vbique victor. ******* Tandem interuentu Guilielmi, Hassiæ Landgrauii, pax inter eos reformata est, his conditionibus, vt pro belli impensis aliquot oppida Moguntina pignoris loco teneret. ********

* Trithemius de gestis Friderici Victoriosi ad a. 1460. *Dietherus Archiepiscopus Moguntinus, Iohannes Nix Episcopus Spirensis, Albertus Marchio Brandenburgensis, Ludouicus Dux Bauariæ Niger, Carolus Marchio de Baden Vdalricus Comes de VVirtemberg, Emicho Comes de Lyningen, & plerique alii Comites & militaris ordines homines, in vnum conspirantes, se Friderici Comitis Palatini Philippi tutoris hostes & inimicos publice denuntiarunt, causas singuli singulas prætendentes. Archiepiscopus enim Dietherus propterea, quod Fridericus defenderet partes Adolfi contra eum: Comes autem de VVirtenberg Vdalricus Margaretham filiam Ducis Sabandiæ, relictam Comitis Ludouici Palatini, fratris memorati Friderici, & genitoris Philippi, duxerat vxorem, cuius dotem præcedentis matrimonii iuxta condictum iure postulare videbatur. Contra hanc Vdalrici Comitis postulationem Fridericus Comes Palatinus respondendo negatiue replicabat; quod Margareta memorata fratris quondam vxor materque Philippi, secum ex camera Palatinatus in clenodiis, iocalibus, & aliis præter corporis sui necessarium ornatum vel vsum detulerit in valore non minus centum millium florenorum: reddat illa prius, & dotem promissam reciperet. Aliis alia fuerunt causæ.*

** Trithemius c. l. *Maxima tamen omnium causa fuit, quia Fridericus Imp. non solum permisit, sed etiam præcepit, vt bellum contra ipsum Palatinum Comitem Fridericum moueant supradicti Principes: propterea quod videretur nimium superbus, arrogaretque sibi titulum electionis imperialis Philippo, cuius tutor erat, debitum, imperialibus præceptis rebellis & inobediens, eo quod Ludouico Duci Bauariæ consentiret.* Hanc causam exponit Gobellinus *lib. VI. p.* 147. Aeneas Syluius de Statu Europæ c. XL. *mortuo Ludouico Palatino, qui relictam Ludouici Regis Cypri vxorem duxerat, filium ex eanatum infantem adhuc Fredericus frater eius, consentientibus terræ optimatibus, adoptauit: gubernatorem prouinciæ tanquam dominus, Electorem Imperii se dixit: celibatum perpetuum promisit, ne arrogato filio vxorem ducens præiudicium faceret. Rogatus Nicolaus Pontifex V ad genus adoptionis confirmauit, recusauit Fredericus Imperator sæpe multumque re-*

requisitus. Idem dicit Trithemius *de gestis Friderici & Chron. Hirsaug. ad a.* 1449. & 1452. Nauclerus *Vol. II. Gen. XLIX. p.* 1091.

*** Nomina illorum idem Trithemius ad a. 1459. profert, dicens : *steterunt ergo hi duo Principes, Fridericus & Ludouicus Comites Palatini & Duces Bauariae contra decem & octo Duces, Marchiones, & Comites, multo tempore concertantes, & multa damna sibi mutuo intulerunt. Nomina Principum eis aduersantium ista fuerunt: Fridericus Imperator tertius Albertus Marchio Brandenburgensis Princips Elector qui & tiBurggrauiusNurenbergensis morabatur inAnolszpach, VVilhelmus Dux Saxoniae Princeps Elector, Dietherus Archiepiscopus princeps Elector, Ioannes Archiepiscopus Treuirorum Princeps Elector, Georgius Episcopus Metensis, Iohannes Episcopus Spirensis, Ludouicus Comes Palatinus cognomento Niger, Comes Veldensis & Gemini Pontis, Carolus Marchio Badensis, Vdalricus Comes de VVirtenberg, Emicho Comes de Lyningen & alii plures.* Licet Albertum Brandenburgicum & Wilhelmum Saxonem male inter Electores referat. Chron. Elwang. *ad a.* 1460.

**** Trithemius *c. l.*

***** Crusius *p. III. Ann. Suev. lib. VII. f.* 440. Freherus *Origg. Palat. p. I. c. X. p.* 104.

****** Trithemius *c. l.*

******* Trithemius *c. l.*

******** Trithemius c. l. *igitur pax inter eos reformata est his conditionibus saluis: Comes Palatinus pro impensis, quas fecit ad triginta millia florenorum habebit in pignus castella Schauenburg, Dossenheim & Hentschusheim, cum villis & omnibus prouentibus eorum: quorum tamen omnium reemptio pro dicta summa pecuniarum, in arbitrio stabit vniuscuiusque Archiepiscopi Moguntini pro tempore existentis. Ringaugienses etiam vinicolae nouem millia florenorum dabunt ipsi Comiti Palatino, pro quibusdam rebus & prouentibus seu iurisdictionibus, quas apud villam Lorch iure seu gladio adquisierat.*

§. XXXV.

Dum autem argenti summam pro annatis & confirmatione atque mercatoribus quibusdam adsignatas non solueret, nec consecrationem prout promissum fuerat, petiisset, a Papa a. 1461. excommunicatur atque deponitur, Adolphus in eius locum eligitur, Diethero desuper ad Concilium adpellante. * Componebatur quidem negotium die S. Martini 1461, ita, vt Episcopatu cederet Dietherus, reseruatis ipsi ad vitae dies quibusdam oppidis. ** Ast, suasu Friderici Palatini, Dietherus denuo arma sumebat. *** Ex hoc dissidio factum est, vt qui priuatis odiis, antea dissiderent principes, post hoc bellum quasi de industria fuerint diuisi. Ludouicus Bauariae dux, Niger dictus, Albertus Marchio Brandenburgensis, Carolus, Marchio Badensis, Ioannes Metensis episcopus, frater eiusdem, & Vdalricus comes de Würtenberg Adolpho adhaerebant. Fridericus vero Palatinus, & Ludouicus diues, dux Bauariae Diethero: **** ille quidem in stipendia ipsius, receptis quibusdam castris ecclesiae Moguntinensis se contulit, ***** ideoque Imperii non solum Status contra Fridericum publicis edictis inuitabantur, sed etiam ipse a Papa fuit excommunicatus.

tus. ****** His autem ex cauſſis, cæde, incendio, vaſtitateque mutua ſe iugiter vexabant, nunquam tamen vſque ad Kl. Iulii 1462. plenis copiis pugnatum eſt, quo Adolphi adſeclæ ad Heidelbergam ad internecionem vſque fuerunt cæſi. ******* Nihilominus Adolphus a. 1462. die XXVII. Octobris, præter opinionem, multis cum equitibus, nocturno tempore, in vrbem irrupit, ipſumque Dietherum & Comitem Philippum Catzenellenbogium fere cepiſſet, niſi ſubita ſeſe fuga, ex arcis mœnibus fune demiſſi, & piſcatoriam ſcaphulam ingreſſi proripuiſſent. ******** Tandem anno 1463. Francofurti per legatum Papalem, Philippum Burgundum & Robertum Colonienſem Archiepiſcopum, hæc inter illos conſtituta fuit concordiæ ratio, vt Adolphus Archiepiſcopatum teneret: Diethero autem depoſito, quoad ſuperſtes foret, relinqueret Lonſteinium oppidum, caſtrum, & teloneum, itemque Steinheimenſe, & Diepurgenſe. † Poſt Adolphi vero mortem anno 1475. ipſo S. Martini die, Canonici maioris Eccleſiæ ſapienti conſilio vſi, quatenus in vnum proventus Eccleſiæ reducerent, Dietherum de Iſenburg, quondam abrogatum denuo in Archiepiſcopum elegerunt. ††

* Nauclerus vol. II. Gen. XLIX. p. 1093. *Anno Domini 1461. ſecundo Cal. Sept. Papa pius depoſuit archiepiſcopum Moguntin. Dietherum de Iſenburg, & in eius locum inſtituit Adolphum de Naſſau, ex quo facto ſuborta ſunt noua bella. Cauſæ priuationis ſiue depoſitionis fuere, quod ſcilicet procuratores ſui ſuffulti pleno mandato, dum preuiſionis litteras obtinerent, iurauerunt in animam ipſius Dioteri, inter cætera quæ epiſcopi iurare habent, quod infra annum ſe Rom. pontifici præſentaret: quod (vt aſſerit papa Pius) non ſeruauit. fertur excommunicatus etiam debiti cauſa fuiſſe, quod mercatoribus ſoluere debuiſſet. Item quod conſecrationem in tempore debito non accepit, & quod ſimoniace electus fuit. Item quod legato miſſo ad exigendam decimam contra Turcas, dixerat, papam argentum nationis, non fidei defenſionem quærere. Item quod in natione conventum principum contra voluntatem Imp. conuocauerat. Item quod a bulla Mantuana ſuper decimatione decreta, ad futurum concilium appellauit. Et iterum, quod appellauit a papa male informato ad informandum, prout hæc omnia in bulla priuationis continentur. Contra quæ dicebat idem Dioterus in ſuam defenſionem, aliqua ex præmiſſis non eſſe vera, reliqua excuſabilia, & ſe non monitum, non vocatum, non auditum, contra ius faſque fuiſſe priuatum, potior cauſa, quod annatam non ſoluerit, viſa eſt.* Lehmann *lib. VII. c. CXV.* Gobellinus *lib. VI. p.* 146. Acta hæc plenius exhibet Müllerus *p. IV. c. XI.* vbi etiam apologia Dietheri exhibetur.

** Gobellinus lib. VI. p. 147. *conuenerunt vtriusque Legati non procul a Maguntia formulamque pacis ediderunt, quam partes acceptauerunt, & Dyetherus quidem ſubſcripſerat, & iureiurando firmauerat. In ea cautum erat archiepiſcopatus honorem apud Adulfum remanere, Diethero redditus aliquos cedere, & oppida quædam in quibus ageret æuum.* Ipſa compoſitio reperitur apud Müllerum p. IV. c. XX.

*** Gobellinus *c. l.*

**** Nauclerus *p.* 1091. Gobellinus *lib. VI. p.* 148. Trithemius *ad a.* 1460. Lehmann *lib. VII. c. CVI.* Müller *p. IV. c. XX. §. 3.*

***** Gobellinus c. l. *conuenére simul ambo, Palatinus Diethero validum promisit exercitum, Dyetherus ei Castella quadam munitissima, & magni census, pro quibus armis antea decertauerunt, illico tradidit, quae supra ducenta millia aestimauerant.* Plenius vero hoc describit Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1461. *Verum quia Dietherus pecunia recompensare Palatini labores simul & expensas in his motibus factas minime potuit, alienare bona Ecclesiae compulsus fuit. Igitur subscripta Ecclesiae Moguntinae castella & oppida Starckberg, Heppenheim, Bensheim, Morlebach, omnemque Stratam Montensem cum vniuersis prouentibus suis ei pro centum millibus florenorum in possessionem tradidit: quorum tamen omnium pro eadem summa Ius redemptionis Ecclesiae Moguntinae reseruauit. Terra est modica, Strata montensis inter Heidelberg & Dieburg oppida constituta, habens oppida, castra & villas non paruae vtilitatis, quam Sifridus quondam Archiepiscopus Moguntinus de Monasterio Laurissensi, tunc nostri Ordinis quomodo vsurpauerit, & suae incorporauerit Ecclesiae longe supra diximus anno Dominicae Natiuitatis MCCXXXII. Manet autem sub ditione Comitis Palatini terra memorata vsque in praesentem diem.*

****** Extant hae litterae apud Müllerum p. IV. c. XXII. §. 2. & 3.

******* Nauclerus, Gobellinus *c. l.* Trithemius *ad a.* 1462. de quo infra §. XXXVII.

******** Nauclerus *p.* 1062. Trithemius *ad a.* 1462. Gobellinus *lib. XI. p.* 295. Lehman *lib. VII. c. CIII.* Fugger *lib. V. p.* 687. Annus captae Moguntiae hoc versu exprimitur:

eCCe LVIt fato MogVntIa Capta seCreto.

Nauclerus c. l. *cum iam fessis partibus nonnulli tractatus de pace intercessissent, tandem suggerentibus nonnihil partium amicis, authore illustrissimo Principe, Philippo Burgundiae Duce, deventum erat ad certa pacis capitula, statutusque terminus, intra quem procuratores partium quisque ad suos Principes inventa referret, certoque die designato, eum plena potestate instructi concludendi & faciendi pacem redirent.* Müller *p. IV. c. XX. §.* 11. 12.

† Integram historiam singulari tractatu exposuit Georgius Helwichius in Moguntia deuicta, *Francofurti* 1626. 8. Trithemius *ad a.* 1462. Gobellinus *lib. XII. p.* 328. 345. Lehmann *lib. VII. c. CVII.* Iacobus Card. Papiensis *ep. CCLXXXII.* Serarius *hist. Mogunt. lib. V. p.* 896. Müller *p. IV. c. XXXII.*

†† Trithemius *ad a.* 1475. Serarius *c. l.*

§. XXXVI.

Dum autem in conuentu Mantuano decretum esset, vt de modo expeditionis contra Turcas in duobus adhuc ageretur conuentibus, in Germania instituendis, Pius II. Papa de hoc non Imp. solum, sed etiam Principes sollicitabat, Bessarionem quoque legatum suum, mittebat in Germaniam, vt pacem inter Principes Imperii plane dissolutam restitueret, atque expeditionem contra Turcas promoueret. * Hinc eodem anno 1460. Noribergam conuentus indictus, qui postmodum Wormatiam fuit translatus. Nouus conuentus Norihergae & post Viennae fuerat indictus, qui tamen omnes effectu fuerunt destituti. **

* Haec ex Actis publicis plenius declarat Müllerus *p. III. c. XXIV.* De eodem etiam legi meretur Platina *in Panegyrico in laudem Bessarionis.*

** De his plenius Mullerus *lib. III. c. XXV. XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI.* Recessum Viennensem exhibet Schilterus *Instit. Iur. Publ. Tom. II. p.* 106.

§. XXXVII.

§. XXXVII.

Interea temporis, dum Ludouicus Bauarus atque Albertus Brandenburgicus inter se dissiderent, controuersia hæc arbitrio Georgii, Bohemorum regis fuit relicta, * qui sub hoc prætextu, a. 1461. diuersorum Principum conuentum Egram indicit, cui præter diuersos Principes, aliorum, multarum etiam Ciuitatum legati interfuerunt. ** In hoc Georgius, Rex Bohemiæ, quamuis suscepto regni feudo, in verba iurasset Imperatoris, occulte tamen illi insidias struebat, atque imperium sibi quærens, Moguntinum electum, & Fridericum Palatinum promissis ingentibus corruperat, quoniam Electores essent, sibi vt imperium petituro suffragarentur: cum inutilis esset Fridericus & cederet procul dubio requisitus, potius quam rei publicæ necessitatibus subueniret. *** Contradicebat tamen Brandenburgicus Elector Fridericus. **** Eadem caussa in conuentu Noribergensi de anno 1461. agebatur, sed sine effectu, ***** Papa etiam Georgium, vt suo regno sit contentus, adhortante. ****** Licet etiam Gallorum Rex, Ludouicus XI. Imperium adfectaret.******* In dicto conuentu nouus conuentus Francofurtum indicendus, fuit decretus, ad eundemque Dietherus Moguntinus, Fridericus Palatinus & Fridericus Brandenburgicus Elector singularibus litteris Imp. inuitant, vt proximo Solis die post festum Pentecostes in propria persona compareat. ******** Hic tamen Conuentus & Imp. & Papa desuper protestantibus effectum non fuit sortitus. *********

* Müller *p. IV. c. I. §. 3.*

** Principes in hoc conuentu præsentes recenset Hagecius *Bohm. Chronic. p.* 299. De eodem agit Werlich *Augspurg. Chronic. p. II. p.* 200. Müller *c. l. §.* 4.

*** Verba sunt Gobellini *lib. V. p.* 125.

**** Gobellinus c. l. *Albertus marchio Brandenburgensis requisitus apud fratrem Electorem, ad id operam dare, daturum se promisit, veritus si negaret, ne rex erga Ludouicum hostem suum propensior fieret. Conuentus ob eam causam frequentes habiti, modo Noremberga, modo Bamberga, postremo apud Egram rex ad se principes conuocauit: quo in loco Federicus marchio Brandenburgensis princeps Elector, rogatus de Imperio quid sentiret, an Bohemo videretur committendum? Malim, inquit, mori, quam huic petitioni consentire, dissoluta conuentio est. Rex deinceps hæreticis aperte fauere, lites inter Germanos nutrire, imperatori magis ac magis insidiari.*

***** De hoc Müller *p. IV. c. III.*

****** Sic enim Papa ad Procopium de Rabenstein: *moneas vt sit regno suo contentus: aliena iniuste non quærat, ingrata enim sunt Deo via huiusmodi, & hominibus multum non placent: gratiam & bonum nomen in Ecclesia quærat.*

******* Hoc ex Msto quodam antiquo demonstrat Müller *p. IV. c. III. §. 5.*

******** Extat hoc Electorum scriptum ad Imp. apud Müllerum *p. IV. c. VII. §.* 2. Wenckerum de Archiuis *p.* 379. *geben under unsern zu rugk auff getruckten Insigeln, zu Nurmberg am Sonntag Reminiscere Anno Domini* 1461. Exponuntur in iisdem caussæ *das in den H. R.*

Reiche und bevoran in Teutschen Landen es leider langtzeit her, in beden Stenden bede Geistl. und VVeltlichen vbel gestanden hat, deshalb, das es mit gebürlichen Regierungen nit versehen worden ist, alwol nott were, kein gemeiner Fride gehavtthabt, auch die Gericht und Recht ungeordnet, nit fürderlich gehalten vollzogen und eingebracht sein. Inde inuitatur ipse: *und bitten auch dieselb euer Maiestet mit diemuttigem fleis, von unsern und andern unsern mit Curfürsten wegen, das euer Gnade alle ander Sache auffzu schlahen geruhe, und umb solicher gemeiner Notdurfft willen, als vorsteet, gen Franckfort auff den Sonntag nach Pfingsten nechst kompt in eigner Person kommen, und nit ausbleiben welle.*

********* Hoc ex actis scriptisque publicis plenius declarat Müllerus *p. IV. c. VII. §. 3.*

§. XXXVIII.

Dum hæc aguntur, Albertus Austriacus cum Ludouico Bauaro a. 1461. arma capiunt contra Imp. caussati iniquam terrarum diuisionem, atque Austriacorum querelas, qui priuilegia sua ab Imp. infringi contendebant. Albertus etiam Viennam obsidebat, verum interuentu legatorum Bohemicorum, composita fuit controuersia. * Inde cum Ludouico Bauaro bellum gerebat. Hoc, ob laceratas Noribergæ litteras Imperiales Alberto Brandenburgico super Burggrauiatu Noribergensi concessas, Maiestatis reo declarato, ciues regni, superioris Germaniæ contra ipsum concitabantur, ** immo ipse Imp. missis litteris Ludouicum diffidabat, *** conuocatis in Comitiis Noribergensibus 1461. Imperii auxiliis, constituto Alberto Brandenburgico Præfecto Imperiali, **** qui hinc inde terras inuadebant, cæde ac rapinis omnia adimplentes. Et licet per Georgium, Bohemiæ Regem, Pragæ omnis controuersia fuisset composita, ***** continuabatur nihilominus bellum, idque in conuentu Vlmensi 1462. Imperii nomine decernebatur. ****** Vario Marte pugnabatur, ad Hochstedtium, Neustadtium, Gundelfingam, inferiores Boii ******* qui tamen ad Gingam XIX. Iulii 1462. victores. † Accesserat Ludouico Fridericus Palatinus, qui contra Carolum Badensem, Georgium Metensem & Ioannem Spirensem Episcopos, prœlio ad Heidelbergam in campo latissimo non procul a Ladenburgo, iuxta villam Seckenheim, super flumine Neckar. felix, quo Badensis, Metensis & Würtenbergicus capti fuerunt, †† erecto in loco victoriæ monumento. ††† Tandem vero in conuentu Noribergensi ad diem Mariæ Magdalenæ 1462. instituto, induciæ ad VI. Augusti vsque 1463. fuerunt conclusæ. †††† Demum interventu Georgii Bohemi, omnis controuersia in Conuentu Pragensi a. 1463. fuit composita, ††††† captiui Principes, data pecunia, liberati. †††††† Licet Pius II. Papa Philippum Burgundiæ Ducem contra Fridericum Palatinum concitare conaretur. †††††††

* Fug-

* Fugger *lib. V. c. XIII. n.* 11. Roo *lib. VII. p.* 227. de Alberto: *igitur arma iterum in fratrem sumens, iniquam hereditatis diuisionem, ac Austria priuilegia ab ipso violata, causam bello praetexit. Ludouicum Palatinum sibi adiungit, & praeter Austriacorum opes, Hungariae & Boemiae regum auxilia, non defutura sibi promittens, milites conscribi iubet, quibus ad conueniendum locum edicit ad D. Hippoliti fanum.* Müller *p. IV. c. XIII.*

** Trithemius Chr. Hirsaug ad a. 1458. *post haec in Dieta quadam Nürenbergae habita, Marchio Albertus, Ludouico Duci Bauariae litteras & priuilegia, quae contra eum a Friderico impetrauerat, iuxta prius concordata, in praetorio Senatus restituit, quas ille mox coram omnibus publice lacerauit. Quod cum in notitiam Caesaris peruenisset, iratus est, & Ducem Ludouicum reum laesae Maiestatis declarauit; cuius rei occasione multiplicata sunt mala super terram.* Idem Trithemius ad 1459. *anno item praesignato, Fridericus Imperator III. mandauit Ciuibus Regni, vt arma sumerent in Ludouicum Ducem Bauariae cognomento Diuitem, quem propter laceratas Nürenbergae litteras Imperiales, vt paulo ante diximus, laesae Maiestatis reum declarauerat. Simile mandatum dedit Alberto Marchioni Brandenburgensium, & nonnullis aliis in vicino Comitibus. Ciues ergo Regni omnes in superioribus Germaniae partibus (praesertim Nürenbergenses) mandato Caesaris obedire parati, arma capiunt, & Marchioni Alberto contra Ducem Ludouicum Bauariae auxilia imperata transmittunt.* Gobellinus *lib. III. p.* 62. Fugger *lib. V. c. XIV. n.* 1.

*** Extant hae litterae diffidationis apud Fuggerum *n.* 2.

**** Acta huius Conuentus exhibet Müller *p. IV. c. XII.*

***** Trithemius ad a. 1459. *Dux igitur Ludouicus accepto nuntio diffidationis a Marchione Alberto & Ciuibus Regni, magnum rursus Bauarorum & Bohemorum contraxit exercitum, & ingressus terram Marchionis, oppida, Castella, munitionesque illius cepit, plurimas villas incendit, praedam abduxit, & damna pauperibus multa fecit. Non diu postea cum Ludouicus Dux pro quibusdam negotiis intrasset occulte Bohemiam, innotuit Marchioni absentia eius a patria. Vnde contractis copiis & auxiliis Ciuium, terras eius ingreditur, & pari furore omnia vastans, rapiens & incendens resistente nullo demolitur. Tandem per Bohemiae regem ad concordiam reuocati sunt, & oppida sibi restituerunt ablata.* De ipsa vero compositione Pragae facta ex Actis publicis Müllerus *p. IV. c. XVI* plenius, & qua ratione de eadem non seruata vnus alteri inputauerit *c. XIX.* Fugger *lib. V. c. XIV. n.* 4.

****** De hoc Mullerus *p. IV. c. XIX.* §. 2.

******* Fugger *lib V. c. XIV. n.* 5. 6.

† Fugger *lib. V. c. XIV. n.* 9.

†† Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1460. 1462. Fugger *lib. V. c. XIV. n.* 7. Gobellinus *lib. IX. p.* 220. Nauclerus *p.* 1092. Müller *p. IV. c. XXII.* §. 5. Ipse Fridericus eadem victoriae die eandem Ludouico Bauariae Duci narrat, quam epistolam Freberus exhibet *notis ad Trithemii gesta Friderici p.* 26. De eadem agit Antonius Finariensis *de dignitate principis.* Chron. Elwang. ad a. 1462. *Capitanei serenissimi Imperatoris Friderici, Albertus Marchio Brandenburgensis, Carolus Marchio Badensis, Vlricus Comes de VVirtenberg, nec non ciuitates Imperiales deuastarunt plura castra & villas, scilicet Monhaim, Greisbach, Holenstain; ciuitatem Gundelfingen magna vi opprimebant, sed non obtinebant. Carolus Marchio Badensis eum fratre suo Episcopo Metensi, & Vlricus comes de VVirtenberg, cum multis suis armigeris intrauerunt territorium Palatini, & prope Haydelbergam ipsi tres praenominati domini vna cum armigeris a Palatino Haydelbergensi capti & detenti Haydelbergam ducuntur, & incarcerantur quasi per annum, & postea per aliquam summam pecuniarum liberati reuertuntur ad prouincias suas maestissimi.*

††† Victoriae locum vna cum monumento ibidem posito describit Freberus *Origg. Palat.*

*Palat. lib. I. c. VII. p.*78. & *notis ad Trithemii gesta Friderici p.* 27. dicens: *Vbi in agro prælii confecto, crux lapidea erecta visitur, hac inscriptione: Als man zalt nach Gottesgeburt MCCCCLXII. Iahr, auff S. Paulus gedachtnis tag, seind auff dieser Walstatt durch Hertzog Friderich Pfaltzgraven bey Rhein und Churfürsten, nidergeworffen worden, Herr Iörg Bischoff zu Metz, Marggrave Carl von Baden, und Grave Vlrich von VVirtenberg, mit einer mercklichen zahl ihrer Diener, Graven, Herrn und Knecht. Vnd denselben die in solchem gescheffte todt blieben seind, wolle Gott barmhertzig sein.* Eadem habet Pareus *Historia Palatina p.*232. qui hoc addit Eteostichon Teutonicum:

Als ein A mit eim I gezieret,
Vier Huffeisen warden formiret,
ein Axt und der Apostelzahl,
geschach die Schlacht am Neckerthal,
da schlug und fieng ein iunger Pfaltzer,
ein Bader, Iager, und Saltzer,
Friederich der Siegreiche wol genannt,
der Churpfaltz zier durch alle Land.

†††† Fugger lib. V. c. XIV. p. 687. Müller p. IV. c. XIX. Chron. Elwang. ad a. 1463. *circa festum Iacobi in ciuitate Praga coram rege Boemo facta est concordia inter serenissimum Imp. Fredericum cum complicibus suis, cum ciuitatibus Imperialibus parte vna, & Ducem Ludwicum de Landshutte cum complicibus parte ex altera.*

††††† De hoc conuentu Müllerus *p. IV. c. XXXI.*

†††††† Gobellinus p. 295. *Metensi episcopo aureorum quinquinta millium imposita mulcta est: marchioni Badensi centum millium: tantundem comiti VVirtembergensi, reliqui nobiles pro suis facultatibus & vltra mulctati. Amplius marchioni, & comiti munitissima adempta castella, & quadam ita dimissa, vt pro illis homagium facerent, & tanquam Palatini vasalli in eius verba iurarent.* Fugger *lib. V. c. XVII. n.* 3. Promouit horum liberationem Pius II. Papa, prout ex epistola ipsius *CCCLXXXII.* patet.

††††††† Extant Litteræ Papales desuper scriptæ apud Müllerum *p. IV. c. XXXI. §.* 2.

§. XXXIX.

Recruduit statim bellum inter Cæsarem & Albertum. Albertus a. 1462. cum suis Viennam venit, cum quo propius muros subeunte, manum conseruerunt Cæsareani, Albertumque retrocedere coëgerunt. * Dum autem Austria latrociniis vexaretur, decreta ad Cæsarem legatio pro iisdem abolendis. Viennenses etiam Cæsari semper infesti, in duas dividebantur factiones. Senatus & potior pars, Cæsari studere videbatur, reliqua multitudo cum proceribus ab eo deficientibus sentiebat. Cæsar igitur quatuor equitum millibus stipatus, Viennam ire maturauit. Vrbe exclusus ad D. Marci diuertit. Mox vero ciues, pœnitentia ducti, impunitatem eius rei pacti, ipsum intromittunt. Cæsar rerum gubernacula suscipiens, Magistratum ad ciuium nutum mutat, atque exacto ab iis fidei iuramento, Stirios abire iussit. Vix egressis vrbem Stiriis, noui iterum in plebe tumultus exorti sunt. Erant aliquot milites in agro Viennen-

nensi, qui Cæsari prioribus bellis, pars & Alberto stipendia fecerant. Hi solutionem importunius efflagitabant, eaque non ad plenum exhibita, agros infestabant. Eam rem acerbius exaggerantes, assiduas ad Cæsarem querelas deferebant. Cæsar a pecunia imparatus, siue quod Viennensium animos experiri vellet, sex aureûm nummûm millia ab iis mutua petit, quibus de suo tantundem adiiciens, hoc incommodum auerteret. Negata ea pecuniæ summa, ad dimidium eius descendit; quod & ipsum cum non exhiberetur, iratus & memorem se fore minatus, neque cum militibus transigere curauit, neque eorum rapinas inhibuit. Iamque illi vindemiantibus molestiam exhibebant, neque vinum in vrbem importari permittebant. Igitur qui Alberto clam fauebant, hanc occasionem, quam vltro quæsiuisse videri poterant, arripientes, operas primum, & de plebe homines, quorum ob inopiam tutior est audacia, in Cæsarem concitant, qui multa in ipsum probra vulgantes, cæterorum animos, ad res nouandas accenderunt. ** Mox coacto cœtu decernitur, Cæsari renunciandam esse fidem, omnemque ex publicis vectigalibus & portoriis pecuniam, in suum ærarium redigendam. *** Cæsar, qui cum vxore ac liberis in palatio agebat, vbi hæc audiuisset, antequam seditio longius progrederetur, occurrendum ratus, Vdalricum Riedererum & Graueneccium in curiam vrbanam ad eos misit, qui, vt in officio manerent, eos admonerent, qui tamen ab iisdem capti fuerunt, **** quin & ipsum Imp. cum familia sua in arce obsidebant, insolentius etiam agentes, neque vllum ex maioribus tormentis exonerabant, nisi ingens clamor, tubarumque ac tympanorum clangor prius exaudiretur. ***** Accedebat Albertus, qui concluso cum Viennensibus fœdere biennali, Cæsari fratri bellum indicit.****** Mittebantur ab Imp. legati, qui indicto Nouembri mense 1462. Ratisbonam conuentu, a Georgio potissimum Bohemorum Rege auxilia ab Imperio petunt, quæ etiam illius nomine fuerunt decreta.† Petiit etiam ab ipso Georgio auxilia, quæ per Victorinum filium submisit, †† ipseque Rex cum octo millibus insequebatur. ††† In conuentu igitur ad Neoburgum indicto, per Georgium Regem in hunc modum pacis legis fuerunt confectæ, vt captiui vtrinque liberi dimitterentur, Albertus arces, oppida, ditionesque omnes bello occupatas fratri restitueret, Austriæ inferioris gubernationem, vicario nomine, ad annos octo gereret, quatuor ducatorum millia quotannis fratri exolueret. Aegre annuit Cæsar, indeque obsidione, dum multam famem fuisset perpessus, liberatur. †††† Interim neque bello occupata Cæsari restituuntur, neque hic illi gubernationem, prout constitu-

ſtitutum erat, attribuit, vtrinque igitur bellum paratur, Cæſareani in vincula coniiciuntur. Albertus autem in Comitiis ††††† Ratisbonenſibus 1463. non ſolum proſcribitur, ſed a Papa etiam excommunicatur. †††††† Fit atrox ad Neapolim prœlium, ††††††† & licet ſæpius, per Sigismundum Auſtriacum, Ludouicum Bauarum, Eleonoram etiam Auguſtam, Papam, pax fuiſſet tentata, †††††††† eademque inter Fridericum Imp. & Ludouicum Bauarum Pragæ a. 1463. concluſa, ††††††††† ipſa tamen hæc controuerſia, nonniſi per mortem Alberti, quæ IV. Nonas Decembris 1464. inſecuta, fuit ſopita. * Sequentis anni initio habito Lintzii conuentu, Sigismundus tertiam Auſtriæ partem, ex Ladislai Regis morte ad ſe deuolutam Cæſari patrueli dono dedit. ** Hinc Auſtria Friderico iterum conciliata, atque Viennenſes ipſi ſupplices facti, in gratiam eius fuerunt recepti, *** latrociniaque in Auſtria abrogata. ****

* Gerh. a Roo *lib. VII. p.* 228.

** Roo *c. l.* Fugger *lib. V. c. XV. n.* 2.

*** Roo *lib. VII. p.* 231. extant litteræ, quibus Imp. obſequium renuntiant, apud Fuggerum *lib. V. c. XV n.* 3. ex hoc Müllerus *p. IV. c. XXIII. §.* 5.

**** Roo *lib. VII. p.* 232. Gobellinus *lib. X. p.* 24.

***** Roo *p.* 235. Fugger *lib. V. c. XV. n.* 4.

****** Roo *lib. VII. p.* 236.

† Fugger *lib. V. c. XV. n.* 5. 6. Hæc ex Actis publicis plenius demonſtrauit Müllerus *p. IV. c. XXIII. §.* 10. 11. 12.

†† Roo *p.* 237. Fugger *lib. V. c. XV. n.* 5.

††† Fugger *lib. V. c. XV. n.* 8. Roo *p.* 237.

†††† Nauclerus vol. II. Gen. XLIX. p. 1094. *Anno ſalutis* 1463. *Imper. Fridericus obſeſſus eſt in arce Viennenſi a ciuibus, quibus auxilio frater Dux Albertus erat; oppugnabatur autem arx bombardis & omni genere tormentorum, vidiſſes impleri foſſas, admoueri ſcalas, cominus eminusque pugnam miſceri vulneribus & ſanguine multo rem geri. Vnde coactus fuit auxilium a rege Bohemiæ Georgio, qui ſe ante pro hæretico declarauerat, poſtulare, immo Pio Pontifici Max. ſcribere, ne interim in Georgium, quamuis hæreticum ſe declaraſſet, iuris pœnas fulminaret, quod neceſſitate cogente Pontifex admiſit. Liberauit Bohemus Fridericum, arte vſus, vt neque periret, neque vinceret.* Idem dicit Trithemius *ad a.* 1463. Gobellinus *lib. X. p.* 241. Roo *p.* 238. Ipſum pacis inſtrumentum exhibet Fuggerus *lib. V. c. XV. n.* 8. Müller *p. IV. c. XXIII. §.* 21, qui etiam varia alia ſcripta publica de hac materia inſeruit.

††††† Gerh. a Roo lib. VII. p. 240. *interim principes ac ſtatus Imperii circa feſtos reſurrectionis Dominicæ dies, Comitia Ratisbonæ habebant, de quorum conſilio & conſenſu, Cæſar publico edicto, fratri aqua & igni interdicit, omniaque commoda, quæ ab Imperio habebat, omnesque tam intra quam extra Auſtriam ditiones adimit. Odium illi apud principes præter Cæſarem ipſum concitabant Viennenſes quos dixi ciues, qui eo profecti, & in Conſilio auditi, iniuriam, carceres, exilia, bonorum direptiones inopiamque ac miſerias ſuas exaggerabant. Albertus hoc modo ab Imperio proſcriptus, appellationem ad Rom. Pontificem interpoſuit. Is erat Pius Secundus, qui quod vtrumque fratrem domeſtice nouiſſet, tantum aberat, vti Alberti cauſæ patrocinaretur, vt & ipſi*

&

& cæteris omnibus, quotquot Cæsarem Viennæ obsederant, aut obsidionem adiuuerant, sacrorum vsu interdixerit, & sacri ordinis viris iniunxerit, ne quenquam illorum, nisi audita prius & discussa abs se caussa, sceleribus expiarent. Albertus igitur, conuocato ex senatoribus iisque proceribus qui aderant consilio, adhibitis quoque Gymnasii magistris, ad Pontificem melius (vt loquuntur) informandum denuo prouocat: de quo non dubitaret, quin negotio propius inspecto, & causa æquitate cognita, longe aliter sit iudicaturus. Fugger *lib. V. c. XVI. n.* 2. Müller *p. IV. c. XXV.*

††††††† Roo lib. VII. p. 249. *iisdem diebus, quibus Albertus Vienna abfuit, VVolfgangus Sebauenburgicus vrbis Præfectus, adscitis Venceslao & Smicoscio Boëmis, in agrum Neapolitanum educit, peditem in insidiis locat, equitum expeditam manum ad ciuitatem propius accedere, & sub ipsis mœnibus obequitare, hostemque lacessere ad pugnam iubet. Cæsariani contra illos egrediuntur, quibus initio repugnantes, mox quasi numero superari se videntes, fugere paulatim incipiunt, donec auidum insequendi hostem, ad insidiarum locum pertractum, integra & recentes copiæ aggrediuntur. Committitur atrox pugna, multi vtrinque cadunt, Cæsariani amissis Ioanne Preisingio Mariscaleo, & Comite quodam a Gleichen, viris fortissimis, cedere coacti, in ciuitatem se recepere. VVolfgangus cum suis Viennam reuersus est.* Fugger *lib. V. c. XVI. n.* 8.

†††††††† Qua ratione Sigismundus & Ludouicus vtrosque fratres componere tentauerint, docet Fugger *lib. V. c. XVI. n.* 3. De Papa *n.* 7. Sic etiam Gerh. a Roo lib. VII. p. 248. *Interim Albertus, Scherdingam ad Ludouicum Bauariæ principem, cum paucis proficiscitur, & quæ volebat cum eo collocutus, Salisburgum inde ad legatum pontificium pergit. Is tum Neapolim ad Cæsarem abierat, sed relictus illic Gabriel quidam, Bernardini ordinis frater, conditiones illi nonnullas obtulit, a legato compositas, quibus pacem fieri posse sperabat. Vrgebant hoc negocium principes aliquot, ac proceres, inprimis vero Eleonora Imperatrix, & vtriusque principis soror germana, Margaretha Caroli Badensis reguli vxor. Sed nihil ab Alberto impetrari potuit, qui infecto negotio Linzium abiit.* Idem p. 249. *Albertus iterum Linzii de pace interpellatus, inducias aliquot dierum concessit, id quod Augustæ precibus dedisse videri volebat.* Vid. etiam Roo *lib. VII. p.* 251. 255. Fugger *lib. V. c. XVII. n.* 4.

††††††††† Extant litteræ pacis inter Fridericum & Ludouicum apud Fuggerum *lib. V. c. XVI. n.* 9. & Müllerum *p. IV. c. XXVIII.* & potissimum *c. XXX.*

* Roo lib. VII. p. 255. *cum igitur multa pacis consilia agitarentur, & Fridericus, adnitente inprimis Legato, iam eo perductus esset, vti recepta omni Austria ingentem fratri pecuniam certis pensionibus persoluendam transferiberet, is vero repudiatis conditionibus bellum instauraturus videretur, Deus optimus maximus, id quod humanis consiliis deesse videbatur, sua voluntate effecit. Albertus enim subito quodam morbo correptus obiit quarto Nonas Decembris, & quinto die post ad D. Stephani maiorum sepulchro illatus est. Mortem eius partim vltioni diuinæ, partim veneno imputarunt, alii ob vitæ incontinentiam apoplexia percussum putauere. Veneni suspicionem faciebant medici qui signa quadam in eius corpore deprænsa esse adfirmabant, idque apud vulgus semper in deteriorem partem magis pronum obtinuit. Sed quæstione eius rei instituta, Pharmacopœus quidam, & alii nonnulli ob suspicionem in carcere habiti, pro innocentibus absoluti sunt.* Fugger *lib. V. c. XVII. n.* 7. Müller *p. IV. c. XXVII. §.* 11.

** Roo *lib. VII. p.* 257. Fugger *lib. V. c. XVIII. n.* 3.

*** Roo *p.* 258. *sqq.* Fugger *lib. V. c. XVIII.*

**** Fugger *lib. V. c. XVIII. n.* 4. Roo *p.* 261.

§. XL.

Finitis hisce turbis intestinis, de pace publica cogitabat Fridericus,

 ideo-

ideoque a. 1466. Comitia in festo Purificationis Mariæ Vlmam indicebat, * quæ eodem anno ad diem Lætare Nordlingam fuerant translata, ibidemque pacis publicæ formula fuit proposita. ** Defuncto paullo post Pio II. *** ipsi suffectus Paulus II. ad bellum contra Turcas Principes Christianos concitare conabatur, **** huiusque instinctu Comitia Noribergam eodem adhuc anno 1466. indicebantur ad diem Martini habenda. ***** Fridericus ob domesticos motus in Austria retentus, ipse Vdalricus Pataviensem, epistolarum magistrum, eo cum mandatis miserat. A Pontifice aderat Laurentius, præsul Ferrariensis, vir pietate ac rerum vsu, prudentiaque insignis, qui luculenta oratione latina Principes ad bellum Turcicum cohortabatur, quæ vernaculo sermone exponebat Pataviensis. ****** Post varias deliberationes, Imperii nomine viginti militum millia fuerunt decreta, ita tamen, vt Pontificis ope pax prius inter Christianos confirmaretur, ******* quæ etiam ad quinquennium fuit statuta. Paulus II. Papa etiam Fridericum contra Georgium, Bohemiæ Regem, quem tanquam hæreticum condemnauerat, concitabat. † Idem de Imperii Statibus in Comitiis Noribergensibus anno 1467. sed frustra, tentabat. †† Agebatur in iisdem de modo expeditionis contra Turcas & milite Imperiali contra eosdem educendo, nouo etiam constituendo Imperiali iudicio ad tuendam pacem publicam, quod ex XXIV. Adsessoribus constaret, qui ex sex partibus Germaniæ constituti fuerint. Sed, distractis Statuum animis, re infecta ab his Comitiis fuit discessum, cum præsertim Ciuitates in matricula tunc confecta, onere nimio in Collegium suum deuoluto se læsas esse conquestæ, his, quæ conclusa erant, nollent stringi. ††† Imp. demum Milbenstadti Carinthiæ pacem istam publicam ad quinquennium statutam confirmat. †††† Electores etiam cum quibusdam Principibus eodem anno Landshuti conuenientes, de componendo cum Georgio Bohemo negotio adlaborarunt. †††††

* De his Comitiis Vlmensibus Müllerus *p. IV. c. XXXIII.*

** De his Müllerus *p. IV. c. XXXIV.*

*** De hac morte Iacobus Papiensis Comment. *lib. I. p.* 359. Trithemius *ad a.* 1464. Nauclerus *p.* 1095.

**** Extant Pauli II. litteræ ad Philippum Burgundiæ, & Ernestum Saxoniæ Ducem desuper scriptæ apud Müllerum *p. IV. c. XXXV.* §. 3.

***** Status, qui in hisce Comitiis comparuerint, recenset Müllerus *p. IV. c. XXXV.* §. 4.

****** Roo *lib. VIII. p.* 268. Fugger *lib. V. c. XIX.* §. 4. Müller *p IV. c. XXXV.* §. 6.

******* Extat Recessus horum Comitiorum apud Goldastum Statutis Imper. *p.* 213. *& Reichsſatzungen p. II. p.* 159. Schilterum *Instit. Iur. Publ. Tom. II. p.* 137. Müllerum *p. IV. c. XXXV. p.* 224. in quo hæc verba: *das in dem schierest künfftigen Summer ein mercklich Volck*

zu

zu Ross und Fuss, mit namen uff das mynst zwentzig tusend Mann, sechs tusend zu Ross und viertzehen tusend zu fuss, die in der VVere geschickt, und mit Harnisch, Püchsen, und anderer Sachen darzu gehörend, wol versehen sin und dem Edlen Herrn Vlrichen, Freyherrn zu Grafneck, als einem Keyserl. Hauptmann mit der hernach schriben Vnterscheid zu taeglichem Krieg befohlen, und in das Kœnigreich Vngern gesendet werden gegen den Türcken, und siner Haubtmanschafft zu handeln, Et paullo post: *und uff das die Houbt und Glider Kriegs und Vffrur vertragen, und deshalb gantz ungehindert dem Türcken deß læblicher VViederstand getbon werd, so sollen sie undereinander allenthalben ein gemein Frid halten, und der Keyser darzu allen und ieglichen Vnderthonen des Reichs den Fride by grossen Pœnen zu halten, gebieten fünff Iore, die neebstfolgend werende, also, daß do zwischen Niemand gegen dem andern keinerley Rouberey, Vehd, Vnfrid, noch Krieg anfohen noch triben soll, sunder wer zu dem andern zu sprechen hette, oder gewinne, daß derselbe solichs that und suchet durch Recht an billichen Statten und Enden.* Gerh. a Roo lib. VIII. p. 268. *respondent principes: paratos se esse, pro sua quemque facultate quod possint præstare, sed si Pontifex expeditionem in Turcam, serio cogitaret, ante omnia opus esse, vti pace inter Christianos confirmata, extra suæ ditionis limites, cum armis exire liceat.* Fugger *lib. V. c. XIX. n. 4.*

† Iacobus Papiensis p. 437. *Cæsar per id tempus ad Georgii gratiam, qui ea de re Legatos ad se miserat, cum Pontifice agit, vt in tertium adhuc mensem sententia differatur, spem sanitatis oblatam ostendens. Pontifex vana omnia reputans dilationibus non esse amplius locum respondet, ab omni humanitate Catholicorum auxisse illum dicit improbitatem, perdendum amodo esse, quod tam longo spatio sanari haud quaquam potuerit. Hortatur etiam illum, Theutonesque alios ad tuenda Romanæ sedis decreta.* Qua ratione autem Papa Georgium condemnauerit, docet Trithemius ad a. 1460, dicens: *eodem anno Paulus Papa II. Georgium Bodebracium Bohemiæ Regem, fautorem, defensorem, ac participem Hæreticorum Hussitarum prius declaratum hæreticum in publico Consistorio Romæ, mendacem, periurum, & datæ fidei super sancta Christi Euangelia in manibus duorum Episcoporum violatorem denuntians, hæreticum damnat, Regia dignitate simul & nomine per sententiam priuat. Deinde Regnum Bohemiæ Matthiæ Regi Hungariæ tradens commendat, præcipiens illi per Apostolica scripta, quatenus bellum moueat in pertinacem. Imperator etiam Fridericus ad petitionem Romani Pontificis Matthiam in Regem Bohemiæ contra Georgium libens confirmat, qui mox bellum hæretico indicit.*

†† Iacobus Papiensis *lib. VI. p.* 437. Müller *p. IV. c. XXXIX.*

††† Extat Recessus apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 184. Schilterum *Instit. Iur. Publ. Tom. II. p.* 179. Datt. *lib. I. c. XXVIII. p.* 200. *n.* 67. 68. qui tamen potius placitum hoc fuisse Collegii Electoralis & Principum ibidem & *lib. IV. c. I. n.* 33. demonstrat. Müllerus *p. IV. c. XL.*

†††† Dattius equidem *c. l.* & qui eum sequitur Müllerus *p. IV. c. XLI.* nouum Milbenstadti conuentum indictum fuisse putant, quod mihi non videtur. Potius ex ipsa Imp. constitutione, quam etiam exhibet Goldastus *Tomo I. der Reichs-Satzungen f.* 182. patet, ipsum pacem saltim publicam Noribergæ die Martini 1466. constitutam confirmasse. Sic enim Imp. *so haben wir, nach zeitigem Rath unser und des Reichs liben Getreuen, den Rathschlag auf den obgemelten St. Martins Tag gethan angenommen, darinn gewilliget, nemen ihn an und willigen auch darinn mit diesen Brieff.* Datum est *am Pfindstag vor St. Bartholomæus Tag nach Christi Geburt vierzehenhundert und im siben und sechzigsten,* quod Müllerus pro die Iouis post Bartholomæi explicat.

††††† Acta Conuentus Landshutani plenius exhibet Müllerus p. IV. c. XLII.

§. XLI.

Sub initium Nouembris, Cæsar res in Austria satis iam quietas, & Matthiæ ob fœdus fidendum ratus, suscepto in Italiam itinere, in ante diem natalis domini nostri Romam venit, sacra faciente pontifice, euangelium de edicto Cæsaris Augusti decantasse dicitur, exemplo Imp. Sigismundi. * Septendecim dies illic commoratus, a Papa cum suis liberaliter exceptus, & variis muneribus donatus, ** V. Idus Iulii 1469. *** domum rediit. Itineris huius causa votum esse vulgo ferebatur: erant qui confirmationem successionis in Hungariæ & Boëmiæ regna petiisse dicerent, nec absimile vero est, Imp. consilia sua, ex auctoritate pontificis instituere voluisse. De expeditione in Turcam & bello Boëmico actum esse nonnulli meminere. **** Vicariatum interea in Imperio ex Palatinatus iure exercebat Fridericus Palatinus. *****

* Verba sunt Gerh. a Roo *lib. VIII. p.* 270. Qua ratione a Papa fuerit exceptus, docet Cardinalis Papiensis lib. VII. p. 438. scribens: *tum Calendis decembribus, qui fuit annus, sedentis Pauli, quintus, Federicum Imperatorem eius nominis tertium in Italiam descendisse voti soluendi causa, quod ad ædem Apostolorum ex Germania vouerat: idque Venetorum litteris certissimum haberetur, conuersus ad eius suscipiendi curam, vnum ex Secretariorum ordine, quam longissime ire obuiam iussit, negotio iniuncto, vt crebris nuntiis de ratione viæ, & cæteris, quæ cognouisset, sine mora significaret. Inde vocatus in Consilium patribus, quatuor ex diuersis nationibus Episcopos designauit, Iudicesque Rotæ duos, & consistoriales Aduocatos totidem, qui secretario succedentes secunda salutationis officia exhiberent. Delegit quoque Cardinalem Hostiensem, ac sancti Eustachii, qui præstarent tertia non tamen vltra bidui viam progrederentur.* Exstat etiam Breue Pauli II. ad Fridericum Imp. de ipsius itinere versus Romam. Inde quoque Papiensis qua ratione Imp. in vrbe fuerit receptus, exponit & qui eum sequitur Müllerus *p. IV. c. XLIII.* Exstat etiam Narratio de hac Friderici profectione votiua ex libro I. Cæremoniarum sect. XIII. cap. I. in Freheri tomo tertio.

** Iacobus Papiensis lib. VII. p. 441. *non multo post, cum totos septemdecim dies Romæ fuisset, in Germaniam reuersus est. Multis eum interim Paulus magnisque demeritus officiis est. Nunquam cum processerunt, passus est, nisi ex æquo esse: plerumque autem dextera eius apprehensa. Bis quoque ad cubiculum suum descendit. Dies quæ Circumcisionem Domini Saluatoris præcessit, peracto Laterani sacro vespertino, ad veneranda apostolorum Petri & Pauli capita constituto ponte, per quem ex æquo itetur, intra ferreos cancellos perduxit, & postridie ad Vaticanum rediens albo equo falerato, & aurea veste donauit: volens videlicet, vt cum antea atratus Cæsar semper fuisset, solenni illa transmissione Imperatoris ornatu procederet. Ad pontem porro Adriani eodem itinere cum Patrum collegio substitit, spectauitque amplius horam continuam Germanos innumeros, quos ille eo in loco equestri ordine vetusto ritu donauit, gratias ibidem spirituales, easque gratuitas innumeras contulit. Victum sibi, & comitatui, qui sexcentorum amplius equitum fuit, largissimum præbuit. Abeuntem denique diuersis duum milium aureorum muneribus est prosecutus. Et præsules nonnullos ire secum ad vsque Cesenum iussit, qui totis Ecclesiæ oppidis ad impensam itineris & diuersionum commoda necessaria imponerent. Quæ omnia eo munificentius studiosiusque collata sunt, quod notissimum erat, toto eius imperio propugnationem fuisse Romano-*

rum

rum pontificum: & nec abiisse unquam in impiorum consilia: quibus transalpinæ nationes sine causa sæpe tumultuantur in nos. Fugger *lib. V. c. XV. n. 9.*

*** Raynaldus *ad a.* 1469. *n.* 5. ex Augustini Patritii Commentariis: *discessit namque Cæsar Germaniam repetiturus quinto idus Ianuarias, summo diluculo, eumque Cardinales aliqui extra portam deduxerunt, nam reliqui nimia Cæsaris festinatione præuenti sunt, ille enim ante vrbem exiuerat, quam aliqui id rescissent.*

**** Sic Gerh. a Roo *c. l.* Trithemius ad a. 1469. *anno etiam præsignato, Fridericus Imperator tertius causa deuotionis Romam cum decenti Comitiua profecutus est, & cum singulari, magnoque honore a Paulo, Papa secundo, & Ciuibus Romanis suscipitur. Agebat Imperator apud Pontificem, vt commune Christianorum bellum indiceretur Georgio hæretico atque schismatico, qui se Bohemiæ Regem gerebat: quo superato deinceps expeditio in Turcas ordinari posset securior, petiuitque, vt Benedictione Apostolica Matthias Vngariæ Rex tam in Turcos, quam Bohemos expeditionis vtriusque Capitaneus ordinaretur. Insuper monebat Papam, vt venire in Germaniam dignaretur, asserens quod personali præsentia sua, omnem totius Regni militiam facile moueret in expeditionem contra Turcos. Sed persuaderi Pontifex non potuit, vt Italia dimissa in Germaniam proficisceretur, & sic nihil in Turcos actum fuit.* Nauclerus *p.* 1096. Plenius Papiensis *p.* 439. *& sqq.* Raynaldus *ad a.* 1468. *&* 1469. Müllerus *p. IV. c. XLIII.*

***** Adgnouerunt hunc Palatini Vicariatum Adolphus Moguntinus, Iohannes Treuirensis & Rupertus Coloniensis Elector, quorum litteras exhibet Müllerus *p. IV. c. XLIII.* §. 20. Sic etiam Adolphus Moguntinus: *als eur Lieb uns in euern Schrifften zu erkennen geben hat Vrsach, warum Ewr Liebden sich dieser Zeit schreibet gemeiner Vicari hie dißeit der Gebürg, und in solchem euern Schrifften Abschrifft Kayser Carels seligen Brief, uwer Liebe Voraltern, vor sieh und ihr Nachkommen, die Pfaltzgraven by Rein und Curfürsten sein, über denselben Tittel geben, mit geschickt hat &c. &c. haben wir thun lassen, und verstanden, und wir haben bisher von solcher Freyheit nit gewust, dann unser Meynung ye nit ist, an euer Liebe Herrlichkeit mit VVissen eynichen Abbruch zu thun.*

§. XLII.

Dum autem Turcæ a. 1469. in Bosniam & magno impetu in Carniolam, * & sic prima vice tanta vi in Germaniam irrumperent, ** Comitia a. 1470. Noribergam indicebantur, *** quo alius conuentus, Viennæ habendus, fuit decretus, neque hoc tamen quidpiam conclusum. **** Anno igitur 1471. conuentum principum Ratisbonam indixit ad VIII. Kl. Maii vocauitque omnes Germaniæ Principes ad eum locum suis litteris, de reipublicæ salute cum eisdem consultaturus. Verum, non desunt, qui Principes quosdam Cæsari, vt hunc indiceret conuentum, persuasisse scribant, sperantes, si Principes Imperii Ratisbonæ conuenirent, Imp. facile exauctorationem, de qua cogitabant, ad effectum duci posse, ipsique Georgium Bohemum substituendum. ***** Mittebat etiam ad hunc conuentum Papa suum legatum, qui Status de expeditione contra Turcas commoueret. ****** Frequentes aderant Principes & Status, horumque legati. ******* Inualuit in hoc consessu denuo controuersia inter Bur-

Burgundiæ legatos atque Electores, de prima sessione, quæ ita composita, vt Burgundi inter Oratores regios locarentur. ******** Inde Imperii nomine decem militum millia fuerunt decreta, & quantum quisque Statuum, militum, quantum bellici adparatus præstaret, fuit definitum. † Interea Cæsar, mutata in deterius sententia, ex decem millibus, sex millia detraxit, adfirmans, satis nunc futura millia quatuor. †† De Sumptibus belli secundum communem denarium decretum, vt quisquis prouentus annuos mille ducatorum haberet, equitem vnum conduceret, peditem, qui quingentos, ††† sed contradicentibus Imperii ciuitatibus, omnia terminabantur in verbis. †††† In iisdem quoque Comitiis pax publica ad quadriennium fuit statuta, ††††† & missis in omnes Germaniæ partes edictis, arma deponi, & quascunque controuersias æquæ iuris disceptationi cognoscendas diiudicandasque committi imperatum. †††††† Actum etiam est de Bohemorum electione, qui mortuo a. 1471. Georgio, Vladislaum, Casimiri Poloniæ regis filium, quindecim annorum adolescentem renuntiauerant, an rata haberi deberet. Improbabat vero eam pontifex, & ab hæreticis factam, ac irritam fieri debere, per legatum suum in comitiis contendebat. Matthiæ quoque legati, ne ea ab Imperii Ordinibus approbaretur, intercedebant; quod ipse prior electus esset, ac pontificis confirmationem haberet, ob egregia in remp. Christianam merita, a cuius finibus Turcam toties submouisset. Principes vero plerique Imp. iudicium secuti, ad Vladislaum proniores erant. Eam ob rem Friderico succensuit Pontifex, ac in litteris postea exprobrauit, Matthias vero bello Austriæ illato, vltus est. ††††††† Morbis autem Ratisbonæ inualescentibus, Comitia autumnali tempore, propter rerum etiam copiam Noribergam fuerunt translata. * In iisdem Comitiis Heluetii etiam ab Imp. inuitati, per legatos comparuerunt, & iussi sunt secundum decreta Comitialia ferre onera Imperii, ** alias nihil fructuosi in iisdem fuit perfectum. *** Conuenientes autem Ciuitatum Deputati a. 1471. Francofurti de collectis secundum communem denarium in Conuentu Ratisbonensi decretis, protestabantur. **** Postea Sixtus IV. qui Paulo II. successerat, ***** nouum conuentum a. 1472. Neapoli in Austria promouebat, ****** aliumque Augustæ a. 1473. de expeditione contra Turcas, in quo protestantibus licet Imperii Ciuitatibus, decretum Ratisbonense denuo fuit confirmatum. ******* Licet reliqua negotia relinquerentur adhuc imperfecta. ********

* De hoc plenius Iacobus Papiensis *lib. VII. p.* 449. 450.

** Primum hunc in Germaniam impetum dicit Fugger *lib. V. c. XIX.* §. 12. quod etiam verum est, de tali qui cum magno exercitu factus. Licet Vuluasor *in der Ehre de Hertzogthumbs*

thumbs Crain lib. XI. p. 389. ex antiquo Msto Prouinciali doceat, Turcas iam a. 1408. cum militum manu in Venedorum Marchiam irruptionem fecisse.

*** De hoc Müllerus *p IV. c. XLV.*

**** De hoc Hagecius *Bœhm. Chronic p.* 810. Müllerus *p. IV. c. XLVI. XLVII. XLVIII. XLIX.*

***** Sic enim Augustinus Patritius de Comitiis Ratisbonensibus apud Freherum Tomo II. *cogitauerunt igitur si tales iampridem imperium Friderico Cæsari abrogare, illudque quando alius animo & viribus potentior in Germania non videretur, Georgio hæretico Boëmorum Regi deferre; reuerentiam deinde summo Pontifici eius nomine polliceri, Imperii confirmationem & coronam petere, quæ si modo darentur, nationi interdicere ne amplius Romano Pontifici auscultaret. Iamque inter se ac Principes suos diuiserant præfecturas, ac munera hæc vt legitime fierent, assensum omnium Germaniæ Principum necessarium putabant. Sperantes itaque si conuenirent principes, facile quæ cogitarant, perfici posse, subtili arte Cæsari persuadent, vt Ratisponæ principum conuentum indicat: aiunt Cæsarem, quoniam spretis Imperii ciuitatibus in auitis moretur prouinciis, omnibus neglectui esse, a nemine venerari, agitari vbique latrocinia, ac tota Germania iustitiæ formam esse nullam si ad superiora ascenderet, vt prisca redeat reuerentia & fides, parituros omnes suo Imperatori, & eius timore ab iniuriis temperaturos, affuturos ei omnes Principes, & certatim obsequia exhibituros. Et quoniam Imperii census ita sunt diminuti, vt inde Cæsar viuere non possit, se iam reperisse vias, quibus facillime & volentibus cunctis ducenta aureorum millia quotannis corraderet. Tentauerat hoc idem Cæsar alias in quibusdam conuentibus, quippe prouentus imperii ita minimi sunt, vt vix legationibus suppetant. Sed illi non tam suadebant vt Cæsari consulerent, quam vt occasionem nanciscerentur patrandi quæ cogitauerant. Hisne igitur persuasionibus commotus Cæsar conuentum indixerit, aut vt Reipubl. suisue prouinciis, quos a Turcis iam deuastari videbat, saluti consuleret, illis diiudicandum relinquimus qui altiora cognoscunt. Certe Georgii Bohemi obitus qui medio tempore accidit, effecit vt consiliariorum cogitata efferri non potuerint. Sunt etiam qui afferunt hunc conuentum indictum esse ipsius Georgii solerti opera, qui astutia sua id effici posse sperabat, vt decreto omnium Principum eius absolutio (nam iam pridem, extra Ecclesiam propter hæresin fuerat factus,) a summo pontifice impetraretur, etiam ipso permanente in damnata opinione. Cæterum in tractatibus ipsius conuentus Cæsar ostendit, rem suam priuatam non neglexisse.* Lehmann *lib. VII. c. CXII.*

****** Aug. Patritius: *Romanus Pontifex, Paulus secundus, vt & Cæsari & suo officio satisfaceret, legatum ad conuentum mittere statuit.*

******* Aug. Patritius: *fuit sane conuentus hic Ratisponensis frequentissimus, & omnium (vt Seniores aiebant,) nostra ætate maximus. In quo Cæsar cum quinque Electoribus, & Principibus compluribus, duobus legatis Apostolicis, altero Cardinale Episcopo, & regum ac Ciuitatum oratoribus per multis consedit.* De aduentu etiam & frequentia Principum in his Comitiis Campanus agit *lib. VI. ep. IV. V. IX. X. XII. XIV. XVI. XXII.* Præcipue lib. VI. ep. XII. dicit: *auctus conuentus est incredibili multitudine Principum.* Et paullo post: *conuenisse feruntur ad hunc diem, paulo plus minus quam equitum decem millia: pulcerrimum spectaculum nobilitatis, vtinam æque profuturum.* Ciuitates Imperiales recenset Lehmann *lib. VII. c. CXII.* Müller *p. V. c. II.* qui etiam *cap. III.* Propositionem Cæsaream & Campani, legati Pontificii orationem in his Comitiis habitam exhibet.

******** Hanc controuersiam exponit Campanus lib. VI. ep. XII. *Oratores Burgundionum post Legatos Electorum collocati, atque ideo spreti priori consessu viderentur, redire in subsellia recusabant. Electores qui erant, absentibus collegis, quanquam summa cum modestia, digni-*

dignitatem tamen communem tuebantur. Burgundi potentiam sui Principis & in Gallia & in Germania maximam, Electores parem nobilitatem ac vetustum honorem obiiciebant, seque e corpore Cæsaris eum essent, ne Regibus quidem, si qui adessent, cedere oportere contendebant. Quæ contentio cum tres quippe horas consumpsisset, non antea est sublata, quam Burgundi alteris subsellis ad frontem Cæsaris inter Oratores Regios locarentur: tum demum & ipsi auxisse Principis sui dignitatem, quod in ordine absentium Regum sederent: & Electores seruasse existimationem suam, quod exclusi a primis subselliis Burgundi essent, videbantur.

† Campanus ep. XII. *nouissime designati sunt quinque viri ex familia Cæsaris, ac totidem ex consiliariis Principum, qui cum Moguntino, cui est primus inter principes locus, de cogendis statim decem millibus, & præsidio suppetendo, & de numero copiarum Germaniæ in annum sequentem præfiniendo, & de præficiendo Imperatore, ac de omni ratione non mouendi solum belli, sed etiam continuandi inter se agant, & vti deliberauerint, ad Cæsarem & Principes referant.* Recessum ipsum exhibet Goldastus *Reichs-Satzungen Tom. I. p.* 187. & Leibnitius *Cod. Iur. Gent. diplom. p. I. p.* 430. Reliqua ex Actis exhibet Lehmann *lib. VII. c. CXII.* & Müllerus *p. V. c. XIV.*

†† Campanus lib. VI. ep. XIV. *interea Cæsar, mutata, vt videbatur, in deterius sententia, ex decem millibus, quos ad præsentem necessitatem postulauerat, sex millia detraxit, affirmans, satis nunc futura millia quatuor. Magna vndique murmuratio exorta, & Consiliarii designati ad rationem cogendi exercitus.*

††† Campanus c. l. *Heri XVII. Iulii a quinta hora diei ad multam noctem consultatum est de summa expeditionis, & demum ita consensu omnium decretum est, vt in sumptus belli, quisquis prouentus annuos mille ducatorum habeat, is equitem vnum conducat, peditem, qui quingentos: cæteri pro portione fortunarum ad eam summam. Cæterum, vbi de prouentibus haberi ea ratio nequeat, de capite habeatur: vt cui mille sint aurei, quinquaginta habere in prouentibus censeatur, atque ea computatione contribuat. Fieri posse hoc modo ingentem exercitum aiunt, & facillime sustineri etiam longissimum bellum. Et sunt, qui affirment, si ad vnguem res exigeretur, ducenta prope hominum millia cogi posse. Nos erimus minus octoginta contenti. Principes miro assensu conditionem receperunt.* Idem dicit *Ep. XXII.* Fugger *lib. V. c. XX. §. 5.* Decretum hoc inter Documenta alia refert Kulpisius *p.* 205. Ipsam Matriculam exhibet Müllerus *p. V. c. XIV.* Neque tamen tunc primum secundum communem denarium Imperii onera distribui cœperunt, sed iamdum id in Comitiis Egranis 1431. contra Hussitas sub Sigismundo fuit decretum, prout patet ex dissertatione *XXIX. §. XXIII.*

†††† De Ciuitatum protestatione Lehmann *lib. VII. c. CXII.* Müller *p. V. c. XIV. §. 3.* Trithemius *Chr. Hirsaug. ad a.* 1471. *eodem anno Fridericus Imperator tertius, Conuentum Principum regni magnum habuit in Ciuitate Ratisbonensi, vbi inter alia multa varii habebantur tractatus de bello in Turcos mouendo, sed omnia terminabantur in verbis cunctis, quæ sua sunt quærentibus non quæ reipublicæ Christi.*

††††† Exhibet illam Goldastus in *Constitut. Imper. p.* 220. *Reichs-Satzungen p. II. p.* 165. paullo immutatam Müller *p. V. c. XV.* quam necessaria vero hæc pax fuerit, patet ex Campano, dum lib. VI. ep. VI. ait: *nam, vt vno dicam verbo, potentissima Germania est, potentissima, nobilissima, sed ea tota vnum latrocinium est, & ille inter nobiles gloriosior, qui rapacior. Apud Principes solos securitas est, sed duntaxat cum promittunt. Nam nisi publica fide accepta eorum quoque fines infesti sunt omnibus.*

†††††† Roo *lib. VIII. p.* 273. quid vero de hac pace senserit Campanus ex ipsius ep. XXVII. lib. VI. patet *de expeditione & summa belli nihil habeo vlterius, quod scribam, nisi Ca-*

Cæsarem omnia quæ ad rem faciant, eximie pinxisse, sculpsisse multa : pacem Germaniæ omnibus pronuntiauit, nemini dedit : iudicia vbique constituit, nusquam peregit : denique in maximis pulcerrimisque negotiis omnia tum faciat facit mea sententia nihil. Nec tamen eius volunta-tem accuso, desidero operam, quam fortasse minus, illius animus quam temporum difficultas eripit nobis.

†††††† Roo *c.l.* Fugger *lib. V. c. XIX. n.* 13. *& c. XX.* Campanus *lib. VI. ep. XIV.* Dlugloſſus *Hiſt. Polon. lib. XIII. p.* 468. Müller *p. IV. c. XLVII. p. V. c. XVII.*

* Campanus lib. VI. ep. XV. *conuentus Norimbergam propter rerum copiam transferetur. Hic cælum paulo grauius eſt : agrotant multi, nec omnia ad conuentum tam magnum, tam longum ſuppeditant.* Idem *ep. XXII. XXVII. XXX.* Müller *p. V. c. XVIII.*

** Stumpfius in Schweitzer Chronic. lib. XIII. c. XVI. p. 737. *Anno Dom.* 1471. *hielt Keyſer Friedrich einen Reichſtag zu Nürnberg, darauf auch gemeine Eydgenoſſen beſchrieben wurden, an deren Bottſchafft der Keyſer begehrt Hülfe und Zuzug wieder den Türcken. Als aber die Boten deſſen zuzuſagen nicht Gewalt hatten, begehrten ſie es hinter ſich für die Ihren zu bringen, da wolt ihnen der Keyſer Ihre regalia nicht verleyhen, wiewol ſie des demüthig begehrten, darzu Graf Vlrich von VVürtenberg, und andere Herren für ſie gebeten hatten.* In decreto autem Ratisbonensi ipsis adſignatum : *Item, ſo ſollen die Eydgenoſſen von Bern, Lucern, Zürch, Solotorn, Freyburg in Vchtland, und andere, ſo in Eynung mit ihne ſein, haben hundert zu Roſſe und* 1000. *zu Fuſſe, doch ſo ſollen die Epte, Prälaten, und Herren, die, als hievorſteet, angeſlagen, und in der Eydgenoſſen Landt geſeſſen, nicht in der gemelten Summ begriffen ſein, ſundern bey dem Anſlag bleiben, der auf einen yden, wie hievor vor Ime geſchriben ſtet, inſunderheit geſazt iſt.* Müller *p. V. c. XXI.*

*** Müller *p. V. c. XXIII.* §. 4.

**** Lehmann *lib. VII c. CXII.* Müller *p. V. c. XXIV.*

***** Müller *p V. c. XIX.*

****** Roo lib. VIII. p. 274. *ſequenti anno, qui erat ſecundus ſupra ſeptuageſimum, Sixtus Quartus, qui Paulo ſecundo in pontificatu ſucceſſerat, Franciſcum Picolominaum Senenſem Cardinalem, in Auſtriam legatum, ad Cæſarem miſit, id quod ſe facturum Paulus illius anteceſſor Romæ receperat. Itaque Cæſar, principum aliquot conuentum Neapoli habuit, vbi de arduis quibusdam negotiis ad conſeruandum rei Chriſtianæ ſtatum, & vtilia & neceſſaria fuerunt agitata, ſed quæ propter ſummorum principum diſſenſiones, ſuum habere effectum non potuere.* De hoc conuentu Müllerus *p. V. c. XXV.*

******* Chron. Elwang. ad a. 1473. *octauo poſt Paſcha ſereniſſimus Imperator Fridericus Dux Auſtriæ, a ſuis partibus diſcedens Auguſtam venit, conuocatisque Principibus, ſpiritualibusque & conſulibus Vrbium Imperialium, tractantes aduerſus tyrannidem Teucri pro defenſione libertateque Chriſtianitatis. Item certi Principes inueſtituram ſuorum feudorum petentes, Imperatorque illuſtriſſimus in habitu ſua Cæſarea maieſtatis vna cum certis Principibus Electoribus in eorum habitibus conſedentes ipſos Principes omni cum ſolennitate inueſtiuit.* De his Comitiis Werlich *p. II. p.* 226. Fugger *lib. V. c. XXI. n.* 1. Müller *p. V. c. XXVI. XXVII. XXVIII.*

******** Roo lib. VIII. p. 275. *inter hæc Fridericus Cæſar, cum Maximiliano filio Auguſtam Vindelicorum profectus, fidei Sacramentum ab eius vrbis ciuibus exegit, magnusque & ipſe & filius eius muneribus affecti ſunt. Indixerat illic comitia Cæſar, & Polonorum ac Boemorum legationem, de fœdere & Vladislai confirmatione ad ſe miſſam, eo venire iuſſerat, ſed ad alia vocatus, comitia eo anno obire non potuit.*

§. XLIII.

Imperator poſt hæc, ad IV. Kl. Octobris 1473. magno principum comitatu, Treuirorum Auguſtam venit. * Aderat & cum magnifico adparatu Carolus Burgundus, qui, vt cum Friderico congrederetur, diu ſummis votis exoptauerat. ** In eo congreſſu, Carolus Maximiliano filiam ſuam Mariam deſpondit, cum nuptias illas primo quoque tempore celebrari Cæſar vellet, Carolus nimis ambitioſe prius Burgundiæ ſe regem, quod regnum ea olim fuerat, & Imperii legatum ac vicarium creari poſtulabat. Id ſi fieret, omnia ſe ab aliis Imperio erepta, armis recuperaturum. Hæ ipſius petitiones Friderico improbæ videbantur, & ad quas non niſi de communi Principum Electorum, & omnium Ordinum conſilio reſponderi deberet. *** Poſt longam diſceptationem, Carolus Cæſarem Nonis Octobribus ad prandium vocauit, eo luxu iisque diuitiis inſtructum, vti paſſim illud per totam Germaniam & Galliam communi ore fuerit celebratum. **** Dein de Geldriæ ducatu, aliisque ditionibus ſuis Imperio obnoxiis fidem Cæſari de more dedit. ***** Offendebat vero Cæſarem, Caroli in congreſſu faſtus, & affectatus in omnibus rebus ſplendor, quo continentiam ſuam & frugalem modeſtiam ſuperari, atque adeo in contemptum adduci videbat. Cum igitur Carolus nihil minus, quam repulſam ſe illarum rerum, quas petierat, paſſurum cogitaret, ſceptrumque & coronam ac cætera dignitatis regiæ inſignia fieri, ſubſellia in templo & ſolium, quæque ad coronandi & inungendi ritum faciunt, parari iuſſiſſet: Cæſar neque ex re Imperii, neque ex ſua dignitate eſſe videns, vti compotem voti ipſum faceret, non dato ei reſponſo, in Vbios abiit, & Coloniam Agrippinam ingreſſus, magno cum honore exceptus eſt. ****** Licet Gallorum etiam Rex, Ludouicus XI. Fridericum etiam a propoſito hoc auertiſſe videatur, qui ſcriptis ad ipſum litteris, cauendum eſſe dicebat, ne Cæſaream adfectaret dignitatem. †

* Roo *lib. VIII. p.* 275. Iter Imp. plenius deſcribit Fugger *lib. V. c. XXI. n.* 4. Brower *Ann. Treuir. lib. XIX. p.* 300. Meyer *Ann. Flandr. lib. XVII. p.* 409. Müller *p. V. c XXXII.*

** Roo *c. l.* Qua ratione primum Carolus cum Friderico Imp. apud Treuiros dum ipſi obuiam iret Imp. fuerit congreſſus, ſingulari epiſtola expoſuit Arnoldus Lalainus, quæ reperitur in Tomo ſecundo Freheri. Eundem congreſſum etiam exponit Fugger *lib. V. c. XXI. n.* 5. 6. Müller *p. V. c. XXXII.*

*** Verba ſunt Gerhardi a Roo *c. l.* Meyer Ann. Flandr. lib. XVII. n. 410. *Auguſtus filiam eius petiit filio ſuo Maximiliano, pulcherrimo & auguſtiſſimo adoleſcenti, vxorem. Ea res ſita proceſſit, vt Maria Auguſtali iuueni a patre deſponderetur, contendente Auguſto, vt ſtatim nuptiæ celebrarentur, Duce autem vt ante illas Vicarius Imperii deſignaretur, & Rex ſalutetur Burgundiæ.* Pontus Heuterus vero lib. V. c. VIII. *animus ſecundo rerum curſu ambitione elatus*

ac

ac fastu tumens, quippe se nunquam a fortuna deseri debere existimabat, eo Pugnacem adduxit, vt Maximilianum, filiamque Mariam verbis ac scripto fidem in vicem (vt aiunt de futuro) dare, literisque quas Maximilianus propria manu ad Mariam scripserat, eam quoque propria manu rescribere permitteret: ipseque Pugnax familiari colloquio spem Maximiliano fecerat, se eum generum breui asciturum, cum tamen in secreto cordis recessu statuisset, filiam aliquot adhuc annis innuptam seruare, interea procerum eius amicitia atque opibus contra hostes vti. Fugger *lib. V. c. XXI. n.* 7. Boiemus *vita Alberti* §. IX. *Anno* 73. *Treuiri ab Imperatore Friderico III. Carolus Burgundus, Rex Galliae Belgicae & Burgundiae inaugurari se volebat, eo fine vt quasi vicarius Imperii vel in ordinem redigeret rebelles, vel sub iugum mitteret, qui ad Imperium pertinentes olim, se huic exemissent. Imperator, vir sapiens & callidus, quod aperte negare non audebat, nouerat enim acre & insolens ingenium Caroli, partim ad principes Imperii reiicit, partim arte eludit. Iubebat publice terrarum insignia efferri, quarum dici Dominus vellet, vt fieri consueuit, Carolus suspendit insignia Austriaca, quod iam in annum quintum haberet oppigneratam a Sigismundo Austriaco Brisgouiam, Sundgouiam, Elsatiam, non quod obaeratus esset Sigismundus, sed quia alterius periculo peruicaciam subditorum subigere putabat tutissimum, postea tamen, inuito Carolo redemit deposito pretio apud Senatum vrbis Basileensis. Imperator turpe sibi & ignominiosum existimans, sua domus & familiae insignia conferre extraneo, & offensus fastu & splendore Caroli plusquam Persico, & arrogantia cum in oratione, tum in gestu, & postulatis eiusdem, vt in foedere comprehenderetur Matthias, amicus Caroli, hostis Imperatoris iratus abiit.* Male igitur Trithemius qui Chr. Hirs. *ad a.* 1474. Carolum in Regem Siciliae coronari voluisse, contendit. Müllerus *p. V. c. XXXVI.* Comprehendere autem debebat Burgundiae regnum, praeter Belgii prouincias, etiam Lotharingiae & Geldriae Ducatum vna cum Episcopatu Traiectensi, Leodiensi & Dolensi & feudis Imperii illorum locorum, prout ex epistola Alberti El. Brandenburgici ad Wilhelmum Saxoniae Ducem discimus apud Müllerum §. *VII. & X.*

**** Verba sunt Gerhardi de Roo *p.* 276. Fugger *n.* 8. Trithemius *ad a.* 1474. Brower *Ann. Treuir. lib. XIX. p.* 301. Meyer *Ann. Flandr. lib. XVII. p.* 410. Schaten *Ann. Paderborn. ad a.* 1473. Müller *p. II. c. XXXIII.* § 6. Aulae Splendorem huius Caroli Burgundi singulari libro describit Oliuarius de la Marche *in Rationario* Aulae & Imperii Caroli Ducis, quod reperitur inter Antonii Matthaei Veteris aeui analecta *p.* 357.

***** Roo *c. l. Mortuo equidem Raynaldo IV. Duce Iuliacensi & Geldriae successionem petebat Adolphus Cliuiae Dux atque Arnoldus Egmondanus, quem filius ipsius Adolphus non captiuum solum faciebat, sed ipsi etiam vt terras traderet, cogebat. Liberatus tamen Arnoldus Carolo Burgundo mense Septembri* 1472. *Geldriae Ducatum Comitatumque Zutphaniae vendidit, acceptis nonaginta duobus aureorum florenorum millibus, certoque sibi loco annuis donec viueret, assignatis redditibus, prout tradit* Pontus Heuterus *rer. Burgund. lib. V. c. VII. p.* 13. Idem dicit Iacobus Meyerus *lib. XVII. Ann. Fland. p.* 407. Pacta Arnoldi cum Burgundo facta exhibet Pontanus *Hist. Gelr. lib. IX. p.* 542. & Müller *p. V. c. XXXV.* §. 19. qui etiam §. 23. Gerhardi Iuliacensis & Bergensis Ducis tabulas exhibet, per quas iuri suo in Geldriae Ducatum renuntiat. Hinc in Comitiis Treuirensibus de eodem Ducatu fuit inuestitus M. Chron. Belg. *p.* 402. 403. Nauclerus *vol. II. Gen. L. p.* 1099. Fugger *lib. V. c. XXI. n.* 10. Tabulas inuestiturae exhibet Assertio Iuris Caroli V. in Geldriae Ducatum *lit. B.* 2. Müllerus §. 25. In Naudaei Addition a l' Histoire de Lonis XI. dicitur *p.* 383. *L'Archeuesque de Mayence eu 1200 florins pour son droit de sceau.*

****** Roo *c. l.* Meier *lib. XVII. Ann. Flandr. p.* 411. Pontus Heuterus *lib. V. c. VIII.* Fugger *n.* 12.

† Hoc satis innuit Fugger *lib. V. c. XXI. n.* 12.

§. XLIV.

Poſtquam autem Comitia Auguſtam indicta effectu deſtituerentur,* alia Rotenburgum ad Tubarim 1474. inſtituta, quo etiam Chriſtianus I. Daniæ Rex voti reus, Romam tranſiens, ** illud ab Imp. obtinuit, vt Comitatum Holſatiæ & Stormariæ, Dithmarſiæ diſtrictu adiuncto, in Ducatum eucheret, dato deſuper diplomate Aurea Bulla corroborato, *** ipſumque de eodem inueſtiret, licet Dithmarſi Daniæ Regi ſe ſubmittere nollent. **** In Comitiis Noribergenſibus eodem anno 1474. inſecutis Cæſar de conſilio Electorum & Principum, Vladiſlaum Polonorum legitimum Bohemiæ Regem decernit, illumque ad Electoratus officium, Matthia, Hungariæ rege reprobato, admittit. Tempus vero ad præſtandum ſibi feudum, tanquam ab Electore in ſua poteſtate reliquit. ***** Eodem anno Comitia Auguſtam iterum indicebantur, ****** in quibus noua pax publica ad ſexennium vſque fuit conſtituta, ******* & ſolenni ritu publicata. Conſtitutum etiam ibidem Camerale iudicium ſiue aulicum quod Statuum controuerſias Imp. vice diiudicaret, cuius Præſes erat Moguntinus. ******** In iisdem Comitiis Fridericum Palatinum, Ludouici Cœci filium, quod ab obitu Ludouici Pii fratris pro tutore filii ipſius Philippi ſe gerens, regalia, a Cæſare accipere neglexiſſet, proſcripſit, qui deſuper apud Imperii Status fuit conqueſtus. ********* Denuo etiam in iisdem de expeditione Turcica atque communi denario agebatur, ſed hoc etiam ſine fructu. †

* De his Müller *p. V. c. XXXIX. XL.*

** Io. Meurſius *Hiſt. Dan. lib. II. p.* 18.

*** Extat diploma apud Meibomium *Tomo III. p.* 213. Leibnitium *Tomo I. p.* 431. Müllerum *p. V. c. XLI.* §. 3. in quo: *matura deliberatione præuia, accedente ad hoc Electorum, aliorumque Principum, Comitum, Baronum & procerum noſtrorum conſilio, motu proprio, ex certa ſcientia, & de plenitudine Cæſareæ poteſtatis noſtræ, titulos Comitatuum, Holſatiæ & Stormariæ extinximus, caſſauimus, eorumque comitatum, terras & dominia vniuimus, eique diſtrictum Dithmarſiæ incorporauimus, huiusmodi terras, diſtrictus, & dominia incorporata in Ducatum ereximus, extulimus, & conſtituimus, conferentes eidem omnia & ſingula ducalia ac Principatuum iura, honores, prærogatiuas, eminentias ac imponentes eidem titulum ducalem de Holſatia: volentes ac mandantes in antea huiusmodi titulo ab omnibus appellari. Datum in Ciuitate noſtra Rottenbur ſuper Tauber, die Lunæ quarta decima menſis Februarii, anno Domini milleſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo quarto, Imperii viceſimo ſecundo, Hungariæ vero decimo quinto.* Meurſius *c. l.* Krantzius *Saxonia lib. XII. c. XII.*

**** Meurſius c. l. p. 19. *mox Rensburgum, Holſatiæ vrbem proficiſcitur; ac Dithmarſos conuenire illuc iubet: & Legatos Lubecenſium, Hamburgenſiumque, vocat. Cumque conueniſſent omnes; Friderici Imperatoris litteras promens, petit; vt Dithmarſi obtemperent: ac coniuncti cum Holſatia, & Stormaria, ſe deinceps ducem agnoſcant. Verum illi reſpondere: male doctum*

Im-

Imperatorem aliena elargitum sibi terram suam esse; & dominium, temporale pariter ac spirituale, ad Bremensem Archiepiscopum pertinere: ab eo tempore, quo, Dithmarsia ultimo comite decedente, Hartwico ipsos, Archiepiscopo Bremensium, Fridericus, nominis istius primus, subiecisset & deinde in illius potestate permansisse. Referente Christiano, ex eo die sape dominum mutasse; Daniaeque aliquando, sub secundo VValdemaro; aliquando, Holsatiae comiti paruisse: atque his contradicentibus, etiamnum praesulem illum praefectos ipsis imposuisse, quae res plane dominatum testaretur: neque se passuros esse, ut a domino tam vetusto separentur; nec contentionis eius finis esset: tandem illis annum indulgere placuit, intra quem, quod e re sua videretur, consultarent.

***** Dlugolossus *Hist. Polon. lib. XIII. p.* 500. Lehmann *lib. VII. c. CXIII.*

****** De his Comitiis Müller *p. V. c. XLIII.*

******* Extat ista apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 197. Müllerum *p. V. c. XLIV.* §. 7. de publicatione ipsius ita loquitur Werlichius p. II. p. 226 *Der Keyser hatte nun, demnach er einen Reichstag hielte, alsbald am Vierzehenden Tag des Maien, bedeckt mit der Cron des Römischen Reichs desgleichen mit einem Talar von gantzen guldenen Stücke, und sonsten allen Keyserlichen Schmuck angethan, alda die Churfursten selbst, wie auch Marx Patriarch von Aquileia, Bapstlicher legat und Cardinal, dabey gestanden, auf einem herrlichen mit Gold gezierten Sessel, gleichsam als zu einem Triumf, auf den VVeinmarckt zugericht, sitzend, den sechsiährigen Frieden, welcher Teutschland mit grossen Vertrostungen und Versicherungen zugesaget worden, publiciren lassen.* Fugger *lib. V. c. XXII. n.* 8. Lehmann *lib. VII. c. CXVII.* Praescriptionem & institutionem collectae Turcicae in his Comitiis exhibet Leibnitius *p. I. p.* 432. & Kulpisius inter Documenta *p.* 70. Datt. *lib. I. c. XXVIII. n.* 99.

******** Testatur de eo Fugger lib. V. c. XXII. n. 8. *den* 21. *dis Monats, besetzte er das Keyserliche Cammergericht, auf dem Dantzhaus daselbst: da der Churfürst von Maintz der Obriste Richter, und die Beysitzer alle Doctores gewesen.* & lib. V. c XLI. p. 1080. *damit auch des Reichs Fürsten und Stande nit immer seinem Hof, mit Beschwernis, Nachreisen, oder ihre Gesandten nachsenden, noch über dis mit langsamen Bescheid verkürtzet werden müsten, besetzte er, erstlich zu Augspurg beym Reichstag A.* 1473. *ein Gerichte mit verstandigen und gelehrten Mannern, den Reich recht zu sprechen. Dis wurde das Kaiserliche Cammergericht genennet, und nachmals von K. Maximilian bestatiget.* Neque tamen nouum hoc fuit iudicium Camerale, sed illud ipsum iudicium Imp. Palatinum, quod vel in aula Imp. vel in Curiis solennibus institutum, dictum: *das Kayserliche Cammergericht* vel *Hoffgericht* de quo Datt. *lib. IV. c. I. n.* 16. 17. 18. 19. 43. Fit tamen eiusdem Iudicii quoque iam ante mentio, in decreto Imp. sub dato *Newstatt am* 17. *Tag des Monats Octob.* 1472. quod Goldastus exhibet Tomo II. *der Reichs Satzungen f.* 169. vbi in pr. *das für unser Kayserl. Cammergericht, so der Erwürdig Adolph Ertzbischoff zu Maintz --- mit den Ersamen unsern Rathen, den Rechtsgelahrten und des Reichs lieben Getrewen auff den* 25. *Monats Tag Aug. nagst vergangen an unser Statt besessen hat.* Laudat etiam Ordinationem Iudicii huius Cameralis sub Electore Adolpho constituti Fridericus Caesar in actis Comitiorum Noribergensium 1487. Datt. *lib. IV. c. I. n.* 45.

********* In diuersis iamdum Imperii Comitiis de hoc Friderico Palatino fuerat actum, eo quod Imp. non solum resisteret, sed etiam omnia imperiosius ageret. Haec autem verbis Gerhardi a Roo efferimus; qui *lib. VIII. p.* 276. statim addit: *agebat enim pleraque imperiosius, & Ambergensium senatores duodecim, quod in verba ipsius iurare noluissent, capite plecti iusserat. Erat vero bellicosus & insigni victoria potitus tres simul principes Carolum Badensem, Georgium eius fratrem Mediomatricum antistitem, ac Vdalricum VVirtenbergicum vno die ceperat, & ingenti pecunia multauerat.* Qua ratione autem hic Fridericus Philippi tutelam susce-

susceppisset, enarrat Trithemius *ad a.* 1449. Fugger *lib. V. c. XXII. n.* 8. Werlich Augspurg. Chronic *p. II. p.* 228. Plenius de hoc egit Müller *p. V. c. XLV.*

† Lehmann *lib. VII. c. CXIII.* Müller *p. V. c. XLVI.*

§. XLV.

Inter hæc, Rupertus Bauarus, filius Ludouici, Ducis Bauariæ, & Hermannus Hassiæ Landgrauius, post mortem Theodorici Episcopi, de Episcopatu Coloniensi grauiter contendebant. Fridericus Imperator operam dedit concordiæ sarciendæ, sed non audito imperatore, Bauarus inauspicato consilio ad Carolum Burgundum propinquum suum confugit, pro auxilio contra Hassum & Colonienses, eumque Aduocatum Ecclesiæ Agrippinensis constituit, pro ope, quam esset laturus. Erat Bauarus ab Collegio Coloniensi legitime electus, a Papa Romano comprobatus, atque ab Imperatore regalia temporalis administrationis adsecutus: sed magna incidit digladiatio de oppidis nonnullis Ecclesiæ, nobilitati illius gentis oppigneratis, quæ oppida Bauarus contra ius fasque, & contra pacta electionis suæ recipere & asserere contendebat, non soluto pretio Nobilitati. Hanc ob rem fœdus percutiunt Colonienses cum oppidis oppignoratis, Ducemque legunt sibi Hermannum, fratrem Hassiæ Landgrauii, eumque se facturos pontificem pollicentur, sicut postea fecerunt. Igitur Carolus, cuius regnandi cupiditas erat insatiabilis, sperabat se breui posse tempore subiicere Agrippinenses, habiturumque iter per aduersum flumen Rhenum, & Moguntinenses ditiones vsque Alsatiam & Comitatum Phiretarum * terrasque ipsi a Sigismundo Austriaco oppignoratas, ** visusque est spem concepisse, se regnum & Vicariatum Imperii, quæ precibus non impetrasset, vi armorum posse adsequi. Iulio igitur mense, præmisso caduceatore, in Vbios profectus, a. 1474. Nussiam ad sinistram Rheni ripam arctissima cingit obsidione, quam tamen Hermannus Hassus probe defendebat. *** Decernebatur etiam in Comitiis Augustanis 1474. expeditio contra Burgundum. **** Nouis Herbipolim indictis Comitiis, dum Imp. Augusta discederet, opifices, nondum soluto omni pretio, equos currusque Imp. detinebant. ***** Noua in conuentu Herbipolitano contra Burgundum decernebatur expeditio, ****** in Francofurtensibus etiam Comitiis acceptabatur oblatum a Gallo fœdus, ******* quod in conuentu Moguntino fuit conclusum, † atque Andernaci confirmatum. †† Offerebant quidem Christianus I. Rex Danorum, & Iohanna, Amadei IX. Sabaudiæ Ducis relicta, in conuentu Wisbadensi qua ratione Imp. cum Carolo Burgundo vellent componere, ††† in conuentu etiam Andernacensi certa capita proponebantur, de quibus tamen non plane conuenit. ††††

* Trit-

* Trithemius *ad a.* 1472. 1473. Mayerus *Ann. Flandr. lib. XVII. p.* 413. Roo *lib. VIII. p.* 276.

** Sigismundus enim Cæsar, vt haberet, quem Heluetis opponeret, Alsatiam, Brisgouiam, Suntgouiam, Comitatum Pfirretarum vna cum ciuitatibus syluestribus pro octoginta florenorum millibus Carolo Burgundo oppignorauerat, de quo Fugger *lib. V. c. XIX. n.* 10.

*** Trithemius *ad a.* 1474. Roo *lib. VIII. p.* 278. Fugger *lib. V. c. XXIII. n.* 2. M. Chron. Belg. p. 403. *Dux Carolus, offensus in Imperatorem, consilia cogitabat praua, & anno salutis MCCCCLXXIV. cum maximo apparatu & exercitibus quatuor idiomatum Coloniensem aggressus est Episcopatum siue diœcesin, & Nussiensem ciuitatem per hebdomadas obsedit XLVI. vt Romanum occuparet imperium, quemadmodum inclamauerunt milites eius ad obsessos Nussienses, non laborare principem suum pro ista villa, sed pro Romano Imperio, vt ipse Carolus in fine obsidionis, congressionis tempore cum populo suo, protestatus est, dicens: hora nona Imperator ero vel mortuus: quod & factum fuisset, nisi Ducis proditionem diuina ordinatio detexisset.* Mich. Boiemus *vita Alberti III. §. IX.* Ipse tamen Carolus in litteris suis ad Adolphum Moguntinum hanc expeditionem excusare conatur, quæ extant inter Kulpisii Documenta *p.* 57.

**** De his Müllerus *p. V. c. XLIX. §.* 4.

***** Fugger *lib. V. c. XXIII. n.* 5.

****** Müller *p. V. c. LIV.*

******* Müller *c. LV.*

† Ipsius fœderis tabulas exhibet Müller *c. LVIII.*

†† Müller *c. LXI.*

††† Inuitatus dicitur Christianus tam ab Imp. quam a Burgundo Hamelmanno Oldenburg. Chronic. *p. III. p.* 211. Müller *p. V. c. LIX.* Extant litteræ Ducissæ Sabaudiæ apud Müllerum *p. V. c. LX.*

†††† Müller *p. V. c. LXII.*

§. XLVI.

Dum Carolus adhuc ad Nouesium hæreret, Imp. contractis Imperii auxiliis, inter quæ etiam Albertus Saxoniæ Dux cum milite Saxonico, vexillo præfectus Imperiali, * litteris diffidationis per Heroldum ad Carolum missis, ** ad medium Ianuarii 1475. in Vbios profectus, Linzium oppidum, quod præsidio Caroli tenebatur, ipse obsedit, Brandenburgicum Marchionem Albertum, cum parte exercitus Rimagum mittit. Rimagenses, post octo dierum obsidionem, vitam pacti, sese dediderunt, eorum bona a militibus direpta. Idem & qui Linzii erant, sed tardius fecere; postquam Picardi, præsidio inde abducto, arcem incendio corrupissent, Cæsar inde circa Palmarum ferias Coloniam ingressus est, adplaudente & fausta adprecante populo, & erectis in spem omnium animis *** Renouabatur ibidem fœdus cum Gallo. **** Studebat Caroli rebus Gerhardus, Iuliacensium Princeps, & exercitui eius ex ciuitatibus suis commeatum suppeditabat. Hunc Cæsar ad se Coloniam venire iubet, qui domi manens, per legatos se excusat, neque principis vicini cognati viribus resisti abs

abs se posse, eiusque amicitiam necessario colendum esse. Cæsar, nisi præsens adueniret, omnibus illum beneficiis, quæ ad Imperii iura pertinerent, priuatum iri interminatur. Hoc nuncio accepto, Coloniam statim venit, & Cæsari conciliatus est. ***** Redierat iisdem diebus Roma, Christiernus Danorum Rex. Is cum Ioanne, Saxoniæ principe, itineris socio, in Caroli castra diuertens, ad pacem eum flectere summo studio nitebatur. Sed frustra omnis eius conatus cessit. ****** Cæsar vero, antequam in bellum prodiret, vt Caroli vires alio auerteret, abs Heluetiis petierat, vt bello in Burgundiam moto, Imperii rebus commodarent. Hi non tam Imperii caussa, quam quod iacta esse odiorum semina, & bellum in se exarsurum scirent, in Burgundiam profecti, Ellicurtum oppidum cum arce obsident, cum iam Carolo bellum per litteras denunciassent. ******* Ludouicus XI. quoque Gallorum Rex viginti millia militum in hoc bellum se missurum receperat. Missi ad eum erant a Cæsare & principibus legati, qui auxilia ex promisso & pacto mittenda peterent. Sed rex, ostensa eorum spe, clam interim aut cum Carolo pacem ex commodo suo facere, aut inducias prolatare tentabat, ne Angli sæpe iamdum ab eo in belli societatem vocati, traiicerent. Per legatum tamen auxilia se missurum promittit, iam aliis in locis bellum se Carolo mouisse, quare ne pacem cum eo faciat, Imp. sed ditiones eas, quæ ad Imperii Germanici iura spectarent, occupet, idem se de Burgundia, Flandriaque & aliis iis facturum quæ Gallici iuris essent. Ast, suspecta Galli fides erat Cæsari. †

* Has exhibet Fugger *lib. V. c. XXIV.* Kulpisius inter Documenta *p.* 58. & Müller *p. V. c. LXIII. §.* 2. vtrique etiam exponunt, quo ritu istæ Imp. fuerint exhibitæ.

** Mich. Boiemus vita Alberti §. IX. *Albertus vexillo præfectus Decumano, seu Labaro.* Sic etiam ipse Albertus ad patruum suum *der Adeler des heiligen Reichs oberst Streitpaner schwebet in unserm Befehl aus Geheys der Keyserl. Maiest.* Müller *p. V. c. LXIV.* qui etiam litteras Caroli Burgundi ad Albertum Saxonem exhibet.

*** Roo *lib. VIII. p.* 280. Fugger *lib. V. c. XXIV. n.* 4.

**** Fugger *n.* 6. Müller *p. V. c. LXVIII.*

***** Verba sunt Gerhardi a Roo *p.* 280. Fugger *lib. V. c. XXIV. n.* 7 Müller *p. V. c. LXVI. & LXX.*

****** Roo *p.* 280. Meursius *Hist. Dan. lib. II. p.* 18. Schiphowerus *Chron. Oldenburg. ad a.* 1475. Fugger *lib. V. c. XXIV. n.* 4. Muller *p. V. c. LXIX.*

******* Verba sunt Gerhardi a Roo *lib. VIII. p.* 280. Fugger *lib. V. c. XXIII. n.* 10. Müller *p. V. c. LXV.*

† Roo *p.* 280. 281.

§. XLVII.

Decreta igitur in conuentu Coloniensi 1475. contra Burgundum ex-

expeditione, conclusoque cum Imperii Principibus XXV. Martii fœdere, * Maii mensis initio Fridericus cum exercitu, quem ad octoginta millia vsque extendunt, ** Principibus & Comitibus multis Colonia egressus, Novesium versus duxit. *** Bis, IX. & X. Kl. Iunii ad Nouesium conflictum fuit, pari fere fortuna. **** Die sequenti Cardinalis, legatus Papalis ab armis iubet discedere, pace proclamata, adiuuantibus proceribus, quorum opera ad colloquium Imperatoris Carolus venerat. Conditiones pacis publicatæ non sunt, nec Imperator nec Albertus Brandenburgicus vsquam conspecti fuere, quoties manu res fuit decernenda: vnde putabatur collusisse cum Imp. Carolus, quod facta desponsatio, inito fœdere prid. Cal. Iunii anno 1475. inter Maximilianum Imp. filium, & Mariam, Caroli filiam comprobauit. Sunt, qui delibutum Imperatorem scribunt duabus tonnis auri. Carolus fœdere facto in Belgas discessit. *****

* Extat fœdus illud in Recueil de traittés de Paix *Tomo I. p. 642.* Litteræ, quibus Civitates quasdam ad arma contra Burgundum sumenda inuitat Cæsar, extant inter Kulpisii *Documenta p. 236.*

** Roo p. 281. *eo ad castra venit Henricus Schwarzemburgicus, Monasteriensium episcopus, cum auxiliis Thuringiæ & Saxoniæ ciuitatum: ad sedecim hominum millia cum eo fuisse ferunt. Eodem die aduenit Christophorus Marchio Badensis, & postridie Henricus Hassorum princeps, Hermanni frater, cum non contemnendis vterque copiis. Erant apud Cæsarem præter iam dictos, Adolphus Moguntinus, & Ioannes Treuirorum Electores, Guilielmus Aichstetensis, Mathias Spirensis, Reinhardus Vangionum Episcopi, Sigismundus Austriacus, Ludouicus, Albertus, & Fridericus Bauari, Ernestus Saxo, Albertus Brandemburgicus, & Voldemarus Anhaltinus principes. Præter hos aderant quinquaginta comites, inter quos eminebat Eberhardus VVürtembergicus. Ad octoginta hominum millia, in castris censa fuisse proditum est.* Mich. Boiemus vita Alberti §. IX. *comparatis igitur ingentibus copiis castra quam proxime iuxta Burgundum locat, Anno 75. Erant in exercitu* 80000. *Principes plurimi: inter quos Albertus Saxo eminebat, vexillo præfectus Decumano, seu Labaro.* Lehmann *lib. VII. c. XCVI.* Idem dicit Fuggerus *lib. V. c. XXIV. n. 9.* Licet Exercitum saltim ex septem equitum triginta sex peditum millibus computet cum Fuggero *p. 817.* Müllerus *p. V. c. LXXI. §. 2.* computatis tamen præsidiis, omnibusque qui exercitum sequerentur, hunc numerum constitisse, concedat.

*** Roo *c. l.* Fugger *lib. V. c. XXIV. n.* 10. Schaten *Ann. Paderborn. ad a.* 1475. Müller *p. V. c. LXXI.*

**** Roo *lib. VIII. p.* 282. 283. Fugger *c. l.* Brower *Annal. Treuir. lib. XIX. p.* 304. Mayer *Ann. Flandr. lib. XVII. p.* 416. 417. Müller *c. l.*

***** Verba sunt Mich. Boiemi *c. l.* Gerhardus a Roo p. 283. *postero die, cum iam maiores vtrinque copiæ, ad prælium eductæ, in procinctu starent, Alexander Foroliuiensis Episcopus Pontificis per Germaniam legatus inter vtrosque obequitans, trium dierum inducias pepigit. Dein eodem & aliis quibusdam principibus operam dantibus, Cæsar & Carolus pridie Calendas Iunias in colloquium venêre, quorum vterque a pace alienus non erat. Carolus enim bellum sibi a Gallorum rege parari, a Renato vero ac Heluetiis iam etiam geri, non ignorabat, & fecialem a Lotharingo cum belli denunciatione ad se missum, magnificis vestibus, ac si optata nunciasset, dona-*

donauerat. Fridericus vero & suapte natura a bello abhorrebat, & Galli societatem, Caroli amicitiæ atque affinitati, postponebat. Itaque pax facta est, & Ruperti controuersia, ad Pontificis arbitrium reiecta. Nouesium vero Legato permissum, vsque ad causæ decisionem. Inter alias pacis conditiones, quæ occultæ habebantur, scriptores fere omnes affirmant, Mariam, Caroli filiam vnicam, Maximiliano desponsam, cum omnibus prouinciis hereditariis, si nulla alia prole auctus, ipse moreretur. De coniugio illo apud Treuiros actum fuisse supra meminimus, & ita plerique annales habent. Sed Maximilianus ipse, in commentariis suis annotatum reliquit, hoc demum tempore, ad Nouesium illam sibi esse desponsam, nec dissimulat fauisse sibi & tum & postea quoque fortunam, quod Gallorum rex, vti illam filio suo obtineret, nihil non & auro & ferro attentari. In pacis ac fœderis conditionibus exclusi sunt Heluetii, & confœderatæ illis ciuitates, Sigismundus item & Renatus principes. Mayer *Ann. Flandr. lib. XVII. p.* 415 Trithemius *ad a.* 1475. Fugger *lib. V. c. XXIV. n.* 13. Muller *p. V. c. LXXIII.* Cuspinianus p. 486. de Friderico III. dicit: *mira arte effecit, vt vnica Caroli filia Maria Maximiliano filio desponderetur.*

§. XLVIII.

Heluetii interea & Renatus Lotharingiæ Dux terras Caroli inuaserant. Hic igitur omnes suas vires in Renatum conuertens; Nanceio expugnato, tota eum prouincia excedere, & solum vertere cogebat. * Circa anni septuagesimi sexti initium, Carolus Heluetios adorsus, Granseiam sub Iura monte, ad lacum, vrbem cum arce expugnat. Carolus præsidio ciuitati & arci imposito, abiens, obuios habuit Heluetios illos, qui suis auxilio missi, sero aduenerant. Sublato clamore, conseritur IX. Aprilis pugna. Burgundi fusi fugatique, non multos milites, sed maximas opes & eximiam supellectilem amisêre. In ea erant vasa aurea atque argentea, & pretiosæ vestes. Currus item trecenti, commeatuum ingens copia, & tormentorum bellicorum magna vis, in hostium potestatem venêre, qui Granseia oppido cum arce recepta, socios sepulturæ mandarunt. ** Carolus, restauratis apud Losannam viribus, Muratum ad Galliæ fines situm expugnare adgreditur, Heluetii cum ingenti exercitu oppidum liberaturi accurrunt. Committitur XXII. Iunii 1476. atrox & cruentum prælium. Burgundi suis ipsi tormentis implicati, dissipatis ordinibus, fugere coacti sunt, ad triginta hominum millia cæsi aut lacu submersi dicebantur. *** Renatus exinde omnes terras suas, Nanceium etiam tertio obsidionis mense, in suam iterum redigit potestatem. Carolus hieme Lotharingiam ingressus, Nanceium iterum arctissima obsidione cingit. Renatus, cum Helvetiis aliorumque confœderatorum auxiliis adueniens, recta ad Caroli castra ducit. Fit acerrimum prœlium, in quo Carolus omnibus copiis exutus, tribus aduersis vulneribus acceptis, occubuit, non sine insigni proditione Nicolai Campobassæi Neapolitani, qui cum ab initio Lotharingicam expeditionem dissuaderet, colapho ab eo percussus, vindicta in id tempus dilata, cum suis ad hostes transfugit. Incidit Caroli cædes in Nonas Ianuarii anni septuagesimi septimi. ****

* Roo

* Roo *lib. VIII. p.* 284. Fugger *lib. V. c. XXV. n.* 2. Nauclerus *p.* 1100. Trithemius Chron. Hirsaug. ad a. 1475. *Carolus autem Dux Burgundiæ Maximiliani socer obsidione Nouesii soluta exercitum mouit in Lotharingiam in primo mensis Decembris anno prænotato & fugato Duce Reinhardo quem Renatum alii nuncuparunt, omnem Ducatum eius in breui obtinuit, & fidelitatis Iuramentum, quod Homagium vocant, a cunctis terra habitatoribus suscepit. Verum non diu postea Reinhardus auxilio coniuratorum Suitensium, Ducatum recuperauit amissum, quem vbi Carolus iterum bello repetere voluit, ab ipsis coniuratis, cum aliis occisus fuit.*

** Verba sunt Gerh. a Roo *p.* 284. 285. Fugger *lib. V. c. XXV. n.* 1. Phil. de Comines *lib. V. c. I.* Agit de eodem Henricus Gundelfingius in Historia Austriaca, cuius partem ex Msto Bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis exhibet P. Lambecius *Comment. de Bibl. Cæsar. Vindobon. lib. II. p.* 497. Idem ex Io. Iacobi Fuggeri Mstis cimelia Ducis pretiosissima, quæ in dicto prœlio amiserat, describit & per icones exhibet, vtpote Monile pretiosissimum, pateras duas argenteas atque inauratas, pileum pretiosissimum. De iisdem in ipsius Historia typis impressa *lib. V. c. XXV. p.* 829. Eadem describit Trithemius *ad a.* 1476. Müller *p. V. c. LXXIV. §.* 1. Mayer *Ann. Flandr. lib. XVII. p.* 422.

*** Roo *p.* 285. Trithemius *ad a.* 1476. Nauclerus *p.* 1100. Mayer *p.* 424. Pontus Heuterus *rer. Burgun. lib. V. c. XII.* Comines *lib. V c. III.* Rob. Gaguinus *lib. X. c. XX.* Fugger *n.* 7. Müller *§.* 6. 7.

**** Verba sunt Gerhardi a Roo *lib. VIII. p.* 286. Comines *lib. V. c. VI. VII. VIII.* P. Heuterus *lib. V. c. XIII. XIV.* Rob. Gaguinus *lib. X. c. XXI.* Nauclerus *p.* 1100. Trithemius *ad a.* 1477. Brower *Ann. Treuir. lib. XIX. §. CLVI.* Lambecius *lib. II. c. VIII. p.* 709. Fugger *lib. V. c. XXV. n.* 8. qui tamen VI. Ianuarii habet, Müller *§.* 8. Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1477. *& iste finis Burgundiæ Ducis extitit, qui animo non minor videbatur sibi magno Alexandro. Vnde quidam breui dicterio annum mortis eius & causam volens exprimere, dixit:*

CernIte nVnC dVCes bVrgVndVM gLorIa neCat,

hoc est, anno Domini MCCCCLXXVII. ambitione Burgundus interiit. Varia alia in illius mortem composita Epitaphia reperiuntur in *Addition à l' Histoire de Louis XI. p.* 405.

§. XLIX.

Dum hæc agerentur, nouus Bohemorum Rex Vladislaus, de eodem regno a 1477. Viennæ solenniter fuit inuestitus. * Hoc ægre ferens Matthias, ** collecto validissimo exercitu, rapidi torrentis instar, Austriam irruit, aliquot oppida capit, agrosque inter Viennam & Neapolim late depopulatur, Viennam tentat, sed relicta, eadem in superiorem Austriam ducens, multas vrbes in deditionem accipit. Beatrix vero Matthiæ vxor, maritum suum per frequentes nuntios ad pacem exhortabatur. Pontifex item & Veneti pacem summis studiis procurabant, vt coniunctis Christianorum viribus, Turcarum violentiæ obuiam iretur, qui per id tempus maris Adriatici littus infestabant, & excursione in Forum Iulii facta, ac superatis præter hominum opinionem fluuiis, multas secum prædas, multosque mortales abegerunt. Hungari quoque Proceres & ipsi ab hoc bello alieni, arma in Turcas conuertere malebant. Cæsar igitur, Pontificis auctoritati obsecuturus, oratores prior ad Matthiam de pace legat. Pacis

conditiones dictæ, vt Imperator capta abs rege loca reciperet, quamprimum ipsi centum quinquaginta aureûm nummûm millia numerasset: vtque obsidiones omnes ab eo die soluerentur. Sunt, qui Fridericum iuri suo in regno Hungariæ, cuius titulum hactenus vsurpauerat, tum renuntiasse, & Matthiæ Bohemici regis titulum tribuisse affirmant. ***

* Roo lib. VIII. p. 286. *hoc anno Vladislaus Boëmorum rex, cum octo hominum millibus, in Austriam ad Cæsarem venit, cui de Polonicis quoque auxiliis spem fecit, & (vti habent Polonorum annales) Boëmiæ insignia ab eo solenni cum pompa accepit, id quod Dubrauius non hoc anno, sed statim ab initio suscepti regni, factum asserit.*

** Litteras diffidationis exhibet Müller *p. V. c. LXXXII.* in quibus potissima caussa dicitur, quod hæreticis & Vladislao contra ipsum fauerit.

*** Roo *lib. VIII. p.* 287. 288. Dlugloffus *lib. XIII. p.* 558. Bonfinius dec. IV. lib. V. p. 433. hæc late describit, simul addens: *Viennensium obsidione commotus, quos ad Pannonem deficere æquo animo pati non poterat, non ingentem comparauit exercitum, non Principum Germanorum acciuit auxilia: sed legatos quamprimum in Regis castra misit, qui cum hoste de pace agerent. Si a principio pecuniis non pepercisset, si tantum parasset exercitum, qui obsidionem vrbium inhiberet: ne tantam quidem is Imperii iacturam, neque tot calamitates & incendia florentissima illa prouincia subiisset.* Fugger *lib. V. c. XXVIII. n.* 2. Muller *p. V. c. LXVII. §. 8. & c. LXXXII.*

§. L.

Promouebat pacem matrimonium, quod post Caroli Pugnacis mortem inter filium Maximilianum & Mariam perficere conabatur. * Licet enim Maria per pacem Nouesianam pr. Kl. Iunii 1475. Maximiliano fuisset desponsata, ** nihilominus postquam Carolus cum Ludouico XI. XIII. Septembris 1475. nouennales pactus fuisset inducias, eandem Carolo VIII. tunc Delphino desponsauit. *** Hinc audita Caroli morte, nimium gauisus Ludouicus, **** Burgundiam non solum, Artesiam & Picardiam inuadit, sed etiam per legatos filio suo Mariam filiam deposcit, septem annorum puero. ***** Nec deerant Cliuenses Duces aliique proci, qui sibi hanc sponsam cum terris amplissimis peterent ****** Fridericus æque legatos ad Belgas mittit, Georgium Badensem, Mediomatricum præsulem, Ludouicum Bauariæ Ducem & Haslerum Protonotarium, qui ad diem dictum in consilio Procerum, cui Maria præsidebat, dicere iussi, Romanorum Imperatoris nomine, principi ac reliquis omnibus salutem adprecati, ab illo sese missos referunt, vt matrimonium filio ipsius Maximiliano, iam ante a Carolo principe promissum, & filiæ eius nuptias confirmari peterent. Quam rem iure se impetraturos minime dubitare, quod puella ipsa parentis voluntati iam olim adsensa sit, neque mutandi consilii sui caussam vllam haberet, quo minus patris promissis suæque fidei satisfaceret,

ceret, cuius argumenti esse litteras, & adamantem ab ipsa missum. His dictis, Georgius, prolatis signis, puellam rogauit, num ea adgnosceret? Ibi tum illa siue priuatim ita a fœminis instituta, siue rei tam euidentis conscientia, aut alio quopiam affectu mota, nullo deliberandi petito spacio, & litteras sua manu scriptas, & adamantem se misisse respondit, idque iussu patris fecisse, de cuius voluntate nihil mutare decreuisset, quo minus ab eo promissis fides seruaretur. ******* Postquam eadem in conuentu Statuum Louanii proposuissent Legati, munere suo feliciter defuncti domum redierc. † Ludouico Bauariæ Duce relicto, cui XXVI. Aprilis 1477. Maria, vice Maximiliani copulatur, ipseque circa noctis medium brachio & pede dextro armatus, in thoro gladio nudo intermedio concubuit. †† Ludouicus equidem, misso in Germaniam Roberto Gaguino legato, nuptias hasce impedire conabatur. Mariam Burgundi hæredem dicente, feudi legibus erga Ludouicum adstringi, longo vsu obseruatum esse, ne qua illustris inter Francos fœmina, viro peregrino iure nuptiarum rege inconsulto coniungatur, decere illam patriis institutis obtemperare, imperatoriæ dignitatis & fidei esse, non violare amici iura. ††† Verum, dum iste Argentorati adhuc moram traheret, sub finem Iunii mensis, secundo Rheni flumine, Maximilianus Coloniam Agrippinam descendebat, †††† indeque in Belgium pecunia Mariæ adiutus, ††††† obuiam ipsi veniente Maria. Ad XX. Augusti 1477. fiunt nuptiæ, Gandaui, sacra operante Tornacensi antistite, & præsente inter alios, Legato Pontificis, Iuliano Cardinale Ostiensi. ††††††

* Roo lib. VIII. p. 288. *hac pacis* (cum Matthia Hungarorum rege) *rapita Fridericus etsi grauia, & fortassis iniquiora accepisse credendum est, quod alia sibi praeuertenda esse cogitauerit. Neque enim inter medios belli domestici tumultus, Maximiliani filii spem atque fortunam sibi negligendam ratus, ad perficiendum eius cum Maria matrimonium, animum adiecit.*

** De quo supra *§. XLV.*

*** Extant tabulæ induciarum Philippo de Comines subiectæ *p.* 128. Pactum vero matrimonii, reperitur in Recueil de Traittés de Paix. *Tom. I. p.* 643.

**** Gerh a Roo libro IX. ineunte: *morte Caroli audita, mirum in modum gauisus est Ludouicus Gallorum rex, qui illum dum viueret maxime semper timuerat, suamque potentiam, quantumuis magnam, nulli principum minus quam illi formidabilem esse sciebat.*

***** Trithemius *ad a.* 1477. Nauclerus *p.* 1101. Gerh. a Roo *lib. IX. p.* 370. *sqq.* Pontus Heuterus *Rer. Austr. lib. I. c. II. sqq.*

****** Procos numerat Fuggerus *lib. V. c. XXVI. n.* 7. quales præter Maximilianum & Carolum VIII. erant Ferdinandus Rex Neapolitanus, Georgius Dux Clarendoni, Eduardi, Anglorum Regis frater, Ioannes Cliuensis huiusque fratris, Adolphi Rauensteinii filii, Iohannes & Philippus, Carolus, Dux Angulesmensis, Carolus, Dux Geldriæ, Philibertus Sabaudus & Ioannes Galeacius Mediolanensis. Hos etiam ex parte recenset Heuterus *Rer. Austr. lib. I. c. I.*

 ******* Roo

******* Roo *lib. IX. p.* 373. Pontus Heuterus *rer. Austr. lib. I. c VII.* Fugger *lib. V. c. XXVI. n.* 16. Hanc fidem femel datam, ad quam legati Friderici prouocant, Varillas *in Histoire de Louis XI. p.* 209. quasi agrestem inculpat, dicens, Maximilianum Mariæ nuptias ambiuisse, *à la mode de son pays c'est à dire dans les formes les plus grossieres* Phil. de Comines *lib. VI. c. III.*

† Roo *lib. IX. p.* 374.

†† Roo *lib. IX. p.* 375. Heuterus *Rer. Austriac. lib. I. c. VII.* saltim dicit: *remanserunt Gandaui e Cæsaris Legatis Bauarus ac Cancellarius. Bauarus post paucos dies semiarmatus nomine Maximiliani cum Maria Principum more concubuit.* Plenius vero rem exponit Fuggerus lib. V. c. XXVI. n. 6. *Hertz. Ludwig aus Bayrn, liesse ihm, als Stellverweser, im namen Ertzh. Maximilians, die Printzessinn an die hand trauen, und hielte nach Fürstlichen gebrauch, mit ihr das Beylager Er war am rechten Fus und Arm, mit leichtem Harnisch angethan, und zwischen sie beyde, ward ein langes blosses Schwerd geleget. Die Hertzoginn Margaretha, samt der Frauen von Halwin, stunden auf einer, und die Räthe auf der andern Seite: und ward diese Trauung, den* 26. *April um Missernacht Verrichtet.*

††† Rob. Gaguinus *lib. V. c. XXIII.* Nauclerus *p.* 1104.

†††† Roo *lib. IX. p.* 375.

††††† De hoc Phil. de Comines lib. VI. c. III. *car ce Duc Maximilian vint a Cologne: où aucuns de serviteurs de la dite Damoiselle allerent au devant de luy: & croy bien qu'ils le trouverent mal fourny d' argens: & luy en porterent: car son pere estoit le plus parfaitement chiche homme que Prince ny autre qui ait esté de nôtre temps.*

†††††† Roo equidem p. 376. habet *decimum tertium Kl. Septembris.* Ast, Heuterus rer. Austr. lib. I. c. VII. *tandem* 17. *mensis Augusti Gandauum perueniens, salutata sponsa, omnibusque Aulicis, eam, praeunte Ferrio Clugniaco, Antistite Tornacensi,* 18. *Augusti in vxorem ducit. Missa sacrificium a Legato summi Pontificis fuit peractum.* Eundem diem profert Fugger *lib. V. c. XXVI.* exeunte.

§. LI.

Post nuptias, Maximilianus ad negotia publica animum adplicauit, Flandriam peragrans, vbique magnis cum honoribus fuit exceptus, & de more inauguratus. * Anno 1478. Hollandiam adiit, vt eam quoque suo iuri vindicaret, turbasque & dissensiones ob Asellorum & Hamatorum factionem tolleret. ** Ludouicus interea Burgundiam variasque vrbes Flandriæ capit, *** induciæ demum ad quartum Idus Iulii in annum fuerunt pactæ. **** Post induciarum exitum, Maximilianus prœlio ad Guinegatum Artesiæ pagum ***** VII. Augusti de Gallis insignem quidem, sed cruentam reportauit victoriam. ****** Inde vario marte bellum fuit gestum, vsque dum post Mariæ mortem 1481. insecutam, Ludouici Regis & Flandrorum legati XXIII. Decembris a. 1482. Atrebati conuenirent, vt pacta iniuriarum omnium obliuione, Carolo Delphino regis filio Margaretha, Maximiliani filia adhuc bimula desponderetur, concessis in dotem Artesiæ & Burgundiæ Comitatu, vna cum Matisconensi Altissiodorensi, Carolatensi, Salinensi, Bariensi ad Sequanam & Bolonienfi terris. Missi etiam

etiam legati in Galliam, coram quibus Ludouicus & pacis ac matrimonii pacta conuenta iureiurando comprobauit. Mittit etiam suos legatos Ludouicus Gandauum, coram quibus Maximilianus archidux Philippo ac Margaretha præsentibus, in æde D. Iohannis, conceptis verbis iurat, matrimonium se ratum habere, ac pacis leges, suo ac liberorum nomine, quibus tutor esset, accipere, & ad illorum ætatem rebus maturam, bona fide integreque seruaturum. ******* Ipsa postmodum Margaretha per legatos in Galliam ducta, ibidem magnifice suscepta, & festiua cum solennitate Carolo desponsata. †

* Gerh. a Roo lib. IX. p. 376. *post nuptias, Maximilianus ad negocia publica animum adiecit & cogitare cœpit, quo pacto nouum imperium optime administrans, pace domi parta & subditorum animis sibi conciliatis, ea recuperaret, quæ post Caroli mortem Gallus occupauerat. Inprimis vero vicina eius regni loca, & ob hoc ipsum, iniuriæ magis oportuna, adire statuit, & octo millium exercitu, ex Germanis & Flandris parato, Insulas primum, ac inde per Tornacensem agrum Duacum perrexit, mox Valencenas iter flexit. Vbique magnis cum honoribus exceptus, & de more inauguratus, Montes petiit primam Hannoniæ ciuitatem, vbi totius eius regionis ordines in ipsius verba iurauere.* Heuterus *lib. I. c. VIII.* Fugger *lib. V. c. XXVIII. n.* 3.

** Roo p. 377. *erant enim magnæ per Hollandiam turbæ, & inueterata dissensionum semina, inter Asellorum & Hamatorum factiones. Recepta erant illa factionum nomina, perinde fere vti Guelforum ac Gibellinorum in Italia, ab eo tempore, quo Margaretha Guilielmi Tertii Batauorum principis filia, Ludouici Bauari Cæsaris vxor, rerum potita, post eius obitum prouincias Alberto filio antea traditas repetebat, tum enim Aselli filium, Hamati matrem sequebantur. Id factum est circa annum humanæ salutis millesimum trecentesimum quinquagesimum. Recruduit vero & erupit iterum ea pestis sub Iacoba principe, paulo antequam Hollandiam Philippus Bonus Burgundici iuris fecit, ac tum quoque post Caroli obitum sese exerebat. Asellorum nomen a pisce sumpserunt illi, qui ita se aduersam factionem sublaturos iactitabant, vti ille minutos pisciculos absumit, qui quod hamo capitur, ab eo Hamatis nomen fuit.* De hac factione Pontus Heuterus *Rer. Burgund. lib IV. c. II.*

*** Breuitatis ratio non postulat hæc singula recensere. Plenius de iisdem egit Gerh. a Roo *lib. IX. p.* 379. Phil. de Comines *lib. VI. c. I.* Heuterus *rer. Austr. lib. I. c. IX.* Fugger *lib. V. c. XXVIII. n.* 6.

**** P. Heuterus rer. Austr. lib. I. c. IX. *exinde prolongantur inter Regem Ludouicum ac Maxæmilianum in annum induciæ, quæ initium essent habituræ XV. Kal. Augusti, ea lege, Rex Maxæmiliano restitueret, ante finem primi mensis, quicquid in Comitatu Burgundiæ ac Hannoniæ occuparat: quod, quamquam ægre, tandem Rex consensit, Germanos ac Heluetios veritus, quibus parum placere sciebat, Burgundiæ Comitatum Francicis iunctum. Cæteræ vero Ditiones eo manerent statu, quo erant, donec sex viri ab vtraque parte Tornacum missi, de absoluta tractassent pace. Denique Rex Tornacum præsidium deduceret, Vrbemque liberam relinqueret. De pace, Francis non comparentibus, nil actum est.* Male igitur Trithemius *ad a.* 1477. inducias ad septennium dicit fuisse statutas.

***** Heuterus rer. Austr. lib. I. c. IX. *pugnæ huic varia indita sunt nomina, Blangiaca, Viesuilla, propter horum Pagorum propinquitatem Guinigatica, nomine collis, in quo ac iuxta quem est pugnatum.* Cuspinianus *p.* 486. *Maximilianus prima belli auspicia orsus, Ludouicum bello*

aggres-

aggressus, fortunam habens propiciam, ad Terbonam vno die viginti millia militum Francorum cum paruo exercitu prostrauit, fudit, fugauitque. Et cum castra eius, quibus octo millia militum tenebantur, ab hoste essent capta, casique milites, ea fortis manu recuperauit denuo, hostemque suis castris exuit, ac victor eo die maxima praeda auctus triumphauit, quo primogenitus Philippus ei natus est, anno nostrae Salutis millesimo, quadringentesimo septuagesimo octauo, eum paucis ante mensibus tota Geldria in eius ditionem venisset, eum capto Duce per ipsius milites.

****** De hoc prœlio late Roo *lib. IX. p.* 383. qui *p.* 384. addit: *de occisorum numero mire variant scriptores. Gaguinus ex Burgundis vndecim, ex suis quinque tantum millia concidisse dicens, famam citat testem, fide sua non interposita. In Maximiliani commentariis notatum est, ad tredecim millia caesos, ac eius iussu sepultos esse, & inito numero, plures ex Gallis inuentos. Atque haec est pugna illa Guinegatana, a loco sic dicta, cuius fama, etsi Maximilianum apud exteros quoque victorem celebrauit, scriptores tamen Gallicarum rerum id negant. Modestissimus inter illos Comminaeus: Archiducem fatetur, etsi plures ex suis amiserat, stationem tamen in campo, vti victorem, tenuisse, nec dissimulat regem, apud quem erat, quo tempore aduersi praelii nuncius ad ipsum perlatus est, grauiter eam rem tulisse, non assuetum antea vinci, aut iacturam aliquam facere, tum vero commotum primo fuisse, quod maiorem esse cladem vereretur, mox re melius cognita aequiori animo fuisse & ad pacem respexisse, si ea ex suo commodo fieri posset. Idem dicit Maximilianum, si Terouanam iterum obsedisset, non difficulter & eam & Atrebatum in potestatem redigere potuisse.* Agit autem de hoc prœlio Comines *lib. VI. c. VI.* Gaguinus *lib. X. c. XXIX.* Trithemins *ad a.* 1483. Nauclerus *p.* 1106.

******* Roo *lib. IX. p.* 394. 395. Heuterus *lib. II. c. I.* Comines *lib. VI. c. IX.* Extat Tracta..us in Recueil de Traittés de Paix *Tomo I. p.* 704. & apud Fuggerum *lib. V. c. XXX. n.* 7. Georg Braudlacht Pacificationum *cap. II.*

† Rob. Gaguinus lib. X. c. XXXIII. *post aliquot conuentiones tandem de pace conuenit: & Carolus Ludouici filius Margaretham Maximiliani filiam, dum legitima vtrique aetas esset, acciperet vxorem. Donantur a Ludouico legati XXX. millibus scutorum aureorum, praeter pocula argenti caelati, quod illorum causa rex cudere iusserat. Erat autem Margaretha infra bimatum & a Gandauis educabatur. Igitur redeuntibus Gandauum Flamingis oratoribus, fit apparatus ingens, de Margareta ad Francos ducenda. Nec minus curabat rex magna pompa Margaretham a Flamingis recipere. Ob eam rem Petrum Borbonium cum multa procerum frequentia Ludouicus illi obuiam mittit. Annam quoque sororem, quae Petro nupserat, occurrere nouae nuptae iubet. Fit praeterea a Parisiis multiplex & varium ad eam excipiendam paramentum. Quarto autem nonas Iunii, anno salutis MCCCCLXXXIII. Margareta Parisium ingreditur, infans puella. Et paulo post ad Ludouicum Ambasium frequenti pompa deducitur: vbi desponsationis festum communi omnium laeticia mense Iulio celebratum est.*

§. LII.

Eodem tempore a. 1482. exortum fuit bellum Leodiense. Ludouicus Borbonius enim, vrbis praesul, Guilielmum Marchianum ob contumaciam, & quod facellanum quendam ipsius Richardum occidisset, solum vertere iusserat. Hic vindictae cupidus ex insidiis Borbonium adgreditur, & a suis desertum trucidat, atque a nemine prohibitus, in vrbem cum suis pergit. Maximilianus per eos dies Louanii, quod Brabantiae caput est, conuentum Ordinum agebat, in quo Philippi filii tutor declaratus est. Eo

Eo ad ipsum fama cædis allata est, quam secutæ sunt subditorum querelæ. Ille amicissimi Borbonii cædem vlturus, bellum in Guilielmum decernit, Philippo Cliuensi duce vsus, qui multas Leodiensium vrbes capit. * Fit a. 1483. atrox prœlium ad Haulongam arcem, in quo Leodienses cum Guilielmo victi, & periisse dicuntur ex Leodiensibus tria millia. ** Post hoc prœlium, Cliuensis, misso in vrbem feciali, Leodiensibus denuo, nisi a Guilielmi societate discedant, bellum denunciat. Illi deliberatione habita, Guilielmum ipsum & Gallos abire iubent, pacem veniamque a Maximiliano petunt, eius se fidei ac tutelæ committunt, triginta aureûm nummûm millia, annuam pensionem constituunt, & de annis aliquot, a Caroli morte elapsis, quibus nihil persoluerant, Imperatorem Fridericum, Agrippinensem ac Moguntinensem Electores, arbitros sumunt. *** Anno 1485. quidem noui motus a Guilielmi filiis atque cognatis, qui Hornanum episcopum repudiabant, fuerunt concitati. Ast, in Comitiis Francofurtensibus 1486. Leodiensium legati pecuniam pro belli sumtibus, & annuam pensionem, quam Carolo dederant, exhibituros sese polliciti, fœdus & amicitiam cum eo firmant, & Hornanum præsulem suum adgnoscunt. ****

* Roo *lib. IX. p.* 392. 393. Fugger *lib. V. c. XXX. n.* 6. Rob. Gaguinus lib. X. p. 280. *apud Leodios fuit Ludouico Borboniensi aduersa fortuna. Nam Guillermus Marchianus (quem Arduennæ aprum Leodii vocant) belli quæsita occasione: Ludouicum episcopum, cum incomposita populi multitudine egredientem, ex insidiis adoritur, & manu sua necat, mox pontificis nudum cadauer pro ecclesiæ maioris foribus plebi conspiciendum exhibuit. Fertur eum a Ludouico rege pecunia militeque vt id faceret, fuisse adiutum: propterea quod Maximiliano antistes complaceret.*

** Roo *p.* 394. Fugger *n.* 8.

*** Roo *c. l.* Fugger *c. l.*

**** Roo *lib. X. p.* 501.

§. LIII.

Inter hæc, dum Turcæ terras Austriacas denuo infestarent, diuersimode de expeditione contra Turcas fuit actum. Factum hoc in conuentu Landshutano 1478. * Frisingensi ** & Noribergensi 1479. *** & 1480. in quo decreta quindecim millia & noua Statuum Matricula fuit confecta, quantum quisque militum ad eandem præstaret. **** Recruduit etiam bellum Vngaricum a. 1480. ob summam ante promissam nondum solutam, denegatam Matthiæ Friderici filiam, & veteres offensas, ***** pacem frustra suadente Prospero Asculano, pontificis legato, Mariæburgum ab Hungaris obsessum, a Cæsareanis liberatur. In Stiria vero Pætouiam & Racolsburgum Matthias capit, ****** sed quod eo tempore Turcæ Transyluaniam vastabant, inducias cum Cæsare fecit, ******* his conditionibus, vt Matthias restitutis omnibus occupatis, quinquaginta florenorum millia ab Imp.

adipifceretur. Promittebantur etiam in Comitiis Noribergenfibus 1481. auxilia contra Turcas, noua etiam conftituta matricula. † Nouam a. 1482. in Auftriam fufcipiebat expeditionem Matthias, diuerfas vrbes occupans. †† Decreta igitur in Comitiis Noribergenfibus 1481. auxilia contra Matthiam, ††† Victor equidem Cæfar in die Afcenfionis 1482. ad Pontes ad Leitham amnem, †††† aft infequenti anno Matthias ex hybernis mouens hanc vrbem recuperat. ††††† Anno 1484. Auftriam iterum ingreffus, Corneoburgum obfedit, & licet Cæfar exercitum ex Noricis & Vindelicis confcriptum eo mitteret, Germani tamen cedere fuerunt coacti, Corneoburgenfes ad deditionem compulfi. †††††† Infequenti anno 1485. Matthias potiori Auftriæ parte, vna cum vrbe Viennæ potitus eft. Mox victoriam profecutus, Rhetium, Egemburgum, & alia quædam loca in poteftatem fuam redegit. Tandem & Neapolim, poft feptem menfium obfidionem, fame ad deditionem compulit. Fridericus vero, cum octingentis equitibus Auftria excefferat, Germaniæ principum auxilia in Comitiis Francofurtenfibus & Noribergenfibus 1486. & 1487. decreta, ††††††† operiens, & fortunam fuam animo non nimis iniquo ferens. Vnde hæc verba lymboli loco, paffim ipfum vfurpaffe referunt: Summa felicitas eft, rerum irrecuparabilium obliuio. ††††††††

* De hoc conuentu Adlzreiter *Ann. Boi. p. II. lib. IX. n.* 30. Müller *p. V. c. LXXV.*

** Adlzreiter *p. II. lib. IX. n.* 32. Müller *p. V. c. LXXVII.*

*** Adlzreiter *p. II. lib. V. n.* 34. Fugger *lib. V. c. XXVIII. n.* 10. Müller *p. V. c. LXXVIII. LXXIX.* Lehmann *lib VII. c. CXV.*

**** Lehmann *lib. VII. c. CXVI.* Fugger *lib. V. c. XXIX. n.* 9. Müller *p. V. c. LXXXI.* qui etiam matriculam inferuit.

***** Caufas exponit Roo lib. IX. p. 396. dicens: *hoc anno in Auftria Cæfari res parum quietæ fuere. Matthias enim Hungariæ rex retentam diu coronam, ac ingenti pecunia redemptam, aliasque veteres offenfas nondum ex animo deponens, quoties a Turca quietem habere poterat, arma in Auftriam mouere non defiftebat.* Continentur etiam iftæ in litteris Matthiæ ad Saxoniæ Principes defuper fcriptis apud Fuggerum *lib. V. c. XXIX. n.* 3. Müllerum *p. V. c. LXXXII. §.* 8. Cufpinianus p. 410. *potiffimum autem Friderico infenfus erat, ob negatam filiam Chunegundim, quam vxorem fibi rogabat.*

****** Roo *lib. IX. p.* 385.

******* Roo *lib. IX. p.* 386. Fugger *lib. V. c. XXIX. n.* 10.

† Müller *p. V. c. LXXXIV.*

†† Fugger *lib. V. c. XXX. n.* 2.

††† Andr. Presbyter p. 71. *anno* 1482. *quidam Electorum Imperii, Palatinus Rheni, Dux Saxoniæ, Marchio Brandenburgenfis Nortbergæ ad petitionem Imperatoris, vbi conuocati fuerunt Principes & ciuitates Imperii, pro auxilio Imperatori contra Matthiam Vngariæ regem præbendo, mifit etiam illuc rex iam dictus ambafiatam fuam, quibus denegatus fuit faluus conductus, & fic absque audientia abierunt. Electores taxas fecerunt, Principum fecularium, & fpiritualium & cum*

cum hoc ciuitatum imperialium. Principes Bauariæ nihil dederunt, neque miserunt, afferentes non esse bellum Imperii, sed Ducatus Austriæ. Episcopus Ratisponensis Henricus de Absperg non misit armigeros: taxauit clerum suum, & imperatorem sitibundum in mille refecit aureis. Cognita igitur munificentia Episcopi sperans alios mille, iterum cum armigeris eum vocauit: & cum non occurreret, amplius eum sollicitare cessauit. Plenius de his Comitiis Müllerus *p. V. c. LXXXI.*

†††† De hac Cæsaris victoria Fugger *lib. V. c. XXX. n. 3.*

††††† Roo *lib. IX. p. 396.*

†††††† Roo *lib. IX. exeunte.*

††††††† Müller *p. VI. c. II. & XV.*

†††††††† Roo *lib. X. p. 402. 406.* Fugger *lib. V. c. XXXIV.*

§. LIV.

Inter hæc, decretis in Comitiis Noribergensibus Imperii auxiliis, rogatu Imp. Albertus Saxo, cum exercitu in Austriam missus, quod Matthiæ vires illic firmiores cerneret, nec Germaniam bello implicare vellet, post velitationes aliquot, pacem, tolerabili aliqua conditione, facere studuit, * & colloquio mense Decembri instituto, Märgendorfi XXIV. Nouembris 1487. inducias ad octo menses pepigit, his conditionibus, vt Matthias Austriam tamdiu teneret, vsque dum ipsi de belli sumptibus fuisset satisfactum, saluis prouinciæ iuribus. Quod si tamen mors Matthiæ contingeret, Austria ad pristinum dominum rediret, Fridericus interea Regis Vngariæ titulo vteretur, quæ etiam Fridericus in Comitiis Noribergensibus 1487. confirmauit. ** Dum vero Fridericus, nimium parcus, de soluendis belli sumptibus minus cogitaret, atque Vngari pergerent Austriacas prouincias infestare, anno 1489. iterum tentata pax fuit. Missi igitur ad Matthiam Viennæ grauiter ægrotantem, legati a Friderico & Maximiliano, qui Linzii erant, cum quibus ad eos venit Ioannes Varadiensis præsul, vt pacem conficeret. Imperator Austriam sibi absque vlla sumptuum restitutione reddi volebat. Matthias, septingenta aureûm nummûm millia, sibi exsolui postulabat. Maximilianus improba regis postulatione, & paterna tenacitate iuxta offensus, mediocritatem inter duo extrema amplectendam suadebat. Hunc Matthias aut ex animo diligebat, aut suis de caussis id facere videri volebat, quadringentas enim vini vrnas cum totidem bubus, & duodena aureorum millia dono ei misisse dicebatur, quam ob caussam Bonfinius, patri suspectum & colloquio prohibitum fuisse filium, prodidit. Id sane constat, minus anxie pacem quæsiuisse, neque tam immani pecuniæ summa Austriam redimere voluisse Fridericum, quam a regis morte, quæ haud procul abesse videbatur, ad se redituram sciret. Cum vero ille æger, secundo flumine, Budam descendisset, mittitur eo, cum septem collegis, Otto Bauariæ princeps, splendida legatione. Hi magnifice excepti, & multis muneribus culti, nihil

de pace transigere potuerunt. Tandem, missis vltro citroque legatis, pax Budæ proclamatur, & ad Idus Septembris dies dicitur, ad quem diem, Imperator & rex præsentes, eam ratam haberent. Sed ingrauescente in dies morbo, conuentus ille, semper in sequentem mensem prolatatur. Matthias demum ineunte anno 1490. Viennam rediit, vbi apoplexia correptus, amisso loquendi vsu inter maximos cruciatus & rugitus, leonis more editos animam exhalauit. *** Prætendebat equidem Fridericus Vngariæ coronam ipsi aut filio Maximiliano deferendam, verum Vladislaus Bohemiæ Rex præferebatur, **** & licet Maximilianus post Matthiæ mortem, Austriam non solum recuperaret, sed etiam Vngariam inuaderet, Albam Regalem caperet, aliasque vrbes, ***** auxilia etiam in Comitiis Noribergensibus a. 1491 ab Imperio promitterentur, ****** pax tamen concludebatur, his conditionibus, vt solutis centum florenorum millibus pro belli sumtibus. & restitutis omnibus Austriæ locis, Vladislaus coronam Hungaricam retineat, reseruato tamẽ Maximiliano titulo & successione regni. *******

* Roo *lib. X. p.* 513. & Mich. Boiemus *in Vita Alberti c. XXXIII.* qui etiam exponit quantis precibus Albertum rogauerit Fridericus. Matthiæ etiam effatum de eodem effert: *hunc Albertum solum sibi obstare, quo minus castra poneret in media Germania.* G. Fabricius *Origg. Saxon. lib. VII. p.* 84. Müller *p. VI. c. XXXIV.*

** Fugger *lib. V. c. XXXIV. n.* 8. qua ratione etiam in Comitiis Noribergensibus Imperii auxilia contra Matthiam fuerint decreta, Müllerus exponit *p. VI. c. XX. & XXI.*

*** Hæc verbis Gerh. a Roo scribimus *lib. X. p.* 516. 517. Fugger *lib. V. c. XXXVIII. n.* 3. 4. Bonfinius *dec. IV. lib. VIII. p.* 471. *sqq.* Fabricius *p.* 813. Müller *p. VI. c. XLIII.*

**** Roo *lib. X. p.* 517. Fugger *lib. V. c. XXXVIII. n.* 5.

***** Roo *lib. X. p.* 518. Fugger *c. l.* Cuspinianus *p.* 487.

****** Müller *p. VI. c. XLVI. XLVII. XLIX.*

******* Roo lib. X. p 520. *Ipse etiam* (Vladislaus) *nouitate regni, & domesticis negociis occupatus, fraterno præterea bello implicatus, pacem vrgebat, quæ, post longam disceptationem, ad hunc modum facta est: vti pacta conuenta, quo tempore corona redimebatur, inita, restaurentur. Vladislao sine prole moriente, regnum ad Austriacos deuoluatur. Maximiliano, in belli expensas, centies mille nummum numerentur. Regis titulus vtrique relinquatur, summi honores, vti sunt duumviratus, Palatinatus & cætera eiusmodi munia, ex vtriusque consensu tribuantur: eosdem vterque socios amicosque, eosdem inimicos atque hostes habeat; iure societatis vterque alterum iuuet; Germanus ac Hungarus eodem loco habeantur; nemini ex his fraudi sit, ad Maximilianum defecisse.* Fugger *lib. V. c. XXXVIII. n.* 9.

§. LV.

Inter hæc a. 1485. Fridericus Imperator Coloniam venit, mense Decembri, vbi Hermanno Hasso, Coloniensium Archiepiscopo, beneficia & commoda, ab Imp. tribui solita, contulit. Is enim Ruperto in arce Blanckensteina mortuo, in qua biennium captiuus detinebatur, successerat. *

Fri-

Fridericus inde Aquisgranum profectus est, vbi Guilielmo iuniori, Iuliacensis & Bergensis Ducatuum insignia contulit, intercedente Maximiliano qui & ipse, compositis Leodiensium rebus eo venerat, magno cum gaudio parentis, iam enim octo anni elapsi erant, ab eo tempore, quo alter alterum viderat. Coloniam inde ambo ascendêre initio Ianuarii 1486, vbi ad eos venit, cum celeberrimo comitatu, Cliuiæ Princeps, cui a Cæsare solemni ritu Cliuiæ, Marchiæ & Gennapiæ insignia sunt attributa. ** Celebratis Coloniæ Regalibus, Francofurtum abiêre, quo iam ad Comitia indicta frequentes aderant Principes. *** Interim Fridericus, cum Electoribus Imperii de Maximiliano filio in Regem Romanorum eligendo, consilia agitabat. Eam rem impedire pro virili conabantur Gallorum legati, multis & donis, & promissis animos principum oppugnantes. Maximilianus vero dexteritate quadam & gratia effecit, vt litteræ, ad plerosque ea de re, iussu Regis perscriptæ, sibi traderentur, quas Virodunensi præsuli legationis principi, multa excusanti, ostendit: qua re turbatus ille & attonitus, nihil vlterius mouit. Itaque ab omnibus simul Electoribus, Maximilianus, consors Imperii declaratus, & d. XVI. Februarii in æde summa D. Bartholomæi, recepto titulo, Romanorum rex proclamatus est. **** In his ipsis comitiis, de auxiliis contra Matthiam Vngariæ Regem fuit consultatum. ***** Inde die XVII. Martii Fridericus pacem & concordiam, per omnes Imperii ditiones, inter principes, reliquosque ordines, ad decennium seruandam, instituit, vt prohibito armorum vsu, res omnes, æquæ iuris disceptationi committerentur, qui contra faxit, is hostis reipublicæ proscriberetur, in cuius vitam, bonaque & fortunas omnes, cuique grassari integrum esset. ****** Quare etiam de constituendo quodam Iudicio Imperii in ciuitate quadem Imperiali fuit actum. † His ita constitutis, Aquisgranum, ad suscipiendam coronam iter sunt ingressi, atque præsentibus multis principibus, IX. Aprilis solenni ritu in Regem coronatus est Maximilianus. ††

* Verba sunt Gerh. a Roo *lib. X. p.* 501. Sixtus IV. Papa in conuentu Landshutano 1478. pro liberando Ruperto, sed frustra egerat, prout Acta testantur apud Müllerum *p. V. c. LXXVI.*

** Verba sunt Gerh. a Roo *c. l.* Fugger *lib. V. c. XXXIII.*

*** Quinam Status & Principes Imperii in dictis Comitiis comparuerint & quis Imp. Electorum, atque Principum fuerit Comitatus, docet ex Mstis Müllerus *p. VI. c. I. §.* 4. 5.

**** Roo *p.* 502. ad diem decimum tertium Kl. Martii, siue XVII. Februarii habent. Trithemius ad a. 1486. XX. Februarii. Ast, Fugger *lib. V. c. XXXIII. n.* 2. Nauclerus *Vol. II. Gen. L. p.* 1108. XVI. die Februarii. P. Heuterus *rer. Austr. lib. II. c. IX.* Cuspinianus *p.* 487. Confirmat hunc diem Historia electionis Maximiliani apud Freherum Tomo III. p. 23. *facta fuit hæc electio die Iouis, XVI. mensis Februarii.* Eundem confirmat Protocollum electionis apud Goldastum *Polit. Reichshandel p. I. n.* 4. & *Reichs-Satzungen p. II. p.* 173. & *Politica Imper. p. I.*

p. I. p. 86. Kulpifium inter Documenta ad Hiftoriam Friderici *p.* 218. Io. Linturius *in app. ad VVerneri Rolewinckii fafciculum temporis p.* 91. P.Langius *Chron. Citic. p.* 881. Lehmann *lib. VII. c. CXVI.* Extat de eo Hermolai Barbari Venetorum Legati oratio gratulatoria in Tomo fecundo Freheri.

***** Decreta equidem triginta quatuor militum millia, & dum de communi denario Status conuenire non poffent, Imp. quingenta florenorum millia ad interim poftulabat, prout fingula ex Actis demonftrauit Müllerus *p. VI. c. II.* Fugger *lib. V, c. XXXIII. n.* 3. Lehmann *lib. VII. c. CXVIII.*

****** Roo *p.* 502. Extat ifta pax apud Lehmannum *lib. VII. c. CXVII.* Kulpifium *p.* 150. Müllerum *p. VI. c. IV.* Nauclerus *Vol. III. gen. L. p.* 1108. Trithemius *ad a.* 1488. Mutius *lib. XXIX. p.* 305. Datt. *lib. I. c. XXIX.* Hæc ipfa pax fundamenta dedit paci publicæ perpetuæ in Comitiis Wormatienfibus 1495. fub Maximiliano publicatæ.

† Extant Principum defuper confultationes apud Müllerum *p. VI. c. III. §.* 2. in quo: *Sein Gnade laſſe ſolch Gericht beſitzen im Reiche in einer treffenlichen Statt, dem Reiche und allen Fürſten am gelegeſten, wie man ſich der vereynt, und das es do bleibe.* Idem exhibet *c. V.* Aufsatz einer Cammergerichts Orduung, quæ in Comitiis exhibita.

†† Roo *lib. X. p.* 502. habet III. Idus Aprilis X. Menfis Aprilis Nauclerus *p.* 1108. Heuterus *Rer. Auftr. lib. II. c. IX.* nono Aprilis. Aft, IX. Aprilis confirmat hiftoria coronationis ipfius apud Froherum *Tomo III.* & Fuggerus *lib. V. c. XXXIII. n.* 4. Omnes ifti Principes etiam nominant, qui coronationi interfuerint.

§. LVI.

Poft hoc in Comitiis Colonienfibus 1487. varia feuda Imperio aperta vindicare ftuduit Imp. inprimis Comitatum Zigenhainenfem, Niddanum & Catimellinbocenfem. * Agebatur in iisdem quoque de nouo iudicio Camerali in vrbe quadam Imperiali conftituendo, & auxiliis contra Matthiam mittendis. ** Eodem anno 1487. Fridericus Norbergæ conuentum Ordinum habuit, in quo multa fuerunt acta, de auxiliis, & in communem Chriftianorum & in priuatum ipfius hoftem Matthiam, decernendis. *** Multæ quoque de pace in Imperio firmanda, omnibusque controuerfiis amice componendis, conftituendo iudicio Camerali, confultationes funt habitæ. Et quamuis adnitente maxime Friderico, pacem feruari debere, omnes decernerent, nihil tamen ad rei fummam tranfigi potuit, quin male farta inter inimicos gratia, iterum diffolueretur. **** In iisdem Comitiis Fridericus Saxoniæ Elector cum fratre Iohanne, etiam Brandenburgicus Elector, cum Friderico & Sigismundo fratribus folenniter fuerunt inueftiti. ***** In iisdem Conradum Celtem primum inter Germanos folenni ritu poëtam coronat. ******

* De iisdem plenius egit Müller *p. VI. c. X. XI. XII. XIII.*

** Müller *c. XIV. & XV.* Volebant tunc Imperii Status, *daß das erſt Cammergericht uf den erſten Gerichſtag nach S. Petri und Pauli tag nechſt komt gehalten werde* Datt. *lib. IV. c. I. n* 54.

*** Trithemius ad a. 1487. *anno item prænotato, Fridericus Imperator, & Maximilianus Rex apud Nürnberg oppidum regni Conuentum indixerunt Principibus, Vbi multis conuenienti-bus*

bus inter varios tractatus multa fuerunt proposita, dicta & agitata de bello in Turcas mouendo: sed prater verba, nihil aliud sequebatur, omnibus qua sua sunt quaerentibus, non qua Iesu Christi. Lehmann *lib. VII. c. CXVIII.* Roo *lib. X. p.* 803. Fugger *lib. V. c. XXXIV. n.* 3. Müller *p. VI. c. XX. XXI.*

**** Roo *p.* 504. Müller *p. VI. c. XXII. XXIII.* Lehmann *lib. VII. c. CXVIII.*

***** Fugger *n.* 9. Müller *c. XXX.*

****** Fugger *p.* 975. Müller *c. XXXIII.*

§. LVII.

Inter hæc, post Mariæ Burgundicæ mortem a. 1483. multas contra Maximilianum turbas mouerant Flandri, Gandauensium consiliis & suasu inducti, Maximiliani imperium detrectare incipiunt, cui vitio dabatur, quod rempublicam male administrans, reditus in Germanos, aliosque exteros profunderet, neque ferendum diutius, illum filii rebus tutorio nomine præesse, qui suis consulere, seque ipsum regere nesciret. Ex hoc contentiones & bella ciuilia Flandros inter atque Brabantos, qui Archiducem primi omnium filii tutorem declarauerant. * Interim Philippus Princeps, Maximiliani filius, Gandaui, sub cura Adolphi Rauensteinii educabatur. ** Carolus etiam VIII. Gallorum Rex Cordæum cum milite in Belgium mittebat, qui Flandris esset in auxilio. *** Bis tamen Flandri profligati, **** Iulio mense 1485. pacis conditiones Maximiliano obtulerunt, quorum hæc erat summa: vt Flandri, principis sui patrem, legitimum eiusdem tutorem agnoscerent, idque ad dictum diem Gandaui iureiurando confirmarent. Ille vetera ipsorum iura, priuilegia, immunitates, institutaque rata haberet, nihil eorum, quæ a Mariæ obitu Philippi nomine acta erant, rescinderet, recepto ante Gandauii mœnia in potestatem filio, vrbem ingressus, non abducturum se eum, ante pubertatis annos, sancte iuraret, veniam eorum, quæ belli tempore commissa erant daret, exules postliminio restitui permitteret, exceptis nonnullis, cum quibus iure experiri integrum esset. ***** Maximilianus igitur Gandauum ingressus, vbi pacis conditiones iurisiurandi religione sunt confirmatæ. ******. Galli interea omnia turbant, Cordæus etiam Morinos inuadit, S. Audomari fanum capit. Inter hæc Flandri & inter hos primi Gandauenses sua cum Gallis consilia agitabant. ******* Brugenses etiam a Gallo instigati Maximilianum in vrbem suam inuitantes, ad renouandam cum Gallis pacem, Maximilianum, pr. Kl. Febr 1488. captiuum faciunt, ibidemq; per IX. menses detinent. † Ast, Philippus, Maximiliani filius, habito Mechliniæ conuentu, Patris liberationem sollicitabat, agebatur etiam de eadem in Comitiis prouincialibus Gandaui & Bruxellis institutis. †† Innocentius Papa missis in Flandriam litteris ac nunciis, Brugensibus eorumque sociis, sacris omnibus interdicturum sese minabatur, nisi Romanorum regem

gem libertati restituant. ††† Hæc tamen parui faciebant, quin quod Gandavienses cæteris crudeliores, nunc blanditiis insidiosis nunc vi regem Brugensibus ereptum moliebantur tradere Gallo. †††† Magis vero eos mouit, quod Fridericum Imperatorem, cum exercitu in Belgium descendere audirent. ††††† Pax igitur & concordiæ leges firmantur, ita, vt obsidibus relictis Maximilianus liberaretur, Germani ex Belgio abducerentur, pax cum Gallis fieret, eademque a Maximiliano in medio foro Brugensi iuramento confirmantur. †††††† Maximilianus autem cum Imperii auxiliis aduentanti patri obuiam factus, huius animum Flandris infensum delinire conabatur. Hic vero iniurias & contumelias tam insignes, non filio tantum ac nepoti, sed sibi, atque adeo toti Imperio illatas, bello non prosequi infra dignitatem esse contendebat. ††††††† In hoc tumultu Philippus Rauensteinius, qui nomine Maximiliani iurauerat Brugensibus, & quo au. tore fœdus factum fuerat, ad Gallum Carolum VIII. transiuit, Slusa oppido & arce occupatis & munitis. * Post varias clades hinc inde illatas, vrbium etiam expugnationes hinc inde factas, Cordæo cum Gallis Flandris accedente, ** dum Albertus Saxoniæ Dux regis vices in exercitu curaret. Tandem XXII. Iulii 1489. Francofurti in Comitiis, quo legati Gallici etiam venerant, pax cum Gallis fuit conclusa, quibus Galli se pacem cum Belgis procuraturos esse promittunt, De reliquis vtrosque Reges eo in congressu propediem futuro, reliquas controuersias esse finituros. *** Inde instituto Turoni apud Gallos colloquio, cum Flandris fuit transactum, his fere conditionibus. Flandri, Romanorum Regem, legitimum filii tutorem agnoscunto, quingenta ipsi aureorum millia pendunto, captiuos sine precio dimittunto, arces & munimenta manu capta, reddunto. **** Inde Albertus, Saxoniæ Dux, quem Maximilianus in Belgio rebus præfecerat, cum exercitu quinque millium Flandriam mouit, vt regis vice prouinciæ ciuitates in fidem reciperet. Post hæc Albertus Batauos rebelles domat, Slusam Flandriæ vrbem, Atrebatum Artesiæ metropolim capit, ***** & Philippum Cliuensem Ducem, qui Flandris accesserat, ad æquas pacis conditiones cogit. ******

* Gerb. a Roo *lib. IX. p.* 398. Fugger *lib. V. c. XXXII. n.* 1. Alias etiam caussas adducit Mich. Boiemus vita Alberti §. XXXIV. dicens de Maximiliano : *minori enim erat auctoritate, quod contra aliorum imperatorum morem, nulla insigni pompa conspicuus, nullo comitatu magnifico septus, nullo exercitu munitus esset. Perstringit enim imperitos, & in oculos vanæ multitudinis incurrit externa magnificentia. Neque vero aliter Maximiliano licebat, siquidem dum viueret pater, nihil peculii possidebat, sustentatus munificentia Sigismundi patruelis. Contemptum augebat præfectorum auara iniustitia, qui nouis quotidie exactionibus subditos expilabant : solet autem vulgus, si quid præsidum culpa fit iniuriosum, in principes exacerbari.*

** Roo

** Roo *lib. X. p.* 404. Fugger *c. l.*

*** Roo lib. IX. p. 401. *inter hæc Cordaus, ad Flandrorum petitionem, a rege missus siue (quod potius credendum) vti inter tumultus illos suam quoque rem ageret, Tornacum propius adueniens, multa machinabatur, vti in ciuitatem admitteretur, quam rem summopere adiuuabant Gandauienses nonnulli, qui obuiam ei processerant. Tornacenses vero admittere eum noluère, literas quasdam excusantes, quibus concessum sibi esse dicebant, vti ab vtriusque partis commercio immunes viuerent. Itaque Cortracum se contulit.* Idem *lib. X. p.* 404. Fugger *lib. V. c. XXXII. n.* 3.

**** Fugger *n.* 4.

***** Roo *p.* 407. Fugger *n.* 10.

****** Roo *p.* 408. Fugger *c. l.*

******* Roo *p.* 504. Fugger *lib. V. c. XXXIII. n.* 8. & *c. XXXIV. n.* 5.

† Roo *lib. X. p.* 507. Fugger *lib. V. c. XXX. n.* 3. Trithemius *ad a.* 1488. P. Heuterus *rer. Austr. lib. III. c. III. IV.* Mich. Boiemus *vita Alberti §. XXXIV. furiose pridie Calendas Ianuarii in custodiam, liberam tamen deposcitur Maximilianus a Brugensibus* 1488. & *in domo Audientiarii Iohannis de Grossis nouem menses asseruatur, multis nobilibus aulicis in conspectu Maximiliani, spectaculo visu horrendo, trucidatis.*

†† Fugger *lib. V. c. XXXVI. n.* 1. & 4. Heuterus *lib. III. c. VI.*

††† Roo *p.* 509. Fugger *c. l.*

†††† Roo *p.* 510. Boiemus *c. l.*

††††† Boiemus *c. l.*

†††††† Roo *c. l.* Boiemus *c. l.* Extat de eo Matricula Statuum ad hanc expeditionem Belgicam apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 28.

††††††† Roo *c. l.* Fugger *n.* 6.

†††††††† Roo *c. l.* Fugger *n.* 8. Heuterus *lib. III. c. IX.*

* Verba sunt Boiemi *c. l.*

** Roo *p.* 514. Fugger *n.* 9.

*** De hac pace Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 12. Heuterus *lib. III. c. XVIII.* Extat ista in Recueil des Traittés de paix *Tom. I. p.* 743.

**** Roo *p.* 519. Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 23. Recueil des Traittés de Paix *Tom. I. p.* 745.

***** Mich. Boiemus *c. l.* Roo *p.* 520.

****** Roo *p.* 522. Fugger *lib. V. c. XXXIX. n.* 10.

§. LVIII.

Inter has turbas Bauariæ Duces admodum potentes ac Austriæ Domus æmuli, Cæsarem contemnebant, & multa quotidie per vim non desinebant perpetrare.* Albertus igitur a. 1486. Ratisbonam, ciuibus dedentibus occupauit.** Georgius vero, qui ditissimus & potentissimus habebatur, vicinas Sueuorum Ciuitates & populos assiduis iniuriis infestabat, eoque insolentiæ deuenerat, vt nec legatos eorum audire vellet.*** Dum autem Vlmæ iamdum a. 1466. de pace publica esset actum, Francofurti a. 1486. publica pax esset conclusa, quam firmare magis conabatur Fridericus, & magnitudo Imperii obstaret, quo minus Pax ista in vniuersum possit seruari,**** Berchtoldi potissimum, Archiepiscopi Moguntini ***** suasu, Sueuiæ

 Præ-

Prælatos, Comites, Nobiles & Ciuitates Eslingam vocat ad diem Iouis poſt Iacobi 1487. qui tamen ****** Conuentus ſine effectu fuit, Sueuiæ Statibus Vlmæ & Reutlingæ diuerſimode congregatis, ******* vſque dum die Purificationis, & Dominica Oculi 1488. denuo Eslingæ conuenirent, † fœdusque die Valentini ad octo annos inuicem confirmarent, †† pro tuenda pace publica, quod exinde Sueuicum ſiue *die Geſellſchafft S. Georgen Schilds* dũ omnes ſocii clypeo S. Georgii vterentur, ſiue *der Bund im Land zu Schwaben* fuit adpellatum, ††† cui poſtea varii Duces, eccleſiaſtici & ſeculares, Prælati, Ciuitates & Nobiles acceſſerunt. †††† Idemque varie fuit confirmatum. ††††† Hoc fœdus Sueuiæ Statibus plurimum profuit, quos cum præfacti Bauarici diuexare non ceſſarent, Fœderati bellum Georgio, ni cœptis deſiſteret, inferre cogitauerunt. Qui cum inopinam vim tantam contra ſe inſurrexiſſe cerneret, non ſolum innatum depoſuit faſtum, ſed etiam ex ſuperbiſſimo redditus eſt humillimus. †††††† Maximiliani vero interuentu Dunckelſpühlæ a. 1489. ſopitæ fuerunt iſtæ controuerſiæ, ipſeque Georgius omnia quæ per vim ademerat, vi quoque reddere eſt coactus, ac ingentem inſuper pecuniæ ſummam perſoluere fuit adactus. Sed & Albertus Dux Ratisbonam reſtituere beneficii loco duxit, nam Friderici Gener erat. †††††††

* Bilib. Pirckhaimer *de bello Heluet. lib. II. p. 74.*

**Ciuitas enim obærata ſpe melioris ſtatus Alberto ſe dedebat, Fugger *lib. V. c. XXXIII. n. 5.* De hoc late Adlzreiter *p. II. lib. IX. n. XLV.*

*** Pirckheimer *c. l.* Hoc autem bellum Bauaricum inter potiores cauſſas Sueuici fœderis reputat Cruſius *lib. VIII p. III. c. XX. p. 471.* Fugger *lib. V. c. XXXIV.*

**** Patet hoc ex Receſſu Vlmenſi de a. 1466. apud Müllerum *p. IV. c. XXXIII. p. 199. und nachdem das hailig Reich gros, weit und in treffenliche Glyder ausgethailt iſt, auch dorinn Vngelegenheit der Lannd an ainander angeſehen; ſo hat ſein Kaiſerl. Gnad wol betrachtet, daz die Ding alle nicht müglich ſeyn, auf einmal zu handeln, noch gleimgklich in ein Weſen zu bringen &c.*

***** Mallinckrot de archicancellariis p. 122. *alterum huius viri prudentiſſimi fidei & ſapientiæ documentum fuit, erectio Sueuici fœderis, in hiſtoria illorum temporum celeberrimi, huius etiam ſuaſu initi, quod multis iſto æuo ſaluti & terrori fuit.* Cruſius lib. IX. p. III. Ann. Sueu. c. I. *Ann.* 1488. *Sueui impulſu Regis Maximiliani (quem Moguntinenſis Archiepiſcopus Berchtoldus impulerat) ob tuendam mutuam pacem & quietem, fœdus quoddam Norbergæ ineunt.*

****** Extant litteræ conuocationis apud Fuggerum *lib. V. c. XXXIV. n.* 10.

******* De his conuentibus Datt. *lib. II. c. VII.*

† Diuerſa ſtatuuntur fœderis Sueuici initia. Hoc certum, pacem publicam Francofurti 1486. concluſam, anſam fœderi dediſſe, neque tamen ab eo tempore origo ſtatim eſt petenda. Sic enim Mutius lib. XXIX. p. 305. *pace enim firmata, conuenerunt Sueuiæ Ciuitates & Principes, & fœdus fecerunt ſe illam pacem ſeruaturos, & contra quoscunque Pacis huius Violatores ſe defenſuros. Hoc Sueuorum pacis ſtudium vehementer Seni Principi* (Friderico III.) *placuiſſe.* Gerh. a Roo *lib. X. p. 503.* hæc initia ad Comitia Noribergenſia a. 1487. referre videtur, dicens: *in Germania vero, Fridericus Imperator, iterum hoc anno Norimbergæ conuentum ordinum habuit, in quo multa fuerunt acta de auxiliis, & in communem Chriſtianorum & in priuatum ipſius hoſtem Mathiam,*

thiam, decernendis. Multa quoque de pace in Imperio firmanda, omnibusque controuersiis amice componendis consultationes sunt habitæ. Et quamuis, adnitente maxime Friderico, pacem seruari debere, omnes decernerent, nihil tamen ad rei summam transigi potuit, quin male sarta inter inimicos gratia, iterum dissolueretur. Soli ex omnibus Sueui, fœdus inter sese inière, cui principes nonnulli, & vicina ciuitates, subscripsère, idque per multos annos in hodiernum diem vsque tenuit, mutuis auxiliis & consiliis adeo firmum, vti & suis præsidio & exteris terrori esset. Werlich *in Chron. August. p. II. f.* 248. dicit: *das der Schwäbische Bund anno* 1487. *um mitten des Hornungs zu Ulm auf* 10. *Jahr gemacht worden.* Crusius lib. IX. p. III. c. I. *Anno* 1488. *Sueui fœdus quoddam Noriberga (alii Augusta) ineunt inter se decennale (alii octennale) ad imitationem Heluetiorum fœderis.* Sic etiam Fugger *lib. V. c. XXXVII.* Augustæ a. 1488. hoc fœdus fuisse conclusum autumat. Pontus Heuterus lib. VII. f. 341. *Sueuicum fœdus Noribergæ a.* 1489. *initum existimat.* Fontem autem huius fœderis pacem Francofurtensem decennalem a. 1486. esse Datt. *p. II. c. IV.* probe demonstrauit. De vtroque conuentu Eslingano vero plenius idem agit *c. VII,* qui etiam iuramenti formulam concluso fœdere a sociis præstiti exhibet, & qua ratione socii in Hegoicum, Cocheranum, Neccaricum & Danubianum tractum fuerint diuisi, quorum singuli Capitaneum supra se habebant, quorum Dux generalis erat Hugo, Comes Werdenbergicus. Vid. & Fugger *lib. V. c. XXXVII.* Crusius *p. III. lib. IX. c. I.* Müller *p. VII. c. XXXVII.*

†† Extant hæ tabulæ apud Dattium *lib. II. c. VIII.*

††† Crusius c. l. *Anno* 1488. *Cæsar Fridericus Augustæ fecit communem in Sueuia pacem, omnium ordinum confœderatione: qua vocabatur, die Gesellschafft Sanct Georgen Schilts.* Fugger *c. l.* Datt. *lib. II. c. IV.*

†††† Optime de hoc fœdere Trithemius ad a. 1487. *eodem anno magna illa ciuium regni Germanici confœderatio, quam Ligam vulgariter Sueuicam nuncupant Imperatoris Friderici, & Regis auspicio Maximiliani sumpsit exordium, ea videlicet ratione & causa, vt sese mutuis auxiliis contra indictæ pacis quoslibet violatores vnanimi firmitate defenderent. Quæ quidem ciuium confœderatio nonnullis Principibus Germaniæ valde displicuit, pluribus etiam placuit, qui & in eorum consortium pari amore transierunt. Breui namque tempore valde creuit ista societas, & multis nimium cæpit esse formidabilis. Quantum vero bonum hæc tanta confœderatio protulerit regno, quantam Ciuibus pepererit pacem, quot contentiones & bella alioquin futura extinxerit atque præuenerit, nemo vel mediocriter expertus poterit ignorare. Omnes enim Principes, Episcopi, Duces, Abbates, Comites, & Ciues regni, quotquot in hanc iurarunt Ligam seu confœderationem, sic sibi mutuo sunt coadunati, vt quidquid vnum concernit, omnes concernere videatur. Multi sunt: iusti sunt: formidabiles sunt: & suorum defensores acerrimo, quod non sine rerum suarum graui dispendio nonnulli fuerunt experti, qui mutire in eos præsumpserunt. Communibus impensis cum opus fuerit, militant, suorum libertatem acriter defensant, iustitiam singulis administrant, neminem nisi prius læsi perturbant, & ideo fortes, constantes, & vnanimes in sua confœderatione perseuerant, annis iam XXVI. vsque ad præsentem diem.* Socios, qui fœderi accesserint, recensent Datt *lib. II. c. IX. X. XI.* Io. Pedius Tethingerus *Comment. VVürtemberg apud Schardium Tom. II. p.* 33. Sleidanus *lib. IV. Comment. de Statu Relig. sub finem*, & ex his Georgius Iacobus Mellinus *in dissertatione sua de fœdere Sueuico. §.* VII.

††††† De his Datt. lib. II. c. XIII. & sqq.

†††††† Birckheimer *c. l.* Fugger *lib. V. c. XXXVII. n* 4.

††††††† Trithemius ad a. 1492. *anno item prænotato Fridericus Imperator III. contractis vndique copiis exercitum mouit contra Ducem Bauariæ Albertum, qui morabatur in oppido Monacensi. Et hæc fuit causa dissensionis inter eos. Habebat Cæsar ipse filiam vnam Regis Maximiliani soro-*

fororem, quam Dux Albertus (quoniam maturior erat) inuito patre fibi accepit Vxorem, ipfa tamen confentiente. Nec diu poftea quafi propter eam iure poffet, Ratisbonam regni Germanici Vrbem non Vltimam Ciuium confenfu dominio fuo fubiugauit, & contra Voluntatem Cæfaris aliquandiu poffedit. Cumque fæpius moneretur ab Imperatore, Vt abftineret a ciuitate Regni, & non aduerteret, iratus tandem Fridericus ex Liga Sueuorum & aliunde magnum pugnantium conduxit exercitum, & mouens in Bauariam iuxta Lici fluminis ripas caftra locauit. Videns autem Dux Albertus quorfum res tenderet, pacem poftulans obtinuit, & Ratisbonam Vrbem Regno iterum reftituit. Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 7. Extant tabulæ apud Goldaftum *Reichs-Handlungen p.* 30. Dattium *lib. II. c. V. n.* 9. 10. Müller *p. VI. c. XXXVIII. & XLVIII.* quæ adhuc controuerfiæ reliquæ, iftæ per fententiam Maximiliani Auguftæ Vindelicorum 1492. fuerunt fopitæ, quæ extat apud Dattium *n.* 14, quo etiam anno Ratisbona priftino imperii iuri per transactionem fuit reftituta.

§. LIX.

Inter has Germaniæ turbas Fridericus Imp. a. 1489. Francofurtum Comitia indicebat, quibus Maximilianus præerat. * In his Comitiis primum Statuum feparationem in tria Collegia fuiffe factam ** volunt, licet eiusdem iam ante hæc tempora reperiantur veftigia. *** Præterea fex millia Imp. ad annum promiffa, quod vocabant *die eylende Hülfe*, licet vrgente neceffitate, etiam matricula ad triginta duo hominum millia fuerit confecta. Decretum etiam fuit de iudicio Camerali conftituendo, pace publica promouenda. **** Eodem tempore compofita fuit controuerfia Bohemica, dum Vladislaus Rex ad electionem Maximiliani non fuiffet vocatus, de quo grauiter conqueftus, pœnam A. B. ftatutam fatisfactionis loco petebat. In Comitiis Electoralibus Francofurti a. 1488. inftitutis de hac controverfia fuit actum, quæ tandem a. 1489. ita fuit compofita, vt Electores, fe nunquam impofterum Bohemiæ Reges effe præterituros promitterent, fub pœna quingentarum auri marcarum. *****

* Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 10. Müller *p. VI. c. XXXIX.*

** Prout Lehmann docet *lib. VII. c. CXX.* & Fugger *c. l.*

*** Prout diuerfa exempla adlegauit Müllerus *p. VI c. XLII.* Licet hoc certum, curiatim olim vota fuiffe collecta, atque ciuitates iam olim a Principibus fuiffe feparatas, prout iam tempore Caroli IV. factum fuiffe, Albertus Argentoratenfis *p.* 134. teftatur.

**** De his plenius Müller *p. VI. c. XXXIX. XL. & XLI.* vbi etiam Receffus Francofurtenfis exhibetur quem habet Goldaftus *Reichs-Satzungen p. I. p.* 205. in cuius §. X. *das fein Königlich Gnaden auff die Ordnung und Articul, auff Vorgehaltn Tagen zu Franckfurt und Nürmberg, auff das Kayferlich Cammergericht begriffen, und feiner Königlichen Gnaden übergeben, das Cammergericht mit Cammer Richter, Beyfitzern, auch der Mahlftatt und andern laut derfelben Ordnung zwifchen hie und VVeihenachten nechft, auffrichten und zu befetzen ordnen und beftellen wollen.* De hoc plenius Lehmann *lib. VII. c. CXVIII.* & Datt. *lib. IV. c. I. n.* 50.

***** Controuerfiam hanc tali modo exponit Hartmannus Maurus Hift. Coron. Caroli V. apud Schardium Tom. II. p. 26. *& cum tempore Electionis Diui Maximiliani, eo, quod forte non fatis conueniebat inter Fridericum Cæfarem, & Regem, præteritus fuiffet, adeo non diffimulanter tulit,*

mlit, vt pœnam Aureæ bullæ, in quam inciderunt Principes, acerrime interpellando, postulare non cessaret, armaque præter hoc se illaturum minaretur, redireque aliquandiu in gratiam, litique renunciare, pertinaciter recusauit, nisi ea conditione, vt remitteretur Regibus Bohemiæ ius illud Imperatorum, quod Reges Bohemiæ, Imperatores in Italiam in personis euntes, sequi coguntur, aut loco eius seruitii octingentos ducatos quoties Imperatorem Alpes transcendere contigerit, exoluere. Illo negato, a Cæsare Friderico tandem sub pacto, atque conuentione, vlterius ipsos nequaquam prætereundi Reges Bohemiæ, sub pœna quingentarum marcarum auri decisum, transactumque fuit & Ladislaus Rex, ratificata Electione Maximiliani, quæstis liti iurique renunciauit, Principibus hac etiam excusatione vtentibus, Electionem Maximiliani, non ex prædestinato Francofordiæ, sed vrgentibus de causis perceleriter, atque subitarie celebratam. Agit de hac controuersia etiam Müllerus *p VI. c. XXXVI*, qui tamen in Historia Comitiorum sub Maximiliano plenius de eadem se esse acturum profitetur. Transactionis tabulas exhibet Goldastus *Reichs-Satzungen Tom. II. p.* 178, & ex hoc Thulemarius *de Octouiratu c. XIV. §. XIX.*

§. LX.

Initio Ianuarii anno 1491. Romanorum Rex Maximilianus, & Anna minoris Britanniæ Dux, filia natu maior Francisci, postremi Britonum Ducis, qui sine liberis masculis obiit, de ineundo matrimonio inuicem dant fidem; mittitque Romanorum Rex ad Britones Aurantiæ Principem ac Wolfgangum Polheimium cum duobus peditum Germanorum millibus, qui Duci Annæ præsidio essent, * decubuitque Aurantius cum ea nomine Romanorum regis armatus, vt erat Principum mos. ** Erat tum temporis Dux Anna in Ciuitate Renesio, alam centum nobilium Britonum equitum secum habens, & mille ducentos Anglos pedites, resistens Carolo Francorum regi, qui Anglorum cum Britonibus societatem suspectam habens, bellum Duci Annæ intulerat, atque vniuersum fere Ducatum occuparat. Læta igitur aduentu Aurantii, Polheimii, ac peditum Germanorum, acrius resistebat, maiores a sponso exspectans copias. At Rex Carolus, easdem appetens nuptias, copias quoque suas augebat, summa ope annitens, Ducem Annam cum vrbe Renesio, antequam iustas Romanorum Rex copias submittere posset, sui iuris facere. *** Exinde Carolus Francorum Rex, occupato Britonum Ducatu, Renesium, in quo Dux Anna erat, longa obsidione vexatum, in potestatem redigit, Britonum proceribus corruptis & Rom. Regis militibus trium mensium stipendio ad deditionem coemptis, vrbemque ei cum Duce Anna tradentibus: **** quam post paucos dies in vxorem ducit, ***** remissa Rom. Regi filia Margaretha intacta, vxoreque legitima ei astu erepta. ****** Maximilianus igitur principes Germaniæ, atque Ordines Imperii primo Metim dein Confluentiam eodem anno 1492. vocat, apud quos grauiter de Caroli regis iniuriis conquestus, auxilia ipsorum flagitabat, quibus contumeliam non sibi tantum, sed Germanis omnibus factam, vltum iret. Principes vero, quod patrem eius viderent minus ad

 hoc

hoc bellum esse animatum, de nouis quæ petebantur, Imperii collectis conquesti, ad pacem cum Gallo faciendam, magis inclinare videbantur,******* auxilia tamen, quam celerem vocabant expeditionem promittebant,† atque Anglorum Regem Henricum VII. ad bellum contra Gallos inuitabant. †† Prorogatus hic Imperii conuentus Francofurtum in Luciæ diem 1492. ††† Igitur Maximilianus, cum Heluetiorum legatis, hac de re agere cœpit. Hi Pontificis Maximi id esse munus respondent, vti si contra sacros Canones regem fecisse putet, sacris ipsum prohibeat; quod vbi ab illo factum fuerit, & reliqui principes atque ordines arma sumpserint, tum se quoque pro sua parte in officio futuros, solos nihil posse. Mouebat equidem Henricus VII. cum exercitu in Galliam, Bononiam etiam Picardiæ obsidebat. †††† Sed destitutus a Maximiliano, cui vires deerant,††††† pacem a. 1492. faciebat. †††††† Cumque & Galli & Flandri, cæterique Belgæ, longi belli tædio laborarent, de pace inter Cæsarem & Gallum agi cœptum, missique ab Imperatore Friderico, Electore Palatino, & Heluetiis legati, eam procurabant, XXIII. Maii 1493. Syluanecti vulgo Senlis in Insula Franciæ conclusam, ad quam in Belgii rebus sæpissime prouocatur. Cum his congressi Petrus Borbonius, Princeps Aurantius, Philippi duo, Cordæus & Cominæus, regem promisêre omnia Artesiæ loca, quæ tenebat, Philippo principi redditurum. Ea post Odomari fanum & Attrebatum iam recepta erant, Hesdinum, Aëria, & Bethunia, ciuitates. Ita, quo tempore atrocius bellum exarsurum multi putabant, pax facta est. †††††††

* P. Heuterus *rer. Austr. lib. IV. c. IV.* Fugger *lib. V. c. XXXIX. n.* 3. vtrique tamen ad a. 1492. referunt. Ad eundem annum refert Phil. de Comines *lib. VII. c.III.* cum Anna iamdum sub finem anni 1491. Carolo fuerit nupta.

** Heuterus *c. l.* Polyd. Vergilius *Hist. Angl. lib. XXVI. p.* 737. *Maximilianus id temporis coelebs, nuptias cum Anna Francisci ducis filia per procuratorem facit, & vt puella quod promisit, seruare religione teneatur, nouo res modo peragitur: nocte enim insequenti, Anna nuda, torum coniugalem matronis nonnullis, ac principibus testibus ingreditur, & procurator mariti vice, cuius in eo negotio vicarius erat, alterum crus genu tenus, intra stragula iniicit, perinde quasi ita puellæ notitia habita, matrimonium pro consummato habeatur. Sed parum valuit ista religio, apud eum, qui hanc prædam alteri eripere auebat.* Baco de Verulamio Hist. Henrici VII. p. 140. *Maximilianus eo vsque, tum apud Principissam ipsam, tum apud Consiliarios eius principales præualuit, vt Matrimonium per Procuratorem consummatum fuerit, cum Ceremonia, tunc temporis, in his partibus noua. Neque enim solum, publice desponsata est, sed etiam tanquam Nupta per omnia tractata, atque in Thalamo collocata: postquam autem decubuisset, ingressus est Legatus Maximiliani cum Literis Procurationis, & astantibus multis, tam Viris, quam Fœminis primariis, Tibiam suam ad Genu vsque nudatam, inter Lintea nuptialia inseruit; vt Ceremonia illa, Consummationi, & Cognitioni actuali æquipollere putaretur. Hoc facto, Maximilianus (cuius moribus penitus insitum erat, vt Negotia semper semifecta relinqueret, & reliqua Imaginatione tantum forti consummaret: tanquam Sagittarius malus, qui sagittas ad cuspidem vsque attrahere non solet: Cui etiam tam facile fuisset*

Spon-

Sponsam suam præsens amplexari, quam huiusmodi Ludibria instituere) *omnia iam pro certis ducens, neglexit ad tempus cogitationem de Nuptiis, & bello totus incubuit.* Sic etiam Fugger c. l. *alda der Printz, im namen des Röm. Königs, nach Fürsten sitt halbgeharnischt, mit ihr Beylager gehalten.* Neque tamen noua res erat, sed ipsum Maximiliani cum Maria matrimonium simili modo per procuratores fuit peractum. Quisnam vero ex procuratoribus solennitatem peregerit, variant Scriptores. Heuterus & Fuggerus rectius Aurantium Principem nominant, quos sequitur Phil. de Comines *lib. VII. c. III.* Louis Gollut Memoires *de la Franche Comté p.* 938. Metzeray *ab regé Chron. de l' Hist. de France Tom. III. p.* 370. ipsum vocat Comitem de Nassau & factum dicit anno 1489. Cuspinianus Maximiliano p. 493. ait: *alteram vxorem accepit Annam, Francisci Ducis Britanniæ filiam, quam per VVolfgangum de Polhaym Austriæ baronem, & deinceps Australium terrarum supremum capitaneum, suum Oratorem condormiuit: sed non traduxit.* Hunc sequitur Varillas *Hist. de Charles VIII. p.* 121. & Arn. Ferronus *in Hist. Caroli VIII. f.* 3.

*** Heuterus *c. l.* P. Daniel *Hist. de France Tom. II. p.* 1528.

**** Multa adhuc est controuersia, qua ratione in manus Caroli venerit Anna Britannica. Hic verbis vtimur Ponti Heuteri, quem etiam sequitur Fuggerus & P. Daniel, qui etiam addit, ex decreto parlamenti Rennetensis Annam Carolo VIII. fuisse collocatam. Addit tamen Fuggerus, se in Msto quodam reperisse, Annam hanc, dum per Hannoniam, in Germaniam iret, per Borbonium & Aurelianensem Duces ipsi obuiam missos, adactam fuisse, vt cum ipsis Turonum pergeret ad Regem, ibidemque dimissis Germanis, suasionibus minisque compulsam vt Maximiliano renuntiaret & Carolo se copularet. Cuspinianus *c. l.* saltim dicit: *quandoquidem Carolus octauus Rex Franciæ violenter illam surripuit, remissa eius filia Margarita, quam prius sponsam aliquot annis in Francia habuit.* Albertus Krantzius Saxonia lib. XIII. c. XV. *incolume iter ab rege Francorum cum puella, & securitatem publicam deposcerunt: non negatur. Igitur rebus in prouincia constitutis ex sententia, cum puella & honesto comitatu iter per Franciam inuadunt, freti præstita securitate Iam peruenère in locum qui Franciæ regi ad institutum suum visus est idoneus. Aderat rex ipse cum aliquot ex regno proceribus: puellam sibi sisti iubet.*

***** Metzeray p. 373. dicit: *le Contract de mariage fut passé a Langeais en Touraine le* 16. *de Decembre & le mariage accomply le mesme iour.* Sic etiam P. Daniel ad annum 1491. reiicit. Extant tabulæ pacis inter Carolum VIII. & Annam Britannicam conclusæ XV. Nouembris 1491. in Recueil de traittés de Paix *Tom. I. p.* 750. Tractatus matrimonii a Langeais le XIII. Decembris 1491. *p.* 752.

****** Trithemius ad a. 1491. *anno prænotato Carolus Rex Gallorum VIII. Margaritham Regis Germanorum Maximiliani filiam sibi a Patre Ludouico XI. ante IX. annos, vt supra diximus, cum magna solemnitate desponsatam, remisit ad Patrem in Flandriam, opere demonstrans, se vacuum fide, auaritia plenum. Erat autem Margaritha duorum annorum, & Carolus agebat sextum, quando sponsalia inter eos fuerunt celebrata. Mansit ergo in Gallia nouem annis, & cum remitteretur ad patrem, annum agebat vndecimum. Quæ autem fuerit causa remissionis Margarithæ ad patrem dicam paucis, vt nouerit posteritas omnis, nullam in virgine fuisse culpam, nec patrem Gallo, qua remitteretur, præbuisse occasionem, sed Carolum leuitate motum, ambitione & auaritiæ stimulis concitatum, egisse quod non debuit, quodque vix iure potuit. Annam Britanniæ Ducis filiam Rex Maximilianus per suos legitimos procuratores sibi futuram desponsauerat vxorem, cum ea vt vnica herede habiturus, & Britanniæ Ducatum. Quod vbi Gallo innotuit, vt Ducatum potuisset habere, Britanniæ rapuit heredem, & vxorem duxit contra Ius & æquitatem, Maximiliano prius legitime desponsatam non sine scandalo plurimorum. Hæc fuit causa non alia.* Idem fere dicit Nauclerus *p.* 1109. Lehmann *lib. VII. c. CXXI.* Cuspinianus *p.* 487. Galli equidem hæc excusare

co-

conantur prout narrat Baco de Verulamio Hist. Henrici p. 141. dicens: *Carolus interim, (postquam Theologos suos consuluisset, atque ab iis edoctus fuisset, istiusmodi fictitiam Consummationem, potius Inuentum quoddam Aulicum esse, quam apud Ecclesiam receptam) magis solide rem aggressus est, & secretis & callidis Instrumentis, (tam Matronis scilicet, quam Consiliariis,) primo Conscientiæ & Honoris scrupulum amouere conatus est; Qua in re duplex erat labor. Neque enim solum Maximilianus cum Britanna, sed etiam Carolus ipse cum Filia Maximiliani contraxerat: Ita ut Nuptiæ, ex utroque pede claudicarent, & ex neutra parte dubitatione carerent. Verum quatenus ad contractum, cum Rege Carolo, exceptio erat iusta & liquida, eo quod Filia Maximiliani infra Annos consensus esset, ideoque Lege non teneretur. Sed quoad Contractum Maximiliani ipsius, duriores sustinebat partes Carolus, cum nihil adducere posset, nisi quod Contractus ille, sine consensu Domini Capitalis, Caroli scilicet, (cuius Pupilla & Vasalla erat, atque ipse erga eam Parentis loco,) initus esset; Ideoque ob defectum huiusce Consensus prorsus irritus. Qui Defectus (dixerunt) licet Matrimonium ipsum, post Cohabitationem & actualem Consummationem, dirimere non posset, tamen ad Contractum inualidandum sufficiebat. Nam quoad Consummationem illam Ludicram, risu eam excipiebant, inquientes; argumento esse quod Maximilianus Viduus esset, & Procus admodum tepidus, qui Sponsi partes per Deputatum præstare contentus fuerat; neque laborem Itineris parui adire sustineret, ut omnia extra controuersiam statuerentur. Britanna igitur, hisce rationibus permota, artificiose instillatis, ab iis, quos Rex Gallus (qui Præmiis & Promissis non pepercerat) in suas partes traxerat; & illecta procul dubio præsente gloria, & potentia Regis Caroli (præsertim cum in Flore ætatis esset, & cœlebs, atque Patriam suam, Sedem diuturni & calamitosi belli, constituere vetita, secreto in matrimonium Caroli consensit.* Quare etiam P. Bayle *dans reponse aux questions d' un Provincial Tom. III. c. CXXV*, ubi plenius de hoc matrimonio agit, minime concedit, præreptam fuisse Annam Maximiliano. Licet etiam Phil. de Comines hoc non deneget *lib. VII. c. III.* dicens: *car il sembloit a tous que grande question en deuoit sourdre, & que le Roy des Romains estoit fort iniurié, & qu' on luy ostoit celle qu' il tenoit pour sa femme, & luy rendoit on sa fille, qui plusieurs années auoit esté Reyne de France.* Idem confirmat Henricus VII, Anglorum Rex in litteris suis ad Imperii Principes VIII. Februarii 1492. apud Dattium *lib. III. rer. Germ. c. II. §. 13.* scribens: *putamus, vestras Celsitudines non latere, quæ a Gallis proxime sunt gesta, & tam Ducatum Britanniæ in potestatem redegisse, nullo iure, aut iusto titulo, sed sola dominandi & propagandi Imperii cupiditate: quam etiam Illustrissimam Ducissam, Dominam Serenissimo Domino Romanorum Regi solenniter desponsatam, violenter rapuisse, contra omnes Canones, contraque omnia, tam diuina quam humana iura, & præterea omnes Leges ac mandata Ecclesiæ, in contemptum eiusdem, ac præfati Domini Romanorum Regis, nec non & vestrum, ac totius Imperii Germanici &c.* Idem repetit in litteris ad Innocentium §. 14. De hoc raptu extant diuersæ litteræ in Linturii appendice ad Werneri Rolewincks fascic. temp. p. 94.

******* Trithemius ad a. 1492. *anno quoque supra notato, in mense Septembris, Fridericus Imperator mundi tertius, & Maximilianus Rex Germanorum filius eius semper inuictus, Conuentum Regni Principibus apud Confluentiam oppidum Archiepiscopi Treuirorum consensu indixerunt unanimi, quorum multis in præsentia constitutis Raptus desponsatæ Maximiliano Annæ Ducis Brittanniæ per Carolum Regem Galliæ præsumptus in medium proponitur, & quid fieri decernant Principes, consultatio communis habetur. Erant tum qui bellum Gallo indicendum consulerent, utpote qui non solum leges temerasset Germanas inferior, sed ius etiam violasset Imperii simul & Christianæ veritatis. In id tandem conuenit pars sanior, tempori concedendum, cum Brittannia Ducatus, neque Germaniæ Regno neque Brabantiæ Principatui ea tempestate conduceret. Maximilianus itaque Rex consilio Principum leuigatus animum remisit iratum.* Recessum Confluentinum

inte-

integrum exhibet Dattius *lib. V. c. II. n.* 8. Qua ratione Electores & Principes de nouis Collectis in pecunia præstandis fuerint conquesti, docet Lehmann *lib. VII. c. CXXI.* Gerh. a Roo *lib. X. p.* 522. Extant etiam Litteræ Senatus Brabantini super hoc negotio apud Goldastum *Reichs-Handlungen p.* 34.

† Certus etiam contribuendi modus fuit decretus, vt de quauis domo, & Status Imperii de arcibus suis & aulis, & singuli subditi quidpiam soluerent, prout docet Lehmann lib. VII. c. CXXI. *das von Churfürsten, Fürsten und allen Standen des Reichs und ihren Vnterthanen von ieder Fewerstatt ein orts Gülden erlegt, und gereicht werden, Ieder Churfürst von den Fewerstatten in ihren Schlossen und Hausern in Summa* 200 *Gülden, desgleichen die Fürsten, so den Churfursten im Anschlag gleich, die andere Fürsten Geistliche und VVeltliche ieder* 100 *Gülden, Graven und Herrn ieder* 10 *Gülden geben sollen.*

†† Extant litteræ Maximiliani & Principum Imperii ex Imperiali Conuentu generali Confluentiæ habito apud Goldastum *Tomo vno p.* 412. in quibus: *nos vero tam Imperialis Maiestatis Vices gerentes ea iniuria præfato Domino nostro Regi illata affecti percitique, quam non immerito moleste ferimus, eidem celerem expeditionem tam equitum quam peditum in præsentiarum fecimus, ac propterea omni cura, fide, solertia, omni denique studio apud vniuersos & singulos S. Rom. Imperii ac Germanicæ Nationis nostræ subditos pro longe ampliori ac communi per Imperium auxilio ferendo nos laboraturos sollicitaturosque polliciti sumus: non dubitantes, vestra Serenitatis simul accedentibus copiis, omnipotentem Deum, exercituum Dominum, de tam detestabilibus iniuriis manifestam vindictam iustumque triumphum concessurum: qui vestram Serenitatem indies feliciorem conseruet.* Baco de Verulamio Hist. Henrici VII. p. 161. narrat, quam inique Maximilianus fatum suum tulerit, addens: *& statim Legatos, tam ad Regem Angliæ quam ad Regem Hispaniæ expediuit, qui eos ad bellum & Fœdus offensiuum ineundum contra Gallum excitarent: se cum magnis Copiis in Bellum adfuturum pollicitus.*

††† Datt. *lib. V. c. II. n.* 10. 11.

†††† De hac expeditione Baco de Verulamio *p.* 181.

††††† Miserum hunc Maximiliani Statum idem describit p. 180. *Legati Angliæ,* dicens, *cum ad Maximilianum aduenta ssent, Facultates eius & Pollicitationes, longo interuallo inter se disiunctas repererunt; cum omnino ei deessent pecuniæ, Milites, Arma, quæ tantæ expeditioni sufficerent. Maximilianus enim, cum neutram Alarum suarum integram haberet,* (*quoniam patrimonium suum Austriæ ad eum nondum deuenerat, Patre siquidem adhuc viuo; atque ex altera parte, Territoria sua Matrimonialia, partim Ducissæ Viduæ in Dotem cesserant, partim recentibus rebellionibus exhausta erant*) *Copiis ad bellum necessariis, plane destitutus erat.* Idem p. 183. *primum enim Legati Angli, ad Maximilianum missi, e Flandria redierunt; Regemque certiorem fecerunt, eum a Maximiliano auxilia neutiquam sperare posse, quod ad bellum prorsus imparatus erat. Voluntatem sane ei adesse, Pecunias deesse.*

†††††† De hac pace Baco *p.* 185. Extant pacis tabulæ in Recueil de Traittés de Paix *Tom. I. p.* 758.

††††††† Hæc verbis Gerhardi a Roo scribimus *lib. X. p.* 522. qui sua sumsit ex Philippi de Comines Commentariis *lib. VII. c. III.* qui ipse negotiationi legatus interfuit. Fugger *c. l.* P. Heuterus *lib. V. c. I.* Tabulæ Pacis extant in Recueil de Traittés de Paix *Tom. I. p.* 703. Vid. Brautlacht *historia Pacif. c. II.*

§. LXI.

Præter dicta, multa quoque diuersis Germaniæ Procerum familiis ac-

accesserunt incrementa. Ipsa quidem Serenissima Domus Austriaca præter alia priuilegia, singulari diplomate anno 1453. Archiducali titulo in perpetuum fuit honorata. * Albertus Saxoniæ Dux animosus, ob totidem merita a. 1483. expectatiuam in Iuliacensem & Montensem successionem fuit adeptus. ** Brandenburgica Domus præter successionis iura in terras Megapolitanas a. 1437. per pacta fundata & in Comitiis Francofurtensibus 1442. firmata, *** in Comitiis a. 1442. expectatiuam in terras Pomeranicas ex pacto adquirit. **** Domui Brunsuico Lüneburgensi a. 1442. omnia iura ac Priuilegia ab Imp. confirmantur. ***** Anno 1454. Fridericus Cæsar Vlricum Frisiæ Orientalis dominum Comitem Imperii creat, magnifico diplomate impertito, quod Neapoli in Austria ad initium Septembris consignatum, atque populos inter Amasim ac Visurgim eius moderationi subiicit, ipsamque Frisiam Orientalem feudi lege concedit. ******

* Diuersæ de Archiducis titulo sunt sententiæ. Sunt, qui ab Henrici IV. temporibus eundem ducunt, qui Ernestum Strenuum S. R. I. dixerat Priorem, quod tamen personale saltim erat. Alii a Friderici I. temporibus ducunt, in cuius priuilegio Austriacæ domui concesso dicitur: *si quibusuis Imperii curis publicis Dux Austriæ præsens fuerit, vnus de Palatinis Archiducibus est censendus.* Quo ipso tamen titulus hic minime fuit collatus, verum illud, vt Austriæ Duces æquiparentur Ducibus Officialibus Palatinis, eadem iura, easdem teneant prærogatiuas. Wolfgangus Lazius in descriptione Viennæ, & qui eum sequitur Pontus Heuterus *de Habsburg orig. c. XXI.* Friderico II. tribuit. Fridericus II. quidem regalem huic familiæ dignitatem contulit, qua tamen vsi non fuerunt. Alii, a Rudolphi Habsburgici temporibus ducunt, qui tamen Albertum filium, de Austriæ saltim Ducatu inuestiuit, prout ipsius diploma docet apud Fuggerum *lib. II. c. IV. p.* 196. Alias aliorum sententias prolixe refert Schönleben *de orig. gentis Habsb. proleg. p. II. c. VII. & Synt.* Iur. Publ. diss. *XIX. §. XIV.* Ast, licet non denegemus, sub initium iamdum seculi decimi quarti hunc titulum inualuisse, dum Austriæ Duces eodem passim vterentur, priuilegio vt videtur vsi Friderici Barbarossæ. Neque tamen a temporibus demum Rudolphi IV. hoc factum, dum iste a. 1360. Caroli IV. filiam matrimonio sib. copularet, prout coniectatur Schönleben, cum Leopoldi Austriaci sigillum de anno 1320. adducat Fuggerus *lib. III. c. III. p.* 285. in quo Archi Ducis Austriæ titulo vtitur. Quod autem nondum solennis ille titulus fuerit, patet ex eo, quod Austriæ imperantes pro arbitrio modo Ducis, modo Archiducis titulo vterentur. Nec ab Impp. concessum fuisse hunc titulum ex eo patet, quod nullum adduci possit diploma. Hinc potius ad Friderici III. concessionem hæc referimus, cuius diploma inter alia documenta Friderici a Kulpisio collecta reperitur *p. 7.* in quo: *wir wollen, meinen, und setzen auch, von der obberierten unser Ræmischen Kayserlichen Macht ernstlich und vestiglich gebietend, das die bemelten Fursten unsers Haus Oesterreich, und unser und ihre Erben und Nachkommen die die Furstenthumb Steyer, Kerndten und Krain ie zu Zeiten innhaben und regieren werden, nu hinfuhr Ertzhertzogen genent und geheissen, dabey ewiglich bleiben und von unsern Nachkommen am Reich und allen andern Churfursten und Fursten also genennet und geheissen und dafur gehalten sollen werden &c. Geben zu der Neuenstatt an der heiligen dreyen Kænig tag nach Christi unsers Herren Geburth Tausend vierhundert und in dem drey und funfzigsten, unsers Reichs im dreyzehenden, und unsers Kayserthumbs in Ersten Jahren.* Idem reperitur apud Schönleben *c. l. p.* 109. Tanto magis me confirmat Diploma Eiusdem

dem Friderici de anno 1442. apud Kulpisium *p.* 5. in quo Duces saltim adpellantur. Idem confirmat Trithemius, in Chron. Hirsaug. ad a. 1309. *rex igitur* (Henricus VII.) *deliberatione per paucos dies accepta filium suum Ioannem Comitem de consensu Principum creauit in Ducem, & Comitatum Namurcensem olim nuncupatum, id est, Luzenburgensem in Ducatum sublimauit, quemadmodum & Fridericus Imperator tertius, vt suo loco dicemus, Austria Ducatum, vnde procreatus fuit, in Archiducatum erexit, qui titulus nescio si ab origine Imperii Romani vnquam fuerit auditus.*

** Extat diploma desuper concessum apud Kulpisium *p.* 96. & Müllerum *p. V. c. LXXXV. §.* 7. ex quo fundamenta prætensionum in dictum Ducatum.

*** De hoc supra *§. VI.*

**** Mortuo enim Ottone III. Stettinensium vltimo a. 1464. Fridericus, Brandenburgicus Elector successionem prætendebat, cui Ericus II. & Wratislaus X. Wolgastensis lineæ contradicebant. Ast, Fridericus Albertum, Friderici Brandenburgici Electorem a. 1470. præter Electoratum etiam de Stettinensi Ducatu inuestit, eidemque in Comitiis Ratisbonensibus a. 1471. eundem adiudicat. Tandem vero Prentzlouiæ 3. Iunii 1471. inter vtrasque partes conuenit, vt præter dominium directum, Brandenburgicis, extincta familia Ducum Pomerauiæ, ius successionis Pomeranicæ integrum esset. Illud equidem Alberti filius & successor, Iohannes remisit, hoc vero per varia pacta denuo fuit confirmatum, Müllerus *p. V. c. XVI.*

***** Extat diploma apud Kulpisium *p.* 251.

****** Vbbo Emmius rer. Fris. lib. XXV. p. 373. *ipse cum coniuge & posteris Comes declaratus: omnis Frisiæ regio ab ostio Amasi occidua in Visurgis ostium secundum litus, & hinc in fines vsque Monasterienses & Oldenburgicos porrecta cum Comitatus titulo in feudum perpetuum ei & haredibus assignata: nominatim vero in assignationis formula expressi feudi partes hæ, Emda, Norda, Gretha, Berumum, Esena, Ieuera, Freburgum, Aurica, Ortha, Stichusa, Lenga, cum præfecturis annexis: totus item ager Transadanus & Stadlandicus, & Frisica V. Veda. Sed assignationi certa lex ab Imperatore eadem in formula disertis verbis adscripta, ne quis abuti beneficio eius posset.* Ast enim sic conferri dignitatem Vlrico voluit, ne quid per eam Imperio aut Imperatori decedat. Schatenius *Ann. Paderborn. ad a.* 1454.

§. LXII.

Illustre etiam Regimen Friderici, quod ipso imperante, Typographiæ ars cultior a. 1450. Moguntiæ per Io. Gutenbergium fuerit adinuenta. * Anno 1455. Ernestus atque Albertus Saxoniæ Principes Iuuentutis Friderici Placidi Electoris filii, ex arce Altenburgensi per Conradum de Kauffungen fuerunt rapti, paullo post, parentibus restituti. ** Sic etiam Christophoro Columbo potissimum debetur nouus orbis a. 1491. inuentus. *** Eiusdem Imp. temporibus Iudi antiquorum equestres, vulgo dicti Torneamenta cesserunt, vltimaque a. 1487. Ratisbonæ atque Wormatiæ dicuntur esse celebrata. Caussæ fuisse videntur nimii sumtus, qui in dictos ludos impendendi, maxime vero inuentio pulueris pyrii, quo ipso pristina exercitia militaria plane desinebant. ****

* Hæc equidem inuentio vel Sinensibus tribuitur, vel inter Europæos Laurentio Kustero Harlemensi, vel etiam Io. Mentelio Argentoratensi. Demonstraui tamen in Introductione

ad Notitiam Rei Litterariæ *c. XI.* prolixius, rudia quidem typographiæ fundamenta iecisse Küsterum litteris ligno incisis, veram tamen artem litteris æneis libros imprimendi Gutenbergio deberi qui patria licet Argentoratensis, Moguntiæ tamen Io. Fausti, diuitiis adiutus, primum librum impressit.

** Aen. Syluius de Statu Europæ c. XXIV. *libet hoc loco, audax priuati hominis inserere facinus, Conradus Kaufes nobili loco apud Saxones natus, bellica rei peritus, manu promptus, & animo imperterritus, cum se patria pulsum & paterna hæreditate priuatum per iniuriam Friderici Ducis existimaret, scelus incredibile nostra ætate perpetrauit. Arx est in Misnia in alto monte, & abruptis vndique rupibus sita Altumburgum prouinciales vocant: ad radices montis oppidum egregie munitum, & populo plenum iacet. In arce duo Friderici adolescentes Ernestus & Albertus educabantur, huc Conradus intempesta nocte magnis itineribus cum paucis comitibus contendit: & admotis scalis prodente pædagogo, arcem ingressus, dormientes adolescentulos in cubili comprehendit, interminatusque mortem, si vocem emitterent, funibus colligatos extraxit: haud dubius quin perductos in Bohemiam magno precio venderet, suasque contumelias eo pacto magnifice vltus videretur. Iam siluam Herciniam quæ Bohemiam a Saxonia diuidit, ingressus erat. Iamque periculum omne transmissum putabat, cum iunior captiuorum labore ac fame deficiens, & quietem simul & cibum poposcit, cuius precibus commotus prædo ad carbonarium diuertit quendam, afferrique panem & cereuisiam iussit. Interea apud Altemburgum, & cognita tanta rei nouitate, clamor exoritur. Attoniti oppidani raptim arma capessunt, & pretiosam vendicaturi prædam præcipiti cursu prædonis vestigia insectantur. Siluam ingressis fortuna blanditur: quæ inter multos tramites eum teneri suasit, qui recta duxit ad carbonarium. Ibi Conradus dum puero cibum ministrat, ex improuiso capitur: & oblatus Principi, audacissimi sceleris capite pœnas soluit. Federicus eodem pene nuncio, quo captos atque abductos filios audiuerat, recuperatos & domum reductos didicit.* Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1469. Nauclerus *p.* 1097. de hoc raptu plenius Fabricius Origg. Saxon. lib. VII. p. 770. Spangenberg Chron. Mansfeld c. CCCXXXVIII. Müller Ann. Saxon. ad a. 1455. Ad Rechenbergius de plagio Ernesti atque Alberti.

*** Diuersa etiam de noui orbis origine dicuntur. Petrus Martyr de rebus Oceanicis lib. III. p. 29. Salomonis Ophiram putat Hispaniolam fuisse. Alii Platonis Atlanticam in America quærunt, Franciscus Lopetz de Gomara p. II. Hist. Gen. Ind. Hornius de originibus Americanis lib. I. c. X. concludunt, Americam antiquis haut fuisse incognitam. Grotius Origg. Americanis Garcilæ Vegæ Lusitano tribuit. Io Christophorus Wagenseil in Oratione parentali Georgio Friderico Behaimb Patricio Noribergensi a. 1682. dicata, dicit, Martinum Behaimum Patricium Noribergensem ab Isabella Ioannis I. Lusitaniæ Regis filia, quæ Belgicis prouinciis imperabat, nauem impetrasse, qua ducem genium suum secutus, ignota maria fuerit scrutatus. De eodem Martino Behaimb, qua ratione a Iohanne II. Portugalliæ rege ad quærendas nouas regiones fuerit emissus, testatur Aen. Syluius *de Statu Europæ c. XLIV.* Ast Io. a Laët *Historia noui orbis p. I. p.* 43. & plerique alii Christophoro Columbo tribuunt, cuius elogium inter alios claros Ligures exhibet Vbertus Folieta. Expeditionem eius plenius describit Caspar Ens *lib. I. Hist. Occident. Indiæ c. II.* & Petrus Martyr *de rebus Oceanicis lib. I. p.* 2. Soluit autem ex Hispania Kl. Septembris 1492, atque XI. Nouembris 1492. in Insula Guanima adpulit. Non diffiteor equidem, fuisse ante Columbum quosdam, in America, sed effectum ipsorum nauigatio non fuit sortita. Dum vero Columbus nauigatione sua Europæ is ansam dederit indagandi adquirendique terras Americanas, eidem haut immerito præcipuos inuentionis honores deberi iudicamus.

**** Ita

**** Ita quidem Fuggerus *lib. V. c. XXXIV. p.* 977. Crusius Ann. Suev. *lib. VIII. p. III. c. XXI. postquam hæc torneamenta Ratisbonæ & VVormatiæ celebrata descripsisset, addit: quamobrem vero hoc laudabile exercitium, hæc utilis schola cessauit? forsitan hæ causæ sunt nimii sumptus, nimia magnificentia: quibus multi exhausti nobiles fuerunt. Exiccati itaque coacti sunt vendere decimas, Curias, Pagos, præsertim Monachis, qui interea opibus creuerunt. 2. Quod nonnulli, honore indigni, & pœnas meriti, se munierunt multis propinquis, sodalibus, clientibus: honestasque equestris disciplinæ leges ac Statuta perfregerunt, & sic impune abierunt, 3. addantur dissensiones intestinæ & variæ difficultates temporum. At profecto, sicut quondam in Imperio Græco, & hodie in Regno Turcico, Scholæ armorum fuerunt & sunt: ita hodie in Romano quoque Imperio esse prodesset. Fortassis etiam 4. causa sit, cur Hastiludia cessauerint; quod in locum hastarum, magis iam sclopeta bombardæque successerunt.* Crusium sequitur Fugger *lib. V. c. XXXIV. p.* 977. Vid. & dissertatio Georgii Schabarti *de Ludis equestribus. c. VII.*

§. LXIII.

Nec præterire hic possumus, quæ circa iudicium Vehmicum sub Friderico III. fuerunt gesta. Decreuerat enim in Comitiis Francofurtensibus 1442. Imp. de abusibus huius iudicii tollendis, & nonnisi personis honestis iudicibus constituendis, * quam tamen Reformationem Vehmici Iudices adgnoscere nolebant, ** quo ipso motus Imp. variis Statibus per diploma immunitatem concedit ab hoc iudicio, *** Friegrauios etiam ad Comitia Francofurtensia 1454. vocat, **** variasque contra eorum attentata promulgat inhibitiones. Ast, licet multi Status a. 1461. contra hoc iudicium Westphalicum confœderationem inuicem facerent, ***** in tantum tamen audaciæ progressi fuerunt Friegrauii, vt a. 1470. ipsum Imp. vna cum Vlrico Patauiensi Cancellario sub contumaciæ pœna ad iudicium suum citarent. ****** Licet sæpius post hæc ab hoc iudicio Westphalico adpellatum fuerit ad Imp. confœderatio etiam contra hoc iudicium inter Philippum Palatinum Electorem a. 1488. fuerit renouata. *******

* De hoc supra *§. VII.*

** Hoc ex Actis demonstrauit Müllerus *p. II. c. VI.*

*** Tale erat Priuilegium Argentoratensibus a. 1451. concessum apud Müllerum *p. I. c. IX. p.* 125. quod insequenti anno fuit confirmatum, prout videmus apud Müllerum *p. I. c. XXVII. §.* 14.

**** De hoc Müllerus *p. II. c VI.*

***** Reperitur eadem inter Kulpisii Documenta *f.* 136. & apud Leibnitium *in Cod. diplom. p. I. n. CLXXXI.*

****** Reperitur ista in Apparatu & Instructu Archiuorum p. 383, atque finit his verbis, *hirumb so dun wir obgenanten Frygreven und geordente Richtere alse uns mit gefurter gewiseten Vrteil und Rechten gewisset ist, und ouch von unsern Ampten und Gericht wegen so wir*

 von

gem libertati restituant. ††† Hæc tamen parui faciebant, quin quod Gandavienses cæteris crudeliores, nunc blanditiis insidiosis nunc vi regem Brugensibus ereptum moliebantur tradere Gallo. †††† Magis vero eos mouit, quod Fridericum Imperatorem, cum exercitu in Belgium descendere audirent. ††††† Pax igitur & concordiæ leges firmantur, ita, vt obsidibus relictis Maximilianus liberaretur, Germani ex Belgio abducerentur, pax cum Gallis fieret, eademque a Maximiliano in medio foro Brugensi iuramento confirmantur. †††††† Maximilianus autem cum Imperii auxiliis aduentanti patri obuiam factus, huius animum Flandris infensum delinire conabatur. Hic vero iniurias & contumelias tam insignes, non filio tantum ac nepoti, sed sibi, atque adeo toti Imperio illatas, bello non prosequi infra dignitatem esse contendebat. ††††††† In hoc tumultu Philippus Rauensteinius, qui nomine Maximiliani iurauerat Brugensibus, & quo autore fœdus factum fuerat, ad Gallum Carolum VIII. transiuit, Slusa oppido & arce occupatis & munitis. * Post varias clades hinc inde illatas, vrbium etiam expugnationes hinc inde factas, Cordæo cum Gallis Flandris accedente, ** dum Albertus Saxoniæ Dux regis vices in exercitu curaret. Tandem XXII. Iulii 1489. Francofurti in Comitiis, quo legati Gallici etiam venerant, pax cum Gallis fuit conclusa, quibus Galli se pacem cum Belgis procuraturos esse promittunt, De reliquis vtrosque Reges eo in congressu propediem futuro, reliquas controuersias esse finituros. *** Inde instituto Turoni apud Gallos colloquio, cum Flandris fuit transactum, his fere conditionibus. Flandri, Romanorum Regem, legitimum filii tutorem agnoscunto, quingenta ipsi aureorum millia pendunto, captiuos sine precio dimittunto, arces & munimenta manu capta, reddunto. **** Inde Albertus, Saxoniæ Dux, quem Maximilianus in Belgio rebus præfecerat, cum exercitu quinque millium Flandriam mouit, vt regis vice prouinciæ ciuitates in fidem reciperet. Post hæc Albertus Batauos rebelles domat, Slusam Flandriæ vrbem, Atrebatum Artesiæ metropolim capit, ***** & Philippum Cliuensem Ducem, qui Flandris accesserat, ad æquas pacis conditiones cogit. ******

* Gerh. a Roo *lib. IX. p.* 398. Fugger *lib. V. c. XXXII. n.* 1. Alias etiam caussas adducit Mich. Boiemus vita Alberti §. XXXIV. dicens de Maximiliano: *minori enim erat auctoritate, quod contra aliorum imperatorum morem, nulla insigni pompa conspicuus, nullo comitatu magnifico septus, nullo exercitu munitus esset. Perstringit enim imperitos, & in oculos vanæ multitudinis incurrit externa magnificentia. Neque vero aliter Maximiliano licebat, siquidem dum viueret pater, nihil peculii possidebat, sustentatus munificentia Sigismundi patruelis. Contemptum augebat præfectorum auara iniustitia, qui nouis quotidie exactionibus subditos expilabant: solet autem vulgus, si quid præsidum culpa sit iniuriosum, in principes exacerbari.*

** Roo

** Roo *lib. X. p.* 404. Fugger *c. l.*

*** Roo lib. IX. p. 401. *inter hæc Cordaus, ad Flandrorum petitionem, a rege missus fuisse (quod potius credendum) vti inter tumultus illos suam quoque rem ageret, Tornacum propius adueniens, multa machinabatur, vti in ciuitatem admitteretur, quam rem summopere adiuuabant Gandauienses nonnulli, qui obuiam ei processerant. Tornacenses vero admittere eum noluère, literas quasdam excusantes, quibus concessum sibi esse dicebant, vti ab vtriusque partis commercio immunes siuerent. Itaque Cortracum se contulit.* Idem *lib. X. p.* 404. Fugger *lib. V. c. XXXII. n.* 3.

**** Fugger *n.* 4.

***** Roo *p.* 407. Fugger *n.* 10.

****** Roo *p.* 408. Fugger *c. l.*

******* Roo *p.* 504. Fugger *lib. V. c. XXXIII. n.* 8. & *c. XXXIV. n.* 5.

† Roo *lib. X. p.* 507. Fugger *lib. V. c. XXX. n.* 3. Trithemius *ad a.* 1488. P. Heuterus *rer. Austr. lib. III. c. III. IV.* Mich. Boiemus *Vita Alberti §. XXXIV. furiose pridie Calendas Ianuarii in custodiam, liberam tamen deposcitur Maximilianus a Brugensibus* 1488. & *in domo Audientiarii Iohannis de Grossis nouem menses asseruatur, multis nobilibus aulicis in conspectu Maximiliani, spectaculo visu horrendo, trucidatis.*

†† Fugger *lib. V. c. XXXVI. n.* 1. & 4. Heuterus *lib. III. c. VI.*

††† Roo *p.* 509. Fugger *c. l.*

†††† Roo *p.* 510. Boiemus *c. l.*

††††† Boiemus *c. l.*

†††††† Roo *c. l.* Boiemus *c. l.* Extat de eo Matricula Statuum ad hanc expeditionem Belgicam apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 28.

††††††† Roo *c. l.* Fugger *n.* 6.

†††††††† Roo *c. l.* Fugger *n.* 8. Heuterus *lib. III. c. IX.*

* Verba sunt Boiemi *c. l.*

** Roo *p.* 514. Fugger *n.* 9.

*** De hac pace Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 12. Heuterus *lib. III. c. XVIII.* Extat ista in Recueil des Traittés de paix *Tom. I. p.* 743.

**** Roo *p.* 519. Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 23. Recueil des Traittés de Paix *Tom. I. p.* 745.

***** Mich. Boiemus *c. l.* Roo *p.* 520.

****** Roo *p.* 522. Fugger *lib. V. c. XXXIX. n.* 10.

§. LVIII.

Inter has turbas Bauariæ Duces admodum potentes ac Austriæ Domus æmuli, Cæsarem contemnebant, & multa quotidie per vim non desinebant perpetrare. * Albertus igitur a. 1486. Ratisbonam, ciuibus dedentibus occupauit. ** Georgius vero, qui ditissimus & potentissimus habebatur, vicinas Sueuorum Ciuitates & populos assiduis iniuriis infestabat, eoque insolentiæ deuenerat, vt nec legatos eorum audire vellet. *** Dum autem Vlmæ iamdum a. 1466. de pace publica esset actum, Francofurti a. 1486. publica pax esset conclusa, quam firmare magis conabatur Fridericus, & magnitudo Imperii obstaret, quo minus Pax ista in vniuersum possit seruari, **** Berchtoldi potissimum, Archiepiscopi Moguntini ***** suasu, Sueuiæ

 Præ-

Prælatos, Comites, Nobiles & Ciuitates Eslingam vocat ad diem Iouis post Iacobi 1487. qui tamen ****** Conuentus sine effectu fuit, Sueuiæ Statibus Vlmæ & Reutlingæ diuersimode congregatis, ******* vsque dum die Purificationis, & Dominica Oculi 1488. denuo Eslingæ conuenirent, † fœdusque die Valentini ad octo annos inuicem confirmarent, †† pro tuenda pace publica, quod exinde Sueuicum siue *die Gesellschafft S. Georgen Schilds* dū omnes socii clypeo S. Georgii vterentur, siue *der Bund im Land zu Schwaben* fuit adpellatum, ††† cui postea varii Duces, ecclesiastici & seculares, Prælati, Ciuitates & Nobiles accesserunt. †††† Idemque varie fuit confirmatum. ††††† Hoc fœdus Sueuiæ Statibus plurimum profuit, quos cum præfecti Bauarici diuexare non cessarent, Fœderati bellum Georgio, ni cœptis desisteret, inferre cogitauerunt. Qui cum inopinam vim tantam contra se insurrexisse cerneret, non solum innatum deposuit fastum, sed etiam ex superbissimo redditus est humillimus. †††††† Maximiliani vero interuentu Dunckelspüihlæ a. 1489. sopitæ fuerunt istæ controuersiæ, ipseque Georgius omnia quæ per vim ademerat, vi quoque reddere est coactus, ac ingentem insuper pecuniæ summam persoluere fuit adactus. Sed & Albertus Dux Ratisbonam restituere beneficii loco duxit, nam Friderici Gener erat. †††††††

* Bilib. Pirckhaimer *de bello Heluet. lib. II. p.* 74.

** Ciuitas enim obærata spe melioris status Alberto se dedebat, Fugger *lib. V. c. XXXIII. n.* 5. De hoc late Adlzreiter *p. II. lib. IX. n. XLV.*

*** Pirckheimer *c. l.* Hoc autem bellum Bauaricum inter potiores caussas Sueuici fœderis reputat Crusius *lib. VIII p. III. c. XX. p.* 471. Fugger *lib. V. c. XXXIV.*

**** Patet hoc ex Recessu Vlmensi de a. 1466. apud Müllerum *p. IV. c. XXXIII. p.* 199. *und nachdem das hailig Reich gros, weit und in treffenliche Glyder ausgethailt ist, auch dorinn Vngelegenheit der Lannd an amander angesehen; so hat sein Kaiserl. Gnad wol betrachtet, daz die Ding alle nicht muglich seyn, auf einmal zu handeln, noch sleinigklich in ein Wesen zu bringen &c.*

***** Mallinckrot de archicancellariis p. 122. *alterum huius viri prudentissimi fidei & sapientiæ documentum fuit, erectio Sueuici fœderis, in historia illorum temporum celeberrimi, huius etiam suasu initi, quod multis isto æuo saluti & terrori fuit.* Crusius lib. IX. p. III. Ann. Sueu. c. I. *Ann.* 1488. *Sueui impulsu Regis Maximiliani (quem Moguntinensis Archiepiscopus Berchtoldus impulerat) ob tuendam mutuam pacem & quietem, fœdus quoddam Norbergæ ineunt.*

****** Extant litteræ conuocationis apud Fuggerum *lib. V. c. XXXIV. n.* 10.

******* De his conuentibus Datt. *lib. II. c. VII.*

† Diuersa statuuntur fœderis Sueuici initia. Hoc certum, pacem publicam Francofurti 1486. conclusam, ansam fœderi dedisse, neque tamen ab eo tempore origo statim est petendà. Sic enim Mutius lib. XXIX. p. 305. *pace enim firmata, conuenerunt Sueuiæ Ciuitates & Principes, & fœdus fecerunt se illam pacem seruaturos, & contra quoscunque Pacis huius Violatores se defensuros. Hoc Sueuorum pacis studium vehementer Seni Principi* (Friderico III.) *placuisse.* Gerh. a Roo *lib. X. p.* 503. hæc initia ad Comitia Noribergensia a. 1487. referre videtur, dicens: *in Germania vero, Fridericus Imperator, iterum hoc anno Norimbergæ conuentum ordinum habuit, in quo multa fuerunt acta de auxiliis, & in communem Christianorum & in priuatum ipsius hostem Mathiam,*

thiam, decernendis. Multa quoque de pace in Imperio firmanda, omnibusque controuersiis amice componendis consultationes sunt habitae. Et quamuis, adnitente maxime Friderico, pacem seruare debere, omnes decernerent, nihil tamen ad rei summam transigi potuit, quin male sarta inter inimicos gratia, iterum dissolueretur. Soli ex omnibus Sueui, foedus inter sese inire, cui principes nonnulli, & vicinæ ciuitates, subscripsere, idque per multos annos in hodiernum diem vsque tenuit, mutuis auxiliis & consiliis adeo firmum, vti & suis præsidio & exteris terrori esset. Werlich *in Chron. August. p. II. f.* 248. dicit: *das der Schwäbische Bund anno* 1487. *um mitten des Hornungs zu Vlm auf* 10. *Jahr gemacht worden.* Crusius lib. IX. p. III. c. I. *Anno* 1488. *Sueui foedus quoddam Noriberga (alii Augustæ) ineunt inter se decennale (alii octennale) ad imitationem Heluetiorum foederis.* Sic etiam Fugger *lib. V. c. XXXVII.* Augustæ a. 1488. hoc foedus fuisse conclusum autumat. Pontus Heuterus lib. VII. f. 341. *Sueuicum foedus Noribergæ a.* 1489. *initum existimat.* Fontem autem huius foederis pacem Francofurtensem decennalem a. 1486. esse Datt. *p. II. c. IV.* probe demonstravit. De vtroque conuentu Eslingano vero plenius idem agit *c. VII*, qui etiam iuramenti formulam concluso foedere a sociis præstiti exhibet, & qua ratione socii in Hegoicum, Cocheranum, Neccaricum & Danubianum tractum fuerint diuisi, quorum singuli Capitaneum supra se habebant, quorum Dux generalis erat Hugo, Comes Werdenbergicus. Vid. & Fugger *lib. V. c. XXXVII.* Crusius *p. III. lib. IX. c. I.* Müller *p. VII. c. XXXVII.*

†† Extant hæ tabulæ apud Dattium *lib. II. c. VIII.*

††† Crusius c. l. *Anno* 1488. *Cæsar Fridericus Augustæ fecit communem in Sueuia pacem, omnium ordinum confoederatione: qua vocabatur, die Gesellschafft Sanct Georgen Schilts.* Fugger *c. l.* Datt. *lib. II. c. IV.*

†††† Optime de hoc foedere Trithemius ad a. 1487. *eodem anno magna illa ciuium regni Germanici confoederatio, quam Ligam vulgariter Sueuicam nuncupant Imperatoris Friderici, & Regis auspicio Maximiliani sumpsit exordium, ea videlicet ratione & causa, vt sese mutuis auxiliis contra indictæ pacis quoslibet violatores vnanimi firmitate defenderent. Quæ quidem ciuium confoederatio nonnullis Principibus Germaniæ valde displicuit, pluribus etiam placuit, qui & in eorum consortium pari amore transierunt. Breui namque tempore valde creuit ista societas, & multis nimium cæpit esse formidabilis. Quantum vero bonum hæc tanta confoederatio protulerit regno, quantam Ciuibus pepererit pacem, quot contentiones & bella alioquin futura extinxerit atque præuenerit, nemo vel mediocriter expertus poterit ignorare. Omnes enim Principes, Episcopi, Duces, Abbates, Comites, & Ciues regni, quotquot in hanc iurarunt Ligam seu confoederationem, sic sibi mutuo sunt coadunati, vt quidquid vnum concernit, omnes concernere videatur. Multi sunt: iusti sunt: formidabiles sunt: & suorum defensores acerrimo, quod non sine rerum suarum graui dispendio nonnulli fuerunt experti, qui mutire in eos præsumpserunt. Communibus impensis cum opus fuerit, militant, suorum libertatem acriter defensant, iustitiam singulis administrant, neminem nisi prius læsi perturbant, & ideo fortes, constantes, & vnanimes in sua confoederatione perseuerant, annis iam XXVI. vsque ad præsentem diem.* Socios, qui foederi accesserint, recensent Datt *lib. II. c. IX. X. XI.* Io. Pedius Tethingerus *Comment. VVürtemberg apud Schardium Tom. II. p.* 33. Sleidanus *lib. IV. Comment. de Statu Relig. sub finem*, & ex his Georgius Iacobus Mellinus *in dissertatione sua de foedere Sueuico. §.* VII.

††††† De his Datt. lib. II. c. XIII. & sqq.

†††††† Birckheimer *c. l.* Fugger *lib. V. c. XXXVII. n* 4.

††††††† Trithemius ad a. 1492. *anno item prænotato Fridericus Imperator III. contractis vndique copiis exercitum mouit contra Ducem Bauariæ Albertum, qui morabatur in oppido Monacensi. Et hæc fuit causa dissensionis inter eos. Habebat Cæsar ipse filiam vnam Regis Maximiliani*

ſororem, quam Dux Albertus (quoniam maturior erat) inuito patre ſibi accepit Vxorem, ipſa tamen conſentiente. Nec diu poſtea quaſi propter eam iure poſſet, Ratisbonam regni Germanici Vrbem non Vltimam Ciuium conſenſu dominio ſuo ſubiugauit, & contra Voluntatem Cæſaris aliquandiu poſſedit. Cumque ſæpius moneretur ab Imperatore, Vt abſtineret a ciuitate Regni, & non aduerteret, iratus tandem Fridericus ex Liga Sueuorum & aliunde magnum pugnantium conduxit exercitum, & mouens in Bauariam iuxta Lici fluminis ripas caſtra locauit. Videns autem Dux Albertus quorſum res tenderet, pacem poſtulans obtinuit, & Ratisbonam Vrbem Regno iterum reſtituit. Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 9. Extant tabulæ apud Goldaſtum *Reichs-Handlungen p.* 30. Dattium *lib. II. c. V. n.* 9. 10. Müller *p. VI. c. XXXVIII. & XLVIII.* quæ adhuc controuerſiæ reliquæ, iſtæ per ſententiam Maximiliani Auguſtæ Vindelicorum 1492. fuerunt ſopitæ, quæ extat apud Dattium *n.* 14, quo etiam anno Ratisbona priſtino Imperii iuri per transactionem fuit reſtituta.

§. LIX.

Inter has Germaniæ turbas Fridericus Imp. a. 1489. Francofurtum Comitia indicebat, quibus Maximilianus præerat. * In his Comitiis primum Statuum ſeparationem in tria Collegia fuiſſe factam ** volunt, licet eiusdem iam ante hæc tempora reperiantur veſtigia. *** Præterea ſex millia Imp. ad annum promiſſa, quod vocabant *die eylende Hülfe*, licet vrgente neceſſitate, etiam matricula ad triginta duo hominum millia fuerit confecta. Decretum etiam fuit de iudicio Camerali conſtituendo, pace publica promouenda. **** Eodem tempore compoſita fuit controuerſia Bohemica, dum Vladislaus Rex ad electionem Maximiliani non fuiſſet vocatus, de quo grauiter conqueſtus, pœnam A. B. ſtatutam ſatisfactionis loco petebat. In Comitiis Electoralibus Francofurti a. 1488. inſtitutis de hac controverſia fuit actum, quæ tandem a. 1489. ita fuit compoſita, vt Electores, ſe nunquam impoſterum Bohemiæ Reges eſſe prætérituros promitterent, ſub pœna quingentarum auri marcarum. *****

* Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 10. Müller *p. VI. c. XXXIX.*

** Prout Lehmann docet *lib. VII. c. CXX.* & Fugger *c. l.*

*** Prout diuerſa exempla adlegauit Müllerus *p. VI c. XLII.* Licet hoc certum, curiatim olim vota fuiſſe collecta, atque ciuitates iam olim a Principibus fuiſſe ſeparatas, prout iam tempore Caroli IV. factum fuiſſe, Albertus Argentoratenſis *p.* 134. teſtatur.

**** De his plenius Müller *p. VI. c. XXXIX. XL. & XLI.* vbi etiam Receſſus Francofurtenſis exhibetur quem habet Goldaſtus *Reichs-Satzungen p. I. p.* 205. in cuius §. X. *das ſein Königlich Gnaden auff die Ordnung und Articul, auff Vorgehaltn Tagen zu Franckfurt und Nürmberg, auff das Kayſerlich Cammergericht begriffen, und ſeiner Königlichen Gnaden ubergeben, das Cammergerichs mit Cammer Richter, Beyſitzern, auch der Mahlſtatt und andern laut derſelben Ordnung zwiſchen hie und VVeihenachten nechſt, auffrichten und zu beſten ordnen und beſtellen wollen.* De hoc plenius Lehmann *lib. VII. c. CXVIII.* & Datt. *lib. IV. c. I. n.* 50.

***** Controuerſiam hanc tali modo exponit Hartmannus Maurus Hiſt. Coron. Caroli V. apud Schardium Tom. II. p. 26. *& cum tempore Electionis Diui Maximiliani, eo, quod forte non ſatis conueniebat inter Fridericum Cæſarem, & Regem, præteritus fuiſſet, adeo non diſſimulanter tulit,*

uolit, vt pœnam Aureæ bullæ, in quam inciderunt Principes, acerrime interpellando, postulare non cessaret, armaque præter hoc se illaturum minaretur, redireque aliquandiu in gratiam, litique renunciare, pertinaciter recusauit, nisi ea conditione, vt remitteretur Regibus Bohemiæ ius illud Imperatorum, quod Reges Bohemiæ, Imperatores in Italiam in personis euntes, sequi coguntur, aut loco eius seruitii octingentos ducatos quoties Imperatorem Alpes transcendere contigerit, exoluere. Illo negato, a Cæsare Friderico tandem sub pacto, atque conuentione, vlterius ipsos nequaquam prætereundi Reges Bohemiæ, sub pœna quingentarum marcarum auri decisum, transactumque fuit & Ladislaus Rex, ratificata Electione Maximiliani, quæsitis liti iurique renunciauit, Principibus hac etiam excusatione vtentibus, Electionem Maximiliani, non ex prædestinato Francofordiæ, sed vrgentibus de causis perceleriter, atque subitarie celebratam. Agit de hac controuersia etiam Müllerus *p VI. c. XXXVI*, qui tamen in Historia Comitiorum sub Maximiliano plenius de eadem se esse acturum profitetur. Transactionis tabulas exhibet Goldastus *Reichs-Satzungen Tom. II. p.* 178, & ex hoc Thulemarius *de Octouiratu c. XIV. §. XIX.*

§. LX.

Initio Ianuarii anno 1491. Romanorum Rex Maximilianus, & Anna minoris Britanniæ Dux, filia natu maior Francisci, postremi Britonum Ducis, qui sine liberis masculis obiit, de ineundo matrimonio inuicem dant fidem; mittitque Romanorum Rex ad Britones Aurantiæ Principem ac Wolfgangum Polheimium cum duobus peditum Germanorum millibus, qui Duci Annæ præsidio essent, * decubuitque Aurantius cum ea nomine Romanorum regis armatus, vt erat Principum mos. ** Erat tum temporis Dux Anna in Ciuitate Renesio, alam centum nobilium Britonum equitum secum habens, & mille ducentos Anglos pedites, resistens Carolo Francorum regi, qui Anglorum cum Britonibus societatem suspectam habens, bellum Duci Annæ intulerat, atque vniuersum fere Ducatum occuparat. Læta igitur aduentu Aurantii, Polheimii, ac peditum Germanorum, acrius resistebat, maiores a sponso exspectans copias. At Rex Carolus, easdem appetens nuptias, copias quoque suas augebat, summa ope annitens, Ducem Annam cum vrbe Renesio, antequam iustas Romanorum Rex copias submittere posset, sui iuris facere. *** Exinde Carolus Francorum Rex, occupato Britonum Ducatu, Renesium, in quo Dux Anna erat, longa obsidione vexatum, in potestatem redigit, Britonum proceribus corruptis & Rom. Regis militibus trium mensium stipendio ad deditionem coemptis, vrbemque ei cum Duce Anna tradentibus: **** quam post paucos dies in vxorem ducit, ***** remissa Rom. Regi filia Margaretha intacta, vxoreque legitima ei astu erepta. ****** Maximilianus igitur principes Germaniæ, atque Ordines Imperii primo Metim dein Confluentiam eodem anno 1492. vocat, apud quos grauiter de Caroli regis iniuriis conquestus, auxilia ipsorum flagitabat, quibus contumeliam non sibi tantum, sed Germanis omnibus factam, vltum iret. Principes vero, quod patrem eius viderent minus ad

hoc bellum esse animatum, de nouis quæ petebantur, Imperii collectis conquesti, ad pacem cum Gallo faciendam, magis inclinare videbantur,******* auxilia tamen, quam celerem vocabant expeditionem promittebant,† atque Anglorum Regem Henricum VII. ad bellum contra Gallos inuitabant. †† Prorogatus hic Imperii conuentus Francofurtum in Luciæ diem 1492. ††† Igitur Maximilianus, cum Heluetiorum legatis, hac de re agere cœpit. Hi Pontificis Maximi id esse munus respondent, vti si contra sacros Canones regem fecisse putet, sacris ipsum prohibeat; quod vbi ab illo factum fuerit, & reliqui principes atque ordines arma sumpserint, tum se quoque pro sua parte in officio futuros, solos nihil posse. Mouebat equidem Henricus VII. cum exercitu in Galliam, Bononiam etiam Picardiæ obsidebat. †††† Sed destitutus a Maximiliano, cui vires deerant,††††† pacem a. 1492. faciebat. †††††† Cumque & Galli & Flandri, cæterique Belgæ, longi belli tædio laborarent, de pace inter Cæsarem & Gallum agi cœptum, missique ab Imperatore Friderico, Electore Palatino, & Heluetiis legati, eam procurabant, XXIII. Maii 1493. Syluanecti vulgo Senlis in Insula Franciæ conclusam, ad quam in Belgii rebus sæpissime prouocatur. Cum his congressi Petrus Borbonius, Princeps Aurantius, Philippi duo, Cordæus & Cominæus, regem promisêre omnia Artesiæ loca, quæ tenebat, Philippo principi redditurum. Ea post Odomari fanum & Attrebatum iam recepta erant, Hesdinum, Aëria, & Bethunia, ciuitates. Ita, quo tempore atrocius bellum exarsurum multi putabant, pax facta est. †††††††

* P. Heuterus *rer. Austr. lib. IV. c. IV.* Fugger *lib. V. c. XXXIX. n.* 3. vtrique tamen ad a. 1492. referunt. Ad eundem annum refert Phil. de Comines *lib. VII. c.III.* cum Annâ iamdum sub finem anni 1491. Carolo fuerit nupta.

** Heuterus *c. l.* Polyd. Vergilius *Hist. Angl. lib. XXVI. p.* 737. *Maximilianus id temporis coelebs, nuptias cum Anna Francisci ducis filia per procuratorem facit, & vt puella quod promisit, seruare religione teneatur, nouo res modo peragitur: nocte enim insequenti, Anna nuda, torum coniugalem matronis nonnullis, ac principibus testibus ingreditur, & procurator mariti vice, cuius in eo negotio vicarius erat, alterum crus genu tenus, intra stragula iniicit, perinde quasi ita puella notitia habita, matrimonium pro consummato habeatur. Sed parum valuit ista religio, apud eum, qui hanc prædam alteri eripere auebat.* Baco de Verulamio Hist. Henrici VII. p. 140. *Maximilianus eo vsque, tum apud Principissam ipsam, tum apud Consiliarios eius principales præualuit, vt Matrimonium per Procuratorem consummatum fuerit, cum Ceremonia, tunc temporis, in his partibus noua. Neque enim solum, publice desponsata est, sed etiam tanquam Nupta per omnia tractata, atque in Thalamo collocata: postquam autem decubuisset, ingressus est Legatus Maximiliani cum Literis Procurationis, & astantibus multis, tam Viris, quam Fœminis primariis, Tibiam suam ad Genu vsque nudatam, inter Lintea nuptialia inseruit; vt Ceremonia illa, Consummationi, & Cognitioni actuali æquipollere putaretur. Hoc facto, Maximilianus (cuius moribus penitus insitum erat, vt Negotia semper semifecta relinqueret, & reliqua Imaginatione tantum forti consummaret: tanquam Sagittarius malus, qui sagittas ad cuspidem vsque attrahere non solet: Cui etiam tam facile fuisset Spon-*

Sponsam suam præsens amplexari, quam huiusmodi Ludibria instituere) *omnia iam pro certis ducens, neglexit ad tempus cogitationem de Nuptiis, & bello totus incubuit.* Sic etiam Fugger c. l. *alda der Printz, im namen des Röm. Königs, nach Fürsten sitt halbgeharnischt, mit ihr Beylager gehalten.* Neque tamen noua res erat, sed ipsum Maximiliani cum Maria matrimonium simili modo per procuratores fuit peractum. Quisnam vero ex procuratoribus solennitatem peregerit, variant Scriptores. Heuterus & Fuggerus rectius Aurantium Principem nominant, quos sequitur Phil. de Comines *lib. VII. c. III.* Louis Gollut Memoires *de la Franche Comté p.* 938. Metzeray *abregé Chron. de l' Hist. de France Tom. III. p.* 370. ipsum vocat Comitem de Nassau & factum dicit anno 1489. Cuspinianus Maximiliano p. 493. ait: *alteram vxorem accepit Annam, Francisci Ducis Britanniæ filiam, quam per VVolfgangum de Polhaym Austriæ baronem, & deinceps Australium terrarum supremum capitaneum, suum Oratorem condormiuit: sed non traduxit.* Hunc sequitur Varillas *Hist. de Charles VIII. p.* 121. & Arn. Fertonus *in Hist. Caroli VIII. f.* 3.

*** Heuterus *c. l.* P. Daniel *Hist. de France Tom. II. p.* 1528.

**** Multa adhuc est controuersia, qua ratione in manus Caroli venerit Anna Britannica. His verbis vtimur Ponti Heuteri, quem etiam sequitur Fuggerus & P. Daniel, qui etiam addit, ex decreto parlamenti Rennetensis Annam Carolo VIII. fuisse collocatam. Addit tamen Fuggerus, se in Msto quodam reperisse, Annam hanc, dum per Hannoniam, in Germaniam iret, per Borbonium & Aurelianensem Duces ipsi obuiam missos, adactam fuisse, vt cum ipsis Turonum pergeret ad Regem, ibidemque dimissis Germanis, suasionibus minisque compulsam vt Maximiliano renuntiaret & Carolo se copularet. Cuspinianus *c. l.* saltim dicit: *quandoquidem Carolus octauus Rex Franciæ violenter illam surripuit, remissa eius filia Margarita, quam prius sponsam aliquot annis in Francia habuit.* Albertus Krantzius Saxonia lib. XIII. c. XV. *incolume iter ab rege Francorum cum puella, & securitatem publicam deposcerunt: non negatur. Igitur rebus in prouincia constitutis ex sententia, cum puella & honesto comitatu iter per Franciam inuadunt, freti præstita securitate Iam peruenère in locum qui Franciæ regi ad institutum suum visus est idoneus. Aderat rex ipse cum aliquot ex regno proceribus: puellam sibi sisti iubet.*

***** Metzeray p. 373. dicit: *le Contract de mariage fut passé a Langeais en Touraine le* 16. *de Decembre & le mariage accomply le mesme iour.* Sic etiam P. Daniel ad annum 1491. reiicit. Extant tabulæ pacis inter Carolum VIII. & Annam Britannicam conclusæ XV. Nouembris 1491. in Recueil de traittés de Paix *Tom. I. p.* 750. Tractatus matrimonii a Langeais le XIII. Decembris 1491. *p.* 752.

****** Trithemius ad *a.* 1491. *anno prænotato Carolus Rex Gallorum VIII. Margaritham Regis Germanorum Maximiliani filiam sibi a Patre Ludouico XI. ante IX. annos, vt supra diximus, cum magna solemnitate desponsatam, remisit ad Patrem in Flandriam, opere demonstrans, se vacuum fide, auaritia plenum. Erat autem Margaritha duorum annorum, & Carolus agebat sextum, quando sponsalia inter eos fuerunt celebrata. Mansit ergo in Gallia nouem annis, & cum remitteretur ad patrem, annum agebat vndecimum. Quæ autem fuerit causa remissionis Margarithæ ad patrem dicam paucis, vt nouerit posteritas omnis, nullam in virgine fuisse culpam, nec patrem Gallo, qua remitteretur, præbuisse occasionem, sed Carolum leuitate motum, ambitione & auaritiæ stimulis concitatum, egisse quod non debuit, quodque vix iure potuit. Annam Britanniæ Ducis filiam Rex Maximilianus per suos legitimos procuratores sibi futuram desponsauerat vxorem, cum ea vt vnica herede habiturus, & Britanniæ Ducatum. Quod vbi Gallo innotuit, vt Ducatum potuisset habere, Britanniæ rapuit heredem, & vxorem duxit contra Ius & æquitatem, Maximiliano prius legitime desponsatam non sine scandalo plurimorum. Hæc fuit causa non alia.* Idem fere dicit Nauclerus *p.* 1109. Lehmann *lib. VII. c. CXXI.* Cuspinianus *p.* 487. Galli equidem hæc excusare

co-

conantur prout narrat Baco de Verulamio Hist. Henrici p. 141. dicens: *Carolus interim, (postquam Theologos suos consuluisset, atque ab iis edoctus fuisset, istiusmodi fictitiam Consummationem, potius Inuentum quoddam Aulicum esse, quam apud Ecclesiam receptam) magis solide rem aggressus est, & secretis & callidis Instrumentis, (tam Matronis scilicet, quam Consiliariis,) primo Conscientiae & Honoris scrupulum amouere conatus est; Qua in re duplex erat labor. Neque enim solum Maximilianus cum Britanna, sed etiam Carolus ipse cum Filia Maximiliani contraxerat: Ita vt Nuptiae, ex vtroque pede claudicarent, & ex neutra parte dubitatione carerent. Verum quatenus ad contractum, cum Rege Carolo, exceptio erat iusta & liquida, eo quod Filia Maximiliani infra Annos consensus esset, ideoque Lege non teneretur. Sed quoad Contractum Maximiliani ipsius, duriores sustinebat partes Carolus, cum nihil adducere posset, nisi quod Contractus ille, sine consensu Domini Capitalis, Caroli scilicet, (cuius Pupilla & Vasalla erat, atque ipse erga eam Parentis loco, initus esset; Ideoque ob defectum huiusce Consensus prorsus irritus. Qui Defectus (dixerunt) licet Matrimonium ipsum, post Cohabitationem & actualem Consummationem, dirimere non possit, tamen ad Contractum inualidandum sufficiebat. Nam quoad Consummationem illam Ludicram, risu eam excipiebant, inquientes; argumento esse quod Maximilianus Viduus esset, & Procus admodum tepidus, qui Sponsi partes per Deputatum praestare contentus fuerat; neque laborem Itineris parui adire sustineret, vt omnia extra controuersiam statuerentur. Britanna igitur, hisce rationibus permota, artificiose instillatis, ab iis, quos Rex Gallus (qui Praemiis & Promissis non pepercerat) in suas partes traxerat; & illecta procul dubio praesente gloria, & potentia Regis Caroli (praesertim cum in Flore aetatis esset, & coelebs, atque Patriam suam, Sedem diuturni & calamitosi belli, constituere verita, secreto in matrimonium Caroli consensit.* Quare etiam P. Bayle *dans reponse aux questions d' vn Provincial Tom. III. c. CXXV*, vbi plenius de hoc matrimonio agit, minime concedit, praereptam fuisse Annam Maximiliano. Licet etiam Phil. de Comines hoc non deneget *lib. VII. c. III.* dicens: *car il sembloit a tous que grande question en deuoit sourdre, & que le Roy des Romains estoit fort iniurié, & qu' on luy ostoit celle qu' il tenoit pour sa femme, & luy rendoit on sa fille, qui plusieurs années auoit esté Reyne de France.* Idem confirmat Henricus VII, Anglorum Rex in litteris suis ad Imperii Principes VIII. Februarii 1492. apud Dattium *lib. III. rer. Germ. c. II. §. 13.* scribens: *putamus, vestras Celsitudines non latere, quae a Gallis proxime sunt gesta, & tam Ducatum Britanniae in posestatem redegisse, nullo iure, aut iusto titulo, sed sola dominandi & propagandi Imperii cupiditate: quam etiam Illustrissimam Ducissam, Dominam Serenissimo Domino Romanorum Regi solenniter desponsatam, violenter rapuisse, contra omnes Canones, contraque omnia, tam diuina quam humana iura, & praeterea omnes Leges ac mandata Ecclesiae, in contemptum eiusdem, ac praefati Domini Romanorum Regis, nec non & vestrum, ac totius Imperii Germanici &c.* Idem repetit in litteris ad Innocentium §. 14. De hoc raptu extant diuersae litterae in Linturii appendice ad Werneri Rolewincks fascic. temp. *p.* 94.

******* Trithemius ad a. 1492. *anno quoque supra notato, in mense Septembris, Fridericus Imperator mundi tertius, & Maximilianus Rex Germanorum filius eius semper inuictus, Conventum Regni Principibus apud Confluentiam oppidum Archiepiscopi Treuirorum consensu indixerunt vnanimi, quorum multis in praesentia constitutis Raptus desponsatae Maximiliano Annae Ducis Brittanniae per Carolum Regem Galliae praesumptus in medium proponitur, & quid fieri decernant Principes, consultatio communis habetur. Erant tum qui bellum Gallo indicendum consulerent, vtpote qui non solum leges temerasset Germanas inferior, sed ius etiam violasset Imperii simul & Christianae veritatis. In id tandem conuenit pars sanior, tempori concedendum, cum Brittanniae Ducatus, neque Germaniae Regno neque Brabantiae Principatui ea tempestate conduceret. Maximilianus itaque Rex consilio Principum leuigatus animum remisit iratum.* Recessum Confluentinum inte-

integrum exhibet Dattius *lib. V. c. II. n.* 8. Qua ratione Electores & Principes de nouis Collectis in pecunia præstandis fuerint conquesti, docet Lehmann *lib. VII. c. CXXI.* Gerh. a Roo *lib. X. p.* 522. Extant etiam Litteræ Senatus Brabantini super hoc negotio apud Goldastum *Reichs-Handlungen p.* 34.

† Certus etiam contribuendi modus fuit decretus, vt de quauis domo, & Status Imperii de arcibus suis & aulis, & singuli subditi quidpiam soluerent, prout docet Lehmann lib. VII. c. CXXI. *das von Churfürsten, Fürsten und allen Standen des Reichs und ihren Vnterthanen von ieder Fewerstatt ein orts Gülden erlegt, und gereicht werden, Ieder Churfürst von den Fewerstatten in ihren Schlossen und Hausern in Summa* 200 *Gülden, desgleichen die Fürsten, so den Churfursten im Anschlag gleich, die andere Fürsten Geistliche und VVeltliche ieder* 100 *Gülden, Graven und Herrn ieder* 10 *Gülden geben sollen.*

†† Extant litteræ Maximiliani & Principum Imperii ex Imperiali Conuentu generali Confluentiæ habito apud Goldastum *Tomo vno p.* 412. in quibus: *nos vero tam Imperialis Maiestatis Vices gerentes ea iniuria præfato Domino nostro Regi illata affecti percitique, quam non immerito moleste ferimus, eidem celerem expeditionem tam equitum quam peditum in præsentiarum fecimus, ac propterea omni cura, fide, solertia, omni denique studio apud vniuersos & singulos S. Rom. Imperii ac Germanicæ Nationis nostræ subditos pro longe ampliori ac communi per Imperium auxilio ferendo nos laboraturos sollicitaturosque polliciti sumus: non dubitantes, vestræ Serenitatis simul accedentibus copiis, omnipotentem Deum, exercituum Dominum, de tam detestabilibus iniuriis manifestam vindictam iustumque triumphum concessurum: qui vestram Serenitatem indies feliciorem conseruet.* Baco de Verulamio Hist. Henrici VII. p. 161. narrat, quam inique Maximilianus fatum suum tulerit, addens: *& statim Legatos, tam ad Regem Angliæ quam ad Regem Hispaniæ expediuit, qui eos ad bellum & Fœdus offensiuum ineundum contra Gallum excitarent: se cum magnis Copiis in Bellum adfuturum pollicitus.*

††† Datt. *lib. V. c. II. n.* 10. 11.

†††† De hac expeditione Baco de Verulamio *p.* 181.

††††† Miserum hunc Maximiliani Statum idem describit p. 180. *Legati Angliæ*, dicens, *cum ad Maximilianum aduenissent, Facultates eius & Pollicitationes, longo interuallo inter se disiunctas repererunt; cum omnino ei deessent pecunia, Milites, Arma, quæ tantæ expeditioni sufficerent. Maximilianus enim, cum neutram Alarum suarum integram haberet, (quoniam patrimonium suum Austriæ ad eum nondum deuenerat, Patre siquidem adhuc viuo; atque ex altera parte, Territoria sua Matrimonialia, partim Ducissæ Viduæ in Dotem cesserant, partim recentibus rebellionibus exhausta erant) Copiis ad bellum necessariis, plane destitutus erat.* Idem p. 183. *primum enim Legati Angli, ad Maximilianum missi, e Flandria redierunt; Regemque certiorem fecerunt, eum a Maximiliano auxilia neutiquam sperare posse, quod ad bellum prorsus imparatus erat. Voluntatem sane ei adesse, Pecunias deesse.*

†††††† De hac pace Baco *p.* 185. Extant pacis tabulæ in Recueil de Traittés de Paix *Tom. I. p.* 758.

††††††† Hæc verbis Gerhardi a Roo scribimus *lib. X. p.* 522. qui sua sumsit ex Philippi de Comines Commentariis *lib. VII. c. III.* qui ipse negotiationi legatus interfuit. Fugger *c. l.* P. Heuterus *lib. V. c. I.* Tabulæ Pacis extant in Recueil de Traittés de Paix *Tom. I. p.* 703. Vid. Brautlacht *historia Pacif. c. II.*

§. LXI.

Præter dicta, multa quoque diuersis Germaniæ Procerum familiis

 ac-

accesserunt incrementa. Ipsa quidem Serenissima Domus Austriaca præter alia priuilegia, singulari diplomate anno 1453. Archiducali titulo in perpetuum fuit honorata. * Albertus Saxoniæ Dux animosus, ob totidem merita a. 1483. expectatiuam in Iuliacensem & Montensem successionem fuit adeptus. ** Brandenburgica Domus præter successionis iura in terras Megapolitanas a. 1437. per pacta fundata & in Comitiis Francofurtensibus 1442. firmata, *** in Comitiis a. 1442. expectatiuam in terras Pomeranicas ex pacto adquirit. **** Domui Brunsuico Lüneburgensi a. 1442. omnia iura ac Priuilegia ab Imp. confirmantur. ***** Anno 1454. Fridericus Cæsar Vlricum Frisiæ Orientalis dominum Comitem Imperii creat, magnifico diplomate impertito, quod Neapoli in Austria ad initium Septembris consignatum, atque populos inter Amasim ac Visurgim eius moderationi subiicit, ipsamque Frisiam Orientalem feudi lege concedit. ******

* Diuersæ de Archiducis titulo sunt sententiæ. Sunt, qui ab Henrici IV. temporibus eundem ducunt, qui Ernestum Strenuum S. R. I. dixerat Priorem, quod tamen personale saltim erat. Alii a Friderici I. temporibus ducunt, in cuius priuilegio Austriacæ domui concesso dicitur: *si quibusuis Imperii curis publicis Dux Austriæ præsens fuerit, vnus de Palatinis Archiducibus est censendus.* Quo ipso tamen titulus hic minime fuit collatus, verum illud, vt Austriæ Duces æquipararentur Ducibus Officialibus Palatinis, eadem iura, easdem teneant prærogatiuas. Wolfgangus Latzius in descriptione Viennæ, & qui eum sequitur Pontus Henterus *de Habsburg orig. c. XXI.* Friderico II. tribuit. Fridericus II. quidem regalem huic familiæ dignitatem contulit, qua tamen vsi non fuerunt. Alii, a Rudolphi Habsburgici temporibus ducunt, qui tamen Albertum filium, de Austria saltim Ducatu inuestiuit, prout ipsius diploma docet apud Fuggerum *lib. II. c. IV. p.* 196. Alias aliorum sententias prolixe refert Schönleben *de orig. gentis Habsb. proleg. p. II. c. VII. & Synt.* Iur. Publ. diss. *XIX. §. XIV.* Ast, licet non denegemus, sub initium iamdum seculi decimi quarti hunc titulum inualuisse, dum Austriæ Duces eodem passim vterentur, priuilegio vt videtur vsi Friderici Barbarossæ. Neque tamen a temporibus demum Rudolphi IV. hoc factum, dum iste a. 1360. Caroli IV. filiam matrimonio sib copularet, prout coniectatur Schönleben, cum Leopoldi Austriaci sigillum de anno 1320. adducat Fuggerus *lib. III. c. III. p.* 285. in quo Archi Ducis Austriæ titulo vtitur. Quod autem nondum solennis ille titulus fuerit, patet ex eo, quod Austriæ imperantes pro arbitrio modo Ducis, modo Archiducis titulo vterentur. Nec ab Impp. concessum fuisse hunc titulum ex eo patet, quod nullum adduci possit diploma. Hinc potius ad Friderici III. concessionem hæc referimus, cuius diploma inter alia documenta Friderici a Kulpisio collecta reperitur *p.* 7. in quo: *wir wollen, meinen, und setzen auch, von der obberierten unser Ræmischen Kayserlichen Macht ernstlich und vestiglich gebietend, das die bemelten Fursten unsers Haus Oesterreich, und unser und ihre Erben und Nachkommen die die Furstenthumb Steyer, Kerndten und Krain ie zu Zeiten innhaben und regieren werden, nu hinfuhr Ertzhertzogen genent und geheissen, dabey ewiglich bleiben und von unsern Nachkommen am Reich und allen andern Churfürsten und Fursten also genennet und geheissen und dafur gehalten sollen werden &c. Geben zu der Neuenstatt an der heiligen dreyen Kœnig tag nach Christi unsers Herren Geburth Tausend Vierhundert und in dem drey und funfzigsten, unsers Reichs im dreyzehenden, und unsers Kayserthumbs in Ersten Iahren.* Idem reperitur apud Schönleben *c. l. p.* 109. Tanto magis me confirmat Diploma Eiusdem

dem Friderici de anno 1442. apud Kulpisium *p.* 5. in quo Duces saltim adpellantur. Idem confirmat Trithemius, in Chron. Hirsaug. ad a. 1309. *rex igitur* (Henricus VII.) *deliberatione per paucos dies accepta filium suum Ioannem Comitem de consensu Principum creauit in Ducem, & Comitatum Namurcensem olim nuncupatum, id est, Luzenburgensem in Ducatum sublimauit, quemadmodum & Fridericus Imperator tertius, vt suo loco dicemus, Austria Ducatum, vnde procreatus fuit, in Archiducatum erexit, qui titulus nescio si ab origine Imperii Romani vnquam fuerit auditus.*

** Extat diploma desuper concessum apud Kulpisium *p.* 96. & Müllerum *p. V. c. LXXXV. §.* 7. ex quo fundamenta prætensionum in dictum Ducatum.

*** De hoc supra *§. VI.*

**** Mortuo enim Ottone III. Stettinensium vltimo a. 1464. Fridericus, Brandenburgicus Elector successionem prætendebat, cui Ericus II. & Wratislaus X. Wolgastensis lineæ contradicebant. Ast, Fridericus Albertum, Friderici Brandenburgici Electorem a. 1470. præter Electoratum etiam de Stettinensi Ducatu inuestit, eidemque in Comitiis Ratisbonensibus a. 1471. eundem adiudicat. Tandem vero Prentzlouiæ 3. Iunii 1471. inter vtrasque partes conuenir, vt præter dominium directum, Brandenburgicis, extincta familia Ducum Pomeraniæ, ius successionis Pomeranicæ integrum esset. Illud equidem Alberti filius & successor, Iohannes remisit, hoc vero per varia pacta denuo fuit confirmatum, Müllerus *p. V. c. XVI.*

***** Extat diploma apud Kulpisium *p.* 251.

****** Vbbo Emmius rer. Fris. lib. XXV. p. 373. *ipse cum coniuge & posteris Comes declaratus: omnis Frisia regio ab ostio Amasi occiduo in Visurgis ostium secundum litus, & hinc in fines vsque Monasterienses & Oldenburgicos porrecta cum Comitatus titulo in feudum perpetuum ei & hæredibus assignata: nominatim vero in assignationis formula expressi feudi partes hæ, Emda, Norda, Gretha, Berumum, Esena, Ieuera, Freburgum, Aurica, Ortha, Stichusa, Lenga, tum præfecturis annexis: totus item ager Transiadanus & Stadlandicus, & Frisica VVeda. Sed assignationi certa lex ab Imperatore eadem in formula disertis verbis adscripta, ne quis abuti beneficio eius posset.* Ast enim sic conferri dignitatem Vlrico voluit, ne quid per eam Imperio aut Imperatori decedat. Schatenius *Ann. Paderborn. ad a.* 1454.

§. LXII.

Illustre etiam Regimen Friderici, quod ipso imperante, Typographiæ ars cultior a. 1450. Moguntiæ per Io. Gutenbergium fuerit adinuenta. * Anno 1455. Ernestus atque Albertus Saxoniæ Principes Iuuentutis Friderici Placidi Electoris filii, ex arce Altenburgensi per Conradum de Kauffungen fuerunt rapti, paullo post, parentibus restituti. ** Sic etiam Christophoro Columbo potissimum debetur nouus orbis a. 1492. inuentus. *** Eiusdem Imp. temporibus ludi antiquorum equestres, vulgo dicti Torneamenta cesserunt, vltimaque a. 1487. Ratisbonæ atque Wormatiæ dicuntur esse celebrata. Caussæ fuisse videntur nimii sumtus, qui in dictos ludos impendendi, maxime vero inuentio pulueris pyrii, quo ipso pristina exercitia militaria plane desinebant. ****

* Hæc equidem inuentio vel Sinensibus tribuitur, vel inter Europæos Laurentio Küstero Harlemensi, vel etiam Io. Mentelio Argentoratensi. Demonstraui tamen in Introductione ad

ad Notitiam Rei Litterariæ *c. XI.* prolixius, rudia quidem typographiæ fundamenta iecisse Küsterum litteris ligno incisis, veram tamen artem litteris æneis libros imprimendi Gutenbergio deberi qui patria licet Argentoratensis, Moguntiæ tamen Io. Fausti, diuitiis adiutus, primum librum impressit.

** Aen. Syluius de Statu Europæ c. XXIV. *libet hoc loco, audax priuati hominis inserere facinus, Conradus Kaufes nobili loco apud Saxones natus, bellicæ rei peritus, manu promptus, & animo imperterritus, cum se patria pulsum & paterna hæreditate priuatum per iniuriam Friderici Ducis existimaret, scelus incredibile nostra ætate perpetrauit. Arx est in Misnia in alto monte, & abruptis vndique rupibus sita Altumburgum prouinciales vocant: ad radices montis oppidum egregie munitum, & populo plenum iacet. In arce duo Friderici adolescentes Ernestus & Albertus educabantur, huc Conradus intempesta nocte magnis itineribus cum paucis comitibus contendit: & admotis scalis prodente pædagogo, arcem ingressus, dormientes adolescentulos in cubili comprehendit, interminatusque mortem, si vocem emitterent, funibus colligatos extraxit: haud dubius quin perductos in Bohemiam magno precio venderet, suasque contumelias eo pacto magnifice vltus videretur. Iam siluam Herciniam quæ Bohemiam a Saxonia diuidit, ingressus erat. Iamque periculum omne transmissum putabat, cum iunior captiuorum labore ac fame deficiens, & quietem simul & cibum poposcit, cuius precibus commotus prædo ad carbonarium diuertit quendam, afferrique panem & cereuisiam iussit. Interea apud Altemburgum, & cognita tanta rei nouitate, clamor exoritur. Attoniti oppidani raptim arma capessunt, & pretiosam vendicaturi prædam præcipiti cursu prædonis vestigia insectantur. Siluam ingressis fortuna blanditur: quæ inter multos tramites eum teneri suasit, qui recta duxit ad carbonarium. Ibi Conradus dum puero cibum ministrat, ex improuiso capitur: & oblatus Principi, audacissimi sceleris capite pœnas soluit. Federicus eodem pene nuncio, quo captos atque abductos filios audiuerat, recuperatos & domum reductos didicit.* Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1469. Nauclerus *p.* 1097. de hoc raptu plenius Fabricius Origg. Saxon. lib. VII. p. 770. Spangenberg Chron. Mansfeld c. CCCXXXVIII. Müller Ann. Saxon. ad a. 1455. Ad Rechenbergius de plagio Ernesti atque Alberti.

*** Diuersa etiam de noui orbis origine dicuntur. Petrus Martyr de rebus Oceanicis lib. III. p. 29. Salomonis Ophiram putat Hispaniolam fuisse. Alii Platonis Atlanticam in America quærunt, Franciscus Lopetz de Gomara p. II. Hist. Gen. Ind. Hornius de originibus Americanis lib. I. c. X. concludunt, Americam antiquis haut fuisse incognitam. Grotius Origg Americanis Garcilæ Vegæ Lusitano tribuit. Io Christophorus Wagenseil in Oratione parentali Georgio Friderico Behaimb Patricio Noribergensi a. 1682. dicata, dicit, Martinum Behaimum Patricium Noribergensem ab Isabella Ioannis I. Lusitaniæ Regis filia, quæ Belgicis prouinciis imperabat, nauem impetrasse, qua ducem genium suum secutus, ignota maria fuerit scrutatus. De eodem Martino Behaimb, qua ratione a Iohanne II. Portugalliæ rege ad quærendas nouas regiones fuerit emissus, testatur Aen. Syluius *de Statu Europæ c. XLIV.* Ast Io. a Laët *Historia noui orbis p. I. p.* 43. & plerique alii Christophoro Columbo tribuunt, cuius elogium inter alios claros Ligures exhibet Vbertus Folieta. Expeditionem eius plenius describit Caspar Ens *lib. I. Hist. Occident. Indiæ c. II.* & Petrus Martyr *de rebus Oceanicis lib. I. p.* 2. Soluit autem ex Hispania Kl. Septembris 1492, atque XI. Nouembris 1492. in Insula Guanima adpulit. Non diffiteor equidem, fuisse ante Columbum quosdam, in America, sed effectum ipsorum nauigatio non fuit sortita. Dum vero Columbus nauigatione sua Europæis ansam dederit indagandi adquirendique terras Americanas, eidem haut immerito præcipuos inuentionis honores deberi iudicamus.

**** Ita

**** Ita quidem Fuggerus *lib. V. c. XXXIV. p.* 977. Crusius Ann. Sueu. *lib. VIII. p. III. c. XXI. postquam haec torneamenta Ratisbonae & VVormatiae celebrata descripsisset, addit: quamobrem vero hoc laudabile exercitium, haec utilis schola cessauit? forsitan hae caussae sunt nimii sumptus, nimia magnificentia: quibus multi exhausti nobiles fuerunt. Exiccati itaque coactè sunt vendere detimas, Curias, Pagos, praesertim Monachis, qui interea opibus creuerunt. 2. Quod nonnulli, honore indigni, & poenas meriti, se munierunt multis propinquis, sodalibus, clientibus: honestasque equestris disciplinae leges ac Statuta perfregerunt, & sic impune abierunt, 3. addantur dissensiones intestinae & variae difficultates temporum. At profecto, sicut quondam in Imperio Graeco, & hodie in Regno Turcico, Scholae armorum fuerunt & sunt: ita hodie in Romano quoque Imperio esse prodessent. Fortassis etiam 4. caussa sit, cur Hastiludia cessauerint; quod in locum hastarum, magis iam sclopetae bombardaeque successerunt.* Crusium sequitur Fugger *lib. V. c. XXXIV. p.* 977. Vid. & dissertatio Georgii Schabarti *de Ludis equestribus. c. VII.*

§. LXIII.

Nec praeterire hic possumus, quae circa iudicium Vehmicum sub Friderico III. fuerunt gesta. Decreuerat enim in Comitiis Francofurtensibus 1442. Imp. de abusibus huius iudicii tollendis, & nonnisi personis honestis iudicibus constituendis, * quam tamen Reformationem Vehmici Iudices adgnoscere nolebant, ** quo ipso motus Imp. variis Statibus per diploma immunitatem concedit ab hoc iudicio, *** Friegrauios etiam ad Comitia Francofurtensia 1454. vocat, **** variasque contra eorum attentata promulgat inhibitiones. Ast, licet multi Status a. 1461. contra hoc iudicium Westphalicum confoederationem inuicem facerent, ***** in tantum tamen audaciae progressi fuerunt Friegrauii, vt a. 1470. ipsum Imp. vna cum Vlrico Patauiensi Cancellario sub contumaciae poena ad iudicium suum citarent. ****** Licet saepius post haec ab hoc iudicio Westphalico adpellatum fuerit ad Imp. confoederatio etiam contra hoc iudicium inter Philippum Palatinum Electorem a. 1488. fuerit renouata. *******

* De hoc supra *§. VII.*

** Hoc ex Actis demonstrauit Müllerus *p. II. c. VI.*

*** Tale erat Priuilegium Argentoratensibus a. 1451. concessum apud Müllerum *p. I. c. IX. p.* 125. quod insequenti anno fuit confirmatum, prout videmus apud Müllerum *p. I. c. XXVII. §.* 14.

**** De hoc Müllerus *p. II. c VI.*

***** Reperitur eadem inter Kulpisii Documenta *f.* 136. & apud Leibnitium *in Cod. diplom. p. I. n. CLXXXI.*

****** Reperitur ista in Apparatu & Instructu Archiuorum p. 383, atque finit his verbis, *hirumb so dun wir obgenanten Frygreven und geordente Richtere alse uns mit gefurter gewissten Vrteil und Rechten gewisset ist, und ouch von unsern Ampten und Gericht wegen so wir von*

von dem heiligen Ræmischen Riche entpfangen habent, darzu gelobt end gesworen und nit zulossen so uwer Keiserlich Gnade umb Gott und VVoldat VVillen uffgenomen, wie obigeff uwer Keiserlich Gnode sich noch zu bedencken, die vorbenant Sache cassieren und machtloes sprechen, und den von Straßburg und Heinrich Beyer gebietten den Vrteils-Brieffen und Sentencien, so die Inhaltin sint, Steffan und Michel Vernügunge zu tun, und uns obgenanten Frygreven mit diesem gegenwertigen Botten zu schriben geschehen sy, und wan das nit geschee, so benomen und legen wir uwern Keiserlichen Gnoden einen Rechtlichen Gerichts Tag uff den Samstag noch Sant Iœrgen Tag nechst kompt noch datum des Brieffs an die egenanten und Keiserlich Dingstat und Frienstat zwischen den Pforten zu dem VVunnenberge zu verrechtigen nonen zit Tages vor uns oder andern geordeten Richtern an unser Stat, ob das wurd not sin, sehen und zu hœren die lest Vrteil und Sentencie über uwer Lip und Ere zu tun und darwider zu sagen, sobil uwer Keiserlich Gnod mit Recht noch des Frienstuls Recht getun mœge, ir komen auch icht oder nicht so mus das Gericht sinen Gang haben, wie sich nach Frienstuls Recht gebüren wurt. Hirin wisse sich uwer Keiserlich Gnod zerichten, auch raten wir uwer Keiserlichen Gnoden getruwelich es darzu nit komen lossen. Geben under unserm Insiegel uff Zistag noch der heiligen Apostel Tag Simonis & Iudæ Anno Domini M. CCCC. LXX.

******* De hoc Wenckerus *p.* 388.

§. LXIV.

Inter hæc Imp. Fridericus, pace iam in Austria ac reliqua Germania parta, graui morbo laborare cœpit Lintzii, quem nimio melonum vsu auctum esse, nonnulli meminêre. Alterum illi crus sphacelo affectum, per eosdem dies ex medicorum consilio resectum erat. Id cum inspexisset, quæsiuisse ferunt, quid inter Cæsarem & quemuis rusticum interesset? mox vero subiecisse, rusticum sanum, ægroto Cæsare, longe esse feliciorem. Non multo post rebus ex vltima voluntate constitutis, obiit, decimo nono Augusti, anno ætatis octauo & septuagesimo, post susceptam Imperii curam tertio & quinquagesimo, quo Cæsarum nemo post Augustum diutius imperauit. Corpus eius Neapolim delatum in monumento ab ipso Imp. condito ** apud vxorem conditum est.

* Hæc verbis Gerhardi a Roo scribimus *lib. X. exeunte*, nisi quod XIII. Kl. Septembris diem obitus definiat siue XX. Augusti, cum tamen omnes reliqui mortem Imp. enarrantes XIX. Augusti definiant. Sic enim Nauclerus *p.* 1110. Trithemius *ad a.* 1493. Fugger *lib. V. c. XLI.* qui etiam insimul XVI. Electores & octo Papas numerat qui Friderici ætate defuncti. Lehmann *lib. VII. c. CXXI.* Cuspinianus *p.* 412. qui etiam Friderici mortem plenius describit, dicens: *ex ætate igitur ac labore tandem, fluxuque veteri, in tibia gangrenam vlcus adquisiuit, vel* ἑρπητὴν ἐσθιόμενον. *Nam pede illo sæpissime claustra foresque ac portas omnes fregit ac disiecit. Cum itaque quatuor mensibus continuis acutissimo torqueretur dolore, medicis salutem, diuturnioremque vitam promittentibus, tibia ferro deponitur. Instabat dies qui omnium Christianorum voto beatissimæ virgini Mariæ celebrandus est, quam religiosius semper Fri-*

Fridericus consueuerat venerari. Ab omni ergo imprudenter cibo abstinens, octo melones comedit, quibus quatuor occubuerunt Cæsares: aquamque bibens, in stomachi incidit laborem. Qui calore destitutus, & frigore deficiens, resoluit altum Cæsari. Quod ubi sentiret, acceptis iuxta Christianorum instituta Ecclesiæ sacramentis, deuotissime animam Deo commendauit: pacata iam vniuersa Germania, ac singulis principibus summa in tranquillitate degentibus. Trithemius Chr. Hirs. ad a. 1440. *sex & viginti annorum erat cum regnare cœpisset, tribus & quinquaginta annis regnauit in Germania, quorum solus expendit quadraginta sex, cum filio autem Maximiliano 7. annis regnauit. Vndecim annis sine Imperii corona regnauit, & quadraginta duobus annis imperauit gloriose coronatus.* Exequiæ ipsius describuntur a Fuggero & in Msto antiquo, quod inter Documenta Kulpisii *p.* 47. reperitur, vbi etiam ipsius Epitaphium lapidi incisum infertur: *Fridericus Tertius, Romanorum Imperator, Semper Augustus, Austriæ, Stirie, Karinthie, Carnelie, Dux, Dominus Marchie, Slauonie, ac Portunaum, Comes Habspurg, Tirolis, Phitredis & Kyburg, Marchio Burgouie & Landgrauius Alsatie. Obiit anno Domini Millesimo, Quadringentesimo, Nonagesimo Tertio, Augusti decimo nono.*

** Hoc plenius describit Cuspinianus *p.* 412.

§. LXV.

Filios ex vxore Eleonora * III. Sept. a. 1467. defuncta ** quam vnicam habuit, sustulit Christophorum, 1465. natum *** Ioannem & Barbaram, qui in prima pueritia obiere. **** Maximilianus ipsi fuit superstes ***** & Cunigunda, quæ inuito Imp. a. 1487. Alberto Bauariæ Duci nupta, ****** mater fuit Guilielmi Ernesti ac Ludouici Principum. *******

* De his nuptiis supra §. *XX. XXI.*

** Roo *lib. VIII. p.* 268. *sub initium Septembris, obiit Heleonora Augusta Neapoli, pia ac multis exornata virtutibus fæmina.* Fugger *lib. V. c. XIX. n.* 5. Verum diem obitus ex Inscriptione ipsius Sepulcrali Neapoli Austriæ explicauit P. Lambecius *lib. II. c. VIII. p.* 715.

*** Nicolaus Lanckmann Hist. desponf. Friderici, circa finem: *anno Domini millesimo quadringentesimo quinto sedecima die mensis Nouembris ante ortum solis natus est serenissimo Domino Imperatori primogenitus filius Dominus Christophorus in Noua ciuitate Saltzburgensis diœcesis. Et idem primogenitus Anno domini millesimo quadringentesimo sexto vicesima prima die mensis Martii in Noua ciuitate mortuus. Et in monasterio nouo ordinis Cisterciensis in choro ante summum altare sepultus est.*

**** Roo *lib. X. exeunte.* Cuspinianus *p.* 414. de horum natiuitate & morte plenius Nicolaus Lanckmann circa finem: *anno Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo die tertia mensis Nouembris in VVienna Patauiensis Diocesis ante ortum solis nata est Domina Helena prædicti Domini Imperatoris filia, quæ anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo primo vltima die mensis Februarii in VVienna mortua est. Et in noua ciuitate in monasterio Cisterticum. ordinis in choro sepulta est. Anno Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto sedecima die mensis Martii in noua ciuitate Saltzburgensis diocesis nata est Kuneguudis, Domina, Domini Imperatoris Vngariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. regis filia quam Dominus Deus custodiat & cum facunditate suo tempore viuere prospere concedat. Anno Domini Millesimo quadragentesimo sexagesimo sexto in noua ciuitate in Vigilia sancti Laurentii natus est Dominus Iohannes filius Domini Imperatoris, qui sequenti anno quindecima die Februarii mortuus est, & in prædicto monasterio nouo sepultus est.*

***** De

***** De hoc insequenti dissertatione.

****** De hoc Fugger *lib. V. c. XXXIV. p.* 963. Adlzreiter p. II. lib. IX. p. 205. *coelebs adhuc egerat Albertus Sapiens, cum aetatis anno quadragesimo de propaganda stirpe coepit cogitare. Placuere deliberanti Cunegundis Austriae Friderici Caesaris filiae praecellentia animi corporisque decora, quibus allectus Matthias Rex Vngariae, saepius thori sociam, spe irritus & a Friderico Caesare repulsus, optarat. Non ignorabat Albertus, eundem sibi, ob recuperatam Ratisbonam offensum, vnde prospiciebat ferendae repulsae periculum, si nullo interprete filiae nuptias ambiret. Sigismundo Austrio, qui Cunegundem fratris iussu educabat, intercedebat cum Alberto singularis necessitudo. Hic visus est honestissimae causae impetrabilis Patronus: Ad eum profectus Oenipontum Albertus, sua vota aperit, auditur benigne, experiturque se haud frustra amici beneuolentiam implorasse. Vt nouo eum beneficio sibi demeretur, non nescius, Sigismundum bello Veneto implicatum, aerarii angustiis laborare, offert laboranti praestabilem vim pecuniae Sigismundus nihil moratus Alberto Cunegundem adiecit; Cunegundis lubens volens assentit, rata Patruum nihil iniussu Caesaris esse ausum. Ergo nuptiarum solemnia Oeniponti in aede D. Stephani festis Caeremoniis, VVilhelmo Episcopo Eistadiano sacris operante, peraguntur: initur thorus genialis, & tum primum Imperator de matrimonio fit certior. Monachium exinde ducta est Cunegundis paulo post festa regalia, exceptaque pompa honorificentissima. Imperator, re cognita, mirum quantum excanduit. Auxit iras, quod Sigismundus prolis expers & exspes: Tirolim Cunegundi dotem, inconsulto Friderico & Maximiliano rege Romanorum Francofurti nuper ad XIII. Cal. Martias renunciato, dixisset.* Cuspinianus *p.* 404.

******* Roo *c. l.*

DIS-

DISSERTATIO TRIGESIMA PRIMA
DE
MAXIMILIANO I.
RESPONDENTE
GEORGIO HENRICO A PELCKE
EQVITE SILESIO.

§. I. Maximiliani natiuitas & Corporis Status. §. II. Animi mores & Characteres. §. III. Educatio & virtutes. §. IV. Gesta Maximiliani patre adhuc viuo. §. V. Maximilianus contra Turcas se munit, exequias patri parat, nuptias cum Blanca Maria celebrat, cum Vladislao Hungariæ Rege paciscitur. B. Geldricum. §. VI. Comitia VVormatiensia 1495. *Pax Publica. Iudicium Cameræ. Consilia de Regimento Imperii. Auxilia contra Gallos. Mediolanensis & VVürtenbergensis Duces fiunt. Monomachia Maximiliani cum Claudio de Batre. §. VII. Fœdus contra Gallos. Carolus Italiam relinquit. §. VIII. Cæsar Sigismundo Tirolensi succedit. Aduentus eius in Italiam. §. IX. Comitia Lindauiensia, Friburgensia & VVormatiensia. §. X. Caroli VIII. R. Gallorum mors B. Burgundicum & Geldricum. Albertus dux Saxoniæ fit Frisiæ Præfectus. §. XI. Initia belli Heluetici. §. XII. Progressus belli Heluetici, prœlia, pax. §. XIII. Ludouicus XII. Mediolanum occupat. Comitia Augustana* 1500. *Diuisio Imperii in Circulos. §. XIV. Ordinatio Regimenti. §. XV. Ludouicus Alexandrum VI. in suas partes trahit & cum Imp. paciscitur. §. XVI. Ludouicus XII. & Ferdinandus Catholicus regnum Neapolitanum, eiecto Friderico, inuadunt. Varia pacta cum Imp. Pactum Tridentinum. Consilia de Maximiliano deponendo. § XVII. Comitia Noribergensia* 1501. *Tumultus Rusticorum in tractu Spirensi. §. XVIII. Comitia Electoralia Gelhusæ* 1502. *Francofurti* 1503. *Comitia Moguntina* 1503. *Grauamina de Iudicio Camerali. Electores receptionem Philippi Austriaci in Collegium Electorale reiiciunt. Societas S. Georgii contra Turcas instituta. §. XIX. Initium B. Bauarici. Iudicium Feudale circa terras Georgii Diuitis. §. XX. Rupertus Palatinus proscribitur. Bellum Bauaricum. §. XXI. Pax & diuisio terminorum Bauaricorum. Comitia Coloniensia* 1504. *§. XXII. Tractatus pacis Blesensis & Hagenouiensis inter Maximilianum & Ludouicum XII. §. XXIII. Philippus Rex Castellæ proclamatur. B. Geldricum* 1505. *§. XXIV. B. Vngaricum ob successionem. Transitum a Venetis petit in Italiam. §. XXV. Progressus Gallorum in Italia. Comitia Constantiensia* 1507. *Vicariatus Friderici Sapientis. §. XXVI. B. Geldricum a.* 1508. *§. XXVII. Caussa belli Veneti. Aduentus Maximiliani in Italiam. Titulum Imp. adsumit. §. XXVIII. Bellum Venetum & induciæ. §. XXIX. Fœdus Cameracense. §. XXX. B. Ludouici VII. contra Venetos. Auxilia Imp. in Comitiis VVormatiensibus* 1509 *denegantur. Veneti proscribuntur. Ant. Iustiniani Venetorum legatus ad Cæsarem. § XXXI. Pacta inter Maximilianum & Ferdinandum Catholicum de Castellæ regimine. §. XXXII. Comitia Augustana* 1510. *Pax Venetorum cum Papa. Progressus belli Veneti. Renouatio fœderis inter Cæsarem & Gallum. B. Papæ cum Duce Ferrariensi. Mirandulam Iulius II. Papa ipse oppugnat. §. XXXIII. Pax inter Cæsarem & Venetos tentatur. B. Veneti progressus. §. XXXIV. Concilium Pisanum & Lateranense. §. XXXV. Clades Venetorum Brixiensis, Prœlium a.* 1512. *ad Rauennam. Induciæ Maximiliani cum Venetis. Galli ex Italia eiiciuntur. §. XXXVI. Restauratio b. Geldrici. §. XXXVII. Comitia Treuirensia & Coloniensia* 1512. *Iudicium aulicum instituitur. §. XXXVIII. Gurcensis aduentus Romam. Maximilianus adfectat Papatum, & paciscitur cum Papa.*

Papa. §. XXXIX. De pace cum Venetis agitur. Iulius II. moritur. Leo X. eligitur. Gallorum clades ad Nouariam. Continuatio B. Veneti. §. XL. B. Henrici VIII. cum Gallis. Terrouannæ occupatio. Maximiliani expeditio in Burgundiam. §. XLI. Pax inter Cæsarem & Venetos tentatur. § XLII. Ludouicus XII. moritur, cui Franciscus I. succedit. Carolus Austriacus fit Belgii princeps. Conuentus Regum, Hungariæ, Poloniæ, Bohemiæ cum Maximiliano Viennæ. §. XLIII. Galli Regno Neapolitano & Italiæ inhiant. Prælium ad Marinianum. Pax Noniodunensis. §. XLIV. Carolus in Hispaniam nauigat. §. XLV. Comitia Augustana 1518. *Consilia de B. Turcico & successione in Imperio. Albertus Moguntinus fit Cardinalis. §. XLVI. Maximiliani mors. §. XLVII. Familia.*

§. I.

FRiderici III. filius erat Maximilianus I,* natus XXII. Martii, die Viridium Neostadti. ** 1459. Erant ipsi oris probitas, statura quadrata, in qua tamen Imperatoria Maiestas elucebat; corpus validum ac robustum, idemque laboris atque operis patientissimum, par victus frugalitas & ex eo valetudo prosperrima. ***

* Nicolaus Lanckmannus historia desponsationis Friderici sub finem: *Anno Domini* 1459, *vicesima secunda die Mensis Martii, post meridiem, infra quintam & sextam horas, Domina Imperatrix, & iam Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Regina, in Noua Ciuitate, peperit in lucem filium, quem Reuerendissimus Dominus Salzburgensis Archiepiscopus baptizauit, & nomen ipsi imposuit Maximilianus, quem Dominus Deus protegat.* Eundem diem confirmat Monumentum ipsius in Templo Franciscanorum Oeniponti apud Lambecium *lib. II. Comment. de Bibl. Cæsar. Vindobon. c. VIII. p.* 697. Fugger *lib. V. c. XIII. n.* 6. qui etiam Eleonoræ litteras ad Augustanos, super hac natiuitate exhibet. Schönleben ephemeride Habsburgo-Austriaca *ad d. XXII. Martii.* Eundem diem confirmat, nominis etiam rationem insimul exponit Gerh. a Roo lib. VI. p. 217. *non multis diebus post, nascitur Friderico filius, vigesimo secundo die Martii, qui eo anno cœnæ domini sacer erat. Cuspinianus duodecimum eius mensis ponit, quo D. Maximiliani memoria nonnullis celebratur: sed prior supputatio cum manuscriptis, & ad Paschalis festi rationem conuenit, quo ipso die, puer a Sigismundo Volckensdorffio Salisburgensi præsule, sacris baptismi vndis tinctus, Maximiliani nomen accepit, suscipiente ipsum Nicolao Vilacho, Croatiæ præfecto. De nominis ratione alia aliter coniiciunt. Sunt qui diuinum nobis Fridericum facere volentes, ducto ex astris augurio, Fabii Maximi, ac Pauli Aemilii nomina coniunxisse dicunt, quorum facta esset æmulaturus. Lazius (vt supra paucis attigi) monitum in somnis Fridericum Cileiæ periculum euitasse, & Maximiliani Laureacensis antistitis, illic martyrio affecti, nomen puero imposuisse, narrat. Ego in re non magni momenti, hoc tantum affirmare possum: cum in tam Augusta gente, non deessent laudatissimorum principum nomina, non sine peculiari aliqua causa id nomen, tum primum, in eam prosapiam esse inuectum.* Ad nomina Maximi & Aemyliani alludit Iason Maynus in oratione sua, habita in nuptiis, Maximiliani cum Blanca, in Freheri Tomo secundo.

** Eundem locum equidem confirmat Fuggerus, sed in parenthesi addit: *Megiserus setzt, im Schloß Tantzenberg in Karnten, denen von Keutschach gehœrig.* Inde Schonleben c. l. *vnde Lazius, & post eum Megiserus habuerint, quod natus sit in Tanzenberg arce Carinthiæ, illi viderint. Epistola Chunegundis Augustæ puerperæ data die Pascha, quo baptizatus fuit Maximilia-*

milianus, & signata Neostadii missaque Augustam Vindelicorum apud Fugger conuincit illos erroris. Potuit euenire, vt in arce Tanzenberg conciperetur Maximilianus. Nam vt narrat Megiserus ex antiquis Cileensibus MSS. Fridericus cum Eleonora Cileæ anno 1458. die S. Georgii periculum adiit ne caperetur, mansit deinde Cileæ vsque ad 25. Maii. Inde transiuit in Carnioliam, ex Carniolia in Carinthiam, vbi si moratus est vsque ad finem Iunii cum coniuge, & diuertit ad illam arcem, concipi potuit filius, qui nono dein mense natus est Neostadii. Neque alibi nunc erat Fridericus Imp. quia hoc ipso anno die 17. Martii ab Hungaris Rex salutatus est, & coronatus Neostadii. Eundem locum confirmat Richardus Bartholinus in Hodœporico apud Freherum Tom. II. p. 328. de Neostadto dicens: *tum etiam quia natale Cæsaris Maximiliani solum est, ibi tanti principis prima fuere incunabula, vnde Numen adolesceret, quod tam pie sancteque Imperium R. gubernaret.*

*** Egnatius app. ad Beneu. de Rambaldis. Cuspinianus p. 494. *fuit autem humanissimus Princeps, Statura quadrata, in qua Cæsarea Maiestas eluxit ac resplenduit. Nemo non hunc Imperatorem esse, etiam externus, inter triginta maximos Principes, antea non visum agnouit, tanta erat oris probitas. Corpus erat laborum patientissimum, adeo vt in multam noctem crebro scriberet, consuleret, res magnas ageret, sæpe etiam arma tractaret, hastis concurreret cum Principibus in ludis, & serio cum hostibus: æstum ac frigus, inediam & commeatus penuriam iuxta ferret. Erat alioqui par victus frugalitas; licet quotidie vesceretur splendide adeoque munde, vt nemo non ipsum videret, non sine magna animi voluptate aut cœnantem aut prandentem. Inter prandia raro bibebat, in mensa vt plurimum ter: atque ideo valetudo illi vsque ad periodum vitæ prospera semper fuit.* Corporis eiusdem habitum describit etiam Fuggerus *lib. VI. c. XX. n. 5.* P. Heuterus *lib. VII. c. XVII.*

§. II.

Maximilianus hic ab infantia pene in nonum ætatis annum elinguis, vt plerisque mutus iudicaretur: * tanta difficultate primum verba enunciabat, non sine matris ingenti dolore. Sed in perfecta eius ætate, facundia omnibus etiam externis fuit admirabilis. Qui supra patriam linguam, Latine, Gallice, & Italice eleganter loquebatur. Quod non modo Oratores vniuersæ Christianitatis Regum ac Principum ingenue sæpe confessi sunt, sed insuper in publicis conuentibus & diætis Imperialibus ac prouincialibus, Electores ac principes Imperii, nec non vniuersa hæreditariarum terrarum nobilitas testata est. In quibus sæpe numero sine interprete longissimas de rebus admodum arduis, habuit orationes, liberius loquutus. Res magni quoque momenti sic tractauit, vt ex arte omnia videretur agere; quod sola illi natura concessit. ** Præceptorem nactus est Petrum quendam Engelbertum, pium quidem illum, sed qui (vt tunc erant tempora) non satis dextre eius ingenium excolebat, id quod ipsum sæpe postea conquestum, & præposteram in docendo rationem accusasse ferunt. *** Hunc defectum prima ætate commissum, singulari cum industria postea resarciuit. Coluit enim, & summa liberalitate fouit viros doctos, cum quibus variis de rebus, vbi a rebus suis ocium habere potuit, commentatus, multa, quæ sibi vsui fore putabat, didicit. ****

Habentur quoque ac proferri possunt, præter ea, quæ Germanice lusit, opuscula quædam Latine ab ipso scripta, dictione simplici ac tersa. ***** Primus etiam ex Germaniæ principibus illustriorum familiarum genealogias in lucem proferri curauit, qua in re studium ipsius cæteri dehinc æmulati, effecére, vt patria eorum Germania armis olim ac Imperii gloria insignis, linguarum quoque ac artium studia amplecti, & fœlici ingeniorum prouentu florere cœperit. ****** Erat in eo acre ingenium, summa discendi cupiditas, & tenacissima eorum quæ didicerat, memoria. Itaque quorumcunque artificum opera videbat, eorum causas & effectum penitus exquirebat, præcipue vero si qua in communem vitæ vsum belli domiue profutura viderentur. ******* Musicam etiam præ cæteris amavit. ******** Ad militiam autem & graue Martis opus a primis statim annis animum a natura factum habere videbatur, & tractandis armis multa cum dexteritate se exercens, omnes æquales anteibat. Nemo arcum citius tendere, scopum melius ferire, nemo sub armis expeditius currere, leuius equum insilire, nemo omni armorum genere melius dimicare. Tormentis bellicis disponendis eorumque ictibus recte collimandis cum peritissimis eius iuuenti artificibus sæpe, non sine magna ipsorum admiratione, certauit, nec pauca ad commodiorem eorum vsum adinuenit. Præcipue vero primus Germanorum, copias in certas legiones diuisit, lanceas & nouum militum genus, quod *die Landsknechte* vocabant, inuenit. † Venationi atque aucupio adeo erat deditus, vt ea sæpe de caussa res maximas festinationem requirentes, in aliquot dies non sine euidenti incommodo procrastinaret: aliquando autem ad insaniam vsque capreolas auesque maiores, eques insecutus, per auios deuiosque montium anfractus errabat, vt non sine summo semel ad Oenipontem vitæ periculo a capreolis seductus, ægre a montanis hominibus, fame ferme enectus, maioribusque funibus alligatus, ex Alpium fastigiis in subiectas valles, magno spectantium horrore ac stupore, dimitti eum necesse fuerit; ita, vt a familiaribus verbis castigatus, pudore confusus, certæ se morti ereptum fuisse confiteretur. †† Erat in eo eximia quædam animi magnitudo, quam, in rebus prosperis moderatio, in aduersis constantia & fortunæ contemptus sequebatur. Liberalitatem ita coluit, vti multorum ob eam reprehensionem incurrerit, dum nihil sibi defuturum putans, pecuniæ studium contemnebat. Inde sæpe ob penuriam rei pecuniariæ, res magnas prospere inchoatas deserere coactus fuit. ††† In congressu comis erat & affabilis, sermonem inter familiares doctis salibus condiebat

ipse,

ipſe, neque aliorum in dicendo libertatem ægre ferebat. Honeſtatis, grauitatis, temperantiæque & caſtitatis egregia vbique exempla præbebat, quas in eo commendatiores faciebat inſigne oris decus, formæque ſtaturæ modus tantæ maieſtati conueniens.†††† Hoc tamen ipſi plerumque vitio vertitur, quod negotia probe cœpta ſemiperfecta relinqueret. †††††

* Cuſpinianus p. 485. G. a Roo lib. VIII. p. 188. *a putro Maximilianum impeditiori lingua fuiſſe, ſunt qui prodidere.* Fugger *lib. V. c. XXI. n.* 4.

** Cuſpinianus *c. l.* Gerh. a Roo p. 289. *hinc exterorum oratores Romana potiſſimum lingua vtentes intellexit, & eadem reſpondens, de magnis ſæpe rebus ſapienter ac diſerte perorauit.* Iac. Wimpheiingius in epiſtola ad Iac. Spiegelium apud Freherum Tom. II. p. 441. *vt interim taceam, pio Cæſari noſtro Maximiliano tam mirificam, nec de Mithridate minorem linguarum peritiam fuiſſe. Regum legatis, oratoribusque ſuo cuique patrio ſermone, imo etiam Cardinalibus a Roma miſſis, latino per ſeſe reſpondere potuit.*

*** Gerh. a Roo *lib. VIII. p.* 288. Fugger *c. l.* Cuſpinianus *p.* 485. *Vbi vero habilis per ætatem ad literas addiſcendas fuit, magiſtro Petro, qui poſtea Nouæ ciuitatis antiſtes erat, traditus, aliquot annis cum nobilium quorundam filiis contubernalibus latinas didicit literas. Sed cum eius præceptor ſolis dialecticis argutiis doctus, ſophiſmata illi inculcare vellet, ad quæ capeſſenda aptus non erat, ſæpius atrociter verberatus ab eo, magis ipſe verberandus, cum verbera ſeruos deceant non liberos, tandem effecit, vt literas magis odio haberet quam diligeret. Quod tamen præcipuum eſſe debet addiſcenti litteras, quemadmodum omnes docent boni præceptores. Audiui ex ore diui Maximiliani hoc verbum, quod nunquam e memoria mea excidet: quod iam Romanorum Rex factus, in menſa (vt ſolebat de variis loqui) multis aſtantibus, dixerat: ſi, (inquit) hodie præceptor meus viueret Petrus, quanquam multa præceptoribus debeamus, efficerem vt eum inſtituiſſe me pœniteret.*

**** G. a Roo c. l. qui etiam doctos enumerat, quos coluerit, dicens: *inter doctos ſui temporis, quos maxime coluit, fuere: ex hiſtoriarum & antiquitatis inueſtigatoribus, Ioannes Cuſpinianus, ſumma dignitate ab eo auctus, Ioannes Nauclerus, Cunradus Peutingerus reip. Auguſtanæ Archigrammatheus. Iacobus Manlius Friburgenſis, & Ladislaus Suntheimius, Viennenſis Collegii Canonicus: ex Medicis vero & Mathematicis, Georgius Collimitius Tanſteterus, Ioannes Vogelinus & Ioannes Stabius, cuius in Matheſi extant aliquot opuſcula non contemnenda. Horum omnium ingenia ac ſtudia monitis ſuis ac præmiis excitauit Maximilianus, vti pro ſe quisque adniſi, optimas quasque artes, imprimis vero hiſtoriarum cognitionem in Germania etiamnum rigida, & armis quam literis magis addicta, eruerent, veraque eruditionis fontes aperirent.* Hoc etiam plenius adhuc exponit Cuſpinianus *p.* 486. Io. Faber *in Orat. parent. Maximiliano dicta apud Freherum Tom. II. p.* 412. & in Spigelii Notis ad Aegydii Threnodiam *p.* 438.

***** Verba ſunt Gerhardi a Roo p. 289. qui etiam addit: *Vt Commentarius rerum ab ipſo geſtarum, cuius alicubi meminere Bilibaldus Pyrckheimerus, & ex eius relatu Ioannes Carion; alter item de quorundam animalium ingenio, ex quo ſatis conſtat, arcanas quasdam naturæ cauſas cognitas illi ac probe perſpectas fuiſſe.* De hoc commentario ita dicitur in Paralip. ad Conr. Vrſp. Chron. p. 459. *Bilibaldus Pirckhaimer Norinbergenſis, Philippo Melanchthoni aliquando dixit, Maximilianum ipſum ſuas res geſtas, aliquot annorum deſcripſiſſe, nam ſe nauigio vectum cum Maximiliano a Lindaua ad Conſtantiam, & cum in naui ocium haberet Imperator, vocaſſe ad ſe ſcribam, & dictaſſe illi res geſtas vnius anni, idque variis conſiliis & circumſtantiis. Et cum Pirckhai-*

haimerus putaret agi secreta quadam, secedere voluit. Ibi Imperator manere iussit, & auscultare. Ad vesperam curauit, vt dictata legerentur Pirckhaimero, rogans, vt ei placeret equestre latinum, vulgo das reiter latein? Dicebat vero optimus Princeps, se percupere paucis complecti res gestas, vt eruditi, qui vellent describere & historiam parare, ex autographis certa haberent. Testatus autem est Pirckhaimer de perspicuitate huius scripti, & quod a morte Maximiliani admisus sit, sed non potuerit assequi. Ex iisdem hæc repetit Fuggerus *lib. VI. c. III. n.* 8. Extant in Bibliotheca Cæsarea varia MSCta ex iis, quæ dicto Secretario suo Marco Treytzsaurwein von Erntreitz in calamum dederat Maximilianus, de quibus Lambecius *Comment. lib. II c. VIII. p.* 969. Ex iisdem dictus Secretarius volumen composuit de gestis Friderici III. & Maximiliani sub titulo: *der weise Kunig* de quo Lambecius *p.* 967. Sunt, qui Maximilianum auctorem faciunt Operis rhytmici, quod sub titulo *der Tewrdanck* varia Maximiliani pericula describit, quod aliquoties, potissimum *Norberga* 1517. fuit impressum. Aliam possideo Augustæ *durch Hansen Schönberger* 1519. *f.* cum figuris, & quidem Cuspinianus hoc ipsi tribuit, p. 486. scribens: *& licet palam (quia male in pueritia institutus) poeticam aspernaretur, ad poeticam tamen natus, poetice opus de diuersis suis periculis edidit, cui gentili lingua Dewrdanck nomen indidit. Fingens inuidiam & curiositatem, quasi personas quasdam comicas, quas ratione & prudentia sua vitauerit viceritque ac prostraueris, vt olim Hercules, qui relicta voluptate, laborem sequutus est per saxa per ignes.* Sequitur Deckherrus de adespotis *p.* 247. Verum Zeilerus, vero auctori hoc vindicat Melchiori Pfintzingio, Præposito ad D. Sebaldum Noribergæ. Id quod dedicatio rhytmis præposita atque ad Maximilianum directa, satis clare docet, vbi ipse Pfintzingerus se auctorem profitetur. Plenius de hoc libro egit Placcius *Theatro Anonymorum p.* 478. Alia tamen sunt Maximiliani scripta. Sic etiam Cuspinianus p. 386. *pulchrumque opus confinxit: quod Portam honoris appellauit, a Stabio viro erudito erudite concinnatum & picturis venustatum. Qua re effecit, vt docti omnes nostræ Germaniæ vndique abditas eruerent historias omnes schedas perlustrarent. Et quæ diu auos nostros latebant prodirent in lucem.* De hoc etiam Fugger *lib. VI. c. XX. n.* 10. Hanc etiam Bilibaldi Pirckheimeri Operibus videmus insertam. Alia Maximiliani Opuscula a Lambecio p. 971. adlegantur *die Gartnerey, Falcknerey, Iagerey, Kellerey.*

****** Verba sunt Gerh. a Roo *lib. VIII. p.* 189. Cuspinianus p. 489. *primus enim inter omnes Principes nostra ætate, singulorum genealogias indagauit, missis per Italiam, Franciam, & Germaniam nunciis, qui omnia cœnobia, omnes bibliothecas, omnia archiua Principum disquirerent, euoluerent, ac perscrutarentur. Atque ob id Annales singularum prouinciarum, qui situ delitescebant ac squalore, tineis absumebantur, eius opera reuixerunt & in lucem commigrarunt. Quotus quisque enim Principum nostri seculi atauum suum norat?* Hinc etiam de reliquis eiusdem studiis hæc addit: *philosophabatur nonnunquam, & ingeniose de rebus sæpe naturalibus disputauit, in nullare socors. De rebus sacris nonnunquam acriter, sed non sine lumine (vt Pythagoras docuit) disseruit. In medicis sæpe magna quædam experimenta exhibuit. Solis iureconsultis, qui Bartoli Baldique opiniones pro oraculis afferebant, contrarius. Eius insuper ductu literæ Hebraicæ, Græcæ, ac Latinæ, elegantiores quoque disciplinæ, quasi in Germania primum ortæ sunt, ac paulatim succreuerunt, & tandem vi ac impetu quodam eruperunt. Quia bona studia fouit, literatos amauit euexitque, ac præmia digna largitus est: agnoscens sese in pueritia male institutum. Prouectiori ætate doctos libenter audiuit, cum iis commentatus liberius in secreto, multa ab iis edidicit.*

******* Verba sunt Gerh. a Roo *p.* 489. Cuspinianus *p.* 494.

******** P. Heuterus lib. VII. c. XVII. *Musicam summopere amauit, nec hac in re a*

Bur-

Burgundis principibus, prædecessoribus suis, vinci se est passus, tanta tamque exquisita eum sequebatur symphoniacorum turba, adferebanturque quotidie ab hominibus ingeniosis noua Musices instrumenta, admirabili arte inuenta, honestamque delectationem auribus prabendia. Fugger *lib. VI. c. XX. n.* 7.

† Io. Faber in orat. parent. apud Freherum Tomo II. p. 413. *& vt summatim perstringamus, neque Iulio Cæsare, nec Octauiano Augusto, inferior, erat Cæsar hic in militari arte: qui & nouum genus bellandi, nouum quoque militum genus (quos Landsknecht appellant) ipse instituit atque fouit primus.* Plenius hæc exponit P. Heuterus *rer. Austr. lib. VII. c. XVIII.* G. a Roo *c. l.* Cuspinianus *p.* 494. Fugger *lib. V. c. VI. n.* 8. Sic etiam militarem ipsius prudentiam commendat Hermolaus Barbarus, in oratione gratulatoria apud Freherum *Tom. secundo.*

†† Verba hæc sunt P. Heuteri *rer. Austr. lib. VII. c. XVIII.* Pericula hæc, quæ ipsi in capreolarum venatione aliasque acciderunt, late describit Fugger *lib. VI. c. XX. n.* 12. Locus erat inter Augustam & Oenipontem ad pagum Zirle in monte *S. Martins VVand* dicto. Gerh. a Roo *p.* 290. Cuspinianus *c. l.*

††† Gerh. a Roo *c. l.* Cuspinianus *p.* 494. *cuius eximia bonitas cum summa liberalitate fuit coniuncta, adeo vt plerique nihil in eo reprehendendum duxerint, quam quod sæpe ob penuriam rei pecuniariæ res magnas prospere incohatas, deserere coactus sit. Non tamen vnquam, etiam in summa necessitate voluit auream argenteamque & ex gemmis multis seculis congestam supellectilem, a patre, auo, socero, ac maioribus suis distrahere aut alienare, sed integram in Noua ciuitate Austriæ reliquit nepotibus, donec Ferdinandus Archidux iussu fratris Caroli Cæsaris aperto thesauro ac viso, obstupuit tremebundus, atque incredibilem ac inæstimabilem thesaurum; fratri suo in Flandriam traduxit. Adeo, vt qui eum pauperem ex tot bellis gestis arbitrabantur, mirati sint tantas post se reliquisse diuitias.* Idem dicit P. Heuterus *lib. VII. c. XVII.*

†††† Verba sunt Gerh. a Roo *c. l.* cui adsentitur Cuspinianus *p.* 494. Sic etiam totæ in laudibus ipsius sunt orationes Pallantis Spangelii, Iasonis Mayni, Pandulphi Collenutii, Henrici Glareani, & quæ in funere ipsius habita fuit oratio Io. Fabri, & Georgii Sauromani, quæ in Tomo secundo Freheri. Sic etiam laudes ipsius prædicat Fuggerus *lib. VI. c. XX. n. 5. sqq.*

††††† B. de Verulamio Historia Henrici VII. p. 140. de Maximiliano dicit: *cuius moribus penitus insitum erat, vt Negotia semper semiperfecta relinqueret, & reliqua imaginatione tantum forti consummaret: tanquam Sagittarius malus, qui sagittas ad cuspidem vsque attrahere non solet.* Confirmat hoc Pontus Heuterus *rer. Austr. lib. VII. c. XVIII.* postquam alias Maximiliani virtutes commendasset, addit: *prædictæ Cæsaris Maximiliani virtutes comites habebant humanam imbecillitatem testantes. Erat enim in consiliis varius, in rebus communi sententia decretis inconstans, leui rumore ac fama cito aliter persuasus. Quare subinde non minori facilitate rem dimittebat, quam aggrediebatur.*

§. III.

Qua ratione Mariam Burgundicam duxerit vxorem, superiori iam dictum fuit dissertatione. * Quæ etiam exinde cum Gallis bella gesserit, expositum. ** Anno 1486. in Regem Romanorum eligebatur. *** Anno 1488. a Brugensibus captiuus fuit factus, sed a patre iterum liberatus. **** Insequenti anno Sigismundus, Tirolensium princeps, quod legitimam prolem haberet nullam, Maximilianum patruelis filium, adoptionis iure, hæredem omnium suarum ditionum instituit. ***** Eodem

dem anno præsidebat Comitiis Francofurtensibus, ****** Insequenti anno 1490. mortuo Matthia, recuperata omni Austria, multam Vngariæ partem occupat, † tandem a. 1491. cum nouo Vngarorum Rege Vladislao transigit. Anno 1493. ob Annam Britannicam ipsi præreptam sese cum Gallorum Rege Carolo VIII. pace Senliaca componit ††. Hæc igitur viuo adhuc parente ipsius Friderico III. facta.

* *§. L.*

** Diss. super. §. *LI.*

*** Diss. super. *§. LV.*

**** Diss. super. *§. LVII.*

***** G. a Roo *lib. X. p.* 516. Fugger *lib. V. c. XXXVII. n.* 9.

****** Diss. super. *§. LIX.*

† Diss. sup. *§. LIV.*

†† Diss. sup. *§. LX.*

§. IV.

Defuncto autem Friderico III. statim factus fuit Imperator. Eodem mense quo obierat Fridericus, Turcæ Croatiam & Carniolam vastant, contra quos præsidiis dispositis in Austriam redit. * Celebratis igitur patri magnifico cum adparatu exequiis, nuptiis cum Blanca Maria Oeniponti peractis, pacem facit cum Vladislao, rege Vngarorum, cui dictum regnum relinquit. ** Geldriæ etiam Ducatum a quatuor Rheni Electoribus Carolo Egmondano abiudicatum petit, *** ex iure Caroli Burgundi, cui Caroli Egmondani auus Arnoldus hunc Ducatum vendiderat. **** Licet Geldrenses acerrime se opponerent. Maximilianus igitur numeroso coacto exercitu, Ruremondenses ad deditionem cogit, Neomagensem vero obsidionem soluere cogitur. ***** Inde inaugurato Philippo, Belgis Duce, † ad Comitia Wormatiensia reditum in Germaniam parans, Albertum Saxoniæ ducem cum exercitu in Geldria relinquit. ††

* Trithemius *Chron. Hirsaug. ad* 1493. P. Heuterus *lib. IV. c. II.*

** G. a Roo lib. XI. ineunte: *reuersus Viennam Maximilianus legatos in Hungariam ad Vladislaum misit, cum quibus ab eo aduenère, Agriensis præsul, & Nicolaus Bamsi. Hi Imp. Friderici exequiis interfuère, quæ per eos dies, magnifico apparatu, celebratæ sunt. Quid inter ipsos actum sit, vulgo non innotuit. Pax ac fœdus denuo instauratum putabatur, cuius summa erat: Vti Maximilianus Vladislao, quod cognatus esset, regnum permitteret, retento successionis iure si absque prole mascula decedere ipsum contingeret.* Plenius vero hæc exponit Georgius Sauromanus in Orat. parent. ap. Freherum tom II. p. 426. *& rursus quanta celeritate quam infesto agmine Pannonias repetiuerit, cum Rex Vladislaus (quo nemo natus erat melior, iustior, aut sanctior princeps) sine hærede regnum relicturus videretur; & eum tanquam disceptatorem & simul successorem accersiuisset, quia plerosque regni proceres ad id largitione & perniciosis factionibus anhelare compertum esset. In qua expeditione præter militarem laudem animi eius quoque*

eius

eius quoque æquitas insigniter enituit. Nato enim regi in ipso rerum motu præter omnium spem diuinitus filio Ludouico (cuius nunc adolescentis virtus tantum superare cœpit ætatem, vt breui vnus & idem eius annorum & imperiorum progressus futurus videatur) eum ipsum inquam, Cæsar primum hanc lucem aspicientem, coram regni hæredem vltro agnouit, summa pietate pronuntiauit, auctoritate armata constituit, confirmauit, atque (quod pauci admodum fecissent) pedem non dubitanter ex tot regnorum quasi possessioni retulit, simul omnem exercitum prouincia innoxium reduxit.

*** Io. If. Pontanus hist. Gelr. lib. XI. p. 602. *Vnde Carolus Dux, qui vt meminimus, accedendi Cæsarem potestatem acceperat, varia mente animoque versabat. Ac tandem sub fide, vt dictum Reginæ Blancæ, salutato in oppido Grauiæ Cæsare, acceptaque Cæsarea gratia, ei adpromisit Cæsar, si solidis documentis demonstrare posset, se legitimum ac vere natum Gelriæ Ducem, se haud quaquam impedimento fore, quo minus principatum iure ipsi debitum secure ac placide possideret. Inde in quatuor Imperii Electores compromisso, vt vocant, facta. Hi cunctis, die constituto, ad examen propius vocatis, pronunciarunt, nec esse Carolo, neque eius progenitoribus fuisse iuris quicquam in Gelriæ Ducatum ac Comitatum Zutphaniæ: desiisse sub annum* 1427. *veterem Gelriæ Ducum stirpem ac finisse, qui omnium vltimus fuerit, in Reinaldo IV. Auum ipsius Arnoldum patremque Adolphum ab Imperatore haud fuisse inuestitos: eosque circiter annos* 50. *contra Imperium arma tulisse; eamque ob causam in commissum, vt vocant, feudum recidisse. Carolum deinceps nominandum non Gelrum sed Egmondanum. Qua sane perdura ac decretoria sententia, nec Imperator nec Electores obtinere potuerunt, quo minus Carolus Gelriæ Dux passim a suis appellaretur, ac principatus possessionem ad vita vsque finem retineret.* Gerh. a Roo *lib. XI. p.* 527. Fugger *lib. VI. c. I. n.* 2.

**** Sic enim controuersiam exponit P. Heuterus lib. V. c. VII. *Arnoldus auus Caroli Geldri Ducatum Geldriæ & Comitatum Zutphaniæ Carolo Audaci Burgundo vendiderat, exhæredato Filio Adolpho, a quo per Sexennium in Carcere duriter habitus erat. Adiecit Contractui Testamentum, quo Venditionem confirmauit. Anno insequenti* 1473. *in Collegium Equitum Aurei Velleris Valencinis mense Maio habita, lata est Sententia: Venditionem & Testamentum Arnoldi valere: Audacem possessionem omni Iure adire posse: Adolphum Geldrum propter impietatem in Patrem in Carcere vitam finire debere. Hinc ergo ad se deuolutum Ius Maximilianus per se & Philippum filium, & Albertum Saxoniæ Ducem tuebatur.* Hæc etiam exponit Franc. Hafæus Ann. Brabant. p. 437. *Dum autem Gerhardus, Iuliacensis Dux, Geldriæ Ducatum hæreditario iure peteret, eundem etiam per Sigismundi sententiam Pragæ* 1437. *in vigilia exaltationis Sanctæ Crucis latiam obtinuisset, idem a Friderico III. a.* 1442. *fuisset confirmatum, idem Gerhardus singulari diplomate XX. Iunii* 1473. *omnia iura sua in Geldriæ Ducatum in dictum Carolum Burgundum transfert, id quod etiam Treuiri VI. Nouembris* 1473. *a Friderico III. Imp. fuit confirmatum. Post mortem vero Caroli Burgundi Fridericus III. Imp. Maximilianum & Coniugem ipsius Mariam Græcii IX. Aprilis* 1478. *de dicto Geldriæ Ducatu & Zutphaniæ Comitatu inuestiit, ea ratione, qua Carolus, Burgundiæ Dux illum tenuerit.* Prout singula hæc scripta continentur *in assertione eius iuris, quod Imperatoria Maiestas ad Geldriæ Ducatum, & Zutphaniæ Comitatum habere prætendit in Comitiis Ratisbonensibus* 1541. *exhibita, & Salingiaci* 1543. *&* edita.

***** Pontanus hist. Gelr. lib XI. p. 603. *Quin Gelria omnis ac Zutphaniensis nimium quantum ea declaratione exacerbati, validius arctiusque inter se fœdus ineunt, de Carolo principe tuendo, eique modis omnibus suo in Ducatum ac Comitatum iure conseruando. Hinc non modo inhibuêre suas ingredi prouincias Cæsaris militem, verum & præsidiarii eius omnes, pedes equitesque loco vbiuis moti pulsique. At contra Imperator numeroso coacto exercitu, primum impetum, ira percitus, vertit in Ruremundenses. Hi vim maiorem pertimescentes postquam sese dedide-*

dedissent, mota continuo aduersus Neomagenses castra. Ast illi admotas vrbi sua, loco naturaque munitissima, machinas, parum curare; hostem identidem muris auertere, ac crebras in Regis castra impressiones facere, ibique maximas ac multorum hominum strages edere. Tandem generosum principem soluere obsidionem cogunt, ac suas redire in sedes, relictis post se tormentis pluribus, aliisque qua auehi desubito non potuerunt, varii generis impedimentis. Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1494.

† Pontanus c.l. *hinc filius Philippus solenniter a prouinciis passim, Gelria excepta, & primo quidem a Brabantis Louanii, præsente patre Imperatore, est inauguratus inque Ducem susceptus. Eoque facto, reditum exinde in Germaniam Cæsar ad Comitia, quæ Vormaciæ erant celebranda, instituit.* P. Heuterus *lib. V. c. II.*

†† Pontanus c.l. *Neomagienses interim omnisque Gelria, digresso, de quo dixi, Cæsare eiusque copiis, militem nihilominus, qui erat diuersis locis relictus Saxoniæ Ducis Alberti, sibi grauem habuit. Præter cætera, de quo innui, Velauiæ municipium, Niekerkam dictum, Saxo aut eius præsidiarii veluti sedem belli, elegerant; vnde in dies rapinis, incendiis atque incursionibus vicinos, qui erant Velauiæ præsertim incolæ vrbesque infestos habere oportunum ipsis erat.* Fugger *lib. VI. c. I. p.* 3.

§. VI.

Dum igitur Turcæ Croatiam, Gallorum Rex Carolus VIII. Italiam inuaderet, * Maximilianus Comitia in diem Purificationis Wormatiæ habenda indicebat, sed turbis Belgii intestinis impeditus, serius eo aduenit, atque demum die Iouis post Oculi magna Principum frequentia de inhibenda Turcarum, Gallorumque potentia proponebat. ** Dicebatur hæc magna diæta Wormatiensis, vbi etiam multi Principes regalia acceperunt. *** Cum autem ante omnia concordia domi esset stabilienda, Maximilianus pacem Francofurtensem a. 1486. ad decennium conclusam ad triennium prorogabat: **** nondum vero elapso isto decennio, in his Comitiis de publica pace per Imperium seruanda, statutum est, quæ dicitur *der Königliche Landfriede zu Worms*, ***** eademque communi Statuum consensu fuit adprobata. ****** Hæc est ista Constitutio Pacis publicæ atque Ciuilis, per quam abolitis in Imperio omnibus Diffidationibus, securitas publica in perpetuum stabilitur, hodienum adhuc obseruanda. In eiusdem etiam tutelam Fœdus Sueuicum a. 1396. in triennium fuit prorogatum, ******* varia quoque Principum fœdera fuerunt conclusa. ******** Dum autem controuersiæ omnes Principum coram aula Imperiali essent componendæ, & modo hic, modo illic Iudicium aulæ Imperialis constitueretur, ad tuendam pacem publicam, terminandasque Statuum lites de nouo iudicio Camerali fuit decretum.********* Locus huic iudicio primum Francofurti fuit adsignatus, quod a. 1497. Wormatiam, inde ad alias Ciuitates Imperiales fuit translatum, nunc Wetzflariæ continuatur. † Agebatur quoque in iisdem Comitiis, vt dum bellum con-

contra Gallos Turcasque meditaretur Maximilianus, constituto Imperii Regimento, per certos Assessores de negotiis Imperii ageretur. Factum etiam in iisdem Comitiis a Statibus Proiectum de Ordinatione Regimenti, quod tamen Imp. displicebat, qui se in Aula sua prudentes Consiliarios esse constituturum adserebat, qui Imperii curam gererent. †† Subitaneum quoque auxilium contra Gallos fuit decretum, ††† designato Alberto, Saxoniæ Duce præfecto militiæ Imperialis. †††† ab Heluetis etiam petebantur auxilia, legatio ad Gallorum Regem decernebatur, ††††† & tributum perexiguum in singula Capita imperatum, quod per proximum quinquennium exigeretur in subsidium pacis publicæ, sustentationem Cameralis Iudicii, & expeditionem contra Gallos. †††††† In iisdem Comitiis Ludouicus Sphortias accepto diplomate numerataque magna pecuniæ summa, Dux Mediolanensis a Cæsare renuntiabatur, ††††††† atque Eberhardus Barbatus ex Comite Würtenbergæ & Teccæ, Dux creatur. *Geldriæ etiam caussa in his Comitiis proponebatur, maxime dum eundem Ducatum Gallis concedere vellet Carolus, qui etiam missis legatis caussam suam defendere fuit conatus. **Facta in iisdem Comitiis Constitutio contra Blasphemos & Reformatio Iudicii Westphalici. *** In iisdem quoque Maximilianus cum Claudio de Batre equite, Germanos prouocante, fuit congressus, atque in omnium principum conspectu stupendum, sed fortitudinis suæ non leue argumentum ac spectaculum exhibuit. **** Durauit autem Principum hæc congregatio quasi mensibus quinque. *****

* P. Heuterus rer. Austr. lib. V. c. IV. *exinde Cæsar VVormatiæ Comitia Principum Ciuitatumque Germaniæ liberarum celebrans, auxilia contra Francorum Regem petit, quod non solum Regnum Neapolitanum ac Belgas innasisset, sed perturbata Christiana Ecclesia, Vrbem Romam, fugiente Venetias Pontifice, occuparat. Petit etiam consueto more opem contra Turcas. Sed sententiarum diuersitate, nil memoratu dignum fuit decretum.* Trithemius Chr. Hirs. ad a. 1495. *inter alia in medium producta fuerunt Consilia, quomodo Rex Gallorum pelleretur de Italia, qui plura temere contra Romanam Ecclesiam & eius tentauit Pontificem, & non minus Imperii Iura per Lombardiam & Italiam vbique violauit. De mouenda in Turcas expeditione multa fuerunt dicta, multa conclusa, & nihil sequebatur in actu. Cuius fuerit Culpa, quid mea interest? qui non iudicantis, sed scribentis suscepi officium.* G. a Roo *lib. XI. p.* 529. Datt. *lib. IV. c. III.* Bellum vero Caroli Neapolitanum describit Philippus Cominæus *Memoires lib. VII. c. I. II. sqq. & libris V. de Bello Neapolitano.* Nauclerus *vol. II. Gen. L. p.* 1111. G. a Roo *lib. XI. p.* 530. Fugger *lib. VI. c. I. n.* 4. Franc. Guicciardinus *lib. I. & II.* Io. Mariana *lib. XXVI. c. VI. VII. VIII.* Rob. Gaguinus *lib. XI. p.* 284.

** Patet hoc ex ipsa propositione apud Dattium p. 825. n. 4. *und wie wol sein Kü. gnaden, auf unser lieben Frawen tag Purificationis, nechstvergangen, ernennt gehabt: het doch sein Kü. Mt. auf dieselbig zeyt albie zu erscheinen mercklich verhyndrung gehabt*, enarrat postmodum inuestituram Philippi filii, & caussam Geldriæ. Integrum fere Comitiorum statum breuiter de-

describit Nauclerus vol. II. Gen. L. p. 1113. scribens: *Anno salutis* 1495. *mense Martio, Maximilianus Rom. rex conuentum Germaniæ in Vrbe Vormatia celebrauit, in quo (Vt fama est) de duobus deliberandum fuit, quemadmodum Turcis occurrendum esset, qui indies magis ac magis Christianorum terras opprimebant. Deinde, quod rex Franciæ Carolus immensis copiis Italiæ incumbebat, aliqua imperii, nonnulla Ecclesiæ Rom. bona occupans, Vrbemque Romam ingressus, nonnulla indigna a Rom. Pont. extorserat, Apuliamque fere totam expugnauerat. Propter quæ rex Rom. tanquam aduocatus Ecclesiæ, Vt illius & imperii iura tueretur, crebro Vocatus est. Sed interim dilata res est, principibus ad intestina incommoda spectantibus: ne tamen nihil ageretur de tribus tandem deliberatum est: de iudicio Cameræ Vbi Vnicuique iustitia redderetur, forma & modus dictus. Placuit & sapientibus ad hoc, Vt Vel contra Turcum Vel contra regem Franciæ iustius mitteretur exercitus, duo fore necessaria, pax in imperio, & commeatus tantis copiis dignus. Quo enim modo foris bellum feliciter geri potuisset, si domi lites fuissent? sed & sine impensis frustra belligeratur, si enim alimenta Vel stipendia desunt militi, obsequium negabitur & fides. fuit igitur prouisa inprimis pax, & principali Statuto mandata: tributum per capita impositum perexiguum duntaxat in quinquennium. Sed quia non placuit omnibus, nihil ad effectum est deductum, forte Vt adimpleatur tritum quo dicitur: sicut Germani Virtutibus meruerunt imperium, ita ignauia & Vitiis amittere possunt.* M. Coccinius de bellis Italicis apud Freherum Tom. II. p. 276. *agebat Maximilianus, per id tempus conuentum Germaniæ VVormatiæ, in quo ipse adhortabatur Principes Germaniæ pro succursu imperii, & reipublicæ Christianæ, ac certa millia peditum Germanorum cum quadringentis equitibus Ludouico in auxilium mittebat.*

*** Principes atque Status, qui interfuerunt, enumerat Linturius in appendice ad Rolewinckii fasciculum temporum ad a. 1495. addens: *Summa Principes in propria persona* 45. *Comites Vero sine illis, qui cum Principibus erant, circiter* 67. *qui per se Venerunt. Deinde multi Legati absentium Electorum, & Principum & Regum exterorum, & Vrbium. Ibi cum magna pompa Regalia sua acceperunt Electores & Principes, Clerici & Laici. Et propterea dicta fuit Magna Dieta VVormatiensis. Ibi etiam tractatum fuit, Vt in Christianitate tam pax, quam Iustitia in administratione seruaretur, & Hostibus Christi ipsis resistentia fieri posset.* Mutius lib. XXX. Nauclerus *Vol. II. Gen. I. p.* 1111. Fugger *lib. VI. c. I. n.* 7. Trithemius *ad a.* 1495. Bernh. Hertzog *Elsass. Chronic lib. II. f.* 145. Datt *lib. III. c. I. & II.*

**** Maximilianus rescripto speciali die X. Maii mensis, Campidoni emisso, Pacem Francofurtensem si decennium XVII. Martii 1496. elaberetur, in triennium prorogauit. Datt. *lib. II. c. XIII. n.* 13.

***** G. a Roo lib. XI. p. 530. *itaque de pace per Imperium seruanda statutum est.* Nauclerus *c. l.* De hac pace Browerus in Ann. Treuir. ad a. 1495. *nullum præsentius longo temporum interuallo remedium Germania sentit: cum haud parum inde totius Germanici regni res tranquilliores esse cœperint, subsessorum latrociniis principum diligentia retusis & potentiorum proteruia, Legum seueritate coërcita & refrenata.* Historiam huius Constitutionis plenius explicat Datt. *lib. V. c. I.* qui etiam cap. VII. inseruit *handlung und abschid des Kœnigl. tags zu VVorms anno XCV. gehalten.* Fugger *lib. VI. c. I. n.* 7. Hac ipsa autem pace omnes etiam diffidationes per A. B. tit. XVII. certo modo concessæ, abrogantur. Extat hæc Constitutio etiam in Corpore Recessuum Imperii & a mendis repurgata apud Dattium *lib. V. c. I. n.* 25. Commentati in eandem fuerunt Andreas Gailius, Io. Deckherrus & Adamus Cortreius.

****** Qua ratione Status plerique Consilio præsentes se ad hanc pacem singulari scripto obligauerint, narrat Datt. *lib. V. c. II.* qui etiam hanc formulam exhibet, hoc titulo:

die

die Verpflichtung der Stand zu Handhabung des Friedens und Rechtens, quæ a plerisque fuit subscripta, atque ipsorum sigillis corroborata VII. Augusti 1495. Absentes etiam per litteras peculiares, quas vocabant *Beybrieffe* fidem Cæsari dederunt, de quo Datt. *lib. V. c. II n.* 16.

******* Extant tabulæ prorogati fœderis apud Dattium *lib. II. c. XIV.* qui & reliqua Acta Publica, quæ huc faciunt, proponit. Multa alia quoque fœdera consensu Maximiliani ad firmandam pacem publicam fuisse conclusa, idem plenius exponit *lib. V. c. III.*

******** De his plenius Datt. *lib. V. c. III.*

********* Sub Friderico equidem III. Imp. sæpius iamdum actum fuit, de nouo constituendo Imperiali iudicio ad tuendam pacem publicam. Factum hoc in Comitiis Noribergensibus 1467. de qua *diss. super. §. XL.* Comitiis Coloniensibus & Noribergensibus 1487. *§. LVI.* Francofurtensibus 1489. *§. LIX.* Tandem vero consensu Comitiali die VII. Augusti 1495. hoc Cameræ Iudicium Wormatiæ fuit constitutum, hoc adiecto, *das das Cammergerichts zu Francfurt prima Octobris angegn solle* prout Acta Wormatiensia testantur *§. LXXVII. n.* 2. Consultationes de hoc negotio Acta Wormatiensia plenius exponunt & Datt. *lib. IV. c. I. n.* 66. *sqq.* In Grauaminibus nationis Germanicæ apud Goldastum *Polit. Imp. p. XXIII. p.* 1040. vocatur *Consistorium Regalis Cameræ.*

† Datt. *lib. IV. c. I. n.* 158. Iudex autem communi Cæsaris & Ordinum suffragio constitutus est, Eitel Fridericus, Comes a Zollern, cui in prima Iudicum Congregatione Francofurti mox habita sceptrum Maximilianus ipse tradidit, ac Sedile iudicis commisit. P. Heuterus lib. V. c. IV. *pridie Kalendas Nouembreis Cæsar Francofurti ad Mœnum Romani Imperii Senatum, quem vulgo Cameram Imperialem vocant, instituit, dictoque die inter horam nonam & decimam antemeridianam, in ædibus Braunfelsiis, Iudices hos cum Assessoribus instituit Eitelfredericum Zollernensem Comitem, Bernhardum Eberstainii Comitem, Richardum Neccardicensem Comitem, Theodoricum Pleiminganum, Nicolaum Heiurenum, Georgium Neideccensem, Auringum Simanum, Martinum VValderodensem, Barones omnes.* Prodierunt vero Annotata de Personis Iudicii Cameræ Imperialis Ingolstadti 1557. f. in quorum initio statim: *postquam Cæsar Maximilianus, in proximo conuentu principum VVormatiæ habito, Imperialis Cameræ suæ iudicium, quod hactenus aulam sequi oportuit, ita instituit, vt in fixo loco, & per certos Iudices a sua Maiestate simul cum principibus constituendos, posthac celebraretur. Huic rei Maiestas sua, per se ipsum initium fecit Francofordiæ in domo Brunfelsiana, vltima Octobris Anno* 1495. *Quando ab iis iudicibus, qui infra notantur, Iudicandi sacramentum recepit, eisque caussas & alia negotia Iudicii, grauissima oratione per Baronem Vitum de VVolckenstain habita, commendauit, ac vt illi posthac a reliquis, qui huic celeberrimo Tribunali quouis modo præesse, aut inseruire debebunt, suo quemque Iuramento adstringant, commisit. Iudices. Eyttel Fridericus Comes de Zollern &c. Iudicii Cameræ Imperialis præsidens. Bernardus Comes de Eberstain. D. Iuo VVittich* 3. *Nouembris. D. Theodoricus de Plenningen. D Richardus Grammann de Neckendich, Officialis Treuerensis. D. Nicolaus de Heynitz. D. Haringo Siknama Frisius. Vitus de VValrod eques. D. Georgius de Hetzfeld* 3. *Nouembris. D. Bernhardus Schefferlin,* 2. *Decembris Per istos cœpta est haberi publica audientia* 3. *Nouembris.* Dattius etiam §. 172. loca indicat, in quæ hoc iudicium fuerit translatum & Synt. Iur Publ. *diss. XXIV.* §. *LIX.*

†† Exhibet illud Proiectum ex Archiuo Vinariensi Müllerus *im Reichs Tags Staat lib. I c. I.* qui etiam Acta huc facientia exponit. Plenius vero hæc Acta exponit Datt. *lib. III. c. XI. XII.*

††† Centum florenorum millia quod vocabant, *die eylende hulffe* fuerunt decreta, prout ex Actis Wormatiensibus *§. XLIII. & XLIV.* patet.

 †††† Acta

†††† Acta Comitialia §. XLIV. *demnach ist bey der Ko. Mt. und des reichs Stenden, zu des reychs Oberſten Hauptman erwelt worden Herzog Albrecht Von Sachſen. Darauf hat derſelb Hertzog Albrecht etlich artickel ſeiner notturfft und begerd angeben als hernach Volgt.* Datt. *lib.III. c.IV. n.*55. Conditiones potiſſimum in eo conſtabant, vt ipſi certum ſalarium aliaque neceſſaria concederentur, iura præfectorum relinquerentur. Deficiente igitur adhuc ærario omnia in proxima Comitia reiiciebantur, prout ex Actis patet *§. LXXV. n.* 26. Plenius de hoc G. Fabricius *Origg. Saxon. lib. VII. p.* 835.

††††† Datt. *lib.III. c. IV. n.*60.*ſqq.*

†††††† Roo *c. l.* Trithemius *ad a.* 1495. Extat inter Receſſus Imperii *die Kænigliche Satzung zu VVorms Von dem gemeinen Pfennig* quam etiam Dattius *lib. III. c. V. n.* 18. exhibet eiusdemque ſummam *n.* 6. hoc modo exponit: *nemo cuius dignitatis aut ſortis fuerit, immunis aut exſors haberetur: Principes ratione redituum ad prædictam expeditionem liberaliter contribuerent; omnes Prælati, Comites, Barones, Nobiles, Ciuitates ex ſingulis millibus florenorum, Vnum armatum equitem, Vel duos pediles per annum contra Turcas militaturos alerent: Cæteris ex bonis non Cenſualibus e* 25. *florenis Vnum tribuerent, decimumque nummum pendere tenerentur, Vt & Ciues ditiores. Opifices autem minorum facultatum, adminimum quartam floreni Rhenani partem ſoluerent; Operarii diurna ſtipe Victitantes octodecim nummos per annum contribuerent: ſerui denique & Serua de Vnoquoque floreno mercedis ſuæ, duos nummos perſoluerent. Quoad eccleſiaſticos ita decretum eſt. Archiepiſcopi & Epiſcopi iuxta modum cenſuum & redituum conferrent: Capitula Vero omnium ac imprimis Cathedralium Eccleſiarum Collectionem quoque ita inſtituant, Vti etiam Canonici, Abbates, Abbatiſſæ, Præpoſiti, Prælati e bonis Cenſualibus contribuant: hæc omnia permittente Pontifice, ac contra Turcas barbaros Indulgentias adiiciente.* Fugger *lib. VI. c. I. n.*7. Licet magnam Imp. argenti ſummam fuiſſe promiſſam Pontanus velit, dum *Hiſt. Gelr. lib. XI. p.*605. dicat: *ſeorſim cum Imperii principibus iisdem in Comitiis pactum Cæſar iniit, de ingenti pecuniæ ſumma per Imperium Vniuerſum conſtituenda, qua reprimi, cum opus eſſet, atque in ordinem quam citiſſime redigi poſſent, quicunque Cæſareæ eius Maieſtati immorigeri haberi ac refractari noſcerentur.* Qua ratione nobilitas immediata ſe communi denario ſubducere fuerit conata, late narrat Linturius *ad a.* 1495. & Caſpar a Lerch von *des Adels herkommen* 2.*Grundſatz f.*153. Datt. *lib. III. c. VI.*

††††††† Verba ſunt Ponti Heuteri *lib. V c. IV. p.* 126. Pontanus *hiſt. Geldr. lib.XI. p.*684. *ibi Ludouicus Sfortia accepto Diplomate Dux Mediolanenſis a Cæſare renunciatur.* Mutius *lib. XXX. p.* 307. Pactum hoc iamdum fuiſſe, dum Cæſar Blancam Mariam nuberet, ex Ioſephi Ripamontii *Hiſtoria Mediolanenſi lib. VI. p.*654. diſcimus, dum ait: *tracto in partes Gallo, Ludouicus ad maiorem aliam curam adiecit animum, Vt Maximiliani Cæſaris auctoritate Mediolani Dux appellaretur, Eraſmumque Scribam ſuum intimum in id legauit. Quo facilius impetraret a Cæſare id quod Volebat, Blancam Mariam fratris ſui filiam in matrimonium ei offert. Accepta conditione & inito Cæſarem inter & Sfortiam fœdere, Ludouicus Mediolani Dux appellatur.* Factum autem hoc per Cæſaris legatos, narrat. Idem confirmat Io. Mariana *rer. Hiſpan. lib. XXVI. c. IV.* Extat Diploma Inueſtituræ de Ducatu Mediolanenſi in Recueil des Traittés de Paix Tom. I. p. 791. *Actum & ſcriptum in Ciuitate noſtra Antwerpienſis die Catharinæ Virginis, anno* 1495. Nauclerus vol. II. Gen.L. p. 1114. *eodem fere tempore* (1495.) *idem ſereniſſimus ac inuictiſſimus rex Maximilianus, defuncto Iohanne Maria Vicecomite & Mediolan. principe, per legatos ad hoc miſſos Ludouicum Mariam Sphorciam Mediolanens. præfecit ducem.* Hinc publica ſaltim & ſolennis declaratio in Comitiis facta fuiſſe videtur.

* Trit-

* Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1495. *Deinde XXI. mensis Iulii, anno prænotato, Maximilianus Rex, proprio, ut scribatur, motu ad nullius instantiam, Eberhardum Seniorem barbatum Comitem de VVurtemberg, Virum sciens prudentem, strenuum, & non minus armis, quam rebus atque diuitiis potentem, in publica Principum confessione de Comitum Numero in Ducem sublimauit, adhibitis in eo negotio solemnitatibus debitis & consuetis. Ex eo tempore Duces in VVirtenberg ex Comitibus facti Duces gloriose perseuerant vsque in præsentem diem* Plenius vero hæc describit Io. Linturius in appendice ad Werneri Rolewinckii fasciculum temporum p. 107. dicens: *in diæta VVormatiensi, Comes VVürttebergensis, Eberhardus, in Ducem promotus est, quod sic factum fuit: Venit Comes Eberhardus VVormatiam, cum multis Clientibus & specialiter cum nouem Comitibus, & 37. Nobilibus, & Doctoribus, & multis equis. Ideo, in die Martis post Diuisionis Apostolorum, venit ille Eberhardus, & ducitur, a duobus Landtgrauiis Hassiæ, duobus VVilhelmis, a dextra, & a Rudolpho, Principe de Anhald, ex sinistra parte, qui ante Nobilissimum Regem Romanorum in pedes ceciderunt. Sic Rex Ille Comitem ex ordine Comitum posuit, & fecit illum Ducem, & primo Pallium Ducale, deinde Pileum Ducalem, tertio Gladium Ducalem, & Arma, & Titulum Ducis dedit. Ibi primo HelFriz, Zolrensis, & Hans a VVerdenbergk, & Crafs ab Hohenloh, petierunt Regalia a Rege Romanorum. Tum deinde sellam Cæsaris, cum nigro & fuluo vexillo, circum equitari iussit; & Ipse, cum quinque vexillis, cum ducentis equis, deinde postuenit. Fuerunt autem quinque Vexilla, vnum VVirttenbergensis Ducatus, quod portauit Simon VVecker, Comes in Zweybruckh & Bitsch, secundum fuit Ducatus Teck, quod portauit Comes VVolfus à Fürstenbergk, tertium fuit Comitatus Mompelgardici, quod portauit Simon, Dominus in Falckenstein: quartum fuluum vexillum, cum nigra Aquila, quod fuit Imperii Sturm Vexillum, quod portauit Bernhardus Comes in Oberstein; quintum fuit totum rufum, quod est Sanguineum Vexillum, & significat Regalia, quod portauit Stephanus, Baro de Gundelfingen. Sic fuit ille inthronisatus, & dotatus, a Rege Romanorum.* Ipsum Diploma sub dato Wormbs, *am ein und zwantzigsten Tag des Monats Iulii, nach Christi Geburt, vierzehenhundert und in dem funff und neuntzigsten Iahr* exhibet Hortleder *Tomo I. lib. III. c. I. p.* 809. & ex eo Limnæus *lib. V. c. XVI,* in qun hoc singulare, quod extincta familia Würtenbergica, aliis non debeat conferri Ducatus, verum inter Imperii domania referri: *soll bleiben bey Ræmischen Keysern und Kænigen, und bey den H. R. Reich, ewiglich, und also in Mehrung des Reichs VViddumb-Gut der Cammer incorporirt und einverleibt seyn.* Mutius *lib. XXX. p.* 606. Nauclerus *c. l.* B. Hertzog *Chron. Alsat. lib. II. f.* 157. P. Langius *Chron. Citic. p.* 887. M. Bellaius *Comm. Gall. lib. IV. f.* 152. Fugger *lib. VI. c. I. n.* 7. Datt. *lib. III. c. XII. n.* 77. *sqq.*

** Patet hoc ex Pontani *Hist. Gelr. lib. XI. p.* 605. dum ait: *ad Comitia autem, de quibus dictum, VVormaciensia venisse isto tempore a Gelris missos viros tam sæculares quam spirituales, ex apologia Ducis quæ posita inferius ad annum MDXIX. satis constat.* Sic etiam ex dicta Apologia idem Pontanus p. 685. *misisse eum viros tam sæculares quam ecclesiasticos ad Imperii comitia, quæ Vormatiæ celebrata anno Christi millesimo supra quadringentesimum nonagesimo quinto, atque ibi coram Electoribus ac ciuitatibus Imperii protestatum, se per omnia obsequi Cæsareæ Maiestati, nihilque non agere paratum, quæ agere ipsum, vt Imperii principem, oporteret, modo paterna sibi hæredia ac ditiones relinquerentur, iisque a Cæsare perficeretur. Sed & ista cum frustra agerentur, declarasse, se permittere causam suam agi apud Electores ac principes Imperii, neutri parti addictos, vt vel amice per eos vel iure decideretur. Sed & id locum habere nequiisse, nec cessasse interea eos vi & armis ditiones ipsius impetere: quod nimirum Statutum fixumque Cæsari esset Gelriæ Ducatum domui Burgundiæ per fas nefasque, vtpote eidem adeo*

adeo opportunum commodumque, adnectere. Et hinc postremo summa coactum cum necessitate opem auxiliumque amicorum & in his praecipue Gallorum Regis implorare, & foedus cum eodem icere: idque haudquaquam in praeiudicium ac detrimentum Sacri Romani Imperii, sed animo defendendi, quae ad ipsum spectarent, bona possessionesque auitas paternasque. Nec cogitasse unquam de Ducatu Gelriae caeterisque ditionibus suis in Gallum transferendis, quod tamen piae memoriae Imperator Maximilianus persuadere Electoribus haud semel voluit, ut eos nimirum in ipsum concitaret. Hoc autem Maximilianum in Comitiis Wormatiensibus proposuisse, testantur Acta Wormatiensia *§. V. fin.*

*** Extant istae in Corpore Recessuum & apud Goldastum *Constit. Tomo II. p.* 112.

**** Cuspinianus *p.* 488. & latius Fugger *lib. VI. c. XX. n.* 10.

***** Trithemius Chr. Hirsaug. *ad a.* 1495. Linturius *c. l.* Maximilianum ait cum Imperii Principibus ad Festum vsque Iacobi consilia habuisse in ciuitate Worms. P. Langius vero in Chron. Cit. durasse dicit praedictam diaetam per biennium. Verum, ex Actis Wormatiensibus Dattius lib. IV. c. II. n. 46. probe demonstrauit propositionem fuisse factam die Iouis post Oculi, finem Comitiorum in septimum diem mensis Augusti 1495. incidisse, quo signatus fuit Recessus. Integrum vero horum Comitiorum Recessum vna cum Actis denuo edidit Dattius *lib. V. c. VII.*

§. VII.

Circa Comitiorum initia, mense Aprili 1495. Venetiis, quo omnium legati pridem conuenerant, ictum est foedus inter Pontificem, Caesarem, Hispanum, Venetos ac Mediolanensem, id ne antea fieret, in caussa fuerat Caroli celeritas, & quod Philippus Cominaeus illius legatus, seorsum cum Venetis per eos dies, multa agitaret. * Idque tanto magis, quod Gallorum Rex Carolus VIII. Imperialem dignitatem adfectare dicebatur. ** In illud vero Rex Neapolitanus recipi enixe petebat. *** Foederi praetendebatur communis omnium defensio, sed occultius consilium erat, Aragonios iuuare, reliquos Italiae regulos in foedus adsciscere, Caesari ac Hispanorum regi, ad bellum in Galliam mouendum, pecuniam decernere, vt Carolus ad sua defendenda reuocatus, Italia excederet. **** Carolus autem in patriam redire statuit. Neapoli igitur relicta, Roma per Etruriam ducens, Senas & Pisas quae ex Caroli concessione se Florentinis subtraxerant, ***** interuisit, inde ad Tarrum amnem progressus, ad Forum Nouum Parmensis Ducatus, obuiam habuit confoederatorum copias, cum quibus dubia victoria conflixit. A Maximiliano missus huic proelio interfuit Fridericus Capellius, mille equites ac bis mille pedites Germanos ducens. ****** Carolus tandem pace cum Ludouico Sfortia facta, sub finem Octobris, deductis suis, in Galliam rediit. ******* Pisani etiam a. 1496. Pontificis, Caesaris, Venetorumque & Mediolanensis simul opem implorabant, a quibus omnibus benigne auditi, beneque sperare iussi sunt, & Maximilianus, misso diplomate, libertatem illis confirmauit,

mauit: quam vti defenderent, Alexander Pontifex literis suis cohortatus est. Vicinæ quoque ciuitates Florentinorum, pars odio, aliæ & metu, ac reliqui Italiæ reguli, quibus illorum cum Gallis coniunctio molesta erat, sua Pisanis studia ostendebant. Inprimis vero Mediolani Princeps, & Veneti non promissis tantum & consiliis, sed re ipsa iuuabant. Sed cum ille ad rem attentior parcius, hi vero liberalius tribuerent, Pisani suæ ciuitatis patrocinium Venetis obtulerunt, non refragante Ludouico, sed adhortante potius, vt plures in ea re sumptus non faceret, Venetosque ac Florentinos inter se committeret. Hoc rerum Statu, Florentini assiduis nunciis Carolum, vti in Italiam rediret, extimulabant, quod & aliis de caussis facere ipse cogitabat, iamque magnos belli apparatus fieri rumor ferebatur. Territus igitur Ludouicus, quod non satis ex fide pacem se cum rege fecisse, idque minime ipsum latere nouerat, si in Italiam is rediret, proximum se periculo ac iniuriis oportunum videns: fidos ex suis homines ad Cæsarem mittit, qui eum magnis promissis euocarent. Apud Venetos quoque effecit, vti & ipsi aduentum illius vrgerent, constituto ad vicena aureûm nummûm millia stipendio menstruo, cui summæ altera tricena adiici volebat Cæsar, idque in tres menses. Id cum Venetis nimium videretur, Sfortia de suo numeraturum se recepit, cumque illum per id tempus ad Athesim in Tirolensi agro esse accepisset, præmissis nunciis Malzium, sub ipsis alpibus pagum, euocauit, vnde sub venationis specie adeuntem Bormium vsque prosequutus, de expeditione in Italiam, deque tempore & ratione transeundi cum ipso constituit. *******

* Hoc ipse innuit Phil. Cominæus *Mem. lib. VII. c. VI. & XV.* Separatim etiam extant Orationes Galliæ legatorum ad Italiæ Status habitæ, sub titulo: *Legatio Gallicana, Hanouiæ* 1613. 4. & apud Goldastum *Polit. Imp. p. XX. p.* 853. De fœdere vero agunt Acta Wormatiensia §. XXII. *desbalben unser heiliger Vatter der Pabst, die Ræmisch Kunglich Mayestat, der Kung von Hispanien, der Hertzog von Mayland, und die Herrschafft von Venedig sich einer Hulff gegeneinander verainiget, vertragen, und zusamen verbunden: auch etlich Communen in walischen Landen in dieselben Bundnus begert.* Cominæus de bell. Neap. lib. II. fin. *nondum illi perfecerant actionem & Maximiliani Cæsaris legati, quod moram istam grauiter ferrent, abitionem parabant. Mediolani Dux etiam, quum ex conditionibus vnam diu recusasset, permisit tamen suis, vt assentirentur. Eo facto decreta fuit confœderatio.* Guicciardinus *lib. II.* Io. Mariana *lib. XXVI. c. IX.* Datt. *lib. III. c. IV. n.* 3. *sqq.*

** Cominæus de b. Neap. lib. II. p. 141. *Hispaniarum quoque Rex Ferdinandus, propter Siciliam & Sardiniam, quas teneret, non parum sibi metuebat. Maximilianus autem Cæsar indigne etiam ferebat, & in eo suo imperio minus honestum sibi putabat, tantos esse nostrorum hominum successus per Italiam, eumque dolorem augebat, quod nonnulli dicerent Regem affectare imperium Romanum, & Pontificem, vt id sibi pace ipsius liceret, interpellasse, verum istud erat confictum & callide excogitatum. Itaque legationem ambo Reges decreuerunt ad Venetos.*

Sius, quam Maximilianus mittebat, Princeps erat Episcopus Tridentinus: cum eo Veniebant ex nobilitate duo, & quidam iure consultus. Hispaniæ Rex nobilem quendam misit, egregium Virum, amplo cum comitatu, iis magnum deferebat honorem senatus, omnemque sumptum subministrabat. A Mediolani Duce Veniebant, Episcopus Comensis, & Franciscus Bernardinus, Vice Comes. Hi omnes nocturno tempore occulte conueniebant, & initio per scribas rem tractabant. Nam & Veneti imprimis & Mediolani Dux, cum de fœdere adhuc dubitarent, timidius agebant, & ne quid ad Regem efferetur, Valde erant solliciti.

*** Hoc ex Actis Comitialibus *§. XV.* declarat Datt *lib. III. c. V. n. 4.*

**** Verba sunt Gerh. a Roo *lib. XI. p.* 531. Fugger *lib. VI. c. I. n. 6.*

***** Hoc narrat Comines *lib. VII. c. VII. & lib. VIII. c. III.* Io. Mariana *lib. XXVI. c. IX.*

****** Gerh. a Roo *lib. XI. p.* 531. qui hoc saltim prælium vocat ad Tarrum amnem. Fugger *lib. VI. c. I. n.* 8. Plenius vero de hoc prœlio agit Phil. de Comines *lib. VIII. c. VI.* qui ipsi prœlio interfuit, idemque vocat *la iournée du combat de Fornoüe* & diem definit VI. Iulii 1495.

******* Roo *lib. XI. p.* 532. Fugger *c. l.* qui etiam hoc bello morbum Neapolitanum siue Gallicum notum factum esse testatur, ex nouo orbe equidem aduectum, ad Gallos & Italos ob nimiam illorum libidinem translatum. Phil. de Comines *lib. VIII. c. XI.* Trithemius *Chr. Hirsaug. ad a.* 1496. Reusner *Hist. Frundsberg lib. I. p.* 2. Guicciardinus *lib. II. exeunte.* Gabr. Fallopius *de morbo Gallico cap. I.* Pontanus *hist. Gelr. lib. XI. p.* 607.

******** Verba sunt Gerhardi a Roo *lib. XI. p.* 533. P. Heuterus *lib. V. c. V.* qui etiam addit: *nactus erat Cæsar apud Italos, ob res fortiter ac feliciter in Austria contra Hungaros, & apud Belgas contra Francos gestas, ingentem bellicæ Virtutis opinionem, eiusque ductu facile Francos se Italia depulsuros, eorumque fautores in ordinem redacturos, & ex Vtriusque ruina limites se suos amplificaturos confidebant. Cæsar hac apud Italos innixus fama, ingentia ab iis munera, Veteraque Imperatoribus a Ciuitatibus conferri solita exspectabat tributa, auream que a Romanorum Pontifice sperabat Imperii coronam.* Fugger *lib. VI. c. I. n.* 13.

§. VII.

Inter hæc, Oeniponti in palatio suo diem obiit Sigismundus Archi-Dux, Friderici Senioris Austriaci, dicti *mit der leeren Taschen* filius, pridie Nonas Martii 1496. Hæredem iste reliquit Maximilianum Cæsarem, patruelis filium. * Rebus in Tirolensi ditione constitutis, Cæsar cum parte copiarum in Italiam profectus; partim Romanæ coronationis caussa, partim etiam vt Gallis se opponeret ** in itinere, haud procul Mediolano, de Ferdinandi regis Neapolitani obitu nuncium accepit. Is enim, cum iam retro laborantibus Germanorum rebus, omnia prope recuperasset, subito quodam morbo correptus, nondum exacto ab Alfonsi patris morte anno, decessit. Qui, quod filios non haberet, Cæsar de regno illo ad generum suum, Ioannem, Ferdinandi Hispani filium transferendo, cogitare cœpit, sed Ludouicus Sfortias eam rem disuadebat, vti incommodam, & per quam disiuncta societate, Gallorum potentia in Italia vires acquireret. Igitur mutato consilio, Cæsar Friderico regis mortui patruo, successionem regni diplomate comprobauit. *** Post varia consilia Cæsar col-

collectis copiis, Liburnum expugnare ſtatuit, maritimum Florentinorum oppidum, ingenio loci, & opere munitum. Cum vero, exorta per eos dies tempeſtate, triremes, quæ ad portum erant, affligerentur: & Germani milites, quibus tentoria deerant, frigus durare non poſſent; Cæſar aduerſa diuûm atque hominum voluntate, bellum facere negans, Piſas rediit, & quod Germaniæ res ipſius præſentiam poſtularent, per agrum Mediolanenſem in Tirolum abiit. ****

* Roo *lib. XI. p.* 534. Fugger *lib. VI. c. I. n.* 10.

** Patet hoc ex litteris Imp. ad Imperii Status Lindauiam ſcriptis, apud Dattium lib. III. c. VII. n. 1. *bewegt worden ſein, uns gentzlich darnach zurichten, in aigner perſon, zu erlangung unſer Kaiſerlichen Cron, und dem Kunig von Franckreich wiederſtand zu tun in Italia zu ziehen.*

*** Roo, Fugger *c. l.* Io. Mariana *lib. XXVI. c. XIV.*

**** Roo *p.* 536. Fugger *c. l.* P. Heuterus *lib. V. c. V.* Mich. Coccinius *de bellis Italicis p.* 277. Facit huc Camilli Ghilini Commentariolus de Maximiliani in Italiam aduentu, in Freheri Tomo tertio.

§. IX.

Dum autem expediendis Imperii negotiis, quæ Wormatiæ relicta erant, alium anno ſequenti 1496. conuentum Comitialem in diem purificationis Mariæ Francofurtum Imp. indixiſſet, ob diuerſa impedimenta, hæc Comitia in II. Auguſti 1496. Lindauiam fuerunt translata, * quo tamen Imperator agens adhuc in Italia non venit, ſed per Philippum filium ſuum, litteras ad Status miſit, quibus expeditionis Italicæ Statum exponit, atque communis denarii exactionem ſecundum decretum Wormatienſe poſtulat. ** Dum vero pauciores Status Lindauiæ comparuiſſent, iſti per litteras reſpondent, ſe ſine reliquorum conſenſu nihil valuiſſe decernere, petentes, vt noua in alium locum eundemque commodiorem Comitia indiceret Imperator. *** Dum vero iſte Legatos ſuos Lindauiam mitteret, & plures ibidem Status comparerent, tandem per Receſſum Lindauienſem die Iouis poſt Dominicam Eſto Mihi a. 1497. fuit decretum, vt in Dominicam Lætare a. 1497. communem Denarium omnes Status conferrent, collata etiam pecunia, Imperatori, quod deſiderabat auxilium, non nummis, ſed conducto milite præſtaretur. Ex communi tamen denario Cameralibus etiam perſonis ſalaria præſtanda. Hæc vt eo certius executioni mandentur, Status Dominica Miſericordias Domini denuo Wormatiam eſſe conuenturos. Ordinatio etiam Veſtiaria & leges ſumtuariæ huic Receſſui fuerunt adiectæ. **** Hæc autem Comitia Lindauienſia, prout Receſſus indicat, finita ſunt *Mittwoch nach Sanct*

Bartholomaus Aabent 1497. ***** & ſtatim Friburgum in Brisgouiam Imperii Conuentum Imp. transtulit, qui finitus die Iouis poſt diem S. Aegidii 1498. In eodem de communi denario, pace publica, Iudicio Camerali, re veſtiaria & politia multa fuerunt decreta. ****** In iisdem Comitiis etiam Ordinationem fecit de vinis, quod falſari non debeant, ******* & alius iterum Conuentus Wormatiam in diem Catharinæ 1498. fuit indictus. ********

* Hæc ex ipſis Actis demonſtrat Datt *lib. III. c. II. n.* 50.

** Extant litteræ Imp. *Geben zu Calmia am Montag nach Barthqlomei anno domini* 1496. apud Dattium *lib. III. c. VII. n.* 1.

*** Extat declaratio Comitialis apud Dattium *n.* 2.

**** Integer Receſſus Lindauienſis extat apud Dattium *lib. V. c. VIII.*

***** Extat iſte apud Dattium *c. IX.* & Ordnung des Cammergerichts apud Goldaſtum *Reichs-Satzungen p.* 209.

****** Extat Receſſus Imperii apud Dattium *lib. V. c. X.* In Freheri Tomo ſecundo reperitur Nicolai Roſenbergeri, legati Polonici Oratio ad Maximilianum & Principes Imperii in conuentu Brisgouienſi habita, qua auxilia petit contra Turcas. Trithemius *Chr. Hirſaug. ad a.* 1498.

******* Reperitur iſta in Corpore Receſſuum Imperii hoc titulo: *Ræmiſcher Kæniglicher Maieſtet Ordnung und Satzung über die VVein; zu Freyburg in Briesgau anno* 1497. *aufgericht*, licet annus 1498. ſit ſupponendus, & apud Goldaſtum *Conſtit. Imper. Tom. II. p.*114. Fugger *lib. VI. c. II. n.* 2. Conſtitutionem vero iſtam emendatam exhibet Dattius *lib. III. c. XIV. n.* 27. qui etiam de eiusdem ratione erudite diſſerit Mich. Coccinius de bellis Italicis p. 277. *idcirco anno octauo poſtquam Friburgi in Brisgonia conuentum aliquorum principum egiſſet.*

******** Datt. *lib. III. c. II. n.* 57.

§. X.

Mortuo ſeptimo Idus Aprilis 1498. Carolo VIII. Gallorum rege * Cæſar collecto ex Heluetiis exercitu, in Burgundiæ Ducatum, filii ſui maternam hæreditatem, quam Francici occupatam tenebant, contendit. Præerat Francorum nomine Burgundis Tremulius Dux, qui cum in vrbem Diuionenſem ſe cum copiis includere eſſet coactus, Cæſari ſine dubio ceſſiſſet, niſi pecunia corrupti Heluetii, ſubito ſtipendia ac miſſionem petiiſſent. Carolus quoque Egmondius a Francis concitatus, magnisque pollicitationibus, ad ſuſcipiendum bellum inflammatus, contempta Septemuirûm Germaniæ ſententia, Belgis e Geldria bellum infert. Quare facile Cæſar cum Rege Ludouico, id ſummopere expetente, inducias aliquot menſium, dimiſſa exercitus maiori parte, facit. ** Eodem anno, Albertus animoſus, Saxoniæ Dux, Belgicæ militiæ, nomine Cæſaris eiusque filii Præfectus, præfecturam Occidentalis Friſiæ, quæ iam ab anno 1494. factionibus Gröningenſi, vulgo *der Vetcoopers* & Schiringenſi, variis agi-

agitata motibus, hæreditario Iure obtinuit, hac addita lege, vt numeratis ipsi ter centum florenorum millibus, restitutisque sumtibus, in redigendos in ordinem rebelles impendendis, prouincia iterum Archiducibus cederet. *** Exinde a. 1499. Cæsar e Germania in Geldriam cum copiis descendens; Duci Carolo, nunquam a latrociniis quieto, bellum infert, oppidumque Arkelensium capit. Defendit se Gelder quantum potest, acceptis a Francorum Rege quingentis lanceariis equitibus, Ducibus notho Borbonio, ac Roberto Marcano, Esdainæ Domino, ne pacem Rex violare videretur. Cæsari quoque Cliuiæ ac Iuliæ Ducum auxilia non defuere. Sed paulo post res ex parte componitur, Cæsare in Germaniam reverti coacto, propter nouum inter confœderatos Sueuos, subditos suos ac Heluetios ortum bellum. ****

* Comines *lib. VIII. c. XVIII.* P. Heuterus *lib. V. c. V.* Fugger *lib. VI. c. II. p.* 1106. Io. Mariana *lib. VII. c. II.* Omnes hi VII. Idus Aprilis siue VII. Aprilis determinant, Gerh. a Roo excepto, *qui p.* 558. sexto Idus Aprilis definit.

** P. Heuterus *l.b. V. c. V.* Mich. Coccinius p. 477. de Maximiliano: *cum certis copiis equitum per Sequanos proficiscebatur contra terras regis Franciæ, & cum nonnullas excursiones leuiaque prælia contra Gallos confecisset, nec quidquam auxilii a confœderatis sibi offerretur pacem cum rege Franciæ Ludouico constituit, ad id quidem faciendum inducebatur propter bellum, quod dux Geldriæ contra terras, Philippi filii sui mouerat.* Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1497.

*** Late hæc narrat Heuterus *lib. V. c. VI.* Fugger *lib. VI. c. II. n.* 3. Chytræus *hist. Sax. lib. III. p.* 99.

**** P. Heuterus *lib. V. c. VI.* Fugger *lib. VI. c. II. n.* 2.

§. XI.

In finem anni 1498. incidebant belli Heluetici initia & apparatus, cuius hæc potissimum fuerunt caussæ. A primo tempore, quo Maximilianus a Sigismundo adoptatus, ipso adhuc viuo, ditionum eius imperium suscepisset, sæpe ab Heluetiis confœderatis petierat, vt concordiam & fœdus, quod ipsis cum Sigismundo intercesserat, secum quoque confirmarent, quod ipsis denegantibus, noua animorum exacerbatio orta, & belli quasi semina iacta esse videbantur. * Iam enim a multis annis plerique Principes & nobilitas omnis, Heluetis infensi infestique erant, ob assertam armis libertatem, & quod a fœdere Sueuico, in quo plurimum poterat nobilitas, tantopere abhorrebant. ** Inter hæc, Constantia celebris ad lacum Podamicum ciuitas, quæ hactenus immunem se ab vtrorumque societate continuerat, multis vtrinque promissis sollicitata, per eos dies Sueuico se fœderi coniunxit, eoque statim Cæsaris & sociorum legati convenêre, fœdusque & societatem cum ea ciuitate firmauêre. Accedebat ad has animorum offensas, vetus quædam simultas, inter Athesinos Cæsaris

ſubditos, & Griſones, Rhætiæ populum, Curienſi ditioni parentem, quæ in eum vsque diem ad varios ſubinde arbitros reiecta, componi non poterat. Cumque res ad arma iam ſpectare videretur, Curienſes, quod impares ſe aduerſariorum viribus putarent, Tiguri, in publico Heluetiorum conuentu, ad Idus Decembris eorum ſe fœderi adſociauêre. *** Id vbi audiuiſſent, qui Cæſaris & Sueuici fœderis partes ſequebantur, Conſtantiam XX. Ianuarii 1499. & ipſi frequentes conuenêre: vbi de belli gerendi ratione, qua parte, quisque & quibus hoſtem viribus aggrederentur, deliberatum eſt. **** Conſtituebatur etiam Albertus, Bauariæ Dux, Imperialis militiæ præfectus, quem tamen fœderati recuſabant. *****

* G.a Roo *lib.XI.p.539.* P.Heuterus *lib.V. c.Vlt.* Nauclerus *ad a.*1499. *Anno ſalutis* 1499. *circa finem Februarii in ſuperiori Alemania haud longe a fontibus Rheni fluminis, inter domum Auſtriæ & Heluetios, alios confœderatos ſeu Suitenſes, exorta eſt grandis turbatio, qua paulatim deſcendens per lineam Rheni quaqua verſum vſque ad Baſileam, bellum ſuſcitauit atrociſſimum. In eo namque bello etſi nunquam totis copiis bellatum ſit, cæſa tamen diuerſis in locis & pugnis referunt XX. millia pugnatorum, quale non memoratur, niſi fallor, a centum annis & citra in omnibus bellis illarum partium fuiſſe viſum vel auditum. Venerunt enim ad arma duo populi finitimi Auſtriæ domus, regis Rom. Maximiliani patrimonium eſt proprium, is tum aberat bello apud Geldrenſes occupatus. Erant per idem tempus in vrbe Conſtantia congregati primates Sueuorum, tractantes de liga eorum renouanda. Hos Auſtrii veluti ſocios locum tenentes, pro rege in auxilium contra Heluetios inuitabant. Quærebant hi media pacis, & inueniſſe ſe arbitrabantur: ſed noua repente turbatio exorta, cuncta prius compoſita diſſipauit: quo factum eſt, vt & ſi nondum concluſa eſſent capitula omnia in liga Sueuorum, opem tamen ferre regi dignum ducerent. Et cum hi belli motus perueniſſent ad regem, totum ipſe imperium contra Heluetios ſuos hoſtes inuocabat: propter quod nonnulli principes communitatesque auxiliares copias miſerunt.* Trithemius Chr. Hirſaug. *ad a.* 1499.

** Roo *p.* 540. Addit Fuggerus *lib. VI. c. II. n.* 4. Maximilianum Imp. in Comitiis Lindauienſibus ac Friburgenſibus ab Heluetis poſtulaſſe, vt Sueuico fœderi accederent, & communi denario ſe ſubiicerent, quod etiam confirmat Goldaſtus *de Regno Bohemiæ lib. IV. c. VIII. p.* 476. & Stumpfius *Schweitzer Chronic. lib. XIII. c. XXI.*

*** Roo *c. l.* Bil. Pirckhaimer *de B. Heluet. lib. II. ineunte.* Fugger *c. l.*

**** Roo *c. l.* Fugger *n.* 7.

***** Fugger *lib. VI. c. II. n.* 5. Vrſtiſius *Basler Chronic lib. VI. c. XVII.*

§. XII.

Initium huius belli apud Vennones ortum eſt, vbi Atheſini aliquot, iuſſu, (vt ferebatur) Oenipontani Conſilii, quod ſuperiorum Auſtriæ prouinciarum regimen vocabant, Münſterdalium quoddam collegium inuadere tentantes, ab accolis repulſi, octodecim ex ſuis amiſêre. Locum illum ſub Maximiliani imperio eſſe Atheſini contendebant, contra quorum iniurias, Griſones eum ſuo præſidio firmarunt. * Inde ſuperiores Helueti ad Maienfeldam ** atque iterato ad Treiſenam Rhenenſis vallis vicum ***

&

& tertio ad Hardtum vicum prope Brigantium ad lacum Bodamicum conuenerunt.**** Sub finem Februarii 1499. a legatis Philippi Palatini, Basiliensis, Argentoratensis, & aliarum ciuitatum tentata pax, obstinatis vtrinque animis, conueniri non potuit. Ludouicus vero Gallorum rex, ad primum huius belli nuncium, missis ad Heluetiorum pagos legatis, pacem iis ac fœdus amicitiamque obtulit. Sperabat enim hac occasione implicito iis bellis Cæsare, Mediolani imperium, cui iamdudum inhiabat, facilius occupari posse. Neque Heluetii, hoc rerum statu, tanti regis coniunctionem sibi negligendam putabant. Fit igitur fœdus ad annos decem, frustra id suis artibus impedire satagente Mediolanensium duce. ***** Inde XXV. Martii ad Basileam victores Helueti. ****** In quinto prœlio ad Constantiam, ******* & sexto in Rheni valle ad Frastentiam, victores iterum Helueti, ******** in septimo etiam apud Grisones ad Athesin *auf der Malser Heyde*, † semel tantum in Hegouia deuicti. †† Interim Maximilianus, bello Geldrico tum occupatus, acceptis de Heluetiorum rebus, & fœdere cum Gallis icto nunciis, præfecto castris Alberto Saxoniæ duce, magnis itineribus Friburgum aduolat, inde ad Imperii principes, missis passim nunciis, ac litteris, auxilia conuocat. ††† Vastata postea a Cæsareanis valle Engadina †††† octauum idemque vltimum prœlium factum fuit ad castrum Dorneck haud longe a Basilea, quo præter Comitem Fürstenbergium, Ducem militarem, multosque illustres atque insignes viros ceciderunt quatuor millia Cæsareanorum. ††††† Ludouicus interim XII. Mediolanensi prouinciæ inhians, Heluetios magis concitare conabatur, missis etiam ad eosdem tormentis bellicis aliquot, cum illorum artificibus & magna pulueris pyrii copia. †††††† Maximilianus, licet ad medium Iulii Constantia egrederetur, sequentibus eum, longo ordine, omnibus ciuitatum Imperialium & confœderatorum copiis, eo animo, vt illas in hostem duceret. Principibus vero ob varia fœderatorum consilia prœlium disuadentibus, Cæsar in ciuitatem rediit. * Per eosdem dies Ludouicus, Mediolanensium Princeps, vt pacem faceret, Galeaeium Vice Comitem, propinquum suum, cum mandatis in Sueuiam legauerat. Gallorum etiam rex, quamuis Heluetiis auxilia & mitteret & polliceretur, ne tamen bellum inter ipsos quam pacem malle videretur, suum & ipse legatum misit, Castellæ præsulem. Factis igitur decem dierum induciis, vtrorumque legati Tigurum conuenêre. Ibi quod Castellanum viderent sub pacis procurandæ prætextu id agere, vt bellum produceretur, soli Galeacio conficiendi negocii potestas facta. Eo adnitente, Schafhusii conuentus indi-

indicitur, inde Basileam. Cæsar eo misit Casimirum Brandenburgicum, Ioannem Dalburgium, Vangionum antistitem, Philippum Nassouium, Paulum Lichtensteinium, Cyprianum Serentinum Cancellarium, & Ioannes duos, Abensbergicum & Tungensem, cum centum equitum comitatu. Aderant Heluetiorum quoque & Grisonum, Curiæque & Sangalli oppidorum legati. ** Magna tandem Galeacii industria in die Mauritii XXII. Septembris 1499. pax conuenit in has conditiones, vt compensatis vtrinque damnis, omnia ablata restituantur, Pretigouia Cæsari pareat, dissidium inter Curienses & Tirolenses Friderici Augustani arbitrio, reliquæ controuersiæ per arbitros decidantur. ***

* G. a Roo *lib. XI. p.* 540. Stumpfius *lib. XIII. c. XXIV.* Fugger *lib. VI. c. II. n.* 6.

** Roo. Fugger *c. l.*

*** Vrstisius *Basler Chronic lib. VI. c. XVII.* Roo *c. l.* Stumpfius *c. l.*

**** Fugger *n.* 7. Vrstisius *lib. VI. c. XVIII.* Bil. Pirckheimer *de b. Heluet. lib. II. p.* 58. 59. Mich. Coccinius *p.* 278.

***** Verba sunt G. a Roo *p.* 541. Fugger *n.* 8. Vrstisius *lib. VI. c. XVIII.* Stumpfius *lib. XIII. c. XXVI.* Pirckheimer *p.* 59. Extat Tractatus confœderationis Lucernæ XVI. Martii 1499. in Recueil des Traittés de Paix *Tom. I. p.* 809.

****** Stumpf *lib. XIII. c. XXVI.* locum designat *vor dem Brüderholtz by Basel.* Vrstisius *lib. VI. c. XIX.* Fugger *lib. VI. c. II. n.* 9. P. Heuterus *lib. V. c vlt.*

******* Vocatur *die Schlacht im Schwaderloch bey Costnitz.* Stumpf. *c. l. p.* 446. Vrstisius *lib. VI. c. XIX.* hoc prœlium Sextum facit Heuterus *c. l.* Pirckheimer *lib. III. p.* 60. Mich. Coccinius *p.* 278.

******** Fugger *lib. VI. c. II. n.* 11. Stumpf. *lib. XIII. c. XXVI.* Vrstisius *c. l.* hoc quintum prœlium facit, Heuterus *c. l.*

† Stumpf. *lib. VI c. XXVII.* Vrstisius *lib. VI. c. XX.* Fugger *n.* 13. Pirckheimer *lib. II. p.* 65. Coccinius *p.* 278.

†† Fugger *c. l.*

††† Verba sunt G. a Roo p. 541. Pirckheimer lib. II. p. 60. *Cæsar etsi Geldrensi implicitus esset bello, illud tamen quibus potuit, composuit conditionibus, confestimque exercitum in Germaniam præmisit superiorem, cunctisque Principibus, ac Ciuitatibus Imperialibus imperauit, vt auxilia, quo Heluetiorum domari posset peruicacia, submitterent. At illi licet parere cogerentur, segnius tamen & inuiti, minores quoque, quam imperatæ fuerant, copias emittebant, nouerant enim bellum hoc nulla necessitate, sed solum ob animorum impotentiam, & arrogantiam contractum esse. At Sueui admodum moleste cunctationem hanc ferebant, & cum se factis vindicare non auderent, aut nequirent, tamen (vt solent) propriam culpam in reliquos imperii reiiciebant subditos, quasi per eos stetisset, quo minus Heluetii debitas luissent pœnas.* Stumpf *lib. VI. c. XXVIII.* Vrstisius *lib. VI. c. XXI.* Fugger *lib. VI. c. III.* Roo *p.* 541.

†††† Roo *p.* 542. Fugger *lib. VI. c. III. n.* 2. Pirckheimer *lib. II. p.* 67.

††††† Hoc prœlium late describit Pirckheimer *lib. II. p.* 72. & 73. addit: *desideratæ sunt in tumultuaria hac pugna Cæsarianorum fere millia quatuor, cecidereque præter Comitem de Furstenberg multi illustres, ac insignes viri, in quorum numero fuit Comes de Pitsch, & Baro de Castelwardt familiæ illius nouissimus.* Paullo post addit: *hac clades cum Cæsari in oppido Lindauio de-*

degenti fuisset nunciata, clausa, vt dictum est, regia. Comitis accusabat imprudentiam ac temeritatem. Vesperi tamen fores rursus patuere, Caesarque in propatulo coenauit, nullum tristitiae signum ostendens, quin facta coena, cum iam nox ingrueret, ad fenestram quandam concedens, stellasque inspiciens multa de illarum natura & ratione disseruit, adeo vt accepta calamitatis plane immemor videretur. Stumpf *lib. XIII. c. XXVIII.* Vrstisius *lib. V. c. XXII.* Fugger *lib. VI. c. III. n.* 7. Mich. Coccinius *p.* 278. Adam Reisner *Hist. Frundsberg lib. I. p.* 3. Heuter *c. l.*

†††††† Roo *lib. XI. p.* 542. Stumpf *lib. XIII. c. XXIX.* Fugger *lib. VI. c. III. n* 8. Extat confoederatio Ludouicum XII. inter & Heluetos apud Leibnitium *Tom. I. p.* 809.

* Roo *p.* 543. Stumpf *lib. XIII. c. XXVIII.*

** Haec verbis plerumque G. a Roo scribimus *p.* 543. Stumpfius *c. l.* Fugger *n.* 9. Plenius Vrstisius *lib. VI. c. vlt.*

*** De hac pace ita loquitur G. a Roo lib. XI. p. 544. *dilato igitur negocio, per equos celeres Vlmam, quo Caesar abierat, profectus eo rem adduxit, vt ad finem Septembris pax fieret. Eius conditiones hae fuerunt primariae: Quas ad Rheticonem montem (Pretigouiam hodie tractum illum vocant) Caesar ditiones ab Amasianis Comitibus, quorum prosapia interierat, acceptas possederat, earum incolae ipsi, vti ante bellum, dicto audientes sint; foedus cum Grisonibus illum seruent; neque quod ab illo desciuissent, poenis aut multa afficiantur. Dissidium, quod inter Curienses & confines Tirolenses tenuerat, Friderici Augustani praesulis arbitrio decidatur a quo nulla esset prouocatio. Accepta bello damna, caedes, praedationes, incendia, iniuriaeque & contumeliae perpetua obliuione obliterentur. Oppida, arces, pagi, villae ac praedia manu capta, priori quaeque domino, vti nunc sunt, reddantur: quod quisque in ea iuris ante bellum habuerat, retineat. Eorum ciues, inquilini, caeterique cultores ac habitatores in pristinum locum restituantur, neque fraudi cuiquam sit, offensionum causas eo bello vel dedisse vel accepisse. A contumeliis, iniuriisque & iurgiis abstineatur: quod vti fiat, indices vtrinque constituantur, qui lites omnes, quae interuenire poterant, ex aequo & bono diiudicent. Praeter has conditiones, alia quaedam controuersiae, arbitri & legatorum disceptatione, discussae sunt. Sub hac pace comprehendi Caesar voluit Austriae domum, Ludouicum Mediolanensem, principes electores, caeterosque Imperii Ordines, Argentoratum & Basileam, cum earum Episcopis, aliasque Imperiales Sueuiae & ad Rhenum ciuitates Heluetiis vicinas. Hi Galliae regem, eiusque confoederatos, Sangallenses, Abbatecellensesque, & Curienses nominabant. Ita finem habuit bellum Helueticum, quo, etsi nunquam ad summae rei dimicationem ventum, multi tamen ab vtraque parte mortales periere, quorum numerum quidam ad viginti millia prodidere. Acer erat Maximilianus, & belli sciens, magnaque Sueuorum & Imperialium auxilia habebat, sed quorum viribus Heluetii quasi pro communi omnium vna quadam ciuitate, & ex vnis moenibus depugnantes resistebant, neque inferiores sese declarabant, donec vtrique bello defatigati, pacem aequis conditionibus lubentes accepere.* Fugger *n.* 12. Pirckheimer *p.* 77. Mich. Coccinius *p.* 279.

§. XIII.

Postquam insequenti anno 1500. Ludouicus XII. Gallorum Rex Heluetorum ope Mediolanensem Ducatum occupasset, Ludouico Sfortia Duce facto captiuo, * grauiter hoc ferens Maximilianus, hanc aliasque ob caussas Comitia Augustana indicebat.** Haec magna Principum frequentia celebrabantur, *** In iisdem pro tuenda magis pace publica, id quod varie iamdum fuerat tentatum, **** Imperii Status in sex Circulos ***** di-

 stin-

ſtinguebantur, Franconicum, Bauaricum, Sueuicum, Rhenanum, Weſtphalicum, Saxonicum. ****** Anſam Maximiliano dediſſe videtur priſtina Germaniæ diuiſio in quinque iſtos populos, quorum quemlibet ſingulari Circulo comprehendit. Lotharingis cum vicinis Rheno populis Rhenanum conſtituentibus, & addito ſexto, Weſtphalico, quod Weſtphalia poſt Henrici Leonis exauctorationem, ſeparatas plane a Saxonia acceperat rationes. ******* Dum autem dicti Circuli vel nimis ampli eſſent, nec omnia complecterentur, quæ ſub iſtis quinque populis olim fuerant poſſeſſa, quatuor alios in Comitiis Colonienſibus a. 1512. adiecit Maximilianus I, Auſtriacum ſcilicet, Burgundicum, Saxoniæ Superioris & Rhenanum Inferiorem. Auſtriacus quidem terras, quæ vel ſub Boiis olim comprehendebantur, vel ex Slauorum terris acceſſerant, continet, Burgundicus vero Belgii prouincias, quæ ſub Lotharingis olim partim continebantur. Saxonicus & Rhenanus ſaltim fuerunt diuiſi. ******** Agebatur in iisdem Comitiis de augendo Circulorum numero, & adiiciendis circulo Bohemico & Boruſſico, irrito tamen cum ſucceſſu, cum & Boruſſi & Bohemi de eo proteſtarentur, metuentes, ne forſan ad onera etiam Imperii adigerentur. † Aliæ quoque Conſtitutiones ſingulares in his Comitiis fuerunt publicatæ. †† Decreta etiam in iisdem Legatio ad Alexandrum VI. Papam de Annatis, Indulgentiis & Cruciatis ad bellum Turcicum adſignandis. †††

* De hoc plenius Rob. Gaguinus *lib. XI. c. II. & III.* G. a Roo *lib. XI. p.* 545. Trithemius *ad a.* 1499. 1500. Fugger *lib. III. c. IV.* P. Heuterus *lib. VI. c. I.* Io. Mariana *lib. XXVII. c. IV.* Guicciardinus *lib. IV.* Nauclerus *Vol. II. Gen. L. p.* 1120. Petr. Martyris Epiſt. *lib. XIII. ep. CCXIV.* Extat de eo Publii Fauſti Andrelini ad Ludouicum XII. *de captiuitate Ludouici Sfortiæ Triumphus*, ligato ſermone ſcriptus. Initium vero & cauſſas belli Italici a Carolo VIII. & Ludouico XII. moti, latius exponit Mich. Coccinius de bellis Italicis apud Freherum Tomo II. p. 276. tandem ita concludit: *Ludouicus autem rex Franciæ alta mente reuoluens ignominiam expulſionis ſuæ ab Italia, quam Caroli tempore perpeſſus erat, anxius ſolicitusque meditabatur, quo pacto ſe contra Mediolani Ducem vindicaret. Itaque inſtigatis ac ſolicitatis Heluetiis contra Sueuos ſibi conterminos, ac inita cum Venetis ſocietate, ipſe, & Veneti vno eodemque tempore contra Ludouicum Sportiam Mediolani Ducem ſuſceperunt. At is acceptis liberis ſuis & theſauro, in Germaniam ad terras Maximiliani confugit. Sic rex Ludouicus anno nonageſimo nono ſupra milleſimum quadringenteſimum, Ducatum Mediolani, ſine aliqua vi aut repugnatione obtinuit: & Veneti occuparunt Cremonam & terram quæ dicitur Clara Abdua, & terram quandam circa lacum Benacum.* Idem p. 279. *Anno dein milleſimo quingenteſimo Dominicæ natiuitatis, Ludouicus Gallorum rex magna equitum ſtipatus caterua in Mediolanum deſcendit, ducens ſecum ad ſex millia Heluetiorum, & vt ambo exercitus ex aduerſo conſtitiſſent, ac iam de mutuo conflictu expectaretur, Heluetii quibus dux largiter ſtipendia dederat, & Fratres in concione appellitauerat, noluerunt aduerſus Gallos & reliquos Heluetios arma mouere ac*

Ducem

Ducem ipsum gregali indutum habitu, ne agnosceretur, deseruerunt: sicut Volateranus prosa, & Petrus Crinitus carmine scripserunt, quo quidem tempore & Sphortia captus est, & pedites Sueui armis & bonis exuti, Heluetii Vero honoribus & præmiis decorati, quibus de rebus Heluetii non incongrue iactitant, sese esse auctores ingressus Gallorum in Italiam.

** Testatur de eo G. a Roo lib. XI. p. 547. *hoc tam insperato regis successu, sollicitus Cæsar, multaque & a Venetis antea, & nunc ab illo, qui amicos sibi eos habere Videbatur, quæ ad Vetera Imperii iura pertinerent, occupata esse ægre ferens, Septemuiros cæterosque Imperii principes & ordines, ad impediendos illorum conatus hortabatur, Vti in asserenda Imperii dignitate sibi auxilio essent, & iniuriam non tam sibi, quam Germanorum genti fieri prohiberent, ne Gallus impune abire sibi, quicquid agat, Videns, maiora aggrediatur, & conciliato sibi Pontifice, (quod facile esset) Cæsaream dignitatem ad se trahat, aut relicto Germanis titulo ac nomine, ea interim agat, quæ a Cæsare fieri solent. Hæc & alia Maximilianus serio Vrgebat, neue sua quadam socordia Imperii maiestatem conuelli paterentur, sed partum a maioribus decus retinerent, obtestabatur. Mouebantur his principum ac cæterorum animi, & pro suo quisque ingenio Varie afficiebantur, habitique sunt aliquot conuentus, quibus decretum esse bellum, eiusque neruum pecuniam, rumor ferebat.* De hoc etiam Fugger *lib. VI. c. IV. p.* 1128. Guicciardinus *lib. V. ineunte.*

*** Enumerat Principes ac Status hisce Comitiis præsentes Fugger *lib. VI. c. IV. n.* 4. Martinus Crusius etiam Ann. Sueu. lib. IX. p. III. c. X. ait: *Comitia celebrabat Augustæ Cæsar Maximil. Ibi chorea celebrata est auff dem Fronhoff. Ducebat Cæsar in chorea Virginem Neitbardinam, quæ funali, quod manu gestabat, inter saltandum ignem triumphalem accendit, ein wol zugerichts Freudenfewr.*

**** Sunt, qui huius diuisionis initium iam a fœdere Mergentheimensi & anno 1387. reputent, quo dicti fœderis socii in certas classes *gewisse Partheyen* fuerint diuisi, de quo etiam Lehmannus *lib. VII. c. LXVIII.* Sed male hoc exinde duci docet Arumæus *de Comitiis cap. II. n.* 42. Datt *Vol. nou. rer. German. lib. I. c. VIII. & c. XXVII.* de quo *diss. XXVIII. §. V.* Alii ab Alberti II. diuisione in Comitiis Noribergensibus 1438. facta ducunt, quæ tamen effectu fuit destituta, de qua *diss. XXIX. §. XXXVII.* Alii a Friderici III. temporibus ducunt, moti Recessu Imperiali Noribergensi de a. 1467. in quo de XXIV. Adsessoribus ad Iudicium Imperiale constituendis, *also das dieselben Teutschen Lande in sechs Theil getheilt, und ieder Theil Vier darzu ordnen solt*, de quo *diss. super. §. XLI*. Verum cum & hæc effectu fuerint destituta, ipsam diuisionem merito Maximiliano tribuimus.

***** Vocantur etiam Germanice *Circkel* in Ordin. Regim. Wormat. *de an.* 1521. *§. XXI. XXII.* Goldast. *de R. Bohemiæ lib. IV. c. V.*

****** Patet hoc ex Ordinatione Regimenti, facta Augustæ 1500. in der Regiments-Ordnung apud Müllerum *im Reichs-Tags-Staat lib. I. c. V. p.* 31. vbi sex isti Circuli plene definiuntur & in Cammergerichts-Ordnung zu Costnitz 1507. *art. XX.*

******* De quinque istis populis *Synt. Iur. Publ. diss. III. §. II. & diss. V. §. VIII.*

******** Rec. Imp. Colon. de a. 1512. §. 11. 12. *Darauf haben wir sambt denen Standen zehen Circkel geordnet, wie hernach folget: Nemlich sollen wir mit unsern Erblanden zu Oesterreich und Tirol &c. einen, und Burgund mit seinen Landen, auch einen Circkel haben. Item, sollen die Vier ChurFürsten am Rhein einen, und die ChurFürsten Von Sachsen und Brandenburg, mit samt Hertzog Georgen Von Sachsen, und den Bischœffen, so in den Landen und Bezircken daselbst gesessen, auch einen Circkel haben. Vnd sollen die sechs Circkel hieVor auf dem Reichstag zu Augspurg Verordnet bleiben, und solche sonst einem ieden Stand, an seinen Obrigkeiten, Herr-*

†††† Acta Comitialia §. XLIV. *demnach ist bey der Ko. Mt. und des reichs Stenden, zu des reychs Obersten Hauptman erwelt worden Hertzog Albrecht von Sachsen. Darauf hat derselb Hertzog Albrecht etlich artickel seiner notturfft und begerd angeben als hernach volgt.* Datt. *lib. III. c. IV. n.* 55. Conditiones potissimum in eo constabant, vt ipsi certum salarium aliaque necessaria concederentur, iura præfectorum relinquerentur. Deficiente igitur adhuc ærario omnia in proxima Comitia reiiciebantur, prout ex Actis patet §. *LXXV. n.* 26. Plenius de hoc G. Fabricius *Origg. Saxon. lib. VII. p.* 835.

††††† Datt. *lib. III. c. IV. n.* 60. *sqq.*

†††††† Roo *c. l.* Trithemius *ad a.* 1495. Extat inter Recessus Imperii *die Kænigliche Satzung zu VVorms von dem gemeinen Pfennig* quam etiam Dattius *lib. III. c. V. n.* 18. exhibet eiusdemque summam *n.* 6. hoc modo exponit: *nemo cuius dignitatis aut sortis fuerit, immunis aut exsors habeatur: Principes ratione redituum ad prædictam expeditionem liberaliter contribuerent; omnes Prælati, Comites, Barones, Nobiles, Ciuitates ex singulis millibus florenorum, vnum armatum equitem, vel duos pedites per annum contra Turcas militaturos alerent: Ceteris ex bonis non Censualibus e* 25. *florenis vnum tribuerent, decimumque nummum pendere tenerentur, vt & Ciues ditiores. Opifices autem minorum facultatum, ad minimum quartam floreni Rhenani partem soluerent; Operarii diurna stipe victitantes octodecim nummos per annum contribuerent: serui denique & Serua de vnoquoque floreno mercedis sua, duos nummos persoluerent. Quoad ecclesiasticos ita decretum est. Archiepiscopi & Episcopi iuxta modum censuum & redituum conferrent: Capitula vero omnium ac imprimis Cathedralium Ecclesiarum Collectionem quoque ita instituant, vti etiam Canonici, Abbates, Abbatissa, Prapositi, Prælati e bonis Censualibus contribuant: hac omnia permittente Pontifice, ac contra Turcas barbaros Indulgentias adiiciente.* Fugger *lib. VI. c. I. n.* 7. Licet magnam Imp. argenti summam fuisse promissam Pontanus velit, dum *Hist. Gelr. lib. XI. p.* 605. dicat: *seorsim cum Imperii principibus iisdem in Comitiis pactum Cæsar iniit, de ingenti pecuniæ summa per Imperium vniuersum conficienda, qua reprimi, cum opus esset, atque in ordinem quam citissime redigi possent, quicunque Cæsareæ eius Maiestati immorigeri haberi ac refractarii noscerentur.* Qua ratione nobilitas immediata se communi denario subducere fuerit conata, late narrat Linturius *ad a.* 1495. & Caspar a Lerch von *des Adels herkommen 2. Grundsatz f.* 153. Datt. *lib. III. c. VI.*

††††††† Verba sunt Ponti Heuteri *lib. V c. IV. p.* 126. Pontanus *hist. Geldr. lib. XI. p.* 684. *ibi Ludouicus Sfortia accepto Diplomate Dux Mediolanensis a Cæsare renunciatur.* Mutius *lib. XXX. p.* 307. Pactum hoc iamdum fuisse, dum Cæsar Blancam Mariam nuberet, ex Iosephi Ripamontii *Historia Mediolanensi lib. VI. p.* 654. discimus, dum ait: *tracto in partes Gallo, Ludouicus ad maiorem aliam curam adiecit animum, vt Maximiliani Cæsaris auctoritate Mediolani Dux appellaretur, Erasmumque Scribam suum intimum in id legauit. Quo facilius impetraret a Cæsare id quod volebat, Blancam Mariam fratris sui filiam in matrimonium ei offert. Accepta conditione & inito Cæsarem inter & Sfortiam fœdere, Ludouicus Mediolani Dux appellatur.* Factum autem hoc per Cæsaris legatos, narrat. Idem confirmat Io. Mariana *rer. Hispan. lib. XXVI. c. IV.* Extat Diploma Inuestituræ de Ducatu Mediolanensi in Recueil des Traittés de Paix Tom. I. p. 791. *Actum & scriptum in Ciuitate nostra Antwerpiensi die Catharinæ virginis, anno* 1495. Nauclerus vol. II. Gen. L. p. 1114. *eodem fere tempore* (1495.) *idem serenissimus ac inuictissimus rex Maximilianus, defuncto Iohanne Maria Vicecomite & Mediolan. principe, per legatos ad hoc missos Ludouicum Mariam Sphorciam Mediolanens. præfecit ducem.* Hinc publica saltim & solennis declaratio in Comitiis facta fuisse videtur.

* Trit-

* Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1495. *Deinde XXI. mensis Iulii, anno praenotato, Maximilianus Rex, proprio, vt fertbatur, motu ad nullius instantiam, Eberhardum Seniorem barbatum Comitem de VVurtemberg, Virum sciens prudentem, strenuum, & non minus armis, quam rebus atque diuitiis potentem, in publica Principum confessione de Comitum Numero in Ducem sublimauit, adhibitis in eo negotio solennitatibus debitis & consuetis. Ex eo tempore Duces in VVirtenberg ex Comitibus facti Duces gloriose perseuerant vsque in praesentem diem* Plenius vero hæc describit Io. Linturius in appendice ad Werneri Rolewinckii fasciculum temporum p. 107. dicens: *in diaeta VVormatiensi, Comes VVurttebergensis, Eberhardus, in Ducem promotus est, quod sic factum fuit: Venit Comes Eberhardus VVormatiam, cum multis Clientibus & specialiter cum nouem Comitibus, & 37. Nobilibus, & Doctoribus, & multis equis. Ideo, in die Martis post Diuisionis Apostolorum, venit ille Eberhardus, & ducitur, a duobus Landtgrauiis Hassiae, duobus VVilhelmis, a dextra, & a Rudolpho, Principe de Anhald, ex sinistra parte, qui ante Nobilissimum Regem Romanorum in pedes ceciderunt. Sic Rex Ille Comitem ex ordine Comitum posuit, & fecit illum Ducem, & primo Pallium Ducale, deinde Pileum Ducalem, tertio Gladium Ducalem, & Arma, & Titulum Ducis dedit. Ibi primo HelFriz, Zolrensis, & Hans a VVerdenbergk, & Craft ab Hohenloh, petierunt Regalia a Rege Romanorum. Tum deinde sellam Caesaris, cum nigro & fuluo vexillo, circum equitari iussit; & Ipse, cum quinque vexillis, cum ducentis equis, deinde posuenit. Fuerunt autem quinque Vexilla, vnum VVirttenbergensis Ducatus, quod portauit Simon VVecker, Comes in Zweybruckh & Bitsch, secundum fuit Ducatus Teek, quod portauit Comes VVolfus a Fürstenbergk, tertium fuit Comitatus Mompelgardici, quod portauit Simon, Dominus in Falckenstein: quartum fuluum vexillum, cum nigra Aquila, quod fuit Imperii Sturm Vexillum, quod portauit Bernhardus Comes in Oberstein; quintum fuit totum rufum, quod est Sanguineum Vexillum, & significat Regalia, quod portauit Stephanus, Baro de Gundelfingen. Sic fuit ille inthronisatus, & dotatus, a Rege Romanorum.* Ipsum Diploma sub dato Wormbs, *am ein und zwantzigsten Tag des Monats Iulii, nach Christi Geburt, viertzehenhundert und in dem funff und neuntzigsten Iahr* exhibet Hortleder *Tomo I. lib. III. c. I. p.* 809. & ex eo Limnæus *lib. V. c. XVI*, in quo hoc singulare, quod extincta familia Wurtenbergica, aliis non debeat conferri Ducatus, verum inter Imperii domania referri: *soll bleiben bey Romischen Keysern und Konigen, und bey den H. R. Reich, ewiglich, und also in Mehrung des Reichs VViddumb-Gut der Cammer incorporirt und einverleibt seyn.* Mutius *lib. XXX. p.* 606. Nauclerus *c. l.* B. Hertzog *Chron. Alsat. lib. II. f.* 157. P. Langius *Chron. Citic. p.* 887. M. Bellaius *Comm. Gall. lib. IV. f.* 152. Fugger *lib. VI. c. I. n.* 7. Datt. *lib. III. c. XII. n.* 77. *sqq.*

** Patet hoc ex Pontani *Hist. Gelr. lib. XI. p.* 605. dum ait: *ad Comitia autem, de quibus dictum, VVormaciensia venisse isto tempore a Gelris missos viros tam saeculares quam spirituales, ex apologia Ducis qua posita inferius ad annum MDXIX. satis constat.* Sic etiam ex dicta Apologia idem Pontanus p. 685. *misisse eum viros tam saeculares quam ecclesiasticos ad Imperii comitia, quae Vormatiae celebrata anno Christi millesimo supra quadringentesimum nonagesimo quinto, atque ibi coram Electoribus ac ciuitatibus Imperii protestatum, se per omnia obsequi Caesareae Maiestati, nihilque non agere paratum, quae agere ipsum, vt Imperii principem, oporteret, modo paterna sibi haeredia ac ditiones relinquerentur, iisque a Caesare perficeretur. Sed & ista cum frustra agerentur, declarasse, se permittere causam suam agi apud Electores ac principes Imperii, neutri parti addictos, vt vel amice per eos vel iure decideretur. Sed & id locum habere nequiisse, nec cessasse interea eos vi & armis ditiones ipsius impetere: quod nimirum Statutum fixumque Caesari esset Gelriae Ducatum domui Burgundiae per fas nefasque, vtpote eidem adeo*

adeo opertunum commodumque, adnectere. Et hinc postremo summa coactum cum necessitate opem auxiliumque amicorum & in his præcipue Gallorum Regis implorare, & fœdus cum eodem icere: idque haudquaquam in præiudicium ac detrimentum Sacri Romani Imperii, sed animo defendendi, quæ ad ipsum spectarent, bona possessionesque auitas paternasque. Nec cogitasse vnquam de Ducatu Gelriæ cæterisque ditionibus suis in Gallum transferendis, quod tamen piæ memoriæ Imperator Maximilianus persuadere Electoribus haud semel voluit, vt eos nimirum in ipsum concitaret. Hoc autem Maximilianum in Comitiis Wormatiensibus proposuisse, testantur Acta Wormatiensia *§. V. fin.*

*** Extant istæ in Corpore Recessuum & apud Goldastum *Constit. Tomo II. p.* 112.

**** Cuspinianus *p.* 488. & latius Fugger *lib. VI. c. XX. n.* 10.

***** Trithemius Chr. Hirsaug. *ad a.* 1495. Linturius *c. l.* Maximilianum ait cum Imperii Principibus ad Festum vsque Iacobi consilia habuisse in ciuitate Worms. P. Langius vero in Chron. Cit. durasse dicit prædictam diætam per biennium. Verum, ex Actis Wormatiensibus Dattius lib. IV. c. II. n. 46. probe demonstrauit propositionem fuisse factam die Iouis post Oculi, finem Comitiorum in septimum diem mensis Augusti 1495. incidisse, quo signatus fuit Recessus. Integrum vero horum Comitiorum Recessum vna cum Actis denuo edidit Dattius *lib. V. c. VII.*

§. VII.

Circa Comitiorum initia, mense Aprili 1495. Venetiis, quo omnium legati pridem conuenerant, ictum est fœdus inter Pontificem, Cæsarem, Hispanum, Venetos ac Mediolanensem, id ne antea fieret, in caussa fuerat Caroli celeritas, & quod Philippus Cominæus illius legatus, seorsum cum Venetis per eos dies, multa agitaret. * Idque tanto magis, quod Gallorum Rex Carolus VIII. Imperialem dignitatem adfectare dicebatur. ** In illud vero Rex Neapolitanus recipi enixe petebat. *** Fœderi prætendebatur communis omnium defensio, sed occultius consilium erat, Aragonios iuuare, reliquos Italiæ regulos in fœdus adsciscere, Cæsari ac Hispanorum regi, ad bellum in Galliam mouendum, pecuniam decernere, vt Carolus ad sua defendenda reuocatus, Italia excederet. **** Carolus autem in patriam redire statuit. Neapoli igitur relicta, Roma per Etruriam ducens, Senas & Pisas quæ ex Caroli concessione se Florentinis subtraxerant, ***** interuisit, inde ad Tarrum amnem progressus, ad Forum Nouum Parmensis Ducatus, obuiam habuit confœderatorum copias, cum quibus dubia victoria conflixit. A Maximiliano missus huic prœlio interfuit Fridericus Capellius, mille equites ac bis mille pedites Germanos ducens. ****** Carolus tandem pace cum Ludouico Sfortia facta, sub finem Octobris, deductis suis, in Galliam rediit. ******* Pisani etiam a. 1496. Pontificis, Cæsaris, Venetorumque & Mediolanensis simul opem implorabant, a quibus omnibus benigne auditi, beneque sperare iussi sunt, & Maximilianus, misso diplomate, libertatem illis confirmauit,

mauit: quam vti defenderent, Alexander Pontifex literis ſuis cohortatus eſt. Vicinæ quoque ciuitates Florentinorum, pars odio, aliæ & metu, ac reliqui Italiæ reguli, quibus illorum cum Gallis coniunctio moleſta erat, ſua Piſanis ſtudia oſtendebant. Inprimis vero Mediolani Princeps, & Veneti non promiſſis tantum & conſiliis, ſed re ipſa iuuabant. Sed cum ille ad rem attentior parcius, hi vero liberalius tribuerent, Piſani ſuæ ciuitatis patrocinium Venetis obtulerunt, non refragante Ludouico, ſed adhortante potius, vt plures in ea re ſumptus non faceret, Venetosque ac Florentinos inter ſe committeret. Hoc rerum Statu, Florentini aſſiduis nunciis Carolum, vti in Italiam rediret, extimulabant, quod & aliis de cauſis facere ipſe cogitabat, iamque magnos belli apparatus fieri rumor ferebatur. Territus igitur Ludouicus, quod non ſatis ex fide pacem ſe cum rege feciſſe, idque minime ipſum latere nouerat, ſi in Italiam is rediret, proximum ſe periculo ac iniuriis oportunum videns: fidos ex ſuis homines ad Cæſarem mittit, qui eum magnis promiſſis euocarent. Apud Venetos quoque effecit, vti & ipſi aduentum illius vrgerent, conſtituto ad vicena aureûm nummûm millia ſtipendio menſtruo, cui ſummæ altera tricena adiici volebat Cæſar, idque in tres menſes. Id cum Venetis nimium videretur, Sfortia de ſuo numeraturum ſe recepit, cumque illum per id tempus ad Atheſim in Tirolenſi agro eſſe accepiſſet, præmiſſis nunciis Malzium, ſub ipſis alpibus pagum, euocauit, vnde ſub venationis ſpecie adeuntem Bormium vſque proſequutus, de expeditione in Italiam, deque tempore & ratione tranſeundi cum ipſo conſtituit. *******

* Hoc ipſe innuit Phil. Cominæus *Mem. lib. VII. c. VI. & XV.* Separatim etiam extant Orationes Galliæ legatorum ad Italiæ Status habitæ, ſub titulo: *Legatio Gallicana, Hanouiæ* 1613. 4. & apud Goldaſtum *Polit. Imp. p. XX. p.* 853. De fœdere vero agunt Acta Wormatienſia §. XXII. *desbalben unſer heiliger Vatter der Pabſt, die Ræmiſch Kunglich Mayeſtat, der Kung von Hiſpanien, der Hertzog von Mayland, und die Herrſchafft von Venedig ſich einer Hulff gegeneinander veramiget, vertragen, und zuſamen verbunden: auch etlich Communen in waliſchen Landen in dieſelben Bundnus begert.* Cominæus de bell. Neap. lib. II. fin. *nondum illi perfecerant actionem & Maximiliani Cæſaris legati, quod moram iſtam grauiter ferrent, abitionem parabant. Mediolani Dux etiam, quum ex conditionibus vnam diu recuſaſſet, permiſit tamen ſuis, vt aſſintirentur. Eo facto decreta fuit confœderatio.* Guicciardinus *lib. II.* Io. Mariana *lib. XXVI. c. IX.* Datt. *lib. III. c. IV. n.* 3. *ſqq.*

** Cominæus de b. Neap. lib. II. p. 141. *Hiſpaniarum quoque Rex Ferdinandus, propter Siciliam & Sardiniam, quas teneret, non parum ſibi metuebat. Maximilianus autem Cæſar indigne etiam ferebat, & in eo ſuo imperio minus honeſtum ſibi putabat, tantos eſſe noſtrorum hominum ſucceſſus per Italiam, eumque dolorem augebat, quod nonnulli dicerent Regem affectare imperium Romanum, & Pontificem, vt id ſibi pace ipſius liceret, interpellaſſe, verum iſtud erat conſictum & callide excogitatum. Itaque legationem ambo Reges decreuerunt ad Venetos.*

Vius, quam Maximilianus mittebat, Princeps erat Episcopus Tridentinus: cum eo Veniebant ex nobilitate duo, & quidam iure consultus. Hispaniæ Rex nobilem quendam misit, egregium Virum, amplo cum comitatu, iis magnum deferebat honorem senatus, omnemque sumptum subministrabat. A Mediolani Duce Veniebant, Episcopus Comensis, & Franciscus Bernardinus, Vice Comes. Hi omnes nocturno tempore occulte conueniebant, & initio per scribas rem tractabant. Nam & Veneti imprimis & Mediolani Dux, cum de fœdere adhuc dubitarent, timidius agebant, & ne quid ad Regem efferetur, Valde erant solliciti.

*** Hoc ex Actis Comitialibus *§. XV.* declarat Datt *lib. III. c. V. n. 4.*

**** Verba sunt Gerh. a Roo *lib. XI. p. 531.* Fugger *lib. VI. c. I. n. 6.*

***** Hoc narrat Comines *lib. VII. c. VII. & lib. VIII. c. III.* Io. Mariana *lib. XXVI. c. IX.*

****** Gerh. a Roo *lib. XI. p. 531.* qui hoc saltim prælium vocat ad Tarrum amnem. Fugger *lib. VI. c. I. n. 8.* Plenius vero de hoc prœlio agit Phil. de Comines *lib. VIII. c. VI.* qui ipsi prœlio interfuit, idemque vocat *la iournée du combat de Fornoüe* & diem definit VI. Iulii 1495.

******* Roo *lib. XI. p. 532.* Fugger *c. l.* qui etiam hoc bello morbum Neapolitanum siue Gallicum notum factum esse testatur, ex nouo orbe equidem aduectum, ad Gallos & Italos ob nimiam illorum libidinem translatum. Phil. de Comines *lib. VIII. c. XI.* Trithemius *Chr. Hirsaug. ad a.* 1496. Reusner *Hist. Frundsberg lib. I. p. 2.* Guicciardinus *lib. II. exeunte.* Gabr. Fallopius *de morbo Gallico cap. I.* Pontanus *hist. Gelr. lib. XI. p. 607.*

******** Verba sunt Gerhardi a Roo *lib. XI. p. 533.* P. Heuterus *lib. V. c. V.* qui etiam addit: *nactus erat Cæsar apud Italos, ob res fortiter ac feliciter in Austria contra Hungaros, & apud Belgas contra Francos gestas, ingentem bellicæ Virtutis opinionem, eiusque ductu facile Francos se Italia depulsuros, eorumque fautores in ordinem redacturos, & ex Vtrinsque ruina limites se suos amplificaturos confidebant. Cæsar hac apud Italos innixus fama, ingentia ab iis munera, Veteraque Imperatoribus a Ciuitatibus conferri solita exspectabat tributa, auream que a Romanorum Pontifice sperabat Imperii coronam.* Fugger *lib. VI. c. I. n. 13.*

§. VII.

Inter hæc, Oeniponti in palatio suo diem obiit Sigismundus Archi-Dux, Friderici Senioris Austriaci, dicti *mit der leeren Taschen* filius, pridie Nonas Martii 1496. Hæredem iste reliquit Maximilianum Cæsarem, patruelis filium. * Rebus in Tirolensi ditione constitutis, Cæsar cum parte copiarum in Italiam profectus; partim Romanæ coronationis caussa, partim etiam vt Gallis se opponeret ** in itinere, haud procul Mediolano, de Ferdinandi regis Neapolitani obitu nuncium accepit. Is enim, cum iam retro laborantibus Germanorum rebus, omnia prope recuperasset, subito quodam morbo correptus, nondum exacto ab Alfonsi patris morte anno, decessit. Qui, quod filios non haberet, Cæsar de regno illo ad generum suum, Ioannem, Ferdinandi Hispani filium transferendo, cogitare cœpit, sed Ludouicus Sfortias eam rem disuadebat, vti incommodam, & per quam disiuncta societate, Gallorum potentia in Italia vires acquireret. Igitur mutato consilio, Cæsar Friderico regis mortui patruo, successionem regni diplomate comprobauit. *** Post varia consilia Cæsar

col-

collectis copiis, Liburnum expugnare statuit, maritimum Florentinorum oppidum, ingenio loci, & opere munitum. Cum vero, exorta per eos dies tempestate, triremes, quæ ad portum erant, affligerentur: & Germani milites, quibus tentoria deerant, frigus durare non possent; Cæsar aduersa diuûm atque hominum voluntate, bellum facere negans, Pisas rediit, & quod Germaniæ res ipsius præsentiam postularent, per agrum Mediolanensem in Tirolum abiit. ****

* Roo *lib. XI. p.* 534. Fugger *lib. VI. c. I. n.* 10.

** Patet hoc ex litteris Imp. ad Imperii Status Lindauiam scriptis, apud Dattium lib. III. c. VII. n. 1. *bewegt worden sein, uns gentzlich darnach zurichten, in aigner person, zu erlangung unser Kaiserlichen Cron, und dem Kunig von Franckreich wiederstand zu tun in Italia zu ziehen.*

*** Roo, Fugger *c. l.* Io. Mariana *lib. XXVI. c. XIV.*

**** Roo *p.* 536. Fugger *c. l.* P. Heuterus *lib. V. c. V.* Mich. Coccinius *de bellis Italicis p.* 277. Facit huc Camilli Ghilini Commentariolus de Maximiliani in Italiam aduentu, in Freheri Tomo tertio.

§. IX.

Dum autem expediendis Imperii negotiis, quæ Wormatiæ relicta erant, alium anno sequenti 1496. conuentum Comitialem in diem purificationis Mariæ Francofurtum Imp. indixisset, ob diuersa impedimenta, hæc Comitia in II. Augusti 1496. Lindauiam fuerunt translata, * quo tamen Imperator agens adhuc in Italia non venit, sed per Philippum filium suum, litteras ad Status misit, quibus expeditionis Italicæ Statum exponit, atque communis denarii exactionem secundum decretum Wormatiense postulat. ** Dum vero pauciores Status Lindauiæ comparuissent, isti per litteras respondent, se sine reliquorum consensu nihil valuisse decernere, petentes, vt noua in alium locum eundemque commodiorem Comitia indiceret Imperator. *** Dum vero iste Legatos suos Lindauiam mitteret, & plures ibidem Status comparerent, tandem per Recessum Lindauiensem die Iouis post Dominicam Esto Mihi a. 1497. fuit decretum, vt in Dominicam Lætare a. 1497. communem Denarium omnes Status conferrent, collata etiam pecunia, Imperatori, quod desiderabat auxilium, non nummis, sed conducto milite præstaretur. Ex communi tamen denario Cameralibus etiam personis salaria præstanda. Hæc vt eo certius executioni mandentur, Status Dominica Misericordias Domini denuo Wormatiam esse conuenturos. Ordinatio etiam Vestiaria & leges sumtuariæ huic Recessui fuerunt adiectæ. **** Hæc autem Comitia Lindauiensia, prout Recessus indicat, finita sunt *Mittwoch nach Sanct*

Bartholomaus Aabent 1497. ***** & statim Friburgum in Brisgouiam Imperii Conuentum Imp. transtulit, qui finitus die Iouis post diem S. Aegidii 1498. In eodem de communi denario, pace publica, Iudicio Camerali, re vestiaria & politia multa fuerunt decreta. ****** In iisdem Comitiis etiam Ordinationem fecit de vinis, quod falsari non debeant, ******* & alius iterum Conuentus Wormatiam in diem Catharinæ 1498. fuit indictus. ********

* Hæc ex ipsis Actis demonstrat Datt. *lib. III. c. II. n.* 50.

** Extant litteræ Imp. *Geben zu Calmia am Montag nach Barthelomei anno domini* 1496 apud Dattium *lib. III. c. VII. n.* 1.

*** Extat declaratio Comitialis apud Dattium *n.* 2.

**** Integer Recessus Lindauiensis extat apud Dattium *lib. V. c. VIII.*

***** Extat iste apud Dattium *c. IX.* & Ordnung des Cammergerichts apud Goldastum *Reichs-Satzungen p.* 209.

****** Extat Recessus Imperii apud Dattium *lib. V. c. X.* In Freheri Tomo secundo reperitur Nicolai Rosenbergeri, legati Polonici Oratio ad Maximilianum & Principes Imperii in conuentu Brisgouiensi habita, qua auxilia petit contra Turcas. Trithemius *Chr. Hirsaug. ad a.* 1498.

******* Reperitur ista in Corpore Recessuum Imperii hoc titulo: *Rœmischer Kœniglicher Maiestet Ordnung und Satzung über die VVein; zu Freyburg in Briesgau anno* 1497. *aufgericht*, licet annus 1498. sit supponendus, & apud Goldastum *Constit. Imper. Tom. II. p.* 114. Fugger *lib. VI. c. II. n.* 2. Constitutionem vero istam emendatam exhibet Dattius *lib. III. c. XIV. n.* 27. qui etiam de eiusdem ratione erudite differit Mich. Coccinius de bellis Italicis p. 277. *idcirco anno octauo postquam Friburgi in Brisgonia conuentum aliquorum principum egisset.*

******** Datt. *lib. III. c. II. n.* 57.

§. X.

Mortuo septimo Idus Aprilis 1498. Carolo VIII. Gallorum rege * Cæsar collecto ex Heluetiis exercitu, in Burgundiæ Ducatum, filii sui maternam hæreditatem, quam Francici occupatam tenebant, contendit. Præerat Francorum nomine Burgundis Tremulius Dux, qui cum in vrbem Diuionensem se cum copiis includere esset coactus, Cæsari sine dubio cessisset, nisi pecunia corrupti Heluetii, subito stipendia ac missionem petiissent. Carolus quoque Egmondius a Francis concitatus, magnisque pollicitationibus, ad suscipiendum bellum inflammatus, contempta Septemuirûm Germaniæ sententia, Belgis e Geldria bellum infert. Quare facile Cæsar cum Rege Ludouico, id summopere expetente, inducias aliquot mensium, dimissa exercitus maiori parte, facit. ** Eodem anno, Albertus animosus, Saxoniæ Dux, Belgicæ militiæ, nomine Cæsaris eiusque filii Præfectus, præfecturam Occidentalis Frisiæ, quæ iam ab anno 1494. factionibus Gröningensi, vulgo *der Vetcoopers* & Schiringensi, variis agi-

agitata motibus, hæreditario Iure obtinuit, hac addita lege, vt numeratis ipsi ter centum florenorum millibus, restitutisque sumtibus, in redigendos in ordinem rebelles impendendis, prouincia iterum Archiducibus cederet. *** Exinde a. 1499. Cæsar e Germania in Geldriam cum copiis descendens; Duci Carolo, nunquam a latrociniis quieto, bellum infert, oppidumque Arkelensium capit. Defendit se Gelder quantum potest, acceptis a Francorum Rege quingentis lancеariis equitibus, Ducibus nocho Borbonio, ac Roberto Marcano, Esdainæ Domino, ne pacem Rex violare videretur. Cæsari quoque Cliuiæ ac Iuliæ Ducum auxilia non defuere. Sed paulo post res ex parte componitur, Cæsare in Germaniam reverti coacto, propter nouum inter confœderatos Sueuos, subditos suos ac Heluetios ortum bellum. ****

* Comines *lib. VIII. c. XVIII.* P. Heuterus *lib. V. c. V.* Fugger *lib. VI. c. II. p.* 1106. Io. Mariana *lib. VII. c. II.* Omnes hi VII. Idus Aprilis siue VII. Aprilis determinant, Gerh. a Roo excepto, *qui p.* 558. sexto Idus Aprilis definir.

** P. Heuterus *lib. V. c. V.* Mich. Coccinius p. 477. de Maximiliano: *cum certis copiis equitum per Sequanos proficiscebatur contra terras regis Franciæ, & cum nonnullas excursiones leuiaque prælia contra Gallos confecisset, nec quidquam auxilii a confœderatis sibi offerretur pacem cum rege Franciæ Ludouico constituit, ad idquidem faciendum inducebatur propter bellum, quod dux Geldriæ contra terras, Philippi filii sui mouerat.* Trithemius *Chr. Hirs. ad a.* 1497.

*** Late hæc narrat Heuterus *lib. V. c. VI.* Fugger *lib. VI. c. II. n.* 3. Chytræus *hist. Sax. lib. III. p.* 99.

**** P. Heuterus *lib. V. c. VI.* Fugger *lib. VI. c. II. n.* 2.

§. XI.

In finem anni 1498. incidebant belli Heluetici initia & apparatus, cuius hæ potissimum fuerunt caussæ. A primo tempore, quo Maximilianus a Sigismundo adoptatus, ipso adhuc viuo, ditionum eius imperium suscepisset, sæpe ab Heluetiis confœderatis petierat, vt concordiam & fœdus, quod ipsis cum Sigismundo intercesserat, secum quoque confirmarent, quod ipsis denegantibus, noua animorum exacerbatio orta, & belli quasi semina iacta esse videbantur. * Iam enim a multis annis plerique Principes & nobilitas omnis, Heluetis infensi infestique erant, ob assertam armis libertatem, & quod a fœdere Sueuico, in quo plurimum poterat nobilitas, tantopere abhorrebant. ** Inter hæc, Constantia celebris ad lacum Podamicum ciuitas, quæ hactenus immunem se ab vtrorumque societate continuerat, multis vtrinque promissis sollicitata, per eos dies Sueuico se fœderi coniunxit, eoque statim Cæsaris & sociorum legati convenêre, fœdusque & societatem cum ea ciuitate firmauêre. Accedebat ad has animorum offensas, vetus quædam simultas, inter Athesinos Cæsaris sub-

ſubditos, & Griſones, Rhætiæ populum, Curienſi dirioni parentem, quæ in eum vsque diem ad varios ſubinde arbitros reiecta, componi non potuerat. Cumque res ad arma iam ſpectare videretur, Curienſes, quod impares ſe aduerſariorum viribus putarent, Tiguri, in publico Heluetiorum conuentu, ad Idus Decembris eorum ſe fœderi adſociauêre. *** Id vbi audiuiſſent, qui Cæſaris & Sueuici fœderis partes ſequebantur, Conſtantiam XX. Ianuarii 1499. & ipſi frequentes conuenêre: vbi de belli gerendi ratione, qua parte, quisque & quibus hoſtem viribus aggrederentur, deliberatum eſt. **** Conſtituebatur etiam Albertus, Bauariæ Dux, Imperialis militiæ præfectus, quem tamen fœderati recuſabant. *****

* G. a Roo *lib. XI. p.* 539. P. Heuterus *lib. V. c. vlt.* Nauclerus *ad a.* 1499. *Anno ſalutis* 1499. *circa finem Februarii in ſuperiori Alemania haud longe a fontibus Rheni fluminis, inter domum Auſtriæ & Heluetios, alios confœderatos ſeu Suitenſes, exorta eſt grandis turbatio, qua paulatim deſcendens per lineam Rheni quaqua verſum vſque ad Baſileam, bellum ſuſcitauit atrociſſimum. In eo namque bello etſi nunquam totis copiis bellatum ſit, caſa tamen diuerſis in locis & pugnis referunt XX. millia pugnatorum, quale non memoratur, niſi fallor, a centum annis & citra in omnibus bellis illarum partium fuiſſe viſum vel auditum. Venerunt enim ad arma duo populi finitimi Auſtriæ domus, regis Rom. Maximiliani patrimonium eſt proprium, is tum aberat bello apud Geldrenſes occupatus. Erant per idem tempus in vrbe Conſtantia congregati primates Sueuorum, tractantes de liga eorum renouanda. Hos Auſtrii veluti ſocios locum tenentes, pro rege in auxilium contra Heluetios inuitabant. Quærebant hi media pacis, & inueniſſe ſe arbitrabantur: ſed noua repente turbatio exorta, cuncta prius compoſita diſſipauit: quo factum eſt, vt & ſi nondum concluſa eſſent capitula omnia in liga Sueuorum, opem tamen ferre regi dignum ducerent. Et cum hi belli motus perueniſſent ad regem, totum ipſe imperium contra Heluetios ſuos hoſtes inuocabat: propter quod nonnulli principes communitatesque auxiliares copias miſerunt.* Trithemius Chr. Hirſaug. *ad a.* 1499.

** Roo *p.* 540. Addit Fuggerus *lib. VI. c. II. n.* 4. Maximilianum Imp. in Comitiis Lindauienſibus ac Friburgenſibus ab Heluetis poſtulaſſe, vt Sueuico fœderi accederent, & communi denario ſe ſubiicerent, quod etiam confirmat Goldaſtus *de Regno Bohemiæ lib. IV. c. VIII. p.* 476. & Stumpfius *Schweitzer Chronic. lib. XIII. c. XXI.*

*** Roo *c. l.* Bil. Pirckhaimer *de B. Heluet. lib. II. ineunte.* Fugger *c. l.*

**** Roo *c. l.* Fugger *n.* 7.

***** Fugger *lib. VI. c. II. n.* 5. Vrſtiſius *Basler Chronic lib. VI. c. XVII.*

§. XII.

Initium huius belli apud Vennones ortum eſt, vbi Atheſini aliquot, iuſſu, (vt ferebatur) Oenipontani Conſilii, quod ſuperiorum Auſtriæ prouinciarum regimen vocabant, Münſterdalium quoddam collegium inuadere tentantes, ab accolis repulſi, octodecim ex ſuis amiſêre. Locum illum ſub Maximiliani imperio eſſe Atheſini contendebant, contra quorum iniurias, Griſones eum ſuo præſidio firmarunt. * Inde ſuperiores Helueti ad Maienfeldam ** atque iterato ad Treiſenam Rhenenſis vallis vicum ***

&

& tertio ad Hardtum vicum prope Brigantium ad lacum Bodamicum conuenerunt.**** Sub finem Februarii 1499. a legatis Philippi Palatini, Basiliensis, Argentoratensis, & aliarum ciuitatum tentata pax, obstinatis vtrinque animis, conueniri non potuit. Ludouicus vero Gallorum rex, ad primum huius belli nuncium, missis ad Heluetiorum pagos legatis, pacem iis ac fœdus amicitiamque obtulit. Sperabat enim hac occasione implicito iis bellis Cæsare, Mediolani imperium, cui iamdudum inhiabat, facilius occupari posse. Neque Heluetii, hoc rerum Statu, tanti regis coniunctionem sibi negligendam putabant. Fit igitur fœdus ad annos decem, frustra id suis artibus impedire satagente Mediolanensium duce. ***** Inde XXV. Martii ad Basileam victores Heluetii. ****** In quinto prœlio ad Constantiam, ******* & sexto in Rheni valle ad Frastentiam, victores iterum Helueti, ******** in septimo etiam apud Grisones ad Athesin *auf der Malser Heyde,* † semel tantum in Hegouia deuicti. †† Interim Maximilianus, bello Geldrico tum occupatus, acceptis de Heluetiorum rebus, & fœdere cum Gallis icto nunciis, præfecto castris Alberto Saxoniæ duce, magnis itineribus Friburgum aduolat, inde ad Imperii principes, missis passim nunciis, ac litteris, auxilia conuocat. ††† Vastata postea a Cæsareanis valle Engadina †††† octauum idemque vltimum prœlium factum fuit ad castrum Dorneck haud longe a Basilea, quo præter Comitem Fürstenbergium, Ducem militarem, multosque illustres atque insignes viros ceciderunt quatuor millia Cæsareanorum. ††††† Ludouicus interim XII. Mediolanensi prouinciæ inhians, Heluetios magis concitare conabatur, missis etiam ad eosdem tormentis bellicis aliquot, cum illorum artificibus & magna pulueris pyrii copia. †††††† Maximilianus, licet ad medium Iulii Constantia egrederetur, sequentibus eum, longo ordine, omnibus ciuitatum Imperialium & confœderatorum copiis, eo animo, vt illas in hostem duceret. Principibus vero ob varia fœderatorum consilia prœlium disuadentibus, Cæsar in ciuitatem rediit. * Per eosdem dies Ludouicus, Mediolanensium Princeps, vt pacem faceret, Galeacium Vice Comitem, propinquum suum, cum mandatis in Sueuiam legauerat. Gallorum etiam rex, quamuis Heluetiis auxilia & mitteret & polliceretur, ne tamen bellum inter ipsos quam pacem malle videretur, suum & ipse legatum misit, Castellæ præsulem. Factis igitur decem dierum induciis, vtrorumque legati Tigurum conuenêre. Ibi quod Castellanum viderent sub pacis procurandæ prætextu id agere, vt bellum produceretur, soli Galeacio conficiendi negocii potestas facta. Eo adnitente, Schafhusii conuentus indi-

indicitur, inde Basileam. Cæsar eo misit Casimirum Brandenburgicum, Ioannem Dalburgium, Vangionum antistitem, Philippum Nassouium, Paulum Lichtensteinium, Cyprianum Serentinum Cancellarium, & Ioannes duos, Abensbergicum & Tungensem, cum centum equitum comitatu. Aderant Heluetiorum quoque & Grisonum, Curiæque & Sangalli oppidorum legati. ** Magna tandem Galeacii industria in die Mauritii XXII. Septembris 1499. pax conuenit in has conditiones, vt compensatis vtrinque damnis, omnia ablata restituantur, Pretigouia Cæsari pareat, dissidium inter Curienses & Tirolenses Friderici Augustani arbitrio, reliquæ controuersiæ per arbitros decidantur. ***

* G. a Roo *lib. XI. p.* 540. Stumpfius *lib. XIII. c. XXIV.* Fugger *lib. VI. c. II. n.* 6.

** Roo. Fugger *c. l.*

*** Vrstisius *Basler Chronic lib. VI. c. XVII.* Roo *c. l.* Stumpfius *c. l.*

**** Fugger *n.* 7. Vrstisius *lib. VI. c. XVIII.* Bil. Pirckheimer *de b. Heluet. lib. II. p.* 58. 59. Mich. Coccinius *p.* 278.

***** Verba sunt G. a Roo *p.* 541. Fugger *n.* 8. Vrstisius *lib. VI. c. XVIII.* Stumpfius *lib. XIII. c. XXVI.* Pirckheimer *p.* 59. Extat Tractatus confœderationis Lucernæ XVI. Martii 1499. in Recueil des Traités de Paix *Tom. I. p.* 809.

****** Stumpf *lib. XIII. c. XXVI.* locum designat *vor dem Brüderholtz by Basel.* Vrstisius *lib. VI. c. XIX.* Fugger *lib. VI. c. II. n.* 9. P. Heuterus *lib. V. c vlt.*

******* Vocatur *die Schlacht im Schwaderloch bey Costnitz.* Stumpf. *c. l. p.* 446. Vrstisius *lib. VI. c. XIX.* hoc prœlium Sextum facit Heuterus *c. l.* Pirckheimer *lib. III. p.* 60. Mich. Coccinius *p.* 278.

******** Fugger *lib. VI. c. II. n.* 11. Stumpf. *lib. XIII. c. XXVI.* Vrstisius *c. l.* hoc quintum prœlium facit, Heuterus *c. l.*

† Stumpf. *lib. VI c. XXVII.* Vrstisius *lib. VI. c. XX.* Fugger *n.* 13. Pirckheimer *lib. II. p.* 65. Coccinius *p.* 278.

†† Fugger *c. l.*

††† Verba sunt G. a Roo p. 541. Pirckheimer lib. II. p. 60. *Cæsar etsi Geldrensi implicitus esset bello, illud tamen quibus potuit, composuit conditionibus, confestimque exercitum in Germaniam præmisit superiorem, cunctisque Principibus, ac Ciuitatibus Imperialibus imperauit, vt auxilia, quo Heluetiorum domari posset peruicacia, submitterent. At illi licet parere cogerentur, segnius tamen & inuiti, minores quoque, quam imperata fuerant, copias emittebant, nouerant enim bellum hoc nulla necessitate, sed solum ob animorum impotentiam, & arrogantiam contractum esse. At Sueui admodum moleste cunctationem hanc ferebant, & cum se factis vindicare non auderent, aut nequirent, tamen (vt solent) propriam culpam in reliquos imperii reiiciebant subditos, quasi per eos stetisset, quo minus Heluetii debitas luissent pœnas.* Stumpf *lib. VI. c. XXVIII.* Vrstisius *lib. VI. c. XXI.* Fugger *lib. VI. c. III.* Roo *p.* 541.

†††† Roo *p.* 542. Fugger *lib. VI. c. III. n.* 2. Pirckheimer *lib. II. p.* 67.

††††† Hoc prœlium late describit Pirckheimer *lib. II. p.* 72. & 73. addit: *desiderata sunt in tumultuaria hac pugna Cæsarianorum fere millia quatuor, cecidereque præter Comitem de Furstenberg multi illustres, ac insignes viri, in quorum numero fuit Comes de Pitsch, & Baro de Castelwardt familiæ illius nouissimus.* Paullo post addit: *hac clades cum Cæsari in oppido Lindauio de-*

degenti fuisset nunciata, clausa, vt dictum est, regia. Comitês accusabat imprudentiam ac temeritatem. Vesperi tamen fores rursus patuere, Cæsarque in propatulo cœnauit, nullum tristitiæ signum ostendens, quin facta cœna, cum iam nox ingrueret, ad fenestram quandam concedens, stellasque inspiciens multa de illarum natura & ratione disseruit, adeo vt acceptæ calamitatis plane immemor videretur. Stumpf *lib. XIII. c. XXVIII.* Vrstisius *lib. V. c. XXII.* Fugger *lib. VI. c. III. n. 7.* Mich. Coccinius *p. 278.* Adam Reisner *Hist. Frundsberg lib. I. p. 3.* Heuter *c. l.*

†††††† Roo *lib. XI. p. 542.* Stumpf *lib. XIII. c. XXIX.* Fugger *lib. VI. c. III. n. 8.* Extat confœderatio Ludouicum XII. inter & Heluetos apud Leibnitium *Tom. I. p. 809.*

* Roo *p. 543.* Stumpf *lib. XIII. c. XXVIII.*

** Hæc verbis plerumque G. a Roo scribimus *p. 543.* Stumpfius *c. l.* Fugger *n. 9.* Plenius Vrstisius *lib. VI. c. vlt.*

*** De hac pace ita loquitur G. a Roo lib. XI. p. 544. *dilato igitur negocio, per equos celeres Vlmam, quo Cæsar abierat, profectus eo rem adduxit, vti ad finem Septembris pax fieret. Eius conditiones hæ fuerunt primariæ: Quas ad Rheticonem montem (Pretigouiam hodie tractum illum vocant) Cæsar ditiones ab Amasianis Comitibus, quorum prosapia intericrat, acceptas possederat, earum incolæ ipsi, vti ante bellum, dicto audientes sint; fœdus cum Grisonibus illum seruent; neque quod ab illo desciuissent, pœnis aut multa afficiantur. Dissidium, quod inter Curienses & confines Tirolenses tenuerat, Friderici Augustani præsulis arbitrio decidatur a quo nulla esset prouocatio. Accepta bello damna, cædes, prædationes, incendia, iniuriaque & contumeliæ perpetua obliuione obliterentur. Oppida, arces, pagi, villæ ac prædia manu capta, priori quæque domino, vti nunc sunt, reddantur: quod quisque in ea iuris ante bellum habuerat, retineat. Eorum ciues, inquilini, cæterique cultores ac habitatores in pristinum locum restituantur, neque fraudi cuiquam sit, offensionum causas eo bello vel dedisse vel accepisse. A contumeliis, iniuriisque & iurgiis abstineatur: quod vti fiat, iudices vtrinque constituantur, qui lites omnes, quæ interuenire poterant, ex æquo & bono diiudicent. Præter has conditiones, aliæ quædam controuersiæ, arbitri & legatorum disceptatione, discussæ sunt. Sub hac pace comprehendi Cæsar voluit Austriæ domum, Ludouicum Mediolanensem, principes Electores, cæterosque Imperii Ordines, Argentoratum & Basileam, tum earum Episcopis, aliasque Imperiales Sueuiæ & ad Rhenum ciuitates Heluetiis vicinas. Hi Galliæ regem, eiusque confœderatos, Sangallenses, Abbacellensesque, & Curienses nominabant. Ita finem habuit bellum Helueticum, quo, etsi nunquam ad summæ rei dimicationem ventum, multi tamen ab vtraque parte mortales periêre, quorum numerum quidam ad viginti millia prodidêre. Acer erat Maximilianus, & belli sciens, magnaque Sueuorum & Imperialium auxilia habebat, sed quorum viribus Heluetiê quasi pro communê omnium vna quadam ciuitate, & ex vnis mœnibus depugnantes resistebant, neque inferiores sese declarabant, donec vtrique bello defatigati, pacem æquis conditionibus lubentes accepêre.* Fugger *n. 12.* Pirckheimer *p. 77.* Mich. Coccinius *p. 279.*

§. XIII.

Postquam insequenti anno 1500. Ludouicus XII. Gallorum Rex Heluetorum ope Mediolanensem Ducatum occupasset, Ludouico Sfortia Duce facto captiuo, * grauiter hoc ferens Maximilianus, hanc aliasque ob caussas Comitia Augustana indicebat.** Hæc magna Principum frequentia celebrabantur, *** In iisdem pro tuenda magis pace publica, id quod varie iamdum fuerat tentatum, **** Imperii Status in sex Circulos ***** di-

ſtinguebantur, Franconicum, Bauaricum, Sueuicum, Rhenanum, Weſtphalicum, Saxonicum. ****** Anſam Maximiliano dediſſe videtur priſtina Germaniæ diuiſio in quinque iſtos populos, quorum quemlibet ſingulari Circulo comprehendit. Lotharingis cum vicinis Rheno populis Rhenanum conſtituentibus, & addito ſexto, Weſtphalico, quod Weſtphalia poſt Henrici Leonis exauctorationem, ſeparatas plane a Saxonia acceperat rationes. ******* Dum autem dicti Circuli vel nimis ampli eſſent, nec omnia complecterentur, quæ ſub iſtis quinque populis olim fuerant poſſeſſa, quatuor alios in Comitiis Colonienſibus a. 1512. adiecit Maximilianus I, Auſtriacum ſcilicet, Burgundicum, Saxoniæ Superioris & Rhenanum Inferiorem. Auſtriacus quidem terras, quæ vel ſub Boiis olim comprehendebantur, vel ex Slauorum terris acceſſerant, continet, Burgundicus vero Belgii prouincias, quæ ſub Lotharingis olim partim continebantur. Saxonicus & Rhenanus ſaltim fuerunt diuiſi. ******** Agebatur in iisdem Comitiis de augendo Circulorum numero, & adiiciendis circulo Bohemico & Boruſſico, irrito tamen cum ſucceſſu, cum & Boruſſi & Bohemi de eo proteſtarentur, metuentes, ne forſan ad onera etiam Imperii adigerentur. † Aliæ quoque Conſtitutiones ſingulares in his Comitiis fuerunt publicatæ. †† Decreta etiam in iisdem Legatio ad Alexandrum VI. Papam de Annatis, Indulgentiis & Cruciatis ad bellum Turcicum adſignandis. †††

* De hoc plenius Rob. Gaguinus *lib. XI. c. II. & III.* G. a Roo *lib. XI. p.* 545. Trithemius *ad a.* 1499. 1500. Fugger *lib. III. c. IV.* P. Heuterus *lib. VI. c. I.* Io. Mariana *lib. XXVII. c. IV.* Guicciardinus *lib. IV.* Nauclerus *Vol. II. Gen. L. p.* 1120. Petr. Martyris Epiſt. *lib. XIII. ep. CCXIV.* Extat de eo Publii Fauſti Andrelini ad Ludouicum XII. *de captiuitate Ludouici Sfortiæ Triumphus*, ligato ſermone ſcriptus. Initium vero & cauſſas belli Italici a Carolo VIII. & Ludouico XII. moti, latius exponit Mich. Coccinius de bellis Italicis apud Freherum Tomo II. p. 276. tandem ita concludit: *Ludouicus autem rex Franciæ alta mente reuoluens ignominiam expulſionis ſuæ ab Italia, quam Caroli tempore perpeſſus erat, anxius ſolicitusque meditabatur, quo pacto ſe contra Mediolani Ducem vindicaret. Itaque inſtigatis ac ſolicitatis Heluetiis contra Sueuos ſibi conterminos, ac inita cum Venetis ſocietate, ipſe, & Veneti vno eodemque tempore contra Ludouicum Sportiam Mediolani Ducem ſuſceperunt. At is acceptis liberis ſuis & theſauro, in Germaniam ad terras Maximiliani confugit. Sic rex Ludouicus anno nonageſimo nono ſupra milleſimum quadringenteſimum, Ducatum Mediolani, ſine aliqua vi aut repugnatione obtinuit: & Veneti occuparunt Cremonam & terram quæ dicitur Clara Abdua, & terram quandam circa lacum Benacum.* Idem p. 279. *Anno dein milleſimo quingenteſimo Dominicæ natiuitatis, Ludouicus Gallorum rex magna equitum ſtipatus caterua in Mediolanum deſcendit, ducens ſecum ad ſex millia Heluetiorum, & vt ambo exercitus ex aduerſo conſtitiſſent, ac iam de mutuo conflictu expectaretur, Heluetii quibus dux largiter ſtipendia dederat, & Fratres in concione appellitauerat, noluerunt aduerſus Gallos & reliquos Heluetios arma mouere ac*

Ducem

Ducem ipsum gregali indutum habitu, ne agnosceretur, deseruerunt: sicut Volateranus prosa, & Petrus Crinitus carmine scripserunt, quo quidem tempore & Sphortia captus est, & pedites Sueui armis & bonis exuti, Heluetii vero honoribus & præmiis decorati, quibus de rebus Heluetii non incongrue iactitant, sese esse auctores ingressus Gallorum in Italiam.

** Testatur de eo G. a Roo lib. XI. p. 547 *hoc tam insperato regis successu, sollicitus Cæsar, multaque & a Venetis antea, & nunc ab illo, qui amicos sibi eos habere videbatur, quæ ad vetera Imperii iura pertinerent, occupata esse ægre ferens, Septemuiros cæterosque Imperii principes & ordines, ad impediendos illorum conatus hortabatur, vti in asserenda Imperii dignitate sibi auxilio essent, & iniuriam non tam sibi, quam Germanorum genti fieri prohiberent, ne Gallus impune abire sibi, quicquid agat, videns, maiora aggrediatur, & conciliato sibi Pontifice, (quod facile esset) Cæsaream dignitatem ad se trahat, aut relicto Germanis titulo ac nomine, ea interim agat, quæ a Cæsare fieri solent. Hæc & alia Maximilianus serio vrgebat, neue sua quadam socordia Imperii maiestatem conuelli paterentur, sed partum a maioribus decus retinerent, obtestabatur. Mouebantur his principum ac cæterorum animi, & pro suo quisque ingenio varie afficiebantur, habitique sunt aliquot conuentus, quibus decretum esse bellum, eiusque neruum pecuniam, rumor ferebat.* De hoc etiam Fugger *lib. VI. c. IV. p.* 1128. Guicciardinus *lib. V. ineunte.*

*** Enumerat Principes ac Status hisce Comitiis præsentes Fugger *lib. VI. c. IV. n.* 4. Martinus Crusius etiam Ann. Sueu. lib. IX. p. III. c. X. ait: *Comitia celebrabat Augustæ Cæsar Maximil. Ibi chorea celebrata est auff dem Fronhoff. Ducebat Cæsar in chorea virginem Neithardinam, quæ funali, quod manu gestabat, inter saltandum ignem triumphalem accendit, ein wol zugerichts Freudenfewr.*

**** Sunt, qui huius diuisionis initium iam a fœdere Mergentheimensi & anno 1387. reputent, quo dicti fœderis socii in certas classes *gewisse Partheyen* fuerint diuisi, de quo etiam Lehmannus *lib. VII. c. LXVIII.* Sed male hoc exinde duci docet Arumæus *de Comitiis cap. II. n.* 42. Datt *Vol. nou. rer. German. lib. I. c. VIII. & c. XXVII.* de quo *diss. XXVIII. §. V.* Alii ab Alberti II. diuisione in Comitiis Noribergensibus 1438. facta ducunt, quæ tamen effectu fuit destituta, de qua *diss. XXIX. §. XXXVII.* Alii a Friderici III. temporibus ducunt, moti Recessu Imperiali Noribergensi de a. 1467. in quo de XXIV. Adsessoribus ad Iudicium Imperiale constituendis, *also das dieselben Teutschen Lande in sechs Theil getheilt, und ieder Theil vier darzu ordnen solt*, de quo *diss. super. §. XLI*. Verum cum & hæc effectu fuerint destituta, ipsam diuisionem merito Maximiliano tribuimus.

***** Vocantur etiam Germanice *Circkel* in Ordin. Regim. Wormat. *de an.* 1521. *§. XXI. XXII.* Goldast. *de R. Bohemiæ lib. IV. c. V.*

****** Patet hoc ex Ordinatione Regimenti, facta Augustæ 1500. in der Regiments-Ordnung apud Müllerum *im Reichs-Tags-Staat lib. I. c. V. p.* 31. vbi sex isti Circuli plene definiuntur & in Cammergerichts-Ordnung zu Costnitz 1507. *art. XX.*

******* De quinque istis populis *Synt. Iur. Publ. diss. III. §. II. & diss. V. §. VIII.*

******** Rec. Imp. Colon. de a. 1512. §. 11. 12. *Darauf haben wir sambt denen Standen zehen Circkel geordnet, wie hernach folget: Nemlich sollen wir mit unsern Erblanden zu Oesterreich und Tirol &c. einen, und Burgund mit seinen Landen, auch einen Circkel haben. Item, sollen die vier ChurFürsten am Rhein einen, und die ChurFürsten von Sachsen und Brandenburg, mit samt Hertzog Georgen von Sachsen, und den Bischœffen, so in den Landen und Gezircken daselbst gesessen, auch einen Circkel haben. Vnd sollen die sechs Circkel hievor auf dem Reichstag zu Augspurg verordnet bleiben, und solche sonst einem ieden Stand, an seinen Obrigkeiten, Herr-*

lichkeiten, und Rechten unschædlich seyn. Conuenit Sleidanus lib. X. p. 272. dum ait: *Germania est enim omnis in sex descripta prouincias, in Franconiam, Bauariam, Sueuiam, Saxoniam, Rheni tractum & Burgundiam. His finibus omnes vtique principes ac ciuitates, in Imperii Comitiis, antiquo more censentur: hodie vero Saxonia diuiditur in superiorem ac inferiorem, deinde adicitur inferior Germania & VVestphalia, & Austria, itaque decem regionibus Imperium nunc circumscribitur.*

† Goldastus *de Regno Bohemiæ lib. II. c. XVI. n. 2.* Arumæus *de Comitiis cap. II. n. 41. sqq.* Limnæus *lib. I. c. VII. n. 37. Synt. Iur. Publ. diss. V. §. X.*

†† Sic extat in Corpore Recessuum *Erklærung des Landfriedens, Cammergerichts-Ordnung, Abschied des Reichstags zu Augspurg* 1500.

††† Patet hoc ex ipso Recessu: *item soll auch ein Botschafft zu unserm heiligen Vater dem Pabst geschickt werden, seine Heiligkeit des læblichen Furnehmens wider den Turcken und ander Anfechter der Christenheit und des Reichs, des dann sein Heiligkeit ein Verwandter sey, hie aufgericht, zu berichten, und sein Heiligkeit zu bitten, das Er, als der heilig Vater, seine Treue, Hulff und Rath mittheile, sonderlich, das Er die Annaten der Teutschen Nation, so darzu sonderlich zu geben verordnet sind, darzu gebe, und folgen lasse. Auch Indulgenz, Cruciat, und anders darzu gebe, innmassen Er, als der Vater der Christenheit, zuthun schuldig sey. Es soll auch das Reichs-Regiment, wo sich der Pabst wiedersezt, und keine Hülffe darzu thun wolt, rathschlagen, wie die Pabstliche Heiligkeit zu solchem læblichen Fürnehmen zu bewegen. Item dieselbe Bohtschafft sol auch Befehl haben, mit seiner Heiligkeit, der Concordaten und anderer Beschwehrung halben, so der Teutschen Nation von Stuhl zu Rom mannigfältiglich aufgelegt werden, und begegnen, ernstlich zu handeln, alles nach laut einer Instruction, so unser verordnet Regiment in vollkommlicher Form wohl wird wissen nothdürfftiglich zu stellen.* Extat etiam Legatorum Instructio apud Müllerum *lib. I. c. X. §. X.* Aduentante tamen in Germaniam nuntio Papali, nulli Germanorum mittebantur legati.

§. XIV.

Conuenit etiam in iisdem Comitiis cum Imp. de Imperii Regimento, & constitutum, vt ipse Imperator, vel Vicarius eius, Præses esset. Constitutus itaque ab Imp. Fridericus III. Saxoniæ Elector, Vicarius, *zum Stadthalter unser und des Heil. Reichs-Regiment*, adiecto annuo salario sex mille florenorum. * Assessores constituti viginti. Vnus semper ex Electoribus in persona, ita, vt singuli per trimestre spatium inuicem alternarent, reliquorum quinque Consiliarii, vnus ex sex ad Regimentum selectis Principibus Ecclesiasticis, vnus ex sex secularibus, qui æque per trimestre spatium inuicem alternarent, Legatus Austriacus, Legatus Burgundicus, vnus ex quatuor Prælatis, vnus ex Comitibus, duo Deputati ex octo selectis Ciuitatibus, sex Circulorum legati. ** Neque enim singuli Status ad Regimentum admittebantur, sed præter Electores, duodecim saltim Principes, quatuor Prælati totidem Comites, octo Ciuitates erant selectæ. *** Negotia erant publica, quæ ad conseruandam pacem & defensionem Imperii potissimum facerent, cum potestate exequendi. Quod si tamen res maioris essent momenti, requirebatur, vt easdem ad Imp. & selectos ex Principibus

bus deferrent, & cum iisdem communicarent. **** Certa etiam in Comitiis Auguſtanis de anno 1500, conſtituta eſt Ordinatio Regimenti. ***** Prima Regimenti ſeſſio eodem anno 1500. Noribergæ cœpit. ****** Licet autem hæc Regimenti Ordinatio ad ſex annos eſſet præfinita, ceſſauit tamen Regimentum a. 1502, partim, quod ipſum Imp. inſtituti Regimenti pœniteret, partim quod vix dimidia pars ex ſelectis conueniret, reliqui etiam quererentur, ſe plane excludi, immo diuerſa orirentur negotia, quæ omnium conſenſum requirerent. *******

* Extat diploma Maximiliani *Geben zu Augſpurg am letzten Tag des Monats Augusti* 1500. apud Mullerum *lib. I. c. II.* Datt *lib. III. c. XII.*

** Hos deſcribit Müller *lib. I. c. II.* §. 3. Fugger *lib. VI. c. II. p.* 1130.

*** Quinam ex ſingulis Statibus fuerint ſelecti, recenſet Müller *lib. I. c. II.* §. 5.

**** Hæc latius deſcribit Müller *lib. I. c. III.*

***** Reperitur iſta in Corpore Receſſuum ſub titulo: *Rœmiſcher Kœnigl. Mai. und des H. Reichs-Stand Ordnung des Regiments zu Augſpurg an.* 1500. *aufgericht* & apud Mullerum *lib. I. c. V.*

****** Fugger *lib. VI. c. IV. p.* 1131. Müller *lib. I. c. VI.*

******* Müller *lib. I. c. XXII.*

§. XV.

Dum autem Galli Italiæ adhuc inhiarent, & Ludouicus Rex miſſis Romam legatis, Alexandrum VI. Pontificem in ſuas partes perduxiſſet, Cæſar Borgia eius filius, homo malæ frugis, qui ipſe Italiæ regnum adfectabat, hac occaſione vtendum ratus, Piſaurum, Ariminum, ac alia circum loca dominorum fuga deſerta, occupauit. * Exeunte anno 1500. Ludouicus Rex, vt a Germanorum motibus ſecurus, Neapolitanum bellum commode adgredi poſſet, Maximilianum ſibi conciliare omni ſtudio conatus eſt. Hinc, dum maſcula prole careret, Maximiliani filio, Philippo, Claudiam filiolam triennem offerebat, Carolo illius filio deſponſandam, idque ea lege, vt ad pubertatis annos prouectis, Mediolanenſis Ducatus, dotis nomine tradatur. Adſenſus eſt Philippus, ** Maximilianus etiam certum pacis proiectum Imperii Regimento obtulit, *** a quo, re deliberata, legati ad Gallorum Regem miſſi, Adolphus, Naſſouius Comes, Henricus de Bünaw Eques & Georgius Lampartter, Doctor, qui XIII. Decembris 1500. vsque ad Kl. Iulii inſequentis anni cum Gallis inducias pacti, **** quas ob varias Gallorum artes, primum ratas habere nolebat Maximilianus, ***** tandem accepta certa pecuniæ ſumma ****** III. Aprilis 1501. confirmauit, nulla plane Regis Neapolitani facta mentione.

* G. a Roo *lib. XI. p.* 547. Cæſaris Borgiæ vero facta nefaria deſcribuntur in Specimine Hiſtoriæ arcanæ de vita Alexandri VI, a Leibnitio edita *Hanouera* 1696. 4. & Adam Reiſner *Hiſt. Frundsberg. lib. I. p.* 4.

** G.

** G. a Roo *p.* 548. Fugger *lib. VI. c. IV. n.* 6.

*** Extat apud Müllerum *lib. I. c. VII. p.* 56.

**** Extat de eo Statuum Atteſtatum apud Müllerum *p.* 62.

***** De his plenius Müllerus *p.* 64.

****** Guicciardinus lib. V. p. 455. *cuius* (pacis) *opera, quum multæ difficultates quæ in pacis negocio inueniebantur, non tam cito tolli poſſent, anni* 1501. *initio inducias in multos menſes, certa pecunia numerata, a Maximiliano impetrauit: quibus Neapolitani regis, quamuis Maximilianus quadraginta ducatorum millibus ab illo acceptis, & ſi opus eſſet quindecim millium in ſingulos menſes ſoluendorum ſtipulatione, nullam ſe pactionem ſine ipſo admiſſurum, & ſi neceſſitas incideret, ad periculum ab illo auertendum bellum in Inſubria moturum promiſiſſet.* Extat Imp. Ratificatio apud Müllerum *p.* 82.

§. XVI.

His ita peractis, cum Ferdinando Hiſpano, qui & ipſe regno Neapolitano inhiabat, fœdus facit Ludouicus, * quo vterque ſimul Fridericum Neapolitanum bello aggreſſi, ditionem eius omnem manu captam, ita partirentur; vti Gallo Neapolis ipſa, cum Aprutiorum prouincia, Hiſpano Apulia & Calabria cederet. ** Id fœdus ab initio tam occultum fuit, vt Fridericus, auxilii ſibi aduerſus Gallum ferendi cauſſa adeſſe Conſaluum putauerit, quoad regis exercitus, qui, vtrique ſimul iuncto, impar futurus videbatur, Romam perueniſſet. Tum enim Hiſpanorum legati, cum Gallis coniuncti, Pontificem adierunt, qui diuiſionem prouinciarum inter reges factam, comprobauit: quod fœdus illud feciſſe dicebantur, vti eo bello defuncti, Chriſtiani nominis hoſtem, iunctis viribus commodius adgrederentur. Igitur Fridericus a duobus potentiſſimis Regibus oppugnatus, dedentibus ſeſe paſſim ciuitatibus, extrema neceſſitate circumuentus, ad Gallorum ſe fidem contulit, & ad Ludouicum regem multa pollicitum nauigauit. Non multo poſt Conſaluus, filium illius Alfonſum, Tarenti aliquamdiu obſeſſum, eoque dedito, captum, non in Galliam, quod promiſerat, ſed in Hiſpaniam miſit. *** Per eosdem dies Ludouicus rex, ne ſecundo rerum ſucceſſui mora a Germanis obiiceretur, veritus, Maximiliani Cæſaris amicitiam omnibus modis ambiebat, a quo ſi diploma de Mediolanenſi principatu impetraſſet, loca quædam ad eius iuriſdictionem pertinentia, a Venetis adimere in animo habebat. **** Mittebat igitur Ludouicus legatum ſuum in Germaniam, qui non ſolum factam ab ipſo regni Neapolitani occupationem ſignificaret, ſed etiam Ducatus Mediolanenſis inueſtituram ab Imp. peteret. ***** Dum autem Ludouicus per arcana cum Papa pacta, omnem Italiam, ipſam quoque Imperii dignitatem ad Francos transferre cogitaret ****** renuebat Imp. Regimentum etiam in proximis Comitiis illud negotium proponendum

dum esse respondebat. ******* Denuo ad Comitia Noribergensia 1501. legatos mittebat Ludouicus, idem petituros, denegante tamen hoc Imperatore. † Tridenti vero XIII. Octobris 1501. inter Imp. atque Ludouicum conuenit, dicta desponsatio confirmatur, aliaque Delphini, quisquis sit futurus, cum Philippi Archi Ducis filia, auxilia contra Turcas & pro obtinenda Vngariæ atque Bohemiæ corona, consequenda etiam Romana coronatione: Gallorum vero Regi Mediolanensis inuestitura & confirmatio pacis ab Imperii Statibus promittitur. Licet non tam pax firmata, sed induciæ saltim factæ fuissent, & primordia pacis iacta. ††

* Hic Tractatus XI. Nouembris 1500. conclusus, reperitur in Recueil des Traittés de Paix *Tome I. p.* 821. Prætendebat autem vtrique ad Regnum Neapolitanum, prout ipsæ pacis tabulæ docent *p.* 822. *& quia prædictus Rex Franciæ ius habere prætendit in Regno Siciliæ citra Farum, illaque de causa ad illud recuperandum cum exercitu suo proficisci decreuit, & nihilominus Rex & Regina Hispaniæ prædicti ius habere prætendunt in dicto regno, ita vt dictum Regnum vni ex duobus dictis Regibus, & nemini alii de iure pertineat.* Iura autem Gallicana a Ioanna I. sunt petenda, quæ circa a. 1382. Ludouicum Andegauensem Caroli Sapientis Gallorum regis fratrem, adoptauit, ex quo iura in Ludouicum XI. huiusque filium Carolum VIII. & Ludouicum XII. fuerunt translata. Iohanna II. vero Alfonsum V, dictum Magnanimum, Ferdinandi Catholici, Hispaniarum Regis patruum a. 1420. legit successorem, cui tamen a. 1422. Ludouicum Andegauensem, eoque defuncto, fratrem Renatum prætulit, (licet hoc testamentum per Consiliarios suppositum fuisse velit Pand. Collenutius *Hist. Neap. lib. VI. ineunte*) qui Aragoniæ armis tandem per Alfonsum a. 1442. pulsus, regnoque vt cederet, fuit coactus, prout Franc. Guicciardinus *lib. I. p.* 21. pluribus narrat. Idem *lib. V. p.* 455 *nam etsi Alfonsus Aragoniæ rex peculiari, & ab Aragoniæ regno separato iure id adeptus esset, ideoque tanquam rem propriam Ferdinando filio notho tradidisset, tamen apud Ioannem eius fratrem qui illi in Aragoniæ regno successit, & Ferdinandum Ioannis filium, quum Alfonsus id Aragoniæ regni armis & pecuniis adeptus esset, iure ad id regnum spectare, ad illud tempus vsque tacita querela fuerat: quam Ferdinandus Hispanica arte & patientia, non modo debitis inter propinquos officiis, cum Ferdinando Neapolitanorum rege & successoribus non prætermissis, sed etiam nouæ affinitatis vinculo auctis texerat: Ferdinando enim Neapolitano regi, Ioannam sororem suam in matrimonium dedit, & vt altera Ioanna illius filia Ferdinando iuniori nuberet, assensus est: nec tamen efficere potuerat, quin cupiditas sua multo ante Neapolitanis regibus innotesceret.* Hispanorum etiam iura sigillatim defendit Iacobus Valdesius *de dignitate Hispaniæ c. XVII.* Io. Georg Layritz *de bellis inter Austriacos & Gallos* Exerc. II. §. IX.

** Roo *lib. XI. p.* 548. Guicciardinus lib. V. p. 455. Braudlacht *hist. Pacif. c. III. p.* 13. Fugger *lib. VI. c. IV. p.* 1133.

*** Verba sunt Gerhardi a Roo *c. l.*

**** Roo *c. l.* Fugger *p.* 1134.

***** De hoc ex ipsis Actis publicis Müller *lib. I. c. LX*, qui etiam litteras Maximiliani ad legatum Gallicum, Ioannem de Alto Buscho exhibet, quibus ipsum hortatur, vt negotia ipsi commissa, coram Electoribus, Principibus & Statibus Regiminis Imperialis Noribergensis exponat.

****** Arcana hæc consilia Instructio continet Commissariis Cæsareis ad Ordines

Pro-

Prouinciales Austriacos missis, data, apud Müllerum *p.* 92. in qua potissimum hæc verba: *Nemlich, unser heiliger Vater der Bapst hat den Kœnig Von Franckreich bewegt, daz Er understee, Ytalien an sich zu bringen. So wœlle Er yne alsdann zu der Keyserlichen VVirde krœnen, alles der Mainung, das damit des Kœnigs Von Franckreich Macht grosser und mer, dann unser erstreckt, und sein Sün (Cæsar Borgias) der ain Cardinal gewesen, und durch Ine wiederumb in einen weltlichen Stand gesezt ist, an desselben, Künigs Von Franckreich stat, zu Regirer in Ytalien gemacht werde. Es haben auch, der Bapst, Kunig Von Franckreich, und die Venedier, das Keyserthumb und alle Fürstenthumb des Heyl. Reichs in Ytalia, und iezt zulezt, das Künigreich Neapls, under inen selbst ausgetailt, der ains tails erobert und die andern in teglicher Anfechtung sind, und an allen Zweifel erobert werden, wo das mit dem Swert nicht Verhüt werdet*, & quæ plenius ibidem describuntur Gallorum artes fraudesque, inter quæ p. 95. *anfencklichen der Künig Von Franckreich ist des willens, uns umb die Kayserlich Cron zu betriegen und zu bringen.* Conspirasse cum Gallo quoque videntur quidam Germaniæ Principes. Sic enim P. Heuterus lib. VII. c. XVII. postquam ipsius animi dotes commendasset, addit: *quibus dotibus non semel Germanorum aliquot Procerum clandestinas contra dignitatem suam coniurationes percepit, & sine armis extinxit; nonnullis tamen eo impudentiæ prouectis, Vt de abrogando illi Imperio atque in ordinem moderatissimo Cæsare redigendo, consilia clam inire non dubitarent.* Confirmat hoc Cuspinianus, p. 494. dicens: *& cum præterea paulo diligentius aliquis animaduertit, quoties æmuli abrogare illi imperium moliebantur frustra, prudentiam non Vulgarem inuenit. Ita enim eos elusit, Vt quum olim Principes conuenticulum celebrarent contra eum, quo administrationem imperii illi auferrent in castrum illius principis sponte ingressus, qui autor factionis erat, cum Vxore eius pransus sit hilariter & intrepide.*

******* Müller *p.* 101. 103.

† De hoc Müller *lib. I. c. XIV.*

†† G. a Roo lib. XI. p. 549. *ea in re postquam Cardinalis Rotomagensis fidelem diu operam nauasset, spe tandem aliqua a Maximiliano facta, Tridentum ad eum profectus est. Ibi inter ipsos, de Caroli cum Claudia matrimonio, deque Mediolani Ducatus possessione illis confirmanda facile conuenit, quod ea res longa esse Videbatur, & si quid interuenisset, non magno negotio irrita reddi posset. Hinc de bello Venetis inferendo agi cœptum, qui multa Imperii Austriæque Principum, nonnulla quoque Mediolanensis ditionis loca tenebant, & Ludouici successibus inuidentes, pacem inter ipsum & Cæsarem nolle Videbantur. Tertio de generali Synodo conuocanda propositum, qua Cardinalis Ecclesiam non in membris tantum, sed in ipso capite reformandam esse contendebat: erant Vero qui occulte ipsum ad inuadendam Pontificiam sedem aditum sibi quærere putarent. De Insubria iure controuersia erat, quod Cæsar masculæ regis proli, si qua nasceretur, de eo cauere recusabat, exules præterea postlimino restitui postulabat. Id, propter quorundam factiones & potentiam, rex minime admissurus Videbatur. Ne Vero Cæsaris intercessioni omnino nihil daretur, Ascanius Cardinalis liber esse iussus, & de Ludouico Sfortia, in Gallia extra custodiam alicubi sustentando, spes facta est, regemque annua Viginti ducalium nummûm millia in sumptus numeraturum Cardinalis recepit. Post longam disceptationem ita discessum, Vt quanquam de rei summa nihil esset liquido transactum, primordia tamen pacis esse iacta Viderentur. Induciæ Vero confirmatæ, quibus tenentibus, commodior aliqua ineundæ pacis Via quæreretur.* P. Heuterus lib. VI. c. I. *pridie Idus Augusti* (1501) *Archi Dux Lugdunum ad Regem Ludouicum mittit Franciscum Busidium, Archipræsulem Bisontinum, Virum apud se primæ auctoritatis, cum Cheuriæ ac Verrii Dominis, Vt filiam natu maximam Claudiam, ex Anna Britone natam, filio suo natu maximo Carolo, Duci Lutzenburgensi, ex promisso conuentoque de-*

despondeat. Promittebat Rex cum filia maternam hereditatem, Britonum Ducatum. Cæsar Regem Ludouicum Mediolani Ducem, concesso diplomate, ac sacramento clientali accepto, ea conditione renuntiarat, vt si dictæ nuptiæ Regis culpa effectum non fuissent sortitæ, concessio dicti Ducatus nullius foret momenti, sed omnis actio, quam iure Imperii in Ducatum Mediolanensem Cæsar habebat, ad Carolum Austriacum, Lutzenburgi Ducem rediret. Guicciardinus *lib. V. p.* 474. Ipse Pacis Tractatus extat in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 1. ex quo habet Müller *p. I. c. XXII.* Hunc insecutus fuit Tractatus Lugdunensis, X. Aprilis 1502. per quem Ludouicus XII. vna cum Ferdinando & Isabella se obligant ad cedendum regnum Neapolitanum Carolo Archi-Duci, qui extat in Recueil *p.* 3. Braudlacht *hist. Pacif. cap. IV. §.* 20.

§. XVII.

Gliscentibus interea cum Papa & Gallis controuersiis, ab Imperii Regimento non Imp. solum, sed reliqui etiam Status ad diem Iacobi 1501. Noribergam inuitabantur, isto tamen & diuersis Statibus non comparentibus. * Præter caussam Gallicanam, vt diximus, agebatur de Basilea, quæ eodem anno Heluetis accesserat ad Imperium reducenda, ** auxilio Friderico Saxoni Ordinis Teutonici Magistro contra Polonos præstando, *** firmanda pace publica, abusibus Monetæ tollendis, **** iubilæo in Germania publicando ***** & iudicio Camerali transferendo, & quid circa singula decretum, singulari Recessu fuit statutum. ****** Circa eadem tempora in Spirensi pago, ob nimias Cleri exactiones, Rusticorum tumultus fuit exortus, a calceo militari, quem in vexillo gerebant, *der Bundschuh* dictus, quo ipso se ad Heluetorum exemplum, in libertatem adserere conabantur, qui tamen per vicinos Imperii Status statim iterum fuit sopitus. *******

* Non tam Comitia fuisse, quam potius magnum Regimenti Conuentum, docet Müllerus *p. I. c. XII. §. 7.* ad quem præter Selectos ad Regimentum destinatos, plures ex Principibus aliisque Statibus comparuerunt, eo quod Comitiorum forma desit, prout ex proœmio potissimum & subscriptione patet: Maximilianus, licet sæpius inuitatus, huic Conuentui non intererat, partibus suis Friderico, Saxonum Electori demandatis, prout Müllerus nos docet *lib. I. c. XII. §. 3.*

** Mutius lib. XXX. p. 310. *anno Domini millesimo quingentesimo primo, fœdere iuncti sunt Heluetiis Basilienses & Mulhusenses.* Vrstisius *lib. VII. c. I.* & ex hoc Müller *lib. I. c. V.* qui etiam caussas addunt, quod Basileenses ex terris Austriacis sæpius fuerint infestati. Licet sine caussa hoc factum, dicat Recessus, qui etiam, quid fuerit decretum, indicat: *zum vierdten: nachdem sich die Stadt Basel, die on mittel zum hailgen Reich gehœrt, und dem bisher angehangen und gedienet hat, ietzo in kürz verschinen Tagen unverursacht und on allen Bezwang und nott aus des Reichs Gehorsam zu den Schweitzern gethan, die auch dieselben Schweitzer, wider den Vertrag, iüngst zwischen der Kœnigl. Maiest. und Inen aufgericht, unpillichen angenommen, das dem heilgen Reich schwern Abfall bringen mocht; das auch Notturft ist zu betrachten.*

*** In Recessu Imperii Augustano de a. 1500. iam decretum, vt Poloniæ Rex per litteras rogaretur, ne præiudicium Imperio adferat, Ordinem Teutonicum Imperio subtrahendo. De eadem re agit Fabricius *Origg. Sax. lib. VII. p.* 841. & Müller *lib. I. c. XVI.*

 **** Ple-

**** Plenius de singulis agitur apud Müllerum *lib. I. c. XVII.*

***** Mutius Chron. Germ. lib. XXX. p. 310. *anno hoc Raimundum Cardinalem misit Pontifex, Alexander sextus eius nominis, in Germaniam, & alias quasdam septentrionales nationes, cum magna apostolica clauium potestate, indulta eius extendebant se in mortuorum ante multos annos animas, verum vbi limina Germaniæ attigit, cum in Germania legatione fungi prohibebant Principes & Maximilianus, nolebant enim caritati duræ exactionem etiam accedere: sed tandem Principes admiserunt legatum, qui peragrauit totam Germaniam, ex Inspruck Norinbergam, illic per Franconiam Orientalem, & Thuringiam, peruenit Coloniam, inuenitque hic legatus Germanos ad pietatem & dandum promptiores aliis nationibus.* Nic. Baselius add. ad Nauclerum: *in eo Conuentu post varios desuper habitos Tractatus, Raimundus Cardinalis Tit. S. Mariæ noua Gurcensis ab Alexandro VI. Legatus a latere, in Germaniam & reliquas prouincias cum gratia Iubilei missus, consensu Principum Normbergam vocatus, ad suæ Legationis partes est admissus.* Quid hac in parte fuerit conclusum, ipse Recessus docet, cui quatuordecim articuli inter Nuntium Papalem ac senatum & Conuentum Imperii conclusi, fuerunt inserti.

****** Extat ipse Recessus in forma apud Müllerum *lib. I. c. XXI.*

******* De hoc tumultu Fugger lib. VI. c. 5. n. 4. qui etiam addit: *Ihre Losung davan sie einander erkennten, ware, das der eine fragte: VVas ist dann nun vor ein VVesen? und der andere zur antwort gabe: Man kan vor München und Pfaffen nicht genesen.* Gerh. a Roo lib. XI. p. 551. *per idem tempus, quo hæc per Italiam gesta sunt, in Germania apud Nemetes, rustici complures, & ex agris collecta multitudo, in magistratus coniurauêre. His tessera, qua inter se noscerent, hæc data, quærebant ex obuio quoque: ecquis hoc tempore rerum esset Status? is si respondisset, a monachis & ecclesiasticis nihil tutum esse; pro conscio & fido habebatur. Ea & rogantis & respondentis verba, ne abesset elegantia, vernaculis verbis in similem sonum cadebant, quem Rythmum vocant. Creantur inter ipsos præfecti duo, quibus cæteri dicto audientes essent. Eo facto, etsi satis ipsi declarabant, nullam sine principatu societatem seruari inter plures incolumem posse, statuunt tamen omnem prorsus magistratum esse extirpandum, armis vindicandam libertatem.* Plenius hunc Tumultum descripsit Trithemius Chr. Hirs. ad a. 1502, quo illorum vexillum tali modo describit: *vexillum sibi ordinauerunt fieri bicoloratum, album videlicet & blauium, in quo imago Crucifixi Saluatoris deberet esse depicta, sicuti Beato Gregorio dicitur apparuisse, ad cuius latus alterum sotular vnum in signum Ligæ sotulariæ formaretur, in altero vero rusticus geniculando staret complosis manibus depictus, super cuius verticem ita scriptura legeretur in vulgari: Nichts dann die Gerechtigkeit Gottes.*

§. XVIII.

Dum autem ob pacem Tridentinam Comitia Noribergæ, iam Francofurti habenda decreta, non procederent, Gelnhusæ Iunio mense 1502. conuenientes Electores, nouam inter se fecerunt vnionem, & de non nisi communi consilio componendis Imperii negotiis fuit conclusum, auxilia etiam contra Turcas fuerunt promissa, ita tamen, vt alii quoque Europæ Proceres inuitarentur, idemque communi consensu in Comitiis decerneretur. * Dum interim Camerale Iudicium Noribergam translatum, plane cessaret, nouum Iudicium sine Statuum consensu Ratisbonæ instituebat Imp. ** quod, dum normam præscriptam minime obseruaret, sportulas etiam iudiciales, quas Status denegabant, peteret, de eodem abolen-

olendo in Comitiis Moguntinis 1503. agebatur. *** Nouum Conuentum Electores Nouembri mense 1503. Francofurti instituebant, in quo Iacobus Treuirensis in vnionem Electoralem fuit receptus, **** sed etiam propositam ab Imp. Philippi, Austriæ Archiducis receptionem in Collegium Electorale per legatos deprecabantur, ***** atque Imp. denuo monebant, de abolendis grauaminibus Iudicium Camerale Ratisbonense concernentibus. ****** Dum autem Imp. de bello aduersus Turcas esset sollicitus, noua a. 1503. contra eosdem instituta fuit societas S. Georgii dicta, a Maximiliano confirmata. *******

* De hoc conuentu plenius Müllerus *lib. II. c. I. II. III. IV.*

** Cessauerat autem iudicium Camerale, partim quod Regimentum, Norimbergæ institutum cessaret, partim etiam quod Adsessoribus salaria deficerent. Müller *lib. I. c. XXIII.*

*** De hoc Müller *lib. II. c. VI.*

**** Müller *p. II. c. VII. p. 279.*

***** Müller *p. II. c. X.*

****** Müller *p. II. c. XIII.*

******* De hoc plenius agit Datt *lib. II. c. I.* & Müller *lib. II. c. XV.* Primi socii erant Wilhelmus, Dux Iuliacensis, Rudolphus, Princeps Anhaltinus, Eitel Fridericus, Comes Zolleranus, Felix Comes Werdembergicus, Leonhardus de Frauenberg & Wolfgangus Iorger Barones.

§. XIX.

Tandem vero ferale illud bellum Bauaricum exarsit. Georgius enim diues Bauariæ Dux, lineæ Landshutanæ, testamento hæredem scripserat Rupertum, Palatinum, Philippi Electoris filium, generum suum, cuius tamen confirmationem anxie licet quæsitam, a Maximiliano I. impetrare non valuit.* Hic antequam a. 1503. moreretur, generum suum Boiicæ secundæ Vicarium constituebat, & Status suos Prouinciales, vt se Ruperto submitterent, admonebat. ** Morte vero insecuta, proximi ipsius adgnati Albertus & Wolfgangus lineæ Monachiensis, die V. Decembris 1503. Vlmæ in conuentu Fœderatorum, Landshutanas terras, feudali iure ab Imp. obtinebant. *** Senatus igitur quinto Februarii 1504. datus Augustæ Vindelicorum causæ disceptandæ coram Cæsare, Septemuiris, Principibus & Cæsareo consilio. Caussa coram hoc senatu ventilata, Ruperto præter successionem naturalem filiæ competentem, quod pleræque terræ sint allodiales, vel Georgii pecunia comparatæ, adlegante. Adgnatis vero ad ius feudale & adgnationis, pactum etiam successorium a. 1392. initum prouocantibus. **** Tandem vero per sententiam XX. Aprilis latam terræ Landshutanæ tanquam feudales adgnatis fuerunt adsignatæ. *****

 * Caus-

* Caussam belli sic exponit Heuterus *Rer. Austr. lib. VI. c. VI.* dicens: *Georgius & Albertus Bauariæ Duces fratresque, mortuo patre, eius Regnum inter se diuidunt, ita vt Georgius natu maior Ingolstadii habitaret, superioremque Bauariam possideret; Albertus Monachii sedem statuens, inferiorem teneret, addita conditione, si alter eorum sine mascula prole vita decederet, superstes frater eius hæreditatem in solidum adiret, filiabus successionis iure exclusis certaque pecuniæ summæ pro dote assignata. Dux Georgius prior moritur, vnica tantum relicta filia Elizabetha, vxore Roberti filii Philippi Comitis Palatini: qui, non obstantibus fratrum pactis conuentis, Bauariæ superioris Ducatum omnesque soceri opes ad se hæreditario iure esse deuolutas asseuerabat, quod ex eius vnica filia liberos genuisset. Albertus Bauariæ inferioris Dux vxorem duxerat Cunigundim, Cæsaris Maximiliani sororem, eiusque auxilio causam suam defendebat. Contendens ex pacto conuento se fratris ex asse esse hæredem. Oritur hac de causa inter Albertum ac Robertum bellum: intercedit Cæsar, arbitrumque se componendi dissidii offert. Erat enim vtrique sanguine iunctus, ac proinde æquissimam concordiæ formulam proponit, sæpiusque Principum Germaniæ hanc ob rem conuentus habens, enixe laborabat, sine bello res componeretur. Albertus se Cæsaris ac Principum Imperii sententiæ submittebat. Renuebat Robertus, eiusque pater Philippus, confisi promissis Ludouici Francorum Regis, sedulo studentis Cæsari in Germania longum graueque suscitare bellum.* Errat tamen in eo Heuterus, quod Georgium & Albertum fratres vocet, cum remotiores adhuc fuerint adgnati. Tale enim erat schema:

Stephanus Fibulatus

Stephanus II. Ingolstadtiensis	Fridericus Landshutanus	Iohannes Monachiensis
Ludouicus Barbatus	Henricus Diues	Ernestus III.
Ludouicus Gibbosus † 1445.	Ludouicus Diues	Albertus III.
	Georgius Diues	Albertus IV. / Wolfgangus
	Elisabetha vxor Ruperti Palatini	

Melius igitur Gerh. a Roo lib. XI. p. 554. *dum hæc per Italiam geruntur, obiit apud Germanos Georgius inferioris Bauariæ Princeps, cognomento Diues, vnicam relinquens filiam Elisabetham, quæ Ruperto Palatino, Philippi Electoris filio nupta, duos ei filios Philippum & Othonem pepererat. Huic omnia sua testamento legauerat Georgius: sed Albertus & VVolfgangus superioris Bauariæ reguli, contra leges & instituta id factum esse contendebant: extare vetustiora diplomata, quibus caueretur, si quem ex Bauariæ principibus, absque hærede masculo decedere contingat, vti proximus ex laterali (quam vocant) linea agnatus in bona ipsius & ditionem succederet. Hac ratione cum nihil proficerent, totius rei arbitrium ad Cæsarem detulerunt. Is, ne bello per Germaniam occasio inter principes cognatos existeret, magnopere in eam curam incubuit, vti sublatis ex æquo & iure controuersiis, pax & concordia seruaretur. Sed Rupertus, vix primæ iuuentutis annos ingressus, & suopte ingenio, & aliorum consiliis ferocior, conditiones quantumuis æquas*

aquas non admissurus esse videbatur. Fugger *lib. VI. c. VI. n.* 1.2. Adlzreiter *p. II. lib. IX. n.* 71.

** Trithemius Chr. Hirs. ad a 1504. *prius enim quam moreretur, generum suum Ducem Rupertum de Heidelberga cum vxore & liberis ad se vocauit in Bauariam, cupiens eum hæredem instituere Ducatus sui, & omnium quæ possidebat. Venit ad socerum gener cum vxore & liberis anno ferme prius quam obiret, habitauit cum eo in Bauaria, & oppida quædam atque munitiones socero mandante in deditionem accepit. Moriturus autem Dux Georgius sæpe dictum Rupertum generum suum ex testamento hæredem vniuersorum instituit, eumque violenter ad Bauariæ Ducatum introduxit. Quæ res Alberto Bauariæ Duci vt hæredi proximiori displicuit, & testamentum Ducis Georgii reclamauit. Sed Georgius Dux quam diu vixit, manu tenuit Generum, & sedulo ne discederet a testamento, se mortuo, admonebat.* Adlzreiter n.72. *Dux Georgius, vt Generum rebus ipsis, & velut inchoatæ administrationi innecteret, eum Vicarii nomine secundæ Boicæ præfecit, adiectis viris illustribus & rerum vsu peritis, qui consiliis adessent Ruperto ius dicenti.* Fugger *c. l.*

*** Adlzreiter *n.* 75. Fugger *n.* 3. Linturius *ad a.* 1504.

**** Integrum Processum describit Adlzreiter *p. II. lib. IX. p.* 76. Fugger *n.* 4. Trithemius *ad a.* 1503. Ipsum vero pactum mutuæ successionis inter Stephanum II. Fridericum & Iohannem, fratres, Duces Bauariæ a. 1392. Monaci initum, exhibet Müllerus *lib. II. c XVIII.*

***** Sententiam exhibet Adlzreiter n. 78. Fugger p. 1148. Müller lib. II. c. XVIII.

§. XX.

Dum autem decreto stare nollet Rupertus Palatinus, ipse cum adiutoribus sententia Cæsarea fuit proscriptus. Idem fatum expertus fuit pater ipsius, Philippus Ingenuus, Elector Palatinus, qui frustra licet monente Cæsare, Ruperto filio accesserat. * Contra eosdem Maximilianus totius Regni Principes, ciues atque Ministeriales euocabat, bellumque iis tanquam Imperii proscriptis indicit. Et licet Electores datis ad Imp. litteris diffidationem istam impedire conarentur, ** Comitia etiam ab Imp. a. 1504. Francofurtum fuissent indicta, factum tamen hoc potius vt auxilia ab Imperio impetrarentur, quæ denegabantur. *** Nihilominus Rege Maximiliano præcipiente, diuersis a locis in Palatinum mouetur expeditio, **** Primum contra Rupertum exercitum ducebat Maximilianus, Rex Germanorum, & qui cum ipso erant Albertus & Wolfgangus, Duces Bauariæ, Fridericus, Marchio Brandenburgensis, Episcopus Argentinensis, & tota confœderatio Sueuica cum Regni ciuibus in circuitu vniuersis, qui Georgii Ducatum vastabant, plura oppida occupabant. Maximilianus etiam aduentantem ex Bohemia exercitum mercede conductorum a Ruperto haud procul a Ratisbona fudit. Inde diuiso exercitu, partem dimisit in Bauariam contra Rupertum, ipse cum parte altera in Alsatiam contra Philippum Electorem pergens, ***** multa Palatinatus loca, vrbem etiam Kufstein, vna cum arce Geroldseck strenue licet defensam, occupat ****** & Philippum ad petendam pacem cogit.

Noribergenſes denique proprium exercitum ducentes contra Philippum, multa ei damna circa oppidum Amberg in Bauaria fecerunt, vtpote qui & viciniores erant, & ſe cæſos aliquoties ab eo grauiter animis ferebant. ******* Secundum exercitum contra Philippum duxit Vdalricus, Dux Würtenbergenſis, cum iuſſu regio, tum propriam aduerſus memoratum Principem habens actionem, qui miſſis menſe Maio litteris Heidelbergam, hoſtem & inimicum ſe manifeſtat eiusdem. Deinde contractis copiis ad numerum, vt ferunt, viginti millium pugnatorum peditum, & octingentorum equitum, terras Palatini Comitis ingreditur, Maulbrunnenſe cœnobium incendit, varia oppida capit. ******** Tertium contra Palatinum circumduxit exercitum Alexander Comes Palatinus, Bauariæque Dux & Comes in Veldentia, Capitaneum ſuum cum exercitu paruo ruſticano & magis ad prædam idoneum quam ad pugnam, in terras miſit Palatini, variasque vrbes capit. ********* Quartum contra Philippum Palatinum Comitem exercitum duxit Wilhelmus, Haſſorum Landgrauius, ſecum habens Henricum Ducem Brunſuicenſem, Henricum quoque, Ducem Mecklenburgenſem, Emichonem Comitem de Leiningen, Comitem Lippienſem, Comitem de Königſtein, aliosque plures Comites & nobiles, quorum aliqui odio Palatini laborantes, aut proprias cauſſas prætendentes, ſpontanea voluntate militabant; alii ſtipendio fuerunt ab eo conducti: cum his terras Palatini nimium infeſtauit, ********** qui interea in ſua munitione fortiſſima Heidelbergæ reſidebat. † Hæc igitur Palatinatus inuaſio per quinque menſes durauit. ††

* Trithemius *Chr. Hirſaug. ad a.* 1505. Adlzreiter *p. II. lib. IX. n.* 79. Roo lib. XI. p. 554. *Cæſar vero, nihil amica tractatione obtineri poſſe videns, illum proſcribit, omnemque illius ditionem suiuis diripiendam permittit: patri Electori, ne filio opem ferat, eadem multa propoſita, interminatur. Philippus animi dubius, dum neque filium deſerendum, neque Cæſaris in ſe iram prouocandam putat, tandem promiſſis (vti ferebatur) a Gallorum rege auxiliis fretus, & paterni animi affectu victus, arma capit, filio defenſorem ſe præbet. Hinc & ipſe omnibus Imperii commodis ac beneficiis priuatur, reliquis item principibus, imprimis vero Vdalrico Wirtenbergenſi & Guilielmo Haſſiæ regulo iniunctum, vti bello illum, tanquam perduellem adorirentur. Promptus in hanc expeditionem erat Vdalricus, cui Alberti filiam Sabinam Cæſaris, quia auuncula ei erat, auctoritate collocatam, ſupra retulimus.*

** Quid hac in cauſſa fuerit actum declarat Müller *p. II. c. XVIII. §.* 16.

*** De hoc Fugger *lib. VI. c. VI. p.* 1552. Müller *lib. III. c. I.*

**** Trithemius *c. l.* Fugger *lib. VI. c. VI. n.* 16. Roo *lib. XI. p.* 554. Adlzreiter *p. II. lib. IX. n.* 79. quod autem Maximilianus Ruperto tam infeſtus fuerit, rationem reddit Fuggerus *lib. VI. c. VI. n.* 5. eo quod Fridericus Victorioſus Philippi patruus, & Ludouicus diues Bauariæ Dux, tantum mali intulerint Friderico III. Imp. Addit, quod a. 1396. Bauariæ Duces vrbes Kitzbühel, Radenberg & Kufſtein ſubtraxerint, Alſatiæ etiam Aduocatiam ſeptua-

gin-

ginta millium florenorum pretio Sigismundus Palatinis oppignorauerit, & quod Georgius Dux Comitatum Kirchberg & Weissenhorn Austriacis terris finitimos emtionis iure adquisiuerit.

***** Trithemius *c. l.* Roo *p.* 555. Victoriam de Bohemis singulari carmine canit Henricus Bebelius in Freheri Tomo II. Io. Faber in Orat. parentali p. 413. *Bohemi quoque viri omnium bellicosissimi, qui pluries sola nominis sui fama exercitus fugarunt, cum nescio quid sinistri aduersus Caesarem hunc molirentur, essentque auxilio his qui non satis obedire viderentur, parua militum manu excepta (neque enim exercitum suum, qui magnus esset, expectare voluit) apud Ratisponam ab hoc Caesare nostro prostrati sunt atque profligati. Nemo eorum saluus remansit, nisi quem innata clementia Caesaris conseruauit, quos & in verba sua iurare coëgit.* Eadem dicit Georg Sauromanus *orat. parent. p.* 425.

****** Quid circa Kufsteini occupationem acciderit, late exponit Roo *c. l.* Fugger *n.* 10. Adlzreiter *n.* 87.

******* Trithemius *c. l.*

******** Trithemius *c. l.* Roo *p.* 554.

********* Trithemius *c. l.*

********** Trithemius *c. l.*

† Trithemius c. l. p. 614. *interea dum hac agerentur, Philippus Comes Palatinus in sua munitione fortissima residebat Heidelbergae, finem & exitum rei expectans. Castrum eius residentiae muris, turribus, montibus & situ fortissimum est, nec facilis patet accessus, in quo tot machinas reposuit bellicas atque bombardas numero & magnitudine ingentes, quantas vel quales antehac apud vnum principem non vidimus in Germania. Oppidum quoque Heidelberg satis ante munieras, & victualia pro triennio sufficientia praeparauerat, viros etiam audacia & fortitudine potentes pro loci defensione in praesidio habuit, & hostium aduentum securus expectauit.*

†† Trithemius postquam ad a. 1504. omnes has expeditiones latius descripsisset, tandem his verbis concludit: *omnia quae scripsimus, annua sub serie praenotata mala, in ea concertatione regni & principum Germaniae aduersus Philippum Comitem Palatinum facta sunt, quae mensibus ferme* 5. *durauit, quatuor videlicet per inaequales exercitus, quorum primum in Bauaria duxit Maximilianus Rex & certi cum eo Principes. Secundum in Sueuia praecessit Vdalricus Dux VVirtenbergensium & ambo satis nocuère Palatinatui. Tertius vero paruus & minimum nocens fuit exercitus Ducis Alexandri. Quartus autem crudelis & nimis hostilis incendio & rapina plus nocuit multis, qui sub manibus VVilhelmi Landgrauii Hassiorum ducebatur. Hos quatuor impugnantium exercitus quia descripsimus nunc pacem requiramus.* Ex eodem Trithemii Chronico Hirsaugiensi desumta est Historia Belli Bauarici, quae in tertio Tomo Freheri reperitur. De eodem bello agit Mutius *lib. XXX. p.* 311. 312. Chyrraeus *Hist. Saxon. lib. V. p.* 139. 140. Ricardus etiam Bartholinus de bello Norico Austriados libros XII. scripsit, qui prodierunt *Argentorati* 1516. 4. & in Reuberi extant collectione.

§. XXI.

Postquam autem XX. Augusti 1504. defunctus esset Rupertus, * circa festum Michaelis Maximilianus Rex pacem cunctis indixit communem, praecepitque iam deinceps a bello cessandum. Et ne cuiquam videretur subtraxisse patrocinium iuris, conuentum principibus statuit in mense Iulio sequentis anni apud Coloniam celebrandum, in quo si quis aliquid haberet iustae querelae aduersus alium, communi Procerum iudicio de-

definiretur: interea mandauit, ab omni tumultu quiescendum. ** In Principio igitur mensis Iulii anni 1505. conuenerunt ad Maximilianum in Coloniam multi Regni Principes. *** Ibi Philippus Palatinus, a Friderico Saxoniæ Electore ad Cæsarem introductus, veniam supplex & pacem orans, in gratiam ab illo receptus est, ipsumque inter & Albertum ac Wolfgangum fratres Bauariæ regulos, pacis & concordiæ leges dictæ, & sub grauissima læsæ maiestatis pœna obseruari iussæ. Ruperti quoque puerorum rationem Cæsar haberi voluit, quibus præter thesaurum Georgii eam controuersæ regionis partem attribuit, quæ inter Danubium & Nabum amnes, & veteres Palatinæ ditionis limites, adiacet, quæ exinde *die Iunge Pfaltz* siue a metropoli, Ducatus Neuburgensis solet vocari, cæteræ Georgii ditiones Alberto & Wolfgango cesserunt. Omnem quoque controuersiam, quæ inter Palatinos & Wirtembergicos, multis annis agitata, proximo bello inualuerat, æquis conditionibus sustulit. **** Singulis relicta, quæ in bello occupauerant, ***** præcipue vero Maximiliano Cæsari Rotenberga arx, ciuitas & arx Kuefstaina cum multis aliis vrbibus & iuribus cesserunt. ****** Licet plena huius diuisionis Executio demum in Comitiis Constantiensibus 1507. fuerit facta. ******* Actum in iisdem Comitiis Coloniensibus de restituendo Imperii Regimento & Iudicio Camerali, pace publica promouenda, auxiliis contra Turcas præstandis & Comitem Zipsensem, qui Vngariæ regnum adfectabat, de bello Venetis inferendo, expeditione etiam Romana, & abolendo commuui denario. ******** In iisdem Comitiis Gröninga, eo quod Alberto Saxoniæ Duce, constituto Vicario, & post mortem ipsius, Georgio filio se nollet submittere, banno fuit notata. †

* Trithemius ad a. 1504. *anno prænotato, 20. die mensis Augusti obiit Rupertus Comes Palatinus Bauariæque Dux Philippi Palatini Principis Electoris tertio genitus filius & gener Ducis Georgii Diuitis auunculi sui, bello aduersum se adhuc durante, anno ætatis suæ XXII. filium relinquens, & filiam cum vxore vidua, Ducis Georgii quondam filia, quæ & ipsa post dies paucos moriens secuta est.* Fugger *p.* 1151. Adlzreiter *n.* 85.

** Trithemius *c. l.*

*** Principes qui ibidem conuenerunt, recenset Trithemius *ad a.* 1415. & Müller *lib. III. c. III.* Adlzreiter *p. II. lib. IX. n.* 93.

**** Roo *lib. XI. p.* 557. Fugger *c. l. n.* 13. Has vero pacis conditiones latius exponit Adlzreiter *p. II. lib. IX. n.* 93. 94. De iisdem Goldastus *Reichs Handlungen p.* 45. Muller *lib. III. c. V.*

***** Trithemius *ad a.* 1505. *in eo conuentu Principum Maximilianus Rex inter discordantes Duces pacem reformauit, & conditiones pacis in medium proposuit, quas seruari & custodiri ab omnibus inuiolabiliter sub pœna criminis læsæ Maiestatis partibus mandauit. Summa conditionum in eo fixit sententiam, vt qui tempore guerrarum plus perdidit, careret amissis,*

&

& qui multa fuerat lucratus, non compelleretur, saltem in foro contentioso, ad restitutionem.

****** De his late Adlzreiter *n.* 96. Fugger *n.* 15.

******* *Vide infra §. XXV.*

******** De singulis hisce latius Müllerus *lib. III. c. IV. VI. usque ad XII.* qui etiam *cap. XIII.* ipsum Recessum Coloniensem exhibet. G. a Roo *lib. XI. p.* 557. *Maximilianus, peracto cum Rotomagensi colloquio Haganoa discedens, Coloniam Agrippinam, secundo Rheno descendit, ubi indicta erant comitia, sub Iulii mensis initium quibus inter alia de bello Venetis inferendo & itinere Romam versus instituendo actum.*

† P. Heuterus *lib. VII. c. VII.* Müller *lib. III. c. XII.*

§. XXII.

Dum hæc in Germania fiunt, nouum in Gallia fœdus, Blesis a. 1504. inter Cæsarem eiusque filium, & Galliæ regem, per legatos ictum fuit, præsentibus Iulii Pontificis nunciis, Sisteronensi Episcopo, & Marchione Finariensi. Fœderis summa fuit hæc: vti Caroli & Claudiæ matrimonium, iam antea regis sacramento confirmatum, ab ipso demum, & Francisco Angulismensi consanguineo, & proximo illius hærede masculo, aliisque Galliæ quibusdam principibus subscriberetur. Maximilianus omnibus Mediolanensis principatus diplomatis rescissis, nouum regi eiusque proli masculæ, si qua nasceretur, sin minus, Carolo & Claudiæ, aut illo ante maturam nuptiis ætatem moriente, Ferdinando Philippi secundo filio, si Claudiam ipse duxisset, concederet. Quod simulatque confectum esset, Cæsar sexaginta aureûm nummûm Rhenensium millia a rege, altera totidem post sex menses acciperet, singulis item annis, ad natalem seruatoris nostri diem, bina aurea calcaria. Idem in Italiam aduersus Venetos profectus, Romam sibi iter ad suscipiendam sacram coronam expediret. Quod ad bellum Venetis inferendum attineret, quo omnia, quæ abs singulorum ditionibus diuulsa possidebant, restituere cogerentur, Pontifex in fœdere comprehenderetur: Hispaniæ regibus, si & ipsi ascribi vellent, quatuor menses locus relinqueretur. Rex Palatino auxilia, quæ promisisse dicebatur, nulla mitteret. Hæc scripto firmata sunt, ac præterea actum est de colloquio inter Cæsarem constituendo, cui locus alius designaretur. * Insequenti anno 1505. Ludouicus rex, postquam Cæsarem Hagenoæ cum filio agere intellexerat, Georgium Ambosium Cardinalem Rotomagensem eo cum mandatis misit. Ibi solenni ritu fœdus sacramento confirmatum, Ludouicus de Mediolanensi Ducatu fuit inuestitus, & promissæ pecuniæ dimidium Cæsari numeratum est. **

* Verba hæc sunt G. a Roo *lib. XI. p.* 556. Extat ipse Tractatus Pacis in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 8. G. Braudlacht *c. IV. §.* 19. P. Heuterus *lib. VI. c. VII.* Fugger *n.* 16.

** P. Heuterus rer. Austr. lib. VII. c. VII. *exinde Rex Ludouicus Georgium Ambosium, Cardinalem Rotomagensem, ad Cæsarem in Germaniam, Haganoa comitia celebrantem mittit,*

 suo

suo ei nomine clientale sacramentum de Ducatu Mediolanensi ac Comitatu Ticinensi Angleriaque diceret, quemadmodum pacis conditionibus superiori anno conceptis erat conuentum, praesentetque dimidiam promissae pecuniae partem, reliquum ex pacto numeraturus, cum Caesar in Italiam venisset. Ambosius diploma a Caesare Hagenoae accipit, quo conditionibus pacis anni praecedentis Rex in possessionem Ducatus Mediolanensis, vt cliens a patrono constituebatur. Huius diplomatis exemplum, Hagenoae dictis legibus septimo Aprilis huius anni exaratum legi. Tractatum Blesensem Hagenoiae IV. Aprilis confirmauit Maximilianus, prout haec confirmatio reperitur in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 8. & apud Müllerum *lib. III. c. II.* Vasallagium a Georgio Ambosio, nomine Ludouici XII. de Mediolanensi Ducatu VI. Aprilis praestitum exhibetur *p.* 17. ipsa vero inuestitura VII. Aprilis 1505. *p.* 18. & apud Müllerum *lib. III. c. II. p.* 427. G. a Roo *lib. XI. p.* 557.

§. XXIII.

Sub finem anni 1504. moriebatur Hispaniae regina Elisabetha. * Celebratis igitur postridie Idus Ianuarii 1505. ipsi a Philippo archiduce Bruxellis exequiis, ipse vna cum Iohanna vxore, Elisabethae vnica, Rex ac Regina Castellae proclamabantur. ** Noui eodem anno in Geldria motus, quos Carolus Egmondanus Geldriae Dux ciebat, auxiliis Ludouici Regi fretus, *** qui rupto foedere, illi accedebat, & coactus quasi Claudiam, Carolo promissam, postmodum Francisco Angulesmensi, in matrimonium concedebat. **** Cum Venetis quoque paciscebatur, vt Maximiliani profectionem Romanam secum impedirent. ***** Brabantii autem maximis iniuriis, per principis sui absentiam a Carolo prouocati, collecto milite, Arnhemium obsidebant, quibus Caesar, cum plerisque principibus, soluto conuentu Coloniensi, suppetias ire perrexit. Geldrus, haud contemnendas illum copias adducere videns, quibus simul & Brabantinis imparem sese adgnosceret, deditionem oppidi facit, seque, sub certis quibusdam conditionibus, eius fidei commisit. A Philippo quoque veniam supplex petiit, & in Hispaniam secum eo iturum pollicitus est, id quod minime praestitit. Caesar vero, dimisso in Brabantiam filio, Coloniam ouabundus rediit, magnoque ciuium plausu, campanis per totam vrbem resonantibus, exceptus est. ******

* G. a Roo lib. XI. p. 557. *sub finem huius anni* (1504.) *moritur in oppido Methymna Campi, Elisabetha Hispaniae regina, honestissimis moribus, & rara in eo sexu prudentia insignis; cuius exequiis Granatae procuratis, Ferdinandus rex, ne belli intestini motus, qui ea viuente consopiti erant, resuscitarentur, in frequenti procerum conuentu Ioannam filiam Philippi vxorem, quae vna supererat, Castellae, Legionis, Granataeque & reliquorum vlterioris Hispaniae regnorum dominam ac reginam declarauit, & ex consuetudine, ad gubernacula capienda, vocari debere decreuit.* P. Heuterus *rer. Austr. lib. VII. c. VI.* Fugger *lib. VI. c. VI. n.* 11. Io. Mariana *lib. XXVIII. c. XI.*

** P. Heuterus *c. l.* Fugger *lib. VI. c. VII.* P. Martyr *ep. CCLXXXV.*

*** Roo *c. l.* Fugger *lib. VI. c. VI. n.* 7. Roo lib. XII. p. 562. *non multo post, Carolum Geldrum, nouis iterum auxiliis instruxit, quibus vicinos Philippi subditos diuexaret.*

**** Extant matrimonii Tractatus in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. pag.* 19. G. a Roo *lib. XII. p.* 562. de Ludouico XII: *igitur aperte iam ab eo fœdere auersum sese ostendens, filiam Carolo principi pactam, Francisco Angolismensi despondet. Id ne prorsus iniquum esse videretur, iam antea quosdam subornauerat, qui tanquam ex omnibus Galliæ consiliis prouincialibus ad ipsum legati, in tenui spe prolis masculæ hoc vti faceret, supplices petiuère. Id toti regno, non iniuria, neque sine grauibus causis postulanti, negare se non potuisse, Philippo regi per legatos significat, quæ satis euidens, erat fœderis renuntiatio.* Fugger *lib. VI. c. XI.* P. Heuterus *lib. VI. c. I.*

***** G. a Roo lib. XII. p. 561. *hanc Philippi potentiam, tot regnorum accessione auctam moleste ferens Gallorum rex, & Maximiliani Cæsaris iter in Italiam eo expeditius fore timens, varia secum animo suo consilia agitabat. Superueniunt a Cæsare legati, qui quingentos cataphractos, quos promiserat in Italiam ituro, mitteret, reliquum pecuniæ intra paucos dies ex pacto numerandæ daret, Insubres exules in patriam restitueret, petiêre. Rex se præter animi sententiam conuenta seruari cupere dicit, sed de pecunia, ante tempus præsentanda, excusationes adfert, mox datis ad Venetos literis, hoc agit, vti illi vna secum Maximiliani iter impediant. Insederat eius animum non vanus omnino timor, hac Cæsaris profectione id quæri, vti confirmato ipsi Imperio, filius in Regem Romanum eligatur.*

****** G. a Roo *lib. XI. p.* 557. P. Heuterus *lib. VII. c. VIII.* Fugger *c. l.* Linturius ad a 1505. *eodem anno, circa festum Pentecostes, iterum diæta celebratur pro pace, per Regem Rom. Maximilianum & principes. Ibi bellum in Alemannia intercipitur: sed rex Franciæ per ducem quendam adeo filium Regis Romanorum in Flandria tribulauit bello forti, quod Rex Rom. cogebatur de Colonia filio venire in subsidium. Ibidem per æstatem bellant, tandem pacificantur.*

§. XXIV.

Hoc ipso tempore dum Vladislaus, Vngariæ Rex, aduersa valetudine laboraret, Stephanus Transyluaniæ regulus, Annam Vladislai Regis filiam adhuc infantem filio suo desponderi postulabat, idque Vladislaus importunis cæterorum Principum intercessionibus prope coactus, contra vetera pacta concessurus esse videbatur. Clamabant enim illi, nullum se ex Germanis regem accepturos. Itaque Cæsar, Posonium cum exercitu profectus: magnum Hungaris a bello imparatis, imprimis regi, pacis quam belli partibus magis idoneo, terrorem fecit. Postquam vero vterum gestare reginam, & menses prope exactos esse resciuit, consulto se facturum ratus, si partum expectet; inducias aliquot dierum impetrari facile passus est. Interim ad Calendas Iulii 1506. regina puerum enixa est, cui Ludouico nomen datum. Hunc cute nondum enata editum memorant, quam inunctionibus medici produxère. * Post natum puerum Maximilianus pacem cum Hungaris fecit, pactis de successione denuo confirmatis. Mox Hungarico bello expeditus, iterum ad Italicum iter & coronationem Romam animum conuertens, a Venetis transitum petit, quem ipsi denegabant. **

* Verba sunt G. a Roo *lib. XII. p.* 562. Georgius Sauromanus *in* Orat. parentali apud Freherum tom. II. *p.* 426. *& rursus quanta celeritate quam infesto agmine Pannonias repetiuerit, cum Rex Vladislaus (quo nemo natus erat melior, iustior, aut sanctior princeps,) sine harede regnum relicturus videretur; & eum tanquam disceptatorem & simul successorem accersiuisset, quia plerosque regni proceres ad id largitione & perniciosis factionibus anhelare compertum esset. In qua expeditione præter militarem laudem, animi eius quoque æquitas insigniter enituit. Nato enim regi in ipso rerum motu præter omnium spem diuinitus filio Ludouico (cuius nunc adolescentis virtus tantum superare cœpit ætatem, vt breui vnus & idem eius annorum & imperiorum progressus futurus videatur) eum ipsum inquam Cæsar primum hanc lucem aspicientem, coram regni haredem vltro agnouit, summa pietate pronunciauit, auctoritate armata constituit, confirmauit, atque (quod pauci admodum fecissent) pedem non dubitanter ex tot regnorum quasi possessione retulit, simul omnem exercitum prouinciæ innoxium reduxit.* Fugger *lib. VI. c. XI.* Müller *lib. III. c. XIV.*

** Fugger *lib. XII. p.* 563. Singula hæc in litteris conuocationis ad Comitia Constantiensia narrat Maximilianus apud Dattium *p.* 562.

§. XXV.

Insequenti anno 1507. Maximilianus acceptis a Pontifice Iulio & Venetis litteris admonebatur, dignitati Imperioque consuleret. Ludouicum enim Francorum Regem cum ingenti exercitu in Italiam descendisse, Insubriam Imperio suo adiecisse, Genuam rebellantem domuisse, Cardinalem Rothomagensem astu vel armis Papam facere constituisse, vt accepta ab eo Imperii corona, a Germanis ad Francos dignitatem transferret. * Commotus litteris Cæsar, Comitia ad diem Oculi 1507. Constantiæ habenda indicit. ** Postquam Maximilianus hæc Gallorum attentata Statibus proposuisset, *** dictas etiam litteras legi iussisset, ardentissimis principum sententiis, summaque animorum consensione ad defendendam Imperii Germanici dignitatem, Cæsari ingentia promittuntur auxilia, quæ non solum pellendis Italia Francis, recipiendaque aurea Romæ corona, sed ad recuperandam per vniuersam Europam veteris Imperii Maiestatem amplitudinemque videbantur suffectura, **** noua quoque Matricula fuit confecta, quantum quisque militum, pecuniæ contribueret. ***** Hæc ad regem Ludouicum nunciata, effecerunt; vt is rebus Genuæ constitutis, Mediolanum prius, inde Sauonæ cum Ferdinando in Hispanias redituro collocutus, in Gallias iter maturaret. Ad famam de regis discessu ex Italia, feruor ille apud nonnullos in Comitiis deferbuit & erant, qui Cæsaris potentiæ, & Austriacæ familiæ incremento non satis æqui, parcendum esse impensis contenderent, non enim tam magno exercitu iam opus esse, ****** Pontifex quoque varia cum animo suo consilia agitans, quod veterum cum Cæsaribus controuersiarum caussas nondum esse sublatas sciret, non minus suis rebus a Cæsare, cuius apparatus fama in immensum auxerat, quam ante a rege timere cœperat. Itaque mis-

misso ad illum S. Crucis Cardinale, vti pacato itinere veniat, hortatur; nullum se honorem, inaugurandis Imperatoribus adhiberi solitum, esse omissurum. ******* Ludouicus quoque, Gallorum rex, per interpretes sese apud Principes quosdam purgare conabatur, idque eo facilius, quod ad inuadenda Pontificis & Imperii iura nihil palam attentare videbatur, ******** vnum tamen ex his Ioannem Antonium de Cabellis qui Imp. apud Status diuersimode calumniari conabatur, captiuum fieri fecit, atque Gallorum calumniis singulari Apologia obuiam ibat. † Tandem in Comitiis decreta Cæsari fuere tria equitum, nouem peditum millia, qui eum semestri stipendio in Italiam euntem comitarentur, in tormenta vero & reliquos belli sumptus, centum viginti aureûm Rhenensium millia, ad medium Octobrem præsentanda. Hæc illi suis auspiciis rem gerenti, sufficere visa, quibus ex suis ditionibus, quas vellet, copias adiungeret. †† Helueti quoque sex hominum millia sese missuros polliciti sunt, sed ea lege, ne contra Gallos, nisi adgressores arma ferre tenerentur. ††† Veneti iterum per Cæsarianos de fœdere & amicitia interpellati, idem quod antea responderunt. †††† Agebatur in iisdem Comitiis de Heluetis ad Imperii obsequium reducendis, ††††† & potissimum de restituendo Iudicio Camerali, quod Ratisbonæ iterum constituendum, ita vt a Cæsare duo a sex Electoribus totidem, a sex circulis certi constituerentur Adsessores. †††††† Actum de conseruanda pace publica, monetæ abusibus tollendis, re vestiaria. ††††††† Caussa quoque Bauaricæ hæreditatis plenarie componebatur, * atque exequiæ Philippo, Maximiliani filio ibidem celebrabantur. ** Concedebatur etiam Friderico Sapienti, Saxoniæ Electori, vt dum Imp. ex Germania abesset, Generalis Vicarii potestate vteretur, adiunctis ipsi quibusdam Imperii Statibus, protestante licet desuper Electore Palatino, a proscriptione sua nondum absoluto. ***

* Verba sunt P. Heuteri *lib. VII. c. I.* G. a Roo *lib. XII. p.* 565. *constitutis Belgii rebus, Cæsar in Germaniam reuersus, Constantiam ad Comitia illic indicta, se contulit. Aderant Septemuiri Electores omnes personaliter, cæterique ecclesiastici & seculares principes plerique & ex liberis Germaniæ ciuitatibus honoratissimus quisque, solito frequentiores, in quorum concilio Cæsar Pontificis, Venetorum, ac aliorum aliquot literas, variis ex locis scriptas, legi iussit, ex quarum nonnullis intelligere erat, Ludouicum Gallorum regem hoc agere, vti Cardinalis Rothomagensis, Iulio deiecto, in sedem Apostolicam collocatus, Imperii coronam ipsi imponat.* Guicciardinus *lib. VII. p.* 679. Mutius *lib. XXX. p.* 313.

** Litteras conuocationis exhibet Datt *de Pace publica lib. III. c. VII. n.* 17. *p.* 562. & ex eo Müller *lib. IV. c. I.* §. 9. in quibus etiam dictæ caussæ recensentur. Hic etiam cap. II. Status, qui in Comitiis comparuerint, recenset.

*** Propositionem Cæsaream adducit Fugger *lib. VI. c. XII. n.* 2. & ex eo Müller *lib. IV. c. III.* G. a Roo *lib. XII. p.* 56.

 **** Ver-

**** Verba sunt P. Heuteri *lib. VII. c. I.* Fugger *lib. VI. c. XII. p.* 1234. G. a Roo *p.* 566. *Hac & alia in hanc rem plura cum Cesar dixisset, Principes & legati omnes, ira simul & pudore moti, magno animorum ardore non ferendum esse decernunt, vti Imperii dignitas a quoquam labefactetur; nedum, cum summo omnium dedecore, in aliam gentem transferatur; semel iunctis omnium viribus ostendi deberet, Germaniam & contra Gallos, & alios quoscunque, partam maiorum virtute gloriam tueri posse. Sunt, qui Cesarem hoc conuentu dixisse & productis rationibus demonstrasse, prodidère, centies centena aureûm nummûm millia ex suis opibus reipublica impensa fuisse hactenus, quo tempore ab Imperii ordinibus vix quadringenta millia accepisset.* Trithemius *ad a.* 1507.

***** Exhibet eandem Müllerus *lib. IV. c. VII.*

****** Roo *p.* 566. P. Heuterus lib. VII. c. I. *Rex Ludouicus, his rebus intellectis, cum nulla ratione bellum cum Germanis cuperet, dimisso post receptam Genuam exercitu, in Franciam reuertitur, extincto sopitoque apud Germanos & Italos rumore, quem Pontifex ac Veneti de se sparserant.* Guicciardinus lib. VII. p. 681. *sed non multo post, quid illa Comitia paritura essent, expectatio minui cœpit: quamprimum enim Gallia regem statim post Genuenses subactos exercitum dimisisse, transque alpes rediisse, in Germania cognitum est, timoreque de pontificatu atque imperio inuadendo sublato, cumque reliqua publica caussæ non tanti fierent, quin, vt plerumque accidit, priuatis commodis posthaberentur, principum ac populorum ardor magnopere deferbuit: nam præter ceteras caussas per vniuersam Germaniam erat inueteratum studium, ne Cæsarum potentia tanta esset, vt reliqui eis parere cogerentur.*

******* Roo *p.* 567. Guicciardinus *lib. VII. p.* 680.

******** Roo *c. l.* Guicciardinus c. l. *nec vero Galliæ rex caussæ suæ vlla in parte defuerat. Constantiam enim clam proprios homines miserat, qui ibi latitantes atque quam occultissime agentes, clandestino principum amicorum fauore, infamiæ notas quibus grauabatur, factorum demonstratione purgatis, quod statim Genua domita tam cito exercitum dimisisset: quod sibi Italia inermis esset, tamen quam primum trans alpes rediisset, quod non modo semper factis ab Romano imperio violando abstinuisset, sed in omnibus etiam fœderibus, pactionibus, obligationibus quas fecisset, semper se nulli rei aduersus sacri imperii iura obstringi velle expressisset, reliquorum animos mitigare nitebantur: nec tamen tantum his purgationibus freti quiescebant, quin summo studio, liberalissimaque manu, vt Germanorum ferocitatem armorum auro cuius tantopere splendor adamatur, temperare niterentur.*

† Agit de eodem plenius Fugger *lib. VI. c. XII. n.* 5. Instructionem eiusdem exhibet Datt *lib. III. c. II. n.* 63. & ex eo Müller *lib. IV. c. V. §.* 3. Imp. vero Apologiam Goldastus *Polit. Reichshandeln p. XI. p.* 274. & Müller §. 7.

†† Guicciardinus equidem lib. VII. p. 681. *Tandem vigesima Augusti die conuentus finem habuerunt, quibus post multas altercationes decretum fuit, vt Romanorum regi octo equitum, & viginti duo peditum millia, quæ ipsum in Italiam deducerent cum semestri stipendio, & in tormentorum aliosque qui extra ordinem fiunt sumptus, centum & viginti Rhenensium aureorum millia penderentur.* Idem dicit Gerh. a Roo *lib. XII. p.* 567. Fugger *lib. VI. c. XII. n.* 6. Müllerus tamen ex Actis Publicis demonstrauit *lib. IV. c. VI.* duodena saltim millia fuisse decreta, ita tamen vt fama fieret de trigiata millibus.

††† Mittebantur primum Imperii nomine ad Heluetos legati, de quo Fugger *lib. VI. c. XII. n.* 3. Müller *lib. IV. c. IV.* qui postea legatos in Comitia miserunt. De his optime G. a Roo lib. XII. p. 567. *per eosdem dies, Heluetii quoque per legatos de auxiliis ad hoc iter mittendis sollicitati: quanquam a Diuionensi Præfecto & aliis Galli internunciis, ne id facerent,* ad-

admonebantur, ne tamen a communi totius Imperii consensu diversum sentire viderentur, sex hominum millia sese missuros polliciti sunt, sed ea lege, ne contra Gallos arma ferre tenerentur, in cetero dicto audientes futuri. Adhaec responsum esse a legatis memorat Stumpfius, Helvetios aut Caesari in omnibus obsequi, aut domi relinqui debere. Sunt qui, vt duodecim millia suis stipendiis conscriberent, legatos in mandatis habuisse dicant, sed exorta animorum offensione, re infecta abiisse. Agit autem de hoc negotio Stumpfius *lib. XIII. c. XXXII.*

†††† Roo *p.* 567. Fugger *lib. VI. c. XII. n.* 6. Muller *lib. IV. c. IX.*

††††† Müller *lib. V. c. X.*

†††††† De hoc Recessus Constantiensis plenius egit *§. XVI. & sqq.* & Müllerus *lib. IV. c. XI.* Fugger *p.* 1240. Extat etiam in Corpore Recessuum *p.* 94. Ordinatio Cameralis Constantiae 1507. confecta. Dattius *lib. III. c. VII. p.* 560. singulos Assessores tunc lectos recenset.

††††††† De his pluribus egit Müllerus *lib. IV. c. XII. XIII. XIV.* & c. XVIII. vbi integer Recessus reperitur & apud Dattium *lib. III. c. VII. n.* 10. *p.* 557.

* Fugger *lib. VI. c. XII. n.* 7. Müller *lib IV. c. XV.*

** Fugger *lib. VI. c. XII.* Müller *lib. IV. c. XVI.*

*** Fugger *lib. V. c. XII. n.* 7. diploma desuper concessum exhibet Müllerus *lib. V. c. I.* Hic Vicariatus autem Saxoni concessus, eo quod Philippus Palatinus a proscriptione sua nondum esset absolutus, prout ex Fuggero discimus *c. l.* Müller *lib. V. c. III.* Fridericus interim ideo in nummis audit. *Sacri Romani Imperii Locum Tenens Generalis.*

§. XXVI.

Post haec, mense Septembri 1507. Carolus Egmondanus morte Philippi Castellae Regis, liberorum eius pueritia, Caesaris in Germania negotiis, promissisque Francicis confidens, rupta pace, Brabantiam inuadit. * Initio anni 1508. considerantes Belgae, esse bellum cum Geldro, instare cum Franco, Legatos in Austriam ad Caesarem Irnstii agentem mittunt, rogatum, (quod ante sesqui annum recusarant) dignaretur ad Belgas proficisci, nepotisque ex filio Caroli Austriaci ditiones regere ac defendere. Legationis Principes erant Guilielmus Croyiacus, Cheuriae & Arschoti Dominus; Ioannes Hauthemius, Brabantiae Cancellarius, qui elegantissima oratione ad Caesarem habita effecit, vt statim cum eis itineri se accingeret, inque Belgium veniret: vbi rebus omnibus ex Ordinum consilio consensuque constitutis, paceque cum Carolo Egmondano Cameraci X. Decembris 1508. facta, ** bona eorum voluntate iterum in Germaniam revertit, commissa Prouinciarum Belgicarum cura filiae Margarethae, cui ex Ordinum sententia consiliarios Belgas dedit. *** Mouebat nihilominus Carolus iste Egmondanus a Ludouico Gallorum Rege instigatus, turbas vsque ad Maximiliani I. obitum. ****

* P. Heuterus *lib. VII. c. I. p.* 154. G. a Roo *lib. XII. p.* 567. Fugger *lib. VI. c. XII. n.* 8.

** Extant pacis Tabulae in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 20.

*** Heuterus *lib. VII. c. II.* qui etiam legatorum exhibet orationem, Fugger *lib. VI. c. XII. n.* 9. Fugger *p.* 489. **** de

**** de his motibus plenius in Historia Geldrica egit Pontanus *lib. XI.* P. Heuterus *lib.VII. c.III.& VIII.* Conqueritur de eo ipse Maximilianus in litteris ad Germaniæ Status apud Dattium *lib.III. c.II. n.*65.

§. XXVII.

Exinde Cæsari cum Venetis bellum oritur, varium, graue ac diuturnum, idque ob denegatum ipsi transitum. Licet inuidia contra Venetos concepta maiorem caussæ partem tulerit. * Sub initium igitur anni 1508. Cæsar fecialem, qui ipsum ad Cæsaream coronam accipiendam in Italiam transire velle significaret, & quatuor equitum millia recipi postularet, Veronam misit: cui Veronæ magistratus ea re prius Venetiis discussa, responderuut, si eius aduentus nulla alia quam coronæ accipiendæ caussa, se illum maximo cum honore accepturos: sed cum tormenta aliosque bellicos apparatus ad ipsorum fines duxisset, facta ab eius oratione diuersa apparere.** Hinc Tridentum veniens III. Februarii 1508. trina vice per præconem Laurentium Loredanum, Ducem, Venetorumque Senatum in iudicium vocat, nemineque eorum comparente, eos in bannum Imperii maius declarat. *** Hinc ad tertium Nonas Februarii publicis supplicationibus peractis, iter in Italiam edicit, & per Matthæum Langium, epistolarum magistrum, e suggestu, non iam regem, vt hactenus, sed Romanorum Imperatorem deinceps adpellandum, promulgari iubet. **** Sed postquam iam ex Italia redux esset factus, Bolsani per Bernhardinum, Tituli S. Crucis Cardinalem, litteras a Pontifice accepit, quibus ille Imperatoris titulum Tridenti adsumptum abs se confirmari significaret, non aliter ac si auream eius capiti imposuisset coronam. Veritus enim ne antiqua Imperii iura sibi iterum vindicaret. *****

* P. Heuterus lib. VII. c. II. *exinde Cæsari bellum cum Venetis oritur, varium, graue, ac diuturnum. Causa fuit arrogantia Germanorum, & ambitio Venetorum, ortumque est apud Austriacos, Carnias Alpes vicinasque ditiones incolentes. Paulo ante recusarunt Veneti transitum Cæsari, Romam cum exercitu, vt aurea a summo Pontifice redimeretur corona, tendenti.* Sic etiam Andreas Grittus in oratione sua ad Senatum Venetum habita apud Guicciardinum lib. VI. p. 693. *nihil enim nobis, tum ob imperii autoritatem, cuius incrementum semper nobis suspectum esse debet: tum Austria familiæ caussa, quæ in aliquot nostra loca ius se habere existimat: tum ob Germaniæ, cuius inundationes imperio nostro nimium periculosæ sunt, propinquitatem, perniciosius foret, quam si Romanorum rex aliquod imperium in Italia haberet.* Hæc plenius exponit *Histoire de la Ligue faite a Cambray lib. I.*

** Verba sunt Guicciardini *lib. VII. p.* 702. P. Bembus *Hist. Veneta lib. VII. p.* 767. G. a Roo *lib XII. p.* 568.

*** Fugger *lib. VI. c. XIII. n.* 1.

**** Verba sunt G. a Roo *lib. XII. p.* 568. Guicciardinus lib. VII. 702. *Maximilianus igitur Tridentum profectus, vt belli initium faceret, tertio Februarii die supplicationes tota vrbe in-*

indixit: quibus ipsemet Imperii feciales & Cæsareum ensem vagina vacuum ante se habens interfuit: in quarum fine, Matthæus Langius, qui illi ab epistolis erat, & postea Gurcensis Pontifex fuit, eminenti suggesto conscenso, Cæsaris nomine, illum non amplius Romanorum regem, sed quemadmodum reges Romanorum, quum ad coronam accipiendam veniunt appellari consueuerunt Imperatorem designatum nuncupans, eius in Italiam hostiliter exercitum traducendi decretum promulgauit: eodemque die vt nemo Tridento exiret, cauit. Fugger *c. l.* Müller *lib. IV. c. VI.* Qua ratione etiam hoc Imperii Statibus significauerit, postulans ab iisdem, vt ipsum Electi Imperatoris Romanorum titulo honorarent, docent litteræ ipsius ad Eslingenses scriptæ, apud Dattium *lib. III. c. VII. p.* 569 & Mullerum *lib. V. c. VI.* §. 6.

***** Dicitur quidem, quod Tridentum Cardinalis missus. Sic enim P. Heuterus lib. VII. c. II. *miserat illi Pontifex Tridentum vsque diploma aureis exaratum litteris, quibus eum Cæsaris titulo ornabat, non aliter quam si auream eius capiti imposuisset coronam. Id autem ea Pontifex faciebat de causa, ne cum exercitu vlterius tenderet, verens ne antiquum in Italia ius auctoritatemque, vt prædecessores aliquot Cæsares conati erant, asserendum sibi censeret, dignitatem ac libertatem Italiæ minuendo.* Linturius ad a. 1507. *Papa transmisit Cardinales ad Tridentum, cum Corona, & Imperiali Titulo, ipsum coronando, & titulo insigniendo; sed prudenti vsus consilio, Titulum recepit Cæsaris, coronam vero Romæ, vt decet, afferre recipiendo voluit.* Cuspinianus *p.* 480. Fugger *lib. VI. c. XIII. n.* 2. Ast G. a Roo *lib. XII. p.* 569. litteras ipsi Bolsani post factam Tridenti proclamationem, fuisse porrectas auctor est. Patet hoc potissimum ex Postscripto litterarum Imp. ad Eslingenses Bolsani scriptarum apud Dattium *lib. III. c. VII. n.* 30. quo dicit Papam adsumptionem tituli Imp. ab ipso Tridenti factam, adprobasse. Conring *de Imperio Romano Germ. c. XII.* Datt *lib. III. c. VII. n.* 30. *sqq.* Ab isto autem tempore Imp. modo electi Imperatoris titulo fuit vsus.

§. XXVIII.

Cæsar igitur armis viam facturus, statim cum mediocribus copiis Tridento profectus, per montes Vicentiam contendit, ac Roueredo per Marchionem Brandenburgi frustra tentato, captisque aliquot oppidis, * quarto die, ex quo Tridento excesserat, in Germaniam magna omnium admiratione per Boltzanum est reuersus, maiores copias congregaturus. ** Veneti ob Cæsaris discessum elati, conscriptis decem peditum duobusque equitum millibus, Gallorumque auxiliis suffulti *** hæreditarias Cæsaris ditiones ad Athesin sitas inuadunt, Carnos, Histrios, ac Foro-Iulienses vastant. Ab alia parte Andreas Grittus, cum quinque peditum millibus & equitibus leuis armaturæ Albanis, Alpes Athesinas inuadit, Trautsonium, ducem Cæsareum in valle oppidi Codoriani fundit. **** Altera Cæsareani exercitus pars, in Italiam se dimittere conata, ad arcem Petronianam a Nicolao Comite Petiliano Venetorum ac Triuultio Francorum Ducibus, quibus aliquot mercenariæ Hispanorum cohortes accesserant, accepta clade, est repulsa. ***** Veneti partim fuso, partim repulso Cæsaris exercitu, ad deditionem compellunt Clusium, Cadoram, Gradiscam, Cormonam, Goritiam, ac Wipachum. Antonius Contarenus, educta classe, occupat

Dumum, Tergeſtum ac Biſtoniam, & niſi vlterius Triuultius procedere recuſaſſet, ſciens Regem irritari nolle Cæſarem, Tridentum cum vniuerſa ſubiecta regione Veneti in poteſtatem redegiſſent. Cæſar enim eo tempore imparatus Coloniæ Agrippinæ res priuatas atque Imperii tractabat. ***** Quas ob cauſſas facile Paulus Lichtenſteinius, Præſul Tridentinus, inducias inter Cæſarem & Venetos in triennium pangit, ea lege, quæ quisque tenebat, interea temporis poſſideret, ac pro arbitrio muniret: quibus induciis Cæſareani nulla ratione induci potuere, vt Geldriæ Dux comprehenderetur. *******

* P. Heuterus *lib. VII. c. II.* Guicciardinus *lib. VII. p.* 702. Gerh. a Roo *lib. XII. p.* 569. Fugger *lib. VI. c. XIII. n.* 3.

** Sic P. Heuterus *c. l.* Guicciardinus lib. VII. p. 703. *ex quo cum indies feliciores ſucceſſus expectarentur, quarto poſtquam Tridento diſceſſerat die, omnium animis ob tantam vel inconſiderantiam, vel inconſtantiam ſumma admiratione repletis, repente Bolgianum, quod oppidum ab Italiæ finibus longius quam Tridentum diſtat, regreſſus eſt.* Veram autem diſceſſus cauſſam exponit G. a Roo lib. XII. p. 569. dicens: *cum vero audiret Venetos Bartholomæum Liuianum (Aluianum quidam vocant) & Georgium Cornarium, magni nominis duces, euocaſſe, & auxilia non contemnenda a Gallo expectare, vti & ipſe maiora ſibi præſidia pararet, Oenipontem, atque inde Vlmam, inſignem Sueuiæ ciuitatem, magnis itineribus contendit, vbi conuentu ordinum indicto, Sueuici fœderis vires in bellum Venetum ſollicitauit, & promiſſa ab Imperio auxilia, in alios ſex menſes prorogari poſtulauit. Sed antequam certi aliquid reſponderetur, propter Geldrorum aſſiduas excurſiones, in Belgium qua potuit celeritate profectus, prouinciarum gubernatione Bruxellis ſuſcepta, & pecunia in bellum Geldricum imperata, in Germaniam rediit.* Guicciardinus *lib. VII. p.* 704. De Sueuici autem fœderis Conuentu Vlmenſi teſtatur Maximiliani Reſcriptum apud Dattium *lib. III. c. VII. n.* 46.

*** P. Heuterus *c. l.* Guicciardinus lib. VII. p. 703. *hoc tam debile initium Venetorum animos excitauit, quare cum multos pedites conſcripſiſſent, Gallicas copias, quæ cum Triultio Veronæ erant, Roueretum euocarunt, maioribusque apparatibus cœptis, Galliæ regem ad idem faciendum incitabant: qui Italiam petens quinque Heluetiorum millia ſuis, & tria millia Venetorum ſtipendiis præmittebat: quoniam ea gens, cum Maximilianus pecuniam numerare non potuiſſet, tandem prorſus ad regis ſtipendia erat conuerſa: qui nihilominus vbi acceptis ſtipendiis conueniſſent, Venetorum imperium ingredi, ſe nulla alia in re quam ad Mediolanenſis imperii defenſionem, aduerſus Cæſarem militare velle profitentes noluerunt.* Guicciardinus *c. l.*

**** P. Heuterus *c. l.* G. a Roo lib. XII. p. 569. *interim Venetorum duces, ſuperatis quæ Cadurium ducunt anguſtiis, recta in Germanos ibi agentes aciem direxère. Hi quod ex improuiſo ſeſe circumuentos, & effugia, ab incolis locorum Veneti nominis ſtudioſis, inſeſſa videbant, neceſſitate pugnandi in fortitudinem verſa, facto globo, acerrime repugnantes, numero hoſtium victi ſunt.* Fugger *lib. VI. c. XIII. n.* 3. P. Bembus *lib. VII. p.* 273. Guicciardinus *lib. VII. p.* 705.

***** P. Heuterus *c. l.*

****** P. Heuterus *c. l.* G. a Roo *lib. XII. p.* 570. Fugger *c. l.* P. Bembus *c. l.* Guicciardinus *p.* 706.

******* P. Heuterus *c. l.* G. a Roo p. 570. *Cum in hunc modum res, non ſatis proſpero ſucceſſu, gereretur, (neque enim promiſſa ad tempus pecunia numerabatur, & auxilia aliciuni,*

citius, alii tardius aduentabant) de induciis agi cœptum. Conuenère itaque ad ripam Benaci lacus oppidum Imperatoris nomine Tridentinus præsul, & Cyprianus Serentinus ab epistolis, a Venetis Zacharias Contarenus, Gallorum quoque regis mandato, sine quo Veneti nihil pacisci volebant, aderant Ioannes Iacobus Triultius, & Carolus Iufredus Mediolanensis Senatus Princeps. Cumque de induciis ad triennium seruandis, quo tempore ea quisque loca quæ habebat, retineret, conuenire videretur, in eo tantum difficultas offerebatur, quod Gallus generales esse illas, & Geldrum iisdem comprehendi volebat. Veneti vero, vti bellum a suis finibus auerterent, ac induciarum tempore imperia sua in iis locis quæ ceperant, confirmarent, seorsum a Gallis consilia habere cœperunt, & suo tantum nomine inducias fecerunt, reclamantibus regis legatis. Etsi vero Veneti satis idoneas eius rei causas adferebant (quod transalpinarum rerum cura nihil ad ipsos attineret, sed de mutuo in Italicis bellis auxilio fœdus esse factum, & regi si induciis comprehendi vellet, locum & tempus relictum esse dicerent) ille tamen grauiter eam rem tulit, veteresque offensas, bello Neapolitano oblitas, in memoriam reuocauit. Guicciardinus *lib. VII. p.* 709. P. Heuterus *lib. VII. p.* 287. Fugger *lib. VI. c. XIII. n.* 5.

§. XXIX.

Quærebat interea Cæsar rationem, qua acceptum a Venetis detrimentum ac dedecus farciret. Irritarant enim hoc bello Veneti, nimia dominandi detecta libidine, non solum Cæsarem, sed Papam Iulium, & hactenus socium Ludouicum Francorum regem, maxime ob arrogantes induciarum conditiones, quas se inconsulto, neglectoque Geldro præscripserunt. Retundendam igitur superbæ Vrbis ambitionem Pontifex Iulius, Cæsar, Francus, atque Hispanus iudicantes, contra Venetos coniurant, ac Cameraci apud Belgas locum mittendorum Legatorum, sanciendique fœderis, tanto silentio constituunt, vt, cum fama tale quid agi spargeret, Veneti non crederent. Venit Cameracum pro Cæsare filia eius Margarita, Belgarum Gubernatrix, Matthæus Langius, Cæsari ab Epistolis, ac Nicolaus Frisius; pro Rege Ludouico Georgius Ambosius, Cardinalis Rothomagensis, tandemque & Ferdinandi Hispaniæ Regis Legatus; sparserantque famam, se coiisse, vt pacem inter Castellæ Principem Carolum Austriacum ac Geldriæ Ducem facerent, factis inter eos hac de causa quadraginta dierum induciis; tractantque multa variaque de rebus Geldricis ac Nauarræis, sed adeo frigide multis verbis chartas implentes, vt facile appareret, non hisce de rebus eos conuenisse. Decimo Decembris die 1508. fœdus Cameraci concluditur, atque in summo Templo publicatur, & iureiurando confirmatur, non tamen diuulgatur bellum communibus viribus in Venetos decretum. Repetebat ab iis Pontifex Iulius, vt ab iniustis possessoribus, Fauentiam, Ariminium, Ceruiam, Cæsar Imperii nomine Patauium, Vicentiam, Veronam, suo nomine Forum-Iulii, & Taruisium; Francorum Rex, vt Insubrum Dux, Cremonam,

Gioradadam, Brixiam, Bergomum, & Cremam; Hispaniæ Rex Portus & Oppida a Ferdinando Neapolitanorum Rege, bello Francico Venetis oppignorata, Sipontum, Tranium, Monopolim, Brundusium, ac Hidruntum. Vt autem Cæsar legitimo titulo inducias cum Venetis factas rumpere posset, cautum fuit, Pontifex ab eo, Pontificatus Patrono, auxilium contra Venetorum iniurias imploraret; Francorum Rex ipsemet ad bellum primum omnium sociorum proficisceretur, alter alteri, ad sua recuperanda, auxilio esset; pax cum Venetis, nisi communi consensu, non fieret: tres menses concessi, qui rebus suis recuperandis fœderi vellent adscribi: Francorum Regi Cæsar diploma confirmaret de Ducatus Mediolanensis iusta possessione, Rex Cæsari persolueret quingenta millia florenorum. Addita est fœderi pax inter Principem Carolum ac Geldriæ Ducem; quæ non fuit diuturna. * Pontifex Iulius, ingentem imminere Italiæ tempestatem hoc fœdere videns, Venetis obtulit, se fœderi non subscripturum, si Ariminium ac Fauentiam sibi reddidissent. Qua de re diu deliberantes, tandem magno suo malo seraque cum pœnitentia negauere. Tum Iulius fœderi Cameracensi subscribit. ** Semel Veneti, instantis belli mole perculsi, Legatos ad deliniendum Cæsaris animum mittunt. At ille ingenti incensus ira, audire eos, nec in conspectum admittere voluit. Nec multo post missi in Galliam Imp. legati, coram quibus magna solennitate fœdus illud iuramento confirmauit. *** Rothomagensis, cum Alberto Pio Carpensi, & Lutetiano præsule, ad Maximilianum proficiscuntur, qui & ipse eodem ritu, ac cæteri fœdus comprobauit. **** Indeque Ludouicus per litteras Tridenti XIV. Iunii 1509. scriptas de Ducatu Mediolanensi a Maximiliano fuit inuestitus. *****

* His verbis celebre illud fœdus Cameracense cum debitis circumstantiis describit Pontus Heuterus *lib. VII. c. II.* Eadem fere habet G. a Roo *lib. XII. p.* 572. Fugger *lib. VI. c. XIII. n.* 3. Guicciardinus *lib. VIII. ineunte*, qui & p. 719. dicit: *Cameraci paucissimorum dierum interuallo res confecta est, nulla re nisi omnibus peractis, cum Catholici regis oratore communicata, quæ postero die qui fuit Decembris decimus, in maiori templo, Margarita, Rothomagensis, & Hispani legati solenni sacramento sancita fuit, nulla alia re tunc in vulgum prolata, nisi inter pontificem & hos principes singulos perpetuam pacem fœdusque contractum.* Trithemius *ad a.* 1509. P. Bembus *lib. VII. p.* 290. Mutius *lib. XXX. p.* 313. Iustiniani *hist. Veneta lib. XI. p.* 216. Io. Mariana *lib. XXVIII. c. X.* Agitur de hoc fœdere in Litteris Ludouici XII. *Tom. I. p.* 120. 122. 124. & *p.* 136. reperiuntur Articuli quidam separati qui Cameraci XI. Decembris 1508. de negotiis quibusdam Belgicis fuerunt conclusi. Integram historiam continet libellus sub titulo: *Histoire de la Ligue faite a Cambray, a la Haye* 1710. 12. Extat fœdus illud in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 25.

** Extat Bulla Papalis, per quam fœderi Cameracensi subscribit in Recueil *Tom. II. p.* 28.

*** Te-

*** Testantur de hoc litteræ legatorum Cæsaris in Gallia ad Margaretham Austriacam inter litteras Ludouici XII. *Tom. I. p.* 152.

**** Roo *lib. XII. p.* 572. Extat Instrumentum Maximiliani desuper datum, apud P. Iustiniani *Rer. Venet. lib XI. p.* 217. & Fuggerum *n.* 9.

***** Extant istæ in Recueil *Tom. II. p.* 29.

§. XXX.

Indicto a Ludouico XII. Venetis bello, proscriptisque iisdem a Pontifice * a. 1509. XIV. Maii ad Geraddam medio inter Mediolanum & Cremam itinere, inter Francos & Venetos collatis signis, concurritur. Superantur ingenti peditum cum iactura Veneti. ** Post hanc victoriam Rex Ludouicus spatio quindecim dierum, oppida, quæ repetebat omnia in fidem accepit; insuperque Pontifici ac Cæsari occasionem dedit, nullo negotio sua recipiendi, refugiente Comite Nicolao Petiliano, Venetorum Imperatore, cum maxima exercitus parte, Mestrium, quod est extremum Venetæ ditionis in continente Oppidum. *** Veneti rebus afflictis aliud remedium non reperientes, Pontifici ac Cæsari, quæ repetebant frustra offerunt. Tantus enim eos ex aduerso prælio incesserat terror, vt vrbem munirent, subditos nomina dare cogerent, & ad conciliandam beneuolentiam, portoria remitterent, leges frumentarias tollerent, ad Germaniæ Septemuiros, liberasque Ciuitates legatos mitterent, vt apud Cæsarem pro pace interpellarent. **** Agebatur quidem de Cæsaris & Gallorum Regis conuentu in campis apertis ad Gardam, qui tamen interruptus fuit. ***** Denegabantur eodem tempore Cæsari in Comitiis Wormatiensibus Iunio mense 1509. institutis, a Statibus Imperii contra Venetos auxilia, ****** Cæsar tamen XIII. Iunii 1509. Wormatiæ sententiam proscriptionis contra Venetos tulit. ******* Mittebatur ad ipsum a Venetis Antonius Iustinianus, qui oratione ad prouocandam commiserationem eximie composita, promissisque Cæsari singulis annis aureorum nummûm quinquaginta millibus, frustra laborauit. ******** Exinde Veneti Legatum in Apuliam misere, Regi Ferdinando eius ditionis oppida, quæ præsidiis obtinebant, liberaliter restituentes. † Ast, licet Veronenses, Patauini, Vincentini, aliorumque oppidorum ciues sese Imp. dederent, †† paullo tamen post aliquot ciuium opera, ductu vero Andreæ Gritti, Patauium recuperant, quod frustra iterum Cæsar oppugnabat. ††† Et licet Imp. cum reliquis fœderatis de ipsa Venetorum vrbe oppugnanda consilia agitaret, illud tamen ob diuersos animorum sensus caruit effectu. †††† Hinc pecuniæ inopia pressus, dimisso exercitu, in Germaniam regreditur, Marchione Brandenburgico cum præsidio Veronæ relicto. ††††† Frustra tamen cum Venetis de induciis agebatur. ††††††

 * Guic-

* Guicciardinus *lib. VIII. p.* 737. G. a Roo *lib. XII. p.* 572. Fugger *lib. VI. c. XIII. p.* 1257. Extat Venetorum proscriptio X. Aprilis 1509. apud Goldastum *Reichshandeln p. XII. p.* 391. *& Reichshandlungen p.* 72.

** P. Heuterus *lib. VII. c. II.* G. a Roo *lib. XII. p.* 573. *cecidêre ex vtrisque plurimi in ipsa pugna, ex Venetis fuga quoque nonnulli, apud ipsos peditum, apud Gallos equitum iactura maior fuit ad octodecim hominum millia vtrinque desiderata, sunt qui prodidêre.* Idem paullo post: *atque hae fuit nobilis illa ad Giaraddaiam pugna, qua pridie Idus Maias commissa est, cum magno rerum Venetarum detrimento. Rex eo loco sacellum S. Mariæ Victoriæ nomine dedicauit.* Guicciardinus *lib. VIII. p.* 745. P. Bembus *lib. VII. p.* 300. Fugger *n.* 13. Iustiniani *p.* 220. Hanc Venetorum etiam Stragem describit P. Martyr *ep. CCCCXVI.*

*** P. Heuterus *c. l.* P. Martyr ep. CCCCXIX.

**** P. Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. VIII. p.* 747. Fugger *lib. VI. c. XIII. p.* 15. G. a Roo *lib. XII. p.* 573. *Veneti bis difficultatibus circumuenti, neque vllum in armis præsidium esse videntes, vltro hostibus, quod amissuri erant, offerendum rati: de relinquendo continentis imperio, consilium cepêre: & magistratibus, quos Patauii, Veronæque & aliis locis Maximiliano destinatis habebant, vti locis in ciuium potestate relictis, ipsi domum redirent, imperauêre.* Reperitur equidem in Goldasti *Reichshandlungen p.* 69. Oratoris Veneti diffidatio ad Imp. Memmingæ XXX. Decembris 1508. facta, cum Imp. responsione, ista tamen oratio nimiam arrogantiam sapit, vt cum adlegatis Scriptorum locis plane non conueniat.

***** Agit de eodem G. a Roo lib. XII. p. 576. *sub Iunii mensis initium Maximilianus Tridentum profectus, cum de regis victoria in itinere audiuisset; ex suis ad eum misit, qui gratularentur, simul & de opera fideliter nauata, gratias agerent. Cum iis a rege missus Rothomagensis, vti cum rege in colloquium veniret, constituit, cui ad Gardam in apertis campis dictus est locus. Sed Maximilianus, cum Ripam Tridentinam vsque venisset, mutato consilio, in Carnos iter conuertit, missoque Cremonam Matthao Langio, regi significat, illo se ob nescio quos tumultus, inisse, rebus inspectis, propediem adfuturum, rogare vti aduentum operiretur. Hanc eius excusationem, quidam ex suspicione aliqua profectam, alii aliter interpretati sunt. Ipse cum exercitu numerosiore in Italiam ire, & Venetias ipsas aggredi velle, præ se tulit. Rex mora pertæsus, Mediolanum abiit, & in Galliam iter expedire iussit.* Conqueritur de hoc interrupto conuentu Andreas de Burgo, legatus Maximiliani I. in litteris ad Margaretham Austriacam, inter Litteras Ludouici XII. *Tom. I. p.* 175. vbi dicit: *& semble que le Grand Diable ait tenu la main à interrompre ladite veue.* Guicciardinus *lib. VIII. p.* 761.

****** Linturius ad a. 1509. p. 113. *eodem anno, Veneti grauiter debellantur. Et Maximilianus VVormatiæ apud electores & principes in diata auxilium quærit: sed non obtinet pro tunc & Cæsar scriptis inuehitur contra Status Imperii tunc & postea.* Fugger *lib. VI. c. XIII. n.* 8. 11. Caussabantur potissimum Germani, quod fœdus Cameracense sine ipsorum voluntate conclusum, Imperium hoc bellum non concernere, auxilia quæ postularentur nimis esse subitanea. Contiœntur Acta horum Comitiorum in Goldasti *Reichshandlungen p.* 84. *& Politischen Reichshandeln p. XII. p.* 400. *sqq.* Caussas denegationis etiam recenset Trithemius *ad a.* 1409.

******* Extat sententia proscriptionis apud Goldastum *Constit. Imp. Tom. II. p.* 117. Litteræ diffidationis quorundam Statuum *in Reichshandl. p.* 92.

******** Verba sunt Heuteri *lib. VII. c. II.* Idem lib. VII. c. XIII. *in quantam rerum desperationem Veneti hoc bello aliquando fuerint redacti, patet ex oratione Antonii Iustiniani, Venetorum ad Cæsarem anno* 1509. *Legati, habita Latine pro impetranda pace: qua a Petro Bembo silen-*

silentio pressa, a Francisco Guicciardino Historiæ Italicæ libro octauo hoc fere modo recitatur. Sequitur inde ipsa Oratio. Guicciardinus lib. VIII. p. 758. *& praeterea vt illum aliqua ratione ad pacem flecterent, summa celeritate Antonium Iustinianum legatum ad eum miserunt: qui ad Cæsaris conspectum en publico consessu admissus, misere & submisse admodum, sed frustra, quia Cæsar nulla, de re absque Galliæ rege pacisci volebat, loquutus est.* Inde ipsam Iustiniani orationem inserit, quæ tamen in noua editione Veneta Historiæ Guicciardini fuit omissa. Eandem insequit Roo p. 574. & Germanice versam Fugger n. 16.

† Guicciardinus *lib. VIII. p.* 756. G. a Roo *p.* 576.

†† G. a Roo lib. XII. p. 576. *Veronenses Piscariam ad regem profecti, claues, quas attulerunt, Maximiliani legatis forte præsentibus dare iussi. Illorum exemplum secuti sunt Patauini, Vincentini, & aliorum quoque oppidorum ciues, præter Taruisinos, qui vnius ciuis Marci Belisarii exhortatione, in Venetorum fide permansere.*

††† P. Heuterus c. l. *pauloque post aliquot ciuium opera, ductu vero Andrea Gritti, Patauium recuperant. Aperta enim porta, vt plaustra aliquot frumento, fœnoque onusta intromitterentur, Grittus, cum pedite equiteque succedens eam occupat, pauloque post arcem expugnat, Leonardo Trisino cum quatuor aliis, qui Vrbem Cæsari tradiderant, Veneto in foro strangulato. Exinde oppugnant Ligniacum, Patauio propinquum. Cæsar suorum negligentia amissum recuperaturus Patauium, iusto cum exercitu, sociorum auxiliis; magnoque tormentorum apparatu obsidet, frustraque oppugnat. Erat enim in Vrbe Comes Petilianus cum firma electaque peditum equitumque manu.* Eadem dicit Roo *lib. XII. p.* 577. Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 2. 4. Guicciardinus *lib. VIII p.* 767. Bembus *lib. VIII. p.* 352. 362.

†††† G. a Roo lib. XII. p. 577. de Maximiliano: *Inde maiora iam animo consilia agitans, missis ad confœderatos nunciis, vti totis simul viribus res vrgeretur, Gallica Aragoniaque classe cum Pontificiis triremibus coniuncta, Venetia ipsa bello peterentur, proposuit. Eam rem Gallus, si eius vrbes expugnatæ commoda ad omnes socios essent reditura, vtcunque approbare videbatur; Aragonius vti improbam & de qua in Cameracensi conuentu nihil actum erat, reiiciebat, Pontifex quoque, ne vel Cæsaris vel Galli potentia per Italiam augeretur, veritus, ab eo consilio alienus erat* Guicciardinus lib. VIII. p. 762. *imo quasi reliqua omnino confecta essent, vt coniunctis sociorum viribus, Veneta vrbs oppugnaretur proponebat: quæ res a Galliæ rege libenter audita, sed Pontifici molesta fuit: Aragonia vero rex aperte repugnauit.*

††††† P. Heuterus *c. l.* Cæsaris negligentiam hoc modo inculpat Guicciardinus lib. VIII. p. 760. *huiusce rei speique Venetis se aliquam imperii partem retinere posse restituendæ, multorumque grauissimorum casuum qui post sequuti sunt, potissima caussa fuit Cæsaris negligentia, & confusa rei bellicæ administratio: cuius ad eam vsque diem, in tanto victoriæ cursu, nihil præter nomen auditum fuerat: quamuis Gallicorum armorum terrore, tot vrbes, oppidaque se illi dedidissent, quæ conseruare illi facillimum fuisset: sed post Cameracense fœdus, aliquot dies in Flandria, vt pecunias in id bellum (vt ante diximus) cogeret, moram traxerat: quas non ante accepit quam pro more suo inutiliter consumpserit: & quamuis armatus, cumque omni Cæsarea pompa atque ceremonia Mechlinia profectus, & Italia appropinquans, se ante tempus fœdere præscriptum, bellum illaturum diuulgasset, nihilominus consuetis suis impedimentis, confusioneque oppressus, vlterius non progrediebatur: neque illum Pontificis stimuli mouere poterant, qui Gallicorum armorum metu in quo versabatur, assidue vt in Italiam descenderet, vrgebat: & quo melius id facere posset, Constantinum Macedonem cum quingentis auri libris ad eum miserat, eidemque prius mille auri libras qua ad bellum contra Turcas gerendum ante aliquot annos in Germania seruabantur, ei concesserat: quin etiam a Gallia rege mille auri pondo in Mediolanensi* Im-

Imperii diploma acceperat. Conqueruntur etiam de eo legati Imp. in Gallia in litteris ad Margaretham Austriacam Tom. I. p. 221. 227.

†††††† Guicciardinus lib. VIII. p. 808. *Vbi dum arma pene silent, Maximilianus continenter de induciis cum Venetis agebat, Pontifice per Achillem Crassum Pisaurensem episcopum nuncium suum, ad id vehementer adnitente quam ob rem eius oratores, & Io. Cornelius & Ludouicus Mocenicus Venetorum oratores ad Hospitaletum supra Scalam ad colloquium venerunt: sed ob immoderatas Caesaris petitiones Pontifice qui Venetos omnibus molestiis liberari cupiebat, id agerrime ferente vanus extitit.*

§. XXXI.

Sub anni 1509. finem, Cæsar ac Rex Ferdinandus inter se ob Castellæ gubernationem dissidentes, mediante potissimum Georgio de Ambosia Cardinale, Blesis in Gallia conciliantur, ea lege. Rex Ferdinandus Castellam regeret, donec communis nepos, Princeps Carolus annum ætatis vigesimum quintum, attigisset; abstineretque Carolus Regio in Hispania titulo, quamdiu mater eius Ioanna viueret. Rex Ferdinandus Cæsari quinquaginta millia ducatorum numeret, eumque, donec sua a Venetis recuperasset, Hispanicis copiis iuuaret. Principi Carolo singulis annis ducenta millia ducatorum penderet.*

* Verba sunt P. Heuteri *lib. VII. c. II.* Gerh. a. Roo *lib. XII. p.* 581. Guicciardinus *lib. VIII. p.* 809. cum alii annum vigesimum saltim statuant Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 1. Io. Mariana *de rebus Hispanicis lib. VI. c. XXI.* Faciunt hunc epistolæ Ludouici XII. *Tom. I. p.* 179. 184. 203. 214. istæ autem a legatis Imperatoris Blesis hoc negotium tractantibus ad Margaretham Austriacam, fuerunt scriptæ. Fugger *lib. XII. p.* 581. P. Martyr *ep. CCCCXXXIII.*

§. XXXII.

Ineunte anno 1510. Cæsar Augustæ Vindelicorum Comitia celebrat, Pontificisque Iulii legatum, Pisaurensem Præsulem, discedere iusserat, quod eius opera Septemuiri prius de pace cum Venetis ineunda quam de ferendo auxilio agendum censuissent.* Decreta tandem ab Imperio contra Venetos auxilia, certus etiam modus fuit præscriptus.** Mittebantur æque Augustam ad pacem petendam Venetorum legati, nihil tamen perfectum fuit, cum Cæsar nullam pacis mentionem, nisi relicta sibi Verona, admittere vellet. Veneti vero oblata ingenti pecunia, vrbem eam sibi reddi postularent.*** Incitauit potissimum Imperii Status contra Gallos Ludovicus Helianus Galliæ Regis Orator, Oratione inuectiua in publico consessu habita. Mense Februario Pontifex Iulius rupto Cameracensi fœdere, nouum cum Venetis pangit, eosque iam antea diris deuotos sacris restitutos, quibus voluit conditionibus in gratiam recepit. Ne vero Cæsarem hac re offenderet, stipulatur, certo Veneti tempore, Cæsari Teruisium, Tergestum, omniaque quæ in Foro Iulii, Carnis, ac Histris occuparant, red-

redderent, Tabulas quibus se in posterum ab alienis temperaturos promittebant, darent. Extorsere hanc Iulio Veneti pacem magna cum difficultate. Omnibus enim artibus, ne concederetur, Cæsaris ac Regis Ludouici Oratores erant conati. ***** Exinde Cæsaris Legati Vicentiam armis captam, militi concedunt diripiendam, ægre vita ciuibus concessa. ****** Interea in Foro Iulii maxime calamitosum gerebatur bellum: nunc Germani, nunc Veneti erant superiores: aliquando a propria nobilitate indignis tractabantur modis: vbique clades, mœror, luctus, cædes, direptiones, incendia; vis atque iniuria conspiciebatur. ******* Pontifex, occasionem secessionis a Franco quærens, clam palamque bellum Ferrariensibus ac Genuensibus, Francorum clientibus, inferri curat, sperans, ea ratione facile Cæsarem a Francica amicitia diuelli, ac sibi Venetisque coniungi posse. Sed ii nouo inter se fœdere Blesis 1510. sancito, separari nondum poterant. ******** Fœderis conditiones erant, vt Cæsar proximo vere 1511. tria equitum, decem peditum millia in Venetos duceret, iis rex mille ducentos cataphractos equites, cum octo millibus peditum, & iusto instrumentorum bellicorum apparatu adiungeret, mari duas triremes, & quatuor longas naues maiores mitteret. Fœdus Cameracense vterque tueretur, idem vt faciant, Pontificem, Arragoniumque admonerent, quod si ille facere reeuset, Concilium procederet. † Italiam Cæsari omnem promittebat Gallus, excepta Mediolanensi, Genuensi, Florentina ac Ferrariensi ditione. †† Ardebat interea contra Ferrariæ Ducem bellum, vectigalium salisque Comaciensis caussa, eundemque Pontifex Iulius cum Francorum Rege, omnibusque qui iis adhærebant aqua ignique interdixerat. ††† Mutinam etiam Ferrariensi Duci parentem Cæsaris legato restituit, †††† Mirandulam, quæ Gallico præsidio tenebatur, ipse obsidioni præsens, ineunte anno 1511. expugnat. †††††

* P. Heuterus *lib. VII. c. III.* Guicciardinus *lib. VIII. p.* 811. G. a Roo *lib. XII. p.* 582. qui etiam Papæ molimina circa pacem procurandam exponit. Tempus exprimit Trithemius ad a. 1510. *Conuentus Principum apud Augustam Rhætiorum anno præcedente per Maximilianum Regem indictus ad Festum Epiphaniæ celebratur: lente cæpit, sed diu durauit a Principio videlicet Ianuarii, vsque ad finem mensis Maii. Conuenerunt illuc Germaniæ Principes multi.*

** Mutius lib. XXX. p. 314. *Conuenerunt Augustæ Principes Ciuitatesque Imperii omnes, & Imperator Maximilianus, multorumque Regum legati, Regis Galliæ, Vngarorum, Boemorum, & Iulii, Summi Pontificis. In eo conuentu multum actum est de Venetis, omniumque sententia concordi, bellum denuo decretum est aduersus eos.* Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 6. 7. introitum Cæsaris, huius propositionem, demum etiam Statuum decretum exponit. Decreta autem in auxilia sex peditum millia, mille octingenti equites. Recessus Imperii extat in Corpore Recessuum *p.* 112.

*** P. Bembus lib. X. p. 410. *Aloisius Mocenicus, Ioannes Cornelius legati ad pacem cum Maximiliano tractandam missi, ut superiori libro demonstratum est, atque in Alpes profecti regiis internunciis, qui ad eos venerant, respublica datis muneribus (ea erant vini Cretici preciosioris, Cera alba ad tenebras expellendas, fructuum in Aegypto conditorum ad regias epulas omnis prope generis non parua copia) sermonem cum iis complures dies habuerunt, non vnisque in locis vna fuerunt, neque tamen pax iniri potuit, cum illi omnia, quae in Maximiliani potestate proxime fuerant, a Senatu peterent, Senatus nihil eorum quae ante bellum obtinebat, vellet amittere: dependere quidem Maximiliano aliquam pecuniae vim se obligasset: si de reliquis foederis capitibus quae proponebantur, conuenire inter ipsos potuisset: sed obstinatione, duritieque ambarum partium factum est, vt infectis rebus ab vtrisque domum discederetur: ita ea multorum dierum tractatio & mora, quae suspensos atque solicitos Patrum animos habuerat, postremo ad nihilum rediit.* G. a Roo lib. XII. p. 581. *etsi vero Imperator ab illo ipso* (Iulio II.) *& Electoribus aliisque principibus assidue interpellabatur nullam tamen pacis mentionem, nisi relicta sibi Verona, admittere volebat. Veneti vero, oblata ingenti pecunia, vrbem eam sibi reddi postulabant.* Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 9.

**** Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1510. *conuenerunt illuc Germaniae Principes multi: Oratores quoque Ludouici Regis Gallorum, Ferdinandi Regis Arragoniae, Vladislai Regis Vngariae & Bohemiae, aliorumque, & Regum & Principum ac regni ciuium plurimorum. Multa eo conuentu contra Venetos tractata fuerunt, quorum adhuc indomita rebellio contra Imperium durabat. Dixit in eo conuentu Principum, Oratorum Regie Gallorum vnus nomine Ludouicus Helianus Vercellensis senator elegantem orationem latino sermone conscriptam: in qua Venetos acriter taxat; asserens eos primum fuisse piscatores, ex his mercatores, ex mercatoribus per latrocinia, per caedes & venena, per nefandissima scelera dominium sibi vsurpasse plurimarum vrbium, ciuitatum, atque terrarum.* Adducit inde Trithemius integram orationem, quam etiam Freherus Tomo II. Scriptorum Germanicorum inseruerat. Dum vero ista mutila sit, hanc nuper ex alio Exemplari *Augustae Vindel.* 1510. 4. edito, plenius expressimus. Petierat autem Maximilianus, vt Rex mittat vnum Oratorem Iurisconsultum ad diaetam Imperialem pro habenda Oratione & persuadendis illis quae petat & proponet Caesar, prout ex litteris Andreae Burgensis ad Margaretham Austriacam patet, inter litteras Ludouici XII. *Tom. II. p.* 70.

***** Verba sunt P. Heuteri *lib. VII. c. III.* Guicciardinus *lib. IX. ineunte* G. a Roo *lib. XII. p.* 581. Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 8. Iustiniani *lib. XI. p.* 230. P. Bembus *lib. X. p.* 399. Conqueritur de hac Papae perfidia Maximilianus in litteris ad Ludouicum El. Palatinum, apud Goldastum *Reichshandlungen p.* 93. & in litteris ad Ciuitatem Gelhusam, *in Reichs-Satzungen p.* 233. Ansam hoc etiam dedisse videtur variis Grauaminibus Imp. & Imperii contra Papam proferendis, prout Grauamina Nationis Germanicae extant in Tomo II. Freheri apud Goldastum *Polit. Imper. Tom. I. p. XXIII. Constit. Imp. Tom. II. p.* 119.

****** P. Heuterus *c. l.* G. a Roo *lib. XII. p.* 582. Guicciardinus *lib. IX. p.* 833. Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 11. Litterae Ludouici XII. *Tom. I. p.* 237. 242.

******* Verba sunt P. Heuteri *c. l.* Guicciardinus *lib. IX. p.* 834. *sqq.* P. Bembus *lib. IX. p.* 375. *lib. X. p.* 413. Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 1. Sic etiam de belli contra Venetos progressu agitur inter litteras Ludouici XII. *Tom. I. p.* 244. 245. 248. 252.

******** Verba sunt P. Heuteri *c. l.* Extat foedus illud XVII. Nouembris 1510. conclusum in Recueil *Tom. II. p.* 51.

† Verba sunt G. a Roo *lib. XII. p.* 583. Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 14. qui etiam centum aureorum millia a Gallorum rege Imp. fuisse promissa addit.

†† P.

†† P. Heuterus *c. l.* hæc addit: *Interea Francorum Rex Pontifici in sequentem annum clam bellum parat, vniuersam Italiam Cæsari, vt simulabat, (excepta Mediolanensi, Genuensi, Florentina ac Ferrariensi ditione (occupandam præbere, cogereque Aureliis contra Pontificem omnium sacrorum sui Regni Procerum concilium statuit.* Guicciardinus *lib. IX. p.* 862. P. Iustiniani lib. XI. p. 233: *curauit etiam, quantum potuit, Cameracense fœdus arctiori coniunctionis vinculo cum Cæsare confirmare, & ex eius consensu Pontificem armis persequi, ac cum validissimis copiis vere primo in Italiam transcendere, vt vel rem Venetorum vel Romanam præpotenti armorum apparatu aggrederetur, atque spiritualia quoque in Pontificem arma exerceret, cum Cæsare, missis Legationibus tacite conuenit, vt concilium euocaretur, in quo fas esset, de Pontificis iniuria queri, qui nulla habita sui muneris ratione, Christianam rem bello exagitet. Actum quoque est, quam occultissimis consiliis, de Roma, omnique Ecclesiastica ditione occupanda, cuius iura ad Imperium spectare ferebantur: totius quoque Italiæ dominationes Cæsar, Rexque affectantes, Venetorum in primis terra, marique potentiam eneruare in animis induxerant; admittebanturque eis, iniquissimis conditionibus propositis, Cyprus, Creta, Corcyra, cum Histria, & Illyrico, vnaque omnis reliqua terrestris eorum ditio. Ad hanc etiam societatem cum Maximiliano, & Ludouico ineundam, Ferdinandus Arragoniæ Rex plurimus sollicitatus est: sed is regno suo contentus, bellaque exosus, pacem in Rep. Christiana, pio studio exoptabat. Eadem meus in plerisque Germaniæ & Galliæ regulis erat qui impium esse existimabant, sacrosancti Pontificis dignitatem iniustis armis oppugnari: alia tamen Cæsaris, & Regis voluntas erat, qui omnino concilium cogere decreuerant, ad armaque respiciebant.*

††† P. Heuterus *c. l.* Guicciardinus lib. IX. p. 841. *his de caussis cum Ferrariensium ducem a Galliæ regis clientela remouere non potuisset, eum ducatum omnino occupare decreuerat: & vectigalium salisque caussa se tantum moueri aiebat.* Sic etiam legati Imp. in Gallia ad Margaretham Austriacam inter Litteras Ludouici XII. Tom. I. p. 259. de Papa: *proposuit in Consistorio multas querelas contra Ducem Ferrariæ, & inter cæteras has quod non vult faciat sal in Comacchio quod dicit esse de iuribus Ecclesiæ & debere esse in peiori conditione quam essent Veneti, qui conuentionem habebant cum dicto Duce Ferrariæ quod non posset facere ibi sal. Dux autem multas bonas rationes in contrarium adducit, & quod Veneti per vim voluerunt illam conuentionem, nec sub hoc posse Papam illum ius prætendere: & quantum ad Comachium, demonstrat, quod non sit feudum Ecclesiæ sed Feudum Imperiale, & quod supra trecentos annos Domus Estensis habuerit priuilegia ab Imperio & quod est contentus stare in iustitia & eligantur arbitri & iudices.*

†††† G. a Roo lib. XII. p. 584. *cum itaque Iulius magno conatu in hoc bellum incumberet, Ciamontius Ferrariæ principem defendere a suo rege iussus, Mutinam ducere statuit, in qua, conscios sese habere, Cardinalis Estensis asserebat. Sed pontifex, ex Aragonii regis consilio, vti eam rem Gallis difficilem redderet, veteri iure Mutinam Cæsaris ciuitatem esse declarauit, & eius legato tradi iussit.* Guicciardinus *lib. IX. p.* 848. Extat mandatum Papæ de dato Mirandola XXII. Ianuarii 1511. ad Mutinenses, vt Cæsari homagium faciant, inter Litteras Ludouici XII. *T. II. p.* 98.

††††† Guicciardinus lib. IX. p. 885. *sed noui anni auspicia, res cunctis seculis inexpectata inauditaque summopere notauit, ac memoriæ commendauit: cum enim Mirandulæ oppugnatio lentius procedere Pontifici videretur, idque, ducum, ac præsertim nepotis, partim imperitiæ, partim perfidiæ tribueret, quod potius ex multis impedimentis oriebatur, impetu ardoreque animi omnibus rationibus anteposito, sua præsentia rem accelerare constituit: nec quam tantæ maiestatis sublimitate ipsummet Rem. pontificem in castra contra Christianorum oppida proficisci esset indignum & periculosum, fama ac mortalium omnium de se iudicio contempto, iis qui præcipue eius administrationem ecclesiæ perniciosam, erroresque omnibus offensioni, ac tales qui nulla ratione corrigi possent esse asserentibus, concilium cogere, ac principes in eum concitare studerent, con-*

ſpicuum colorem, & pene iuſtam cauſſam prabere, vlla cogitatio eum continebat. *His verbis tota curia perſonabat: omnes mirabantur: nemo erat qui non vehementer improbaret, nec minus aliis Venetorum legati: Cardinales ſupplices ne iret vehementer inſtabant, ſed vana erant omnium preces, vana ſuaſiones.* *Secunda Ianuarii, tribus comitatus Cardinalibus Bononia profectus, in caſtra peruenit.* G. a Roo lib. XII. p 584. *Vigebat interim bellum Ferrarienſe, & Pontifex ipſe, non prius deſtitit quam ea ciuitas caperetur.* *Nullis enim ſuorum conſiliis, nulla & itineris & temporis difficultate, quo minus id bellum praſens ipſe, & periculis ſeſe offerens vrgeret, deterreri potuit, exemplo admodum raro, mirantibus plerisque, illo ipſo tempore, quo Gallorum rex quietus, ipſe per legatos rem adminiſtrabat, pontificem in caſtris verſari Germani militari quoque dicterio Caſaris illi munia, ipſi contra Caſari, pontificis rectius committi debuiſſe dictitabant.* Deditionem Mirandulæ Idem deſcribit *lib. IX. p.* 891. P. Bembus *lib. XI. p.* 451. Inter epiſtolas Ludouici XII. extat *Tom. I. p.* 270. epiſtola Andreæ de Burgo, in qua hæc habentur: *Venerunt etiam noua quod Pontifex cepit duo Oppida ducis Ferraria in agro Bononienſi, data olim Duci pro dote vxoris ſua.* *Rex eſt totus indignatus contra Pontificem propter illa qua fecit hactenus, & quia intercepit aliquas litteras per quas cognouit quod Papa machinabatur res Diabolicas contra ipſum Regem.* *Tom. II. p.* 87. 92. 99. Quam bellicoſus Papa fuerit, docet Phil. Mornæus *Myſterio Iniquitatis p.* 616.

§. XXXIII.

Anno 1511. Cæſar perſuaſus a Rege Arragoniæ Ferdinando, pacem ferme cum Venetis fecerat, * mittens ad Pontificem Matthæum Langium Epiſcopum Gurcenſem, qui poſtquam Mantuæ primum de pace egiſſet, Bononiæ ſummis cum honoribus fuit exceptus. Poſtulabat iſte, vt Veneti omnia Imperii & Auſtriæ loca reſtituerent, Patauio ac Taruiſio excepto, quas numerata ſatis magna pecuniæ ſumma, ab Imperio tenerent. Adnuebat quidem Papa, renuebant Veneti. ** Ludouicus vero XII. malebat Cæſarem ſecum in fœdere contra Venetos icto permanere, non dubiam ex pace contra ſe tempeſtatem Pontificis opera emerſuram conſpiciens. Variis igitur artibus pacis mentione obliterata, Cæſareque in fœdere confirmato, per Triuultium Pontifici bellum infert, ac menſe Maio illi Bononiam multaque alia loca eripit. *** Interea Cæſareani modicis copiis Veronam contra Venetos tuebantur, diuerſisque paruis prœliis vario ſe euentu exercebant. Cæſar enim iuxta Tridentum ſedens, ſuisque neceſſaria ſuppeditans, ad res magnas conſilia non explicabat, ſibi quidem ſalutari, at ſocio Franco graui moleſtoque conſilio, adeo vt coniectura cauſam non ſatis aſſequi valens Rex, Lugduni Bloſium ad Regni interiora reuerteretur. Interea conſueto more, ac pecuniæ extorquendæ cauſa, Foroiulienſes, Hiſtri, Tergeſtini, ac Flaminienſes omni bellica calamitate peruaſtabantur, diripientibus eodem tempore Cæſarianis Vtinam, Foro-Iulii Caput, Venetis timore fugientibus, ac paulo poſt vniuerſum Foro-Iulium Cæſari relinquentibus; excepta Gradiſca, cui Ludovicus

vicus Mocenicus cum iusto præsidio ac tormentorum apparatu præerat. Sed cum muri insigniter verberati ingentem fecissent ruinam, præsidiarii timore correpti, tradito Cæsareanis Mocenico, deditionem fecere. Sed hæc omnia paulo post, excepta Gradisca, Veneti recuperarunt. ****

* P. Heuterus *lib. VII. c. III.* Guicciardinus *lib. IX. p.* 905. G. a Roo *lib. XII. p.* 585. Fugger *lib. VI. c. XIV. n.* 14. Consilia de hoc negotio patent ex Mercurii de Gattinara, qui legatus erat apud Ferdinandum, litteris ad Margaretham Austriacam Montzoni Arragoniæ XXVI. Iulii 1511. scriptis, inter Litteras Ludouici XII. *Tom. I. p.* 273.

** G. a Roo de Matthæo Gurcensi lib. XII. p. 585. *breui oratione missum se ab Imperatore dixit, vti ea, quæ ipsi erepta ab aliis tenerentur, repeteret; quamquam vero Imperator pacem bello præferat, cum Venetis tamen fieri non posse, nisi omnia simul oppida, quæ vel ad Imperii vel ad Austriæ domus iura pertinerent, restituantur, aut pro retentis omnium solis Patauio Taruisioque satis magna pecunia numeretur, & earum possessio Imperatoris beneficio accepta feratur. Hæc eius postulatio magnas secum difficultates adferebat, quod ea ciuitates adeo munita essent, vti Senatus Venetus non eas tantum retinendi, sed alias quoque superiori bello amissas recuperandi spem non dubiam in ipsis collocatam haberet.* Inde reliquæ consultationes desuper habitæ describuntur. Patet hoc etiam ex Litteris Ludouici XII. *Tom. II p.* 136. 139. 151. 160. 163. 165. 202. 205. P. Martyr *ep. CCCCLII. & CCCCLIV.* Guicciardinus *lib. IX. p.* 910. Bembus lib. XI. p. 457. *Venerat autem antea Bononiam Matthæus Langus Curcensium Episcopus ex Germania magno comitatu, homo arrogantia & elatione insignis, a Maximiliano missus, vt cum Iulio de fœdere cum Venetis ineundo ageret: qui paucos ibi dies moratus, cum nimis duras pacis conditiones attulisset, infectis rebus in Germaniam rediit.* Fugger *c. l.* De his Matthæi Gurcensis quoque consultationibus plenius egit Mich. Coccinius de *bellis Italicis sub initium & p.* 207. Quod autem Mantuæ primum omnium Fœderatorum conuentus fuerit indictus, docent nos Litteræ Ludouici XII. *Tom. II. p.* 96.

*** P. Heuterus *c. l.* P. Bembus *lib. XII. p.* 458. Guicciardinus *lib. IX. p.* 920. Coccinius *de bellis Ital. p.* 159. 166. Qua ratione prorogatio ista fœderis per Episcopum Gurcensem apud Gallos fuerit tractata, docent Litteræ Ludouici XII. *Tom. II. p.* 60. 64. 76.

**** P. Heuterus *c. l.* Roo *lib. XII. p.* 586. Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 2. Iustiniani *lib. XI. p.* 235.

§. XXXIV.

Per id vero temporis Cardinalium primæ notæ, qui Florentiam secesserant, nomine, item Cæsaris & Ludouici, concilium generale, Mediolani decretum, ad Kl. Septembris 1511. Pisis celebrandum indicebatur, * iuxta facultatem Cardinalibus datam, ac iuramento firmatam, ab ipso Iulio Pontifice, si nempe Concilium Generale intra biennium a creatione non indiceret. ** Vocabatur ad hoc Iulius Pontifex qui Rauenna, vbi commorabatur, *** Romam redibat, ibidemque haud longe post in febrem incidit, & vsque adeo male se habere cœpit, vt per totam vrbem increbesceret, Pontificem interiisse, ita, vt Cardinales Mediolani adhuc constituti, iter Romam versus adripuerint. **** Pontifex autem vt a febribus conualuit, animum ad turbandum concilium Pisanum intendit, & eo-

dem ſub anathemate prohibito, indixit aliud Concilium generale Romæ in palatio Lateranenſi ad feſtum Paſchatos 1512. celebrandum, quam concilii indictionem publicauerat vigeſima prima menſis Iulii. Poſtea Cardinales Mediolani conſtitutos monuit, vt ad obedientiam reuerterentur. ***** Hoc tamen non obſtante, Cardinales iſti in menſe Octobri Piſas ſunt profecti, ad auſpicandum Concilium menſe Maio indictum, in prima ſtatim ſeſſione Bernardinum, Epiſcopum Sabinenſem, tunc ſanctæ Crucis Cardinalem & Patriarcham Hieroſolymitanum Concilii præſidem conſtituentes. ****** Poſt, duabus ſeſſionibus ibidem habitis Concilium Mediolanum tranſtulere. ******* Aderant ex Eccleſia Gallicana quinque Archiepiſcopi, viginti Epiſcopi, & viginti quatuor abbates. † Cæſar, ob auxilia alio deducta regi offenſus, poſt Lateranenſe concilium a Pontifice promulgatum, neminem Piſas legauit, ſed Epiſcopos ſuos Auguſtæ Vindelicorum ſuper hoc negotio conſultare iuſſit. †† Hic tandem Conventus, publico decreto Piſanum Concilium ſeditioſum ac deteſtandum eſſe reſpondit. ††† Iulius interim, vt contra Gallos vires ſuas firmaret, Piſanumque concilium impediret, ſub anni 1511. finem, fœdus cum Arragonio & Venetis de mutua ſociorum defenſione percuſſit, in quo Cæſari & Anglorum regi relictus eſt locus. †††† Cruceius vero Cardinalis, qui præſidis vice fungebatur, & qui cum eo Piſis erant, Cæſarem, vti ſuum quoque procuratorem eo mittant, rogant. ††††† In hoc Concilio Papam contumaciæ accuſant Patres, eundemque omni Papali adminiſtratione ſuſpenſum declarant, †††††† Papa e contrario in Concilio Lateranenſi Decreta Piſis & Mediolani damnat, & ſub rigidiſſimis cenſuris vetat obſeruari. †††††††

* P. Heuterus *c. l.* P. Martyr. *ep. CCCCLXIV.* Extat *der Ræmiſchen Cardinal Ausſchreiben oder Convocationes, zum Concilio wieder Pabſt Iulium, ſub dato Mediolani* 23. *Mai* apud Goldaſtum *Polit. Reichshandel p. XVIII. p.* 736. & in idiomate Latino *in Politicis Imper. p. XXVIII. p.* 1194. *in Tomo I. Conſtit. p.* 421. Edicta Maximiliani *ſub dato Friburgi* 16. *Ianuarii* 1511. & Ludouici XII. *Bleſis* 15. *Febr.* 1511. de celebratione & conuocatione Concilii Piſani, pro neceſſitate & vtilitate Reipublicæ Chriſtianæ contra Iulium *Tom. I. p.* 424. Convocatio etiam Generalis Concilii ex parte Principum *p.* 427. Mandant hoc Cardinales Carolo, Principi Hiſpaniæ inter Litteras Ludouici *Tom. II. p.* 235. 238. qua ratione Cardinales a Papa diſceſſerint, docet Io. Mariana *rer. Hiſpan. lib. XXX. c. l.* G. a Roo *lib. XII. p.* 587. Coccinius *de b. Ital. p.* 164. Guicciardinus *lib. IX. p.* 927. Hæc autem connocatio nomina præfert Bernhardini Sabinenſis, Guilielmi Prænestini, & Franciſci, Cuſſentini Epiſcopi, qui, ex mandato aliorum ſex Cardinalium, quorum nomina etiam ſunt ſubſcripta, Concilium indicunt. Aſt, Guicciardinus Papæ fauens, lib. X. p. 955. *Concilium, vt ſupra dictum fuit, Romanorum Galliaque Regum autoritate, Crucei, Maclonii, Baiocenſis, Coſentinique Cardinalibus internuntiantibus, & Sanſeuerinate etiam palam conſentiente, indictum & denunciatum fuerat: conſultationibus*

nibus ac decretis, ſtriusque regis procuratores intererant: ſerum quinque huius peſtis autores Cardinales, quo maiorem autoritatem conciliarent, indictioni aliorum Cardinalium quoque nomina adiunxerant: inter quos Albretus Gallus quamuis inuitus, non potuit regis ſui imperio non parere: ex reliquis ſero ab illis nominatis, Cardinalis Adrianus, & Cardinalis Finarienſis, palam, ſine ſuo mandato & conſenſu factum fuiſſe affirmabant: quare cum in hac re non plus quam ſex Cardinales manifeſtarentur, Pontifex eos ſponte ab hac inſania remoueri poſſe ratus, rerum commiſſarum tali cum ſecuritate, ſt eis nulla offenſio eſſet timenda, ſenia oblata continenter cum illis agebat: quæ omnia Cardinales ſimulate audiebant. Io. Mariana *rer. Hiſpan. lib. XXX. c. III.* Sic etiam Cardinalium nomina exprimit Trithemius *ad a.* 1409. Qui tamen Concilium hoc tanquam illegitimum ſingulari epiſtola ad Maximilianum ſcripta reprobat.

** Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 1. & Io. Mariana Rer. Hiſpan. lib XXX. c. III. *ſuperioribus Comitiis Pontificiis clauſi intra conclaue Patres conſenſu pro ſe quiſque ſacramento ſunt polliciti, quicunque eorum eſſet Pontifex renunciatus intra biennium Epiſcoporum e toto orbe conſentum habiturum, ſi falleret graui caput ſuum obteſtatione deuinciens.* Hinc non vna pro eodem Apologia. Sic Philippus Decius Patrum Piſanorum nomine apologiam conſcripſit, quæ extat apud Richerium *Hiſtoria Concil. lib. IV. p.* 167. *ſqq.* dein reſponſum, quod ſuo nomine elaborauit *p.* 233. & aliud quod Sermo dicitur *p.* 278.

*** P. Heuterus lib. IV. c. III. *eodem fere tempore Cæſar ac Franciæ Rex, miſſis per ſniuerſam Germaniam, Italiam ac Franciam Oratoribus, in proximum Septembris menſem Piſis Concilium auctoritate ſacrorum nominum, ac Cardinalium ſecum facientium, indicunt, Pontificem Iulium auctoritate ac poteſtate exuturi, quem, ſt Piſis ſe præſentem ſiſtat, citauere. Pontifex contrarium in Laterano conuocat, eosque ad id citat; confirmatusque tribus Hiſpanorum peditum millibus, quos Rex Ferdinandus ex Hiſpania Neapolim miſerat, ſeteres reſumit ſpiritus.* Mich. Coccinius de bellis Italicis p. 164. *per id ſero temporis quo Galli milites Eccleſiaſtici exercitus perſequebantur nomine Cardinalium, qui Florentia ſeceſſerant, nomine item Cæſaris & regis Chriſtianiſſimi concilium generale ad Kalendas Septembris Piſis celebrandum indicebatur. Ad quod quidem ſocarunt Iulium Pontificem, publicantur litteræ indictionis Parmæ, Regii, Mutinæ, Bononiæ, & etiam Rauennæ, ſbi erat Pontifex. Itaque Pontifex rebellione ſeu defectione Bononienſium, fuga exercitus, & indictione concilii perculſus, Rhomam redire ſtatuit, quo & ſigeſimo ſeptimo die menſis Iunii peruenit, relinquens Cardinalem Petrum tunc ſancti Quiriaci, ſulgariter Regium nuncupatum, Legatum Bononiæ & Romandiolæ.* P. Bembus lib. XI. p. 463. *nondum erat Romæ Iulius, cum nouem numero Cardinales quorum erat princeps Bernardinus Cardinalis ſanctæ Crucis homo Hiſpanus, litteras ad illum Mediolano dederunt, quibus litteris eum certiorem faciebant: quoniam ipſe tot annos, ex quo ſummus Pontif. eſſet, contra maiorum decreta generale concilium ad remp. Chriſtianam iuuandam cogere diſtuliſſet, ſe communem cauſam obire agereque ſtatuiſſent, atque illum ſt Piſis ſe ante diem Cal. Septemb. concilio agendo ſiſteret, monebant. Ne ſe Iulius eas litteras inficiari poſſet ſe accepiſſe, quod nemo eſſet tam audax, qui ei ſe allaturum ſllo præmio polliceretur, in foribus templorum Parmæ atque Placentiæ, tum ſero etiam Ariminii eas præfigi curauerunt: quod quidem Iulio permoleſtum ſane fuit.*

**** Coccinius *p.* 169.

***** Coccinius *p.* 170. Guicciardinus lib X. p. 935. *Concilium in proximi Maii Calendas in ſrbe Roma, in D. Ioannis Lateranenſis templo celebrandum indixit: qua indictione Concilium ab aduerſariis conuocatum diſſolutum: inque concilium ab ſe indictum iure, omnium poteſtatem autoritatemque translatam eſſe cenſebat: quamuis Cardinales contra arguerent, quod etſi hoc ab initio ſerum fuiſſet, tamen poſtquam ipſi anteuertiſſent, debere Concilium ab ipſis conuocatum atque indictum locum habere.* ****** Coc-

****** Coccinius *p.* 171.

******* Coccinius *p.* 171. Guicciardinus *lib. X. p.* 970.

† Coccinius *p.* 172. G. a Roo vero *lib. XII. p.* 587. *ad Pisanum Ludouicus ex toto regno, quatuor & viginti Episcopos misit.* Idem dicit Guicciardinus *lib. V. p.* 942.

†† G. a Roo *c. l.* Coccinius tamen c. l. *Maximilianus Cæsar statuerat Episcopum Brixiensem ad concilium Pisanum mittere, qui tamen certis ex caussis quas allegauerat, ab huiusmodi onere leuatus est, posthac ordinauit, ac cum pleno mandato absoluit, Felicem comitem de VVerdenberg, Hieronymum comitem de Tyrol Veronensem, & Doctorem Faellam Vicentinum, qui Tridenti subsistentes, vlterius hactenus progressi non sunt, neque ad quartam concilii sessionem, quæ ex caussis emergentibus in quartam diem Ianuarii prorogata fuit, peruenerunt.* Guicciardinus *lib. X. p* 971.

††† Guicciardinus *lib. X. p.* 1005.

†††† G. a Roo *lib. XII. p.* 587. P. Heuterus lib. IV. c. III. *Secundo Nonas Octobres, nouum fœdus inter Pontificem, Venetos, ac Regem Ferdinandum contra Francum sancitur, in quo Cæsari, ac Henrico Octauo Angliæ Regi, locus, si asscribi vellent, sicuti paulo post euenit, ad certum tempus relinquebatur, vtroque apud Belgas Franco bellum inferente, dum cæteri confœderati Gastoni Foxæo, Francorum in Italia Imperatori, resistunt.* Coccinius *p.* 173. Idem p. 173. de Ferdinando: *dein ligam seu fœdus commune cum Iulio Pontifice & Venetis iniit pro mutuo quidem auxilio, & in primis pro recuperandis ac tuendis rebus Ecclesiæ Romanæ, pro salario vero Hispanorum in singulos menses a Venetis viginti milibus ducatorum constitutis, & totidem a Pontifice. Memorata confœderatio Romæ in templo quod vocant Mariæ de populo, Kalendis Octobris publicata exstitit, & dux de Thermis Capitaneus ligæ seu fœderis Generalis designatus* Guicciardinus *lib. X. p.* 933. Patent etiam hæc consilia ex epistola Maximiliani I. ad Henricum VIII. R. Angliæ, inter Epistolas Ludouici *Tom. II. p.* 5. P. Iustiniani *lib. XI. p.* 234. Guicciardinus *lib. X. p.* 954. P. Bembus *lib. XII. p.* 485.

††††† Gerh. a Roo *c. l.*

†††††† Sententiam aduersus Iulium II. in Concilio Pisano, sessione VIII. d. 12. Aprilis 1512. pronuntiatam ex Richerio *Hist. Concil. lib. IV. p.* 548. adducit Seckendorf *Comm. de Luther. lib. I. Sect. II. §. XI. add. III l. K.* quæ talis est: *declarat* (sancta Synodus) *præfatum Dominum Iulium Papam II. huius sacrosancti Concilii (vltra quadrimestre & dictos XXIV. adhuc dies eidem concessos) manifestum & continuum in sua peruersitate impeditorem & turbatorem, ac eiusdem Concilii indictorum & suppositorum pertinacissimum insectatorem, ac decretorum ipsius sancti Concilii notorium violatorem, contemptorem, & assiduum in maximum Ecclesiæ scandalum & iacturam contumacem, & in aperta rebellione persistentem schismatis excitatorem, pacis inimicum, bella inter fideles principes & Christiani sanguinis iacturam procurantem, & promouentem Zizania & discordias in populo Dei seminantem, & in his omnibus enormibus continuis & notoriis criminibus incorrigibilem, induratum, inueteratum. & obstinatum, eo ipso incurrisse pœnas in dictis Decretis contentas, ab omnique, tam in spiritualibus quam in temporalibus Papali administratione ipso facto suspensum fuisse, esse & fore.*

††††††† P. Iustiniani lib. XI. p. 234. *& dum omnia ab his diligenter ad bellum parantur, Pontifex ingenti animi magnitudine aliud solemne Concilium Romæ in Laterano celebrandum edicit, Pisanoque fidem abrogat, ac Pseudo Cardinalium Sanctæ Crucis, Cossentiæ, Baiussæ, Seuerinatis, & Caruaialis impietatem acerbissime execratur, eosque omnes veluti rebelles, & schismaticos conciliabulique Pisani authores sacri pilei honore priuat.* Vid. Francisci Longi a Coriolano summa Conciliorum *p.* 901. vbi Acta vtriusque huius Concilii reperiuntur. Guicciardinus *lib. X. p.* 950. Trithemius *ad a.* 1409 1410.

§. XXXV. Lu-

§. XXXV.

Ludouicus XII. autem ineunte anno 1512. Andream Burgium, Cremonensem, Cæsareum apud se Oratorem, Bruneccam ad Imp. mittit, qui vt Imp. legatum suum Pisas mitteret, peteret, ac offensam ipsi amplis promissis reconciliaret. Is ad Regem reuersus, post multas de ipso querelas, Cæsarem postulasse refert, vt rex filiolam natu minorem cum dotali Burgundia, Carolo nepoti desponderet, puellam statim traderet, Bononienses, Ferrarienses, & concilii Pisani res, ipsius arbitratui permitteret, exercitum Romam versus ire ne iuberet, neque enim permissurum, vt regis potentia per Italiam extendatur. * Rex alienatum abs se Maximiliani animum videns, vt cum hoste, antequam ille aperte se cum eo coniungat, debellaret, operæ pretium duxit. Hinc Galli XVIII. Februarii Brescíam vrbem cum magna Venetorum strage expugnant. ** Iulius igitur se Francorum Regi imparem sentiens, omnes Europæ Christianos Principes ad opem contra Francum ferendam implorat, Regemque Ludouicum, omnesque qui cum eo faciebant, publice magna cum solennitate grauissimis censuris oneratos proscribit. *** Gasto autem Foisseus, Francorum Dux, Rauenna nequidquam tentata, ad Pontificis exercitum aduenientem conuersus, memorabili prœlio ipso Paschatos die XI. Aprilis 1512. victoriam adeptus, ab Hispanis, quibus abire volentibus, fugam permittere noluit, occisus est. **** Per eosdem dies Cæsar, cui Mediolanensis & Burgundici principatus Gallo eripiendi spes ab Arragoniæ Angliæque regibus ostendebatur, decem mensium inducias cum Venetis fecit, & sex Heluetiorum millibus per agrum Tridentinum iter & transitum concessit. ***** Itaque Gallorum res priore in loco esse cœpêre, & Pontifex pleraque Aemyliæ ac Flaminii loca recuperauit. Genua item a Iano Fregosio est occupata. Igitur Gallorum duces, spe Mediolanensis Imperii diutius retinendi amissa, cum exercitu discessêre. Cardinales item qui concilium Pisis Mediolanum transtulerant, in tutiora sese loca recipere coacti sunt. ****** Proponebat equidem Ludouicus XII. pacis conditiones quas etiam sub initium Papa subscribebat, † sed abducto a Gallis milite, aduentantibus Papæ in auxilium Heluetis, omnia reuocabat, tertia Maii solenni ritu in Basilica Ioannis Lateranensis concilium auspicabatur, atque Gallos ex omni Italia eiici volebat. ††

* G. a Roo *lib. XII. p. 587.* Guicciardinus *lib. X. p. 973.*

** Mich. Coccinius p. 217. *hæc Brixiæ amplissimæ ac ditissimæ ciuitatis expugnatio facta est XVIII. die mensis Februarii anno XII. Dominicæ natiuitatis supra millesimum quingentesimum, interfectorum numerus non est omnino certus: Galli primum scripserunt ad Cæsarem interfe-*

 cto-

ctorum numerum fuisse supra XI. milia hominum. Sed postea compertum est occisorum seu interfectarum personarum tam in plateis quam domibus in multo praefatum numerum excedere. Cadauera mortuorum per vicos, plateas, fora frequentia iacuere. Ex Gallis vero & Germanis admodum pauci interiere. Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 5. Guicciardinus *lib X. p.* 996. P. Iustiniani *lib. XI. p.* 236. Bembus *lib. XII. p.* 503. Litterae Ludouici *Tom. III. p.* 178. 185.

*** P. Heuterus *c. l.*

**** G. a Roo *p.* 588. qui addit: *incidit hoc praelium in solennem dominicae resurrectionis diem, qui eo anno Aprilis erat vndecimus.* Hoc praelium Guicciardinus *lib. X. p.* 1012. *sqq.* late describit. Heuter *c. l.* Cocoinius *p.* 223. *sqq.* Io. Mariana *lib. XXX. c. IX.* Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 6. P. Iustiniani *lib. XI. p.* 237. P. Bembus *lib. XII. p.* 509. Plenius de hoc praelio vna cum Catalogo mortuorum agitur inter Litteras Ludouici *Tom. III. p.* 227. 232. 235. 241.

***** G a Roo *p.* 588. P. Heuterus c. l. *post haec Caesar ac Veneti, interpellante Pontifice ac Rege Ferdinando, octo mensium inducias hac lege faciunt: Veneti Caesari numerarent quinquaginta millia aureorum Rhenensium, vterque quae tenebat, possideret.* Idem dicit Guicciardinus lib. X. p. 1010. Isti vero inducias istas ad octo saltim menses restringunt. Ast Tractatui induciarum, qui inter litteras Ludouici *Tom III. p.* 217. reperiuntur, tempus definitur a die VI. Aprilis 1512. per totum mensem Ianuarii proxime futuri & non vltra *Vid. & p.* 232. 235. Missus denuo ad Maximilianum a Venetis fuerat Antonius Iustinianus qui tamen nihil obtinuit prout P. Bembus nos docet *lib. XI. p.* 475. Idem docet qua ratione saepius de pace cum Imp. fuerit tractatum *p.* 488. 493. 496. 501. 507. Tandem etiam *p.* 508. de induciis hisce agit.

****** Verba sunt Gerh. a Roo *c. l.* P. Bembus *lib. XII. p.* 514. P. Heuterus *lib. VII. c. III.* postquam de praelio ad Rauennam dixisset, addit: *sed illud admiratione dignum, Francos duabus ingentibus pugnis in Italia superiores (hac contra Pontificem, illa contra Venetos) paulo post non solum bello mansisse inferiores, sed vniuersa Italia exactos, domum inglorios rediisse; adeo etiam admirabili Deus ratione per res saepe aduersas felicia ac salutaria nobis procurat.* Qua ratione vero Gallorum fortuna in Italia sensim se inclinauerit, docet Guicciardinus *lib. X. p.* 1030. *sqq.* Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 7.

† Guicciardinus *lib. X. p.* 1032. qui etiam conditiones propositas recenset. Quare etiam P. Heuterus c. l. *Anno* 1512. *nono post pugnam Rauennensem die, Pontifex Iulius cum Rege Ludouico aequissimis conditionibus pacem facit, eumque sacra profanaque proscriptione liberat.*

†† Guicciardinus *p.* 1033. P. Bembus *lib. XII. p.* 511. Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 7.

§. XXXVI.

Inter hos Italiae motus, Carolus Egmondius, rupta iterum pace, Brabantiae fines a. 1511. depopulabatur. Margaretha equidem Austriaca, quae Belgio imperabat, collecto milite, acceptis etiam ex Anglia copiis, Venloam frustra obsidet. * Tum Carolus Harderuicum, Bommelium Tiletum, aliasque Geldriae vrbes recuperat. ** Inde Geldri, Brabanti ac Hollandi inter se potius latrocinabantur, quam bellabant, vsque dum in sexennium induciae fierent, quae decimo Augusti die a. 1517. finirentur ***

* P. Heuterus *lib. VII. c. III.* Fugger *lib. VI. c. XIV. fin.*

** De hoc latius Heuterus *c. l.* Testantur de capto Harderuico Litterae Ioannis Ostini ad Maximilianum I. inter litteras Ludouici XII *Tom. II. p.* 116. Ludouicus vero XII. in Litteris suis ad Maximilianum *p.* 122. testatur, quod hoc ipsi maxime displiceat. Sic etiam agitur de

de eadem in litteris Andreæ Burgensis ad Margaretham *p.* 125. Faciunt ad hoc bellum Geldricum aliæ epistolæ *p.* 131. 132. 185. 187.

*** P. Heuterus *c. l.*

§. XXXVII.

Anno 1512. Comitia ad diem XI. Aprilis Augustæ Treuirorum habenda indicit Imperator. * Erat illic maximus Principum Conuentus. ** Aderat Legatus Regis Galliarum, Campegius legatus Iulii Papæ; Regum Nauarræ, Angliæ, Poloniæ Oratores. *** Aestate vero anni flagrantissima ob immensam hominum vndique in vrbem affluentium multitudinem, vulgata contagiosa lues Treuirem infecit: quo factum, vt Principes, Coloniam versus in loca tutiora, cœlique purioris regionem Comitia transferrent. **** In iisdem Comitiis de Pacis publicæ conseruatione & Iudicio Cameræ deliberationes, quatuor etiam Circuli sex prioribus fuerunt adiecti, ***** & de auxiliis, Maximiliano, communi subditorum Imperii contributione præstandis, decretum; & de Schismate Cardinalium a Iulio II. discedentium, quod Ludouicus Galliæ rex fouebat, non tolerando, actum. ****** Constituti etiam fuerunt Consiliarii aulici octo, qui in Imp. aula in Imperii negotiis ad Imp. delatis Iudicium formarent, curarent etiam ne detrimentum capiat Resp. Germanica. Ex quo Iudicium Aulicum succreuit. ******* In Blasphemos quoque graues pœnæ fuerunt constitutæ, & edictum ea de re singulis feriatis diebus pro concione proclamari iussum. Actum item de ebrietate & ei vitio deditis, principum familia pellendis. Proposita item læsæ Maiestatis pœna, omnibus Imperii subditis prohibitum, ne Gallo militarent, quod cum Emicho Comes Leiningensis fecisset, proscriptus est, & iussu Cæsaris, aliquot arcibus, a Palatino multatus. Alii quoque eius exemplum secuti eodem loco habiti, & Germani, qui ad quatuor millia in Gallorum castris erant, reuocati paruêre, nam Tirolenses plerique erant. † In iisdem Comitiis publicata quoque fuit Ordinatio de Notariis, quæ adhuc hodie obtinet, †† & decreta fuit Reformatio Iudicii Westphalici, ne iurisdictionis limites vltra modum extendant, & legitimo modo procedat, habita potissimum inter Philippum Coloniensem & Friegrauios Capitulatione. ††† Eodem anno 1512. auspiciis Imp. Sueuicum fœdus denuo fuit confirmatum. ††††

* Brower *Ann. Treuir. lib. XX. n.* 45.

** Mutius *lib. XXX. p.* 315. Principes qui Comitiis hisce interfuerunt, recenset Trithemius *ad a.* 1512. Browerus & Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 8.

*** Mutius *c. l.*

**** Brower *c. l.* Chytræus *lib. VI. Saxon. p.* 174. G. a Roo *p.* 588.

 ***** De

***** De *hoc supra §. XI.*

****** Chytræus *c. l.* Brower n. 4. *Visumque Maximiliano est, ad decrescentes indies Imperii vires conseruandas ad liberas vrbes defectionem ab Imperio molientes in officio continendas, ad pacem tranquillitatemque in Germaniae regnoranciendam, ad bellum denique non inferendum, vt ipse ait, sed defendendum, & propulsandum ab exteris illatum, consultationem adhibere Procerum, & in communi Reip. periculo, commune ab omnibus requirere fidei atque subsidii officium. Extant omnia conuentus huius publicis prodita monumentis acta: vt eadem hic a nobis repeti, vel cum fastidio legentium inculcare nihil opus sit.* Extat Recessus iste in duas partes diuisus in Corpore Recessuum *p.* 115. Tacite etiam contra Gallorum Regem consilia fuisse facta docet Coccinius p. 218. dicens: *Cæsar tum Germaniam inferiorem petebat, comitatus a Ludouico Palatino imperii electore de Heydelberga, & Vdalrico VVirtenbergensium duce, quoniam dux Geldriæ maximas fecerat incursiones, depopulationesque in Bauaros, quos Holandinos appellant, & Brabantinos, qui olim partim Aduatici dicti sunt, partim Ambauarici adiutus ferebatur occultis auxiliis a rege Franciæ cuius conatibus Cæsar vt in tempore occurreret, & alia imperii & reipublicæ Christianæ vrgentia negocia tractaret, conuentum seu concilium Germanicum Treueris celebrauit.*

******* Sic enim Fugger lib. VI. c. XV. p. 1289. *In dem zweyten von berührten R. Abscheiden, wurde zu dem Keyserlichen Reichs-Hof-Rath ein Anfang gemacht, und dem Keyser vom Reich Acht Räthe zugeordnet, welche in Keys. Mai. Namen die Parteyen entscheiden, und vom Reich besoldet werden solten.* Decretum de hoc in parte posteriori Recessus §. 5. & *sqq. vbi* §. 8. dicitur: *auch ausserhalb des Cammergerichts, so die Parthe yen etwan selbst des Verzugs und Kosten halben scheuen.* Salua enim Cameralis Iudicii iurisdictione, manebat adhuc Maiestas Imperatoris in controuersiis Principum definiendis, quod vero vel in Comitiis fiebat, vel pro Imp. arbitrio certus senatus Imperialis in vrbe quadam Imperiali constituebatur. Patet hoc ex controuersia Georgii Saxoniæ Ducis & Edzardi Comitis de qua P. Heuterus lib. VII. c. IV. *Interea Cæsar Coloniam Agrippinam profectus, coram se sisti iubet Georgium Saxonem, ac Comitem Etzardum, cum vterque Legatos misisset, nil vel præsente Cæsare effici potuit, tanta erat ab vtraque parte innata ambitiosis animis e diuturno odio peruicacia. Tandem controuersiam definiendam permittunt iudicibus neutri parti addictis, quos Cæsar esset daturus. Quod si nec hi caussam finire possent, solebat Cæsar renuntiantes vlteriori prouocationi Senatus Imperialis iudicio, quod tum VVormatiæ erat indicturus, omnino starent.*

† G. a Roo *lib. XII. p.* 588. Fugger *c. l.* P. Heuterus *lib. VII. c. IV.* Trithemius *ad a.* 1512.

†† Extat ista æque in corpore Recessuum *p.* 130. & apud Goldastum *Stat. & Rescriptis Imper. Tom. I. p.* 222. & *Tom. I. Const. p.* 430.

††† Extat hæc ordinatio apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 235. Plenius Datt *lib. IV. c. II. n.* 115. *sqq.* & *c. IV. n.* 90. *sqq.*

†††† Fugger *c. l.*

§. XXXVIII.

Post Gallorum discessum, Pontifex Mantuæ conuentum indixit, ad quem Gurcensis a Cæsare missus. * Hic iam ex Gallia Romam destinatus, postquam a. 1511. fama de Pontificis morte esset sparsa, vt nouæ Pontificis creationi præsto esset. ** Animus enim erat Imp. Papatum ambiendi,

biendi, id quod ex litteris ipsius ad Paulum Lichtensteinium patet. *** Licet autem Papa sanitatem suam recuperasset atque omnem ambitum de Pontificatu publica lege sustulisset, **** misit tamen insequenti anno 1512. Septembri mense Gurcensem Episcopum Romam, ***** prout sæpius ad pacem procurandam a Papa fuerat expetitus, ****** vt cum Papa, de Imp. Coadiutore ipsi adiungendo, ageret. ******* Quid circa hoc negotium fuerit gestum, tacent Scriptores, pacis vero negotium multa cura fuit susceptum. Mantuæ primum de Insubriæ principatu Maximiliano Sfortiæ vindicando, decretum est. Vrgebat eam rem Iulius ipse & Heluetii, quod externi regis potentiam ille per Italiam inualescere nollet, ac tenuiorem hi vicinum Gallo præferrent. Multa dein cum Petro Lando, Venetorum legato verba habuit Gurcensis, pacem cum eo facere, antequam ad Pontificem iret, cupiens. † Cum vero nihil conueniret, & Landus, vti Pontificem conueniret, identidem hortaretur, quod eo interprete, & tanquam arbitro, æquiores pacis conditiones speraret; Gurcensis soluto conuentu, Bononiam, atque inde Nouembri mense Romam profectus est, vtrobique magnifice exceptus. †† Ibi cum rebus Italiæ ita constituendis ordinatum esset, vt Galli ex iis locis, quæ adhuc tenebant, eiecti, redire ne permitterentur, de Cæsaris & Venetorum pace ad id necessaria, agi coeptum. Gurcensis Patauium, Taruisiumque & reliquas ciuitates Venetis relinqui concedebat, si Cæsari præter eas, quas habebat, Vincentiam traderent triginta aureûm nummûm millia quotannis, censis nomine persoluerent. Hæc eius postulata Veneti grauia esse dicebant, Vincentinis iam a Senatu promissum, nunquam ipsos a reipublicæ imperio diuellendos. Iulius vero, sacræ censuræ minis interpositis, vti conditiones admitterent, adhortabatur. Quod cum facere illi recusarent, neque Gurcensis de postulatis quicquam remitteret, Pontifex, qui ad disturbandum aduersariorum concilium, Cæsaris authoritate opus habebat, fœdus cum eius vicario, seorsum a Venetis, in hunc modum facit: Cæsar Pisani concilii actionibus antiquatis, Lateranense concilium approbaret, Alfonso Atestino Ferrariam & Bentiuoliis Bononiam retinentibus opem ne ferret, Germanos ab illius stipendiis reuocaret. Pontifex Venetos hostium loco haberet; sacris profanisque armis, quoad omnia sua recuperasset, Cæsarem iuuaret; nullam, eo inconsulto pacis actionem cum illis institueret; neuter absque alterius consensu cum quoquam noua fœdera, societatemque contraheret; regi Ferdinando suus in hoc fœdere locus relinqueretur. His ita conuentis, & publice promulgatis, Gurcensis Lateranense concilium,

 pro-

proximo consessu, præsens comprobauit, & Pisanum, Cæsari nunquam legitimum esse visum, testatus est. ††† Hinc impetratis monitoriis in Venetos litteris, Roma discedens, Maximiliano Sfortiæ, qui ex Germania Veronam venisse dicebatur, obuiam profectus est. Is vero ex Sedunensis Cardinalis instinctu, non expectato illius aduentu, Cremonam abierat, vbi eum assecutus Gurcensis, Mediolanum vsque deduxit. Ibi magna cum omnium lætitia solenni ritu inauguratus est. ††††

* G. a Roo *lib. XII. p* 589. Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 10.

** Coccinius p. 169. *at Iulius Pontifex vt Romam aduenit, haud longe post in febrem incidit, & vsque adeo male se habere cœpit, quod per totam increbuerit vrbem Pontificem interiisse. Omnes namque tabernæ, omnes item officinæ claudebantur. Vrsini præterea & Columnenses in armis stabant, quæ quidem fama obitus Pontificis allata est ad Cardinales Mediolani constitutos, item ad Cæsarem, item ad regem Franciæ eius obitus tam certus exploratusque habebatur quod legatus Romandiolæ iter versus Romam arripuerit, & Cardinales Mediolani exeuntes hospetia Ferrariæ, & aliis in locis disposuerint, Cæsar quoque voluerit vt Gurcensis cum Cardinale Adriano Romam proficisceretur, ad nouam Pontificis Creationem.* Olduinus vit. Pontif. Tom. III. p. 246. *hæc dum agerentur, parum abfuit, quin pontifex ex hac vita migraret: nam XVII. die Augusti anni* 1511. *in morbum incidens quarta ægritudinis die adeo ingenti animi defectu oppressus est, vt per aliquot horas ab ipsius ministris pro mortuo fuerit habitus. Vnde mortis fama vbique sparsa, multi Cardinales absentes, iique ipsi, qui conciliabulum conuocarunt, Romam iter instituerunt, & Romæ nonnulli nobiles seditiosi populum ad recuperandam libertatem concitarunt.* Sic etiam Io. Caulier mandat Margarethæ, inter litteras Ludouici XII. Tom. II. p. 59. *a ce soir sont venues trois postes qui ont apporté au Roy, que le Pape vault que mort & qu'il n'y a remede en sa vie.* Spem tamen sanitatis esse, idem narrat *p.* 63.

*** Extat ista epistola apud Waremundum de Ehrenberg *in verisimilibus de regni subsidiis ac oneribus subditorum p.* 19. & inter Litteras Ludouici XII. *Tom. III. p.* 324. germanice apud Goldastum *Reichshandlungen p.* 96. in qua hæc verba: *& quia cum animo tuo reputare ipsemet potes, si Papa hoc morbo defungatur (id quod omnino verendum est, quum & omnem edendi lubidinem iam amiserit, nec alios cibos cupiat quam crudos fructus, tanta autem potione repleatur, vt de valetudine actum esse nunciatur) in illum euentum, si Papa defungatur, Episcopum Gurcensem Romam ablegauimus, qui negotium interim nostrum de recuperando Papatu practicetur. Quod quando ipse intelligis sine ingenti pecuniæ summa, quæ impendenda erat, geri atque effici non posse, visum nobis est, e re fore nostri proposito, vt Cardinalibus & Proceribus aliis Romanis, quos ad partes nostras pertrahere satagimus, polliceamur ac spondeamus trecentum millia ducatorum a Fuggeris mutuandorum & Romæ ab eorundem panneicha ad constitutum diem præsentandorum.* idem testatur Io. Mariana rer. Hispan. lib. XXX. c V. de Maximiliano dicens: *vasto is Princeps animo Pontificatum erat complexus, Iulii obitu, an etiam eo superstite. Sic fama tulit & annales testantur. Non deerant qui cupiditati fauerent vani assentatoresque quales in aulis Principum multi viuunt. Præ cæteris Sanseuerinus Cardinalis & assiduus non Pontificatum modo pollicebatur: sed & Neapolitanum imperium in partem accessurum, familiæ ope sed & totius Italiæ verbis odio nominis Hispani.* Agit de hoc negotio P. Bayle *response aux questions d'un Prouincial Tom. II. c. CXXIV.* & singulari dissertatione Ern. Sal. Cyprianus *de Maximiliano I. Pontificatum maximum affectante, Coburgi* 1710. 4.

**** Io.

**** Io. Mariana rer. Hispan. lib. XXX. c. I. *grauis repente morbus in ea vrbe Pontificem inuasit sanitate a medicis desperata turpi Patres ambitu prehensare inter se, nulla decoris memoria nulla probitatis & modestia, prae cupiditate assequendi quod animis destinarunt, summum honoris fastigium. Recreata pontifex valetudine indicatas molitiones agre, pro eo ac par erat tulit, quin Patres ad se ad quartum Idus eius mensis euocatos graui increpatione castigauit, se superstite de successore agitasse, dignum vindicta commisisse facinus. Et sunt inuisi suspectique dominantibus qui succedendi spem importuno tempore praesumunt. In posterum ergo seuero edicto Simoniaca labes coercita in electione Pontificum: quod edictum initio pontificatus per scriptum eatenus promulgare varias ob caussas distulerat.* Idem dicit Guicciardinus *lib X. p.* 945.

***** Io. Mariana lib. XXX. c. IV. *inter multiplices tamen cogitationes, fluctuanti visum est, Gursensem quidem ad Pontificem legare, si eius opera controuersia inter ipsos facta pace componerentur.* Guicciardinus *lib. IX. p.* 860.

****** Testatur de hoc epistola Iulii ad Episcopum Gurcensem inter Litteras Ludouici XII. *Tom. III. p.* 112. quibus etiam subiectae sunt pacis articuli a Papa propositi. Coccinius p. 177. *interim Iulius Pontifex apud Caesarem vehementer institit, vt Gurcensem ad se destinare dignaretur, pro conficienda concordia inter ipsum & Venetos. Cuius rei gratia Veneti certas naues signo Aquila insignitas ordinauerunt, quibus Gurcensis de Venetis Anconam deferretur.* Idem *p.* 218. de Papa: *Ad hac Matthaeum Lang Episcopum Gurcensem Cardinalem nominauit, quo medio eiusdem Caesarem ad confoederationis suae partes alliceret.*

******* Docet hoc nos ipse Maximilianus in epistola sua ad Margaretham Austriacam, inter Litteras Ludouici Tom. IV. p 2. dum ait: *& enuoyons demain Monsr. de Gurce Evesque de Rome devers le Pape pour trouver fachon que nous puyssons accorder avec ly de nous prenre pour vng Coadiuteur, affinque apres sa mort pourons estre assuré de avoer le Papat & devenir Prester & apes estre Saint, & que yl vous sera de necesité que apres ma mort vous seres contraint de me adorer dont ie me trouveré bien gloryoes. Ie envoye sur ce vng poste devers le Roy l'Aragon pour ly prier quy nous voulle ayder pour à ce parvenir dont yl est ausy contant moynant que ie resigne l'Empir a nôstre comun syls Charle de sela aussy ie me suys contente.* Idem paullo post addit: *Ie commance aussy practiker les Cardinaulx dont II. C ou III. C. mille ducas me ferunt ung grand service, aveque la parcialité qui est deia entre eos.*

† G. a Roo lib XII. p. 589. Sic etiam Episcopus Gurcensis Margarethae Austriacae aduentum suum Mantuam narrat, inter Litteras Ludouici XII. *Tom. III. p.* 280. Guicciardinus *lib. XI. p.* 10. 15.

†† G. a Roo *c. l.* Aduentum ipsius, & honores ipsi Romae habitos singulari libello describit Io. Pierius Valerianus, in Tomo secundo Freheri. Guicciardinus *lib. XI. p.* 35.

††† G. a Roo *c. l.* Extat apud Goldastum *Constit. Imp. Tom. III. p.* 484. mandatum de abolendis decretis Concilii Pisani. P. Bembus *lib. XI. p.* 521. Fugger *lib. VI. c. XV. n.* 11. Guicciardinus *lib. XI. p.* 36. Trithemius *ad a.* 1512.

†††† P. Heuterus lib. VII. c. IV. *exinde Gurcensis Cardinalis, Caesaris legatus, Romam ad Pontificem profectus, summo cum honore est receptus, actumque magna animorum contentione de pace inter Caesarem ac Venetos ineunda, sed frustra. Quare nouum Pontifex cum Caesare facit foedus, quo vtriusque consensu Maximilianus Sfortia in Ducatum Mediolanensem restituitur, Caesare tamen neque diploma neque titulum ei concedente.* G. a Roo *c. l.* De hac restitutione agitur inter Litteras Ludouici *Tom. III. p.* 275. 285. 288. 292. 294. 303. 305. 306. 309. 317. *Tom. IV. p.* 13. 23. 31. 40. Guicciardinus *lib. XI. p.* 40. Io. Mariana *lib. XXX. c. XVII.*

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Sequenti anno 1513. de pace cum Gallo & Venetis agebatur, ſed fruſtra, induciæ tamen cum Venetis ad finem Aprilis fuerunt prorogatæ. * Inter hæc Iulius Pontifex, qui iam edito diplomate, Ludouicum regia dignitate priuauerat, & Chriſtianiſſimi titulum in Anglum tranſtulerat, nono Calendas Martias obiit, in cuius locum ſuffectus eſt Ioannes Medicæus, cui Leoni Decimo poſtea nomen fuit. ** Iulii morte finem habuit Piſanum concilium, & Cardinales nouo Pontifici conciliati ſunt. *** Gallus vero, cui ingens cum Aragonio bellum, occupato Nauarræ regno extra Italiam erat, **** inducias cum ipſo, ac pace & fœdere cum Venetis facto, ***** exercitum nouum ad recuperandum Inſubriæ Imperium miſit. Mediolanum & pleræque Ducatus vrbes Gallis accedebant, ****** qui tamen VI. Iunii 1513. ad Nouaram ab Heluetis Maximiliano Sfortiæ accedentibus victi, Mediolanenſem Ducatum vt relinquerent, iterum fuerunt coacti. ******* Continuabatur etiam ab Imp. bellum inter Imp. & Venetos, & Patauio licet fruſtra tentato, † hi Nonis Octobris ad Vincentiam cæſi. †† Eodem fere tempore denuo Matthæus Gurcenſis Romam profectus eſt, Cæſaris & Caroli Archiducis nomine, obſequium nouo Pontifici præſtaturus. Aduenienti Leo purpurati Senatus inſignia obuiam miſit, quibus ille, antequam ad vrbem veniret, vti noluit. Pontifex inter Cæſarem & Venetos arbiter lectus (cum absque vtriusque partis aſſenſu nihil ſe iudicaturum fidem dediſſet) edicto promulgato, vtrinque armis & iniuriis abſtineri præcepit. Sed, cum Cæſar de prima poſtulatione nihil remitteret, re infecta diſceſſum eſt. ††† Per eosdem dies Ludouici regis procuratores, Lateranenſe concilium approbauêre, & Galliæ Epiſcopi Leoni conciliati ſunt. ††††

* G. a Roo *lib. XII. p.* 590. Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 2.

** Trithemius *ad a.* 1513. G. a Roo *c. l.* P. Heuterus lib. VII. c. IV. *obierat paulo ante ſupremum diem Pontifex Iulius, vir immenſi vaſtique animi: ſucceſſeratque illi Ioannes Medices, aſſumpto Leonis decimi nomine, a quo Cæſar grauis armaturæ equites in auxilium contra Venetos petit, hac ratione experturus, quo erga ſe animo nouus foret Pontifex, & an initum cum Iulio fœdus ſeruare conſtituiſſet. Mittit Leo equitum auxilia; quæ res non parum Venetos ac Francos mouit.* Io. Mariana *lib. XXX. c. XVIII.* Guicciardinus *lib. XI. p.* 58. 88. Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 1. Litteræ Ludouici XII. *Tom. IV. p.* 58. 59. *Vbi & p.* 63. Diarium Conclauis exhibetur *p.* 72. 80. 82. P. Iouius *lib. X. exeunte* P. Martyr. *ep. DXVII. DXIX. DXX.*

*** G. a Roo *c. l.* Litteræ Ludouici *Tom. IV. p.* 82.

**** De hoc breuiter P. Heuterus c. l. *ſub idem fere tempus Rex Hiſpaniæ Ferdinandus, & Angliæ Henricus, conſociatis mari viribus, Guiennam, veteris Aquitaniæ partem, inuadunt; fugienteque ad Bearnios Ioanne Alberto Rege Nauarræ, vniuerſum id Regnum Ferdinandus occupat,*

Pro-

Proscriptus enim Nauarraus fuerat a Pontifice Iulio, cum Francorum Rege Ludouico, quod ei contra Pontificem in auxilium esset profectus. Mittit statim Rex Ludouicus Duce Palicia, circa huius anni finem, iustum Ioanni Alberto peditum equitumque auxilium, quo Regnum suum recuperet: sed, quod virtute Frederici Toletani, Albae Ducis, repulsum, re infecta in Franciam rediit, relicta Regi Ferdinando quieta Regni Nauarrae possessione. Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 1. P. Martyr *ep. CCCCXCV. CCCCXCVIII. sqq.*

***** G. a Roo *c. l.* Extat in Recueil *Tom. II. p.* 38.

****** Guicciardinus *lib. XI. p.* 70.

******* G. a Roo *p.* 591. Plenius Guicciardinus *lib. XI. p.* 79. Io. Mariana *lib. XXX. c. XX.* P. Martyr *Ep. DXXIII.* P. Iouius *lib. XI. p.* 373. *sqq.* Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 3.

† G. a Roo *p.* 591. Guicciardinus *lib. XI. p.* 91. Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 4.

†† G. a Roo lib. XII. p. 593. *Veneti, primo statim impetu perturbati, fugam arripiunt, tormenta cum impedimentis relinquunt. Caesi aut capti sunt equites quadringenti, pedites ad quatuor millia. Pugnatum est praelium Nonis Octobribus.* Trithemius *ad a.* 1515. Io. Mariana *lib. XXX. c. XXI.* Guicciardinus *lib. XI. p.* 101. Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 12. P. Heuterus *lib. VII. c. VI.*

††† Roo *c. l.* Guicciardinus *lib. XI. p.* 103.

†††† Roo *c. l.* Guicciardinus *lib. XI.* & *lib. XII. p.* 118. *exeunte.* P. Heuterus *lib. VII. c. IV.* Papa enim Gallorum legatum audire noluerat, nisi reuocato concilio Pisano, Litterae Ludovici XII. *Tom. IV. p.* 198. 235.

§. LX.

Eadem aestate, qua haec in Italia gesta sunt, Henricus VIII. Anglorum Rex, mari traiecto, Teroanam Morinorum vrbem obsidione cingit, ad quem Caesar, cum pulcherrimo equitatu proficiscitur, cuius nutu & imperio bellum maxime administrabatur, quod belli sciens & locorum gnarus esset. * Eodem fere tempore Heluetii, ad viginti hominum millia Anglicis stipendiis conducti, in Burgundiam proficiscuntur, quibus Caesar mille equites adiunxit, quorum Dux erat Vdalricus Wirtembergicus. ** Hi Diuionam, primam regionis vrbem obsident, muros tormentis pulsant. Tremullius, qui loco praeerat, periculum in quo erat, videns, petito cum Heluetiorum tribunis colloquio, reclamante nequicquam Wirtembergico, ita rem transigit, vti rex omni Mediolanensis principatus iure sese abdicans, certis pensionibus sexcenta aureûm nummûm millia ipsis persolueret, ad nullam aliam rem obligatis, quam vti domum tunc irent. Ad has conditiones duras admodum & iniquas, necessitas eum impulit. Igitur & obsides quatuor dati. Heluetii vero, stipendia ab Anglo ad praestitutum solutioni tempus non esse missa, causabantur. *** Rex tamen has conditiones tanquam arrogantes reiiciebat. **** Interim in Morinis Galli abs rege, vti commeatum in Terouannam vrbem inferrent missi, ab Anglis, quibus Caesar cum quatuor millium equitatu suppetias venit, magna clade in fugam acti sunt, ***** & vrbs auxilio destituta, ad nonum Calendas

Mmmmmmm Se-

Septembris deditionem fecit. ****** Interim Iacobus Quartus, Scotorum rex & ſuis quibusdam de cauſis, & a Ludouico concitatus, Angliam bello aggreditur. Hunc Angli, quibus Catharina regina præſens, animum & vires auxerat, ad Tilum amnem cum multis principibus viris occidêre. Poſt eius victoriæ nuncium, cum iam ante Cæſar ex caſtris abiiſſet, Henricus Tornaco, celebri Neruiorum ciuitate, Gallis erepta, & præſidio firmata. Germania dimiſſa, in Angliam victor abiit, ſub initium Nouembris. ******* Poſt hæc a. 1514. præter omnium expectationem, Angliæ rex, pacem cum Ludouico, nouamque affinitatem facit, ſorore ſua iuuencula ei in vxorem collocata. † Hæc autem Carolo Auſtriaco antea fuerat deſtinata. ††

* G. a Roo *lib. XII. p.* 591. P. Heuterus *lib. VII. c. V.* Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 5. Guicciardinus *lib. XII p.* 109. Quæ circa hoc bellum fuerint conſilia, docent Litteræ Ludouici XII. *Tom. IV. p.* 133. 137. 156. 158. 189. 192.

** G. a Roo *c. l.* P. Heuterus lib. VII. c. IV. *Vere anni* 1513. *Cæſar acceptis ab Angliæ Rege centum quinquaginta aureorum liliorum millibus, ac pro reliqua ſolutione eodem Rege, fideiubente conducit viginti quinque millia peditum Heluetiorum, addit bis mille equites, ducque Vlrico Principe VVirtembergico in Ducatum mittit Burgundiæ, cum nepoti Carolo Hiſpaniæ Principi vindicaturus.* Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 8.

*** G. a Roo *c. l.*

**** Singulas conditiones recenſet Trithemius *ad a.* 1513. P. Heuterus lib. VII. c. IV. *præfecti Bernenſium, Lucernenſium, ac Friburgenſium, non vocato nec adhibito VVirtembergio, hiſce legibus Franco impoſitis, pacem ſanciere: Rex cum Romano Pontifice in gratiam redito, nec poſtea ab eius auctoritate diſcedito, ei omnia ſua reſtituito. Eam Burgundiæ partem, quam Iureconſulti æquum iuſtumque iudicabunt, Carolo Auſtriaco reſtituito. Ex Arce Mediolanenſi ac Cremonenſi, cæterisque Inſubriæ locis, præſidia deducito, omnique Inſubria in poſterum abſtineto; Heluetiis pro huius belli ſtipendiis, impenſis, ac moleſtiis quadringenta aureorum liliorum millia perſoluito; VVirtembergio, eiusque equitatui, octo millia. Obſides quatuor Nobiles, qui capite luant, ſi Rex conditiones reiecerit, dato. Hi paulo poſt ex Heluetia in Germaniam fugêre. Timebant enim capitis pœnam Rege arrogantes leges irridente atque explodente. Exinde tabulis rite conſignatis, per Comitatum Burgundiæ Heluetii ſine iniuria domum rediere, Cæſarem eadem animi leuitate ac perfidia hic deſerentes, qua anno* 1498. *fecerant. Rex enim Ludouicus lectis conditionibus riſit, omnesque reiecit, Tremulium recte feciſſe dicens, quod arte Heluetorum diſſoluiſſet exercitum, Burgundos graui bello liberaſſet.* Guicciardinus *lib. XII. p.* 113. *n.* 7. addit: *hanc pactionem Galliæ regno ſalutem attuliſſe plerique exiſtimarunt: nam Diuione capto, in Heluetiorum poteſtate erat, absque vllo impedimento ad Lutetiæ portas vsque excurrere: & veriſimile erat, Angliæ regem Somma fluvio traiecto, ſeſe illis adiuncturum fuiſſe, quod Galli prohibere non poterant: nam quum tunc temporis non plus quam ſex Germanorum peditum millia haberent, nec dum Gheldrenſium dux veniſſet, oppidis incluſi eſſe cogebantur. Heluetos autem parum de eo fuiſſe contentos docent* Litteræ Ludouici XII *Tom. IV. p.* 203. Agit de his conditionibus etiam Varillas *Hiſtoire de Louis XII. in fine* & Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 35. Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 8. 9. Litteræ Ludouici XII. *Tom. IV. p.* 222.

***** G. a Roo *c. l.* Pontus Heuterus vero *lib. VII. c. V.* hoc prœlium latius deſcribit, & Guicciardinus *lib. XII. p.* 109. Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 7. Addit Heuterus: *peditatus enim*

non

non conflixit, nec tormenta damnum intulere, cum mixti inter se equites vsui vix fuissent. Colluctari enim inter se cataphractii, ruptarum lancearum frustis ac mucronibus maiorem motum ac tumultum quam cædem edidere, ita vt eodem tempore pugna hæc Calcarium, lingua Francica appellabatur, quod etiamnum me adolescente nobiles senes narrare solitos memini. P. Martyr *ep. DXXV.* Idem confirmat Fugger *c. l.* Litteræ Ludouici XII. *Tom. IV. p.* 195. 196.

****** Trithemius *ad a.* 1513. P. Heuterus c. l. *tertio a pugna die Terouanna deditionem facit, præsidiariis cum armis & impedimentis libere abeuntibus. Rex Henricus, a Flandris exoratus, Terouannam disiectis mœnibus, repletis fossis, ac dirutis ædificiis, solo æquari (summo excepto Templo, ac Canonicorum ædibus) permisit. Sed anno* 1517. *Francorum Rex Franciscus primus, loci opportunitate motus, oppidi fossas purgari, murum ac vallem restitui cum iussisset, multo quam vmquam antea fuerat, munitius reddidit, ei præficiens Fresnoii Dominum, filium nothum Morcullii Reguli.* Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 10.

***** Verba sunt Gerhardi a Roo *c. l.* Guicciardinus *lib. XII. p.* 118. Fugger *lib. VI. c. XVI. n.* 10. P. Martyr *ep. DXXXIII.*

† Verba sunt G. a Roo *lib. XII. p.* 594. P. Heuterus *lib. VII. c. VIII.* Guicciardinus *lib. XII. p.* 131. Extat Tractatus Pacis Londini VII. Aug. 1514. conclusæ in Recueil *T. II. p.* 39.

†† Docent hoc nos variæ litteræ inter illas Ludouici XII. *T. IV. p.* 270. 296. 312. 318.

§. XLI.

Sub anni 1513. finem tentabatur pax Cæsarem inter atque Venetos, medio Leone X, omne etiam negotium per compromissum, die XXIII. Nouembris 1513. factum, arbitrio Papæ fuit relictum. * Sub spe rati demum ineunte vere anni 1514. fuit conclusum, vt Cæsar ea loca, quæ vel ipse vel Hispani in Patauino & Taruisino agro ceperant, retineret, Cremonã depositi nomine acciperet, idque inter proximum mensem ratum haberetur, & tum Veneti viginti aureûm millia, & altera totidem intra tres menses Cæsari penderent. ** Has conditiones recipere Veneti noluêre, & Liuianus in Forum-Iulii profectus Portum Naonis, Montem falconis, & alia quædam loca recipit, qui cum tentata nequicquam Goritia discessisset, Germani Cremonium, Montem falconis iterum occuparunt, & ab obsidione Marani Venetos prohibuerunt. ***

* Extat hoc compromissum inter Litteras Ludouici XII. *Tom. IV. p.* 213. Fugger *lib. VI. c. XVI. n* 13.

** G. a Roo *p.* 594. Guicciardinus *lib. XII. p.* 126. Dicitur de hac pace in Litteris Ludouici XII. *Tom. IV. p.* 233. 235. 237. Quare etiam Episcopus Gurcensis Cæsari de dato Romæ IV. Martii 1514. narrat pacem istam ad ratihabitionem vsque fuisse conclusam *p.* 273. 282. 290.

*** Roo *p.* 594. P. Heuterus *lib. VII. c. VI. VIII.* Guicciardinus *lib. XII. p.* 124.

§. XLII.

Kalendis Ianuarii anni 1515. obiit Ludouicus XII. Francorum Rex, in cuius locum mox successit eius gener, Franciscus I. Angulesmensis Dux, adgnatione Regi proximus, cui Claudia eius filia vxor erat. * Is eodem die, quo regno initiatus est, Mediolanensis Ducatus titulum assumpsit, &

fœdus cum Venetis confirmauit. Heluetios quoque per eos dies tentauit, sed hi legatos audire noluerunt, & nisi promissa seruentur, in Burgundiam sese aut Delphinatum moturos minabantur. ** Interea Carolus tutelæ annos egressus, a Belgis in Principem, dicto acceptoque sacramento, fuit inauguratus, qui statim cum Francisco fœdus facit. *** Hoc rerum statu Imperator, vti rem Austriacam vicinorum regum fœderibus & adfinitate aliqua constabiliret, Ioannem Cuspinianum in Hungariam ad Vladislaum regem misit, qui nunciaret, ob nec opinatum Gallorum regis obitum, & Caroli nepotis annos iam tutelæ egressi, res, dubiosque Heluetiorum motus, non fuisse ipsi integrum, vti ad expetitum cum illo & fratre illius Sigismundo Poloniæ rege colloquium veniret, quare producendum esse tempus, quoad maiori rerum mole sese expedire posset. Vladislaus ea re fratrem per celeres nuncios certiorem fecit. Ad finem Martii cum Gurcensis Cardinalis a Cæsare in Austriam venisset, reges Posonium conuenêre, quo & ille profectus, ea quæ in mandatis habebat, cum ipsis agit, reliqua in aduentum Cæsaris fuerunt dilata.**** Multis legatis vltro citroq; missis, tandē xvi. Iulii 1515. in campis apertis prope arcem Trautmansdorff ***** conuenerunt cum Imp. Vladislaus II. Rex Vngariæ, Sigismundus I. Rex Poloniæ, Ludouicus I. Rex Bohemiæ, qui proximo die solenni adparatu Viennam fuerunt ingressi. Post varias consultationes, de bello potissimum contra Turcas suscipiendo, ideoque legatis ad Venetos mittendis, pace etiam inter Sigismundum & Moschos concilianda, ad decimum Kl. Augusti, Maximilianus Annæ Ludovici filiæ coronam imposuit auream, & florenti serto ab ea donatus est. Hinc ad D. Stephani itum est, vbi peractis sacris, verba præeunte Strigoniensi, Anna, accepto in fidem annulo, ita Maximiliano desponsa est, vti intra annum aut Carolo aut Ferdinando filio iungeretur. Dein Ludouico Maria Cæsaris neptis, præsens ipsa desponsa est. His peractis, ducenti viri militari dignitate donati sunt. Inde ad epulas, ludosque equestres & choreas discessum est. Per eosdem dies pax & fœdus promulgatum, ex quo maximæ provinciis illis & regnis commoditates redundarunt, imprimis vero Austriacis principibus, ad Hungariæ Bohemiæque regna stratus est accessus. In eodem etiam Conuentu Maximilianus singulari diplomate Ludouicum Hungariæ regem, constituit suum & S. Imperii Vicarium Generalem, & post fata in Imperio legitimum successorem. ****** Licet eadem etiam promisisse videatur Henrico VIII. Regi Anglorum. ******* Post sponsalia rite celebrata, Imperator & Polonus Hungarum Neapolim Austriæ deduxêre, inde Viennam reuersi; paucis post diebus in regnum hic, ille Egenfurtum ac Lincium abiêre. ********

* G. a Roo lib. XII. p. 594. *cum igitur magni iterum motus ex Gallia timerentur, rex dum noua nupta amori, prater atatis, & infirma valetudinis rationem, plusculum indulget, in febrim incidit, qua ipsis noui anni Calendis extinctus est.* P. Heuterus *lib. VII. c. IX.* Guicciardinus *lib. XII. p.* 146. Fugger *lib. VI. c. XVII. p.* 314. P. Martyr *ep. DXLVI.*

** G. a Roo *lib. XII. p.* 595. Guicciardinus *lib. XII p.* 151.

*** P. Heuterus *lib VII. c. IX.* Guicciardinus *lib. XII. p.* 148. Fugger *lib. VI. c. XVII. n.* 4.

**** G. a Roo *c. l.* Fugger *lib. VI. c. XVII. n.* 6. *& sqq.*

***** Locum sic describit Cuspinianus in Diario p. 802. *mane itaque horam circiter sextam, 16. Iulii egressus est Cæsar cum omni suo exercitu ad Trautmansdorff ad locum illum designatum, in planitie quadam, iuxta sylvam cui nomen est patria lingua Hart: Hic erat collis intumescens aliquantisper a dextris sylua, a sinistris vepribus ac modicis spinis conspersus monticulus, ab hoc descendens Cæsar poterat tam ab Hungaris quam a Polonis latissime conspici, armis illucentibus.* Fugger *lib. VI. c. XVII. n.* 9. G. a Roo *p.* 595.

****** Tacent de hoc omnes Scriptores, ex quo concludimus, inter arcana fuisse. Testatur tamen de eo Georgius Spalatinus in Ephemeridibus Mstis ad a. 1515. dicens: *Maximilianus Rom. Imp. Vladislaus & Ludouicus Hungariæ & Bohemiæ Reges, pater & filius, & Sigismundus Poloniæ Rex Viennæ in Austria conuenerunt, vbi quod miretur posteritas, Maximilianus Ludouicum Regem Hungariæ & Bohemiæ ita sibi fecit, dixit & creauit, locum tenentem generalem, vt vellet sibi etiam defuncto in Imp. Rom. successorem. Subscripserunt & signauerunt Maximilianus, iidem Reges & Matthæus Langius Gurcensis Cardinalis.* Integrum diploma ex Archiuo Vinariensi exhibuit Müllerus im *Staats-Cabinet Tom. I. p.* 2. in quo: *tenore præsentium facimus, creamus constituimus & ordinamus, nostrum & Imperii sacri Vicarium Generalem, vita comite, & post fata in eodem Imperio legitimum successorem nostrum, dantes & concedentes eidem filio & Vicario plenam, liberam & amplam facultatem, qua vti consueuerunt vti & frui alii, qui pro tempore Vicarii Generales extiterunt, post vero decessum nostrum potestatem nostram Imperii in ipsum transferimus & traducimus, sicuti in nos per prædecessores fuit translata.* Facere quoque huc videtur, P. Iovius lib. XVI. Hist. p. 329. scribens: *secretiora denique de maximis rebus inita fuere consilia, quæ sicuti ipso rerum exitu, nihil memoria dignum pepererunt, ita ea nos literarum monumentis minime tradenda esse censuimus.* Hoc autem per pacta contraria postea in Comitiis Augustanis 1518. fuisse sublatum, coniectamur ex litteris Sigismundi, Poloniæ Regis, qui Ludouici Hungariæ Regis tutor erat, post mortem Maximiliani scriptis, in Mülleri *Staats-Cabinet Tom. I. p.* 10. in quibus: *quod ad illius Maiestatis* (Maximiliani) *postulationem iam nonnullam significationem de Sede Imperii pro Serenissimo Domino Rege Hispaniæ fecimus in Conuentu Augustensi.*

******* Docet hoc nos ipse Henricus VIII. in Litteris ad Margaretham Austriacam Elthami 12. Iunii 1514. scriptis, inter Litteras Ludouici Tom. IV. p. 323. *car il nous souvient bien, que lors que l'Empereur nous fit demonstrance de l'offre de la Couronne Imperialle, & apres du Vicariat irrevocable, a cause que nous estions visitez de malladie, ne luy feismes aucune response adont, mais que voullions par l'advis de nostre Conseil savoir & entendre premierement & considerer l'importance de telle & si grande mattere, & sur ce par bonne, & meure deliberation declairer la resolution & determination de nostre intention.*

******** Hunc conuentum plenius & sigillatim descripsere Io. Cuspinianus *in Diario de Congressu Maximiliani & Trium Regum*, quod & ipsius Operibus & Freheri Tomo secundo fuit insertum & *in vita Maximiliani p.* 490. Richardus Bartholinus *in Hodæporico Matthæi Gurcensis Episcopi*, qui vltro citroque missus, omnibus interfuit consiliis. Inter alia hunc conventum descripserunt Nic. Isthuanfius *Rerum Hung. lib. VI. p.* 77. G. a Roo *lib. XII. p.* 595. Fug-

Fugger *lib. VI. c. XVII.* P. Heuterus *lib. VII. c. XI.* Mutius *lib. XXX. p.* 316. Chytræus *Saxonia lib. VII. p.* 185.

§. XLIII.

Inter hæc, Cæsaris, Arragoniæque regis, & Mediolanensis Principis legati, ad defensionem Italiæ, fœdus cum Heluetiis percusserunt, & Pontifex, cui in fœdere seruatus erat locus, frustra a Gallo sollicitatus, illis se coniunxerat. Sed rex apparatu bellico a Ludouico iam antea facto, & regni opibus, insuper & Venetorum amicitia fretus, variantibus * Heluetiorum consiliis, Italiam ingressus: plerasque Insubriæ ciuitates ad obsequium redegit. Dum autem de pace inter Heluetos & Gallos ageretur, eademque iam perfecta esset, ** alii Heluetii superuenientes, Gallorum castra xiv Septembris 1515. ad Marinianum inuadunt, sed postera die cruentam victoriam Gallis relinquere fuerunt coacti, *** Maximiliano Sfortia vrbe arceque Mediolanensi cedente, Papa etiam cum Gallo pacem faciente. **** Inde Veneti Brixiam obsident, sed audito Germanorum adventu, obsidionem soluunt. ***** Ferdinandus autem Arragonius hoc Francisci successu de regno Neapolitano sollicitus, inter noua cum Cæsare & Anglorum rege consilia, x Kl. Februarii 1516. in pago Madrigalegio prope Guadalupam oppidum moritur. ****** Dum igitur Gallus regno Neapolitano inhiaret, has cogitationes interpellabat Cæsaris nec opinatus in Italiam ingressus, qui ex fœdere, superiori anno cum Heluetis facto, equitum quinque, Heluetorum quindecim, & decem Germanorum & Hispanorum millia ducens, aduentabat. ******* Maximilianus, Asula per aliquot dies nequicquam oppugnata, omnem inter Ollium, Padumque & Abduam amnes regionem, præter Cremonam & Cremam, occupauit, Abdua superata, Maximilianus Laudam deditione capit, dein recta Mediolanum ducens, fecialem præmittit, qui, emissis Gallis, vrbem tradi postularet, quod nisi ante triduum exactum fiat, peiore illam loco, quam olim sub Friderico I fore. Dum itaque Galli iam de relinquenda vrbe cogitarent, & Heluetios aut non venturos, aut si venirent non pugnaturos, sed ad populares in hostium castra transgressuros dicerent, contra vero Andreas Grittus & Triuisanus, Venetorum legati, defensioni intentos esse, & meliora de auxiliis sperare iuberent; aduolat nuncius Albertum Petrum cum decem Helvetiorum millibus postridie adfore. Id cum ita esset, iamque Albertus in vrbem receptus, nutantes Gallorum animos confirmasset, tumultuabantur in Cæsaris castris Heluetii, ob non soluta stipendia pugnam in cognatos detrectabant, imperia contemnebant, seque aut Mediolanum, aut domum abituros palam dicebant, nisi intra quatriduum pecunia daretur. Hinc a nemine

mine contineri poterant, quo minus per Volturenam vallem domum abirent. Tria item partim Germanorum, partim Hispanorum millia, ad Venetos transfugêre. Reliqui leuibus ad Abduam pugnis hostem lacessebant. Maximilianus interim ob magnam pecuniæ penuriam in Germaniam, Tridentum reuerti fuit coactus. † Inter hæc Nouiodunum conuenêre, a Gallorum rege Parisiensis præsul, cum regiæ domus præfecto, & aliis nonnullis: a Carolo, qui iam Hispaniarum rex dicebatur, Guilielmus Cheuriensis & Maximiliani Cancellarius. Hi fœdus inter se composuerunt, cuius hæc præcipua fuerunt capita: Pax & fœdus inter reges ad mutuam defensionem seruaretur. Gallus Hispano filiam Ludouicam, cum ea Neapolitani regni parte, quæ ex diuisione Ludouico regi cesserat, vxorem daret. Carolus in educationem puellæ, quoad nubilis fieret, mille auri pondo quotannis penderet, Nauarræ regnum restitueret, quod nisi fecerit, arma pro rege cognato sumere Francisco liceret. Cæsari in fœdere locus intra duos menses esset, qui etsi assumatur, nihilominus regi Venetis, ad Veronam recuperandam, auxilia ferre liberum esset. Quod si Veronam Cæsar nepoti ea lege tradat, vt Franciscus illam ante exactas sex septimanas acciperet, tum rex illi centum Ducalium nummûm millia; totidem Veneti duabus intra sex menses pensionibus persoluerent. Interim ripam Tridentinam Roboretumque & capta in Carnis ac Iulii foro loca ipsa, Veneti quæ habebant, vti erant, ita retinerent, quoad de finium controuersia, Gallorum ac Hispanorum reges, arbitrium tulissent. De Geldrensi quoque Duce conciliando actum est. †† Et licet Veneti, ne tantum pecuniæ soluere cogerentur, Veronam obsiderent, eandem tamen relinquere fuerunt coacti. Anni sequentis 1517. initio, Maximilianus Nouiodunense fœdus approbat, ††† inducias quinquennales cum Venetis facit, Veronam ipsis, soluta pecunia restituit, & cum ipsis conuenit, vti quinque & viginti aureûm nummûm millia Cæsari quotannis penderentur. Postea vero a. 1518. absoluta pax fuit insecuta. †††† His ita peractis, quo arctior inter fœderatos necessitudo contraheretur, de colloquio Cæsaris & regis vtriusque instituendo agi cœptum, iamque Cheurensis, & Magnus Franciæ Magister, cum aliis quibusdam, Cameracum præcesserant, qui colloquio dictus erat locus. Ea res etsi euentu caruit, per legatos tamen constabilita est regum inter ipsos concordia, Tractatu iam antea XVI Martii 1516. de communi bello contra Turcas gerendo concluso. †††††

* G. a Roo *lib. XII. p.* 596.

** G. a Roo *p.* 597. Fugger *lib. VI. c. XVIII. n.* 2. Pacis iam confectæ conditiones exhibet Guicciardinus *lib. XII. p.* 168.

*** G.

*** G. a Roo p. 597. Guicciardinus lib XII. p. 172. 180. Fugger lib. VI. c. XVIII. n. 3. Franc. Belcarius rer. Gall. lib. XV. n. 20. Addit G. a Roo cæsorum numerus parum apud scriptores certus, plures ex Heluetiis: magis clari ex Gallis cecidêre, inter quos nonnulli quoque Germ. præfecti.

**** Roo c. l. paulo post, Franciscus, Heluetiis domum abeuntibus, Mediolanum ingressus est. Sfortia in arcem, præsidio munitam, se recepit. Huius rei fama territus Leo Pontifex, per Allobrogum principem cum rege pacem facit. Sub initium Octobris Sfortia, quibusdam pactionibus arcem regi tradit, & in Galliam abit. P. Heuterus lib. VII. c. IX. P. Iouius lib. XV. p. 662. Guicciardinus lib. XII. p. 186.

***** Guicciardinus lib. XII. p. 189. Roo lib. XII. p. 597. Fugger lib. VI. c. XVIII. n. 4.

****** G. a Roo p. 598. Fugger lib. VI. c. XVIII. n. 5. Guicciardinus lib XII. p. 197. P. Heuterus lib. VII. c. XI.

******* G. a Roo c. l. Guicciardinus lib. XII. p. 200.

† G. a Roo c. l. Guicciardinus lib. XII. p. 202. Fugger lib. VI. c. XVIII. n. 6. P. Heuterus lib. VII. c. XII.

†† G. a Roo p. 599. Guicciardinus lib. XII. p. 214. P. Heuterus lib. VII. c. XII.

††† G. a Roo p. 600. Guicciardinus lib. XII. p. 217. Fugger lib. VI. c. XVIII. n. 8. Rationem huius pacis Nouiodunensis per Carolum factæ reddit P. Heuterus lib. VIII. c. I. dicens: alterum cum Carolo Nouioduni fœdus faciens, non minus quam primum propter conditionum iniquitatem duraturum; quas Carolus suadente Cheurio admisit, vt sibi necessario in Hispaniam proficiscenti iter tutum Rex Franciscus præstaret, neque absenti bellum inferret.

†††† Sic G. a Roo lib. XII. p. 603. qui addit: inducias (Galliæ) quam pacem, inter ipsos malebat, ne aut illi, metu belli Germanici sublato, ipsius amicitiam parui facerent, aut his illorum opibus adiutus, aliquid in ipsum moueret. P. Heuterus lib. VII. c. XVI paulo ante pacem Nouiodunensem Veneti quinquennales cum Cæsare inducias sancierant, singulis ei annis triginta millia aureorum nummûm ac Ciuitatum suarum exulibus, Cæsarem secutis, quartam fructuum e propriis bonis partem pollicitis hoc anno absolutam tandem pacem impetrant, grauissimoque liberantur bello. Guicciardinus lib. XIII. p. 277.

††††† G. a Roo c. l. Guicciardinus lib. XII. exeunte. Fugger lib. VI. c. XVIII. n. 10. P. Heuterus lib. VII. c. XIII. P. Iouius lib. XVIII. p 902. Addit G. a Roo p. 601. ex hac pace ingens hominum gaudium est consecutum, & Venetis, satis lætum belli tam diuturni exitum, adepti esse sibi videbantur, in quo per annos octo, quinquies centena aureûm nummûm millia expendisse dicuntur. Extat Tractatus iste in Recueil des Traittés de Paix Tom. II. p. 78.

§. XLIV.

Maximilianus vero, a Francisco alienatus, cum Anglo fœdus instaurauit, cui & Pontifex & Carolus rex subscripsêre. Id etsi ad defensionem tantum factum esse videri volebant, Gallo tamen molestum suspectumque erat. Non multo post, adulto iam autumno, cum Carolus Middelburgi agens, ventum, quo in Hispanias nauigare posset, operiretur, Geldrii, quorum naues Felix Comes Buranus incenderat, cum valida equitum & peditum manu Hollandiam ingressi, Medenblicum, Alcmariam, & Sparendamum, oppida vi capta, diripuêre, multosque pagos incendio deuastarunt. Asperam inde aggressi, cum iam mille quingentos ex suis, in oppugnatione amisissent, oppido potiti, ad interneccionem omnes, absque vllo ordi-

ordinis, sexus, ætatisue respectu, occidêre neque vllum crudelitatis genus omisêre. Sub anni finem Carolus ex Selandia soluens, secundo vento in Hispaniam nauigauit, vbi singulari gaudio exceptus; regnorum omnium imperium solenni ritu suscepit. *

* G. a Roo *lib. XII. p.* 602. Fugger *lib. VI. c. XIX.* P. Heuterus *lib. VII. c. XIV. XVI.*

§. XLV.

Posteaquam circa initium anni 1518. insignem conuentum celebrasset prouincialium Maximilianus, cui in oppido regio Tirolis Insprugk adessent ex hæreditariis singulis Austriæ terris nobiles ac senatores, multaque illic futura, quæ se mortuo pro pace ac conseruatione patriæ atque prouinciarum Austriæ necessaria forent, iam disposuisset, * Augustam Vindelicorum petiit, illic principes electores, cæterique Germaniæ principes, Episcopi, prælati, respublicæ ac innumeri nobiles conuenerunt. Aderant quoque Pont. Max. Leonis X. legatus Cardinalis, Thomas Caietanus, Regum Hispaniæ, Franciæ, Hungariæ, Poloniæ atque Bohemiæ Oratores. ** Consultabat in eadem diæta celeberrima Maximilianus de futuro Romanorum Rege eligendo cum Electoribus, *** de Ferdinando primum, post aliorum suasu, de Carolo nepote sollicitus. Cumque noui exempli res esset, Cæsare necdum a Pontifice coronato, regem eligi, in concilio propositum fuit, eo inducendum esse Leonem, vt coronam & alia Imperatoriæ dignitatis insignia per legatum conferenda, in Germaniam mittat. Adspirabat ad hanc dignitatem Carolus, contranitente Gallorum Rege Francisco. **** De bello quoque in Turcas adsumendo, deque bellorum apparatu & neruo, multa per Cæsarem & Principes, in primisque per legatum Cardinalem fuerunt tractata. ***** Decretus etiam fuit capitis census, quem singuli in Imperio viuentes, decimam quidem floreni Rhenensis partem persoluerent, ita vt nec Principes & illustres personæ excluderentur, qui pro arbitrio soluerent. Pecuniam inde redactam in conscribendum exercitum esse impendendam. ****** In iisdem Comitiis Caietanus Cardinalis Alberto Moguntino stirpis Brandenburgicæ, solenni ritu Papæ nomine, Cardinalis dignitatem confert, & Maximiliano Imp. gladium & pileum consecratum offert. ******* Actum in Comitiis quoque fuit de Luthero, de quo sub Carolo V. dicemus.

* Hæc Verba sunt Io. Fabri *in orat. parent. Maximiliani I. ap. Freherum Tom. II. p.* 417.

** Verba sunt Io. Fabri *c. l.* Gerh. a Roo *lib. XII. p.* 603. *Imperator quoque in Turcicum bellum animatus, conuentum Ordinum Augustæ Vindelicorum egit, ad quem Principes solito frequentiores venêre. Adfuit & a Pontifice Thomas Caietanus Cardinalis, qui Ecclesiæ thesaurum omnem in id bellum intulisse dicitur.* Licet Lutherus aliam caussam aduentus Caietani subodoratus

ratus fuerit, vt fcilicet decimas ex Lateranenfis Concilii placitis impetraret, prout auctor eft Seckendorfius *Comm. de Luther. lib. I. fect. XVI. §. XXXIII. p.* 42.

*** Verba funt Io. Fabri *c. l.* P. Heuterus *lib. VIII. c. XVII.* Fugger *lib. VI. c. XIX. n.* 10. Cufpinianus *p.* 490.

**** Totam rem hoc modo exponit Gerh. a Roo lib. XII. p 603. *per eos dies in Hifpania Carolus rex fumptis in Marrhanos armis (cenfebantur hoc nomine Maurorum reliquiæ, quafi Mauritanos dicas) primum fui, in re bellica, fpecimen dedit, ex hoftium fpoliis duo vexilla, ceteris praftantiora, ad auum fuum Imperatorem mifit. Is ætate iam prouectum fe confiderans, fiue mortem haud procul abeffe animo præfagiens, cum Septemuiris Imperii Electoribus, qui præter Boëmiæ regem Auguftam omnes venerant, de Carolo nepote, in Romanorum regem eligendo, agere cœpit. Cumque non exempli res effet, Cæfare needum a Pontifice coronato, regem eligi, in concilio propofitum fuit, eo inducendum effe Leonem, vti coronam, & alia Imperatoria dignitatis infignia, per legatum conferenda, in Germaniam mittat. Hæc etfi Francifcus rex & apud Pontificem ipfum, cui tantam Caroli potentiam non minus quam fibi timendam oftendit, & apud plerosque Germaniæ principes impedire nitebatur, nec Pontifex tamen, nec Electores abnuere videbantur, vtque proximis Imperii comitiis ea de re perferatur decretum eft. Refert Guicciardinus (nam apud alios id non legi) Maximilianum prius de Ferdinando cogitaffe, fed purpurati Sedunenfis, & aliorum confiliis impulfum, quod firmius Auftriacæ domus, & ipfius Imperii ftabilimentum in Carolo, tot regnorum domino, quam in eius fratre, & vnitam potentiam, quam diuifam longe firmiorem effe diceret, illum prætuliffe.* Agit de eodem Guicciardinus *lib. XIII. p.* 281. Neque tamen folus hæc habet Guicciardinus, prout Roo contendit, fed etiam Pontus Heuterus *lib. VII. c. XVII.* & *lib. VIII. c II.* & poft hos Fuggerus *lib. VI. c. XIX. n.* 10. Quanta autem follicitudine Carolus pro Imperii dignitate laborauerit, patet ex mandato ipfius ad Hoierum Mansfeldenfem Comitem miffo, quo ipfi iubet, vt Principum opem ab obtinendum defiderium fuum imploraret. Addit fe magnam pecuniæ fummam Corteuillæ, miniftro in aula Cæfaris refidenti concredidiffe, quæ inter Principes diftribueretur, prout ex fcriptis authenticis declarat Seckendorf *hift. Luther. lib. I. fect. XVI. §. XXXIII. p.* 42. Confirmant hæc verba Ponti Heuteri *lib. VII. c. XVII.* vbi dicit: *Septemuiros fere omnes Cæfar in fententiam pertraxerat. Binæ etiam millia auri pondo Princeps Carolus, in Hifpaniis tum agens, per Germaniam hac de caufa miffe dicebatur. Affulgebat & fpes non exigua, Pontificem Leonem in Germaniam per aliquot Cardinales auream Imperii coronam Cæfari transmiffurum.* Idem dicit *lib. VIII. c. II.* & Guicciardinus *lib XIII. p.* 282. Verum ex Seckendorfio difcimus, Fridericum, Saxoniæ Electorem maxime reftitiffe.

***** Chytræus Saxonia lib. VII. p. 201. *præcipua de bello Turcis inferendo, deliberatio fuit, qui fuperiore biennio, Campfone, Syriæ & Aegypti Rege, ad Singam fluuium, cum Mamaluchis, cæfo, vniuerfam Syriam, Palæftinam & Aegyptum, in ditionem ac Imperium fuum redegerant. Maximilianus etiam a Senatu Electorum, qui, folo Boëmiæ Rege excepto, omnes Comitiis intererant, Nepotis fui, Caroli, rationem haberi, in electione Cæfaris, ipfi fucceffuri, petiuit.* Reperiuntur in Tomo fecundo Freheri binæ Orationes; altera a Legatis Leonis X. in iisdem Comitiis habita; pro colligendis decimis contra Turcas; altera eft diffuaforia, ne Principes in easdem confentiant, dum proprium lucrum faltim quærat Papa. Apud Goldaftum *T. I. p.* 436. & *Tom. II. Conftit Imper. p.* 127. extant propofitio & Confultationes de hac expeditione.

****** De hoc Fugger *c. l.* Teftatur de eo Receffus defuper confectus, qui in Corpore Receffuum *p.* 140. reperitur.

******* Car. Stengelius Rer. Auguft. p. II. c. LXIV. *in iisdem Comitiis Albertus Branden-*

denburgicus Moguntinus Archiepiscopus, 1. Augusti Cardinalis inauguratus est caeremoniis & sacris in ea re consuetis. Idem declarat Fuggerus *lib. VI. c. XIX. p.* 1359. Caeremonias singulari libello describit Iacobus Manlius, qui in Freheri Tomo secundo reperitur.

§. XLVI.

Soluto Augustano conuentu, Maximilianus Oenipontem profectus, audiendis & mittendis legationibus operam dabat, & nepotis successionem identidem vrgebat. * Inter has cogitationes inuasit eum lenta quaedam febris, quae vti soli coelique mutatione, aut ipso itinere discuteretur, secundo amne Oeno in Austriam descendit. Welsam oppidum cum venisset, intendi morbum videns subsistit. ** Ibidem febrem perpetua venatione atque aucupio pellere conabatur. Dumque aliquando a venatione reuersus, ardentem sitim immoderato melopeponum esu sedare studet, sumptoque insuper dubiae potestatis intempestiuo medicamento, contra morbum, ac quam adhuc instare sibi persuadebat, febris, quae per interualla accedere solebat, fit continua; accedenteque ventris profluuio, cum duplicis mali vim senile corpus perferre non posset, sumpto Christianorum certissimo sanctissimoque viatico, compluribusque viris piis ac doctis ad se consolandi confirmandique animi causa accersitis, testamento recte confecto, *** vitam cum morte XII. Ianuarii **** 1519. hora tertia post mediam noctem commutat, cum laborare coepisset mense Iunio anni praecedentis. Praedixere eius mortem viri eo tempore in Mathematicis disciplinis peritissimi, ex insigni Solis Eclipsi, quae dicto mense Iunio Viennae Austriae in coelo apparuit, Caesaris (vt volebant) genesin vehementer obfuscantis, ac proinde ei lethalis. Accessit eadem hora miserabile atque horrendum, ignota de causa, in vrbe Vienna incendium ***** Sepulturae locum delegit in Ciuitate Noua Austriae, in capella sumptuosissime a Friderico III. illic in castro amplissimo constructa. Balsamo noluit condi: neque voluit ob pudicitiam illam innatam exenterari, sed iussit, vt corpus mortuum calce repleretur. Sacco quintuplici & diuerso est inuolutus, subque signo crucis quod militares fratres S. Georgii deferunt, sepulturae traditus. Corpus mortuum biduo cunctis cuiusque ac quantumuis infimae sortis hominibus passim (priusquam sacco obtegeretur) palam vt conspiceretur, permissum. ****** Inclusus deinceps feretro, primum Welsae in templum de more delatus, ibidemque ipsi per Io. Fabrum fuit parentatum. ******* Dehinc per villas ac oppida Viennam allatus XXIIII. eiusdem mensis, in D. Stephani templo, astante vniuersa Austriae nobilitate, & Viennensi antistite Georgio sacra celebrante,

 ex-

exequiæ peractæ sunt cum maxima omnium astantium tristitia. Post triduum in Nouam ciuitatem delatus, sub ara D. Georgii sepultus, a Philippo Gundelio, professore humanitatis Viennensi, elegantissima oratione funebri decoratus est. † Multa etiam a viris doctis, restauratis sub eo litteris, Epitaphia ac Elogia ipsi fuerunt scripta. ††

* Verba sunt Gerhardi a Roo *lib. XII. exeunte.* Io. Faber orat. parent. p. 417. *Augusta (posteaquam conuentus ille principum esset dissolutus) discedens, Insprugk reuersus, demum oppidum Kopfstain petiit: illic per aliquot moratus dies cum magistratu, qui prouincia Tirolis praeest, nonnulla commentatus.*

** Roo *c. l.* Faber *p.* 418.

*** Verba sunt Ponti Heuteri *lib. VII. c. vlt.* Roo c. l. *sunt qui ipsi potionem deiectoriam a medicis, tempore non satis commodo, exhibitam fuisse asserunt. Cuspinianus ventris profluuio mortuum dixisse satis habuit.* Fugger *lib. VI. c. XX. n.* 1.

**** P. Heuteri sunt verba. Io. Faber p 419 *mortuus est infra tertiam & quartam horas die XII. mensis Ianuarii, Anno salutis M. DXIX. Posteaquam vixisset annos LIX. menses IX. dies vero XIX. Regnassetque annis XXXIII. Tali quidem moriendi genere, vt Christiano homini vltra id ad bene ac Christiane moriendum non facile quidpiam addi posset.* Et paullo post: *& si omnia quæ in Cæsaris morte ac vita plane sint miranda id tamen præ cæteris admirandum magis, quod cum Cæsar noster natus sit Anno MCCCC. LIX. vixerit quoque LIX. annis, mens. IX. diebus XIX. Obieritque anno Christi M. D. XIX. regnauerit vero* 33. *annis, quod omnes scil. numeri huius Cæsaris in nouenarium, qui in se ter reductus ternarium causat, qui omnium est perfectissimus, terminentur.* Gerh. a Roo c. l. *Postquam vero deficere iam vires, animumque debilitari sensit, vltimæ voluntatis placita describi iussit, vbi & quomodo sepeliri vellet, Carthusiano præcepit, hinc vltimis sacris rite perceptis, animam Deo reddidit, pridie Idus Ianuarii, anno millesimo quingentesimo decimo nono, cum vixisset annos prope sexaginta, imperasset triginta duos.* Eundem diem emortualem ponit eiusdem Epitaphium Oeniponti a Ferdinando I. erectum apud Lambecium *lib. II. c. VIII. p.* 697. & Cuspinianus *in vita p.* 492. Male igitur Fugger *lib. VI. c. XX. n.* 3. diem XI. Ianuarii ponit. Confirmat eundem Protocollum Electionis Caroli V. *in Goldasti Politischen Reichshandeln p. I. p.* 140. Guicciardinus *lib. XIII. p.* 282.

***** De hoc late Heuterus *c. l.* & Faber *c. l.* Cuspinianus *p.* 491.

****** Faber *p.* 419. Fugger *lib. VI. c. XX. n.* 3. qui, qua ratione in feretro conditus, æri fecit incidi.

******* Extat Io. Fabri, qui postea Episcopus factus fuit Viennensis, Oratio parentalis in Freheri Tomo secundo.

† Cuspinianus *c. l.*

†† P. Heuterus lib. VII. c. XVIII. *Varia ac docta Cæsari Maxæmiliano Epitaphia ac Elogia a viris literatis fuere scripta, quod eius tempore politiores literæ disciplinaque omnes e cælo detracta, & ab Inferis excitata, Europam exornarent; nullaque non erant paulo elegantiora ingenia, quæ non ad eloquentiam sub liberalibus Mæcenatibus se exercerent.* In Bilib. Pirckheymeri Operibus reperitur Eiusdem Mausoleum Oeniponti in aula noua conspicuum *p.* 191. Idem *p.* 172. exhibet Currum Triumphalem Maximiliani honori erectum & *p.* 176. Io. Stabii portam Honoris. Elogium ipsius & diuersa doctorum Epitaphia Austriacis suis subiecit Pontus Heuterus *p.* 364.

§. XLVII.

§. XLVII.

Prima ipsius vxor erat Maria Burgunda, cum qua XX. Augusti 1477. nuptias Gandaui celebrauit. * Cum hac coniunctissime paucis vixit annis. Hæc fatali casu equo delapsa V. Kl. Aprilis 1482. quarto fœtu grauida, magno cum Maximiliani dolore fuit extincta. ** Altera fuit Anna, Francisci, Britonum Ducis filia ac hæres, quam per Legatum ductam, ei Carolus Octauus Francorum Rex, a. 1488. remissa filia Margarita, eripuit, & in vxorem duxit. *** Tertia fuit Blanca Maria, Mediolani Ducis, Galeatii Mariæ Sfortiæ filia. Non probabantur illæ nuptiæ plerisque Germaniæ principibus, quod Sfortiarum ac Vice Comitum familia, Austriacæ veteri & tot maiorum imaginibus auctæ prosapiæ, impar esset, videreturque Cæsar dote magis quam genere adductus, eam affinitatem inire. **** In dotem constituta fuerant, ad quater centena millia aurei nummi. Insuper in parapherna aduecta est summa aureorum sexaginta millium. ***** Itaque Blanca Maria, cum amplissimo comitatu, Oenipontum deducta est, vbi postridie Idus Martias 1494. nuptiæ celebratæ sunt. ****** Cum hac, sterili matrimonio annis octo vixit, sepultaque est in Monasterio Austriæ, nomine Stams, anno ******* 1511. Duxisset & quartam iam senex vxorem, Annam, Vladislai Bohemiæ atque Hungariæ regis filiam, nisi intempestiuas imparesque nuptias prudentes Consiliarii ac Proceres arte impedientes, Annam eius nepoti Ferdinando desponđissent. ******** Ex priori coniuge Maria Philippum sustulit, Margaretham, & Franciscum † Philippus XXIII. Iunii 1478. Brugis Flandrorum natus, †† qui ducta a. 1496. Ferdinandi Catholici & Isabellæ filia vnica Iohanna, post mortem socrus Castiliæ regnum adeptus, ††† sed XXV. Septembris 1506. ex ardente febre Burgis contracta extinctus, relicto Carolo & Ferdinando, vtrisque postea Imperatoribus. †††† Margaretha nata X. Ianuarii 1480. Bruxellis. ††††† Infelix ista Princeps, quæ Carolo VIII. Delphino adhuc, desponsata, repudiata †††††† tamen nupsit a. 1497. Iohanni, Ferdinandi Catholici Regis filio, ††††††† quo eodem adhuc anno defuncto, Philiberto, Sabaudiæ Duci a. 1501. fuit iuncta. Hoc a. 1504. denato, Belgii præfecturam gessit, a. 1530. denata. * Franciscus II. Septembris 1481. Bruxellis in lucem editus, eodem adhuc anno XXVI. Decembris iterum defunctus. ** Venere etiam delectatum fuisse Maximilianum nothi vtriusque sexus liberi octo testantur, quos viduo thoro suscepit. *** Matrimonii enim iura sanctissime coluit, ac cum nobilibus matronis pudicissime verecundissimeque est versatus. ****

Nothos masculos ad honores prouexit: puellas viris claris in matrimonium collocauit. Inter filios Georgius de Austria dictus, factus Episcopus Brixiensis & Leodiensis, demum Cardinalis, Fridericus de Amberg legioni præfectus fuit. De Maximiliano & Cornelio nil certi constat.*****

* De quo *Differt. super.* §. *L.*

** P. Heuterus lib. I. c. X. *erat hoc tempore Maximilianus cum vxore Brugis. Exit illa cum nobilium virorum ac virginum comitatu ad venationem, inspectura hierofalconum atque accipitrum, quibus plurimum delectabatur, artem ac solertiam, Insidebat noto Asturconi, admodum animoso ac feroci. Cingula, quæ sellam sessoriam stringebant, dum incitatus Asturco ardentius fertur, inter currendum soluuntur. Labitur supina equo Maria in tergum, læditque costas adeo grauiter, vt post tertiam septimanam decumbere cogeretur. Hactenus enim vim mali dissimulando, nemini aperire, mariti causa fuerat ausa. Tandem accedente continua febri, Deo in Vrbe Brugensi V. Kal. Aprileis anno* 1482. *animam reddit, quintum*, (leg. quartum) *grauida, ætatis anno vigesimo quinto, incredibili cum dolore Maximiliani. In ipso enim adolescentiæ flore ac vigore constituti, inuicem tenerrime adamabant: quod vel ex eo constat, quia per omnem exinde vitam, cum de ea Maximilianus mentionem inferret, aut fieri audiret, a lacrymis aut suspirio abstinere non poterat. Fit viduus anno ætatis vigesimo tertio. Conditur Maria (vt petierat) summa cum celebritate Brugis, in Templo Diuæ virginis Mariæ, III. Nonas Aprileis. Cor Antwerpiæ in matris sepulchro clauditur.* Idem *lib. VII. c. XVII.* & *p.* 363. illius elogium exhibet G. a Roo *lib. IX. p.* 392. Naucleus *vol. II. Gen. L. p.* 1106. Fugger *lib. V. c. XXX* Lambecius *lib. II. c. VIII. p.* 709. Faber *orat. parent. p.* 410. Cuspinianus *p.* 493.

*** De quo *differt. super.* §. *LX.* Vnicum saltim hic adducere liceat ex Oratione Germaniæ querula contra Gallos sub finem Tomi secundi Freheri, vbi inter alia: *quorum vnus Friderico pacifico Cæsari, sponsam Leonoram præripere & abstrahere molitus est: quorum alter pii Maximiliani filiam, sese dignam appetiit, & pro constantia maiorum abiecit; eiusdemque sponsam ex Britannia per terras suas ad me proficiscentem rupta fide publica pellexit, præripuit, abduxit.* Extat mandatum procuratorium legatis suis a Maximiliano datum, Oeniponti XX. Martii 1489. in *Recueil des Traittés de Paix Tom. I. p.* 747.

**** Verba sunt Gerh. a Roo *lib. XI. sub initium.* Fugger *lib. VI. c. I. n.* 1. Plenius vero hæc exponit Phil. de Comines *lib. VII. p.* 433. dicens: *Le Roy des Romains s' est marié, incontinent aprés ces mutations dont i'ay parlé, avec la fille du Duc Galeas de Milan, soeur du Duc, Iehan Geleas, dont a esté parlé: & s' est faict le mariage par la main du Seigneur Ludouic. Le mariage a fort despleu aux Princes de l' Empire, & à plusieurs amis du Roy des Romains, pour n' estre de maison si noble comme il leur sembloit qu' il leur appartenoit. Car du costé des Vicomtes, dont s' appellent ceux qui regnent à Milan, y a peu de Noblesse, & moins du costé des Sforces, dont estoit fils de Duc Francique de Milan: car il étoit fils d' vn cordonnier d' vne petite ville, appellée Cotignoles: mais il fut homme tres somptueux, & encores plus le fils: lequel se fit Duc de Milan, moyennant la faveur de sa femme, bastarde du Duc Philippe Maria.*

***** Verba sunt Iasonis Mayni in *oratione p.* 226. Roo ornamenta ad quadraginta aureûm nummûm ducalium æstimat. Fugger *c. l.* Io. Mariana *Hist. Hispan. lib. XXVI. c. IV.*

****** Roo

****** Roo c. l. Naucletus vol. II. Gen. L. p. 1111. *eodem anno decimo sexto die mensis Martii, Blanca Maria Virgo illustrissima Galeatii quondam Vicecomitis & Mediolanensium principis filia, serenissimo inuictissimo Rom. regi Maximiliano iamdudum desponsata, in oppidum Inspruck ad tedas nuptiales traducitur, ibique Christiano copulatur, orationem habuit tum clarissimum Iason Mainus eques Romanus iurisconsultus toto orbe celebratus.* Extat hæc oratio in Tomo secundo Freheri. Fugger c. l. Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1494. *Anno eodem mensis Martii die XXVI. quæ fuit Feria quarta, & die altera post Festum Dominicæ Annuntiationis Blanca Maria Galeatii Ducis quondam Mediolani filia, Maximiliano Germanorum Regi prius desponsata venit ad oppidum Inspruck, & ingente eam pompa suscipitur, nec diu post celebratis solemniter nuptiis Regi coniungitur, cum quo vixit annis ferme quindecim, & sine liberis obiit, mulier corpore parua, sed animo magno, suæque gentis amatrix.*

******* P. Heuterus *lib. VII. c. XVII.* Fugger *lib. VI. c. XXIV. n. 13.* Roo *lib. XII. p. 587. Pridie Calendas Ianuarii dum Maximilianus Friburgi agit, eius vxor Blanca Maria diem obiit, nulla relicta prole.* Faber *p. 410.*

******** Verba sunt P. Heuteri *c. l.*

† Hos tres saltim liberos nominat Faber *c. l.* dicens: *postea vero quam ex ea* (Maria) *filios duos suscepisset, Philippum qui post tempus aliquod Hispaniarum Rex fuit designatus; atque Franciscum qui iuuenis admodum ab hac luce migrauit, nec non Margaritam filiam, inter mulieres huius nostræ ætatis fœminam omnium rarissimam, aduersa fortuna equi casu collapsa diem obiit extremum.* Eosdem etiam saltim recenset Fugger *lib. VI. c. XXI. n. 1.* & Petrus Aegydius in Epitaphio Maximiliani I. canens:

> *Vxores geminas duxi quarum altera Carli*
> *Vnica Burgundi Maria est, iuuenilibus annis*
> *Filis dulta mihi, primo quæ enixa Philippum,*
> *Et mox Margaritham, Franciscum deinde tenellum.*

Male igitur P. Heuterus *lib. VII. c. XVII.* de Maria: *periit enim inter venandum equo decidens, cum peperisset Philippum, Margaritam, Franciscum & Georgium: e quinto grauida, cum fœtu periit.* Georgius enim filius erat naturalis.

†† Gerh. a Roo lib. IX. p. 380. *dum hæc in Hannonia fiunt, interim Brugis Maria nono Calend. Iulii filium peperit, qui sexto post die ad D. Donati a Tornacensi præsule sacris aquis lustratus, ex matris voluntate (vti ferebatur) auitum Philippi nomen sortitus est. Fideiussère pro eo Adolphus Rauensteinius Imperatoris, Petrus Lucemburgus Comes S. Pauli, Eduardi Anglorum regis nomine, & Margaretha Caroli vidua. Ingens non Brugis tantum, sed in aliis quoque ciuitatibus gaudium, ob natum principem fuit, multique festi ludi, aliaque publica lætitiæ argumenta, celebrata sunt. Imprimis vero baptismi apparatus magnificus, & pompa pene regia fuit.* Fugger *lib. V. c. XXVIII. n. 9.*

††† P. Heuterus *lib. V. c. V. & VIII.* Galli hoc matrimonium quouis modo impedire conati fuerant. Quare per Tractatus Barcinonenses XIX. Ianuarii 1493. conclusos, qui reperiuntur apud Leibnitium *Cod. Iur. Gent. diplom. Tom. I. p. 463.* Ferdinandum obligare conabantur, de non tradendis filiabus cuiquam Principi. Sic etiam Io. Mariana lib. XXVI. c. IV. *in ea vrbe ad quintum decimum Kalendas Februarii anno millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio consensu hæ conditiones sancita sunt. Pax regibus Gallo & Hispano esto fœdusque aduersus omnes Principes vno excepto Pontifice Romano. Filiasne Ferdinandus Rex cuiquam Prin-*

Principi iungito nisi ex Galli Regis voluntate. Ruscinonensis & Ceretani ad Aragonium Imperium ditionemque redeunto ditractis inde præsidiis Gallicis.

†††† P. Heuterus *lib. VI. c. X.* Trithemius Chr. Hirs. ad a. 1496. *eodem anno Philippus Archi-Dux Austriæ Maximiliani Regis Germanorum filius annum agens ætatis octauum decimum Patre iubente duxit vxorem, Ferdinandi & Elisabethæ Regum Hispaniæ filiam; cum qua vixit in Brabantia, vbi residentiam habebat consuetam annis decem, & genuit ex ea filios duos Ferdinandum & Carolum, quorum alter hodie regnat in Hispania, alter sub tutela Maximiliani regis paterni Dux commoratur in Brabantia.* Cuspinianus *p.* 489. qui etiam Philippi filias recenset.

††††† G. a Roo lib. IX. p. 385. *sequentis anni initio, ad quartum Idus Ianuarii, Maria Bruxellæ filiam peperit Margaretham.* Fugger *lib. V. c. XXIX. n. 7.*

†††††† De quo *diss. super. §. LX.*

††††††† P. Heuterus *lib. V. c. V.* Hæc dum in Hispaniam veheretur, suborta tempestate hoc sibi Epitaphium struxit:

Cy gist Margole, noble Damoiselle,
deux fois mariée & morte pucelle.

* G. a Roo lib. XII. p. 537. *non multo post Ioannes, Ferdinandi regis filius, diem obiit, vxorem relinquens grauidam. Ea erat Margaretha Cæsaris filia, quæ acerbo eo casu afflicta, ante pariendi tempus, fœtum edidit minime vitalem. Publicus ob eam rem luctus per Hispaniam indictus est, & Ferdinandus rex, eiusque regina, in grauissimo mœrore fuère, quibus antea læta omnia & felicia euenerant.* Idem paullo post: *Margaretha vero Philiberto postmodum nupsit, Sabaudiæ duci.* Plenius de eadem agit Guichenon *Hist. Geneal. de Savoye c. XXXIII. p.* 613. *sqq.* G. a Roo lib. XII. p. 565. *aberat eo tempore Cæsar, & a Belgicarum prouinciarum ordinibus vocatus, vti Caroli nepotis vice, rei gubernacula susciperet; conuentu Louanii indicto, Margaretham filiam illis gubernatricem dedit.* Cuspinianus *p.* 489.

** G. a Roo lib. IX. p. 391. *secundo die Septembris, nascitur Maximiliano filius Bruxellæ & decimo septimo ab Henrico Bergensi, Cameraci episcopo, sacris vndis lustratur: spondentibus pro eo Philippo Croyo, Cardinali Cluniacensi, & Aurantii principis vxore. Nomen puero Francisco datum, a Francisco Britanniæ Duce, cuius vice Croyus aderat. Natalem illius Bruxellani magna cum lætitia celebrarunt, quod principem haberent apud se natum, sed non diuturnum illis hoc gaudium fuit, nam eodem anno infans obiit, feriis Stephani Prothomartyris.*

*** Verba sunt P. Heuteri *lib. VII. c. XVIII.* qui tamen septem saltim nothos recenset, quorum octo numerat Fuggerus *lib. VI. c. XXI.*

**** De hac etiam castitate matrimonii intelligenda sunt verba Io. Fabri p. 414. postquam de vxoribus ipsius egisset: *vtramque adamauit vnice, castoque amore dilexit, puto quod neque Græcus Corneliam Rom. neque Iulia Pompeium Magnum adamauerit magis. Continentia (inquam) ac modestia talis ac tanta, vt nullo vnquam tempore quisquam audierit ab ipso nec ingenuas, sed neque inferioris sortis virgines pollutas. Vt maiora interim taceam, matronarum puta seu virginum raptus, aut incestus, seu id generis multa, quibus (proh dolor) Reges nonnulli ac principes huius nostræ ætatis (vt fertur) plerique dant operam.*

***** De his plenius Fugger *c. l.*

(o)

DIS-

DISSERTATIO TRIGESIMA SECVNDA
DE
CAROLO V.

§. I. Caroli V. parentes, natiuitas & infantia. §. II. Caroli mores. §. III. Regimen Belgii suscipit & Hispaniæ. §. IV. Fœdus Electorale Rhenense Caroli V. electio. Fridericus, Saxoniæ Elector oblatam dignitatem repudiat. §. V. Electio Carolo nuntiatur. §. VI. Austriaci & Hispani instinctu Francisci rebellant. §. VII. Carolus ex Hispania venit & coronatur. §. VIII. B. Hildesiense. §. IX. Comitia VVormatiensia 1521. Regimentum Imperii restituitur. §. X. Lutheri natiuitas & professio. §. XI. Lutherus contra indulgentias docet: Augustæ cum Caietano colloquitur. §. XII. Carolus Miltitius a Papa mittitur in Germaniam. Colloquium Lipsiense. Initia Reformationis apud Heluetos, per Vlr. Zwinglium. §. XIII. Leo X. Lutherum condemnat, qui ad Concilium adpellat, & Decretales a. 1520. comburit. §. XIV. Lutheri acta in Comitiis VVormatiensibus. §. XV. Lutherus a Comitiis VVormatiensibus redux, VVartburgum abducitur. §. XVI. B. inter Cæsarem & Gallum in Nauarra, Belgio & Italia a. 1521. 1522. gestum. §. XVII. bellum Francisci a Sickingen cum Electore Treuirensi. §. XVIII. Comitia Noribergensia 1522. Confirmatio fœderis Sueuici. XIX. Carolus concluso cum Henrico VIII. Anglorum Rege fœdere, in Hispaniam venit & rebelles domat. Maria Anglicana ipsi desponsatur. §. XX. Comitia Noribergam ab Imperii Regimento indicta. §. XXI. Acta legati Pontificii in Comitiis Noribergensibus. Decretum de religione. §. XXII. Quid in Comitiis Noribergensibus 1504. de religione fuerit actum. Decretum Catholicorum Ratisbonense. §. XXIII. Initia motuum rusticanorum, in Sueuia & Franconia. §. XXIV. in Saxonia & Thuringia. Fridericus, Elector Saxoniæ moritur. §. XXV. Continuatio belli cum Francisco I. Fontarabia capitur. Carolus Borbonius a Francisco deficit. Mortuo Adriano VI. Clemens VII. fit Papa. §. XXVI. Borbonius Galliam inuadit, Franciscus in pugna Papiensi capitur. §. XXVII. Franciscus captiuus in Hispaniam ducitur. Franciscus Sfortia ob conspirationem contra Cæsarem, Hieronymo Morono conciliante, Ducatu Mediolanensi priuatur. Franciscus per pacem Madritensem liberatur. §. XXVIII. Franciscus e captiuitate liberatus omnia reuocat. Fœdus Clementinum contra Carolum. §. XXIX. Roma a Cæsareanis occupatur. §. XXX. Roma a. 1527. denuo capitur & diripitur. Borbonius cadit. Papa cum Cæsare pacem facit. §. XXXI. Francorum & Anglorum Regis legati, Carolo bellum denuntiant. Franciscus Carolum ad duellum prouocat. §. XXXII. Galli regnum Neapolitanum inuadunt. §. XXXIII. Continuatio belli in Italia. Franci Italiam relinquunt. Pax inter Cæsarem & Papam Barcinonæ concluditur. §. XXXIV. Pax Cameracensis 1529. §. XXXV. Pax cum Venetis & Francisco Sfortia. Florentia frustra obsidetur. Philibertus Arausionensis in hac obsidione occiditur. §. XXXVI. Cæsar Bononiæ cum Papa fœdus facit, ibidemque coronatur. §. XXXVII. Ludouico Hungariæ Rege mortuo, Ferdinandus Hungariæ regnum petit. Turca a. 1529. Viennam obsidet. §. XXXVIII. Comitia Augustana 1525. Spirensia & Eslingensia 1526. §. XXXIX. Comitia Ratisbonensia 1527. Motus Pacciani. §. XL. Comitia Spirensia 1529. Origo nominis Protestantium. Horum adpellatio & legatio ad Cæsarem. §. XLI. Varii Protestantium conuentus. Articuli XVII. Suabacenses. §. XLII. Comitia Augustana a. 1530. & exhibita in iisdem Confessio Augustana. §. XLIII. Variæ Ciuitates Confessionem suam separatim exhibent. Confutatio Augustana

Confeſſionis eiusdemque Apologia, Receſſus Auguſtanus. Varii Principes inueſtiuntur. Reformatio Politiæ, Viſitatio Cameralis, Finis Regiminis Imperialis. §. XLIV. *Florentini, Cæſaris ope a Mediceis ſubiugantur.* §. XLV. *electio Ferdinandi in Regem Romanorum.* §. XLVI. *Pax Religionis Suinfurti & Noribergæ* 1532. *concluſa. Ordinatio Criminalis publicata.* §. XLVII. *Turcarum incurſiones in terras Auſtriacas.* §. XLVIII. *controuerſia Boruſſica.* §. XLIX. *Fœdus Cæſaris cum Italiæ Principibus.* §. L. B. *VVürtenbergicum.* §. LI. B. *Anabaptiſticum.* §. LII. B. *Tunetanum.* §. LIII. *Franciſci Sfortiæ mors.* B. *Galli cum Sabaudo. Scripta inter Carolum & Franciſcum contraria.* B. *cum Imperatore per annum* 1536. & 1537. *Induciæ Nicaenſes.* §. LIV. *Paulus III. concilium Mantuam indicit. Proteſtantium varii conuentus. Articuli Smalcaldici. Fœdus Noribergenſe Smalcaldico oppoſitum. Conuentus Francofurtenſis a.* 1539. §. LV. *Cæſar per Galliam pergit ad tumultum Gandauenſem ſedandum.* §. LVI. *Conuentus Proteſtantium Arnſtadtienſis* 1539. & *Smalcaldicus* 1540. *Comitia Hagenouienſia & colloquium VVormatienſe* 1540. §. LVII. *Comitia Ratisbonenſia* 1541. §. LVIII. *Altera expeditio Africana a.* 1541. *infeliciter ſuſcepta.* §. LIX. *Bellum ob interfectum Fregoſium & Rinconem a.* 1542. *cum Gallo reſtauratur.* §. LX. *Galli a Turcis adiuti, Nicæam obſident. Cæſar cum Papa Buxeti colloquitur. Galli Luxemburgum capiunt.* §. LXI. B. *Geldricum.* §. LXII. *Prœlium ad Cereſolam. Cæſar Lüxenburgenſis Ducatus vrbes recipit, & fere Pariſios vsque mouet: inopinata tamen pax Creſpiacenſis concluditur.* §. LXIII. *Comitia Spirenſia* 1544. §. LXIV. *Contentio inter Io. Fridericum Electorem, & Mauritium, ducem Saxoniæ.* §. LXV. B. *Brunſuicenſe. Comitia Noribergenſia & Spirenſia* 1542. 43. 44. §. LXVI. *Comitia Spirenſia* 1544, *VVormatienſia* 1545. *Fecialis Gallus reiicitur.* §. LXVII. *Initia concilii Tridentini. Epiſcopi Bononiam ſecedunt.* §. LXVIII. *Conuentus Proteſtantium Francofurtenſis* 1546. *Colloquium Ratisbonenſe.* §. LXIX. *Mors Lutheri.* §. LXX. *Comitia Ratisbonenſia* 1546. *Præparatoria Cæſaris ad bellum contra Proteſtantes.* §. LXXI. *Proteſtantes Vlmæ conueniunt: horum belli adparatus: in Tirolenſem agrum irrumpunt: a Cæſare proſcribuntur.* §. LXXII. *Caſtra Cæſaris ad Landshutam. Proteſtantes Cæſari bellum denuntiant. Caſtra ad Ingolſtadium & bellum ad Danubium.* §. LXXIII. *Exitus belli ad Danubium. Quid ad Gingam geſtum. Plures Cæſari conciliantur.* §. LXXIV. B. *Saxonicum.* §. LXXV. *Prœlium ad Muhlbergam. Electoris captiuitas.* §. LXXVI. *Mortis ſententia contra Io. Fridericum Electorem lata: quæ tamen certis conditionibus remittitur.* §. LXXVII. *Captiuitas Philippi, Haſſiæ Landgrauii.* §. LXXVIII. *Comitia Vlmenſia & Auguſtana* 1548. *Mauritius de Electoratu Saxoniæ inueſtitus. Cum Ferdinando agitur, vt Imperii dignitati renuntiet.* §. LXXIX. *Declaratio Religionis, dicta Interim.* §. LXXX. *Reliqua decreta Comitiorum Auguſtanorum. Pax publica confirmatur. Reformatio Politiæ. Belgii Prouincia Imperio ſubiiciuntur.* §. LXXXI. *Cæſar in Belgium proficiſcitur. Henricus Brunſuicenſis Smalcaldicis litem facit.* §. LXXXII. *Comitia Auguſtana* 1550. *Cæſar cum Ferdinando denuo agit, de relinquendo Imperio.* §. LXXXIII. *Occupatio Aphrodiſii, ſeu Africæ Vrbis a Cæſareanis.* §. LXXXIV. *Iulius III. Concilium Tridentinum reſtaurat.* §. LXXXV. B. *Parmenſe.* §. LXXXVI. B. *Magdeburgenſe.* §. LXXXVII. *Mauritius cum Henrico II. Gallorum Rege, multisque Germaniæ Principibus fœdus pangit contra Imp.* §. LXXXVIII. *Franci a Turcis adiuti, Italiæ oras infeſtant. Tripolis a Turcis capitur.* §. LXXXIX. *Progreſſus Mauritii in agrum Tirolenſem. Conuentus Lincienſis.* §. XC. *Henricus II. Lotharingiam inuadit.* §. XCI. B. *inter Cæſareanos & Gallos in Belgio & Picardia.* §. XCII. *Tranſactio Paſſauienſis.* §. XCIII. *Alberti Brandenburgici turba.* §. XCIV. B. *Senenſe. Turcarum claſſis Italiæ oras infeſtat.* §. XCV. *Landgrauius & Io. Fridericus dimittuntur. Carolus Metenſem vrbem obſidet. Auma-*

liue

lius profligatur. Albertus Brandenburgicus cum Carolo iterum conciliatus. §. XCVI. Continuatur bellum in Belgio & Picardia. §. XCVII. Albertus Brandenburgicus nouas turbas mouet. Prœlium ad Siuershusam cum Mauritio. Albertus moritur. §. XCVIII. Transactio Numburgensis inter Augustum Saxoniæ Electorem & Io. Fridericum. Pactum Confraternitatis denuo confirmatur. §. XCIX. Carolus Philippo Principatum Mediolanensem cedit. Comitia Augustana 1555. *pax Religionis. Reseruatum Ecclesiasticum. §. C. Carolus se abdicat Imperio. §. CI. Solennitas abdicationis Francofurti* 1556. *§. CII. Vita in monasterio & mors euangelica. §. CIII. Vxor & liberi. Scriptores de Vita ipsius.*

§. I.

CArolus V. patre natus Philippo, Castiliæ Rege, matre Iohanna, Ferdinandi Catholici filia vnica & hærede, nepos Maximiliani, lucem adspexit Gandaui XXIV. Februarii 1500, quem diem etiam semper pro felici habuit. * Infantiam pro maiori parte Mechliniæ, apud amitam Margaritam, Philiberti Sabaudiæ Ducis viduam, transegit; quæ Belgis præfecta, cum Margaretha Eboracensi, Caroli pugnacis vidua, aulam hic constituerat. Mortuo patre Philippo, Margaretha puero nondum septenni dat Præceptorem Adrianum Florentii Vltraiectinum, in Academia Louaniensi Professorem, qui postea factus fuit pontifex. Ab hoc quidem probe fuit enutritus, sed litteras citius deserens, ab ephoro suo Guilielmo Croyiaco ad exercitia militaria fuit ductus. ** Inde Germanis licet parentibus natus, in Hispania tamen sedem habuit præcipuam. ***

* P. Heuterus lib. VIII. c. I. *Carolus Austriacus, Hispaniarum Rex, Belgarum Burgundionumque Princeps, ac Cæsar nominis Quintus, ex antiquissima Habsburgica Procerum familia ortus, Philippi Austriaci ac Ioannæ Aragoniæ, Castellæ &c. Regum filius, Cæsaris Maximiliani primi e filio Philippo nepos, natus est Gandaui Flandriæ primaria vrbe, anno* ɔ I ɔ I ɔ *Mensis Februarii die vigesimo quarto, mane paulo ante horam quartam, quo eius mater Ioanna ex Hispaniis grauida appulerat. Lauit eum sacra aqua antistes Tornacensis.* Fugger *lib. VI. c. IV. n.* 2. G. a. Roo *lib. XI. p.* 546. *circa idem fere tempus vigesimo quinto* (legendum vigesimo quarto, qui dies Matthiæ est sacer) *die Februarii qui D. Matthiæ Apostolo consecratus est, natus est Philippo Belgarum principi filius Gandaui in Flandria, cui Carolo nomen ab auo parentis materno, post ad Imperii fastigium euecto, Quinto cognomen datum, isque multis per Europam prouinciis summa cum laude præfuit. Hunc ex sacro regenerationis fonte sustulere Carolus Croyus, Princeps Bergensis, & Margaretha duæ, Anglica, Eduardi regis soror, & Austriaca Cæsaris Maximiliani filia.* Chytræus *Saxonia lib. XIX. p.* 502. Sleidanus *lib. I. p.* 27. Nic. Mamerani *de reb. præcip. gest. Caroli apud Schardium Tom II. p.* 602.

** Heuterus *c. l.* qui addit: *quo tempore apud Belgas Principe viro dignis artibus (exceptis literis Latinis Græcisque) liberaliter est instructus, loquens pro ætatis ratione Latine, Belgice, Germanice, Francice, Hispanice, & Italice. Armorum omni genere quotidie corporis ingeniique vires experiebatur, quemadmodum & venatione, luctatione, cursu, saltu, ac pila.*

*** Thuanus lib. I. p. 8. *cumque tot locorum interuallis & moribus distinctarum na-*

nationum princeps esset, ex Germania oriundus, in Belgio natus & educatus, in Hispania tamen, quamdiu per bella Gallica & Germanica licuit, sedem præcipuam habuit, & Hispanorum ductu maxima prœlia fecit: ac postremo renunciato imperio & abdicatis regnis ibi priuatus mori voluit.

§. II.

Princeps erat, litteris non satis excultus, sed linguam Belgicam, Germanicam, Hispanicam, Francicam & Italicam exacte, diserteque loquens, latinam aliasque aliquot titubabat. Vita moderatus, modestus, quietis amans, iracundus sine vitio, donec crescentibus articularis morbi doloribus, seniorque tactus, ad iram procliuior redderetur, sui subinde cerebri; in Venerem pronus liberque, attamen cautus & arcanus, ne vitii publicatione facto exemploque noceret. Illatam iniuriam contumeliamque recordari, dataque opportunitate vlcisci atque obliuisci nouerat. Conquæsta est sæpius Italia de militum eius dissoluta disciplina. Sed quid faceret in extrema pecuniæ rerumque omnium inopia subinde constitutus adolescens Princeps, ab vniuersa fere Europa oppugnatus? In cibo potuque adeo fuit temperans, vt ad pondus mensuramque a medicis præberi sibi, inualescente articulari morbo, permitteret, nec vllum in aula comitatuque genus hominum præter ebriosos, difficilius tulit.* Ab initio princeps prudens potius quam bellator, postea virtute militari magnos etiam Principes adæquauit. ** Non desunt tamen, qui diuersos in Carolo næuos Politicos animaduerterent. ***

* Hac ratione Heuterus elogium Caroli V. Austriacis suis subiicit *p.* 368. Corporis habitum describit idem Heuterus *rer. Austr. lib. XIV. c. VII.* vna cum vitiis eiusdem & virtutibus. Pantaleon *p. III. der Teutschen Helden pag.* 166. Virtutes ipsius prædicat Thuanus *lib. XXI. pag.* 642.

** Singulare est, quod ipsi tribuit elogium Fr. Belcarius lib. XVI. p. 477. qui postquam inter ipsum & Franciscum I. comparationem instituisset, addit: *Carolus statura quoque quadrata, sed mediocri, capillo flauo, colore niueo, labro inferiore paulo latiore atque in mentum prominente, facie oblonga ac subtristi, sermone raro, gestu moderato, non eam initio, quam mox præstitit, de se expectationem dedit. Is vix dum pubes Guilielmo Croio Ciuriano tutore ita instituente gerendis negotiis assuetus, & publicis consiliis adhibitus ac præclare educatus, prudentis potius quam bellatoris principis indolem præ se tulit. Itaque primum non per se, sed per legatos bella gessit, ac demum duos & triginta natus annos, aduersus Solymannum Turcarum Imperatorem Viennam Austriacam circumsedentem prima militiæ suæ rudimenta edidit: quamquam antea feliciter per varios duces multa ac grauia bella confecerat; inprimisque Franciscum Regem per Carolum Borbonium vltimum Boiorum regulum sui exercitus imperatorem, qui Ludouica Sabaudiana Regis matre procurante, patrimonio exutus ad Carolum defecit, ad Ticinum ceperat. Sed repulso Solymano tantum militaris gloriæ gustum hausit, vt cætera fere bella per se gesserit, post Carolum Magnum Germanicorum Imperatorum potentissimus euaserit; & nisi præclaros eius conatus Franciscus interturbasset, collapsum Germanicum Imperium instaurare, Solymanum Tur-*

Turcam vel debellare vel procul reprimere facile potuerit. Erat enim ingenio perspicax, consilio bonus, in bellis magnanimus, domi mansuetus ac facilis, in priuato sumtu parcus, publice non illiberalis, nullis voluptatibus addictus, vt omnia diligenter & belli munia, & consilia obiret. Tot tantisque virtutibus nonnihil obstabat infirma fere semper valetudo, praesertim quum paulo aetate processisset: in consiliis pertinacia, iudicii sui nimium tenax, in conseruandis propagandisque suis ditionibus maior nonnunquam vtilitatis, quam honestatis respectus: quod vitium illi cum Ferdinando Hispano materno auo, sed & cum omnibus fere rerum potientibus commune fuit. Hunc cum Ludouico Galliarum Rege eius nominis Vndecimo non immerito conferre possumus: quem sibi imitandum proposuisse, idcircoque Philippum Commineum qui vitam Ludouici scripsit, secum fere semper circumtulisse proditur: quem tamen facilitate, (alter enim in multos crudelis fuit) & rerum gestarum gloria superauit. Vid. & Bussieres *lib. XV. fin.* Varillas *lib. XIII. p.* 349.

*** Gregorius Leti enim in Vita ipsius Tom. IV. p. 343. recenset librum latinum, cui titulus: *Stultitia Caroli V*, Italum alterum *Le Gagate di Carolo V. nel suo Imperio.* Facit huc etiam Io. Burcardi Menckenii *dissertatio Historico-Politica de Naeuis politicis Caroli V.* qua ipsum taxat, quod exteris, inprimis Belgis nimium fuerit deditus, quo & Hispanos & Germanos, libertatis tenaces alienauerit, fratri Ferdinando Regis Romanorum axioma praepropore conciliauerit, & Philippo nuptias cum Maria Anglica probrosis nimis conditionibus parauerit. Quare etiam in Parrhasianis *Tom. I. p.* 199. iniustitiae arguitur Carolus V. Facit huc potissimum Petrus Martyr ep. DLXIX. scribens: *qui apud Principem versantur tam Hispani quam Belgae (Belgica est enim Flandria) mira inquiunt de illius moribus & praeclara indole. Sexdecennis est, grauitate tamen aiunt pollere senili, nec desunt, qui tantam in adolescente autoritatem, imperitiam & naturae defectum appellent, sed absint interpretes maligni. Audit attente, respondet breuibus & per interpretes. linguam nondum callet Hispanam. idiomati addiscendo studet, est docilis, optime speratur ab his qui eius interna cognoscunt. Dicunt magnanimum esse ac liberalem, iustique ac veri amatorem, cum adulatoribus & intemperantibus secus.* Vid. etiam Bayle *art. Charles Quint.*

§. III.

Anno 1515. emancipatus ab auo Maximiliano, regimen Belgii ipse suscepit. * Eodem anno Middelburgi reluit a Georgio & Henrico, Saxoniae Ducibus Frisiam Occidentalem in ipsorum parentem, Albertum Animosum a. 1498. a Maximiliano Imp. collatam, mediante summa ducentorum millium florenorum Rheni. ** Post mortem aui sui materni, Ferdinandi Catholici, omnia regna ipsius ex Testamento ad Carolum ipsius nepotem peruenerunt. Et licet priori testamento, Ferdinandum ex filiis alterum, constituisset regni gubernatorem, mutato tamen consilio, postea Franciscum Ximenium Archiepiscopum & Cardinalem Toletanum regni gubernationi praefecit, id quod a Carolo fuit confirmatum. *** Hic die XIX. Septembris 1517. in Hispaniam transfretando, appulit classem ad Villam Vitiosam, Asturiae oppidum, **** anno 1518. VII. Februarii inauguratur Vallisoleti Rex Hispaniarum. ***** Eodem anno eiusdem auspiciis, Ferdinandus Magellanus, nobilis Lusitanus, quinque nauium classe instructus, ad Moluccas, nouo itinere per Occidentem ad-

adeundas, dimittit, qui fretum, quod ab eo nunc Magellanicum appellant, inter Peruanam & Polo Antarctico subiectas terras aperuit, per quod orientem versus, cursum dirigens, etsi ipse in insula Mautama, pene in conspectu Moluccarum, per insidias cæsus fuit, tamen duæ ex ipsius nauibus ad Moluccas peruenerunt. Quarum vna, toto terrarum orbe, auspiciis Caroli circumnauigato, incolumis Hispalim rediit. ******

* *Diss. super.* §. *XLII.* P. Heuterus *lib. VIII. c. I*

** Tabulas fœderis exhibet Heuterus *lib. VII. c. X.* Fugger *lib. VI. c. XVII. p.* 1316. Chytræus *Saxonia p.* 189. G. Fabricius *Origg. Saxon. lib. VII. p.* 856. Müller *Ann. Saxon. ad a.* 1515.

*** Chytræus lib. VII. p. 191. *Testamentum autem superiore anno Burgis condiderat Ferdinandus, in quo, Ferdinandum nepotem, Caroli, quem Belgicis moribus innutritum, in Hispaniam vix venturum arbitrabatur, fratrem, Gubernatorem Hispaniæ constituerat, eique tria militarium ordinum, S. Iacobi, Calatrauæ & Alcantaræ magisteria iure hæreditario donarat. Verum paucis ante mortem diebus, intimis amicis & senatoribus regiis, quibus Tabulas Testamenti inspiciendas dederat suadentibus, vtrumque caput induxit, & Carolum primogenitum, Ioanna regina Caroli matre viuente; gubernationi Reipublicæ præfecit: eoque absente curam regnorum, Francisco Ximenes archiepiscopo & Cardinali Toletano, seni prudenti, iusti ac recti tenaci, & longo Reipublicæ vsu probato, commendauit.* Idem in oratione sua de Ferdinando dicit Sigismundus a Saraw apud Chytræum *lib. XXI. p.* 546.

**** Diss. *sup.* §. *XLIV.* P. Heuterus *lib. VII. c. XVI.* & *lib. VIII. c. I.* Chytræus *p.* 197.

***** P. Heuterus lib. VIII. c. I. *mense Februario anno* CIↃ IↃ XVIII. *in Hispania Regem est inauguratus, matre Ioanna Regni gubernatione, ob cerebri læsionem, petentibus Proceribus, hac lege cedente, vt in omnibus Edictis ac diplomatibus filii Caroli nomen, matris semper postponeretur, neque alio, ea viua titulo, quem Principis Hispaniæ, vteretur, Carolo facile in ipso noui Regni exordio hac in re Proceribus obsequente.*

****** P. Heuterus *lib. VIII. c. XIV.*

§. IV.

Inter consilia de successore Maximiliano Imp. destinando, dum & Maximilianus de transferenda in Carolum dignitate Imperiali esset sollicitus, & Galliarum Rex Franciscus I. Germanos, ingenti profusa pecuniæ summa, in suam trahere sententiam conaretur, * moriebatur Maximilianus XII. Ianuarii 1519. fuitque quinque mensibus in Imperio interregnum; Durante eodem, dum sibi a Francisco I. metuerent Rhenani Electores, Moguntinus, Coloniensis, Treuirensis & Palatinus, in oppido Oberwesel Treuirensis ditionis conuenientes Dominica Lætare 1419. ad mutuam se obligant defensionem, quæ dicitur *die besondere Rheinische Verein.* ** Quo tempore Carolus ac Franciscus Reges, non amplius secreto, sed palam ad Imperium aspirare, illudque multis factis impensis per clarissimos Oratores petere cœperunt. *** Adfectasse etiam Henricum VIII. Anglorum Regem Imperialem dignitatem, sunt, qui tradant. **** Franciscus I. equi-

equidem Leonem X. Papam sibi adiungere studebat, atque vt petitionem Imperii adiuuet, flagitat, sibi titulum Imp. Constantinopolitani decerni: pollicetur, se moturum esse Turcicum bellum, ad quod gerendum maxime profutura esset coniunctio Italiæ, Galliæ & Germaniæ. Miserat etiam Papa legatos, qui ex antiquo pacto Reges Neapolitanos fieri haut posse Impp. dicerent. ***** Inuitabantur Veneti ad societatem consilii. Rogati etiam a Franco Heluetii, tum primum cum eo fœdere iuncti, se Germanis commendarent, Septemuiris scribunt, quid Francus petiisset: ne vero vlla ratione externum Cæsarem, ad ignominiam nominis Germanici legerent, suadebant. Sollicitabantur Electores, & quædam Germaniæ ciuitates, vt Gallicis exercitibus receptum præbeant. ****** habebat etiam Franciscus, potentes amicos in Germania, ******* Postquam Albertus Moguntinus Comitia Electoralia mense Iunio Francofurtum indixisset, conueniunt præter ipsum, Hermannus Coloniensis, Richardus Treuirensis, archiepiscopi, Ludouicus Palatinus, Fridericus Saxoniæ dux, Ioachimus Brandeburgicus ******** Ludouici Bohemiæ Regis nomine, Ladislaus Sternebergius, ab Bohemiæ Ordinibus missus, reiecto Sigismundi Poloniæ Regis, qui tanquam tutor hoc ius petebat, legato. ********* Caroli quidem legati sub hoc tempus Moguntiam vsque venerant, Gallici vero Confluentiæ substiterant: vtrique per litteras & internuntios principem quique suum electoribus commendant. † Initium d. XVII. Iunii 1519. fiebat per sacra in æde D. Bartholomæi peracta. †† Vbi postridie ventum est ad deliberationem, ad Fridericum Saxoniæ Electorem, Imperium deferebatur, qui tamen illud recusabat. ††† Hinc Moguntinus communicato prius consilio, separatim cum Saxone rem incoat, atque graui oratione in collegio Electorali habita, caussas exponit, cur Carolus Francisco sit præferendus, qui & Germanus, quique Imperium possit defendere. †††† Treuirensis vero metuendum esse Caroli potentiæ, Franciscum eligendum volebat. Tertio loco verba faciebat Saxoniæ ††††† Elector Fridericus & vbi Gallum excludi lege, Carolum vero Germanum esse Principem, inque Germania domicilium habere, demonstrasset, opus esse reipublicæ aliquo præpotente dicebat. Sed qui cum Carolo sit conferendus, neminem se talem nouisse: placere ergo sibi, vt is renuncietur Cæsar, veruntamen certis legibus, vt & Germaniæ sua libertas constet, & ea, de quibus facta sit mentio, pericula vitentur. Hanc sententiam vbi reliqui, Palatinus etiam, qui antea Gallo fauerat †††††† comprobassent, ægre annuit Treuirensis. Iam multa nox erat itaque di-

disceditur & postridie rursus conuenitur. ††††††† Ibi cœptum est agi, cuiusmodi conditiones Carolo sint ferendæ; disceptata res fuit per aliquot dies: vbi demum de Capitulatione Carolo præscribenda conuenisset, * perscriptæ leges Moguntiam ad Caroli legatos mittuntur: cum eas illi recepissent, ** die XXVIII. *** Iunii sacro publice facto, ingressi denuo in sacrarium interius templi D. Bartholomæi, consentientibus suffragiis Carolum eligunt. Deinde suffragia relata sunt in litteras, & confirmata singulorum sigillis. Postea accersita Nobilitate ac multitudine vniuersa, publice facta est renunciatio. ****

* De his consiliis P. Heuterus *lib. VIII. c. II.* & *diss. super. §. XLV.* Apud Freherum in fine Tomi secundi extat Oratio Germaniæ querula, quod Franciscus ambiret Imperium, qui tamen moribus plurimum dissideat, Germanisque semper fuerit contrarius.

** Exhibet hanc vnionem Goldastus *Polit. Reichshandeln p. I. p. 23.* & *p. VIII. p.* 216. Licet autem ista vnio ad tempus Interregni saltim fuerit restricta, *bis so lang ein Ræmischer Kœnig und weltlich Haupt der Christenheit einmütiglich erwehlt, und fürter mit der Kœniglichen Crone wie sich gebührt gekrœnt ist, und nicht længer.* Postea tamen tacite fuit continuata: immo, primum in Capitulatione Matthiæ art. IV. Electores Imp. obligarunt ad confirmandum *die gemeine und besondere Rheinische Verein*, quod posterioribus etiam fuit insertum Capit. Leopoldi & Iosephi *ait. VI.*

*** P. Heuterus *c. l.* Guicciardinus lib. XIII. p. 283. qui etiam pecuniæ nerdum ab vtroque fuisse adhibitum testatur, dicens: *itaque quod ab auo agitatum fuerat, quam iam cum singulis Septemuiris de præmiis & donatiuis esset constitutum, perficere facile existimabant. Ab altera vero parte Galliæ regis nec cupiditas, nec spes minor erat: qua suffragiorum Septemviralium maxima pecuniæ vi emendorum opinione præcipue nitebatur: quorum aliqui ipsi veteri amicitia & pensionibus addicti rei facilitatem demonstrantes, eum ad rem aggrediendam incitabant.* Quantum autem pro hac electione impenderit Carolus, dictum fuit diss. super. *§. XLV.* Metzeray *ad a.* 1519. Carolum impendisse dicit 300000. Ioachimicos.

**** Hoc ex Spalatini Msto de vita Friderici III. discimus: *der Kœnig von Franckreich, desgleichen der Kœnig von Engelland wæren auch gerne Ræmischer Kœnig gewest.*

***** Si Goldasto Constit. Imp. Tomo vno p. 439. fides est habenda, misit ad hunc Electorum Conuentum Leo Papa legatum suum, postulantem vt Regem Neapolitanum, cuius Regni proprietas ad Ecclesiam Romanam spectet, nullo pacto in Romanorum Regem eligant, obstante sibi defectu inhabilitatis & ineligibilitatis ex constitutione Clementis Quarti. Alluditur autem ad hoc quod Clemens IV. inter alia Carolum Andegauensem pro obtinenda corona vtriusque Siciliæ obligauerat, *ne ipse, aut suorum posterorum quisquam Imperator fieri posset, quamuis forte ab Electoribus ad id munus deligeretur*, apud Pand. Collenutium *Hist. Neap. lib. IV. p.* 197. Sed responderunt Electores se dignum esse electuros Imp. Sic etiam Guicciardinus lib. XIII. p. 283. *Pontificis vero mens simulationibus artibusque recondita, quamvis potius quod id nisi eius animo grauiter offenso denegandi occasionem non haberet, quam libera voluntate, Carolo contra regni Neapolitani diplomatis leges, quibus e veterum diplomatum forma id ei expresse interdicebatur, Imperii ad se delati accipiendi potestatem concessisset, nemini erat nota, ac ne ipsi quidem forte semper constabat.* P. Daniel *Tom III. p.* 65. Belcarius lib. XVI. p. 477.

****** G. Sa-

****** G. Sabinus *hist. elect. p.* 2. Sleidanus *lib. I. p.* 19. Guicciardinus *lib. XIII. p.* 286. P. Heuterus *lib. VIII. c. II.* Chytræus *Saxonia lib. VIII. ineunte.* Controuersias illustriores circa electionem & coronationem Caroli V. exponit Strauchius *differt. exot.* I.

******* P. Heuterus *c. l.* In horum numero Guicciardinus *lib. XIII. p.* 290. etiam habet Ioachimum, Brandenburgicum Electorem, dicens: *& Gallia rex quotidie magis ingentibus Brandenburgensis marchionis Septemuiri, qui ingenti pecunia promissa, & fortasse aliqua ex parte repræsentata clam non modo suum sed & Maguntini Archiepiscopi fratris sui, qui ex tribus Antistitibus Septemuiris vnus erat, suffragium illi pollicitus fuerat, promissis allectus decipiebatur. Plurimum quoque rex sibi de altera Septemuirûm parte pollicebatur: & si paria essent suffragia in Bohemiæ regis suffragio, quod reliquis sex, quorum tres sunt Antistites & tres principes, dissidentibus controuersiam dirimit, spem habebat: idcirco maximam pecuniæ vim qua Septemuiris daretur, ad ora maritima præfectum, quem Ammiralium vocant, qui antea hanc ob caussam in Germaniam erat profectus, misit: & cum multas liberas ciuitates vna cum Virtembergensi duce iis qui Imperium in externum transferre vellent minantes, multos milites conscribere audiret, alias pecunias vt sese iis qui quod ipse eligeretur, prohibere vellent, armis opponeret, colligebat.* Fr. Belcarius *rer. Gall. lib. XVI. p.* 473.

******** Hos nominat G. Sabinus *p.* 3. Sleidanus *c. l.*

********* Disceptabatur de eo inter Sigismundi Poloniæ regis & Bohemici regni legatos, vtri ad electionem sint admittendi. Legati Polonici nitebantur tenore A. B. Hane legem ad se pertinere negabant Bohemi, quibus ipsa hac Bulla priuilegia antiqua fuerint confirmata. Ipsis autem ex priuilegio Caroli IV. hoc deberi. Obtinuerunt etiam Bohemi, prout Acta habentur in Goldasti *Politischen Reichshandeln p. I. p.* 26. *sqq.*

† Sleidanus *c. l.*

†† Sabinus *c. l. tandem Imperium Frederico Saxoniæ Duci Septemviro offerunt.*

††† P. Heuterus c. l. *tandem Imperium Frederico Saxoniæ Duci Septem-viro offerunt. Sed is constanter dignitatem renuens.* Sleidanus p. 26. *ad Fridericum Saxonem pridie fuerat delatum Imperium, sed is ingenti animo recusabat & suo suffragio Carolum, sicut diximus, designabat, & oblatam eo nomine magnam pecuniæ vim a legatis Caroli reiicit, & suis, ne vel teruntium acciperent, mandabat.* G. Spalatinus in Ephemeridibus Mstis ad a. 1519. *in ea Rom. Regis Electione paucis ante diebus Fridericus III. Sax. Dux Elector tria habuit suffragia, nempe Trevirensis, Richardi Palatini, & Electoris Brandenburgensis Ioachimi primi.* Idem confirmatur in Historia ipsius Msta Friderici. De eodem testatur Varillas *Hist. de François p.* 143. Idemque pluribus adhuc testimoniis confirmat Seckendorf *p.* 122. Singula plenius exponit Erasmus Roterodamus lib. XIII. ep. IV. scribens: *ab omnibus delatum imperium ingenti animo recusauit, idque pridie quam Carolus eligeretur, cui nunquam contigisset imperii titulus, nisi Fridericus deprecatus esset, clarior honore contempto, quam fuisset adepto. Mox rogatus, quem igitur censeret eligendum, negauit sibi quemquam alium videri tanti nominis oneri sustinendo parem, quam Carolum. Ob hunc insignem animum, a nostris oblata triginta floren. millia constantissime reiecit. Quumque vrgeretur, vt saltem decem millia pateretur dari famulis: Accipiant (inquit) si velint, attamen nemo manebit postridie apud me, qui vel aureum acceperit: ac postridie conscensis equis subduxit sese, ne pergerent esse molesti. Hoc mihi vt compertissimum retulit Episcopus Leodiensis, qui Comitiis Imperialibus interfuit.* P. Langius Chr. Citic. *p.* 878. Le P. Daniel *Tom. III. p.* 65. Haræus *ad a.* 1518.

†††† Hanc orationem exhibet Sabinus *p.* 7. & Sleidanus *p.* 20. Neque tamen hoc vetum erat Moguntini, prout vulgo dicitur, sed versabantur Electores adhuc in præconsulta-tio-

tionibus. Quare etiam Sleidanus dicit: *Vbi ventum est ad deliberationem, Moguntinus* (communicato prius consilio separatim cum Saxoniæ duce Friderico, cuius erat authoritas permagna) *rem inchoat, & de tribus omnino sententiis ait esse quæstionem.* Sic etiam Sabinus *p.* 7. sub initium statim Orationis hæc verba refert, *& quoniam hic congressus institutus est, non vt suffragia feramus, sed vt libere colloquamur, cum de vniuersa Rep. tum de Electione, dicam quod mihi maxime videatur e Republica esse.* Vid. B. Carpzouii *discussio voti Septemuiralis grauissimi Alberti Moguntini.*

††††† Extat oratio Treuirensis apud Sabinum *p.* 9. & Sleidanum *p.* 22.

†††††† Hoc ex Mareschalli de Fleuranges Memoriis comprobat P. Daniel Tom. III. p. 63. quod Palatinus auro Gallico corruptus primum Francisco fauerit, sed metu fœderis Sueuici, quod in partes suas traxerat Carolus, retractauerit.

††††††† Sleidanus *p.* 25. Sabinus *p.* 12.

* Prima hæc est Capitulatio, tali modo, quo nunc habetur, Carolo V. præscripta, idque vt nimia potestas Caroli restringeretur, idemque ad consensum Electorum atque Statuum obligaretur, prout in S. I. P. *diss. VI. §. XVI. sqq.* fuit demonstratum. P. Heuterus *c. l. Leges ei præscribendas, quibus pericula & incommoda ab Archipræsulibus in medium allata vitentur Germaniaeque libertati consulatur.* Sleidanus *l. b. I. p.* 28. Extat Caroli V. Capitulatio apud Goldastum *Tom. II. Reichs-Satzungen p.* 181. *Stat. & Rescript. Imper. p.* 1. & inter alias Capitulationes a Limnæo editas.

** Sabinus *p.* 12. Sleidanus *p.* 16. P. Heuterus *c. l.* Extat Procuratorium Legatis Caroli de acceptanda electione datum apud Goldastum *Constit. Imp. Tomo vno p.* 441.

*** P. Heuterus c. l. *hanc Saxonis sententiam cæteri Septemuiri comprobant, ac vigesimo octauo Iunii huius anni Carolum Austriacum Hispaniarum Regem, Belgarum Burgundionumque Principem Cæsarem renuntiant, mense quinto, ac die decimo septimo, ab obitu Cæsaris Maximiliani.* Eundem diem confirmat Protocollum Electionis *Tit. XXVI.* & Henning Göden *Cons. I.* Singulare est quod Guicciardinus *lib. XIII. p.* 291. tradit.: *dum eligendi Cæsaris tempus ex ipsorum institutis in variis altercationibus præstolantur, ecce exercitus Hispaniæ regis qui ad exercitum pecunia conscribendum, quam ad eandem Septemuiris largiendam promptior fuit, iussu collectus, Francofurto quasi eos qui Septemuiris vim afferre vellent prohibiturus esset, appropinquans, Septemuiris qui eius caussæ fauebant, animum auxit: nutantes in aliorum sententiam pertraxit: & Brandeburgensem qui Galliæ regi fauebat, ita terruit, vt reliquorum consensus spe amissa, totius gentis odium & infamiam apud eam metuens, mentem suam aperire non sit ausus: itaque cum ad deliberationem venissent, vigesima octaua Iunii die Carolus Austrius Hispaniæ rex, quatuor Septemuirûm, hoc est, Maguntini & Coloniensis Archiepiscoporum, Comitis Palatini, & Saxoniæ ducis suffragiis Imperator est renuntiatus: sed Treuirensis Archiepiscopus, Brandeburgensi Marchioni suffragium dedit, qui & ipse de se tulit: neque dubium est, quin si ob suffragiorum æqualitatem res ad septimi iudicium deuenisset idem euenturum fuisset, quoniam Ludouicus Bohemiæ qui idem & Vngariæ rex erat, Carolo suffragium suum promiserat.* Sed cum alii Scriptores de his plane taceant, vix est, vt homini extero solum fidem habeamus.

**** Thuanus lib. I. p. 14. *inde orta contentio inter Franciscum & Regem Catholicum, sic enim post Ferdinandi aui materni mortem, Carolus appellabatur, Moguntino præsule Caroli parteis, Treuirensi contra marchionem Brandeburgicum adiuuante, tandem electus Carolus Rex Romanorum, quod & Germanus esset, & in Germania domicilium haberet: frustra reclamante Treuirensi, & fatum se Germaniæ & impendentem ruinam animo præsagire dictitante. nec augurio*

gurio tanti viri euentus defuit. suffragatorum venaleis sententias fuisse constans fama fuit, magnaque inuidia VIIuiri laborarunt, quod ab vtroque principe accepta ingenti pecunia ac praecipue a Francisci ministris, tamen Carolo, ac non potius cuiuis ex suo collegio, imperatoriam dignitatem adiudicassent: nam in ea petitione non tam id agebat Gallus, vt ratio sui haberetur, quam vt excluso Rege Catholico, cuius potentiam merito suspectam habebat, vnus ex VIIuiris aut quilibet ex aliis principibus Germanis imperator crearetur. Belcarius *lib. XVI. p.* 472. Plenius de hac Caroli electione docet Protocollum Electionis in Goldasti *Politischen Reichshandeln p. I. p.* 14. ex quo etiam *p.* 16. patet, Fridericum Saxonem, vna cum Ioachimo Brandenburgico postulasse, vt prius quam ad electionem pergerent, Electores Fridbergae vel Gelnhusae conuenirent, de variis rebus inuicem acturi, qui tamen conuentus ad effectum minime fuit perductus. Ex eodem Protocollo exhibentur quaedam Acta in Goldasti *Politicis Imperialibus p. I. p.* 102. vbi etiam *p.* 121. extat Georgii Sabini Historia electionis Caroli V. quam aeque Tomo secundo inseruit Schardius: Paral. Conr. Vrsperg. *f.* 476. Le P. Daniel *Tom. III. p.* 60. Extant etiam Acta Electionis in Goldasti *Reichshandlungen p.* 97. Sic etiam hanc ipsam historiam ex Legatorum Gallicorum Memoriis plenius exponit Varillasius *Hist. Francisci I. lib. II.* Varias orationes & epistolas Caroli V. electionem concernentes Scriptorum Tomo Tertio inseruit Freherus. Christianus Eberhardi etiam plerosque Tractatus huc facientes coniunctim edidit.

§. V.

Post haec legati, qui iam propius accesserant, & vno solum aberant milliari, vocantur. Hi erant Matthaeus Cardinalis Salisburgensis, Erardus episcopus Leodiensis, Bernhardus Episcopus Tridentinus, Fridericus Palatinus, Casimirus Brandeburgicus, Henricus Comes Nassouius, Maximilianus Sibeburgius & alii quidam consiliarii: cum venissent, habita communi deliberatione, de republica interim administranda, dum Carolus in Germaniam veniat, Casimiro Brandenburgico negotium datur, vt conductis copiis ac suo loco dispositis, prouideat, ne quid accidat incommodi: postea datis ad Carolum litteris, Electores & missa legatione, rem omnem denuntiant. Legationis erat princeps, Fridericus Palatinus: verum interea nonnulli priuatim in Hispaniam contendunt, eius rei nuncii quos inter vnus Francofurto dicitur nono die Barcinonem venisse. Palatinus ad exitum Nouembris appulit, & septemuirorum litteras reddit. Carolus per Mercurinum Gattinarium liberaliter respondet, delatum Imperium acceptat & Fridericum honorifice donatum ab se dimittit. *

* Sleidanus *lib. I. p.* 26. P. Heuterus *lib. VIII. c. II.* Sabinus *p.* 14. Goldasti *Reichshandlungen pag.* 99.

VI.

Franciscus interea repulsam grauiter ferens, omnes Europae principes contra Carolum commouere conabatur, inprimis vero subditos concitare. Primi fuere Austriaci, qui statim post Maximiliani mortem rebellabant, veteres Praefectos loco mouebant, nouos constituentes.

Erant autem hi ex omni nobilitate lecti numero ſexaginta, ſacræ profanæque conditionis, & inter hos Præfectus Carthuſianorum Maurbacenſium, quibus e Plebe aderant non pauci. Hi quidquid erat ſacri profanique nominis, publici priuatique muneris, cum pacis bellique rationibus ex arbitrio diſpenſabant. Nec tamen interea inſanire deſinebant Auſtriaci, donec Rex Carolus, opinione ac deſiderio eorum citius Hiſpania profectus, in Germaniam veniſſet, acceptaque corona, Wormatiæ Comitia habuiſſet. Vnde litteris ſumma cum auctoritate ſcriptis, ac Viennam miſſis, depoſita adminiſtratione his obediant, quos miſſi a ſe Legati eſſent conſtituturi, Plebi omnia præterita condonat, pauci vita bonisque multantur. Sic rebellio ſub initium menſis Ianuarii 1519. finem accepit. * Dum etiam Carolus in conſtituendo Hiſpaniæ ſtatu Belgarum potiſſimum vteretur conſilio, inter quos Adrianus Florentii, antiſtes Derthuſienſis plurimum eminebat, grauiter hoc ferentes Hiſpani, concitante potiſſimum Franciſco, auctore Franciſco Davalo, qui illuſtri Hiſpaniæ loco natus, certa de cauſſa Gadium præfectura fuerat priuatus, ſanctam Giuntam ſiue Vnionem inter ſe faciebant, cui Io. Padillam præficiebant, ** armaque capiunt pro Hiſpaniæ, vt dicebant libertate, Carolum Regem reiiciunt. *** Et licet per Antonium Gueuaram Rebellium animos ad obſequium reducere conaretur Carolus, nihil tamen effectum, vsque dum Kl. Decembribus 1520. prœlium fieret haud procul Medina de Campo, in quo ſuperiores Regii, cæduntnr rebelles, ducibus eorum, Padilla potiſſimum, captis. Et licet Toletani & Valentini in rebellione adhuc perſiſterent, nihilominus per Caroli aduentum in Hiſpaniam a. 1522. ad obſequium iterum fuerunt redacti. ****

* De hac rebellione P. Heuterus *lib. VIII. c. III.* Haræus *ad a.* 1520.

** De hac Iuncta & horum ducibus & Padilla, quem fortunæ palponem vocat, plenius P. Martyr *ep. DCXCI.* Vid. Bayle *voce Padilla.*

*** P. Martyr. ep. DLXXX. *æquum haud erat, vt Borealium Belgarum conſiliis res Hiſpaniæ gubernarentur, quod longe abeſſent eorum ingenia atque educatio a moribus Hiſpanis.* Idem ep. DCXXX. *audiſtis forte aliquando a Toletanis ciuibus & vna Hiſpalenſibus ex aliis quoque vrbibus miſſos fuiſſe ad Regem nuncios ſupplicatum, ne tam crudeliter velit Caſtellam a ſuis Gallis & Flamingis excoriari; ne tam aperta manu Caſtellanus opes inter illos profundat; ne tam impie quæque vacantia vendantur; ne tot pecunias contra Regni Leges a Regno ab his, quos ſecum aduexit, transportari patiatur, commercia confundi omnia, aurum iam in Caſtella non reperiri, & quod deterius eſt, Regem premi ære alieno, neque ex tanta auri alluuie, Regiam propterea domum eſſe ditem; ne Caſtellana beneficia, ne Magiſtratus, ne præfecturas alienis impertiatur. Caſtellanas res Caſtellanis dari debere poſtulant: Flamingas Flamingis reminiſcatur.* Mencken *de nauis politicis* §. II.

**** Hanc

**** Hanc latius describit P. Heuterus *lib. VIII. c. IV. V. VI. VII. VIII. IX.* P. Martyr *ep. DCXLIV. DCLI. & sqq.* Chytræus *lib. IX. p.* 243.

§. VII.

Inter hos motus Carolus, postquam Derthusiensem Episcopum Hadrianum vniuersæ Hispaniæ præfecisset, * mense Martio 1520. e portu Corunnæ soluens, in Angliam profectus, ab Henrico VIII. qui materteram eius Catharinam habebat in matrimonio, liberalissime tractatur, & signatis Londini nouæ confœderationis tabulis, ** in Belgium abiit, maximis omnium qui aderant, Germaniæ legatorum congratulationibus exceptus. *** Cæsar interim constitutis in Belgio rebus necessariis, Octobris diem sextum designat Electoribus, vt inaugurationis caussa sibi præsto sint Aquisgrani: sed per id tempus admodum sæuiebat ibi pestis: itaque principes, vbi Coloniam venissent, decem ab Aquis milliaribus & grassantis morbi fama quotidie cresceret, missis litteris atque legatis, Cæsarem, qui tum erat Louanii, rogant, vt propter eam caussam alio se conferat. Oppidani vero, qui maximos iam sumptus fecissent in adornandis domiciliis & alimonia comparanda, per idoneum interpretem, morbi vim extenuantes, animum eius confirmant, ne dubitet venire: perstitit igitur in sententia Cæsar, neque Caroli quarti legem, qui sic statuisset, temere se posse mutare dicit. **** Hinc XXIII. Octobris die Seuerini 1520. solenni pompa Aquisgrani fuit coronatus. *****

* P. Heuterus *lib. VIII. c. IV. V.* Sleidanus *lib. I. p.* 34. Fr. Haræus *Ann. Brabant. p.* 547.

** Heuterus lib. VIII. c. V. *cumque aliquot diebus amicissime egissent, veterumque fœderum leges renouassent, hæc adiecere: Reges se mutuo subinde, destinato inter Caletum ac Grauelingam loco, cum æquali comitum numero inuisunto. Rex Henricus vxorem Catharinam, Carolus amitam Margaritam adducito. Vtriusque comites inermes lateralem tantum gladium portanto. Portus hinc inde classibus tempestate disiectis ac mercatoribus patento. Rex Henricus quinque armatis nauibus in Septentriones atque Orientem nauigans, mare a piratis tutum reddito. Idem Rex Carolus in Meridiem ac Occidentem æquali nauium numero velificans facito. Vtrisque receptus in Portum Oppidi Hamptonii esto. His Londini subscripsere, ac sigillis tabulas muniere, additis aliis legibus permultis, ad vtriusque subditorum mercaturam exercentium commoditatem spectantibus; in quibus maior Anglis quam Belgis libertas concedebatur.* Sleidanus *c. l.* Fr. Haræus *p.* 547. P. Martyr *ep. DCLIX. DCLXXIII. DCLXXX.*

*** Heuterus c. I. *exinde Rex Carolus valedicens auunculo, matertera, ac consobrina, Proceribusque salutatis, nauem conscendit, & in Zelandiam, Belgarum Prouinciam, cum triginta onerariis appellit, omniumque Ordinum summa cum letitia excipitur. Mox vota pro eo ad Deum solemniter concepta, populus, magno numero ad Templa confluens, piis animis rite persoluit. Inde nauigio Brugas Flandriæ peruenit, excipiturque ab amita Margarita, fratre Ferdinando, Legatis Venetorum, Ducis Saxoniæ, Brunswichi, Luneburgi, Hassiæ, Coloniensium, Lubecensium, Norimbergensium, Augustanorum, Argentoratensium ac Belgarum, Burgundionumque, summo cum honore.* Sleidanus *c. l.*

**** Sleidanus *lib. X. p.* 49. P. Heuterus *lib. VIII. c. X.* Sabinus *p.* 15.

***** Singulari scripto historiam coronationis descripsit Hartmannus Maurus apud Schardium *Tom. II. p.* 16. & Goldastum *Polit. Imp. p. III. p.* 264. Goldastus *Polit. Reichshandeln p. I. p.* 74. 151. Reichs-Satzungen *p. II. p.* 185. P. Heuterus *lib. VIII. c. X.* Sleidanus *lib. II. p.* 49. Sabinus *p.* 15. qui diem electionis male ponit XII. Octobris. Guicciardinus *lib. XIII. p.* 304. Sic etiam Alfonsus Valdesius totum coronationis ordinem Petro Martyri exponit inter huius epistolas DCXCIV. Haraeus *ad a.* 1520.

§. VIII.

Anno 1519. durante adhuc interregno, coepit bellum Hildesiense. Eius caussae, praeter vetusta inter vicinos principes Brunsuicenses, & Episcopum Hildesiensem odia atque aemulationes erant, quod Episcopus Mindensis & Duces Brunsuicenses, Burcardum a Saldren, Episcopi & dioecesis Hildesiensis hostem, & alios, dioecesin Hildesiensem rapinis & incendiis vexantes, hospitio reciperent, feuda aliqua suae ditioni subiecta, sibi vendicare & nobilitatem dioecesanam minus Episcopo obedientem aduersus eundem confirmare existimarentur. Brunsuicenses etiam caussabantur, quod Ioannes Episcopus oppignoratas olim a Ducibus Brunsuicensibus arces atque praefecturas reddere recusarit. * Accedebat, quod Franciscus, Mindensis Episcopus dux Brunsuicensis, transitum, Henrici, Luneburgensis Ducis filiae, Carolo, Geldriae Duci desponsatae, denegaret, quod commeatus a se antea non petitus fuisset. ** Fama quoque erat, has turbas motas fuisse ad impediendam Caroli V. electionem, dum Francisco I. fauisse videatur Henricus Brunsuicensis. *** Sic igitur exacerbatis aduersus Mindensem praecipue Episcopum animis, Ioannes Hildesiensis cum Henrico, duce Lüneburgensi, & Antonio ac Ioanne Comitibus a Schauenburg, Simone Lippiensi, Friderico Diepholdiae & Iodoco Hoiensi foederatus, proximis ante pascha diebus, in Mindensem dioecesin impressione facta, arcem episcopi Petershagen ceperunt, & episcopo eiecto, praesidiis occupata munierunt, nec tamen incendiis vspiam in dioecesi grassati, nec adgnatorum Ducum Brunsuicensium hostes se professi sunt. **** Sed, occupata primum dioecesi Mindensi, litteris Calenbergam missis, bellum Erico, duci Brunsuicensi indixerunt, arcem etiam Stoltenow & alia loca comiti Hoiensi ab Erico prius erepta recipiunt, deinde Calenbergam, Hildesiae vicinam, aulae Erici ad Leinam sedem, obsident. Cum autem Ericus, adiuncto sibi fratris filio Henrico iuniore, copias coëgisset; & Fridericus Elector Saxoniae, Interrex, mandatum de pace in castra misisset, Hildesienses & Lüneburgensis coram notario & testibus se mandatis Interregis parituros, modo altera etiam pars pareret, offen-

ostendunt, & statim abductis tormentis, obsidionem soluunt, sed exercitum retinent. Brunsuicenses vero duces, coactis copiis in agrum Hildesiensem progressi, plura oppida capiunt, diripiunt atque incendunt. Relicta etiam arcis Peinensis obsidione in Luneburgensem agrum diuertunt. ***** Etsi autem denuo Electores Francofurti congregati, mandatum de armis deponendis ad vtriusque partis principes miserint, tamen id frustra fuit. ****** Hinc XXVIII. Iunii eodem die, quo Carolus V. fuit electus, proelium inter Iohannis Episcopi Hildesiensis, eiusdemque confoederati Henrici Lüneburgensis atque Erici Calenbergensis, Henrici Guelferbytani & Francisci Mindensis copias, in campis, Soltauiæ oppido, Ducatus Luneburgici vicinis, commissum est, in quo quatuor millibus cæsis, Ericus & Henrici senioris filius Wilhelmus & viri nobiles 120. a Luneburgensibus & Hildesiensi victoribus capti sunt. ******* Tandem vero Electorum interuentu Seruestæ induciæ in annum fuerunt factæ, ******** Ericus etiam de liberatione sua ipse cum Luneburgensi transegit. † Agebatur de hac caussa in Comitiis Wormatiensibus 1521. communi etiam Electorum atque Principum consensu decretum fuit, vt ciuitates, arces, pagi vtrinque adempti, atque omnes captiui intra mensem in Cæsaris manus traderentur. †† Hildesiensi & Henrico Luneburgensi non parentibus, potius sententiæ reuisionem petentibus, Cæsar contra eosdem Gandaui proscriptionis sententiam promulgat, eiusdemque executores, duces Brunsuicenses constituit, qui hac arrepta occasione, Hassiæ Landgrauio, suisque Ciuitatibus adiuti, dioecesin Hildesiensem, exeunte Augusto, hostiliter inuadunt. Et dum interueniente Friderico Saxoniæ Electore atque fratre ipsius Iohanne, Brunsuicenses inter se amnestiam essent pacti, in solum Episcopum Hildesiensem omnis belli moles incumbebat. ††† Anno 1522. Ericus, Henricus & Franciscus Duces Brunsuicenses arcem Peinam, ipsam etiam vrbem Hildesiam frustra obsident multas tamen vrbes, præfecturas, arcesque capiunt. †††† Tandem vero in Comitiis Noribergensibus 1523. Ferdinandus Archiepiscopum Moguntinum Albertum, Georgium Saxoniæ Ducem, ac ciuitates vicinas, Goslariam, Magdeburgum, Einbeccam, Commissarios nominat, qui Quedlinburgi initio Maii conuenientes, inter Episcopum Hildesiensem, & Duces Brunsuicenses pacem fecerunt, vt liberatis captiuis, Brunsuicenses retineant, quæ occupauerant ††††† Præfecturas igitur Episcopo Hildesiensi ademtas suo Ducatui adiecerunt nouendecim, nobilium arces sedecim, oppida maiora septem, Coenobia octo,

octo, †††††† quæ omnia Carolus V. Augustæ postea Ducibus Brunsuicensibus in feudum contulit, ita, vt Episcopus tres solummodo arces Sturwaldam, Peinam & Mariaburgam, vna cum metropoli Hildesia & Peina conseruarit. ††††††† Cum vero armis amissa recuperare Episcopus desperaret, ad ius confugit: cuius viam Quedlinburgensi actione sibi non præclusam iudicabat. Romæ itaque litem coram Adriano Pontifice Ducibus Brunsuicensibus intendit, & spoliatum se ante omnia petit restitui. Agebatur primum caussa in auditorio Rotæ, sed per Romæ direptionem a. 1527. factam, fuit intermissa. †††††††† Cœpta iterum post decennium, vsque dum Paulus III. Pontifex caussa per Valentinum a Tetleben examinata, Duces Brunsuicenses in restitutionem omnium, cum fructibus perceptis atque percipiendis condemnaret, cuius tamen nulla secuta est executio, * nisi quod a. 1642. plerorumque præfecturarum facta fuerit restitutio. **

* Chytræus *Saxonia lib. VIII. p. 205.*

** Chytræus *e. l. p. 207.*

*** Chytræus p. 207. *venerat paulo ante, Caroli Geldrensis generi futuri opera, Henricus, dux Lunæburgensis in Francisci Galliæ regis amicitiam in cuius aulam, filium Ernstum aliquanto ante miserat. Gallus vero, cum Maximiliano Cæsare extincto, Imperium summis viribus ambiret: misso in Saxoniam Ioachimo Malzano equite Megapolitano, Ioachimum I. marchionem Brandeburgicum de suffragio, & alios principes de copiis militum conscribendis, auro Gallico sollicitabat. In his cum Lunæburgensi etiam duce Henrico egerat, vt auxilia militum Saxonicorum, ad legatos Galli, Confluentiam, in quo oppido, addictis Gallo electoris Richardi Treuirensi ditioni subiecto, legati Gallici, tempore comitiorum, eligendi Imperatoris noui causa Francofurti habitorum, commorabantur, adduceret.* Sic etiam Iustinus Goblerus de B. Hildesiensi apud Schardium Tom. II. p. 81. hanc caussam proponit: *siue Ericum, qui gratia atque autoritate ob operam Maximiliano in quamplurimis bellis egregie nauatam, apud ipsum valuisset, subuerterent, siue vt (multi existimant) Caroli Quinti electionem, vna cum confœderatis, quos Franciscus Rex Galliæ affectans in suas partes pertraxerat impedirent, intulerunt.* Idem addit, Capitulum etiam Præsulem suum adiuuasse. Thuanus lib. I. p. 27. *quod vero inter episcopum Hildesheimiensem & Ericum Brunsuicum bellum statim a morte Maximiliani gestum est, eo facilius compositum fuit interuentu Friderici Saxonis (is tunc imperii vicarius in Saxonicis prouinciis) quod illud ab Henrico Luneburgico Francisci partibus fauente, vt Carolum Austriacum, quo minus Cæsar crearetur, impediret, suscitatum crederetur.*

**** Chytræus *p.* 207. Goblerus *c. l.*

***** Chytræus *p.* 208. Goblerus *c. l.*

****** Chytræus *p.* 208.

******* Chytræus *p.* 205. 208. Goblerus *p.* 82.

******** Chytræus *p.* 209. Goblerus *p.* 82.

† Chytræus p. 209. *interea Ericus dux Brunsuicensis captiuus, ipse de liberatione sua cum Luneburgensi transegit: cedens pro se & hæredibus arces Erenberg, Barenberg, Stoltenau, Iodoco comiti Hoiensi, & præfectura Lawenau, Schaunburgensi restituendam. VVolpam præ-*

tcrea

terea & Sulingam & 2500. aureos pro arce Stichausen adhuc debitos Luneburgensi condonans, aliam praeterea pecunia summam λύτρȣ *nomine promittens. pro qua praelati, nobilitas & ciuitates ditionis Göttingensis & Hannouerana fidem interponebant. Sic sancita omnium praeteritorum* ἀμνηςία *liber in patrium ducatum rediit.*

†† Chytraeus *p.* 217. Goblerus *p.* 82.

††† Chytraeus *p.* 218. 219.

†††† Chytraeus *p.* 219. Goblerus *p.* 83.

††††† Chytraeus *p.* 221. Extant singula Decreta in hac caussa publicata, vna cum transactione Quedlinburgensi in Fasciculo *etlicher in der Hildesheimischen Sache abgefaßten Schrifften, Hildesheim* 1637. *f.*

†††††† Sigillatim haec enumerat Chytraeus *c. l.*

††††††† Chytraeus *p.* 222.

†††††††† Chytraeus *c. l.*

* Chytraeus *p.* 375.

** De hoc infra sub Ferdinando III.

§. IX.

Inde mense Octobri exeunte, Caesar, dimissis Septemuiris, Coloniam veniens, Imperii Conuentum Wormatiae in sextum Ianuarii diem 1521. indixit. Cum satis frequentes Germaniae Principes aduenissent, primum pax inter Ferdinandum, Austriae Archi-Ducem, ac Venetos, aequis hinc inde conditionibus stabilitur. * Deinde de Camerae Imperialis iudicio restituendo, ac pace publica conseruanda leges concipiuntur. ** Dum etiam Imp. in Hispaniam reditum pararet, in iisdem Comitiis Imperii Regimentum denuo constituitur, dictum *Kayserlicher Maiestät Regiment im Reich*, *** publicata etiam Ordinatione Regimenti. **** Destinati ad hoc praeter Praesides Imp. Vicarios, Ferdinandum, Austriae Archiducem & Fridericum, Electorem Palatinum, ***** viginti duo Assessores, qui Imperii negotia administrarent, exceptis caussis feudorum regalium. Locus aeque Noribergam fuit constitutus, per annum saltim & dimidium, relicta, post terminum istum praeterlapsum, Regimento facultate, pro qualitate rerum locum mutandi, † concessa etiam ipsis potestate, absente Imp. sex Electores vna cum viginti selectis Principibus conuocandi, vel etiam vbi res maximi fuerint momenti, Comitia indicendi. †† In iisdem Comitiis Vnionem suam Electoralem denuo confirmarunt Electores ††† & confirmata fuerunt priuilegia domus Austriacae. ††††

* Sleidanus *lib. II. p.* 51. Heuterus *lib. VIII. c. XI.* Chytraeus *lib. VIII. p.* 217. 222.

** Extat Ordinatio Cameralis in Comitiis Wormatiensibus a. 1521. publicata, inter Recessus Imperii *p.* 149.

*** Controuersias super hoc titulo exponit Müller *im Staats Cabinet p. I. c. IV. §.* 2.

dum Status illud adpellari voluissent *der Kayserl. Maiest. und des Heil. Reichs Rath und Regi. ment*, contradicente tamen Imp. & vocem *des Reichs* non admittente, iste titulus placuit.

**** Extat Ordinatio Regimenti in Corpore Recessuum *p.* 142. Vid. etiam Goldasti Reichs-Satzungen *p. I. p.* 245.

***** Sleidanus lib. IV. p. 88. *Carolus in Hispaniam rediturus & senatum & iuditium constituerat, penes quos erat Reipublicæ procuratio. Cæsaris autem erat in eo conuentu legatus Fridericus, princeps Palatinus.* Hub. Thomas Leodius in vita Friderici Palatini lib. V. p. 80. 81. *quare facile conuenit de regimine constituendo, & locum tenente (vt vocant) designando, per quem negotia Imperii, per Imperatoris absentiam dirigerentur, præsertim, quia Friderico omnium suffragiis locumtenentis honorem delatum iri non dubitabatur: hoc quoque ipso inprimis comprobante Carolo & maxime optante. Postquam vero conclusum ab ordinibus fuit, obtenditur Ferdinandus Caroli frater; cui in hæreditatis paternæ diuisione, terræ Austriacæ cesserant, & eo dum ad subditos in fidem recipiendos missus erat, & merito fratris locum obtinere, vicesque eius sustinere debere, magna Procerum pars existimabat. Verum quia adhuc iuuenis & linguæ Germanicæ ignarus: adhæc terrarum Dominus, quæ quotidie a Turcis oppugnarentur: in aliam sententiam plerorumque mentes retrahebantur. Tandem visum est, vt Ferdinandus quidem Imperatoris locum tenentis nomen haberet, Fridericus ab illo denominaretur, id est Ferdinandi locumtenens diceretur: Quod ipsum recusans constantissime Fridericus: postremo conuenit, vt vterque ea nominis dignitate gauderet, & ex æquo regiminis negotiis præessent: Electori Palatino, ne sibi posterisque suis hac ordinatio fraudi foret, aut inposterum Iuri Vicariatus aliquid immineret, diplomate cautum est. Friderico autem promissa sunt quadraginta millia florenorum, quæ illi Don. Reymundus a Cordone, factus Vice-Rex Neapolitanus persolueret, vt & equidem fecit, sed tarde maleque.*

† Ordin. Regimenti *§. VIII.*

†† Mülleri *Staats-Cabinet p. I. §. IV.*

††† Extat ista confirmatio in Goldasti *Polit. Reichshandeln p. VIII. p.* 217.

†††† Extat hæc confirmatio apud Cuspinianum *Austria p.* 26. & Goldastum *Stat. & Rescript. Imper. p.* 19. *Reichs-Satzungen p. II. p.* 193.

§. X.

Ad eadem Comitia vocabatur ad caussam dicendam Martinus Lutherus. Erat hic Islebiæ natus X. Nouembris 1483. patre Ioanne Luthero ciue Islebiense, & operario metallico, post in oppido Mansfeld magistratum gerente, matre Margaretha Lindemanna. * Postquam in schola Magdeburgensi atque Isenacensi litterarum fundamenta iecisset, Erfurtum veniebat, ibidem Magisterii gradum adeptus, annos natus viginti. ** Inde Monasterium Augustinianorum a. 1505. inuito patre ingressus, Augustinus vocari voluit. *** Anno 1507. sacerdotium suscepit, atque insequenti anno, auspiciis Friderici Sapientis Wittebergam, in Academiam recens inauguratam Io. Staupicii suasu, non ad concionandum solum sed etiam Philosophiam docendam fuit vocatus, vbi primum Dialecticen & Physicen Aristotelis magno adplausu explicauit, studium tamen Theologiæ non omittens. Anno 1510. Romam profectus, propter Monachorum sui

ſui Ordinis controuerſias eo miſſus. Cum eodem anno reuerſus eſſet, Friderico Electore iubente, ſumptusque præbente, gradu Doctoris fuit ornatus, indeque Theologiam cœpit profiteri, Epiſtolam ad Romanos potiſſimum & Pſalmos. ****

* Melanchthon in vita Lutheri A. 5. *in matre Margarita, coniuge Iohannis Lutheri, cum cæteræ erant virtutes honeſtæ Matronæ conuenientes, tum vero præcipue lucebant pudicitia, timor Dei, & inuocatio, intuebanturque in eam cæteræ honeſtæ mulieres, vt in exemplar virtutum. Hæc mihi aliquoties interroganti de tempore, quo Filius natus eſt, reſpondit, diem & horam ſe certo meminiſſe, ſed de anno dubitare. Affirmabat autem natum eſſe die decimo Nouembris, nocte poſt horam vndecimam, ac nomen Martini attributum infanti, quod dies proximus, quo infans per Baptismum Eccleſiæ Dei inſertus eſt, Martino dicatus fuiſſet. Sed frater eius Iacobus, vir honeſtus & integer, opinionem familiæ de ætate fratris hanc fuiſſe dicebat, natum eſſe Anno a natali Chriſti* 1483. Seckendorf *de Luther. lib. I. ſ. VIII.* §. 8. *add. I.* Cæterum, ait Seckendorfius, *fortuito factum eſt, vt Islebiæ naſceretur Lutherus. Habitabant enim eo anno parentes eius adhuc in vico Mœra, mater vero grauida, cum nondum tam vicinam partui ſe eſſe exiſtimaret, ad nundinas Islebienſes profecta, ibique filium enixa eſt.* Sequitur Iunckerus *vita Lutheri p.* 2.

** Melanchthon *c. l.* Seckendorf *§. VIII.* Reperitur etiam nomen illius *Martin Luder* adhuc in Matricula Facultatis Philoſophicæ Erfurtenſis.

*** Seckendorf *c. l.* Melanchthon : *ſed breui poſt, cum natus eſſet annum vnum' & viceſimum, ſubito præter parentum & propinquorum opinionem, venit ad Collegium Monachorum Auguſtanorum Erphordiæ, ſeque recipi petit.*

**** Melanchthon. Sleidanus *lib. XVI. exeunte;* Matthæi Dreſſeri *Hiſtoria Lutheri*, Nic. Selnecceri & Io. Mattheſii *vita Lutheri.* Seckendorf. Iuncker c. l.

§. XI.

In hoc curſu cum eſſet Lutherus, circumferuntur venales indulgentiæ * in Saxonia a Io. Tetzelio, Dominicano, impudentiſſimo Sycophanta, ** cuius impiis & nefariis concionibus irritatus Lutherus, ſtudio pietatis ardens, edidit Propoſitiones XCV. de Indulgentiis, quas publice templo, quod arci Wittebergenſi contiguum eſt, affixit pridie Feſti Omnium Sanctorum 1517. atque auditoribus ſuis abuſum indulgentiarum pro concione docet. *** His Francofurti ad Viadrum centum & ſex alias theſes opponit Tetzelius, atque fulmina in Lutherum torquet, vociferatur vbique, hunc Hæreticum igne perdendum eſſe, Propoſitiones etiam Lutheri & Concionem de Indulgentiis publice coniicit in flammas. **** Hæc initia fuerunt huius controuerſiæ, in qua Lutherus nihil adhuc ſuſpicans aut ſomnians de futura mutatione rituum; ne quidem ipſas Indulgentias prorſus abiiciebat, ſed tantum moderationem flagitabat. ***** Ideoque litteras dabat ad Albertum, Moguntinum & Magdeburgenſem Archiepiſcopum ****** vt remedia adferret indulgentiarum abuſibus, quos earum quæſtores efficiebant, dum ad ipſum pars pecuniæ inde redactæ ſpe-

ctare dicebatur. ******* Interim cum Romæ accuſatio contra Lutherum, eiusque libros & doctrinam, ſententiæ Eccleſiaſticæ palam oppoſitam, intentata ſemper continuaretur, Pontifex eum citauit, vt intra ſexaginta dies Romæ compareret, coram datis ei iudicibus, Hieronymo de Genutiis, Cameræ Papalis Auditore & Syluestro Prierate, S. Palatii Magiſtro, qui iam iuridice Lutheri theſes pro hæreticis declarauiſſet. ******** Citatio etiam hæc prius facta eſt, quam epiſtola Maximiliani Cæſaris Romæ redderetur, quam ex Comitiis Auguſtanis ad Leonem ſcripſerat, rogans, vt quantocyus litem illam dirimeret, promittens ſe, executurum, quod Pontifex eſſet iuſſurus. Scribit etiam Leo X ad Fridericum Electorem, poſtulatque vt Lutherum ipſi tradat. Vbi citatum ſe Lutherus, & Romam euocatum eſſe vidit, multum ſollicitabat, vt de ſua cauſſa per Germaniam alicubi cognoſceretur, idoneis conſtitutis iudicibus, in loco minime opportuno iniuriæ. Cum autem id impetrari non poſſet, Academia Wittebergenſis, miſſis ad Leonem litteris, XXV. die Septembris egregium Luthero dabat & amplum vitæ ac eruditionis teſtimonium, petens, vt non Romæ. Sed in Germania decernantur iudices non ſuſpecti. ********* Præter hanc amicorum interceſſionem, Fridericus etiam Princeps Caietanum interpellat Auguſtæ, remque eo deducit, vt ſolutus neceſſitate proficiſcendi Romam Lutherus, Auguſtam euocaretur, apud Caietanum dicturus cauſſam. Quo cum veniſſet initio menſis Octobris, triduum ibi fuit ante, quam cum Caietano loqueretur. nam ii, quibus eum Fridericus commendarat, qui finitis comitiis domum redierat, vetabant, ne prius illum accederet, quam ipſi publica fide cautum eſſet a Maximiliano Cæſare: ea demum impetrata, venit: & cum humaniter eum excepiſſet, nolle ſe dicebat Caietanus in diſputationem cum eo venire, ſed controuerſiam amice componere, ſimul duo quædam pontificis mandata proponit, primum, vt ad ſanitatem redeat, & quos diuulgaſſet errores, reuocet: alterum vt ab eiusmodi ſcriptis, quæ tranquillitatem Eccleſiæ perturbarent, in poſterum abſtineat. Lutherus ad ea, ſe nullius erroris ſibi conſcium eſſe reſpondet, & ſi quid errarit, petit demonſtrari. Dum autem Caietanus a Luthero, vt reuocaret, & pontificis adgnoſceret poteſtatem, obtinere non poſſet, Lutherus ſcripto ad Caietanum pollicetur, nullam ſe poſthac indulgentiarum mentionem eſſe facturum, ſi modo ſuis aduerſariis eadem lex feratur, vt autem a ſe promulgatam, & adhuc defenſam ſententiam reuocet, non ſe poſſe cum bona conſcientia præſtare, quamdiu ſacræ ſcripturæ teſtimoniis error non demonſtraretur, petit ergo

go

go caussæ cognitionem ad Pontificem deterri. Cum ad eas litteras Caietanus nihil responderet, biduo post, amicorum secutus consilia, præsertim, quia voces ille quasdam minaces emiserat, discedit, relicta quadam appellatione, quæ post discessum palam adfigeretur. Caietanus interim missis ad Fridericum Electorem litteris, ipsum monet, vt Lutherum aut Romam mittat, aut e suis finibus eiiciat, cui Elector respondet, Lutherum hæreseos nondum conuictum, paratum potius esse ad disputationem in loco non suspecto instituendam. † Interea Leo X. defectionem aliquam metuens, V. Idus Nouembris, nouo quodam edicto sancit indulgentias, eamque dicit esse Ecclesiæ Romanæ doctrinam, vt Pontifex Romanus, potestatem habeat, hoc tantum beneficium largiendi, sic quidem, vt non viuis tantum, sed & mortuis in purgatorio prosint? hanc esse recipiendam omnibus doctrinam, nisi ab Ecclesiæ consortio velint separari. Lutherus igitur, quoniam e Caietani litteris acceperat, fore, vt contra ipsum Romæ iudicaretur, a Papa ad Concilium prouocat, addita protestatione, se adgnoscere quidem auctoritatem Ecclesiæ, sed Papam vt Papam posse errare. †† Inter hæc moriebatur Maximilianus, indeque sub Vicariatu Friderici Saxonis radices cepit Lutheri doctrina. †††

* Sleidanus lib. I. ineunte *Leo decimus, Pontifex Romanus, ex familia Medicea, Florentinus pro sua quam in omnes Christiani nominis Ecclesias habere se putabat, quadam vsurpatione maiorum potestate, missis per omnia regna literis atque diplomatis, omnium delictorum expiationem ac salutem æternam pollicebatur, interuentu pecuniæ, quam quisque daret, ad eamque rem qui mittebantur quæstores, ac huius tanti beneficii præcones, æraria passim per omnes prouincias constituerant: nec id modo, verum etiam editis libellis dogmata sua defendebant, in Germania præsertim. Hanc vero condonationem peccatorum, suo quodam vocabulo, iam olim recepto, nominabant Indulgentias. Ad hæc ouis, lacte, caseo, carne vescendi facultatem diebus vetitis pretio vendebant.* Abusus etiam indulgentiarum docet Guicciardinus, ipse Pontificius, *lib. XIII. p. 297.* dicens: *Vt autem hæc in Germania denuo excitarentur, occasionem dederat pontificatus autoritas, qua Leo nimis licenter vtebatur, qui in iis quas indulgentias vocant, quæ a pontificibus in sacerdotiis & aliis sacris rebus concedi solent, Laurentii Puccli Quatuor sanctorum cardinalis consilium sequutus, nullo temporum & locorum habito delectu, per vniuersum orbem amplissima priuilegia, quibus non modo viuis delictorum veniam consequendi, sed & defunctorum animas eius ignis in quo delicta expiari dicuntur, pœnis eximendi facultatem pollicebatur, promulgarat: quæ quia pecunia tantum a mortalibus extorquenda gratia concedi notum erat, & a quæstoribus huic negocio præfectis impudenter administrabantur, magnam plerisque in locis indignationem, offensionemque concitarant: & præsertim in Germania, vbi a multis ex eius ministris huiusmodi mortuos pœnis liberandi facultas paruo pretio vendi, vel in cauponum tabernis aleæ subiici cernebantur: quam indignationem auxit, quod pontifex qui ob naturæ suæ facilitatem, multis in rebus parua cum maiestate pontificio munere fungebatur, multarum Germaniæ partium ex huiusmodi venia exactionum emolumentum Magdalenæ sorori suæ dono dederat: quæ cum Arembeldum episcopum eius muneris quod per summam auaritiam & extorsionem exercebat,* di-

dignum ministrum huic exactioni præfecisset, & per totam Germaniam eam pecuniam qua extorqueretur, non ad pontificem sacrumue ærarium, vnde fortasse vt aliqua eius pars in bonos vsus conuerteretur fieri potuisset, deferri, sed ad mulieris cupiditatem explendam destinatam esse fama loqueretur, non modo eam exactionem & ministros ad eam delegatos, verum etiam eius qui tam inconsulte ea concedebat nomen auctoritatemque detestandam reddiderat: qua occasione arrepta Lutherus hæc contemnere & in his pontificis autoritatem vellicare: eumque in hac caussa populorum auribus grata, magnus auditorum numerus accurreret, pontificis autoritatem indies magis aperte conuellere cœpit.

** De hoc plenius Seckendorf *p.* 25. Tentzel *Colloqu. menstr.* 1697. *p.* 901.

*** Sleidanus lib. I. p. 2. *cum iis litteris* (Alberti Moguntini) *mittebat themata, quæ nuper disputandi causa VVittemberga promulgarat, numero ad nonaginta quinque, iis & de purgatorio & vera pœnitentia, & charitatis officio, deque indulgentiis copiose disputat, & quæstorum conciones immoderatas impugnat, sed indagandæ solum veritatis causa, sicut dictum est. Nam & ad disputationem inuitabat omneis, qui vellent in medium aliquid adferre, & eos, quibus adesse coram non vacaret, vt scripto sententiam suam ostenderent, orabat, & protestatus, nihil affirmare, sed sanctæ ecclesiæ iudicio rem omnem submittere, veruntamen Thomæ Aquinatis, & id genus alia scripta non se recipere demonstrabat, nisi cum sacris literis & patrum decretis consentiant.* Seckendorf *p.* 24. Singularia sunt quæ de somnio Electoris Friderici hac ipsa nocte referuntur, de quo Caspar Roth in *Gloria Lutheri*, Christian Schlegel *in vita Spalatini p.* 79. Tentzel *Colloqu. menstr.* 1697. *p.* 915. Iuncker *vita Lutheri p.* 27.

**** Melanchthon *in vita Lutheri B.* 2. Sleidanus *lib. I. p.* 2. Seckendorf *p.* 24. 25.

***** Verba sunt Melanchthonis *c. l.*

****** Sleidanus c. l. *vt autem maiori cum fructu rem ageret, pridie calendas Novembris ad archiepiscopum Moguntinum, Albertum Brandeburgicum, datis litteris, quid illi doceant, exponit, & populo sic esse persuasum queritur, quasi pecunia comparatis illis diplomatis, de salute nihil amplius dubitare debeant, quasi nullum possit admitti tantum scelus, quod eius rei beneficio non sit condonatum, quasi eorum animæ, qui crucientur igni purgatorio, simulac nummus in arculam sit iniectus, in cœlum e vestigio subuolent, solutæ pœnis: ostendit mandatum esse Christi, vt doceatur euangelium, & episcoporum esse proprium munus, vt recte populum erudiant, commonefacit igitur officii, & orat, vt pro sua authoritate libellos editos aboleri iubeat, & declamatoribus illis meliorem docendi rationem præcipiat, ne grauius aliquod ex eo dissidium oriatur, quod omnino futurum sit, nisi coërceantur. Caussa, cur ei scriberet, hac erat, quod ad ipsum, propter Magdeburgensem ecclesiam, cuius erat etiam antistes, earum rerum omnium cura pertineret.* Seckendorf *p.* 24. vid. etiam Lutheri præfatio Operum Latinorum Ienensium.

******* Negat illud Pallauicinus *de Concilio Tridentino lib. I. c. III. extremo.* Ast Lutherus Apologia contra Henricum Brunsuicensem haud dubie rem ita perscribit.

******** De his inter Prieratium & Lutherum scriptis contrariis testatur Sleidanus *lib. I. p.* 3. 4. 5.

********* Sleidanus *lib. I. p.* 6. Seckendorf *p.* 41.

† Hæc quæ in Comitiis Augustanis 1518. cum Luthero fuerunt acta, latius exponit Sleidanus *lib. I. p.* 9. *sqq.* Seckendorf *p.* 45. *sqq.*

†† Sleidanus lib. I. p. 17. *Lutherus, quoniam e Caietani literis acceperat, fore vt contra se Romæ iudicaretur, nouam interiicit appellationem, Nouembris die XXVIII. Initio profitetur, nolle se Romani pontificis recte sentientis autoritatem conuellere, multo minus ab Eccle-*

sia

sa dissentire: Veruntamen, quia pontifex pari sit cum reliquis mortalibus conditione, fieri posse vt erret, & delinquat. Paralip. Conr. Vrsp. p. 471. Seckendorf p. 58.

††† Fatetur hoc ipse Lutherus in præfatione in Tomos latinos: *post mortem Maximiliani & sub Vicariatu Friderici Electoris desæuiisse paulatim tempestatem, & sensim abrepsisse contemtum excommunicationis seu fulminis papistici.*

§. XII.

Posthæc, Leo Carolum Miltitium a. 1519. in Germaniam mittit, & Fridericum aurea rosa donat. * Hic, postquam in Saxoniam venisset, & cum Luthero Altenburgi atque Liebenwerdæ egisset, idque ab eo postulasset, vt reuocaret, ** hoc tandem obtinuit, vt Lutherus Martii die tertia litteras daret ad Pontificem, valde quidem demissas, quibus se de indulgentiis nullam posthac mentionem esse facturum promittit, modo suis inimicis inuicem mandetur silentium: pro concione quoque se velle commonefacere populum, vt de Ecclesia Romana pie sentiant & honorifice, nec alienam temeritatem aut auaritiam huic ascribant. *** Multis autem in Lutherum excitatis aduersariis, instituta fuit Lipsiæ disputatio, auctoritate Georgii, Saxoniæ Ducis, qui patruelis erat Friderici. Die præscripta, qui fuit dies quartus Iulii, disputationis factum est initium a Io. Eccio, cum Andrea Carolostadio, cuius caussa colloquium potissimum erat institutum. Eccius enim cum Luthero Augustæ comiter conuersatus, ad disputandum cum Carolostadtio qui pro Lutheri thesibus scripserat, se obtulerat: cum autem Lutherus Carolostadium comitatus, eo venisset, audiendi gratia, pertractus ab Eccio, qui fidem ei publicam a Georgio Principe impetrabat, ad congressum descendit. Agebatur de Romani Pontificis monarchia, quam Eccius iure diuino dicebat esse institutam, de purgatorio, de indulgentiis, de pœnitentia, de condonatione culpæ & pœnæ remissione, deque sacerdotum potestate. Decimo quarto demum die disputationis fuit exitus, **** nullo cedente. Docebat hoc tempore Tiguri, in Heluetiis, Vlricus Zuinglius, qui sub initium huius anni venerat eo vocatus, cum antea Glaronæ & in eremo, quam vocant, Diuæ virginis docuisset. Non multo post, venit illuc, missu Pontificis, indulgentiarum præco, Samson Mediolanensis Franciscanus, vt pecuniam emungeret: ei sese fortiter opponebat Zwinglius & impostorem esse docebat. *****

* Sleidanus *lib. I. p.* 17. Seckendorf *p.* 60.

** Hæc ex actis plenius declarat Seckendorf *p.* 61. Sleidanus *lib. II.* ineunte de Carolo Miltitio: *is animaduertens caussam indies magis atque magis exacerbari, multa, quæ ad reconciliationem facerent, tentabat, & permissu Friderici cum Luthero semel & iterum collocutus, rationem inire cogitabat sanandi vulneris.*

*** Slei-

*** Sleidanus *lib. I. p.* 18. extat Lutheri epistola apud Seckendorfium *p.* 65.

**** Sleidanus *lib. I. p.* 30. Seckendorf *p.* 71. Extat potissimum de hoc colloquio epistola Philippi Melanchthonis ad Io. Oecolampadium *in Paralip. ad Conr. Vrsp. f.* 473. & epistola Petri Mosellani ad Bilibaldum Birckheimerum apud Seckendorfium *p.* 90.

***** Sleidanus *lib. I.* exeunte.

§. XIII.

Insequenti anno 1520. XVII. Iulii Leo X. singulari bulla dogmata Lutheri condemnat, libros quoque eiusdem, quibus ista continentur, iubet exhiberi atque comburi, & Luthero mandat, vt a docendi munere discedat, eidemque dies LX. præfinit, intra quos suos ipse libros aboleat, & doctrinam suam publice detestetur: nisi pareat, damnat eum & proscribit, vt hæreticum, & pœnam legibus constitutam iubet irrogari, eidem sacris interdicit, mandat omnibus, vt aditum ipsius atque sermonem defugiant, nec vllam rem cum eo communicent: qui secus fecerint, iisdem legibus pœnisque subiicit, & decretum hoc, quod Eccius in Germaniam detulit, omnibus in templis ac populi conuentibus, certis diebus iubet recitari. * Lutherus, inde irritatus, XVIII. Nouembris repetita appellatione priori, adhibitis Notariis & testibus Wittebergæ in monasterio Augustinianorum nouam ad Concilium interposuit adpellationem, Papam pro tyranno, hæretico, apostata, Antichristo & superbo concilii contemtore habens. ** Hinc X. Decembris 1520. in rogo ante portas Wittebergæ, post xenodochium præparato, Decretales vna cum dicta bulla multa hominum turba præsente, imponit his verbis prolatis: *quia tu conturbasti sanctum Domini, ideoque te conturbet ignis æternus.* *** Ab hoc igitur tempore secessionem Lutheri ab Ecclesia Romana repetendam esse putamus, cum antea omnia iudicio adhuc Ecclesiæ submiserit.

* Sleidanus *lib. II. p.* 47. Seckendorf *p.* 114.

** Sleidanus *p.* 48. *Lutherus, vbi se damnatum Romæ cognouit, repetit appellationem illam superiorem quando a pontifice prouocauit ad concilium: nunc vero, quia pontifex in tyrannide & impietate sua permaneat, eoque licentia procedat, vt se nec vocatum nec auditum nec erroris conuictum damnet, ait se rursus ad concilium ab eo prouocare, quatuor potissimum de causis: quod videlicet non audita controuersia, non conuictum, pro sua libidine damnet, quod fidem in sacramentis necessariam a se iubeat abnegari, quod suas opiniones & mere humana deliria sacris literis anteponat, quod concilio nullum relinquat locum: itaque temerarium vocat illum & præfractum & tyrannum, & superbum ecclesiæ contemptorem, & antichristum denique: hæc autem omnia, quandocunque suis maioribus visum fuerit, demonstraturum se dicit, eoque Cæsarem ac reliquos magistratus orat, vt gloriæ Dei & libertatis concilii tuendæ causa, prouocationem suam admittant, vt illius tyrannidi frenum iniiciant, vt decretum ab eo factum nihil ad se pertinere putent, nec aliquid moneant, donec legitime causa fuerit disceptata. Prius, quam ad hunc modum prouocaret, quod fuit Nouembris die XVIII. librum emiserat de captiuitate Babylonica.* Seckendorf *p.* 117. qui etiam de binis libellis agit, quos contra istam bullam scripsit Lutherus.

*** Se-

*** Seckendorf *p.* 121. Possideo scriptum illo tempore editum sub titulo: *exustionis antichristianorum decretalium Acta*, quo integer Processus, & quæ post exustionem petulantia fuerit studiosorum Wittebergensium describitur. Sic etiam ipse Lutherus factum hoc suum narrat in litteris ad Spalatinum ep. CCII. dicens: *Anno M. D. XX. decima Decembris, hora nona, exusti sunt VVittembergæ ad orientalem portam iuxta sanctam crucem, omnes libri Papæ, Decretum, Decretales, Sextus, Extrauagantes, & Bulla nouissima Leonis X. Item Summa Angelica, Chrysoprasus Eckii, & alia eiusdem auctoris, Emseri, & quædam alia, quæ adiecta per alios sunt, vt videant incendiarii Papistæ, non esse magnarum virium libros exurere, quos confutare non possunt.* Sleidanus lib. II. p. 53. *Lutherus conuocata omni multitudine scholastica, VVitembergæ, & magna doctorum hominum comitante turba, ius pontificium, & nuper euulgatum pontificiis decretum, palam incendit, Decembris die decima: & postridie, cum doceret, vehementer admonuit, qui suæ salutis consultum esse vellent, vt a regno pontificio sibi cauerent.* Hoc etiam factum suum publico scripto defendit Lutherus, quod extat *Tom. I. Op. German. p.* 354. Summam libri refert Sleidanus c. l. Licet male hoc habeat Iacobum Gretserum de iure & more prohibendi libros *lib. I. c. XXII.* Hinc de eo: *Lutherus decimum confecit strage Leonem, de claua noli quærere: penna fuit.* Quare etiam Carolus V. de eo: *Vnus homo nobis scribendo perdidit rem.* Addi potest Friderici Myconii *Historia Reformationis ab anno* 1517. *ad* 1542. 8. edita, qua status Reformationis, qui sub initium fuerit, describitur.

§. XIV.

Interea, dum Cæsar post coronationem suam Coloniæ hæreret, pontifex per Marinum Caracciolum & Hieronymum Aleandrum denuo cœpit sollicitare Fridericum Principem, vt illius omnes iuberet exuri libros, ipsum vel capite plecteret, vel custodiæ datum pontifici sisteret, & sibi dicebat Aleander atque Eccio caussæ cognitionem a pontifice mandatam esse; hoc tamen, nisi conuictus fuerit, plane denegante. * Fridericus igitur, dum Cæsarem ad agendos Wormatiæ conuentus euntem, comitatur, effecerat, vt Cæsar Lutherum euocaret. Missis igitur ad ipsum salui conductus litteris, vna cum caduceatore, ipse Wormatiam petit, ** cumque propius iam accederet, & paucis abesset milliaribus, plerique dehortabantur, eo quod ipsius erant nuper exusti libri: quo quidem præiudicio iam ipsum esse damnatum, & in summo futurum discrimine dicebant, illata mentione, quod accidisset ætate superiori Io. Husso: verum ipse magno quodam animi robore periculum omne contempsit, dicens: si tot diaboli Wormatiæ essent, quot in domibus lateritiæ tegulæ, se tamen intrepide eo esse venturum. *** Wormatiam igitur venit ad XVI. Aprilis. **** Postridie vocatus, vbi coram Cæsare ac frequenti principum concilio constitit, Io. Eccius Iureconsultus, qui Guilielmo, Bauariæ duci, erat a consiliis, & officialis Treuirensis, Cæsaris mandatu verba faciens, Lutherum interrogat, an libros ipsius nomine editos pro suis adgnoscat, & an velit retractare. Aderat Luthero Hieronymus Schurfius, qui libro-

brorum inſcriptionem recitari iubet & edi, quo facto, Lutherus ſuos eſſe libros profitetur, de altero deliberando ſpatium poſcit. Hoc ipſi conceſſo, altera die denuo vocatus, prolixa oratione teſtatus, quod niſi ſcripturæ ſacræ teſtimoniis vel euidenti ratione fuerit conuictus, ſe non poſſe quidquam eorum, quæ ſcripſerit vel docuerit, reuocare. Poſtridie Cæſar per epiſtolam ad Imperii Ordines miſſam, ſe proſcripturum eſſe Lutherum atque ſocios, profeſſus eſt. Ea Cæſaris epiſtola diu multumque fuit in ſenatu principum diſceptata: neque deerant, vt fertur, qui Conſtantienſis Concilii veſtigia ſecuti, fidem ei minime ſeruandam eſſe dicerent: ſed huic ſententiæ tum alios, tum Ludouicum Palatinum Electorem reſtitiſſe vehementer, aiunt, quod ad Germanici nominis labem atque dedecus ſempiternum ea res pertineret. Inde ab Archiepiſcopo Trevirenſi & delectis quibusdam principibus XXIV. Aprilis fuit auditus, qui vt reuocaret, poſtulabant, vel ſua decreto futuri Concilii ſubmitteret, ſed cum & hoc nollet, mandatur illi Cæſaris nomine, vt intra viginti & vnum dies ſub conductu publico ad ſecuritatem redeat, neque vel prædicando vel ſcribendo, in itinere populum commoueat. Inde XXVI. Aprilis abiit Wormatia quem Caſpar Sturm caduceator poſt aliquot horas ſecutus, Oppenheimi inuenit, proſecuturus eum vocali mandato Cæſaris Caroli. *****

* Sleidanus *lib. II. p.* 52. Belcarius *lib. XVI. p.* 480.

** Sleidanus *lib. III. ineunte*, de vocatione Lutheri ad Comitia Seckendorf *p.* 147. Extant litteræ Citationis apud Goldaſtum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 244.

*** Sleidanus lib. III. p. 56.

**** De Ingreſſu Lutheri ad Comitia Seckendorf *lib. I. p.* 152. qui etiam Maimburgium refutat, qui ipſum curru magnifico centum equitibus aduectum fuiſſe dicit. Iuncker *Vita Lutheri p.* 47.

***** De his plenius Sleidanus *lib. III. p.* 57. Acta Lutheri in Comitiis Wormatienſibus, quæ Philippi Melanchthonis vitæ Lutheri fuerunt adiecta. Eadem cum Luthero Acta exponit Goldaſtus *Reichshandlungen p.* 105. & *Polit. Imper. p. XXIV. p.* 1095. & *Polit. Reichshandel p. XIV. p.* 464. & *p. XXII. p.* 940. Præſtat ſingulare ſcriptum, hoc titulo: *Etliche ſunderliche fleiſige Handlung in D. M. Luthers Sachen durch Geiſtliche und VVeltliche Fürſten des Reichs auch etzlicher hochgelartem Doctorum der heyligen Schrifft zu VVormbs von Freitag nach Miſericordia Dni bis auf Freitag nach Iubilate aen tag ſeines abſchiedes ergangen* 1521. 4. Seckendorf *lib. I. p.* 153. P. Heuterus *lib. VIII. c. X.*

§. XV.

Poſt Lutheri diſceſſum, VIII. Maii 1521. in templo maiori Wormatiæ præſentibus omnibus Principibus, Cæſar, vt Leonis X. gratiam aucuparetur, * publicari fecit Edictum, quo Lutherus tanquam hæreticus manifeſtus proſcribitur, omnibusque mandatur, ne elapſis XXI. diebus, ipſi

ad securitatem concessis, ipsum recipiant. Licet hoc edictum, non omnium consensu fuisset confectum. ** Ab ea promulgatione, Fridericus Elector, Ioanni Berlepschio Wartburgensi Praefecto, & Burcardo Hundio Altensteini Dynastae secretum negotium dabat, vt Lutherum in locum quendam secretiorem deducerent. Ab his captus Lutherus prope arcem Hundiorum Altenstein, & vicum Schweina, ad radices syluae Thuringiacae, Werram amnem versus sitae, quum is a via regia, vt cognatos inuiseret, non nihil deflexisset. In comitatu erat Nicolaus Amsdorfius, eodem, quo Lutherus, carpento vectus, quem equites raptores progredi iusserant, Lutherum equo impositum, per auia duxerunt Wartburgum. *** Latebat ibi domesticos etiam Lutheri persona, non alio quam Nobilis, *Iuncker Görge* nomine appellatus. **** In hac sua solitudine, quam Pathmum vocare solebat, varias epistolas ad amicos & libros etiam Lutherus emisit, ibidemque per integrum quasi annum commoratus. ***** Exortis tamen motisque ab Andrea Carolostadtio, Wittebergae variis turbis, ****** dum Philippus Melanchthon hisce sedandis parem se non videret, Lutherum permouit, vt ineunte Martio 1522. Wittebergam rediret, & quoniam a Friderico Electore non erat reuocatus, reditus sui datis ad eam litteris, reddit rationem. *******

* Thuanus lib. I. p. 15. *cum Leo Lutherum sacris interdixisset, & inaugurationem Caroli in Regem Romanorum contra clausulam, qua reges Neapolitani in fidem a Pontificibus R. accipiuntur, adprobasset, primus comitiis, quae nouus Caesar anno sequenti VVormatiae habuit, vt Leonis gratiam aucuparetur, Lutherum item proscripsit, & inito cum Pontifice foedere de Gallis Insubria atque adeo tota Italia expellendis continuo consilium cepit.*

** Sleidanus *lib. III. p.* 66. Haraeus *ad a.* 1521. Seckendorf *lib. I. p.* 158. Extat Edictum Wormatiense inter Goldasti Statuta & Rescripta *p.* 5. & Constit. Imp. *Tomo vno p.* 441. & *Reiebs-Satzungen p. II. p.* 187. De hac Lutheri excommunicatione singulari dissertatione egit Io. Strauchius.

*** Sleidanus lib. III. p. 67. *ab ea promulgatione, Fridericus Princeps, e nobilitate nonnullis, de quorum fide compertum habebat, negotium dabat, vt in locum secretiorem & ab hominum frequentia remotum, deducerent Lutherum, vitandi causa periculi quod quidem summa diligentia fuit & taciturnitate administratum.* Chytraeus lib VIII. p. 222. *Consilii illius, octo homines conscii fuerunt, quorum tanta fides & taciturnitas fuit, vt nemo praeter principem & paucos conscios, vbi versaretur Lutherus, resciscere posset. Magi etiam multi a Pontificiis passim, de loco, in quo Lutherus lateret, consulti, nihil diuinare certum, Deo eum protegente potuerunt.* Plenius haec ex Actis exponit Seckendorf *lib. I. p* 159. Schlegelius *vita Spalatini p.* 45. Christ. Cellarii *dissertatio de Pathmo Lutheri in arce VVartburg prope Isenacum.* Io. Mich. Kochs *Histor. Erzehlung von der Vestung VVartburg p.* 158.

**** Lutherus ipse de se: *mirabilis & monachus & captiuus, qui barbam comamque nutriebat, & sub equestri ornatu, & Georgii nobilis, Iuncker Görge latere debebat* apud Seckendorfium *p.* 178. Iunckerus vita Lutheri p. 53. sqq. qui etiam habitum ipsius quo Wartburgi vsus fuerit ex nummis & tabulis antiquis expressit. Koch *p.* 165.

 ***** De

***** De libris, quos Wartburgi ſcripſerit, plenius Seckendorf *lib. I. p.*161. Sleidanus *lib. III. p.*67. Chytræus *lib. VIII. p.*222. Koch *p.*166.

****** Sleidanus lib. III. p. 72. *quod autem per ſuam abſentiam ait excitatas in eccleſia turbas, ad hunc modum habet. Andreas Caroloſtadius; interea dum Lutherus abeſt, diuerſa dogmata propoſuit: & tumultuoſe ſtatuas e templis eiecerat, concitata plebe: Lutherus autem hac de cauſa potiſſimum reuocatus a ſuis, cum rediſſet, factum iſtud Caroloſtadii damnat, demonſtrans, non hoc ordine progrediendum, ſed imagines atque ſtatuas primum eſſe remouendas ex animo, populumque docendum, ſola fide nos placere Deo, ſtatuis vero nihil profici: ſublatis illis ad hunc modum & recte informatis animis, nullum eſſe periculum amplius ne quid noceant, & ſponte collapſuras: non quidem repugnare, quo minus tollantur, ſed hoc a magiſtratu fieri debere, neque permittendum, vt vulgo & promiſcue fiat ab omnibus.* Seckendorf *lib. I. p* 191.

******* Sleidanus *lib. III. p.* 71. Seckendorf *lib. I. p.* 195. Iuncker *p.* 54. Koch *p.*173.

§. XVI.

Cum deinde priuatæ quædam offenſiones intercederent inter Carolum Galliæque regem, ventum eſt ad arma, & primo quidem in Nauarræ regno & finibus Hiſpaniæ, inque Belgio. Tenebant tum Galli Parmam & Placentiam: id permoleſte grauiterque Leo pontifex ferebat: cumque etiam Rhegium Lepidi tentaſſent, prorſus animum ab illis auertit, & fœdus cum Cæſare fecit, cuius hæc erant capita præcipua, vt eccleſiæ Romanæ dignitas defendatur, quæ Galli ademerant, recuperentur, Franciſcus Sfortia tum exul, in paternum ſolium reſtituatur & Principatum Mediolanenſem. * Coniunctis ergo viribus, Parmam & Placentiam Gallis eripiunt, Mediolanum vrbem capiunt, adminiſtrantibus bellum Proſpero Columna, Ferdinando Daualo Piſcario. ** Non multo poſt Kl. Decembris 1521. Leo X. deceſſit e vita, non ſine veneni ſuſpicione: *** ſucceſſorem habuit Adrianum ſextum, Batauum, qui Cæſaris adoleſcentiæ formator fuerat. **** Poſtea XXVII. Aprilis 1522. Cæſariani ad Bicocam villam ad tertium ab vrbe Mediolano lapidem, memorabili prœlio Heluetios Francosque ſuperant, quo tria Heluetiorum millia ac viginti duo Ordinum ductores cecidere, diſcedentibusque Francis, Franciſco Sfortiæ, Cæſaris iuſſu, Ducatus Mediolanenſis reſtituitur. ***** Apud Belgas etiam anno 1521. inter Cæſarem ac Francum acerrime bellum gerebatur. Robertus enim Marcanus initi cum Cæſare fœderis pœnitens, clam nouum cum Franco, a quo dudum fuerat ſollicitatus, iniit; quærensque belli cauſſam, tandem Marcanus Aimeriæ apud Hannones regulo, Cæſaris clienti, ob priuatas controuerſias, ac poſſeſſionem oppidi Hiergæ, bellum infert. Petit Aimerius accepitque a Cæſare auxilium, Marcanus a Franco. Rupta hac ratione inter Reges pace ſub exitum Comitiorum Wormatienſium, Cæſar, iuſtis conſcriptis copiis, iis Henricum Naſſouiæ Comi-

mitem ac Franciſcum Sickingum præfecit. Francus etiam, collecto exercitu, Carolum, Borboniæ Ducem imperare iubet. ****** Poſt varias vrbium expugnationes hinc inde factas, Tornacum Flandri deditione recipiunt, ex quo Flandriæ membrum ſemper permanſit. ******* Gröningani, Geldro accedebant. Picardi, Atrebates & Hannones, quorum Oppida ac Ciuitates præſidiis erant munitæ, quotidianis ſe inuicem excurſionibus vexabant. ********

* Sleidanus *lib. III. p.* 69. Cauſſas belli plenius exponit Guicciardinus *lib. XIII. p.* 292. dicens: *neque vlli dubium erat, quin inter duos principes iuuenes, & inter quos multæ erant æmulationis ac controuerſiarum cauſſa, tandem grauiſſimum bellum eſſet exoriturum. Galliæ namque regi regni Neapolitani in quo ſe ius habere exiſtimabat, recuperandi deſiderium in animo fixum hærebat: & vt Ioanni regi Nauarræ regnum reſtitueretur, qua de re tandem vanam ſibi ſpem factam animaduertebat, illi curæ erat. Cæſari vero annua mille auri pondo Nouioduni promiſſa ſoluere moleſtum, & regem conuentione antea Lutetiæ facta contempta, ſuæ in Hiſpaniam neceſſariæ profectionis occaſione immoderate vſum ſe fere ad nouam pactionem coegiſſe cenſebat: ſemper inter eos recens erat Gheldrenſium ducis cauſſa, quæ ſola, quod rex Galliæ eius patrocinium ſuſtineret, quem Flandri ſibi inimiciſſimum iudicarent, eos ad arma concitare poterat: ſed præcipue Burgundiæ ducatus a Ludouico XI. Caroli Burgundiæ ducis, qui Cæſaris patris maternus auus fuit, mortis occaſione occupatus, ſemper eorum qui ſucceſſerant animos excruciauerat, ardentiſſimis aculeis noui Cæſaris animum pungebat. Neque Mediolanenſis imperii cauſſa ſtimuli ſeu controverſiarum ſemina deeſſe poterant: cuius nomine cum hic rex poſt Ludouici duodecimi mortem diploma nec obtinuiſſet, nec petiiſſet, multaque tum quod non eſſet validum, tum quod cauſſa excidiſſet, exceptiones contra iura ex diplomate defuncto regi conceſſo manantes prætexerentur, hoc ad bellum inter eos excitandum ſatis eſſe videbatur.* Idem *lib. XIV. ineunte.* Sequitur Fr. Belcarius *lib. XVI. p.* 477. P. Heuterus *lib. VIII. c. XII.* Reiſner *lib. II. f.* 27. P. Daniel *T. III. p.* 71.

** Guicciardinus *lib. XIV. p.* 336. Sleidanus *lib. III. p.* 69. Fr. Haræus *p.* 554. *ſqq.* P. Martyr. *ep. DCCXLVII. & DCCLX.* Reiſner *lib. II. f.* 28.

*** Guicciardinus *lib. XIV. p.* 367. *Leo pontifex Kal. Decembris inexpectata morte obiit.* Sleidanus *c. l.* P. Martyr *ep. DCCXLIX. DCCLI. DCCLIX.* Vitam ipſius ſigillatim ſcripſit Paulus Iouius, qui etiam addit: intra pauciſſimos dies non ſine magna veneni, ei vt ferebatur, a Bernaboo Maleſpino ipſius cubiculario, atque a poculis miniſtro propinati ſuſpicione interiit. Reiſner *f.* 29.

**** Guicciardinus *lib. XIV. p.* 384. Thuanus *lib. I. p.* 15. Belcarius *lib. XVII. ineunte.* Sleidanus *lib. III. p.* 78. Seckendorf *lib. I. p.* 252. Extat in Actis Litterariis faſcic. VI. p. 65. Conclaue Adriani VI. Papæ P. Daniel *Tom. III. p.* 99.

***** Verba ſunt Ponti Heuteri *lib. VIII. c. XII.* Plenius vero prœlium illud deſcribit Guicciardinus *lib. XIV. p.* 398, qui etiam *p.* 400. addit: *vnde Heluetii per Bergomatium fines iter facientes, numero, & multo magis audacia (certum enim eſt illos clade ad Bicoccam accepta ita afflictos fuiſſe, vt per multos annos conſuetam virtutem non offenderint,) imminuti, in montes ſuos redire.* Belcarius *lib. XVII. p.* 506. Reiſner *f.* 30. qui etiam *f.* 31. diem definit

****** Hæc plenius deſcribit P. Heuterus *lib. VIII. c. XII.* Reiſner *lib. II. f.* 26. Belcarius *lib. XVI. p.* 482.

******* P. Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIV. p.* 369. *nec vero Galliæ regis res.*

trans alpes feliciter successerunt. Cæsar enim bello ei illato Tornacum, & paulo post eiusdem vrbis arcem, in qua multa tormenta, eaque instructa erant, cepit.

******** P. Heuterus *lib. VIII. c. XII. & XIII.*

§. XVII.

Anno 1522. Franciscus a Sickingen, qui militum Cæsareanorum Præfectus erat supremus, bellum infert Richardo Treuirensi, conniuente Carolo, qui Richardo, eo quod Francisco I. Gallorum Regi fauerat, erat infensus. Caussa erat, quod duos subditos archiepiscopus, ne lytrum promissum soluerent, pro quibus rogatu illorum, fidem Franciscus interposuisset, vi prohiberet. * Cum autem a mœnibus vrbis Treuirorum, virtute ciuium & auxiliis Palatini depulsus esset Franciscus, destructo D. Maximini monasterio antiquissimo, mœnibus vicino, in quo hospitium suum habuerat, & vastatis passim Treuirensis Episcopi agris, domum rediit. Treuirensis vero, facto cum Palatino, Ludouico & Hasso fœdere, summa ope bellum tota hyeme instaurat. Franciscus interim a Sickingen, dum Lutherano dogmati fautor esse videri volebat, a Lutheranis non solum, & Ciuitatibus ad Rhenum, Palatino, ob nouum institutum vectigal infensis, sed etiam nobilibus, quorum plerique, quod res suas prodegissent, res nouas malebant, auxilia expectabat. ** Ast, postquam ab Imperii Regimento fuisset proscriptus, *** post Pascha 1523. Hessus, Palatinus & Trevirensis, exercitibus conscriptis, obsidere Francisci arces cœperunt, priusquam ille vires suas augeret. Landstall obsessa est, postquam compertum fuit, eum illuc se recepisse. Nam in eius capite rerum omnium cardo versabatur. Estque intra paucos dies magna vis bombardarum disiecta, vbi cum forte trabe quadam ictus Franciscus, graue vulnus accepisset, iussit dedi arcem. Ipse Franciscus intra biduum extinctus est. ****

* Sleidanus lib. III. p. 75. *quod ciuile bellum inter aliquos excitatum esse dicit, ad Treuirensem archiepiscopum Richardum pertinet, cui tunc bellum faciebat Franciscus Sickingus, vir fortis, & Lutheri valde studiosus: verum belli causa fuit, non religio, sed quod Richardus duos quosdam suæ ditionis homines, pro quibus ille fideiusserat, non sisteret iudicio. Sic enim habent litteræ, quibus amicitiam ei Franciscus ad exitum Augusti mensis renunciat.* Chytræus Saxonia lib. X. p. 258. *Dum autem in Saxonia, duces Brunsuicenses, lata a Carolo V. proscriptionis aduersus Ioannem episcopum Hildesiensem, executores, tota fere diœcesi occupata, metropolin Hildesiam mense Iunio & Iulio obsiderent: ad Rhenum & Mosellam, Franciscus a Siccingen tumultuans, Treuerim oppugnauit. Bellum enim indixerat Treuerensi archiepiscopo, Richardo, quem in odio Cæsaris Caroli esse sciebat, quod in comitiis electionis noui Imperatoris, Richardus, Francisco Galliæ regi suffragium dederat, & ne Carolus crearetur, obnixe contenderat. Franciscus autem eum post VVormatiense bellum, a Camera proscriptus, sed a Maximil. primo Imp. ob virtutem & fortitudinem Heroicam, ex plenitudine potestatis absolutus esset: intimus Maximiliani consiliarius, & militum præfectus supremus, etiam apud nepotem Carolum fuit. Conni-*

vente

sente igitur Carolo, arma Richardo eum quo alioquin simultates ei plures intercedebant, alio plane praetextu infert. Vidi enim exemplum literarum, quibus bellum archiepiscopo Franciscus denunciat, quod duos subditos archiepiscopus, ne λύτρον promissum soluerent, pro quibus, rogatu illorum fidem Franciscus interposuisset, si prohiberet. Seckendorf. etiam lib. I. p. 122. auctor est, Sickingium Caroli V. electionem apud Electores, Moguntinum potissimum plurimum adiuuasse, & quodam sub praetextu ingentem exercitum pro electione Caroli V. tuenda collegisse. Idem etiam ex litteris Spalatini ad Dolzigium *p.* 226. refert, Sickingium aduersus Treuirensem mouisse vt portam aperiat euangelio & verbo Dei ab episcopo humani viribus vehementer occlusam.

** Chytraeus *p.* 259.

*** Chytraeus *p.* 259. 269.

**** Chytraeus *c. l.* Brower Ann. Treuir. *lib. XX. p.* 337. Extat in Schardii Tomo II. *Actio Memorabilis Francisci ab Sickingen, Bartholomaeo Latomo auctore, & Caspari Sturmii relatio Germanica de expugnatione arcium Sickingi & foederatorum.* In Freheri Tomo tertio extat Hub. Thomae Leodii *de Francisci a Sickingen rebus gestis & calamitoso obitu.*

§. XVIII.

Ineunte eodem anno 1522. Caesar Februario mense Conuentum Imperii Noribergae celebrabat. * Mittebat ad eundem Vngariae Rex Ludouicus legatos, auxilia petentes contra Turcas, qui Belgradum vrbem, Vngariae propugnaculum ad Danubii & Saui confluentem ceperant, & opere praesidioque munierant. ** Promissa etiam Kal. Mai. auxilia *** & quatuor millia equitum, vigintimillia peditum ad expeditionem Romanam destinata, in bellum Turcicum in sex Menses fuerunt decreta. **** Mittebat etiam eo legatos suos Adrianus VI. Papa, vna cum litteris ad Imperii Principes, quibus ipsos contra Turcas & Lutherum concitaret. ***** Ferdinandus etiam Austriae Princeps, latam aduersus Lutherum anno superiori sententiam vehementer vrgebat, & in Ducatu Würtembergensi, quem tunc tenebat, grauissimum proposuit edictum XXVI. die Nouembris, ac praemium delatoribus constituit, & passim in suis prouinciis grauiter in eos, qui pontificiis legibus non parerent, animaduertit. ****** Nihil vero in Comitiis de religione fuit decretum. Sic etiam paulo ante, quam Caesar in Hispaniam abiret, renouatum est foedus Sueuicum ad annos vndecim. †

* Sleidanus *lib. III. p.* 69. Mülleri *Staats-Cabinet p. I. c. IV. §.* 5.

** Sleidanus c. l. & p. 75. *huc etiam Ludouicus rex & Hungariae proceres legationem miserant amplissimam, & de Turcica immanitate miserabiliter conquesti, firma petebant auxilia & diuturna.*

*** Sleidanus *p.* 70.

**** Docet hoc prooemium Recessus Noribergensis, qui extat in Corpore *p.* 193

***** De hoc late Sleidanus *lib. III. p.* 75. De hoc etiam Hortleder *Tom. I. lib. I. c. I.*

****** Sleidanus *p.* 75. De hoc Goldastus *in Polit. Reichshandeln p. XVI. p.* 576.

† Slei-

† Sleidanus lib. IV. exeunte : *Sueuicum illud fœdus, de quo ſubinde fit mentio, multo ante factum fuit, initio quidem in annos octo, deinde treis, poſt, duodecim, inde decem: Anno vero ſalutis humanæ ſupra milleſimum quingenteſimum vigeſimo ſecundo, renouatum fuit in annos vndecim, paulo ante, quam Cæſar in Hiſpaniam rediret. Huius autem fœderis erant Cæſar, vt Auſtriæ princeps, poſt etiam Ferdinandus frater, nuper VVürtembergici agri principatum adeptus, item Moguntinus, Palatinus, Salisburgenſis, Bambergicus, Vurciburgenſis, Aiſtetenſis, Auguſtanus, epiſcopi. Guilielmus & Ludouicus fratres, Bauariæ principes. Otho Henricus & Philippus Palatini, fratres, Georgius Brandeburgicus & Albertus e fratre nepos, Philippus Heſſus, Lantgrauius, multi præterea viri nobiles & eccleſiaſtici, dein Sueuiæ ciuitates pleræque omnes, & in his etiam Noriberga.*

§. XIX.

Interea Cæſar iter in Hiſpaniam parans, Belgas Margarethæ amitæ regendos commiſerat, in Imperio fratrem Ferdinandum legatum ſtatuens. * Vrgebatur ad hanc profectionem poſtrema Hiſpanorum defectione, qui animis nondum plane pacati, ad veteris obſequii tenorem & antiquam nominis Regii obedientiam reuerentiamque erant reducendi. ** Hinc XXIV. Maii 1522. Brugis Flandriæ terreſtri itinere Caletum profectus, exceptusque eſt magno cum honore a Regis Angliæ Legatis, atque Oppidi Magiſtratu, qui ad ſecundum vsque milliare obuii proceſſerant. Poſtremo die conſcenſa naui, ſpatio quatuor horarum Caleto Doueram in Angliam appellit. *** Paullo ante Henricus VIII. Angliæ Rex Cæſari ingens auri pondus ad bellum Italicum mutuo dederat, indixeratque & Franco bellum, poſteaquam ei Cæſar centum triginta millia aureorum florenorum quotannis addixiſſet, quæ Francus pacis tempore Anglo ſoluere erat ſolitus; & ad nouæ amicitiæ perpetuitatem ſtabiliendam, Cæſari filiam Mariam ſeptennem e matertera eius Catharina ſuſceptam, deſpondet. **** Inſigni pompa ibi excipiebatur, ***** & cum integrum fere menſem in Anglia hæſiſſet IV. Iulii claſſem Hamptonii ſe exſpectantem conſcendit, poſteroque die ſummo mane e portu ſoluens, XVI. Iulii in portum D. Andreæ apud Aſtures claſſem intulit. Summo cum gaudio a Proceribus exceptus, fit certior, in Biſcaia, ac Catalonia ſuos contra Francos victoriam obtinuiſſe, cæſis octingentis, multis captis, cæteris fuga in omnes partes disiectis. Recepiſſe ſuos, fugientibus Francis, Beouiam ac Maiam, Arces munitas: eſſe ſpem, ipſam Fontarabiam breui in poteſtatem conceſſuram. ****** Tandem vero Kl. Nouembribus certis legibus Hiſpaniæ rebellibus gratiam facit. *******

* P. Heuterus *lib. VIII. c. XIII.*

** Heuterus *c. l.* Sleidanus lib. III. p. 69. *dum vero Cæſar in Germania moratur atque Belgio, valde graues ortæ fuerunt per Hiſpaniam ſeditiones: vt ergo naſcenti malo tempeſtiue occurreret conſtituto prius iudicio & ſenatu, qui ius redderent, perque ſuam abſentiam Imperii negotia procurarent, claſſe vectus in Hiſpaniam rediit.* *** Heu-

*** Heuterus *c. l.*

**** Heuterus *c. l.* Sleidanus lib. III. p. 70. *Cæſar domum rediens, Angliæ regem iterum inuiſit, & vt firmum haberet amicum in Galliæ regem, aureorum millia centum triginta tria promittit ei dare quotannis. Tantundem enim ex pacto Galliæ rex Anglo pendebat, eiusque ſorori Mariæ quotannis, itaque niſi de damno ſibi caueretur, Anglus nihil in illum experiri volebat. Actum inter ipſos de hac re fuit Iunii die decimo tertio, Vindeſora, quod eſt ad Thameſim, oppidum & arx ſupra Londinum: maioris etiam neceſſitudinis cauſa, conuenit, vt Angli filiam Mariam, tunc ſeptem annorum puellam, Cæſar conſobrinus in matrimonium ſuo tempore duceret: vter ab eo pacto diſcederet, alteri dependeret aureorum millia quadraginta, Galliæ rex, vt amiſſa per Italiam recuperet, omne robur eo conuertit.* Guicciardinus lib. XVI. p. 553. *& vt omnem ſuſpicionem e medio tolleret, ſtatim filiam, quæ nondum nubilis erat, Cæſari tradicturum pollicebatur.*

***** P. Heuterus lib. VIII. c. XIII. *paucis paginis pompa deſcribi non poſſet, quam Cæſaris honorandi cauſa Londinenſes Regis iuſſu apparauere. Arcuum triumphalium non erat numerus, quemadmodum nec ſcenarum, quæ ſacras profanasque hiſtorias, fabulas, aliasque artificioſas, ingenioſas, ac ſolertes ingenioſorum hominum inuentiones per omnes præſentabant vias, verſibus Latinis ac vernaculis Regibus congratulantes; legebaturque inter alia & hoc diſtichon:*

Carolus, Henricus viuant, defenſor vterque
Henricus Fidei, Carolus Eccleſiæ.

Scilicet, reſpiciebatur hoc ipſo ad diſcrimen tituli Imp. qui Eccleſiæ erat aduocatus & Henrici VIII. qui fidei defenſor. Becmann *not. dignit. illuſtr. diſſ. II. cap. II. §. 8.*

****** Heuterus *c. l.* P. Martyr *ep. DCCLXIV. & DCCLXVI.* Fr. Haræus *p.* 555.

******* Heuterus *lib. VIII. c. XV.* P. Martyr *ep. DCCLXXI.* Chytræus *lib. IX. p.* 244.

§. XX.

Dum igitur abſente Cæſare, Imperii Regimentum publica negotia procuraret, Comitia ab eodem Noribergam fuerunt indicta, ibidemque menſe Martio 1522. celebrata, * quibus Ferdinandus Auſtriacus, tanquam Cæſaris Locumtenens præfuit, Friderico Palatino interim Neumarcum Palatinatus ſuperioris oppidum, dum præſens eſſet Ferdinandus, ſecedente. ** Noua ad diem Aegidii ibidem a Regimento indicta celebrabantur Comitia, quæ Februario menſe 1523. fuerunt finita. *** In iisdem etiam Declaratio Regimenti Caroli V. nomine fuit publicata. **** Verum, dum ob paucitatem Statuum comparentium nihil potuiſſet concludi, alia ad diem Margarethæ 1523. fuerunt indicta, quæ tamen paucis iterum comparentibus, effectu etiam fuerunt deſtituta. ***** Noua igitur, monente Ferdinando, indicta fuerunt Comitia ad diem Martini habenda, quæ tamen die Eberhardi demum 1524. cœperunt. ****** Aſt, Status, niſi dimiſſis prius Regimenti Conſiliariis, nihil agi volebant, quod etiam proteſtantibus licet ipſis, factum. Et licet Fridericus Palatinus Regimentum plane vellet aboleri, illud tamen continuabatur, conſtituto Philippo, Badenſi Marchione Ferdinandi Vicario. *******

* Nullus equidem Receſſus extat eiusdem anni: ſaltim in Corpore Receſſuum p. 196. reperitur Ordinatio Cameralis a Regimento facta. Aſt, ex Actis Comitiorum, quæ congeſſit Müllerus *im Staats-Cabinet p. I. c. V. §. 5. ſqq.* ſatis patet, Comitia fuiſſe vniuerſalia.

** Hub. Thomas Leodius vita Friderici p. 84. *dum hæc agerentur Comitia, quibus ſuperuenerat Ferdinandus, Archi-Dux Auſtriæ, & Caroli Imperatoris frater, cui in regimine ita cedebat Fridericus, vt, quoties præſidendum erat, ſecederet ad Nonum forum, quinque horarum itinere a Norimberga diſtans, ne de præſidentia contentio oriri contingeret, quod vterque æquo iure Imperatoris locum tenere vellet.*

*** Mülleri *Staats-Cabinet p. I. c. IV. §. 22.*

**** Extat iſta ſub dato Valledoleti vlt. Octobris 1522. apud Goldaſtum *Conſtit. Imp. Tom. I. p. 447.* & Germanice in Corpore Receſſuum *p. 178.* atque apud Müllerum *p. I. c. IV. §. 18.*

***** De iisdem plenius egit Müllerus *§. XXII. & ſqq.*

****** Müllerus *§. XXX. & ſqq.*

******* De his plenius Müllerus *§. XXX. ſqq.*

§. XXI.

Mittebat ad Comitia ſecunda Noribergenſia, Septembri menſe 1522. habita Adrianus VI. Papa Franciſcum Cheregatum, legatum ſuum, qui de Luthero condemnando, componendisque Imperii diſſidiis Germaniæ Principes hortaretur. * Hi tamen reſponderunt, aliam commodiorem viam hæc omnia ſanandi non eſſe, quam per pium liberumque concilium, quod ipſe & Cæſar, præcipui orbis Chriſtiani magiſtratus, facile poſſint in aliqua Germaniæ ciuitate cogere, Moguntiæ videlicet, vel Argentorati, vel Meti, vel Coloniæ: fore etiam ex vtilitate Reipublicæ, ſi primo quoque tempore, & ad ſummum intra annum eius fiat initium. ** Exhibebantur quoque a Statibus centum Grauamina Nationis Germanicæ, quibus contra Papæ & Epiſcoporum iniurias conquerebantur. *** Inde ad VI. Martii 1523. Cæſaris nomine decretum publicatur, quod euangelium doceri debeat ſecundum interpretationes ab eccleſia receptas, conſtituantur homines idonei, qui concionibus adſint, atque errantes leniter admoneant, ſacerdotes qui vel vxores ducant, vel ordinem ſuum deſerant, iuxta leges pontificias eſſe mulctandos. ****

* Sleidanus *lib. IV. ineunte.* Seckendorf *lib. I. p. 253.* Chytræus *lib. X. p. 248.* De eiusdem Legati Actis in Comitiis P. Martyr *ep. DCCCI.* Goldaſti *Stat. & Reſcr. p. 24. Polit. Reichshandel p. XXV.*

** Sleidanus *lib. IV. p. 85.* Extat Reſponſio apud Goldaſtum *Conſtit. T. vno p. 152.*

*** Loquitur de his Sleidanus lib. IV. p. 87. *cum ad hunc modum poſtulatis omnibus reſpondiſſent, ipſi viciſſim, quid a pontifice, quid ab epiſcopis per Germaniam præſtari velint, demonſtrant, & ea, quibus iniuriam ſibi ſuisque fieri dicebant, in certa quædam capita redigunt, & deſcripta legato tradunt, & pontificem orant, quandoquidem hæc nulla nitantur æquitate, neque diutius tolerari poſſint, vt quam primum aboleat: nam alioqui fore, vt ipſimet conſilium ſibi*

ſibi capiant, quemadmodum onus illud a ſe reiiciant, & priſtinam libertatem recuperent. Inde exponit, qua ratione eiusmodi Grauamina iam ante ſub Maximiliano I. fuerint exhibita. Extant iſta centum Grauamina LXXVII. Capitibus contenta apud Goldaſtum *p.* 456. & *in Stat. & Reſcr. Imp. p.* 36. *Reichs-Satzungen p. II. p.* 197. Hortleder *Tom. I. lib. I. p.* 9. Seckendorf *lib. I. p.* 255.

**** Sleidanus *lib. IV. p.* 88. Hoc decretum cum multos male haberet, Lutherus pro ſua ſententia fuit interpretatus, prout idem tradit *p.* 89.

§. XXII.

Mortuo Adriano VI. ſuccedebat Clemens VII. * qui ad Comitia a Regimento Noribergæ a. 1523. exeunte cœpta, & menſe Aprili 1524. præſide Ferdinando finita, legatum ſuum mittit Laurentium Campegium. ** Agebatur iisdem de bello Turcico, pace publica & Grauaminibus Statuum contra Papam. Mittebat eo Cæſar legatum ſuum, Ioannem Haunartum qui edictum illud Wormatienſe violatum eſſe querebatur, & iubebat illud inpoſterum maximo ſtudio ſeruari. Tandem ad XVIII. diem Aprilis 1524. decretum fuit, vt de voluntate Cæſaris, pontifex in Germania primo quoque tempore liberum concilium indicat, loco idoneo, vt ad Nouembris diem XI. Spiræ conueniant Ordines, deliberaturi, quod ſequi oporteat, interea dum concilii fiat initium: vt principes, in ſua quisque prouincia deligant viros doctos atque bonos, qui ex Lutheri & aliorum libris colligant ea, de quibus putabunt poſſe diſputari, quæ principibus exhibeant in proximo conuentu, quo facilior ſit progreſſio, cum ad concilium erit deuentum: ad hæc, vt interuentu magiſtratus ac diligentia pure doceatur Euangelium & modeſte, iuxta ſenſum & interpretationem ſcriptorum, quos eccleſia comprobauit: item ne qui poſthac libelli & picturæ contumelioſæ prodeant: denique vt ea, de quibus aulam Romanam & eccleſiaſticum ordinem incuſarunt Principes, proximo Conuentu Spiræ notione facta, definiantur. *** Sed id mutatum fuit, & Cæſar, vbi cognouit, datis ab Hiſpania litteris, ad Ordines Imperii Idibus Iulii, grauiter eos inculat ob factum decretum, iubet potius, vt pareant edicto Wormatienſi, niſi pœnam ſubire velint, & actionem omnem religionis differant, dum & ſummi Pontificis, & ſuo etiam iuſſu concilium habeatur, qui ſint ipſorum ſupremi magiſtratus. Cæſar enim Gallico bello diſtentus dabat operam, vt pontificem ſibi quacunque ratione demereretur. **** A conuentu vero Noribergico, Campegii inſtinctu, Ferdinandus, Salisburgenſis, Bauari frater, Tridentinus, Ratisbonenſis Epiſcopus, item Bambergici, Spirenſis, Argentinenſis, Auguſtanus, Conſtantienſis, Baſilienſis, Friſingenſis, Paſſauienſis, Brixinenſis epiſcoporum legati,

gati, Ratisbonæ conueniunt, & Iulii die ſexto decernunt, vt edictum Wormatienſe per ſuos fines atque ditiones ſeruentur. *****

* Sleidanus *lib. IV. p. 92.* Seckendorf *lib. I. p. 28.*

** Sleidanus *lib. IV. p. 93.* qui etiam p. 95. orationem Campegii ad Imperii Ordines habitam, recenſet.

*** Sleidanus hæc plenius declarat *lib. IV. p. 102.* De Actis in his Comitiis ex Archiuo Vinarienſi agit Seckendorf *lib. I. p. 287.* Grauamina in his Comitiis a Ciuitatibus & Nobilitate Franconica exhibita, reperiuntur apud Goldaſtum *Polit. Reichsbandeln p. XXV. p. 978.* Receſſus extat in Corpore *p. 201.*

**** Plenius Sleidanus *lib IV. p. 106.* P. Heuterus lib. IX. c. I. *huius anni* (1524.) *æſtate Germani, Cæſare in Hiſpaniis agente, primum Norimbergæ, deinde Ratiſponæ conuentus egerant, tertiumque Spiræ menſe Nouembri indixerant. Sed acceptis a Cæſare ex Hiſpania literis, conuentus Spiranus omittitur, Norimbergici vero ac Ratisponenſis pro parte decreta abolentur, quod diſertis Cæſar verbis iuberet, decreta conuentus VVormatiani, in quo Lutherus eiusque doctrina communi Principum Germaniæ ſententia erat condemnata, reiectaque, niſi ſuam promereri indignationem mallent, obſeruarentur; confirmans tamen ac rata habens, quæ frater Ferdinandus in conuentu Ratisponenſi propoſuerat, & e Principum ſententia decreuerat.*

***** Sleidanus *p. 104.* Seckendorf *lib. I. p. 292.* Extat mandatum Ferdinandi in Ducatu Würtenbergenſi emiſſum in Goldaſti *Reichsbandlungen p. III. Reichs-Satzungen p. II. p. 220.*

§. XXIII.

Circa eadem tempora menſe Nouembri 1524. cœperunt in Sueuia a dominis ſuis diffidere homines ruſticani, propter onera, quibus grauari ſe nimium querebantur: idem & alii deinde vicini faciebant. Et licet Imperii Regimentum, quod tum erat Eslingæ, miſſis legatis, controuerſias aliquot ſedaret, hic æſtus tamen non conquieuit. * Vere primo anni 1525. per Sueuiam atque vicinam Germaniæ partem, quæ eſt ad Danubium, altera fuit exorta tempeſtas ordinis plebeii contra quosdam proceres eccleſiaſticos, iamque iureiurando ac fide data, in ſocietatem coibant obducta cauſa, quaſi & Euangelii doctrinam tueri, & ſeruitutem ab ſe profligare vellent. Magiſtratus quidem cognoſcere de querimoniis ipſorum, & quod iniquum eſſet, emendare ſe velle dicebant, verum illi perſeuerabant & augeſcebant indies, neque tamen in aciem prodibant, ſed certis diebus per occaſionem nuptiarum & id genus conuiuiorum ſubinde conveniebant. ** Et hoc ipſo tempore euulgata XII. eorum poſtulata, quorum præcipua erant, vt ipſis liceret, Eccleſiæ Miniſtros eligere, qui verbum Dei pure doceant, nullis admixtis hominum decretis: nolle ſe poſthac vllas dare decimas, præterquam frumenti, & has ipſas oportere diſtribui partim in eccleſiæ miniſtros, partim in homines egenos, partim in vſus publicos: ſe nolle eſſe amplius ſeruos, ſed per Chriſtum factos liberos, ſe quidem non recuſare magiſtratum a Deo conſtitutum, ſeruitu-

tem

tem tamen nolle ferre: ſyluas, feras, aues atque piſces publici iuris eſſe debere: de bonis ſuis ſe nolle plura præſtare quam ab initio pactum. *** Lutherus equidem, licet hæc ipſorum poſtulata haut improbaſſe videretur, ipſos tamen, vt a violentis modis deſiſtant, publicis ſcriptis conabatur dehortari. **** Tandem vero ruſtici tripartito exercitu prodeunt in aciem, vnum agmen conſedit prope Biberacum, alterum in Algouia, tertium ad lacum Conſtantienſem. Et licet Senatus Imperii motus iſtos componere conaretur, omnia tamen fuerunt fruſtranea. ***** Hinc dum Sueuici fœderis ſocii per legatos Vlmæ conueniſſent, qua ratione Vlrico Würtenbergico duci reſiſterent, deliberantes, ****** atque copias contra eum contraxiſſent, conſtituto duce Georgio Truchſeſio de Waldburg, Aprili menſe cohortes aliquot equitum & peditum Sueuici fœderis Vlma profectæ ad Elchingum monaſterium, quod eſt infra Vlmam ad Danubium, multos ruſticorum interficiunt, multos etiam intra vrbem captiuos adducunt. Deinde Georgius Truchſeſius, ruſticos ad Lippenium oppidum duobus intra Vlmam milliaribus cædit. Inde illis, qui per agrum Vlmenſem, Algouiam & ad lacum Brigantinum conſederant, deditione receptis, recta contendit ad iſtos, qui poſtquam Winsbergam cepiſſent, atque Comitem Helfenſteinium crudeliſſime occidiſſent, per agrum Würtenbergenſem late vagabantur, hos etiam, interfectis aliquot millibus, profligat, in captiuos grauiter animaduertit. Alterum ruſticorum agmen in Franconiam ibat, & incenſis illic circiter ducentis arcibus, nobilium ædificiis & monaſteriis, eoque amplius, Wirciburgum vrbem capiunt, & arcem obſident. Truchſeſius autem ex agro Würtenbergico ſuperueniens, ad Engelſtatum vicum eos concidit, & in fugam coniicit, poſt Wirceburgum recepit, arcem obſidione liberat, & multos capite plectit, adiutus a Ludouico, Principe Palatino, qui & ipſe aderat. Incendium hoc in vicinam quoque Lotharingiam ex Germania peruenit, ſed domiti ab Antonio huius regionis principe ruſtici, horumque ad XVIII. millia tribus conflictibus fuerunt cæſi. Ad Petersheimum quoque agri Wormatienſis oppidum, ruſtici per Palatinum Principem & Richardum Treuirenſem antiſtitem, fuerunt victi & magno numero occiſi. In Briſgoia vero ſeditio ſine cædibus fuit ſedata. Sic igitur in ſuperiori Germania ſedatus fuit vna æſtate tumultus ruſticanus, cæſis ad minimum quinquaginta millibus. *******

* Sleidanus lib. IV. p. 107. dicit: *menſe Nouembri cœperunt a ſuo domino, Comite Lupfio Sueno, diffidere homines ruſticani, propter onera, quibus grauari ſe nimium, querebantur.* Idem dicit Petrus Crinitus de bello Ruſticano ſtatim ſub initium: *anno ergo iam dicto, meunte*

 vere

vere conuenerunt primum ad res postea gestas tractandas, subditi Comitis a Lupfen in Hegania, qui suis magistratibus conditiones quasdam contra quædam grauamina, suo arbitrio recipiendas confirmandasque obtulere, & tandem violentis postulationibus exigebant. Hac fama apud finitimos sparsa & in Algauiam vsque prorepente, fortasſis non sine culpa quorundam isthic agentium procerum magnatumque, multo plures eadem de re, pluribus ex locis frequenti concursu contra Magistratus, nulla iuris vel integritatis, aut fidei ratione habita cœperunt insurgere. Idem confirmat Huberti Thomæ Leodii *Historia belli rusticani* sub initium. Petrus Gnodalius vero proœmio rusticanorum tumultuum, exemplis demonstrat, hunc tumultum minime ob Lutheri doctrinam, vt cauillabantur Pontificii, fuisse subortum, cum eiusmodi tumultus iam ante quam Lutheri doctrina fuisset audita, ob immodicas exactiones, collationes, impositiones, aliaque onera intolerabilia iamdum fuerint. Idem confirmat Seckendorf *libro II. ineunte.* Mart. Crusius *in Ann. Sueuicis lib. X. p. III. f.* 583. addit: *concursum rusticorum prope Vlmam anno* 1524. *cœpisse, quia Abbas quidam rustico morienti, ex veteri seruitutis iure, iumentum vnum, aliis duos equos abstulerat.*

** Sleidanus *lib. IV. p.* 112.

*** De his rusticorum postulatis Sleidanus *lib. V. p.* 128.

**** Quid Lutherus de iisdem senserit, latius exponit Seckendorf *lib. II. p.* 6.

***** Sleidanus *lib. IV. p.* 113.

****** P. Crinitus sub initium: *sic illis tandem in Algauia (vt dicere cœperam) in loco cui Alba nomen est, quod ego ab Alpibus esse inditum, sunt enim illic altisſima iuga montium, crediderim, tum prope Vlmam congregatis, eo ventum est, vt eius mali causa, præsertim sum eiusdem temporis occasione, Illustris Princeps Hulderichus Dux VVirtembergensis, amissum Imperium Ducatus recuperare conaretur, nobilisſimi Sueuici fœderis Heroes, Vlmæ conueniendi diem dixerint, vbi per eorum legatos, quo pacto iis rebus esset consulendum, diligenter consulebatur. Contraxerunt igitur & ipsi geminas non vulgari robore, tam pedestres quam equestres copias, omni commeatu instructas, præfecto his Imperatore generoso & clarisſimo barone Georgio Erbtruchses VValtpurgensi. Quæ cum aduersus se produci Dux VVirtenbergensis sentiret, ab incepto suo desistere, dimisſo exercitu rebus infectis, quanquam vnum aut alterum eius terra oppidulum inter Rotwilam & Stutgardiam iam occupauerat, coactus est.* Hubertus Thomas Leodius, P. Gnodalius sub initium, Sleidanus *lib. IV. p.* 113.

******* Sic belli historiam claudit Sleidanus *lib. IV. sub finem.* P. Heuterus *lib. IX. c. III.* de hoc bello sic loquitur: *huius anni æstate bellum rusticum in Sueuia primo ortum, ac per vniuersam Germaniam instar contagiosæ luis serpens magna Nobilium ac rusticorum clade est gestum finitumque. Cecidere enim diuersis locis, ductu variorum Principum, vltra centum quinquaginta millia rusticorum.* Chytræus *lib. XI. p.* 285. Plenius hanc historiam scripserunt, Petrus Crinitus de bello rusticano, Io. Atrocianus *in Elegia de bello rustico,* Hubertus Thomas Leodius *in Seditionis rusticanæ Historia,* qui in Tomo tertio Freheri extant. In Schardii Tomo secundo reperitur Petri Gnodalii *Rusticanorum Tumultuum in Germania Historia, libris quinque.* Reisner *lib. III. f.* 51. Conr. Vrsp. *Paral. f.* 383.

§. XXIV.

Ex Sueuia & Franconia hic tumultus in Saxoniam, Thuringiam, potisſimum irrepsit. Orta enim apud Saxones isto tempore secta quædam inspiratorum ex quorum officina prodiit Storchius & Thomas Müntze-

tzetus. * Hic Stolberga Cheruscus primus pastor Euangelicus Zuiccauiensis, postquam diuersis in locis euangelicam doctrinam proposuisset, ** Alstedtum venit ad fines Thuringiæ, Palatinatus Saxonici oppidum, nunc ditionis Isenacensis. Huc vbi commigrauit ille, cœpit docere primum non solum aduersus pontificem Romanum, sed ipsum quoque Lutherum: vtriusque doctrinam esse vitiosam & impuram: pontificem nimium duris legibus atque vinculis alligasse hominum mentes: Lutherum solvisse quidem ea vincula, sed in partem contrariam peccare, nimiumque indulgere, nec ea tradere, quæ sint spiritus. Profitebatur de cruce & carnis mortificatione atque disciplina, de somniis, atque hac ratione multos sibi conciliabat. Quamdiu de somniis & id genus rebus aliis loqueretur, tolerauerat eum Saxoniæ Elector Fridericus, præsertim, cum Lutherus etiam per literas intercederet: verum, vbi seditiose contra magistratum concionari cœpit, eiectus fuit e finibus, & menses aliquot delitescens, Noribergam venit: illinc etiam paulo post extrusus, Mulhusium sese contulit, oppidum Thuringiæ, vbi docendi munus accepit: & quia senatui minus erat acceptus, effecit, vt tumultuante plebe, nouus ibi crearetur magistratus, quod initium erat turbæ. Posthæc oppidani monachos eiiciunt, eorumque domicilium inuadunt: ex iis præcipuum ac longe ditissimum obuenit Muncero, qui iam non solum ecclesiasten agebat, sed senatorem etiam. Ex reuelationibus enim diuinis iudicandum esse dicebat, & ex Bibliis, deque rebus omnibus arbitratu suo pronuntiabat, & quidquid diceret, sacrosanctum illis erat. Bonorum quoque communionem & humanitati cumprimis esse consentaneam docebat, vt & dignitate sint omnes æquales, & conditione liberi, & promiscue bonis omnibus vtantur. Quo factum est, vt vulgus ab operis atque labore desisteret, & qua quisque re careret, eam ab aliis, qui abundabant, etiam inuitis, acciperet. Hæc ille per menses aliquot agitabat: Exorto vero per Sueuiam atque Franconiam tumultu, cœpit & ipse manus admouere, iamque tempus idoneum adesse ducebat perficiendi negotii, & conflatis in æde Franciscanorum machinis bellicis, maximam hominum multitudinem ex agris ad se perduxit, opinione prædæ ac melioris fortunæ. Socius erat ei consiliorum omnium, quidam insigni præditus audacia Phiferus, Monachus olim Præmonstratensis, qui somniis nocturnisque spectris, plurimum tribuebat. Hic etiam primum facit impetum, vicinum agrum Isfeldium depopulatur, arces atque templa diripit, ex nobilitate multos profligat, multosque capit, post, domum reuertit cum ma-

magna præda. Quæ quidem res, quoniam feliciter accidit, magnam excitauit alacritatem in animis vulgi, præsertim cum iam vicini quoque se commouerent, & Mansfeldicum agrum inuaderent. Itaque Müntzerus, quod omnes vbique iam defecisse crederet, Mulhusio profectus cum trecentis, coniungit se Francohusianis. *** Ad hoc ipsum tempus mortem obiit Fridericus Elector, non relictis liberis: nam in cœlibatu vixerat, & successorem habuit Ioannem, fratrem Germanum. **** Dum hæc geruntur, Albertus Comes Mansfeldus, celeriter collectis aliquot turmis equitum, & impetu in illos facto, ad ducentos interficit. Ea re perterrefacti, neque longius progressi, Francohusium fuga petunt, ibique commorati, maiores copias expectant, hæc res sola impetum illorum tardauit, eaque mora interposita, vicini Principes equitatum conscribunt ad mille quingentos, & peditatum non magnum. Hi erant, Saxoniæ princeps Elector Ioannes, eiusque patruelis Georgius, Hessiæ Landgrauius Philippus, & Brunsuici Dux Henricus. Non longe a Francohusio, consederant rusticani ad octo circiter millia in monte, & contractis curribus muniendi sui causa, difficulter poterant adiri, sed neque tormentis nec armis erant idonee instructi, & plerique omnes rei militaris imperiti. Quapropter etiam principes, miseratione quadam impulsi, missis internunciis hortabantur, vt traditis modo seditionis authoribus, ab armis discederent, & impunitate proposita, domum redirent. Muncerus autem de suo periculo sollicitus, habita concione, suos hortatur, & dum in cœlo se præsentaret Iris, hoc ipso, tanquam victoriæ certissimo signo abutebatur. Postquam igitur Philippus, Hassiæ Landgrauius suos oratione concitasset, fit XV. Maii 1524. impetus in hostem, & tormentis res agitur. Vbi vero miseri homines, velut attoniti, ac mente capti, neque se defendebant, neque fuga salutem petebant, & carmen illud populare, *Veni Sancte Spiritus*, cantabant: plerique enim confisi pollicitationibus Müntzeri cœlestem opem expectabant. Emissis tormentis, cum iam in munitiones fieret impetus, ac multi passim interficerentur, ibi demum in fugam coniecti, Francohusium petunt: alii quidem in diversam montis partem se recipiunt. Ceciderunt in conflictu quinquies mille, Francohusium fuit captum. Profugerat in oppidum Müntzerus, inque domum, non procul a porta, sese abdiderat: huc forte nobilis quidam diuertit: cuius famulus cum in superiorem ædium partem ascendisset, spectandi causa domicilii, reperit quempiam decumbentem in lecto, rogat qui sit, an ex tumultu profugerit, an sit e seditiosis vnus: inficiatur ille,

ille, ſeque iam pridem ait febricitare: forte iacebat ad lectum crumena, corripit eam alter, vt aliquid auferret prædæ: poſtquam aperuit, literas offendit, quibus Muncerum admonebat Albertus Mansfeldius, vt ab incepto deſiſteret: iis perlectis litteris rogat, num ad ipſum eæ datæ, neganti vim intentat: tum ille deprecatur, ſeque Müncerum eſſe fatetur: captus igitur, ad Georgium Saxoniæ principem, atque Landtgrauium abducitur. Ab iis rogatus, quid ita miſeros homines in fraudem pertraxerit? nihil a ſe præter officium eſſe factum, & magiſtratus, qui doctrinam Euangelii non ferant, eiusmodi rationibus eſſe coërcendos, reſpondit. Poſtea deductus Heldrungam, graui de ipſo quæſtione habita, quid ſui fuiſſet propoſiti, & quos haberet ſocios coniurationis, fatebatur. Heldrunga profecti Mulhuſium principes, e ſeditioſis quamplurimos capite plectunt, & in his Phiferum. Huc etiam paullo poſt adducitur in caſtra Müncerus, qui tum in iis anguſtiis admodum fuit animo perturbato atque abiecto, neque ſuæ fidei rationem explicare poterat, vt in eo temporis articulo fieri ſolet, ſed Brunſuici dux Henricus voce illi præibat: moriturus autem adgnoſcebat delictum & errorem, idque palam profitebatur, & militum ſeptus corona, principes hortabatur ad maiorem clementiam erga miſeros homines, fore, vt nullum eiusmodi poſthac ſit ipſis extimeſcendum periculum, ſimul monebat, vt ſacræ ſcripturæ libros, qui ſunt ſcripti de regibus, diligenter euoluerent, eo confecto ſermone, gladio percutitur, & exempli cauſſa caput eius adfixum haſtæ, mediis in campis collocatur. *****

* Sleidanus lib. III. p. 72. *gliſcebat ad hoc tempus occulte ſecta quorundam, qui cum Deo ſibi colloquium eſſe, & mandatum habere ſe dicebant, vt impiis omnibus interfectis, nouum conſtituerent mundum, in quo pii ſolum & innocentes viuerent ac rerum potirentur. Hi ſuas opiniones clanculum diſſeminabant, in illa potisſimum Saxoniæ parte, quæ eſt ad Salam flumen, eorumque ſententiam etiam laudabat Caroloſtadius, vt quidem Lutherus refert: cumque victus auctoritate Lutheri non potuit, quod vellet, VVittemberga perficere, deſerta demum ſtatione tranſiit ad illos. Ex hoc hominum genere atque officina prodiit Thomas Muncerus, quo quidem authore, per Turingiam & Franconiam poſt nata eſt popularis in magiſtratum ſeditio.* Extat de iisdem ſcriptum Lutheri contra cœleſtes prophetas & Caroloſtadrium *Tomo III. Altenburg. f. 40. ſqq.* Seckendorf *lib. II. p. 9. & 27.*

** G. Fabricius Origg. Saxon. lib. VII. p. 265. *Thomas Muncerus natus erat Stolbergi in Herciniis: cui a pueritia calliditas & contumacia inerat: ingenio prauo & turbulento, animo audace, moribus ad dolum & ſimulationem compoſitis. Is ſtudio Theologiæ ſeſe dederat, & honores conſecutus erat. Initiatus autem de more ad munus Eccleſiaſticum; primum docuit Brunſuigi in Saxonia, deinde Zuiccauii in Miſnia. Hic nactus aſſeclam, hominem impudentem & improbum, Storchium lanificem; cœpit audacter nouas opiniones ſpargere, & eas audacius aſſerere: tum Storchium ipſum pro concione, multitudini commendare.*

 *** Slei-

*** Sleidanus *lib. V. ineunte.* Fabricius *p.* 866. De Müntzeri dogmatibus agit Seckendorf *lib. I. p.* 304.

**** Verba sunt Sleidani *lib. V. p.* 119. Seckendorf *lib. II. p.* 5. & praecipue *p.* 33. Schurtzfleisch vita Friderici III. Iuncker *p.* 63. P. Langius *Chron. Citic. p.* 880. postquam laudes illius plurimum praedicasset, addit: *Fridericus insuper ille dux noster, licet se propter regnum Dei minime castrauerit, vxorem tamen legitimam nunquam duxit, haeredes forsan multiplicare cauens, opus hoc fratri suo germano Ioanni, thoro legitimo, committens.* Nothum igitur ipsum reliquisse Sebastianum a Iessen Chytraeus docet *Hist. Saxon. p.* 415. & Seckendorf *lib. I. p.* 68.

***** De singulis hisce latius Sleidanus *lib. V. p.* 119. Seckendorf *lib. II. p.* 11. Fabricius *lib. VII. p.* 866. *sqq.* Chytraeus *Saxonia p.* 286. Thuanus *lib. I. p.* 27.

§. XXV.

Inter has turbas, Carolus contra Franciscum I. in Hispania, Belgio atque Italia bellum continuabat. In Hispania quidem, Fontarabia post longam obsidionem a. 1524. a Caesareanis capitur. * In Belgio vero Angli Belgis iuncti, a. 1523. in Picardiam irrumpunt, Parisienses terrent, a quibus vndecim saltim aberant milliaribus. Dum autem Vendomius, Gallorum dux, nouis cum copiis Tremullio in auxilium proficisceretur, Belgae & Angli verentes, ne a duobus exercitibus interclusi, fame periclitarentur, motis castris in Belgium contendunt. ** Maioris vero momenti erat bellum Italicum. Ineunte siquidem anno 1523. Veneti a Caesare de foedere diu sollicitati, relicto Franco, cum eodem, eius fratre Ferdinando, ac Francisco Sfortia, Mediolanensium Duce, foedus faciunt, quo se ad Mediolanensis Ducatus & Regni Neapolitani defensionem obligant, cui postea Adrianus Papa, Henricus VIII. Rex Anglorum, Florentini, Senenses, Lucenses, ac Genuenses accesserunt. *** Interea Francorum Exercitus, qui in Prouincia Lugdunensi conuenerat, per partes transire Alpes & in Ducatum Mediolanensem se dimittere incipiebat, sparsa fama, Regem cum ingentibus mox secuturum copiis, quod fortasse factum fuisset, nisi detecta Caroli, Comitis Monspenserii, ac Borboniae Ducis, Franciae Conestabilis, a Rege defectio iter retardasset, **** qui a Gallo irritatus, a Caesare sollicitatus, ad hunc defecerat. ***** Conuenerant interea in fines Comitatus Burgundiae circiter duodecim millia peditum equitumque, Caesaris Anglique pecunia in Germania conscripta, ac Borbonio ad inuadendam Franciam attributa, collecta a Guilielmo ac Felice Fürstenbergii Comitibus. Sed Rex Franciscus, parte exercitus in Italiam, Duce Guilielmo Goufferio, Boniuetti Domino, Fontarabiae occupatore, cum caeteris in Prouincia Lugdunensi restitit. Germani, Borbonio in Italiam profecto, Duce ac pecunia destituti, pars ad sua sunt delapsi, pars ad Fran-

Francica ſtipendia tranſiere. Goufferius Mediolanum profectus, a Proſpero Columna cæteriſque Cæſaris Ducibus ita eſt exceptus, vt re nulla memorabili geſta, ſed compluribus viris fortibus deſideratis, ac non contemnendo accepto detrimento, inglorius in Franciam rediret. ****** Poſtridie Idus Septembris obiit Papa Adrianus VI, toxico, vt conſtans erat fama, ſublatus, magno confœderatorum Italiæ incommodo, quod præter Pontificiam auctoritatem ab ea parte collatio pecuniæ fœderatis deperiiſſet. Succeſſit illi decimo nono Nouembris Iulius Medices, qui Clemens VII. nominari voluit. *******

* Hanc Fontarabiæ oppugnationem deſcribit P. Heuterus *lib. VIII. c. XVI.* expugnationem *lib. IX. c. I.* Haræus *p. 559.* Martyr. *ep. DCCXCI. DCCXCIII.* Guicciardinus *lib. XV. p. 474.*

** Heuterus *lib. VIII. c XIX.* P. Martyris *ep. DCCLXXXV.* Fr. Haræus *p. 557.*

*** De hoc late Heuterus *lib. VIII. c. XIX.* P. Martyr. *ep. DCCLXXX. iſta ſunt hac lege fœdera, vt eorum quisque Cæſar & Venetus habeant octingentorum ad Italiæ defenſionem cataphractorum & leuis armaturæ quingentorum equitum. Peditum vero ſex millium, cum impedimentis exercitui tali quadrantibus.* Guicciardinus *lib. XV. p. 431.* Belcarius *lib. XVII. p. 525.*

**** Heuterus *lib. VIII. c. XVIII.*

***** Cauſſam defectionis P. Heuteri c. l. verbis deſcribimus: *In Carolum enim Monſpenſerium, Regiæ ſtirpis adoleſcentem innuptum omniumque Franciæ Procerum formoſiſſimum, procaces oculos Ludouica Sabauda, Regis Franciſci mater, vidua ſalaciſſima, coniecerat, nuptiasque eius non obſcure appetierat; in quas vt facilius conſentiret, apud Filium Regem effecerat, Franciæ Conestabilis crearetur, maiorum ei honorum ſpem non ſimulate, confectis ſecum nuptiis, faciens. Sed cum eas, ducta Suſanna, Borbonii Duce, dedignari ac faſtidire ſe demonſtraſſet, concepto Ludouica contra eum odio, omnibus in rebus aduerſari, & apud filium Regem calumniari criminarique non deſiſtebat. Hinc Carolus Regi parum gratus, nec ad ſecretiora admittebatur conſilia, nec vllis ſe dignis amplius ornabatur honoribus, ſed in priuatarum rerum adminiſtratione relictus, rarius ſolito in aula conſpiciebatur. Cumque vxor eius Suſanna anno* CIƆ IƆ XXII. *nullis relictis liberis diem obiiſſet, denuo de nuptiis inter eum ac Ludouicam contrahendis agi eſt cœptum. Ille matrimonium cum effœta, ſterili fœmina contrahere plane recuſabat. Contemni ſe Ludouica ægerrime ferens, veteri reſumpta & in immenſum aucta indignatione, cum alio illi modo nocere non poſſet, litem in Senatu Regio qui Pariſiis eſt, mouet, de iure propinquitatis ac ſucceſſionis Ducatus Borbonii, in quem Ludouica, cauſſa matris Margaritæ Borboniæ ius repetebat. Cumque Carolus iniuriam ſibi a Ludouica fieri, perſuaſiſſet, Regemque matris partes tuentem, contra ſe ſimulato animo facere, Senatores Pariſienſes frigide ius ſibi adminiſtrare cenſeret; caſurum ſe cauſa indicans, niſi vetulam Ludouicam vxorem duxiſſet, ingenti concepta erga Regem animi indignatione, ad Cæſarem, qui dudum ampliſſimas ei obtulerat conditiones, deficere, ac de Regis matrisque eius iniuria vindicare ſe conſtituit. Innotuerat enim Cæſari animi eius ægritudo ab eo tempore, cum primum eum innuptum adoleſcentem laſciua Ludouica maritum ambierat; ortamque ac ſenſim auctam ſimultatem, quod Suſannam Ludouicæ prætuliſſet, Cæſar ſciebat. Certior igitur factus nunc alteram acceſſiſſe contumeliam, clam eius animum per certos homines tentat, ac tandem ſecretiſſime miſſo in Borboniam Adriano Crouiaco, Beauraini Domino, primo Reuſſii Comite, certis conditionibus ſororem Leonoram, viduam Ema-*

nuelis, Portugalliæ Regis ei, inito fœdere, despondet. Idem latius describit, qua ratione iste e Gallia se subduxerit. Galeatius Capella *Hist. B. Mediolan. lib. III. ineunte.* Guicciardinus *lib. XV. p.* 437. P. Martyr ep. DCCLXXXIII. *ex Gallia fertur, Borbonis Ducem, Galliarum Magnum Comestabilem & e Proceribus primarium, male pacato in Regem suum animo viuere: Ad eum concitandum dominus de Beurre Cæsaris a cubiculo vir nobilis, missus est*, & *ep. DCCLXXXV.* Thuanus *lib. I. p.* 16. Belcarius *lib. XVII. p.* 530. Marillac *Hist. de Bourbon* Iuuius in vita Borbonii *p.* 437. Varillas *Hist. de François I. lib. IV. p.* 247. Reisner *f.* 33. Le P. Daniel *Tom. III. p.* 123.

****** Heuterus *lib. VIII. c. XVIII.* Guicciardinus etiam *lib. XV. p.* 437. consilia detegit, dicens: *ipsorum consilia eo fundamento nitebantur, quod Franciscus rex ipsemet ad bellum proficisci statuisset: qua in sententia vt permaneret, Angliæ rex se eo anno Galliam non infestaturum ei artificiose spem fecerat: Borbonius quamprimum rex Alpes superasset, cum duodecim peditum millibus, qui Cæsaris & Angliæ regis ære occultissime colligebantur, in Burgundiam irrumpere constituerat, nec ob regis absentia occasionem, & suam in tota Gallia gratiam, quin maximum progressum esset habiturus, dubitabat. Ex iis quæ occuparentur, Prouinciam sibi, Comitis Prouinciæ appellatione, in regis nomen commutato, retineret: cuius dominatum, iure ab Andiouinis repetito sibi arrogabat: reliqua omnia Angliæ regi cederent.*

******* Verba sunt P. Heuteri *lib. VIII. c. XVIII.* Idem dicit Guicciardinus *lib. XV. p.* 441. Belcarius *lib. XVII. p.* 536. 538. Sleidanus *lib. IV. p.* 92. P. Martyr *ep. DCCLXXXVIII. DCCXCII.* Haræus *p.* 559. Seckendorf *lib. I. p.* 287. Vitam Hadriani VI. sigillatim descripsit P. Iouius.

§. XXVI.

Mense Septembri 1524. Borbonius inuitus licet, ac Piscarius, mediocri peditum equitumque coadunata manu, Galliam Narbonensem inuadunt, Aquas Sextias recipiunt, locisque aliquot munitis expugnatis, ad Massiliam castra locant, quam productis maioribus tormentis oppugnare incipiunt. Sed adueniente magnis cum copiis Rege, soluta obsidione, in Italiam eodem mense citato gradu reuertuntur. * Rex vero iisdem cum copiis Alpes transcendens, Mediolanum capit; Ticinumque, quod Antonius Leua defendebat, obsidione premit. ** Isto tempore Pontifex cum Francisco pactum iniuit, Hispanos Lombardia exterminandi: adparatus igitur fiebat, ipsos etiam ex regno Neapolitano eiiciendi. *** Postquam per bimestre spatium Franciscus in obsidione Papiensi hæsisset, viribus attritis, die Februarii XXIV. anni CIↃ IↃ XXV. post mediam noctem, ad Papiam, olim Ticinum, Carolus Lanoius, Carolus Borbonius, Ferdinandus Daualus, Alfonsus Vastius, Antonius Leua, Duces Cæsareani, coadunatis copiis, castra Regis Francisci, quæ in ferarum iuxta vrbem septo communita habebat, inuadunt, commissoque variis locis cruento acrique prœlio, tandem fusis fugatisque Francis, amplissimoque Franciæ nobilitatis equitatu dissipato, memorabilem victoriam, capto Rege Francisco, octodecim viris illustribus, multa nobilitate, ac militum multitu-

titudine ingenti in potestatem redacta, **** cæsisque circiter decem virorum millibus, & inter hos viginti Proceribus, obtinuere. E Cæsarianis circiter octingenti sunt desiderati. ***** Franci ex vniuersa Italia pulsi.

* Verba sunt P. Heuteri *lib. IX. c. I.* P. Martyr. *ep. DCCCIII.* Reisner *f.* 34. Belcarius *lib. XVIII. p.* 544. Guicciardinus *lib. XV. p.* 477. P. Iouius *Vita Ferdinandi Dauali p.* 763. Sleidanus lib. IV. p. 107. *per hanc æstatem Carolus Borbonia Dux, Connestablius Galliæ, qui anno superiori partim, sua sponte, partim a Cæsare sollicitatus, defecerat, Massiliam obsidet sed frustra. Discedentem in Italiam, rex magna celeritate consequitur, & per Insubriam plerisque locis occupatis, ipsa etiam Vrbe Mediolano capta, sub hyemem obsidione cingit Papiam, ad Ticinum flumen oppidum.* Le P. Daniel *Tom. III. p.* 155.

** P. Heuterus *c. l.* Progressus Gallorum in Ducatu Mediolanensi describit Guicciardinus *lib. XV. p.* 482. P. Martyr. *ep. DCCXCIV. DCCXCV. DCCCV.* Le P. Daniel *T. III. p.* 163.

*** Guicciardinus *lib. XV. p.* 486. Prud. de Sandoual *Hist. captiu. Francisci I. §. IX.* Reisner *Hist. Frundsberg lib. III. p.* 37. Belcarius *lib. XVIII. p.* 546.

**** Verba sunt P. Heuteri *lib. IX. c. II.* Prœlium hoc describit Guicciardinus *lib. XV. p.* 514. qui etiam diem hoc modo definit: *ea nocte, quæ XXV. Februarii diem, qui ex Christianorum ritu Matthiæ Apostolo sacer est, & idem Cæsaris natalis dies erat, præcessit.* Idem p. 515. *media nocte omnes milites ducum iussu, vt a Gallis internoscerentur albis tunicis supra arma induti.* Idem confirmat Reisner *Hist. Frundsberg lib. III. f.* 41. qui etiam hanc rationem addit, vt terrorem facerent Gallis: *damit der Hauff daraus der Harnisch scheinet, bey Nacht desto grösser und schröcklicher were anzusehen.* Hic etiam prœlium istud varie describit. Singularia sunt quæ de hoc prœlio narrat Sleidanus *lib. IV. p.* 112. Le P. Daniel *Tom. III. p.* 171. In Schardii Tomo III. p 607. extat *Papiensis obsidionis, & eorum, quæ in ea accidere, historica narratio* ab Hadriano Barlando descripta. Belcarius *lib. XVIII. p.* 553. qui hanc pugnam Mirabellanam vocat. Galeatius Capella *lib. IV. fin.* P. Martyr. *ep. DCCCX.* Caussam cladis ipse Franciscus talem protulit: *se deceptum ab Heluetiis, qui non modo suam, sed omnium etiam opinionem turpissime fefellissent, & auare ab Italis fraudatum, qui in recensendis cohortibus falsum militum numerum referre essent soliti: desertum demum nimis propere a tertio equitum agmine semel inclinatam aciem vlla arte bellica virtutis vllaque præsentis animi conatu reparare nequisse* apud Iouium *p.* 851. De anno prœlii Chronostichon est Georgii Sabini

regIa sVCCVMbVnt pVgnaCI LILIa gaLLI
aliudque:
arMa aqVILæ VInCVnt LILIa CeLsa trVCIs.

***** De occisorum in hoc prœlio numero variant Scriptores. Hæc verbis Heuteri scribimus. Reisner *lib. III. f.* 45. occisa dicit viginti hominum millia & fere totidem capta. Guicciardinus lib. XV. sub finem: *constans opinio fuit, eo in prælio, partim cæsos, partim in Ticino submersos, supra octo millia hominum ex Gallico exercitu & circiter viginti ex præcipuis Galliæ principibus interiisse.* P. Martyr. ep. DCCCXII. *duarum horarum spatio scribit Prorex ipse ad Cæsarem, cuius ego literas legi, millia hostium quinque & viginti fuisse trucidata. Impulsisse calamum plerique arbitrantur, obruta vero in alueo Ticini fugientium corporum quinque millia.* Haræus *ad a.* 1529. P. Iouius *lib. XXII. p.* 23. Latius vero Idem hoc prœlium describit in vita Ferdinandi Dauali *libro VI.* Franciscus Belcarius *in Comment. rer. Gall. lib. XVIII. ad a.* 1524. Franciscus Belleforest *in Ann. Franciæ lib. VI. c. XXXVI.* Arn. Ferronus *in Hist. Francisci I.* Discursus de hoc bello apud Goldastum *p. XI. der Reichshandel p.* 284.

p. 284. Chytræus *lib. XI. p.* 284. Adam Reiſner *lib. III.* Thuanus *lib. I. ad a.* 1525. Le P. Daniel *Tom. III. p.* 172. Haut ita pridem prodiit Hiſtoria captiuitatis Franciſci I. authoribus Prudentio de Sandoual & Ludouico de Cabrera de Cordua ex hiſpanico in latinum ſermonem translata, Mediolani 1715. 8. qua omne negotium prolixius exponitur. Adgnoſcit autem hæc translatio Adamum Ebertum auctorem, Iuris apud Viadrinos doctorem. Communis eſt traditio, ſemper ſeptimum Gallorum regem factum fuiſſe captiuum, cuius tamen falſitatem in Obſeruatione XII. Tomi V. Obſeruationum Halenſium demonſtraui.

§. XXVII.

Cæſar in Hiſpania X. Martii Regis captiui ac Proregis Lanoii litteris de victoria certior factus, tanta moderati animi ſigna dedit, omnes vt ſummopere obſtupeſcerent. * Habito igitur conſilio, proponebantur Franciſco liberationis conditiones, quas tamen ipſe reiiciebat. ** Prorex vero Lanoius captiuum Regem in Hiſpaniam prout ipſe petebat, inſcio Borbonio & Marchione Peſcario, ſecum vehit, *** Barcellonam adpellens. Iuſſus eſt duci in arcem oppidi Sciatiuici, in Regno Valentiæ: mox inde, exorante Lanoio, haud procul Vrbe Valentia, in viri nobilis domum, cui venatio inſignis adiacebat: **** poſtremo in arcem Madritianam, in regno Caſtellæ, cuſtodiente eum veteri Præfecto Alarcone; nullaque ratione Rex obtinere potuit, in Cæſaris conſpectum admitteretur, quanquam ſummo cum honore & vt Regem decebat, haberetur. ***** Menſe Auguſto, Cæſar in Italiam mittit Lopem Vrtardum, vt a ſummo Pontifice poteſtatem impetret ducendi in vxorem Eliſabetham, filiam natu maximam Emanuelis Portugalliæ Regis, annum ætatis vigeſimum ſecundum agentem: mißitque per eundem Lopem concluſo cum Pontifice fœdere ****** Franciſco Sfortiæ certis legibus, numeratisque mille quingentis auri libris, diploma, quo eum Mediolani Ducem renuntiabat. ******* Detecta autem eiusdem coniuratione cum Venetis & Pontifice, conciliante Hieronymo Morono, qua Cæſarem ex Italia plane eiicere conabantur, Mediolanum cum maxima ditionis parte occupat, Sfortiamque in arce obſeſſum circumuallat. Cremonenſem quoque arcem obſideri curat, vniuerſam Inſubriam in Cæſaris poteſtatem recidiſſe adſerens, quod cliens Sfortia contra Maieſtatem patroni Cæſaris coniuraſſet. † Anglorum etiam Rex Henricus Cæſaris creſcentem potentiam habens ſuſpectam XXX. Auguſti 1525. cum Ludouica Sabauda, Franciſci matre, fœdus pangit. †† Circa anni 1525. finem Rex Franciſcus deſiderio libertatis ex animi ægritudine in tam periculoſum incidit morbum, vt medici de ſalute deſperantes Cæſari conſulerent, eum (quod ſummopere petebat) inuiſeret. Perſuaſus Cæſar, Regem conſolandi cauſa

ſa adit, maturamque ei libertatem æquis conditionibus promittit. ††† Inſequenti a. 1526. Clemens VII. Papa per litteras prolixas pro Franciſco Sfortia intercedit. †††† Tandem vero XIV. Ianuarii 1526. Franciſcus I, poſtquam coram notario & teſtibus in captiuitate clanculum fuiſſet proteſtatus, ſe quidquid agat non niſi coactum agere, idemque nullius fore effectus, ††††† cum Carolo tranſigit, his potiſſimum conditionibus, vt Franciſcus Burgundiæ Ducatum atque Comitatum cum omnibus, quæ ab iis dependent, ſexta a die liberationis ſeptimana cedat: filios natu maiores duos, Franciſcum Delphinum, ac Henricum Aureliæ Ducem, aut huius nomine duodecim Proceres det obſides, vsque dum dictæ regiones fuerint reſtitutæ: Franciſcus renuntiet omni iuri ſuo in Regnum Neapolitanum, Siciliæ, Principatum Mediolanenſem, vrbem ditionemque Genuenſem & Aſtenſem; renuntiet æque fœderi Nouiodunenſi, aliisque quæ olim ſuper dictis prouinciis fuerint concluſa, iuri quoque ſuo, quod in Flandriæ quædam oppida, ſupremam etiam iurisdictionem in eundem atque Atrebatenſem Comitatum prætenderet. Rex Leonoram Cæſaris ſororem, natu maximam, viduam Emanuelis, Portugalliæ Regis in vxorem ducat, & cum ea dotis nomine ſemel ducenta millia aureorum liliorum accipiat, cum annua penſione, quam cauſa mortis dicti Regis Emanuelis ei Luſitani ſoluant, itemque Comitatum Maſconenſem, Auxerræ, ac Barræ ad Sequanam, in quas ditiones liberi tantum eorum mares ſuccedant. Franciſcus Delphinus filius Regis natu maximus, Mariam dictæ Eleonoræ filiam in vxorem ducat. Rex Henrico Albretano, Carolo Geldriæ Duci, Vlrico Würtenbergico contra Cæſarem non ſit in auxiliis: Cæſarem ad petendam coronam Romanam claſſe adiuuet, Anglo ſummam quingentorum aureorum liliorum millium ſoluat, Carolum Borbonium, aliosque qui cum Cæſare fecerant, reſtituat. Has pacis leges a Regni ſui Ordinibus approbari, ſacramento muniri, ſubſignari, ac ſigillorum appenſione confirmari curet, interpoſito vero iuramento Cæſari promittat, ſi dictis conditionibus ſtare non poſſit, in eius poteſtatem, vbicunque terrarum tum temporis fuerit, receptis obſidibus rediturum. †††††† Deſponſata inde, Ileſcæ, inuito licet Borbonio, Franciſco, Cæſaris ſorore, Eleonora, relictisque duobus filiis obſidibus, e captiuitate fuit liberatus. ††††††† Has conditiones dum Gattinara, Cæſaris Cancellarius ſubſcribere nollet, ipſe Cæſar ſubſcripſit. ††††††††

* Heuterus *lib. IX. c. II.* Belcarius *lib. XVIII. p.* 557.

** Guicciardinus *lib. XVI. p.* 537. hæc conſilia plenius deſcribit, & Belcarius *lib. XVIII. p.* 557. quorum ſummam exhibet Heuterus, dicens: *tres præcipua propenebantur ſen-*

sententiæ. Prima suadebat, Regem perpetuo, sed honesto, carcere adseruaret. Altera dimitteret, datis legibus qua ad perpetuam stabiliendam amicitiam, componendumque Reipublicæ statum, facere possunt. Tertia, quam maximo posset emolumento ac commodo Regem in libertatem restitueret. Prima fuit reiecta. Secundam, cuius auctor erat Osmensis Antistes, Cæsari a conscientia secretis, nonnulli sunt amplexi, alii reiecere. Tertiam, cuius auctor fuit Fridericus Toletanus, Albæ Dux, ingenti Procerum, Ducumque assensu Cæsar est amplexus. De his consiliis etiam plenius agitur in Historia captiuitatis Francisci *lib. II. p.* 101. vbi etiam *p.* 108. oblatæ Regi conditiones recensentur. Historia vera Captiu. *lib. II. §. XII. sqq.* prætensiones Cæsaris in Burgundiam examinat.

*** Heuterus *c. l.* Hist. captiu. *lib. II. §. X.* Guicciardinus *lib. XVI. p.* 559. Iouius *Vita Ferdinandi Dauali lib. VII. p.* 863.

**** P. Heuterus *c. l.* Hist. Captiu. *c. l.* Guicciardinus *p.* 560.

***** Heuterus, Guicciardinus *c. l. Quare Cæsar prorege & Montmorentio audito, Galliæ regem in Castellæ regnum, in Madrilii arcem locum valde a mari & Galliæ finibus remotum, vbi in eo honore & reuerentia, quæ tanto principi debebatur, habitus, tamen diligenter & accurate, nisi quod interdum extra arcem mulæ insidens prodeundi facultatem haberet, duci mandauit.* Sub arce autem Madriliana nulla alia quam arx regia Madriti intelligitur. Sic enim Hist. Captiu. c. l. *Vbi Mantuam Carpetanorum peruenit, arce Imperiali iussus hospitari, quam incoluit, donec libertate potitus.* Belcarius lib. XVIII. p. 562. *Rex in arcem Madritiam a mari Galliaque finibus longe distantem deductus, vnde quoties vellet, sed mulæ insidens, & cum iusto præsidio exire posset: neque enim ad colloquium Cæsar, nisi prius cum ipso conuenisset, aut quin conueniret, non multum abesset, admittere volebat.* Sic & Iouius Vita Ferdinandi Dauali. *Madritum autem perueniens, ibi subsistere recreareque sese, & Cæsaris opperiri aduentum iubetur, quem longinquis intentum venationibus intra paucos dies eo peruenturum esse confirmabant.* Inde Colmenar *Delices de l' Espagne p.* 235. eandem arcem captiuitatis Francisci I. locum facit. Tempus indicat P. Martyr. ep. DCCCXIII. dicens: *Gallum ergo in Matritensem caueam die augusti quarto decimo Aquila clausit.*

****** De fœdere hoc inter pontificem & Florentinos, atque Cæsarem concluso Guicciardinus *lib. XVI. p.* 528. 555. 557. Iouius *p.* 858. Belcarius lib. XVIII. p 556. *Vt in fœdus, quod cum Lanoio iturus erat, Veneti reciperentur, mirandum in modum Clemens laborabat: verum illi pecuniam, quam poscebat Lanoius, pendere recusabant: tantum enim, quantum in bellum impendissent, & vt inposterum non milites sed pecuniam conferret, deposcebat; quod & a ceteris, qui Adriani fœdere comprehendebatur, exigebat. Quod se difficiles Veneti præbebant, Clementi ex vsu erat: siquidem Lanoio, ne res nouas illi molirentur, suspicionem mouebat. Tandem omissis Venetis fœdus inter Clementem, ac Cæsarem Lanoio pro Cæsare, Ioanne Bartholomeo Sattinario cum mandato amplissimo pro Lanoio spondente, Romæ, Kalendis Aprilis ictum est.*

******* Heuterus *lib. IX. c. II.* Guicciardinus *p.* 559. 561.

† Heuterus *lib. IX. c. III.* Guicciardinus *lib. XVI. p.* 566. 575. Iouius *p.* 869. Hist. Captiu. *lib. II. §. XXIII. sqq.* Reisner *f.* 54. Belcarius *lib. XVIII. p.* 564.

†† Extat illud in Recueil des Traittés de Paix *T. II. p.* 102. Belcarius *lib XVIII. p.* 560.

††† Heuterus *lib. IX. c. III.* Guicciardinus *lib. XVI. p.* 571. qui addit: *quo cum Cæsar iturus esset, princeps scriba, iurisque præfectus, quem Magnum Cancellarium vocant, id dissuasit, cum diceret, nisi eo animo ad eum iret, statim & sine pactione eum liberum esse vellet, ex ipsius dignitate non esse: & nisi id faceret eam humanitatem non regiam, sed mercenariam fore:*

fore: eiusque sanandi desiderium, non ab eius salutis amore, sed a propria utilitatis studio ne videlicet eius morte fructu quem ex victoria sperabat, priuaretur, proficisci. Hist. Captiu. *lib. II. §. XVI.* Iouius *p.* 880.

†††† Heuterus *lib. IX. c. IV.* Guicciardinus *lib. XVI. p.* 593. Sleidanus *lib. VI. p.* 146.

††††† Extat ista Protestatio in Recueil des Traittés de Paix Tom. II. p. 107, in qua, post longam præfationem de iniuriis Cæsaris aduersus Carolum, dicitur: *parquoi ledit sieur Roi se voiant en extreme necessité de ne pouvoir avoir & recourer sa liberté, & secourir son roiaume, qui a tel besoin de sa presence, que chacun sait, pour la debilitation de Madame sa mere, qui est souvent malade, & de Messieurs ses enfans en si bas âge, & état d'innocence, qu'ils ne peuvent aider l'un a l'autre; & tous ensemble ne sauroient subvenir aux urgentes afaires de son roiaume, pour lequel ledit Sieur desire emploier sa vie & propre personne, & aussi messieurs ses enfans, qui sont, & doivent etre reputez les enfans de la chose publique. Proteste devant Dieu, & és presences des dessus nommez qu'il ne veut & n'entend faire aucune chose contre l'honneur de Dieu, ni contre son honneur ni au preiudice & dommage de son roiaume. Et le traitté qu'il lui faut ceiourdui signer au profit de l'Empereur, il l'a fait & fait pour eviter les maux & inconveniens, qui pourroient avenir à la Chretienté, & à son roiaume; & que ce l'est per force & contrainte, detention & longueur de prison, & que tout ce qui est contenu en icelui sera & demeurera nul & de nul effet; &, est deliberé de garder & poursuivre les droits de la couronne de France; & proteste de nullité de tous pactes, conventions, transactions, renonciations, quitances, derogations, & sermens, qu'on lui fera faire contre son honneur, & le bien de sa Couronne soit au profit dudit sieur Empereur, ou autre.*

†††††† Heuterus *c. l.* qui etiam pacis conditiones prolixe refert. Sleidanus *lib. VI. p* 146. Belcarius *lib. XVIII. p.* 569. Braudtlacht *Hist. Pacif. c. VI. p.* 32. Hist. Captiu. *lib. III. §. II. absoluta igitur pacis pactio Mantua Carpetanorum decimo quarto Ianuarii anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto inter Carolum V. & Francisc. Valesium Franciæ Regem perpetua quidem gratia concordia, sed ipsa male adeo fida, ut potius causa quemadmodum ulteriora tefabantur, cædium & deuastationis.* Sequuntur inde §. III. Pacis conditiones. Idem §. IV. *Postquam Capitulatio in scripturam redacta, Archi-Episcopus resumpta veste Ecclesiastica Missam cantandi se applicuit; ipsaque, ubi coram altari defunctus, manibusque Euangelium apertum exhibuit, accessit Rex Galliarum per Corpus Christi paulo ante ad manducandum ibi præbitum & per Sancta Euangelia, quæ nunc manu tangeret, iurauit, se nunquam tota vita pacificationem memoratam violaturum, nec alii fauturum, qui id peragere auderet. Prorex Neapolitanus, Hugo de Moncada, Iohannes Alemannus Secretarius, qui mandatis ad concludendam & iuramento confirmandam capitulationem instructi, simul ac Rex iurasset, & ipsi eodem modo iurauerunt. Iurisiurandi religione ab utraque parte interposita, Pro-Rex Neapolitanus Regem Franciæ promittere curauit, se, ut Regem Christianissimum Principemque, quando quid pollicetur, decet, intra sex menses in Hispanicam captiuitatem rediturum, si quidem præstare non valuisset, quod Pace prædicta conuentum. Alacri vultu & voce alta hæc futura Rex spopondit, quamuis male postmodum promissa coluerit.* Hæc promissa sæpius a Francisco fuerunt iterata, prout tradit Historia Captiu. *lib. III. p.* 178. Le P. Daniel *Tom. III. p.* 208. Guicciardinus *lib. XVI. p.* 594. consilia in Cæsaris senatu de Francisci liberatione atque Orationes Mercurii Gattinarii & Lanoii refert, tandem etiam pacis adducit conditiones. Iouius lib. VII. p. 881. *Lanoii Belgarumque omnium ipsius præsertim Piscarii una atque eadem erat sententia, ut aliquid de grauioribus postulatis Francisco remitteret, eumque sibi fœdere ac amicitia consociaret, ut tutius Galliæ facultatibus ad euertendas Italiæ respublicas uteretur.* Idem p. 882. *Hæc unus ante*

Uuu uu uu

ante alios minime probabat Mercurius, Epistolarum Magister honesta & salutaria prudenti consilio semper afferre solitus. Is multo honestius ac speciosius Cæsarem dignitati & commodis consulturum ostendit, si sua prius quam aliena appeteret, vt aequum esset, recuperanda censeret. Burgundiam a Gallis fraude potius quam armis occupatam ante omnia bello aut pactione recipiendam videri: neque ante imprudenter Gallum Regem quem iure belli captum teneat, debere dimitti, quam totius Burgundiæ vrbes atque arces in potestatem redigantur: quibus semel receptis finitimam Galliam repentini belli metu perpetuo sibi obnoxiam, & pacis legibus obtemperantem fore: at si inani ac intempestiuo nouæ gloriæ nomine duceretur, Regeque in libertate restituto, ea omnia ex eius liberalitate se adepturum confideret, sensurum illico Gallicas fraudes: ipsumque Franciscum modo Galliæ saluti amplitudinique prospiciat, absque vlla violati iurisiurandi verecundia defecturum. Idem dicit Heuterus *lib. IX. c. V.* Pacis vero conditiones exhibet Guicciardinus *lib. XVI. p.* 610. Reisner *lib. III. f.* 53. Recueil *Tom. II. p.* 112. Thuanus *lib. I. p.* 17. Haræus *ad a.* 1526. Bellaius *lib. III. p.* 84.

†††††† Belcarius lib. XVIII. p. 570. *omnes huiuscemodi fœdus admirati sunt: nec quisquam fuit, qui Regem suæ libertati restitutum maiore Burgundia cessurum existimaret, paucis exceptis, nimirum fœderis ipsius authoribus; quos pecuniæ corruptos plerique suspicati sunt. Clamabat ac reclamabat in primis Gattinarius Cancellarius, & quamquam Cæsar iratus iubebat, subscribere tamen recusauit, in rebus adeo Cæsari perniciosis authoritate quam Cæsar ipse dederit, haud vsurus: cuius damnata pertinacia Cæsar ipse subscripsit, & Madritium ad confirmandam affinitatem, ineundamque cum Rege amplius amicitiam se contulit.*

††††††† Sleidanus *lib. VI. p.* 146. Hist. Captiu. *lib. III. §. V.* De conuentu Regum Ilescæ facto: *tunc vero verbis de præsenti sponsalibus peractis, Imperator arrepta Germanæ dextra, & Franciæ Rex Eleonoræ sponsæ suæ ad proximum conclaue properarunt, vbi duæ horæ hilaritati epulisque præterierunt. Relictis Reginis vterque Regum Torreionum pernoctandi abiit, nolente Imperatore concubitum nouis coniugibus permittere, ante quam Franciscus redux in patriam conuenta executus* Sleidanus p. 147. *His conditionibus, cum fidem Cæsari dedisset, liberatus, domum redit, & Hispaniæ finibus egrediens, filios duos, Franciscum & Henricum, valde paruulos, obsides ibi relinquit, vti conuenerat, & nisi pacta seruet, captiuum sese denuo sistere pollicetur.* Guicciardinus *lib. XVI. exeunte* Hist. Captiu. *p.* 185. Belcarius *lib. XVIII. p.* 570.

§. XXVIII.

Liberatus Franciscus, instante licet per legatos Cæsare, Burgundiam tradere denegabat, in sua non esse potestate dicens, de Regni Francici corpore membrum aliquod separare, nisi Ordinum consensu ita decernatur, peramice petens, Cæsar traditionem Ducatus Burgundiæ in multam pecuniariam transmutet. * Quo Cæsar audito, non parum animo perturbatur, circumuentum se a Rege, cum non exigua existimationis suæ læsione, videns. Decernit tamen, nil de traditione Burgundiæ immutare, sed in eo pacis capite satisfaciendo obstinate perseuerare, imo potius pacem cum Venetis ac Pontifice facere, restituto Mediolani Sfortia, quam a Rege, qui paulo ante suus fuerat captiuus, periculi denuntiatione, cogi ad nouam iniquamque transactionem. Cæsar igitur, Borbonium, tradita ei Ducatus Mediolanensis gubernatione, eo properare, Lanoium in Regnum Nea-

Neapolitanum proficiſci, Hugonem Moncadam, maris præfectum, ad Pontificem tendere, claſſem vero Barcellonæ extemplo inſtrui iubet. ** Quibus rebus Francus intellectis, cum hactenus ſpe nouæ cum Cæſare transactionis fœderi Italico ſubſcribere diſtuliſſet, XVII Maii 1526. inter Pontificem Clementem VII, Franciſcum, Venetos ac Franciſcum Sfortiam fœdus de Sfortia reſtituendo, ac Regiis liberis e Cæſaris poteſtate extorquendis fuit concluſum, quod Fœdus Clementinum ſiue ſacrum fuit dictum. *** Comprehenſus eodem etiam fuit Angliæ Rex, & vt eius eſſet Protector, magnis pollicitationibus inuitabatur, qui iam liberandi Regis Franciſci cauſa, cum matre eius Ludouica fœdus fecerat, conqueſtusque Cæſarem victoria animo elatum ſe contemnere, filiamque olim illi deſponſatam, quæſita Luſitaniæ Regis ſorore repudiare. **** Papa etiam Franciſcum a iuramento Madriti præſtito, abſoluente. ***** Conditionibus, conſignatis miſſisque a Pontifice Imp. litteris diffidationis. ****** Pontificiæ & Venetorum copiæ, Duce Vrbinatium Principe, Mediolanum verſus tardius quam neceſſitas, atque inopia, qua Arx a Borbonio obſeſſa, premebatur, requirebat, mouent. Differt ſua auxilia Rex Francus, ſpe tranſigendi de liberis cum Cæſare. Interea Franciſcus Sfortia, commeatus inopia coactus, XXIV Iulii cum Borbonio tranſigens, Arcem ei Mediolanenſem tradit; Laudemque Pompeii profectus, inde ad Confœderatorum caſtra Marinianum contendit. Fœderati tamen rerum omnium copia abundantes contra Cæſarem rerum omnium inopia preſſum nihil inſigne geſſerunt. *******

* Hiſt. Captiu. *lib. IV. p.* 197. Belcarius *lib. XVIII. p.* 571. Mart. Bellaius Comment. lib. III. p. 84. *Cæſar ſuos legatos Bayonam vna cum Rege abire iuſſit, vt pactionis conditiones regnum ingreſſus ſtatim confirmaret: quibus quum eo perueniſſet, reſpondit prius explorandum eſſe animum & ſententiam ſuorum ſubditorum Burgundiæ, quos nonniſi ipſorum voluntate alienare a ſe poſſet: ſe breui Ordinum totius Ducatus panegyrin haberi curaturum, vt eorum mentem intelligere poſſet.* Idem p. 85. *Cæſar vbi Regis reſponſum quod legatis Bayonnæ dederat, reſciuit, proregem Neapolitanum Carolum Lannoſium, Mingouallium ducem Traiectanum & Alarconem ad eum mittit, ſperans a ducatus Burgundiæ Ordinibus, quod cupiebat decretum iri: quod omnino aliter accidit. Coniacum ad illum veniunt, excipiuntur & tractantur magnificentiſſime, ſed paucis interpoſitis diebus rem parum gratam conſpiciunt: fœdus enim coram vident & audiunt præconio publico recitari initum inter papam Clementem, Regem, Anglum, Venetos, Heluetios & Florentinos, quod ſacrum fœdus adpellatum eſt: cuius hæ conditiones erant, vt Italia in libertatem exteris omnibus expulſis vindicaretur, Sfortia ducatum Mediolanenſem certis quibusdam conditionibus reciperet: ſic tamen vt Cæſari, ſi liberet, ingrediendi illuc poteſtas fieret. Qua re illi vehementer perculſi ſunt, nec mirum: quum enim ducatus Burgundiæ poſſeſſionem ilico ſe adituros ſperarent (nam princeps Auraugius iam ad ius illud vſurpandum profectus fuerat, velut profectus futurus eſſet) vident ſibi fœdus ſuo Cæſari plane inimicum exhiberi. Qua*

quum ita esse animaduerterent, venia petita in Hispaniam reuertuntur, Caesari renuntiant, si redemptionis pretium pecunia numerata velit accipere, & liberos regios reddere, a Rege persolutum iri, alias conditiones non accepturum. Haraeus *ad a.* 1526. Le P. Daniel *p.* 212. Guicciardinus *lib. XVII. ineunte* & *p.* 624. vbi dicit, ipsum pro Burgundia XX. millia auri pondo daturum promisisse.

** Heuterus *lib. IX. c. V.* Franciscus Zypaeus quidem in hiatu Iacobo Cassano obstructo, malam ideo Francisci fidem oppugnat. Ast, bonam ipsius fidem defendere conatur Dauid Blondellus in praefatione Apologetica, putans Franciscum haec inter vincula promisisse, nihil autem consensui tam contrarium esse, quam vim & metum, maxime cum Franciscus in captiuitate de conditionum iniquitate saepius fuisset conquestus. Defendit eum etiam Franciscus Belcarius rer. Gall. *lib. XVIII. p.* 573. Rationes vero Regis coniunxit Guicciardinus lib. XVII. p. 622. dicens: *propterea quod & primo cum in Picighitonis arce esset, & post in Hispania in Madriliensi arce, saepius Caesari ipsius petitionum iniquitate perspecta, se, si necessitate impulsus, legibus aut iniquis aut quas seruare in potestate sua non esset cederet, non modo eas non seruaturum, verum etiam quod iniqua & quae praestare non posset promissa a se extorsisset, sibi in eo iniuriam factam ducens, si quando occasio daretur eam vlturum, esset attestatus: neque etiam id saepius reticuisse: quod ipsi per se scire poterant, & quod alius quoque regnis commune esse censebat, nempe minime in Galliae regis potestate esse, absque regni communium consensu se ad quidquam ex iis quae ad regni corpus spectarent alienandum obligare: Christianorum vero leges, vt is, qui in bello captus esset in sempiternis vinculis custodiaque detineretur non permittere: quod ea ad nefariorum hominum poenas, non autem ad eorum qui fortunae acerbitate afflicti essent supplicium, esset inuenta: quae vi a captiuis promitterentur, nullam vim habere omnibus notum esse: cumque composito irrita esset, nec fidem suam qua ad eam confirmandam accersisset obstrictam esse. Iusiurandum Remis quum reges tanta cum ceremonia & caelesti oleo consecrantur datum, quo se regni patrimonium non imminuturos spondent, antiquius esse: has ob caussas se ad Caesaris insolentiam cohibendam, non minus liberum quam paratum esse.* Sic etiam in Goldasti Polit. Imper. reperiuntur *p.* 863. Acta pro & contra conuentionem Madritianam & in Stat. ac Rescriptis Imper. *Tom. I. p.* 104. Hottomannus *quaest. illustr. VII.* Strauch Diss. Exot. I. §. XI.

*** Sleidanus lib. VI. p. 151. *Galliae rex duobus filiolis, Francisco & Henrico datis obsidibus, domum ex Hispania reuersus, vt ante diximus, quas pactus erat pacis conditiones, iniquas esse dicebat, nec illis voluit teneri. Missis igitur vltro citroque legatis, pontifex & Veneti foedus cum eo faciunt. Eius haec erant capita, vt ad tutandam Italiae quietem alatur exercitus, peditum millia triginta, grauis & leuis armaturae circiter sex equitum millia: classis etiam comparetur triremium duo de triginta cum nauibus onerariis: hoste per Insubriam & Italiam debellato, fiat impetus in regnum Neapolitanum, terra simul & mari: expugnatum maneat in Ecclesiae Romanae potestate, sic tamen, vt Galliae regi, qui ius in eo sibi vindicet, aureorum millia LXXV. annua soluantur: familiae Mediceae dignitas in republica Florentina conseruetur: Francisco Sfortiae, quem Cesariani, circumsessum coegerunt ad deditionem, Gallia rex principatum Mediolanensem permittit: eique tam sua quam Heluetiorum auxilia, sed & vxorem in Galliis regia stirpe natam pollicetur, ea lege tamen, vt ille aureorum millia quinquaginta quotannis ipsi dependat, & fratrem Maximilianum in Galliis captiuum alat.* Guicciardinus *lib. XVI. p.* 583. & potissimum *lib. XVII. p.* 637. Bellaius *lib III. p.* 85. Belcarius *lib. XVIII. p.* 574. Chytraeus *lib. XI. p.* 295. Haraeus *ad a.* 1526. Extant Capitula foederis apud Reifnerum *lib. IV. f.* 58. & in Recueil *Tom. II. p.* 124. Vid. etiam Seckendorf *lib. II. p.* 64.

**** Slei-

**** Sleidanus *lib. VI. p.* 152. Heuterus *lib. IX. c. II.* qui etiam addit: *Verum erat ante pugnam Papiensem Cæsarem nunquam Regi Henrico nisi propria manu exaratas mittere solitum litteras, cum hac subscriptione, Tuus filius ac cognatus, Carolus: sed post Papiensem victoriam, aliorum manu scriptas, subscribebat Carolus. Quæ de Portugallicis adferebat nuptiis, vera erant. Summopere enim eas Hispani expetebant, pecuniæ summam polliciti immensam, si Regis Emanuelis duxisset filiam.* Guicciardinus *lib. XVI. p.* 553. *lib. XVII. p.* 640. Separatum etiam fœdus inter Anglum & Gallum VIII. Augusti 1526. fuit conclusum, quod extat in Recueil *Tom. II. p.* 128. *sqq.*

***** De hoc Papam increpat Cæsar in litteris suis ad eundem datis, apud Sleidanum lib. VI. p. 153. *nam & Galliæ rex profitetur palam, quod abs te solicitatus, antequam ex Hispaniis domum rediret, nouum fœdus inierit, & indicio cognoui, te soluisse illum a iusiurandi vinculo, quo mihi tenetur: deinde bellum intulisti prius, quam literæ, quibus illud denuncias, mihi essent redditæ, & eo spectasti, quemadmodum non solum Italia tota me depelleres, verum etiam ab Imperii dignitate deiiceres.* Idem confirmat Reisner *lib. III. fin.*

****** Extant hæ litteræ de dato Romæ XXIII. Iunii 1526. apud Reisnerum *f.* 72. Earum etiam facit mentionem Sleidanus *lib. VI. p.* 152. vterque etiam Cæsaris exhibet responsionem. Apud Goldastum *Constit. Tomo vno p.* 479. & *Stat. Imp. p.* 81. reperitur Caroli rescriptum aduersus Clementis criminationes, Datum Granatæ XVII. Septembris 1526, quo simul ad Concilium Generale prouocat. Aliudque ad Senatum Cardinalium & Principes Germaniæ subsequitur.

******* Heuterus *lib. IX. c. V.* Guicciardinus *lib. XVII. p.* 646. *sqq.* Reisner *f.* 74.

§. XXIX.

Exinde abolita per Hispaniam Pontificis auctoritate, * Cæsareani Pontificem a Confœderatis separaturi, cum opera Procerum Colomnensium inducias aliquot mensium cum eo pepigissent, ipseque induciis temere fidens, militem omnem, quem in Latio habebat, dimisisset. Pompeius Colomna ac Hugo Moncada classis Cæsareæ præfectus, clam collectis octingentis equitibus, ac tribus peditum millibus, summaque celeritate xx Septembris a. 1526. Romam venientes, antequam Pontifex de eorum consilio certior fieret, nemine resistente, tribus portis in Vrbem irrupere, animo capiendi Pontificis, non diripiendæ Vrbis. Sed tyro recens conscriptus cohibere manus non potuit. Summum enim templum Vaticanum, omniaque loca diripit, priuati minus violati. Pontifex ægerrime cum magna hominum multitudine in Molem Adriani elapsus, maiorum tormentorum exoneratione Cæsareanos propius accedere non sinebat. Verum, quod ingressis vix in tres menses commeatus sufficeret, datis vltro citroque obsidibus, Moncada in Arcem ad Papam profectus, cum eo Cæsaris nomine inducias in quatuor menses, acceptis obsidibus, pangit, ea lege: Pontifex copias statim omnes ex Insubria citra Padum abire iuberet, atque Andream Auriam, triremium suarum Præfectum, a classe Confœderatorum reuocaret; Cæsariani vero statim copias ex

vrbe agroque Romano in Regnum Neapolitanum abducentur. Exinde Confœderatorum res in Italia in peius ire cœpere, res vero Cæſaris quanquam ſumma pecuniæ inopia, exhauſta vniuerſa Inſubria, premeretur, melius tamen ſe habuere, dum Cæſar Pro-regem Lanoium cum claſſe in Italiam properare iuberet, Borbonius etiam cum Alfonſo Daualo, Vaſtii Marchione & Georgio Fronsbergio cum quatuordecim peditum, & quingentis equitum millibus laborantibus Cæſareanis in auxilium proficiſceretur. **

* Thuanus lib. I. p. 17. *Cæſar, vt iniuriam, ſibi a Clemente illatam, vlciſceretur, nominis Pontificii autoritatem per omnem Hiſpaniam abolet, exemplo ab Hiſpanis ipſis poſteritati relicto, poſſe eccleſiaſticam diſciplinam citra nominis Pontificii autoritatem conſeruari.*

** Hæc Heuterus *lib. IX. c. VI.* plenius exponit. Guicciardinus lib. XVII. p. 704. *& itineribus omnibus occupatis, ac ne quis Romam huius motus nuncius perueniret diligentisſime cauentes, copiis quas Ananiam miſerant, & aliis ſimul collectis, ita vt in vniuerſum circiter octingenti equites, & tria peditum millia, ſed omnes fere imparati eſſent, ſumma celeritate incedentes, & nemine Romæ quidquam de ipſorum aduentu ſuſpicante, nocte ante XX. Septembris diem Romam peruenerunt, ac tribus Vrbis portis repente occupatis, per Lateranenſem portam ingreſſi ſunt: erat autem cum illis non modo Aſcanius & Vgo Moncada (nam Sueſſanus dux ante multos dies Marini mortem obierat, verum etiam Veſpaſianus, qui pacis autor fuerat, fidemque ſuam pro ſe & cæteris omnibus interpoſuerat, & Pompeius Columna Cardinalis, ambitione & furore eovsque abreptus, vt in violentam Pontificis necem conſpiraſſet, & inſuper, vt communis & conſtans opinio fuit, cardinalibus armis & vi ad ſe Pontificem creandum coactis, cruentis manibus, ac nefandis, ſacrilegisque facinoribus pontificatum occupare cogitaret.* Iouius *lib. XXIII. p. 25.* Reiſner *lib. IV. f. 77.* extant Acta Pompeii Cardinalis aduerſus Clementem VII. apud Goldaſtum.

§. XXX.

Sub initium anni 1527. Papa, ſpe pacis cum Cæſare ineundæ plane abiecta, expedita re pecuniaria ac frumentaria, confœderatorum ſe copiis iungit: ad quos cum Francus Vaudemontii Comitem mediocribus cum copiis miſiſſet, regnum Neapolitanum inuadunt, multáſque vrbes capiunt. Verum hic confœderatorum ardor, pontificis pro parte culpa cito refrixit. Eius enim negligentia commeatus ac pecunia exercitui ſtatim deficere cœpit, vt retrogredi neceſſum haberent. Impediebat & rei ſucceſſum, quod Francus non ea, quæ promiſerat auxilia, mitteret, Angliæ Regis coniunctio fœderi nominis auctoritatem, non auxilium, dabat.* Deſperans igitur de confœderatorum rebus Papa cum Lanoio Prorege, Cæſaris nomine in octo menſes inducias fecit, his legibus, vt pontifex pro ſtipendiis Cæſareanorum militum ſexaginta aureûm nummûm ſoluat, Cæſari ius regni Neapolitani, ac Pompeio Columnæ veterem dignitatem locumque reſtituat, capta loca reſtituantur. Pontifex igi-

igitur omnes copias dimittebat. ** Ast, cum pecunia a Papa promissa bimestre stipendium vix excederet, parui id milites præfectique facientes, agrum Bononiensem depopulabantur. *** Interim Borbonius ab induciis abhorrens, atque ad Romam inuadendam a Ferrariæ Duce, qui ipsi necessaria omnia pro exercitu clam ministrabat, inuitatus, frustra licet ad inducias prouocante Lanoio Prorege, **** v Maii 1527. in conspectu Romæ vrbis castra locat, postero que die ipsam oppugnationem adgreditur: dumque Germanos frigidius pugnam ineuntes animaturus arrepta scala inter primos ascendens pugnam orditur, sclopetorum globis per cerebrum ac femur adactis, mortuus concidit. ***** Cumque eo cadente, per duas horas veterani acriter pugnassent, tandem Germani & Hispani in suburbium, deinde in ipsam vrbem irrupêre, desideratis cum Borbonio mille viris, interfectis vero tam in oppugnatione, quam irruptione, quatuor Romanorum millibus. ****** Diuina ac humana militum libidini cessêre: in omnem sexum ætatemque omni libidinis, sæuitiæ, calamitatis, ac cruciatus genere permiscue sæuitum, Cardinales ac Prælati ludibrio habiti. ******* Pontifex Clemens cum effugere potuisset, consilii inopia, vt cum multis aliis circumueniretur, atque in arcem S. Angeli concluderetur, causa fuit, vbi per integrum obsessus mensem, † Cæsare pro Papa liberando preces in Hispania instituente, dum videri vellet, quasi sine ipsius iussu hæc fierent. †† Tandem cum Lanoio, qui Senis erat, & Aurantio, quem veterani Ducem, loco Borbonii salutarunt, Vastio, Moncada, atque Alarcone, qui Neapoli Romam aduolarunt, v Iunii transigit, vt quadringenta millia aureûm nummûm persoluat, cum tredecim Cardinalibus in arce S. Angeli custodiatur, donec prima pecuniæ pensio sit persoluta, tum Neapolim aut Caietam proficiscatur, expectaturus Cæsaris decretum. ††† Miles interim Cæsareus circiter octo continuis mensibus, neglecta abiectaque omni disciplina ac imperio, agebat, peste licet inter eos insigniter grassante. Has ob caussas Cæsareani multarum rerum gerendarum, præsertim Bononiæ occupandæ occasionem amiserunt. †††† Cæsar equidem Pontificem in Hispaniam, duci volebat, destitit tamen a proposito, dum res videretur infamiæ plena. ††††† Pridie Kl. Nouembris iterum Cæsar cum Pontifice transigit: superioribus tantum conditionibus additum, pecunia, quæ in Hispania ad sacrum erat collecta bellum, ac decimæ e sacris vectigalibus collectæ, Cæsari cederent, eique in rebus Mediolanensibus ac Neapolitanis non aduersaretur: Ostiam ac Ciuitatem veterem pignora Cæsari traderet. ††††††

Dum

Dum igitur, promiſſa liberatione, Roma eſſet educendus VI Decembris, Cæſarianis non ſatis fidens, Roma Oruietam fugiebat. †††††††

* P. Heuterus *lib. IV. c. VII.*

** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XVIII. p.* 755. Reisner *f.* 96. Haræus *ad a.* 1527.

*** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *p.* 657. Reisner *f.* 103.

**** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *p.* 368.

***** Heuterus *c. l.* Belcarius *lib. XIX. p.* 594. Guicciardinus *p.* 772. Reiſner *lib. VI. f.* 110. qui etiam ipſius exhibet epitaphium. Singulare eſt, quod refert Heuterus: *obuenit illi mortis genus, quod ſibi ipſi ante paucos menſes fuerat imprecatus. Cum enim Mediolanenſes miſeriis ſuis remedium precarentur, pollicetur ſe exercitum Vrbe educturum, ſi in ſtipendium triginta millia aureorum nummûm contuliſſent: quod quamquam exhauſtis difficillimum erat, facturos tamen ſe recipiunt, ſi non, vt alias ſæpe, fides falleretur. Tum Borbonius: ſi id (inquit) fecero, prima peto mihi pugna hoſtilis tormenti globus, vitam eripiat. Accepta pecunia, fidem Mediolanenſibus violauit, ac prima poſt id tempus pugna, quæ ad mœnia Romana fuit edita, tormenti hoſtilis globo traiectus occubuit.* Confirmat hoc Guicciardinus *lib. XVII. p.* 675. Haræus *ad a.* 1527. Bellaius *lib. III. p.* 88.

****** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *p.* 772. Seckendorf *lib. II. p.* 73. late.

******* Guicciardinus *lib. XVIII. p.* 774. addens; *illud vero calamitatem & infamiam mirum in modum cumulauit, quod multi antiſtites a militibus ac præſertim Germanis; qui Rom. curiæ nominis odio, crudeles & inſolentes erant capti, vilibus iumentis, gradus ac dignitatis ſua inſignibus ornati per totam Vrbem per maximam contumeliam circumducebantur: multi crudeliſſime excruciati, aut in ipſis cruciatibus, aut non multum poſt, mulcta perſoluta, vitam reliquerunt.* Idem p. 775. *audiebantur paſſim Romanarum matronarum, & ſacrarum virginum, quæ gregatim a militibus, vt libidinem ſuam explerent, trahebantur, clamores & eiulatus miſerandi: ita vt vere dici poſſet, Dei opt. max. iudicia mortalibus eſſe obſcura, quod Romanarum mulierum inſignem caſtitatem, vi in tantam turpitudinem miſeriamque cadere pateretur. Paſſim ingentes eorum qui velut ad mulctam ſtatuendam cogerentur: vel vt vbi res ſuas occultaſſent, aperirent, excruciabantur, gemitus reſonabant. Omnes res ſacræ, diuorum reliquiæ, cuiusmodi ſunt oſſa, & id genus alia, quibus omnia templa erant referta, ornamentis detractis, per contemptionem abiiciebantur: & quæ ex militum præda ſuperfuerunt (quæ quidem erant viliſſima), Columniorum deinde homines agreſtes in vrbem irruentes, abſtulerunt.* Reisner *lib. VI. f.* 114.

† Sleidanus lib. VI. p. 157. *Carolus Borbonius cum aliquot copiis Neapolim profecturus, vrbem Romam, ex itinere, poſtridie quam eo veniſſet, oppugnatione capit ac diripit, Maii die ſexto. Clemens pontifex, & cardinales ac reliqui proceres, cum in Adriani molem vix ægre profugiſſent, obſidionem aliquandiu tolerabant, vndique circumuallati foſſis: poſt ſeptimum deinde menſem, mandato Cæſaris liberati fuerunt. Quanta fuerit militum Germanorum ac Hiſpanorum atrocitas & inſolentia Romæ, verbis explicari vix poteſt. Nam præter horrendas lanienas, direptiones, libidines, deuaſtationes, contumeliæ ac ludibrii genus nullum in pontificem, Cardinales, reliquamque turbam prætermiſſum fuit. Cæſar, factum hoc diligenter excuſans, nullo ſuo mandato accidiſſe dicebat: inprimis autem ad Angliæ regem, ea de re ſcribit: & quanquam iſtud certo credat iuſto Dei iudicio contigiſſe, qui vim & iniuriam ſibi factam ſit vltus, tamen operam ſe daturum ait, vt hæc ipſa clades initium ſit & occaſio ſalutis reipublicæ. Cum in Hiſpaniam eſſet allatus eius rei nuncius, ilico ceſſare Cæſar iuſſit ludos atque ſpectacula, quæ propter recens natum ei filium edebantur:* Surius *p.* 157. Raynaldus *ad a.* 1527. Maſenius *lib. II. p.* 156. Iac. Valdeſius

de

de dignit. Hispania c. XXII. §. 39. Sic etiam Carolus in litteris ad Henricum VIII. Anglorum Regem apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. II. p.* 224. hoc factum excusat, dicens, magis illud vindictæ diuinæ, quam proposito humano esse adscribendum. Sed pro simulatione habet Cambdenus *in Actione adu. Garnetum p.* 123. dicens : *idem facis Garnete, quod Car. V. qui ad Papam in custodia detinendum quadam sanctione per omnes imperii sui fines edita, vt vota haberentur publica pro eodem rursus in libertatem asserendo, quem ipse in carcerem detruserat & detinuerat.*

††† Heurerus *c. l.* Reisner *lib. VI. p.* 118. qui etiam ipsum fœdus exhibet. Guicciardinus *lib. XVIII. p.* 782. Belcarius *lib. XIX. p.* 597.

†††† Heuterus c. l. *exinde Alarco cum tribus Germanorum ac totidem Hispanorum signis Arcem ingressus, Pontificem cum Cardinalibus arcte custodit, ceteros omnes dimittit. Cum Vastio ac Moncada Romam venerant Hispani ac Germani, qui in Regno erant Neapolitano; abiectisque Ducum imperiis, nil misera Vrbi reliquum fecere. Grassabantur enim in ea octo millia Hispanorum, duodecim millia Germanorum, quatuor millia Italorum peditum : quos cum Lanoius ac Vastius educere conarentur, a seditiosis ad eadem quæsiti, ægre effugere, mansitque in Vrbe suo viuens arbitratu, insolens, auarus, libidinosus, impiusque miles, neglecta abiectaque omni disciplina & imperio, circiter octo continuis mensibus peste inter eos insigniter grassante. Nec mirum, dum non nisi omnibus destitutus exercitus Germanicus spe saltim prædæ inuitatus.* Sic enim Guicciardinus lib. XVIII. p. 748. *Mirandum certe erat, Borbonii & eius exercitus consilium, qui cum sine pecunia, tormentario apparatu, sine fabris, sine certa commeatus facultate, per tot hostiles terras, & contra hostes qui longe maiores quam ipsi copias habebant, iter ingrederentur. Sed multo miranda magis erat Germanorum constantia, qui vnico tantum in singula capita aureo numo accepto ex Germania profecti, quique cum tamdiu in Italia binis ternisue aureis nummis acceptis tollerassent, contra omnium militum, & præsertim eius gentis morem nullo alias præmio aut promisso quam victoria spe, etiamsi manifesto animaduerteretur, si in loca commeatu minime affluentia venirent, & hostes propinquos haberent, sine pecunia victum comparare non posse itineri se commisissent : verum enim vero, magna Georgii ducis ipsorum, qui Romam & bonam Italiæ partem eis prædæ proponebat, apud eos autoritas, spem augebat, & vt multa perferrent, efficiebat.* Thuanus *lib. I. p.* 17. Plenius hanc Romanorum cladem descripserunt Cæsar Grolierius *de direptione vrbis Romæ*, & quæ in Schardii Tomo secundo reperiuntur *Relatio de Roma capta, expugnata & despoliata*, Staphylei atque alterius *Orationes de excidii vrbis Romæ caussis*, Relatio de eodem excidio apud Goldastum *Polit. Reichshandel p. XII. p.* 443. Paral. Conr. Vrsp. *f.* 487. Reisner *Hist. Frundsberg. lib. VII.* Guil. Zenocarus *vita Caroli V. lib. I. p.* 44. Mutius *lib. XXXI. p.* 318. Chytræus *lib. XI. p.* 295. *lib. XII. p.* 308. Haræus *ad a.* 1527. *Hist. Captiu. p.* 244. Bellaius *lib. III. p.* 88.

††††† Guicciardinus lib. XVIII. p. 791. *Cæsar Pontificem in Hispaniam duci cupiebat, sed tamen cum, quod res esset infamia plena, tum vero ne Angliæ regis animum ita irritaret, sed maxime, quia omnes Hispaniæ populi, ac præsertim antistites principesque a Rom. Imperatore ecclesiæ defensore & patrono tanto cum totius Christianæ reip. dedecore, illum qui Christi in terris vices gereret, in custodia detineri magnopere detestabantur.*

†††††† Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XVIII. p.* 811. Extant litteræ Pacis inter Carolum V. & Clementem VII. apud Reisnerum *lib. VII. p.* 146. Belcarius *lib. XIX. p.* 604.

††††††* Guicciardinus lib. XVIII. p. 812. *cumque omnia transacta essent, constitutumque vt nona die Decembris Hispani ipsum in tutum locum deducerent, ipse, ob infestum in se, vt exploratum habebat, Vgonis animum, & quamuis aliam ob caussam, qua impedimento esse*

Xxxxxxx *pos-*

posset, aliquam mutationem metuens, prioris noctis initio, clam mercatoris more indutus arce egressus, a Ludouico Gonzaga Caesaris milite, qui ipsum in Pratis cum magna sclopetariorum cohorte praestolabatur Montemfalisconem vsque deductus fuit: vbi peditatu fere omni dimisso, Ludouicus ipse, cum Oruietum quam ciuitatem noctu sine vllo Cardinalium comitatu est ingressus, deduxit. Idem dicit Mart. Bellaius Comment. *lib. III. p.* 96. Reisner *lib. VIII. ineunte.*

§. XXXI.

Mense Ianuario 1528. Burgis in Hispania, Franciae & Angliae Regum Legati bellum Carolo Caesari indicunt, praesentibus Oratoribus Venetorum ac Sfortiae. Hilari Caesar fronte denuntiationem accipit. Sed Angli Oratore dimisso, Franciae, Venetorum ac Florentinorum legatos, triginta ab Aula sua milliaribus arcte custodiri, Sfortiae vero in ipsa aula adseruari iussit, praefatus, suos Oratores ab his in Italia detineri. Cum aliquamdiu Legati hinc inde detenti fuissent, tandem ab vtraque parte in libertatem restituuntur. * Sed cum antistes Gratianopolitanus, Franci ad Caesarem Legatus, Regi Francisco retulisset, Caesarem, cum ei bellum indiceretur, respondisse, Regem Franciscum, violata fide, turpiter agere, proinde, ne innocens populus iterum belli calamitatibus obrueretur, praestare inter se singulari certamine decernentes, alterius morte miseriis finem imponerent; Rex Franciscus Nicolaum Perenotum, Caesaris Legatum, reuocari iubet, ac XXVIII Martii omnium Principum Legatis in amplissimam Curiae Parisiensis aulam conuocatis, in sede sublimi regie indutus considens, longa oratione in Caesarem culpam omnem instantis belli ac violatae pacis reiicere conatur, postulans a Perenoto, epistolam ad Caesarem deferat, continentem se falso de violata pace ab eo accusatum, ac, quoties id dixisset, toties eum inique mentiri, mentitumque esse, petereque, locum constituat, quo haec vera esse, singulari cum eo certamine congressus, declarare possit. Cum Perenotus litteras deferre, & mandata tam contumeliosa insolentiaque exponere Caesari recusasset; ** Rex, misso in Hispaniam Feciali, & cartello, quod vocant, certaminis diem & locum constitui petit. *** Hoc cum Caesar VII Iunii legisset, hilari serenoque vultu respondens, certamen se admittere ait, addens, regem iusto proelio captum, de iure se ad certamen prouocare, nisi conditionibus Madritianis per omnia satisfecisset, non potuisse. **** Misso igitur in Galliam Borgonia Feciali, locum statuit in Galliae ac Hispaniae confiniis in Fasianorum insula, ad amnem Tolosam, qui inter Fontarabiam & Andauiam labitur: vbi ante biennium e carcere fuerat liberatus, die armorumque genere per viros nobiles ab vtraque parte lectos, constituendo. ***** Hunc Fecialem Rex in pleno Procerum consessu audiuit, sed atrocibus verbis ipsum adlocutus, litteras nec alta

voce

voce legi, prout iussum fuerat, nec recipi voluit.****** Sic etiam Anglorum regem Henricum VIII prouocasse Carolum, auctor est Guicciardinus.******* Post quam vero scriptis iniuriæ plenis postea inuicem agerent, a. 1536. denuo ad duellum prouocabatur.********

* Heuterus *lib. X. c. I.* Sleidanus lib. VI. p. 161. *Legatos ambo reges ad Cæsarem mittunt & Galliæ quidem rex, vt accepta pecunia sibi reddat filios obsides: Anglus vero debitum sibi solui petit, & quidem triplex primum, ex mutuo trecenta aureorum millia deinde quingenta millia propter non seruatum matrimonii pactum: postremo, quatuor annorum pensionem, quam ei Cæsar promiserat. Cum ad ea Cæsar, non ex ipsorum animi sententia responderet, bellum ei per præconem etiam Anglus denuntiat, qui iam tum agitabat consilia, quomodo relicta vxore Catarina, matertera Cæsaris, alteram duceret, quod postea fecit.* Haræus *ad a.* 1528. De fœdere inter Anglos Gallosque concluso Guicciardinus *lib. XVIII. p.* 786. hanc ipsam autem belli denuntiationem exponit *lib. XVIII. p.* 819. Belcarius *lib. XIX p.* 605. Solennitates circa hanc belli denuntiationem adhibitas describit Recueil *des Traittés de Paix Tom. II. p.* 157.

** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XVIII. p* 822.

*** Heuterus *c. l.* Belcarius *lib. XIX. p.* 606. Bellaius lib. III. p. 91. Sleidanus lib. XI. p. 162. *Cæsar ob non seruatam sibi fidem, passim ad alios reges, grauissimis verbis Gallum incusabat, Gallicis quoque legatis idem subinde dixerat. Rex igitur Lutecia datis ad eum litteris, XXVIII. die Martii, per publicum præconem, haraldos vulgo nominant, ex eo sermone, quem ad meos, inquit, habuisti legatos, intelligo te tractare nonnulla, quæ ad infamiam meam pertinent: quasi contra fidem datam e tuis manibus excesserim. Iam vero, quanquam is, cui post transactionem ponuntur custodes, ab obligatione soluitur, & licet hac ratione satis etiam sim excusatus, tamen honoris mei tuendi causa, breuiter hæc ad te scribere volui, si ergo vel hoc meum factum & abitionem criminaris, vel aliquid vnquam a me gestum esse dicis, contra viri principis officium, clare dico te mentiri, nam honorem & existimationem meam ad extremum vsque spiritum defendere constitui. Non igitur opus est pluribus verbis, & si quid in me requiris, non est quod in posterum scribas, verum designato locum, vbi duello decertemus: etenim si congressum differas, atque interim non desinas me criminari, testificor, totius rei turpitudinem ad te pertinere, nam duello dirimetur controuersia.* Extant Litteræ Francisci hac de caussa ad Carolum scriptæ apud Heuterum *c. l.* Verum autem Cartellum, quo ea continentur, quæ Sleidanus tradit, reperitur in Historia Captiuitatis *p.* 253. Dum autem per Episcopum Gratianopolitanum primus ad duellum prouocasset, ipse in litteris ad eundem hoc re petit apud Goldastum *Reichs-Satzungen Tomo II. p.* 256. Io. Georg Scherretz *diss. de duellis Principum p.* 22.

**** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *c. l.*

***** Extant litteræ Caroli apud Heuterum *c. l.* & Goldastum *Reichs-Satzungen c. l.* quarum finis talis est: *quod si intra quadragesimum ab accepta hac epistola diem mihi non responderis, nec cuius sis animi declararis, dilationis ac recusatæ pugnæ dedecus ignominiaque in te recidet, cum perpetua violatæ per te fidei nota, turpique macula.* Sleidanus *lib. VI. p.* 165. 166.

****** Heuterus *lib. X. c. I. iussit Cæsar Legato suo castrensi, has literas Regi, obtenta facultate, palam legeret, aut ei hac conditione legendas traderet. Admissus igitur Parisiis in pleno Procerum consessu, Rex in medio sedens, anne responsum afferat, certamenque Cæsar admittat? Affirmat Legatus, addens se & alia habere Maiestati eius communicanda, iniunctumque sibi, petere a Rege potestatem publice Cæsaris literas alta voce legendi, aut vt sua Maiestas id facere dignaretur. Rex non bene sibi conscius, generosumque Cæsaris animum probe noscens, literas*

 nec

nec legi nec recipi voluit, sed solus paulisper cum Legato castrensi locutus, tandem abiit, nec eum amplius audire voluit, multo minus recipere Caesaris literas. In Historia Captiuitatis Francisci I. p. 255. omnia ex relatione ipsius Borgoniae plenius exponuntur.

******* Guicciardinus lib. XVIII. p. 822. postquam Francisci primam denunciationem exposuisset, addit: *& cum ipsum etiam aliqua in Angliae regis, fratris sui contumeliam iactasse sciret, se, quod regem illum ad dignitatem suam tuendam idoneum esse nosset, de eo non agere: sed tamen si is corporis aduersa valetudine forte impediretur, ad vitam suam eius caussa periculo obiiciendam se paratum fore addidit. Idem & Angliae rex post paucos dies eodem ritu & pompa fecit: quae quidem haud magno cum honore Christianorum principum fiebant.*

******** De hoc infra. §. LIII.

§. XXXII.

Interea in Italia Lautereccius, Gallorum Dux, capta Aquila, ad interiora regni Neapolitani progrediebatur, oppidis ac Ciuitatibus omnibus deditionem facientibus, praesidiaque admittentibus, redegissetque in potestatem vniuersum cum vrbe Regia regnum, nisi clam numerante Caesareanis Pontifice, aliquot mensium stipendia, exercitus Germanorum, Hispanorum & Italorum Roma deductus, Neapolim contendisset, ac Ciuitates aliquot munitiores insedisset. Discessere Roma XVII Februarii; delectuque habito, vix duodecim millia peditum ac mille quingentos equites recensuere, caeteros pestis luxusque absumpserat. * Fine mensis Aprilis 1528. Lautereccius castra ad vrbem Neapolim communit, expectans confoederatorum classem. Accesserunt Ducis Ferrariae ac Mutinae equitum auxilia. ** Caesareani, qui Neapoli erant, classem contra illam foederatorum, cui Philippus Auria praeerat, dirigunt, sed numero & arte superati, eandem perdiderunt, praefectis in hostium potestate relictis. Exinde arctius Neapolis obsideri coepta est. *** Antonius Leua, eductis Mediolano copiis, Papiam vi expugnat, omnibus Francis, qui intus erant, interfectis. E Germania vero Henricus, Brunsuici Dux, cum decem millibus peditum ac sexcentis equitibus, Caesaris pecunia conductis, in auxilium Neapolitanorum profecturus, in agrum Veronensem descendit, oppidaque aliquot capit. Sed cum Antonius Leua aurum non expediret, summa vero per omnem Italiam esset rerum omnium, ac praecipue panis inopia, Germani, conuersis signis, mense Iulio in Germaniam rediere, duobus millibus exceptis, qui cum Leua mansere, omni Neapolitanis auxilii spe sublata, maxime dum Veneta classis Sinum Neapolitanum recluderet. **** Hoc rerum statu Andreas Auria, Philippi frater, relictis Regis Francisci stipendiis, Caesari dat nomen, caussatus inter alia patriae suae Genuae libertatem a Rege opprimi, & ad Sauonam omnem rei maritimae mercaturam transferri. Post haec, Philippus Auria IV Iulii cum sua classe Neapolin deserit. *****

In-

Interea lues venerea in Francorum ad Neapolim caſtris graſſabatur, vt vix centum Lautereccio ſupereſſent ſani equites, pedites vix mille, multis etiam militum præfectis quotidie morientibus. Quare Hugo Maramaldus, qui cum Prorege Aurantio Neapoli cum Imperio erat, Capuam, Puteolas, ac Nolam, eiectis Francis, recuperat. Non enim ſolum Franci cum peſte, ſed & cum fame luctabantur. Tandem mali magnitudine victa peruicacia, noctu clam caſtra Neapoli Auerſam mouent. Sed abitu a Cæſarianis percepto, inuaduntur ac ſternuntur. Capiuntur Præfecti, Salutius Auerſæ ſine commeatu incluſus, deditionem facit.****** Auguſto ac Septembri menſibus, aduenientе e Francia iuſtis cum copiis Fani D. Pauli Comite Cæſarianis in Inſubria negotium faceſſebat, quam Cæſaris nomine ægre defendebat Antonius Læua, Mediolanenſibus ſumtus pro milite præbentibus, Andrea Auria Francos ex Genua eiiciente, quam Cæſar liberam eſſe iuſſit. *******

* Heuterus *lib. X. c. I. & II.* Guicciardinus *lib. XVIII. p.* 818-828. Iouius *lib. XXV. p.* 82. Reiſner *f.* 150. Chytræus *lib. XII. p.* 312.

** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. ineunte.* Iouius *lib. XXV. p.* 92. Reiſner *f.* 157. Sleidanus *lib VI. p.* 166.

*** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 844. Iouius *lib. XXV. p.* 96. Haræus *ad a.* 1528. Bellaius *lib. III. p.* 99.

**** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 852.

***** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 865. Iouius *lib. XXVI. p.* 142. prolixe Thuanus *lib. I. p.* 17. Belcarius *lib. XX. p.* 617. Chytræus *lib. XII. p.* 312. Bellaius *lib. III. p.* 100.

****** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 872. Iouius *lib. XXVI p.* 129. Haræus *ad a.* 1528. Reiſner *lib. VIII. p.* 171.

******* Heuterus *lib. IX. c. III.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 874. Bellaius *lib. III. p.* 104.

§. XXXIII.

Menſe Aprili 1529. Alfonſus Daualus, Vaſtii Marchio, cum reliquiis Francici Exercitus, eorumque confœderatis, in regno Neapolitano bellum geſſit, eosque maiori oppidorum ac Ciuitatum parte eiecit; ſed Calabros & Apulos, defendente eos Amalphitano Principe Friderico Caraſſa, ac Simone Romano, ſubigere non potuit. Interea Fani D. Pauli Comes in Mediolanenſi ditione bellum varia gerebat fortuna, fruſtra conatus Genuam Sauonamque recuperare, ac cum ſuis confœderatorumque copiis Mediolanum obſidere, Papiam etiam oppugnans, ab Antonio Leua, iuxta Landrianum pugna ſuperatur, ac cum pleriſque Præfectis captus, cum omnibus impedimentis ac tormentis. Qua clade territi Franci, vniuerſa derelicta Inſubria, in Franciam reuertuntur. Confœderatorumque

Italorum animi ad pacem inclinari cœperunt, moti non minus Cæſaris potentia atque fortuna, quam ſociorum Francorum infelicitate ac ſiniſtra belli adminiſtratione.* Exinde pax iterum inter Clementem VII & Cæſarem Barcinonæ, his concipitur conditionibus, vt Cæſar Alexandrum Medicem,[1] Laurentii filium, tradita ei in vxorem filia notha, Margaretha Auſtriaca, Florentiam reducat, Papæ reſtituantur Ceruia, Rauenna, Mutina, Rhegium, ac Rubercia ſine fraude Imperii, Pontifex, Cæſari diploma de iuſta regni Neapolitani poſſeſſione concedat, niueique tantum coloris equum tributum accipiat; Cæſar Pontifici contra Ferrariæ Ducem ſit in auxilio, Franciſci Sfortiæ habeat rationem, eiusque cauſſam Iudicibus non ſuſpectis committat, Lutheranos ad Catholicæ religionis leges perducat; Pontifex ac Cæſar etiam in Italia ad colloquium conueniant. In has conditiones Cæſar XXIX Iunii Barcellonæ ad ſummi Templi altare, ſolenniter iurauit. ** Papa etiam Carolo Imperialem coronam offerente. ***

* Heuterus *lib. IX. c. III.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 905. Iouius *lib. XXVI. p.* 179. qui Gallorum ducem vocat Franciſcum Borbonium, cognomenti Sancti Pauli regulum.

** Heuterus lib. IX. c. III. Guicciardinus *lib. XIX. p.* 906. Thuanus *lib. I. p.* 18. Belcarius *lib. XX. p.* 625. Iouius *lib. XXVII.* Reiſner *p.* 175.

*** Iouius lib. XXVII. p. 189. *eodem rerum conſiliorumque ſucceſſu, miſſus eſt cum præſcriptis mandatis Hieronymus Vaſionenſis antiſtes, Pontificiæ familiæ diſpenſator, qui apud Barchinonem Cæſarem conuenit, atque his ferme legibus cum eo fœdus percusſit. Pontifex Chriſtianæ pietatis titulum prætendens, miſeratusque quaſſatæ diro bello Italiæ vaſtitatem, ſynceram deterſis ſuperioribus odiis, voluntatem atque amicitiam Cæſari offerebat, pollicebaturque de more capiti eius imperatorii diadematis coronam impoſiturum, ſi Cæſareanis viribus in patriam reduceretur.*

§. XXXIV.

Poſt varias cum Franciſco I factas inducias, mediante potiſſimum Margaretha Auſtriaca, * Internuntii ad Cæſarem ab amita Margaretha miſſi in Belgium redierant, ſummam abſolutamque in ſolennibus tabulis ei adferentes poteſtatem transigendi cum Rege Franciſco. Vrbs Cameracenſis ei negotio conficiendo deſtinabatur; venit eo nomine Cæſaris eius amita Margaretha, cum Senatu Belgico; a Rege Franciſco eius mater Ludouica, cum Concilio Francico. Hæ VII Iulii diuerſis portis Cameracum ingreſſæ, in contiguas domos, rupta maceria, diuertère. Rex Franciſcus, vt prope eſſet, Compendium venit. Miſit Anglus Londinenſem antiſtitem, ac Suffolciæ Ducem, Clemens Capuanum archipræſulem: aduenerantque & omnium confœderatorum ſociorumque legati, quibus ſemper Franci, ſtudio pacis diuerſa, quam quæ tractabantur, referebant.

Dum

Dum XXII Iulii Cameracum de inita inter Cæſarem & Pontificem firma pace, nuntii adferuntur, diſſolutus fere erat ob res Burgundicas conuentus Cameracenſis, parabantque ſinguli, re infecta, diſceſſum, niſi prudentia archipræſulis Capuani proceres retinuiſſet, negotioque in integrum reſtituto, tandem vt inter Cæſarem Regemque pax concluderetur, cauſſa fuiſſet, ** quæ V. Auguſti 1529. in ſummo Cameraci templo publicabatur, pax Madritiana paucis mutatis, confirmabatur, ita vt Cæſar contentus eſſe debeat iure & actione in Ducatum Burgundiæ & Comitatus adnexos, vt ipſe vel ſucceſſores ius ſuum via iuris, vel per arbitros ſemper perſequi poſſent. Rex pro redemptione filiorum Cæſari vigeſies centena aureorum liliorum puri auri ſoluat. Hesdinum reſtituat, omni iure ſuo in Flandriam, Arteſiam, Tornacum & Duacum renuntiet. Cæſar iuribus, quas in Ciuitates ad Somonam ſitas allegare poſſit, renuntiet. Rex Cæſari ante filiorum adhuc liberationem cedat Aſtæ Comitatum & quidquid in Mediolanenſi Ducatu & Regno Neapolitano poſſidet, idemque vt fœderati faciant, curet, hæredes Borbonii reſtituat, Philiberto Chalonio etiam Aurantiæ Principatum, Leonoram Cæſaris ſororem ducat vxorem. *** Licet in omnibus fidem Franciſcus non haberet. **** Tandem vero concluſis XXVI. Maii 1530. per Annam Montmorantium nouis articulis additis priori ſummæ ducentorum millium aureorum adhuc quadraginta millibus, Franciſci filii ſecundum eosdem fuerunt liberati. *****

* Tales induciæ Bredæ XIV. Iulii 1525. inter Franciſci I. matrem Ludouicam & Margaretham ad ſex menſes concluſæ extant in Recueil des Traittés de Paix *Tomo II. p.* 100. Sic etiam inter Carolum V. & Henricum VIII. atque Franciſcum I. Toledi XI. Auguſti 1525. factæ fuerunt induciæ ad tres menſes pro liberando Franciſco *p.* 101. A. 1528. die XV. Iunii factæ fuerunt octo menſium induciæ inter Carolum V, Franciſcum I, Henricum VIII. & Margaretham Auſtriacam Hamptoncurti concluſæ *p.* 166.

** Heuterus *l. b. IX. c. III.* Guicciarditnus lib XIX. p. 901. *Gallia vero regis conſilia quod ſe filios alia ratione recuperare poſſe diffideret, ad pacem omnia ſpectabant: cuius cum & Caſar cupidus eſſet, duo homines a Margarita regina in hunc finem in Hiſpaniam miſſi, ampliſſimam ei pacis faciendæ poteſtatem adferentes redierunt.* Idem *p.* 909. Thuanus *lib. I. p.* 18. Belcarius *lib. XIX. p.* 626. Iouius *lib. XXVI. p* 39.

*** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 311. Eraſmus *lib. XXII. ep. XXVI.* Haræus *ad a.* 1529. Bellaius *lib. III. p.* 106. qui tamen hæc male ad a. 1530. reiicit. Braudtlacht *cap. VII. p.* 37. Pacis tabulæ extant in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 170. Licet ratione Ducatus Mediolanenſis, Comitatus Aſtenſis & Dominii Genuenſis ſolennem poſtea exhibuerit proteſtationem Franciſcus I. quæ reperitur in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 181. & dum Franciſcus I. ineunte regimine ſeſe obligauerit de non diminuendo coronæ domanio, hoc tamen per pacem Cameracenſem fuiſſet factum, abſolutus de eo fuit per ſingularem Bullam Clementis VII Bononiæ die XXIX. Nouembris 1529. datam, quæ extat in Recueil *Tom. II. p.* 181.

**** Heuterus lib. I. c. IV. *Rex vero Compendio ad Fanum S. Quintini, indeque Cameracum, ad salutandam Margaritam Austriacam, sponsæ suæ Leonoræ amitam, venit aliquotque diebus Confœderatorum Italorum conspectum, pudore confusus, vitauit. Sed ante abitum singulorum vocatis Oratoribus, excusat se, quod coactus ad has leges descendisset, cum nullam aliam recipiendorum filiorum rationem videret. Cæsarem enim, suæ fortunæ immixtum, totius Italiæ ac Franciæ obstinata coniuratione vogi non posse. Deinde singulis spem facit, se in amicitia veterique fœdere permansurum, sed nil minus cogitabat. Receptis enim filiis, omnes deseruit, Borbonii haredibus nil restituit, Aurantio nil seruauit, Augusti die duodecimo Rex cum matre ad Fanum S. Quintini reuertitur, Margarita Austriaca Mechliniam.* Facit huc etiam Guicciardinus *lib. XIX. p.* 916. dicens: *illud autem ridiculum erat, quod cum pax inter Cæsarem & Galliæ regem iam contracta, & promulgata esset, Tarbensis Episcopus, Regis apud Venetos, Florentinos, Ferrariensem, & Perusinum legatus, maximos regis ad bellum apparatus extollebat, eosque ad idem hortabatur.*

***** Extant isti Articuli in Recueil *Tom. II. p.* 184. Heuterus *lib. X. c. VI.* Haræus *ad a.* 1530. Bellaius *lib. III. p.* 107.

§. XXXV.

Cæsar interea iter in Italiam parans, Proregi Philiberto Aurantio scribit, omnibus in vnum coactis copiis, Pontificem Clementem ac Mediceos Florentiam vi aut amicitia reducat, cæteraque omnia, quæ Pontificii iuris essent, illi subigat.* Interea Cæsar rebus omnibus in Hispania constitutis, Barcellona soluens, XII Augusti Genuam adpellit. Exceptis Venetis omnes variis de caussis Legatos gratulatum ad Cæsarem misere. ** Fine Octobris Aurantius ad mœnia Florentina eastra ponit, certabatur etiam per totum mensem Nouembrem leuibus vario euentu prœliis, *** quo tempore Pontifex Bononiam profectus, Cæsarem post paucos dies eodem venientem summo cum honore ac gratulatione excepit. **** Tum Cæsar Franciscum Sfortiam, eius se fidei sistentem, ac Venetorum legatos audit; adnitenteque Pontifice, tandem cum vtroque XXIII Decembris transigit, vt Veneti omnia quæ in regno Neapolitano occupauerant, Cæsari restituerent, Franciscus Sfortia solutis nongentis millibus aureorum nummorum Mediolanensem Ducatum recipiat. ***** Et licet Aurantius a. 1530. Florentiam arctius obsideret, parum profecit quin potius ipse occideretur, hærede scripto Renato Nassouio. ******

* Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 913.

** Heuterus *c. l.* Sleidanus *lib. VI. p.* 174. Guicciardinus *p.* 914.

*** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 926.

**** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p* 930. Iouius *lib. XXVII. p.* 225.

***** Heuterus *c. l.* Guicciardinus *lib. XIX. p.* 933. Iouius *lib. XXVII p* 231. Singula quæ circa hanc restitutionem gesta fuerunt negotia, exponit Galeacius Capella de rebus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis in Schardii Tomo II.

****** Florentinis scilicet prorumpentibus, de quo Guicciardinus *lib. XX. p.* 947.

Vbi primo impetu, Aurengius, non ducis, sed equitis munere fungens, temere progressus, interimitur. Erat autem Renatus Nassouius ex Philiberti sorore Claudia & Henrico Dillenburgensi natus, ex quo iura domus Nassouicae in Arausionensem Principatum: Genealogiam nectit Chytraeus *Saxonia p.* 187. Haraeus *ad a.* 1530.

§. XXXVI.

Antequam vero Caesar Bononiam veniret, ei aduentanti tres Pontificis legati praesto fuerunt, vt eum pontificiae ditionis fines intrantem, sacramento adigerent, quo de more iurare cogebatur, nunquam se pontificiae libertati vim allaturum. Ea autem iurisiurandi formula, verbis rite conceptis, ex sacris caeremoniarum libris petebatur. Sed Caesar sui imperatorii iuris apposite memor, ita iurauit, vt se de iure suo nihil decessurum testaretur. Placentiam siquidem & Parmam vrbes, tanquam Mediolanensi imperio antiquitus attributas, quoniam id Imperatorum beneficium semper fuisset, non obscuro nec intermisso iure repetere videbatur.* Bononiam autem postquam III Nouembris insigni splendore fuisset ingressus, post diuersos habitos cum Papa arcanos congressus tandem contradicente licet primum Carolo, XXIII Decembris inter Papam, Carolum, Ferdinandum, Reges Galliae & Angliae, atque Status Italiae, Foedus, Sanctissimum dictum, de Sedis Romanae defensione, & si pacificis rationibus hoc fieri non posset, armis coërcenda religione Christiana, fuit conclusum.** Inde, cum omnia ad coronationem essent parata, VIII Kl. Martias 1530. corona primum Longobardica fuit redimitus.*** Inde XXIV Februarii ibidem coronatio Romana, vt Germaniae propior esset,**** fuit peracta, postquam verbis conceptis iurasset, se pontificiae dignitatis perpetuum fore defensorem,***** vtrumque coronationis actum celebrante Clemente Pontifice.****** Vix Caesar cum Cardinalibus praetergressus ostium templi, insequentibus aliquot armatis stipatoribus, pons ipse, super quem ingrediebantur, XX ferme pedum longitudine confractus, cecideruntque innumeri, vnus aut alter moribundi, pauci vulnerati inuenti sunt, res ab omnibus miraculo tenus habita, non omnes vna periisse. Plerique hanc rem in omen vertentes, ex confracto ponte nullum deinceps alium Imperatorem coronatum iri vaticinari ausi sunt.*******

* Verba sunt P. Iouii *lib. XXVII. p.* 213. Idem dicit Sleidanus *lib. VII. p.* 182. Reisner *p.* 176.

** Testatur de eo Iouius lib. XXVII. p. 229. *Pontifex vero in praetorium cum vniuerso sacerdotum ordine continuo est reuersus. Nec multo post Caesar & ipse praetorium intrauit, cui parata erant summa aedium partes, ita coniuncta Pontificiis, vt inter vtriusque cubilia, solus in-*

 tercesse

teresset paries, aditum præbente portula, ut quum vellent, ignaris omnibus, remotisque arbitris, interdiu noctuque de summis rerum negociis familiarissime disputarent. Belcarius *lib. XX. p.* 628. De fœdere ipso Reisner *p.* 177. Cœlestinus *Hist. Comit. August. f.* 15. qui etiam quam ægre Cæsar adnuerit, declarat, Muller *lib. III. c. II.* Haræus *ad a.* 1529.

*** Iouius lib. XXVII. p. 237. *postquam de tribus coronis dixisset, addit: præstoigitur affuere Modoetiensium legati, cuius erant principes, Polydorus Vectius, & Paulus Velanius, qui ad retinendam veteris prærogatiuæ dignitatem, vetustissimi operis coronam & annalium codices antiquitate pernobiles detulere. Ea erat sine florentibus pinnis in simplicem & latum orbem circumducta, ferro introrsus tempora præcingente, sed exterius auro & gemmis exornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in sacello domestico, constante Pontifice, sacris peractis, Cæsar vngitur, ferreaque corona, & cæteris regiis insignibus decoratur.* Chytræus *lib. XIII. p.* 319. H. C. Agrippa, qui hanc coronationem æque descripsit p. 267. *coronam, quam vocant chalybeam, Pontifex non absque solennibus ceremoniis capiti eius imposuit, Regemque Longobardiæ pronuntiauit.* Scilicet, deperdita priori, chalybeam istam sub Henrico VII. fuisse factam *diss. XXV. §. IX.* demonstrauimus, postea tamen auro fuit superducta. Sic enim Tristanus Calchus Hist. patr. lib. IV. p. 157. *est autem circulus ferreus, quem corona aurea gemmis, margaritisque ornata extrinsecus circumducta complectitur. Intus ferrum apparet, a quo & nomen fert.*

**** Rationes, cur non Romæ, sed Bononiæ fuerit coronatus, adlegantur variæ. Guicciardinus *lib. XX. p.* 941. ita loquitur: *Pontifex postea & Cæsar vt ex propinquiore loco expeditionem promouerent, Senam, & deinde Romam Cæsaris inaugurandi gratia se transferre decreuerunt: sed quum iam siue id re vera Cæsar in animo haberet, siue fingeret, discessuri essent, literæ ex Germania, quibus Cæsar vt in eam prouinciam se transferret, vrgebatur, sunt allatæ, vrgebant autem id Septemuiri Augustales ceterique principes comitiorum caussa: Ferdinandus vt Romanorum rex appellaretur, reliqui vero concilii caussa: quocirca vlterius progrediendi cogitatione deposita, Bononiæ maximo concursu, sed parua pompa & sumptu, die quo Diui Matthiæ memoria celebratur, die Carolo faustissimo imperatoria corona est donatus: quo etiam die natus, eodem Galliæ rex captus: eo item die Cæsarea insignia ornamentaque in Germania accepta.* Iouius vero lib. XXVII. p. 236. alias habet rationes, dicens: *Cæsar enim multis de caussis Bononiæ coronari statuerat, quanquam id antea Romæ faciundum esse decreuisset, vbi superiores Cæsares tanquam in sanctissima sacrorum sede, & felici nationum omnium domicilio, vrbeque ipsa veteris imperii honore, antiquorum triumphis & stupendis supremæ fortunæ monumentis longe clarissima, coronas legitimo iure suscepissent. Sed euastatæ vrbis & nondum nouis commodis subleuata calamitosa tenuitas, & opulentæ suppellectilis ornamentorumque penuria Cæsarem auertebant, quamuis Romani eius spe aduentus ab omni tristitia & sordibus, ad lætitiam veteremque splendorem reuocati viderentur. Erant præterea Cæsari multa opportuna, statutoque tempore in Germania peragenda.* Sed addit Iouius *lib. XXVII. p.* 240. *erant omnia ad imaginem Vaticani templi constituta, & nouæ sacellis appellationes impositæ, vt ea sigillatim, ad veterem consuetudinem ex Pontificiis libris responderent.*

***** Verba sunt Sleidani *lib. VII. p.* 182. Extat iuramentum apud Goldastum *Constit. Tom. III. p.* 508.

****** Heuterus lib. X. c. IV. *interea Bononiæ ad redimiendum per pontificem Clementem corona aurea Cæsarem necessaria instruebantur: quibus paratis, Pontifex eam Cæsari magna cum pompa imponit, cum ante biduum ferream Lombardici Regni coronam capite suscepisset, Henrico Nassauio, ac Noircarmæ Regulo, primis Cæsaris Cubiculariis, cum semper solemnibus*

nibus vestibus induentibus atque exeuntibus. Guicciardinus *lib. XX. p.* 942. Mutius *lib. XXXI. p.* 319. Chytræus *Saxonia p.* 319. Thuanus *lib. I. p.* 14. Belcarius *lib. XX. p.* 630. Haræus *ad a.* 1529. Mameranus *de gestis præcipuis Caroli V.* male XXIV. Martii ponit. Solennia coronationis describunt Iouius *lib. XXVII. p.* 238. Paralip. *Conr. Vrsp. f.* 497. H. Conr. Agrippa *de duplici Coronatione Caroli V. apud Bononiam, in Schardii Tom. II. p.* 266. & Goldastum *Polit. Imp. p.* 340. Hartm. Maurus *de eadem coronatione apud Schardium p.* 22. *Acta der Kayserl. Crœnung in Bononia* apud Goldastum *p. II. der Reichshandel p.* 155. 156. Reisner *lib. VIII. p.* 176. Cœlestinus *Hist. Comit. August. p.* 16.

******* Verba sunt Agrippæ *p.* 270.

§. XXXVII.

Inter hæc negotia, bellum gerebatur Turcicum. Mortuo enim a. 1526. in prœlio ad Mohazium Ludouico, vltimo Vngarorum Rege,* vxor eius Maria Austriaca, Cæsaris soror, liberis non genitis, in Austriam ad fratrem Ferdinandum est reuersa, qui Annæ vxoris caussa, quæ Ludouici erat soror, successionem petebat. ** Accedebant pacta antiqua de successione in regnum Vngariæ inter Fridericum III. & Matthiam atque Maximilianum & Vladislaum inita. *** Sed aduersarium habebat Ioannem Sepusium, Waywodam Transyluanum. Quo quidem ex dissidio, cum nobilitas omnis & ordines diuiderentur, bellum fuit exortum, Germanis ac finitimis populis funestum & exitiale: **** Nam victus ad Tockaium ab Austriacis Ioannes, ad Hieronymum Laschum virum apud Sarmatas illustrem se contulit, eodemque suasore, se & regnum suum in Turcarum fidem dedit. ***** Qua clientela hoc euenit, vt Mense Septembri 1529. Solymannus Turcarum Rex, cum ingenti exercitu Hungariam inuaderet, ac pro maiori parte occuparet, indeque in Austriam conuerso exercitu, Viennam per mensem frustra, ac cum summo suorum detrimento, oppugnaret, tandemque circa Idus Octobris re infecta discederet, propugnante, vrbemque defendente Philippo Palatino & Nicolao Salmensi. ******

* Extat Stephani Broderici liber *de clade Ludouici, Hungariæ Regis in Schardii Tomo II. p.* 218. quem Io. Sambucus postea recognouit & Io. Caspar Kühnius cum commentario edidit, *Argentorati* 1688. 8. Iouius *lib. XXIII. p.* 26.

** Heuterus *lib. IX. c. VI.*

*** Chytræus lib. XII. p. 306. *Vngarici vero regni proceres, cæso Ludouico, in duas factiones distracti erant, quarum altera, non alienigenam, sed Vngarici sanguinis regem expetens Ioannem Zepusiensem, Stephani filium, Palatinum Transyluaniæ, regem nominabat, altera pars, vetera de successione pacta, inter Fridericum III. & Matthiam primum, deinde inter Maximilianum & Vladislaum inita seruans, Ferdinandum eligebat, qui statim missis aduersus Ioannem, duce Casimiro Marchione Brandenburgensi copiis, eum profligauit, & idibus Nouembris, Budæ coronatus est.*

**** Sleidanus *lib. VI. p.* 151.

***** Cœl. Curio *supplem. XIII. p.* 308. Iouius *lib. XXVIII. p.* 274. Thuanus *lib. I. p.* 30. Chytræus *lib. XII. p* 306. Sleidanus *lib. VI. p.* 162.

****** Sleidanus lib. VI. p. 174. *eodem tempore Turcarum Imperator, Solimannus, a Ioanne Vaywoda ſolicitatus, per Hieronymum Laſcum, Polonum, excellentis ingenii virum, innumero cum exercitu per Vngariam tendit in Auſtriam, & primariam eius regionis vrbem Viennam, ad Idus Septembris obſidet, & cuniculis rem agit, & qua parte mœnia ſubuertiſſet, manus acerrime conſerit, ſed cum milites præſidiarii Germani, quorum præcipuus dux erat Philippus Palatinus princeps, fortiſſime ſtationem defenderent, poſtridie Idus Octobris, infecta re diſcedit, multis hominum millibus in reditu, partim trucidatis, partim in miſerabilem ac fœdam ſeruitutem abductis, Vayuodam autem abiens Budæ regem conſtituit.* Curio *p.* 311. Heuterus *lib. X. c. IV.* Iouius *lib. XXVIII. p.* 285. De bello Pannonico ſigillatim egit Michael Soiterus *in Schardii Tomo II.* & Io. Zermegh *Hiſtoria rerum geſtarum inter Ferdinandum & Ioannem Vngariæ reges Amſtelodami* 1662. Chytræus *lib. XII. p.* 314. Haræus *ad a.* 1529. Extat *Viennæ Auſtriæ vrbis a Solymanno obſeſſæ Hiſtoria* apud Schardium *Tom. II. p.* 237. Conr. Vrſp. Paralip *f.* 493. Seckendorf *lib. II. p.* 131. Reiſner *p.* 177.

§. XXXVIII.

Ingruente igitur bello Turcico, & creſcentibus indies religionis disſidiis, Cæſar in Hiſpania adhuc agens, datis Toledi litteris, ad Kl. Octobris 1525. conuentum Auguſtam indicit, in quo de republica tractent, & perpetuandis in Turcam auxiliis: quod ſi coram ipſe non poſſit intereſſe, daturum ſe aliis negotium, qui ſuum locum expleant. Hæ litteræ ſerius redditæ fuerunt in Germania, nempe ad XIII. Auguſti diem: quapropter de Ferdinandi principis, quem Cæſar ſibi legauerat, & aliorum, Regimenti potiſſimum Imperialis voluntate, productus hic dies ad Nouembris diem XI. vt longinquiores etiam ad iter ſeſe comparare poſſent. * Dum vero ſtato die perpauci venirent, ob ſeditionem popularem, dilata res fuit in annum ſequentem vt Kl. Maii 1526. Spiræ Status conuenirent. Decretum fuit tamen inter alia, magiſtratui prouidendum interea eſſe diligenter, concionatores verbum Dei populo proponant & explicent iuxta ſententiam doctorum, quos eccleſia Chriſtiana recepit, vtque doceant non ſeditioſe, verum ſic, vt nomen Dei celebretur, & tranquillitas retineatur. ** Stato tempore Spiræ aderant Germaniæ principes admodum frequentes, Electores omnes, præter Brandenburgicum. In his etiam fuit Elector Saxoniæ Ioannes, & Landgrauius Haſſiæ, Philippus. Cæſaris erant legati, Ferdinandus frater, epiſcopus Tridentinus Bernhardus, Caſimirus Brandeburgicus, Philippus Badenſis, Guilielmus Bauarus, Ericus Brunſuicenſis. Hi XXV. Iunii facto initio, Cæſaris litteris recitatis, obſeruari volebant decretum Wormatienſe. Exorta igitur de religione ſimultate, Saxo & Landgrauius domum cogitant, & ſuis, vt ad iter ſe comparent, mandant. Eo cognito, Ferdinandus & Treuirenſis Richardus,

&

& alii, quod viderent, magni rem eſſe periculi, ſi tempore tam exulcerato, nullo facto decreto diſcederetur, animos demulciunt, atque ita demum fuit decretum, ad conſtituendam religionis formam & retinendam tranquillitatem opus eſſe legitimo, vel publico totius orbis concilio, cuius intra annum fiat initium: & ne qua mora vel impedimentum interueniat, legationem eſſe mittendam ad Cæſarem, oratum, vt miſerum & tumultuoſum Imperii ſtatum reſpiciat, quamprimum in Germaniam accedat, & concilium procuret. Ad religionem & edictum Wormatienſe quod attinet, placuit, vt interea dum ex iis conciliis alterum habeatur, ita ſeſe gerant omnes, in ſua quique prouincia, quo ſui facti probabilem rationem *** Deo ſimul & Cæſari quoque reddant. Prius quam hoc fieret decretum, Saxoniæ Princeps & Landgrauius, legatos Argentinenſes, Noribergicos, Auguſtanos ad ſe vocant, & quoniam ipſis charam eſſe videant euangelii doctrinam, & vero, quid epiſcopi moliantur atque pontificii, non ſit obſcurum, deliberare ſeſe dicunt, num qua ſocietas atque fœdus iniri poſſit, vt, ſi quem huius profeſſionis cauſa periclitari contingat, mutua ſubminiſtrentur auxilia, deinde quoniam de Francofurtenſibus ac Vlmenſibus bonam quoque ſpem habeant, non ſe recuſare dicunt, quo minus & ipſi appellentur. Ad hæc legati, nullum ſe quidem eius rei mandatum habere, ſed diligenter ſuis eſſe renunciaturos aiunt. **** Erant cum Saxone Georgius Spalatinus, Ioannes Islebius Agricola, theologi: Lantgrauius quoque ſuos adduxerat: interpellabant autem reliqui principes, ne docerent, motus vitandi cauſa, verum id fruſtra fuit. Ferdinandus etiam, ante factum decretum, ciuitatum omnium legatis ad ſe vocatis, cum de ſua ſuorumque maiorum & Auſtriacæ domus in ipſos beneuolentia quædam dixiſſet, hortabatur, vt Cæſari morem gerant, neque ſe conſiliis & perſuaſionibus quorundam abduci paterentur. Vngariæ quoque regi decreta ſuerunt auxilia: quæ vocabant *die eylende Hülffe*, ſed quo tempore dimiſſus eſt conuentus, quod erat ſub exitum Auguſti menſis, iam in Vngariam progreſſus Turcarum Imperator, Ludouicum regem prœlio ſuperauerat. ***** Poſtquam clades Regis percrebuit, Kl. Decembris Eslingæ conuenerunt Deputati ad Regimentum Imperii Proceres, qui XXI. Decembris ſtatuerunt, vt, quæ in proximo Spirenſi conuentu decreta de ſuppetiis celeribus fuerant, ſtatim expedirentur. Tum Comitia alia vbi de continuis auxiliis *beharrlicher Hülffe* ageretur, Ratisbonæ Kl. Aprilis anni ſequentis haberentur, & Cæſar, omiſſa iam Legatione nuper Spiræ decreta, per literas rogaretur, vt in Germaniam veniret. ****** *Slei-

* Sleidanus *lib. V. p.* 139. Seckendorf *lib. II. p.* 41. Quæ Regimenti Imperialis partes fuerint in his Comitiis, docet Müller *im Staats. Cabinet p. I. c. IV. §. XLIV.*

** Sleidanus *lib. V. p.* 140. Extat Recessus Augustanus *in Corpore p.* 210.

*** Sleidanus *c. l.* Extat apud Hortlederum *Tom. I. lib. I. c. II.* Consilium qua ratione quisque Statuum se in hoc tenore possit conseruare, Chytræus *lib. XII. p.* 314.

**** Deliberatum iam VII. Nouembris 1525. Friedewaldæ, quæ Hassiæ est arx, in Thuringiæ confiniis, inter Io. Fridericum, Ioannis Electoris filium, & Philippum, Hassiæ Landgrauium de societate cum bene adfectis ineunda. Ineunte anno 1526. Noribergensem Senatum rogarunt, vt legatos Torgauiam mitteret, quibus cum de coniunctione consiliorum, ante instantia Spirensia Comitia, in caussa religionis tractari posset. Licet autem Senatus legatos Gotham miserit, & ore atque scripto quod Hortleder *Tom. I. lib. VIII. c. I.* exhibet, die XV. Februarii apud vtrumque Principem non contemnendis rationibus sese excusasset, magnam cæteroquin constantiam in religione testatur, Principes tamen die Mercurii post Cantate IV. Maii Torgauiæ fœdus defensiuum Ecclesiasticis oppositum, inter se pacti sunt, quod Hortleder *d. l. c. II.* refert, idemque paullo post d. XII. Iunii Magdeburgi reiterarunt, accitis etiam, vel inuitatis in societatem aliis Seckendorf *p.* 44.

***** De his Comitiis plenius egit Sleidanus *lib. VI. p.* 147. Heuterus *lib. IX. c. VI.* Seckendorf *lib. II. p.* 45. Recessus extant in Corpore *p.* 213.

****** Seckendorf *lib. II. p.* 46. Extat Recessus in Corpore *p.* 222. De his ab Imperii Regimento indictis Comitiis Müller *im Staats-Cabinet p. I. c. IV. §. XLVII.*

§. XXXIX.

Comitia Ratisbonæ, vt Eslingæ fuerat constitutum, mense Martio 1527. habita, nullius fuerunt effectus. Ex Principibus nullus, legatorum pauci comparuerunt. * Insequenti anno 1528. Landgrauius Philippus & Elector Saxoniæ, conscriptis copiis ad bellum spectabant: Eius autem rei hæc erat caussa. Iureconsultus quidam, Otto Paccius, nobili genere natus, ex primis Georgii Saxoniæ principis consiliariis vnus, per occasionem colloquii Lantgrauium admonuit, vti suis rebus prouideret: nuper enim Ferdinandum, Brandeburgicum, Georgium Saxonem, Guihelmum & Ludouicum Bauaros, Moguntinum, Salisburgensem, Bambergicum, Wirciburgensem iniisse fœdus, ipsius & Saxoniæ principis electoris, & opprimendæ causa religionis; fidei vero faciendæ causa, confœderationis exemplum exhibet, archetypum quoque pollicetur. ** Dum copias illi parant atque bellum, intenti erant omnium animi, quorsum hoc exiret: nam causæ vulgo ferebantur variæ, sicut fieri consueuit. Cum vero iam ab omnibus rebus essent instructi, tunc primum dimissis in omneis partes literis atque nunciis, formulam ad se delati fœderis promulgant, & simul iis, qui fœdus iniisse dicebantur, scribunt, missis legatis, vt quid sic ipsorum propositi, cognoscant, sed hi omnes, pro se quisque separatim, sese purgant, euulgatis literis, & figmentum esse, neque doceri posse con-

fir-

firmant. Et Georgius quidem Saxoniæ Princeps, Lantgrauii ſocer, vrgebat inprimis, vt authorem ederet: niſi faciat, ab ipſo confictum eſſe, motus excitandi & turbandæ Germaniæ cauſa, ſeſe arbitraturum. Primus impetus erat futurus in epiſcopos vicinos: itaque ſe comparabant illi, conductis, quas poterant in ea celeritate, copiis. Cum autem archetypum Paccius exhibere non poſſet, vti promiſerat, ibi Lantgrauius paulo cœpit agere cunctantius: interceſſione demum Palatini ac Treuirenſis Richardi diſceſſum fuit ab armis, ea lege, vt in belli ſumptum aureorum millia centum dependerent epiſcopi Lantgrauio, Moguntinus quidem XL, Wirciburgicus totidem, Bambergicus vicena. Cum deinde ad certum diem, legati principum, ad quos ea criminatio pertinebat, conueniſſent, Paccius, quem Lantgrauius ibi ſiſtebat, falſi fuit conuictus, & dimiſſus tandem a Lantgrauio, cum annis aliquot apud exteros oberraſſet, Antwerpiæ pœnam capitis luit. Rebus ad hunc modum pacatis, Sueuici confœderati Lantgrauium incuſabant, quod ſociis vim & iniuriam feciſſet: cumque nouus ex eo motus impenderet, ſedata demum res Wormaciæ fuit, ſub exitum Decembris interuentu Palatini Principis.***

* Sleidanus *lib. VI. p.* 156. & *p.* 158. *ad Ratisbonæ comitium nulli venerunt principes, & legatis tantum miſſis eo, nihil actum fuit, niſi quod ſcriptis ad Cæſarem literis, Maii die XVIII. cur nihil actum ſit, demonſtrant, & e repub. futurum, ſi bella ciuilia componantur, oſtendunt, & ipſius præſentiam inprimis eſſe neceſſariam dicunt.* Seckendorf *lib. II. p.* 80. Extat Receſſus in Corpore *p.* 224. De his Comitiis Müller *im Staats Cabinet p. I. c. IV.* §. 1.

** De hoc fœdere ſic iudicat Sleidanus lib. VI. p. 165. dicens: *ſunt, qui putant non fuiſſe nihil, quod illi de confœderatione dixerat: eamque ſuſpitionem augebat ille, qui quatuor annis antea fuerat Ratisbonæ, principum aliquot conuentus, vt libro quarto diximus* (dictum de eo ſupra §. XIX.) *Itaque conceptum quidem aliquid eius generis non autem ad finem deductum, neque plane decretum fuiſſe putatur: quod tamen nolim pro vero ponere, ac ſuum cuique iudicium hic permitto.*

*** Agit de hoc negotio Sleidanus *lib. VI. p.* 164. Hortleder *Tom. I. lib. II. c. I.* Fabricius *lib. VII. Origg. Saxon. p.* 870. Chytræus *Saxonia lib. XII. p.* 312. Cochlæus *de actis & ſcriptis Lutheri ad a.* 1528. Seckendorf *lib. II p.* 94. Io. Strauchius inter diſſertationes exotericas diſſ. IX.

§. XL.

Calendis Auguſti menſis, Cæſar, datis Valliſoleti litteris, Imperii conuentum indicit Spiræ, ad initium Februarii 1529, religionis & Turcici belli cauſſa: quo minus autem ipſe veniat, per occupationes excuſat, ſimul conſtituit legatos, Ferdinandum fratrem, Fridericum Palatinum, Guilielmum Bauarum, Epiſcopum Tridentinum & Hildeſienſem.* Initium Comitiorum factum eſt Idibus Martii 1529. Principes ac Ordines aderant admodum frequentes. Elector Saxoniæ Melanchthonem adduxerat,

duxerat. Principio de religione fuit actum, atque Pontificii eo spectabant, vt Saxonem aliosque Principes a ciuitatibus dirimerent. In eo cum non proficerent, ** decretum fit in eam sententiam: Qui Cæsaris edictum adhuc seruarunt, deinceps quoque seruent ad concilium vsque, & populum etiam huc adstringant: qui vero doctrinæ genus mutarunt, neque discedere iam ab eo possunt, absque metu seditionis, vt hi sibi temperent in posterum, nec aliquid præterea innouent adusque concilii tempus: deinde, ne doctrina eorum, qui de cœna Domini secus quam ecclesia, docent, recipiatur, neue abrogetur Missa: nec iis in locis, vbi nouum est doctrinæ genus impedimentum fiat, quo minus ad Missam, qui volent, accedant: anabaptistis etiam, qui suum dogma pertinaciter defendunt, capitis pœna constituatur, & ecclesiæ Ministris iniungatur, vt iuxta probatam ab Ecclesia interpretationem doceant, alia vero dogmata, de quibus forte disputari possit, non attingant, sed concilii decretum expectent: ad hæc, vt pacem inter se colant omnes ordines, & religionis caussa nec damnum inuicem dent, nec alter alterius ditionis subditos in suam fidem aut tutelam recipiant: qui secus fecerint, proscriptorum numero esse iubeantur. *** Huic decreto sese opponunt Ioannes, Saxoniæ Elector, Georgius Brandenburgicus, Ernestus & Franciscus Luneburgici, Landgrauius, Anhaldinus & Aprilis die XIX palam, cur non assentiantur, de scripto recitant: interea, dum inchoetur aut publicum totius orbis aut prouinciæ Germaniæ concilium, nihil se facturos, quod iure possit improbari: quod insuper de colenda pace, de non interuertendis aliorum bonis, de anabaptistis decretum fit, in eo quoque se, quid sui fit officii, non ignorare. Huic Principum protestationi, communicato consilio, primi nominis ciuitates aliquot sese coniungunt, Argentina, Noriberga, Vlma, Constantia, Reutlinga, Winshemium, Memminga, Lindauium, Campodunum, Hailbrunna, Isna, Weissenburgum, Nortlinga, Sangallum. Et hæc quidem est origo nominis protestantium, quod non solum in Germania, sed apud exteras quoque gentes peruulgatum est atque celebre. Ferdinandus excesserat iam e Concilio Principum, antequam hi protestarentur, tametsi, vt paululum modo differret, a Saxone fuerat rogatus atque sociis. **** Post, appellationis quoque formulam Protestantes concipiunt, & edunt, in ea rem omnem ordine commemorant, ac demum ab omni actione Spirensi & decreto ibi facto prouocant ad Cæsarem, ad futurum generale, vel Germanicæ nationis legitimum concilium, ad omnes denique non suspectos iudices, ac simul legationem ad Cæsa-

Cæsarem in Italia agentem, decernunt. ***** Missi igitur ad Cæsarem Io. Ehingerus, Alexius Frauentrutus, Michael Cadenus Noribergensis, qui ad XII. Septembris, die ipsis Placentiæ statuta, quæ ipsis fuerant mandata, coram Cæsare exponunt, sed duriore accepto responso, atque vt decreto Spirensi subscribant Protestantes, iubente, Legati, cum legissent appellationem, sic vt erat concepta, tradunt Alexandro Schweißio, testibus ad eam rem adhibitis, vt fieri consueuit: ille quidem initio recusat, sed tandem accipit, & ad Cæsarem defert, eodemque die post meridiem redit, & reliquo sermone confecto, Cæsarem iubere dicit, ne pedem moueant e diuersorio, ne quid suis perscribant, ne suorum quem aliquo mittant, donec aliud renunciet, capitis atque fortunarum denunciata pœna, si secus faciant. ****** Penultimo demum Octobris die, Parmæ, quo iussi erant sequi, Nicolaus Granuellanus, qui Mercurini partes obibat ægrotantis, nunciat eis, etsi delatam sibi prouocationem Cæsar ægre ferat, tamen permittere, vt domum ad suos reuertantur, Cadenum vero iubet manere, capitis pœnam comminatus, nisi pareat, qui tamen ex Italia clam aufugit. *******

* Sleidanus *lib. VI. p.* 166. Müller *Hist. Euangel. Stænde Protestation lib. I. c. II.*

** Sleidanus *lib. VI. p.* 170. Müller *c. l.* & *Staats-Cabinet p. I. c. IV. §. LIV.*

*** Sleidanus *lib. VI. p.* 171. Heuterus *lib. X. c. III.* Extat apud Goldastum *Tom. III. Constit. p.* 494. Recessus in Corpore *p.* 231.

**** Sleidanus *p.* 171. Heuterus *lib. X. c IV.* Hortleder *Tom. I. lib I. c. IV.* Müller *lib. I. c. IV.* Seckendorf *lib. II. p.* 127. Cœlestinus *Hist. Comit. August. Tom. II. p.* 192. exhibet Decretum Spirense cum Protestatione.

***** Sleidanus *p.* 173. Extat Instrumentum adpellationis apud Müllerum *lib. I. c. V.* vna cum Actis Protestationis.

****** Sleidanus *lib VII. ineunte.* Müller *lib. II. c. I. & c. XX.* Sleidanus *p.* 133. extat Relatio legatorum apud Hortlederum *Tom. I. lib. I. c. VII.* Inter Io. Strauchii Dissertationes exotericas Septima est *de causa Protestationis, Appellationisque Ordinum Protestantium, Legatorumque custodia* qua istam examinat.

******* Hoc negotium tali modo exponit Sleidanus *lib. VII. p.* 179. scribens: *penultimo demum Octobris die, Parmæ, quo iussi erant sequi, Nicolaus Granuellanus qui Mercurii partes obibat ægrotantis, nunciat eis, etsi delatam sibi prouocationem Cæsar ægre ferat, tamen permittere, vt domum ad suos reuertantur: Cadenum vero iubet manere, capitis pœnam comminatus, nisi pareat: cuius quidem rei hæc erat causa. Lantgrauius dederat abituro libellum eleganter adornatum, qui doctrinæ Christianæ summam paucis complectebatur, vt Cæsari daret: is per occasionem, cum ad sacrum iret Cæsar, porrigit. Cæsar inuicem episcopo cuidam Hispano, vt quid rei esset, cognosceret, hic forte in locum illum incidit, vbi Christus monet apostolos, ne principatum affectent: hoc enim ipsorum non esse professionis, & gentium reges vsurpare sibi talem potestatem. Eum locum author inter alia tractauerat, demonstrans, cuiusmodi sit officium ministrorum ecclesiæ: sed ille, cum obiter legisset, percontanti Cæsari sic referebat, quasi magistratui Christiano ius gladii tolleret libellus, & gentibus duntaxat alienis a religione Christiana per-*

mitteret, hac ergo de causa detinetur iste: hoc etiam Granuellanus addebat, velle Cæsarem, vt, idem scriptum exhibeat quoque pontifici: cum autem ipse factum purgaret, neque satis commodum responsum ferret, & e sermone Granuellani periculum suum intelligeret, silentio conscendit equum, & celeriter Ferrariam, inde Venetias profectus, domum reuertit.

§. XLI.

Proteſtantes autem, quo ſecuritati ſuæ proſpicerent, de fœdere iterum fuerunt ſolliciti. Poſtquam enim inter Iohannem Electorem & Philippum Landgrauium iamdum Torgauiæ a. 1526. conueniſſet, * in idemque fœdus alii Principes fuiſſent recepti, Albertus potiſſimum Brandenburgicus, Dux Boruſſiæ, ** facto decreto Spirenſi, cœptum de fœdere cogitari vehementius, & finito conuentu, concepta quædam Noribergæ fuit eius rei formula, *** & poſt in conuentu Rotacenſi, ditionis Coburgenſis, amplius tractata. **** Cumque menſe Octobri 1529. Suabacum legati Principum ac ciuitatum veniſſent, Saxonis & Georgii Brandenburgici nomine propoſitum fuit, quoniã religionis ac veræ doctrinæ defenſio, ſit huius fundamentum fœderis atque cauſa, primum oportere conſentientes omnium in eo eſſe voluntates. Itaque recitata fuit doctrinæ ſumma, articulis XVII. comprehenſa, quam adprobarent omnes. ***** Argentinenſes autem ac Vlmenſes legati, neque ſuperiori conuentu Rotacenſi factam eius rei mentionem eſſe, neque ſe quicquam in mandatis habere, dicebant. De cœna Domini non erat eadem omnium ſententia: & hic ſolus erat ſcrupulus, cum ergo decerni propterea nihil poſſet, alter fuit Smalcaldiæ conuentus indictus ad Idus Decembris. ****** Poſtquam Cadenus ex Italia aufugiſſet, re deliberata, placuit Smalcaldiæ fieri conuentum ſub finem Nouembris. Eo venerunt Saxoniæ Princeps eiusque filius, Iohannes Fridericus, Erneſtus & Franciſcus Luneburgici, fratres, Landgrauius Philippus, Georgii Brandenburgici conſiliarii, ciuitates etiam, Argentoratum, Vlma, Noriberga, Heilbrunna, Reutlinga, Conſtantia, Memminga, Campodunum, Lindauia. Sub idem tempus venerunt ex Italia legati, cumque legationem renunciaſſent, viſum fuit, agendum eſſe omnium primo de religione, cuius nuper erant propoſita capita. Argentinenſes vero atque Vlmenſes, primo de fœdere agendum eſſe putabant, cum de religione diffidia non ſtatim poſſint componi. Tandem ita diſceditur, vt qui doctrinam hanc omnem profiteri velint atque recipere, Noribergam veniant ad ſextum Ianuarii diem anni ſequentis, deliberandi cauſa, quid deinceps agendum. ******* Ad conuentum illum Noribergenſem venerunt principum & perpaucarum ciuitatum legati: conſilium erat, mittendam eſſe legationem ad Cæſarem atque Ferdinandum, ſed ab eo diſceſ-

ſum

ſum fuit. Et quia Cæſar Imperii conuentum primo vere putabatur indicturus, placuit, interea deliberandum eſſe, quid in eo proponi debeat, & quod ſingulis viſum fuiſſet, intra tempus menſtruum Saxoni renunciandum, vt per eum cæteri quoque cognoſcant. Itaque diſceſſum fuit quarto Idus Ianuarii. *******

* De hoc ſupra §. *XXXVIII.*

** De hoc Hortleder *Tom. I. lib. VIII. c. II.*

*** Sleidanus *lib. VI. fin.*

**** Müller *lib. II. c. XVI. p.* 235. qui etiam confœderationis formam ibidem firmatam exhibet.

***** Sleidanus *lib. VI. fin.* Seckendorf *p.* 140. de hoc conuentu plenius Müller *lib. II. c. XIX.*

****** Sleidanus *c. l.* Diſputabatur enim, an illi qui de ſacra cœna ſecius ſentirent, in ſocietatem ſint recipiendi, de quibus Müller *lib. II. c. XVI.* Componendis equidem his diſſidiis inſtitutum Colloquium Marpurgenſe a. 1529. ipſo Luthero & Huldarico Zwinglio præſente, de quo Iuſti Ionæ extat Relatio apud Seckendorfium *lib. II. p.* 139. Müller *lib. II. c. XX.* De hoc conuentu vero plenius Müllerus *lib. II. c. XXII.*

******* Sleidanus *lib. II. p.* 180.

******** Sleidanus *lib. VII. p.* 181. Heuterus *lib. X. c. II.* Müller *lib. II. c. XXIII.*

§. XLII.

Cæſar interea, qui Nouembris die quinto Bononiam venerat, Ianuarii die XXI. dimiſſis in Germaniam litteris, conuentum indicit omnium Ordinum, Auguſtæ ad diem octauum Aprilis, religionis potiſſimum & Turcici belli cauſſa. * Auguſtam primus omnium venit Elector Saxoniæ, cum Io. Friderico filio, Luthero, eo quod Auguſtæ non ſatis ſecurus eſſe videbatur, Coburgi relicto, Melanchthonem vero Auguſtam ſecum ferebat. ** Auguſtam Cæſar venit idibus Iunii, ſub veſperum. Iam aderant plerique Principes, & obuiam omnes progreſſi, perhumaniter excipiunt aduentantem. *** Erat in eius Comitatu Campegius Cardinalis, a pontifice miſſus cum plenis mandatis: hunc inter & Ferdinandum fratrem, Cæſar cogitabat in vrbem ingredi medius, ſed quia præter morem hoc erat Imperii, Moguntinus & Colonienſis erant proximi. **** Alter dies erat ſacer, & Corporis Chriſti memoriæ dicatus: itaque Cæſar ad diuorum templa ſupplicationem faciebat, miſſam celebrante Moguntino. Principes aderant omnes maximo numero, præter Saxonem, Landgrauium, Luneburgicos fratres, Georgium Brandeburgicum, Anhaltinum. Cæſar quidem eis nunciauerat, vt & intereſſent, & ſuos abrogarent concionatores: illi autem neque venerunt, & quia conuentus hic eo ſit indictus vt omnium audiantur ſententiæ, non ſe poſſe ſuis imponere ſilentium ante cognitionem cauſæ, dicebant. Biduo poſt fuit dictum,

 vtri-

vtriusque partis concionatores desistant, donec de religione decidatur. Cæsar tamẽ aliquos constitueret, qui sine cuiusquam contumelia doceant. Fuit hoc voce præconis denunciatum, constituta pœna.***** Iunii die vigesimo factum est initium actionis, & Cæsar Missam auditurus de more Saxonem adesse iubet, ac sibi præferre gladium, ille re deliberata, cum Theologi dicerent, licere adesse, quod ad suum officium esset euocatus, non ad Missam, velut ad cultum diuinum, accessit, Georgio Brandeburgico comitatus: reliquorum nemo venit: a sacro ventum est in Curiam. ****** Ibi Fridericus Palatinus nonnulla præfatus, moram Cæsaris excusat, & simul caussam indicti conuentus repetit: deinde recitata fuit oratio prolixa de scripto, quo, quid huc vsque in religionis negotio & bello Turcico gestum, exponitur, atque omnes, vt quæ ipsorum sit sententia, in medium proponant, admonentur. ******* Principes, habita deliberatione, iudicabant, omnium primo agendum esse de religione, mandatumque est Electori Saxoniæ & Principibus coniunctis, vt suam confessionem & sententiam de abusibus emendandis scripto comprehensam Cæsari exhiberent. † Quarto post die, Campegius in consessu Principum, Cæsare præsente, orationem habuit latinam, hortatus eos, vt in causa religionis morem gerant Cæsari, collaudata ipsius virtute ac pietate: se quoque pontificis nomine daturum operam, vt eandem fidem profiteantur omnes & reconciliatis animis bellum in Turcam suscipiatur. †† Ab eo, legati Austriaci, quantam acceperint a Turca calamitatem exponunt, opemque petunt. Post hæc, Saxoniæ princeps Elector, Georgius Brandeburgicus, Lüneburgenses, Landgrauius Cæsaris thronum circumstantes, per Georgium Pontanum, Electoris Cancellarium, vt suæ doctrinæ confessionem scripto comprehensam, audiat, petunt, Cæsar equidem scriptum sibi exhiberi atque vt postridie domum suam veniant, iubet. Sed instantibus istis, publice prælegeretur, ægre adnuit, altera die præstituta. ††† Sic die Saturni, qui erat XXV. Iunii, Iohannes Saxoniæ Elector, cum Duce Iohanne Friderico, filio suo, & reliqui quinque Protestantes, Legatique Noribergenses & Reutlingenses, tertia post meridiem hora, coram Imperatore comparuerunt, secum habentes Confessionem Germanice & Latine scriptam, in qua articulis XXVIII. continebantur, quæ crederent. Lecta itaque fuit in conclaui Imperatoris, quod sacris destinatum, a Christiano Baiero clara voce vernaculo sermone, Confessio Protestantium †††† a Melanchthone potissimum scriptis concepta, ††††† dicta CONFESSIO AVGVSTANA. †††††† Finita lectione, vtrumque exemplum Alexandro Suuissio, Secretario Impera-

peratoris porrigebatur, sed Imperator ipse Latinum apprehendit. †††††††

* Sleidanus *lib. VII. p.* 181. Seckendorf *p.* 151. Müller *lib. III. c. III.* Extat edictum apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. II. p.* 227.

** Sleidanus lib. VII. p. 182. *Augustam primus omnium venit elector Saxoniæ, cum Ioanne Friderico filio: in reliquo comitatu erant Philippus Melanchthon, Ioannes Islebius Agricola, Iustus Ionas, Georgius Spalatinus.* De hoc Electoris itinere Augustam, Idem p. 201. *hoc durante comitio, Lutherus erat Coburgi, ad Franconiæ fines, mandatu sui principis, vt tanto vicinior esset Augustæ, si qua forte res ipsius consilium postularet.* Cœlestinus *p.* 29. Seckendorf *lib. II. p.* 151. 180. Müller *lib III. c. VII.*

*** Sleidanus *c. l.* Cœlestinus *p.* 71. qui etiam pompam & rationem ingressus Augustani prolixe describit. Heuterus *lib. X. c. V.* Seckendorf *p.* 160.

**** Sleidanus *lib. VII. p.* 183. Müller *lib. III. c. XII.* Belcarius *lib. XX. p.* 632.

***** Sleidanus *c. l.* Heuterus *lib X. c. V.* Chytræus *lib. XIII. p.* 320. Deliberationes Theologorum Protestantium de concionibus exhibet Cœlestinus *p.* 32. 52. 80. Müller *lib. III. c. IX. X. XIII. XIV.* Seckendorf *p.* 160.

****** Sleidanus *c. l.* Heuterus lib. X. c. V. *interea Cæsar in Germaniam profectus, Augustam VVindeliciæ Idibus Iunii venit. Conscripserant Augustani octo peditum cohortes ad Vrbis custodiam. Cæsar, iis exauthoratis, alios in nomen suum adactos Vrbem tutari iubet. Saxo Cæsari ad Missæ sacrificium eunti gladium de more præferre iussus, id facere non est ausus, antequam consulti Theologi Lutherani id illi licere censuissent.* Seckendorf *p.* 167.

******* Sleidanus *c. l.* Extat Propositio Cæsarea apud Cœlestinum *p.* 116. Goldastum *Constit. Imp. Tomo vno p.* 504. Seckendorf *p.* 168. Müller *lib. III. c. XV.*

† Chytræus *lib XIII. p.* 321. Sleidanus *p.* 186. Cœlestinus *p.* 112. Müller *lib. III. c. XVI.*

†† Sleidanus *c. l.* Extat Oratio Campegii apud Cœlestinum *p.* 124. Austriacorum *p.* 133. Seckendorf *p.* 169.

††† Sleidanus *lib. VII. p.* 186. Cœlestinus *p.* 133. Thuanus *lib. I. p.* 26. Müller *lib. III. c. XVIII.* Seckendorf *p.* 170.

†††† Sleidanus *c. l.* Cœlestinus *p.* 141. Seckendorf. Müller *c. l.* Chytræus *lib. XIII. ineunte.* Hareus *ad a.* 1530.

††††† Auctor quidem ipsius Confessionis erat Melanchthon, ita tamen, vt materiam potissimum suppeditaret Lutherus. Mandabat enim Iohannes Elector, Luthero, Iusto Ionæ, Pomerano & Melanchthoni vt certos de religione articulos componerent, qui Luthero id negotii derelinquebant, qui XVII. conscribebat articulos, quos *p.* 25. exhibet Cœlestinus & Archetypum vocat Augustanæ Confessionis, de quibus etiam Chytræus *Hist. Aug. Conf. p.* 19. & Müller *lib. III. c. VI.* Seckendorf *p.* 151. Dum etiam alii Status certos Religionis articulos per Theologos suos componi fecissent, ex Suabacensibus, Lutheri, aliorumque Theologorum articulis, Melanchthon Confessionem Augustæ concepit, quam Luthero reuidendam misit Elector, Cœlestinus *p.* 40. Sic enim Chytræus lib. XIII. p. 320. *composuit igitur Lutherus, antequam iter Augustanum ingrederentur, Articulos XVII. quibus Christianæ fidei & doctrinæ publice in ecclesiis populo proponendæ, & præcipue ad animarum salutem & veram pietatem vtilis ac necessariæ summam, omissis disputationibus scholasticis, & populo erudiendo non necessariis, complexus erat. Iusserant & ceteri principes ac ciuitates, Lutheri doctrinam amplexi, singuli suos theologos, summam doctrinæ in ecclesiis suarum regionum sonantis, scripto comprehendere. Sed hos septendecim articulos, a Luthero delineatos, præcipue Philippo in scribenda confessione propositos fuisse, testantur eadem verba & phrases in aliquot articulis retenta, & ordo ac series arti-*

articulorum fere similis, & epistola Ioannis Electoris Augusta ad Lutherum ante Caesaris aduentum data. Seckendorf *p.* 158. Müller *lib. III. c. XI. XVII.*

†††††† Heuterus lib. X. c. V. *& quoniam bis Comitiis in Vrbe Augustana primum Protestantes noua religionis capita Caesari exhibuissent, Confessio Augustana est appellata.* Exhibet eandem inuariatam, prout in Comitiis Augustanis fuit exhibita, Cœlestinus *Tom II. p.* 151. Goldastus *Reichs-Satzungen p. I. p.* 253. & Müller *lib. III. c. XIX.* Dicitur ista confessio inuariata, ad distinguendam eandem ab variata, quam Melanchthon in quibusdam mutatam a. 1540. edidit, de quo Müller *lib. III. c. XIX. §.* 4.

††††††† Sleidanus *c. l.* Cœlestinus *p.* 190. Apud Hortlederum *Tom. I. lib. I. c. IX.* extat *Bericht, was dem Christlichen Glauben zu gut auf dem Reichstag zu Augspurg a.* 1530. *gehandelt worden.* qui liber tamen ad inuidiam Protestantium fuit compositus, quare eiusdem refutatio iussu Electoris fuit suscepta, de qua Seckendorf *p.* 202. & Müller *lib. III. c. IV.* Plenius historiam exhibitae Confessionis exposuit Dauid Chytraeus in Historia Confessionis Augustanae & Io. Saubertus in Mirabilibus Augustanae Confessionis. Paralip. Conr. Vrsp. *f.* 497.

§. XLIII.

Post haec, Argentinenses, Constantienses, Memmingani, Lindauienses, doctrinae suae confessionem scriptam & ipsi tradunt Caesari, de coena Domini non idem quod Saxones atque socii sentientes. * Caesar vero, examinata per doctores Pontificios confessione, ** & cum legato pontificio deliberata, *** & denegata Saxoni, quam petierat, inuestitura, decreuit responsum ad scriptum Saxonicum, **** & principibus illud Kl. Augusti communicat. Exitus erat vehemens atque durus, proposita nimirum poena proscriptionis iis, qui non parerent: sed de principum consilio mitigatum hoc fuit: ***** itaque tertia die Augusti conuocat omnes ordines, ac per Fridericum Palatinum exponit, se per viros honestos atque eruditos confessionis confutationem fieri fecisse, quam iubet recitari. Quo facto, Protestantes monet, vt ad Ecclesiae sinum redeant; hi vero vt confutationis exemplum sibi concedatur, orant, quibus Caesar biduo post, cum diu deliberasset, daturum sequidem ait, verum ea lege, ne quid eius euulgent aut typis procudant: nolle etiam ampliorem vllam admittere disceptationem: quod tamen isti renuebant. ****** Postridie, qui sextus erat Augusti dies, Landgrauius, paucis aliquot comitatus, illinc discedit, relictis legatis, quod moleste admodum Caesar tulit. ******* Inde per certos delectos de concordia varie fuit actum, sed cum de missa, coniugio sacerdotum, coena domini, votis monasticis non conueniret, † Caesar Protestantium animos variis minis vel promissis delinire conabatur. †† Post haec XXII. Septembris decretum publicabatur & Protestantibus ad XV. Aprilis vsque deliberandi spatium conceditur, an Pontificiae Ecclesiae dogmatibus adusper concilii tempus velint accedere, idemque ante terminum elapsum, Caesari lit-

litteris significare. ††† Insequenti die Pontanus contra priorem confutationem apologiam Cæsari defert, quam tamen non accepit. †††† Protestantes demum petita dimissione discedunt, relictis ibi consiliariis legatis. ††††† Tandem vero xix. Nouembris Recessus Augustanus publicatur. †††††† In iisdem Comitiis xxvi. Iulii Duces Pomeraniæ & Gualterus Cronbergius Prussiæ Magister & v. Septembris Ferdinandus I. de terris suis Imperii solenni more a Cæsare fuerunt inuestiti. ††††††† Publicata quoque in iisdem Comitiis Reformatio Politiæ, * Spira Iudicio Camerali fuit destinata, ** eiusdem Visitatio fuit decreta eademque Martio mense 1531. suscepta. *** Et licet continuatio Regimenti fuisset decreta, illud tamen eodem anno 1531. ob sumtuum defectum plane cessauit. ****

* Sleidanus *lib. VII. p.* 187. Haræus *ad a.* 1530.

** Müllerus *lib. III. c. XX.* Doctores recenset quibus ad examinandum concessa fuerit Confessio.

*** Sleidanus *c. l.*

**** Cœlestinus *Tom. II. p.* 245. Müller *lib. III. c. XXII.* Chytræus *lib. XIII. p.* 322. Quid circa hanc confutationem deliberatum, exponit lib. XIII. p. 321. *cum autem de exhibita confessione in senatu Principum deliberationes institutæ essent, triplices sententiæ fuerunt: prima atrocissima, ut edictum VVormatiense aduersus Lutherum & omnes ipsi adhærentes, ratum esset, & non obedientes armis cogerentur. Secunda lenior ut exhibita confessio, viris bonis & doctis, ac neutri parti addictis, indicanda committeretur, postea Cæsar pronunciaret. Tertia, ut refutatio confessionis, Cæsaris authoritate comprobata, Electori Saxoniæ & coniunctis Principibus recitetur. Deinde tota causa Cæsaris iudicio permittatur, qui omnia in integrum restitui mandet, donec controuersia in concilio legitime fuerint iudicata. In hanc tertiam sententiam cum plerique inclinarent, mandatum est aduersæ partis Theologis, Fabro episcopo Viennensi, Eccio, Conrado VVimpinæ, Conrado Collino, Cochleo, Medardo, Augustino Mario, & aliis, ut refutationem confessionis principum nomine exhibitæ, appararent. Hi, acervum librorum contra Lutherum Imperatori exhibuerunt: qui, a senatu Cæsaris aulico, & quibusdam Imperii Principibus perlustrati, multo immoderatiores quam deceret, & nimium maledici ac contumeliosi, exacerbandis utrinque voluntatibus magis quam conciliandis, seruituri videbantur: cum principum confessio mitissime & lenissime scripta esset. Quare denuo retexere confutationem pontificii Theologi, & conuicia omnia demere, & omissis parergis, tantum de articulis exhibitæ confessionis moderate respondere iussi sunt. Sic in sextam hebdomadam ab exhibita confessione publicatio confutationis pontificiæ dilata est.*

***** Sleidanus *c. l.*

****** Sleidanus *c. l.* Seckendorf *p.* 170. Müller *lib. III. c. XXIV.* Extat ipsa confutatio apud Cœlestinum *Tom. III. p.* 1. qui deinde *p.* 17. exponit, quid circa petitam exhibitionem Confutationis fuerit actum.

******* Sleidanus *lib. VII. p.* 189. Seckendorf *p.* 172. Müller *lib. III. c. XXVII.*

† Sleidanus lib. VII. p. 190. *post multam actionem, Idibus Augusti delecti fuerunt utrinque septeni, qui concordiæ rationes inirent. Ex pontificiis erant Episcopus Augustanus, Henricus Brunsuicensis, iureconsulti duo Coloniensis & Badensis, Theologi tres, VVimpina, Eccius, Cochlæus: e protestantibus erant, Georgius Brandeburgicus, Ioannes Fridericus Saxo, iure-*

con-

consulti duo, Theologi tres, Melanchthon, Ioannes Brentius, Erhardus Schnepfius. Inter hos de nonnullis conuenit, sed de Missa, de coniugio sacerdotum, de cœna Domini tota, de votis monasticis, de iurisdictione episcoporum, præcipua erat controuersia, maxime vero de Missa, deque votis, nam in eo nihil remittebant pontificii: reliqua licet etiam improbarent, tolerari tamen posse dicebant ad concilium vsque: sacerdotibus quoque permittebant coniugium, iis tantum, qui iam haberent vxores, reliquis non item, & hæc quidem omnia maioris vitandi motus caussa: quantum ad illud pertinet de potestate & iurisdictione episcoporum, Saxones aliquando plus erant largiti, sed neque Lantgrauius neque Luneburgici, neque Noribergenses probabant. Visum deinde fuit, hunc numerum esse arctandum, itaque terni sunt vtrinque delecti. Melanchthon cum duobus iureconsultis, & Eccius cum totidem, sed Philippo fuit iniunctum, ne quid amplius concederet: cum vero sententiis non conuenirent, pontificii volebant a pluribus denuo tractari, protestantes autem, cum hoc agi viderent, vt plures via conciliationis reperirentur, actionem illam detrectabant, si vero de rationibus agere placeret constituendæ pacis, interea dum concilium fiat, non se recusare dicunt. Agit etiam de hac tentata compositione prolixe Cœlestinus *Tom. III. p.* 20. Seckendorf *p.* 175. Müller *lib. III. c. XXVI. XXVIII. XXIX. XXX.*

†† Sleidanus lib. VII. p. 190. *dum hæc ita geruntur, Cæsar Georgium Brandeburgicum solicitat per episcopum Moguntinum & alios eiusdem familiæ, Saxonem vero per Fridericum Palatinum, per Nassouium, per Georgium Truccesium, vt ab incepto desistant. Saxonem quidem conatus est etiam ab aliis diuellere, tanquam præcipuum, & petenti sua ditionis inaugurationem, pro more Imperii, denegabat, nisi prius cum ecclesia Romana in gratiam rediret: alteri vero denunciabat, nisi pareret, fore, vt Alberti sui nepotis ex fratre Casimiro, tutela ipsi adimatur. Lantgrauio conati sunt persuadere, si Cæsari morem gerat, Vlricum principem VVirtembergicum iri restitutum, & quam haberet cum Nassouio de Chattis controuersiam, Cæsaris interuentu posse componi.* Extat in Goldasti *Constit. Imper. Tomo vno p.* 509. deliberatio de mediis concordiæ & Pacis inter vtramque partem adusper concilii tempus seruandæ VIII. Sept. 1530. Aliaque decreta in his Comitiis facta. Müller *lib. III. c. XXXII.*

††† Sleidanus *lib. VII. p.* 193. extat decretum apud Cœlestinum *Tom. III. p.* 137. Seckendorf *lib. II. p.* 200. Müller *lib. III. c. XXXIX.*

†††† Sleidanus *lib. VII. p.* 194. Cœlestinus *Tomo III. p.* 137. qui etiam Tomo IV. statim sub initium Confessionis Apologiam exhibet Seckendorf *lib. II. p.* 206.

††††† Sleidanus *c. l.* Müller *lib. III. c. XLI.*

†††††† Huius contenta exhibet Sleidanus *lib. VII. p.* 200. & ex eo Cœlestinus *T. IV. p.* 120. Müller *lib. III. c. XLVIII.* Integer vero Recessus reperitur in Corpore *p.* 244. Varia decreta Comitiorum Augustanorum exhibet Goldastus *Constit. Tom. III. p.* 508.

††††††† Has solennitates describit Cœlestinus *Tom. II. p.* 251. & Goldastus *Polit. Imper. p. VI. p.* 361. De Ferdinandi inuestitura Goldastus *Reichshandlungen p.* 126.

* Extat ista in Corpore Recessuum *p.* 267.

** Sic enim in Recessu §. LXXXIII. *darzu meynen und wollen wir, auch Churfürsten, Fürsten und Stande des Reichs das nun hinfürter unser Kammer-Gericht, aus obangezeigten Ursachen, stetigs zu Speyer bleiblich seyn und gehalten, und sonst nirgends anderswohin verändert werden soll, es beschehe dann mit unsern, auch Churfürsten, Fürsten und Standen VVissen und VVillen.*

*** Decreta ista per Recessum Augustanum §. *LXXXIV.* Ipse Visitationis Recessus extat in Corpore *p.* 279. Visitatores in eiusdem proœmio nominantur nomine Imperatoris Marquardus a Stein Præpositus Moguntinus & Vlricus, Comes Helfensteinensis; nomine, Al-

Alberti Moguntini Caſpar a Weſthauſen, Cancellarius Moguntinus; nomine Ludouici, Electoris Palatini, Lucas Hug, Conſiliarius Palatinus, Philippus, Epiſcopus Spirenſis, Iohannes, Comes Palatinus, nomine Wilhelmi, Argentoratenſis Epiſcopi Ioannes Rechberger, Cancellarius, nomine Philippi Marchionis Badenſis, Hieronymus Vheus, Cancellarius.

**** Decreta enim per Receſſum Spirenſem de a. 1529. §. XXVII. ſuſtentatio Regimenti ad biennium, eodemque finito, licet in Receſſu Auguſtano, §. *LXXIII.* iterum ad triennium, dimidiam partem ab Imp. dimidiam ab Imperio alendum denuo fuiſſet decretum, plane ceſſauit, prout in dicto Viſitationis Receſſu de a. 1531. §. L. patet, *dieweil das Regiment gefallen.* Rationes fuiſſe videntur, quod Status in ſumptibus neceſſariis ſuppeditandis fuiſſent difficiliores, Regimenti decretis parere detrectarent, & circa religionem diſſiderent. Vid. Reckenberg *de Regimento Imperii.*

§. XLIV.

Circiter hoc tempus finem habuit bellum Florentinum. Quo tempore Roma capta fuit, atque pontifex, Florentini familiam Mediceam eiecerant, & Gallis auxilia deinde ſubminiſtrarunt, cum Neapoli bellum gererent. Reſtitutus autem pontifex, vt ſe ſuosque gentiles vlciſceretur, miſſa in Hiſpaniam legatione, fœdus cum Cæſare facit, Imperii ſupremam inaugurationem ei pollicitus inter alia, ſi quidem in Florentinos, pro eo ac meriti eſſent, animaduerteret. Conditionem Cæſar accipit, neque multo poſt Genuam adplicat. Eo venerunt ad ipſum a Florentinis legati deprecatum: iis Cæſar, vbi grauiter incuſaſſet, reſpondet, etſi magnam pœnam meriti ſint, condonari tamen poſſe factum, modo pontificem recipiant, præter hanc, nullam eſſe aliam pacis rationem. Vbi cum his mandatis domum rediſſent, * diu multumque re diſceptata, vicit vnius & alterius ſententia, qui libertatem totis viribus propugnandam eſſe dicerent, illata mentione; non modo Clementem, ſed & Cæſarem ipſum diuturnis exhauſtum bellis in magna eſſe rei nummariæ difficultate. Verum tamen, cum Bononiam Cæſar veniſſet, alteram mittunt legationem, ſed ea non fuit admiſſa, pontifice nimirum ita ſuadente. Sic igitur a Cæſareanis atque pontificiis copiis obſeſſi, cum per anni fere tempus bellum duxiſſent, quarto Idus Auguſti, certis conditionibus, cum Ferdinando Gonzaga Cæſaris legato tranſigunt. Cæſar deinde miſſis eo litteris ampliſſimis, Alexandrum Medices, cui filiam ſuam Margaretham notham in matrimonium promiſerat, principem eis conſtituit. Is deinde maximæ molis arcem ibi conſtruxit, & hoc quidem eſt ipſorum ſeruitutis initium.

* Hæc verbis Sleidani ſcribimus *lib. VII. p.* 189. Plenius hæc declarat Iouius *lib. XXIX.* Guicciardinus *lib. XX. p.* 938. Thuanus *lib. I. p.* 18. 32. Puteani *Hiſtoria Medicaa.* Gratianus *in Vita Petri & Alexandri Medices.*

§. XLV.

Exeunte anno 1530. Cæsar datis litteris, iubet Saxonem Electorem adesse Coloniæ ad XXI. Decembris diem, propter ardua quædam Reipublicæ negotia. Cum eas accepisset ille, Nouembris die XXVIII. venerunt ad ipsum eodem die nuncii atque litteræ Moguntini, quibus ipsum inuitabat, vt ad XXIX. Decembris diem adesset Coloniæ, creandi caussa Romanorum Regis. * Ea re cognita, Saxo, dimissis illico litteris huc illuc, Landgrauium reliquosque Principes ac Ciuitates Protestantes orat & hortatur, vt ad XXII. Decembris diem Smalcaldiæ conueniant: sed interea filium suum Ioannem Fridericum, & cum eo quosdam e suis familiaribus Coloniam celeriter dimittit, vt ad diem a Cæsare constitutum adsint. Per eos demonstrat, conuocationem Moguntini non esse recte nec ordine factam, & hac ipsa regis creatione violari cumprimis Imperii iura atque libertatem, Auream Bullam imprimis, ideoque non se ratam habere actionem hanc atque probare. ** Vbi Smalcaldiam omnes venerunt, foederis concipiunt formulam, non quidem offendendi quenquam, sed sui defendendi caussa, cui alii Principes, multæque Ciuitates subscripserunt. *** Confoederati etiam Smalcaldia dant litteras ad Cæsarem die XXIV. Decembris, quibus violari Iura Imperii & potissimum Auream Bullam proferebant, si viuo Imperatore Rex Romanorum eligatur: graue Imperio futurum, duos habere eodem tempore dominos, quibus sit obtemperandum. Idem etiam Saxo aliique Protestantium Principes ad Collegium Electorale scribunt. **** Accedebant istis alii atque inter hos Ioannes, Wilhelmus & Ludouicus, fratres, Duces Bauariæ. In primo autem congressu Principum Electorum, caussas creandi Romanorum Regis has in medium Cæsar adduxit Coloniæ, quia diuersis ipse regnis atque populis imperaret, neque posset continenter esse in Germania: turbulentus admodum esset & periculosus orbis christiani, præcipue vero Germaniæ Status, propter dissidium religionis, propter vim atque potentiam Turcarum, propter nuper excitatam seditionem atque bellum rusticanum, & quia per Imperium multa inofficiose fierent ac minus obsequenter: Regem itaque eligendum esse Romanorum, qui per suam absentiam Imperio præsit, velut alterum caput. Neminem autem fratre suo magis esse idoneum, cuius fines atque regna iam esse veluti murum aliquem pro salute totius Germaniæ, oppositum Turcicæ immanitati. Principes electores, a deliberatione Cæsarem orant, ne Germaniam deserat; sed in ea sibi domicilium atque sedem collocet. Cum autem in sen-

ſententia perſiſteret, collatis conſiliis, quinta Ianuarii die, Ferdinandum renunciant Romanorum regem. Saxo, quod vnum poterat, creationem hanc eſſe vitioſam, explicatis cauſſis, neque ſibi probari, per filium diſerte proteſtatur. ***** Colonia poſt, omnes profecti ſunt Aquas: ibi Ferdinandus inauguratus regno fuit, vndecimo Ianuarii die, ab Hermanno Colonienſi, & continuo dimiſſis huc illuc in Germaniam litteris, hoc ipſum denuntiat: Cæſar etiam publicis literis edicit, vt ipſum pro Romanorum rege omnes adgnoſcant, & ſeparatim ad Proteſtantes hoc perſcribit. ******

* Sleidanus *lib. VII. p.* 203.

** Sleidanus *c. l.*

*** Quinam fœderi ſubſcripſerint, memorantur a Sleidano lib. VII. p. 204. dum ait: *ſubſcripſerunt huic continuo principes, item Albertus & Gebartus Mansfeldici, Magdeburgum, etiam atque Brema: ſed Argentoratum, Vlma, Conſtantia, Lindauia, Meminga, Campodunum, Heilbrunnum, Rutelinga, Biberacum, Isna, ſic recipiunt, vt ad ſuos referant, & intra ſextam hebdomadam diſerte nuncient, quid velint: Georgium vero Brandeburgicum & Noribergam placuit per literas interpellari, quandoquidem ipſorum legati nullam habebant agendi ſuper eo facultatem, fuit & hoc decretum, Daniæ regem & Pomeranum, item Megelburgium principem, Hamburgum, Embecum, Northemium, Francofurtum, Brunſuicum, Gotingam, Mindam, Hannobriam, Hildesſemum, Lubecam, Stetinum, aliasque ciuitates maritimas per legationem eſſe ſolicitandas.*

**** Sleidanus *lib. VII. p.* 204. Seckendorf *lib. III. p.* 1. in Goldaſti Politicis Imperialibus *p. II. p.* 220. reperiuntur varii diſcurſus contra electionem Regis, viuo Imp. factam. Et in *Politiſchen Reichshandeln p. II. p.* 136. Mencken *de nævis Polit. Caroli V. §. IV.* Belcarius *lib. XX. p.* 632. Haræus *ad a.* 1531. Seckendorf *lib. III. p.* 4. Sleidanus *lib. VIII. p.* 224. *quod Bauaros principes fratres in ſuo numero ponunt, hanc rationem habet. Hi Ferdinandi regis electionem improbabant etiam, & communicatis conſiliis, cum Saxone, cum Lantgrauio, Galliæque rege fœdus inierant, Germaniæ libertatis tuendæ cauſa: Galliæ quidem rex aureorum millia centena depoſuit apud Bauaros, vt eſſent in promptu ſi res ita ferret* Thuanus *lib. II. p.* 43. Extat decretum electionis apud Goldaſtum *Reichs-Satzungen p. II. p.* 230. *Reichshandeln p. III. p.* 137. *p.* 140.

***** Sleidanus *lib. VII. exeunte.* Müllerus *lib. III. c. XLVII.* quod hoc intentauerint, qua ratione Iohannem, Saxoniæ Electorem banno Papali inuoluerent, atque ab hac electione excluderent, Bauarum etiam ducem contra Electionem fuiſſe docet.

****** Sleidanus *c. l.* Henterus lib. X. c. VI. *nonis Ianuarii Ferdinandus Bohemiæ & Hungariæ Rex, Archi-Dux Auſtriæ, Coloniæ Agrippinæ, præſente Cæſare, a maiori Septemuirûm parte Romanorum Rex renuntiatur, reclamante, facta obteſtatione, Saxone, omnibusque Proteſtantibus. Tertio Idus Ianuarii corona Caroli Magni argentea Aquisgrani magna cum pompa redimitur, Cæſarque publicatis litteris edicit, eum omnes Imperio ſubditi pro Rege agnoſcant, ſuſcipiant, revereantur, & obediant, expreſſe eadem de re ad Saxonem omnesque Proteſtantes ſcribens.* Inde coronationis ritum prolixe deſcribit. Chytræus *Saxon. lib. XIII. p.* 332. Thuanus *lib. I.*

§. XLVI.

Proteſtantes igitur vim a Cæſare metuentes, eodem anno tertio Smalcaldiæ conueniunt, litterasque ad Reges Franciæ, Angliæ, Daniæ, ma-

maritimasque eius tractus Ciuitates, & ad alias Imperii dant vrbes, de fœdere cum ipſis pangendo. Dant omnes ſpem, nemine tamen ſubſcribente. * Eodem anno denuo Francofurti conuenerunt Proteſtantes, quo Ciuitates ſe titulum Regis Ferdinando eſſe conceſſuros, declarant. Principes autem ad Cæſarem & ad Ferdinandum ſcribunt, quod contra morem ac libertatem ſit actum Imperii, non ſe poſſe illud adprobare, nec ipſi titulum tribuere Romanorum Regis. ** Interea Cæſar, componendi diſſidii religionis cauſa conuentum indicit Imperii Spiræ, ad Idus Septembris: ſed in menſem Ianuarium anni ſequentis diem producit, & Ratisbonæ locum indicit, vt Auſtriæ tanto eſſet vicinior, vbi bellum eſſe futurum videbat. *** Sed prorogatis Comitiis, primum ad initium Aprilis 1532. Suinfurti de pace fuit actum & adgnitione Regis Romanorum, Moguntino & Palatino intercedentibus. **** Verum, dum conuenire inuicem non poſſent, interceſſores Noribergæ conuentum alterum indicunt ad tertium Iunii diem. Ibi tandem, licet ſumma rei conciliari non poſſet, tamen, quod irruente in Auſtriam Turca, neceſſe erat omnes vndecunque vires contrahere: Cæſar XXIII. Iulii 1532. pacem publicam totius Germaniæ ſancit, & ne religionis cauſa cuiquam vlla moleſtia creetur, edicit, aduſque concilii tempus, aut ſi nullum fiat, tantiſper donec per Ordines Imperii alia fuerit inuenta ratio diſſidium hoc ſanandi, interim actiones omnes religionis cauſſa intentatæ ſuſpendantur. Proteſtantes vero Cæſari obſequium & auxilia contra Turcas promittunt. ***** Cæſar autem quem per litteras atque nuncios interpellabant, Auguſti menſis die ſecundo eandem ratam habuit, & edicto publico deinde ſanxit, & Cameræ cæteriſque iudicibus mandavit. ****** Durantibus hiſce deliberationibus, Comitia Ratisbonæ aguntur: atque Receſſu XXVII. Iulii 1532. publicato de ſubſidiis contra Turcas, Concilio habendo, viſitatione Iudicii Cameralis & Rotwilenſis, publicanda Ordinatione Criminali fuit decretum. †

* Sleidanus *lib. VIII. ineunte.* Heuterus *lib. X. c. VI.* Seckendorf *lib. III. p.* 5.

** Sleidanus *lib. VIII. p.* 214. 215. Seckendorf *lib. III. p.* 15.

*** Sleidanus *lib. VIII. p.* 217. 220.

**** Sleidanus lib. VIII. p. 222. *Caſar initio menſis Ianuarii, relicto Belgio, Ratisbonam petebat, conuentus agendi cauſa. In itinere cum Moguntiam veniſſet ad Calendas Februarii, Moguntinus archiepiſcopus & Palatinus princeps iterum de pace intercedunt, & actionem permittente Cæſare, Saxonem atque Lantgrauium monent, vt idem faciant: itaque miſſis vltro citroque literis, Schuinfurti, quod eſt ad Mœnum flumen, oppidum Imperii, ſit conuentus ad initium Aprilis, ibi cœptum eſt agi de pace ad concilium vsque ſeruanda.* Chytræus *lib. XIII. p.* 336. Inde plenius exponitur quid circa regem Romanorum fuerit geſtum. Goldaſtus *Polit. Reichsbandel p. II. p.* 142. Seckendorf *lib. III. p.* 20.

***** Slei-

***** Sleidanus *lib. VIII. p.* 227. Belcarius *lib. XX. p.* 635. Haræus *ad a.* 1532. Heuterus lib. X. c. VI. *tertio Decembris in Germaniam profecturus, Tornacum certis de caussis contendit, ibique eodem die Equitum Aurei Velleris numerum, nouis aliquot ascitis, supplet. Mense Ianuario anni* CIↃ IↃ XXXII. *Cæsar e Belgio Ratisbouam ad Comitia contendit, Kalendisque Februarii Moguntiam veniens, Archipræsule ac Palatino petente concedit, cum Protestantibus de pace agi liceat. Sed nunquam res ad optatum finem peruenisset, nisi Solymannus Turcarum Rex cum trecentis virorum millibus ad expugnandam Austriæ Viennam aduenire fuisset nuntiatus. Quare concedente Cæsare vt ad tempus generalis aut Prouincialis Concilii, Protestantes, sine vlla molestia, religionis noua ritibus vterentur, communibus omnes consiliis & animis auxilia Cæsari, contra Solymannum mittant. Erant autem in Protestantium fœdere Germaniæ Principes septem, Ciuitates viginti quatuor. His se non religionis causa, sed quod Ferdinandum Rom. Regem creatum non probarent, Bauari fratres iunxerunt, Rex quoque Francorum, qui apud Bauaros centum millia aureorum librorum deposuerat maiora pollicitus auxilia, si eis a Cæsare aut Ferdinando vis intentaretur. Erat & eis hac de causa operam pollicitus Anglus, qui, repudiata Cæsaris matertera, Annam Boulenam, ex se in adulterio grauidam, vxorem ducere animo decreuerat.* Extat etiam apud Goldastum *Constit. Tomo vno p.* 511. Caroli V. Edictum de compositione pacis cum Protestantibus.

****** Sleidanus *lib. XIII. p.* 227. Seckendorf *lib. III. p.* 19. Extat ista pax Religionis apud Hortlederum *Tom. I. lib. I. c. X.* vna cum confirmatione Imp. *c. XI. XII.* Goldastum *Tomo I p.* 511. & *Tom. II. p.* 172. & ex eo in Recueil des Traittés de Paix *T. II. p.* 187.

† Sleidanus *c. l.* Extat Recessus in Corpore *p.* 285. cui subiecta est *die Peinliche Hals-Gerichts-Ordnung*, quæ modum præscribit iudiciis Criminalibus, in iisdem Comitiis decreta. Extat ista Lex Criminalis latino sermone apud Goldastum *Tom. III. p.* 516.

§. XLVII.

Eodem anno 1532. Turca denuo Austriam inuadit, ad Lintium vsque excurrit, & longe lateque deuastatis agris, nullum immanitatis genus prætermittit, Græciam petit, oppidum Stiriæ. Cæsar vero castris omnibus ad Viennam positis, hostem cum ingenti exercitu, expectabat. Quo perspecto, Solymannus, nulla re memorabili perfecta, conuersis signis, Drauum ac Sauum amnes cum omnibus copiis traiicit, Belgradumque reuertitur, vltra triginta hominum millia in captiuitatem abducens, cum non minorem numerum diuersis locis trucidasset. *

* Sleidanus *lib. VIII. p.* 229. qui etiam addit: *Galliæ regem Cæsar de auxiliis appellauerat: verum is respondit, vt quidem Cæsar tum referebat, Germaniam esse potentem satis, quæ sola Turcæ resistat. Angliæ rex cunctanter etiam neque satis aperte rescripsit: Clemens pontifex opem tulit, & summæ rerum præfecerat Hippolytum Medices, Cardinalem, Heluetii, licet a Cæsare solicitati, non se commouerunt.* Heuterus *lib. X. c. VII*, qui etiam dicit: *habebat iuxta Viennam in castris Cæsar ducenta sexaginta hominum millia. At flos peditum centum millia, equitum triginta millia non superabat: cum quibus, quod ex acerrimis Germaniæ, Hispaniæ, Italiæ, ac Belgarum veteranis essent collecti, Cæsar acie cum Solymanno certare, si aduenisset, ex omnium consilio statuerat. Non enim longius a Danubio recedere, ne ab immenso hostium equitatu commeatu intercluderetur, decreuerat. Tormentorum Cæsari ingens aderat numerus, quæ pertalefacta, & ad exonerandum inidonea facta, plaustris rotisque vecta, bisque implicata,*

 pediti

pediti contra hostilis equitatus inuasionem valli loco obiici infferat. Iouius *lib. XXV.* Seckendorf *lib. III. p.* 28. Hub. Thomas Leodius vita Friderici Palatini *lib. VIII. p.* 155.

§. XLVIII.

In dicto conuentu Ratisbonensi Poloniæ Rex Sigismundus Borussiam esse antiquitus in fide & clientela sui regni venditabat. Postquam enim Teutonici Ordinis milites sub Friderico II. Imp. Borussiam sibi subegissent, * auctis viribus, bella gesserunt aliquamdiu cum Poloniæ regibus. Prœlio victi, fidem per iusiurandum dederunt Casimiro Poloniæ Regi, patri Sigismundi. Postquam autem Albertus, Marchio Brandenburgicus a. 1511. fuisset in Magistrum Ordinis electus, per biennium graue bellum gessit cum Poloniæ rege Sigismundo, & a. 1521. pactæ fuerunt in annos quatuor induciæ. Interea subinde sollicitat Cæsarem Albertus & Ordines Imperii de Comitiis, ad Comitia Noribergæ 1524. ipse venit, & vt Imperii princeps locum secum habuit in consessu, nam belli causa erat, quod in Poloni verba iurare nollet, Cum autem & Cæsar esset bello Gallico impeditus, Turca in Vngariam impetum faceret, & seditione rusticorum distineretur Germania, sic, vt auxilium inde nullum expectari posset, & iam exirent induciæ, pacem cum Polono facit, eique fidem dat, vt præcipuo suo magistratui, euangelii doctrinam suscipit, mutato ordine, Prussiam sibi vindicat, & qui fuit ante Magister, iam de voluntate Regis Dux Borussiæ salutatur, & aliquanto post, in matrimonium ducit Friderici, Daniæ Regis filiam, Dorotheam. Academiam quoque Königsbergensem instituit. Eo facto, vniuersum Ordinem in se concitauit, nam etsi Prussiam tenebat, ac Poloniæ regis præsidio nitebatur, tamen de communi consensu Waltherus Cronbergius ei suffectus est, qui priscum nomen atque statum repræsentaret, qui Mergentheimi apud Francos sedem suam posuit. Albertus autem, edito scripto, sui facti rationem explicat, &, quemadmodum extrema necessitate coactus, cum ab Imperio destitueretur, in Poloni clientelam sese dederit, ostendit. ** Sollicitatus igitur Cæsar a Walthero Cronbergio, transactionem illam, velut in detrimentum Imperii factam, reiicindit, & nullius esse momenti XIV. die Nouembris pronuntiat. *** Cum autem Albertus in proposito maneret, proscriptus a. 1531. fuit a Camera, sollicitante Walthero Cronbergio. Qua re cognita, Poloniæ rex, per legatum in conuentu Ratisbonensi petit proscriptionem illam totam deleri. Cronbergius autem oratione prolixa demonstrat Iunii die tertio, Prussiam esse ditionis Imperii, nec ad Poloniæ reges pertinere quicquam; & licet sui maiores, bello deuicti, fidem dare coacti sint

Casi-

Casimiro, Sigismundi patri, tamen id omnino fuisse contra superioris temporis pactum, quod autem ita se res habeat, id vel ipsius Alberti testimonio posse doceri, qui ante annum octauum, in Comitiis Norbergæ fit illud professus. Itaque petit, vt Poloniæ regis postulato repudiato, sententia in Albertum lata mandetur executioni, **** quod tamen factum non fuit. In Comitiis Augustanis 1548. Waltheri successor Wolfgangus proscriptionis executione n denuo petebat, contranitente tamen Poloniæ rege, nihil iuris esse Imperio in alienum clientem prætendente. *****

* De hoc Aeneas Syluius c. XXII. *grata oblatio Friderico fuit: qui collaudato proposito, quas voluere fratres sub aurea bulla litteras concessit. Illi* (Teutonici Equites) *sumptis armis, breui tempore quicquid Pruteni iuris citra Vistulam fuit, occupant.* Extat diploma Friderici II. in Goldasti *Reichshandlungen p.* 167.

** Sleidanus *lib. VI. exeunte.* Thuanus *lib. I. p.* 29.

*** Sleidanus *lib. VII. p.* 200.

**** Sleidanus *lib. VIII. p.* 228.

***** Sleidanus *lib. XX. ineunte.* Chytræus lib. XIII. p. 340. *Albertus Marchio Brandenb. qui militum Teutonicorum Borussiæ magisterium, in ducatum hereditarium conuerterat, eaque de causa, a reliquo ordine, qui nouum magistrum seu principem ordinis, VValtherum a Cronberg, statim elegerat, coram Cæsare & Camera iudicio accusatus erat: cum Cæsar in comitiis Augustanis transactionem cum Poloniæ rege, velut in detrimentum Imperii factam, rescidisset, nec tamen ille pareret: tandem a Camera iudicio, solenni ritu sub dio promulgata sententia, proscriptus est. Etsi autem varia, aduersus ducem Borussiæ Albertum, a VValthero Cronbergo, in singulis Imperii conuentibus executionem flagitante, tentata sunt: & successor VValtheri VVolffgangus, solenni ceremonia, collatis ipsi Borussiæ magistratus insignibus, a Cæsare Carolo Spiræ inauguratus est: tamen in possessione ducatus Borussiæ, sub Poloniæ regis patrocinio, Albertus toto vitæ tempore permansit, eamque ad heredes transmisit.* Acta reperiuntur in Goldasti *Reichshandlungen p.* 149. Recruduit controuersia, cum Fridericus I. a. 1700. se Regem coronari faceret Borussiæ. Dum enim Magister Ordinis Teutonici a 1702. desuper in Comitiis fuit protestatus, cui tamen respondet Io. Petrus Ludwig *im verthædigten Preussen wieder den Anspruch des Teutschen Ritterordens, Mergentheim* 1703. 4. Dum etiam in art. X. Proiecti Capitulationis Perpetuæ de restituendo Ordine Teutonico in omnes terras actum fuisset, huius abolitionem hodie petunt Brandenburgici.

§. XLIX.

Tractabant interea Cæsar ac Pontifex de nouo inter se, ceterosque Italiæ Principes fœdere ineundo, quod tamen ante Februarii diem XXIV. 1532. perfici non potuit. Comprehendebantur hoc fœdere Pontifex Clemens, Cæsar, Rom. Rex, cæterique omnes Italiæ Principes (exceptis Venetis) qui ad præsentis Italiæ Status defensionem se inuicem obstrinxere, exprimentes, quem quisque militum numerum ac quantum auri esset collaturus, si quis Italiæ bellum intulisset. Antonium Læuam, Confœderatorum Imperatorem nominant. Occultius etiam fœdus

Po-

Pontifex clam cum Cæſare iniit, pollicitus, ſe Angliæ regem cum Anna Bolena diris deuoturum. * Hinc rebus in Italia conſtitutis, primo vere 1533. in Hiſpaniam ſoluit.** Dum interim Pontifex per legatos cum Proteſtantibus de Concilio ageret,*** licet Papa hoc maxime ſubterfugeret,****

* Heuterus *lib. X. c. IX.*

** Heuterus *c. l.* Sleidanus *p.* 229. Haræus *ad a.* 1533.

*** Sleidanus *c. l.* late de hoc, & quod Petrus Paulus Vergerius ea de cauſſa ad Proteſtantes fuerit miſſus Seckendorf *lib. III. p.* 30. Extant etiam hac de cauſſa diuerſa ſcripta apud Hortlederum *Tom. II. lib. I. c. XIV. & XV.*

**** Hoc ſatis innuit Sleidanus lib. VIII. fin. dicens: *erat tum apud Ferdinandum regem pontificis legatus Petrus Paulus Vergerius. Et quia Rheginus epiſcopus ætate iam erat prouectus, & valetudine minus firma, Clemens Vergerio mandabat, ſi quidem illi quid accideret impedimenti, vt ipſe legationem ſubiret: inprimis vero monebat, vt memoria ſemper habeat, quæ ſua ſit de concilio mens atque voluntas: mandatis igitur atque formulæ præſcriptæ diligenter inſiſtat, neque latum vnguem ab ea diſcedat, nec in anguſtias ipſum atque neceſſitatem peragendi concilii coniiciat, etiamſi forte rex Ferdinandus maxime vrgeat & inſtet.* De mandatis hiſce Vergerio datis, prolixius Seckendorf *lib. III. p.* 93.

§. L.

Inſequenti anno 1534. geſtum fuit bellum Würtenbergicum. Anno enim 1519, Vlricus princeps Würtenbergicus ditione ſua pulſus fuit & eiectus a Sueuici fœderis ſociis, cum Reutlingam, oppidum Imperii, confœderatum ipſis, nuper cepiſſet. Eam deinde prouinciam Cæſar ab illis, reſtitutis ſumptibus, poſt Ferdinandus frater a Cæſare, cum hæreditas diuideretur, eſt conſecutus. * In Auguſtanis vero Comitiis Principes quidam intercedebant, vt Vlricus, qui iam in vndecimum annum exulabat, reſtitueretur: intercedente etiam per Langæum, legatum ſuum Gallorum Rege Franciſco, ſed id fruſtra fuit, & Cæſar, repetitis ab initio cauſis, quamobrem fuiſſet profligatus, ornamenta ſolennia principatus fratri ſuo tum publice conferebat. Lantgrauius ergo, qui magna neceſſitudine & propinquitate coniunctus erat Vlrico, cogitabat illo ipſo tempore aliquid moliri, ſed a nonnullis, qui ſuam operam erant polliciti, deſtitutus, ad commodiorem occaſionem rem diſtulit: ** & nunc, per abſentiam Cæſaris, cum etiam hoc ipſo tempore, Sueuicum fœdus, in annos vndecim antea factum, diſſolueretur, Galliam petit, & agrum Mompelgardicum, regi, pro certa pecuniæ ſumma, nomine Vlrici Principis oppignorat, ea lege, niſi intra tertium annum ille luat, vt tum ſit regni Galliæ hæreditarius: præter eam pecuniam rex quoque mutuo ſe daturum promiſit alteram ſummam, facta ſpe, non repetitum iri. *** Landgravius primo vere copias conſcribit, & tunc demum datis ad Ferdinandum Re-

Regem litteris, quibus facti sui rationem explicabant ambo, cum Ferdinandus interim ad iuris atque legum disceptationem causam reiiceret, exercitum educunt, & Maii die XIII, cum in copias hostiles, qui erant ad duodecim millia peditum, incidissent, emissis tormentis, in fugam illos coniiciunt, prope Laufenam oppidum agri Würtenbergici. Ferdinandicis præerat Philippus, Princeps Palatinus, qui machina vulneratus in eo conflictu, calcem pedis amisit. In fuga quamplurimi, cum in Neccarum flumen sese præcipitassent, perierunt. Eo facto, plerique omnes per agrum Wurtembergicum in Vlrici Principis potestatem redeunt. **** Sub huius belli tempus, archiepiscopus Moguntinus & Saxoniæ princeps Georgius, Landgrauii socer, agebant de reconciliatione Ferdinandi regis & Io. Friderici, Saxoniæ Electoris, qui Iohanni patri a. 1532. defuncto successerat, ***** & Cadami demum, quod est Bohemiæ oppidum, Iunii die penultimo pacem faciunt his conditionibus: religionis causa vis nulla fiat, neque lis vlla forensis moueatur, & ea pax, quam Cæsar fecit, seruetur: Ferdinandus efficiat loco Cæsaris, vt Cameræ iudicium ab omni supersedeat actione contra protestantes, in quibus tamen nec anabaptistæ, nec sacramentarii, nec id genus aliæ sectæ sint comprehensi: Saxoniæ princeps atque socii Ferdinandum adgnoscant pro Romanorum rege, titulumque tribuant: Ferdinandus inuicem hoc apud Cæsarem & reliquos Electores efficiat intra certum tempus, vt decretum eiusmodi fiat: cum tempus olim incidet creandi Romanorum regis viuo Cæsare, vt tum principes Electores ante conueniant, & deliberent num iustæ sint & idoneæ caussæ, & si appareat, tum demum ex formula legis Carolinæ pergant: quod secus factum fuerit, irritum sit: hoc vero decretum, nisi fiat intra decimum mensem, Saxo sociique non teneantur pacto: successionem quoque Saxonis in bonis paternis & auitis, intra tempus illud Cæsar confirmet: Ferdinandus etiam det operam, vt quæ Saxoni sunt cum principe Cliuensi pacta matrimonii, Cæsar approbet. Dum his de rebus agunt, simul alteram quoque pacificationem tractant, & Saxo quidem Landgrauii atque Wurtembergici nomine spondet, tanquam mandatarius, ratam habituros quidquid conuenisset. Post multam actionem, recuperato iam omni agro Würtembergico, sic pactum fuit: Vlricus princeps & ipsius hæredes masculi, sint Ferdinandi regis, tanquam Austriæ principis beneficiarii, & agri Würtembergici possessionem ei ferant acceptam, extincta forte familia Würtembergica, nec extantibus masculis, Austriaci principes eam regionem obtineant, Imperii beneficio & auctoritate, cui & hoc nomine teneantur. ******

 *Slei-

* Sleidanus *lib. IX. p.* 237. Io. Tethingerus *VVürtenb. lib. I.*

** Sleidanus *lib. IX. p.* 237. Orationes Langæi in Comitiis Augustanis exhibet Bellaius *lib. IV. p.* 143.

*** Sleidanus *c. l.* Bellaius *lib. IV. p.* 137. Belcarius *lib. XX. p.* 642. 644.

**** Sleidanus *p.* 242. Integrum hoc bellum libris duobus descripsit Io. Tethingerus in Würtenbergia, quæ extat apud Schardium Tomo II. Cui accessit Commentarius de Würtenbergiæ rebus gestis Huldarico Principe libris Tribus. Extat ibidem etiam Eobani Hessi *acclamatio gratulatoria ad Philippum Hassum, de victoria VVürtenbergica,* Nicolai As. Barbati *Oratio de expulso & restituto Duce VVürtembergensi.* Extant etiam hæc Acta apud Hortlederum *Tomo I. libro III.* Chytræus *Saxonia lib. XIV. p.* 347. 353. Thuanus *lib. I. p.* 59. Guicciardinus *lib. XX. p.* 737. Crusius *Ann. Sueu. lib. XI. p. III. p.* 625. Reisner *f.* 25. Extat Io. Strauchii Diss. Exot. X. *de eiectione & restitutione Ducis VVürtenbergici.*

***** Sleidanus lib. VIII. p. 228. *ad Idus Augusti Saxoniæ princeps & elector diem supremum claudit: ei succedit Ioannes Fridericus filius.* Seckendorf *p.* 30.

****** Sleidanus *lib. IX. p.* 243. Heuterus *lib. X. c. X.* Haræus *ad a.* 1534. Thuanus *lib. I. p.* 28. Extat etiam Cadamensis Transactio apud Hortlederum *Tom. I. lib. I. c. XVII.* & integer *lib. III. c. XIII.* apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 263. Io. Strauchii *dissert. Exot. X.* §. 9.

§. LI.

Circa eadem tempora gestum fuit bellum Anabaptisticum. * Prodierunt enim e schola Münceri, qui infantum baptisma improbantes, illos qui ipsis accedebant, de nouo baptizabant, sanctimoniam quandam externam præ se ferebant, multaque nefaria alia docentes, cumque per Germaniam longe lateque serperent, tandem Monasterii Westphaliæ, sedem ac locum fixum occuparunt. Ansam dabat Bernardus Rotmannus, qui in D. Mauritii templo, non procul ab vrbe Monasterio frequenti Ciuium auditorio a. 1532. euangelium docebat. Mox a ciuibus præstantioribus in vrbem fuit receptus, eoque res, contranitentibus licet pontificiis, fuit adacta, vt in sex templis euangelium doceatur: quicquid sit impiæ religionis & superstitiosæ tollatur: in primario templo nihil mutetur, neque ciuitas illud quicquam ad se pertinere putet: hæc pacis formula fuit obsignata Lantgrauii & episcopi & ipsius clientelæ & nobilitatis & totius populi signis Februarii die XXIV. anno CIↃ IↃ XXXIII. Rebus tunc admodum pacatis venit Monasterium sarcinator quidam Belga, Iohannes Beuckels Leidensis dictus, anabaptista vehemens, cui Rotmannus accedebat. Hi, vna cum Bernhardo Cnipperdolingo turbas mouent, & dum multi ex proceribus vrbis sensim se subduxissent, relicta saltim promiscua plebe, anabaptistæ mense Februario 1534. nouum deligunt senatum, suæ factionis omnes, creant quoque consules, & in his Cnipperdolingum, templa diripiunt, omnesque, qui non ipsorum essent sectæ, nulla, nec ætatis, nec

sexus

ſexus habita ratione, armata manu eiiciunt, opportuna vrbis loca operibus præſidiiſque muniunt. Inter hæc, dum epiſcopus vrbem obſideret, Ioannes Matthæus illorum propheta, mandabat, vt quod quiſque haberet auri, argenti, rei mobilis, id omne deferret in medium, capitis propoſita pœna. Comburebantur eiuſdem iuſſu, omnes libri, Bibliis exceptis. Poſtquam autem Matthæus extra vrbem ad caſtra Epiſcopi properaret, a milite quodam fuit confoſſus, cui Ioannes Leidenſis ſuccedebat, qui ex Cnipperdolingo conſule, tradito ipſi gladio, fecit carnificem, duodecim viros deſcribit, qui ſummæ rerum præeſſent, & tanquam in Iſraële cuncta gubernarent, polygamiam introducit, aurificem ſubornat, qui conuocata multitudine, ad VIII. Kl. Iulii commemorat, patris cœleſtis eſſe mandatum, vt imperium orbis terrarum Ioannes Leidenſis obtineat, vt cum validiſſimis copiis egreſſus, reges atque principes omnes promiſcue interficiat. Sic ergo rex factus, illico XII viros abrogat, & pro conſuetudine regum deligit ſibi proceres, coronas etiam duas & vaginam & torquem & ſceptrum & alia id genus ornamenta ſibi parari iubet ex auro lectiſſimo. Quoties in publicum prodiret, comitatus erat ſuis proceribus domeſticis, proxime eum ſequebantur adoleſcentuli bini, equites, dexter coronam & Biblia geſtabat, alter euaginatum enſem. In foro paratum erat ei ſolium ſublime, panno veſtitum aureo: quæ deferebantur ad ipſum actiones & querimoniæ plerumque ad coniuges pertinebant atque diuortia, quibus nihil erat frequentius. Cum iam Epiſcopus, aliquot menſibus, omnem belli ſumptum ſolus feciſſet: Colonienſis archiepiſcopus Hermannus, & Cliuenſis princeps Ioannes, auxilio miſerunt pecuniam, tormenta, peditum & equitum cohortes aliquot. Colonienſis etiam in caſtra fuit profectus, communicandi cauſa conſilii, neque multo poſt vrbs fuit aliquot locis oppugnata, cum autem eius per vim capiundæ ſpes nulla ſupereſſet, ſeptem fuerunt extructa circum propugnacula, tollendi cauſa commeatus, cum ſingulis peditum ſignis & cohortibus aliquot equitum, qui ibi eſſent in hybernis, continuandæ vero cauſſa obſeſſionis atque belli, quod ad omnes æque pertineret, Monaſterienſis Epiſcopus, ab iis Principibus atque ciuitatibus, quæ ſunt Rhenanæ prouinciæ, tanquam a vicinioribus auxilia petit. Eius rei gratia ad XII. Decembris diem 1534. conuentus indicitur Confluentiæ. His Ioannes Fridericus Elector vltro ſe coniunxit, qui Epiſcopo auxilia decernunt, Anabaptiſtas etiam monent, vt deſiſtant. His tamen renuentibus, in conuentu Wormatienſi, Aprili menſe 1535. habito, decreta viginti aureorum millia menſtrua. ** Cum intra vrbem iam res

in eum esset deducta casum, vt fame quamplures quotidie morerentur, multi etiam alio discederent, belli duces monebant oppidanos, quod si regem & paucos praeterea quosdam traderent, ipsis nihil futurum esse fraudi. Ciues etsi vehementer optabant, seueritate tamen & vigilantia regis deterriti, nihil audebant. Rebus autem ad extremum in vrbe adductis, duo quidam profugiunt, ex iis vnus capitur a militibus, alter, interposita fide, ad episcopum venit, & vterque potiundae vrbis rationem ostendit. Inde XXIV. Iunii 1535. noctu sub horam vndecimam copiae silentio ad vrbem accedunt, & industria perfugae militis aliquot delecti, per fossam in vallum perueniunt, interfectis excubitoribus: reliquis portam patefaciunt, cumque initio resisterent oppidani, & occupato foro sese communiuissent, re desperata, multisque caesis impetu primo, misericordiam implorant & impetrant. Rex autem & Cnipperdolingus in hoc ipso tempore capiuntur. Rotmannus, abiecta spe salutis, cum in confertam hostium turbam incurrisset, confoditur, ne viuus in illorum veniat potestatem. Vrbe capta, Episcopus dimidiam praedam & tormenta sibi sumpsit. Secutus est deinde alter Imperii conuentus Wormatiae, ad Idus Iulias. In eo Ferdinandus rex per legatos proponit & rogat, occupata nunc vrbe, num praeterea sit agendum de delendis in vniuersum anabaptistis: monet etiam, vt pontificem Romanum de concilio principes interpellent. Illi, quid de anabaptistis fieri conueniat, esse iam antea cautum aliquot edictis: de concilio pontificem esse non semel sollicitatum a Caesare: neque se posse aliquid praeterea, dicebant: Eodem in conuentu Monasteriensis episcopus petit impensas atque damnum sibi sarciri, & pactam pecuniam nondum esse persolutam queritur. Cum nihil amplius decerni posset, perpauci etiam ordines adessent, indictus est alter ibi conuentus, ad Kalendas Nouembris, in quo de rationibus & sumptu belli cognosceretur, &, quae reipublicae forma sit instituenda posthac Monasterii, decerneretur. Instituto hoc conuentu, decretum, praedam & tormenta ab episcopo capta, cum sumptibus debere compensari, Monasterium in pristinum restituendum, captiuos puniendos. Rex & socii duo captiui, ducebantur huc illuc ad principes spectaculi & ludibrii caussa, XIII. deinde Kl. Februarii 1536. Monasterium reducuntur, & singulis attribuitur custodia separatim: eodem etiam die venit illuc episcopus, & cum eo Coloniensis archiepiscopi & principis Cliuensis legati. Quod secutum est biduum piis admonitionibus datum est, vt ab errore deduceretur: & rex quidem agnouit peccatum, ac precibus ad Christum confugit; reliqui duo

duo nec vllum fatebantur delictum, & obstinate sua defendebant. Postridie rex in locum editiorem productus, alligatur palo: aderant bini carnifices ac forcipes igniti: ad treis primos morsus conticuit, deinde misericordiam Dei continenter implorans, cum horam & amplius ad hunc modum laceratus esset, transacto demum per pectus mucrone, decessit: idem supplicium & socios eius perculit. Extincti caueis ferreis illigantur singuli, & ad summam turrim vrbis exponuntur pensiles, rex quidem medius, & quanta est hominis statura, sublimius illis. ***

* Sleidanus *lib. X. ineunte.* Henr. Dorpii *historia, quomodo euangelium Monasterii coeperit ac per anabaptistas fuerit dissolutum.* Quid legati Hassiaci cum Monasteriensibus egerint, Antonius singulari libro congessit. Chytræus *lib. XIII.* Coruinus *p.* 346. Belcarius *lib. XXI. p.* 648. Chytræus *lib. XIV. p.* 354.

** Extat Recessus in Corpore *p.* 335.

*** Hæc plenius exponunt Sleidanus *lib. X.* Haræus *ad a.* 1534. Heuterus *lib. X. c. X. XI. lib. XI. c. II. III.* Seckendorf *lib. III. p.* 76. In Schardii Tomo II. extant Lamberti Hortensii *Tumultuum Anabaptisticorum liber vnus*, Ant. Coruini *de miserabili Monasteriensium obsidione libellus ad Georgium Spalatinum.* Sic etiam Conradus Heresbach *de factione scripsit Monasteriensium.*

§. LII.

Inter hæc, Cæsar certior factus, Hariadenum Barbarossam, Algerii in Numidia Regem, Solymannicæ classis Præfectum, eiecto Rege Muleasse, occupasse Regnum vrbemque Tunetum, mense Aprili 1535. Barcinona soluit, & in Africam cum exercitu profectus, cum Tunetam vrbem & arcem Guletam cepisset, regem eius loci Muleassem, Mahometanæ religionis, restituit, sibique vectigalem facit, arce communita valido præsidio, post in Siciliam nauigat. Ad hoc bellum Paulus III. pontifex qui Clementi VII. successerat, ei misit auxilio triremes aliquot instructas, Virginio Vrsino ductore, simul, vt ordini ecclesiastico per Hispaniam imperaret, decumas permisit. *

* Sleidanus *lib. IX. p.* 252. Belcarius *lib. XXI. p.* 649. Chytræus *lib. XIV. p.* 359. Heuterus *lib. XI. c. III.* In Schardii Tomo secundo extat Io. Etropii *Diarium expeditionis Tunetanæ a Carolo V. susceptæ* Iouius *lib. XXXIII. XXXIV.* Guil. Zenocarus *Vita Caroli V. lib. I. fin. & lib. III.* Chytræus *lib. XIV. p.* 359. In Antonii Matthæi Analectis extat Antonii Pontii Consentini *Hariadenus Barbarossa siue Historia belli Tunetani.*

§. LIII.

Per Siciliam ad Italos redeunti Cæsari adfertur in itinere, Franciscum Sfortiam, quem Mediolani Ducem confirmauerat, xxiv Octobris 1535. * improlem decessisse, cuius vacuas possessiones Imperii iure filio suo Philippo, post Hispanorum regi confert, ex quo tempore in Hispanorum man-

mansit potestate. ** Dum igitur Franciscus, missis ad Cæsarem Neapolim pro restitutione Ducatus Mediolanensis legatis, nihil obtinuisset, rupta pace, bellum Carolo Sabaudiæ principi facit, propter controuersiam hæreditatis, dimidiam partem Ducatus Sabaudici quam ex Philiberti hæreditate matri suæ Ludouicæ deberi prætexebat, *** quam sibi deberi dicebat, ab illo possessam & occupatam. Sabaudus iam ante debilitatus, & impar hosti tam valido, breui tempore fere totis finibus fuit eiectus. Rex enim superatis alpibus, Pedemontanam quoque regionem inuadit, & inter alia præcipuum iis locis oppidum Taurinum capit, & opere præsidioque munit. Habebat in matrimonio Sabaudus, Emanuelis, Lusitaniæ regis filiam, Beatricem, Cæsar autem huius sororem, Isabellam, & superioribus quidem annis neutri sese dederat ille: cum autem nunc ad Cæsarem inclinare videretur, regem e sorore consanguinea Ludouica nepotem in se concitauit. Sunt, qui dicant, Clementem pontificem, regi consilium hoc dedisse, vt, si Mediolanum aliquando recuperare vellet, vicinam Sabaudiam atque Taurinos primum occuparet. **** Vbi primum ergo de conatu regis intellexit Carolus, illico per Germaniam, aliisque in locis, quantum omnino potest, conscribit exercitum & in Italiam euocat: & quum Neapoli Romam venisset initio mensis Aprilis, aliquot post diebus, senatum sibi dari petit, & in frequenti cœtu Cardinalium, præsente pontifice & exterorum regum legatis, orationem habet grauem ac vehementem in Galliæ regem, qui rupto fœdere & inueterato quodam odio, pulcherrimos ipsius & sanctissimos conatus impediret ac euerteret. Exitus orationis erat, vt diceret se paratum esse cum illo dimicare singulari certamine, quo videlicet alterutrius priuato potius, quam publico totius orbis incommodo, belli finis aliquando fiat. ***** Inde quoque atrocissimis scriptis se inuicem impugnarunt. ****** Cæsar vero collectis iam viribus, & per mediam Italiam facto itinere, valido cum exercitu Prouinciam Galliæ inuadit. Rex ad Auenionem castra posuit, inter Rhodanum & Druentiam flumina, & deuastatis agris, qua parte Cæsarem esse descensurum videbat, cum pugnandi potestatem non faceret, in summas illum difficultates coniecit, nam inopia rerum omnium Cæsar abductus, & multis hominum millibus ex inedia & contagione desideratis, Antonio quoque, Læua sublato, cum reliquas copias dimisisset, Genuam redit. ******* Alter eius exercitus per eam æstatem, in Picardia bellum faciens, oppidum Peronam obsedit, Henrico Nassouio ductore, verum infecta re, per idem fere tempus, quo Cæsar ex prouincia, discessit, & vtriusque rei nuncius alla-

allatus Luteciam eodem die, magna lætitia ciuitatem affecit, nam valde trepidatum fuit, & graues habebantur ad populum in Cæsarem conciones & vallis atque fossis vrbem munire cœperant legati regis, & ad portas erant depositæ stationes. ******** Cæsar postquam Montisferratensem ditionem, quam Sabaudus & Salussius Marchio & alii ambiebant, Friderico Gontzagæ, cui Margaretha Palæologa, Bonifacii postremi Marchionis Montisferratensis soror, nupta erat, adiudicasset, ********* Octobri mense Genua soluit & in Hispaniam redit, vbi per totum annum 1537. permansit.********** Exercitus autem eius Belgicus Floro Barensi ductore, SanPaulum oppidum & arcem in Atrebatibus, Iunio mense vi capit, præsidiariis omnibus necatis: inde profectus in Morinos, Terouennam oppidum obsidet, frustra tamen. Ibi demum induciæ factæ sunt decem mensium, in ea solum regione. Nam in Gallia subalpina seu Pedemontio vigebat bellum nihilo secius, & Cherium oppidum vi receptum fuit a Cæsarianis, & ingens edita strages militum, atque ciuium. Et cum deinde Taurini premerentur inopia milites, obsessis omnibus viis & intercluso commeatu, Galliæ rex, autumni tempore conscriptis copiis filium natu maiorem Henricum & Annam Momorancium eo mittit, qui ferro patefacta via præsentem inediam subleuarunt † Maio mense 1538. pontifex Niceam proficiscitur, oppidum Liguriæ maritimum: eo Cæsar & Galliæ rex etiam venerunt, ipsius rogatu potissimum, nec tamen ipsi congressi. Post multam actionem, aliasque inducias trimestres, †† etsi de summa rei non conueniret, induciæ tandem factæ fuerunt Iunio mense in annos decem. Aliquot post diebus, quam Pontifex decesserat, ipsi Reges ad Aquas mortuas conuenerunt, quod est Galliæ Narbonensis oppidum, ad ostium Rhodani, fossam Marianam veteres adpellant, eo Cæsar in Hispaniam rediturus, ad Idus Iulii cum classe descendit, vbi Franciscus ad ipsum in triremem venit, inde Cæsar naui egressus cum rege in oppido prandet, ibidemque pernoctat. †††

* Sleidanus lib. IX. p. 253. *sub finem deinde mensis Octobris, Mediolani princeps Franciscus Sfortia decedit e vita, non relictis liberis, ea res noui belli dedit occasionem.* Heuterus *lib. IX. c. II.* Mart. Bellaius *lib. V. Hist. Gall.* Franc. Belcarius *lib. XXI.* Chytræus *Saxonia lib. XIV. p.* 360. Thuanus *lib. I. p.* 19. Franc. Haræus. Addit Rippamontius Hist. Mediol. lib. X. p. 735. Sfortiam Cæsari Ducatum hunc testamento legasse, dicens: *Sfortia deinde ipse moritur, facto testamento, quo Cæsari legabat imperium & missa in Regiam legatione, Mediolanenses, sese vrbemque ei, & sua omnia illico permisere, petentes simul, vt quanta fide & alacritate ipsi venirent in ditionem imperiumque eius, tanta clementia, & benignitate Regum maximus ciuitatem populumque & Ecclesiam Italiæ maximam suscipere ac tueri semper vellet.* Idem confirmat Marianæ *supplem ad a.* 1535. Haræus *ad a.* 1535.

** Ripamontius lib. X. p. 751. *iam Cæsar tunc* (Philippum) *Mediolani Ducem*

ere-

creat, atque cum perscribi traditionis eius auctoritatem iuberet, ita in diplomate erat praefatus: tradere se Philippo filio, Prouinciam Mediolanum, quae esset recepta suis armis & defensa: quam vetusto Caesarum iure possideret.

*** Chytraeus lib. XIV. p. 372. *Carolus Caesar, cum Neapoli hybernasset, Romam mense Aprili venit, ac de Concilio indicendo diligenter cum Pontifice egit. Interea Franciscus Galliae rex, Carolum Sabaudiae Ducem, auunculum suum, ab Heluetiis Bernatibus, Geneuam descendentibus, recens male multatum, praecipuis oppidis, & in his Taurino occupato, patria ditione expellit; praetexens ius haereditatis, quo dimidia Sabaudiae pars, quam Philibertus, Philippi Bressii ex prima coniuge Burbonia filius sine literis mortuus, sorori ex vtroque parente suae, Ludouicae, Francisci regis matri, reliquisset: sibi deberetur. Verae autem odiorum causae erant, quod Caesari Carolo, Sabaudus, coniugis suae Lusitanicae sororio, amicior quam Francisco videretur, & vetus Austria ducum patrimonium Astum ab eo accepisset, & regi, Nicaeam, vbi cum P.P. Clemente colloqui ante biennium cupierat, & nuper exercitui saluum per ditiones suas commeatum negasset.* Lamberti van der Burg Historia Sabaudica *sub Carolo III.* Plenius Guichenon *Hist. de Savoye Tom. I. p.* 639. Guil. Bellaius *lib. V. p.* 173.

**** Sleidanus *lib. X. p.* 284. Heuterus *lib. X. c. IV.* qui addit: *Confidebat Sabaudus amicitia & affinitate Caesaris. Vxores enim eorum germanae erant sorores, dederatque Caesar Sabaudo e Ducatu Mediolanensi, vt a Francica eum distraheret amicitia, Comitatum Astae. Quam leues huius belli caussas habuerit Francus, apud Bellaium Francum scriptorem legere licet, qui cum longa narratione ac fastidiosa verbositate iustas eas fuisse docere conatur, aerem eum verberare diligens Lector facile animaduertet.* Haraeus ad a. 1536. Prolixe autem de hoc agit Guil. Bellaius *Comment. lib. V. p.* 179. Thuanus *lib. I. p.* 19.

***** Sleidanus *lib. X. p.* 283. Chytraeus *Saxonia lib. XIV. p.* 372. Heuterus *lib. X. c. IV.* Spondanus ad a. 1536. n. 7. refert: *Zenocarus in Caroli vita etiam magnificentius scribit, Carolum ad duellum Gallum prouocasse septem oblatis optionibus, vt mari vel terra, vel flumine, equo vel pedibus, colle vel planitie inter se decertarent.* Carolum ideo taxat Bayle *art. Charles Quint.* Guil. Bellaius *lib. V. p.* 186. Extant apud Goldastum *Polit. Reichshandel. p. XIII. p.* 449. Handlungen mit Pabst Paulo zu Rom. Belcarius *lib. XXI. p.* 659.

****** Prodierunt *Exemplaria litterarum, quibus & Christianissimus Galliarum Rex Franciscus, ab aduersariorum maledictis defenditur: & controuersiarum caussa, ex quibus bella hodie inter ipsum & Carolum V. Imp. emerserunt, explicantur Parisiis* 1537. 4. Reperiuntur etiam eiusmodi scripta in Freheri *Tomo Tertio* & in Goldasti *Politicis Imperialibus p. XV. p.* 903. *Polit. Reichshandeln p. XI. p.* 342.

******* Sleidanus *lib. X. p.* 291. Iouius *lib. XXXVI.* Chytraeus *lib. XIV. p.* 372. Heuterus *lib. X. c. IV.* Bellaius *lib. VII. & VIII.* Belcarius *lib. XXI. p.* 681. Haraeus *ad. a.* 1536.

******** Sleidanus *c. l.* Heuterus *c. V.* Bellaius *lib. VIII. p.* 295.

********* Verba sunt Chytraei *lib. XIV. p.* 373. Plenius vero hanc caussam exponit Thuanus *lib. I. p.* 33. dicens: *Iam Mantuae marchio, quem foederi contra Caesarem illo subscripsisse diximus, etiam ante pacem cum Pontifice factam in parteis Caesaris transierat, itaque Caesar eo fere tempore ex Pannonia rediens Mantuam venit, vbi a Friderico honorifice exceptus, vt hospitem honorifica gratificatione remuneraret, eum ex Marchione Ducem creauit: addidit & nouum beneficium: nam cum Io. Georgius Palaeologus qui Bonifacio Montisferrati marchioni Vilelmi fratris F. successerat, paullo ante sine liberis decessisset, & Fridericus, qui Margaritam Bonifacio sororem in matrimonio habebat, haereditatem adire vellet, contra Sabaudo & Saluciarum principe tendentibus, Caesar oppida & arces imposito praesidio sequestri iure occupauit, & postea tradita possessione secundum Fridericum pronunciauit* Guichenon *Hist. Genealog. de Savoye Tom. I. c. XXXIV. p.* 645. ********** Slei-

********** Sleidanus *lib. X. p.* 293.

† Sleidanus *lib. XI. p.* 321. Heuterus *lib. XI. c. VII.* Haræus *ad a.* 1537. Bellaius *lib. VIII. p.* 314.

†† Primum Montzoni trimestres induciæ fuerunt conclusæ, quæ extant in Recueil *Tom. II. p.* 207. Bellaius *lib. VIII. p.* 320.

††† Sleidanus *lib. XII. p.* 331. Chytræus *lib. XV. p.* 385. Belcarius *lib. XXII. p.* 699. Iouius *lib. XXXVII. p.* 202. Heuterus *lib. XI. c. X.* Thuanus *lib. I. p.* 20. Haræus *ad a.* 1538. Seckendorf *lib. III. p.* 170. Extant articuli induciarum Nicænsium apud Goldastum *Polit. Reichshændeln p. XI. p.* 364. in Recueil *Tom. II. p.* 210. Bellaius *lib. VIII. p.* 334.

§. LIV.

Dum hæc fierent, mortuo a. 1534. Clemente VII. Paulus III. successit, Farnesiorum familia ortus.* Hic ad concilium congregandum pronus videri volens, hoc ad mensem Maium 1537. Mantuam indicit. Sed Mantuano Duce, præter alia, & præsidium vrbis postulante,** pontificio sumtu alendum, quod nolebat Paulus dare, alio diplomate, nullo loco conuentus nominato, dilatum Concilium fuit in Kalendas Nouembris.*** Creuit interea sociorum numerus, qui ad Smalcaldicum fœdus accesserunt, & quamuis Norimbergensi conuentu 1534. dissensissent principes, Saxone nolente plures in fœdus recipi, quod Hassus magnopere cupiebat,**** tamen insequuto anno 1535, Smalcaldiæ decretum fuit, ne quis puræ doctrinæ addictus, si vellet in fœdus recipi, a sociis reiiceretur.***** Misit etiam Francus xix. Decembris Guilielmum Bellaium Smalcaldiam, petens in fœdus admitti. Illi non recusant, modo contra Cæsarem nil sanciatur: Idem Regis Angliæ Legato respondent.****** In conuentu etiam Francofurtensi 1536. plures fuerunt recepti.******* Eodem anno mense Decembri fœdus hoc ad decennium Smalcaldiæ fuit prorogatum, Saxo & Hassus Capitanei fuerunt constituti, & quantum quisque ad communes vsus contribuere deberet, decretum.******** Dum vero post exhibitam confessionem Augustanam plures in fœdus accessissent, fama etiam de concilio serperet, socii Smalcaldici rursus Februario mense 1537. conueniunt, deliberaturi, si locus sibi in Synodo foret, in quibus cedi possit pontificiis, & in quo firmiter inhærendum.********* Miserat ad eundem conuentum Cæsar Procancellarium suum Matthiam Heldum, qui cum Protestantibus diuersimode egit.† Ibi articuli, Luthero auctore, qui cum Theologis in conuentu erat, conscripti & approbati sunt, quos vulgo Smalcaldicos appellamus.†† Huic Smalcaldico fœderi vero Catholicorum quidam, Moguntinus & Salisburgensis archiepiscopi, Guilielmus & Ludouicus Bauari, Saxo Georgius, Ericus & Henricus Brunsuicenses per Matthiam Heldum Noribergæ congregati, in annos XII fœdus contrarium, dictum sanctum, fecerunt, pro

defendenda religione Catholica. ††† Id quod ansam dedit conuentui Francofurtensi Februario mense 1539. instituto, in quo Aprilis die XIX demum transactum fuit his conditionibus, vt Cæsar A. C. addictis largiatur XV mensium inducias: pacificatio Noribergensis & Cæsaris edictum Ratisbonense interim sint rata. ††††

* Sleidanus *lib. IX. p. 245.* Heuterus lib. X. c. vlt. *Septembris die 25. Romæ moritur Papa Clemens VII diuturno stomachi vitio tabefactus. Surrogatur in eius locum (quod Clementem Cardinales ita semper sentisse sciebant) Alexander Farnesius, Romana familia natus, Cardinalium natu maximus, literarum cognitione clarus, qui Paulus Tertius nominari voluit, statimque Ascanium & Alexandrum Farnesios inter Cardinales legit: Romanis lætantibus, quod post tredecim Pontifices, quos spatio centum ac trium annorum Vrbs viderat, iterum Romani generis Papam in D. Petri sede II. Nonas Nouembres sedentem vidissent.* Seckendorf *lib. III. p. 74.* Thuanus *lib. I. p. 18.*

** Sleidanus *lib. IX. p. 253.* Pallauicinus *hist. Conc. Trident. lib. IV. c. III.* Seckendorf *lib. III. p. 126.* Bulla conuocationis extat apud Hortlederum *Tom. I. lib. I. c. XXIII.* & Goldastum *Polit. Imper. p. XXVII. p. 1197.* Sequuntur ibidem Protestantium Imperii Statuum rationes, cur Synodus Mantuana indicta, neque æqua videri possit, neque vtilis Ecclesiæ.

*** Seckendorf *lib. III. p. 16. 161.*

**** De hoc late Seckendorf *lib. III. p. 75.* Extant de hoc varia consilia apud Hortlederum *lib. VI. c. II.*

***** De hoc conuentu qui ad VI. Decembris 1535. indictus, Sleidanus *lib. IX. p. 255.* Chytræus *lib. XIV. p. 359.* Seckendorf *lib. III. p. 98.* qui etiam illos, qui hoc conuentu fœderi accesserunt, recenset.

****** Sleidanus *lib. IX. p. 257. 263. 286.* Heuterus *lib. X. c. II.* Seckendorf *p. 102.* qui etiam *p. 105.* ex Spalatini Msto recenset, quid proposuerit Bellaius. De responso in his Comitiis Vergerio facto Hortleder *Tom. I. lib. I. c. XX.*

******* Sleidanus lib. X. p. 288. *recepti sunt in fœdus, hoc in conuentu VVirtembergicus princeps Vlrichus, Bernimus & Philippus fratres, Pomeraniæ principes, Georgius & Ioachimus Anhaldii, fratres, item, Augusta, Francofurtum, Campodunum, Hamburgum, Hannobria: de cæteris quoque rebus, ad fœdus atque defensionem pertinentibus, deque iudicio Cameræ tractatum fuit: hoc etiam decretum, mittendos ad Cæsarem esse nuncios atque literas, quibus ad ipsius epistolam, Neapoli datam, respondeatur.*

******** De hoc prolixius Chytræus *lib. XIV. p. 370.* Extat integrum fœdus in Recueil *Tom. II. p. 661.*

********* Patet hoc ex Lutheri præfatione in articulos Smalcaldicos *Tom. VI. Altenb. f. 1227.* in quibus cedi possit, vel firmiter perseuerari debeat. Chytræus *lib. XVI. p. 378.*

† Sleidanus *lib. XI. ineunte.* Seckendorf *lib. III. p. 149.* Relatio eorum quæ cum Heldo acta fuerunt, extat apud Hortlederum *Tom. I. lib. I. c. XXV. XXVI. XXVII. XXVIII. c. XXIX.* exponuntur caussæ, cur ad Concilium venire nequeant c. XXX. consultatio Henrici VIII de concilio a Papa indicto.

†† Lutherus eosdem Electoris iussu conscripserat, de eis tamen cum Nicolao Amsdorfio, Io. Agricola & Georgio Spalatino egerat. Seckendorf *lib. III. p. 151.*

††† Sleidanus *lib. XII. p. 338.* Seckendorf *lib. III. p. 171.* Extat fœdus in Recueil *Tom. II. p. 664.*

†††† De

†††† De hoc Sleidanus *lib. XII. p.* 341. extat decretum apud Hortlederum *Tom. I. lib. I. c. XXXII.* cui subiectus est cap. XXXIII. de eadem materia dialogus & apud Goldastum *Const. Tom. III. p.* 562. *Reichs-Satzungen p. II. p.* 233. Belcarius *lib. XXII. p.* 706. Seckendorf *lib. III. p.* 200.

§. LV.

Orta fuit hoc ipso fere tempore a. 1539. Gandaui seditio, dum Gandauenses pecuniam a Flandriæ Ordinibus a. 1536. decretam nollent soluere, ad priuilegia sua prouocantes. Cæsar, eo cognito, cum per Italiam prius cogitasset in Germaniam venire, mutato * consilio, per Galliam iter facere constituit; cum rex illud ab eo vehementer contenderet, ac liberaliter omnia promitteret.** Accepta igitur fide publica, paruo cum comitatu ingressus iter, mense Nouembri, cum ad Galliæ fines Hispaniæ propinquos venisset, regis filios duos, Henricum atque Carolum, qui dispositis equis eo contenderant, & Connestablium, qui multo ante, magna cum nobilitate præcesserat, offendit: ab iis receptus, ac deinde per mediam Galliam & amplissimas vrbes deductus, cum Locham, in Biturigibus venisset, obuium habuit Regem ipsum, ex recenti morbo tunc vix recreatum. Facto deinde per Aureliam itinere, Kl. Ianuarii 1540. Lutetiam est ingressus, medius inter regios liberos, gladium prægestante Connestablio. Nec enim vllum aut festæ lætitiæ genus aut honoris, quo mens hominis capi posset, prætermissum fuit.*** Licet Aureliæ de retinendo Cæsare consilia fuisse memorent, sed contradicente potissimum Montmorancio Connestablio & consilia impediente Estampiæ domina nihil fuit conclusum.**** Commoratus Lutetiæ in septimum vsque diem, discedit, comitante Rege in Veromanduos, filiis autem Valentianas vsque deducentibus, oppidum Hannoniæ: ***** Gandauum vero XXIV Februarii intrat, caussaque examinata, sententiam contra Gandauenses pronuntiari facit, per quam priuilegiis suis priuantur, atque arcis ad diuum Bauonem prima fundamenta fuerunt iacta duodecima Maii, XXVI ciues capite plectuntur, alii proscribuntur, vel pecunia mulctantur.******

* Heuterus *lib. X. c. XI* rebellionis occasionem prolixe refert, Sleidanus *lib. XII. p.* 346. & Haræus *p.* 614. Iouius *lib. XXXVIII. p.* 237.

** Sleidanus *c. l.* Heuterus *lib. X. c. XII.* Belcarius *lib. XXII. p.* 704.

*** Sleidanus *lib. XII. p.* 347. Heuterus *lib. X. c. XII.*

**** Heuterus lib. X. c. XII. *Ambosia Blesium, inde Aureliam Reges peruenere, disputatumque hic fertur, variantibus sententiis, de retinendo Cæsare: sed contradicente Connestabile Mommorancio, nil fuit conclusum. Post incendium Ambosianum Cæsar de Regis fide dubitare cœperat, ac proinde occasionem quærere captanda beneuolentia Estampii Dominæ, quæ in summa apud Regem erat gratia, disertaque muliebri garrulitate Cæsarem subinde oblectabat.*

Cum paulo ante cœnam ad focum se Cæsar calefaceret, aderat inter alios Estampia, quam digitis prehensam ad focum ducit, ac perquam humane & familiariter cum ea confabulatur, manu circulum aureum, ad digiti humani ambitum factum, cui ingentis pretii adamas erat inclusus: qui cum digito eius excidisset, Estampia subito inclinata circulum e pauimento subleuat, Cæsarique præsentat. Ille blandum subridens, Tui is nunc iuris est, inquit: veteri Cæsarum Regumque more, numquam ea, quæ manu in terram excidunt, a subleuantibus recipientium. Cum illa, ingenti exhibito honore, non se dignam tanto munere dixisset, iubet Cæsar, annulum sibi seruet, in memoriam huius a se suscepti itineris, ac colloquii Aurelianensis. Tum gratias agens, memorem se beneficii, honoris, ac doni futuram promittit: nec ex eo amplius tempore Rex de retinendo Cæsare, abrumpendaque data illi fide, audire voluit, sed Lutetiam progressus, pompam intraturo, Cæsari honorificentissimam apparari iubet. Thuanus *lib. I. p.* 21. Idem lib. XXI. p. 643. *itaque reprehenditur in Cæsare vulpinus ille per Gallias transitus, cum ad Gandensium motus componendos properaret: in quo Annæ Momorantio imposuit, qui porro a Cæsare deceptus Franciscum ludificatus est, ob idque postea domum relegatus, quanquam hoc etiam suas excusationes habet.* Hareus *ad a.* 1539. Bellaius *lib. VIII. p.* 335.

***** Sleidanus *lib. XII. p.* 348. Heuterus *c. l.* Thuanus *lib. I.* Belcarius *lib. XXII. p.* 706.

****** Sleidanus lib. XIII. p. 361. *dum hæc geruntur, Cæsar animaduertit in Gandauenses, & seditionis authores capite plectit, & ablatis armis, quum priuilegia & beneficia omnia ipsis ademisset, arcem ibi construit, & præsidium in capite ac ceruicibus illorum collocat.* Plenius hæc deducit Heuterus *lib. X. c. XIII. XIV. XV.* Belcarius *lib. XXII. p.* 706. Chytræus *lib. XV. p.* 390.

§. LVI.

Inter hæc, dum Cæsar transactionem Francofurtensem ratam habere nollet, conuentus fit Smalcaldicorum ad XIX Nouembris 1539. Arnstadti, quod Schwartzburgicæ ditionis est oppidum, indicitur. Hic deliberatum fuit de augendo fœdere, deque defensione necessaria, si forte Cæsar transactionem Francofurtensem non admittat, de recte dispensandis bonis ecclesiasticis, de mittenda in Angliam legatione, propter decreta religionis nuper facta, deque mitigando regis animo, de sollicitando Galliæ rege, ne doctrinæ caussa homines innocentes affligantur, de mittendis etiam ad Cæsarem legatis, vbi primum in Belgium aduenisse constiterit. * Et quoniam ex confœderatis quidam aberant, alii vero de rebus aliquot decernendi mandatum non habebant, alter fuit Smalcaldiæ constitutus dies. Ad Kl. Martias 1540. Principum & Ciuitatum Protestantium legati Smalcaldiam veniunt, vt erat constitutum: vna quoque venerunt Theologi, Ionas, Pomeranus, Melanchthon, Cruciger, Bucerus, eisque fuit iniunctum, vt formulam conscriberent, qua putarent cum aduersariis agendum esse de conciliatione doctrinæ. Hoc in conuentu deliberatum fuit de iis rebus, quæ nuper indefinitæ remanserant Arnstadti. ** Dum autem maximam huius anni partem Cæsar sine bello apud Belgas ageret, audiendis Protestan-

testantium legatis, mittendisque ad eos litteris tempus terebat, tandem ad VI Iunii diem 1540. Spiræ conuentum indicit.*** Ferdinandus deinde rex, Belgio relicto, in viam se dabat, conuentus Hagenouici caussa, cum propter morbi contagionem Spiræ non liceret.**** Huius factum est initium XXV die Iunii, cum Ferdinandus rex ante mensem eo venisset. Sed, dum conuenire ibidem non possent, Ferdinandus Iulii die XXVIII decretum facit & Wormatiæ diem colloquio dicit, ea lege Principes Electores, item Magdeburgicus, Salisburgensis & Argentinensis Episcopi, Guilielmus & Ludouicus Bauari, & Cliuensis iubentur eo suos mittere consiliarios & protestantes quoque suos, ita, vt vtrinque sint vndeni: scribas etiam adesse, pari numero, qui singula diligenter excipiant, & de dogmatibus Augustæ propositis collocutionem fieri placuit, & rogandum Cæsarem, vt Imperii conuentum indicat, interea vero pacem ab omnibus coli debere.***** Hoc decretum Hagenouiense Cæsar non solum confirmat, sed etiam Granuellanum ad Conuentum Wormatiensem mittit.****** In hoc Idibus Ianuarii 1541. inter Melanchthonem & Eccium inchoatur colloquium, sed post tertium colloquii diem Cæsar datis ad Granuellanum litteris, ipsum reuocat, & actionem omnem ad Comitia Ratisbonæ indicta reiicit.*******

* Sleidanus *lib. XII. p.* 347. Seckendorf *lib. III. p.* 232.

** Sleidanus *lib. XII. p.* 351. Seckendorf *lib. III. p.* 257.

*** Sleidanus *lib. XIII. p.* 361. Chytræus *lib. XV. p.* 392. Heuterus *lib. XI. c. XV.* Hortleder *Tom. I. lib. I. c. XXXIII.*

**** Sleidanus *lib. XIII. p.* 366. Seckendorf *lib. III. p.* 258. Belcarius *lib. XXII. p* 709.

***** Sleidanus *lib. XIII. p.* 367. 369. Seckendorf *lib. III. p.* 270. Hortleder *c. XXXV.*

****** Sleidanus *lib. XIII. p.* 371.

******* Sleidanus *lib. XIII. p.* 373. Belcarius *lib. XXII. p* 712. Hortleder *c. XXXVI.* hæc acta plenius exponit, Seckendorf *lib. III. p.* 294. Extant varia scripta hoc colloquium concernentia apud Goldastum *Polit. Imper. p. XXVII. p.* 1204. Strauch. *diss. Exot. VIII. §.* 30.

§. LVII.

Mense Martio 1541. plerique Principes ac Ordines Ratisbonam veniunt, cum aliquamdiu Cæsar eos expectasset. Venit etiam Lantgrauius, prope sub exitum Martii, magno cum comitatu, & postridie satellitio stipatus, ad Cæsarem iuit, a quo fuit acceptus perhumaniter. Saxo legationem eo misit amplissimam, atque Theologos, & in his Melanchthonem. A Pontifice quoque venit Cæsar Contarenus, magni nominis Cardinalis.* Facta propositione, factaque Imp. deligendi ad colloquium vtriusque partis personas facultate, per Fridericum Palatinum Principem ad Colloquium designat Iulium Pflugkium, Io. Eccium, Io. Gropperum, Philippum

Melanchthonem, Martinum Bucerum, Io. Pistorium, vt dogmata controversa tractent, & post ad se Principesque referant. ** Die XXVIII Aprilis Granuellanus collocutoribus librum exhibet ad futuram conciliationem confectum, quem Eccius quidem fastidiebat, reliqui Theologi emendatum, vna cum Protestantium sententia Cæsari reddiderunt. *** Sed, dum inter collocutores non conueniret, publicato die XXVIII Iulii decreto, omnis actio refertur ad Concilium & conuentum vel Germaniæ totius, vel Ordinum Imperii, promittit etiam Cæsar, de concilio acturum se diligenter cum Pontifice, & si neque generale, neque prouinciale possit obtineri, conventum Imperii se denunciaturum ait intra XVIII mensem, religionis componendæ caussa, & daturum operam, vt eo quoque pontifex legatum aliquem mittat: protestantibus mandat, ne quid præter conciliata dogmata noui suscipiant, episcopis autem, vt suas ecclesias a vitiis repurgent. ****

* Sleidanus *lib. XIII. p.* 378. Haræus *ad a.* 1541. Heuterus *lib. XI. c. XV.* Seckendorf *lib. III. p.* 352.

** Sleidanus *lib. XIII. p.* 380. Chytræus *lib. XV. p.* 394.

*** Sleidanus *lib. XIII. p.* 380. *lib. XIV. ineunte.* Seckendorf *lib. III. p.* 364.

**** Sleidanus *lib. XIV. p.* 389. Acta horum Comitiorum plenius exponit Hortleder *t. XXXVII.* & Goldastus *Reichs-Satzungen p. II. p.* 237. Congessit Martinus Bucerus *Alle Handlungen und Schrifften zu Vergleichung der Religion auf jüngstgehaltenen Reichstag zu Regenspurg verhandelt und einbracht Anno D. M. XLI. Strasburg* 1542. 4. Seckendorf *lib. III. p.* 365. Extat Recessus in Corpore *p.* 355.

§. LVIII.

Eodem anno 1541. altera suscepta fuit expeditio Africana. Postquam enim Solymannus per Lustibeium & Barbarussam Italiæ oras tentasset, * Budam etiam deuictis Vngaris, eodem anno, mortuo a. 1540. Ioanne Sepusiensi astu occupasset, ** Cæsar peractis Ratisbonæ Comitiis, mox in Italiam contendit & Lucæ cum pontifice colloquitur, *** qui Cæsarem a maritima expeditione deterrebat, quod autumno iam ad hyemem inclinante, perdifficilis esset nauigatio, interea dum in naues imponitur exercitus, quem ex Germanis, Italis, Hispanis iam ante collegerat. Sed ipse, licet de clade Pannonica iam acceperat, quo Turcas in diuersa parte distineret, omnino sibi proficiscendum esse duxit, & sublatis anchoris soluit e portu Veneris, & per Corsicam atque Baleares insulas facto itinere, ad XXIII Octobris diem, Algieram appulit, vrbem Africæ maritimam. Peditatus erat omnis ad XXII millia, equites paulo supra mille. Primam aciem Hispanorum ducebat Ferrandus Gontzaga, Siciliæ prorex, alteram Germanorum, Cæsar; tertiam, Italorum & equitum Rhodiorum, Camillus Co-

Columna. Quo die classem Cæsar applicuit, & postridie, coelum erat serenum, & placidum mare. tertio vero die coorta vehementior tempestas & imbres effusissimi, cum non remitterent, administrationem belli totam impediuerant, ita quidem, vt Cæsar amissis quam pluribus nauibus & tormentis & reliquo omni apparatu, & militibus aliquot millium desideratis, infecta re discedere cogeretur, in Hispaniam demum reuersus, quod fuit mense Nouembris.****

* Iouius *lib. XXXVI. p.* 12. Cœlius Secundus Curio *lib. XXI. p.* 467. *Solimanus Italiam, quam habebat in conspectu, extemplo petendam ratus, vt si cœpta prospere prouenirent, ipse etiam totis copiis traiiceret: Lustibeium & Barbarussam transfretare atque explorare Salentinorum voluntates iussit.*

** Iouius *lib. XL. ineunte.* Curio *lib. XXIV. p.* 552. Belcarius *lib. XXII. p.* 716.

*** Iouius *lib. XL. p.* 334. Seckendorf *lib. III. p.* 371.

**** Sleidanus *lib. XIV. p.* 391. Belcarius *lib. XXII. p.* 717. Haræus *ad a.* 1541. Iouius *lib. XL. p.* 343. Heuterus *lib. XI. c. XV.* Plenius de hac expeditione Nicolaus Villagagnonus apud Schardium *Tomo II.* De hac tamen expeditione ita iudicat Thuanus lib. I. p. 31. *quamuis eam multi non omnino præter opinionem Cæsaris accidisse velint, rati minore virium & famæ dispendio se cum ventis & tempestatibus conflictaturum quam si cum Solimanno in Pannoniam cum maximis copiis aduentante, quibus se parem fore desperabat, omnium fortunarum vno prælio aleam subiisset.*

§. LIX.

Dum igitur Franciscus adhuc Ducatum peteret Mediolanensem, occasio belli ipsi circa idem tempus nascebatur. Ad Solymannum enim Constantinopolim miserat Franciscus Cæsarem Fregosium Genuensem & Antonium Rinconem, exulem Hispanum. Hic post aliquot annos reuerterat, vt cum hero suo conferret, a quo rediturus Constantinopolim, cum monitus licet, Pado amne deueheretur, vt Venetias peteret, Cæsariani aliquot milites certiores facti, positis a Vastio insidiis, auaritiæ caussa, eum cum sociis, sub initium mensis Iulii 1541. interficiunt.* Hinc Rex Franciscus, belli caussam adripit, violatos adserens contra ius Gentium suos legatos, ac proinde indictum, immo illatum sibi esse bellum. Negabat constanter Vastius, suo iussu ac scientia violatos, minusque interemptos, excusandique sui caussa ad Regem mittit Franciscum Lodronii Comitem. Respondet Rex, se saluo honore rem tantam negligere non posse.** Dum etiam Lucæ Cæsar cum Pontifice ageret, legato Gallico satisfactionem petente, iniussu suo hoc factum Cæsar respondebat.*** Vere igitur anni 1542. Rex Franciscus ac Rex Daniæ Christianus III acerbissimis superbissimisque verbis Cæsari per castrenses Legatos bellum indixere, perque omnes Regni sui prouincias publicari iussere. Idem apud Belgas vigesimo quarto

fic

fit Maii. **** Interea Guilielmus Bellaius Francisci Regis ad Pedemontanos Præfectus Claralcum capit, cui se Mediolanensis Præfectus Vastius opponit. Hinc Cæsarem quinque in locis oppugnat Franciscus. Aurelianus siquidem Lutzenburgum deditione capit, a Reinero, Aurantiæ Principe statim iterum receptum. ***** Martinus Rossemius Antwerpiam sibi dedi frustra postulat, inde reliquam Brabantiam peruadit, ac tentato incassum Louanio, exercitum per Comitatum Namurcensem in Franciam reducit. ****** Franci etiam Vendomio Duce Artesiam inuadunt. Delphinus in Ruscinonensi Comitatu Perpinianum frustra tentabat, ******* Bellaius vero plura Pedemontii oppida auro quam in deditionem accipiebat. †. Inde a. 1543. Iunii mense Franciscus Rex Hannones & Atrebates vastatui, Landresium capit atque munit. ††

* Sleidanus lib. *XIV.* p. 390. *Gallia rex, hoc durante conuentu, Cæsarem Fregosum Genuatem, Antonium Rinconem Hispanum, exulem, mittit ad Turcarum Imperatorem: hi cum Padum nauigarent, ituri Venetias, capti sunt & trucidati, sub calendas Iulii mensis.* Heuterus *lib. XI. c. XV.* Iouius lib. XL. p. 337. *ab Hispanis enim, qui per speculatores cognita eorum nauigatione in insidiis terra pariter ac flumine diligenter excubabant, quum meridie ad Ticini ostium peruenissent, ab armatis lintribus, qui tecti fronde ex occulta statione repente prodierant, circumuenti iugulatique sunt. Periit cum Fregosio Bonifortius centurio, seruatus autem est Camillus Sessulanus Fregosianæ alæ præfectus, isque cum omnibus nautis, ne patratæ cædis fama certo indicio vulgaretur, Cremonam deuectus est, & in arce custoditus. Alterum porro nauigium, in quo erant Comites cum scriniis multaque pecunia, occupatis hostibus in aduersam ripam intactum feliciter euasit, indeque vectores simul, & nautæ terrestri itinere per nemorosas calles occultati, Placentiam, allato rei gestæ nuncio, peruenerunt. Cæterum cadauera post duos menses elapsi custodia nautæ, iuxta confluentes Padum & Ticinum semisepulta, ob idque discerpta feris, & tabe consumpta, monstrauère, ita vt Fregosii manus ex antiquo vulnere vno manco digito facile nosceretur, ac augendæ repræsentandæque iniuriæ causa, ad Franciscum, ab vxore, quæ casum deplorarat, auulsa cadauere & loculo condita deferretur. Scio Gallos non inepta suspicione, nequaquam eos statim interfectos putasse, sed prius in quæstione cruciatos, vt arcana legationis tormentis elicerentur: sed de hac subtili coniectura, quum nihil adhuc compertum sit, rem vtique dubiam in medio relinquemus.* Thuanus lib. I. p. 21. *sed in itinere dispositis a Vastio insidiis, dum per Padum secundo flumine nauigio ferrentur, tribus milliaribus paullo supra Ticini in Padum se exonerantis fauces trucidati sunt: qua de iniuria post crebras apud principes Christianos, præcipueque apud Pontificem & Germanos expostulationes, cum Regi a Cæsare non satisfieret, postremo rursus ad arma ventum est, vt iustius bellum esset, in Lucemburgensem agrum duce Aureliano, & Ruscinonensem comitatum a Delfino, diuersis partibus fit impetus.* Belcarius lib. XXII. p. 717. *sub idem tempus Georgius Austriacus Maximiliani Imperatoris filius nothus Valentinus Archiepiscopus, atque Eburonum Pontifex designatus, propter Fregosium ac Rinconem casos Lugduni comprehensus, atque in custodiam traditus est.* Guil. Bellaius *lib. IX. p.* 339.

** Sleidanus *c. l.* Heuterus *c. l.* Iouius c. l. *Sed Vastius eius impositæ contumeliæ notam, vel iure vel præscriptis, ac ideo publicatis libellis ita diluit, vt id postquam iure cognosci non poterat, vel singulari certamine; si dignitate compar offerretur, diluturus esse crederetur.*

Ca-

Caterum complures Rinconem iure cæsum existimarunt, quod inuidiosissima legationis munere suscepto aduersus Christianum nomen Barbaros concitare, occasionesque gerendi belli, indicatis Cæsaris consiliis demonstrare diceretur. Fregosio autem immerenti, vitam malignitate atque odio ereptam dicerent, quod vir bellicosus & acer, ad Genua totiusque Liguriæ principatum aspiraret, vigente adhuc apud populum non ingrata Iani patris memoria, qui Genuensium princeps extitisset.

*** Iouius lib. XL. p. 339. *introductusque est Moninius Galliæ regis legatus, ad id tum missus, vt quereretur Fregosium atque Rinconem captos, atque eos sibi reddi postularet: neque enim tum interfectos esse constabat. Cæsar ad id, apud se ius induciarum inuiolatum esse inuiolabileque mansurum respondit, quicquid vero illis dissimulato habitu nequaquam nomen profitentibus dum in Pado nauigarent, præter spem accidisset, iniussu suo & se ignaro penitus accidisse: proinde si admissi facinoris authores indicarent, eos omnino comprehensurum & ad supplicii pœnam Gallis traditurum. Res vbi in Pado acta erat, per nautas indicata, non obscuram habebat coniecturam.*

**** Heuterus *lib. X. c. XVI.* Fœdus quod inter vtrosque conclusum, exhibetur in Recueil *Tom. II. p.*221. Immo, cum Gustauo I. Suecorum Rege contra Carolum fœdus fecit Franciscus, quod extat *Tom. II. p.*222. Extat apud Goldastum *Polit. Imper p. XX. p.* 963. & Chytræum *p.* 985. Io. Fraxinei Historia belli inter Franciscum & Carolum V. gesti per apologum expressa.

***** Heuterus *c. l.* Belcarius *lib. XXIII. p.* 730. Bellaius *lib. IX. p.* 359.

****** Heuterus *lib. XI. c. XVIII.* Sleidanus *lib. XIV. p* 408. Haræus *ad a.* 1542. Facit huc Io. Seruilii *Geldro-Gallica coniuratio* in Freheri Tomo tertio.

******* Heuterus *lib. XI. c. XVIII.* Belcarius *lib. XXIII. p.* 731.

† Heuterus *lib. XI. c. XIIX.*

†† Heuterus *lib. XI. c. XIX.* Belcarius *lib. XXIII. p.* 743.

§. LX.

Non contentus autem Franciscus, Cæsaris ditiones vno eodemque tempore, quinque exercitibus, diuersis inuasisse locis, * vt eum consilii inopem, quibus primum occurreret, incertum distineret, a Solymanno etiam per Legatum Polinum iustam classem, quæ Duce Hariadeno Barbarussa, Cæsarem alio loco oppugnaret, impetrat, vtque anni 1543. vere educeretur, efficit. Barbarussa igitur, prætervectus Messanæ fretum, Rhegium cum arce occupat, inceditque, ciuibus in seruitutem abductis. Hinc Ostiam, Tiberis ostium, præternauigans, atque Hetruriæ Liguriæque oram lambens, in Massiliæ portum classem infert, inde vna cum Gallorum classe Nicæam, Sabaudicæ ditionis oppidum terra marique oppugnat, & capta licet vrbe, Præfectus cum præsidiariis in Arcem concedebant. Hanc cum aliquamdiu frustra oppugnassent, aduentu Vastii, qui cum iustis copiis in itinere erat, Turcæ Francique territi, reductis ad naues tormentis impedimentisque, direpta incensaque Nicæa, ciuiumque parte in seruitutem abstracta, cum classe, re infecta discessere.** Barbarussa in Gallos nimis infenso, *** in Portum Telonii, vbi hyemaret, classemque reficeret contendente, qui postea, ineunte vere 1544. Algeriam fuit reuersus.**** Cæsar autem postquam Philippum

 filium

filium designasset Hispaniæ Regem, ***** classe ex Hispania aduectus, Buxeti, quod inter Cremonam atque Placentiam est oppidum a. 1543. cum Pontifice collocutus, sed nec ad pacem cum Gallo firmandam, nec ad Parmam & Placentiam Petro Aloisio Papæ filio confirmandam, poterat commoueri. ****** Hinc in Germaniam contendit, ac paullo post in Belgium, inito cum Henrico VIII Angliæ Rege, contra Francum fœdere, est reversus. ******* Franciscus autem, Duce Aureliano, Ducatum Luxenburgensem inuadit & Luxenburgum metropolim capit. Carolus Cæsar vero Landresium frustra obsidet, prouidente ei de commeatu Franco, Luxenburgum etiam duce Fürstenbergio frustra obsidet. †

* Sleidanus lib. XIV. p. 408. *Iulio mense Galliarum rex atrocissimis verbis bellum Cæsari denunciat, & edito libello, suis liberum facit, vt quacunque ratione possent, terra marique prouincias illius deuastarent. Paulo ante Longeuallus & Rossemus in Brabantiam inuaserant, magnumque terrorem inferebant imparatis, & proximum erat, vt Antwerpiam caperent atque Louanium, sed destituti rebus ad tormenta necessariis, non poterant oppugnare, & progressi, quacunque vaderent, omnia populantur, & pecuniam extorquent, & vi patefacta via, filio regis, Aureliano principi, Carolo, qui Lucemburgicæ regioni bellum tunc faciebat mense Augusto sese coniungunt. In his copiis erant a Dania rege missi equites, ad CCCC præter Banuillerum Virtonium, Iuocum capta fuit, etiam vrbs primaria, Lucemburgum. Rex ipse diuersa parte bellum mouet, & valido cum exercitu profectus, Parpinianum, quod est ad Pyrenæos montes, oppidum agri Ruscinonensis obsidet: sed & per Pedemontium arma iubet expediri, ductore Guilielmo Langæo, & in Atrebates atque Morinos impetum facit, Vendomio principe rem administrante. Sic adeo quinque diuersis locis hostem inuadit & multorum iudicio præstabat, vnam aliquam prouinciam summis copiis oppugnare, quod exitus etiam docuit. Nam & Parpinianum frustra tentauit, & Aureliano domum reuerso, Cæsariani, præter Iuæum, pleraque recuperant, per hanc occasionem Antwerpia cœpta fuit muniri, quæ prius facilem habebat aditum. Bellum rex facturus, Polinum remisit ad Turcam oratum, vt in prouinciam Galliam sibi classem mitteret: cum autem serius aliquanto Polinus aduenisset, Solymannus rem in annum sequentem reiicit.* Heuterus *lib. XI. c. XX.*

** Sleidanus *lib. XV. p.* 431. 434. Heuterus *c. l.* Iouius *lib. XLIV. p.* 532. Haræus *ad a.* 1543.

*** Iouius p. 533. *Verum tot ictibus ad tantam deuentum erat tormentarii pulueris & pilarum inopiam, vt hæc Polinus, aut mutuo, aut pretio a Barbarussa petere cogeretur, fremente atque obiurgante Barbaro, quod in Gallia alieno apparatu indigerent, qui Massiliæ multis vini doliis, quam rebus ad bellum necessariis nauigia onerare maluissent. Neque enim vir seuerus & ferox a iaciendis probris abstinebat, querebaturque se elusum spe rerum ingentium, quas Polinus Byzantii longe amplissimas promisisset, & tanta quidem iracundia, vt Polino catenas se iniecturum minaretur, qui eo ipsum a Byzantio perduxisset, vbi aut existimationis iacturam facere, aut classem consumpto tormentorum instrumento inutilem reddere necesse foret.* Belcarius *lib. XXIII. p.* 747.

**** Heuterus lib. XII. c. I. *ineunte vere, Barbarossa classe Tollonio, vbi hiemarat, educto, iter Algerium versus instituit, variis locis facta descensione, calamitosæque prædationis relicta memoria, non exigua Francisci Regis cum ignominia, quod capitalem nominis Christiani hostem miserabili innocentium populorum conditione, quo nunquam venire ausus fuisset, perduxisset.*

***** Slei-

***** Sleidanus lib. XV. p. 428. *prius autem, quam ex Hispaniis decederet, filium Philippum designauit regem, & in matrimonium ei dedit Ioannis Lusitaniæ regis filiam, Mariam.*

****** Sleidanus lib. XV. p. 428. *Genua deinde profectus, in colloquium venit cum Pontifice Busseti, quod est inter Placentiam atque Cremonam, ad Tari fluminis ripam, oppidum. Ibi rursus ab eo petit, sicut ante per litteras, vt Galliæ regi se profiteatur inimicum: sed ille non hoc expedire reipublicæ docebat, in eoque permansit. Filio suo Petro Aloisio pontifex nuper attribuerat Parmam atque Placentiam, quas a Cardinalium senatu, facta permutatione, consecutus erat: & quia ducum Mediolani fuerant hæ ciuitates aliquando, petebat, vt Cæsar authoritate sua filio possessionem confirmaret & insignia principatus more solenni conferret: id vero Cæsar, qui Mediolanum obtineret, ac sui iuris nihil imminuere vellet recusabat. Pontificis etiam hoc fuisse consilium aiunt, vt Cæsar accepta pecunia, nepotem Octauium crearet Mediolani ducem. Cæsar abrupto colloquio, ne diutius impediretur, quum Florentiæ duci Cosmo Mediceo, Florentinam arcem atque Liburni, quas ad hoc vsque tempus habebat in sua potestate, tradidisset, acceptis ab eo ducentis aureorum millibus, & amplius eo, progreditur.* Heuterus *lib. XI. c. XX.* Belcarius *lib. XXIII. p.* 739.

******* Sleidanus lib. XV. p. 429. *Cæsar & Angliæ rex fœdus faciunt aduersus Galliæ regem, qui Scotis opem ferebat. Hanc vero societatem grauiter tulit pontifex, ideoque Gallicam amicitiam sibi ducebat esse necessariam.* Heuterus lib. XI. c. XX. *Cæsar in Germaniam, ac paulo post in Belgium, inito cum Henrico Angliæ Rege contra Francum fœdere, est reuersus. Alienatus erat a Franco summopere Anglus, quod cum superiori anno bellum cum Scotis gereret, Francus pecunia ac milite eos iuuasset. Conditiones tantum fuere, vterque summis viribus Franco bellum inferret, alter alteri rebus necessariis auxilio esset. Hoc fœdus Pontifex ægerrime tulit, eaque maxime de causa in amicitia Francica sibi persistendum indicauit: Verebatur enim, ne importuno tempore desertus oppugnatusque ab omnibus fere Christianis Principibus Francus, animo exacerbatus, a Pontificis quoque Romani auctoritate discederet.* Extat fœdus illud in Recueil *Tom. II. p.* 676.

† Sleidanus *lib. XV. p.* 433. 435. Heuterus *lib. XI. c. XXII.* Haræus *ad a.* 1543. Guil. Bellaius *lib. X. p.* 385.

§. LXI.

Gallis etiam Guilielmus, dux Cliuensis accesserat. Postquam enim Carolus Egmondanus vita decedens, eundem contra datam fidem a. 1538. Ordinum quorundam adsensu, hæredem scripsisset, iste paullo post a Geldris in Ducem inauguratus, præcipuis ciuitatibus præsidia imposuit. * Hic a. 1539. in conuentu Protestantium Francofurtensi per legatos scriptum exhibebat, in quo explicabat, quo iure Geldriam possideret, simul orans, vt ad Cæsarem pro ipso intercederent.** In conuentu equidem Ratisbonensi 1541. Principes pro Cliuensi deprecabantur, vt ipsum in Imperii tutelam accipiat, petentes, hoc tamen renuente, *** potius restitutionem Geldriæ Ducatus postulante.**** Motus inde Cliuensis a. 1541. in Galliam abiit, ibidemque cum Iohanna Nauarræa magna cum solennitate nuptias celebrat.***** Et licet a. 1542. Spiræ pro Cliuensi Coloniensis & Saxo intercederent, Cæsare tamen, nisi Geldriæ possessione decederet, renuente, ****** In Comitiis etiam Noribergensibus 1543.

 de

de eadem caussa Geldrica fuit actum ******* & saepius conventio fuit tentata, nihil tamen perfectum, nisi quod in Comitiis Noribergensibus Germaniae Principes magna difficultate, opera Granuellani a Caesare exigui temporis inducias Cliuio impetrassent. † Hic autem postquam in profesto Paschatis 1543. in proelio ad Sittardam victor euasisset, animo elatus, inducias ac pacem repudiat, confirmatusque Franci pecunia ac litteris, animum contra Caesarem iuuenili imperitia obfirmat. †† Eodem anno celebratis Spirae Comitiis, Caesar collecto exercitu in Belgium venit, Duram, munitissimum Iuliacensis Ducatus oppidum expugnat. Clade hac perterrefactae caeterae Geldricae Iuliacaeque Ciuitates & Oppida, mox vno consensu Caesari allatis clauibus deditionem fecere. ††† Ipse Guilielmus, Cliuiae Dux, qui ridicule crediderat, Caesarem Algeriana expeditione aquis absorptum periisse, †††† Francorum magnificis promissis nil esse fidendum animaduertens, Caesari supplex factus, intercedente Henrico Brunsuicense & Hermanni Coloniensis legatis, per Principem Arausionensem ac Granuellanum has leges Venloae VII. Septembris 1543. ipsi fecit praescribi, vt seruata religione Catholica, foederi Gallico & Danico renuntiet, Geldriae possessione decedat, Iuliacensem Ducatum, Hensbergo & Sittardo excepto, recipiat. ††††† Hoc apud Gallos nunciato, Ioanna Nauarraea ipsi negatur, quae haut inuita alteri in Francia nupsit, Cliuius Mariam Austriacam ducit vxorem. ††††††

* Sleidanus lib. XII. p. 332. *in hoc ipso tempore decessit e vita Carolus Egmondanus, Geldriae princeps: quemadmodum finibus prope totis eiectus fuerit, libro superiori diximus: in his autem angustiis positus, cum iam aegrotus decumberet, egit cum Guilielmo principe Cliuensi, propinquo suo, qui de ipsius & nobilitatis atque populi voluntate, rei summam totam ad se deinde transtulit, maxima cum Caesaris offensione.* Heuterus *lib. XI. c. X.* Hanc Historiam prolixius exposuit Pontanus *Historia Geldriae lib. XII.* Chytraeus *lib. XV. p.* 398. Haraeus *ad a.* 1538. Contra fidem autem datam hoc fuisse, patet ex pactis, quae cum Caesare a. 1528. inierat Carolus, qua ipsum quidem in Ducatu Geldriae confirmauerat, ita tamen, vt si sine liberis moreretur, Carolus, ipsiusque haeredes succederent. Slichtenhorst *Chron. de Gueldre lib. XI. p.* 409. Recueil *Tom. II. p.* 657. Anno 1534. idem Dux Carolus Francisco I. sub certis conditionibus terras suas cedit Slichtenhorst *p.* 420. Recueil *p.* 660. cui foederi tamen per noua pacta cum Carolo Grauiae X. Decembris a. 1536. inita, iterum renuntiat. Slichtenhorst *p.* 426. Recueil *Tom. II. p.* 662. Tandem vero XXVII. Ianuarii 1538. cum Ordinibus Geldriae de successione Guilielmi Iuliacensis paciscitur Slichtenhorst *p.* 430. Recueil *Tom. II. p.* 671.

** Sleidanus *lib. XII. p.* 343.

*** Sleidanus lib. XIV. p. 389. *aderant legati Cliuenses, qui principem excusabant, & cum in suo iure explicando pergerent, Caesar consurgit & abit. Iulii die XXI, principes ac ordines omnes ad Caesarem veniunt, & pro Cliuensi deprecantur, & vt eum in Imperii tutelam accipiat, & amicae tractationi locum permittat, petunt, in eaque suam operam profitentur, & si forte* com-

componi non posſit, & iure ſuum repetat, obteſtantur. Cæſar ad ea per Ioannem Nauium, quum ſit hic indictus conuentus reipublicæ cauſa, quo ſublatis nimirum disſidiis, Germania pax reſtituatur, in eoque plurimum ſit conſumptum temporis, neque ſtatui tamen aliquid posſit, ob animorum diuulſionem, magna quidem ſua moleſtia, neque ſine diſpendio rerum ſuarum: valde ſibi mirum videri dicit, quod in hac vna cauſa, quæ proprie ſua ſit, ita conſentiant. Sic illos dimittit, non ſine offenſione.

**** Sleidanus lib. XIV. p. 392. *Cæſar e Germania diſcedens, Friderico Palatino negocium dabat, & per Principes Electores ageret cum Cliuenſi de reſtituenda Geldria. Mittunt hi legatos, eumque tum ſui priuati periculi, tum publicæ perturbationis admonent, ille & legitimum hæredem, & abſque vitio poſſesſionem eſſe nactum, & cauſam totam diſceptationi iuris permittere ſeſe dicit, & ne vim ſibi fieri patiantur, ſed ad æquitatem Cæſaris animum inflectant, obteſtatur.*

***** Sleidanus *lib. XIII. p.* 381. Heuterus *lib. XI. c. XV.*

****** Sleidanus lib. XV. p. 430. *Spiram venit ad Cæſarem, Archiepiſcopus Colonienſis, & pro Cliuenſi intercedit, ſed id fruſtra fuit: niſi enim a Geldriæ poſſesſione prius ille diſcederet, nullam pacis mentionem Cæſar audiebat. Et quum Saxonicus legatus, mandatu ſui principis, Granuellanum Moguntiæ pro Cliuenſi deprecaretur, ac perſuadendi cauſa, reipublicæ diceret priuatam iniuriam eſſe condonandam, præſertim iam imminente Turca: non eſſe diſceſſurum a propoſito Cæſarem ille reſpondet, quæcunque tandem ſit futura Turcarum impreſſio.* Heuterus lib. XI c. XX. *Cæſar Spiram veniens, Proteſtantium Legatos audit, eisque pro parte ſatisfacit: deprecanteque pro Cliuio Archipræſule Colonienſi, ac Legato Saxoniæ Ducis, nullam eſſe reſpondit aliam pacis rationem, niſi in perpetuum Geldria Zutphaniaque ceſſiſſet.*

******* Prodiit *Aſſertio eius iuris, quod Imperatoria Maieſtas ad Geldriæ Ducatum & Zutphaniæ Comitatum habere prætendit, in Comitiis Ratisbonenſibus anno MDXLI. exhibita cum ſubiectis Scholiis. Sequitur deinde continua & plenior Iuris, & legitimæ poſſesſionis memorati illuſtrisſimi Ducis in Geldriæ Ducatu & Zutphaniæ Comitatu Defenſio, cum probationibus, Parata quidem, & exhiberetur in Comitiis Spirenſibus MDXLII. Exhibita vero nunc tandem in Noribergenſibus Comitiis anno MDXLIII. Saliguaci* 1543. *f.* Vid. Teſchenmacheri *Annales Cliuiæ.*

† Sleidanus lib. XV. p. 421. *Quum propter Cæſaris aduentum, ad multo grauius bellum res tenderet inter ipſum atque Cliuenſem: principes, electores & alii Ordines per legatos intercedunt, & vix demum inducias impetrant a Granuellano, non quidem certas ac definitas, verum tales, & eſſet in arbitrio Cæſaris, vbi primum Germaniam tetigiſſet, illas vel habere ratas, vel repudiare, atque interim oppidum Sittardam, quod eſt ad fines agri Iuliacenſis, valde munitum, in poteſtate Cæſaris futurum erat, donec ille, quid ſuæ mentis eſſet, explicaret. Intercesſores hoc etiam promittebant, obuiam ſe misſuros legationem ad Cæſarem, deprecandi cauſa: & Granvellanus quidem magnam ſpem faciebat, fore, & benignum ab eo reſponſum ferrent. Pactionem hanc, legati Cliuenſes, quorum erat primus Ioannes Vlattenus, genere nobilis & vir doctus, probabant, & interceſſoribus agebant gratias ob nauatam operam.*

†† Sleidanus p. 422. *ſed interea fuit commiſſum prælium, ad oppidum Sittardum, Martii die vigeſimo quarto: cumque ſuperior eſſet in eo Cliuenſis, partim ob hanc victoriam, partim impulſu Galliæ regis pecuniam ſubminiſtrantis, animum obfirmabat, repudiatis induciis quum legati domum rediisſent.* Heuterus *lib. XI. c. XX.*

††† Sleidanus *lib. XV. p.* 432. Heuterus *lib. XI. c. XXI.* Extat Pauli Iouii *Narratio de hoc bello Iuliacenſi apud Schardium Tom. II. p.* 422.

†††† Sleidanus c. l. *inde Duram Cæſar petit, & quum ad Auguſti diem vigeſimum ſecundum eo veniſſet, poſtridie misſo præcone, deditionem ſibi fieri poſtulat, niſi faciant, bellum de-*

denunciat. Milites praesidiarii contemptim respondent, neque sibi periculum esse dicunt ab illo, qui iampridem sit factus esca piscium. nam rumor increbuerat, Caesarem, quum post cladem Argieranam ex Aphrica domum rediret, facto naufragio, periisse: & haec opinio sic insederat animis populi Cliuensis, vt etiam illis, qui se non vidisse modo Caesarem, sed conuenisse quoque dicebant, vix crederent: principi quoque fuit idem persuasum, fatali quadam credulitate. huius autem figmenti putantur authores fuisse Galli, ne Cliuenses remollescerent, ac Caesaris potentiam veriti, pacisceerentur.

††††† Sleidanus lib. XV. p. 433. *his ergo conditionibus, in gratiam, Septembris die septimo, receptus est. ab ecclesia catholica religione non discedat: si quid mutauit, restituat: fidem & obedientiam Caesari Ferdinando regi & Imperio promittat: foederi Gallico & Danico renunciet: foedus nullum faciet, in quo non & Caesar & Ferdinandus & ipsorum excipiantur haeredes: a totius Geldria possessione decedat, & iusiurandum populo remittat: ad recuperandam Geldriam, si qua forte loca deditionem facere recusent, auxilia Caesari subministret: Caesar inuicem illi prouinciam Iuliacensem, bello nuper acquisitam reddit, duobus exceptis oppidis, Hensbergo & Sittardo, quae sibi retinet ad tempus, donec de ipsius fide compertum habeat & obseruantia.* Thuanus *lib. I. p.* 24. Haraeus *ad a.* 1543. Extant Conditiones apud Pontanum *lib. XII. p.* 832. in Recueil *Tom. II. p.* 226. Hinc XII. Septembris Geldriae subditi se Carolo V. submiserunt Slichtenhorst *lib. XII. p.* 466. Inde V. Ianuarii 1544. Leodii confoederatio inter Carolum V. & Guilielmum Iuliacensem fuit conclusa Recueil *Tom. II. p.* 681.

†††††† Sleidanus *lib. XV. p.* 433. Heuterus *lib. XI. c. XXI.* Chytraeus *lib. XVI. p.* 406. Historiam huius belli festiuo apologo adumbrauit Io. Fraxineus, cuius clauem ibidem exhibet Chytraeus.

§. LXII.

Insecuto anno 1544. Franciscus Borbonius, Dux Anghianus a Rege Francisco Pedemontiis praefectus, Carignanum obsidet, * quod Mediolani praefectus Vastius liberaturus, ad Ceresolani pagum XIV. Aprilis cruenta victoria vincitur, Carignanum Franco deditur. ** Caesar vero cum exercitu Spira profectus, Metim venit, indeque Furstenbergium, qui relictis Gallis, ipsi accesserat, cum copiis ad obsidendum Lutzenburgum praemittit, quod decimo quinto obsidionis die, commeatus penuria deditionem facit. *** Tum Caesar ad exercitum venit, breuique ad deditionem compellit Commercium, Vaucolurium, Lineum, ac caetera omnia, quae superiori anno Franci in Ducatu Lutzenburgico ceperant oppida ac Arces. **** Occupato etiam post longam obsidionem Fano S. Desiderii, ***** vlterius in Franciam Parisios vsque tendebat, licet legati Regis in castris Caesaris essent, de pace missi. ****** Dum vero Angliae Rex in obsidione Boloniae haereret, quam etiam tormentis valde concussam deditione cepit, † commeatusque inopia timenda esset, Francis omnia, quae in tutum asportare non poterant, igne consumentibus, tum quod occupata vrbe, a qua bidui saltim itinere aberat Carolus, miles incredibili praeda implicatus, facile a subsequente regio exercitu opprimi posset, copias

Vll.

Villerium Costereti ducit, indeque per Vallosios ad Suessionum antiquam Vrbem castra ponit, †† vbi paullo post iterum ††† de pace agi est cœptum, cuius leges a parte Cæsaris moderabant Ferdinandus Gontzaga, Nicolaus Perenotus, Granuellii Dominus ac Commendator Calameæ Ordinis Alcantaræ; a parte Regis, Claudius Annibaldus, Carolus Nullius, ac Baiardus, eamque tandem Crespii post varias disceptationes XXIV. Septembris 1544. his conditionibus conclusere. Quidquid ab induciis Nicenis vtrinque captum est, reddatur: Astenæum oppidum, Galliæ rex, Lotharingiæ duci, quoniam est in clientela Luceburgicæ prouinciæ restituat: vt vetus religio restituatur & ecclesiæ concordia, mutuam operam & auxilium alter alteri præstabunt, eoque totis viribus incumbent. Galliæ rex in bellum Turcicum pollicetur equites cataphractos sexcentos & peditum millia decem, renunciat iuri & petitioni Aragonicæ, Neapolitanæ, Flandricæ, Atrebatensi, Geldricæ: Cæsar inuicem renunciat ditioni Boloniensi, Peronæ & aliis ad Somiam flumen positis oppidis, ad hæc, Burgundiæ inferiori & agro Matisconensi: deinde, filio regis Aureliano duci, Carolus, filiam suam natu maiorem, Mariam, aut vero Ferdinandi fratris filiam, in matrimonium spondet, & vtram dare velit, intra quartum mensem exponet: si filiam dederit, Brabantiam, Geldriam, Luceburgum, Limburgum, Flandriam, Batauiam, Hannoniam, Atrebates, Namurcum, Frisiam, Vtricam, & quicquid est ibi regionum, item Burgundiam superiorem in dotem promittit, vt ab ipsius morte vtantur, fruantur; hoc si fiat, rex iuri Mediolanensi pro se suisque renunciet liberis: quod si non relictis liberis filia Cæsaris decedat e vita, iam Aurelianus ab omni illa possessione discedat, & integrum ei maneat ius Mediolanense, Cæsari vero Burgundicum: si Ferdinandi filiam dederit, principatum Mediolanensem in dotem largiatur: vtrumcunque fit matrimonium, intra spacium anni perficiatur, & Sabaudiæ ducem rex integre restituat; Hesdinum regi permittitur. †††† Ea facta pace, Cæsar e Suessionibus domum redit, dimissis copiis. Accidit ea pacificatio plerisque omnibus præter opinionem. Nam qui Cæsari familiares erant, certissimam sibi promiserant victoriam, priusquam in bellum iretur, & intra menses aliquot, ipsorum ditionis Galliam futuram, aut regem imperata facturum esse iactabant, cui potentissimi tres hostes imminerent, Cæsar, Imperium, Britannus. ††††† Propera autem mors Aureliani Cæsarem promissione exsoluit, †††††† ita, vt Franciscus de nouo fœdere legatos ad Cæsarem mitteret; ††††††† qui tamen nihil amplius obtinuerunt, quam vt Cæsar eo se declararet, a se nihil esse metuendum;

dum, nisi prouocaretur. Henricus etiam Angliæ rex Bononiam a. 1546. facta pace, pretio restituit. †††††††

* Heuterus *lib.XII. c.II.*

** Sleidanus lib.XV.p.443. *postridie pascha, qui tum erat Aprilis die XIIII, Casariani milites, Alphonso Daualo ductore, confligunt in Pedemontio cum Gallis ad Cariguanum oppidum, & superantur multis millibus desideratis. Gallorum dux erat Angianus Vendomensis, de quo supra diximus. Ea nunciata clade Cæsarem multi putabant non recusaturum actionem pacis, verum obfirmate bellum parabat.* Plenius hoc prælium describit Heuterus *lib.XII, cap.II.* qui demum ait: *pugnatum est ad Ceresolum postridie Idus Aprelis, occisaque feruntur duodecim millia virorum, sed maxime Germanorum. Adducta enim fuere vtrimque in aciem supra quadragiinta virorum millia. Nec incruenta Francis, profligato sinistro cornu, fuit victoria.* Belcarius *lib.XXIII. p.751.* Bellaius *lib.X. p.396.*

*** Sleidanus *lib.XV. p.448.* Heuterus *lib.XII. c.III.* Belcarius *lib.XXIV. ineunte* Bellaius *lib.X. p.412.*

**** Sleidanus *lib.XV. p.448.* Heuterus *lib.XII. c.III.*

***** Sleidanus *lib.XV. p.449.* Heuterus *c.l.* Hatæus *ad a.*1544.

****** Sleidanus lib.XV. p.449. *& quanquam erant in Castris Cæsaris, legati regis Galliæ de pace missi, Cæsar tamen progrediebatur nihilominus, & quum iam huc usque peruenisset, incredibilis fuit orta Lutecia trepidatio, fugiebant omnes, quæ paulo essent lautiori fortuna, nec regis edictis fugam prohibentis contineri poterant, & fex modo hominum manebat, itaque periculum erat, ne ab his ipsis vrbs omnium longe maxima & inprimis opulenta diriperetur.*

† Sleidanus *c.l.*

†† Sleidanus *c.l.* Heuterus *lib.XII. c.IV.*

††† Actum enim de eo iam antea, prout Heuterus nos docet lib. XII. c.IV. *rex Franciscus, conspecto rerum suarum periculo, si Cæsar atque Anglus in fœdere persistentes bellum contra se continuassent, pacis auctores circumspicere cœpit. Repertis hominibus idoneis, tantum promissis ac donis effecit, vt Martinus Gusmanus, Ordinis Prædicatorum monachus, Cæsari a confessionibus, se ea de re cum Granuellio acturum, Cæsarique verba facturum, promitteret, fecit promisso, effecitque initio mensis Septembris, (bello inducius non datis) Cæsar permitteret, certi viri de pace acturi Chausseam, medio inter Chalonium ac Vitrium itinere, conuenirent. Inere nomine Cæsaris Gonzaga ac Granuellius; nomine Regis, Claudius Annibaldus, ac Cheuansii Dominus. Ad Angliæ Regem hac de caussa est missus Cardinalis Bellaius, Renonius Præses Curiæ Rotomagensis, & Aubespina Dominus: qui cum certas leges concepissent, ad Reges suos profecti, eorum voluntatem perquirebant.*

†††† Sleidanus *lib.XV. exeunte.* Heuterus *lib.XII. c.IV.* Chytræus *lib.XVI. pag.*406. Thuanus *lib.I. pag.* 22. Belcarius *lib.XXIV. p.762.* Iouius *lib.XLV. fin.* Mariana *ad a.*1544. Hatæus *ad a.*1544. Bellaius *lib.X. p.414.* Extant Tabulæ Pacis in Recueil des Traittés de Paix *Tom.II. p.227.* adnexa est Delphini protestatio super hac pace *p.235.* Recessus Limitaneus ibid. & declaratio Caroli V. super promissa alternatiua *p.238.*

††††† Sleidanus *lib XV. exeunte.*

†††††† Sleidanus lib.XVI. p.473. *hi* (Protestantium legati ad Regem Galliæ) *quum Septembris die decimo venissent, Ambianum de morte ducis Aureliani, qui pridio decesserat, cognoscunt. Is erat Cæsari futurus aut gener aut affinis, & perpetuæ amicitiæ veluti firmissimum quoddam vinculum: sed ecce, quo fere tempore nuptiæ erant peragendæ, paucorum dierum morbo perit, circiter XXIII. annorum iuuenis.* Hatæus *ad a.*1544.

††††††† Bel-

††††††† Belcarius lib. XXIV. p. 771. *Kalendis Nouembris Claudium Hannebaldum Amyralium, ac Franciscum Oliuarium Cancellarium Franciscus ad Cæsarem misit, qui propter Aureliani mortem priore fœdere irrito nouum & solidum pertractarent, Brugis tum agebat Cæsar breui Antuerpiam ad conficiendam in bellum Germanicum pecuniam profecturus: id enim iam tum animo agitabat: quem illuc quoque sequuti nihil aliud retulerunt, quam Cæsarem nisi prouocaretur, Regi bellum haud illaturum: itaque ad Regem reuerterunt.* Hatæus *ad a.* 1545.

†††††††† Sleidanus *lib. XVII. p.* 515. *ad hoc fere tempus pacem Galliæ rex facit cum Anglo, & Bononiam ei permittit, donec pecuniam debitam persoluat.* Heuterus *lib. XII. c. V.* Extant tabulæ Pacis in Recueil *Tom. II. p.* 239. Belcarius *p.* 771.

§. LXIII.

Circa eadem tempora, Cæsar Ordinum conuentum indicit Spiræ per Ferdinandum regem, & initium fieri mense Ianuario 1542. & Ferdinandum fratrem suo loco præsidere iubet, eique Hugonem Monfortum, Ioannem Nauium attribuit. Principes aderant, Elector Brandeburgicus, Fridericus Palatinus, Albertus Megelburgius, Ernestus Badensis, Moguntinus, Wormaciensis, Spirensis, Constantiensis, Hildesheimensis episcopi: reliqui miserant legatos.* De bello Turcico proponebatur, dum, Buda capta, ** vlterius Turcæ progredi tentarent. Aderant & Gallorum Regis legati, qui Imperii Status a bello contra Turcas dehortarentur, & Ioannes Moronus, legatus Pontificius, qui Tridentum, locum habendo concilio proponebat. Ferdinandus rex & principes pontificii locum accipiunt. Protestantes vero neque concilium pontificis, neque locum probant. Galliæ regis legati, cum nihil proficerent, & Ordines in bellum Turcicum inclinarent, suamque præsentiam & ingratam esse viderent atque suspectam Cæsarianis, ante finem Comitiorum abeunt subirati.*** Finem conuentus habuit Aprilis die XI. decreta auxilia, summæ rerum præficitur Ioachimus Brandenburgicus, & magistratui permissum, vt suis hoc nomine tributum imperarent: adhæc, vt, pacem omnes colant, nec vllum intra fines Imperii motum excitent, decretum fuit.****

* Sleidanus *lib. XIV. p.* 396. Seckendorf *lib. III. p.* 382.

** Sleidanus *c. l.*

*** Sleidanus *lib. XIV. p.* 397. Hortensius *lib. I. p.* 449. Seckendorf *p.* 385.

**** Sleidanus *lib. XIV. p.* 402. Chytræus *lib. XV. p.* 398. Extat Recessus in Corpore *p.* 369.

§. LXIV.

Ex iisdem Comitiis exarsit eodem anno 1542. inter Io. Fridericum Electorem, & adgnatum suum Mauritium intestina contentio, ob Wurtzenam, episcopali dignitate celebrem Misniæ ciuitatem, in qua sibi & Elector & Mauritius ius colligendi tributa in Turcicum bellum arrogabat.* Ac-

cedebat caussa Numburgica. Mortuo enim a. 1541. Philippo Palatino, Numburgensi episcopo, in eius locum a Collegio fuit cooptatus Iulius Pflugkius. Elector autem Saxoniæ, non hoc licere Collegio, nisi de suo consensu, contendebat, & reiecto Pflugkio, Nicolaum Amsdorfium, ex nobilitate, Theologum Magdeburgicum instituit, inaugurante Luthero XX. Ianuarii 1542. qui post eius rei librum edit lingua populari, & Pflugkio, tanquam hosti puræ doctrinæ, gregem Domini minime committendam esse docet. Pflugkius ad hunc modum repudiatus, emissis libellis ad Ordines Imperii, ius suum demonstrat, & de iniuria queritur; princeps inuicem respondet, & prolixe de suo Saxonicæque domus iure locutus, & multis ex vetustate repetitis, inter alias caussas, cur eum ferre non possit episcopum, hanc etiam adducit, quod Augustanæ confessioni palam aduersetur. ** Ad ciuile bellum res omnino spectabat: nam ad arma conuocabant vterque suos: verum interuentu Lantgrauii composita quieuit. Hoc dum paulo ante Paschales ferias fuisset factum, exin belli Placentarum, *der Fladenkrieg* nomen accepit. ***

* Hæc caussa enim adlegatur in ipsa formula compositionis apud Hortlederum *Tom I. lib. V. c. XIII. p.* 1306. Male igitur ab aleæ lusu caussam repetit Lambertus Hortensius de Germ. lib. I. p. 449. dicens: *Vterque oppidi cuiusdam ius certatim sibi vindicabant. Aliam caussam discordiæ fuisse inter eos accepi. Cum in aleæ ludo Mauritius, omni pecunia amissa, patruelem ad continuandum lusum, deposito oppidulo, improbius paulo vrsisset, illo amisso, acerbius eum ab Electore increpitum fuisse, vt adolescens in posterum modum in ludendo seruaret. Tum acerbitatem reprehensionis tam grauiter accepisse Mauritium, vt inde digressus, paucis diebus post Electori bellum denunciaret.* Thuanus *lib. VI. p.* 67. Seckendorf *lib. III. p.* 403.

** Sleidanus *lib. XIV. p.* 395. Chytræus *lib. XV. p.* 395. 398. Belcarius lib. XXIII. p. 729. Extant de hac controuersia diuersa scripta apud Hortlederum *lib. V. c. XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVIII. XIX. XXI. XXII.* Seckendorf *lib. III. p.* 387. 409. Post prœlium ad Mühlbergam vero Iulius Pflugkius mittitur in possessionem Episcopatus Numburgensis, & Amsdorfius deiicitur Sleidanus *lib. XIX. p.* 583.

*** Dresserus Isagoges Historicæ *parte IV. f.* 448. Sagittarius *Hist. Io. Friderici §. XIII.* Extant tabulæ compositionis apud Hortlederum *c. XIII.* Lünigium *p. spec. sect. IV. p.* 53.

§. LXV.

Inualuit eodem anno 1542. bellum Brunsuicense. Postquam enim Henricus Brunsuicensis in hoc incumberet, vt belli fieret initium aduersus Protestantes, acerbissimisque inuectiuis in eosdem vteretur, * Incendiarios etiam per Saxoniam aliaque Protestantium loca misisset, idque multorum indicio esset confirmatum, ** in Comitiis Ratisbonensibus de a. 1541. ipsum de eo incusabant. *** Accedebat, quod Imperii Ciuitates, Goslariam & Brunsuicum, Smalcaldici fœderis, perpetuis excursionibus atque rapinis vexaret. **** In Conuentu equidem Spirensi 1542. Protestantes Fer-

Ferdinandum Regem sollicitauerunt, vt & Cæsaris & suo nomine iuberet eum a Goslariensibus abstinere. Gessit morem Ferdinandus, qui tum adversus Turcam ipsorum haberet opus auxiliis, & missis legatis acriter hominem monebat: sed ille contemptim & fastuose respondit, neque destitit.***** Hinc facta primum in die Margarethæ 1542. Isenaci conuentione, ****** bellum ei Saxo faciunt & Landgrauius, communi sociorum nomine, & breui tempore suam in ditionem, ipsius agrum omnem perducunt, & vrbem, non procul ab vrbe Brunsuico positam, Wolfebutelam, in qua spem omnem collocauerat, deditione capiunt. Ipse, non diu commoratus, aduentante iam hoste, fuga sibi salutem petit, & ad Bauaros cum natu maximo filio, Carolo Victore, contendit: In ea arce complures repertæ sunt litteræ, quibus liquido doceri potest, quid ipse, quid Bauari, quid Moguntinus, quid Heldus & alii nonnulli conati fuerant. Protestantes, edito scripto, sui facti caussas prolixe commemorant, & non intulisse, verum necessario defendisse bellum sociis illatum, demonstrant. ******* Ad Idus Iulias 1542. alter Conuentus Noribergæ institutus propter bellum Vngaricum. Aderat rex Ferdinandus, legati vero Cæsaris erant, Fridericus Palatinus, Episcopus Augustanus, Fridericus Fürstembergius, Hugo Monfortus, Ioannes Nauius. Proponebat Ferdinandus, tardius mitti militem promissum, sine pecunia, machinis & adparatu. Mittunt ad hæc Comitia legatos suos Saxo & Landgrauius cum litteris, datis e castris Guelferbytanis XI. Augusti 1542. quibus caussam suam defendunt, alias se auxilia ad bellum Turcicum non denegare, † produnt etiam, quæ Henrici fuerint in Cæsarem & Ferdinandum maledicta. †† Exitus Comitiorum fuit ad XXVI. Augusti diem, pœna decernitur in eos, qui Comitii Spirensis decretis non obtemperent, simul alia quædam gerendo bello necessaria statuuntur. ††† In iisdem Comitiis sub finem conclusa fuit transactio inter Ferdinandum I. atque Antonium, Lotharingiæ Ducem, qua Ducatus iste pro libero fuit declaratus, ita tamen, vt ratione quarundam terrarum vasallus adhuc sit Imperii, ad eiusdemque onera contribuat. †††† Insequenti anno 1543. noua fiunt Comitia Noribergensia II. Kl. Februarii, quibus de muniendis locis finitimis Turcarum ditioni, de contribuendis in eam rem sumptibus & emendatione Camerali fuit decretum. Licet Protestantes non adsentirentur, quia factum hoc sit non communicato cum ipsis consilio, quia de pace ac iure nihil certi constitutum sit, & quia contributionis magna sit inæqualitas. ††††† In Comitiis etiam Spirensibus 1544. hæc caussa agebatur, atque in iisdem Protestantes publico scripto caussam suam defen-

debant. †††††† Cum vero Cæsar vellet sequestrum dare, qui Henrici regionem, donec lis componeretur, administraret, * ipse regis Galliæ pecunia collecto milite, & adiunctis Ioanne Comite Schawenburgensi, & Ottone Comite Ritbergensi, vtroque Landgrauii cliente, sociis, aduersus fœderatos mouet, ** & post inducias, intercedente Mauritio Saxone duce, aliquoties factas, a. 1545. Henricus prœlio prope Northemium Calenbergensis ditionis vincitur, & eodem Mauritio suasore, supplex cum filio factus, Landgrauii se potestati permittit, *** a quo Cassellas, inde Ziegenhainam in custodiam abducitur, ex qua post prœlium ad Mühlbergam fuit liberatus. **** Guelferbytum a. 1546. demolitum. ***** Tandem vero interuentu Mauritii atque Augusti Electorum Saxoniæ a. 1553. omnis controuersia plene fuit composita.******

* De hoc late Sleidanus *lib. XII. p.* 339. 340. Chytræus *lib. XV. p.* 397.

** Sleidanus lib. XIII. p. 370. *ad a.* 1540. *sub hoc quoque tempus orta sunt variis in locis incendia per Saxoniam & loca finitima, ditionis fere protestantium, exustis aliquot oppidis atque vicis. Hoc tantum scelus, authore Brunsuicense factum esse ferebatur, vt infra dicetur.* Idem p. 380. *diximus antea de variis incendiis, per Saxoniam excitatis: e maleficis autem deprehensi complures atque capti, diuersis locis, habita quæstione, plerique testificabantur ad extremum vsque spiritum, a præfectis & familiaribus Henrici Brunsuicensis, accepta pecunia, se fuisse conductos atque summissos vt id facerent.* Extat de eo singularis Relatio apud Hortlederum *Tom. I. lib. IV. c. XIII.*

*** Sleidanus lib. XIII. p. 378. *hoc igitur nomine, sed & aliis de rebus, Lantgrauius & legati Saxonici, Ratisbonæ, Brunsuicensem apud Cæsarem accusant, & quid incendiarii singuli profiterentur, scripto comprehensum exhibent. His coniunxerat se Guilielmus Brunsuicensis, qui & ipse fratrem germanum Henricum, a quo multis annis fuerat detentus in carcere, grauiter accusabat.* Extat de eo libellus supplex ad Cæsarem apud Hortlederum *Tom. I. lib. IV. c. XXVI.* & responsio *c. XXVII.* Controuersia cum fratre Guilielmo exponitur apud Hortlederum *Tomo I. lib. IV. c. XXX. XXXI.* Seckendorf *lib. III. p.* 386. 416.

**** Extat de eo singularis relatio apud Hortlederum *Tom. I. lib. IV. c. I.* Hortensius *de B. Germ. p.* 450. Chytræus *lib. XV. p.* 394.

***** Sleidanus *lib. XIV. p.* 410. Belcarius lib. XXIII. p. 725.

****** Extat ista conuentio Isenacensis apud Hortlederum *c. XXXVII.* Lünigium *p. spec. sect. IV. p.* 265.

******* Sleidanus *lib XIV. p.* 410.

† Sleidanus *lib. XIV. p.* 411. Scriptum hoc Protestantium apologeticum in his Comitiis exhibitum extat apud Hortlederum *c. XL.* Belcarius *lib. XXIII. p.* 727.

†† Hæc breuiter recenset Hortensius p. 450. *cessatorem esse Cæsarem, & nimium cunctari, Norimbergense fœdus non tueri. In culpa præcipue Granvellanum esse, qui a Confœderatis & populis & Principibus accepta pecunia corrumpatur, dignumque ob id, qui infeliciter periret. Cæsarem interim altum in vtramuis aurem stertere, nec expergisci posse. Nomen Cæsaris inane ad terrorem tantum faciendum spectare, & sine vlla re memorabili prætexi, perinde vt aucupes simulacra quædam accipitrum & aquilarum formulas ad perterrifaciendas alias aues sub dio exponant.*

Slei-

††† Sleidanus *lib. XII. p.* 412. Extat Recessus in Corpore *p.* 393. Quid in his Comitiis in caussa Henrici Brunsuicensis factum, tradit Hortleder *c. XLVI.*

†††† Extant tabulæ integræ apud Conringium *de Finibus Imperii c. XXVII.* & gallico idiomate in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 674. Feuda vero, quæ adhuc ab Imperio tenet, memorantur in litteris inuestituræ Rudolphi II. Marchionatus Pontis Moncensis, Comitatus de Blanckenberg siue Albimontis, Bellistheim & Clarimontis, Marchionatus Hattonis Castri. Vid. etiam Itterus *de feudis Imperii c. VI. §.* 13.

††††† Sleidanus *lib. XV. p.* 421. Extat Recessus in Corpore *p.* 403.

†††††† Sleidanus *lib. XV. p.* 437. Extat Recessus in Corpore *p.* 415. Prostat Scriptum particulare *Der Churfürsten, Fürsten, Graffen, Stadte und Stände der Christlichen Einung wahrhafter und beständiger Bericht von wegen der rechtmæsigen defension welche sie wieder Heinrichen von Braunschweig fürzunemen gedrungen, desgleichen anderer des von Braunschweigs Vnthaten halb auf dem Verhœrstag zu Speir fürbracht auf Sambstag den V. Aprilis M. D. XLIV.* 4. Hoc omnis caussa plene exponitur.

* Sleidanus lib. XV. p. 422. *Bauari fratres in comitio per legatos intercedunt apud protestantes, & inter alias hanc etiam proponunt conditionem, vt Henrici Brunsuicensis ager omnis, interea, dum causa fiat cognitio Cæsaris aut aliquot Germaniæ principum fidei permittatur: sed de eo nihiltum potuit decerni.* Idem lib. XV. p. 447. *de sequestri ratione, post variam & multam actionem, demum placuit, vt Cæsari tanquam summo magistratui permittatur omnis ager Brunsuicensis, donec vel amice, vel iure ac legibus disceptata lis fuerit atque definita: prouinciæ vero administrationem Cæsar committat, vel Palatino, vel electori Brandeburgico, item Mauricio vel Cliuensi principi: pœnam violatæ pacis publicæ luant, qui non parebunt: Henrico Brunsuicensi denunciat Cæsar; vt pareat, sin minus, legibus in ipsum vindicet, has demum conditiones Cæsar proposuit, in eoque permansit: eas deinde ratas habuerunt protestantes, vt infra dicemus.* Idem p. 449. *Erant tunc in Lotharingia legati protestantium, vt sequestrationis pacta nuper a Cæsare proposita confirmarent. Meti primum, postea Tulli substiterunt, & datis frequenter literis ad Cæsarem atque Granuellanum, quamobrem venissent, explicant: Cæsar vero tandem per occupationes bellicas excusans, domum ipsos redire iubet, & rem omnem ad proximum Imperii conuentum, aut in aliud tempus commodius reiicit.* Idem p. 472. *Brunsuicensis ager omnis Cæsari permittitur, qui confestim Henrico mandat, vt legibus rem agat, ab armis abstineat: ille vero minime assentitur de eoque protestatur, & Cæsar ei denuo grauissimis verbis ac proscriptionis denunciata pœna mandaret, vti pareret, non modo non obtemperat, verum etiam acerbe rescribit, eiusque consiliarios, Granuellanum inprimis atque Nauium, vitiose criminatur: nec eo contentus, occulte cœpit cogere manus, vt amissa recuperaret.* Decretum exhibet Hortleder c. *XLIX.*

** De hoc late Sleidanus *lib. XVI. p.* 473. Hortleder *c. XLIX. LI. LIII. LIV.*

*** Sleidanus *lib. XVI. p.* 476. qui tamen addit: *de Mauritio fuit post dissipatæ famæ, quasi captiosis & fraudulentis verbis Henricum in eas angustias perduxisset. eo cognito, scriptum ille diuulgat & quamobrem a Saxone atque Lantgrauio rogatus deesse ipsis non potuerit ostendit, & rem omnem ordine commemorat & iniuriam sibi fieri demonstrat, & nihilosecius, vt illo liberetur, intercedit.* Exhibet illum Hortleder *c. LII.* Extat in Schardii Tomo II. *Commemoratio succincta causarum belli a Smalcaldicis contra Henricum Brunsuicensem anno XLII. suscepti cum Historia, quomodo Ducatu exutus & tandem a Smalcaldici fœderis sociis captus sit, edita ab iisdem.* Thuanus *lib. II. p.* 45.

**** Chytræus *Saxonia lib. XVI. p.* 470.

***** Sleidanus *lib. XVII. p.* 516. *his etiam diebus, Brunsuicenses, Goslarienses, Hildesi-*

dessemii, Hannobrii, mandatu Saxonis atque Lantgrauii demoliuntur, Henrici Brunsuigii primariam arcem, VVolffebutelum, quam ad hoc vsque tempus, imposito praesidio muniuerant.

****** Extat composito cum Lantgrauio apud Hortlederum *c. LV.* cum Io. Friderico Saxone *c. LVI.*

§. LXVI.

Caesar, post Crespiacensem pacem ex Belgio redux, initio Ianuarii 1544. Spiram venit ad Comitia, quae indixerat. Frequens admodum fuit hic Spirae conuentus, nam & Ferdinandus rex, & Electores omnes, & plerique omnes Principes aderant, & in his etiam Cliuensis. * Agebatur de bello Turcico & dissidiis de religione componendis, ** de negotio Brunsuicensi, vtraque parte apud Caesarem caussam agente. *** Mittebat etiam ad haec Comitia Franciscus Fecialem suum, vt legatis suis, qui Nancei substiterant, viam pararet, qui tamen tanquam hostis a Caesare fuit reiectus. **** Tandem vero Iunii mensis die x finem habuit conuentus. Ordines Imperii pecuniam Caesari decernunt semestrem, aduersus Galliae regem, in equitum millia quatuor, peditum XXIV, eius vero pecuniae partem aliquam Caesar communicat Ferdinando, quo loca finitima Turcis muniat: in futurum bellum Turcicum colligi placet pecuniam viritim, per omnem Germaniam, pro cuiusque facultatibus atque censu, nec immunitas vlli detur: ne quis exteris militet, Galliae regi praesertim, grauissimis poenis interdicitur, & magistratui permittitur, vt in eos vindicet, qui deprehensi fuerint: quia dissidium religionis in his bellicis occupationibus tractari non potuit, ad proximum conuentum, inque mensem Decembrem reiicitur, pacem interea colant omnes. Camerae iudices locum suum retineant, vsque ad tempus eis praefixum: cum id exierit, tunc in eum consessum recipiantur omnes promiscue, non habita ratione religionis. ***** De sequestro terris Brunsuicensibus dando, etiam fuit decretum. ****** In iisdem Comitiis Caesar, magno Belgarum gaudio commodoque, pacem facit cum Christierno rege Danorum. ******* In iisdem pacta Io. Friderici Saxoniae Electoris dotalia cum Cliuensi confirmat, & ius successionis in illis ditionibus, si Cliuensis nullo relicto filio decederet, coniugium Eleonorae Ferdinandi filiae, cum Io. Friderico, maximo natu Electoris filio decernitur: hac tamen conditione vtrumque, si prius de religione conueniret. ******** Insequenti anno 1545. erat Imperii Conuentus Wormatiae, Caesar quum saepe constituisset, impeditus articulari morbo, serius eo venit, legatos habebat ibi Cardinalem Augustanum, Fridericum Fürstenbergium, XXIIII die Martii Ferdinandus rex, per absentiam Caesaris, proponit. Quamobrem hic fit indictus conuentus,

notam

notum ipsis esse, nimirum constituendæ religionis, & iuris, & pacis, & Turcici belli caussa. ********* Wormaciam deinde Cæsar venit Maii die XII. XVI. postridie Cardinalis Farnesius. Huius quæ fuerit aduentus causa, non equidem plene constat, sed excitandi belli caussa in Lutheranos venisse, certo putabatur. ********** Cæsar interea per Granuellanum & Nauium de concilio, deque Turcarum bello, cum Protestantibus agit. Hi Franciscum Burcardum, Gunterotum Cancellarium Hessicum, Christophorum Veningerum, Iacobum Sturmium ad eam rem deligunt, qui superiorem actionem omnem paucis repetunt, & ita sibi de pace caueri petunt, ne decreto concilii tollatur, ad hæc, vt iuxta Spirense decretum Camera constituatur: id si fiat, de republica se cum reliquis deliberaturos. † Postquam diu multumque disceptatum esset, Cæsar Augusti die quarto finem actioni facit, & dum Principes ipsi adesse deberent, actionem omnem in mensem Ianuarium anni sequentis prorogat, & Ratisbonam principes omnes venire iubet, nisi valetudine detineantur, vt religionis concilietur dissidium, vtrinque quaterni instituuntur collocutores, binique auditores, eosque sub Calendas Decembris adesse Ratisbonæ, & inde Comitia rem inchoare iubet. †† Deinde superiorum annorum edicta pacis renouat & confirmat, & ne quid contra fiat, edicit, pecuniam in bellum Turcarum, ex anni superioris decreto collectam asseruari, donec de suscipiendo bello deliberatum fuerit, & quibus in locis nondum collecta sit, conferri statim iubet & aggregari. Cameræ reformationem in proximum conuentum reiicit. Interea iurisdictionem illis permittit atque prorogat. Huius decreti caput illud, quod est de colloquio doctorum, pontificii recusant, nec in eo Cæsari volunt adsentiri: cætera non impugnant. †††

* Sleidanus *lib. XV. p.* 435. Heuterus *lib. XII. c. I.* Seckendorf *lib. III. p.* 473.

** Sleidanus *lib. XV. p.* 436.

*** De his late Sleidanus *lib. XV. p.* 437. Thuanus *lib. I. p.* 43.

**** Sleidanus lib. XV. p. 438. *Galliæ rex, qui facile poterat scire, Cæsarem de se grauem habituram querimoniam ad principes, legationem decernit amplissimam, Ioannem Bellaium Cardinalem, Franciscum Oliuerium Alenconium, Africanum Malleium, prætorem Diuionensem: Hi quum Ianuario mense venissent Nanceium, oppidum Lotharingiæ, subsistunt, & cautionem Cæsaris expectant, fæcialem enim rex præmiserat Spiram, eius rei causa, cum literis ad Cæsarem, & priuatim etiam ad principes Electores, quibus literis petebat suis legatis publica fide caueri. Cum autem fere sub exitum Februarii, fæcialis eo venisset, indutus veste solenni, sicut fieri consueuit, sistitur a Granuellano, cui & literas reddit sui regis ad Cæsarem scriptas, cum aliter non posset, & sui causam aduentus explicat, & legatis, qui non ita procul absint, iure gentium caueri petit. Iussus manere domi, & diligenter obseruatus, ne quis ad ipsum colloquendi causa veniret, quarto post die dimittitur, asperrimis verbis. Imprudenter ipsum fecisse, & magnum adiisse capitis*

pitis periculum, qui sit ausus, eo venire: nam regem, qui sit hostis Germaniae, non habere quod agat intra fines Imperii, neque ius gentium illi communicandum esse: redeat ergo domum, & haec regi suo renunciet: non esse vero, quod post hac aut ipse vel quiuis alius accedat: & nunc quidem ipsi condonari factum atque remitti, clementia quadam Caesaris, magis, quam pro ipsius merito, sed caueat in posterum: alioqui non laturum impune: nam fecisse contra leges faciales, nec in Caesaris domicilium ei licuisse venire, nisi de illius permissu: quod ad litteras attinet, quas habere se dicat, ita regem esse de republica Christiana & inprimis de Germania meritum, vt in hoc rerum statu Caesar neque velit neque debeat eas recipere, ne per illius visitatum scribendi genus atque promissa, vel ipse vel etiam alii decipiantur. Hoc responsum gallice perscriptum ei datur. Sic ergo remittitur cum literis regis ad Caesarem scriptis atque principes, & additi fuerunt equites nonnulli, qui Nanceium vsque perducerent. huius autem rei nihil fuit communicatum principibus, ac plerisque videbatur hoc ab Imperii consuetudine esse alienum. Ea re cognita, legati magnis erant in angustiis, valde solicitì, quomodo sine periculo domum redirent: collato autem consilio cum Lotharingiae principe Antonio, noctu clanculum discedunt, inque Galliam propinquam reuertuntur. Idem lib. XV. p. 445. *cum ergo domum rediissent legati, quam habituri fuerant in consessu omnium orationem, eam typis excusam emittunt.* Extat ista Oratio in Freheri Tomo tertio calumniarum in Caesarem plena. Belcarius *lib. XXIII. p.* 753.

***** Sleidanus *lib. XV. p.* 446. Heuterus lib. XII. c. I. *quo conuentu Caesari aduersus Franeum decernuntur equitum quatuor, peditum viginti quatuor millia, qui sex mensibus Imperii sumptu militarent: promisitque hanc ob causam Caesar Protestantibus, primo quoque tempore in Germania aut generale, aut nationis Germanicae Concilium se procuraturum; summo Pontifice Paulo factum aegerrime ferente, ac scripto Caesari exprobrante. Superiori etiam anno Concilium Pontifex in vrbe Tridentina indixerat.* Extat Recessus in Corpore *p.* 415.

****** Sleidanus *lib. XV. p.* 447.

******* Sleidanus p. 446. *Dania quoque rex, missis legatis, omnino transegit cum Caesare, quum ad illud vsque tempus, per totam hyemem, copias militum aluisset in futurum euentum, a Gallia regis amicitia videbatur discedere, propter societatis Turcicae famam. nam hoc prope significabant legati, cum familiarius ad socios loquerentur.* Chytraeus *lib. XV. p.* 408.

******** Chytraeus *c. l.*

********* Sleidanus *lib. XVI. p.* 459. Belcarius *lib. XXIV. p.* 765. Seckendorf *lib. III. p.* 521. Extat Recessus Wormatiensis in Corpore *p.* 435.

********** Sleidanus *p.* 467. Seckendorf *lib. III. p.* 561.

† Sleidanus *p.* 469.

†† Sleidanus *lib. XVI. p.* 459. Chytraeus *lib. XVI. p.* 409. Thuanus *lib. II. p.* 44. Hortensius *lib. I. p.* 451.

††† Sleidanus p. 472. *indixerat hoc anno Caesar VVormatiam Germaniae Principum Comitia, Praeside Romanorum Rege, sed nil fuit decretum, quamquam is summopere pro pace & auxiliis contra Turcam decernendis, frustra laborasset. Absentes principes Legatos miserant, qui magis rebus perturbandis quam sedandis studentes, aperte professi fuerunt, Principes suos nec Concilii Tridentini, nec Senatus Imperii decretis sententiisque, nisi cum visum fuisset, staturos.* Extat in Freheri Tomo tertio Pauli Ricii Oratio in his Comitiis habita *de vita morumque emendatione serio facienda, & bello in Turcas faciendo.*

§. LXVII.

Dimisso conuentu Wormatiensi d. XIII. Decembris 1545.* fit initium

tium Concilii Tridentini, quod a Paulo III. iam Kl. Iunii a. 1542. fuerat indictum ** a. 1544. denuo denuntiatum. *** Altera inde sessio facta fuit VII. Ianuarii 1546. **** Caussa dilationis erat praecipua, vt interim Protestantes spe aliqua lactarentur, & belli adparatus tanto occultius possit fieri. Fortassis etiam arcana Caesar consilia habebat, vt cum Euangelicis inita concordia, Maiestatem suam contra Pontificem & Gallum stabiliret. Titulus placuit *Sanctum Oecumenicum Concilium legitime congregatum, ductu Spiritus Sancti praesidentibus Legatis pontificiis.* ***** Ibi ante omnia iubebantur de religionis articulis agere, licet id Caesaris intentioni aduersaretur, qui de reformatione Cleri aut aliis capitibus tractari prius malebat, vt Protestantibus fucus fieret & occasiones interea maturescerent. ****** Anno 1547. Itali episcopi Bononiam secesserunt, aëris intemperiem & luis metum caussati: manentibus cunctis, quos Caesar miserat, a quo frustra Bononienses reuocantur, & contra translationem Bononiensem Protestatio exhibetur, ******* nec restitui concilium in locum potuit, antequam Paullus III. qui inceperat illud, desiisset viuere. ********

* P. Suauis Polanus *lib. II. p.* 141.

** Sleidanus lib. XIV. p 407. *interea pontifex calendis Iunii concilium indicit & quemadmodum non semel indictum ab se concilium postremo suspenderit ad idoneum vsque tempus, prolixe commemorat, itaque culpam omnem a se remouet: & licet nunc quoque sit anceps reipublicae status noluisse tamen ait, differre longius. Indicit autem illud, Tridenti, ad calendas Nouembris, eoque venire iubet patriarchas, episcopos, Abbates & id genus alios, quibus iure vel priuilegio conciliis interesse licet, ac sententiam dicere permissum est. Caesarem etiam & Galliae regem inprimis hortatur, vt aut ipsi veniant, aut legatos mittant; & suis episcopis eo proficisci mandent, Germanos autem episcopos ante omneis inuitat, ideo quod ipsorum causa potissimum & rogatu labor hic suscipiatur omnis.* De hac Bulla indictionis P. Suauis Polanus *lib. I. p.* 109.

*** Sleidanus *lib. XVI. p.* 455. de Paulo III: *eodem quoque tempore, concilium, quod bellis ante hac impeditum fuit, rursus denunciat in idus Martias anni sequentis.* Extat Bulla indictionis concilii apud Hortlederum *Tom. II. lib. I. c. XXXVIII.*

**** Sleidanus *lib. XVI. p.* 486. equidem dicit: *septima deinde Ianuarii die, huius anni, cum auctior esset episcoporum numerus, fit initium concilii.* Verum, ex Suaui Polano satis patet, hanc fuisse sessionem secundam Chytraeus *lib. XVI. p.* 413.

***** Suauis Polanus *lib. II. p.* 151.

****** Consultationes desuper habitas videmus apud Suauem Polanum *lib. II. p.* 155.

******* Extat diploma reuocationis de dato Augustae Vindelicorum XXII. Augusti 1548. vna cum Protestatione apud Goldastum *Const. Tomo vno p.* 561.

******** Sleidanus lib. XIX. p. 575. *& sub hoc tempus, qui Tridenti erant patres, Bononiam eunt, neque post illum consessum, in quo de sacramentis egerunt, vlla fecerunt decreta. Discedendi causa ferebatur, quod aer huius loci minus esset salubris, ita dictante Hieronymo Fracastorio Veronensi, qui patrum concilii medicus erat, & a pontifice menstruos habebat aureos ad sexaginta. tulit hoc indignissime Caesar, & suae ditionis episcopis atque Theologis mandat, ne pedem illinc mouerent. itaque concilii pars Tridenti, pars altera Bononiae fuit.* Thuanus *lib. IV. p.* 219.

& lib. V. ineunte. Edictum Cæsaris extat apud Goldastum Tom. vno p. 563. quod sequitur *Caroli V. Protestatio contra Conciliabulum Bononiense a Paulo III. Papa congregatum. Facta Romæ per Iacobum Mendozam, Legatum Cæsareum anno Domini MDXLVIII.*

§. LXVIII.

Anno 1546. cœpit spargi rumor, Cæsarem occulte moliri bellum. Ianuario igitur mense conuentus erat Protestantium Francofurti. Deliberatum ibi fuit de concilio Tridentino, de prorogando fœdere, de sumptibus belli Brunsuicensis, de non deserendo Hermanno Coloniensi,* qui ad castra Protestantium transierat, de sollicitando Cæsare in Comitiis, vt pacem religioni det & Cameram recte constituat.** Landgrauius etiam de hoc rumore belli ad Granuellanum scribit, qui tamen ipsi respondet, nihil a Cæsare esse metuendum.*** Interea colloquium Ratisbonense xxvii Ianuarii incoatur. Collocutores a Cæsare missi venerunt Petrus Maluenda, Hispanus, Eberhardus Billichus Carmelita, Io. Hofmeisterus Augustinensis, Io. Cochlæus, Theologi. A Protestantibus venerunt Bucerus, Brentius, Georgius Maior, Erhardus Schnepfius. Præsides a Cæsare constituti, Mauricius Episcopus Eistetensis, & aliquot diebus post, Fridericus, Comes Fürstenbergius, cui adiectus fuit Iulius Pflugkius. Interim vero Saxoniæ dux, qui conditiones colloquii non probarat, postquam de illis accepit, suos reuocat, atque sic colloquium effectu fuit destitutum.****

* De hac Hermanni reformatione Sleidanus *lib. XV. p.* 426. Seckendorf *lib. III. p.* 432. 614.

** Sleidanus *lib. XVI. p.* 478. Chytræus *lib. XVI. p.* 413. Thuanus *lib. II. p.* 46. Seckendorf *lib. III. p.* 612.

*** Sleidanus *p.* 479.

**** Sleidanus *p.* 481. Seckendorf *lib. III. p.* 567. 619.

§. LXIX.

Septima deinde Ianuarii die 1546. fit initium Concilii Tridentini. Hoc durante, Lutherus ad Comites Mansfeldios proficiscitur, vocatus ab iis componendi caussa dissidii, quod inter ipsos erat de finibus & hæreditate. Non solebat ille quidem eiusmodi negocia tractare, & per omnem vitam suis tantum studiis vacauerat; sed quia natus erat Islebii, quod est Mansfeldiorum ditionis oppidum, non potuit hunc laborem & operam illis atque patriæ non præstare. Venit eo, consentiente Electore, anno 1545. cum Iusto Iona & Melanchthone, sed nihil eo tempore profecit, manente & ingrauescente discordia.* Iterum extremo Ianuarii 1546. rogatu Comitum, & Electoris venia, cum solo Iusto Iona, Halensi antistite eodem profectus, insigniterque exceptus, obuiam ipsi venientibus Comiti-

mitibus ipsis, cum sociis centum triginta.** Priusquam Islebiam perueniret, valetudine ex animi mœrore, ob Zwingliana certamina & mollia Melanchthonis & aliorum de hac lite iudicia contracto, *** vtebatur tenuiori, sed tamen & caussam agebat, propter quam erat vocatus, & aliquoties in templo docebat, percepta quoque cœna Domini. Decimo septimo vero Februarii die cœpit ægrotare grauius ex pectore, & quanquam erat imbecillior, prandit tamen cum reliquis atque cœnauit. Inter cœnandum, variis de rebus locutus, hoc etiam inter alia rogabat, num in illa sempiterna vita simus alter alterum recognituri. **** Vrgente vi morbi, post mediam noctem excitatus, queritur de pectoris angustia, & præsentiens iam instare vitæ finem, post pia suspiria, ***** spiritum suum in manus Dei semel & iterum commendat, tanquam dormiturus, paulatim e vita decedit, nullo cum corporis, qui quidem animaduerti posset, cruciatu. Sic ergo mortuus est in patria sua, quam a multis annis non viderat, Februarii die XVIII. maximo cum gemitu plurimorum. Mansfeldii quidem cupiebant illum suis in finibus, quod illinc originem haberet, sepeliri, sed iussu principis Electoris, Wittembergam cum honore delatus, quinto post die reconditur. ******

* Seckendorf *lib. III. p.* 634.

** Seckendorf *lib. III. p* 635.

*** Seckendorf *lib. III. p.* 580.

**** Sleidanus *lib. XVI. p.* 488. Belcarius *lib. XXIV. p.* 770.

***** Sleidanus lib. XVI. p. 488. *sed vrgente vi morbi, post mediam noctem excitatus, queritur de pectoris angustia, & præsentiens iam instare vitæ finem, his omnino verbis Deum implorat: pater mi cœlestis, Deus & pater domini nostri Iesu Christi, Deus omnis consolationis, ago tibi gratias, quod filium tuum Iesum Christum mihi reuelasti; cui credidi, quem sum professus, quem amaui, quem celebraui, quem pontifex Romanus & reliqua impiorum turba persequitur & afficit contumelia: rogo te mi domine Iesu Christe, suscipe animulam meam: mi pater cœlestis, etiamsi diuellor ex hac vita, licet corpus hoc mihi sit iam deponendum, certo tamen scio me tecum esse permansurum in sempiternum, neque posse me tuis ex manibus a quoquam diuelli.* Thuanus *lib. II. p.* 43. Eadem dicit Belçarius *lib. XXIV. p.* 773. qui præter reliquas, quas in Lutherum euomit calumnias, hanc etiam vocat orationem pharisaicam.

****** Extat Iusti Ionæ, qui præsens erat, relatio ad Io. Fridericum Electorem de obitu Lutheri, apud Seckendorf *lib. III. p.* 636. Thuanus *lib. II. p.* 47. Chytræus *lib. XVI. p.* 413. Ex Pontificiis habemus Io. Cochlæi insulsas fabulas de *Actis & scriptis Lutheri*, Casparis Vlenbergeri *historiam de vita, moribus, gestis & morte Lutheri, Melanchthonis & Flacii.* Ex nostris habemus Matthæum Dresserum, Io. Matthesium, Io. Conr. Danhauerum *in Memoria Lutheri.* Huc etiam facit Christ. Iuncker *Vita Martini Lutheri nummis atque Iconibus illustrata.* Casp. Roth. *Gloria Lutheri*, Io. Mich. Koch *Christliches Ehren-Gedachtnüs Lutheri, Isenaci* 1714. 4. continens præter conciones funebres & Melanchthonis parentationem, vitam Lutheri. Auserlesene Anmerckungen *Tom. II. obs. XII. §. XV.*

§. LXX.

Dum itaque Cæſar a. 1546. Ratisbonam Comitia indixiſſet, ad Kl. Aprilis legati Proteſtantium Wormatiæ conueniunt, de ſumma rei conſulturi: quia vero benigne Cæſar Lantgrauium ab ſe dimiſerat, illi acceptis ab eodem litteris, qui rem actam interea cum Saxone communicauerat, Aprilis die XXIII. diſcedunt, vt Ratisbonæ, quo proficiſcendum erat alioquin ad Comitia, de his ipſis rebus deliberent.* Cæſar, vbi Ratisbonam venit,** & e præſidum colloquii ſermone cognouit de re tota, moleſtiſſime tulit Theologorum abitionem, & dimiſſis in Germaniam literis, admodum de eo queritur, & principes, vt ipſi veniant, grauiſſimis verbis hortatur. Agebatur in iisdem Comitiis de religionis diſſidio componendo, bello Turcis inferendo, & iudicio Cameræ reſtituendo, cum per intercesſionem Galliæ regis vnius anni pactæ induciæ ad finem Octobris exeant. Solebant ante Electores communicare conſilia: ſed hoc tempore Moguntini & Treuirenſes legati ſeceſſionem faciebant a Colonienſibus, Palatinis, Saxonicis, Brandenburgicis, & ad pontificios transeunt, &, re deliberata, Concilium Tridentinum adprobant, Cæſarem, vt illud tueatur, idemque proteſtantibus perſuadeat, hortantur, quo nimirum & eo veniant, & ſynodi decretis atque cognitioni ſe ſubmittant. Proteſtantes vero Cæſarem orant, vt firmam pacem & æquabile ius conſtituat, vt religionem legitimo Germaniæ concilio vel Imperii conuentui, vel colloquio doctorum, certis legibus inſtituendo permittat: Tridentinum etiam hoc concilium non illud eſſe, quod in Imperii conuentibus decretum ſit atque promiſſum, demonſtrant.*** Dum his de rebus deliberatur, fama ſpargitur, a Cæſare, Ferdinando & pontifice maximos fieri bellicos apparatus. Nam quia pacem Galliæ rex cum Cæſare colebat, & inducias in hunc annum Turca largitus erat, idoneum hoc videbatur eſſe rei gerendæ tempus. Epiſcopi quidam & ſacrificus Cæſaris magnum inter alios huc attuliſſe momentum dicuntur, a pontifice nimium ſubornati.**** Cum ergo belligerari Cæſar omnino conſtituiſſet, nona die Iunii Tridentinum Cardinalem celerrimo curſu Romam mittit cum mandatis, ad pontificem, auxilia promiſſa conquirendi cauſſa. Biduo poſt, centuriones omnes, tribunos atque duces cum pecunia dimittit, vt e veſtigio delectus habeant. Cum igitur ipſa res declararet, non eſſe vanum rumorem, cum iam non in Germania tantum, ſed per Italiam quoque manus cogerentur, Hiſpanorum etiam aduentarent copiæ, Iunii die XVI. Cæſarem adeunt, & quia plena ſint omnia motibus bellicis, num ipſius hæc fiant imperio ſciſcitantur, & quorſum iſte

perti

pertineat apparatus. Aderant eis Coloniensis ac Palatini legati. Cæsar per Nauium respondet, se pacis semper fuisse studiosum: nunc etiam eiusdem se voluntatis esse, nec aliud habere sibi propositum, quam vt concilientur Ordines, & pax atque ius per Imperium valeant: in eo qui sibi paruerint, eos omnem ab se beneuolentiam expectare iubet, qui secus faciant, in hos pro iure & authoritate sua sibi agendum esse dicit. ***** Cæsar autem XIX. Iunii 1546. fœdus secretum facit cum Mauritio Saxone de mutuis auxiliis. ****** Protestantium legati, cum ad vim & arma spectarent omnia, neque sine periculo de rebus necessariis vel deliberare possent, vel ad suos etiam perscribere, discedunt alii post alios, domumque redeunt. *******

* Sleidanus *lib. XVII. p.* 502. Seckendorf *lib. III. p.* 619. Extat Recessus in Corpore *p.* 441.

** Iter Cæsaris e Belgio sigillatim descripsit Nicolaus Mameranus, quod reperitur in Chytræi *Saxonia p.* 957. & apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. I.* per Io. Wilh. Neumaeyerum in vernaculum sermonem translatum.

*** Sleidanus *lib. XVII. p.* 506. Seckendorf *lib. XIII. p.* 662. Heuterus *lib. XII. c. VI.* Chytræus *lib. XVI. p.* 413. Thuanus *lib. II. p.* 45.

**** Thuanus lib. II. p. 45. *quanquam multis persuasum fuit, Cæsarem initio ad arma Turcica propensum, vnde plus gloriæ minus damni & inuidiæ reportare potuisset, dein a Pontifice, cum quo Genuæ, Niceæ, Lucæ, ac postremo Buxeti familiare colloquium habuerat, inductum sententiam mutasse, & arma contra Turcam parata in Germanos vertisse, pessimo, sed solemni & vsitato Pontificibus R. sicuti Protestantes iactabant, consilio, qui eos, inter Christianos, qui ipsorum nimium potentiam in dubium vocant, capitaliori odio, quam ipsos Christiani nominis hosteis semper prosecuti sunt. igitur Cæsar siue Pontificis consilio, qui magna auxilia pollicebatur, siue ambitione, aut etiam necessitate ob eas quas diximus caussas adductus, exeunte anno Gerardum Veltuicum hominem doctum & linguarum apprime peritum Constantinopolim misit, vt de induciis cum Turca Ferdinandi nomine ageret.* Haræus *ad a.* 1546.

***** Sleidanus *p.* 506. Thuanus *lib. II. p.* 46. 48. Chytræus *lib. XVI. p.* 413.

****** Sleidanus *p.* 511. saltim ait: *Mauricius, qui vigesimo quinto die Maii Ratisbonam venerat, Iunii die vigesimo discedit, vbi Cæsar priuatim cum eo diu multumque sermocinatus fuit, eius vero quæ fuerit summa colloquii, res ipsa post declarabit.* Heuterus vero *lib. XII. c. VI.* fœderis capita describit addens: *hæc ex authographo descripsi.* Thuanus *lib. II. p.* 67. Haræus *ad a.* 1546.

******* Sleidanus *lib. XVII. p.* 512. Chytræus *lib. XVI. p.* 413. Thuanus *lib. II.* Heuterus *lib. XII. c. VI.* Acta horum Comitiorum describuntur apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. II.*

§. LXXI.

Smalcaldici itaque fœderis Protestantes, decreto contra Cæsarem bello, Duces nominant Ioannem Fridericum, Saxoniæ Ducem, Septemvirum, ac Philippum, Hassiæ Landgrauium: Cæteri omnes, his parentes, vt

dudum conuenerant, copias pecuniámque expediunt.* Superioris etiam Germaniæ Ciuitates & Dux Würtenbergicus, audito Cæſaris reſponſo, quod per Nauium dedit, omnem fidem opemque polliciti, quantas omnino poſſunt, peditum copias conſcribunt & primi fuerunt in armis.** Smalcaldicorum etiam legati Vlmæ congregantur, vt in commune conſulant atque in hoc conuentu decretæ ad Cæſarem litteræ, quibus Cæſarem de præſtito iuramento, atque vt a bello deſiſtat, monent.*** Legatos etiam ad Heluetorum conuentum mittunt Badenam.**** Et licet Palatinus Proteſtantes cum Cæſare vellet conciliare, fruſtra tamen hoc fuit,***** Cæſar potius concluſo XVI Iulii cum Pontifice fœdere,****** conductis vndique copiis, quam poſſet occultiſſime, Smalcaldicos adoriri cogitabat,******* verum præſto erant Proteſtantes, & propoſito publico ſcripto, quo cauſſam belli exponunt, † ad XVI Iulii diem Landgrauius ſuas copias in hoſtem educebat †† Primus impetus a ſuperioribus Germanis, qui iam expediti erant, factus eſt in hoſtem ex Vindelicis, qui Pontificis copias vt præuerterent, Schertelino Duce, Fieſſam, Auguſtanæ ditionis ad Lechum, oppidum occupant. Inde in Tiroleuſem agrum irrumpunt, Schertelinus Erebergam arcem capit, Oenipontem etiam capturus, ni Ferdinandi copiæ, omnem viam, aditusque occupaſſent: Poſt, Hedecco duce, Dillingam capiunt & Donawertham. ††† Interim Io. Fridericus Saxo & Landgrauius cum ſuis copiis procedunt, & per Franconiam profecti, cum Wirciburgenſis epiſcopus ipſis idonee de non impediendo commeatu cauiſſet, ad ſocios contendunt. †††† Erat id temporis Ratisbonæ Cæſar, & præter Hiſpanos ad millia tria, peditum Germanorum millia circiter quinque, & ad ſeptingentos equites, nullæ ad ipſum copiæ tunc conuenerant, reliquos Hiſpanos ex Pannoniis expectans. ††††† Nihilominus Saxonem atque Landgrauium XX. Iulii publicis litteris proſcribebat. †††††† Proſcriptionis etiam litteras ad Mauritium Saxonem mittit, & grauiſſimis verbis mandat, vt ſibi in occupandis illorum prouinciis adſit totis viribus, immo, vt ipſe quam primum occupet omnia, & ſui iuris tuendi cauſa detineat: nam alioqui fore, vt occupantis omnia fiant. †††††††

* Heuterus *lib. XII. c. VII.* qua ratione Io. Fridericus Elector & Philippus, Haſſiæ Landgrauius inuicem Ichtershuſæ conuenerint, patet ex ipſorum Receſſu IV. Iulii 1546. apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. VI* Lünigium *p. ſpec. ſect. IV. p.* 266. Iuſtitiam huius belli ſingulari diſcurſu expoſuit Fridericus Hortleder apud Goldaſtum *Polit. Imp. p. XXXI. p.* 1370.

** Sleidanus lib XVII. p. 512. *Exercitus autem erat bipartitus: vnum agmen erat Vlrichi principis, ad viginti quatuor ſigna peditum, & in his ex nobilitate complures: alterum erat a ciuitatibus conductum. Hi cum Vlmæ conueniſſent omnes, Iunii die XXI. Gunspergam petunt, & altera luce producti, diſpartiti conſiſtunt. duces erant Ioannes Hedeccus, Schertelinus,*

Bal-

Balthasar Gultlingus, Sebastianus Besserrerus, Matthaus Langemantelus, Ioannes Harderus, Iudocus Rosebergus. Hi ciuitatum copias primum, certis conditionibus, per iusiurandum ut fieri solet, astringunt, & ut Schertelino pareant, ac dicto sint audientes mandant, donec principes ipsi, foederis duces venerint. Post ad VVirtembergicos digressi, cum idem egissent, Hedeccum illis eadem ratione ducem constituunt. Heuterus *c. l.* Numerum copiarum Protestantium computat Haræus ad a. 1546. p. 639. dicens: *moxque Protestantes copias pecuniamque expediunt, Ioannes Fridericus Saxo Septemuir peditum quadraginta nouem signa, equitum turmas octodecim, Hessus quadraginta octo vexilla peditum, equitumque turmas duodecim, aliique quisque pro facultatum ratione ita ut eorum copia, habito delectu, supra centum peditum ac quindecim equitum millia conferentur.*

*** Sleidanus *lib. XVII. p.* 513. 518. Thuanus *lib. II. p.* 49.

**** Sleidanus lib. XVII. p. 516. *Protestantium superioris Germaniae legati, quinta die Iulii Badenam Vlma veniunt ad conuentus Heluetiorum, & expositis mandatis, in mensem Augustum reiiciuntur: postulata erant, ne militi externo dent iter per suos fines, & ut suos militare ipsis permittant, si res ita postulet.* Thuanus *lib. II. p.* 55.

***** Sleidanus *lib. XVII. p.* 516. Thuanus *lib. II. p.* 52.

****** Sleidanus *lib. XVII. p.* 514. Extat Fœdus illud apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. III.* Goldastum *Reichshandlungen p.* 139. *Reichshandeln p. VI. p.* 592. Belcarius *lib. XXIV. p.* 773.

******* Sleidanus *lib. XVII. p.* 524.

† Sleidanus lib. XVII. p. 519. *cum Saxo & Lantgrauius ad Caesarem priuatim ita scripsissent, vti diximus, publicum etiam scriptum edunt idibus Iulii, quo demonstrant, religionis causa bellum hoc suscipi, & hoc esse consilii Caesaris, vt obducta specie quadam rebellionis, & tanquam in paucos aliquot vindicare velit, socios foederis diuellat, alios ab aliis, & tanto facilius paulatim post omnes euertat.* Extat hoc scriptum apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XI.* Sic etiam apud eundem *Tom. II. lib. I. c. II. & III.* reperiuntur variæ consultationes super eo, an pro defendenda religione arma capere liceat.

†† Sleidanus *lib. XVII. p.* 524.

††† Sleidanus *c. l.* Heuterus lib. XII. c. VII. *interea apud Belgas Maximilianus Egmondius, Buræ Comes, iusta peditum equitumque conscripta manu, Caesaris expectabat mandatum. Sed summa Hasii diligentia effecit, vt serius vocaretur. Coadunatis enim, vt diximus, suis sociorumque copiis, XV. Kal. Augusti in Caesarem ducit. Seartlaus in alteram partem missus, cum suis VVirtenbergiique copiis Fiessam aut Fussanem Antistis Augustani Oppidum, Arcemque Erebergam ditionis Rom. Regis, cum Oppido Clusa, in angusto Alpium transitu sita, occupat, impediturus ne Hispanorum Italorumque copia ex Italia ad Caesarem proficiscerentur.* Heuterus *lib. XII. c. VIII.* Thuanus *lib. II. p.* 54. Haræus *p.* 639.

†††† Sleidanus *lib. XVII. p.* 525. Thuanus *lib. II. p.* 55.

††††† Sleidanus *c. l.* Haræus *p.* 640. Heuterus *c. l.* Extant apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XIII. & sqq.* Relationes, statum aulæ & exercitus Cæsarei atque Fœderatorum demonstrantes vna cum diuersis consultationibus, qua ratione bellum sit gerendum.

†††††† Sleidanus *lib. XVII. p.* 525. Heuterus *lib. XII. c. VIII.* Thuanus *lib. II. p.* 56. Belcarius lib. XXIV. p. 773. de Imperatore: *quanquam viribus longe inferior, tamen decimo tertio Kal. Aug. Saxonem, & Lantgrauium proscribit: ea autem proscriptionis lex est, vt proscriptorum bona omnia, possessionesque publicentur, ac primo occupanti addicantur. Causas proscriptionis rebellionem obtendit, quod eius edictis parere saepius, immo fere semper recusarint: quod*

quod externos Reges aduersus ipsum incitarint (Franciscum Galliæ atque Henricum Angliæ Reges intelligebat) & quod prorsus impium est, Solymanum clam in Hungariam euocarint: quamobrem læsæ Maiestatis merito conuincuntur. Triduo post Gerardum Valduuicum, vt inducias cum Solymano paciscatur, Ratisbona Constantinopolim remittit. Extant proscriptionis tabulæ apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XVI.* Qua ratione contra hanc proscriptionem Theologi Wittebergenses varia ediderint & præcipue Georgius Maior *Ewiger Gœttlicher allmæchtiger Maiestæt Declaration wieder Kayser Carln, Kœnig in Spanien*, docet Historia arcana *in Auserlesenen Anmerckungen tom. II. obs. XII. §. XVIII.*

††††††† Sleidanus *lib. XVII. p.* 529.

§. LXXII.

Dum igitur Protestantes cum omnibus copiis iam ad Danubium essent, * Cæsar, qui nondum erat instructus, Augusti mensis initio, relicta Ratisbona cum præsidio, Landishutum petit, Bauariæ ducis oppidum, ad Isarum flumen, & pro mœnibus castra ponit. ** Donawerda, Saxo, Landgrauius atque socii, Augusti die vndecima, quo sint in ipsum animo, iuxta belli morem atque legem denunciant. Hanc epistolam per adolescentem quendam nobilem atque tubicinem, ad Cæsarem mittunt, in castra prope Landishutum: ille autem non modo non accipit, verum etiam iubet, capitis denunciata pœna, vt eam suis referant, hoc insuper addit, si quis in posterum ab illis ad se veniat, fore, vt loco muneris atque torquis aurei, laqueum ab se ferat: deinde proscriptionis formulam illis tradit, & grauissimis verbis mandat, vt suis eam reddant. *** Postea, quo sit eundum, deliberabatur: erant, qui Landshutum dicerent, vbi Cæsar erat; cum autem periti regionis docerent, interesse paludes, ita quidem, vt angustis admodum viis, per vnum & alterum subinde milliare singulis eundum esset equitibus, mutato consilio, Ratisbonam ire statuunt, vbi Cæsar & præsidium reliquisset & tormenta: nam & castris ibi deligi locum idoneum, & si Cæsar obsessis opem ferat, de summa rei posse cum eo dimicari. **** Cæsar interea Pontificis copiis quas Octauius Farnesius ducebat, & quidem peditum erant millia decem equitum leuis armaturæ, quingenti, ***** firmatus, ad Ingolstadtium castra locat. ****** Vbi iam eo loco Smalcaldicorum exercitus omnis conuenisset, cœptum est omnibus tormentis in castra Cæsaris fulminari, & vehementissime quidem: Landgrauius hostem adoriri suadebat. Variantibus sententiis, cum alii dissuaderent, vt rem summi discriminis: alii non improbarent quidem, modo vt ab Ingolstadiis, qui tormentis abundabant, nihil periculi sit metuendum, & equitatus etiam adhibeatur statim initio pugnæ: nihil actum fuit. Quod quidem ita reprehenditur a multis, vt hic error, & ipsorum calamitatis & victoriæ Cæsaris

Cæſaris initium atque cauſa fuiſſe putetur. Nam & equitatu longe ſuperabant, & humili tantum foſſa Cæſaris dum erant munita caſtra: cum autem eius diei fulmen & impetum Cæſar ſuſtinuiſſet, nocte ſequenti caſtra ſic communiuit, vt maiori deinde fiducia rem ageret, ac tempeſtatem omnem multo commodiorem ferret. ******* Dimiſſa pugnandi occaſione, per triduum adhuc ibi commorati Smalcaldici, cum Cæſar interea ſeſe vallis atque foſſis muniuiſſet, IV. Septembris die diſcedunt, vt Burenſem tranſitu prohibeant, qui quatuor equitum, peditum decem millia Cæſari adducebat. Hic tamen ab itinere deflectit, & Noriberga Ratisbonam profectus, ad Ingolſtadtium Cæſari ſe iungit incolumis. Hac igitur expectatione illi deiecti, Donawerdam tertio poſt die redeunt.† Poſtea ad Nordlingam caſtra caſtris opponebantur, Cæſare tamen diſcedente, qui per Farneſium Donawerdam occupabat. ††

* Extat deſignatio copiarum Proteſtantium apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XXIV.* Thuanum *lib. II. p.* 55.

** Sleidanus *lib. XVII. p.* 531.

*** Sleidanus *lib. XVII. p.* 531. Heuterus lib. XII. c. IX. *Vndecimo Auguſti Proteſtantium Duces, e caſtris Donawerdicis miſſis ad Cæſarem literis, qui ad Landshutum in Bauaria caſtra metatus erat; bellum ei, recitatis aſpere cauſis, indicunt. Cæſar, reiectis literis, nec legere legique volens, ne quis in poſterum a rebellibus cum literis ad ſe veniat, niſi gulam laqueo frangi cupiat, ſeuere iubet, tradens adoleſcenti ac tubicini, qui literas attulerant, proſcriptionis tabulas rebellibus Principibus perferendas. Actum in Proteſtantium Concilio fuerat, quo nomine Cæſar in literis foret compellandus: Saxo Hiſpaniæ Regem appellabat; Haſſus Carolum Gandenſem. Sed tandem conueniunt, ſcriberetur, Carolus qui ſe pro Cæſare gerit.* Thuanus *lib. II. p.* 57. Belcarius *lib. XXIV. p.* 774. Haræus *p.* 641. Extant hæ litteræ apud Hortlederum *Tomo II. lib. III. c. XXIV.* in quibus tamen Carolo Cæſareæ Maieſtatis titulum concedunt. Sleidanus *lib. XVIII. p.* 539. de proſcriptionis formula: *hanc igitur vt acceperunt, e caſtris ad Ingolſtadium, altera die Septembris, honoris & exiſtimationis tuendæ cauſa reſpondent, edito ſcripto valde prolixo.* Hæc Reſponſio extat apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XXIX. & c. XXX.*

**** Sleidanus *lib. XVII. p.* 533. Thuanus *lib. II. p.* 56.

***** Sleidanus *lib. XVII. p.* 534. qui addit: *diſcedens ex Italia Farneſius, dixiſſe fertur, ſe tantam eſſe daturum ſtragem per Germaniam, vt in Lutheranorum cruore vel natare poſſit ipſius equus.* Heuterus *lib. XII. c. IX.* Thuanus *lib. II. p.* 57.

****** Sleidanus *lib. XVII. p.* 535. Extant litteræ diffidationis in caſtra Cæſaris miſſæ apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XXVIII.* in quibus ipſum compellant *Carlen, der ſich den fünfften Ræmiſchen Keyſer nennet, Kænig in Hiſpanien.* Heuterus *lib. XII. c. IX.*

******* Verba ſunt Sleidani *lib. XVIII. ineunte.* Thuanus *lib. II. p.* 59. Quid vero ad Ingolſtadtium fuerit geſtum, exponitur relatione ſingulari apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XXXI.* Heuterus *c. l.*

† Sleidanus *lib. XVIII. p.* 545. Heuterus *lib. XII. c. IX.* Belcarius *lib. XXIV. p.* 775. Haræus *p.* 642.

†† Sleidanus *lib. XVIII. p.* 547. Heuterus *c. l.* Thuanus *lib. II. p.* 64. Belcarius *lib. XXIV. p.* 778.

§. LXXIII.

Dum hæc in Sueuia geruntur, magna fit rerum per Saxoniam immutatio, Mauritio Saxone atque Ferdinando, Romanorum Rege, Saxoniam inuadente,* Cæsar interim Donawertha progressus, Dillingam & Hochstætum, paulloque post, Laugingam, & Gundelfingam ad Brentam flumen deditione capit. Danubii itaque possessionem adeptus, permagnas habebat rei gerendæ commoditates, & Laugingæ relicto præsidio, cum Brentam traiecisset, prope Sonthæmum vicum castra statuit, Vlmam petiturus. ** Smalcaldici vero ad Gingam veniunt, & parum abfuit, quin ipsum Cæsarem caperent. *** Per eosdem dies Octobri mense, legati Smalcaldicorum sub exitu Octobris Vlmæ conueniunt, vt in commune consulerent. **** Cum autem sententiis non conuenirent, mense Nouembri Gingam ad castra profecti fuerunt, vt facilior esset deliberatio. Ibi proponitur, quia socii religionis nulla dent auxilia, & ex confœderatis Luneburgenses & Pomerani & alii quidam, nihil omnino, reliqui vero per Saxoniam Ordines atque Ciuitates non ita multum conferant, & ex Galliis nihil adferatur, & dilabente quotidie milite propter anni tempus & alia incommoda, deminuatur exercitus, e tribus vnum esse deligendum, vt aut prœlio contendant, aut discedant, præsidiis in hyberna dispositis, aut pacem induciasque faciant. Re deliberata pacis mentionem posse fieri placuit, & adhibetur Adamus Trottus, qui per causam Electoris Brandenburgensis aditum habebat ad eius fratrem Ioannem Marchionem. Cum autem Cæsar, qui rationes illorum omnes & incommoda per indicium ex propinquo cognouit, & nuper e Saxonia lætum acceperat nuncium, duras admodum conditiones proponeret, decernitur, vt reliquis omnibus abductis copiis in Saxoniam, equites mille, & ad octo millia peditum relinquantur in hybernis, ad eamque rem sumptum faciant dux Wirtembergicus & Germaniæ Superioris Ciuitates. ***** Cæsar vero cum Bopfingam, Nordlingam, Oettingensem agrum & Dinckelspulam deditione cepisset, Roteburgum, quod est ad Duberam flumen oppidum Imperii, magna celeritate contendit. ****** Smalcaldici postquam in valle Brentiana periculum vix euasissent, discedunt, ******* illorum expeditione ob dissidia fructu destituta. ******** Post hæc Vlricus Würtenbergicus, Fridericus Palatinus, Vlmenses atque Francofurtenses Augustani, Argentoratenses cum Cæsare iterum conciliantur. †

* Sleidanus *lib. XVIII. p.* 547. Heuterus *lib. XII. c. IX.* Consultationes Ministrorum verbi diuini de hoc bello extant apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XXXIII.* reliqua Acta *c. XXXIV. & sqq.*

** Slei-

** Sleidanus *lib. XVIII. p.* 549.

*** Sleidanus *lib. XVIII. p.* 550. Heuterus *lib. XII. c. X.* Thuanus *lib. II. p.* 65. Extat Relatio de iis, quæ ad Giengam fuerint gesta apud Hortlederum *T. II. lib. III. c. XXXVII.*

**** Sleidanus *lib. XVIII. p.* 553.

***** Sleidanus *lib. XVIII. p.* 556. Hoc etiam patet ex Relatione apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XLVIII. & c. XLIX.* exhibetur Recessus Gingensis.

****** Sleidanus *lib. XVIII. p.* 557.

******* Sleidanus *lib. XVIII. p.* 557.

******** Sleidanus c. l. *sic ergo parum fœliciter fuit administratum bellum: cuius quidem mali præcipua fuisse causa putatur, quod non ex vnius arbitrio res ageretur. Cum enim æquali essent potestate præditi Saxo & Lantgrauius, non semel accidit, vt in disceptando peropportunæ dilaberentur occasiones: quod etiam de distribuendo præsidio decretum fuerat, non successit, cum nonnulli contribuere quid amplius recusarent.*

† Sleidanus *lib. XVIII. p.* 559. 562. Heuterus *lib. XII. c. X. XI.* Hortleder *Tom. II. lib. III. c. LIII. LVI.* Thuanus *lib. IV. p.* 102. Lud. ab Auila *lib. II. p.* 97. Haræus *p.* 643. Qua ratione Würtenbergicus se subiecerit, exponitur apud Meyerum Londorpio Contin. Tom. I. p. 12.

§. LXXIV.

Bohemi interea, inuiti licet, & Hussari, Sebastiano Weydmullio duce ad xx. Octobris diem 1546. in Vogtlandiam irrumpunt,* cædibus, direptionibus, incendiis atque libidinibus grassantur: sed non diu commorati Bohemi, ad xi. Nouembris diem discedunt a signis, & dilapsi domum recurrunt. Vngari vero, & quos mercede Ferdinandus conduxerat, Mauricio sese coniungunt, qui Zuiccauiam, deinde Schnebergam & Aldeburgum, & pleraque omnia electoris oppida deditione capit, inque suam fidem illos adigit, præter Gotham, Isenacum, Wittembergam. Eius rei nuncius in castra Cæsaris perlatus, magnam excitauit lætitiam, ** Mauritii factum plerique omnes admodum reprehendebant, qui tamen ideo publico scripto se purgat. *** Aduentante cum exercitu Saxoniæ Electore, Mauritius Lipsiam præsidio munit, & suburbia incendit. Missis igitur ad Ordines Mauricianos litteris, **** Ianuarii die XIII. 1547. fit oppugnationis initium, sed oppidanis fortissime sese defendentibus, infecta re disceditur, sub eius mensis exitum. Crebris autem tormentorum ictibus, ac veluti grandine quadam, oppidum vehementer dilaceratum fuit & plane deformatum. ***** Illinc Saxo profectus, non solum amissa deinde recuperat per Turingiam & Misniam, sed Mauricium quoque suis oppidis exuit, incolumi tantum Lipsia & Dresda. Magdeburgicum etiam & Halberstatensem Episcopatum ad se traducit, facta cum Archiepiscopo Ioanne Alberto transactione. ****** Pridie, quam Lipsiam oppugnaret, Ferdinandus rex Bohemis mandat, vt sumptis armis auxilio proficiscantur

Mauritio: parebant quidem illi sed iniussi postea domum redierunt.******* Vbi de statu Saxoniæ Cæsar cognouit,& crebris Mauritii litteris sollicitaretur, equitum peditumque copias ei mittit auxilio, Alberto Brandenburgico ductore, qui tamen ad Rochliciam ab Ernesto Luneburgi duce capitur. ******** Saxo etiam Fribergam & Misenam oppidum ad Albim Mauritio adimit. *********

* Sleidanus lib. XVIII. p. 552. *de Bohemis ante diximus: hi militabant quidem Ferdinando regi, sed admodum inuiti, propter antiquum fœdus, quo domui Saxonicæ coniuncti sunt: deinde, quod non necessarium bellum esse dicerent, & quod electori plerique putarent iniuriam fieri, Ferdinandus autem peruicit, & a Pannoniis atque Silesia milites euocauit, vt illos vel nolentes cogeret, equites Pannonii vulgo dicuntur Hussari, genus hominum valde rapax & immite. Conductis ergo copiis, quum iam finibus egrederetur, Sebastianus VVeittemullus, ductor exercitus, ad XX. Octobris diem, missis litteris, bellum Saxonix duce populo denunciat, quod superioribus annis ipsorum princeps collegium Dobrilugum occuparit, quod Cæsari nuper atque sociis fidem renunciarit, violato fœdere, quod cum domo Saxonica Bohemis intercedat: & quanquam nihil opus fuerit vlla denunciatione, propterea quod ille sit a Cæsare proscriptus, tamen ne quid prætermissum esse videatur, voluisse hoc pro sui muneris ratione significare.* Extant litteræ diffidationis Weittmullii apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XXXIX.*

** Sleidanus *lib. XVIII. p.* 554. Heuterus *lib. XII. c. IX.* Hortleder *Tom. II. lib. III. c. XLII. XLIII XLIV.* Thuanus *lib. II. p.* 69.

*** Sleidanus *c. l.* Extant de hoc diuersa scripta apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. XL. XLI.* Meyerum *Londorp. Contin. Tom. I. sub initium.*

**** Sleidanus *lib. XVIII. p.* 560. Hortleder *Tom. II. lib. III. c. LV.*

***** Verba sunt Sleidani *lib. XVIII. p.* 564. De hac obsidione diuersæ cantilenæ apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. LVI. ad LX.* Thuanus *lib. IV. p.* 103. Chytræus *lib. XVI. p.* 415. Belcarius *lib. XXIV. p.* 781. Sunt, qui Io. Friderici Duces militares perfidiæ inculpent, prout etiam patet ex Historia arcana *in Auserles. Anmerck. Tom. II. Obs. XII. §. 23.* qui, dum inuadente Mauritio terras Electorales, familias suas & pretiosa Lipsiam transuehi curauerint; hinc vrbi pepercisse dicuntur, tormenta eo direxisse vt igniti globuli vltra vrbem porrigerentur. Quare etiam commune erat prouerbium *Leipzig liegt aussen, und Leipzig liegt drinnen, darumb kan Leipzig nicht Leipzig gewinnen*, Vogelius tamen Ann. Lipsiensibus p. 174. contradicit, eo quod vrbs nihilominus nimium fuerit lacerata.

****** Sleidanus *lib. XVIII. p.* 564.

******* Sleidanus *lib. XVIII. p.* 565. Extat de eo Relatio apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. LXIV. p.* 569.

******** Sleidanus *c. l.* Heuterus *lib. XII. c. XI.* Chytræus *lib. XVI. p.* 415. Thuanus *lib. IV.* Haræus *p.* 645. Hortleder *Tom. II. lib. III. c. LXV. LXVI.* Singulare est, quod de hac Alberti captiuitate tradit Lud. a Auila de b. German. lib. II. p. 99. dicens: *Rochlitia, quam ab Alberto occupatam diximus, sub illustris cuiusdam fœminæ imperio erat. Ea Landgrauii soror, marito amisso, manserat in cælibatu. Huius illecebris & conuiuiorum frequentia inescatus Albertus, intra vinum & epulas (vt Germanis solenne est) choreis etiam aliisque id generis deliciis animum oblectabat. Quibus artibus illa fidem & amicitiam simulans, altiore securitate hominis mentem sopierat, quam vt virum Principem & belli Ducem deceret.* De eodem

ex Auila testatur Sleidanus *lib. XXI. ineunte.* Sequitur Thuanus *lib. IV p. 104.* Verum ipse Albertus Auilam iniuriarum postulat apud Sleidanum *lib. XXIV. p.* 756. Excusat eundem etiam singulari dissertatione Io. Georgius Layriz *de Alberto Iuniore, Marchione Brandenburgico, Baruthi* 1674. 4.

********* Sleidanus *lib. XIX. p.* 575.

§. LXXV.

Cæsar igitur collecto exercitu, vna cum Ferdinando, Mauritio Saxone & Augusto fratre prope Misenam, vbi Saxo tum erat, Aprilis die XXII. peruenit. Eo cognito, Ioannes Fridericus, oppido relicto, cum pontem sublicium incendisset, prope Mülbergam ad Albim castra ponit. Cæsar autem veritus, ne Wittebergam se reciperet, opere, præsidioque munitam, & primarium eius ditionis oppidum, accelerandum sibi videbat. Iussis ergo progredi copiis, cum diem vnum quieuissent, Aprilis die XXIIII 1547. Dominica Misericordias Domini mane venit ad Albim. Erant ad alteram ripam dispositæ stationes a Saxone cum tormentis, vt Cæsarem impedirent, quo minus aut effecto ponte, vel vado reperto flumen transmitteret, tum etiam, vt eum pontem, quem e scaphis atque lintribus ipsi confectum habebant, defenderent. Cum autem adesse Cæsarem omni cum exercitu viderent, & Hispanorum agmen vnum, circiter mille, magno impetu proruerent in flumen, sic vt brachiis tantum extarent, & confertim eiacularentur, illi flammam in scaphas coniiciunt, quæ partim exustæ fuerunt, & a ripis paulatim discedunt. Ibi pedites aliquot Hispani, nudi & gladios transuersos ore deferentes, in flumen sese coniiciunt, & quum natando peruenissent in vlteriorem ripam, nauigia illa, quæ secundo flumine deuecta, Saxones a reliqua parte pontis auulserant, sistunt, & licet multis peterentur telis, abducunt. Ex iis nauigiis, & illis, quæ Cæsar plaustris adduxerat, effecto ponte, fluuius deinde fuit constratus, vt pedites & impedimenta transirent. In hoc rerum statu, Saxo, qui tunc sacram concionem audiebat, præmissis impedimentis, ipse postea subsequitur, & Wittembergam iter habet. Cæsar autem, qui in celeritate momentum omne positum esse videret, vado reperto, * primum Hussaros & leuiorem omnem equitatum transire flumen iubet. Post ipse quoque cum grauiori armatura transit incolumis, neque cunctandum ratus, donec impedimenta simul & peditatus adessent, progreditur, & tribus trans Albim milliaribus, ad syluam Lochanam, Saxonem offendit, ibi suos ad virtutem cohortatus, initium prœlii facit. Exercitus omnis equestris erat bipartitus: In prima acie erant Albanus, Lanoius, Antonius Toletanus, Baptista Spinella, Mauricius: alterum agmen Cæsar & Ferdinandus cum duobus filiis & Sabaudiæ ducis filio

ducebant [illegible] tantum sustinere & forte profligare etiam, si quidem exercitum omnem habuisset coniunctum: nam & Wittembergæ & passim erant in præsidio relictæ magnæ manus, & Guilielmus Thumshirnius cum suis copiis aberat, nec in tanta celeritate Cæsaris conduci potuerant omnes. ** Itaque numero victus & multitudine eum ad noctem vsque pugnatum esset, in sylua *der Schweinbart* dicta, ipse per sinistram maxillam accepto vulnere aduerso, cum fortiter sese defenderet, Thiloni Trottio, Misnensi equiti captiuum se dedit, *** & ad Albanum abductus, Cæsari deinde sistitur. In cuius aspectum vbi venit, *equidem me tibi captiuum*, inquit, *statuo, clementissime Cæsar, & vt custodiam mihi ponas principe dignam, oro.* Tum ille: *nunc ergo sum tibi Cæsar*, ait: *accipiam te pro merito.* Ferdinandus paulo acrius illum adortus est verbis, & quod ipsum atque liberos omnibus fortunis euertere tentasset, incusat. Captus cum eo fuit Ernestus Brunsuicensis, Philippi filius: natu vero maximus filius electoris, accepto vulnere Wittembergam peruenit. Captiuorum ingens erat numerus: qui ex fuga superstites fuerant, circiter CCCC Wittembergam contendunt. **** Multa fuerunt omina quæ fatalem hanc cladem antecederent, vel eandem concomitarentur. ***** Cæsari postea dum Halæ moraretur, per litteras a Pontifice magna victoriæ gratulatio est facta, in diplomate Maximi & Fortissimi delato cognomine. ******

* Vadum hoc demonstrauerat iuuenis molitor agrestis, cui Strauchii nomen, ob raptos ab Electorali milite equos biiuges vindicta æstuans Thuanus *lib. IV. p.* 112. Nat. Comes *Hist. lib. II.* Henrich Merckel *Histor. Bericht von der Belagerung Magdeburg n.* 86. apud Hortlederum *p. II. lib. IV. c. XIX.* Auila *lib. II. p.* 111. Faletus *de initiis & progressu b. Germ. lib. V. p.* 712. apud Hortlederum. Thuanus *lib. IV.* Singularia sunt, quæ Carolus Carafa Germ. sacra restaurata p. 22. proponit, dicens: *quæ omnia miraculo sane adscripta fuere; nam & vadum die sequenti eodem loco non amplius repertum est, nec sibi quisquam persuadere poterat, quomodo Saxones, tantis bellis exerciti, paucos equites madidos, vix integras bombardas gestantes, & quidem in proprio solo, sine commeatu, ac pabulo, viarum prorsus ignaros hac illac diuagantes, non arcuissent.*

** Hæc & alia inter fœderatorum errores reputat Thuanus lib. IV. p. 127. scribens: *nec dissimulari possunt maximi errores a fœderatis admissi: qui cum primi in armis essent, si statim Cæsarem totis viribus adorti fuissent, eum procul dubio imparatum, & adhuc inermem facile oppressissent, nec minus peccatum est ab iisdem, cum Ratispona, quam facile capere poterant, & qua capta Cæsarem Danubii possessione omnino deiiciebant, omissa, Rainum & alia non tanti momenti oppida occupauerunt. Inter errores & illud numeratum a Cæsarianis, quod Neoburgum situ & pontis annonæque commoditate præcipuum oppidum quo conseruato, omnia inter Licum, qui Augustam Vindelicorum alluit, ad vsque Monacum obtinebant, adeo debili præsidio firmauerint, III. tantum relictis in eo vexillis, vt recedente sociorum exercitu oppidani statim eiecto præsidio aduenienti Cæsari portas aperuerint. iam cum Cæsar de mutandis castris & hoste insequendo*

quendo consilium cepit, si diuiso hostium exercitu, neque enim aliter fieri poterat, fœderati in equitatum fecissent impetum; haut dubiam victoriam, vti Cæsariani fatentur, de hoste reportassent. Post dissolutum autem exercitum maximus is Saxonis error fuit, quod capto Rocliciæ Alberto non recta in Mauritium duxerit, quem post tantam cladem aut facile debellatum iri si restitisset, aut tota Misnia cessurum apparebat, quem errorem altero longe maiore cumulauit Saxo, cum Tumfernum in Boëmiam, Mansfeldium in inferiorem Saxoniam, attributa singulis exercitus parte, misit: quo factum est, vt a Cæsare, sine pugna Albim transmittente nullo negotio oppressus sit.

*** Multa adhuc est controuersia a quonam captus fuerit Elector, Hispanis, Vngaris atque Italis hanc gloriam sibi vindicantibus, prout Auila *lib. II p.* 122. Faletus *lib. V. n.* 271. Hortensius lib. VII. docent. Belcarius lib. XXIV. p. 785. ait: *dum cataphracti Hispani, quatuor Itali, atque Hispani leuis armaturæ, vnus item Hussarus captum detractis chirothecis ad Albanum deduxerunt.* Nic. Isthuanfius Hist. Hung. lib. XVI. p. 279. de hac captiuitate ita loquitur: *fuga sese man lauit, initio a peditibus facto, quum quum Cæsariani Hispani pariter & Vngari atque Itali intento cursu promiscue sequerentur, Iosephus Lucanus Quinque ecclesiis oriundus, Francisci Nyarii miles, Saxonem armis & cristis conspicuum assequitur, & acriter resistentem, nescius quisnam esset, in facie vulnerat, & capit. Sed superuentu Hispanorum, qui haud procul aberant, abripitur; Albano primum Cæsaris in exercitu legato, ac deinde Cæsari ipsi sistendus. Iosephus pugionem eius argento auroque obductum, ac prægrandi in vagina extrema parte nodo insignem sibi retinet, vt eo detracti nobilis spolii signo, virtuti suæ testificandæ vteretur. Non sum nescius tunc capti Saxonis aduersæ fortunæ casum aliter ab aliis tradi: sed ego a nostris, qui bello interfuere, in hunc, quem dixi, modum, narrari satis memini. Addebant Iosephum clari huius facinoris ergo; in equitum auratorum, quos vocant, numerum a Cæsare, ritu solenni adscitum, & torque donatum, quem simul cum pugione ad heredes in perennem facti memoriam transmisisset.* Nat. Comes *lib. II. p. exeunte.* Hippolyto Portio tribuit. De Hispanorum vana ostentatione Thuanus lib. III. p. 92. *producta etiam insitatæ amplitudinis ocrea, quam Saxoni post pugnam detractam dicebant, ridiculo Hispanicæ ostentationis exemplo, quod minime commemorandum duxissem, nisi Carolus Lotaringus, qui res illius anni in commentarios redegit, id ipse perscripsisset.* Verum, in diuersis Relationibus apud Hortlederum *p. II. lib. III. c. LXIX.* dicitur, quod dum Hispani, Itali, Vngari inter se disputarent, quorum esset captiuus, ipsum Electorem se Thiloni de Trotte Equiti Misnensi, ex Mauritii exercitu dedisse, &, ne exteri de eo gloriari possent, binos exemtos digito annulos in testimonium ipsi tradidisse. Idem dicit Crusius *Ann. Suev. Dec. III. lib. XI. c. l.* Thuanus *lib. IV. p.* 115.

**** Hæc verbis Sleidani scribimus *lib. XIX. p.* 576. Heuterus *lib. XII. c. XIII.* Thuanus *lib. IV. p.* 115. Chytræus *lib. XVI. p.* 421. Belcarius *lib. XXIV. p.* 785. Haræus *p.* 646. Spangenberg *Chron. Mansfeld c. CCCLXXXI.* Speciatim hoc bellum Smalcaldicum descripserunt Ioachimus Camerarius, græco sermone, cum versione latina & supplementis Simonis Stenii, Lambertus Hortensius, Ludouicus Auila, & Hieronymus Faletus qui in latinum sermonem fuit translatus atque in vernaculum, prout extat apud Hortlederum *p. II. lib. III. c. LXXXI.* Apud eundem *c. LXIX.* extant diuersæ relationes de hoc ad Mühlbergam prælio. In Schardii *Tom. II. p.* 506. extat descriptio pugnæ Mühlbergensis. Nummos in Electoris captiuitatem cusos explicat Iunckerus *p.* 235.

***** Sleidanus lib. XIX. p. 577. *quo tempore Cæsar prope Misenum accessit, quod fuit Aprilis die vigesimo secundo, deinde, postridie, & eo die, quo flumine transmisso pugnauit, & aliquot post diebus, solis aspectus valde fuit tristis, obscurus, pallidus, & veluti caligine quadam circumdatus, ita quidem, vt plerique longissime a Saxonia remoti, & ignari quid ageretur, indicarent,*

rent, magni aliquid portendi, nec enim in Germania solum, sed per Galliam etiam & Britanniam id fuit obseruatum, & ita rem habere multa hominum millia testificari possunt. Idem dicit Ioachimus Camerarius *in Vita Melanchthonis p.* 261. Ludouicus ab Auila de b. Germ. lib. II. f. 126. *Federico etiam futura clades euidenti prodigio denuntiata est. Sol enim velut sanguinolentus apparuit, &, quod mirabilius est, perinde ac si cursum tardasset, spaciumque diei addidisset, quum intentius intueremur, altior, quam pro horarum ratione, fieri visus est. Constans omnium hac de re opinio est, nec ego certe refellere ausim.* De his plenius Sagittarius *Hist. Io. Friderici* §. XX.

****** Verba sunt Ludouici ab Auila *lib. II. p.* 140. Natalis Comes *lib. III. p.* 61. Marchantii *Hist. Flandr. p.* 234. Iac. Valdesius *de Dign. Hispan. c. XVI. n.* 17. *c. XIX. n.* 92.

§. LXXVI.

Capto Saxone, Cæsar Wittebergam petit, eoque cum exercitu Maii die quarta peruenit, & paullo post x. Maii 1547. Ioannem Fridericum, capitis damnat.* Ille vero, cum audisset, animi consternati significationem nullam dedit, sed existimare se respondit, Cæsarem non ita secum esse acturum: veruntamen, si fixum hoc ei sit atque decretum, petere, vt certo sibi renuncietur, quo de rebus ad vxorem atque liberos pertinentibus constituat. Brandeburgicus autem Elector, vbi de facto prœlio cognouit, statim iter arripit, ad Maii diem sextum in castra venit, & Cæsaris animum mitigat, vt Saxone conseruato, sententiam mutaret. Conditiones ergo Cæsar proponit, quas vbi Saxo in castris ante Wittebergam ratas habuit, Maii die decimo octauo, vitam redemit. Inter alias hæc etiam perscripta fuerat, vt quicquid concilium aut Cæsar de religione decernerent, approbaret: cum autem ille minime assentiretur, in eoque permaneret, nec vllius periculi rationem in eo haberet, Cæsar eam particulam induci iussit & obliterari. Cæteræ vero conditiones erant, vt dignitati septemuirali, tam suo quam liberorum nomine renuntiet, & Cæsari vt pro suo statuat arbitratu permittat: Wittebergam & Gotham Cæsari tradat, sic tamen, vt supellectilem omnem & annonam auferat, præterquam tormenta & tertiam alimoniæ partem. Militi præsidiario Cæsar abitionem permittat, absque signis tamen. Albertum Brandenburgicum Saxo liberum sine mulcta dimittat & ablata illi restituat. Cæsar inuicem dimittat Ernestum Brunsuicensem, accepta prius ab eo fide, quæ Mansfeldiis & Borussiæ Magistro & Solmensibus per hoc bellum adempta sint, Saxo reddat; iuri Magdeburgico, Halberstadtensi, Halensi renuntiet. Cameræ Imperii, quam Cæsar constituet, parere, & sumptus in eam subministrare promittat: vt Henricus Brunsuicensis atque filius liberi fiant, assentiatur, nec vllam in eos actionem moueat: discedat ab omni fœdere contra Cæsarem atque Ferdinandum regem inito, nec vllum deinceps faciat, in quo non ipsi cum suis prouinciis atque sociis compre-

hen-

hendantur: bona illius omnia Cæſar publicat, eaque donat Ferdinando fratri & Mauricio, ſic tamen, vt ei liberisque aureorum millia quinquaginta annua Mauricius dependat. Si Cæſari videatur, Saxo, permittente Mauricio, Gotham oppidum & arcem retineat cum omni fructu, veruntamen arcis munitionem demoliatur, nec oppidum firmet. Quia magnam vim æris alieni Saxo contraxit, Mauricius, vt ea debita quæ contracta ſunt ante fœdus Smalcaldicum, perſoluantur, ſubſidio dabit illius liberis ad centum aureorum millia: deinde reliqua debita, quæ publicatis, & ipſi a Cæſare donatis bonis inhærent, perſoluet, eaque ratione quæ ſunt inter vtrosque lites & controuerſiæ fines habeant: in illos, qui Cæſari militarunt, nihil Saxo moueat, ſed nec in Daniæ regem: decreta Cæſaris & Ordinum Imperii ſeruet: quia ſupplicium & pœna corporis ei remittatur, erit deinceps in cuſtodia Cæſaris, aut ipſius filii, Hiſpaniarum principis.** Facta deditione, Saxonis vxor, Sibylla Cliuenſis, egreſſa cum filio & fratre mariti venit in caſtra, & ſupplex facta, Cæſarem multis cum lacrymis deprecatur pro coniuge. Cæſar eam perhumaniter accipit & confirmat, deinde Saxoni permittit, vt oppidum ingreſſus, per dies octo cum liberis commoretur.*** Witteberga poſtmodum Mauritio traditur,**** Gothana arx per Latzarum Schwendium diruitur.*****

* Extat mortis ſententia apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. LXX.* Faletus *lib. VI. n.* 290. Haræus *p.* 647. Sleidanus *lib. XIX. p.* 577. ſeptimum diem Maii facit. Thuanus *lib. IV. p.* 116. IV. Idus ſiue XII. Maii. Ipſa vero ſententia X. Maij præfert. Digna alias ſunt Thuani verba dicentis: *nam Saxo mortis ſententia more ſolenni IV. Eid. Maias lata, & dum in tentorio cum Brunſuico ſederet, per delegatum ſignificata, nihil commotus aut vultu turbatus eſt, ſed ſereno in eum, qui venerat ore intuens, quid tum, inquit, ſi Vitemberga non tradita me mori oportet. hac enim, non vita mea petitur. Ceterum nihil hæc me terrent; vtinam nec coniugem item & liberos & amicos, quibus a calamitate mea maius periculum, quam mihi imminet. Nam quicquid mei contemplatione hoſti dabitur, illis peribit, nec mihi proderit. quorſum enim acceſſionem paucorum dierum iam effeto ſeni, neque diu victuro? itaque ſi optio detur; malim re liberis ſalua quamprimum mori, quam diu illis ſpoliatis viuere. neque tamen prohibeo, quin pietati aliquid condonent, & ſibi ſatisfaciant, ita dum mei rationem habent, non omnino ſalutis ſuæ obliuiſcantur: hæc fatus, Brunſuicum ad latrunculis ſecum ludendum inuitauit, hac etiam ſecuritate contemtum mortis & hoſtis pariter præ ſe ferens.*

** Hæc verbis Sleidani ſcribimus *lib. XIX. p.* 576. Heuterus *lib. XII. c. XIII.* Thuanus *lib. IV. p.* 117. Extat ipſum pactum apud Hortlederum *c. LXXI. LXXII.* Quod vero interea Wittebergæ actum fuerit, ſingulari ſcripto exponit Io. Bugenhagen *c. LXXIII.* Belcarius *lib. XXIV. p.* 786.

*** Sleidanus *lib. XIX. p.* 579. Thuanus *lib. IV. p.* 118.

**** Sleidanus lib. XIX. p. 582. *ſexta die Iunii Cæſar iam moturus caſtra, milites præſidiarios, VVittemberga rurſus euocat: confeſtim Mauricius ſuos immittit, & quum eodem die conſules atque ſenatum vocaſſet in arcem, de priuilegiis ipſorum atque libertate nihil ſe valde deminuere dicit, ac ſimul in ſuam fidem illos per iusiurandum adigit.*

 ***** Slei-

***** Sleidanus c. l. *a Caesare quoque missus fuit Lazarus Schuendius cum praesidio militum, vt & Gotham arcem dirueret, & Albertum Brandeburgicum ibi captiuum liberaret.* Extat de eo Io. Bugenhagius *wie es Vns zu VVittenberg in der Stadt gegangen ist, in diesem vergangen Krieg, warhafftige Historia* 1547. 4. qua se potissimum contra illorum calumnias defendere conatur, qui ipsum statim a fide sua erga Io. Fridericum Electorem recessisse contenderint. Thuanus *lib. IV. p.* 118. Licet Gotha postea ex Caesaris concessione per Io. Fridericum iterum fuerit munita.

§. LXXVII.

Dum haec geruntur, Mauricius & Brandeburgicus pro Landgrauio diligenter intercedunt: & quo commodius res ageretur, Lipsiam illum euocant: sed cum Caesar omnino vellet, vt absque conditione sese dederet, arces etiam omnes atque tormenta traderet, infecta re domum rediit.* Caesar vero rebus ad Wittebergam constitutis, Halam Saxoniae proficiscitur, inde petiturus Hassiam, nisi Landgrauius transigeret. Cum autem in his esset angustiis Landgrauius, nec aliter posset, Mauritii fidem atque Brandeburgici secutus XVII. Iunii Halam venit, ibi, postquam pacis formulam a Caesare propositam subscripsisset,** Caesari fit supplex, sed cum diutius eum Caesar insidere genibus pateretur, iniussus consurgit, & ipsum vna cum Mauritio, vna secum apud Albanum ducem, esse coenaturos dicit. Finita coena, permanendum ipsi erat, custodibus admotis. Ad datam quidem a Caesare fidem prouocabat ipse non solum, sed Mauritius etiam & Ioachimus, Brandenburgicus Elector, quibus Caesar respondit, cauisse quidem illi, non, quod omnino non esset detinendus, sed quod non perpetuo, nec aliud suae fuisse voluntatis. *** Et licet Landgrauius, quo libertatem quamprimum recuperaret, pecuniam non multo post omnem dependeret, arces demoliretur, & machinas traderet, captiuus nihilominus in Belgium ducebatur. **** Ingens etiam pecunia imperata illis, qui foederatis militauerant. *****

* Sleidanus *lib. XIX. p.* 580.

** Sleidanus lib. XIX. p. 581. *formula pacis haec erat: vt se suamque prouinciam Caesari nulla conditione dedat: ad Caesarem ipse veniat, & supplex condonari sibi petat: erga Caesarem obsequenter sese deinceps gerat & officiose: quae Caesar pro salute reipublicae faciet decreta, seruet: Camerae iudicio, quod Caesar constituet, pareat, & sumptum pro virili parte sustineat: aduersus Turcam auxilia, singulis temporibus, vt caeteri principes, conferat: ab omni foedere, maxime autem Smalcaldico discedat, & eius generis literas omnes Caesari tradat: nullum foedus vnquam faciat, in quo non Caesar & Ferdinandus rex comprehendantur: hostibus Caesaris omni sua prouincia interdicat: si quem Caesar mulctare velit, eum minime defendendum suscipiat: Caesari det iter per suos fines, quum res ita feret: in sua ditionis homines, qui contra Caesarem aut Ferdinandum militabunt, grauiter animaduertat: eos vero, qui iam militant, reuocet, vt intra diem XIV. discedant a signis, & nisi pareant, bonis omnibus mulctet, quae Caesari deinde cedant: in sumptum belli Caesari dependat intra quartum mensem aureorum millia centum quin-*

qua-

quaginta: quas habet arces atque propugnacula, præter Ziegenhemum aut Cassellum, ad solum vsque demolsatur, & quos in ea disponet præsidiarios atque duces, in Cæsaris fidem adigat: nihil in posterum, nisi de Cæsaris voluntate, muniat: machinas omnes bellicas cum omni instrumento Cæsari statim tradat: ex iis vero Cæsar ei largiatur, quantum satis esse videbitur ad eius loci, quem ei concedet, tutelam: Henricum Brunsuicensem, eiusque filium, liberos dimittat, & Henrico suam prouinciam reddat, eiusque ditionis populo iusiurandum remittat, deque damno dato cum illo transigat: quæ Prussiæ magistro cæterisque per vim eripuit, restituat: in Dania regem vel quosuis alios nihil moueat, quod vel opem ei non tulerint, vel quod Cæsaris secuti sint partes: captiuos omnes, qui Cæsari militarunt, absque mulcta dimittat: iis quæ iure eum ipso quaque de re volent experiri, sese sistat: has leges ipsius liberi ratas habeant: idem faciant nobilitas atque populus, & si quidem ille pacta non seruet, comprehensum Cæsari tradant: pro his rebus omnibus Brandeburgicus & Mauricius & VVolffgangus Palatinus generi fideiubent, & nisi pareat, vires omnes in ipsum expedire spondent, vt ad seruanda pacta cogant. Addit ille p. 583. *postero die, mane, Christophorus Carlebicius ad Lantgrauium veniens, pacis formulam exhibet, vti subscribat, ipsa fuit additum, Cæsaris esse interpretari singula eius capita. Lantgrauius ergo, quoniam id in illa, quam Brandeburgicus & Mauricius ante miserant, perscriptum non erat, episcopo Atrebatensi renunciat, non sibi esse integrum subscribere. is per scribam esse neglectum ait, & rursus idem vrget, sic ille morem gerit.* Heuterus *lib. XII. c. XIV.* Extant articuli apud Hortlederum *c. LXXV.* Thuanus *lib. IV. p.* 121.

*** Sleidanus *lib. XIX. p.* 584. Hortleder *c. LXXVI.* Belcarius *lib. XXIV. p.* 787. Thuanus lib. XLI. p. 447. de Philippo: *sed cum profligato Ioanne Friderico Saxone VII. viro a Mauritio genero persuasus cum Cæsare transegisset, vnius literulæ cauillatione astu Granuellani delusus ac carceri mancipatus totum quinquennium victricia Cæsaris signa & aulam secutus est.* Hæc explicantur in Teutschen Anmerckungen *obs. XII. §. XXVII.* quod Episcopus Atrebatensis vocem *einig* per *ewig* explicauerit. Chytræus *lib. XVI. p.* 423. Thuanus *lib. IV. p.* 120. 122.

**** Sleidanus *p.* 585. de Lantgrauio: *ille, qui casum hunc immoderatissime ferret, de pecunia, deque diruendis arcibus velle se curare dicit, & confidere, cuius rei spem faciant, fore vt ea præstetur. Postea Turingiæ finibus egressus cum Hispanis vbi Greuetallum venisset, Albano fidei publicæ literas & obligationis formulam exhibet: is nihil, nisi de perpetuo carcere promisisse Cæsarem ait intercessoribus. Et quis igitur eius captiuitatis, ait Lantgrauius, erit modus aut terminus, quoue temporis interuallo circumscribetur? etiamsi per XIV. aut eo plures annos, inquit Albanus, te detineat, nihil tamen contra promissum Cæsar fecerit. Ille, quo libertatem quamprimum recuperaret, pecuniam non multo post, omnem dependit, arces demolitur, & machinas tradit. Porro, tormentorum, quæ partim ab illo, partim a Saxone & VVirtembergico & a ciuitatibus est consecutus Cæsar, ingens erat numerus, &, vt aiunt, ad quingenta: quorum deinde nonnulla, Mediolanum, alia Neapolim, alia in Hispaniam misit, reliqua per Belgium distribuit, tanquam victoriæ trophæa & monumenta.* Haræus *p.* 647. Traditio est, Lantgrauium eo tempore cudi fecisse Ioachimicos cum inscriptione. BESS. LAND. V. LVD. VLORN. ALS. EN. FALSCH AID. GESCHWORN de cuius tamen fide haut sine ratione, singulari scripto dubitauit Guil. Ernestus Tentzelius & Rinckius *de Vet. Numism. Potest. c. XXI.* quos sequuntur Autores der Historischen Remarquen 1702. *p.* 50. Licet auctor obseru. V. Tom. II. Teutscher Anmerckungen ipsum pro genuino velit venditare.

***** Thuanus lib. IV. p. 123. *dein reliquis imperii ordinibus quorum contemplatione bellum susceptum dicebat, grandis pecunia imperata, & ii, qui fœderatis militauerant, tota passim Germania multantur. En summa, vt ex rationibus publicis postea apparuit, decies sexies centum millia aureorum conficiebat.*

Hhhhhhh 2 §. LXXVIII.

§. LXXVIII.

Antequam hæc constituerentur, Cæsar e castris ante Wittebergam sexta die Maii conscribit Ordines Imperii, vt sub Idus Iunii 1547. Vlmæ conveniant, fœderis ineundi causa. Legatos eo mittit Cardinalem Augustanum, Ioannem Brandeburgicum, Liranum, Henricum Hasium. Idem facit rex Ferdinandus.* Hi in conuentu prolixe exponunt, quid cum Saxone & Hasso fuerit actum. Verum, deliberationes pestilentiæ vis interpellavit: Augustam ergo sese tandem recipiunt, quo in loco Cæsar magnos Imperii conuentus agere instituit,** ad eosdemque ad Kl. Septembris Imperii Status conuocat.*** Interea Cæsar a reliquis Imperii Ordinibus pecuniam poscit, ob sumptus belli, quod ipsorum causa potissimum, & pro salute Germaniæ susceptum esse dicebat. Nobilitas etiam omnis, & ii, qui Smalcaldicis militauerant, tota passim Germania mulctantur.**** Sub finem Iulii mensis, Augustam Cæsar venit cum Saxone captiuo: Landgrauium vero Donawerdæ reliquit, custodibus Hispanis, qui multa quotidie in eius contemptum atque ludibrium faciebant. Armata fuerunt hæc Comitia, nam præsidium erat in vrbe iam ante, decem signa peditum: in agris vero circum erant Hispanorum & Italorum copiæ: a quibus vt essent immunes Memmingenses, triginta, Campidonenses autem viginti aureorum millia pendebant: ad hæc, ab inferiori Germania venerunt equites circiter sexcenti, quos per agrum vicinum Cæsar distribuit.***** Frequentissimus fuit hic Conuentus, aderant Electores omnes, & in his Adolphus Coloniensis & Mauritius: venit etiam eo rex Ferdinandus & Cardinalis Tridentinus & Henricus Brunsuicensis, Cliuensis, soror Cæsaris Maria, & neptis, Lotharingiæ vidua.****** Kl. Septembris fit initium, ibi cum Maximilianus Austriacus Cæsaris nomine pauca præfatus, propositio Cæsaris de scripto legitur de constituendo potissimum & reformando iudicio Camerali,******* Pace publica tenenda & constituenda Germania. † Actum iisdem Comitiis fuit de Landgrauii liberatione. †† Petebat etiam vt promittant Principes se synodo obtemperaturos. ††† Dum igitur inuicem deliberarent Status, xxiv. Februarii die 1548. Mauritius in publico foro de electorali dignitate & terris, inspectante omnia Io. Friderico fuit inuestitus. †††† In iisdem quoque Comitiis cum Ferdinando fratre plurimum agebat Carolus, vt renuntiata Imp. dignitate, hanc Philippo filio cederet. †††††

* Sleidanus *lib. XIX. p.* 579. Heuterus *lib. XII. c. XIII.*

** Sleidanus *lib. XIX. p.* 583. Thuanus *lib. IV. p.* 120.

*** Sleidanus *lib. XIX. p.* 588. Belcarius *lib. XXIV. p.* 787.

**** Slei-

**** Sleidanus *lib. XIX. p.* 589.

***** Sleidanus *lib. XIX. p.* 591. Thuanus *lib. IV. p.* 126.

****** Sleidanus *c. l.* Heuterus *lib. XII. c. XV.* Werlich *Augspurg. Chronic. p. III. p.* 66.

******* Sleidanus *c. l.* Belcarius *lib. XXIV. p.* 790. Thuanus *lib. IV. p.* 128.

† Extat constitutio Caroli V. de pace publica tenenda, apud Goldastum *Tomo vno p.* 536. & Reformatio Politiæ Imperialis *p.* 547. *Et Rescript. & Stat Imper. p.* 126.

†† Sleidanus *lib. XIX. p.* 596. Hortleder *Tom. II. lib. III. c. LXXXIV.*

††† Chytræus lib. XVI. p. 422. *Conuentu Augustano, Imperator Carolus, deliberationes mense Septembri exorsus est, fuitque praecipuum caput, de quo ab initio Imperii semper Carolus egerat, vt controuersiæ Religionis per Synodum tandem tollerentur, & interim dum de religione controuersia in Synodo explicarentur, Pax aliqua inter Ordines Germanicos constitui posset. Primum igitur petiit, vt promittant principes se synodo obtemperaturos esse, de quo postulato cum ad Philippum, Elector Mauritius retulisset, is scripto respondit* quod ex germanico in latinum translatum inseruit Chytræus Saxoniæ p. 957. subiecta est *Ephemeris itinerum Caroli V. toto belli Germanici tempore, & antea die* 15. *Octobris anni* 1547. *vsque ad* 23. *Iulii & Comitia Augustana celeberrima* 1548. *celebrata.*

†††† Sleidanus *lib. XX. p.* 624. *Mauricio, Cæsar, honorem septemuiratus, & Ioannis Friderici prouinciæ maximam partem, iam ante, sicut diximus, attribuerat in castris ante VVittembergam: sed hoc in conuentu publica & solenni ceremonia tanquam in possessionem illum mittit, & in suam Imperiique fidem accipit, fuit hoc Februarii die vigesimo quarto, qui quidem dies est Cæsari natalis. Ea vero ceremonia sic habet. In foro tabernaculum erat extructum a materia, patulum, in quod per gradus ascendebatur, eo Cæsar a meridie venit sub horam tertiam, comitatus electoribus: post illine in vicinam domum transit, & vestem solennem induit, tum ipse, tum electores. Inde rursus prodit & in solio considet: idem illi faciunt, suo quisque loco, a tergo, super Cæsarem erant quodam in pegmate collocati tubicines. Ibi primum agmen Mauricii procedit, & incitatis equis tabernaculum petit, vti fieri consueuit. Interim Mauricius cum altero agmine consistit e regione, comitatus turba procerum, & proxime ante ipsum erant tubicines duodecim. Mox prodeunt ex illa caterua Henricus Brunsuicensis, VVolfgangus, electoris Palatini frater, Albertus Bauarus, & vbi cursu peruenissent ad locum, descendunt ex equis, & Cæsarem adeunt, ac demisse rogant, vt Mauricio publicum Imperii beneficium & insignia principatus conferat. Cæsar, cum electoribus re communicata, per Moguntinum respondet, placere sibi, modo ille veniat ipse idem petat. Eo accepto responso, Mauricius cum toto agmine procurrit: præferebantur ei vexilla decem cum totidem insignibus regionum, pro quibus inaugurationem petebat: vbi conscendisset, in genua subsidet ante Cæsarem, & idem rogat. Missus erat ab Augusto fratre Comes Mansfeldius Hoierus, qui flagitaret idem. Itaque Cæsar per Moguntinum respondet, quoniam vterque fidelem operam sibi nauarint, velle se Mauritio eiusque liberis masculis, aut si nulli sint, Augusto fratri eiusque liberis electoratum Saxoniæ & Ioannis Friderici possessiones omnes conferre, nisi quantum illius liberis iam ante sit concessum. Moguntinus deinde, iusiurandum, quo tenentur electores, recitat, & vbi Mauricius, illo præeunte verbis, iurasset, Cæsar ensem ei tradit, & hac ceremonia velut in possessionem mittit. ille gratias agit, & omnem fidem obsequentiamque pollicetur: post, illa, quæ diximus, vexilla, quum ea Mauricius accepisset a Cæsare, deiiciuntur in promiscuam multitudinem; vti fieri solet. Hæc omnia poterat Ioannes Fridericus, ex ædibus, vbi diuersabatur, spectare: & quidem spectauit: nam erant in eodem foro.* Heuterus *lib. XII. c. XVI.* Haræus *p.* 650. Werlich *Augsp. Chron. lib. III. p.* 167. Thuanus *lib. V. p.* 147. Faletus *lib. VII. n.* 354. Sagittarius *§ XXII.* In Schardii Tomo secundo extat Nic. Mamerani *relatio de*

de inuestitura regalium Mauritii & vernaculo fermone apud Hortlederum *Tomo II. lib. III. c. LXXXV.* Simon Stenius *in Vita Mauritii apud Freherum Tom. III. p.*454. Fabricius Origg. Saxon. *p.* 101.

††††† Heuterus lib. XII. c. XV. *aduenerat etiam e Belgio Regina Maria, Cæsaris soror: quæ ab eo instructa, diligenter cum fratre Ferdinando Rom. Rege egit, renunciata hac dignitate, eam in Philippum Hispaniæ Principem, quem Cæsar breui exspectabat, transferri permitteret. Rex Ferdinandus, negotio recte perpenso, cum se non solum propriam auctoritatem insigniter læsurum, sed etiam animi parum generosi specimen hoc facto prabiturum consideraret, & in primis tot masculorum liberorum claritatis atque honoris incremento impedimentum se daturum Videret, quod angustiis post mortem suam ditionibus imperaturi, necessario paterna auctoritatis claritatisque auxilio essent fulturi, sorori Mariæ respondet, nepotem Philippum, Hispaniæ ac tot aliis ingentibus aliquando Regnis imperaturum, addito Germanico Imperio magis obrui ac pessundari, quam iuuari honorarique, recordaretur Principem Philippum hominem esse, finitasque habere Vires atque ingenium, captumque tantum humanum. Proinde modum ac metam cupiditati eius Cæsar statueret, ni Principem Philippum tanta mole oppressum succumbere, Vniuersamque Habsburgicam Austriacamque familiam intempestiua ambitione euertere cuperet. Cæsar, fraternis rationibus recte examinatis, filiique sui conditione penitius perspecta, probe fratrem indicasse censuit, negotiumque aut in Vniuersum, aut in aliud tempus reiecit.* Sleidanus *lib. XXII. p.* 691. Thuanus *lib. V. p.* 150.

§. LXXIX.

Dum interim Cæfar etiam de religionis negotio componendo cogitaret, negotium fuit datum nonnullis, vt & doctrinæ & cæremoniarum & emendationis ecclefiafticæ capita confcriberent. Hi erant Iulius Pflugkius, epifcopus Numburgenfis, Michael Sidonius, Ioannes Agricola Islebius, qui de dogmatis librum confcribunt, fed admodum arcane, & quum diu multumque tractaffent, & crebro fub incudem reuocaffent, Cæfari demum exhibent.* Cum ergo diu multumque iactatus effet inter ordines priuatim, Romam quoque mittitur. Nam etfi totus fere papismus in eo ftabiliretur,** tamen, quod aduerfariis effent conceffa nonnulla, pontificem prius effe confulendum placuit. Is deinde Cæfari per Cardinalem Sfondratum has animaduerfiones aperit, vt presbyter ordinatus ducat vxorem, & facrum officium adminiftret, effe inauditum: Confuetudinem illam fumendi cœnam Domini fub vtraque fpecie, effe abrogatam, & in his duobus indulgendi facultatem nulli competere, præterquam Pontifici Romano & Concilio: religionis antiquæ fectatores non effe his dogmatis alligandos, verum, fi qui Lutherani velint ab incœpto defiftere, non effe repudiandos, illud de duabus miffis, intelligi debere folum de Lutheranis: pfalmodiam oportere vbique reftitui: diebus feftis celebrandam effe cuiusque ecclefiæ patroni memoriam: iis, qui iam funt facerdotes, aut poftea fient, abftinendum effe a coniugio: facrorum bonorum & iurisdictio-

nis

nis oportere fieri promptam reſtitutionem: conſtare enim de ſpolio, nec vtendum in eo forma iuris ordinaria, ſed de plano cognoſcendum, & manu regia conficiendum eſſe negotium. Hac illata cenſura, Moguntinus, Treuirenſis, Colonienſis, quibus ea communicata fuit, eodem plane modo Cæſari reſpondent, & reſtitutionem inprimis vrgent, eamque pernecesſariam eſſe docent, ſi quidem religio Chriſtiana conſeruari, & quibus in locis abolita, recuperari debeat: paci quoque non aliter poſſe conſuli: prouidendum igitur inprimis, vt templa & monachorum collegia plene reſtituantur: & quoniam de vi ſpolioque conſtet, agendum eſſe paucis, vt cultus diuinus quamprimum recuperetur: orare autem, vt in bonam partem hæc accipiat, & eccleſiæ membra ſuo patrocinio defendat. Reliqui tres Electores, non quidem eius erant ſententiæ, Palatinus inprimis & Mauricius, verum vterque cauſſas habebant, cur Cæſari non admodum reclamarent. Cæteri Principes, qui maxima parte erant Epiſcopi, eodem modo ſicut Moguntinus, atque collegæ reſpondebant, Ciuitatum non ita magna fuit habita ratio. *** Cæſar igitur Idibus Maii conuocat omnes Ordines, & de ſua in Germaniam Ciuitate præfatus, librum iſtum recitari iubet. Ibi Moguntinus, qui primum inter Electores locum obtinet, non exquiſitis Ordinum ſententiis, conſurgit, ac veluti publico nomine, Cæſari, pro tanto labore, ſtudio, cura, diligentia, charitate patriæ, maximas agit gratias: & quoniam antehac ipſius fidei rem permiſerint, ac nunc in eo ſit elaboratum, æquum eſſe dicit, vt gratiſſimis animis hoc ipſum agnoſcant, & decreto pareant. Hanc gratiarum actionem Cæſar habuit pro communi aſſenſu & approbatione, nec vllam poſt excuſationem admiſit, & librum typis euulgari iubet latino ſimul & populari ſermone.**** Hunc librum Religionis declarationem Carolus adpellari volebat.***** Dicebatur autem vulgo *Interim*, ea de cauſſa, quod hac doctrinæ formula eo vsque eſſent vſuri, donec Patrum Tridenti congregatorum examinatione ac decreto certi quid de controuerſis Religionis capitibus eſſet conſtitutum.****** Inde variæ conſultationes de hoc Interim recipiendo.******* Albertus Moguntinus & Palatinus Elector, Würtenbergicus etiam illud accipiebant, recuſabat illud Ioannes Brandenburgicus, Ioachimi Electoris frater. Ciuitatum legati vt ſibi liceret ad ſuos referre, orabant.† Sic etiam mira conſtantia illud reiecit Io. Fridericus, captiuus Elector, durius poſtea habitus. †† Ex Sueuia plures ſacerdotes ob non receptum Interim eiiciebantur. ††† Conſtantienſes †††† atque Magdeburgenſes ††††† proſcribebantur. Exortæ inter

ter Theologos Mauritianos & reliquos Theologos ex terris Io. Friderici Controuersiæ Adiaphoristicæ, istis Interim recipi volentibus, his contradicentibus. †††††† Immo varia hominum erant de hoc libro Interim iudicia. †††††††

* Sleidanus *lib. XX. p.* 620. P. Suauis *lib. III. p.* 260. Heuterus *lib. XII. c. XVI.* Chytræus *lib. XVI. p.* 429. Haræus *p.* 650. Thuanus *lib. V. p.* 143. Pallauicinus tamen *Hist. Conc. Trident. lib. X. c. XVIII* illos non auctores, sed censores facit, dicens: *quis illius fuerit auctor, incertum est: sed ipsum Cæsari obtulerunt nonnulli principes, qui vel nimia pacis cupiditate hallucinati, vel quæstionum ad religionem spectantium imperiti spem cum eodem Cæsare conceperant, fore, vt in vna eademque doctrina possent heretici cum catholicis concordare. Illum Cæsar recognoscendum dederat tribus viris sacrarum litterarum scientia insignibus Iulio Pflugio, Michaeli Sidonio, probo vtrique catholico: & Ioanni Agricolæ Islebio hæretico, Septemuiri Brandenburgici concionatori.*

** Capita huius libri Interim exponit Sleidanus *lib. XX. p.* 625.

*** Sleidanus *lib. XX. p.* 627.

**** Sleidanus *lib. XX. p.* 629. Heuterus *lib. XII. c. XVI.* Belcarius *lib. XXV. p.* 800. 812. Thuanus *c. l.*

***** Extat enim in Corpore Recessuum *p.* 465. sub hoc titulo: *Der Ræmischen Kayserlichen Maiestat Erklærung, wie es der Religion halben in heiligen Reich, bis zu Austrag des gemeinen Concilii gehalten werden soll, auff dem Reichs Tage zu Augspurg, den* 15. *Maii im Iahr* 1548. *publicirt und eræffnet, und von gemeinen Stænden angenommen.* Et inter Goldasti Constit. *Tomo vno p.* 518. *& Stat. & Rescript. Imper. p.* 107. sub titulo: *Declaratio Religionis.*

****** Heuterus *lib. XII. c. XVI.*

******* Extat Mauritii & Ioachimi II. Saxoniæ & Brandenburgici Electorum Recessus Iuterboci 7. Decembris 1548. conclusus super libro Interim apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. LXXXVI.*

† Sleidanus lib. XX. p. 630. *Mauricius non multo post editum a Cæsare decretum, abiit: Ioannes vero Brandeburgicus, electoris Ioachimi frater, Cæsarem adit, & Ferdinando rege præsente, petit, vt in eo sibi parcat, & de suis in ipsum officiis quædam locutus, hac potissimum fiducia se militasse ipsi proximo bello dicit, quod de religione sibi cauisset. Cæsar, Ordinum Imperii consensum hunc esse, nec ab eo recedi oportere dicebat: ille contra, non omnes assensisse, neque se bona conscientia decretum hoc laudare posse respondit, & pactum atque promissum vrgebat. Cum nihil Cæsar proficeret, iubet eum discedere, quod ideo factum esse putatur, ne suo vel exemplo vel sermone, aliorum animos ille confirmaret. Itaque sub vesperum eodem die domum versus proficiscitur, neque per suam ditionem quicquam immutauit, frater eius elector, qui semper id operam dedit, vt Cæsari placeret, minime restitit: sed neque Palatinus quum Cæsarem alioqui non admodum haberet tunc propitium. Legati Ciuitatum hi qui sunt Augustanæ confessionis, quum vrgerentur, orabant, vt sibi liceret ad suos referre: quo post ex eorum sententia respondeant, permissum hoc eis fuit.*

†† De hac Electoris constantia late Sleidanus *lib. XX. p.* 632. qui addit: *cum in eo firmus & immotus persisteret, durius aliquanto tractari cœpit, & adempti fuerunt ei libri sacri, & iniunctum, vt diebus vetitis abstineret a carnibus: ille etiam, quo fuerat vsus ad hoc vsque tempus, permissu Cæsaris, euangelii doctor, quum præsens imminere sibi periculum videret, mutata veste, clanculum se subduxit.* Sagittarius *§. XXII.* Extat de eo singularis relatio apud Hortlederum *Tom. II. lib. III. c. LXXXVIII.* & Chytræum *lib. XVI. p.* 429. Thuanus *lib. V. p.* 144.

††† Slei-

††† Sleidanus *lib. XX. p.* 630. late exponit, qua ratione Halenses Io. Brentium eiecerint, addens: *Porro Sueuiæ ciuitates pleræque omnes authoritatem secutæ Cæsaris, imperata se facturos promittebant. Itaque doctores passim multis ex locis migrabant, ne quid sua professione committerent indignum, Andreas Osiander Noribergam ideo reliquit, inque Prussiam sese recepit. Spiræ & VVormaciæ singuli tantum erant, qui & ipsi fuga salutem petebant: Gulielmus Comes Nassouius Erasmum Sarcerium idcirco discedere patiebatur: VVirtembergicus etiam princeps, cuius in agro passim erant Hispanorum præsidia, quum a Cæsare mandatum venisset, librum tam editum pro concione recitare iubet, & ne quis contra faciat, edicit, & si quis in posterum missificare velit, potestatem facit, & suis, ne quem sacrificum prohibeant, mandat, & ecclesiæ ministros, non approbantes decretum, ab se dimittit. in his erat Erardus Sneffius.* Quid cum Argentinensibus fuerit actum, exponit Sleidanus *lib. XX. p.* 635. Idem lib. XXI. p. 639. *non multo post, ad principes absentes, eos inprimis, vbi maxime opus esse videbatur, dat literas Cæsar, & mandat ut huic decreto statim obtemperent: & decimo quidem die Iulii scribit ad Argentinensem episcopum, Erasmum, det operam, vt illud, quod labore suo maxime perfectum sit, in executionem veniat, & si destituatur hominibus idoneis, aliunde sumat.* Thuanus *lib. V. p.* 144.

†††† Sleidanus *lib. XXI. p.* 644. Heuterus *lib. XII. c. XVI.* Thuanus *lib. V. p.* 149.

††††† De hoc *§. sequenti.*

†††††† Sleidanus lib. XXI. p. 658. *quum per fines Mauricii res ad mutationem videretur spectare religionis, Lubecenses, Luneburgenses, Hamburgenses ecclesiæ ministri, euulgato scripto, librum & decretum Augustanum prolixe confutant: eius vero scripti potissimus erat author, Ioannes Epinus, deinde doctores Magdeburgici, Nicolaus Amsdorffius & inprimis Mathias Flacius Illyricus, Albona vrbe natus, & Nicolaus Gallus grauiter sese VVittembergicis atque Lipsiensibus opponunt, & multis editis libellis eos incusant, quasi dissimulanter agant, & per adiaphora, seu res medias pontificiæ religioni viam aperiant, hanc denique regulam ponunt, omneis caremonias atque ritus quantumuis natura sint indifferentes, non amplius esse adiaphora, cum vis, & opinio cultus; & necessitas accedit, & quum impietatis datur occasio.* De his Arnoldus Kirchen und Ketzer Historie *p. XI. lib. XVI. c. XXVI.*

††††††† Sleidanus lib. XXI. p. 640. *Idem liber post exiit Italice, Latine, Gallice conscriptus. Quanquam Cæsar acerrimis verbis edixerat, ne quis editum de religione librum vllo modo impugnaret, varia tamen exierunt scripta, quæ totam eius doctrinam damnabant, & homines, vt ab eo, tanquam a præsentissima peste sibi cauerent, admonebant. In his erat Caspar Aquila, Salueldensis ecclesiæ minister in Turingia. Scribendi caussam huic dederat Islebius, qui domum rediens Augusta, de libro valde gloriatus erat in itinere & aureum nunc instare seculum, & Aquilam quoque dixerat assentiri: hoc vbi sciuit iste, vehementissime respondet, & mendacii eum insimulat, & falsis dogmatis refertum esse librum affirmat. In Galliis autem Robertus Abrincensis episcopus contra scripsit, verum diuersa ratione, & librum inprimis reiicit,, quod sacerdotibus coniugium, & cœnam domini totam vulgo permittat, & per occasionem atrocissimis verbis in Bucerum debacchatur, ob alteram ductam vxorem. Roma etiam ordinis Dominicani generalis, vti vocant, Romæus in eandem sententiam contra scripsit. In reprehensionem itaque libellus, incurrit vtrobique.* Varia etiam de Interim isto tempore dicteria. Tale erat: *Selig ist der Mann, der Gott vertrauen kan, und willigt nicht ins Interim, denn es hat den Schalck hinter Ihm.* Varios nummos in Interim cusos exhibet Iunckerus *vita Lutheri p.* 248. Thuanus *lib. V. p.* 153.

§. LXXX.

Post hæc, Cæsar ab Ordinibus pecuniæ petit collationem, quæ in ærario

rio publico conferuetur. Ferdinandus vero auxilia petit contra Turcas, idemque decretum.* Vltima die Iunii fit Comitiorum finis, quibus decretum, Tridenti continuandum esse concilium, seque curaturum Cæsar promittit, vt quamprimum ibi redintegretur, quod cum factum esset, postulat, vt omnes, ecclesiastici præsertim, & confessionis Augustanæ socii, publica fide, quam sit eis præstiturus, eo veniant: futurum enim, vt pie & Christiane, iuxta sacras literas & patrum doctrinam, res agatur omnis & definiatur, depositis affectibus, & vt ipsi, quantum satis est, audiantur. Post, alia recitantur decreta, inprimis illud de religione, grauibusque verbis mandatur, vt omnes Religionis declarationi obtemperent.** In iisdem Comitiis pax publica denuo fuit confirmata & Politia reformata.*** Imp. etiam singulari decreto XXVI. Iunii 1548. Augustæ facto, Belgii Prouincias quas ipse Geldriæ Ducatu, atque dominio temporali Vltraiectino & Transisalano auxerat his se Cæsari a. 1528. subiicientibus,**** Imperii iuri submisit, hac addita conditione, vt omnes Belgii Prouinciæ tantum contribuant, quantum duo Electores.***** Agebatur etiam in iisdem Comitiis caussa Borussica magna contentione, Stanislao Lasco, qui a Sigismundo Poloniæ rege fuerat missus petente, vt proscriptio contra Albertum decreta aboleretur, & Gedanum atque Elbinga, quæ Polonici iuris essent, non amplius ad Imperii Comitia euocarentur, Wolfgango Melchingo quem Cæsar ante quadriennium in Ordinis Teutonici Magistrum Spiræ inaugurauerat, e contrario contendente, Prussiam in Imperii clientela semper fuisse.******

* Sleidanus lib. XX. p. 629. *quarto post die refert ad Ordines, & quanto suo labore quantoque sumptu pax comparata sit Germaniæ, demonstrat, & quia res ipsa postulet, vt in futurum etiam caueatur, perutile sibi videri dicit atque necessarium, vt magna quæpiam pecunia vis conferatur, & certis locis in ærario publico conseruetur, vt si quis forte motus intra vel extra Imperii fines aliquando nascatur, paratum sit præsidium. Paucis deinde diebus interiectis, Ferdinandus rex commemorat, se grauibus de caussis, quas & ipsi satis intelligant, & explicare nihil attineat, missa legatione, cum Turca fecisse inducias annorum quinque, & ante annum esse factum initium: & quanquam ille suis mandarit, ne quid contra faciant, tamen petere, vt nihilo secius auxilia iam ante promissa contribuant, vt si forsan ille discedat a pactis, facile resisti possit: deinde, quoniam ille loca finitima validis præsidiis muniat, sibi quoque nihil hic esse negligendum: itaque passim instituisse munitiones locorum, & alere præsidiis: sed propter superiorum annorum sumptus bellicos longe maximos, non se posse tantum onus diu sustinere: orare igitur, vt in hos vsus pecuniam annuam dependant, donec induciæ durabunt: hoc enim ad ipsorum omnium pertinere quietem atque salutem.*

** Sleidanus *lib. XXI. ineunte.* Heuterus *lib. XII. c. XVI.* Extat decretum Comitiorum in Corpore *p.* 444.

*** Reperitur vtrumque in Corpore *p.* 487.

**** Thuanus lib. V. p. 118. *postulata Cæsaris Ordines, etsi graue erat in futuros vsu*

pecu

pecuniam conferre, comprobant; & Ferdinando regi in singulos induciarum annos C. millia aureorum promittunt. Permissum & Caesari, vt Imperii Cameram arbitratu suo constitueret, & iudicem suppleret, sumtusque in eam rem ab Ordinibus promissi. Itaque Kal. VIIIbr. inchoatur, & aduocati tres, qui de Lutheri doctrina suspecti erant, ordine mouentur, ceterisque inter alia praescribitur, vt maiorum religionem colant, aut se dignitate abdicaturos promittant, ibi renouata contra Smalcaldici foederis socios lites, ab Henrico Brunsuico primum, licet eum carcere emitteretur, nihil se tentaturum promisisset, deinde eius exemplo a Moguntino, Prussiae magistro, Nassouio, Solmensi, aliis: ictum & in Comitiis foedus, quo Caesaris prouinciae omnes, quas per Germaniam & Belgium obtinet, sint in tutela & patrocinio Imperii & in vsus publicos contribuant, ita tamen, vt suis vtantur legibus & iurisdictione; Germania inuicem a Caesaris prouinciis eandem tutelam & auxilia exspectet. Extat decretum in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 244. apud Conringium *de Finibus Imperii c. XXVIII. p.* 750. Lunigii *Teutschen Reichs-Archins Tom. II. p.* 37. Goldastum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 278. Testatur etiam de eo R. I. Augustae *de a.* 1518. §. 67.

***** Decretum exhibet Lamb. Hortensius *Rer. Vltraiect. lib. VII. p.* 173. de dato XIII. Kl. Nouembr. 1528. Et in compendio Haraeus *p.* 577. Confirmauit illud singulari Bulla Clemens VII. Papa.

****** Thuanus *lib. V. p.* 146. Belcarius *lib. XXV. p.* 796. Acta in his Comitiis iussu Wolfgangi Magistri coniunctim edita 1550. 4.

§. LXXXI.

Caesar igitur per Sueuiam Spiram contendit, inde Moguntiam venit, atque secundo flumine Rheno descendit in Germaniam inferiorem, & Saxonem atque Landgrauium, qui Hala Sueuorum nuper adductus erat, cum eius vxor denuo esset deprecata, captiuos abducit, diuersis nauibus impositos.* Cum in Belgium Caesar venisset, Saxonem quidem secum esse voluit, Landgrauium vero misit Audenardam, Flandriae oppidum.** Insequenti anno 1549. Caesar per Flandriam & Hannoniam & Atrebates filium circumducit, in eiusque fidem populum adigit per iusiurandum, post Antwerpiam simul ambo redeunt sub idus Septembris ibi magnificentissimo apparatu filius Caesaris, non ab oppidanis modo sed ab exteris etiam mercatoribus, Hispanis, Italis, Germanis, Anglis excipitur, post, amita Maria comitante, reliquas etiam prouincias adit, ab iisque fidem accipit.*** Interea ad Kl. Octobris 1548. in Camera Imperiali aduocati tres, ob suspicionem Lutheranismi remouentur, caeteris autem omnibus inter alias leges praescribitur, vt ecclesiae catholicae dogmatis insistant, aut loco submoueantur. Ibi Smalcaldicis litem mouere coepit Henricus Brunsuicensis, ob anteactum bellum. Quando pulsus fuit, pactus quidem erat, quum e carcere dimitteretur, etiam iuratus, nihil se tentaturum esse verum ab ea transactione discessit, & non ipse modo, sed & Moguntinus, & Prussiae magister, & Nassouius & Renardus Solmensis, & alii litem aduersus Lantgrauium instituebat. ****

 * Slei-

* Sleidanus *lib. XXI. p.* 646. Haræus *p.* 652.
** Sleidanus *lib. XXI. p.* 647.
*** Sleidanus *lib. XXI. p.* 664. Heuterus *lib. XIII. c. I. II.*
**** Sleidanus *lib. XXI. p.* 647. Thuanus *lib. V. p.* 148.

§. LXXXII.

Imp. vero datis ad Ordines Imperii XIII. Martii 1550. litteris, Comitia indicit XXV. Iunii Augustæ Vindelicorum habenda. * Ad exitum Maii Cæsar vna cum filio, Bruxella discedit, & Augustam ad Comitia contendit, adducto secum Saxoniæ Duce captiuo, Landgrauio autem relicto Mechliniæ. ** Iulii die vigesimo sexto, Cæsar Augustæ facit initium Imperii conuentus. In eo proponit de prosequendo concilio, de seruando religionis decreto nuper Augustæ facto, de mulctandis rebellibus, de restitutione iurisdictionis & bonorum sacrorum. Erant & hæc armata Comitia, tametsi tranquillior esset aliquanto rerum status. Principes aderant, Moguntinus & Treuirensis Electores, reliqui miserunt legatos: aderant præterea Wolfgangus Prussiæ Magister, Wirciburgicus, Eistetensis, Constantiensis, Augustanus, Tridentinus, Cameracensis, Merseburgensis, Episcopi, cæterorum principum nemo, præter Bauarum, & tandem etiam, Henricum Brunsuicensem. Re deliberata, maiori parte placuit, prosequendum esse concilium, Mauricius vero per legatos non aliter se probare illud ostendit, nisi vt res omnis ab initio retractetur, & Augustanæ confessionis Theologi non solum audiantur, sed decidendi quoque potestatem habeant, vt pontifex se concilio submittat, neque præsidis locum obtineat, & iusiurandum episcopis remittat, quo libere sententiam dicant. Hanc eius contestationem publice recitatam, legatus post in acta referri voluit, sicut fieri consueuit, sed denegatum hoc ei fuit. Cæsar deinde pontificem de concilio interpellat. *** Idibus Februarii 1551. dimittitur Imperii conuentus, quo liberum ac generale concilium fuit decretum, atque vt ad Kl. Aprilis Norībergæ conueniant Electorum & sex reliquorum Principum legati, qui deliberent, quemadmodum ea pecunia, quæ ex ærario publico sumpta fuerit in bellum Magdeburgicum, debeat reponi. Ferdinando regi decernuntur in Turcam auxilia, tametsi grauate, quæ superiori conuentu fuerant ei promissa. **** Qui Noribergæ conuenerant Principum legati, mense Aprili, statuerunt, in obsidionem Magdeburgicam rursus esse contribuendam pecuniam. Et quanquam Cæsar edicto post idem mandabat, permagna tamen in eo fuit difficultas, & inuiti omnes conferebant, quod diuturnior esset obsidio, neque finis adpareret. ***** In Comitiis etiam Augustanis Cæsar cum Ferdinando de surrogando sibi in Imperii dignitate Philippo filio denuo agebat, hoc tamen recusante. ******

* Slei-

* Sleidanus *lib. XXII. exeunte.* Heuterus *lib. XIII. c. III. tertio Idus Martii Cæsar ad Ordines Imperii e Belgio scribit, se impeditum aduentu filii, morte Papæ Pauli, aëris inclementia, ac podagra, tam cito, quam desiderarat, in Germaniam redire non posse, sed recuperata valetudine itineri se accincturum, indicereque eam in rem ad VII. Kal. Iulii Augustam VVindelicorum Principum conuentum, velle se quam frequentissime conueniant, aut Legatos cum amplissimis absolutisque mandatis mittant: cupere enim se semel tollere dissidia, Germaniaque rempublicam constituere.*

** Sleidanus *lib. XXI. p.* 678. Heuterus *c. l.*

*** Sleidanus *lib. XXI. p.* 682. Chytræus *lib. XVII. p.* 435. Fabricius *lib. IX. Hist. Sax. p.* 102. Haræus *p.* 656. Thuanus *lib. VI. p.* 193. Extat Recessus in Corpore *p.* 515.

**** Sleidanus *lib. XXII. p.* 701. Heuterus *lib. XIII. c. XII.*

***** Sleidanus *lib. XXII. p.* 702. Thuanus *lib. VIII. ineunte.*

****** Thuanus *lib. VIII. p.* 236.

§. LXXXIII.

Sub idem fere tempus a. 1550. obiit Hariadenus Barbarossa, Algeris Rex, Ottomannicæ classis præfectus, substituiturque illi a Solymanno Dragutus, Piratarum Turcicorum Princeps exercitatissimus, qui fraude occupata apud Numidas vrbe Africa, quæ olim Aphrodisium ac Leptis, hodie ab Afris Mahumedia dicta, Regem se nominari iussit, collatisque in vrbem opibus ac viribus, vt noui regni limites proferret, animum intendit, vniversæ Hispaniæ, & inprimis Siciliæ, ob situs commoditatem infestissimus. Quam ob rem victus Cæsar vtriusque Regni precibus, tum etiam ne Dragutus solidiora noui Regni iaceret fundamenta, Ioanni Vegæ, Siciliæ, Petro Toletano Neapolis Pro-Regi, & Andreæ Auriæ, classis suæ Præfecto, perscribit, iustis coactis copiis, instructaque classe, Africam vrbem expugnent, Dragutumque pellant. Hi habito cum Draguto, qui in auxilium vrbi venerant ante muros prœlio, demum IV. Idus Septembris 1550. vrbem adsultu capiunt, multa Afrorum strage edita.* Dragutus ad Turcam confugit, Byzantium profectus. Ea res noui belli dedit occasionem, quod Turca non in Cæsarem modo, sed in Ferdinandum quoque regem deinde suscepit.**

* Sleidanus *lib. XXII. p.* 683. Thuanus *lib. VII.* Heuterus *lib. XIII. c. IV.* Belcarius *lib. XXV. p.* 813. Haræus *p.* 659. Leunclauius *Ann. Turc. ad a.* 1550. Natalis Comes *lib. IV. p.* 78. Io. Christoph. Caluetii Stellæ *Comment. de Aphrodisio expugnato ap. Schardium Tom. II. p.* 370.

** Sleidanus *lib. XXII. p.* 684. 700.

§. LXXXIV.

Mortuo Paulo III. a. 1550. suffectus fuit Iulius III. legatus ante Pontificis, Montanus dictus, * qui reductionis diplomate admodum superbo, concilium Tridenti restaurauit,** quod tamen vix mense Maio 1551.

 fuit

fuit repetitum. *** Inuitabantur Proteſtantes non ſemel, venerunt etiam eo legati Brandenburgici, dein Würtembergenſes & Saxones, qui tamen cum vidiſſent nihil agi, quod in libero concilio deberet, in quo Papa non iudex eſſet, ſed æque vt alii, ex diuinis litteris iudicaretur, ſinguli ſuos reuocauerunt. **** Dum vero Concilium langueſceret, nec dum omnes convenirent, propter regum Principumque diſcordias, in biennii tempus extrahitur, ***** idemque a. 1552. occaſione belli Mauritiani contra Cæſarem plane diſſipatur. ******

* Sleidanus lib. XXI. p. 674. *hac demum ratione Ioannes Maria Montanus, quem Tridentè atque Bononiæ præfectum fuiſſe concilio diximus, Februarii die ſeptimo creatur pontifex.*

** Extat Bulla apud Suauem Polanum *lib. III. p.* 344. Sleidanus lib. XXII. p. 689. *Iulius pontifex, crebro ſolicitatus a Cæſare, ſub idus Nouembris conſcripto diplomate, bullam ipſi vocant, concilium decernit, ſuum eſſe confirmans, indicere, & dirigere concilia: cupere etiam ſe Germaniæ tranquillitati conſulere, quæ Romanæ eccleſiæ & pontificum qui Chriſti ſint in terris vicarii, ſemper fuerit obſeruantiſſima. Tridentum igitur ad calendas Maiè veniant omnes, qui iure vel conſuetudine ſua quadam aut priuilegio debeant intereſſe, & quos Paulus tertius ante vocarit, cum eodem in loco ſynodum indiceret: nam eo die continuatum iri concilium: & ſi vel per ætatem aut valetudinem aut occupationes reipublicæ non poſſit ipſe coram, per legatos tamen in eo ſe velle præſidere. Scriptum hoc ad Cæſarem deinde mittit.* Idem *lib. XXII. p.* 691. *Literas illas, quibus concilium denunciatur, pontifex ad exitum Decembris Romæ promulgat. Sunt in iis, quæ multorum poſſent animos offendere, euiuſmodi eſt, quod ſuum eſſe dicit gubernare concilia, quod ſe Chriſti vicarium vocat, quod continuari vult actionem, non autem ab initio repeti, quod præſidis locum & authoritatem ſibi vendicat, quod ſui tantum ordinis homines eo vocare videtur. Hæc etiam Cæſar, quum ei literæ redderentur animaduertiſſe dicitur, vt quæ paulo erant aſperiora, mutarentur. Veritus enim fuiſſe putatur, ne his tanquam ſcopulis deterriti Germani, vel repudiarent denuntiationem, vel moram & impedimentum aliquod inferrent huic operi, quod ipſe tanto labore perfeciſſet. Nolim iſtud quidem pro vero ponere, & ſolent eiuſmodi conſilia tegi: ſed ſi verum eſt, nihil eum impetraſſe conſtat, nam illam, de qua dixi formulam pontifex euulgauit, nullo immutato verbo neque deſunt, qui conſulto hoc illum feciſſe putant, vt a concilio Germanos abſterreret, ne venirent, aut ſi venirent, præiudiciis teneret illaqueatos.* Belcarius *lib. XXV. p.* 814.

*** Sleidanus lib. XXII. p. 704. *cum calendæ Maii veniſſent, inchoata quidem fuit actio concilii: ſed quia perpaucè tum adhuc aderant, & Parmenſe bellum interuenerat, in calendas vſque Septembris producta res fuit.* Idem p. 710. *dum hæc geruntur, venit conciliè dies, calendæ Septembris. Eum ad diem præſto fuerunt præter Italos & Hiſpanos epiſcopos, Moguntinus & Treuirenſis, magna omnium, vt quidem apparebat, lætitia & congratulatione, neque multo poſt, etiam Colonienſis.*

**** Sleidanus *lib. XXIII. p.* 722. 726. 736. 740. Curio *Suppl. XXIX. p.* 714. *fin.* Pallauicini *lib. XII. c. IX. & XV.*

***** Sleidanus lib. XXXIII. p. 751. *ſupra diximus, ad calendas Maii deſignatum fuiſſe diem conſeſſui: re vero deſperata qui ſupererant patres, conueniunt, & regum propter principumque diſcordias in biennii tempus concilium extrahunt, & amplius eo, ſi forte diſſidia non componantur fuit hoc Aprilis die vigeſimo nono & iam cum Galliæ rege pontifex tranſegerat. Paucis deinde lapſis diebus, Cæſaris etiam oratores abeunt.* Plenius hanc concilii hiſtoriam exponunt

Petrus

Petrus Suauis Polanus, siue potius Paulus Sarpius *in Historia Concilii Tridentini*, Scipio Henric[i] *in censura aduersus Suauis Polani Historiam* & Sfortias Pallauicini. De quibus legi meretur Cæsar Aquilinius *de tribus Historicis Concilii Tridentini*.

****** Thuanus lib. X. p. 304. *nam cum Cardinalis Tridentinus ad nouorum in Germania tumultuum famam Pontifici scripsisset, non amplius se tuendæ Vrbis oneri esse parem; Pontifex statim in consistorio tractatum cum Rege initum proponit, & vt dimitti Concilium placeret, rogat: vtrumque approbantibus Cardinalibus, diploma Tridentum ad Patres mittitur & mox Concilium dissipatur.*

§. LXXXV.

Anni 1551. initio, Octauius Farnesius a Cæsare alienior factus, partim ob mortem patris Petri Ludouici Farnesii, eo (vt existimabat) conniuente, procuratam, partim propter ereptam a Cæsaris Ducibus Ferdinando Gontzaga & Andrea Auria Placentiam; ad hæc veritus, ne dictus Gontzaga atque Auria, quibus inprimis patris cædem Placentiæque occupationem imputabat, Parmam etiam per occasionem eriperent, omnique se principatu eiicerent, iuuenili imperitia de Cæsaris amicitia diffidens, conuerso ad Henricum, Franciæ Regem animo, eius sibi partes amplectendas iudicauit. Scribit litteras ad fratrem Horatium Farnesium, qui paullo ante in Franciam erat profectus, Dianam, Henrici regis filiam notham, in vxorem ducturus; suo nomine cum Rege transigat. Cupere enim se Parmam regis præsidio contra Cæsaris vim defendere. Rex Henricus, qui dudum Cæsari bellum inferre statuerat, Thermæ Dominum, in Italia Legatum constitutum, Parmam iustis peditum equitumque cum copiis ire, Octauiumque defendere iubet. Præficit Rex equitatui Horatium Farnesium, ducta Diana a se Castresii Ducem nominatum, peditatui Petrum Strozzam, Florentinorum exulum Principem. Hi cum Octauio communicatis consiliis, cum illi copias, quas adduxerant, reliquissent, Mirandulam proficiscuntur, nouumque in amica ditione militem conscribunt.* Pontifex Iulius de Octauii consiliis certior factus, adeo ægre tulit, vt ad III. Idus Aprilis, spatio nimirum triginta dierum, Octauium Romam ad dicendam caussam euocaret, non comparentem læsæ Maiestatis reum proscriberet, Cæsarique eius Prouinciam inuadendam occupandamque concederet. Is statim Ferdinando Gontzagæ perscribit, collectis copiis Parmam oppugnet. Cogunt vno tempore Pontifex ac Gontzaga copias, rebusque omnibus paratis, Montius ac Vitellius, Pontificii Duces, Mirandulam Gonzaga Parmam obsidet.** Verum reconciliationem cum Cæsare socero denique quæsiuit, eademque a. 1556. impetrata, Placentiam etiam recepit.

cepit, arce excepta, quam, non nisi filius Octauii, suis erga Hispanos meritis, patri obtinuit, saluo tamen Iure Imperii.***

* Sleidanus *lib. XXII. p.* 702. Heuterus *lib. XIII. c. XI.* Belcarius *lib. XXV. p.* 822. Thuanus *lib. IV. p.* 6. *finem.* Addit Herm. Rubeus *Hist. Rauennat. lib. IX. p.* 494. ipsum Cæsari torquem aurei Velleris remisisse. Quæ vero iam ante inter Carolum V. atque Papam de Parmensi Ducatu fuerint controuersiæ, declarantur in Dissertatione Præliminari de Iure Imperii in Ducatum Parmensem & Placentinum Syntagmati Iuris Publici præmissa.

** Sleidanus *lib. XXII. p.* 704. 716. Heuterus *c. l.* Haræus *p.* 663. Chytræus *lib. XVI. p.* 425. Thuanus *lib. VIII. p.* 242. Natalis Comes *p.* 79.

*** Thuanus lib. XVII. p. 516. *Octauius Farnesius, Parmæ Dux cum Cæsare socero reconciliatus est, accepta Placentia Nauarræ ac Nauarriensis territorii & Castellorum in Parmensi agro a Cæsareanis occupatorum possessione. Istæ vero leges genero a Cæsare dictæ: Vt Placentiæ arcibus præsidium Hispanorum accipere illud stipendio suo alere teneretur, manerent Imperio & Romanæ S. saluæ rationes, quas in Parmensi ditione habent.*

§. LXXXVI.

Inde cœpit bellum Magdeburgicum. Postquam enim Magdeburgici, eo quod Smalcaldicis accesserant, iam a. 1547. fuissent proscripti,* & decretum religionis postea repudiassent, nouis edictis Cæsar in eos agit, eosdemque & in prædam omnibus obiicit, & vicinos principes ac Ordines grauiter monet, vt bellum eis faciant, & quacunque ratione possint, noceant.** Versabantur igitur in quotidianis periculis, neque sine vitæ & fortunarum discrimine poterant vrbe excedere: cum vnicuique liceret, fortunam in eos experiri.*** Senatus igitur cum antea publicis literis de vi & iniuria vicinorum esset conquestus, nunc alterum scriptum edit ad omnes in vniuersum, maxime autem ad finitimos & criminationes de se spargi dicit, quasi in Cæsarem & Imperium pertinaciter ac superbe agant, pacem repudient,**** & contumeliose multa scribant. Inde XXIIII. Martii nouum libellum apologeticum promulgant, ***** & tertium Kl. Octobris.****** Georgius autem Megapolitanus agrum Magdeburgensem inuadit, atque Magdeburgenses ipsum adgredientes repellit.******* Re igitur bene in Magdeburgicos gesta, continuo multi se comparant ad militiam: in his erant Mauricius, Elector Brandeburgicus cum Alberto patruele & Henricus Brunsuicensis: deinde nobilitas etiam omnis adpellatur, vt equitatum adducant. Dimicabatur leuioribus prœliis ad vrbem, cum Magdeburgum, odio Brunsuicensis Henrici confluxissent viri militares & in armis exercitati. Octobris die XII. 1550. pactæ fuerunt induciæ, & in vrbem nonnulli venerunt legati de pace: verum id frustra fuit. Dum hæc geruntur, Ordines archiepiscopatus Magdeburgici, quos inter facile primum locum obtinebat clerus, Halæ conueniebant, & Octobris die

die xv. legationem ad Cæsarem & principes Imperii decernunt, qui cum Augustam venissent, decimo post die, senatum populumque Magdeburgensem grauissimis verbis accusant, atque, vt tanquam proscripti mulctentur, petunt, prius quam ex recenti clade vires & animum recipiant. ******** Decreta igitur, frustra licet intercedentibus Principibus, ********* in Comitiis contra Magdeburgenses, Imperii nomine expeditio, constituto Mauritio belli præfecto. ********** Mauritius igitur magnis viribus rem agit, & constructis aliquot castellis, vt in iis milites hyemarent, sub exitum Nouembris 1550. vrbem adgreditur. Postridie Iduum Decembris, edicto valde prolixo, Cæsar, grauibusque verbis insectatur Magdeburgicos, ne quis opem ipsis ferat, iubet, & militibus atque ducibus, qui erant in vrbe, mandat, vt intra diem xiv, post allatas literas, excedant, eiusque rei fidem faciant Mauricio, vel per eius absentiam, Lazaro Schwendio: si pareant, impunitatem proponit, sin autem secus, pœnam atrocem constituit. † Decembris die xix. Magdeburgici erumpunt, multos secum ducunt captiuos, atque inter hos Georgium Megapolitanum. †† Postquam autem Magdeburgenses super deditione aliquoties fuissent sollicitati, ††† atque Pirnæ †††† primum, dein Wittebergæ de pacis articulis actum: ††††† tandem Nouembris die tertia, a. 1551. Hedeccus a Mauritio missus, venit Magdeburgum, & eductis militum præfectis in vicinum castellum, plene transigit, confectis & obsignatis ea de re litteris. Et militi quidem fide publica fuit cautum, vt tuto liceat abire. Fuit hoc eius mensis die octauo. Sed mox cum essent exauthorati, tacite retenti fuerunt & rursus conducti, Megelburgio ductore per pacificationem iam dimisso: Mauricius enim consulto nomen suum obduci nolebat. Pacis autem hæ ferebantur conditiones, vt supplices deprecentur Cæsarem: ne quid in Austriacam & Burgundicam familiam faciant: Cameræ se submittant: Augustano decreto postremo pareant: iuri sese sistant omnibus: vrbis munitiones ad Cæsaris arbitrium diruant: Cæsaris præsidia quouis tempore admittant, eique patefaciant vrbem: aureorum millia quinquaginta dependant in vsum fisci: pro belli sumptu tormenta maiora duodecim Cæsari tradant: Megelburgium ducem & captiuos alios dimittant. Mauritius quinque signa peditum introire iubet, & postridie obuiam eunte senatu, vrbem ingreditur cum vniuersis copiis, atque in Cæsaris, Imperii, suamque fidem, qui dux belli fuisset, omnes adigit, post relicto præsidio, cæteros educit. ††††††

* Sleidanus *lib. XIX. p.* 590.

** Sleidanus *lib. XXI. p.* 655.

*** Slei-

*** Sleidanus *lib. XXI. p.* 665. Heuterus lib. XIII. c. III. *interea Magdeburgii cultus diuini formam, quam Augustæ Cæsar, edito libello Interim, sequendam insserat, reiicientes, iterumque hac de causa a Cæsare proscripti, sine vitæ fortunarumque periculo Ciuitate exire non poterant. Nam Saxonibus inprimis Cæsar, eorumque vicinis, copias contra rebelles educerent, iusserat; quicquid occupassent, eis donans.*

**** Sleidanus *lib. XXI. p.* 665.

***** Sleidanus *lib. XXII. ineunte.* Thuanus lib. VI. p. 169.

****** Sleidanus *lib. XXII. p.* 686.

******* Sleidanus *lib. XXII. p.* 686.

******** Sleidanus *c. l.* Thuanus *lib. VI. p.* 194.

********* Heuterus *lib. XIII. c. V.*

********** Sleidanus *lib. XXII. p.* 688. Belcarius *lib. XXV. p.* 813.

† Sleidanus *lib. XXII. p.* 691.

†† Sleidanus *lib. XXII. p.* 689.

††† Sleidanus lib. XXII. p. 692. & p. 704. *quapropter etiam de pace Mauricius crebro cum oppidanis agebat, & quinta die Maii, cum illi fide publica venissent in castra, diu multumque disceptata res fuit, ipso præsente.* Camerarii *Res gestæ ad a.* 1550.

†††† Sleidanus *lib. XXII. p.* 706.

††††† Sleidanus lib. XXIII. ineunte. *Pacificationis causa, suæ ditionis Ordines conscribit Mauricius, & sub finem Septembris VVittembergam venire iubet. Eoque legatos, vti convenerat; Magdeburgici mittunt, qui decimo post die domum redeunt ab Alberto Brandeburgico deducti* & p. 720. *VVittembergæ transactum de bello fuit: & quanquam non statim soluebatur obsidio, tamen amici fuerunt inter eos congressus Octobris die duodecimo.* Chytræus *lib. XVII. p.* 438.

†††††† Sleidanus *lib. XXIII. p.* 722. Belcarius *lib. XXV. p.* 823. Singula scripta bellum hoc Magdeburgense concernentia reperiuntur in Hortlederi Tomo II. libro IV. atque inter hæc Sebastiani Besselmeyeri *Historia belli Magdeburgici* vernaculo sermone atque alia Henrici Merckelii. Besselmeieri historia etiam apud Schardium *Tom. II. p.* 518. reperitur. Chytræus *lib. XVII. p.* 438. Thuanus *lib. VIII.* Camerarius *ad a.* 1552.

§. LXXXVII.

Per eos dies, quibus erat in vrbe Magdeburgo Mauricius, non obscure significabat, quid sui esset animi, velle se nimirum etiam sui capitis periculo liberare socerum,* Germaniæ potissimum libertatem labefactari caussatus. ** Tentauerat a. 1550. quidem Landgrauius Mechliniæ, vbi detinebatur, fugam, quæ tamen & ipsi, dum arctius postea includebatur, & sociis qui morti subiiciebantur, male cessit. *** Legatos iam antea Mauritius Oenipontem miserat ad Cæsarem Lantgrauii liberandi caussa, id quod alii quoque Principes petebant. **** Daniæ quoque regem & multos Germanorum Principes, Lantgrauii filium Guilielmum, Georgium Megapolitanum, Ottonem Palatinum, Albertum Brandenburgicum, habito Lochæ conuentu, sibi coniunxerat, ***** Hassiam etiam ex voluntate filiorum Landgrauii in sua verba iurari fecerat. ****** Cum Henrico II

rico II. Gallorum Rege v. Octobris 1551. fœdus concluserat, quod cum Chamborti xv. Ianuarii 1552. fuisset confirmatum, Chamborticum dici solet, ******* Henricus II. enim Baionensem episcopum Ioannem Fraxineum, ei miserat occulte, hominem iam antea diu versatum in Germania nec linguæ imperitum. ********

* Sleidanus *lib. XXIII. p.* 724. & *lib. XXIV. ineunte.* Belcarius *lib. XXV. p.* 823.

** Thuanus lib. X. p. 295. *nimirum sumta arma pro tuenda religione, quæ aduersariorum artibus, contra fidem datam in Germania conuellatur & labefactetur, ex occasione dissidii religionis strata ad insolentem dominatum via: iam exactos liberis ciuitatibus concionatores, nec legitimi concilii expectato exitu, Augusta propositam confessionem passim aboleri, & rebellionis obtento crimine vim mentibus & conscientiis afferri, item pro liberando Hesso socero institit, quem cauillatoria fraude carceri iam totos quinque annos mancipatum, a se, Volfgango Palatino, & Ioach. Brandeburgico filii eius iure reposcant: cuius emittendi cum toties spes facta sit, nondum tamen fidem præstari, sed exquisitis ludificationibus tempus trahi, non sine magna honoris sui & existimationis iactura. Communem denique agi libertatem aiebat, quam in dies maximo cum animi dolore opprimi cerneret, externo milite contra Imperii leges in Germaniam inducto, & novis subinde emungenda pecunia commentis propositis. Iam enim nullius ordinis aut principis, ac ne ipsorum quidem VIIuirorum rationem haberi: principes vero externos fœderatos & quibus pro artissima, qua Germanis coniuncti sunt, necessitudine, Germaniæ salus cara est, contra Imperii morem longe a publicis conuentibus prohiberi: quæ omnia eo spectent, vt sub durum seruitutis iugum missa Germania, illam tandem Europæ totius monarchiam pariant, quam tot iam annos parturiant.*

*** Sleidanus *lib. XXII. p.* 690. Heuterus *lib. XIII. c. XI.*

**** Sleidanus *lib. XXIII. p.* 727. Heuterus *lib. XIII. c. XIII. initio Decembris Cæsar Oenipente Legatos Septemuirûm Mauritii ac Brandeburgii, pro Hassi liberatione enixe satagentes, audit. Adferebant in eandem rem literas a Romanorum Rege, Alberto Bauariæ Duce, & a Luneburgicis fratribus exaratas. Aderant & Legati, idem precantes, Regis Daniæ, Frederici Septemviri Palatini, VVolfgangi Ducis Bipontini, Ioannis Brandeburgii, Henrici, Ioannis, & Albert Meckelburgensium fratrum, Ernesti Marchionis Badensis, Christophori Ducis VVirtembergii. Respondet Cæsar, rem esse maioris momenti, quam vt de ea ex tempore statuere possit. Exspectare se in diem Saxoniæ Septemuirum Mauritium, aliosque Principes, quibus cum de Hassi libertate esset acturus. Quo responso Mauritius non contentus, animum ad bellum Cæsari inferendum conuertit.* Thuanus *lib. VIII. p.* 240.

***** Sleidanus *lib. XXIII. p.* 724. Chytræus lib. XVII. p. 443. *dum VVittembergæ cum Magdeburgensibus, de componendo bello, & pacis conditionibus per Mauritii consiliarios agitur, Mauritius cum sociis principibus Lochæ denuo conuentum celebrat, in quo, fœdus cum Galliæ rege, Mauricius elector Saxoniæ, VVilhelmus Landgrauius Hassiæ, & Ioannes Albertus dux Megapolitanus concludunt, ac obsides Gallo postea, Iohannes Albertus iuniorem fratrem Christophorum: VVilhelmus fratrem Philippum, Parisios mittunt.* Harxus *p.* 663. Camerarius *ad a.* 1552.

****** Sleidanus *lib. XXIII. p.* 720.

******* Sleidanus *lib. XXIII. p.* 724. Thuanus *lib. X. ineunte.* Heuterus lib. XIII. c. XIII. *interea Septemuir Mauricius clam Cæsare cum Franco, his Legibus, paulo ante initum fœdus obsignat: Rex Henricus pro sua parte sociis in singulos menses aureorum liliorum quadraginta millia numerato: qua summa in Germania viginti millia peditum & octo millia equitum alunto,*

to, Francicaque insuper auxilia, si Cæsar contra armatus prodiisset, addito, Germaniæ finibus exercitum, vt Cæsar intercipiatur, aut vires eius distrahantur, admoueto, Belgis iustis copiis bellum inferto. Extat fœdus illud in Recueil *Tom. II. p.* 258.

******** Sleidanus *c. l.* Thuanus *lib. VIII. p.* 239.

§. LXXXVIII.

Concluso inter Mauritium & Francum fœdere, hic cum Turca paternam amicitiam renouarat, eiusque classem in mari Mediterraneo exspectabat. Cogebantur interim in Italia a Francis, Pontificiis, ac Cæsarianis summa cum diligentia veteres nouæque copiæ. Sed Francus rebus omnibus paratior, non diutius simulandum censens, triremes Massilia, Duce Polino exire, ac Draguto Solymanni Præfecto iungere se iubet. In Aquitania classe alia clam instructa, vndecim Belgarum onerarias, cum mercibus in Hispaniam pacis fiducia tendentes capit. Dragutus cum arcem Melitanam frustra tentasset, præmisso Polino, Tripolim, Mauritaniæ Ciuitatem, Hispanorum præsidio munitam, contendit. Conspectis Francicis signis, qualia & Turcæ exposuerant, in Portum vt amici admittuntur: vnde mox occupata oppidi porta, Turcæ qui sint, declarant, præsidiarios cædunt, ciues capiunt, oppidoque de commeatu præsidioque prouiso, discedunt. Maria Austriaca Cæsaris soror, Belgicarum nauium direptione violatam a Francis pacem iudicans, detentis eorum mercatoribus ac mercibus, VI. Kal. Octobres Bruxellæ bellum in Francos publicari iussit. Tum ab vtraque parte libelli in publicum eduntur, quibus alter alteri violatæ pacis caussas adfigebat. Per Pedemontium etiam atque Taurinos oppida multa capit Francus, & in his Cherium atque Sandamianum, ductore Brissaco.*

* Sleidanus *lib. XXII p.* 710. 716. Heuterus *lib. XIII. c. XI.*

§. LXXXIX.

Mauritius autem rebus domi constitutis, & consiliariis aliquot adiunctis Augusto fratri, paruo cum comitatu ad illas, quas per Thuringiam habebat copias contendit, euulgato prius publico libello, quo expeditionis suæ caussas exponit. * Priusquam domo discederet, Misniæ Burggrauius Henricus, ex illustri Ruthenorum familia, Bohemiæ Cancellarius, Ferdinandi Regis nomine, cum illo de conciliatione diligenter egerat. Accedebat ipsi Landgrauii filius, Guilielmus. Coniuncto exercitu, per Sueinfurtum, Roteburgum, Dinckelspühlam, Nortlingam, magna celeritate petunt Donawerdam. Rotenburgi se ipsis coniungit Albertus Brandenburgicus. Quacunque transirent, suam in potestatem redigunt

digunt oppidanos, & iis, quos antea Cæsar delegerat, abrogatis, nouum instituunt magistratum; simul pecuniam illis imperant atque tormenta. Augustam deditione capiunt.** Dum autem Romanorum Rex Ferdinandus intercederet, Lincium ad ipsum veniebat Mauritius. Sed dum sine sociorum assensu nihil se concludere posse adfirmaret, ad Maii diem XXVI. rursus conuentus Passauium fuit indictus.*** Mauritius autem in castra reuersus, Alpes atque agrum Tirolensem vna cum sociis petit, arcem Ereburgum vna cum claustris capit,**** & dum vlterius progrederetur, Cæsar, noctu, maxima celeritate, tumultuarie discedens Oeniponte, cum Ferdinando fratre Villacum quod est in Carnis oppidum, ad Drauum flumen, sese recipit,***** cum Saxoniæ Electorem Ioannem Fridericum, toto iam quinquennio captiuum, paullo ante dimisisset, ne videlicet hostis ad suam gloriam istud referret, quod quidem ipse captiuus etiam minime volebat.****** Liber factus, nihilominus Cæsarem, quocunque iret, comitatur. Vbi venit Oenipontem Mauricius, quidquid ibi repertum est rerum Cæsaris & Hispanorum, & Cardinalis Augustani direptum fuit, Ferdinandi Regis autem atque Ciuium bonis nihil est datum damni. Et quia triduum solum erat reliquum ad inducias, quæ futuræ tractationis caussa constitutæ fuerant, Mauritius illinc Passauium petit.*******

* Sleidanus *lib. XXIV. ineunte.* extant tales litteræ apud Hortlederum *Tom. II. lib. V. c. IV.* & Goldastum *Reichshandlungen p. 187. & Reichshandeln p. XXVI. p.* 1060. Belcarius *lib. XXV. p.* 825. Male equidem apud Gallos non solum, sed Pontificiæ etiam sedis addictos super hoc bello audit Mauritius. Bodinus etiam libris de Republica Mauritium sæpius cauillatur. Contra ipsius tamen iniurias Ioannes Fridericus a Brand in singulari dissertatione, præside Oswaldo Hilligero Ienæ 1617. sub titulo: *Vindiciæ Mauritianæ,* ventilata, gnauiter ipsum defendit. Et cum similes calumnias fouerent auctor Autonomiæ & Iurisconsulti Dillingenses, illorum etiam iniuriis Cornelius Crull opposuit Discursum Historico-Politicum *de Iustitia belli Saxonico Mauritiani, Lipsiæ* 1631. 4. Eandem belli Mauritiani historiam, iustitiamque breuiter exposuit Io. Christophorus Bartenstein singulari diatriba, *de bello, Imperatori Carolo. V. a Mauritio Saxon. Electori illato, Argentorati* 1710. 4. Albertus etiam Brandeburgensis scriptum contra Cæsarem edidit admodum virulentum, de quo Thuanus *lib. X. p.* 295.

** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 760. Heuterus *lib. XIII. c. XIII.* Thuanus *lib. X. p.* 298.

*** Sleidanus lib. XXIV. p. 872. *Vbi Lincium venit Mauricius, de liberando socero Lantgrauio, de religionis atque doctrinæ componendo dissidio, de recte constituenda republica, de pace cum Galliæ rege, socio & confœderato, facienda, de proscriptis in gratiam recipiendis, proponit. Hi erant Ringrauius & alii, quos paulo supra nominauimus, & in his etiam Hedeccius, qui superioribus annis in Mauricii clientelam sese dederat, vt ante dictum est, in eius vero caput Cæsar nullum constituerat præmium, ne Mauricium offenderet, vt est credibile. Ad ea postulata, Ferdinandus quocum erant Maximilianus filius, & gener Albertus Bauariæ dux, & Cæsaris*

item legati, respondet, non recusare Cæsarem, quo minus liberetur Lantgrauius, sic tamen vt statim discedatur ab armis: de religione, deque republica, vt in proximo Germaniæ conuentu cognoscatur: vt autem Galliæ quoque regis habeatur ratio, perquam esse graue Cæsari: licere tamen vt ex eo Mauricius rescíscat, quemadmodum velit pacisci: proscriptos etiam posse in gratiam redire, modo conditioni, quam Cæsar tulerit, obtemperent. Adhæc, petebat Ferdinandus, vt facta pace, Mauricius operam suam ipsi præstet in Vngaria, neue milites ad Galliæ regem dilabantur. Cum autem ad ea Mauricius respondisset, & absque sociorum assensu non sibi licere quicquam statuere diceret, ita fuit discessum, vt ad Maii diem vigesimum sextum rursus conueniatur Passauii, qued est inter Ratisbonam atque Lincium, ad Danubii, & Oeni confluentem, oppidum: venirent etiam eo principes intercessores, eorumque legati. Quid Lincii fuerit actum, exponit Hortleder *Tom. II. lib. V. c. XI.* Thuanus *lib. X. p.* 298.

**** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 767. Heuterus *lib. XIII. c. XV.* Belcarius *lib. XXV. p.* 827. qua ratione Ehrenburgum captum, extat singularis relatio apud Hortlederum *Tom. II. lib. V. c. XI.* Haræus *p.* 664. Thuanus *lib. X. p.* 300.

***** Thuanus lib. X. p. 300. *postridie Mauritiani ac socii ad Zirlam, qua II. ab Oeniponte milliaribus distat, peditatum præmissü assequuntur, vbi de improuiso eorum aduentu cognouit, quamuis aduersa valetudine, & pluuioso ac nimbroso cælo, per noctem lectica vectus, ad tadarum lumen cum Ferdinando fratre, qui nuper Lincio venerat, & omnibus qui aderant principum legatis, ceteroque aulico comitatu magna trepidatione Oeniponte discedit, relictis impedimentis, & per Alpeis, quibus Tridentum iter, itinere primum facto, mox ad læuam flexit, ac Villacum, quod est oppidum ad Dravum flumen in Fori Iulii & Norici finibus, summa celeritate contendit.* Et paullo post: *eadem nocte, qua Cæsar abiit, Mauritius Oenipontem peruenit, cæna, quæ Cæsari parata erat, nondum consumta. Inde aliquandiu abeuntem insecutus ad suos reuertit. Et Ferdinandi quidem ac ciuium bonis parcitur: quicquid vero rerum Cæsaris Hispanorum & Cardinalis Augustani vltra modum fœderatis inuisi, ibi repertum est, diripitur.* Inde Cæsaris metum plenius describit.

****** Sleidanus, Heuterus, Belcarius, Thuanus *c. l.* Sagittarius *§. XXIV.*

******* Sleidanus *lib. XXIV. p.* 767. Heuterus *lib. XIII. c. XIII. & XV.*

§. XC.

Ab alia parte Francus, datis ad Germaniæ Principes litteris, quibus se libertatis Germaniæ & Principum captiuorum vindicem nominabat, * iustis paratis copiis, in Lotharingiam ducit. Exinde inuicem obsides Mauricius ac Rex ex promisso mittunt, pollicitamque in tres menses Germanis ad bellum pecuniam Francus numerat. ** Cum Annas Mommorancius Connestabilis Tullum ac Verdunum, Imperii Ciuitates, deditione in potestatem redegisset, iustoque præsidio muniuisset, Lotharingiam petit, & principem puerum, in Galliam mittit, circiter nouem annorum, quantumuis deprecante matre vidua, suamque filiam in matrimonium ei spondet. *** Dumque his rebus Galliæ Rex detinetur, Mommorancius, Metim, vrbem Imperii celebrem occupat, Aprilis die decimo, cum & modicum esset intus præsidium & Galli multa pollicerentur, & ipsorum libertatis retinendæ causa, regem arma sumpsisse dicerent. **** Venit

etiam

etiam eo poſt, ipſe Rex ad XVIII. Aprilis diem, & quatriduo ibi commoratus, inque ſuam fidem adacto ſenatu & populo, præfectum eis conſtituit Gonnorium, & arma tradi, inque locum vnum comportari, & vrbem communiri iubet. Idem facit in reliquis oppidis, perque Lotharingiam, ac præmiſſis nunciis, Argentoratum, Hagenoam atque loca finitima, & ad epiſcopum Argentinenſem, frumento ſeſe iuuari petebat & commeatu. ***** Animus Henrico erat, proferre Franciæ limites ad vsque Rheni ripas, quare occupata Meti, tentare non dubitabat Treuiros, Argentoratum, Colmariam, Sletſtadtium, cæterasque Germaniæ Ciuitates Cis-Rhenanas. Sed territæ Metenſium exemplo vicinæ Imperii Ciuitates Franco nil fidendum iudicabant, ſeque ſubitaneo præſidio muniebant. Tum ad Regem iuxta Argentoratum caſtra habentem veniunt Proteſtantium Principum ac Ciuitatum Legati, eique de aduentu gratias agentes, ne vlterius progrediatur, petunt. Cæſarem enim in eam neceſſitatem redactum, vt Principum petitionibus neceſſario ſatisfacere ſubſcribereque cogatur. Francus, diuiſo in quatuor partes exercitu, quatuor diuerſis itineribus in Lotharingiam ac Franciam ingenti cum difficultate incommodoque peruenit. Adiuuabat proficiſcendi diligentiam, quod certior eſſet factus, Mariam Auſtriacam collectis in vnum quindecim Belgicorum peditum ac tribus equitum millibus, Duce Reuſſio ac Roſlemio flamma ferroque Campaniam euaſtare. ******

* De his Sleidanus *lib. XXIV. p.* 757. qui *p.* 759. addit: *hoc ſcriptum, typis excuſum, & editum lingua populari, præferebat in fronte pileum inter duos pugiones, idque ſymbolum eſſe libertatis, aſcriptum erat, deinde ſuberat titulus regis, qui ſe libertatis Germaniæ & principum captiuorum vindicem nominabat. hoc ſymbolum non nulli repertum in vetuſtis numiſmatis, & a percuſſoribus C. Cæſaris vſurpatum fuiſſe dicunt.* Extat hoc ſcriptum apud Hortlederum *Tom. II. lib. V. c. III.*

** Sleidanus *lib. XXIV. ineunte. & p* 762. Heuterus *lib. XIII. c. XIII.*

*** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 761. Heuterus *lib. XIII. c. XIV.*

**** Sleidanus c. l. *quum enim Galliæ finibus rex egrederetur, quod fuit ad idus Martii, datis ad illos literis & miſſis internunciis, commeatum ſibi tantum expediri petebat, vt per ipſorum fines traduceret exercitum, pollicitus omnem beneuolentiam, vtebatur autem adminiſtro Cardinali Lenocurto, vrbis epiſcopo, qui ſtudium ipſius atque voluntatem ſenatui commendabat. Conneſtablius quoque ſcripſerat eis amiciſſime: verum vbi propius ad vrbem cum copiis veniſſet, intromitti petebat, & obtinuit: poſtridie portas & munitiones omnes in ſuam poteſtatem redegit.* Belcarius *lib. XXVI. ineunte.* Thuanus *lib X. p.* 302. Heuterus *lib. XIII. c. XIII.* Iuramentum Metenſium reperitur in Recueil *Tom. II. p.* 262. In Schardii Tomo II. reperitur ſcriptum, ob quas cauſas quibusque modis Henricus, Galliarum Rex vrbem Metenſem ceperit cum geſtis reliquis. Iura etiam Gallorum in Lotharingiæ Ciuitates defendere conatur Thuanus *lib. XI. p.* 337.

***** Sleidanus lib. XXIV. p. 761. Haræus *p.* 665.

****** Heu-

****** Heuterus *lib. XIII. c. XIV.* qui addit: *Tres praecipuae Francum caussae subito deserere Germaniam coëgere. Primo, quod Rossemius Estainium, munitum ad Mosam Oppidum cepisset, Prouinciamque vicinam vastaret. Deinde, quod Mauricii cum Caesare ac Romanorum Rege colloquia haberet suspecta. Tertio, quod occupandi Argentorati, quod summopere desiderabat, spe decidisset.* Thuanus *lib. X. p.* 305.

§. XCI.

Exercitu igitur vnis in castris coadunato, Mosellam traiicit Henricus, receptoque Estainaeo, quod Rossemius ceperat, Lutzenburgios inuadit, moxque Rodemarcum & Iuosium capit. Interea Reussius ac Rossemius Picardos omni cladis genere vexabant, capiunt, incenduntque Nouiodunum, Nessam, Chaunium, Roiam, Follembranam Regiam, ac pleraque alia eius tractus Oppida, cum multis arcibus, tam ingentem Parisiensibus incutiunt metum, vt plane de vrbe defendenda desperarent, nulliusque Imperio a fuga sisti possent. Hac de caussa parte exercitus Vendomio tradita, contra Caesareanos in Picardiam properare iubet, ipse Lutzenburgicae ditioni quam omnem occupauerat, Neuersii Ducem praeficiens, Hannoniam inuadit. *

* Heuterus *lib. XIII. c. XII.* Belcarius *lib. XXVI. p.* 832. Thuanus *lib. X. p.* 309.

§. XCII.

Eodem tempore soror Caesaris, Maria, conuentus agebat Aquisgrani, foederis ineundi caussa cum vicinis. Et Cliuensis quidem Princeps, per legatos se excusat: Coloniensis autem archiepiscopus, Adolfus, eo profectus, in Burgundicae domus venit societatem: idem facit Leodiensis etiam Episcopus, Georgius Austriacus.* Interea Mauricius Passauium venit. Ibi actione repetita Linciana, Kl. Iunii, copiosius omnia proponit & explicat. Aderant legati Caesaris, Ferdinandus rex, Bauariae dux Albertus, Salisburgensis, Eistetensis, episcopi, Principum Electorum omnium, Cliuenses etiam & Würtenbergici legati. Romanorum Rex Passauio ad Caesarem ab eoque Passauium recurrens, Caesaris responsa adferebat. ** Tandem II. Augusti 1552. his legibus pax facta: confoederati Principes ante XII. Augusti diem discedant ab armis, & copias ita dimittant, vt Ferdinando regi militent, si velint; ad eum quoque diem Landgrauius liber factus, in sua, quam habet ad Rhenum arce, Rheinfelsa sisteretur, interposita prius cautione, de seruandis conditionibus Halae Saxonum a Caesare latis. quae Landgrauio erat cum Nassouio Comite de ditione Cattorum controuersia, recognoscetur per Principes Electores: *** intra sextum mensem Caesar agat Imperii conuentum, ac, qua potissimum ratione dissidium

diſſidium religionis componi debeat, deliberabitur: pacem interea colant omnes & propter religionem nulla cuiquam exhibeatur moleſtia: ad Imperialem Cameram admittantur etiam ii, qui ſunt Auguſtanæ confeſſionis: ad Galliæ regem quod attinet, quoniam Imperii res ad ipſum nihil pertinent, licebit, vt quas cum Cæſare priuatim habet actiones, eas exponat Mauricio, vt poſt ad Cæſarem omnia referantur: proſcripti recipiantur in gratiam, modo nihil poſthac in Cæſarem ac reliquos Ordines faciant, modo etiam ii, qui Galliæ regi militant, intra tempus trimeſtre redeant in Germaniam, illo deſerto. Brandeburgicus Albertus, comprehendatur in hac pace, modo diſcedat ab armis, & ante XII. Auguſti diem copias dimittat: hanc pacem qui violauerit hoſtis iudicabitur. His omnibus, qui præſentes erant principes, primi Ordinis, ceterorum vero legati ſubſcripſerunt. Paſſauii enim fuit hæc conſcripta formula, ideoque *Paſſauienſis Transactio* dicta, quam & Cæſar obſignauit. Pace facta, Galliæ regis legatus, Fraxineus domum redit. **** Moleſte quidem rex transactionem tulit: ſed cum Landgrauio magnum eſſe periculum audiret, niſi pactio fieret, aſſenſit, & obſides in Germaniam ſaluos remiſit. *****

* Sleidanus *lib. XXIV. p.* 767. Heuterus *lib. XIII. c. XV.*

** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 772. Heuterus *c. l.* Grauamina Paſſauii exhibita reperiuntur apud Hortlederum *Tom. II. lib. V. c. XIII.* Thuanus *lib. X. p.* 313.

*** De hac controuerſia Sleidanus lib. XXI. p. 642. *lis erat multis abhinc annis, Lantgrauio & Guilielmo Comiti Naſſouio, de ditione Chattorum: eam nunc demum Cæſar his ipſis diebus decidit, aduerſus Lantgrauium lata ſententia.*

**** Capita transactionis Paſſauienſis exponit Chytræus *lib. XVII. p.* 458. Harzue *p.* 666. Sleidanus *lib. XXIV. p.* 784. Thuanus *lib. X. p.* 318. Belcarius *lib. XXVI. p.* 834. qui diem transactionis male ponit pr. Kl. Auguſti. Goldaſtus *Reichs-Satzungen p. I. p.* 282. Heuterus *c. l.* Ipſa Transactio reperitur in Meyeri *Londorpii Cont. Tom. I. p.* 14. in Recueil des Traittés de Paix *Tom. II. p.* 261. Goldaſti *Reichs-Satzungen p. II. p.* 257. *& in Stat. & Reſcr. Imper. p.* 175. *Conſt. Tom. I. p.* 566. Corpore Receſſuum *p.* 535. & apud Hortlederum *c. XIV.* Commentati in eandem fuerunt Io. Strauchius qui diſſertatione Iuris Publici XIV. eius hiſtoriam exponit & Adamus Cortreius in Obſeruatis Hiſtorico-Politicis ad eandem.

***** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 785. Thuanus *lib. X. p.* 319.

§. XCIII.

Albertus autem Brandenburgicus, reiecta hac transactione, inſtitutum ſuum nihilominus vrgebat, & ad pacem redacta Noriberga, Nobilitatem etiam & Ordines iis in locis imperata facere cogebat. * Nam etſi communem cauſſam agebat initio, ſicut edito ſcripto ** facturum ſe profeſſus fuerat, tamen non erat eius fœderis, & ſoluta Vlmæ obſidione, cœpit quodammodo ſuum priuatum agere negotium, vel quod vni ſibi vel-

let adquirere, quid belli dedisset fortuna, vel quod Mauricii factum improbaret, vel quod a Galliæ rege sollicitatus, alio spectaret: sed tamen quos in suam fidem adigeret, sociis quoque fidem eandem præstari iubebat. Inprimis Bambergensem atque Würtzburgensem Episcopum ad grauissimas adigit conditiones. Bambergensis quidem, vt se suamque prouinciam periculo iam imminenti subduceret, suæ ditionis oppida & præfecturas ad viginti coactus fuit ei dare, confectis ea de re litteris XVIII. Maii. Würtzburgicus autem aureorum millia ducenta viginti dependet, & simul eius debita quorum erat summa, circiter trecenta quinquaginta numûm aureorum millia, in se recipit, & persoluere pollicetur. *** Deinde in archiepiscopi Moguntini fines progressus, ad Mœnum flumen, plurimum damni dat, incendiis atque rapinis, & ingentem pecuniæ vim ab eo postulat: cumque nonnulli intercederent, neque tamen de summa conveniret, Moguntinus, in Rhenum antea demersis maioribus tormentis, v. Iulii die discedens, fuga salutem petit. Eodem etiam tempore, Albertus, ab Archiepiscopo Treuirensi petit, vt præcipuam ipsius ditionis arcem Ehrenbreitstein ad Rheni atque Mosellæ confluentem, loco excelso sitam ipsi traderet, hoc tamen morem non gerente. **** Facta Passauii transactione, Wormatiam atque Spiram in suam redigit potestatem.***** Francofurtum ad Mœnum quod Mauritius reliquerat, obsidet, ****** Augusti vero die nona recedit, & Rheno transmisso, prope Moguntiam castra ponit, ciuibus in suam fidem adactis, maximam pecuniæ vim ecclesiasticis imperat, Moguntinis præsertim atque Spirensibus. Cum ea dari non posset, plerisque fuga dilapsis, vtriusque vrbis templa dispoliat, tectum quoque plumbeum templi primarii Spirensis demoliri cœpit, deprecante vero senatu, destitit: Moguntiæ autem, & arcem Episcopi, Rheno propinquam, hospitium suum, & quinque templa, deinde naues omnes, etiam eas, quæ vino essent onustæ atque frumento, incendi facit: idem Spiræ, quo Cæsari difficiliorem relinqueret transitum, ******* suisque reuocatis, quos ibi in præsidio habebat, in fines Treuirorum proficiscitur, Augustam Treuirorum deditione capit, inde Luceburgium agrum, hinc rursus Lotharingiam ingreditur, & passim multum damni dat, expectans, cuiusmodi conditionem Galliæ rex deferat. Francones vero Episcopi & Noribergenses Herbipolensi transactione a Cæsare plane cassata, se fœdere contra ipsum muniunt, suaque tentant recuperare.********

*Slei-

* Sleidanus *lib. XXIV. p.* 777. Harzus *p.* 667. Thuanus *lib. X. p.* 311.
** Extat eiusdem scriptum apud Hortlederum *Tom. II. lib. V. c. V.*
*** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 770. Thuanus *lib. X. p.* 312. Camerarius *ad a.* 1552.
**** Sleidanus *c. l.*
***** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 783.
****** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 784.
******* Sleidanus *lib. XXIV. p.* 785. Heuterus *lib. XIII. c. XV.* Thuanus *c. l.* & *lib. XI. p.* 336.
******** Sleidanus *p.* 786-787. Heuterus *c. l.* Thuanus *lib. XI. p.* 337. 340. Hanc transactionem tamen postmodum plane cassauit Carolus V. Goldastus *Reichs-Satzungen p. II. p.* 264. *Stat. & Rescr. Imper. p.* 191.

§. XCIV.

Hoc tempore a. 1552. Senenses in Italia, Galliæ regis impulsu & auxilio, præsidium Hispanorum eiiciunt, & arcem ibi cœptam ædificari, mandatu Cæsaris, diruunt, & in libertatem sese vindicant, Gallos intromittunt. * Solymannus etiam Turcarum Rex, ex initi cum Franco fœderis pacto, mense Augusto instructam illi classem auxilio mittit, quæ, Præfecto Draguto, oram regni Neapolitani circumnauigans, magnam incolis trepidationem attulit. Andreas Auria iussu Cæsaris classem contra educit, magis vt incolas animaret, quam, nauium numero longe inferior, cum hoste confligeret. Coactus tamen ad insulam Pontiam, cum Turcis congreditur. Diuisa enim Dragutus classe, pleno mari Auriam duabus diuersis e plagis inuadit, atque de eodem insigni potitur victoria: Dragutus cum frustra aliquamdiu Francicam classem exspectasset, grauisque immineret autumnus, cum præda ac captiuis, Constantinopolim redit. ** Insequenti anno 1553. Iulius III Papa omni ratione adnitebatur Senenses Cæsari conciliare, dum animo angeretur, Francorum, Hispanorumque copiis atteri Italiæ vires. Sed Senenses per occasionem discessus Cæsariani Exercitus, vrbem muniunt, nihilque quod ad diuturnum graueque sustinendum bellum facit, omittunt. Erat hoc tempore Francica classis in Senensium portu, qui Herculis Monœci dicitur, Dragutum cum Solymanni classe exspectans: qui cum mense Augusto venisset, Corsicam inuadunt, pleramque Insulæ partem capiunt, sed aduentante cum classe Andrea Auria, eandem iterum relinquere fuerunt coacti. *** Sub initium anni 1554. Senense hoc bellum inter Cæsarem ac Francum opera Cosmi, Ducis Florentiæ recrudescit, metuentis ne statum quoque Florentinum perturbaret. **** Senarum itaque vrbs obsidione fuit cincta atque extremam famem perpessa ad deditio-

nem a. 1555. coacta. ***** Cæsariani præfectus exercitus Marchio Marignanus portum Herculis, quem Galli tenebant, inuadit & virtute militum arcem occupat, interfectis præsidiariis tandemque vniuersa Senensium Tusciæque ditio in Cæsaris concessit potestatem. Eodem fere tempore iterum Turcica classis Regi Franciæ ex fœdere auxilium latura, oram Italiæ legens, Plombinum Hetruriæ Tusciæque communem portum, iuxtaque eum Insulam Eluam frustra tentauit; magnaque abducta hominum pecorumque præda, cum Principe Salernitano Franciæ Regis legato triremem conscendens in Græciam abiit. ******

* Sleidanus *lib. XXIV. p.* 785.

** Sleidanus *lib. XXV. ineunte.* Heuterus *lib. XIII. c. XVI.*

*** Sleidanus *lib. XXV. p.* 809. Heuterus *lib. XIII. c. XVIII.*

**** Belcarius *lib. XXVI. p.* 835. Heuterus *lib. XIII. c. XXI.*

***** Sleidanus *lib. XXV. p.* 818. *lib. XXVI. p.* 840. Heuterus *lib. XIII. c. XXII. XXIII.* Thuanus *lib. XI. p.* 334.

****** Sleidanus *lib. XXVI. p.* 843. Heuterus *lib. XIII. c. XXIII.* Belcarius *lib. XXVI. p.* 864. Natalis Comes *lib. VI. p.* 116. *lib. IX. p.* 186. *lib. X. p.* 234. Thuanus *lib. XV. p.* 457.

§. XCV.

Interea Landgrauius, prout conuenerat, e custodia dimissus, Traiecti iterum, iubente Maria, Regis sorore, aliquamdiu detinetur, quod Risenbergius, qui eius filio Guilielmo militarat, ad Albertum Brandenburgicum transiens, Cæsarianis bellum inferret. Sed docente Hasso, inuito id filio, exauctoratum Risenbergium facere, institutum iter tenuit, & instantibus Kl. Septembris in Hassiam venit.* Tum Cæsar cum copiis Augustam intrat, lectumque a Protestantibus Magistratum loco mouet, Tribus abrogat, Templaque aliquot Protestantibus, aliquot Catholicis restituit; relictoque in vrbe præsidio, Kl. Septembris discedit.** Ioanne Friderico Saxone fidei officiique admonito, concessis ipsi Restitutionis in pristinam dignitatem litteris, & eodem die, quo Cæsar Augusta discessit, in Saxoniam libero dimisso.*** Tum Cæsar in Lotharingiam profectus XI. Kl. Nouembris Vrbem Metensem a Gallis egregie munitam, cum magno exercitu obsidione cingit, Francisco Lotharingo, Guisio Duce cum octo peditum, tribus equitum millibus, flore nobilium iuuenum totius Franciæ eandem defendente. **** Erat tum in Lotharingiæ finibus, ad Oppidum Pontamossum, Albertus Brandenburgicus, cum quinquaginta signis peditum, & equitatu non paruo, cumque de stipendiis tam præteriti quam futuri temporis inter ipsum Galliæque regem non conueniret, interuentu quorundam reconciliatur Cæsari,

Cæsari, qui culpam omnem ei condonat, & actionem in eum institui belli causa, vetat, transactionem cum Episcopo Bambergensi factam atque Würtzburgensi confirmat, & militiam Vngaricam ei remittit. Eo cognito, Guisii Principis frater, Aumalius, qui magno cum equitatu missus erat in Lotharingiam, a Rege, ne quid Albertus, de quo dubitabant, damni daret, statuit eum adoriri. Ventum ad manus IV. Nouembris, Aumalius tribus acceptis vulneribus capitur. Ea parta victoria, venit ante Metim Albertus cum Aumalio captiuo, castraque ponit ad Mosellam flumen, ac deinde curatum ex vulnere captiuum, Blassenburgum mittit custodiendum. ***** Cæsar, qui ob articularis morbi sæuitiam, hactenus Theouillæ substiterat, XII. Kl. Decembris ad exercitum venit, magnaque ingentium tormentorum vi ac multitudine vrbs oppugnari est cœpta. ****** Hyemis autem intemperie Cæsar coactus, re desperata, Kl. Ianuarii 1553. obsidionem soluit, & Dedehouium profectus, ac inde reuersus, in Belgium, legiones aliquot in Treuiris hyemare iubet, in his etiam fuit Albertus. *******

* Sleidanus *lib. XXIV. p.* 786. Heuterus *lib. XIII. c. XV.*

** Sleidanus *c. l.* Heuterus *c. l.*

*** Sleidanus. Heuterus *c. l.* qui addit: *falsum enim est, quod scribit Natalis Comes, Cæsaris captiuum diem obiisse, filiisque paternum principatum restitutum. Hoc enim editionis Operis huius anno* CIƆ IƆ XCVIII. *Mauritii, non Ioannis Friderici stirps in Saxonia Septemuiratu rerum potitur.* Natalis Comes autem *lib. V. p.* 104. & 107. Io. Fridericum in captiuitate mortuum fuisse falso adserit. Extat Relatio de Electoris liberatione apud Hortlederum *Tomo II. lib. III. c. LXXXVII. & LXXXVIII.* vbi etiam docetur, qua ratione in nostra vrbe & vicinia summo cum omnium gaudio exceptus fuerit Elector. Litteræ restitutionis aurea bulla corroboratæ extant apud Lünigium *P. spec. s. IV. p.* 64.

**** Sleidanus *lib. XXIV. p.* 788. Heuterus *lib. XIII. c. XV. XVI.* Haræus *p.* 667.

***** Sleidanus *p.* 789. Heuterus *lib. XIII. c. XVI.* Belcarius *lib. XXVI. p.* 841. Thuanus *lib. XI. p.* 344.

****** Sleidanus p 789. *tunc inprimis valide fuit vrbs concussa tormentis, quorum tanta vis erat, vt non Argentorati solum, sed trans Rhenum etiam ad milliaria quatuor exaudiretur fragor atque tonitru. abest autem Argentoratum a Meti, milliaribus magnis duodeuiginti.* Heuterus *lib. XIII. c. XVI.*

******* Sleidanus *lib. XXIV. p.* 790. Heuterus lib. XIII. c. XVII. *cum Cæsar ad vrbem Metensem tormentis nec cuniculis quicquam proficeret, nullaque ratione consultum videretur, militem morbis inualidum, in dubiæ expugnationis euentum, firmissimo obiicere præsidio, discedere soluta obsidione statuit. Bruma enim continuo gelu corpora vrebat, ingensque aëre demissa nix molestissima erat: quibus incommodis cum mox continuæ superuenirent pluuiæ, resoluta niue; omnia aquis tegebantur, corrumpebanturque: milites vero alui solutione ac torminum doloribus correpti (dysenteriam Græci vocant) magno indies numero, interibant. Etenim e centum peditum millibus, quæ Cæsar ad Vrbem adduxerat, supra quadraginta millia hie-*

mis intemperies absumpserat. Motis igitur Caesar castris, tormenta praemittit, Metimque Kal. Ianuarii anno CIƆ IƆ LIII. *deserit, fortissimis equitum turmis in tergo relictis: qui erumpentes magno numero hostes non semel, illata clade, repulere.* Harzeus *p.* 668. Thuanus *lib. XI. p.* 348. desiderata dicit XXX. militum millia. Extat apud Hortlederum *Tom. II lib. V. c. XV.* Relatio de hac obsidione. Egerunt de eadem Franc. Belcarius *lib. XXVI. p.* 840. *sq.* Thuanus *lib. XI. p.* 232. Chytraeus *lib. XVII. p.* 458 *sqq.* Hanc ob solutam obsidionem varia scommata in Carolum. Huc faciunt Rhytmi:

Der Maur, die Metz, und die schœne Magd
die drey haben dem Keyser den Danz versagt

quod alias ita effertur:

ni Metz, ni Mauritz, ni Mauritania, ni Magd,
ni Mors, quid multis? fueram per singula felix.

Alii:

Herculis optasti longas transire columnas,
siste gradum, Metis haec tibi meta datur

apud Burgoldensem *Discurs. ad Instrum. Pacis p. I. p.* 35.

§. XCVI.

Inter haec Caesaris exercitus Belgicus populatur Galliam, & arcem iis locis munitissimam Hesdinam capit, quam a. 1553. Galliae rex recuperat.* Inde Caesar in Belgio agens, per Reussium & Bignicurtium Terovannam Morinorum Ciuitatem IV. Idus Iunii 1553. capit, eandemque solo facit aequari. ** Hinc per Philibertum, Sabaudiae Ducem, Caesariani Exercitus ductorem Hesdinum denuo capitur & diruitur. *** Facto iuxta Dorlanum Picardiae proelio, Galli fuerunt superiores, **** qui postea Artesiam inuadunt, vastantque & Cambresianam arcem capiunt.***** A. 1554. Galli iterum in Belgium irrumpentes, post varia oppida, Bouinam, Namurcensis ditionis & Dionantum, Leodiensis ditionis oppidum expugnant: ****** Hinc Galli, cum in Italia ad Idus Decembris anni 1554. Eporediam oppidum Alpinum ad Duriam flumen, ductore Brissaco cepissent, a. 1555. Martii die tertia Casalium oppidum Pado vicinum in quo praesidium erat Hispanorum & Germanorum ex insidiis capiunt, & aliquot post diebus arcem quoque; deinde alia multa suae ditionis faciunt in his Valentiam ac Saluadorum diruunt & complanant atque omni fere Marchionatus Montisferrati ditione Franci potiuntur, † & pleraque Montisferratensium castella diruunt. †† Classem quoque Hispanorum diuersi generis mercibus onustam vincunt. ††† Postquam autem Carolus a. 1555. Philippo, filio, Belgii prouincias concessisset, nonis Februarii 1556. quinquennales inducias cum Henrico II. fuit pactus. †††† Bellum tamen per Phi-

Philippum II. hoc ipso anno fuit continuatum, ††††† non nisi a. 1559. per pacem Catobresiensem finiendum. ††††††

* Sleidanus *lib. XXIV. p.* 789. Belcarius *lib. XXVI. p.* 847.

** Sleidanus lib. XXV. ineunte *& quum inde ab exitu mensis Aprilis, Teronennam obsedisset, Morinorum oppidum, Gallicæ ditionis, vigesimo Iunii die, oppugnatione capit, diripit, incendit, diruit.* Haræus *p.* 669. Thuanus *lib. XII. p.* 361. Heuterus *lib. XIII. c. XVIII.* Extat in Schardii Tomo II p. 577. Iacobi Basilici Marcheti *narratio de Morini & Hesdini expugnatione.*

*** Sleidanus *lib. XXV. p.* 853. Heuterus *lib. XIII. c. XIX.*

**** Sleidanus lib. XXV. p. 809. *Vbi iam dirutum esset Hesdinum, Cæsar ad exitum Augusti cogitabat tentare Dorlanum, sed vbi Connestablius id per indicium accepit, magnum equitatum & peditatus partem aliquam celeriter educit, & opinione citius illos aggreditur, inque fugam coniicit, plurimis interfectis atque captis.* Heuterus *lib. XIII. c. XIX.* prœlium hoc iuxta Picquinium factum esse dicit. Belcarius *lib. XXVI. p.* 860. eam vocat pugnam ad Fauquembergam.

***** Sleidanus *lib. XXV. p.* 810. Heuterus *lib. XIII. c. XIX. XXI.*

****** Sleidanus *lib. XXV. p.* 826. Belcarius *lib. XXVI. p.* 858. Heuterus *lib. XIII. c. XXI.* Haræus *p.* 675.

† Sleidanus *lib. XXVI. p.* 838. Heuterus *lib. XIII. c. XXII.*

†† Sleidanus *lib. XXVI p.* 843. Heuterus *lib. XIII. c. XXIII.*

††† Sleidanus lib. XXVI. p. 845. *Ventitabat tum ex Hispaniis in Belgium classis, omnis generis mercibus onusta: cumque venisset in oram Normanniæ, Galli, qui multo ante præsciuerant magnis viribus eam inuadunt, horribilis autem fuit conflictus, depressis & incensis vtrinque nauibus & quam plurimis desideratis quorum alii ferro, alii incendio, multi fluctibus absorpti perierunt. Galli naues aliquot expugnatas, in portum Diepensem, vnde profecti fuerant, abducunt. Fuit hoc Augusto mense.* Thuanus *lib. XV. ineunte.*

†††† Sleidanus lib. XXVI. p. 860. *conueniunt hoc ipso tempore Cæsaris Galliæque regis legati, quumque pace finiri dissidium non posset, quinta die Februarii mensis, annorum quinque paciscuntur inducias terra marique tam in Belgio quam per Italiam & alia. Possessionem quisque retinet eorum, quæ per belli tempus occupauit: exules Neapolitanos atque Siculos excludit Cæsar: Papam primo loco comprehendit sicut etiam Galliæ rex, & suos deinde quisque necessarios atque propinquos, vti fieri solet. Eas inducias non multo post rex & per Galliam & Meti quoque, Cæsar autem aliquando serius diuulgari suis in prouinciis mandat. Rumor erat Papam indigne tulisse factas inducias, & Galliæ regi post vt eas violaret conatum esse persuadere: alii contra putabant, ipsius hortatu potissimum esse pactas, quod bellum in Lutheranos moliretur. De captiuis nihil transigi potuit his induciis, inter quos erant præcipui nominis dux Arescotus Belga & Connestablii filius Momorancius natu maximus, ante annum tertium Teronennæ captus.* Heuterus *lib. XIV. c. IV.* Belcarius *lib. XXVII. p.* 879. Extant tabulæ Induciarum in Recueil *Tom. II. p.* 272. *de Vaucelles en l'Abbaye pres Cambray.* Harum occasione etiam per Oliuerium Cancellarium conscripta est tractatio de iniquitate Tractatuum Madritensium Cameracensium & Crespiacensium, quæ ibidem reperitur *p.* 267.

††††† Heuterus *lib. XIV. c. V.*

†††††† Heuterus *lib. XV. c. VI.* Belcarius *lib. XXVII. p.* 900. *& lib. XVIII. p.* 918. Thuanus *lib. XXII. p.* 70. Natalis Comes *lib. X. p.* 232. *lib. XII. p.* 259. Haræus *ad a.* 1559. Recueil *Tom. II. p.* 287.

§. XCVII

§. XCVII.

Albertus vero Brandenburgicus acceptis a Cæsare stipendiis, a. 1553. in Germaniam cum auro tendens, nouumque militem conscribens, iterum Noribergensibus, Franconiæque antistitibus crudele infert bellum. Id vero vt sopiretur, diuersis habitis conuentibus Heidelbergæ & Francofurti * varii pacificatores, ipseque Cæsar, Romanorum Rex, omnesque Germaniæ Principes, mense Martio, Aprili, ac Maio frustra laborarunt.** Dum itaque Camerales Alberto bellum fieri mandarent,*** fœdere inito, Elector Moguntinus, ac Treuirensis, Henricus Brunsuicensis, Wolfgangus Prussiæ Magister, ac plerique alii contra Albertum sacramento se deuinxere, Mauritio Electore socialis Exercitus Duce lecto. Sed Albertus, multo fœderatis paratior, infensissime ditionem Brunsuicensis, Noribergenses, Prussiam ac Franconiam depopulatur, in oppida ac pagos igne ferroque sæuit, rusticos, qui pecuniam non habebant, teterrimo mortis genere adficit. Qua ratione per Germaniam furentem, regnumque sibi condere conantem, repressuri confœderati, quibus se Romanorum Rex paullo ante iunxerat, Alberto Kl. Iulii solenniter bellum indicunt. **** Albertus igitur, traiecto Visurgi, ad Saxoniæ fines contendit, cui collecto milite, non expectatis omnium fœderatorum copiis, obuiam venit Mauritius. Nona die Iulii 1553. fit atrox prœlium ad Siuershusam Luneburgensis tractus, a multa dimicatione penes Mauricium, qui vinceret equitatu, fuit eius diei victoria: sed ipse tormento manuario traiectus ad ilia, biduo post vitam finit. Albertus Hannoueram peruenit incolumis. Desiderata sunt ad quatuor circiter millia, plerique omnes equites: captiuorum ingens fuit numerus. Henricus Brunsuicensis eo in conflictu duos amisit filios Carolum & Philippum. ***** Albertus autem Brandeburgicus collectis e fuga copiarum reliquiis, nouis aliquot conscriptis cohortibus, Brunsuici se continebat. Henricus, Dux Brunsuicensis, Mauritio a fœderatis suffectus, veteribus copiis, quibus Noribergii & Antistites stipendia soluebant, suos iungit, Idibusque Septembris in aciem educit. Prodiit contra Albertus, sed numero virtuteque superatus, altera accepta non exigua clade profligatur, ac Brunsuicum refugit. Cumque intellexisset, Ducem Henricum ad Vrbis obsidionem cum exercitu properare, educto equitatu in Thuringiam, indeque in Franconiam contendit. ****** Et licet Mauritii frater Augustus, eodem anno cum Alberto pacisceretur, ******* nihilominus Albertus a Camera Imperiali Kl. Decembris 1553. proscribebatur. †

Cæsar

Cæſar etiam publicis litteris XVIII. Decembris Bruxella ad Principes Germaniæ ſcriptis, Albertum denuo proſcribit. †† Hic terris ipſius a Franconicis occupatis, ††† in Galliam demum confugit †††† vnde fidem publicam a Cæſare petiit, vt legibus liceret, cum aduerſariis decertare. Quod dum parabat, Pfortzheimi VIII. Ianuarii 1557. morbo oppreſſus fuit & morte. †††††

* Sleidanus lib. XXIV. p. 792. *Erat tum Albertus Heidelbergæ cum electore Palatino & litteras illinc ad Cameræ iudices miſerat: de quibus venerunt Bauarus, VVirtembergicus, mandatu Cæſaris, pacificandi cauſa: venit etiam dux Cliuenſis. Re diu diſceptata, quum epiſcopi magnam pecunia vim offerrent, Bambergicus inprimis, vt oppida ſibi relinquerentur pacata, probarent etiam hanc conditionem interceſſores. Albertus qui pacta ſibi ſeruari vellet, quæ Cæſar etiam confirmaſſet, quum hoc ipſo tempore per ſuos in Saxonia cogeret equitatum, & iam de quorundam auxiliis compertum haberet, infecta re diſcedit, offenſis interceſſoribus & mox ad arma ſeſe conuertit, ac edito ſcripto Martii die vigeſimo ſeptimo, rem omnem ordine commemorat, deque aduerſariis, ob violatam fidem grauiſſime queritur, & argumentum illud refutat, quo dicebant epiſcopi, non ſibi licere quicquam de bonis eccleſiaſticis alienare, & neceſſario ſibi ſuum in armis defendendum eſſe docet. VVirciburgicus aderat ipſe, Bambergenſis miſerat legatos. Quæ VVirtembergico duci lis erat & ſimultas cum ordinis Germanici magiſtro principum interceſſione compoſita fuit, quum hic, vt oppida recuperaret, aureorum millia triginta dependeret. Ad ſecundum Aprilis diem, qui tum erat Paſcha dies, Mauricius quoque venit Heidelbergam ad Principes, vſus magna celeritate, triduo poſt domum recurrit. Hi, quos diximus, principes interceſſores vt ab iniuria ſeſe defenderent, fœdus faciunt, in eoque ſunt etiam Moguntinus & Treuericus:* De Conuentu Francofurtenſi, Sleidanus *lib. XXIV. exeunte.* Belcarius *lib. XXVI. p.* 835. Thuanus *lib. XII. ineunte.*

** Heuterus *lib. XIII. c. XVII.*

*** Sleidanus lib. XXIV. p. 790. *Quum Alberti Marchionis præfecti, copias conducerent illius mandatu, Bambergicus apud Cameram ea de re queſtus, Decembris die vigeſimo nono literas obtinet, quibus mandatur Albertinis, vt ab armis abſtineant.* Et paullo poſt: *Bambergenſis Epiſcopus, Februarii die decimo ſeptimo nouas iterum literas obtinet a Camera, quarum vnis idem denuo mandatur, quod prius: alteris autem iniungitur nobilitati, per Franconiam, & Noribergicis, item Palatino principi, Ioanni Friderico Saxoni, tanquam finitimis, vt opem ei ferant.* Idem p. 793. *Quum reiectis conditionibus Hedelberga profectus Albertus cogeret exercitum, Bambergicus & VVirciburgenſis alteras obtinent a Camera literas iis & Moguntino & Palatino & Mauricio, & Pruſſiæ Magiſtro, & Ioanni Friderico & VVirtembergico & Lantgrauio & Noribergicis atque vicinis omnibus mandatur, vt opem illis ferant, fuit hoc Maii die ſecundo.* Extant in Tomo II. Hortlederi libro VI. varia hac de re ſcripta. Thuanus *lib. XII. p.* 354.

**** Heuterus *lib. XIII. c. XVII.*

***** Chytræus *lib. XVIII. p.* 466. Haræus *p.* 671. Sleidanus *lib. XXV. p.* 801. Belcarius *lib. XXVI. p.* 846. Heuterus *lib. XIII. c. XIII.* Thuanus *lib. XII. p.* 557. Extant de eo litteræ Mauritii ad Epiſcopum Herbipolitanum apud Hortlederum *Tom. II. lib. VI. c. VII.* & alia relatio *c. VIII.* de morte vero Mauritii Io. Pollicarii ſcriptum *c. IX.* oratio funebris

nebris c. X. Thomas Wintzer *in Hist. Pugnæ infelicis inter Mauritium Electorem & Albertum Brandenb.* apud Schardium *Tom. II. p.* 560. *subiecta est* Ioach. Camerarii *oratio in funere Mauritii habita Lipsiæ.* Thuanus *lib. XI.* Chytræus *lib. XVIII. p.* 466. Stenius in vita Mauritii *p.* 457. Fabricius Origg. Saxon. *lib. VIII. p.* 48. 49. *postridie, qui duodecimus erat Septembris dies, Albertus Brunsuico suas educit copias & cum in hostem incidisset, quod fuit non procul ab Vrbe, manus conserit: sed numero victus, præsertim, cum ipse nullum, Henricus autem ad Viginti signa peditum haberet, in fugam coniicitur ac profligatur, tametsi cruentam hosti Victoriam reliquit, a prælio Brunsuicum redit.* Prodigia, quæ mortem Mauritii antecesserint, explicat Sleidanus *lib. XXV. p.* 802. Thuanus *c. l.* Vita Mauritii *p.* 458. Camerarius *ad a.* 1553.

****** Sleidanus *lib. XXV. p.* 809. Heuterus *c. l.* Belcarius *lib. XXVI. p.* 852. Extat relatio de hoc prœlio apud Hortlederum *Tom. II. lib. VI. c. XI. XII. XIII.*

******* Sleidanus lib. XXV. p. 809. *Daniæ rex iam ante suos miserat in Saxoniam legatos, Vt Augusti generi sui rebus consulerent. Hi demum, adiuti Brandeburgensis Electoris legatis, reconciliant Augustum Alberto. Conditiones erant, Vt Augustus neque bellum fratris persequatur, nec hostibus Alberti ferat opem: idem faciat Albertus, & si forte copias prope ad fines Augusti traducet, absque maleficio proficiscatur. Augustus caueat, ne quum suas manus dimittet, ad hostes Alberti perueniant: postremo, quod est inter Saxonicam & Brandeburgicam domum fœdus hæreditarium, primo quoque tempore renouetur.* Thuanus *lib. XII. p.* 359. Extant compositionis tabulæ apud Hortlederum *Tomo II. lib. VI. c. XIV,* Lünigium *p. spec. f. IV. p.* 67.

† Sleidanus lib. XXV. p. 813. *solicitantibus episcopis atque sociis, Albertum Brandeburgicum, Cameræ iudices, ceremonia solenni, calendis Decembris proscribunt, Vt publicæ quietis & Imperii perturbatorem, dimissis huc illuc literis & affixis palam, ipsiusque Vitam & fortunas, omnium prædæ permittunt.* Thuanus *lib. XII. p.* 361. Extat sententia Cameralis apud Hortlederum *c. XVI. XVII. XVIII.* in sequentibus vero capitibus occurrunt variæ Alberti Apologiæ & scripta his contraria.

†† Sleidanus *lib. XXV. p* 819. Heuterus *lib. XIII. c. XXII.*

††† Sleidanus *lib. XXV. p.* 813. Idem p. 823. *octauo post die, præcipuum eius propugnaculum Blassenburgum, deditione capitur, & in Ferdinandi regis potestatem peruenit.* Hortleder *c. XXV.* De hoc Sleidanus lib. XXVI. p. 836. *priori libro diximus, quemadmodum Alberti Marchionis arx præcipua Blassenburgum, in qua totius regionis posita spes erat, deditione capta fuit: hoc Vero tempore, ne fortasse recuperata quandoque maioribus incommodis occasionem daret, funditus illam aduersarii subuertunt & excidunt, non absque magna Brandeburgicæ domus & propinquorum offensione.* Thuanus *lib. XIII. p.* 453. Camerarius *ad a.* 1553.

†††† Sleidanus *lib. XXV. p.* 826. Haræus *p.* 684.

††††† Thuanus *lib. XIX. p.* 571. Londorpii Sleidanus cont. p. 25. *ineunte hoc anno millesimo, quingentesimo, quinquagesimo septimo, IIX. Ianuarii Pfortzhemii Albertus Brandeburgicus præsentibus suis adfinibus Carolo Badensi & Friderico Palatino, qui tum temporis Alberti sororem per V. ferme menses decumbentem, Vna cum coniuge Visitarat, ex mortalium numero sublatus est. Quatenus autem Christo spiritum suum reddiderit, quaue pompa Pfortzhemii in templo S. Michaelis elatus ac tumulatus sit, ex scripto publico Iacobi Heerebrandi Doctoris Theologi Videre est, ad illud igitur lectorem ablegatum Volumus.* Chytræus *Saxonia lib. XIX. p.* 496. extat relatio Iacobi Heerbrandi apud Hortlederum *c. XXX.* cui *c. XXXI.* subnectitur succincta

cincta historia totius belli. Heuterus lib. XV. c. I. *Sexto Idus Ianuarii (vt hoc obiter inseram) Forsteimii apud Carolum Marchionem Badensem, affinem suum, obiit Albertus Brandeburgius, Germaniæ flagellum dictus, quinque mensibus valido morbo (venenum epotasse, fuere qui assererent) vir robustus, in ætatis flore constitutus, conflictatus, tandemque anno ætatis trigesimo quinto victus. Nec enim diu vastus animus quieuisset, si diuturnior vita concessa fuisset. Ingentia enim animo voluebat, liberatus, quem solum timebat, Cæsare Carolo. Sed huiusce ingeniis Deus ad tempus tantum vtitur. Periit miser, inops, proscriptus, vtque meruerat, exul: successitque illi in solidum, Cæsaris Ferdinandi consensu & autoritate Georgius Fridericus Brandeburgius, proximus agnatus ea lege, eius hereditatem quo inueniebat statu adiret, nullique molestiam ob præterita faceret.*

§. XCVIII.

Post Mauritii mortem, sub initium Augusti mensis, domum e Dania reuersus Augustus Mauritii frater, aliquot post diebus, re deliberata cum suis, in fidem suam adigit omnem populum, & in his Wittenbergenses, vt sibi suisque liberis masculis addicti sint, &, si nulli supersint, in Ioannis Friderici & liberorum eius ditionem redeant, si quidem Cæsari pareat ille, & superiorum annorum pacta seruet, sin minus, vt tum Landgrauio sint fideles. Eo facto, salutatur Princeps Elector, & Ordinum suorum conuentus indicit, vt ad vigesimum Augusti diem Lipsiæ sibi præsto sint. * Hoc in conuentu Io. Fridericus, qui adhuc titulo & insignibus Electoralibus vtebatur, ** denuo Electoralem dignitatem & possessiones ablatas omnino sibi restitui postulabat: verum id frustra fuit, neque se teneri, vt id faceret, Augustus: & pactis illis atque legibus, quas Cæsar tulisset, quando captus ipse fuit, inhærere, veruntamen non omnem actionem repudiare se dicebat. *** Tandem vero intercedente Christiano Daniæ Rege, post multam & variam ac prope semestrem disceptationem, xxiv. Februarii 1554. Numburgi composita res fuit, his conditionibus: Ioannes Fridericus discedat ab Electoratu, Misnia, & oppidis metallicis: Augusto sine liberis maribus extincto, ad ipsum eiusque liberos mares hæc omnia redeant: interim Io. Friderico liceat vsurpare nomen Electoris & Insignia, tam in obsignandis literis, quam in procudenda moneta: præfecturas etiam & oppida quædam Augustus ei liberisque largitur, & pro superiorum aliquot annorum residuis debitis, quæ Mauricius non dependerat ipsius liberis, persoluit ad centum aureorum millia: sed & arcem oppidumque Conigsbergum, in Franconia & episcopo Wirciburgensi oppignoratum in aureorum millia quadraginta luit & Saxoni liberisque restituit. Postremo, fœdus hæreditium Saxonicæ domus violatum superioribus annis, renouatur, ac de-

Mmmmmmmm 2 nuo

nuo fancitur. Eam transactionem Ioannes Fridericus, decumbens, non multo ante vitæ finem, fcriptura & figno fuo confirmauit, & vt idem filii facerent, iuffit. **** Infequenti anno 1555. Martii die vi. Auguftus, Marchio Brandenburgenfis Ioachimus II, Io. Friderici filii & alii quidam eius regionis Principes Numburgi conuenerunt, ibique fœdus hæreditarium, quod eft inter Saxonicam, Brandeburgicam & Haffricam familiam renouarunt & fimul decernunt, velle fe conftanter inhærere Auguftanæ confeffionis veftigiis, & ne qua fufpicio nafceretur vllius noui vel occulti confilii, quinto poft die, quam eo veniffent, caufam conuentus ad Cæfarem perfcribunt. *****

* Sleidanus *lib. XXV. p.* 804.

** Sleidanus lib. XXIV. p. 792. *Ioannis Friderici atque Mauricii principis legati conueniunt, vt ipfos concilient, nam ille fuis in literis atque moneta, quam cuderet, Electoris nomen & gladios binos transuerfos, quod eft Electoratus infigne, fibi vfurpabat, & Gotham arcem, permittente Cæfare, rurfus muniebat Id autem grauiter tulit Mauricius, & ad fuos Ordines de eo querimoniam habuit: horum erat omnium fententia, rationes incundas effe pacis: itaque miffi fuerunt legati, ficut diximus, verum fruftra.*

*** Sleidanus *lib. XXV. p.* 804.

**** Sleidanus *lib. XXV. p.* 816. Hortleder *lib. III. c. LXXXVIII. p.* 96. 84. ipfas Conuentionis tabulas exhibet & Lünigius *p. fpec. fect. IV. p.* 69. 267. Thuanus *lib. XIII. p.* 402. Sagittarius *§. XXVIII.* Müllerus *Ann. Saxonicis ad a.* 1554. Chytræus *lib. XVIII. p.* 477. Belcarius *lib. XXVI. p.* 846.

***** Sleidanus *lib. XXVI. p.* 838. Chytræus *lib. XVIII. p.* 480. Winckelmann *Heff. Chronic p. V. c. VI.* Camerarius *ad a.* 1555.

§. XCIX.

Eodem Anno 1554. fub finem Octobris, Carolus filio fuo Philippo, Principatus Mediolanenfis poffeffionem tradi iubet per internuntios, adhibitis, quæ fieri folent, cæremoniis. * Exeunte hoc anno, Ferdinandus rex Comitiorum cauffa, quæ iam ad Idus Augufti 1553. fuerant indicta, ** Auguftam venit, & cum neminem ibi reperiffet, biduo poft, miffis tum litteris, tum internunciis, hortatur Principes, vt quia de grauiffimis Imperii negotiis agendum fit, quamprimum accedant. *** Februarii die quinto, Ferdinandus rex, & fi perpauci Principes aderant, actionis facit initium Auguftæ: **** cum vero tardius plerique venirent, non ante nonas Martii 1555. factum fuit initium. ***** Actum primum fuit de religione, atque vii. Kl. Octobris, plena religionis fecuritas & liberum exercitium Proteftantibus fuit promiffum, Pax Religionis in perpetuum ftabilita, Proteftantes etiam a iugo Papali plane fuerunt exemti. ****** Licet hoc Papam male admodum haberet. ******* Confir-

firmatur eadem Constitutione etiam Pax Profana, & quo securior fit vtraque Pax, certus executionis modus praescribitur, qui seruari debeat, vbi quid contra pacem vel publicam vel profanam fuerit actum. ******** Inserebatur huic Constitutioni clausula quaedam, quae vulgo adpellari solet Reseruatum Ecclesiasticum, *der Geistliche Vorbehalt*, qua decretum, vt, si quis Archiepiscopus, Episcopus, Praelatus, vel quicunque beneficium quoddam ecclesiasticum possideat, relicta pontificiorum religione, ad Protestantes transeat, ipsum, salua tamen existimatione, priuari debere Archiepiscopatu, episcopatu, praelaturis & quibuscunque beneficiis ecclesiasticis. † Hanc clausulam, intercedentibus licet Protestantibus, ex Imperiali potestate decreuit Imperator, eandemque integram Constitutionem sine reseruato subscribentes Protestantes, tacite adprobarunt. †† In iisdem Comitiis etiam communi Statuum consensu renouata Ordinatio Cameralis fuit publicata. †††

* Sleidanus *lib. XXV. p.* 828. Iam antea per Diploma de dato XI. Decembris 1549. hanc successionem ordinauerat Carolus, quod reperitur in Fabri *Staats-Cantzley Tom. V. p.* 816. Immo Sleidanus *lib. XV. p.* 328. ad a. 1543. ait: *Prius autem quam ex Hispaniis decederet, filium Philippum designauit Regem, & in matrimonium ei dedit Ioannis Lusitaniae Regis filiam Mariam.*

** Sleidanus lib. XXV. ineunte ad a. 1553. *Vt his turbis atque motibus Germaniae remedium aliquod adhiberetur, Imperii conuentum Caesar Maio mense indicit ad Idus Augusti.* Idem lib. XXV. p. 808. *Imperii vero conuentus, quem ad Idus Augusti Caesar indixerat, vt initio libri docuimus, in calendas Octobris, & ab his deinde prorogatur in mensem vsque Ianuarium.* Idem p. 819. *De Comitiis Imperii futuris Augustae, non semel ante diximus: & quia Caesar, tum valetudine tum bellis impeditus adesse non poterat, Ferdinandus rex, illius rogatu, prouinciam hanc in se recipit, ab eoque sollicitati principes vt venirent, propter turbulentum Germaniae statum excusabant. Caesar iam eo miserat e suis consiliariis nonnullos, Augustanum quoque Cardinalem ad hoc delegerat: sed cum ob eam, quam dixi, causam, nemo veniret, in aliud magis idoneum tempus reiecta res fuit.*

*** Sleidanus *lib. XXV. p.* 830.

**** Sleidanus *p.* 830.

***** Sleidanus *lib. XXVI. p.* 848. Thuanus *lib. XVI. p.* 502.

****** Sleidanus *lib. XXVI. p.* 856. *itaque septimo Calend. Octobris decretum factum recitatur palam, vt fieri solet, in hanc sententiam. Propter Augustanae confessionis doctrinam, religionem atque fidem, Caesar, Ferdinandus rex, caeterique principes ac ordines, neminem totius Imperii quocunque modo violent, nec ad deserendam religionem suam, ceremonias atque leges, quas in sua ditione vel iam instituerunt, vel posthac instituent confessionis Augustanae socii, mandatis aut alia quauis ratione cogant, neue contemnant etiam, sed hanc religionem illis liberam permittant, simulque bona, facultates, vectigalia, possessiones atque iura sicut pacate possint eis vti frui: dissidium quoque religionis non aliis quam piis, amicis & tranquillis rationibus componantur. Eodem modo qui sunt confessionis Augustanae sese gerent erga Caesarem, Ferdinandum regem, caeterosque Principes ac Ordines antiquae religioni coniunctos,*

tam sacros quam ciuiles, erga ceteros omneis ecclesiastici status, eorumque collegia, quocunque tandem illi migrarint habitandi causa, modo vt recte procurentur ministeria, sicut infra dicetur. His omnibus & religionem suam & ceremonias, & leges & possessiones & vectigalia, ceteraque iura libere permittant, nec vlla ratione impediant, quo minus illis pacate vtantur fruantur, & quicquid erit offensionis atque litis, more ac legibus Imperii definiatur vtrobique. Qui non sunt alterius religionis, hac in pace non comprehendantur. Male hoc decretum habet Heuterum, dum lib. XIII. c. XXII. ita loquitur: *fine mensis atque anni Romanorum Rex Augustam ad indicta dudum Comitia quibus ipsum praeesse Caesar iusserat, veniens, Principes exspectabat: qui Nonis Februarii anni* CIↃ IↃ LV. *conuenere, multisque solito more sesqui pedalibus verbis pompose conceptis, operoseque prolatis, de religionis Catholicae restitutione auxiliisque contra Turcam mittendis, frustra egere.* Thuanus *lib. XVI. p.* 505. Io. Strauchii Diss. Exot. X. *de statu Germaniae post debellatos Smalcadici foederis socios, Passauica Transactione, Pacificatione Augustana & Reseruato Ecclesiastico.* Historiam pacis religiosae plenius exposuit Io. Schilterus. Acta congessit Goldastus *Reichs-Satzungen p. I. p.* 283 & Christophorus Lehmannus, sed admodum manca. Commentatus in eandem fuit praeter alios, Adamus Cortreius. Schilterus potissimum demonstrauit, hanc primam non fuisse, sed illam quae Suinfurti a. 1532. tractari fuit coepta de qua §. XLVI. diximus, quae diuersimode fuit confirmata, per bellum Smalcaldicum vero plane abolita, nunc facta perpetua.

******* Sleidanus lib. XXVI. p. 865. *rumor tum erat, & increbuit fama de pontificis ac ipsius clientela, clandestinis consiliis aduersum confessionis Augustanae socios. Hanc opinionem augebat, quod dubium non erat, Papam indignissime ferre, superioris anni decretum Augustae factum, quo religioni pax data fuit atque libertas: credebatur etiam solicitare Caesarem vt illud irritum faceret: videbat enim a regno suo nouas fieri quotidie defectiones & quid Bauari molirentur intelligebat: adhaec Moguntinus, Treuirensis & Coloniensis Archiepiscopi per occasionem Thermarum tunc conueniebant: nec id nulla de causa fieri putabatur.*

******** Extat haec Constitutio integra in Corpore Recessuum p. 543. in Ordinationem etiam Executionis commentatus fuit Adamus Cortreius.

† Sleidanus lib. XXVI. p. 857. *si quis Archiepiscopus, Episcopus, antistes, aut alius ordinis ecclesiastici a religione vetere deficiet, is continuo decedat ab episcopatu suo, praefectura, beneficio, simul omnibus etiam fructibus, quos inde percepit: quod ipsum tamen ad nullam eius infamiam pertinebit: & collegio siue iis, ad quos ea res iure vel consuetudine pertinet, liceat & integrum sit in eius locum eligere seu constituere alium, qui sit veteris religionis, quo nimirum institutionis, electionis, praesentationis, confirmationis, & id genus alia iura simul cum tranquilla possessione bonorum integra illis permaneant: sic tamen, vt futurae conciliationi religionis, de qua dictum est, nihil hoc ipso detrahatur.* Belcarius *lib. XXVI. p.* 868. Continetur haec Clausula *in §. XVIII.* De hoc reseruato extat Rescriptum Ferdinandi *in Reichs-Satzungen p. I. p.* 286.

†† Agitationem hac de caussa exponit Sleidanus *lib. XXVI. p.* 854. Thuanus *lib. XVI. p.* 505. De reseruato hoc Ecclesiastico speciatim egerunt Scipio Aretinus, Ahasuerus Fritschius, Vlricus Obrechtus.

††† Extat ista in Corpore Recessuum *p.* 570.

§. C.

Tandem vero Carolus curis fatiscens, atque articulari morbo oppressus, fortunaeque pertaesus, forsan etiam religionis scrupulis commotus, de

de Imperio deponendo consilia cepit.* Postquam igitur Philippum filium ex Anglia in Belgium euocasset,** conuocatis ad VII. Kl. Septembris 1555. Belgarum Ordinibus, in pleno horum consessu Philippo filio omnem in Belgii prouincias potestatem concessit,*** qui acceptis tabulis Cæsareis, VI. Kl. Nouembris Ordinibus suis sacramentum facit.**** Paullo post Cæsar filio Philippo etiam cedit omnibus regnis hæreditariis, bello partis, ac quacunque ratione quæsitis, Hispaniæ, Siciliæ, Sardiniæ, Balearium, Americæ, Indiæ Orientalis, ac noui orbis, idque præsentibus Proceribus, ac nil sibi seruans, præter centum aureorum millium pensionem reditus, vnde cum familia (quam ad exiguum redegerat numerum,) viueret.*****

* Varie de caussis abdicationis Caroli V. agunt scriptores. Heuterus senectam & morbi saltim sæuitiam adlegat lib. XIV. c. I. dicens: *egerat iam dudum hac de re cum sorore Leonora, ac Maria, earumque sententiam exquisierat. Tantum vero aberat, vt illæ fratrem curis laboribusque fatiscentem, articularisque morbi sæuitia oppressum, a proposito diuertere cuperent, vt ab eo de pii secessus loco edoctæ, sese socias admitti, ac, quocunque vellet, vna abduceret enixe constanterque rogarent.* Idem dicit Willhelmus Godeleuæus Hist. abdicationis p. 640. *cum itaque Carolus anno MDLV. vt diximus, imbecilla corporis valetudine & ingrauescente ætate conflictaretur, quo quieti & tranquillitati exoptatæ se dederet.* Burgoldensis vero *Discurs. ad Instr. P. p. I. disc. I. p* 39. varias adlegat rationes alias, quod alii detritum suspicarentur Cæsarem Henrici II. Galliarum Regis felicitate, cui opponere filii iuuentam, regnandi auidam & capacem, quam annos palmasque suas consultius habuerit. Quin & vulgo credebatur, Cæsaris fortunam fastidio ac satietate iam captam quod ex caussa Metensi & bello Mauritiano adpareat. Alii ex Protestantibus Cæsarem religione fuisse tactum dicebant. Brantomius addit, Carolum adfectasse Papatum. Thuanus lib. XVI. p. 506. *matris morte Cæsar siue admonitus, siue aduersam fortunam pertæsus vrgente ingrauescentis valetudinis incommodo, de secessu in Hispaniam serio cogitare cepit.* Natalis Comes lib. IX. p. 197. *illa dum Romæ geruntur, Cæsar vel honorum iam pertæsus, cum rerum omnium denique sit satietas, vel cupiens post infinitos bellorum labores exautorari ac donari rude, vel quod esset valetudinarius cum Bruxellis grauiter laboraret e pedibus, statuit ad tranquilliorem vitæ rationem se conferre, omniumque regnorum & principatuum amplitudinem ac magnificentiam parui facere.* Brantome *Capit. etrang. Tom. I. p.* 36. dicit quod Papa esse voluerit, sed vnicus hic est, prout notauit Bayle.

** Sleidanus *lib. XXVI. p.* 845. Heuterus *lib. XIV. c. I.*

*** Sleidanus lib. XXVI. p. 847. *hoc ipso mense Cæsar totius Belgii proceres omnium Ordinum euocat Bruxellam, deque sua valetudine loquutus inter alias profecturum se demonstrat in Hispaniam, & administrationem deponit, filioque Philippo ius atque potestatem omnem confert & illos ad officium hortatur. Ea fama per omnem Europam longe lateque disseminata fuit, & erat parata classis ac profectioni constitutus dies ad Idus Nouembris, paulatim vero deferbuit is rumor & quia suberat hyems, in æstatem aiebant reiectam esse nauigationem.* Solennitates describit Heuterus *lib. XIV. c. I. & II.* Chytræus *lib. XVIII. p.* 481. Thuanus *lib. XVI. p.* 506. Nat. Comes *lib. IX. p.* 198. Ioachimus Camerarius *ad a.* 1555. Franc.

Ha-

Haræus *ad a.* 1555. Extat diploma cessionis apud Goldastum *Stat. & Rescript. Imper. p.* 199. Constit. Tomo vno p. 575. Schardium *Tom. II. p.* 64. In Recueil *Tom. II. p.* 275.

**** Heuterus *lib. XIV. c. IV.* Belcarius *lib. XXV. I. p.* 878.

***** Heuterus *lib. XIV. c. IV.* Thuanus lib. XV. exeunte. *mense post interiecto, in eodem loco coram Vicariis ac regnorum & prouinciarum suarum rectoribus, quos ob id euocauerat, Hispania, Sardinia, Gymnesiis insulis, America ac noui orbis dominatu filio cedit, seruata tantum, Vbi ad locum destinatum peruenisset, C. aureorum cIɔ pensione, qua se ac familiam alere posset.*

§. CI.

Dum igitur Ferdinando fratri persuadere non posset, vt accepta idonea compensatione, Imperium Philippo restitueret, neque vt ipsum per Italiam ac Belgium Imperii Vicarium constitueret, legatos ad ipsum isto tempore Oeniponti agentem miserat; per quos eum de instituto suo certiorem factum ad capessendam Imperii administrationem cohortabatur, rogabatque, vt Philippum filium Germanis principibus conciliaret & commendaret. * Constitutus profectioni dies ad Idus Nouembris, qui tamen in annum sequentem est dilatus. ** Hinc, postquam Imperialem Cameram per litteras suas XXVII. Augusti 1556. scriptas, de abdicatione sua certiorem reddidisset, VII. Septembris 1556. ex Sudeburgo Selandiæ ad Imperii Ordines scribit, iisque, Imperii negotia fratri tractanda commissa esse significat, eos ad obedientiam ipsi præstandam exhortatur. *** Inde ad Electorum Collegium honorificam adornat legationem, cui Guilielmus Arausionensis Princeps, Georgius Sigismundus Seldius Vice-Cancellarius Augustalis & Wolfgangus Hallerus a Secretis Imp. præerant. At illa, non nisi secuto biennio, mandata expediit, siue, quod interim tribus Electoribus morientibus, noui successerint, siue quod post profectionem Caroli e Belgio, induciis inter hunc & Regem Galliæ ruptis, tale bellum exortum sit, vt omnium animis de exitu eius suspensis, tempus a Comitiorum celebratione esset alienum. **** Cæsar interea XVII. Septembris ante occasum solis nauim Sudeburgi ingreditur, atque in Hispania ad Laredum Biscaiæ portum adpellit. ***** Demum a. 1558. XXIV. Februarii die Imp. legati Francofurtum venerunt, ad Comitia Electoralia, tunc primum indicta, vbi litteris Caroli exhibitis, renuntiationis cessionisque tabulas exhibuerunt. Hanc abdicationem Electores, inuiti licet, accipientes, quod rogati fuerant, faciunt, ac post deliberationem conditionum, quibus Imperii Electores Romanum Regem Capitulatione obstringere consueuerunt, Imperii Maiestatem in Ferdinandum transferunt eique fidem præstant ac obedientiam. ******

* Thua-

* Thuanus lib. XVI. exeunte: *iam ante sæpius Cæsar cum Ferdinando fratre egerat, vti diximus, si qua ratione ei & Maximiliano F. persuadere posset, vt imperium accepta idonea compensatione Philippo restitueret, cum id impetrare non posset, illud postremo petierat, vt saltem eum imperii per Italiam & Belgium cum plena potestate Vicarium constitueret: sed neque illi assensere, quod dicerent, tantum de Cæsarea dignitate ac maiestate, quam integram & illibatam tueri recepissent, decessurum, quantum ex ea alteri concessissent: itaque Cæsar, qui nihil ab iis obtineri posse cerneret, legatos ad fratrem hoc tempore Oeniponte agentem miserat, per quos eum de instituto suo certiorem factum ad capessendam Imperii administrationem cohortabatur, rogabatque, vt Philippum filium Germanis principibus ac ciuitatum ordinibus conciliaret & commendaret.*

** Thuanus c. l. *Constitutus profectioni dies ad Eid. IXbr. verum ea, siue ob hiemis asperitatem siue quia prudens pater nondum compositis inter nos & nouum regem rebus tam cito filium adhuc publicæ administrationis rudem nollet deserere, in annum sequentem dilata est.*

*** Godeleuæus *p.* 647. Heuterus *lib. XIV. c. VI.* Extant litteræ ad Cameram Imperialem scriptæ apud Goldastum *Stat. & Rescr. p.* 200. Sequuntur litteræ ad Principes scriptæ *p.* 201. *Constit. Imp. Tomo vno p.* 576. Et in Recueil *Tom. II. p.* 276.

**** Godeleuæus, Heuterus c. l.

***** Godeleuæus *c. l.* qui addit: *magnus Carolus, vbi primum e naui descendens terram pede tetigit, prostratus ipsam osculatus est, & salue, inquit, mihi optatissima mater, nudus ex vtero matris meæ exiui, nudus ad te, tanquam ad alteram matrem redeo, tibique quod vnus possum, pro tam multis in me meritis, corpusculum hoc & ossa dedo & dedico, mox ad Christi imaginem, quam semper secum gestabat, eo enim signo aduersus hostes vtens semper pugnarat, oculos attollens gratias ipsi edit, flens, quod sibi in Prouinciam per eius bonitatem reuerti sub vltimum vitæ tempus licuisset, quæ omnium sibi esset charissima & per quam ad maxima Imperia & honoris gradus peruenisset, cuique omnes suos triumphos ac victorias secundum Deum acceptum referret.* Thuanus *lib. XVII. exeunte.* Belcarius *lib. XXVIII. p.* 916.

****** Integrum processum singulari scripto exposuit Wilhelmus Godeleuæus in *Historia Abdicationis Caroli V.* quem sequitur Thuanus *lib. XXI. p.* 627. Londorpius *lib. I. p.* 61. Heuterus *lib. XIV. c. VI* Zenocarus *lib. V. de vita ipsius.* Acta Comitiorum Francofurtensium habet Goldastus *Polit. Reichshandeln p. XXIII. p.* 950. Num id facere iure potuerit, legi meretur responsum Sigismundi Seldii Vice-Cancellarii Ferdinandi I. apud Goldastum *p. V. der Reichshandel p.* 181. Vlr. Obrechti *dissert. de abdicatione Caroli V.* Capitulatio Ferdinandi I. reperitur in Goldasti *Polit. Reichshandeln p. V. p.* 162. Chytræus *lib. XVIII. p.* 481.

§. CII.

Postquam in Hispaniam esset delatus Carolus, confluxere statim ad ipsum Hispanorum vtriusque Ordinis Proceres: quos humaniter compellans, lectica Vallidoletum cum sororibus defertur, Carolumque ex filio nepotem amplexus, & ad pietatem, virtutem, iustitiam, temperantiamque cohortatus, rebus omnibus constitutis, circa anni finem in Prouinciam Estremaduram, haud procul Vrbe Placentia, se contulit, inque Monasterio D. Iusti, Ordinis Eremitarum D. Hieronymi, loco solitario habitationem elegit, duodecim tantum assumptis auxilii causa famulis, &

ex iis quatuor tantum opera ordinarie vſus, ſororibus Vallidoleti manere iuſſis. Sumpſerat in rei familiaris vſum e tot ampliſſimorum regnorum ditiſſimis annuis prouentibus ſemel centum millia aureorum ducatorum, e quibus, dum vixit, quatuor tantum millia inſumpſit, reliqua impendit connubio iungendis pauperioribus virginibus, iuuandis viduis, pupillis, ac ſimilibus imbecillis iudicii calamitoſis hominibus.* In hoc Monaſterio meditationibus ſacris tempus terebat, horto delectabatur ** & contemplatione geſtorum ſuorum, quæ in conclaui habebat depicta. *** Poſtquam in eodem non integro elapſo biennio placide vixiſſet, XXI. Septembris 1558. ſumpta ſacra Euchariſtia, in ſolo Saluatore ſpem omnem ſalutis collocans, [ideoque euangelicæ veritatis conuictus fuiſſe dicitur ****] mane inter horam tertiam & quartam, paulo ante auroræ ortum, tertiana febri, e continuis articularis morbi doloribus nata, quæque tandem in continuam eſt mutata, fuit extinctus. ***** Teſtamento relicto, quod iam ante decennium Auguſtæ Vindelicorum condiderat, ****** licet aliud poſtea moriens etiam confecerit. ******* Sepultus eſt Granadæ, Baticæ vrbe primaria, iuxta matrem Ioannam, & auum, auiamque maternam, † poſtea vero in Pantheon Scorialenſe fuit delatus. †† Rex vero Philippus patri, vt decebat, ampliſſimas Bruxellæ Brabantiæ celebrauit exequias; idemque fecere non ſolum ceteræ omnes eius Prouinciæ ac Regna, ſed vrbes etiam, ciuitates atque Oppida. ††† Tertia a Cæſaris morte ſeptimana, ſoror eius Regina Maria, Ludouici Hungariæ ac Bohemiæ Regis vidua, Belgarum per viginti quinque annos Gubernatrix, eſt ſecuta. Eleonora vero altera Cæſaris ſoror, fratrem ac ſororem Martio menſe præceſſerat. ††††

* Heuterus *lib. XIV. c. VI.* Ipſum autem iamdudum hoc ſibi animo concepiſſe, teſtatur Sandoual in Hiſtoria Vitæ, quam Carolus V. in Monaſterio D. Iuſti transegit *p.* 303. dicens: *effectus hic rei pridem ante concepta; confeſſus quippe Priori Guadalupenſi & dicto Martino de Angulo, adſtante Iohanne Regla, qui ipſi a Confesſione, pactum inter ſe & coniugem Imperatricem, vt ambo Monaſterium ingrederentur: ipſe quidem, vbi virorum populus, illa, vbi non niſi mulieres deuota; ſed ha: vinis erepta fidem implere non licuiſſe, bellis quippe ineuitabilibus & in excidium Chriſtiana Religionis tendentibus propenſionem ſinceram moratis.* Sic etiam idem *p.* 321. Colloquium cum Franciſco Borgia, qui relicto Gandiæ Ducatu, Ieſuiticum ordinem ingreſſus fuerat, referens, addit: *ſciſcitatus poſthac Imperator, an idem recordetur, ſe ipſi anno* 1542. *Monzoni confeſſum, ſibi conſilium Monaſterium abdicatis Regnis ingrediendi; quod cum Franciſcus affirmaſſet, aſſeuerauit Caſar certo credi poſſe, ſe nemini illud vnquam reuelaſſe, quam ipſi & adhuc alicui Sacularium.*

** Sandoual hiſtoria vitæ ipſius *p.* 301. 302. Belcarius *lib. XXVII. p.* 891.

*** Bur-

*** Burgoldensis *disc. ad Instr. P. p. I. disc. I. §. XLI.* ex Thomæ Stybari vita Io. Friderici refert: *omnes res suas gestas in mappis depingi, easque in monasterii parietibus affigi curauit. Saepius coram istis mappis pictis sedit, secum ipse recolens, quid in expeditionibus suis acciderit: vbi deuenit ad eas mappas, in quibus Smalcaldense bellum, & captiuitas Electoris Saxoniae depicta erant, ingemiscens ac suspirans dixit: hunc si reliquissem, qualis fuerat, mansissem & ego qualis eram.* Haræus *p.* 688.

**** Thuanus lib. XXI. p. 643. *nulla re magis animi magnitudinem ostendit, quam vita clausula, qua vir alios vincere assuetus se ipsum vicit, vitaque tot casibus obnoxia, iam potiorem mente agitans, antequam moreretur, renunciauit, & qui reip. vixerat, sibi ac Deo coepit viuere. itaque toto biennio, quod mortem praecessit, in Hieronymianorum fratrum sodalitio, monitore vsus Constantino quodam, qui ei a sacris confessionibus erat, praecipue B. Bernardi nostratis lectione se solabatur, & toto pectore in Deum reuolutus sic ratiocinabatur; se quidem indignum esse, qui propriis meritis regnum caelorum obtineret, sed dominum Deum suum, qui illud duplici iure obtineat, & patris haereditate & passionis merito, altero contentum esse, alterum sibi donare, ex cuius dono illud sibi merito vindicet, hacque fiducia fretus minime confundatur: neque enim oleum misericordiae nisi in vase fiduciae poni: hanc hominis fiduciam esse a se deficientis & innitentis domino suo: alioqui propriis meritis fidere, non fidei, sed perfidiae esse; peccata remitti per Dei indulgentiam, ideoque credere nos debere, peccata deleri non posse, nisi ab eo, cui soli peccauimus, & in quem peccatum non cadit, per quem solum nobis peccata condonantur: ita cum sensim ad lentam tabem febris acuta accessisset, imaginem Christi cruci affixi identidem in oculis, vlnis, ore & tota mente complexus, in eo solo se omnem salutis suae spem collocare declarauit, sumtoque viatico, In me mane, inquit, dulcissime Seruator, vt ego in te maneam, in qua verba deficiens, animam, gloriosissima heic vita defunctam Deo, qui dederat illam, reddidit, cum annos LVIII, menseis VI, dies XXV, regna hereditaria annos XL. Imperium XXXI. tenuisset.* Sic etiam Sandoual in dicta vita p. 325. *orta luce Synaxin repetere cupientem Prior docuit, post Vnctionem extremam illa haut opus; sed monuit alter, non superfluam fore iter longinquum ingredienti, locutusque inter manducandum verba haec latina: in me maneas, ego in te maneam.* Schardius *ad a.* 1558. *p.* 126 Hinc non sine ratione Io. Fridericus Mayerus *de morte Caroli V. euangelica* singulari dissertatione egit, *Lipsiae* 1682. 4. Londorpius *lib. I. p.* 86. Prolixe de eodem loquitur L'Abbé de S. Real *in Dom Carlos nouelle Historique p.* 129. qui eiusmodi vtitur argumentis, quod personis Lutheranae religionis suspectis fuerit vsus, qui ipsi a sacris, Doctore Cacalla, Archiepiscopo Toletano, & potissimum Constantino Pontio, qui ipsi semper in vltimo etiam vitae articulo praesto fuerit, postea tamen tanquam haereticus damnatus. Deinde dicitur, quod in cella ipsius plurima scripta fuerint reperta de iustificatione & gratia. Tertio, quod Testamentum ipsius nihil fere de legatis piis, precibus publicis, in se continuerint, immo alienus fere fuerit a Pontificiorum Zelo. Male haec habent Maximilianum Rasslerum, qui *in vind. diplom. Ludou. n. XIL.* iniuriam hoc ipso Carolo fieri putat ingentem, qui etiam Scriptores hoc afferentes variorum redarguit errorum. Licet autem in hoc ipsi facile adsentiar, nullum fuisse Carolo a sacris Cacallam, falsum tamen est quod Rasslerus adserit, Pontium superstite Imperatore Hispali in vincula fuisse coniectum: neque enim Constantinus hic Pontius Carolo a confessionibus sacris, sed alius Constantinus, Canonicus Hispalensis, prout ex P. Sandoual Historia vitae Caroli V. in Monasterio *p.* 314. patet, dum ait: *cum Dominicum de Guzman Monachum Hispali in carcerem duxissent, Caesar effatus, hunc comprehendi, qui id mentis simplicitate meruisset; audiensque Constantinum Canonicum dictae Vrbis pariter comprehensum,*

ille, inquit, haereticus ingens erit, si haereticum ipsum fuisse apparebit. Sic etiam euenit, quemadmodum Iudicem quidam postea asseuerauit, ipsum nempe ex haereticis maximis vnum fuisse. Constantinus vero Pontius Carolo semper praesto fuit, prout Thuanus nos docet *lib. XXIII. p.* 705. dicens: *Constantinus vero, qui a sacris confessionis diu Caesari, eique in solitudine sua post Imperii ac regnorum abdicationem ac postremo animam agenti semper praesto fuerat, ad idem mox tribunal raptus in tetro carcere paulo ante expirauerat, sed ne theatrum Constantino careret, eius quasi concionantis effigies circumducta est.* Idem testatur Suauis Polanus *lib. V. p.* 468. Id quod etiam contra Baelium facit in *Dict. Histor. p.* 896. Bartholomaeum autem Carantzam luctanti Caroli animae cuncta adiumenta ministrasse ex Famiano Strada male hausit Rasslerus, cum Sandoual *p.* 325 saltim dicat: *eadem vespera, qua deinde vnctus, Carantza Archiepiscopus Toletanus ille infelix appulit, quem Caesar ardenter expectauerat.* Hic autem qua ratione etiam de religione suspectus in carcerem fuerit coniectus, testatur Thuanus *lib. XXV. p.* 790. Mortem Caroli & gestorum summam describit Chytraeus *lib. XIX. p.* 501. *sqq.*

***** Heuterus *lib. XIV. c. VI.* Thuanus *lib. XXI. p.* 642. Chytraeus *lib. XIV p.* 501. Camerarius *ad a.* 1550.

****** Hoc exponit Thuanus *lib. XXI. p.* 643.

******* Sandoual p. 324. *Caesar licet geminatis morbis, physico medicamine adurgeretur, maxime tamen valetudinem animae curauit confessionibus crebris ob id procumbendo; testamento praeterea confecto.*

† Heuterus *lib. XIV. c. VI.* Burgoldensis *p. I. disc. I. p.* 38. ex Guil. Bandartii lib. XVI. Apophtegm. tale eius recenset Epitaphium:

hic iacet intus, Carolus Quintus,

ora pro eo bis vel ter, Aue Maria vel Pater noster.

†† Io. Mariana Summ. ad Hist. Hispaniae ad a. 1558. *Corpus translatitio funere in eo monasterio compositum annis consequentibus in D. Laurentii Regia cura Philippi filii migrauit.* Neque tamen per Philippum filium, sed per Philippum IV. demum, qui Pantheom Scorialense absoluit, a. 1655. fuit translatum, prout Colmenar *delices de l'Espagne p.* 286. docet. Singulare est, quod narrat Caspar a Reies *in Elysio iucundarum Quaestionum campo qu. XXXIV. n.* 26. *p.* 413. dicens: *anno* 1656. *cum potentissimi Regis nostri Philippi iussu, antecessorum suorum Regia cadauera ad insigne illud Pantheonis monumentum traducerentur, inuictissimi Imperatoris Caroli V. cadauer adhuc incorruptum est, labe nulla, nulla temporis edacitate, aut putredinis carie infectum; spectaculum sane mirificum & plane admirandum, post annos* 96. *incorruptum permansisse, vt tradit P. F. Franciscus de los santos in descriptione fabricae D. Laurentii & Pantheonis.* Hoc tamen fabulae instar est, quod idem narrat, nullis balsamis aut medicamentis pollinctum fuisse regale cadauer. Solennia exequiarum apud Hispanos describit Schardius *ad a.* 1558. *p.* 130.

††† Heuterus *e. l.* Separatim extat Scriptum de Exequiis Caroli V quas Ferdinandus fratri suo Augustae Vindelicorum fecit fieri. *Augustae* 1559 4. Sic etiam habemus Iulii Pflugkii & Io. Ant. Viperani Orationes in mortem Caroli V, Georgii Amerpachii Threnodiam de morte Caroli V. Io. Bapt. Adrianus quoque, teste Poccatio *de Script. Florent. p.* 103. Orationem ipsi funebrem scripsit. De reliquis qui orationes ipsi scripserunt parentales ita loquitur Schardius ad a. 1558. *funus eius variis Doctorum orationibus omnium fere nationum cohonestatum est. Inter quos in Italia Bononiae, Franciscus Robortellus, Florentiae, Io. Baptista Adrianus. In Germania Viennae, Georgius Ederus, & Andreas Rapicius Caesaris Consiliarii & Paulus Fabricius Mathematicus, Friburgi Brisgoiae Ioannes Artopaeus Iurisconsultus.* De-

Denique in exequiis Augustanis Ludouicus Madrutius ita virtutes eius celebrarunt, vt certamen laudum ipsius suscepisse videantur.

†††† Heuterus *c. l.* Thuanus *lib. XXI. p.* 642.

§. CIII.

Vxor ipsius erat Isabella, Emanuelis, Portugalliæ Regis filia, cum qua concedente Pontifice [cum quinquies antea cum aliis frustra fuisset desponsatus, *] nuptias contraxit, ** quæ Kl. Maii 1539. fuit extincta. *** Ex hac XXI. Maii 1527. natus est Philippus II. Rex Hispaniarum, Maria, Maximiliani II. Imp. vxor, & Iohanna, Iohannis III. Lusitaniæ Regis filia, **** & Ferdinandus, qui a. 1545. infans obiit. ***** Naturales vero ipsius liberi fuerunt Ioannes ab Austria, Belgio postea præfectus, e Barbara Blumbergia XXV. Februarii 1547. Ratisbonæ natus, atque mense Octobri 1578. defunctus. ****** Licet etiam non desint, qui Ioannem Austriacum non ex Barbara, sed ex longe illustriori ac plane Principe fœmina procreatum fuisse dicant, cuius vt famæ pareeretur, prætentam fuisse aliam a Carolo Cæsare. ******* Margaretha, ex Margaretha de Plumbes XXVIII. Decembris 1522. nata, vxor primum Alexandri de Medices, Vrbinatensium Ducis, postea Octauii Farnesii, Ducis Parmensis, a cuius obitu Belgio fuit præfecta, mortuaque a. 1586. ******** Alii plures ipsi adhuc tribuunt. *********

* Haræus Ann. Belg. ad a. 1526. *Anni 1526. initio, redeunte ad Cæsarem a Pontifice Legato, mox Carolus Cæsar vxorem ducit Isabellam Emanuelis Portugalliæ Regis maiorem natu filiam, nuptiis decimo die Ianuarii Hispali solenniter celebratis, cum quinquies antea cum aliis frustra fuisset desponsatus, cum Claudia filia Ludouici XII. Francorum Regis anno* 1501. *cum Maria Henrici Septimi Angli anno* 1507. *cum Renata, altera Ludouici XII. Franci anno* 1515. *cum Ludouica Francisci Franci adhuc in cunis vagiente anno* 1516. *denique cum Maria Henrici VIII. Angli septenni anno* 1522. De Claudia Ludouici XII. filia, ipsi per pacem Tridentinam & Blesensem desponsata, dictum diss. super. *§. XV. XVI. XXII.* XXI. De Maria Anglicana supra *§. XIX.*

** Nic. Mameranus de gestis præcipuis Caroli ad a. 1526. *deinde anno M. D. XXVI. Isabellam filiam Regis Portugalliæ XII. Martii, Hispali, quam Sibiliam vulgus vocat, in Hispania vxorem duxit.* Chytræus vero Saxonia *ad a.* 1526. *p.* 295. X. Ianuarii ponit. Sequitur Fuggerus, *lib. VI. c. XXI. p.* 1393. Verum conciliandi sunt scriptores cum X. Ianuarii sponsalia cum eadem celebrauerit, prout Schönleben *in Ephemeride Austriaca p.* 217. & 235. demonstrauit, XII. Martii vero nuptias celebrauit. Licet Schönleben cum Gebuilero XI. Ianuarii faciat. Qua ratione de hoc matrimonio fuerit actum declarat Belcarius *lib. XVIII. p.* 565. dicens: *tum de Cæsaris, atque Isabellæ Ioannis Lusitaniæ Regis sororis matrimonio agi cœptum, quam vxorem Cæsar ducere statuerat, tametsi Angli se eius filiam ducturum iureiurando sanctiore promiserat: sorori in dotem nongenta nummum aureorum millia Lusitanus dabat: quorum quadringenta iam, sed mutuo data Cæsar acceperat. Hispani vltra quadringenta, quæ suis Regibus in necessitate constitutis olim sponte dabant, & vulgo seruitium vocabant, tum vero quasi vectigal annuum exigebantur, si matrimonium confice-*

fieretur, altera quadringenta pollicebantur. Permittere cunctabatur Clemens vel vt Caesarem facilius ad suas rationes adduceret, vel vt si bellum moliretur, ne eidem pecuniam belli neruum, instrumentumque praeberet. Guicciardinus *lib. XVI. p.* 574. 593.

*** Sleidanus lib. XII. p. 344. *apparuit hoc tempore, quod erat Maio mense, cometa, & illis ipsis fere diebus moritur Caroli Caesaris vxor, Isabella, cui deinde Gallia rex, vbi primum audiuit, Lutecia facit exequias atque funus, qua regum est consuetudo.* Heuterus *lib. XI. c. X.*

**** Chytraeus Saxonia *c. l.* Thuanus lib. XXI. p. 644. *reliquit tres liberos ex Elisabetha Lusitana, Philippum regnorum heredem, Mariam Augustam Maximiliani II. propioris sobrini vxorem, & Ioannam, quae Ioanni Lusitanorum principi nupsit, ex qua natus Sebastianus postumus, qui auo in regnum successit.*

***** Iouius lib. XXVII. p. 233. *Interea Caesaris vxor Isabella puerum peperit, cui propter aui materni memoriam Ferdinandi nomen impositum.*

****** Thuanus c. l. *ante matrimonium ex contubernio Margaritam susceptit, quae Alexandro Medici primum, dein Octauio Farnesio Parmensium duci nupsit: & cum vxorem diu ante mortem amisisset, postremo Ioannem Austrium ex femina Ratisponensi quoque suscepit, qua in re tanta verecundia vsus est, vt nisi a penitissimis matris Margarita nomen ignoraretur: de Ioanne vero nunquam nisi paucis ante mortem diebus, locutus sit, cum eum per amicos Philippo F. commendauit: memorabili inprimis principibus documento, quorum vita suis pro exemplo est, vt si quid peccent, clam & in occulto peccent.* De Iohanne Austrio dicit etiam Abbas de S. Real *Dom Carlos p.* 123. quod pro filio primum habitus fuerit Dom Louis Quisciada.

******* Verba sunt Famiani Stradae *de B. Belgico Dec. I. lib. X. p.* 626. Bayle *art. Iuan d'Autriche & Barbare Blomberg.*

******** De Margaretha notha, Sleidanus lib. XII. p. 331. *pontificis autem e filio nepoti, Octauio, pacta fuit hic in matrimonium Caesaris filia notha, Margaritha, quam Florentia princeps Cosmus ambiuerat post necem Alexandri Medicei.*

********* Imhofius *not. Procerum lib. I. c. V. §. VIII. n. I.* addit: *Bern. Iustiniani in Hist. Hispan. accenset Priamum Conradum ab Austria, nec non alium Iohannem, septimo aetatis anni, qui superioris seculi tricesimus erat, exstinctum,* Vid. Bayle *art. Barb. Blomberg.*

Plures sunt, qui separatim Historiam Caroli scripserunt, de quibus in dissertatione sua *de nauis Politicis* Caroli V. indicat Menckenius. Ipse quidem Carolus V. de gestis suis Commentarios scripsit, quorum etiam Antonius Bibliotheca Hispanic *Tom. II. p.* 497. & plures alii a Menckenio p. 4. & Baylio p. 892. adlegati, faciunt mentionem. Inter alios Alphonsus Vlloa vitam eius Italico sermone scripsit. Inde Prudentius de Sandoval Philippi III. Historicus, vitam Caroli V. hispanice, vastis voluminibus descripsit. Ex hoc Adamus Ebertus, apud Viadrinos Professor, *Historiam Captiuitatis Francisci I. nec non Vita Caroli V. in Monasterio in latinum sermonem translatam*, nuper demum edidit. Eodem Hispanico idiomate Io. Antonius de Vera & Figueroa, Comes de la Roca, Philippi IV. ad Venetos legatus, de rebus gestis Caroli V. per compendium exposuit, gallice postea translata. Petrus Salazar etiam *Chronica Hispanica Caroli V.* consignauit. Ex Belgis Guilielmus Zenocarus vitam ipsius scripsit satis inepte, & Io. Vorthusius, cuius *Phoenix, seu apotheosis consecrationis Augusta*, qua Caroli M. & Caroli V. res gestae, consilia & euentus describuntur, prodiit *Antwerpiae* 1562. 4. Ex Italis vitam ipsius scripsit Ludouicus Dolcius & ex recentioribus Gregorius Leti, inter Gallos Franciscus Varillasius ipsius historiam *H. st. de François I. p.* 296. promisit, quae tamen edita non est. Ex Germanis Iacobus Masenius scripsit animam historiae huius temporis in iuncto Caroli V. & Ferdinandi I. fratrum imperio repraesentata.

DIS-

DISSERTATIO TRIGESIMA TERTIA

DE

FERDINANDO I. ET MAXIMILIANO II.

§. I. Ferdinandi natiuitas & mores. §. II. Ferdinandus in Hispania educatur, inde in Belgium mittitur. §. III. Ferdinandus cum Carolo V. fratre terras diuidit Austriacas. §. IV. Ferdinandus rex Bohemiae, Vngariae & Germaniae eligitur. §. V. Ferdinandus cum Ioanne Sepusiensi paciscitur. Mortuo eodem bellum recrudescit. Buda a Turcis per insidias capitur. §. VI. Continuatio belli Vngarici. §. VII. Comitia Ratisbonensia 1556. Controuersia de Comitatu Catimelenbocensi componitur. Conuentus Protestantium Francofurtensis. Colloquium VVormatiense. Comitia Spirensia 1557. §. VIII. Sententia Ferdinandi in caussa Brandenburgicorum contra Franconiae Episcopos. §. IX. Caedes Melchioris Zobelii, Episcopi Herbipolitani. §. X. Ferdinandus a Papa adprobatur Imp. §. XI. Comitia Augustana 1559. & quale Concilium petierint Protestantes. §. XII. Conuentus Protestantium Numburgi 1561. §. XIII. Concilii Tridentini restauratio & finis. §. XIV. Caussa Grumbachiana. §. XV. Ferdinandus Austriacis communionem sub vtraque: Religionis etiam conciliationem per Cassandrum vrget, & moritur. §. XVI. Vxor & liberi. §. XVII. Maximiliani II. educatio & mores. §. XVIII. Coronatur Rex Bohemiae, Romanorum & Vngariae. §. XIX. Maximilianus legatum Romam mittit. §. XX. B. Turcicum & Transyluanicum: obsidio Melitensis frustranea. §. XXI. Maximilianus Austriacis & Bauaris vsum calicis & coniugium sacerdotum concedi petit. §. XXII. Comitia Augustana 1566. & quae in iisdem acta. §. XXIII. B. Vngaricum. §. XXIV. B. Gothanum. §. XXV. Augusto, Saxoniae Electori de expeditione Gothana satisfit. Comitia Circulorum Erfurtensia, Pragensia, Posoniensia, Austriaci religionis libertatem impetrant. §. XXVI. B. Treuirense. §. XXVII. Controuersia inter Ferrariensem & Florentinum de dignitatis praerogatiua. §. XXVIII. Comitia Deputatorum Francofurtensia 1569. Comitia Spirensia 1570. Maximiliani II. filiae Philippo II. & Carolo IX. desponsantur. §. XXIX. Maximilianus II. detestatur lanienam Parisiensem. Rudolphum II. coronari facit Regem Vngariae & Romanorum. Comitia Ratisbonensia 1575. §. XXX. Maximilianus II. Rex Poloniae eligitur. §. XXXI. Maximiliani II. mors in Comitiis Ratisbonensibus. §. XXXII. familia.

§. I.

SUcceſſor igitur Caroli V. in Imperio erat frater ipſius, Ferdinandus I. qui x. Martii 1503. Compluti apud Hiſpanos natus, parentibus Philippo, Auſtriae Archi-Duce, poſtea Rege Caſtiliae, & Iohanna, Hiſpaniarum haerede. * Praeceptorem, dum in Hiſpania educaretur, auus ipſi praefecit Aluarum Oſorium, morum & aulae Magiſtrum Petrum Nonnium Guzmannum Calatrauae militiae praefectum, a quibus non in tyrociniis militaribus ſolum, ſed litteris etiam & doctrinis diligenter eſt inſtitutus. ** Princeps dicitur prudentia, iuſtitia, liberalitate, manſuetudine, aſſiduitate, & vigilan-

lantia nulli ſecundus, in quo pietatis & pacis in domo Dei conſtituendæ præcipuum ſtudium fuerit. *** Licet ſub initium Lutheranis nimium fuerit infeſtus. ****

* Chytræus *lib. V. p.* 131. *ad a.* 1503. Fugger *Oeſter. Ehrenſpiegel lib. VI. c. XXI. p.* 1395. Schönleben *Ephem. Auſtr. p.* 234. Heuterus *lib. VI. c. IV.*

** Verba ſunt Sigismundi a Saraw in oratione de Ferdinando, Græciæ habita apud Chytræum *lib. XXI. p.* 545.

*** Verba ſunt Thuani *lib. XXXVI. p.* 286. Schönleben *proleg. p. II. c VIII. p.* 153. Iſthuanfius lib. XXI. exeunte, *nemo enim noſtra ætatis principum, pacis & belli artium eo peritior, nemo grauisſimarum rerum experientior fuit: nullus regum recte ac ſapienter factis, ac indulgentiæ, clementiæ, liberalitatisque exemplis eum ſuperauit.*

**** Sleidanus lib. III. p. 75. *Ferdinandus Auſtriæ princeps, latam aduerſus Lutherum anno ſuperiori* (1521.) *ſententiam vehementer vrgebat, & in ducatu VVirtembergenſi, quem tunc tenebat, grauiſſimum propoſuit edictum, XXVI. die Nouembris, ac præmium delatoribus conſtituit, & paſſim in ſuis prouinciis, grauiter in eos, qui pontificiis legibus non parerent, animaduertit.*

§. II.

Poſt Ferdinandi Catholici mortem, dum Hiſpani huic Ferdinando, apud eosdem nato magis fauerent quam Carolo, Belgicis moribus innutrito, curam ipſius ſuſcepit Franciſcus Ximenius, Cardinalis Toletanus, qui poſtea Carolo in Hiſpaniam ingreſſo, auctor fuit, vt ipſum in Germaniam ad Maximilianum ablegaret. Id a. 1518. factum, quo in Belgium menſe Iunio Ferdinandus appulit, vbi cum Erasmo Roterodamo de ſtudiis ipſius regendis actum eſt. *

* Sigismundus a Saraw in oratione de Ferdinando apud Chytræum lib. XXI. p. 545. *in hoc pietatis & optimarum artium ſtudio ad Reipublicæ gubernationem præparatus & excultus eſt in Hiſpania princeps noſter, vsque ad Ferdinandi, aui, regis Catholici obitum, qui in teſtamento eum Gubernatorem regnorum abſente Carolo fratre ſcripſerat, & trium militarium ordinum magiſteria ei legarat. Hunc enim in Hiſpania natum & educatum, non ſolum rex Ferdinandus auus, ſed cuncti fere Hiſpanorum principes, multo quam Carolum fratrem, ſub alio cælo ortum, & Belgicis moribus innutritum, maiori beneuolentia & caritate proſequebantur. Sed recognitis extremo vitæ regis momento, a Senatoribus aliquot, teſtamenti tabulis, legatum illud inductum, & Cardinalis Toletanus, Franciſcus Ximenes, Gubernator conſtitutus eſt. Is Ferdinandum nepotem quamprimum ad ſe deductum, nunquam a ſe diuelli poſtea paſſus eſt. Cumque familiares Ferdinandi ingenium & indolem apud Hiſpanos principes & alios paſſim mirifice prædicare, & Carolo præferre, & Belgarum mores vituperare intelligeret, mandata a Carolo confecit, quibus, honeſta concedendi ipſis deinceps ocii ſpecie, longiſſime a Ferdinando præſentes miniſtros circiter triginta amandauit, & Carolo, in Hiſpaniam iam ingreſſo hortator fuit, vt Ferdinandum in Germaniam ad Maximilianum transmittat. Id anno ſequenti factum eſt, quo in Belgium menſe Iunio Ferdinandus appulit, vbi cum Erasmo Roterodamo de ſtudiis ipſius regendis actum eſt.* Gomecius *vita Ximenes lib. V. p.* 1070. *lib. VI. p.* 1072. *Maſenius vita Caroli p.* 8.

§. III.

§. III.

Poſtquam a. 1521. nuptias celebraſſet cum Anna Hungarica, Carolus v. pro hæreditaria ei portione vtramque concedit Auſtriam, cum omnibus, quæ inde in Germania dependent prouinciis, ac quicquid in Sueuia, ad lacum Acronium, Siluam Hercyniam, agros Briſacenſes, vltraque Rhenum circa Ellum amnem Auſtriaca poſſidebat familia. *

* Verba ſunt Heuteri *lib. VIII. c. XI.* Sigismundi a Saraw oratio de Ferdinando apud Chytræum Saxonia *lib. XXI. p. 546. poſtea diuiſa inter fratres hæreditate Ferdinandus has regiones anno* 1521. *celebratis die* 26. *Maii cum Anna Vngaria regina Vladislai filia nuptiis, gubernare cœpit.*

§. IV.

Extincto ad Mohaczium a. 1526. Ludouico adfini, ipſe ex iure vxorio XXIV. Februarii 1527. Pragæ inauguratur Rex Bohemiæ, * poſtea profligato Iohanne de Zapolia, Tranſyluaniæ regulo, diadema Vngaricum ambiente, ** coronatur XXVIII. Octobris eiusdem anni Albæ Græcæ Rex Hungariæ, ex antiquis cum Maximiliano pactis hoc regnum iure obtinens. *** Anno 1530. ſolenniter in Comitiis Auguſtanis a Carolo v. Imp. inueſtitur de Würtenbergenſi Ducatu. **** Anno 1531. v. Ianuarii Coloniæ in Regem Romanorum eligitur atque XI. Ianuarii Aquisgrani coronatur, proteſtantibus licet Saxone & Brandenburgico. ***** Hi tamen poſtea transactione Cadamenſi a. 1534. inita conſenſerunt. ******

* Chytræus *Saxonia lib. XII. p.* 303. 307. Sleidanus *lib. VI. p.* 159. Io. Sambucus in Oratione ipſius Parentali in obitum eius habita & Bonfinio ſubiecta *p.* 569.

** De hoc diſſ. ſup. *§. XXXIII.*

*** Sleidanus lib. VI. p. 164. *Ferdinandus autem rex nitebatur transactione, quam Cæſar Maximilianus, anno MCCCCXCI. cum Vngaris & Ladislao rege fecerat, qua cautum fuit: quod ſi Ladislaus absque ſobole maſcula decederet, vt dum Maximilianus & ipſius hæredes, recta linea deſcendentes, regnum illud obtinerent. Cum ergo Ladislai filius Ludouicus eſſet extinctus, non relictis liberis, Ferdinandus, qui & Maximiliani, eſſet e filio nepos, & Auſtriæ princeps, & præterea Ludouici ſororem haberet in matrimonio, ſibi regnum illud deberi confirmabat.* Chytræus Saxonia lib. XII. p. 306. *Vngarici vero regni Proceres, cæſo Ludouico, in duas factiones diſtracti erant, quarum altera, non alienigenam, ſed Vngarici ſanguinis regem expetens, Ioannem Zepuſienſem, Stephani filium Palatinum Tranſyluaniæ, regem nominabat, altera pars, vetera de ſucceſſione pacta, inter Fridericum III. & Matthiam primum, deinde inter Maximilianum & Vladislaum inita ſeruans, Ferdinandum eligebat, qui ſtatim miſſis aduerſus Ioannem, duce Caſimiro Marchione Brandeburgenſi copiis, eum profligauit, & idibus Nouembris Budæ coronatus eſt.* Piaſecius *p.* 36.

**** Vide diſſ. ſuper. *§. XLIII.*

***** Vide diſſ. ſuper. *§. XLV.*

****** Vid. diſſ. ſuper. *§. L.*

§. V.

Dum autem in Vngariæ regno a. 1538. Ferdinandus cum Iohanne pactus fuisset, vt, si Iohannes vita excederet, Ferdinandus totius Pannoniæ Imperio potiretur, * mortuo a. 1540. Iohanne Cibinii, ** regnum ex pacto poscit, reginæ & filio Sepusianum patrimonium sufficere ratus, quod donis ipse ac reditibus, vidua regina dignis, esset aucturus. *** Vngari autem corona Stephani I. statim post mortem patris filio ipsius adhuc infanti solenni ritu imposita, ipsi etiam Stephani nomen concedebant. **** Austriacorum itaque armis, Rochandulfo duce, Buda vndique obsessa & vehementissime fuit oppugnata, Solimannus, præmissis illico satrapis cum exercitu, ipse magnis insecutus itineribus cum Vngariæ fines attigisset, vicisse iam suos cognouit, tum pugna terrestri, tum maxime classe fluuiali, vrbemque obsidione liberasse. ***** Ad quam cum castra haberet, blanditiis effecit, vt regius puer, quasi videre gestiret, ad se in castra efferretur, quem antequam remisit, tot milites, amicitiæ specie, in vrbem intrauerunt exieruntque, vt eadem die se captam ciuitas sentiret, quod plures semper remansere, quam lustrata vrbe egrediebantur. ****** Reddito filio, matri imperabatur, vt in Transyluaniam abiret, Lippæ sedem in posterum habitura. Ita Buda, Turcis 1541. subiecta, multa damna Christianæ rei attulit. *******

* Iouius lib. XXIX. p. 226. *confecerant inter se pacem Ferdinandus atque Ioannes pari desiderio quietis & ocii, ambobus certe vtilem, sed ex eo rerum statu necessariam potius quam honestam, maxime autem exoptatam Hungaris, quibus vel deductis in partes cauebatur, vt fortunæ incolumes manerent, vel his, qui antea exules Ferdinandum secuti, solum vertissent, Vrbes quoque, oppida, vicos, arces, quæ tum in potestate essent, suo quisque præsidio tueretur: Ioannem vero Ferdinandus regem appellaret, quem cum antea sermone ac literis VVainodam a vetere Transyluania præfectura vocare esset solitus. In tabulis autem conscripti obsignatique fœderis diserte fuerat appositum, subscribentibus nonnullis Hungarorum principibus, vt si Ioannes vita excederet, Ferdinandus totius Pannoniæ Imperio potiretur. Ea tum conditio in arcanis habita suppressaque est metu Solymani, cuius id regnum esset, tanquam belli iure captum, & beneficiario tantum nomine Ioanni liberaliter attributum.* Idem dicit Cœlius Curio supplem. *lib. XXIII. p.* 531. Vid. Io. Zermegh *historia rerum gestarum inter Ferdinandum & Iohannem, Vngariæ reges, Amstelodami* 1662. Strauch *Diss. Exot. I. §. XXIV.*

** Iouius *lib. XXXIX. p.* 233. Curio *p.* 534.

*** Iouius lib. XXXIX. p. 240. *imprimis Nicolaum Salma quem Cæsar virtutis opinione in illustrium equitum ordinem cooptatum, aurei velleris torque donauerat, ad reginam mittit, qui tabulas nouissimi fœderis proferat: hortetur eam, vt regno decedat, quod recenti pactione alieni iuris esset factum. Porro etiam atque etiam moneat, ne suas & pupilli pueri spes morando & tergiuersando corrumpat. Concessurum enim puero Ferdinandum Sepusianam prouinciam,*

vti

ti antea diserte ex tabulis ambo reges conuenissent, & ipsi quoque reginæ peramplos redditus, & quicquid in dotale nomen obueniret. Quod si ea legitimi fœderis obliuisci vellet, ei tam opportune denunciaret, neque Carolo Cæsari, neque Ferdinando regi defutura arma, quibus regnum repeterent, tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum consensu Austriæ domui contributum.

**** Iouius lib. XXXIX. p. 234. *interea apud Albam regalem insignè pompa apparatuque regis funus est celebratum, impositaque infantis capiti solennibus cerimoniis antiqua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorum primi regis fuisse dicitur, asseruabaturque religiosa admodum custodia in arce Vicegradensi. Neque enim Hungari satis rite factum legitimumque regem arbitrantur, qui eam publice delatam capite non gestarit. Propterea & regi infanti læto auspicio, dum sacro fonte ablueretur, Stephani nomen indiderant, renouata memoria antiquissimi regis, qui id regnum felici virtute condidisset. Cæterum ius imperii Isabellæ reginæ communi procerum studio delatum, ea lege, vt in publicis literis filii matrisque nomen præscriberetur, eodemque titulo regia moneta cuderetur. Sed in Georgio (antistite Varadinensi) summa imperii potestas eminebat: præerat enim ærario, tesserasque arcium tenebat.*

***** Sleidanus lib. XIV. p. 390. *quo tempore Cæsar conuentus agebat Ratisbonæ, Ferdinandus rex Budam obsidet, & oppugnat, in qua tum erat Vayuodæ Ioannis vxor vidua cum filiolo Stephano. Tutores autem infantis & regni proceres Turcicum auxilium implorauerant: legatum ergo Turca mittit cum copiis, quæ mense Iulio Budam venerunt: ipse deinde cum reliquo exercitu non multo post eo venit. Itaque Ferdinandici reiecti, Germani, Bohemi, Morani, relicta obsidione, & ingenti accepta clade, Pesto etiam amisso, quod est oppidum contra Budam, reliqui fuga sibi salutem quærunt.* Iouius *lib. XXXIX. p.* 274. Cœlius Curio *lib. XXIII. extremo.* Thuanus *lib. I. p.* 30. Belcarius *lib. XXIII. ineunte*, qui etiam p. 723. viginti Christianorum millia hoc bello fuisse interempta dicit. Piasecius *p.* 38.

****** Sleidanus lib. XIV. p. 391. *Turca sub exitum Augusti munera mittit infanti Stephano, vestes auro textas, & equos valde speciosos, ac matri nuntiat cupere se puerum videre, petit vt in castra sibi mittat. Mulier perterrefacta cum aliud non posset, hortatu procerum, mittit vna cum nutrice, comitatum turba nobilium. Ille perhumaniter excipit, ac deinde per suos reginæ consiliariis ostendit, velle sibi Budam tradi: nam ipsos non illam posse ab hoste defendere, & sibi subinde redeundum huc esse cum exercitu: quod valde sit & molestum & sumptuosum: itaque multo præstare, vt ipse teneat. Hi de suo periculo soliciti, mussant. e vestigio Ianizarorum præfecto negocium datur vrbis occupandæ, neque prius ad matrem reginam missus est filius, quam re perfecta. Cum iam vrbem tenerent & ciueis omneis exarmassent, arcem quoque sibi tradi postulant, in qua regina tum erat. eam Turca iubet interim per internuncios animo esse præsenti, & Transyluaniam ei atque filiolo concedit. Quum igitur omni conquisita supellectile, tumultuarie abiisset, a præfectis & a milite barbaro deducta Budam Turca cum duobus filiis venit, Septembris die secundo, & templum ingressus expiatum, actisque gratiis deo suo, propter rem bene gestam, in castra reuertit, & relictis Budæ Pestique præsidiis, reliquum exercitum domum reducit, & in itinere Lascum dimittit, quem propter Fregosum & Rinconem interceptos, Belgradi captiuum reliquerat, Budam proficiscens, nam Galliæ rex, vehementer irritatus eo facto, per Polinum, Solymanno rem omnem enunciauerat.* Iouius lib. XL. p. 289. *cæterum Solymannus, quum Hungari proceres cum purpuratis pranderent, certos duces, quibus antea negotium dederat, per simulationem visendæ vrbis immissis cohortibus Sabatinam portam occupari iussit absque adeo tacite & dissimulanter, vel nec custos satis otiosus commeantis turbæ spectator, portæ aditum alienæ potestatis factum sentiret: nam quum frequentes sedato passu ma-*

manipulatim intrarent, multi etiam ex composito, vt patrandae rei suspicionem auerterent, veluti iam lustrata vrbe, in castra redibant. Eo modo plateis foroque & compitis omnibus celeriter occupatis, & nusquam tumultu edito, praetorianorum praefectus per regiones pronunciari iussit, vt Budenses omni timore deposito limine se continerent, matureque si vitam ac libertatem & denique fortunas incolumes vellent, arma traderent. Paruere imperio ciues, prolatisque armis in fidem recepti, Turcas hospitio receperunt. Curio *lib. XXIV. p.* 552.

****** Iouius lib. XL. p. 296. *Budam enim Turcico praesidio custodiendam censet, reginamque obiter monet, vt aequo animo vrbe atque arce excedere velit: ipsam enim cum puero vltra Tybiscum in Lippa regnaturam, regione admodum pacata atque opulenta, & quod non mediocri etiam solatio esse possit, Sigismundi patris finibus propinqua, donec Stephanus puer agnoscendo regno feliciter adolescat.*

§. VI.

Anno 1543. vlterius progressi Turcae, arcem Walpo, quae in confiniis Bosniae, Croatiae & Hungariae est sita, post trium mensium obsidionem, vt & Soclos, Quinque ecclesias, Strigonium, Albam Regalem, munitissima Vngariae oppida, deditione capiunt. Insequenti anno 1544. Vicegradum occupant. * Anno 1545 induciae quinquennales fiunt cum Turcis. ** Anno 1548. Ferdinandus Agriam in suam fidem ac tutelam a Perennii Episcopi obitu receptam munire coepit. Haud multo post Agrienses de Regis mandato ad Zolnockiam profecti, eam eripiunt. *** Anno 1550. recruduit bellum, Ferdinandus equidem mediante Georgio, monacho, qui tutor fuerat Stephani, cum Ioannis vidua pactus, Transyluaniam in suam redigit potestatem. Male hoc habebat Turcas, qui in Transyluaniam irrumpentes, Lippam, aliasque arces occupant. **** Insequenti anno Christiani Segedinum vrbem capiunt, verum, dum in arcis obsidione haererent incauti, a Turcis caeduntur. Inde Turcae Temeswariam capiunt, Christianos ad Dregeliam vincunt, Zolnockium capiunt, Agriam vero haud paruo suorum cum damno relinquere fuerunt coacti. ***** Anno 1553. & 1554. diuersis conflictibus in Transyluania agebatur. ****** Anno 1555. frustra Constantinopoli apud Solymannum per legatos agebat Ferdinandus. ******* Anno 1556. Sigethum frustra Turcae tentant, ad Bobatschium vincuntur. † Eodem anno induciae cum Turcis fiunt, †† dum interim Transyluania iterum deficeret. ††† Finitis induciis bellum a. 1560. continuabatur, vsque dum a. 1562. novae induciae ad octo annos inter Ferdinandum & Solymannum concluderentur. ††††

* Sleidanus lib. XV. p. 431. *alter Turcarum exercitus in Pannoniam irruit, Quinque ecclesiam oppidum, & vrbem arcemque Strigoniam capit, Albam autem regalem expugnat. Miserat auxilia pontifex, Baptista Sabello, Iulio Vrsino, ducibus: verum ii paulo serius aduenerunt.*

runt. Faciunt huc Io. Mart. Stellæ Epistolæ *de Turcarum in regno Hungariæ annis* 1543. & 44. *Successibus,* Mart. Meyeri *Ortelius rediuiuus ad a.* 1543. 1544. Belcarius *lib. XXIII p.* 744.

** Sleidanus *lib. XVI. p.* 471

*** Io. Sambucus *Hist. rer. ad Agriam gestarum sub init.* Meyeri *Ortel. rediuiu. ad a.* 1548.

**** Thuanus *lib. XI. ineunte.* Meyeri *Ortelius rediuiuus ad a.* 1551.

***** Extat in Schardii Tomo II. *rerum ad Agriam MDLII. anno gestarum narratio. Et expugnatio arcis Temeswar.* Thuanus *lib. X. p.* 320.

****** Meyeri *Ortelius rediuiu. ad a.* 1553. 1554.

******* Sleidanus *lib. XXVI. p.* 872. Meyerus *ad a.* 1555.

† Extat in Schardii Tomo II. *obsidionis Zigeth breuissima veraque expositio,* & p. 581. rei contra Turcas gestæ anno 1556. breuis descriptio Wolfgangi Lazii, & Basilii Io. Heroldi, Merc. Gallo-Belg. *Tom. I. lib. I. p.* 16.

†† Meyerus *ad a.* 1556.

††† Sleidanus lib. XXVI. p. 871. *nam authore Petro Petrouicio cliente regis, qui de subsidio Turcam solicitarit, Transyluaniam totam, cum nulla premeret necessitas, nec iusta caussa subesset, ad Ioannis Vaynodæ filium a rege defecisse.* Meyerus *ad a.* 1551. Londorpii *Sleidanus contin. lib. I. p.* 18.

†††† Meyerus *ad a.* 1562.

§. VII.

Postquam Rex Romanorum factus, diuersis præfuit Comitiis, Spiræ & Noribergæ 1542. & 1543. * A. 1544. adgnoscitur in Comitiis Spirensibus a toto Imperio Rex Romanorum legitimus. ** A. 1552. transigit cum Protestantibus Passauii, *** atque a. 1555. Pacem Religionis Caroli Imp. nomine facit. **** Anno 1558. Francofurti Comitia celebrat, ibidemque a Caroli V. legatis, Electorum consensu, Imperium suscipit. ***** Anno 1556. Comitia celebrabat Ratisbonæ, quæ XVI. Martii 1557. finita, in iisdemque decretum, de colloquio religionis, controuersiis dirimendis ad XIV. Augusti Wormatiæ instituendo; & de auxiliis octo mensium aduersus Turcas duplicatis, Ferdinando pendendis; de pace publica in religione & profanis causis seuere tuenda: de visitatione Iudicii Cameræ, promulgatum est. † Eodem anno Francofurti ad Mœnum per Principes intercessores Ottonem Henricum Palatinum, Augustum Electorem Saxoniæ, Wilhelmum Cliuensem & alios, Nassouiensis controuersia, de Comitatu Cattorum Melibocorum, quæ plus quinquaginta annis iam agitata fuerat, tandem amice composita est: Hesso Comitatum Cattorum retinente, ac vicissim sexcenta millia aureorum Nassouio, & in iis, pro centum & quinquaginta millibus comitatum Dietz reddente. Durante hac tractatione, Theologi Principum & Statuum Augustanæ confessionis Francofurti de colloquio Wormatiæ instante, & de Synodo, post

manipulatim intrarent, multi etiam ex composito, vt patrandæ rei suspicionem auerterent, veluti iam lustrata vrbe, in castra redibant. Eo modo plateis foroque & compitis omnibus celeriter occupatis, & nusquam tumultu edito, prætorianorum præfectus per regiones pronunciari iussit, vt Budenses omni timore deposito limine se continerent, matureque si vitam ac libertatem & denique fortunas incolumes vellent, arma traderent. Paruêre imperio ciues, prolatisque armis in fidem recepti, Turcas hospitio receperunt. Curio *lib. XXIV. p.* 552.

******* Iouius lib. XL. p. 296. *Budam enim Turcico præsidio custodiendam censet, reginamque obiter monet, vt æquo animo vrbe atque arce excedere velit: ipsam enim cum puero vltra Tybiscum in Lippa regnaturam, regione admodum pacata atque opulenta, & quod non mediocri etiam solatio esse possit, Sigismundi patris finibus propinqua, donec Stephanus puer agnoscendo regno feliciter adolescat.*

§. VI.

Anno 1543. vlterius progressi Turcæ, arcem Walpo, quæ in confiniis Bosniæ, Croatiæ & Hungariæ est sita, post trium mensium obsidionem, vt & Soclos, Quinque ecclesias, Strigonium, Albam Regalem, munitissima Vngariæ oppida, deditione capiunt. Insequenti anno 1544. Vicegradum occupant. * Anno 1545 induciæ quinquennales fiunt cum Turcis. ** Anno 1548. Ferdinandus Agriam in suam fidem ac tutelam a Perennii Episcopi obitu receptam munire cœpit. Haud multo post Agrienses de Regis mandato ad Zolnockiam profecti, eam eripiunt. *** Anno 1550. recruduit bellum, Ferdinandus equidem mediante Georgio, monacho, qui tutor fuerat Stephani, cum Ioannis vidua pactus, Transyluaniam in suam redigit potestatem. Male hoc habebat Turcas, qui in Transyluaniam irrumpentes, Lippam, aliasque arces occupant. **** Insequenti anno Christiani Segedinum vrbem capiunt, verum, dum in arcis obsidione hærerent incauti, a Turcis cæduntur. Inde Turcæ Temeswariam capiunt, Christianos ad Dregeliam vincunt, Zolnockium capiunt, Agriam vero haud paruo suorum cum damno relinquere fuerunt coacti. ***** Anno 1553. & 1554. diuersis conflictibus in Transyluania agebatur. ****** Anno 1555. frustra Constantinopoli apud Solymannum per legatos agebat Ferdinandus. ******* Anno 1556. Sigethum frustra Turcæ tentant, ad Bobatschium vincuntur. † Eodem anno induciæ cum Turcis fiunt, †† dum interim Transyluania iterum deficeret. ††† Finitis induciis bellum a. 1560. continuabatur, vsque dum a. 1562. novæ induciæ ad octo annos inter Ferdinandum & Solymannum concluderentur. ††††

* Sleidanus lib. XV. p. 431. *alter Turcarum exercitus in Pannoniam irruit, Quinque ecclesiam oppidum, & vrbem arcemque Strigoniam capit, Albam autem regalem expugnat. Miserat auxilia pontifex, Baptista Sabello, Iulio Vrsino, ducibus: verum ii paulo serius aduenerunt.*

runt. Faciunt huc Io. Mart. Stellæ Epistolæ *de Turcarum in regno Hungariæ annis* 1543. & 44. *Successibus*, Mart. Meyeri *Ortelius rediuiuus ad a.* 1543. 1544. Belcarius *lib. XXIII p.* 744.

** Sleidanus *lib. XVI. p.* 471

*** Io. Sambucus *Hist. rer. ad Agriam gestarum sub init.* Meyeri *Ortel. rediuiu. ad a.* 1548.

**** Thuanus *lib. XI. ineunte.* Meyeri *Ortelius rediuiuus ad a.* 1551.

***** Extat in Schardii Tomo II. *rerum ad Agriam MDLII. anno gestarum narratio. Et expugnatio arcis Temeswar.* Thuanus *lib. X. p.* 320.

****** Meyeri *Ortelius rediuiu. ad a.* 1553. 1554.

******* Sleidanus *lib. XXVI. p.* 872. Meyerus *ad a.* 1555.

† Extat in Schardii Tomo II. *obsidionis Zigeth breuissima veraque expositio*, & p. 581. rei contra Turcas gestæ anno 1556. breuis descriptio Wolfgangi Lazii, & Basilii Io. Heroldi, Merc. Gallo-Belg. *Tom. I. lib. I. p.* 16.

†† Meyerus *ad a.* 1556.

††† Sleidanus lib. XXVI. p. 871. *nam authore Petro Petrouicio cliente regis, qui de subsidio Turcam solicitarit, Transyluaniam totam, cum nulla premeret necessitas, nec iusta caussa subesset, ad Ioannis Vayuodæ filium a rege defecisse.* Meyerus *ad a.* 1551. Londorpii *Sleidanus contin. lib. I. p.* 18.

†††† Meyerus *ad a.* 1562.

§. VII.

Postquam Rex Romanorum factus, diuersis præfuit Comitiis, Spiræ & Noribergæ 1542. & 1543. * A. 1544. adgnoscitur in Comitiis Spirensibus a toto Imperio Rex Romanorum legitimus. ** A. 1552. transigit cum Protestantibus Passauii, *** atque a. 1555. Pacem Religionis Caroli Imp. nomine facit. **** Anno 1558. Francofurti Comitia celebrat, ibidemque a. Caroli V. legatis, Electorum consensu, Imperium suscipit. ***** Anno 1556. Comitia celebrabat Ratisbonæ, quæ XVI. Martii 1557. finita, in iisdemque decretum, de colloquio religionis, controuersiis dirimendis ad XIV. Augusti Wormatiæ instituendo; & de auxiliis octo mensium aduersus Turcas duplicatis, Ferdinando pendendis; de pace publica in religione & profanis causis seuere tuenda: de visitatione Iudicii Cameræ, promulgatum est. † Eodem anno Francofurti ad Mœnum per Principes intercessores Ottonem Henricum Palatinum, Augustum Electorem Saxoniæ, Wilhelmum Cliuensem & alios, Nassouiensis controuersia, de Comitatu Cattorum Melibocorum, quæ plus quinquaginta annis iam agitata fuerat, tandem amice composita est: Hesso Comitatum Cattorum retinente, ac viciffim sexcenta millia aureorum Nassouio, & in iis, pro centum & quinquaginta millibus comitatum Dietz reddente. Durante hac tractatione, Theologi Principum & Statuum Augustanæ confessionis Francofurti de colloquio Wormatiæ instante, & de Synodo, post

Colloquium habenda, vbi inter alia de disciplina & de rituum ecclesiasticorum conformitate ageretur inter se contulerunt, & calendas Augusti constituerunt, quibus Wormatiæ ante diem colloquio cum pontificiis dictum, aliquot hebdomades conuenirent, & de controuersiis intestinis, antequam cum aduersariis congrederentur, amice conferrent. Id, etsi Electori & Ducibus Saxoniæ, ab Electore Palatino & cæteris significatum est, & cæteri Calendis Augusti conuenerint: tamen Electoris Saxoniæ Theologi initio Septembris primum appulerunt. Quo mense colloquium inchoatum, & paulo post abruptum, tandem plane dissipatum est. Caussam præbuit astuta Pontificiorum petitio, vt oppositi collocutores se a sectis cum Augustanæ confessionis doctrina pugnantibus, Cinglianis, Osiandristis, & cæteris, de quibus mandata iuniorum Saxoniæ Ducum Theologos habere, ac cæteris aduersari sciebant, ingenua & aperta declaratione seiungerent, iussos enim se ab Imperatore, cum Augustanæ Confessionis Religionem amplectentibus, quibus solis Pax in Imperio nuper data esset, non cum aliis ab vtraque parte damnatis sectis de conciliatione colloqui. Cum autem Melanchthon & cæteri Electoris Saxoniæ Theologi, explicationem & cognitionem controuersiarum præcedere, nec damnari ante caussam cognitam Cinglianos, Synergistas, Adiaphoristas oportere disputarent: iuniorum Saxoniæ Ducum Theologi, Erardus Snepfius, Victorinus Strigelius, Ioannes Stosselius, & his coniuncti Ioachimus Morlinus, & Erasmus Sarcerius, protestationem præsidi Colloquii, Iulio Pflugkio offerunt, in quo Cinglianorum, Osiandri, Maioris, Synergistarum & Adiaphororum errores se improbare, & a profitentibus illos, se confessionem suam seiungere, ostendebant, ac postea domum redeunt. Hac distractione inter Confessionis Augustanæ socios facta, Pontificii progredi in colloquio nolebant, donec res, ad Imperatoris cognitionem delata esset. Ferdinandus procedere collocutores reliquos iubet, & satis esse iudicat, si ordine in singulis articulis re explicata condemnationes addantur. Sed pontificii collocutores procedere pertinaciter recusant. Sic re infecta tandem discessum est, cum de norma iudicii in ecclesia, & peccato Originis tantum, scripta quædam primis diebus Theologi commutassent. †† Eodem anno 1557. Comitia Spiræ celebrat ad corrigendos Imperialis Cameræ defectus. ††† Sic etiam Austriæ Ordinibus Viennæ congregatis, communionem sub vtraque indulget, Tridentinorum patrum decreta contraria improbans. ††††

* Diss.

* *Diss. super. §. LXV.*
** *Diss. sup. §. LXVI.*
*** *Diss. sup. §. XCII.*
**** *Diss. sup. §. XCIX.*
***** *Diss. super. §. CI.*

† Chytræus *Saxonia lib. XIX. p.* 495. Sleidanus *lib. XXVI. exeunte.* Londorpius *p.* 27. Camerarius *ad a.* 1556. Thuanus *lib. XVII.* Extat Rescriptum Ferdinandi de autonomia Religionis apud Goldastum *Reichs-Saszungen p. I. p.* 289. Recessus Ratisbonensis in Corpore *p.* 653.

†† Chytræus *p.* 496. Thuanus *lib. XIX. p.* 570. Camerarius *ad a.* 1557. Extant Acta apud Goldastum *Polit. Reichshandeln p. XVIII. p.* 740. Sarpius *Hist. Conc. Trident. lib. V. p.* 458.

††† Extat Recessus in Corpore *p.* 667. & latino sermone apud Goldastum *Constit. Imp. Tom. II. p.* 366.

†††† Chytræus lib. XIX. p. 493. *Ferdinandus Romanorum Rex, omnium prouinciarum suarum conuentus Viennæ, Posonii, Pragæ & Oeniponte habuit, vt aduersus Turcas auxilia sibi compararet, quorum auspiciis, Transyluania vniuersa, relicto Ferdinando, Ioannem Ioannis regis Vngariæ filium, Dominum receperat, & Georgius Bebeck in Vngaria prope Agriam seditiose tumultuabatur: & Badensis ac Quinque ecclesiensis Turciei præfecti, Babozam, & alias arces, Stiriæ vicinas ceperant, & ad Zygethi obsidionem se parabant, quam sequenti mense Iunio & Iulio acerrime oppugnatam, sed a præfecto Mareo Horwarth fortissime defensam, Turcæ, desertis ac incensis Baboza ac ceteris arcibus Stiriæ propinquioribus, deseruerunt. Post solutam obsidionem, Ferdinandus, Ferdinandi filius, exercitum in Vngariam ad Strigonium duxit, & paulo post vrbe Turcis relicta, in Austriam rediit. In conuentibus illis, priusquam auxilia promitterent prouinciæ, Austriacæ inprimis quinque, Religionis libertatem, & liberum Augustanæ confessionis exercitium, publico Imperii decreto sancitum, sibi etiam ab Imperatore concedi flagitarunt. Etsi autem assentiri expresse Ferdinandus recusabat, nemini tamen religionis nomine molestiam deinceps exhibuit.*

§. VIII.

Primis Imperii auspiciis Ferdinandus in caussa Brandenburgica iudicium tulit. Nam cum ex superiorum bellorum occasione, quibus Albertus immani licentia bacchatus, Franconiam & finitimas prouincias magnis cladibus afflixerat, controuersia esset inter Alberti iam mortui agnatos, quibus propter antiquum fœdus Saxoniæ & Hessiæ principes se adiunxerant, & Franconiæ Episcopos ac Senatum Norimbergensem, quod illi occupata agnati bona sibi restitui, destructarum arcium damna sarciri debere contenderent; hi quando nihil a pacis constitutionibus & Imperii decretis alienum fecissent, potius vt sumtus in exequenda Imperii sententia aduersus Albertum proscriptum lata, facti refunderentur, petebant. Heic Cæsar, qui controuersiam eam non priuati iuris esse, sed ad tranquillitatem publicam spectare videret, quamuis contra Albertum facta a fœderatis, recte facta essent, tamen cum morte eius crimen extin-

ctum

ctum & odium quadantenus expiatum videretur, vt concordiam inter primarios Imperii proceres & Episcopos seruaret, damnorum a Brandeburgica familia acceptorum rationem haberi voluit, & cum iam anno superiori mense Martio fœderati vniuersam a se occupatam regionem Georgio Friderico, Alberti agnato & heredi restituissent, insuper Cæsar censuit, vt pro arcibus destructis CLXXV CIↃ aureorum Brandeburgico dependerent, cui sententiæ postremo vt damnosam belli molestiam effugerent, priuatis rationibus publicæ quieti posthabitis, illi assensere.

* Verba sunt Thuani lib. XXI. p. 629. qui hæc ex Chytræo hausit *lib. XIX. p.* 513. Iustitiam huius iudicii exponit Bartenstein *in diatriba de bello Mauritii p.* 59.

§. IX.

Eodem hoc anno XVII. Kal. Maias, Melchior Zobelius Episcopus Würtzburgensis, Franconiæ Dux in Ciuitate sua a XV sicariis confoditur. Cum enim ex arce sua, quæ trans Mœnum est, in vrbem ad caussas audiendas venisset, & inde rediens, diuersorium publicum præteruèheretur, ab hominibus, qui iam equis conscensis vinum quasi abituri poscebant, invaditur, vnaque cum eo duo equites interficiuntur, aliquot præterea vulnerantur. Quo facto, cum tumultus excitatus esset, nec caussa cognita, plebs tanquam ad incendium restinguendum accurreret, hoc enim sicarii fugientes subinde inclamabant, per portam, quæ a consciis seruabatur, elabuntur, & per abstrusas conualles anfractuosis itineribus progressi, Ioannem Zobelium, episcopi interfecti consanguineum forte obuium aggrediuntur, & quasi bello captus esset, dextram fidei testem reposcunt, vt ad diem & locum, quem vellent, se sisteret. Ignorabatur initio auctor; sed perquisitione ob facti atrocitatem diligenter facta, Christophorus Kretzenus, Wilhelmi Grumbachii emissarius, cædis insimulatus est, ob idque anno sequenti Augustæ in Comitiis publice proscriptus ac post diuturnam latitationem Kugelsbachii, exploratoris sollertia, in arce Schaumburgica in Lotharingiæ finibus comprehenditur, dignas scelere pœnas subiturus, quas tamen ille desperatione adactus, dum Herbipolim deducitur in itinere, custodibus dormientibus sibimet fracto gutture anteuertit, cum consciorum nomina prius edidisset. Id Grumbachii Equitis Franci iussu factum tum constitit, Zobelio Episcopo succensentis, quod legatum a Conrado Bibraco Episcopo Herbipolensi vxori suæ relictum soluere noluisset, & dum cum Alberto Marchione ferro & flammis passim grassaretur, ipsum tanquam proscriptum bonis exturbasset.*

* Ver-

* Verba sunt Thuani *lib. XXI. p.* 630. Camerarius *ad a.* 1558. Extat in Schardii Tomo III. Petri Lotichii *de caede Melch. Zobelii Historica narratio* & Caspari Stiblini *satyra in sicarios.* Acta vero anteriora in caussa Grumbachiana reperiuntur apud Hortlederum *Tomo II. lib. VI. c. XXVI. & XXVIII. p.* 1651. *c. XXX.* vero *p.* 1926. extat relatio de eadem hac caede. Hub. Languetus *in Historia belli Gothani* sub initium haec etiam exponit atque tradit, qua ratione Grumbachius Albertum Marchionem potissimum contra Herbipolitanum Episcopum concitauerit.

§. X.

Postquam Ferdinandus in Comitiis Francofurtensibus plenam Imperii administrationem suscepisset, & Viennam fuisset reuersus, misit Aprili mense ad Paulum IV. Papam, supremum Camerarium suum Martinum Gusmannum, Pontifici electionem suam nuntiaturum, cum hac oblatione, Ferdinandum Papam propediem pro coronatione esse imploraturum. Pontifex autem instante licet Philippo II. per Franciscum Vargam, deinde Ioannem Figueroam legatos ad Papem missos, & audire legatum & Imperatorem adgnoscere recusauit, eo quod Imperium ipsi a Carolo non resignatum, Ferdinandus ipso inscio accepisset, & Pacem Protestantibus principibus Germaniae Augustanam confessionem amplexis iurasset. Guzmannus igitur, prout iussus erat, praeuia protestatione Roma discessit.* Tandem vero Paulo IV. defuncto, Pius IV. in eius locum suffectus, a. 1560. Imperatoriam dignitatem translatam a Carolo fratre in Ferdinandum ratam habuit, eiusque tanquam legitimi & Catholici Imperatoris legatos perhonorifice suscepit.**

* Godeleuaeus *Hist. abdicat. Caroli V. sub finem.* Ex eodem Thuanus *lib. XXI. p.* 628. Chytraeus *lib. XIX. p.* 499. P. Sarpius *Hist. Conc. Trident. lib. V. p.* 459. Extat de hac Papae denegatione Georgii Sigismundi Seldii Consilium apud Goldastum *Polit. Reichshandeln p. V. p.* 167. & Meyerum *Lond. Cont. Tom. I. p.* 26.

** Godeleuaeus *fin.* Thuanus *lib. XXI. p.* 629. Goldastus *Polit. Reichshandeln P. V. p.* 201. 202.

§. XI.

Insequenti anno 1559. Comitia Augustae instituebantur. Ante omnia Caroli V. Exequiae magna pompa celebratae, laudante funus Ludouico Madrutio electo Episcopo Tridentino, qui postea in Cardinalium Collegium cooptatus est. Funeri interfuere praeter Imperii Principes & Ordines ex tota fere Europa Principum ac Procerum legati. Peractis caeremoniis.* praesente Ferdinando Imp. colloquii Wormatiensis Acta Ordinibus Imperii publice sunt praelecta. Ex quibus, cum nullam ex colloquiis conciliandae Religionis spem certam deinceps concipi posse Ordines iudicassent: Ferdinandus, Concilium Oecumenicum se procuraturum

eſſe contendit, ac vt eius decretis ſe aſſenſuros eſſe Ordines promitterent, flagitauit. Electoris Saxoniæ & coniunctorum Principum legati, fruſtra per concilium Pontificium Religionis conciliationem tentari, reſpondebant; ideoque rectius fore Paſſauienſis conuentus Decreta, & pacem Religionis, Auguſtæ nuper ſancitam, ſeruare, & ſe mutuo tolerare, donec tempora ipſa commodiorem concordiæ occaſionem diuinitus monſtratam offerrent. Cum autem Ferdinandus Imp. propoſitum de concilio vrgeret: Saxonici & cæteri Auguſtanæ Confeſſionis Ordines, ſe quoque Chriſtianum, liberum & Oecumenicum Concilium in Germania non impedituros eſſe oſtendunt, modo legitime celebretur, & indictio eiusdem non a Romano Pontifice, ſed Imperatore fiat. Pontifex in concilio non præſes aut iudex, ſed pars ſit, & concilio ſubiiciatur. Archiepiſcopis & Epiſcopis, Prælatis & aliis, iuramenta, quibus ipſi deuincti ſunt remittat, vt libere & ſine metu ſententias dicere poſſint.** Norma iudicii in Concilio ſolum verbum Dei, ſeu ſacra Scriptura, non leges aut Traditiones humanæ, non conſuetudines cum verbo Dei pugnantes, non pontificiæ eccleſiæ conſenſus ſit. Ordines & Theologi Confeſſionis Auguſtanæ in concilio non ſolum audiantur, ſed etiam in deliberationibus controuerſorum articulorum voces deciſiuas habeant, & ſaluo conductu ſufficiente, ſecuri reddantur. Sententiæ deciſiuæ & Decreta Concilii, non ſecundum maiora, ſed iuxta verbi diuini Regulam & præſcriptum, ſanciantur. Ante omnia vero Tridentini Concilii partialis acta & decreta omnia, caſſa & irrita ſint. Poſtremo, ſi Religionis controuerſiæ in concilio, communi vtriusque partis conſenſu dirimi, & concordia verbo Dei congruens inveniri non poſſit, nihilominus Auguſtanæ Confeſſionis Ordinibus, Pax Religionis & Paſſauienſis conuentus decreta, firmiter in Imperio ſeruentur. His conditionibus, concilium Generale, ſi hoc tempore obtineri, & Cæſarea Maieſtas de eo Status ſecuros & certos reddere, idque Receſſui Comitiorum inſerere poterit, ſumma voluntate ſe aſſenſuros oſtenderunt. Cum igitur de Concilio etiam ſe fruſtra laborare Ferdinandus videret, Religionis Pacem, ante quadriennium ſancitam, denuo confirmauit, & de Executione aduerſus turbatores pacis publicæ in ſingulis circulis ſeu prouinciis ſuſcipienda, & Moneta, ſimilis & iuſti valoris & ponderis, in Imperio inſtituenda, decreuit. Decreta etiam in iisdem Comitiis per Receſſum ſecundarium *** legatio ad Gallorum Regem Henricum II. ſuper reſtitutione Lotharingiæ Ciuitatum Imperii, **** atque Liuonis contra Moſchum centum florenorum millia, quæ tamen ac-

accepta non fuerunt. ***** In iisdem Fridericus III. El. Palatinus die XI. Iulii de terris suis fuit inuestitus. ******

* Thuanus *lib. XXII. p.* 665. *Vid. diss. super. §. CII.* Schardius *ad a.* 1559. *p.* 134.

** Verba sunt Chytræi *lib. XX. p.* 518. 519. Thuanus *lib. XXII. p.* 666. Belcarius *lib. XXVIII. Epit. rer. gest. sub Ferdinando apud Schardium Tom. III. p.* 134. Camerarius *ad a.* 1559. Londorp. *lib. I. p.* 111. Extat Recessus in Corpore *p.* 677. Ordinatio Monetaria *p.* 699.

*** Extat iste in Corpore *p.* 694.

**** Thuanus lib. XXII. p. 667. *legati nostri dein V. Kal. April. introducti sunt, & postquam luculenta habita oratione regis egregiam erga Cæsarem & Imperii proceres atque Ordines voluntatem prolixe declararunt, vt regni antiquum cum Imperio fœdus renouaretur, & arctiore in posterum amicitia firmaretur, postremo petiere, ad hæc Cæsar gratias oratoribus agit, & Regem Imperii Principum & Ordinum aut suam denique amicitiam nunquam desideraturum dicit, modo facta dictis respondeant, & nuper ablatæ Imperio ciuitates ab ipso restituantur, quod si fiat, non videre, quid impedimento esse possit, quo minus sincera amicitia inter ipsos coire posit, heic legati, de ciuitatibus quod proponatur, nihil se in mandatis habere respondent; ceterum ea de re ad regem relaturos, petere interea, vt regis amicitiam ipsis delatam pari beneuolentia retinetiantur. ita solutum comitium & honorifice accepti ac dimissi legati: quibus & clam insusurratum, non potuisse Cæsarem de restitutione ciuitatum mentionem non facere; ceterum neque ipsum propterea, neque Imperii principes & Ordines a regis amicitia, etiamsi illæ non restituantur, discessuros, decreta & amplissima ad regem legatio, cui obeundæ destinati cardinalis Augustanus, & Christophorus dux VVirtembergicus.* Belcarius *lib. XXVIII. p.* 919.

***** Thuanus lib. XXII. p. 666. *postea auditus Guil. Furstenbergii ordinis Liuonici magistri legatus Georgius Segebergus, qui deplorata Liuonia superiore anno a Moscis immaniter vastatæ calamitate, opem & auxilia ab Imperii Ordinibus petit, suffragante ei in agnati sui gratiam Ioanni Alberto Megalopolensi duce, cum iusta petere crederetur, C. aureorum clɔ decernuntur ad exercitum contra Moscos pro prouincia defensione conscribendum, quæ summa cum Imperii maiestate & periculo ac temporum necessitate minor videretur, Liuoni pristinos spiritus adhuc retinentes superbe eam neglexere, ne in tenui & exili subsidio fiduciam temere posuisse viderentur, itaque ea spe deiecti Sigismundum Augustum Poloniæ regem adeunt, & vt Liuoniæ defensionem suscipiat, saluo Imperii iure rogant.*

§. XII.

Anno 1561. x. Ianuarii Numburgi ad Salam ex compromisso, partim etiam inuitati conuenerunt Principes Augustanæ Confessionis: Fridericus Comes Palatinus Rheni, Augustus Dux Saxoniæ Elector, Io. Fridericus dux Saxoniæ, Wolfgangus Comes Palatinus Rheni, Ernestus & Philippus Brunsuicenses Duces, Vlricus Dux Megapolitanus, Christophorus dux Würtebergensis, Carolus Marchio Badensis, Ernestus Princeps Henne-bergicus, Güntherus Schwartzburgensis, legati Principum Ioachimi II. Electoris, & Ioannis ac Georgii Friderici, Marchionum Brandenburgensium: Ioannis Alberti ducis Megapolitani, Barnimi & Ioannis Friderici, Ducum Pomeraniæ, Philippi Landgrauii Hassorum (qui paullo post ipse

 ad-

aduenit,) Adolphi Ducis Holsatiæ, Wolffgangi & cæterorum Principum in Anhald. Rex Daniæ Fridericus II. & Principes Lüneburgenses literas tantum testes suæ erga cæteros Principes beneuolentiæ & Studii coniunctionis cum ipsis tuendæ, miserunt. Durauit hic conuentus totas fere tres hebdomadas. Actum in eo primo de Augustana Confessione ab omnibus Principibus, qui puriorem Euangelii doctrinam amplexi sunt, communi subscriptione denuo renouanda & confirmanda: deinde, de Concilio, quod Pontifex Tridenti continuandum indixerat, an a Principibus Augustanæ Confessioni addictis adiri vel recusari debeat. De Confessione Augustana potissimum fuit deliberatum, dum Pontificii Euangelicæ Religioni addictis obiicerent, illos Confessionem veram, prout Augustæ fuerat exhibita, non sequi. Post longam igitur sex aut septem dierum, de diuersis & inter se dissimilibus Augustanæ confessionis editionibus collocutionem, & exemplarium, quæ in ipso conuentu Augustano, manu Georgii Spalatini, & Ioannis Brentii scripta, plane inter se, & cum prima editione Wittebergensi, paucis exceptis verbis, congruentia habebant, & aliorum diuersis annis expressorum collationem: etsi Palatinus & Saxo Electores, recentiorem editionem, quæ non rebus ipsis, sed verborum copia tantum ac explicationis perspicuitate & dexteritate a priori differret, & in plurimorum manibus esset, retineri volebant: tamen cum alii Principes omnes, & absentium legati, primos Confessionis articulos, eadem verborum forma, sicut Imp. Carolo V. Augustæ exhibiti essent, subscribendos esse censerent: tandem Electores etiam hac conditione assensi sunt, vt præfatio noua addatur, in qua posterior quoque illa editio Confessionis & Apologia, tanquam cum prima consentiens comprobetur, & loca quædam primæ Confessionis & Apologiæ declarentur. Electores etiam, Confessionis Saxonicarum ecclesiarum & Francofurtensis Recessus mentionem in prooemio faciendam censuerunt. Sed cum Saxoniæ dux & alii Smalcaldicos potius articulos repetendos vrgerent, nullum ex his præfationi insertum est. Præfationem a duorum Electorum Consiliariis Cracouio & Ehemio delineatam, & in senatu Principum lectam, plerique probarunt, paucis aliis, & in his, Ioanne Friderico Saxone, excepto, qui non posse præfationi, & communi subscriptioni cum iis, qui errores & sectas cum verbo Dei & Augustana Confessione pugnantes fouerent, assentiri, nisi de articulis controuersis, ac inprimis de cœna Domini, diserte se declarent Elector Palatinus & alii Principes; & errores a nostris Ecclesiis ante reiectos, ac inprimis sacramen-

mentarium, nominatim ac in ſpecie teſtentur ſe improbare, qui etiam ſententiam ſuam ſcripto comprehenſam Senatui Principum exhibuit. Cumque nihil ſe obtinere videret, poſtridie diſceſſit. Venerunt eo etiam Ferdinandi legati, qui Principes ad Concilium Tridentinum denuo inuitarent, quibus reſponſum fuit, Pontificem Romanum indixiſſe concilium Tridenti continuandum, & ſuis tantum iuratis Epiſcopis poteſtatem dicendæ ſententiæ concedere, ideoque liberum hoc non eſſe. Auditi etiam Pii IV. Pont. Max. legati, qui Status ad Concilium inuitarent. Exhibebant iſti ſingulis Principibus Breuia Pontificia, quæ omnia non reſignata in hoſpitium Pontificiorum ſunt remiſſa. Poſtremo conuentus die, Pontificiis etiam legatis mane reſponſum eſt, Electores & Principes nullam Papæ iurisdictionem adgnoſcere, neque opus eſſe, vt de ſua voluntate in adeundo concilio, cuius dirigendi aut indicendi ipſe poteſtatem non habeat, Papæ reſpondeant, ſed Ferdinando Imp. ſe ſententiam ſuam expoſuiſſe. Poſt varias de Concilio Tridentino deliberationes, tandem concluſum eſt, vt Erfurti die XXII. Aprilis, aliquot Electorum ac Principum Conſiliarii & Theologi conueniant, qui neruoſum & integrum de concilio reſponſum, collatis ſententiis conficiant, quod in Comitiis proximis, communi horum Statuum nomine, exhiberi poſſit. Ad Io. Fridericum Saxonem etiam legati mittuntur, petentes ſubſcriptionem A. C. vel ſi nolit, vt clamores ſuorum Theologorum reprimat, ne Numburgenſis Conuentus Acta publicis ſcriptis criminentur. *

* Chytræus *Saxonia lib. XX. p.* 523. Thuanus *lib. XXVIII. p.* 52. Londorp. *lib. II. p.* 257. Schardius *ad a.* 1561. *p.* 146. Mercurius *Gallo-Belg. Tom. I. lib. II. ineunte.* Sarpius *lib. V. p.* 493. Paucos ante annos Georgius Paulus Hönn edidit *Hiſtoriam des von denen Evangeliſchen Standen a.* 1561. *zu Naumburg gehaltenen Conuents, Francfurt* 1704. 8. quam ex Actis publicis illuſtrauit.

§. XIII.

Dum autem Pius IV. Concilium Tridentinum iterum indixiſſet * die XVIII. Ianuarii 1562. illud fuit apertum, ** & proxima ſeſſione, ſaluus conductus Germanis in ampliſſima forma conceſſus. De dogmatibus primum decreta edere Patres menſe Iulio cœperunt, de communione ſub vtraque ſpecie & paruulorum, & Septembri proximo, de vero & propiciatorio Miſſæ pro viuis & mortuis ſacrificio. Sequenti anno, de ſacramento ordinis, de ſacramento Coniugii, ſponſalibus, diuortiis: & tandem die 3. & 4. Decembris de Purgatorio, de Inuocatione ſanctorum, de imaginibus, de indulgentiis, delectu ciborum, ieiuniis, diebus feſtis, Catechiſmo, Miſſali, & Breuiario: breuibus decretis, paucisque verbis im-

mensum teterrimarum superstitionum & Idololatricorum abusuum pelagus concluserunt, anno 1563. exeunte. *** Dum interea XXX. Nouembris 1562. Comitia electionis Maximiliani Francofurti celebraret Ferdinandus, Electores ac Principes, aliique Confessionis Augustanæ Status, integram sententiæ ac voluntatis suæ declarationem, de concilio, in Numburgensi conuentu promissam, scripto comprehensam exhibuerunt. In quo caussas exponunt, cur ad impium concilium a Pontifice Pio IV. indictum, non accedant: addita simul commemoratione, quæ eius concilii, aliorumque omnium pontificiorum decretorum, & continuationis ratio sit: quibusque conditionibus iidem Status Augustanæ Confessionis in Comitiis Imperialibus, aliisque conuentibus, ad concilium generale, pium, liberum, legitimum & oecumenicum in Germania prouocarint atque nunc prouocent. **** Misit ad hæc Comitia Ludouicus Condæus Princeps Theophilum Spifamium & Io. Scalam legatos suos, qui d. VI. Nouembris motuum de Religione apud Gallos caussas exponerent. *****

* Extat bulla indictionis apud Sarpium *lib. V. p.* 489.

** Sarpius *lib. V. ineunte.* Thuanus *lib. XXXII. p.* 152.

*** Verba sunt Chytræi *lib. XX. p.* 538. Schardius *ad a.* 1563. *p.* 168. *Quarta Decembris Concilium Tridentinum variis decretis publicatis & editis, solutum est, cui Cardinalis Moronus primus Legatus Concilio præsidens finem iis verbis fecit, post gratias Deo actas, reuerendissimi patres ite in pace. Ab vniuerso coetu Amen responsum, atque ita Concilio Tridentino finis feliciter datus est anno vigesimo septimo, posteaquam primum a Paulo Tertio Mantuæ indictum fuerat, a prima vero sessione Tridenti celebrata* 18. Extat apud Goldastum Polit. Imper. p. XXVII. p. 1272. Pii IV. Oratio de Concilii Tridentini decretis morumque reformatione confirmandis.

**** Chytræus *l. l.* Caussas inde suas publico scripto diuulgarunt, quod extat apud Goldastum *Polit. Imper. p. XXVIII. f.* 1200. & *Reichshandlung p.* 194. Hortlederum *lib. I. c. XXIX.* & latino sermone in Goldasti *Polit. Imper. p. XXVII. p.* 1266. Facit huc etiam Io. Strauchius *diss. exot. VIII. §. XV. XVI.*

***** Oratio Spifamii separatim 1563. edita prostat.

§. XIV.

Eodem anno 1563. Guilielmus Grumbachius, conciliato sibi prius Io. Friderico, Saxoniæ Duce, * postquam compertum fuisset factum, Herbipolensem Episcopum aut ipsius instinctu, aut ab ipsius emissariis fuisse occisum, mille equites ac totidem pedites mira celeritate ac silentio conscribit, iisque ad Sinnum amnem locum & diem condicit, plerisque eorum, cui militaturi essent, ignaris: condicta die, ipse cum suis ex Coburgensi agro progreditur, & Richardum Keerem Herbipolensis ecclesiæ Præpositum ad Westerwinkelum coenobium haut longe a Vilhusio oppido intercipit, ac VI. Non. Octobris summo mane ad Moenum, qua fani Bur-

Burchardi arcem præterfluit, recta tendit, ibique vnoquoque equite in tergum peditem assumente vadum fluminis a piscatoribus commonstratum transmittit: & cum portam Herbipoleos macellariam occlusam reperisset, ad piscatoriam transit, eamque cum non diligenter custoditam & alioqui debilem sciret, serrulis in hunc vsum allatis aperit: qua patefacta magno impetu irruens, præconis voce ciues monet, ne domo pedem efferrent; nam non ciues, sed sacri collegii sodales peti. Portis igitur præsidio firmatis, & armis a ciuibus acceptis, quibus suos minus bene instructos armat in Canonicos & monachos nimium sæuit, præsidiariis interim assidue ex arce fulminantibus. Sed, cum Grumbachius quasi moram in vrbe facturus, patibulum ad militis terrorem pro more in foro erigi, & metatores nomina falsa quasi venturorum ascribentes ad hospitia assignanda ædes circumambire iussisset, insuper ni satisfieret, non solum vrbi incendium, sed toti circum agro vastitatem minaretur, prolato etiam libro, quo Episcopi ac Canonicorum flagitia atrociter exagitabantur, quem se euulgaturum iactabat, veriti Canonici, ne minis facta responderent, tandem in has conditiones v. post die cum ipso transfigunt, vt bona paterna & hæreditaria ei statim per delegatos restituantur. Ernesto Mandelsloo & Wilhelmo Steinio præcipuis amicis ac ducibus de damnis bello Albertino ab Episcopo Herbipolensi acceptis satisfiat; & illi quidem sex mille talentorum, huic decem mille dependantur; & ad instaurationem arcis Breitbachiæ ex nemore Bambergico materia suppeditatur, conuentum item, vt memoria cædis Melchioris Episcopi aboleatur, neque de ea amplius in suspectos inquiratur, litibus quæ in Camera Imperiali, & coram Herbipolensi episcopo contra Grumbachium pendeant, extinctis, Richardus Keeres, vbi de redemptionis precio cum Zedwizio conuenerit, dimittatur: additum postremo transactioni, vt si Cæsarea vel regia maiestas vel quiuis alius aliquid contra hanc pacificationem suscipere voluerit, episcopus coram Cæsare, Camera Imperiali, fiscali & aliis Grumbachium ac complices defendere, & indemnes præstare teneatur, atque adeo efficere, vt transactio hæc confirmetur. Huic transactioni subscripsere VIII. nobiles pro Episcopo, nomine Grumbachii ipse Ernestus Mandelslous cum Steinio. Grumbachius igitur dimissis copiis in arcem suam Hellingensem se contulit, Ferdinandus autem Cæsar facti indignitate permotus, omnia Herbipoli acta rescindit, ac Grumbachium cum Steinio, Mandelsloo, Zedwitzio, Michaele Fusllino, & Theodorico Picthio tanquam præcipuis ducibus publice proscribit, & proscriptos per

Im-

Imperium denunciat. ** Insequenti anno 1564. Deputatorum Imperii Comitia per Moguntinum Electorem pro firmanda pace publica Wormatiam prouocari iubet, quibus Grumbachius prolixum scriptum exhibet, quo se pacis publicæ semper fuisse studiosum demonstrabat, necessitate compulsum pro ablatorum bonorum recuperatione iusta arma sumsisse, neque proscriptionis suæ habendam esse rationem, cum in Pannonia, inconsultis Electoribus & caussa iamdum transacta fuerit facta, cui tamen Episcopus Herbipolensis alio scripto respondet. Decretum tandem vt necessitate vrgente pro quiete publica conseruanda mille quingenti equites communibus Imperii sumtibus alenda conscriberentur. ***

* Hist. B. Gothani apud Tentzelium *p.* 818.

** Hoc late describit Thuanus *lib. XXXVI. p.* 283. Londorp lib. IV. p. 525. Schardius *ad a.* 1563. *p.* 166. Merc. G. B. *Tom. I. lib. II. p.* 241.

*** Thuanus *p.* 284. Schardius *ad a.* 1564. *p.* 170. Extat Recessus in Corpore *p.* 713.

§. XV.

Tandem vero Ferdinandus datis ad Pium IV. litteris, communionem sub vtraque & coniugium sacerdotum pro Austriacis vrgebat, * Papa etiam singulari Bulla communionem sub vtraque concedente. ** Hinc religionis conciliationem, lecto iam decumbens per Georgium Cassandrum acerrime tentabat. *** Postquam leui febri initio, mox vehementiori per semestre fuisset tentatus, accedente aqua intercute die XXV. Iulii qui Iacobo sacer est Viennæ obdormiuit, cum LX. annos IX. menses vixisset, **** Celebratis postea ipsi VII. Augusti 1565. Viennæ exequiis, corpus ipsius funebri pompa Pragam fuit deductum, ibidemque sepultum. *****

* Litteras hasce exhibet Goldastus *Constit. Imper. p.* 379. 380.

** Testatur de eo Io. Cyriacus Baro in Polheim in Oratione parentali Maximiliano II. habita: apud Chytræum lib. XXIII. p. 635. *itaque cum Austriaci vsum vtriusque speciei Cœnæ Dominicæ publicum, & alia Religionis capita, in Augustana Confessione exposita, sibi concedi flagitarent, Ferdinandus non modo ipse capita illa ac rationes petitæ emendationis abusuum considerabat: sed, cum Græcæ etiam ecclesiæ testimonium allegari audiret, Vrbanum Gurcensem episcopum, Venetias; hac vna de causa præcipue misit: vt in ecclesia Græcorum morem distribuendi vtriusque partis sacramenti & sententiam de illo doctrinæ capite exploraret: Et in Synodo Tridentina per suos Oratores, diligentissime institit & vrsit, vt Austriacarum regionum populis integro sacramento vti, concessione Pontificis, liceret. Etsi autem adeo perspicua & manifesta de hoc articulo veritas est, vt nulla vi infirmari possit: tamen Synodus nihil ea in re decernere ausa, rem integram ad Pontificem Pium IV. reiecit: qui tandem die* 16. *Aprilis, anni* 1564. *archiepiscopo Salisburgensi diploma mittit, quo facultatem in Austria & Bauaria, exhibendæ laicis vtriusque speciei: certis tamen conditionibus circumscriptam permittit. Quod cum paulo ante mortem Ferdinandus accepisset, se valde lætari eo beneficio, & gratias Deo agere vero pectore ostendit: & de cæteris etiam capitibus controuersis, viam concordiæ idoneam, Pontificis assensu iniri posse optauit.* Londorp *lib. V. p.* 645.

*** Thu-

*** Thuanus lib. XXXVI. p. 286. *Princeps prudentia, iustitia, liberalitate, mansuetudine, assiduitate, vigilantia nulli secundus; sed supra eas omneis virtutes, pietatis in illo & pacis in domo Dei constituendæ præcipuum studium fuit, nam vt in impetu Turcorum, cui impar viribus erat, sustinendo ac frangendo mora & arte vti optimum factu experientia didicerat, sic & in religionis negotio non igne & ferro grassari, ad quod ipsum & Galliæ regem plerique hortabantur, sed colloquiis, disputationibus, amicis collationibus, Conciliis denique siue nationalibus, siue oecumenicis rem gerere tutius iudicabat, itaque cum videret concilio Tridentino iam ad exitum perducto, quantum ad Germaniam & suæ ditionis populos, parum profectum, seroque animaduerteret, sibi a Cardinale Morono verba data, quo a postulatis suis & communibus cum rege Galliæ initis consiliis discederet, quod ab aliena ope tantis malis subsidium frustra expectauerat, a propriis sibi sumendum existimauit, & Maximiliani F. optimi iuxta ac prudentissimi principis consilio vsus, de controuersis Augustanæ Confessionis articulis amice conciliandis serio cogitare cœpit, qua in re opera Georgii Cassandri viri optimi ac doctissimi, qui Duisburgi tunc erat, vti voluit, is ad exactissimam rerum sacrarum scientiam summum animi candorem ac moderationem addiderat, & in cognoscendis huius æui controuersiis rationibusque, quibus hæc tempestas vtcunque sedari, & ne maior distractio & dilaceratio ecclesiæ fiat, occurri possit, conquirendis omne vitæ spatium contriuerat, ad eum igitur Ferdinandus XI. Kal. Iun. literas dederat, quibus Viennam ad se vt veniret, hortabatur: cumque ob continuos arthriditis dolores maiorem anni partem lecto affixus facile se excusasset, alteris ad eum Vienna Eid. Vtil. datis literis rogat, vt quando ipsi præsentia sua institutum reconciliationis opus promouere per valetudinem non liceat, quod vnum superest scripto & consilio illud adiuuet, collectoque doctrinæ Catholicæ summario, præter antiqua & indubitata fidei Catholicæ in confessione Augustana comprehensa dogmata, quæ semper fuerunt extra controuersiam posita, etiam illos omneis articulos explicet, qui iam hinc inde inter eruditos vtriusque partis ad concordiam sunt deducti, vel pro constituenda ecclesiæ vnitate ac quiete concedi & indulgeri salua veritate Catholica adhuc possunt, & quibus denique confessio Augustana expresse non contradicit, quamuis ab iis qui eam amplectuntur, contra religionem Catholicam in dubium vocentur: quod ille admirabili breuitate & moderatione præstitit, consultatione de articulis inter Pios Catholicos & Protestanteis controuersis edita, & ad Maximilianum Cæsarem, iam mortuo Ferdinando, missa, quæ viro optimo, &, qui animum ab omni affectu & partium studio abduxerat, æquaque ac sincera mente vnicam veritatem a Christo proditam & Apostolorum ministerio per orbem vniuersum diffusam partim literis consignatam, partim prisca vniuersali ac perpetua eorum, qui ecclesias post apostolos, gubernandas receperunt, traditione conseruatam profitebatur, vltima & tanquam cygnea vox fuit: nam biennio post Coloniæ viuis exemptus est.*

**** Thuanus *lib. XXXVI. p.* 286. Schardius *ad a.* 1564. Chytræus *lib. XXI. p.* 543. qui etiam Sigismundi a Saraw orationem Græciæ de Ferdinando recitatam inseruit. Haræus *Tom. III. p.* 31. Londorp *lib. V. p.* 605.

***** Isthuanfius Hist. Hungar. lib. XXII. p. 459. *in hoc tempus capti Erdodii, funebres Ferdinandi Cæsaris exequiæ singulari pompa celebratæ inciderunt: quum exanime corpus eius annum vnum & dies XIII. Viennæ in templo arcis iacuisset, nec Maximilianus filius successorque variis bellorum procellis agitatus ei prius humando vacare potuisset. Itaque postridie nonas Sextiles, Vrbano Episcopo Gurcensi cura deducendi funeris demandata est, qui Romani Imperii Aquilas & insignia praecedere; deinde aliorum regnorum vexilla decem sequi, totidem equos atri coloris serico tectos, ac vtrinque per latera insigniis, Phrygio opere acu pictis constratos sequi iussit. Funus deinde longissimo comitantium ordine, facibusque prælucentibus in ædem Diui* Ste-

Stephani, a Maximiliano & fratribus, ac Alphonso Atestino genero, Ferrariae duce, atratis & lugubribus in palliis magnificentissima pompa deductum est; & oratio a Francisco Forgacio Episcopo Varadiensi, de eius vita & in regno administrando laudibus, munificentia, clementia, aliisque regiis virtutibus elegans habita. Admirationi omnibus haud immerito erat, fastigiatum decensque mausoleum temporario opere e materia compositum, ad praealtam vsque concamerati templi testudinem pertingens, quod innumerabilibus lampadum vitrearum lychnis magno splendore ardentibus collucebat. Deinde peractis sacrorum ritibus, feretrum subitre certatim & sustulere proceres illudque extra portam Flumentanam humeris delatam, non sine gemitu & lachrymis currui imposuere; qui sex equis iugalibus absolutae nigredinis trahebatur, sicque illud non minore vbique seruata funeralis pompae celebritate Pragam deductum est, ibique Annae coniugi Vladislai filiae, cum qua per XXVI. annos coniunctissime vixerat, appositum.

§. XVI.

Vxor ipsius erat Anna Vngarica, quam a. 1521. duxit, quae a. 1546. fuit extincta. * Ex eadem XV. liberos reliquit & in iis IV. masculos ac XI. filias. Tales autem numerantur: Elisabetha, Sigismuudo Augusto Poloniae Regi nupta. Maximilianus II. Anna, nupta Alberto II. Bauariae Duci, Ferdinandus II. Tirolensis. Maria, nupta Wilhelmo, Duci Iuliacensi Magdalena, religiosa Halensis, Catharina, in priori matrimonio nupta Francisco, Duci Mantuano, & hoc defuncto, Sigismundo Augusto Regi Poloniarum adfini. Eleonora, nupta Wilhelmo Duci Mantuano, Margaretha, Monialis, Iohannes, altero iterum anno extinctus, Barbara, nupta Alfonso II. Duci Ferrariae. Carolus II. lineae Styriae. Vrsula, tertio anno extincta. Helena, Monialis Halensis. Iohanna, Francisci, Magnae Hetruriae Ducis vxor. **

* Vide supra *§. III.* Haraeus *ad a.* 1521. Sigism. a Saraw *in orat. de Ferdinando apud* Chytraeum *lib. XXI. p.* 551.

** Chytraeus lib. XVI. p. 417. *Anna, Caesaris Ferdinandi coniux, Vladislai Vngariae & Boëmiae regis filia, cum quatuor filios, Maximilianum* 1527. *Ferdinandum* 1529. *Ioannem* 1538. *Carolum* 1540. *& vndecim filias, Elisabetham* 1526. *Annam* 1528. *Mariam* 1531. *Magdalenam* 1532. *Catharinam Poloniae reginam* 1533. *Leonoram* 1534. *Margaretham* 1536. *Barbaram* 1539. *Vrsulam* 1541. *Helenam* 1543. *& Ioannam* 1547. *peperisset, & ex his duodecim superstites relinqueret: pariendi laboribus superata, Pragae ex hac vita decessit, de qua Joannis Ludouici Brassicani I. C. carmen luculentum, quod Phoenicem inscripsit, & Friderici Nauseae episcopi Viennensis oratio funebris cum epitaphio extat* Fugger *p.* 1393. Henningesius *IV. Monarchia p.* 277. De iisdem Thuanus lib. XXXVI. p. 287. *Ferdinandus moriens ex Anna Ludouici Pannoniae regis sorore XV. liberos reliquit, & in iis IV. masculos ac XI. filias, quarum Elisabetha ac deinde Catharina Sigismundo Augusto Poloniae regi elocatae sunt; ceterae singulis fere Germaniae & Italiae principibus nupserunt, sed nulli te felicior fuit, quam successore Maximiliano, qui vestigiis paternis insistens rara prudentiae & aequitatis laude imperium post eius obitum administrauit.* Idem lib. II. p. 54. *Caesar Annam & Mariam Ferdinandi fratris filias Alberto Vilhelmi Baioariae ducis filio, & Vilhelmo Cliuensi, quem ab adfinitate in Gallia vti diximus, contracta abduxerat, Ratisponae despondérat, duobus potentissimis Germaniae superioris &*

& inferioris principibus nouo necessitudinis modo obstrictis, ne auxilia, quæ inde ab Italia, inde ex Belgio propediem exspectabat, transitu prohiberentur. Idem lib. XXXVI. p. 303. de nuptiis Iohannæ cum Francisco, magno Hetruriæ duce: *tandem ex consensu Ferdinandi & Caroli fratrum ea Francisco vxor destinatur; idque tabulis obsignatis confirmatur, ea lege, vt nuptiæ intra annum luctus a morte patris celebrarentur.* Sigism. a Saraw vero apud Chytræum *lib. XXI. p. 551. singulari etiam benedictione coniugium ipsius ornauit Deus, cum eam quatuordecim liberorum matrem lætantem fecit, ex quibus duodecim, vt arbitror, superstites reliquit.*

§. XVII.

Successit ipsi filius ipsius Maximilianus II. natus Viennæ Kl. Augusti 1527. * Hic in Hispania educatus, ** prima in bello Gallico 1544. rei militaris fecit tyrocinia, post Germanico bello interfuit, *** Comitia Augustana 1548. oratione incoauit. **** Hinc, ducta vxore Maria, Caroli V. filia, Hispaniam integrum triennium soceri vice gubernauit. ***** Inde in Germaniam redux, Passauiensem pacem plurimum promovit. ****** Postea ad patris mortem vsque in Austria vixit. † Laudatur iste ab eruditione & linguarum notitia, †† prudentia & æquitate. ††† Et licet in Hispania Catholicæ Religionis zelo fuisset imbutus, †††† plurimum tamen fauit Protestantibus.

* Baro de Polheim in Orat. de Maximiliano II. p. 631. *natus est autem Maximilianus II. Imperator, Viennæ Austriæ, anno 1527. die prima Augusti, patre Ferdinando rege Romanorum, Vngariæ, Boëmiæ & Archiduce Austriæ, de cuius virtutum vere Heroicarum, & magno ac optimo rege dignissimarum, laudibus, Orationem a Ioanne Mathesio erudite & suauissime scriptam, omnibus familiarissime notam esse optarim.* Fugger *lib. VI. c. XXI. p.* 1396. Chytræus lib. XII. p. 307. ad a. 1527. *eodem anno, in hanc lucem primum editi sunt Vlricus dux Megapolitanus, Alberti filius, & Maximilianus II. postea Romanorum Imp. cum ante semestre Ferdinandus, Boëmiæ Rex die Matthiæ coronatus fuisset (Te CeCbI InsIgnI eXornant FerDnanDe Corona, regnI & sVCCessor post tIbI natVs erat.)*

** Hæc Baro de Polheim nos docet apud Chytræum p. 631. dicens: *puer generosis aliquot adolescentibus, inter quos pater etiam meus Maximilianus, liber Baro a Polhaim & VVartemburg, fuit: ad patruum Carolum V. Imp. in Hispaniam missus est: vt cum filio illius Philippo ætate fere æquali in bonis literis & aliis artibus, in gubernatione ipsis postea vsui futuris erudiretur.*

*** Idem: *primum in re militari tyrocinium fecit Maxæmilianus, bello Gallico, anni* 1544. *& postea Germanico, quod Carolus Cæsar aduersus principes aliquot, & ciuitates Imperii confœderatos anno* 1546. *suscepit, in quo a latere Imperatoris patrui sui ille nunquam discedens magni & fortis animi, ac virtutis heroicæ documenta illustria edidit: & præcipuis consiliis & actionibus in bello, & parta victoria, in receptione supplicum interfuit.*

**** Idem p. 632. *Comitia etiam Augustana, statim post captos confœderatorum Duces in autumno anni* 1547. *indicta Carolus Cæsar, Maximiliani oratione incoari voluit, antequam vsitato more capita ad deliberandum proposita per scribam prælegerentur vid. diss. sup. §. LXXVIII.*

***** Idem: *ex illis ipsis Comitiis, anno* 1548. *in Hispaniam Maxæmylianus profectus est, vbi ducta in matrimonium Caroli filia Maria, integrum triennium Hispanias soceri vice gubernauit.*

****** Idem

****** Idem *c. l.*

† Idem *p.* 633.

†† Dictus Baro de Polheim apud Chytræum p. 636. ita de eo loquitur : *nunc de interiore etiam Imperatoris nostri vita & consuetudine domestica dicam, quæ optimi ordinis & plurimarum virtutum plena fuit. Distincte & ratione certa domi distributa habebat tempora omnium actionum, precum, deliberationum, subscriptionum, prandii, cœnæ, somni, venationum. In consiliis summa iustitia & salutis publicæ cura, & in audiendis aliorum sententiis moderatio & lenitas erat. In prandio, quod vsitata & certa hora sumebat, hilares & lepidi sermones cum astantibus, singularis in victu temperantia & sobrietas, summa ciuilitas & elegantia morum conspiciebatur. A prandio patebat ad ipsum mensæ astantem, vel prope assidentem aditus, omnibus omnium Ordinum, etiam humilima & abiectissima conditionis hominibus, qui eum alloqui volebant, aut supplices libellos porrigebant. His singulis comiter & placide, eadem lingua, qua proponebantur negocia, respondebat. Vt enim ingeniosissimus & potentissimus rex Mithridates olim, singulis diuersissimarum gentium populis imperio suo subiectis, patria lingua locutus esse scribitur : ita noster Imperator Hispanos, Italos, Gallos, Germanos, Belgas, Boëmos, Pannones, & latine loquentes, recte intelligebat, & singulorum linguas, perinde ac si natiua essent, callebat. Latina certe oratione, non tantum perspicua & diserta: verum etiam eleganti & pura, & expedite profluente, vsum esse constat. Postea aliquantulum temporis quieti, aut hortorum inspectioni tribuit. Ante cœnam, rursus vel deliberationibus vacabat, vel recitantes literas, de responsis antea decretis formatis audiebat, & subscriptione sua confirmabat.*

††† Thuanus lib. XXXVI. p. 287. de Ferdinando I: *nulla re felicior fuit, quam successore Maximiliano, qui vestigiis paternis insistens, rara prudentia & æquitatis laude imperium post eius obitum administrauit.* Plura de eo prædicat *lib. LXII. p.* 134. concludens: *princeps æquitate animi, prudentia, & iustitia insignis, & in quo ad summam fortunam nihil merito desiderares, nisi ipsam fortunam & firmiorem valetudinem.* Io. Sambucus in Orat. funebri in eius memoriam habita, in append. rer. Vngar. Bonfinii p. 600. eum vocat *custodem pietatis, authorem pacis, virtutum speciem, exemplum antiquæ constantiæ, moderationis & clementiæ.* B. a Polheim apud Chytræum p. 631. *cumque natiuam indolem, sua sponte ad decus excitatam, educationis & disciplinæ sanctitas, & ad omnia virtutum officia assuefactio accurata, & literarum humanitatis cultura diligens accenderet atque expoliret : præclara illa & singularis, & omnium principum ac priuatorum beneuolentiam & studia mirifica sibi concilians, natura doctrina & virtute exculta bonitas & præstantia extitit: vt vere, & merito Amor & Deliciæ generis humani publicis elogiis postea appellatus sit.*

†††† Schönleben Pietate Austriaca Proleg. p. II. c. VIII. §. IX.

§. XVIII.

Hic die xx. Sept. 1562. Pragæ in Regem Bohemiæ fuit salutatus.* Eodem anno xxiv. Nouembris Francofurti electus fuit in Regem Romanorum, ibidem consecratore Moguntino coronatus.** Anno 1563. viii. Septembris vna cum coniuge Maria Posonii coronatus fuit in Regem Vngariæ.*** Anno 1564 defuncto Parenti succedit in Imperio.****

* Chytræus lib. XX. p. 538. *Maximilianus, Ferdinandi Imperatoris filius, Boëmiæ Rex Pragæ ; & Romanorum Rex Francofurti ad Mœnum ; & anno nondum vertente, Vngariæ Rex Posonii coronatus est.* B. a Polheim p. 633. *non toto anno vertente, trium regnorum coronam*

ronam, Boiemici, (anno 1562. *die* 20. *Septembris, Praga) Romani, die* 30. *Nouembris proxime sequentis Francofurti; Vngarici, (die* 8. *Septembris anni* 1563 *Posonii,) præsente patre, & duobus fratribus Ferdinando & Carolo archiducibus Austriæ acceperat.* Fugger *lib. VI. c. XXI. p.* 1396. Schardii Epitome rer. gest. sub Ferdinando I. *ad a.* 1562. Io. Sambucus *p.* 602. Isthuanfius *lib. XVI. p.* 291. *lib. XXI. p.* 421. Separatim extat historia coronationis Maximiliani & Mariæ Pragæ factæ, *Francofurti* 1562. 4.

** Polheim. Chytræus. Sambucus. Fugger *c. l.* Merc. G. B. Tom. I. lib. II. p. 214. Haræus *Tom. III. p.* 12. Protocollum Electionis cum aliis scriptis huc facientibus reperitur apud Goldastum *Polit. Reichshændel p. I. p.* 66. & *Reichshandlung p.* 263. Coronationis *p.* 73. Acta & gesta conuentus Electoralis Francofurtensis singulari scripto exponuntur apud Schardium *Tomo III. p.* 83. quam sequuntur acta Coronationis *p.* 85. Sequitur de electione & inauguratione Maximiliani Historia per Adamum & Nicolaum Heydenos descripta *p.* 88. Eidem Maximiliano de honore nouo gratulatur Io. Posthius *p.* 92. & Io. Lauterbachius *p.* 96. Catalogus virorum illustrium, qui electioni interfuerunt *p.* 99. Eadem extant in Goldasti Politicis Imper. *p. I. p.* 141. Capitulationem Maximiliani II. primus edidit Goldastus *p. II. der Reichs-Satzungen p.* 285. & ex eo Carpzouius eandem Commentario de Lege Regia adiecit. Sed cum manca ista esset, integram ex Originali Palatino edidit Henricus Guntherus Thulemarius, Heidelbergæ 1682. 4.

*** Chytræus. Polheim. Sambucus. Fugger *c. l.* Merc. G. Belg. *Tom. I. lib. II. p.* 244. Isthuanfius *lib. XXI. p.* 423. Londorp. *lib. III. p.* 454. Schardius ad a. 1563. p. 164.

**** Isthuanfius lib. XXII. ineunte. Merc. G. Belg. *Tom. I. lib. II. p.* 261.

§. XIX.

Postquam in Regem Romanorum coronatus esset Maximilianus, disceptabatur, qua ratione electionis confirmationem peteret a Pio IV. Papa, hoc iuramentum obedientiæ postulante, quod Maximilianus tanquam fraudi futurum successoribus suis denegabat. Et licet Papa saltim vellet, vt de obedientia fidem daret, non qua Imperator, sed qua Rex Hungariæ & Bohemiæ, neque hoc voluit Maximilianus. Tandem Pius Papa in litteris Borromæi ad Nuntium die XXVIII. Septembris 1563. sua apposuit manu: quod ipse Ferdinandus Imp. arbiter huius rei esset: quo porro factum, vt literis a Maximiliano ad Pontificem nonis Februarii 1564. datis, Comes Helfensteinius, Maximiliani Orator tanquam Regis Romanorum in senatu exceptus, orationem in scriptis ante conceptam fecerit, pollicitus in ea amorem, & reuerentiam.*

* Sarpius lib. VIII. p. 809. *per id tempus aliud negotium non minoris operæ Pontificem solicitum habuit, nam cum ab Rege Romanorum mittendi essent Oratores, qui de sua electione Pontifici significarent, non putauit ad exemplum aliorum Imperatorum & Regum, quos nulla premebat difficultas, sibi ad voluntatem Papæ quiduis promittendum ac iurandum sed ratione habita Principum, & cæterorum Germaniæ Protestantium, ne ipsos vltro offenderet, voluit sibi prius declarari, quibus verbis vtendum esset. Ea re in Cardinalium consultatione posita, decreuerunt illi, postulandam ei Electionis confirmationem, & in obedientiam Sedis Apostolicæ ad exemplum omnium aliorum Imperatorum iurandum. Quibus respondit, falsos illos fuisse, se vero nunquam*

 in

in aliquid consensurum, quod fraudi futurum sit successoribus suis, sicut nunc decessorum suorum actiones ad suum praeiudicium trahantur: cum id non aliud sit, quam se vasallum profiteri. Mandat itaque vt Orator suus his verbis vtatur. Maiestatem eius omnem reuerentiam, deuotionem, & obsequium Sanctitati eius & Sedi Apostolicae praestituram: ac promittere, se Sanctam fidem Catholicam non solum saluam conseruaturam, verum etiam, quantum poterit, amplificaturam. Cum inter eos non conueniret, huius negotii tractatione iam annum continuata, existimant tandem Romae commodum se temperamentum inuenisse hoc proposito, vt de obedientia fidem daret, non qua Imperator, sed qua Rex Hungariae & Bohemiae, negari enim non posse aiebant, Regem Stephanum anno salutis humanae millesimo Regnum Apostolicae Sedi donasse, illudque vna cum titulo Regio, postea eidem acceptum tulisse, & se ei in clientelam dicasse, & Vladislaum Ducem Bohemiae, accepta ab Alexandro II. facultate mitram gestandi, ad solutionem centum argenti marcarum in annos singulos se obligasse. Quae ab Germanis in consultationem adducta, quod non aliis niterentur firmamentis quam Papae Gregorii VII. affirmatione, in ridiculis habita: iisque responsum, opus esse documentis recentioribus & certioribus, ac titulo iuris minus ambigui. Multi vltro citroque nuncii commeabant, cum variis propositionibus, responsis, & replicationibus, quibus omnibus omissis mihi consilium est, negotii modo exitum referre, qui eiusmodi fuit. Post mensem vicesimum, venit Romam Comes Elfestenius Orator illius Regis, quocum renouatae eaedem de postulanda confirmatione, & obedientia iureiurando promittenda tractationes. Sed illo dicente, se habere in scriptis orationem, quam totidem verbis recitare debeat, imperatumque, ne vnum eius apicem commutaret, Papa facta congregatione generali rem Cardinalibus proposuit. Illi post longam consultationem denique statuunt, quamuis nec confirmatio petatur, nec promittatur obedientia, tamen in responsione ad Oratorem dicendum, sanctitatem eius Electionem Regis confirmare, omnes defectus, qui in illa de facto & de iure interuenerunt, supplendo, & obedientiam Regis accipere, nulla interim, vtrum postulata fuerit, an non postulata, promissa an secus, mentione adiecta. Atque haec caeremonia parum ex sententia animi Pontificis, minus etiam ad mentem Collegii Cardinalium est peracta. Licet hac de re in Sarpium inuehatur Pallauicinus *lib. XXII. c. VI. §. fin.* vid. Schilter *de libert. eccles. Germ. lib. VII. c. X. §. VIII. IX.*

§. XX.

Interea Augerius Busbequius, qui iam Byzantii octennium fere tractandae pacis caussa transegerat, ea certis conditionibus a. 1562. impetrata, Viennam rediit, relicto ibi Alberto Wiisio, qui vice Ordinarii Oratoris fungeretur. * Mittebat etiam Turcarum Solimannus Ibrahimum, qui inaugurationi Maximiliani Francofurtensi intererat, atque tabulas induciarum octennalium secum ferebat, hac conditione, vt earum redimendarum XXX. aureorum nummûm millia quotannis Constantinopolim mitterentur.** Mortuo autem Ferdinando frequenti senatu conuocato, de bello Turcico deliberatur. Nicolaus Zerinius quidem bellum aduersus Turcas suscipiendum suadebat, Maximilianus vero ad pacis consilia potius propendebat.*** Postquam autem Transyluaniae Princeps Io. Sigismundus bellum Caesari inferret, Hadadum Transyluanis ademptum recuperabat, Vardam minorem, Couazonem, Athiam arcem expugnat, cui Caesar Lazarum Schwendium cum exercitu opponit.**** A. 1568. Legati ad So-

Solimannum mittuntur, inducias continuaturi cum munere honorario trium præteritorum annorum. ***** Nihilominus bellum in Hungaria continuabatur & Tockaium a Schwendio capitur, ****** ipsi etiam Erdodium deditur. ******* Paucis post diebus consumptis, in castris ad Erdodium pax conficitur, his conditionibus, vt Io. Sigismundus Transyluaniam perpetuo firmæ possessionis iure obtineret: ea tamen, ipso absque hæredibus decedente, in Cæsarem & eius successores rediret: regio interim nomine abstineret, alios quos Cæsar dare vellet, illustres titulos vsurparet. † Interea Cæsaris legati Constantinopolim missi redeunt, quibus Solimannus legatos suos adiungebat, qui litteras eiusdem adferebant; quibus ille se pacem seruaturum esse pollicebatur, si Tockaium Transyluano restituatur, e contrario Transyluanus damna, quæ violatis induciis Cæsari intulisset, resarciret, quæ cum Cæsari minus probarentur, pacis istæ conditiones cum Transyluano initæ tanquam minus sinceræ non confirmabantur. †† Inde bellum restauratur. Turcæ, licet castra Schwendiana ad Sanmarium oppugnassent, irrito tamen hoc fuit conatu. ††† Inde Erdodiam obsident, quam acerrime licet defensam, Germanis tamen tumultuantibus, arcemque II. Augusti dedentibus, capiunt. †††† Et licet Eccius Comes Salmensis de Alba Regali per insidias capienda consilia ageret, inhibitus tamen fuit ab Imp. ne Turcas irritaret, ad quos denuo nuntium miserat de induciis firmandis. ††††† Interim Solimannus cum initio ad preces Ioannis Transyluani auxilia aduersus Austrios petentis inclinare videretur, suorum consiliis reuocatus, impetum eo anno in Melitenses equites vertit, quos cum ante in Rhodi expugnatione incolumes dimisisset, cum Hispano, perpetuo ipsius hoste studia sua ad se oppugnandum coniunxisse impatienter ferebat, & quod continuis excursionibus infestam Asiæ & Africæ oram facerent. Et licet terra marique Melitam vrbem acerrime oppugnarent, cum triginta tamen hominum millium iactura eam relinquere fuit coactus. ††††††

* Isthuansius *lib.XXI.p.*421. De hoc ipse in epistolis de legatione Turcica legi meretur, & Melchior Adami *in vitis ICtorum.* Bayle *art. Busbec.*

** Isthuansius *lib.XXI.p.*422. Extant Acta legationis in Comitiis Francofurtensibus huius legati Ebraimi Strotschenii, nati Poloni, apud Schardium *Tomo III.p.*97.

*** Consilia hæc describit Isthuansius *lib.XXII. ineunte.*

**** Isthuansius *lib.XXII. p.* 442. Meyeri *Ortelius redivivus ad a.* 1564. Londorp *lib.VI. ineunte.*

***** Isthuansius *p.*446.

****** Isthuansius *lib.XXII.p.* 449. Thuanus *lib. XXXVII. p.*326. Extat in Schardii

Tomo

Tomo IV.p.23. expugnatio arcis Tockay per Io. Sambucum descripta. Epit. de rebus gestis Maximiliani *ad a.*1565. Meyeri Ortelius *redivivus ad a.*1565. Londorp *p.*656.

******* Thuanus *lib.XXXVII.p.*327. Londorp *lib.VI.p.*657.

† Isthuanfius *p.*451.

†† Isthuanfius *p.*455.461. Meyer *ad a.* 1565.

††† Isthuanfius *p.*456.

†††† Isthuanfius *lib.XXII.p.*458. *Epit. rer.gest. ad a.*1565.

††††† Thuanus *lib.XXXVII.p.*327. *misso interim Georgio Hossuloto Byzantium Caesar Solimani mentem perscrutari statuit, an induciis pactis stare vellet, nam Cernouichius eodem ante a Caesare missus nuper redierat, ambigua spe pacis, dumque in eo est, Salmensis, qui Rabae seu Iauarino praeerat, IIII. Eid. VIIbris consilio cum Iudice Albae Regalis, quae non plus VIII. milliaribus a Iauarino abest, de vrbe tradenda inito, eo cum suis magno silentio contendit, mane porta ad emittendas pecudes patefacta Turcos nihil tale metuenteis oppressurus, verum Caesar, qui nuper Hossutotum Byzantium misisset, veritus ac eo facto spem de pace factam sibi omnino praecideret, nuncio celeriter ad Salmensem misso eum ab incepto desistere iubet, & ille quidem: quamuis agere, paruit, quippe qui victoriam iam spe deuoratam sibi e faucibus eripi doleret.* Epit. rer. gest. *ad a.*1565.

†††††† Thuanus *lib.XXXVII.p.*328. *lib.XXXVIII.p.*338. Londorp *lib.VI.p.*875.

§. XXI.

Anno 1564. Pontifex, misso in Germaniam Vintimiliensi Episcopo egerat, vt Concilium Tridentinum promulgaretur. Caesar vero, qui se paratum ostendebat, tum instantet vrgebat, a Carolo archiduce & Alberto Bauaro monitus, & suorum periculo incitatus, vt gratia calicis etiam non sacerdotibus a Pontifice fieret: eamque in rem Vienna ad eum litteras dederat XVI. Kl. Mart. cum Non. Februarii Bauarus itidem ad Pontificem scripsisset, quibus & calicis vsum petentibus concedi postulabat, idque ambo illi, Morono & Lotharingo Cardinalibus & Archiepiscopis VIIuiris probari aiebant, tum etiam petebant, vt ratio iniretur, qua non solum sacerdotes, qui assertis suis coniugiis se ipsos ab ecclesia separassent, retentis vtcunque in contubernio vxoribus, eidem ecclesiae reconciliari possent, sed etiam benigne indulgeretur, vt ad exiguas Catholicae relligionis reliquias conseruandas, iis locis, in quibus presbyteri eo numero, qui sufficiat, haberi non possunt, ab episcopis viri laici iustae aetatis ac doctrinae, & vitae inculpatae ac bonae famae ad ministerium altaris & alia sacerdotum munia ordinari & admitti queant, & alterum quidem concessit Pontifex, alterum omnino negauit. Quapropter Maximilianus Caesar, per Prosperum Arcuensem Comitem datis ad Pontificem litteris IV. Kal. Decembris cum eo egerat, vt quod ad sacerdotum coniugia, aliquid de seueritate remitteret, & Noricis, Boiis, Quadis, Marcomannis & Pannoniis ea in re gratificaretur,*

* Ver-

* Verba sunt Thuani *lib. XXXVI. exeunte* & lib. LXII. p.134. *in negotio autem religionis, quod in Germania multis abhinc annis agitatum est, eam rationem seruauit, vt cum a sacris maiorum nusquam recederet, non propterea Protestantibus suspectus fuerit, mediam emendationis viam tota vita consectatus: cui etiam post concilium Tridentinum ad finem perductum institit, impetrato suis calicis vsu a Pontifice: quem & pro sacerdotum coniugio sapius interpellauit, sed nullo exitu.* Isthuanfius *lib. XXII. p.* 451.

§. XXII.

Prima post hæc in Germania Comitia mense Martio Augustæ 1566. celebrabat, quibus tum alii Saxoniæ Principes, tum vero Elector Augustus & Vlricus Megapolitanus interfuerunt, in quibus præcipua de bello Turcico fuit deliberatio, ad quod belli sumptus maiores, quam vlli ante eum Imperatori a Germania decreti. * Actum etiam fuit de Cameræ & rei monetariæ emendatione. Finaliensis controuersia inter Marchiones Carrettanos & subditos fuit definita. ** In iisdem & Wilhelmus Grumbachius, qui Herbipolim ante triennium insidiose occupatam diripuerat, & nunc vna cum sociis apud Ioannem Fridericum Saxoniæ ducem, in arce Gothana receptum habebat, Io. Friderico Saxoniæ Duce licet intercedente, denuo est proscriptus. *** Hinc Augustus, Saxoniæ Elector sub exitum Comitiorum de Electoratu & terris fuit inuestitus. Eadem gratia Vinariensium fratrum & Palatini VIIuiri absentis legatis fuit facta.**** Antonius etiam, Comes Oldenburgicus de Comitatu suo fuit inuestitus, Friderico, Daniæ Rege, vna cum Holsatiæ Ducibus eiusdem successionem, casu existente, sibi petentibus. ***** Hæc tamen controuersia, prout etiam istæ de Montisferratensi successione, inter Ducem Sabaudiæ & Mantuæ, ****** & de Præcedentia inter fratres, Principes Vinarienses & caput de religione, in aliud tempus fuerunt dilatæ. ******* Miserat Pius IV. Papa ad ea Comitia Commendonum legatum suum, qui si religionis negotium in Comitia deduceretur, publice protestaretur. ******** Denunciatum etiam fuit Friderico Palatino, vt Septemviratu cederet, quem Cæsar in eius filium libenter esset collaturus, aut Caluinianæ sectæ pastores ditione sua excluderet. Sed cum ille, nisi caussa cognita, Caluinianam religionem damnari minime æquum esse diceret, & id communis hostis, atque adeo Pontificis astu fieri, vt commissis inter se principibus Germaniæ pacem turbaret, Augustus etiam Elector intercederet, Commendoni & Principum quorundam conatus irritus fuit factus. *********

 * Chy-

* Chytræus *lib. XXI. p.* 561. Thuanus lib. XXXIX. p. 371: *Albertus Baioariæ Dux Cæsaris nomine hæc capita proposuit, de quibus in Comitiis decerneretur, ut ratio iniretur, qua hæreses, in pace religionis non comprehensæ ex Imperio eliminarentur, ut VIII. cIↄ equitum & XL. peditum cIↄ contra Turcas conscriberentur, quibus in treis annos stipendia per VIII. menses soluerentur, eaque collatio in signata pecunia fieret, quæ tota, prout occasio urgeret, in bellum impenderetur. Imperialis item Cameræ emendandæ ratio iniretur, & quod in ea sancitum esset, locum haberet, decreta de publica tranquillitate & moneta seruarentur, postremo de Finalio in Liguris controuersia diu in comitiis agitata terminaretur, & subditis ditionis illius edicto Cæsareo mandaretur, ut quamprimum arma deponerent. Secundum hæc, ante omnia decreta auxilia aduersus Turcam maiora quam antea cuiquam Cæsarum, & maiori animi alacritate, cum plerique præter promissa auxilia Imperii nomine, etiam priuatas opes & operam suam in eam militiam ultro deferrent, dein missus Finalium Parthinus, qui Cæsari erat a consiliis, cum præfecto Tridentino cuius auctoritate & interuentu lis inter Carrettos & loci subditos componeretur.* Isthuansius *lib. XXII. p.* 463. Londorp *lib. VII. p.* 619. Merc. G. Belg. *Tom. I. lib. III. p.* 304. qui etiam *p.* 463. quantum fuerit decretum, definit, dicens: *ipse Augusta non sine summa omnium totius Germaniæ Ordinum alacritate, magna equitum peditumque subsidia, quæ Romana uocantur, obtinuit ita ut XLVIII. peditum & equitum millia, primo quoque tempore se in bellum collaturos obtulissent; quod Cæsar seipsum, si uita & ualetudo suppetat, in castra profecturum, ducendoque exercitui præfuturum pollicebatur.* Schardius *ad a.* 1566. In Goldasti *Reichs. Satzung. p. II. p.* 288. reperitur Ordinatio in his Comitiis publicata.

** De hac controuersia Thuanus lib. XXXVI. ineunte. *Genuenses Finalium, quod ad Imperii iurisdictionem pertinere diximus, in Liguria occupauerant Carretta familia oppidum, ad id uotis & ope oppidanorum adiuti & inuitati, qui dominos suos pertæsi ad libertatem sub Genuensis reip. patrocinio aspirabant, ea de re cum Alfonsus Finalis marchio apud Cæsarem sæpius conquestus esset, & postremo litem Genuensibus intendisset, tandem Cæsar secundum Alfonsum pronuntiauit, & Genuenses ad Finali restitutionem & sumptus in id bellum factos marchioni refundendos condemnauerat. Cum tamen non parerent Genuenses, postremo, Cæsar facialem ad eos misit, sed irrito initio successu, paullumque res ob eorum contumaciam a bello abfuit: uerum interuentu Philippi Finalium marchioni inuitis oppidanis restitutum est, & Genuenses Cæsari reconciliati.*

*** Chytræus *c. l.* Thuanus *lib. XXXIX. p.* 375. *in his Comitiis præterea III. Eid. Mart. Guilielmus Grumbachius, qui Herbipolim ante triennium insidiose occupatam diripuerat, cum Ernesto Mandelsloo & Guilielmo Steinio ac sociis; qui apud Ioannem Fridericum Saxonem in arce Gothana receptum habebat, publice denuo proscriptus est.* Singulare est, quod tradit Schardius ad a. 1566. *decimo tertio deinde eiusdem mensis* (Maii) *VVilhelmus a Grumbach cum sociis conspirationis, quos Herbipolim diripuisse ac pacem in Franconia anno* 63. *perturbasse diximus, noua proscriptione, omnium Statuum consensu aggrauantur. Miserat eo Ioannes Fridericus Dux Saxoniæ suos Legatos, inter hos præcipuum Henricum Husanum, Iuris utriusque Doctorem, perquam facundum, qui negotium ipsorum apud Status ageret, & pro prioris proscriptionis annullatione solicitaret. Sed is, partim aliis disfuadentibus, partim magnitudine negotii deterritus, Principi, ut proscriptos dimitteret, literis consuluit, eumque Dei & hominum salutares admonitiones spernentem deserens, ad eos transiit, quorum admonitione ipsum a concepta pertinacia abduci posse censeret.* Extat *Abdruck zweier Schreiben Henrici Husani* in hac caussa.

**** Thuanus lib. XXXIX. p. 375. *decretis factis sub exitum comitiorum Augustus VUilhelm,*

VVluir, qui cum eis Is equitibus egregie instructis venerat, solutis ceremoniis magna pompa diploma a Caesare suscepit. Eadem gratia Vinariensium fratrum & Palatini VVluiri absentis legatis facta. Schardius p. 48. Facta autem Augusti inuestitura iisdem caeremoniis ac Mauritii Werlich *Augspurg. Chronic. p. III. p.* 115. Mülleri *Annales Saxon. d. XXIII. Aprilis* 1566.

***** Chytraeus lib. XXI. p. 562. *cum a Maximiliano Imperatore in comitiis Augustanis, Antonius comes Oldenburg & Delmenhorsti, feudum suarum ditionum autoritate Imperatoris confirmari peteret: Fridericus Daniae Rex & patrui Holsatiae duces, sibi quoque vt proximis agnatis, ex eadem stirpe ortis, idem beneficium, in quo ius successionis ab intestato haberent, conferri petiuerunt. Regem enim Christianum I. comitem Aldenburgensem, fratri suo Gerardo, ea conditione partem comitatus suam donasse, vt extincta Gerardi posteritate, ad suos posteros ea rediret. Aldeburgensis legatus contra, Delmenhorstanam ditionem, a Gerardo haereditate acceptam, sed cum plurimos annos in aliena potestate fuisset, solius comitis Antonii periculo & sumptu, primum acquisitam esse: deinde ditionem Harpsted coniugii nexu recens comitatui copulatam esse. Quod vero ad ipsum comitatum Oldeburgensem attinet, quem a Gerardo auo haereditate acceperit; facile coniunctam feudi collationem Dominum suum Holsatis concessurum esse, si illi vicissim comites Oldenburgenses, velut proximos agnatos & cohaeredes suos in ducatibus Sleswicensi & Holsatia simul inuestiri patiantur. Nam eidem comiti Gerardo, domini sui auo, illiusque posteris, Ius successionis in ducatibus Sleswici, Holsatiae, & Stormariae, post familia Christiani interitum, solennibus literis Hafniae scriptis adtributum esse.*

****** Dictum de ea iamdum differt. super. *§. LIII.*

******* Thuanus *lib. XXXIX. p.* 372. *venit & eodem Sabaudiae dux, & post eum Mantuanus de Monferratensi principatu disceptaturi. Vinarienses fratres, quae per Palatinum & Saxonem VVluiros componi non poterant dissidia, a comitiis dirimi petebant, sed vrgente belli Turcici mole omnes hae controuersia, & caput etiam de religione in aliud tempus dilata sunt.* Controuersiae rationem Idem p. 370. exposuerat: *sed & alia difficultates inciderant, quae in caussa erant, cur tam cito ad comitia venire non possent, dissidia nimirum nuper exorta inter Io. Friderici Saxonis quondam VVluiri filios, inter quos, fratre minore natu nuper defuncto, cum conuenisset, vt alternis gubernarent, maior natu siue aetatis praerogatiua, siue ex conuentione prior rebus praefuit, qui postea dulcedine imperandi illectus, vti putabatur, alteri cedere noluit. Hinc odia inter eos accensa, in quibus Thebanorum fratrum exemplum veriti cognati principes, omnem operam dabant vt nascentes odiorum igneis, antequam in incendium euaderent, restinguerentur. Palatinus VVluir cum Augusto VVluiro Lipsiae ob id conueniunt, vbi res di[...]rsis colloquiis agitata, cum exitum non haberet, tandem ad Comitia Imperii remissa est.*

******** De his Papae attentatis late Thuanus *lib. XXXIX. p.* 372. Schardius ad a. 1566. *neque vero tantum de negotiis, quae proposita ad deliberandum fuisse commemorauimus actum, sed & aliis. Nam praeter Principum inuestituras illic susceptas, legatione missa, subditis Ducis Vinariensis, qui ad arma consurrexerant contra Dominum, obedientia iniuncta est. Et de pace, inter Reges Daniae & Sueciae belligerantes, constituenda rationes susceptae fuere. Electori quoque Palatino Friderico, qui Religionem non approbatam fouere, & Episcopi VVormatiensis ditionis nonnulla occupasse accusaretur, negotium exhibitum, sed ita, vt quam aduersarii sperarant, ipse victoriam retulerit, bona occupata cum religione retinens.*

********* Thuanus lib. XXXIX. p. 373. Schardius ad a. 1566. *Porro praeter Imperii Electores Moguntinum Danielem, Ioannem Treuirensem, Fridericum Coloniensem, Fridericum Palatinum, Augustum Saxonem, aliosque spirituales atque seculares Principes complures,*

 etiam

etiam illic cum duobus Cardinalibus Germanis, Marco Sittichio Constantiensi & Ottone Augustano, Episcopis, Pontificius Legatus Commendonius adfuit, cuius opera Concilii Tridentini decreta Catholicis Germanis oblata acceptataque fuerunt. Extat apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. I. p.* 294 Resolutio an etiam Reformati pacis Religionis sint capaces.

§. XXIII.

Dum hæc Augustæ agerentur, Carolus, Cæsaris frater ad IV. Nonas Februarii 1566. indicta Posonii Comitia celebrauit, quæ primum admodum fuerunt turbulenta. * Comperto tamen Solymanni in Vngariam cum exercitu aduentu, decreta Cæsari auxilia, simulque sancitum, vt secundum antiqua nobilitatis instituta, præsenti in castris Cæsari quisque pro virili præsto esse contendat. ** Inde habito Viennæ Ordinum Austriacorum conuentu, pecuniarum collationes quoque imperantur.*** Interea Ioannes Transyluanus sumptis regis Pannoniæ, Illyrici, Croatiæ ac Stiriæ electi titulis, litteras ad vrbes, Proceres ac Nobilitatem Vngaricam dat, quibus ipsos, vt sibi se subiiciant, adhortabatur, ni Turcas in Pannoniæ finibus habere velint. Comitia etiam Thordæ ad VI. Idus Martii habenda indicit, quibus Cæsaris nomine, alia Schwendius opponit. **** Iam & Ioannes & Turci in armis erant, & Ainascum oppidum præcipuo milite nudatum haut longe ab Agria per absentiam præfecti, scalis admotis inopinato adgressi, IX. Kl. Maii vi capiunt, trucidatis defensoribus, Quo successu inflati, cum castra ad Sigethum promouissent, egresso in occursum Nicolao Zerinio, cum delectis, acriter & diu pugnatum fuit quatuor horarum spatio: ac postremo hostes in fugam compulsi, Quinqueecclesias se receperunt. ***** Vario Marte pugnabatur. Turci enim, licet Palotam relinquere necessum haberent, ****** Iulam tamen capiunt. ******* Cæsarei vero diuersis Principum Europæ auxiliis adiuti, ******** Vesprinium, Dattam ********* Gesterum castellum, ********** occupant, precibus etiam ad tintinnabuli sonitum institutis. † Et licet ipse Maximilianus cum magnis copiis in Vngariam veniret, †† ista tamen expeditio haut adeo felix fuit. Etsi enim Solimannus in obsidione Zygethi, quod fortissime a Nicolao Zerinio defendebatur, morte esset extinctus: tamen Mahometis Bassæ industria singulari, celata in castris ipsius morte, biduo post, Zigethum captum, & comes Serinius fortissime dimicans, in porta interfectus ipsique caput præcisum, a Bassa Budensi ad Eccium Comitem Salmensem, in Maximiliani castra, quæ ad Arabonis & Danubii confluentem ad Iaurinum seu Rabam oppidum fixa manebant, quod a Danubio non recedendum esse duces iudicabant, missum est.

est. ††† Paulo ante, Giula arx in Transyluaniæ finibus fortissima Pestano Bassæ a Ladislao Kerezenio tradita erat. †††† Io. Sigismundus etiam Transylnanus, relicta Tockaii obsidione retrocedit. ††††† Latzarus Schwendus a. 1567. Zatmariam capit. †††††† Cum autem Turcicæ copiæ in Thraciam redirent, vt Selymo, subiectionem atque debitam fidelitatem præstarent; Maximilianus etiam Viennam recessit, & missis Constantinopolim a. 1567. legatis, pacem octo annorum, addicta pensione annua triginta millium aureorum, quam pater postremis vitæ annis dare solitus erat, impetrauit, ††††††† his conditionibus, vt quisque retineret, quod occupauerat, quæ insequenti anno 1568. fuerunt confirmatæ. ††††††††

* Isthuanfius lib. XXII. p. 462. *Carolum vero fratrem Comiciis Pannonicis, quæ ad quartum Nonas Februarias indixerat, celebrandis præfecit. In quibus tumultuum, altercationumque satis fuit: adeo vt illa raro antea fuerint turbulentiora. Nobilitas namque Cæsaris absentiam, & nondum amotos præfecturis, vti sæpius promissum erat, exteros homines, nec coërcitam militum insolentiam, quin potius multis partibus auctam, molestissime ferebat.*

** Isthuanfius lib. XXII. p. 465. *Cæsar literas, quibus Sulimani in Vngariam aduentus significabatur ad Carolum comitiis Vngaricis vacantem extemplo misit. Eadem ab idoneis certisque exploratoribus ad Zrinium & Querecenium, quorum ille Sigeto, hic Giulæ præerat, quique ambo comitiis intererant, perferebantur: ita vt Sulimanum, præmisso Pertaffo, sororis suæ filio, qui secundum inter purpuratos locum obtinebat Giulam obsidione cingendam, se vero ipsum aut Agriæ aut Sigeto oppugnando vires & arma admoturum decreuisse, indicarent. Quibus a nobilitate in comitio, cognitis, contentionibus finis est impositus, decretaque, quanta afflictæ vires opesque ferre poterant, subsidia, simulque sancitum, vt secundum antiqua nobilitatis instituta, præsenti in castris Cæsari quisque pro virili præsto esse contendat.* De hoc etiam loquitur Thuanus lib. XXXIX. p 375. *dum hæc Augustæ agerentur, Carolus Cæsaris frater indicta Posonii comitia celebrauit, tam faciles Hunnicorum procerum animos nactus, vt non solum vniuersis eius postulatis in tam iusta ac necessaria caussa assentirentur, sed etiam vltro in eam expeditionem profecturos se profiterentur, si aut Cæsar vel quispiam ex eius fratribus huic bello interesset.*

*** Pergit Thuanus: *quibus confectis Viennam sine mora tendit, & eandem gratiam ab Austriacis impetrat, collationibus pecuniarum ex prouincia consensu imperatis ad munitiones vrbis instaurandas & aliis in eam rem vtilibus.* Schardius *an a.* 1566.

**** Thuanus *lib. XXXIX. p.* 375. Schardius *ad a.* 1566.

***** Thuanus *lib. XXXIX. p.* 375.

****** Thuanus *lib. XXXIX. p.* 376. Schardius *ad a.* 1566. Isthuanfius *lib. XXII. p.* 465.

******* Schardius *ad a.* 1566.

******** Thuanus lib. XXXIX. p. 377. *iamque IV. Germanici peditatus legiones conuenerant, ducibus Romero Vallerthumbio, Balderduno, Helfestanio, & Poluillerio, equitum Teutonicorum XX clɔ fuisse memorant, IV. Hungarorum egregie armis instructorum. auxiliares item externi & complures in exercitu numerati sunt. nam Sabaudus CCCC. equites sclopetarios sum-*

summisit, Cosmus Florentinorum dux III. clɔ peditum ad Caesarem missa suis sumptibus alebat. Vvelelmus Gonzaga Mantuae dux pecunia, resp. item Genuensis & Lucensis eum adiuuerunt. Ferrariae vero dux Alfonsus Atestinus vltra C. aureorum clɔ Caesari commodata cum magno nobilium fortissimorum virorum numero bello interesse voluit, atque alii plerique ex diuersis Europae partibus reguli, proceres, ac nobiles sola rei fama impulsi, summa alacritate in castra confluebant, classem quoque Caesar in Danubio instruxerat, in qua erant XII. triremes, ac XXX. naues onerariae, quae III. clɔ sclopetariorum fere Italorum, quibus praerat Flaëchus Germanus militiae Melitensis eques, & pleraque praeterea machinas portabant, ab omni sagittarum iniuria tutae. Idem *p.* 378.

********* Thuanus *lib. XXXIX. p.* 378. Isthuanfius *lib. XXII. exeunte.* Schardius *ad a.* 1566. Belcarius *lib. XXX. p.* 1008.

********** Thuanus *lib. XXXIX. p.* 377. Londorp *lib. VI. p.* 742.

† Thuanus lib. XXXIX. p. 378. *Maximilianus pius princeps, qui vireis humanas citra diuini numinis gratiam debileis ac fluxas sciret, ante omnia instituerat, vt Viennae & in castris ad tintinnabuli sonitum omnes in genua procumbentes publicis precationibus pro communi salute cottidie defungerentur, itaque passim videre erat, in vrbe per vicos & extra per vias cunctos ad signum statim genua flectere, si in equis essent, mox equo ad preces faciendas descendere.* Hoc enim in Recessu Augustano *§. LXVIII.* fuerat decretum, & vocatur *die Türcken-Glocke.*

†† Thuanus *lib. XXXIX. p.* 379. Isthuanfius *lib. XXIII. p.* 475.

††† Chytraeus *p.* 561. Belcarius *lib. XXX. p.* 1010. Thuanus *lib. XXXIX. p.* 380. Londorp *lib. VI p.* 744. Extat apud Schardium *Tomo IV. p.* 25. Historia Sigethi capti per Samuelem Budinam.

†††† Chytraeus *c. l.* Thuanus *p.* 384. qui *p.* 385. addit: *ita Iula ac Sigethum duo fortissima Pannoniarum munitiones eodem tempore fere in potestatem Turcorum venere. in quo rerum peritiores, Caesaris & eius belli consiliariorum prudentiam desiderarunt, qui cum nihil aggredi, sed castris continere se decreuissent, ex tam numeroso exercitu maiora praesidia vtrique arci non imposuerint, quae vtrimque loci expugnationes remorari potuissent.* Idem fere dicit Isthuanfius lib. XXIV. ineunte.

††††† Thuanus *lib. XXXIX. p.* 387. Isthuanfius *lib. XXIII. p.* 492.

†††††† Thuanus *lib. XLI. p.* 455. Schardius *ad a.* 1567. Isthuanfius *lib XXIV. p.* 498.

††††††† Chytraeus *c. l.* Thuanus lib. XLI. p. 456. *itaque legati a Caesare Antonius Verantius antistes Agriensis, ante quinquennium eodem munere defunctus, & Christophorus Tiffenbachus Iunio exeunte Vienna profecti Byzantium versus iter susceperunt, quo tandem XI. Kal. VIIbr. incolumes peruenerunt, moxque salutatis Purpuratis, & publico conuiuio more gentis accepti, tandem ad imperatorem introducti sunt. diu tamen & in annum vsque sequentem negotium extractum, Selimo interim Hadrianopolim profecto & ibi eum subsecutis Caesaris oratoribus, donec res omnino confecta est, sicuti postea dicemus.* Isthuanfius *lib. XXIV. p.* 507. Schardius *ad a.* 1567.

†††††††† Thuanus lib XLIV. p. 540. *in Germania Maio exeunte legati Caesarei quos ad inducias anno quoque octauo renouandas Constantinopolim superiore anno ablegatos diximus, vna cum Ebraimo oratore Turcico aliis de causis ad Caesarem misso, Viennam pridie Kalend. Iun. redierunt. Earum, quibus & Veneti, & Ioannes Vaiuoda comprehendebantur, eum alia leges & condiciones erant, tum vti quisque sibi retineret quicquid vltimo bello cepisset, quod Maximiliani rebus plurimum profuit, quippe finibus Schwendii opera sic ampliatis, vt ad*

ad XL. milliaria Germanica cis & trans Tibiscum late dominaretur: quo quidem in terrarum ſpatio multæ arces, multa munitiones & inſignes, partim ex hoſte recepta, partim Schwendii diligentia aut exſtructæ aut inchoata. Idem & ærarii noui iis in locis inſtituendi autor extitit, vnde non leue ſubſidium publicis rebus acceſſit, ac Germanis per loca munita diſtributis rem limitaneam matura prouidentia tam in Pannonia quam in Stiria finibus conſtituit.

§. XXIV.

Eodem tempore exortum eſt bellum Gothanum. Guilielmus Grumbachius enim, poſtquam ab Imperio eſſet proſcriptus,* ſollicitata ad defectionem Imperii nobilitate, Io. Fridericum & Io. Guilielmum Saxoniæ Duces obteſtatur, vt ipſi accedant, ſe curaturum, vt dignitatem terrasque amiſſas recuperarent. Renuit Io. Guilielmus Vinarienſis, Io. Fridericus vero vanis Grumbachii & Cancellarii ſui Chriſtiani Brückii artibus promiſſisque illectus, fore ſcilicet, vt rebus motis reſtitueretur ipſe in paternas & auitas hæreditates vniuerſas, Electore Saxoniæ Auguſto, vel per ſicarios ſublato, vel ſi hoc non ſuccederet, per concitatam tota Germania ſuæ cauſæ prætextu, nobilitatem excuſſo, ipſum recepit. ** Conciliantur Principi quicunque rei bellicæ periti, & a clientelis equitum ac peditum inſtructi habebantur. Conducuntur horum opera magnis ſtipendiis milites: infeſtantur & terræ Electoris Saxoniæ & viæ publicæ latrociniis, *** ſubornantur in Auguſtum ſicarii. **** Propoſitum coniuratis erat, ſi euentus conatibus reſponderet, prout ex litteris interceptis & transfugis compertum fuit, ſub initium veris VIII CIϽ equitum conſcribere, & IIII legiones, quarum II in Weſtphalia ad Rhenum vsque, II in Vandalicis regionibus excubarent. Veſtphalicis dato negotio, vt per epiſcoporum ditiones, Franconiam, ac deinceps Thuringiam late graſſarentur, Mulhuſium, Northuſiam & Erfordiam grandi pecunia multarent: Vandalicis item vt idem facerent, & Saxonis VIIuiri totam ditionem vi ac rapinis depopularentur, mandatum: quo facto, Io. Fridericus ad Wittebergam Elector crearetur, & vbi exercitus duo coiiſſent, idem ſalutaretur, more inter Romanos olim recepto, ab vniuerſo milite Imperator: Principes ceteri in ordinem cogerentur; qui recuſarent, de medio tollerentur; equeſtris ordo Imperio Principum ſubtractus, in libertatem aſſereretur, & ſoli ſubiiceretur Imperatori: noua ad extremum Imperii forma inſtitueretur. ***** Inita & cum externis principibus occulta fœdera, ac præcipue cum Erico, Sueciæ Rege, cuius turbidum ingenium ad turbandam Germaniæ quietem coniuratis viſum eſt peropportunum, miſſæ & ad Galliæ Regem literæ, grauiſſimis aduerſus

Cæ-

Cæſarem & Imperii Ordines querimoniis plenæ, quibus auxilia petebantur. ****** Facta poſtremo ſpes a Grumbachio amicitiæ & opum Anglicarum ab Eliſabetha: & quanquam Io. Fridericus Agnetem Haſſi filiam, & Mauritii Electoris viduam in matrimonio haberet, tamen perſuaſum ei, tum facile vxorem repudiari poſſe, vt Eliſabetham ipſam duceret. ******* Addidit Grumbachius varias impoſturas, & ne quid inexpertum relinqueret, magicam quoque ſuperſtitionem.******** In plebem vero, concione ad populum habita ſparſerat, bellum religionis abolendæ cauſa, conſpiratione inter Cæſarem, Auguſtum Electorem, & Germaniæ epiſcopos inita, ſuſceptum eſſe. † Graſſante dein coniuratorum audacia, Auguſtus per litteras ac legatos orat patruelem, factionis ſeditioſæ ducem cum ſatellitio vniuerſo a ſe dimittat. Eodem officio apud Io. Fridericum defuncti ſunt Fridericus Palatinus Septemuir & Philippus Haſſus. †† Poſtquam autem in Comitiis Auguſtanis 1566. renouata fuiſſet proſcriptionis ſententia in Grumbachium, eiusdemque auxiliatores & receptatores, eademque tubis ac tympanis, more ſolenni per fecialem fuiſſet publicata, eius executio Auguſto Electori demandatur. ††† Fuit & decretum, vt miſſa legatione iubeatur Io. Fridericus proſcriptos in manus Cæſaris tradere, aut vinctos, vbi ille velit, ſiſtere, ni pareat, debita receptatoribus pœna afficiatur.†††† Et licet Palatinus Elector, Haſſus & Cliuenſis Dux ſe medios interponerent, & nulli operæ, nullis ſumptibus parcerent, vt Io. Fridericum ad officium reducerent; iſte tamen omnes conditiones recuſabat, ſe, ob graue bellum Pannonicum ſecurum eſſe ratus. ††††† Auguſtus igitur elector, poſtquam Io. Fridericum per litteras denuo monuiſſet, ſed ab ipſo acerbe fuiſſet notatus, †††††† accepto a Cæſare mandato, collectoque milite, pridie Natalis Domini 1566. copias ſuas præter ſpem, ad Gotham vrbem mittit. Denuntiatio ſtatim per fecialem fuit facta, qua ſubditi Io. Friderici a fide, quam ei tanquam legitimo domino debebant, ob læſæ Maieſtatis Cæſareæ crimen ſoluebantur, & deſerto illo, in Io. Guilielmi fratris verba iurare iubebantur. ††††††† Obſeſſa Gotha, neque tamen, quod adhuc pauciores numero copiæ aduenifſent, vndique cincta, commeatus & auxiliares, ingreſſu haut omnino intercludi poterant. Itaque ex vicinis locis aliquot milites, ſed fere imbelles in oppidum compulſi, & ex pagorum circumpoſitorum præda in aliquot dies annona comportata. Mox aduentante toto exercitu, cum aliquot dies ſine vllo operæ pretio elapſi eſſent, decima quarta ab obſidione die, Auguſtus VIIuir in caſtra venit, & omnem

vn-

vndique vrbem foſſis, aggeribus & caſtellis circumdat, vallo tam prope ad vrbem perducto, vt oppugnatoribus obſeſſisque colloquendi facultas eſſet. * Mittebantur equidem ex vrbe cum litteris & aureis quater mille, qui nobiles ad ſubueniendum ſollicitarent, copiasque conducerent, iſtæ tamen interceptæ fuerunt, conſilia coniuratorum detecta. ** Ciues igitur omni ſpe auxilii deſtituti, conſilia inuicem capiunt, atque ex equeſtri Ordine, aulicis, Senatu ac plebe conueniunt, concordibusque votis conſilium capiunt, & Principem litteris ſupplicibus monent, ne ſe ipſum atque ſuos, proſcriptorum cauſſa obſtinate perditum eat, quin potius mature ſe tam periculoſo bello expediat. Sed nullum ad illas præter minas, reſponſum eſt datum. *** Dumque clam oppidani, ruſtici & præſidiarii conſultant, caſus incidit, qui occulta ac remiſſa eorum conſilia ex indignatione in apertam ſeditionem adduxit. Ciues igitur in vrbe tumultuantes, cunctos ad arma contra proſcriptos capienda hortantur, eoque veluti ſigno excitati præſidiarii, cum intus ab Hieronymo Brandenſteinio, militum tribuno vrgerentur, vt nouo ſe iuramento obligarent, ob idque in aream arcis educti, id facere detrectarent, nequicquam Brandenſteinio & ipſo Io. Friderico minas ad obteſtationes addente, ſtatim exaudito oppidanorum clamore, portas occupant, & concurſu ciuium ad arcem facto, ſe cum iis coniungunt, comprehenſo ante alios Brandenſteinio; quo facto, cæteri proſcripti e latebris ſunt producti. **** Ii erant præter Brandenſteinium, ipſe Grumbachius, factionis princeps, Guilielmus Steinius, ſocius & omnium conſiliorum particeps, Chriſtianus Brükius principis Cancellarius, & Io. Beierus, qui ſub Auguſto VIIuiro præfecturæ monetariæ quæſtor, cum ſoluendo non eſſet,, deſerto domino transfugerat & coniuratis operam ſuam addixerat. ***** Hi extemplo in vrbem rapti in Curiam deducuntur, vbi diuerſis locis ſub cuſtodia habiti ſunt. His actis, re inter eos conſultata, placuit, vt vna communi epiſtola, quid in vrbe actum eſſet, a nobilibus, aulicis, centurionibus, Senatu, Auguſto Electori, Io. Guilielmo & Cæſaris legatis ſignificaretur, & de conſenſu Io. Friderici petitum, vt dies condiceretur, qua per delegatos de pace ageretur, paratis cunctis proſcriptos dedere, & vrbem ipſam, ſi id æquis conditionibus liceret. Huic epiſtolæ Io. Fridericus ſeorſim ſuas adiungit litteras, Cæſaris legatis inſcriptas, quibus petebat, vt Palatinus Elector, Guilielmus Cliuenſis Dux, & ipſe Philippus Haſſus ſocer, qui paullo ante e viuis exceſſerat, accerſerentur, & in commune de pacis conditionibus deliberaretur.

 Abe-

Aberat tunc Augustus, Cassellas cum Io. Guilielmo profectus, vt funus Hassi præsentia sua cohonestarent: vt in castra rediit, Gothani, quod petebant, impetrant; ad litteras Io. Friderici nihil fuit responsum. Dicta congressui dies, proponuntur conditiones, in quibus cum se comprehendi passus esset Io. Fridericus, consilii inops, tandem conuenitur, vt ipse se, vrbem & arcem cum apparatu omni bellico, commeatu ac fisco dedat Cæsari sine vlla condicione, vt proscripti, & Saxoniæ Electoris subditi, qui non renunciata domino suo obligatione, contra ipsum militarant, in Electoris manus tradantur; armati intra quatuor horarum spatium vrbe & arce excedant sine tympanis, & complicata signa prius tradant. Oppidani vitam, fortunas & immunitates integras retineant, portis patefactis præsidium intra vrbem & arcem accipiant, claues Electori exhibeantur, captiui sine pretio dimittantur; Gothani ciues per VIII. delectos, supplices Cæsari fiant, aut eius loco Electori Saxoni, milites ac ciues fidem obstringant, se nunquam contra Cæsarem, Imperium & Saxoniæ Electorem arma esse laturos; in Io. Guilielmi verba iurent, excluso ab omni successionis iure Io. Friderico fratre, & natis ex illo filiis, & si contingat, Io. Guilielmum sine mascula prole decedere, ad Electorem Saxonem eiusque filios hæreditas deuoluatur, quibus deficientibus, Landgrauii Hassiæ succedant. ****** Pactis vtrinque obsignatis, Elector XIII. Aprilis Dominica Misericordias Domini ******* 1567. vrbem ingreditur. Io. Fridericus vero se in manus legatorum Cæsareanorum tradit, ne in Austriam duceretur, sed apud Augustum Electorem relinqueretur, petens. Nihilominus triduo post Viennam ducitur, facta vxori eius abeundi & supellectilem pretiosam secum asportandi copia. ******** Mox de proscriptis & captiuis quæstio habetur, & Grumbachius inprimis tormentis subiicitur, ex cuius & sociorum confessionibus, cum de criminibus constaret, XIV. Kl. Maii de iis supplicium sumitur. Grumbachius & Brukius secti in quatuor partes: cum Steinio, quod eum tanquam a se seductum excusasset Grumbachius, mitius actum: nam capite primum truncatus est & postea quadrifariam sectus. Eadem pœna Hieronymus Brandensteinius arcis præfectus affectus est, qui in diripienda Herbipoli se halociter gesserat, Gothanos etiam nimium adflixerat. Laqueo gula fracta est Io. Beiero, capite plexus est Dauid Baumgartnerus, Sueuiæ Baro, Augusta oriundus, qui ob æs alienum profugus, Grumbachianæ factioni se addixerat, & prauis de nobilitate in libertatem asserenda, consiliis, quæ & ipsius nomine publicata sunt, partici-

pa-

pauerat. Puer Magus laqueo ſuſpenſus fuit. † Tum diuiſæ machinæ bellicæ, quæ CLX numero inibi compertæ ſunt, IX inſigniores ſibi Imperii prærogatiua ſumpſit Auguſtus: cæteras cum Io. Guilielmo ex æquo partitus eſt: VIII grandioribus ſepoſitis, quæ dono Cæſari miſſæ ſunt. †† Poſtea ex decreto Comitiorum Ratisbonenſium Gothanæ arcis, tanquam ſeditioſorum ac perduellium receptaculi demolitio imperatur. ††† Cuſi in victoriæ tantæ memoriam argentei nummi cum hac inſcriptione: TANDEM BONA CAVSSA TRIVMPHAT. †††† Inter hæc, ductus Viennam Io. Fridericus & ignominioſa pompa per vrbem x. Kl. Quintilis traductus, effuſa, quamuis copioſiſſimo imbre ſuperueniente, ad nouum ſpectaculum plebe. Præcedebant L. Equites Norici, quos totidem Saxones ſequebantur, deinde VIII. qui ſigna in terram verſa deferebant; quingenti circiter pedites, currum apertum, in quo ipſe vehebatur, ſtramineum pileum in capite geſtans, comitabantur. Ita variis anfractibus per celebriores vrbis plateas vt plebis oculos paſceret, circumuectus eſt, inde Neapolim translatus in cuſtodiam Larmatorum, & domeſtico comitatu admodum exiguo, additum tamen poſtea indulgentia Cæſaris nouum famulitium. Intercedebant pro eo miſſis oratoribus, Moguntinus, Treuirenſis, Brandeburgicus Septemuiri, & vniuerſa Boiorum & Palatinorum familia, Würtenbergenſis Dux, Guilielmus Landgrauius, Cliuenſis Dux, Badenſis Marchio, & Comes Hennebergicus, nihil tamen obtinuerunt, quam vt captiuus laxiori cuſtodia teneretur, ††††† in qua poſtquam per annos XXVIII continuos vixiſſet, ipſiusque libertas varie fuiſſet tentata, †††††† demum a. 1595. fuit extinctus. †††††††

* *Vide ſupra §. XXII.*

** Langueti Hiſtoria B. Gothani apud Tentzelium Hiſt. Gothanæ Supplem. Sec. ſectione ſecunda p. 817. *ſed quod intelligeret nobilitatem ſolam nec authoritate, nec viribus, nec opibus tantæ rei parem futuram, ſi potentiores Principes aduerſarentur: nec protinus omnes ex hoc ordine hæc conſilia probaturos, atque a ſuis principibus diſceſſuros eſſe. Denique ſi quid a nonnullis non vniuerſis moueretur, conatus ſeditionis ſpeciem eſſe habituros. Ideirco re deliberata, dat operam, vt ad præſidium Nobilitatis adiungat patrocinium Principum, gratia, authoritate, affinitatibus potentum. Præfert autem cæteris Duces Saxoniæ fratres, Ioannem Fridericum ſecundum, & Ioannem Guilielmum, Ioannis Friderici Electoris olim filios, tanquam proximos vicinos, & ſuo iudicio huic telæ, quam inſtituebat, pertexendæ accommodatiſſimos. Eos enim ex collectis adeptisque per parentem ſtudiis hominum, norat gratia valere apud promiſcuam multitudinem augente fauorem commiſeratione ex memoria cladis perpeſſæ in bello Germanico titulo defenſæ religionis. Apud hos ita ſeſe inſinuat, vt alterum natu maximum Ioannem Fridericum de ſua cauſa bonitate perſuaſum, & maximis ſpebus impletum, glorioſoque titulo Parentis,*

rentis, Patroni, Protectoris ac Vindicis nobilitatis Germanicæ infatuatum facile sibi deuinxerit: Alterum Ioannem Guilielmum, quanquam sæpe ac mirifice tentatum, circumuenire tamen atque in suas protrahere partes nequiuerit. Thuanus *lib. XLI. p.* 449.

*** Historia B. Gothani *p.* 820. Thuanus *c. l.*

**** Thuanus c. l. *ad hæc, odia inter eum & Augustum VIluirum exacerbare, & vt sceleris magnitudine eum obligaret, in perniciem Augusti coniurare & sicarios subornare.* Hist. B. Gothani p. 821. *priusquam ex Comitiis* (Wormatiensibus) *domum redit dux Elector Saxoniæ, comprehenditur non procul a Dresda ob furtum quidam natus prope Fribergam Misniæ, Ioannes Boem. Hic Dresdam adductus ex sese sponte, non interrogatus, enunciat, conductum se esse a Grumbachio, vt Electorem incautius ac fere sine satellitio vagantem in siluis, aut feras insectantem, globo traiiciat, & ad eam eadem se sclopeto instructum esse. Idem post tormentis examinatus repetit. Capitur & alius grassator insignis, Erphordiensium hostis, Philippus Plaff, qui inter alia confitetur, sibi quoque a Grumbachio si insidias, quæ parentur Electori, adiuuare velit, præmia proposita esse. Sed assentiri se noluisse. Nec dissimilia his testimonia alia deferuntur ad Electorem ab inclytis & nobilibus viris, Guntero Comite Schwartzeburgico & Christophoro Zebicio, ex ore Grumbachii excepta.* Idem fere dicit Thuanus *lib. XLI. p.* 450. Luckius *in Sylloge Numismatum p.* 226. exhibet nummum Augusti, repræsentantem nauim prope petram, mari agitatam turbido, in cuius velo expanso Christus Cruci affixus, & malo adstans Elector, gladiumque humeris imponens, quem hostes septem vndique equis adnatantes telis gladiisque petunt, cum hac epigraphe: TE GVBERNATORE. Hunc nummum occasione Gothanæ obsidionis cusum fuisse autumat Luckius, quem secutus fuit Tentzelius in Schediasmate suo de nummis Saxonicis pacis, belliquê tempore cusis, qui etiam coniectatur, sex equites nauem cingentes sex factionis illius auctores cum ipso Io. Friderico designare. Sequitur eum Gleichius *in Historia Numismatum succincta §. XXXI.* & Schlegel *de nummis Gothanis p.* 47. Verum Iunckerus *in vita Lutheri p.* 268. potius auctor est, significare hoc Emblemate Electorem voluisse, ecclesiam turbidam petitamque ab aduersariis. Ipse quoque Tentzelius *in Saxonia Numismatica lin. Albertinæ Tomo I. p.* 117. tradit, tale Numisma iam tempore Conuentus Numburgensis 1561. Augusti Electoris iussu fuisse cusum.

***** Hist. B. Gothani *p.* 826. Thuanus *lib. XLI. p.* 449. Additur in dicta Historia p. 827. *comprobarunt hæc deinceps archiua a deditione in arce reperta, & indiciis atque confessionibus Principis Ioannis Friderici, Grumbachii & cæterorum patefacta consilia. In literis vero interceptis hæc verba inerant: Imperatorem Maximilianum publicatione renouata proscriptionis violasse fidem ac religionem iurisiurandi, atque hoc periurio semetipsum exutum maiestate Imperatoria de fastigio Imperii deiecisse.* Et paullo post: *in hanc conspirationem ita consensit Dux Ioannes Fridericus, vt de suo stipendia Ducibus decreuerit, & victoribus, si rem perficerent, præmia proposuerit, ex præda parta & occupatis terris, liberalissima. Constitutum fuit inter eos biennio ante de innouanda insignium Electoralium forma, deque typis peculiaribus monetæ imprimendis, cum arrogantis, minimeque decentis tituli, vbi ad arma deuentum esset, inscriptione. Comparata iam & instructa fuerunt præla ad excudenda publicæ fidei diplomata, quibus caueretur saluti eorum, quos seruatos cuperent.*

****** Hist. belli p. 827. *de colligendis belli neruis rationes initæ: petita mutuo a quibusdam Germaniæ principibus ingens pecunia vis: fœdus cum Rege Sueciæ non solum expeti-*

tum

tum & tentatum est, sed & missis hinc inde legatis, initum contractumque fuisset, ni intercepius quidam in mari consilia omnia aperuisset. Quas minas, quae opprobria in cognatos principes, & machinationes quam hostiles aduersus eosdem, mandata illa continuerint, id instructionum, vt vocant, formula postea reperta testari feruntur. Nulla ibi Imperatoris, nulla cognati sanguinis, iuratorumque pactorum ratio habita est. Est inter alios libellus repertus etiam, qui continet belli denunciationem directam ad Imperii Ordines, multo ante compositam, & manu propria Ducis Ioannis Friderici plerisque in locis correctam & auctam. Ita vt nihil illis ad classicum canendum euertendamque patriam defuerit, quam loculi auro referti, & praetextus aliquis speciosus. Eum sese accepturos arbitrati sunt, si Elector Saxoniae, quem variis calumniis apud Nobilitatem sibi addictam deformarant ac pragrauarant, decreto Imperii aut Caesaris iussu, executionis faciendae causa, arma sumeret. Merc. G. B. *Tom. I. lib. III. p.* 400.

******* Thuanus lib. XLI. p. 451. *in eam rem conficta a coniuratis quasi ab Elisabetha litera notis arcanis exarata, quibus illa mirifico eum sola virtutis & paternae & suae famae cognitum amore deperire contestabatur, & familiare cum ipso colloquium expetere, quibus rebus vt maior fides astrueretur, impudens iuxta & audax commentum Grumbachium molitum affirmant; suppositam nimirum anno superiore feminam e prostibulo ad id ante instructam, quae obsoleto habitu, vt lateret, Erfordiam venit; eodem mox Io. Fridericum vanis promissis a suis infatuatum venisse, & cum ea, quam Elisabetham rebatur, qua relicto regno ad eum impotenti amore perculsa simulato morbo summa celeritate aduolasset, sic enim illa aiebat, vt conspectu eius & colloquio tandiu expetito frueretur, diu collocutum, ab eaque post amplexus arctissimos certa auxiliorum & nuptiarum fiducia discessisse.*

******** Hist. B. Gothani p. 828. *sed hoc maxime triste & deplorandum est, quod ad artes minime conuenientes homini Christiano confugere veriti non sint. Per puerum enim rustici filium, vel magicis praeceptis imbutum, vel ab incantatoribus fascinatum, vel a Grumbachio ad eas imposturas assuefactum: per hunc ergo Princeps in conclaue suum, & arcanissimam consuetudinem receptum, responsa ex angelis sciscitari, & de futuris quid euenturum esset, explorare est solitus. Nunc de successibus victoriisque ipsius Ducis: nunc de Caesaris & Electoris Saxoniae interitu: nec non thesauris effodiendis, aliisque id genus similibus euentibus. His cum a diuini verbi praeconibus vehementius contradiceretur, grauia illis supplicia, ni tacerent, indicta sunt. Vt suscepit magi patrocinium ipse Princeps tanto studio tantoque feruore, vt Theologos hanc consulendi diabolum consuetudinem acriter reprehendentes, mordacibus & contumeliosis scriptis, quae extant, repelleret, nec vlla pia, rectaque & salutaria monita admitteret* Thuanus *lib. XLI. p.* 451. Vocabatur iste *Hansel Tausendschœn, oder der Engelseher, sonsten mit Nahmen Hans Müller, der Jüngere, zu Sundhausen.* Müller *Ann. Sax. ad a.* 1567.

† Hist. B. Goth. *p.* 829. Thuanus *c. l.*

†† Historia B. Gothani *p.* 820, 821. Thuanus *c. l.*

††† Hist. B Goth. p. 822. *duci Electori vero Saxoniae Augusto demandatur ab Imperatore ac ceteris ordinibus decreta in proscriptos & Receptores, ni pareant, executio, & imperantur auxilia quatuor Germaniae prouinciis, Turingiae vicinioribus. Vtrique Saxoniae, superiori & inferiori, Franciae Orientali & VVestphaliae,* Caesaris etiam litteras desuper scriptas in compendio exhibet Schardius *ad a.* 1566.

†††† Hist. B. Goth. *p.* 822. Thuanus p. 450. Extat speciatim cum litteris quibusdam

dam adiectis *Copey der Antwort, so Hertzog Iohans Fridrich zu Sachsen der Mittler &c. des Reichs abgesandten Botschafften, auf ir Anbringen und VVerbung, VVilhelmen Von Grumbachs, Ernst Von Mandelslo, und VVilhelm Von Steins halben gegeben* 1566. 4. Hanc etiam prolixam responsionem exhibet Schardius *ad a.* 1566.

††††† Thuanus *lib. XLI. p.* 450.

†††††† Hist. B. Goth. p. 822. *Electorem Vero Saxoniae non obscure amplius aut ambigue, sed ex proposito, diserte ac acerbe notet, & falso atque inique traducat. Intexuntur scripto Grumbachianae epistolae, obiectum de conductis & emissis sicariis crimen diluentes, excusatione prorsus inter se discrepante. Quod enim initio inficiatur impudenter, & derivat a se in alios, id ad extremum ita confitetur, priora prodens: Vt nisi Elector desinat oppugnare ipsum, non defuturos minitetur, qui eum quoque modo tollant:* Prodierunt enim *Copeien derer Schrifften, so zwischen dem Churfürsten und Hertzog Iohans Fridrichen dem Mittlern, zu Sachsen &c. Graf Günthers Von Schwartzburg, und VVilhelmen Von Grumbachs, auch Volgends zweier zu Dresden gerechtfertigten Vbeltheter, und derer Von inen erZwungnen Vermeinten Vrgichten halben ergangen anno* 1566. 4.

††††††† Hist. B. Goth. p. 824. 825. Thuanus *c. l.* Extant de eo varia scripta: *Abdruck der Roem. Keyserl. Maiestaet Mandat und Befehl an den Churfürsten zu Sachsen, der Achts-Execution halben. Auch des Churfürsten zu Sachsen &c. Verordneten Ober Sächsischen Creyses Obristen Verwarungs-Schrifft anno* 1566. *& Varia alia*, vel diffidationem, vel deditionem vrbis & arcis concernentia. In Goldasti *Reichs-Satzungen p. II. p.* 294. reperitur Maximiliani II. proscriptio per fecialem XIII. Decembris 1566. publicata. Schardius *ad a.* 1566. 1567.

* Hist. B. Gothani *p.* 825. Thuanus *c. l.*

** Hist. B. Goth. p. 826. *dum haec opera ad Vrbem parantur, a nocturnis excubiis deiiciuntur internuncii ex arce emissi cum literis & auro signato ad Ernestum Mandelslouium. Aureorum erant quater mille pondere, Rhenanis leuiores, auro pares, notati insignibus Electoralibus decussatim secantium sese binorum gladiorum, & inscriptione Vendicante dignitatem Electoralem Ioanni Friderico a natalibus. Literae characteribus exaratae erant insitatis. His agniti, & arcanas obsessorum machinationes, & magistros equitum, militumque tribunos, socios atque complices coniurationis omnes patefaciunt, quorum multi sui purgandi causa ad Electorem Saxoniae & legatos Imperatoris literas scribunt. Nonnulli in castra deinceps Veniunt, aliqui male sibi conscii fuga salutem quaerunt.* Inter Schedas meas possideo litteras Guilielmi Grumbachii ad Ernestum de Mandelsloh ex arce Grimmenstein XXXI. Ianuarii 1567, quas vna cum dictis quater mille aureis ad ipsum miserat, quibus ita exprimuntur *Viertausendt Klippen in Golt-Gülden wierdt geschlagen, iedoch sind sie in Golt etwas besser.* Inde ipsum monet, vt cum copiis adductis quantocyus accedat, hoc addito: *wann es sollen alsdann die Reichen Leutte nicht mit Laeffeln, sondern mit Scheffeln ausgetheilet werden.* De nummis istis Schlegel de nummis Gothanis *p.* 44. 45.

*** Hist. B. Goth. *p.* 829. Thuanus *p.* 452.

**** Hist. B. Goth. p. 830. *auget ciuium & rusticorum in Vrbem coactorum indignationem casus, qui praecessit pridie Paschatos. Praecipuus enim Capitaneus ciuium, idemque ciVis, ob fortitudinem & rei militaris Vsum omnibus carus, Ioannes Hoffman, non ex Vrbe, sed arce (contra militum inter se pacta, qua erant, Vt arcem praesidia istuc collocata, Vrbem Vero*

ciues

tinet defenderent) ad oppugnandum hostium castellum proximum, erumpere cogitur. Vbi pugnans fortiter, cum aliquot gregariis militibus interficitur. Quod ergo seruari potuisset, si auxilia, vti conuenerat inter eos, submissa fuissent, incipit in vrbe de tribuni militum Brandensteinii perfidia, populusque grauiter queri, quod non tantum honestum fortemque ciuem praesenti periculo obiecisset, sed & viriliter dimicantem turpiter deseruisset. Exoritur ergo fremitus & indignatio in vrbe, cuius cum praesidiarius miles e claustris in aream arcis quarta die Aprilis eductus, ad Sacramentum militiae de nouo praestandum, non ignarus esset, iurare recusat: vel quod desperaret de defensione arcis, vel quod amplius militare nollet caussam improbans, & quod pertaesus esset latebrarum, squaloris & egestatis, quam pertulerat. Stipendia enim nulla nisi vnius mensis & victum tenuem ac sordidum per id tempus acceperat. Vrgente praefecto Hieronymo Brandensteinio, & nil proficiente, necobtestationibus, nec minis, accurrit princeps ipse. Sed & eo nihilo plus concitato militi persuadente, exauditur clamor in vrbe: fit mox concursus ad arcem: porta vi recluduntur: coniungit se miles cum oppidano praesidio. Comprehenditur tribunus militum Brandensteinius: proscripti deposcuntur: qui cum metu sese abdidissent, inquiruntur per arcem reseratis conclauibus: inuenti capiuntur, vincti abripiuntur in vrbem, atque in curiam deducuntur, vbi diuersis in locis custodiuntur. Thuanus *p.* 452. Schardius *ad a.* 1567.

***** Hist. B. Goth. *p.* 831. ibi additur: *Zebicius vero cum nonnullis aliis ea vespera elapsus, postridie summo mane per portam arcis emittitur, vbi deceptis excubiis fossam, qua angustissima erat, concitato equo transiliens euadit. Is est autem Zebicius, qui suo se sclopeto Zobelium Antistitem Vuurceburgensem traiecisse profiteri fuit ausus cum Pichtio Luneburgico.* Eadem dicit Thuanus *p.* 452.

****** Hist. B. Goth. *p.* 832. Thuanus *p.* 853.

******* Hist. B. Goth. p. 833. *factum id est die decima tertia Aprilis, hora circiter sexta vespertina. Incidit illa dies in Dominicam Misericordias Domini, hoc ex Ecclesiastico Calendario nomine notam. Qua ante annos viginti a Carolo V. Imperatore pater Ioannes Fridericus senior acie victus & captus est, pene eadem hora. Discrepantibus tamen diebus mensis politici, eum ante viginti annos eadem Dominica in vicesimam quartam Aprilis inciderit. Sed decima tertia Aprilis, quae antistiti VVurceburgensi Zobelo fraude Grumbachii perempto, vitam: eadem admirando iustitia ac vindictae diuinae testimonio ipsi Grumbachio tunc primum redacto in hostium potestatem, annos octo post, spem vitae eripuit.* Vbi notandum quod in noua editione huius Historiae, Tentzelii supplementis inserta, male supposita fuerit dies decima quarta Aprilis, cum tamen & prima editio & omnes reliquae historiae decimam tertiam rectius habeant. Sequitur Thuanus *p.* 453.

******** Hist. B. Goth. *p.* 833. Thuanus *p.* 453.

† Hist. B. Goth. *p.* 833. Thuanus *p.* 453. Qua ratione etiam Iustus Ionas Iunior, ob caussam Grumbachianam Hafniae capite fuerit plexus, docet Müllerus *Ann. Saxon. ad a.* 1567.

†† Hist. B. Goth. *p.* 834. Thuanus *c. l.* licet alii maiorem tormentorum numerum adducant.

††† Hist. B. Goth. Thuanus *c. l.*

†††† Nummus iste ab vno latere repraesentat Gladios Electorales decussatim positos

tos cum inscriptione TANDEM BONA CAVSA TRIVMPHAT MDLXVII: à parte auersa MDLXVII GOTHA. CAPTA. SVPPLICIO DE PROSCRIPTIS IMP. HOSTIB. OBSESS. SVMPTO COETERISQ. FVGATIS AVGVSTVS. D. SAXO. ELECTOR ETC. *Fieri fecit.* Vid. Luckii Sylloge Numism. *p.* 224. Schlegel *p.* 46. Plures sunt, qui historiam fatalis istius belli scripserunt. Inter hos primo loco nominanda est *Historica descriptio suscepta a Caesarea Maiestate Executionis contra S. Rom. Imperii rebelles, eorumque Receptatorem: & capta Vrbis Gotha soloque aequati castri Grimmenstein Anno Domini MDLXVII.* quae Anno MDLXVIII mense Augusto prodiit, quam etiam Schardius *Tomo IV.* inseruit *p.* 34. & quae in vernaculum sermonem fuit translata. Autorem detexit P. Bizarus in Historia Senatus Populique Genuensis *ad a.* 1567. *p.* 577. vbi, dum belli Gothani historiam breuiter exponit, sequentia immiscet: *huius autem belli caussa & occasiones, adeoque vniuersa Historia de capta Vrbe Gotha & castro Grimmenstein Idibus Aprilis funditus exciso, a generoso & clarissimo viro D. Huberto Languetto, qui ob singularem eruditionem ac ceteras eximias virtutes ab omnibus commendatur atque suspicitur, latine descripta est, ac etiam typis excusa.* Plenius de hoc libello Tentzel *p.* 809. Schardius *ad a.* 1566. 1567. Londorp *lib. VII. p.* 786. Crusius *Ann. Sueu. p. III. lib. XII. p.* 729. Natalis Comes *lib. XVIII. p.* 383. Chytraeus *lib. XXI p.* 568. Balth. Mencius *in Historica Narratione de VII. elect. Saxoniae p.* 87. Spangenberg *Chronic Saxon. c. CCCCII.* & plures alii, quos longo numero citat Sagittarius *Hist. Gothana p.* 34. 35. Inter Msta mea, praeter varias litteras, quas Originales vocant, ipsa Io. Friderici manu subscriptas, aliasque Grumbachii, Alberti de Rosenberg, aliorumque, tres speciales reperiuntur descriptiones huius belli, quarum vna prolixior est, variasque insertas habet epistolas.

††††† Thuanus *lib. XLI. p.* 454.

†††††† Testatur de eo Chytraeus lib. XXVII. p. 761. *pro captiuo Saxoniae principe Ioanne Friderico, plerique Imperii principes cum Dania rege, apud Imp. per legatos mense Martio Pragae intercesserant, vt ex diuturna octodecim annorum custodia tandem liber dimitteretur. Etsi autem verbotenus assensit Imperator: tamen formam cautionis, a captiuo Principe praestandae, talem praescripsit, vt ille ad finem vitae in custodia durare, quam tali modo liberari maluerit.*

††††††† Mülleri *Ann. Saxonici ad a.* 1595.

§. XXV.

Durante hac obsidione, d. III. Ianuarii 1567. omnes Io. Friderici Ducis subditi Salfeldiam euocantur, ibidemque auctoritate Imperiali per Fecialem absoluti, Ioanni Guilielmo fratri fidem praestare iubentur.* Ibidem Augusto Electori d. VIII. Ianuarii in sumtuum satisfactionem quatuor praefecturae, Weyda, Arnshaug, Ziegenrück & Sachsenburg hypothecae loco in securitatem constituuntur. ** Dum autem ista nondum sufficerent, Comitia vniuersalia Circulorum Erfurti Septembri mense 1567. fuerunt celebrata, *** iisdemque quod de sumtibus cum Io. Guilielmo sit transigendum, decretum, & qua ratione reliqui, qui ex Grum-

Grumbachii adſeclis refugerant Erneſtus Mandelslous, Iodocus Zebicius, Dietericus Pichtius, Michael Faiſtlinus inueſtigarentur, & meritæ pœnæ ſubiicerentur. **** Dum etiam in Comitiis Ratisbonenſibus non ſolum demolitio arcis Grimmenſtein fuiſſet decreta, ſed etiam conuenerat, ***** vt trium annorum pecunia ad vnum contraheretur: ea lege, vt illa in Cæſaris manus non perueniret, niſi bellum cum Turcis gereretur, eadem de re & actum Erfurti, conuentus & Pragæ & Poſonii habiti, & imperata grauia vectigalia ad militem alendum. ****** Auſtriaci vero Ordines dum æris alieni, quo premebatur Maximilianus, leuationem ab iisdem peteret, liberum Auguſtanæ Confeſſionis exercitium denuo petunt, & quod antea fuerat denegatum, ******* tunc demum obtinent, vt Maximilianus Imperator, duobus Auſtriæ Ordinibus, Dynaſtis ſeu Comitibus, Baronibus & cæteris nobilibus, in eccleſiis, in quibus ius Patronatus habebant, liberum doctrinæ ac Rituum Confeſſionis Auguſtanæ exercitium concederet: hac tamen conditione, vt ſeni vtrinque a Cæſare & Ordinibus delecti, & in his duo ex Saxonicis eccleſiis euocati, de ſingulis doctrinæ articulis & Ritibus inter ſe conferrent. Ex Saxoniæ eccleſiis Ioachimus Camerarius Lipſia, & Dauid Chytræus Roſtochio litteris Imperatoris in Auſtriam ſunt exciti. Cum autem duo iſti Ordines in domo Prouincialium Viennæ deinceps aliquot annis, vsque ad Maximiliani obitum, concionatores & miniſterium eccleſiæ publicum fouerent: maxima pars ciuium etiam, deſertis ſuis templis & paſtoribus Pontificiis, eo confluebant, & ab Auguſtanæ confeſſionis miniſtris cœnam Domini ſumebant, atque infantes ſuos baptizari, ſponſos & ſponſas copulari & funera deduci curabant. Mortuo itaque Maximiliano, illud a Rudolpho obtinuerunt paſtores Pontificii, vt exercitium illud Religionis in vrbe Vienna publicum aboleretur, relicta nihilominus Dynaſtis & Nobilibus Religionis exercitio in ſuorum prædiorum eccleſiis & arcibus. ********

* Schardius ad a. 1567. *Circiter hoc idem tempus ſubditi Iohannis Friderici, tam Nobiles quam plebeii literis euocati Salueldiæ conueniunt, & ibi a iuramento & fidelitate, qua Ioanni Friderico obligati fuiſſent, autoritate Imperiali per Heroldum, vt vocant, abſoluti, Iohanni Guilielmo fratri, Iohanni Friderico relicto omnem fidelitatem praſtare iubentur.* Mullerus Ann. Saxon. *ad a.* 1567.

** Schardius c. l. *cum itaque trium præfecturarum cum pagis atque oppidis ad eas pertinentibus oppignoratione Auguſto Electori cauiſſet.* Sed rectius Müllerus quatuor iſtas præfecturas ex ipſis Actis numerat.

*** Schardius ad a. 1567. *menſe Auguſto, Legati Imperatoris, Electorum, ac Circulorum.*

rum Imperii Erphordia Vigore decreti Ratisponensis conueniunt, atque de impensis executionis Gothanæ, Electori Saxoniæ Augusto, aliisque tribus Circulis resarciendis consultant, quod in Comitiis Ratisponensibus certa ac liquida eorum ratio haberi non potuisset, ea diligenter ad calculum reuocata, & resectis superfluis, summa eorum constituitur 953634 *floreni cum aliquot grossis atque nummis. Impensarum Vero in demolitionem arcis factarum computatio* 55559. *cum aliquot grossis & nummis itidem. Quorum solutio pro rata contributionis Statibus Imperii imponitur.* Quod autem Gudenus atque Schardius circa impensarum summam varient, hæc est ratio, quod iste impensas solius Electoris, hic vero etiam impensas Circulorum computet. Gudenus Hist. Erfurt. lib. III. p. 235. *Augustus* 747635. *florenos erogauerat, ab Imperio, cuius nomine bellum susceperat, restituendos, qua de re, nec non aliis Imperii necessitatibus, Vt consultaretur, Erfordiam Comitia indicuntur.*

**** Extat Recessus in Corpore *p.* 768.

***** Schardius ad a. 1567. *Maii die* 12. *Comitia Ratisponensia, de quibus diximus, finiuntur, hoc decreto, Vt contributionum Imperatoris in Comitiis Augustanis, loco perpetui subsidii, promissarum triennalis solutio in biennalem iuxta sua Cæs. Maiest. petitionem conuertatur. Cumque de arcis & ciuitatis Gothanæ deditione nuncium* 19. *Aprilis allatum fuisset, eius tanquam seditiosorum receptaculi demolitio, Cæsare eam Vrgente, a Statibus comprobatur. Expensarum Vero in obsidione ab Imperio factarum ratione, nouus Conuentus Erphurdiæ ad primum Augusti celebrandus indicitur, Legatis nihil de his in mandatis quid agerent, habentibus.* Extat Recessus Ratisponensis in Corpore *p.* 753.

****** Thuanus *lib. XLI. p* 454.

******* Thuanus lib. XXXIX. p. 388. *secundum hac indicti conuentus Austriæ Ordinum, quorum initium Viennæ IV. Kal. Xbr.* (1566.) *factum est. Cum illi omnia Vltro Cæsari deferrent, Vicissim ab eo petebant, Vt confessione Augustana iam diu a se expetita sibi in posterum Vti liceret; quod postulatum cum Cæsar diu elusisset, postremo instantibus Ordinibus ab eo responsum est, Vt quoniam aliam ab ea, quam ipse profiteretur, fidei rationem profiteri Vellent, statim Venditis bonis ex prouincia discederent.*

******** Chytræus *lib. XXII. p.* 579. Polhaym in Oratione *p.* 635. Thuanus *lib. LXII. p.* 134. Londorp *lib. VIII. p.* 948. Thuanus *lib. XLIV. p.* 540.

§. XXVI.

Anno 1568. Iacobus Elsius, Archiepiscopus Treuirensis, Augustam Treuirorum, quæ ipsi obsequium denegabat, obsidet. Et licet oppidani ab Imperiali Camera mandatum contra Ducem prædictum impetrassent, vt quamprimum ab ista obsidione desisteret, nihilominus tamen ista a IV. Idus Iunii ad V. vsque diem Sextilis fuit continuata. Tandem vero Cæsaris atque Electorum Circuli Rhenani interuentu, in has conditiones fuit transactum: vt Præsul, cautione data, nihil molestiæ aut damni oppidanis inde creatum iri, cum armatis, qui Legato Cæsaris fidem obstringerent, in vrbem admitteretur, & ciues ita se erga eum gererent, vt ei diutius apud ipsos immorari necesse non esset. De iuribus inter partes contro-

ver-

versis lis ordine & secundum iuris receptam in Imperio formulam terminaretur. *

* Londorp. *lib. VIII. p.* 950. Browerus *Ann. Treuir. lib. XXII. p.* 402. qui etiam Electoris Iura defendit, cum ex aduerso Ciuitatis iura defendat Guilielmus Kyriander. Thuanus *lib. XLIII. p.* 525. Schardius *ad a.* 1568. *p.* 89. & 98.

§. XXVII.

Renouata ista ætate fuit controuersia inter Ferrariensem & Florentinum de dignitatis prærogatiua: * cuius cognitionem cum ad se pertrahere vellet Pontifex, Ferrariensis e contrario tergiuersabatur, & quamvis citatus, nunquam adduci potuit, vt procuratorem Romam mitteret, sed vt a Cæsare & in aula Cæsarea lis terminaretur, omni ratione contendebat. Id cum honeste Cosmus recusare non posset, quo tamen id cum bona Pontificis gratia fieret, impetrauit, vt Pontifex de Maximiliano non vt Cæsare, sed tanquam arbitro assentiretur, ea tamen lege, vt intra certum tempus de caussa cognosceret, & iuris ratione eam diiudicaret. Verum, Maximilianus, qui & auctoritatem suam retinere, & inter Ferrariensem & Florentinum sororios iudex sedens, neutri molestiam facessere vellet, acceptis Pontificis litteris in iustam indignationem exarsit, quod & in sententia ferenda modus & conditio præscriberetur, nec sibi caussæ ad se & imperatorium tribunal vere pertinentis, libera cognitio permitteretur. Itaque rem de die in diem ducebat, & dissidium hoc amice componi exoptabat. ** Pius V. autem Cosmo fauens emisso diplomate VI. Kl. Septembris 1569. Cosmum Magnum Hetruriæ Ducem creat. Quod cum grauiter Cæsar ferret, quod ad illius & Imperii haut dubiam iniuriam pertinere existimaretur, per Oratores suos contra inaugurationem intercessit, quæ nihilominus IV. Nonas Martii 1570. fuit peracta. *** Postquam autem Franciscus, Cosmi filius, Ferdinandi I. Romanorum Imperatoris filiam Ioannam duxisset in vxorem in Comitiis Ratisbonensibus a. 1574. eundem Magni Ducis titulum ipsi concessit. ****

* Vtriusque partis fundamenta declarat Crusius *de Iure Proedrias cap. XI.*

** Thuanus *lib. XLIV. p.* 841.

*** Thuanus *lib. XLVI. p.* 614. & *lib. LIV. p.* 888. Schardius *ad a.* 1569. *p.* 130. & *ad a.* 1570. *p.* 136.

**** Thuanus *lib. LX. p.* 82. *postea Io. Baptista Concinus iam multoties ad Maximilianum Cæsarem ob concessum a Pio V. magni Etruriæ ducis titulum Cosmo & Francisco, qui sororem ipsius in matrimonio habebat, succensentem missus tandem obtinuit, vt hi Francisco tituli tanquam Imperii beneficiario confirmarentur, eaque de re amplissimum a Cæsare diploma impetrauit.*

§. XXVIII.

Anno 1569. Conuentus Statuum Deputatorum Imperii ad XIV. Aprilis Francofurtum fuit indictus. Cum enim non solum de damni ab Arausionensis exercitu ex Galliis superiori anno reuerso, Alsatis illatis, & de insolentia copiarum Comitis Palatini Wolfgangi in dioecesi Spirensi, aliisque finitimis locis exercita, ad Caesarem variae querimoniae essent delatae de mediis, quibus his malis obuiam iretur, fuit deliberatum. * Sed cum medela nondum adhiberetur, noua in sequentem annum 1570. Spirae indicta fuere Comitia, quibus actum de frenanda Germanorum militum libertate, in addicenda exteris Regibus opera & laedendis Imperii subditis nimis abutentium, petulantia, & ad veterem grauitatem reuocanda. Deinde, vt Pax publica in Imperio per executionem & auxilia Circulorum expeditius violenter oppressis missa, conseruari deinceps commodius possit. Tum de arcibus Vngaricis aduersus Turcas sumptu Imperii muniendis: de Gothani belli impensis Augusto Electori refundendis: de iustitiae administratione in iudicio Camerae expedita: de recuperandis prouinciis ab Imperio auulsis: de matricula Imperii, & contributionibus ad onera publica aequabiliter inter Ordines instituendis: de Moneta: de opificum collegiis: de pannis laneis: de officinis typographicis. ** In iisdem Comitiis Io. Sigismundo, postquam regis renunciasset titulo, Transyluania omnis per pacem conclusam iure haereditario fuit relicta. *** Exhibitus quoque in his Comitiis a Belgis foederatis libellus supplex pro auxiliis imperandis. **** Inter Hamburgensis quoque Ciuitatis & Ducum Holsatiae legatos acres contentiones in his Comitiis, de Dominio vrbis & iure exemptionis Hamburgensium fuerunt. ***** Ibidem inter deliberationes, Caesar Annam filiam natu maiorem, Philippo II. destinatam, post amplexus, Ioanni ab Hoia, Monasteriensi Episcopo in Belgium deducendam tradit. ****** Hinc XXII. Octobris sponsalia, inter Carolum IX. Gallorum Regem & Elisabetham Maximiliani filiam, solenni pompa celebrantur. ******* Anno 1571. Comitia Deputationis Imperii fuerunt celebrata, in quibus de Moneta & Matricula Imperii in ordinem redigenda fuit actum. ********

* Schardius *ad a.* 1569. *p.* 123. Idem p. 125. *die duodecimo Iunii, cum Deputati Ordines Francofurti, re diu multumque deliberata, inter se conueniissent, de modo, quo copiis Germanicis, e militia Gallicana reuertentibus occurrendum esset, vt citra maleficium ad suos redirent, conuentus soluitur. De cuius decretis ideo minus dici vel scribi necesse, quod publicata non sunt, & plerique saltem caput, de quo diximus, respexerint.* Recessus extat in Corpore *p.* 780.

** Verba

** Verba sunt Chytræi *lib. XIII. p.* 598. Schardius *ad a.* 1570. *p.* 140. Chytræum sequitur Thuanus *lib. XLVII. p.* 636. Merc. G. Belg. *Tom. II. lib. I. p.* 38. Extat Recessus in Corpore *p.* 790.

*** Isthuanfius lib. XXIV. p. 517. *Spiræ post varios collatos vltro citroque sermones, pax tandem & fœdus solenne percutitur: cuius conditionum hæc summa erat: vt vterque veterum contentionum atque odiorum memoriam ex animis egregia fide expelleret: Iohannesque Sigismundus nomini regio & titulis, pro quibus & pater, dum esset in viuis, & ipse per annos circiter quinquaginta, funestis bellis & certaminibus acerrime dimicassent, in posterum cederet, & quodcunque aliud præter regium vsurparet, contra Maximilianus eum vt regibus ortum Serenissimi principis titulo cohonestaret. Transsiluania omnias intra Alpeis, Iohannis Sigismundi potestati subderetur, idque iure hæreditario: extra alpeis vero regiones Hungaricæ, Bihariensis cum Varadino, Maramarasiensis cum Hasto & salis fodinis, ac Crasna & Solnocum, quod exterius vocatur, eidem, donec viueret, parerent. Quæ vltra hos terminos sunt, ea Cæsari intacta relinquerentur. Si quid finium Ioan. Sigismundus, versus Orientem a Turcis recuperare posset, id eius peculiaris ditionis esset.*

**** Merc. G. B. *Tom. II. lib. I. p.* 38. Meteranus *lib. III. p.* 161.

***** Chytræus Thuanus *c. l.* Londorp *lib. X. p.* 43. Strauch *diss. Exot. §. XX.*

****** Chytræus *lib. XXII. p.* 599. Londorp *lib. X. p.* 45. Thuanus lib. XLVII. p. 637.

******* Schardius ad a. 1570. p. 146. *vicesimo secundo Octobris Spiræ sponsalia Serenissimæ Reginæ Elisabethæ Maximiliani Imperatoris filiæ cum Christianissimo Gallorum Rege Carolo Nono, Regali magnificentia & sollennitate in summo templo sanciuntur: Archiduce Austria Ferdinando speciali mandato, a Rege Galliæ, Carolo ad eam ceremoniam auspice constituto, & sponsum nomine & facietenus repræsentante: Archiepiscopo vero & Electore Moguntino, Daniele, benedictionis sacræ ritum administrante.* Idem p. 147. nuptiales solennitates in templo Macerienſi factas describit. Thuanus *lib. XLVII. p.* 638. Londorp. *lib. X. p.* 146. Extat contractus matrimonii in Recueil *Tom. II. p.* 324.

******** Extat Recessus in Corpore *p.* 836.

§. XXIX.

Anno 1572. detestatur maxime cruentam illam lanienam Parisiensem die S. Bartholomæi factam. * Hinc Legatum suum Roma euocat, eo quod Gregorius XIII. Papa Magni Ducis titulum a Pio V. concessum reuocare nollet. ** Eodem anno x. Kl. Octobr. Rudolphum filium suum Posonii in Regem Vngariæ fecit inaugurari. *** Anno 1575. in Comitiis Ratisbonensibus, Rudolphus II. Maximiliani filius in Regem Romanorum fuit electus. Misit ad hæc Comitia Henricus Borbonius legatos suos, petentes vt Cæsaris intercessione Regi iterum conciliaretur, vt Pax reformatæ religioni, & cæteris Galliæ Principibus secum coniunctis restitueretur. **** In iisdem etiam Comitiis Francisco Mediceo Magni Hetruriæ Ducis titulum concedit.

 * Hanc

* Hanc plenius describit Thuanus *libro LII.* Quam male hanc tulerit Maximilianus, testantur ipsius litteræ ad Latzarum Schwendium desuper scriptæ, quibus eam vocat *ein schændliches Blutbad* apud Goldastum *Reichs-Satzungen p. II. p.* 324. *Const. Imp. Tom. II. p.* 385. *Stat. & Rescript. Imp. p.* 208.

** Thuanus *lib. LIV. p.* 888. Schardius *ad a.* 1572. *p.* 177.

*** Thuanus c. l. *inter hæc Cæsar a palpitatione cordis iam diu æger, qui numerosam familiam haberet, & eius amplificandæ ad omnes occasiones intentus esset, Rudolfo & Ernesto filiis in Pannoniam missis, vt regni comitiis interessent, Rodolfum in regno Pannoniæ successorem ab Ordinibus designari curauit, ipse paullo post cum Augusta vxore ac ceteris liberis & Carolo archiduce fratre magna pompa Posonium venit, vbi Rodolfus X. Kalen. VIIIbr. corona regia insignitus est. Res magno paratu peracta cum numerosa regni nobilitate extra vrbem sub tentoriis recepto gentis more in armis conuenisset, & omni honorifica significatione publicam de ea inauguratione conceptam lætitiam testaretur.*

**** Chytræus *lib. XXIII. p.* 626. Natalis Comes *lib. VI. p.* 587. Thuanus *lib. LX. p.* 82 Londorp *lib. XV. p.* 254.

§. XXX.

Anno eodem 1575. postquam Henricus III. eo quod Polonia relicta, Galliæ regnum adquisiuisset, Comitia noui Regis creandi indicuntur, in quibus Archi Cancellarius Regni, cum maxima Senatorum Poloniæ & Lithuaniæ parte, Maximilianum Imp. elegit & renuntiauit. Petrus Sborovius Palatinus Cracouiensis, Koska Sendomiriensis, comes Tentschini, & pauci alii, cum magna Nobilitatis parte, a Senatu discedentes, & Regem ex genere & sanguine Polono creandum censentes, Annam, defuncti Regis Sigismundi sororem, virginem forte quinquagenariam Reginam constituunt, eique Stephanum Bathori Transyluaniæ Principem, natione Vngarum, maritum Regem adiungunt, eundem proclamant, & statim litteris ad Cæsarem Maximilianum datis, eum hortantur, ne paucorum senatorum & Nobilium suffragiis fretus, Regnum Poloniæ sibi adeundum putet. E contrario qui Maximilianum elegerant Poloniæ Proceres, Stephanum per litteras a suscipiendo Poloniæ Regno dehortantur, præsertim, cum per Oratores suos in Comitiis Poloniæ proponi iusserit, se ea conditione Regem eligi cupere, vt primum locum dignitatemque Cæsari & Austriacæ familiæ concedant. Insequenti anno 1576. Poloniæ regni Senatores, qui Maximilianum elegerant, splendidissimam ad ipsum legationem Viennam mittunt, vt articulos de quibus inter Ordines regni & Cæsaris legatos in Comitis electionis Varsouiæ conuenerat, iuramento confirmaret, & quamprimum in regnum veniret. Dum autem Maximilianus articulorum moderationem prolixo scripto postularet, & Leouicensis conuentus eius partis Procerum qui Maximiliano addicti erant, in Po-

Polonia instaret, visum est ipsi, ad eum conuentum omnem referendam esse tractationem. Sed, dum Poloni periculum in mora esse demonstrarent, Cæsar denuo eis mentem suam de Ernesto filio, tradita ei in matrimonium Anna, Rege coronando, declarat. Hoc renuentibus Polonis, Maximilianus tandem XXII. Martii iuramentum de articulis & conditionibus præscriptis religiose seruandis præstitit & decretum electionis ab Oratoribus accepit. Interea vero, dum Maximilianus lentus cum Oratoribus Polonis tractationes agitat, aduersa Polonorum factio, Stephanum Bathori missa solenni legatione ad præstandum iuramentum, & accelerandum aduentum in Poloniam inuitat. Is nulla interposita mora, iuramentum in Transyluania præstat & exiguis copiis comitatus, iter in Poloniam quamprimum adripit, Annam in matrimonium ducit, & cum ea Cracouiæ, Rex Poloniæ Kl. Maii proximis coronatur.*

* Hæc prolixius deducit Chytræus *lib. XXIII. p.* 626. 627. & Polhaym *in Oratione p.* 637. Thuanus *lib. XLI. p.* 69. *lib. XLII. p.* 131. Natalis Comes *lib. VI. p.* 590. Isthuansius *lib. XXV. p.* 538. Londorp *lib. XV. exeunte. lib. XVI. p.* 258. Merc. G. B. *Tom. II. lib. III. p.* 501. Nummum in hanc expeditionem Polonicam cusum exhibet Luckius *p.* 261.

§. XXXI.

Dum hæc in Polonia geruntur, Maximilianus Imp. Comitia Ratisbonæ,* de auxiliis aduersus Turcas, & aliis negotiis indicta, celebrat. In quibus Princeps optimus mœrore & curis confectus XII. Octobris 1576. fuit defunctus, relicto Rudolpho II. filio successore.**

* Extat de iisdem Recessus in Corpore *p.* 847. In Goldasti *Reichs-Satzungen p. I. p.* 295. reperiuntur varia Rescripta in his Comitiis publicata de libertate Religionis in Episcopatibus.

** Chytræus *lib. XXIII. p.* 628. qui etiam tale de ipso habet Chronodistichon:

arCe RatIsbona profeCtVs In æthera Cæsar,
Cæsar alt fILI DIVe RVDOLphe VaLe.

Inseruit idem Ioannis Cyriaci in Polheim Orationem in Academia Rostochiensi a. 1577. in Maximiliani honorem habitam, in qua circa finem: *cum vero Imperator, coniunctionem Poloniæ cum finitimis Christiani orbis prouinciis toti Imperio & nomini Christiano salutarem & necessariam, ideoque coniunctis Imperii viribus etiam retinendam esse iudicaret: indictis Imperii Comitiis Ratisbonæ, in media deliberatione & apparatu belli, a Deo, ex huius terreni imperii molestiis in tranquillam & beatam regni cœlestis pacem & felicitatem euocatus est, ipsa die Maxamyliani* 12. *Octobr. proxime elapsi; Princeps sapiens, iustus, moderatus, paterno animo de publica salute & pace perpetuo sollicitus, diligens & assiduus in omni gubernationis officio, clementer tolerans ecclesias puram Euangelii doctrinam profitentes, & literarum studia ecclesiæ necessaria fouens, denique singulari clementia, lenitate, beneficentia, mansuetudine, & comitate paterna erga omnes præditus.* Thuanus lib. LXII. p. 134. *Maximilianus Cæsar siue curis confectus,*

fectus, siue longa corporis ægritudine debilitatus IV. Eid. VIIIbr. optime meritam de republ. Christiana animam in Comitiis, & quasi inter Ordinum Imperii manus ac complexus Deo reddidit, cum XLIX. annos exegisset, & Imperium XII. tenuisset. Isthuanfius *lib. XXV. p.* 566. Londorp *lib. XVI. p.* 271. Merc. G. B. *Tom. II. lib. III. p.* 350. Nummos in ipsius mortem cusos exhibet Luekius *p.* 263. Extat Basilii Io. Heroldi *Panegyricus in eandem* & Christophor. Warseuicii *oratio in mortem ipsius.*

§. XXXII.

Vxor ipsius erat Maria, Caroli v. filia, quam a. 1548. matrimonio sibi iunxit. * Ex hac numerosa ipsi nata soboles: ex qua superstites patri fuere Rudolphus, qui Imperium post eum tenuit, Ernestus, qui in Belgio postea decessit, Matthias, Maximilianus, Albertus Cardinalis, Wenceslaus. ** Ferdinandus, Albertus VII, Fridericus, Carolus, ante patrem extincti. *** Ex sequiori sexu Anna grandior natu filia Philippo, Elisabetha Carolo IX. Francorum Regi in Comitiis Spirensibus 1570. fuit elocata. **** Præter has numerantur Maria, Margaretha, Eleonora, iuuenes extinctæ. *****

* Heuterus lib. XII. c. XV. ad a. 1548. *hoc fere tempore Maximilianus Austriæ Archi-Dux, Rom. Regis filius natu maximus, Augusta in Hispaniam contendit, ducturus in vxorem Mariam Cæsaris patrui sui filiam natu maximam.* Thuanus lib. V. p. 150. *dum adhuc Augustæ Cæsar esset, Maximilianus Ferdinandi F. inde digressus in Hispaniam contenderat, vt Mariam natu maiorem Cæsaris filiam & propiorem sobrinam suam in vxorem acciperet, ibique proregis titulo regna administraret. Nam Cæsar Philippum filium tunc XXI. annos natum ad se vocare statuerat, vt eum Germaniæ Ordinibus ac Belgii populis ostenderet, eaque de caussa confecto bello Saxonico Albanum paullo ante in Hispaniam ad illum miserat.* Franc. Belcarius *lib. XXV. p.* 800. Haræus *p.* 651. Polheim *p.* 632. & *p.* 636. *coniugem habuit vt supra memini, Mariam filiam Caroli V. Imperatoris primogenitam.* Nuptias Pintiæ celebratas scribit Chytræus *lib. XVI. p.* 431.

** Verba sunt Thuani *lib. LXII. p.* 134.

*** Fugger *lib. VI. c. XXI.*

**** Verba sunt Thuani *c. l.* Polheim p. 637. *fuit autem coniugium nostri Imperatoris castum, dulce, & fæcundum, ex quo nouem filios, & sex filias, ac in his Annam, Philippo regi Hispaniæ auunculo, & Elisabetham Carolo IX. Galliæ regi, in Comitiis Spirensibus, anno 1570. elocatam suscepit.* Actum de matrimonio Elisabethæ cum Carolo IX. iamdum in Comitiis Augustanis 1566. Thuanus lib. XXXIX. p. 373. *venerat ad Comitia Kal. Maiis ad Cæsarem Bernardinus Bocatellus Redonum episcopus de nuptiis Regis cum Maximiliani filia acturus.* Merc. G. Belg. *Tom. II. lib. I. p.* 53. Extat Contractus Matrimonialis apud Lünigium *Cont. II. f. IV. p.* 62.

***** Fugger *c. l.*

DIS-

DISSERTATIO TRIGESIMA QVARTA
DE
RVDOLPHO II. ET MATTHIA.
RESPONDENTE
CAROLO ERNESTO A REHDIGER
EQVITE SILESIO.

§. I. Rudolphi natiuitas, statura & mores. §. II. Rex Bohemiæ, Vngariæ & Romanorum eligitur. §. III. Comitia Deputatorum Spirensia 1577. *Rudolphus motus Belgicos conatur componere. §. IV. Formula Concordiæ. §. V. Motus Aquisgranenses de religione. §. VI. Calendarium Gregorianum. Comitia Augustana* 1582. *§. VII. Motus Colonienses sub Gebhardo Truchsesio. §. VIII. Bellum Coloniense. §. IX. Prorogatio induciarum cum Turcis. Comitia Deputatorum VVormatiensia* 1586. *§. X. Maximilianus, Rudolphi frater eligitur Rex Poloniæ. §. XI. Controuersia de successione in episcopatum Argentoratensem §. XII. Noui motus Aquisgranenses. §. XIII. B. Turcicum. §. XIV. Comitia Ratisbonensia* 1594. *§. XV. Sigismundus Bathori cum Rudolpho paciscitur. Rudolphus in Tirolensi ditione succedit. §. XVI. Continuatio b. Turcici. §. XVII. Controuersia de successione in Ducatu Ferrariensi & Mutinensi. §. XVIII. Comitia Ratisbonensia* 1597. 1598. *§. XIX. Progressus belli Vngarici a.* 1598. 1599. *§. XX. Varia Rudolphi pacta & negotia cum Sigismundo, Transsyluaniæ Principe. §. XXI. Sententia contra Aquisgranenses lata. VVürtenbergicus a nexu feudali Austriaco soluitur. Comitia Deputatorum Spiræ a.* 1600. *Colloquium Ratisbonense a* 1601. *§. XXII. B. Transsyluanicum. §. XXIII. Comitia Ratisbonensia a.* 1603 *Conuentus Varii Protestantium, potissimum Heidelbergensis. Querela de iudicio aulico. § XXIV. Noui motus Transsyluanici. Continuatio belli Turcici. Pax Transsyluanica & Turcica. §. XXV. Controuersia de successione Marpurgensi. §. XXVI. Conuentus Electorum Confluentinus & Fuldensis. §. XXVII. Controuersia Brunsuicensis. §. XXVIII. Caussa Donawerthensis. §. XXIX. Comitia Ratisbonensia a.* 1608. *Fundamenta Vnionis Euangelicæ & Ligæ Catholicæ. Conuentus Correspondentium Aschbusanus. §. XXX. Austriaci tumultuantur. Matthias Archi-Dux caput demus Austriacæ declaratur & Vngariæ Rex coronatur. §. XXXI. Liberum exercitium Euangelicæ Religionis Austriacis conceditur. §. XXXII. Litteræ Maiestatis Bohemis & Silesiis concessæ. §. XXXIII. Controuersia de successione Iuliacensi. §. XXXIV. Continuatio huius controuersiæ. Conuentus Homburgensis, Tremoniensis, Düsseldorpiensis, Coloniensis, Pragensis, Iüterbocensis. §. XXXV. Controuersia de tutela Palatina. §. XXXVI. Vnio Euangelica. Liga Catholica. Leopoldi Archi-Ducis copiæ in Episcopatu Argentinensi & Passaviensi. §. XXXVII. Leopoldus Archidux successionem ambit. Matthias Rudolpho Bohemiæ regnum extorquet. §. XXXVIII. Noui motus Aquisgranenses. Brunsuicenses proscribuntur. §. XXXIX. Conuentus Vnitorum Rotenburgensis. §. XL. Conuentus Electorum Noribergensis. De electione Regis Romanorum agitur. §. XLI. Rudolphi II. Mors. §. XLII. Natiuitas & Gesta Matthiæ, antequam fieret Imperator. §. XLIII. Matthiæ Electio & Coronatio. §. XLIV. Comitia Ratisbonensia* 1613. *quibus Protestantes & Catholici Grauamina sua exhibuerunt. §. XLV. Confirmatio confraternitatis Saxo-Hasso-Brandenburgicæ. Compositio Xantensis in caussa Iuliacensi. Sententia banni contra Aquisgranenses. Conuentus Circuli Saxoniæ Inferioris §. XLVI. Vnitorum fœdus cum Belgis & conuentus Noribergensis. Proiectum noua Ordinationis Iudicii Aulici. Conuentio Brunsuicensium Stedernburgensis. §. XLVII. Consilia domus Austriacæ de suc-*

 suc-

successione, qua in Ferdinandum definitur, idemque rex Bohemiæ coronatur. §. XLVIII. Matthiæ consilia de Ferdinando in Regem Romanorum & Hungariæ eligendo. Iubilæum Euangelicorum. §. XLIX. Initia motuum Bohemicorum. Tres Cæsaris Ministri e fenestra proiiciuntur. §. L. Continuatio motuum Bohemicorum. Vdenheimum destruitur. Conuentus Vnitorum Rotenburgensis. Austriaci supra Anasum deficiunt. §. LI. Ferdinandus eligitur Rex Vngariæ. §. LII. Melch. Clesslii fata. §. LIII. Matthias pacis consilia cum Bohemis habet. Egræ conuentus indicitur. §. LIV. Mors Matthiæ.

§. I.

SUcceſſit Maximiliano filius ipſius Rudolphus II. ex Maria, Caroli V. filia XVIII. Iulii 1552. prognatus.* Princeps erat mitis, adſpectu ſatis decorus, fronte auguſta, & ore non inuenuſto, oculis lucidis, ſtatura mediocris, magis depreſſa, quam elata. Viuidum illi ingenium, erectumque, ingens rerum omnium peritia, iudicium elimatum, præſtantiſſima deliberatio famam dabant; amorem quoque religionis cultus, ** morum integritas, conciliabant, eaque principia eius Imperii ſpecioſiora & mira, cum Orbis terrarum adplauſu fuere. Inclinata vero ætate, naturalium inueſtigatione rerum, & ornamentis picturæ ita delectatus eſt, vt iisdem totum ſe mancipans, Imperii quoque curas & negotia negligeret. Nam & Chymicarum rerum experimenta ipſe tentauit, horologiis componendis, & pingentibus, integros dies & continuos adſidebat. Hinc amare ſolitudinem cœpit. *** Et dum magis vergeret in ſenectam, a Tychone de Brahe, celebri illo Mathematico perſuaſus, vt inſidias propinquiorum caueret, in dies magis moroſus factus, omnibus diffidens, in penetralibus receſſibus ſeſe continebat, & neque in templum, neque foras quoquam prodibat, niſi quod deambulare ſolebat in porticibus interioribus, quas multimodas intra Arcem Pragenſem fabricari fecerat cum feneſtris anguſtis & obliquis, vt proſpiciens videri, vel iaculo, quod ſemper timebat, peti non poſſet. Præſertim ad ſtabula equorum, quibus videndis impenſius oblectabatur, per angiportuum longos anfractus commeare ſolebat, & curioſiores eius videndi copiam nusquam facilius habere poterant, niſi aſſumpto habitu agazonum, quaſi curandis tunc illis equis aſſiſterent. In priuato miniſterio pauciſſimis familiaribus vtebatur, potiſſimumque mechanicis, ac fœminis: quas ille ætate ac forma præſtantes diligenti cum delectu diligebat. **** Ac publicorum negotiorum curam omnem prorſus ſepoſuerat, rariori aditu pro iis tractandis, ad eum patente paucis miniſtris, qui ſoli aurium Principis potentes, voluntatem eius ad propriæ vtilitatis emolumenta conuertebant, eorumque arbitrio cuncta regiminis ratio conſtabat. Exinde fere

tumul-

multus quotidiani, & effrænis male conciliatorum horum audacia, quæ originem nonnisi ab amoribus Principis traxerunt.*****

* Bucholtzer *p.* 584. Bircken *lib. VI. c. XXI. p.* 1396. Gans in arboreto. Piaspordius. Schönleben *proleg. II. c. X. p.* 268.

** Sic a Religionis Zelo eum maxime commendat Schönleben *proleg. II. c. VIII. §. X.* Licet etiam Protestantibus multa concesserat, idque ex adfectata fratris Matthiæ regnandi libidine.

*** Sic de eo latius iudicat Dan. Eremita *in itin. Germ. sub initium.*

**** Piasecius *p.* 218.

***** Dan. Eremita. *in itin. Germ. sub initium*

§. II.

Hic in Hispania educatus,* postquam adultus a. 1572. xxv. Septembris Posonii in Regem Hungariæ fuit coronatus.** Hinc xxii. Septembris 1575. Pragæ Rex Bohemiæ fuit inauguratus.*** Eodem anno xxvii. Octobris in Comitiis Ratisbonensibus electus Rex Romanorum, ibidemque Kl. Nouembris coronatus.**** An. 1576. patri successit in Imperio.

* Dan. Eremita itin. Germ. sub initium: *Iuuenta illi in Hispania, & illo Orbis terræ Principum theatro peracta, in absolutissimos mores formata erat.*

** Isthuanfius *lib. XXV. ineunte.* [*App. rer. Hung.* Bonfinii *p.* 609. Merc. G. Belg. *Tom. III. p.* 445.

*** Isthuanfius *lib. XXV. p.* 549.

**** Vide diss. super. *§. XXIX.* Capitulatio istius extat in Goldasti Polit. Imper. *p. XII. p.* 608. Nummos in ipsius coronationem cusos exhibet Luckius *Syll. Numism. p.* 259.

§. III.

Primo statim Regiminis anno 1577. Comitia Deputatorum Imperii celebrantur, in iisdemque Ordinatio Politiæ publicabatur.* Hinc dum Belgæ Philippo, Regi Hispaniarum omne obsequium denegarent, a. 1578. Gebhardum Truchsesium Coloniensem, & Iacobum Elsium Treuirensem, Salisburgensem etiam Archiepiscopum, Ferdinandum Bauariæ Ducem & Ottonem Henricum Schwartzburgicum Comitem de componendis Belgii motibus ablegat.** Dum etiam eodem tempore Imperii Comitia Wormatiam indixisset, missus ad ea a Matthia Philippus Marnixius, qui habita Nonis Maii oratione ad Imperii Principes qui aderant, deploratum Belgii statum & Albani Austriique tyrannidem acerbis verbis exagitat, Imperiique opem contra Hispanos implorat.*** Insequenti anno 1579. post foedus Traiectinum, Coloniam ad pacis Belgicæ negotium Gebhardum Coloniensem & Iacobum Treuirensem archiepiscopos, Iulium Herbipolensem, Wilhelmum ducem Iuliacensem, Ottonem Henricum Comitem Schwartzburgicum misit, qui cum legatis Ordinum Belgii, quorum Philippus, dux Arschotanus Princeps erat, de conditionibus pacis ini-

tio Maii tractare cœperunt. Per septem menses ibidem commorati, re infecta discesserunt, conquerentes, nihil sibi de mediis pacis propositis a Belgii Ordinibus responderi. ****

* Extat ista in Corpore *p.* 871.

** Thuanus *lib. LXVI. p.* 263.

*** Thuanus *lib. LXVI. p.* 265. Merc. G. Belg. *Tom. II. lib. IV. p.* 731.

**** Chytræus *lib. XXIV. p.* 660. Grotius *Ann. lib. III. p.* 85. Reidanus *Ann. lib. II. p.* 28. Ern. Eremundus *orig. & prog. Tumult. Belg. p.* 335. *anno* 1579. *rursum de pace agi cœptum. Conuenere Coloniam ad hunc finem Pontificis, Imperatoris, Regis Hispaniæ, & Generalium Belgicæ Ordinum legati. Tantum vero abfuit, vt pax firmaretur, quin potius nouæ scissionis data occasio, vt Mechlinia quoque ac Siluaducis, aliaque plures a Prouinciarum pacto discederent.* Thuanus *lib. LXVIII. p.* 338. Strada *dec. II. lib. II.* Haræus *Tom. III. p.* 295. Brower *Ann. Treuir. Tom. II. lib. XXI. p.* 457. Extant articuli a Belgis propositi in Recueil *Tom. II. p.* 424. Prostant Acta pacificationis *Antwerpiæ* 1580. 8. & per Theodorum Graminæum vernaculo sermone, *Coloniæ* 1580. *f.*

§. IV.

Insequens annus 1580. publicata Concordiæ Formula celebratur. Postquam enim Lipsiæ & Wittebergæ plures essent, qui ex Melanchthonis schola profecti, a Lutheri doctrina discreparent,* variatæ Confessioni Augustanæ adhærentes, Augustus Saxoniæ Elector, componendis dissidiis, quæ exinde oriebantur, collato cum aliis consilio, Georgio potissimum Cœlestino, Georgio Lystenio & Martino Miro varios desuper instituit conuentus, Wittebergensem 1570. Dresdensem 1571. Torgensem 1574. Maxime vero articuli Torgenses fuerunt propositi, ex quibus deprehenderentur heterodoxi. Hos, dum Wittebergenses quidam nollent subscribere, loco fuerunt moti ** atque inter hos Caspar Peucerus factus fuit captiuus. *** Nouum a. 1576. d. xv. Februarii Lichtenbergam ad Albim indixit conuentum Augustus Elector, ad eundemque duodecim conuocabantur Theologi tum Georgius Lysthenius, Martinus Mirus, Nicolaus Selneccerus, Henricus Salmuthus, Wolfgangus Harderus, Paulus Crellius, Daniel Greserus, Petrus Glaserus, Nicolaus Iägertüffel, Io. Cornicælius, Maximilianus Mörlinus, Io. Sagittarius. Hi inuicem conueniebant, vt abolitis Melanchtonis scriptis, libri Symbolici solum pro norma essent & per Theologos fide dignos certa fidei forma componeretur. Dum igitur per Theologos Würtenbergenses in Monasterio Maulbrunnensi certa formula fuisset composita, hæc per Iacobum Andreæ in Saxoniam fuit delata. Nouus igitur conuentus, Maio mense 1576. Torgauiam fuit indictus, cui præter nominatos intererant Iacobus Andreæ, Dauid Chytræus, Martinus Chemnitius, Andreas Musculus, Christophorus Cornerus, & Io. Zangerus, qui coniunctim For-

Formulam Concordiæ compoſuerunt, quæ ad varios Imperii Status fuit miſſa, vt quid ipſi ſentirent, proponant. **** Acceptis variis cenſuris, iſta formula tribus Theologis Andreæ, Selneccero, & Chemnitio ad examinandum fuit relicta, qui Martio menſe 1577. in Monaſterio Bergenſi prope Magdeburgum varia immutauerunt. ***** Acceſſerunt tribus hiſce Maio menſe, Muſculus, Cornerus, Chytræus, a quibus ſex Theologis Formula iſta denuo ad incudem fuit reuocata. ****** Hinc formula, prout Bergæ fuerat immutata, in Conuentu Statuum Saxonicorum Torgauiæ a. 1579. primum fuit propoſita. ******* In vnum igitur Corpus relata Confeſſio Auguſtana inuariata, cum eiusdem Apologia, Articuli Smalcaldici, Catechismus Maior & Minor Lutheri, & declaratio quæſtionum inter ipſos Lutheranos controuerſarum, eademque ſub communi nomine Libri Concordiæ a. 1580. publicata, poſtquam a tribus Electoribus, Auguſto Saxone, Ludouico Palatino & Io. Georgio Brandeburgico XXI. Principibus, XXII. Comitibus, IV. Baronibus XXXV. Vrbium primariarum Magiſtratibus & plus quam octo millibus Eccleſiarum & Scholarum miniſtris fuiſſet recepta & ſubſcriptione firmata. † Licet non deeſſent, quibus iſta Concordiæ formula libris ſymbolicis adiecta, minus probaretur. Dum in Saxonia non ſolum quidam Ordines Prouinciales & Wittebergenſes quidam eandem minus probarent; Sed etiam Brunſuicenſes, Luneburgenſes, Pomerani, Holſati, Megapolitani, Boruſſi, Dani, Badenſes, Palatini eandem non reciperent: †† Hi etiam, Bremenſes atque Anhaltini cauſſas denegatæ ſubſcriptionis publicis ſcriptis aperirent. †††

* Quænam poſt Lutheri mortem in Academia potiſſimum Wittebergenſi acciderint turbæ, exponuntur in Io. Maioris Synodo auium, quæ in Actis litterariis reperitur *faſc. IV. p.* 15. Agit etiam de his turbis Crypto-Caluiniſmi, prout adpellabatur, Arnold *in Kirchen und Ketzer Hiſtorie p. II. lib. XVI. c XXXII.*

** De his Arnoldus *l. c.* Rechenberg *App. trip. c. VI. §. 7.*

*** Ipſe Peucerus Hiſtoriam Carceris ſui ſcripſit Serueſtæ primum 1603. 4. poſt *Tiguri* 1615. 8. editam.

**** Hutterus Concordia Concorde *p. 75.* Hofmann *kurtzer Bericht von Concordien VVerck* & ex his Arnoldus *p. II. lib. XVI. c. XVIII. §.* 16.

***** Arnold *l. c. §.* 17. Haineccii & Leuckfeldi ſcriptoribus rerum Germanicarum adiecta ſunt *Acta quædam Formulæ Concordiæ* atque in his potiſſimum literæ Trium iſtorum Theologorum, de hoc negotio, Berga XIV. Martii 1577. perſcriptæ.

****** Patet hoc ex Hutteri prolegomenis p. 10. litteris Auguſti Electoris ad Petrum Vlnerum, Bergenſem Abbatem, & Sebaſtiani Gœbelii Abbatis Bergenſis Programmate ſeculari in dictis Actis. Licet potiora Iacobo Andreæ tribuat Thomaſius *Hiſt. der VVeisheit und Thorheit p. II.* & ex eo Arnoldus *p. II. lib. XVI. c. XVIII. §.* 22. qui etiam quantum ipſe ſuis ſaltim commodis atque ambitioni ſtuduerit, contendunt.

******* Arnold *c. l. §.* 18.

† Gœbe-

† Gœbelius *in dicto Programmate* p. 10. Rechenberg *in Prolegomenis ad libros Symbolicos.*

†† De hoc late Arnoldus *p. II. lib. XVI. c. XVIII. §. 27.*

††† Statim enim ac prodiit, a Caluinianis varia ſcripta fuerunt edita, vt *Admonitio Neoſtadtiana: Iudicium Anhaltinorum, Bremenſium defenſio denegatæ ſubſcriptionis: Examen M. Chriſtophori Irenæi, Ambroſii VVolfii* ſiue potius *Chriſtiani Herdeſiani Hiſtoria Auguſtanæ Confeſſionis.* Quæ omnia in Apologia a Timotheo Kirchnero, Selneccero & Chemnitio a. 1582. publicata fuerunt confutata. Cuius Apologiæ breuem analyſin exhibet Hutterus in Concordia Concorde. Scripſit etiam Rudolphus Hoſpinianus, Tigurinus, *Concordiam diſcordem*, qua Concordiæ Libro errores & abſurda grauiſſima affingit, ſed reſpondet Hutterus in *Concordia Concorde.* Prodiit quoque *Achillis Clauſeri ſatyra in nouam diſcordem concordiam Bergenſem.* Male etiam de hoc Concordiæ Libro iudicat Robertus Bellarminus, contra quem tamen Theologi Würtenbergenſes ſolidam ediderunt refutationem & Philippus Ludouicus Hanneckenius. Legi etiam meretur Georg Müller *Hiſtorie der Formulæ Concordiæ.*

§. V.

Circa eadem tempora exorti fuerunt Motus Aquisgranenſes. Poſtquam enim ſuperioribus annis, occaſione tyrannidis ab Albano in Belgas exercitæ, Antwerpienſes, aliique Belgæ permulti Aquisgranum ſeceſſiſſent, horumque familiaritate diuturna, Aquisgranenſes plurimi, cum in eandem de religione ſententiam pertracti eſſent, exercitium purioris religionis publicum a ſenatu petiuerunt. Quod cum negaretur, nihilominus ad conciones & ſacramentorum adminiſtrationem publicam conueniunt. Qua re ad Imperatorem delata, Commiſſarii Erneſtus Bauarus, nuper in Epiſcopum Leodienſem electus, & Guilielmus dux Iuliacenſis conſtituti. Legatis in vrbem miſſis, magno labore & contentione nouæ religionis exercitium aboleri, & ſolam Pontificiam doctrinam & ritus in vrbe retineri vrgebant. Imperator etiam crebris & ſeueriſſimis litteris ſenatui mandabat, vt ſectarios concionatores quamprimum vrbe pellerent, & antiquam legem, ne quis, niſi Pontificiæ religioni addictus, in Senatum legeretur, (contra cuius præſcriptum ab anno 1575. etiam alterius religionis ciues recepti erant) conſtanter ſeruarent. Cum autem die Vrbani vtraque factio ſuæ religionis Conſules crearet, Imperator ciuibus mandat, vt Pontificios Conſules ſolos pro magiſtratu adgnoſcant. Hinc motus in vrbe orti Canonicis aliisque alio migrantibus: Burgundi & Iuliacenſes commeatuum importationem prohibent, donec paullo poſt, maioribus nouis tumultibus in diœceſi Colonienſi & vicinia ortis, Aquisgranenſes aliquantulum conquieuerint. *

* Verba ſunt Chytræi *lib. XXV. p. 690.* Thuanus *lib. LXXIV. p. 517.* Noppii *Aacher Chronic ad a.* 1580.

§. VI.

Inſequenti a. 1582. Gregorius XIII. * conſultis peritioribus Italiæ Ma-

Mathematicis, Calendarii emendationem per Aloysium Lilium confe-ctam, ad Europæ Principes & celebriores Germaniæ academias misit, vt communi consilio reciperetur. ** Agebantur eodem anno Augustæ Comitia, quibus de pecuniæ collatione ad fines contra Turcas tuendos actum, in quam delegati, antequam de eorum querelis cognosceretur, adsentiri recusabant. In iisdem Comitiis etiam Cæsar proposuerat, an non Imperio detrimentosum videretur, nouum in Belgio Principem, dimisso Matthia, Rudolphi fratre, Ordinum auctoritate constitui, omnique ope enitebatur, vt iniuriam, quæ ad Austriacam familiam tantum spectabat, totius Imperii propriam faceret. Sed nihil ea super re aliisue multis fuit decretum. *** Actum in his Comitiis de moderanda Matricula, administranda iustitia & reformanda moneta. **** Tandem, sub exitum Comitiorum de Kalendarii Gregoriani promulgatione agi cœpit, de quo Augustus Elector iam antea cum Hassorum Principe, Guilielmo, harum rerum perito egerat, qui respondit, non tam de re ipsa consultandum esse, quam de rei peragendæ modo, nam in eo negotio Cæsaris & sacri Imperii auctoritatem & existimationem verti, quam cum indies Pontifex dolis ac machinis conuellere nitatur, non committendum esse, vt ipsi rem ad eius maiestatem adeo pertinentem tantopere neglexisse videantur, dum Calendarii emendatio ab antiquo iuris fuerit Imperatorii. Intercessit igitur prolixa oratione Augustus, & cum nemo Principum aut Ciuitatum Augustanam Confessionem amplectentium, Kalendarium in Germania accipere vellet, Cæsar negotium distulit, & veterem formam hactenus vsurpatam in Cameræ iudicio eo anno seruare mandauit. ***** Tandem vero illud a nouo antistite Coloniensi Ernesto & Catholicæ religioni addictis fuit receptum. ******

* Thuanus lib. LXXVI. p. 577. *sed concilio Tridentino promulgato, cum emendatio illa toties agitata & expetita esset omissa, Gregorius XIII. ad eam conficiendam eo maiore cura incubuit, quod vereretur, ne idem in Germania Cæsares molirentur, idque vt iuris imperialis negotium susciperent.*

** Thuanus *lib. LXXVI. p.* 578. Merc. G. B. *Tom. III. lib. I. p.* 201.

*** Thuanus *lib. LXXVI. p.* 579.

**** Extat Designatio, qua ratione Cæsar 27. Iunii 1582. Augustæ fuerit exceptus, *Erfurti* 1582. 4. atque alia *Dresdæ* 1582. In Msto possideo Designationem Comitatus Augusti Electoris ad hæc Comitia. Nummos in his Comitiis cusos exhibet Luckius *p.* 285. Recessus in Corpore *p.* 890.

***** Thuanus *c. l.* Chytræus *lib. XXVI. p.* 711.

****** Isselt *lib. IV. p.* 402. Chytræus *lib. XXVI. p.* 741. *lib. XXVIII. p.* 779. Thuanus lib. LXXIX. p. 662. ad a. 1583. *eodem tempore Cæsar, qui superiore anno impetrare* non

non potuerat, vt Kalendarium Gregorianum ob eas, quas memoraui, caussas ab Imperii Ordinibus reciperetur, inter maiorum religioni addictis vt locum haberet, tenuit, & Ernestus cum ob belli molem exacto iam Octobri id exequi non potuisset, ex consilio Henrici Scorenburgii a secundo die IXbris, reiectis X. intermediis ad XIII. transcendit, quo die B. Martini festum celebratum est; in eum diem propterea translatum, ne tantae celebritatis, quae in XI. inciderat, memoria eo anno obliteraretur. Idem lib. LXXIX. p. 675. ad a. 1584. *renouata & de Kalendario Gregoriano contentio; quod cum Caesar iam superiore anno ac caeteri principes maiorum religioni addicti per suas ditiones promulgassent, Augustae Vindelicorum a Protestantibus nondum receptum fuerat.* Inde narrat, qua ratione ibidem adhuc fuerit acceptum. Coniunctim prodierunt Michaelis Maestlini, Lucae Osiandri, Tobiae Molleri Lamperti Floridi, aliorumque *Bedencken Von dem alten Roemischen Calender, Heydelberg* 1584. 4.

§. VII.

Eodem Anno 1582. sub initium Gebhardus Truchsesius ex Waldburgiorum Comitum familia Friderici Salentini, qui ob ductam vxorem cesserat, in Archiepiscopatu Coloniensi successor, Agnetem, Io. Georgii Mansfeldii Comitis filiam Bonnae coram fratre ac sorore sed in arcano duxit in vxorem. * Dum autem exiguis esset facultatibus, vt occasionem retinendi Episcopatus haberet, ex Solmensis & Nuenarii Comitum, quibus cum illi arctissima necessitudo intercedebat, consilio, Protestantes suscitat, qui liberam religionis suae professionem & vsum in Coloniensi ditione concedi a magistratu vrbis peterent: exhibito supplici libello, nihil pro tempore a magistratu responsum, tantum qui libello subscripserunt, in carcerem per apparitorem ire iussi: interea contrario libello, a Melchiore Bruino collegii SS. Apostolorum pastore respondetur, quibus singula petitionis capita exagitantur ac refelluntur. ** Mittuntur vtrinque Augustam ad Comitia delegati, sed non expectato horum reditu, Protestantes instigante Adolpho, Nuenario Comite, ad Mecterensem vicum ipsius ditionis VII. Iulii conueniunt, Zacharia Vrsino Silesio concionatore in id a Io. Casimiro summisso. Dum autem haec villa in Archiepiscopali territorio esset sita, Magistratus, admotis ad locum conuentus maioribus tormentis, collimari mandat, tectoque perforato, parum absuit, quin Nuenarius ipse sit interfectus. Indicto demum Mülhemii conuentu, Nuenarius a concionibus celebrandis abstinuit. *** Inde cum Gebhardus profectionem ad Comitia adornaret, sacri collegii sodales veriti, ne quid ille cum Protestantium Principum legatis in suam perniciem agitaret, eo Fridericum Saxo Lauenburgicum e suo numero ablegant: inde ortae inter Fridericum & Gebhardum damnosae vtrinque simultates, ex quarum occasione Guilielmus Cliuensium Dux a Senatu & Collegio sollicitatus, fidem de auxiliis suppeditandis obstrinxit, nec non

&

& Alexander Farnesius, Philippi in Belgio supremus Dux, operam suam & vires vltro detulit. Quibus confirmatior Senatus edicto proposito decernit, vt omnes, qui alteram a maiorum religione doctrinam amplecterentur, intra mensis spatium vrbe excederent. **** Interea Protestantium, delegati in Comitiis ab Augustanæ Confessionis Principum legatis commendatitias ad Senatum litteras impetrant. ***** Sub exitum etiam Comitiorum Augustanorum venerunt ab Gebhardo legati, Adolphus Solmensis Canonicus, & Suartius, qui & absentiam Electoris excusarent, & si quidem religionis libertas & ecclesiasticorum Principum citra administrationis suæ iacturam matrimonia impetrari possent, periculum facerent. ****** Ipse Gebhardus, Collegium & Magistratum contra se ad vim siue inferendam siue sustinendam cum videret instrui, copias cogit, specie defendendi limitis, qui Belgico bello ardente, & discurrentibus regiis & Ordinum militibus periclitabatur. Inde armatus Bonnam intrat, claues sibi tradi postulat, Senatu tamen renuente. Concitata etiam plebs querelam ad Cæsarem & Imperii Ordines instituere paratos se ostendebant. ******* Interea a Collegio secretis Romam missis eius rei nunciis, mirum in modum Pontifex, commotus est, prius tamen litteris ad Gebhardum scriptis, ipsum monet, vt famæ ac saluti suæ in tempore consulat, & si fortasse longius, quam oportuit, sit progressus, pedem retro ferat. Mandatum etiam Treuirensi archiepiscopo datum, vt ad ipsum proficisceretur, & Pontificis nomine cum eo amplius ageret, rogatus & a Pontifice Rudolphus Cæsar, eodem officio apud Gebhardum per legatum est defunctus. † Interea a Principibus Protestantibus vndique ad eum legati veniebant, cuncti opes suas pollicentes. Edictum itaque proponit, quo se ex tenebris Papatus, in lucem & veram salutiferi verbi diuini cognitionem adseruisse publice testatur: interim se nullius conscientiæ vim inferre velle, sed vtriusque tantum religionis in Imperio approbatæ liberam professionem iuxta pacem in Comitiis promulgatam instituere decreuisse: nec vero Collegium Metropolitanæ ecclesiæ electione sua fraudare statuisse, vel quidquam contra priuilegia moliturum. †† At Gebhardus, qui omni ratione Bonnam in potestate habere cupiebat, prolatis Collegii litteris, vt putatur, suppositis, clauium traditionem, frustra antea tentatam, vrget ac tandem impetrat, quibus acceptis, vigiliæ oppidanis interdicuntur, custodiæ ad portas ex milite externo constituuntur. ††† Et cum Colonienses per Moguntinum & Treuirensem Septemuiros, qui legatos Bonnam ad Gebhardum miserant, nihil sibi obti-

nuisse viderentur, etiam Rhenanorum consiliariorum aduocationem poscunt, qui per litteras Gebhardum monuerunt, a rebus nouis abstineret, neque præcipiti consilio se in difficultates, ex quibus postea extricare se non posset, temere immitteret. Postremo & ad nobilitatem antea monitam scribunt, eique diem post Christi Natalem, vt Coloniam veniret, indicunt. Quo cognito, Gebhardus exagitata collegii audacia, ipsis per litteras mandat, vt in hoc conuentu, præter iuris ordinem coacto, tantum quid a sodalibus proponeretur, audiant, cæterum nihil, quod legitimo suo principi, aut archiepiscopatui præiudicet, cum ipsis transigant. †††† Exeunte anno 1582. Ioannes Bipontinus, cum Ludouici Electoris, Io. Casimiri, Richardi Palatinorum legatis Coloniam venit, cum Senatu & sacri Collegii sodalibus de pacis ineundæ conditionibus acturi, sed nihil profecerunt. ††††† Fridericus interim Saxo-Lauenburgensis spe dignitatis Electoralis auram popularem captabat, nauem commeatu onustam, quam Gebhardus Bonnam deuehi iusserat, intercipit. Quibus angustiis pressus Gebhardus, Principum Protestantium aduocationem apud Cæsarem & Imperii Ordines exposcit: nec defuêre officio Ludouicus Palatinus, Augustus Saxo & Io. Georgius Brandeburgicus Septemuiri, qui prolixas ad Cæsarem litteras dederunt, orantes, ne ob religionem Gebhardo aut suis eandem caussam fouentibus, vis fieret. Palatinus in eandem rem ad Moguntinum & Treuirensem Electorem scripsit. †††††† Cæsar vero iam frustra tentato Gebhardi animo per Andream Gailium, denuo ad eum mittit Iacobum Curtium, cui tamen Gebhardus respondit, se in proximis Comitiis Cæsari & Ordinibus plene esse satisfacturum. ††††††† Gebhardus vero XVII. Kl. Februarii 1583. scripto publicato, præfectis ac magistratibus cunctis suæ ditionis enixe inhibet, ne cui religionis caussa molestiam facessant. †††††††† Fridericus interea ad v. Kl. Februarii Comitia indicit, quibus multa in Gebhardum accusationum capita proponebantur, quod inconsultis Ordinibus, copias militares conscripsisset, pensiones debitas non soluisset, nouam religionem professus esset, eiusque libertatem subditis permisisset, de matrimonio contrahendo fidem obligasset, cum Andino & Belgis occulta consilia iniuisset, externos consiliarios in ditionem suam introducere statuisset, Cæsaris insulam nuper præsidio externo muniuisset. His de caussis Comites, nobiles ac Ciuitates eius diœcesis subditos minime sacramento ipsi præstito teneri, sed iuxta patriæ leges se cum collegio coniungere, eique, non vero Episcopo parere debere. Ad hæc Reseruatum vrgebant ecclesiasticum. His propositis, cunctorum legati

gati petierunt, vt postridie audirentur. Pro Gebhardo Adolphus Solmensis longam habuit orationem. Bipontinus etiam & Protestantium legati Gebhardi caussam suscipiebant, cum e contrario Oresbacius Guilielmi Cliuensis, Parmensis Ducis, Cæsarei & Pontificii legati hæsitantes confirmarent, vt Kl. Februarii 1583. a tribus Ordinibus, Comitibus, Nobilibus & Oppidanis aduersus Gebhardum, tanquam res nouas in Imperio molientem decretum fieret, exercitus communibus suffragiis Lauenburgico tribuitur, cum quo arces ab Archiepiscopo occupatas reciperet. †††††††††

* Thuanus lib. LXXVI. p. 582. *rursus Antonio Io. Gebhardus Mansfeldius, & eo mortuo Fridericus Hermanni gentilis, & post Fridericum Salentinus ex Isemburgicorum Comitum familia ordine successerunt. Verum Salentinus, qui & Paterbornensem episcopatum tenebat, cum X. annis præfuisset, dignitate vtraque se sponte abdicauit, vt Antoniam Vilelmam Caroli Arenbergii comitis sororem, præstanti forma virginem in vxorem duceret, nulla in religione mutatione facta aut tentata. Itaque cum tantam dignitatem multi ambirent, & in iis Ernestus Alberti Baioariæ ducis F. ei prælatus est a sacri collegii sodalibus, annitente Hermanno Nuenario comite, Gebhardus Truchsesius ex illustri Valburgensium regulorum familia, in Sueuia, & Othonis Cardinalis Augustani ex fratre nepos, ac anno huius sæculi LXXVII. VIII. Eid. Maias inauguratus. Is vero cum exemplo decessoris sui & vxorem ducere in animo haberet, non vtique eadem moderatione vsus est, sed ducta vxore etiam VIIuiratum retineri posse sibi persuasit. in Agnetem Io. Georgii Mansfeldii comitis filiam ante oculos coniecerat, quæ pietatis exercitiis addicta in cœnobio Gieriseimio degebat: cumque illa in sororis Mariæ, quæ Petro Ernesto Cricbingensi regulo coniux destinabatur, comitatu Coloniam venisset, immane quantum ex assiduo eius colloquio exarsit, dein cum illi in Thuringiam ad sua pergerent, & inde Coloniam crebro commearent, in itu & reditu in Gebhardi arcibus excepti nouis amoribus conciliandis occasionem præbuerunt. Tandem cum instaret Petrus Ernestus Mansfeldius frater, vt promissis fidem publica nuptiarum celebratione faceret, & ita sermonibus, qui haut satis belli de familiaritate vtriusque passim per Germaniam spargebantur, materiam præcideret, ipse Bonnæ coram fratre ac sorore sed in arcano Agnetem in vxorem duxit sub initium huius anni.* Londorp *lib. XXII. p.* 500. Plenius Isselt de B. Colon. lib. I. p. II. qui etiam dicit, quod iam ante copulationem, familiarem cum Agnete habuerit consuetudinem. Et p. 12. *maleficio istius Nigromantici, in amorem huius Agnetis præcipitatus esse dicitur: vt qui in speculo faciem illius, Electori adhuc innotæ, repræsentasset.* Chytræus *lib. XXVI. p.* 725. P. Piasecius *p.* 17. male eam vocat Io. Georgii Comitis Nassoniæ filiam.

** Thuanus *p.* 583. Londorp *c. l.* Libellum supplicem exhibet Isselt *lib. I. p.* 17.

*** Thuanus *c. l.* Londorp. *c. l.* Isselt *lib. I. p.* 14.

**** Thuanus *p.* 584. Londorp. *p.* 501. Isselt *p.* 29.

***** Thuanus *p.* 684. Extant Principum Protestantium litteræ ad Senatum Coloniensem apud Isselt *lib. I. p.* 26.

****** Thuanus *c. l.* Isselt *p.* 44.

******* Isselt *p.* 52. Thuanus *p.* 584. Londorp *p.* 501.

† Litteræ Pontificis ad Gebhardum extant apud Isselt *lib. I. p.* 76. & Chytræi Saxoniæ sunt subiectæ *p.* 971. Thuanus *p.* 587.

†† Extat Edictum apud Isselt *p.* 79. Thuanus *p.* 587. Separatim quoque prodiit *Churfürst Gebhards Christliche Erklärung in Religions Sachen* 1583. 4.

††† Isselt *p.* 82. Thuanus *p.* 588. Londorp *c. l.*

†††† Isselt *p.* 85. Thuanus *p.* 588.

††††† Isselt *p.* 86. Thuanus *p.* 587. *lib. LXXVIII. p.* 646

†††††† Isselt *lib. II. p.* 102. Thuanus *lib. LXXVIII. p.* 647.

††††††† Isselt *lib. II. p.* 108. Thuanus *c. l.*

†††††††† Isselt *p.* 112. Thuanus *p.* 648.

††††††††† Isselt *p.* 140. Thuanus *p.* 648. Londorp *lib. XXIII. p.* 520.

§. VIII.

Interea Gebhardus, quo auctore incertum, archiuum Bonnense spoliat: partemque instrumentorum Nuenarius, intempesta nocte secundo Rheno discedens, secum abstulit. Eo ipso die, quo Comitia soluta sunt, Gebhardus, qui cum Agnete Mansfeldia occultarum nuptiarum beneficio vsus erat, eas in valle Rosarum publice celebrauit. Dumque nuptiali lætitiæ indulget, Fridericus a Parmensi adiutus, Cæsaris Insulam intercipit, & Bruelam. Gebhardus autem Fridericum orat, interuentu suo efficiat, vt violentia vtrinque abstineatur, resque amice componantur. * Instat & apud Ciuitates Imperii Augustanæ Confessioni addictas, vt in communi caussa partes suas interponant. Colloquium itaque Hailbrunnam indicitur, vbi ad v. Non. Martii 1583. Coloniæ, Argentinæ, Wormatiæ, Spiræ, Francofurti, Augustæ, Noribergæ, Vlmæ, Eslingæ ac Nordlingæ delegati conuenerunt: misit & suos legatos Ludouicus Palatinus Elector, questusque de externo milite introducto, auctor fuit, vt pecunia ad vsus Imperii collecta ad tuendos Imperii fines seponeretur. Decreta & ad Cæsarem tertia legatio, qui veritus motum intestinum, legationem ad Parmensem decreuit, cum mandatis, vt ab Imperii ingressu militem abstineret: sed collegium rem excusat, & contra Imperii constitutiones minime fieri contendebat, cùm Rex Catholicus, Belgii ratione Princeps sit Imperii. ** Interim xi. Martii Arensbergii Ordinum Westphaliæ Comitia celebrabantur, quibus cum Apologiam suam exhibuisset Gebhardus, vincente numero Protestantium, Gebhardo fuit accessum. *** Fridericus inter hæc Hulcrædum castrum aliasque vrbes capit, Nuenarius Berckam astu intercipit. Gebhardus arcem Westphaliæ Hoieburgensem egregie instructam & Werlense oppidum occupat. **** Misit etiam Imp. tertium legatum suum Io. Premerum, sed & hoc sine effectu. ***** Et Papa Andream Austrium cum amplo comitatu & mandatis mittebat vt Gebhardum archiepiscopatu priuaret, qui tamen a Io. Casimiro Palatino impeditus, per Alsatiam, Lotharingiam & Lucenburgensem agrum iter capere coactus fuit, so-

ſociorum quibusdam Io. Caſimiri iuſſu captis. ****** Hic vero conſcripto milite, quo maiorem armis ſuis auctoritatem conciliaret, Wormatiæ indicta ad Kl. Aprilis Comitia vrget, vbi Principum Proteſtantium ſuffragiis decretum fuit, Electori Colonienſi opitulandum eſſe, præter duorum menſium ſtipendia, vltimo conuentu Auguſtano decreta, alia ſex menſium conferenda, quæ Magdeburgi vel Francofurti intra trium menſium ſpatium repræſententur. ******* Tandem Gregorii XIII. Diploma Romæ Kl. Aprilis datum publicatur, quo Gebhardus banno notatur, ipſique omne ius in archiepiſcopatum Colonienſem adimitur, ******** id quod etiam Cæſar ratum habet. ********* Augebat inuidiam, quod Gebhardus omnia Archiepiſcopatus oppida Io. Caſimiro oppignoraſſer. * Et licet legati Principum Proteſtantium vrgerent, nouum hoc & nusquam auditum in Imperio exemplum, vt Pontifex, ignaro Cæſare, inconſultis Electoribus, archiepiſcopum atque Electorem loco ac dignitate moueret nihilominus Comitia nouæ electioni, inſtantibus Pontificis & Cæſaris legatis, Coloniam fuerunt indicta, id quod Collegii ſodales publicis ſcriptis per exempla anteriora excuſare conabantur. † Indictus etiam ab Imp. Bingæ conuentus Trium Electorum ad Rhenum effectu fuit deſtitutus. †† Tandem concordibus ſuffragiis XXIII. Maii 1583. Erneſtus Bauarus, iam Friſingenſis, Hildeſienſis & Leodienſis Epiſcopus, in Colonienſem præſulem fuit delectus, Friderico Saxoni prælatus, quod hoc rerum ſtatu Principe opibus & adfinitatibus præpotenti ad Rempublicam adminiſtrandam opus eſſet, Canonici, qui Gebhardo fauerent, loco fuerunt moti. ††† Bellum igitur inter Erneſtum & Gebhardum geritur, varia oppida hinc inde capiuntur. Venit quidem cum exercitu Bonnam, Io. Caſimirus, ſed ſiue ille a milite veterano, nam tantum tyrones circa ſe habebat, ſiue a pecunia & aliis ad bellum neceſſariis imparatus, nihil fere dignum tanta expectatione geſſit. Poſtquam autem Cæſar per miſſos feciales non ſolum Caſimiro, ſed etiam Badenſi, Nuenario, aliiſque belli ducibus proſcriptionis pœnam denuntiaſſet, niſi ab armis quamprimum diſcederent, id non mediocriter tumultum in caſtris auxit, ob ſtipendii defectum iam ante exortum. †††† Conuentus Moguntiam indictus, inde communi conſenſu Francofurtum ad Mœnum fuit translatus, quo conuenerunt Moguntini, Treuirenſis, Palatini, Saxonis, Brandenburgici Electorum legati. Miſerunt eo Gebhardus atque Erneſtus legatos ſuos pro Electorali dignitate intercedentes. Agitata & ſummis animorum ſtudiis diſcuſſa cauſſa, a Treuirenſis, Saxonis & Brandenburgici Septemuirorum legatis via media inuenta eſt, qua vtri-

 que

que parti satisfieret; vt nimirum Gebhardus depositis armis dignitate Bauaro cederet, & pensionem honestam, qua se suosque aleret, ex vectigalibus dioecesis annuam ab eodem acciperet: de conditionibus his ad Gebhardum se relaturos cum Truchsesiani respondissent, negotium intermissum est. ††††† Continuabatur nihilominus conuentus Francofurtensis, sed dum reuersis Truchsesianis cedere dignitate nollet, nec Ernestus in annuam pensionem consensurus esse videbatur, conuentus tandem dissoluitur. Dum inter hæc Io. Casimirus, comperta Ludouici Palatini, fratris sui morte discessisset, Gebhardi exercitus valde fuit diminutus, nihilominus victor Friderici Lauenburgensis ad Alostam animum iterum cepit. †††††† Expugnato autem castro Bonnæ imminente, eadem vrbs arctissime obsidetur, & cæso, quem Nuenarius in subsidium adducebat milite, concitato per Michaelem Pirclerum ab Arembergio tumultu, XXVI. Ianuarii 1584. Ernesto deditur. ††††††† Gebhardus interim in Westphalia conuentu Rudenam indicto rei nummariæ explicandæ & disciplinæ sacræ iuxta Augustanam confessionem instaurandæ incumbebat. †††††††† Ferdinandus Ernesti frater, constitutis Bonnæ rebus, Gebhardum de nouis auxiliis sollicitum, insequitur. Fit ad Burgum Zutphaniæ ad Isalam situm prœlium, pr. Kl. Aprilis in quo fusi Truchsesiani, reliquiæ dissipatæ. Gebhardus, dilabentibus suis, tandem Delfas ad Arausionensem Principem se contulit, qui Hagæ aliquamdiu hospitium exuli cum vxore attribuit. Nuenarius Comes in Sicambris bellum porro contra Hispanos gerere non destitit. Eius discessu mox Arenberga, Werla, & cæteræ arces in Ernesti potestatem citra certamen venerunt. Inde nobiles & ciues Westphaliæ in fidem & gratiam Ernesti receptæ. Ioannes Mopelus Theologus ab Ernesto in prouinciam missus, qui maiorum religionem bello intermissam per ea loca instauraret. ††††††††† Interim Rotenburgi ad Tubarim conuentus celebratur, vbi a Cæsaris & Electorum, nec non Ludouici Würtenbergici Ducis legatis de pace religionis ac Reipublicæ in Imperio constituenda, de Coloniensium Præsulum dissidio componendo, sed sero actum, iam profligatis Gebhardi rebus, itaque re fere infecta discessum est. * Fridericus etiam Saxo Lauenburgicus Argentinam venit, atque vt in locum Gebhardi banno pontificio notati sufficeretur, prensationibus apud Collegii sodales obtinuit: ex quo, dum Augustanæ Confessioni addicti Canonici contradicerent, multæ turbæ fuerunt exortæ. **

* Isselt p. 159. Thuanus p. 650. Londorp p. 521.
** Isselt p. 171. Thuanus p. 650.

*** Isselt

*** Isselt *p.* 191. Thuanus *p.* 651. Publicis typis extat hæc apologia sub titulo, *Ausschreiben und wahrhaffter Bericht, Unser Gebhards Ertzbischofs zu Cœln* 1583. 4. cum adiectis documentis quam plurimis.

**** Isselt *p.* 210. Thuanus *p.* 652.

***** Isselt *p.* 212. Thuanus *p.* 652.

****** Isselt *lib. II. p.* 220. Thuanus *p.* 652. Plenius Chytræus *lib. XXVI. p.* 726. & ex eo Londorp *lib. XXIII. p.* 522.

******* Isselt *p.* 223. Thuanus *p.* 633. Chytræus *p.* 727. Ipse Io. Casimirus caussam suam singulari scripto defendit, hoc titulo: *Ausschreiben Unser Iohan Casimirs Pfaltzgraffen bey Rhein &c. darinnen die Ursachen ausgefuhret werden, warum wir uns in ietzige Kriegs-Expedition zu Rettung des wieder den Land und Religion Frieden bedrængten Churfürst Gebhardten durch ordentliche Vocation begeben, Neustadt an der Hardt* 1583. 4. adiectis publicis documentis quam plurimis.

******** Extat diploma apud Chytræum *Saxonia p.* 972. Isselt *lib. II. p.* 227. ex quo habet Londorp *p.* 524. Thuanus *p.* 653. Prostat in *anathematismum, quo Gregorius XIII. P. P. Romanus, illustrissimum Principem Gebhardum Truchsium Archiepiscopum Coloniensem, S. R. Imperii Electorem &c. damnauit nuper Leonharti VVaramundi Turingi admonitio, Lugduni Bat.* 1583. 4.

********* Extant de eo Cæsaris litteræ ad trium Electorum legatos apud Isselt *p.* 239.

* Isselt *p.* 244. Thuanus *p.* 653.

† Hæc prolixe adducit Isselt *p.* 269. & ex eo Thuanus *p.* 655. Elector vero die XV. Maii 1583. publicauit *VVarnungsschrifft wieder die vermeynte unbefugte fürhabende neue VVahl* 1583. 4.

†† Chytræus lib. XXVI. p. 727. *Imperator sedulo de his rebus admonitus, Conuentum trium Electorum Moguntinensis, Treuirensis & Palatini, Binga indixit, ut compositionem inter Gebhardum electorem ac capitulum Coloniense tentarent. Sed ubi Legati Palatini præfixa die comparuerunt, personasque ad illum actum legitimare voluerunt: Moguntini Mandata recipere recusarunt, prætendentes, nulla compositione deinceps opus esse, quod Pontifex Gebhardum Truchsesium iam episcopatu & electoris dignitate priuarit, capituloque petente diem præfixerit, intra quem alium eligere debeant; ideoque nec imperatori, neque sibi licere, contra voluntatem pontificis in caussa illa quidquam amplius agere.*

††† Isselt *lib. III. p.* 280. Thuanus *lib. XXVIII. exeunte.* Londorp *p.* 526.

†††† Bellum qua ratione gestum plenius exponit Isselt *lib. III. p.* 315. *sqq.* Thuanus *lib. LXXIX. p.* 266. Merc. G. B. *Tom. III. p.* 193. *lib. II. p.* 206. *sqq.* facit huc *Historische Beschreibung des, so sich nach nechst gehaltenen Kayserlichen Reichstag zu Augspurg im heiligen Reich Teutscher Nation verlaufen und zugetragen hat, continuirt bis auf die nechste Niederlag Gebbard Truckfesen, gewesenen Churfürsten zu Cœln* 1584. 4.

††††† Isselt *p.* 352. & 368. Thuanus *p.* 661.

†††††† Isselt *lib. IV. p.* 408. Thuanus *p.* 663.

††††††† Isselt *p.* 417. Chytræus *lib. XXVI. p.* 733. Thuanus *lib. LXXIX. p.* 670. Londorp. *lib. XXIV. ineunte.*

†††††††† Isselt *p.* 446. Thuanus *p.* 673.

††††††††† Isselt *p.* 458. *Truchsesius vero Gebhardus postquam intellexisset felicem Bauari in bello gerendo fortunam, spem retinendi Archiepiscopatus abiiciens, ad Auraicum Principem*

cipem Delphos Batauorum profectus est, vbi & adhuc vitam agens priuatam, commoratur. Nuenarius quoque ad Ordines Gelriæ concessit, qui eius opera in bello suo contra Regem Hisp. nunc vtuntur. Thuanus *p.* 674.

* Isselt *p.* 466. Thuanus *p.* 675. Chytræus *p.* 741.

** De hoc late Chytræus *lib. XXVI. p.* 745. Thuanus *lib. LXXIX. p.* 675. Londorp *lib. XXVII. p.* 577. Extant de eo *Ausschreiben und Gründlicher Bericht unser Georgen von Seyn Graffen zu Witgenstein, Hermann Adolphen Graffen zu Solms, Iohansen Freyherren zu Winnenberg, Ernesten Grafen zu Mansfeld, wegen Excludirung und Verbannung unserer Personen* 1585. 4. *Acta und Handlungen der Kays. nacher Straßburg verordneter Commissarien, belangend der Euangel. Capitularen aus, und abschaffung* 1586. 4.

§. IX.

Eodem anno 1584. sancita est induciarum inter Rudolphum Cæsarem & Turcam prorogatio, quæ a Kl. Ianuarii inciperent, & in nouum vsque annum durarent. Ad eam prorogationem firmandam missus a Cæsare Henricus Lichtensteinius cum muneribus, in cuius comitatu Io. Leunclauius erat. Et licet Turcorum Præfecti aliquot cum suis copiis Carniolæ fines ingressi, multum damni passim darent, direptis pagis ac vicis, & magna mancipiorum multitudine secum in seruitutem abducta, cæsi tamen fuerunt, id quod iure factum Turcarum Sultanus Persico bello implicatus, pronuntiabat. * Anno 1586. ineunte, Comitia Deputatorum Wormatiæ fuerunt celebrata, in iisdemque de matricula redintegranda, re monetaria administranda, iustitia & motibus Imperii componendis fuit actum. **

* Thuanus *lib. LXXX. p.* 694. Isthuanfius *lib. XXV. exeunte*, qui addit: *hæc detrimenta Turcis illata cum initio Nouennalis fœderis cum ipsis superiori anno initi contigissent, Byzantium perlata, purpuratorum ipsiusque Muratis animos haud leuiter pupugerunt, ita vt ea Paulo Aicingo & Henrico Lichtenstainio Cæsaris legatis, qui munera illuc attulerant, acrioribus verbis exprobrarent, & se inducias nequaquam seruaturos minarentur. Verum quum postmodum intellexissent iniuriarum initium a suis factum esse, acquieuerunt, & legatos dimiserunt.* Merc. G. B. *Tom. III. lib. II. p.* 332.

** Extat Recessus apud Goldastum *Reichs-Satzungen Tom. II. p.* 327.

§. X.

Anno 1587. post Stephani, Poloniarum Regis mortem, inter dissidia XII. Augusti eligebatur Rudolphi frater, Maximilianus, dum alii Sigismundum, Sueciæ Principem Regem crearent. * Fauebat Sigismundi partibus Io. Zamoscius regni Poloniæ Cancellarius, qui Cracouiam ipsi seruare conabatur, quam cum oppugnatione infestarent Maximiliani copiæ, eas ad ipsa vrbis mœnia fundit Zamoscius. ** Nouas igitur ex Germania copias expectans Maximilianus, Bitsinum, vicinum Silesiæ, Ducatus Briegensis oppidum secedit, quem insequitur Zamoscius, eundemque

que collatis xxvii. Decembris signis vincit, ad deditionem compellit & Regi suo sistit. *** Tandem vero in Silesiæ & Poloniæ confinio ad Beutenam ix. Martii a. 1589. pax fuit conclusa, eademque Maximilianus fuit liberatus, vt titulo regis Poloniæ abstineat, pacta & fœdera antiqua inter Poloniæ, Vngariæ & Bohemiæ regna, domumque Austriacam, missis vltro citroque legationibus vtrinque renouata instaurentur, Maximilianus liber, cum attigerit ditiones Cæsareas xxviii. Iulii transactionem pacis iuramento & litteris firmet. Hæc pax a Sigismundo Lublini, a Cæsare Rudolpho, ac cæteris principibus Austriacis, per legatos Pragæ iurata est. ****

* Late de hoc Chytræus *lib. XXVIII. p.* 782. Thuanus *lib. LXXXVIII. p.* 227. Londorp *lib. XXVII. p.* 681. Piasecius *p.* 60. Merc. G. B. *Tom. III. lib. III. p.* 479. Iansonii Merc. G. B. *lib. I. p.* 53.

** Thuanus *p.* 232. Vita Io. Zamoscii. Londorp. *p.* 686. Piasecius *p.* 66.

*** Chytræus *p.* 795. Thuanus *p.* 235. Londorp *lib. XXVIII. p.* 699. Piasecius *p.* 69. Isthuanfius *lib. XXVI. p.* 572. Nummos hac in caussa cusos exhibet Luckius *p.* 302.

**** Chytræus *p.* 800. 801. Thuanus *lib. XCVI. p.* 472. Londorp *lib. XXIX. ineunte.* Isthuanfius *p.* 574. Piasecius *p.* 74. Merc. G. B. *Tom. III. lib. III. p.* 573. Iansonii Merc. G. B. *lib. II. p.* 104.

§. XI.

Anno 1591. prorogat Rudolphus inducias cum Turcis in nouos octo annos. * Insequenti anno 1592. mortuo Ioanne Manderscheidio Comite, Episcopo Argentinensi, scisso factionibus Collegio, non solum vota diffidebant, sed de loco, in quo electio fieri debeat, inter suffragatores minime conueniebat. Catholicæ Religioni addicti, Tabernis, Protestantes, qui pactis & maiorum instituto atque exemplis nitebantur, in vrbe vt conuentus indicerentur, postulabant. Diem ad III. Kl. Iunii electioni in vrbe, loco solito faciendæ constituerant Protestantes, idque litteris Ioachimi Caroli Brunsuicensis, Præpositi nomine, aduersæ parti significandum curant; cum illi se excusarent. Dicta die Protestantes conueniunt, qui habita prius per Io. Pappum concione, concordibus votis Io. Georgium, Electoris Brandenburgici nepotem eligunt, qui mox electionem ratam se habere per procuratores professus, ad omnia loca diœcesi subiecta, præfectos ac magistratus scribit, & vt sibi, tanquam Episcopo ac legitimo Principi dicto sint audientes, imperat. Senatus interim dum electionem certamine non carituram prouideret, Kokersbergam Episcopalis ditionis castellum vi capit, atque Dastenium præsidio munit. Quo cognito, qui Tabernis erant, diem eligendo Episcopo constituunt v. Idus Iunii, eamque dignitatem in Carolum Lotharingum Cardinalem, qui iampridem illam

illam prenſabat, conferunt, & longo programmate Coloniæ & aliis locis Franciſci Criechingenſis Eccleſiæ Argentinenſis decani nomine, publicato, electionis ita factæ rationem reddunt. Carolus æque datis ad Senatum litteris, caſtella vult reſtitui. Senatu vero hoc denegante, contracto decem millium exercitu, bello principium fecit, Binfelda occupato, & excurſionibus ſub portas vrbis factis. Inde diſcurſationibus tantum circa Molsheimium & Antlauiam fuit certatum. Ferdinandus equidem Auſtriacus, cui Cæſar negotium commiſerat, per legatos ſuos vtrosque ad pacem hortatus, verum, dum Argentoratenſes non ad filium Cæſaris, ſed communium Imperii Ordinum iurisdictionem rem pertinere cauſſarentur, Cardinalis bello ius ſuum perſequitur, ad Kokersbergam caſtra ponit v. Kl. Quintilis & poſt acrem oppugnationem, locus vi capitur, Daſtemium deſertum præſidio munitur. Vaſſeleimum, quod in Senatus ditione eſt oppidum, occupatur. ** Accedebat Argentinenſibus Chriſtianus, Princeps Anhaltinus, ſummus militiæ Dux ab Argentinenſibus conſtitutus, qui ſæpius felici pugna cum Lotharingicis certauit. *** Commeantibus hinc inde delegatis, cum nihil proficeretur, Cæſar auctoritate ſua vtendum ratus, exeunte anno fecialem in vrbem mittit, qui Imperii inſignibus ornatus, & baculum deauratum manu tenens, in foro mandata exponit, collegiique ſodalibus ac Senatui Cæſaris nomine denunciat, arma deponerent, & de controuerſia coram delegatis iudicibus compromitterent. Idem ad Carolum profectus, fecit. **** Exeunte Ianuario 1593. Seleſtadtium oppidum Imperiale, inſidiis a Lotharingico, fruſtra tentatum: quanquam id illi, vt ſibi inuidioſum pernegarent. Tandem cum cunctos armorum tæderet, vltro citroque commeantibus Cæſareis legatis, Gallo Popelio a Lobcowitz potiſſimum, in has conditiones transactum eſt, vt depoſitis vtrinque armis, milite dimiſſo, & pace conſtituta, cauſſa controuerſa arbitrio V. Principum de quibus partes conuenirent, decidenda relinqueretur. Ii fuerunt Wolfgang Brendelius, Archiepiſcopus Moguntinus, Iulius, Epiſcopus Würtzburgenſis, Ferdinandus Auſtriæ Archidux, Ludouicus Haſſus, Philippus Ludouicus Palatinus, & Fridericus Guilielmus Saxonici Septemuiratus adminiſtrator. Interea Carolus Cardinalis Tabernas Alſatiæ, Binfeldam aliasque præfecturas retineret, Molsheimium ipſi reſtitueretur. Brandeburgico viciſſim Dachſteinium reſtitueretur, aliæque itidem præfecturæ fructuum æſtimatione facta, attribuerentur. Argentinæ ciuitati Vaſſelſemium reſtitueretur, & tormenta in eo reperta. Conditionibus partes ſubſcripſere vi. Id. Martii. Secundum hæc Principes Aprili menſe Spiram Nemetum

lega

legatos miſerunt, conuentuque in Iunium proximum delato, cum poſt acres vtrinque altercationes nihil decerni potuiſſet, menſe Quintili ſtatuerunt, vt quæcunque vel voce vel ſcripto in hoc negotio hucusque acta eſſent, ad Cæſarem transmitterentur, eiusque auctoritati permitterentur. Conuentus in XVII. Kl. Decembris Francofurtum ad Mœnum conferatur, omnia interim integra eſſent, nihilque tam in ſacra quam ciuili adminiſtratione novaretur: qui ſecus faceret, in pœnam mandati Cæſarei incurriſſe cenſeretur. ***** Inſtinctu vero Ludouici Palatini, arbitri partes hac in cauſſa ſibi ſumens Henricus IV. Rex Francorum a. 1603. partem poſſeſſionum vrbi vicinarum Brandenburgico, vt minus Argentinenſibus ſuſpecto, attribuir, partem Cardinalem poſſidere iuſſit. ****** Tandem vero interponente partes ſuas Friderico Würtembergico, Hagenoæ pridie Idus Novembris 1604. hæc controuerſia finem accepit, his conditionibus, vt Brandeburgicus toto Epiſcopatu Lotharingo Cardinali cederet, & ab eo vicisſim CXXX. aureorum millia acciperet. Würtenbergicus concordiæ ſequeſter oppidum & præfecturam Obernagenſem per triginta annos poſſideret, quo tempore pro Brandenburgico XXX. aureorum millia æris alieni, ac ſingulis præterea annis IX. aureorum millia dependeret, poſt triginta annorum ſpatium ius eſſet Lotharingo, aut eius ſucceſſoribus præfecturam illam, depenſis CCCC aureorum millibus redimere. *******

* Procem. Rec. Imp. Ratisbon. *de a.* 1594.

** Thuanus *lib. CIV. p.* 266. Londorp *lib. XXXII. p.* 868. Merc. G. B. *Tom. III. lib. IV. p.* 739.

*** Thuanus *lib. CIV. p.* 268. Londorp *lib. XXXII. p.* 873.

**** Thuanus *lib. CIV. p.* 269.

***** Chytræus *lib. XXIX. p.* 863. Thuanus *lib. CV. p.* 287.

****** Thuanus *lib. CXVIII. p.* 726. *lib. CXXIX. p.* 1045. Merc. G. B. *Tom. IV lib. I. p.* 61. Ianſonii Merc. G. B. *lib. V. p.* 405.

******* Chytræus *c. l.* Thuanus *lib. CXXXI. p.* 1108. Londorp. *lib. XXXIII. ineunte.* Nummos huc facientes exhibet Luckius *p.* 332. Tabulæ conuentionis extant apud Londorpium *Tom. III. lib. VIII. c. CXI. p.* 966. in Meyeri *Lond. ſuppl. Tom. I. p.* 300. Ianſoni Merc. G. B. *lib. VI. p.* 537.

§. XII.

Anno 1593. recruduerunt motus Aquisgranenſes. Antiquus enim vrbis magiſtratus ex ſolis Pontificiis conſtans, a Canonicis & duce Iuliacenſi vicino incitatus & adiutus, accuſationem nouorum Conſulum & Civium reformatæ religionis coram Cæſare Rudolpho inſtituit, qui ſeueriſſimis mandatis, Rempublicam in priorem ſtatum redigi vrgebat. Cum autem noui Conſules & Senatores, pacem Religionis in Imperio ſancitam

prætexerent,& cæterorum Auguſtanæ Confeſſionis Principum & Ordinum interceſſione vterentur,Cæſar in Comitiis Auguſtanis,de conſilio Ordinum Imperii, archiepiſcopum Treuirenſem & Electorem Saxoniæ Commiſſarios conſtituit, quorum ſubdelegati Aquisgranum profecti, vtramque partem audientes, & principali cauſſa indeciſa, Relationem ſuam & Acta omnia denuo ad Imperatorem remittebant. Is in Iudicio aulico controuerſia cognita, tandem menſe Auguſto, ſententiam admodum ſeueram aduerſus accuſatos pronuntiat, ita vt omnia ſecundum ſtatum anni 1560. reſtituantur, nihil in religione innouetur, Catholicæ ſolum religionis in magiſtratu eligendo ratio habeatur, omnes litis expenſæ actoribus refundantur. Huius autem ſententiæ executio, eo quod Auguſtanæ Confeſſioni addicti in Comitiis Auguſtanis 1594. pro reformatis intercederent, ad tempus adhuc fuit ſuſpenſa.*

* Chytræus *lib. XXIX. p.* 864. Thuanus *lib. CIV. p.* 251. Londorp *lib. XXXIII. p.* 920. Noppius *ad a.* 1592. 1593. Merc. G. B. *Tom. IV. lib. I. p.* 102. Ianſonii Merc. G. B. *lib. VII. p.* 56.

§. XIII.

Eodem anno 1593. renouatum fuit bellum Turcicum.* Poſtquam enim Turcæ ſuperiori anno, duce Hazan Baſſa Boſnenſi, in Croatiam ex Bosnia progreſſi, oppidum & arcem Wihitz Chriſtiani orbis in iſto tractu propugnaculum occupaſſent, Petriniam muniunt, quod terrorem finitimis Auſtriacis, immo toti Germaniæ incuſſit,** Thomam Erdedium Slauoniæ Bannum atque Chriſtianos inter Wihitſchium & Carlſtadtium, Croatiæ oppidum XVII. Septembris cædunt,*** Siſſeckum tamen fruſtra obſident.**** Denuo Turcæ M. Ianuario 1593. Neuheuſelium aſtu intercipere fruſtra tentant.***** Et licet Cæſar Pragæ & Presburgi Martio menſe de pecuniæ collatione & auxiliis contra Turcas Comitia habuiſſet, haut adeo magno fructu,****** Germani tamen Principes, Romanus Pontifex, Rex Hiſpaniæ, Italiæ Principes, atque alii ad hoc tam neceſſarium bellum ſumptus liberaliter contulerunt.******* Inde Hazan Baſſa occupato Trenſinio initio Iunii menſis 1593. ad Siſſecki obſidionem redit, ſed a Cæſareanis magna clade fuit adfectus, ipſeque in prœlio occiſus.******** Inde Turcarum Imp. Amurathes apertum bellum contra Rudolphum decernit, qui primum per penſionem annuam, intra biennium non ſolutam pacem procurare ſtudebat, ſed comperto, quod Turcæ magno exercitu Croatiam inuaſiſſent, Siſſeckum vi occupaſſent, exercitum contra eosdem mittit.† Turcæ igitur Veſprinium & Palottam capiunt;†† Ferdinandus vero Comes ab Hardeck ſummus exercituum Vngariæ Imperator ad Albam

bam regalem de Turcis xxiv. Octobris victor euadit. ††† In superiori Vngaria Christophorus a Tieffenbach, Villeckum & munitam arcem Zabuccam vi expugnatam Turcis adimit. †††† Initio anni 1594. aliquot equitum millia in Hungariam ducti, Matthia Archiduce Cæsaris fratre, summo Exercitus ductore. Mense Martio ab ipso Nouogradum deditione capitur, & postquam Turci ad Iasprini pontem, prope Zolnockum fuissent cæsi, ††††† Strigonium Aprili mense exeunte ab ipso obsidetur, & occupato licet suburbio atque S. Thomæ castello, nihilominus ad famam aduentantis Sinami Bassæ, protestantibus licet Germanis, obsidio soluitur, atque Archidux demum relicta Vngaria, in Austriam secedit. †††††† Licet postea ab Bohemis firmatus, in Vngariam fuerit reuersus. ††††††† Sinamus Bassa vero Tatam capit & Rabam, quam Ferdinandus Hardeccius sex millium præsidio munitam dedebat, ideoque proditionis fuit accusatus. †††††††† Inde Pappam a Cæsarianis relictam Turcæ capiunt, Comorrham vero ab Erasmo Praun fortiter defensam relinquere iterum fuerunt coacti. ††††††††† Interea Transyluaniæ Princeps Sigismundus Bathori, conuocatis Iulio mense Albam Iuliam Transyluaniæ Ordinibus, quam diu iam animo agitauerat, & cum proceribus præcipuis, grauissime dissuadentibus, ante deliberauerat, defectionem a Turcis, & societatem cum Romano Imperatore, bellum aduersus Turcas apertum gerente; publico decreto sancit & promulgat, & Balthasarem Bathori, Andreæ filium, patruelem suum in custodiam dari iubet. Hunc enim proceres quidam, institutum Principis improbantes, & toti patriæ, ac ipsis præcipue exitiosum fore iudicantes, missis Constantinopolim legatis, Principem constitui, loco Sigismundi, petiuerant. Hos comprehensos, partim velut Principis sui & patriæ proditores, supplicio afficit; partim captos detinet. Ipse, adiunctis, qui ab Alba Græca ad Transyluaniæ fines vsque a Turcis defecerant, Rasciis, quantum potest incommodi Turcis adfert, & Temeswaram a fluuio alluente dictam, Bassæ Turcici in ea Vngariæ parte sedem, eminus obsidet, quam tamen Tartarorum in Transyluaniam aduentu, relinquere iterum fuit coactus. Digressis Tartaris Michael Horwart, Transyluaniæ Capitaneus, Turcarum aliquot millia in Walachia inferiore hyemantes profligat. ††††††††††

* Quæ in Sultani Diuano hoc de bello fuerint agitata, latius exponit Thuanus *lib. CIV. p.* 271. *sqq.* & apud Isthuansium *lib. XXVI. ineunte.*

** Chytræus *lib. XXX. p.* 873. Thuanus *lib. CIV. p.* 276. Isthuansius *lib. XXVII. p.* 596. Meyeri *Ortelius rediuiuus p.* 125.

*** Chytræus *p.* 874. De hac clade Londorp lib. XXXII. p. 877. *subito hostium aduentu oppressi ægre admodum arma Christiani expediunt, pedites primum tamen hostium impetum mox excipiunt, exoritur clamor; ad manus venitur & ab hora secunda pomeridiana, vsque ad sextam*

xtam ferme vespertinam, acerrime pugnatur: cadunt vtrimque plurimi sed superabundante hostium multitudine, nostri tandem omnes eodem in vestigio, quod pugnantes ceperant, ceciderunt, ita vt ex omni numero vix octuaginta elaberentur. Praefecti & Duces periculum videntes, fuga sibi mature prospexerant, sed capti postea & capite plexi, iustas ignauiae suae poenas dederunt. In castris Turcae ad sexaginta Ioachimicorum millia, quae ad solutionem militum Linzio, ante biduum, allata fuerant, inuenerunt. Magna haec Turcorum victoria erat, multo tamen sanguine comparata. Scribunt enim nonnulli ad duodecim Turcorum millia tum occubuisse & non difficile fuisse victoriam ipsis praripere, nisi infinita hostium multitudine nostri oppressi fuissent. Meyeri *Ortelius rediuiuus p.* 129.

**** Chytraeus *p.* 872.

***** Thuanus *lib. CIV. p.* 278. *Nicolaus Palfius Neuehuseli castelli praefectus insidias a III. cIↃ Turcis structas felicitate maiore an virtute incertum, euasit, nam cum illi loco idoneo militem abdidissent, cum parte in conspectum loci veniunt quasi praedabundi, contra quos egressi praesidiarii cedenteis acriter insequuntur, vt praedam reciperent, atque vbi insidias pratergressi sunt, subito e latebris Turci erumpunt, & locum defensoribus vacuum, intercluso reuertentibus aditu, aggrediuntur. Verum oppidanis, qui remanserant, strenue propugnantibus & tormentis rem gerentibus frustra fuere, id mense Ianuario actum.*

****** Thuanus *lib. CIV. p.* 278.

******* Londorp *lib. XXXII. p.* 878. Meyerus *p.* 129.

******** Chytraeus *c. l.* Isthuanfius *lib. XXVII. p.* 605. Piasecius *p.* 110. Thuanus *lib. CIV. p.* 280. 281. *nam XVI. cIↃ a V cIↃ deuicta, ex nostris vix C. ad pontem aut in flumen lapsi, aut a suis oppressi plus XII. cIↃ ex Turcis periere & in his Hasan exercitus Imperator.* Londorp *lib. XXXIII. p.* 908. Meyer *p.* 132.

† Chytraeus *p.* 875. Thuanus *lib. CIV. p.* 281. Isthuanfius *lib. XXVII. p.* 609. Piasecius *p.* 111. Meyer *p.* 136. Londorp *lib. XXXIII. p.* 911.

†† Chytraeus *c. l.* Thuanus *p.* 464. Isthuanfius *c. l.* Meyer *p.* 137.

††† Chytraeus *p.* 876. Thuanus *p.* 282. Isthuanfius *lib. XXVII. p.* 615. Londorp *lib. XXXIII. p.* 914. Meyer *p.* 139.

†††† Chytraeus *c. l.* Isthuanfius *lib. XXVII. p.* 618. Piasecius *p.* 119. Meyer *p.* 140.

††††† Thuanus *lib. CX. ineunte.*

†††††† Chyraeus *lib. XXX. p.* 889. Thuanus *lib. CX. p.* 463. Isthuanfius *lib. XXVIII. p.* 627. Multum Caesareis nocuisse diffidia auctor est Thuanus lib. CX. p. 470. dicens: *accedebat potentissimum inter eos discordia telum religionis diffidium, quod vtrosque inter se inuisos reddebat, Itali Germanos prauitatis sectariae incusantes, & Germanis vicissim vitia Italis sua exprobrantibus, eoque res deuenit, vt Itali scripserint, ipsis dum contra Turcos pugnarent, a tergo perfidiose inflictos scloppetorum a Germanis ictus.* Londorp *lib. XXXIV. p.* 937. 940. Meyer *p.* 145.

††††††† Chytraeus *p.* 891. Isthuanfius *lib. XXVIII. p.* 636.

†††††††† Chytraeus *p.* 890. *Sinamus Bassa, occupatis in Scythia castris, Christianorum fuga desertis, Rabam vndiquaque cinctam, ne quis ingredi aut egredi absque periculo posset, aliquoties acriter oppugnat. Donec tandem, duobus propugnaculis, per cuniculos, vt scribunt, puluere pyrio subiecto, disiectis: Ferdinandus comes ab Hardec, qui cum* 6000. *militum praesidio, vrbi praerat, desperata defensione, communicato cum caeteris militum praefectis consilio, ad Sinamum Bassam legatos de deditione mittit & incolumitatem corporum & fortunarum pactus, propugnaculum illud orbis Christiani munitissimum quod annuo commeatu & rebus omnibus ad* de-

defensionem necessariis instructissimum feribatur, vna cum omni apparatu bellico in Vrbe relicto Turcis, die Michaelis Gregoriani: 19. Septemb. Iuliani tradidit. Idem paullo post: *Ferdinandus comes de Hardec, quem antea edictis publico affixis, Caesar ipse innocentem a crimine proditionis declararat, nunc tandem Viennae, in custodiam, decimo post Rabam die, datus est.* Isthuanfius *lib. XXVIII. p.* 644. 655. Londorp *lib. XXXIV. p.* 957. Meyer *p.* 153. Thuanus *lib. CX. p.* 471. Qua ratione postea ille propter hanc deditionem, aliaque ipsi imputata crimina, manu amputata, qua deditionem subscripserat, securi fuerit percussus, Chytraeus tradit *p.* 897. & Thuanus *lib. CXIV. p.* 603.

††††††††† Chytraeus *p.* 890. Isthuanfius *lib. XXVIII. p.* 647. Thuanus *lib. CX. p.* 472. Piasecius *p.* 120. Meyer *p.* 154.

†††††††††† Chytraeus *p.* 890. 891. Thuanus *lib. CX. p.* 474. Merc. G. B. *Tom. IV. lib. I. p.* 96. *sqq.*

§. XIV.

Dum in Vngaria Exercitus Christiani Strigonio adsident, Rudolphus Caesar Maio mense 1594. Comitia Ratisbonae celebrat, quibus LXXX. mensium Romanorum auxilia ad bellum Turcicum in sex menses fuerunt decreta. * De iudicio Camerae, Moneta, de Matricula Imperii reformanda, etsi quaedam decreto Comitiali inserta, pleraque tamen ad deputatos sequenti anno Spirae conuenturos, reiecta sunt. ** In iisdem Comitiis Ernestus Coloniensis *** consuetis caeremoniis fuit inuestitus. Fridericus Würtenbergicus magno equidem comitatu ad haec veniebat Comitia, inuestituram ab Imperio accepturus, quam tamen ob pacta cum domo Austriaca tunc nondum obtinuit, **** licet demum insequenti anno 1595. ab Austriacae domus dominio directo fuerit liberatus. *****

* Chytraeus *lib. XXX. p.* 892. Caesaris aduentum atque Comitiorum introitum describit Thuanus *lib. CIX. p.* 451. Londorp. *lib. XXXIV. p.* 941. Separatim extat *solemnis Imp. ingressus in Vrbem Ratisbonam, Pragae* 1594. 4 vna cum designatione Statuum, qui ibidem comparuerunt. Potissimum huc facit Petri Fleischmanns von Puntzelwitz *kurtze und eigentliche Beschreibung des zu Regensburg in diesem 94. Iar gehaltenen Reichstag, sambt einuerleibten Kays. Hofstadts und corrigirten Titulars, Regenspurg* 1594. 4. qua Comitiorum solennitates vna cum Ministris aulae & Cancellariae Caesareae, Statibus qui comparuerunt, horumque legatis ordine describuntur. Iansonii Merc. G. B. *lib. IX. p.* 233. Merc. G. Belg. *Tom. IV. lib. I. p.* 152 Nummos in his Comitiis cusos exhibet Luckius *p.* 342.

** Chytraeus c. l. *auxilia ad bellum Turcicum, ac inprimis vim pecuniae ingentem flagitat. Quae sane amplior, quam vlli vnquam antea Caesari, ab ordinibus Germaniae addicta est. Cum enim antiquitus, ad Romanam expeditionem, ab Imperatoribus, Coronae a Pontifice accipiendae gratia, Romae suscipi solitam (quae tamen iam 140. annos intermissa est) singuli Imperii status, certum equitum & peditum numerum, vel aestimationem pecuniae, qua illi alerentur, singulis mensibus conferrent; quae coacervata, circiter 64. millia aureorum,* ἐν πλάτῃ *vno mense conficere adfirmatur. In his Comitiis, 50. menses, se, intra sexennium, contributuros, Principes & ciuitates polliciti sunt, atque haec praecipua huius conuentus actio fuit.* Thuanus lib. CIX. p. 452. *tandem ad capita a Caesare proposita responsum, sterilitate tot annorum im-*

impediri, ne tam large in communi necessitate Imperio & Reip. Christianæ subuenire possint. tamen vt in parte communi desiderio satisfaciant XXC. mensium stipendia se exsoluturos, tempus & numerus & proinde summa non apposita, ne arcanum Imperii euulgaretur, decretum præterea, vt Cæsarea Maiestas per legatos & literas ab aliis Principibus exteris auxilium flagitet, nobilitatem, in quam non est libera Imperii indictio, maritimas ciuitates de auxiliis appellet, dein de ratione imponendi ac colligendi tributum actum, constitutumque vt in omnibus prouinciis & vrbibus, opidis, pagis Germaniæ ante basilicas gazophylacia statuantur, & per concionatores ac curiones populus ad eleemosynas in hoc bellum conferendum inuitetur, mandatum & iisdem, Concionatoribus ac Pastoribus, vt cunctos ad pœnitentiam sedulo hortentur, & ad tint innabuli pulsum vbique preces indicta cottidie concipiantur. Piasecius p. 121. Extat Henr. Stephani Oratio *de expeditione in Turcas persequenda* in Reusneri *Orat. Turc. Vol. I. p.* 230. & p. 263. Ianfonii Merc. G. B. *lib. X. p.* 376. Iacobi Typotii *Orationes ad Reges & Principes Christianos de bello aduersus Turcas Francofurti* 1595. 4.

*** Chytræus *c. l.* Extat Receſſus in Corpore *p.* 909.

**** Thuanus lib. CIX. p. 452. *Eidibus Iuliis sollemni ceremonia Coloniensis a Cæsare inauguratus est, osculo ad ensis a Saxone VIIuiro prælati & a Cæsare porrecti capulum admoto.* Brower *Ann. Treuir. p.* 427.

***** Thuanus *lib. CIX. p.* 452. *Fridericus Virtenbergicus magno comitatu Ioc equitum ad Comitia venit, in quo VIII. Comites, IV. Barones, & C. amplius e nobilitate numerati sunt, Virtenbergico principatui a S. Imperio solo, non ab Austria domo sicuti decessores sui Vlricus, Christophorus temporum necessitati obsecundantes, pactis initis consenserant inaugurari petens, quod repetitis altius rationibus eum non Austriæ domus, sed Imperii beneficiarium esse contenderet.*

§. XV.

Exeunte anno 1594. inter Rudolphum Cæsarem & Sigismundum Bathori, Christophori filium, Transyluaniæ Principem, Moldauos & Walachos sibi adiunctos habentem; societas & fœdus aduersus Turcas, his conditionibus est initum, vt coniunctis animis ac viribus, bellum aduersus Turcam gerant, ac neuter absque altero pacem cum Turcis faciat, Transyluaniæ Princeps non subditus, vt olim, sed amicus & socius regni Vngariæ, & liber sit Princeps ipse, & ex eo descendentes mares. Quibus deficientibus, ad Regnum Vngariæ Transyluania redeat, & per Gubernatorem indigenam, saluis Prouinciæ & singulorum priuilegiis gubernetur. Transyluano etiam Maria Christiana, Caroli Archi-Ducis filia in matrimonium fuit collocata. * Eodem anno XIV. Ianuarii Ferdinandus Archidux Austriæ senior, Ferdinandi Imp. filius, Maximiliani II. Imp. & Caroli frater, Oeniponte, rebus humanis est exemptus, cui Rudolphus Imp. fratris filius in gubernatione Comitatus Tirolensis & coniunctarum in Sueuia & Rheni tractu Austriacarum regionum successit. **

* Chytræus *lib. XXX. p.* 896. Thuanus *lib. CXIV. p.* 601. qui addit: *ac postremo Alba Iulia in ipsa Transyluania nuptiæ celebratæ sunt, omine infelici, alienatione animorum statim inter coniunctos secuta sine Sigismundi impotentia ei caussam dederit, per innodationis fasti-*

fascinationem a Ianna strige vetula Ioannis Koacocii, sicuti passim iactatum fuit, factam, siue ab Hungaris inuidis persuasus, qui impotenti aduersus Germanos per occasionem adfinitatis tunc in illa aula pollentes odio ferebantur. Piasecius *p.* 130. Meyer *p.* 156. Londorp *T.III. lib.I. p.*8.

** Chytræus *c. l.*

§. XVI.

Continuabatur eodem anno bellum Turcicum. Imp. enim præter impensas belli, ab Ordinibus in Comitiis Ratisbonensibus decretas, extra ordinem a Circulis certus militum numerus in auxilium fuit missus.* Poloni etiam auxilia promittunt.** Exercitui Cæsareo præfectus Matthias, Cæsaris frater, legato ipsi dato Carolo Mansfeldio, qui Strigonium Nonis Iulii oppugnat, vrbs etiam XXIII. Augusti, arx vero II. Septembris 1595. expugnatur,*** sed Carolus paullo post dysenteria moriebatur.**** Et licet Turcæ, Osmanno, duce in auxilium vrbi obsessæ venirent, ipsi tamen cæsi fuerunt, multis suorum millibus amissis castrisque captis & direptis.***** Inde Vicegradam a Turcis deditum occupatur, Vaccia irrito conatu tentatur.****** Sigismundus etiam Transyluaniæ Princeps aliquoties cum Turcarum præfectis viriliter congressus, impetus illorum non retudit solum, sed etiam multas arces Transyluaniæ vicinas Turcis ademit, Sinanum Bassam ex Walachia Transalpina expulit.******* Verum, dum Polonicus exercitus, ex improuiso totam Moldauiam occuparet, eandemque Turcis iterum subiiceret, Stephanus Transyluani Præfectus, Moldauiam recuperare conatur, sed a Polonis, quamuis fortissime dimicaret, superatus est & captus.******** Insequenti anno 1596. Sigismundus Temeswarium oppugnat, quam tamen aduentantibus in auxilium Tartaris, relinquere iterum fuit coactus, licet eosdem profligaret.********* Nouus in Vngariam mittitur cum Maximiliano fratre Campi Mareschallus, Arnoldus, Baro de Schwartzenberg, ita vt Maximilianus in superiore, Matthias in inferiore Pannonia rem gereret.********** Lente autem & tarde Cæsareo exercitu Iulio mense demum conueniente, Zolnocum frustra tentatur, at XXIV. Augusti Hatwanum capitur, nec tamen retinere aut munire demum illam vrbem præsidiis annixi sunt, sed Turcis instaurandam reliquerunt.† Hi interea Septembri mense Agriam obsident. Exercitus Christianus opem obsessis laturus, lentis itineribus progrediens, totis XIV. diebus, vix duodecim milliaria conficit. Cum ad sextum ab Agria milliare quieuisset: nuncium de capta a Turcis vrbe, tristissimum accepit.†† Interea Temeswarium a Sigismundo Iunio mense obsidetur, quod tamen prœlio a Turcis victor licet debilitatus, iterum reliquit.††† Hinc autem postquam se Maximiliano iunxisset, die XXII. Octobris ad Cresessum prope Agriam, primum

Turcæ profligantur, castrisque Christiani potiuntur, superueniente autem Cicada qui vltimum agmen XLCIↃ armatorum ducebat, & integer in confusos, rapinis prædaque onustos, impressione facta, facile eos in fugam vertit, decem millibus & vltra Christianorum amissis. †††† Anno 1597. Rudolphus Imp. Sigismundo, Transyluaniæ Principi ad ipsum Pragam profecto, noua militum auxilia & pecuniæ summam promisit: summæ belli iterum Maximilianus præfectus. Pontifex per legatum Io. Franciscum Aldobrandinum, Italica auxilia circiter decem millium suo sumptu se in Vngariam missurum promiserat: quibus Ducem Mantuæ præfecit. Germaniæ etiam Circuli denuo copias auxiliares suo sumptu collegerunt. Hi mense Iulio & Augusto prope Posonium & Aldeburgam lente conuenientes, ad Pappam profecti sunt, quam post octidui obsessionem mense Augusto occuparunt. Inde Aldeburgam ad exercitus lustrationem redierunt. Initio Septembris ad Rabam sine vllo oppugnationis conatu plerique desederunt: donec Mahometem Bassam Turcicum propius cum exercitu accedere allatum est. Ibi relicta Rabæ obsidione, quod impares Turcis se esse dicerent, trans Danubium in Scythiam, Comorrham versus, recesserunt XXIV. Septembris, & in aduersa Danubii ripa boreali descendentes octiduo post, arcem Totes, in opposita Danubii ripa australi sitam, a Turcis circumsederi ac expugnari, exercitus Cæsareus otiosus spectauit. Inde Watsiam descendentes, cum Turci & vrbe Pesto appropinquare dicerentur, deserta & incensa arce Turcis relicta, ad oram Danubii borealem, Strigonio, quod ad meridiem Danubio adiacet, oppositam retrocesserunt. ††††† Temeswari etiam obsidio, per Sigismundi, Transyluaniæ Principis Cancellarium, sero, mense Octobri inchoata, paulo post, ob tempestates fœdas, & Turcarum, vrbem defendentium fortitudinem deserta est. ††††††

* Chytræus lib. XXX. p. 897. *itaque noster etiam Imp. præter impensas belli, ab Ordinibus Imperii in Comitiis promissas, a singulis etiam circulis seu prouinciis Imperii certum numerum equitum & peditum extra ordinem flagitat. Quos plerique principes, in hoc communi patriæ periculo, subuenire Imperatori promptis animis conantes, sine sumptu conducunt, ac superior Saxonia* 1200. *equites, inferior* 600. *Franconia mille equites; Sueuia* 4000. *pedites: Austriacæ regiones* 2000. *equites &* 6000. *pedites: VVestphalicus orbis* 500. *equites;* 1500. *pedites; Bohemi etiam, Silesii, Moraui, Lusatii, præter Pontificem, Florentinum, Ferrariensem, Mantuanum auxilia prolixe & fideliter conferunt. Quæ expeditio, tantis sumptibus & laboribus ab Imperii Ordinibus & aliis instituta, vtinam, Ducem ad tanti belli administrationem idoneum & feliciorem quam superiori æstate, ac magis salutarem Imperio & Ecclesiæ Christianæ exitum sortiatur.* Meyer *p.* 160.

** Chytræus *p.* 897. Thuanus *lib. CXIV. p.* 604. Piasecius *p.* 127. 141. Meyer *p.* 160.

*** Chytræus *c. l.* Thuanus *lib. CXIV. p.* 607. Isthuanfius *lib. XXIX. p.* 656. 664.

Num-

Nummos in hanc Strigonii expugnationem cusos exhibet Luckius *p.* 354. aliosque qui faciunt ad bellum hoc Turcicum *p.* 359. Meyer *p.* 168. 172.

**** Chytræus *c. l.* Thuanus *p.* 600. Isthuanfius *p.* 662. Piasecius *p.* 131. Meyer *p.* 176.

***** Thuanus *lib. CXIV. p.* 607. Isthuanfius *lib. XXIX. p.* 661. qui addit: *cæsa aut capta ad quatuordecim millia hostium dicuntur. Signa* 37. *cum totidem colubrinis relata, ac præda ingens parta ex qua Mansfeldius nihil præter tormenta & signa retinuit, cætera victoribus ducibus & militi concessit.* Piasecius *p.* 131. Meyer *p.* 172.

****** Chytræus *p.* 899. Thuanus *lib. CXIV. p.* 616. Isthuanfius *p* 665. Meyer *p.* 179.

******* Chytræus p. 899. *præcipuum autem virtutis & fortitudinis bellicæ specimen, hac æstate, Sigismundus Bathor, Transylvaniæ princeps iuuenis edidit, qui aliquoties cum præfectis Turcicis viriliter congressus, impetum eorum retudit, & arces, Transyluaniæ vicinas, Genu, Lippam, Fochiat, Solymos & alias ad Marisium amnem, recuperauit, & tandem Sinamum Bassam; ex VValachia Transalpina expulit: cum Sinamus, Tergiuisium vsque in finibus Transalpinæ & Transyluaniæ prope Huzumezum oppidum progressus fuisset. Aduentante autem cum exercitu Sigismundo, paulatim recedens, Bucarestum in meditullio Transalpinæ ad Dambowitz fluuium, vbi sedes Palatini VValachiæ olim fuit, regressus est. Inde quoque fugientem insecutus Sigismundus, Girgio seu Girgowitz arcem munitissimam a Georgio Despota olim ædificatam, & magno apparatu bellico instructam, cepit: Sinamo Bassa trans Danubii pontem a se recens extructum fugiente, & iuga illius rumpente, ne persequi eum Transyluanus posset.* Thuanus *lib. CXIV. p.* 617. Isthuanfius *lib. XXIX. p.* 669 Londorp *Tom. III. lib. I. p.* 19.

******** Chytræus *p.* 899. Isthuanfius *lib. XXIX. p.* 677. Piasecius *p.* 128. Meyer *p.* 182.

********* Chytræus *p.* 910.

********** Chytræus *p.* 911. Thuanus *lib. CXV. p.* 635. Destinatus equidem fuerat Alphonsus, Dux Ferrariensium, de quo Chytræus p. 910. *Rudolphus Imperator, de summo, post archiducem Maximilianum Generalem futurum exercitus Turcis opponendi, Duce, quem Carolo Mansfeldo substitueret, sollicitus, Alphonsum, Ferrariæ Ducem, cuius iam senescentis prudentia, virtus, scientia rei militaris, circumspectio & industria, commendabatur, potissimum sibi deligendum duxerat. Is, ante triginta annos, patri etiam Rodolphi Maximiliano II. in Vngaria suo sumptu militauerat, ac equites duxerat, & nunc Imperatori petenti, & Reipublicæ Christianæ in necessaria hac militia seruire cupiebat. Sed cum postremus suæ familiæ dux esset, nec hæredes ex tribus ordine coniugibus vllos haberet: successorem certum, antequam in Vngariam procul domo proficisceretur, patrii Ducatus gubernationi præficere cupiebat. Itaque fratri suo patrueli, Cæsari Estensi, notho, ius successionis in Ducatu Ferrariæ tribui a Romano Pontifice, superiore domino Feudi, petit: aliquot millia librarum auri vicissim grati animi declarandi causa offerens. Sed recusante constanter Clemente VIII. nec vlla prece nec precio flecti se patiente, expeditio Vngarica a Ferrariense, in patria necessario manente, intermissa est.* Thuanus lib. CXV. p. 635. *Cæsar iis Ferrariensem Ducem præfici cupiebat, & ille siquidem Pontifex Ferrariensem principatum in Cæsarem Atestinum, quem heredem destinabat, conferret grandem pecuniam in illud bellum & operam suam vltro pollicebatur. Sed Pontifex nunquam assentiri voluit, itaque Maximiliano fratri, qui in superiore, vt Matthias in inferiore, Pannonia rem gerebat, summa imperii delata est.*

† Chytræus *p.* 911. Thuanus *lib. CXV. p.* 640. Isthuanfius *lib. XXX. inuente. &* *p.* 690. Piasecius *p.* 142. Meyer *p.* 198.

†† Chytræus *p.* 912. Piasecius *c. l.* Isthuanfius *lib. XXX. p.* 694. Thuanus *p.* 641. Meyer *p.* 203. Londorp *Tom. III. lib. II. p.* 104. Zzzzzzzz 2 ††† Thua-

††† Thuanus *lib. CXV. p.* 636. de Sigismundo: *is sub id ad Temesuaram castra posuerat, recenti clade affectis præsidiariis instandum ratus, iamque magnam murorum partem diruerat; cum post decimum ab obsidione diem VIII. Kalend. Iun. Tatari per Ponti Euxini litus in Bulgariam se effundentes, pars Temesuaram profecti sunt, numeroque XL. cIↄ aucti Turci nostrorum castra a tergo inuadunt, quibuscum nostri obstinato prœlio conflixerunt, ambiguam diu victoriæ nox superueniens controuersiam diremit. maior numerus ex maiore hostium numero cæsus. desiderati cIↄ cIↄ Christiani. Sigismundus diu pro mortuo habitus fuit, prœlio abscedere, vt postea compertum est, a suis coactus. Post certamen soluta Temesuaræ obsidio, nusquam comparentibus a Cæsare promissis auxiliaribus.* Sigismundo vero victoriam tribuit Isthuanfius lib. XXX. p. 687. *Verum Tartaros & Turcas duce principe eorum, quem Hamum vocant, ad soluendam obsidionem contra se venire cognoscens, & obuiam iis progressus in planicie, quæ inter Nandoralbam & Temesuarium late patet, manus conseruit, cæsosque & profligatos ad tria milliaria tergis instando persecutus est. Deinde victor, reductis tormentis, & incolumi exercitu, Cæsarianos in stationes suas dimisit.* Meyer *p.* 195. Londorp. *Tom. III. lib. II. p.* 103.

†††† Thuanus *lib. CXV. p.* 643. Isthuanfius *lib. XXX. p.* 698. *sqq.* qui & p. 703. addit: *in hoc prœlio, quo nullum acrius ac magis cruentum nostra tempestate fuit, tam aperto in campo, quam hostium castris: interiere ex nostris, quinque aut sex millia equitum, ac totidem peditum, inter quos non pauci clari nominis præfecti.* Thuanus autem lib. CXV. p. 644. *qui cæsorum in Agriæ obsidione & pugna CC. post Nicopolitanam annis ad Kerestum commissa, sic enim locum prœlii vocant, vtrinque rationem inierunt, XX cIↄ ex nostris, ex hostibus L cIↄ desiderata prodiderunt.* Piasecius *p.* 143. Meyer *p.* 206.

††††† Chytræus *lib. XXX. p.* 922. Thuanus *lib. CXIX. p.* 770. Isthuanfius *lib. XXX. p.* 711. Piasecius *p.* 151. Londorp *Tom. III. lib. III. p.* 117. 130. Meyer *p.* 221.

†††††† Chytræus *c. l.* Isthuanfius *lib. XXX. exeunte.* Piasecius *c. l.* Meyer *p.* 227.

§. XVII.

Eodem anno 1597. XXVII. Octobris mortuus est Alfonsus Dux Ferrariensis senex, quem summæ belli Turcici administrationi præficere Imperator superiori anno cogitauerat, cuius ditionem Cæsar Estensis nothus, ab eo hæres & successor institutus, statim occupauit; reclamante Clemente VIII. Pontifice, Feudi domino: qui post trinam citationem, non comparentem fulmine excommunicationis perculit, & armis ac exercitibus Cæsarem est persecutus. Ineunte vero anno 1598. bellum inter Pontificem & Cæsarem Estensem per Petrum Aldobrandinum Cardinalem fuit compositum, ita, vt Estensis Pontifici Ferrariam cederet: Regium Lepidi, Mutinam aliasque vrbes & feuda Imperii & bona propria allodialia retineret. Cæsar igitur a Rudolpho Romani Imperii Princeps, & Dux Rhegii, Mutinæ & Carpi creatus est, litteris inuestituræ XVII. Ianuarii Pragæ datis. *

* Chytræus *lib. XXX. p* 924. 928. Thuanus *lib. CXIX. exeunte.* Piasecius *p.* 152. Londorp *Tom III. lib. III. p.* 118. Merc. G. B. *Tom. IV. lib. III. p.* 431.

§. XVIII.

Interea hoc anno, de auxiliis Imperatori ad bellum Turcicum ferendis, Comitia Germanici Imperii, Ratisbonæ mense Decembri 1597. inchoata, con-

continuantur: in quibus Cæsaris Commissarius, Archi-Dux Matthias, pro auxiliis aduersus Turcas instare cœpit. Tandem Ordines LX. mensium pensiones intra triennium soluendas Imperatori addixerunt. Decretum etiam vt contra morosos executio locum habeat, auxilia ab exteris Principibus petantur, monetæ abusibus medela adferatur.* Licet Protestantium quidam Status eodem anno Francofurti conuenientes, ibidem & sequenti anno Fridbergæ decreuerunt, se Contributionem istam minime esse concessuros.**

* Chytræus *lib. XXX. p.* 929. Thuanus *lib. CXXI. p.* 819. qui demum ita concludit: *post aliquot dierum consultationem Cæsarianis prouinciis circa Danubium laborantibus XX. mensium decreta stipendia intra triennium pensitanda; ac postremo ad id, quod de subsidiis petitum fuerat assensere Ordines, id exeunte Februario actum.* Londorp *Tom. III. lib. III. p.* 146. Nummos Rudolphi II. & Matthiæ in his Comitiis cusos exhibet Luckius *p.* 367. Extat Recessus in Corpore *p.* 940.

** Extant hæc Acta vna cum Recessu Fridbergensi de dato XXX. Iulii 1599. apud Londorpium *Tom. III. p.* 519.

§. XIX.

Dum vero legati domum repetunt, præter omnem expectationem, nuntius Pragam adfertur, Rabam ante triennium per Hardeccum Comitem Turcis traditam, industria & fortitudine Adolphi Baronis a Schwartzenberg eximio strategemate XIX. Martii 1598. fuisse recuperatam.* Idem postea Albam Regalem frustra tentabat.** Ad IV. Nonas Octobris eodem die Buda a Cæsareanis, Varadinum a Turcis obsidebatur & post irritos XXX. dierum conatus, vtraque castra tanto dissita interuallo, eodem die rebus infectis fuerunt soluta.*** Tattam tamen & Palottam Schwartzenbergius aliasque arces occupat.**** Michael etiam Walachiæ Waywoda eodem anno Cæsari se per sacramentum subiicit.***** Schwartzenbergici vero astus, quo Budam denuo capere tentabat, detectus fuit atque effectu destitutus.****** Et licet Octobris mense 1599. in insula Danubiana inter Christianos & Turcas de pace factus fuisset conuentus, iste tamen ob iniquas Turcarum petitiones effectu fuit destitutus.******* Galli vero Papenses præsidiarii, mota rebellione a. 1600. ad Turcas deficiunt, vrbe tamen per Nadasdium capta, cæduntur.******** Turcæ eodem anno Canisium occupant, aduentante licet in auxilium exercitu Cæsareo ********* quod mense Iulio 1601. Ferdinandus ArchiDux multis militum a Pontifice & Hispano missorum millibus firmatus, ********** frustra recuperare conabatur. † Eodem anno Septembri mense Alba Regalis a Cæsareanis fuit capta. †† Facta postea ad Albam pugna, Turcæ victi fuerunt fugatique. ††† Postea Hasanes a. 1602. Albam deditione capit, †††† Cæsarei

Ruswormio duce, Budam obsident, & Pestho licet occupato, tamen ab Hasane prœlio conserto fugantur. †††††

* Chytræus *p.* 929. Thuanus *lib. CXXI. p.* 821. Isthuanfius *lib. XXX. p.* 718. Meyer *p.* 233. Londorp *Tom. III. lib. IV. p.* 160.

** Isthuanfius *lib. XXXI. p.* 742. Meyer *p.* 237. Londorp *Tom. III. lib. IV. p.* 170.

*** Isthuanfius *lib. XXXI. p.* 730. Thuanus *lib. CXXI. p.* 827. Piasecius *p.* 166. Londorp *Tom. III. lib. IV. p.* 194. Meyer *p.* 248.

**** Isthuanfius lib. XXXI. p. 732. *Dum Rederus & Niarius ad Varadinum per hunc modum a Turcis & Tartaris circumuallantur, & Maximilianus Cassouiæ aduersa laborans valetudine, iuuandis tamen obsessis cum Georgio Basta & aliis ducibus consilia confert, Matthias princeps magno cum exercitu, & tormentorum apparatu Budam graui obsidione premebat. Primis quidem ceptis & conatibus fauens fortuna sic arriserat, vt Suarcemburgus & Palffius, donec Matthias, qui maiora adhuc supplementa e Germania & Galliis expectabat, cum totis viribus in castra peruenisset, Tatam adhibitis tormentis vi expugnatam recuperarent, cæsis ad vnum omnibus qui eam tuebantur, Turcis: deinde tanta celeritate arma & terrorem circumferrent, vt Gestesia, Vitania, Besprimio, Palota, Ticonio, & Vasonio, ac Monedulæ arce, ad Basaniam syluam, intra octauum diem potirentur: victoresque Iaurinum exercitu incolumi redirent.* Piasecius *p.* 166 Meyer *p.* 240.

***** Isthuanfius *lib. XXXI. p.* 723. Meyer *p.* 251.

****** Isthuanfius *lib. XXXI. p.* 732. Thuanus *lib. CXXII. p.* 842. 844. Meyer *p.* 260. Londorp *Tom. III. lib. IV. p.* 207. 226.

******* Isthuanfius p. 742. *cum in prætorio tabernaculo diu multumque verbis disceptassent, petere ceperunt, vt non solum Strigonium, Filecum, Nogradum & alia omnia hoc bello a nostris capta, sed etiam Iaurinum redderetur, quod illud Sinanus, multo Turcarum labore & sanguine expugnasset: nostri contra & Agriam & Hathnanum, ac quæ circa possiderent, cum Sinoco, & Cerepo reddi postulabant; nec Iaurinum ex æquo & bono repeti posse dicebant, quod iure belli, atque adeo vi ab ipsis extortum recuperatumque esset; illi ex aduerso Agriam cum locis vicinis ab ipso principe Mehemete occupatam sine expiabili delicto, nec dari nec accipi posse respondebant.* Thuanus *lib. CXXII. p.* 844. Contin. Chytræi *p.* 11. Meyer *p.* 263.

******** Isthuanfius *lib. XXXII. p.* 751. Thuanus *lib. CXXIV. p.* 916. Contin. Chytræi *p.* 20. Meyer *p.* 274. Piasecius *p.* 190. Londorp *Tom. III. lib. VI. p.* 249.

********* Isthuanfius *lib. XXXII. p.* 764. Thuanus *lib. CXXIV. p.* 915. Piasecius *p.* 191. Meyer *p.* 282. Londorp *lib. VI. p.* 288.

********** Thuanus lib. CXXVI. p. 977. *haut feliciori successu res in Pannonia ad Canisam gesta a Cæsarianis, Pontificiisque copiis, expeditioni cum summo imperio præerat Ferdinandus Archi-Dux Caroli F. assumpto Vicario Vincentio Mantuæ Duce in eam sumtu a Philippo Hispaniarum Rege vicis Ferd. Madrutio ductore a Pontifice XIII. bellatorum cIↄ quibus Franciscus Aldrobandinus sororis filius sed in nomen familiæ adoptatus, præesse iussus.*

† Isthuanfius *lib. XXXII. p.* 773. 781. Thuanus *lib. CXXVI. p.* 978. Londorp *p.* 313. Contin. Chytræi *p.* 576. Meyer *p.* 291. 293. Piasecius *p.* 196. Ludolph *p. I. c. III. p.* 13. 18.

†† Isthuanfius *lib. XXXII. p.* 777. Thuanus *lib. CXXVI. p.* 979. Piasecius *p.* 196. Contin. Chytræi *p.* 59. Meyer *p.* 292. Ludolphs *Schaubühne lib. I. c. III. p.* 13. Londorp *p.* 314.

††† Isthuanfius *lib. XXXII. p.* 778. Thuanus *lib. CXXVI. p.* 980. Cont. Chytræi *p.* 61.

†††† Isthuanfius *lib. XXXIII. p.* 788. Cont. Chytræi *p.* 72. Meyer *p.* 319. Piasecius *p.* 208. Londorp *p.* 338.

††††† Isthuan-

††††† Isthuanfius *lib. XXXIII. p.* 790. Thuanus *lib. CXXVII. p.* 994. Cont. Chytræi *p.* 74. Meyer *p.* 322. Piasecius *p.* 208. Ludolph *p.* 61. Londorp *p.* 340.

§. XX.

Sigismundus, Transyluaniæ Princeps, postquam superiori anno de eodem Pragæ cum Cæsare egisset, initio anni 1598. mutato vitæ instituto, Transyluaniam prouinciam, ne in Turcarum vel aliorum manus perueniat, Imperatori Rudolpho ac hæredibus illius cedit, coniugem in Transyluania relinquit, & in Silesia Principatus Oppel & Ratibor, vna cum 50000. Ioachimicorum, vel Episcopam deinceps toto tempore fruendam vicissim ab Imp. recepit. Possessio Transyluaniæ, adsentientibus Prouinciæ Ordinibus, Imperatoris legatis, Stephano Zuhaio, episcopo Waccienſi & qui Nadastdi Comiti morbo impedito, suffectus fuerat, Nicolao Isthuanfio Doctori Bartholomæo Pezio tradita initio Aprilis, & iuramentum fidelitatis atque subiectionis solenne præstitum est: tametsi legati principem hortati sint, ne subito Transyluaniam desereret, sed vnum alterumue adhuc annum patriæ præesset. * Hocque peracto, ipse Sigismundus Bathori, relegata vxore sua Austriaca sterili, Ratiboriam & Opeliam in Silesia sibi ab Imperatore concessam secesserat, quietam vt præferebat, vitam acturus. Sed mox viliorem esse, quam sperauerat, illam remunerationem ab Imperatore sibi commutatam recognoscens, errorem suum vt corrigeret, mutato habitu in Poloniam ad affinem suum Ioannem Zamoscium, Cancellarium diuertit, ibique animo confirmato, in Transyluaniam redit, priusquam Maximilianus Archidux, quem Principem illius prouinciæ Imperator designauerat, cum exercitu eo intrasset: & Clauseburgi coram conuocatis Ordinibus Transyluaniæ pactionis suæ cum Imperatore & eius reiectæ reditusque sui in patriam seri caussa exposita, abductis in custodiam legatis Cæsareis iusiurandum fidelitatis iterum ab eis omnibus accepit, præterquam a Varadinensibus, quibus iam non erat liberum mutare propositum, excubante ibi pro Imperatore cum præsidio valido Melchiore Redero. Maximilianus autem audito hoc rerum statu, & litteris Sigismundi acceptis, quibus reditum suum excusabat, substitit quidem Cassouiæ, sed de Transyluaniæ Principatu varie postmodum fuit decertatum. ** Paullo post Sigismundus, habito cum suis consilio, missis a. 1599. legatis, cum Cæsare iterum certis conditionibus in gratiam redire constituit, sed mutata statim sententia Andreæ Bathorio Cardinali, reseruatis sibi XXIV. aureûm nummûm summa, in Poloniam ad Zamoscium iterum secedit. ***

* Chytræus *lib. XXX. p.* 928. Thuanus *lib. CXXI. p.* 822 Isthuanfius *lib. XXX. p.* 706. *lib. XXXI. ineunte.* Piasecius *p.* 165. Ludolph *lib. I. c. III. p.* 19.

** Thua-

** Thuanus p. 823. Isthuanfius *lib. XXXI. p. 722. 726.* Londorp *Tom. III. lib. IV p. 179.* Piasecius *p.* 166.

*** Chytræus *p.* 937. Isthuanfius *lib. XXXI. p. 736.* Thuanus *lib. CXXI. ineunte.* Contin. Chytræi *p.* 945. Meyer *p.* 255. Ludolph *p.* 21.

§. XXI.

Eodem anno 1598. sententia contra Aquisgranenses, tanquam contumaces, Hispanorum legatorum instigatu, vltimo Iunii pronuntiata est, & illis aqua & igni interdictum, dato negotio Ernesto Bauaro, Coloniensi Septemuiro ac Leodiensi Episcopo, Treuirensi Archiepiscopo, Cliuiæ Duci, vt sententiam executioni mandarent. Dissidium in vrbe cœperat ex eo, quod Protestantes Catholicis omni auctoritate exutis, summum Imperium sibi sumpserant, & concionatores suæ doctrinæ addictos induxerant. Tandem Consules, qui tunc erant, Coloniensis Electoris interuentu seueritate iudicii sunt exempti, ea lege, vt concionatores Augustanæ Confessionis vrbe facesserent; maiorum religio sola admitteretur. Catholici magistratus pristinæ dignitati Protestantibus amotis restituerentur. Qui Magistratum ab illo tempore gesserant, ad sumptus & damna alteri parti sarcienda fuerunt damnati. * Licet postea Protestantes, dum ad soluendam istam summam essent imparati, media hyeme Februario mense 1605. ex vrbe fuissent eiecti. ** Anno 1599. XXIV. Ianuarii, transigit Rudolphus cum Friderico Würtenbergico Duce, Pragæ, ipsumque mediante certa pecuniæ summa soluit a feudi lege, qua per pactionem anni 1534. Würtenbergici, Austriacæ domui erant adstricti, reseruata tamen Austriacis, si masculi deficerent, iure successionis. *** Anno 1600. Comitia Deputatorum Spiræ celebrat, quibus de rebus Cameralibus & re monetaria fuit actum. **** Anno 1601. exeunte Colloquium Ratisbonense per Maximilianum Bauarum & Philippum Ludouicum Palatinum fuerat institutum, qui ipsi vna cum Alberto Wolfgango Guilielmo Palatinis fuerunt præsentes. Miserant eo Saxoniæ Elector, Marchio Brandeburgicus, qui Onoldi sedem habet, atque Dux Würtenbergicus legatos suos, ad componenda religionis dissidia. Actum potissimum de norma Ecclesiæ Christianæ & iudice controuersiarum. *****

* Verba sunt Thuani *lib. CXXI. p.* 819.

** Thuanus *lib. CXXXIII. p.* 1158. Londorp *Tom. III. lib. IV. p.* 174. Noppius *ad a.* 1598. qui Pontificiorum restitutionem prolixe describit. Merc. G. B. *Tom. IV. lib. III. p.* 551.

*** Vid. *Gründlicher Beweis, das die Prælaten und Klœster des Hertzogthumbs Würtenberg vor* 200. *und mehr Iahren, zu dem Land und Hertzogthumb gehœrig gewesen p.* 98. Limnæus *Tom. IV. Addit. ad lib. V. c. XVI.*

**** Varia

**** Varia scripta huc facientia extant apud Londorpium *Tom. III. p.* 522. Extat Recessus in Corpore *p.* 959.

***** Huius colloquii summam breuiter exhibet Thuanus lib. CXXVI. p. 954. dicens: *in Germania quoque sub id religionis negotium agitatum fuit, instituto Ratisbonæ colloquio inter Theologos a Maximiliano Baioariæ Duce missos Albertum Hungerum, Antonium Velserum, Volfgangum Hannemannum, Iacobum Gretzerum, & Adamum Tannerum, e Iesuitico sodalitio; & confessionis Augustanæ socios a Philippo Ludouico Baioariæ Duce Neoburgensi & Veldentii Comite itidem missos, Iacobum & Philippum Hailbronerot, Abrahamum Mannam, Tobiam Brunonem, Magnum Agricolam, Christophorum Moroldum, Dauidem Schramium, Henricum Teitelbachium, a Christiano II. VIIuiro ad hoc Ægidius Hunnius, Dauid Rungius, Io. Flaiungus Vinariensis: a Ioachimo Friderico Brandeburgico VIIuiro Abdias VVeknerus, Laurentius Lalius; a Friderico VVirtenbergico Principe Andreas Osiander, Felix Bidenbachius venere. Principium colloquio factum IV. Kal. Xbr. idque ad VII. vsque Eid. Xbr. continuatum, & XIV. sessionibus absolutum fuit, in quibus de Sacræ Scripturæ auctoritate quæstio retractata fuit, cum eam vtpote solam & vnicam fidei normam ad salutem æternam, controuersias religionis dirimendas, cultum verum asserendum sufficere, adductis Patrum testimoniis Augustani contenderent: alii contra assererent, Scripturam non esse iudicem omnium controuersiarum & fidei: sed hoc vnum ad summum Pontificem R. Petri successorem, & Christi vicarium pertinere, cuius in his rebus definitio siue cum Concilio, siue absque Concilio errare non potest, & Scripturam quidem religionis irreprehensibilem normam esse, sed non solam & vnicam; ac præter eam necessario admittendas esse traditiones, Ecclesiæ definitiones, & doctorum orthodoxorum consensum. Testimonia in eam rem ex Patribus & iure Pontificio commutata. Post longas altercationes re tandem infecta discessum est, & publicata ab vtraque parte colloquii acta Ingolstadii & Vitembergii.* Cont. Chytræi *p.* 66. vbi etiam capita Colloquii recensentur. Ludolphs Schau-Bühne *lib. I. c. II.* Extat autem Aegidii Hunnii *Relatio Historica de habito nuper Ratisbonæ colloquio inter Augustanæ Confessionis Theologos & Pontificios VVitebergæ* 1602. 4. Historiam vero Concilii plenius exposuit Daniel Cramerus, qui edidit *Extract und kurtzen wahrhafftigen Bericht von Colloquio zu Regensburg* 1602. 4. Inter Pontificios Adamus Tannerus, qui ipse Colloquio præsens, edidit *Relationem Compendiariam de initio, progressu & fine Colloquii Ratisbonensis, Monachii* 1602. 4.

§. XXII.

Anno 1602. Sigismundus Transyluaniæ Princeps Imp. se submisit. Postquam enim iste Bathorio Cardinali, adgnato suo a. 1599. Transyluaniam concessisset, Cæsar per Georgium Bastam, & Michaelem Walachiæ Waiwodam, Bathoriis infestum, quem spe præfecturæ vtriusque Daciæ sub Austriacis regendæ impletum, sibi deuinxerat, contra ipsum agebat, Clemens etiam Papa, misso ad Bathorium legato suo, Malaspina, Episcopo Caietano eundem ad pacem cum Cæsare cohortabatur. * Post varios conflictus, atque XXVIII. Octobris factum atrox Transyluanorum cum Walachis prope Cibinium certamen, in quo Transyluani cæsi ac fugati, ipse Cardinalis post fugam occisus, ** habitis Claudiopoli Comitiis, Transyluaniæ Status ad Cæsarem legatos mittunt, his conditionibus, vt si Cæsaris frater Maximilianus, ad prouinciam suis legibus regendam mitti non

 posset

poſſet, prouincialibus poteſtas, quem vellent, eligendi, permitteretur; eumque Cæſar ſacramento ſibi obſtrictum obfirmaret, Stephano Chaquio Tranſyluaniæ Principatum adfectante. Verum, dum Cæſar in deliberando ac reſpondendo moras faceret, Tranſyluani tertia habent Comitia Claudiopoli, ibique auditis Turcæ & Poloniæ nuntiis, Sigismundum denuo proclamant, *** qui collectis copiis, Moſe Siculo Duce, cum Cæſareanis tertio Nonas Sextilis in confiniis Vngariæ & Tranſyluaniæ ad Doroslonem confligit, ſed decem ſuorum millibus occiſis, vincitur. **** Anno demum 1602. Baſta Biſtritia occupata, omnem Tranſyluaniam diripit, vt miſera eiusdem eſſet facies, ***** ipſeque Sigismundus intra vrbes munitas ſe contineret, qui acceptis duorum menſium induciis, legatos ad Cæſarem mittit, qui arcem Lobcouitiam in Bohemia vna cum annuis L millium aureorum nummûm promiſit, quo accepto, Sigismundus in conuentu Claudiopolitano Baſtæ Cæſaris nomine omnem Tranſyluaniæ Principatum tradit. ****** Et licet plures eſſent, qui contradicerent, atque inter hos Moſes Siculus rebellionem moueret, Baſta tamen illi occurrens, copias eius cum magna ſtrage proſternit. ******* Sigismundus vero ad Cæſarem Pragam contendit, qui tradita paullo poſt arce Lobcouitia, atque adimpletis promiſſis ipſi ſatisfecit. ********

* Iſthuanſius *lib. XXXI. p.* 736. Thuanus *lib. CXXII. ineunte.* Piaſecius *p.* 174. Contin. Chytræi *p.* 10. Meyer *p.* 261. 265. Londorp *Tom. III. lib. V. p.* 220. 238.

** Iſthuanſius *lib. XXXI. p.* 738. Thuanus *lib. CXXII. p.* 841. Contin. Chytræi *p.* 12. *niſi quod Michael VValachiæ inferioris Princeps, Cæſari Rudolpho fœderatus, inſidias vitæ ſuæ in aula Turcica ſtrui a Cardinale Bathoreo didiciſſet, exercitum in Tranſyluaniam duxit, & prope Cibinium* 28. *Octobris pugna, Cardinalem profligauit, totamque Tranſyluaniam ſua virtute recuperatam Imperatori Rudolpho reſtituit.* Exhibetur ibidem p. 14. Epiſtola Caſpari Hotwart ad Poloniæ Regem, de Cardinalis Andreæ Bathorei clade in Tranſyluania accepta die Simonis & Iudæ. Piaſecius *p.* 175.

*** Iſthuanſius *lib. XXXII. p.* 757. Thuanus *lib. CXXVI. p.* 980. Piaſecius *p.* 194. Ludolph *p.* 23. Londorp *Tom. III. lib. V. p.* 238. *lib. VI. p.* 306.

**** Iſthuanſius *lib. XXXII. p.* 758. Thuanus *lib. CXXVI. p.* 981. Meyer *p.* 250. qui tamen diem definit Kl. Auguſti. Londorp *p.* 310.

***** Iſthuanſius *lib. XXXIII. p.* 784. Meyer *p.* 307. Piaſecius *p.* 207. Londorp *p.* 341.

****** Iſthuanſius *p.* 785. Londorp *p.* 342.

******* Iſthuanſius *p.* 786. Meyer *p.* 315. Piaſecius *p.* 207.

******** Iſthuanſius *p.* 786. Piaſecius *p.* 207. Ludolph *p.* 63.

§. XXIII.

Celebrata inde a. 1603. fuerunt Ratisbonæ Comitia, quibus, contradicentibus primum Principibus ſecularibus, ſubſidia tamen LXXX. menſium largiter fuerunt promiſſa. * Actum in iisdem Comitiis etiam de bello Bel-

Belgico, & legatis ad Belgas fœderatos atque Albertum Belgii Hispanici Gubernatorem mittendis, de controuerſiis inter Ciuitatem Emdanam atque Comitem Friſiæ Orientalis componendis, adminiſtratione iuſtitiæ, abuſibus monetæ tollendis & moderatione matriculari.** Eodem anno Proteſtantes poſt varias deliberationes Fridbergæ, Heidelbergæ & Spiræ inſtitutas, iterum conuenerunt, Fridericus quidem Elector Palatinus, Adminiſtrator Argentoratenſis, Haſſiæ Landgrauius Mauritius, Marchio Anſpacenſis & Badenſis nouum fœdus Heidelbergæ iniuerunt de tollendis iudicii Aulici proceſſibus, ita, vt ſi aliquis eorundem executionem, aut mutationem Religionis attentaret, huic ſe omnes opponere deberent. Miſſo etiam in Galliam Mauritio Haſſo, Gallorum atque Belgarum auxilia implorabantur.*** Et dum multæ de Iudicio aulico eſſent querelæ, quod iurisdictionem ſuam in cauſſis potiſſimum religionis vltra modum extenderet, concluſum votis omnium, ſummum aliquod ſuæ vnionis iudicium eſſe inſtituendum, cuius ſuprema directio Palatino Electori deferatur, ſuum vero quisque Principum aut Statuum vnitorum in illo Adſeſſorem haberet, qui vna cum ceteris religionis præcipue cauſſas definiret.**** Licet illud ad effectum haut fuerit deductum.*****

* Thuanus lib. CXXX p. 1070. *in Germania interim parata in ſequentem annum ſubſidia, & ob id celebrata Ratispone Comitia, quibus frequentes Principes interfuerunt & certatim a ſacro ordine, quaſi alios exemplo ſuo prouocante promiſſa auxilia, nec tamen propenſa ea liberalitas caruit inuidia, cum alii Principes & ciuitates fere Proteſtantium ſectæ addictæ dicerent, præſules eo proniores & in promittendo largiores eſſe, quod ex ea occaſione ſuos populos grauare conſueuerint, & magnum inde emolumentum capere, quippe tantum ſingulares ſucceſſores & de poſteritate parum ſolliciti, quod alii qui vniuerſales ſunt, parcius faciant, quippe ne hereditariis populis oneroſi exiſtant, & nimiis exactionibus præiudicium heredibus ſuis faciant, quod magnis querelis in imperio ſæpius materiam ſuppeditat, tunc vero, quod huc vsque factum non fuerat, promiſſa LXXX. menſium ſtipendia & Brunſuicum copias peculiares, & Saxo VIluir tormenta inſtructa cum omni apparatu Cæſari de ſuo polliciti ſunt.* Ludolph *lib. III. c. II. p* 91. vbi etiam de cauſſa Embdana agitur & apud Meteranum *p. I. lib. LXIV.* Contin. Chytræi *p.* 89. Londorp *Tom. III. lib. IX. p.* 450.

** Extat Receſſus in Corpore *p.* 985. Brower *Ann. Treuir. lib. XXIII. §. XXVIII.* Londorp *Act. Publ. Tom. I. lib. V. c. XXV.*

*** Carafa *p.* 39.

**** De hoc latius Maſenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 444.

***** Patet hoc ex conſultatione apud Londorpium *Tom. I. lib. I. p.* 1.

§. XXIV.

Noui interea motus in Tranſyluania. Dum enim a. 1603. ex iſta terra legati ad Cæſarem venirent, totius Prouinciæ nomine, fidem atque obſequium promittentes, ii qui remanſerant, noua facta conſpiratione, a Cæ-

 ſare

ſare deficiunt, Moſem Siculum ſibi Principem eligentes, qui a Mehemete Turcarum Principe prouinciæ Tranſyluaniæ Imperium ſibi & poſteris impetrauit, miſſumque ab illo acinacem & clauam ac vexillum, imperii inſignia accipit,* & acceptis a Turcis copiis, Caranſebeſſam, Albam Iuliam, Claudiopolim, Cibinium capit, verum ad Coronam hærens, a Radulone Transalpinæ Walachiæ Principe, qui Cæſari ſe ſubiecerat, ad diem XXII. Quintilis profligatur, cæſis quater Tranſyluanorum millibus, & in his, ipſo Moſe Siculo.** Et licet Albertus Magnus & Beckeſſes reliquias colligerent, denuo tamen iſti a Cæſareanis cæſi fuerunt ac fugati, Tranſyluania Cæſari iterum ſubiecta. Cum Turcis eodem anno 1603. bellum continuabatur: Iſti equidem nocturno prœlio, dum caſtra Cæſareanorum prope Budam adgrediuntur, a Ruswormio duce die XXIX. Septembris magna clade adficiuntur, vt Belgradum regredi cogerentur,*** Ruswormio Hatuanum occupante.**** Ineunte anno 1604. poſt Mehemeti III. mortem, Turcæ de pace agere cœperunt, inſtituti etiam in Peſtanis campis ſub tentorio fuerunt conuentus; dum vero Turci Strigonium & Iaurinum repeterent, munera etiam præteritis annis prætermiſſa, ob iniquas has poſtulationes re infecta fuit diſceſſum.***** Poſtea Iagenreuterus ſumma ignominiæ nota Peſtum relinquit, cuius exemplum Hatuani præſidiarii ſequuntur, dum interea Haſanes Strigonium fruſtra obſideret.****** Et licet Septembri menſe medio inter vtrorumque caſtra loco, prope Strigonium ad vrbem Ratziorum denuo de pace ageretur, nihil tamen actum, dum Turcæ ſollicitis animis deditionem Strigonii peterent, ac pro eo Caniſam offerrent; noſtrique viciſſim Agriam ſuperaddi poſtularent.******* Eodem tempore quo Strigonii obſidio ſoluta eſt, Stephanus Boſcaius in partibus vltra Tibiſcum flumen pernicioſos motus excitabat. Hic paucos ante annos affectati in Tranſyluania regni cupidine exarſerat, & cum id minime ſuccederet, reuocandi e Sileſia Sigismundi auctor extiterat, poſtea factionibus Chaquianis excluſus atque proſcriptus, in ſuis arcibus prope Varadinum exilium tolerauit.******** Iſte, dum Turcæ, Moſe interfecto, Gabrielem Bethlenum ſubſtituere conarentur, datis ad ipſum litteris, petiit, vt ipſe ſurrogaretur, ſe in Turcarum clientela futurum, quod facile impetrauit. Aſt, dum Turcæ Becta Temesienſi purpurato & Betleno ducibus, Lippam occupare tentant, eoque ipſo aditum ſibi aperire in Tranſyluaniam, a Dampierio & Racocio nocturno prœlio magna ſtrage adficiuntur. † Perſiſtebat nihilominus in rebellione Boſcaius, Barbianum Comitem Bellgiioſæ ad extirpandam omnem religionem a Pontificia alie-

nam

nam a Cæſare miſſum eſſe, obtendens, dum iſte Caſſouiæ contra Proteſtantes magna ſeueritate graſſaretur. †† Variæ etiam contra Cæſarem erant querelæ, Germanis in Vngaria vndique dominantibus. ††† Et licet per legatos ſuos ad Cæſarem Pragam miſſos, hæc excuſare conaretur, iſti tamen admiſſi haut fuerunt. †††† Hoc ipſo Heidones, licet iuramentum fidei Cæſari renouaſſent, commouit, vt Dampierio relicto, Peczii, ducis Cæſarei copias magno impetu adgrederentur, Caſſouia, Cibinium minus, Leuocia & Eporeſſia rebellibus ſe dederent, plures etiam ex Proceribus ad Boſcaium deſciſcebant. ††††† Inde, accepta a Turcis aurea corona, Comitis Kismarienſis & ſuperioris Hungariæ dynaſtæ & Circulorum Comitis titulum ſibi ſumſit. †††††† Inſequenti anno 1605. Boſcaius ad Edelinum pagum penes flumen Bolduam prope Sendronem a Baſta fuit victus, qui inde Sendronem recipit, Tocaiumque obſidione liberat, Caſſouiam fruſtra tentat. ††††††† Boſcaius vero Tockaium poſtea occupat, †††††††† Gregorius Nemethius, etiam vnus ex Haidonum ductoribus, regiones Transdanubianas igne ferroque deuaſtat, eadem ratione Auſtriam etiam Stiriamque infeſtans, * licet rebelles a Soponii obſidione magno ſuorum cum damno fuerint repulſi. ** Turci interea dedentibus Germanis, Strigonium occupant. *** Et licet Mehemet Veſirius impoſita capiti eius corona, Boſcaium regem nominaſſet, **** nihilominus miſſis vltro citroque legatis, tandem Viennæ a. 1606, de pace agi cœptum, qua primum XXIII. Iunii cum Boſcaio & Hungaris conuenit his conditionibus, vt libera vbique ſit religio, Cæſar Matthiam fratrem in Vngaria conſtituat Gubernatorem, Palatinus publicis ſuffragiis eligatur, a Cæſare confirmetur, eiusque & procerum Vngariæ conſilio omnia negotia tractentur, exteris ſubmotis. Boſcaio vero omnis Tranſyluania hæreditario iure concedebatur, cum ea Vngariæ parte, quam Sigismundus Bathorius obtinuerat, & inſuper omnis vltra Tibiſcum ditio, ſimul cum arcibus Sacmario & Tockaio & Comitatibus Bereghiano & Vgociano, ita tamen, vt mortuo eo ſine liberis, ad Vngariæ reges redeat, neque ad adgnatos tranſeat: reliqua in Comitiis propediem habendis definiantur. ***** Cum Turcis vero Sitwatorokiæ ad Danubium inter Strigonium & Comorram de pace fuit actum, atque die XXI. Nouembris conuenit, vt Turcarum Princeps Achmet Cæſarem patris loco haberet, quæ vtrinque ablata retineantur, limites deſignentur: legati vtrinque mittantur cum muneribus, atque hæc pax ad viginti annos duraret. ****** Boſcaius paullo poſt, veneno vt dicitur, extinguitur, cui ſufficitur Sigismundus Ragotzius Tranſyluaniæ Princeps. *******

 * Iſthuan-

* Isthuansius *lib. XXXIII. p.* 794. Thuanus *lib. CXXX. p.* 1069. Meyer *p.* 334. Ludolph *Tom. I. p.* 98.

** Isthuansius *p.* 797.

*** Isthuansius *lib. XXXIII. p.* 801. Thuanus *p.* 1068. Meyer *p.* 344.

**** Isthuansius *p.* 802. Thuanus *p.* 1069. Meyer *p.* 348.

***** Isthuansius *p.* 804.

****** Isthuansius *p.* 807. Thuanus *lib. CXXXI. p.* 1111. Piasecius *p.* 209. Meyer *p.* 360. Cont. Chytræi *p.* 97.

******* Isthuansius *p.* 808. Thuanus *lib. CXXXI. p.* 1112. qui etiam locum indicat: *induciarum negotium interea ad Strigonium vrgebat purpuratus, & ad Ratziorum opidum ab eo inuitati delegati conuenerant.* Germanice dicitur *Ratzenstaedtel.* Meyer *p.* 362.

******** Statum ipsius his verbis describit Isthuansius lib. XXXIII. p. 809. *cum ille a Sigismundo ad Cæsarem legatione fungeretur, isque interim Andreæ Cardin. Bathorio, quamquam patrueli, sed inimico ac hosti paulo ante suo prouinciam Transsiluaniam, decepto Cæsare, de manu tradidisset, seque in Poloniam recepisset, post diuturnam in Aula Cæsaris mansionem sub qua de obiectis criminibus sese purgare debebat, domum quam extra Transsiluan. fines habebat, discessit, neque ausus in Transsiluan. redire ex qua factionibus Chaquianis exclusus, proscriptusque erat, diu in suis arcibus circa Varad num exilium tolerauit: Cæsarianarumque partium se sectatorem ostendit, quum tamen ingens esset suspicio apud omnes, interea eum ambitione atque auaritia procul ab æquo & honesto deductum affectandi regni consilia & cogitationes in occulto coquere, & agitare.* Piasecius *p.* 217.

† Isthuansius *p.* 809. Cont. Chytræi *p.* 94. Meyer *p.* 381.

†† Isthuansius *p.* 812. Thuanus lib. CXXXI. p. 1113. *Io. Iacobus Barbianus Belliioci Comes, Bastæ instigatu, inter hæc Cassouia summa seueritate grassabatur, Protestantibus itidem interdicto concionum publicarum vsu, & concionatoribus nouissima interminatus, nisi ab iis abstinerent, etiam machinis bellicis ad templa, vbi conueniebant, admotis, & cum Georg Saba ciuis in vrbe locuples non pareret, X. talerorum cIↃ seuerissime exactis multatus est, & tres e nobilitate seditionis excitatæ postulati intra semidiruti cœnobii rudera inclusi fame enecti dicuntur, ea re cum magnum in se odium concitasset Belli-iocensis, postremo & Stephano Boskaio viro inter Hungaros primario, & arcta cum Sigismundo Bathorio cognatione coniuncto grandem pecuniam imperauerat, quam cum ille exsoluere detrectaret, alia atque alia excusationis loco caussatus, vim imperio adiicit, & recusantis tria in proximo castella ad prædam militi concedit, quod hominem generosum & tamen moderatione potius quam dissimulatione hucusque vsum ad arma defensioni capienda incitauit, qui iniuriam tantam minime ferendam ratus, salva fide eam vlcisci sibi licere arbitrabatur: sic enim dicere solebat, Andrea II. Hungariæ Rege in comitiis anno Sal. cIↃ CCXXII. cautum & sancitum esse: si quis Regibus contra iura regia & priuilegia ac libertates aliquid tentantibus restitisset, id ipsi fraudi & infamiæ non esset.*

††† Has exponit Piasecius p. 217. *omnes enim meliores Præfecturas, & dignitates æque militares ac togatas, Cæsar non indigenis Vngaris, vti ex vi iurisiurandi sui tenebatur, sed externis Germanis conferebat. Nobiliores cum dote ampliori Virgines nonnisi ex voluntate Cæsaris nubere poterant, fauore Cæsaris in eis maritandis ad Germanos semper inclinante. Si aliquis splendidiora patrimonia possidebat, leui obiecto infidelitatis indicio, bonis suis mulctabatur, & eadem bona non Vngaris aliis fidelioribus, sed Germanis tradebantur, vt in breui titulis dotalibus, & fisci nomine Germani, Vngaris veteribus pulsis colonis, opimiora quæque in tota Vngaria prædia obsiderent, & Vngari Magistratibus, & omni regiminis potestate exauthorati,*

rati, quasi in peregrino solo peregrinis dominis parere cogerentur. Tributa quoque non consensu Prouincialium, sed prout Caesarianis dominantibus libuisset, imponebantur; & miles Germanus odio in eam gentem innato, magis quam Turca saeuiebat. Communi autem huiusmodi causa propriam diffidentes in Religione adiunxerant, eam occasionem rebus nouandis, & asserentibus libertatibus suis opportunam fore arbitrati. Et maxime commoti Comitiorum anno superiore Posonii celebratorum decreto, quo omnis in illo Regno haereticarum sectarum vsus prohibebatur, & sectarum huiusmodi asseclis poena exilii fuerat interminata, contra illud obtestationem interpositam facto Galsati Conuentu iterarant, postquam Comes Belgioiosa vice Georgii Basta Praefectus Caesareus Cassouia templa omnia ipsis ademerat, & exercitium quoduis, etiam priuatum sua secta cuique prohibuerat. At cum talibus querelis Vngari iusta remedia in Aula Imperatoris saepius quaesiissent, a ministris illius Aulae omnibus Germanis, vel Germaniae coniunctioribus reiecti, & ad Imperatorem nunquam admissi, nonnisi tristem repulsam domum referebant. Thuanus *p.* 1114. & *lib. CXXXIII. p.* 1170. qui etiam de Hungarorum scripto agit, quod ex conuentu Carponensi Decembri mense 1605. miserint, in quo haec verba: *nam se coactos ad arma pro iuribus regni & tuenda libertate deuenisse, non contra Principes Christianos, sed contra Pontificis tyrannidem eiusdemque mancipii Regis Rodolphi, qui eius mandatu ipsos exterminandos ac penitus delendos suscepit.* Ludolph *lib. V. c. III.* Londorp *Tom. III. lib. XI. p.* 578.

†††† Thuanus *p.* 1114. Piasecius *p.* 218.

††††† Isthuansius *p.* 813. Thuanus *p.* 1113.

†††††† Thuanus *p.* 1114 *ab eo tempore Bostkaius Comitis Kismariensis & superioris Hungariae dynastae & Circulorum Comitis titulos sibi sumsit, & monetam auream & argenteam cum his nominibus percussit, meruitque seu gratia seu virtutis opinione, vt aurea corona, quae Vladislai Regis olim fuerat, & hactenus post Budam captam in Turcorum potestate manserat, a Sultano donaretur.*

††††††† Isthuansius *lib. XXXIV. ineunte* Piasecius *p.* 219.

†††††††† Isthuansius *lib. XXXIV. p.* 828.

* Isthuansius *p.* 828. Thuanus *lib. CXXXIII. p.* 1166.

** Isthuansius *p.* 830.

*** Isthuansius *p.* 834. Thuanus *lib. CXXXIII. p.* 1166. Piasecius *p.* 230.

**** Isthuansius postquam Mehemetis Visirii declarationem regiam atque orationem ad Vngaros adduxisset, p. 837. addit: *quae cum dixisset, (erat autem dies Veneris, Turcis sacer, apud nos Diui Martini Memoriae dicatus) proferri postea coronam, ac alia ornamenta iubet, & ensem auro & gemmis admodum splendide ornato, latus ei ipsemet cingit, coronamque capiti imponit. Ea esse dicitur rarioris operis, intus quidem lignea, & superne laminis aureis tecta & lapillis obsoletum in morem inditis elaborata, quae quanquam a Turcis Imperatorum Constantinopolitanorum, aut Despotarum Thraciae diadema fuisse fertur: incertum tamen est, quonam & vnde sumpta sit. Eam Boscaius accepit quidem, sed praefatus (quod vnicum in omni vita modestiae eius exemplum sit) se loco muneris, non ad vsum, aut regiae dignitatis signum accipere, Georgio Secio statim tradidit, moris apud Vngaros esse, inquiens, diadema a Viro quopiam forti ac fide virtuteque praestanti seruari; neque interim alterius caput redimiri eo posse, donec qui prior insignitus fuisset, in viuis superfit. Constare autem omnibus, Caesarem, qui idem rex quoque Vngariae sit, ante XXX. amplius annos rite esse coronatum. Deinde ad circumstantes suos asseclas conuersus, Vngarico sermone eadem disseruit: debere eos testes sibi esse, non ita se eam coronam accipere, vt iura publica libertatis, aut singulorum violare, aut oppressa esse vellet, quorum causa tuendae arma sumsisset.* Thuanus vero *lib. CXXXIII. p.* 1166. *diadema vocat mire*

mire Graecarum ancillarum artificio elaboratum, & LX. ficuti iactabatur, Hungaricorum aureorum cIↄ.

***** Isthuanfius *lib. XXXIV. p.* 842. Thuanus *lib. CXXXVI. p.* 1225. Extant pacis articuli apud Meyerum *p.* 412. & Lond. suppl. *Tom. I. p.* 362. vbi etiam *p* 364. exhibetur consilium Melchioris Clefelii de libero Religionis exercitio Vngaris concedendo. Londorp *Tom. III. lib. XII. p.* 723.

****** Isthuanfius *p.* 845. Thuanus *lib. CXXXVI. p.* 1229. qui pacem in XV. saltim annos firmatam fuisse dicit, cum tamen reliqui Scriptores & ipsi pacis articuli XX. annos constituant. Piasecius *p.* 241. Extant pacis articuli apud Meyerum *p.* 424 & Londorpii *suppl. Tom. I. p.* 376. in Recueil *Tom. III. p.* 33. Ludolph *lib. VI. c. III.* Londorp *p.* 745. Merc. G. B. *Tom. VII. lib. I. p.* 169.

******* Isthuanfius *lib. XXXIV. p.* 847. Piasecius *p.* 241. Thuanus *c. l.* Meyer *p.* 426. Ludolph *lib. VI. c. III.* Londorp *lib. XII. exeunte lib. XIII. p.* 803.

§. XXV.

Decesserat eodem tempore a. 1604. Ludouicus V. Hassiae Landgrauius, facto testamento, vt ex aequo haeredes essent, Mauritius, qui Cassellis sedem habebat, Marpurgicae partis: Darmstadtini fratres Ludouicus, qui Darmstadti sedem habebat, Philippus, qui Butzbaci & Fridericus, qui Homburgi, Giessenae, hac addita conditione, vt, qui religionem mutasset, haereditate excideret. Mauritio approbanti, Darmstadtini fratres reclamabant, non in familias, sed in capita diuisionem postulantes ex pacto confraternitatis non solum & vigore Instrumenti paterni, sed & quod Philippi iunioris, qui a. 1583. fuerat extinctus, haereditas aequaliter fuerit diuisa. Accedebat religionis mutatio Mauritii, qui Reformatis accesserat. Hanc religionem dum a. 1605. Marpurgi per Valentinum Schonerum introducere conabatur Mauritius, tumultus oritur, ipseque e suggestu deturbatur. Aduentante vero Marpurgum Mauritio, atque signa aliquot militum in eandem vrbem inducente, post octiduum ciues per delegatos ad genu Principis prouoluti, & culpam confessi, poenam supplices petierunt: Schonerus ipse interuenit, eiusque precibus exoratus Mauritius, indignationem remisit, paucis, qui turbis caussam dederant, & porro daturi credebantur, solum vertere iussis, & postquam semel atque iterum sacram synaxim, adhibita panis fracti ceremonia celebrauit, Marpurgo discessit. *

* Thuanus *lib. CXXXIII. p.* 1161. Ludolph *lib. V. c. II.* Londorp *Tom. III. lib. XI. p.* 587. Acta *in Sachen die Fürstl. Marpurg. succeßion belangend, Giessen* 1615. *f.* Merc. G. B. *Tom. V. lib. III. p.* 541. *Tom. VI. lib. III. p.* 54.

§. XXVI.

Crescentibus interea Religionis dissidiis, Lotharius Treuirensis Suicardum Moguntinum & Ernestum Coloniensem Confluentiae excepit iidem-

iidemque reliquis Electoribus auctores fuerunt, vt Augusto mense Fuldæ conuenirent. Sed, consultationibus ibi extractum tempus fuit, nisi quod decretum fuerit, iudicium reuisorium in Camera esse restituendum. *

* De hoc conuentu Masenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 446. Extat inter *Hochwichtigen Schrifften unter Rudolpho II. Extract aus der Relation der verrichten Sachen bey dem Fuldischen angestellten Churfursten-Tag, der Sechs des Heil. Reichs Churfursten den* 27. *Augusti anno* 606. *das Iustiti VVesen betreffendt.*

§. XXVII.

Eodem tempore a. 1605. Henricus Iulius, Dux Brunsuicensis Brunsuicum vrbem, primum astu, deinde aperta vi adgreditur, sed nihil praeualuit, dum Cæsar non solum sub proscriptionis pœna ipsum inde discedere iuberet, sed etiam Hanseaticæ ciuitates missis primum legatis, vt a socia ciuitate abstineat, petunt, post, sub Augusto, Lunæburgi Duce auxiliares copias mittunt. * Anno 1606. nouo publicato Cæsaris edicto, addita excommunicationis, ni pareret denuntiatione, aduentantibus etiam copiis ab Hanseaticis ciuitatibus collectis, tandem Henricus Iulius XVI. Kl. Aprilis incensis ad Olperam castris vrbem reliquit. ** Licet hæc caussa in Iudicio aulico varie fuerit postmodum agitata. ***

* Thuanus *lib. CXXXIII. p.* 1162. Londorp *lib. V. c. II. lib. VI. c. II.* Londorp *Tom. III. lib. XII. p.* 663. Merc. G. B. *Tom. V. lib. III. p.* 599. 654. *Tom. VI. lib. III. p.* 126.

** Thuanus *lib. CXXXVI. p.* 1231. Londorp *p.* 701. Agunt de hac controuersia: *Ausfuhrlicher warhafftiger Historischer Bericht, die furstliche Landes Erbstadt Braunschweig, auch der Hertzogen zu Braunschweig und Lüneburg, VVolfenbüttelischen Theils darüber habende Landsfürstl. hohe Obrigkeit und Gerechtigkeit, und Ihr der Stadt unmittelbahre angebohrne Schuldigkeit, Subiection und Unterthanigkeit betreffend,* 1607. *fol. tribus Tomis.* Contra hos a Senatu Brunsuicensi prodiit: *VVahrhafftiger Abdruck fernerer Defensionum und Euentual-Handlung* 1606. 4. atque *kurtze Abfertigung, Protestation, Verantwortung, Entschuldigung, Oblation und Erbieten* 1608. His scripris opposita fuerunt *der Postreiter, das Botenlohn,* potissimum vero *illustre Examen autoris illustrisf. uber des Raths zu Braunschweig Lasterschrift, Helmstadt* 1608. 4. *Et Refutatio und VViederlegung des Raths zu Braunschweig erdichteter vermeynter Euentual-Handlung, Helmstadt* 1608. 4. Dum etiam Ciuitates Hanseaticæ hac in caussa ederent *der Vereinigten Hanse-Stedt kurtze Nothwendige Verantwortung, sambt angehengter Protestation, Lübeck* 1609. 4. a parte Ducis prodiit *Gründlicher Bericht auf der vereinigten Teutschen Hansestedte vermeynte Verantwortung und Fliegenwedel, Helmsteds* 1609. 4. Sic etiam Iureconsultus olim Helmstadtiensis Andreas Knichen edidit *Encyclopædiam Brunouici Imperii & Iurisdictionis, nec non ingenitæ, hæreditariæ atque omnigenæ subiectionis Ciuitatis Brunsuigæ, Hanouera* 1608. 4. Verum Brunsuicensium caussam defendit Ioannes Tautius *in Discursu de Rerumpublicarum inferioris Saxoniæ regimine & Statu, Francofurti* 1620. 4. Huic vero reposuit Andreas Knichen Epopsin Dauthinæ hypotyposeos 1607. 4.

*** Varia etiam scripta huc facientia reperiuntur apud Meyerum Londorp Contin. *Tom. I. p.* 220. 272. 306. Merc. G. B. *Tom. V. lib. IV. p.* 654.

§. XXVIII.

Anno 1607. motus Donawerdensis ortus. Donawerda Sueuiæ Ciuitas est, Bauariæ olim Ducibus subiecta, sed Ludouici Bauari temporibus sese in libertatem asseruit, confirmata in eadem a Sigismundo Imp. Hanc, eo quod Protestantium religioni accesserat, bello Germanico ceperat Carolus V, sed per Transactionem Passauiensem pristinæ libertati fuit restituta. * In hac vrbe Monasterium erat opulentum, sanctæ Crucis dictum, a Comitibus olim Dillinganis conditum, eius Abbas cum processiones publice per forum instituere superioribus annis, more hactenus in ista vrbe inusitato conaretur, admonitus tempestiue a magistratu est, vt ab instituto isto abstineret, & intra suos terminos sese contineret, cui ipse parere nolens, rem ad aulam Cæsaream defert, indeque litteris publicis processiones illas publice peragendi facultatem impetrat. Magistratus e contrario exceptiones quasdam frustra infert. Cum igitur anno 1606. xv. Aprilis die D. Marco festo, processiones suas iterum institueret, & per viam consularem forumque primarium incedens, præmisso Cœnobii vexillo, subsequentibus iunioribus pueris pro Musica selectis, Sacerdotibus ex monasterio quinque, & vniuersa caterua Pontificia, per portam Danubianam in pago Achsesheim ceremonias suas peracturus, egrederetur. Ciues vehementer hoc facto exacerbati, glomeratim vndique clauis, baculisque instructi, portam occupant, aditu Abbatem prohibituri, qui cum peracto in pago suo sacrificio, horam circiter vndecimam reuerteretur, obuiantem sibi plebis multitudinem videt, aliquosque eo audaciæ progressos animaduertit, vt impetu in vexilla facto, ea contunderent, diffringerent, lacerarent, qui antea in egressu viam prætoriam & publicum vrbis mercatum, erecto vexillo transigerant: diuerticula iam & semitas transuersas petere, & magno cum periculo in Cœnobium suum redire sunt coacti. Abbas vt illatam hanc sibi suisque iniuriam vindicaret, rem omnem ad Cæsarem refert, & criminis læsæ Maiestatis ciues accusat. Cæsar Bauariæ Principi Maximiliano, vt quomodo hæc omnia sint comparata, inquirat, imperat. Is subdelegatos suos in vrbem mittit, sed ciues quidam male feriati non eos solum, sed & Cæsarem ipsum conuitiis proscindere non dubitant. Itaque cum monitionibus suis proficere nihil legati Cæsaris possent, eo tandem res perducta est, vt mandatum proscriptionis VII. Augusti die anni 1607. aduersus vrbem istam publicatum, eiusque executio Bauariæ Principi Maximiliano fuerit demandata. Senatus, visa hac seueritate, Abbati promittit damnum se a Ciuibus Cœnobio illatum, esse compensaturum,

rum, ex tumultus auctoribus duos Sebastianum Schenckium & Erasmum Goggellum, Bauariæ Ducis subdelegatis puniendos permiserat, sic in reliquos etiam se diligenter inquisiturum, sub priuilegiorum suorum, quinimo vitæ etiam & bonorum omnium amissione, sancte VIII. Septembris die pollicetur. Sed non contentus hac promissione Bauariæ Dux, præconem Cæsareum cum legatis quibusdam aliis III. Nouembris die, qui ex ciuibus, vtrum quod pollicitus Senatus erat, ratum & ipsi habere vellent, quærerent, eo destinauit. Cum igitur assensum suum suspendentes, nihil eorum, quæ Senatus promiserat, approbare velle viderentur, præco in pratum ciuitati proximum progressus, mandatum Cæsaris proscriptionis publice proclamat, & Bauariæ Dux decem millium peditum, equitum vero septingentorum exercitum magna celeritate cogit, qui XI. Decembris ad ciuitatem progressus, deditionem postulat. Mittuntur ciues quidam ad Bernshusium, equitum Ducem, & vel octo vel ad minimum quatuor dierum ad deliberandum sibi dari spatium expetunt, sed nihil impetrant. Hinc denuo septem Ciues alii, Bernshusium Northemii agentem denuo adeunt, religionis sibi exercitium liberum relinqui, milites, vt a direptionibus abstinerent, admoneri: innocentium rationem haberi: legatis suis duobus, seu vigilum præfectis, qui ciuium solummodo in ordinem redigendorum & coercendorum causa conscripti fuerint, veniam dari, & excommunicationis fulmine ciuitatem liberari petunt, vrbis deditionem faciunt, & claues aduenienti statim Duci traditum iri promittunt. Vt ventum ad vrbem est, cum crepusculum iam vespertinum instaret, ciues a direptionibus militum sibi metuentes, aperire portas ea vespera renuunt, sequenti tamen die quin admittantur, nihil se repugnaturos, promittunt. Subirati Bauarici ad stationes suas reuertuntur, diem sequentem expectant, qui vt illuxit, aduentantes iterum circiter horam matutinam octauam, vrbem ingressi sunt. Hoc facto, præsidia Bauarica portis adhibita, & excubiæ a Præfectis Bauaris sunt constitutæ, ciuibus postmodum, vt delata in Curiam arma deponerent, est imperatum. Arma illa Rainam deinde transportata, & ciuibus quibusdam compedes iniecti sunt, templo ciuitatis primario Iesuitis tradito, qui conciones statim in eo habere cœperunt, & processionem inde publicam, festo D. Thomæ die ad Cœnobium instituerunt. Cæterum cum vrbs hæc in Circulo Sueuico comprehenderetur, neque executio ista Duci eiusdem Circuli fuisset demandata, a Duce Würtenbergensi Sueuicorum Statuum Conuentus Vlmam fuit indictus, vt, quomodo vrbi subueniretur, Ordines mature consultarent. Accedebant etiam legati Cæsarei, Status istos hor-

tantes, ne caussæ illius participes se vllo modo redderent. Dum inuicem consultaretur, nuntius aduenit de vrbis deditione. Sueuici igitur Circuli Status ad Imperatorem non solum, sed etiam potiores Germaniæ Principes litteras mittunt, vt in Comitiis Ratisbonensibus vrbis habeatur ratio petentes, quo in pristinum libertatis statum in ciuilibus atque ecclesiasticis restituatur, petentes. * Hæc restitutio deinceps varie tentata, & multoties in Comitiis repetita, exitu tamen tunc fuit destituta. **

* Verba plerumque sunt Cont. Chytræi *p.* 127. Thuanus *lib. CXXXVIII. p.* 1286. Londorp *Tom. III. lib. XIII. p.* 812. Burgoldensis *Disc. ad Instr. Pacis p. II. p.* 62. Ludolph *lib. VII. c. II.* Prodiit hac in causa a partibus Bauarorum *Donawertische Relation* 1610. 4. cuius auctor esse dicitur Wilhelmus Iocherus, Consiliarius Bauaricus, qua demonstrare conatur, liberum esse Imp. aut Circuli Duci executionem demandare, aut alium quemuis executionis Ducem constituere. Huic Donawerdenses opposuerunt *Bestandige Information iuris & facti* 1611. 4. cuius auctores esse dicuntur Sebastianus Faber, Procancellarius Würtenbergicus & Ludouicus Müllerus Cancellarius Oetingensis. Responderunt tamen Bauari alio scripto, sub titulo: *Nothwendige Erinnerung, Ingolstadti* 1613. 4. Varia scripta huc facientia extant apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 354. 386. 465. Merc. G. B. *T. VII. lib. III. p.* 43.

** I. P. art. V. §. XII. decretum: *quod ad Ciuitatem Donawerdam attinet, si in proxime venturis Comitiis Vniuersalibus in pristinam libertatem restituenda esse iudicabitur ab Imperii Statibus, eodem gaudeat Iure in Ecclesiasticis & Politicis, quo ceteræ Imperii liberæ Ciuitates vigore huius Transactionis gaudent, saluis tamen quoad hanc Ciuitatem eorum, quorum interest iuribus.* Sed, cum Bauari sumptuum restitutionem peterent, quibus ferendis vrbs par non esset, alii vero pro vrbis libertate nihil conferre vellent, mansit hæc vrbs sub Bauari potestate, vsque ad prœlium ad Schellenbergam. Restituta Imperio per Iosephum, sed Bauaris iterum per pacem Badensem, fuit concessa.

§. XXIX.

Insequenti anno 1608. Comitia Ratisbonam fuerant indicta, quibus Cæsaris nomine præerat Ferdinandus, ipsius frater. Proponebatur in iisdem de contributionibus ad bellum Turcicum, instauranda iustitia, bello Belgico, re monetaria & moderatione matriculæ. Verum, cum inter Catholicos & Protestantes minime conueniret, istis ante omnia de contributionibus ad bellum Turcicum, pro ordine propositionis, his de iustitiæ negotio & difficultatibus, quæ ex violata pace religionis, & Cameræ Imperialis non rite administrato iudicio extitisse dicerentur, primo loco agi debere dicentibus atque insistentibus, Archi-Dux die v. Kl. Maii Ratisbona discessit: sicque Comitia quidem tum temporis finita, ast, de propositis capitibus ne inchoata quidem tractatio. * Ex dictis igitur Comitiis maiora fundamenta Vnionis Euangelicæ atque oppositæ Ligæ Catholicæ iacta fuerunt. Finitis enim iisdem, Aschusii Conuentum celebrarunt quidam Protestantes, ibique pro tuenda religione fœdus percusserunt, Pala-

Palatino Duce constituto, Christiano Anhaltino huius Vicario: ordinati sunt socii, distributæ curæ, imperata pecunia. **

* Londorp *Tomo III. lib. XIV. p.* 819. Carafa *p.* 40. Masenius *lib. XXIII. p.* 449. Ludolph *lib. VIII. c. II.* Acta horum Comitiorum extant apud Goldastum *Polit. Reichshandel p. XXII. p.* 946. Merc. G. B. *Tom. VII. lib. III. p.* 55. Londorpium *Tom. I. c. VI. p.* 37.

** Carafa *p.* 45. Bellus *lib. I. p.* 6. qui etiam indicat, quid a singulis Correspondentibus ad onera fœderis fuerit contributum.

§. XXX.

Eodem tempore Vngariæ & Austriæ vtriusque Ordines, siue ita instructi, siue etiam pertæsi, quod ad Imperatorem solitarium difficilis ipsis pateret pro expediendis negotiis suis accessus, tumultuari & de constituendo sibi Rege murmurare cœperunt. Comitia etiam Posonii ab Vngariæ Proceribus fuerunt instituta, ad quæ cum xv. Ianuarii die, Matthias ArchiDux, Cæsaris per Vngariam Gubernator aduenisset, splendide fuit exceptus, in iisdemque decretum, vt articuli pacis Viennæ conclusi, vna cum religionis libertate seruarentur. Facta conclusione, fœdus cum Austriacis initum, hac conditione, vt si forte circa dictam pacis cum Sultano tractationem, incommodum aliquod & bellum Hungaricis vicinisque regionibus ab aliquo inferri contingat, coniunctis statim viribus sibi inuicem auxilio venire debeant. Istis ex voto expeditis, in colloquiis eorundem Comitiorum introducebantur a diuersis querelæ contra ministros Imperatoris Aulæ, a quibus nunquam tempestiue negotia gentis istius curarentur. Nec multa cunctatione consenserunt illi populi omnes, vt Matthiam sibi Regem & Principem eligerent, coniunctaque manu Vngari cum Austriacis mutuo sese fœdere obligarunt, vt nonnisi ipsius imperio parerent. Cum igitur Matthias ArchiDux accepisset, Cæsari hæc non omnino placere, subito Viennæ Neoburgum Monasterium xv. Aprilis concessit, cui plurimi proceres, ii præsertim qui Viennensem pacem subscripserant, se aggregant, multæ etiam militum copiæ ab Austriacis conscriptæ. Cæsar autem Bohemiæ Ordines, socios etiam & confœderatos de auxiliis in promptu habendis, & in casu necessitatis præstandis interpellat. Hinc Saxo & Brandenburgicus Electores Matthiam Archiducem per litteras & legatos monent, vt ab omni vi abstineat, Matthias autem in Morauiam pergens splendide excipitur. Inde datis ad Circulum Bohemicum & ad vrbes Pragensium litteris, vt duo ex singulis locis legati Zaslouiam ad conuentum die iv. Maii habendum veniant, postulat, vbi expeditionis suæ rationem sit redditurus. Datis etiam ad Electores litteris, exemplum contractus Viennæ die xxv. Aprilis 1606. communi Archi Ducum consensu initi, quo Matthias ob Rudolphi II.

 animi

animi infirmitatem, pro Capite Domus Austriacæ fuerat declaratus,* transmittit, vt auxilio illud promouere studerent, petens. Sub finem Maii Legati Matthiæ ArchiDucis Pragam venerunt, ibidemque XXVI. Maii certa capita proposuerunt, quæ cum grauiora essent, consultum videbatur Ordinibus, vt vtriusque partis legati in patenti prope Debritsium agro conuenientes, maturam de capitibus istis cum Cæsaris consensu consultationem susciperent. Tandem vero aduentantibus Cæsaris legatis, die XVII. Iunii 1608. in arce Pragensi conuenit, vt Cæsar regnum Hungariæ atque Austriam omnem Matthiæ cedat, Cæsar vero honestam annuam contributionem ex istis prouinciis accipiat: Matthias in Bohemiam succedat, si Rudolphus sine liberis fuerit extinctus, Morauiæ etiam administratio ipsi statim permittatur. In Comitiis Imperii proximis definiatur, quid Imperii Status ad bellum Turcicum debeant conferre. Matthias vero Tirolensi Comitatui plane renuntiet. Quo facto, Regni Hungarici insignia in castra Matthiæ statim deferuntur.** Isteque Presburgi 1611. solenni ritu fuit coronatus.***

* Extat ille Recessus apud Goldastum *de R. Bohemiæ app. Docum. p.* 138. Lünigium im *Reichs-Archiu Contin. II. f. IV. p.* 74. qui tali modo incipit: *Cum rerum præsentium deplorato statu, perdita iam pæne Hungaria, & inclytæ Domus Austriacæ Prouinciiis, Hungariæ vicinis deuastatis, aliisque multis de causis (proh dolor) constat, sacram Cæsaream Maiestatem Dominum & fratrem nostrum observandum, ex quadam animi indispositione & infirmitate, quæ sua periculosa interualla habet, in Gubernatione Regnorum & Prouinciarum minus sufficientem & idoneum esse, ita vt iis a Deo sibi commissis eo, quo par est modo, præesse nequeat; Hisce aliisque rationibus adducti, Nos Matthias, Maximilianus, Ferdinandus, & Maximilianus Ernestus, Archi-Duces Austriæ, Fratres & Patrueles, ingenti dolore permoti, a nobis illud, quod a Deo & natura concessum est, negligendum non esse, merito considerantes, accelerandum nobis conuentum hic Viennæ existimauimus, vbi negotio hoc mature & bene deliberato, nullum aliud remedium præsentius esse comperimus, quam vt vigore pactorum & transactionum inter nos initarum, tum etiam hactenus laudabili a maioribus nostris conseruata consuetudine, & attenta sacræ Maiestatis indispositione, superiusque commemorata infirmitate, Caput nobis & Columen Domus nostræ, nempe Archi-Ducem Matthiam secundum naturæ ordinem, & felicissimæ recordationis Aui nostri Imperatoris Ferdinandi dispositionem nobis in hac causa seligamus, & Ore & Corde vnanimi, constituamus.* Extant varia scripta apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 423.

** Piasecius *p.* 255. qui demum addit: *statim tamen summus Pontifex medium se interposuit, & vna Electores Imperii, quorum opera mitigatus Imperator, ius regni Vngariæ Matthiæ concessit, vtque ad illud inauguraretur, coronam & insignia regalia Vngarica, quæ apud se Pragæ tenebat, cum Cardinali Dietrichsteino, Posonium ad diem inaugurationi noui Regis præstitutum misit. Administrationem quoque Austriæ vtriusque ipsi concessit, Tirolensi Comitatu sibi reseruato. Atque tali cinere operta tunc fuit illa fratrum discordia, quæ in breui post grauius exarsit.* Cont. Chytræi *p.* 131. vbi etiam *p.* 138. integri Pacis Tractatus inseruntur, & in Recueil *Tom. III. p.* 41. Merc. G. B. *Tom. VII. lib. III. p.* 136. Londorp *Tom. III. lib. XIV. p.* 829. 864. Ludolph *lib. VIII. c. II.*

*** Cont.

*** Cont. Londorpii *Tom. III. p* 914. Merc. G. B. *Tom. VII. lib. IV. p.* 127.

§. XXXI.

Eodem tempore, dum Euangelicis per Austriam Statibus Lincii maxime & aliis in locis exercitium religionis, secundum Augustanam Confessionem, ministris in Ecclesia conciones publicas habentibus, restauraretur, Leopoldus quidem Archidux & Episcopus Passauiensis, Viennam profectus, cum Nuncio Pontificis Melino, Cardinale Forgatsio, & Viennensi Episcopo, crebra apud Regem sollicitatione, vt exercitium illud rursus abrogaretur, templa occluderentur & conciones publicæ inhiberentur, mandatumque impetrarunt. Res ea nouos statim per Austriam motus, nouasque turbas peperit. Status enim Euangelici, habito consilio, Regi nouo sacramentum dare, & fidelitatis iuramento se obstringere, vnanimi consensu, donec libertatem religionis obtinerent, recusarunt, initoque fœdere, publicarum concionum, & Augustanæ religionis exercitium, cum vitæ fortunarumque omnium iactura asserere, & ab interdicto isto vendicare statuerunt, subditos suos omnes arma habere parata iubentes, vt, postulante ita necessitate, vel tricesimus, vel decimus, vel quintus in bellum prodire possit. Misso etiam ad Regem libello supplice, cui centum & octuaginta Satrapæ nomina sua dederant, responsi nihil acceperunt, sed a proposito suo recedere & iuramentum præstare iubentur. Intercedentibus tandem Bohemis Morauisque die XII. Martii 1609. transactio inter Regem & Euangelicos Status, Leopoldo ArchiDuce, Nuncio Pontificis, Episcopo Viennensi & aliis frustra repugnantibus, facta est, qua Religionis Exercitium proceribus passim in arcibus, pagis, & castris, vt & in vrbanis ædibus pro se & suis fuit concessum.*

* Cont. Chytræi *p.* 141. & 150. Ludolph *lib. VIII. c. II. lib. IX. c. II.* Londorp *Tom. III. lib. XV. p.* 922. Extant varia scripta apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 429. Extat ipse Recessus apud Lunigium *Cont. II. p.* 76.

§. XXXII.

Ineunte anno 1609. XXVIII. Ianuarii cum regni Bohemiæ Status Pragæ conuentum agerent, atque Religionis exercitium in vniuerso regno liberum sibi permitti a Cæsare modis omnibus efflagitarent, exhibitis assecurationis a Maximiliano Cæsare a. 1575. concessis litteris, quod non permittere velit, vt alicui in Bohemiæ regno vis aliqua ob religionis & conscientiæ caussam inferatur. Sed Rudolpho non nisi communionem sub vtraque concedere volente, Pontificii plurimum agebant, vt Cæsarem contra ipsos concitarent. * Isti vero exhibita in Comitiis solenni Pro-

Proteſtatione, ſolutisque primo Aprilis die iisdem, diem ſibi in curia noua Pragenſi IV. Maii nominant, quo conuenirent, & de rebus ſuis deliberarent. Mittunt etiam legatos ad Matthiam Regem atque Imperii Status, qui pro ipſis intercederent. Sed dum reſponſum non ferrent, in quo poſſent acquieſcére, III. Iunii die breue ſcriptum ad manus Cæſaris transmittunt, quo religionis libertatem denuo petunt: ſin ſecus, defenſionis negotium ſe eſſe ſuſcepturos, operamque daturos, vt militibus armisque inſtructi, & Regem ſuum quam optime poſſent, tueantur. ** Intercedentibus tandem delegatis Saxonicis, accedente etiam multa argenti ſumma, in Comitiis denuo Pragæ celebratis, die XI. Iulii Litteræ Maieſtatis, quæ vocantur, a Rudolpho Cæſare fuerunt conceſſæ, quibus Statibus ſub vtraque liberum Religionis Exercitium, Conſiſtorium inferius, ius conſtituendi ſacerdotes, atque Academia Pragenſis fuit conceſſa. *** Inſtabant etiam Sileſii, & dum Bohemi copias ſuas, niſi conceſſa & ipſis religionis libertate dimittere nollent, & his per Diploma Pragæ XX. Auguſti 1609. hæc libertas fuit conceſſa, deſuper licet proteſtante Carolo Archi-Duce Epiſcopo Vratislauienſi. ****

* Cont. Chytræi *p.* 149. Ludolph *lib. IX. c. II.*

** Cont. Chytræi *p.* 159.

*** Cont. Chytræi *p.* 167. 168. Ludolph *lib. IX. c. II.* Londorp *Tom. III. lib. XV. p.* 952-957. Extant iſtæ Litteræ Maieſtatis in Apologia Statuum Bohemicorum ſub vtraque communicantium anno 1619. Germanice edita Lit. L. M. *§. XXVII.* Theatro Europæo *Tom I. ad a.* 1618. *p.* 4. apud Gaſtelium *de Statu Publico Europa cap. VI. §.* 213. *p.* 334. Bellum *lib. II. p.* 69. Goldaſtum *de R. Bohemia app. Docum. p.* 140. Pfeffingerum *Memorabilibus Sec. XVI. p.* 276. Goldaſtum *Conſt. Imp. Tomo vno p.* 583. & latino ſermone apud Lünigium *Contin. I. p. II. p.* 122. Facit huc etiam *Hiſtorica Relatio de Rebus in Bohemia inter proxima regni Comitia in negotio religionis geſtis* 1609. 4. & varia ſcripta apud Meyerum *Lond. ſuppl. Tom. I. p.* 425. vna cum ipſis litteris Maieſtatis.

**** Contin. Chytræi p. 169. *interea Legatis Sileſiis libertatem religionis Ordinibus iſtis permitti, ſumma contentione adnitentibus, Status Bohemici milites ſuos, quorum prope Rogenſanium luſtrationem inſtituerant dimittere, donec petitioni Sileſiorum ſatisfactum eſſet, modis omnibus, prolixo ſimul, quibus grauamina Statuum expoſita erant, libello Cæſari oblato, recuſarunt.* Idem p. 171. *Pragæ quoque Sileſiorum Legati, ſimiliter vt Bohemi, liberum religionis exercitium & aliorum Priuilegiorum confirmationem impetrarunt. Cautum etiam tum fuit, ne ſuprema, Capitaneatus vt vocant, dignitas, nulli poſthac eccleſiaſtica perſona concedatur; eoque munere tum Dux Münſterbergius, fuit coboneſtatus, ac ſimiliter, ne in Epiſcopum Vratislauienſem, poſt Caroli Archiducis Auſtriaci moderni Epiſcopi mortem, quisquam niſi Sileſius aut Bohemus natione aſſumatur.* Extant hæ Litteræ Maieſtatis Sileſiis conceſſæ in Theatro Europæo *Tomo I. ad a.* 1618. *p.* 10. apud Gaſtelium *p.* 338. Bellum *lib. II. p.* 70.

§. XXXIII.

Eodem anno 1609. poſtquam Io. Guilielmus, Dux Iuliacenſis, Cli-

venſis

venſis atque Bergenſis ſine hæredibus die xxv. Martii fuiſſet extinctus,* Wolfgangus Guilielmus Comes Palatinus, Neoburgi ſedem habens, patris Philippi Ludouici nomine Duſſeldorpium magna celeritate venit, poſſeſſionem adprehenſurus, quod idem tentat Stephanus de Hartfeld Legatus Brandenburgici Electoris Io. Sigismundi. Cæſar autem miſſis ad Conſiliarios Iuliacenſes litteris, vti cum relicta defuncti Ducis vidua Rempublicam adminiſtrarent & neutram partem in poſſeſſionem, donec de eorum iure plenius cognoſceretur, admitterent, ſerio imperauit, ** publicato etiam xiv. Maii edicto, omnes vt a vi abſtineant, hortatur, eosque qui ad Ducatum poſſint prætendere, ad Iudicium aulicum vocat. *** Plures autem in Ducatus ſucceſſionem prætendebant. **** Ioannes Sigismundus equidem Elector Brandenburgicus in matrimonio habebat Annam, Alberti Friderici, Brandenburgici Marchionis & Boruſſiæ Ducis filiam, ex Maria Eleonora, quæ ſoror erat primogenita Io. Guilielmi defuncti, ideoque non ex iure repræſentandi ſolum, ſed etiam quod in pactis dotalibus Mariæ Eleonoræ a. 1572. factis, ſucceſſio ad eandem eiusdemque poſteros fuerit definita, extinctis ex Iuliacenſi linea maſculis. ***** Neque iſtas terras diuiſioni eſſe obnoxias, dum ex priuilegio Ferdinandi I. a. 1559. conceſſo, iſtæ terræ ſeparari nequeant, id quod etiam a Maximiliano II. & Rudolpho II. fuerit confirmatum. Alter erat Philippus Ludouicus, Palatinus, ex iure Annæ vxoris adhuc viuæ, quæ defuncti Io. Guilielmi ſoror erat ſecundo genita, atque extincta primogenita, ius prætendebat potius, maxime dum ex primogenita filius natus haut fuiſſet, ex Anna vero Neoburgici vxore ſuperſit Wolfgangus Guilielmus, qui ſuccedere debeat. ****** Inde Ioannis Bipontini vidua, Magdalena, quæ ſoror erat tertia. ******* Carolus Burgouiæ Marchio, quartam ſororem Sibyllam habebat in matrimonio, qui non tam vniuerſum Ducatum, ſed quod ius Primogenituræ locum non habere putarent, ex æquis partibus terras diuidi poſtulabant, licet poſtea iura ſua Neoburgico ceſſiſſent. ******** Quintum inter prætendentes locum occupabat Saxoniæ Elector Chriſtianus II. Ducesque vtriusque lineæ. Albertina equidem linea iura ſua exinde repetebat, quod Fridericus III. Imp. Græcii xvi. Iunii 1483. Alberto Animoſo in compenſationem meritorum impenſarumque expectatiuam conceſſerit in Iuliacenſem atque Bergenſem Ducatum, ſi Wilhelmi Iuliacenſis poſteritas maſcula fuerit extincta, † quod etiam Maximilianus I. Fallazini xviii. Septembris 1486. indeque in Comitiis Wormatienſibus viii. Septembris 1495. confirmauerit non ſolum, ſed

 etiam

etiam ad Erneſtum, Alberti fratrem, eiusdemque poſteros extenderit. ††
Mortuo equidem ſine virili prole a. 1511. Guilielmo Iuliacenſi, terras ipſius Carolum V. Ioanni Cliuenſi, ne Gallis accederet, confirmaſſe, ſalvo tamen vtriusque partis iure. ††† Interim expectatiuam iſtam nihilominus a Maximiliano II. & Rudolpho II. fuiſſe confirmatam. Ex eiusdem igitur Expectatiuæ Iure non ſolum Erneſtina linea, ſed etiam ex pactis dotalibus inter Io. Fridericum Saxoniæ Electorem, atque Sibyllam Cliuenſem a. 1526. initis, ſucceſſionem petebat, quæ his conditionibus concluſa, vt ſi Ioannis maſcula poſteritas deficeret, Cliuenſis æque & Iuliacenſis penes Saxones eſſet hæreditas, quæ etiam ab Ordinibus dictorum Ducatuum Prouincialibus fuerunt confirmata. †††† Dum autem Ioanni filius natus eſſet Guilielmus, hic ducta Ferdinandi filia, a ſoceri fratre Carolo V. a. 1546. impetrauit, vt ad fœminas etiam ſucceſſio pertineret. ††††† Carolus Gontzaga Niuerſienſis Dux maternum genus ducebat ab Engelberto, Cliuenſi Comite. Henricus Dux Bullionenſis Comitatum Marcanum petebat, eo quod genus maternum duceret ab Engelberto III. Comite. Erneſtus vero Comes de Manderſcheid etiam paternum genus ducebat ab Engelberto II. Marcano Comite, ideoque adgnationis iure ſucceſſionem petebat. Licet vtrique pares ſe haut videntes, ſtatim renuntiarent. ††††††

* Cont. Chytræi p. 160. *die vicesimo quinto Martii, Ioannes Guilielmus Dux Iuliacenſis, Cliuenſis, & Bergenſis, inteſtino quodam morbo laborans, cum paulo ante, venatione ſeſe oblectaſſet, ſubitanea fere, ſed placida tamen morte extinctus, magno cum ſubditorum dolore; & ob ſucceſſionem, cum heredes poſt ſe nullos reliquerit, metu, obdormiuit.* Piaſecius *p.* 259. Ludolph *lib. IX. c. II.*

** Cont. Chytræi *p.* 160. Londorp *Tom. III. lib. XV. p.* 932.

*** Cont. Chytræi *p.* 166. Londorp *p.* 943.

**** Schema ſucceſſionis tale eſt:

Wilhelmus
Dux Iuliacenſis & Bergenſis
† 1511.

Maria nupta
Ioanni III. Cliuenſi

Wilhelmus D. Iul. Cliu. Berg. † 1592.	Sibylla nupta 1425. Io. Friderico Saxoniæ Electori	Anna Amalia Henrici VIII. Angliæ Regis vxor, ſed repudiata
a		

Carolus

a

Carolus Fridericus † 1575.	Io. Wilhelmus † 1609.	Maria Eleonora vx. Alberti Friderici Brand.	Anna nupta Philippo Ludovico Neoburgico	Magdalena nupta Ioanni Bipontino	Sibylla n. Carolo Burgouiæ Marchionis 2. matrim.
		Anna, nupta Io. Sigismundo El. Brandenburgico	Wolfgangus Guilielmus		

Prætenſiones ſingulorum indicat Burgoldenſis *ad Inſtrum. Pacis p. I. diſc. XXXII.* Strauch *diſſ. Exot. X.* Ludolph *lib. IX. c. II.* Pfeffinger *Memorab. ſec. XVII. p.* 287. Limnæus *I. P. lib. V. c. X.* Gaſtel *de Statu publ. Europæ c. IX. n.* 108. Schweder *Theatro Pratens. illuſtr. lib. II. ſ. VII. c. IV.* Carafa *p.* 42.

***** Faciunt huc etiam *Diſcurs von dem erbærmlichen und hæchſtbeſchwerlichen Zuſtand, darinn ſich die Fürſtenthumb Iulich, Cleue und Berg beſinden*, 1617. 4. Nic. von Langenbergh *Ausführlicher Diſcurs von der Gülichiſchen Landen und Leuten hæchſtbetrübten Zuſtand Cleue* 1617. 4. Angeli de Fœnis *Diſcurſus Hiſtorico- & Politico-Iuridicus de vera Iuliacenſium & Cliuenſium ſucceſsione, Francofurti* 1515. 4. *Vnpartheiſcher Diſcurs vom Gülichiſchen Succeſsions-VVeſen ſambt angehefſter Genealogie* 1609. 4. *Diſcours ſommaire & veritable ſur le ſuiet des Pais de Cleues & Iuilliers preſenté au Roy par Iean George Comte de Hohenzollern, Ambaſſadeur de l' Empereur, à Pont a Mouſſon* 1609. 4. Klockius *Tom. I. conſ. VII.* Gramondus *lib. I. p.* 13. Meteranus *lib. XXIX.* Sic etiam apud Meyerum *Lond. ſuppl. Tom. I. p.* 467. varia ſcripta huc facientia continentur. De his Londorp *Tom. III. lib. XV. p.* 936. Spener *Op. Herald. p. ſpec. lib. I. c. XIII. §. VIII. IX. X.* Pufendorf *Hiſt. Brandenb. lib. IV. §. I.* Rheiius *de prærogatiua inter perſonas illuſtres.* Eraſmi Seidels *Gerechtigkeiten des Hauſes Brandenburg. Synopſis vniuerſalis ſucceſsionis Elect. Brandeburg in Duc. Cliuiæ Iul. &c.* Facit huc etiam *Diſcurſus vtcunque Iuridicus Prætenſionis Brandeburgicæ.* Renſchens *Brandenburg Cedernbayn p.* 93. Caſpar Abels *Brandenb. Staats-Hiſtorie p. II. c. VI.*

****** Londorp *p.* 933. Faciunt huc potiſſimum Ioannis Iulii Montenſis (ſub quo Melchiorem Voets, conſiliarium Palatinum latere dicit Placcius *de Pſeudonymis n.* 1814.) *de ſucceſſione Iuliacenſi diſcurſus V. Francofurti* 1617. quorum *Primus vtcunque Iuridicus* prætenſionis Brandenburgicæ quaſi fundamenta continet, a quodam Brandenburgico in lucem editus. Secundus *vere Iuridicus* Brandenburgicæ aſſertionis refutationem complectitur, auctore Io. Iulio Montenſi. Tertius ſub nomine *Apodoxeos*, Brandenburgicæ ſententiæ defenſionem latius vindicat, eodem incerto Brandenburgico autore. Quartus ſub nomine *Apologiæ, illuſtrium filiarum Iuliacenſium*, potius & melius ius eſſe, quam Sereniſſimæ Dominæ Electricis Brandenburgenſis, demonſtrat. Quintus *aſſertionem Neoburgicam* & prioris refutationem complectitur.

******* Extat *klarer Bericht was maſſen Frau Magdalena Pfaltz-Graffin bey Rhein vor ſich und ihre Mannliche poſteritat zu denen Iülich-Cleuiſch- und Bergiſchen Landen berechtiget ſey* 1609. 4.

******** Spener *lib. III. c. XXVII. §. XXVIII.* Ludolph *c. l.*

Ccccccccc 2 † Ex-

† Extat ista Expectatiua apud Lünigium *p. spec. sect. IV. p.* 14.

†† Extat Diploma illud apud Lünigium *c. l.* Idem *p.* 31. exhibet atteſtatum de a. 1512. quod Saxoniæ Duces poſt mortem Io. Guilielmi inueſtituram de dictis terris petierint.

††† Strauchius *Diſſ. X. § XII.* Londorp *Tom. III. lib. XV. p.* 960.

†††† Extant iſta pacta dotalia apud Lünigium *c. l. p.* 31. Litteræ vero Ordinum Prouincialium *p.* 41. Confirmata iſta fuerunt a. 1544. a Carolo V. & Ferdinando I. Lünig *p. ſpec. ſect. IV. p.* 54. Adiectæ etiam hæ litteræ ſunt *Ausführlicher wohl gegründten Deduction des Chur und Fürſtlichen Hauſes Sachſen an den verledigten Fürſtenthümern Gulich, Cleue und Berg, Leipzig* 1609. 4. Cum vero contra hoc ſcriptum prodiret *Refutatio Deductionis Saxonicæ*, prodiit *Sächſiſche Apologie, Leipzig* 1610. 4. Contra Saxones etiam prodiit *kurtzer aber wolgegründeter Special Bericht von dem vermeynten Intereſſe, deſſen ſich das Chur- und Fürſtliche Haus Sachſen bey den Jülichiſchen, Cleuiſchen und andern darzu gehœrigen Landen rühmet, Cœlln* 1610. 4.

††††† Extat Diploma apud Lünigium *p. ſpec. Cont. II. p. IV. ſect. XVI. p.* 409. & *p.* 411. Priuilegium vnionis dictarum terrarum a Ferdinando a. 1559. conceſſum vna cum Maximiliani II. confirmatione a. 1566. *p.* 417.

†††††† Klockius *p. I. conſ. VII. n.* 1001. Gramondus *lib. I. p.* 14. Londorp *T. III. lib. XV. p.* 942.

§. XXXIV.

Variis poſtea vicibus de componendo inter Brandenburgicos & Neoburgicos negotio, Homburgi primum, arce Witgenſteinenſi, arbitro Mauritio Haſſo, fuit tractatum, ſed dum nihil proficeret, nouus conuentus Tremoniæ vlt. Maii 1609. fuit celebratus, ibidemque indefeſſo Mauritii ſtudio xx. Iunii conuenit, vt communi nomine vsque ad plenariam tractationem dictæ terræ adminiſtrarentur, ſubditi in fidem acciperentur, communi conſilio omnia agerentur, vsque dum omnis controverſia vel amicabili compoſitione, vel per compromiſſum etiam fuiſſet deciſa, ſaluo tamen reliquorum Prætendentium iure. * Poſt hanc tractationem prædicti Principes Duſſeldorpium profecti, & in vrbem, quorundam, qui ciues & milites ad Principum partes iam traduxerant, opera, inuitis pleriſque veteribus conſiliariis intromiſſi ſunt. Inde Prouinciæ Comitia Duſſeldorpii fuerunt celebrata, proteſtante licet Cæſare, & de ſtatu Prouinciæ ordinando deliberatur. ** His durantibus controuerſiis, Imp. Leopoldum, Archiducem, Argentinenſem & Paſſauienſem Epiſcopum, tanquam Commiſſarium Iuliacum miſit, qui vsque dum controuerſiæ de ſucceſſione componerentur, ſequeſtrum ageret. Verum, his non obſtantibus, Palatinus Neoburgicus, adſumto Comite Solmenſi, loca fere omnia Ducatus Iuliacenſis perluſtrat, ſumtoque a ſubditis fidelitatis iuramento, poſſeſſionem adprehendit, maxime, dum a Gallorum

rege

rege exercitus ad fines Geldriæ esset destinatus, vt exigente ita necessitate, Neoburgico & Brandenburgensi accederet, Belgis etiam Fœderatis omnem opem promittentibus. *** Inde Halæ Sueuorum Recessus iste Tremoniensis non confirmatus solum fuit & declaratus XXVII. Ianuarii 1610, **** sed etiam XI. Februarii cum Gallorum Rege Henrico IV. pro terris istis conseruandis fœdus fuit conclusum. ***** Coloniæ equidem a. 1610. tum institutus fuit partium conuentus, reconciliatio etiam vtrinque tentata fuit, sed frustra, Leopoldi delegatis inducias ad natalem Christi vsque fieri, & vti Principes ex possessione cedentes, omnia in pristinum quo tempore mortis Io. Guilielmi Ducis fuissent, statum, restituerent, postulantibus, Principum vero delegatis id non modo acceptare recusantibus, sed & Iuliacensis arcis traditionem sibi fieri, modis omnibus vrgentibus. ****** Et licet Cæsar variis mandatis Principes vt cederent possessione, hortaretur, isti tamen adpellantes a Cæsare male informato ad melius informandum, eandem, Gallorum Belgarumque ope, Saxonibus licet intercedentibus, tuebantur. ******* Eodem anno 1610. Maio mense, Pragæ, in conuentu Principum quorundam & Electorum de compositione caussæ Iuliacensis fuit deliberatum, ibidemque certi constituti fuerunt Cæsaris Commissarii, qui vna cum quibusdam Imperii Principibus caussam diiudicarent. ******** Interim Mauritius Nassouicus Gallico & Belgico milite die XXII. Augusti 1610. Iuliacum deditione capit, Principibus etiam possidentibus restituit. ********* Ad conuentum vero v. Septembris Coloniæ indictum venerunt Io. Suicardus Moguntinus, Ernestus Coloniensis, Electores, Maximilianus & Ferdinandus, Austriæ ArchiDuces, Henricus Iulius, Dux Brunsuicensis, Ludouicus, Hassiæ Landgrauius, vna cum Alberti Austriaci legatis, Cæsaris vero erant Commissarii Lotharius, Treuirensis Elector & Io. Georgius Comes Hohen-Zolleranus. Hi facta propositione, Principes possidentes, vt Iudicio se Cæsareo submitterent, postulabant. His vero recusantibus, sine fructu fuit discessum. † Accedebant istis postea Euangelicæ Vnionis Principes, idque publico scripto profitebantur. †† Dum autem Saxoniæ Elector Ducesque in possessionem simul admitti peterent, die XXI. Martii 1611. conuentus Iüterboci fuit institutus, præsente Io. Sigismundo, Brandenburgico Electore. Medii tunc Principes erant Christianus, Brandenburgicus Marchio, & Hassiæ Landgrauius Ludouicus. Aderant præter hosce, Ioachimus Ernestus, Marchio Brandeburgicus, Mauritius, Hassiæ Landgrauius, & Christianus

Princeps Anhaldinus, qui tamen & ipse Neoburgico non consentiente effectu fuit destitutus. ††† Saxones autem iura sua titulo, insignibus, inuestitura, continuoque in Aula Cæsarea Processu, integra adhuc conservant. ††††

* Londorp *Tom. III. lib. XV. p.* 943. Ludolph *lib. IX. c. II. §. XLII.* Extat Recessus Tremoniensis apud Lünigium *p. spec. p. III. f. III. p.*69. Idem postea Halæ Sueuorum d. XVII. Ianuarii 1610. fuit confirmatus, apud eundem *p.* 74. & in Recueil *Tom. III. p.* 47. apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 481.

** Chytræi Cont. *p.* 171. Londorp *p.* 944.

*** Cont. Chytræi *p.* 169. Londorp *p.* 971. Ludolph *n.* 49. Meyeri *Lond. suppl. Tom. I. p.* 485.

**** Extat Tractatus iste in Recueil *Tom. III. p.* 58.

***** Extat Tractatus ille in Recueil *Tom. III. p.* 62.

****** Londorp *p.* 987.

******* Londorp *p.* 980. Ludolph *lib. II. c. II. n.* 12.

******** Cont. Chytræi *p.* 180. Ludolph *lib X. c. II. n.* 10.

********* Cont. Chytræi *p.* 186. Ludolph *lib. X. c. II. n.* 9. de hoc: *eXpVgnat IVLIa robVr VI MaVrItIVs DVX.* Masenius *Ann. Treuir. p.* 451. 452. Gramondus lib. I. p. 13. *Vtrumque res, certum est, statim ab excessu Henrici in Leopoldum arma conuersa, peditumque decem millia in id belli traducta in Germaniam, duce Mareschallo Castræo cui negante Alberto per Luxenburgos iter, prælecta Campania Metis via fuit Iuliacum.* Cont. Chytræi *p.* 185. Piasecius *p.* 269.

† Extat de hoc Conuentu Coloniensi vernaculo sermone *wahrhafftige Relation* apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 553. Ludolph *n.* 13. Piasecius *p.* 269. Mercurius Gallo Belgicus *Tom. VIII. lib. IV. p.* 9. *sqq.* Fusius Le Vassor *lib I. p.* 8.

†† Extat *Gemein Ausschreiben der Vnirten Euangelischen Churfürsten, Fürsten und Stände des Heiligen Reichs, aus was Vrsachen sie sich miteinander in ein engere Verain und Correspondentz zu begeben, und den baiden possidirenden Fürsten, in den Gülichschen Fürstenthumben, Land und Herrschafften die hülffliche Hand zu bieten bewogen worden,* apud Goldastum *Polit. Reichshandel p. XXVI. p.* 1063. Piasecius *p.* 276.

††† Ludolph *lib. XI. c. II. n.* 3. 4. Quæ circa hunc Recessum Iüterbocensem acciderint, exponit Müllerus *Ann. Saxon. ad a.* 1511. Ipsa quoque Anna, Io. Sigismundi, Brandenburgici Electoris vxor, contra eundem protestabatur. De eodem agit Io. Cernitius *Hist. Elect. Brandenburg p.* 15. Extat Recessus in Recueil *Tom. III. p.* 81. & apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 631. & Lunigium *p. spec. sect. II. p.* 135. Ifflinger *Memor. p.* 372. G. Belg *Tom. IX. lib. I. p.* 1.

†††† Sic Christianus II. XXVII. Iunii 1610. de his terris Pragæ a Rudolpho II. Imp. communi nomine fuit inuestitus Muller *Ann. Sax. p.* 254. Extant litteræ inuestituræ apud Lünigium *p. spec. sect. II. p.* 131. Litteræ inuestituræ Matthiæ Imp. de a 1613. *p.* 143. Ferdinandi II. a. 1621. *p.* 160. Ferdinandi III. a. 1638. *p.* 165. Sic etiam a reliquis Imp. de iisdem terris fuerunt inuestiti.

§. XXXV.

Circa eadem tempora mortuo IV. Septembris 1610. Friderico IV. Pala-

Palatino, suborta fuit controuersia de Tutela Electorali, cum Elector iste, praeterito proximo adgnato, Philippo Ludouico Neoburgico, Ioannem Iuniorem Bipontinum filio suo Friderico V. adhuc impuberi testamento scripsisset tutorem, qui etiam consentiente Rudolpho II. per decretum xx. Iulii 1611. & Collegio Electorali, in possessione fuit confirmatus, vsque dum aliter vel lege vel transactione lis componeretur. *

* Paraeus *Hist. Palat. p.* 369. Caussam tutelae testamentariae defendit Dionysius Gothofredus & Marquardus Freherus. Pro legitima vero tutela egerunt Georgius Clemenius, Io. Zeschlinus & Christophorus Gewoldus, cuius scripta controuersa cum Frehero reperiuntur in Repraesentatione Reipublicae Germanicae. Plenius de his scriptis egi in Bibliotheca Iuris *cap. XIV. §. XXII.* Merc. G. B. *Tom. VIII. lib. IV. p.* 48. *Tom. IX. lib. I. p.* 85. Ludolph *lib. X. c. I. n.* 48. Varia Acta publica tutelam hanc testamentariam concernentia reperiuntur in Meyeri Londorpio suppl. *Tom. I. p.* 264. 284. 399. 614.

§. XXXVI.

Dum vero saepius de Religionis grauaminibus conquesti fuissent Status Euangelici, * qui mutuis inter sese litteris agentes, *die Correspondirende* dicti fuerunt, caussam potissimum promouente Friderico IV. Palatino, ** anno 1609. etiam Christianus, Princeps Anhaltinus, Principum Statuumque Protestantium nomine ad Caesarem legatus Pragam venisset, Donawerthae restitutionem in statum pristinum petens, laboranti etiam iustitiae subueniri, pacem religionis confirmari, processum aulae emendari, in Senatorum & Consiliariorum Collegium Protestantes etiam cooptari. Auditus tum quidem Princeps & liberaliter habitus fuit, sed cum spe consultationis quam primum de illis instituendae certissima, fuit dimissus. *** Dum igitur medela horum grauaminibus nulla adferretur, caussa etiam Iuliacensis accederet, ineunte anno 1610. conuenerunt Halae Sueuorum de rebus maximis deliberaturi Elector Brandenburgicus cum fratre suo, Episcopo quondam Argentoratensi, Ioannes Princeps Bipontinus, Philippus Ludouicus Palatinus Neoburgensis, Ioachimus Ernestus, Marchio Onolsbacensis, Ioannes Fridericus, Dux Würtenbergensis Marchio Badensis, Christianus Anhaltinus & Comites perplures & Ciuitatum quindecim delegati, qui *Vnionem* inter se in communem caussam, constituto Christiano Anhaltino Duce, facientes, *die Vnirten Stande* vocari voluerunt, idque publicis non solum litteris, sed etiam misso ad Caesarem scripto demonstrarunt. **** E contrario Suicardus Moguntinus, Lotharius Treuirensis, & Ernestus Coloniensis Electores, Confluentiae primum conuenerunt; post adiunctis sibi aliis, ex parte Catholicorum potissimum Principibus Sta-

tibus-

tibusque quam plurimis, conuentus Herbipoli fuit celebratus, & *Liga Catholica* constituta, socii *die Ligisten* dicti.***** Finitis autem illis vtriusque partis conuentibus, copiosus passim exercitus in Germania, Gallia, Anglia & vnitis prouinciis Belgicis pro Brandenburgico & Neoburgico Principibus, in Bohemia vero, Italia & locis aliis pro Leopoldo Archi Duce conscriptus est, delectusque varii sunt habiti. ****** Dum igitur Leopoldus ArchiDux, Episcopus Argentoratensis per Franciscum, Criechingensem Comitem, per diœcesin Argentinensem copias conscriberet, istæque Argentinensibus graues essent, Elector Palatinus, Ioachimus Ernestus Brandenburgensis Marchio, Georgius Fridericus Durlacensis, Iulius Fridericus Würtenbergensis, collectis copiis superato Rheno, Ofendorfium contendunt, Leopoldi copiis se Tabernas & Molshemium recipientibus, Dachsteinium tamen & Molsheimium a fœderatis captum fuit. Et licet Crichingensis se intra quatuordecim dies exercitum esse abducturum promisisset, post quam tamen fœderati recessissent, in pagos sese iterum distribuerunt. ******* Dum etiam Leopoldi exercitus in Passauiensi Episcopatu stationes haberet, Fœderati Hailbrunnæ atque Hagenouiæ denuo conuenerunt. Tandem vero die XXIV. Augusti interpositione Io. Reinhardi, Comitis Hanouiæ, Willstedti eo deuenit, vt Exercitus vtrinque abduceretur. ******** Et licet Executio contra fœderatos a Cæsare Bauariæ Duci Maximiliano fuisset demandata, hic tamen singulari scripto eam deprecatus, † & postea Monachii XIV. Octobris 1610. inter Maximilianum Bauarum Catholicorum Ducem & Vnitos conuenit de mutua amicitia, dimittendo milite, nisi quantum ad communem necessarium esset defensionem, excepta etiam caussa Iuliacensi, quæ cuilibet parti libera maneret. ††

* Coniunctim prodierunt eiusmodi scripta, quibus hæc grauamina continentur, sub titulo: *Hochwichtige und denckwürdige Copien und Schrifften, so kurtz verschiner Zeit, zwischen dem Ræm. Kayser Rudolpho II. und etlichen Churfürsten, Fürsten, Stædten, Crais-Standen abgeloffen, Ingolstadt* 1618. 4. Extant etiam apud Londorpium Actis Publicis *Tomo I. p.* 64. & Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 154.

** Faciunt huc verba Iac. Masenii *Ann. Treuir. lib. XXIII. n. LXVI. p.* 481. de Liga, licet nimis iniuriosa *fuit hæc opposita præcipue vnioni Protestantium qui vitatæ confederationis titulo se Correspondentes vocabant & sub specioso titulo libertatis defendendæ (qualis plerumque rebellium esse solet) iam ab anno huius seculi quarto conspirare cæperunt, & sensim alios atque alios huic coniurationi vel innexos, vel suffragatores adsciscere. In his primipilares erant Caluinistæ, quibus alii supra recensiti, Germaniæ Principes cum Ciuitatibus plerisque Protestantium liberis accesserunt: tum vero solicitati Reges Angliæ, Daniæ, Sueciæ, Dux Transiluaniæ, Proceres Regni Bohemiæ & Hungariæ, Statusque Hollandiæ. denique augebat*

animos

animos ſpes magna in Rep. Veneta, & Rege Galliarum collocata. Primum in Germania huius factionis caput erat Fridericus IV. Elector Palatinus, quod ipſius haud multo poſt mortui elogium, velut dignum tanto Principe, Heidelbergæ in Baſilica S. Spiritus marmoreo inarſtum ſepulchro ad poſteritatis memoriam supereſſe voluerunt. Sic enim in Epitaphio legitur: Fridericus IV. D. G. Comes Palatinus Rheni; Dux Bauariæ, S. R. I. Archi-Dapifer & Princeps Elector, qui Vnionis pro libertate & religione apud Principes Imperii prima fundamenta iecit.

*** Londorp Tom. III. lib. XV. p. 960. Carafa p. 41. Extaot ea quæ cum Chriſtiano Pragæ fuerunt acta in Londorpii Actis Publicis Tom. I. p. 81. ſqq.

**** Cont. Chytræi p. 177. Ludolph lib. X. c. II. n. 28. 36. Pufendorf lib. I. §. XVIII. Status qni vnioni ſubſcripſerint, recenſentur apud Londorpium A. P. Tom. I. lib. I. c. XV. p. 87. Extat declaratio Statuum Vnitorum in Recuell Tom. III. p. 61.

***** Cont. Chytræi p. 177. Iac. Maſenius Ann. Treuir. lib. XXIII. §. LXV. p. 451. optime hæc declarat, ſcribens: quocirca Electores Eccleſiaſtici, vt Swichardus Moguntinus, & Erneſtus Colonienſis, cum Lothario Confluentiam, diæta illic inſtituta ad colloquium venere, cumque iam viciniam omnem ac ſe denique infeſtis ad ruinam armis peti viderent, atque in exitium Catholicæ Religionis coniuratos Proteſtantium animos cernerent, ſociandas inter ſe Catholicorum Principum vires pro Religione, patria, & æquitate defendenda quamprimum iudicauere. Quam in rem certæ ſubſidii mutuo præſtandi conceptæ leges; vt ſi quisquam illorum ab hoſte peteretur s definito militum numero ſuis quisque impenſis ſuffragaretur alteri, & periculum vnius omnium eſſe diſcrimen cenſeretur. Porro, vt hæc pacis armorumque ſocietas tanto validioribus præſidiis aduerſus coniuratam Proteſtantium vim muniretur, in communionem illius fœderis adducti ſunt Epiſcopi, VVormatienſis, Spirenſis, Argentinenſis, Baſileenſis, Osnabrugenſis, Bambergenſis, Herbipolenſis, Eiſtatenſis, & Auguſtanus: Abbates vero Fuldenſis, Campidunenſis, & alii, denique magnus Magiſter Equitum Teutonicorum, ac Dux Bauariæ caput huius vnionis deſignatus, qui omnes ſacramento fidelitatis mutuo aduerſus iuſtitiæ publicæ euerſores, bonorumque Eccleſiaſticorum inuaſores colligati, Ligiſtæ dicti ſunt. Hanc vero Catholicorum Principum, vt appellabant, ligam, vehementer & Summus Pontifex, & Rudolphus Imperator approbarunt. Pufendorf lib. I. §. XIX. Piaſecius p. 302. Capita Ligæ extant apud Meyerum Lond. ſuppl. Tom. I. p. 607.

****** Cont. Chytræi c. l. Ludolph p. 301.

******* Cont. Chytræi p. 178.

******** Schadæus Sleidano Contin. p. III. p. 1537. 1546. 1547. Pfeffinger p. 334. Ludolph lib. X. c. II. n. 26. 27. Carafa p. 44.

† Extat hoc ſcriptum apud Londorpium Tomo I. p. 96.

†† Acta Pacificationis ſeparatim extant, hoc titulo: Friedens-Tractation, was geſtalt dieſelbe im October anno 1610. durch die Euangeliſche Vnirte Churfürſten und Stände bey der Fürſtl. Durchl. Hertzog Maximilian in Bayern zu München angebracht, auch folgends daſelbſt zu beyden Theilen abgehandelt und beſchloſſen worden, München 1613. 4. in quo etiam ipſi pacis Tractatus reperiuntur Merc. G. B. Tom. VIII. lib. IV. p. 53. Carafa p. 45.

§. XXXVII.

Recrudeſcebant interea indies graues contentiones Archiducis Matthiæ pro ſucceſſione in Imperio & in regno Bohemiæ, quam Archi-Dux Leopoldus, fauore ipſiusmet Imperatoris, ambiens, exercitum oc-

caſione Iuliacenſis expeditionis collectum, Paſſauium Bohemiæ vicinum traduxerat, non obſcuro indicio conſiliorum.* Indicebatur equidem a. 1610. Maio menſe, conuentus quorundam Electorum atque Principum, quorum præcipui erant Io. Suicardus, Erneſtus, Chriſtianus II. Moguntinus, Colonienſis, Saxonicus Electores, Henricus Iulius, Dux Brunſuicenſis, Ludouicus, Haſſiæ Landgrauius, Pragam. Actum in eodem de conciliatione Cæſaris cum Matthia fratre, ſucceſſione Regis Romanorum, compoſitione motuum Iuliacenſium, cauſſa etiam Donawertenſi, nihil vero decretum, ** Viennæ tamen VII. Auguſti 1610. cura potiſſimum Henrici Iulii Ducis, inter Rudolphum II. & Matthiam conuenit, quo ipſe Matthias venia petita, Cæſari ſe Bohemiæ regnum cum adnexis & Comitatum Tyrolenſem relicturum certamque pecuniæ ſummam praſtiturum, pollicetur, ita tamen, vt Leopoldi ArchiDucis Exercitus Paſſauienſis dimitteretur. *** Id quod etiam Pragæ v. Septembris 1610. a Principibus, qui præſentes erant, fuit confirmatum. Sed cum exercitus iſte non dimitteretur, potius, motis caſtris, Decembri menſe, Auſtriam verſus contenderet, Matthias ad arma paſſim iuſſit conclamari, litteras ad Bohemiæ Ordines mittit, quibus, tametſi non crederet, Cæſarem inita nuper pacta non eſſe ſeruaturum, confœderationis tamen eos admonitos velle adſeruit, vt exigente ita neceſſitate, auxilio ſibi non deeſſent. **** Paſſauienſis vero Exercitus vlterius pergit in Bohemiam, Pragam verſus contendens, ad quos Leopoldus quidem Archi Dux ſeſe ſtatim recepit. Venerat tum quidem ad eos fecialis Cæſareus, habitu ſuo ſolenni indutus, mandatum a Cæſare adferens, vt Crumlauiam iterum recedentes, quod reſtaret ſolutionis, ibi expectarent, verum, cum ad caſtra acceſſiſſet, habitoque cum ArchiDuce Leopoldo ſecretiori ſermone, vt amicos aduentare exercitum iſtum, qui vrbem ingreſſus, neminem lædere, ſed Cæſareæ Maieſtatis auctoritatem vindicare atque aſſerere paratus eſſet, reſpondere omnibus iuſſus eſt. Dum igitur xv. Februarii 1611. Bacchanalia in vrbe celebranda eſſent, ſummo mane, corrupto pecunia portitore, vrbem minorem pedites equitesque ſunt ingreſſi. Et licet ciues primum reſiſterent, facto tamen in ipſa vrbe conflictu, tandem ceſſerunt, Leopoldo cum milite in vrbem recepto. Dum autem, nec Cæſare iubente, in veterem ac nouam vrbem admitterentur, tandem accepto trium menſium ſtipendio vrbem minorem reliquerunt. ***** Interim Matthias ab Ordinibus inuitatus XXIV. Martii 1611. Pragam, ſplendide exceptus, ingreditur, & poſtquam XI. Aprilis inter Ru-

Rudolphum II. & Matthiam de tradendo huic Bohemiæ regno conuenisset, ita tamen, vt de omnibus quæ ad victum faciunt, aulæ Rudolphi prospiciatur, ****** Bohemi, Silesii & reliqui a iuramento Cæsari præstito fuissent absoluti, hic XXIII. Maii in Regem Bohemiæ fuit coronatus. ******* Hinc Passauici milites ex Bohemiæ regnò, accepta stipendiorum solutione & delictorum omnium venia fuerunt dimissi. ********

* Verba sunt Piasecii *p.* 269. Le Vassor *lib. II. p.* 121.

** Ludolph *lib. X. c. II. n.* 10. quæ Principum in hoc conuentu fuerit sententia, exponitur apud Londorpium *Tom. I. p.* 91.

*** Ludolph *lib. X. c. II. n.* 46. Extant conuentionis tabulæ in Recueil *T. III. p.* 68.

**** Merc. G. Belg. Tom. VIII. lib. IV. p. 154. Dum Tractatus iste Viennensis, de exercitu Passauiensi dimittendo, mediante potissimum Henrico Iulio, Brunsuicensi Duce fuisset conclusus, ipse postmodum publicari iussit *VVahrhafftigen und Summarischen Bericht wegen der im verschienen* 1610. *Jahr, nicht erfolgter Abdanckung des Passauischen Kriegs-Volcks* 1611. 4.

***** Merc. Gallo-Belg. *Tom. VIII. lib. IV. p.* 160. Piasecius *p.* 275. Ludolph *lib. XI. c. II. n.* 67.

****** Merc. Gallo-Belg. *Tom. IX. lib. I. p.* 33. 108. Piasecius p. 275. *Matthias vero* 24. *Martii die aduenieus, summo applausu & superbo Boëmorum apparatu fuit introductus in Ciuitatem veterem, vbi post multas querelas, opera Henrici Iulii Ducis Brunsuicensis reconciliatio inter ipsum & Cæsarem coaluit certis conditionibus, quarum capita præcipua erant; vt Rex Matthias ex vectigalibus Boëmiæ Cæsari quotannis vita eius durante, trecenta millia nummorum aureorum solueret: Cæsar Præfecturas Bardesuitiæ, Brandisiæ, Lisauiæ & Persenariæ vna cum Arce Pragensi in vita retineret: Iurisdictionem Imperialem plenam haberet. Boëmiæ autem Regni & eius Prouinciarum administrationem cederet Matthiæ Regi, Consiliarii quoque Cæsaris nonnulli interim sub custodiis detenti, fuerunt liberi dimissi, vna cum Tenagelio, qui vsque & tormenta pertulit. Nec minus negotii in conciliande illa pace attulit concertatio super Priuilegiis & libertatibus Boëmorum, præsertim hæreticorum, quorum licentia & publicus hæresis vsus tunc maxime fuit stabilitus, literis vt vocant Maiestatis, tali occasione a Rudolpho eis datis.* Masenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 453. Merc. Gallo-Belg. *Tom. IX. lib. I. p.* 33. *p.* 108.

******* Piasecius p. 276. *atque his omnibus sopitis, postquam Cæsar absoluerat Boëmos a iure iurando fidelitatis sibi debitæ, Matthias Rex iurauit se seruaturum eorum Priuilegia, nominatim Boëmiæ, Silesiæ, Lusatiæ, Morauiæ Ordinibus seruientia, & ritu Ecclesiæ Catholicæ solenni a Cardinali Dietrichsteino sacram vnctionem, omniaque insignia regalia, ac simul iusiurandum subiectionis Ordinum illius Regni recipit die vigesima tertia Maii in Sacello D. Venceslai Basilicæ Pragensis Arcis.* Londorp *Tom. I. p.* 96. Merc. *p.* 47. 117. Le Vassor *lib. I. p.* 65.

******** Merc. *p.* 50. Ludolph *lib. XI. c. II. n.* 20.

§. XXXVIII.

Nouus sub initium Iulii 1611. apud Aquisgranenses exortus est tumultus, dum ciues aduersus Senatum insurgentes, correptis armis, cu-

riam portamque ciuitatis occuparent, factoque in Collegium Iesuitarum impetu, fedibus eos fuis difturbarent atque eiicerent. Cauffa tumultus erat, quod Senatus aliquibus, qui Proteftantium fefe coetui in vicinis Iuliacenfium ditionibus adiungerent, non folum carceris pœnam denuntiaret, fed etiam mulctam grauisfimam irrogaret, eosdemque cedere ciuitate iuberet. * Hunc tamen Iuliacenfium Principum, Brabantiæ & Gallorum Regis legati fedare conabantur. ** Paulo ante hunc tumultum Cæfar per Fecialem Brunfuicenfes profcribit, nifi intra annum ad Ducis Brunfuicenfis obedientiam redeant.***

* Merc. Gallo-Belg. *Tom. IX. lib. I. p.* 71. Ludolph *lib. XI. c. II. n.* 30. Noppius *Aacker Chronic lib. II. p.* 217. Le Vaffor *lib. II. p.* 181. Carafa *p.* 46. Extant de hac cauffa varia fcripta apud Meyerum *Lond. fuppl. Tom. I. p.* 626. vna cum tabulis compofitionis.

** Merc. *p.* 72. 83. Ludolph *c. l.*

*** Merc. *p.* 77. Ludolph *n.* 34.

§. XXXIX.

Habitus eft hoc tempore Rotenburgi Vnitorum conuentus, quo etiam Cæfar legatos mittit, cum magnificis promisfis, quibus tamen refponfum: facto opus effe, dum nec Donawerda fuerit reftituta, nec Imperium Paffauienfi atque Alfatico exercitu adhuc liberatum, nec debere ipfis fraudi effe, quod Gubernatore Imperii a pesfimis confiliariis læfo, ne illud pereat, ipfi ad gubernacula, faluo tamen Cæfaris refpectu, pro fua & fociorum falute manum admouerint. Poft legatorum difcesfum, initis bellorum expeditionumque & fumptuum in expugnanda atce Iuliacenfi, contraque Alfaticos & Paffauienfes factorum rationibus, æreque alieno ex communi ærario perfoluto, compenfato item, quod alius præ alio expenderat vel damni tulerat, & legibus, quibus expenfæ impofterum regularentur, confirmatis, commune ærarium, duplicatis contributionibus, Vniti auxerunt, officia bellica in omnes cafus diftribuerunt, militarem difciplinam conftituerunt, annonæ fimul & munitionum bellicarum horreis in diuerfis Vnitorum territoriis difpofitis. Porro, cum a Ciuitatibus Imperii negotium Brunfuicenfe, Aquisgranenfe, itemque Colonienfium aduerfus religiofos Proteftantes feueritas proponeretur, conclufum eft, debere Vnitos in Brunfuicenfi negotio neutrales etiamnum manere, operamque dare, vt ad concordiam Princeps cum Ciuitate reducatur. Aquisgranenfium cauffam effe fufcipiendam, Colonienfium vero in medio relinquendam. De fœderibus etiam cum extraneis fuit actum, Legatique in Galliam, Angliam atque Bel-

gium

gium fuerunt missi, auxilia petituri. Lectæ sunt postmodum Venetorum, Maximiliani ArchiDucis, Heluetiorumque litteræ, & ad eas quam humanissime fuit responsum. Geneuensibus etiam in casu necessitatis auxiliorum spes facta.. A Bambergensi vero Episcopo, vt contra Constitutiones Imperii suos ob religionem infestare desinat: & a Wormatiensi, vt Iesuitas introducere cesset, introductosque iterum abducat, per litteras postulatum est. Præterea quod in Camera Imperiali ad quæcunque Romanorum Catholicorum postulata processus decernerentur, Euangelicis vero illi denegarentur, & alia ibi ad iustitiæ religionisque præiudicium minus licite & recte committerentur, grauiter admodum Vniti tulerunt; atque ideo tam ad Iudicem & Præsidentes, quam ad Assessores, cum aliqua intemminatione, si correctio non fieret, scripserunt. Post hæc atque alia peracta, conuentui die XXII. Augusti finis fuit impositus. *

* De his late Merc. Gallo-Belg. *Tom. IX. lib. I. p. 95.* Carafa *p. 47.*

§. XL.

Sub initium Octobris 1611. Comitia Electoralia Noribergæ fuerunt celebrata, in quibus Ioannes Bipontinus, saluo tamen iure Palatini Neoburgici, in Collegium Electorale fuit admissus.* Ex hoc conuentu Electorum legati sub Nouembris initium, Pragam sunt profecti, & ad Cæsarem admissi, cum præter Ducem Brunsuicensem nemo ei adesset, Statum Imperii, qualis esset, luculenta Oratione descripserunt, postulata Electorum esse dicentes, vt eius administratio, iustitia inprimis instaurata, nouisque tam aulicis quam Imperialibus consiliariis & ministris aliis constitutis, renouetur, & Comitia sub veris initium, nominato conuenienti loco indicantur: displicere enim ipsis, quod a Rege Matthia factum esset, nec gratum ipsis accidisse, quod Cleselium & alios eius legatos excipere necesse fuisset, tametsi non extra culpam omnino Cæsarem esse, male administratæ hactenus Reipub. vel inde suspicentur, quod nihil cum ipsis de rebus difficilioribus, vt ab antecessoribus quidem eius factum, communicarit. Petere autem eos, vt si forte manere in Bohemiæ regno nolit, vt tempus quando inde exire, & locum, vbi habitare imposterum velit, ipsis aperiat. Nam, quod ad electionem Romanorum Regis attinet, sine consensu & voto eius nihil eos facturos, petere igitur, vt cum domum Austriacam nequaquam præterire statuant, quem sibi ex ea successorem exoptet, aperire ipsis haut grauatim velit, excusa-

tos interim eos habens, quod promissam contributionem nondum præstiterint, grauissimis enim caussis, quas proximis Comitiis exposituri essent, impeditos hactenus fuisse. Ad hæc postulata respondit Imp. se optare, vt antequam quid de successore statuatur, comitia prius, quibus ipsemet adesse posset, habeantur, atque, vt in tempore electioni isti designando diligentem sui rationem habeant, idque agant, ne impediantur, quo minus quæ necessaria futura sunt monere, & proferre in medium possent. Cum igitur inter Electores de verno tempore electioni noui Regis Romani, quæ Francofurti more solito fieret, nominando conuenisset, finis tandem conuentui isti 12. Nouemb. fuit impositus. **

* Merc. Gallo-Belg. *Tom. IX. lib. I. p.* 124. Edicta Noribergensium inter hæc Comitia Electoralia facta extant apud Goldastum *Polit. Reichshandel p. XXIII. p.* 953. Le Vassor *lib. II. p.* 191.

** Merc. *p.* 130. Ludolph *lib. XI. c. II. n.* 27. Masenius *lib. XXIII. p.* 453.

§. XLI.

Sub illud tempus Imperator Rudolphus, qui cœlebs manserat, vergens in senectam, & persuasus a Tychone de Brahe, vt insidias propinquiorum caueret, in dies magis morosus erat, omnibus diffidens, in penetralibus secessibus sese continebat. * Exeunte vero 1611. male se habere incipiebat, accedenteque ad crus alterum, ex graui fluxu, inflammatione, morbus eius inualescere magis magisque visus est, donec x. Ianuarii 1612. inter sextam & septimam horam matutinam placide obdormiret. Qui morti eius aderat cubiculariorum Præfectus, obitum eius, donec Rex Matthias aduenisset, occultare statuerat, vnde etiam mensa, vt antea, horam circiter decimam parata & instructa fuit, verum, cum ad Trautmansdorfium paullo post de eo relatum fuisset, res omnis palam facta, & veredarius ad Matthiam Regem, itemque ad Electores internuntii ablegati sunt. ** Funus Cæsareum VI. Febr. die a duce Brunsuicensi, Marchione Onoltzbacense, Principe Anhaltino, Landgrauio Leuchtenbergensi & Proceribus aliis, in templum, comitante illud Matthia Rege, delatum est. *** Ineunte demum Octobri exequiæ Pragæ solenniter fuerunt celebratæ. **** Matthias etiam inquiri fecit in eius ministros familiares, quorum aliqui in captiuitatem fuerunt ducti. Ad eosdem examinandos adhibitus fuit Melchior Clefelius, isque rigidioris alicuius examinationis, nisi sponte sua quorum conscii essent, aperirent, ipsis im-

mit-

mittendæ mentionem forte inter alia fecisset, Ruscius, ærarii præfectus, conscientiæ stimulis exagitatus, violentas sibi manus attulit, laqueoque vitam abrupit. *****

* Piasecius *p.* 218. Vide supra *§. I.*

** Piasecius *p.* 281. *Et ut catera quoque attingamus, huius anni initio mense Ianuario Imperator Rudolphus II. obiit* 60. *ætatis suæ anno, Imperii* 36. *quos omnes exegit in summa animi tranquillitate ac quiete Pragæ, immo & ex Palatio suo vix unquam se mouens, & bella quæ cum Turca habuit per Legatos administrans. Ad vltimum turbarunt eius otia odia fraterna, quæ & vitam ipsi abruperunt.* Merc. Gallo-Belg. *Tom IX. lib. I. p.* 149. Ludolph. *lib. XII. c. II. n.* 8. Gramondus *lib. I. p.* 31. Schadæus Cont. Sleidani *p. III. lib. XXXVII. p.* 1655. qui etiam *p.* 1664. tradit, ipsum magnum Thesaurum quatuordecim myriadum reliquisse, de quo tamen ob defectum pecuniæ valde dubitat Ludolphus. Brower *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 453. Epitaphium ipsi tale statutum:

DVX aC LVX gentIs FabIanI heV LVCe RoDoLphVs

CæsarIo genItVs sangVIne Cæsar obIt.

De hac morte Abrahamus Hosmannus varias litteras edidit sub titulo: *Klag und Trauerschreiben wegen tœdtlichen Hintritts Kaysers Rudolphi II.*

*** Piasecius *c. l.* Merc. Gallo-Belg. *p.* 155.

**** Merc. Gallo-Belg. *Tom. IX. lib. III. p.* 44. Piasecius *p.* 282.

***** Piasecius *c. l.* Merc. *p.* 156. Ludolph *c. l.*

§. XLII.

Successit ipsi Matthias, filius Maximiliani II. ex Maria Caroli V. filia natus XXIV. Februarii 1557. * Hic anno 1577. a Belgis Fœderatis inuito primum Cæsare & Arausionensi, ad Belgii præfecturam vocatus, eo tamen pacto, vt cuncta senatus consilio, atque ductu Guilielmi Auriaci administraret. ** Postquam vero isti a. 1581. ab Hispano plane defecissent, cum gratia & muneribus fuit dimissus. *** Qua ratione fratri suo a. 1608. Hungariæ regnum **** atque a. 1611. Bohemiæ regnum extorserit, iam antea fuit dictum. *****

* Bircken *lib. VI. c. XXI. p.* 1390.

** Grotius *Ann. Belg. lib. II. sub finem.* Chytræus *lib. XXIV. p.* 654. Thuanus lib. LXIV. p. 222. *cumque eodem tempore Arasshotanus Flandriæ gubernator constitutus esset, & Gandauum cum plerisque Belgii proceribus venisset, inter eos, quibus & Arausionensis ambitio suspecta erat, & qui eo rerum potiente non satis Catholicæ R. religioni consultum existimabant, consultatum fuit, de præside per Austrii absentiam deligendo, qui temp. iuxta pacificationem Gandensem administraret, & refrenata Arausionensis ambitione religionem maiorum sartam tectam tueretur. is propositus fuit Matthias Austrius Rodolphi Cæsaris frater, quem iam ante per occultos nuncios sollicitauerant, misso ad eum Mastelledio cum quo ille & paucis ex domesticis, re minime cum Cæsare, sicuti postea scripto apud Philippum se purgauit, communicata, in viam se*

se dedit VI. Non. VIIIbr. Vienna Austria clam noctu profectus, & permutatis equis Coloniam & inde Liram in Brabantia venit; quare non mediocriter Arausionensis & Ordines, qui Bruxellis erant, commoti sunt, quod ipsis inconsultis Masteledius ad Matthiam missus, & ipse Matthias euocatus esset. Meteranus *lib. VII. p.* 355. 361. Merc. G. B. *Tom. II. lib. IV. p.* 711.

*** Grotius *lib. III p.* 71.

**** Vide supra *§. XXX.*

***** Vide supra *§. XXXVII.*

§. XLIII.

Post mortem Rudolphi, Io. Georgius I. Saxoniæ Elector, & Ioannes Bipontinus, tutoris & administratoris Electoratus Palatini nomine, Imperii Vicariatum suscipiebant, licet etiam Philippus Ludouicus Palatinus Neoburgicus tanquam tutor legitimus in idem ius prætenderet. * Elector etiam Moguntinus Electores reliquos Francofurtum euocabat, & condicta fuit dies vndecima Maii pro eligendo Rege Romanorum Francofurti. Matthias, qui ipse præsens aderat, post habitas deliberationes, dum modo Maximilianus Bauarus, modo Sabaudiæ Dux, modo alii proponerentur, III Iunii 1612. Imperator Romanorum salutatur, idemque ritu solenni XIV. Iunii coronatur, sacra coronationis exequente Io. Suicardo Archiepiscopo Moguntino. Vxor Imperatoris tertio post die fuit coronata ritu persimili. **

* Vtrorumque diplomata Vicariatus exhibet Goldastus *Polit. Reichshandel p. VII. p.* 208. Londorpius *Tom. I. p.* 100. 101. & Meyer *Tom. I. p.* 643. Ludolph *lib. XII. c. II. n.* 12.

** Piasecius *p.* 281. Masenius Ann. Treuir. *lib. XXIII. p.* 454. Merc. Gallo-Belg. *Tom. IX. lib. I. p.* 153. & *lib. II. p.* 71. vbi omnes electionis atque coronationis solennitates fuse exponuntur, ex quo habet Goldastus *Polit. Imper. p. II. p.* 170. Ludolph *lib. XII. c. II. n.* 16. Varia scripta Matthiæ electionem concernentia reperiuntur in Goldasti *Polit. Reichshandeln p. I. p.* 88. & *p. IV. p.* 158. scripta, quæ concernunt coronationem Annæ Augustæ, in Historia coronationis Impp. *p.* 155. Le Vassor *lib. III. p.* 307. In Londorpii *Tom. I. lib. I. c. XXX. p.* 102. reperiuntur varii Discursus de subiecto Imp. eligendi. Vtriusque coronationem etiam describit Bernhardus Prætorius *in Corona Imperiali, Noribergæ* 1613. 4. edita, vna cum multis carminibus. Ipsius Capitulationi *art. XXXV* primum fuit insertum, vt Rex Romanorum etiam sine Imp. consensu possit eligi, quotiescunque Electores illud conueniens putarent. Idque reliquis etiam Capitulationibus fuit insertum.

§. XLIV.

Sub finem Decembris, Cæsar Comitia Ratisbonam indixit ad XXIV. Aprilis 1613. habenda, absque vllo tamen Noribergensium præiudicio, qui locus primis Comitiis per A. B. fuit destinatus. * Die XIII. Augusti facta fuit propositio, de pace in Imperio tenenda, bello Turcico & Re monetaria. ** Exhibebantur iisdem Grauamina Correspondentium, quibus de iudi-

iudicio aulico conquerebantur, quod iurisdictionem suam in politicis & profanis vltra modum extendat contra constitutionem iudicii Cameralis, dum nihil sibi Cæsares reseruarint, præter caussas fractæ pacis & feudorum Imperii, in quibus tamen nihil sine Statuum consilio consensuque fieri debeat, nec caussarum auocationes ad aulam esse tolerandam, Donawerda restituatur, in constituendo Præside & Adsessoribus Cameræ vtriusque religionis ratio habeatur, visitationes Camerales restituantur, nec maiora in omnibus negotiis locum habere debeant. *** E contrario Status etiam Catholici sua proponebant Grauamina de turbata religione contra Protestantes. **** Post varia demum scripta inter Cæsarem atque Correspondentes agitata, Comitia XXII. Octobris finiuntur, iisdemque decretum de re monetaria, redintegranda matricula, administranda iustitia, seruanda pace publica & religionis, auxilia quoque pecuniaria in bellum Turcicum fuerunt decreta. ***** Correspondentes vero die eodem adhibitis Notario & testibus contra hoc decretum fuerunt protestati. ******

* Merc. Gallo-belg. ... *lib. IV. p.* 92. Ludolph *lib. XII. c. II. n.* 26. Litteræ intimationis extant apud Meyerum *Tom. I. p.* 671.

** Merc. G. B. *c. l. p.* 108. Ludolph *lib. XIII. c. II. n.* 10. Meyer *Tom. I. p.* 694.

*** Merc. G. B. *Tom. IX. lib. IV. p.* 119. *Tom. X. lib. I. p.* 1. Ludolph *lib. XIII. c. II.* fuse. Carafa *p.* 48. 49.

**** Merc. *Tom. X. lib. I. p.* 18. Extant vtrorumque Grauamina apud Goldastum *Polit. Reichshandeln p. XXV. p.* 1050. & Meyerum *Tom. I. p* 701.

***** Piasecius p. 284. *mox etiam ad alia Comitia Ordinum Germaniæ Ratisbonam Imperator transiuit: vbi multis oneratus querelis contra iudicium suum Aulicum propositis, quod maiorem debito iurisdictionem sibi vsurparet, Cameralem autem deprimeret, subsidia contra Turcas Transiluaniam armis infessos interim petentes dubia obtinuit, & imperfectis aliis negotiis Comitia illa soluit.* Masenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 455. Extat Recessus in Corpore *p.* 1006. Acta in his Comitiis apud Londorpium *Tom. I. p.* 114. *sqq.*

****** Merc. *Tom. X. lib. I. p.* 63. Prostat de eo *Gründliche Relation desienigen, was bey dem Reichstage zu Regenspurg* 1613. *von der Euangel. Correspondirenden Churfürsten und Stände, Gesandten und Abgeordneten verhandelt worden* 1614. *f.*

§. XLV.

Insequenti anno 1614. exeunte Martio, pactum illud Vnionis atque Confraternitatis inter domum Saxonicam, Brandenburgicam & Hassiacam Numburgi denuo fuit confirmatum, * increscentibus iterum inter Brandenburgicos atque Neoburgenses de successione Iuliacensi dissidiis, ** Hispanis Palatino, Belgis Brandenburgico fauentibus. Et licet Xanti Cliuensis Ducatus, intercedentibus Anglorum, Gallorum, Danorum, Coloniensium & Würtenbergensium legatis, de compositione actum

die XVIII. Nouembris, atque certa capita fuissent transacta, eademque a Brandenburgicis accepta, *** Wolfgangus Guilielmus tamen Palatinus, qui, vt Ligam Catholicam eo certius haberet in auxiliis, Catholicam Religionem fuerat amplexus, **** eiusdemque potentia nixus, licet transactionem subscripsisset, omnia reiiciebat, nec Hispani Vesalia præsidium deducere volebant, nec, nisi relicto a Belgis Iuliaco, transactionem ratam habere, quo factum, vt Hispani æque ac Belgæ, nomine quisque clientis sui, in occupandis vsurpandisque illius hæreditatis oppidis, non cessarent, ***** Io. Sigismundo, Brandenburgico Electore Reformatam religionem amplectente. ****** Postquam etiam eodem anno die XXIII. Augusti sententia Banni contra Aquisgranenses fuisset publicata, executio Alberto Austriaco fuit demandata, qui misso cum exercitu Ambrosio Spinola, vrbem ad Cæsaris obsequium reducit, atque abrogato nouo Protestantium Senatu, exauctoratus Romano-Catholicus in locum pristinum fuit restitutus. ******* Eodem anno, Martio mense Conuentus Circuli Saxoniæ Inferioris fuit celebratus, tum ratione turbarum in Imperio, tum ratione Iuliacensium ditionum, Brunsuicensis etiam vrbis, immo ipsius Episcopatus Halberstadtiensis, in quo mutata religione Canonici Protestantes Catholicos excludere conabantur. In eodem autem decretum fuit, se omni ratione eo esse adlaboraturos, vt pax publica & profana conseruaretur, grauaminibus religionis medela adferatur. ********

* Merc. Gallo-Belg. Tom. X. lib. II. p. 16. *sub initium Aprilis, illustris Electorum & Principum conuentus Naumburgi in Thuringia habitus fuit, Electore Saxoniæ cum fratre Augusto & vtriusque vxore, comitantibus eos mille & ducentis equitibus, Electore Brandenburgico cum sexcentorum, Iohanne Ernesto Principe Isenacensi cum ducentorum; Iohanne Casimiro Coburgensi cum trecentorum, Ludouico Hassiæ Langrauio cum ducentorum, quatuor Vinarienses, totidemque Altenburgenses Principes, cum ducentorum equitum comitatu & splendido apparatu vestituque condecorati, ibi conuenientibus, & de hæreditaria confœderatione inter illustres Saxoniæ, Brandenburgenses & Hassiæ familias, prioritate Vinariensis & Altenburgensis familiarum, nec non de controuerso Iuliacensi negotio deliberationem suscipientibus.* Ludolph *lib. XIV. c. II. n.* 40. Carafa *p.* 46. Distincta autem sunt pactum Vnionis, quod XXIX. Martii fuit confirmatum & pactum confraternitatis XXX. Martii. Vtraque extant apud Limnæum *I. P. lib. IV. c. VIII. § XXV. p.* 138. Gastelium *c. IX. §. CX.* Londorpium *Tomo I. p.* 153. Lünigium *p. spec. f. IV. p.* 148. Carpzou *de pacto Confr. Sax. cap. I. §. XIV.* Licet illud, quantum ad Brandenburgicorum accessionem nunquam speciatim fuerit confirmatum ab Imp. prout etiam Schilterus bene monuit *Inst. I. Publ. lib. III. tit. I. §. X.*

** De his late Merc. Gallo Belg. *Tom. X. lib. II. p.* 27. Ludolph *lib. XIV. c. II. n.* II.

*** Extant transactionis capita in Mercurio Gallo Belg. *Tom. X. lib. III. p.* 53. Carafa *p.* 51. Ludolph *lib. XIV. c. II. n.* 27. Ipsæ tabulæ extant apud Lünigium *p. spec. f. IV. p.* 82. apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. II. p.* 8. in Recueil *Tom. III. p.* 111. Schadæus *p.* 253.

Mete-

Meteranus *lib. XXXI. p.* 50. Gastel *de Statu Publico Europæ cap. IX. §. CVIII.* Masenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. §. XCII.* Extat Protocollum actionis Xantensis apud Londorpium *Tom. I. p.* 169.

**** Merc. Gallo-Belg. *Tom. X. lib. II. p.* 50. Ludolph *lib. XII. c. II. n.* 13. Le Vassor *lib. IV. p.* 442. Carafa *p.* 42.

***** Piasecius p. 288. *hacque partitio hæreditatis Iuliacensis dum stetit, tunc Hollandi Hispanos eam præripientes timent, & vulgus existimat Hispanos Neoburgico, Hollandos Brandeburgico militare, neutro istorum fructum ex tanto patrocinio sentiente, vt experimentum euidentius mox probauit. Cum enim sub finem anni iidem Principes opera Legatorum Angliæ, Galliæ, Daniæ Regum & Electorum Coloniensis, ac Palatini, atque Ducis Virtembergensis Xanti oppido Cliuiæ tractatu instituto, certa concordiæ capita conscripsissent, nempe vt demolitis Iuliaci & Duzeldorpii munitionibus, & præsidiis Vesaliæ aliisque locis abductis, iuxta Tremonianam, & Hallensem concordiam vterque Princeps coniunctim ad decisionem causæ illas Prouincias administraret, fructusque earum æqualiter participaret, Archidux Albertus eam concordiam sibi quidem placere, pro parte tamen Hispaniæ Regis & Imperatoris ratam se habere, vel Vesalia præsidium deducere non posse respondit. Quinimmo Spinola Vesaliæ præsidium ad tria millia armatorum auxit, Vesaliensibus (cum opponerent deditionis conditionem de recipiendis mille præsidiariis expressam) elusis eo quod verborum conditionis illius contextus maiorem præsidii numerum non excluderet. Vnde Hollandi quoque cum ad dimittendum Iuliacum & demoliendas munitiones ibi excitatas omnia præparassent, in eo retinendo perstiterunt, & æque isti atque Hispani propria compendia quærentes, nomine tantum quisque clientis sui in expugnandis & vsurpandis illius hæreditatis oppidis abuti non cessarunt.* Merc. G. B. *Tom. X. lib. III. p.* 60.

****** Ludolph *lib. XIV. c. II. n.* 37.

******* Piasecius p. 288. *his autem exciti Hispani, consilium inuadendi Iuliacenses ditiones diu ante conceptum maturarunt, prætexentes exequutionem decreti Imperialis contra Aquisgranum & Mulheimium, quam Archiduci Alberto ab Imperatore committi fecerant. Delegatus itaque exequutionis illius Ambrosius Spinola cum exercitu Hispanico ex Belgio mouens, mense Iulio Aquisgranum venit, ac facili negotio, ad obsequium Imperatoris reuocauit Ciuitatem, qua dimisso Brandeburgici (hoc sponte receperat Ciuitas illa Ducum Iuliaci patrocinio vti solita) præsidio, Imperialis potestatis arbitrio sese permisit, ac exauthorato nouo ex hæreticis collecto Magistratu, veterem Catholicum, pro quo amoto, talis controuersia fuerat exorta, in locum & dignitatem pristinam restituit.* Merc. G. Belg. *Tom. X. lib. II. p.* 110. Schadæus *p. IV. lib. III. p.* 237. Meteranus *lib. XXXI. p.* 37. Ludolph *lib. XIV. c. II. n.* 18. Extat Mandatum Imp. apud Londorpium *Tom. I. p.* 160. Varia scripta apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 646.

******** Carafa *p.* 46. Extant de hoc conuentu bina scripta de dato Halberstadt den 26. Martii 1614. *in Hochwichtigen Schrifften unter Rudolpho II. p.* 78.

§. XLVI.

Inter hæc Correspondentes facto XVI. Maii cum Belgis Fœderatis fœdere, * quod demum a. 1614. Friderico Palatino ex Anglia reduce fuit confirmatum. ** Exeunte Ianuario 1615. Vnitorum Statuum con-

ventus Noribergæ fuit habitus, cui etiam Galliæ, Britanniæ & Daniæ Regum, Ordinumque Belgii confœderatorum legati interfuerunt, sed præter litteras Saxoniæ Electoris de caussa Iuliacensi publice prælectas, saltim legatio ad eundem fuit decreta.*** Indeque Proiectum nouæ Ordinationis Iudicii Aulici a Matthia Imp. propositum prælectum & quædam fuerunt monita adiecta.**** Eodem anno, postquam Turcicus legatus Viennam splendide fuisset ingressus, exeunte Maio induciæ vicennales cum Turcis, qui a Persis atque Asiaticis varie vrgebantur, fuerunt conclusæ, iisdemque pacis tractatio de anno 1606. denuo fuit confirmata.***** Exeunte eodem anno 1615. die XXXI. Decembris inter Fridericum Vlricum, Brunsuicensem Ducem atque Ciuitatem Brunsuicensem Stedernburgi conuenit vt Brunsuicenses Duci homagium præstent, saluis tamen eorum iuribus priuilegiisque.******

* Extat fœdus illud in Recueil *Tom. III. p.* 102. De eodem singulari scripto agitur, quod sub titulo: *Holländische Bundsuerwandnüs*, prodiit 1614. 4.

** Londorp *Tom. I. p.* 106. vbi etiam *p.* 172. consilium extat de hoc fœdere & *p.* 179. consilium Marci Gerstenbergeri, quo caussæ exponuntur, cur Saxoniæ Elector vnioni nequeat accedere, cui tamen Michael Lœfenius, Consiliarius Palatinus respondet.

*** De hoc conuentu late Merc. G. Belg. *Tom. X. lib. III. p.* 79. Ludolph *lib. XV. c. II. n.* 18. Extant litteræ Electoris Saxoniæ apud Londorpium *Tom. I. p.* 183.

**** Reperitur apud Lehmannum de *pace Religionis lib. I. c. XXXVIII.* Londorpium *Tom. I. p.* 194. qui etiam reliquas Statuum consultationes de Ordinatione Iudicii aulici vsque ad a. 1654. exhibet.

***** Merc. G. Belg. *Tom. X. lib. IV. p.* 76. *Tom. XI. lib. II. p.* 31. Ludolph *lib. XV. c. II. n.* 42. Extant ipsæ pacis tabulæ in Recueil *Tom. III. p.* 223.

****** Meteranus *lib. XXXII. p.* 155. Schadæus *p.* 320. *sqq.* Ludolph *lib. XV. c. II. n.* 4. Extant pacis Stedernburgensis Tabulæ in Recueil *Tom. III. p.* 128. Meyeri *Lond. suppl. Tom. II. p.* 21.

§. XLVII.

Dum autem improlis esset Imp. in sequenti anno 1616. de successione non in Austriacas solim terras, sed etiam Imperatoriam dignitatem consilia agebantur. Et dum Matthiæ fratres Albertus & Maximilianus prole essent destituti, de deferenda successione Ferdinando, Caroli ArchiDucis, qui Græcii sedem habebat, primogenito, agebatur.* Hinc in Bohemiam pergebat Matthias Iunio mense, habitisque Pragæ Comitiis Philippi III. Hispanorum Regis Fratrumque, qui liberis erant destituti, successioni renuntiantium consensu, Ferdinandum in filium adoptans, sibi successorem statuebat, quod multi Bohemiæ Status adprobabant, ita, vt regni prius Iura atque Priuilegia, Maiestatis etiam litteras iuramento confirmare

maret, ac viuo Matthia, citra huius atque Ordinum in conſenſu negotiis regni ſe non immiſceret. Quo facto, XXIX. Iunii 1617. Pragæ ſolenniter fuit coronatus.** Licet nec iſti Bohemiæ Status, quos ſub vtraque adpellabant, nec Correſpondentes Principes hanc electionem adprobarent, eo quod Ferdinandum Catholicis noſſent nimis eſſe addictum,*** ideoque quid facto opus eſſet, Heilbrunnæ deliberabant.****

* Car. Carafa Germ. ſacra p. 54. *Maximilianus enim percepta mente Imperatoris Matthiæ, cæterorumque e familia Auſtriaca Archiducum, iter in Belgium inſtituit, vt de his rebus cum Alberto conferret, nam deſtituti hæredibus fratres omnes, onus familiæ in Ferdinandum patruelem cogitarunt reiicere; illumque ad Regna Bohemiæ, & Vngariæ, & ad altiora promouere.* Piaſecius *p.* 303. Ludolph *lib. XVII. c. II. n.* 21. Extat apud Londorpium *Tom. I. p.* 350. conſilium Maximiliani de hac ſucceſſione. Hæc etiam ſucceſſio per certa pacta domus Auſtriacæ fuit definita, quæ vna cum renuntiatione Philippi III. reperiuntur apud eundem *p.* 353. & Pufendorf *lib. I. §. XXI.* Le Vaſſor *lib. XI. p.* 81. *ſqq.* Goldaſtum *de R. Bohemiæ App. Docum. p.* 143. Schema adgnationis tale:

Ferdinandus I.

Maximilianus II. — Ferdinandus — Carolus auctor lineæ Stiriæ

Rudolphus II. Matthias. Maximilianus. Albertus — Ferdinandus II.

** Nic. Bellus *Oeſterr. Lorbercrantz lib. I. p.* 9. 10. 14. 15. Meterani *Contin. lib. XXXIV. p.* 278. Schadaus *p. IV. lib. VI. p.* 413. Extant etiam Acta Publica apud Londorpium *Tom. I. p.* 367. Ludolph *lib. XVII. c. III. n.* 21. Maſenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 460.

*** Ludolph *c. l.*

**** Ludolph *lib. XVII. c. II. n.* 25. Extat ſcriptum Imp. ad Electorem Palatinum de hoc conuentu apud Londorpium *Tom. I. p.* 358.

§. XLVIII.

Poſtquam feliciter transacta fuiſſet Bohemica coronatio, Cæſar cum Rege deſignato, & ArchiDuce Maximiliano in Saxoniam profectus, de Romana Corona eidem Ferdinando imponenda cum Saxoniæ Electore deliberauit, & non longe poſt Conuentum Electorum indici fecit. Verum Fridericus, Palatinus Elector cum Statibus Correſpondentibus omnem lapidem mouebat, vt illa præpedirentur: ipſemet adulta hyeme Monachium venit, atque Bauariæ Ducem ad Regiam Germaniæ coronam euehere promiſit, hoc tamen recuſante. Hinc ad Sabaudiæ Ducem reſpexit.* Dum interim Germaniæ Comitia differrerentur, Poſonii Comitia agebantur, iisdemque de ſucceſſore Matthiæ deſtinando proponebatur.** Eodem anno 1617. inſtante Io. Georgio I. Saxonum Electore

Iubilæum Euangelicorum fuit celebratum, quale etiam a Paulo V. Papa Catholicis fuit indictum. ***

* Carafa *p.* 56. Pufendorf *lib. I. §. XXI.* Ludolph *lib. XVII. c. II. n.* 22. Le Vassor *lib. XII. p.* 217. Diuersæ litteræ, arcana consilia Imp. Electionem concernentes, reperiuntur in Londorpii *Tomo III. p.* 606. *sqq.*

** Merc. G. Belg. *Tom. XII. lib. II. p.* 8. Carafa *p.* 57.

*** Extant vtrorumque litteræ apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. II. p.* 132.

§. XLIX.

Interea in Bohemia odiis certabatur Catholicos inter & Protestantes. Hi igitur litteris Maiestatis nixi, noua hinc inde extruebant templa. Tale etiam Clostergrabii, qui locus ad Archiepiscopum spectabat, inuito eodem fuit erectum. Sed, cum per Cæsaris Matthiæ sententiam caussa cecidissent, Archiepiscopus, collectis operariis, templum solo æquauit, totumque exercitium interdixit. Simile templum construxerant sub ditione Abbatis Braunouiensis, eo inuito inconsultoque, ac noua quotidie decreta sanciente, quibus iubebantur ab opere abstinere, fanum claudere, & claues Senatui Regio Pragensi deferre, quod cum facere abnuissent, ciues aliquot Pragam conducti in carcerem sunt missi. Vt autem isti liberarentur, Bohemorum sub vtraque Proceres, nullis sumtibus pepercerunt. Isti etiam ob turbatas litteras Maiestatis frequentes conuentus agebant, atque indictis Maio mense Pragam Comitiis, post varias deliberationes, vna cum Comite Turrio, die Mercurii XXVII. Maii curiam Regiam armati conscendunt, & Conclaue Regium, vbi Consiliarii ad res Regni tractandas considebant, ingressi, cum Regiis regni legatis varie de Religionis suæ priuilegiis violatis disceptant, nonnulla decreta exprobrant, in ipsosmet Consiliarios verbis iniuriosis inuehuntur, quasi eorum interpretatione subdola Litterarum Maiestatis sensus genuinus inuerteretur, & crescente ex sermonibus vltro citroque habitis iurgio, tandem in tres Consiliarios Baronem Guilielmum Slabatam, Baronem Iaroslaum de Martinitz, Smisanskium dictum, Regni Mareschallum & Secretarium Philippum Fabricium violentas manus iniiciunt, eosque e fenestris in profundissimum vallum chlamydatos & gladiatos, more gentis in puniendis proditoribus libertatum patriarum recepto, deturbant. Et quia præter spem incolumes euaserant, aliquot bombardarum ictus in procumbentes explodunt.* Cæteros duos, Burggrauium & Popelium domum abducentes, Magistratu priuatos custodiri præceperunt. Rationem tamen nefarii facinoris, sedata plebe, biduo post, prælo edunt,

factum-

factumque apud Cæsarem non tam excusant, quam quod merito illud egerint, defendunt. Hinc Regni administrationem Ordinum titulo inuadentes nouum Magistratum instituunt, triginta Directores e toto Regno seligunt, illisque regium palatium tradunt, Societatis Iesu Collegas e toto regno suo, constitutis grauissimis pœnis proscribunt, milites conscribunt, socios moneunt, atque e toto regno, vix duobus oppidis exceptis, Regios eiiciunt. *

* Carafa *p.* 58. Merc. G. B. *Tom. XII. lib. II p.* 21. *sqq. Tom. XII. lib. III.* Schade *p.* 458. 510. Meteranus *p.* 369. Bellus *lib. II. p.* 49. Piasecius *p.* 313. Masenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. §. CVIII.* Pufendorf *lib. I. §. XXII.* Ludolph *lib. XVIII. c. III.* Epitome rerum Germanicarum, quæ auctorem habet Petrum Pappum Constantiensis Capituli Decanum *p.* 8. Burgold. *disc. ad Instrum. P. p. I. d. I. p.* 66. Acta Bohemica hoc in negotio plenius exponit Londorpius *Tom. I. p.* 411. Rationem casus haut adeo felicis habet Ludolph lib. XVIII. c. II. n. 42 *es war eine Hœhe von etwa hundert Schuen (etliche setzen mehr, etliche weniger) bis auf die ebene Erde herunter. Gleichwol blieben sie beym Leben. VVelches daher kommen, das selbigen Orts etwann zur Helffte der Hœhe, ein Holderbaum aus der Mauer gewachsen war, auf welchen das Kehrsel aus der Küche und den Gemachern geschüttet worden, und gleichsam einen Hügel hinab gemacht hatte. Dahero sie auf solchem Baum, der sich erschüttert, nicht sehr hart gefallen, und die andere Helffte der Hœhe nur hinab gerollet, und also ohne Verletzung, ausgenommen etwas weniges an Slabata, dauon kommen.* Le Vassor *lib. XII. p.* 223. Patres S. I. singularem publicarunt apologiam pro S. Iesu ex Bohemiæ regno proscripta, Viennæ 1618. 4.

§. L.

Cæsar equidem a principio hos motus componere cogitans, pluribus litteris egit, vt Regni proceres solitum obsequium Regi suo deferrent, innouationem etiam litterarum Maiestatis promittebat. Intercedebant Principes Saxoniæ Elector, Bauariæ Dux, Bohemiæ Rex Ferdinandus, & alii qui reis pacem & immunitatem spondebant, sed nec ista animis iamdum nimium exacerbatis, proerent. * Belgis potissimum Bohemos magis magisque commouentibus, qui diligenter monebant, ne tractatuum specie circumueniri se patiantur; exemplo quoque suo ad excutiendum prægrauem dominatum ipsos animabant, omne studium polliciti. Addebat quoque Bohemis fiduciam Vnio. ** Inter hæc commercia primi mensis, Principes Protestantes Germaniæ, obseruantes Cæsarem a seditione domi nata præpediri, nec facile posse Imperii malis subuenire; arcem Vdenheimensem a Philippo Christophoro Spirensi Episcopo contra priuilegia Spirensis vrbis erectam, Fridericus Palatinus Elector, tanquam Aduocatus vrbis & Episcopatus Spirensis, vna cum Duce Würtenbergensi, Marchione Badensi, & Christiano Principe Anhaltino, ad-

adſumptis aliquot militum turmis, & operibus quamplurimis inuadentes, aliquot horarum ſpatio demoliti ſunt, vnaque hora ad centum millia florenorum damni Epiſcopo intulerunt, cauſſas ſuæ expeditionis publicis iade ſcriptis exponentes. *** Gliſcentes deinde Bohemorum motus adprobant, & ſtatim milite conſcripto, aliorum opem implorant. Habitus deinde ab Friderico Palatino, Ioachimo Erneſto Brandeburgico conventus, in quo de notabili ſumma pecuniæ, de Palatino ad coronam Bohemiæ promouendo, de Catholicis Epiſcopatibus, ſeruata partium æqualitate diſtribuendis, de munere regendi ſummo iure Exercitus Electori Palatino deferendo, de duobus Legatis ſubſtituendis, quorum alter circa Rhenum, alter vero in Franconia imperaret; ac tandem de armiluſtrio in Diœceſi Herbipolenſi deliberatum eſt. Latebant hæc conſilia plerosque alios. Correſpondentes etiam Principes Sabaudiæ Duci pollicebantur dignitatem Imperialem, ſi Palatinus Elector, illius auxilio coronam Bohemiæ adſequeretur, cum nihil foret dubitandum, quia ille duorum votorum in Collegio Electorali potens, Brandenburgici etiam voti ſecurus, facile Treuirenſem Electorem in ſuas partes inducturus. **** Nouo habito conuentu Rotenburgi ad Tubarim Cæſarem monebant, vt turbas Bohemicas quam citiſſime componeret, duras conditiones remitteret.***** Mittebant Mansfeldium cum aliquot militum millibus Bohemis auxilio, qui euocatis vicinis Pilſnam obſidebat & occupabat, ita vt Cæſari Budtwitzium ſaltim & Crumlouia ſupereſſent. Et licet Cæſar Bucquoium atque Tampierium cum copiis contra Bohemos mitteret, iſti tamen pares non erant, dum in illorum caſtris triginta millia tum equitum, tum peditum ,. numerarentur. Accedebant iisdem Auſtriaci atque Sileſii, a Cæſare poſtulantes, vt generalem libertatem Religionis cæteraque omnia poſtulata Bohemis concederet. Exercitum etiam in duas partes diuidebant: pars Auſtriam depopulabatur, & pars in Bohemia Cæſaris exercitum circa Budtwitzium latitantem obſeruabat, neque inde illum egredi patiebatur. Auſtri etiam ſupra Anaſum iugum excutere cogitabant, munimentum excitantes contra Bauarum & Paſſauienſes, armati deinde contra Cæſaris militem, eum a finibus ſuis excludere conati ſunt, & ſic occluſo Danubio, ſuperiorem & inferiorem Auſtriam interſecante, ipſi Cæſari, eiusque copiis commeatum denegabant. ******

* Catafa *p.* 59. 60. Merc. G. Belg. *Tom. XII. lib. II. p.* 99. Ludolph *lib. XVIII. c. III. n.* 50.

** Patet hoc ex litteris Belgarum fœderatorum apud Londorpium *Tom. I. p.* 545. Pufen-

Pufendorf *lib. I. §. XXII.* Cum Belgis etiam fœdus fuit conclusum, prout singulari scripto, sub titulo *Hollandische Bundsverwandnüs* demonstratur 1624. 4.

*** Carafa *p.* 60. Merc. G. Belg. *Tom. XII. lib. II. p.* 68. *sqq.* vbi etiam dicitur: *ab opere autem isto aliquoties eum Elector Palatinus, cum praesertim Spirensi etiam ciuitati, ne arcem aliquam siue munitionem ad tria milliaria quis ei opponeret, priuilegiis prospectum constaret, dehortatus frustra fuit.* Masenius *Ann. Treuir. lib. XXXII. p.* 460. Meteranus *Contin. lib. XXXV. p.* 358. Bellus *lib. II. p.* 79. vbi etiam varia scripta huc facientia continentur. Schade *p. IV. lib. VII. §. IX p.* 476. Ludolph *lib XVIII. c. II. n* 30. Acta in hoc negotio exponit Londorp *Tom. I. p.* 376. Hoc tamen postea, sublato Vdenheimi nomine, & Philipsburgi cognomine ipsi attributo, fuit restitutum Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. IV. p.* 50. Bellus *lib. VII. p.* 757.

**** Carafa *p.* 61.

***** Carafa *p.* 62. Merc. G. B. *Tom. XII. lib. III. p.* 43. Bellus *lib. II. p.* 135.

****** Carafa *p.* 64. 65. 66. Merc. G. B. *Tom. XII. lib. III. p.* 80. Pufendorf *lib. I. §. XXIV.* Bellus *lib. I. p.* 148. de occupatione Pilsenae diuersae extant relationes *Pragae* 1615. 4. editae.

§. LI.

Inter has turbas, Posoniensia Comitia, continuabantur, Matthia Imp. ob ingrauescentem valetudinem semper Viennae haerente. In iisdemque Ferdinandi electio adprobatur, vt singulas regni libertates, priuilegia & iura, religionis etiam exercitium conseruet, illarum grauaminibus medelam adferat. * Quibus a Matthia & Ferdinando per litteras confirmatis, ipsis Kl. Iulii 1618. in Regem Vngariae fuit coronatus. **

* De his conditionibus late Merc. G. Belg. *Tom. XII. lib. II. p.* 126. Bellus *lib. II. ineunte.* Masenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 463.

** Pufendorf *Comm. rer. Suec. lib. I. §. XXI.* Ludolph *lib. XVIII. c. III. n.* 50. Merc. G. Belg. *Tom. XII. lib. II. p.* 138. Londorp *Tom. I. p.* 374.

§. LII.

Electioni & coronationi Ferdinandi Regis adfuerat inter alios etiam Melchior Cleselius Cardinalis, Viennensis Episcopus humili genere ortus, qui Caesari ab intimis fuerat consiliis. Hic pro conseruanda eiusdem auctoritate plurimum studebat, Ferdinando in petenda Bohemiae Vngariaeque corona fuerat contrarius, Hispanorum consiliis aduersabatur, ad pacem magis inclinabat, & Protestantibus vltimo fauere videbatur. Hoc ipso Ferdinandum expertus fuit sibi inimicum. Hic, vna cum Hispanis Clesel ium apud Imperatorem suspectum reddere conabatur, quasi dissensionis semina spargeret in familia Austriaca, cum haereticis faceret, suis potissimum commodis consuleret. Sed cum haec Matthiam mouere nequirent, periculum ipsi in solenni coronationis actu, dum sclopeta excuterentur, intentatum fuisse dicitur. Cum Viennam reuersus

 esset,

esset, coram Ferdinando Rege, Archiduceque Maximiliano in arce comparere, horam circiter secundam, xx. Iulii die iussus fuit. Nuncio itaque Pontificis in currum adsumpto, ad aulam confestim vectus est, multos cum ipso sermones inter eundum miscens. Cum curru descendisset, dimisso cum curru Nuncio, & mandato de se obseruando ministris suis dato, in arcem ascendit, aulam Archiducalem petiturus. Exceptus in via a ministro quodam, obuiam ipsi veniente, & Archiducem, quod ob valetudinem minus commodam in occursum procedere non posset, excusante, perductus ad aulam istam fuit. Rex cum Archiduce & Oratore Hispano in aula congregati, admittendum eum non censuerunt. Abducto igitur eo in Cœnaculum, aliud per Sigismundum Breunerum Baronem, qui ad iter iam iam ingrediendum, cum Tampirensi & Colalto comitibus paratus ibi subsistebat, significari ei curarunt, decretum esse a domo Austriaca, & cum Papa Romano transactum, vt ob male administratam prouinciam, causasque multas alias, non toleraretur in aula diutius, deposito igitur Cardinalis habitu, nigri coloris vulgarem, qui ipsi statim offerebatur, adsumeret, & Baronem Comitesque prædictos statim sequeretur. Cardinalis, adhibita protestatione, cum aliter non posset, pileo pallioque Cardinali depositis, habituque nigro assumpto, cum Barone & prædictis Comitibus per occultum transitum ex arce descendit, conscensoque statim curru, ad fines Stiriæ, indeque porro in Tirolensem regionem profectus est, ducentis Tampirensibus equitibus ipsum comitantibus. In itinere parata iam omnia erant, vt mutatis statim equis, progredi quamprimum possent. Accersitus eadem hora ad Archiducale palatium Petrus Hutnerus, qui Cardinali a secretis consiliis hactenus fuerat, & cum Ministris aliis eum in aula præstolabatur, claues Cardinalis deponere iussus, arrestoque fuit obligatus. Omnia autem ista tam circumspecte taciteque peracta fuerunt, vt ne in arce quidem, quisquam id animaduerteret; & ipsis Cardinalis ministris, donec sub vesperam domum reuerterentur, & secretiora Domini sui inuestigata iam viderent, nihil eorum innotesceret. Abducto hunc in modum Cardinale, Rex cum ArchiDuce ad Cæsarem sese contulerunt, & ignarum rerum omnium de facto isto, caussisque erudierunt, qui licet grauiter hoc ferret, per Dietrichsteinium tamen Cardinalem iterum fuit sopitus. Ad coniugem Cæsaris eadem adhuc vespera per supremum aulæ præfectum Maximilianum Trautmansdorffium, hoc ipsum quoque referentes. * Male hæc habebant Paulum V. pontificem, licet cum ipso rem iam fuisse transactam fin-

finxissent, qui etiam ipsius liberationem frustra vrgebat. Huius successor Gregorius XV. demum obtinuit, vt Romam captiuus mitteretur, vbi caussa coram delegatis Cardinalibus examinata, innocens fuit declaratus atque a. 1623. liberatus, ** consentiente Ferdinando II. a. 1627. ad episcopatum suum rediit. ***

* Hoc negotium plenius exponunt Bapt. Nani *hist. de la Resp. de Venise Tom. I. lib. IV.* Mich. le Vassor *Tom. III. lib. XII. p.* 229. Ludolph *lib. XVIII. c. II. n.* 31. *lib. XXIII. c. I. n.* 9. Merc. G. Belg. *Tom. XII. lib. II. p.* 146. Gramondus *lib. IV. p.* 242. Piasecius *p.* 311. qui addit: *Aulici autem Imperatoris tunc omnes consternati tanto casu, ne mutire quidem vel Imperatori quae gesta fuissent narrare audebant, singuli veriti ne eandem cum Cleselio fortunam subire cogerentur. Imo Imperator ipse cum hoc demum ab ipsismet Archiducibus intellexisset, suspiactur, ne sibi quoque in custodiam esset concedendum, simulauit dolorem: sed exinde ex melancholia inualescente quo laborabat morbo, assidue decumbebat in lecto, & identidem inter gemitus proclamabat: reddite mihi Cleselium. Imperatrix vero quae istum patris habuerat loco, tanta afflictione mariti, & insperata rerum vicissitudine perculsa, ex animi anxietate infirmitatem concepit, ex eaque sub finem anni istius obiit.* Bellus *lib. II. p.* 60. Meteranus Contin. *lib. XXXV. p.* 277. Schade *p. IV. lib. VII. §. XVII. p.* 499. Scripsit hac occasione Georgius Acacius Enenckelius *Seianum* suum *Argentorati* 1620. 4.

** Piasecius p. 366. *hoc anno Romae obierat Gregorius Papa XV. octaua mensis Iulii, & non multo ante suam mortem e captiuitate Archiducum Austriae liberauerat Cardinalem Melchiorem Glefelium, misso Auditore Rotae Verospio, qui examine facto, eum iniuste fuisse detentum inuenit, & secum abduxit Romam, vbi in Castro Sancti Angeli per paucos dies subsistere iussum, postea Pontifex innocentem declarauit, & Collegium Cardinalium ad Conclaue Electionis noui Pontificis eum admisit.* Merc. G. B. *Tom. XV. lib. I. p.* 98. Bellus *lib. VII. p.* 767. *lib. VIII. p.* 794.

*** Ludolph *lib. XXIII. c. I. n.* 9.

§. LIII.

In caussa Bohemica vero pacatis potissimum consiliis, inuito licet Ferdinando, vtebatur Matthias. Cumque hyems adolesceret, rursus ad Bohemiae Ordines litteras dedit, quibus eos ad obseruantiam, concessis induciis, hortabatur, vt interim per Saxoniae Electorem pacis aliqua via iniretur. In hunc etiam finem Adamum a Wallenstein in Bohemiam, & ad Electorem delegauerat, quo communicatis consiliis, pacis conditiones componerentur.* Conuentus etiam ad pacem ineundam ad XIV. Aprilis 1619. Egrae constitutus, ** quem tamen mors Imperatoris paullo post insecuta, interrupit. Mansfeldius autem Pilsna potitus, patriae vniversae exactiones imponebat, & bellorum gloria allectus, prolixiora bella suadebat. Hinc Imperatoriis litteris proscriptus est. Turrius Comes cum parte exercitus in Austriam irrupit, caussatus praedam e Bohemia eo auectam se repetiturum. ***

Ffffffff 2 * Cara-

* Carafa *p.* 66. Merc. G. B. *Tom. XII. lib. III. p.* 37. Varia fcripta Bohemorum & Saxonis fuper hac compofitione extant apud Londorpium *Tom. I. p.* 535.

** Merc. G. B. *Tom. XII. lib. III. p.* 144. Carafa *c. l.*

*** Merc. G. B. *Tom. XII. lib. III. p.* 108. 141. Carafa *c. l.* Pufendorf *c. l.* Bellus *lib. III. p.* 173.

§. LIV.

Inter has turbas moriebatur Matthias x. Martii ft. v. 1619. Corpus eiusdem xv. Martii virginum Regiarum cœnobio fub vefperam illatum a clero, confiliariisque Cæfareis fuit. Exequiæ poftmodum, parato in templo iflo doloris Caftro magnifico, confuetis adhibitis ceremoniis celebratæ xxiv. Aprilis die fuerunt.* Vxor ipfius erat Anna, Ferdinandi II. ArchiDucis, Tirolenfis lineæ, filia, quæ cum ipfo iv. Decembris 1611. fuit copulata,** poftea Pragæ x. Ianuarii 1616. in Reginam Bohemiæ coronata, *** fed a. 1618. defuncta. Ex hac tamen liberos non fuftulit.

* Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 10. Piafecius *p.* 317. Gramondus *lib. IV. p.* 240. Mafenius *Ann. Treuir. lib. XXXIII. p.* 464. Schadæus *p. IV. lib. VIII. §. LII.* Pufendorf *lib. I. §. XXV.* Ludolph *lib. XIX. c. II.* Theatr. Eur. *Tom. I. p.* 106.

** Merc. G. B. *Tom. IX. lib. I. p.* 136. Piafecius *p.* 276. *interim Matthias Rex initio Decembris Viennæ Auftriæ nuptias celebrauit cum Anna Archiduce Ferdinandi Tirolenfi filia.* Schadæus *p. III. p.* 1638. 1648 Ludolph *lib. XI. c. II.*

*** Merc. G. B. *Tom. XI. lib. I. p.* 103. Meterani *Cont. lib. XXXIII. p.* 165. Schade *p. IV. lib V. §. II. p.* 349. Piafecius *p.* 296. Litteræ profcriptionis Mansfeldii extant apud Londorpium *Tom. I. p.* 552.

DISSER-

DISSERTATIO TRIGESIMA QVINTA DE FERDINANDO II.

RESPONDENTE

IO. FABIAN GOTTLOB DE PONICKAV ET PILGRAM

EQVITE LVSATO.

§. I. Ferdinandi II. Natiuitas & Mores. §. II. B. Venetam & gesta antequam fieret Imp. §. III. Ferdinandi electio & coronatio in Imp. §. IV. Bohemia & Austria Status Ferdinandum nolunt agnoscere. Fridericus Palatinus eligitur Rex Bohemiæ. §. V. Hungari sub Bethlen Gabor deficiunt & Silesii. §. VI. Conuentus Correspondentium Noribergensis a. 1619. *Conuentus Statuum Circuli Saxoniæ Inferioris. Conuentus Catholicorum Herbipolensis. Gallia Rex a Cæsare sollicitatur. §. VII. Catholici scriptis suis belli incentores. Cæsar Friderici electionem pro nulla declarat: de auxiliis sibi prospicit Papa potissimum & Maximiliani Bauari. Correspondentium auxilia. §. VIII. Conuentus Circuli Saxoniæ Superioris. §. IX. Conuentus Electorum Mulhusinus. §. X. Fridericus homagium in Bohemia suscipit. Comitia Pragensia: Tractatus Vlmensis inter Vnionem & Ligam. §. XI. Bauarus cum Liga Exercitu Austriam: Io. Georgius Saxo Lusatiam: Spinola Palatinatum subigit. Vnionis exercitus otiosus. § XII. Bohemica negotia languescunt. Prœlium Pragense. §. XIII. Morani, Lusatii, Silesii ad Cæsaris obsequium redeunt. Ernestus Mansfeldius exercitum pro Friderico colligit. Paulus V. Victoriam Pragensem celebrat. Scriptores B. Bohemici. §. XIV. Fridericus cum sociis proscribitur. Conuentus Correspondentium Heilbrunnensis. Catholicorum Augustanus. Vnio per pactum Moguntinum dissoluitur. Conuentus Saxoniæ Inferioris Segebergensis. Palatinatus ab Hispanis occupatur. §. XV. Lutherani ex Bohemia & terris Austriacis pelluntur: Catholici restituuntur: Iudicium sanguinis Pragæ instituitur. §. XVI. Marchio Iagerndorfius turbas mouet in Silesia, & Beslen Gabor in Hungaria, qui tamen Niclasb urgi cum Cæsare pacem facit §. XVII. Christiani Brunsuicensis, Georgii Friderici Durlacensis & Mansfeldii Conatus. Prœlium ad VVislochium, VVimpinam, Hoechstam, Floriacum. Durlacensis terris priuatur. Tractatus Bruxellensis. Christiani nummus. §. XVIII. Bauarus Palatinatum Superiorem & Inferiorem inuadit. Bibliotheca Heidelbergensis Romam transfertur. §. XIX. Comitia Edenburgensia* 1622. *§. XX. Comitia Ratisbonensia* 1622. *Translatio dignitatis Electoralis in Bauarum. Peruersus Monetæ Status in Germania. §. XXI. Circuli Saxoniæ Inferioris Ordines Christianum Brunsuicensem Ducem eligunt. Hic ad Seadtloam a Tillio vincitur. §. XXII. Betlenus bellum restaurat, sed pacem iterum facit. §. XXIII. Pax Turcica. Diuisio Comitatus Tirolensis & Alsatiæ Landgrauiatus. §. XXIV. Conuentus Ordinum Saxoniæ Inferioris Brunsuicensis. Christianus IV. Daniæ Rex eligitur Dux Circuli. Tillius & VVallensteinius in Saxoniam inferiorem mittuntur. Casus Daniæ Regis Hamelæ. Pugna Hannouerana. §. XXV. Comitia Edenburgi* 1625. *§. XXVI. Nouus Conuentus Brunsuicensis. Inducia cum Cæsare. Conuentus Hagæ Comitum. §. XXVII. Daniæ Rex tres facit exercitus. Mansfeldii expeditiones & fata. §. XXVIII. Tillius contra Danum agens, eundem ad Lutteram vincit. § XXIX. Rustici in Austria rebellant. Io. Ernesti, Vinariensis Ducis & Turrii Conatus in Silesia, Marchio-*

nis Durlacensis in Alsatia. §. XXX. Continuatio belli in Saxonia inferiore. §. XXXI. Conventus Catholicorum Herbipolensis. Electorum Mulhusinus. Danus pacem petit. Conuentus Colmariensis de pace cum Palatino. §. XXXII. Cæsaris filius Ferdinandus III, & coniux Eleonora in Regem & Reginam Bohemiæ coronantur. Palatinatus Superior Bauaro conceditur. §. XXXIII. Cæsarei imperium maris Baltbici tentant. VVallensteinius fit supremus maris præfectus & Ducatu Megapolitano donatur. Stralsunda frustra obsidetur. §. XXXIV. Origo controuersiæ de successione Mantuana. §. XXXV. Continuatio belli in Holsatia. Pax Lubecensis. §. XXXVI. Reformatio Cæsarea: Edictum de restitutione bonorum Ecclesiasticorum. §. XXXVII. Insolentia Legionum Cæsareanarum & VVallensteinii. Conuentus Ligæ Herbipolitanus, Conuentus Electorum Ratisbonensis. Abdicatio VVallensteinii. Coronatio Augustæ. §. XXXVIII. B. Mantuanum. Pax Clarascensis & Ratisbonensis. §. XXXIX. Quid Gustauum Adolphum commouerit ad expeditionem Germanicam *suscipiendam. §. XL. Gustauus Adolphus cum exercitu in Pomeraniam venit, eius maximam partem occupat, cum Pomeraniæ Duce paciscitur. Franciscus Dux Lauenburgicus vapulat. XLI. Brandenburgicus hæret. Fœdus inter Gallos & Suecos. §. XLII. Conuentus Lipsiensis, & colloquium inter Protestantium Theologos. Conuentus Ligæ Dunckelspühlensis. §. XLIII. Gustauus reliquas Pomeraniæ vrbes capit, in Nouam Marchiam irrumpens, Francofurtum ad Viadrum occupat. §. XLIV. Excidium Magdeburgense. §. XLV. Gust. Ad. cum Electore Brandenb. paciscitur. Gryphiswaldum occupat. VVilhelmus, Hassiæ Landgrauius ipsi accedit. §. XLVI. Conuentus Francofurtensis* 1631. *Multi Status & vrbes fœderi Lipsiensi renuntiare per Cæsaris exercitum coguntur. §. XLVII. Tillius Saxoniam inuadit. Prælium Lipsiense* 1631. *§. XLVIII. Rex per Erfurtum in Franconiam pergit, & Ringoa occupata, in Palatinatum. §. XLIX. Rostochium occupatur & VVismaria. Banerius Virmondi victor. Circuli Saxoniæ Inferioris Ordines Gustauo student. §. L. Saxonis progressus per Bohemiam. §. LI. VVallensteinio militare imperium iterum defertur. §. LII. Neutralitas Bauari, Ligæ, Palatini Neoburgici, Coloniensis & Treuirensis quæsita. Fridericus Palatinus ad Regem venit. Regis fœdera cum Statibus Germaniæ. Regis progressus in VVetteravia, ad Danubium., in Bauaria* 1631. *§. LIII. Gesta in Saxonia inferiori* 1631. *§. LIV. VVallensteinius Saxones ex Bohemia pellit. Conuentus Brandenburgici & Saxonis Torgauiensis. §. LV. Rex & VVallensteinius castra castris ad Noribergam opponunt. Rex in Bauariam discedit. §. LVI. Progressus Pappenheimii per Hassiam. Elector Treuirensis arcem Ehrenbreitstein Gallis cedit. Progressus Ducum Suecicorum in Alsatia. Prælium ad VVieselochium, Progressus in Palatinatu, & Saxonia inferiore. §. LVII. Gesta per Lusatiam & Bohemiam. Holckius, Pappenheimius & Fridlandus in Misniam irrumpunt. §. LVIII. Prælium ad Lutzenam. Mors Regis Suecorum. §. LIX. Cæsarei ditione Electorali eiiciuntur. §. LX. Oxenstirnæ omnis negotiorum cura demandatur. Iste Francofurti ad Viadrum, Dresdæ & Berolini agit. Conuentus Heilbrunnensis. Pacem varii tentant. §. LXI. Bernhardi progressus in Franconia, ad Danubium & Isaram. §. LXII. Hornii & Rheingrauii Progressus ad Rhenum & in Sueuia a.* 1633. *§. LXIII. Heidelberga capitur. Lotharingius ad Pfaffenhouiam profligatur. §. LXIV. Gesta in VVestphalia & Saxonia inferiori* 1633. *Prælium ad Oldendorpium. §. LXV. Gesta per Silesiam. Fridlandi Stratagemata. Prælium ad Steinauiam. §. LXVI. Conuentus Heidelbergensis. Legati in Galliam mittuntur. §. LXVII. Pacis consilia* 1634. *Conuentus Halberstadtiensis. Oxenstierna cum Brandenburgico agit & Saxone. §. LXVIII. Fatum VVallensteinii. §. LXIX. Gesta a.* 1634. *in Sueuia, Alsatia & VVestphalia. Prælium ad VVarweilam II. Martii. §. LXX. Conuentus Francofurtensis. §. LXXI. Gesta in Saxonia Inferiori, VVestphalia, Silesia, Sueuia. Prælium ad Lignitium. §. LXXII. Gesta in Bauaria & ad Danubium, Ratisbona a Fer-*

a Ferdinando occupatur. Prælium Nordlingense. §. LXXIII. Fœdus cum Gallis firmatur. His Alsatia ceditur. Conuentus VVormatiensis. §. LXXIV. Cæsarei post victoriam Nördlingensem per Sueuiam late grassantur. Gesta per VVetterauiam. §. LXXV. Pax Pragensis. Lusatia in Saxoniæ Electorem plene transfertur. §. LXXVI. Hugo Grotius in Galliam mittitur. Conuentus VVormatiensis. §. LXXVII. Gesta in VVetterauia, Sueuia, Franconia. Philipsburgum, Augusta, a Cæsareis capiuntur. Elector Treuirensis abducitur captiuus. §. LXXVIII. Plerique Euangelici Pragensem pacem amplectuntur. Belli progressus. §. LXXIX. Induciæ Stumsdorfienses cum Polonis. Conuentio VVismariensis cum Gallis. Acta inter Saxones & Suecos. Prælium ad VVitstockium. §. LXXX. Progressus belli in VVestphalia, VVetterauia, Alsatia, Saxonia Inferiori, Burgundia. Prælium ad Haselunam & ad Rauonam. §. LXXXI. Conuentus Coloniensis de pace. Comitia Electoralia Ratisbonensia. Palatinus ius suum in hoc Conuentu tuetur. Electio & Coronatio Ferdinandi III. §. LXXXII. Mors Ferdinandi II. & familia.

§. I.

SUccedebat Ferdinandus II. qui IX. Iulii 1578. parentibus Carolo II. Austriæ Archiduce, lineæ Stiriæ & Maria, Alberti V. Bauariæ Ducis filia, natus.* Princeps erat regiis admodum virtutibus ornatus, sed zelo erga Romanam religionem nulli secundus, ** nulla tamen expeditionum bellicarum experientia instructus. *** Dominandi etiam cupidinem pro scopo habens, Germaniam oppressis Protestantibus, in Monarchiam redacturus.****

* Fugger *lib. VI. c. XXI. p.* 1397. Bucholtzer *Index Chron. p.* 662. Schönleben *p. II. c. X. ad IX. Iulii.*

** Guil. Lamormainus singulari libello Ferdinandi II. virtutes descripsit, vbi capite primo statim fidem & Catholicæ Religionis Zelum declarat & p. 3. sic scribit. *Annos natus non plures viginti, (quod alibi dictum est) in ipso suscepti Regiminis exordio, Laureti in agro Piceno, coram Virgine Matre, Deo vouit, vel cum vitæ discrimine abacturum se e Styria, Carinthia, Carniola, sectas, sectarumque Magistros. Tertio supra quadragesimum anno, Vngariæ Bohemiæque iam Rex, & Cæsar, idem se in Bohemia, illique Regno adiunctis Prouinciis acturum, Cellis (vbi in Styriæ ac Austriæ finibus præcipua religione Virgo colitur,) sancte constanterque vouit. Tandem octo fere ante obitum annos obstrinxit se voto, nullis defuturum occasionibus, quas Deus dignaretur offerre, quin Fidem Catholicam in Vngaria, olim vt Catholicissima ac piissima sic sub Beatiss. Virginis patrocinio fortissima felicissimaque protegerit, & modis mediisque licitis ac honestis propugnaret. Ad simile votum edendum inuitauit, ac induxit e Consiliariis eum, cuius opera maxime vtebatur, vt scilicet promitteret se aduigilaturum & pro viribus Cæsaris Zelo cooperaturum. Haud segnius restituendæ Religionis Votum Deo reddidit, quam concepit. Primo, vt alibi vidimus, Styriam, Carinthiam, Carniolam penitus expurgauit. Deinde ex Bohemiæ regno, & Morauia, & ex vtraque Austria Acatholicos Prædicatores omnes dimisit, Catholicosque suffecit, eo animorum prouentu, vt nonnulli absque temeritate se affirmare posse existiment, Ferdinandi Zelo ac opera centies centena millia hominum ad Ecclesiæ Catholicæ gremium & caulas esse reuocata; adeoque Ferdinandum omni iure posse ac debere harum Prouinciarum Apostolum dici, aut Apostolici Imperatoris cognomento decorari.* Eadem de ipso prædicat Schönleben *de Orig. G. Habsb. p. II. c. VIII. §. XII.* Burgoldensis *Disc. ad Instr. P. p. I. d. XIV.*

d. XIV. §. II. Eundem ipsius Zelum prædicat Nic. Vernulæus *Virt. Gent. Austr. cap. I. p. 7.* qui etiam *cap. V. p. 126.* alias ipsius virtutes hinc inde collaudat.

*** Piasecius p. 497. *Princeps moribus mansuetis, Religiosoque magis otio natus, & nunquam ad aliquam expeditionem bellicam, nisi semel ad infaustam recuperationem Canisiæ ipsemet iuit, sed per ministros arma semper tractauit; nullus tamen dici potest illo fortunatior in bellis gerendis, si ea finire voluisset: sed dum vno alteroque nec dum finito, (inexorabilis in restituendo Palatinatu, infiniti belli perpetua ansa) alia insuper prouocat, omnia tot victoriarum suarum emolumenta amisit: posterisque suis grauiora bella, & non eandem felicitatem relinquens, eorum rem in difficillimum periculorum longorum discrimen adduxit.*

**** Hoc prolixe declarat Burgoldensis *p. I. disc. XIV. §. V.* Prodiit separatim *Status particularis Regiminis S. C. Maiestatis Ferdinandi II.* 1637. 24.

§. II.

Hic patri suo a. 1590. duodecennis adhuc in Styria succedebat. Postquam adultior factus, bellis Vngaricis intererat. Anno 1615. cœpit bellum Venetum. Postquam enim Vscoci ad Croatiæ fines habitantes * direptis passim & interceptis Venetorum nauibus mare infestum admodum redderent, Veneti, missis ad Ferdinandum Archiducem legatis, grauiter de iniuria ista fuerunt conquesti. Hic dato mandato Sengensi præfecto in piratas istos sedulo iubet inquirere. Sed, cum iste Venetis non satisfaceret, hi prætextu isto vsi, [dum potius arcana consilia haberent domus Austriacæ potentiam infringendi,] Vscocas non solum terra marique persequebantur sed in Forum Iulii etiam irrumpentes, Gradiscam obsident, quam acriter defensam XXVIII. Martii 1616. iterum relinquunt. ** Post varias clades, damnaque maritima quæ Veneti non ab Vscocis solum, sed etiam classe Neapolitana fuerunt perpessi, *** tandem intercedente Philippo III. Hispanorum Rege, Madriti pacis capita fuerunt composita, quæ Veneti acceptare primum recusarunt: Demum interueniente Gallorum Rege Ludouico XIII, VI. Septembris 1617. hæc pacis capita Parisiis fuerunt subscripta, atque ineunte a. 1618. ab vtraque parte ratihabita his conditionibus, vt ablata vtrinque restituerentur, Vscocorum piratica inhibeatur, Segnæ Vscocorum propugnaculo præsidium Germanicum imponatur. **** Hinc a. 1617. coronatur Rex Vngariæ anno 1618. Rex Bohemiæ.

* Horum Statum singulari Historia descripsit Amelot de la Houssaye, quæ tertiam partem facit Historiæ Reipublicæ Venetæ. Extat Consultatio Nobilis cuiusdam Veneti super hoc bello inter Lunigii *Staats-Consilia p.* 937. Aliudque Clefelii Cardinalis p. 956.

** Piasecius p. 296. *Ferdinandus autem Archi-Dux in suo Græcensi tractu noui belli initia sensit hoc anno: cum enim lentius ageret in coërcendis Vschocis ex Croaticisinus anfractu excurrentibus, & continua pyratica mare Adriaticum infestum tenentibus, Veneti quod prece per multos annos repetita obtinere non potuerant, armis vindicandum decreuerunt; vel quod*

quod eam caussam belli palam praeferrent, aliam autem agitarent arcano consilio, vti belli illiu ductus suspicari permittit. Collectum enim exercitum, non qua Vschoci in Croatiae parte Austriacis subiecta oppugnandi erant, sed contra Comitatum Goriciensem duxerunt, vbi de terminis ditionis Forojuliensis cum Goriciensi Austriaca vtrinque non satis conueniebant praesertim circa Gradiscam, qua ipsi potiri maxime cupierunt, eo tota belli mole conuersa. Sed maioribus animis, quam viribus arteque militari obsidionem ibi instituerunt ineunte Martio anni istius. Nam vt ad Medeam castra posuerant, ab illa parte progressi, vineam & aggeres ad oppugnandum illud oppidum excitarunt, cum altera parte fluuius Natison siue Lisoncius omnem commoditatem, commeatum, & militem recipiendi oppidanis praeberet. Militem quoque cum inexercitatum haberent, nempe ex plebe propriae tantum ditionis promiscua collectum, in promouenda illa oppugnatione & excipiendis obsessorum eruptionibus fere semper succumbebant. Vnde prope bis mille ex suis amissis priusquam finiret Martius, inde retrocedere debuerunt: firmatis tamen praesidio castellis vicinis, & propugnaculis excitatis, quibus commeatum Gradiscensibus adferri prohiberent. Ad Triestam quoque classe aduecti, portum illum irrito conatu oppugnarunt: similiter & Goriciam, vbi Pompeius Iustinianus eorum praecipuus militiae Praefectus, dum aduersum Ciuitati montem incaute speculatur, iaculo bombardae percussus occubuit. Lucinium tamen vicinum Goriciae deditione occuparant, & Istriae eorum Praetor Lindera intercepta, vicina loca Croatiae excursione facta diripuerat, totoque tempore ad finem anni huius in diuersis hostici locis diuersi militares ipsorum Praefecti nunc victi, nunc victores, praedis terra marique agendis vacarunt, bello hoc in annum subsequentem continuato: a quo auocari non potuerunt exhortatione Summi Pont. Rom. nec minis Hispaniae Regis, qui ad distrahendas ipsorum vires Mediolani validum exercitum conscriptum, contra Sabaudum nouum bellum, pro non impletis conditionibus concordiae Astensis molientem, conuertere tunc fuit coactus. Merc. G. Belg. *Tom. XI. lib. II. ineunte.* Ludolph *lib. XV. c. I. p.*523.524. *lib. XVI. c. I. p.*569 Schade *p. IV. lib V. §.*7. *p.* 358. Le Vassor *lib. VIII. p.* 5. Nani *Hist. Veneta lib. I. II.* In Meyeri Lond. suppl. *Tom. II. p.* 63. Relatio reperitur de hoc bello, quo omnis culpa in Venetos reiicitur.

*** Piasecius p. 303. *In mari vero maiora damna res Veneta tunc sensit, cum praeter Vschocos, qui viginti mercatorum Venetorum naues ex Oriente commeantes spoliarent: etiam Dux Ossuna Prorex Neapolis classem Neapolitanam (cum vexillis & insigniis Ferdinandi) in mare Adriaticum expediuisset, a qua duas earundem naues cum mercibus pretiosioribus captas, Neapolimque conductas, praedae militari addixit. Atque tali rerum vicissitudine bellum illud ad mensem Nouembrem protractum, primo induciis breuibus diremptum, deinde perpetua pace ineunte anno proximo sopitum, conquieuit.* Le Vassor *lib. XI. p.* 76.

**** Merc. G. Belg. *Tom. XII. lib. I. p.* 38. Vittorio Siri *Memoire recondite Tom. IV. p.* 115 Nani *Hist. Veneta lib. III.* Le Vassor *lib. XI. p.* 92. 110. Extant isti Tractatus Madritenses in Recueil *Tom. III. p.* 142. Ludolph *lib. XVII. c. I. n.* 12. Extat apud Londorpium *Tomo I. p.* 371. Discursus Venetianus, quo de hoc bello & iurisdictione Venetorum in mare Adriaticum iudicatur.

§. III.

Mortuo Matthia, vicariam Imperii administrationem Palatinus & Saxoniae Electores susceperunt. Electores etiam a Moguntino die xx. Iulii 1619. Francofurtum ad noui Imp. electionem euocantur,* atque inter hos Ferdinandus,** contradicentibus licet Bohemis, eo quod electionis ius

fit reale, & nemini fine Electoratus alicuius possessione possit competere.*** Iste tamen nihilominus ad electionem proficiscitur. **** Mittebant ad hæc Electionis Comitia Bohemi legatos suos, petituros, vt, dum regnum rege esset destitutum, ipsi ad Electionis Comitia admitterentur, qui tamen dum repulsam tulerint; Hanouiæ substiterunt, Protestationem Moguntino transmittentes, qua caussas exponebant, cur Ferdinandus ad electionem admitti non possit, vel saltim electio tantisper vsque dum controuersiæ inter Ferdinandum & Bohemos subortæ fuissent sopitæ. ***** Eo vsque etiam differri volebant Electionem seculares, atque inter hos maxime Palatinus. Quam tamen Ecclesiastici, Ferdinandi partibus fauentes, atque vt Palatini vicaria potestas præscinderetur, festinabant. ****** Sed postea Saxone ad partes Ferdinandi transeunte, cæteri maiori parti suffragiorum cesserunt, ac omnes, Palatino excepto, qui suffragio suo Maximilianum Bauarum designabat, die XVIII. mensis Augusti renuntiarunt Ferdinandum Regem Romanorum, ******* qui firmata iuramento consueto capitulatione, ******** & allatis Aquisgrano & Norimberga Imperii insignibus, die 30. Augusti st. v. solenni ritu ad tantam dignitatem fuit coronatus. *********

* Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 12. Ludolph *lib. XIX. c. II. n.* 7. Piasecius *p.* 318. Bellus *lib. III. p.* 176.

** Pufendorf *lib. I. §. XXV.* Merc. G. B. *p.* 105. Extant litteræ conuocationis apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. II. p.* 573.

*** Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 105. Piasecius p. 318. *Directores Boëmiæ apud Electores, præsertim Moguntinum & Saxonicum missis literis opposuerunt, quod Ferdinandus vti Rex & Elector Boëmiæ ad Electionem Imperatoris vocandus non esset, cum nec dum possessionem re ipsa istius Regni obtinuerit, & eius receptio ac inauguratio conditionibus circumscripta, aliis necdum adimpletis pro rata & firma haberi non possit.* Adlzreiter *p. III. lib. IV. n.* 1. Pufendorf *c. l.* Extant litteræ ad Saxonem desuper scriptæ, cum huius responsione apud Londorpium *Tom. I. p.* 657. 658.

**** Merc. *Tom. XII. lib. IV. p.* 114. 146. Pufendorf *lib. I. §. XXVI.*

***** Piasecius *p.* 318. Bellus *lib. III. p.* 198. Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 148. Extat Bohemorum Protestatio apud Londorpium *Tom.* I. *p.* 663. Pufendorf *c. l.* Le Vassor *lib. XIV. p.* 462.

****** Carafa p. 68. *Palatinus etenim ambitiosas statim litteras Vicariatus per singula loca publicauit; & iuxta Regis Angliæ, aliorumque Principum consilium, Vicariatum istum protendere in aliquos annos per suos Legatos satagebat, immo cum Coelectoribus, & præcipue cum Moguntino coram egit, ne dies noua electionis præfigeretur; quod tamen Elector Moguntinus magnæ prudentiæ, & maximi Zeli Princeps nulla ratione omittendum duxit.* Piasecius *p.* 318. Extant litteræ Palatini hac de re ad Moguntinum scriptæ apud Londorpium *Tom.* I. *p.* 657. Ludolph *lib. XIX. c. II. n.* 11. 12. Extant etiam litteræ Ecclesiasticorum Electorum ad Bohemos apud Londorpium *Tom. I. p.* 665. Le Vassor *lib. XIV. p.* 456.

******* Pia-

******* Piasecius *p.* 319. Merc. G. B. *p.* 140. Bellus *lib. III. p.* 220. Meteranus *lib. XXXVI. p.* 694. Schade *p.* 607. Gramondus *lib. IV. p.* 243. Masenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 464. Carafa *p.* 72. 73. Ludolph *lib. XIX. c. II. n.* 14. Le Vassor *lib. XIV. p.* 470. Pufendorf *§. XXVI.* qui etiam Maximiliano votum suum dedisse Fridericum testatur & Manifestum Caroli Ludouici ap. Londorpium *Tom. IV. p.* 771.

******** Extat ista apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. LXXXII. p.* 700. Bellum *lib. III. p.* 237. Limnaeum *de Capitulationibus p.* 584. Lünigium *p. Gen. Contin. II. p.* 57.

********* Piasecius *c. l.* Merc. G. B. *p.* 152. Bellus *lib. III. p.* 245.

§. IV.

Inter hæc regnorum & regionum Austriacarum administrationem Ferdinandus Rex adgreditur, facta ipsi ab Alberto Archiduce, plenaria eius rei potestate. Missis igitur ad Hungariæ Bohemiæque Regna & coniunctas ipsis prouincias, Austriæ etiam ArchiDucatum litteris, ad homagium præstandum singulos est adhortatus. * Austriaci Status militem interim ex regionibus istis abduci & grauaminibus suis remedium petunt adhiberi, interea sibi prouinciæ administrationem, quoad in noui Principis verba iuratum sit, veteri iure competere adserebant. ** Horum igitur atque Bohemorum priuilegia publico edicto profitetur se confirmaturum. *** Ast Bohemi in proposito suo perseuerantes, fœdus cum Austriæ Superioris Statibus confirmant, **** & dum Moraui accedere nollent, Turrius Comes in Morauiam facit expeditionem, ***** inde in Austriam pergit inferiorem, huius Ordines cunctabundos adhuc, ob Pontificios præualentes, vt Bohemis accedant, adigit, Viennæ arma ostentat, & occupato suburbio Linciensi, per dies aliquot illic, inspectante rege, statiua habet, vrbem proditione capere contendens, ****** sed celeriter in Bohemiam reuerti compulsus, Bucquoio Mansfeldium VIII. Iunii 1619. ad Tinam profligente, ******* dum interim Iesuitæ ex Morauia, Silesia & Vngaria præscriberentur. ******** Pragæ autem Comitia a Directoribus ad XXIII. Iulii fuerunt indicta, atque in iisdem confœderationis inter Bohemos, Morauos, Silesios & Lusatos inita capita pro tuenda religione & litteris Maiestatis, præleguntur. † Post varias velitationes & conflictus, vrbes etiam in Bohemia hinc inde interceptas, †† Directores XIX. Augusti præsentibus Morauiæ, Silesiæ, Lusatiæque superioris & inferioris legatis, consilio a matutino tempore ad horam vsque tertiam postmeridianam, ianuis clausis habito, decreuerunt, Ferdinandum Regem Regno plane abdicandum, aliumque esse eligendum. Hoc decretum a Bohemis statim, a Morauis die XX. a Silesiis Lusatisque die XXI. Augusti fuit publicatum. Idque ideo, quod contra leges, metu aut per largitiones corruptis suffragiis Rex sit designatus, & conditionibus, ex quibus electio-

nem ſuſpendiſſent Ordines contrauenerit, iam Matthia imperante hoſtilia in Regnum molitus, & adhuc immiſſo milite ſæuiens, qui & cum Hiſpanis pactum ſuper ſucceſſione in fraudem liberæ Electionis Ordinibus competentis iniuerit, ††† prout cauſſas ſuas publicis ſcriptis, eo, & inſequenti anno exponebant. †††† Et licet Electores Francofurti congregati, datis ad Bohemiæ Ordines litteris, eos dehortarentur, nihilominus die xxvi. Auguſti, habito iterum conuentu, poſt preces & cantiones ſacras peractas, Fridericus V. Elector Palatinus in Regem Bohemiæ per maiora electus fuit & proclamatus, votis quidem ex Procerum ſtatu triginta ſex, ex equeſtri vero nonaginta & vno ad electionem iſtam concurrentibus, & ciuitatibus fere omnibus conſentientibus. Poſtero die collectis Morauiæ, Sileſiæ, Luſatiæque Legatorum votis, a Regno & tribus prædictis prouinciis deputati fuerunt, qui regnum Palatino offerrent. ††††† Fuerunt, qui de Ioanne Georgio, Saxoniæ Electore, aut Carolo Emanuele, Sabaudiæ Duce eligendo mentionem inicerent. Sed hic remotus nimis, nec tantæ moli par iudicabatur, ille Auſtriacis nimium addictus, nec Bohemis ſatis æquus metuebatur, & ne inſignia feuda, quæ a Regno Bohemiæ obtinebat, auelleret. †††††† In Friderico, præter mite ingenium, ſpectabatur vicinia, & quod Gallis, Britanniſque ac Belgis amicitia, affinitate aut fœdere innexus, caputque eſſet Vnionis. Fridericum, vt tam periculoſo bello afferendum diadema, diſſuadentibus licet Saxone & Brandenburgico Electoribus, Bauaroque, tam Polono, ipſoque ſocero, Iacobo Magnæ Britanniæ Rege, & Iuliana Ludouica Naſſouica, ipſius matre, ſuſciperet, præter ſplendorem faſtigii regii, & tam opimarum ditionum acceſſionem, ſtimulabant præcipites quidam homines in ſpes inanes proni, aut e nouis rebus ſuarum fortunarum incrementa aucupantes, quos inter Ludouicus Camerarius præcipuus habebatur. Creditum quoque ab vxore Eliſabetha, Iacobi VI. Britanniæ Regis filia dubitanti calcar additum; ingerente, indecorum eſſe, velut cœlitus oblatum ſceptrum repudiari ab eo, qui Regis filiam in thorum adſumere auſus ſit. ††††††† Interea Fridericus Pragam ſe contulit, ibidemque datis Reuerſalibus, vna cum Eliſabetha vxore xxv. Octobris Coronam regni Bohemici ſolenniter ſuſcepit, Morauis inde, Sileſiiſque in verba ſua adactis, †††††††† factique ſui rationes publico ſcripto reddit. †††††††††

* Merc. G. B. *Tom. II. lib. IV. p.* 33. Piaſecius *p.* 327. Pufendorf *lib. I. §. XXV.* Carafa *p.* 68. Extant litteræ ſuper hac ceſſione ad Ordines Auſtriacos ſcriptæ apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. XII. p.* 580. Apud Meyerum Lond ſuppl. *Tom. III. p.* 164. *ſqq.* reperiuntur varia ſcripta inter Ferdinandum & Auſtriacos Ordines contraria horum homagium & grauamina concernentia. ** Pu-

** Pufendorf *lib. I. §. XXV.* Extat de eo Austriacorum Deductio apud Londorpium *Tom. I. p.* 581. vna cum Ferdinandi responsione.

*** Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 35. Carafa p. 67. *Ferdinandus etenim iam alias Rex Bohemiæ designatus, coronatus, & sacramento Bohemorum confirmatus, summa modestia, omnia regni priuilegia statim post mortem Matthiæ Cæsaris, Bohemiæ incolis obtulit confirmare, litteras Maiestatis, earumque tenorem exacte obseruare, & reis omnibus veniam se velle indulgere declarauit. Ne autem voluntas diceretur in solo exteriori vocis apparatu, de facto expedita diplomata misit suo quondam Vicario, quibus toti Regno Bohemiæ sua iura, Statuta, litteras Maiestatis, priuilegia, tam in Religione quam in aliis politicis, fœdera inter Ordines sub vtraque, & Principes atque Ordines* Silesiæ *in Comitiis anno* 1609. *inita, modo tamen illa non tenderent ad Religionem Catholicam euertendam, & æquis, & vetustis consuetudinibus essent conformia, absque contradictione confirmauit, spondens insuper se arcem Carolostadianam conseruaturum; tantum indigenas Bohemos ad publica regni Officia adhibiturum, nec monetam Bohemicam diminiturum, & denique omnia promissa exacte seruaturum.* Piasecius *p.* 317. Pufendorf *lib. I. §. XXV.* Ludolph *lib. XIX. c. III n.* 28. Extant litteræ confirmationis apud Londorpium *Tom I. lib. IV. p.* 574. Separatim extat *Ius hæreditarium & legitima successio in regno Bohemiæ Ferdinandi Viennæ* 1619 4. Bellus *lib. III. p.* 179.

**** Merc G.B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 39. Varia Consilia de his Bohemiæ motibus inter Lünigii *Staats-Consilia p.* 982.

***** Piasecius *p.* 317. Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 48. Carafa *p.* 68. Bellus *lib. III. p.* 181.

****** Piasecius p. 318. *Inde progressus, Austriam quoque superiorem ad idem fœdus pertraxit: & spe concepta quod Vienna non deessent, qui sibi aduenienti portas aperirent, eo contendit cum exercitu, suburbiumque Linciense occupauit. Sed vt aduertit, quod Dissidentes in Religione vti condixerant, tumultum ibi excitare non possent, quo aliquam Portam ad se intromittendum interciperent. Frequentibus Ferdinandi excubiis ad omnem eorum motum inuigilantibus, explosis aliquoties contra Arcem tormentis, ad fines Boemiæ nemine insequente recessit.* Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 80. 99. *sqq.* Adlzreiter *p. III. lib. IV. n.* 6. Pufendorf *lib. I. §. XXV.* Ludolph *lib. XIX. c. II. n.* 32. Carafa *p.* 69. Bellus *lib. III. p.* 183.

******* Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV.* Carafa *p.* 70. *Quibus omnibus tam in extremo periculo constitutis, tandem prouidit Deus, vt post aduentum Belgarum militum multa in melius mutarentur. Illi prima fronte paulo post aduentum Auream semitam occuparunt: mox Nodelitzium, Teinam, VVitingauiam, Lamischil, aliaque oppida Bohemiæ Bucquoius expugnauit, felicique prælio Mansfeldium, & Hohenloium cum maioribus copiis Bohemiam propugnantes in meditullio fere Regni prostrauit, atque Rosembergam, Fronsbergam, aliasque præcipuas Bohemiæ vrbes vna fere victoria occupauit, tanta Bohemorum consternatione, vt statim Pragam confugerint, munimenta excitarint, & Comitem Turnium ex Austria ad tuendam patriam in extremum periculum deductam euocarint.* Bellus *lib. III. p.* 194. Masenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 464.

******** Merc. G B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 56. 102. 105. Extat Silesiorum Edictum, per quod Iesuitæ proscribuntur apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. XI. p.* 578. Bellus *lib. III. p.* 192.

† Extant articuli confœderationis apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. XXXVII p.* 635. Carafa *p.* 69. in Recueil *Tom. III. p.* 158. Merc. G.B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 113. 132.

†† De his late Merc. G.B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 107.

††† Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 151. Nani *Hist. Veneta lib. IV.* Pufendorf *lib. I. §. XXVII.* Le Vassor *lib. XIV. p.* 453. Ludolph *lib. XIX. c. III. n.* 36.

†††† Extat apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. LXXXVII. p.* 712. singulare Bohemorum scriptum, quo caussas suas, ob quas Ferdinandum reiiciunt, exponunt, atque aliud *c. C. p.* 733. cui tamen *c. CCCXII.* subiuncta est *Deductio de Iure Austriacorum hereditario.* Sequuntur varia scripta contraria huc facientia. Bellus quoque *lib. I. p.* 23. Ius hæreditarium in regnum Bohemiæ demonstrare conatur. Idem prolixe facit Melchior Goldastus *de Regno Bohemiæ integro libro sexto.* Insequenti vero anno prodiit *Deductio, das ist nothwendige Ausführung, berichs und erzeblung, deren ursachen und motiven, darumb Kayser Ferdinandus der ander, nach Tœdtlichem abgang weyland Kayser Matthiæ des Regiments im Kœnigreich Bœheim, und derselben Incorporirten Lender verstossigt. Vnd wodurch die Lander zu der befügten und rechtmessigen VVahl izt regierender Kœn. Mai. in Bœheim, vermœge ihrer Freyheiten zu schreiten bewogen und getrungen worden, Prag* 1620. 4. adiectis multis diplomatibus. Piasecius *p.* 319. huius summam exhibet, dicens: *ex industria illi* (Bohemi) *sub hoc tempus collecti ad Comitia sua generalia Pragæ; vna cum Morauia, Silesia, & Lusatia Legatis, præstolabantur exitum Electionis Francofurtensis, & vt primum intellexerunt, electum fuisse Imperatorem Romanorum Ferdinandum, sub finem Augusti facta deliberatione, eum Regno Boemiæ abdicarunt, & alium Regem eligendum decreuerunt. Cuius facti rationes longa Apologia edita tales dederant; quod nimirum non fuerit legitime electus, cum non eligi sed recipi voluerit: idque non vocatis Proceribus omnibus, sed inuitatis tantum paucis, qui in Aula Cæsarea tunc fortuito aderant, iisque minis ad consentiendum vt coronaretur adactis. Quod Conditiones in sua inaugurationæ interpositas, nempe administratione Regni, viuente Cæsare vsurpata per omnia violarit, & eis violatis Boemos in iureiurando sibi præstito, apposita in eo tali clausula, hoc ipso solui voluerit: Quod cum Rege Hispano sanguinem Annæ Ludouici Regis sororis, ex qua Austriaci hæreditatem in isto Regno sibi deriuant, nulla ratione (nisi quod omnis Austriacorum sanguis mutuis connubiis sit iam commistus) attingente, transegerit de successione in isto Regno, si deficeret sua proles mascula, quo ius libera Electionis Ordinibus eiusdem Regni auferret, & iugo Hispanico gentem inuitam subiiceret.* Idem postea declarat, Bohemis ab antiquo ius fuisse Regem eligendi. Ista autem Deductio cum prolixior sit, eadem in compendium relata, prodiit sub titulo: *Euidentia causæ Bohemicæ, qua Ferdinandi II. Cæsaris legitima abdicatio & Frederici Palatini iusta electio succincte demonstratur* 1626. 4. Le Vassor *lib. XIV. p.* 471.

††††† Merc. G. B. *Tom. XII. lib. IV. p.* 151. *Tom. XIII. lib. I. p.* 12. Piasecius *p.* 322. Bellus *lib. III. p.* 220. 234. 249. Meteranus *lib. XXXVI. p.* 697. Gramondus *lib. IV. pag.* 243. Masenius *lib. XXIII. p.* 464. Pufendorf *lib. I. §. XXVII.* Ludolph *lib. XIX. c. III. n.* 38. Extant litteræ Bohemorum apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. LXXXVIII. p.* 715. Separatim extat decretum Principum, Ordinum, ac Statuum Aug. Conf. in vtraque Silesia vlt. Sept. 1619. in Comitiis Vratislauiensibus solenniter publicatum, *Brega* 1619. 4.

†††††† Sic Pufendorf *c. l.* Piasecius p. 322. *propendebant illi primum ad Saxoniæ Electorem, sed metuebant, ne iste æque ac Austriaci hæreditarium ius in hoc Regno, vel aliquibus ei adiunctis prouinciis vsurparet. Daniæ Regem reseruabant vltimæ necessitati, magis inclinati ad Ducem Sabaudiæ, cui etiam Fridericus Palat. (vt compertum fuit ex Cancellaria Anhaltina) adhuc ante obitum Matthiæ Cæsaris, ad hoc & ad consequendum Regnum Romanorum operam suam offerebat, dummodo vicissim ab ipso in occupanda Alsatia & Regno Vngariæ consequendo adiuuaretur. Sed cum ille parum virium tanto negotio conferre posset, Fridericus propriis impensis sibi ipsi potius quam alteri quærere Regnum maluit.* Bellus *lib. III. p.* 234.

Pufen-

†††††† Pufendorf *c.l.* Ludolph *lib.XIX.c.III.n.*40. Extant Electorum litteræ dehortatoriæ apud Londorpium *Tom.I. lib.IV. c.XCI.p.*718. Bellum *lib.III.p.*253. Le Vassor *lib.XIV.p.*518. Brachelius *lib.XV.Hist.p.*270. de eo sic iudicat: *Princeps moderatæ indolis; sed praui Senatores & promissa Astrologorum in ancipitia consilia iuuenem impulerunt.* Rationes, quibus ipsum mater ipsius dehortari voluerit, ex Memoriis Ludouicæ Iulianæ *p.*142. exponit Le Vassor *lib. XIV. p.* 521. Qua ratione Maximilianus Bauarus disuaserit, tradit Adlzreiter *p. III. lib. IV. n.* 16. Varia Consilia de hoc negotio extant inter Lunigii *Staats-Consilia p.* 1033.

††††††† Piasecius p.322. *nec a proposito abduci potuit suasionibus Maximiliani Bauariæ ducis agnati sui: & initio Octobris Valdsachsii Legatione Boemorum audita, priuilegiisque eorum & decretis vti petebant, approbatis, vltima Octobris cum vxore & filiis Pragam intrauit: quartoque post die Corona Regia solenni ritu in summo Arcis Templo, præstito iureiurando super legibus Regni seruandis insignitus fuit, & deinde septima Nouembris Elizabetha vxor ipsius Diadema Regium accepit ritu persimili, quem exequebantur Ministri sectæ Euangelicæ, templi illius Cathedralis, Catholicis Sacerdotibus ad aliud templum migrare coactis; imo Rex iste nouus eiecerat paulo post ex illo templo imagines sacras, & omnem cultum Catholicum.* Pufendorf *lib.I.§.XXIX.* Masenius *lib.XXIII. p.*465. Ludolph *lib. XIX. c. III. n.*43. Extat Historia coronationis apud Londorpium *Tom. I. lib.IV. c.XCV.XCVI.XCVII.p.*723. Reuersales ipsius Bohemis dati extant in Merc. G. B. *Tom.XIII. lib. I. p.*75. apud Bellum *lib.III.p.*281. Le Vassor *lib.XIV.p.*530. Hæc autem in ipsum facta fuerunt Chronosticha

FrIDerICVs reX boIbeMIæ
&
FrIDerICVs IMperator VIVat

Cui alius opposuit:

CoMes fVIstI non reX, seD Inane aspIrastI
CIto neC reX erIs neC CoMes, qVIa Cæsarl rebeLLastI.

††††††††† Pufendorf *c. l.* Extat edictum Friderici, noui Regis apud Londorpium *Tom.I.lib.IV.c.XCIX.n.*730. Bellum *lib.III.p.*289. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib.I. p.*55.105. Le Vassor *lib.XIV. p.*53.

§. V.

Multum etiam fiduciæ Friderico addebant Vngari, ob molestias religioni illatas, sibi metuentes, ne Bohemis oppressis, & ipsorum conscientiæ frena iniicerentur. Hi ergo a Gabriele Betleno, Transyluaniæ Principe, quem & Bohemi solicitauerant, auxilium petebant, qui, postquam pacem cum Turcis firmasset, magno cum exercitu in Vngariam Superiorem irrumpit, & Cassouiam plurimaque alia oppida, ipsumque Presburgum in potestatem redigit, Palatino Palfio illud cum corona, sine graui difficultate cedente. * Is terror Bucquoium Bohemia euocauerat, quem Bohemi iunctis Transyluanorum copiis insecuti, circa Viennam, post acrem velitationem trans Danubium reiecerunt. ** Et licet Homanaius, vnus ex præ-

præcipuis Vngariæ Proceribus cum ſexdecim millibus, Coſacis, & Polonis in ſuperiorem Vngariam & Tranſyluaniam irruens, eum reuocaſſet; & quam citiſſime pedem referre coëgiſſet, *** nihilominus tamen Betlenus ab Vngariæ Ordinibus, abdicato Ferdinando, Princeps Vngariæ declaratur, fœdusque inter illud regnum atque Bohemos ſancitur. Hinc, parte copiarum in Vngariam ſuperiorem miſſa, cum cæteris Presburgum ipſe ſe conferebat. Inde xx. Februarii 1620. induciæ vsque ad feſtum S. Michaelis fuerunt concluſæ, compoſitione ad conuentum Neoſolæ habendum, reiecta. In quo etſi fœdus Vngarorum & Tranſyluanorum cum Bohemis decerneretur, ac abdicato Ferdinando, Betlenus Vngariæ Rex proclamaretur; id tamen pro Ferdinando effectum fuit, vt diſtracto interim Betleno, tota belli moles in Fridericum incumberet, **** Sileſii etiam, celebrato Principum conuentu Vratislauiæ grauamina ſua publicabant, Principes ſuos, præcipue Münſterbergenſem ac Lignicenſem ad Friderici coronationem miſerunt; ſtatim a reditu Niſſenſem arcem Archi-Ducis inuaſerunt, & eiurato vniuerſo nomine Auſtriaco, Epiſcoporum dignitatem abrogarunt, moxque de ſufficiendo in Epiſcopum Vratislauienſem Ludouico, Friderici fratre deliberarunt. Hoc ægre ferebat Sigismundus III. Rex Poloniæ, qui ducta Anna, Ferdinandi ſorore ab Auſtriacorum parte ſtabat, & miſſo legato, litterisque Bohemos ac Sileſios fuit dehortatus. *****

* Piaſecius p. 310. *Ad Gaborium Bethlemum in Tranſyluaniam expediti etiam a Directoribus Boemiæ Legati, ab illo Principe ſpe acquirendi tali occaſione Vngariæ Regni ad nouandas res erecto eoque ad ſocietatem belli illius propenſo, prompta ſubſidia obtinuerunt, & ipſemet Bethlemus accitis copiis Turcicis, cum quadraginta millibus armatorum contra Ferdinandum mouens, primo Caſſouiam cepit, & mox omnes montanas Vngariæ Ciuitates in ſuam poteſtatem redegit.* Le Vaſſor *lib. XIV. p.* 487. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. ineunte & p.* 21. 69. 206. Carafa *p.* 76. Pufendorf *lib. I. §. XXVIII.* Bellus *lib. III. p.* 183. Ludolph *lib. XIX. c. III. n.* 44. Maſenius *Ann. Treuir. lib. XXIII. p.* 465. Extat Vngarorum confœderatio cum Bohemis apud Londorp *p.* 984.

** Piaſecius p. 322. *Maiori autem auſo vrgebat nutantes res Ferdinandi Gabor Bethlem Tranſiluaniæ Princeps: iſte enim vti condixerat Boemis cum triginta millibus armatorum in Vngariam ingreſſus, omnia pene ibi munitiora præter Comorram & Iaurinum occupauit, & Poſonii præſidio firmo relicto, Viennam circum exercitus ſuos Duce Budiano diſpoſuit, caſo Buquoio, & a cuſtodia Pontis Danubii, ac ſuburbii Neoſtadienſis intra Ciuitatem compulſo. Iamque conuocarat Comitia Procerum Vngariæ Poſonium, in quibus finiente menſe Septembre coronaretur Rex Vngariæ, niſi vis fortunæ Ferdinando propitioris conſilia ipſius præter omnem ſpem turbaſſet.* Pufendorf *c. l.* Ludolph *n.* 50. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 67.

*** Piaſecius *p.* 323. Bellus *lib. III. p.* 288. Pufendorf *§. XXIX.* Extant de hoc litteræ Ferdinandi II. ad Colonienſem apud Londorpium *Tom. I. lib. VI. c. CCVIII. p.* 987.

**** Pia-

**** Piasecius p. 323. *atque tali ope Regis Poloniæ Vienna tunc liberata, & Coronæ Vngariæ Ferdinando seruata fuit: nec aliam opportunitatem eam sumendi Gaborius deinceps haberi potuit; quinimo exinde metuens huiusmodi irruptiones Polonorum in Vngariam, inducias cum Ferdinando tractauit, ac conclusit a fine anni huius ad mensem Octobris anni proximi duraturas: pacto præcipuo quod possideat interim omnia quæ in Vngaria occuparat, quodque querelæ Ordinum Vngariæ in Comitiis Neosfelii proxime celebrandis componerentur: & Poloni incursionibus Vngariam ne vexarent. Quibus induciis durantibus Ferdinandus securus ab ea parte, tempus habuit colligendi a Summo Pontifice & Hispano Rege auxilia, comparandi vires, easque totas non distractas conuertendi contra Boëmos cum euidenti commodo suo, & maximo momento ad obsequentes victorias.* Idem *p.* 327. Extant induciarum tabulæ in Recueil *Tom. III. p.* 159. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 211. *lib. II. p.* 165. Bellus *l.b. IV. p.* 338. Londorpium *c. CCXI. p.* 1006. Le Vassor *lib. XV. p.* 662. Pufendorf *§. XXIX.*

***** Carafa *p.* 75. Merc G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 26. *Tom. XIII. lib. II. p.* 95. Extant litteræ hac in caussa publicatæ apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. CXXXIII. p.* 796. *sqq.*

§. VI.

Peracta vtrinque coronatione, Nouembri mense 1619. Comitia Correspondentium Principum Noribergæ habentur. * Mittebat ad eadem Cæsar Io. Georgium Comitem Hohenzolleranum legatum suum, qui Cæsaris nomine ad pacem & tranquillitatem in Imperio seruandam hortabatur, promittens, se eorum Grauaminibus medelam adlaturum, grauiter de Bohemorum iniuriis conquestus. Respondebant Principes, Grauamina ipsorum sæpius fuisse exhibita, nunquam vero iisdem satisfactum, petere igitur, vt Consilium Aulicum iuxta præscriptum Cæsareæ Capitulationis constituatur, processus qui pacem religionis & profanam concernunt in isto Consilio non admittantur, vel abrogentur, Prouinciale in Sueuia iudicium non nimium extendatur, auocationes in caussis ad Cameram & alia iudicia spectantibus non concedantur, inquisitiones Statuum Euangelicorum Camerales, & perniciosæ interpretationes A. B. maxime, quantum ad Ius successionis in Electoratibus ac Principatibus intermittantur, promissa olim a Rudolpho Cæsare & repetita a Matthia nuper Donawerdæ restitutio in actum ducatur, & omnia ita dirigantur, vt Status Imperii sine grauamine viuant, & iustitia ex æquo administretur. Quod si igitur Catholici Status arma deponant, atque a conscribendis & introducendis in Imperium peregrinis militibus abstineant, se statim ab armis esse cessaturos, sin secus; Deo esse rem commissuros & defensioni suæ inuigilaturos. Quantum ad caussam Bohemicam attinet, se non solum vt periculum a propriis finibus prohibeant, esse obligatos, sed etiam vt cuiuis Statui Euangelico, atque ita Bohemiæ etiam Regi subueniant, maxime, si in ditionibus hæreditariis suis oppugnari eum contingat, vi constitutionum Imperii & factæ inuicem confœderationis, ipsos teneri. **

Hhh hhh hhh Gra-

Graues in hoc Conuentu fuerunt inter Correſpondentes quæſtiones, dum Palatinus, aliique magis illi addicti, ex Bohemico negotio & Imperii Gravaminibus rem vnam vellent conflare, vnicoque contextu vtriusque regni libertatem adſerere, quod quidem initio Correſpondentes animoſe futurum ſperabant; atque ideo Hollandorum, Anglorum, Danorum, totiusque diſtrictus Saxoniæ Inferioris Principum, Ciuitatum, & aliorum inimicorum domus Auſtriacæ patrocinium contra Cæſarem, eiusque adhærentes Catholicos poſtulabant, & magna ſpe nunc Paſſauium, nunc Ratisbonam, aliasque commodas Ciuitates occupari deſiderabant. Verum, vt Cæſaris legationem audiuerunt Correſpondentes, atque notauerant, non omnes æqua conferre ſubſidia, nec omnes expeditioni Bohemicæ adfectos, Batauos etiam nouum genus fœderis poſtulare, ſolum ſibi Palatinatum, ſuamque cauſſam protegendam ſuſcepiebant. *** Litteras tamen & Legationem ad Cæſarem, Bauariæque Ducem mittunt, plenam minis, & querelis, quibus Palatini cauſſam ſe ſuſcipere velle ſimulabant; exiguntque a Bauaro, vt a Cæſaris auxilio deſiſteret, grauamina illorum mox ſolueret, Cæſarem a vi inferenda dehortaretur: a Cæſare vero, vt Palatinum in Bohemia viuere permitteret & Imperii grauamina quantocius ſubleuaret. **** Dum igitur omnia ad arma vergerent, Status etiam Circuli Saxoniæ Inferioris Luneburgi primum XI. Auguſti ac dein Brunſuici XXVI. Septembris 1619. conueniunt, atque concludunt, vt ſinguli Status triplum militum ſecundum quantum matriculare vna cum reliquo adparatu haberent in promptu, conſtituto Circuli Duce, Chriſtiano, Brunſuicenſi Duce, & Poſtulato Adminiſtratore Epiſcopatus Mindenſis. ***** Circa eadem tempora Catholici etiam Status Herbipoli conueniunt, vbi de conſeruanda religione Catholica fuit actum, Dux Lotharingiæ in fœdus receptus, atque vt auxilia externa Pontificis & Hiſpaniæ Regis ſollicitarentur, militesque conſcriberentur, fuit decretum. ****** Gallorum etiam Rex a Cæſare ſollicitatus, ſuaſu potiſſimum Niuernienſis Ducis, Cæſari auxilia promiſit. *******

* Extant litteræ conuocatoriæ ad hunc Conuentum nomine Friderici Palatini, Ioachimi Erneſti Brandenburgici, Io. Friderici Würtenbergici, Mauritii Haſſi, Georgii Friderici Badenſis, Chriſtiani Anhaltini, exaratæ, apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. CLIX. p.* 866.

** De hoc late Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 113. Bellus *lib. III. p.* 291. Ludolph *lib. XIX. c. II. n.* 19. Maſenius *lib. XXIII. p.* 465. Ipſa propoſitio extat apud Londorpium *c. CLXI. p.* 866. Vnitorum reſponſio *c. CLXII.* Le Vaſſor *lib. XIV. p.* 532.

*** Carafa *p.* 77. Extat ipſe Receſſus apud Londorpium *c. CLXIV.*

**** Carafa *c. l.* & fuſius Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 171. Legatorum Propo-

ſitio

ſtio Bauariæ Ducem reperitur apud Londorpium *c. CLXVII.* vna cum reſponſione, Bellus *lib. III. p.* 30.

***** Extat Receſſus apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. CLVI. p.* 862.

****** Carafa *p.* 78. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 166. Bellus *lib. III. p.* 296. Capita in hoc conuentu Herbipolenſi tractata reperiuntur apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. CLVIII. p.* 866.

******* De hoc late Le Vaſſor *lib. XIV. p.* 536. Bellus *lib. IV. p.* 378.

§. VII.

Inſequenti anno 1620. Ferdinandus, factis cum Vngaris induciis, primo Friderici electionem publico diplomate irritam declarabat.* Mox Maximilianum Bauarum, quem poſt coronationem domum reuertens, Monachii adierat, inito fœdere, rationibus ſuis illigabat, exercitus fœderis Catholici directionem ipſi committens.** Interim dum Ieſuitæ horumque fauentes, ſcriptis ſuis ſanguinolentis bellum magis ſufflaminarent,*** in Imperio ad prima veris ſigna miles vndique parabatur: e Lotharingia & Alſatia nonnulli; plures ex ditione Weſtphalica, qui Correſpondentibus erant militaturi; alii in Germania alii in Belgio Fœderato colligebantur. Ex Anglia quatuor millia in Hollandiam miſſi ſtipendio Regis, & Ordinum Regni, vt illorum loco ter mille exercitati in Palatinatum dimitterentur. Præter iſtas copias Marchio Badenſis, decem mille pedites, & mille equites in ſua ditione collocarat ex Heluetiis, & quibusdam Gallis.**** Wilhelmus Dux Saxo-Vinarienſis, duas legiones peditum Bohemis adducebat, ſicut pariter & alias numeroſas copias Comes Styrumbicus, & plures alii ex nobilitate Sueuica & Rhenana.***** Non de religione ſolum agebatur, ſed etiam continenda potentia Auſtriaca, ne armis Hiſpanicis in Germania collocatis, abſolutoque Dominatu vſurpato, hæreditariam ſibi ſucceſſionem in Imperio ſtabiliret, totamque Europam in Monarchiam redigeret.****** Imperatori vero adducebatur exercitus a Rege Hiſpaniæ viginti millium peditum & ter mille equitum, Hiſpanico ærario alendus, quouſque incepta tempeſtas ſedaretur; quem iam Viennæ Comes di Ognate Regius legatus colligebat, & frequentiores copias ex Italia expectabat. Hæ Hiſpaniæ regis copiæ, cum exercitum Cæſareum auxiſſent, tam in Morauia, quam in Bohemia & Auſtria, Bucquoius egregie hoſtium copias exercebat, pluraque prœlia feliciter perpetrabat.******* Paulus V. etiam Papa in tota Hiſpania, Italia, Sicilia, Flandria, fructuum ex bonis Eccleſiaſticis in annos ſingulos prouenientium, decimam partem ſeponi, ac ingentem pecuniæ vim inde collectam, ad impenſas eiusdem belli applicari fecit. Immo ex proprio

quoque ærario xx. millia nummorum aureorum in menses singulos contribuit pro Liga Catholica, quæ validum exercitum comparauerat eumque in Cæsaris auxilium miserat. ********

* Carafa *p.* 79. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 212. Pufendorf *lib. I. §. XXX.* Bellus *lib. IV. p.* 339. Extat hoc scriptum cassatorium apud Londorpium *Tom. II. p.* 1. Le Vassor *lib. XV. p.* 640.

** Carafa *p.* 77. Adlzreiter *p III. lib. IV. n.* 25, qui etiam *n.* 26. capita exponit, quibus directio exercitus Catholicorum ipsi fuerit commissa. Ludolph *lib. XIX. c. II. n.* 16. Qua ratione Fridericus Palatinus cum Maximiliano Bauaro variis primum scriptis egerit, patet ex Londorpio *Tom. I. lib. IV. p.* 908. *sqq.* Bello *lib. IV. p.* 368. Recessus cum Maximiliano Bauaro VIII. Oct. 1619. Monachii desuper initus, extat apud Londorpium *Tom. V. p.* 795.

*** Tale est Casparis Scioppii *classicum belli sacri*, quo auctor est Imp. de exstirpandis Protestantium Principibus, cui tamen Matthias Berneggerus sub nomine Theodosii Berenici opposuit primum *Proaulium tubæ pacis occenta Scioppiano belli sacri classico*, quo tamen nihil continetur, nisi commonefactio ad Principes de Praxi ac institutis patrum Iesuitarum a quodam religioso conscripta, quam ex Italico in latinum transtulit. Subsecuta est eiusdem *Tuba pacis occenta Scioppiano belli sacri classico*, *Augustæ Trebocorum* 1621. 4. qua plerumque variæ artes promouendi religionem deteguntur. Subsecuta est *Iuris publici quæstio Capitalis*, *sintne Protestantes iure Cæsareo Hæretici, & vltimo supplicio afficiendi contra sanguinarium Casparis Scioppii classicum, tractata a Iusto Meiero*, vbi potissimum declarat, Protestantes nec iure diuino nec Cæsareo dici posse hæreticos. Anno 1608. prodiit Baronii Brocardi *Vermahnung an die Euangelische Fürsten*, sed recusum a. 1619. sub titulo ; *VVarnung von derer sub vna allerhand Rathschläge wieder die Euangelischen* extat apud Londorpium *Tom. I. lib. IV. c. CLXXII. p.* 891 quod sequitur *Extractum ex Scioppii Classico*, & Goldasti dissertatione de Iesuitarum practicationibus & an sint belli Bohemici, præsentiumque motuum ac turbarum auctores. Sic etiam apud Londorpium *c. CXCIX sqq.* reperiuntur varia Consilia, quæ huc faciunt. Contra Pontificios prodiit *Machiauellizatio*, *qua Vnitorum animos dissociare nitentibus*, *respondetur*, pro Vngaris potissimum scripta. *Examen edicti de pace religionis seruanda in Germania*, *Mirandulæ* 1617. 4. Vid. Gryphius *de Script. sec. XVII. p.* 114. Contra Protestantes, *Informatio de famoso negotio compositionis dissidentium inter se Principum & Statuum Imperii*, *Cosmopoli* 1618. 4. Et plura alia scripta, de quibus in Bibliotheca Iuris *cap. XIV. §. XXXVI.*

**** Carafa *p.* 80. Bellus *lib. IV. ineunte.*

***** Carafa *p.* 81. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. II. p.* 70.

****** Piasecius. p. 324. Prodiit hac de re *Consilium oder kurtzer Vnterricht, das Deutschland nunmehr nicht ein Frey-VVahl-Reich, sondern dem Haus Oesterreich zuständig sey.* 1625. 4.

******* Carafa *p* 80. 96.

******** Piasecius *p.* 324.

§. VIII.

Inter hos motus exeunte Ianuario 1620. Superioris Saxoniæ Statuum conuentus a Saxoniæ Electore Lipsiæ fuit habitus, in quo, præsentibus Bohemiæ Poloniæque Regnorum Legatis, post institutam de capitibus quibusdam deliberationem decretum factum v. Februarii fuit, vt dum

dum toti Imperio immineat periculum, pro defensione Circuli rectius instituenda, tria peditum millia cum mille equitibus, per sex menses integros sustentarentur, Statibus singulis pecuniam stipendiis ipsorum persoluendis necessariam contribuentibus, directorium vero totum Electori Saxoniæ committeretur, Cæsari mos gereretur, in caussa vero Bohemica ad neutram partem inclinarent, quale etiam responsum Legatis Bohemis, qui aderant, fuit datum. *

* Carafa *p.* 79. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 212. Pufendorf *lib. I. §. XXX.*

§. IX.

Inde Maio mense 1620. ad Conuentum, quem Mulhusii Electores Ecclesiastici vna cum Saxone Bauaroque, & Ludouico Hasso, omnes Cæsari addictissimi agitabant, querelas suas deferre, eorumque auxilia implorare.* Qui Friderici conatus improbant, ipsumque vt vltro Regno cedat, hortantur; Bohemos, cæterosque, vt arma deponant, non sine minis monent. Simul ab Vnione, ne huic negotio se immisceat, postulant, cautione interposita, religionem Protestantium aut bona sacra haut quidquam peti.** Ferdinandus quoque pro Cæsarea auctoritate Ordinibus, vt quiescant, imperat; ductoresque ac milites a sacramento Friderici auocat. Quæ omnia eo maiorem habuerunt efficaciam, quod ipse Fridericus antehac Ferdinandum Bohemiæ Regem, & inde legitimum Cæsarem agnouisse videretur.*** Legationibus quoque Rex Daniæ, & Inferioris Saxoniæ Principes demulcentur. Inferioris Austriæ Ordines in verba Ferdinandi iurant, fœderique cum Bohemis renunciant, postquam ille ipsis verbo super libertate sacrorum cauisset. Austriæ superioris Ordines licet requisiti, iuramentum fidelitatis recusant. ****

* Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 224. Bellus *lib. IV. p.* 348. Apud Londorpium *Tom. II. p.* 6. extat Responsum, legatis Bohemis datum, & apud Bellum *lib. IV. p.* 359. Qua ratione de proscribendo Friderico cum Electoribus egerit, docent scripta collecta, sub titulo: *ein denckwürdig Modell des Kayserlichen Hoff-Proceß.* Multum etiam contulisse Theologorum Saxonicorum, Matthiæ Hoë potissimum odia in Caluinianos, præter varia scripta separatim edita, testantur scripta apud Londorpium *Tom. I. p.* 932. *sqq. Tom. II. p.* 97. Pufendorf *lib. I. §. XXXII.*

** Carafa p. 81. *Quibus Germaniæ malis vt Electores occurrerent, Mülhusii conuenerunt, atque inde Ordines Bohemiæ, & Vngariæ monuerunt, vt Cæsari fideles illius iram debita subiectione mitigarent, illum enim suum esse Regem vnctum, coronatum, & Sacramento Ordinum alias agnitum, a quo nullo modo possent recedere, ad Palatinum alias litteras dederunt, vt habita ratione prosapiæ, & muneris, quod in Imperio gerebat, eo sua consilia dirigeret, vt arma deponerentur, & delectus vlteriores intermitterentur, nec exoticus miles in Imperium euocaretur. Quod nequaquam fieri poterat, ni Imperatori Bohemiæ regnum cum prouinciis adiunctis quamprimum restitueret, scripsere etiam Electores ad Principes Correspondentes, ad Ordinem eque-*

strem Sueuiæ, Franconiæ, & Rheni, atque ad Ordines Vtriusque Austriæ, & Bohemiæ, rogantes, ne tam periculosis bellis, ex quibus tantum effusio agnati sanguinis, & patriæ extrema pernicies posset expectari, Vllo modo sese immiscerent. Huic Conuentui cum Saxoniæ Elector interfuisset, Mauritius Hassiæ Landgrauius non leuiter offensus, illum dehortatus est, ne Pontificiis plus nimio faueret, & suæ Religionis amantes sperneret. Verum Elector maturum sibi esse ingenium, quo facile posset discernere inquietos, ac seditiosos, scripsit; quo scripto ipsum Mauritium, eiusque asseclas non parum notauit, quasi ipsi essent seditionis amantes, & multorum bellorum rei: quare eundem Mauritium rogauit, Vt apud alios Vera tranquillitatis turbatores illo officio censoris defungeretur, quo apud ipsum præpostere defungi Voluit. Cur vero Saxoniæ Elector Palatino minus fauerit, rationem reddit Piasecius p. 325. dicens: *Ex hæreticis autem Principibus Germaniæ solus Elector Saxoniæ, ne Palatinum auctum Boëmiæ Regno potentiorem Videret, cum quo eousque æquali parique iure Vixerat seu quod Vereretur, ne Duces Vinmarienses quandoque ope ipsius auitum Electoratum Saxoniæ repeterent, Mulhusii Electoribus Ecclesiasticis congregatis se coniunxit, eorumque Decretis caussam Boëmorum (nec dictam nec auditam) damnantibus subscripsit.* Le Vassor *lib. XV. p.* 643. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 242. *lib. II. p.* 19. Pufendorf *lib. I. §. XXX.* Ludolph *lib. XX. c. II. n.* 21. Bellus *lib. IV. p.* 361. Extant varia scripta ex hoc conuentu apud Londorpium *Tom. II. p.* 11. *sqq.*

*** Pufendorf *c. l.* Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. II. p.* 41. Variæ litteræ monitoriæ Cæsaris apud Londorpium *p.* 27.

**** Carafa p. 78. *adulta iam hyeme Vix poterat miles in castris aperti campi subsistere, sed in præsidiis hærens ad commercia Vtraque pars ferebatur. Cæsar cum superioribus, & inferioribus Austriacis Hornæ hærentibus agebat, satisque propitios sibi inferiores Austriacos fecerat concessione liberi exercitii non procul a Vienna, si modo resipuissent. Superiores Vero Austrii obduratiores, Legatos quidem Viennam miserunt: sed nihil iis commiserunt, quam Vt Cæsaris mentem suis dominis perscriberent; ita Vt potius nugari, quam serio aliquid agere Viderentur. Quod cum Cæsari pacis auido summe displiceret, ac nihilominus propter frequentes hostes, quibus Vndique cinctus Vix potuerat subsistere, cogeretur dissimulare, cum aliquo horum conuenire laborauit, nam Austriaci ad Occidentem eum premebant, Bohemi ad Orientem, Morani, & Vngari ad Meridiem truculenter ei insultabant.* Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 167. *lib. II. p.* 115. Bellus *lib. III. p.* 299. 380. *lib. IV. p.* 411. Processus Homagii Viennæ facti extat apud Londorpium *Tom. II. p.* 32. Varia alia scripta apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. II. p.* 259. Le Vassor *lib. XV. p.* 664.

§. X.

In Bohemia interim postquam Fridericus a Morauis * atque Silesiis ** homagium accepisset, Christianus etiam Anhaltinus IX. Martii 1620. Bucquoium ad Egenburgum profligasset, *** habita fuerunt Pragæ Comitia, in quibus de confirmanda cum Vngariæ Ordinibus & Transyluaniæ Principe confœderatione fuit actum, eademque ad Danos etiam, Suecos, Britannos proferenda, pace cum Turcis facienda, adparatu militari & stipendiis militum fuit deliberatum, Fridericus Henricus etiam Palatini filius sexennis, si Parens decesserit, datus ipsi fuit Successor. **** Ast, dum omnia sero nimis pararentur, Danus Anglusque Iacobus I. socer licet Friderici languescerent, omnia in deterius cedebant. ***** Accedebat Tractatus

ctatus Vlmenſis Friderico nimium fatalis. Poſt minacia enim vtrinque ſcripta, ****** Vnio & Liga contractis copiis, hæc circa Donawertham, illa ad Vlmam caſtra caſtris oppoſuerant. Et iamiam ad manus videbantur deuenturi, qui tam ferociter ante periculum locuti fuerant. Sed mox congreſſu vtriusque partis Vlmæ indicto res III. Iulii ſt. n. componitur, ac Vnio Bohemiæ defenſionem abdicat, ſolius Palatinatus tutela ſuſcepta. Quæ res non parum Friderici partes debilitauit; præſertim cum antea magnificis verbis vires Vnionis oſtentaſſent, qui ipſum ad tam ancipitia conſilia impulerant. ******* Vt autem hoc modo transigeretur, Galliæ Regis Legati, qui Vlmæ tunc aderant, multum momenti attulerunt. Scilicet, quod nollet Gallus tanta opum acceſſione Palatinum extolli, ne iſte, vti olim, res Reformatorum per Galliam fulciret, quos ipſe in ordinem redigere propediem meditabatur. Vnde & idem Daniæ Regem, & Saxonem, ne Friderico aſſiſterent, monuerat. ******** Nec deerant, qui Ioachimum Erneſtum Brandeburgicum Vnionis ducem auro corruptum arguerent. †

* Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 230. *lib. II. ineunte.* Piaſecius *p.* 325.

** Merc. G. B. *p.* 237. Piaſecius *c. l.* Acta in Conuentu Vratislauienſi extant apud Meyerum *Lond. ſuppl. Tom. II. p.* 240.

*** Merc. G. B. *p.* 239. Bellus *lib. IV. p.* 351.

**** Carafa p. 82. *Comitia Pragæ celebrarunt, in quibus filium Palatini, ſi parens deceſſerit, ſibi Regem deſignarunt; fœdera cum Vngaris, & Tranſyluanis innouarunt. Legationem ad portam Ottomannicam ſpoponderunt; ſubſidium primarium Bethlemo addixerunt; redditus Eccleſiaſticos, paucisſimis exceptis, profano vſui applicarunt; & nobiles ſuos adhuc dubiæ fidei mulctatione omnium bonorum euocarunt; ſuosque tandem omnes ad militiam, & communem patriæ defenſionem armarunt.* Bellus *lib. IV. p.* 352. 395. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. I. p.* 241. *lib. II. p.* 56. Piaſecius *p.* 346.

***** Piaſecius p. 325. *at Palatini res ſtatim ab initio langueſcebant: nam licet Rex Angliæ & Daniæ, ac omnes fere diſſidentes in Religione & Auſtriacorum æmuli ipſi fauerent; tamen dum in illis principiis oſcitanter agunt, nullam vtilem operam eius rationibus præſtiterunt hoc anno, vt ſolus, cum Boëmis totam belli molem ſuſtinere debuerit.* Tractatus nouæ confœderationis cum Vngaris extat apud Londorpium *Tom. II. p.* 49. Reliqua Acta Comitiorum Pragenſium *p.* 53.

****** Extant talia ſcripta apud Londorpium *Tom. II. p.* 7. *ſqq.*

******* Carafa *p.* 82. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. II. p.* 76. Carafa *p.* 83. Piaſecius *p.* 325. Bellus *lib. IV. p.* 399. Adlzreiter *p. III. lib. IV. n.* 12. Pufendorf *lib. I. ſ. XXXI.* Ludolph *lib. XX. c. II. n.* 31. Extant ipſæ conuentionis tabulæ apud Londorpium *Tom. II. p.* 48. & in Recueil *Tom. III. p.* 165.

******** Verba ſunt Pufendorfii *c. l.* Carafa p. 83. *inſtitutus poſtea fuit tractatus pacis Vlmæ, quam Galliæ Regis Legatus curabat apud Principes Correſpondentes, & apud Bauariæ Ducem, qui etiam ſuos delegatos transmiſerat; & poſt aliquos dies commercii inter vtramque partem conuenit, vt vterque Dux tum fœderis Catholici, tum Correſpondentium Principum*

ex-

exercitum suum inde abduceret; neque deinceps alter alteri molestiam inferret, sed potius amba partes laborarent, et pax Religionis Germaniæ integra seruaretur. Le Vassor *lib. XV. p.* 658.

† Pufendorf *c. l.* Bellus *lib. IV. p.* 445. Quis Status Protestantium & caussæ Bohemicæ tunc fuerit, exponitur in epistola Wenceslai Meroschwa ad Io. Traut Noribergensem 1620. 4. Piasecius *p.* 326.

§. XI.

Postquam compositione facta, Vnionis copiæ in Palatinatum inferiorem descendissent, Bauarus, prout a Cæsare fuerat iussus, qui supra triginta militum millia sub signis haberet, in superiorem Austriam tendit, eamque sub Ferdinandi obsequium redigit, hinc in Bohemia cum Cæsareis Ducibus copias coniuncturus. E diuersa parte Cosaci Poloniæ Regis instinctu, Silesiæ ac Morauiæ infusi late terrorem dabant. * Saxo iamdudum in Austriacos pronus, quod oppressis hisce, Electoratus domui a Carolo V. collatus, periclitaturus videbatur, tum pollicitis super caussa Iuliacensi ad ipsius vota decidenda inescatus, stimulantibus insuper quibusdam sacerdotibus, qui Lutheranis Pontificios proniores, quam Caluinianos clamabant, ** commendata ipsi a Cæsare executione, *** in Lusatiam cum exercitu irrumpit, expugnataque per vim Budissina, pleraque eius prouinciæ oppida recipit, frustra renitente Io. Georgio Marchione Iägerndorfio, qui ad defendendam eandem a Friderico missus erat. **** E Belgio Ambrosius Spinola cum viginti millibus peditum, quatuor equitum in Palatinatum mouebat, cui protegendæ Vnionis copiæ ad Oppenheimum castra posuerant, haut quidquam Spinolæ pares, quippe tumultuarie collectæ, nec disciplina satis composita, ac præter Ducum dissensionem cum stipendii penuria conflictantes. Spinola igitur Rheno apud Moguntiam superato, pleraque Palatinatus oppida maligne munita in potestatem redigit, illuso Vnionis exercitu. ***** Iacobus I. Magnæ Britanniæ Rex, quod senio & indole ab armis abhorreret, generum suum Bohemiæ Regem nunquam volebat adgnoscere, nil nisi modicum pecuniæ transmittit & ad tria millia peditum Britannorum, conniuente potius, quam iubente ipso, Vnioni accedunt. ****** Postquam autem de ista Spinolæ expeditione audiuisset, tum demum decreuit mittere ad talem necessitatem subsidia quæ ab Henrico Nassouio intempestiue conducta Palatinatum nil iuuerunt. ******* Et crediderunt multi, semel atque iterum occasionem rei bene gerendæ Vnioni allubuisse, sed quam Ioachimus Ernestus Marchio Anspacensis, penes quem summum exercitus imperium, vario obtentu eluserit, auro Hispanico, vti putabatur, corruptus, & de cætero bellandi artibus Spinolæ nullo modo compara-

parandus. Igitur nullo operæ pretio facto in hyberna dispergitur Vnionis miles. Et licet Galliæ Rex per Ducem Angolismensem, non solum in Germania, sed etiam apud Gaborium de mediis pacis ageret, Rex quoque Daniæ intercederet pro tractanda cessione armorum, & magis Rex Angliæ, cuius Legatus in aula Imperatoris continuo degens, hoc idem sollicite procurabat. Imperatorii tamen nullum tractatum pacis admittendum esse iudicabant, nisi prius Palatinus Bohemiæ regno se abdicasset. †

* Pufendorf *lib. I. §. XXXII.* Carafa *p.* 83. Bauaro autem a Cæsare demandatam hanc contra Austrios & Bohemos fuisse executionem testatur Bellus *lib. IV. p.* 431. Piasecius *p.* 327.

** Pufendorf *c. l.*

*** Bellus *lib. IV. p* 409. & *p.* 412. 427. qua ratione executio Saxoni fuerit demandata, testatur Londorp *Tom. II. p.* 173. Piasecius *p.* 327. Agebatur etiam de proscriptione Palatini, quæ tamen adhuc differebatur, prout Bellus docet *p.* 413. & Londorp *Tom. II. p.* 192. Le Vassor *lib. XV. p.* 665.

**** Carafa *p.* 85. Pufendorf *c. l.* Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. II. p.* 170. Qua ratione Budissa V. Octobris 1620. fuerit occupara, prolixius describit Bellus *lib. IV. p.* 441. Extat etiam *VVahrhafftiger Bericht, was sich vor und in der Stadt Bautzen bey wehrender Belagerung und Eroberung zugetragen* 1620. 4.

***** Carafa *p.* 83. 85. Merc. G. B. *Tom. XIII. lib. II. p.* 137. 167. Piasecius p. 325. *Ac cauerant quidem, quod comprehenderetur vterque Palatinatus in illa concordia, sed Spinola hoc neglecto festiue Moguntinus Elector eum excusauit, quod Austriaca Domus in Liga Catholica non esset, nec obligaretur ipsius pactione, ab Archiduce Alberto missus ex Belgio cum exercitu valido in Palatinatum, primo illius Oppidum insigne Crucenacum, ad tam insperatam vim minus prouisum post breuem oppugnationem ad deditionem coëgit, ibique sede belli sibi fixa, vltra progrediens, Altzenam ac Oppenheimium, & demum alia plura eius regionis loca vi cepit, eamque partem Rheni, cum vtraque ripa in suam potestatem redegit, præsidiisque muniuit. Fœderatorum copiis cum Duce Georgio Federico Marchione Badensi in proximo desidentibus, nec eius conatus impedientibus.* Bellus *lib. IV. p.* 420. Extat Instructio Marchioni de Spinola data apud Londorpium *Tom. II. p.* 141. cum variis aliis. Laudes Ambrosii Spinolæ aliorumque huius gentis exponit Aubertus Miræus in gentis Spinolæ illustrium elogiis, quæ tamen iam *Antwerpiæ* 1607. 4. prodierunt.

****** Pufendorf *lib. I. §. XXXII.* Faciunt etiam huc tres epistolæ Buckingamiæ Ducis ad legatum Hispanicum apud Anglos scriptæ apud Londorpium *Tom. II. p.* 217. ex quibus satis clare patet, quam paruam generi sui curam habuerit Iacobus.

******* Piasecius *p.* 327. Indicat hac de re Larrey Hist. d' Angleterre *Tom. II. p.* 738.

† Verba sunt Pufendorfii *lib. I. §. XXXII.*

§. XII.

Dum igitur Cæsariani, Duce Bucquoio ad dextram, Bauarici ad sinistram procederent, Cæsari tertius exercitus contra Vngaros, qui induciis violatis Betlenum Neosoli Regem proclamauerant, erat ducendus. * Hunc Tampierius Comes ducebat, qui dum Posonium, vbi regalis Vngariæ

gariæ corona adſeruabatur, intercipere tentaret, & ſpecularetur, iaculo bombardæ a præſidiariis percuſſus, interiit, exercitus ipſius profligatur.** Verum, tot hoſtibus impares erant Bohemi, a ſociis fere derelicti. *** Et refrixerat fauor ſubiectorum. Proceres enim, qui Britannicos theſauros, ac confluentia vndique auxilia, nouasque ſibi per Auſtriacas ditiones ſatrapias ſomniauerant, cum nihil horum adpareret, a Rege alienabantur. Vulgus belli incommoda, tributorum grauitatem, & hoſtilem iuxta ac proprium militem per viſcera regni graſſantem tacite execrabatur. Nec paucos Fridericus offenderat, remotis e templo arcis imaginibus. Exinde neglectus, aut contumacia aduerſus nouum Regem, eiusque iuſſa, confuſa conſilia, pecunia, & alia bello neceſſaria, maligne ſuppeditata, miles diſciplinæ inſolens, ignauus, ad imperia ducum piger, & ob tardius ſoluta ſtipendia fremens.**** Accedebat, quod miles Bohemus inferior longe numero eſſet Cæſareano.***** Ablegatus equidem ad Bauarum Schlammersdorfius tribunus, diem locumque colloquio dici petens, in quo amicæ compoſitionis via tentaretur. Bauarus tamen nullam aliam pacis legem adſeuerabat, quam vt prius pacatum Bohemiæ regnum Ferdinando tradatur; quod moras a Friderico quæri iudicaret.****** Hinc Anhaldinus Princeps exercitum contra Bauaricos & Cæſareos ducens, ſemper retrocedere cogebatur, vsque ad Pilſnenſem vrbem: vbi cum præſidium expectaret, de fide Erneſti Mansfeldii, vrbem illam Palatino detinentis, dubitare cœpit. Quare & Palatinum Praga euocabat, quo præſente, etiam Mansfeldum euocauerat; vt cum illo de exercitus ſtatione, ac loci conſeruatione deliberarent, & cum ipſe locum ſibi commiſſum nollet deſerere, non modice ſuſpicionem de infida poſſeſſione auxit. Quapropter Bohemi neque exercitum ſuum illi loco concredere auſi ſunt: ſed poſt aliquot ad Ratkonizium velitationes, rurſus Pragam vsque retrocedunt; ſperantes ſaltem ibi tutum exercitui ſuo refugium fore.******* Cæſarei autem vna cum Bauaricis fugientes inſecuti ſunt, & antequam Bohemi integram munitionem ſibi præparaſſent in monte Albo, exercitum ſuum in duas acies diuiſerunt, easque Bohemis oppoſuerunt. Dies VIII. Nouembris 1620. erat Dominica XXIII. poſt Trinitatis feſtum dum prœlio inter vtrosque decerneretur, Anhaltinus Iunior poſtquam oppoſitas ſibi turmas impuliſſet, mox ipſe reiicitur & ſaucius capitur. Is terror Vngaros equites, antequam manum cum hoſte conſeruiſſent, conſternatos in fugam impulit. Certatim inde cæteri ſe proripuerunt. Intra horam parta victoria, quæ toti regno iugum impoſuit.† Equi-

Equidem Fridericus, ſuaſu Turri ſenioris, & Hohenloici, qui deſperata victoria mature ſe Pragam contulerat, ad Bauarum miſerat, viginti quatuor horarum ſpatium petituros, tentandæ compoſitioni. Sed cum hic octo duntaxat horas concederet, ea lege, vt Fridericus Regno Bohemiæ, annexisque prouinciis repudiatis, interea temporis ad Cæſaris obſequium rediret; hic deſperatis rebus, & ne a Bohemis Cæſari dederetur, veritus, poſtera luce cum vxore & paruulis liberis, raptim Praga profectus eſt, corona & inſignibus regni, vna cum Archiuo relicto. Inde comitante ipſum Principe Anhaltino ſeniore & Comite Turrienſi Vratislauiam iuit, Sileſios ad conſtantiam hortatus, ſpe facta, res ſuas adflictas mox aliorum accurſu Principum reparatum iri. Sed cum Morauos iam Cæſaris ſe gratiæ ſubmiſiſſe, ac Sileſios Saxoni ad deditionem inuitanti aures præbere intelligeret, Berolinum & hinc ad Batauos conceſſit. †† Hic fruſtra implorato Iacobi I. ſoceri auxilio, miſſoque in Angliam Ioachimo Rusdorfio nihil obtinuit, Parlamento licet militem & pecuniam liberaliter offerente, ††† Rhenæ, ditionis Traiectenſis oppido ad Rhenum ſito vixit, tandem, cum Guſtauus Adolphus, Rex Sueciæ victricibus armis ſuis Palatinatum, excepta Heidelberga & Franckenthalio recepiſſet, Moguntiam venit Fridericus, ibidemque lethifera febri oppreſſus a. 1632. obiit. †††† Praga interea, acceptis de priuilegiis ipſorum conſeruandis, libertate religionis & commiſſorum condonatione promiſſis, Bauariæ Duci, Cæſaris nomine fidelitatis iuramentum præſtitit. †††††

* Carafa *p.* 84 Bellus *lib. IV. p.* 445.

** Piaſecius *p.* 328. Bellus *lib. IV. p.* 446.

*** Piaſecius p. 325. *ſimiliter & alii earum partium colligati otioſi haerebant, forte, quod Palatini fortunæ non adeo fauerent, ſeu quod maiori eius neceſſitati auxilia ſua reſeruarent, ſperarentque adhuc negotium tractatione amica componi potuiſſe, cum id Legatus Regis Galliæ, Angliæ, & Daniæ apud Imperatorem diligenter vrgeret. Palatinatus itaque pene indefenſus tunc manebat, & in Boëmiæ Regno Palatinus ſolis Boëmicis viribus rem gerebat, eisque nimium diſtractis, cum Sileſii potiſſimum illius Regni robur in prohibendo Polonis ad Imperatorem tranſitu apud Viadrum ſeu Oderam fluuium continuo excubarent omnes: ſed tamen non infelices tota æſtate ſucceſſus habuit.* Bellus *lib. IV. p.* 467.

**** Verba ſunt Pufendorfii *lib. I. §. XXXIII.* Hæ etiam rationes adducuntur in relatione de hoc prœlio apud Londorpium *Tom. II. lib. VI. c. CXVII. p.* 220. & apud Bellum *lib. IV. p.* 459.

***** Piaſecius p. 328. *ſed vt ad Ducem Bauariæ redeamus, is rebus in ſuperiori Auſtria ex voto compoſitis, omnes copias Imperiales ad finem Boëmiæ contraxit: cum quibus Pragam Regni & negotii tanti caput peteret. Et cum ſimul incedere non poſſent propter itinerum anguſtias, easque a Boëmis in ſiluis præſertim Herciniis obſeſſas, & magis propter pabulum equorum, quod nonniſi ex longinquo prouidere debuit, per diuerſa incedentes demum prope Pilſnam*

omnes conuenerunt, postquam vnusquisque Ducum illorum in suo transitu plura Oppida partim vi, partim deditione occupasset. Nec dubiam victoriam promittebat tam validus exercitus, in quo aderant Duces experti, milites stipendiarii omnes veterani, maiori parte pedites Hispani selectiores, vniuerse quinquaginta millia numero pedites & equites computati; cum in Palatini exercitu nonnisi sex millia stipendiariorum exercitatiorum, quos Dux Vinmariensis ex Hollandia nuper conduxerat, haberentur, & paucæ cohortes a Boëmis ab initio tumultuum illorum collectæ (Ernestus Mansfeldius Comes vltra Pilsnam, vt in Bauariam irrumperet, cum suis turmis substiterat) ac Vngarorum octo millia leuioris armaturæ. Cætera autem agmina Palatini ex delectu Boëmorum ac Morauorum Prouincialium constabant, vniuersis copiis triginta millia hominum non excedentibus. Et hi egestate rerum omnium pressi, cum decem octo mensibus stipendia nulla receperint. Vnde etiam non adeo bene adfecti Palatino, præsertim Centuriones ac Ordinum Magistri maiori parte Pragæ morabantur, officiis suis neglectis.

****** Piasecius p. 329. *miserat Palatinus ad Ducem Bauariæ, colloquium cum ipso & tractatum pacis aliquem requirens, & explicationem verborum, quæ ipse Bauarus in vltimis suis mandatis ad Boëmos datis apposuerat, (ea de ipso Palatino neque dici, neque accipi debere) Verum, Bauariæ Dux respondit, sero nimis colloquium peti, nec concedi posse, nisi prius Palatinus Regno Boëmiæ cessurum se promitteret: verborum autem illorum significationem talem esse dixit, quod cum in diplomate executionis a Cæsare sibi commissæ nulla mentio Palatini facta sit, se quoque nolle hanc executionem vltra extendere.* Bellus *lib. IV. p.* 453.

******* Piasecius *p.* 328. Carafa *p.* 86. Bellus *p.* 454.

† Piasecius p. 328. *Sed cum intellexissent Boëmi Ducem Bauariæ, nec de Pilsna oppugnanda cogitare, nec prælio generali ibi decertare velle, sed recta Pragam iter dirigere, ipsi vt præuenirent eius conatus, primi sua castra Pragam versus mouerunt, scienter satis & commode, nempe vt præ mœnibus arcis, & paruæ partis Pragæ hostem exciperent, & si fortunam inuenirent aduersam, receptis intra munitiones suas copiis, vallo & propugnaculo ante ad talem casum tempestiue excitatis defenderentur. Quod autem interuerterit illud tam salubre consilium, explicari non potest, nisi referatur ad Deum vnicum victoriarum auctorem, qui confundit sapientes, quos vincendos decreuit, vt manifestius pugna ista edocuit.* Ipsum vero prœlium p 329. tali modo describit: *desperato itaque omni tractatu, die septima Nouembris, primi Boemi peruenerunt ad campum Albo monti, Arcis Pragensis itinere dimidia hora vicino, & satis opportuno loco instruendæ aciei, constituerunt. Nec multas post horas Bauarici quoque (in transitu proximè fluente limosi eos Boemi remorari potuissent,) superuenerunt. Et quidem Bucquoio, qui æger ex vulnere nuper accepto lectica vehebatur, tardius cum extremo agmine succedente, ea die nihil fuit tentatum, verum insequens octaua Nouembris (Dominica fuit) litem illam diremit. A parte Cæsarianorum summus rerum moderator Bauariæ Dux, eiusque Vicarius Comes Tillius, Bucquoius; Maradas Hispanorum Ductor, a parte autem Boemorum, Princeps senior Anhaltinus (Palatinus qui toto tempore eousque in castris fuerat, recesserat ad Pragensem Arcem) Comes Hohenloius, & Matthæus Turrensis acies instruxerant, peritia summa quæ in ea arte desiderari potest, ac pari vtrinque animorum alacritate, ab hora meridiana inierunt prælium, in quo iunior Anhaltinus cum iuniore Turrensi inuecti in Bucquoianos, illud latus pene dissiparant; caso præcipuo eius Ductore Megauro, Rompheo, Prasingeo, & quatuor Vallonicis centurionibus, ac capto Breinero, cuius Legio pedestris cum Tiphenbachica iam deserere signa cœperat, cum Poloni Cosaci a Maximiliano Lichtensteinio illius alæ Præfecto confligere iussi, Vngarorum turmas inuaserunt, & a primo congressu statim in fugam effusis insistentes, Ordines Boemorum ab illis fugientibus turbatos penitus distraxerunt. Bucquoianis quoque laborantibus interim Tillius subuenerat,*

&

& instaurato prælio Anhaltinus aliique capti, pene omnes suos amiserunt: tota deinde acies Imperialis in cædes fluctuantium Boemorum conuersa, multo plures in fuga quam in pugna conficiebat, ut numerus ex eis occisorum ad duo millia ascenderit, cum ex Imperialibus non plures trecentis ceciderint. Carafa *p.* 86. Bellus *lib. IV. p.* 455. Adlzreiter *p. III. lib. IV. n.* 57. Gramondus *lib. IV. p.* 252. Pufendorf *lib. I. §. XL.* Ludolph *lib. XX. c. III. n.* 76. Quæ Galliæ legati de hac victoria ad Regem suum scripserint, exponit Le Vassor *lib. XV. p.* 713. Separatim extant variæ de hoc prœlio relationes, tales etiam reperiuntur apud Londorpium *Tom. II. lib. VI. c. CXVII. p.* 220. & *c. CXIX.* Petri Sabini *Concio de hac victoria.* Constantini Peregrini *Relation alles dessen was sich in Bœhmen, sonderlich bey der Pragerischen Schlacht begeben.* Adolphi Schulckenii *Oratio Eucharistica de gloriosa Ferdinandi victoria.*

†† Piasecius *p.* 330. Pufendorf *c. l.* Bellus *lib. IV. p.* 456. qui etiam errorem Friderici politicum circa hanc fugam notat. Propositionem Friderici Silesiis factam vide apud Londorpium *Tom. II. p.* 237.

††† In Miegii Monumentis Virorum illustrium reperiuntur permultæ epistolæ Rusdorfii ex Anglia, ad Ludouicum Camerarium potissimum, de hoc negotio perscriptæ. Qua ratione Parlamentum Anglicanum Iacobo ad caussam Palatinam auxilia promiserit, testatur Bellus *lib. V. p.* 510. 558. Londorp *Tom. II. p.* 481.

†††† Burgold. *p. I. disc. I. p.* 124. & *disc. XXV. p.* 437.

††††† Piasecius p. 330. *ac Dux Bauariæ postridie mane Ciuitatem minorem & Arcem Pragensem nemine resistente intrauit, & iusiurandum fidelitatis in nomen Imperatoris ab illo Magistratu recepit. Ex veteri Ciuitate, ponte a minori Ciuitate interclusa, miserant Boemi petentes tres dies ad deliberandum super deditione: sed cum Dux Bauariæ respondisset, neque tres horas se concessurum, deditionem fecerunt, accepta promissione, quod Priuilegia eorum conseruarentur, libertas Religionis ipsis permitteretur, & condonarentur commissa præterita: quæ an condonata fuerint, annus proximus docebit. Certe a militum rapinis, ut erat promissum non fuerunt liberati; isti enim nulla seueritate Ducis Bauariæ cohiberi potuerunt a diripiendis & expilandis domibus opulentiorum, postquam noluerant satiari ingenti præda in Arce & in castris Bohemorum reperta. Militaria signa centum, & tormenta bellica permulta cesserant Duci Bauariæ: Qui recepto a Boemis iureiurando fidelitatis, redierat Monachium, & captæ Vrbis Pragæ curam commiserat Maximiliano Lichtensteinio, ac Comiti Tillio, præceperatque, ut omnibus trium oppidorum Pragensium Ciuibus arma adimerentur.* Bellus *lib. IV. p.* 456. 464. Apud Londorpium *Tom. II. p.* 223. reperitur relatio de hac Pragensis vrbis deditione, & *p.* 231. iuramentum Statuum Bohemicorum *p.* 236. Friderici Palatini litteræ de hoc prœlio. Carafa *p.* 89. Singulæ Bauari actiones in hoc bello describuntur, sub titulo: *Bayerischer Feldzug* 1621. 4. & *Ober und Nieder Emserisch wie auch Bœhmisch Iournal, München* 1621. 4. Vrbani Friedenreichs Panegyricus, Maximiliano Boiorum Duci dictus, *Monachii* 1621. 4.

§. XIII.

Post cladem hanc Pragensem, Morauí Bucquoium Praga cum Cæsareo exercitu venientem, apertis vrbium portis recipiunt, * restituta Catholica religione. ** Lusati, superata per Saxoniæ Electorem Budissa, statim a victoria Pragensi, non expectata alia obsidione aut pactis, se dederant. *** Nec moram Silesii faciunt, non tam metu armorum, quam quia Saxo de priuilegiis & libertate sacrorum ipsis cauerat, auxilium suum

pollicitus, si hæc violari contigerit. Qui sero postea adgnouit, se a Cæsare fuisse deceptum, vt Silesios deciperet. Vratislauienses igitur, quo Fridericus se receperat, statim de eiusdem dimissione cogitabant, illamque sexaginta millibus florenis ementes, militem Budissa venientem magna vi pecuniæ placant.**** Inde habito Octobri mense 1621. Vratislauiæ Ordinum Conuentu, ad obsequium Cæsaris per Saxonem reducuntur, frustra ***** licet eos dehortante Iägerndorfio. Ernestus Mansfeldius tamen, cui in solis armis census, collectis prœlii Pragensis reliquiis, afflictas Friderici res sustentare, incassum conabatur. Pilsena igitur ac Tabore, vicinisque oppidis firmatis, citra pecuniam non spernendum comparat exercitum, quem prædis late actis alit. ****** Paulus vero Papa Pragensem victoriam festis solennibus celebrauit. *******

* Carafa *p.* 90. Bellus *lib. IV. p.* 487. Pufendorf *lib. I. §. XXXII.* Extat apud Londorpium *Tom. II. lib. V. §. CXXIII. p.* 232. Instructio legatis Morauicis data pro sua submissione.

** Carafa *p.* 93.

*** Carafa *p.* 90. Bellus *lib. IV. p.* 473. Grosser Lausitzischen Merckwürdigk. *p.* 230.

**** Carafa *p.* 91. Pufendorf *lib. I. §. XXXIV.* Extant varia scripta Saxonis & Silesiorum de hac reductione ad Cæsaris obsequium apud Londorpium *Tom. II. p.* 238. Capita pacis *p.* 379. Bellus *lib. IV. p.* 476. *lib. V. p.* 507. & in Recueil *Tom. III. p.* 165. Meyer Lond. suppl. *p.* 354.

***** Merc. G.B. *Tom. XIV. lib. I. p.* 41. Extat Saxonis Propositio in hoc Conuentu apud Londorpium *Tom. II. p.* 58. Facit huc *Schlesischer Zustand, das ist Acta und Schrifften, so nach der Böhmischen Niderlag, wegen der Schlesier und ander Lander abgangen*, 1629. 4. Ad bellum hoc Bohemicum plura scripta faciunt. Ex Pontificiis *Epitome Rerum Germanicarum ab anno* 1617. *ad annum* 1643. *gestarum*, 1643. 24. Auberti Miræi *Commentarius de b. Bohemico Ferdinandi II. auspiciis*, *Colonia* 1622. 12. Ludouici Aurelii *Historia de rebellione Bohemorum*, *Roma* 1625. 8. *Gründtiche Anzeig, was zwischen ChurPfalz und Bayern in Böhmischer Vnruhe tractiret worden*, *München* 1621. 4. quo scripta actaque legationum inter Fridericum Palatinum & Maximilianum Bauarum continentur. In Friderici iniuriam prodierat *Secretissima Instructio Gallo-Britanno-Batava Friderico V. Palatino data*, 1621. 4. cui tamen per *Elenchum libelli famosi* eodem anno editum respondetur. Sic etiam prodiit *Constantii Peregrini Bucquoy quadrimestre iter, progressusque*, 1621. 4. qui cum totus sit in laudibus Buquoii, eidemque omnes victoriæ tribuantur, Berchtoldus a Rauchenstein edidit *Constantium Peregrinum castigatum Brugga* 1621. 4. quo potiores partes Maximiliano Bauaro deberi, demonstrare voluit. Præcipue vero Catholici omnem culpam belli Bohemo-Germanici in Protestantes reiicere voluerunt, in scripto, cui titulus *Fürstl. Anhaltische Geheime Cantzelley* 1621. 4. quæ etiam latino sermone statim prodiit, quasi ex documentis post obtentam victoriam Pragensem in Cancellaria Christiani Anhaltini repertis, sint desumta. Auctor eiusdem dicitur Wilhelmus Iocherus, Consiliarius Bauaricus, cui Ludouicus Camerarius vna cum Volrado de Plessen opposuit *Bericht und Antwort auf die Bayer-Anhaltische Geheime Cantzelley*, vna cum aliis eiusmodi scriptis, quæ reperiuntur in Tomo tertio Londorpii, e

qui-

quibus ista quæ sub Fabii Hercyniani nomine prodierunt, Iacobum Kellerum Iesuitam adgnoscunt auctorem. De his scriptis etiam iudicat Ludolph *lib.XXIV. c.II. n.*42. Ludouici Camerarii *Epistolæ aliquot selectæ* 1625. 4. Eiusdem aliorumque *Epistolæ nuper post pugnam maritimam in Suedica naui capta, capta a victore Polono* 1627. 4. quæ etiam in Londorpii *Tomo III. p.*952. reperiuntur. Multa quoque consilia & rationes politicæ declarantur in Actis Legationis Gallicanæ, quæ prodierunt sub titulo: *Ambassade de Messieurs les Ducs d'Angoulesme, Comte de Bethune, & de Chasteauneuf envoyez par le Roy Louis XIII. en Allemagne l'an* 1620. Sic etiam huc facit Euerardi Wassenbergi Florus Germanicus, & plura scripta alia, quæ recenset Gryphius *de Script. Hist. Sec. XVII. cap. II. §. XI.* A parte Protestantium Andr. ab Habernfeld *de bello Bohemico, Lugduni Batauorum* 1646. 12. *Consideratio caussarum huius belli, quod anno* 1618. *in Bohemia exortum a.*1647. 4. quo prolixe demonstratur Papicolarum tyrannidem potissimum in caussa fuisse. *Catholicon & Notorium Imp. Ferdinandi II. & Friderici V. Palatini* 1625. 4. quo vtriusque partis argumenta per rationes expenduntur & pro Friderico Palatino concluditur. Nicolai Hasfteinii *responsio Apologetica ad Fabii Hercyniani appendicem Cancellariæ Anhaltinæ* 1626. 4. *Breuis Informatio & responsio solida ad præcipua capita, loca & puncta secreta Cancellariæ Bauarico-Anhaltinæ.* Accessit Luitzonii Thomsonii Carlomontii *dissertatio de caussis nuper motæ Bohemiæ* 1624. 4. *Briefue Information des affaires du Palatinat* 1624. 4. *Speculum Consiliorum Hispanicorum Lugduni* 1626. 4. Faciunt huc etiam *Memoires de Louise Iuliane de Nassau* a Friderico Spanheimio conscripta.

****** Pufendorf *c.l.* Carafa *p.*94.

******* Carafa p. 91. *altero post victoriam Pragensem mense, hac eadem victoria non solum Germanicum orbem sed pari fere splendore, lætitiaque Italicum, nec non Gallicum affecit. Quare Paulus V. Roma binis suis Breuiculis Bauarum & Bucquoium salutauit eiusque victoriam gratulatus solemnia festa indixit, quæ ipsemet Pontifex frequentauit.*

§. XIV.

Cæsar vero, vt perculsum Friderici animum penitus opprimeret, ac Germaniæ Principes ab auxilio eidem ferendo absterreret, istum XXII. Ianuarii 1621. proscribit, vna cum Io. Georgio, Marchione Iägerndorfio, Christiano Anhaltino & Georgio Friderico Hohenloio Comite; etsi paullo post Anhaltinus & Hoienloius in gratiam iterum fuerint recepti. * Tum Bauaro iniunctum, vt superiorem Palatinatum, Alberto Austriaco, vt Inferiorem occuparet. Eam proscriptionem sine Electorum consensu illegitimam, & Capitulationi Cæsareæ repugnantem multi arguebant, aduersus inauditum & indefensum extra iudicii formam, in propria causa & quia Friderico lis non cum Cæsare, sed cum Archiduce fuerat. Cæsar e contrario in notorio & enormi crimine id potestatis sibi competere adserebat eo securius, quod armis & felicitate sua confisus, Germaniæ Principes iam despicere inciperet. ** Iohannes interim Palatinus Administrator Electoratus, Conuentum, datis ad Correspondentes die XXII. Nouembris litteris, Heilbrunnam *** indicit, in quo Palatini & sociorum pro-

scriptio

ſcriptio non adprobabatur. **** Eadem ratione Februario menſe 1611. Conuentus Ligæ Catholicæ Auguſtæ fuit celebratus. ***** Nihilominus poſtea Moguntiæ inter Principes Correſpondentes & Ambroſium Spinolam pax fuit inita, Vnio diſſoluta, & Palatinatus Spinolæ relictus. ****** Mauritius quoque Haſſus, facta cum Spinola Pragæ pace, gratiam ſibi Cæſaris conciliare properabat. ******* Dum interim Spinola totam Wetterauiam etiam ſub hyemis algore pro Rege Hiſpaniæ occuparet. ******** Idem Palatinatum quoque occupabat, niſi quod Angliæ Regis tribunus Veerius munitiſſima loca, Franckendalium, Manheimium & Heidelbergam adhuc in præſidiis teneret. † Non nihil metus Cæſari faciebant conuentus Saxonum Inferiorum a Chriſtiano IV. Daniæ Rege Segebergæ indictus, & quæ ibi paratæ eſſe copiæ dicebantur. Ac erat Dano ad audendum ſat animi. Sed cum alii litteris Cæſaris deliniti aut territi nollent, alii nihil poſſent, temerarium eidem viſum, tantam rem adgredi, præſertim cum Iacobus Rex verbis potius quam armis agendum cenſeret. Legatos tamen ad Cæſarem miſit, Friderico veterem dignitatem & ditionem ſaluam petituros; †† quos æque ac imbelles Iacobi preces ††† Cæſar eluſit. Qui & ideo in paucorum menſium inducias vsque ad finem Iunii per Palatinatum inferiorem conſenſerat; vt iſtum inani ſpe lactaret, ac Hiſpani per otium ibi res ſuas firmare poſſent, quas adminiſtrandas Spinola in Belgium remeans, Gonſaluo Corduæ tradiderat. †††† Interea Mansfeldium in Bohemia graſſantem hinc Saxones, inde Ioannes Tillius, Bauarici exercitus dux, oppidis inſeſſis proturbabant; qui in finibus ſuperioris Palatinatus, non tam copiis ſat numeroſis, quam aſtutia ſua confiſus hærebat. Ei, ne in Bohemiam regredi poſſet, Tillius obſiſtit; ac interea iſtam ditionem in verba Bauari adigit. Igitur Mansfeldius, ne velut indagine cingeretur, intercluſo commeatu & graſſantibus per ipſius caſtra morbis, eidem illuſit ſimulatis pactis, quibus magnam pecuniæ ſummam ſibi fuerat ſtipulatus, & traditis munitionibus, quas ſeruare non poterat. Inde cum e difficilibus locis ſe extricaſſet, irriſo Tillio in Palatinatum Inferiorem ſe proripuit, & Corduam obſidione Franckendaliæ depulit. Mox inſtante Tillio, Spirenſem in ditionem, & hinc in Alſatiam ſeceſſit, magna, quacunque tranſibat, facta populatione. †††††

* Piaſecius *p.* 348. Pufendorf *lib. I. §. XXXV.* Extat ſententia proſcriptionis apud Londorpium *Tom. II. lib. VI. c. I. p* 306. & *c. II.* ſententia contra ipſius adſeclas. Bellus *lib. V. p.* 501. Ludolph *lib. XXI. c. II. n.* 20.

** Pufendorf *lib. I. §. XXXV.* Burgoldenſis *p. I. diſc. I. p.* 87. Apud Londorpium *p.* 314.

repe-

reperiuntur varia scripta, in hanc & illam partem. Separatim prodiit *Iustitia Cæsarea Imperialis circa declarationem Banni contra Palatinum Electorem* 1621. 4. *Acht Spiegel, Mannheimb* 1622. 4. in quo nullitas proscriptionis Palatinæ declaratur & *kurtze Darthuung und Bericht das die Churpfaltzische Achts-Erklarung vielen unbeylbahren Nullitaten unterworfen* 1621. 4.

*** Extant litteræ conuocationis apud Londorpium *p.* 240.

**** Extant litteræ Correspondentium ad Bauarum de hoc conuentu apud Londorpium *Tom. II. p.* 371. Ludolph *lib. XXI. c. II. n.* 34.

***** Bellus *lib. V. p.* 507.

****** Carafa p. 97. *solatio etiam fuit pax inita apud Moguntiam inter Principes Correspondentes, & Burgundicarum copiarum Ducem Spinolam, per quam fœdus Correspondentium, alias Aschusii initum, & Halla confirmatum; dissolutum fuit: illique Principes domum remissi, Palatinatum Spinola relinquerunt.* Piasecius p. 348. *Eumque* (Mauritium) *Ciuitates Imperiales sequuta, fœderatorum societati renunciarunt, & non multo post omnes quoque fœderis illius asseclæ per Legatos suos Fridericum Comitem Solmensem, Beniamin Bunighausen, Georgium Zobelium, ac Doctorem Ioachimum Faber Imperatori se submiserunt: ac intercessore Electore Moguntinensi, Darmstadino Landgrauio, cum Spinola Moguntiæ initio Aprilis Conuentu facto, cui Fridericus Dux Vittembergicus, & Ioachim Ernestus Marchio Onolzbacensis pro Fœderatis interfuit, composuerunt, quod fœdus suum soluerent, nonumque in fauorem Electoris Palatini, vel contra Imperatorem non inirent, & copias suas a quarta Maii dimitterent; e conuerso Spinola in terris illorum aliorumque Principum, Nobilium, Ordinum siue Catholici siue Euangelici sint, tractatu illo comprehensi, a quauis actione hostili abstineret, ac executionem sibi commissam contra Electorem Palatinum ad Maium proximum prorogaret: quæ prorogatio iterum ad mensem Iulium fuit dilata.* Bellus *lib. V. p.* 515. Extant pacis tabulæ in Recueil *Tom. III. p.* 166. Pufendorf *lib. I. §. XXXV.* Variæ litteræ Moguntini & Ludouici Darmstadiensis ad Correspondentes cum horum responsione extant apud Londorpium *Tom. II. p.* 381.

******* Piasecius p. 348. *Ex primis Hassiæ Landgrauius Mauritius cum Spinola transegit, quod neque Palatini, neque Dissidentium fœderatorum partes sequi vellet, sed quietus in suis ditionibus fidem Imperatori seruaret.* Ludolph *n.* 35. Pufendorf *c. l.* Bellus *lib. V. p.* 511. 513. Londorp *p.* 382. Recueil *Tom. III. p.* 166.

******** Carafa p. 95. *felicius ad Rhenum progrediebatur Spinola, qui totam VVetteravuiam etiam sub hyemis algore pro Rege Hispaniæ occupauit, deinde transmittens aliquot ex suis Fridburgum oppidum sibi dedi postulauit. Cessere tunc Spinolæ oppida Gelhusum, Rothemium, Brunsfelsum, aliaque multa illius districtus; idque tanto alacrius actum est, quanto euidentius constitit Cæsarem Viennæ publice Palatinum proscripsisse.* Bellus *lib. V. ineunte.* Ludolph *lib. XIX. c. II. n.* 30.

† Carafa *p.* 97. Pufendorf *lib. I. §. XXXIX.*

†† Carafa *p.* 95. 100. Pufendorf *lib. I. §. XXXV.* Bellus *lib. V. p.* 510. 518. 546. 571. Extant Acta Legatorum Danicorum cum Cæsare apud Londorpium *Tom. II. p.* 391. Ludolph *lib. XXI. c. II. n.* 38.

††† Piasecius *p.* 349. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. I. p.* 29. Carafa *p.* 108. *intercessit autem post Chami obsidionem aliquis inter Bauarum & Mansfeldium de deditione copiarum & patriæ, conuentus, parario Carpensonio, qui inducias inter vtrumque exercitum ingessit, cui successit illud de pace commercium, per Chalonum Viennæ, cum demississimis litteris ad Cæsarem, & Legatum Hispaniæ a Mansfeldio exaratis plenius tractatum. Verum, cum hæc Bauarus confirmasset, & de receptu Mansfeldii conuenisset, miratus est, quando se deceptum fuisse in-*

intellexit, quare furtiue discedente, & a pactis, & a patria, Mansfeldio, catera Palatinatus superioris occupauit. Quid autem cum Mansfeldio fuerit actum, patet ex litteris Bartholomæi Richelii, legati Bauarici ad Moguntinum, apud Londorpium *Tom. II. lib. VI. c. XCIV. p.* 510. Pactam autem Mansfeldio pecuniam, ipsi numeratam minime fuisse tradit Adlzreiterus *p. III. lib. VI. n.* 11. Pufendorf *c. l.* Extant propositiones Digbii legati Britannici apud Londorpium *Tem. II. p.* 485. vna cum epistolis inter ipsum & Bauariæ Ducem mutuis.

†††† Piasecius. Pufendorf *c. l.* Bellus *lib. V. p.* 526.

††††† Carafa *p.* 96. 99. Piasecius *p.* 349. 350. Pufendorf *c. l.* Merc. G. B. *T. XIV. lib. I. p.* 9. & 15. late narratur qua ratione Hispanos a Franckenthalii obsidione repulerit. Carafa *p.* 109.

§. XV.

Sic pacata Bohemia, adiunctisque prouinciis, Templa Catholicis restituuntur, * Lutherani sacerdotes spreta Saxonis, ad litteras Maiestatis prouocantis, intercessione, Bohemia & Austria pelluntur, Iesuitæ reducuntur. ** Iudicium sanguinis Pragæ formatur, præside Carolo Lichtensteinio, regni Prorege, in quo XXI. Iunii 1621. quadraginta septem, inter quos Proceres multi, vel ad mortem, vel perpetuos carceres condemnantur, bona publicantur, absentes proscribuntur. *** Similem reorum punitionem Dux Bauariæ Cæsaris nomine Lintii incepit, nonnullosque ex proceribus, atque Ordinibus patriæ arci inclusit, quos postea Cæsar partim Passauium, partim Viennam, ad instruendam caussam suscepit, **** Lutherani quoque ex Morauia & Carinthia fuerunt eiecti. *****

* Carafa *p.* 93. 102.

** Multum ad hoc contulisse Carafam ipse de se testatur *p.* 98. Bellus *lib. V. p.* 609. *lib. VI. p.* 683. Sententia proscriptionis a Lichtensteinio publicatæ, extat apud Londorpium *Tom. II. lib. VI. c. CXXI. p.* 555. 630. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. p.* 45. Piasecius p. 359. *pro Augustana itaque secta seu Lutheranis restituendis, scripserat Elector Saxonia ad Imperatorem, fidem appellando edictorum literarumque ipsius diuersarum, in quibus profitebatur bellum illud pro recuperatione Prouinciarum suarum hæreditariarum, non pro tollendis Literis Maiestatis, neque in præiudicium Euangelicæ vel Lutheranæ religionis susceptum fuisse. Ad quam querelam cum Imperator Boemos propter rebellionem suam priuilegia omnia amisisse, & si ex gratia ipsius restitueretur beneficium Literarum maiestatis, eos ad ingenium & ad nouas turbas ciendas sub earum tutela redire posse, respondisset, omninoque in sententia sua de eis non restituendis persisteret, illum eo magis indignatum ad Comitia Ratisbonam venire noluisse multi opinabantur.* Carafa *p.* 130. 134. Meyer *Lond. suppl. Tom. I. p.* 309.

*** Varia de hoc fuisse iudicia, patet ex variis scriptis. Carafa equidem p. 58. excusat, scribens: *eodem fere tempore postquam perduellionis rei absentes, & fugitiui iam secundo, & tertio fuissent, prout stylı est, euocati, & præsentes vna fere die omnes in vincula detrusi, Cæsar constituto tribunali seueræ inquisitionis, de singulorum reorum delictis agi voluit, habito iuramento ab iis, quorum erat dicta, & facta totius regni iudicare; additoque seuero præcepto, ne cuiusquam personam exciperent, sed secundum id, quod in extremo iudicio defendere potuissent; ex legibus Imperii, & regni iudicarent. In hunc finem centum & viginti duo* qua-

quæsita singulis fuere proposita, datusque accusator, ac defensor, tempusque sufficientissimum, vt se defenderent, cum autem ex absentibus nullus compareret, & euidenter satis de delictis constaret; Cæsaris Legatus ad instantiam regii Cognitoris, illos, adhibitis debitis ceremoniis, reos pronunciatos, aqua, & igni interdixit, & fortunas illorum omnes fisco addixit. Defunctorum deinde tempore rebellionis, quorum culpa ex ipsis factis euidentissime probata fuerat, memoriam, (pariter in fiscum relatis bonis) damnauit, ita tamen, vt talis damnatio nomini ac famæ hæredum, & consanguineorum nihil officeret. Contrarium dicit Piasecius p. 350. *Pene enim omnes illarum Prouinciarum populi ad partes Palatini iterum propendebant, territi maxime sumptis mense Iunio huius anni de Pragensibus suppliciis, non Christiano solum homini, sed quantumuis barbaro (nolumus fœdare chartas innocuas descriptione tam feralis carnifitina) ob immanem crudelitatem execrandis, ni mature Imperator annuntiasset omnibus deinceps condonationem commissorum, edicto tali publicato Olomuncii, ac Vratislauia, & insuper Elector Saxoniæ fidem suam pro securitate impunitatis & immunitatis huiusmodi Silesiæ toti interposuisset.* Bellus *lib. V. p.* 550. 554. Londorp *Tom. II. p.* 426. Ludolph *lib. XXI. c. II. n.* 25. Extat separatim *Kayserliche Declaration und Executions-Proceß wieder Dero Bœhmische Rebellen* 1621. 4.

**** Carafa *p.* 99. Bellus *lib. V. p.* 533.

***** Carafa *p.* 129. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. p.* 70.

§. XVI.

Territis autem cruenta ista executione populis atque ad defectionem pronis, in Silesia non parum adhuc turbarum dabat Io. Georgius, Brandenburgicus Marchio, qui Iägerndorfi sedem habebat. Hic enim occupata Neussa, Glatzio, Troppauia, & excursionibus in Bohemiam factis, inde per Morauos in Hungariam tendebat * ad Betlenum, qui, postquam Morauos ac Silesios in obsequio erga Fridericum conseruare studuisset, ** magno cum exercitu e Transyluania in Hungariam veniebat, loca sibi a Cæsareis interim erepta, recuperaturus, Filleccam, Presburgumque, simul Neuheuselio subuenturus, in cuius obsidione Bucquoius ceciderat. *** Neque tamen aliquod operæ pretium factum, nisi quod Austriæ & Moraviæ vastitas inferretur. Ac Betlenus Friderici res desperatas videns, tum constantiæ Hungarorum diffisus, quorum multi Cæsaris gratiæ iam accesserant, pacem tandem XXVI. Ianuarii 1622. Niclasburgi cum Cæsare init honestis conditionibus, quod hic metueret, ne bello per Hungariam extracto, Turca se immisceret. Et cedebat quidem Betlenus Regis Hungariæ titulo, sed illum Principis Imperii, & Cassouiam cum septem districtibus in Hungaria, inque Silesia Oppelam & Ratiboriam Ducatus quoad viueret, accipiebat. **** Nullo dein negotio Iägerndorffii copiæ Silesia pelluntur, & loca ab ipsius, ac Mansfeldii milite insessa recuperantur. *****

* Pufendorf *lib. I. §. XXXVI.* Piasecius *p.* 350. Carafa *p.* 97. 104. 106. Bellus *lib. V. p.* 552. 559. 887. Extant varia scripta apud Londorpium *Tom. II. p.* 437. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. I. p.* 13. Carafa *p.* 110. 113.

** Carafa p. 91. *Videbatur post Victoriam Bethlemus cum Vngaris fortunam Bohemorum, Morauorum, & Silesiorum reparaturus; ille multos, & multi illum ad hoc prouocabant, praesertim Turensis, qui ad ipsum confugerat, neque hoc erat absque periculo, si extenuatis iam Caesareis, & exhaustis prouinciis. Taborium, Pilsna, VVitungauium, aliaeque post Pragam in Bohemia Vrbes, nondum dedita, Silesia nondum reconciliata, Morauia adhuc perturbata, Vngaria rebellis, & Imperium plures partes diuisum conspirassent.* Extant litterae Betleni ad Morauos apud Londorpium *Tom. II. p.* 243. Bellus *lib. IV. p.* 477.

*** Carafa *p.* 94. 101. Ludolph *lib. XXI. c. II. n.* 46. Piasecius *p.* 350. Pufendorf *§. XXXVI.* Bellus *lib. V. p.* 538. 543.

**** Carafa *p.* 110. 114. 115. Piasecius *p.* 350. 357. Pufendorf *c. l.* Bellus *lib. V. p.* 498. & *lib. VI. ineunte.* Pacis tabulae extant in Recueil *Tom. III. p.* 179. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. I. p.* 103. Ludolph *lib. XXI. c. III.*

***** Pufendorf *lib. I. §. XXXVI.* Merc. G. B. *p.* 105. Carafa *p.* 115.

§. XVII.

Vltimum conatum instaurandis Palatini rebus expromebant Christianus Brunsuicensis Dux, Georgius Fridericus, Marchio Durlacensis, & Mansfeldius. Ille, collectis copiis, a. 1621. Palatinatum versus tendebat, & capto Amoenoburgo, Hassiam grauiter infestabat.* Sed, coëuntibus Bauaricis atque Hispanis, retro in Westphaliam vertit, atque intercepto Lippstadtio & Susato, expilata Paderbornensi, Monasteriensi ditione, militem suum auget, instruitque.** Mansfeldius per Alsatiam grassabatur, ac nouis Hagenoam munitionibus circumdabat, Tabernas vero relinquere iterum fuit coactus, cum Tillius interim per Palatinatum minora oppida consectatur. *** Hinc a Caesare denuo IV. Ianuarii 1622. proscribitur Mansfeldius. **** Germersheimi quidem cum Bruxellensis Infantis legato Rouillano agebat, vt Caesari se dederet, ***** sed postquam Fridericus e Batauis, traiecto mari per Galliam Lotharingiamque ignotus ad Mansfeldium peruenisset, ****** acriter bellum repetitur. Inde traiecto Rheno, Tillium XXIX. Aprilis 1622. ad Mingelsheimium haut procul a Wiselochio acri pugna castigat. ******* Qui tamen mox acceptam cladem reparauit, victo IV. Maii apud Wimpinam, post acerrimam pugnam, Durlacensi, qui post proelium ad Wiselochium copias suas, quas reducendo Friderico collegerat, a Mansfeldio separauerat, vt Bauari vires, facta in ipsius ditiones irruptione, distraheret. ******** Huic tanta clade perculso, paullo post Caesar acrius incumbit, pronuntiata aduersus ipsum sententia, qua Eduardi Fortunati liberis Superiorem Marchionatum Badensem cum omni emolumento hactenus percepto restituere iubetur. † Dum Mansfeldius in Palatinatu rem gerit, Leopoldus ArchiDux Hagenoam recuperare laborat; sed quem iste repente ingruens non sine clade re-

repellit. †† Inde reuersus, Ludouici, Darmstadtiensis ditionem male mulctat, & ipsum cum filio captiuum abducit, paullo post tamen pecunia emunctum iterum dimittit. ††† Interea Brunsuicensis valido cum exercitu e Westphalia Rhenum versus progreditur, & male habita Fuldensi atque Darmstadtiensi ditione, Hoechstam oppidum capit, Mœnum ibi ponte transiturus. Verum ingruente celeriter Tillio, ac Cordua, asperrimo cum hisce prœlio XIX. Iunii confligere cogitur. In quo, cum post sex horarum pugnam hostes indefessos vrgere cerneret, suos prœlio excedere, Mœnumque iussit superare. Incumbentibus tamen hostibus fuga magis quam receptus fuit, ac fatiscente ponte, plurimi flumine aut ferro hausti. †††† Inde maiorem copiarum partem prœlio ereptam Mansfeldio iunxit, ac vna cum isto complura Alsatiæ oppida subegit. ††††† Dum autem Cæsar postularet, vt promouendæ transactioni, Brunsuicensi & Mansfeldio missionem daret Fridericus, factum hoc equidem, ast exarmatus Fridericus plane spernitur, & cœptus †††††† inter Cæsaris Legatum Schwartzburgensem Comitem ex Anglia reducem, & Westonum, Angliæ Regis legatum Bruxellis tractatus, varias per frustrationes trahitur, donec totum negotium ad conuentum Ratisbonensem, quem Cæsar indicebat, reiiceretur. ††††††† Leopoldus quoque Alsatiæ loca a Mansfeldio occupata, recuperat, & Spiræ, Wormatiæque præsidium imponit. Ac passim miles Cæsareanus eo petulantius Protestantibus erat molestus, quod nemo, quem metueret, superesset. †††††††† Corduba in Palatinatum regressus, Franekenthaliam ambiebat; iamque exercitum ad obsidendum locum collegerat; cum ex Belgio commercium pacis seu induciarum ad XV. menses institutum aduenit, quo non solum Franckendalia, sed cæterum Palatinatus inferioris ad manus Regis Hispaniæ deponi debebat; ita tamen, vt infecta pace, rursus Regi Angliæ oppidum in eodem statu, quo recipiebatur, relinqueretur. ††††††††† Mansfeldius etiam sacramento Friderici solutus, Cæsari primum ministeria sua offerebat. Sed mox Bullionæi pollicitationibus adlectus, per Lotharingiam in Metensem tractum vna cum Christiano Brunsuicensi ducit, magno per Galliam terrore dato, ne partibus Hugonottarum accederet. Sed inani Gallis tractatu illudens, an vel ipse illusus, cum validas aduersus se copias colligi videret, ad Batauos transire constituit. Ac depositis Sedani machinis maioribus, relictoque ibidem Friderico, per Hannoniam festinato itinere in Brabantiam rapitur, vndecim dierum spatio quinquaginta nouem milliaria cum exercitu emensus. Ei apud Floreacum Cordua se obiecit,

iter ipsi intercluſurus. Acre ibi prœlium, XXIX. Auguſti 1622. & magna vtrinque cædes. Perruperunt tamen Mansfeldiani, fame licet & tanto itinere confecti, ac apud Bredam Mauritio Arauſionenſi iuncti, haud modicum momentum attulerunt, vt Spinola obſidionem Bergarum ad Zomam ſolueret. Inde Mansfeldius tacito Batauorum impulſu Friſiam Orientalem, opimam regionem irrupit, copias ibi ſuas refecturus, ac firmatis viribus denuo belli aleam tentaturus, poſtquam ita aperte Iacobi Regis credulitatem ab Auſtriacis ludibrio haberi adparebat. †††††††††

* Piaſecius p. 350. *ab altera parte circa Veſtphaliam Chriſtianus Dux Brunſuicenſis, Alberſtatenſis Epiſcopus menſe Octobre collecta tumultuaria militum manu pro defenſione Palatinatus in Moguntinenſi tractu Amanoburgum, cum arce ſitu editioris rupis munita, cepit. Inde Neoſtadium & circum vicina loca occupauit, & plura in direptionem militi ſuo conceſſit.* Bellus *lib. V. p.* 599. Carafa *p.* 111. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. I. p.* 19. 60. 96. Pufendorf *lib. I. §. XXXVIII.* Scripta hanc Chriſtiani irruptionem concernentia maxime Haſſiaca reperiuntur, apud Londorpium *Tom. II. p.* 529.

** Carafa p. 117. *acerrimus in illorum commotione fuit Chriſtianus Dux Brunſuicenſis Halberſtadienſi Epiſcopatui intruſus, qui aliis de cauſis pariter Cæſari offenſus, cum non potuiſſet ſui Epiſcopatus, præpoſterorumque decretorum contra Catholicos Eccleſiæ Halberſtadienſis Canonicos editorum, confirmationem nanciſci; cauſam Palatini ſimul, & vindictam ſuam ſuſcepit; conſcriptisque copiis, poſtquam conſilia ſua Principi Mauritio de Naſſau, nec non Ordinibus Hollandiæ communicaſſet, ex inferiori Saxonia in ditionem Moguntinenſis Archiepiſcopi, deinde in Landgrauii Haſſiæ, ac tandem in VVeſtphaliam deuenit; ibique Lipſtadium, ac Suſatum intercepit, poſtea ſuas copias, in Epiſcopatum Paterbornenſem, conceſſa libertate rapiendi, ac graſſandi, promouit; & mox interceptis quam plurimis oppidis, Paterbornenſem ciuitatem proditione nonnullorum ciuium ingreſſus, Iudæos prædæ expoſuit, Eccleſiaſticos pecunia mulctauit, Cathedralis eccleſiæ theſaurum inuaſit, & ſacra Lipſana Sancti Liborii optimo argento, & auro incluſa profanauit, aureamque thecam ſacrilege furatus, in ſtipendia militum inſolentiſſimorum poſt cuſam monetam effudit, quod ſacrilegium non occulte Deus in Principe tam iniquo vlciſci voluit, nam, notarunt nonnulli, poſt tam probroſum, ſceleſtumque facinus, nunquam poſtea victoriam aliquam reportauit, vt in ſequentibus referemus, immo, ne quis de vindicta dubitaret, cum præfatus Chriſtianus ex theſauris illius Eccleſiæ, aliisque ſacrilegiis conflatis pecuniam cudiſſet, atque in ea brachium cum denudato enſe expreſſiſſet, quaſi contra ſacerdotes ſpecialiter euaginatum, (quod ſuperba monetæ inſcriptio ſignificauit, nimirum flagellum Clericorum) voluit Deus, vt in vindictam tantæ ſuperbiæ, ſceleratæque præſumptionis, non ita poſt brachio, & gladio deſtitueretur, vt poſtea referemus, cuius vindictæ præſagia etiam ſenſit in ipſa Diœceſi Paderbornenſi ac Monaſterienſi, vbi quamuis occupata magna parte VVeſtphaliæ, totaque ditione Epiſcopatus Paderbornenſis; videretur locorum illorum Imperator; tamen exiguis copiis Electoris Colonienſis repulſus fuit, & mox egere cœpit, tam auxilio, quam commeatu, pecunia & bellico apparatu, ob quem non ita procul a Moguntina ad Hoëſtam miſere caſus, diſſipato exercitu, vix ipſe ſolus effugit.* Merc. G. B. Tom. XIV. lib. II. p. 12. *ex argento quod magna Paterbornæ & alibi copia acceperat, Imperiales nouos vna facie manum ex nube protenſam & gladio armatam, cum nominis ſui adſcriptione, altera vero inſcriptionem, qua Dei amicum, Sacrificulorum vero omnium hoſtem ſe profitebatur, exhibentem cudendos curauit.* Piaſecius p. 358.

p. 358. de hoc Christiano: *manifeste pœnam tulit sacrilegii facti in Templo Paderbornensi expilato, vbi ex auro 80 pondo conflatum loci eius Patronum S. Liborium abstulit, & ex argento Monasterii Susati, aliisque ædibus sacris rapto, monetam signari iussit, ab vna parte manu ex nube protensa gladio armata, ab altera inscriptione, Amicus Dei, inimicus Cleri, omnimoque ad talem ictum illam manum extenderat.* Habemus adhuc Christiani Ioachimicos, qui ex sanctorum statuis & thecis cusi dicuntur, hac cum inscriptione *Gottes Freundt, der Pfaffen Feindt*, de quibus Iacobus a Mellen *in Specimine sylloges nummorum ex argento vncialium p. 9.* & Hamb. Histor. Rem. 1702. *p.* 97. Burgoldensis *p. I. disc. I. p.* 80.

*** Carafa *p.* 115. Merc. G. B. *p.* 98. Bellus *lib. VI. p.* 614. Pufendorf *c. l.* Adlzreiter *p. VII. lib. VI. n.* 10.

**** Merc. G.B. *p.* 101. Bellus *lib. VI. p.* 627. Extat sententia nouæ proscriptionis apud Londorpium *Tom. II. lib. VI. c. CXCIV. p.* 594.

***** De hoc tractatu Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. II. p.* 5. de Mansfeldio dicens: *in Germersheimii tum erat, initiationem aliquam cum Rouillano Infantis Bruxellensis legato in capita sequentia suscepturus, vt scilicet oppidum & prouinciam Hagenoënsem in feudum, pro se suisque heredibus acciperet; Princeps Imperii fieret; bonis Auriaci Principis omnibus, quamdiu confiscatio duraret, potiretur; ea post factam iterum pacem sublata, parem redditibus pensionem annuam haberet, aut si redimere a Principe ea posset, feudi nomine perpetuo retineret. Expensam in decem equitum & quadraginta peditum millia arrhæ nomine pecuniam quamprimum reciperet. Intra sex septimanas ducenta imperialium millia, centies mille scutatos Hungaricos & totidem coronatos in specie acciperet Mareschalli Infantis officio cum duodecim millium coronatorum pensione menstrua potiretur, nullius, præterquam Marchionis Spinolæ Imperio subiectus.* Carafa p. 121. *Mansfeldius enim qui rursus cum Infante Belgii administratrice ac Domina, paciscì cupiuerat, immo iam per D. Rollingerum, habitis conditionibus proficuis pactus erat; ad præsentiam Palatini a pactis recessit.*

****** Piasecius *p.* 357. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. II. p.* 4. *quod ad Palatinum attinet, is conscensa naui in Galliam mense Martio traiecerat, cumque Lutetiam venisset, & non Regem ibi solum, sed & alia visu digna nulli cognitus vidisset, per Lotharingiam cum Michalouithio Bohemiæ Satrapa, & mercatoris cuiusdam Argentinensis ministro, exiguoque Comitatu alio iter fecit, Bitsii in Leopoldi archiducis milites aliquot incidit, mensæque vt in diuersoriis fieri solet, adhibitus cibum cum illis capere, & quæ proferebantur aduersus Palatinum conuitia haurire auribus plurima coactus fuit. Nocte inde digressus Bipontum venit, nullibi tamen sese donec Landauiam ad Georgium Ludouicum Comitem Læuensteinium appulisset, aperuit.* Bellus *lib. VI. p.* 630. Pufendorf *c. l.*

******* Piasecius p. 357. *ac non contemnendos isti Palatinales Duces progressus initio vim faciebant; Mansfeldius Hagenoam in Alsatia & mox Magdeburgum Spirense ceperat; postea Friderico Palatino ipso præsente, qui per Galliam mutato habitu cum paucis Comitibus eo tunc aduenerat, Tillium cum Bauarico exercitu apud Mingelschemium mense Aprili prælio fuderat, cæsis ex eo duobus millibus, & pluribus insignioribus Præfectis, quatuor tormentis, signis de militaribus plurimis captis; deinde Ladeburgum obsedit, & vi aperta expugnauit: Eppingam de Sintheimium recuperauit, præsidiis Hispanicis cæsis.* Carafa *p.* 122. Adlzreiter *p. III. lib. VII. n.* 6. Merc. G.B. *Tom. XIV. lib. II. p.* 7. Bellus *lib. VI. p.* 630. Pufendorf *c. l.* Carafa *p.* 122.

******** Piasecius *p.* 357. Carafa *c. l. verum mox mutata fortuna, Bauaricis copiis vna cum Hispanicis vnitis, ad VVimpenam celeberrimam victoriam concessit; in qua Durlacensis;*

sit; quamuis instructissimus apparatu, & numero militum, ac loci commoditate superior, cum octo legionibus, viginti octo equitum turmis, decem tormentis & mille octingentis curribus disposita acie; cecidit in manus Tillianorum & Burgundianorum, qui paulo ante castra sua coniunxerant. Idem postea *p.*123. de Maria circa hoc prœlium in aëre conspicua, nugatur. Adlzreiter *p.III. lib.VII. n.*11. Merc. G.B. *Tom.XIV. lib. II. p.*15. Bellus *p.* 631. Pufendorf *c. l.* Ludolph *lib.XXII. c.II. n.*42.

† Pufendorf *c.l.* Bellus *lib.VI. p.*665. Negotium hoc optime exponit Carafa p.127. scribens: *prius autem Cæsar sententiam in Marchionem Durlacensem tulit, vt Marchionatum Badensem Eduardi filiis, vti heredibus legitimis, restitueret. Lis etenim ista sub tribus Imperatoribus dudum ab Eduardi Marchionis Badensis filiis agitata fuerat contra Georgium Fridericum Marchionem, qui, nepotum suorum tutor, hereditatem pupillorum sibi appropriauerat; occasione capta, quod parens ad impares nuptias transisset, & Catholicam Religionem inuehere tentasset, quod quamuis in Imperio absonum foret: tamen causa nondum satis inspecta, & ne ob rem singularem integra Germania bello affligeretur; in Marchione Badense hactenus toleratum fuerat. Cum vero præfatus Marchio Georgius Fridericus arma contra Cæsarem strinxisset: ac prius filio ditionem suam magna fraude cessisset; fuissetque pars aliqua ditionum pupillorum Principum a Marchione Spinola inter alia loca occupata; voluit Cæsar ad intercessionem Electoris Moguntini, ac nostram, (maxime vt Catholica Religio debite promoueretur,) veris heredibus, Eduardi filiis Catholicis in Aula Bruxellæ educatis, ditionem restituere, quare ex sententia suorum Consiliariorum aulicorum vnanimiter suffragantium secundum iura scripta, & Germaniæ consuetudines, Georgium Fridericum vti reum condemnauit ad restituendum eisdem superiorem Marchionatum Badensem, nec non fructus perceptos ac percipiendos, cum omnibus clenodiis, tabulis, mobilibus, & refusione sumptuum ac damnorum.*

†† Merc. G. B. *p.* 37. 115. Pufendorf *c. l.* Piasecius *p.* 357. Bellus *lib. VI. p.* 655.

††† Merc. G. B. *p.* 41. 87. Bellus *lib. VI. p.* 656. Carafa *p.* 125.

†††† Carafa *p.* 126. Piasecius *c. l.* Merc. G. B. *p.* 43. Bellus *lib. VI. p.* 661. Adlzreiter *p. III. lib. VII. n.* 18. Pufendorf *c. l.*

††††† Carafa *p.* 126. Merc. G. B. *p.* 87.

†††††† Merc. G. B. *p.* 89. Bellus *lib. VI. p.* 633. De hac dimissione varia scripta apud Londorpium *Tom. II. p.* 626.

††††††† Carafa p. 127. *Interim Bruxellæ Suartzemburgicus cum Regis Angliæ Legatis, & Palatini ministris conuenerat sed difficulter votis correspondebant. Palatiniani enim integram sua ditionis, nec non dignitatis restitutionem deposcebant, Cæsarei vero vix illius partem concedere Frederico, sed sibi primogenito, & dignitatem post obitum ducis Maximiliani, ea tamen conditione, vt Catholicæ religioni addiceretur, forte se offerre posse dubitabant, sicque infecta tractatione, totum negotium ad futurum conuentum cui maxime Palatinus diffidebat, dilatum est.* Piasecius p. 337. *Tamen cum Palatinus voluntati Regis Angliæ & Daniæ refragari non posset, postquam illi spe pacificationis ab Imperatore accepta ipsum serio monuerant, vt arma deponeret, tredecima mensis Iulii Tabernarum obsidionem solui fecit, & Mansfeldium ac Alberstadensem cum vniuersa militia dimisit. Iam enim Comes Szwartzemburgicus ex Anglia redierat, recta conuersus Bruxellas, eoque venerat Anglicus Legatus Vestonus, tractatus pacis inchoaturus, quos culpa sua Palatinus remorari nolebat.* Et p. 358. *Caterum post illam Mansfeldii & Alberstadii missionem, res Palatini cum subleuari debuissent, in peius reuerunt; nam & tractatus pacis Bruxellis magis ad tempus trahendum institutus, perfici non potuit, eo quod Belgii Gubernatrix, non habebat ad decidendum illud negotium, vel ad concedendas inducias plenam ab Imperatore po-*

potestatem; quod demum inclinatis tractatibus patuit. Merc. G. B. *p.* 37. Bellus *lib. VI. p.* 659. Pufendorf *lib. I. §. XXXIX.* De hac pacis tractatione extat Catholici cuiusdam epistola apud Londorpium *Tom. III. p.* 125.

†††††††† Piasecius *p* 359. *& statim postquam a Palatinatu discesserat Mansfeldius & Alberstadiensis, quasi custodibus remotis Leopoldus Archi-Dux ex superiori Alsatia adueniens Hagenoam recepit, & inde mouens, Spiram ac plura viciniora Oppida occupauit: & alii Imperiales Duces nemine iam propugnante, Landauia, Vintsinga, Neostadio, quæ adhuc in nomen Palatini tenebantur, istius præsidia eiecerunt.* Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. II. p.* 111.

††††††††† Verba sunt Carafæ *p.* 134. Piasecius *p.* 361. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. IV. p.* 24. 50. 753. 757. Bellus *lib. VII. p.* 774.

†††††††††† Verba sunt Pufendorfii *§. XXXIX.* Piasecius *p.* 357. *statimque Mansfeldius cum Alberstadensi inter quotidianos cum Imperialibus, & Hispanicis conflictus ad fines Galliæ per Metensem Episcopatum transeuntes, pene cum viginti millibus armatorum, sparso rumore, quod Regi Galliæ militaturi irent, apud Sedanum obliquum cursum in Hollandiam per Brabantiam, vbi Gonzalum de Corduba cum viginti quinque millium exercitu itinera ipsis intercludentem apud Falleis oppidum sub finem Augusti prœlio commisso fuderunt: Et licet restituerit Cordubensis aciem suam inclinatam peditatus Hispanici opera, qui in illo conflictu firmus disperso equitatu stetit, tamen prohibere non poterat, quin illi transirent Bredam, extremaque solum eorum agmina carpens, aliqua signa & currus suos ablatos recuperarat. In illo conflictu Alberstadiensis, iaculo bombardæ in manu sinistra percussus, vulnere ex labore pugnæ inflammato, eam iterata sectione rescissam amisit.* Carafa *p.* 127. 133. Merc. G. B. *p.* 118. & *lib. III. p.* 13. Bellus *lib. VI. p.* 667. 671.

§. XVIII.

Bauariæ interim Dux, cum ex Amberga commeatus accipere partem maximam Mansfeldium audiuisset, vt transitum ipsi præcluderet, cum peculiari exercitu Palatinatum Superiorem fuit ingressus, atque occupato Chamo, Ordines Prouinciæ eo adegit, vt ipsi se subiicerent. * Hanc prouinciam Cæsar Bauaro promiserat, vt ære alieno, tradita tantisper in pignus ob sumptus in bellum impensos, Austria superiore, facta de alieno solutione, posset liberari. ** Hispani Palatinatum Inferiorem vindicare cogitabant, Tillius tamen a Bauariæ Duce ad occupandas easdem terras missus, *** pleraque oppida occupat, ipsamque Metropolim Heidelbergam Britannico licet præsidio munitam, obsidet, **** vrbs demum VI. Septembris 1622. adsultu fuit capta, arx vero & Manhemium deditione. ***** Insequenti anno incomparabilis iste Thesaurus Bibliothecæ Heidelbergensis a Maximiliano Bauaro, pro fauore, vti videtur Papæ ad obtinendum Electoratum impetrando, per Carolum Carafam nuntium Papalem fuit impetratus, atque misso a Gregorio XV. Leone Allatio collectus, curribus impositus, Romam fuit delatus in Vaticanum, licet varia hinc inde spolia Cardinalium, diuersas etiam Germaniæ Bibliothecas locupletauerint. ******

* Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. I. p.* 78. Carafa *p.* 10. Bellus *lib. VI. p.* 573. Piasecius *p.* 349. Extant varia scripta de hac Palatinatus superioris occupatione apud Londorpium *Tomo II. p.* 508.

** Pufendorf *lib. I. §. XXXVII.*

*** Carafa *p.* 111. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. I. p.* 38.

**** Qua ratione vrbs ad deditionem fuerit euocata, tradit Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. I. p.* 38. Bellus *lib. V. p.* 591. *lib. VI. p.* 673. Londorpius *Tom. II. p.* 517. 627. Obsidio describitur in Merc. G. B. *p.* 83. 111. & *lib. III. ineunte.*

***** Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. II. exeunte & lib. III. p.* 6. 35. Bellus *lib. VI. p.* 678. 685. Londorp *Tom. II. p.* 628. Piasecius *p.* 358. *Tillius vero Heidelbergam (ad Nicrum fluuium sita est illa Ciuitas Electorum Palatinorum sedes) medio mense Augusto obsidione cinxit, summaque vi oppugnatam, sedecima Septembris (magis inertia defensorum) immisso per ruinas propugnaculorum deiectorum milite capit, diripiendamque permisit. Arx quoque paucos post dies deditionem fecit, pacta defensoribus, & magna parte Ciuibus, qui eo confugerant, incolumitate. Supellex autem omnis Palatini & Bibliotheca instructissima Imperatori & Duci Bauariae cessit. Nec moratus Tillius Manchemium (ad confluentem Nicri & Rheni situm, in cuius arce veteri Echelberg dicta, quondam Ioannes Papa XXIII. a Concilio Constantiensi exauthoratus per triennium captiuus manserat) obsedit, magnaque contentione oppugnatum & defensum, demumque a praesidiariis ad Arcem concedentibus incendio deformatum, sub finem Octobris vi obtinuit. Verius Anglus pro Palatino praeerat illi loco, & satis strenue rem gessit, sed multitudine hostium superante, etiam Arcem dedit* 2. *die Nouembris, libertate & incolumitate tam corporum quam facultatum omnium plena, non sibi tantum & militibus suis, sed omnibus qui cum ipso erant, obtenta, & cum vexillis explicatis, bombardis funiculisque accensis, ac duobus tormentis minoribus praesidiarii exirent.* Et statim: *totoque Palatinatu in potestatem Imperatoris redacto, Franchentalium solum Palatinales retinuerant, non amplius quam ad annum proximum, vt tunc dicemus.* Relatio Heydelbergensium de vrbe capta extat apud Londorpium *Tom. II. p.* 743. Ludolph *lib. XXII. c. II. n.* 54. Adlzreiter *p. III. lib. VII. n.* 27.

****** Carafa p. 150. *supradictis caeremoniis* (in Comitiis Ratisbonensibus a. 1623.) *peractis, dum Principes Electores variis Imperii negotiis intenderent: ego impetrata a Bauariae Electore Bibliotheca Heidelbergensi, quae & copia librorum, & raritate manuscriptorum omnibus aliis in Germania & forsan in Europa bibliothecis antecellebat, Romam transmittendam curaui.* Merc. G. B. *Tom XIV. lib. III. p.* 107. Piasecius *p.* 366. Morhof Polyhist. *lib. I. c. IV.* Naudaeana *p.* 2. Introd. ad notit. rei litter. *cap. II. p.* 73.

§. XIX.

Maio mense 1622. celebrabantur Edenburgi Comitia Vngarica. Erant, qui a Bethlemo, propterea, quod Silesii Oppelensem & Ratiborensem dominatus, ipsi promissos tradere recusarent, metuendas esse turbas putarent, verum is honorem & seruitium omne Caesari deferebat. * In his Comitiis Ordinum consensu de limitaneis locis praesidio Germanico firmandis, de legibus prouinciarum, Ordinum fide erga Caesarem declaranda, instauratione arcium, recuperando Watzio, purgatione fluminis prope Taurinum, constituendis praefectis, administranda iustitia, & recupera-

peratione locorum a Bethleno oppignoratorum fuit actum, de religione fuit dissimulatum, Palatinus vero electus fuit Stanislaus Turfus, Lutheranus; ** Durantibus his Comitiis Cæsar noua legatione Daniæ Regis pro Palatino requisitus est, vt ex variis locis exercitus pari passu dimitteretur, & amici tractatus ad totum negotium componendum certo loco, & tempore instituerentur; ad quod Cæsar respondit, se omnem operam esse adhibiturum, vt in pacis negotio Palatinus, aliique sentirent, nihil ab eo fuisse omissum, quo communis patriæ tranquillitas possit resarciri.*** In iisdem Comitiis Eleonora Cæsaris coniux XXVI. Iulii 1622. Regina Vngariæ solenni ritu fuit coronata.****

* Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. II. p.* 52. Bellus *lib. VI. p.* 637.

** Carafa *p.* 123. Bellus *p.* 638. Merc. G. B. *p.* 80. Propositio in his Comitiis facta extat apud Londorpium *Tom. II. p.* 597.

*** Carafa *p.* 125. Merc. G. B. *p.* 53. Bellus *p.* 640. Extant hæc scripta apud Londorpium *Tom. II. p.* 599.

**** Merc. G. B. *p.* 92. Bellus *lib. VI. p.* 669.

§. XX.

Ferdinandus autem, cum artes iuxta atque arma ita feliciter vbique succederent, iam opportunum tempus aduenisse iudicans, quo dudum destinata circa Electoralem dignitatem in Bauarum transferendam * exsequeretur, pro quo etiam Galliæ Rex nitebatur. Conuentum igitur Ratisbonæ institutum XXIV. Nouembris 1622. obit, ** qui iam ad diem Iohannis 1621. indictus, effectu fuerat destitutus. *** Neque tamen vniuersos Ordines conuocauerat Ferdinandus, sed Electores duntaxat, & pauculos sibi fere obnoxios. Moguntinus quippe Palatino dudum infensus, Viæ montanæ inhiabat. Coloniensis Bauarica stirpe ortus, pro sua domo nitebatur. Treuirensem odia in Fridericum; Salisburgensem ditio Bauariæ interiecta subigebat. Ludouicus dudum Cæsari addictus, vt in caussa Marpurgensi fauentem iudicem experiretur.**** Saxo, ob pulsos Bohemia Lutheranos indignatus, adesse nolebat, legatos tamen æque ac Brandenburgicus arctissimis mandatis circumscriptis misit. ***** His igitur Cæsar VII. Ianuarii 1623. quid circa transferendam in Bauarum dignitatem Electoralem decreuerit, exponit: additur in speciem de pecunia aduersus Turcam, & Batauis compescendis.****** Et licet Electores Cæsarem ab instituto auertere conarentur, Legati potissimum Saxonici atque Brandeburgici dissentirent, eiusmodi agendi modum in caussa tam ardua Capitulationi Cæsareæ, legibusque Imperii minus congruere adserentes, nec filiis fratrique, & agnatis innoxiis, Friderici ob delictum, ius quæsitum au-

ferri debere, inaudita præsertim indefensaque caussa. ******* Paullo ferocius protestabatur Wolfgangus Guilielmus Neoburgicus; se aduersus Aureæ Bullæ constitutionem tanquam proximum adgnatum atque innoxium iniuste præteritum. ******** Cæsar tamen nullis rationibus flecti se passus, cum promissa rescindere non posset, dum Ecclesiastici potissimum vna cum Catholicis demum consentirent, ********* maioris partis adsentationem sibi sufficere ratus, xxv. Februarii 1623. solenni ritu septemuiralem dignitatem Maximiliano Bauaro confert, hoc addito: quamprimum a se Conuentum indicendum, vbi super Palatini liberis, agnatisque amica ratione aut formato iudicio sit disceptandum; ac post Bauari mortem, eam rem nemini fore præiudicio. † Actui tamen inaugurationis Saxonis atque Brandenburgici Legati, Neoburgicusque & Hispanus Orator interesse recusabant. Iidem etiam Electores, datis ad Imp. Annebergæ litteris de violato iure Collegii Electoralis questi, omnia in suis nuntiis facta confirmarunt. †† Gallus e contrario legatis suis iniunxerat, vt Maximiliano, Electoris titulum concederent ††† Dum igitur Lusatia vtraque Saxoni ob factos in bellum Bohemicum sumptus fiduciario iure addiceretur, †††† eidemque demulcendo ablegatus Ludouicus Hassus: Is postea, adiuncto Moguntino, Tillioque, Schleusingæ cum Saxone congressus, Bauarum collegam adgnoscit, qui etiam ibidem xxx. Iunii 1624. in Collegium Electorale fuit introductus. ††††† Triennio post Wallensteinio a. 1626. ipsius ditiones inuadente, Brandenburgicus eundem adgnouit adlaborante Saxone. †††††† Tum Bauaro atque Coloniensi commissum, vt Ludouicum Hassum in possessionem ditionis Marpurgensis mitterent. His pondus addebant Tillii copiæ, quibus isthoc obtentu per Hassiam Inferiorem hospitia assignabantur. ††††††† Cæsar quoque ostentandæ clementiæ, Wilhelmum & Fridericum, Duces Saxoniæ, quos captiuos tenebat, dimisit, ac Christianum Anhaldinum in gratiam recepit. †††††††† In iisdem Comitiis Moguntinus solenniter fuit inuestitus, & Io. Georgius Hohenzolleranus xii. Martii in Principum numerum cooptatus. ††††††††† Circa eadem tempora inualescente apud Germanos moneta minuta, potissimum cuprea, Ioachimici aliæque maioris moduli monetæ valore decuplo multiplicabantur, ex quo tot oriebantur commerciis detrimenta, tumultus aliaque mala, vsque dum publicis edictis ad pristinum valorem reduceretur moneta. Vocabatur illud *die Kipper- und Wipper-Zeit.* *

* Con-

* Consilia hac de re cum Comite de Ognate, legato Hispanico, & Carolo Carafa, nuntio Papali agitata, ipse Carafa exponit *p.* 117. Dissuadebant hanc translationem Hispani, promissis Iacobi I. illecti, prout ipse tradit *p.* 119. *quod vt facilius impetraret* (Iacobus I.) *spem speciosam Matrimonii vnici sui filii cum sorore Regis Hispaniae iniecit, ita vt quidam eiusdem Regis consiliarii, prout fama euulgabatur, recuperationi Belgicarum Prouinciarum inhiantes, non leuiter ad pacem ineundam, & ad Palatinatum cum Electoratu restituendum afficerentur, maiorique conatu satagerent, Electoratus translationem Caesari sub specie maioris boni dissuadere; aut saltem ob instantem bellorum calamitatem, tali translatione augendam cum vniuersali totius Germaniae commotione, rem differri, donec mutata facie Imperii, periculum, ne omnes Palatino accederent, abesset, nec deerant maligni nimium in futurum speculantes, qui hoc consilium adscriberent, non tam speciali commodo, quam metui; ne domus Bauarica semel ad Electoralem dignitatem promota succedentibus annis Imperialem dignitatem facili negotio assequeretur.* De eodem matrimonio inter Carolum, Walliae Principem & Mariam Philippi II. filiam proposito Consultatio est in Meyeri *Lond. suppl. Tom. II. p.* 578. quod etiam a Iacobo iuramento fuisti confirmatum, quod ibidem exhibetur *p.* 583. Pufendorf *lib. I. §. XXXVII. XL.* Quid cum Hispanis hoc in negotio actum fuerit, tradit Carafa p. 120. *itaque in eo acriter laborauimus tam Bruxellae, quam Matriti apud Regem, Regiosque ministros Comitem de Oliuares ac Balthasarem de Zuniga, & cum nostra consilia publicata fuissent sub titulo Cancellaria Hispanica, Caesar mirum in modum anxie verebatur, ne vniuersalis commotio in Germania oriretur.* Bellus *lib. VII. p.* 739. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. IV. p.* 34. Piasecius *p.* 364. Pufendorf *lib. I. §. XLII.* Extant varia de hoc scripta apud Londorpium *Tom. II. p.* 789.

** Carafa p. 134. *quod Caesarem non retardauit, quin Comitia ad proximum mensis Nouembris medium stabiliret. Quare certum diem vigesimum quintum omnibus Electoribus indicens, Ratisbonam ipsemet iter adornauit; tanto securius, quando magis constabat; vndique Caesaris hostes cessisse, & vix aliquod periculum alicubi superesse. Klingenbergenses enim, & Glatzenses paulo ante sese honestis pactis dederant, & Turcarum Imperator pacem ex necessitate appetens, legatum cum muneribus destinarat, inuiolatamque pacem se conseruaturum confirmarat.* Haec autem Comitia hoc ipso iam anno fuisse dilata. Idem testatur p. 131. scribens: *vt negotium hoc differri pateretur, saltem vsque ad finem Comitiorum instantium Imperii, quae iam proximum Octobrem dilata fuerant* Idem dicit Piasecius p. 359. *tuncque demum Comitia Generalia Germaniae saepius dilata, pro abdicando Palatinali Electoratu Friderico ad finem anni huius celebranda indixit Ratisbonae, quo ipsemet cum Imperatrice & Comitatu Aulico mense Nouembre transierat. Sex ex Electoribus nullus a principio adfuit, ac paulo post cum nonnisi Ecclesiastici aduenissent, inuitandis & expectandis Saxonico & Brandeburgico Electoribus, reliquum anni huius tempus fuit concessum.* Solennem ipsius ingressum in vrbem Ratisbonam describit. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. p.* 59. Bellus *lib. VII. ineunte.* Carafa *p.* 140.

*** De hoc Bellus *lib. V. p.* 529. 538.

**** Verba plerumque sunt Pufendorfii *lib. I. §. XL.* Carafa p. 127. *totum negotium ad futurum conuentum, cui maxime Palatinus diffidebat, dilatum est, ad quem Caesar Saxoniae Electorem, Ducem Pomeraniae, Mechelburgensem, Electores Catholicos omnes cum Ludouico Landgrauio Hassiae, qui paulo ante e manibus Mansfeldii, & Ludouici Palatini liberatus fuerat; inuitauit.* Pomeranum tamen & Brunsuicensem non venisse, idem testatur p. 141.

***** Piasecius p. 360. *atque propterea Electores Saxoniae & Brandeburgi etiam ad repe-*

repetitam per Volfgangum a Verszeuitz Cæsaris vocationem, pro Comitiis illis venire detrectaraut, causis absentia sua perscriptis, quod illam damnationem Palatini, & Electoratus collocationem legibus, consuetudinibus Imperii aquitatique contrariam probare non possent, & timerent maiorem Imperatoris offensam, si præsentes ipsius obfirmata voluntati contradicerent. Quæ circa hoc negotium Saxonis fuerint consilia exponit Carafa *p.* 119. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. IV. p.* 15. Bellus *lib. VII. p.* 745.

****** Piasecius p. 359. *die septima Ianuarii, Anni Millesimi, Sexcentesimi, Vigesimi tertii, fecit inchoari, & proponi negotia, propter quæ Conuentum illum conuocarat. Inprimis longa serie narratis Friderici Palatini delictis, declarauit, quod eum proscripserit, Electoratu priuauerit, eiusque Electoratum lege vt vocatur Commissoria, ad se deuolutum ex plenitudine potestatis, transtulerit in Ducem Bauaria Maximilianum, cuius fidelem operam toto illo bello fuit expertus. Addita quoque erant aliqua, super quibus Imperator deliberationem, & consilium illius consessus requirebat, nempe de iuuandis rebus Vngaricis, de modo restituenda pacis Germania, de instauranda authoritate iudiciorum Camera Imperialis, de Hollandis qui multa loca in Imperio occuparant, de Monetariis. Sed illud caput rei fuit, de exauthorando Friderico Palatino, contra quem eum accusationem & iudicium vel saltem ad speciem instituendum, & cuinam Electoratus deferendus esset, in illis Comitiis primum dignoscendum fuisse, omnes sperassent, eum damnatum, Magistratu abdicatum, prateritisque omnibus qui ex lege vocabantur ad illum Magistratum, remotiorem gradu in serie gentis Palatina, victoris arbitrio solo fuisse euectum videntes, principia absoluti Dominatus exhorruerunt.* Eandem propositionem exhibet Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. p.* 75. Bellus *lib. VII. p.* 712. Londorp *Tom. II. p.* 687. Carafa *p.* 141.

******* Piasecius p. 360. *variabant etiam studia Collegii Comitiorum, plures Imperatore ac Bauaria Duce ad partes suas trahente: sed tamen sub finem Ianuarii, ab illo datum fuit responsum ad Cæsaream propositionem tali sensu: Quod Palatinus promeruerit quidem tantas pœnas, sed procedendi in hac caussa modum illegitimum videri, in quo reus, nec citatus, nec auditus, sine vlla iudiciali cognitione damnaretur: Cum tamen etiam in minoribus causis, secundum genuinas Imperii Leges, & pacta ab ipsomet Imperatore circa inaugurationem suam iurata, pares Curia & eiusdem cum reo dignitatis, & conditionis persona, ad iudicium sint adhibenda in quouis delicto quantumuis manifesto. Translationem quoque Electoratus ad personam remotiorem omissis filiis, fratre, agnatis proximioribus, qui nihil peccarunt, quinimo Cæsari in hoc perturbato rerum statu vtilem operam nauarunt, & ex præscripto Bulla aurea ius quæsitum super Electoratu habent, Legibus Imperii, & omni æquitati ac consuetudini in similibus antiquitus recepta aduersari, aliisque Electoribus sacularibus exemplum hoc praiudicare, & successionis Electoralis iura a fundamentis conuellere. Hæque & alia in iterato responso (postquam ad primum Imperator immotus in proposito persistebat) grauiores rationes inducebantur: & demum inuocabatur clementia Imperatoris ac pietas erga patriam, quæ perpetua Electorum ac Principum Imperii diffidentia, belloque perenni conflictatura esset, si in ea successionis Electorialis confusa vestigia manerent, & Palatinus ope tot Regum & Principum affinium, amissa recuperare cogeretur. Sed fructu ad extremum inani hæc omnia agitabantur, cum Imperator nullis suasionibus & deprecationibus flecti vellet, vel non posset rescindere sua promissa, seu rationes præiudicatas Status sui conseruandi, continendæque in freno Germania (ragion di Stato moderni dicunt) sanctioribus obligationibus armis Hispanicis, diuersisque recens (sub hoc tempus nouum fœdus fecerat Austriaca domus, de consiliis & opera mutua conferenda pro conseruanda successione sua prosapia in ditionibus suis) initis fœderibus connexas.* Carafa *p.* 142. 152. Ludolph *lib. XXIII. c. H.*

Merc.

Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. p.* 107. 125. 146. 154. Bellus *lib. VII. p.* 718. *sqq.* Extant scripta in his Comitiis agitata apud Londorpium *Tom. II. p.* 661. Pufendorf *lib. I. §. XL.*

******** Carafa *p.* 147. Pufendorf *c. l.*

********* Extat consensus apud Londorpium *Tom. II. lib. VI. c. CLXXIV. p.* 670.

† Piasecius c. l. *sed aeque ista atque illa prima pro Palatino reiecta. Imperator, vigesima quinta Februarii solenni ritu Ducem Bauariae Maximilianum Electorem Archidapiferum Imperii renuntiari fecit, per Vice-Cancellarium Germaniae, qui disertiori oratione declarauit, quod iste Caesar dignitatem Electoralem, Friderico ob sua delicta ademptam, cum iure sessionis in Collegio Electorum & suffragii in eligendo Imperatore contulerit. Qua renuntiatione Dux per internuntios accepta, in Contilium veniens, genu flexus ad pedes Imperatoris, ab eo pileum & pallium Electorale accepit, & iusiurandum consuetum tactis Euangeliis praestitit. Tres Electores, Moguntinensis, Coloniensis & Treuerensis, ac Episcopus Salisburgensis, Ratisbonensisque aderant illi actui: Legatus Hispaniae Regis adesse (ac si Rege suo inscio illa fierent) recusauit, & Legati Electoris Saxoniae & Brandeburgici, ac Princeps Volffgangus Vilhelmus Neoburgicus Comes Palatinus, qui vti proximior agnatus Friderici, ac Catholicus, illum gradum appetebat. Et ne penitus a sua spe iste excidisse, vel ne Angli ac Dani pro Friderico (spe adhuc aliqua eos destinuisse oportebat) intercessiones neglectae fuisse viderentur, in vltima sua declaratione Imperator apponi iusserat, quod filiorum, ac fratris Friderici, & Principis Neoburgici, aliorumque eius agnatorum ius ad Electoratum & ditiones Palatinatus, in Conuentu proxime ad hoc instituendo, amica compositione, vel si hac non succederet, iudiciario processu, adhibito Electorali Collegio, ac aliis Iudicibus non suspectis intra certum tempus definiendum esset ac possessio Electoratus Duci Bauariae data, illis praiudicare non deberet. Immo in diplomate isti super eodem Electoratu dato adderetur clausula, ac ipsemet Dux, reciproca obligatione caueret: Quod si alicui ex proximioribus praedictis idem Electoratus adiudicaretur, illi dicto eiusdem Electoratus post obitum ipsius Ducis Bauariae ab Imp. consignanda esset.* Inde Bauaricae stirpis ius ad Electoratum declarat Piasecius. Carafa *p.* 149. translationis processum describit Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. p.* 160. Adlzreiter *p. III. lib. VIII.* qui etiam *lib. IX. n.* 29. caussas abdicationis Palatini atque translati Electoratus defendit, Bellus *lib. VII. p.* 737. Londorp *Tom. II. p.* 674. qui etiam consilium exhibet, an acceptare debuerit hunc Electoratum Maximilianus, & *p.* 699. vota quorumdam Electorum circa hanc translationem, cum obseruationibus Volradi de Plessen Consiliarii Palatini, cum variis scriptis hucfacientibus. Burgoldensis *p. I. disc. XXIV.* Litterae inuestiturae extant apud Londorpium *Tom. II. p.* 795. Declaratio Imp. apud Lünigium *p. Gen. Cont. II. p.* 64.

†† Piasecius *p.* 360 Extant istae Litterae apud Londorpium *Tom. II. p.* 732.

††† Pufendorf *c. l.*

†††† Pufendorf *c. l.* Piasecius p. 361. *Ipse Imperator solutis Comitiis Pragam inuisit, ibique rebus constitutis & Saxoniae Electore, collata ipsi Lusatia superiori & inferiori fiduciario iure, in amicitia confirmato, Viennam mense Iunio transferat. Promissa equidem Electori iam a. 1622. fuerat Lusatia; Sed demum sub initium Iunii 1623 deputati a Caesare Commissariè, Baro a Thalenberg, Otto a Nostitz & Otto Melander Dresdam ad superiorem & inferiorem Lusatiam Electori Saxoniae attribuendam, profecti fuerunt.* Extat Recessus Immissionis apud Lünigium *p. spec. s. I. p.* 97.

††††† Piasecius *p.* 372. de Caesare: *quin & Electorem Saxoniae propter Electoratum Palatinalem ad Ducem Bauariae translatum male contentum placari curauit, vt in Conuentu Electorum ac Principum Germaniae ad finem Iunii indicto Sleusingae translationem illam Electoratus probauerit, & ad consessum Electoralem nouum illum Electorem admiserit, licet obtestatus fuerit*

quod

quod per hoc oppositioni per suos Nuntios in Comitiis Ratisbonensibus contra eandem translationem Electoratus facta, aut iuribus familiæ Rhenensi Palatinæ derogare non intendat. Moguntinus solus cum Saxone adfuit præsens illi Conuentui, alii Electores per Legatos, idemque Moguntinus iusiurandum Electorale ab Electore eodem nouo recepit. Pufendorf *c. l.* Merc. G. B. *T. XV. lib. II. p.* 138. Ludolph *lib. XXIV. c. II. n.* 32. Bellus *lib. VIII. p.* 825. Carafa *p.* 179.

†††††† Pufendorf *c. l.* Vide infra § *XXX.*

††††††† Pufendorf *c. l* Extat sententia Imp. in hac caussa Kl. Aprilis 1623. lata, apud Londorpium *p.* 735. vna cum mandato ad Ordines Prouinciales & aliis scriptis. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. exeunte & lib. IV. p.* 22. Bellus *lib. VII. p.* 747. *lib. VIII. p.* 811. Carafa *p.* 152. 178. Qua ratione sub finem Martii possessio Marpurgensis a Ludouico Darmstadtiensi fuerit arrepta, docet Merc. G. B. *Tom. XV. lib. I. p.* 57.

†††††††† Pufendorf *c. l.* Merc. G. B. *Tom. XV. lib. II. p.* 108.

††††††††† Carafa *p.* 179. Bellus *lib. VII. p.* 744. Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. p.* 164. Piasecius *p.* 372.

* De hoc malo Theatr. Europ. *Tom. I. p.* 455. 676. Ludolph *lib. XXII. c. II. n.* 64. De his turbis:

IrVs est & sVbIto qVI MoDo CræsVs erat
VmeCht gVt koMbt geVVIs nICht an DrItten erben
VVIpera pLebs LVDIs peperIt trIstIssIMa fata

Facit huc Consilium Zachariæ Geitzkofleri apud Lünigium *p.* 1049. Varia scripta Monetaria recenset Gryphius *de Script. sec. XVII p.* 109.

§. XXI.

Inferioris autem Saxoniæ Principes, quibus Ratisbonæ acta magnopere displicebant, arcano inter se concluso fœdere, vt se contra Cæsaris potentiam tuerentur, copias comparabant, inualescente præsertim per Westphaliam Corduæ, & Ioannis Iacobi Comitis Anholdini milite. Dux Copiarum adsciscitur Christianus Brunsuicensis, obtentu sumpto, vt hoc modo a Mansfeldio abstractus, eo facilius Cæsari possit reconciliari. * Sed Tillius, cui istius motus obseruare iniunctum erat, ** admoto ad fines agri Brunsuicensis exercitu, minabatur Friderico Vlrico Brunsuicensi; se terras ipsius ingressurum, ni frater ipsius arma deponat. Iste e contrario ferociter petere, vt Tillius finibus suis abscedat. Quod hic floccipendens, iam late per eiusdem prouinciam incipit grassari. Vnde territi Principes, nondum sat prouisis, quæ tanto belli gerendo requirebantur, Christiano denunciant, vt aut a Cæsare oblatam gratiam amplectatur, aut Inferioris Saxoniæ finibus facessat, *** Veritus igitur iste, ne amicis iuxta atque inimicis inuadentibus in angustias redigatur, per Westphaliam ad Mansfeldium tendere constituit, atque inuicem per Landgrauii Hassiæ Mauritii ditiones impetum in Palatinatum, pro restituendo Palatino, minitabantur, vel in Bohemiam tendebant. **** Sed insequens acriter Tillius,

lius, vltimum ipſius agmen carpebat. Inter aſperas velitationes aliquot impedita loca ſuperantur. Sed vi. Auguſti 1622. apud Stadtloam Monaſterienſis ditionis ad Zutphaniæ fines, totus Brunſuicenſis Exercitus conſiſtere coactus eſt, qui nuper collecto & inexercitato milite conſtans; Tillianis par non fuit. Magnam ibi cladem accepit Chriſtianus amiſſis machinis, impedimentisque, & magna copiarum parte occiſa, capta, aut diſſipata. Ipſe cum reliquiis apud Batauos receptus fuit.***** Tillio Friſiam Orientalem, cui Mansfeldius inhærebat, inuadere animus erat. Sed cum Bataui Embdæ præſidium firmaſſent, ac Mansfeldius immiſſis terræ aquis, aditum intercluſiſſet, retro cedebat. Perſuadebant tamen Bataui Mansfeldio, vt accepta pecuniæ ſumma, Friſiam ſat iam exhauſtam relinqueret. Qui antequam exercitum dimitteret, cui vlterius alendo nulla ratio ſuppetebat, validam manum per Monaſterienſem & Paderbornenſem ditionem effudit, rapinis ſtipendiorum vicem ſuppleturis, qui tamen vel cæſi fuerunt vel diſſipati. Ipſe Dux cum reliquis in Batauos abiit, alia via bellum reparaturus. ****** Interim Cæſarei Lippſtadtium, ditionem Marcanam & Rauensbergenſem, aliaque loca in poteſtatem redegerunt. *******

* Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. III. p.* 164. Bellus *lib. VII. p.* 751. Piaſecius *p.* 362. Plenius hæc exponit Carafa *p.* 158. ſcribens: *interim in inferiori Saxonia de translatione Electoratus, qua multis ſumme diſplicuerat, ſerio apud Ordines deliberatum eſt; & quia Tillius non procul a Brunſuicenſi ditione cum exercitu ſedem fixerat; ſub ſpecie diſtrictum illum tuendi a milite tam Tillii, quam Mansfeldii adhuc in Friſia hærentis; inter Regem Daniæ, Electorem Brandenburgenſem, Ducem Brunſuicenſem, Ducem Holſatiæ, & Mechelburgenſem, ciuitates Bremam, Lubecam, Hamburgum, Luneburgum, & alias arcanum fœdus initum fuit, cui Chriſtianus, Dux Brunſuicenſis ſeſe cum Imperio præfectum præbuit, verum cum tantum ad defenſionem dicerentur ſeruituræ copiæ; Dux Luneburgenſis, qui iam a triginta circiter annis præfecturam ordinariam Circuli ſuſtinuerat, hoc ſui muneris fore exiſtimans, collectis aliquot copiis nomine totius prouinciæ moderata præſidia diſpoſuit, magnaque modeſtia vim deprecatus fuit.* Quæ fuerint Chriſtiani copiæ, exponit Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. IV. p.* 73.

** Piaſecius p. 361. *ſub finem vero Martii ſoluerat Comitia Imperator, ac paulo ante dimiſerat Tillium cum mandato, vt exercitum augeret ad cohibendum Mansfeldium & Alberſtadenſem, qui ex Hollandia in Saxoniam inferiorem, & ille in Friſiam Orientalem conceſſerat, viresque reſtaurarat.* Carafa *p.* 153. 159. 160. 163.

*** Carafa *p.* 153. Piaſecius *p.* 362. Quænam inter Tillium, Circuli inferioris Status & Fridericum Vlricum Brunſuicenſem litteris fuerint acta, exponit Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. IV. p.* 46. 79. Bellus *lib. VII. p.* 751. 755. Londorp *Tom. II. p.* 753.

**** Arcana hæc conſilia aperit Carafa *p.* 152. Idem p. 159. *verum hæc tantum eo fine dicebantur, vt Chriſtianus impune meliora loca occuparet, aciem mature inſtrueret, & aditum ſibi in Bohemiam aperiret. Nam eo ipſo tempore a Saxonia Electore tranſitus in Bohemiam petebatur, ab Eisfeldenſibus collatio non exigua ſummæ pecuniariæ impetrabatur, & copiæ multo maiores, quam opus eſſet, conſcribebantur.*

***** Piasecius p. 362. *Tillius itaque ex Veterauia mouens per Hassiam, nec quicquam transitum denegante Mauritio Landgrauio, eo contendit, scriptis literis ad Vlricum Ducem Brunsuicensem, quod Alberstadensis occasionem sibi daret ingrediendi illas ditiones. Et tunc quidem Principes illius circuli non satis contra tantam vim instructi, persuaderi sibi permiserant solum Alberstadensem quari, eoque amoto sese immunes fore. Ac propterea illum ablegarant postquam excusarant, quod nil hostile contra Cæsarem vel contra vicinos molitetur, verum studio per ipsos auocatus a Mansfeldio, securitatis sua persona causa in castris se contineret, reconciliationem Cæsaris expectans. Et licet Tillius tali excusationi non acquiescens cum exercitu ad eorum fines appropinquaret, iamque in Brunsuicensi Principatu Arcem Friedland, aliaque circa Volfenbutelam plura loca occupasset, tamen ipsi quieuerunt. Sed cum iste caso postea septima Augusti Alberstadensis in Vestphalia apud Lonerbruchum prope Monasterium, (abeuntem ex Imperio ac pugnam detrectantem, cum transitum Knipausius eius Tribunus male custodisset, improuiso consequutus profligarat)* Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. IV. p.* 105. qui tamen VI. Augusti huic prælio definit, quem etiam relationes apud Londorpium *Tom. II. p.* 768. statuunt. Locum sic definit Carafa p. 165. *ad syluam prope Statloo, inter aquas & vallum.* Cladem vero p. 166. *ac mox spatio duarum horarum totum exercitum Halberstadiensis, qui triginta circiter millibus armatis constabat, adeo dissipauit, vt 6000. in ipso loco sint cæsa, quatuor mille sese dederint, cæteri captiui, læsi, ac fugati fuerint. Inter captiuos numerati sunt tres Duces, quatuor Comites, sex Tribuni, & facile centum Capitanei cum ducentis signiferis, ac magni nominis ministris. Halberstadiensis ipse fuga sibi consuluit cum duabus equitum turmis, amissis duodecim tormentis bellicis, totoque exercitus bellico apparatu.* Adlzreiter *p. III. lib. VIII. n.* 35. prœlium & inter hæc locum sic describit: *medio inter Abusium & Lobam campo substitit: loco nomen est Diffendicum haud procul a Statlona ciuitate.* Bellus *lib. VII. p.* 769. Pufendorf *lib. I. §. XLII.* Ludolph *lib. XXIII. c. II. n.* 48.

****** Pufendorf *lib. I. §. XLII.* Bellus *lib. VII. p.* 777. *lib. VIII. ineunte.*

******* Merc. G. B. *Tom. XIV. lib. IV. p.* 117. *Tom. XV. lib. I. p.* 15. 40. Piasecius p. 363. *interim opportunitate victricium vbique armorum Austriacorum visus Princeps Neoburgicus, Lippiam hæreditatis Iuliacensis longa & difficili oppugnatione ad deditionem coegit, totumque Comitatum Rauensburgensem recepit: Et Cordubensis Essenum in Montensi Comitatu præsidium Hispanicum introduxit.* Bellus *lib VII. p.* 777.

§. XXII.

Eodem tempore Betlenus Turcicis auxiliis suffultus, & quod a Brunsuicensi atque Mansfeldio aliquod operæ pretium factum iri speraret, bellum acriter reparabat, caussatus, nupera pace sibi promissa seruata non fuisse. Igitur percursa Hungaria, in Morauiam penetrat, ipsa quoque Bohemia iam trepidante. Ei a Cæsare obuiam missus cum exercitu Nigromontius Marchio male habetur, & intercluso commeatu ad extremam necessitatem redigitur; cum repentinus pauor Betlenum retro vertit, e falso rumore, velut multa millia e Germania Cæsari in auxilium aduolarent. Petitas ab ipso duorum mensium inducias Cæsar reiiciebat, & qui præda onusti domum discedere conabantur Turcæ, male multabantur. Mox tamen idem Betleno honestis conditionibus pacem dabat, quæ

viii.

VIII. Maii 1624. Viennæ fuit conclusa, quod Turcico bello implicari nollet & rebus suis in Germania promouendis, vacare satius duceret.*

* Verba sunt Pufendorfii *lib. I. §. XLIII.* Piasecius p. 362. *in Vngaria Gabor Bethlem offensus, quod quinquaginta millia nummorum aureorum annua ex pactis Nikelspurgensibus sibi promissa non soluerentur, & quædam conditiones non seruarentur, per Comitem Turrensem seniorem Legatum suum Constantinopoli a Turca maiora auxilia impetrauerat, illisque acceptis, Budianus in Austriam inferiorem, ipse vero Bethlem in Morauiam irrumpens, mense Octobre plurima damna Cæsarianis dedit: Tifenbachicam legionem profligauit, plurimos ex ea capit & vna cum Vanglero Vicepræfecto Tifenbachii Tyrnauiam, quam etiam receperat, vinctos ablegauit: præsidiarios Moraniæ circa Brunam exustis ibi suburbiis fudit, & Comitem de Monte nigro cum Cæsarianis copiis fuga ægre ad Gedingum oppidum elapsum, ibidem obsidione graui ad vigesimam Nouembris pressit: Demum vero Tursone Palatino Vngariæ procurante inducias fecit ad mensem Aprilim proximum. Turcæ tamen ipsius auxiliares in reditu a Nouoselensibus, Comorensibus, Iaurinensibus Cæsarianis præsidiis, multum incommodi acceperunt.* Carafa *p.* 160. 171. Bellus *lib. VII. p.* 772. 781. 783. Merc. G. B. *Tom. XV. lib. I. p.* 24. 56. Ibidem *lib. II. p.* 54. docetur, qua ratione induciæ XXV. Martii 1624. fuerint prorogatæ. Pacis articuli extant *p.* 96. apud Bellum *lib. VIII. p.* 809. *eoque territus haut grauatim veteres conditiones pacis tunc suscepit* & in Recueil *Tom. III. p.* 200. De hac pace Piasecius p. 371. *persuasus iste (Bethlem Gabor) erat, quod Imperator anno hoc pacata omnia habens in Germania, totas vires in Vngariam ad Transiluaniam inuadendam converteret.* Meyerum *Lond. suppl. Tom. II. p.* 633.

§. XXIII.

Miserat anno 1623. legatum suum Ferdinandus Iacobum Curtium ad portam Ottomannicam cum solenni legatione ac solitis muneribus, ad pacem stabiliendam. Missi etiam Legati in Vngariam, quibus mandatum, vt vna cum destinatis a Sultano, in locum vnum conuenirent, & pacem quæ anno 1606. in Sithwarock fuerat conclusa, atque a. 1616. confirmata, prorogarent. Querebatur Cæsar de pactorum transgressione circa pagos deditities, de diuastationibus, de captiuis, de iure Patronatus Transyluaniæ, de subsidiis præstitis rebellibus, ac denique quod Waitzium vi fuisset occupatum. Quibus omnibus per contrarios articulos, & iustam compensationem Cæsarei deinceps medelam adferri postulabant. Sed tractatio ista in aliud tempus dilata, sæpius interrupta, ac rursus anno sequenti 1625. Maio mense concepta, non nisi tertio post anno fuit stabilita. Nec minus res suæ familiæ constituit. Postquam enim per cessionem Regis Hispaniæ, Ferdinando soli & successoribus ius in regno Bohemiæ, Stiria, Carinthia, Carniola, Foroiulio & Archiducatu Austriaco fuisset firmatum, Comitatus Tirolensis, Landgrauiatus Alsatiæ, Brisgouia, cum adiacentibus Sueuiæ regionibus, in tres partes fuerunt diuisæ, quarum vna Ferdinando Cæsari, altera Leopoldo, tertia Carolo cessit, qui tamen voto obstrictus, nullo modo de ineundo matrimonio cogitans,

 hoc

hoc ius ſuum poſtea Cæſari reliquit, contentus Marchionatu Burgouienſi, & nonnullis aliis dominiis in Morauia & Sileſia, dum viueret, præter annuam penſionem multorum millium florenorum. Cæſar vero libere hanc Caroli donationem Leopoldo eiusdemque maſculis ſucceſſoribus reliquit, eundemque in ſua parte conſtituit Gubernatorem.**

* Carafa *p.* 183. *bello hoc* (in Saxonia inferiore) *ingruente, ad ſolamen Cæſaris, & Catholicorum pax Turcica menſe Maio huius anni ſtabilita fuit in aperto campo prope Gyarmatam, ſeptem articulos comprehendens, & quia hi poſtea ſemel, atque iterum fuerunt corrupti, & rurſus correcti, melius infra recenſentur, nunc vero ſufficiat dixiſſe, hanc pacem non parum ſaltem ad famam Cæſari profuiſſe; cum a nouis exercitibus appeteretur; præterquam, quod non niſi anno ſequenti Turcarum inuaſionem ſenſerit, quare hac pax vere plurimum rebus Cæſareis conduxit.* Merc. G. B. *Tom. XV. lib. IV. p.* 63. vbi etiam pacis articuli extant & apud Londorpium *Tom. II. p.* 792. Bellus *lib. VIII. p.* 894.

** Carafa *p.* 184.

§. XXIV.

Dum igitur Cæſar religionem Catholicam in Auſtria & Bohemia vbique reduceret, variis etiam in locis a. 1623. & 1624. reſtitutio bonorum Eccleſiaſticorum pro Catholicis mandaretur,* Cæſareus miles ſub prætextu Palatini adſeclas inſequendi, grauis eſſet toti Germaniæ, ac iamdudum vicinis immenſam gliſcens Auſtriacorum potentia formidinem incuſſiſſet, in fœdus Pariſiis VIII. Auguſti 1624. concluſum, coëunt Gallus, Britannus, Danus, adiunctis Sabaudo, Venetisque & Batauis, diuerſo ſinguli reſpectu; ſed in eo omnes conueniebant, vt Auſtriacorum progresſus ſiſterentur. Præcipue tamen obtentui ſumebatur Palatinus in auitum patrimonium reponendus, & vt Hiſpani valle Tellina, clauſtris Italiæ excuterentur.** Aſt, dum etiam Iacobus I. ſpe inani ſe matrimonii deceptum eſſe cerneret, apparatusque pro reſtituendo Palatino neceſſarii a Parlamento fuiſſent ordinati, ipſe tamen parem ſe Auſtriacæ potentiæ non videns, variis vtebatur conſiliis. *** Demum Gallorum Belgarumque conatus ob motus internos eſſent irriti, reliqui ſua tantum curarent, tota belli moles in Saxoniam inferiorem, Daniæque Regem Chriſtianum IV. incumbebat, quem & miſeratio in Palatinum ſtimulabat, & cura pro Chriſtiano Brunſuicenſi, ſororis filio. Simul Epiſcopatus Bremenſem, Verdenſem, Mindenſemque ac plures fortaſſe in filios ſuos transuoluendi occaſionem iam præberi rebatur. **** Habito igitur Maio menſe 1625. Circuli Saxoniæ inferioris conuentu, de milite congregando fuit decretum & Daniæ Rex, in Ducem Circuli fuit creatus, ***** Chriſtiano Seniore Brunſuicenſi, qui hoc munus vndecim annos geſſerat, eidem renuntiante. ****** Fauebant potiſſimum Dano Brunſuicenſes Duces ipſius e ſo-

ſorore nepotes, Chriſtianus Wilhelmus Adminiſtrator Magdeburgicus adfinis, & Duces Mecklenburgenſes. Inde miles conſcribitur, & cætera bello neceſſaria magno ſtudio parantur, ſociis non ſpernendam pecuniæ ſummam ſuppeditantibus. ******* Mansfeldius quoque in Anglia, & Chriſtianus Brunſuicenſis in Gallia non inualidas copias conſcripſerant, quæ per Galliam in Alſatiam irrumpere debebant; ſed quas poſtea, Gallis promiſſum tranſitum denegantibus, in Batauos abduxerunt; mox poſt fruſtra tentatam Bredæ liberationem, in agrum Colonienſem effuderunt, numeris non parum minuentibus crebras ob mortes ac deſertiones. Iſtis Anhaldinum Tillius oppoſuerat. † Ipſe contractum e Wetterauiæ Haſſiæque ſtatiuis exercitum in Brunſuicenſium fines ducebat, ac Viſurgis opportuna loca occupabat. †† Frequens inde litterarum Danum inter, Saxonesque Inferiores, ac Tillium commutatio. Illi, arma nullius in offenſam, ſaltim ad tuendos fines comparata teſtantes, petebant, vt Tillius exercitum remoueat: hoc ferociter reſpondente: milites Cæſaris aues non eſſe, vt in aëre vitam agitare queant. Cæterum ſi ipſi prius exercitum dimittant, ſe quoque abiturum. ††† Idem in conuentu Brunſuicenſi Auguſto menſe 1625. inſtituto, cum legatis Tillianis agebatur, ſed fruſtra. †††† Cæſar vero, Germaniæ libertati vt fræna imponeret, Albertum Wallenſteinium quem ob varia in ipſum merita, Fridlandiæ Ducem creauerat, ††††† ſeparato cum exercitu ſubmittit, qui occupata ditione Halberſtadtienſi ac Magdeburgenſi compedes Albi iniiceret. †††††† A litteris inde paullatim ad manus res reducitur. Dano primordia belli non ſatis fuerunt auſpicata, qui dum vallum vetuſtate collapſum Hamelæ obequitat, improuiſo lapſu in foſſam præcipitatus, aliquot per dies exiguam vitæ ſpem ſuis reliquerat. Eo caſu perterriti eius duces, cum exercitu retro Verdam conceunt, ne forte Tillius capite deſtitutis ingrueret, vtque Brunſuicenſis per Weſtphaliam aduentantes copias ſibi eo tutius adiungeret. Aſt Tillius nudata præſidiis a Dano loca Hamelam, Mindam, aliaque occupat. ††††††† Sed ab obſidione Nyenburgi non ſine damno repellitur. Aſt, dum Rex Callenbergam a Tillio nuper occupatam recuperare cupidus, Fridericum Saxoniæ Ducem & Io. Michaelem Oberntractium cum aliquot legionibus, eo miſiſſet, Tilliani iisdem obuiam procedunt, ac non procul Hanouera vtrumque poſt acrem pugnam magna cum copiarum parte IV. Nouembris cædunt. †††††††† Poſt tamen Rex Stolzenauiam recuperat. ††††††††† Aſt Friulandus pontem Deſſauienſem caſtello firmat. ††††††††††

 *Pia-

* Piasecius p. 371. *hac autem* (pace Vngarica) *conclusa, Imperator, haereticis omnibus qui ad nouandas res omni oblata occasione propendere videbantur, exercitium Religionis sua tam in Austria vtraque quam in Boëmia interdixit, quinimo ius Ciuitatis Praga; vbi tumultus periculosius concitarentur, talibus ademit ibidemque Templa Lutherana & Caluinisana aliquamdiu occlusa, alia Carmelitis Discalceatis, alia Societati Iesu tradi fecit.* Quaenam bona vel vi, vel per sententiam restituta, tradit Carafa *p.* 175. Extant de hoc varia scripta apud Londorpium *Tom. III. p.* 766.

** Merc. G. B. *Tom. XV. lib. III. p.* 53. vbi etiam capita foederis exponuntur. Carafa *p.* 180. 197. Bellus *lib. VIII. p.* 813. Pufendorf *lib. I. §. XLIV.* Extant tabulae foederis apud Londorpium *Tom. III. p.* 711. cum variis consultationibus & iudiciis de hac Liga.

*** Piasecius *l. l.*

**** Carafa p. 174. *displicebat summopere Regi, quod miles Caesareus peracto praelio Lipstadium serio obsedisset, & locum tam munitum expugnasset; sed magis, quod totam illam viciniam, Sparenburgum, Herfordum, Rauenspurgum, aliaque loca versus Paterbornensem, & Hildesemiensem diœcesim occupasset: immo maxime, quod miles omnis in hyberna, Hassiam ad limitem inferioris Saxonia deduceretur, quare non parum sibi, suisque, quos pro filiis prensauerat, Episcopatibus metuebat; iamque non contentus Ferdensi, Halberstadiensem, Bremensem, Lubecensem ac Osnabrugensem, vt tanto commodius constitueret suum regnum Interamnisticum, ambiebat. Hinc transmisso Comite Oldenburgensi ad Caesarem, qui veniam Palatino impetraret, ipsemet Rex ad Ducem Brunsuicensem excurrit, & Magdeburgensem pseudadministratorem primo, deinde alios illius districtus Regulos, & praepotentes ciuitates ad arma cogenda sub alio praetextu prouocauit.*

***** Carafa *p.* 197. Bellus *lib. VIII. p.* 889. De hoc conuentu scriptum Circuli Saxoniae Inferioris apud Londorpium *Tom. III. p.* 807. varia scripta inter Christianum & Caesarem apud Bellum *lib. VIII. p.* 889. Merc. G. B. *Tom. XV. lib. IV. p.* 43. Londorp *Tom. III. p.* 806.

****** Extat scriptum huius Christiani apud Londorpium *Tom. III. p.* 907. in quo scripto etiam huius Conuentus Acta reperiuntur Adlzreiter *p. III. lib. X. n.* 2.

******* Pufendorf *§. XLIV.*

† Carafa p. 199. *soluta interim per deditionem vrbis Bredana obsidione, & obsidentibus hinc inde dispersis, etiam defendentes vrbem cum exercitu Hollandorum, qui frustra liberationem procurauerant, dimissi sunt. Quare Mansfeldius cum magna parte exercitus ad Regem Dania profecturus, duodecim mille pedites, & mille equites Geneppa Mosam transiens ad Cliuiam deduxit, deinde prope Emmericum nauibus Rhenum traiiciens, ibidem aliquamdiu inter Resam, & Vesaliam substitit, vbi Christianus Halberstadiensis cum equitibus obambulans integram patriam diœcesis Coloniensis exactionibus infestauit, donec Anhaltinus cum octo equitum, peditumque millibus versus Monasterium & Osnabrugam se receperunt.* Merc. G. B. *Tom. XV. lib. IV. p.* 83.

†† Carafa p. 200. *Caesaris interim copia non minus, quam Regis Dania aucta sunt, nam non solum legiones, qua in Belgio fuerant, redierunt; sed Anhaltinus, & Tillius ex Hassia, Vtterauia, & Paterbornensi ditione in proximam Visurgi stationem deuenerunt; vt hostilibus copiis si ita necesse foret, sese opponerent, imo ne praeuenirentur, Hoxteram & Holzmundam, qui insignes suns vltra Visurgim aditus, occuparunt, incolasque arma deponere coegerunt, quod vt Danus intellexit; Hammelium, & Mindam suum exercitum deduxit; ibique aliquamdiu subsistens, vt Tillii molimen expectaret.* Pufendorf *lib. I. §. XLIV.* Merc. G. B. *Tom. XV. lib. IV. p.* 100. Bellus *lib. VIII. p.* 920.

De

††† De his plenius Merc. G. B. *Tom. XV. lib. IV. p.* 36. 101. Bellus *lib. VIII. p.* 903. Londorp *Tom. III. p.* 813. Pufendorf *lib. I. §. XLV.* Separatim prodierunt, *Gründliche und Erhebliche Motiuen und Vrsachen, warumb S. Kön. Mai. in Dennemarck sich zur defension des Nieder Sachsischen Creyses unumbganglich zu Felde begeben müssen* 1626. 4.

†††† Acta huius conuentus plenius exponit Bellus *lib. VIII. p.* 915. & Londorp *Tom. III. p.* 824. Separatim prostat *Eigentliche Verhandlung des Creistages, so im Auguste* 1625. *zu Braunschweig gehalten*, 1625. 4.

††††† Wallensteinii statum anteriorem paucis complectitur Burgus lib. III. p. 273 *Albertus Vollestainus*, ait, *Praga, ex nobili, sed priuata familia natus, Caesari in Foroiulio contra Venetos prima stipendia meruit, duarum equitum turmarum ductor, quas ipse propriis sumptibus conscripserat, inde promotus ad maiores militiae gradus in bello Boëmico, praesertim in Pragensi conflictu, ita strenue se gessit, ut paucis post annis ad supremum militiae fastigium a Caesare eueheretur, factusque Caesaris Dux Generalis, contra Danum eo successu bellauit, ut praeter Ducatum Fridlandiae, Iecinum, aliaque in Boëmia loca, Ducatum etiam Megapolitanum, Caesareo fisco addictum, sua virtutis praemium habuerit.* Thomas Carue quoque Itin. *cap. IX.* huius Wallensteinii fata exponit, qui etiam addit, eius existimationem creuisse postquam Comitis ab Harrach, cuius in aula Caesaris potissima erat existimatio, filiam duxisset vxorem. Pufendorf *lib. VI. §. XVIII.*

†††††† Carafa p. 200. *cum vero Danicus exercitus in dies excresceret, constaretque, iam ex Anglia magnam vim pecuniae fuisse subministratam, eique praeter Mansfeldii, & Christiani Halberstadiensis copias in proxima Osnabrugensi ditione grassantes; Vinariensis Ducis ter mille equites, quorum Legatus erat Fuchsius, item Obertrautii Equitum Magistri duas legiones accessisse moxque maiores copias ab Hollandis & Gallis expectari, voluit Caesar etiam altero exercitu Tillio multis praesidiis extenuato succurrere, VVallensteinio itaque Principi curam dedit; ut nouas copias conscriberet, illisque militem veteranum ex Bohemia, & Morauia in formam integri exercitus vniret. Quod quam citissime exequutus spatio duorum mensium exercitum viginti trium millium ad limitem Bohemiae prope Aegram deduxit; illoque ibidem lustrato, mox relicta ad leuam Norimberga in Franconiam optimo ordine perrexit, sextisque castris Magdeburgensium & Brunsuicensium fines attigit, occurrit huic exercitui in viarum angustiis difficillimis Dux Brunsuicensis euocata Nobilitate, & villanis quamplurimis militibus mixtis, per quos aliquantulum repulsus VVallesteinius ad Gottingham olidus subsistere coactus fuit; donec adueniente Tillii milite ad sex millia, & viam sternente latiorem, aditum inuenit. Tunc superatis semel syluis & anfractibus, plenis gressibus in inferiorem Saxoniam, non ab ea parte, qua Tillius castra fixerat; sed versus Halberstadium irrupit; atque non ita post Halberstadium, Halam, & totam Magdeburgensem ditionem inuasit.* Piasecius p. 378. Bellus *lib. IX. p.* 921. Pufendorf *lib. I. §. XLV.*

††††††† Carafa p. 200. *Hammelii inter lustrandas noctu excubias ex crepidine moeniorum in fossam cum equo lapsus, non exiguum vita periculum subiit, quare post ea, tam Hammelium, quam Mindam deserens, ut maiores copias expectaret, in Verdensem dioecesim successit. Tillius vero desertam Hammeliam occupauit, Mindam, exiguo praesidio trecentorum tantum militum immisso, sui iuris fecit; illamque vrbem postea magis ac magis muniuit.* Piasecius c. l. Merc. G. B. *Tom. XV. lib. IV. p.* 115. 131. Pufendorf *lib. I. §. XLVI.* Ludolph *lib. XXV. c. II. n.* 32. Wassenberg im Teutschen Floro *p.* 94. regem ebrium fuisse dicit.

†††††††† Carafa p. 201. *Interim Tillius maiori securitate, postquam frustra Nienburgum oppugnasset, & Regi Daniae negotium facessere non destitisset, in suis expeditionibus progrediebatur, hoste non parum metuente nouum exercitum. Iamque semel Tillius satis magna clade*

de afflictus, non solum cum Gardum, & Grottum, Ducum Legatos amisisset, sed cum fauentes rustici aliquot turmas Croatorum & VVallonum dissipassent; sese debuerat subducere, Verum ad VVallesteinii accessum rursus irrumpens insignem victoriam non procul ab Hannobria 4. *Nouembris retulit: quando in conflictu cecidit Fridericus Dux Saxoniæ Altenburgensis perfidus, qui dudum Neostadii captus, Cæsarique conciliatus sancte spoponderat, se non amplius contra Suam Maiestatem militaturum: & Oberntrautius Danici exercitus inter equites Tribunus præcipuus, cuius obitu non parum Danici consternati, pacis mentionem fecerunt; quæ tamen vt patuit ex decursu, non nisi ad colligendas vires tempusque extrahendum ordinata fuit.* Piasecius *p.* 378. Bellus *lib.IX.p.*921. Pufendorf *lib.I.§.XLVI.* Ludolph *lib.XXV. c.II.n.*34. Merc.G.B. *Tom. XV. lib.IV. p.*160.

†††††††† Carafa p. 225. *Rex Daniæ Stolizenauium recuperauerat, magna Tillianorum clade; qua victoria insolentior euasit, maxime vbi intellexit, Mansfeldium Stadensem ciuitatem attigisse atque ibi multorum tormentorum bellicorum apparatu instructum copias velle cum suis coniungere, cum tamen Tillius, impetrato Kalenbergio, ac tunc Hannoueram ambiens; magno conatu studebat præpedire quod Danus animaduertens, Hannoueram præsidio sex millium firmans, ipsum Mansfeldium in agrum Bremensem cum decem millibus hyberna molientem expectauit.*.Pufendorf *lib.I.§.XLVI.*

††††††††† Pufendorf *c.l.*

§. XXV.

Inter hæc Comitia Edenburgi habenda ad XIII. Octobris 1625. indicuntur, vt, dum de Gabrielis Bethleni bellicis adparatibus varius hactenus rumor fuisset, de imminentibus Vngariæ periculis, Cæsareis mandatis inposterum promouendis, eorumque violatoribus puniendis, de polygamia, de Turcicis Canisiensis præsidii excursionibus refrænandis, de prædonibus castigandis, Arrabonis fluuio purgando, aliisque regno necessariis consulerent.* In iisdem Comitiis renuntiari fecit filium suum maiorem natu Ferdinandum III. Regem Vngariæ, qui ibidem VIII. Decembris solenni ritu fuit coronatus.**

* Carafa *p.* 206. qui etiam Comitiorum acta plenius exponit. Bellus *lib.IX. p.*935.

** Piasecius *p.*379. Carafa *p.*221. Ludolph *lib.XXV. c.II,* Theatr. Europ. *Tom. I. p.* 871. Brachelius *lib.II. p.*102.

§. XXVI.

Interim Nouembri mense nouus Brunsuici institutus fuit Conuentus Ordinum Circuli Saxoniæ Inferioris, quo Saxonum Elector, nec non Brandeburgensis, & Pomeranus legatos miserant, atque in constitutione induciarum laborabant. * Neque iam multum ab illis abhorrebat Rex Daniæ, qui vt rebus Danicis propter ipsius absentiam periclitantibus, consuleret ;, in quindecim dierum a prima Decembris, deinde in trium mensium inducias consensit, quibus coram Brandeburgicis & Saxonicis legatis tota ditionis inferioris Saxoniæ controuersia discutienda. ** Verum, has Mansfeldius, totam fere Luneburgensem ditionem feliciter occu-

occupans, præpediuit.*** Poſtea Saxoniæ Inferioris Ordines petierunt, vt durantibus induciis, omnes oppreſſiones, exactiones, depopulationes ceſſarent. Cæſarei e contrario poſtulabant, vt copiæ exauctorarentur, de Mansfeldio, Chriſtiano Brunſuicenſi, aliisque contra Cæſarem arma ferentibus traderetur cautio, quod nihil inpoſterum contra Cæſarem agitarent, nulli milites absque expreſſa Cæſaris licentia conſcriberentur, nulli exercitui ſuppeditaretur contra Cæſarem commeatus, annona, aut tranſitus. Præterea, vt damna, Cæſari & Principibus Imperii, maxime Chriſtiano Seniori duci Luneburgenſi illata rependerentur. Tandem, vt occupatos Comitatus, Hoienſem, Diepholtanum, Bruckhuſanum, aliasque vrbes & arces reſtituerent, præſidia impoſita dimitterent, ac Paci Religionis viuerent conformiter. Fœderati vero Principes abductionem exercitus Cæſarei, liberum Religionis exercitium, iurisdictionem in ſuis ditionibus tam hæreditariis quam adquiſitis poſtulabant. **** Decembri menſe Conuentus Hagæ Comitum inſtituebatur Legatorum Regum Angliæ, Sueciæ, Bethlemi, ipſorum Ordinum Hollandiæ & aliorum inimicorum Domus Auſtriacæ, qui omnes in reſtitutionem Palatini erant conſpirati. ***** Concluſum equidem IX. Decembris 1625. inter M. Britanniæ, Daniæque Regem atque Ordines Belgii fœderati fœdus, de auxiliis Dano præſtandis, ****** cum reliquis tamen nihil potuit concludi. Bethlemi enim Legatus ſine ſufficientibus mandatis comparuerat, alia tamen expectabat Suecus: nec dum aduenerant alii Legati. Interim conditiones fœderis ſanciendi perpendebant; & quia remotiores minoribus periculis ſuberant, minoraque commoda expectabant, hinc minoribus ſumtibus grauari volebant. Alii etiam in fœdere faciendo ſegniores eo tempore, quo adhuc dubitabatur de conuentu Brunſuicenſi, manum cohiuerant; & rem communem paratiori animo tractandam in ſubſequentem Martium remiſerant. Interea Angli Legationem ad Regem Galliæ; & Dani ad Saxonicum & Brandeburgicum Electores ſuſcipiebant; Hollandi ad ciuitates Hanſeaticas, Camerarius ab exule Palatino ad Regem Sueciæ, & cuncti in XX. Martii 1626. cum paratiſſimis mandatis ad ferendum fœdus comparere debebant. *******

* Carafa *p.* 225. 226. Piaſecius *p.* 379. Bellus *lib. IX. p.* 922. & *lib. X. ineunte.* Londorp *Tom. III. p.* 835.

** Carafa *p.* 226. 229. Londorp *Tom. III. p.* 838.

*** Carafa *p.* 226. Piaſecius *p.* 379.

**** Late Carafa *p.* 228. Piaſecius *p.* 386. Londorp *Tom. III. p.* 839. Pufendorf *L. I. §. XLVII.* Bellus *lib. X. p.* 940.

***** Carafa *p.* 202.
****** Extant tabulæ fœderis in Recueil *Tom. III. p.* 236.
******* Carafa *p.* 202.

§. XXVII.

Primo vere 1626. omnes se ad arma præparabant, Daniæ Rex pecunia quidem destitutus, * ast nouis Hollandorum, Mansfeldii & Halberstadtiensis copiis auctus, sexaginta millia militum in suo exercitu numerabat; illos in tres exercitus similes diuidens. Vnum Christianus Halberstadtiensis regebat, cui Daniæ Rex Brunsuicensem ditionem Friderici Vlrici, quem suspectum habebat, adsignauerat, ** qui Episcopatum Osnabrugensem, Hildesheimensem, Mindensem, aliosque infestaret, vt commeatum & pecuniam extorqueret. Alterum Rex ipse iuxta Visurgim gubernabat, qui Tillio itidem progredienti opponebatur; eratque ille inter duos alios medius, vt cæteris laborantibus consilio & auxilio adesset. Tertius exercitus Mansfeldio commissus fuerat ad Albim. *** Sed Christianus Brunsuicensis post frustra tentatam Goslariam, cum Northeimum, Gœttingam & Mundam præsidiis firmasset, Guelferbytum reuertit, vbi paullo post, vi. Maii non sine veneni suspicione extinguitur. **** Mansfeldius vero sumpto per Brandenburgicas terras itinere, in Anhaltinam ditionem accedens, Seruesta occupata, castellum ponti Dessauiensi a Fridlando adpositum expugnare adgreditur, infausto conatu. Nam repente superueniens Wallensteinius, magna cum clade xxv. Aprilis 1626. Mansfeldium repellit, eundemque cum copiarum reliquiis in Marchiam cedere cogit. ***** Mansfeldius vero reparatis vtcunque copiis, adsumtoque Io. Ernesto Vinariensi duce, in Silesiam tendit, Cæsareos ad Oppeliam profligat, inde ad Betlenum transiturus, qui & ipse denuo fortunam aduersus Cæsarem erat tentaturus. Wallensteinius, vbi Mansfeldii consilium animaduertisset, raptim copiarum partem per Lusatiam præmittit, quæ extremum ipsius agmen carperet, ipse toto cum exercitu insecuturus. Ac Mansfeldius quidem, post multa in itinere exhausta incommoda, tandem in Hungariam per Silesiam penetrat, ****** vbi Betlenus se iam movere cœperat, Cæsareanosque ad Posonium profligat. Sed incumbente acriter Wallensteinio perterritus Betlenus, & quia Turcarum auxilia ob acceptam a Persis cladem languide accedebant, pro more suo super induciis tractare instituit, & demum pacem facit. ******* Mansfeldius igitur postquam tormenta sua & impedimenta militaria Bassæ Budensi vendidisset, per Turcicas ditiones ad Venetos iter suscipit, fortunæque damna alia

via

via reparaturus; ni morte in Bosnia prope Zaram oppressus, Austriacos pertinaci hoste liberasset. ********

* Carafa p. 227. *magna interim, auxilia Rex Daniæ ab Hollandis, Angiis, & Gallis expectabat! dubius postea de eorum fide Legatos expediuit; apud illos tamen tarda erant omnia. Rex Galliæ quidem pecuniam aliquam per Epesseum Legatum suum, prout fama vulgatum fuerat, transmiserat: sed Angliæ, & Hollandiæ Ordines tergiuersabantur, nam infeliciter Anglicana classis cum decem mille peditibus, & aliquot equitibus, centum & quinquaginta nauibus insolitis instrumentis bene instructa, & in Hispaniam ad portum Caletensem delata, ibidemque exposita, male pugnauerat; acriter stationem sibi commissam defendente D. Ferdinando de Giron, cuius industria & fortitudine in vno prælio octingenti Angli, & 300. equi interierant, acquisitis octo tormentis bellicis; post quam victoriam fere totidem dispersi milites in terra profugi perierant: cæteri vero in exiguo satis numero in reditu tempestatis iniuria perculsi, & commeatu destituti, infirmique in Angliam sub finem huius anni redierant, nullo omnino fructu suæ expeditionis collecto. Quare postea non modica regni Ordinum, & particularium mercatorum, partem in hac expeditione habentium lis orta fuit; quam vt Rex sedaret; suos aliquamdiu domi continere, vt vires resumerent, omnino debuit.* Bellus *lib. IX. p.* 933.

** Carafa p. 230. *Rex quo securior esset de fœdere, & de Brunsuicensi ditione, loco ad belli impetum sustinendum delecto, suspectum Ducem Vlricum Fridericum Brunsuicensem maiorem natu, ad se in Holsatiam euocatum ditione propria spoliauit; eique animosiorem Christianum Halberstadiensem Pseudo episcopum substituit non sine Ordinum Ducatus Brunsuicensis aliqua indignatione; eo quod non Christiano, sed Vlrico sacramentum dixissent; neque facile ludum istum pilæ instar admitterent; sed Rex factum ex necessitate, & ad tempus tantum, cui seruire oporteret, excusauit.* Londorp *Tom III. p.* 873. vbi etiam scripta extant, qua ratione Cæsari se subiecerit Fridericus Vlricus.

*** Carafa *p.* 235.

**** Piasecius *p.* 387. Iniquus in eundem Carafa p. 238. sic scribit: *Christianus, licet initio more suo feruidus in Hassia militem conscripsisset; ex quo rursus Mauritius Hassius, & Hassiaci perfidia notati sunt, nihilominus secundo sui dominii mense infirmitate percussus, inter extremos dolores, tyrannis iconoclastis sacrilegis Ecclesiam Dei infestantibus familiares, ex hac vita desperabundus decessit. Euiscerato corpore, præter maculata intestina vermis inuentus fuit in corpore vinus aliquot vlnarum, qui in illo anno, nec ex vna causa prognatus vitam adolescentis vix vigesimum nonum ætatis annum attingentis præmature absumsit, cæterisque Ecclesiam Dei, sacra lipsana, & sacras fortunas infestantibus horrorem incussit.* Pufendorf *lib. I. §. XLVIII.* Bellus *lib. X. p.* 953.

***** Latius hoc prœlium describit Carafa *p.* 236. Piasecius *p.* 387. Bellus *lib. X. p.* 947. 957. Pufendorf *lib. I. §. XLVIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XI. n.* 22. 23. Wassenberg *p.* 101.

****** Carafa *p.* 252. Piasecius *c. l.*

******* Qua ratione Bethlen Gabor ad Conuentum Hagæ Comitum legatum suum miserit, ipsiusque propositionem integram refert Carafa *p.* 239. Induciæ vero inter ipsum & Ferdinandum II. XX. Nouembris 1626. & pax Decembri mense facta, extant in Recueil *Tom III. p.* 252. Bellus *lib. XI. p.* 41. Carafa *p.* 274. 280. Varia scripta huc facientia apud Londorpium *Tom. III. p.* 931.

******** Pufendorf *c. l.* Hæc Mansfeldii fata satis expressit Piasecius *p.* 388. scribens: &

& quidem Mansfeldius, vt alias diximus, a clade Dessauiensi in Silesiam conuersus, magnos progressus fecerat: fuderat apud Oppolium Cæsarianos, quorum Dux Annibal de Dona etiam vulnus acceperat in illo conflictu: occuparat non in Silesia tantum, sed & in Morauia plura Oppida, vt Kozle, Iagendorfium, Tesinam, Ratiboriam, Tropauiam, omnemque illam oram, qua liberum transitum ad fines Vngariæ sibi aperiret, in suam potestatem redegerat: & relicto Duce Vinmariensi cum Baudisio ac octo millibus militum pro custodia illorum locorum interceptorum, in Vngariam transierat; vbi Cæsarianis in territorio Posoniensi magnam stragem intulit, integra eorum legione Vallonica cæsa; Gaboreus quoque ad famam ipsius aduentus collecto numeroso exercitu, totam Vngariam ad nouandas res concitarat, ac commouerat Budensem Bassam, vt circa Neoselium & Strigonium castella quædam ad Imperatorem pertinentia expugnauerit, & Nouigradiam obsessam ad necessitatem deditionis prope adegerit. Sed audita Dani clade, & intellecto quod neque ab Hollandis neque ab Anglo subsidia pecuniaria certo habere posset, indeque timens ne tota belli moles sibi soli incumberet, in castris circa Conuentzium pacem, cura Esterhasii Palatini Vngariæ ad mensem Aprilem anni proximi composuit cum Valnstenio, qui eo cum copiis Imperatoriis aduenerat, & vinci poterat non prælio nec ferro, sed cunctatione & inedia, iniuriisque humidioris tunc Autumni, quibus iam eius copiæ adeo diminutæ fuerant, vt ex viginti millibus ipsius equitum in Vngariam conductis, vix quatuor millia cum equis ad hiberna redierint. Atque ita resiliente Gaboreo a fœdere Anglico, Mausfeldius, vt Camerarius prædixerat, periit. Et quidem in pactis illatam cum Cæsarianis induciarum Gaboreus cauerat ei securitatem reditus ad propria, eiusque sociis ac militibus, sed ipse cum qualiuis cautione non satis tutum sibi fore reputans per medios Cæsarianos redire, tormenta sua bellica & impedimenta militaria vendiderat Bassæ Budensi, ac per Turcicas ditiones impetrato transitu ad Venetos, cum Dalmatiam attigisset, prope Zaram morbo ex itinere concepto interiit. Carafa *p.* 257. 258. 261. 263. 278. Ludolph *lib. XXVI. c. II. n.* 23. *sqq.*

§. XXVIII.

Danus interea Osnabruga occupata, filium primogenitum eius præsulatus Coadiutorem creari curat, præpropere nimis, cum mox Danica præsidia per Comitem Anholdinum inde eiicerentur.* E contrario Tillius, ex agro Paderbornensi in Hassiam progressus, Hirsfeldiam & alia complura loca occupat, Munda quoque per vim expugnata atroci militis præsidiarii & ciuium cæde edita. Vbi etiam Landgrauius Mauritius Ludouico Darmstadtiensi Rheinfelsam, & Chattorum arcem Rheno imminentem per sententiam huic adiudicatam, tradere cogitur.** Inde Tillius Gottingam deditione capit, ac Danos ab obsidione Callenbergæ, submisso Ludouico Iacobo Fürstenbergio non sine clade repellit. Sed, cum Northeimium obsidere pararet, Rege cum vniuerso exercitu adproperante, Göttingam recedebat, vbi aliquot legiones a Wallensteinio & Lüneburgico submissæ ipsi iungebantur. His copiis auctus, Regem in Eichsfeldiam transgressum insequi constituit. Qui numero se inferiorem videns, per impedita loca Guelferbytum retro tendebat. Sed Tillius abeuntem premere, & per triduum velitationibus infestare, donec ad Lutteram Brun-

Brunſuicenſe oppidum XXVII. Auguſti 1626. Danus magno prœlio vinceretur. *** Hinc cum reliquis & ſubſidiis octo millium quæ ipſi Angli Belgæque ſubmiſerant circa Verdam ad Viſurgim aliquos pagos vaſtauit, & inde progrediens, Hoyam arcem cepit, Niemburgum etiam Epiſcopatus Bremenſis, & Stoltzenauiam commeatu introducto ſubleuauit, & tandem in hyberna conceſſit. **** Impetus victoris infeſſa a Dano Saxoniæ loca Bremam vsque, Guelferbyto, paucisque aliis exceptis, trahebat. ***** Fridericus igitur Vlricus Dux Brunſuicenſis, Georgius etiam Dux Luneburgenſis Cæſaris gratiam paciſci properabant. ****** Ioannes vero Albertus ac Adolphus Fridericus, Megapolitani Duces cum Cæſaris præſidia recipere decreuiſſent, præueniente Dano & præcipuis ipſorum oppidis militem immittente, deſtinata exequi prohibebantur, atque obſequium Dano præſtare coguntur. Vnde Cæſari in Duces offenſæ anſa ſumebatur, quam poſt ditione exuti ſenſere. *******

* Piaſecius *p.* 386. Pufendorf *lib. I. §. XLVIII.*

** Piaſecius *c. l.* Carafa *p.* 256. 267. Bellus *lib. X. p.* 948. Pufendorf *c. l.* Londorp *Tom. III. p.* 927.

*** Piaſecius p. 387. *nihilominus Tillius interim feliciter rem geſſit. Mindam vi expugnauit Veidenbrucum & Gottingam deditione cepit; partem copiarum Danicarum apud Calenbergam miſſo cum triginta ſex equitum turmis, & mille quingentis peditibus Comite Fürſtenbergio fudit, ſexcentis ex eis cæſis, & quinque ſignis equitum captis, ex parte vero ſua Ioanne Martino, Horiurio, Seurio, Tribunis, ac circiter ſexaginta gregariis militibus deſideratis. Ipſemet vero Tillius decima Auguſti die (quo etiam electus fuerat Rex Romanorum Francofurti Ferdinandus II.) obtinuit victoriam apud Lutheram pæne omnibus aliis quæ præceſſerant, celebriorem. Northemio imminebat Tillius & ſuffeciſſe poterat Dano, quod ipſum ab obſidione illius oppidi recedere coëgerat: ſed eum non ſatis tunc inſtructum ad pugnam, ac Gottingam quo tranſitus erat difficilior recedentem, dum auidius inſequitur, in loca iniquiora ab exploratoribus male cognita præcipitauit. Tillius itaque auctus interim quatuor legionibus peditum & turmis tribus equitum a Valnſteinio ſibi ſummiſſis, in tali opportunitate rei bene gerendæ conuerſo curſu, Danos ex illis anguſtiis eluctari, iterumque verſus Volfenbutelam ad tutiora tranſire adnitentes, integro triduo velitando diſtinuit, vt ſubſiſtere & pugnandi copiam dare debuerint prope Lutheram Ducis Brunſuicenſis Arcem, vbi prœlio commiſſo poſt acerrimum vtrinque conflictum, Danici ſuccubuerunt. Cæſorum ibi in ipſa acie, præcipue ex peditatu quinque millia numerabantur, cum aliquot Ordinum Ductoribus: capti plusquam bis mille, inter quos inſigniores Tribuni non pauci & Centuriones, Vicarii, Signiferi prope centum.* Aberrat vero Piaſecius in prœlii die, quem certius ad diem XXVII. Auguſti definiunt relationes apud Londorpium *Tom. III. lib. VIII. c. LXXXV. LXXXVI.* Locum definit Carafa iuxta montes Barenbergenſes, non procul a munito caſtro Lutterenſi: Adlzreiter *p. III. lib. XI. n.* 64. Waſſenberg *p.* 108. Bellus *lib XI. p.* 7. Pufendorf *§. XLIX.*

**** Piaſecius *c. l.* Carafa p. 274. *Hollandi enim, Angli & Galli ſub fine æſtatis octo mille ſubmiſerant pedites, ex quibus filius ipſius Regis ex Holſatia & Dania quinque mille* trans-

transmiserat, qui vna cum copiis pseudoadministratoris statim post victoriam coniunctis, exercitum quindecim millium efficiebant, cum quo Rex Hoyam oppugnare decreuerat. Pufendorf *c. l.*

***** Piasecius *c. l. Tillius vero prosequens victoriam, Neostadium, Steinbruecum, Hanobriam, Verdam, & plura alia vicina ibi Oppida ad recipiendum praesidium Caesarianum coëgit, ac totum Comitatum Hoyensem, praeter Arcem Hoyam, & Episcopatus Bremensis ditionem, praeter Niemburgam occupauit. VVolfenbutela quae tam facile hyeme imminente oppugnari non poterat, in fide Dani mansit, pacto vt Tilliani Ciuitatem libere ingredi, & vicissim Ciues extra exire ac negotiari secure possent.* Bellus *lib. XI. p.* 12.

****** Carafa *p.* 266. Bellus *lib. XI. p.* 10. Pufendorf *c. l.*

******* Carafa p. 282. *in hunc finem Rex celebratis Comitiis in Holsatia, ab Ordinibus bis mille equites, & sex mille pedites obtinens Ducem Megapolitanum vna cum tota sua ditione in ipsius obsequium nouo sacramento fidelitatis & societatis, frustra aliter monente Caesare, adegit.* Pufendorf *c. l.*

§. XXIX.

Eodem adhuc anno 1626. in Austria Superiore a rusticis quoque fuit tumultuatum, ob prohibitam Protestantium religionem iratis, qui ducibus vtebantur Stephano Feidingero & Achatio Villingero calceario. Hos repetitis praeliis acriter resistentes, Godefridus Henricus Pappenheimius tandem insequenti anno in ordinem redegit.* Interim Ioannes Ernestus Vinariensis Dux in Silesia residens, non modice vires suas firmabat, apud Troppauiam munitis locis metabatur, inde per Silesiam, Moraviamque late excurrens. Aduersus istum Wallensteinius factis cum Betleno induciis tendebat; sed mors propera Ducem istum magni animi medios inter conatus abripuit.** Daniae quidem Rex Administratorem Magdeburgensem & Turrium Comitem in Silesiam miserat, exercitui in locum defuncti Io. Ernesti Vinariensis praefuturos. Sed Wallensteinius suppletis suis copiis, & occupatis a. 1627. oppidis, Lischwicio, Carnouia, Koselia, & Troppauia, istum exercitum tota Silesia exturbabat. Pars militum, quae sub Carpezano Tribuno fuerat, post missionem dispersa; reliquos sub Baudisio duce per Poloniae fines in Marchiam euadere conantes immissus a Wallensteinio Pechmannus, Tribunus cecidit, quo tamen in praelio & ipse occubuit.*** Et licet Georgius Fridericus Marchio Durlacensis senior, qui sedem Basileae fixerat, Anglicana & Gallicana pecunia exercitum in Alsatia conscripsisset ex Gallis & Heluetis, cum quo partes Rheni inuaderet & Palatinatum pristino domino restitueret, ipsi etiam se ciuitas Basileensis adiunxisset, erantque, qui vererentur, ne omnes Helveti huic bello implicarentur; misso tamen a Caesare in Alsatiam Leopoldo Archiduce, cum aliquot peditum equitumque legionibus omne molimen euanuit.****

* De

* De hoc late Piasecius *p.* 389. Carafa *p.* 253. 259. 264. 270. Bellus *lib. X. p.* 949. 951. *lib. XI. p* 44. Londorp *Tom. III. p.* 925. Adlzreiter *p. III. lib. XI. n.* 35.

** Piasecius *p.* 389. Carafa *p.* 272. Bellus *lib. XI p.* 34. *lib. XII. p.* 85. Pufendorf *§. L.*

*** Bellus *lib. XI. p.* 44. Pufendorf *c. l.* Carafa *p.* 281. 294. 304.

**** Carafa *p.* 277. Piasecius *p.* 397. Wassenberg *p.* 136.

§. XXX.

Partis his victoriis, Cæsar in restitutionem religionis Catholicæ propensissimus, varia bona ecclesiastica mandat restitui. * Anno 1627. Daniæ Rex positis inter Visurgim atque Albim castellis, progressus Cæsareorum sistere nitebatur, ac per excursiones Luneburgensem ditionem vastabat. Tillius autem apud Tangermundam Albi superato, loca per Marchiam a Danis insessa occupat; iisdemque Hauelberga exturbatis, Hauelam fluuium transit. Mox, incumbente simul Wallensteinio, Boitzeburgum ac Lauenburgum recuperat, ac Regiis semper cedentibus in Holsatiam tandem penetrat. Cæsæ ibi, quas Durlacensis Marchio ducebat, copiæ; nec minus illæ, quæ in intimam Iutiam, Alburgum vsque refugerant. Captum quoque Rensburgum; sic vt Regi e Cimbrica Chersoneso, præter Crempam & Glückstadtium nihil restaret. Interea Fürstenbergius Northeimum capit, non sine suorum clade, actis ad desperationem præsidiariis, ob negatas honestas deditionis conditiones, quas tamen postea, bis acriter ab oppugnatione repulsus, vltro offerre cogebatur. Nyenburgum quoque Anholdino se submisit, qui omnem ad Visurgim tractum, & Bremensem ditionem, Stada excepta, in potestatem redegit. ** Tandem & Pappenheimio Guelferbytum deditur, obstructo Ockeræ alueo inundatum. Iste rerum successus *** Danum non solum impediuit, ne quod meditabatur, in Silesiam copias mitteret, **** sed etiam Georgium Guilielmum Brandeburgicum Electorem subegerat, vt Bauarum Collegam adgnosceret, Cæsaris militi transitum hospitiaque pollicitus, suosque Dano militantes auocans. Inde late per Marchiam, Mecklenburgensem ditionem & Pomeraniam Cæsaris se miles diffundit, ac prouinciales grauissimis exactionibus pro libidine exhaurit. *****

* Huius variæ adducit exempla Carafa *p.* 268. Idem Germaniæ suæ sacræ varia adiecit diplomata restitutionem religionis concernentia.

** Carafa *p.* 293. Pufendorf *lib. I. §. L.* Piasecius *p.* 398.

*** Carafa *p.* 309. de hac occupatione varia scripta apud Londorpium *Tom. III. p.* 978.

**** Carafa *p.* 277.

***** Carafa p. 257. *harum autem copiarum intuitu Elector Brandenburgicus misit e suis, qui Cæsaris exercitum hospitio exciperent, & vim deprecarentur, cum certa verbali atque scripturali cautione, se in fide Cæsaris permansurum, quod vt magis Cæsar crederet, hactenus dilatum*

dilatum assensum ad promotionem Electoratus Ducis Bauariæ, tunc perlibenter submisis, seque in omnibus Cæsari cum Electore Saxoniæ pariturum sancte promisit. Idem *p.* 305. testatur: *quapropter Elector Brandenburgicus, vt prius Brunsuicensis fecerat, suos e castris Danicis reuocare decreuit, plerique enim non ex plebeio, sed ex equestri, & ciuium ordine, ei Regi militabant, & in propria patria perniciem illi exactiones imponenti assistebant, imo præsidia habentes Ruppini, Frisaci, Zedenici, & Liebenwoldi sumptus menstruos a Brandenburgicis exigebant, postea illos, licet serius Cæsari fidus, sub graui pœna reuocauit, ac solis Cæsareis copiis necessaria quaque præberi mandauit; imo omnes suos tam equestri loco natos, quam ciues, & rusticos cis & vltra Oderam flumen commorantes, equis validissimis, seruis, puluere tormentario, globulis, & omnibus armis instructos ad omne signum adesse iussit, vt hostes propulsarent: ideo etiam Cæsarea præsidia Berlini, Francofurti & alibi libenter admisit, adeo copiosa, vt iam Marckam Brandenburgicam possent Imperio suo subiicere, & libere superatis considere. Ex hac tam propitia Electoris Brandenburgici erga Cæsarem voluntate, nata fuit fama, illum Catholicæ religioni nomen daturum, cuius fælicissimi nuncii famam auxit; quod non ita pridem multos e suis prædicantibus, quod vehementius populum concitassent, officio priuasset, modestioribus aliquot substitutis, per quos auctoritas, & obedientia Cæsaris stabiliebatur, & singulis integra fides erga suam Maiestatem serio commendabatur.* Subiectio autem ista iam facta ineunte a. 1627. prout ex scriptis apud Londorpium *Tom. III. p.* 940. 984. patet. Bellus *lib. XII. p.* 90.

§. XXXI.

Hyberna militum præsidia per vniuersam fere Germaniam deducta, cum multorum oppressione, Electorum aliorumque Principum animos exacerbauerant; vt serio de pace constituenda deliberare decreuerint. Hinc Electores & Principes fœderis Catholici sibi ipsis diem Herbipoli indixerunt, vt opportuno consilio maximis incommodis occurreretur. In eo primum ventilata fuit Cæsaris fortuna, & auctoritas nimium potens, quæ vni Wallensteinio commissa singulis fere Germaniæ prouinciis ad nutum imperabat. Quod cum omnibus displiceret, tum vel maxime his, qui nonnihil sibi, suæque familiæ detrahi existimabant; nec tamen omnino huic potestati audebant sese opponere: nam non parum res Catholica videbatur promouenda, si victoriæ iam obtentæ possent continuari. Non deerant, quibus Comitia Imperii Generalia placebant, quæ rursus alii iudicabant conuocari non posse, cum nec Imperator illa postulasset, neque præsens Imperii status illa pateretur. Quare in præfato Conuentu Deputatorum parum in publicis deliberationibus effectum, nisi quod Legati ad Cæsarem destinati fuerint, Metternichius Electoris Moguntini, & Curtius, Electoris Bauarici Consiliarii; qui querelas de militum exactionibus & corrupta instituerent disciplina.* Præparatorius tamen fuit hic Conuentus alterius post aliquot menses Mulhusium euocati, in quo Electores in persona debeant adesse, & Cæsarem rogare, vt & ipse suos destinaret, qui de Imperio in commune consulerent. Sed is

Con-

Conuentus aliquoties dilatus, non nisi in principio hyemis fuit habitus ibidemque XIX. Octobris prima sessio & prima propositio ab Imp. fuit facta, cui alteram Moguntinus subiunxit, qua ratione Pax Germaniæ sit restituenda, sed nihil fuit decretum, potius omnia ad Comitia Imperii Generalia reiecta. ** Paullo post hunc conuentum, Rex Daniæ per Comitem de Oldenburg solennes conditiones pacis proposuit Cæsari; obtulitque, se velle in Daniam retrocedere, si Cæsar e diuerso, locis omnibus occupatis in inferiori Circulo Saxonico cederet, & pristino statui cuncta restitueret, aut saltem illum immunem in omnibus redderet, seruato iure suo, suorumque filiorum ad Episcopatus prætensos. Hæc vbi obtinere non potuit, se suasque controuersias Electorum Collegio diiudicandas proposuit: *** cum vero nec ista succederent, & Wallensteinius illi Cæsaris nomine longe alias conditiones proposuisset, quæ solum regnum Danicum ipsi relinquerent, expensas restituere, & perpetuo Episcopatibus prætensis cedere iuberent; **** indictis nouis sui regni, ditionumque Comitiis multo violentius sese ad arma præparabat. ***** Palatinus inter illa, de reconciliatione cogitabat, & aliquas conditiones componens, rogabat Ducem Lotharingiæ, nec non Ducem Würtenbergensem, vt suas vices interponerent. Dicta igitur Septembri mense fuit dies Colmariæ, ad quam Legati Palatini cum plena commissione parendi adesse debebant. Verum, in tradendis plenipotentiariorum litteris non exigua fuit difficultas, quæ in plures menses fuit extracta. Tales etiam conditiones a Cæsare proponebantur, quas præstare penes Palatinum non erat, & ab hoc oblatæ moderationes plane respuebantur. ******

* Carafa *p.* 279. Bellus *lib. XII. p.* 88. Adlzreiter *p. III. lib. XII. n.* 5.

** Carafa *p.* 279. Piasecius p. 397. *Sub id quoque tempus in fine Octobris & initio Nouembris Conuentus Electoralis Mülhusii fuit celebratus, in quo Imperatoris Legati proposuerant ad deliberandum, quomodo pax vniuersalis Germaniæ restitueretur, debita pro bello præterito contracta soluerentur: & si pax componi non posset, sumptus prouiderentur pro vlteriori defensione Imperii. Electores, Moguntinus & Saxoniæ soli præsentes ibi aderant, alii per Legatos, sed colloquio facto omnia illa negotia ad Generalia Germaniæ Comitia reiiciebantur, nec quidquam pro tranquillitate publica fuit definitum; quinimo nouas diffidentias commouerat ibi iniecta mentio ex Conuentu Ligæ Catholicæ Herbipoli nuper celebrato, de restituendis bonis Ecclesiarum Catholicarum, & reducenda pace Religionum ad concordiam Passauiensem, Anno Christi* 1555. *Quod tamen longioris belli caussam futuram nemo tunc suspicabatur, præsertim quod arma Imperatoria vincere non cessarent eisque nemo se oppositurus credebatur.* Adlzreiter *p. III. lib. XII. n.* 35. *sqq.* Ludolph lib. XXVII. c. II. n. 25. Extant Acta huius Conuentus apud Londorpium *p.* 994. Arcana in hoc Conuentu Statuum consilia detegit Carafa *p.* 280. *reuera tamen secreto, & principaliter vt potentiam Cæsaris deprimerent, & illorum, aliorumque Principum Imperii libertas, & priuilegia non solum conseruarentur, sed augerentur.* Cæsaris vero con-

dilatum assensum ad promotionem Electoratus Ducis Bauariæ, tunc perlibenter submisis, seque in omnibus Cæsari cum Electore Saxoniæ pariturum sancte promisit. Idem p. 305. testatur: *quapropter Elector Brandenburgicus, vt prius Brunsuicensis fecerat, suos e castris Danicis reuocare decreuit, plerique enim non ex plebeio, sed ex equestri, & ciuium ordine, ei Regi militabant, & in propria patriæ perniciem illi exactiones imponenti assistebant, imo præsidia habentes Ruppini, Frisaci, Zedenici, & Liebenwoldi sumptus menstruos a Brandenburgicis exigebant, postea illos, licet serius Cæsari fidus, sub graui pœna reuocauit, ac solis Cæsareis copiis necessaria quaque præberi mandauit; imo omnes suos iam equestri loco natos, quam ciues, & rusticos cis & Vltra Oderæ flumen commorantes, equis Validissimis, seruis, puluere tormentario, globulis, & omnibus armis instructos ad omne signum adesse iussis, Vt hostes propulsarent: ideo etiam Cæsarea præsidia Berlini, Francofurti & alibi libenter admisit, adeo copiosa, Vt iam Marckam Brandenburgicam possent Imperio suo subiicere, & libere superatis considere. Ex hac tam propitia Electoris Brandenburgici erga Cæsarem Voluntate, nata fuit fama, illum Catholicæ religioni nomen daturum, cuius fælicissimi nuncii famam auxit; quod non ita pridem multos e suis prædicantibus, quod Vehementius populum concitassent, officio priuasset, modestioribus aliquot substitutis, per quos auctoritas, & obedientia Cæsaris stabiliebatur, & singulis integra fides erga suam Maiestatem serio commendabatur.* Subiectio autem ista iam facta ineunte a. 1627. prout ex scriptis apud Londorpium *Tom. III. p.* 940. 984. patet. Bellus *lib. XII. p.* 90.

§. XXXI.

Hyberna militum præsidia per vniuersam fere Germaniam deducta, cum multorum oppressione, Electorum aliorumque Principum animos exacerbauerant; vt serio de pace constituenda deliberare decreuerint. Hinc Electores & Principes fœderis Catholici sibi ipsis diem Herbipoli indixerunt, vt opportuno consilio maximis incommodis occurreretur. In eo primum ventilata fuit Cæsaris fortuna, & auctoritas nimium potens, quæ vni Wallensteinio commissa singulis fere Germaniæ prouinciis ad nutum imperabat. Quod cum omnibus displiceret, tum vel maxime his, qui nonnihil sibi, suæque familiæ detrahi existimabant; nec tamen omnino huic potestati audebant sese opponere: nam non parum res Catholica videbatur promouenda, si victoriæ iam obtentæ possent continuari. Non deerant, quibus Comitia Imperii Generalia placebant, quæ rursus alii iudicabant conuocari non posse, cum nec Imperator illa postulasset, neque præsens Imperii status illa pateretur. Quare in præfato Conuentu Deputatorum parum in publicis deliberationibus effectum, nisi quod Legati ad Cæsarem destinati fuerint, Metternichius Electoris Moguntini, & Curtius, Electoris Bauarici Consiliarii; qui querelas de militum exactionibus & corrupta instituerent disciplina.* Præparatorius tamen fuit hic Conuentus alterius post aliquot menses Mulhusium euocati, in quo Electores in persona debeant adesse, & Cæsarem rogare, vt & ipse suos destinaret, qui de Imperio in commune consulerent. Sed is

Con-

Conuentus aliquoties dilatus, non nisi in principio hyemis fuit habitus' ibidemque XIX. Octobris prima sessio & prima propositio ab Imp. fuit facta, cui alteram Moguntinus subiunxit, qua ratione Pax Germaniæ sit restituenda, sed nihil fuit decretum, potius omnia ad Comitia Imperii Generalia reiecta. ** Paullo post hunc conuentum, Rex Daniæ per Comitem de Oldenburg solennes conditiones pacis proposuit Cæsari; obtulitque, se velle in Daniam retrocedere, si Cæsar e diuerso, locis omnibus occupatis in inferiori Circulo Saxonico cederet, & pristino statui cuncta restitueret, aut saltem illum immunem in omnibus redderet, seruato iure suo, suorumque filiorum ad Episcopatus prætensos. Hæc vbi obtinere non potuit, se suasque controuersias Electorum Collegio diiudicandas proposuit: *** cum vero nec ista succederent, & Wallensteinius illi Cæsaris nomine longe alias conditiones proposuisset, quæ solum regnum Danicum ipsi relinquerent, expensas restituere, & perpetuo Episcopatibus prætensis eedere iuberent; **** indictis nouis sui regni, ditionumque Comitiis multo violentius sese ad arma præparabat. ***** Palatinus inter illa, de reconciliatione cogitabat, & aliquas conditiones componens, rogabat Ducem Lotharingiæ, nec non Ducem Würtenbergensem, vt suas vices interponerent. Dicta igitur Septembri mense fuit dies Colmariæ, ad quam Legati Palatini cum plena commissione parendi adesse debebant. Verum, in tradendis plenipotentiariorum litteris non exigua fuit difficultas, quæ in pluresmenses fuit extracta. Tales etiamconditiones a Cæsare proponebantur, quas præstare penes Palatinum non erat, & ab hoc oblatæ moder..tiones plane respuebantur. ******

* Carafa *p.* 279. Bellus *lib. XII. p.* 88. Adlzreiter *p. III. lib. XII. n.* 5.

** Carafa *p.* 279. Piasecius p. 397. *Sub id quoque tempus in fine Octobris & initio Nouembris Conuentus Electoralis Mülhusii fuit celebratus, in quo Imperatoris Legati proposuerant ad deliberandum, quomodo pax vniuersalis Germaniæ restitueretur, debita pro bello præterito contracta soluerentur: & si pax componi non posset, sumptus prouiderentur pro vlteriori defensione Imperii. Electores, Moguntinus & Saxoniæ soli præsentes ibi aderant, alii per Legatos, sed colloquio facto omnia illa negotia ad Generalia Germaniæ Comitia reiiciebantur, nec quidquam pro tranquillitate publica fuit definitum; quinimo nouas diffidentias commouerat ibi iniecta mentio ex Conuentu Ligæ Catholicæ Herbipoli nuper celebrato, de restituendis bonis Ecclesiarum Catholicarum, & reducenda pace Religionum ad concordiam Passauiensem, Anno Christi* 1555. *Quod tamen longioris belli caussam futuram nemo tunc suspicabatur, præsertim quod arma Imperatoria vincere non cessarent eisque nemo se oppositurus credebatur.* Adlzreiter *p. III. lib. XII. n.* 35. *sqq.* Ludolph lib. XXVII. c. II. n. 25. Extant Acta huius Conuentus apud Londorpium *p.* 994. Arcana in hoc Conuentu Statuum consilia detegit Carafa *p.* 280. *reuera tamen secreto, & principaliter vt potentiam Cæsaris deprimerent, & illorum, aliorumque Principum Imperii libertas, & priuilegia non solum conseruarentur, sed augerentur.* Cæsaris vero

con-

confilia exponit. Pufendorf lib. I. §. LI. dicens: *caterum e Mulhusino conuentu nullus in publicum fructus, nisi quod Cæsar per istum ad euertendam plane Ordinum libertatem viam sibi strueret, dum velut in Comitiorum locum istos e paucis, sibique fere obnoxiis congressus fouet, quibus sola consultandi, nulla decernendi facultas relinquebatur, & quorum consilia pro lubitu Cæsar aspernari poterat.* Quæ vero caussa fuerit dilati Conuentus, ipse etiam tradit Carafa p. 311. *Dudum etiam controuertebatur, quinam forent admittendi, an soli Electores, an Principum Legati, an ipse Cæsar. Varii etiam euentus, plerumque falices pro Cæsareo exercitu, in dies statum caussæ, & consiliorum rationes immutabant.* Idem tamen p. 323. quædam capita de Friderici Palatini submissione in hoc conuentu decreta proponit, quæ Cæsaris potius fuisse videntur quam Statuum.

*** Carafa *p.* 280.

**** Carafa *p.* 316. extant istæ Conditiones apud Londorpium *Tom. III. p.* 992.

***** Carafa *c. l.*

****** Carafa *p.* 280. 303. Pufendorf *c. l.* Extant Acta apud Londorpium *Tom. III. p.* 995. *Tom. IV. p.* 668. & Meyerum *Lond. suppl. Tom. I. p.* 771. Adlzreiter *p. III. lib. XII. n.* 8. Ludolph *lib. XXVII. c. II. n.* 30.

§. XXXII.

His ad Septentrionem pro Cæsare feliciter procedentibus, Imperator Vienna Pragam transierat, vbi coronatio Ferdinandi III. & Eleonoræ Augustæ adornabatur. Nouum ibi videbatur de ordine Ecclesiastico introductio, qui a ducentis & amplius annis locum non habuerat, in sessionibus Statuum regni, sed tanquam externus, aut coronæ Regiæ insertus habitus fuerat.* Proposuit Cæsar in primis Comitiis, regni instaurationem, legum nouarum obseruantiam, vicinorum Principum amicitiam, perpetuam pacem, hostium, si ingruerent, reiectionem, limitanearum arcium defensionem, promptum armorum apparatum, deperditarum ditionum recuperationem, & filii sui coronationem, ad quam omnes Ordines inuitauit. Dum antea de prioribus consulerent, & tam Imperatricis, tam filii coronatio adornaretur, nouique regni Magistratus instituerentur, Corona regni caute associata Pragam delata fuit. Hinc, inconsultis Ordinibus Eleonora Augusta die XVIII. Nouembris 1627. in Bohemiæ Reginam, Ferdinandus III. vero die XXIX. Nouembris ab Archiepiscopo Pragensi Cardinali ab Harrach in Regem Bohemiæ fuit coronatus.** Interim, dum Pragæ demoraretur Imperator, receperat Austriam superiorem eousque nomine Hypothecæ subiectam Duci Bauariæ, pro sumptibus belli, qui ad tredecim myriades (*millionem*) florenorum computabantur, cum per Palatinatum Superiorem, qui per Tractatus Monachienses XXII. Februarii 1628. conclusos, Bauaro plene cedebatur, ipsi satisfactum fuisse videretur.***

* Carafa *p.* 331.

** Cara-

** Carafa p. 332. Piasecius p. 397. *interim Imperator Vienna Pragam transiterat, & fecerat Imperatricem coronari Reginam Boëmiæ sub finem mensis Nouembris, simulque renuntiauit Regem Boëmiæ (nulla forma Electionis seruata vt olim, sed absoluto iussu, iuxta nouam pragmaticam perpetuæ hæreditatis) filium suum Ferdinandum, conditione adiecta, quod viuente Patre, non deberet vsurpare Rex nouus illius Regni administrationem.* Theatr. Europ. *Tom. I. p.* 1014.

*** Piasecius *p.* 400. Adlzreiter *p. 111. lib. XIII. n.* I. Carafa p. 339. *serio interim Cæsar per Comitem de Trautmansdorf Arcani Consilii Consiliarium apud Electorem Bauariæ cessionem superioris Austriæ vrgebat, pro qua sua Maiestas hæreditariam donationem superioris Palatinatus eidem Electori pia commutatione offerebat, & subditi ipsi Austriæ magis erga Cæsarem, quam erga Bauarum propensi, non contemnendam summam signati auri sexcentorum millium florenorum liberalissime addicebatn.* Idem *p.* 343. Extant tabulæ istæ apud Londorpium *Tom. V. p.* 796.

§. XXXIII.

Inter hos victoriarum progressus, Maris etiam Balthici imperium tentatum, frenando septentrioni, simul subiugandis Batauis, quorum commercia nauigatione illius maris fundantur. Multa iam olim cum Polonis fuerant consilia arcana de Belgarum in mari Balthico commerciis euertendis, Hispanorum stabiliendis, subiugandaque Dania,* quæ nunc eo facilius in effectum duci posse videbantur. Tentabantur igitur Ciuitates Hanseaticæ, licet frustra. ** Wallensteinius a Cæsare, inaudito hactenus exemplo, supremus classis præfectus per Oceanum ac mare Balthicum declaratur, collato in eundem ineunte anno 1628. Mecklenburgico Ducatu, quem velut in pignoris vicem ob sumptus in id bellum factos tantisper obtineret, *** qui tamen a. 1629. pleno feudi iure in eundem fuit translatus, Megapolitanis Ducibus publicis scriptis desuper protestantibus. **** Occupato litore, portuque Wismariensi, classi comparandæ incumbitur, negotiumque datum Comiti Mansfeldico, Wismariæ tunc præfecto, vt quindecim naues bellicas extruendas curaret, quibus & Sigismundus, Poloniæ Rex suarum aliquot adiungebat. ***** Inde & Pomeraniæ manus iniiciebantur, quæ, licet toto bello extra omne armorum contagium remota, immenso Cæsarei militis agmine inundabatur; grauibusque exactionibus premebatur, ****** cuius vnicus Dux, prolisque expers, minore cum inuidia Cæsarem hæredem habiturus videbatur. Eumque in finem iam Bauarus actionem in Pomeraniam a Ludouico Romano Ludouici IV. Imperatoris filio deriuatam, vbi Ducem fato fungi contingeret, meditabatur, qua Brandenburgicus successione, quæ pacto ipsi debebatur, excluderetur. ******* Stralsunda potissimum tentabatur, Maris Balthici ostium. Postulabatur, vt ea præsidium Cæsareum reciperet, magnam pecuniæ summam solueret, & alia, quibus litis materia quærebatur.

tur. Cum ea vrbs haut consentiret, mox occupata a Cæsareis Rugia insula, XVI. Maii 1628. obsidione cingitur. Ciues hostis hactenus semper victoris insolentia haut territi, ad vim propulsandam strenue se parant, quibus aliquot peditum cohortes Danus auxilio miserat. Sed præcipua fiducia in Rege Sueciæ erat, qui, cum facile intelligeret, quanti sua interesset, Cæsarem littore Balthico non potiri, vltro puluerem pyrium, quem isti a Gedanensibus petierant, submisit, ac per Legatum auxilia prolixe obtulit, cupientesque valido milite firmauit. His subsidiis aucti oppidani, acriter sæpius repetitos Cæsareorum insultus repulerunt, eosque, post amissa duodecim militum millia XXII. Iulii obsidium soluere coëgerunt. Tentata quidem post cum vrbe compositio; sed nihil fidi a Cæsare expectans fœderi Sueciæ Regis est innexa, eidem facilem mox in Germaniam ingressum factura, Fridlando, frustra, vt Suecicum præsidium oppido deduceretur, postulante. *******

* Hæc consilia latius exponit Pufendorf *lib. I. §. LII.*

** Piasecius p. 398. *in annum autem Christi, Millesimum, Sexcentesimum, Vigesimum Octauum, aliæ longe diuersæ belli illius ducendi rationes Cæsarianos exceperunt: Ad maritima enim delati, vbi sinus aquarum ad Insulas inuadendas traiiciendi, & Ciuitatibus oppugnandis auxilia e mari intercludenda essent, sine classe valida rem gerere non potuerunt. Ad eam vero comparandam accinctis, plurimæ difficultates occurrebant. Miserat Imperator Comitem Szwartzenbergium ad Conuentum societatis Ansiaticæ Lubecæ sub hoc tempus celebratum, postulans, vt operam suam societas illa conferret ad instruendam huiusmodi classem, quæ mercaturæ ipsius exercitio contra monopolia Anglicana & vectigalium in transitu Hellesponti Danici Zund dicti iniurias vsui esse posset. Verum responsum accepit, quod Ciuitatibus non esset tutum suscipere bellum contra Principes maris illius Dominos, in quorum locis commorari & negotiari consueuerunt: Imperiales etiam Ciuitates illius oræ maritimæ requisitæ, vt præsidia Cæsarea reciperent, & classem in suis portubus pro Cæsare armari permitterent, omnino recusarunt, præter Vismariam & pauca loca vi occupata a Delegato Valnsteinii Arnhemio.* Carafa *p.* 336. extant de hoc varia scripta apud Londorpium *Tom. III. p.* 1004. Pufendorf *c. l.*

*** Extat de hoc Propositio Cæsaris Commissariorum ad Ordines Gustrouiæ a. 1628. congregatos apud Londorpium *Tom. III. p.* 1012. Piasecius *p.* 397. Ludolph *lib. XXVIII. c. II. n.* 40.

**** Extat *Kayserlich Manifest oder wohlgegründete Deduction der Vrsachen, warumben beede Gebrüdere, Hertzog Adolph Friedrich und Hans Albrecht von Mechelburg, Ihrer Fürstenthumben und Landen priuirt und entsetzt worden, de dato VVien den IX. Iunii* 1629, apud Londorpium *Tom. IV. p.* 8. cui Duces opposuerunt *Fürstliche Mecklenburgische Apologiam* 1630. 4.

***** Piasecius *p.* 399.

****** Prima enim pacta de successione in Pomeraniam a. 1338. inita fuerunt inter Ludouicum Romanum, Ludouici Bauari Imp. filium, tunc Electorem Brandeburgicum, de quibus Micrælius *Pomer. Chronic lib. II. p.* 331. Schurtzfleich *Originibus Pomeranicis §. VIII.* Pufendorf *c. l.*

******* Ca-

******* Carafa p. 345. *cives Stralsundt* (*quæ est ciuitas Ligæ Hansiaticæ in Pomerania*) *ob occupationem a Cæsareanis insulæ Rugiæ, & ob propugnaculum ab eisdem erectum in parua insula, quæ est e regione canalis, seu portus ciuitatis, nimium de sua libertate dubitantes, inito consilio cum Rege Daniæ, præfatum propugnaculum stricta obsidione oppugnarunt, ac tandem expugnarunt, quod indigne ferens Colonellus Arnheim, ad castigandam eorum rebellionem, cum duodecim millibus armatis cæpit obsidere ciuitatem, sane non valde maturo consilio, ob multa, sed præcipue, quod non poterat impedire subsidia, quæ per mare ventura erant.* Qua ratione Stralsundenses cum Wallensteinio egerint, idem postea exponit *p.* 347. Piasecius p 398. *alia vero potentiores Ciuitates contra talem iussum etiam armis sese munierant, & Stralsunda vsque obsidionem grauissimam prope anno integro propterea sustinuit, demumque vicit, ipsimet Valnstenio, qui eam totis viribus promouebat, magna clade illata: Deinde Insulam Denholmiam suis littoribus propinquam ab Arnhemio occupatam recuperauit auxiliis Dani & Sueci Regis, quæ Cæsariani classe destituti prohibere non valebant.* Le Vassor *lib. XXV. p.* 773. Extant apud Londorpium *Tom. III. p.* 1017. varia Acta & Scripta caussam hanc Stralsundensem concernentia. Ipsi vero Stralsundenses publico nomine euulgarunt scriptum cum hoc titulo: *Gründlicher Bericht von der Hansestadt Stralsundt, wie anno* 1627. *die Einquartirung daselbst begehret, aber gütlich abgehandelt, und gleichwol folgig Gewalt unterschiedlich wider sie verübet, auch von der Belagerung, Stürmung, und was dabey und weiter bis zum Abzuge des Feindlichen Kriegsvolcks vorgangen, nebst Beylagen. Stralsund* 1631. 4. Pufendorf *lib. I. §. LIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XIII. n.* 19. Ludolph *lib. XXVIII. c. II. n.* 41. Tractatus Stralsundensium cum Suecorum Rege, Gustauo Adolpho conclusus, exhibetur in Recueil *Tom. III. p.* 255. Rationes quæ Gustauum impulerint, vt Stralsundensibus subueniret, exponuntur apud Pufendorf *lib. II. §. IV. sqq.*

§. XXXIV.

Eodem anno 1628. controuersia suborta fuit de successione Mantuana. Franciscus Dux Mantuæ a. 1612. decesserat, relicta vnica filia Maria, ex Margaretha Sabauda. Succedebat illi germanus frater Ferdinandus, & huic Vincentius, qui cum prolem non haberet, Mariam istam in matrimonium dederat Carolo II. Niuernensi Duci, adgnato suo, eundemque successionis Mantuanæ declarauerat hæredem. Mortuo igitur a. 1628. Vincentio, Carolus, Dux Niuernensis fidelitatis iuramentum a subditis Mantuanis recepit, mittens ad Imperatorem Archiepiscopum Mantuanum, petiturum, vt pro cliente haberetur. Sed Hispani Gallicis adfinitatibus & patrociniis potentem Principem, vicinum Mediolano habere nolentes, Principem de Guastalla remotiorem quidem gradu, sed ex eadem Gonzagarum stirpe genitum præferri ei in illa hæreditate optabant; & effecerant, vt Imperator ius ipsius in dubium vocans, Legatoque illi renuntiari fecerit, quod ipsum tanquam legatum Ducis Niuernensis, quem pro Duce Mantuæ non adgnosceret, admissurus non esset, nisi prius ille arreptam auctoritate propria possessionem Feudi Imperialis dimitteret, & ius

successionis, si quod ibi prætendat, in iudicio suo probaret, pareretque iudicato. *

* Piasecius p. 399. Pufendorf *lib. I. §. LV.* Ludolph *lib. XXVIII. c. I.*

§. XXXV.

Batavi interea, ne mari Balthico excluderentur, plures naues armabant, & per Laurentium Realem præsidia duorum millium sclopetariorum Regi Daniæ eorum sumptu alendorum offerebant, per quos ipse angustiis Sundæ consuleret, insuper & alios quater mille submittere promiserunt. Sed Daniæ Rex Batauorum copias ad tuendum fretum admittere nolens, promissas auxiliares copias alibi quidem collocandas non detrectabat.* Desperatis igitur rebus Danicis, sub initium anni 1628. Conuentum Ordinum regni Danici, admissis etiam Legatis Hollandicis & Suecicis instituit, vt de reparanda fortuna deliberaretur. Ordines quidem Daniæ bella pertæsi, sedulo pacis rationem inculcabant. Hollandi vero & Sueci nihil omittebant quo Regi vindictam spiranti, eandem vt facilem ex possessa adhuc Crempena & Glückstadtio persuaderent. ** Hinc Daniæ Rex confirmato cum Anglo & Sueco ac Hollandis foedere, vires iterum collegit, classeque maxima valens, bellum a. 1628. instaurauit, Cæsareaneorum præsidia ex Femera Insula & Ecklenfurto eiicit, Wolgasto ac Vsedomia insula intercepta, transitus a Stettino, ne commoditati illorum inseruirent, obsedit; & plurimas etiam naues, quas circa Wismariam, ac a Rege Poloniæ mutuo conquisierant, variis prœliis conquassauit. Tillius interea cum alio exercitu circa Holsatiam commorans, postquam initio mensis Maii istius anni præsidium Anglicum cum Præfecto Morgano Stada decedere coëgisset, inde progressus, Crempam, & Glückstadtium mari vicinum & opportunum recipiendis ibi auxiliis, cum ad ista arcenda classe careret, damni multum in longa & inani locorum illorum oppugnatione accepit. *** Dum etiam Cæsareani partem copiarum in Poloniam, partem in Italiam amandassent, Daniæ Rex, misso Morgano in ditionem Holsatiæ ac Slesuicensem, plurimas ditiones suas, eiectis præsidiis Cæsareanis recuperauit, **** Profuit hoc ad Tractatum pacis Lubecæ a Delegatis Cæsareis Danicisque tota hyeme inani labore continuatum, tandem, vrgente potissimum bello Mantuano, ***** XII. Maii 1629. faciliores conditiones Danus obtinuit, vt receptis terris suis, rerum Imperii nonnisi vti Dux Holsatiæ amplius curam haberet. ****** Insuper Regi facultas concessa nouum vectigal per quatuor annos in Albi flumine exigendi, quod Glückstadti a. 1630. erectum sed a. 1637. contradicentibus Ciuitatibus

bus iterum finitum. ******* in hac pace mentio Ducum Mecklenburgensium nulla fiebat. Destinauerat ad eundem Conuentum Gustauus Adolphus Suecorum Rex legatos suos, qui Suecicum militem Stralsunda educendum premitteret, si ex vtroque Circulo Saxonico copiæ educerentur, Principes restituerentur, præmissus etiam a Legatis Ioannes Saluius e Dania Ioannem Lehusium Lubecam ablegauerat, qui Cæsareis Ministris aduentum Legatorum Suecicorum denuntiaret, ac fide publica eorundem securitati caueri postularet. Quem citra responsum Cæsarei, iussu Fridlandi dimittebant, extrema interminati, si Legati Suecici Lubecam accedere auderent, id quod instigantibus Danis factum fuisse dicitur. ********

* Carafa *p.* 329.

** Carafa *p.* 335.

*** Piasecius *p.* 398. Pufendorf *lib. I. §. LIV.* Adlzreiter *p. III. lib. XIII. n.* 11.

**** Piasecius *p.* 410. Carafa *p.* 346. 347.

***** Piasecius *c. l.* Addit hanc rationem Pufendorf *c. l. erant, qui crederent, Fridlandum occasionem honeste bello sese extricandi cupide amplexum, quod deficientibus stipendiis, quæ tanto exercitui sufficerent, & corrupta plane disciplina, rem suo ex ingenio gerere non posset, ac metueret, ne gloria parta bello diutius extracto destrueretur.* Dum autem pacis Tractatus hærerent, prodiit, *Daniæ Regis Declaratio cum adnexis Probationibus, cur Pax in Imperio non sit restaurata, Hafniæ* 1628. 4.

****** Summam pacis hoc modo refert Piasecius p. 410. *nempe vt amicitia inter Imperatorem & Danum Regem vetusta coloretur: Danus rerum Imperii nonnisi vti Dux Holsatiæ curam haberet, & in actionibus regiminis Imperatoris nil corrigeret: Episcopatus in Germania non occuparet. Speciali tamen diplomate postmodum concesserat Imperator eius filio Friderico Episcopatum Bremensem. Insulas Femeram, Nordstrand, & alia loca intercepta legitimis Dominis restitueret; Vensliam, Stormariam, Holsatiam, Iuttiam, Ditmarsiam, Slesuicum & alias ditiones ac loca ab Imperialibus occupata integra reciperet, saluo Imperatori iure directi Dominatus super Holsatia, Stormaria, & Ditmarsia. Expensæ vtrinque vt compensarentur, & captiui dimitterentur. Pactis istis a parte Imperatoris Rex Hispaniæ, Poloniæ, Administratrix Belgii cum tota Domo Austriaca, & Electoribus ac Principibus Ordinibusque Imperii; A parte vero Dani Rex Galliæ, Angliæ, & Suecia & Ordines Hollandiæ includerentur, si eis non contradicerent. Sed contradixerunt isti statim ob non restitutum Palatinum, & Mechelburgenses, ac alios Principes; qua flamma adhuc tunc neglecta paulo post tota Germania misere conflagrauit.* Adlzreiter *p. III. lib. XIV. ineunte.* Le Vassor *lib. XXVI. p.* 127. Extant Acta & tabulæ pacis apud Londorpium *Tom. III. p.* 1078. cum ipsis Actis Pacis in Recueil *Tom. III. p.* 258. 276.

******* De hac controuersia inter Daniæ Regem & Hamburgenses Theatr. Europ. *Tom. II. p.* 151. & singularis extat Apologia Hamburgensium apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. II. p.* 663. Anno 1637. equidem prorogationem petebat Daniæ rex, quam tamen & Cæsar & Collegium Electorale denegabant, quod exhibet Londorp *Tom. IV. p.* 689. Lünig *Contin. II. sect. IV. p.* 73.

******** Londorp *Tom. III. p.* 1079. Pufendorf *lib. II. §. XIII.* Chemnitz *p. I. p.* 9.

De

De hoc bello feparatim extat *Bellum Bohemo-Germanicum*, 1630. 4. Liborius Vulturnus *in kurtzer Erzehlung aller vornehmbsten Handel zwischen der Beyer Tyllischen und Kayserlichen VVallensteinischen gegen der Kænigl. Dennemarckischen Armada* 1628. 4. Facit huc etiam Waffenbergii Florus Germanicus.

§. XXXVI.

Inter has Cæfaris victorias non prouinciæ Auftriacæ reformabantur folum, * fed etiam varia de reducenda in Germaniam religione Catholica & reftituendis bonis Ecclefiafticis erant confilia. ** Cæfar etiam filium fuum Leopoldum Guilielmum ad Argentinenfem & Patauienfem Epifcopatum, refignante Leopoldo ArchiDuce, iam ante defignatum *** Halberftadtienfis Epifcopatus & Abbatiæ Hirfchfeldenfis Adminiftratorem renunciari curat, **** in quem etiam Pontifex Præfulatum Magdeburgenfem a. 1628. contulerat, vtut Electoris Saxoniæ filius, abdicato Chriftiano Guilielmo a Canonicis, ei regimini defignatus effet. ***** Iftum Bremenfis & alii Epifcopatus erant fecuturi. Tandem VI. Martii 1629. edictum publicatur, quo bona Ecclefiaftica a Proteftantibus, poft Paffauienfem transactionem occupata fiue mediata fuerint, fiue immediata, Pontificiis reftitui iubentur: fimul declaratur, non effe Proteftantibus iuftam querendi cauffam, fi Lutherani Pontificiorum Ordinum ditionibus expellantur; & quod pax religionis ad eos folos pertineat, qui Auguftanam confeffionem amplectantur. In recufantes profcriptio decernitur, & executio citra exceptionem confeftim facienda. ****** Ac vt infultatio eo foret manifeftior, exercitus Cæfareus fub Comite Wolfgango a Mansfeld fexdecim millium, & amplius peditum, ac mille quingentorum equitum circa Vlmam hyberna fixerat, omnibus metum incutiens, qui reftitutionem promoueret. ******* Ab Auguftana vrbe e Sueuiæ Ciuitatibus fit initium, quarum ciues publico exercitio Lutheranæ religionis arcebantur. ******** Inde paffim per omnes Germaniæ regiones conftituebantur, qui bona ecclefiafticis adempta adnotarent, res ex edicto ordinarent, fpretis quæ tum cæteri, tum Saxoniæ Elector fuper iftius iniquitate querebantur. † Per Sueuiam equidem Epifcopus Conftantienfis, Comes Sultzenfis, Abbas Campidonenfis, Vlricus Statzinger: Per Franconiam Epifcopus Bambergenfis, Prælatus Eberracenfis, Pappenheimius. Ad Vifurgim & per Weftphaliam Epifcopus Osnabrugenfis, Magifter Ordinis Teutonici, & Maius Confiliarius aulicus. Per Saxoniam Metternichtius, Altringerus, Wentzelius. Ad Rhenum Elector Moguntinus, ad executionem fuerunt conftituti. †† Proteftantes igitur vt fe ex anguftiis hifce extricarent, & proprias & exterorum vires circumfpiciebant, præ-

fertim

fertim cum Cæsaris exercitum non mediocriter debilitassent validæ in Italiam, Hispanisque contra Batauos, & Polonis aduersus Sueciæ Regem in Borussiam missæ copiæ, quarum maximam partem belli incommoda morbique absumpserant. †††

* De hac reformatione plenius Carafa *p.* 283. qui etiam edictum Ferdinandi II. de reducenda in Bohemiam religione Catholica *p.* 297. inseruit. Extat *Reformations patent im Kœnigreich Bœhmen* apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. II p.*730.

** Carafa p.311. *non ita pridem Cæsar consultus, & sollicitatus præcipue ab Episcopo Augustano, Constantiensi, & VVormatiensi, nec non ab Abbate Cæsariensi, & ab aliis grauatus, vt restitutiones monasteriorum, Episcopatuum, aliorumque bonorum Ecclesiasticorum aggrederentur, contra Ducem VVirtembergensem, & Marchionem Anspacensem, in quorum manibus adhuc erant cœnobia Lorchæ, Brezenbusiense, Herbertingense, Mulbrunnense, Corona Regia, Bebenhusianum, Heilbrunnense, & Reichenbacense, quod olim Cæsar Rudolphus II. in fauorem Episcopi Constantiensis inceperat vrgere. Quare Sua Maiestas ipsos Electores Imperii consulere voluit, an ea, quæ merito exigebantur, nunc tandem defunctis tot bellis, deberent restitui; neque enim de causa iustitia quæstio erat, sed de executione, quam Sua Maiestas absque Electorum iudicio, ac voto solus noluit contra plurimorum mentem aggredi illo tempore.* Inde exponit, quid Catholici Electores Cæsari responderint, & qua ratione ipsius consilium adprobarint. Extat etiam hoc responsum apud Londorpium *Tom. III. p.* 998. Consilium Moguntini *p.* 1012. Bauari *p.*1045. Qua ratione Cæsar Petrum a Stralendorf, Imperii Vice-Cancellarium & Hermannum Questembergium ad Saxoniæ Electorem ablegauerit, vt consiliis hisce adsentiret, docet Carafa *p.* 315. Episcopatus, quos Pontificii repetierint, recensentur in *Summarischen Bericht etzliche nach den Passauischen Vertrag eingezogene Stiffter betr.* 1629. 4. Ludolph *lib. XXIX. c. II.*

*** Carafa *p.* 231.

**** Carafa *p.* 325. Pufendorf *lib. I. §. LI.*

***** Carafa *p.* 341. Pufendorf *c. l.* Londorp *Tom. III. p.* 1021.

****** Piasecius p. 410. *auxerunt etiam mox dissidiorum in Germania materiam edicta Imperatoris seueriora, 6. Martii istius Anni C.* 1629. *(propter prolixitatem omittuntur) promulgata, pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum, & Religione Catholica instauranda, dissidentiumque Religionum pace ad concordiam Passauiensem A. C.* 1552. *& Augustanam* 1555. *tum & ad terminos Confessionis Augustanæ* 1530. *reducenda, hoc anno diuulgata.* Adlzreiter *p. III. lib. XIV. n.* 11. Ludolph *lib. XXIX. c. II. n.* 24. Le Vassor *lib. XXVI. p.* 132. Pufendorf *lib. I. §. LVII.* Extat edictum integrum apud Londorpium *Tom. III. p.* 1048. cui subiuncta sunt varia consilia ICtorum de hoc edicto, atque inter hæc Theodori Reinckingii *p.* 1069. qui Cæsari adplaudebat, & Tübingensium, qui contraria docebant. Lünig *p. Gen. Cont. II. p.* 71. Recueil *Tom. III. p.* 261.

******* Carafa p. 337. *Magnum exercitum illis diebus Cæsar collegerat in limitibus Sueuiæ sub Comite VVolfgango a Mansfeldt sexdecim millium, & amplius peditum, ac mille quingentorum equitum, qui circa Vlmam hyberna fixerant, omnibus metum incutientes, ingentesque pecuniarum collationes instituentes. De hoc exercitu variæ tunc erant coniecturæ; exortis enim tumultibus Italicis ob Vincentii Mantuæ Ducis obitum, & Ducis Niuersensis controuersam possessionem, multi Italiæ tunc metuebant. Alii Heluetios continendos dicebant, ne dum fœderatis Argentinensibus, Vlmensibus, Norimbergensibus, aliisque ciuitatibus Imperialibus imperarentur sacrarum fortunarum restitutiones iuxta mandata, præpedirent. Nonnulli etiam exercitum*

ad omnem euentum, vel in Vngaria, vel in inferiori Germania applicandum iudicantes, eundem ibidem optime detineri censebant, vt secundo flumine, vbicunque necesse foret, euocaretur. Vnum constabat, propter illius exercitus præsentiam, hæreticorum animos, alioquin ad nouas spes erectos, plurimum concidisse. Daniæ Rex nedum de Germaniæ auxiliis diffidens, magnam spem in Ciuitates Imperiales propter Religionis instaurationem, & bonorum Ecclesiasticorum restitutionem multis in locis publicatam, & vniuersaliter præparatam, offensas reposuerat; eratque, qui fœdus contractum fuisse diceret, cuius se primarium Ducem Marchio Durlacensis etiam ascitis in societatem Gallis gloriabatur. Sed hæc omnia consilia (fugiente Marchione) per huius exercitus constantiam dissipata sunt, hostes extenuati, & Cæsaris auctoritas vel maxime fuit per Imperium stabilita.

******** Carafa p. 338. *quod de restitutione Catholicarum ecclesiarum dicebatur, notauimus propter pericula generalis alicuius seditionis, commotis nonnihil Heluetiis, quos tanta copia excitauerant, nedum omnino maturam fuisse mandati concepti publicationem, exercitus tamen præsentia multis in locis, præcipue apud Sueuos vbi frequentissime sunt ciuitates Imperiales corruptæ, non parum sacrarum fortunarum restitutionem promouit, illo etenim præsente, liberrime Cæsar Episcopo Augustano, me instante, mandauit, vt pagos sibi subditos omnes, & hæreticorum, Protestantiumque dominorum hactenus refractarios secundum tenorem transactionis Passauiensis, Catholicæ religionis obtemperantes redderet. Quod idem Leopoldo fratri imperauit, vt Campiduni, Memmingæ, Colmariæ, & alibi in superioribus hæreditariis regionibus attentaret. Magno etiam Ordinis Teutonici Magistro commissa fuit instauratio prisci ritus oppidi Bopfingensis, Nordlingensis, Aalen, Dinckelspuhlii, & Gemundii, seruata pace Passauii. Fuere hæc certe prænuntia futuri decreti Generalis, vt præsente exercitu initio facto, minus alibi, absente forte, sentirentur, vel pertinaciores adigerentur. Memmingæ enim militum motus statim binas ecclesias pro Catholicis expressit. Lindaui etiam sexcentis militibus semel admissis, securissimi Cæsarei Legati, Comes Hugo de Montfort, & Episcopus Constantiensis claues oppidi, domus Prætoriæ, & armamentarii, restitutionem bonorum Ecclesiasticorum non sine insigni fructu spirituali vrgere cœperunt, & Vlmenses hactenus rigidissimi solum ad strepitum vicinorum militum per Legatos, dicto Cæsaris sese fore obedientes promiserunt.* Adlzreiter *p. III. lib. XIV. n.* 36. Pufendorf *lib. I. §. LVII.* De Reformatione apud Augustanos suscepta, prolixe Londorp *Tom. IV. p.* 23. 218. Ludolph *lib. XXIX. c. II. n.* 48.

† Apud Londorpium *Tom. IV. p.* 2. 3. extant scripta contra hoc edictum.

†† Londorp *Tom. IV. p.* 1. vbi etiam quid ipsis fuerit commissum, exponitur.

††† Pufendorf *c. l.*

§. XXXVII.

Accedebat tantis malis militum insolentia. Legionum numerus in immensum augebatur, vt a Fridlando iactatum sit, Cæsarem supra centum sexaginta militum millia sub signis habere. Hi toti Germaniæ velut in prædam sibi concessæ intolerandis modis insultare, hospitia, vbicunque placebat, sumere, inconsultis Principibus, ad quos ea terræ spectabant. Bona illorum, qui contra Cæsarem militauerant, fisco Cæsareo addicebantur. Plerique tamen inuidiam tantæ oppressionis in Fridlandum deriuatum ibant, qui insolita fortuna ebrius velut dictatorem ageret, nec Cæsaris mandatis, nisi quantum ipsi collibitum, pareret.* Dum igitur vndique

que

querelæ de oppreſſione in Germania audirentur, de Suecorum etiam in Germaniam expeditione rumor eſſet, Conuentus Ligæ Sociorum a. 1619. Heidelbergæ inſtituebatur, qui Cæſarem per legatos orabant, vt grauaminibus medelam adferret, Conuentum Electorum indiceret, pacem in Germania reſtitueret, de milite tamen conſeruando alendoque fuit decretum.** Sopiendis his querelis Cæſar Conuentum Electorum a. 1630. Ratisbonam indicit, cum interim nihilo ſegnius edicti executio procederet. Ad iſtum Conuentum ipſe Cæſar IX. Iulii acceſſerat, & Electores Eccleſiaſtici, Bauarusque; ſed Saxo atque Brandeburgicus, ſæpius licet inuitati; venire abnuerant, edicto oſtenſi, & quia Cæſari pro filio ſuo, vt Rex Romanorum deſignaretur prenſaturo, in os negare nolebant.*** Proponitur ibi a Cæſaris legatis Stralendorfio Barone, Imperii ViceCancellario & Arnoldino de Clarſtein III. Iulii culpam malorum eſſe penes Palatinum, cui omnis obtinendæ reſtitutionis ſpes ſit præſcindenda; eiusque ac Batauorum machinationibus obuiam eundum. Additur de iure Cæſarum per Italiam aſſerendo; ac Sueci in Germaniam expeditione. Denique vt de alendo exercitu, corrigenda militari diſciplina, ac pecuniis in ſtipendium commode colligendis decernatur.**** Saxo e contrario abrogationem edicti per Legatos, quos antea Viennam miſerat, enixe exigebat,***** de quo variæ Catholicorum erant ſententiæ, Cæſar vero ſolitis verborum blandimentis, & deſignato Francofurti conuentu, vbi de iſto negotio ageretur, a fortioribus conſiliis Saxonem auertere nitebatur.****** Cæterum de iniuriis & oppreſſionibus Cæſarei exercitus, ac inſolentia Fridlandi, eiusque dictatoria poteſtate Pontificii iuxta atque Proteſtantes querebantur, quem odium ac nauſeam generis humani vocitabant. Simul immenſæ pecuniarum ſummæ, quibus Ordines emuncti fuerant, recenſebantur, magna cum Cæſaris inuidia, qui culpam in pertinaciam hoſtium, & fatalem temporum infelicitatem retorquebat. Sed Fridlandum cumprimis vrgebat Bauarus odio peculiari, dum ipſius auctoritatem non mediocriter imminuerat. Et Bauarus ſibi ſummum belli arbitrium non obſcure ambiebat; ſed cui ſe Cæſaris Conſiliarii vehementer opponebant, veriti, ne Bauarus tanta potentia ſubnixus, ſummam rerum in ſe traheret. Præſertim cum & ipſe, vt Rex Romanorum deſignaretur, clam prenſaret, inclinantibus non parum in ipſum Moguntino, Colonienſi & Saxone. Dum igitur acerrime Fridlandi abdicationem vrgerent Electores, Cæſar tandem, renitens licet, in illam conſentit, velut magnam partem inuidiæ in iſtum deuoluturus. Nec ille in ordinem ſe redigi adeo ægre ferre viſus fuit,

quod prouideret, breui fore, vt ablatum imperium sibi, non sine precibus iterum offerreretur. Sed & complures legiones Cæsaris dimittebantur, leuandis Germaniæ oneribus, & militum exactionibus modus statuebatur. Retinuit tamen sub signis Cæsar triginta nouem millia, Ligistæ tricies mille trecentos, selectum, veteranum & victorem militem.******* Restitutio etiam Palatini in his Comitiis ab Anglico potissimum legato vrgebatur, sed huic tales reconciliationis conditiones proponebantur, vt Palatinus Cæsari se submitteret, veniamque commissorum ab ipso peteret, Boemiæ regno pro se & suis posteris renuntiaret, Electoratu se abdicaret, & a fœderibus quibusuis abstineret. † Sub finem Comitiorum, initio Nouembris coniugem suam Eleonoram Gontzagæam Mantuanam, Imperator fecit coronari. ††

* Pufendorf *lib. I. §. LVI.* Piasecius p. 410. *& simul insolens militis alendi introducta ratio, inuitis Prouinciarum populis, eo onere contra præscriptum antiquarum sanctionum Imperialium grauatis, idque nulla æquabili moderatione seruata, sed licentia militaris arbitrio, vt Ciuitates & Oppida quasi in prædam data, a receptis hospitio, seu præsidii Imperatorii titulo militibus, stipendiorum nomine diriperentur conniuentibus ad omnia eorum Præfectis. Isti enim non aliud responsum dabant ea de re conquerentibus, nisi quod Imperator mallet suos subditos habere pauperes quam rebelles.* Idem p. 417. *immo sub hoc tempus passim per Imperium bona aliorum quoque, plurium qui contra Imperatorem militauerant, ab eius ad hoc Delegatis fisco Imperiali applicabantur. Circa Decretum pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum publicatum, Imperator immutare nil voluit, & Virtembergensi Duci conquerenti, quod octo millia armatorum pro executione illius Decreti in suas ditiones hostiliter tunc intrassent, responsum dedit; quod inde discessuri non essent, nisi Dux illi Decreto paruerit. Priuato tantum nomine Catholici promiserant, quod Francofurti in breui conuenire, ac amice de tali controuersia tractari deberent. Contra nouum abusum imperandi Prouinciis & Ciuitatibus immensa tributa prout liberet militari auiditati, æque Catholicorum atque Dissidentium grauiora lamenta audiebantur.*

** Adlzreiter *p. III. lib. XIV. n.* 44. Extat decretum Conuentus apud Londorpium *Tom. III. p.* 1084. Ludolph *lib. XXIX. c. II. n.* 46.

*** Pufendorf *lib. I. §. LVIII.* Carafa *p.* 347.

**** Extat hæc Propositio apud Londorpium *Tom. IV. p.* 45. vna cum reliquis huius Conuentus Actis. Ludolph *lib. XXX. c. II. n.* 39. Adlzreiter *p. III. lib. XV. n.* 3. *sqq.* Chemnitz *p. I. lib. II. p.* 95. Le Vassor *lib. XXVIII. p.* 431. De his Comitiis etiam speciatim egit Theodosius Berenicus, siue potius Matthias Berneggerus. Theatr. Eur. *Tom. II. p.* 182. Recessus extat apud Lünigium *p. Gen. Cont. II. p.* 83.

***** Extat propositio Legati Saxonici, Viennæ facta apud Londorpium *T. IV. p.* 37.

****** Piasecius *p.* 417. Pufendorf *lib. I. §. LVIII.*

******* Piasecius p. 417. *Vnde eo magis permotus Imperator, talis instituti authorem Valnsteinium, & in quem præcipue querela illa collimeabant, (odiis Ducis Bauariæ maxime petebatur) generali militari Præfectura abdicauit. Cautum quoque fuit Comitiali Decreto vt Exercitus imminueretur: Legiones ad certum numerum reducerentur: nullum nouum bellum absque Electorum consensu susciperetur; & tributa pro alendo milite nonnisi in Conuentibus Pro-*

vin-

vniuersum ad hoc celebrandis poterentur, ac decernerentur. Sed cum Bauariæ Duci Præfecturam generalem militarem, pro fideliori talis decreti obseruatione committi Electores postularent, & Imperator renueret, maioris diffidentiæ ansam inde arripuerunt, & pacificatione vniuersali, quam a Comitiis illis exspectabant desperata, omnes Germaniæ Ordines magis turbari cœperunt. Ludolph *lib.XXX. c. II. n.* 44. Th. Carue *Itin. cap. IX. p.*77. Adlzreiter *p. III. lib. XV. n.*46. Le Vassor *lib. XXVIII. p.*438. qui etiam auctor est, Gallos per Patrem Iosephum Capucinum hanc depositionem plurimum promouisse, de quo Memoires de Louise Iuliane p. 249. 295. Dicit Burgoldensis p. I. disc. I. p. 107. *missi tandem sunt ad VValensteinium Ioh. Bap. Verdenburgius & Gerardus Questenbergius Barones, qui semper in aula consilia eius iuuisse crediti; Hi quum exauctorationem ipsi exponerent, confestim Cæsaris iussui obsecutus est VVallensteinius, Memmingæ tanquam in carcere tum degens. Quum primum ipsi hic processus nunciaretur, lapide Cretico mensæ inscripsisse dicitur: die Kayserliche reformation, bringet den Kayser umb seine Cron; und mich umb meine reputation; die Churfürsten werden bekommen ihren Lohn.*

† Piasecius *p.* 417. Extant Acta huius negotii apud Londorpium *Tom. IV. p* 98. qui etiam *p.* 100 Recessum Comitiorum exhibet.

†† Piasecius *p.* 418.

§. XXXVIII.

In iisdem Comitiis XIII. Octobris 1630. caussa Mantuana componitur. Postquam enim Carolus Niuerniensis Dux Mantuanum Ducatum occupasset, Præfectus Hispanicus Mediolani Gontzaletz Corduba magnum apparatum bellicum colligebat contra istum, in societatem istius belli trahens Carolum Emanuelem Ducem Sabaudiæ, ea occasione vindicare volentem veteres suas cum Mantuanis controuersias. * Ac præmiserat a. 1618. Imperator ad Ducem Niuerniensem Delegatos suos, Ioannem Nassouiæ Comitem & Hermannum Questenbergium, requirentes, vt Ducatus Mantuæ vna cum Montisferratensi Marchionatu traderetur in depositum Imperatoris, vsque dum per Iudicium aulicum de successione fuerit decretum. Cumque ille parere nollet, Mediolanum reuersi illi, aliorum monitionem ipsi per caduceatorem mense Maio insinuari curarunt, quod, nisi intra quindecim dies paruerit mandatis Imperatoris, proscriptio Imperatoris contra ipsum esset promulganda. Post hanc itaque denuntiationem, cum Niuerniensis Dux ad Cæsarem melius informandum prouocasset, Præfectus Mediolani in Montisferratensem ditionem exercitum duxit, ac interceptis aliquibus minoris nominis oppidis, Casalium, caput regionis obsedit, licet illud ob Padi exundationes deserere fuerit coactus. Ab altera vero parte Dux Sabaudiæ Alba post triduanam oppugnationem intercepta, obsedit Trinum, idemque longa obsidione ob commeatus inopiam & pulueris nitrati, deditione cepit. Niceam alius exercitus Mediolanensis cum Præfecto Serbelone obsedit, quod acriter li-

cet defensum, Hispanorum tandem cessit potestati. Et licet Gallica subsidia, eo quod Sabaudiæ Dux Alpium aditus munierat, Niuernensi Duci fuissent interclusa, **, insequenti tamen anno 1629. primo vere ipsemet Rex Galliæ cum triginta millium exercitu eo adueniens, Susam Italiæ claustrum, vi irrumpens, occupauit, & toto exercitu suo in Sabaudiam introducto, aditum sibi in Italiam aperuit. Terrebat inopinatus ille Gallorum aduentus Hispanos, eo quod propugnacula prope omnia, tam circa Mediolanum, quam Neapoli præsidiis essent vacua, & vires tunc excipiendo tanto periculo pares non haberent. Sabaudiæ igitur Dux statim Susam ad Regem venit, ibidemque XI. Martii 1629. cum ipso conuenit, vt Gubernator Mediolani ab Casalis obsidione statim recederet, & loca in Montisferrato occupata dimitteret, Sabaudus retineret Trinum cum annuo censu inde proueniente quindecim millium nummorum aureorum. Cæsar intra bimestre, diploma super Ducatu Mantuano & Montisferratensi Marchionatu Niuernensi daret, & Rex Hispaniæ intra idem tempus hæc omnia adprobaret. *** Verum, istam concordiam non nisi ad lucrandum Hispanis tempus fuisse compositam, mox apparuit. Imperator enim conditionem illam, se inconsulto factam, ratam habere noluit, & Rex Hispanus respondit, ita demum Mantuano se pacem daturum, si Galliæ Rex Sabaudo Susam restitueret, exercitum ex Italia abduceret: Niuernensis depositis armis, Cæsaris sententiam expectaret. Soluerunt tamen Casalii obsidionem Hispani **** Galliæ vero Rex, firmato VIII. Aprilis 1629. cum Vrbano VIII, Venetis & Mantuæ Duce contra Austriacos fœdere ***** relicto circa Susam toto exercitu, in Galliam rediens, alterius mensis insuper induciis factis, quibus durantibus Imperator, intercessorum, præsertim Summi Pontificis Romani cura, ad adprobandum illum tractatum pacis induceretur. ****** Sed istæ quoque induciæ magis conducendis in Italiam Austriacorum legionibus, quam paci conciliandæ seruierunt. Dum Cæsarei Duces cum triginta millium exercitu & magno adparatu bellico in Rhætiam penetrantes, initio mensis Iunii Curiæ, Gallico inde Legato eiecto, suum præsidium collocarent. Hocque modo de libero, maioribus ex Germania conducendis copiis transitu securi, per Mediolanensem ditionem in Mantuanum agrum transierunt. Ab altera parte Hispani Neapoli numeroso milite adducto, & alio Mediolani, cui Hispaniæ Rex Ambrosium Spinolam præfecerat, conscripto, vna cum Duce Sabaudiæ Padi ripas insederant, vt Galli, licet in propinquo adessent, Casalium tamen transitum nullum haberent. Cæsareanis Mantuanum territo-

ritorium hostiliter ingressis, Niuerniensis Dux fortiter se opposuit; & cum illi Canneto intercepto, Mantuam adpropinquassent, eos ipse ad finem huius anni continuis dimicationibus distinuit, ac demum & castra ipsorum demisso lacu inundauit. Sicque illi prope quinque suorum millibus partim cæsis, partim aquis suffocatis, a Mantua tunc recesserunt, & in Mutinensi, Rhegiensi, Placentino ac Cremonensi tractu sumptis hybernis, non minus, quam in hostico, stipendiis & commeatu populos divexarunt. ******* Insequenti anno 1630. postquam iterum Alexandriæ & Bassolini de pace fuisset actum, ******** Cæsarei ab vna parte contra Mantuam, ab altera Hispani ad oppugnandum Montisferratum & Casalium arma conuertunt. Isti, fugatis apud Portum Venetis, Niuerniensem intra Mantuam compulerunt, & non multo post proditione Præfecti tunc illius Ciuitatis, quasi auxiliares a Venetis aduentantes, in Ciuitatem admissi, eam ceperunt ac spoliarunt, arce quoque ipsis a Duce dimissa, pacta sibi Ferrariam transeundi potestate. † Sed Spinola circa Casalium difficiliorem experiebatur fortunam, dum loci præfectus, Comes Torrasius eruptionibus continuis magna damna daret oppugnatoribus. Gallicus etiam exercitus interim Pinarolium & Marchionatum Salutii, ac plura loca Sabaudiæ Ducis caperet, & demum mense Augusto, progrediens in auxilium Casaliensibus, apud Carignanum & Pondesturam prœlio commisso Hispanos profligaret. †† Interuentu tamen Mazarini, qui Pontificis tunc erat legatus, IV. Septembr. induciæ fuerunt vsque ad XV. Octobris diem paratæ, per quas vrbs Hispanis fuit tradita, arx vero Gallis relicta. ††† Tandem in Comitiis istis Ratisbonensibus XIII. Octobris 1630. pax conuenit, his conditionibus, vt Gallus Imperii statum nullo modo lacesseret, nec hostibus Imperii & domus Austriacæ auxilia daret, Sabaudiæ Duci Trinum cum locis, quorum census annuus 15000. aureorum nummorum Italicorum æquaret, cederet, Lotharingiæ Ducissæ de hæreditate Mantuana vel amica collatione, vel Cæsaris decisione satisfieret. Duci Guastallæ annui 6000. aurei, seu loci eiusdem census addicerentur. His conditionibus Carolus Mantuæ Ducatum cum Montisferratensi Marchionatu obtineret, ipsi etiam & Sabaudiæ Duci loca vtrinque ablata restituerentur, munitionibus vtrobique de nouo extructis, solo æquatis. Controversiæ cum Gallis de Lotharingiæ Episcopatibus in aliud tempus reiicerentur. Veneti & Dux Lotharingiæ hac pace comprehenderentur. †††† Ortis vero quibusdam dubiis, dum Galliæ Rex exprimi vellet, quinam Austriacorum hostes essent intelligendi, & nollet diuidi hæreditatem Mantuanam

nam in partes pro Duce Sabaudiæ & Guastallæ, Mazarinus tamen effecit, vt nihilominus ab armis vtrinque abstineretur, & Montisferrati loca vtrinque, abductis copiis libera relinquerentur, custodienda Ordinibus Prouinciæ vsque ad decisionem Cæsaream. ††††† Postquam vero Suecorum Rex in Germaniam expeditionem suscepisset, ambarum partium & Principum arbitrorum Legati Chierasci in Pedemontano Principatu conuenientes, post longas per hyemem tractas controuersias, illa dubia sopiuerunt, ac correctis nonnullis punctis, restitutionem potissimum locorum ablatorum concernentibus, tandem VI. Aprilis 1631. pacem firmam concluserunt, †††††† ipseque Carolus Niuerniensis paullo post, XII. Iunii de Mantuano Ducatu & Montisferratensi Marchionatu fuit inuestitus. ††††††† Galli, licet omnia loca Sabaudo ablata restituerent, statim tamen Susam & Pignarolium, conniuente Victore Amadeo, Sabaudiæ Duce iuuene, qui Carolo Emanueli patri 1630. successerat, iterum occupant. ††††††††

* Montisferratensem enim Marchionatum iam antiquo iure contra Mantuæ Duces adserebant Sabaudiæ Duces, quorum iura singulari consultatione exposuit Antonius Faber. Le Vassor *lib. XXV. p.* 777. Qua ratione hæc controuersia iam in Comitiis Augustanis 1566. fuerit agitata, exponitur *Diss. XXXIII. §. XXII.*

** Piasecius *p.* 401. Guichenon *Hist. Geneal. de Savoye Tom. I. p.* 845. Franciscus Niger disquisitionem edidit de Mantuæ Ducatu pro Carolo Duce, *Francofurti* 1629. 4. Le Vassor *lib. XXV. p.* 790.

*** Piasecius *p.* 412. Guichenon *p.* 845. Le Vassor *lib. XXV. p.* 86. 96.

**** Piasecius *p.* 413.

***** Extat fœderis proiectum in Recueil *Tom. III. p.* 267. ipsum fœdus *p.* 271.

****** Piasecius *c. l.* Le Vassor *lib. XXVII. p.* 77.

******* Piasecius *c. l.* Guichenon *p.* 853. Le Vassor *lib. XXVII. p.* 205.

******** Guichenon *p.* 856. Extant etiam Tractatus Bassolini X. Maii 1529. conclusi de æstimatione terrarum, quæ Sabaudiæ Duci obuenire debeant in Recueil *Tom. III. p.* 274. & apud Guichenon *Tom. VI. p.* 563.

† Piasecius *p.* 414.

†† Piasecius *c. l.* Guichenon *p.* 883. *p.* 885. Le Vassor *lib. XXVII. p.* 242. 375. 398. Describitur hoc bellum, maxime quod post Tractatus Susenses gestum in *Relation fidelle de ce qui s' est passé en Italie en l' année mil six cens trente*, quæ reperitur in *Recueil de diuerses Pieces pour seruir à l' Histoire p.* 178.

††† Piasecius *c. l.* Extant induciæ in Recueil *Tom. III. p.* 300. Le Vassor *lib. XXVIII. p.* 408. *lib. XXIX. p.* 509.

†††† Piasecius *p.* 415. Le Vassor *lib. XXVIII. p.* 446. Guichenon *p.* 887. qui etiam *Tom. VI. p.* 870. tabulas pacis exhibet & in Recueil *Tom. III. p.* 301. Acta huius pacis in Comitiis exhibet Londorp *Tom. IV. p.* 87. *sqq.* Theatr. Eur. *Tom. II. p.* 200.

††††† Piasecius *p.* 416. Gallorum rationes exhibentur apud Guichenon *p.* 888. & in Recueil *Tom. III. p.* 304. Le Vassor *lib. XXIX. p.* 495.

†††††† Piasecius *p.* 424. Guichenon *p.* 889. Le Vassor *lib. XXX. p.* 775. Extant tabulæ

tabulæ pacis in Recueil *Tom. III. p.* 317. Separatim prodierunt Acta inter Duces Mantuæ & prolixe hoc bellum descripsit Adlzreiter *p. III. lib. XIV. n.* 71. *sqq.* Bapt. Nani *Hist. Veneta lib. VIII.* Ludolph *lib. XXVIII. & XXIX.* Wassenberg *p.* 175.

††††††† Piasecius *p.* 424. Theatr. Eur. *Tom. II. p.* 386. 408.

†††††††† Piasecius *p.* 425. Guichenon *p.* 891. qui vocat *Intrigue secrete de Querasque.* Hæc plenius describuntur dans *Relation de ce qui s' est passé depuis quelque temps en Italie pour le faict de Pignerol,* in *Recuail de diuerses Pieces pour servir à l' Histoire p.* 521.

§. XXXIX.

Inter hasce turbas, magnus iste Suecorum Heros, Gustauus Adolphus, Russorum, Polonorumque victor, factis a. 1629. Varsauiæ cum Polonis sex annorum induciis,* de expeditione Germanica serio cogitare cœpit. Inuitatus iste iam a. 1614. per Ioannem Zobelium, a Mauritio Hassiæ Landgrauio, vt Vnioni nomen daret, post, prostratis Palatini rebus, a Gallis, Anglisque, vt communi contra Austriacos exercitui præesset. Sed Russico, Polonicoque bello implicitus, ærario etiam exhaustus, & portu ad Australem Maris Balthici oram exponendo militi destitutus, negotium in aliud tempus differre coactus fuit.** Dum autem Danus a Cæsareis prosterneretur, iidemque oram maris Balthici tentarent, Gustauus Adolphus sibi terrisque suis metuens, habito cum selectis Ordinum consilio, bellum in Cæsarem decernit,*** & dum Stralsundam Cæsarei infestarent, auxilia adflictæ vrbi submisit, vt mari Balthico securitas præstaretur. Dum igitur Cæsar, Arnhemio duce, Polonis contra Suecos auxilia submisisset, ipsum denegato Regis titulo Sudermanniæ saltim Ducem compellaret, litteras ipsius ad Bethlenum Gaborium scriptas intercepisset, Duces Megapolitanos, Regis fœderatos, terris priuasset, Legatus ipsius a Lubecensi tractatu fuisset reiectus,**** litteras ad Electores non solum,***** sed legatos etiam ad Fridlandum mittit, tentaturos, qua ratione ad tutam pacem via ineatur. Sed cum Fridlandus nihil æqui responderet, bellum terra marique parat, milites apud Batauos, Anglosque & Ciuitates Germaniæ maritimas conscribi curat.****** Daniæ vero Rex, Suecorum progressus metuens, sedulo institerat, vt Gedani congressus super pace tractanda susciperetur, cui sequestrum se ipsum offerebat. Laborabant quoque circa hunc conuentum Brandenburgicus Elector, & Pomeraniæ Dux, veriti, ne Gustauo in Germaniam adpellente, belli sedes ipsorum in ditionibus sumeretur: Instituebatur conuentus Aprili mense 1630. sed dum Suecorum legati ob enatas quasdam cum Gedanensibus controuersias, se tutos in ea vrbe minime crederent, & reliquos legatos Elbingam aliumue locum inuitarent, Danici vero legati constanter abnuerent, interim de ad-

ventu Gustaui in Germaniam & prosperis eiusdem successibus nuntiaretur, re infecta fuit discessum. *******

* Extant istæ apud Londorpium *Tom. III. p.* 1104. in Recueil *Tom. III. p.* 284. Le Vassor *lib. XXVI. p.* 136. qui etiam *lib. XXVIII. p.* 453. animi ipsius caracteres exponit.

** Pufendorf *lib. II. §. I.* Le Vassor *lib. XXVIII. p.* 458.

*** Pufendorf *lib. II. §. IV.*

**** Has rationes coniunxit Chemnitz *vom Schwedischen Krieg im Teutschland p. I. sub initium*, Ludolph *lib. XXX. c. II. n.* 69. De Arnhemio a Cæsare Polonis in auxilium misso Piasecius *p.* 406.

***** Chemnitz *p. I. p.* 12. Pufendorf *lib. II. §. XIV.* Londorp *Tom. IV. p.* 18.

****** Pufendorf *lib. I. §. XIV.*

******* Chemnitz *p. I. p.* 32. Pufendorf *lib. II. §. XVIII.*

§. XL.

Datis mense Aprili nouis ad Electores litteris, quibus de titulo regio sibi denegato querebatur, * caussas expeditionis scripto typis euulgato exponit. ** Inde sedecim alas equitum ac nonaginta duas peditum cohortes naues adscendere iubet. Vniuersum peditatum Io. Banerius, rem tormentariam Leonardus Torstensonius moderabantur. *** Cum iam classis exercitu onusta in portu Elsnabbensi staret, ventum secundum expectans, Bogislai XIV. Pomeraniæ Ducis Legati Regem adeunt, orantes, vt ista expeditione supersedeatur, ne belli sedes Pomeraniam iam antehac satis exhaustam plane in vastitatem daret. Id cum abnueret Gustauus, vt neutrarum ipsi partium esse liceret, instabant, quod & ipsum negabatur. **** Transmisso feliciter mari, dies XXIV. Iunii Regis classem ad Rudenam insulam stitit, ***** vnde alias ipsi consilium fuerat, copias in Rugiam exponere, ibique bellum auspicari. Sed cum hostem iam a Leslæo tribuno suo tota Rugia pulsum intelligeret, ****** in Vsedomiam insulam facit exscensionem, Wollinum, Caminumque aliaque oppida a Cæsareis deserta occupat. ******* Dum autem Torquatus de Comitibus Cæsareis copiis per eas oras summo cum Imperio præfectus, ad Stettinum occupandum se pararet, suaque destinata intra biduum executioni daturus crederetur, Gustauus istius conatus anteuertere properans, minoribus nauigiis, quæ magno numero collegerat, exercitum, bellicaque instrumenta imponit ac aduerso Viadro subuectus, ad Stettinum adest improuisus, vrbem sibi dedi postulans. Dux equidem multa excusans ad ista petita tergiuersabatur, sed dum Gustauus in promptu demonstraret, qua ratione paucas intra horas vrbem maligne adhuc munitam vi posset expugnare, Dux tandem vt Suecicus miles vrbe reciperetur, consentit, quod ea ipsa qua venerat die x. Iulii non per portas, sed per opera adhuc imperfecta factum. Mox fœdus Gu-

Gustauum inter & Bogislaum XIV. initur, super mutua cumprimis defensione, saluo tamen iure Romani Imperii in eam prouinciam, ac vt Duci sua ditio salua sit. Id tamen præcipue sibi Rex reseruabat; si Duci humanitus quid contingat, antequam Brandeburgicus Elector istam conuentionem adprobasset, aut si eidem super successione ab aliis lis moueatur, vt tunc Gustauo ac successoribus, Pomeraniam sequestri titulo detinere tantisper ius sit, quoad lis fuerit composita, & successor sumptus belli absque Pomeraniæ onere exsoluerit, simulque fœdus hoc ratum habuerit. Quod sequenti anno ab Ordinibus Prouincialibus fuit confirmatum. † Proximum hinc fuit Stargardiam occupare, Anclamium, Vckermundam & Wolgastum licet acriter defensum, ad deditionem fuit compulsum. Inde Cæsarei Greiffenhaga & Gartzio eiiciuntur. †† Gustauus etiam Damgardo expugnato & Ribnitza, Megapolitanas terras ingreditur, eundemque Ducatum intra paucos menses, pulsis Wallensteinianis præsidiis, ad obsequium Ducis reuocauit; præter Rostochium & Wismariam, & pauca alia loca, quæ aliquanto diutius restiterunt. ††† Franciscus Carolus autem, Lauenburgicus Dux, qui ipsi accesserat, ausis impar, Raceburgi oppressus in hostium venit potestatem. ††††

* Chemnitz *p. I. lib. I. p.* 37. Pufendorf *lib. II. §. XXIII.* Extant istæ litteræ cum Electorum responsione apud Londorpium *Tom. IV. p.* 77.

** Chemnitz *p.* 37. Pufendorf *c. l.* Extat apud Londorpium *Tom. IV. p.* 73. in Recueil *Tom. III. p.* 293.

*** Singulas legiones recenset Chemnitz *lib. II. p.* 48. Pufendorf *c. l.* Inter Tribunos, quos secum in Germaniam duxerat, erant Achatius Tod & Maximilianus Teufel. Inde dictum: *er sey mit Tod und Teuffel in Teutschland kommen.*

**** Chemnitz *lib. II. p.* 50. Pufendorf *§. XXIV.* Le Vassor *lib. XXVIII. p.* 468.

***** Chemnitz *p.* 54. Pufendorf *§. XXV.*

****** De hoc prolixe Chemnitz *lib. II. ineunte*, vbi etiam exponit, qua ratione Cæsarei, vt Suecos excluderent, Danis hanc insulam tradere voluerint.

******* Piasecius *p.* 417. Chemnitz *p.* 58. *sqq.* Pufendorf *§. XXV.*

† Adlzreiter *p. III. lib. XV. n.* 63. Chemnitz *lib. II. p.* 59. Pufendorf *lib. II. §. XXVI.* Ipsæ tabulæ extant in Recueil *Tom. III. p.* 291. Apud Chemnitium *p.* 69. & Londorpium *Tom. IV. p.* 79. extant litteræ Ducis, quibus factum hoc necessitate excusat.

†† Piasecius *p.* 418. Chemnitz *p.* 68. 72. 94. *sqq.* Pufendorf *lib. II. §. XXVIII.*

††† Piasecius *p.* 417. Chemnitz *p.* 81. *lib. III. p.* 189. Pufendorf *§. XXXIII. lib. III. §. XXII.*

†††† Chemnitz *p.* 84. Pufendorf *§. XXXIV.*

§. XLI.

Pulsis iam pleraque Pomerania Cæsareis, bellum in Brandenburgici Electoris ditiones insequenti anno 1631. voluebatur, qui

dum neutri parti se penitus vellet addicere, anceps fluctuabat.* Ast, Gustauum inter & Galliæ Regem foedus Bernwaldæ in noua Marchia XIII. Ianuarii 1631. postquam tractatus semel atque iterum fuissent interrupti, fuit conclusum. Fundamentum ferebatur communium amicorum vicinorumque libertas recuperanda, Oceani marisque Balthici securitas, commerciorum libertas, restitutio oppressorum Imperii Romani Ordinum, vtque munimenta ad littora, portusque Oceani, ac Maris Balthici, inque Rhætia destruantur, & in eum statum reducantur, in quo ante proximum bellum fuerant, ad quem finem Gustauum triginta millia peditum, sex equitum suo sumtu in Germania habiturum, Galliæ Rege quadringenta vncialium millia quotannis conferente. Cauebatur insuper, vt cum Duce Bauariæ & Liga amicitia aut neutralitas seruaretur, vtque circa sacra Sueciæ Rex non aliter se gereret, quam secundum Imperii leges, ac ritus Catholici in integro relinquerentur. Duraturum autem erat fœdus ad mensem vsque Maium anni trigesimi sexti; ni pax interea coalesceret, consensu partium prorogandum.**

* Chemnitz *lib. III. p.* 117. Pufendorf *lib: III. §. I.* Le Vassor *lib. XXXI. p.* 100. Hos primos Gustaui progressus describit Arlanibæus *Armis Suecicis.*

** Piasecius *p.* 425. Le Vassor *lib. XXIX. §.* 597. Extant ipsæ tabulæ apud Londorpium *Tom. IV. p.* 129. Litteræ Gustaui ad Ludouicum XIII. quibus auxilium petebat in Recueil, *Tom. III. p.* 300. fœderis vero tabulæ *p.* 311. Adlzreiter *p. III. lib. XVI. n.* 10.

§. XLII.

Inter hos motus Protestantium Conuentum ad VI. Februarii 1631. Lipsiam indicebat Io. Georgius I. Elector. Obtentus sumebatur conuentus Francofurtum ad Mœnum a Cæsare indictus, quo amica compositio Catholicos inter & Protestantes foret tentanda, vt hi sententias prius inter se conferant. Isto conuentu demum concludebatur, a Cæsare litteris mascule scriptis abolitionem edicti & finem oppressionum esse petendam, nec minus arma paranda, quibus vis a quocunque intentata, ac iniuriæ militis Cæsarei propulsentur; ac vt inuicem sibi auxilium ferant, si quis eorum impetatur: salua tamen Cæsaris reuerentia. Mittebantur ad eundem Conuentum a Gustauo legati, qui Protestantes vel omnes, vel singulos etiam, vt fœderi contra Cæsarem innecterentur, tentarent, atque vt regios conatus, commeatu, pecunia, transituque foueant. Saxo vero metuens, ne Gustauus proprium potius negotium ageret, renuebat, idque potius curabat, vt neutrius se partis ferret, viresque Cæsaris ac Gustaui æqua lance libraret.* Cæsar vero, omnes & singulos, per mandata auocatoria, vt fœderi renuntient, adhortabatur.** Eidem destruendo Liga quoque Catholica,

tholica, conuentu Dunckelfphülæ habito, fe adftrinxerat; quæ & litteris datis ipforum inftitutum improbabat. *** In eodem Conuentu inter Io. Bergium Concionatorem aulicum Brandenburgenfem, Io. Crocium & Theophilum Neubergerum Caffellanos, atque Theologos Saxonicos Electorales Polycarpum Lyferum, Io. & Henricum, Höpfnerum & Matthiam Hoe colloquium fuit, in quo etiam de quibusdam capitibus conuenerunt. ****

* Piafecius *p.*426. Chemnitz *lib. III. p.*133. Pufendorf *lib. III. §. XII.* Præter varia fcripta de hoc conuentu feparatim edita, eius Acta edidit Londorpius *Tom. IV. p.* 130. Vogel *Ann. Lipf. p.*414. Adlzreiter *p. III. lib. XV. n.* 44. *lib. XVI. n.*1. Waffenberg *lib. III. p.*219. Ludolph *lib. XXXI. c. II. n.* 15. Le Vaffor *lib. XXIX. p.* 603.

** Piafecius *p.* 426. Extant mandata ifta auocatoria & Litteræ publicæ ad Status Euangelicos, Ciuitates potiffimum Imperiales datæ, apud Londorpium *Tom. IV. p.* 152.

*** Pufendorf *lib. I. §. XII.* Chemnitz *lib. III. p.* 141.

**** Acta huius Colloquii ex Archiuo Facultatis Theologicæ Lipfienfis exhibet Vogelius *p.* 421.

§. XLIII.

Sueci interea, inftante adhuc hyeme, Lœckenitziam arcem, Prentzloam Vckermarckiæ, Treptoam, Loitzenfem arcem, Demminum & Malchinum occupant, * Gryphswaldam fruftra tentant, Colbergam circa initium menfis Martii per quinque menfes circumfeffam, deficiente demum annona, deditione capiunt. ** Cæfarei vero, Tillio duce, contra Guftauum mouent, qui ad Suetam caftra metantur, iuncto ibi naualibus pontibus flumine. *** Tillius vero famem præcipue metuens in regione iam deuaftata, direpto, quod occupauerat, Nouo Brandenburgo, reuertitur, & Magdeburgum toto impetu adoritur. Tillio digreffo, Guftauus Francofurtum ad Viadrum a Cæfareanis infeffum, adfultu capit, Landsbergam deditione. **** Hinc, vt Magdeburgum liberaret, Spandoam ab Electore Brandenburgico fibi tradi petit, quod etiam hac faltim conditione fuit factum, vt vbi Magdeburgo fubuentum, aut Guftauus in tutum fuerit fubductus, reftituatur. ***** Cum Saxone etiam agebatur, vt apud pontem Deffauienfem copias fecum iungeret, Magdeburgi liberationem pariter fufcepturus; vtque fuo exercitui annonam, ac pyrium puluerem, & machinas præberet, Saxone vero omnia abnuente. ******

* Chemnitz *lib. III. p.* 116. Pufendorf *lib. III. §. IV. V.*

** Chemnitz *p.* 121. Pufendorf *§. VI.*

*** Chemnitz *p.* 127. Pufendorf *§. VIII. & IX.*

**** Piafecius *p.* 428. Chemnitz *p.* 130. Pufendorf *§. XI.*

***** Chemnitz *p.* 142. Pufendorf *§. XIII.*

****** Chemnitz *p.* 144. Pufendorf *§. XIV.*

§. XLIV.

Inter hæc, funesta dies Magdeburgo illuxerat. Cæperant in dicta vrbe motus iam a. 1627. dum Christianus Guilielmus Magdeburgensis Archiepiscopatus Administrator, eo quod Dano accesserat, fuisset proscriptus. Publicato etiam edicto de bonorum Ecclesiasticorum restitutione, Magdeburgenses sibi metuentes, Io. Georgii I. Saxoniæ Electoris filium secundo genitum, Augustum postulabant, cui Papa Leopoldum Guilielmum, Cæsaris filium iuniorem præferri volebat.* Magdebrugici Cæsaris copiis sub Wallensteinio non solum de commeatu prospexerant, sed etiam magnam pecuniæ vim numerauerant, quam cum amplius præstare recusarent, potius naues aliquot pro Wallensteinii vsu in Albi intercepissent, iste Ciuitatem Cæsareanorum præsidium recipere recusantem, XXII. Martii 1629. cœpit obsidere, quam tamen IX. Octobris iterum reliquit, exindeque a Cæsareanis semper fuit infestata.** Anno 1630. Christianus Guilielmus vrbem denuo clam intrat, atque a Ciuibus homagium sumit. Mittit etiam Suecorum Rex eo Mareschallum suum, Dietericum de Falckenberg auxilia promissurum,*** Exeunte Martio 1631. denuo oppugnationem vrgebat Tillius, vt Suecorum regem, quem viribus sibi imparem iudicabat, in patentia camporum eliceret, ni Magdeburgum perire vellet, & Gustaui æque ac Cæsaris destinatis opportunum. Tillius primo litteris Administratorem, Ciuesque ac magnificis promissis Falckenbergium vrbis præfectum tentabat. Sed, cum hac via nihil proficeretur, ad vim conuersus, munimenta, quæ extra vrbem Magdeburgenses hinc inde extruxerant, expugnat. Iam opera ad valli pedem promota erant, cum Tillius VII. Maii tubicinem in vrbem mittit, vt extrema per deditionem auertant, imperaturum, quem illi ad tertium vsque diem detinebant. Hoc ipso scilicet X. Maii cum vallum ciuibus, periculo se iam defunctos arbitrantibus, fere nudatum foret, & Falckenbergius in curiam concessisset, tubicini responsum adornaturus, quo nondum reuerso, nihil a Tillio tentatum iri credebatur, Pappenheimius subito adsultu munimentum nouum, quod suburbio Neustadio obiacebat, inuadit, quo facile superato, mox in vrbem penetrat. Ciues quidem in ipsa vrbe adhuc resistebant, sed cum Falckenbergius cecidisset, Pappenheimius etiam frangendæ pertinaciæ ignem proximis ædibus iniecisset, ciues in domos suas dilabi cœperunt. Tum vero nullum crudelitatis ac libidinis genus ab efferati militis rabie omissum, dum interim ignis omnia absumeret. Ex tanta multitudine quadringenti duntaxat ciues superfuere, & præter ædem primariam centum quinquaginta piscatoriæ domus ad Albim. Ipse Administrator Episcopatus capitur.****

* Hæc

* Hæc late exponit Chemnitz *lib. II. p.* 74. 104. Carafa *p.* 342. Waſſenbergs *Florus Germanicus p.* 164. Anteriori anno 1626. Norberti Magdeburgenſis olim Archiepiſcopi reliquias per Caſparum Queſtenbergium Strohofienſem Abbatem Pragam fuiſſe delatas, tradunt Pontificii, inprimis Carafa *p.* 275-291. ſed deceptos illos fuiſſe atque alius Archiepiſcopi Henrici Corpus ſecum tranſtuliſſe Pontificios ſingulari diſſertatione demonſtrare voluerunt Philippus Müllerus & Barth. Chriſt. Richardus *in Pſeudo Norberto.*

** Piaſecius p. 410. *quo nomine Magdeburga quoque aliquoties magnam vim pecuniæ numerauerat, & tandem fatigata, cum tantis ſumptibus ſe ſufficere non poſſe reſpondiſſet, eosque præſtare recuſaſſet, Croatorum Legio cum Præfecto Bechero ad extorquendam huiusmodi ſolutionem miſſa, omnes tranſitus ad Ciuitatem inſedit, & multos currus ad mercatum eo venientes diripuit: vicisſimque populus Ciuitatis arma pro defenſione ſua corripuit, eruptioneque facta, naues aliquot cum commeatu pro vſu Valnſtenii tranſeuntes in Albi flunio intercepit, & ex vicinioribus ſtationibus ac ex pago ibi vicino Craconia Cæſarianos inde Ciuitati infeſtos imminentes, cæſis prope centenis eiecit: ex eoque initio res in apertum bellum prorupit. Valnſtenius enim eo ſtatim plures legiones cum Tribuno Cronico direxerat, quæ Ciuitatem obſiderent, quantumuis Magiſtratus per Legatos Hamburgenſium & Lubecenſium excuſauerint illum populi errorem, ſe inconſulto & inuito perpetratum, ac offerret multum auri, vt pacem redimeret. Nec alia ratione placari ille voluit, niſi vt reciperet præſidium Cæſareum Ciuitas, a quo iſta direptionem timens, & magis ne exequi vellet mandata Imperatoris nuper edita pro reſtitutione Religionis Catholicæ ac bonorum Eccleſiaſticorum, extremam defenſionis fortunam maluit experiri, exindeque a Cæſarianis continuo fuit oppugnata exitu triſti, vt ſuo loco apparebit.* Adlzreiter *p. III. lib. XIV. n.* 52. Ludolph *lib. XXIX c. II. n.* 59.

*** Ludolph *lib. XXX. c. II. n.* 83. Burgold. *p. III. p.* 115.

**** Fatum hoc ciuitatis exponit Piaſecius *p.* 427. Adlzreiter *p. III. lib. XVI. n.* 24. Chemnitz *p. III. p.* 147. Waſſenberg *p.* 201. qui *p.* 213. vrbem a ciuibus fuiſſe incenſam dicit, ideo in adnotationibus deſuper notatus. Thom. Carue *Itin. p.* 13. Theatr. Eur. *Tom. II. p.* 368. Pufendorf *lib. III. §. XVIII.* Excidium hoc Magdeburgenſe ſingulari diſſertatione expoſiit Gottlieb Samuel Treuer, *Lipſiæ* 1702. 4. Singularis inter Petri Lotichii, qui circa medium ſeculi XVI. vixit, poëmata, elegia IV. lib. II. reperitur ad Ioachimum Camerarium, quam ipſe de obſidione vrbis Magdeburgenſis inſcripſit, in qua enthuſiaſmo quodam poëtico ſingula hæc vrbis fata luget, prout etiam Chemnitz *lib. III. p.* 160. & Morhoſius *Polyhiſt. lib. I. c. XIX.* tradit, quem tamen ideo notat Bayle art. *Lotichius lit. G. p.* 1871. hoc Lotichii carmen ad tempora obſidionis Mauritianæ referendum eſſe ratus, cui tamen ſingulari diſſertatione reſpondet Sebaſtianus Kortholt.

§. XLV.

Ad tam crudele exemplum multi animorum Proteſtantium motus. Guſtauus autem, vt ſecuritati ſuæ proſpiceret, Georgium Guilielmum, Brandenburgicum Electorem, quouis modo inducere conabatur, vt aut icto fœdere in partes ſuas deſcenderet, aut Spandoam, Cuſtrinumque in ſuam traderet poteſtatem. Tergiuerſante Electore, potius finita conditione Spandoam repetente, ipſi quidem Rex ſtatim Spandoam fidei ſuæ liberandæ conſignat; ſed mox cum exercitu Berolinum tendit, præmiſſo tubicine portas reſerari imperans, & hoſtilia minatus, ſi quis reſiſtere au-

audeat. Sic tandem absumpta tergiuersandi facultate, conclusum, vt Spandoam iterum Rex præsidio suo custodiret, quoad bellum duraret; & apud Custrinum transitu, receptuque si opus foret, frueretur. Spandoæ præsidium Electori, Custrinense Regi iuramento cauere super obseruatione horum pactorum adigebatur. * Inde occupata Gryphswalda, quæ sola adhuc Cæsareis restabat in Pomerania, ** Albim versus progreditur, & capta Hauelberga, ad Werbenam castra ponit, *** in quæ Wilhelmus, Hassiæ Landgrauius veniens XII. Augusti mutuum fœdus cum Rege pangit. **** Hoc Tillium tanto acrius commouit, vt literis non solum prouinciales, in absentem concitare conaretur, sed & Fuggerum Comitem cum decem legionibus a Liga recens conscriptis in Hassiam irrumpere iubet. ***** Belgæ etiam Anglique argenti subsidia præstabant. ******

* Piasecius *p.* 428. Chemnitz *lib. III. p. III. p.* 163. Pufendorf *lib. III. §. XVII.*

** Chemnitz *p.* 173. Pufendorf *lib. III. §. XVIII.*

*** Piasecius *c. l.* Chemnitz *p.* 178. Pufendorf *§. XIX.*

**** Chemnitz *p.* 26. *lib. III. p.* 194. Pufendorf *§. XXV.* Extant fœderis tabulæ apud Londorpium *Tom. IV. p.* 216.

***** Chemnitz *p.* 196. Pufendorf *§. XXV.*

****** Extant de eo scripta apud Londorpium *Tom. IV. p.* 214. Qua ratione Hamiltonius ex Britannia copias adduxerit, exponit Pufendorf *lib. III. §. XXIII.* Chemnitz *lib. III. p.* 192.

§. XLVI.

Hoc ipso tempore ad diem III. Augusti 1631. instituebatur Conuentus Francofurti, vulgo *der Compositions-Tag*, prout Ratisbonæ fuerat decretum. Proponebatur V. Septembris de religionis dissidiis componendis & pace in Imperio restituenda. Sed dum Catholici restitutionem bonorum Ecclesiasticorum vrgerent, Protestantes de explicatione Transactionis Passauiensis cum ipsis minime conuenientes, bona Ecclesiastica ipsorum dominio subiecta liberæ fuisse reformationi subiecta arguerent, inde sine fructu post prœlium Lipsiense fuit discessum. * Interea dum a Protestantibus fœderatis vndique arma pararentur, Cæsar per exercitum Egonis Fürstenbergii ductu ex Italia reducem, Superioris Germaniæ Protestantes, cum litteræ nihil proficerent, vt fœdus Lipsiense eierarent, cogere instituit. Ibi Memminga primum, & Campodunum subacta, ac pecuniis emuncta. Inde Ducis Würtenbergici tutor trepida deditione transegit, cum iam in itinere essent, tria militum millia, auspiciis Gustaui Regis a Schlammersdorfio

dorfio conducti, & manus peditum Vlmensium, qui auxilio mittebantur. Hinc Vlma, & quidquid vrbium per Sueuiam, simul Circulus Franconicus Lipsiensi fœderi renuntiant, miles ab his conscriptus exautoratur, & magnam partem Cæsaris sacramento accedit ingenti insuper pecuniæ summa exsoluta. **

* Piasecius p. 429. *Et licet Catholica Liga in Dunckelspiel congregata, pro tractanda plena concordia Conuentum Francofurti instituisset ad initium Augusti, tamen illius fœderis dissidentium socii omnes, totis viribus apparatum bellicum (eo quod Catholici quoque in illo suo Conuentu Dunckelspilensi suis copiis supplementa conscribi decreuissent) conquirere non desistebant. Ac Francofurti Conuentu illo re infecta soluto, ideo quod Delegati Cæsaris media pacis nonnisi consentanea edictis Imperialibus pro executione restitutionis bonorum Ecclesiarum sexta Martii* 1629. *promulgatis, proponi vellent, & Catholici pactioni Passauiensi Anno Christi* 1552. *& Augustanæ* 1555. *insisterent, eius sensum clarum, (Dissidentes prouocabant ad interpretationem Passauiensis concordiæ cuius verborum contextum perplexum esse dicebant, præsertim quod bona Ecclesiarum Catholicarum non directe subiectarum Imperatori, sed in ditionibus Principum, seu sub iure patrocinii Dominorum loci cuiusque consistentium post illam concordiam Catholicis adempta) dubia interpretatione corrumpi non permittentes, maiores diffidentiæ vtrinque exarserunt, & fœderati spe amicæ compositionis desperata, arma iam instructa habentes, palam de accersendo ad suas partes Sueco deliberationes agitabant.* Extant Acta huius Compositionis Francofurtensis apud Londorpium *Tom. II. p.* 220. Pfanner *Hist. Pac. VVestphal. lib. I. §. II.*

** Piasecius *p.* 428. Chemnitz *lib. III. p.* 179. Pufendorf *§. XX.*

§. XLVII.

Tillius autem relicto cum idoneis copiis Pappenheimio ad defensionem Magdeburgi, & vicinorum locorum, Thuringiam versus mouebat, vt Hassiæ Landgrauio Guilielmo, Saxoniæque Ducibus, & cumprimis Electore perdomitis, Protestantium fœdus plane dissiparet. Ac iam in ditione Vinariensi atque Schwartzburgensi hostili modo grassabatur, * ipsa Iena nostra fuit direpta, & vrbes perplures. Inde ad Albim progrediebatur, vt Suecorum Regi obuiam iret, ad Wolmerstadtium castra locans, sed Gustauus in tres legiones incidens plerosque cædit vel dissipat. ** Dum autem Tillius Gustauum ad plenam aciem ex castris ad Werbenam elicere nequiret, *** ab Saxoniæ Electore postulat, vt decreto Lipsiensi renuntiet. Hoc vero renuente, terras ipsius cum quadraginta bellatorum millibus hostili modo ingressus, Mersburgum occupat, & Lipsiam per vnum diem tormentis verberatam, Pleissenburgo arce excepta, ad deditionem compellit. **** Ita tandem Elector, qui copias suas Torgam contraxerat, quod hactenus aduersatus fuerat, misso Arnheimio, Gustaui auxilium implorat, qui prius frigidius respondebat, Wittebergam in receptus securitatem, Electoris filium primogenitum, stipendium trium mensium petebat. Electore vero omnia liberaliter offe-

Rrr rrr rrr rente,

rente, fœdus in has leges concluditur, vt sociatis viribus, Rex defensionem Electoris suscipiat, in eius praeiudicium nihil agat, summa negotiorum directio penes Regem sit: neuter absque alterius consensu de pace tractet: Regi locis ad Albim opportunis transitus concedatur, eiusque exercitui, quamdiu in territorio Electoris hospitetur, necessaria ab hoc alimenta praebeantur. Fœdere icto, Gustauus exercitum tredecim peditum, nouem prope equitum millibus constantem Wittebergae trans Albim ducit, & inde apud Dibenam Saxonicis copiis iungitur. ***** De summa belli deliberabatur, dum proelium primo dissuadere Rex videretur ne periculi aleam clade forsan accepta, subirent. Sed instante Saxone, prouinciam suam vtrique exercitui alendo imparem esse caussatus, Lipsiam versus tenditur. ****** Tillius, licet castra ad Lipsiam munitionibus circumdari & machinas idoneis locis disponi iussisset, instituta tamen consultatione in suburbio Lipsiensi intra vespillonis aedes pictis ad parietem sandapilis, ******* Pappenheimii, aliorumque Ducum fiducia motus, relictis castris, non expectatis auxiliis, quae ipsi a Tieffenbachio adducebantur, ******** versus Breitenfeldae campos vno a Lipsia milliari cum exercitu in aciem posito procedit. Fit atrox proelium VII. Septembris 1631. regio exercitu dextram, Electoris sinistram manum obtinente. Sed Saxonici cumprimis pedites, & turmae equitum, quos Vasalli armauerant, impressionem Caesareorum haut sustinentes, solutis Ordinibus, armisque abiectis, terga fugae dabant. Hoc successu praemature nimis inflati Caesarei, iam passim nuncios victoriae dimittebant. Elector in isto tumultu Eulenbergam versus se proripuerat. Ast Rex, hautquaquam territus, sinistrum suorum cornu latus hostium, phalanges frontem inuadere iussit. Hic eques Caesareus circa reliquias Saxonum dissipandas occupatus, pugnae fessus, & in praedam caedemque ordinibus pene solutis, effusus, ab integris compositisque regiis statim in fugam pellitur. Et licet pedes acerrime pugnam cieret, post atrocem tamen quinque horarum pugnam, plena victoria Gustauo cessit, victore exercitu in loco pugnae pernoctante. Ipsum Tillium praefectus alae cum legione Rheingrauiana Fridericus, cognomine Longurionis vulgo nuncupatus (*der lange Fritz*) in turba eminus agnitum adsecutus fuerat, ac oblatam vitae gratiam adspernantis, caput, dorsumque breuiore sclopeto non segniter contuderat. Et viuo aut mortuo potitus fuisset, ni Rudolphus Maximilianus, Dux Lauenburgicus a latere aduolans, Friderici caput globo transuerberasset, ac fatiscenti iam seni Halam effugium praebuisset. E Caesareis in illa planitie

caesi

cæſi numerabantur ſeptem millia ſexcenti, præter eos qui in fuga perierunt. Saxonum ſuper tria millia cecidiſſe feruntur: Regiorum circiter duo millia deſiderati, maximam partem equites. E captiuis quinque millia ſtipendiis Regis accedebant. ********* Rex altero a victoria die Lipſiam acceſſit, quam paullo poſt Elector deditione cepit. Rex interea cum expedita equitum caterua Mersburgum properauerat, vbi valida manus prœlio profuga iterum coiuerat, e qua mille amplius cæſi, quingenti capti. Inde Halam itum, quæ vna cum arce Mauritioburgo nullam moram fecit. ********** Oppidum iſtud iuramento Regi fidem dedit. Magdeburgici Præſulatus regimen Ludouico, Anhaltino Principi, tantiſper commiſſum. Paullo poſt & vniuerſi Principes Anhaltini in protectionem Regis ſe conferunt, promiſſo ad belli ſumtus certo in menſes tributo, operaque ſubditorum gratuita, ſi in ditione ipſorum vel munitionem extruere, vel Albim ponte vellet inſternere. †

* Piaſecius p. 428. *ipſe autem Tillius poſt captum Magdeburgum in Vinmarienſi, Coburgenſi, Altenburgenſi, Allensleibia ditionibus, & demum in Haſſia copias ſuas diſtribuerat, vt ibi diſſiparet fœderis Lipſienſis militares delectus, a quibus maius periculum rebus Imperatoris imminere, & eis tempeſtiue oppreſſis hoſtis iſte externus ex Germania non difficilius quam Rex Danus nuper expelli poſſe videbatur.* Chemnitz *lib. III. p.* 183. Pufendorf *§. XXI.*

** Chemnitz *lib. III. p.* 184. Pufendorf *c. l.*

*** Chemnitz *p.* 186. Pufendorf *c. l.*

**** Piaſecius p. 429. *primum autem nomine Cæſaris per Nuntios ſuos requiſierat ab Electore Saxoniæ vt renuntiaret illi fœderi, exautheraret ſuum militem, & Cæſareo aſſignaret hoſpitia in ſuis ditionibus, ac commeatum ſuppeditaret, niſi mallet pro hoſte haberi. Et cum iſte reſpondiſſet, ſe in fide & obedientia Cæſari ſæpius probata permanere, & a ſe plura quam Conſtitutiones Imperii iureiurando Cæſaris firmata requirant, exigi non poſſe, immo gratiam ac remunerationem pro tam amplis erga Cæſarem meritis ſibi deberi, ille poſtpoſita tali obteſtatione in Saxoniam ſuis copiis progredi iuſſis, Merſeburgum, Veiſenfelſium, Friburgum, ac plura illius tractus oppida, licet ſponte deditionem fecerint, diripi a militibus, & incendio vaſtari permiſit. Naumburgo, Pegauiæ præſidia ſua impoſuit, a Lipſienſibus poſtulauit, vt commeatum ſibi præſtarent; quem poſtquam in magna copia accepiſſet, imperauit, vt præſidium Cæſareum in Ciuitatem admitterent, alioquin eandem fortunam quam nuper Magdeburgenſes ſenſerant, experturi eſſent: tandemque cum omnia ad expugnandam illam ciuitatem præparaſſet, reluctantes Ciues, verum exemplo tam formidoloſo perculſos coëgit, vt initio Septembris Electorale præſidium dimiſerint, & Cæſareum receperint.* Chemnitz *lib. III. p.* 198. *ſqq.* Pufendorf *§. XXVI.* Vogel Ann. Lipſ. *p.* 449.

***** Piaſecius p. 429. *ſed hoc magis accelerauit periculum, quod Tillius præuenire voluerat, dubioſque adhuc fœderatos impulit, vt ſocietatis cum Sueco conciliationem maturarent. Elector enim Saxoniæ reliquæ ditioni ſuæ idem quod iam Lipſiæ euenerat metuens, conſilium quod diutius aſpernabatur de coniungendis pro defenſione ſua cum illo Rege armis ſuſcepit, & vna cum Electore Brandeburgico cum Diebena (apud Vittembergam Rex Suecus transmiſſo Albi eo tranſierat) conueniens, prima Septembris huius Anni Chriſti,* 1631. *conditiones mutui fœderis*

ris cum ipso stabiliuit, Maxime euentus docuit quantum attulerit dispendii, irritasse fœderatos Lipsienses, & non prius repressisse externum illum hostem, cum quo potentiæ domesticæ illorum, tantum virium accessit, quod statim coniuncti hoc modo exercitus Suetici, & fœderati, Cæsareanis quibus singuli fuissent impares, potentia longe præstiterunt. Chemnitz *lib. III. p.* 202. Adlzreiter *p. III. lib. XVI. n.* 84. Pufendorf *§. XXVII.*

****** Chemnitz *lib. III. p.* 204. Pufendorf *§. XXVIII.*

******* Chemnitz *p.* 207. 214. Pufendorf *§. XXVIII.*

******** Omnem culpam huc reiicit Carue p. 20. *si enim Cæsareani sustentare voluissent prælium, quoad Comes de Tieffenbach & Generalis Aldringer vterque cum suis copiis accessisset, illuc res Imperii nunquam descendissent. Sed ita erat in Fatis.*

********* Piasecius *p.* 430. *Primum in prœlio septima Septembris die a Lipsia vno milliari, inter pagos Breitenfeldium ac Podeluisium commisso, in quo post acerrimum vtrinque certamen quinque horis continuatum, Tillius succubuit. Nec dubie ab ipso principio pugna victoria ad Suecum inclinabat, cornu enim sinistrum Tillii ventum tunc ab Occidente flantem praeripere volens, longius a corpore exercitus processerat, & exceptum a Sueticis peditibus equitatui immistis (tali arte pugnabant illi) totum turbatum nullam vtilem operam præstitit. Tillius vero cum ipsemet a fronte selectiores turmas contra infirmiorem aciem hostilem, in qua Saxonicæ legiones stabant, inuertisset, dissiparat quidem illam, sed dum ibi sui debellatum putantes, alii fugientes Saxonicos insequuntur, alii occupant tormenta, alii currus diripiunt, distractis ita Ordinibus, impetum mox superuenientium fortiorum subsidiorum Sueticorum sustinere non valuit. Dextra ala Tilliana legiones pedestres, quæ ex veteranis constabant, ab ipsomet Gustauo Rege Sueco impugnatæ diutius restiterunt; verum ista quoque cum nulla subsidia haberent, fuerunt profligatæ, paucis fuga elapsis. Cæsi ibi feruntur ex Cæsarianis nouem mille, ex Saxonicis bis mille, ex Sueticis septingenti, & præcipui ex istis Ordinum Ductores Teufel (nuper ex captiuitate Polonica dimissus) Hallius, Callebach, Coruillus, Bantussus: ex Cæsarianis vero Adolphus Dux Holsatiæ, Otto Baro a Schaumberg, Ottmar ab Eruite, Bongardus Gritte perierunt, plures viui capti, vna cum centum signis militaribus & viginti quatuor maioribus tormentis bellicis æneis, ac omnia impedimenta & apparatus Castrensis præda victorum cesserunt. Tillius duo vulnera accepit in brachio, quo ictus a suo capite auertebat, & ereptus e pugna Halam euasit, moxque lecticæ se portari fecit Halberstadium, indeque Alefeldium Visurgim versus, reliquias exercitus sui ex fuga colligendo.* Theatr. Eur. *Tom. II. p.* 432. Brachelius *lib. IV. p.* 240. Arlanibæi arma Suecica *p.* 228. Chemnitz *lib. III. p.* 209. Pufendorf *§. XXIX.* Le Vassor *lib. XXXI. p.* 42. Wassenberg *lib. III. p.* 244. Thom. Carue *Itin. p.* 19. qui tamen prœlii diem male ponit mensis Augusti die sexto decimo Adlzreiter *p. III. lib. XVI. n.* 87. Vogel. *Ann. Lips. p.* 452. *sqq.*

********** Piasecius p. 430. *Suecus autem Rex illam victoriam prosequens, relicto apud Lipsiam Electore Saxoniæ, cui præsidium eius loci Cæsarianum postridie deditionem fecerat, Merseburgum duxit, ibique Cæsarianos prope quinque mille ex fuga congregatos iterum profligauit. Inde progrediens, Halam vndecima Septembris, & sequenti die arcem Mauritii ad deditionem coegit, plurimis Cæsarianorum sub ipsius signa concedentibus, vt intra paucos dies ad sexaginta millia armatorum exercitus eius excreuerit.* Chemnitz *p.* 215. Pufendorf *§. XXX.* Vogel *p.* 455.

† Chemnitz *p.* 216. Pufendorf *c. l.* Adlzreiter *p. III. lib. XVI. n.* 94.

§. XLVIII.

Post hæc, Halæ inter Regem & Electorem consultabatur de bello in futurum gerendo. Post varia consilia concludebatur, vt Rex per saltus Thu-

Thuringicos in Franconiam, Saxo in Cæſaris ditiones hæreditarias, Sileſiam, Bohemiamque pergeret.* Guſtauus igitur Hala digreſſus, per Querfurtum Erfurtum verſus tendit, quæ vrbs miſſis obuiam legatis, Regi ſe dedit. Wilhelmus etiam Dux Vinarienſis cum fratribus Alberto, Erneſto & Bernhardo, fœdere ſe Regis illigauerat. Inde per ſaltus Thuringicos pergens, totum Hennebergicum Comitatum in ſuam redigit poteſtatem. Porro Königshouiam capit, Suinfurtenſes ſe Regis poteſtati permittunt. Mox Würtzburgum vrbem, & poſt aliquot dierum obſidionem, arcem, antequam Tillius, qui collecto milite, in auxilium properabat, aduentaret capit, in qua ingens auri argentique facti & infecti vis, e tota prouincia eodem congeſta, adparatus quoque bellici, annonæque & vini ingens copia cum aliis in Regis poteſtatem venere. Ad famam irrumpentis in Franconiam Guſtaui, conuentus Francofurtenſis ſoluebatur. Tum Proteſtantes per Franconiam, grauibus hactenus iniuriis a Cæſare & Pontificiis preſſi, ad ſocietatem & protectionem Regis ſe conferebant, promiſſa ad belli ſumtus certa pecuniæ ſumma. Hinc Kl. Nouembris Hanouia a Suecis intercipitur, Francofurtum vero ad Mœnam XVI. Nouembris, apertis portis, Suecos admittit. Ibidem Georgius, Haſſiæ Landgrauius, conuentione cum Rege inita, Ruſſelsheimium Mœno traiiciendo opportunum, præſidio regio inſidendum tradebat. Idem de pace inter Cæſarem atque Regem concilianda, mentionem fruſtra iniicebat. Hinc Rex Ringoa occupata, in Palatinatum ſe vertebat, atque expugnato Oppenheimio, Moguntia ipſi XIII. Decembris deditur, Manheimium XXIX. Decembris capitur.** Dum interea Hornius in Franconia relictus, Mergentheimum, Winsheimum & Heilbrunnam caperet.*** Tillius interea dum Würtzburgenſi arci nequiret ſuccurrere, occupato Rotenburgo, Noribergam fruſtra tentabat.****

* Piaſecius *p.* 430. Pufendorf *§. XXXI.* Reprehenditur tamen hoc conſilium a plerisque. Sic enim Piaſecius p. 433. *Et quidem ſtatim a principio bellum illud offenderat in eo, quod olim Annibalem poſt pugnam Cannenſem vti victoria neſciſſe probauit. Rex enim Suecus fulmen iſtius belli poſt pugnam Lipſienſem omne ſuum robur (vt ſuccideret inprimis neruos Ligæ Catholicæ) conuerterat contra Germaniam, quam (præter Bauariam & paucos Epiſcopatus) a quocunque diuexari Auſtriacis forte magis expediret, eaque ab aliquo hoſte occupata, ipſorum viribus in reliquo integris, quandoque liberari poſſet. Caput vero rei Vienna & hæreditariæ Prouinciæ Auſtriacæ, a quibus plena victoria pendebat, & quæ facilius obtineri poterant, ac ſi de induſtria cladis Lipſianæ damnis reparandis ſeruarentur, illæſa manſerunt. Seu quod illa belli pars ceſſerat Electori Saxoniæ, cuius Miniſtris ſatis præſtitiſſe rati, quod Pragam ac pauca in Sileſia & Boëmia oppida intercepiſſent, vltra forte quod eſſent viribus debiliores, non proceſſerunt.*

** Hos regis progreſſus prolixius deſcribit Piaſecius *c. l.* Adlzreiter *p. III. lib. XVI. n.* 95. Chemnitz *p.* 218. *ſqq.* Pufendorf *§. XXXII. ſqq.*

*** Pu-

*** Pufendorf *§. XLIII.* Chemnitz *p.* 247.
**** Chemnitz *lib. III. p.* 238. 242. Pufendorf *§. XX.*

§. XLIX.

Dum Gustauus per Superiorem Germaniam victricia arma circumfert, quæ in Megapolitano Ducatu sub Achatio Tottio hærebant copiæ Suecicæ Rostochium VI. Octobris 1631. deditione capiunt, quod XI. Ianuarii 1632. Wismaria sequitur & arx Dœmitzæ.* Ioanne Banerio Virmondum Ducem Cæsareum, Wanslebii hærentem ex improuiso inuadente. Inferior quoque Saxonia Regi studet, Bremensi Archiepiscopo, Georgio, Friderico Vlrico & Christiano, singulare fœdus cum Rege pangentibus.**

* Chemnitz *lib. III. p.* 251. Pufendorf *§. XLV. XLVI.*
** Chemnitz *p.* 255. Pufendorf *§. XLVII. XLVIII. XLIX.*

§. L.

Cæsarei interea, post Lipsiensem statim pugnam, vtramque ingrediuntur Lusatiam, Budissæ etiam, Görlicio ac Zittauiæ præsidia imponentes, quas tamen vrbes aduentante cum exercitu Electore, statim iterum relinquebant.* Et licet Hispani Electorem per Franciscum Paradisum tribunum Dresdam ablegatum, tentarent, frustra tamen hoc fuit,** dum spretis Austriacorum illecebris, Elector Arnheimium cum exercitu Bohemiæ immitteret, qui post Sluckenoam, Tetschenam, Aussigam & Leitmericiam, nemine resistente, occupatam, tandem Pragam versus progreditur, quæ præsidio viduata, sine mora Saxones aduentantes admisit. Paullo post quoque ad Limburgum Cæsarei a Saxonibus non perfunctorie vapulabant. Egra dehinc, Schlakenwerda, Falbenoa, & plura alia oppida in Saxonum potestatem concesserunt. Et licet ex Gustaui consilio, circumlato per Austriam & Morauiam bello, delectus Cæsaris dissipare potuissent Saxones, isti tamen luxu immersi torpentes, spatium dabant Matthiæ Gallasio Pilsenam valido præsidio firmandi, ac Saxonum progressus prohibendi. Nec deerant Ministri qui inuidia & suspicione in Gustauum Electoris animum infecerere.***

* Chemnitz *lib. III. p.* 263. Pufendorf *§. L.* Groſſer *p.* 249.
** Chemnitz *c. l.* Pufendorf *c. l.* De hoc Acta prostant sub titulo: *Copia Resolutionis welche Churfürstl. Durchl. zu Sachsen dem Kænigl. Hispanischen subdelegirten Gesandten gegeben, den* 19. *Oct.* 1631.
*** Chemnitz *p.* 267. Pufendorf *§. LI.*

§. LI.

Dum igitur Tillio omnia infeliciter succederent, de nouo Duce exercitui Cæsareo præficiendo deliberabatur. Et licet Hispani Ferdinandum, Vngariæ Regem Cæsaris filium suaderent, tamen Germani in Fridlandum

dum conſpirabant, inuito etiam Bauaro. Mittebantur ad ipſum Znaimum, Morautæ oppidum, vbi tunc agebat, Io. Baptiſta Werdenbergius Comes, & Hermannus Queſtenbergius, mox Io. Vlricus Eggenbergius Princeps ſumma ipſi amicitia iuncti, qui ipſi exercitus ſummam offerrent. Iſte vero ingratum Cæſaris animum, praua Hiſpanorum, Bauari & Tillii conſilia exprobrare atque ſimulare quaſi acceptare munus nollet: Importunitate tamen rogantium vinci viſus, in amicorum gratiam, citra vllum Imperii vocabulum ad menſem vsque Martium delectibus habendis ſe vacaturum promiſit: interea Cæſar diſpiceret, quem exercitui ducem daret, aut, quod ipſe potius iudicet, de pace agat. Inſtituto feliciter delectu, paullo poſt, a Cæſare in has leges fuit deſcendendum: Fore Fridlandum totius Auſtriæ Domus adſenſu exercitus Supremum Ducem cum abſoluta poteſtate, Cæſarem, recuperata Bohemia, Pragæ ſedem fixurum, de ordinaria remuneratione Fridlando cauturum, addicta ad ſecuritatem aliqua prouincia e Cæſareo patrimonio. Extraordinariæ mercedis loco futurum ipſi ſupremum regale ius in occupatas prouincias. Ius item Fiſco addicendi per Imperium absque vllius contradictione, poteſtatem item condonandi. Si quando pacis in Imperio tractatio ſuſciperetur, habitum iri cauſſæ Fridlandi de Ducatu Megapolitano rationem. Omnes belli ſumtus Fridlando debere ſuppeditari. Omnes Cæſaris hæreditarias prouincias Fridlando ad ſuum & exercitus receptum fore apertas.*

* Piaſecius *p.* 434. Chemnitz *lib. III. exeunte lib. IV. p.* 294. Pufendorf *§. LII.* Burgus *de b. Suecico lib. III. p.* 277. *ſic voluit Volleſtainus huius belli curam ſibi ſoli incumbere, ipſeque ad libitum omnia facere, ſtatiua militibus diſtribuere, contributiones, commeatus exigere, Tribunos, Centuriones creare, gnarus eam eſſe imperandi rationem, vt non aliter conſtet, quam ſi vni reddatur. Quod ſi aliquando Cæſari hac reuocare; ſeque ea cura remouere placuiſſet, ante ſemeſtre admoneret, nec deinceps ipſe ad reddendum adminiſtratæ prouinciæ rationem cogeretur.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 4. *ſqq.* Carue *Itin. p.* 80. Burgold *p. I. diſc. I. p.* 117. Le Vaſſor *lib. XXXI. p.* 63. 127.

§. LII.

Sub initium anni 1632. de neutralitate Bauaro & Ligæ concedenda per Gallicos legatos agebatur, * id quod Galliæ Rex per fœdus cum Bauaro xxx. Maii 1631. concluſum, promiſerat, ** quod tamen dum nec miles Ligiſticus ex Bohemia euocaretur, nec Pappenheimius ex Saxonia inferiori, id quod Guſtauus vrgebat, fruſtra fuit. Eandem neutralitatem Palatinus Neoburgicus & Ferdinandus Colonienſis Elector fruſtra petebant. Philippus Chriſtophorus tamen Treuirenſis Elector, poſtquam Gallis arcem ſuam Ehrenbreitſtein promiſiſſet, eandem amplectebatur, reni-

renitente licet ipsius Clero, qui in Hispanorum partes propendebat. *** Mense Februario Fridericus Palatinus Regem accedebat, per istum ditiones suas recuperaturus. **** Primo vere, post varia cum Saxoniæ Inferioris Ordinibus, Vlma etiam, & Comitibus Wetterauicis conclusa fœdera, ***** finitis induciis, quas Ligæ concesserat, cæsis per Rheingravium Hispanis, Crucenacum capit, Braunfelsam, Wetterauiæ arcem & Bobenhusam vna cum Kirchberga in Hunnorum tractu. ****** Hornius interea Bambergenses terras ingreditur, sed a Tillio inde profligatur. ******* Ast Rex, ne Hornii ad Bambergam receptus suis terrorem, hostibus animum daret, seposita Heidelbergæ & Philipsburgi oppugnatione, quam animo agitabat, in Tillium ire constituit, rebus tamen ad Rhenum prius dispositis: quarum summa directio penes Ochsenstiernam Cancellarium relicta. † Rex igitur Tillio versus Danubium tendenti acceleratis quantum poterat, itineribus instans, Noribergæ benigne excipitur, inde pergens, Donawertham capit. †† Licum v. Aprilis, frustra licet Tillio impedire conante, transit, vbi ipse Tillius supra dextrum genu trilibri globo percussus, ac Ingolstadtium ægre delatus, paucos post dies inter maximos cruciatus expirauit, cum moribunda iam voce Ratisbonam custodiendam ingeminaret. ††† Lico transmisso, Rex, Augusta potitur. †††† Ingolstadtium non sine vitæ periculo frustra tentat, ††††† licet Hornium ad occupandam Ratisbonam præmisisset, Bauarus tamen ipsum præueniebat. †††††† Hoc consilio depulsus, Bauariæ complura oppida capit Rex, & VII. Maii Monachium, aulæ Bauaricæ sedem cum Friderico Palatino, & Guilielmo Saxoniæ Duce, aliisque Proceribus ingreditur. Expilatus ibidem Thesaurus & Bibliotheca Electoralis, & sub pavimento defossa fuerunt tormenta centum quadraginta, in quorum vno triginta aureorum millia abscondita prædæ cedebant. ††††††† Inde Rex in Franconiam regreditur, Weissenburgum liberaturus, quo Bauarus iam fuerat potitus. †††††††† Dum interea Regis in Sueuia copiæ Memmingam, Campodunum & pleraque per Algoam oppida occuparent. †††††††††

* Chemnitz *lib. IV. ineunte.* Pufendorf *lib. IV. ineunte.* Proiectum Neutralitatis de dato Moguntia XXIX. Ianuarii 1632. Ludolph lib. XXXII. c. II. n. 38. extat in Recueil *Tom. IV. p.* 327. & apud Londorpium Tom. IV. p. 279. Le Vassor lib. XXXI. p. 138. 167.

** Extat illud fœdus apud Londorpium *Tom. IV. p.* 216. in Recueil *Tom. III. p.* 321.

*** Piasecius *p.* 433. Chemnitz *p.* 278. Pufendorf *lib. IV. §. II.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 7. Extat Capitulatio in fortalitio Ehrenbreitstein IX. Aprilis 1632. inita, apud Londorpium *Tom. IV. p.* 274. vna cum Suecorum ratihabitione, Recueil *Tom. III. p.* 332. 334. Licet iam ante etiam idem Elector Confluentiæ XXI. Decembris 1631. pactus fuisset, de quo in Recueil *Tom. III. p.* 325.

**** Chem-

**** Chemnitz *lib. IV. p.* 283. Pufendorf *§. IV.*

***** Chemnitz *lib. IV. p.* 283. Pufendorf *§. III.*

****** Piasecius *p.* 432. Chemnitz *p.* 286. Pufendorf *§. V.*

******* Chemnitz *lib. IV. p.* 297. Pufendorf *§. IX.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 16.

† Chemnitz *p.* 301. Pufendorf *§. X.*

†† Piasecius *c. l.* Chemnitz *p.* 308. Pufendorf *§. XI. XII. XIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 20.

††† Piasecius *c. l.* Chemnitz *p.* 309. Pufendorf *§. XIV.* Le Vassor *lib. XXXI. p.* 163.

†††† Piasecius *c. l.* Chemnitz *p.* 312. Pufendorf *§. XV.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 25.

††††† Chemnitz *p.* 315. Pufendorf *§. XVI.* vbi etiam vitæ periculum ad XX. Aprilis ſic deſcribit : *eadem quoque dies ipſi Guſtauo Regi pene ſuprema illuxerat. Cum enim is loci habitum contemplaturus paulo propius hoſtium munimentis ſucceſſiſſet, hic comitatu quis eſſet ſuſpicati, tormentum in eum direxerunt, quo emiſſus globus tantum non ſuras Regis perſtringens equum diſcerpſit, vt Rex ſanguine oppletus in terram prouolueretur. Is tamen mox ſub equi cadauere ſe extricans, in pedes erectus ſuos e ſumma conſternatione maximo gaudio perfundebat.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 30. *ſqq.* Idem refert Carue *p.* 26. qui addit, vrbem per proditionem Guſtauo fuiſſe tradendam, quæ tamen detecta.

†††††† Chemnitz *p.* 321. Pufendorf *§. XVII.*

††††††† Piasecius *p.* 433. Chemnitz *p.* 321. Pufendorf *§. XX.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 48. Le Vassor *lib. XXXI. p.* 173. Ludolph *lib. XXXII. c. II. n.* 49.

†††††††† Chemnitz *p.* 326. Pufendorf *§. XXI.*

††††††††† Chemnitz *p.* 327. Pufendorf *§. XXI.*

§. LIII.

In Saxonia inferiori Pappenheimius cum vaſtatis circa locis vrbi de annona proſpici non poſſet, Magdeburgum deſerit, cui Banerius militem ſtatim immittit, & conuocatis ciuium reliquiis, initium facit eius inſtaurandæ. * Guilielmus autem Saxoniæ Dux legionem hoſtium ad Hameliam ſecurius hærentem opprimit. Inde Goslariam, & Northeimum ab hoſtibus deſertum facile in poteſtatem redigit. Göttingam adſultu capit, Duderſtadium quoque agri Eichsfeldici caput eidem ſe ſubmittit. Dum interea Haſſiæ Landgrauius Guilielmus Paderbornenſis prouinciæ oppida ad obſequium reduceret. ** Poſtquam autem Guilielmus Saxoniæ Dux vna cum Banerio in Franconiam fuiſſent euocati, Pappenheimius ſub initium Martii ad Viſurgim reuerſus, Eimbecam expugnat, vnde in Bremenſem ditionem tendit, quam in Danum transferre Cæſarei tentabant. Pappenheimius etiam in tres legiones Suecicas per Kedingenſem agrum hoſpitantes ſubito impetu facto, quadringentos cædit, multos capit. Dum autem Danus Bremenſem prouinciam milite Sueco & Archiepiſcopali euacuare recuſaret, Pappenheimius Stadam reliquit, cui Sueci ſtatim præſidium immittunt. ***

 * Chem-

* Chemnitz *lib. IV. p.* 288. Pufendorf *lib. IV. §. VII.*

** Chemnitz *p.* 290. Pufendorf *c. l.*

*** Chemnitz *p.* 336. Pufendorf *§. XXVII. XXVIII. XXIX.*

§. LIV.

Dum Bauariæ insultat Gustauus, Wallensteinius, collecto exercitu quadraginta bellatorum millibus constante, in Bohemiam mouet, ad Saxones exturbandos, qui segniter rem agebant, quod flagitium Arnheimi plerique suspicabantur, qui Fridlandi amicitiam, memor militiæ sub ipso actæ, nondum exuerat, Gustauo vero erat infensus.* Conuenerant equidem Saxoniæ & Brandenburgicus Elector Torgauiæ, de pace procuranda inuicem acturi & copiis coniungendis, sine fructu tamen fuit discessum.** Varia quoque erant Arnheimii cum Fridlando commercia, hoc saluam religionem & bona ecclesiastica promittente, sed cum Elector peculiarem tunc pacem abnueret,*** facili demum negotio, capta Praga, Saxones omni Bohemia pelluntur.****

* Chemnitz *p.* 329. Pufendorf *lib. IV. §. XXIV.*

** De hoc Torgauiensi conuentu Chemnitz *p.* 292. Burgus *de B. Suec. lib. III. §. 9.* Pufendorf *§. XXVIII.*

*** Chemnitz *p.* 331. Pufendorf *§. XXV.*

**** Piasecius *p.* 434. Chemnitz *p.* 335. Pufendorf *§. XXVI.*

§. LV.

Inter hæc dum ad Rhenum superiorem, Cæsarei, Offa duce, Suecis nonnihil damni inferunt,* Hispani in Palatinatum irrumpunt, Spiram etiam capiunt, qui tamen per Rheingrauium iterum fugantur,** Gustavus ad Noribergam castra munit, quam militi suo in prædam ostentauerat Fridlandus. Hic postquam sub initium Iunii se Bauaro apud Egram iunxisset, xxx. Iunii castra Suecis cum magno exercitu opponit, magna cum fiducia iactans, intra quatriduum appariturum, vtrum ipse, an Sueciæ Rex dominus orbis sit futurus: Regem tamen adgredi non ausus, ipsum annona ac pabulatione intercludere cogitabat. Et sane in regiis castris ad extremum pabuli angustia laborabatur, licet annonam affatim Norimberga suppeditaret.*** Post crebras velitationes, atque interceptum hostium commeatum, aduentantibus etiam Regi in auxilium Oxenstierna Cancellario, cum Christiano, Palatino Birckenfeldensi, Guilielmo & Bernhardo Saxoniæ Ducibus, Guilielmo, Hassiæ Landgrauio, & Io. Banerio cum multis copiis, vt septuaginta quinque bellatorum millia in castris habere diceretur, xxi. Augusti e castris progressus, hoste tamen in iisdem se continente subsequenti nocte altioribus locis tres suggestus struebantur, e qui-

e quibus octodecim grandioribus tormentis Rex in castra Fridlandi fulminabat, modico hostium damno. Vnde XXIV. Augusti atrox certamen surgit, Suecis per accliuia ad castrorum munimenta ruentibus, hoste e contrario in ipsos continuum glandium imbrem effundente. Tandem cum Rex operam a suis ludi videret, duobus millibus amissis, suos subducebat. **** Dum igitur nulla spes superesset, Fridlandum e latebris suis protrahendi, castra tandem mouet, Noribergæ amplo præsidio relicto. Hinc etiam Cæsarei Noriberga discedunt. Rex porro audito Fridlandi discessu, cum parte exercitus Bernhardum Ducem Kitzingam ad Franconiæ defensionem ire iubet; cum cæteris ipse per Rotenburgum ad Tubarim, Dünckelspuhlam, Nordlingamque & Donawertham contendit in Bauariæ denuo viscera, bellum immittere, ac tumultuantibus per Superiorem Austriam agrestibus, quas petierant suppetias mittere cupiens. Superato igitur Donawerthæ Danubio, XXVII. Septembris Rainam oppidum recuperat. ***** Regis vero vlteriora destinata Saxoniæ Elector interrumpebat, qui ipsum in Saxoniam inuitabat.

* Chemnitz *p.* 341. Pufendorf *§. XXX.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 13.

** Piasecius *p.* 434. Chemnitz *p.* 341. Pufendorf *§. XXXI.*

*** Chemnitz *p.* 350. Pufendorf *§. XXXV.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 63. *sqq.*

**** Piasecius *c. l.* Chemnitz *p.* 358. *sqq.* Pufendorf *§. XL. XLI. XLII.* Ludolph *lib. XXXII. c. II. n.* 75.

***** Piasecius *c. l.* Chemnitz *p.* 422. Pufendorf *§. LIII.*

§. LVI.

Dum vtrique exercitus ad Noribergam hærerent, Pappenheimius, deserta Stada, per Brunsuicensem agrum Hassiam versus iter tendebat, indeque occupato Duderstadtio, Thuringiæ imminebat. Reuersus tamen Hassos ad Volcmarsium cædit, ac superato Visurgi, Georgium Luneburgi Ducem & Baudisium Callenbergæ obsidionem soluere cogit. * Interim ad Rhenum Treuirensis Elector arcem Ehrenbreitstein mense Iunio Gallis ex pacto cedit. Quod cum ægre ferret Clerus Treuirensis, in ipsa Treuirorum metropoli & Confluentia Hispanorum recipit præsidium quam vrbem Hornius XI. Iunii deditione capit, sed vna cum reliquis ditionis Treuirensis oppidis, Gallis & Electori Treuirensi restituit, Hornio transitum illic liberum Suecis stipulante. ** In Saxonia inferiori autem Georgius Dux Luneburgicus & Baudisius iunctis copiis Duderstadium expugnant & Guelpherbytum obsident. Sed dum Baudisius in Westphaliam abit, Paderbornam obsedit, quam tamen aduentante ex Belgio Pappenheimio iterum relinquit. Et licet ad Huxteram se muniret, tamen cum viri-

bus longe impar esset, Visurgis ripam relinquere fuit coactus; inde etiam eorum Ducibus inter se dissidentibus, Guelferbyti obsidio soluitur, Pappenheimio Hildesiam capiente. *** Dum etiam Cæsarei per Lucemburgensem agrum & Lotharingiam in Alsatiam penetrarent, infestandæ Würtenbergicæ ac Durlacensi ditioni, Gustauus Hornius, iunctis cum Würtenbergico copiis, Cæsareos XVI. Augusti ad Wiselochium cædit, **** Ehesheimium, Offenburgum, Ortenburgum capit, omnemque vallem Kentzinganam sibi subiicit. ***** Inde XXVIII. Octobris, Benfeldam Alsatiæ arcem & VI. Decembris Sletstadtium capit. Mox Colmaria & Hagenoa se dedunt. Inde præfecto Alsatiæ rebus Ottone Ludouico Rheingrauio, Vlmam versus properat. ****** In Palatinatu inferiori ab Ottone Rheingrauio, Regio istius oræ præfecto, Fridelsheimium, inde XXVI. Nouembris Franckenthalia deditione capitur. ******* Guilielmus Baudisius vero in ditione Coloniensi multas arces multaque oppida capit. ******** Dum interea Galli Philipsburgum frustra tentarent, Augustam Treuirorum Hispanis eriperent. *********

* Chemnitz *p.* 35. Pufendorf *§. XXXVI.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n.* 83.
** Chemnitz *p.* 356. Pufendorf *§ XXXVII.*
*** Chemnitz *p.* 406. 428. Pufendorf *§. XLIV. XLV. XLVI.*
**** Chemnitz *p.* 416. Pufendorf *§. LI.*
***** Chemnitz *p.* 420. Pufendorf *§. LII.*
****** Piasecius *p.* 437. Chemnitz *p.* 439. Pufendorf *§. LVIII.*
******* Piasecius *c. l.* Chemnitz *p.* 448. Pufendorf *§. LIX.*
******** Piasecius *p.* 437. Chemnitz *p.* 450. Pufendorf *§. LX.*
********* Chemnitz *p.* 417. Pufendorf *§. LI.*

§. LVII.

Interea Cæsarei, profligatis ex Bohemia Saxonibus, in Lusatiam irrumpunt, Lubenam, Zittauiam, Görliciumque occupant. Inde mense Iulio Arnheimius, post frustra tentatam Zittauiam, Glogouia maiore, ibidemque magna præda potitur. Post Lubena facili negotio Arnheimio cessit & Steinauia, quam tamen Cæsarei statim recuperant.* Hi iam quindecim millia explentes Glogouiam petebant, quando Regii ac Brandeburgici ductu Iacobi Duwalii, Saxonibus iuncti, illorum impetum stiterunt.** Post varias contentiones inter Regios & Saxones de præcedentia, fit impetus in Cæsareanorum castra ad Steinauiam & Vratislauiam, & multum ipsis damni fuit illatum. *** Et licet Duwallius Vratislauiam vel pacto vel vi capere tentaret, tergiuersante tamen Arnheimio, nihil fuit effectum. **** Fridlandus igitur, vt Saxonicus miles e Silesia reuocaretur, Henricum Holckium cum sex millium milite mittit in

in terras Electorales, qui late sub Dresdæ conspectum vsque rapinis incendiisque sæuiebant.***** Fridlandus interea, relictis castris ad Norib ergam, postquam Culmbacensem ditionem rapinis atque incendiis fœde deformasset, arcemque Coburgensem occupata vrbe frustra oppugnasset, per Vogtlandiam in Misniam, contendit, quam præmissus ab ipso Gallasius rapinis atque incendio misere habebat.****** Qui & post Chemnicium deditione captum Holckio iunctus, Freibergam occupat.******* Inde cum Albim apud Misenam transire frustra tentasset, transuersam prouinciam populabundus ad Altenburgum Fridlando iungitur. Hinc Lipsiam versus itum, vbi Pappenheimius quoque accedebat, qui post persultatam Inferiorem Saxoniam, Thuringos, qua transibat, diripuerat, iamque ad inuadendam Erfordiam animum adiecerat, cum audito Regis aduentu, inde flectit, & ad Mersburgum transmissa Sala cum Fridlando Lipsiæ exercitum admouet; quæ vna cum arce XXII. Octobris facili negotio capitur. Vnde Pappenheimius Halam transiens, oppido mox potitur, sed qui in arce agebant Regii, subeuntes strenue repellebant.******** Gustauus igitur ab Electore iteratis vicibus ad auxilium inuitatus,********* Danubio mouet & per Franconiam in Thuringiam tendit, vbi saltibus superatis, ad Arnstadtium Bernhardo Duci iungitur. Eo ex loco Rex Oxenstiernam in Superiorem Germaniam ablegat, vt Protestantes arctiore inter se vinculo necteret, quem in finem superioris Germaniæ Circulos, Sueuicum, Franconicum & vtrumque Rhenanum ad Conuentum Vlmæ habendum inuitat.**********

* Chemnitz *lib. IV. p.* 408. Pufendorf *§. XLVII.* Groffer *p.* 250.
** Chemnitz *p.* 408. Pufendorf *§. XLVII. XLVIII.*
*** Chemnitz *p.* 412. Pufendorf *§. XLIX.*
**** Chemnitz *p.* 453. Pufendorf *§. LXI.*
***** Chemnitz *p.* 415. Pufendorf *§. L.*
****** Chemnitz *p.* 425. Pufendorf *§. LV.*
******* Chemnitz *p.* 427. Pufendorf *§. LV.* Molleri *Freiberg. Annales p.* 471.
******** Chemnitz *p.* 431. Pufendorf *§. LV.* Vogel *Ann. Lipf. p.* 479.
********* Chemnitz *p.* 425. Pufendorf *§. LIV.*
********** Chemnitz *p.* 435. Pufendorf *§. LVI.*

§. LVIII.

Rex igitur audito, Fridlandum Weissenfelsæ consedisse, Numburgum mouet, ibidemque castra munit:* Comperto tamen, hostem Weissenfelsa mouisse, & ipse Numburgo relicto, mox eo venit, non eo animo, vt prœlio decerneret, sed vt per vicina hospitantes opprimeret. Vbi a præcursoribus Regiis vna Croatarum ala, quæ vltimum agmen tegebat, ad inter-

ternecionem fere cæditur, vexillo quoque, cui Imperii Romani Aquila,& Fortuna pro insigni erat, erepto, quod multis in læti ominis vicem acceptum.** Captorum indicio cognitum, Pappenheimium cum legionibus aliquot in diuersa abiisse. Diminuto igitur Fridlandi exercitu, Rex Georgium Luneburgicum Ducem, quem ex Saxonia Inferiore arcessierat, non amplius expectare, sed prœlio decertare statuit, priusquam Pappenheimius reuocaretur. Fridlandus aduentu Regis cognito, ad Ripacum vicum aciem explicuerat: vbi inter selectas turmas v. Nouembris acriter velitatum, ac minoribus machinis certamini prolusum, quoad nox pugnam dirimeret. Vterque exercitus eam noctem in acie perstabat; ac Regi animus erat, ante solis ortum hostem adoriri, ni densissima nebula lucem expectari subegisset. Fridlandus vero Pappenheimium reuocat, atque vt facilius ipsi iungeretur, ob nebulæ caliginem, exercitum Lutzenam vsque retraxerat, eaque ad dextram relicta, in latissima planitie pone viam regiam ordines explicarat, quam fossa, qua ligna defluere solent, altius raptim excauata præmuniebat, dispositis in ripa sclopetariis & maioribus tormentis. Die vi. Nouembris post matutinum tempus velitando fere transactum, cum sol altior nebulas discussisset, Rex in hostem, qui Lutzenam incenderat, vadit, vt circa vndecimam horam prœlium committi inciperet. Pedestri primum prœlio ad fossam coitur, vbi præualebant Regii. Sed equitatui plurimum remoræ fossa ista adferebat. Rex igitur in Smalandorum fronte consistens, inuocato Saluatoris nomine, & suos cohortatus, vt se strenue sequerentur, fossam saltu superat, & cum paucis, queis par alacritas, in grandem cataphractorum cateruam acerrime impingitur, cæteris adhuc circa fossam hærentibus. *** Fuere qui crederent, Regem opinione citius in hostem delatum, quod oculorum acies ad propinqua tantum pertingens, paullo remotiora non discerneret. Eo in conflictu Regis brachium sclopeti ictu traiicitur, fracto quoque osse; cuius vulneris dolorem etsi is aliquantisper dissimularet, alacri vultu ac voce suos ad pugnam capessendam incitans; viribus tamen deficientibus, a Francisco Alberto, Lauenburgico Duce, qui latus ipsius stipabat, petit, vt e tumultu prœlii in locum tutiorem deduceretur. Inter quæ cataphractus aduolans, admoto ad Regis tergum sclopeto, medium globo traiecit, quem aliqui subtribunum sub Goetzii legione, Pontificiæ religionis, Mauritium Falckenbergium nomine credunt, etsi & iste mox iterum a Suecis occisus memoretur. Quanquam autem Rex adhuc conaretur se eripere, hoste tamen acriter ingruente, linquentibus viribus

bus equo defluxit, qui ſtapedibus hærentem aliquantiſper trahebat, donec inter hoſtes viuus adhuc procumberet, qui dum ipſum ad ſuos raptare conaretur, inſtantibus Suecis, demum Ioannes Schneberg, ex Bokendorp, diœceſis Paderbornenſis vico oriundus, illum enſe confodiſſe peremiſſe ſpoliaſſeque exanimem dicitur. **** Fama mortis regiæ cito per exercitum diſpalata, vsque adeo regiorum animos incendit, Suecos potiſſimum & Finnones, vt magno impetu in hoſtes ruerent; vt hi vim eorum non amplius ſuſtinentes, terga verterent. ***** Profligatis vbique Cæſareis, Pappenheimius interea Hala euocatus, prœlium inſtaurat atrox ancepsque. Nam Cæſarei acerrima impreſſione facta, Regios loco iterum depellebant, recuperatis quoque tormentis. Sed hi mox, redintegrato impetu, hoſtem, Pappenheimii lethaliter vulnerati caſu exterritum denuo profligant, tormentisque iterum potiuntur; quoad nocturnis tenebris ingruentibus, Cæſarei magna cum ſtrage campo pulſi, victoriam Regiis ceſſere. Bernhardus Dux, reſtitutis quantum tempus ferebat, Ordinibus, noctem in loco conflictus exigebat. Numerus vtrinque cæſorum ad nouem millia adſcendiſſe fertur. ****** Corpus Regis exenteratum & vnguentis conditum, per Wittebergam, Vetusque Brandeburgum in Pomeraniam deuectum, Wolgaſti depoſitum, vsque dum XVI. Iulii 1633. ſolenni pompa in Sueciam deueheretur. *******

* Chemnitz *p.* 436. Pufendorf *§. LVI.*

** Chemnitz *p.* 462. Pufendorf *§. LXIII.*

*** Chemnitz *p.* 463. Pufendorf *§ LXIII.* Piaſecius p. 436. *Vnde iſti ipſam quoque Dresdam Electoris ſedem facile obtinuiſſent, niſi celerius ſubueniſſet Rex Suecus. Qui primo aduentu pulſis Cæſarianis Naumburgum cepit, ibique decima Nouembris caſtra ſua poſuit, & per exploratores comperto, quod Valnſtenius Lipſia relicta ad duo milliaria Veiſenfelſium, ac inde obuiam ſibi veniret, ipſe quoque quarta decima Nouembris, necdum finitis apud Naumburgum caſtrorum ſuorum munitionibus, proceſſit ad pagum Churſitz quindecima die Nouembris ſtylo nouo, & inſtructa acie hoſtilibus agminibus ſe conſpiciendum præbuit. Subſtiterat autem Valnſtenius apud Lutzenam, vt ibi Pappenhemium a Mersburgo cum ſelectiori equitatu accerſitum expectaret: ſed Rex Suecus de hoc per exploratores admonitus, vt præueniret aduentum Pappenhemii, primo diluculo inſequentis diei in aciem prodiit, & tantiſper expectato donec nebuloſum aërem Sol oriens diſcuſſiſſet, pugnam inchoauit. Huius itaque initio potiſſimum robur Suetieum dum ad congreſſum foſſas binas quas Valnſtenius, vt loco loricæ aciei ſuæ eſſent, beneficio noctis præcedentis duci, ac ſclopetariis compleri fecerat, præter ſpem ſuperare cogeretur, magnam cladem accepit, demumque poſt longam luctam vt (ſeu ſtudio vt ibi intercluderetur permittentibus Cæſarianis) perrumpens, acerrimo conflictu inito, profligarat quidem frontem hoſtilem, verum cum ſubſidia recipere & pugnando defatigatum propter illas foſſas retrocedere difficile poſſet, ab accurrentibus maiori numero Cæſarianorum auxiliis reiectum concidit, eius tota fere Prætoria Finorum flaua dicta, ac cærulea Vinchelii legione cæſa.* Adlzreiter *p. III. lib. XVII. n. XC.* Vogel *p.* 485. Le Vaſſor *lib. XXXII. p.* 358.

**** Va-

**** Variæ de morte Regis sunt sententiæ. Pufendorf §. *LXIII.* sic scribit: *enimvero pertinax eo tempore rumor erat, Regi post vulneratum brachium a Francisco Alberto Lauenburgico Duce letalem ictum illatum; suspicione inde orta, quod nuper missione a Cæsare obtenta ad Saxoniæ Electorem ab isto ablegatus fuerit, ut hunc Regiis partibus abstraheret; quoque statim post prælium ad Lutzenam relictis Suecis operam suam Saxoniæ Electori addiceret. Id quod postea prolixius declarat.* Eodem collimare videtur Piasecius, qui post adlegata verba, sic pergit: *ibidemque ipsemet quoque Rex Suecus duobus lethalibus vulneribus (in cersum a quo, seu a sali qui ibidem simul perierat, aut a familiari suo, cui de hoc gloriari non licuit) pugnando acceptis occubuit, Franciscus Albertus Dux Saxoniæ Laoburgicus, qui paulo ante a Cæsarianis partibus ad eum defecerat, indiuiduus ipsius comes in isto prælio illæsus mansit, idemque primus Valnstenio (isti fuit familiarior, & priusquam transisset ad Suecum, & post illam pugnam) de cæde eius nuntiarat; & inter cadauera cæsorum non agnitum, cum lixæ spoliassent, ac diuersi diuersa ex eius armis & vestibus circumferrent, hora antemeridiana increbuerat rumor de morte ipsius.* Burgus tamen *lib. III. p.* 403. Lauenburgicum pro fido Regis socio ipso occisionis tempore, vendirat. Idem *p.* 412. tradit: *caterum occisi Regis gloria ad quem spectet, incompertum est: hostes quidem Holca aut Ghettii legionibus tribuunt, & Holcæ tubicen eius calcar ostendit; At Piccolomineus thoracem habet ex Alcis corio, qui is esse fertur, quem Rex ea die gestauerat, & Piccolominei commilito Buccella dum campum excurreret occisum Regem cognouisse dicitur, cuius alias fuerat captiuus, ac Piccolomineo ostendisse, qui fidem afferenti non adhibuit; neque de Regis vestibus aliud extat & Cyanos, quam aurea catenula appensam collo gestabat, singularis magnitudinis gemma, atque antiquum Sueciæ Regum munus, nusquam inuenta est; quamuis Rex omnino spoliatus in campo deinde repertus sit.* Vogel *p.* 487. Ludolph *lib. XXXII. c. II. n.* 94. Le Vassor *lib. XXXII. p.* 364. Singularia tamen, quæ Ferdinandus Fürstenbergius proponit Monum. Paderborn. *p.* 195. vbi de Heristallo loquitur: *hoc loco & genere Falckenbergiorum, ortus est Theodorus Falckenbergius, Gustaui Adolphi Sueciæ Regis aulæ Marescallus pedestris & equestris legionis ductor, & qui Regis sui nomine Magdeburgum aduersus Tillium Catholici exercitus ducem propugnauit, atque vrbe a Cæsareo milite capta, in ipso eius vallo occubuit. Mauritius contra Falckenbergius equestris legionis Gotzianæ legatus, Cæsari militauit; post captus a Suecis, & paucis diebus ante dimissus, quam ad Lutzam fuit dimicatum, eidem prælio interfuit, Regemque Sueciæ, quem paulo ante captiuus, & propter merita Theodori Falckenbergii familiariter habitus, optime de facie norat, plumbea glande fauciatum equo primus deiecit, pariterque hostili telo transfixus concidit proxime Regem; cui humo prostrato, fatali ictu superueniens Georgii ab Oynhausen Götzianæ legionis equitum magistri legatus, Ioannes Schneberg, ex Bockendorp, diœcesis Paderbornensis, vico oriundus, ilia ense confodit, peremit, spoliauitque exanimem. Placuit hoc recens Paderbornensium militum facinus dum cætera monumenta percensemus, hic subnectere, & verbo ad posteritatis memoriam consignare: Ne qui alii vt post victoriam ignaui etiam gloriantur, hanc sibi laudem præcerpant. Nobis cum certa fides ex iis, qui prælio interfuere, tum torques aureus Regi inter opima spolia a Schnebergio detractus, relatusque testis est. Neque aliud nobis propositum, quam partam Paderbornensium nomini gloriam candida veritati asserere.* In mortem eius varii nummi fuerunt cusi, inter hos vnus cum tali inscriptione:

stans acie pugnans moriens vincensque triumphat.

De nummis vero signo ♀ & ☿ monetarii Weismantelii notis, insignitis atque Erfurti cusis, plenius Sam. Keyher de Nummis ex auro & argento Chymico factis *cap. I.* Chronostichon in mortem ipsius tale:

SaLVator patrIæ MorItVr GVstaVVs ADolphVs.

***** Pia-

***** Piafecius p. 436. *nil tamen propterea fuit remiſſum ex feruore dimicandi, & Bernardo Duce Vinmarienſi a ſiniſtris, qua nulla erant foſſa, in dextram hoſtilem alam irruente, dextra quoque Suetica vires reſumpſit, fortuitoque curruum nitrato puluere onuſtorum prope molas verſatiles incendio turbatis Cæſarianorum ordinibus, tota iſtorum acies inclinare cœpit, plurimis ex ea in fugam dilabentibus.* Chemnitz *p.* 467. Pufendorf *ſ. LXIII.*

****** Pergit Piafecius: *demum vero Pappenhemius cum ſuo equitatu ſerius a Merſburgo aduéniens, non paucis ex fuga reuocatis prælium inſtaurauerat, quod iſto quoque pila tormenti mox percuſſo, & ſaucio (in itinere priusquam Lipſiam perueniſſet, obiit ex illo vulnere) e pugna elato, ad noctem durauit. Et ita Mars dubius perpetuo inquirendum reliquit, Suecisne tum ceſſerit victoria, qui locum certaminis, (primi Cæſariani aciem deſeruerant) ac tormenta bellica, impedimentaque hoſtis obtinuerant, & pauciores (nempe caſi Sueci ter mille, & Cæſariani ſex mille, inter quos Ordinum ductores plurimi & pauci euaſerunt non ſaucii) perierunt, ſed amiſerunt Regem.* Chemnitz *p.* 466. Pufendorf *ſ. LXIV.* Negatur igitur Carve *p.* 30. qui ambiguo marte fuiſſe diſceſſum, adſerere non dubitat.

******* Chemnitz *p.* 468. Pufendorf *ſ. LXV.* De hoc Chemnitz *p.* 155. Pufendorf *ſ. LIX. Circa id tempus Guſtaui Regis corpus hactenus VVolgaſti depoſitum, inſigni cum pompa nauibus imponitur, in Sueciam deferendum, comitante Regina vidua, ac duobus Senatoribus Gabriele Oxenſtierna, & Matthia Sopio hac de cauſſa e Suecia miſſis. Eam pompam complures Principes ſua præſentia honorabant. Elector Brandeburgicus cum Filio, ambo Duces Mecklenburgici, Dux Croyæ. Tum fœminæ Principes, Brandeburgici vxor & filia, Chriſtiana Palatina virgo, Brunſwicenſes, Meclenburgicorum, & Croyenſis Ducum vxores, duæ Meclenburgicæ, quinque Anhaltinæ virgines. E Senatoribus Regni præter duos iam dictos Hermannus VVrangelius, Achatius Tottius, Ioannes Banerius, Steno Bielkius, præter innumeram multitudinem, non minore planctu ac dolore defunctum proſequentes, quam paſſim ipſe per Germaniam plauſu exceptus fuerat. Claſſis Nicopiæ adpulit, ibique Regium corpus aſſeruatum fuit, quoad omnia exſequiis pro dignitate ducendis pararentur.* Qua ratione vero Corpus eius demum XXII. Iunii Holmiæ in templo equeſtris Ordinis fuerit conditum, addito hoc Epitaphio: *in anguſtiis intrauit, pietatem amauit, hoſtes proſtrauit, Suecos exaltauit, oppreſſos liberauit, moriens triumphauit,* narrat Chemnitz *p. II. lib. II. p.* 462. Pufendorf *lib. VI. ſ. LX.* Vitam ipſius, ſed ieiune admodum ſcripſit Matthæus Lungwitius *in Schwediſchen Lorberkrantz*, Leipzig 1632. 4. Iacobi vero Fabricii proſtant *Iuſta Guſtauiana*, *Stettini* 1633. ſeu Concio funebris Wolgaſti XVI. Iulii 1633. habita, cum ipſius curriculo vitæ.

§. LIX.

Poſtquam hoſtis ſe Lipſiam recepiſſet, atque inde in Bohemiam, Bernhardus Dux, ad quem ſummum in exercitum Imperium ab obitu Regis deuolutum erat, Weiſenfelſam redit, Saxonicis & Lüneburgicis, qui in itinere erant, iunctus, victoriam proſecuturus. Saxonicus vero eques, hoſte digreſſo, Torga veniens, Lipſiam irrumpit, cæſis, qui obſiſtebant, Cæſareis. Inde iunctus Saxonicis copiis Bernhardus Dux, trium legionum reliquias, quæ Chemnicium inſidebant, duris ſat conditionibus ad deditionem coëgit. Freibergam Cæſarei vltro deſeruere. Qui Pleiſſenburgum Lipſiæ arcem obti-

nebant, folis gladiis accincti, dimissi sunt. Tandem & Zuickauia occupatur, vt ante anni exitum Cæsareani ex omni ditione Electorali eiicerentur. *

* Chemnitz p. 469. Pufendorf §. LXVI. Vogel p. 490. Moller p. 419.

§. LX.

Post Regis mortem, varii animorum motus apud Hostes non solum, sed Protestantes etiam & exteros.* Saxo equidem de vniuersis Protestantibus in concilium cogendis agitabat, quod vt interuerteret Oxenstierna, Sueciæ Cancellarius, cui omnis negotiorum cura fuerat imposita, Francofurti ad Mœnum cum quibusdam Ordinum quatuor Superiorum Circulorum delegatis conuentu habito, ** Dresdæ cum Saxoniæ Electore, inde Berolini cum Brandeburgico Electore congressus, *** Saxoniæ Inferioris Ordinum conuentum Luneburgi indictũ inhibet, tanquam ad dissociandos Protestantes facientem.**** Inde XXVIII. Februarii 1633. conuentus Ordinum quatuor Circulorum superiorum Heilbrunnæ indicitur, quem Saxoniæ Elector, tanquam ipsi ex fœdere Lipsiensi conuocandi ius competeret, per litteras apud Ordinum præcipuos impedire frustra conabatur. ***** Nihilominus Ordines, circa initium Martii frequentes conuenerunt, Würtenbergicus Dux, Badensis Marchio & complures Comites: cæteri Legatos misere. Proponebatur VIII. Martii ab Oxenstierna, de Circulis istis fœdere inter se connectendis, ad restituendos oppressos Ordines, vindicandasque Imperii leges, ac vt Coronæ Sueciæ satisfactio præstetur, neue in peculiares tractatus singuli cum hostibus descendant; & quæ pœna in eum statuenda, qui a fœdere secessionem fecerit. Præterea de bello Cæsari & Ligæ indicendo, numero exercitus, summa belli, directione disciplinaque militari agendum. Ista capita cæteris, qui ad conuentum non accesserant, & inprimis Saxoniæ Electori ab Oxenstierna transmittebantur: quæ plerisque probata, Saxoni haut quicquam erant ad palatum. Ab initio nonnullis, ac præcipue Sueuicis videbatur, de fœdere ad conuentum vniuersorum Protestantium esse reiiciendum, vbi etiam de directione rerum sit constituendum, quæ tantisper Oxenstiernæ sit deferenda. Post varias consultationes, tandem XIII. Aprilis ita concludebatur: vt inter Ordines quatuor Circulorum inuicem, & cum Regina Sueciæ fœdus sit pro asserenda libertate Germaniæ, legibusque Imperii, vtque Ordines Protestantes restituantur, pax circa sacra & profana stabiliatur, ac Coronæ Sueciæ pro meritis satisfactio præstetur. Quæ tamen singulis Ordinibus cum Suecis intercedebant pacta, salua persistere iubebantur, quantum illis hoc fœdere non sit derogatum, quæ nec ipsa huic fœderi debeant obesse.

obesse. Inde directio rerum, quæ ad fœdus spectant, Oxenstiernæ defertur, cui Consilium, quod vocabant Formatum adiungebatur. Cautum quoque, ne cuiquam peculiares cum hoste tractatus suscipere liceat, nisi de Consilii consensu, qui secus fecerit, hostis loco sit. Tum de sustentandis exercitibus, stipendiis, adparatu bellico, commeatu disciplinaque militari constitutum. Promittebant quoque Ordines, se Suecos in possessione eorum, quæ armis in Germania occuparint, defensuros, quoad idonea iisdem, & æqua satisfactio obtingat, salua tamen Imperii maiestate. ****** Mittebat ad eundem conuentum Friderici Palatini vidua legatum suum, quæ etiam Palatinatus restitutionem quantum a Suecis possidebatur a Gustauo iam decretam, atque admissionem ad hunc Conuentum obtinuit, Saxone licet hoc improbante. ******* Cum Galliæ legato Feuquierio II. Aprilis fœdus fuit renovatum ad firmam pacem vsque duraturum. ******** Belgæ pecuniæ summam offerebant. ********* Mittebatur ad Heluetios Pappenheimius, qui ipsos ad commune fœdus inuitaret, his tamen denegantibus. † Dum ista Heilbrunnæ aguntur, Daniæ Rex Suecorum potentiæ progressum metuens, pacis se conciliatorem ferebat, dum Cæsar ipsi Bremensem, Verdensem & Butzouiensem Præsulatum promisisset, cum vectigali ad Albim, si pacem Germaniæ ex Cæsaris dignitate & emolumento procurare, amotis simul Suecis, possit. †† Hic etiam Daniæ licet Ordinibus dissentientibus, Vratislauiam ad VIII. Iulii omnium partium legatos inuitat, irrito tamen conatu. ††† Idem per legatum suum Grangium tentabat Galliæ quoque Rex atque Poloniæ, & Hollandi, Palatinus Neoburgicus & Moguntinus atque Coloniensis Electores. †††† Dum inter ea Dresdæ Saxonicus & Brandeburgicus Electores de belli continuatione, Directorio & futura pace inuicem agerent. †††††

* De his prolixe Chemnitz *p. II. lib. I. ineunte.* Pufendorf *lib. V. ineunte.*

** Chemnitz *p. II. lib. I. p.* 10. Pufendorf *lib. V. §. IX.*

*** Chemnitz *p.* 13. Pufendorf *§. XI. XII.*

**** Chemnitz *p.* 18. Pufendorf *§. XIII.*

***** Chemnitz *p.* 64. Pufendorf *§. XVIII.*

****** Piasecius *p.* 464. Chemnitz *p.* 33. 61. Pufendorf *§. XXVIII. XXIX. XXXIV.* Adlzreiter *p. III. lib. XVIII. n.* 2. Le Vassor *lib. XXXIII. p* 499. Fœdus extat in Recueil *Tom. III. p.* 343. Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 26. Acta Conuentus Heilbrunnensis exhibet Londorp *Tom. IV. p.* 292.

******* Chemnitz *p.* 87. Pufendorf *§. XXXV.*

******** Chemnitz *p.* 73. 88. Pufendorf *§. XXXVI.* Le Vassor *lib. XXXIII. p.* 517. extat ista renouatio apud Londorpium *Tom. IV. p.* 313. in Recueil *Tom. III. p.* 344. Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 47.

********* Chemnitz *p.* 99. Pufendorf *§. XXXVIII.*

† Chemnitz *p.* 140. Pufendorf *§. LIII.*

†† Chemnitz *p.* 28. 231. Pufendorf *§. XXXI. XC.* Londorp *Tom. IV. p.* 291.

††† Chemnitz *p.* 142. Pufendorf *§. LVI.*

†††† Chemnitz *p.* 76. Adlzreiter *p. III. lib. XVIII. n.* 8. Pufendorf *§. XXXIII.*

††††† Chemnitz *p.* 22. Pufendorf *§. XIV. XV.* In hoc conuentu etiam Fœdus cum Gallico Rege fuit conclusum, quod exhibetur in Recueil Tom. III. p. 339.

§. LXI.

Distributis posthæc inter Duces prouinciis, * Bernhardus Dux cum maiori copiarum parte, Ianuario mense 1633. in Franconiam abit, Bambergam, nemine repugnante occupat, & Hochstadium, inde propius Danubio accedit ** & postquam XII. Martii se Hornio ad Augustam iunxisset, in Bauariam irrumpit, & Neoburgum ab hoste vltro desertum præsidio munit. *** Hinc, exorta militum conspiratione, postquam Bernhardus a Suecis Franconiam, Würtzburgo excepto, & Königshouia, quæ Suecis reseruabatur, obtinuisset, **** Aichstadtum capit, sed spe sua Ingolstadtum per proditionem capiendi excidit. ***** Postquam autem Feriæ Dux ex Italia cum duodecim peditum, duobus equitum millibus per Tellinam vallem in Germaniam venerat, Altringero se iungens, Suecici Duces Hornius, Bernhardus Dux & Christianus Palatinus sociato ad Stockachum XXV. Septembris exercitu, prœlio cum ipso decertare constituunt, qui tamen Danubium versus iter capiebat. ****** In Sueuiam exinde pergit, vlterius versus Ratisbonam, quam V. Nouembris capit, ******* & VIII. Nouembris Straubingam. † Inde Isaram transiens, in Fridlandum ducit, cum ipso prœlio certaturus, hoc tamen in Bohemiam recedente, copias suas per hyberna disponit. ††

* De hac distributione Piasecius *p.* 464. *summa vero consiliorum huiusmodi rectio Axelio Oxenstiernio Sueciæ Cancellario fuit commissa, & Imperium illius fœderis militare remansit penes Duces viuente Rege Gustauo institutos, præcipue penes Bernardum Vinmariensem, Gustauum Horn, & Ioannem Bannerum, qui Legiones suas (remanserant etiam Sueticæ omnes ad vsum belli in Germania, præter paucas cohortes funeri casi Regis eiusque Reginæ viduæ conducendæ in Sueciam destinatas) mox nouo delectu auxerunt, & distributi per totam Germaniam, solertiori cura belli illius rationes promouebant.* Chemnitz *p. II. lib. I. p.* 35. Pufendorf *lib. V. §. XIX.*

** Piasecius *p.* 437. Chemnitz *p.* 37. Pufendorf *§. XX.*

*** Chemnitz *p.* 98. 100. Pufendorf *§. XXXIX.*

**** Chemnitz *p.* 100. Pufendorf *§. XL.*

***** Chemnitz *p.* 122. Adlzreiter *p. III. lib. XIX. n.* 19. Pufendorf *§. XLVII.*

****** Piasecius *p.* 465. Chemnitz *p.* 206. Pufendorf *§. LXXX.*

******* Piasecius *p.* 466. Chemnitz *p.* 257. Pufendorf *§. XCV.* Adlzreiter *p. III. lib. XVIII. n.* 38.

† Chem-

† Chemnitz *p.* 260. Pufendorf *§. XCVI.*
†† Chemnitz *p.* 261. Pufendorf *§. XCVII.*

§. LXII.

Hornius vero re per Alſatiam bene geſta, Sueuiæ aduerſus Bauaricos auxilio venturus, traiecto Rheno, ex itinere Kentzingam, & Friburgum Brisgouiæ occupauerat. Inde duobus Würtenbergenſium millibus, qui Rotwilam occupauerant, auctus, Danubium verſus properat, & Banerii copiis valde quidem deminutis, ad Geckingam iungitur, Bauaros qui Memmingam & Campodunum occupauerant, ad hoc oppidum cædit, & deſerta Campoduni obſidione, hoſtem agro Würtenbergico arcet. * Inde ad Auguſtam Bernhardo iungitur. ** Hoc iterum relicto, & Pappenheimio expugnato, in Palatinatum ſuperiorem tendit, Neumarcum expugnat: Lichtenauium Franconiæ arcem, per Hubaldum tribunum, quem eo ablegauerat, capit; *** ipſe vero Conſtantiam Septembri menſe fruſtra oppugnat. Hinc in Alſatiam pergit, **** & ſuperato ad Argentinam Rheno, Colmariæ Rheingrauio iungitur. ***** Hic interea, Iunio menſe, Kirchouiam, Neoburgum ad Rhenum, Rœtelam & vrbes ſylueſtres occupauerat. ****** In Alſatiam vero, Hornio digreſſo, Cæſareani Hagenoam v. Ianuarii 1633. occupant & Neuburgum ad Rhenum. ******* Briſacenſes Badenwileram, Rœtelam & Sauſenbergam, Badenſes arces in poteſtatem redigebant, quibus Rheingrauius Otto Ludouicus ſe opponebat, † Cæſareorum etiam manus ad Briſacum & Enſisheimum cædebat. Et licet Philippus Rheingrauius a fine menſis Iuniiarctius includeret Briſacum, aduentante exercitu Feria Duce & cum Altringero, Octobri menſe illud reliquit. Chriſtiano Palatino ſe iungens. Sic etiam Otto Ludouicus Rheingrauius deſerta Tabernarum & Hagenoæ oppugnatione concedebat. ††

* Chemnitz *p.* 39. Pufendorf *§. XXI.* Piaſecius *p.* 465.
** Chemnitz *p.* 99. Pufendorf *§. XXXIX.*
*** Piaſecius *p.* 465. Chemnitz *p.* 156. 194. Pufendorf *LX. LXXV.*
**** Piaſecius *p.* 465. Chemnitz *p.* 195. Adlzreiter *p. III. lib. XVIII. n.* 34. Pufendorf *§. LXXVI. LXXVII.* Le Vaſſor *lib. XXXIV. p.* 209.
***** Chemnitz *p.* 252. Pufendorf *§. XCII.*
****** Chemnitz *p.* 159. Pufendorf *§. LXI.*
******* Chemnitz *p.* 158. Pufendorf *§. XXII.*
† Piaſecius *p.* 465. Chemnitz *p.* 125. 251. Pufendorf *§. XLVIII.*
†† Chemnitz *p.* 161. 206. Pufendorf *§. XCI. XCII.*

§. LXIII.

In Palatinatu inferiori Ludouicus Schmidbergius, legionis vicarius Dilsbergam subito adsultu, arcem paullo post deditione capit.* Inde Abel Moda subtribunus Heidelbergam v. Maii repentino adsultu occupauerat, Arci a Christiano Palatino Birckenfeldensi vis admota, quæ xxiv. Maii a præfecto Hardenbergio Barone honestis conditionibus deditur, indeque præsidia Bauarica & Hispana e Palatinatu Inferiori eiecta. ** Inde contra Lotharingum quoque hostiliter agendum ducitur. *** Sed Palatinus Lotharingum Kl. Augusti ad Pfaffenhouiam profligabat. ****

* Chemnitz *p.* 46. Pufendorf *§. XXIII.*

** Piasecius *p.* 465. Chemnitz *p.* 127. Pufendorf *§. XLIX.* Adlzreiter *p. III. lib. XVIII. n.* 27.

*** Chemnitz *p.* 153. Pufendorf *§. LXIII.*

**** Piasecius *p.* 465. Chemnitz *p.* 203. Pufendorf *§. LXXIX.* Adlzreiter *p. III. lib. XVIII. n.* 29.

§. LXIV.

In Westphalia equidem Batavi, qui grassantes in vicinia exercitus haut citra suspicionem adspectabant, neutralitatem huic Circulo procurare nitebantur: Ast, dum conuenire inuicem nequirent, Baudisius non solum in Coloniensi tractu agebat, qui etiam Andernaco ab Hispanis obsesso succurrit, * sed etiam Georgius Luneburgicus, præsulatus Osnabrugensis oppida, excepta metropoli in suam potestatem redigit, Herfordiam, Bilefeldum, Lemgouiam occupat, Gronsfeldium qui inter Hamelam & Mindam ad Visurgis ripam consederat, Suecos transitu prohibiturus II. Martii cædit. ** Wilhelmus etiam, Hassiæ Landgrauius, occupata Tremonia, Reclingshusa, Cosfelda, Paderbornam obsidet, & xxix. Martii expugnat, Lipstadtum vero frustra tentat, *** quod tamen xviii. Decembris demum deditione capit. Georgius vero Dux Martio mense Hamelam obsidet, quam Cæsarei acerrime defendebant. **** Postquam autem Gronsfeldius cum Merodio & Bennighusio collecto ex præsidiis exercitu in auxilium venientes xxviii. Iunii ad Oldendorpium essent cæsi, tribus millibus centum triginta duobus hostibus occisis, Hamela xii. Iulii honestis conditionibus se dedit. ***** Et licet Benninghusius collecta e reliquiis cladis Oldendorpianæ manu, in Hassiam irrumperet, Fritzlariam ac Franckenbergam occuparet & Amoenoburgum etiam. Landgrauio tamen celeriter cum equitatu adproperante, eo non expectato, in Coloniensem remeat ditionem. ******

Dum

Dum interim Cniphusio 11. Septembris Osnabruga deditur. † Episcopatui Gustauus Gustaui Regis filius nothus fuit præfectus. Nec minus Vslarius Brunsuicensis Ducis summus Præfectus Peinam arcem, inde Callenbergam deditione capit. Quo successu animatus Brunsuicensis Dux Hildesiam denuo circumsidere instituit: sed qui labor in multos menses extractus est. ††

* Chemnitz p. 48. 105. Pufendorf §. XXIII.

** Piasecius p. 437. Chemnitz p. 48. Pufendorf §. XXIV.

*** Piasecius p. 466. Chemnitz p. 53. 109. 170. Pufendorf §. XXV.

**** Chemnitz p. 52. 107. 129. Pufendorf §. XLIII. L. Adlzreiter p. III. lib. XVIII. n. 50.

***** Chemnitz p. 164. Pufendorf §. LXIV. Piasecius p. 465. qui quinque millia ex Ligisticis ibi cecidisse refert.

****** Chemnitz p. 208. Pufendorf §. LXXXII.

† Piasecius p. 466. Chemnitz. Pufendorf c. l.

†† Chemnitz p. 211. Pufendorf §. LXXXII.

§. LXV.

In Silesia, postquam Sueci, Ianuario mense, se ad Olauiam Saxonibus iunxissent, Briega occupatur, Poloni in auxilium Cæsareis aduentantes ad Strelenam profligantur. Inde Grotcouia occupatur. Ob Suecorum vero & Saxonum diffidia, atque Arnheimii cunctationem, nihil gestum fuit memoratu dignum. * Et licet Fridlando in Silesiam irrumpente ad Münsterbergam obuiam irent, iste tamen prælium, licet copiis superior, declinabat. ** Mittebatur equidem ad Fœderatos Tertzkius Comes, qui cum Arnheimio colloquium expeteret, qui etiam cum Raschino Sueco & Borgsdorfio Brandenburgico in castra ipsius veniens, vbi de sex hebdomadum induciis propositum, sed nihil conclusum. Missi denuo ex singulis fœderatorum copiis tribuni bini, apud quos magna adseueratione iactabat; se venisse, vt cum Suecis & Imperii Principibus æternam pacem concludat, militi stipendia exsoluat, vniuersis satisfaciat. Si Cæsar ista abnuat, se cum Euangelicis pacem initurum, & Cæsarem in malam partem acturum, quæ vltima verba soli Felsio Suecorum deputato in aurem insusurrabat: sed nihil tunc actum, quam vt induciæ in duas septimanas concluderentur. Post hæc, Fridlando expetente, ad ipsum accedebat Turrius comes, qui Suecorum copiis in Silesia præerat, cum quo Fridlandus agebat de instaurandis Bohemorum priuilegiis, exulibus restituendis, Iesuitis exturbandis. Præterea cum Suecis super expensis belli transigendum: tandem omnem exercitum contra Tur-

Turcas educendum. Circumferebantur insuper certa capita, quæ pro se peculiariter stipulari volebat Fridlandus; de regno Bohemiæ in ipsum transferendo; pro quo ipse exulibus erepta bona, Protestantium sacris libertatem, Palatini restitutionem pollicebatur: vtque loco Mecklenburgicæ, Saganique & residuorum stipendiorum Morauia sibi adsignaretur. Tandem omnes sibi exercitus tradi postulabat; quos ipse Viennæ admoturus esset, Cæsari ad hæc omnia ratihabenda adigendo. De quibus omnibus ad Saxonem per Arnheimium, ad Oxenstiernam per Turrium referebatur. *** Post varios congressus, ludibria Fridlandi erumpebant, dum postularet, vt sibi prius Vratislauiensis, Sueidnicensis & Glogouiensis Ducatus tradatur: aliter se tractatus non orsurum, Fridlandus interim astutiæ suæ fructum ceperat, suppletis defectibus, ac præcipue pulueris pyrii, quibus laborauerat, ac pluribus ad se copiis euocatis. Recrudescit igitur bellum in Silesia. Fridlandus Schweidniciam obsidebat, quam tamen aduentante Fœderatorum exercitu, relinquere iterum fuit coactus. **** Denuo de pace agere cœpit Fridlandus, de quo Arnheimius cum Oxenstierna Kl. Septembris Gelnhusæ congressus, cui tamen omnia videbantur esse suspecta. ***** Interim Holckius e Bohemia in Misniam irrumpebat, instinctu, vt credebatur, Daniæ Regis, Arnheimii, & aliorum, qui eo tempore Electorem ad separatam cum Cæsare pacem compelli posse iudicauerant. Hic ibidem omni atrocitatis genere grassatus, Lipsiam progreditur, quæ per biduum igniuomis globis perterrita, se dedit, septuaginta vncialium millibus direptionem redimens. Arx tamen sub Trandorfio præfecto strenue vim intentatam propulsabat. Sed post factas in Silesia nouas inducias, per Altenburgum in Bohemiam reuersurus Holckius, xxx. Augusti Adorfii apud Vogtlandos extinguitur. ****** Denuo factis induciis cum Fridlando, in Silesia de pace agebatur, quæ tamen dum Fridlandus fœderatorum saltim copias vellet atterere, paullo post abrumpebatur. † Dum autem Fridlandus Misniam versus iter caperet, Arnheimius cum pleraque exercitus parte eo redit. Sed Fridlandus repente retro flectens Suecos XVIII. Octobris ad Steinauiam cædit, ita vt per Pomeraniam sibi metuerent. †† Inde per Schafgotschium Lignitiam, Glogouiam maiorem, Francofurtum recuperat. Ipse in Lusatiam irrumpens, Görlicium, Budissinam capit, Electoribus IX. Octobris pacis conditiones offert. ††† Interea Schafgotschius Ohlauiam occupat, Arnheimius vero postquam in Marchiam venisset, hostem trans Oderam cogit, sed Francofurtum VII. Decembris

frustra obsidet. †††† Licet Vratislauienses Suecis potius fauerent, quam Cæsareis. †††††

* Piasecius p. 437. Chemnitz p. 54. 111. Pufendorf §. XXVI. XLVI.

** Piasecius p. 466. Chemnitz p. 134. Pufendorf §. LII.

*** Chemnitz p. 135. 155. 167. Pufendorf §. LIII. LXVI. Capita pactorum quæ Fœderatis proposuit Fridlandus, exhibet Carue Itin. c. XIII.

**** Chemnitz p. 168. Pufendorf §. LXVII. Adlzreiter p. III. lib. XVIII. n. 58. 59.

***** Chemnitz p. 191. Pufendorf §. LXXI.

****** Chemnitz p. 211. Pufendorf §. LXXXIII. Adlzreiter p. III. lib. XVIII. §. LVI. Vogel p. 506.

† Chemnitz p. 213. 214. Pufendorf §. LXXXII. LXXXVI.

†† Piasecius p. 466. Chemnitz p. 218. 271. Pufendorf §. LXXXVI. C.

††† Chemnitz p. 272. Pufendorf §. C. CI.

†††† Chemnitz p. 277. Pufendorf §. CII. CIII.

††††† Chemnitz p. 276. Pufendorf §. CIII.

§. LXVI.

Inter hæc Oxenstierna conuentui Heidelbergæ agendo vacabat, ad quem VIII. Iunii coiuerant Ludouicus Philippus, Ioannes, & Christianus Palatini, Bernhardus Saxoniæ, Euerhardus Würtenbergicæ Duces, Fridericus Badensis Marchio; Comitesque Hoenloici, Hanouicus, & Isenburgicus, aliique. Vbi de explendis militum postulatis atque exsoluendis inposterum stipendiis decernebatur; vtque omnium frugum, vinique decimæ militari annonæ attribuerentur; ac Philipsburgum cui Galli inhiabant, & Hagenoa in potestatem redigerentur. * Extremo Iulii Oxenstierna Francofurti ad Mœnum conuentum indixerat, vbi super futuræ pacis legibus, & aliis, quæ præsens tempus exigebat, deliberabatur. Confirmabat autem Conuentus ille decreto XIII. Septembris facto, quidquid Heilbrunnæ actum esset, tum decernebat, quæ Oxenstiernæ & consilio Fœderatorum circa tractatus pacis obseruanda: nec quidquam concluderetur, nisi sub conditione ratihabitionis ab vniuersis addendæ. Cum Legatis quoque Gallicis, Feuquierio & Grangio, qui Francofurti tunc aderant, varia tractabantur. Offerebant isti aliquot militum millia, de quo tamen conueniri non poterat, & Philipsburgum tradi sibi auide instabant. ** Aderat quoque Sigismundus Goetzius, Brandenburgicus Cancellarius, qui præter alia postulabat, vt Duce defuncto, Elector in capessenda Pomeraniæ possessione haut impediatur. *** Fœderatorum nomine legati in Galliam mittebantur Iacobus Lœflerus Vice-Cancellarius & Philippus Streiffius Consiliarius Bipontinus, quibus in mandatis

 datum,

datum, finiſtras Regi ſuſpiciones a Catholicis ſuggeſtas eximere, ſuper auxiliis mittendis & futuris pacis tractatibus agere.**** Cum Ragotzio quoque, vt Suecis accederet, fruſtra agebatur. *****

* Chemnitz *p.* 121-136. Pufendorf *§. LIV.*

** Chemnitz *p.* 150.172. Pufendorf *§. LXIX.* Londorp *Tom. IV. p.* 339. Recueil *Tom. III. p.* 345.

*** Chemnitz *p.* 181.218. Pufendorf *§. LXXII. LXXXVII.*

**** Chemnitz *p.* 179. Pufendorf *§. LXX.* Londorp *Tom. IV. p.* 327.

***** Chemnitz *p.* 186. Pufendorf *§. LXXIII.*

§. LXVII.

Inſequenti anno 1634. Oxenſtiernæ negotium Pomeraniæ apud Brandeburgicum, armorum directio apud Saxonem plurimum inuidiæ conciliabant, quare ineunte ſtatim anno, inter Cæſarem & Saxonem denuo de pace agebatur.* Interea Oxenſtierna ad Conuentum Halberſtadienſem properabat, quem ſub finem antecedentis anni conuocauerat Fridericus Vlricus Dux Brunſuicenſis. Comparebant ibi Ordines inferioris Saxoniæ ipſi, aut per delegatos, præter Holſatiæ Duces & Lubecam. Sed qui ſimul euocati, Comites Weſtphalici & Hanſeaticæ vrbes emanebant. Capita deliberationis IV. Februarii a Friderico Vlrico proponebantur. Et Saxone licet omnia diſuadente, decernebatur tamen XVIII. Februarii, vt cum quatuor Superioribus Circulis, & Sueciæ Regno in fœdus coiretur, de cuius modo & conditionibus in conuentu Francofurtenſi ſit agendum. Tum de exercitu quinque millibus ducentis equitibus, ſedecim millibus ſexcentis peditibus conſtante, conſtituebatur, contribuendi rata & adparatu militari. Suprema directio Oxenſtiernæ deferebatur, cuius ſuaſu ſummi Duces declarabantur Georgius, Lüneburgicus Dux, & Io. Banerius. Sed belli propior cura & inſpectio penes Conſilium ex Deputatis Ordinum conſtans eſſe debebat. Inuitabantur etiam ad Coniunctionem Saxoniæ Elector, Weſtphalici Ordines, Holſatiæ Duces & Lubecenſes.** Rebus Halberſtadti confectis, Oxenſtierna Stendalium ſe ad Brandeburgicum Electorem conferebat, qui quatuor mille peditum mille ſexcentos equites Banerio ſe adiuncturum & Francofurtum legatos miſſurum pollicebatur, de Pomerania vero fruſtra inſtabat. *** Saxo ab Brandeburgico licet & Oxenſtierna inuitatus, accedere denegabat, ſummam rerum directionem ſibi, & Præſulatum Magdeburgenſem Auguſto, filio ſuo ademptum eſſe queſtus.****

* Chem-

* Chemnitz *p. II. lib. II. p.* 297. Pufendorf *lib. VI. §. IV. VI.*

** Chemnitz *p.* 301. Adlzreiter *p. III. lib. XIX. n.* 1. *sqq.* Pufendorf *§. VII.* Acta huius Conuentus apud Londorpium *Tom. IV. p.* 371.

*** Chemnitz *p.* 307. Pufendorf *§. VIII.*

**** Chemnitz *p.* 308. Pufendorf *§. VIII.*

§. LXVIII.

Cæſareo interim exercitui grauis motus a Fridlandi machinationibus imminere videbatur. Is poſt cladem Suecorum ad Steinauiam, cum totam Pomeraniam inundaturus crederetur, progreſſibus Bernbardi Ducis ſiſtendis, in Superiorem Palatinatum conceſſerat. Sed ingruente hyeme, in Bohemiam regreſſus, ibi ac per vicinas Cæſaris ditiones exercitum in hyberna diſtribuerat: ſimul abruptos in Sileſia pacis tractatus denuo agitabat. Verum eundem dudum maleuoli ſuſpectum Cæſari reddiderant, eo quod omnia ex libidine ageret, pacis tractatus ſuſciperet, Cæſareos prouinciales enormibus exactionibus emungeret. Accedebant flagrantia Hiſpanorum, Bauari & Ieſuitarum odia, qui omnes largitionibus ſuis, ſolo Queſteubergio excepto, ab ipſo abalienarunt. Ab his permotus Cæſar Fridlandum imperio militari dimouere conſtituit, idque in Ferdinandum Hungariæ Regem filium ſuum conferre. Hoc Fridlando primum per amicum ſuum Queſtembergium, inde per facundia atque aſtutia celebrem Capucinum Valerianum fecit intimari. Hic licet palam iactaret, ſe munere abiturum, per intimos tamen amicorum, Illoam, Tertzkiumque affinem ſuum, inter præfectos militares diſſeminabat, Cæſareos miniſtros ipſos a deſtinatis præmiis velle excludere. Conciliandis quoque gregariorum animis ſpargebatur, Fridlandum ea de cauſſa cum Cæſaris Conſiliariis diffidere, quod hi intempeſtiua hyeme militem in expeditionem velint extrudere. Ita animatos ductores Fridlandus Pilſenam conuocat, ipſisque cauſſas, ob quas imperio cedere conſtituerit, exponit. Sed, dum iſti, ad quorundam ſuggeſtum peterent, ne ipſos deſereret, fidem ipſorum poſtulat, ſe ipſum nunquam deſerturos. In eum ſenſum ſyngrapha XII. Ianuarii 1634. concipitur, quaginta duorum tribunorum ſubſcriptione firmata. Hoc Viennæ comperto, edictum Cæſareum promulgatur, quo omnes duces militesque Fridlandi Imperio ſoluuntur, &, vt tantiſper Gallaſio pareant, iubentur. Dum igitur Fridlandi auctoritas indies magis euaneſceret, ac tribunorum plerique ſubſcriptionis ſuæ ſecuri ad Gallaſium ſe conferrent, ad Euangelicos tranſire conſtituebat Fridlandus: eoque ſe cum Saxonicis arctius con-

coniungere, & per Kintzkium Comitem ad Bernhardum Ducem aditum sibi struere cœpit: cum Gallis quoque, interprete Arnoldo, & Kintzkio agebat. Hinc cum amicorum intimis Illoa, Tertzkio, Kintzkio Pilsena Egram se conferebat, vt Bernhardo Duci esset propior. Hic sæpius a Wallensteinio per Franciscum Albertum Lauenburgicum, quem ad ipsum Ratisbonam miserat, inuitatus, vt ipsi succurreret, in cautionis vicem Landsbergam & Francofurtum ad Viadrum Suecis se redditurum offerens. Sed, dum ipsi atque Oxenstiernæ Wallensteinii fides admodum esset suspecta, cunctabatur, Fridlando pollicitus, si inter ipsum ac Cæsareos aperta hostilitas erumpat, se certo ipsi subuenturum. Inter hæc Piccolomineo hæc Wallensteinii consilia prodente, postquam a Cæsare proscriptus fuisset Wallensteinius, & quidam ex eiusdem sociis Viennæ in custodiam dati; Præfectus Egræ Ioannes Gordonus, Tertzkii subtribunus, a Fridlando e paupere gregario ad illud muneris prouectus, præmii magnitudinem librabat, si Fridlandum e medio sustulisset. Adsumto igitur in facinoris societatem Waltero Leslæo, vigilum præfecto, & Butlaro Tribuno, Illoam, Tertzkium, Kintzkium, Neumannum cum tribus aliis xv. Februarii st. n. 1634. in arcem ad cœnam inuitat, cœna fere peracta, conuento tempore inter nonam & decimam horam stationes per arcem, & in foro tacite formantur, & per superiorem portam dimacharum Butlari turma meris Hibernis constans, in oppidum, & mox in arcem intromittitur, quæ ipsis ingressis, iterum claudebatur. Hi statim strictis gladiis in conuiuium irrumpunt, & fausta Cæsari ominantes, cum Butlarus, Gordonus, & Leslæus ad vnum latus secederent, mensa euersa, reliquos frustra resistentes, aut effugia circumspectantes trucidant eo minore negotio, quod ministri in separatum conclaue ad cibum capiendum seducti, ibique essent conclusi. Hac cæde patrata, Gordonus excubias arcis, Leslæus stationem in foro obseruabat, Butlarus cum Centurione, & duodecim gregariis ad Fridlandi diuersorium properat, ac edito clamore in ipsius conclaue perrumpit: vbi Centurio Deuerouxius, Hibernus natione, in nocturno amiculo mensæ se acclinantem, & ipso ingruente ad fenestram ruentem hasta transuerberat, vt nullo edito verbo, humi moribundus procumberet. Gallasius interim & Piccolomineus diligentia sua effecerunt, vt exercitus in officio contineretur, ac bene compositus adventanti Regi Hungariæ traderetur. *

* Piasecius *p.* 468. Adlzreiter *p. III. lib. IX. n.* 11. *sqq.* Chemnitz *p. II. lib. II. p.* 325. *sqq.* Pufendorf *lib. VI. §. XIII-XIX.* Th. Carue *Itin. c. XI.* Ludolph *lib. XXXIV. c. II.*

c. II. n. 29. Le Vaſſor *lib. XXXV. p.* 385. Vittorio Siri Memorie Recondite *Tom. VIII. p.* 32. *ſqq.* Lotichius *rer. German. p. II. lib. IV.* Nani *Hiſt. Veneta lib. IX. Hiſtorie della Vita d'Alberto Valſtain* di Gualdo Priorato, a Ioſua Arndio latine verſa. Thomas Carue *Itin. c. XIV.* exhibet ſyngrapha, quibus Pilſenæ ſe obligarunt ſupremi Præfecti & mandatum Cæſaris de ipſius remotione. Separatim extat *Hiſtoire de la Conſpiration de Valſtein par Sarrazin* quam tamen morte præuentus, non abſoluir. Alberti Curtii S. I. eſt *Ausführlicher und gründlicher Bericht von der vorgeweſten Friedlandiſchen Conſpiration.* Vita Wallenſteinii in Compendium redacta *im Bücher-Cabinet p. III. p.* 480. Epitaphium ipſius habet Burgoldenſis *p. I. diſc. I. p.* 127.

§. LXIX.

Poſt varias de futura expeditione conſultationes, inter Bernhardum Ducem potiſſimum III. Ianuarii 1634. Berchingæ in Aichſtadienſi Epiſcopatu habitas, Suecorum copiæ in Palatinatu ſuperiori pleraſque vrbes occupant, Bauaros etiam Wiltzburgo ſuccurrentes cædunt. * Cæſarei tamen e Bohemia mouentes, Suecos paullo poſt iterum expellunt, Bauari XXII. Martii Straubingam recuperant. ** Audita vero Fridlandi cæde, Bernhardus Dux iter accelerabat, ſi forte partem copiarum Fridlando addictarum ſibi adiungere & Pilſenam intercipere poſſet, ſed ob viarum difficultates fuit impeditus. *** Hornius item Rauensburgo movens, XV. Martii Biberacum, XXI. Martii Campodunum, XXX. Martii Memmingam capit, Cæſareos ad Wangenam cædit. **** In Alſatia Cæſarei quidem Briſaco famem ſentienti ſecundo Rheno annonam inferebant, Colmariæ obſidionem minantes, quos Otto Ludouicus Rheingrauius prœlio ad Warweilam II. Martii vincit Kl. Aprilis Friburgum Briſgoiæ capit, ***** cui etiam ineunte hoc anno Philipsburgum ſe dederat. ****** In Weſtphalia Cæſarei Suecorum hoſpitia infeſtabant, quibus tamen Haſſorum Dux militaris Melander obuiam ibat. *******

* Chemnitz *p.* 332. Pufendorf *lib. VI. §. XII.*
** Chemnitz *p.* 338. Pufendorf *§. XXI.*
*** Chemnitz *p.* 337. Pufendorf *§. XX.*
**** Chemnitz *p.* 340. Pufendorf *§. XXII. XXIV.*
***** Chemnitz *p.* 345. Pufendorf *§. XXVI.* Adlzreiter *p. III. lib. XIX. n.* 35.
****** Chemnitz *p.* 351. Pufendorf *§. XXVII.* Le Vaſſor *lib. XXXVII. p.* 339.
******* Chemnitz *p.* 355. Pufendorf *§. XXIX.*

§. LXX.

Inter iſta tempora Conuentus Francofurti ad Mœnum ſuperiori anno ab Oxenſtierna indictus, inſtituebatur, ad quem pro communi coniunctione omnes Euangelici fuerant inuitati. Ad iſtum quatuor Superiorum Circulorum Ordines mature coiuerant; plerique Saxonum tar-

dius adueniebant, Holſatis & Weſtphalis Comitibus plane emanentibus. Propoſitio die XXVIII. Martii fiebat per Oxenſtiernam, de animis, conſiliis & armis coniungendis, in quas leges pax fieri debeat, Suecorum præmiis, mediis bello continuando ſuppeditandis, quid Daniæ Regi mediationem denuo offerenti, reſpondendum, quomodo Galliæ Regi circa Philipsburgum ſit ſatisfaciendum, neutralitate Neoburgico concedenda, & quibus conditionibus extranei Principes ac Reſpublicæ, ſi qui velint, in ſocietatem ſint adſciſcendi. Quæ capita ab Oxenſtierna ſtatim ad Daniæ Regem & Saxoniæ Electorem fuerunt transmiſſa. Serius vero conſultationes procedebant, partim, quod Saxoniæ Ordines nondum adueniſſent, partim etiam, quod eo tempore Bernhardus Dux quosdam Ordinum ex improviſo hoſpitationibus oneraſſet. De Neutralitate cum Neoburgico primum agebatur, eademque ipſi demum concedebatur, Saxonis legatus Ordines ad pacem hortabatur. Daniæ Regi Francofurtum, Erfordia, Spira aut Wormatia proponebatur, quo primo tempore de pace agi poſſet. Inter varias Saxonis querelas de directorio ſibi, & Magdeburgenſi atque Halberſtadtienſi præſulatu filio ereptis & diſcrepantes Superiorum Circulorum atque Inferiorum de coniunctione conditiones, belli ſumtibus, ſatisfactione Suecica, qui Pomeraniam potiſſimum ſibi relinqui petebant, Philipsburgo, quod Galli ſibi tradi poſtulabant, nuncius acceptæ ad Nordlingam cladis aduenit. Quo perculſi Ordines, ne nihil egiſſe viderentur, raptim III. Septembr. inſtar aliquod decreti formant ſuper negotiis, quæ hactenus tractata fuerant, velut perfecta iam Saxonicorum Circulorum cum Superioribus coniunctione. Addebantur peculiaria capita de ſumma rerum adminiſtratione, bellique ſumtibus & continuatione. Ea tamen, dum nec ab Oxenſtierna, nec ab omnibus Ordinibus fuiſſent ſubſcripta, fuerunt inania.*

* Chemnitz *p.* 364. 410. 496. Pufendorf *ſ. XXXIV. XLIX.* Acta huius Conuentus extant apud Londorpium *Tom. IV. p.* 375. Ludolph *lib. XXXIV. c. II. n.* 41. Le Vaſſor *lib. XXXVII. p.* 203.

§. LXXI.

Inter hæc bellum vbique continuabatur. In Saxonia quidem Inferiori Brunſuicenſis Dux obſidioni Hildeſienſi inſiſtebat, maiori pertinacia quam ſucceſſu, * quæ tamen vrbs XII. Iulii fuſis, quæ in auxilium venerant copiis, ad deditionem fuit compulſa.** In Weſtphalia Gleenius Ligæ Dux, poſtquam ad Huxteram detrimenti quidpiam a Suecis fuiſſet paſſus,

passus, Huxteram nihilominus x. Aprilis deditione capit, Hammum & Lunam occupat, a Suecis statim recuperata. *** In Silesia vero Leslæus Landsbergam xxv. Martii deditione capit. **** Io. Gœtzius vero pro Suecis Troppauiam & Oelsam capit, ab oppugnanda Oppelia vero re infecta discedit. ***** Arnheimius Lusatia recuperata, prœlio ad Lignicium III. Maii victor, quatuor hostium millibus cæsis. ****** Dum interea Banerius XXIII. Maii Francofurtum ad Viadrum, Brandeburgicæ ditionis occuparet, licet Saxones ipsum impedirent, quo minus Glogoviam obsideret, ******* quam Arnheimius postea facili negotio in potestatem suam redigebat. † Dum interea Banerius in Bohemiam tendit, Leutmericiam occupat, & Saxoni iunctus, Pragam frustra tentat. †† Hornius post captam Memmingam, Vberlingam frustra tentat, Buchornum excitatis raptim munimentis firmat. ††† Rheinfelda quoque & Brisacum eminus obsessa, fame vrgentur. ††††

* Chemnitz *p.* 358. Pufendorf *§. XXX.*

** Piasecius *p.* 470. Chemnitz *p.* 487. Pufendorf *§. LXVII.*

*** Piasecius *p.* 470. Chemnitz *p.* 356. Pufendorf *§. LIV. LV.*

**** Chemnitz *p.* 362. Pufendorf *§. XXXIV.*

***** Chemnitz *p.* 405. Pufendorf *§. LVIII.*

****** Piasecius p. 470. *copiæ Electoris Saxoniæ vna cum Sueticis Banneri interim in Lusatia & Silesia Budissinum, Gorlitium, Francofurtum ad Oderam, Zittauiam, Glogouiam maiorem, Crossenam vi ceperunt, ac alia plura loca in dies occupabant, apud Legnitium mense Maio Cæsarianos cum Duce Coloredo collatis signis profligarant, cæsis ex eis quatuor millibus & sexaginta vexillis captis cum omni apparatu bellico: ac in Boëmia Mielnicio, Linburga, multisque aliis Oppidis occupatis, Pragam arcte obsederunt.* Chemnitz *p.* 407. Pufendorf *c. l.*

******* Chemnitz *p.* 403. Pufendorf *§. LVII.*

† Chemnitz *p.* 490. Pufendorf *§. LXVIII.*

†† Chemnitz *p.* 494. Pufendorf *§. LXIX.*

††† Chemnitz *p.* 393. Pufendorf *§. LII.*

†††† Chemnitz *p.* 481. Pufendorf *§. LXV.*

§. LXXII.

Ferdinandus vero III. nouus Cæsarei exercitus Dux, postquam per Ferdinandum Hispaniarum Infantem, Cardinalem, adducto ex Insubribus, exercitu, fuisset firmatus, Ratisbonam tendit, quam Bernhardus copiis inferior firmo præsidio munitam relinquit; Hinc Ferdinandus primo oppidum Aulæ, post ipsam vrbem acerrime oppugnat, tormentis & igniuomis globis infestat, Kehlheimum etiam occupat.* Et licet Bernhardus, postquam se ad Augustam Hornio iunxisset, vrbi succurrere tentaret

taret,** Landshutam etiam expugnaret, *** Ratisbona tamen postquam quindecies mille tormentorum ictibus oppidum pulsatum, duo millia globorum igniuomorum iniecta, septem adsultus tentati, octo millia Cæsareanorum amissa, XVI. Iulii ad deditionem fuit compulsa. **** Post hæc, Sueci relicta Bauaria, Augustam contendunt, si hostis Ingolstadtii Danubium transiret, ad Donawertham eidem se obiecturi. ***** Ast, Ferdinandus superato Danubio, Donawertham capit, Nordlingam VI. Augusti tota vi adgreditur. Suecis ad Bopfingam castra locantibus. ****** Euocabantur igitur copiæ hinc inde dispersæ, Cratzius quidem, quem Bernhardus ad obsidendum eminus Forcheimium reliquerat, accedebat. Sed sero veniebat Rheingrauius, qui post Rheinfeldam deditione captam, pontem incendio absumptum prius reparauerat, ac opera a se excitata solo æquauerat, quam inde se moueret. Sed & propinqua spe Brisaco potiundi, inuitissimus Rheno digrediebatur, magnum momentum daturus, ni prœlium præcipitatum foret, cum paucarum duntaxat horarum itinere Rheingrauius adhuc abesset. † Dum autem hostis oppidum indies magis vrgeret, in auxilium aduentabant Sueci, & licet Hornius, vsque dum Rheingrauius aduenisset, prœlium dissuaderet, eo quod Cæsarei milite Hispano ex Italia aduenientе fuissent firmati, ideoque numero longe superiores. Fit tamen atrox prœlium. Primo conflictu XXVI. Augusti Sueci victores. †† Ast XXVII. Augusti Sueci sex millibus suorum cæsis, quos inter, Fridericus, Anspacensis Marchio, & Gustauus Hornius erant, victi, centum triginta signis, tormentis & omnibus amissis impedimentis. †††

* Chemnitz *p.* 390. 466. Pufendorf *§. LI. LXI.* Adlzreiter *p. III. lib. XIX. n.* 46.

** Chemnitz *p.* 471. Pufendorf *§. LXII.*

*** Chemnitz *p.* 479. Adlzreiter *p. III. lib. XIX. n.* 48. 49. Pufendorf *§. LXIV.*

**** Piasecius *p.* 470. Chemnitz *p.* 476. Pufendorf *§. LXIII.*

***** Chemnitz *p.* 480. Pufendorf *§. LXIX. LXX.*

****** Chemnitz *p.* 521. Pufendorf *§. LXX.* Piasecius *c. l.*

† Chemnitz *p.* 256. Pufendorf *§. LXXI.*

†† Piasecius p. 471. *Quinta die Septembris ille Dux cum Hornio (habebant sex millia equitum, & sex millia peditum) venerant in conspectum Cæsarianorum, quorum numerus 40. millibus armatorum constabat, & prœlio commisso circa conualem Ottingensem medio milliari a Nordlinga distantem, eos profligarunt magna strage edita, præsertim in Legionibus Italicis, quarum præcipui tribuni Octauius Aldobrandinus.*

††† Chemnitz *p.* 529. Adlzreiter *p. III. lib. XIX. p.* 53. 54. Pufendorf *§. LXXII. LXXIII. LXXIV. LXXV.* Ludolph *lib. XXXIV. c. II. n.* 80. Le Vassor *lib. XXXVII. p.* 245. Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 334. Wassenberg *Floro Germ. p.* 337. qui varia Cæsareanorum adducit Stratagemata.

§. LXXIII.

§. LXXIII.

Ea clades Oxenstiernam maximis difficultatibus opprimebat, qui tamen Senatus Sueciæ litteris firmatus, res Suecorum lapsas pro viribus restituere nitebatur.* Exterorum etiam, Anglorum, Venetorum & potissimum Gallorum auxilia implorantur, & Ludouico XIII. deuinciendo Philipsburgum traditur.** Dum interim Bernhardus, cui summa militiæ præfectura concedebatur, copias suas per Mœnum Rhenumque dimitteret, Rheingrauius Argentoratum versus euaderet.*** In Saxonia inferiori difficilem se præbebat Georgius, Lüneburgi Dux, reliqui etiam per Saxoniam Inferiorem haud obscure arguebant, id agi, vt excussa Suecorum directione, Ordines suas sibi res seorsim administrarent.**** Rebus igitur Fœderatorum tali modo adflictis, missi ad Gallos legati auxilia vrgebant & argenti summam,***** tandem Kl. Nouembris in has leges fuit conuentum, vt Fœderati Gallis cedant totam Alsatiam cum Benfelda, ita tamen, vt Gallica præsidia etiam fœderatis fidem iurent, ac locis traditis sua iura sint integra: eisdem permittatur Brisacum, & alia cis Rhenum loca, Constantiam versus, ad quæ occupanda Fœderati auxilium conferant; secuta pace, Rex ea loca restituat, nulla sumtuum petita refusione. Galliæ vero Rex duodecies mille pedites in Germania alat, Regi æque ac Fœderatis fide deuinctos, & ex directoris iudicio in caussæ communis vsum adhibendos & quinquies centena librarum millia statim exsoluat, inter Fœderatorum exercitum distribuenda.****** Oxenstierna etiam ad XII. Nouembris Conventum Wormatiæ indicebat. Sed dum pauci adessent, apud congregatos Oxenstierna XXII. Nouembris proponebat de reparando exercitu, stipendiis, annona, adparatu bellico, tormentis, de fœdere insuper Gallico, peculiaribus Saxonis tractatibus cum Cæsare, Neoburgici neutralitate & Dani mediatione. Ad continuandum fœdus, qui aderant, Ordinibus sat voluntatis erat, facultatis parum: de pecunia inprimis altum silentium; annonæ nonnihil, & apparatus bellici promittebatur. Fœdus illud cum Gallis, Palatinatus Electoralis Administrator Bipontinus, Würtenbergicus, Hassus, Badensis, & nonnulli Comites subscribebant, Oxenstierna tamen hoc facere denegabat, conuentus in futurum annum differtur.******* Nihilominus in Alsatia Colmaria & Sletstadtium cum reliquis Alsatiæ oppidis Gallis traduntur, non expectato Oxenstiernæ consensu: †

 * Chem-

* Chemnitz *p.* 534. Pufendorf *§. LXXVI. LXXVII. LXXVIII.*

** Chemnitz *p.* 539. Pufendorf *§. LXXX.* Extat ſuper hac ceſſione Tractatus in Recueil *Tom. III. p.* 355.

*** Chemnitz *p.* 538. Pufendorf *§. LXXIX. LXXXI.*

**** Chemnitz *p.* 551. Pufendorf *§. LXXXVII.*

***** Chemnitz *p.* 540. 557. Pufendorf *§. LXXXIX.*

****** Chemnitz *p.* 558. Pufendorf *§. LXXXIX.* Extant ipſæ fœderis tabulæ apud Londorpium *Tom. IV. p.* 444. Recueil *Tom. III. p.* 353.

******* Chemnitz *p.* 563. 572. Pufendorf *§. XCI.* Le Vaſſor *lib. XXXVII. p.* 351. Adlzreiter *p. III. lib. XX. n.* 16.

† Chemnitz *p.* 574. Pufendorf *§. XCVII.* Extat Tractatus Ceſſionis IX. Octobr. 1634. in Recueil *Tom. III. p.* 359.

§. LXXIV.

Cæſarei interea poſt hanc victoriam per Sueuiam, terras potiſſimum Würtenbergicas late graſſantur, Dünckelſpühlam * & in Franconia Mergentheimum, Königshouam, Kitzingam, Ochſenfurtum, ac poſtea Sueinfurtum, Würtzburgum, Weinsheimium & Weiſſenburgum capiunt. ** Diuerſa parte Bauari, Gronsfeldio duce, in Palatinatum vertunt, Heidelbergam, Wertano Duce III. Nouembris tentant, aduentante vero e Wetterauia Bernhardo Duce, obſidionem ſoluunt, Schondorfium XXIV. Nouembris capiunt. *** Et licet Heidelbergenſis arx denuo Diodato tribuno duce, Decembri menſe tentaretur, aduentantibus tamen in auxilium Gallis liberabatur. **** Dum interea Philippus Mansfeldius in Wetterauiam irrumperet, Braunfelſam & Fridbergenſem arcem caperet, Francofurtum eminus obſideret. ***** In Sueuia Auguſta graui licet annonæ penuria preſſa, hoſtium tamen pertinaciam fide ſua & Winckelii præfecti vicit. ****** In Saxonia inferiore Guelferbytum fruſtra tentabatur; Minda vero a Georgio duce per menſes aliquot obſeſſa XV. Octobris deditur, quam X. Nouembris Stoltenauia ſequitur. *******

* Chemnitz *p.* 543. Pufendorf *§. LXXXII.*

** Chemnitz *p.* 581. Pufendorf *§. CII.* Waſſenberg *p.* 342.

*** Chemnitz *p.* 575. Pufendorf *§. XCVIII.*

**** Chemnitz *p.* 576. Pufendorf *§. C.*

***** Chemnitz *p.* 573. 576. Pufendorf *§. CI.*

****** Chem-

****** Chemnitz p. 578. Pufendorf §. CI.

******* Chemnitz p. 584. Pufendorf §. CIV.

§. LXXV.

Dum autem a Gustaui morte ad pacem magis inclinare videretur Io. Georgius I. Saxoniæ Elector, quam etiam Arnheimius & Consiliarii quidam, qui auro Hispanico ferebantur esse corrupti, magis promovere studebant, varii de pace instituebantur conuentus. Sub initium anni 1634. clandestina cum Fridlando erant consilia, quæ per cædem ipsius fuerunt interrupta. Post eam mittebantur ab Hispaniæ Rege litteræ, quibus ille operam suam componendo dissidio Cæsarem inter & ipsum offerebat. Paulo post Henricus Iulius Lauenburgicus Dux a Cæsare ad vtrumque Electorem mittebatur, ambos ad Tractatus pacis secum suscipiendos inuitans. Addebantur a Cæsare ad Saxonem peculiaria promissa de summo Cæsarei exercitus imperio in ipsum conferendo, si suas copias coniungere vellet, aut per totam Silesiam pro Saxonicis hospitia, si induciæ placerent.* Denique & palam inuitante Cæsare, legatos suos Leutmericiam Bohemiæ mittebat, qui cum Deputatis Cæsareis congrederentur. Ferebatur tamen, illo tractatu de præuiis duntaxat negotiis agi, & vt cognosceretur, quas conditiones ferre aut admittere Catholici velint; viamque adeo Daniæ Regis mediationi, ac communis pacis tractatibus sterni. Idque Regi Daniæ, per litteras xxx. Maii scriptas & Oxenstiernæ per Legatos significat. Frustra ad hunc Conuentum quoque inuitatur Brandeburgicus. ** Tandem post cladem Nordlingensem pacis consilia magis feruebant & xxii. Nouembris Pirnæ, Gallis licet frustra contradicentibus, in certa capita conuenit,*** quæ, cum xi. Ianuarii Ordinibus suis Prouincialibus exposuisset **** Elector, xxviii. Februarii 1635. armistitium inter Cæsarem & Saxonem est secutum. ***** Nihilominus ad bellum se præparat, Brandeburgicum vero Electorem frustra sollicitat. ****** Hinc xxx. Maii 1635. post aliquot capita Pirnensibus tractatibus vel addita vel alterata, Pax Pragæ fuit conclusa his conditionibus, vt bona ecclesiastica mediata ex vigore Transactionis Passauiensis Possessoribus relinquantur. Bona vero immediata, & mediata post Transactionem Passauiensem a Protestantibus occupata in eo statu, prout ab eis xii. Nouembris 1627. fuerunt possessa, ad quadraginta annos vsque relinquantur, & si a Catholicis ablata,

 ipsis

ipsis restituantur; exceptis iis, pro quibus ante istum terminum in Camera Imperiali lis mota. Interea temporis controuersia vel amicabili compositione, vel via iuris definiatur. Augustus filius Electoris secundus Magdeburgensem Archiepiscopatum ad dies vitæ obtineat, reseruatis Christiano Guilielmo Brandeburgico duodecim millium Ioachimicorum annuis. Leopoldum Guilielmum maneat Præsulatus Halberstadtiensis, Ordini Equestri immediato & Ciuitatibus Imperii religionis securitas reseruatur, Donawertha in pristinum statum restituatur, quamprimum Bauaro de belli impensis fuerit satisfactum. De exercitio religionis in terris hæreditariis, æquando numero Assessorum Cameræ & Iudicii Aulici vtriusque Religionis, inposterum agendum, Visitationes Ordinarias restituendas. Palatino omnis spes restitutionis fuit præclusa, Megapolitanis vero Ducatus restitutio fuit decreta. Restituantur vtrinque ablata, Galliæ etiam & Sueciæ Reges eo adigantur. Generali Amnistia singuli fruantur, exceptis iis qui in caussa Bohemica & Palatina fuerint comprehensi, vel speciali Recessu indicati. Militia Imperii restituatur, ad eandemque centum viginti menstrua Romana constituantur, Comitia indicantur, omnes vero Ligæ hucusque factæ cessent. ******* Huic autem pacificationi, dum Legis instar vniuersalis haberi deberet, adiectus fuit Recessus specialis, per quem vtraque Lusatia Saxoniæ Electori pleno iure ceditur & per Cæsaris Commissarios XXIV. Aprilis 1636. in ipsum plane transfertur. †

* Chemnitz *p.* 360. Pufendorf *lib. VI. §. XXXI.*

** Piasecius p. 471. *Elector Saxoniæ statim vt intellexerat de illo conflictu Nordlingensi, relicta obsidione Pragæ, ex Boëmia abduxit suos exercitus, & tractatum pacis, quem hactenus Legati Cæsaris cum ipsius Consiliariis Lutomeritii lentis colloquiis traxerant, (nempe veritus ne tota belli moles cum pœnis læsæ Maiestatis in suum caput recideret) feruentius promoueri curauit.* Chemnitz *p.* 494. Pufendorf *lib. VI. §. LIX.*

*** Chemnitz *p.* 571. 597. Pufendorf *§. XCV. CVII. lib. VII. §. VIII.*

**** Chemnitz *p.* 675. Pufendorf *lib. VII. §. XXVI.*

***** Chemnitz *p.* 677. Pufendorf *§. XXVI.* Extant induciarum tabulæ apud Londorpium *Tom. IV. p.* 456.

****** Chemnitz *p.* 679. Pufendorf *§. XXVII. XXVIII.*

******* Piasecius p. 471. *tandemque Pragæ Anno subsequente pacem conclusit non pro sua parte tantum, sed pro tota Germania, idque conditionibus durioribus ordini Fœderatorum, quorum causa Religionis nonnisi induciæ ad annos quadraginta fuerunt ibi concessæ, & rescissa omnis spes restitutionis in gradum pristinum Palatinorum, præsertim quoad ditiones Electorales ipsumque Electoratum, eius successione hæreditaria ad lineam Bauaricam Vilhelmianam translata, ac plerio-*

plerisque fœderis sociis quos ipsemet Saxoniæ Elector in Lipsiensi, Anno Christi 1631. *Conuentu*
ad arma contra Imperatorem sumenda concitarat, ab illa Amnestia exclusis, Boëmiaque per-
petua Austriacorum hæreditati addicta; Tum & Electione futura Regis Romanorum stabilitæ
prorsusque adoleuit sub specie illius pacis Pragensis lex Maiestatis Monarchiæ in Germania, &
singularius attingamus suo loco. Idem p. 483. *conuenerant itaque primum Lutomeritii ac Pir-*
næ, deinde initio istius Anni 1635, *Pragæ Delegati Cæsarei & Saxonici, ac post multimodas*
disceptationes, tandem die 30. *Maii eiusdem Anni conscripserunt conditiones pacis Germaniæ,*
seu verius quoddam fœdus Imperatoris cum Electore Saxoniæ, qui tali conditione paciscebatur
pro reliquis Germaniæ Ordinibus, si eidem fœderi subscriberent. Sequuntur deinde apud eun-
dem pacis capita. His finitis p. 483. pergit: *ista autem pacificatio Pragensis, magis consi-*
tauit incendium in Germania bellicum quam restinxit: exhorruerunt enim omnes ad tantam
nouitatem, quod contra morem receptum patrium, sine Comitiis Generalibus, vel aliquo Con-
sensu Germaniæ Ordinum legitimo, vnus solus Elector Saxoniæ pro omnibus talia præsumpserit,
in quibus cumprimis beneficium Passauiensis concordiæ eius interpretatione Dissidentibus in Reli-
gione prorsus adimitur, & nonnisi breues annorum quadraginta induciæ conceduntur: Impera-
tori stabilitur potestas Monarchica vsurpata in abdicando Friderico Palatino & transferendo
eius Electoratu ad Duces Bauariæ, causa eius non cognita, nec seruata vlla iudicii norma in
Constitutionibus Imperialibus ad hoc præscripta: ac in mancipanda libera Bohemia contra omne
fas in ius suum hæreditarium; plurimi innoxii bonis suis spoliati, ab omni restitutionis & Am-
nestiæ spe excluduntur, ac in desperationem adducuntur; Dynastis nominis magni externis,
qui toties pro componendis hisce Germaniæ motibus, authoritatem suam grauissime interposue-
rant, opes suas ingentes, vitam vtrasque exercituum immensorum pro conseruanda libertate
Germaniæ auita inuitati, suppliciterque (etiam ab ipsomet Electore Saxoniæ) exorati exposue-
rant, bellum indicitur, milites conscribuntur, armantur; tributa pro eorum stipendiis impe-
rantur, hospitia, hyberna assignantur, vt ibi non tam pax dari, quam classicum longe grauio-
ris belli cani videatur. Consuli potest de his Iustus Asterius in suo libro de hac pace, Parisiis ty-
pis impresso. Sed tamen pleraque Ciuitates Imperiales huiusmodi pacificationem Pragensem su-
sceperunt, sufficere sibi rata, si eius præsidio a præsenti calamitate seruarentur, nepotibus autem
integram relinquerent curam propugnandarum suarum immunitatum, si post quadraginta in-
duciarum annos maiori necessitate vrgebantur. Chemnitz *p.* 708. Pufendorf *§. XLIII.* Ex-
tant pacis articuli apud Londorpium *Tom. IV. p.* 458. in Corpore Recessuum *p.* 1019. Vogel
p. 522. Lünigium *p. Gen. Cont. II. p.* 102. Le Vassor *lib. XXXVIII. p.* 547. Ludolph
lib. XXXV. c. II. n. 33. Contra hanc pacem Bernhardus Comentus scripsit *prodromum ex-*
equiarum funestæ pacificationis Pragensis & Iustus Asterius siue potius Tilemannus Stella
deplorationem pacis Germaniæ. Pro eadem facit Innocentius Ehrenfried von Creutzlag siue
Petrus Ostermannus *im Schwedischen Stœrenfriede*, *Vindiciæ pacis Pragensis & Gegründete*
Ablehnung etlicher wider den Pragischen Friedenschlus monitter dubiorum. Plures Scriptores
recenset Gryphius *de Script. sec. XVII. p.* 128. De hac pace:

Praga atrox orbi quæ protulit impia bellum,
quo pacto pacem redderet illa bonam

† De hoc Grosser *Lausitz. Geschichte p.* 254. qui etiam integrum Recessum secun-
darium

darium inseruit, & Lünig *p. spec. p.* 127. Idem *p. spec. sect. II. p.* 275. Mandatum exhibet Plenipotentiariis Saxonicis desuper datum. Burgold. *p. I. disc. I. §. LXX.* Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 647. Müller *Ann. Sax. ad* 14. *Aprilis* 1636. Ludolph *lib. XXXVI. s. II. n.* 55.

§. LXXVI.

Inter has negotiationes, ipsi Sueci vna cum Oxenstierna pacem captabant,* Hugone Grotio ad Gallos misso, qui Suecorum ibi negotia tractaret. ** Conuentus igitur Wormatiensis ad diem x. Ianuarii 1635. indicitur, sed cum pauci adhuc Ordines adessent, aucto horum numero VII. Februarii fit ab Oxenstierna propositio, quibus legibus, Bernhardo Duci, Imperium in exercitum deferendum, vnde miles sustentandus, quid circa tractatum Pirnensem ipsis sit obseruandum. Transigitur igitur cum Bernhardo super militari Imperio, media vero sustentandi exercitus pauca reperiuntur, ad Saxoniae Electorem & Daniae Regem litterae mittuntur, ipse quoque Oxenstierna iter in Saxoniam parat. Decretum fit xx. Martii, quod tamen Oxenstierna subscribere abnuebat, ne foedus Gallicum in fraudem Sueciae probare videretur. ***

* Chemnitz *lib. III. p.* 621. Pufendorf *lib. VII. §. I. III.*

** Chemnitz *p.* 622. Pufendorf *§. IV.*

*** Chemnitz *p.* 623. Pufendorf *§. V. VI. VII. VIII.* Extant quaedam scripta huc facientia apud Londorpium *Tom. IV. p.* 454.

§. LXXVII.

Inter haec pacis consilia Bernhardus Dux Ianuario mense 1635. in Wetterauiam irrumpit, sed aduentante Caesareo milite ipsi superiore, Rhenum versus redit, dum interim Caesarei per Wetterauiam late grassarentur, * atque XIV. Ianuarii circa horam quartam matutinam Philipsburgum socordius custoditum per fossam glacie solidatam admotis scalis capiunt. ** Henricus Ludouicus vero Nassouiae Comes pro Foederatis Braunfelsam, munitissimam Wetterauiae arcem XVIII. Ianuarii intercipit, Caesarei XXIII. Ianuarii Spiram ad deditionem compellunt. *** In Sueuia Augusta Vindelicorum, postquam extremam famem fuisset perpessa, XVIII. Martii ad deditionem fuit compulsa. **** Würtenbergicas arces mora temporis, & fames paullatim sub iugum Caesaris redigebat, excepta Twila. Vlma quoque Pragensem pacem amplectitur. Tandem & Memminga Caesareis armis vndique praeualentibus

bus se submittit. ***** In Franconia vero Cæsarei arcem Würtzburgensem, Pappenheimensem, Coburgensem capiunt. ****** Christianus Marchio, Cæsareum præsidium in arcem suam Blasseburgum recipit, Noriberga etiam XVII. Iunii pacem Pragensem amplectitur. Ita fœdus Euangelicum per Superiorem Germaniam penitus extinctum. ******* Landgrauius Suecis ad finem vsque belli fidelis a Cæsareis premitur. † In Saxonia inferiori nutabat Georgius Dux, †† dum Suecorum successus non parum imminueret. Friderico, Daniæ Regis filio Bremensis Præsulatus, mortuo Io. Adolpho XIX. Februarii concessus. ††† Apud Treuiros securius agente præsidio Gallico, Hispani XXVII. Martii summo mane vrbem irrumpunt, ac quidquid Gallorum resistebat, concidunt, cæteros, quos fuga non eripuerat, ipsumque Electorem Treuirensem, Philippum Christophorum a Sötern & Bussium præfecti filium captiuos abducunt. †††† Bernhardo vero Duce Galliam versus se recipiente, Cæsarei Wormatiam capiunt & Luteram, Moguntiam tentant. †††††

* Chemnitz *p.* 640. Pufendorf *§. XII. XIII.*

** Piasecius p. 482. *Dolus quoque ipsis* (Cæsareis) *satis fauit, nam initio eiusdem anni Philippi castrum, quod Galli a Suecis per pactionem acceptum male custodiebant, Casparus Bambergerus Tribunus militum Cæsareus, immisit in habitu rusticano intro quinquaginta selectioribus ex suis militibus, & signo ab iis accepto, nocte intempesta vallo fossisque superatis inuasit, præsidiarios Gallosque partim trucidari, partim captiuos Heilbronam conduci fecit.* Chemnitz *p.* 643. Adlzreiter *p. III. lib. XX. n.* 19. Pufendorf *§. XIV.*

*** Piasecius *p.* 482. Chemnitz *p.* 644. Pufendorf *§. XV.*

**** Piasecius *p.* 482. Chemnitz *p.* 653. Pufendorf *§. XIX.* Ludolph *lib. XXXV. c. II. n.* 22. Adlzreiter *p. III. lib. XX. n.* 22. Extremam famem, quam Augustani perpessi, describit Carue *Itin. c. XV. p.* 134.

***** Chemnitz *p.* 708. Pufendorf *§. XLII.* Piasecius *p.* 486.

****** Piasecius *p.* 482. Chemnitz *p.* 663. Pufendorf *§. XX.*

******* Piasecius *p.* 486. Chemnitz *p.* 707. Pufendorf *§. XLII.*

† Chemnitz *p.* 665. Pufendorf *§. XXI.*

†† Chemnitz *p.* 667. Pufendorf *§. XXVII.*

††† Chemnitz *lib. II. p.* 554. *lib. III. p.* 669. Pufendorf *lib. VI. §. CIX. CX. CXI. lib. VII. §. XXIII.*

†††† Piasecius p. 482. *simili astu, licet ex causa longe diuersa, Hispani ex præsidiis Lucemburgensibus collectis tribus millibus militum veteranorum, eisque a Theonuille secundis aquis Mosellæ Treuerim nocte sub finem mensis Martii huius Anni deuectis, Ciuitatis illius nil hostile expectantis inde, (nempe a Catholicis & potius ad defensionem ipsius, ex pacto veteri Ducum Lucemburgensium obligatis) portas exostris siue machina pyrobolari Petarda vulgo di-*

cta

Ea effregerunt, Ciuitatemque in suam potestatem redegerunt caeteris prope ducentis praesidiariis, quos ex Gallis ille Elector conscripserat; quin & ipsummet Electorem captiuum fecerunt, abduxeruntque Bruxellas; demumque ad Imperatorem ad diuturniorem detentionem amandarunt sub custodiis; oneratum suspicionibus quasi Gallis consentiret; cum tamen ille Gallicum praesidium accersierit nonnisi contra vim Suecorum, quam sub praesidiis Hispanicis seu Caesareis (ut euenit aliis Episcopis sociisque Germaniae, praesertim Moguntino, & Philippi castro) euitare nequiuisset. Ideo non licuit tunc vti prouido consilio, vt quis saluaret se in illa tempestate ab hoste externo, nisi ab amicis maiori calamitate obrui voluisset. Chemnitz *p.* 649. Pufendorf *§. XVII.*

††††† Chemnitz *p.* 706. Pufendorf *§. XL. XLI.* Adlzreiter *p. III. lib. XX. n.* 26. Carue *Itin. p.* 140. Le Vassor *lib. XXXVII. p.* 378. *lib. XXXXIII. p.* 412.

§. LXXVIII.

Interea Oxenstierna cum Saxoniae Electore & ante, & post pacem Pragensem, per Brandensteinium potissimum Comitem, varie tractabat, qua ratione per ipsum etiam pax firma cum Caesare possit concludi, Coronae Sueciae atque Ordinibus Euangelicis satisfieri. * Sed, dum irriti essent tractatus, Elector copiis e Silesia firmatus, exercitum duodecim equitum, quindecim peditum millia explentem, per Halam & terras Anhaltinas propius Suecis admouet, his Magdeburgum versus recedentibus. ** Interim, Elector Ordines vtriusque Saxoniae ad pacem amplectendam persuadere conabatur, iactans; modo Sueci ex hoc negotio remoti forent, se caeterorum Protestantium copiis stipatum, lautiores quam Pragae conditiones a Caesare obtenturum. Nec successu conatus carebat. Nam plerique Ordinum, inprimis Anhaltini, Wilhelmus Dux Saxoniae & Saxoniae Inferioris Ordines, Elector Brandenburgicus pacem istam acceptabant. Erfurtenses etiam Suecorum praesidium emittebant. *** Dum interea Caesarei in Pomeraniam & Hassiam irrumperent, Dux & Landgrauius nutarent. **** Et dum in Superiori Germania Caesarei ad Gallos ex vniuersa Germania eliminandos incumberent, Francofurtum pacem acceptabat, ***** Consilium Formatum ibidem congregatum plane dissoluitur. ****** Qui Argentorati degebant Principes, Comites, & ex equestri Ordine omnes pacem respiciebant, missis ad Hungariae Regem, qui pro ipsis transigerent; quorum aliquibus sat aequae, reliquis asperae leges fuerunt dictae, Marchio tamen Badensis Gallorum promissa secutus, his sese plane addixerat. Ducis Würtenbergici Legatis, quos Hungariae Rex ipse audire dedignabatur, Curtius respondebat eum Principem pace exclusum, & cum Caesare agen-

agendum, vt ex gratia partem regionis ipsi restituat. ******* Dilsberga inde & Heidelberga XXVIII. Iulii deficientibus alimentis, deditionem faciunt, Moguntia vero tunc a Gallasio frustra obsidetur, Binga & Saxenhusa a Cæsareis expugnantur. † Saxones vlterius pergentes quasdam vrbes Magdeburgensis Præsulatus, Suecis eiectis capiunt, †† sed peditatus ipsorum sub Baudisio ad Dœmitziam, quam expugnare cœperant, septem millibus constans, XXII. Octobris a Banerio pleramque partem conciditur. ††† Interea Cæsarei VIII. Octobris Stargardiam expugnant, ad Wollinum vero pelluntur. †††† Banerius IX. Decembris Hauelbergam expugnat. ††††† In Franconia vnicum Suecis superstes oppidum Königshoua III. Decembris Cæsareis deditur. †††††† Ad Rheni tractum Franckenthalia, fame coacta, mense Octobri in hostium manus concesserat. Mox Gallasius e Lotharingia, re infecta regressus, & magna exercitus parte per famem ac pestem consumta, in Alsatia Tabernis cum arce Hohenbaara & Dachsteinio oppido potitur, arcem tamen deserit. Hagenoam per octo dies Cæsarei tormentis verberauerant, sed premente fame & contagio immensum grassante, re infecta discedunt. Moguntia ob annonæ defectum deditur. ††††††† Et licet mediante Adolpho Friderico, Megapolitano Duce, de pace ageretur, frustranei tamen fuerunt conatus. ††††††††

* Chemnitz *p.* 733. 743. Pufendorf *§. LVI. LIX. LXII. LXIII. LXVI.* Extant de hoc varia scripta apud Londorpium *Tom. IV. p.* 487.

** Chemnitz *p.* 762. Pufendorf *§. LXIV.*

*** Chemnitz *p.* 709. 777. Pufendorf *lib. VII. §. XLVI. XLVII. XLVIII. L. LXXI. LXXII. LXXIII. LXXIV.*

**** Chemnitz *p.* 803. Pufendorf *§. LXXX. LXXXI. LXXXII.*

***** Piasecius *p.* 486. Chemnitz *p.* 826. Pufendorf *§. LXXXVIII.*

****** Chemnitz *p.* 829. Pufendorf *§. LXXXIX.*

******* Chemnitz *p.* 826. Pufendorf *§. LXXXVIII.*

† Chemnitz *p.* 830. Pufendorf *§. XC.* Adlzreiter *p. III. lib. XX. n.* 34.

†† Chemnitz *p.* 849. Pufendorf *§. LXVII. XCV.*

††† Chemnitz *p.* 853. Pufendorf *§. XCVII.*

†††† Chemnitz *p.* 854. Pufendorf *§. XCIX. C.*

††††† Chemnitz *p.* 901. Pufendorf *§. CXVI.*

†††††† Chemnitz *p.* 914. Pufendorf *§. CXXI.*

††††††† Piasecius *p.* 486. Chemnitz *p.* 919. Pufendorf *§. CXXII.*

†††††††† Chemnitz p. 865. Pufendorf §. XCII. Extant de hoc varia scripta apud Londorpium *Tom. IV. p.* 523.

§. LXXIX.

Postquam autem contranitente licet Cæsaris legato, XII. Septembris 1635. induciæ inter Suecos & Polonos Stumsdorfii ad annos XXVI. fuissent conclusæ, * cum Gallis etiam in nouæ confœderationis capita Wismariæ XX. Martii 1636. fuit conuentum, ** Pacis bellique consilia eodem anno agebantur. *** Ineunte statim anno, Sueci Misniam inuadunt, ibidemque mira crudelitate grassantur. Sed aduentante Saxone electore, versus Albim regrediuntur. **** Saxo potissimum & Banerius circa Salam & Albim hærebant, ***** vsque dum Saxo Hatzfeldio iunctus, ****** Magdeburgum obsideret; cui Banerius XXX. Iunii frustra cupit succurrere ******* quæ tamen vrbs III. Iulii ob pulueris pyrii defectum Saxoni fuit dedita, licet præfecti Io. Drakius & Salomon Adami Werbenam statim captiui fuerint adducti ad caussam dicendam. ******** Hinc Saxo, Cæsareo milite stipatus, Hauelberga, Werbena, Ratenauia & Brandeburgo potitur. † Vlteriores progressus in Pomeraniam prœlium ad Witstockium XXIV. Septembris 1626. interrupit, vbi Sueci victores. In loco conflictus cæsorum Saxonum & Cæsareorum inter quatuor & quinque millia reperta, præter eos, qui in fuga fuerant trucidati, quos inter vndecim equitum centuriæ. Sed maxima clades peditatui Cæsareo incubuerat, qui parum abfuit, ab internecione. †† Banerius inde, postquam Cæsareos vltra Hassiam propulsasset, Erfurto potitus, in Misniam tendit. ††† Interea Wrangelius Gartzio XIII. Septembris expugnato, in Marchiam progreditur, & Cüstrino frustra tentato, Francofurto vero expugnato, in Pomeraniam reuertitur. ††††

* Piasecius p. 480. *sed statim legati diuersorum Principum, præsertim Claudius Memmius de Auo Galliæ Regis, ac Duglaius Comes Angliæ Regis legatus, tum & Hollandorum Ducisque Prussiæ Oratores intercesserunt vt arma cohiberentur ad paucos dies, quibus durantibus, maxime connitentibus Proceribus Polonis effecerunt, vt Rex licet magis propenderet ad bellum (Cæsaris legatus importune suadebat bellum, quo Sueci a rebus Germanicis reuocarentur) permiserit haberi colloquium de pace. Ad hoc itaque induciis breuibus proclamatis, Delegati ex Comitiis Regni Poloniæ, quorum Princeps fuit Iacobus Zudzik Archi-Cancellarius Regni Poloniæ designatus Episcopus Cracouiensis, & ex parte Suecorum Pontus de Garde, Ioannes Frangel Præfectus militiæ Sueticæ, Oxensterna iunior, & Abrahamius Vdenhofius, conuenientes Stumdorfii, post longas ac molestiores de prærogatiuis ac titulis sui cuiusque Regis, tum & de literis*

fidei

fidei ac mandati disceptationes, *tandem pacem tractarunt. Et quidem propositum omnibus erat vniuersas inter hæc Regna controuersias sopire*, *solidamque in perpetuum pacem stabilire. Sed cum Rex Vladislaus cum suis Germanis fratribus*, *vti Sueci requirebant titulo Regis Sueciæ*, *& iure hæreditariæ successionis in Regno Sueciæ sese abdicare* (*licet hoc circa suam inaugurationem Polonis syngrapha secretiori cauerat*,) *omnino nollet*, *nonnisi induciæ ad annos viginti sex*, *nempe ad vndecimam mensis Iulii diem*, *Anno Christi* 1661. *fuerunt stabilitæ.* Sequuntur inde conditiones. Pufendorf *lib. VII. §. CXXVII.* Extant isti Tractatus apud Londorpium *Tom. IV. p.* 478. Recueil *Tom. III. p.* 371. Le Vassor *lib. XXXVIII. p.* 577.

** Iamdum XXVIII. Aprilis 1635. in Compendiensi vrbe Confœderatio inter Christinam & Ludouicum XIII. fuit conclusa, quæ extat in Recueil *Tom. III. p.* 365. Sic etiam cum Bernhardo XXVI. Octobris talis fuit erecta *p.* 373. Hæc vero Wismariensis extat *p.* 375. Pufendorf *lib. VIII. §. X. XI. XII. XIII.*

*** Chemnitz *lib. IV. ineunte.* Pufendorf *lib. VIII. ineunte.*

**** Chemnitz *lib. IV. p.* 953. Pufendorf *lib. VIII. §. XXI.* Crudelitates, quas Sueci, Numburgi potissimum exercuerint, describuntur apud Londorpium *Tom. IV. p.* 561.

***** Pufendorf *§. XXII. XXIII. XXIV.*

****** Chemnitz *p.* 992. Pufendorf *lib. VIII. §. XXV.*

******* Chemnitz *p.* 1000. 1003. Pufendorf *§. XXIX. XXX.* Adlzreiter *p. III. lib. XX. n.* 14.

******** Piasecius *p.* 487. Pufendorf *§. LI.*

† Pufendorf *§. LIV.*

†† Pufendorf *§. LVIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XX. n.* 29. Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 707. Wassenberg *p.* 354.

††† Pufendorf *§. LXIV.*

†††† Pufendorf *§. LXVI. LXVII.*

§. LXXX.

In Westphalia ipsis Kl. Ianuarii 1636. Cæsarei ad Haselunam cladem perpessi, vt plus quam mille hostes cæsos in loco conflictus cum quatuor tormentis relinquerent, * aduentante tamen e Lotharingia Marchione de Grana cum nouis copiis, Sueci cis Visurgim cedere coguntur. ** Sed, postquam Leslæus pro Suecorum rebus restaurandis, in Westphaliam reciperetur, iste XXVI. Aprilis Mindam in Suecorum redigit potestatem. *** Wilhelmus interim Landgrauius, postquam diutius nutasset, tandem Suecis se iungit, **** Lamboium, Ducem Cæsareum Hanouiæ obsidionem soluere cogit. ***** Ad Mosellam Galli, Forcæo Marchione Duce, Coloredum, Ducem Cæsareum, qui post receptum e Lotharingia per Basileensium præsulatum hybernarat, eodem

exhausto, trans Mosellam in Luneburgicum agrum abire constituerat, inter Rauonam & Baccaratum inuadunt, post acrem trium horarum conflictum cædunt, sexcentis occisis, totidem & vltra captis, quos inter quadraginta sex ductores & inter hos ipse Coloredus Nanceium deducti. ****** In Alsatia Bernhardus Tabernas, post acerrimam defensionem demum, atque arcem Hohenbaaram ad deditionem compellit. ******* In Saxonia inferiori Banerius Vltzenam & Lüneburgum in suam redigit potestatem. † In Hassia vero Götzius cum Cæsareis late grassabatur, atque in Westphalia Paderbornam, Susatum, Tremoniam, Wertensem arcem & Hammum capit, Dorstenum in cassum tentat. Et videbantur Hassi tota mox Westphalia expellendi, ni clades ad Witstocum Götzii progressus stitisset. †† Gallasius quoque denuntiato Gallis Brisaci VI. Idus Septembris bello, in Burgundiam & Galliam irrumpebat, irrito tamen conatu, nisi quod Dolam Burgundiæ a Gallis, Condæo Duce obsessam liberaret. †††

* Chemnitz *lib. IV. p.* 957. Pufendorf *§. XXXIII.*

** Chemnitz *p.* 958.

*** Chemnitz *p.* 1009. Pufendorf *§. XXXVI.*

**** Chemnitz *p.* 960. Pufendorf *§. XXXVII. XXXVIII.*

***** Chemnitz *p.* 963. 1017. Pufendorf *§. XXXIX. XL.*

****** Piasecius *p.* 487. Pufendorf *§. XLIII.*

******* Piasecius *p.* 487. Pufendorf *§. XLV.* Ex illustri & antiqua Ponickauiorum prosapia in militia Suecorum & Bernhardi memorantur Tobias & Fabianus de Ponickau. Iste quidem a Bernhardo Duce in Galliam missus a Gallorum Rege obtinuit, vt ipsi durante bello 4. Milliones librarum Gallicarum promitterentur, de quo Chemnitz *p. II. lib. III. p.* 835. & 920. Pufendorf *lib. VII. §. XCI.* Licet exinde integræ adhuc sint Saxonicorum aduersus Gallos prætensiones. Fabianus vero de Ponickau Mauritii castrum prope Halam strenue defendit Chemnitz *p. II. lib. IV. p.* 952.

† Pufendorf *§. LIII. LXXII.*

†† Pufendorf *§. LXX.* Adlzreiter *p. III. lib. XXI. n.* 16.

††† Piasecius *p.* 488. Pufendorf *§. LXXIII.* Extat Manifestum apud Londorpium *Tom. IV. p.* 572.

§. LXXXI.

Inter hæc Daniæ Rex inanem pacis tractatum Lubecæ molitur, * & pacis mediationem in Suecia vrget. ** Sueci etiam conuentum qui instinctu Vrbani VIII. Papæ a. 1636. Coloniæ erat institutus, abnuebant.

bant. *** Mittebat tamen eo Papa Ginettum Cardinalem, Galli aliique legatos ſuos. Sed licet per triennium duraret, ſucceſſu tamen fuit deſtitutus, dum Cæſar & Friderici Palatini & Principum Fœderatorum legatos nollet admitti. **** Cæſar interea Ratisbonam Conuentum Electorum ad v. Septembris indicebat; in quo de filio ipſius Ferdinando in Romanorum Regem creando, tum de pacanda Germania proponebatur. Et circa pacem quidem id maxime anquirebatur, quomodo Galli Sueciique Germania dimouendi forent, ac num omnes pace Pragenſi excluſos eadem recipere fas eſſet. Decernebatur tractatui cum Suecis inſtituendo in aula Cæſaris locum eſſe dandum, cui nomine Collegii Electoralis Moguntinus ac Brandeburgicus intereſſe debeant, vt tamen cæteris quoque Electoribus ſi velint adeſſe, licitum ſit. Componendis inter Auſtriacos & Gallum controuerſiis, Pontifex ſe mediatorem ferebat. Sed duriſſimus nodus circa Ordines Pragenſi pace excluſos erat, quos duorum Proteſtantium Electorum Legati amneſtia comprehendendos contendebant, nec citra id Imperii tranquillitatem ſperandam. ***** Pro Palatini Electoris reſtitutione Anglicus Legatus Thomas Howardus Arundeliæ Comes nitebatur; ſimul ipſe Palatinus literis ad Collegium Electorale non ſolum, ſed etiam publicis ſcriptis ius ſuum tuebatur. ****** Cæterum Ferdinandi III. electio in Regem Romanorum xn. Decembris facili negotio peragebatur, licet Saxo, vsque dum Generalis Amneſtia fuiſſet concluſa, eandem impedire fruſtra conaretur. ******* Treuirenſis, qui adhuc Viennæ captiuus detinebatur, nulla in hoc conuentu habita fuit ratio. ******** Ferdinandus etiam conſecratore Moguntino ſtatim xx. Decembris fuit coronatus. ********* Nec multo poſt eius quoque vxor Maria Auguſtæ titulos, vnctionemque ſolennem obtinuit, xı. Ianuarii anni ſequentis. †

* Chemnitz p. 1027. Pufendorf *lib. VIII. §. XLVII.*

** Pufendorf *lib. VIII. §. LXXVIII.*

*** Piaſecius p. 490. *Iam ante incboata iſta Comitia* (Ratisbonenſia) *ad multiplices Summi Pontificis Vrbani VIII. perſuaſiones, vt haberetur vniuerſalis cum omnibus Principibus Chriſtianis pacis tractatio Colonia Agrippina, ad quam Summus Pontifex miſerat Cardinalem Ginettum, & Imperator deſtinarat Epiſcopum Herbipolenſem Erneſtum Fruberum, & Ferdinandum Curtzium, Hiſpania vero Rex Ducem de Alcala, & Rex Galliæ Mareſchallum de Pieze, Polonia autem Rex Caſparum Dinoff Palatinum Sieradiæ, Iacobum Sobieski Palatinum Belzenſem, adiuncto ipſis Secretario talis Legationis Iacobo Maximiliano Fredro, Succamerario Premislienſi.* Le Vaſſor *lib. XXXIX. p.* 135.

**** Piasecius p. 511. *omnium autem istorum bellorum vnica causa, rationes status Domus Austriacæ, ne hoc quidem anno ad aliquod temperamentum reduci potuerunt: Conuentuique ad hoc Colonia Agrippina indictus, quo minus imitaretur, nunc hæc, nunc illa excusatio obstitit: maxime ea, quod Imperator nollet admitti ad eam Hollandos; hacque sublata difficultate cura Legatorum Venetorum, alia emersit de non dando ibidem loco filiis Friderici Comitis olim Electoris Palatini, ac Principibus Germaniæ Fœderatis, quasi indignitas esset Imperatori, si cum suis subditis, iisque bello deuictis pacem tractaret. Atque in his aliisque similibus dubiis disputandis integrum triennium effluxit: demumque ne tentata quidem tractatione concordiæ Colonia Legatus Papæ Cardinalis Ginettus cum aliis qui conuenerant, discessit.* Pufendorf *lib. X. §. XC.*

***** Pufendorf *§. LXXXIV.* Piasecius *p.* 489. Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 692. Acta huius Conuentus extant apud Londorpium *Tom. IV. p.* 576. Ludolph *lib. XXXVI. c. II. n.* 56.

****** Prodiit hac de caussa *Manifestum, seu deductio Caroli Ludouici ad Sacram Cæsaream Maiestatem continens ius successionis in Electoratu* 1637. *f.* quod etiam vernaculo extat sermone, cuius auctor habetur Gottfried Mellen, quod etiam extat apud Londorpium *Tom. IV. p.* 640. cui Bauarus opposuit *Anti-Manifestum,* quod etiam extat apud Londorpium *Tom. IV. p.* 711. vna cum Palatini responsione *p.* 737. Cuius est *breuis Manifestatio Anti-Manifesti Bauarici,* 1640. 4. *& confirmatio manifestationis* 1642 4. Sic etiam Ioachimus Ioannes Rusdorfius Euersionem Electoratus Bauarici, & vindicias dedit caussæ Palatinæ, cui tamen respondet Io. Adlzreiterus. Bauaricum autem scriptum contra Breuem Manifestationem exhibetur apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 352. Ad caussam Palatini spectat etiam *Epistola de Iure Electorali Gentis Palatino-Bauaræ* 1637. 4. *Poms Palæstini Euaporatio, hoc est: enodatio responsorum & rescriptorum in caussa Palatina nuper datorum Londini* 1641. 4. Vid. Bibl. Iuris *cap. XIV. § XX.* Gryphius de Script. Sec. XVII. p. III.

******* Adlzreiter *p. III. lib XXI. exeunte.* Wassenberg *lib. IV. p.* 388. Le Vassor *lib. XLI p.* 105. Pufendorf *§. LXXXIV.* Actus Electionis describitur apud Londorpium *Tom. IV. p.* 606. Theatrum Europæum *Tom. III. p.* 733. Capitulatio extat apud Lünigium *p. Gen. Cont. II. p.* 110.

******** Ex eodem capite non solum, sed exhibita etiam Caroli Ludouici protestatione Iustus Asterius, siue potius Tilemannus Stella, in Examine Comitiorum Ratisbonensium, hanc electionem reiicit tanquam illegitimam. Rationes colligit Piasecius *p.* 489. scribens: *mussitabant tamen plerique, ac querebantur taciti, quod præter morem antiquum, non in pleno Electorum numero, iuxta præscriptum Aureæ Bullæ, immo quasi studiose excluso, ac sub custodiis retento, priusque damnato quam indicato Electore Treuerensi, eligeretur Rex Romanorum, apparebantque exempla vetera, in quibus præsertim Regis Romanorum (in Imperatoris electione sufficit, quod maior pars Electorum consentiat) spreto quod vnus aliquis Elector abfuisset seu dissensisset, Electio facta irrita habebatur) præsertim Conradi III. inauguratio Anno Christi* 1139. *Confluentiæ inconsultis omnibus Principibus celebrata, & propterea impugnata: & Philippi Sueui, qui Electus Rex Romanorum a suis fautoribus, absentibus & contem tis aliis Electorale ius habentibus abdicatus fuit ea dignitate Anno Christi* 1198. *ab Innocentio III. Papa Rom. Tum & Maximiliani I. ad cuius Electionem Anno Christi* 1486. *institutam, cum Vladis-*

laus

laus Rex Boëmiæ non fuiſſet vocatus, tamdiu oppugnauit, donec placatus cautione Comitiorum Anno Chriſti 1489. *Francofurti celebratorum eam ratam habuit. Ac etiam Ferdinandi I. Regis Romanorum, Anno Chriſti* 1531. *Coloniæ renuntiati abſente Ioanne Friderico Electore Saxoniæ, qui eum ob hanc cauſam diutius pro Rege Romanorum agnoſcere noluit, donec anno Chriſti* 1544. *in Comitiis Spiræ allectus ſpe ſucceſsionis in Ducatu Cliuen. ſibi tunc a Carolo V. Imp. ſtabilita, illam renuntiationem Regis Romanorum confirmarat. Hocque præcauendo a principio Comitiorum voluerat Imperator, vt Elector ille Treuerenſis iudicaretur & exauthoraretur, quo alius ipſi interim ſufficeretur, adeoque poſſet Electioni Regis Romanorum in eisdem Comitiis: Verum Electores tam difficilem Cenſoriam poteſtatem aſſumere recuſabant; præſertim contra Electorem Eccleſiaſticum, cuius perſonam primum apud Summum Pontificem Romanorum accuſari, eiusque mandato capi iudicarique decuiſſet. Nec ſatis iuſta ipſius abdicationis Electoratu cauſa eſſe videbatur ea, quod Hiſpanis non eſſet ſtrictius colligatus, vel quod in illa perturbatione totius Germaniæ ſub aduentu Regis Sueci in præſidio ſuorum locorum potius Gallos habebat, a quibus defendi poterat, quam Hiſpanos, qui alia quoque loca, præſertim Moguntiam ſeruare non potuerunt, immo ei periculum acceſſierunt. Dubiumque erat cui magis fidendum eſſet in rationibus Imperii, Gallisne qui eius libertatem in priſtinum ſtatum reſtitui vellent, an talibus qui illud in hæreditariam ſucceſsionem mancipare contendunt.* Aſterio tamen reſpondet Petrus Oſtermannus *in legitima Ferdinandi III. coronatione.* Siri *Memor. recond. Vol. VIII. p.* 408. Pufendorf *lib. IX. §. LXV.* Ludolph *lib. XXXVI. c. II. n.* 62.

********* Theatr. Europ. *Tom. III. p.* 745.

† Piaſecius *p.* 498. Waſſenberg *lib. IV. p.* 398.

§. LXXXII.

Hiſce peractis, Viennam rediit Ferdinandus II. ibique longo ſtomachi prouocatione quotidiani vomitus debilitati vitio conſumptus, die xv. menſis Februarii, ſt. n. 1637. placide animam exhalauit. * Prima ipſius vxor Maria Anna, Wilhelmi Bauariæ Ducis filia, cum qua xxiii. Aprilis 1600. nuptias contraxit, ** quæ vii. Martii anno 1616. fuit defuncta. Alteram Eleonoram, Vincentii, Mantuæ Ducis filiam iv. Februarii 1622. duxit. *** Ex his liberos ſuſtulit Chriſtinam xxv. Maii 1601. natam, infantem defunctam; Ioannem Carolum Kl. Nouembris 1605. natum xvi. Decembris 1619. defunctum, Ferdinandum iii. Mariam Annam Maximiliano I. Bauariæ Duci nuptam, Cæciliam Renatam, & Leopoldum Guilielmum, Epiſcopum Argentoratenſem, Paſſauienſem, Olmucienſem, Magiſtrum Ordinis Teutonici & Supremum Belgii Præfectum. ****

* Piaſecius *p.* 497. qui etiam hæc adnotat: *die* 15. *menſis Februarii (quo Valſteinium Egræ ante triennium mactari fecerat,) placide animam exhalauit.* Pufendorf *lib. VIII. §. XXXIV.*

§. XXXIV. Theatr. Europ. *Tom. III. p.* 758. Adlzreiter *p. III. lib. XXII. intunte.* Carue *p.* 191. Le Vaſſor *lib. XLI. p.* 126.

** Vide diſſ. ſuper. *§.*

*** Carafa p. 116. *matrimonium interea inter Caſarem, & Leonoram Principem Mantuanam Oenipenti celebratum eſt, totaque noſtra Aula Oenipontum fuit profecta ſponſalia coboneſtatura.* Piaſecius p. 357. qui tamen deſponſationem Græcii in Stiria factam fuiſſe dicit. Theatr. Europ. *Tom. I. p.* 619. Bellus *lib. VI. p.* 615. Merc. G. B. *Tom. XIV. pag.* 108.

**** Rittershus. *tab. Geneal.* Pfeffinger *Vitr. illuſtr. p.* 755. De matrimonio Mariæ Annæ Piaſecius p. 486. *Viennæ interim quindecima Iulii, deſponſari fecerat Imperator Ferdinandus filiam ſuam natu maiorem Mariam Maximiliano Bauariæ Electori & Duci, ac totum eum menſem in apparandis nuptialibus epulis, ludis, venationibus, ſpectaculis inſumpſit.* De his etiam Adlzreiter *p. III. lib. XX. exeunte.* Carue *Itin. p.* 141. *Bauariæ Dux Maximilianus Imperatoris filiam natu grandiorem Neptem ſuam, cum conſenſu Pontificis maximi in coniugem ſibi adſciuit.* Optaſſem equidem, vt mihi hæc ſcribenti Kheuenhülleri Annales Ferdinandei fuiſſent in promptu, quos inſtructiſſima Sereniſſimi Ducis Saxo-Citicenſis adſeruat Bibliotheca: verum excuſabit facile eximia Operis raritas.

(o)

DISSER.

DISSERTATIO TRIGESIMA SEXTA
DE
FERDINANDO III. ET IV.

§. I. Ferdinandi III. natiuitas, & gesta, antequam fieret Imp. §. II. Banerii gesta per Saxoniam, Thuringiam, Pomeraniam. Hermansteinum a Caesareis capitur. Hanouia Comiti restituitur. §. III. Turba Hassiaca post Guilielmi mortem. §. IV. Mors Bogislai XIV. D. Pomerania. Pacis Consilia. Conuentus Coloniensis. §. V. Foedus Suecos inter & Gallos renouatur. Progressus Caesareanorum per Pomeraniam. §. VI. Bernhardi Ducis progressus ad Rhenum. Praelium ad Rheinfeldam. Praelium ad VVittenciram. Occupatio Brisaci. Tractatus inter Caesarem & Hassos. Carolus Ludouicus Palatinus tentat VVestphaliam. §. VII. Conuentus Ordinum Circuli Saxoniae Inferioris & Rhenani Superioris. Varia consilia de pace. §. VIII. Progressus Suecorum a. 1639. *in Misnia, Bohemia & Pomerania. §. IX. Bernhardi D. Mors. Galli Brisaco potiuntur. §. X. Conuentus nouus Lüneburgensis. Foedus inter Hassos & Luneburgicos. Tractatus secreti. §. XI. Progressus belli a.* 1640. *in Misnia, Castra Caesareanorum ad Salfeldiam. Gesta ad Visurgim & in Silesia. Sueci Pomeraniam sibi plane vindicant. §. XII. Comitia Electoralia Noribergensia. §. XIII. Comitia Ratisbonensia* 1640. *Brema & Hamburgum ad Comitia vocantur. §. XIV. Tractatus Goslariensis. De Pacie praeliminaribus Hamburgi conuenit. §. XV. Decretum Comitiorum Ratisbonensium. §. XVI. Banerius Comitia Ratisbona turbare conatur. Gesta Suecorum in Misnia & Silesia. Praelium ad Guelferbytum. Mors Banerii. Conuiuium Hildesiense. Saxones Lusatiam recuperant. §. XVII. Gesta Suecorum per Silesiam a.* 1642. *Praelium ad Sueidnitium. §. XVIII. Koenigsmarckii & Torstensohnii gesta per Misniam. Praelium ad Lipsiam a.* 1642. *§. XIX. Gusbriani & Hassorum gesta ad Rhenum inferiorem. §. XX. Tractatus Stettinenses. Negotium Caesaris cum Dano. Caussa Palatina Viennae agitur. §. XXI. Gesta Torstensohnii, Koenigsmarckii & Guebriani a.* 1643. *§. XXII. Guelferbytum Augusto Duci restituitur. Hildesiensis controuersia componitur. §. XXIII. Comitia Deputatorum Francofurtensia. Caesar, Georgium ab Eberstein in Galliam mittit. Legati Monasterium & Osnabrugam tendunt ad pacem tractandam. Ludouicus XIII. moritur. B. Sueco-Danicum. §. XXIV. Gesta per Holsatiam, Misniam, Silesiam & ad Rhenum. §. XXV. Ragotzius bellum mouet. §. XXVI. Difficultates circa Pacis initia. §. XXVII. Praelium ad Iancouiam. Caesaris metus. §. XXVIII. Torstensohnius in terras Austriacas irrumpit, Ragotzio in Vngaria se iungit. Ragotzius pacem cum Caesare facit. §. XXIX. Bauari gesta contra Turennium. Clades Gallorum ad Mergentheimum. Clades Bauarorum ad Allersheimum. §. XXX. Koenigsmarckii gesta in Misnia. Induciae Saxonicae. §. XXXI. Initia Pacis Tractatuum & qua ratione Imperii Status fuerint admissi. §. XXXII. VVrangeli gesta per Thuringiam, Hassiam, Bauariam. §. XXXIII. Electio Ferdinandi IV. in Regem Bohemiae & Vngariae. §. XXXIV. Induciae Bauaricae & Moguntinae. §. XXXV. VVrangelius Caesarem ad Egram adgreditur. §. XXXVI. Bauarus cum Caesare Tractatus suscipit. Acta in Hassia. §. XXXVII. Gesta in Bauaria & Sueuia. Koenigsmarckius Pragam minorem capit. §. XXXVIII. Pax VVestphalica. §. XXXIX. Contenta Pacis Osnabrugensis. §. XL. Contenta Pacis Monasteriensis. §. XLI. Pacis Executio. §. XLII. Compositio controuersiae Iuliacensis.*

censis. Comitia Ratisbonæ indicuntur. Conuentus quorundam Electorum Pragæ. Ferdinandus IV. eligitur & coronatur Rex Romanorum. §. XLIII. Recessus Imperii Nouissimus. §. XLIV. Augusta coronatur. Sueci Bremam tentant. §. XLV. Comitia Deputatorum Imperii Franfurtensia. §. XLVI. Leopoldus coronatur Rex Vngariæ & Bohemiæ. Carolus Mantuanus fit Imperii Vicarius. §. XLVII. Io. Georgii Saxoniæ Electoris mors & diuisio terrarum. §. XLVIII. Ferdinandi Mors & familia.

§. I.

FErdinandus III. lucem hanc Græcii XIII. Iulii 1608. adspexit.* Hic, postquam adultus, VII. Decembris 1625. Sempronii in Regem Vngariæ fuit electus, & sequenti die inauguratus. ** Anno 1627. die XXV. Nouembris corona regni Bohemici fuit insignitus. *** Anno 1634. post Wallensteinii interitum Exercitui Cæsareo præfectus, occupatione Ratisbonensi & victoria Nordlingensi inclaruit.**** Inde a. 1636. XII. Decembris in Regem Romanorum fuit electus & XX. Decembris inauguratus,***** qui misso Romam Io. Antonio, Eggenbergio Principe, obedientiam Papæ XVI. Novembris 1638. promisit.******

* Sigism. von Bircken *lib. VI. p.* 1398. Schönleben *prolegom. p. II. c. X. p.* 267.
** *Diss. super. §. XXV.*
*** *Diss. super. §. XXXII.*
**** *Diss. super. §. LXXII.*
***** *Diss. super. §. LXXXI.*
****** Extat oratio apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 115.

§. II.

Sub initium statim anni 1637. Banerius, postquam Saxones III. Ianuarii ad Eulenburgum fugasset, Torgam capit, Lipsiam XIII. Ianuarii obsidet, sed re infecta discedit.* Hatzfeldius igitur & Götzius Electori laboranti in subsidium, & soluta Lipsiæ obsidione, in Thuringiam veniunt, per agrum Erfurtensem Ienam contendunt, quam paucis centuriis infessam, capiunt & diripiunt, nec Musis parcunt. ** Dum autem post varias velitationes Banerium ad Torgam includere conarentur, hic in Pomeraniam, Iunio mense se recipit.*** Cæsarei igitur, Gallasio duce, Pomeraniam irrumpunt, & Loitium, Wolgastum, Demminum, Vsedomiam insulam occupant. **** Ad Albim vero Cæsarei Ratenauiam, Hauelbergam, Werbense munimentum, Dœmitzam, Lüneburgum & Winsenam capiunt. ***** Hermansteinum etiam ad Rheni & Mosellæ confluentem arcem munitissimam, Cæsarei, post absumtos equos, asinos, canes, feles, mures ac glires XVI. Iunii ad deditionem adigunt. ******

Han-

Hanouia vero a Suecis hactenus insessa, singulari transactione Comiti restituitur. ******* Et licet Bernhardus Dux cis Rhenum progrederetur, occurrente tamen ipsi Io. Wertano & castra ipsius frustra oppugnante, nihil memoratu dignum fuit gestum. ********

* Pufendorf *lib. IX. §. III. IV.* Vogel *p. 536.* Adlzreiter *p. III. lib. XXII. n. 25.* Theatr. Eur. *Tom. III. p. 750.*

** Adlzreiter p. III. lib. XXII. n. XXVII. *soluta Lipsia obsidione, Comes Hatzfeldius, sociatis cum Gœtzio & Darmstadiensi Landgrauio copiis, per agrum Erfurtensem, Ienam cum iusto satis exercitu contendit. Quare Stalhansius, Suecus, cui eius regionis cura id temporis erat imposita, oppidis omnibus, Ienam præter & VVeimaram, expilatis, profugit trans Salam, iugis aliquot de ponte solutis. Iena proinde paucis Suecorum centuriis insessa, protinus patuit direptioni cæteræque Martis insolentiæ, quæ nec a Ienensibus quidem Musis sibi temperauit. Consilium erat, Suecos per Salæ vadum insectari, sed tormentis illi e regione dispositis, per dies aliquot transitum molientes arcuerunt, donec maiore vi, Torgauiam (quo Bannerus a Lipsiensi obsidione diuerterat) reiecti, se recepere.* B. parentem sæpius narrantem audiui, se cum Musis hic loci tunc vacaret, vitæ periculum a Cæsareo milite intentatum vix euasisse.

*** Pufendorf *§. V - X.*

**** Pufendorf *§. XV - XXIV.* Carue Itin. *c. XXIII - XXVII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXII. n. 40.*

***** Pufendorf *§. XXIX. XXX.* Theatr. Eur. *Tom. III. p. 801.*

****** Pufendorf *§. XXXV.* Adlzreiter *p. III, lib XXII. n. 4. sqq.*

******* Pufendorf *§. XXXVI.* Extat ista transactio apud Londorpium *Tom. IV. p. 687.*

******** Pufendorf *§. XXXVIII. XXXIX. XL.* Adlzreiter *p. III. lib. XXII. n. 14. sqq.*

§. III.

Guilielmus V. interea, Hassiæ Landgrauius, cum copiis quibusdam Suecicis in Frisiam penetrabat, sed, dum Stickhusii obsidioni inhæreret XXIV. Septembris 1637. graui morbo correptus extinguitur, incertum fato, an alieno scelere.* Quanquam autem Consiliarii Cassellani, audita Principis morte, statim prouinciales & militem in verba Guilielmi VI. filii adigerent, Georgius II. tamen Darmstadtiensis edictum proscriptionis a Ferdinando II. conceptum a Tertio confirmatum, sed hactenus nondum publicatum Cassellas mittit, vna cum litteris, quibus administrationem prouinciæ ex Cæsaris auctoritate sibi deposcebat, in refractarios atroces pœnas denuntians, & cominus ostentato Cæsareo exercitu. Mox edicto Hassiæ Ordines Alsfeldam ad conuentum agendum euocat, intercedentibus Cassellanis, suique Principis caussam asserentibus. Sed & Saxoniæ Elector eosdem litteris hortatur, vt Cæsaris se voluntati, pacique Pragensi adplicent. His monitis vt pondus accederet, Götzius cum exercitu suo Hassiam versus tendebat. Vnde Cassellani, hortantibus multis Imperii Principibus & flagitantibus Hassiæ Ordinibus, Mar-

 pur-

purgi cum Darmſtadtienſi tractatus ſuſcipiunt. Vbi quanquam hic circa adfectatam adminiſtrationem, damnique refuſionem aliquam multis myriadibus taxatam, nonnihil remiſiſſe videretur: tamen cum oblata ab ipſo iuramenti formula vix tolerari poſſe videretur, tractatus tunc incaſſum cadebat. Mox nouo Cæſaris edicto Landgrauii teſtamentum & Ordinum iuramentum Principi præſtitum irritum declaratur: ſimul hisce iniungitur, vt Darmſtadtienſem prouinciæ adminiſtratorem adgnoſcant, copias ſuas Cæſareis iungant, loca occupata reſtituant, Pragenſi paci ſe ſubmittant, fœderibus exterorum renuntient. Landgrauia igitur tempori extrahendo tractatus cum Darmſtadtienſi inſtaurat, dum interim Haſſorum Dux militaris Melander rebus per Friſiam diſpoſitis, in Haſſiam tenderet, iuncto ſibi apud Heruordiam cum Suecis Kingio. Quibus cum par non eſſet Götzius, qui nuper duo militum millia ad Rhenum miſerat, retro cedebat. Vnde iſtis occaſio dabatur, munitis Haſſiæ oppidis neceſſarias res inferendi.**

* Pufendorf *lib. IX. §. XXXI.* qui addit: *ſane Laurellius medicus fatebatur, Melandro autore, aut ſaltem conſcio venenum ipſi propinatum fuiſſe.*

** Pufendorf §. XXXI. XXXII. Extant de hoc varia ſcripta apud Meyerum *Lond. ſuppl. Tom. IV. p.* 8. Tractatus Marpurgenſis exhibetur *p.* 86. Adlzreiter *p.* III. *lib.* XXII. *n.* 22. Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 838-901.

§. IV.

Eodem anno, cum x. Martii Bogislaus XIV. vltimus Pomeraniæ Dux ſine prole fuiſſet extinctus, hæreditatem eius cernere omnibus modis cupiebat Elector Brandeburgicus, paſſimque iactato iure ſuo, Suecos velut alienæ rei detentores in inuidiam vocare ſatagebat. Aſt, Sueci iure belli partim nitebantur, partim fœdere cum Bogislao a. 1631. concluſo.* Scriptis non ſolum res agebatur & legationibus, ſed etiam Brandenburgicus poſſeſſionem adprehendere tentabat, cui tamen Bielckius, qui prouinciæ a Suecis fuerat præfectus, reſiſtebat.** Inter iſta de pace diuerſimode agebatur. Moguntinus equidem & Brandeburgicus, Electoralis Collegii nomine Sigismundum Marchionem delegauerant, expediendis, quæ tractatui præparando requiruntur. Hic etiam Kl. Martii Vierradæ Pomeraniæ cum Bielckio congreſſus, id effecerat, vt per ſubdelegatos Io. Lillieſtrœmium a Bielckio & Io. Georgium Bornium & Io. Marenholtzium a Marchione ſubſtitutos, qui ad condictum diem Kl. Iunii in Oderæ fluminis inſula inter Oderbergam & Suetam congrediebantur, de loco & tempore Tractatuum inuicem acturi. Poſtquam autem Marchio ab Electore ad nuptias Poloniæ Regis legatus eſſet deſtinatus, Tractatus iſti Iulio

lio mense expirant.*** Eodem anno secretos Hamburgi cum Saluio tractatus moliebatur Augustus, Dux Brunsuicensis, internuntio Werdenhagio, clam succinente Caesaris apud Hamburgenses Residente Mentzelio.**** Franciscus etiam Albertus & Henricus Iulius, Lauenburgici Duces, Banerium in castris apud Torgam accedentes, secreto de pace agebant.***** Horum vero vti etiam Daniae Regis & Adolphi Friderici, Ducis Megapolitani conatus fuerunt irriti.****** Non maior erat successus tractatibus communi paci instaurandae Coloniae institutis, dum nec Sueci eo venire, nec Galli Ferdinandum III. pro Imp. vellent adgnoscere, nec Imperator Ordines ad Pacis Tractatus admittere. *******

* De hoc foedere dictum *diss. sup.* §. XL.

** Pufendorf §. XLI - XLIX. Theatr. Eur. *Tom.* III. *p.* 788. Extant *Literae ab obitu Pomeraniae Ducis, ex aula Serenissimi Septemuiri Brandenburgici & ad eam datae* 1638. 4. quibus etiam iura Brandenburgica defenduntur.

*** Pufendorf *§. LIV. LVI. LVII.* Extat de eo *succincta narratio omnium eorum, quae ab vltimis comitiis Septemuiralibus, & eligendo Romanorum Regi Ratisbonae habitis in pacis cum Corona Sueciae negotio, vsque ad exitum anni* 1637. *sunt gesta* 1638. 4.

**** Pufendorf *§. LVIII.*

***** Pufendorf *§. LIX.*

****** Pufendorf *§. LX. LXI. LXII.*

******* Pufendorf *§. LXIII. LXIV. LXV. LXVI.* Dictum de his Coloniensibus Tractatibus *diss. super. §. LXXXI.*

§. V.

Interea de foedere Suecorum cum Gallis renouando agebatur, ad bellum iunctis viribus persequendum, dum paci non fiderent, quod post varias disceptationes * demum Hamburgi XXIV. Februarii st. v. 1638. concluditur, de bello aduersus Caesarem continuando ** Caesarei vero in Pomerania progredientes XXI. Februarii Gartzium Pomeraniae & XII. Martii munimentum ad Warnemundam capiunt. *** Licet Banerius Iulio mense Gartzium, Loitium, Tribsesium, Damgartum, demum VII. Septembris Wolgastum recuperaret,**** Gallasium etiam, dum in istum pergeret, cedere cogeret, qui trans Albim per Marchiam, & hac relicta in Magdeburgicum agrum abit, populatione longe lateque facta, inde in Silesiam & Bohemiam concedit. *****

* Quae Gallos inter atque Suecos fuerint disceptationes, exponit Pufendorf *lib. IX. §. LVIII - LXXIV. lib. X. §. III - XIII.*

** Formula foederis exhibetur apud Pufendorfium *lib. X. §. XIV.* Pactum foederi adiectum *§. XV.* Idem foedus exhibet Londorpius *Tom. IV. p.* 689. & in Recueil *Tom. IV. p.* 384. Le Vassor *lib. XLIII. p.* 520.

*** Pufendorf *lib. X. §.* XIX. XX.

 **** Pia-

**** Piasecius *p.* 512. Pufendorf *§. XXII.*

***** Pufendorf *§. XXVIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXIII. n.* 50.

§. VI.

Eodem anno Bernhardus Dux denuo Rhenum versus mouet, Seckingam & Lauffenburgum capit, Rheinfeldam obsidet, quam etiam post proelium ad Rheinfeldam, XXI. Februarii, in quo ipse Caesareanorum Dux Io. Wertanus fuit captus, XIII. Martii honestis conditionibus ad deditionem compellit,* quam Maio mense Rötela & Friburgum sequuntur. ** Bernhardus etiam postquam XXX. Iulii st. v. proelio ad Witteweiram Bavaros vicisset *** Brisacum arctius includit, quod acerrime licet a Rheinachero defensum, post varie tentatum a Götzio auxilium, demum fame subigente, III. Decembris ad deditionem fuit compulsum. Indeque non solum pleramque Alsatiae partem occupat, sed etiam in Burgundiam irrumpit, multa loca occupat, ibidemque hyberna constituit. **** Ob has Bernhardi victorias Moguntini Electoris & Georgii Darmstadtini opera, Tractatus pacis inter Caesarem & Hassos Moguntiae concluditur, Caesareis ad omnia fere Hassorum postulata facilibus. Circa ratihabitionem vero Caesaris negotium haerebat, ideo, quod Landgrauia non sibi solum, sed & aliis Imperii Ordinibus liberum sacrorum vsum esset stipulata. ***** In Westphalia vero Carolus Ludouicus Palatinus Elector Meppenam, ditionis Monasteriensis, Cniphusio quondam a Regina Sueciae donatam, ab huius haeredibus redemerat, sedem armis futuram, quae auxilio Regis Angliae, & aliorum adparabat, & vbi recentes delectus coirent. Hanc tamen postquam Kl. Maii Caesarei occupassent, Palatinus cum Kingio, Suecorum Duce copias iungit, sed vtrique VII. Octobris ad Lemgouiam ab Hatzfeldio caeduntur. ******

* Piasecius *p.* 512. Carue *Itin. c. XXXIII.* qui etiam Capitulationem exhibet. Wassenberg *p.* 427. Pufendorf *§. XLV. XLVI. XLVII.* Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 911.

** Pufendorf *§. XLVIII.* Meyeri *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 110. Adlzreiter *p. III. lib. XXIII.*

*** Pufendorf *§. LII.* Theatr. Eur. *Tom. III. p* 963. Wassenberg *p.* 436. Le Vassor *lib. XLIII. p.* 621. Adlzreiter *p. III. lib. XXIII n.* 25.

**** Piasecius *p.* 513. Pufendorf *§. LVII.* Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 1022. Burgoldensis *p. I. disc. I. p.* 131. Le Vassor *lib. XLIV. p.* 102. Meyer *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 128. Adlzreiter *p. III. lib. XXXIII. n.* 35.

***** Iamdum XXIII. Ianuarii 1638. inter Cassellanos & Darmstadtienses conuenerat, quos Tractatus exhibet Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 901. postea vero Moguntiae noui coeperunt, de quibus Pufendorf *§. XXXIV. XXXV.* Theatr. Eur. *Tom. III. p.* 972.

****** Piasecius *p.* 512. Adlzreiter *p. III. lib. XXIII. n.* 38. Pufendorf *§. XXXVI. XXXVII. XXXVIII.* Wassenberg *p.* 364.

§. VII.

§. VII.

Habitus inde Luneburgi VII. Nouembris Conuentus Ordinum Circuli Inferioris Saxoniæ, volente ſane Cæſare, qui hos bello aduerſus Suecos implicare ſatagebat. Sed cum de neutralitate, de armis pro ſui defenſione agitari audiret, Electores ſubornabat, qui litteris ab hoc inſtituto eosdem dimouerent, velut ea neutralitas & peculiaria fœdera legibus Imperii pacique Pragenſi aduerſarentur. * Ordines etiam Circuli Rhenani ſuperioris facto Kl. Decembris Wormatiæ decreto, de ſua agebant defenſione. ** Dum interim Palatinus Elector de fœdere cum Suecis ageret, *** Lauenburgici etiam Duces de pace inter Cæſarem Suecosque ſeorſim conciliande laborarent, **** Mediante Dano varii de pace Lubecæ Hamburgi aliisque locis inter Ferdinandum Curtium Comitem a parte Cæſaris, Saluium a Suecorum parte & Auauxium Gallorum facti fuerunt congresſus & de litteris ſalui conductus, loco & tempore conuentus fuit tractatum, licet de formula litterarum ſalui Conductus, nec de loco adhuc conveniret. *****

* Pufendorf §. *XLIII.* Reſponſio Statuum Circuli ad Electores extat apud Londorpium *Tom. IV. p.* 697. litteræ ad Ordines Circuli Inferioris apud Meyerum *Lond. ſuppl. p.* 117. Adlzreiter *p. III. lib. XXIV. n.* 17.

** Extat illud apud Londorpium *Tom. IV. p.* 691.

*** Pufendorf §. *LXII.*

**** Pufendorf §. *LXIII. LXIV.*

***** Pufendorf §. *LXIII. ſqq.*

§. VIII.

Inſequenti anno 1639. Banerius, poſtquam Albim tranſiiſſet, in Misniam irrumpit, Freibergam menſe Martio, adgreditur, quam tamen adventante cum valida manu in auxilium Bucheimio Comite, iterum deſerit.* Poſtquam vero Torſtenſohnio fuiſſet iunctus, IV. Aprilis Cæſareas & Saxonicas copias ad Chemnicium cædit; vt totus fere horum exercitus deleretur. Cæſorum cadaueribus integrum milliare ſpargebatur, captiuorum mille quingenti erant, quos inter Bucheimius Comes. Capta tormenta ſex, pedeſtria ſigna viginti vnum, equeſtria quadraginta duo. ** Denuo X. Aprilis Freiberga fruſtra tentatur, Mansfelda tamen & Pirna in Suecorum veniebant poteſtatem. *** Et licet de Dresda in poteſtatem redigenda deliberaret, quam annonæ caritas premebat, ob interceptam Albis ſubuectionem, iſta tamen relicta in Bohemiam tendit, Pragam XX. Maii fruſtra tentat. **** Sed poſtquam Hatzfeldius in auxilium Saxoniæ Electori veniens, Suecica præſidia eiicere conaretur, in Misniam regreditur, ***** verum

verum postquam Pirnæ munimenta deiecisset, denuo in Bohemiam redit, XIII. Octobris Pragam tentat. ****** Dum ad Pragam Banerius hæreret, Saxo Budissinam recuperat.******* Sueci vero omnem recuperant Pomeraniam, & quod solum supererat Demminum III. Martii, fame subigente, ad deditionem compellunt. † Inde XXVII. Iulii Landsbergam expugnant, atque Augusto mense, in Silesiam irrumpunt. ††

* Pufendorf *lib. XI. §. VI*

** Piasecius *p.* 512. Pufendorf *§. VII.* Meyer *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 166. Adlzreiter *p. III. lib. XXIV. n.* 29.

*** Pufendorf *§. VIII.*

**** Pufendorf *§. IX. X. XI.*

***** Pufendorf *§. XIV.*

****** Pufendorf *§. XV.*

******* Pufendorf *§. XVI.*

† Pufendorf *§. XVIII.*

†† Pufendorf *§. XIX. XX.*

§. IX.

Inter hæc, multa erat Gallos inter & Vinariensem discordia super possessione Brisaci, quam Galli magno desiderio adpetebant. Sed id, ne in Gallorum manus traderetur, Grotius suaserat. Ac cupiebat Dux certam sibi in vsum belli & pacis sedem parare, simul hoc modo apud amicos iuxta & hostes pretium sui accendere; nec obscure destinata sua pandebat, cusa moneta, Saxonicis & Brisacensibus insignibus notata. Tentabant inde Galli Ducem, vt parem aut maiorem numerum Gallorum cum Germanis in oppidi præsidium admitteret. Ad blanditias inde conuersi, mittebant, qui Ducem Lutetiam ad spectacula & choreas inuitarent. Sed & per matrimonium eum illaqueare conabantur, proposita Combaleta Eguilloniæ Duce, Richelii cognata, quam velut Saxonico sanguini imparem adspernabatur. Miserat tamen Dux Erlachium in Galliam, qui negotia & morbum excusabat, quo minus Lutetiam ipse accesserit. Cum isto Galli super tradendo Brisaco, si quid Duci humaniter accideret, clam conueniebant. Vt igitur Ducis destinata infringerent Galli, quem & potentem, & vicinum habere nolebant, pecunias ipsi subtrahebant, quas e Suecia subministrari non posse nouerant. Simul ne nouorum delectuum ipsi copia foret, conquisitores militum magna cum vi pecuniæ Basileam, & Argentoratum mittebantur, qui Gallis militem conducerent. Inter hæc consilia, ex Burgundia redux Bernhardus, vbi multas vrbes expugnauerat, Neuburgum ad Rhenum peruenerat, postera die copias trans Rhenum ducturus, cum ex improuiso ipsum morbus

bus inuaderet, quo momento ingrauescente, postquam testamentum secretum condidisset, III. Iulii 1639. fuit extinctus. Paucis ante mortem horis nigræ maculæ in corpore eruperant: vnde aliqui malignam febrem suspicabantur, sed veneno necatum a pluribus creditum; idque a Medico Geneuensi Blandino, mistum putabatur. Varii erant qui Vinariensem exercitum sibi conciliare studebant. Ex testamento equidem Wilhelmo fratri ius competebat, qui tamen moram nectebat. Palatinus Elector dum ex Anglia redux, cum magna argenti summa, pro conciliandis Exercitus ductoribus in Brisgoiam properaret, per Galliam transiens detinebatur. Cæsarei etiam exercitum tentabant. Et licet Bernhardus Dux testamento cauisset, Suecorum auspiciis exercitum esse seruandum, præualebant tamen Gallorum artes, & corruptis ductoribus, per pactum Colmariense XXIX. Septembris initum, exercitus iste sub Ducis Longueuillii, qui a Gallis ad id fuerat destinatus, imperium, loca a Vinariensi Duce capta, in Gallorum potestatem, cauponante Erlachio rediguntur. Hæ copiæ, postquam aliæ Gallorum se iunxissent, in Palatinatum descendunt, quibus tamen Bauaricæ se opponunt. * Sed postquam Piccolomineus Rhenum esset transgressus, & XVII. Iunii ad Diedenhofam Gallos profligasset, ** Longeuillius retro mouens, Neustadtium, mox Alzeam, & Oppenheimum occupat. Verum, ob ducum discordiam & famem increbescentem, misera horum erat facies. Machinis igitur Bingæ relictis, apud id oppidum, & Bopparti ac Baccharaci Rhenum traiiciunt, ac primum in Sylua Occidua hyberna capessunt.

* Hæc Ducis Bernhardi atque Exercitus Vinariensis fata prolixius exponit Pufendorf *lib. XI. §. XXXVIII. ad LV.* Extat de eo scriptum apud Londorpium *Tom. IV. p.* 702. Piasecius *p.* 513. Le Vassor *lib. XLIV. p.* 113. 262. Adlzreiter *p. III. lib. XXIV. n.* 9. 10. Tractatus de hoc exercitu cum Gallo conclusus extat in Meyeri *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 170. Recueil *Tom. III. p.* 396. Facit huc Samuelis Gloneri *Lessus Vinariensis* Matthæi Lungwitii *H. Bernhards Kriegsthaten* & Georgii Engelsüssii *Sachsen-VVeimarischer Feldzug.* Mülleri *Ann. Saxon. p.* 360. vbi ex iudicio Medicorum satis adparet, ipsi venenum fuisse propinatum Ludolph *lib. XXXIX. c. II. n.* 48.

** De hac victoria Meyeri *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 176.

§. X.

Inferioris Saxoniæ Ordines nouo sub initium anni Luneburgi instituto conuentu, de neutralitate Circulo concilianda agebant, frustra licet eos Cæsaris nomine, Curtio sollicitante. * Multa quoque eo tempore de tertiis formandis partibus spargebantur, in quas præcipue Daniæ Rex inclinabat. ** Dum autem Cæsar tractatum cum Landgrauia non ratihaberet, *** ista conclusio cum Friderico, Augusto & Georgio

Brunſuici & Luneburgi Ducibus fœdere, in bellum propendebat, licet parum promoueret. **** Dum interea Hamburgi pacis negotiatio circa formulam ſalui conductus hæreret.***** Inter Curtium vero & Salvium ſecreti inſtituebantur Tractatus, quos Lauenburgicus promouere nitebatur. Cum Banerio etiam in Bohemia per Oswaldum Medicum tales inſtituebantur, licet eiusmodi Tractatus Suecis admodum eſſent ſuſpecti. ******

* Pufendorf *§. XXV-XXXII.*

** Pufendorf *§. XXXIII.*

*** Pufendorf *§. XXXIV.* Extat fœdus illud apud Londorpium *p.* 709.

**** Pufendorf *§. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII.*

***** Pufendorf *§. LXIII. ſqq.*

****** Pufendorf *§. LXVI. ſqq.*

§. XI.

Ineunte anno 1640. Cæſarei Februario menſe plura loca per Bohemiam recuperant. * Dum autem Banerius eodem menſe in Misniam tenderet, ** Cæſarei cum Saxonicis e Vogtlandia mouentes, ad Salfeldam caſtra metantur, ac Ienæ, alibique deſtructos a Banerio pontes in Salam reficiunt, dum interim Sueci ſub Banerio ſua caſtra VIII. Maii opponerent. Poſt varias velitationes, tandem fœderati mouent, temerarium rati, hoſtem intra munita caſtra adoriri. *** Interim per Hasſiam ad Viſurgim in ditiones Lüneburgenſes vterque exercitus diſcedit, Georgio Lüneburgi Duce Suecis fauente. **** In Sileſia Sueci Wolauiam, Cæſarei Hernſtadium, Iauram, Strigauiam capiunt, Hirſchbergam tentant, cui Stalhantſchius ſubuenit. ***** Brandeburgici vero Francofurtum ad Viadrum XIII. Iulii fruſtra tentant. ****** In Pomerania poſt mortem Georgii Guilielmi Electoris Brandeburgici, qui Regiomonti XXI. Nouembris 1640. fato fuit functus, Sueci nunc apertius ſummum prouinciæ imperium exercere conſtituunt, nouo Electore Friderico Guilielmo Pomeranos fruſtra ſollicitante. ******* Ad Rhenum Hiſpani III. Februarii Alzeiam capiunt, circa Briſacum vero recuperandum incaſſum laborant, quod Galli miſſo in Alſatiam Oiſonuillio cum titulo Generalis Vicarii plane ſibi vindicant. †

* Pufendorf *lib. XII. §. III.*

** Pufendorf *§. IV.*

*** Pufendorf *§. IX. X. XI. XII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXXV. n.* 31.

**** Pufendorf *§. XIX - XXVIII.*

***** Pufendorf *§. XXIX. XXX. XXXI. XXXIV.*

****** Pufendorf *§. XXXII.*

******* Pu-

******* Pufendorf §. XXXVII. XXXVIII.
† Pufendorf §. XXXIX. XL. XLI.

§. XII.

Ineunte hoc anno, Comitia Electorum, Cæsaris instinctu Noribergæ celebrabantur. Proponebatur a Moguntino XXIII. Ianuarii, mox & Cæsaris Commissario, de restituenda Imperio pace, aut si per exteros ea obtineri nequeat, belli continuandi mediis. Adierant eum Conuentum aliorum quoque Ordinum Legati, quos inter Lüneburgici. Hi tranquillandæ Germaniæ cumprimis vrgebant, vt consultationes de bello ac pace, non vti hactenus penes paucos, sed vniuersos Ordines forent. Pro se super detento a Cæsareis Guelferbyto, causæque Hildesiensis iniuria querebantur. Hisce super communi tractatu instituendo, succinebant Neoburgici, Mecklenburgici, Francofurtenses atque Vlmenses. Idem suadebant Legati Danici. Electores vero, vt illos a coniunctione cum Suecis auerterent, de Guelferbyto ipsis spem faciunt, oblata mediatione sua in negotio Hildesiensi. Landgrauiam etiam monent, vt Legatos suos mittat, quanquam paullo post, & hæc & Lüneburgici copias suas Banerio iungerent. Cæterum, Electores cum sentirent, citra aliorum Ordinum operam, super præsentibus negotiis statui non posse, conuentu omnium Ordinum opus esse, decernunt, * qui & a Cæsare Ratisbonam indicitur, initio intra duos menses faciendo. Regis Galliæ nomine aderat tunc Noribergæ Heppius, sed quia legationis suæ idoneam fidem facere non poterat, a Cæsaris Commissario protinus iubebatur vrbe facessere. **

* Pufendorf *lib. XII. §. LXXX.* Adlzreiter *p. III. lib. XXV. n. 3.* Extant Acta huius Conuentus apud Londorpium *Tom. IV. p. 785.* Scripta coniunctionem Lüneburgicorum cum Suecis concernentia reperiuntur *p. 829.* Ludolph *lib. XL. c. III.*

** Litteræ conuocationis XXVI. Maii 1640. extant apud Londorpium *Tom. IV. p. 816.* Theatr. Eur. *Tom. IV. p. 265.*

§. XIII.

Serius coeuntibus Ordinibus, fit tandem III. Septembris per Guilielmum Badensem propositio, de tranquillando Imperii Statu, atque vt, quoad pax obtineatur, super belli subsidiis decerneretur, de instauranda quoque iustitia addebatur, * ipso Cæsare præsente, Statusque singulari sermone exhortante. De pace primum agi cœptum, sed dum mox adpareret, omnem operam inanem fore, absente parte aduersa, fœderatos vel ad Comitiorum locum, vel Noribergam esse vocandos, quibusdam placebat. Sed Cæsari inconsultum videbatur, vtramque

 Co-

Coronam in vnum locum vocari. Vnde tunc placebat, circa Coloniam pro Gallis, & Lubecam pro Suecis nihil esse mutandum. Id non satis ex dignitate iudicabatur, Reges ab Electoribus inuitari, ne pacem petere viderentur; sed vt Pontifex & Veneti apud Gallum, Daniæ Rex apud Suecam ea de re ageret. Super diplomatis salui conductus tandem a Cæsare impetratum est, vt ex petito Regum formarentur, excluso vocabulo nondum reconciliatos, quos Cæsar ante admitti nolebat. Licet Cæsar, instinctu Hispanorum, ad pacem non adeo videretur pronus, ac spes esset, exteros vi posse Germania depelli, coniunctis cum Cæsare omnibus Ordinibus. Quanquam autem aliqui Ordinum non prius ad alterum propositionis caput accedendum contenderent, quam super primo plane foret conuentum: vrgebat tamen Cæsar, vt super hybernis, ac supplendo, alendoque exercitu absolueretur; in quod maior Ordinum pars consentiebat. Petentibus a Cæsare propositum, vt exercitus partim per Franconiam in hybernis collocaretur, idemque ad octoginta bellatorum millia augeretur. Designatio sumtuum intra quinque menses faciendorum vltra nonaginta tres auri tonnas adscendebat. Hospitatio militum ab Electoribus & Principibus arbitrio Cæsaris committebatur, incassum queritantibus Vrbibus, seque isti oneri eximi flagitantibus. Etsi dum Ratisbonæ desuper consultaretur, iam Cæsaris iussu legiones in hyberna properarent. Exercitui alendo Austriaci & Bauari liberaliter centum quinquaginta menses Romanos; alii sexaginta & minus, Ratisbonenses duodecim tantum adnuebant. Vrbicorum plerisque sexaginta placuerunt, multis cum obtestationibus, ne plane ad incitas redigerentur. His deliberationibus de bello annus consumebatur, etsi Cæsar iam Kl. Nouembris monuisset, vt ad primum caput discutiendum rediretur; vt tamen de Amnestia, quæ hactenus maxime agitata fuerat, silentio præteriret & super Sueciæ satisfactione Ordinum sententiam exposceret. ** Ad ista Comitia æque conuocabantur Hamburgum & Brema. Ista quidem ad sessionem & votum, protestantibus desuper Holsatiæ Ducibus, non fuit admissa; hæc protestante licet Bremensi Archiepiscopo, illud obtinuit. *** Actum quoque in iisdem Comitiis de Præcedentia inter Vinarienses & Altenburgenses **** de transferendo Iudicio Camerali Francofurtum, licet Magistratu vrbis hoc deprecante. ***** Diuersa in iisdem Comitiis proponebantur Grauamina. ****** Franconici etiam Comites ad votum Curiatum iterum fuerunt admissi. †

* Lit-

* Litterae inuitatoriae extant apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 264. Propositio reperitur apud Londorpium *p.* 863. Separatim prodiit *Ausführlicher Bericht, wie es in dem zu Regensburg anno* 1640. *angestellten Reichstag bey der Kayserlichen Proposition gehalten worden, Nürnberg* 1640. 4. cum designatione omnium Statuum & legatorum, qui praesto fuerunt. Ludolph *lib. XL. c. II. n.* 26.

** Pufendorf *lib. XII. §. LXXXI. LXXXII.* Integrum Comitiorum Protocollum exhibet Londorpius *Tom. IV. p.* 865. & *Tom. V. p.* 1. *sqq.* Meyer *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 271. Adlzreiter *p. III. lib. XXV. n.* 6.

*** Extant litterae Protestationis apud Londorpium *Tom. IV. p.* 946. *Tom. V. p.* 2. Bremensium defensio apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 783. Contra Hamburgenses prodiit *Gründliche Remonstration, das die Hamburger des Hochlœbl. Hauses Holstein Erb-Vnterthanen, Kopenhagen* 1642. 4.

**** Londorp *Tom. V. p.* 100. 113.

***** Londorp *Tom. V. p.* 152.

****** Londorp *Tom. V. p.* 321.

† Londorp *Tom. V. p.* 555. Decretum Imp. de eo extat apud Lunigium *Gen. Cont. II. p.* 672.

§. XIV.

Dum igitur Comitia ista, in sequentem annum protraherentur, de pace hinc inde agebatur. De foedere quidem inter Lüneburgicos & Suecos, iam a. 1640. concluso, post varias difficultates conuenit, * licet insequenti anno 1641. de eiusdem ratihabitione multae adhuc suborirentur difficultates, ** vsque dum irritum plane hoc fieret, per Tractatus Goslarienses xvi. Ianuarii 1642. cum Caesare conclusos. *** Cum Caesare vero pacem adhuc Lauenburgici, **** atque Ernestus Saxoniae Dux conciliare nitebantur, ***** dum interea Conradus Lutzouius cum nouis mandatis a Caesare Hamburgum missus, qui cum Saluio varie tractabat. ****** Brandenburgico vero Electori, vt medius sit inter partes belligerantes conceditur. ******* Cum Gallis foedus Hamburgi xxx. Iunii 1641. renouatur. † Postquam a Caesare xx. Augusti Edictum de Generali Amnestia fuisset publicatum, †† secreti Tractatus inter Conradum Lutzouium & Io. Adler Saluium, atque a Gallorum parte Claudium de Mesmes Comitem d' Auaux, Hamburgi continuantur, ††† demum circa Pacis Praeliminaria xv. Decembris 1641. ibidem inter istos conuenit, vt loca vniuersalis Tractatus sint Osnabruga & Monasterium Westphaliae, quibus durantibus Tractatibus, Neutralitas concederetur: vterque congressus pro vno habeatur, libero hinc inde commeatu. Salui conductus pro vtroque congressu commutenter vtrinque omnes intra duos menses, a parte Caesaris pro Sueciae Plenipotentiariis, Residente Gallico, domo Palatina, Brunsuico-Lüneburgensi, Hasso Cassellana, & Reliquis Imperii

 Sta-

Statibus, Suecix fœderatis, a parte Suecorum pro Imperatoris Plenipotentiariis, Deputatis Moguntinis & Brandeburgicis, idque secundum formulas conceptas. Dies congressus constituta esse debeat xxv. Martii. Vnus autem esse debeat cum Suecis Gallisque Tractatus. ††††

* De hoc late Pufendorf *lib. XII. §. XLIV - XLVIII.*

** Pufendorf *lib. XIII. §. LXIV - LXVIII.*

*** Pufendorf *lib. XIII. lib. XIV. §. LXVII. LXVIII. LXIX.* Extant isti Tractatus apud Londorpium *Tom. V. p.* 762. Lünig *p. spec. f. IV. p.* 126.

**** Pufendorf *lib. XII. §. LXVIII.*

***** Pufendorf *§. LXIX.* Londorp *Tom. IV. p.* 837.

****** Pufendorf *§. LXXIII - LXXX.* Varia scripta huc facientia reperiuntur apud Meyerum *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 304.

******* Pufendorf *lib. XIII. §. LXX. LXXI. LXXII. LXXIII.*

† Pufendorf *§. LXXIV - LXXVII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXVI. n.* 32. Extat illud fœdus in Recueil *Tom. III. p.* 414. Meyerum *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 318.

†† Extat apud Lünigium *p. Gen. Cont. II. p.* 129.

††† Pufendorf *§. LXXVIII - LXXXIX.*

†††† Pufendorf *§. XC.* qui etiam ipsum Tractatum exhibet, in Recueil *Tom. III. p.* 435. Londorp *Tom. V. p.* 760. Meyerum *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 410. Coniunctim prodierunt *Acta circa Pacis Præliminaria Amstelodami* 1642. 4. Pfanneri *Hist. P. VVestphal. lib. I. §. III.* Le Vassor *lib. XLVIII. p.* 117. Facit huc etiam *Copia Litterarum Amici ad Amicum de Tractatibus pacis, Amstelodami* 1662. 4. quibus integrum Præliminarium negocium exponitur.

§. XV.

Continuabantur interim Ratisbonæ Comitia, vbi, dum Lüneburgici & Hassici Legati super amnestia vniuersali mascule fuissent locuti, tandem salui conductus beneficio priuati, Ordinibus non consultis, Ratisbona exesse iubebantur. * Fit tandem x. Octobris 1641. decretum, quo generalis Amnestia omnibus conceditur, caussa Bohemica, Magdeburgensi & Palatina excepta. Restitutio bonorum secularium eo modo fiat, quo a. 1630. fuerunt circa Suecorum Regis aduentum in Germaniam; ecclesiasticorum vero secundum tempus xii. Nouembris 1627. dirigatur. Monasterium & Osnabruga Tractatibus pacis instituendis confirmantur. Pax Religionis & Publica sarta tecta maneat: bellum continuetur ad pacem vsque vniuersalem: Decretum etiam de augendo Exercitu Cæsareo, hospitationibus, disciplina militari, centum & viginti menstruis Romanis. Nemo hostibus militet, nec Neutralitas concedatur: Ad promouendam Iustitiam Comitia Deputatorum Imperii ad Kl. Maii 1642. Spiram vel Francofurtum esse euocanda. Iudicium Rotwilense, aliaque Sueuiæ Imperialia vna cum Posta Imperiali conseruentur, ita ta-

tamen, vt grauaminibus de iisdem medela adferatur. Bulla Brabantina eo declaratur, ne Brabantini ciues extra territorium euocentur, nec Processus ab Arresto inchoetur. ** Licet in iisdem comitiis multa sine Legum Imperii ordine fuissent peracta. In Electorali Collegio Catholici Caesari addicti, nec minus Saxo. In Principali Austriaci praesidebant, triginta amplius Euangelicorum vota aberant. Tergiuersantibus anathema Pontificis, offensa Caesaris, subtractio *** pensionis Hispanicae ostentabantur. Palatina caussa Viennam ablegatur, ibidemque 11. Nouembris denuo suscipitur. ****

* Pufendorf *lib. XIII. §. XCV.*

** Haec enim per Carolum IV. Ioanne Brabantino a. 1349. concessa, huius tenoris, ne quis siue Clericus sit siue Laicus, in quibuscunque caussis ciuilibus vel Criminalibus, in subditos, Vasallos atque Ministros Ducis Brabantini aliquam iurisdictionem, vel iudiciariam potestatem, euocando, & proscribendo exercere praesumat, excepto casu denegatae iustitiae. Vid. *Synt. Iur Publici diss. VI. §. XIII.*

*** De hac Comitiorum conclusione plenius egit Pufendorf *lib. XIII. §. XCI-XCVII.* Extat ipse Recessus in Corpore *p.* 1032. & apud Lunigium *p. Gen. Cont. II. p.* 133. Meyerum *Lond. suppl. Tom. IV. p.* 337. De caussis in his Comitiis propositis Adlzreiter *p. III. lib. XXVI.* Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. I. §. XX.* Ludolph *lib. XL. & XLI. c. II.* Separatim prodiit *Bericht wie der Reichs-Abschied zu Regensburg ist abgelesen und publiciret worden, Nürnberg* 1641. 4.

**** Pufendorf *lib. XIII. §. XCVI. XCVIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXVI. n.* 12.

§. XVI.

Inter haec pacis consilia, Banerius sub initium anni 1641. Ratisbonam versus iter intendebat, spe Comitia ista turbandi. Et saeuiens tunc gelu facilem Danubii transitum pollicebatur. Dum vero Caesar Ratisbona cedere nollet, edicto Ordines ad pacem constantiamque hortabatur, & contractis a Bauaro copiis, vrbs operibus & quatuor millium praesidio firmabatur. Remittens tamen gelu, facultatem Danubium glacie constrictum transeundi adimebat. * Neque Banerius hoc licet successu frustratus, spem belli, in Bauari Caesarisque ditiones transferendi abiecerat. Per Palatinatum igitur superiorem in Bohemiam tendit, sed instante Piccolomineo, vlterius pergit, ad Zuiccauiam Guebriano iungitur. ** Vtrique ad Salam pergunt, sed instante hoste, Sueci Halberstadtium se recipiunt, *** vbi Banerius x. Maii fuit extinctus. Idem fatum paulo ante 11. Aprilis subierat Georgius, Lüneburgi Dux post circumpositum Guelferbyto obsidium. Vtrique non sine suspicione veneni, quod in conuiuio Hildesiensi propinatum fuisse dicebatur, fuerunt extincti. **** Augustus nihilominus Dux Guelferbyti obsidionem continuabat. Hunc varie quidem Caesarei tentabant, vt a Suecis seiun-

iungeretur, verum dum nihil praeualerent, ***** Leopoldus Archi-Dux in Piccolominei castra veniens, in auxilium Guelferbyto venit. Fit XIX. Iunii st. v. atrox proelium per quinque horas, donec tandem peditatus Caesareus, turbatis ordinibus, a Suecis in fugam coniiceretur. Eo proelio totus fere Bauaricus peditatus fuit deletus. In loco pugnae tria millia octingenti humo mandabantur, praeter eos, qui per fruticeta, & sparsim ceciderant. Caesarei ita repulsi, statim intra stationem suam ad Guelferbytum se recipiebant, ****** dum interea Suecico exercitui nouus Dux Torstensohnius destinatur. ******* Caesarei vero nouo milite firmati, Osteruicam, Hornburgensem arcem, Einbeccam aliaque Saxoniae Inferioris oppida capiunt, ******** Göttingam frustra tentant. Dorstena Westphaliae arx X. Septembris Hatzfeldio deditur, † Augustus etiam relictis Suecis facta sibi de Guelferbyto restituendo spe, soluta obsidione, in Caesaris partes transit. †† Saxo interea v. Iunii Zuiccaviam recuperat, ††† Hatzfeldius vero Heldrungam & Masfeldam, Hennebergensem arcem capit. †††† E Silesia Stalhantschius, initio anni, postquam capta ibi loca idoneis praesidiis firmasset, versus Lusatiam Inferiorem & Marchiam progrediebatur, cum iam Brandeburgicae copiae irruptionem in Pomeraniam agitarent. Quae audito eius aduentu, raptim intra Berolinum se coniiciunt, eius vrbis defensionem, ope ciuium & prouincialium molientes, quo fine suburbia, ac vicina praedia incendunt, Stalhantschius aquis passim gelu constrictis vrbem tentare instituit. Sed remittente frigore, ac vastitate Marchiae territus, in Lusatiam regreditur, inde in Silesiam, Lubenam arcem & Heintzendorfam capiens. ††††† Saxonici interim vna cum Caesareis Laubam subigunt & XII. Septembris Görlicium a Suecis licet acerrime defensum, atque sic Lusatiam a Suecis plane purgant. †††††† In Pomerania quoque & Marchia Suecos inter & Brandeburgicos mutuis excursionibus certabatur. ††††††† In Alsatia Caesarei Crucenacum capiunt, Hohentuilam irrito conatu obsident. Gentzenbacum vero & Friburgum a Gallis frustra oppugnatur. ††††††††

* Pufendorf *lib. XIII. p.* 434. Hist. du Marech. du Guebriant *lib. V. c. I. II. III.* Le Vassor *lib. XLVII. p.* 397.

** Pufendorf *§. III. X.*

*** Pufendorf *§. XIII.*

**** Piasecius *p.* 520. Le Vassor *lib. XLVII. p.* 412. Adlzreiter *p. III. lib. XXVI. n.* 7. Pufendorf *§. XI. XIV.* vbi addit: *cuius caussam in morbum ex laboribus contractum, aut conuiuium Hildesianum retulere, prout cuique credulitas, aut in partes studium fuit. Sane pro magnitudine odii, quo hostis in ipsum flagrabat, nullum flagitium supra fidem est.*

Et

Et constat eo ipso tempore sicarios aliquot in ipsius exercitu pecunia emtos egisse; quod isto sublato res Suecorum per Germaniam plane collapsura crederentur. De ipso vero Conuiuio Idem lib. XII. §. XXIV. *caeterum eo tempore multus de conuiuio Hildesiano rumor erat, conuiuatori aeque* (Georgio Lüneburgico, qui varios Duces eo inuitauerat) *ac hospitibus exitioso, quo vtrisque malefica arte medicatum vinum opera cuiusdam Monachi Gallici propinatum fuerat, Catholicis gaudium suum male dissimulantibus. De quo scelere etsi nobis parum distincte compertum; euentus tamen rumorem non vanum fuisse arguit. Nam Christianus Hassiae Landgrauius, & Schaumburgius Comes largius hausto liquore mox extincti sunt. Dux Georgius & Banerius, qui praecipue petebantur, parciore potione exitum ad proximum ver distulere.*

***** Pufendorf *lib. XIII. §. XXII. XXIII.*

****** Pufendorf *§. XXIV.* Le Vassor *lib. XLVIII. p.* 105. Adlzreiter *p. III. lib. XXVI. n.* 34. Theatr. Eur. *Tom. IV. p.* 599.

******* Pufendorf *§. XXIX XXX. XLIX.*

******** Pufendorf *§. XXXIV. L.*

† Pufendorf *§. XXXV. XLVIII.*

†† Pufendorf *§. XLIII. XLIV.*

††† Pufendorf *§. XXVI.* Extat *kurtzer und Summarischer Bericht von Belagerung und Eroberung der Stadt Zwickau*, 1641. 4.

†††† Pufendorf *§. LIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXVI. n.* 43.

††††† Pufendorf *§. LVI.* de reb. Frid. Guil. *lib. I. §. VI.*

†††††† Pufendorf *§. LVII.*

††††††† Pufendorf *§. LIX.*

†††††††† Pufendorf *§. LXIII.*

§. XVII.

Insequenti anno 1642. dum in Silesia Suecorum res prostratae admodum essent, Stalhantschius occupata Gubena & Sorauia, Saganum, vna cum Torstensohnio, Glogouiam maiorem, aliasque vrbes capit, * Sueidniciam obsidet; cui dum Franciscus Albertus Dux Lauenburgicus succurrere conaretur XXI. Maii profligatur, ipseque capitur, quare Sueidnicia XXIV. Maii se dedit. Hinc Kl. Iunii ** Olmucium capit Torstensohnius; Königsmarckius vero Littam & Neustadtium Morauiae occupat Lilienhoeckius VI. Iunii Nissam capit, Oppelam adsultu. *** Et licet XVI. Iunii Briegam obsideret Torstensohnius, aduentante tamen cum exercitu Piccolomineo, obsidionem XV. Iulii soluere cogitur. **** Caesarei Glogouiam obsidentes, illam subueniente Torstensohnio, exeunte Augusto iterum relinquunt. *****

* Pufendorf *lib. XIV. §. X. XIII.*

** Piasecius *p.* 520. Le Vassor *lib. I. p.* 674. Pufendorf *§. XIII. XIV. XV.*

*** Pufendorf *§. XV.*

**** Pufendorf *§. XVI. XVII.*

***** Pufendorf *§. XX.*

§. XVIII.

Königsmarckius interea XXIX. Iulii 1642. in Misniam mittitur & Thuringiam, qui occupata Northusa, Duderstadio & Gleichensteina arce, stipendium Halberstadtiensi & Magdeburgensi ditioni imperat. Hinc Numburgum properat, & licet edita fuerit mœnium ruina, in oppidum tamen perrumpere non potuit. * Torstensohnius autem, cum neque in Bohemiam penetrare, obsistente hoste, nec ad prœlium eundem pertrahere posset, postquam ad Albim se Königsmarckio iunxisset, Lipsiam obsidet duabus duntaxat cohortibus insessam, ad quam liberandam Leopoldus Archidux, cum Cæsareis aduentabant. ** Fit XXIII. Octobris 1642. atrox prœlium ad Breitenfeldam prope Lipsiam, in quo insignem cladem perpessi fuerunt Cæsarei. Causam cladis quidam in Hungaros & Croatas referunt, qui manum conferere abnuentes, statim se subduxerant, cum si pugnam capessere voluissent, quando sinistrum Suecorum cornu initio vacillabat, magnum momentum suis adferre potuissent. Maior culpa penes sinistrum Cæsareorum cornu, quod Suecis ingruentibus, nondum rite fuerat dispositum, ac semel pulsum, pugnam repetere non audebat. Cæsareorum, qui in loco pugnæ, aut in fuga cædebantur, circiter quinque millia numerabantur, inter quos e primariis ducibus multi. *** Repetitur igitur Lipsiæ obsidio, eademque XXV. Nouembris ad deditionem fuit compulsa. **** Hinc vt viam sibi in Bohemiam muniret, XXVII. Decembris Freibergam obsidet, quam tamen XVII. Februarii 1643. aduentantibus in auxilium Cæsareis, cum multa suorum clade relinquere fuit coactus. ***** Königsmarckius vero post prœlium a Torstensohnio digressus, Ascaniam & Querfurtum occupat. ******

* Pufendorf *lib. XIV. §. XIX. XXIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXVII. n.* 12.

** Pufendorf *§. XXIV. XXV.* Vogel *p.* 584.

*** Pufendorf *§. XXVI.* Adlzreiter *p. III. lib. XXVII. n.* 22. In Theatr. Eur. *Tom. IV. p.* 900. reperiuntur litteræ Torstensohnii aliæque Præfecti cuiusdam Cæsarei de hoc prœlio, quas etiam Annalibus suis inseruit Vogelius *p.* 586. Male hoc prœlium ad Torgam factum dicit Piasecius *p.* 520.

**** Pufendorf *§. XXVII.* Vogel *p.* 598. Adlzreiter *n.* 25.

***** Pufendorf *§. XXX. lib. XV. §. III.* Hanc obsidionem prolixe describit Moller *Ann. Freiberg. p. 594. sqq.*

****** Pufendorf *§. XXXIII.*

§. XIX.

Cæsarei interim in Bohemia copias suas iterum colligunt.* Interea Hassi, quibus se Guebrianus cum exercitu Vinariensi iunxerat, ad Rhenum Inferiorem multa per Coloniensem & Iuliacensem ditionem op-

oppida occupant, Cæsareis tamen iisdem obuiam euntibus, in Franconiam tendunt, quos Cæsarei sequuntur. ** Insequenti anno 1643. Hassi a Rheno inferiori reduces, Paderbornam & Tremoniam frustra tentant. ***

* Pufendorf *lib. XIV. §. XXXI.*

** Pufendorf *§. XXXVII - XL.*

*** Pufendorf *lib. XV. §. XXVI.*

§. XX.

In pacis vero negotio Maio mense 1642. Stettini de induciis Brandeburgicis, * missa etiam ab his legatione in Sueciam, & de induciis & matrimonio Electoris cum Sueciæ Regina agebatur. ** Cæsar interea Aurspergium ad Daniæ Regem mittebat, qui ab eodem duodecim militum millia & sexcenties mille vnciales mutuo peteret, oblata vicissim vectigalis Glückstadtiensis prorogatione, ac Pinnebergici Comitatus & Bremensis præsulatus confirmatione. Sed circa pacem conueniebat, vt permutando ratificationis instrumento, tum ordiendis tractatibus dies decerneretur. *** Licet Cæsarei tempus extraherent, & secretos iterum Tractatus captarent **** De Palatina caussa Viennæ agebatur: Cæsar demum post tædiosas moras XXVI. Aprilis declarabat: si Palatini scripto, aut per Legatos Cæsari se submittant, & omnibus fœderibus præsentibus & futuris contra Cæsarem, Imperium & Domum Austriacam renuntient, Cæsarem delicti ab ipsis aut eorundem parente admissi, veniam daturum, in Palatinatum Inferiorem eosdem repositurum, pro Germersheimensi præfectura sortem, pro qua pignori opposita illa sit, redditurum, quin & superiorem Palatinatum restituturum, vbi Rex Angliæ aut Palatini tredecim milliones florenorum vna summa exsoluerint diluendo debito, quo Cæsar Bauaro sit obstrictus. Dignitas Electoralis sit penes Maximilianum, eiusque hæredes masculos, tum penes tres insuper alios ex linea Wilhelmina, tum demum ea dignitas alternis inter Wilhelminam & Palatinam vicibus geratur. Hac Cæsaris declaratione in Angliam missa, Legatus vna cum Palatinis Viennam domum reuerti iubetur. *****

* Pufendorf *lib. XIV. §. XLIII. XLVI.*

** Pufendorf *§. XLVII. XLIX. de reb. Frid. Guil. lib. I. §. XV.*

*** Pufendorf *§. LX.*

**** Pufendorf *§. LXI - LXVI.* Extant variæ de pace litteræ apud Londorpium *Tom. V. p.* 773. 812.

***** Pufendorf *§. LXXI.* De hac caussa varia scripta apud Londorpium *Tom. V. p.* 784.

§. XXI.

Insequenti anno 1643. Torstensohnius ex statiuis apud Budissinam in Bohemiam mouet Aprili mense, * indeque Iunio mense in Morauiam,

 vbi

vbi multa loca occupat. ** In Silesiam inde pergit, & postquam Carnouiam frustra obsedisset, in Holsatiam tendit.*** Gallasius interea in Lusatia Lubenam & Zittauiam; in Silesia Lembergam capit,**** Königsmarckius magna apud Dresdam populatione facta, Halberstadtium XIII. Iulii intercipit, ***** irrumpente vero in Pomeraniam cum Cæsaris milite, Crocouio, eodem properat, Crocouium apud Belgardum obsidet.****** In Megapolitano tractu Dömitza quam Dani adpetebant, frustra obsidetur. ******* Guebrianus interea Gallorum dux, postquam Bauaris impedientibus, frustra in Würtenbergensem agrum penetrare annisus fuisset, † Rotwilam XIX. Nouembris expugnat, licet id magno nimis Gallos constaret. Ipsi Guebriano brachium globo collisum, quo postea abscisso extinguebatur. †† Bauarici autem ipsis obuiam euntes XIV. Nouembris Gallos ad Dutlingam fugant, & vel quatuor millia in Dutlinga Mulheimo & Neidinga capiunt. †††

* Pufendorf *lib. XV. §. V.*

** Pufendorf *§. VI. VII.*

*** Pufendorf *§. XIV. XVII.*

**** Pufendorf *§. XVIII.*

***** Pufendorf *§. XIX.*

****** Pufendorf *§. XX. XXI. XXII.*

******* Pufendorf *§. XXIV.*

† Pufendorf *§. XXX.*

†† Pufendorf *§. XXXII.*

††† Pufendorf *§. XXXIV.* qui insimul addit: *octo insuper legiones equestres, septem peditum phalanges sat confusis ordinibus Lauffenburgum euadebant, relictis impedimentis; quas amissa Rotwilæ lite Lauffenburgum prouocasse non inficete cauillabatur.* Londorp *Tom. V. p. 771.*

§. XXII.

Absoluti hoc anno demum fuerunt dudum agitati Cæsarem inter & Lüneburgicum Tractatus; quibus conuentum, vt Cæsaris præsidia Guelferbyto, Einbecca & aliis in Brunsuicensi agro locis deducerentur, id quod XIV. Septembris st. v. fuit factum. * Hildesiensis etiam caussa in iudicio Camerali & diuersis Comitiis hucusque agitata. ** Postquam autem per Tractatus Goslarienses restitutio vrbis Hildesiensis vna cum præfecturis Peina, Steurwald & Marienburgo fuisset pacta, reliqua ad amicabilem compositionem fuerunt reiecta. Hinc Brunsuici XXVII. Aprilis 1643. per Ferdinandum, Archiepiscopum Coloniensem & Episcopum Hildesiensem atque Augustum & Christianum Ludouicum, Brunsuici & Lüneburgi Duces omnis controuersia fuit composita, per quam omnia oppida & Præfecturæ Hildesiensi Episcopo restituuntur, Lutteræ, Barenbergæ, Coldin-

dingæ, Westerhoffii præfecturis exceptis, quæ Brunsuicensi domui vna cum prædiis quibusdam & iuribus relinquuntur. *** Accessit eodem die Recessus secundarius, a Ferdinando III. confirmatus, per quem religioni Protestantium in ditione Hildesiensi prospicitur. ****

* Pufendorf *lib. XV. §. XXV.* qui etiam addit: *tribus horis antequam Guelferbyto Cæsarei exirent, tabellarii duo, a Cæsare vnus alter a Moguntino ad præfectum arcis missi aderant; quos cum sinistri quid adferre Dux Augustus suspicaretur, aditum ad præfectum non concedebat, quoad egressis Cæsareis suus miles introiisset. Nec fefellerat istum sua coniectura. Nam iubebatur præfectus oppido non excedere, & variis obtentibus Ducem eludere. Vnde cum præfectus lectis ante portam literis, retro se cum suis ad portam verteret, iactans, peculiare quid sibi Cæsaris nomine cum Duce agendum esse, reuera vt pontem pensilem occuparet, eo iam subducto irritus discedebat.* Theatr. Europ. *Tom. V. p.* 161. Ipse vero Augustus XIX. Septembris vrbem fuit ingressus, de quo extat Martini Gosky *epinicium votiuum super ingressum in sedem auitam Guelferbytanam in ipsius Arbusto p.* 261. qui etiam Thaleros istos., in consultationis de Guelferbyto euacuando cusos explicat, qui dum campana fuerint insigniti, vulgo dicuntur *die Glockenthaler.* Plenius de iisdem ex Tentzelio agitur *in Hamb. Histor. Remarquen ad* 1703. sub initium.

** In Camera Imperiali VII. Decembris 1629. sententia fuit publicata, qua restitutio Episcopatus cum omnibus fructibus decernitur. Theatr. Eur. *Tom. II. p.* 45. quam Duces per Reuisionis Remedium suspenderunt, eandemque *Gründliche und wahrhaftige Informatio Iuris & facti*, quæ iussu Friderici Vlrici Ducis a. 1634. fuit edita, euertere conatur. Hanc post Friderici Vlrici mortem alia *Informatio Iuris & facti a.* 1635. fuit insecuta, qua demonstratur, pacem Pragensem ad negotium hos Hildesiense minime posse extendi. Inde prodiit *Fasciculus etlicher in der Hildesheimischen Sache abgefasseten Schrifften, Lüneburg* 1637. *f.* quo scripto Ducum fundamenta penitius declarantur. Apud Londorpium *Tom. IV. p.* 808. extat Memoriale Legatorum Ducalium ad Collegium Electorale Noribergæ 1640. congregatum, de caussa hac definienda. In Comitiis Francofurtensibus de a. 1641. de eodem negotio fuit actum, Londorp *Tom. V. p.* 185.

*** Dicitur *der Hildesheimische Haupt-Recess.* Burgold. *p. III. disc. XV. p.* 124. Integrum vero idem subiecit Franc. Irenici *Collegio Iur. Publici p. I.*

**** Extat iste Recessus Religionis in Anti-Vindiciis Statuum Episcopatus Hildesiensis Euangelicorum *p.* 376.

§. XXIII.

In negotio Pacis XI. Februarii 1643. Comitia Deputatorum Imperii Francofurti celebrabantur, in quibus per Cæsaris legatos, Ernestum Oetingensem & Georgium Vlricum Wolckensteinium Comites super iustitia instauranda proponebatur, cui obiter additum, quid circa pacem hactenus fuerit actum, * Protestantibus licet Austriacis atque Burgundis, qui bellum potius suadebant, de pace agebatur. De restituenda quoque iustitia tractabatur, sed in proxima Comitia reiiciebatur. Deputati, qui aderant, Hassiæ Landgrauiam a Suecorum societate abstrahere frustra conabantur.** Mouebatur inde quæstio: an, & quomodo Collegium Principale pacis fu-

turæ Tractatibus interesse debeat. Austriaci & Burgundi latius deducebant, vniuersi Principum Collegii nomine missionem o mittendam, futuros enim Tractatus ad controuersias, si quæ Cæsari cum Ordinibus intercedant, non pertinere: singulis tamen Ordinibus, quibus terrarum quid ademtum, integrum relinquendum, quibus mandatis suos velint instruere. Ast, contrarium Principes contendebant, licet his etiam Electorales contradicerent.*** Tractatus interea induciarum cum Brandeburgico hærebant.**** Circa pacem vniuersalem Cæsar ratificationem Vienna miserat, sed in quibusdam emendatam, id quod Suecis maxime displicebat.***** Licet Cæsar secretam tractationem iterum captaret, ideoque Georgium ab Eberstein Dominicanum in Galliam mittebat.****** Postquam vero Cæsaris ratificatio demum fuisset recepta,******* loca Tractatibus destinata iuramento exsoluuntur, præsidia inde ducuntur, † dies XI. Iulii ad Tractatus instituendos definitur, legati passim ad loca destinata tendunt. †† Et licet ex morte Ludouici XIII. Gallorum Regis quæ V. Maii 1643. accidit, aliqua mutatio metueretur, statim tamen cum Ludouico XIV. successore Sueci fœdus renouarunt.††† Octobri etiam mense 1643. fœdus inter Suecos Gallos, & Georgium Ragotzium Transyluanum concluditur. †††† Dani vero sub Rudena non solum a Suecis vectigal exigunt, sed etiam Suecorum nauibus in Oresunda manus iniiciunt. Hanc iniuriam vlturi Sueci, in Holsatiam, Iutlandiam & Scaniam irrumpunt, Danosque adhuc imparatos eo adigunt, ††††† vt Gallorum interuentu, per pacem Bromsembroæ XIII. Augusti 1645. conclusam, Sueco Iemptelandiam & insulas Codani sinus Gotland & Oeseliam concederent, etiam pignoris loco ad XXVI. annos Halandiam. *

* Extat propositio Cæsarea apud Londorpium *Tom. V. p.* 819. Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. II. §. I.*

** Londorp *Tom. V. p.* 830. Theatr. Europ. *Tom. V. p.* 59.

*** Pufendorf *lib. XV. §. LIX - LXXII.* qui singula huius conuentus capita exponit.

**** Pufendorf *§. XXXV.*

***** Pufendorf *§. XXXVI. XXXVII.*

****** Pufendorf *§. XLI.* Extant de eo Litteræ apud Londorpium *Tom. V. p.* 819.

******* Pufendorf *§. XLII.*

† Pufendorf *§. XLIV. XLIX.*

†† Pufendorf *§. XLIII. LV. sqq.* Londorp *Tom. V. p.* 822.

††† Pufendorf *§. XLVII.* Le Vassor *lib. L exeunte.*

†††† Pufendorf *§. LXXIII. LXXIV.* Extant Acta huius Pacis in Recueil *Tom. III. p.* 442.

††††† Pufendorf *§. LXXVIII. LXXXVI. LXXXVIII.* Extant de hoc varia scripta apud Londorpium *Tom. V. p.* 838. Piasecius *p.* 520. Wassenberg *p.* 556.

* Extat pax ista in Recueil *Tom. III. p.* 466. Londorp *Tom. V. p.* 937. Hoc bellum Sueco-Danicum tribus libris scripsit Boeclerus. Describitur etiam *in Historischer Einleitung zum Nordischen Krieg p.* 66. *sqq.* vbi etiam *p.* 74. pax Bromsebroensis reperitur.

§. XXIV.

§. XXIV.

Dum interim Torſtenſohnius in Holſatia hæreret, Königsmarckius ineunte anno 1644. in Miſniam veniebat, aduentante tamen e Franconia Hatzfeldio, Cæſareis impar, Hala Eislebiam, inde trans Werram ſe recipit, & a Landgrauia auxiliis ſe ſubleuari poſtulat.* Hoc digreſſo, Elector Chemnitium, Grimmam, Rochlicium & Leiſnicenſem arcem occupat, in Luſatia quoque Sonnewaldum recuperat.** Cognita vero Suecorum in Daniam irruptione, Cæſareis ducibus placebat, Suecos intra anguſtias Cherſoneſi Cimbricæ in quas ſe coniecerant, concludere, ac vel vi vel fame deſtruere. Gallaſius igitur in Holſatiam mouet, Boitzenburgum expugnat, cui Danus ſe iungit.*** Torſtenſohnius vero contractis apud Rensburgum copiis, Gallaſio obuiam tendit, qui Albim tranſit, quem Torſtenſohnius inſequitur.**** Caſtra caſtris Septembri menſe prope Bernburgum opponuntur.***** Inde in Miſniam tendit Torſtenſohnius, Pegauiam occupat.****** Interim in Sileſia Cæſarei Drachenbergam, Schweidniciam, Wolauiam, Oppelam recuperant, Glogouiam vero & in Morauia Olmutium fruſtra obſident. † Crosna & Francofurtum a Suecis Brandeburgicis reſtituuntur. †† Per ſuperiorem Germaniam Bauarici Vberlingam recipiunt. ††† Turennius vero e Burgundia & Lotharingia in Alſatiam veniens, duas eorum legiones inter Doneſchingam & Huſingam XXIV. Maii cædit, Friburgum verſus procedit a Bauaricis obſeſſum, cuius liberationem fruſtra tentat, quod tandem XV. Iulii iisdem deditur. †††† Galli vero per Ludouicum Borbonium ducem Enguianum firmati, XXIV. Iulii partem caſtrorum Bauaricorum poſt atrocem quinque horarum pugnam expugnant, ſed XXVI. Iulii non ſine ſuorum clade repelluntur. ††††† Auguſto menſe Galli Manheimium & Spiram capiunt, Imperiali Cameræ ſecuritate promiſſa, & XXIX. Auguſti Philipsburgum. Septembri etiam menſe, capta Wormatia & Moguntia, Enguianus in Galliam redit. ††††††

* Pufendorf *lib. XVI. §. II. III.*

** Pufendorf *§. VIII.*

*** Piaſecius *p.* 521. Pufendorf *§. IV.*

**** Pufendorf *§. V. VI. VII.*

***** Pufendorf *§. X. XI.*

****** Pufendorf *§. XV.*

† Pufendorf *§. XVII. XVIII.*

†† Pufendorf *§. XIX.*

††† Pufendorf *§. XXV.*

†††† Pufendorf *§. XXVI.* Adlzreiter *p. III. lib. XXIX. n.* 16. 18. 19.

††††† Pufendorf *§. XXVII. XXVIII.*

†††††† Pufendorf *§. XXIX.* Adlzreiter *p. III. lib. XXIX. n.* 24.

§. XXV.

§. XXV.

Ragotzius inter hæc a Suecis, concluſo 1643. cum iisdem Gallisque fœdere, * ſtimulatus, cum triginta ſex millibus, maximam partem equitibus, XVIII. Ianuarii 1644. Hungariam verſus progreditur, ac Carolio, Calauiaque occupata, ad vtramque Tibiſci ripam multa loca in poteſtatem redigit. Zatmariam inprimis & Toccayam; Caſſouiam inſuper & Epperias. Cauſæ belli hæ vulgabantur, quod ferre amplius non potuerit libertatem Regni Hungariæ circa ſacra & profana a ſacrificis cumprimis proculcari. ** Aſt ingruente cum duodecim Germanorum millibus Götzio, recedebat. *** Pacis igitur negotium, ſequeſtro Polono, feruebat. **** Licet inſequenti anno Suecis iunctus, maiorem Cæſareis metum intulerit.

* Exhibet fœdus hoc Zwantzig im Malcontanten Fürſt Ragotzi.

** Pufendorf *lib. XVI. §. XX.* Extant litteræ Ragotzii & Cæſaris apud Londorpium *Tom. V. p.* 879.

*** Pufendorf *§. XXII.*

**** Pufendorf *§. XXIII.*

§. XXVI.

Pacis negotium, licet plures in dies legati Osnabrugam & Monaſterium venirent, hærebat, dum Dani non ſolum diſcederent, * ſed in Cæſaris, Hiſpani & Galli procuratorio, multa deſiderarentur: ** Ordines etiam Imperii a Suecis Gallisque ſæpius inuitati *** tardarent. Tandem XXI. Nouembris 1644. mutua procuratorii traditio fiebat. **** Hinc vrgentibus Venetis tanquam Sequeſtris, XXIV. Nouembris vtraque pars Monaſterii ad faciendam propoſitionem progreditur. Cæſarei & Hiſpani Latina lingua, Galli vernacula ſua vtebantur. ***** Osnabrugæ vero ſine mediatore agebatur & XXVII. Nouembris fiebat propoſitio. ******

* Pufendorf *lib. XVI. §. XXXIII.* qui & *§. XXXIV.* legatos recenſet, qui tunc Monaſterii & Osnabrugæ adfuerint.

** Pufendorf *§. XXXVIII. XXXIX. XL. XLIX. L. LIV. LV.*

*** Pufendorf *§. XXXIII. XXXVII. XLIII. XLVIII. LIII.* Pfanner *lib. II. §. I.* Extant tales litteræ apud Londorpium *Tom. V. p.* 903.

**** Pufendorf *§. LVIII.*

***** Pufendorf *§. LIX.* Londorp *Tom. V. p.* 924.

****** Pufendorf *§. LXI.*

§. XXVII.

Ineunte anno 1645. Torſtenſohnius in Bohemiam mouebat, cui dum Cæſarei ſe obiicerent, fit ad Iancouiam XXIV. Februarii ſt. v. atrox pugna, eademque iteratis vicibus, in qua Sueci victores. E Cæſareis cæſorum quatuor millia amplius cenſebantur, inter quos Io. Götzius & tribuni multi. Plu-

Plures erant captiuorum, inter quos Hatzfeldius. Potiti quoque sunt Sueci tormentis viginti sex, triginta quatuor pedestribus, quadraginta octo equestribus signis. * Ast Cæsar tantæ cladis nuntio consternatus, statim Praga Ratisbonam, inde secundo Danubio Viennam properat, dimisso ad superiorem Austriam tuendam fratre Leopoldo. * Torstensohnius autem occupata Broda Teutonica & Neuhusa, vbi magna vis armorum, quæ Vienna ad exercitum Cæsareum submissa erat, intercepta, Iglauiam III. Martii capit & XIX. Martii Cremsam. ***

* Piasecius *p.* 522. Pufendorf *§. IV. V. VI. VII.* Extant de hoc prœlio Cæsaris Litteræ apud Londorpium *Tom. V. p.* 921. Adlzreiter *p. III. lib. XXX. n.* 6.

** Piasecius *p.* 522. *Cæsar audita has strage suorum, Praga, isti minus fidens, cum* 30. *solis Comitibus itinere Ratisbonensi Viennam properauit. Eoque delatus, necessaria ad illius Vrbis defensionem apparari fecit, Imperatricem Vxorem cum filiis & Nouercam Imperatricem Leonoram vna cum magno fœminarum nobilium numero Gratzium amandauit, militem quoque ex Croatia & Austria summa celeritate colligi, & veteranos ex præsidiis Arcium finitimarum eorum loco tyronibus substitutis, extrahi iussit, ac mox exercitum aliqualem, quo hostem distineret, contraxit.* Adlzreiter *n.* 9. Wassenberg *p.* 612.

*** Pufendorf *§. IX.*

§. XXVIII.

Torstensohnius interim Hungariæ ad fines accedere cupiebat, intra Viennam & Presburgum facile viam transeundo Danubio reperturus, & tunc ad vtramque ripam bellum Austriæ vna cum Ragotzio infusurus, sed comperto, quod Ragotzius in Transyluaniam abiisset, secundum Danubium mouens in Austriacas terras irrumpit, Corneoburgum & Niclasburgum deditione capit, inde Brinam munitissimum Morauiæ oppidum obsidet, * quam tamen iterum relinquit. ** Hinc postquam Dluglasius, quem Torstensohnius miserat, VI. Maii 1645. non procul Suedloa Ragotzianis iunctus fuisset, Tyrnam XVII. Maii occupant, circa Presburgi vero obsidionem diffident, *** dum interea Cæsarei castellum ad pontem Viennensem a Suecis captum XX. Maii recuperant. **** Dum autem Torstensohnius non ad Ragotzii nutum bellum gereret, sed ante omnia Suecici exercitus conseruationem respiceret, ipse XXVI. Iulii 1645. cum Cæsare paciscitur, ita, vt Tockayum, Mongatschium aliæque arces Ragotzio & descendentibus traderentur. ***** Torstensohnius igitur in Bohemiam tendebat, quo etiam Cæsareus exercitus sequebatur. ****** Sed cum Torstensohnius morbo ingrauescente impediretur, exercitum Carolo Gustauo Wrangelio IV. Decembris relinquit. *******

* Pufendorf *lib. XVII. §. X. XI. XII.*

** Pufendorf *§. XXIII.*

*** Pufendorf §. XIV.

**** Pufendorf §. XV.

***** Pufendorf §. XXI. Extant induciarum Tabulæ apud Londorpium *Tom. V. p.* 1044. Adlzreiter *p. III. lib. XXX. n.* 12. Recueil *Tom. III. p.* 879. Bücher-Cabinet p. III. p. 556. Vid. Zwantzig Malcontanter Fürst Ragoczy.

****** Pufendorf §. XXIV.

******* Pufendorf §. XXV.

§. XXIX.

Galli interea, duce Turennio, cis Rhenum Aprili mense mouent, quibus Bauarici se opponunt, atque xxv. Aprilis eosdem ad Mergentheimum magna clade adficiunt, qua maxima pars pedestris exercitus deleta, plures ductores, mille quingenti gregarii capti, quinquaginta amplius vexilla, quatuor machinæ, totidem muli nummis onusti. * Bauarici post hanc victoriam in Hassiam eunt, Kirchainam frustra oppugnant: ** Galli autem postquam a Königsmarckio & Enguiano Duce fuissent firmati, Bauaricis in Sueuia iterum obuiam eunt. Fit xxiv. Iulii st. v. 1645. ad Allersheimum Sueviæ pagum, prœlium, in quo Galli victores. E Bauaricis præter plurimos præfectos, ac bis mille gregarios cæsos, capti fuerunt mille trecenti, machinæ sedecim, signa pedestria quindecim, equestria nouendecim. *** Dum autem Cæsarei Bauaricis subuenirent, Turennius ad Rhenum se recipit, quem Bauarici ad munimenta vsque Philipsburgi insecuti, multa oppida recuperant. **** Hassi interea Cassellani Marpurgensem ditionem, quam Darmstadtienses huc vsque ex Cæsaris decreto tenuerant, ipsa quoque vrbe arceque Marpurgo capto, occupauerant. *****

* Pufendorf *lib. XVII.* §. XXXI. XXXII.

** Pufendorf §. XXXIII.

*** Pufendorf §. XXXIV. XXXV. XXXVI. Engelsus *p.* 235.

**** Pufendorf §. XXXVII. Adlzreiter *p. III. lib. XXX. n.* 33. Wassenberg *p.* 635.

***** Pufendorf §. XXXVIII.

§. XXX.

Königsmarckius interea sub finem anni 1644. reliquias Gallasiani exercitus Magdeburgi obsederat; illis elapsis, Hornburgum arcem ceperat, & munimenta destruxerat. Hoc ipso anno 1645. postquam per Bremensem præsulatum late grassatus, in Misniam tendit, sed post cladem Gallorum ad Mergentheimum, implorante Landgrauia, in Hassiam venit, inde Turennio se iungit.* Redux postea in Misniam, dum terris Electoralibus grauis esset, Saxoniæ Electorem eo adigit, vt xxvii. Augusti inducias in sex menses saltim faceret, quibus decretum, vt omnia præsidia Suecica ex oppidis Electoris deducerentur, sola Lipsia excepta, Suecis menstrua vndecim vncialium

millia

millia soluerentur. ** Hinc superato Albi in Lusatiam tendit, & capta Greifensteina arce magnis itineribus per Silesiam Superiorem properans, Torstensohnio iungitur. *** Nouis tamen xx. Februarii 1646. Eulenburgæ institutis Tractatibus Induciæ vsque ad pacem vniuersalem, Cæsare licet contranitente xxxi. Martii propagantur. ****

* Pufendorf *lib. XVII. §. XXVI.*

** Pufendorf *§. XXVII. XXVIII.* Extant istæ induciæ apud Londorpium *T. V. p.* 1031.

*** Pufendorf *§. XXV.*

**** Pufendorf *lib. XVIII. §. IV.* Extant Tabulæ in Recueil *Tom. III. p.* 486.

§. XXXI.

Tandem vero in Conuentu Deputatorum Francofurtensi, post inanes disceptationes, vrgentibus hoc potissimum Gallis Suecisque, Cæsar adnuit, vt Ordines Tractatibus Pacis ad formam Collegii interesse possent. Idque peculiari propositione xxvii. Ianuarii Deputatis promulgat, hac tamen lege, neu ab Ordinibus ablegati congressibus Cæsareorum Legatorum cum extraneis se ingerant, sed tantum consilio & opera ipsis præsto sint; longius ne progrediantur, aut tractatus extrahant. Et licet Imp. Conuentum Francofurtensem durantibus pacis tractatibus vellet continuari, cum quo omnia communicanda: abnuebant tamen Status, potius vniuersam disceptationem in locum Tractatuum reiici volentes. Promittebant etiam Cæsarei Legati super Amnestia ad votum Ordinum, a Cæsare decretum, dum vero illud non compareret, Deputati moræ pertæsi, vnus post alterum discessere, ac demum Bauarum xii. Aprilis 1645. abeuntem, omnes fuerunt secuti. Ita Conuentus iste per triennium extractus, tandem solutus est.* Eodem tempore dum Galli admodum instarent & Pontifex,** Cæsar non modicam tractatuum remoram amouebat, in libertatem constituto Electore Treuirensi; qui tamen ii. Aprilis scripto prius fidem dederat, staturum se pace Pragensi, quam citra exceptionem acceptabat, tum iis quæ in Electione & Coronatione Cæsarea & ab Electorali Collegio hactenus decreta fuerant; Hermansteinum insuper ad finem belli Cæsaris arbitrio relicturum; e contrario, vt Philipsburgum Gallis eripiatur, curaturum.*** Inter hæc sensim aduentabant Ordinum Legati. Religionis Protestantium socii magnam partem Osnabrugas venerant, Monasterii vero maior numerus erat legatorum Principum Romanis sacris addictorum. **** Post varias velitationes, dum Ordinum legati sensim aduentarent, Suecorum Propositio Kl. Iunii per Mylonium ad Cæsareos defertur, cui Gallica etiam accedebat. ***** Hæc autem Propositio cum totius Imperii

 Sta-

ſtatum, Ordinumque libertatem ſpectaret, iam ardua quæſtio agitari cœpit, circa modum, quo Ordines ſuper legibus pacis inter ſe conſultare, ac ad tractatus cum Regiis concurrere deberent. Cæſarei & Electorales, Lengrichæ habito congreſſu, decernunt: omnes vtique Ordines cum iure ſuffragii quouis modo ad Tractatus admittendos, quantumuis a recepto conſultandi modo ſit diſcedendum. Ordinum etiam legati, conuentu habito, ita decernunt: omnes Ordines quibus votum & ſeſſio in Comitiis ſit, ad conſultandum cum pleno ſuffragii iure admittendos. Conſultationes per Tria Collegia; facta hinc inde communicatione, ad concluſionem deducendas.****** De loco etiam congreſſus adlegatorum deliberabatur, dum Galli eosdem in Monaſterienſi vrbe fieri, Sueci in Osnabrugenſi, alii vel Coloniam vel Lengericham, qui pagus æquali ſpatio a Monaſterio & Osnabruga diſtat, commendarent. Placuit tandem, vt vtroque loco Osnabrugæ & Monaſterii conuentus ſuos celebrarent, hoc tamen modo, vt, quoties Cæſarei legati præſentes eſſent, Principum adlegati in nullo congreſſu comparerent. Quod ſi autem adlegati cum exteris regibus vel ſua vel imperii cauſſa colloqui vellent, id peculiari fiat congreſſione, cui neque Cæſareis liceat intereſſe. In Suecorum igitur ædibus ſeparatis Conclauibus Cæſarei, Euangelici, & ex pontificiis Moguntinus, Treuirenſis, Bavarus, Bambergenſis, Herbipolenſis, Badenſis, Spirenſis atque Osnabrugenſis conuenere. Placuit etiam, vt, quæ agerentur, Cæſarei Catholicis, Sueci Proteſtantibus referrent.******* Noua oriebatur controuerſia ſuper Magdeburgico, Caſſellano, Durlacenſi, Naſſouio Saræpontano & Argentoratenſi, qui ab Osnabrugenſibus hactenus ad deliberationes fuerant admiſſi, ſed quos Cæſarei, ac Monaſterienſes vtique excludendos contendebant. Omnibus defectio & partium ſtudium obiiciebatur. Magdeburgici inprimis, ne præiudicium fiat bonis Eccleſiaſticis.† Et licet Cæſarei iſtos, exhibita ad Suecorum poſtulata reſponſione excluſiſſent, †† Ii tamen demum poſt multas diſceptationes fuerunt admiſſi, & pro Magdeburgico ſcamnum transuerſum decretum.††† Electorales etiam legati Excellentiæ titulum adfectabant. †††† Euangelici Grauamina ſua xi. Decembris exhibebant. ††††† Catholici idem xxix. Ianuarii 1646. faciunt. ††††††

* Puſendorf *lib. XVI. §. LXI. lib. XVII. §. XXXIV. de reb. Frid. Guil. lib. II. §. XV.* Pfanner *lib. II. §. VII.* Ludwig *de Iure adlegandi Ord. Imperii cap. I. §. XXVII. p.* 98. *ſqq.*

** Puſendorf *lib. XVI. §. LXI.* Pfanner *lib. II. §. VIII.* Extant de eo litteræ Innocentii X. apud Londorpium *p.* 1030.

*** Puſendorf *lib. XVII. §. LVI.*

**** Puſendorf *lib. XVII. §. LII. LXXX.*

***** Pu-

***** Pufendorf *lib. XVII. §. LXV.* qui eandem etiam exhibet. Pfanner *lib. II. §. XII.* W'affenberg *p.* 643.

****** Pufendorf *§. LXIX - LXXX. lib. XVIII. §. XLIV. XLVI. XLVIII. Rer. Brandenb. lib. II. §. XXVI.* Pfanner *lib. II. §. XVIII. sqq.*

******* Pufendorf *lib. XX. §. LXXXII.*

† Pufendorf *lib. XVII. §. LXXXI.* Volmari Protocollum *p.* 206. 219. 238. 250.

†† Pufendorf *§. LXXXII.* Pfanner *lib. II. §. XXX.*

††† Pufendorf *§. LXXXVII. XCV. CVI.* Pfanner *lib. II. §. XXXI - XLII.* Synt. Iur. Publici *diss. XVIII. §. XX.*

†††† Pfanner *lib. II. §. XLIII. sqq. de reb. Frid. Guil. lib. II. §. XXV. LXXI.* Hunc titulum etiam a Caesare, Electoralibus fuisse concessum, discimus ex Volmari *Protocollo p.* 152.

††††† Pufendorf *§. CVII - CXIV.* Pfanner *lib. II. §. LXIX - LXXII.* Londorp *Tom. V. p.* 1045.

†††††† Pufendorf *lib. XVIII. §. L - LVI.* Pfanner *lib. III. §. I. sqq.*

§. XXXII.

Insequenti anno 1646. primum Wrangelii factum erat Brixiensis arcis, hactenus nulli hosti tentatae expugnatio, quam post tridui oppugnationem, IX. Ianuarii deficiente obsessis puluere, ad deditionem compulit, insigni annonae prouisu diuitem.* Dum vero Caesarei ac Bauarici se coniungerent, Sueci copiis inferiores, e Bohemia se recipiunt.** Porro per Thuringiam ad Visurgim progreditur Wrangelius, XXIV. Aprilis Huxteram capit & V. Maii Paderbornam, inde in Hassiam Superiorem progreditur,*** & postquam Königsmarckius ipsi iunctus, Westphaliam irrumpit, Lemgouiam aliasque vrbes capit.**** Sed, postquam in Hassiam reversus, Turennius quod primum detrectauerat, demum XXXI. Iulii ad Giessam ipsi iungitur.***** Hinc in superiorem Germaniam tendunt, in Bauariam irrumpunt, Rainam XI. Septembris expugnant,****** Augustam obsident, quam tamen aduentantibus in auxilium Caesareis XII. Octobris iterum relinquunt.******* Lauingam recedunt, indeque in Bavariam redeunt,† sed dum Galli longius penetrare nollent, Wrangelius per Sueuiam copias suas in hyberna distribuit.†† Dum autem interea Caesarei loca per Silesiam & Austriam a Suecis occupata recuperare tentarent, Wittenbergius eo missus, hostibus obseruandis, qui tamen dum impedire non posset, quo minus Caesarei Austriae oppida recuperarent, in Bohemiam abit & Silesiam Superiorem.†††

* Pufendorf *lib. XVIII. ineunte.*

** Pufendorf *§. I. II.*

*** Pufendorf *§. VI. VII. VIII.*

**** Pufendorf *§. XII.*

***** Pufendorf *§. XIII. XVII.*

****** Pufendorf §. *XXI.*

******* Pufendorf §. *XXIII. XXIV. XXV.*

† Pufendorf §. *XXVI. XXVII.*

†† Pufendorf §. *XXVIII. XXIX. XXXII.*

††† Pufendorf §. *XXXIII - XXXIX.* Adlzreiter *p. III. lib. XXXI. n.* 10. 11. 12.

§. XXXIII.

Dum Cæſarei ſua per Auſtriam recuperant, Ferdinandus III. filium ſuum primogenitum Ferdinandum IV. IV. Auguſti in Regem Bohemiæ fecit coronari. * Idem inſequenti anno 1647. XVI. Iunii Poſonii in Regem Hungariæ coronatur. **

* Theatr. Europ. *Tom. V. p.* 1139. Brachelius *lib. VI. p.* 102.

** Theatr. Europ. *p.* 1329. Brachelius *p.* 118. Piaſecius *p.* 524. *Vngari quoque quieſcunt, nouumque Regem Vngariæ (melius Poloni viuente ſuo Rege, alterum non eligunt) anno præterito quinta Auguſti Pragæ coronatum ad Regnum Boemiæ Ferdinandum IV, filium Imperatoris Ferdinandi III. coronari permiſerunt die 5. Iunii A. C. 1647. in Comitiis Poſonii celebratis: in quibus etiam fuit renuntiatus nouus Palatinus Vngariæ poſt Nicolaum Eſterhaſi nuper defunctum, Traſcouicius Prorex Croatiæ, & differentiæ inter Catholicos ac Religiones diſſidentes introductarum vtrinque querelarum, circumſcriptionibus conquieuerant æquioribus.*

§. XXXIV.

Anno 1647. Wrangelius Lindauiæ obſidionem fruſtra molitur, Galli etiam Vberlingam fruſtra tentant. * Dum interea Gallaſius morbo articulari & febri impediretur, immo XV. Aprilis Viennæ fato fungeretur. ** Melander, qui ab Haſſis dimiſſus, Comitis dignatione nomine Holtzapfel auctus, exercitui Cæſareo præficitur. *** Dum interea Vlmæ, Ianuario menſe, de induciis inter Suecos, Cæſareos & Bauaros ageretur, quæ demum ineunte Martio Suecos inter, Gallos & Colonienſem, ac Bauarum ad pacem vniuerſalem vsque concluduntur, licet de Cæſareis induciis fruſtra adhuc tractaretur. Tractatibus iſtis hoſpitia Suecis & Bauaro determinabantur: Suecis Memminga & Vberlinga ſecuritatis gratia traduntur; hi vero Bauaro Rainam, Donawertam, Wembdingam & Mundelheimium cum ſubiectis tractibus reſtituunt. *** Dum Vlmæ Tractatus feruet, Turennius arcem Tubingenſem VII. Martii deditione capit ***** inde in Moguntinam ditionem irrumpens, Aſchaffenburgum & Hoechſtam capit, atque Moguntinum demum adegit, vt XXIX. Aprilis ægre licet, cum ipſo tranſigeret, hybernorum onus quinquaginta millibus florenorum redimeret, Gernsheimo & arce Starckenberg præſidia deduceret, Steinheimum Gallis traderet, iisdem & Hœchſtam relinqueret, & apud Kœnigſteinam & Lohnſteinam liberum tranſitum

tum præstaret. ****** Relicta igitur Moguntina ditione, durius Darmstadtiensem habet Turennius. *******

* Pufendorf *lib. XIX. §. II.*

** Pufendorf *§. III. XXXI.*

*** Qua ratione a Landgrauia a. 1640. ob insolentiam fuerit dimissus tradit Pufendorf *lib. XII. § XIV.* qua ratione Cæsaris exercitui præfectus, idem tradit *lib. XIX. §. III.*

**** De induciis iam agi cœptum II. Nouembris 1646. de quo Pufendorf *lib. XVII. §. XXVIII. LXXVIII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXXII. n.* 2. Redintegrabantur Tractatus Ianuario mense 1647. Pufendorf *lib. XIX. §. V. VIII. IX - XIII.* vsque dum conclusi *§. XIV.* ratificati a Coloniensi *§. XXVI* a Suecis *§. XXXIX.* Extant Tabulæ in Recueil *Tom IV. p.* 504. Acta huius Armistitii etiam extant apud Londorpium *Tom. VI. p.* 182. Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 29.

***** Pufendorf *lib. XIX. §. XXIII.*

****** Pufendorf *§. XXVIII.*

******* Pufendorf *§. XXIX.*

§. XXXV.

Wrangelius interea Sueinfurtum obsidet & xv. Aprilis deditione capit. * Inde euocato ad se Wittenbergio, in Bohemiam excurrit, Egram obsidet, eandemque VII. Iulii deditione capit. ** Amissa Egra, Cæsar, qui sua præsentia militi animum, rebus gerendis pondus addebat, Falckenauiam arcem recuperat. Inde superata Egra flumine, versus cognomine oppidum procedit, ante quod in monte, cui a patibulo nomen, iuxta Suecos considet, flumine tantum interiecto. Wrangelius autem dum xx. Iulii summo mane Cæsaris stationes opprimere tentat, tres legiones in fugam Sueci coniciiunt, & cum fugientibus simul in castra vsque ad primariam stationem & Cæsaris prætorium irrumpunt, vbi multum damni Cæsareis illatum, ac parum aberat, quin ipse Cæsar caperetur: sed dum longius penetrare conantur, repelluntur. ***. Hinc Cæsarei IX. Augusti Tribelam arcem altero adsultu capiunt, Suecos etiam XII. Augusti in conflictu ad Tribelam cædunt, **** Cæsarei vero XXXI. Augusti ad Toepelam repelluntur. *****

* Pufendorf *lib. XIX. §. XXIII. XXIV.*

** Pufendorf *§. XXX. XXXII.*

*** Pufendorf *§. XXXVI.* Adlzreiter *p. III. lib. XXXII. n.* 24.

**** Pufendorf *§. XLI.*

***** Pufendorf *§. XLII.*

§. XXXVI.

Dum autem Bauariæ Elector inducias Vlmenses ratas habere nollet, cum Cæsare iterum tractatio instituitur, quo fine Keuenhüllerus Comes & Mendelius Passauii congrediuntur, atque Transactionem inuicem

cem ineunt, qua Bauaro dignitas Electoralis confirmatur, eademque a Cæsare Pilsenæ, ab Electore Monachii VII. Septembris 1647. confirmatur.* Hinc Bauarus Memminga occupata, XVIII. Septembris suas copias Cæsareis iungit. ** Wrangelius interea per Thuringiam ad Visurgim transit, copias suas per Halberstadtensem, Mindensem & Hildesiensem Præsulatum, agrum etiam Brunsuicensem in hybernis distribuit. *** Melander vero Marpurgum occupat, **** dum Königsmarckius Landgrauiæ in auxilium venit, qui Vechtam capit, Fürstenauiam & plura loca Darmstadtiensi eripit, Paderbornam obsidet. ***** Et licet Lamboius in Frisiam irrumperet, Hassi tamen vna cum Königsmarckio ipsi obuiam eunt. ******

* Pufendorf *lib. XIX. §. XLIII. CLXVIII.* Londorp *Tom. VI. p.* 211. Adlzreiter *p. III. lib. XXXII. n.* 27.

** Pufendorf *§. XLVII.* Pfanner *lib. IV. §. LXXVII.* Adlzreiter *p. III. lib. XXXII. n.* 31.

*** Pufendorf *§. XLVII- LII.*

**** Pufendorf *§. LIII.*

***** Pufendorf *§. LIX. LXII. LXIII.*

****** Pufendorf *§. LXVI. LXVII. LXVIII.*

§. XXXVII.

Anno 1648. Wrangelius trans Mœnum mouens, II. Martii Winsheimum capit,* & postquam Turennio se iunxisset, in Cæsareos tendit, qui inter Neoburgum & Ingolstadtium hærebant, eosdemque trans Danubium reiiciunt. ** Wrangelius autem in Sueuiam mouet, Kl. Aprilis Dünckelspühlam occupat, *** qui Königsmarckio iunctus, dum Cæsarei Augustam tenderent, ad Susmershausam vicum VII. Augusti extremum hostium agmen profligat. Ex Cæsareis cæsi æstimabantur, bis mille, amplius. Ipse Dux, Melander saucius Augustam deportatus, eodem die sub vesperam expirauit. **** Post hanc cladem Cæsarei, deserta Donawertha, in Bauariam se recipiunt. ***** Sueci Isaram transeuntes, in Bauariam irrumpunt, ****** sed conflictu ad Dachauiam XV. Septembris inferiores, in Sueuiam transeunt. ******* Vltimum complementum dabat Königsmarckius, qui ex Superiori Palatinatu in Bohemiam irrumpens, plura loca occupat † & Consilium cepit Pragam inuadendi, quod ipsi ab Ernesto Odowalskio Cæsareis infenso, fuerat suggestum. In minorem enim Pragæ vrbem ductore Odowalskio XV. Iulii inter horam secundam & tertiam matutinam ex improuiso per vallum irrumpit, eademque potitur, Vrbs ista per triduum direpta. Ipsum Gatzophylacium Cæsareum primo impetu effractum, cuius tamen reliquias Reginæ suæ serua-

ſeruauit Königsmarckius. Prædam in ea vrbe partam quidam ſeptem, alii duodecim myriadibus taxabant. Captæ vrbis nuntius poſtridie, quam Osnabrugæ transactum eſſet, allatus eſt; qui ſi citius aduenisset, pacem retardaturus metuebatur. †† Dum autem ſummum Exercitus Imperium Carolo Guſtauo Palatino a Suecorum Regina fuiſſet deſtinatum, ††† ipſe in caſtra Bohemica initio Septembris veniens, maiorem Pragæ vrbem Veterem & nouam oppugnat, quam tamen obſidionem aduentante in auxilium Cæſareo exercitu XXII. Octobris iterum relinquit, †††† pace paullo poſt publicata. †††††

* Pufendorf *lib. XX. §. XI.*

** Pufendorf *§. XIII. XIV.*

*** Pufendorf *§. XX.*

**** Pufendorf *§. XXIII. XXIV.* Adlzreiter *p. III. lib. XXXIII. n. 6.*

***** Pufendorf *§. XXV.*

****** Pufendorf *§. XXIX. ſqq.*

******* Pufendorf *§. XLIII.*

† Pufendorf *§. XLVII.*

†† Pufendorf *§. XLVIII. XLIX. L.* Adlzreiter *p. III. lib. XXXIII. n. 29.*

††† Pufendorf *§. LX.*

†††† Pufendorf *§. LXII. LXIII.*

††††† Pufendorf *§. LXV.* Scriptores, qui ſpeciatim ad hoc bellum faciunt, præter Chemnitium & Pufendorfium, quorum fidem, quod ſua ex Archiuis hauſerint, potiſſimum fuimus ſecuti, ſunt Euerhardus Waſſenbergius, Io. Petrus Lotichius *Hiſtoria b. Germanici* Philippus Landsbergius, Petrus Baptiſta Burgus, Ioſephus Riccius, Matthæus Lungwitius *in Laurea Suecica*, Henckelius *de B. Suecico. Kriegs und Fridens zu unſerer Zeiten kurtz begriffene Hiſtory* von 1618. *biß* 1650. *Epitome Rerum Germanicarum ab anno* 1618. *ad* 1643. *geſtarum*, quæ Petrum Papum, Decanum Conſtantienſem habet Auctorem. Præterea huc faciunt Theatrum Europæum, Adlzreiterus *Annalibus Boiicis.* Sigism. Freybergeri *Germania Perturbata & Reſtaurata*, Ludolphs *Schaubühne der VVelt.* Le Vaſſor *Hiſtoire de Louis XIII. Hiſtoire du Mareſchal de Guebriant.* Io. Bapt. Nani *Hiſtoria Veneta.*

§. XXXVIII.

Inter has belli actiones, pacis Conſultationes Osnabrugæ & Monaſterii promouebantur. * Osnabrugæ quidem cum Suecorum Regina Chriſtina, & Statibus Euangelicis ſine mediatione agebatur, Cæſaris partes gerentibus Maximiliano Comite a Trautmansdorf, Io. Maximiliano Comite a Lamberg, Io. a Crane Cæſaris Conſiliario. A parte Suecorum aderant Io. Oxenſtierna, Sueciæ Cancellarius, & Io. Adler Saluius Aulæ Cancellarius. ** Monaſterii vero cum Gallorum Rege Ludouico XIV. tractabatur, ibidemque cum Papali Nuntio Fabio Chigio, plerique Statuum Catholicorum Legati aderant. Cæſaris partes ibidem vna cum Trautmansdorfio gerebant Io. Ludouicus Comes a Naſſau.

ſau, Conſiliarius Cæſaris intimus, & Iſaacus Volmarus, Ferdinandi Caroli Archi Ducis Conſiliarius. A parte Gallorum Regis Henricus Dux de Longueuilla, Claudius de Mesmes, Comes d'Auaux*** & Dominus Abel Seruien, Regis Gallici Miniſter, Mediatoris partes gerente Aloyſio Contareno, Venetorum Equite & legato. **** Aderant etiam Hiſpanorum & Belgarum Legati, de pace inuicem tractaturi. Proteſtantium potiſſimum cauſſam promouebant Wolfgangus Conradus a Thumbshirn, Legatus Saxo-Altenburgenſis, Ducis Friderici Guilielmi, qui cauſſam Euangelicorum, Saxoniæ Electore ob Pacem Pragenſem impedito, ſuſcipiebat, dirigebatque, Henricus Langerbeckius legatus Cellenſis, & Iacobus Lampadius legatus Brunſuicenſis Ducis. ***** Varia agebantur modo pacis, bellique conſilia, varii vtroque loco non ſolum inſtituebantur conuentus, ſed etiam particulares quidam Lengeringæ, vico Tecklenburgico medio inter vtrumque itinere. ****** Poſt varias agitationes, paullatim matureſcebat pax Germaniæ, & quidem Monaſterii primum xx. Ianuarii ſt. v. 1648. pax inter Hiſpanos ac Belgas fuit ſubſcripta, eademque v. Maii ratificata, qua Belgæ pro Republica libera declarantur. ******* Tandem xxii. Iulii Osnabrugæ Tabulæ Pacis Cæſareorum, Suecorum, Procerumque Osnabrugenſium adprobatione fuerunt perfectæ, eædemque præſentibus ſingulorum etiam Statuum Legatis xxvii. Iulii in Suecorum ædibus fuerunt prælectæ. Ipſa tamen ſubſcriptio, volentibus id Suecis, & fœderis fidem allegantibus, quantumuis Proceres inſtarent, donec cum Gallis quoque pax confieret, dilata, datæ tamen a Cæſareis, Suecis, & pro Optimatibus a Moguntino redditæque dextræ, idem conuentus robur fore, atque ſignatis pactis eſſe ſolet. † Ibidem cum Seruiento, Gallorum legato Osnabrugæ & Ordinibus Imperii Auguſto menſe conuenit, dum autem Monaſterii nondum omnia eſſent compoſita, Inſtrumentum inuolucro ab vtrinque Legatis obſignato, apud Moguntinum Directorium deponebatur. †† Continuantur igitur adhuc Tractatus Monaſterienſes, dum plerique Legati Osnabrugenſes vi. Septembris eo ſe conferrent. ††† Aſt de Gallica ſatisfactione, & an Galliæ Rex ratione Alſatiæ inter Imperii Status ſit recipiendus, plurimum agebatur, †††† vsque dum in certam formulam fuiſſet conſenſum. Dicta igitur die xiv. Octobris Monaſterii hora poſt meridiem prima, Oxenſtierna & Saluius ad Cæſareos, Lambergium, & Cranium quinque rhedis, & quadrantis horæ interuallo poſt Seruientus, & Grullartus Reſidens ad Naſſouium Comitem, & Volmarum ſex rhedis

rhedis peruehuntur, vbi in quintam vsque horam morati sunt, & cum Instrumentum recte se habere deprehenderetur, vtrique suum subscriptione solenni firmauere. Regiis Legatis ad ædes suas regressis, Cæsarei post quadrantem horæ eodem ipsos secuti sunt, ac Lambergius, Craniusque Suecicum Instrumentum apud Suecos; Nassouius & Volmarus Gallicum apud Gallum subscripsere. Inde vtraque Instrumenta a Secretariis Legationum Ordinibus congregatis, hora nona vespertina ad subscribendum oblata sunt. Ex horum Ordine ad subscribendum delecti erant, ex Electorum Collegio Moguntinus, Bauarus, Saxo, Brandenburgicus. Ex Principum Senatu Bambergius, Herbipolensis, Altenburgius & Cellensis, illisque Ciuitatum nomine delegatus Argentinus & Ratisbonensis additi. Hi non solum, sed etiam cæteri, qui aderant, relicta illis libertate, manum ac sigilla sua ingenti cum gaudio adposuerunt. Mox integram per horam maiores machinæ festiuis displosionibus detonuerunt. Postera luce xv. Octobris oppidanis militibus armatis in foro dispositis, præcinentibus tubis, tympanisque, Monasterii pax a Secretario vrbis in foro, ac omnibus biuiis promulgata est, ad singulas vices singulis cohortibus arma explodentibus. Omnibus peractis, septuaginta maiores machinæ terna vice per vallum reboarunt. Eodem ritu Osnabrugæ quoque promulgatio facta. ††††† Eo ipso die Burgundicus Legatus Petrus a Weimbs solennem protestationem aduersus pacem Gallicam typis exscriptam publicabat. Anteriori iam die aduersus Suecicam pacem Pontificis Legatus Fabius Chisius protestationem interponebat, †††††† quam xxvi. Nouembris 1648. insecuta fuit Declaratio Nullitatum Innocentii X. †††††††

* Plura scripta huc facientia continentur in Londorpii *Tom. VI.* Adlzreiter *p. III. lib. XXXI.*

** Memorantur isti in Proœmio Instrumenti Osnabrugensis.

*** Memorantur isti in Proœmio Instrumenti Monasteriensis.

**** Adpetebat equidem mediationem Fabius Chisius Papalis nuntius, quem tamen Galli, eo quod Cæsari & Hispanis nimium faueret, reiiciebant. Pufendorf *lib. XVII. §. LXXXIX.* Volmar *Protocollo p.* 120. De Veneto vero legato Proœmium pacis Monasteriensis: *interuentu & opera Illustrisf. & Excellentissimi Legati, Senatorisque Veneti, Domini Aloysii Contareni, Equitis, qui Mediatoris munere, procul a partium studio totos pene quinque annos impigre perfunctus est.* Danum etiam Sueci reiiciebant. Electorales quoque instinctu Cæsaris frustra mediationem captabant, repugnantibus tam Suecis quam Ordinibus reliquis.

***** Theatr. Europ. *Tom. VI. p.* 282. Burgold. *p. I. disc. I. p.* 148.

****** Tales indicat Volmarus *Protocollo p.* 75. 80. 190. 194. Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. II. §. XXVII.*

10. D 2 ******* Pu-

******* Pufendorf *lib. XX. §. CXL.* Londorpius *Tomo VI.* varia scripta ad hos Tractatus facientia inseruit & *p.* 331. integrum Tractatum, qui & in Happelii *Hist. mod. Europa p.* 37. & in Recueil *Tom. III. p.* 516. reperitur.

† Pufendorf *lib. XX. §. CLXIV. CLXVII.* qui etiam addit: *caeterum quam grata ista hac pax Caesareis fuerit, vel inde colligere licet, quod Cranius congressu publico iactare non dubitaret; se laeto quidem animo ad hunc conuentum accessisse; sed si negotium, prout nunc se habeat, concludatur, illaesa conscientia discedere hinc non posse.*

†† Pufendorf *§. CLXVIII. CLXXI. CLXXII. CLXXIX.*

††† Pufendorf *§. CLXXXIV.*

†††† Pufendorf *§. CLXXXIX. sqq.* Pfanner *lib. V. §. CII. sqq.*

††††† Pufendorf *§. CIX. CX.* Pfanner *lib. V. §. CXXXVII. CXXXVIII.*

†††††† Pufendorf *§. CCX.* Extat Protestatio Nuntii apud Londorpium *Tom. VI. p.* 423. Protestatio Burgundi *p.* 425. Ad pacis hanc Historiam praeter Pufendorfium & Pfannerum, qui sua ex Archiuis sumserunt, quorum fide nitimur, faciunt Christ. Forstneri *epistola de negotio pacis Osnabrugensis.* Adami *Arcana Pacis Westphalicae.* Isaaci Volmari *Protocollum Actorum Publicorum Instrumenti Pacis Westphalicae, Memoires Politiques pour servir à la parfaite intelligence de l' Histoire de la Paix de Ryswick par Mr. du Mont;* quibus Tomo I. Historiam Pacis a subscriptione Tractatuum Hamburgensium vsque ad conclusam pacem breuiter persequitur. *Memoires & Negotiations secretes de la Cour de France touchant la paix de Münster.* In Felleri Monumentis ineditis *Trimestri sexto* reperitur Georgii Henrici Ludolphi *Opusculum de Tractatu Pacis Monasteriensis.*

††††††† Extat illa apud Londorpium *Tom VI. p.* 473. in Recueil *Tom. III. p.* 563. Eam vero scriptis oppugnarunt Io. Hornbeck, Dauid Blondellus, sub nomine Amandi Flauiani & Benedictus Carpzouius sub nomine Ludouici de Monte sperato.

§. XXXIX.

Bina exinde oriuntur Pacis Instrumenta; *Osnabrugense* cum Sueeis, & *Monasteriense* cum Gallis confectum, quae communi nomine Pacis Westphalicae efferri solent. Osnabrugensis XVII. articulis comprehensi, * Capita, praeter Amnestiam generalem & perpetuam, Caussam Palatinam, Pacem & securitatem Religionis, Iura Statuum, Satisfactionem Sueciam, compensationem Statuum, horumque restitutionem concernunt. In caussa Palatina, Bauaro Palatini Electoratus vna cum Palatinatu Superiori confirmabatur, in linea Wilhelmina duraturus, hac extincta, domui Palatinae restituendus. Carolus vero Ludouicus in Palatinatum inferiorem restituebatur, constituto in fauorem ipsius octauo Electoratu & summa quadringentorum Imperialium a Caesare intra quadriennium soluendorum. ** In statu Religionis Transactio Passauiensis & insecuta Pax Religionis confirmantur, *** eiusdemque, Reformatae etiam Religioni addicti participes declarantur, **** ita tamen, vt praeter Lutheranam, Catholicam & Reformatam, nulla alia in Imperio toleretur.

Circa

Circa restitutionem bonorum ecclesiasticorum, terminus ad Kl. Ianuarii 1624. decernitur, vt omnia in eum statum reducantur. ***** Reseruatum ecclesiasticum ad Euangelicæ Religionis addictos extenditur, Silesiorum religionis libertati prospicitur. ****** Confirmantur inde Iura Territorii Statuum, & Comitialia, ita, vt Imp. in rebus maioris momenti, nihil sine Statuum consensu Comitiali possit decernere. ******* Suecis vero in satisfactionem decernuntur Pomerania citerior vna cum insula Rugia & locis adnexis, Ciuitas portusque Wismariensis, vna cum munimento Walfisch & præfectura Poel. Archiepiscopatus etiam Bremensis & Episcopatus Verdensis seculi iuri addicti, vna cum Capitulo Hamburgensi cum iure sessionis & Voti in Comitiis. † Brandenburgico vero Electori præter Pomeraniam vlteriorem, & Episcopatum Caminensem, in compensationem Citerioris, addicuntur Magdeburgicus Archiepiscopatus, ex quo tamen quatuor Præfecturæ Querfurt, Güterbock Damb & Borck Saxoniæ Electori vna cum titulo Burggrauii Magdeburgici confirmantur. Halberstadtiensis & Mindensis Præsulatus, vna cum Comitatu Hohnsteinensi seculi iuri addicti. †† Megapolitano Duci pro Ciuitate Wismariensi Suerinensis & Ratzenburgensis Episcopatus, sub Principatus iure decernuntur, vna cum Commendis Ordinis D. Iohannis Mirow & Nemorow. ††† Domui Brunsuicensi, eo quod cesserat Coadiutoris iure in Saxoniæ Inferioris Episcopatus, alternatiua cum Catholicis in Episcopatum Osnabrugensem additur successio, vna cum monasterio Walckenried sub seculi iure. †††† Domui Hasso-Cassellanæ Abbatia Hirschfeldensis sub Principatus iure & Comitatus Schaumburgensis pleraque pars, vna cum sexcentorum millium Imperialium summa, ex Archiepiscopatibus Moguntino & Coloniensi, Episcopatibus Paderbornensi & Monasteriensi, atque Abbatia Fuldensi soluenda. ††††† Conuentio Cassellana, interuentu Ernesti Saxo-Gothani Ducis XIV. Aprilis 1647. inita, confirmatur. †††††† Heluetorum etiam libertati prospicitur, *

* Comprehenduntur isti versibus hisce Memorialibus, quos adducit Burgoldensis *p. I. disc. II. p.* 149. Happel *p.* 75.

Articulis septem & denis Pax Suecica constat:
Primus amicitiæ coniungit fœdere partes:
Præteriti immemores vult læsos esse secundus:
Pristina restituit ternus sua iura cuique:
Enumerat quartus speciales restituendos:
In sacris quibus conflata grauamina soluit:

Heluetiis sextus dat libertatis honorem:
Septimus in fœdus Caluinum pacis adoptat:
Iura Politiæ Statibus bis quartus adumbrat:
Fori restituit Vetera commercia nonus:
Bellorum decimus partitur præmia Suecis:
Brandeburgiaco Vndecimus Pomerana resarcit:
Mechlenburgiacis bis senus adempta rependit:
Brunswigum decimi demulcent munera terni:
Dat Confessori decimus solatia quartus:
Hassum terquino placant & Clerus & Hassus:
Arma bis octauus sistit pacemque reducit:
Septimus hanc firmat decimus redditque peractam.

Extat Instrumentum apud Londorpium *Tom. VI. p.* 382. apud Pufendorfium *lib. XXI. §. CCX.* in Corpore *p.* 1059. in Recueil *Tom. III. p.* 541. Happelii *Hist. mod. Europa p.* 45. Germ. sermone, & in Lunigii *Reichsarchiu p. Gen. p.* 831. cum variis scriptis per Fritschium *in Manuali Iur. publici* & sæpius separatim vel cum aliis Actis editum. Conqueritur tamen iam suo tempore Carolus Ludouicus El. Palatinus in litteris de dato Londini XXI. Decembris 1648. ad Statuum Euangelicorum Legatos, *das die in Druck spargirte Instrumenta Pacis zimlich incorrect und an etlichen Orten etwas obscur zu seyn schienen, durch dessen ungleichen Verstand manche Restitution gehemmet werden kænte* in Theatr. Europ. *Tom. VI. p.* 607. Commentati fuerunt in hoc Instrumentum Philippus Andreas Burgoldensis, Ahasuerus Fritschius, Vlricus Obrechtus, Godofredus Ferdinandus de Buckisch, Iacobus Otto, & præcipue Henricus Henninges.

** *Art. IV.*

*** *Art. V.* Multum iam ante disputabatur, qualis Pax Protestantibus sit concedenda. Laurentius Forerus equidem S. I. in Comitiis Ratisbonensibus 1640. exhibuerat *rationes pro amnestia facienda & argumenta contra eandem* qua bellum cum protestantium suppressione suadet continuari. In ipso Conuentu Osnabrugensi exhibitum fuit *Iudicium Theologicum super quæstione, an Pax qualem desiderant Protestantes, sit secundum se illicita,* cuius auctor vel Fabius Chisius habetur vel Henricus Wagnereckius, cui tamen Io. Georgius Dorschæus se opposuit; Hermannus Conringius vero sub Irenæi Eubuli nomine *consultationem* scripsit *pro pace perpetua Protestantibus danda.* Gryphius *de script. sec. XVII. p.* 131.

**** *Art. VII.* de horum receptione multæ controuersiæ, Saxoniæ Electore admodum desuper protestante. De ea controuersia late Pfannerus *lib. V. §. XXXVII. sqq.* Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. II. §. LXIX.* Müller *Staats-Cabinet p. IV. c. III.* Saxonis vero Protestatio extat apud Londorpium *Tom. VI. p.* 355.

***** De hoc speciali Tractatu egit Io. Schilterus.

****** *Art. V. §. XXXVIII. sqq.*

******* *Art. VIII. §. 2. Gaudeant.*

† *Art. X.*

†† *Art. XI.*

††† *Art. XII.*

†††† *Art. XIII.*

††††† *Art.*

††††† *Art. XV.*

†††††† Conuentio ista extat apud Londorpium *p.* 307. qua portio Marpurgensis domui Cassellanum, Giessensis vero vna cum 60000. millibus Imperialium Giessensem maneret.

* *Art. VI.* Vid. Synt. Iur. Publ. *diss. IV. §. VII.*

§. XL.

Monasteriense vero Instrumentum cum Gallis conclusum tredecim constat articulis, quibus præter ea, quæ generalem Amnestiam & iura Statuum tum circa Religionem, tum statum Politicum concernunt, ex Osnabrugensi in hoc fuerunt transsumta. Continentur eodem Restitutio Electoris Treuirensis, Palatini, Ducum Würtenbergensium, Marchionum Badensium, & Satisfactio potissimum Gallica, quibus Metensis, Tulensis & Verdunensis Episcopatus pleno iure relinquuntur, Brisacum, Alsatia vtraque, vna cum Suntgouia, Præfecturaque Decem Ciuitatum Imperialium, saluo harum iure, & imperii immedietate, in Galliæ Regem transferuntur. * In Philipsburgo ius Præsidii Gallis conceditur, pax Clarascensis etiam confirmatur.

* Extat Instrumentum apud Londorpium *Tom. VI. p.* 407. Pufendorfium *lib. XX. p.* 876. in Corpore *p.* 1084. & in Recueil *Tom. III. p.* 528. Happel *p.* 76. & cum variis scriptis apud Lünigium *p. Gen. p.* 914. cuius tenor his versibus exprimitur:

Articulis quatuor minor est Pax Gallica Sueca,
nonnihil in rebus varians, vt in Ordine rerum
In quatuor primis (nisi quod remouetur Ibera,)
Vix est disparitas in re, neque discrepat ordo
Quintus inest quinto: Gallorum & septimus vni.
In sexto sociis Gallus dat præmia Cattis;
Heluetiis quod sextus ibi dat, septimus isthic:
Nonus & octauus similes sunt prorsus vtrisque
At decimus, Gallis loca quæ cedenda, recenset:
Vndecimo in partes Galli pax Itala transit,
Vltimus his illisque & penultimus idem est.

§. XLI.

Conclusa nunc pace, ratihabitiones a Cæsareis & Statibus insequenti anno 1649. vrgebantur, Suecis initio dubitantibus. * Fit tandem vir. Februarii 1649. Commutatio ratihabitionum Monasterii, ** quam etiam Statuum ratihabitiones passim sequebantur. *** Dum autem Sueci Germaniam nollent relinquere, vsque dum omnia executioni fuissent mandata, Conuentus Maio mense Noribergæ instituitur, quo Cæsaris

Cæſaris nomine Octauius Piccolomineus, a Suecorum vero parte Carolus Guſtauus Wrangelius, vna cum Statuum legatis quam plurimis accedebat. **** Poſt varias conſultationes & difficultates, quas Hiſpani potiſſimum de Franckenthalia reſtituenda mouebant ***** & diuerſos Executionis Receſſus particulares in diuerſis Vrbibus confectos,****** primus Executionis Receſſus xi. Septembris ſt. v. a Cæſareis legatis Iſaaco Volmaro & Georgio Ludouico Lindenſpührio ſubſcribitur, quo Cæſar Bauarusque præcipuis locis, quæ in Imperio tenebant, cedere obligabantur. ******* Secuta demum fuit Executionis Pacis Conuentio Principalis cum Suecis xvi. Iunii ſt. v. Noribergæ, † & cum Gallis xxii. Iunii 1650. ſubſcripta, †† qua decernitur, quo modo & ordine reſtitutio ſingulorum locorum ab vtraque parte adhuc detentorum militumque exauctoratio fieri debeat. Addita deſignatio reſtituendorum & diſtributio quinque Millionum in Circulos facta. Publicato hoc Receſſu, qui *Friedens Executions Haupt-Receß* dicitur, magna non Noribergæ ſolum ſed etiam Viennæ lætitia, dum Cæſar xxii. Iulii edicta per vniuerſum Imperium publicaret, ne quis contra Pacem quidpiam tentaret. ††† Hinc etiam Bremenſes, dum exactioni vectigalis Oldenburgici quod tamen *Art. IX. §. II.* fuerat confirmatum, ſe acerrime opponerent, xxii. Octobris 1652. in bannum Imperii declarantur, †††† licet præſtita cautione, inſequenti anno iterum abſoluerentur. †††††

* Puſendorf *lib. XXI. § I-X. de reb. Frid. Guil. lib. III. §. XXXI.* Londorp *T. VI. p.* 453. Receſſus Suecorum Gallorumque ſuper hac commutatione cum Statibus Imperii confectus p. 455.

** Puſendorf *§. XI.* Londorp *p.* 467.

*** Puſendorf *§. XLIV.*

**** Puſendorf *§. XLV. LI. LIII. LVI.* qui etiam *§. LVII-LXXXVI.* Acta huius Conuentus exponit. Varia ſcripta circa pacis executionem reperiuntur apud Londorpium *Tom. VI. p.* 436. *ſqq.* 535.

***** Puſendorf *§. XXXIII. XLIII. LXIII. LXVII. LXIX. LXXI. XCII. lib. XXII. §. XII. XXII. XXVII.* Londorp *Tom. V. p.* 539. 555. 576. 578. Happel *p.* 200.

****** Receſſus de reſtitutione Sultzbacenſi apud Londorpium *Tom. VI. p.* 470. Dünckelſpühlenſis *p.* 486. 597. Kaufbeurenſis *p.* 520. Biberacenſis *p.* 521. Lindauienſis *p.* 525. Rauensburgenſis *p.* 532.

******* Puſendorf *lib. XXI. §. LXXXVI.* Londorp *Tom. VI. p.* 549.

† Puſendorf *lib. XXII. §. XXIX.* Extat iſte apud Londorpium *Tom. VI. p.* 579. in Recueil *Tom. III. p.* 578. Lünig *p. Gen. p.* 964. *ſqq.*

†† Puſendorf *§. XXX.* Londorp *p.* 594.

††† Puſendorf *§. XXXI.* Quid cum nummo, qui vulgo dicitur *SteckenReuterpfennig*, in memoriam huius Conuentionis cuſo actum, exponitur in *Hamb. Hiſtor. Remarquen* 1702. *p.* 65.

Theatr.

†††† Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 245. 341. Extat sententia banni apud Londorpium *Tom. VI. p.* 673. cum multis aliis scriptis & *p.* 804. *sqq.*

††††† Londorp *Tom. VII. p.* 229. Burgold. *p. III. disc. XII.* Limnæus *Tom. V. addit. ad lib. VII. c. VII.* Happel *p.* 224.

§. XLII.

Anno 1651. recruduit controuersia in terris Iuliacensibus, quas Fridericus Guilielmus Brandenburgicus Elector inuadebat,* quæ tamen interueniente Hatzfeldio a Cæsare misso, Brandenburgico etiam & Neuburgensi, IX. Augusti sub dio, inter Cæsaris insulam & Angermontium amice conuenientibus, ** per Cliuenses Tractatus XI. Octobris 1651. iterum fuit composita, & omne negotium Cæsaris Commissariis relictum. *** A Cæsare vero XXVII. Aprilis Comitia indicuntur sub finem Octobris Ratisbonæ habenda, **** quæ demum Decembri mense fuerunt insecuta. Interim dum Pragam III. Iulii 1652. Imp. aduentaret, Moguntinus, Treuirensis, Palatinus, Saxo, Electores ad ipsum inuitati conueniebant, ibidemque Moguntinus XXIX. Octobris st. v. & postera die Treuirensis in Conuentu Electorali vnionem Electoralem coram Saxone, Electorum Seniore iuramento firmauit, ***** id quod Brandeburgicus in reditu Dresdæ fecit. ****** Agebatur ibidem de pacis executione & eligendo Rege Romanorum, quæ tamen ab Electoribus ad Comitia Ratisbonensia fuerunt reiecta. ******* Postquam igitur Imp. II. Decembris st. v. eo aduentasset, † non statim capita deliberanda proponebantur, feruente adhuc Brandenburgicos inter & Suecos, ratione finium & vectigalium Pomeraniæ controuersia. †† Controuertebatur etiam de Excellentiæ titulo legatis Electorum concedendo, præcedentia inter Bauarum & Palatinum, Saxo-Vinariensem & Gothanos Duces, aliisque Statuum controuersiis. ††† Inter hos scrupulos postquam Electores de modo & ordine sedendi & procedendi in Collegio Electorali inuicem transegissent, †††† XXI. Maii st. v. Ferdinandus IV. in Regem Romanorum eligitur, ibidemque VIII. Iunii st. v. solenni ritu a Io. Philippo a Schönborn, Electore Moguntino coronatur, ††††† protestante licet desuper Coloniensi. †††††† Principes plerosque male habebat hæc electio, viuo Imp. facta, certo nondum constituto modo, & quod Electores sibi solis sumerent ius conficiendi Capitulationem. ††††††† Ferdinandus autem iste IV. IX. Iulii 1654. fuit defunctus. ††††††††

* Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 13. vbi etiam Brandenburgici Electoris Manifestum exhibetur. Pufendorf *de reb. Frid. Guilielmi* integro libro quarto caussam hanc Iuliacensem declarat.

** Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 24.

*** Theatr. Eur. *c. l.* Io. ab Alpen *Vita Bernh. a Galen lib. I. §. XXIII.* Pufendorf *lib. IV. §. XXXV. Eius conuentionis summa capita hæc erant: ab vtroque acceptari Commissionem in Præsulem Monasteriensem, & Augustum Brunsuicensem Ducem collatam; cui e parte Electoris Augustus Anhaltinus Princeps, & Ludouicus Henricus Nassouius Comes, e Neoburgici parte Paderbornensis & Osnabrugensis Præsules sint adiungendi: queis cognoscendum, num ea controuersia ex Instrumento pacis, an e pactis, & cautionibus Principum decidenda sit. Quod a maiori parte decretum fuerit, eo citra prouocationem standum.* Extant Recessus Tabulæ apud Londorpium *Tom. VI. p.* 632. Recueil *Tom. III. p.* 614. Conuenerat autem iam ante inter eos Dusseldorpii VIII. Aprilis 1647. in Recueil *Tom. III. p.* 505.

**** Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 30. Pfanner *Hist. Comit. lib. I. §. LIV.* Extant litteræ intimationis apud Londorpium *Tom. VI. p.* 658. Happelium *p.* 208.

***** Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 289.

****** Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. III. §. LXIV.*

******* Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 290. Promissa Electoribus facta recenset Pfanner *lib. I. §. IV.*

† Hic prolixe describitur in Theatro Eur. *Tom. VII. p.* 291. Pfanner *lib. I. §. V.* Extat etiam specialis Relatio de hoc introitu, Propositione & electione Regis Romanorum 1653. 4.

†† Pfanner *lib. I. §. VII - XVIII.* Pufendorf *lib. III. §. XLIX.* Extant *S. Cæsareæ Maiestatis litteræ ad Reginam Sueciæ, super restitutione Pomeraniæ Vlterioris vt & Reginæ responsio ad istas litteras* 1653. 4. Obtinuerat autem Elector Statibus suffragantibus, a Cæsare decretum, vt Suecis neque inuestitura, neque indultum adnueretur, nec locum inter Ordines capere liceret, antequam Electori Vlteriorem Pomeraniam reddiderint. Eo iam deuenerat, vt Sueci simulato e Ratisbona abitu, de bello minas iactarent. Concluso tandem Stettini XVII. Ianuarii 1653. Recessu limitaneo controuersia omnis fuit composita, & VI. Iunii vlterior Pomerania Brandenburgicis tradita. Faciunt huc quædam scripta apud Londorpium *Tom. VI. p.* 652. ipse Recessus *Tom. VIII. p.* 851. Diar. Eur. *Tom. VIII. p.* 513. Pfanner *lib. II. §. XXXV.* Post hunc Recessum demum 25. Maii 1654. Exequiæ Bogislao XIV. fuerunt peractæ. Iuncker *lib. LIV. c. II. n.* 55.

††† De his late Pfanner *lib. I. §. XX. sqq.* ad finem vsque. Varia scripta huc facientia extant apud Londorpium *Tom. VI. lib. V.* Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 333.

†††† Extat ista Transactio apud Londorpium *Tom. VII. p.* 9. Happel *p.* 289.

††††† Describitur in Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 357. Londorp *Tom. VII. p.* 39. Pfanner *lib. II. §. LXIX. LXX.* Happel *p.* 239. Capitulatio extat apud Londorpium *Tom. VII. p.* 70. in Recueil *Tom. III. fin.* Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. IV. §. XXXVIII. sqq.*

†††††† Extat ista Protestatio apud Londorpium *Tom. VII. p.* 48. 49. Responsio Moguntini *p.* 61. Iunckers *Schaubühne lib. LIII. c. II n.* 6.

††††††† Pfanner *lib. II. §. I. sqq. §. LX.* Extant varia scripta apud Londorpium *Tom. VI. p.* 881. Monita etiam ad Capitulationem *p.* 919.

†††††††† Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 574.

§. XLIII.

Fit tandem XX. Iunii st. v. 1653. Propositio Cæsaris, de pace conseruanda & expediendis adhuc negotiis reliquis.* Variæ, ex pace Westphalica cum Ci-

Ciuitatibus Imperii suboriebantur simultates, quæ ad re & correlationem admitti petebant, quæ tamen ab Electoribus atque Principibus negabatur.** Confirmatum quoque fuit Palatino munus Archithesaurarii, quod in locum Archidapiferatus in Bauarum translati susceperat, de eodemque v. Augusti 1652. ab Imp. fuerat inuestitus. *** Hispanis Bisuntina vrbs apud Burgundos, loco Franckenthalii, quod Palatino restituebatur, confirmabatur.**** Sic etiam de admittendis in Principum Collegium nouis Principibus multa erat controuersia. Admissi tandem sunt xxx. Iunii st. v. Eitel Fridericus Hohenzolleranus, Io. Antonius Eggenbergicus & Wenceslaus Lobkouitius, prout iam per R. I. de a. 1641. ***** fuerat decretum. ****** Præter hos Leopoldus Philippus Carolus Salmensis, Maximilianus Dietrichsteinius, Octauius Piccolomineus, Io. Weickardus Auerspergicus, xxviii. Februarii 1654. fuerunt introducti, ita tamen ne præiudicium fiat antiquis Principum familiis, nec isti, qui sine bonis Imperii immediatis fuerint admissi, in exemplum adducantur, nec illorum liberi ad sessionem & votum admittantur, nisi bona Principe digna adquisiuerint. ******* Nassouiis quoque bina Vota ratione Hadamar & Siegen atque Dillenburg & Dietz fuerunt concessa. ******** Prælatis Imperii accessit alterum votum Rhenanum, ********* Comitibus quartum adiectum fuit Westphalicorum. ********** Decretum etiam fuit de sustentando Iudicio Camerali, augendis Adsessorum salariis, horum præsentatione, Processu abbreuiando. † Prospectum debitoribus obæratis, ne ad vsuras vltra alterum tantum adigantur, atque vt particularis solutio locum habeat. †† Executio Imperii restituitur. Et dum Sueuiæ Status Iudicium Rotwilense aboleri postularent, non Rotwilenses solum, sed etiam Comes Sultzensis Iudicii Præses, eiusdem conseruationem petebant. ††† Reliqua vero negotia, quæ ex Pace Westphalica adhuc restabant expedienda, de Statibus quibusdam adhuc restituendis, electione Regis Romanorum, Capitulatione Perpetua, declaratione Status in Bannum, ad Comitia Deputatorum Imperii proximo Octobri mense instituenda, reiiciuntur. †††† De adiungendis etiam Imperii Deputatis Ordinariis ad paritatem Religionis seruandam, fuit deliberatum. ††††† Bremenses proscriptione soluti, protestante licet Succorum legato, ex decreto Imperiali, in Collegium Vrbium fuerunt admissi. †††††† Cæsari tamen subsidium lx. mensium postulanti hoc fuit denegatum. Tandem vero vii. Maii Recessus publicatur, in quo simul vtrumque Pacis Instrumentum, vna cum Recessu

Executionis confirmantur, vt Legis Imperii vim fuerint adepta. †††††††† Statibus horumque legatis hinc difcedentibus. †††††††

* Pfanner *lib. III. ineunte.* Londorp *Tom. VII. p.* 55. Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 361. Happel *p.* 241. Iuncker *lib. LIII. c. II. n.* 68.

** Pfanner *lib. III. §. X. XXVIII. LXVIII. XCIV. lib. IV. §. LXXX. LXXXV. LXXXVI. LXXXVII.* Londorp *Tom. III. p.* 58. 287.

*** Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 10. 286. Thulemarius *de Octouir. cap. XV. §. XIII. XIV.* Londorp *Tom. VII. p.* 264. Iuncker *lib. LI. c. II. n.* 22.

**** Imp. iam diploma defuper a. 1650. concefferat, quod extat apud Londorpium *Tom. VI. p.* 334. fecutus fuit confenfus Electorum ibid. atque inftante legato Hifpanico confenfus omnium Statuum *Tom. VII. p.* 298. 508.

***** *§. XCVII.*

****** Pfanner *lib. II. §. XXVIII-XXXIV. lib. III. §. V. XXIX. XXXII.* Londorp *Tom. VII. p.* 75.

******* Pfanner *lib. III. §. LXVII. LXXI. lib. IV. §. LXXI-LXXII. lib. V. §. XXXVIII. LXXVIII. LXXXIV.* Londorp *Tom. VII. p.* 437. 448. 457. 475. 524. 532. 566. 570. 683.

******** Pfanner *lib. VI. §. LIII.* Londorp *Tom. VII. p.* 294. 567.

********* Herdtens *Grund Vefte p. II. c. IV. p.* 91.

********** Londorp *Tom. VII. p.* 68. 308. Pfanner *lib. IV. §. LXXXIV. lib. VI. §. XXVII.*

† R. I. *§. VII. fqq.* Pfanner *lib. VI. §. XXIV.* Londorp *Tom. VII. p.* 122. *fqq. p.* 221. 230. 333. 340. 409. 443. 465. 487. 512. 528. 572. 589. 594. 641. 654.

†† Pfanner *lib. III. §. XCVII.* Londorp *Tom. VII. p.* 167. 700. Facit huc etiam Henrici Hahnii Commentarius *ad §. de indaganda.*

††† Londorp *Tom. VII. p.* 199. Pfanner *lib. VII. §. VIII. IX.*

†††† R. I. *§. CXCI.* Pfanner *lib. VI. §. LV. fqq. lib. VII. §. XXXIV.*

††††† Confultationes de eo ad longum refert Pfanner *lib. IV. §. VI. fqq. XXXIV. lib. V. §. V. fqq. §. IX.* Londorp *Tom. VII. p.* 330. 373.

†††††† Pfanner *lib. IV. §. LX. fqq.* Happel *p.* 244. Cortreius *§. XVII. XVIII. XIX.* Extat Suecorum Proteftatio apud Londorpium *Tom. VII. p.* 257. 276. 449. & Decretum Imperii *p.* 278. Bremenfium vero Memoriale *p.* 320. 330. 350. 455. 523. 527. 586. 688.

††††††† Pfanner *lib. VII. §. LI.* Londorp *Tom. VII. p.* 688 Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 369. Vocatur autem ifte Receffus Imperii Nouiffimus, quia nullus eundem alius fuit fecutus. Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 513. vbi etiam p. 518. ipfe Receffus exhibetur, & in Corpore *p.* 1057. Ludolph *lib. LIV. c. II. n.* 16. Commentati in eundem fuerunt Vlricus Obrechtus & Paulus Gamfius *Francofurti* 1695. 4.

†††††††† Pfanner *lib. VII. §. LV.* Happel *p.* 267.

§. XLIV.

In iisdem Comitiis Poloni auxilia ab Imperio petebant contra motus Cofacorum, quæ tamen ipfis ob Statum Imperii nimis debilitatum denegabantur. * In iisdem Eleonora Augufta 1653. xxv. Iulii ft. v. ** Moguntino fuit coronata, proteftante tamen iterum Colonienfi. *** Modera-

deratrix etiam Gynæcei Augusti locum obtinuit statim post Principum coniuges, præ virginibus e Principum familiis. **** Durantibus Comitiis Königsmarckius Bremam adgreditur, munimentum extra vrbem occupat, quod tamen Bremenses statim recuperant. Post varia Imp. dehortatoria ***** & inducias octo hebdomadum, interuentu Batauorum tandem XXIV. Nouembris st. v. 1654. Stadæ conuenit, vt saluis vtriusque partis iuribus, Bremenses Suecorum Reginæ tanquam Duci Bremensi homagium præstarent, Suecis Burg, Bergstät & Lehe relinquerent.******

* Pfanner *lib. II. §. LII. lib. III. §. LVI - LX.* Londorp *Tom. VII. p.* 59. 80.

** Pfanner *lib. III. §. LXXV.*

*** Pfanner *lib. III §. LXXII. LXXIII.* Happel *p.* 242. Iuncker *lib. LIII. c. II. n.* 71.

**** Pfanner *lib. III. §. LXXIV.* Londorp *Tom. VII. p.* 78.

***** Cortreius *de Statu Ciu. Brem. §. XXVIII. XXIX.*

****** Pfanner *lib. VII. §. XLIX.* Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 629. Londorp *Tom. VII. p.* 713. 918. 927. & *Tom. IX. p.* 385. Compositio *p.* 963. 970. 978. Recueil *Tom. III. p.* 668. Happel *p.* 297. Cortreius *§. XXXI.* Sic etiam hoc negotium plenius describit Pufendorf Hist. Caroli Gustaui *lib. I. §. XV. sqq.*

§. XLV.

Insequenti anno 1655. Comitia Deputatorum Imperii Francofurti ad Mœnum habebantur. Fit propositio Cæsaris nomine per Episcopum Wormatiensem, Comitem Wolckensteinium & Io. Cranium Consiliarium Imperialem, de restitutione ex Capite Amnestiæ & Grauaminum, Securitate Imperii, & quæ ex pace Westphalica adhuc erant reliqua.* Durauit iste Conuentus etiam post mortem Cæsaris in sex annos. Et licet post Ferdinandi mortem, Conuentus eousque fuisset dilatus, quo Principes Electores de Cæsare nominando conuenerant: ** Hoc facto tamen a Moguntino ad deputationem Francofurti continuandam iterum inuitantur. Missi etiam ad hunc Conuentum Suecorum legati de Cæsareis iniuriis questi. *** Verum, postquam Comitia, quæ adhuc durant, a. 1662. fuissent cœpta, Conuentus iste sine fructu dissoluebatur, negotiis ad ipsa Comitia reiectis.

* Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 709. Varia Acta apud Londorpium *Tom. VII. p.* 1051. vbi etiam omnes qui præsto fuerunt legati, recensentur *Tom. VIII. p.* 1. *sqq.* Happel *p.* 309. Iuncker *lib. LV. c. II. n.* 29.

** Londorp *Tom. VIII. p.* 181. Proponebatur equidem de hoc conuentu vel prorogando vel finiendo 12. Iunii 1657. a Moguntino, Principes tamen eundem continuari volebant Diar. Eur. *Tom. I. p.* 317. Ibidem *p.* 411. exhibetur Moguntini scriptum de hac continuatione ad Electores Francofurti 16. Septembris st. v. 1657. Theatr. Europ. *Tom. VIII. p.* 57.

*** Pufendorf *de reb. Caroli Gustaui lib. IV. §. IV.* Londorp *lib. VIII. p.* 322. Thuldenus *lib. VII. p.* 76. Ludewig *de Iure Adlegandi p.* 124. Ipsi etiam Deputati mediationem suam Suecos inter & Polonos offerebant Londorp *Tom. VII. p.* 28. 29.

§. XLVI.

Eodem anno 1655. de successore denuo sibi destinando sollicitus Ferdinandus, Leopoldo filio suo XVI. Ianuarii st. v. homagium ab Austriacis præstare iubet, * atque indictis Vngariæ Comitiis, postquam VI. Iunii st. v. Eleonora Augusta in Hungariæ Reginam fuisset coronata,** eundem XVII. Iunii st. v. Posonii Regem Hungariæ per Archiepiscopum Strigoniensem fecit coronari *** quam Kl. Septembris insecuta est Pragæ coronatio Augustæ. **** IV. Septembris st. v. coronatio Leopoldi in Regem Bohemiæ, per Harrachium Archiepiscopum facta. ***** Anno 1657. mense Martio Carolum Mantuæ Ducem ob desertas Gallorum partes, & susceptum in se Cæsarei Exercitus in Italia Imperium constituit Generalem Vicarium Imperii, licet protestante desuper Duce Sabaudiæ. ******

* Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 714. Happel *Hist. mod. Eur. p.* 310. Rinck *Leben Leopoldi p.* 367.

** Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 720.

*** Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 721. Happel *p.* 313. Thuldenus *Hist. Eur. lib. IV. p.* 68. Rinck *p.* 372. Iuncker *lib. LV. c.* 3. *n.* 41.

**** Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 860. Happel *p.* 349.

***** Theatr. Eur. *p.* 870. Happel *p.* 349. Rinck *p.* 375.

****** Theatr. Eur. *p.* 1041.

§. XLVII.

Anno 1656. VIII. Octobris st. v. obiit Io. Georgius I. Saxoniæ Elector, * facta inter filios dispositione, ** vt Electorales terras cum Misniæ maiori parte & Lusatia superiori maximus natu Io. Georgius II. in dignitate Electorali Successor, vna cum iuribus in reliquas terras, obtineret: Augustus Administrator Magdeburgicus, Thuringicas ditiones vna cum sede Weisenfelsa; dynastiam Querfurtensem, & præfecturas aliquot Burggrauiatus Magdeburgici per pacem Westphalicam Electori concessas. Tertius Christianus Merseburgensem Episcopatum, vna cum Lusatia inferiore & præfecturis Delitz, Zorbig & Bitterfeld in Misniæ confiniis. Quartus, Mauritius Episcopatum Numburgensem cum Vogtlandiæ & Hennebergici Principatus partibus, Schenckiorum dynastia Tautenburg & quatuor præfecturis Augusto Electori pro sumtibus Gothani

thani belli, in securitatem pignoris, loco traditis Arnshaug, Weida, Ziegenrück & Sachsenburg.*** Ex qua diuisione quatuor istæ lineæ domus Albertinæ Saxonicæ fuerunt subortæ, Electoralis, Weisenfelsensis, Merseburgensis & Citicensis.

* Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 1024. *sqq.*

** Extat Testamentum illud de dato Dresdæ 20. Iulii 1652. apud Lünigium *p. spec. f. IV. p.* 169. Accessit eodem anno confirmatio Ferdinandi III.

*** Vocabantur olim *die assecurirten Ambter*, quæ tamen per pactum speciale 9. Augusti 1660. Mauritio, Citicensi Duci fuerunt cessæ, prout illud exhibet Lünig *p. spec. Cont. II. p.* 519.

§. LXVIII.

Tandem vero concluso cum Polonis xx. Martii 1657. foedere, quo ipsis auxilia promittit contra Suecos,* morbus ipsum inuadit, quo xxiii. Martii st. v. 1657. Viennæ fuit extinctus.** Prima ipsius vxor erat Maria Anna, Philippi III. Hispaniarum Regis filia, quam xxi. Februarii 1631. duxit, iure successionis Hispanicæ in ipsam eiusdemque posteros deuoluto.*** Hac xxiii. Maii 1646. defuncta, duxit **** ii. Iulii 1648. Mariam Leopoldinam, Leopoldi V. ArchiDucis lineæ Tyrolensis filiam, quæ ***** xix. Augusti 1649. fuit denata. Tertia Coniux Eleonora Caroli II. Ducis Mantuani filia, quam xx. Aprilis st. v. 1651. duxit,****** quæ vi. Decembris 1686. fuit denata. Ex his natus ipsi Ferdinandus IV. viii. Septembris 1633. qui iam Rex Hungariæ, Bohemiæ & Romanorum, a. 1654. extinctus. Maria Anna nata xxii. Decembris 1634. Philippo IV. Regi Hispaniarum nupta. Philippus Augustinus natus xv. Iulii 1637. denatus xxix. Iunii 1639. Maximilianus Thomas n. xx. Decembris 1638. obiit vi. Iulii 1639. Leopoldus Imp. Maria, ex vtero a. 1646. secta, & paulo post extincta. Carolus Iosephus, Episcopus Passauiensis, & Olomuciensis, nec non Magnus Magister Ordinis Teutonici ad Poloniæ Coronam destinatus, ******* n. vii. Augusti 1649. defunctus xxvii. Ianuarii 1664. Teresia Maria Iosepha n. xxvi. Martii 1652. obiit xii. Maii 1653. Eleonora Maria n. xxi. Maii 1653. nupta priori matrimonio Michaëli, Regi Poloniæ xvii. Februarii 1670. dein Carolo V. Duci Lotharingiæ v. Februarii 1678. defuncta vii. Decembris 1697. Maria Anna Iosepha n. xx. Decembris 1650. nupta xxv. Octobris 1678. Io. Wilhelmo, Electori Palatino, mortua vii. Aprilis 1689. & Ferdinandus Aloysius Iosephus n. ii. Februarii 1657. obiit xvi. Iunii 1688. ********

* Kochowsky *Ann. Polon. p. II. lib. III. f.* 215 Pufendorf *Vita Car. Gust. lib. IV. f.* 288. Diar. Eur. *Tom. I. p.* 30. Iuncker *lib. LVII. c. II. n.* 13. Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 1030. Happel *p.* 383.

**Theatr.

** Theatr. Europ. p. 1031. *Tom. VIII. p.* 1. Diar. Eur. *Tom. I. p.* 54. Kinck p. 384. Happel p. 384. Iuncker *c. L. n.* 17.

*** Theatr. Europ. *Tom. II. p.* 291. In Pactis dotalibus enim sic conuentum: *& quia Serenissima Regina Franciæ Domna Anna Hispaniarum Infans virtute pactorum dotalium renuntiationisque facta cum consensu & permissione Serenissimi & Christianissimi Principis Ludouici XIII. Franciæ Regis ipsius mariti ita exclusa est & manet ab omni iure successionis, & omnes illius liberi ex illa nascituri tam mares quam fæminæ omnesque descendentes, tam primo, quam secundo, tertio & quartogenitus, atque adeo in infinitum cuiuscunque gradus fuerint, perpetuis temporibus futuris, sub quolibet titulo aut causa non possint nec debeant succedere in vllo regno, statu, prouincia, Dominio vel loco Serenissimi Regis Catholici ipsiusque hæredum & successorum legitimorum tam intra regna Hispaniæ quam extra illam in reliquis prouinciis & omnibus regnis, siue præsentibus, siue iis, quæ venturis temporibus ipse Serenissimus Rex Catholicus, ipsiusque successores tenuerint, possederint quæque ad eos pertinuerint; ideo dicta Serenissima Infans Domina Maria sibi reseruat ius suum competens vna & iunctim cum iure, quod ipsi accreuit per commemoratam renunciationem factam ab ipsius sorore Regina Franciæ approbante istud, illudque confirmante per pactum expressum (quod robur & vigorem legis intemeratæ & inuiolabilis & stabilis obtinere debet,) ipso Serenissimo Rege Catholico pro se & omnibus suis hæredibus & successoribus.* Casp. Thucelii *Acta Publica Tom. I. p.* 462.

**** Ludolph *lib. XLVI. c. II. n.* 13.

***** Theatr. Europ. *Tom. VI. p.* 480. 882. 1029.

****** Theatr. Europ. *Tom. VII. p.* 842. Iuncker *lib. LI. c. II. n.* 24.

******* Pufendorf de reb. Caroli Gustaui lib. IV. §. XXXVII. *enimuero cum iam Moscus in Liuoniam irrupisset, Ioannem Casimirum, ac Reipublicæ nomine senatores, ac præcipuorum Palatinatuum in Maiore & Minore Polonia Nobiles solenni Legatione Cæsari Coronam Polonicam obtulisse; quam quidem publice in speciem Cæsar recusarit, priuatim vero, præsentibus tantum in conclaui suo Rege Hungariæ, Archiduce Leopoldo VVilhelmo, Principe Aurspergio, & Legato Hispanico vna cum Legatis Polonicis tandem pro filio suo minore natu Carolo Iosepho acceptasse, certis super eo negotio pactis initis.*

******** Theatr. Europ. p. 1032. Pfeffinger *Vitr. illust. Tom. I. p.* 761. Happel p. 384. Diar. Europ. *Tom. VIII. p.* 55.

(o)

DIS-

DISSERTATIO TRIGESIMA SEPTIMA
DE
LEOPOLDO.

§. I. Leopoldi natiuitas, parentes & mores. §. II. Controuersia de Vicariatu. §. III. Controuersia de iure coronandi Imp. §. IV. Leopoldi electio dissidiosa. §. V. Comitia Deputatorum Imperii continuantur. Grauamina Suecorum & Gallorum contra Caesarem. der Rheinischen Fürsten Allianz. §. VI. Bellum in Polonia, Holsatia & Pomerania cum Suecis. Pax Oliuensis, Pyrenaa, Rotschildensis & Hafniensis. §. VII. Controuersia Monasteriensis. §. VIII. Motus Transyluanici. §. IX. Initia B. Hungarici: Turcae Neuheuselium occupant & Serinwar. §. X. Clades Turcarum ad S. Gotthardi Fanum, Pax cum Turcis. §. XI. Initium Comitiorum a. 1663. §. XII. Controuersia de successione in Ducatu Cellensi. §. XIII. Controuersia Erfurtensium cum Electore Moguntino. §. XIV. Controuersia de VVildfangiatu. §. XV. Controuersia Bremensis. §. XVI. Magdeburgum El. Brandenburgico homagium praestat. Controuersia de successione Iuliacensi inter Brandenburgicos & Neoburgicos plene componitur. §. XVII. Controuersia de successione Oldenburgensi. §. XVIII. Leopoldus vnicus hares domus Austriacae matrimonium init cum Margaretha Theresia. Conspiratio Vngarica a. 1670. §. XIX. Controuersia Borckeloensis, Huxariensis, Brunsuicensis. §. XX. Controuersia inter Electorem & Vrbem Coloniensem. §. XXI. Galli ex iure deuolutionis in Belgium praetendunt, & Germaniam. Pax Aquisgranensis. Galli bellum mouent contra Belgas Foederatos. Foedus Gallorum cum Suecis. §. XXII. Galli Lotharingiam occupant. §. XXIII. Controuersia de successione Altenburgensi. §. XXIV. Foedus Bilsfeldiae & Coloniae ad Spream pro Belgii defensione. Galliae Rex quatuor Belgii Foederati prouincias occupat. §. XXV. Caesareus & Brandenburgicus miles Rhenum transeunt pro Belgii defensione, Montecuculius a Lobcouitio impeditur. Tractatus Vossemensis inter Gallos & Brandenburgicos. §. XXVI. Belgarum Foedus cum Leopoldo & Hispanis. Caesareani ad Rhenum Inferiorem pergunt. Galli Traiectum ad Mosam occupant. §. XXVII. Tractatus Coloniensis. Captiuitas Guilielmi Fürstenbergii. Pax Belgarum cum Anglis, Coloniensi & Monasteriensi. §. XXVIII. B. ab Imperio contra Gallos decernitur. Praelium ad Seneffam. Souchius an in culpa? §. XXIX. Praelium ad Sinshemium, Holtzhemium & Ensishemium. Elector Brandenburgicus cum exercitu ad Rhenum agit. Bournonvilli fides suspecta. Caesarei Burgundium inuadunt. §. XXX. Sueci prouincias Brandenburgicas inuadunt. Praelium ad Ratenauiam & Fehrbellinum. §. XXXI. Rex Daniae Ducem Holsatiae ad pactionem Rendsburgensem adigit. VVismariam occupat. §. XXXII. Monasterienses & Luneburgenses Bremensem Ducatum occupant. §. XXXIII. Galli Leodium, Huium, Dinantum, Limburgum, Dachsteinium occupant. Turennius cadit. Praelium ad Augustam Treuirorum, quae capitur. §. XXXIV. Nouiomagum ad Pacis Tractatus, Anglo sequestro, placet. §. XXXV. Leodii Neutralitas. Galli in terras Iuliacenses irrumpunt. Galli Ariam & Bouchanium capiunt. Traiectum ab Auriaco frustra obsidetur. Philipsburgum capitur. §. XXXVI. Sueci Vsedomiam occupant. a Brandenburgicis recuperatum, VVolgastum frustra tentant. Brandenburgicus Anclamum, Löckenitiam, Demminum, Dammum occupat. Dani praelio nauali victores, in Scaniam irrumpunt. §. XXXVII. Galli Dachsburgum capiunt, Valentianas, S. Audomari fanum, Cameracum: Belgas ad Mont-Cassellum caedunt. Foederati Carloregium frustra obsident. §. XXXVIII. Dux Lotharingiae in Galliam perrumpere conatur. Io. Georgii Isenacensis Ducis gesta ad Rhenum. Galli Friburgum & S. Gisleni fanum occupant. §. XXXIX. Dani Christianopolim & Malmogiam Scaniae frustra obsident, ad Landscronam vincuntur, ast, mari victores

Rugiam insulam occupant. §. XL. Conuentus Fœderatorum Bremensis. Brandenburgicus Stettinum capit. §. XLI. Galli Gandauum capiunt. Conuentus Coloniensis. Obsidio Montium. §. XLII. Danorum consilia frustranea. Sueci Rugiam insulam iterum occupant, a Brandenburgico recuperatur. Stralsunda & Gryphswalda occupatur: Suecorum irruptio in Borussiam. §. XLIII. Galli syluestres Vrbes tentant: munimentum Kehl occupant. §. XLIV. Præliminaria Pacis Nouiomagensis. §. XLV. Pax Belgica & Hispanica concluditur. §. XLVI. Pax Germanica concluditur. §. XLVII. Lüneburgenses, Monasteriensis, Brandenburgicus Elector & Dania Rex cum Suecis Gallisque paciscuntur. Brandenburgicus Elector ab Imperio petit satisfactionem. §. XLVIII. Hamburgum Dania Rex frustra tentat. Magdeburgici Ducatus possessionem adprehendit Brandenburgicus Elector. §. XLIX. Iudicium Gallorum recuperatorium. Galli Argentorato inhiant. §. L. Argentoratum Galli occupant. §. LI. Fœdus cum Suecis. Congressus Francofurtensis. §. LII. Galli erectis variis fortalitiis ad Rhenum, Luxemburgum capiunt. §. LIII. Initia motuum Vngariæ. §. LIV. Turcæ in Vngariam mouent. Fœdus Imp. cum Polonia Rege, Bauariæ & Saxoniæ Electore, atque diuersis Imperii Statibus. §. LV. Viennæ obsidio & liberatio. Cæsarei Barcanum, Strigonium, Nouigradum occupant. §. LVI. Galli Delphinum, Regem Romanorum eligi volunt. Consilia contra eosdem. Armistitium vicennale. §. LVII. Progressus belli Vngarici a. 1684. 1685. 1686. *Buda occupatur. Prælium ad Strigonium & Mohatzium. §. LVIII. Comitia Vngariæ Posoniensia. Iosephus Rex Vngariæ coronatur. §. LIX. Progressus Cæsareorum in Vngaria a.* 1688. *Belgradum occupatur. Victoria Ludouici Badensis in Bosnia. §. LX. Controuersia de successione in Electoratu Palatino. §. LXI. Turba Hamburgensis. §. LXII. Controuersia Daniæ Regis cum Duce Gottorpiensi. Tractatus Altonauiensis,* 1689. *§. LXIII. Fœdus Cæsaris cum Brandeburgico. Fœdus Augustanum. §. LXIV. Controuersia de successione in Electoratu Coloniensi. §. LXV. Galli Palatinatum inuadunt, ad Rhenum nimium sæuiunt. Fœdus Belgarum cum Imp. in quo articulus secretus de successione Hispanica. Moguntia recuperatur. Galli Palatinatum relinquunt. §. LXVI. Brandenburgicus Elector vrbes Colonienses recuperat. §. LXVII. Turcæ pacem petunt, a Ludouico Badensi ad Nissam & VViddinum profligantur, Belgradum recuperant. Gesta a.* 1689. & 1690. *Esseckum per Croyiacum seruatur. §. LXVIII. Iosephus in Regem Romanorum eligitur. §. LXIX. Camera VVetzlariam transfertur. §. LXX. Controuersia de Successione Saxo-Lauenburgica. §. LXXI. Controuersia de Successione Saxo-Ienensi. §. LXXII. Cæsar contra Gallos Fœdera pangit. Gesta Bauariæ & Saxoniæ Electorum ad Rhenum. Fridericus Carolus VVürtenbergensis Ducatus Administrator capitur. Rheinfelsa a Gallis frustra obsidetur. §. LXXIII. Controuersia de nono Electoratu. §. LXXIV. Controuersia de Archiuexilliferatu Imperii. §. LXXV. Progressus belli ad Rhenum vsque ad finem belli. §. LXXVI. Controuersia de munitionibus Ratzeburgensibus. §. LXXVII. Controuersia de successione in Episcopatu Leodiensi. §. LXXVIII. Controuersia de successione Veldentina. §. LXXIX. Bellum in Belgio gestum vsque ad finem. Prælium ad Floriacum, Landam, Stenkerckam. §. LXXX. B. Sabaudicum. §. LXXXI. B. in Catalonia. §. LXXXII. B. Maritimum. §. LXXXIII. Gallorum de pace molimina, & Pacis Præliminaria. §. LXXXIV. Pacis Ryswicensis Tractatus. Angli, Belgæ, Hispani pacem cum Gallis subsignant. Iura Adlegatorum Imperii. §. LXXXV. Pax demum a Germanicis Legatis subsignatur. Protestatio contra clausulam quarti articuli. §. LXXXVI. Contenta Pacis Ryswicensis cum Germanis conclusæ. §. LXXXVII. Protestationes contra hanc pacem. Controuersia super clausula quarti Articuli. §. LXXXVIII. Compositio controuersiæ Palatinæ cum Ducissa Aurelianensi. §. LXXXIX. Varia controuersiæ de præsidio Philipsburgi, restitutione Brisaci & præsidio Rhein-*

Rheinfelsæ. Munimentum Kehl Ludouico Badensi conceditur. §. XC. Progressus B. Turcici. Prælium ad Salanckemen. §. XCI. Prælium ad Zentham. Pax Carolouicensis. §. XCII. Controuersia de successione Megapolitana. §. XCIII. Controuersia de Successione Saxo-Coburgensi. §. XCIV. Controuersia de nouo Electoratu redintegratur. §. XCV. Controuersia Holsatica. Pax Trauenthalensis. §. XCVI. El. Brandenburgicus fit Rex Borussiæ. Controuersia de successione in Episcopatu Lübecensi. §. XCVII. Publicatio Calendarii emendati. §. XCVIII. Declaratio Successoris in Regno Hispaniæ. Mors & Testamentum Caroli II. §. XCIX. Galli Testamentum acceptant. Andegauensis Hispaniæ Rex declaratur. §. C. Andegauensis iter in Hispaniam. Iura Gallicana in successionem Hispanicam euersa. §. CI. Iura Austriaca in successionem Hispanicam §. CII. Heluetii Catholici & Lusitani vna cum Coloniensi & Bauaro Electore Philippum Regem adgnoscunt. Anglorum & Belgarum erga Gallos postulata. §. CIII. Papa & Italiæ Principes, qua ratione se hoc in negotio gesserint. §. CIV. Cæsarei in Italiam irrumpunt. Prælium ad Carpium & Clarium. Seditio Neapolitana. §. CV. Mantua a Cæsareis includitur. Expeditio in Cremonam. Clades trium legionum ad Casale maius. Prælium ad Lutzaram. Germanorum excursio versus Mediolanum. §. CVI Belgæ Colonienses & Geldriæ vrbes occupant. Nouiomagum a Gallis frustra tentatur. §. CVII. Associatio quinque Circulorum. §. CVIII Negotium cum Antonio Vlrico, Duce Guelferbytano. §. CIX. Galliæ Rex hostis Imperii declaratur. Landauium occupatur. Bauarus Vlmam occupat & Sueuiæ vrbes. Prælium ad Fridlingam. Nanceium Galli occupant. §. CX. Expeditio maritima versus Gades & Vigos. §. CXI. Controuersia Leopoldi cum Papa. §. CXII. B. Italicum a. 1703. Cæsarei Sabaudiæ Duci accedunt. §. CXIII. Bonna, Limburgum, Huium, Geldria a Fœderatis occupantur, Prælium ad Eckeram. §. CXIV. Cæsarei in Bauariam & Palatinatum Superiorem irrumpunt. Galli se Bauaro iungunt. §. CXV. Bauari irruptio in terras Tyrolenses. §. CXVI. Gesta ad Danubium. prælium ad Münderkingam. Clades Styrumii ad Hachstadium. Brisacum. Landauium & Augusta a Gallis occupantur. Prælium ad Speierbach. §. CXVII. Rex Lusitaniæ Fœderatis accedit. Carolus III. Rex Hispaniæ declaratur, qui Lisabonæ adpellit. §. CXVIII. B. Lusitanicum. Gibraltar a Fœderatis occupatur, a Gallis frustra tentatur. Prælium nauale ad Malagam. §. CXIX. Prælium ad Schellenberg & Höchstadtiense. §. CXX. Bauari & Galli trans Rhenum reiiciuntur, Vlma, Landauium, Augusta Treuirorum, Trarbacum capiuntur. Brisacum stratagemate tentatur. Tractatus Ilbesheimenses. §. CXXI. gesta in Belgio. a. 1704. §. CXXII. Galli Vercellas, Iuream, Veruam Villa-Francam occupant. §. CXXIII. Vngarici motus sub Ragotzio. §. CXXIV. Iustitium Camerale. §. CXXV. Principes a Leopoldo facti. §. CXXVI. Mors & Familia Leopoldi.

§. I.

LEopoldus natus Viennæ xxx. Maii st. v. 1640. patre Ferdinando III. tunc in Comitiis Ratisbonensibus præsente, matre Maria Anna Philippi Hispaniarum Regis filia * eodemque die baptizatus, nomen obtinuit Leopoldus, Ignatius, Iosephus, Balthasar, Franciscus, Felicianus. ** Postquam septimum ætatis annum adeptus, morum ipsius præfectus factus Io. Ferdinandus Porcia Comes, præceptore dato Müllero, & post hunc Nidhardo vtrisque S. I. Patribus. *** Postquam in Theologicis, Politicis & litterarum

Studiis esset enutritus, sacro ordini destinabatur, Ferdinando IV. Romanorum Rege constituto. ***** Princeps erat corpore non adeo magno, ****** clemens, religiosus, ******* litterarum ******** Musices etiam amantissimus, peritissimusque, † artibus mechanicis deditus, †† nimium fidens religionis Catholicæ Patribus, & Ministris, qui clementia ipsius sæpius abutebantur, ansamque dabant peruerso statui Camerali, & diuersis motibus, præsertim Vngaricis. †††

* Theatr. Eur. *Tom. IV. p.* 287. Ludolph *lib. XL. c. II. n.* 23. Rinck *p.* 24. qui etiam *p.* 31. illorum refutat errorem, qui partum fuisse cæsareum dicant.

** Rinck *p.* 34.

*** Rinck *p.* 36.

**** Rinckius *p.* 42. tradit, quod ab ipso Ferdinando III. secundum scriptum Ferdinandi II. quod *Princeps in Compendio* inscribitur, fuerit informatus, quod scriptum etiam ibidem exhibetur.

***** Rinck *p.* 81.

****** Staturam ipsius describit Rinck *p.* 314.

******* Testatur de eo Rinckius *p.* 157. Pietatem ipsius commendat Ferdinandus Widemann S. I. scripto post mortem Leopoldi edito *Morgenstern bey der Sonne.* De religionis studio potissimum testantur tres columnæ, quas vouit & immensis sumtibus Viennæ erigi fecit. Primam in memoriam immaculatæ conceptionis Mariæ a. 1667. dicauit, Rinck *p.* 617. Alteram Trinitati, tempore pestis Viennensis vouit, cuius fundamenta 30. Iulii 1687. fuerunt iacta, Rinck *p.* 977. quæ a. 1693. fuit consummata, Rinck *p.* 1185. De hac singulare extat scriptum, sub titulo: *das dem Dreyeinigen Gott andächtig vertrauend angenehm, danckbahre Oesterreich, VVien* 1682. 4. Tertiam Iosepho a. 1702. vouit, dum ad Landauii obsidionem properaret Iosephus, quæ demum mortuo ipso a. 1706. fuit erecta, Rinck *p.* 1507.

******** De ipsius cultura latini sermonis testantur variæ litteræ, quas adducit Rinckius *p.* 85.

† Rinck *p.* 122.

†† Rinck *p* 115. 124.

††† Rinck *p.* 139. 147. 164. 176. Extat Baptistæ Nani Senatoris Veneti scriptum de aula Leopoldi. Faciunt huc etiam *Memoires de la Cour de Vienne, à Cologne* 1705. 12. quæ etiam Germanice prodierunt, sub titulo: *Relation von dem Kayserlichen Hoffe zu VVien.*

§. II.

Mortuo Ferdinando IV. Austriæ non solum Regens, sed etiam Vngariæ, Bohemiæque Rex declarabatur. * Post Ferdinandi III. vero mortem a. 1657. controuersia oriebatur de Imperii Vicariatu, quem & Ferdinandus Maria, Bauariæ, & Carolus Ludouicus, Palatinus Elector adfectabant. ** Repetebat Bauarus, iura domui Bauaricæ in Electoratum iam ab antiquo fuisse, per translationem Electoratus facta firmiora, & potissimum, quod Vicariatus iura Electoratui atque Archidapiferatui connexa, cum eodem fuissent translata, ipsique Bauari de eodem inuesti-

ti,

ti. Opponebat Palatinus, Vicariatum non Electoratui nexum, sed Comitiuæ Palatinatus, quæ nunquam fuerit in Bauaros translata, in quam dum ipse per Instrumentum Pacis restitutus, integrum esse ius Vicariatus, & Bauari inuestituram per dictum Instrumentum abolitam, eundemque Vicariatum in Ferdinandi Mariæ inuestitura omissum. *** Controuersia hæc multo feruore agebatur, vtroque etiam, quantum posset, Vicariatus iura exercente, multæ quoque turbæ in Collegio Electorali exinde fuerunt excitatæ: **** nihil tamen isto tempore decisum, nisi quod Saxoniæ Elector atque Imperialis Camera Bauari Vicariatum adgnoscerent. *****

* Vide diss. super. *§. XLVI.*

** Extant vtriusque edicta Vicariatus apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 30. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 3.

*** Vtriusque partis scripta reperiuntur apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 45. 122. 146. 153. 251. 263. Iura Palatini defenderunt Io. Freinsheimius, sub nomine Gratiani Philocci, Hermannus Conringius & Ezechiel Spanhemius. Vid. Bibl. Iuris *cap. XIV. §. XXI.* Vtrorumque argumenta in compendio exhibet Burgoldensis *disc. ad Instrum. P. p. I. disc. XXVI.* Pfeffinger ad Vitriarium *lib. I. tit. IX. §. 5. p.* 269. Tolner *Hist. Palatina c. IV.* Schilter *Instit. Iur. Publ. lib. I. Tit. XVIII.* Cocceius *cap. XVI. §. 3.* Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 10. *sqq.*

**** Eo deuenit, vt, dum Bauaricus legatus Oexelius, scripto coram Collegio Electorali publice prælecto, iniurius esset in Fridericum Palatinum & inter alia verbis vteretur *der Verwürckung der Churwürde*, Carolus Ludouicus nimium exagitatus, atramentarium ipsi obiiceret, ægre hoc ferente Collegio Electorali. Londorp *Tom. VIII. p.* 333. Compositio inter vtrosque *p.* 368. Iuncker *lib. LVIII. c. II. n.* 19. Theatr. Eur. *T. VIII. p.* 432. Rinck *p.* 439.

***** Londorp *Tom. VIII. p.* 251. licet Palatinus idem peteret *p.* 255. Leopoldus etiam datis 14. Ianuarii 1659. super Vicariatu a Bauaro gesto, singularibus litteris fuit testatus. Iuncker *lib. LIX. c. II. n.* 11. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 378.

§. III.

Durante hoc Vicariatu, controuersia inter Moguntinum & Coloniensem agebatur, ob coronationem Ferdinandi IV. Res primum scriptis disceptabatur. Moguntino ad Exempla anteriora factæ coronationis *; Coloniensi ad A. B. prouocante. ** & fere ad arma fuisset deuentum, vsque dum xxv. Iunii 1657. omnis controuersia transactione fuisset composita, vt quilibet in sua dioecesi, extra vtramque autem alternis *** vicibus coronationem peragerent, quod etiam Capitulatione Leopoldina, Iosephina & Carolina fuit confirmatum ****

* Sic Otto M. ab Hildeberto, Henricus II. a Willigiso, Conradus Salicus ab Aribone, Rudolphus Sueuus a Sigfrido, Maximilianus II. a Daniele Brendelio, Matthias a Io. Suicardo, Ferdinandus IV. a Io. Philippo a Schonborn, singulis Archiepiscopis Moguntinis fuerat coronatus.

** Tit. IV. n. 4. *Coloniensi Archiepiscopo competit dignitas, nec non officium Romanorum Regi primum diadema Regium imponendi.*

*** Extat hæc Transactio apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 121. in Theatr. Europ. *Tom. VIII. p.* 521. Diario Europæo *Tom. I. p.* 948. apud Thulemarium *cap. XXV. n.* 30. Rinck *p.* 424. Happel *p.* 445. Plura de hac controuersia prodierunt scripta, Boineburgio Barone & Conringio iura Moguntini propugnante, dum alii, atque inter hos, Petrus a Streithagen defensionem iuris Coloniensis susciperet. Vid. Bibl. Iuris *cap. XIV. p.* 604.

**** Leopoldi art. XXXVII. Iosephi art. XXXVI. Caroli VI. art. III.

§. IV.

Dum igitur ob gliscens Polonos inter Suecosque bellum, cui etiam Leopoldus, ob missa Polonis auxilia miscebatur, Comitia Electoralia differrerentur, instante tandem Saxone, * ista a Moguntino ad IV. Augusti 1657. Francofurtum fuerunt indicta, ad quæ legati Papæ & Regum exterorum mittebantur. Aderant Io. Philippus a Schönborn, Moguntinus, Carolus Caspar a Leyen, Treuirensis, Maximilianus Henricus, e domo Bauarica, Coloniensis, Io. Georgius II. Saxoniæ Elector, & Carolus Ludouicus Palatinus, vna cum Bauari legato, Egone Fürstenbergio, & Brandenburgici Mauritio Nassouio, ** ipso demum Leopoldo IX. Martii 1658. vrbem Francofurtensem solenniter ingrediente. *** Gallis primum fauere videbantur Ecclesiastici Electores vna cum Bauaro, Ludouico XIV. Imperialem dignitatem adfectante, dum Saxo & Brandenburgicus Leopoldo fauerent. Et dum periculi plena videretur Ludovici electio, Bauarum Galli commendabant, ipsi subsidia promittentes, vsque dum ex terris Austriacis factus fuisset ditior. Leopoldo etiam contradicebant Sabaudus & Suecus. Galli, dum artes ipsorum minime procederent, ipso potissimum Bauaro abnuente, Leopoldum Guilielmum Archiducem Ferdinandi II. filium proponebant. **** Dum autem Moguntinus adhuc tergiuersaretur, & de Philippo Guilielmo, Neoburgico eligendo cogitaret, Treuirensis, Saxo & Brandenburgicus secessum minabantur Noribergam vel Ratisbonam, ibidemque Leopoldum esse electuros, quibus Moguntinus se cum reliquis Francofurti Neoburgicum esse oppositurос declarabant, vt electio dissidiosa metueretur. Deferuescente tamen impetu, tandem in partes Leopoldi vna cum Saxone & Brandenburgico Palatinus etiam & Moguntinus accedebant, ipsiusque electio decernebatur. ***** Licet Galli non solum Capitulationis capita duris conditionibus, & commissoria, quæ dicitur clausula, vellent augeri

geri, quæ tamen, protestante desuper legato Bohemo fuerunt mitigatæ, ****** sed etiam Principes Imperii Deputati contra eandem protestabantur, diuersa monita exhibentes, quæ inseri postulabant. ******* Accedebat Mantuani protestatio contra articulum IV, quo Clarascensis pax confirmatur, dum Montisferratensem Marchionatum Sabaudo relinqui nollet, † His tamen non obstantibus, confecto Capitulationis negotio, Leopoldus VIII. Iulii st. v. 1658. more solenni in Imp. eligitur †† atque XXI. Iulii st. v. ibidem ab Archiepiscopo Coloniensi, consentiente tamen Moguntino, coronatur. †††

* Extat de eo Saxonis scriptum apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 205. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 102. Brandenburgicus vero Elector electionem differri volebat Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. VI. §. XXI.*

** Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 44. *sqq.* Diar. Europ. Tomo. I. Rinck *p.* 388.

*** Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 350. Diar. Eur. *Tom. I. p.* 630. Happel *p.* 425.

**** Rinck *p.* 386. Qua ratione Coloniensis, instigantibus potissimum fratribus Fürstenbergiis Austriacis fuerit contrarius, docet Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. VII. §. XXVII.* Idem de Gallorum artibus agit in vita Caroli Gustaui *lib. IV. f.* 229. & *lib. V. §. XLVI.* Iuncker *lib. LVII. c. II. n.* 392. qua ratione Sueci Austriacos a corona Imperiali excludere tentauerint, addit Pufendorf: *quo fine Ioannes Christianus Boineburgius & VVilhelmus Fürstenbergius ab Electoribus Ecclesiasticis Monachium missi, & Regis Galliæ nomine eodem profectus Antonius Grammondus frustra fuere, diffidentia Bauari erga Moguntinum, etsi Boineburgius sancte asseuerarat, huncce serio id egisse, ut dignationem Cæsaream ab Austriacis in Bauarum transferret, nec hunc abhorruisse, ni mater cum Maximiliano Curtio & Haslangio manibus pedibusque obstitisset.*

***** Hæc consilia latius exponit Pufendorf *§. XLVI. LVIII.*

****** Rinck *p.* 400. Extat Protestatio Francofurti 8. Augusti 1658. apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 383. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 491.

******* Rinck *p.* 415. Monita 27. Aprilis 1657. exhibita reperiuntur apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 257. qui etiam *p.* 349. Capitulationem exhibet & Happelius *pag.* 432. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 473. Recueil *Tom. III. p.* 736.

† Rinck *p.* 415. Extat protestatio apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 367. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 490. Acta Sabaudica in Pastorii *Lauru Att. Publ p.* 124.

†† Denuntiatio Francofurtensis Magistratus ante electionem, reperitur apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 333. 341. Ipse electionis actus describitur in Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 346. 525. Thuldenus *lib. IX. p.* 270. Diar. Eur. *Tom. I. p.* 871. apud Happelium *p.* 430. Prodierunt etiam hac in caussa varia scripta: Epistola Equitis Romani Francofurtum missa, cui subiicitur responsum equitis Germani. Io. Frischmannus vero Regis Gallorum Residens apud Argentoratenses stylo lapidario & satyrico emisit a. 1657. Collegium Electorale, Collegium reliquorum Imperii deputatorum, Moguntini Labores Electores, & Labores Electorum, cui tamen Bœclerus opposuit Censuram in Collegium Electorale amicam. Respondet equidem Frischmannus per Censuram Censuræ, sed huic repetita altera amica in Collegium censura & responsio in Censuram Censuræ obiicitur, de quibus Gryphius de Script. Sec. XVII. p. 140.

p. 140. Rinck p. 422. Paſtorius *Flore Germ. Tom. I. p.* 647. & in lauru Actorum Publicorum Europæ p. 255. quo etiam alia Acta durante Interregno continentur.

††† Diar. Eur. *Tom. I p.* 984. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 525. Londorp *Tom. VIII. p.* 361. Extant hæc Acta coronationis etiam in Becmanni Synt. dign. illuſtr. *p. I. pag* 589. Happel *p.* 444. Rinck *p.* 423.

§. V.

Durantibus iſtis Comitiis Electoralibus, Deputationis Conuentus, circa ipſam electionem Moguntiam transferebatur. Et licet Imp. eum Moguntiam vel Ratisbonam transferri vellet, Octobris tamen menſe 1658. Conuentus Francofurti, * inſtante Moguntino, qui noui Conuentus indictionem a Cæſare factam, iuribus Archi Cancellariatus putans eſſe contrariam, redintegrabatur. ** Mittebant eo legatos ſuos Galliæ Rex & Rex Carolus Guſtauus Matthiam Biärenclauium, qui diuerſis exhibitis litteris, de Ferdinando II. & domo Auſtriaca conquererentur, *** quod non ſolum pacem Polonos inter & Suecos varie tentatam impediuerit, ſed etiam Polonis auxilia ſubmiſerit, eoque ipſo contra pacem Osnabrugenſem egerit. **** Hic tantum proficiebat, vt dum Status metuerent, ne Leopoldus Hiſpanis etiam auxilia contra Gallos ſubmitteret, ipſique nouo bello implicarentur, Moguntiæ de fœdere defenſiuo ageretur, idemque Francofurti 4. Auguſti 1658. inter Moguntinum, Treuirenſem, Colonienſem Archiepiſcopos, Chriſtophorum Bernhardum Monaſterienſem Epiſcopum, Philippum Guilielmum Palatinum Neuburgenſem, Sueciæ Regem, vt Ducem Bremenſem, Auguſtum, Chriſtianum Ludouicum & Georgium Guilielmum Duces Brunſuicenſes, Guilielmum Haſſiæ Landgrauium, dictum *der Rheiniſchen Fürſten Alliantz* concluderetur, de pace conſeruanda & ſibi mutuo aſſiſtendo, ***** cui 15. Auguſti 1658. Galliæ rex accedebat. ****** Hi vero Fœderati commune conſilium belli Hildesheimi conſtituebant, quod vocabatur *der Allianz-Rath*, quod dirigente Moguntino, x. Ianuarii 1619. initium cepit, & coram eodem negotio fœderis communia fuerunt pertractata. ******* Hoc fœdus vero Francofurti XXXI. Auguſti 1660. ad alterum † triennium: & XXV. Ianuarii 1663. in tertium, †† demum Herbipoli XXVIII. Februarii 1667. cum Moguntino denuo fuit prorogatum. †††

* Happel *p.* 452. Legati Deputatorum qui huic Conuentui interfuerunt, recenſentur ſub initium Diarii Europæi. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 540. 550.

** Extant de eo variæ litteræ apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 416. 470. 512. 518. 519. 520. 521. 532. 553. 562. 577. 607. 638. 670. Iuncker *lib. XX. c. II. n.* 16. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 552. 1027.

*** Ex-

*** Extant quinque Suecorum nomine a Biarenclauio exhibita Memorialia apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 174.175.233.253. Primum quidem d. XXII. Septembris 1657. Quintum V. Maii 1658. Pufendorf *de rebus Caroli Gustaui lib. IV. §. XLIII.* Theatr. Europ. *Tom. VIII. p.* 61.374.415. De Gallorum Grauaminibus *p.* 76. Hæc scripta etiam coniunctim extant in I. A. Pastorii Lauru Actorum Publicorum Europæ. Facit huc *Responsio ad Literas Veteris Amici, qua Austriacis attributæ laudes & Criminationes in Suecos iactæ breuiter expenduntur, Eleutheropoli* 1658. 4.

**** In Quinto Memoriali apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 284. recensentur grauamina contra domum Austriacam, quæ talia sunt: *contra Ferdinandum III.* 1. *Disturbauit Tractatum pacis, qui Anno* 1651. & 1652. *Lubecæ inter Sueciam & Poloniam erat institutus, prout ex Protocollo Polonicorum Commissariorum VVarsauiæ inter Metricæ seu Archiui Acta inuento, hic ad oculum monstratum est, & id desiderantibus adhuc monstrari potest.* 2. *Concitauit Czarem Moschorum aliosque vicinos Principes contra Sueciam, eoque ipso Sueciam infinitis damnis affecit,* 3. *Amicos & Socios S. R. Mai. Sueciæ a societate Suecica abalienare conatus est.* 4. *Pacis Tractatus inter Sueciam & Poloniam, cum alibi per Poloniam, tum anno* 1656. *vergente ad exitum autumno ad Gedanum per Lisolam impediuit.* 5. *Fœdus contra Sueciam cum Rege Poloniæ iniuit. Bellum tandem præsens in Polonia contra Sueciam decreuit, & filio suo, Serenissimo Regi Hungariæ arma illa, quibus nunc Poloniæ quietem impediuit, & Germaniæ ipsi, cumprimis vero Suecicis prouinciis ibidem sitis, exitium interminatur, quasi propria sua manu porrexit.* Respondetur tamen *breui Informatione & demonstratione* apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 185. Gallis etiam respondetur *breui discussione querelarum.* Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 78.

***** Extat fœdus integrum apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 417. Happelium *p.* 452. Diar. Eur. *Tom. I. p.* 1010. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 560. Rinck *p.* 441. Pastorium Flor. Germ. *Tom. I. p.* 674.

****** Fœdus cum Gallo extat apud Io. ab Alpen vita *Christoph. Bernh. a Galen lib. IV. §. XIV.* Londorp *Tom. VIII. p.* 422. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 569. Recueil *Tom. III. p.* 749.

******* Acta huius consilii proponuntur in Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 1101.

† Diar. Eur. *Tom. V. p.* 231.

†† Io. ab Alpen *lib. V. §. XIV.*

††† Recueil *Tom. IV. p.* 190.

§. VI.

Miserat interea Leopoldus a. 1657. Hatzfeldium cum sedecim militum millibus ex fœdere in Poloniam,* qui statim Ragotzium, Transylvaniæ Principem ad ignobiles pacis conditiones adigebat.** Idem Crakouiam capit, & Posenam.*** Concluso etiam cum Danis & Electore Brandenburgico fœdere,**** quem Poloni per pacta Vehlauiensia XIX. Septembris 1657. supremi iuris Ducem declarauerant.***** Anno 1658. Thorunium occupabatur ****** & Montecuculi Comes Suecos Holsatia pellebat, † indeque insequenti anno 1659. in Pomeraniam irrumpens Tribseam, Loitiam, Damgartum, Demminum, Wollinum occupabat. Souchius etiam Gryphswaldam & Stettinum a. XIX. Septembris vsque

10. G IV. No-

IV. Nouembris frustra obsidebat. †† Tandem vero per pacem Oliuensem III. Maii 1660. conclusam omnia loca per Holsatiam, Pomeraniam & Megapolensem Ducatum restituuntur, ††† dum per pacem Pyrenæam concordia Gallos inter atque Hispanos VII. Nouembris 1659. †††† per pacem Rotschildensem XXVI. Februarii 1658. ††††† & insecutam XXVII. Maii 1660. Hafniensem †††††† vero, Danos inter atque Suecos fuisset firmata. Per Rotschildensem etiam pacem Holsati Duces supremi iuris in Ducatu Slesuicensi fuerunt facti, id quod fundamentum controuersiarum Danos inter atque Holsatos subsecuturarum. †††††††

* Extat de eo relatio Leopoldi ad Principem quendam Imperii in Diario Europæo *Tom. I. p.* 95. qua simul caussæ exponuntur, & in Pastorii *Teutschen Floro Tom. I. p.* 253. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 108. Accedebat, quod Poloni Carolum Iosephum, Magistrum Ordinis Teutonici Regem designassent, Pufendorf *de rebus Caroli Gustaui lib. IV. §. XXXVII.* De Cæsaris fœdere cum Polonis, Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. VI. §. LXIII.* Fœdus extat in Recueil *Tom. III. p.* 707.

** Rinck *p.* 445. Happel *p.* 391. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 125.

*** Happel *p.* 393. Rinck *p.* 446. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 128. Pufendorf *de reb. Caroli Gustaui lib. IV. §. XL.*

**** Rinck *p.* 447. Extant capita fœderis in Diar. Eur. *Tom. I. p.* 483. Ipsa pacta apud Pufendorf *lib. VII. §. XVII.*

***** Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. VI. §. LXXVIII.* Theatr. Europ. *Tom. VIII. p.* 150. 608. Diar. Eur. *Tom. III. p.* 183. Happel *p.* 459. Recueil *Tom. III. p.* 714.

****** Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 674. Rinck *p.* 454.

† Rinck *p.* 455. Hoc bellum etiam prolixius describitur *in der Einleitung zum Nordischen Krieg p.* 98. *sqq.*

†† Consilia super hac expeditione describuntur in Theatro Eur. *Tom. VIII. p.* 1143. vbi etiam Cæsaris irruptio legitimatur, Pufendorf *de reb. Frid. Guilielmi lib. VIII. §. XVII. de reb. Car. Gust. lib. VI. §. LXVII.* Happel *p.* 499. Rinck *p.* 404. Extat de eo Memoriale Sueciæ Ablegati in Conuentu Francofurtensi exhibitum apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 611. cum aliis scriptis.

††† Extant Acta Pacificationis Sueco-Polonicæ apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 651. *sqq.* Pufendorf *lib. VIII. §. LXXV. de rebus Caroli Gustaui lib. VII.* Diarium Europæum *Tom. IV. p.* 292. Recueil *Tom. III. p.* 805. Happel *p.* 546. Rinck *p.* 468.

†††† Diar. Eur. *Tom. III. app. p.* 1. Recueil *Tom. III. p.* 773. Londorp *Tom. VIII. p.* 639. Happel *p.* 514. Separatim extat *Histoire de Paix concluë sur la Frontiere de France & d' Espagne entre les deux Couronnes l' an* 1659. *à Cologne* 1667. 12.

††††† Londorp *Tom. VIII. p.* 624. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p* 746. Happel *p.* 470. Recueil *Tom. III. p.* 724. Hæc autem pax Tostrupi fuit conclusa, Rotschildiæ adaptata, Pufendorf *de reb. Car. Gust. lib. IV. §. XI. XII.*

†††††† Londorp *Tom. VIII. p.* 677. Happel *p.* 559. Scripta inter Suecos & Danos post pacem Rotschildensem extant in Theatro Europæo *Tom. VIII. p.* 1188. Recueil *Tom. III. p.* 814.

††††††† Specialis Transactio de eo fuit inita II. Maii 1658. Theatr. Europ. *Tom. VIII. p.* 773.

§. VII.

§. VII.

Eodem tempore Christophorus Bernhardus a Galen, a. 1650. in Episcopum Monasteriensem electus, desuper licet protestante Bernhardo Mallincrotio Decano. * Dum autem Monasterium Hanseatica Ciuitas Mallincrotio faueret, nec Galeni præsidium admittere, ** potius pro Ciuitate Immediata Imperii, volebat declarari. *** Conuenerat equidem inter vrbem & Episcopum in arce Schönefiitana d. xxv. Februarii 1655. de certo militum numero in præsidium admittendo, vsque ad proximum Comitium. **** Conuenerant etiam Coloniæ Principum legati, qui controuersiis Monasteriensibus Cæsaris auctoritate præfecti, sed re infecta fuit discessum. ***** Agebatur inde caussa in Cæsaris aula, & publicabatur ix. Decembris 1656. decretum, vt Monasterienses ius præsidii vna cum adnexa custodia clauium & portarum firmioribus argumentis probent. ****** Postquam igitur compositio varie fuisset tentata, Vrbs durante interregno, xx. Augusti a. 1557. a Galenio subsidiis Electorum Ecclesiasticorum & Neoburgici firmato, cœpit obsideri & machinis infestari. ******* Dehortantibus tamen Vicariis, ******** & Belgis obsessæ vrbi in auxilium aduentantibus, ********* Episcopus in castris *zum Geist* xxi. Octobris 1657. cum Monasteriensibus paciscitur, vt Ciuitas ex vrbano milite trecentos contineat, suoque sumptu alat, quibus Princeps quingentos adiungat, vtrique vna cum Præfecto, quem Episcopus miserit, & Principi, & Ordinibus & Ciuitati sacramento obligentur, salua alias pactione Schonflitiana & decreto Cæsaris. ********** Dum autem Vrbani præsidiarios Episcopi ad ea adigere vellent, quæ cum ipsius & militiæ despectu coniuncta, copias suas iterum educebat. † — Varie interim Monasterienses Hanseaticas ciuitates & Batauos de auxilio ferendo sollicitabant, ab iisdemque vrbis præsidium petebant. †† Leopoldus interea per decretum xii. Decembris 1658. Monasteriensibus mandat, vt iuris definitioni se subiiciant, & ab omni prorsus ad alios recursu se contineant. ††† Sequitur tandem ix. Iulii 1659. decretum Cæsaris, quo Monasterienses Episcopi præsidium recipere iubentur, cui dum Ciuitas haut pareret, Executoriales ad Episcopum subnectuntur. †††† Dum vero Ciuitas Batauorum auxilia frustra imploraret, Episcopus Cæsaris & Gallorum milite firmatus, infra vrbem xxii. Iulii castra metatur, eandemque post velitationes aliquot circumsidet. ††††† Tandem vero xxvi. Martii 1661. vrbs Episcopi arbitrio se submittit, quadraginta quinque Imperialium millia exsoluit. Episcopus igitur vt cohiberet Ciuitatem, arcem imponit. ††††††

* Io. ab Alpen *Vita Christoph. Bernh. a Galen lib. I. §. VII. XI.*

** Alpen *lib. III. per totum.* Happel *p.* 385. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 88. In App. Diarii Europaei *Tom. VI. p.* 32. *Ausführung uber die Frage ob die Stadt Münster Bündnüs machen kœnne.*

*** Alpen *lib. III. §. XXIII.*

**** Alpen *lib. III. §. VII.*

***** Alpen *lib. III. §. XVIII. XX.*

****** Alpen *lib. III. §. XXIV.* Londorp *Tom. VII. p.* 1195. Diar. Eur. *T. I. p.* 391.

******* Alpen *lib. III. §. XXXIII.* Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 92.

******** Extant Vicariorum litteræ ad Episcopum apud Alpen *lib. II. §. XXXV.* Londorp *Tom. VIII. p.* 165. Episcopi excusatoriæ *p.* 278.

********* Alpen *lib. III. §. XLIV.* Quid cum Belgis actum, per scripta exponit Alpen *lib. III. p.* 58. *sqq.* 196.

********** Alpen *lib. III. §. XLV.* Rinck *p.* 481. Londorp *Tom. VIII. p.* 302. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 99. Diar. Eur. *Tom. I. p.* 478. Iuncker *lib. LVII. c. II. n.* 45. 46. Recueil *Tom. III. p.* 720.

† Alpen *lib. IV. §. XV.*

†† Alpen *lib. IV. §. XXI.*

††† Londorp *Tom. VIII. p.* 481. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 19. Alpen *lib. IV. c. XVI.*

†††† Londorp *Tom. VIII. p.* 579. Alpen *lib. IV. §. XXII.* Happel *p.* 539.

††††† Alpen *lib. IV. §. XLIX.* Quid Monasteriensium legati & Hanseaticarum Ciuitatum Residens Aitzema desuper cum Belgis egerit prolixe recensetur in Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 245.

†††††† Alpen *lib. IV. §. LXXI. sqq.* Rinck *p.* 483. Happel *p.* 681. Londorp *Tom. VIII. p.* 753. Theatr. Eur. *Tom. IV. p.* 308.

§. VIII.

Interim Leopoldus Comitia Regni Bohemici XXVII. Iulii 1657. Pragæ instituerat.* Idem in Vngaria Posonii mense Augusto 1659. factum, regni securitati prospecturus. ** Turcæ enim Ragotzio ob bellum Polonicum infensi, Transyluaniæ Ordinibus mandant, vt Ragotzio deiecto, nouum Principem sibi eligant; qui ea lege Franciscum Redeium vicarium Principem constituunt, dum Ragotzius apud Turcas expietur. *** Hi a. 1658. in Transyluaniam irrumpentes, Ienoam, Karansebam atque alia munimenta, occupant, Achatium Barcschai, inuitis Ordinibus, principem imponunt, **** quem dum Ragotzius oppugnat, a Turcis ad Clausenburgum XXII. Maii 1659. prœlio victus e vulneribus Waradini moritur, ***** quod propugnaculum XVII. Augusti st. v. anno 1660. a Turcis expugnatur, frustra in auxilium properante Souchio, Duce Cæsareo. ****** Eodem anno 1660. Transyluanorum pars nouum Principem Io. Keminium eligunt, cui etiam in Comitiis Regenæ habitis, Principatum Barcschai cedit; reseruato sibi annuo reditu.******* Dum

autem

autem Keminius Turcis se parem haut videret, facto cum Cæsare fœdere, pleraque munimenta sua, Giulam potissimum & Claudiopolim Cæsareo præsidio munit. ******** Barcschai vero, dum Transyluaniam Turcis tradere conaretur, capitur & capite plectitur. ********* Reiecto vero Keminio, Michaelem Abaffium Turci a. 1661. substituunt, qui de Keminio victor, hoc in prœlio tumultuario occiso, † dum interea Nicolaus Serini, qui nouum munimentum, Serinwar dictum, †† Canisiæ opposuerat, ipsam hanc vrbem frustra tentaret. ††† Mittebantur equidem a Cæsare legati ad aulam Ottomannicam, qui inducias peterent prorogari, omnia ob metum Gallorum largiter promittentes, quos vana spe Turcæ illudebant, vsque dum ad bellum omnia fuissent parata. †††† Interim Abaffius etiam a Cæsareis cæsus fuit & occisus. †††††

* Rinck *p.* 451. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 110.

** Extat Cæsarea Propositio apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 607. Iuncker *lib. LIX. c. III. n.* 23. Meyeri *p. II. Ortel. rediuiu. p.* 178. Diar. Eur. *Tom. IV. p.* 378.

*** Meyer *Ortel. rediuiu. p.* 174. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 1003.

**** Meyer *p.* 177. Theatr. Eur. *p.* 1008.

***** Meyer *p.* 179. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 1127. Happel *p.* 579. Rinck *p.* 470.

****** Meyer *p.* 186. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 39. Rinck *p.* 471. Extat de hoc Consilium Vngarorum apud Londorpium *Tom. VIII, p.* 694.

******* Meyer *p.* 188. 190. Diar. Eur. *Tom. VI. p.* 141. Londorp *Tom. VIII. p.* 735. Theatr. Eur. *Tom. VIII. p.* 1118. *Tom. IX. p.* 47. 326.

******** Meyer *p.* 194.

********* Meyer *p.* 195. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 329.

† Meyer *p.* 202. 210. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 333. 594. Rinck *p.* 478. 487.

†† Meyer *p.* 197. qui etiam hoc munimentum late describit & *p.* 201. Rinck *p.* 479.

††† Rinck *p.* 477.

†††† Meyer *p.* 215. Rinck *p.* 484. Londorp *Tom. VIII. p.* 927. Theatr. Europ. *Tom. IX. p.* 588.

††††† Meyer *p.* 210.

§. IX.

Leopoldus interim Imp. iam Maio mense 1662. Comitia instituerat Posonii, quibus tamen fructuosi nihil peractum, dum Euangelici status restitutionem sacrorum atque ecclesiarum peterent, * Vngari etiam in vniuersum militem Germanum inuisum haberent, Iulio tamen mense decretum, vt Germanus miles, nouem millibus exceptis, ex regno educeretur. ** Ab Imperii Statibus auxilia petebat Imp. *** id quod institutis Ratisbonæ Comitiis renouabatur. Ast, postquam Turcæ iam satis essent instructi, Cæsaris legato Peretzio indicant, nisi relicta a Cæsareis Transylvania, destructo munimento Serinwar, & damnis hactenus illatis, immen-

mensa pecuniæ summa reparatis, pacem haut esse sperandam.**** Hinc in Vngariam irrumpunt, & dum omnia essent imparata, Cæsarei Viennæ quoque metuebant. ***** Postquam Forgatschium Comitem XXVIII. Iulii 1663. st. v. ad Barckanum profligassent, ****** Neuheuselium infestant, & quindecim licet suorum millibus amissis VI. Septembris deditione capiunt, culpa in Forgatschium reiecta.******* Dum in hac obsidione hærerent, in Morauiam irrumpunt, vt auxilia Vngaris submittenda impedirent, omnia deuastantes, multis Christianorum millibus in captiuitatem deductis, omnem Germaniam multo terrore implent.******** Occupato Neuheuselio, Turcæ Neutram, Nouigradum, Leuentzam & Freystadtium occupant, a Souchio insequenti anno recuperata ********* Serinwarium vero frustra tentant. ********** Dum interea Petrus Serinius Turcas in Bosnia, Nicolaus Serinius istos ad Comorrham cæderet.† Insequenti anno 1664. postquam Leopoldus ab Imperii Statibus non solum insignem Exercitum secundum triplum Matriculæ cuiuslibet Status, cum adparatu necessario impetrasset, duce Leopoldo Badensi, & Locumtenente Georgio Friderico Comite Waldeccensi, sed etiam a fœderatis Rhenanis duce Wolfgango Iulio, Hohenloico Comite, Christophoro Bernhardo Monasterii Episcopo & Friderico Durlacensi Marchione, Directoribus constitutis Exercituum, armorumque Imperii, Galli auxilia non contemnenda submitterent, ab Alexandro VII. etiam Papa multa pecunia fuisset firmatus, †† Serinius, occupata Babocza & aliquot vrbibus, pontem Esseckiensem XXII. Ianuarii st. v. delet, ††† dum interea Hohenloicus Quinque ecclesias, vrbem caperet, ab arcis vero & Sigethi obsidione recedere fuisset coactus, †††† dum Abaffius Clausenburgum proditione capit. ††††† Souchius autem Vngariæ superiori præfectus, profligatis Turcis, Neutra & Leuentza captis, ad dictam vrbem Turcas XIX. Iulii cædit, vt sex millibus suorum cum magna præda amissis, cædere fuissent coacti.* Inde Barckanum occupat, ** Serinius vero cum Hohenloico Canisiæ obsidionem a Cæsareis destitutus, ob annonæ & pecuniæ defectum, relinquit. *** Turcæ Serinwarium obsident, cui succurrere tentabat Serinius, sed contradicente Montecuculi Comite, vsque ad totius Exercitus aduentum, castrum XXX. Iunii a Turcis adsultu capitur & solo æquatur. ****

* Hæc Comitia prolixe describit Meyer *p. II. p.* 218. Propositio Cæsarea apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 934. Statuum vero scripta *p.* 840. Theatr. Eur. *T. IX. p.* 573.

** Meyer *p.* 240. Extant articuli Posonienses in fine Tomi IX. Diarii Europæi.

*** Meyer *p.* 252. Londorp. *Tom. VIII. p.* 744. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 296.

**** Meyer

**** Meyer *p.* 252.

***** Meyer *p.* 265.

****** Meyer *p.* 263. Rinck *p.* 492. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 948. Happel *p.* 710.

******* Meyer *p.* 266. Rinck *p.* 494. 497.

******** Meyer *p.* 273. 286. Rinck *p.* 495. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 960.

********* Meyer *p.* 285. 290. Rinck *p.* 498.

********** Meyer *p.* 309.

† Meyer *p.* 296. Rinck *p.* 498. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 964.

†† Rinck *p.* 503. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 862. Conclusum Imperiale III. Decembris desuper confectum, extat apud Londorpium *Tom. IX. p.* 1. Plura scripta huc facientia *p.* 234. 300. Recessus Circuli Franconici de milite in Vngariam mittendo 31. Martii 1664. confectus, extat in Diar. Eur. *Tom. XI. p.* 1.

††† Meyer *p.* 298. Quid de auxilis ad bellum Turcicum cum Belgis Fœderatis egerit Cæsaris legatus, Sintzendorfius, testatur Alpen *lib. V. §. XXVIII.* Renuebant isti ne Turca illos commerciis prohiberet, & solis ita Britannis via sterneretur. Consilia Monasteriensis Episcopi de hoc bello idem exponit *§. XXXI.* Rinck *p.* 506.

†††† Meyer *p.* 300. 305. Rinck *p.* 507. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 1147. Alpen *lib. V. §. XLVIII.*

††††† Meyer *p.* 306. Rinck. *p.* 507.

* Meyer *p* 351. Rinck *p.* 508. Diar. Eur. *Tom. XI. p.* 456. Londorp *Tom. IX. p.* 269. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 1158. 1163. Mem. d'Attagnan *Tom. III. p.* 369.

** Meyer *p.* 354. Rinck *p.* 513.

*** Meyer *p.* 312. Rinck *p.* 514. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 1166.

**** Meyer *p.* 325. 331. Rinck *p.* 517. Theatr. Eur. *p.* 1188.

§. X.

In Vngaria vero inferiori Turcæ Arrhabonem traiicere tentant. Hoc præuersuri Christiani, versus S. Gotthardi Monasterium castra movent eademque metantur castris Turcarum aduersa. Dum vtrinque ad ripam considetur, bellicis tormentis in castra vtriusque fulminatur, licet Christiani pulueris pyrii defectu laborarent. Kalendis tandem Augusti st. n. 1664. Ianizarorum sex millia, quibus alios atque alios Vezirius submittebat, Arrhabonem inundant, perruptoque amne horrendis clamoribus mediam Christianorum aciem ex copiis Circularibus & plerumque tyronibus conflatam obruunt; sed quæ primum vix impetum sustinet, vniuerso pene equitatu prostrato. Nec aberat procul, quin prima hæc clades, exercitus reliqui excidium secum traxisset. Diuersas namque legiones a Badensi Marchione subsidio missas, turbat hostis, cædit, fugat. Donec per Montecuculum & Hohenloicum tractoque in prœlium Gallorum Duce Collignio, acies reparatur, intra semihoram sic mutata, vt in fugam & amnem reiecti Turcæ, supra octo millia cæsi asserantur; isque terror incussus sit hosti, vt ista nocte sua Castra trans amnem

amnem deſeruerit. Chriſtiani nec inſecuti fugientem, nec victoriam proſecuti ſunt, quod cum rerum inopia, panis maxime inedia conflictarentur. * Turcæ hac clade accepta, pacem poſcunt, quæ x. Auguſti in caſtris Turcicis prope pagum Viſuar ad xx. annos fuit concluſa, his conditionibus, vt Tranſyluania vtriusque partis miles educeretur, eademque prouincia Principi ſuo Abaffio penitus reſtitueretur, qui tamen Turcis ſexcenta Thalerorum millia pro belli impenſis ſolueret. Comitatus Zattmarienſis & Zabotſchienſis Cæſari relinquantur, Waradinum vero & Neuheuſelium Turcis; libero tamen iure Imp. conceſſo munimentum ad Wagam extruendi, ** quod etiam altero anno factum, Leopoldi caſtro extructo. Præmaturam quidem hanc plerique pacem dicebant, poſt tantam Turcarum cladem, ipſi etiam Vngari ægre ferebant. Aſt, dum iuuene Imp. aula Imperialis oblectationibus locum daret, Miniſtri ad pacem potius vergerent, adparatus belli neceſſarius deficeret, & dum Vngaros inter & Germanos plane non conueniret, de ſupprimendis Vngaris conſilia eſſent, pax promouebatur, *** miles Imperii dimittebatur. ****

* Io. ab Alpen *lib. V. §. XLIX.* Meyer *p.* 335. Rinck *p.* 521. Diar. Eur. *Tom. XII. p.* 407. Londorp *Tom. IX. p.* 272.

** Io. ab Alpen *§. LI.* Meyer *p.* 357. Rinck *p.* 528. Londorp *Tom. IX. p.* 308. Theatr. Europ. *Tom. IX. p* 1142. 1246. Vid. Sigism. von Bircken *Donauſtrand p.* 172. Diar. Eur. *Tom. XI. p.* 498.

*** Meyer *p.* 359. qui etiam rationes exhibet in Comitiis Imperii exhibitas. Alpen *§. LII.* Rinck *p.* 532. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 950. 1132. Londorp *Tom. IX. p.* 309. Ricault *Hiſt. des Turcs Tom. III. p.* 113. Recueil *Tom. IV. p.* 87. *Vernünftige Betrachtung alles deſſen was vor Eintritt des Iahres* 1664. *bis auf den halben Auguſti vorgangen* 1664. 4. *die herannahende Türcken-Gefahr*, 1663. 4. Prodiit tamen *Memoria belli Hungarico-Turcici inter Leopoldum & Mahometem, ab auctore Io. Henrico Andlero, Argentoratenſi, Marſiliæ* 1665. quo Cæſar & ipſius Miniſtri traducuntur, qui liber Viennæ 2. Maii 1668. flammis fuit addictus. Diar. Eur. *Tom. XIX. p.* 323.

**** Londorp *Tom. IX. p.* 28.

§. XI.

Dum autem Imp. Conuentum Deputationis, prout varie tentaverat, diſſoluere non poſſet, & auxilia ab Imperio peteret contra Turcas, Comitia Imperii vniuerſalia ad Kl. Octobris 1661. indicebat, * conſtituto Principali Commiſſario, Guidone Archiepiſcopo Salisburgenſi. ** Fit tandem x. Ianuarii ſt. v. 1663. propoſitio Cæſarea de bello Turcico, pace in Imperio ſeruanda, & reſtituendis quæ adhuc ex Pace Weſtphalica ſuperſint. *** Et licet Imp. ſubſidia pecuniaria ad bellum Turcicum poſtularet, decreti tamen poſt multas altercationes L. menſes in pecunia

vel

vel milite præstandi, indeque copiæ auxiliares in Vngariam fuerunt missæ. Actum postmodum de Capitulatione perpetua, negotiis belli pacisque & varia facta fuerunt decreta, Comitiis in hunc vsque diem durantibus. ****

* Extant litteræ inuitatoriæ de dato Viennæ 8. Febr. 1662. apud Londorp. *Tom. VIII. p.* 811. Rinck *p.* 486. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 535.

** Londorp *p.* 840. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 1111.

*** Londorp *p.* 965. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 856.

**** Londorp *p.* 976. Theatr. Europ. *Tom IX. p.* 861. Diarium horum Comitiorum anni 1663. & 1664. reperitur in Mülleri *Staats-Cabinet p. IV. & V.* Prodiit etiam duabus partibus *Wohlgemeinter Discurs, was bey allgemeinen ietzigen Reichs-Tage zu Regenspurg beschlossen und zu deliberiren vorkommen mœgte* 1664. 4.

§. XII.

Anno 1665. controuersia oriebatur circa successionem in Cellensi Ducatu. Postquam enim Christianus Ludouicus, Cellensis Dux XI. Martii 1665. absque prole mascula obiisset, frater natu minor Ioannes Fridericus Cellensem partem sibi vindicatum ibat, eius possessione adprehensa, cum e contrario Georgius Guilielmus, qui hucusque Hanoueræ sederat, maior natu frater, eandem iure optionis * e paterno testamento sibi competere adsereret. Et licet Sueci Gallique sequestres se offerrent, Catholici etiam Io. Friderici, qui ipsorum religioni se addixerat, partes strenue tuerentur, interpositione tamen Friderici Guilielmi, Electoris Brandenburgici, primum Brunsuici, dein etiam Hildesiæ Tractatus fuerunt suscepti, & vltimo hoc loco VI. Septembris omnis controuersia fuit composita, vt Georgius Guilielmus Cellensem Ducatum cum Comitatibus Hoya & Diepholta, Ioannes Fridericus Callenbergicum & Grubenhagensem ditionem sortiretur: sequestribus mirantibus, qua ratione maior fratrum eo pacto non parum lædi se passus foret. **

* Georgius enim Dux Brunsuici & Lüneburgi a. 1641. Testamento cauerat, vt extincto sine liberis fratre ipsius Friderico, qui Cellensem Ducatum tenebat, duo semper remanerent Ducatus, Cellensis & Hannoueranus. Ad istum spectaret Ducatus Grubenhagensis, cum Comitatu Inferiori Hoyensi & Comitatu Diepholtz. Ad Calenbergensem vero siue Hannoueranum, spectaret Ducatus Gottingensis vna cum terris Homburgensi, Ebersteinensi & Schaumburgica, Comitatu etiam Superiori Hoiensi. In binas hasce partes seniores bini Christianus Ludouicus & Georgius Guilielmus succederent, optione seniori relicta, vni autem ex iisdem extincto, tertius succederet Io. Fridericus, optio tamen esset penes superstitem. Ad hanc igitur Georgius Guilielmus prouocabat, qui etiam defendendo Iuri suo in Comitiis exhibebat *Bericht Hertzog Georg Wilhelms zu Braunschweig competirenden Iuris Optionis:* quæ extat apud Londorpium *Tom. IX. p.* 392. cui Io. Fridericus opposuit *Gegründeten Gegenbericht, Zelle* 1665. 4. in quo demonstrare voluit, ius Optionis hoc in casu locum non habere. Testamentum vero hoc Georgii de separandis in perpetuum duobus istis Ducatibus per Testa-

mentum Ernesti Augusti primi Electoris, & factam vtriusque vnionem perpetuam fuit abolitum.

** Hanc controuersiam plenius exponit Pufendorf *de reb. Frid. Guilielmi lib. IX. §. LXXIX. LXXX.* Extat Recessus Compositionis apud Lünigium *p. spec. f. IV. p.* 140.

§. XIII.

Eodem tempore gliscebant magis controuersiae inter Moguntinum & Erfurtenses. Dum enim Moguntini ex concesso iure ecclesiastico ipsum vrbis dominium sibi adserere sensim conarentur, * Erfurtenses belli tricennalis tempore, Suecorum potissimum ope, libertatem suam vindicare, & in pace Westphalica pro libera Imperii Ciuitate declarari cupiebant, protestantibus desuper & Moguntino, & Saxonibus. ** Inualuit magis controuersia, dum conclusa pace Westphalica, Io. Philippus Elector e gente Schönbornia, precibus ecclesiasticis, prout ante bellum tricennale factum, includi postularet, & dum Erfurtenses id pro arbitrio olim quandoque factum regererent, restitutionis commissionem a Caesare impetrabat Moguntinus, negotio demandato Melchiori Ottoni Bambergensium antistiti, & Eberhardo Würtenbergico, qui per subdelegatos suos expeditis iis, quae ex pace Westphalica erant restituenda, etiam Recessui Compositionis inter Senatum & Ciuitatem certam precum publicarum formulam addebant, quam tamen Senatus abnuebat. *** Nouis super electione Tribunorum, Quaestorum & Senatus subortis dissensionibus, petente Moguntino a. 1654. noui a Caesare eo mittuntur Commissarii, qui electionis negotium componunt, pro Moguntino preces denuo vrgent atque imperant. **** Anno 1655. Volmarus Limprechtus, antea Quaestor plebeius, Quatuorvir eligitur, cui per plebis gratiam Tribunitia potestas, per annum alias duratura ad a. 1659. fuerat continuata. Venerat eodem anno mutationi magistratus dies, & dum legis esset, vt regimen anno quinto a defuncta dignitate iterum redeat, ordo eundem Limprechtum tangebat, quod tamen ob continuatos huc vsque ipsi honores aemuli negabant, quod fraudi sibi esse non posse, ipse profitebatur. Restituti igitur Senatores, quos pristina Caesaris Commissio antiquauerat, Limprechto ad Caesaris mandata & iussa Electoris prouocante. Coeptum quidem a. 1660. Moguntiae de postulatis agi, & Swalbaci transactio completa est, quam tamen Ciues non acceptabant. ***** Missus igitur a Caesare Schmidburgius Baro, qui Limprechtum restituit, precum formulam proponit, quae paucis mutatis, obstetricante Limprechto, recipitur, licet Senatores nonnulli & Ciues contradicerent, Ministerium etiam renueret, & Saxonum Duces Erfurtenses a. 1661. de-

dehortarentur, omni odio in Limprechtum redundante, qui tamen Cæsaris protectionis litteris munitur. ****** Nihilominus XXIV. Februarii 1661. a iudicio aulico de precibus pro Moguntino ecclesiasticis decernitur, quod demum II. Martii 1662. a Moguntino Erfurtensibus transmittitur, dum Senatus Hallenhorstium & Kniphouium antea Senatu motos restitui iubet, contradicente populo. ******* Dum vero Cæsar & Moguntinus instarent, a Senatu & Ciuibus Fœdus sub titulo *Einigkeits-Receß* XXVI. Nouembris 1662. fuit conclusum, his legibus, vt integra sint Electori iura, Saxoniæ Ducibus protectio, sed & vrbi libertas esset: communi igitur ope laborandum, vt concordia inter Senatum & Ciues stabiliretur. Hunc tamen Recessum Limprechtus domi se continens, subscribere detrectabat. Conclusum etiam in Senatu, ne quid inconsultis Saxonibus statueretur.******** Missi igitur a Cæsare Schmidburgius Baro & Goppoldus Consiliarii aulici Erfurtum, qui facta XXIII. Decembris propositione, decretum paritorium insinuant, obsequium exigunt, Hallenhorstium & Kniphouium restitui iubent, preces vrgent, noua formula composita, Recessum vnionis pro invalido declarant, hoc addentes, tamen nec preces, nec restitutionem Consularium vrbi præiudicio fore. † Dum vero Senatus cunctaretur, publicata sententia, in pœnam quinquaginta marcarum auri puri condemnantur. †† Hortabantur Saxones, facta Cæsaris & Moguntini declaratione de non præiudicando, vt parerent, ast in desperationem acti, plures Limprechtum in Curiam vocant, & non obstante Cæsaris protectione, in carcerem coniiciunt, cuius dimissionem Commissarii vrgent, qui tamen vt furori plebis se subducerent, Mülhusium tendunt. ††† Nouum Cæsaris de dato XVIII. Iulii st. v. 1663. publicatur mandatum, vt intra octiduum Limprechtum dimittant, nouum senatum introducant, imperata faciant, sub pœna proscriptionis. Ast, Erfurtenses coram Notariis supplicationis remedium arripiunt. Cæsaris vero Commissarii XVII. Septembris sententiam banni declaratoriam per Notarios insinuant, qui XXIV. Septembris Kniphosium & Hallenhorstium restituunt, plebe tamen adhuc reluctante. †††† Mittitur igitur VIII. Octobris præco Cæsareus, habitu fæciali vna cum Notario & quinque tubicinibus, qui sententiam banni publicaret, quos tamen Ciues ante portam inuadunt, ex equis deiiciunt, verberant, vulnerant, mandatorum copias adimunt, ad sclopetariorum inde domum ducunt, & licet non deessent, qui mortem minitarentur, post bidui tamen detentionem X. Octobris dimittunt. ††††† Dum igitur executio, protestantibus licet circuli Saxoniæ Superioris Statibus, †††††† Moguntino

tino a Cæſare eſſet demandata, Elector collecto milite, agrum Erfurtenſem infeſtat. Vrbici erumpunt, in vrbem currum cum pendentibus ex eo ciuibus, facinus Moguntinorum, vehunt; qui dum in foro ſiſtitur, incitatam iam plebem vlterius commouebat. In turmas ſeditioſi coëunt, Optimates quærunt, ſpoliant captiuos, e curia Limprechtum & Hallenhorſtium educunt, illos tanquam omnis mali incentores arguunt, proſternunt, conculcant, ſudibus cædunt, vt fere exanimes eſſent. Interim aliæ duæ turmæ ad Io. Danielis Gudeni Sigilliferi Electoralis domum properant, illum ſpoliant, Kniphofius domo educitur & globo per caput traiecto interiit, Gudenio in turrim templi Mariani euadente. Limprechtus quæſtionibus ſubiicitur & tanquam proditionis, peculatus & ambitus reus capitis damnatus, eodem plectitur, caput clauo ferreo in ipſa Curia ſuffixum, truncus in foro ſepultus eſt. †††††† Saxoniæ autem Duces habito cum Electore Torgauiæ conuentu, factoque decreto de ſubueniendo Erfurtenſibus, idem per Mauritium Erfurtenſibus indicant. Hi etiam cauſſam ſuam publicis ſcriptis defendunt. * Idem faciunt etiam Erfurtenſes. ** Aſt, Moguntinus, poſtquam cum Saxoniæ Electore in certas iam leges conueniſſet, *** atque a Gallorum rege per Reiffenbergium legatum ſuum auxilia impetraſſet, collecto quindecim millium exercitu, Sommerfeldio duce, VII. Septembris 1664. vrbem obſidione cingit, **** cui Pradellus Marchio cum Gallorum copiis ex Vngaria reductis, inuitis Imperii Statibus ***** accedebat, ſero licet pœnitentiam agente, Suecorum ****** & Imperii auxilia implorante, ******* atque per introductas pro Moguntino preces, obſidionem auertere conante Ciuitate. ******** Dum obſidio violentius continuaretur, factis induciis, conventus in Piltersleben fuit habitus, vbi demum in deditionis leges V. Octobris conuenit, promiſſa Ciuitati religionis & quadam Regiminis libertate. Homagium igitur Electori accedenti præſtitum, atque domandæ Ciuitati Arx S. Petri fuit conſtructa. ********* Gallorum vero Regi, ob præſtita auxilia monumentum ſepulcrale Childerici, quod a Cæſare impetrauerat Moguntinus, fuit donatum. ********** Proteſtabantur equidem Saxoniæ Duces, ob Protectionis iura ſibi in Ciuitatem Erfurtenſem competentia, ſed mediante Saxoniæ Electore, qui Moguntino fauebat, omnis controuerſia per Receſſum Lipſienſem XX. Decembris 1665. fuit compoſita, quo Erfurtum cum omni territorio Moguntino fuit relictum, reſeruantes ſibi Saxones ius conducendi, certos pagos & pro emolumentis Protectionis certam pecuniæ ſummam; Moguntino etiam prætenſionibus ſuis in quosdam pagos & feuda renuntiante. †

*Iu-

* Iura Moguntini in vrbem, & in quantum se subiecerint, exponit Auctor *der Nachricht von der Stadt Erfurt lib. I. cap. VIII.* Prodierunt in hac controuersia varia scripta, atque inter hæc a parte ciuitatis *kürtzlich, doch gäntzlich Verzeichnüs aller und ieder Rechte und Gerechtigkeiten, welcher und keiner mehr vor alten Zeiten die Ertzbischoffe zu Mayntz sich angemaßet haben. Erfurt* 1589 *f.* cui accesserunt varia Erfurtensium priuilegia atque Concordata cum Moguntinis, Saxoniæ Ducibus, & Glichensibus Comitibus. *Abdruck Kayserl. Mandats Ertz-Bischoff Albrechten a.* 1521. *wieder die Stadt Erfurt ertheilet, sambt denen Klagen und Foderunge auch articulis bey dem Cammergericht eingegeben und den* 22. *Septembris* 1588. *publicirten Vrtheil*, cum multis adiunctis.

** Gudenus *Hist. Erfurt. lib. IV. p.* 276. Pufendorf *Comm. Rer. Suec. lib. XVIII. §. XC.* In Londorpii *Tom. VI. p.* 67. 79. 344. exhibentur varia Scripta, hac in caussa exhibita.

*** Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 22. Gudenus *lib. IV. p.* 281. Extat Recessus apud Londorpium *Tom. VI. p.* 614.

**** Theatr. Eur. *p.* 23. Gudenus *p.* 289. Apud Londorpium *Tom. VI. p.* 553. 555. 609 reperiuntur varia scripta hanc magistratus electionem concernentia.

***** Gudenus *lib. IV. p.* 298. 293.

****** Theatr. Europ. *Tom IX. p.* 317. Gudenus *p.* 296. *multa vtrimque proposita, tandem Elector hanc exegit: precamur Deum nobis dilectum pro Eminentissimo Electore Moguntino, tanquam Domino nostro Clementissimo, & eius Archiepiscopatu.* Et paullo post: *datis de his promissis, solo verbo tanquam placito vtriusque partis omisso; preces istas recitare ministerio Senatus imperat.* Qua ratione vero Ciues & Ministerium abnuerint, idem tradit *lib. IV. p.* 298.

******* Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 548. vbi etiam scriptum der Vormünder exhibetur, quo caussas exponunt, cur preces proposito modo acceptare non possent. Gudenus *lib. IV. p.* 303.

******** Theatr. Eur. *p.* 555. vbi etiam Recessus exhibetur. Gudenus *lib. IV. p.* 309.

† Theatr. Eur. *p.* 558. Gudenus *p.* 311.

†† Theatr. Eur. *p.* 887. Gudenus *p.* 319.

††† Theatr. Eur. *p.* 888. Gudenus *p.* 321. Electoris & Friderici Wilhelmi Saxonis litteræ extant apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 953.

†††† Theatr. Eur. *p.* 891. Gudenus *p.* 323.

††††† Extat in Theatr. Eur. *p.* 891. ipsa præconis relatio & in Diario Eur. *Tom. X. p.* 929. Happel *p.* 660. Apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 936. varia Acta hanc banni declarationem concernentia. Gudenus *p.* 325.

†††††† Theatr. Eur. *p.* 899. Extat protestatio apud Londorpium *Tom. VIII. p.* 935.

††††††† Theatr. Europ. *p.* 900. Gudenus *p.* 330. Londorp *Tom. VIII. p.* 962. Extat *summarischer Bericht, wie der zu Erfurt gewesene Ober-Vierherr M. Volcmar Limprecht verschuldet, das er am* 20. *Nou.* 1663. *mit dem Schwerdt öffentlich hingerichtet worden* 1663. 4. Corpus vero ipsius postea iussu Electoris effossum & 17. Nouembris st. v. 1664. solennes ipsi in templo Mercatorum factæ fuerunt exequiæ, prout ex Nicolai Stengeri sermone funebri typis edito patet. Theatr. Eur. *p.* 1125.

* Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 899. In Appendice Diarii Europæi *Tom. I. p. I.* & Londorpii *Tom. IX. p.* 38. reperiuntur scripta hac in caussa publicata. *Iustitia protectionis Saxonica in Ciuitate Erfurtensi* quæ auctorem adgnoscit Vitum Ludouicum a Seckendorf, cui Moguntini

guntini obstetricante Boineburgio, respondent per *assertionem Iuris Moguntini.* Reposuerunt Saxones *repetitam & necessariam defensionem iustæ Protectionis Saxonicæ in Ciuitate Erfurtensi* Moguntini *Assertionem iuris Moguntini in Erfurdiam vindicatam.* De his scriptis probe iudicat Gryphius *p.* 144. In Msto possideo Seckendorfii *des Chur- und Fürstl. Hauses Sachsen wohlgegründete Deduction seines in- und an der Stadt Erfurt, beuorab zu Erhaltung dero Freyheit, Estats, und VVesens habenden Rechtens und Interesse.*

** Extat in Theatro Europæo *p.* 907. Deductio innocentiæ Erfurtensium contra relationem Cæsaris Commissariorum. In *Tomo IX.* Londorpii *p.* 5. & *Tomo XI.* Diarii Eur. App. extat *Gründliche Deduction der Stadt Erfurt das Sie in puncto des Von Chur Mayntz gesuchten Kirchen-Gebets und sonst keine VViedersetzlichkeit verübet*, cum diuersis adiunctis & pluribus aliis scriptis.

*** Gudenus *p.* 396. qua ratione etiam Saxoniæ Elector Erfurtenses fuerit adhortatus, vt Moguntino parerent, testatur scriptum apud Londorpium *Tom. IX. p.* 830. Theatr. Eur. *p.* 1120. 1123.

**** Gudenus *p.* 340.

***** Conclusum Comitiale desuper factum extat apud Londorpium *Tom. IX. p.* 219.

****** Litteræ Erfurtensium ad Sueciæ Regem cum responsoriis extant apud Londorpium *Tom. IX. p.* 221.

******* Theatr. Europ. *p.* 1109.

******** Theatr. Europ. *p.* 1121. Gudenus *p.* 338.

********* Theatr. Eur. *p.* 1123. Gudenus *p.* 340. *sqq.* Londorp *Tom. IX. p.* 233. Io. ab Alpen *lib. V. §. LV.* Recueil *Tom. IV. p.* 701. Hanc caussam etiam plenius describit Auctor der Nachricht von der Stadt Erfurt *lib. I. c. XIII.* Rinck *p.* 541. Happel *p.* 693.

********** Vide supra *diss. VI. §. IV.*

† Hic Recessus perfidia Ministri cuiusdam promotus fuisse dicitur, Mülleri *Ann. Sax. p.* 466. Rinck *p.* 543. Capita huius Recessus reperiuntur in Theatr. Eur. *p.* 1497. Happel *p.* 737. Quid vero de hac renuntiatione iudicet Schurtzfleischius, patet ex Epistola CLXXXVI. dum ait: *Et quidem A. CIↃ IↃ CLXVII. a domo Saxonica renunciatum iuri patrocinii hereditarii in Erfurtum; sed non iuri ex capite territorii, a domo Vinariensi prætenso. Illud enim ex alia causa oritur, & propterea ea cessio non intelligitur ratione eiusdem.* Intelligit autem ius Territorii clausi, quod in Thuringiæ Landgrauiatu obtinet.

§. XIV.

Eodem anno 1664. oriebatur inter Palatinum & Vicinos de Wildfangiatus iure controuersia. * Conclusa enim pace Westphalica, peregrini multi in locis Rheno vicinis per bellum Germanicum desolatis sedem figebant, quos sibi tanquam Wildsangios vindicabat Elector Palatinus. Licet autem hoc ius in territorio Palatino minime denegaretur, vicini tamen, vtpote Moguntinus, Treuirensis, Coloniensis, Spirensis & Argentoratensis Antistites, Carolus Dux Lotharingiæ, Rheingrauii Comites vna cum nobilitate Imperii immediata in suis territoriis hoc Palatino concedere nolebant. Exinde ardua enata fuit controuersia, quæ primum scriptis vltro citroque emissis fuit ventilata, ** post conclu-

cluſo inter eosdem contra Palatinum fœdere, in bellum fere funeſtum erupiſſet. *** Moguntino enim cum copiis Lotharingicis XII. Maii 1665. Ladenburgum occupante, deſuper conqueritur Palatinus. **** Conſtituitur a Cæſare Guilielmus Badenſis Marchio Commiſſarius, ***** quo mediante XV. Septembris ſt. v. legati omnium partium Spiram conveniunt de compoſitione acturi. ****** Aſt, dum ruſtici Palatini in Schwabenheim quosdam præfectos militares Treuirenſes atque Lotharingos inſolentius ſe gerentes captiuos abduxiſſent, ad arma concurritur, ******* poſt varias velitationes, de pace Oppenheimi agitur, ibidemque XXI. Octobris 1665. Receſſus Præliminaris concluditur, de continuandis Spiræ ſub Cæſaris & Brandenburgici Electoris mediatione Tractatibus, qui ſi intra bimeſtre ſpatium non finiantur, omnis controuerſia compromiſſo relinquenda. ******** Dum autem Spiræ conuenire non poſſent, potius fœderati terris Palatinis exactionibus ſuis graues eſſent, ad Galliæ & Sueciæ Reges prouocabat Elector Palatinus, & conſentientibus reliquis, † vtrorumque ſubdelegati Heilbrunnam mittuntur, qui firmato iudicio, vtriusque partis cauſſas ſcripto propoſitas examinant, & per laudum compromiſſoriale VII. Febr. ſt. v. 1667. omnem controuerſiam definiunt, hoc modo, vt Palatinus inpoſterum hoc ius exerceat, vna cum iure conducendi, in omnibus territoriis, in quibus olim illi hoc competierit, ſed in aduentitios ſaltim, non in illos etiam, qui ex vno oppido vel pago in alium migrent, nec Wildfangiatus iura in præiudicium iuris territorii vlterius extendat. ††

* Wildfangiatus in quo conſiſtat, exponitur a Thulemario *de Octouir. cap. XVIII. §. XLI.* & in Synt. Iur. Publ. *diſſ. XVII. §. XXV.*

** Scripta iſta Tomo XII. Diarii Europæi adiiciuntur ſub titulo *Moguntino-Palatina Acta Publica.* Continuantur eadem *Tomo XIII. XIV.* Talia etiam reperiuntur apud Londorpium *Tom. IX. p.* 337. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 1129.

*** Theatr. Europ *Tom. IX. p.* 1127.

**** Theatr. Europ. *p.* 1488. Londorp *Tom. IX. p.* 350. 372.

***** Theatr. Eur. *p.* 1489. Londorp *Tom. IX. p.* 446.

****** Theatr. Europ. *p.* 1491.

******* Theatr. Europ. *p.* 1492. Happel *p.* 732.

******** Theatr. Europ. *p.* 1492. Extat Receſſus Oppenheimenſis apud Londorpium *Tom. IX. p.* 376. Pufendorf *lib. IX. §. LXXXI.*

† Londorp *Tom. IX. p.* 423. 595. Diar. Eur. *Tom. XV. p.* 312.

†† Extat hoc Laudum Compromiſſoriale Heilbrunnenſe apud Londorpium *Tom. IX p.* 486. Thulemarium *cap. XVIII.* in Recueil *Tom. IV. p.* 187.

§. XV.

Anno 1666. quoque continuata fuit controuerſia Bremenſis. Poſtquam

quam enim Brema Ciuitas, a Ferdinando III. Imp. Suecis & Gallis ad Tractatus Pacis vniuersalis fuisset euocata, * contra eiusdem libertatem Sueci agere præsumserunt, dum Bremensis Archiepiscopatus in satisfactionem coronæ Suecicæ fuisset adsignatus. ** Ast accepto ab Imp. diplomate, Kl. Iunii a. 1646. pro Ciuitate libera declaratur, *** eiusdem libertati per Pace Osnabrugensi prospicitur, **** atque ad Comitia anni 1653, Suecis licet contradicentibus, admittitur. ***** Postulabant igitur Sueci a. 1653. a Ciuitate, vt Imperii immedietati renuntiaret, quod cum negaretur, Sueci vrbem terra marique infestant, non obstante Cæsaris inhibitione, sub pœna fractæ pacis publicæ facta. Interuentu tamen Batauorum res XXIV. Nouembris 1654. componitur, & caput immedietatis ad alios Tractatus reiicitur, saluo vtriusque partis iure. ****** Ad Comitia hodierna Brema etiam a. 1662. vocabatur, ******* indeque hæc caussa, in Comitiis & multis scriptis ab vtraque parte agebatur. † Anno 1666. mense Februario Sueci postulabant, vt Ciuitas Immedietati plane renuntiaret, †† quod cum denegaret, non obstantibus Cæsaris dehortatoriis, ††† a Carolo Gustauo Wrangelio Duce obsidetur. †††† Interuentu tamen Legatorum Coloniensium, Brandenburgicorum, Ducum Brunsuico-Lüneburgensium, Landgrauii Hassiæ ac Batauorum, post varios, eosque difficiles Tractatus in castris Suecicis in pago Habenhausen lis XV. Nouembris 1666. componitur, hoc modo, vt Ciuitas, Comitiis modernis finitis, vsque ad finem seculi XVII. saluo tamen iure, saluaque possessione a sessione & voto in Comitiis, eodem abstineat, sub initium vero seculi XVIII. illis vti liberum fore, interim omnes cessent hostiles actiones, & controuersiæ amicabili compositione vel via Iuris terminarentur. ††††† Dum vero Comitia ista adhuc durent, sessionem & Votum Ciuitas semper retinuit.

* Ad. Cortreii *Obs. de Statu Ciu. Brem.* §. *I. II. III.*

** Cortreius §. *VI.*

*** Extat diploma apud Londorpium *Tom. VI. p.* 430. Cortreius §. *XV.* Licet iam antea Fridericus, Daniæ Princeps, Archiepiscopus Bremensis desuper fuisset protestatus, de quo varia scripta apud Londorpium *Tom. IV. p.* 850. *Tom. V. p.* 1. 28.

**** *Art. X. §. VIII. Ciuitati vero Bremensi, eiusque territorio & subditis praesens suus status, libertas, iura & priuilegia in Ecclesiasticis & politicis sine impeditione relinquantur. Si quae autem ipsi cum Episcopatu seu Ducatu aut capitulis sint aut imposterum enascantur controuersiae, ea vel componantur amicabiliter, vel iure terminentur, salua interim cuique parti, sua, quam obtinet possessione.* Quid super hac compositione in ipsis Pacis Tractatibus fuerit actum, exponit Pufendorf *rer. Suec. lib. XXVI. §. XII.* Cortreius §. *VII - XIV.* Theatr. Eur. *Tom. VI. p.* 386. Scriptum ex Cancellaria Moguntina super intellectu horum verborum concessum, extat apud Londorpium *Tom. VI. p.* 429.

***** *Diss.*

***** *Diss. super. §. XLIII.*

****** *Diss. super. §. XLIV.*

******* Cortreius *§. XXXV.*

† Molimina vtriusque partis in Comitiis, exponit Cortreius *§. XXXVI. LXXIV.* A parte Danorum adhuc, dum isti Bremensem Archiepiscopatum possiderent, prodiit *Assertio iurium Archiepiscopalium & Superioritatis*, 1639. 4. & *Fürstl. Ertz-Bischœfflicher Bremischer Nachtrab* 1641. 4. *Prodromus Bremensis & Archiepiscopi epidromus contra prodromum* 1641. Henrici Kreffringii *Expositio iurium archiepiscopalium contra Bremenses* 1642. 4. Suecorum scripta sunt *Gründlicher Bericht von der Landesfürstlichen Ertzbischœflichen Hoch und Gerechtigkeit über die Stadt Bremen* 1652. 4. *Abdruck der von den Kœniglichen Schwedischen Plenipotentiarien, bey ihrem Abzug aus der Stadt Bremen den* 15. *Iulii* 1651. *hinterlassenen Remonstration*, 1652. 4. *kurtze Erlæuterung der von der Stadt Bremen de facto unternommenen Reichs Session und Votis* 1652. *Index, und kurtzer Bericht auf den von der Stadt Bremen wegen ihres affectirten Reichs Stædtischen Pradicati eingeschobenen Abdruck etlicher Documenten und vermeintlich beschehenen Remonstration* 1653. *Gründliche Deduction Rechtmæssiger Befugnis so ihre Kœnigl. Maiest. und die Crone Schweden an die Stadt Bremen haben*, 1666. 4. A parte Ciuitatis prodiit *breuis adumbratio Status Ciuitatis Bremensis ante, sub, & post pacificationem Osnabrugensem, Bremen* 1653. 4. & cum Appendice 1663. 4. *Der Rœm. Kayserl. Maiest. der Stadt Bremen ertheiltes Protectorium und andere Mandaten, Bremen* 1654. 4. *Index libera Imperialis Ciuitatis Bremensis, Bremen* 1654. 4. *VVechselschreiben zwischen der Kœniglichen Regierung und dem Rath, Acta und scripta in puncto der Huldigung und Grauaminum von seythen Kœnigl. Maiest. in Schweden und der Stadt Bremen. Grund-Riß der Schwedischen Vngründlichen Deduction* 1660. 4. *Abdruck verschiedener Kayserlicher Schreiben, Churfürstl. Gutachten und Reichs-Schlusse, in Sachen Bremen contra Schweden von anno* 1661. *biß* 1666. *inclusiue.* Prouocabant potissimum Sueci ad homagium Episcopis semper præstitum, quod Bremenses in Comitiis Prouincialibus comparuerint, sub matricula Episcopatus comprehendantur, & a Comitiis per seculum & vltra abfuerint. Respondebant isti, se homagium, non vrbis, sed territorii ratione præstitisse, eiusdemque ratione Comitiis Prouincialibus interfuisse, in matricula sæpius distinctos, & quod per tempus aliquod ad Imperii Comitia non venerint, ipsis fraudi minime fore, cum & olim adfuerint, & nunc ad eadem restituti. Extant varia etiam scripta apud Londorpium *Tom. IX. p.* 387. & in appendice *Tom. XIII. XIV. parte II.* Diarii Europæi Acta Suecico-Bremensia.

†† Cortreius *§. LXXIV. LXXV.* Londorp *Tom. IX. p.* 443

††† Cortreius *§. LXXVII - LXXXV.* Happel *p.* 768. Alpen *lib. VI. §. I.*

†††† Rinck *p.* 611.

††††† Cortreius *§. LXXXVI. LXXXVII.* Londorp *Tom. IX. p.* 459. Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. IX. §. LXXXII.* Happel *p.* 774. Recueil *Tom. IV. p.* 181.

§. XVI.

Eodem anno 1666. Fridericus Guilielmus Brandenburgicus Elector Magdeburgum vrbem homagium Augusto Administratori, cui ad dies vitæ Præsulatus erat relictus, denegantem, atque Ottonis M. priuilegia obtendentem, ad obsequium redigit, eoque adigit, vt, postquam XXVIII. Maii in Monasterio Bergensi conuenisset, postera die præsidium Branden-

 bur-

burgicum admitterent, quod in Electoris iuxta ac Administratoris verba iuraret. atque homagium praestaret, quod equidem Capitulum vna cum Principibus recipere cupiebant, his tamen recusantibus * Eodem anno per Recessum Cliuiae vi. Septembris subscriptum, omnis controuersia de successione Iuliacensi inter Electorem Brandenburgicum & Philippum Guilielmum, Palatinum Neoburgicum in perpetuum fuit composita, ita, vt Brandenburgico Cliuensis Ducatus vna cum Comitatu Marcano & Rauensberg; Palatino Iuliacensis Ducatus & Bergensis relinqueretur: Rauensteinensis successio per Compromissum definiretur: iura Imperii atque Circuli vtrique parti essent communia. **

* Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. I. §. LXXXIII.* Rinck *p.* 612. Diar. Europ. *Tom. XV. p.* 303. 407.

** Extat Recessus apud Londorpium *Tom. IX. p.* 465. Diar. Eur. *Tom. XIV. app. p. III. p.* 1. in Recueil *Tom. IV. p.* 167.

§. XVII.

Eodem tempore, postquam xix. Iunii 1667. Antonius Güntherus Oldenburgicam stirpem directam terminaret, grauis de successione in Comitatum Oldenburg & Delmenhorst suborta fuit controuersia. Adpetebat eundem Fridericus III. Danorum Rex, Christianus Albertus Dux Gottorpiensis, & Ioachimus Ernestus, Dux Holsato-Ploenensis.* Isti equidem ad simultaneam inuestituram prouocabant, quam sibi ab antiquo reseruauerint, ** & expectatiuam quam Maximilianus II. Friderico II. Regi & Adolpho Holsatiae Duci a. 1570. concessisset, *** atque pactum Rendsburgi a. 1649. cum vltimo defuncto Comite Antonio Günthero initum, eiusdemque Testamentum, dum vtraque successio ipsis fuisset adsignata. Dux vero Ploenensis ad sanguinis proximitatem prouocabat, dum gradu reliquis esset propior, **** cui iuri nec per pacta contraria, nec per testamentum adferri possit praeiudicium. Expectatiuam etiam ab Imp. Ferdinando III. a. 1642. ***** & Leopoldo a. 1664. in ipsum fuisse extensam. ****** Primi tamen possessionem adprehendebant Rex Daniae & Dux Gottorpiensis per Antonium Comitem Altenburgicum, filium Antonii Güntheri Primogenitum, cui per pactum Rendsburgense vicaria potestas in Comitatibus fuerat adsignata. Ploenensis vero caussam ad Caesarem deferebat, qui misso a. 1668. Hamburgum legato, adhibitis etiam Ducum Lüneburgensium & Landgrauii Hasso-Cassellani legatis, caussam istam examinari facit, & compositionem frustra tentabat: Daniae equidem Rex a. 1671. de parte Comitatus dimidia, quam ipse occupauerat, cum Plönensi Duce transigebat, eandemque cessis ipsi aliis praefecturis & iuribus reti-

retinuit. Gottorpienſis vero dum litem coram iudicio aulico proſequeretur, per ſententiam a. 1676. latam, ad reſtituendam alteram Comitatus partem cum fructibus perceptis & percipiendis adigebatur, quæ etiam eodem adhuc anno executioni fuit mandata, ipſeque Dux in ditionum iſtarum poſſeſſionem immiſſus, qui tamen ad Communionis incommoda vitanda, eandem etiam partem, accepta pecuniæ ſumma, & quibusdam in Holſatiæ & Slesuicenſi Ducatu locis, ac iuribus Daniæ Regi ceſſit.****** Multa quoque de Ieuerana dynaſtia fuit controuerſia, in qua ex Teſtamento Antonii Güntheri ſuccedebat Iohannes Princeps Anhaltinus, ex ſorore ipſius Magdalena prognatus. Aſt xx. Septembris 1683. Daniæ Rex hanc dynaſtiam occupabat, iura a Galliæ Rege ſibi ceſſa prætexens, qui Dominii directi iura, tanquam Burgundiæ Dux in dictam dynaſtiam prætendebat, Cæſaris autem & Saxonis atque Brandenburgici Electorum interventu, Hafniæ xvi. Iulii 1689. conuenit, vt Princeps Anhaltinus omnibus prædiis & allodiis, quæ in Comitatu Oldenburgico poſſideret, cederet, centum Ioachimicorum millia Daniæ Regi ſolueret, atque dictam dynaſtiam libere poſſideret. *******

* Imhof *Not. Procerum lib. IV. c. IX. §. X.* Rinck *p.* 614.

** Sic Chriſtianus I. Daniæ Rex in ceſſione Mauritio & Gerhardo Comitibus a. 1458. facta, ſibi reſeruat *die treue Hand.* Lünig *p. ſpec. Continuationis ſecundæ Contin. II. p.* 9.

*** Extant hæ litteræ Expectatiuæ apud Lünigium *c. l. p.* 39.

**** Schema ſucceſſionis tale:

Theodoricus Fortunatus, Comes Oldenburgicus

lin. Danica			*lin. Oldenburgica*
Chriſtianus I.			Gerhardus Bellicoſus
Fridericus I.			
Chriſtianus III.		Adolphus	Iohannes XIV.
Fridericus II.	Iohannes Iunior	Io. Adolphus	Iohannes XV.
Chriſtianus IV.	Ioachimus Erneſtus Dux Plönenſis	Fridericus III.	Iohannes XVI.
Fridericus III.		Chriſtianus Albertus Dux Gottorpienſis	Antonius Güntherus

***** Extat apud Lünigium *p.* 79.

****** Lünig *p.* 171.

******* Varia hac in controuersia scripta prodierunt, quæ potissimum in Diario Europæo reperiuntur. Sic in appendice Tomi XVII. XVIII. Tom. XX. p. 3. Tom. XXII. Tomo XXIII. p. 68. Tom. XXVII. p. 1. Tom. XXVIII. p. 65. reperiuntur Acta Holsato-Plœnensia. Imhof *l. l.*

******** In Appendice Diarii Europæi p. XLIII. reperitur scriptum, cui titulus: *Bericht von demienigen, was zwischen denen Oldenburgischen Lehensfolgern, eines, und denen Allodial-Erben des letzten Grafens andern Theils vorgehe.* Plenius vero hanc controuersiam declarat, ipsumque Recessum exhibet Becmann *Historia Anhaltina lib. III. c. III. §. XI.* Theatr. Europ. *Tom. XII. p.* 580.

§. XVIII.

Circa eadem tempora, cum post mortem Sigismundi Francisci, Austriæ ArchiDucis, qui vltimus erat lineæ Tirolensis XXIV. Iunii 1665. accidentem, * Leopoldus vnicus factus fuisset hæres domus Austriacæ, de matrimonio cogitabat, quod conclusum XXV. Aprilis 1666. Madriti per legatum cum Margaretha Theresia, Philippi IV. filia secundogenita, Viennæ XXV. Nouembris st. v. magna cum solennitate ludorum spectaculorumque adparatu fuit consummatum. ** Annus erat 1668. cum Vngari contra Cæsarem grauem excitarent conspirationem. Ansam dederat Franciscus Nadasti, Supremus Vngariæ Iudex, & Petrus Serini Comes, Bannus Croatiæ, quibus postea Erasmus Comes a Tettenbach Stiriæ Præfectus, Franciscus Frangipani, aliique accedebant, quorum ille Vngariæ Palatinatum, hic vero præfecturam arcis Carlstadt adfectabat. Accedebat religionis Euangelicæ suppressio, & quod Vngarorum munimenta præsidiis Germanicis fuissent firmata. Proceres igitur quidam Vngariæ, facta Zemblini societate, deputatos ad Cæsarem mittunt, de Germano milite abducendo. Et licet parum abnueret Imp. Emmericus tamen ex Franciscanis patribus ipsum contra Vngaros, tanquam perfidos concitabat. *** His irritati Vngari, multos Germanorum occidunt, Protestantes etiam in arce S. Iuan de religionis & regni libertate militeque Germano eiiciendo fœdus inuicem concludunt. **** Varie Cæsar veneno tentatur, aliaque nefaria consilia contra ipsum agitantur, tandem vniuersa conspiratio mira Dei prouidentia a. 1670. detegitur, Tettenbachius XXII. Martii Græcii fit captiuus. ***** Protestantes interea Cassouiæ conuentum agunt, & facta inter tredecim Comitatus societate, copias colligunt, quibus Ragotzium præficiunt, qui Tockaium & Mongatzium frustra tentat. ****** Exhibebant etiam Vngari grauamina sua Imp. petentes ecclesiarum restitutionem, & Germani militis abductionem, dum interea Cæsar Serinium, Nadastium & Frangipanium in captiuitatem duci iuberet. ******* Prætendebant equidem Vngari, ipsorum iuris esse, vt Comites

mites isti ipsis diiudicandi traderentur, quod Cæsar tamen abnuebat, & constituto iudicio delegato, adhibito consilio Iureconsultorum Cameræ Spirensis, Lipsiensis, Tübingensis atque Ingolstadtiensis Academiarum, reos istos criminis vel per ipsorum litteras vel confessionem conuictos ad mortem condemnauit, quæ sententia in Serinio, Nadastio, Frangipanio xxx. Aprilis st. n. Viennæ executioni fuit mandata, ******** in Tettenbachio vero Græcii xxi. Nouembris. † Et licet Imp. Posonium Comitia indiceret, Vngari tamen nisi omnia per amnestiam generalem plane fuissent abolita, comparere nolebant. His motus Imp. Exercitum triginta millium ad Vngariam domandam mittebat. †† Turbas equidem adhuc mouebat Franciscus Ragotzius, matris tamen, quæ Serinii vidua, interuentu, Cæsari se subiiciebat, & militem Cæsareum in præsidia sua recipiebat. †††

* Diar. Eur. *Tom. XIII. p.* 84. Rinck *p.* 558. Lambecius *Comm. de Bibl. Cæsar. lib. II. c. VIII. p.* 804.

** In Diarii Europæi XIV. Tomo sub finem appendicis describitur introitus solennis Viennam. In Tomo XV. prima Appendicis parte omnes festiuitates prolixe describuntur. Rinck *p.* 567.

*** Rinck *p.* 623. Bücher-Cabinet *p. III. p.* 560.

**** Rinck *p.* 631. 636.

***** Rinck *p.* 644.

****** Rinck *p.* 646.

******* Rinck *p.* 654.

******** Diar. Eur. *Tom. XXII. p.* 289. *Tom. XXIII. p.* 650. Theatr. Eur. *Tom. X. p. II. p.* 260. Mem. de Chauagnac *p.* 276. Rinck *p.* 661.

† Diar. Eur. *Tom. XXIV. p.* 9. Rinck *p.* 663. qui etiam *p.* 667. tradit, qua ratione Galli eosdem excusent, quod nihil contra iura regni egerint, potius Cæsarei Ministri ipsorum bonis inhiauerint. Theatr. Europ. *Tom. X. p. II. p.* 403.

†† Rinck *p.* 669.

††† Bücher-Cabinet *p. III. p.* 562.

§. XIX.

Interea, dum hæc in aula Cæsaris peragerentur, Controuersia de castro & oppido Borckloh Geldriæ, IX. Aprilis 1666. componebatur. Adpetebat enim Christophorus Bernhardus, Monasteriensis Episcopus hanc dynastiam Episcopatui, extincto a. 1553. Iodoco Brunckhorstio, suæ gentis vltimo, iure dominii directi Præsulatui apertam. * Dum autem Belgæ hanc dynastiam a. 1616. occupassent, repetebat illam Bernhardus a Galen, Belgii prouincias inuadebat, multas Transisalanæ vrbes, atque inter has, ipsam Borckeloam occupabat, ** quæ tamen per dictam pacem, interuentu potissimum Friderici Guilielmi Brandenburgici, qui concluso cum Belgis fœdere pacem vrgebat, Belgis singula restituuntur. ***

Huxaria Westphaliæ Ciuitas, protectione primum Ducum Brunsuico-Lüneburgensium contra Monasteriensem Præsulem vsa, ipsius potestati se a. 1674. submittit.**** Brunsuicum vrbem XVIII. Maii st. v. 1671. facto cum reliquis Ducibus Lüneburgensibus foedere, infestabat Rudolphus Augustus Dux Brunsuico-Lüneburgensis, quæ dum puluere pyrio atque adparatu militari esset destituta, XII. Iunii ad deditionem atque homagium fuit compulsa.*****

* Controuersiæ rationem prolixius exponit Io. ab Alpen *lib. I. §. XXXII. sqq.* In appendice vero tertia Tomi XVI. Diarii Europæi p. 15. reperitur Deductio, qua Ducatus Geldriæ Ius territorii in dictam dynastiam demonstratur.

** Alpen *lib. V. n. LXXV.*

*** Alpen *lib. V. §. XCVII.* Scripta hac in parte reperiuntur apud Londorpium *Tom. VIII. p* 920. *Tom. IX. p.* 324. 416. Ipse Recessus vero extat *p.* 481. & in Recueil *Tom. IV. p.* 156. Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. X. §. XIV. XV. XVI. XVII.* Theatr. Eur. *Tom. X. p.* 338.

**** Rinck *p.* 672. Extant scripra in hac controuersia apud Londorpium *Tom. IX. p.* 737. 768. *in App. Tom. XXII.* Diarii Europæi. Alpen *lib. VI. §. XLV.*

***** Quid in controuersia Brunsuicensi olim factum, exposuimus *diss. XXXIV. §. XXVII. & XLVI.* Occupatio vrbis vna cum deditionis articulis describitur apud Rinckium *p.* 673. Londorp *Tom. IX. p.* 769. Diar. Eur. *Tom. XXIII. app. p. I.* Theatr. Eur. *Tom. X. p. II. p.* 407. Du Mont *Noueau Recueil de Traitté de Paix, Tom. I. p.* 195. Alpen *lib. VI. §. LIII.*

§. XX.

Anno 1670. controuersia feruebat inter vrbem & Electorem Coloniensem, Maximilianum Henricum. * Caussa erat, quod Magistratus Coloniensis quosdam milites delinquentes fustibus cædi fecisset, cum tamen ipsis Criminalis Iurisdictio haut competeret: quod ipsi ex militari iure Statuum Imperii defendebant. Potissimum erat, quod Vrbs ista libertati suæ metuens, ingenio Architecti a Batauis sumti, muniretur, Pamphieldius admitteretur Batauorum Chiliarcha, qui & ære Batauo legionem istic conscribebat. Improbabat hoc Elector, tanquam Iuris Electoralis & territorii violationem: exprobrabat Ciuitati Monasteriensis Episcopus tanquam Director Circuli Westphalici; nec enim Vrbi opus esse externa armorum societate, quæ virium satis a Circuli Westphalici Proceribus possit expectare. Ast neutrum audiunt Colonienses; quin potius indies augetur miles Batauus, festinantur munimenta, armatur tota Archidioecesis. Vt controuersiam extinguat Imp. descendit primum Marchio de Grana; dein Moguntinus, Treuirensis, Brandenburgicus Electores Commissarii nominantur. Nec eo contenti Principes Circuli Westphalici Directores, mense Iunio Comitia Circuli Bilefeldiam in-

indicuntur. Feruebat exinde negotiatio Coloniensis. Armantur iuxta ac animantur e Gallia Elector, vrbi inhians, a Batauis Ciuitas. Interventu tandem Christophori Bernhardi Episcopi Monasteriensis 11. Ianuarii 1672. transigitur, vt externus miles ex Vrbe emittatur, in cuius locum Circularis miles succedat. Pergat vrbs in cœptis munitionibus, facta tamen obligatione, quod si locus aut fundus, in quo munitio extrui cœpta, territorii esse Electoralis iudicetur, omnia in pristinum restituantur. Reliquæ controuersiæ coram dicasterio Imperii expediantur.**

* Multæ iam olim inter Electores & vrbem Coloniensem controuersiæ. Facta enim post mortem Theodorici Archiepiscopi a. 1463. Vnio Prouincialis, a Capitulo & Statibus Coloniensibus, quo iura Electorum definiuntur atque limitantur, dicta *Erblandes Vereinigung*, quam postea omnes Electores, potissimum Adolphus a. 1550. Io. Gebhardus a. 1558. Ernestus a. 1593. Ferdinandus a. 1614. Maximilianus Henricus a. 1650. iuramento confirmaverant; prout singula hæc scripta apud Lünigium reperiuntur *p. spec. p.* 435. *sqq.* Sub medium huius seculi, ratione iurisdictionis controuersiæ oriebantur inter Maximilianum Henricum & Colonienses, Gallis potissimum sufflaminantibus, qui vrbi inhiabant. Publicabatur ab Electore Manifestum, cui vrbs opponebat *einen Gegenbericht*. Ab Electore vero publicabatur *Apologia des Ertzstiffts Cœln, wider Bürgemeister und Rhat dessen Hauptstadt Cœllen auf das Churfürstliche Manifest abgangenen vermeinten Gegenberichts, Bonn* 1658. *f.* quæ satis prolixa est, multis adiectis documentis. Huic a parte Ciuitatis VI. Iulii 1659. opposita est Protestatio, qua demonstratur, dictam Apologiam contrariari Coloniensium Priuilegiis & Vnioni Prouinciali, quam exhibet Gastelius *de Statu Publico Europæ c. XXXII. p.* 919.

** Quid in hac controuersia actum & publicatum exponitur apud Io. Alpen *Vita Christ. Bernhardi lib. VII. ineunte* qui etiam *§. IV.* Recessum exhibet. Pufendorf *de reb. Friderici Guilielmi lib. XI. §. XX.* exponit consilia Electoris & Gallorum hac in caussa. Diar. Eur. *Tom. XXVII. p.* 435. Extat Recessus apud Gastelium *c. l.* in Recueil *Tom. IV. p.* 289.

§. XXI.

Ludouicus inter hæc, Gallorum Rex, Belgio æque atque Germaniæ inhiabat. † Mortuo enim a. 1665. Hispaniarum Rege, Philippo IV. Belgium inuadebat, Belgicas prouincias ex iure deuolutionis petens.* Tornacum, Duacum, Caroloregium, Insulæ, Aldenarda, Athum, Tornacum, Cortracum, Furnæ, Armentariæ a Gallis adimuntur, ** iisdemque per pacem 11. Maii 1668. Aquisgrani conclusam confirmantur, Burgundiæ vero Comitatus restituitur. *** Nec vero tuta Gallorum fides. Hi enim Belgis Fœderatis infensi, quod de Belgio Hispanico conseruando solliciti, **** eosdemque scriptis quibusdam iniuriosis irritauerant, ad bellum contra eosdem se præparabant, ***** concluso etiam cum Anglis, Suecis, ****** Coloniensi ******* & Monasteriensi fœdere.

† Tam temerarii Galli erant, vt in ipsum Imperium Regis prætensiones extenderent, prout testatur scriptum: *des iustes pretensions du Roy sur l'Empire par le Sr. Aubery à Paris* 1667. 12. Huic Henricus Kippingius notas adiecit scripto oppositas. Sic etiam ipsi

oppo-

opposita fuerunt *Armatus* [illegible] *Gallicanus* & Nicolai Martini *Libertas Aquilæ triumphantis.*

* [illegible] *Ducatu*, ut dissoluto matrimonio, bona superstitis Parentis [illegible] devoluantur, exclusis his, qui ex secundo matrimonio fuerunt geniti, [illegible] *ius devolutionis*, de quo singulari Tractatu egit Petrus Stockmans [illegible] utriusque partis extat in appendice Tomi XVI. Diarii Europæi, & pars secunda in appendice Tomi XVII. Dum igitur Galliæ Regis uxor Maria Teresia [illegible] Philippi IV. cum Isabella Henrici IV. Regis filia fuisset nata, ex eodem [illegible] successionem petebat in prouincias. Pro iure Gallico, Andreas Auberius edidit *Traité des droits de la Reine tres-chretienne sur divers Estats de la Monarchie d'Espagne*, à *Paris* 1667. 12. quod scriptum etiam latino sermone [illegible] in appendice Diarii Europæi *Tom. XV.* & germanice in appendice Tomi XVI. Contra [illegible] prodiit *Dialogue sur les droits de la Reyne Tres-Chrestienne*, atque *Deductio*, *ex qua* [illegible] *argumentis probatur contra Gallos, non esse ius devolutionis in Ducatu Brabantiæ*, [illegible] in appendice Tom. XV. Diarii Europæi. Ad utraque scripta tamen responditur [illegible] *Remarques pour servir de Reponse a deux Ecrits imprimez à Bruxelles* 1667. 12. [illegible] iniquas Gallorum Prætensiones, facit etiam *Bouclier d'Estat & de Iustice*, [illegible] *manifestement découvert de la Monarchie Universelle, sous le vain pretexte des pretensions de la Reyne de France*, 1667. in dicta appendice. In Appendice vero Tomi XVII. [illegible] *des Sofismes de la France.* Omnium curas superat Petri Gonzales de Salcedo [illegible] *la Verité ou Responses aux Traitez publiez en faveur des Droits de la Reyne* [illegible], *sur divers Estats de la Monarchie d'Espagne, a Bruxelles* 1673. *f.* ex [illegible] in Gallicum sermonem translatum, cui tamen respondet Georg Abusson *dans la* [illegible] *de Marie Therese d'Autriche, Reine de France, à la succession des couronnes d'Espagne* 1674. 12. Obiiciebatur etiam Gallis Mariæ Theresiæ renuntiatio, quam eo tempore [illegible] reddere conabantur, de quo varia scripta in appendice Tom. XV. Diarii Europæi. Extat ibidem p. 219. Roberti de Gravel, legati Gallici *Memoriale in Comitiis* [illegible], una cum Io. Iacobi Speidelii Legati Burgundici substituti Memoriali quo [illegible], Status Imperii teneri succurrere Belgii prouinciis. Extant etiam hæc Memorialia & alia scripta apud Londorpium *Tom. IX.* p. 524-551. in appendice Diarii Europæi *Tom XVI. p. 6. sqq.* Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. X. §. XXVIII.*

** Theatr. Eur. *Tom. X. p.* 681-688.

*** Extat pax Aquisgranensis in Theatr. Eur. *Tom. X. p.* 782. [illegible] Europæi *Tom. XVII.* Faciunt ad hanc historiam, Lettres de Mr. le [illegible] *& du Comte d'Arlington au Chevalier Temple*, a [illegible] 1700. 8. [illegible] *IV. p.* 258. Promouerat eandem Tractatum Gallos inter, Anglos atque [illegible] 15. Aprilis 1668. conclusus *p.* 257.

**** Concluserant enim Belgæ Fœdera cum Anglis Suecisque [illegible] *Triple-Alliance* idemque Belgii Hispanici conseruationem pro scopo [illegible] *Tom. IX. p.* 653. in Recueil *Tom. IV. p.* 239. Diar. Eur. *Tom. XIX. p.* 229. Theatr. Eur. [illegible] *p.* 844.

***** Pufendorf *lib. XI. §. I. & IV. V.*

****** Conclusum iam antea fuerat fœdus Gallos inter atque Suecos, [illegible] 22. Sept. 1661. Recueil *Tom. IV. p.* 17. Holmiæ 3. Ianuarii 1664. Recueil *Tom. IV. p.* 70. Postea vero 6. Maii st. v. 1668. Holmiæ de fœdere conuenit inter [illegible] & Carolum XI. Suecorum Regem pro tuenda pace Westphalica, quod reperitur in appendice Diarii Europæi *Tom. XVIII. p.* 97. Verum, cum Suecorum in aula Cæsarea legatus Esaias Pufendorf efficere

non

non posset vt fœdus hoc firmaretur, prout Pufendorf tradit *p.* 779. 14. Aprilis 1672. fœdus cum Gallo concludit, quo inter articulos secretos Art. IV. continetur: *cum itaque Imperator, aut quilibet alius in Imperio Elector aut Princeps copias auxiliares aduersus Christ. Regem eiusque socios Fœderatis Ordinibus mittere, aut dictam Ser. Mtem Christ. eiusue in Imperio socios aggredi decreuerit, tum Ser. Sueciæ Rex, cum tempestiue a Rege Christ. requisitus, & præmonitus fuerit, nimirum tres ante menses, promittit, se exercitum X. millium peditum, equitum vero sex millibus constantem, ac omni apparatu bellico instructum in Ducatum Bremensem, aut Pomeraniam esse missurum. Qui autem exercitus Imperatorem, aliosque ipsi coniunctos Imperii Principes, qui auxilia Fœderati Belgii Ordinibus subministrare, Regique Christ. eiusque sociis damnum creare instituissent, vi aperta aggredietur, omnique via, ne vllæ copiæ auxiliares Fœderatis Ordinibus subsidio ex Imperio contra Galliæ Regem mittantur, quoad poterit, armis impediet; nec prius ab armis desistet Ser. Sueciæ Rex, quam Imperator, aut alii supradicti Principes ab incepto destiterint.* Pufendorf *lib. XI. §. XXXV.* Londorp *Tom. IX. p.* 804. Recueil *Tom IV. p.* 296.

******* Fœdus cum Coloniensi 16. Februarii 1669. conclusum, extat in Recueil *Tom. IV. p.* 264. De fœdere Coloniensi & Monasteriensi Alpen *lib. VIII. §. IX. XII.* Fœdus cum Anglis apud Londorpium *Tom. IX. p.* 808. Denuntiatio belli Monasteriensis Belgis facta *p.* 811.

§. XXII.

Nec Belgio solum inhiabat Gallorum Rex, sed Germaniæ etiam provinciis. atque inter has Lotharingiam adpetebat. Dum enim improlis esset Carolus IV. Dux Lotharingiæ, inuisum ipsi reddebant Galli Nicolai Francisci, qui frater ipsius erat, filium Carolum V. eundemque persuadebant, vt accepta magna pecuniæ summa & septingentis librarum millibus annuis, terras suas Regi per Tractatus Parisiis xi. Februarii 1662. conclusos, cederet, hoc simul adiecto, vt Duces Lotharingiæ inter Principes sanguinis recepti, successionis post familiam Borboniam essent capaces.* Carolus V. igitur qui ex sanguinis iure succedere debebat, ne cessioni adquiescere videretur, in Germaniam abiit, vt Cæsaris niteretur patrocinio. Et licet Ducem postea factæ cessionis pœniteret, ideoque Marsalii deditionem insequenti anno detrectaret, ista tamen vrbs Augusto mense 1663. armis ad deditionem fuit compulsa.** Dum autem Lotharingius Dux ob caussam Wildfangiatus copias aleret, variisque fœderibus necteretur, hoc contra pacta fieri Galli adlegabant, missoque milite a. 1670. Nanceium occupant, & parum abfuisset, quin ipsum Ducem intercepissent, qui fuga salutem quærere fuit coactus, Coloniæ inde com-
r[illegible] cet Cæsar misso Parisios Windischgrætzio Comite, Du-
[illegible] vrgeret, Galli tamen Comitis petita varie eludebant.***

[illegible]. *Tom. IX. p.* 783. vbi etiam ipsi Tractatus exhibentur. Extant Tra-
[illegible]*n. IV. p.* 32. Diar. Eur. *Tom. VIII. p.* 84

[illegible] Eur. *Tom. IX. p.* 1054. Diar. Europ. *Tom. VIII. p.* 102.

guntini obstetricante Boineburgio, respondent per *assertionem Iuris Moguntini.* Reposuerunt Saxones *repetitam & necessariam defensionem iustæ Protectionis Saxonicæ in Ciuitate Erfurtensi* Moguntini *Assertionem iuris Moguntini in Erfurdiam vindicatam.* De his scriptis probe iudicat Gryphius *p.* 144. In Msto possideo Seckendorfii *des Chur- und Fürstl. Hauses Sachsen wohlgegründete Deduction seines in- und an der Stadt Erfurt, bevorab zu Erhaltung dero Freyheit, Estats, und VVesens habenden Rechtens und Interesse.*

** Extat in Theatro Europæo *p.* 907. Deductio innocentiæ Erfurtensium contra relationem Cæsaris Commissariorum. In *Tomo IX.* Londorpii *p.* 5. & *Tomo XI.* Diarii Eur. App. extat *Gründliche Deduction der Stadt Erfurt das Sie in puncto des von Chur Mayntz gesuchten Kirchen Gebets und sonst keine VViedersetzlichkeit verübet*, cum diuersis adiunctis & pluribus aliis scriptis.

*** Gudenus *p.* 396. qua ratione etiam Saxoniæ Elector Erfurtenses fuerit adhortatus, vt Moguntino parerent, testatur scriptum apud Londorpium *Tom. IX. p.* 830. Theatr. Eur. *p.* 1120. 1123.

**** Gudenus *p.* 340.

***** Conclusum Comitiale desuper factum extat apud Londorpium *Tom. IX. p.* 219.

****** Litteræ Erfurtensium ad Sueciæ Regem cum responsoriis extant apud Londorpium *Tom. IX. p.* 221.

******* Theatr. Europ. *p.* 1109.

******** Theatr. Europ. *p.* 1121. Gudenus *p.* 338.

********* Theatr. Eur. *p.* 1123. Gudenus *p.* 340. *sqq.* Londorp *Tom. IX. p.* 233. Io. ab Alpen *lib. V. §. LV.* Recueil *Tom. IV. p.* 701. Hanc caussam etiam plenius describit Auctor der Nachricht von der Stadt Erfurt *lib. I. c. XIII.* Rinck *p.* 541. Happel *p.* 693.

********** Vide supra *diss. VI. §. IV.*

† Hic Recessus perfidia Ministri cuiusdam promotus fuisse dicitur, Mülleri *Ann. Sax. p.* 466. Rinck *p.* 543. Capita huius Recessus reperiuntur in Theatr. Eur. *p.* 1497. Happel *p.* 737. Quid vero de hac renuntiatione iudicet Schurtzfleischius, patet ex Epistola CLXXXVI. dum ait: *Et quidem A. cIↄ Iↄ CLXVII. a domo Saxonica renunciatum iuri patrocinii hereditarii in Erfurtum; sed non iuri ex capite territorii, a domo Vinariensi prætenso. Illud enim ex alia caussa oritur, & propterea ea cessio non intelligitur ratione eiusdem.* Intelligit autem ius Territorii clausi, quod in Thuringiæ Landgrauiatu obtinet.

§. XIV.

Eodem anno 1664. oriebatur inter Palatinum & Vicinos de Wildfangiatus iure controuersia. * Conclusa enim pace Westphalica, peregrini multi in locis Rheno vicinis per bellum Germanicum desolatis sedem figebant, quos sibi tanquam Wildfangios vindicabat Elector Palatinus. Licet autem hoc ius in territorio Palatino minime denegaretur, vicini tamen, vtpote Moguntinus, Treuirensis, Coloniensis, Spirensis & Argentoratensis Antistites, Carolus Dux Lotharingiæ, Rheingrauii Comites vna cum nobilitate Imperii immediata in suis territoriis hoc Palatino concedere nolebant. Exinde ardua enata fuit controuersia, quæ primum scriptis vltro citroque emissis fuit ventilata, ** post conclu-

clufo inter eosdem contra Palatinum fœdere, in bellum fere funeftum erupiffet. *** Moguntino enim cum copiis Lotharingicis XII. Maii 1665. Ladenburgum occupante, defuper conqueritur Palatinus. **** Conftituitur a Cæfare Guilielmus Badenfis Marchio Commiffarius, ***** quo mediante XV. Septembris ft. v. legati omnium partium Spiram conueniunt de compofitione acturi. ****** Aft, dum ruftici Palatini in Schwabenheim quosdam præfectos militares Treuirenfes atque Lotharingos infolentius fe gerentes captiuos abduxiffent, ad arma concurritur, ******* poft varias velitationes, de pace Oppenheimi agitur, ibidemque XXI. Octobris 1665. Receffus Præliminaris concluditur, de continuandis Spiræ fub Cæfaris & Brandenburgici Electoris mediatione Tractatibus, qui fi intra bimeftre fpatium non finiantur, omnis controuerfia compromiffo relinquenda. ******** Dum autem Spiræ conuenire non poffent, potius fœderati terris Palatinis exactionibus fuis graues effent, ad Galliæ & Sueciæ Reges prouocabat Elector Palatinus, & confentientibus reliquis, † vtrorumque fubdelegati Heilbrunnam mittuntur, qui firmato iudicio, vtriusque partis cauffas fcripto propofitas examinant, & per laudum compromifforiale VII. Febr. ft. v. 1667. omnem controuerfiam definiunt, hoc modo, vt Palatinus inpofterum hoc ius exerceat, vna cum iure conducendi, in omnibus territoriis, in quibus olim illi hoc competierit, fed in aduentitios faltim, non in illos etiam, qui ex vno oppido vel pago in alium migrent, nec Wildfangiatus iura in præiudicium iuris territorii vlterius extendat. ††

* Wildfangiatus in quo confiftat, exponitur a Thulemario *de Octouir. cap. XVIII. §. XLI.* & in Synt. Iur. Publ. *diff. XVII. §. XXV.*

** Scripta ifta Tomo XII. Diarii Europæi adiiciuntur fub titulo *Moguntino-Palatina Acta Publica.* Continuantur eadem *Tomo XIII. XIV.* Talia etiam reperiuntur apud Londorpium *Tom. IX. p.* 337. Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 1129.

*** Theatr. Europ *Tom. IX. p.* 1127.

**** Theatr. Europ. *p.* 1488. Londorp *Tom. IX. p.* 350. 372.

***** Theatr. Eur. *p.* 1489. Londorp *Tom. IX. p.* 446.

****** Theatr. Europ. *p.* 1491.

******* Theatr. Europ. *p.* 1492. Happel *p.* 732.

******** Theatr. Europ. *p.* 1492. Extat Receffus Oppenheimenfis apud Londorpium *Tom. IX. p.* 376. Pufendorf *lib. IX. §. LXXXI.*

† Londorp *Tom. IX. p.* 423. 595. Diar. Eur. *Tom. XV. p.* 312.

†† Extat hoc Laudum Compromifforiale Heilbrunnenfe apud Londorpium *Tom. IX p.* 486. Thulemarium *cap. XVIII.* in Recueil *Tom. IV. p.* 187.

§. XV.

Anno 1666. quoque continuata fuit controuerfia Bremenfis. Poftquam

quam enim Brema Ciuitas, a Ferdinando III. Imp. Suecis & Gallis ad Tractatus Pacis vniuersalis fuisset euocata, * contra eiusdem libertatem Sueci agere præsumserunt, dum Bremensis Archiepiscopatus in satisfactionem coronæ Suecicæ fuisset adsignatus. ** Ast accepto ab Imp. diplomate, Kl. Iunii a. 1646. pro Ciuitate libera declaratur, *** eiusdem libertati per Pace Osnabrugensi prospicitur, **** atque ad Comitia anni 1653, Suecis licet contradicentibus, admittitur. ***** Postulabant igitur Sueci a. 1653. a Ciuitate, vt Imperii immedietati renuntiaret, quod cum negaretur, Sueci vrbem terra mariqne infestant, non obstante Cæsaris inhibitione, sub pœna fractæ pacis publicæ facta. Interuentu tamen Batauorum res xxiv. Nouembris 1654. componitur, & caput immedietatis ad alios Tractatus reiicitur, saluo vtriusque partis iure. ****** Ad Comitia hodierna Brema etiam a. 1662. vocabatur, ******* indeque hæc caussa, in Comitiis & multis scriptis ab vtraque parte agebatur. † Anno 1666. mense Februario Sueci postulabant, vt Ciuitas Immedietati plane renuntiaret, †† quod cum denegaret, non obstantibus Cæsaris dehortatoriis, ††† a Carolo Gustauo Wrangelio Duce obsidetur. †††† Interuentu tamen Legatorum Coloniensium, Brandenburgicorum, Ducum Brunsuico-Lüneburgensium, Landgrauii Hassiæ ac Batauorum, post varios, eosque difficiles Tractatus in castris Suecicis in pago Habenhausen lis xv. Nouembris 1666. componitur, hoc modo, vt Ciuitas, Comitiis modernis finitis, vsque ad finem seculi xvii. saluo tamen iure, saluaque possessione a sessione & voto in Comitiis, eodem abstineat, sub initium vero seculi xviii. illis vti liberum fore, interim omnes cessent hostiles actiones, & controuersiæ amicabili compositione vel via Iuris terminarentur. ††††† Dum vero Comitia ista adhuc durent, sessionem & Votum Ciuitas semper retinuit.

* Ad. Cortreii *Obs. de Statu Ciu. Brem.* *§. I. II. III.*

** Cortreius *§. VI.*

*** Extat diploma apud Londorpium *Tom. VI. p.* 430. Cortreius *§. XV.* Licet iam antea Fridericus, Daniæ Princeps, Archiepiscopus Bremensis desuper fuisset protestatus, de quo varia scripta apud Londorpium *Tom. IV. p.* 850. *Tom. V. p.* 128.

**** *Art. X. §. VIII. Ciuitati vero Bremensi, eiusque territorio & subditis præsens suus status, libertas, iura & priuilegia in Ecclesiasticis & politicis sine impeditione relinquantur. Si quæ autem ipsi cum Episcopatu seu Ducatu aut capitulis sint aut imposterum enascantur controuersiæ, ea vel componantur amicabiliter, vel iure terminentur, salua interim cuique parti, sua, quam obtinet possessione.* Quid super hac compositione in ipsis Pacis Tractatibus fuerit actum, exponit Pufendorf *rer. Suec. lib. XXVI. §. XII.* Cortreius *§. VII - XIV.* Theatr. Eur. *Tom. VI. p.* 386. Scriptum ex Cancellaria Moguntina super intellectu horum verborum concessum, extat apud Londorpium *Tom. VI. p.* 429.

***** *Diss.*

***** *Diss. super.* §. *XLIII.*
****** *Diss. super.* §. *XLIV.*
******* Cortreius §. *XXXV.*

† Molimina vtriusque partis in Comitiis, exponit Cortreius §. *XXXVI-LXXIV.* A parte Danorum adhuc, dum isti Bremensem Archiepiscopatum possiderent, prodiit *Assertio iurium Archiepiscopalium & Superioritatis*, 1639. 4. & *Fürstl. Ertz-Bischœfflicher Bremischer Nachtrab* 1641. 4. *Prodromus Bremensis & Archiepiscopi epidromus contra prodromum* 1641. Henrici Krefftingii *Expositio iurium archiepiscopalium contra Bremenses* 1642. 4. Suecorum scripta sunt *Gründlicher Bericht von der Landesfürstlichen Ertzbischœflichen Hoch und Gerechtigkeit über die Stadt Bremen* 1652. 4. *Abdruck der von den Kœniglichen Schwedischen Plenipotentiarien, bey ihrem Abzug aus der Stadt Bremen den* 15. *Iulii* 1651. *hinterlassenen Remonstration*, 1652. 4. *kurtze Erleuterung der von der Stadt Bremen de facto unternommenen Reichs Session und Voti* 1652. *Index, und kurtzer Bericht auf den von der Stadt Bremen wegen ihres affectirten Reichs Stædtischen Prædicati eingeschobenen Abdruck etlicher Documenten und vermeintlich beschehenen Remonstration* 1653. *Gründliche Deduction Rechtmæssiger Befugniis so ihre Kœnigl. Maiest. und die Crone Schweden an die Stadt Bremen haben*, 1666. 4. A parte Ciuitatis prodiit *breuis adumbratio Status Ciuitatis Bremensis ante, sub, & post pacificationem Osnabrugensem, Bremen* 1653. 4. & cum Appendice 1663. 4. *Der Rœm. Kayserl. Maiest. der Stadt Bremen ertheiltes Protectorium und andere Mandaten, Bremen* 1654. 4. *Index liberæ Imperialis Ciuitatis Bremensis, Bremen* 1654. 4. *VVechselschreiben zwischen der Kœniglichen Regierung und dem Rath, Acta und scripta in puncto der Huldigung und Grauaminum von seythen Kœnigl. Maiest. in Schweden und der Stadt Bremen. Grund-Riß der Schwedischen Vngründlichen Deduction* 1660. 4. *Abdruck verschiedener Kayserlicher Schreiben, Churfürstl. Gutachten und Reichs-Schlüsse, in Sachen Bremen contra Schweden von anno* 1661. *biß* 1666. *inclusiue.* Prouocabant potissimum Sueci ad homagium Episcopis semper præstitum, quod Bremenses in Comitiis Prouincialibus comparuerint, sub matricula Episcopatus comprehendantur, & a Comitiis per seculum & vltra abfuerint. Respondebant isti, se homagium, non vrbis, sed territorii ratione præstitisse, eiusdemque ratione Comitiis Prouincialibus interfuisse, in matricula sæpius distinctos, & quod per tempus aliquod ad Imperii Comitia non venerint, ipsis fraudi minime fore, cum & olim adfuerint, & nunc ad eadem restituti. Extant varia etiam scripta apud Londorpium *Tom. IX. p.* 387. & in appendice *Tom. XIII. XIV. parte II.* Diarii Europæi Acta Suecico-Bremensia.

†† Cortreius §. *LXXIV. LXXV.* Londorp *Tom. IX. p.* 443
††† Cortreius §. *LXXVII-LXXXV.* Happel *p.* 768. Alpen *lib. VI.* §. *I.*
†††† Rinck *p.* 611.
††††† Cortreius §. *LXXXVI. LXXXVII.* Londorp *Tom. IX. p.* 459. Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. IX.* §. *LXXXII.* Happel *p.* 774. Recueil *Tom. IV. p.* 181.

§. XVI.

Eodem anno 1666. Fridericus Guilielmus Brandenburgicus Elector Magdeburgum vrbem homagium Augusto Administratori, cui ad dies vitæ Præsulatus erat relictus, denegantem, atque Ottonis M. priuilegia obtendentem, ad obsequium redigit, eoque adigit, vt, postquam XXVIII. Maii in Monasterio Bergensi conuenisset, postera die præsidium Branden-

 bur-

burgicum admitterent, quod in Electoris iuxta ac Administratoris verba iuraret, atque homagium praestaret, quod equidem Capitulum vna cum Principibus recipere cupiebant, his tamen recusantibus * Eodem anno per Recessum Cliuiae VI. Septembris subscriptum, omnis controuersia de successione Iuliacensi inter Electorem Brandenburgicum & Philippum Guilielmum, Palatinum Neoburgicum in perpetuum fuit composita, ita, vt Brandenburgico Cliuensis Ducatus vna cum Comitatu Marcano & Rauensberg; Palatino Iuliacensis Ducatus & Bergensis relinqueretur: Rauensteinensis successio per Compromissum definiretur: iura Imperii atque Circuli vtrique parti essent communia.**

* Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. I. §. LXXXIII.* Rinck *p.* 612. Diar. Europ. *Tom. XV. p.* 303. 407.

** Extat Recessus apud Londorpium *Tom. IX. p.* 465. Diar. Eur. *Tom. XIV. app. p. III. p.* 1. in Recueil *Tom. IV. p.* 167.

§. XVII.

Eodem tempore, postquam XIX. Iunii 1667. Antonius Güntherus Oldenburgicam stirpem directam terminaret, grauis de successione in Comitatum Oldenburg & Delmenhorst suborta fuit controuersia. Adpetebat eundem Fridericus III. Danorum Rex, Christianus Albertus Dux Gottorpiensis, & Ioachimus Ernestus, Dux Holsato-Ploenensis.* Isti equidem ad simultaneam inuestituram prouocabant, quam sibi ab antiquo reseruauerint,** & expectatiuam quam Maximilianus II. Friderico II. Regi & Adolpho Holsatiae Duci a. 1570. concessisset,*** atque pactum Rendsburgi a. 1649. cum vltimo defuncto Comite Antonio Günthero initum, eiusdemque Testamentum, dum vtraque successio ipsis fuisset adsignata. Dux vero Ploenensis ad sanguinis proximitatem prouocabat, dum gradu reliquis esset propior,**** cui iuri nec per pacta contraria, nec per testamentum adferri possit praeiudicium. Expectatiuam, etiam ab Imp. Ferdinando III. a. 1642.***** & Leopoldo a. 1664. in ipsum fuisse extensam.****** Primi tamen possessionem adprehendebant Rex Daniae & Dux Gottorpiensis per Antonium Comitem Altenburgicum, filium Antonii Güntheri Primogenitum, cui per pactum Rendsburgense vicaria potestas in Comitatibus fuerat adsignata. Ploenensis vero caussam ad Caesarem deferebat, qui misso a. 1668. Hamburgum legato, adhibitis etiam Ducum Lüneburgensium & Landgrauii Hasso-Cassellani legatis, caussam istam examinari facit, & compositionem frustra tentabat: Daniae equidem Rex a. 1671. de parte Comitatus dimidia, quam ipse occupauerat, cum Plönensi Duce transigebat, eandemque cessis ipsi aliis praefecturis & iuribus reti-

retinuit. Gottorpienſis vero dum litem coram iudicio aulico proſequeretur, per ſententiam a. 1676. latam, ad reſtituendam alteram Comitatus partem cum fructibus perceptis & percipiendis adigebatur, quæ etiam eodem adhuc anno executioni fuit mandata, ipſeque Dux in ditionum iſtarum poſſeſſionem immiſſus, qui tamen ad Communioris incommoda vitanda, eandem etiam partem, accepta pecuniæ ſumma, & quibusdam in Holſatiæ & Sleſuicenſi Ducatu locis, ac iuribus Daniæ Regi ceſſit.******* Multa quoque de Ieuerana dynaſtia fuit controuerſia, in qua ex Teſtamento Antonii Güntheri ſuccedebat Iohannes Princeps Anhaltinus, ex ſorore ipſius Magdalena prognatus. Aſt xx. Septembris 1683. Daniæ Rex hanc dynaſtiam occupabat, iura a Galliæ Rege ſibi ceſſa prætexens, qui Dominii directi iura, tanquam Burgundiæ Dux in dictam dynaſtiam prætendebat, Cæſaris autem & Saxonis atque Brandenburgici Electorum interventu, Hafniæ xvi. Iulii 1689. conuenit, vt Princeps Anhaltinus omnibus prædiis & allodiis, quæ in Comitatu Oldenburgico poſſideret, cederet, centum Ioachimicorum millia Daniæ Regi ſolueret, atque dictam dynaſtiam libere poſſideret. ********

* Imhof *Not. Procerum lib. IV. c. IX. §. X.* Rinck *p. 614.*

** Sic Chriſtianus I. Daniæ Rex in ceſſione Mauritio & Gerhardo Comitibus a 1458. facta, ſibi reſeruat *die treue Hand.* Lünig *p. ſpec. Continuationis ſecunda Contin. II. p. 9.*

*** Extant hæ litteræ Expectatiuæ apud Lünigium *c. l. p. 39.*

**** Schema ſucceſſionis tale :

Theodoricus Fortunatus, Comes Oldenburgicus

lin. Danica			*lin. Oldenburgica*
Chriſtianus I.			Gerhardus Bellicoſus
Fridericus I.			
Chriſtianus III.		Adolphus	Iohannes XIV.
Fridericus II.	Iohannes Iunior	Io. Adolphus	Iohannes XV.
Chriſtianus IV.	Ioachimus Erneſtus Dux Plönenſis	Fridericus III.	Iohannes XVI.
Fridericus III.		Chriſtianus Albertus Dux Gottorpienſis	Antonius Güntherus

***** Extat apud Lünigium *p. 79.*

****** Lunig *p. 171.*

******* Varia hac in controuersia scripta prodierunt, quæ potissimum in Diario Europæo reperiuntur. Sic in appendice Tomi XVII. XVIII. Tom. XX. p. 3. Tom. XXII. Tomo XXIII. p. 68. Tom. XXVII. p. 1. Tom. XXVIII. p. 65. reperiuntur Acta Holsato-Plœnensia. Imhof *l. l.*

******** In Appendice Diarii Europæi p. XLIII. reperitur scriptum, cui titulus: *Bericht von demienigen, was zwischen denen Oldenburgischen Lehensfolgern, eines, und denen Allodial-Erben des letzten Grafens andern Theils vorgehe.* Plenius vero hanc controuersiam declarat, ipsumque Recessum exhibet Becmann *Historia Anhaltina lib. III. c. III. §. XI.* Theatr. Europ. *Tom. XII. p.* 580.

§. XVIII.

Circa eadem tempora, cum post mortem Sigismundi Francisci, Austriæ ArchiDucis, qui vltimus erat lineæ Tirolensis xxiv. Iunii 1665. accidentem, * Leopoldus vnicus factus fuisset hæres domus Austriacæ, de matrimonio cogitabat, quod conclusum xxv. Aprilis 1666. Madriti per legatum cum Margaretha Theresia, Philippi IV. filia secundogenita, Viennæ xxv. Nouembris st. v. magna cum solennitate ludorum spectaculorumque adparatu fuit consummatum. ** Annus erat 1668. cum Vngari contra Cæsarem grauem excitarent conspirationem. Ansam dederat Franciscus Nadasti, Supremus Vngariæ Iudex, & Petrus Serini Comes, Bannus Croatiæ, quibus postea Erasmus Comes a Tettenbach Stiriæ Præfectus, Franciscus Frangipani, aliique accedebant, quorum ille Vngariæ Palatinatum, hic vero præfecturam arcis Carlstadt adfectabat. Accedebat religionis Euangelicæ suppressio, & quod Vngarorum munimenta præsidiis Germanicis fuissent firmata. Proceres igitur quidam Vngariæ, facta Zemblini societate, deputatos ad Cæsarem mittunt, de Germano milite abducendo. Et licet parum abnueret Imp. Emmericus tamen ex Franciscanis patribus ipsum contra Vngaros, tanquam perfidos concitabat. *** His irritati Vngari, multos Germanorum occidunt, Protestantes etiam in arce S. Iuan de religionis & regni libertate militeque Germano eiiciendo fœdus inuicem concludunt. **** Varie Cæsar veneno tentatur, aliaque nefaria consilia contra ipsum agitantur, tandem vniuersa conspiratio mira Dei prouidentia a. 1670. detegitur, Tettenbachius xxii. Martii Græcii fit captiuus. ***** Protestantes interea Cassouiæ conuentum agunt, & facta inter tredecim Comitatus societate, copias colligunt, quibus Ragotzium præficiunt, qui Tockaium & Mongatzium frustra tentat. ****** Exhibebant etiam Vngari grauamina sua Imp. petentes ecclesiarum restitutionem, & Germani militis abductionem, dum interea Cæsar Serinium, Nadastium & Frangipanium in captiuitatem duci iuberet. ******* Prætendebant equidem Vngari, ipsorum iuris esse, vt Comites

mites isti ipsis diiudicandi traderentur, quod Cæsar tamen abnuebat, & constituto iudicio delegato, adhibito consilio Iureconsultorum Cameræ Spirensis, Lipsiensis, Tübingensis atque Ingolstadtiensis Academiarum reos istos criminis vel per ipsorum litteras vel confessionem conuictos ad mortem condemnauit, quæ sententia in Serinio, Nadastio, Frangipanio xxx. Aprilis st. n. Viennæ executioni fuit mandata, ******** in Tettenbachio vero Græcii xxi. Nouembris. † Et licet Imp. Posonium Comitia indiceret, Vngari tamen nisi omnia per amnestiam generalem plane fuissent abolita, comparere nolebant. His motus Imp. Exercitum triginta millium ad Vngariam domandam mittebat. †† Turbas equidem adhuc mouebat Franciscus Ragotzius, matris tamen, quæ Serinii vidua, interuentu, Cæsari se subiiciebat, & militem Cæsareum in præsidia sua recipiebat. †††

* Diar. Eur. *Tom. XIII. p.* 84. Rinck *p.* 558. Lambecius *Comm. de Bibl. Cæsar. lib. II. c. VIII. p.* 804.

** In Diarii Europæi XIV. Tomo sub finem appendicis describitur introitus solennis Viennam. In Tomo XV. prima Appendicis parte omnes festiuitates prolixe describuntur. Rinck *p.* 567.

*** Rinck *p.* 623. Bucher-Cabinet *p. III. p.* 560.

**** Rinck *p.* 631. 636.

***** Rinck *p.* 644.

****** Rinck *p.* 646.

******* Rinck *p.* 654.

******** Diar. Eur. *Tom. XXII. p.* 289. *Tom. XXIII. p.* 650. Theatr. Eur. *Tom. X. p. II. p.* 260. Mem. de Chauagnac *p.* 276. Rinck *p.* 661.

† Diar. Eur. *Tom. XXIV. p.* 9. Rinck *p.* 663. qui etiam *p.* 667. tradit, qua ratione Galli eosdem excusent, quod nihil contra iura regni egerint, potius Cæsarei Ministri ipsorum bonis inhiauerint. Theatr. Europ. *Tom. X. p. II. p.* 403.

†† Rinck *p.* 669.

††† Bücher-Cabinet *p. III. p.* 562.

§. XIX.

Interea, dum hæc in aula Cæsaris peragerentur, Controuersia de castro & oppido Borckloh Geldriæ, ix. Aprilis 1666. componebatur. Adpetebat enim Christophorus Bernhardus, Monasteriensis Episcopus hanc dynastiam Episcopatui, extincto a. 1553. Iodoco Brunckhorstio, suæ gentis vltimo, iure dominii directi Præsulatui apertam. * Dum autem Belgæ hanc dynastiam a. 1616. occupassent, repetebat illam Bernhardus a Galen, Belgii prouincias inuadebat, multas Transisalanæ vrbes, atque inter has, ipsam Borckeloam occupabat, ** quæ tamen per dictam pacem, interuentu potissimum Friderici Guilielmi Brandenburgici, qui concluso cum Belgis fœdere pacem vrgebat, Belgis singula restituuntur. ***

 Huxa-

Huxaria Westphaliæ Ciuitas, protectione primum Ducum Brunsuico-Lüneburgensium contra Monasteriensem Præsulem vsa, ipsius potestati se a. 1674. submittit. **** Brunsuicum vrbem XVIII. Maii st. v. 1671. facto cum reliquis Ducibus Lüneburgensibus fœdere, infestabat Rudolphus Augustus Dux Brunsuico-Lüneburgensis, quæ dum puluere pyrio atque adparatu militari esset destituta, XII. Iunii ad deditionem atque homagium fuit compulsa. *****

* Controuersiæ rationem prolixius exponit Io. ab Alpen *lib. I. §. XXXII. sqq.* In appendice vero tertia Tomi XVI. Diarii Europæi p. 15. reperitur Deductio, qua Ducatus Geldriæ Ius territorii in dictam dynastiam demonstratur.

** Alpen *lib. V. n. LXXV.*

*** Alpen *lib. V. §. XCVII.* Scripta hac in parte reperiuntur apud Londorpium *Tom. VIII. p* 920. *Tom. IX. p.* 324. 416. Ipse Recessus vero extat *p.* 481. & in Recueil *Tom. IV. p.* 156. Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. X. §. XIV. XV. XVI. XVII.* Theatr. Eur. *Tom. X. p.* 338.

**** Rinck *p.* 672. Extant scripra in hac controuersia apud Londorpium *Tom. IX. p.* 737. 768. *in App. Tom. XXII.* Diarii Europæi. Alpen *lib. VI. §. XLV.*

***** Quid in controuersia Brunsuicensi olim factum, exposuimus *diss. XXXIV. §. XXVII. & XLVI.* Occupatio vrbis vna cum deditionis articulis describitur apud Rinckium *p.* 673. Londorp *Tom. IX. p.* 769. Diar. Eur. *Tom. XXIII. app. p. I.* Theatr. Eur. *Tom. X. p. II. p.* 407. Du Mont *Noueau Recueil de Traitté de Paix, Tom. I. p.* 195. Alpen *lib. VI. §. LIII.*

§. XX.

Anno 1670. controuersia feruebat inter vrbem & Electorem Coloniensem, Maximilianum Henricum. * Caussa erat, quod Magistratus Coloniensis quosdam milites delinquentes fustibus cædi fecisset, cum tamen ipsis Criminalis Iurisdictio haut competeret: quod ipsi ex militari iure Statuum Imperii defendebant. Potissimum erat, quod Vrbs ista libertati suæ metuens, ingenio Architecti a Batauis sumti, muniretur, Pamphieldius admitteretur Batauorum Chiliarcha, qui & ære Batauo legionem istic conscribebat. Improbabat hoc Elector, tanquam Iuris Electoralis & territorii violationem: exprobrabat Ciuitati Monasteriensis Episcopus tanquam Director Circuli Westphalici; nec enim Vrbi opus esse externa armorum societate, quæ virium satis a Circuli Westphalici Proceribus possit expectare. Ast neutrum audiunt Colonienses; quin potius indies augetur miles Batauus, festinantur munimenta, armatur tota Archidiœcesis. Vt controuersiam extinguat Imp. descendit primum Marchio de Grana; dein Moguntinus, Treuirensis, Brandenburgicus Electores Commissarii nominantur. Nec eo contenti Principes Circuli Westphalici Directores, mense Iunio Comitia Circuli Bilefeldiam in-

indicuntur. Feruebat exinde negotiatio Coloniensis. Armantur iuxta ac animantur e Gallia Elector, vrbi inhians, a Batauis Ciuitas. Interventu tandem Christophori Bernhardi Episcopi Monasteriensis 11. Ianuarii 1672. transigitur, vt externus miles ex Vrbe emittatur, in cuius locum Circularis miles succedat. Pergat vrbs in cœptis munitionibus, facta tamen obligatione, quod si locus aut fundus, in quo munitio extrui cœpta, territorii esse Electoralis iudicetur, omnia in pristinum restituantur. Reliquæ controuersiæ coram dicasterio Imperii expediantur.**

* Multæ iam olim inter Electores & vrbem Coloniensem controuersiæ. Facta enim post mortem Theodorici Archiepiscopi a. 1463. Vnio Prouincialis, a Capitulo & Statibus Coloniensibus, quo iura Electorum definiuntur atque limitantur, dicta *Erblandes Vereinigung*, quam postea omnes Electores, potissimum Adolphus a. 1550. Io. Gebhardus a. 1558. Ernestus a. 1593. Ferdinandus a. 1614. Maximilianus Henricus a. 1650. iuramento confirmaverant, prout singula hæc scripta apud Lünigium reperiuntur *p. spec. p.* 435. *sqq.* Sub medium huius seculi, ratione iurisdictionis controuersiæ oriebantur inter Maximilianum Henricum & Colonienses, Gallis potissimum sufflaminantibus, qui vrbi inhiabant. Publicabatur ab Electore Manifestum, cui vrbs opponebat *einen Gegenbericht*. Ab Electore vero publicabatur *Apologia des Ertzstiffts Cœln*, *wider Bürgemeister und Rhat dessen Hauptstadt Cœllen auf das Churfurstliche Manifest abgangenen vermeinten Gegenberichts*, *Bonn* 1658. *f.* quæ satis prolixa est, multis adiectis documentis. Huic a parte Ciuitatis VI. Iulii 1659. opposita est Protestatio, qua demonstratur, dictam Apologiam contrariari Coloniensium Priuilegiis & Vnioni Prouinciali, quam exhibet Gastelius *de Statu Publico Europæ c. XXXII. p.* 919.

** Quid in hac controuersia actum & publicatum exponitur apud Io. Alpen *Vita Christ. Bernhardi lib. VII. ineunte* qui etiam *§. IV.* Recessum exhibet. Pufendorf *de reb. Friderici Guilielmi lib. XI. §. XX.* exponit consilia Electoris & Gallorum hac in caussa. Diar. Eur. *Tom. XXVII. p.* 435. Extat Recessus apud Gastelium *c. l.* in Recueil *Tom. IV. p.* 289.

§. XXI.

Ludouicus inter hæc, Gallorum Rex, Belgio æque atque Germaniæ inhiabat. † Mortuo enim a. 1665. Hispaniarum Rege, Philippo IV. Belgium inuadebat, Belgicas prouincias ex iure deuolutionis petens.* Tornacum, Duacum, Caroloregium, Insulæ, Aldenarda, Athum, Tornacum, Cortracum, Furnæ, Armentariæ a Gallis adimuntur, ** iisdemque per pacem 11. Maii 1668. Aquisgrani conclusam confirmantur, Burgundiæ vero Comitatus restituitur. *** Nec vero tuta Gallorum fides. Hi enim Belgis Fœderatis infensi, quod de Belgio Hispanico conseruando solliciti, **** eosdemque scriptis quibusdam iniuriosis irritauerant, ad bellum contra eosdem se præparabant, ***** concluso etiam cum Anglis, Suecis, ****** Coloniensi ******* & Monasteriensi fœdere.

† Tam temerarii Galli erant, vt in ipsum Imperium Regis prætensiones extenderent, prout testatur scriptum: *des iustes pretensions du Roy sur l'Empire par le Sr. Aubery à Paris* 1667. 12. Huic Henricus Kippingius notas adiecit scripto oppositas. Sic etiam ipsi oppo-

opposita fuerunt *Axiomata Politica Gallicana* & Nicolai Martini *Libertas Aquila triumphantis*.

* Vsitatum hoc erat in Brabantiæ Ducatu, vt dissoluto matrimonio, bona superstitis Parentis ad eiusdem thori liberos deuoluantur, exclusis his, qui ex secundo matrimonio fuerint geniti, idque vocabatur *Ius deuolutionis*, de quo singulari Tractatu egit Petrus Stockmannus, qui cum declaratione vtriusque partis extat in appendice Tomi XVI. Diarii Europæi, & pars secunda in appendice Tomi XVII. Dum igitur Galliæ Regis vxor Maria Teresia ex priori coniugio Philippi IV. cum Isabella Henrici IV. Regis filia fuisset nata, ex eodem capite successionem petebat in prouincias. Pro iure Gallico, Andreas Auberius edidit *Traité des droits de la Reine tres-chretienne sur diuers Estats de la Monarchie d'Espagne, à Paris* 1667. 12. quod scriptum etiam latino sermone extat in appendice Diarii Europæi *Tomi XV.* & germanice in appendice Tomi XVI. Contra hunc prodiit *Dialogue sur les droits de la Reyne Tres-Chrestienne, atque Deductio, ex qua clarissimis argumentis probatur contra Galloe, non esse ius deuolutionis in Ducatu Brabantiæ*, quæ extat in appendice Tom. XV. Diarii Europæi. Ad vtraque scripta tamen respondetur per *Remarques pour seruir de Reponse a deux Ecrits imprimez à Bruxelles* 1667. 12. Contra has iniquas Gallorum Prætensiones, facit etiam *Bouclier d'Estat & de Iustice, contre le dessein manifestement découuert de la Monarchie Vniuerselle, sous le vain pretexte des pretensions de la Reyne de France*, 1667. in dicta appendice. In Appendice vero Tomi XVIII. *La Verité defendüe des Sofismes de la France.* Omnium curas superat Petri Gontzales de Salcedo *Examen de la Verité ou Response aux Traitez publiez en faueur des Droits de la Reyne Tres-Chrestienne, sur diuers Estats de la Monarchie d'Espagne, à Bruxelles* 1673. *f.* ex Hispanico in Gallicum sermonem translatum, cui tamen respondet Georg Abusson *dans la Defense du droit de Marie Therese d'Autriche, Reine de France, à la succession des couronnes d'Espagne* 1674. 12. Obiiciebatur etiam Gallis Mariæ Theresiæ renuntiatio, quam eo tempore iam inualidam reddere conabantur, de quo varia scripta in appendice Tom. XV. Diarii Europæi. Extat ibidem p. 219. Roberti de Grauel, legati Gallici *Memoriale in Comitiis exhibitum*, vna cum Io. Iacobi Speidelii Legati Burgundici substituti Memoriali quo demonstratur, Status Imperii teneri succurrere Belgii prouinciis. Extant etiam hæc Memorialia & alia scripta apud Londorpium *Tom. IX. p.* 524. 551. in appendice Diarii Europæi *Tom XVI. p. 6. sqq.* Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. X. §. XXVIII.*

** Theatr. Eur. *Tom. X. p.* 681. 688.

*** Extat pax Aquisgranensis in Theatr. Eur. *Tom. X. p.* 762. Appendice Diarii Europæi *Tom. XVII.* Faciunt ad hanc historiam, Lettres de Mr. le Cheualier Temple, *à la Haye* 1700. 8. *& du Comte d'Arlington au Cheualier Temple, à Vtrecht* 1701. 8. Recueil *T. IV. p.* 258. Promouerat eandem Tractatus, Gallos inter, Anglos atque Belgas in fano S. Germani 15. Aprilis 1668. conclusus *p.* 257.

**** Concluserant enim Belgæ Fœderati cum Anglis Suecisque fœdus, quod vocatur *die Triple-Allianz* idemque Belgii Hispanici conseruationem pro scopo habebat. Londorp *Tom. IX. p.* 653. in Recueil *Tom. IV. p.* 239. Diar. Eur. *Tom. XIX. p.* 229. Theatr. Eur. *Tom X. p.* 844.

***** Pufendorf *lib. XI. §. I. & IV. V.*

****** Conclusum iam antea fuerat fœdus Gallos inter atque Suecos, Fontisbellaqui 22. Sept. 1661. Recueil *Tom. IV. p.* 17. Holmiæ 3. Ianuarii 1663. Recueil *Tom. IV. p.* 70. Postea vero 6. Maii st. v. 1668. Holmiæ de fœdere conuenit inter Cæsarem & Carolum XI. Suecorum Regem pro tuenda pace Westphalica, quod reperitur in appendice Diarii Europæi *Tom. XVIII. p.* 97. Verum, cum Suecorum in aula Cæsarea legatus Esaias Pufendorf efficere

non

non posset vt fœdus hoc firmaretur, prout Pufendorf tradit *p.* 779. 14. Aprilis 1672. fœdus cum Gallo concludit, quo inter articulos secretos Art. IV. continetur: *cum itaque Imperator, aut quilibet alius in Imperio Elector aut Princeps copias auxiliares aduersus Christ. Regem eiusque socios Fœderatis Ordinibus mittere, aut dictam Ser. Mtem Christ. eiusue in Imperio socios aggredi decreuerit, tum Ser. Sueciæ Rex, cum tempestiue a Rege Christ. requisitus, & præmonitus fuerit, nimirum tres ante menses, promittit, se exercitum X. millium peditum, equitum vero sex millibus constantem, ac omni apparatu bellico instructum in Ducatum Bremensem, aut Pomeraniam esse missurum. Qui autem exercitus Imperatorem, aliosque ipsi coniunctos Imperii Principes, qui auxilia Fœderati Belgii Ordinibus subministrare, Regique Christ. eiusque sociis damnum creare instituissent, vi aperta aggredietur, omnique via, ne vlla copiæ auxiliares Fœderatis Ordinibus subsidio ex Imperio contra Galliæ Regem mittantur, quoad poterit, armis impediet; nec prius ab armis desistet Ser. Sueciæ Rex, quam Imperator, aut alii supradicti Principes ab incepto destiterint.* Pufendorf *lib. XI. §. XXXV.* Londorp *Tom. IX. p.* 804. Recueil *Tom IV. p.* 296.

****** Fœdus cum Coloniensi 16. Februarii 1669. conclusum, extat in Recueil *Tom. IV. p.* 264. De fœdere Coloniensi & Monasteriensi Alpen *lib. VIII. §. IX. XII.* Fœdus cum Anglis apud Londorpium *Tom. IX. p.* 808. Denuntiatio belli Monasteriensis Belgis facta *p.* 811.

§. XXII.

Nec Belgio solum inhiabat Gallorum Rex, sed Germaniæ etiam provinciis. atque inter has Lotharingiam adpetebat. Dum enim improlis esset Carolus IV. Dux Lotharingiæ, inuisum ipsi reddebant Galli Nicolai Francisci, qui frater ipsius erat, filium Carolum V. eundemque persuadebant, vt accepta magna pecuniæ summa & septingentis librarum millibus annuis, terras suas Regi per Tractatus Parisiis xi. Februarii 1662. conclusos, cederet, hoc simul adiecto, vt Duces Lotharingiæ inter Principes sanguinis recepti, successionis post familiam Borboniam essent capaces.* Carolus V. igitur qui ex sanguinis iure succedere debebat, ne cessioni adquiescere videretur, in Germaniam abiit, vt Cæsaris niteretur patrocinio. Et licet Ducem postea factæ cessionis pœniteret, ideoque Marsalii deditionem insequenti anno detrectaret, ista tamen vrbs Augusto mense 1663. armis ad deditionem fuit compulsa.** Dum autem Lotharingius Dux ob caussam Wildfangiatus copias aleret, variisque fœderibus necteretur, hoc contra pacta fieri Galli adlegabant, missoque milite a. 1670. Nanceium occupant, & parum abfuisset, quin ipsum Ducem intercepissent, qui fuga salutem quærere fuit coactus, Coloniæ inde commoratus. Et licet Cæsar misso Parisios Windischgrætzio Comite, Ducis restitutionem vrgeret, Galli tamen Comitis petita varie eludebant.***

* Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 783. vbi etiam ipsi Tractatus exhibentur. Extant Tractatus in Recueil *Tom. IV. p.* 32. Diar. Eur. *Tom. VIII. p.* 84

** Theatr. Eur. *Tom. IX. p.* 1054. Diar. Europ. *Tom. VIII. p.* 102.

*** De hoc plenius agunt Les Memoires de Marquis de Beauau, *pour seruir à l'histoire de Charles IV. Duc de Lorraine & de Bar.* Theatr. Eur. *Tom X. p. II. p* 346. Rinck *p.* 655. Conquestus desuper Dux in Comitiis, ad quæ tamen respondet Gallorum legatus. Londorp *Tom. IX. p.* 756. Diar. Eur. *App. Tom. XII.* Gallorum ius in Lotharingiam euertit Bœclerus *Excerptis suis ex Actis Senatus in Parnasso.* Carolus V. postea in Cæsaris partes magis adlectus, ducta Eleonora Maria, Cæsaris sorore, Michaelis, Poloniæ Regis vidua, cui postea Cæsar Tirolensis Comitatus Reditus cessit, ipseque Cæsareo Exercitui pleno iure fuit præfectus.

§. XXIII.

Mortuo XIV. Aprilis 1672. Friderico Guilielmo, Saxoniæ Duce lineæ Altenburgensis vltimo, controuersia oriebatur de successione in terras Altenburgenses, & Coburgenses. Duces enim Saxoniæ Fratres lineæ Vinariensis, hæreditatem secundum lineas cerni volebant, quam Ernestus Pius, Gothanus, eo quod reliquis gradu esset proximior, solus petebat. Bernhardus Ienæ sedem habens, Altenburgi vrbis atque præfecturæ possessionem ipse adprehendebat, reliquæ præfecturæ vel a Vinariensibus vel Gothanis occupabantur. Tandem vero mediante Io. Georgio II. Saxoniæ Electore, Altenburgi VI. Maii 1672. inter vtrosque conuenit, vt quarta hæreditatis pars Vinariensibus, reliquæ terræ Ernesto Gothano soli obuenirent. Adsignantur igitur Vinariensibus Dornburgum cum arce & præfectura, Alstedtum vna cum castro & præfectura, Rosla cum vrbe, Sultza, salinis exceptis, Bürgelia, vrbs & præfectura, præfectura Heusdorfensis, quarta pars redituum iuris conductus Erfurtensis, ius supremum in dynastiam Rembdensem & oppidum Apoldense, quorum dominio vtili gaudet Academia Ienensis, præfectura Hardisleben cum prædio Schwabsdorf, dimidia pars præfecturæ Krainbergensis. Votum Isenacense, quod ad dimidiam partem, antea penes Gothanum fuerat, & quarta pars iurium circa Academiam & Collegia Ienensia, quæ ideo inter vtramque lineam pari iure diuisa.*

* Müller *Ann. Saxon. p.* 498. Eyring Vita *Ernesti Pii c. XXVII.* Tractatibus interfuerunt nomine Ernesti, filius ipsius Primogenitus Fridericus; a Vinariensibus adfuerunt Io. Georgius & Bernhardus mandato etiam Io. Ernesti, fratris natu Senioris instructi. Recessus Altenburgensis extat apud Gastelium *de Statu Publico Europæ cap. XIX. p.* 589. & Lünigium *p. spec. s. IV. p.* 201. Schema successionis tale est:

Io. Fridericus
Elector
|
linea Altenburgensis — Io. Guilielmus — *linea Vinariensis*

Fridericus Guilielmus
|
Fridericus Guilielmus II.
|
Fridericus Guilielmus III.
† 1672.

Iohannes
lin. Vinariensis. — *lin. Gothana*
Wilhelmus — Ernestus
Io. Ernestus. Io. Georgius. Bernhardus.

§. XXIV.

Dum igitur Belgii conferuatio, Germaniæ intereſſet, varia de eadem erant conſilia. Bilefeldiæ equidem dum de Gallorum moliminibus variæ eſſent ſuſpiciones, inter Directores Circuli Weſtphalici, Electorem Brandenburgicum, Neoburgicum & Monaſterienſem VII. Aprilis 1671. fœdus defenſiuum ſubſcribebatur, quo ipſo Gallorum in Belgium irruptionem auertere cogitabant,* nihilominus Brandenburgicus, reliquique Principes ſuper Neutralitate ſollicitabantur. ** Dum autem Galli magis ſe ad bellum præpararent, Belgæ Fœderati XXVI. Aprilis 1672. Coloniæ ad Spream nouum fœdus cum Electore Brandeburgico pangunt, quo ſeſe Elector ad XX. militum millia in Belgarum auxilium obligat,*** ad quod Cæſar ſtatim inuitabatur.**** Hic, licet ab initio tergiuerſaretur, ob fœdus Kl. Nouembris 1671. cum Gallo concluſum,***** tamen XIII. Iulii ſt.v. fœdus defenſiuum pro firmanda pace Weſtphalica, Pyrenæa & Aquisgranenſi, atque congregandis, ab vtraque parte XXV. militum millibus, fuit ſubſignatum. ****** Interea Galli, ipſo Rege præſente, Belgii fœderati prouincias a. 1672. ſubito inuadunt, & dum munimenta male eſſent firmata, prouiſaque, idoneis etiam Præfectis deſtituerentur, Vltraiectinam, Tranſiſalanamque prouinciam, magnamque Geldriæ ac Batauiæ partem primo impetu capiunt, Cliuenſem etiam Ducatum, cuius potiores vrbes Belgæ, ex pacto præſidiis firmauerant. †

* Pufendorf *de reb. Frid. Guil. lib. XI. §. XX.* antea iamdum Brunſuici 22. Auguſti 1667. inter Colonienſes & Brandeburgicos Electores, Duces Brunſuico-Lüneburgenſes & domum Haſſo-Caſſellanam fœdus defenſiuum fuerat confectum, quod reperitur in Recueil *Tom. IV. p.* 226.

** Pufendorf *lib. XI. §. XXI.* Concluſum etiam iam ante a. 1664. fuerat fœdus cum Brandenburgico, Recueil *Tom. IV. p.* 92.

*** Pufendorf *lib. XI. §. XLVIII.* Recueil *Tom IV. p.* 303. Londorp *Tom. IX. p.* 817. Concluſum iam ante fuerat Cliuiæ 16. Febr. 1666. fœdus defenſiuum inter Belgas Fœderatos & Electorem, quo etiam ius præſidii in Cliuenſibus munimentis ipſis relinquitur. Recueil *Tom. IV. p.* 133.

**** Pufendorf *lib. XI. §. XLIX. L.*

***** Recueil *Tom. IV. p.* 286. quo ſe obligauerat Cæſar, ſe Belgis Fœderatis contra Gallorum Regem in auxilio haut futurum. Londorp *Tom. IX. p.* 820.

****** Pufendorf *§. LI.* Recueil *Tom. IV. p.* 308. Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 32. Quid ſuper his fœderibus ſenſerint Galli, Londorpius *Tom. IX. p.* 825. vna cum variis ſcriptis huc facientibus, exponit, Alpen *lib. VIII. §. II.*

† Hunc Belgii ſtatum breuiter deſcribit Pufendorf §. LIV. *Belgarum Reſpublica interim in periculoſiſſimum ſtatum præter omnium opinionem prolapſa erat, intra vnius menſis ſpatium tribus prouinciis a Gallo & fœderatis Colonienſi ac Monaſterienſi occupatis, Geldria, Tranſiſalania, & Vltraiecto, vna cum oppidis, quas Belgæ in Colonienſi præſulatu, & Cliuia inſederant. Et omnes quidem vrbes languidæ, aut nulla defenſione oppoſita malignis legibus*

 de-

deditæ; nisi quod solum Neomagum nonnihil vigoris ostendit, ac demum Groninga acerrime in sui defensionem connixa, Monasteriensis oppugnationem cum gloria sustinuit, ac obsidium re infecta soluere coëgit. Quin iam in ipsa Hollandiæ interiora penetrabatur, ac tantum non in conspectu Amstelodamum erat, ni perruptis aggeribus superfusa terris aqua Gallorum impetum stitissent. De his progressibus:

Vna dies Lotharos; Burgundos hebdomas vna
Vna domat Batauos Luna, quid annus erit?

Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 270. *sqq.* Alpen *lib. VII. §. XXIV. sqq.* Petri Valckeniers *Verwirrtes Europa, der Verunruhigte Holländische Lœwe.* In Tomo XXVIII. Diarii Europæi varia scripta reperiuntur, quæ huc faciunt. In Tomo XXVII. Diarii Europæi reperitur *der Erschütterte Lœwe* quo gesta belli Belgici ab anno 1671. ad 1673. continentur. *Memoires de ce, que s' est passé dans la Chrestienté depuis le commencement de la Guerre l' an* 1672. *iusques à la Paix conclue en* 1679. *par le Cheualier Temple, à Amsterdam* 1708. 8.

§. XXV.

His Gallorum successibus, dum ad incitas fere redacta fuisset Belgarum fœderatorum Respublica, Brandenburgicus Elector, postquam caussas expeditionis publicis scriptis exposuisset, † Cæsareo militi sub duce Montecuculio Halberstadti iunctus, per Westphaliam Belgis subuenire tentabat, sed Montecuculio suadente, vel tergiuersante potius, ob fœdus Cæsaris cum Ludouico, vt superato Rheno ac Mosella, ac intercepta annonæ subuectione, Galli inopia atterantur, * de Rheni transitu cum Moguntino, Treuirensi atque Palatino (dum Gallo fauerent atque bello implicari nollent,) frustra agebatur. ** Dum autem omnia apud Niersteinum infra Moguntiam ad Rheni transitum essent parata, occurrente cum exercitu Turennio, qui cum Condæo se iunxerat, in Westphaliam se vertunt, vbi Monasteriensis, qui in Comitatum Marcanum irruperat, Lunam, Vnnam, Rhedam aliaque oppida parum munita occupauerat, *** repellitur, alias hac expeditione nihil memoratu dignum gestum, Montecuculio Lobcovitii mandatis impedito, ne quid vel minimum aleæ habens, tentaret. **** Et licet Bornonuillius qui Montecuculio ab exercitu discedente successerat, ineunte a. 1673. ***** de summa rerum prœlio certare constituisset, Brandenburgicus etiam Elector, in loco Marcani Comitatus *der Birckenbaum* dicto, Turennio tamen se subducente, nihil actum. ****** Concludebatur equidem XII. Septembris 1672. fœdus inter Cæsarem, Danum, Brandenburgicum, Cellensem, Guelferbytanum, Cassellensem, quod tamen ad defensionem saltim ditionum Fœderatarum spectabat. ******* Dum autem Brandenburgicus exercitus in Marchiam, Cæsareus in Bohemiam reuerteretur, terræ Brandenburgici Westphalicæ Turennii & Monasteriensis inuasioni erant expositæ, quod Electorem, instante Monasteriensi

&

& Neoburgico, permouit, vt xvi. Iunii 1673. in castris Turennii Vossemensibus prope Louanium, pacem cum Gallo subscriberet his conditionibus, vt miles Gallicus e Cliuia aliisque Electoris ditionibus abduceretur, ea demque, Wesalia & Resa exceptis, quæ ad finem vsque belli Regi relinquuntur possidenda, Electori restituantur, nec Regiis transitus concedatur sine Electoris consensu, hoc tamen adiecto, ne quid contra Imperium fiat. Per articulos separatos promissa fuerunt Electori octingenta librarum Gallicarum millia, Anglorum etiam Rege ad Gallorum instantiam hanc pacem subsignante. † Tametsi Rex Galliæ has pacis conditiones non antea quam in castris ad Mosæ Traiectum adprobaret.

† Pufendorf *lib. XI. §. LXIX.* Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XXIV.* Londorp *Tom. IX. p.* 890. *Tom. X. p.* 1. *sqq.*

* Pufendorf *lib. XI. §. LXI.*

** Pufendorf *§. LXII. LXIII. LXIV.* Pontis Argentoratensis Rhenani quoque pars ideo a Gallis comburebatur, ne isthac Germani transirent, de quo Londorp *Tom. X. p.* 42.

*** Pufendorf *§. LXVII.* Io. ab Alpen *lib. VIII. §. VIII. XIV.* Theatr. Europ. *Tom. XI. p.* 602.

**** Pufendorf *§. LXXXII.*

***** Pufendorf *§. LXXXII.* Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XIV.*

****** Pufendorf *c. l.* Alpen *§. XVI.*

******* Pufendorf *§. LXXI.* Londorp *Tom. IX. p.* 822. Du Mont *Memoires Tom. II. p.* 75.

† Pufendorf *lib. XI. §. XCV.* Alpen *§. XXI. XXII.* Recueil *Tom. IV. p.* 319. De hoc pacis negotio Samson Hist. de Guillaume III. *Tom. III. p.* 67. *sqq.*

§. XXVI.

Inter hæc, postquam Hagæ Comitum xxx. Augusti 1673. fœdus arctius cum Leopoldo Imp. & Hispaniarum Rege Carolo II. Belgæ Fœderati pacti fuissent, * Cæsar, lustrato Egræ exercitu, caussas susceptæ in Gallos expeditionis, in Comitiis Ratisbonensibus exponit, licet & Bauarus & Brandenburgicus dissuaderent. ** Hinc e Bohemia in Germaniam Rhenum versus, duce Montecuculio mouent Cæsareani, quibus obuiam iturus Turennius, cum exercitu suo æque in Germaniam penetrat, Aschaffenburgum ad Mœnum & Fridburgum Wetterauiæ occupat. Tum ad Rhenum Decem Alsatiæ Ciuitates Imperiales, ad Mosellam Treuiri intercipiuntur. Cæsareani Turennio oppositi, haut procul a Mœno aliquamdiu consistunt, neutra parte vim magnam machinante, vsque dum Montecuculius suos feliciter ad Rhenum duceret, *** in Vbiis Arausionensi se iungens. Bonnam xiii Nouembris, aliaque Archiepiscopatus loca intercipiunt; tum in his, ac Westphalia, Iuliacensi, Montium Ducatu, ad

Eiffelam & Wetterauiam hyberna eligunt Cæsareani. Bataui vero in Vbiis graues domum regrediuntur. **** Hoc Cæsareanorum aduentu Galli postquam xxx. Iunii 1673. Traiectum ad Mosam deditione cepissent, ***** quotidie arctiores, permultas Belgii Fœderati vrbes relinquunt, non nisi munitissimis sibi seruatis. ******

* Io. ab Alpen *lib. VIII. p.* 365. Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 514. Valckenier *§. LXXXVIII.* Londorp *Tom. X. p.* 91. Recueil *Tom. IV. p.* 321. Actes & Mem. *Tom. III. p.* 573. 580. Samson Hist. de Guillaume III. *Tom. III. p.* 179. Promittebat Imp. Belgis se in auxilium triginta hominum millia missurum acceptis per menses quadraginta quinque Ioachimicorum millibus.

** Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XXX. XXXI.* Pufendorf *lib. XII. §. XI.* Londorp *T. X. p.* 74. Diar. Eur. *Tom. XXVII. p.* 505. Rinck *p.* 689. Valckenier Verwirrt. Europa *§. LXXXI.*

*** Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 375. Diar. Eur. *Tom. XXVII. p.* 594. Valckenier *§. LXXXI.* Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XXXIII.* Rinck *p.* 694.

**** Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XXXIX.* Samson *Hist. de Guillaume III. Tom. III. p.* 2.

***** Extat *Iournal Fidele de tout ce qui s' est passé au Siege de Mastricht, à Amsterdam* 1674. 8. Samson *Hist. de Guillaume III. Tom. III. p.* 85. qui auctor est, Gallos in hac obsidione amisisse nouem hominum millia.

****** Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XL.*

§. XXVII.

Inter hæc belli consilia, de pace quoque agebatur. Non enim Belgæ solum in Regis Gallorum castra legatos iam a. 1672. miserant, quibus duræ admodum conditiones proponebantur: * nihilominus pleræque Hollandiæ vrbes, ac quatuor prouinciæ, Geldria, Hollandia, Vltraiectum & Transisalania consentiebant, vt legatis facultas concludendi mitteretur, ea lege, vt septem prouinciis libertas & iura pristina salua persisterent, quidquid extra easdem, in Flandria potissimum & Brabantia possiderent, Gallis cederetur, quibus Amstelodamum fortissime contradicebat, vt & Zelandia, Frisia & Gröninga. Conuersis tamen Belgarum rebus, hæc negotiatio abrumpebatur. ** Postquam Cæsarei Belgis accederent, Sueciæ legati in omnium partium aulis, & in Germania, Moguntinus, Bauarus, Brandenburgicus Electores, de armistitio laborabant, sed frustra. *** Interuentu tandem Caroli XI. Suecorum Regis, Coloniæ Iulio mense 1673. de pace agi cœptum: **** Ast, postquam Hispani, fœdere cum Belgis inito, Gallis bellum decreuissent, iisdem Cæsarem quoque, Hispanum & Lotharingum includi volebant. Sed totum pacis negotium partim nimia Gallorum postulata, partim etiam abductio Guilielmi Egonis Fürstenbergii interrumpebat. Hic enim Gallis nimium fauens, peculiarem transactionem inter Cæsarem & Coloniensem impedierat, & in hoc congressu legatus

gatus Coloniensis haberi volebat. Hunc IV. Februarii 1674. inclinato in vesperam die, a Comitissa Marcana, cuius conuersatione delectabatur, regrediens, in loco minus frequente, quadraginta milites e legione Marchionis Granæ immissi inuadunt, ac cæsis aut sauciatis comitibus, extra portam abreptum, traiecto Rheno, Tuitium, inde Siburgum, ac demum Bonnam abducunt. Conquerebantur Galli ac Coloniensis, Sueci etiam tanquam sequestres, Viennæ & Ratisbonæ de violato gentium iure, quibus tamen a Cæsare responsum: sibi non constare, Fürstenbergium legati dignatione fuisse præditum, potius ipsi tanquam Imperii & domus Austriacæ vasallo haut licuisse nefaria facinora & consilia contra Cæsarem & Imperium agitare, legionis quoque Gallicæ, nulla auocatorii edicti cura, tribunum agere. Iuste igitur ipsum in custodiam fuisse datum, ne ei amplius liceat, exitiabilem consiliorum telam in perniciem Cæsaris ac Germaniæ pertexere. Licet Sueci regererent, eum ab omnibus aliis pro legato habitum, consiliarium intimum Electoris Coloniensis, fidelitatis iuramentum Cæsari nunquam præstitisse, bonorum expectationi in fratrum suorum gratiam renuntiasse, durantibus tractatibus tribuni functionem non gessisse, nec ab executione processum fuisse incoandum; ideoque eius restitutionem frustra petebant. ***** Accedebat, quod carruca cum vasculis aliquot, vti venditabatur, adusti vini plenis, Nouesium destinata, in porta ab excubiis attineretur, atque ad ædes Kilmanseci militiæ præfecti duceretur. Reclusa mox vascula præter nitratum puluerem, imperiales prodebant quadragies mille, designatum Nouesiano, vicinisque Gallorum præsidiis stipendium. Quod cum frustra repeterent Gallorum legati, abitum palam & vindictam comminantur. ****** Dum hæc fierent, pax inter Anglos & Belgas IX. Februarii st. v. 1674. Westmonasterii conclusa fuit, dum Parlamentum amplius ferre nollet, bellum tam exitiale contra peculiares Angliæ rationes, & publicas Europæ continuari. ******* Sequebatur Coloniæ II. Aprilis 1674. pax cum Monasteriensi † & II. Maii 1674. pax cum Coloniensi Antistite. †† Post solutos istos Tractatus, Hagæ Comitum equidem Suecorum Legatum Eduardum Ehrenstein denuo de pace agebatur, ††† sic etiam Viennæ per Suecorum legatum, Benedictum Ochsenstierna, †††† sed omnia frustranea.

* Extant istæ apud Pufendorfium *lib. XI. §. LV.* & in Recueil *Tom. IV. p. 309.* Alpen *lib. VII. §. XLVII.*

** Pufendorf *c. l.*

*** Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XXXIV.* Londorp *Tom. X. p. 56.*

**** Pufendorf *lib. XII. ineunte.* Extant de hoc varia scripta apud Londorpium *Tom. X. p.* 53. *sqq.* Rinck *p.* 697. Galli equidem & Sueci conuentum Aquisgranum transferri volebant, eo quod Colonia legionem Imperialem sub Marchione de Grana recepisset Samson *Hist. de Guillaume III. Tom. III. p.* 79.

***** Pufendorf *lib. XII. §. IX.* Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XLIV.* Varia scripta de hoc negotio extant apud Londorpium *Tom. X. p.* 131. vbi etiam *p.* 139. inserta est *Guilielmi Principis Fürstenbergii detentio, ad Caesaris authoritatem, ad Tranquillitatem Imperii, ad pacis promotionem, iusta, perutilis, necessaria*, quae antea a. 1674. separatim prodierat, Diar. Europ. *Tom. XXIX. app. p.* 1. Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 564. Rinck *p.* 702.

****** Alpen *lib. VIII. §. XLIV.* Extat Memoriale Gallicorum legatorum sub discessum relictum, in quo discessus sui caussas exponunt, apud Londorpium *Tom. X. p.* 161. In Diario Europaeio *Tom. XXIX.* reperiuntur varia scripta huc facientia.

******* Pufendorf *lib. XII. §. X.* Londorp *Tom. X. p.* 149. Recueil *Tom. IV. p.* 330. Io. ab Alpen *lib. VIII. §. XLII.* Actes & Mem. *Tom. I. p.* 606.

† Alpen *lib. VIII. §. XLVIII.* Recueil *Tom. IV. p.* 332. Londorp *Tom. X. p.* 160.

†† Alpen *lib. VIII. §. LIV.* Recueil *Tom. IV. p.* 334. Londorp *Tom. X. p.* 169.

††† Acta haec exhibet Londorp *Tom. X. p.* 187

†††† Acta exhibet Londorpius *Tom. X. p.* 222.

§. XXVIII.

Finita igitur Coloniensi tractatione, de bello Gallis ab Imperio decernendo agebatur, quod Grauelius Gallorum legatus frustra impedire conatur, * qui tamen a Caesare Ratisbona & Imperio XXIX. Aprilis exire iussus. ** Dum autem Gallorum non solum praesidium Philipsburgense subditos Palatinos, obtentu foederis Caesarem inter & Palatinum initi varie infestaret, praefecturam etiam Germersheimensem vrbemque Spiram occuparet, *** auxilia non solum a Circulo Franconico, Sueuico & Rhenano, **** sed etiam bellum ab Imperio contra Gallum ***** decernitur, contranitente licet Gallo Suecoque: Coloniae ad Spream XXI. Iunii 1674. foedus inter Imp. Caesarem, Hispanum ac Belgas concluditur, de bello contra Gallos continuando. ****** Idem Cellis XX. Iunii 1674. factum cum Georgio Guilielmo & Rudolpho Augusto Brunsuico-Lüneburgensibus Ducibus ******* & Hagae Comitum X. Iulii 1674. cum Christiano V. Danorum Rege ******** Monasteriensi Praesule multa armatorum millia Caesari suppetias mittente. ********* Maturescente igitur aestate, Galli tripartito agebant. Rex initio statim Burgundiam ingressus, atque Helvetis otiose spectantibus, expugnatisque paucas intra septimanas arcibus, oppidisque omnibus, toti mox Comitatui dominabatur. Alios Condaeus in Belgio, Turennius in Germania exercitus ducebat. Turennio Palatinatum diuastante Fridericus Guilielmus Elector Brandenburgicus, qui exercitum viginti millium ducebat, Cellensis ac Guelferbytanus Duces, duode-

duodecim armatorum millia duce Chavetio cum Bourneuillio Cæsareanorum Duce se iungunt & Turennio obuiam tendunt. Alius Exercitus Condæo in Belgio opponebatur ex Cæsareanis, Hispanis & Batauis. Præerat Cæsareanis Comes Souchius, Hispanis Dux de Villa Hermosa, Batauis Auriacus Princeps, qui & primatum obtendebat, diffitente tamen hoc Souchio. Dum frustra Condæum obseruant, suis se munimentis continentem, Aldenardæ obsidionem decernunt. Eo castra sub Augustum moventibus Condæus a tergo est, & ad Seneffam Brabantiæ pagum Kl. Augusti st. v. acerrime pugnatur, plurimis vtrinque sauciis ac desideratis, vtraque parte, vti solet in re dubia, victoriam sibi adsciscente. Aldenardæ obsidio cœpta quidem, sed aduentante mox Condæo, & imperium Auriaci detrectante Souchio, iterum soluta. Inde Grauiam mouet Auriacus, a Rabenhauptio ab Idibus Iulii frustra oppugnatam, quam Kl. Nouembris deditione capit. **********

* Pufendorf *lib. XII. §. XI.*

** Extat decretum Imperiale apud Londorpium *Tom. X. p.* 274. Pufendorf *lib. XII. §. XXX.* Sic etiam Agens Gallicus Persode Francofurto abire iussus, prout scripta reperiuntur in Diar. Eur. *Prodr. p. II.*

*** Pufendorf *lib. XII. §. XXX.* Londorp *Tom. X. p.* 151. 154. 263.

**** Extat de eo Recessus Circuli Franconici, Windsheimi 6. Martii 1674. conclusus apud Londorpium *Tom. X. p.* 152. De Conuentu Circuli Sueuici Vlmensi, 18. Iulii 1674. & Turennii ad eum litteris apud Londorpium *Tom. X. p.* 173. 186. Recessus Circuli Rhenani Superioris Francofurti 22. Iunii conclusus *p.* 174.

***** Alpen *lib. VIII. §. LVII.*

****** Actes & Mem. *Tom. I. p.* 655. Pufendorf *lib. XII. §. XXXV.* Recueil *Tom. IV. p.* 339.

******* Recueil *Tom. IV. p.* 336. Actes & Mem. *Tom. I. p.* 640.

******** Recueil *Tom. IV. p.* 341. Actes & Mem. *Tom. I. p.* 680.

********* Alpen *lib. VIII. §. LVII.* Actes & Mem. *Tom. I. p.* 729.

********** Alpen *lib. VIII. §. LXII.* Theatr. Europ. *p.* 711. Rinck *p.* 710. Apud Pufendorfium *lib. XII. §. LI.* omnis culpa belli non ex voto gesti, in Souchium reiicitur. Id quod etiam Les Memoires de Chauagnac produnt *p.* 371. *sqq.* quem tamen ideo excusare conatur Bayle Dictionaire *voce Souches.* Gratia igitur Cæsaris Souchius excidit, quod factum etiam Lobcouitius Princeps expertus, de quo Pufendorf c. l. *credebatur Fürstenbergio, subinde per occultas notas scripsisse, & quia Cæsari spes prolis masculæ tunc non erat, de Imperio in Gallum aut Bauarum transferendo agitasse. Sane tanta tunc Viennæ erat secretorum proditio, vt Montecuculus superiore anno Cæsari scriberet: satius fore, vt cursores non ad se, sed recta Lutetiam tendant.* Rinck *p.* 714. De eiusdem Lobcouitii casu extat in appendice Tomi XXX. Diarii Europæi *p.* 250. *Relation aus dem Parnasso des Traiani Boccalini an den Aulum Gallionem.*

§. XXIX.

Dum interim Turennius crudeliter in Palatinatu ageret, ad cer-

tamen singulare ipsum Elector Palatinus prouocabat.* Dum vero Cæsarei eidem obuiam irent, fit VI. Iunii st. v. ad Sinsheimum, sub Carolo Lotharingiæ Duce prœlium, quo tamen cedere coactus fuit Dux Lotharingiæ.** Inde dum Turennius versus exercitum Cæsareum prope Ladenburgum properaret, iste copiis longe inferior, Francofurtum recedit, Dunewaldo Tribuno extremum agmen egregie defendente. *** Postquam autem Bournouillius, Cæsareanorum præfectus, per Lüneburgicas aliasque copias plurimum fuisset firmatus, Turennium frustra adgredi tentabat, qui se inter Weissenburgum & Lauterburgum nimium firmauerat.**** Sed, dum Fœderati Argentoratum versus pergerent, & Turennius eosdem sequeretur fit XXIV. Septembris st. v. ad Holtzheimum & Ensisheimum atrox prœlium, in quo nox interueniens dubiam fecit victoriam. ***** Licet non desint, qui culpam in Bournouillium reiiciant, tanquam dum Lüneburgici certarent, otiose inspectantem.******. Paucos post dies cum exercitu viginti fere millium numerum explente, accessit Fridericus Guilielmus, Brandenburgicus Elector, ******* qui reiecto trans Rhenum Turennio, laboranti defectu annonæ Brisaco imminebat. Huic cum sollicite Turennius subuenire niteretur, ventum fere ad manus fuisset, dum Imperiales copiis longe essent superiores. Verum, Bournouillius omnes non solum rei bene gerendæ occasiones eludebat, sed etiam misso in hostium castra tubicine, Fœderatorum conatus patebant, vt Turennius castris motis, in Lotharingiam abiret, fœderatorum cateruis insequentibus, ac multos captiuos intercipientibus. Tunc igitur copiis licet superiores, re infecta, in hyberna cesserunt Fœderati. ******** Interim rogante legato Hispanico, Elector sex militum millia de suo exercitu sub Augusto Holsatiæ Duce in Burgundiam mittere instituebat, cui Cæsareorum manus erat adiungenda; vbi multa nobilium & agrestium millia in armis erant, qui nostros magno cum desiderio expectabant, & Gallos, quacunque poterant, trucidabant. Sed, cum Electorales iam Bedfortum venissent, Cæsarei nusquam comparebant. Elector, hoc intellecto, Holsatiæ Ducem protinus Bedforto retro vertere iubet, & dum comperisset, Turennium Mulhusium Alsatiæ tendere, ipsi se opponit. Dum igitur Kaisersbergam Turennius tenderet, Fœderatos inter & Gallos per tres amplius horas acri certamine concursum, donec ingruens nox pugnantes dirimeret, Gallorum tamen duo millia occubuere.† Dum autem Turennius magna virium parte auctus, Alsatiæ sese iterum infunderet, nec fœderatis progrediendi amplius erat facultas; nec in Alsatia subsistere, annonæ pabulique inopia patieba-

batur, itaque in hyberna cis Rhenum concedere fuerunt coacti, quæ Cæsarei per Sueuiam, Brandenburgici per Franconiam capiebant. ††

* Pufendorf *lib. XXI. §. XXX.* Rinck *p.* 506.

** Theatr. Europ. *Tom. XI. p.* 580. Rinck *p.* 707. Relatio de hoc prœlio extat in Diar. Eur. *Tom. XXIX. p.* 101. 232. Mart. Schauplatz des Rheinstroms *c. XLIV.*

*** Rinck *p.* 707.

**** Rinck *p.* 708.

***** Alpen *lib. VIII. p.* 63. Rinck *c. l.* Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 580. In Diar. Eur. *Tom. XXX. p.* 229. reperitur Relatio de hoc prœlio *T. XXXI. p.* 272. *T. XXXII. p.* 228.

****** Pufendorf *lib. XII. §. XLVI.*

******* Pufendorf *c. l.*

******** De hoc late Pufendorf *lib. XII. §. XLVII.* Sic etiam omnem culpam in Bournouillium de fide suspectum reiicit auctor libri *L'Empereur & l'Empire traby* & germ. *durch wen der Kayser und das Reich verrathen.* Auctor libri dicitur Comes de S. Paul, de quo & ipsius fatis ratione dicti libri agitur in Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 316.

† Pufendorf *lib. XII. §. XLIX.*

†† Pufendorf *lib. XIII. §. I. II.*

§. XXX.

Gallus interea, vt Brandenburgicum Electorem ab Exercitu Imperiali abstraheret, Carolum XI. Suecorum Regem in ipsum concitabat, * qui concluso licet Coloniæ ad Spream Kl. Decembris 1673. cum Electore fœdere, de pace Westphalica seruanda, ** cui etiam fœdus cum Ferdinando Maria, Bauariæ Electore Monachii IX. Martii 1675. innitebatur, *** Exercitum in Pomeraniam mittit, qui dehortante licet Cæsare & Belgis, **** vniuersæ Marchiæ, Wrangelio Duce Decembri mense 1674. se infundit, ***** Brandenburgicum apud Imperii Ordines increpans. ****** Sueci sub initium præ se ferebant, Regi non esse in animo, Electoris prouinciam hostiliter habere, quamdiu nil violenti opponatur, saltim pacem velle promouere, & exercitum conseruare, qui exiguam Pomeraniam plane exhauserit, quæ tamen facile emendari queant, si Elector cum exercitu se a fœderatis seiungat. ******* Elector vero sumtis per Franconiam hybernis, de fœdere cum Belgis, contra Suecos agebat, quod, Amstelodamensibus primum ob commerciorum difficultatem impedientibus, Electore Hagam properante, VII. Maii consummatum fuit atque V. Iunii 1675. a Belgis Suecis bellum indictum. † Inuitabantur etiam Cæsarei, Dani ac Lüneburgenses Duces, reliquique Imperii Ordines, qui tamen adhuc cunctabantur. †† Elector autem Maio mense copiis ex hybernis Franconicis eductis, Magdeburgum versus properat, quo XI. Iunii delatus, omnes vrbis portas clausas tenuit, ne de suo instituto posset innotescere. Inde

 hora

hora nona vespertina omnes equites & dimachas cum decem machinis trilibres globos eiaculantibus pontem Albis transire iubet, quos mille selecti pedites sequebantur, centum quadraginta sex curribus impositi, quorum quilibet cymbam quoque vehebat. ††† Hoc adparatu Hauela cymbis superata, Suecos admodum securos, & Duce suo Wrangelio destitutos, xv. Iunii Ratenauiæ primo diluculo adgreditur, eosdem profligat, vrbem occupat. Intercepta Ratenauia, peditatum Magdeburgo euocabat, Suecorum exercitum oppressurus, dum Wrangelius cum valida manu ac multis præfectis Hauelbergæ ageret, ab exercitu ad Brandenburgum metante interclusus. Cum itaque hostis perspiceret, se citra pugnam trans Hauelam euadere non posse, horæ spatio ab isto oppido apud vicum Hackelbergam legiones cum machinis disponunt. Licet autem Elector peditatu adhuc esset destitutus, suos tamen in hostem ducit, quem post ancipitem pugnam, in fugam coniicit, mille quingentis horum amissis, reliqui Fehrbellini noctu raptim reparatum pontem transeunt, quem statim post se flamma consumunt. Reparato ponte Elector cum equitatu insequebatur: sed Sueci per Ruppinum, & Witstockium ita propere se subduxerunt, vt non amplius eos adsequi daretur. †††† Hac Electoris victoria reliqui excitati, fœderi sensim accedebant, Ordines Imperii, facto xv. Augusti decreto, Suecum Imperii hostem declarant. ††††† Hinc in Pomeraniam irrumpit Elector III. Octobris Wollinum expugnat & v. Nouembris Wolgastum cum Vsedomia insula. ††††††

* Pufendorf *lib. XII. §. LIII. LIV.* Legi meretur Votum in Senatu Regio Holmensi 18. Sept. 1671. exhibitum de fœdere cum Gallis, quod Pufendorfii Tractatui de fœderibus inter Sueciam & Galliam adiectum est.

** Quid circa hoc fœdus actum, vna cum ipso fœdere exponit Pufendorf *lib. XII. §. XIII.* Alpen *lib. VIII. §. LXVIII.* Recueil *Tom. IV. p.* 326. Diar. Eur. *Tom. XXX. App. p.* 172. ibidem varia scripta huc facientia.

*** Alpen *lib. VIII. §. LXV.* Recueil *Tom. IV. p.* 352.

**** Londorp *Tom. X. p.* 236.

***** Pufendorf *§. LXV.* Extat de eo motus animorum circa motum armorum Suecicorum in Germaniam 1675. 4. *Eines Schwedischen Reichsgenossen von dem gegenwärtigen Zustand seines Vaterlandes Urtheil* 1675. 4. *Teutschlandes Interesse bey ietzigen Coniuncturen* 1675. 4. *Proiect der eræffneten Schwedischen Rathstube* 1675. 4. *Eræffnete Frantzæsische geheime Raths-Stube* 1675. 4.

****** Alpen *lib. VIII. §. LXVIII. LXIX.* Londorp *Tom. X. p.* 240. Qua ratione etiam Sueci Brandenburgicos in Conuentu Statuum Circuli Saxoniæ Inferioris increpauerint, patet ex scripto exhibito apud Londorpium *Tom. X. p.* 289. Prodiit de eo *VVahrhafftiger und Ausführlicher Bericht, alles dessen was sich zeithero zwischen der Crone Schweden und Chur-Brandenburg zugetragen, bestehend aus einer Summarischen Information, Gegen-Information und unter-*

unterschiedlichen Beylagen 1675. 4. Varia scripta quoque huc facientia reperiuntur in Diario Europæo *Tom. XXXI. XXXII.* appendice. Varia etiam scripta recenset Gryphius de Script. Sec. XVII. p. 150.

******* Pufendorf *lib. XII. §. LXV.*

† Pufendorf *lib. XIII. §. IX. X.* Alpen *lib. VIII. §. LXX.*

†† Pufendorf *lib. XIII. §. XI. XV. XVI. XVIII.*

††† Pufendorf *lib. XIII. §. XXXVII.*

†††† Pufendorf *lib. XIII. §. XXXIV. XXXV. XXXVI.* Varii in hoc prœlium cusi fuerunt nummi, inter quos Ioachimicus est, cum hac inscriptione *ob subditos seruatos. R. Iustum Suecorum Exercitum Marchiam Pomeraniamque, dum ipse alibi oppressis adest, vastantem prope Febrbellinum die* 18. *Iunii Ao.* 1675. *nactus solo cum equitatu suo, imo vero sola Dei ope fretus, cadit, fundit, septimestres pradones septem diebus terris suis eiicit.*

††††† Pufendorf *lib. XIII. §. XXXIX.* Decretum Imperii publicatum 8. Iulii 1675. publicatum, Londorp *Tom. X. p.* 360.

†††††† Pufendorf *lib. XIII. §. LV. LVI.*

§. XXXI.

Facto Ordinum Imperii decreto, Monasteriensis Episcopus, * & Daniæ Rex ** accedunt. Danus autem antequam fœdus adhuc signaret, Christianum Albertum, Gottorpiensem Ducem in ordinem prius redigere cogitabat, ne Suecis accedens, prouinciis Danicis damnum inferret. Licet autem paullo ante per pactum Glückstadtiense XII. Octobris 1667. erectum, vnionem & communionem Ducatus Holsatici, pactum etiam cum Capitulo Lubecensi VI. Iulii 1647. de Episcopatu Lubecensi per sex successiones in familia Gottorpiensi conseruando, *** confirmasset, eum tamen nunc ad se Rensburgum amica spe inuitatum cum omnibus consiliariis in custodiam dabat: inde proponebat, quo sibi longius progressuro tergum tutum sit, vt Gottorpiensem arcem, castellum Stapelholmense, ac Tönningam tradat; quidquid esset militum sibi transcribat, Danicis copiis hospitia, & alimenta præbeat; denique concedat, vt Rex Oldenburgi & Delmenhorsti defensioni prospiciat, aut pactum antea Hafniæ conclusum adprobet, acceptis pro actione sua in eos Comitatus centum quinquaginta vncialium millibus. Et licet Dux initio ista respueret, sed dum intra casses se teneri consideraret, tandem litteris manu propria scriptis, omnia in Regis placitum confert, Tönningam tradi iubet, in qua inusitata armorum, adparatusque bellici vis fuit reperta, ac nonaginta amplius machinæ æneæ, manifesto indicio, a Duce altiora fuisse agitata. Omnes quoque Ducis milites sacramento Regis addicti. Ipse Dux supremo Imperio in Slesuicensem ditionem, & omnibus per pacem Rotschildensem pactis renuntiat, redhibito diplomate, quod antea eo nomine a Friderico III. acce-

pe-

perat.**** Tandem igitur Dani mari hoſtiliter agere cœperunt, ac exercitus ex Holſatia Mecklenburgiam verſus mouebat, ſed lento admodum itinere. Congreſſus tamen Rex III. Septembris Gadebuſchi cum Electore, omnia ſinceræ amicitiæ edit ſpecimina. ***** Hinc Damgardiam aliaque loca occupat, & ipſam tandem, vtut obſtinatam pertinacemque Wismariam ob ſerius aduentantem Suecorum claſſem XIV. Decembris deditione ſubigit. Obtulerat Elector Regi Daniæ Rugiam inſulam, quam hic poſt captam Wismariam inuadere parabat. Sed ſuadebat Greifenfeldius Hafniam potius redeundum, quod Sueci Selandiæ minitentur: qui & malebat a Rege in Scania rem geri, quo ipſe ſemper eius lateri poſſet hærere.******

* Pufendorf *lib. XIII. §. XXI.* Alpen *lib. IX. §. I.*

** Alpen *lib. IX. §. I.* Fœdus hoc extat apud Pufendorfium *lib. XIV. §. XXXIX. XL.*

*** Extat pactum illud apud du Mont *Tom. I. p.* 149.

**** Pufendorf *lib. XIII. §. XLII.* Extat *kurtzer, doch wahrhafftiger Bericht, was zu Rendsburg zwischen Kænigl. Mai. zu Dennemarcken &c. und zu Schleswig Hollstein &c. mit regierenden Hochfürstl. Durchl. respectiue dero beygehabten Ministris vom* 22. *Iunii bis den* 15. *Iulii dieses* 1675*sten Iahrs passirt. Im Iahr* 1675. 4. quod ſcriptum poſtea fuit continuatum. Extat Transactio Rendsburgenſis in Recueil *Tom. IV. p.* 356. apud Londorpium *Tom. XII. p.* 323.

***** Pufendorf *lib. XIII. §. XLV.*

****** Pufendorf *lib. XIII. § LVI.* Alpen *lib. IX. p.* 466.

§. XXXII.

Sic etiam Monaſterienſis Præſul Septembri menſe copias ſuas Duce Barone Wedelio per Comitatum Lippienſem Viſurgim verſus ducit, Wildeshuſam intercipit, redditque & oppidum & præfecturam Diœceſi ſuæ, a qua poſt pacem Weſtphalicam triginta prope annos fuerat auulſa. Inde per Vechtenſem Satrapiam & Comitatum Hoianum ad Viſurgim digreſſus, & Brandenburgicis iunctus, arcem Tedinghuſam capit. * Cogitur hic paucos dies ſubſiſtere, quod ſublatis vndique pontonibus, & aduerſam amnis ripam obſeruantibus Suecis, Viſurgim transmittendi creſceret difficultas, dum Hornius apud Bremenſes Suecorum ductor cum agmine trium millium vniuerſam late oram inſideret, & Brema Ciuitas, quem Suecis ante, nunc Monaſterienſibus tranſitum pernegabat. Id demum a Bremenſibus extorquent, vt rei tormentariæ tranſitum per vrbem concedant; nauigia vero a ſubornato Monaſterienſi milite clam ſolui permittant, & aduerſo flumine ad Wiham pagum trahi, ad quem tranſitur.** Superato nunc amne, mox Languela & Burgum Verda, Rotenburgum, Ottersberga capiuntur.*** Licet autem Io. Friderico Hannouerano

no Neutralitas fuisset concessa,**** Georgius Guilielmus tamen & Rudolphus Augustus, Duces Brunsuico-Lüneburgenses, copias suas a Mosella & Rheno omnes Luneburgum ocyus traducunt & facto cum Monasteriensi IV. Octobris 1675. fœdere,***** vnitis viribus, Buxtehudam, oppidum munitissimum obsident, atque immissi ignis ope, opinione citius ad deditionem cogunt. Inde Bremafurda capta, in hyberna cedunt. ****** Spreta tam hyemis asperitate, Caroloftadium obsessum, quod ob annonæ defectum VII. Idus Ianuarii 1676. se dedit. † Sequitur Castellum Zwingerianum & Stada primum laxius, post arctius obsessa, pridie Idus Augusti ad deditionem compulsa. †† Occupata igitur omni Bremensi atque Verdensi ditione, diuisio placuit. Christophorus Bernhardus, post Wildeshusam elegit, tenuitque totum Verdensem Episcopatum, & in Ducatu Bremensi Burgum, Bremæfurdam, Ottersbergam, Tedinghusam, aliosque plures, & eo pertinentes districtus: pars reliqua tripartito Cellensi, Hannouerano & Guelferbytano Ducibus cessit, instrumento partitionis Cloppenburgi, vbi Monasteriensis confœderat X. Augusti; Horneburgi vero vbi Lüneburgici Duces erant, XII. Augusti confecto, signatoque ††† arctiori postea fœdere Stadenæ XIX. Augusti 1676. inter se concluso. ††††

* Pufendorf *lib. XIII. §. XLIX.* Alpen *lib. IX. §. III.*

** Pufendorf. Alpen *c. l.*

*** Alpen *§. IV.*

**** Quæ cum Io. Friderico acta, exponit Pufendorf *lib. XIII. §. XVIII. XIX. XX. XLVI. XLVII.* Alpen *lib. IX. §. II.* Tractatus Eiusdem Neutralitatis cum Gallorum Rege Linsburgi 18. Octobris 1675. conclusus, extat in Recueil *Tom. IV. p.* 366. cum Fœderatis Hannoueræ II. Septembris 1675. apud Londorpium *Tom. X. p.* 336.

***** Alpen *lib. IX. §. V. Monasteriensis Rotenburgi, Lunæburgici VValsroda subsistebant, & fecit Ministrorum vltro citroque commeantium solertia, vt breui Principes conuenerint.* Sequitur ipse Tractatus.

****** Alpen *lib. IX. §. VI.*

† Alpen *lib. IX. §. X.*

†† Alpen *lib. IX. §. XII.* Theatr. Europ. *Tom. XI. p.* 836. 986.

††† Alpen *lib. IX. §. XIII.* qui etiam dicit: *quanquam enim ex pacto anni praecedentis triens debebatur Monasteriensi, praplacuit tamen terras nunc quadrifariam distribui, & quadrantem vnum, ceu socio, assignari Catholico Duci Hannouerano.* Consilia circa hanc diuisionem exponit Pufendorf *lib. XIV. c. XXVI. XXIX. XXX. XXXI.*

†††† Extat illud apud Alpen *lib. IX. p.* 475.

§. XXXIII.

Dum hæc ad Viadrum & Visurgim agerentur, Galli ad Mosam exeunte Martio 1675. arcem Leodiensem interceperant, Gubernatore loci

ci præsidium mille & quingentorum sub noctem haud inuito excipiente, Rex mense Maio e Galliis profectus, exercitui Belgico Condæum præficiebat, Crecquium vero & Humierium priuatorum agminum Duces creat. Huium, Dinantum, ac denique Limburgum expugnat, Auriaco & Duce de Villa-Hermosa serius auxilia parantibus Posthabitis Fœderatorum viribus, haud procul Louanio & Bruxellis castra locat, non sine vtriusque Ciuitatis trepidatione. Sub Iulium, relicto apud Belgas Condæo, ipse in Galliam reuertit. * Ad Rhenum Galli Dachsteinium proditione capiunt, id quod Argentoratenses ad acceptandam neutralitatem coëgit. ** In Alsatia autem agebant Montecuculius, Badensis, Sporckius Cæsareanorum Duces, Turennio infesti, quem haud semel in castris adgredi tentabant. Dum igitur XVII. Iulii st. v. prope Argentoratum ad Saspacum pugna denuo instruitur, & Turennius cum Cæsarea castra speculatum iret, glande campestri machina traiectus cadit, magno Gallorum mœrore. Instante Montecuculio, Galli multis suorum amissis, trans Rhenum pelluntur. *** Brunsuico-Lüneburgenses Duces, Georgius Guilielmus & Ernestus Augustus, firmato iterum cum Cæsare, Belgis ac Hispanis fœdere, **** nunc Lotharingicis, nunc Auriaco & Hispanis sociandi, vt iunctim se Gallorum viribus obiectarent. A Mosa igitur versus Mosellam mouent, & postquam Monasteriensibus & Lotharingicis copiis fuissent iuncti, quibus Marchio de Grana e vicinis præsidiis Cæsareanos, Vaudemontius Hispanos adducebat, ineunte Augusto, Treuiros obsident, Crecquius obsidionem soluturus, ad Saram amnem exercitum colligit, & infra Theonis villam castra ponit. Confœderati, relicto ad insistendum obsidioni æquo copiarum numero, in Crecquium nihil istiusmodi opinantem, improuiso mouent, & occupato feliciter transitu, exercitum hostilem Kl. Augusti st. v. adoriuntur, cædunt, fugant: insigni clade Gallis illata. Cæsi, captique feruntur ter mille. Quidquid impedimentorum & apparatus bellici erat, in potestatem victorum deuenit. Paucissimi Ordinum Ductores euasere. Ipse Crecquius cum equitibus septem ægerrime dilapsus, vicinioris tandem sylux beneficio effugiens, Treuiros intrauit, cuius obsidio illico resumitur. Tandem vero oppugnationibus fracta ciuitas, frustra Crecquio præsidiarios diutius animante, Nonis Septembribus dedita est. Tam militiæ Præfecti, quam gregarii solo cum gladio exire permissi, Crecquius factus fuit captiuus. *****

* Alpen *lib. VIII. §. LXXI.*

** Rinck *p. 724.*

*** Alpen *c. l.* Pufendorf *lib. XIII. §. XXXVIII.* Martial-Schuplatz *c. XLVI.* Diar. Eur.

Eur. *Tom. XXXI. p.* 155. 168. *Tom. XXXII. p.* 527. Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 775. Mem. de Chauagnac *p.* 419. du Buiſſon *de la Vie du Vicomte de Turenne p.* 387. Hiſt. de Prince Conde *lib. V. p.* 557. De Turennii morte.

TVrennVs perIIt torMentI gLanDIne ICtVs.

**** Extat fœdus Hagæ Comitum 26. Ianuarii 1675. conclusum in Recueil *Tom. IV. p.* 348.

***** Alpen *lib. VIII. §. LXXII.* Pufendorf *lib. XIII. §. XXXVIII.* Rinck *p.* 728. Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 792. Diar. Eur. *Tom. XXXII. p.* 595. Vocatur *die Schlacht an der Contzer Brücke.*

XXXIV.

Inter iſtos armorum ſucceſſus, nondum liquida pacis ſpes allubeſcebat. Poſt ſeparatam cum Belgis pacem, Angliæ Rex Carolus II. ſequeſtrem ſe partibus obtulerat; cui officio Veneti quoque paratos ſe oſtendebant; quos vna cum Anglo admitti Cæſar vehementer cupiebat. Sed Belgæ publico expedire iudicabant, vt Veneti, miſſo eo officio, omnia integra retinerent, quod bellum breui in Italiam transferendum videretur. Gallus Suecos retinere volebat, contranitente tamen Electore Brandenburgico. Hiſpani pontificem in partem officii admitti volebant, Belgis tamen improbantibus. Petrum etiam Luſitaniæ Principem & Clementem X. Papam Fœderati reiiciebant. Et licet Angliæ Parlamentum ſe pronum erogandis pecuniis oſtenderet, ſi Rex Gallo bellum vellet indicere, & poſtularet, vt Rex Anglos Gallo militantes reuocaret, Rex tamen Gallico fauore imbutus, Parlamentum, ne longius tenderet, diſſoluebat, ipſe nihilominus ſequeſter probabatur. Super loco Tractatus Neomagum placebat, dum Galli ob factum Colonienſe omnes Germaniæ vrbes abnuerent, potius clandeſtina cum multis Hollandiæ ciuitatibus, ac hominibus ſibi addictis commercia alerent, Belgis in fraudem fœderatorum ad peculiarem pacem permouendis. * Conceſſa igitur vrbi & agro vicino fuit Neutralitas. **

* De his pacis conſultationibus Pufendorf *lib. XIII. §. LXII. LXIII. lib. XVI. §. XXXVIII. XXXIX.* Actes & Mem. *Tom. I. p.* 131. 547. Alpen *lib. IX. §. XXXIII.* Actes & Memoires de la Paix de Nimegue *Tom. I p.* 1-25. vbi per Gallos etiam Breda fuerat propoſita *p.* 2. Ibidem *p.* 25. exhibentur ſcripta, quæſitam liberationem Guilielmi Fürſtenbergii concernentia, de quo etiam Pufendorf *lib. XIII. §. LXIV.* Londorp *Tom. X. p.* 343. 369. 500. Alpen *lib. IX. §. XX.*

** Actes & Mem. *T. I. p.* 476.

§. XXXV.

Ineunte anno 1676. arx Leodienſis & plura alia Caſtella in ea diœceſi a Gallis euertuntur, oblato Leodienſibus neutrarum partium beneficio

ficio, ipse Rex Condatum obsidet, & inspectante hostili exercitu, sub finem Aprilis expugnat. Paullo post, dum ipse hosti intendit, ductu fratris, Bochanium pariter subigit. * Dum etiam Neoburgicus arctiori foedere Imp. fuisset innexus, ** Galli Iuliacenses terras ingressi, Sittardum oppidum occupant, sed euersis moenibus iterum deserunt, imperatis tamen Iuliacensibus, Cliuensibus & Geldricis terris tributis ingentibus.*** Rege autem sub Iulium e Belgio in Galliam redeunte, Princeps Auriacus Traiectum ad Mosam obsidere coeperat; quam Caluus, notae virtutis miles acerrime defendebat. Accurrit tandem Regis iussu, Schombergius Comes, qui XXVIII. Augusti 1676. plurium iam hebdomadum obsidionem soluit: Auriaco cum exercitu & impedimentis secunda Mosa descendente. Galli interea, ductu Humierii, Arium Artesiae interea obsident & occupant. **** Fortunatior fuit confoederatorum sors in Germania. Nam Philippiburgum ab exordio mensis Maii a Caesareanis arctissime obsessum, & acerrime oppugnatum, Gallis aliquoties frustra liberationem tentantibus, XXX. Augusti st. v. Caesari & Imperio se submiserat.**** Georgius Guilielmus, Cellensis Dux etiam coniunctos iterum Exercitus in confinia Lotharingiae traducebat. Sed potiore auctumno itineribus consumpto, & moenibus Saraepontanis frustra tentatis, mense Nouembri apud Wetterauos & Westerwaldios in hyberna sunt dispositi.*****

* Alpen *lib. IX. §. XI.*

** Extat hoc foedus Hagae Comitum 26. Martii 1676. conclusum in Recueil *Tom. IV. pag.* 372.

*** Alpen *lib. IX. §. XVI.*

**** Alpen *c. l.* Theatr. Eur. *Tom. XI. p.* 987. In appendice Diarii Europaei Tomo XXXIII. reperitur *Relation des Verlaufs bey Eroberung der Philipsburger Rheinschantz.* Mem. de Comte de Chauagnac *p.* 441. Rinck *p.* 739.

***** Alpen *lib. IX. §. XV.* Rinck *p.* 738. 739. Martial. Schauplatz *c. XLVII. XLVIII. XLIX.*

§. XXXVI.

In Pomerania vero initio anni 1676. Sueci Wolgastum hyberna tempestate, Mardefeldio Duce, recuperare instituerant. Is primo in Vsedomum insulam traiiciens, ibique castellum ad ostium Swinae fluminis situm, Brandenburgico milite insessum, post nouem dierum oppugnationem, deditione capit. Inde ad obsidendum Wolgastum magna machinarum vi vsus, & dum acri frigore omnes circum aquae firma glacie constitissent, vt explicatis cohortibus ad arcem accedi posset, datur v. Ianuarii hora post meridiem prima, magno impetu adsultus, centum amplius scalis vallo admotis, sed cuius adscensum difficillimum glacies reddebat, qua id

totum

totum superfusis aquis erat obductum. Strenue resistebat Hallardus tribunus, vt Sueci quadringentis amplius desideratis, recedere fuissent coacti. Et licet Mardefeldius denuo fortunam tentare vellet, impeditus tamen fuit a Bogislao Suerino, ex vlteriore Pomerania per glaciem Vsedomum inuadente, & Wolgastum recenti milite, aliisque necessariis instruente.* Iunio mense ipse Elector in Pomeraniam expeditionem suscipiebat, & dum Suecicæ copiæ omisso Wolgasto, in Electorem vertuntur, Suerinus in Vsedomum insulam erumpens, castellum ad Suinæ ostium iterum expugnat, quod Peenemunda sequebatur. Inde contracto toto exercitu, quem a Cæsare submissæ auxiliares copiæ augebant, Elector Anclamo obsidium circumponit, idemque XIX. Augusti deditione capit.** Hoc expugnato, Elector partem exercitus sui sub Augusto, Holsatiæ Duce, ad obsidendum Demminum mittit, cui Cæsareæ, Lüneburgicæ & Monasterienses copiæ auxiliares se adiungebant. Ipse cum reliquis Viadrum versus progreditur, ac Löckenitium arcem ad deditionem cogit, Dammum ab hoste desertum iterum munit, Demmino etiam ob annonæ penuriam XXX. Septembris se dedente. Stettinum quidem Elector, inuadere ardebat, quod tamen ingruente hyeme intermittebat.*** Rex Daniæ eodem anno, ductu Archithalassi Comitis Trompii, Suecis insigni naumachia deuictis, Helsingburgo oppido & arce trans sinum Codanum, Landscrona, Carolino portu, aliisque locis ad mare Balthicum feliciter expugnatis, Gothlandiam insulam & integram fere Scaniam armis suis subiugarat, sed binis prœliis ad Londinum & Malmogiam deuictus, pleraque relinquere iterum cogitur.****

* Pufendorf *lib. XIV. §. XLV.*
** Pufendorf *lib. XIV. §. XLVI. XLVII.*
*** Pufendorf *§. XLVIII.*
**** Alpen *lib. IX. §. XVI.*

§. XXXVII.

Anni 1677. primordia Gallorum immanitas funestauit. In Alsatia namque Dachsburgum proditione capiunt, hoc, & in Mompelgardensi Ducatu loca passim munitiora funditus euertunt. Exeunte mense Februario magna Rex Ducum ac militum corona cinctus, e Gallia in Belgium discedit, Valentianas obsidet, & firmato vix obsidionis exordio, expugnat. Dum enim propugnaculum, quod opus cornutum vocant, Galli adoriuntur eoque præsidiarios eiiciunt, oppugnantes defensoribus immixti, sine ordine fugientes, in ipsa Ciuitatis interiora persequuntur, eodemque impetu XVII. Martii valla occupant, tormentisque ocyus in vrbem conuer-

 sis,

ſis, deditionem extorquent, ad arbitrium victoris. Rex ipſe propior confeſtim aduolans, ab incolarum cæde militem continet, XVIII. Martii a ciuibus fidelitatis excipit ſacramentum. Inde præmiſſo Cameracum Lüxenburgio, Frater Regis Dux Aurelianenſis S. Audemari fanum obſidione cingit. Ipſe luſtrato XXII. Martii, Cameraci ſitu, diſtributoque circum vrbem exercitu, ſtationem prætoriam ad Scaldim figit. Incredibili feruore obſidio cœpta eſt, adeo, vt Ciues deſperata defenſione, Nonis Aprilis vrbem regiæ poteſtati tradiderint, Gubernatore cum præſidiariis in arcem recedente. Hanc, dum pari feſtinatione Rex premit, nunciatur Auriacus cum exercitu Batauo properare, vt S. Audomari fanum periculo eximat. Dux igitur Aurelianenſis deſignato ad obſidium æquo militum numero, cum reliquis ipſe, relictis tantiſper caſtris, Auriaco obuiam procedit. Ad Mont. Caſſelium Principi occurrit, iamque non paucis etiam Legionibus fortior, quas Cameraco Rex ocyus ſubmiſerat, Batauorum caſtra adgreſſus, commiſſo XI. Aprilis prœlio, inſignem ab iis victoriam reportauit. Hinc XVII. Aprilis arx Cameracenſis Regi, & quatriduo poſt S. Audomari Fanum fratri Duci eſt dedita.* Ob felices hoſce Gallorum progreſſus, Hiſpani ſuppetias Monaſterienſis ſollicitant, & concluſo Bruxellis XXIII. Aprilis 1677. fœdere, a Præſule nouem millia impetrant. Hi poſtquam Hiſpanis, Luneburgicis & Belgicis copiis ſub Principe Arauſionenſi eſſent iuncti, Caroloregium obſident, ſed, cum Luxenburgius, Fœderatos commeatu intercludere conaretur, obſidionem ſoluunt.**

* Alpen *lib. IX. §. XXIV.* Pufendorf *lib. XV. §. XIX.* Rinck *p.* 753. Martial. Schauplatz *p.* 113. Eur. Mercurius *ad a.* 1677. *p.* 13.

** Alpen *lib. IX. §. XXV.*

§. XXXVIII.

In Germania, Carolus Lotharingiæ Dux cum exercitu Cæſareano a Moſella ad Confœderatos in Belgium feſtinabat. Vt primum vero litteris Auriaci, coniunctionem excuſantis, fit certior, deſerto nunc Caroloregio ſocios receſſiſſe; vtut Saræpontanam vrbem, aliaque ad Saram fluuium loca interceperat, & ipſum cumprimis Maſſonium, ratus ex eo felicius Campaniam infeſtare; impatiens animi, fruſtratusque rerum magnarum ſpe Germaniam repetiit; iunxitque ſe exercitui ex Imperii milite collecto, quem Io. Georgius Saxo Iſenacenſis Dux ducebat. Is ad Rhenum obſeruatis aliquamdiu Gallorum conatibus, occupato licet Hunningenſi munimento, & conſerta non ſemel cum hoſte manu, in Rheni inſula a Gallis incluſus, liberatus tamen ſub ipſa Argentinæ mœnia retrocedere fuit coactus. Iuncti vero exercitus, poſt datas aliquoties, acceptasque clades,

&

& ipsi paullatim hybernatum abiere. * Ast, hybernantibus in Germania Cæsaris, in Belgio Confœderatorum exercitibus, Crecquius transmisso ad Brisacum Rheno v. Nouembris Friburgum Brisgouiæ, & Humierius paucorum etiam dierum interuallo, S. Gisleni Fanum in Hannonia expugnant, Confœderatis vtrobique serius auxilia parantibus. **

* Alpen *lib. IX. §. XXVIII.* Martial. Schauplatz *c. LII.* Eur. Mercurius *ad a.* 1677. *pag.* 160.

** Alpen *lib. IX. §. XXXVI.* Rinck *p.* 750. Martial. Schuplatz *c. LVII.*

§. XXXIX.

In Scania Sueci anno præcedenti superiores, post occupatum portum Carolinum & Helsingburgum a. 1677. Christianopolim obsidebant. Danorum vero Rex Monasteriensium auxiliis fortior, in Suecos mouet, qui relictis obsidioni Christianopolitanæ aliquot duntaxat millibus, haud procul Landscrona, loco admodum tuto, castra muniuerant, a paludibus quoque, fluuiis ac montibus vndique contecta. At Suecis prœlium detrectantibus, obsidione Rex Christianopolim liberat: & Iuellius Daniæ Archithalassus naues aliquot Suecorum capit. Hinc xix. Iunii Malmogii obsidionem cœpit, eademque feliciter procedit, adeo, vt mœnia iam Dani possiderent. Ast, dum pons, cuius beneficio superata nunc fossa vallum conscenderant, irruentium mole frangitur; obsessi resumptis animis, armisque oppugnantes, qui iam transierant, nouo cum impetu adoriuntur, plerisque aut cæsis aut captis. Ea Rex aduersitate commotus, & quoniam non classis sola; sed liberandæ etiam Vrbi hostilis exercitus aduentare nunciabatur, obsidionem soluit. Deserto Malmogio, dum contra Suecos pergeret rex, fit xxiv. Iulii 1677. ad Landscronam acre prœlium, in quo Sueci victores, ob loci non solum opportunitatem quam præoccupauerant, sed etiam cæso sub prælii exordium Walthero, Danici Equitatus Ductore, ob Danorum ignauiam, neutro Ducum, quos Rex designauerat in Imperio, ante agmen succedente. Sed cladem terra acceptam, per idem tempus mari meliorem Danus reddidit. Iuellius namque Danicæ classis Præfectus, accessu Trompii, marinisque auxiliis Batavorum auctior, classem Suecicam adortus, pugna nauali triumphârat; nauibus facile viginti partim captis, partim incensis, demersisque. Post hanc victoriam ad Rugiam Insulam adpellentes Dani, commisso prœlio, post deuictum, eiectumque Königsmarckium, Transmarini Suecorum Exercitus Ducem, breui interuallo totam Insulam suæ potestati subiiciunt.*

* Alpen *lib. IX. §. XXVII.* Pufendorf *lib. XV. §. XVII.* Eur. Mercurius *ad a.* 1677. *p.* 14. 231. Hoc bellum Dano-Suecicum plenius describitur in *Histor. Einleitung zum Nord. Krieg p.* 164.

§. XL.

In Saxonia vero inferiori Ianuario mense 1677. Conuentus Bremæ instituebatur, vt de fœderatorum satisfactione ageretur, qui tamen sine fructu soluebatur. Elector vero Brandenburgicus, licet a Fœderatis, auxiliis destitueretur, magno animo obsidium Stettini exeunte Iunio suscipit. Maximo conatu per semestre spatium fuit laboratum, vrbe nimium lacerata, plebe ad defensionem pro concione confirmata, vsque dum XIV. Decembris honestis adhuc dederetur conditionibus. *

* Pufendorf *lib. XV. §. XVIII.* Alpen *lib. IX. §. XXXVII.* Eur. Mercurius *ad a. 1677. p. 238.*

§. XLI.

Februario mense 1678. inter Fœderatos Hagæ Comitum decretum, æstiua expeditione trifariam Gallos adoriri. Cæsareani ad Rhenum; Monasterienses, Lotharingi, ac Luneburgici ad Mosellam, Batavi cum Hispanis in Belgio hosti occurrant. Præter hos Brandenburgensis ac Neoburgicus miles exercitum componat ad Mosam, quo Traiectensium depopulationes arceantur. At vero Ludouicus Rex ante Calendas Martias castra, non vna, quaquauersum mouens, Hagense consilium facile interturbauit. Simulata versus Mosellam profectione, aliquamdiu & Luxenburgo, & Argentinæ timebatur. Sed Humierio, qui paratus apud Belgas stabat, cum equitibus decem mille præire iusso, Rex ipse cum Regina ac Gynæcæo Metas vsque progressus, mutatis de via, festinatisque itineribus in Belgium flexit; & Gandauum, Flandriæ metropolim, sub initium Martii, inexpectata obsidione clausit; tantoque mox ardore oppugnare cœpit, vt nona mensis istius die, Vrbs & triduo post, Arx, deditionem pactæ, se Regis Imperio submiserint. Inde paucorum dierum interuallo Ipras conuersus, sub diem Martii vigesimum sextum eam quoque Ciuitatem subiugauit. Vix mouentis famam cognouerat Auriacus, qui n relicta extemplo Comitis Haga in Brabantiam euolaret; sed necdum Mechliniam ingresso, cinctum iam Gandauum nunciatur. Et quanquam accito ocyus milite, compositoque ex Hispanis, Brandenburgicis, Batauis ac Luneburgicis exercitu, Vrbi liberandæ sollicitus intenderet, quod tamen cum viribus longe superior Rex esset, non potuit armorum Franciæ in Belgio Dominatum, impar præpedire. Istorum nuncio progressuum consternati Britones, illico militem in Belgium transmittunt, exceptum Ostendæ, ac Brugis, aliasque per Vrbes Flandriæ distributum. * Ansam hæc inopinata Gallorum expeditio conuentui Coloniæ Agrippinæ instituto dabat, vbi

vbi de nouo corpore armatorum triginta millium creando, hostique ad Mosam cumprimis obiiciendo, consultabatur. Et licet Brandenburgicus, Monasteriensis ac Neoburgicus de octodecim millibus facile conuenirent, ** Batani tamen oblata a Gallis Traiecti aliorumque locorum restitutione, in pacem facile consentiebant. *** Inter hæc pacis consilia, Montes Hannoniæ sic circumsidebat Luxenburgicus Dux, nihil vt annonæ potuerit importari, & nisi suprema iam rerum cum omnium egestate luctanti, præpropere Fœderati succurrerent, deditio in horas timeretur. Auriacus igitur collectis vndique copiis, iustum iam exercitum pridie Idus Augusti in hostem ducit. Eminus quidem motum Auriaci prospectat Luxemburgicus; sed quod ipse de pace iam certior, parem Neomago crederet nuncium Fœderatos accepisse, nihil hostile suspicatur. At vero, dum impressionem faciunt Fœderatorum turmæ, vtrinque concursum est, & prior Gallorum statio tandem occupata, euersaque. Progressum nox diremit. Postero mane Luxenburgico significat Auriacus sub noctem aduolasse nuncium, qui pacem compositam, signatamque confirmarit: nec idcirco mutata sic rerum facie, sibi nunc relinqui dubium, quin liceat Fœderatis Montes ingredi & inferre commeatum. Quod etsi Rege inconsulto, adhuc dum negabat Luxemburgicus, quia tamen postridie noua e Galliis iussa perferuntur, non solum periculo subtracti Montes, sed & omnis miles Gallicus e Belgio Hispano abductus, immo, nec multo post, sublatis, quæ finem aliquantisper retardabant, obstaculis, inter vtrumque Regem pax conciliata est, perfectaque. ****

* Alpen *lib. IX. §. XLII.* Pufendorf *lib. XVI. §. XI.*

** Alpen *lib. IX. §. XLVI.*

*** Alpen *lib. IX. §. XLVIII.*

**** Alpen *lib. X. §. XVII.* Pufendorf *lib. XVI. §. LXX.* Kinck *p. 763.*

§. XLII.

Varia hoc anno de gerendo bello Danorum erant consilia. Nam & Gothoburgum opprimere animus erat, ac incursione in Westrogothiam facta, omnem late regionem incendiis vastare: tum & octo militum millia, dum Suecicus exercitus in Scania hæreret, non procul Holmia in terram exponere, eamque vrbem prius direptam inflammare. Sed quæ destinata, quod non satis digesta essent, in irritum cadebant. Nec minus Bahusii obsidionem Sueci liberabant. * In Pomerania vero Königsmarckius Comes Stralsundensium hortatu, ex militibus, ciuibusque agmen componit, equitum ac peditum circiter quinquies mille, iisque sub Idus Ianuarias in Rugiam Insulam ex voto traductis expositisque, Danos,

tametsi numero superiores, inuadit. Qui, dum initio fortiter adgressores excipiunt, Danorum ductor pila traiectus, occumbit. Cumque Successori in Imperio, haud omnium par esset militum obsequium, turbatis sensim Ordinibus, fugam capessunt, ab insequente Königsmarckio, caesis vix supra ducentis, caeteri, qui nauigiorum beneficio non euasêre, capti omnes. ** Elector vero ostio Penae egressus XIII. Septembris in Wittouia pedem figens, insulam recuperat, Königsmarckio Stralsundam se recipiente. Hinc Stralsunda tentatur, cui Elector, committente Caesare, statum Immediatarum Imperii Ciuitatum offert. Sed, cum nihil proficeretur, & vergente in hyemem anno, iusta obsidio vrbi operibus & milite munitissimae, circumponi non posset, compendio vti placuit. Ita prope sub munitionibus vrbis tribus locis suggestus extructi; in Denholmia, ante Franconicam portam, & inter hanc atque Tribseensem portam, quorum duo ita propinqui vallo erant, vt milites vtrinque e Stationibus sese exaudire possent. Omnibus ita paratis, Elector X. Octobris hora decima vespertina ex octoginta maioribus machinis, viginti duobus mortariis & L machinis lato ore, quas Haubicios vocant, moderante Ernesto Weilero, fulminari iussit; vnde post semihoram media vrbe ignis oriri conspectus, qui successu temporis & continuis globorum iactibus ita augebatur, vt oriente luce, dimidia prope vrbis pars flammis inuoluta conspiceretur. Post sextam horam matutinam e moenibus ac turribus tria vexilla albo colore cernebantur; sed, dum obsessi non nisi tempus quaererent igni restinguendo, verberatio instaurabatur, vsque dum, vrbs ad deditionem fuerit compulsa, honestis conditionis legibus XV. Octobris concessis. *** Grypswalda iisdem actibus VI. Nouembris ad deditionem fuit coacta, quae sola adhuc Suecis in Germania supererat. **** Sueci equidem exeunte hoc anno Hornio Duce e Liuonia in Borussiam irrumpunt, sed aduentante suis in auxilium Electore, Ianuario mense 1679. pedites suos trahis imponens, retrocedunt, dum hostes fugientes non sine ipsorum clade insequitur Elector. *****

* Pufendorf *lib. XVI. §. LVIII.*

** Alpen *lib. IX. §. XL.*

*** Pufendorf *lib. XVI. §. LXI. LXII* qui etiam p. 1235. addit: *ita tanti momenti vrbs, hucusque inuicta opinione nobilis, post sedecim non amplius horarum iaculationem, haut notabili Electoris iactura ad deditionem compulsa est, postquam ignis dimidiam eius partem absumsisset vna cum annona & molendinis, ac ni deditio properata fuisset, reliqua etiam parte peritura.* Rinck *p. 763.*

**** Pufendorf *lib. XVI. §. LXIII.*

***** Pufendorf *lib. XVI. §. LXVIII. LXIX. lib. XVII. ineunte.*

§. XLIII.

§. XLIII.

Ad superiorem vero Rhenum, Galli sylvestres vrbes, Rheinfeldam præcipue, indeque in Sueuiam irrumpere tentabant, ab Heluetis impediti. Munimentum tamen Kehl, vna cum aliis Rheno adiacentibus Crecquius occupabat, vna cum arce Lichtenberg, ipsa Argentina trepidante, dum interea Cæsarei sub Duce Carolo Lotharingo, inedia pene consumerentur. His igitur & diuersis velitationibus, in quibus virtute potissimum Ludouici Badensis, Germani superiores, annus agebatur.*

* Rinck *p.* 756. Alpen *lib. X. §. XIV.*

§. XLIV.

Inter has belli actiones, Pacis Tractatus promouebantur. Postquam enim Nouiomagum iisdem iam a. 1675. fuisset destinatum,* plures sub initium scrupuli oriebantur de salui conductus litteris,** de cæremoniis Legatorum Electoralium, dum easdem peterent, quæ Osnabrugæ fuerant obseruatæ,*** Principum etiam legati pari ratione haberi vellent cum Electoralibus: **** Circa Diploma Lotharingi difficultas mouebatur, quod Galliæ Rex ipsum non Ducem Lotharingiæ & fratrem, sed tantum Principem Lotharingiæ & cognatum nominaret.***** Nondum tamen sopitis hisce scrupulis, Leolinus Ienckinus legatus Anglicus Maio mense 1676. primus Neomagum se contulit, quem protinus Hieronymus Beuerningius sequebatur, & IV. Iunii Colbertus Croissius ac Memmius Auauxius, Gallorum legati, Anglis postea accedebat Guilielmus Templius, Gallis Godefridus Marchio d'Estrades.****** Subsequebantur Somnicius & Blaspielius, legati Brandenburgici.******* Succedebant demum legati Cæsarei, Iohannes Episcopus Gurcensis, Franciscus Vdalricus Comes Kinskius, & Henricus Stratmannus, legati Hispanici, aliorumque, quorum intererat.******** Dum Principum Germaniæ legati sensim aduentarent, scrupulus mouebatur, an ipsis Ius legatos primi Ordinis mittendi, atque Titulus Excellentiæ, cum priore loco in domo aliena, eædemque Cæremoniæ ac Electoralibus competant, id quod remoras dabat Pacis Tractatibus non paucas: dum autem Principes pacis negotium, nisi his concessis, ingredi nollent, adnuebant reliqui. † Interim Ratisbonæ Bauarus & Saxo delegatos nomine vniuersorum Ordinum Neomagum mittendos, contendebant. Sed Moguntinus, Treuirensis, Coloniensis & Brandenburgicus contradicebant, pacis negotium secundum Instrumentum Pacis Westphalicæ suscipi volentes. Nec Cæsareis id placebat, nec Collegio Electorali. Plures igitur peruicere, ea missione supersedendum, ac Ratisbonæ super negotio pacis delibe-

randum, id quod decreto Imperii xxxi. Martii 1677. fuit confirmatum. Cæsare viciſſim pollicente, omnia bona fide communicatum iri, nec citra Ordinum conſenſum, circa primarium negotium quid definiendum. ††

* Vide ſupra §. *XXXIV.*

** Actes & Mem. *Tom. I. p. 76. ſqq.*

*** Pufendorf *lib. XIV §. LVII.*

**** Pufendorf *§. LVIII.*

***** Pufendorf *§. LX.*

****** Pufendorf *§ LXVI.*

******* Pufendorf *§. LXVIII. LXXI.*

******** Alpen *lib. IX. §. XXXIV.*

† Pufendorf *lib. XV. §. XXXIV.* Actes & Memoires *Tom. I. p.* 311. Lettres d' Estrades *Tom. I. p.* 14. Durantibus pacis Tractatibus, Principum Iura defendit Cæſarinus Fürſtenerius, ſiue potius Godefridus Guilielmus Leibnitius *de Iure Suprematus ac Legationis Principum Germaniæ.* Quid vero Cæſarei de hoc ſcripto ſtatuerint, docet Pufendorf *lib. XIV §. LVIII.* Faciunt huc etiam varia ſcripta in Thucelii *Electis Iuris Publici cap. VII.*

†† Pufendorf *lib. XIV. §. LXIII. lib. XV. §. XXXVII.* Ludewig *de Iure adlegandi Ordinum Imperii p.* 187.

§. XLV.

His circa Præliminaria abſolutis, Fœderati xx. & xxi. Februarii 1678. ſuas propoſitiones exhibebant, quibus Galli Suecique ſua ſubmittebant, de quibus inuicem agebatur. * Interea M. Britanniæ Rex, Carolus II. qui Gallorum hucusque partibus fauerat, Gallis maiora potentiæ incrementa quærentibus, cauſſæ communi, concluſo xxx. Decembris 1677. cum Belgis fœdere ad pacem promouendam, accedere videbatur, ** ad bellum tamen contra Gallos, licet Parlamento haut abnuente, permoueri ſe non patiebatur, rem non ſerio agens. *** Dum autem in Belgio omnia ſecus cederent, Belgæ III. Maii inducias cum Gallis proponebant, **** quæ licet non acceptæ, ipſi tamen inſtantibus Amſtelodamenſibus, ***** ad pacem properabant, proteſtantibus deſuper & Fœderatis, potiſſimum Electore Brandenburgico, quæ x. Auguſti 1678. ſignabatur, ****** quos Hiſpani ſtatim ſequebantur, pace cum Gallis xix. Septembris 1678. concluſa. ******* Pax vero Suecos inter & Belgas xi. Octobris 1679. fuit ſecuta. †

* Pufendorf *lib. XV. §. XLIII. ſqq.* Actes & Mem. *Tomo II. ſub initium.*

** Pufendorf *lib. XVI. §. I. II.* Alpen *lib. IX. §. XLI.* Londorp *Tom X. p.* 458. 476.

*** Pufendorf *lib. XVI. §. X. XII. XVII. XXI. XXII. XL.* De hoc negotio Actes & Mem. *Tom. II. p.* 271. vbi *p.* 280. Memoriale Parlamenti exhibetur, quo ſe ad præſtanda ſexcenta librarum Sterlingorum millia obligat, ſi fœderatis accedat. Nouus tamen fœderis Tractatus inter Anglos Belgasque 26. Iulii 1678. fuit concluſus. Actes & Mem. *Tom. II. p.* 547. Recueil *Tom. IV. p.* 379. 383. Pufendorf *lib. XVI. §. XLI.*

**** Pufendorf *lib. XVI. §. XIX. XX.*

***** Pu-

***** Pufendorf *lib. XVI. §. XXXIV.* Alpen *lib. X. §. XLVIII.*

****** Pufendorf *§. XLVI. XLVII. XLVIII.* Actes & Memoires *Tom. II. p.* 590. Recueil *Tom. IV. p.* 384. Rinck *p.* 764.

******* Induciæ primum cum Hispanis 19. Augusti 1678. signabantur. Actes & Mem. *Tom. II. p.* 672. Ipsa pax *p.* 694. Recueil *Tom. IV. p.* 397. Rinck *c. l.*

† Actes & Mem. *Tom. IV. p.* 651. Recueil *Tom. IV. p.* 452.

§. XLVI.

Conclusa cum Belgis & Hispanis pace, Cæsar ad pacem magis inclinabat. Et licet Brandenburgicus cum Fœderatis Cæsari auxilia offerret,* gliscebat tamen Viennæ metus, quod præmatura Gallorum expeditio metueretur, ac ne fœderati, euictionem locorum Suecis ereptorum sibi vellent stipulari.** Quo plus autem timoris Cæsarei ostendebant, eo magis aduersæ partis ferocia gliscebat. Proponebant igitur Galli, se optare, vt ante diem v. Ianuarii st. v. pax perfecta sit, ne conditiones deinceps intendantur. Nec facultatem Dano atque Brandenburgico præbere volebant, vt suos quoque Tractatus coniunctim cum Cæsare possent persequi. Ienckinus nomine Gallorum, Dano denuntiabat; ni pax inter Daniam, & Sueciam ante finem mensis Ianuarii sit conclusa, Gallum non amplius conditionibus staturum, quas alias cum Daniæ Rege fuerat conuenturus. Sed & Cæsareis Galli significabant; Belgarum intercessione terminum acceptandæ pacis se a die v. Ianuarii ad extremum eius mensis diem prorogasse, intra quem ni Cæsarei pacem occupent, se præter Friburgum, etiam demolitionem Philipsburgi exacturos. Sed si totum mensem Februarii elabi patiantur, totam insuper Brisgouiam reparandis expensis postulaturos. *** Tandem vero ob motus Vngaricos v. Februarii 1679. ipsis Gallis mirantibus, quod Cæsarei in omnia Gallorum postulata consenserint, pax inter Cæsarem & Gallos fuit signata, xxxvi. articulis comprehensa, qua firmatur pax Monasteriensis, ita tamen, vt Galli præsidii iure in Philipsburgum, Cæsarei Friburgo cum tribus ad illud pertinentibus pagis cedant. Restitutio quoque Lotharingiæ Ducis in Ducatum suum decernitur, ita tamen, vt Nanceium Coronæ Gallicæ vnitum maneat, vna cum Territorio dimidiæ Leucæ Lotharingicæ, & præfectura Longwicensi, cuius loco Tullum vrbem cum omni dominio Galli cedebant. Restituuntur Franciscus Egon & Wilhelmus Egon fratres, Principes Fürstenbergii. Bullionensis controuersia inter Ducem Bullionensem & Episcopum Leodiensem amicabili via componatur; & nulla contra hanc pacem ab Imperio exhibita protestatio recipiatur. **** Eodem die cum Suecis quoque signata pax fuit, qua Osnabrugensis confirmatur, Cæsarque promittit, vt pax inter

 Sue-

Suecos & contra ipsum confœderatos reliquos promoueatur, & Gottorpiensi Duci iura sua sarta tecta conseruentur. **** Communicabant inde Cæsarei Ordinibus pacem, addita excusatione, ob iniquitatem temporum, inconsultis Ordinibus eam fuisse absoluendam, ac Cæsarem eo facto Capitulationi, iuribusque Ordinum pace Westphalica firmatis præiudicium adferre nolle, nec id in exemplum trahendum. Qua modestia quosdam Ordinum ei auso indignantium demulcere studebant. Etsi plerique pro ea pace Cæsari gratias agerent, ac modum agendi Neomagi adhibitum probarent ****** per decretum etiam Comitiale XIII. Martii 1679. pacis Instrumentum confirmarent. ******* Licet contra istam pacem Dani, Brandenburgici & Lüneburgici admodum protestarentur. † Insecutus fuit XVII. Iulii 1679. Tractatus Exsecutionis. ††

* Pufendorf *lib. XVII. §. X.*

** Pufendorf *lib. XVII. §. XI.*

*** Pufendorf *lib. XVII. §. XV.*

**** Extat pacis Instrumentum apud Pufendorfium *lib. XVII. §. XXIV.* qui etiam *§. XXIII.* ordinem & modum pacem subsignandi describit. In Actes & Memoires *T. III. p.* 405. vbi etiam *p.* 439. Relatio, qua ratione Tractatus iste fuerit subsignatus, extat in Recueil *Tom. IV. p.* 405. Addit Pufendorfius iudicium de hac pace: *Galli post dicebant; cum Belgis se artificiosam pacem fecisse, cum Hispanis artificiosam, & utilem; cum Cæsare artificiosam, utilem, & valde gloriosam; ultro insultantes, quos illuserant.* Alpen *lib. X. §. LV.* Lünig *p. Sen. p.* 1020. Theatr. Eur. *Tom. XI.* Diar. Eur. *Tom. XXXVIII.*

***** Pufendorf *lib. XVII. §. XXVIII.* Actes & Memoires *Tom. III. p.* 441. Recueil *Tom. IV. p.* 412. Rinck *p.* 775. Lünig *p. Gen. p.* 1034. cum variis scriptis.

****** Pufendorf *lib. XVII. §. XXVI. XXXIX.*

******* Extat Decretum in Recueil *Tom. IV. p.* 410. Actes & Memoires *T. III. p.* 490. Vid. Discurs *von der Reichs-Deputation p.* 10. Londorp *Tom. X. p.* 660.

† Pufendorf *lib. XVII. §. XXVI. XXVII. XLI.* Actes & Mem. *Tom. III. p.* 464. 495. Acta ratificationis extant *p.* 519. Ad pacis Nouiomagensis historiam facit *Histoire des Negotiations de la paix de Nimegue, par le Sr. de S. Disdier, à Paris* 1680. 12. *Actes & Memoires des negotiations de la Paix de Nimegue, à la Haye* 1679. 12. *Lettres de Marechal d'Estrades à la Haye* 1710. 12. Commentati in eandem fuerunt Ahasuerus Fritschius & Adamus Cortreius. Facit huc etiam Cyriaci Lentuli *meditatio Politici de pace Neomagensi,* & Verimundi Deutschmanni *Iudicium de hac pace,* 1681.

†† Actes & Mem. *Tom. III. p.* 553. Recueil *Tom. IV. p.* 437. Pufendorf *lib. XVII. §. LI.* Lünig *p. Gen. p.* 1054.

§. XLVII.

Licet autem Brandenburgicus Elector pacis ratihabitionem impedire conaretur, * frustra tamen hoc fuit, dum Bauari & Saxones ad pacem promouendam fœdus inter se pangerent. ** Primi ex Fœderatis cum Gallis Suecisque paciscuntur Lüneburgenses Duces, qui facta XXVI. Februarii st. v. 1679. Cellis pace, Ducatus Bremensis restitutionem promittunt,

præ-

præfecturam Dowern & Tedinghausen vna cum trecentis vncialium millibus sibi stipulantes. *** Sequitur Ferdinandus, Monasteriensis Episcopus, qui Christophoro Bernhardo 1678. defuncto successerat, conclusa XXIX. Martii 1679. pace, qua ipsi a Suecis centum Thalerorum millia, & vsque dum ista soluantur, hypothecæ loco præfectura Wildshausen relinquitur. **** Paulo ante, dum Galli Cliuenses terras inuaderent, illud proficiebant, vt XXI. Martii cum Brandenburgico Electore induciæ concluderentur, a Kl. Aprilis ad Kl. Maii interim omnes motus hostiles atque exactiones cessarent, ***** quæ Xantis ad quindecim adhuc dies fuerunt prorogatæ, tradita interim Gallis Vesalia & Lippstadtio. ****** Denuo Martio mense Meindersius in Galliam mittebatur, ******* & licet Stettino inhæreret, quod Sueci antea promiserant, Suecis tamen Gallisque nunc hoc denegantibus, tandem necessitati erat parendum, atque pax XIX. Iunii 1679. in fano S. Germani fuit conclusa, per quam loca in Pomerania occupata Suecis restituuntur, nisi quod vrbes & terræ trans Viadrum Electori Brandenburgico cum omnibus iuribus atque adnexis relinquantur, Dammo excepto & Golnouia, ista tamen pignoris loco, vsque dum quinquaginta thalerorum millia fuerint soluta, retineantur. Sueci diuisioni vectigalium in portu Colbergensi & oris Pomeraniæ trans Viadrum renuntiant, Galli Electori trecenta millia vncialium soluant. † Et licet de pace adhuc dubitaret Daniæ Rex, ista tamen cum Gallorum Rege Fontisbellaqui II. Septembris 1679. & mediante Io. Georgio II. Saxoniæ Electore, cum Suecis Lundini XXVI. Septembris fuit signata, qua loca vtrinque ablata restituuntur, pax Rotschildensis & Hafniensis confirmatur. ††

* Pufendorf *lib. XVII. §. XXXIII. sqq.*

** Pufendorf *§. XXXVII.* Saxo enim Iuliacensibus terris inhiabat. Pufendorf *§. LXXVI.*

*** Extat in Actes & Memoires *Tom. III. p.* 567. & in Recueil *Tom. IV. p.* 416. Londorp *Tom. X. p.* 661.

**** Io. ab Alpen *lib. X. §. LVI.* Pufendorf *lib. XVII. §. LV.* Actes & Mem. *T. IV. p.* 379. Recueil *Tom. IV. p.* 424.

***** Pufendorf *lib. XVII. §. LIV.* Recueil *Tom. IV. p.* 429.

****** Pufendorf *lib. XVII. §. LX.* Actes & Mem. *T. IV. p.* 468. Recueil *T. IV. p.* 432.

******* Missus iam ante fuerat XII. Decembris 1678. in Galliam, nunc denuo mittitur. Pufendorf *lib. XVII. §. LXVI. LXXII.*

† Pufendorf *lib. XVII. §. LXXVIII. LXXIX. LXXX.* Recueil *Tom. IV. p.* 433. Actes & Memoires *Tom. IV. p.* 490. Cæsarei etiam & Hispani Pomeraniæ restitutionem tacite promouebant, quod ipsi nollent Regem Vandalorum habere. Pufendorf *lib. XVIII. §. I.* Ab Electore Brandenburgico postmodum satisfactio ab Imp. petebatur, eo quod ob auxilia Imperio præstita, tot damna fuerit expertus. Petebat autem Tremoniam, Muhlhusam, Northusam Ciuitates Imperii, cum Ioachimicorum myriade, Expectatiua in feudum aliquod Im-

Imperii insigne, prout Acta docent apud Londorpium *Tom. XIII. c. XXVI. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XXXIX.*

†† Acta huius Pacis extant inter reliqua Acta *Tom. IV. p.* 551. Recueil *Tom. IV. p.* 432. 440. Pufendorf *lib. XVII. §. LXXXVIII. LXXXIX. XC. Hist. Einleitung zum Nord. Krieg p.* 183.

§. XLVIII.

Vix tanti belli flamma vtcunque consederat, cum in Saxonia nouum incendium videbatur surrecturum, tentato per Regem Daniæ Hamburgo, dum viginti militum millia in Holsatia haberet parata, ad Gallorum impetum, si forte ingruerent, sistendum. Interuentu autem Brandenburgicorum & Lüneburgicorum legatorum, Pinnebergæ Kl. Nouembris 1679. negotium componitur, his conditionibus, vt controuersia super homagio quod Rex vrgebat, ad futuram decisionem iudicialem aut amicam compositionem reiiciatur, temporaria conuentione interposita, qua vtriusque partis iura reseruabantur. Hamburgenses quoque per delegatos, Regi Pinnebergæ submissionem aliquam absque tamen solennitate testaturi erant, cuius formula tunc adornabatur. In satisfactionis vicem Ciuitas Regi CL. vncialium millia iam obtulerat.* Mortuo a. 1680. Augusto, Magdeburgici Ducatus Administratore, plenam eiusdem Ducatus, per Westphalicam Pacem seculo addicti possessionem, nemine contradicente adprehendebat, Brandenburgicus Legatus. Godofredus etiam a Iena proximum locum a Bauaro in Comitiis in scamno seculari capesserat, nemine præter Palatinum contradicente, qui ipsum in scamno transuerso considere malebat: nec minus Directorium Protestantium in Senatu Principum ab isto tempore exercuit. **

* Pufendorf *lib. XVII. exeunte* Extant Tractatus Pinnebergenses in Recueil *Tom. IV. p.* 462.

** Pufendorf *lib. XVIII. §. XII.*

§. XLIX.

Inter hæc Nouiomagensis pax funestos fructus proferre cœperat. Quippe Gallus concepta libidine, tractum Germaniæ transrhenanum absorbendi, supremum sibi dominium in vtramque Alsatiam, nec minus in vasallos trium Lotharingiæ Præsulatuum competere fingebat. * Post pacem enim Westphalicam, Galli iura in decem Ciuitates Alsatiæ Imperiales sensim conabantur extendere. ** Constitutis an. 1658. Enlisheimi Consilio Regis Supremo, eædem iurisdictioni criminali æque ac Ciuili per edictum Regium subiiciuntur. Dum autem Ciuitatum istarum Immunitati & Iuribus per Capitulationem Leopoldinam fuisset perspectum, *** x. Martii 1665. de Gallorum attentatis Ciuitates istæ apud Imperium fuerunt

runt conqueſtæ, a quo Arbitrium proponitur, Rege conſentiente, atque Electorem Moguntinum & Colonienſem, Regem Sueciæ tanquam Palatinum Bipontinum, & Landgrauium Haſſo-Caſſellanum denominante, quibus ab Imperio Saxoniæ Elector, Epiſcopus Eichſtatenſis & Conſtantienſis & Ciuitas Imperii Ratisbonenſis adduntur. Conſtitutio Arbitrii XIII. Septembris 1667. ſolenni actu publicatur, ſcripto coram Arbitris agebatur, atque declarabatur, præfecturam iſtam non in iſtis decem Ciuitatibus, ſed partim in Pagis XL. & vltra ad eandem pertinentibus, Præfectorialibus dictis, partim in quibusdam certo modo a Præfectura dependentibus Iuribus ab iisdem Ciuitatibus præſtandis, conſiſtere. Dum autem Galli, Turennio Duce, Auguſto menſe 1673. Decem iſtas Ciuitates occuparent, Arbitrium illud diſſoluebatur. In Proiecto quidem Pacis Cæſareo-Gallicæ deciſio controuerſiarum Alſaticarum per Arbitros finiri intendebatur, per ipſam Pacem tamen non niſi generatim Pax Monaſterienſis confirmatur. **** Coram iisdem quoque Imperii ſubdelegatis, cauſſa feudorum trium iſtorum Præſulatuum pertractatur. ***** Aſt. a. 1680. Metenſis, Tullenſis ac Virodunenſis Præſules apud Gallum querelam deferebant, Vaſallos ſuorum Præſulatuum fere intra ſeculum feudorum ſuorum renouationes haut quæſiuiſſe; quo ipſo eadem in commiſſum cecidiſſe. Conſtituto igitur Metis iudicio, protinus deſignati, qui ſuper iis cauſſis cognoſcerent. Nec minus Briſaci conſtituebantur, inquiſituri in ea, quæ ad Alſatiam vtramque & præfecturam Hagenouienſem, aliaque loca Regi tradita pertinerent, ac ab aliis nullo idoneo titulo poſſideri arguebantur. In quos nec auditos, neque conuictos ſententiæ pronuntiabantur: ſi qui defenſionem per Procuratores tentabant, inſolenter reiecti. Velandæ violentiæ vocabulum reunionum fingebatur. Hac ratione Palatino præfectura Germersheim cum multis aliis locis, velut ab Alſatia dependentia, adimebantur, Lauterburgum Epiſcopo Spirenſi; Sueco Ducatus Bipontinus; Palatinis Comitatus Veldentinus, Homburgenſis & Bitſch; Naſſouiis Saræpontum. Sic etiam integer Hunnorum tractus vna cum multis ditionibus Comitum Hanouicorum & Leiningenſium petebantur. Nec minus Mumpelgardo Dux eiiciebatur, cum Mumpelgardenſe oppidum, cum arce, feudum Burgundiæ eſſe dicebatur, quædam vero præfecturæ ad ſupremum Alſatiæ Dominium ſpectent. Mittebat Cæſar Henricum Franciſcum Manſfeldium Comitem in Galliam, quo & Palatinus Eckium Baronem ablegauerat, ſed reſpondebatur: Regem non aliud Tribunal adgnoſcere poſſe, quam quod Briſaci erectum ſit, vbi de ipſius patrimonio iudican-

can-

candi facultas competat. Interpositionem Cæsaris aut Imperii admitti non posse; præscriptionem etiam longissimi temporis locum non habere in rebus summi Imperii iura spectantibus. ****** Et licet Palatinus copias Circulares sibi auxilio mitti peteret, plerique tamen Status in Comitiis Ratisbonensibus censebant, Gallum dissociatis Ordinum animis non esse irritandum, potius litteræ hac de caussa ad ipsum & Magnæ † Britanniæ Regem decernuntur. Ab Argentoratensibus etiam Galliæ Rex postulabat, vt vinculo, quo Imperio teneantur, sese exsoluant, ac ipsius protectioni se submittant. Cæsarei equidem ministri per semestre amplius spatium cum ea Ciuitate egerant, vt Cæsareas copias præsidio reciperet, quod tamen ob Gallorum minas abnuebat. †† Interim Mansfeldius Parisiis instabat, vt vel omnia post pacem innouata restituantur, vel saltim grassationes Cameræ Metensis ac Brisacensis sistantur. Sed paruo cum fructu. Hoc saltim Rex per Verium Ratisbonæ offerebat, se congressu delegatorum instituto, querimonias & reliquas prætensiones compositurum: qui tamen Spiræ, Wormatiæ, aut Francofurti ad Mœnum, non autem Argentorati sit habendus. Id quod ab Ordinibus auide arreptum, modo vt Gallus interim reunionibus supersederet. †††

* Pufendorf lib. XVIII. §. XIII. qui etiam, quid hac in caussa circa Tractatus pacis Westphalicæ fuerit actum, altius repetit. Argumenta equidem circa feuda Metensia Galli sumebant ex Pace Monasteriensi §. *LXX.* quod *supremum Dominium*, *Iura Superioritatis*, *aliaque omnia in Episcopatus Metensem*, *Thullensem*, *& Virodunensem*, *Vrbesque cognomines eorumque Episcopatuum districtus*, *& nominatim Moyenuicum*, *eo modo*, *quo hactenus ad Romanum spectabant Imperium*, *imposterum ad Coronam Galliæ spectare*, *eique incorporari debeant in perpetuum & irreuocabiliter*, *reseruato tamen iure Metropolitano ad Archiepiscopatum Treuirensem pertinente.* Et licet Imperii Ordines hæc ad ea, quæ in seculari ipsorum territorii districtu continentur, restringi vellent, nihil tamen obtinebant. Ex antiquo etiam Lotharingici atque Austrasiæ regni iure argumenta sumebantur, quæ tamen refelluntur in Francopolitæ *VVahrem Bericht von dem alten Kœnigreich Lotharingen und Austrasien* 1682. 4. & 1708. 8. Rinck *p.* 780. Varia Polydori Wahremundi, Polydori Verimundi scripta circa iudicium hoc Gallorum recuperatorium recenset Gryphius *de Script. Sec. XVII. p.* 152.

** Prospectum enim harum libertati per Pacem Monasteriensem §. LXXXVII. *Teneatur Rex Christianissimus non solum Episcopos Argentinensem & Basiliensem*, *cum Ciuitate Argentinensi sed etiam reliquos per vtramque Alsatiam Romano Imperio immediate subiectos Ordines*, *Abbates Murbacensem & Luderensem*, *Abbatissam Andlauiensem*, *Monasterium in Valle S. Gregorii Benedictini Ordinis*, *Palatinos de Lutzelstein*, *Comites & Barones de Hanaw Fleckenstein*, *Oberstein*, *totiusque Inferioris Alsatiæ Nobilitatem*, *Item prædictas decem Ciuitates Imperiales*, *quæ Præfecturam Hagenoensem agnoscunt*, *in ea libertate & possessione Immedietatis erga Imperium Romanum*, *qua hactenus gauisæ sunt*, *relinquere : Ita vt nullam vlterius in eos Regiam superioritatem prætendere possit*, *sed iis iuribus contentus maneat*, *quæcunque ad Domum Austriacam spectabant*, *& per hunc Pacificationis Tractatum*, *Coronæ Gallicæ ceduntur.* Addi qui-

quidem volebant Ordines Comites de Leiningen, Rixingen, Westerburg, Dachsburg, tum alios, qui in isto tractu possessionem vel quasi immedietatis erga R. Imperium habeant, sed nihil obtinebant, prout Pufendorf nos docet *c. l.*

*** *Art. VIII.*

**** Hæc singula per rationes & argumenta illustrantur, sub titulo: *Nullitas iniquitasque Reunionis Alsaticæ* 1708. 4. Circa Tractatus Pacis Westphalicæ iam exhibebatur *Summarische iedoch gründliche Ausführung des Heil. Rœm. Reichs Landuogtbey Hagenau*, 1647. 4. qua demonstratur, decem istas Ciuitates Imperiali Præfecto nunquam fuisse subiectos.

***** De hoc varia scripta apud Londorpium *Tom. X. p.* 695. *Tom. XI. p.* 12. Acta Ratisbonensia *Tom. XI. p.* 44. 279. *sqq.*

****** Pufendorf *lib. XVIII. §. XIV.* Martial. Schauplatz *p. II. c. VIII. IX. X.*

† Pufendorf *§. XVI. XVII.*

†† Pufendorf *§. XIV. XXII.*

††† Pufendorf *§. XXII.*

§. L.

Ast Gallus, cum destinata sua in eam vrbem iam executioni esset daturus, per Croisium Mansfeldio vltro denuntiabat; sibi propositum, Argentoratenses in verba sua adigere. Imparata igitur vrbe & præsidio admodum paruo, quingentorum militum munita, accedente quorundam proditione, XVII. Septembris, 1681. vesperi per tenebras Galli modica manu ad castellum Rheno adsitum, vbi vectigal exigi solet, accedunt. E quibus, cum sequenti mane caussa accessus quæreretur, hi respondebant: Cæsareas copias in itinere esse, ad isthæc Rheni claustra occupanda. Ex interceptis quoque a se Cæsaris literis adparere hunc omni studio circa prorogandam cum Turca pacem satagere. Quo obtento, bellum in Galliam iam esse decretum: igitur ista destinata sibi fuisse præuertenda. Cæterum vrbi nil noxæ inferendum, ac eam potius aduersus omnem molestiam tegendam. Sed & Monclasius Gunzero Secretario ex vrbe euocato denuntiabat; Regis voluntatem esse, vt vrbs se dedat; ac se missum ad ea iussa executioni mandanda, ni vltro pareatur. Postera die Luuoisius Ilkircham veniebat, ad quem delegati ex vrbe accedebant, causam inuasionis cognituri. Is solita cum ferocia proponebat, cum tota Alsatia Regi pace Westphalica & Nouiomagensi attributa sit, solum iam Argentoratum superesse, cuius nunc deditio facienda. Igitur adhuc ea vespera hora quinta liquido responderent, num Regis se arbitrio citra exceptionem dedere velint. Demum magno labore obtentum, vt responsum ad subsequentis diei horam septimam matutinam differretur. Addebatur, si vel vnum telum emittatur, a ciuitate exsoluendum, quantum XXXV. millia militum, & res tormentaria, durante obsidione constiterit. Ita deditio XX. Septembris Anno 1681. fiebat, ac Rex vrbi, quas petebat

10. Q con-

conditiones concedebat, nisi quod ille cathedralem ædem, velut a maioribus suis extructam, simul portas, & armamentarium sibi deposceret. In hoc repertæ machinæ, & armorum adparatus septem millionibus taxabatur. Ipse Rex vrbem ingressus, ædem cathedralem Romano ritu imbui curabat.*

* Pufendorf lib. XVIII. §. XXI. qui addit: *Episcopo Fürstenbergio inter alloquium hæc quoque verba adhibente: se iam cum Simeone libenter in pace ad superos discessurum, postquam oculi sui tam salutare opus viderint.* Sermonem integrum exhibet Londorp *Tom. XI. p.*131. qui etiam *p.* 332. scriptum Argentoratensium exhibet de fortalitiis suis a Gallis occupatis. Articuli Pacis reperiuntur inter Adiuncta Nullitatis Reunionis Alsaticæ *p.* 108. & in Recueil *Tom. IV. p.* 473. De hoc plurimum adhuc dubitatur, an circa Vrbis deditionem aliqua intercesserit proditio. Pufendorfius de eo *p.* 1404. haut absone: *Erat iam conuentio de tradenda vrbe per paucos quosdam a magistratu Lutitiæ adornata, Gunzero ciuitatis Secretario singularem operam nauante; in quam proditionem disponendam a Gallo trecenta vncialium millia impensa fuerant. Ne ciues se opponere auderent, Rex minabatur; dies centenis vncialium millibus a ciuitate luendos: ac XL. millia bellatorum in procinctu stare iis in ordinem redigendis. Ac proditores iam ante disposuerant, ne qua in vrbe facultas foret. Non nisi quingenti milites præsidio ibi erant, reliquis ante sex septimanas exautoratis. Armatorum ciuium vix tria millia in vrbe restabant, reliquis ad mercatum Francofurtensem, & alio digressis.* Licet Argentoratenses defendantur in scripto, cui titulus: *Vnpartheyische Defension des Heil. Reichs-Stadt Strasburg, samt einer ausführlichen Relation, wie es mit Occupirung dieser Stadt hergangen* 1697. 4. Extant de hoc negotio varia scripta apud Londorpium *Tom. XI. p.* 16. 142. Rinck *p.* 805. Martial. Schauplatz *p. II. c. XI-XV.* Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 274.

§. LI.

Ad sistendas has Gallorum associationes facere videbatur coniunctio inter Suecos & Belgas, ad tuendam pacem Westphalicam & Nouiomagensem inita, dum Suecus odio erga Gallum flagraret, ob bellum infeliciter gestum, & Ducatum Bipontinum ipsi ereptum. Accedebat Holmiæ XII. Octobris 1681. foedus inter Leopoldum & Carolum XI. pro tuenda eadem pace conclusum, * Gallus interea Tractatui se super interpretatione pacis offerebat, qui Spiræ, Wormatiæ, aut Francofurti sit suscipiendus, interim omnia in statu præsenti mansura. Ista propositio a Cæsare & Imperio acceptata, ac in Francofurtum consensum. Huic conuentui obeundo a Cæsare destinatus Wolfgangus Andreas Rosenbergius Comes & Stratemannus. E Collegio Electorali Moguntinus & Saxo; e Principibus Austriacus, Bambergensis, Bauarus, Lauterensis, Vinariensis, & Brunsuicensis; e ciuitatibus Ratisbona & Colonia. Verum, circa conuentum adornandum, multæ difficultates mouebantur, Cæsarei enim legati soli cum Gallis tractare cupiebant. Galli Antonium

nium Schottum legatum Saxonicum, Colmariæ natum admitti nolebant, Cæsarei Electoralibus, neque priorem in suis ædibus locum, nec Excellentiæ titulum; Nec tunc Principum legati Electoralibus concedere volebant, vt peculiarem constituerent Senatum, sed vt in eadem cum Principum Oratoribus Curia sederent. Et cum Galli XXVI. Decembris 1681. primum scriptum exhiberent, San-Germani XV. Decembris lingua Gallica datum, de idiomate quoque controuersia erat, dum Galli proprio sermone vterentur, contradicentibus Germanis. Tandem vero Galli Argentoratum, aliæque Loca sine ratione occupata reddere nolebant, hac declaratione, se iis quæ iam occuparant, contentos esse velle, nec amplius quid petituros, Friburgum etiam, detractis munitionibus Cæsari reddituros, si hic Philipsburgum itidem munitionibus exutum Spirensi Præsuli restituat. Fructu igitur hic Conuentus fuit destitutus, negotio Ratisbonam remisso, Gallis omnem culpam in Germanos reiicientibus. ***

* Pufendorf *lib. XVIII. §. XXIII.* Extat Fœdus apud Londorpium *Tom. XI. p.* 133. & apud du Mont Nouueau Recueil *Tom. I. p.* 240.

** Extat in Recueil *Tom. IV. p.* 479.

*** De hoc Conuentu egerunt Mulzius *p. II. c. VIII. p.* 386. *sqq.* Pufendorf *lib. XVIII. §. XXXIII. XLV-LI.* Quid circa hunc conuentum in Comitiis decretum, exponit Londorp *Tom. XI. p.* 307. *sqq.* 475. *sqq.* Acta huius conuentus extant apud Londorpium *Tom. XI. p.* 353. *sqq.* & in alio libro, cui titulus: *VVahrhaffter Teutscher Friedens-Rath, welcher in der Conferentz zu Francfurt eræfnet und publiciret worden* 1682. 4. & in alio: *Apollo consulirt in dem Parnasso über die Conferentz-Tractaten zu Francfurt* 1683. 4. Ludewig de Iure adlegandi *p.* 138. *sqq.*

§. LII.

Interim Galli varia ad Rhenum fortalitia extruunt, arcem Argentoratensi vrbi imponunt; Fortalitium Ludouici erigunt. *. Anno 1682. Gallus tripartito exercitu Belgium inuadebat, Luxenburgum quidem tentabat, sed vt bello præcaueret, statim iterum desistebat. Insequenti an. 1683. nouus fit Gallorum impetus, dum ex pace Nouiomagensi plures Belgii vrbes tanquam cessarum appendices prætenderet: Humierius equidem Cortracensem Ciuitatem obsidet atque capit, & post eam Dixmudam, dum interea Crecquius exeunte anno Luxenburgum obsideret, quod demum nullo auxilio adueniente Kl. Iunii 1684. in Gallorum cedit potestatem. **

* Rinck *p.* 814. Mart. Schauplatz *p.* 201.

** Martial. Schauplatz *p.* 179. 182.

§. LIII.

Durante hoc bello Gallico, dum Vngaris graues essent Cæsarei, varii oriebantur motus idque ob sacrorum libertatem ereptam, templa Protestantibus adempta, sacerdotes & scholarum magistros eiectos, partim etiam ad triremes damnatos, officium Palatini abolitum, plures cum essent, qui libertatem ferro esse defendendam censerent.* Non deerant etiam qui arma caperent, in Catholicos nimium sæuirent, Wesselinum Comitem sibi Ducem eligerent, & hoc defuncto, Emericum Töckelium, qui collecto milite vrbes Vngariæ montanas Schemnitium, Cremnitium, Neosolium occupabat, insigni aureorum summa ibidem potitus. ** Et licet de pace quandoque ageretur, ob nimias tamen Cæsareorum in Vngaros inuectiuas, omnia erant frustranea *** Anno 1678. vlterius progressus Töckelius, multas vrbes occupabat, Lesleum Comitem profligabat. **** Et licet eodem anno Edenburgi de pace iterum per Schwartzenbergium tractaretur, neque hoc tamen proualuit.***** Anno 1680. in Morauiam irrumpere tentabat Töckelius, quem tamen Stahrenbergius Comes, qui contra ipsum missus fuerat, impediebat. ****** Post varios Tirnauiæ atque Leutschii institutos Conuentus, ******* Edenburgi Comitia a Cæsare a. 1681. indicta incoabantur. Aderat Cæsaris nomine Schwartzenbergius Princeps, licet & Maio mense, ipse Imp. eo veniret, ad Vngarorum petita Paulum Esterhasium Palatinum constitueret, Protestantibus templorum restitutionem promitteret, aliisque postulatis satisfaceret. † Tertia etiam Cæsaris Coniux Eleonora Magdalena, Vngariæ Regina IX. Decembris coronatur, †† atque sic ista Comitia XXI. Decembris feliciter finiuntur. ††† Töckelius autem ducta XIV. Iunii 1682. in matrimonium Francisci Ragotzii vidua, Mongatschium aliasque Ragotziorum arces munitas occupabat. ††††

* Imputabatur enim Protestantibus, quasi ipsi conspirationis contra Cæsarem fuissent socii, cum tamen istius capita Religioni Catholicæ addicti. Cleri imputationibus hæc tribuit Saxoniæ Elector, in litteris ad Imp. *durch des Cleri ungleiche und übelgegründete Vorstellungen.* Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 656. Diarii Europæi Tomo XXVII. accessit Reimundi Rimandi *Presburger Kirchen- und Schul-Verlust.* Rinck *p.* 685.

** Rinck *p.* 767.

*** Rinck *p.* 733. 755. 767.

**** Rinck *p.* 769.

***** Rinck *p.* 770.

****** Rinck *p.* 787. Sigism. von Bircken *Donaustrand p.* 196.

******* Rinck *p.* 791.

† Rinck

† Rinck p.798. Extant Acta horum Comitiorum apud Londorpium T. XI. p. 150. sqq.
†† Extat series Coronationis Augustæ apud Londorpium T. XI. p. 227. Rinck p. 802.
††† Extant Articuli in his Comitiis confirmati apud Londorpium Tom. XI. p. 233.
†††† Bücher-Cabinet p. III. p. 564.

§. LIV.

Turcæ interea ad bellum se præparabant non solum, sed etiam Vngariam varie infestabant. Et licet Imp. Albertum Capraram legatum, Constantinopolim pro induciis prorogandis mitteret; ob iniqua tamen Turcarum postulata, nihil proficiebatur, dum Vngariæ statum in illum qui anno 1663. fuerit, restitui, tributum quinquaginta millium Ioachimicorum annuorum, Leopoldinæ vrbis, & Græcii demolitionem, terras intra Tibiscum & Wagam fluuios sitas vna cum ciuitatibus montanis, & quidquid trans Tibiscum situm, inter quæ Zatmaria, Calloa, Cassouia & Tockaium, sibi tradi, bona Töckelio ablata reddi vrgerent, * hoc interea incertas conditiones cum Turcis conueniente, vt, solutis quadraginta millibus annuis, Turca Vngariæ protectionem susciperet. ** Dum igitur Turcæ ab vna parte, Töckelius ab altera instaret, Zatmariam, Cassouiam, Eperies, Zendram, Tockaium occuparet, *** Imp. de fœderibus sollicitus, cum Bauariæ Electore Ferdinando Maria XXVI. Ianuarii 1683. **** & Polonorum Rege Ioanne Sobieskio XXVIII. Aprilis 1683. offensionis fœdus atque defensionis paciscitur, ***** a Saxonicis etiam Lüneburgensibus atque aliis Imperii Statibus auxilia impetrat. ****** Turcæ autem magno collecto milite IV. Februarii 1683. Scythorum Insulam infestant, hanc vna cum tractu ad Rabam postulantes, quam cum Cæsar cedere abnueret, iam solenniter a Turca bellum decernebatur. † Carolus Lotharingiæ Dux Neuheuselium oppugnat, quod tamen aduentante cum exercitu magno Vezierio, relinquere iterum fuit coactus. ††

* Rinck p. 811. Pufendorf Lib. XVIII. §. LIX. LXII.
** Rinck p. 812. Extant hæc capita in Recueil Tom. IV. p. 482.
*** Rinck p. 817.
**** Rinck p. 817. Extat fœdus apud Londorpium Tom. XI. p. 537. Theatr. Eur. Tom. XII. p. 507. Diar. Eur. Tom. XLV. p. 301. App.
***** Poloniæ Rex iamdum Iulio mense 1680. Imp. ad fœdus contra Turcas inuitauerat, hoc illud tunc abnuente. Rinck p. 783. Extat Fœdus illud apud Londorpium T. XI. p. 543. Diar. Eur. Tom. XLV. p. 25. & 26. Append. Theatr. Eur. Tom. XII. p. 525. Lünig Sylloge Negot. Publ. Tom. I. p. 829. & apud du Mont Tom. I. p. 244. in Recueil Tom. IV. p. 481. quo inter alia Imp. Diploma electionis se redditurum promittit, de quo supra dictum §. VI. Rinck p. 818.
****** Rinck p. 817.

† Pufendorf *lib. XVIII. §. XCIV.*

†† Rinck *p.* 823. Hæc belli initia deſcribuntur im Leben Eugenii *p.* 13. *ſqq.*

§. LV.

His ſucceſsibus elati Turcæ, Auſtriam verſus tendunt. Huius mali ea cauſſa videbatur, quod Turcica potentia nimis contemtim haberetur, vt etiam aliquot legiones in Bohemia & Sueuia relictæ forent, cum fœderatis ſe aduerſus Gallos iuncturæ. Nec deerant qui non minimam confuſionis cauſſam in diſſidium Lotharingiæ Ducis & Hermanni, Marchionis Badenſis, qui collegio militari præſidebant, referrent. In receptu quoque a Waga flumine, a quinque millibus Tartarorum ingens damnum illatum erat, interceptis Cæſarei Exercitus impedimentis. Tartaris igitur repente ad vicina Viennæ prorumpentibus, tanta conſternatio in vrbe orta eſt, vt ipſe Cæſar, ea raptim deſerta, Lincium, inde Paſſauium ſe conferret, terrore vsque adeo diffuſo, vt multi quoque Ratisbonæ iam fugam circumſpicerent. Suaſerat legatus Hiſpanicus, vt Cæſar Viennæ maneret, ac pacem a Turca toto Hungariæ Regno ceſſo, redimeret. Sed quod conſilium merito reiectum eſt. * Accedebat magnus Vezirius qui Viennam cum exercitu ducentorum & ſeptuaginta millium XIV. Iulii magna vi obſidere cœpit. Fortuna fuit Germaniæ, quod hoſtes ad vrbem tendentes, non impediuere, ne peditatus Cæſaris ſub Carolo Lotharingo in altera ripa, præueniret pedemque figeret. Et licet Turcæ ignitis globulis, foſſionibus & adſultibus vrbem nimium angerent, fortiter tamen eandem defendebat Erneſtus Rüdigerus, Stahrenbergius Comes. Accedebant autem laboranti vrbi in auxilium Ioannes, Rex Poloniæ, Maximilianus Emanuel Bauariæ & Io. Georgius III. Saxoniæ Electores, quisque cum inſtructo exercitu opportuno tempore, cum vrbs vltra octo dies defendi amplius non poſſet. Hi vna cum Cæſareo, quem Lotharingus ducebat, & miſſo a circulis Imperii, cui Waldeccenſis Princeps præfectus erat, II. Septembris ſt. v. tam auſpicato hoſtes poſtquam montem Calenberg dictum, haut ſine difficultate ſuperaſſent, adgrediuntur, vt illi, relictis caſtris, & immenſo adparatu fuga præcipiti ſe ſubducerent, multis illorum millibus cæſis, Chriſtiani etiam Poloni potiſſimum, qui primi in caſtra irrupearnt, ingenti fuerunt præda potiti. ** Dum Fœderatorum exercitus per aliquot hebdomades quieti indulſiſſet, hoſtes perſequitur, iisdemque cæſis X. Octobris Barcanum occupat, ſequitur XXVII. Octobris Strigonium

nium & II. Nouembris Nouigradum, vna cum Vacio & arcibus permultis. ***

* Pufendorf *lib. I. §. XCVI.*

** Pufendorf *lib. XVIII. §. XCVI.* de Ioanne Rege: *qui ea expeditione magnam gloriam assecutus est non solum strenua in hostem pugna, qua primus in Turcarum castra irrupit, eoque maxima præda quatuor millionibus taxata potitus est; sed etiam quia per occultos nuntios cum Tartarorum Hano conuenerat, ut is triduo ante quam Christianorum exercitus Turcis ad Viennam ingrueret, cum popularibus suis se subduceret, sic ut nemo Tartarorum pugnæ ad Viennam interesset.* Litteræ Poloniæ Regis ad Reginam de hac liberatione extant apud Londorpium *Tom. XI. p.* 562. *Tom. XII. p.* 64. Leben Eugenii *p.* 29. *sqq.* Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 530. Diarium *der VVienerischen Belagerung. La Vie de Charles V. Duc de Lorraine p.* 273. Io. Valent. Merbiz *de liberatione Viennæ ab obsidione Turcica* apud Lünigium *Syll. negot. publ. Tom. I. p.* 1282. Birckens *Donaustrand p.* 200. Menckenii *Vita Leopoldi p.* 272. Rincks *Leben Leopoldi p.* 836. Dan. Suttingeri *gloriosa Viennæ liberatio*, *Dresdæ* 1688. *f.* qui liberationem, cui ipse interfuit, plenius describit. Diarium obsidionis exhibuit Io. Petrus a Volckern *in Vienna a Turcis obsessa, a Christianis liberata, Bruxellis* 1684. 12. Sic etiam Nicolai Isthuanfii Historiæ Hungaricæ editioni Coloniensi 1685. accessit *Vienna Austria barbare oppugnata, gloriose a Christianis defensa.*

*** Rinck *p.* 861. Leben Eugenii *p.* 81.

§. LVI.

Consuetis inter hæc artibus agebant Galli, Romanam etiam coronam pro Delphino suo adfectabant, eidemque Bohemiæ Regnum Austriacis detractum, adsignabant.* Hæc dum Cæsari ignota non essent, Neoburgici etiam & plures alii bellum in Gallos suaderent, Laxenburgi, XVIII. Iunii 1682. satagente Georgio Friderico Waldeccæ Principe, cum Superiorum Germaniæ Circulorum Ordinibus fœdus pangitur, improbante hoc Brandenburgico Electore.** Hunc etiam Galli impediebant, ne Viennæ liberandæ auxilia submitteret,*** potius cum Turcis colludebant, iisdemque Viennæ obsidium suaserant, ipsi quoque ad Germaniæ fines cum sexaginta militum millibus præsto erant, desperatis Germaniæ rebus ipsorum auxilia imploratum iri rati.**** Dum interim in Comitiis Ratisbonensibus Galli de retinendo per pacem perpetuam Argentorato, laborarent, hoc autem minus placeret, inducias tandem longiores proponebant, quas plurimum promouebat Elector Brandenburgicus, in easdemque plerique Statuum inclinabant.***** Concluso etiam inter circulum Franconicum & Bauaricum XXVIII. Martii 1683. defensionis fœdere.****** Imp. igitur ægre licet consentiente, concluditur Ratisbonæ XV. Augusti 1684. armistitium vicennale, quo durante, Argentoratum cum

cum omni territorio & fortalitiis adiacentibus Gallis relinquitur, vna cum omnibus terris, quas ante Kl. Augusti 1681. occupauerant, reliquis restituendis.******* Idem armistitium Hispani acceptabant, Luxenburgo Gallis relicto.

* Pufendorf *lib. XVIII. §. LIX.* Rinck *p.* 792.

** Pufendorf *lib. XVIII. §. LVIII.* Extat Fœdus ipsum apud Londorpium *Tom. XI. p.* 430. Vtrique etiam Brandenburgicorum aliorumque circa hoc fœdus sententiam exponunt.

*** Pufendorf *lib. XVIII. §. XCVI.*

**** Pufendorf *c. l.* hic addit: *cum tamen Gallicas fraudes animaduertere debuissent, queis collusiones Galli cum Turca vsque adeo ignota non erant, vt Tekelii Secretarius Vienna detexerit, inter Gallum, Turcam, atque Tekelium conuenisse, vt hi duo omnes Cæsareas prouincias ipsa cum Vienna haberent; excepto Regno Bohemia cum Morauia, & Silesia quod Romanorum Regi quam dignitatem Gallus Delphino destinarat, reseruandum sit. Vlterius nec Turcam, nec Gallum arma Germania illaturum.* Idem p. 1477. *In castris Turcarum inter Vezieri scripta reperta quoque fuerunt litera Gallia Regis ad Vezierum, quibus huic obsidium Vienna suadebat, ac rationem demonstrabat, qua breui ea vrbe potiri possit, promittens, se breui eidem LX. M. aureorum missurum.* Et paullo post: *caterum nuntio liberata Vienna in Galliam allato Croissius quidem dicebat: bonum esse, a Turca tanti momenti vrbem haut captam. Sed reuera adeo ingratus iste nuntius in Gallia fuerat, vt ministri de eo Regi non nisi obliqua via insinuare auderent. Qui & per triduum in publicum non prodiit, febriles accessus causatus, vel ficte, vel quia tam votis contraria animum iuxta ac corpus alterauerant.*

***** Pufendorf *lib. XVIII. §. CIII.* Quid de eo in diuersis Circulorum Conuentibus fuerit actum, patet ex Londorpii *Tomo. XII.*

****** Extat illud apud Londorpium *Tom. XI. p.* 545.

******* Pufendorf *§. CXXX. sqq. vbi §. CXXXIV.* ipsas induciarum tabulas inseruit. Recueil *Tom. IV. p.* 490. Lünig *p. Gen. p.* 1063. Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 630. Rinck *p.* 868. Mart. Schauplatz *p.* 183. Lünig *Syll. negot. publ. Tom. I. p.* 863. Commentatus in has tabulas fuit Ahasuerus Fritschius.

§. LVII.

Dum hæc in Imperio agerentur, de bello contra Turcas promovendo sollicitus Imp. VI. Nouembris 1683. nouum cum Polonis fœdus contra eosdem concludit, * cui postea Venetorum Respublica XI. Septembris 1684. accedebat. ** Innocentius XI. etiam Papa non copias solum, sed etiam magnam pecuniæ summam Imp. mittebat, nec minus aliam ex monasteriis ipsi adsignabat. *** Hinc Vngariam ingreditur miles Cæsareus, Duce Carolo Lotharingo, cui adsistebant Ludouicus Badensis Marchio, Ludouicus Palatinus Neoburgicus & Maximilianus Stahrenbergius: Hi XIX. Iunii 1684. Vicegradum capiunt, & profligatis XXVII. Iunii Turcis, Vaciam, Lesleo etiam XXIV. Iulii Vertonizam

arcem occupante. **** Hinc profligatis ad S. Andreæ pagum x. Iulii Turcis, Buda obſidetur, quam tamen Cæſarei vel viginti quinque ſuorum amiſſis, exeunte Octobre relinquere fuerunt coacti. Cauſſæ obſidionis ſolutæ tribuuntur, præter pertinacem Turcarum defenſionem, & munimenta fortiſſima, importunum admodum tempus, defectus annonæ atque foſſorum, & inuidia erga Lotharingum concepta, ne partis ſemper victoriis nimium creſceret. ***** Neuheuſelium tamen arctius includitur, xxvii. Iunii 1685. obſidetur, atque xix. Auguſti adſultu capitur. ****** Cum antea xiv. Auguſti Lotharingus inſignem de Turcis victoriam ad Strigonium quod obſidebant, fuiſſet adeptus, cæſis vel ſeptem millibus illorum, caſtrisque occupatis, paucis ſuorum amiſſis, ******* dum interea Turcæ Vicegradum recuperarent †; Leſleus quidem Eſſeckum Croatiæ tentabat, ſed, non niſi pontis parte conflagrata, infecta re diſcedit. †† Schultzius vero Eperium proditione capit. ††† Caprara xv. Octobris Caſſouiam; dum interea Erlauiæ Turcarum Præfectus Töckelium captiuum Adrianopolim mitteret, qui tamen ineunte anno 1686. iterum liberatur. †††† Nouis Bauari, Saxonis atque Brandenburgici Electoris copiis firmatus Imp. Buda viii. Iunii denuo obſidetur. Hanc acerrime licet a Turcis defenſam, poſt tentata ſæpius auxilia, Carolus Lotharingus ii. Septembris adſultu capit, cum antea xxiii. Auguſti arx adſultu etiam a Bauaris fuiſſet capta. ††††† Segedinum poſt cæſos Turcorum auxiliares xxiii. Octobris ſequitur & Quinqueeccleſiæ. †††††† Anno 1687. equidem Turcæ pacem petebant, quæ tamen dum Cæſarei omnium locorum quæ Turcæ adhuc in Vngaria poſſiderent reſtitutionem, damnorum in Cæſaris prouinciis illatorum compenſationem & Töckelii traditionem peterent, irrita fuit. ††††††† Et licet Töckelio conſpirante, pleraque ſuperioris Vngariæ loca, vna cum Buda per proditores Turcis eſſent tradenda, detecta tamen conſpiratione, conſcii meritis ſuppliciis fuerunt adfecti. †††††††† Lotharingus autem a Bauaro, Ludouico Badenſi atque Eugenio Principe adiutus, ad Drauum accedebat, & Eſſeckum tentare vellet, a Turcis tamen, qui ibidem ſe firmauerant, fuit impeditus, vt Drauum iterum tranſire neceſſum haberet. Fit igitur ii. Auguſti 1687. ad Mohactzium atrox prœlium, in quo exercitus Cæſareus inſignem de Turcis adeptus fuit victoriam; vt vel decem ſuorum millibus, & vltra amiſſis, caſtra cum largiſſimo adparatu relinquere cogerentur. Fructus tantæ victoriæ fuit, vt o-

mnis Sclauonia in Cæsaris redigeretur potestatem: * Erla etiam per aliquot menses inclusa, ad deditionem fuit compulsa ** atque Abaffius Transyluaniæ Princeps in id fuit adactus, vt facta pactione, Cæsaris militem in hyberna reciperet, eidemque de necessariis prouideret. *** Cum etiam anno 1686. Imp. consensu Comitiali L. menses secundum Matriculæ ratam ab Imperii Statibus fuissent decreti, nunc XXII. Septembris 1687. denuo C. menses **** adsignantur.

* Extat illud apud Londorpium *Tom. XI. p.* 567. in Recueil *Tom. IV. p.* 481. Rinck *pag.* 865.

** Extat Fœdus in Recueil *Tom. IV. p.* 500. Du Mont *Tom. I. p.* 250. Rinck *p.* 865.

*** Rinck *p.* 867. Vocatur ideo Liga sancta. Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 665.

**** Rinck *p.* 871. Leben Eugenii *p. I. p.* 87.

***** Bircken *p.* 236. Rinck *p.* 874. Leben Eugenii *p.* 92.

****** Bircken *p.* 269. Rinck *p.* 879. 894. Leben Eugenii *p.* 112. Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 797. *La Vie de Charles de Lorraine p.* 322.

******* Bircken *p.* 264. Rinck *p.* 891. Theatr. Eur. *Tom. VII. p.* 823. Leben Eugenii *p.* 115. Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 818. Londorp *Tom. XII. p.* 486.

† Rinck *p.* 896.
†† Rinck *p.* 897.
††† Rinck *p.* 900.
†††† Rinck *p.* 902. 912.

††††† Pufendorf *lib. XIX. §. XXVI.* Fœdus cum Brandenburgico extat apud Londorpium *Tom. XII. p.* 255 Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 1012. *La Vie de Charles p.* 340. Rinck *p.* 914. Bircken *p.* 285. Londorp *Tom. XII. p.* 542. Leben Eugenii *p.* 138.

†††††† Bircken *p.* 310. Rinck *p.* 932. Leben Eugenii *p.* 178.
††††††† Rinck *p.* 949.

†††††††† Rinck *p.* 949. Leben Eugenii *p.* 187.

* Bircken *p.* 315. Rinck *p.* 954. Leben Eugenii *p.* 203. Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 20.
** Bircken *p.* 326. Rinck *p.* 969. Leben Eugenii *p.* 231.
*** Bircken *p.* 325. Rinck *p.* 965. Leben Eugenii *p.* 225.
**** Extant Acta apud Londorpium *Tom. XIII. c. X.*

§. LVIII.

Inter hos Cæsaris felices progressus, Imp. IV. Iulii 1687. Paulum Esterhasium, Vngariæ Palatinum, vna cum Magnatibus Viennam euocat, iisdemque de Iosepho filio suo primogenito in Regem Vngariæ promouendo atque abolendo edicto Andreæ II. a. 1222. dato * proponit, quod cum ab iisdem

iisdem adprobaretur, Comitia Posonii instituebantur, facta a Cæsare XXXI. Octobris 1687. eadem propositione. Habita igitur deliberatione fit decretum, quo successio hæreditaria masculis Leopoldi descendentibus definitur, secundum Ius Primogenituræ, atque his deficientibus, ad Carolum II. Regem Hispaniæ successio extenditur: nulla vero ex vtraque linea prole mascula existente, tunc ad Ordines redeat liberum ius electionis: Licet non deessent inter eosdemque Töckelius cum adseclis, qui decretum hoc impedirent, vel contradicerent. Hoc concluso, Iosephus IX. Decembris 1687. præstito prius iuramento, de servandis regni legibus iuribusque ab Archiepiscopo Strigoniensi coronatur. ** In iisdem Comitiis religionis libertas confirmatur, ius præsidii in Vngariæ munimentis Imp. decernitur & facultas conceditur adprehendendi contra ipsum delinquentes. ***

* Edictum hoc inter alia Andreæ II. a Stephano Werbeuzio Tripartito Operi Iuris Hungarici inserta Tom. II. p. 43. art. XXXI. reperitur his verbis: *quod si vero nos, vel aliquis successorum nostrorum aliquo vnquam tempore, huic dispositioni nostræ contraire voluerit, liberam habeant harum authoritate, sine nota alicuius infidelitatis tam Episcopi, quam alii Iobagiones, ac Nobiles Regni vniuersi & singuli, præsentes & futuri, posterisque resistendi & contradicendi nobis, & nostris successoribus in perpetuum facultatem.*

** Acta huc facientia, vna cum Articulis decretis reperiuntur in Londorpii *T. XIII. p.* 255. Bircken *p.* 328. Rinck *p.* 970. Rincks *Leben Iosephi p. I. p.* 153. Acta coronationis describuntur in Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 105. Rinck *Leben Iosephi p. I. p.* 153. Bücher-Cabinet *p. III. p.* 672. Licet hæc decreta frustra infringere conetur Auctor *de la Vie du Prince Ragotzi p.* 14. dicens, præsentes in his Comitiis vel metu vel auro fuisse corruptos.

*** Bücher-Cabinet *p. III. p.* 569.

§. LIX.

Nec minori felicitate annus 1688. apud Cæsareos agebatur. Ineunte equidem anno IV. Ianuarii st. v. Mongatschium arx Töckelii montana munitissima in Vngariæ & Transyluaniæ confiniis sita, per triennium latiori obsidione cincta, postquam extremum famis fuisset perpessa, ad deditionem XVII. Ianuarii per Töckelii coniugem factam, fuit compulsa. In eadem reperta fuit rerum omnium copia gatza inprimis Töckelii, Principatus etiam insignia, cum quibus de prouincia illa fuerat inuestitus. * Hinc Walachiæ Princeps & Transyluaniæ Status singulari diplomate IX. Maii 1688. Cæsaris se protectioni submittunt. ** Alba Regalis VII. Maii post diuturnam sub Caraffa obsidionem latiorem fame ad deditionem fuit compulsa *** Stephansburgum, Lippa vi ad

deditionem adiguntur. **** Bauariæ Elector Maximilianus Emanuel, qui suos ipse adducebat, & nunc ob morbum Lotharingi exercitui præerat, XXI. Augusti Taurinum seu Belgradum obsidebat, & muro licet longa concussione labefactato, superato, noua tamen fossa, noua reperiebantur munimenta, quæ VI. Septembris intra binarum horarum spatium transcendebantur, totaque vrbs capiebatur. Hac vrbe occupata, Cæsarea arma vltra Vngariam per Seruiam & Bulgariam protendebantur. ***** Ludouicus interea Badensis ad ea quæ Turcæ adhuc per Bosniam & Slauoniam possidebant, recuperanda missus, postquam Vernam transiisset Turcas in auxilium Belgrado tendentes licet copiis longe inferior, ad Termandum Bosniæ XXIV. Augusti st. v. adoritur & insigni potitur victoria quinque Turcarum millibus cæsis, duobus millibus cum triginta duobus vexillis militaribus captis. ******

* Bircken p. 328. Rinck p. 979. Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 833. 837. Leben Eugenii p. 239. Bücher-Cabinet p. *III. p.* 565.

** Rinck *c. l.* Extat diploma in Recueil *Tom. IV. p.* 533. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 94. Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 259. *La Vie du Duc de Lorraine. p.* 389.

*** Bircken p. 331. Rinck p. 980. Leben Eugenii p. 246. Eur. Historicus *Tom. I. pag.* 44. 52. 79.

**** Rinck p. 981. Leben Eugenii p. 251. Europ. Historicus *Tom. I. p.* 99.

***** Bircken p. 335. Rinck p. 982. Leben Eugenii p. 265. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 159. 230.

****** Bircken p. 341. Rinck p. 994. Leben Eugenii p. 290. Europ. Historicus *Tom. I. pag.* 605.

§. LX.

In Germania vero varii inter hæc motus. Anno 1685. siquidem oriebatur controuersia de successione in Electoratum & terras Palatinas, vltimo Electore Carolo, Simmerensis lineæ, XVI. Maii a. 1685. sine hæredibus defuncto. Electoratum adfectabant Philippus Guilielmus Neoburgicus, & Leopoldus Ludouicus Palatinus Veldentinus, iste iuxta lineam propior, per Recessum etiam XXII. Maii 1685. cum Carolo Electore Halæ Sueuorum initum, iamdum successor declaratus, * hic gradu erat proximior. ** Vtrique scriptis agebant, sed prædualebat Neoburgicus, Imp. & Collegio Electorali ipsum pro legitimo Electore, secundum successionem linealem adgnaticam A. B. definitam, adgnoscentibus. *** Elisabetha vero Carolotta, defuncti Electoris soror vnica Phi-

Philippo Aurelianensi Duci nupta, connubialibus pactis omni iuri successionis in omnia bona feudalia paterna, ac materna, in Germania sita renunciarat, ac tantum ius in feuda extra Imperium & allodialia sibi reseruarat. Accedebat Testamentum Caroli Ludouici de die IV. Aprilis 1670. quo Ducissa Aurelianensis Carolo fratri, si sine liberis fuerit extinctus, in bona allodialia vniuersa substituitur. **** Ast, nunc ista ab intestato petebat non solum omnia mobilia, sub quibus machinas quoque bellicas comprehendi volebat, sed & oppignorationes Imperii, feuda oblata & emta, quæ Electores Palatini adquisiuerant, ac nominetenus Oppenheimum, Ducatum Lauterensem & Simmerensem ac partem Comitatus Spanheimensis; quæ ditiones penes Palatinos sint, partim iure vxorio, tanquam recens adquisita; adducto inter alia exemplo Iuliacensis successionis. Ac mox Verius, Gallorum legatus, contra possessionem earum ditionum a nouo Electore adprehensam protestabatur. Mittebatur quoque Heidelbergam Morellius Abbas, qui pacta familiæ, litteras inuestiturarum & alia documenta autographa inspicere cupiebat. Id quod nouus Elector abnuebat. Obiiciebatur constitutio Stephani, a quo omnes qui nunc sunt Palatini, sanguinem trahunt, anno 1444. condita, per quam omnes filiæ ab hæreditate ditionum excludantur; quæ & vim legis in familia Palatina semper habuerit & fuerit obseruata. Obiiciebatur Priuilegium Maximiliani I. de a. 1495. quo omnia bona oppignorata pro feudalibus declarantur, & Caroli testamentum, quod Electori Brandenburgico custodiendum fuerat traditum, executione eidem, atque Hannouerano, & Cassellensi commissa. Prouocabant Galli ad Pontificis arbitrium, quod, dum in præiudicium Imperii vergere videbatur, Cæsar abnuebat, Palatinus ad Imperium & Leges Imperii prouocabat. Et licet Elector cum Ducissa Aurelianensi super allodialibus mobilibus de certa summa conuenerit, eandemque soluerit, terris tamen, quas pro allodialibus haberi volebant Galli, adhuc inhiabant. *****

* Extat iste Recessus Halensis in Martial. Schuplatz p. 189. in quo etiam libertati Religionis Reformatæ prospicitur.

 ** Pufen-

** Pufendorf *lib. XIX. §. XIII. XIV.* Schema ſucceſſionis tale erat :

linea Simmerenſis — Stephanus — *lin. Bipontina*

linea Simmerenſis:
Fridericus
Ioannes I.
Ioannes II.
Fridericus III.
Ludouicus VI.
Fridericus IV.
Fridericus V.
Carolus Ludouicus
Carolus

lin. Bipontina:
Ludouicus Niger
Alexander

lin. Neuburg. — Alexander — *lin. Veldent.*

lin. Neuburg.:
Ludouicus
Wolfgangus
Philippus Ludouicus
Wolfgangus Guilielmus
Philippus Guilielmus

lin. Veldent.:
Rupertus
Georgius Iohannes
Georg Guſtau
Leopoldus Ludouicus

*** Extant de eo ſcripta apud Londorpium *Tom. XII. p.* 215. *ſqq.* 232. 235. 482. Cauſſam Neoburgici, ideoque ſucceſſionem linealem defendit ſingulari diſſertatione Io. Wolfgang Textor, cui reſpondet Io. Schilterus, Veldentini cauſſam defendens *ad II. F. L. de natura ſucceſſionis Feudalis*, quæ acceſſit ipſius Codici Iuris Feudalis Alemannici. Inde variis ſcriptis inter ſe egerunt, quæ adnexa ſunt Schilteri Tractatui *de Paragio*. A parte Veldentini etiam prodiit *Erleuterung des Pfaltz Veldentziſchen Succeſsions-Rechtens, zu der letzt erledigten Pfaltziſchen Chur- und angehœrigen Landen, Straſburg* 1688. 4. Europ. Herold *p. I. p.* 292. Pluribus de hac controuerſia egit Kulpiſius *Comment. ad Montzambano cap. II. §. V.* Pfeffinger ad Vitriarium *lib. I. Tit. XIV. §. XIII.*

**** Extat Teſtamentum illud in du Mont Nouueau Recueil de Traitez de Paix *Tom. I. p.* 191. *en premier lieu, que tous nos bijoux, peintures, ſtatuës, cheuaux, armes armures, bibliothêque & tous nos autres meubles, qui nous ſont venus de ſucceſion, ou que nous auons aquis de quelqu' autre maniére que ce ſoit, dequelque eſpéce qu'ils ſoient, & de quelque nom qu'ils puiſſent etre appellez, à l' exception de ceux dont nous auons deia diſpoſé, ou dont nous nous reſeruons la liberté de diſpoſer ci-aprês, ſoient deliurez à nôtre tres cher fils, elt héritier Electoral, & poſſédez à titre ſucceſſif par ſes héritiers: & où ils viendroient à manquer, à nôtre tres chére fille Eliſabeth Charlotte laquelle & ſes héritiers les auront & poſſéderont à toûiours, excepté la Bibliotheque & les armes & armures qui demeureront à la Maiſon Electorale.*

***** Extat Receſſus inter Dominos Deputatos Electorales Palatinos & Deputatum Aurelia-

Aurelianensem Heidelbergæ 1687. initus, apud Londorpium Tom. XIII. c. XXII. Pufendorf *lib. XIX. § XV.* Vtriusque partis Fundamenta reperiuntur in Primitiis Actorum Compromissi Francofurtensis 1700. 4. editis, quæ etiam Memoriis de pace Ryswicensi accesserunt. In his documenta, ad quæ prouocatur, reperiuntur. Rinck *p.* 905. qui etiam auctor est, Gallos Comites Löwensteinenses ad formandum prætensionem concitasse, qui ex Friderici Victoriosi matrimonio ad Morganaticam fuerant orti.

§. LXI.

Eodem anno 1685. exoriebantur turbæ Hamburgenses, quibus ansam dabat Meurerus consul, valida in Senatu factione, ac Cellensi aulæ innixus. Ei consuli in ordinem redigendo, simul reparando ærario, factio inter ciues inualuerat, vehementi impetu agens. Meurerus, cui plures adhuc fauebant, ex aula Cæsarea rescripta obtinuerat, quorum executio Georgio Guilielmo Cellensi Duci deferebatur. Cui cum Ciuitas parere nollet, is mercibus Hamburgensium per prouinciam suam transeuntibus manum iniicit, occupata quoque vna & altera insula in Albi, per quam nauigatio eius fluminis impediri poterat. * Instabat quidem Brandenburgicus Elector, vt omnia in pristinum restituantur, sed dum Cellensis Dux postularet, vt Hieronymus Snitgerus & Conradus Iastramus debita pœna adficiantur, sumtus in Commissionem facti restituantur, ac aliqua honoris indicia sibi exhibeantur, hoc autem Ciuitas abnueret, nihil fuit effectum. ** Ast, dum quidam ex Luneburgicis præfectis militaribus Snitgerum extra vrbem curru vectum in Luneburgicam ditionem rapere tentant, deprehensi, nouem numero capite plexi plebis animum in immensum efferauerant. *** Inter hos motus Dano animus erat, Hamburgum a. 1686. subita inuasione opprimendi, aut si id non succedat, globos igniuomos in eandem iacere; quo fine & Danici præfecti militares magno numero in vrbem confluebant, singulari cum Iastramo & Snitgero familiaritate contracta. Circa idem tempus vna quoque porta cum transuersa trabe totam per noctem patuerat, plusquam dimidia præsidii parte, inscio Gubernatore, per triginta viros contra Luneburgicas copias extra vrbem emissa. Dum vero Christianus V. Daniæ Rex exercitum XVII. M. specie exercendorum contraheret, ac legiones paullatim Hamburgum versus moueret, Brandenburgicus Elector & Lüneburgici copias suas pro vrbis defensione mittebant. Ast, dato in custodiam Snitgero ac Iastramo, tota conspirationis scena detecta fuit, ex qua vrbs ad diem XXV. Augusti Dano tradenda fuerat, cum non nisi pridie eius

eius diei Cellenses copiæ in hanc peruenissent. **** Exercitum equidem vrbi admouebat Daniæ Rex, munimentum, quod a stella nomen habet, adgrediebatur, idemque adsultu capere tentabat, repulsus tamen fuit non sine suorum clade. Interuentu igitur Electoris Brandenburgici, totum negotium VIII. Octobris 1686. componitur, hoc modo, vt Rex omni indignatione deposita, Hamburgensium naues, merces ac nomina relaxet, Pinnebergensi interim pacto stetur. ***** Snitgerus autem & Iastramus merita pœna adficiuntur. ******

* Pufendorf *lib. XIX. §. XXI.*

** Pufendorf *§. XXII.*

*** Pufendorf *§. XXIII.*

**** Pufendorf *§. XXXVI.*

***** Pufendorf *§. XLII.*

****** Rinck *p.* 949. Apud Londorpium *Tom. XII. p.* 535. reperiuntur varia scripta, præsertim etiam Deductio Hamburgensium in hac caussa *p.* 568. Dum etiam Rex homagium ab vrbe peteret, prodiit *in Iure & facto VVohlgegründete Remonstration, was es mit der von Kænigl. Maiest. zu Dennemarck prætendirten Huldigung in der Stadt Hamburg für eine Bewandnüs habe*, 1686. 4. cui Regii opposuerunt *Summarische VViederlegung.* De his motibus separatim extat *VVahrhaftig abbildender Aufruhr- und Empœrungs-Spiegel, Friedberg* 1687. 4. *Der Hamburger Grosmüthigkeit nebst deren eræfneten Augen*, 1686 4. *Kurtzes Gespræch zwischen einem reisenden Hamburger und einem andern Passagier nahmens Aletophilo* 1687. *Documenta ad Ciuitatis Hamburgensis immedietatem pertinentia* 1686. 4. *Theatrum laniena Hamburgensis* 1686. Iacobi Henrici Pauli *Clypeus Veritatis contra Hamburgenses. Glückstadti* 1686. Henrici Pohlmanni *Apologia Tom. XIII. c. XVII. XXXV.*

§. LXII.

Succedebant motus Danici aduersus Ducem Gottorpiensem. Hic enim pace Gallica fuerat restitutus, & pax Rotschildensis confirmata. Ast eo tempore Danus fœdere Gallico subnixus, Ducem denuo ad Rendsburgensis pacti conditionem redigere instituit. Eo fine Rex non solum dimidiam contributionis partem in Slesuicensi Ducatu a communibus Prælatis, & Equestri Ordine conferri solitæ, Duci subtractam sibi vindicabat; sed & idem tributi genus a peculiaribus Ducis oppidis, atque præfecturis exigebat: sub hoc colore, quod hoc tributum ad communis patriæ defensionem sit institutum, & Regi soli onus alendæ militiæ incumbat: nec concedere volebat Rex, vt Tönninga a Duce instauraretur, aut alius locus operibus firmaretur. Suecos etiam atque Lüneburgenses Duces qui Gottorpiensis caussam suscipiebant, Danus reii-

reiiciebat, eo quod cauſa ſit domeſtica, cui exteri male immiſceantur. * Et licet quidem Cæſar per Commiſſarios cauſſam componere tentaret, hanc tamen Daniæ Rex ideo reiiciebat, quod iſta Ducatum Slesuicenſem concerneret, qui extra territorium ſit Imperii. ** Quin potius, cum Dux ad Regis nutum omnibus nexibus cum extraneis renuntiare nollet, ipſum Slesuicenſi Ducatu exuebat, & per Holſatiam Ducalem contributiones extorquebat. *** Placuerunt tandem ſequeſtri, Cæſar, Electores Brandenburgicus & Saxonicus, quorum delegati Altonæ conuenientes, indefeſſa opera eo rem deduxerunt, vt XVI. Maii 1689. inuicem convenirent, vt Dux in Ducatum Slesuicenſem reſtitueretur cum pleno iure iuxta pacem Rotſchildenſem & Fontisbellaquenſem, Vnionis iura ſecundum pacta familiæ reſtituerentur & quæ de contributionum rata adhuc ſuperſint controuerſiæ, dum Daniæ Rex duas tertias peteret, Dux vero dimidium, ſecundum mores antiquos ſaltim concederet, ad arbitrium Imp. & Regis Anglorum reiicerentur. ****

* Pufendorf *lib. XIX. §. LXII.*

** Pufendorf *§. LXIV. LXVIII.*

*** Pufendorf *§. LXVI.*

**** Pufendorf *§. LXIX. LXXXIII.* Prodierunt in hac cauſſa *des Hochfürſtl. Hauſes Sleswig Holſtein Gottorp In denen Erbtheilungs, Vnions, Defenſions, auch anderen Receſſen, Lehenbriefen, Friedens Inſtrumenten und Vertragen gegründete Gerechtſame* 1683. 4. Huic opponitur *Nachricht Von ihrer Kœnigl. Mai. zu Dennemarck wieder den Hertzog zu Sleswig annoch habenden rechtmaſigen Beſchwerden*, 1683. 4. In Londorpii *Tom. XII. p. 267. ſqq.* & *Tom. XIII. c. XXIX.* plura ſcripta reperiuntur. Rinck *p.* 1051. Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 57. 549. *Einleitung zur Hiſtorie des Nord. Krieges p.* 197.

§. LXIII.

Dum autem Galli Cæſaris per Vngariam progreſſus inuiderent, & parum tuta illorum fides eſſet, Cæſar VIII. Aprilis 1686. cum Brandenburgico Electore fœdus pangit, de mutuis auxiliis contra quoscunque & transmittendis octo militum millibus. * Dum etiam Galli pergerent munimenta Germaniæ vicina opponere, Montem Regium ad Moſellam, Hünningam & Landauium ad Rhenum, Saarlouis ad Saaram, & varia contra inducias patrarent, quorum longum Catalogum Palatinus Ratisbonæ exhibebat; ac Proteſtantium in Saarwerdenſi & Saarbrucenſi Comitatu quærelæ audirentur, ** viſum fuit Imp. aduerſus Gallos circa ſucceſſionem potiſſimum Palatinam molientes, arctiori fœdere ſe innectere. Inuitabat igitur potentiores Germaniæ Status Imp. Auguſtam Vindelicorum, vt de Germaniæ ſecuritate deliberaretur & fœdus

 pan-

pangeretur. Conclusum etiam ibidem fuit IX. Iulii 1686. fœdus, conciliante Ludouico Gustauo, Comite Hohenloico, inter Cæsarem, qui ad Germaniæ defensionem XVI. millia, Hispanum, ratione Circuli Burgundici, qui VI. M. Suecum ob Germanicas prouincias, summa non expressa, Bauarum qui VIII. M. pro Circulo II. M. Franconicum Circulum qui IV. M. Domum Ducalem Saxonicam quæ II. M. & Superiorem Rhenanum qui IV. M. promittebat. Copiarum Duces decernuntur Maximilianus Emanuel Bauariæ Elector, Georgius Fridericus, Waldecciæ Princeps, Christianus Ernestus, Marchio Baruthinus & Ioannes Carolus Tungius. De adparatu etiam, machinis & ærario militari disponebatur. *** Gallo licet contra hoc fœdus queritante. ****

* Pufendorf *lib. XIX. §. XXV.* Recueil *Tom. IV. p.* 525.

** Pufendorf *§. XXIX. XXXI.* de munimentis ad Trarbacum, Pufendorf *lib. II. §. LVI.* Londorp *Tom. XIII. c. XXXIII.*

*** Pufendorf *§. XXXI.* Extat fœdus in Recueil *Tom. IV. p.* 521. Londorp *T. XII. p.* 522. 533. *sqq.* Theatr. Eur. *Tom. XII. p.* 979. prodierunt a Gallorum parte *Considerations sur la Ligue d' Augsbourg*, de quo scripto iudicant Lettres Historiques *Mars* 1692. *p.* 287.

**** Pufendorf *§. XXXII.*

§. LXIV.

Anno 1687. Ianuario mense, per Nuntium Papalem, Viennæ postulabant Galli, vt induciæ vicennales in æternam pacem commutentur, loca occupata ipsis pleno iure relinquantur, nec Grauamina vlterius exhibeantur, id quidem ante finem mensis Martii fiat, quod alias sibi necessum sit, alia consilia capessere. Accedebat caussa Coloniensis. * Galliæ enim Rex apud Maximilianum Henricum, Coloniensem Archiepiscopum tantum promouerat, vt Wilhelmum Fürstenbergium sibi Coadiutorem vellet surrogari, & hunc in finem electionem velut ex improuiso Capitulo indixerat, cui & Wilhelmum expresse commendabat, quod adgnatum Clementem Bauarum tenera ætas inhabilem redderet. Plerique Canonici Fürstenbergio erant cognati, aut clientes ipsius, aut per dona & promissa emti. ** Huius tamen electioni, Cæsar, Bauarus Palatinus & Brandenburgicus acriter se opponebant. Arausionensis pecuniam offerebat, si electio impediri posset. Ipse Papa tecte contra nitebatur. Nihilominus VII. Ianuarii 1688. Fürstenbergius octodecim suffragiis, quod sex absentes essent, Coadiutor dicebatur, inuito Cæsare ac vniuersa Germania. Contra eam electionem protestabantur Franciscus Ludouicus Episcopus Vratislauiensis, Marchio Badensis, & Königs-

nigseckius Comes, ac ad Nuntium Apostolicum prouocabant. *** Postquam autem Maximilianus Henricus Elector III. Iunii 1688. fuisset defunctus, **** nouæ electioni dies XIX. Iulii fuit constitutus. Bini erant Candidati, quorum habenda ratio. Iosephus Clemens, Bauariæ Princeps & Wilhelmus Egon Fürstenbergius. Vtrique inter postulandos saltim erant referendi, eo quod Bauarus esset Episcopus Ratisbonensis & Frisingensis: Fürstenbergius Episcopus Argentoratensis. Dispensauerat tamen Innocentius XI. Papa per diploma XIX. Iunii 1688. de Bauaro, non ratione ætatis solum, ob annum decimum septimum ad Episcopatum, secundum Canones nondum maturo, sed etiam quod non obstantibus, quibus præerat Episcopatibus, eligi, & tanquam eligendus considerari possit. ***** Die electioni dicta, viginti quatuor aderant Canonici; Bauarus per nouem vota eligebatur, Fürstenbergius autem per tredecim vota postulabatur. Vtraque factio electionem vel postulationem suam Papæ, Imp. & Imperio significabat. Verum, dum Papa electionem Fürstenbergii in Coadiutorem nunquam confirmasset, Fürstenbergius tanquam postulandus, non vota duplo maiora fuisset adeptus, ****** Bauarus ipsi tanquam eligendus præferebatur, ab Imp. & Papa confirmabatur, in Collegium Electorale recipiebatur. *******

* Pufendorf *lib. XIX. §. XLV-LII.* Extant scripta apud Londorpium *Tom. XIII. c. VIII.*

** Pufendorf *lib. XIX. §. LIX.* qui addit: *equidem Grauellus ablegatus Gallicus negabat, a Rege suo vel teruncium eo nomine cuipiam donatum. Reuera tamen is Canonicis cauerat, si quid eam ob caussam damni patiantur, a Rege sextuplum ipsis pensatum iri.*

*** Pufendorf *§. LIX. LX.*

**** Mortem Electoris & ingentem thesaurum quem reliquit, describit Europ. Historicus *Tom. I. p.* 123. Testamentum reperitur in Mart. Schauplatz *p.* 203.

***** Patet enim ex c. III. dist. LIV. & Titulo Decretalium de Postulatione Prælatorum, præsertim *c. vlt.* Episcopum alius Ecclesiæ alteri per electionem præfici non posse, ob coniugium spirituale, quod cum priore Ecclesia creditur contraxisse. Extat decretum eligibilitatis apud Londorpium *Tom. XIII. p.* 601.

****** Hoc enim requirit c. *Scriptum est, de electione & electi potestate, vt si hic concurrat cum postulando, vota duplo maiora habere debeat, si praualere velit.*

******* Extant de hoc negotio varia scripta apud Lünigium *Sylloge Negotiorum Publicorum ad a.* 1688. *p.* 973. *sqq.* ex quo hausit Pfeffinger Vitriario illustrato *lib. I. Tit. XIV. §. V.* Plenius vero vtriusque partis scripta exhibentur in Londorpii *Tom. XIII. c. XLVI.* Pro caussa Bauari prodiit *Innocentius III. Papa Romanus Cardinali Furstenbergio propter Archiepiscopatum Coloniensem, cui auide inhiat, valde aduersus, Colonia* 1688. 4. Protestatio contra electionem Iosephi Clementis extat in Recueil *Tom. IV. p.* 549. Electionem describit

bit Eur. Historicus *Tom. I. p.* 128. 209. Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 307. Matt. Schauplatz *p.* 206. 251. Varia alia scripta recensentur apud Gryphium *p.* 153.

§. LXV.

Prætextu igitur caussæ Palatinæ & Coloniensis, prout publicis scriptis proponebant, * Galli Argentorato transeuntes, vicinas ditiones, Badensem inprimis ac Würtenbergensem inuadentes, ferro, flammis que sæuientes, in Palatinatum procedunt, Offenburgo, Neostadio, Lutera Cæsarea, Altzeia, Spira, Wormatia, Heilbrunna, Treuiris, Oppenheimo, hebdomadum aliisque locis occupatis, Philipsburgum etiam male prouisum post trium obsidionem Kl. Nouembris 1688 deditione capiunt, ipso Delphino in castris præsente, ** Moguntiam quoque, Anshelmo, Francisco Moguntino Electore ipsis fauente, occupant, nouo præsidio & munimentis firmant. *** Heidelberga etiam xxv. Octobris ipsis dedi-tur, **** quam x. Octobris Manheimium & paulo post Franckenthalia sequebatur. ***** Confluentiam tamen Galli frustra tentabant, sed inde recedentes, Circulo Sueuico & Franconico graues erant, ferro, flammis & exactionibus nimium sæuientes. ****** Solum Schorndorfium Würtenbergensis ditionis oppidum Gallos eludebat, licet iterata vice illud Ianuario mense 1689. tentarent. Stutgardiam tamen postquam restitisset, Galli occupant & deuastant, licet aduentantibus Germanorum copiis, iterum relinquerent. ******* Cæsar autem concluso Viennæ XII. Maii 1689. cum Belgis fœdere, † cui postea Angliæ Rex Guilielmus III. & Carolus II. Hispaniæ Rex accessit, Galloque hoste Imperii declarato, magnum collegit exercitum, Carolo Lotharingo Duce, cui accedebat Saxonicus, Hasso-Cassellanus miles cum reliquis Imperii copiis, vt exercitus sexaginta millium conficeretur. Moguntia, prout in conuentu Francofurtensi conclusum, XXII. Iulii 1689. obsidebatur, præsidio decem millium sub Marchione d' Vxelles munita, eademque post acerrimam defensionem, varias velitationes & adsultus, cum pridie exteriora vrbis munimenta ingenti tum obsidentium tum obsessorum sanguine fuissent expugnata, XI. Septembris st. n. ad deditionis leges fuit compulsa. †† Dum igitur Cæsarei vlterius instarent, Galli Heidelbergæ arce diruta, vrbe direpta, ponte ad Nicrum multisque ædificiis destructis, hanc iterum deserunt; Spiram & Wormatiam fere solo æquant, & reliquis vrbibus circa Rhenum, mœnia euertunt, easdemque contra datam fidem, flammis delent, vastato incensoque omni regionis tractu, qui ab Argentorato vltra Moguntiam extenditur nullo fere crudelitatis genere commisso,

quin

quin & in templa & sepulchra impii, arboribus quoque & vinetis succisis, flammis potissimum Melaco sæuiente. †††

* Extat Manifestum Galliæ Regis, de dato Versailles 24. Septembris 1688. in Recueil *Tom. IV. p.* 542. quo binæ istæ caussæ, tanquam prægnantes proponuntur: hoc tamen adiecto, quod si Fürstenbergius in Coloniensi Electoratu confirmetur, Duci Aurelianensi argento satisfiat, se publicam quietem restituturum, Friburgum, postquam munimenta fuissent destructa, Imp. redditurum: nec tamen vltra mensem Ianuarii 1689. se obligari velle. Adiicitur Cæsaris responsio *p.* 545. Mart. Schauplatz *p.* 212. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 190. 226. 252. 261. 287. 295. Rinck *p.* 991. Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 675.

** Rinck *p.* 1002. qui etiam ipsum fœdus exhibet, & Recueil *Tom. IV. pag.* 596. Accessit fœderi hic Articulus secretus: *postquam ex parte Galliæ in variis locis & Aulis palam diuulgatum est, quod non obstante renuntiatione solemnissima, Successionem in Monarchiam Hispanicam, casu quo Rex Catholicus sine prole legitima e viuis decederet, pro Delphino indesinenter prætendat vi & armis asserendum, nec obscure etiam collimet, vt prædictus Delphinus in Regem Romanorum euehatur: Domini Status Generales Fœderati Belgii mature considerantes quantam Status publici collisionem & quantum præiudicium publicæ rei & tranquillitati tam vna quam altera prætensio afferre possit, promittunt hisce separatis Articulis, non minus ac si Fœderi principali verbotenus inserti essent, valituris; Primo, casu quo modernus Hispaniarum Rex e vita decederet, non relictis legitimis descendentibus, (quem casum Deus clementer auertere velit) se Cæsaream Maiestatem eiusue heredes ad Successionem eiusdem Domini legitime competentem in Monarchiam Hispanicam, & eius Regna, Prouincias, Ditiones & iura earundem adipiscendam & asserendam, quin etiam possessionem contra Gallos eiusque adhærentes, qui se huic successioni directe vel indirecte opponere vellent, omnibus viribus adiutaturos & in contrarium attentantium vim vi repulsuros. Deinde etiam apud Dominos Principes Electores Imperii Fœderatos suos omnia studia & officia collaturos, vt quanto citius Serenissimus Hungariæ Rex Iosephus, Sacr. Cæs. Maiestat. Primogenitus in Regem Romanorum eligatur: & si ex parte Galliæ hæc Electio minis aut Armis impediretur, se pro eadem tuenda & auertenda omnibus pariter viribus Sacr. Cæsar. Mai. opem laturos.* Martial. Schauplatz *p.* 244. Varia scripta ad hoc bellum facientia recensentur apud Gryphium *p.* 154. Lünig *Tom. II. Negot. Publ. pag.* 336.

*** Europ. Historicus *Tom. I. p.* 287. licet Elector de eo se apud Cæsarem excusare conaretur. Martial. Schauplatz *p.* 253.

**** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 298. Mart. Schauplatz *p.* 257.

***** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 243. 349. Mart. Schauplatz *p.* 261.

****** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 351. Mart. Schauplatz *p.* 264.

******* Eur. Historicus *Tom. I p.* 356. 404.

† Rinck *Leben Iosephi p. I. pag.* 224. Actes & Memoires *de la Paix de Ryswic Tom. I. sub initium.*

†† Rinck *p.* 1009. Mart. Schauplatz *p.* 314. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 539. 561. 578. Theatr. Europ. *Tom. XIII. p.* 723.

††† Rinck *p.* 1014. Crudelitates Gallorum hinc inde exercitæ describuntur in Europæischen Historico *Tom. I. p.* 406. *sqq.* 477. 490. 528. 537. 569. 628. 688. 771. 783. 960. Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 771. Martial. Schauplatz *p.* 277. 290.

§. LXVI.

Poſtquam etiam Galli, obſtetricante Fürſtenbergio, Colonienſes vrbes præſidiis firmaſſent, ad liberandum Rheni tranſitum nouus Brandenburgicus Elector Fridericus III. qui Friderico Guilielmo patri xxv. Aprilis 1688. defuncto, ſucceſſerat, * cum ſuis, Monaſterienſibus & Weſtphalicis copiis, poſtquam Galli in conflictu ad Nuſſiam deuicti, & Lintium occupaſſet, ** Rheinbergam etiam vi. Maii ſt. v. *** & Cæſaris Inſulam poſt breuem obſidionem xvi. Iunii occupat, **** hinc Bonnam igniuomis globis vexat, præſidio interim Gallico, vrbe nondum circumſeſſa, extra vrbem hærente, iſta tamen vrbs, aduentante demum Lotharingo, poſt aliquot hebdomadum obſidionem xii. Octobris ad deditionem fuit compulſa, dum interea Bouflerius Cochemum occuparet, mille ſexcentis Brandenburgicorum vel captis vel occiſis. *****

* Puſendorf *lib. XIX. §. C.* Europ. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 73. & *p.* 103. reperitur Declaratio belli contra Gallos.

** Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 473. Mart. Schauplatz *p.* 282.

*** Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 527.

**** Rinck *p.* 1009. Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 528. Mart. Schauplatz *p.* 299.

***** Rinck *p.* 1012. Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 565. 589. 640. Theatr. Europ. *Tom. XIII. p.* 747. Mart. Schauplatz *p.* 311.

§. LXVII.

Turcæ vero, ob acceptas clades, belli pertæſi Effendium & Alexandrum Maurum Cordatum a. 1689. Viennam ablegant, de pace acturos. Sed, dum Turcæ quædam oppida a Cæſareis occupata repeterent, vna cum tributo annuo ratione Principatus Tranſyluaniæ, Imp. omnem Vngariam, Tartarorum ſuppreſſionem, 6. Myriades (*millionen*) pro belli expenſis & duas myriades annuas poſtulante, hi Tractatus effectu deſtituebantur. * Lotharingus equidem pacem ſuadebat, vt contra Gallos bellum eo felicius promoueretur, cui tamen Ludouicus Badenſis contrariebatur. ** Turcas ad belli continuationem Galli concitabant, iisdemque tormenta, ductores, artifices ſubmittebant. Ineunte hoc anno v. Ianuarii ſt. v. Sigethum ſe dedebat, *** Töckelio interea Nouigradum Seruiæ occupante. **** Ludouicus Badenſis autem, qui Exercitui Cæſareo præerat, poſtquam Turcas xxix. Auguſti ad Reſſauam flumen prope Niſſam Seruiæ fudiſſet, vlterius progreditur, & dum victoriam perſequitur, Turcis denuo ad Morauam fuſis, eoſdem, dum ſe ad Niſſam firmaſſent xiv. Septembris ſt. v. in caſtris ſuis probe munitis adoritur, profligati Niſſam occupat, atque inſigni præda potitur. De-

nuo

nuo eosdem ad Widdinum profligat, eademque arce & Scopia, cæsis iterum Turcis, potitur. ***** Et licet Ludouicus Badensis maiora adhuc auxilia peteret, quo ad Hæmum montem vsque progrederetur; Cæsar tamen bello Gallico impediebatur. ****** Ineunte anno 1690. Tartari Seruiam inuadentes, Cæsareos Kl. Ianuarii ad Kazianeck cædunt, ipso Hanouerano Principe Carolo Philippo in eodem conflictu occiso. ******* Canisia vero, postquam per biennium fuisset inclusa, III. Aprilis fame ad deditionem fuit compulsa. ******** Dum autem Ludouicus Badensis Viennæ adhuc hæret, Turcæ interea Nissam & Widinum, Semendriam etiam recuperant, Tököelius, cæso Heuslero, Transsyluania potitur, † quem tamen Ludouicus Badensis paullo post inde fugat. †† Kl. Octobris Turcæ Belgradum obsident, munimentis a priori obsidione nondum reparatis, idemque post octidui obsidionem VIII. Octobris vi expugnant, dum globus igniuomus in turrim puluere pyrio refertam decidens, ignem ederet, & magnam murorum ruinam caussaretur. Quo improuiso impetu obsessi territi, fugam circumspicientes nauibus se cum Croyiaco aliisque Ducibus primariis subducere conantur, vix tamen trecenti incolumes euaserunt. ††† Capto Taurino, Turcæ superato Danubio, Waradino maiori suppetias ferunt, Esseckum oppugnant, quod, quo minus expugnarent, Dux Croyiacus tubarum & tympanorum strepitu secus Drauum excitato, aduentantis exercitus speciem simulante, impediebat, dum castris motis Turcæ inde discederent. Tum fortius Esseckum & Peterwaradinum muniuntur, & fluuiali classe, inuento nouo, ripensis ora defensatur. ††††

* Rinck *p.* 1018.

** Bücher - Cabinet *Tom. XXI. p.* 49.

*** Bircken *p.* 341. Rinck *p.* 1022.

**** Bircken *p.* 340 345.

***** Bircken *p.* 341. *sqq.* Rinck *p.* 1023. *sqq.*

****** Rinck *p.* 1091. Bücher-Cabinet *Tom. XXI. p.* 27.

******* Rinck *p.* 1093. Bircken *p.* 356. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 767.

******** Bircken *p.* 356. Rinck *p.* 1095. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 868.

† Bircken *p.* 361. Rinck *p.* 1099. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 916.

†† Rinck *p.* 1100. Bücher-Cabinet *Tom. XXI. p.* 51.

††† Bircken *p.* 363. Rinck *p.* 1103. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 915. 929. Lettres Hist. Sept. 93. p. 287. *Les Turcs l' assiegerent de nouveau le premier d' Octobre de l' an 1690. & la prirent le huitiéme de même mois par assaut, les uns disent par la faute du Comte d' Aspremont qui y commandoit & qui s' est néanmoins justifié depuis, & les autres par malheur tombée*

bée dans la magazin des poudres y mit le feu, fit sauter une partie de la Ville & des fortifications, & tua un bon nombre des Soldats de la garnison.

†††† Bircken *p.* 365. Rinck *p.* 1111.

§. LXVIII.

Hæc dum in Vngaria agerentur, Imp. ab Anselmo Francisco, Electore Moguntino impetrauerat, vt Collegium Electorale ad XIX. Septembris 1689. Augustam Vindelicorum conuocaret. Postquam tardius Electores aduenissent, post varias deliberationes, amicas conuersationes fit demum XI. Decembris st. v. Propositio ab ipso Cæsare de Imperii securitate, eligendoque Rege Romanorum, Iosephum filium primogenitum ad hoc commendans. Aderant, præter Moguntinum, Electores Io. Hugo; Treuirensis, Iosephus Clemens Coloniensis, Philippus Guilielmus Palatinus, Maximilianus Emanuel Bauarus, Saxonis Io. Georgii III. legatus Nicolaus Baro de Gersdorf, Friderici III. Brandenburgici vero Syluester Iacobus de Danckelmann. Hi inuicem de materiis propositis & Capitulatione deliberantes, demum XIV. Ianuarii st. v. Iosephum in Regem Romanorum eligunt, plurimum hoc promoventibus Anglis Belgisque, dum interim Eleonora Magdalena IX. Ianuarii in Augustam; ipse vero Iosephus XVI. Ianuarii solenni ritu in Regem Romanorum coronaretur. * Renouato etiam fœdere Augustano, de bello contra Turcas, Gallosque acriter promouendo ibidem fuit actum.

* Actum hunc electionis atque coronationis C. L. Thucelius in *Augusti Corona Augustissima Augusta Coronata* describit *Augustæ* 1690 *f.* & Sigismundus Schmidt *im Eræffneten Teutschen Audientz-Saal*, *Francfurt* 1697. 4. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 687. Rinck *p.* 1059. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 709. *sqq.* Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 1122. Rinck *Leben Iosephi p. I. p.* 224. Zschackwitz *p.* 7. In Capitulationis Procemio, nouo Exemplo mentio fit Legati Bohemici Qua ratione etiam Principes contra hanc Capitulationem, eo quod cum ipsis non fuerit communicata, protestati fuerint, docet Müldenerus *Capit. Har. p.* 209. & in Præfatione.

§. LXIX.

Dum etiam sæuientibus Gallis, Spira a. 1689. in cineres fuisset redacta, personæ Camerales vna Actis Cameralibus, quantum quidem transferre poterant, Francofurtum secedebant. Deliberabatur igitur in Comitiis de nouo loco iudicio Camerali destinando. Et licet Francofurtum, Suinfurtum, Hanouia, Erfurtum, pluresque vrbes proponerentur, istis tamen receptionem deprecantibus, placuit tandem Wetzlaria, vbi prima sessio d. XXXI. Ianuarii 1691. fuit habita. * Et licet de eodem iudicio in alium locum transferendo a. 1698. ageretur, desuper con-

conquestus fuit Magistratus Wetzlariensis, ex hac quidem ratione, quod non solum hoc respectu Reformatis, atque Catholicis liberum Religionis Exercitium fuerit concessum, sed etiam plures impensae factae, vt eodem in loco adhuc subsistant.** Licet etiam finito bello, Spirenses eandem restitutionem petierint.***

* Cassander Thucelius *Electis Iuris Publ. cap. IX.* Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 492.
** Fabri Staats-Cantzelley *Tom. IV. p.* 621.
*** Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XVI. c. III.* Synt. Iur. Publ. *diss. XXIV. §. LIX.*

§. LXX.

Anno 1690. controuersia oriebatur de successione Saxo-Lauenburgica, dum ista domus in Iulio Francisco XIX. Septembris 1689. extincto, finem haberet. Plures erant, qui in Ducatum praetenderent. Io. Georgius III. equidem Elector, per Salomonem Zapfium XXVI. Septembris possessionem adprehendebat. Nitebatur iste litteris expectatiuae a Maximiliano I. Imp. in Comitiis Constantiensibus a. 1507. Friderico Sapienti Electori, eiusdemque fratri, Iohanni, concessis atque a. 1687. a Leopoldo Imp. confirmatis. Accedebat pactum successorium, quod cum Duce vltimo defuncto a. 1671. fuerat erectum, ab eodemque Imp. Leopoldo confirmatum. * Dum vero dicta Expectatiua a Maximiliano I. Friderico Sapienti & Ioanni Constanti concessa, ex cuius progenie hodierni Duces Saxoniae lineae Ernestinae suborti, hi potius exinde Iura sua repetebant, quae tanquam lineae propria, vna cum Electoratu minime fuissent translata. ** Anhaltina vero domus ad ius sanguinis prouocabat, dum communem haberet stipitem cum Lauenburgensibus. Et licet simultanea inuestitura in feudis Regalibus locum habere non possit, ipsis tamen ista fuerit concessa, atque in litteris inuestiturae saepius confirmata, *** maxime, dum Viennae XV. Martii 1678. cum Duce vltimo defuncto anteriora successionis pacta denuo fuissent confirmata. **** Georgius autem Guilielmus, Cellensis Dux non solum XXX. Septembris Ratzeburgum armata manu occupabat, sed etiam Saxonica insignia hinc inde adpensa deiiciebat idque primum sequestri instar, dum ipse Circulo Saxoniae Inferioris esset Praefectus. Inde, dum ab Henrico Leone sanguinem duceret, cuius istae olim fuerant terrae, in easdem praetendebat, ad pacta etiam cum Volratho, Iulio Henrico & Francisco Iulio inita prouocabat. Mecklenburgica domus pacto nitebatur successorio a. 1431. inter Bernhardum Lauenburgensem & Henricum atque Iohannem Megapolitanos confecto. Defuncti Ducis vero filiae, Anna Maria Franci-

 sca

ca, Philippo Guilielmo Palatino Neoburgico nupta, & Francisca Sibyllæ Augusta, Ludouici Badensis coniux terram Hadeln tanquam allodium prætendebant. Ex eodem iure Eleonora Charlotta Holsatica, Francisci Henrici Saxo-Lauenburgensis filia eandem terram petebat. In Comitiis equidem caussa agebatur, singulis iura sua scriptis defendentibus. Postquam vero Augustus, Poloniæ Rex prætensioni suæ, acceptis a Cellensi Duce sexcentis Ioachimicorum millibus renunciasset, Saxonica domus caussam suam in aula Cæsarea adhuc agit. Sueci interea circuli Saxonici Inferioris nomine, terram Hadeln in sequestrum susceperunt, vsque dum per occupationem nuperam Ducatus Bremensis inde fuissent deiecti. *****

* Extant apud Lünigium *p. spec. s. III. p.* 223. & apud Leuin von Ambeer *p.* 40.

** Extant fundamenta lineæ Albertinæ apud Leuinum von Ambeer *p.* 89.

*** Habent tamen in hoc Anhaltini Io. Schilterum sibi contradicentem in dissertatione *de Inuestitura Principum Imperii simultanea*, quæ ipsius Codici Iuris Feudalis Alemannici accessit.

**** Extat illud apud Lünigium *p. spec. Cont. II. s. IV. Cont. II. p.* 356. Separatim pro Caussa Anhaltina prodierunt *Iustitia caussæ Anhaltinæ in successione Lauenburgica* 1695. *f.* Et *Gründliche Vorstellung, das die Lauenburgische Succession dem Hause Anhalt zustehe, nebst Daniel Mithofens Anhaltischer Genealogie* 1694. *f.* *Anderweitige Handlung in der Sachsen-Lauenburgischen Successions-Sache des Hauses Anhalt.* Iura quoque Anhaltina & quid in hac caussa actum, defendit Becmann *Hist. Anhaltina p. V. lib. I. c. VIII. IX.*

***** Quid in hac caussa actum, vna cum singulorum Prætensionibus, plenius declarat Leuinus von Ambeer, siue potius Immanuel Weber *im Sachsen Lauenburgischen Streitigen Landes Anfall Hamburg* 1690. 4. Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 821. Bücher-Cabinet *Tom. XXI. pag.* 41.

§. LXXI.

Sic etiam extincto IV. Nouembris 1690. variolorum morbo Io. Guilielmo, Principe Iuuentutis Ienensi, controuersia oriebatur de successione. Ius cernendæ hæreditatis habebant Guilielmus Ernestus Vinariensis & Io. Georgius Isenacensis, vtrique pari consanguinitatis iure defunctum attingentes: ast scrupulum dabat pactum XXVI. Februarii 1683. inter Io. Ernestum Saxo-Vinariensem & Io. Georgium Saxo-Isenacensem Ducem horum patres initum, quo decretum, vt dicto Principe, paciscentibus adhuc viuis, defuncto, hæreditas ex æquo diuideretur. Quod si vero casus existat, vno ex iisdem defuncto, superstiti duæ hæreditatis tertiæ cedant, alterius paciscentis defuncti filiis, vna saltim. Quod si autem Princeps iste Ienensis vtrisque iamdum defunctis, mortuus fuerit, Vinariensibus tertia saltim pars, binæ Isenacensibus obueniant. Vtrisque paciscentibus defunctis, inter illorum filios, Guilielmum Ernestum, & Io. Ernestum Vinarienses; Io. Georgium & Io. Wilhelmum Isenacenses

ſes VII. Iulij 1685. dictus Receſſus confirmatur. Mortuo igitur dicto Principe Ienenſi, Vinarienſes poſſeſſionem ſtatim adprehendunt, contradicente licet Io. Georgio Iſenacenſi, qui duas tertias ex pacto petebat. Agebatur de hac controuerſia in congreſſu Erfurtenſi XXVIII. Decembris inſtituto, & licet IV. Ianuarii 1691. ibidem a Deputatis certus Tractatus vsque ad ratihabitionem Ducum formaretur, iſtum tamen Iſenacenſes non adprobabant. Tandem XII. Iulii 1691. conuenit, vt ex Ienenſi hæreditate Vinarienſibus Dornburgum cum arce & præfectura, Bürgelia vrbs & præfectura, præfecturæ Capellendorfenſis & Heusdorfenſis, Magdala & Gebſtedt, vrbs Buttelſtadt, Döbritzſchen, Wiegendorff, dominium ſupremum Apoldanum, cum iuribus quibusdam obuenirent. Iſenacenſibus vero relinquuntur vrbs cum arce & præfectura Ienenſi, Alſtedtum cum arce & præfectura, tractus Zilpach cum foreſto, dominium ſupremum Rembdanum cum quibusdam prædiis Cameralibus. Binis Vinarienſis lineæ votis Comitialibus inter vtramque domum diuiſis.

* Fuerat iam antea controuerſia de tutela Principis, inter Vinarienſem & Iſenacenſem, de qua ſcriptis agebatur: a parte Iſenacenſis quidem prodibat *Grundmæſſiger Vnterricht und Vorſtellung das Herrn Hertzog Iohann Georgens zu Sachſen-Eiſenach Hoch Fürſtl Durchl. die Mit-Vormundſchafft über den Vnmündigen Printzen und Lande gebühre*, *Eiſenach* 1687. *f.* In hoc ſcripto etiam inter adiuncta Lit. K. & L. dicti Receſſus Prouiſionales occurrunt. De hac controuerſia agit Müller *Ann. Sax. p* 596. 597. 598. Ipſe Receſſus hæreditarius extat in Lünigii *p. ſpec. Cont. II. p.* 680. Prodiit etiam huius controuerſiæ occaſione Io. Philippi Ringleri *de pactis illuſtrium ſucceſſoriis Commentatio Iuridica.*

§. LXXII.

Imp. interea poſt Belgicum, etiam cum Carolo II. Hiſpanorum, Guilielmo III. Magnæ Britanniæ Rege, & Victore Amadæo Sabaudiæ Duce concluſo fœdere, bellum contra Gallos ſtrenue promouebat, formato Hagæ Comitum Fœderatorum conuentu. Quinque igitur belli Theatra aperiuntur: in Germania, Belgio, Catalonia, Italia atque maritimum. In Germania * equidem mortuo XVIII. Aprilis 1690. Carolo, Lotharingiæ Duce, ſupremam Exercitus Imperialis curam ſuſcipiebat Maximilianus Emanuel Bauariæ Elector, aduentante etiam cum copiis ſuis Io. Georgio III. Saxoniæ Electore. ** Accedebant copiæ Lüneburgenſes ac Haſſiacæ, quibus Exercitus Imperialis plurimum augebatur. Conuenerat equidem inter Duces militares, vt Bauariæ Elector cum exercitus parte in Burgundiæ Comitatum irrumperet, dum interea Rheni limites defenderet Saxoniæ Elector. Sed, dum cæſis Fœderatis ad Floriacum Brabantiæ, illis in ſubſidium venire neceſſum haberent, Delphino *** cum

magno exercitu in Germaniam properanti vix resistere audebant, Marchione **** d'Vxelles Brisgouiam deuastante. Insequenti anno 1691. Saxoniæ Elector præter suas, etiam Franconicis atque Sueuicis copiis stipatus, ad Sandhouam Rhenum equidem transibat, Gallis vero retrocedentibus, nihil memoria dignum agebatur, Gallis interea omnia cis Rhenum, atque inter hæc Pfortzhemum diripientibus. Tandem morbis in exercitu inualescentibus, cis Rhenum regredi coguntur Imperiales, ipso Electore 11. Septembris 1691. Tubingæ, quo æger delatus fuerat, moriente. Et licet Galli Moguntiam proditione capere auderent, hac tamen detecta, irritus fuit conatus. ***** Anno 1692. exercitum ducebat Christianus Ernestus Brandenburgensis Marchio, cui Carolus Hassiæ Landgravius accedebat. Postquam isti prope Manhemium Rhenum transgressi, Gallos copiis inferiores adoriri cogitabant, qui tamen prope Spiram castra admodum firmauerant. ****** Postquam autem Cassellanus ad oppugnationem castri Ebernburgensis abiisset, Galli ad fortalitium Ludouici Rhenum transeuntes, Fridericum Carolum Würtenbergici Ducatus Administratorem contra ipsos cum quatuor militum millibus missum profligant, ipsumque Ducem, copiis ipsius vel cæsis vel captis, captiuum Parisios ducunt. † Exeunte equidem anno Rheinfelsam arcem Tallardo Duce Galli oppugnabant, sed, dum Rheni transitum Fœderatis atque accessum ad subiacens oppidum S. Goari non impedirent, obsessi nouis insuper copiis & belli necessariis firmati, acriter resistebant, vt adventantibus in auxilium Hassis, cedere tandem Galli fuissent coacti. ††

* In Recueil *Tom. IV. p.* 583. extat declaratio belli a Ludouico XIV. Belgis 16. Novembris 1688. facta. Eadem 15. Aprilis 1689. Hispanis facta *p.* 593. Tractatus vero inter Carolum II. & Victorem Amadeum *p.* 607. inter Leopoldum & eundem p. 608. Fœdus hoc, quod *die grosse Allianz* vocari solet apud du Mont *Tom. I. p.* 274. *sqq.*

** Rinck *p.* 1084. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 833.

*** Rinck *p.* 1086.

**** Rinck *c. l.*

***** Rinck *p.* 1115. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 1037. 1047. 1067.

****** Rinck *p.* 1137. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1269. Lettres Hist. *Dec.* 92. *pag.* 668.

† Rinck *p.* 1138.

†† Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 503. Rinck *p.* 1139 Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1295. Lettres Hist. *Ianu.* 93. *p.* 112.

§. LXXIII.

Anno 1692. nonus Electoratus Collegio Electorali accedebat. Age-

Agebatur de eodem iam Augustæ 1690. dum Ernestus Augustus hanc dignitatem scripto peteret, negotium plurimum promouente Guilielmo III. Magnæ Britanniæ Rege. Imp. enim de eodem, Collegio Electorali proposuerat, nihil tamen tunc fuit conclusum. * Ast, initio XII. Martii 1692. Viennæ cum Imp. pactis, Electoratus iste his conditionibus confirmabatur, atque Ernestus Augustus inuestiebatur, combinatis Cellensis & Hannoueranæ ditionis terris, secundum ius Primogenituræ successio in Electoratum ad descendentes saltim Ernesti Augusti, primi adquirentis deuolueretur. E contrario nouus Elector Imp. ad bellum Turcicum per biennium sex militum millia, & hoc finito, vsque ad finem belli duo millia, totidem etiam ad bellum Gallicum promittit, vna cum quingentis Ioachimicorum millibus, & voto semper in electione Imp. vel Regis Romanorum domui Austriacæ concedendo, adiecto officio Archiuexilliferi Imperii. ** His pactis, Imp. singulis Electoribus hoc XXVII. Maii 1692. significat. *** Moguntinus, Bauarus, Saxo & Brandenburgicus Electoratum quidem adprobabant, non æque modum, dum concessio Electoratus a solo Imp. facta. Contradicebant plane Treuirensis, Coloniensis & Palatinus Elector, qui solius Cæsaris hoc minime esse proponebant, contrariari nouum hunc Electoratum A. B. & quod ipsi tanquam Catholici potissimum vrgebant, augeri numerum Protestantium. In Principum Collegio plures erant, qui nouo Electoratui se opponerent; inter quos præcipue Episcopus Herbipolitanus, Monasteriensis, Hildesheimensis, Dux Saxo-Gothanus, Guelferbytanus, Marchio Badensis, Landgrauius Hasso-Cassellanus, Rex Daniæ tanquam Dux Holsatiæ, & Megapolitanus, qui nouum hunc Electoratum A. B. & potissimum Paci Westphalicæ dicerent esse contrarium, eundem ansam dare oligarchiæ Electorum, si potentiores ex Principum Collegio in Electorale transferantur. Potissimum Antonius Vlricus Guelferbytanus se opponebat, hac ratione iura Maioratus in domo Brunsuico-Lüneburgensi hucusque vsitata, euerti, sibi potius tanquam Familiæ Seniori hunc Electoratum deberi, immo lineam Guelferbytanam a successione plane esse exclusam. Exinde factum, vt dicti Principes Ratisbonæ XVI. Ianuarii 1693. contra hunc nouum Electoratum Vnionem inirent, quæ Francofurti ad Mœnum 1695. fuit confirmata. Hac ipsa Electoratum plane euertere conabantur, ipsi etiam contradicentes dicti *die wieder die neundte Chur correspondirende Fürsten.* **** Nec deerant motus in ipsa domo Hannoueranа, Maximiliano Principe secundo-genito contra Testamen-

ſtamentum paternum, quo combinato Ducatu Cellenſi & Hannouerano Ius Primogenituræ introducebatur, idemque ab Ordinibus Prouincialibus iuramento confirmabatur, proteſtante. *****

* Rinck *p.* 1148.

** Extat illud im Eur. Herold *p. I. p.* 313. & in Lünigii *Teutſchen Reichs-Archiu p. ſpec. ſect. I. p.* 167. Zſchackwitz *p.* 185. Rinck *p.* 1152. Ceremoniæ inueſtituræ deſcribuntur in Lettres Hiſt. *Ian.* 93. *p.* 108. *Febr.* 93. *p.* 127. 189.

*** Rinck *p.* 1158.

**** Rationes contra Electoratum late exponit Eur. Herold. *p. I. p.* 315. Caſſander Thucelius *Electis Iur. Publici cap. II. III.* Fabri Staats-Cantzelley *Tom. V. c. VI. p.* 239. Theatr. Eur. *Tom. XIV. p* 313. Zſchackwitz *p.* 185. Lettres Hiſtor. *Nou.* 92. *p.* 548. Guelferbytani Proteſtatio extat apud Lünigium *Reichs-Archiu p. ſpec. ſ. IV. p.* 162. Vnio vero Francofurtenſis de a. 1695. *ſ I. p.* 361. Facit huc etiam *Entretien d' Imperial & d' Eugene ſur l' affaire du Neubieme Electorat*, 1695. 8. Inter Adami Cortreii Opera Tomo IV. reperiuntur *obſeruata Hiſtorico-Politica de Nono Electoratu.*

***** Lettres Hiſtor. *Ianu.* 1692. *p.* 103. *Febr. p.* 227. *Aout p.* 211. *May* 93. *p.* 513. *Iuill.* 93. *p.* 70.

§. LXXIV.

Neque tamen de ſolo Electoratu erat controuerſia, ſed etiam de Officio Electoratui adnexo. Inueſtitus enim nouus Elector inſimul de officio Archivexilliferi Imperii, ita, vt in ſolenni Curia Imp. vexillum Imperii maius *des Reichs Ertzfahne* præferret. Huic officio non adeo contradicebat Saxoniæ Elector, qui hoc tanquam Imperii Archi-Mareſchallus ſibi vindicabat, eo quod Nouus Elector declararet, ſe officio Saxonico, quod bellicum ſit, nullum adlaturum eſſe præiudicium, ſed aulicum ſaltim officium petere, quod non niſi in ſolenni Curia præſtandum, dum Saxo Imp. gladium præferret. * Proteſtabatur tamen de eodem Dux Würtenbergenſis, qui munus hoc Archivexilliferi Imperii, ratione caſtri Gröningenſis ſibi vindicabat, cui quidem opponebatur, Vexillum Gröningenſe non eſſe maius Imperii, ſed vel vexillum Sueuicum Prouinciale, vel vexillum in motibus ſubitaneis geri ſolitum, *des Reichs Sturmfahne*, cui vexillum Imperiale a Summo Officiali in coronatione Imp. gerendum nullum adferat præiudicium. ** Manſit tamen hoc officium in ſuſpenſo, vsque dum Palatinus in locum priſtinum & munus Archidapiferatus fuiſſet reſtitutus, tunc enim & Architheſaurarii Officium Electori Brunſuico-Lüneburgenſi ceſſit, ad quod communi concluſo Comitiali XIII. Ianuarii 1710. fuit conſtitutus, *** idque vna cum

cum ipſo Electoratu nupera Capitulatione Carolina **** confirmatum. Reſtituto tamen in priſtinum Bauaro, hoc Architheſaurarii munus Palatino iterum obuenit.

* Eur. Herold *p. I. p.* 253.

** Scripta de eo contraria extant in Caſſandri Thucelii *Electis Iuris Publici cap. IV.* & in *VVechſelſchriften vom Reichs-Banner, Hannouer* 1695. 4. Hannouerana Leibnitium; Würtenbergenſia Kulpiſium adgnoſcunt auctorem. Io. Mich. Weinrich *de vexillis & vexilliferis.* Rinck *p.* 1160. De hac controuerſia & vexillorum Imperii differentiis videri poteſt Synt. Iur. Publ. *diſſ. XXIII. §. VIII. ſqq.*

*** Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XV. c. XII.*

**** *Art. III.*

§. LXXV.

Sequentibus annis, in Belgio maiori feruore bellum gerebatur quam in Germania. Anno 1693. dum Ludouicus Badenſis ad Heilbrunnam conſideret, Galli Heidelbergam XIII. Maii ſt. v. vel proditione vel inſigni negligentia Heidersdorfii, qui præerat, ideoque meritis pœnis adficiebatur,* ſubito capiunt, in ipſa hac vrbe & vniuerſo Palatinatu nimium ſæuientes, nec ſepulcris parcentes, indeque Darmſtadtienſes & Würtenbergenſes terras diripiunt, Francofurtum terrent** Anno 1694. Ludouicus Badenſis maiores longe Gallorum copias ſub Lorgio Mareſchallo, accedente etiam Delphino ipſum inuadentes, magna fortitudine detinebat, ne perrumperent. *** Poſtea Ludouicus Rhenum tranſiens, Alſatiæ grauis erat. **** Nec felicior annus erat 1695. dum Ludouicus Princeps Haſſicis copiis in Belgio & Saxonicis in Vngaria agentibus, eſſet deſtitutus. Anno 1696. concluſo inter ſex Circulos Superiores, Rhenanos vtrosq; Franconicum, Weſtphalicum, Sueuicum & Bauaricum Francofurti fœdere, exercitum ſexaginta millium colligebant, ***** & Ludouicus Badenſis Rhenum ad Moguntiam tranſiens, Gallorum caſtra tormentis conquaſſabat. ****** Vltimum belli in Germania erat occupatio arcis Ebernburg XXVII. Septembris 1697. facta. *******

* Rinck *p.* 1176. Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1339. Lettres Hiſtor. *Iuin.* 93. *p.* 631. & *Iuill. p.* 73. vbi etiam executio contra Heidersdorfium exponitur.

** Eur. Hiſtoricus. *Tom. II. p.* 1373. Bücher-Cabinet *Tom. XXII. p.* 205. Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 448.

*** Rinck *p.* 1191. Bücher-Cabinet *p. XXII. p.* 213. Lettres Hiſt. Iuill. 93 p. 77.

**** Rinck *p.* 1192. Lettr. Hiſt. *Août.* 93. *p.* 150. Août p. 164. Oct 94. p. 415. & p. 417. Litteræ ex caſtris Germanorum deſuper ſcriptæ inſeruntur, in quibus: *nous avons changé de Camp plusieurs fois; le Prince de Bade a quitté l' Armée, pour s' aller promener; & l' on ne ſavoit qu' en dire. On voyoit cependant des preparatifs mais on n' en concevoit pas bonns*

bonne opinion, parce que tantôt on y remarquoit beaucoup d'empressement, & tantôt on n'en parloit plus; outre que nous savions que le Prince de Bade avoit fait diverses fois des instances infructueuses, & que ses bonnes intentions trouvoient souvent des achopemens.

***** De hoc Francofurtensi congressu Faber in der Staats-Cantzelley *Tom. II. p.* 505. vbi etiam Litteræ ad Belgii Ordines, in quibus: *& conclusum iam est inter hos Circulos, arctius quoddam fœdus in tempora belli æque ac Pacis pro Defensione mutua perpetuandum, cuius virtute Electores, Principes ac Status in eo comprehensi, ad instruendum Exercitum sexaginta millium militum bene exercitatorum, quo proxima æstate, tuendæ patriæ vterentur, sese unitim obligarunt.*

****** Rinck *p.* 1225. Bücher-Cabinet *p.* 217. Lettr. Hist. Oct. 96. p. 449. Avr. 97. p. 399.

******* Eur. Historicus *Tom II. p.* 1878. Bücher-Cabinet *p. XXII. p.* 219. Lettres *Hist. Oct.* 97. *p.* 468.

§. LXXVI.

Durante hoc bello, noui per Saxoniam inferiorem motus. Dum enim Georgius Guilielmus Dux Cellensis noua Ratzeburgo munimenta praduceret, in præiudicium hoc sibi fore ratus Christianus V. Daniæ Rex Ratzeburgum munimentis nondum satis perfectis, adoriebatur, & vi armata oppugnabat. Interuentu tamen Imp. Regum Angliæ, Sueciæ, Belgarum & Electoris Brandenburgici Hamburgi xxix. Septembris 1693. negotium componitur, vt noua Ratzeburgi munimenta solo iterum æquarentur. *

* Rinck *p.* 1185. Extat ipsa Compositio in Recueil *Tom. IV. p.* 631. Lünig *p. spec. f. IV. p.* 163. Lettres Hist. *Sept.* 93. *p.* 318. Capitulatio. *Nov.* 93. *p.* 511.

§. LXXVII.

Mortuo Kl. Februarii 1694. Io. Ludouico Barone d'Eltern, Episcopo Leodiensi, bini erant Candidati, qui Episcopatum adpetebant, Iosephus Clemens Coloniæ Elector, & Ludouicus Antonius, Magnus Ordinis Teutonici Magister ex domo Palatina. Quadraginta sex aderant Canonici, quorum facta xx. Aprilis electione, viginti quatuor votum dabant Coloniensi, qui ab Innocentio XI. Papa breue eligibilitatis fuerat adeptus, reliqui viginti duo, quorum præcipuus erat Decanus de Mean fauebant Magistro Ordinis Teutonici. Isti proclamari faciebant Coloniensem campanis pulsatis, sonantibus tormentis, Belgarum legato ipsi desuper gratulante. Reliqui viginti duo vero contra hanc electionem non solum protestabantur, sed etiam in domum Decani abeuntes xxi. Aprilis vnanimi ore Magistrum Ordinis Teutonici Episcopum eligunt, & dum Cathedrali Ecclesia prohiberentur, campanas plurium Ecclesiarum aliarum pulsari faciebant, ipsi etiam plures ex præfectis desuper gratulabantur. Caussa ad Comitia atque ad Papam deferebatur. Et licet mortuo iv. Maii

Mali Magno Magistro, Canonici ipsi deuoti nouam electionem fieri vellent, Ludouicum Neoburgicum Episcopum Vratislauiensem designantes: contradicebant tamen reliqui, eo quod Coloniensis electio iamdum legitime fuisset facta. ** Protestabatur Galliæ Rex contra modum procedendi in hac electione per Cardinalem de Bouillon binis vicibus IX. & XI. Aprilis *** quod ab Electione fuerit reiectus. Instituta super hoc negotio Cardinalium Congregatione, Coloniensis non ab Imperio solum, sed a Papa etiam in hoc Episcopatu fuit confirmatus. ****

* Lettres Hist. *Febr.* 94. *p.* 153. *Avr.* 94. *p.* 418.

** Controuersia hæc plenius exponitur in Lettres Histor. Mai 94. p. 524. p. 583. Iuin p. 585.

*** Lettres Hist. May p. 544. Iuin p. 586.

**** Extat decretum Congregationis, Romæ XVIII. Septembris 1694. in Lettres Histor. Oct. 94. p. 429.

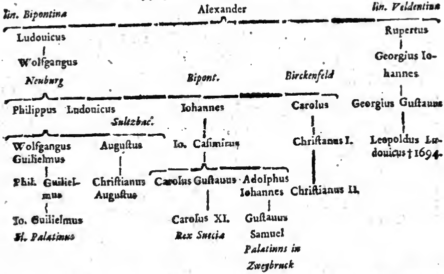
§. LXXVIII.

Mortuo Argentorati XXIX. Septembris 1694. Leopoldo Ludouico Comite Palatino, lineæ Veldentinæ vltimo, controuersia oriebatur de successione. Prætendebat eandem Christianus, Comes Palatinus lineæ Birckenfeldensis & Christianus Sultzbacensis, tanquam proximi adgnati, pari adgnationis gradu; * Carolus Suecorum Rex, tanquam Palatinus Bipontinus, eo quod linea Veldentina cum Bipontina communi stipite gauderet, & Comitatus Lützelsteinensis commune semper fuerit lineæ Bipontinæ apanagium: maxime vero, quod testamento vltimo defuncti hæres fuerit scriptus. Palatinus Elector ius Primogenituræ adlegabat, quod ipse caput sit familiæ, atque Comitatus iste Fideicommisso subiaceat. Christianus primum Birckenfeldensis Comitatus Lützelsteinensis possessionem adprehendebat, atque ab Episcopo Argentoratensi Francisco Egone Fürstenbergio inuestituram petebat, qui tamen feudum hoc tanquam apertum, in Curia feudali, nec citatis nec auditis adgnatis, declarabat, & Gallorum ope eiusdem possessionem adprehendebat. Contradicebat etiam Birckenfeldensi Regimen Bipontinum, & contra eiusdem possessionem protestabatur. Christianus autem in Camera Brisacensi contra Episcopum agebat, decernebatur Processus, partes citabantur, & per sententiam XXIV. Septembris 1695. Christiano Birckenfeldensi possessio Comitatus Lützelsteinensis decernebatur, idemque in possessionem mittebatur. Palatinus vero Elector Lützelsteinensem arcem vna cum Comitatu militari manu occupabat, exinde a Gallis deiectus. Per pacem Ryswicensem restituebatur iste Comitatus, saluis tamen prætendentium

 iuri-

iuribus. ** Aſt xxvii. Decembris 1697. Palatinus Elector Comitatus eiusdem poſſeſſionem denuo adprehendebat, *** proteſtante deſuper & Birckenfeldenſi & Suecorum Rege, qui etiam de Palatino, tanquam pacis publicæ turbatore & ſpoliatore conquerebatur, cum ipſe iam antea poſſeſſionem adprehenderit. Palatini etiam armata manu ipſius ditiones pertranſiiſſent. In Colmarienſi tamen Tribunali per ſententiam xxv. Februarii 1699. hic Comitatus Palatino Birckenfeldenſi fuit adſignatus, deſuper proteſtante in Comitiis Germanicis Electore Palatino. **** Dum interim Lützelſteinenſis arx cum Comitatu a Birckenfeldenſi, Veldentina vero ab Electore Palatino poſſideatur, controuerſia iſta nondum plane compoſita.

* Lettres Hiſt. *Janv.* 95. *p.* 66. Mars 97. *p.* 266. Schema adgnationis tale eſt:

** *Art. X. quantum ad Principatum Veldenziæ & quæ ſub nomine dicti Principatus aut Lautereccenſis defunctus Princeps Leopoldus Ludouicus Comes Palatinus Rheni poſſederat, reſtituentur iuxta §. quartum & indicem a Legatione Gallica exhibitum, ſaluis cuiuscunque prætendentium tam in poſſeſſorio quam petitorio iuribus.*

*** Lettr. Hiſt. *Febr.* 98. *p.* 187.

**** Acta hæc extant in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. V. c. VIII.*

§. LXXIX.

§. LXXIX.

Alterum belli Theatrum a. 1690. in Belgio aperiebatur. Declarato enim contra Gallos bello, * Luxenburgicus Gallicum exercitum ducebat, & traiecto in Namurcensi prouincia Sabi fluuio, repulsis, qui transitum ipsi prohiberent, acie cum Hispanis Belgisque sub Georgio Friderico Waldecciæ Principe prope Floriacum Brabantiæ, exeunte Iunio, confligit, eosdemque post acerrimam victoriam deuincit, sex illorum millibus cæsis, multis captis, ipsis etiam castris, Waldeccio Exercitus reliquias Bruxellas ducente. ** Insequenti anno 1691. Ianuario mense, Guilielmus III. Magnæ Britanniæ Rex, ex Anglia Hagam Comitum se conferebat, vt bellum contra Gallos promoueret. Ast, dum tempus adhuc consultationibus Fœderati tererent XXII. Martii Montes Hannoniæ ipse obsidebat Gallorum Rex, exercitu sexaginta sex hominum stipatus. *** Guilielmus equidem copias ex hybernis educebat, vrbi subuenturus, dum autem Galli indies magis adhuc fuissent firmati, accedente etiam clerici cuiusdam proditione, vrbs, VI. Aprilis 1691. ad deditionem fuit compulsa, inspectante Fœderatorum exercitu. **** Inde exeunte Maio, Leodium per triduum ignitis globis tentatur, sed aduentante in auxilium Fœderatorum exercitu, iterum relinquitur. ***** Luxenburgicus etiam Dux IX. Septembris st. v. 1691. Fœderatorum exercitum, ad Leusam Brabantiæ inuadebat, his tamen victoribus. ****** Postquam exeunte hoc anno, Bauariæ Elector Belgii Hispanici Pro-Rex constitutus fuisset, ******* Maio mense 1692. ipse præsens Gallorum Rex obsidet, atque vrbem ineunte Iunio, post trium hebdomadum spatium, arcem XXVIII. Iunii capit. ******** Fœderatorum exercitu inspectante, & suppetias ferre ob Gallorum potentiam nimiam haut auso. Post hæc III. Augusti Guilielmus Rex vna cum Bauaro, Luxenburgicum Ducem ad Stenkerckam Hannoniæ adoriebatur. Sed Gallos per proditorem Bauarum monitos, paratos inueniebat. Et licet primo impetu Gallorum Ordines perrupissent Fœderati, iniquo tamen loco constituti erant, vt equites suos accersere minime possent: hoc ipso Galli incitati, victores repellunt, campum recipiunt, vt Fœderati se sensim subducere cogerentur. Istis tamen cruenta fuit victoria, vt plures suorum desiderarent, quam Fœderati. † Boufflerius posthæc VIII. Octobris st. v. Caroloregium & Huium ignitis globulis frustra tentabat. †† Exeunte hoc anno Galli Furnas & Dixmudam parum resistentes, capiunt. ††† Anno 1693. dum Fœderati magno col-

collecto exercitu Gallis se opponerent, hi, vt ipsorum vires distraherent, Huium inuadebant, & variorum locorum, Leodii inprimis, obsidionem simulabant, vt Guilielmus illis seruandis copias submitteret. His igitur debilitatus, Luxenburgicus Dux eundem XXVIIII. Iulii st. n. ad Tirlemontium, Brabantiæ oppidum, siue Landam inopine adgreditur, & licet Galli, occupatis Fœderatorum tormentis, prœlii aream retinerent, multos tamen præfectos & fortiores milites e suis desiderabant. †††† Post hanc victoriam, Ludouicus Rex Fœderatis pacem offerebat, quam tamen isti ob iniquas conditiones reiiciebant. Inde Caroloregium Namurcensis Comitatus, a Villaregio Mareschallo ab Idibus Septembris obsessum atque igne nimium angustatum, post quam satis iam fuisset dirutum, XI. Octobris Gallis deditur, ††††† Fœderati vero Huium & Dixmudam occupant. Anno 1695. dum Namurcum obsiderent Fœderati, Villaregius Dixmudam, præfectorum, Ellenbergeri potissimum negligentia capit, qui ideo meritis pœnis fuerunt subiecti. †††††† Bruxellarum vero vrbem Brabantiæ & Metropolim innumero fere ignitorum globulorum immissione vexat, ††††††† hoc ipso Namurci obsidionem impediturus: ast constantes in proposito Fœderati, IV. Augusti vrbem, & II. Septembris arcem, post acerrimam Boufflerii defensionem, vel decem suorum millibus amissis, Villaregio cum immenso exercitu inspectante, & auxilium frustra tentante, deditione capiunt. Licet autem honestis conditionibus milites præsidiarii egressum fuissent pacti, Dux tamen illorum Boufflerius detentus, & Traiectum missus fuit, eo quod Dixmudæ & Furnarum præsidia Galli, contra datam fidem detinuissent. His tamen liberatis, & Boufflerius dimissus est. †††††††† His itaperactis, pacis potius quam belli consilia seruebant, nisi quod Athum adhuc a Gallis VI. Iunii occuparetur. †††††††††

* In Recueil *Tom. IV. p.* 593. reperitur declaratio belli contra Hispanos, de dato 15. Aprilis 1689. Declaratio vero Hispanica Bruxellis III. Maii 1689. in Europæischen Historico *Tom. I. p.* 524.

** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 884. Mem. de la Guerre de Flandre Tom. I. p. 98. *il y eut six mille hommes tuez des Ennemis, sept mille prisonniers, & parmi ces derniers on comptoit neuf cens Officiers. Cette victoire fut fort disputée & si elle fut glorieuse a la France, elle luy couta bien cher. L'Infanterie Hollandoise fit des prodiges de valeur, de sorte, que si elle auoit été soutenuë par la Cavalerie, le Duc de Luxembourg couroit risque de perdre la Bataille non obstant sa grande superiorité.*

*** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 995. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 108. qui etiam addit: *tandis que l'Artillerie iouoit sur cette Place, & que les Soldats monteient la tranchée, les*

les Généraux tenoient le Bal dans leurs Tentes avec les Dames de la Cour qui avoient suivi l' Armée.

**** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 1005. Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 51.

***** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 1013.

****** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 1068 inter *Chevres & Blichy*, Gallis extremum agmen *die Arriere Garde* inuadentibus. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 109.

******* Eur. Historicus *Tom. I. p.* 1154. Rinck *p.* 1130. Lettres Histor. *Ianv.* 1692 *pag.* 87.

******** Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1197. Mem de la Guerre *Tom. I. p.* 125. Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 268. Lettres Histor. *Iuin.* 1692. *p.* 629. 681. *Iuill. p.* 684.

† Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1231. Mem. de la Guerre Tom. I. p. 134. proditorem vocant Millevois Musicum Bauaricum, sed addunt: *Cependant, on n' a point fait façon de publier dans le monde, que Son Altesse Electorale avoit la connoissance de tout ce que faisoit Milleboys: & dans la suite on a attribué tous les mauvais succes que le Roi d' Angleterre avoit eu dans ses entreprises, aux intelligences secrétes que ce Prince entretenoit avec la Cour de France.* Lettr. Histor. *Août* 1692. *p.* 225. *Sept. p.* 301. 348.

†† Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1280. 1293. Lettres Hist. *Nov.* 92. *p.* 586.

††† Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1293.

†††† Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 464. Lettres Histor. *Août* 93. *p.* 210. Eur. Historicus *Tom. II p.* 1385. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 137.

††††† Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 171. Europ. Historicus *Tom. II. p.* 1417. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 154. Lettr. Hist. *Oct.* 93. *p.* 451. Capitulatio *p.* 542.

†††††† Lettr. Hist. *Août* 95. *p.* 219. Sententia mortis contra ipsum Gandaui IV. Nouembris 1695. pronunciata, extat in Lettres Hist. *Dec.* 95. *p.* 669.

††††††† Lettr. Hist. *Sept.* 95. *p.* 306. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1668.

†††††††† Lettr. Hist *Sept.* 95. *p.* 328. 436. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1641. 1665. 1672. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 162. qui etiam tradit, Coehornium deditionem plurimum promouisse. Lettres Hist. *Oct.* 94. *pag.* 433. *Août* 95. *pag.* 183.

††††††††† Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 763. Eur. Historicus *p.* 1827. 1846. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 188. Lettr. Hist. *Iuin* 97. *pag.* 673.

§. LXXX.

Tertium Theatrum in Italia erat. Sabaudiæ enim Dux, Victor Amadæus, postquam Fœderatis accessisset, * & milite Hispanico fuisset firmatus, contra Gallos agebat, Mareschallo de Catinat, qui copiis longe inferior erat, retrocedente. Post aliquot conflictus XVIII. Augusti 1690. prœlium ad Staffordam prope Salucium conferebatur, vbi Dux non expectata Germanorum, quos Eugenius adducebat, aduentu, fortiter licet pugnans, Gallosque primo impetu retundens, tandem profligatur, vt parum abfuisset, quin totus ipsius exercitus deleretur; Occisi fuerunt bis mille, sexcenti & vltra capti, cum omnibus impedimen-

mentis. ** Hac victoria parta, Galli Salucium, Sauilianum, Fossanum, Chamberium & plerasque Ducatus Sabaudici vrbes partim sine sanguine recipiunt. *** Susa etiam XI. Nouembris st. n. 1690. se dedit. **** Martio mense 1691. Niceam in Liguriæ finibus sitam Galli obsidebant, eandemque, globo igniuono in turrim nitrato puluere plenam illapso, huiusque copia obsessos priuante, vna cum arce in suam redigunt potestatem, Iunio mense Auelliana oppido in Subalpinis, Galli potiuntur, & Villa Franca, Carmaniolam etiam post breuem obsidionem recipiunt. ***** Cunei tamen obsidionem non sine suorum damno relinquere iterum fuerunt coacti, Eugenio Principe cum Fœderatorum exercitu obsessis in auxilium veniente. ****** Dum etiam Bauariæ Elector Sabaudiæ Duci se iunxisset, Carmaniolam hic recuperat, magna inibi reperta Commeatus copia, Galli etiam Salutium, Sauilianum, Fossanum deserunt. ******* In Sabaudia vero Galli XXI. Decembris Montmelianum per quatuordecim menses laxius inclusum, postquam per triginta septem dies arctius fuisset obsessum, dum globus ignitus forte fortuna in fossas subterraneas puluere nitrato repletas incidens vallum euertisset, inter asperrima hyemis incommoda ad deditionem cogitur, quod vnicum adhuc fuerat Ducis in Sabaudia propugnaculum. ******** Waldensibus tamen, Gallis plurimum damni inferentibus. Anno 1692. equidem Galliæ Rex varie tentabat, qua ratione vel Sabaudiæ Ducem a Fœderatis abstraheret, vel contra Imp. Italiæ Principum Fœdus firmaret, misso ad ipsum Chanlæo. Pacem equidem Dux haut abnuebat, si Rex ablata omnia restitueret, munimenta Casalio & Pinarolio præducta, destrueret, sed Rege hæc concedere nolente, † Dux Augusto mense in Delphinatum irrumpit, Ebrodunum, vulgo Ambrun post decem dierum obsidionem, Vapincum aliaque oppida capit, omnem prouinciam terrore implet, ita vt Lugduno etiam & Gratianopoli metueretur, ob inopinatum tamen aduersæ valetudinis casum, ipse multis tributis impositis, & oppidis quibusdam igne deletis, in Pedemontium regreditur, non sine suspicione factæ iamdum cum Gallis pacis arcanæ. †† Insequenti anno 1693. Fœderati, post vastatam Perusinam vallem atque expugnatam S. Brigittæ arcem, Pinarolium ignitorum globulorum immissione frustra vexant, ††† & postquam Catinatus Mareschallus nouis viribus firmatus, ipsis obuiam iuisset, fit ad Marsagliam siue Orbasanum, territorii Sauiliani in Pedemontio, instante Duce, contradicentibus licet Hispanorum præfectis, IV. Octobris atrox prœlium, in quo victores Galli, cruenta tamen

vi-

victoria, Principe Eugenio licet, qui aciei medium ducebat, fortiter resistente. †††† Galli igitur, loca quædam Taurino vicina incendunt, Cunei obsidionem frustra moliuntur. Anno 1695. Kl. Iulii st. v. post viginti sex dierum obsidionem, Casalium Montisferratensis Marchionatus munitissimum oppidum Fœderatis deditur, his legibus, prout iam ante cum Duce conuenerat, vt arx non solum, sed etiam munimenta solo æquentur, Ciuitas muro saltim cincta, Mantuano Duci Domino suo anteriori restituatur. ††††† Tandem vero, renouato licet cum Leopoldo & Belgis Fœderatis XXI. Septembris 1695. fœdere, †††††† conciliante potissimum Innocentio XII. Papa, Sabaudiæ Dux Lauretti cum Gallorum legatis pacem concludebat arcanam. Postquam enim partim ob secretos Belgarum Tractatus, Bruxellis & Gandani institutos, suspicionem caperet, partim etiam Guilielmus III. M. Britanniæ Rex in Pinarolii restitutionem consentire nollet, meliores pacis conditiones a Gallis, quam procurantibus Fœderatis, sperabat, quam litteris suis ad Aurelianensem scriptis, Ducissa plurimum promouebat. * Et licet ineunte anno 1696. omnia ad bellum pararentur, ipse Dux nil tamen aliud quærebat, quam qua ratione Germanorum militem præsidiarum, ex munimentis suis eliceret. Hoc tanquam ad singularem expeditionem facto, in castris suis XII. Iunii inducias facit publicari ** demum XXIX. Augusti Augustæ Taurinorum pax, de qua iam pridem conuenerat, fuit signata, his conditionibus, vt Duci omnia loca oblata, Pinarolium etiam, sed destructis munimentis restituantur, Maria Adelheid, Ducis Primogenita, Burgundiæ Duci collocaretur, concessis ipsi quatuor myriadibus librarum Gallicarum. Male equidem hæc pax habebat Fœderatos, qui desuper protestabantur, sed, dum elapsis induciis vsque ad XV. Septembris concessis, ipse Dux, cum Gallorum exercitu Valentiam Mediolanensis Ducatus vrbem obsideret, *** promouebat hoc Italiæ Neutralitatem, quam plurimum Galli adpetebant, Vigeuani VII. Octobris 1696. conclusam. Fœderatorum copiæ acceptis ingentibus pecuniæ summis, quas Italiæ Principes præstabant, Italiam relinquunt. ****

* Theatr. Eur. *Tom. XIII. p.* 1066. Rinck *p.* 1087. Leben Eugenii *p.* 311. Extat fœdus Leopoldi cum Victore Amadeo Duce Sabaudiæ Augustæ Taurinorum IV. Iunii 1690. conclusum, in Recueil *Tom. IV. p.* 608. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 859.

** Rinck *p.* 1090. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 902. Leben Eugenii *p.* 321.

*** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 906. Leben Eugenii *p.* 323.

**** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 952. Leben Eugenii *p.* 329.

***** Eur.

***** Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 997. 1003. Rinck *p.* 1116. Leben Eugenii *p.* 338

****** Leben Eugenii *p.* 350. Rinck *p.* 1117. Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 1020.

******* Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 1071. Leben Eugenii *p.* 353.

******** Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 68. Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 977. 1049. 1114. Rinck *p.* 1117. Leben Eugenii *p.* 372. Lettres Hiſtor. *Ianv.* 1692. *p.* 41.

† Rinck *p.* 1140. Leben Eugenii *p.* 380. Quid Chanlaus Auguſtæ Taurinorum propoſuerit, extat in Actes & Memoires de la Paix de Ryswic *Tom. I. p.* 27. Lettres Hiſtor. *Avr.* 1692. *p.* 386. *Febr.* 93. *p.* 144.

†† Leben Eugenii *p.* 391. Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1243. Rinck *p.* 1141. Lettr. Hiſtor. *Sept.* 1692. *p.* 280. Aſt, *p.* 405. aliæ rationes exponuntur expeditionis male ſuccedentis (1.) quod claſſis Hiſpanica ſtato tempore ad Prouinciæ oras haut adpulerit, (2.) copiæ Hiſpanicæ Sabaudiæ Duci debitum haut præſtiterint obſequium (3.) morbus Sabaudiæ Ducis (4.) eximia cura Mareſchalli de Catinat.

††† Leben Eugenii *p.* 412. Eur. Hiſtoricus *p.* 1380. Rinck *p.* 1175. Lettr. Hiſt. *Aout* 93. *p.* 238.

†††† Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 477. Leben Eugenii *p.* 437. Europ. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1419. Rinck *p.* 1175. Lettr. Hiſt. *Nov.* 93. *p.* 554. & *p.* 555. *La perte des Alliez, apres la reuuë de toutes les Nations tant en Cavalerie, Infanterie, que Dragons, a cinq mille cinq cens hommes morts, bleſſez ou priſonniers.* Et paullo poſt: *Celle des François de leur aveu & ſelon le raport de divers Deſerteurs & des Officiers Priſonniers, qu' ils ont renvoyez, eſt d' environ ſix à ſept mille hommes hors de combat Dec.* 93. *p.* 599.

††††† Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 779. Europ. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1579. 1630. 1631. 1645. Leben Eugenii *p.* 464. Rinck *p.* 1221. Lettres Hiſtor. *Aout* 95. *p.* 122. vbi etiam locus iſte exacte deſcribitur. *Sept.* 255.

†††††† Extat illud in Recueil *Tom. IV. p.* 646.

* Memoires Hiſtoriques *f.* 17.

** Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1759. Lettr. Hiſtor. *Iuill.* 96. *p.* 17. *Aout p.* 124. Leben Eugenii *p.* 488. Rinck *p.* 1232.

*** Scripta circa hanc pacem extant in Actes & Memoires *Tom. I. p.* 167. In Recueil *Tom. IV. p.* 651. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. III. p.* 806. Eur. Hiſtoricus *p.* 1777. Actes & Memoires *Tom. I. p.* 196. Theatr. Eur. *Tom. XV. p.* 24. de hac pace etiam Lettr. Hiſt. *Sept.* 96. *p.* 239. *Oct. p.* 388.

**** Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1773. Rinck *p.* 1235. Leben Eugenii *pag.* 498. Lettr. Hiſt. *Oct.* 96. *p.* 478. *Nov. p.* 472.

***** Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1780. Rinck *p.* 123. Leben Eugenii *p.* 502. Extat in Recueil *Tom. IV. p.* 653. Actes & Memoires *Tom. I. pag.* 213. Lettr. Hiſtor. *Nov.* 96. *p.* 482.

****** Lettr. Hiſt. *Dec.* 96. *p.* 590.

§. LXXXI.

§. LXXXI.

Quartum belli Theatrum Catalonia monſtrabat, in quam Iulio menſe 1691. Galli irrumpentes, Vrgellam poſt octiduі obſidionem capiunt. * Rhoda vero, detecta proditione, excluduntur. ** Claſſe ad Hiſpaniæ littora adducta, Barcinonem & Alicantum igniuomis globis miſere vaſtant. Anno 1692. Rhoda obſidetur, atque IX. Iunii ſt. n. deditione capitur *** Anno 1694. XXVI. Maii Noaillius Gallorum Dux Hiſpanos ad fluuium Ter prope Palamum internecione cædit, Palamum vrbem, Gerundam & Oſtalricum capit. **** Barcellona etiam, acriter licet eam defendente Georgio Darmſtadtienſi Principe, a Gallis VIII. Augusti 1697. capitur, profligato a Gallis Velasquio Prouinciæ Prorege, qui in auxilium vrbi venerat: ſed pace paullo poſt publicata, reſtituitur. *****

* Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 1022.

** Europ. Theatr. *Tom. XIV. pag.* 470. Eur. Hiſtoricus *c. l.* Lettres Hiſtoriques *Iuil.* 93. *p.* 198.

*** Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1367.

**** Eur. Hiſtoricus *Tom. I. p.* 1485. 1508. 1525. Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 603. Lettres Hiſtor. *Iuin* 94. *p.* 675. *Iuillet p.* 51. 69. *Aoút p.* 171. *Oct. p.* 467.

***** Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 1855. Lettres Hiſt. *Iuill.* 97. *p.* 87. *Aoút p.* 210. *Sept. pag.* 326.

§. LXXXII.

Sic mari etiam certabatur. Sub belli equidem initium ſæpius victores Galli. Siquidem XXXI. Iunii ſt. v. 1690. nauali prœlio in freto Caletano pugnabatur, ſed, dum Angli, Duce Herberto, Torringtonii Comite, Belgis non ſubuenirent, horum claſſis vincitur, Torringtonio in Tameſin recedente, qui tamen ex decreto Parlamenti, tanquam proditionis reus captiuus ducebatur. * Nouus XXIX. Maii ſt. n. 1692. conflictus naualis in Normanniæ oris ad la Hogue, dum Ryſſelius Supremus Fœderatorum claſſis maritimæ præfectus, ſubmotis, qui Gallis & Iacobo fauere videbantur, nauium Præfectis, aliisque ſubſtitutis, Toruillium cum Gallorum claſſe cruento prœlio per triduum durante, vincit, multis illorum nauibus incenſis vel ſubmerſis. ** Ab hoc tempore nunquam mari reſiſtere auſi fuerunt Galli, piratis tamen illorum, potiſſimum Dünckerckenſibus, Anglorum Belgarumque nauibus quaſi ex ſpecula inhiantes, multum illorum commerciis detrimenti attulerunt. Anno 1693. XXX. Iunii Galli, Toruillio Duce, Anglorum Belgarumque claſſem in Ægeum mare tendentem, adoriuntur, multis illorum nauibus, quarum vel ducentæ erant, captis vel incenſis, reliquis in portus Hiſpaniæ

10. T dis-

dissipatis. Hanc iniuriam vlturi Fœderati, instructa classe Iulio & Augusto mense 1695. Galliæ oras infestant, Dieppam, Gratiæ Portum, Caletum, Granuillam & Maclouiæ oppidum aliasque vrbes maritimas ignitis globulis delent, multumque adferunt detrimenti: neque quod tentabant, vspiam adpellere licebat. ***

* Eur. Historicus *Tom. I. p.* 890.

** Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 288. 615. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1219. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 129.

*** Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 487. 615. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1440. 1507. 1521. 1690. 1761. de S. Malo Lettr. Hist. *Iun.* 94. *p.* 74. *Iul.* *p.* 96. Dieppæ, *Août p.* 222. 331. Dunckerckæ *Sept.* 95. *p.* 277. Caleti *Oct.* 95. *p.* 415.

§. LXXXIII.

Dum autem Gallorum Regis vires ob bellum continuum attererentur, ipse etiam Hispanicam successionem in animo haberet, de pace serio cogitabat. * Anno 1690. siquidem iamdum Carolus XI. Suecorum Rex a Gallis per Marchionem de Bethune sollicitatus, Viennæ & Hagæ Comitum, pacem se inter vtrasque partes belligerentes conciliaturum offerebat. Innocentius XII. etiam a Gallorum legato, Comite de Rebenac sollicitatus, Imp. & Hispanos ad pacem hortabatur. *** Noua Pacis capita in aula Holmiensi a. 1693. proponebat Comes d' Auaux, Suecorum Regi quingenta Ioachimicorum millia, & per aliquot annos trecenta millia offerens, si ipsi pacem procuret. Capita, quæ proponebat, erant, vt armistitium in pacem perpetuam mutetur, dum Galli loco Argentorati, Friburgum & Philipsburgum restituerent, Munimenta fortalitii Ludouici, Montis Regii, Trarbaci & Hunningæ destruerentur, **** eademque Manifesto ad Rhenum publicato, exhibebantur: sed nec ista minus probabantur, potius Suecorum Rex cum Belgis a. 1695. fœdus concludebat, se eo cum ipsis adlaboraturum, vt pax futura pacis Westphalicæ fundamento niteretur. ***** Eodem anno Iohannes, Poloniæ Rex Molium, qui apud Amstelodamenses hucusque Residentis nomine negotia ipsius gesserat, in Galliam mittit, qui, postquam a Belgis Fœderatis, Galliæ Regis legatis, Harlæo & Domino de Callieres litteras salui conductus impetrasset, eosdem, prout conuenerat, Traiectum ad Mosam conducit, vbi cum Belgarum delegato Dyckfeldo de pace agebatur, sed Gallis parum concedentibus, Belgis Argentorati restitutionem postulantibus, conatu frustraneo, ita vt Galli Parisios reuerterentur. ****** Finitis belli actionibus anno 1695. Auauxius Comes in aula Holmiensi, Gal-

Gallorum legatus apud Heluetos noua capita proponebant, atque inter hæc Argentorati restitutionem, destructis tamen munimentis, & Luxenburgi, denuo etiam per Dyckfeldum petebant, vt Domino de Callieres in Belgium veniundi potestas concederetur. Hic igitur litteris salui conductus sub ficta mercatoris specie impetratis, Gandauum concedebat, cum Borelio, Consule Amstelodamensi ad id negotium destinato, agens. ******* Secretis licet institutis congressibus, suspicio tamen apud Fœderatos reliquos oriebatur. Inclinabat etiam sensim in Gallorum partes Sabaudiæ Dux, qui facta pace particulari, vniuersalem haut parum promouebat.† Accedebat interim tractatibus Gandauensibus Dyckfeldus, qui XVII. Augusti 1696. Hagæ Comitum in congressu non solum Ordinum, sed etiam Legatis Imperatoris & Hispanicis quid hactenus actum fuerat, narrabat. †† Dum autem Belgæ magis ad pacem inclinarent, Kl. Septembris in congressu Fœderatorum, per Heinsium exponebant, quid circa pacis negotium hucusque fuerit tractatum, legatis hæc ad referendum acceptantibus. ††† Interim Dominus de Callieres Vorburgum Hagæ Comitum vicinum, atque demum Delfos accesserat, vbi tractatus continuabantur. †††† Varia autem erant Fœderatorum consilia. Imp. pacem ad fundamentum Westphalicæ constitui volebat, Hispanus eam plane reprobabat. Sueciæ Rex ex fœdere sex militum millia offerebat, ad bellum continuandum. ††††† Inter hæc Papa, Rex Lusitaniæ, Venetorum Respublica, Sabaudiæ Dux, pacis se fore conciliatores offerebant, †††††† quod tamen nec Galliæ Rex, nec Fœderati acceptabant. Post quam autem de Callieres nomine Regis sui ad certa capita, tanquam futuræ pacis fundamenta x. Februarii 1697. se obligasset, de restituendo Argentorato in eo statu, quo capta fuerat, & Luxenburgo, Belgii & Cataloniæ locis post pacem Nouiomagensem captis, Lotharingiæ etiam, cassandis vnionibus, idemque coram legato Mediatore ad Protocollum declarasset, ††††††† adgnoscendo etiam M. Britanniæ Rege: in Fœderatorum congressu Hagæ Comitum IV. Februarii 1697. mediatio legato Suecico Lilienroth offerebatur. †††††††† Agebatur inde de loco congressus. Imp. Augustam proponebat, Coloniam, Francofurtum, Aquisgranum vel Basileam. Hispanus Antwerpiam, Belgæ vna cum Magnæ Britanniæ Rege Neomagum, Traiectum ad Mosam, Bredam, Sylvam Ducis, Delfos vel Hagam Comitum. Alii Leodium, Hamburgum vel Holmiam. In Comitiis etiam Imperii, postquam Imp. de accepta ab ipso mediatione III. Martii 1697. proposuisset, agebatur an deputatio

Imperii nomine ad locum congressus mittenda, an vero, prout in Tractatibus Pacis Nouiomagensibus factum, Imp. pacis negotium relinquendum: Primum, contranitense licet Imp. placuit, facto desuper XXX. Maii 1697. decreto, atque ex singulis Imperii Collegiis, Electorum, Principum Ecclesiasticorum & Secularium, Comitum & Ciuitatum, pares numero vtriusque Religionis decernebantur, qui dirigente Moguntino pacis negotio adsint, *** ididemque subdelegatorum nomine vterentur, ad euitandos Cæremoniarum scrupulos. ****

* Quid Gallum ad pacem petendam permouerit, traditur in Memoires concernant la Negotiation de la Paix de Ryswick sub initium *Tom. I. f.* 37. Mem. de la Guerre Tom. I. p. 206. *l' ay dit que la principale raison qui avoit porté le Roi à conclure promptement la Paix, étoit la mort prochaine du Roi d' Espagne. Il étoit de l' intérêt de Sa Maiesté de des unir tant de Puissances Alliées, dont la concurrence, par l' Vnion de leurs armes auroit été fatale à ses desseins si Sa Maiesté Catholique eut décédé dans le tems de la Négotiation de cette Paix, comme l' experience l' a fait voir.*

** Actes & Mem. *Tom. I. p.* 1. *sqq.* Sal. Faber *Leben Caroli XII. Tom. I. c. VIII.*

*** Extant litteræ Innocentii XII. in Actes & Memoires *Tom. I. p.* 13. Eur Staats-Cantzelley *Tom. I. p.* 490. Qua ratione Galli illum sollicitauerint, ponunt Lettres Histor. *Nov.* 1692. *p.* 487. *Dec. p.* 598. & per Iansonium cardinalem *Ianv.* 95. *p.* 41.

**** Extant istæ Propositiones in Actes & Memoires *Tom. I. p.* 33. Similia fere Galli per legatum suum Bonrepos in aula Danica proposuerant *p.* 41. 51. Faber *Tom. I. c. X.* Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1331. 1474. 1554. Lettres Hist. *Août* 93. *p.* 169. *Sept. p.* 271. *Ianv.* 94. *p.* 107. *Febr. p.* 127. 216. *Iuin. p.* 619. *Mars* 96. *p.* 264. *Août p.* 195. de Harlæi negotiis Lettres Hist. Dec. 94. p. 659. *mais il est encore plus, que ce Ministre s' est effectivement rendu sur les frontiéres du côté de Liege accompagné du Comte de Crecy Verius, habile homme dans les negociations. L' Abbé Morel autre habile politique n' étoit pas avec eux. Il agissoit en même tems du côté d' Allemagne. Ces deux premiers Ministres avoient ordre de faire quelque Offres aux Alliez; mais comme ces Offres étoient infiniment au dessous, de ce qu' on peut legitiment prétendre, tous les Alliez les ont vnanimément rejettées.*

***** Actes & Memoires *Tom. I. p.* 76.

****** Memoires Historiques *f.* 13. 14.

******* Mem. Hist. *f.* 16. Mem. de la Guerre *Tom. I. pag.* 185. Lettres Histor. *Nov.* 1696. *pag.* 501.

† Mem. Hist. *f.* 17. 18.

†† Mem. Hist. *f.* 19.

††† Mem. Hist. *f.* 19. 20. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. II. p.* 474.

†††† Mem. Hist. *f.* 22.

††††† Mem. Hist. *f.* 27. 30.

†††††† Mem. Histor. *f.* 26. 27. 28.

††††††† Extant hæc pacis Præliminaria Actes & Mem. *Tom. I. p.* 302. 383. Mem. Histor. *pag.* 45.

Mem.

††††††† Mem. Hist. *f.* 38. In Consessu Ordinum Belgii Fœderati hæc mediatio iamdum 3. Septembris 1696. fuerat decreta. Actes & Mem. *Tom. I. p.* 229. 280.

* Mem. Histor. *f.* 53. Varia decreta hac in parte in consessu Ordinum Belgii Fœderati facta, extant in Actes & Memoires *Tom. I. p.* 229. *sqq.*

** Extat Propositio Cæsaris *Tom. I. p.* 349.

*** Mem. Histor. *f.* 32. Quid in hoc negotio gestum, plenius exponit Ludwig *de Iure Adlegandi p.* 159. *sqq.* & *Discurs von der Reichs Deputation zu Friedenschlüssen p.* 14. Acta Comitialia exhibet Faber *Tom. III. p.* 188. *sqq.* Deputati Imperii erant ex Collegio Electorali Moguntinus, Bauarus, Saxo & Brandenburgicus. Ex scamno Principum Ecclesiasticorum Austriacus, Salisburgensis, Magister Ordinis Teutonici, Herbipolensis, Spirensis, Constantiensis, Hildesheimensis, Leodiensis, Monasteriensis. Ex scamno Principum secularium Magdeburgensis, Bremensis, Palatino-Neoburgicus, Saxo-Gothanus, Saxo-Coburgensis, Culmbacensis, Cellensis, Guelferbytanus, Cassellanus, Würtenbergensis, Glückstadtiensis, Badensis, Anhaltinus, Prælati Sueuici, Comites Wetterauici. Ex Ciuitatibus Imperialibus Colonia, Augusta, Francofurtum & Noriberga. Europ. Historicus *Tom. II. p.* 1882. Ludwig *pag.* 170.

**** Ludewig *pag.* 171.

§. LXXXIV.

His ita dispositis, Ryswicum placebat, vicus inter Hagam Comitum, vbi Fœderatorum commorabantur legati, & Delfos, Gallicorum sedem, intermedius, & quidem in adiacente palatio Arausionensis Principis *Neuburg* adpellato, * Conuentus instituebantur. Disponebatur primum de variis cæremoniis, ** atque his compositis, varie agebatur de Adlegatorum Imperii admissione. Et licet inter hæc Carolus XI. Suecorum Rex v. Aprilis st. v. 1697. fato defungeretur, & Christianus V. Daniæ Rex interea missa solenni legatione, Mediationem adfectaret, ista tamen sub tutela Hedwigis Eleonoræ, auiæ Caroli XII. Principis adhuc minorennis, continuabatur. *** Dum primus Congressus IX. Maii 1697. Rysuici institueretur, aderant Legati, Boiicus, Saxonicus, Brandeburgicus, qui ad eundem admittebantur, a Cæsareis vltro inuitati, dum in fœdere magno comprehensi, nondum adhuc ab Imperio decreta adlegatione. **** Postquam autem Imperii adlegati Hagam accessissent, dubitabatur, an isti quoque ad Conuentus admittendi. Dubitabat Hispanicus legatus, sed adnuentibus Cæsareis, ad solennes Fœderatorum Conuentus admittebantur; dum autem hi cum Gallis congrederentur, adlegatos admitti nolebant, infra Cæsaris dignitatem rati, si membra cum capite pari ratione concurrerent. Quoties etiam

 soli

soli erant Cæsarei, Adlegati ipsi congressionem declinabant, eo quod Cæsarei illis honores legatis debitos concedere nollent. Placuit igitur, Emanuelem Willium, concessis ipsi mandati, fideique formulis, instruere, qui a Cæsareis perciperet, quid in singulis cum Gallis congressibus fuisset tractatum, idemque Adlegatis in Conclaui Moguntino congregatis significaret. ***** Et licet Cæsarei pleraque, quæ in congressu cum Gallis proponerent, cum adlegatis communicarent, horumque suffragia expectarent, ipsam quoque pacis formulam ab ipsis propositam iisdem exhiberent, & monitorum, quæ ab ipsis facta fuerant, rationem haberent: quædam tamen & ipsis inconsultis proponebant, de quibus in congressu non solum, sed etiam exhibitis litteris, conquesti fuerunt adlegati. ****** In Sessione V. xxii. Maii exhibebantur Mediatori Imperii Adlegatorum & Hispani Postulata, ******* dum Angli, Belgæque secretos cum Gallis instituerent congressus. ******** Et licet de armistitio Galli proponerent, Belgæ etiam haut abnuerent, illud tamen, reprobante Magnæ Britanniæ Rege, ad effectum minime ducebatur, potius Gallorum tanta ratio haut habebatur. † Dum igitur tardius procederent pacis Tractatus, Gallis modo Argentoratum, in statu quo capta fuerat, modo in compensationem eiusdem, alias vrbes offerentibus, †† Protestantes etiam grauamina religionis nimia exhiberent, omnia in pristinum restitui volentes, ideoque inter ipsos Fœderatos non satis conueniret, Angli Belgæque belli diuturni pertæsi, ad pacem adspirabant. Habito igitur ix. Iulii Bruckomi prope Halam Brabantiæ, inter Comitem de Portland & Boufflerium Mareschallum conuentu, de pacis capitibus inter Anglos Belgasque & Gallos conuenit, quibus Hispani facile accedebant. ††† Magnæ Britanniæ igitur Rex vna cum Belgis Germanos adhortabatur, vt oblatas a Gallis conditiones acciperent, dum ipsi bellorum onera sustinere amplius non valentes, ad pacem inclinarent. Galli tamen non nisi ad finem Augusti vsque, ad Argentorati restitutionem obligari se velle proponebant, †††† dum tempore tam breui Germani de eo conuenire nondum possent. Tempore isto præterlapso, Friburgum & Brisacum in Argentorati compensationem offerebant, neque tamen hoc promisso vltra xx. Septembris teneri volebant. ††††† Tandem cum Anglis, Belgis atque Hispanis Pax xx. Septembris st. n. signatur. †††††† Cum Belgis equidem, vt ablata vtrinque & Comes d'Auuergne in Comitatum Bergen ob Zoom restituatur, fuit pactum, & Tra-

& Tractatus commerciorum confectus. M. Britanniæ Regem pro legitimo adgnoscebat Galliæ Rex, cum hac obligatione, se nulla ratione illis adsistere velle, qui eundem in hac regnorum possessione turbare conentur. Hispaniæ vero Regi præter loca, durante hoc bello in Catalonia & Belgio ablata, Luxenburgum cum omni ditione restituitur.

* Locus iste in Actes & Memoires sub initium *Tom. II. p.* 1. sic describitur: *on tomba enfin d' accord que les Ambassadeurs des Hauts Alliez qui etoient déia à la Haye y resteroient, & que les autres s' y rendoient incessamment; que les Ambassadeurs de France, qui étoient déia arrivez à Delft y resteroient aussi, & que les Conférences se tiendroient dans vne Maison du Roi d' Angleterre nommée la Maison de Neubourg; parce qu' vn Duc de Neubourg y mit la premiere pierre, lors que la Prince d' Orange Frideric Henri la fit batir. On diroit qu' elle a été faite exprés pour y traiter la Paix, tant elle est propre pour cela: elle est situèe entre Delft & la Haye à la portée du mousquet du Village de Ryswick.* Hoc palatium inde plenius describitur. Lettr. Hist. *Febr.* 97. *p.* 236. *Iuill. p.* 102.

** Actes & Memoires *Tom. I. p.* 405. Legatorum nomina, qui adfuerunt Pacis Tractatibus, recensent Actes & Memoires *Tom. IV. p.* 484. Rinck *p.* 1261. Lettr. Hist. *Avr.* 97. *p.* 471. *Mai p.* 578. Lettr. Hist. *Sept.* 97. *p.* 348.

*** Mem. Historiques *Tom II. f.* 37. mandatum nouum Lilienrothio concessum extat in Actes & Mem. *Tom. II. p. I.*

**** Mem. Histor. *Tom. I. f.* 8.

***** Hæc late exponit Ludewig *p.* 182. *sqq.* Actes & Mem. *Tom. I. p.* 409. Lettres Hist. *Sept.* 97. *p.* 348.

****** Auctor quidem est Ludewig *p.* 189. quod nihil neque litteris, neque sermone concluserint, nisi adlegatorum suffragiis idem fuisset adprobatum. Contrarium tamen docent Acta Pacis Tractatuum. Sic 10. Aprilis 1697. petunt Ordines, vt omnia cum ipsis communicentur *Tom. I. p.* 395. In Memoires Historiques *Tom. II. f.* 25. idem traditur; quod legati Cæsarei octo capita suis postulatis adiecerint, Statibus inconsultis. De controuersiis ratione honorum legatis debitorum Mem. Histor. *p.* 16. Sic etiam 22. Maii 1697. Imperii subdelegati postulabant, vt ipsorum in litteris mandati fiat mentio *Tom. II. p.* 55. In caussa Religionis contra quædam capita protestabantur Mem. Histor. *f.* 53.

******* Extant hæ Propositiones in Actes & Mem. *Tom. II. p.* 34. Obseruationes Imperii subdelegatorum ad ea *p.* 61. quæ sequuntur alia postulata Fœderatorum specialia. Lettres Hist. *Août* 97. *p.* 231.

******** Mem. Histor. *Tom. II. f.* 35. 42. 45. 55.

† Mem. Histor. *Tom. II. f.* 29. De hoc enim primus inter Gallorum Plenipotentiarios in litteris ad Regem conqueritur: Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 198. *nous avons même été surpris de la reponse fiére que nous a fait là dessus M. le Plenipotentiaire des Etats; sçavoir, que si nous étions si pressez, on donneroit ordre qu' on tint de Passeports prêts pour nôtre retour.* Sed si eidem auctori fides est habenda, pacem multum promouit insigne donum vxori cuiusdam legati ab ipso oblatum, de quo *p.* 201.

Hæc

†† Hæc alternatiua continetur in Proiecto Gallorum 20. Iullii 1697. Mediatori exhibito *art. VI.*

††† Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1885. Lettres Histor. *Iuillet* 1697. *p.* 101. M. *le Comte de Portlant eut vne conference le 9 de ce mois avec le Marechal de Boufflers, qui l'avoit demandée à ce qu' on écrit. L' entreveüe se fit dans vn Chateau qui est dans la plaine de Brukom en deça de Hall.* Vocatur etiam *la Conference deTubise* Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 190. Lettres Hist. *Oct.* 97. *p.* 489.

†††† Extat de eo declaratio Gallorum 20. Iulii 1697. Mediatori exhibita in Actes & Mem. *Tom. II. p.* 236.

††††† Declaratio Legatorum Gallicorum extat Actes & Mem. *Tom. III. p.* 48.

†††††† Extat Tractatus cum Belgis in Actes & Mem *Tom. III. p.* 103. Lettr. Hist. *Nov.* 97. *p.* 503. cum Anglis *p.* 17. Lettr. Hist. *Nov.* 97. *p.* 579. cum Hispanis *p.* 219. & in Recueil *Tom. IV. p.* 654. *sqq.* Europ. Historicus *Tom. II. p.* 1887. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 205. Lettr. Hist. *Dec.* 97. *p.* 679.

§. LXXXV.

Facta hac pace, XXII. Septembris 1697. Armistitium ad Kl. Nouembris vsque concluditur, consentientibus etiam Imperii subdelegatis.* Pacis interim Tractatus continuabatur, & licet Rhenani, Sueuici & Franconici Circuli Status, de compensandis damnis sollicitarent, ** Germani Argentorati restitutionem vrgerent, *** Protestantes de religione Euangelica in pristinum restituenda essent solliciti, nihil tamen hæc prævaluerunt, Galli potius pacis conclusionem, grauiora minantes, nimium vrgebant. Postquam autem nouus Suecorum legatus Comes de Bonde IX. Octobris 1697. aduentasset, **** huius deinde studio pax promota. Postquam de pacis formula conuenisset, istaque a notariis esset describenda, Galli extremo temporis momento, quarto articulo, vbi de restitutione locorum a Gallis occupatorum agitur, clausulam addi volebant, de conseruanda in dictis locis Religione Catholica, a Gallis, durante bello, introducta. ***** Protestabantur equidem contra hanc clausulam adlegati Protestantes diuersi, modo etiam vel cum Imp. vel cum Mediatoris legatis desuper agebant, sed dum Galli instarent, Catholici facile adsentirentur, nihil effecerunt. ****** Tandem XXX. Octobris st. n. dum in vno conclaui omnes & Cæsarei & Ordinum legati essent congregati, in horum corona, pacis formulam latino idiomate conscriptam dimidia ex parte Cæsarei, reliqua Gallici legati claris ver-

bis

bis publice, apertis foribus recitabant. Hoc facto, Cæsarei Gallorumque legati iureiurando in animam Principis sui illam confirmabant. ******* Tum collatis per tertium Cæsareorum legatum Seylerum, & Dominum de Callieres exemplaribus, a singulis subscriptio rogabatur, quam Cæsarei & Galli vna cum Catholicorum Statuum legatis, post mediam demum noctem facile faciebant, † tergiuersabantur adhuc Protestantes, ob Clausulam quarto articulo adiectam, rationibus suis scripto IV. Nouembris exhibito, expositis, eo quod mandato subdelegatis ab Imperio concesso contrarietur, ad ea saltim directo, quæ congrua essent paci Westphalicæ in sacris & profanis: paci etiam religiosæ, Westphalicæ, Capitulationi Cæsareæ, quibus tamen singulis hæc ipsa pax nitatur. †† Galli equidem iisdem sex hebdomadum spatium ad deliberandum concedebant, ††† nihilominus Würtenbergicus, Wetterauicorum Comitum & Francofurtensis Ciuitatis Adlegatus pacis istam formulam subscribebant, †††† reliquis Protestantium ablegatis abitum maturantibus. Accessit tandem, vrgentibus Gallis, Imperii ratificatio, licet cum protestatione Statuum Euangelicorum contra hanc clausulam, eademque in ædibus Bondei, cum Gallorum ratificatione XIII. Decembris fuit commutata. †††††

* Actes & Mem. *Tom. III. p.* 275. Recueil *Tom. IV. p.* 684.

** Extant in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. II. fasciculo III.* varia scripta vel in Fœderatorum congressu, vel in Comitiis exhibita.

*** Extant varia scripta in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. I. p.* 529.

**** Extat Mandatum ipsius in Actes & Memoires *Tom. IV. p.* 2.

***** Clausula est: *religione tamen Catholica Romana in locis sic restitutis, in statu quo nunc est, remanente.* Quid ansam dederit, clausulam sub extremum demum tempus inserendi, variæ sunt suspiciones: Partim etiam Electori Palatino tribuebatur, quod is per litteras Gallos monuerit. Aliis vel S. I. Patres, vel Romanum Pontificem facti incusant. Plures vel in ipsos Protestantes omnem culpam reiiciunt, quod isti Silesiorum ac Hugonottarum caussam tanta vehementia susceperint, atque Argentinæ ritus sacrorum in pristinum restituere voluerint, de quibus Ludewig *de Iure Adlegandi p.* 192. Facile crediderim singulas hic caussas concurrere. Qua ratione Mediatores omnem culpam a se auertere conati fuerint, docet illorum Declaratio XXX. Octobris facta in Actes & Mem. Tom. IV. p. 8.

****** Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1887.

******* Ludewig *de Iure adlegandi p.* 191.

† Actes & Mem. *Tom. IV. p.* 12.

†† Extat hoc scriptum in Actes *Tom. IV. p.* 143.

††† Actes & Mem. *Tom. IV. p.* 11. Ludewig *p.* 193.

 Singuli

†††† Singuli, exhibitis Mediatori scriptis, caussas subsignatæ pacis deduxerant Actes & Mem. *Tom. IV. p.* 107. 141. 156. Ludewig *p.* 194.

††††† Extat de eo placitum Imperii de XXVI. Nouembris in Actes & Memoires *Tom. IV. p.* 195. cui tamen accessit Votum Commune Euangelicorum, quo contra dictam Clausulam protestantur. Ipsæ vero Ratificationes *Tom. IV. p.* 214. In Fabri *Staats-Cantzelley Tom. III. p.* 308. Ludewig *p.* 198. *sqq.* Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1919.

§. LXXXVI.

Contenta Pacis hæc erant, vt nitatur pace Westphalica & Nouiomagensi, nisi in quantum istis fuerit derogatum, cessent omnes vniones, atque reuniones, restituantur omnia loca per istas, siue per vim occupata, potissimum vero Electori Treuirensi & Palatino loca ablata restituenda decernuntur. De prætensionibus Ducissæ Aurelianensis conuenit, vt negotium istud secundum formulam compromissi, a Cæsare & Galliæ Rege, tanquam arbitris, secundum leges Imperii decidatur: illis vero in sententia discordibus, Papæ, tanquam supremo arbitro decidendæ deferuntur. Interim vsque dum hoc negotium finem accipiat, summa centenorum millium florenorum annuorum Ducissæ soluatur. Restituatur etiam Ducatus Bipontinus & Veldentinus; Restituantur Magno Magistro Ordinis Teutonici & Episcopo Wormatiensi, Electori Coloniensi, loca ablata, & præcipue ipsi tanquam Episcopo Leodiensi castrum & oppidum Dinantense: Duci Würtenbergico Principatus Mompelgartensis, Marchiones Badenses, Principes & Comites Nassouici, Leiningenses, aliique quibus terræ fuerant ablatæ. Argentoratum vero pleno iure Gallicæ coronæ relinquitur, restituto tamen Imperio monumento Kehl. In compensationem eiusdem Austriacæ domui ceditur Friburgum & Brisacum, Philipsburgum redditur, destructo munimento in sinistra Rheni ripa facto, vna cum munimentis e regione Hunningæ in dextra ripa & in Rheni insula extructis, & munimento in dextra parte Rheni, e regione Fortlouis, munimentis etiam castro Trarbacensi post pacem Nouiomagensem additis, Fortalitio Montroyal ad Mosellam, & munimentis arci Kirburgensi & Ebernburgensi adiectis. Decernitur etiam restitutio Lotharingiæ Ducis, destructis tamen munimentis Nanceio nouo productis, relicto Gallorum Regi Fortalitio Saarlouis, cum dimidia leuca in circuitu, vrbe quoque & præfectura Longwicensi. Promittitur quoque restitutio Fürstenbergii Cardinalis in Episcopatum Argentoratensem & Abbatiam Stabloensem, Landgrauiorum lineæ Rheinfelsensis, in arcem Rheinfelis & Comitatum Inferiorem Catimellenbocensem. *.

* Exeat

* Extat pacis Instrumentum cum mandatis legatorum in Actes & Memoires *Tom. IV. p.* 13. in Recueil *Tom. IV. p.* 684. Eur Historicus *Tom. II. p.* 1891. Lettr. Hist. *Nov.* 97. *p.* 528. Prodierunt etiam Tabulæ pacis Ryswicensis cum notis Ahasueri Fritschii *Francofurti* 1699. 4. Adami Correii *obseruationes in pacificationem Francofurti* 1707. *f.* in quibus varia ad historiam pacis continentur. Iudicia de hac pace apud Rinck *pag.* 1269 inter hæc sequens distichon:

Infausta Imperii periens mæstissima dura
Pax Nex Nix Nox Nux
det meliora Deus

§. LXXXVII.

Durantibus Pacis Tractatibus non solum, sed etiam conclusa Pace hac Ryswicensi, plures exhibebantur Protestationes. Vrgebantur enim prætensiones Aurelianenses,* protestabantur Principes Correspondentes contra nonum Electoratum, ** Coloniensis ratione Ducatus Bullionensis, *** Dux Guelferbytanus ratione duorum Canonicatuum in Episcopatu Argentinensi. **** Tremoullius Dux contra Hispanorum possessionem Regni Neapolitani. ***** Potissimum contra clausulam articuli quarti pacis Ryswicensis protestabantur Status Euangelici, eandemque plane aboleri cupiebant, & licet de hoc sæpius in Comitiis fuisset actum, etiam decretum, vt per sex vtriusque religionis delegatos caussa illa examinaretur & decideretur, dum autem Catholicos inter & Euangelicos non conueniret, secundum quam normam controuersia ista sit decidenda, Protestantibus pacem Westphalicam pro fundamento haberi volentibus, omnia consilia fuerunt frustranea, ita tamen, vt dum Catholici in dictis locis a Gallis restitutis, possessionem retinuerint & religionis exercitium magis magisque extenderint, Protestantibus non nisi Grauamina fuerint relicta. ******

* Ducissæ Aurelianensis scriptum XVII. Iulii 1697. Mediatori exhibitum, reperitur in Actes & Mem. *Tom. II. p.* 240. Responsio vero Palatinorum *Tom. III. p.* 61.

** Extat hæc protestatio in Actes & Memoires *Tom. III. p.* 90.

*** Actes & Mem. *Tom. IV. p.* 110. 161. 193.

**** Debebantur isti ex Instrumento pacis Osnabrugensis *art. XIII. §. XI. & XII.* Actes & Mem. *Tom. II. p.* 126.

***** Extant hæc scripta in Actes & Mem. *Tom. III. p.* 319.

****** Quid in Comitiis super hoc negotio fuerit actum, exponitur in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. III. p.* 717. *Tom. IV. cap. X. p.* 507. Lettr. Hist. *Avril* 98. *p.* 405. *May p.* 524. *Ianv.* 99. *p.* 81. *Febr. p.* 162. *Avr. p.* 548. *Iuillet p.* 48. Henricus Henninges hanc clausulam de simultaneo cultu putat esse intelligendam, saluis ecclesiis atque iuribus

 Pro-

Protestantium. Grauamina Protestantium contra Electorem Palatinum reperiuntur in Cassandri Thucelii *Actis Publicis Tomo I. cap. I.* & *Tom. II. c. I.* Commentatus etiam fuit in hanc clausulam Adamus Cortreius.

§. LXXXVIII.

Supererat caussa Palatina, ex Art. VIII. per compromissum decidenda. Ad hoc formandum Fridericus Binderus, Consiliarius Imperii Aulicus a Cæsare, a Galliæ Rege Vlricus Obrechtus, Prætor Regius Argentoratensis fuerunt constituti, qui tanquam arbitri subdelegati iudicio Francofurti constituto, vtriusque partis caussam examinarent. Coram his Abbas de Thesut a parte Philippi Aurelianensis, atque a parte Electoris Palatini, Guilielmus Fuchsius, & Io. Richardus Zachmannus, Consiliarii Palatini caussam agebant, tribus inuicem scriptis exhibitis. Facta vtriusque partis conclusione, Arbitri subdelegati, præstito prius XXI. Aprilis 1701. iuramento, sententiam XXVI. Aprilis 1701. pronuntiarunt plane difformem, dum Binderus Palatinum plane absolueret, Obrechtus vero pleniorem Inuentarii exhibitionem & traditionem dimidiæ partis Ducatus Simmerensis, Lauterensis & Comitatus Spanheimensis decerneret. Caussa igitur ad Papam delata, in congregatione Auditorum Rotæ desuper instituta, sententia XVII. Februarii 1702. fuit pronuntiata, per quam Palatinus Elector ab vlteriori prætensione fuit absolutus, solutis Aurelianensi Ducissæ trecentis Ioachimicorum millibus, in quam summam quidquid a tempore Pacis Ryswicensis fuisset solutum, compensetur. *

* Scripta singula reperiuntur in Actis Compromissi Francofurtensis, *Francofurti* 1700. 4. & plenius adhuc in *Continuation des Actes & Memoires des Negociations de la Paix de Ryswick à la Haye* 1707. 12. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. V. p.* 318. Galli autem per Marchionem d' Vxelles suscepta militari manu executione in terras Palatinas centum ista florenorum millia exegerunt, Lettr. Hist. *Sept.* 99. *p.* 288. *Iuin* 1701. *p.* 663. *Avril* 1702. *pag* 356.

§. LXXXIX.

Circa pacis equidem executionem, varii adhuc oriebantur scrupuli. Disputabatur enim de milite præsidiario Philipsburgo imponendo, & decernebatur præsidium sex millium ex Cæsareo, Rhenano Superiore & Franconico milite constans. * De Rheinfelsa etiam disceptabatur, an Carolo & Wilhelmo Ernesti Hassiæ Landgrauii filiis restituenda.

Prouoca-

Prouocabant isti ad pacem Ryswicensem, ** secundum quam restitui debeant. Carolus vero Landgrauius Hasso-Cassellanus ad iura Superioritatis, vi cuius, præsidii ius in castro Rheinfels atque huic opposito castro Katz petebat, tanto magis, quod totius Imperii intersit, hoc castrum conseruari, quod tamen Landgrauii isti lineæ Rheinfelsanæ defendere nequirent. Hi vero aperturæ saltim ius concedere volebant, non æque præsidii. Præsidio Cæsareo primo munitum castrum erat, sed dum isti subsidia ab Hassis denegarentur, castrum cum subiacente oppido S. Goar Hassiæ Landgrauius, dimissis Cæsareis, occupabat. Et licet varia Grauamina a dictis Landgrauiis fuissent exhibita, *** Carolus tamen Landgrauius Hasso-Cassellanus iure præsidii adhuc gaudet, quod ipsi non solum in Pacis Præliminaribus, **** sed etiam per pacem Traiectensem ***** fuit relictum, facta tamen dictis Landgrauiis debita satisfactione. Licet in pace Germanica de eodem nihil decretum. Tergiuersabantur etiam Galli in restituendis quas promiserant vrbibus. Primum erat munimentum Kehl, ****** cuius territorium ex Imperii decreto Ludouico Badensi adsignabatur. † Sequebatur Friburgum & Philipsburgum. Circa Brisacum vero restituendum Galli sub vario prætextu plurimum tergiuersabantur, †† vsque dum extructo ab altera Rheni ripa Brisaco nouo, XI. Aprilis 1700. demum Cæsareis traderetur. †††

* Letr. Hist. *Febr 98. p. 188. Avril p. 401.*

** Art. XLV. *amnestia quoque comprehenduntur specialiter Landgrauii Hassiæ Reinfelsenses & in eum Statum, quoad Arcem Rheinfels totumque Comitatum inferiorem Cattimelibocensem cum omnibus iuribus ac dependentiis reponantur in quo eorum Pater Landgrauius Ernestus ante initium huius belli extitit, saluis tamen vbiuis iuribus Domino Landgrauio Hasso-Cassellano competentibus.*

*** Extant de hoc varia scripta in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. V. c. IX. Tom. VI. c. XI. Tom. XVI. p. 364.* Prodiit hac in caussa Io. Henr. Lombardi *Trutina trium Quæstionum controuersarum, vbi exponitur quæstio, an Comitatus Inferior Cattimelibocensis Serenis. Principibus Hasso-Rheinfelsensibus in paragium vel apanagium datus sit.*

**** Art. XII. *que la Ville & Forteresse de Rhinfels avec ce qui en dépend demeurera au Landgrave de Hesse-Cassel, iusques à ce qu' il en soit conuenu autrement.*

***** Pax Traiectensis cum Belgis conclusa art. XXXIV. *Sa Maiesté Très-Chrétienne consent aussi que dans le mesme traité avec l' Empire, la Forteresse de Rhinfels & la Ville de St. Goar, avec tout ce qui en depend, demeurent au Landgrave de Hesse-Cassel, & à ses Successeurs, moyennant vn équivalent raisonnable à payer aux Princes de Hesse-Rhinfels : a condition que la Religion Catholique Romaine de la maniere quelle s' y trouve etablie, y soit exercée sans aucune alteration.*

****** Lettres Hist. *Febr. 98. p. 186. Mars 203. Aout 98. p. 169.*

10. U 3 † Lettr.

† Lettr. Hist. *May* 98. *p.* 528. Extant Acta in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. IV. pag.* 482.

†† Lettres Hist. Mars 99. p. 356. *ie viens de recevoir des lettres à ce moment par lesquelles on me mande que le Roi T. C. a declaré qu' il ne rendroit point Brisac, & qu' il en allegue pour raisons la garnison que l' Empereur à mise dans Rhynfeld, l' Inuestiture du neuvième Electorat donnée depuis peu au nouvean Duc de Hannover; & l' insulte faite à son Ministre à Vienne. Avril p.* 476. *Mai. p.* 542. Caussa vero Villarsii hæc erat, quod ipse a Lichtensteinio Principe ab Antecamera Caroli Archi-Ducis reiectus fuisset, ideo, quod dictum Principem nondum debitis cæremoniis, visitauerat, de quo *Mars* 99. *p.* 297. *Avril* 99. *pag.* 456. Compositio exponitur *Iuin* 99. *p.* 659.

††† Lettr. Hist. *Mai* 1700. *p.* 540. De nouo Brisaco Dec. 99. p. 642.

§. XC.

Alterum adhuc supererat bellum, Turcicum. Hi enim post Gallorum victorias, nouis quasi viribus aucti, pacem amplius non ambiebant, quin potius Töckelius Tartarorum ope adiutus, ineunte anno 1691. in Transyluaniam irrumperet, & Fridericum Augustum Principem Hannoueranum x. Ianuarii st. n. cum copiis suis deleret, ipso Principe, * fortissime licet pugnante, occiso. In superiori vero Vngaria Ludouicus Badensis Turcas xix. Augusti st. v. in castris suis ad Salanckemen prope Danubium probe munitis adgreditur, atque insigni potitur victoria, viginti quinque Turcarum millibus, & inter hæc magno Vezirio cæsis, multis captiuis. In castris 154. tormenta bellica vna cum præcipuo Vezirii vexillo, magnus adparatus militaris, & iumentorum numerus victori prædæ cesserunt. ** Post hanc victoriam, per Capraram Lippa, per Croyiacum Ducem Broda fuerunt recuperata. Insequenti anno 1692. classem in Danubio, nouo exemplo Cæsarei parant, vt secundo flumine, quidquid esset bellici adparatus suis adportarent, Præfecto constituto Marchione Floriaco, qui gente erat subalpinus. *** Maio mense Varadinum maius superiore anno iamdum circumsessum ab Auersbergio Comite, postquam famis extrema fuisset perpessum; v. Iunii ad deditionem cogitur. **** Anno 1693. Croyacus Dux Ienoa occupata, ***** Belgradum per aliquot hebdomadas obsidebat, tentato adsultu, sed deficiente commeatu & bellico adparatu, illud iterum relinquere cogebatur, morbis potissimum in ipsius exercitu inualescentibus. ****** Anno 1694. Caprara exercitum Cæsareum ducebat, cuius castra ad Peterwaradinum Gallis ductoribus vsi, Turca Septembri mense per aliquot dies, frustraneo cum successu infestabant. † Inde xxvii. Decembris Cæsarei Giulam deditione capiebant. †† Anno 1695. supremam Exercitus Cæsarei in Vngaria curam

ram

ram susceperat Fridericus Augustus, Saxoniæ Elector, concluso XXIII Maii 1694. cum Leopoldo foedere, per quod sese ad duodecim militum millia obligauerat, ††† qui tamen impedire haut potuit, quo minus Turcæ VII. Septembris Lippam adsultu caperent, tardius in auxilium aduentante Christianorum exercitu. †††† Vlterius progredientes Turcæ, Veteranium in Transyluaniæ confiniis ad Lugozium cum septem suorum millibus, copiis longe superiores, ad internecionem delent, ipso Veteranio occiso. ††††† Anno 1696. Fridericus Augustus Temeswariam obsidet, quam tamen aduentante Turcarum exercitu, iterum relinquit, †††††† atque XXVI. Augusti Turcas ad Olasch cruenta victoria cædit. †††††††

* Rinck *p.* 1118.

** Theatr. Eur. *Tom. XIV. p.* 6. 151. Merc. Hist. *Tom. X. p.* 376. Eur. Historicus *Tom. I. p.* 1050. Bücher-Cabinet *Tom. XXI. p.* 59. Bircken *p.* 372. Rinck *p.* 1120.

*** Rinck *p.* 1142.

**** Eur. Historicus *Tom. I. p.* 1086. *Tom. II. p.* 1178. Bircken *p.* 378. Rinck *p.* 1142. Lettres Histor. *Febr.* 1692. *p.* 222. *Mars p.* 332. *Iuin p.* 637. *Iuillet p.* 69. Theatr. Eur. *Tom. XVI. p.* 235. Merc. Hist. *Tom. XII. p.* 663. *Tom. XIII. p.* 31.

***** Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1358. Bircken *p.* 382. Rinck *p.* 1176. Lettres Hist. *Iuillet* 93. *p.* 62.

****** Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1403. Bircken *p.* 383. Rinck *p.* 1177. Lettres Hist. *Sept* 93. *p.* 286. *Oct. p.* 379.

† Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1547. qui etiam auctor est, Turcas Gallorum Duce Longuevillio in hac expeditione fuisse vsos. Rinck *p.* 1194. Bircken *p.* 388.

†† Rinck *p.* 1196. Bircken *p.* 391. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1561. Lettr. Hist. *Ianv.* 95. *p.* 57.

††† Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1481. Rinck *p.* 1200. Recueil *Tom. IV. p.* 638. Lettres Hist. *Iuin* 95. *p.* 666.

†††† Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1699. Rinck *p.* 1217. Lettr. Hist. *Oct.* 95. *p.* 386.

††††† Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1705. Rinck *p.* 1218. Bircken *p.* 396. Lettr. Hist. *Nov.* 95. *p.* 506.

†††††† Rinck *p.* 1217. Lettr. Hist. *Sept.* 97. *p.* 282.

††††††† Theatr. Eur. *Tom. XV. p.* 5. Rinck *p.* 1228. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1765. Bircken *p.* 400. Lettr. Hist. *Oct.* 96. *p.* 439. & *p.* 442. *on ne peut pas dire précisément quelle a été la perte des Turcs dans cette occasion; mais une marque qu' ils ne croyent point avoir eu l' avantage, c' est qu' ils n' en ont fait aucune réjouissance. On croit qu' ils ont perdu six ou sept mille hommes du côté des Imperiaux il y en a eu environ quatre mille de tuez.*

§. CXI. Dum

§. XCI.

Dum autem Ryswici de pace ageretur, foedus cum Russorum Monarcha Caesar concludebat, atque cum Venetis foedus ad triennium renouabat. * Inde sopita noua Vngarorum rebellione a. 1697. exorta, ** finito bello Italico Eugenius Princeps in Vngariam mittebatur, qui, vt Segedinum Caesareanorum horreum seruaret, quod Turcae adgredi conabantur, Turcas ad Zentham Vngariae Superioris XI. Septembris in castris suis munitis iniussus licet, adgrediebatur, eosdemque magna clade adficiebat, ita, vt viginti Turcarum millia & vltra caederentur, atque inter hos viginti septem Purpurati, vna cum magno Vezirio, decem millia fierent captiui, Christiani castris & praeda insigni potiebantur. Post hanc victoriam Eugenius Princeps diuersa castra occupabat. *** Conclusa vero cum Gallis pace, mediantibus Anglorum in Aula Constantinopolitana legato, Guilielmo Pageto, & Belgarum Iacobo Colierio, de tractanda pace conueniebat, ita vt publicatis Belgradi XVI. Octobris & Peterwaradini XVII. Octobris induciis, Carlouitii ad Sirmium in confiniis terrarum Caesarearum atque Turcicarum, singulare palatium subitaneo opere fuisset extructum, in quo de pace agebatur, quae tandem XXVI. Ianuarii 1699. fuit signata, his conditionibus, vt Transyluania & Sclauonia Imp. relinqueretur, vna cum terris inter Danubium & Tibiscum sitis, certi etiam Commissarii limitibus definiendis constituerentur, Temeswarium vna cum ditione penes Turcas maneret. Pax ista IX. Martii fuit ratihabita & limites inter Bosniam atque Croatiam, per Aloysium Ferdinandum Marsigli a parte Caesaris, atque Maurum Cardutum a Turcarum parte, fuerunt constituti. Venetis Peloponnesus & Dalmatia, Polonis Caminicum fuit restitutum. ****

* Rinck *p.* 1271.

** Bircken *p.* 402. Rinck *c. l.*

*** Theatr. Eur. *Tom. XV. p.* 119. Bircken *p.* 405. Rinck *p.* 1273. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 1869. Leben Eugenii *p. I. p.* 517. vbi etiam *p.* 548. traditur, quod Principis aduersarii ipsum iudicicio militari subiici voluerint, quod iniussu Caesaris pugnauerit. Lettres Hist. *Oct.* 97. *p.* 445.

**** Eur. Historicus *Tom. II. p.* 2042. 2115. 2132. 2141. Bircken *p.* 409. Lettr. Histor. *Febr.* 99. *p.* 175. Locus palatii istius postea cessit Patribus Franciscanis, qui extructo ibidem Monasterio & Templo sub nomine Maria del Pace fruuntur. Bircken *p.* 411. Leben Eugenii *p. I. p.* 564. Theatr. Eur. *Tom. XV. p.* 518. Lettr. Histor. *Ianv.* 99. *p.* 87. *Febr. p.* 248. *Iuin p.* 662. Edictum pro plenaria pacis executione reperitur in Lettr. Histor. *Iuillet* 1701. *p.* 49.

§. XCII. In-

§. XCII.

Inter hos bellorum ſtrepitus, noua apud Germanos oriebatur Controuerſia de ſucceſſione Megapolitana. Extincto enim a. 1695. Guſtauo Adolpho, Duce Guſtrouienſi, Fridericus Guilielmus ſupererat, lineæ Grabouienſis, & Adolphus Fridericus lineæ Strelitzenſis, qui in hæreditatem prætendebant. Iſte quidem ad Ius primogenituræ prouocabat, atque inde profluentem lineæ proximitatem: hic ex æquo ſuccedere contendebat ex recepta conſuetudine, quæ per teſtamentum Adolphi Friderici Suerinenſis a. 1654. fuerat confirmata, gradus etiam adlegans proximitatem. * Ex decreto Imp. poſſeſſionem adprehendebat Fridericus Guilielmus Grabouienſis, in eandem a Cæſaris legato Chriſtiano, Comite ab Eck XVI. Ianuarii 1697. immiſſus, contra licet proteſtante Adolpho Friderico. ** Quæſtio hinc oriebatur, an Imp. ſolus Executionem in terras Imperii, poſthabitis Circuli Directoribus, decernere poſſit. *** Negabant hoc iſti, Fridericum Guilielmum adhortantes, vt poſſeſſionem adprehenſam iterum relinquat, **** ſed hoc renuente, per militem Circuli Directorum, ducente illum Klinckenſtromio Tribuno, Guſtrouienſe oppidum & Arx armata manu occupabatur, ipſe Comes ab Eck, qui in Arce commorabatur, dum ſponte abire nollet, in ſella ex arce deportabatur, vrbemque cum Duce relinquere cogebatur. Cæſar hanc ſibi iniuriam ratus, de violato non Gentium ſolum iure, ſed auctoritate etiam Imp. conqueſtus, aula prohibebat legatos Sueciæ Regis, Brandeburgici Electoris & Cellenſis Ducis Viennæ commorantes, vsque dum ipſi ſatisfactum. Interpoſitione demum Anglorum, Belgarumque eo res deuenit, vt non ſolum Circuli Directores factum hoc litteris ad Imp. XXVIII. Sept. 1698. datis excuſarent, quaſi ipſis inſciis factum, ſed etiam ipſe Klinckenſtromius, qui ideo captiuus factus, penes Comitem ab Eck de hoc attentato deprecaretur, atque ſic lis iſta finem acciperet. ***** Tandem vero interuentu legatorum Imp. Daniæ Regis, Epiſcopi Lubecenſis & Ducis Guelferbytani, per Tractatus Hamburgenſes omnis controuerſia VIII. Martii 1701. plene fuit compoſita, ita, vt Fridericus Guilielmus Ducatum Güſtrouienſem & Suerinenſem cum ſeſſione & voto in Comitiis, Comitatum Suerinenſem, & dynaſtiam Roſtochienſem obtineret. Adolphus Fridericus autem Ratzeburgenſem Principatum cum ſeſſione & voto in Comitiis, dynaſtiam Stargardienſem, Commendas Mirow & Nemorow, atque adcom-

pensandam summam quadraginta millium annuorum redituum, nouem millia annua ex telonio Boitzenburgensi, introducto etiam eodem Transactionis pacto in familiam Megapolitanam Iure Primogeniturae, & successione lineali. ******

* Schema tale erat:

lin. Suerinensis	Iohannes IV.		*lin. Güstrouiensis*
Adolphus Fridericus			Io. Albertus
Christianus Ludouicus. Suerinensis † Hagae Comitum XXI. Iunii 1692. sine liberis	Fridericus Grabouiensis	Adolphus Fridericus II. Strelitzensis	Gustauus Adolphus † XXVI. Octobris 1695. sine liberis

Theatr. Eur. *Tom. XV. p.* 60. Faciunt huc a parte Grabouiensis *Facti Species, worin das im Fürstl. Hause Mecklenburg introducirte Ius Primogeniturae, und dauon dependirende Linealis Successio kürtzlich und gründlich deduciret und vorgestellet wird. Vorlaeufige Enucleatio Quaestionis, ob in casum der Erledigung des Güstrowischen Theils des Herrn Hertzog Fridrich Vvilhelms Hochfürstl. Durchl. für Herrn Hertzog Adolphs Fridrichs Hochfürstl. Durchl. zur succession zu admittiren sey.* Prodiit in hac caussa *Responsum Facultatis Iuridicae Ingolstadtiensis. Rechtliches Bedencken, in welchem des Fürstlichen Hauses Mecklenburg Primogenitur Recht gründlich asseriret und erwiesen wird. Deductio Iuris Primogeniturae.* Lettr. Histor. *Dec.* 95. *p.* 626.

** Extant de eo scripta in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. II. p.* 737. *Tom. III. p.* 1. Rinck *pag.* 1285.

*** Extat de eo apud Fabrum Tom. III. p. 91. *dissertation von der Crays-ausschreibenden Fürsten und Obersten Ambt bey Vollziehung der Vrtheil*, cuius Iacobum Bernhardum Multzium faciunt auctorem, cui tamen Christianus Thomasius singulari dissertatione respondet *de officio Directorum in executione sententiarum.* Contra eandem prodiit Schediasma *de Iure exequendi sententias Camerales, Directoribus circulorum competente* 1698. 4. & *Gründliche Behauptung des Reichs und der Krayse Gerechtigkeit die Vollziehung der Vrtheil betreffend* 1698. 4.

**** Extat hoc scriptum apud Fabrum *Tom. III. p.* 60.

***** Rinck *p.* 1285. Lettres Hist. *Avr.* 97. *p.* 383. *Ianv.* 99 *p.* 79.

****** Extat ipse Tractatus in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. VI. p.* 243. Recruduit quidem controuersia, ob denegata ex telonio Boitzenburgensi nouem Ioachimicorum millia annua Duci Strelitzensi praestanda, quae tamen statim iterum fuit composita. Extant Acta in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. X. p.* 244. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 762. Acta repetiuntur in Cassandri Thucelii *Actis Publicis Tom. II. c. VI.*

§. XCIII.

§. XCIII.

Altera controuersia est de successione Saxo-Coburgensi. Ernestus Pius enim Dux Saxo-Gothanus XXXI. Augusti 1654. XXII. Februarii 1671. IX. Februarii 1672. XXIV. Augusti 1674. XXII. Octobris 1674. Testamento non solum cauerat, sed etiam Regimen constituerat, quale post ipsius mortem gerendum, vt septem illius filii Fridericus, Albertus, Bernhardus, Henricus, Christianus, Ernestus & Iohannes Ernestus ipsi in Ducatu Coburgensi, Altenburgensi & Gothano ex aequo haeredes essent, atque tantisper in communione viuerent, vsque dum Casus quidam extiterint, ita tamen, vt Senior semper qui fuerit, Regimen nomine omnium gerat, concesso ipsi ex reditibus praecipuo, reliqui vel ex Camera annua argenti summa, vel adsignatis ipsis certis praefecturis fruerentur. Mortuo ipso XXVI. Martii 1675. haec dispositio paterna II. Iulii 1675. inter filios ipsius confirmatur: postquam autem iuniores quatuor fratres cum Seniore VIII. Martii 1679. pacti fuissent, vt relictis ipsi haereditario iure terris, ipsis certas praefecturas adsignaret, cum maioribus annuis reditibus, quam hucusque fuerant gauisi, vnio ista dissoluebatur, & licet Albertus atque Bernhardus, quibus spes in Senioratu succedendi proxima erat, contradicerent, tandem vero, postquam Alberto XIII. Nouembris 1679. concessus fuisset Ducatus Coburgensis, qui septimam haereditatis partem constitueret, inter ipsum & Seniorem Fratrem Fridericum plene conuenit, quem IX. Februarii 1680. accepta Comitatus Hennebergici parte & sede Meinungensi, secutus fuit Bernhardus. Vtrique Ducatus suos cum plena Superioritate obtinebant. Secutus igitur Gothae in arce Friedenstein XXIV. Februarii 1680. Recessus vniuersalis, dictus *Fürst-Brüderlicher Haupt-Erb-Vergleichungs Recess*, quo non solum priora pacta cum Alberto & Bernhardo inita confirmantur, sed etiam Quartus ex fratribus Römhildensem, Christianus Eisenbergensem, Ernestus Hildburghusanum, Ioannes Ernestus Salfeldensem portionem, cum certis praefecturis, & omni iurisdictione, ciuili atque ecclesiastica obtinebat, reseruatis tamen Seniori Gothano iuribus Circuli & Imperii, & in vim commissionis perpetuae, sublimibus Iuribus in terris quatuor Iuniorum, concessis etiam singulis certis reditibus annuis in subsidium, *die Brüderliche Nachschuß-Gelder*, Salfeldensi praecipue 5642. florenis. Accessit hoc pactum, vt si ex septem istis lineis hac ratione subortis, vna sine prole virili extinguatur, terrae quidem ex aequo diuidantur,

tur, ita tamen, vt Duci Saxo Gothano binæ portiones obueniant, idque in compensationem onerum publicorum, quæ ab ipso præstanda. Idemque Recessus a Leopoldo Viennæ IV. Decembris 1686. fuit confirmatus.* Anno 1687. XXVII. Iunii Bernhardus Meinungensis Dux cum Friderico paciscebatur, vt Alberto Coburgensi sine prole mascula extincto, Bernhardo cedat Ducatus iste Coburgensis, ita tamen, vt confirmata Gothana duplici portione, singulis, pro rata aliis præfecturis satisfiat. Postea XVIII. Octobris 1695. per pactum inter Fridericum Gothanum atque Io. Ernestum Salfeldiensem Ducem initum, conuenit, vt existente casu, reditus isti subsidiarii terris compensentur. Mortuo a. 1691. Friderico Gothano succedebat filius primogenitus Fridericus. Dum vero Albertus Coburgensis, qui sine prole erat, ægrotaret, Coburgi conuenerunt singulorum Ducum legati, de successione inuicem acturi. Inter hos etiam VI. Aprilis 1699. ipso Alberto consentiente, Recessus fuit initus, his conditionibus, vt extincto Alberto, Coburgensis Ducatus Meinungensi, post Alberti mortem pleno iure, cum omnibus Superioritatis, Circuli & Imperii Iuribus cedat, ita tamen, vt Römhildensi & Hildburghusensi Duci satisfiat terris Hennebergicis, Gothano vero, qui Eisenbergensi satisfacturum se promiserat, præfecturis vicinis. Conceditur etiam Bernhardo, vt extincto Alberto, possessionem communi nomine adprehendat, & Ducatum istum administret, saluo tamen singulorum retentionis iure, vsque dum ipsis satisfactum. Adprehensio vero possessionis in Ducatu Römhildensi & Eisenbergensi, quorum Principes æque sine prole mascula erant, casu existente, Gothano conceditur, ita tamen, vt reliquis vel præfecturis vel pecunia satisfaciat. Subscribebatur iste Recessus a singulorum Ducum legatis, speciali mandato ad id instructis, solo Salfeldiensi excepto, qui subscriptionem denegabat. Ratam etiam eandem singuli Duces habebant, Hildburghusano excepto, ob controuersias cum Duce Gothano super Superioritate nondum finitas. Mortuo igitur VI. Augusti 1699. Alberto Duce, controuersia hæc de successione oriebatur. Hanc Bernhardus Meinungensis Dux petebat, ex pacto cum Duce Gothano inito, & Recessu isto Coburgensi, possessionem etiam adprehendebat, contradicente atque caussam istam ad aulam Imperialem deferente Ernesto Hildburghusensi & Ioanne Ernesto Salfeldensi. Inter hos tamen X. Nouembris 1699. de possessione singulis communi, singulari Recessu fuit decretum. ** Inter Gothanum equidem & Meinungensem XVIII. Aprilis 1702. pactum inibatur, qua iste Meinungensi ratam suam & Eisen-

ber-

bergensem, quam ex pacto adquisiuerat, in Ducatu Coburgensi plane cedit, promissis in compensationem præfecturis Wasungen, Sand, Frauenbreitungen, Saltzungen, quod, contradicente licet Hildburgensi & Salfeldiensi per decretum Iudicii Aulici xxv. Augusti 1703. confirmatur. Postquam autem Ernestus Hildburgensis accepta per Recessum xxii. Iulii 1705. præfectura Sonnenfeld, iuri suo renuntiasset, solus supererat Io. Ernestus Dux Salfeldiensis, qui prætendebat, vt ipsi non solum Coburgensis Ducatus rata, sed etiam reliquæ portiones quæ Gothano fuerint cessæ, tanquam Seniori, post mortem Bernhardi a. 1706. insecutam competant, de reditibus etiam ipsi in subsidium promissis per terras Coburgenses satisfiat. Accedebat postea a. 1707. mors Christiani Eisenbergensis Ducis, cuius terras Dux Saxo-Gothanus occupabat, atque a. 1700. mors Henrici Römhildensis, cuius terras sub Sequestri lege Circuli Franconici miles occupabat. Dum igitur post varios institutos congressus, inter Duces lineæ Gothanæ de successione hac in terras Coburgenses, Eisenbergenses & Römhildenses non conueniret. Decreta primum per Iosephum vii. Nouembris 1710. & xxvii. Februarii 1711. Salfeldensi simultanea possessione atque administratione, post xxv. Aprilis 1714. adprobante Carolo VI. Cæsare, sententia in Iudicio aulico publicatur, per quam Recessus iste vniuersalis de a. 1680. cum pactis adiectis confirmatur, Coburgensis vero de a. 1699. eo quod non a singulis confirmatus, aboletur, atque decernitur, vt Io. Ernesto Salfeldensi Duci pro rata ipsi ex successione Coburgensi & Eisenbergensi debita, vna cum duabus tertiis redituum subsidiariorum *Brüderlicher Nachschuß-Gelder* ex Coburgensi Ducatu, pro reditibus etiam terris adsignatis, satisfiat: ex Römhildensi vero Ducatu ratam suam vna cum tertia dictorum redituum parte capiat, saluo Duci Gothano præcipuo portionis virilis, & iure sublimi territorii. Ernesto vero Ludouico Meinungensi, qui Bernhardo patri successerat, rata ex Coburgensi, Eisenbergensi & Römhildensi successione, cum pleno iure & sine detractione portionis Gothanæ præcipuæ, decernitur, ita tamen, vt ratione Eisenbergensis Ducatus, qui Gothano Duci integer conceditur, hic pro rata Meinungensi Duci satisfaciat. Licet autem Dux Salfeldensis secundum sententiam in redituum perceptionem fuerit admissus, Meinungenses tamen per remedium Supplicationis eiusdem effectum suspenderunt, vt sub iudice adhuc sit controuersia, communi hactenus Regimine terras administrante, singulis pro rata reditibus adsignatis. ***

* Extat iste apud Lünigium *p. spec. Cont. II. p.* 616.

** Extat apud Lünigium *p. spec. f. IV. p.* 244.

*** Extat de hac controuersia Facti Species in Electis Iuris Publici *Tom. II. p* 663. *Tom. III. p.* 307. 449. *Tom. VI. p.* 6. Bücher-Cabinet *p. X. pag.* 860. Separatim prodiit *Gründlich und Summarisch verfaßte Vorstellung worauf es in der Coburgischen Succesßions-Sache, welche annoch zwischen dem Fürstl Hauße S. Saalfeld an einem, und dem Fürstl. Hause S. Meiningen und Consorten am andern Theile in lite verhangen, dermahlen hauptsächlich ankomme, und was zur Behaupt. und VViederlegung der S. Salfeldischen Ansprüche an besagtes Fürstenthum Coburg vor fundamenta hinc inde angeführet werden, entworffen im Jahre* 1711. *f.* Sic etiam prodierunt *Acta Sachsen Hildburghausen contra Sachsen Friedenstein*, aliaque. Zschackwitz *p.* 910.

§. XCIV.

Continuabatur inter hæc Controuersia de Nono Electoratu. Cessabant enim non solum deliberationes Comitiales, dum Principes Correspondentes iisdem, nisi finita caussa Noni Electoratus, interesse nollent, nisi quod instante Cæsare, vrgente pacis negotio, de ista saltim ageretur, sed etiam contradicebant adhuc multi Principes. Treuirensis equidem Elector, Coloniensis & Palatinus adsentiebantur, si hæc caussa in Collegio Electorali ab Imp. denuo proponeretur, *Bohemus* ad votum Electorale iterum admitteretur. Ast Principes Correspondentes Goslariæ v. Februarii st. v. 1700. deputationem, ad quam Monasteriensis & Guelferbytanus destinabantur, ad Cæsarem decernunt, quæ Grauamina ad ipsum deferat. Interim legati ipsorum, nullis Imperii deliberationibus interesse debeant, & si quæ instituantur, easdem protestatione sua irritas reddant. Si tamen Cæsar ipsorum Grauaminibus nullam adferat medelam, ipsis licitum esse, de securitate sua sibi prospicere, de eodemque nouo Conuentu Noribergæ instituendo, esse acturos. Interim se quidem concessuros, vt caussa hæc noni Electoratus in Comitiis de nouo proponatur, sed non nisi secundum vnanimia decernatur, & votorum Electoralium in Collegio Principali hac in caussa nulla habeatur ratio. Præter hæc, Grauamen etiam ad Cæsarem deferendum, quod Collegium Electorale certas sibi prærogatiuas in negotiis Imperii & legatorum suorum distinctione vindicet, quod Visitationes Iudicii aulici & Cameralis * per I. P. & Recessum Imperii nouissimum decretæ ad effectum nondum ductæ, quod Cæsar in tributis indicendis & hospitationibus militum instituendis, multa pro arbitrio agat. Nouus etiam ad diem xv. Aprilis Noribergam Conuentus indicitur. Missa igitur ad Cæsarem Deputatione, Conuentus iste Noribergæ instituitur, in eodemque xix. Iulii 1700. Vnio erigitur, qua se Principes Correspondentes

tes

tes ad mutuam defensionem obligant, in hunc finem viginti quatuor militum millia congregaturi, qui numerus tamen vrgente necessitate possit augeri. Fundamenti loco esse debeant pax Westphalica, Noviomagensis, Ryswicensis & Leges Imperii. Mittebantur etiam ad Gallorum Regem legati, qui ipsum ad adsistendum in hac caussa & Guarantiam, quæ dicitur, Pacis Westphalicæ inuitarent. Ludouicus eandem Guarantiam facile suscipiebat. Nouus Maio mense 1701. instituebatur Correspondentium Congressus Francofurti, quo de fœdere cum Gallis ageretur. Mittebat eo Cæsar & Galliæ Rex legatos suos. Iste quidem per Consiliarium aulicum Binderum proponi faciebat, se eo esse adlaboraturum, vt Statuum iura hac in caussa illæsa seruarentur, ideoque deliberationes Comitiales, quibus omnia essent componenda, esse redintegrandas. Facto mense Iulio 1701. Recessu, concludunt, se hanc Cæsaris declarationem quidem acceptare, ita tamen, vt compositio fiat secundum Recessum Goslariensem & Francofurtensem. Interim se in caussa successionis Hispanicæ neutrarum adhuc partium fore, vsque dum commune Imperii decretum fuisset factum. **

* Qua ratione Cæsar adsumi iterum deliberationes Comitiales voluerit, patet ex Fabri Staats-Cantzelley *Tom. I. c. I.*

** Acta huc facientia extant in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. IV. c. VI. & XV. Tom. VI. c. IV.* Thucelii *Actis Publ. Tom. I. c. VII.* Lettres Histor. *Oct.* 1700. *pag.* 383. Ils ont écrit au Roi de France pour lui demander son apuy comme Garand de la Paix de Westphalie, laquelle ils pretendent être enfreinte par l'Erection du neuviéme Electorat. Cette Lettre fut delivrée à Mr. de Chamois à Ratisbonne le septieme du mois passé, & le lendemain 8. son Secretaire partit en Poste pour la porter à la Cour. Il fut de retour quinze jours aprés avec la reponse du Roi, laquelle Monsieur de Chamois rendit aussi-tôt publique par un Memoire qu'il presenta le 26. au Directoire de Mayence contenant en substance *Que le Roi son Maître ne s'étoit point voulu mêler jusqu'à cette heure de l'affaire du neufiéme Electorat, jugeant qu'elle ne concernoit que les Droits des Etats de l'Empire, mais que les principaux de ceux-cy l'ayant prié comme Garand de la Paix de Westphalie de vouloir en prendre connoissance, de les assister en cette occasion, & de faire de leur cause la sienne propre, Sa Majesté n'a pû se dispenser de leur accorder cette demande. Qu'ainsi elle se declare contre cette Erection. Qu'elle a donné à connoître aux Confederez qu'ils ne feroient pas mal de s'adresser aussi au Roi de Suede qui est pareillement Garand de la Paix de Westphalie, afin qu'il employât aussi ses bons offices & tout ce qui est en son pouvoir pour leur procurer la satisfaction qu'ils demandent ; Que Sa Majesté a envoyé ordre au Marquis de Villars son Ministre à la Cour de Vienne de communiquer cette Resolution à l'Empereur ; Que Monsieur d'Iberville son Envoyé auprés de l'Electeur de Mayence en doit aussi faire part à ce Prince & aux autres Electeurs du Rhin ; Et qu'il leur declara au même tems que si non obstant cela ils viennent à pousser l'affaire du neufviéme Electorat, Sa Majesté regardera ce procedé comme une atteinte à sa qualité de Garand du Traité de Westphalie, & sçaura bien leur en temoigner son ressentiment en tems & lieu.*

§. XCV.

§. XCV.

Circa finem feculi decimi feptimi cum Chriftiano Alberto Holfatiæ Duce anno 1694. fatis fublato, fuccederet filius Fridericus IV. Suecorum fœdere fuffultus, ius armorum exercebat, milites conducebat, & munimenta quædam pro terrarum fuarum defenfione, erigebat. Hoc non ægre folum ferebat Danorum Rex Chriftianus V. fed etiam communicationem Teftamenti paterni, vt pateret, qua ratione de Slesuicenfi fucceffione fuerit difpofitum, & renouationem vnionis hæreditariæ toties confirmatæ petebat, quæ mutato regimine fieri debeat, hanc vnionem etiam Ducem ab omni cum exteris fœdere inito abftrahere * debere afferens. Et licet Dux Vnionem haut abnueret, in extruendis tamen munimentis pergebat, quæ Daniæ Rex inuadebat, & folo æquari iubebat. Nouo tamen matrimonio cum Hedwige Sophia Caroli XII. Suecorum Monarchæ forore contracto, Dux ab ipfo fupremam Pomeraniæ & Germaniæ Prouinciarum adminiftrationem vna cum caractere Supremi Præfecti militaris obtinebat. Dux etiam milite Suecico munita, Tönningam nouis munimentis firmabat, diuerfa fortalitia ad Eidoram, Hufumum & alibi denuo erigebat. ** Mortuo inter hæc a. 1699. Danorum Rege, Chriftiano V. magis adhuc fe firmabat Dux Holfatiæ, Suecica præfidia recipiebat. Fridericus IV. tamen Daniæ Rex, conftituto Regimine, munimenta nouiter erecta tolli volebat, militem exterum abduci. Mediatores equidem pactorum Altonauienfium cauffam fufcipiebant, atque vt miles vtrinque abduceretur, & Tractatus intra breue tempus abfoluerentur, inftabant. Confentiebat Dux Holfatiæ cum Suecis, abnuebat Rex Daniæ, *** & Martio menfe 1702. Holfaticas præfecturas Rheinbeck, Trittau, Trembsbüttel & Steinhorft, ipfum etiam Slesuicum atq; Aprili menfe munimenta nouiter erecta **** Dani armata manu occupabant, Tönningam XXVI. Aprilis fub Würtenbergico Duce obfidebant, vrbem igne ferroque nimium anguftantes, exteriora etiam munimenta occupantes, Banerio licet fumma cum fortitudine vrbem defendente. Adueniente in caftra Danorum Rege, adfultus quidem tentabatur, fortiter tamen ab obfeffis repulfus, vt Dani, aduentante laboranti vrbi in fubfidium Fœderatorum exercitu, ex Suecico & Lüneburgico milite conftante, Duce Georgio Guilielmo Cellenfi, obfidionem relinquere cogerentur. ***** Caftra caftris ad Trauam opponebantur, & fere

fere ventum ad manus fuiſſet. Sed, dum Anglorum Belgarumque claſſis Suecicæ accederet, & Haſniæ portum clauderet, eandem etiam ignitis globulis ſine damno tamen, tentaret, ipſe Suecorum Monarcha, Carolus XII. in Selandiam inſulam cum exercitu irrumperet, & copiæ Saxonicæ, quas Daniæ Rex ſuſceperat, dum ex tractu Islebienſi per terras Hannoueranas perrumpere tentarent, reiicerentur, & nunc pars claſſis Fœderatorum Gluckſtadtii expectaretur, ipſum ****** Regem incluſura, Daniæ Rex de pace cogitare cœpit, quæ, poſtquam Oldesloæ XVIII. Iulii de induciis & præliminaribus quibusdam conueniſſet, Traventhalii, Ducis Holſato-Plönenſis palatio æſtiuo XVIII. Auguſti fuit concluſa, qua pacta anteriora, vnio atque communio Prælatorum, Ordinis equeſtris, & quorundam locorum hactenus recepta, confirmantur, plenum Ius Armandiæ, Fœderum & Fortalitiorum Duci conceditur: pactum Gluckſtadtienſe de Coadiutoris munere in familia Gottorpienſi confirmatur, & Duci in compenſationem damnorum ducenta ſexaginta Ioachimicorum millia promittuntur. ******* Hunc fructum ex hoc bello tulit Dux Cellenſis, vt durante iſto, noua Ratzeburgo munimenta præduceret. ********

* Extat de hoc negotio *l'etat preſent des differens nouvellement ſurvenus entre le Roy de Danemark & le Duc de Holſtein Gottorp, à Amſterdam* 1700. 12. Ad hoc ſcriptum prodierunt *Remarques*, quibus opponitur *Refutation Preliminaire, à Amſterdam* 1700. 12. Facit huc etiam *Information ſur les Differens entre Sa Maieſté le Roy de Danemarc & Son Alteſſe le Duc de Sleſuic-Holſtein Gottorp* 1700 12. *Status controuerſiæ, ſiue Vnio & Communio ad oppreſſionem Sereniſſimæ Domus Sleſuico-Holſaticæ Gottorpienſis, a Dania inique detorta, & per hoſtiles inſultus truculenter fœdata, Lugduni Batauorum* 1700. 8. Lettr. Hiſt. *Ianv.* 1700. *p.* 76. *Fevr. p.* 151.

** Faber *Leben Caroli XII. p. I. ſ. I. c. I-V.* Lettres Hiſt. *Iuill.* 97. *p.* 38. *Dec.* 99. *pag.* 607.

*** Faber *p. I. ſ. II. c. VI. XI. Einleytung zur Hiſtorie Nord. Kriegs p.* 200.

**** Dicebatur die *Huſumer, Schwabſtædter, Storcker, Friedrichſtædter Schantz, Einleytung p.* 201. Faber *p. I. ſ. II. c. XI. XII.* Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 2200. Lettr. Hiſtor. *Mars p.* 272. 278.

***** Lettr. Hiſtor. *Iuin* 1700. *p.* 630. Faber *p. I. ſ. I. c. XIII.* Eur. Hiſtoricus *Tom. II. pag.* 2215.

****** Faber *p. I. ſ. II. c. XIV-XX. Einleytung p.* 201. Eur. Hiſtoricus *Tom. IV. p.* 2219. Lettr. Hiſt. *Iuillet* 1700. *p.* 34. 43. *Août p.* 158.

******* Extat apud Fabrum *c. XXI. XXII. Einleytung p.* 204. Fabri *Staats-Cantzeley Tom. V. p.* 693. Eur. Hiſtoricus *Tom. II. p.* 2222. Rinck *p.* 1402. vtrique Tractatus &

Oldesloensis & Trauenthalensis reperiuntur apud du Mont *Nouv. Recueil Tom. II. pag.* 118. Lettr. Hist. *Iuin.* 1700. *p.* 637. *Sept. p.* 252. Guarantia etiam huius Tractatus a Galliæ Rege fuit petita *Decemb.* 1700. *p.* 588.

******** Hoc binis scriptis defenditur in Fabri Staats Cantzelley *Tom. V. p.* 436.

§. XCVI.

Ineunte seculo, XVIII. Ianuarii 1701. Fridericus III. Brandenburgicus, consentiente Leopoldo, Borussiæ coronam sibi antiquo iure imponebat, adplaudentibus Germaniæ Statibus, & plerisque Europæ Regibus & Rebuspublicis, * quibus demum nupera pace Traiectensi Gallus etiam accessit. In Saxonia vero Inferiori noua de Coadiutore Episcopatus Lubecensis eligendo a. 1710. oriebatur controuersia. Petebat hoc Carolus Daniæ Princeps, & Christianus Augustus Holsatiæ Dux, eo quod per Recessum cum Capitulo 1647. conclusum, successio in Episcopatu Lubecensi ad domum Gottorpiensem per sex generationes fuerit restricta, id quod per Tractatum Glückstadtiensem a. 1667. & pacem Trauenthalensem, per Rescriptum etiam Imp. a. 1701. fuerat confirmatum. Opponebant Dani, pactum illud anni 1647. iuri Canonico & liberæ electioni esse contrarium, nec etiam ad solam lineam Gottorpiensem debere restringi, sed ad vniuersam domum Holsaticam, nec etiam de fide eiusdem non satis constare, cum desit primum, & quod vocatur, Originale Exemplar. Nihilominus XII. Martii 1701. facta electione, per maiora præferebatur Christianus Augustus. Et licet Daniæ Rex confirmationem in Aula Imperiali varie impedire conaretur, interuenientibus tamen Anglis, mortuo Augusto Friderico Episcopo, Christianus Augustus Episcopatum obtinuit, atque Gottorpiensis successio per conuentionem Alt-Ranstedtiensem denuo fuit confirmata. *

* Lettr. Histor. *Mars* 1701. Pacta vero cum Cæsare inita *Avril* 1701. *p.* 414. Vid. Cellarii Panegyricus Friderico, Borussorum Regi dictus, & Acta coronationis separatim edita. Grauamen desuper in Comitiis exhibebat Magnus Ordinis Teutonici Magister, cui tamen Ludewig respondet *im Vertheidigten Preussen.*

** Acta extant in Fabri *Staats-Cantzelley p. X. c. XIV.* Zschackwitz *Leben Iosephi p.* 156. Lettr. Hist. *Mars* 1700. *p.* 311.

§. XCVII.

Ad finem properabat seculum decimum septimum, dum Fasti, Mathematicorum consilio varie emendarentur. Erhardus Weigelius, nostræ olim Academiæ sidus, in diuersis non solum Protestantium aulis, Suecica potissimum & Danica, sed etiam in Comitiis Ratisbonensibus, IV. Octo-

Octobris ſt. v. 1699. Calendarii emendationem proponebat, modo ſimul exhibito, qua ratione fieri poſſit. Agebatur de hoc negotio in Corpore Euangelicorum, conſultabantur alii Mathematici, horumque rationibus auditis XXIII. Septembris 1699. concluſum Corporis Euangelicorum fuit factum, vt vndecim dies poſt XVIII. Februarium ſt. v. ſequentes, ex anno 1700. eiicerentur, celebratio Paſchatos, neque iuxta Cyclum Dionyſianum in Iuliano Calendario receptum: ſed ſecundum Calculum Aſtronomicum, vti Concilii Nicæni tempore factum, inſtituatur, atque abuſus Aſtrologiæ iudiciariæ ex Calendariis tollantur. Mathematici de reliquis inpoſterum inter ſe conferant. Publicabatur ex eo nouum Calendarium *der verbeſſerte Calender*, cuius adhuc vſus eſt apud Germanos Proteſtantes. *

* Scripta huc facientia reperiuntur in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. IV. pag.* 744. Theatr. Eur. *Tom. XV. p.* 691. Facit huc etiam Iacobi Brunnemanni *diſſertatio de Iure Vndecim dierum Calendario ſubtractarum.* Rinck *p.* 1350.

§. XCVIII.

Tandem vero funeſtum illud bellum, quod de ſucceſſione Hiſpanica geſtum fuit, ſcribere adgredior. Tempore enim ſuperioris belli, dum Hiſpaniæ Rex Carolus II. valetudine haut adeo firma vteretur, Galli Hiſpaniæ regnis inhiabant, pacemque ideo properabant, vt diſtracto fœdere, ipſi ad inuadenda hæc regna magis eſſent parati. Plures erant, qui viuo adhuc Carolo II. ſucceſſionem adpeterent, non Leopoldus ſolum & Galliæ Delphinus, vtrique matre Hiſpanica nati, ſed etiam Bauariæ Elector Maximilianus Emanuel, pro filio primogenito, Ioſepho Ferdinando, ex Leopoldi filia Maria Anna, quæ matrem habuerat Margaretham Thereſiam Hiſpanicam, prognatus, & Luſitaniæ Rex Petrus, qui genus maternum a Ferdinando Catholico non ſolum ducebat, ſed etiam quod Luſitani cum Hiſpanis vno ſub climate nati, iisdem legibus, moribus & inſtitutis vterentur, adlegabat. * Vrgebatur Carolus II. de ſucceſſore declarando, quod arduum ratus, indies differebat, vsque dum a. 1698. Ioſephum Ferdinandum Bauariæ Principem, facto Teſtamento ſibi ſucceſſorem declararet, deſuper proteſtante & Leopoldo & Ludouico XIV. ** Proponente tamen apud Gallos Tallardo, primus Tractatus partitionis Hagæ Comitum XI. Octobris 1698. inter Gallos, Anglos, Belgasque fuit confectus, tali modo, vt Bauariæ Princeps Hiſpaniæ regnum cum America, Delphinus vtriusque Siciliæ

regnum, cum Guipiſcoa Prouincia & portubus in Statu Præſidii ſitis, Carolus Archi-Dux Mediolanenſem Ducatum nanciſceretur. *** Poſtquam autem Bauariæ Princeps VI. Februarii ſt. v. 1699. Bruxellis non ſine ſuſpicione veneni fuiſſet extinctus, **** noua de ſucceſſione paranda conſilia agebant Galli, in id ſolliciti, vt Angli, Belgæque, a partibus Auſtriacis abſtraherentur. Dum de nouo Tractatu iſto in aula Anglicana conſultaretur, idemque fere concluſus eſſet, Gallorum legatus in aula Hiſpanica, Marchio de Harcourt arte ſua auroque promouere ſtudebat, vt Hiſpaniæ Rex Galliæ Principem teſtamento hæredem declararet. Hoc cum ægre ferret Magnæ Britanniæ Rex, parum aberat, quin Tractatus iſte ad finem fere perductus, abrumperetur. Gallis tamen ſe excuſantibus, inſcio Rege hæc a legato fuiſſe facta, ***** tandem III. Martii 1700. Tractatus iſte Partitionis (*Partage-Tractat*) Londini fuit ſignatus. Eodem Hiſpania, vna cum America & Belgii prouinciis Carolo, Auſtriæ Archi-Duci: vtriusque Siciliæ regnum vna cum Italiæ portibus Galliæ Delphino, Mediolanenſis Ducatus Lotharingiæ Duci, ceſſo tamen Gallis Ducatu auito, Guipiſcoa etiam prouincia ad Galliæ fines ſita; Gallis relinqueretur: hac adiecta conditione, ne Auſtriæ Archidux Carolus, viuo adhuc Carolo II. Rege, nec in Hiſpaniam veniret, nec Mediolanum. ****** Et licet eundem inter ſecreta haberi fuiſſet concluſum, Galli tamen hunc Tractatum ſtatim publicabant. Nec Cæſari nec Hiſpano iſte placebat, quin potius Hiſpani legatus in aula Londinenſi Marchio de Canales verbis admodum acerbis de eodem quereretur, quo ipſo hoc promeruit, vt aula prohiberetur, auocato etiam Angliæ legato ex aula Hiſpanica. ******* Et licet Helueti & Status Italiæ ad adprobandum iſtum Tractatum ſollicitarentur, renuebant tamen ſinguli. ******** Dum igitur Hiſpaniæ Rex ægre ferret, exteros de hæreditate ipſius adhuc viui paciſci, Galli omnem culpam in Anglos Belgasque, vt ipſos eo magis inuiſos redderent, reiiciebant, Clerum in partes ſuas trahebant, Archiepiſcopum potiſſimum Toletanum, Hiſpaniæ Primatem, Cardinalem Porto Carero, auroque diuerſos Proceres, atque inter hos Ducem de Medina Celi ſibi conciliabant, artibus etiam ſuis id curabant, vt, qui Auſtriacæ domui fauerent Proceres, ſub vario prætextu ex aula dimitterentur. ********* His ita præparatis, Teſtamentum a Gallis ſubornatum, Cardinalis Portocarero promouebat. Licet enim Carolus, decumbens adhuc, Auſtriacæ domui faueret, Ducem etiam de Moles Viennam miſiſſet, qui Cæſari poteſtatem traderet, viuo adhuc ipſo

ipſo Mediolanenſem Ducatum occupandi. ********** Cardinalis tamen Regem vel ſuperſtitione, vel ne Hiſpanica Monarchia diſtraheretur, motum, ad ſubſignandum teſtamentum, II. Octobris ipſi propoſitum adigebat, † Conſtat illud LIX. articulis, inter quos decimus quartus & quintus ſucceſſionem Duci Andegauenſi definit, hac tamen conditione adiecta, ne Hiſpania vnquam cum Gallia coniungeretur. Andegauenſi vero ſine poſteris extincto, ſucceſſio ad Ducem Bituricenſem, & poſt hunc eiusdemque poſteritatem, ad Carolum Auſtriacum deuolveretur, ſubſtituto huic Sabaudiæ Ducibus. ††

* Leben Caroli *III. p. I. ſub initium* Reſponſio legato Gallico data, extat in Letr. Hiſt. *Mai* 99. *p.* 355.

** Leben Caroli III. *p. I. p.* 39. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 207. Lettr. Hiſt. *Ianv* 99. *p.* 97. *Fevr p.* 2361.

*** Extant apud du Mont nouveau Recueil Tom. II. p. 52.

**** Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 212. *ſi cette mort prematurée fut naturelle ou violente l' en laiſſe la decifion aux faiſeurs d' horoſcope.*

***** Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 213. Lettr. Hiſt. *Fevr p.* 238. Leben Caroli *III. p. I. p.* 43. Spaniſcher Succeſſions-Krieg *p.* 25.

****** Extat Tractatus iſte im Leben Caroli III. *p. I. p.* 57. apud du Mont *Tom. II. p.* 104. Lettr. Hiſt. *Iuin* 1700. *p.* 658. *Aout p.* 138. in Caſſandri Thucelii Actis Publicis *Tom. I. c. IV. p.* 279. Spaniſcher Succeſſions-Krieg *p.* 37. Schauplatz des Krieges *in Italien p.* 752. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 221.

******* Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 235. Leben Caroli III. *p. I. p.* 75. Lettr. Hiſt. *Dec.* 99. *p.* 1600.

******** Quid cum Heluetis hoc in negotio fuerit actum, patet ex ſcriptis apud Caſſandrum Thucelium *Actis Publicis Tom. I. p.* 288. *ſqq. & p.* 296. Lettr. Hiſt. *Ianv.* 1701. *p.* 45. ſcriptum Galliæ legatorum in conuentu Sueuicorum Vlmenſi exhibitum, Leben Caroli III. *p. I. p.* 71. Quid cum Italis Lettr. Hiſt. *Sept.* 1700. *p.* 240.

********* Leben Caroli III. *p I. p.* 73. Spaniſcher Succeſſions-Krieg *p.* 40.

********** Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 239. Caſſandri Thucelii Acta Publ. *Tom. II. p.* 171. Leben Caroli III. *p. II. p.* 54. Manifeſtum Ducis de eo reperitur apud Thucelium *Tom. II. p.* 171. Lettres Hiſt. Août 1700. p. 178. *ainſi tout ce que vous aurez de moi, c' eſt que le Duc Moles Ambaſſadeur d' Eſpagne arriva le* 9 *Iuillet a Vienne, qu' il a eu depuis diverſes audiences de l' Empereur, & diverſes conferences avec ſes Miniſtres. Que le Comte de Auerſperg ci-devant Envoyé extraordinaire de ſa Majeſté Imperiale en Angleterre, à receu ordre de ſe rendre en qualité d' Ambaſſadeur à Madrid pour y relever le ieune Comte d' Harach, & que le Prince Fondi doit aller dit-on dans peu en Italie avec une Commiſſion ſecrete concernant certaine Ligue, qui ſe traite en ce pais-la contre l' execution du Traite de partage.* Oct. p. 440. *on a d' un autre côté nommé divers Miniſtres pour aller dans les Cours etrangeres tant en Italie qu' en Suede & en Dannemarc, pour y faire des repreſentations ſur l' état*

état des affaires & porter s' il se peut tous les Princes de l' Europe a se liguer ensemble contre le Traité de partage. On avoit aussi proposé de recevoir quelques Troupes Imperiales à Naples, en Sicile, à Milan & même dans le Corps d' Espagne, mais les trois Puissances Alliées en ayant été avertiés, & iugeant, que par ce moyen au lieu d' vn partage paisible il en faudroit faire vn l' epée à la main, ce qu' elles ont eu en veüe d' eviter, elles ont fait presenter par leurs Ministres des Memoires là dessus au Roy. Sequitur scriptum de Bleeourt, qui legatus Gallorum erat extraordinarius. Manifestum Ducis exhibetur *Avril* 1703. *p.* 379.

† Leben Caroli III. *p. I. p.* 94 Buddeus *de Testamento Caroli II. c. II. §. I. II.* Mem. de la Guerre *Tom I. p.* 246.

†† Extat Testamentum illud in Mem de la Guerre *Tom. I. p.* 253. Leben Caroli III. *p. I. p.* 95. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. V. p.* 735. Cassandri Thucelii *Actis Publicis Tom. V. c. V. p.* 299.

§. XCIX.

Defuncto igitur Kl. Nouembris 1700. Carolo II. Testamentum Regis statim aperiebatur publicabaturque, & Consilium formabatur, Iuncta dictum, quod Regimini vsque ad Andegauensis in Hispaniam aduentum, præsit. Constituebant illud Regina vidua, Emanuel Arias Senatus Castiliæ Præses, Dux de Montalto Senatus Arragonici Præses, Archiepiscopus Toletanus, Balthasar Mendoza Inquisitor Generalis, vnus ex Hispaniæ Magnatibus & Consiliariis Status, Rodericus Manuel Manrique de Lara Comes de Beneuento, qui datis ad Galliæ Regem litteris, ipsi significabant: Andegauensem Ducem declaratum fuisse Regem successorem, quem ad acceptandam successionem inuitabant. * Et licet in Senatu Gallicano non deessent, qui a concluso iamdum Tractatu Partitionis resiliri non posse iudicarent, rem etiam esse inuidiæ plenam, si Rex omnem adpeteret Hispaniam, quo ipso vniuersam contra se concitaret Europam. Præualuit tamen, obstetricante potissimum Delphino, & de Maintenon, Gallorum dominandi cupido, Testamentum acceptabatur, Partitionis Tractatu amplius se haut teneri rati, eo quod a Cæsare non fuerit subscriptus. Declarabat igitur Galliæ Rex in Procerum Conuentu, Philippum Andegauensem Hispaniæ Regem, ** & concluso cum ipso arctissimo fœdere, sibi Ducatum Mediolanensem, Belgium & Guipiscoam prouinciam, vna cum iure Commerciorum Indiæ Occidentalis stipulabatur.*** Omnes igitur Hispanicæ prouinciæ harum Præsidibus pretio conductis, Andegauensi se subiiciebant, & licet non deessent, qui Cæsaris adhuc partes fouerent in Hispania, atque inter hos ipsa Regina, & qui Cæsari fuerat

a Con-

a Confessionibus de las Torres, Testamentum Regi fuisse suppositum, tradens, isti tamen a maiori parte victi, vix contradicere audebant, vt vel regno vel aula excederent. **** Accedebat Gallis Bauariæ Elector, vel odio erga Belgas Fœderatos, vel alia de caussa Gallis ex foedere favens, vel etiam maiora moliens. Quem sequebatur Vaudemontius Princeps auro Gallico conductus, aliique Prouinciaruu Præsides, vt Galli integram Monarchiam Hispanicam sine sanguine intra paucarum hebdomadum spatium nanciscerentur. ***** Imp. nihil tunc supererat, quam vt Ludouicus Comes de Harrach non solum post publicatum testamentum, sed ante discessum suum Madriti XXVII. Ianuarii 1701. contra Testamentum protestaretur. ****** Apud Gallos vero Aurelianensis Dux Philippus matre Hispana natus, contra Testamentum protestabatur. *******

* Extant hæc scripta in Leben Caroli III. *p. I. p.* 171. Historie Spanischen Successions-Krieges *p.* 16. 45. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. V. p.* 782. *Tom. VIII. p.* 501. Lettr. Hist. *Dec.* 1700. *p.* 600. 634. Cassandri Thucelii *Acta Publica Tom. I. p.* 510. Eur. Historicus *Tom. II. p.* 2262. Theatr. Eur. *Tom. XV. p.* 825. du Mont *nouveau Recueil Tom. II. p.* 412. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 273.

** Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 278. Leben Caroli III. *p. I. p.* 176.

*** Leben Caroli III. *p. I. p.* 192. 210.

**** Leben Caroli III. *p. I. p.* 184. 211. *Spanischer Successions-Krieg p.* 79. Qua ratione in vrbes Belgicas fuerint recepti, describitur in Lettr. Hist. *Febr.* 1701. *p.* 241.

***** Electorem Belgas ideo odio habuisse, tradunt Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 298. quod argenti summas, quas postulauerat mutuo concedere denegarent Amstelodamenses. Leben Caroli III. *p. I. p.* 191. Spanischer Successions-Krieg *p.* 51. Vaudemontius qua ratione Gallis accesserit, exponitur Lettr. Hist. *Ianv.* 1701. *p.* 41. *Febr. p.* 157.

****** Leben Caroli III. *p. I. p.* 183. 215. Spanischer Successions-Krieg *p.* 47. 87. Thucelius *p.* 314. Lettres Hist. *Mars* 1701. *p.* 314.

******* Merc. Hist. *Tom. XXXI.* Leben Caroli III. *p. I. p.* 190. 558. Successions-Krieg *p.* 91. Mem. de la Guerro *Tom. I. p.* 285. Lettr. Hist. *Iuin* 1701. *p.* 634.

§. C.

His ita præparatis, Philippus Andegauensis, postquam apud Hispanos XIV. Nouembris in Regem esset proclamatus * Galliæque Rex publico scripto ipsi successionem regni Gallicani reseruasset, ** IV. Decembris 1700. ex Gallia in Hispaniam tendebat, atque XIV. Aprilis 1701. Madritum, magna solennitate intrabat, & præstito iuramento homagium

gium solenniter suscipiebat. *** Neque tamen iniuste occupatam esse Hispaniæ Monarchiam Galli prætexebant, quin potius caussam suam diversis coloribus defenderent. **** Nitebantur isti successione lineali cognatica apud Hispanos recepta, quæ extinctis eiusdem lineæ masculis, fœminis secundum natiuitatis ordinem, harumque hæredibus succedendi ius deferat. Philippi III. autem filia primogenita, Anna Maria, Ludouico XIII. fuerat nupta, ex eademque Ludouicus XIV. prognatus. Carolo II. Regis vltimo defuncti soror primogenita Maria Theresia, extinctis masculis, successionis ordine ad Delphinum hæreditatem detulisse dicebatur, & hoc renuntiante, ad ipsius posteros.***** Alterum ius ex Testamento erat Regis vltimo defuncti. Tertium ex vocationis iure, ab Hispaniæ Proceribus factæ, & quæ exinde certa fuerat regni possessio. Ast, regerebant Cæsarei, successionem linealem cognaticam se in Hispaniæ quidem successione adgnoscere, legibus exemplisque firmatam, excludi tamen Hispanorum primogenitas ob factam renuntiationem. Dum enim Anna a. 1612. Ludouico XIII. nuptui collocaretur, ista solenni Instrumento, pro se ac successoribus omni iure in successionem Hispanicam renuntiat, promissis in compensationem quingentis millibus aureorum. ****** Hæc renuntiatio etiam a Philippo III, instantibus Proceribus a. 1618. publica lege fuit confirmata.******* Eadem ratio habita fuit, dum Maria Theresia, post pacem Pyrenæam a. 1661. Ludouico XIV. iungeretur, Maria enim iam annum ætatis vigesimum agens vna cum Ludouico non solum per conuentionem matrimonialem VII. Nouembris 1659. erectam atque a Galliarum Rege ratihabitam, ******** omni successionis iuri renuntiat, sed etiam antequam adhuc in Galliam reduceretur, publicum renuntiationis Instrumentum in vrbe Fontis Rapidi II. Iunii 1660. in præsentia Hispaniæ Procerum, solenni iuramento firmat, ********* ad eandemque Conuentionem matrimonialem iamdum in Pace Pyrenæa a Ludouico XIV. & Philippo IV. prouocatur, quod eandem vim habere debeat, quam ipsa pax iuramento firmata. † Obiiciunt equidem Galli, renuntiationem in Hispania locum non habere, vbi maioratus moribus legibusque recepti, contra quas renuntiationes non valeant. Et si vel maxime Anna & Maria pro se renuntiare valuerint, hoc tamen posteris illorum, ius quæsitum ad successionem ex sanguinis iure habentibus, præiudicium nullum posse adferre, immo dictam renuntiationem, prout tamen pactum fuerat, tempore nuptiarum nec a Rege Christianissimo, nec ab Infante Maria Theresia

resia fuisse ratam habitam & iuramento confirmatam, nec, prout convenerat, actis Senatus Parisiensis insertam, quid quod dotem quingentorum millium aureorum in renuntiationis compensationem promissam non fuisse solutam. Et cessare nunc exclusionis Gallorum rationem, ob vitandam Galliæ cum Hispania vnionem, quæ per testamentum Caroli II. in perpetuum seiungantur. Verum, renuntiationes non solum in Hispania, sed etiam Gentium Iure esse validas, Doctores adserunt. †† Et licet hæredibus iamdum natis præiudicium per renuntiationem parentum adferri nequeat, aliud tamen esse circa hæredes nascituros, qui, dum tempore renuntiationis nondum existant, tunc demum nati, postquam parentes iure suo iamdum excidissent, nullo iure vti possent, quod non nisi per parentes ad istos deuoluendum. ††† Nec omissam tempore nuptiarum confirmationem quidpiam facere, cum in prima conventione a Rege Christianissimo ratihabita, expressis verbis prouisum sit, ne talis omissio si contigisset, detrimenti quid pactis adferret. †††† Dotem autem ob omissam dictam ratihabitionem, non fuisse solutam, prout singulari scripto desuper protestatus Philippus IV. ††††† Nec Gallos ad vitandam saltim vnionem fuisse exclusos, sed etiam ob bonum publicum ad seruandam æqualitatem Europæ & Statum vtriusque nationis diuersum, Austriacæ etiam Domus potentiam conseruandam †††††† Nec ex Testamento Gallis ius accedere potuit, dum illud pro valido haberi nequeat, eo quod, Regis consensus defuisse videatur, testamentum etiam fideicommisso Philippi III. & IV. Legibus Hispanicis, & iuri Austriaco tot pactis firmato repugnet. Immo, si vel maxime validum, circa Belgium Hispanicum & Ducatum Mediolanensem minime valeat, de quibus feudales leges sine domini directi consensu disponere prohibeant. ††††††† Nec possessionis iura mala fide adreptæ hic queant adlegari.

* Spanischer Successions-Krieg *p.* 50.

** Extat istud in Lettr. Hist. *Mars.* 1701. *p.* 308.

*** Spanischer Successions-Krieg *p.* 73. *sqq.* Lettr. Hist. *Janv.* 1701. *p.* 70. Fevr *p.* 178. Mars *p.* 293. Avril *p.* 474. Mai 1701. *p.* 582. Iuin 1701. *p.* 719.

**** A Gallorum quidem partibus faciunt Auberius, Georgius Abusson, aliique scriptores, supra iamdum §. *XXI.* adlegati, qui post mortem Philippi IV. iura successionis Gallorum in Hispaniæ prouincias demonstrare voluerunt. Quibus accedunt Vlrici Obrechti *Excerpta Historica & Iuridica de natura successionis Hispanicæ in Monarchiam Hispaniæ* 1700. 4. & apud Cassandrum Thucelium *Tom. I. p.* 323.

***** Ordo ſucceſſionis ex hoc ſchemate patet?

- Philippus II.
  - Philippus III.
    - Anna Maria Mauritia vx. Ludouici XIII. a. 1612. quæ renuntiauit
      - Ludouicus XIII.
        - Ludouicus XIV.
          - Delphinus
      - Philipppus Aurelianenſis
        - Philippus
    - Philippus IV.
      - Maria Thereſia, vxor Ludouici XIV. a. 1660. quæ renuntiauit
        - Delphinus
          - Philippus Andegauenſis
      - Carolus II. †1. Nou. 1700. ſine liberis.
      - Margaretha Thereſia vxor Leopoldi
        - Maria Antonia vxor Maximiliani, Bauariæ Electoris
          - Ioſephus Ferdinandus †6. Febr. 1699.
    - Maria Anna
      - Leopoldus
        - Ioſephus
        - Carolus VI.
  - Catharina, Caroli Emanuelis I. D. Sabaudiæ vxor
    - Victor Amadeus I.
      - Carolus Emanuel II.
        - Victor Amadeus II. Dux Hodiernus

****** Inſerta ſunt hæc pacta dotalia Iuri Auſtriaco in ſucceſſionem Hiſpanicam apud Caſſandrum Thucelium Actis Publicis Tom. I. p. 426. *namque in omnibus iſtis caſibus dicta Domna Anna infans ait & declarat eſſe ſe & manere bene & debite excluſam Ꝟnaque ſimul omnes illius liberos deſcendentes mares & fœminas, licet dicant, aut dicere Ꝟel prætendere queant, quod in illorum perſonis locum non inueniant nec conſiderari debeant aut poſſint rationes cauſa publica aliaue, ſuper quibus fundari poſſit hac excluſio.* Thucelius *p.* 419.

******* Thucelius *p.* 435.

******** Extat Inſtrumentum apud Thucelium *p.* 436. hæc autem renuntiatio iisdem verbis, eodem tenore fuit facta, ac prior Ratihabitio Gallica Toloſæ XXIV. Nouembris 1689. extat apud Thucelium *p.* 459.

********* Thucelius *p.* 443.

† An.

† Art. XXXIII. *quo pax ista, fraternitas & bona amicitia iuxta votum firmior, durabilior & indissolubilior maneat, conuentum & stabilitum fuit nomine dictorum Dominorum Regum, vt sua Maiestas Christianissima vxorem ducat Infantem Domnam Mariam Theresiam filiam maiorem suae Maiestatis Catholicae, in quem finem dicti Ministri Comes Dux de Olivaretz & Cardinalis Dux Matzarinus vi mandati specialis, quo muniti fuut, inierunt eodem die, qui & huic tractatui subnotatus est, alium tractatum particularem super conditionibus dicti matrimonii & tempore celebrationis, prout illic expressum est, qui quidem tractatus, etsi separatus a praesenti tractatu pacis sit, eiusdem nihilominus cum hoc roboris & vigoris est tanquam eiusdem pars principalior illiusque securitatis & durationis pretiosissima arrha.*

†† Renuntiationes enim in Hispaniae Maioratibus valere, late demonstrauit Pelez a Meres de Maioratibus Hispaniae *p. III. qu. XVIII. n.* 13. *sqq.* Buddeus *de Testamento Caroli II. cap. II. §. XI.*

††† Grotius de I. B. & Pacis c. IV. *§. X. Sciendum est, nullum esse sicut nec illa sunt accidentia rei non existentis, quare si populus, a cuius volantate ius regnandi proficiscitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati sunt, vt quibus ius quaesitum nondum est, nullam facit iniuriam.* Haec Buddeus *cap. II. §. XVII. XVIII.* ad praesentem casum egregie adplicat.

†††† Thucelius *p.* 461.

††††† Extat ista declaratio apud Thucelium p. 461. *per aliam clausulam dictae capitulationis obtuli pro dote dictae Infanti meae filiae quingenta millia coronatorum solis, inclusis seu comprehensis legitimis, paterna & materna, & aliis quibuscunque iuribus, idque factum est sub pacto & conditione approbandi & ratam habendi vua cum Rege Christianissimo statim atque illius nuptiae celebrarentur, dictam renunciationem cum iureiurando ac clausulis necessariis, & vt acceptaretur a Parlamento Parisiensi forma & vigore solitis, documentaque mihi aut meo successori transmitterentur; id vero hactenus a Rege Christianissimo & dicta Infante mea filia impletum non est, quare liber fui & sum ab obligatione soluenda dotis, quam obtuli.*

†††††† Hoc in scripto cui titulus *La Defense du droit de la Maison d' Autriche à la succession d' Espagne* plenius declaratur. Buddeus *de testamento Caroli II. cap. II. §. XXI, XXII. XXIII.*

††††††† Vtraque modo adlegata scripta, Testamentum illud pro inualido esse habendum, firmis sane rationibus declarant. Sic etiam in Thucelii *Tomo I. p.* 331. scriptum reperitur, quo demonstratur, Ducatum Mediolanensem esse feudum Imperii masculum, cum Caroli V. Aurea Bulla de iure successionis in Ducatum Mediolanensem.

§. CI.

Potius igitur Austriacae domui iura in Hispaniam esse integra; Leges & pacta Hispanica indicant. Exclusis enim ob dictam renuntiationem Hispaniae Infantibus, Galliae Regibus matrimonio iunctis, iusta succedendi ratio ad reliquas deuoluitur. Philippi III. igitur secundo genita Maria Anna Ferdinando III. fuit iuncta. Philippi IV. secundogenita,

nita, Margaretha Therefia Leopoldo, qui non folum matre Hifpanica natus, ipfe ius habebat cernendi hæreditatem, fed etiam ob matrimonium Hifpanicum fuccedendi ius ad pofteros deuoluerat, Accedebant pacta dotalia inter Ferdinandum II. & Philippum IV. pro Ferdinando III. Vngariæ & Bohemiæ Rege & infante Maria a. 1628. inita. ** Confirmat eandem fucceffionem Teftamentum Philippi III. xxx. Martii 1621. conditum, per quod fucceffio in dictam Mariam,. fi Philippus IV. fine pofteris fuerit extinctus, eiusdemque pofteros definitur. *** Confirmat illud Teftamentum Philippi IV. qui non folum dictas renuntiationes adprobat, fed etiam extinctis pofteris mafculis, hæredem inftituit Margaretham, filiam fecundo genitam illiusque filios & filias defcendentes, mares & fœminas, iisdemque non extantibus, inftituit Mariæ Annæ Ferdinando III. nuptæ pofteros, atque his deficientibus, Catharinæ, Sabaudiæ Duciffæ pofteritatem. **** Vltimum domus Auftriacæ Ius pactis inter Carolum V. & Ferdinandum I. a. 1521. initis nititur, quibus de mutua fucceffione, extincta vna linea, fuit cautum, ***** ita, vt extincta Maximiliani II. pofteritate mafcula, Hifpaniæ Rex, cui ob matrimonium cum Anna Maximiliani II. filia, ius in fucceffionem fuerat enatum, per fpeciale pactum vi. Iunii 1617. fucceffioni in Regnum Vngariæ atque Bohemiæ renuntiare neceffum haberet. ******

* Inter Caffandri Thucelii Acta publica Tomo I. integrum Caput quintum hu. facit, in quo, præter diuerfa Acta Publica reperiuntur *Synopfis quorundam Iurium Auftriacorum in fucceſsionem Hifpanicam. Ius Auftriacum in Monarchiam Hifpanicam affertum. Ius Hifpano-Auftriacum affertum. Confiderations & Remarques fur la fuccesfion du Duc d'Anjou.* In Tomo II. cap. IV. extat *Excerptorum Hiftoricorum & Iuridicorum Continuatio I. II. III. Reflexions fur divers Ecrits, concernants la Succesfion à la Monarchie d'Efpagne. Iuftitia Auguftæ Domus Auftriacæ in regna & prouincias Hifpanicas, veris rerum argumentis illuftrata.* Separatim prodiit Io. Aluares de Cofta *Aquila Augufta, trifulco obarmata fulmine, feu Carolus Tertius Auftriacus, Rex Hifpaniarum affertus, Amftelodami* 1705. *f.* Facit huc etiam Venerandi Collegæ, Io. Francifci Buddei *differtatio de Teftamentis fummorum Imperantium, fpeciatim Caroli II. Hifpaniæ Regis Halæ* 170.. 4. & dum Autores Diarii litteratorum Trevoltienfis breuibus contradicerent, anfam dabant nouo fcripto, quod hoc titulo prodiit: *Vlterior disquifitio de iure gentis Auftriacæ in fuccesfionem Hifpanicam.* Præter hæc extant *Trois lettres fur la fuccesfion d'Efpagne. Iudicium Poeticum fuper controuerfia fuccesfionis Hifpanicæ, Pragæ* 1702. *f. La Iuftice encouragée contre les chicanes & les menaces d'un Partifan de Bourbons. La Partage de Lion. Clasficum belli Hifpano Gallici. Staats-Anmerckungen über die Succesfion des Hertzogs von Anjou. Grillen über den ietzigen Zuftand der Monarchie Spanien. Curiöfe Staatsfrage, wer in dem groffen Monarchifchen Kænigreich Spanien*

nien der rechtmæssige Successor seyn sol, Cœlln 1700. 4. Leben Caroli III. *p. I. p.* 231. Lettr. Hist. *May* 1701. *p.* 541. *Sept. p.* 493.

** Dictum de eo iam *diss. super. §. ult.*

*** Ius Austriacum apud Thucelium p. 464. postquam de renuntiatione Annæ fuisset dictum, in Testamento additur: *hinc consequens est, ut pro statu præsente remanserit ceu filia mea maior & unica in casibus enunciatis in dictis capitulationibus matrimonialibus infans domna Maria, quam cum omni progenie legitima & non legitimata post extinctas personas & descendentes dictorum Principis Domni Philippi, Infantumque Domni Caroli & Domni Ferdinandi eorumque descendentium succedere debere in istis Regnis & Dominiis declaro & iubeo.*

**** Thucelius p. 465. *si ut dictum est, princeps decesserit, quod Deus probibeat, non relictis liberis aut descendentibus maribus aut fœminis legitimis & ex legitimo matrimonio genitis, aut si Deus pluribus me filiis maribus ex hoc vel alio matrimonio auxerit, illique mortui fuerint liberis aut descendentibus non relictis, prout dictum est, in defectu ipsorum, haredem universalem omnium dictorum meorum Regnorum, Statuum & Dominiorum instituo Infantem Domnam Margaritam filiam meam & Reginæ Domnæ Mariæ Annæ coniugis meæ charissimæ & amatissimæ, illiusque filios & filias descendentes mares & fœminas, legitimos & ex legitimo matrimonio prognatos, quos Deus illi dederit.*

***** Vide supra *diss. XXXIII. §. III.* Demonstratur hoc plenius in Iure Austriaco vindicato *pag.* 31. Adgnationis autem schema tale est:

Philippus, Austriæ
Archidux

Carolus V. | Philippus II. | Philippus III. | Philippus IV. | Carolus II.

Ferdinandus I.
- Maximilianus II.
  - Rudolphus II.
  - Matthias
  - Albertus
- Ferdinandus
- Carolus
  - Ferdinandus II.
    - Ferdinandus III.
      - Leopoldus
        - Iosephus
        - Carolus

§. CII.

Interea Cæfar pro vindicando iure fuo non militem folum colligebat, fed etiam de fœderibus fibi profpiciebat, nec Galli circa eadem vacabant. Collegerat enim viuo adhuc Carolo, Galliæ Rex militem octodecim millium in Hifpaniæ confiniis, fub prætextu tuendæ partitionis, qui nunc ad Regni occupationem, fi opus foret, præfto effent. * Cum Gallo arcanum fœdus concludebat Bauarus & Colonienfis Elector, maiora molientes. ** Helueti etiam Catholici Andegauenfem pro Hifpaniæ Rege adgnofcebant, fruftra licet eos follicitante Trautmansdorfio Comite, qui Cæfaris apud ipfos legationem obibat, *** & Lufitaniæ Rex pacto cum Gallis fœdere. **** Fœderati Belgæ fibi copiisque fuis metuentes, quarum duodecim millia ex pacto cum Carolo II. inito, in præfidiis Belgii Hifpanici detinebantur, quas Galli non nifi adgnito pro Rege Andegauenfi dimittere volebant, quo ipfo moti, Andegauenfem pro Rege adgnofcunt, his tamen conditionibus, vt ipfis de fecuritate profpiceretur. ***** Dum interim Belgæ fœderati non folum fœdus Traiectenfe, quo ipforum nititur Refpublica, denuo iuramento confirmarent, † fed etiam Guilielmo III. fecreto fignificarent, quid ipfos ad adgnofcendum Andegauenfem permouerit. Guilielmus III. vero M. Britanniæ Rex elufum fe fentiens, conuocato Parlamento, arma in Gallos meditabatur. Et licet inter Proceres, membraque Parlamenti non deeffent, qui artibus auroque Gallico inducti, potius diffidia inter Regem & Parlamentum differminarent, cauffam Tractatus Partitionis examinarent, Regios Miniftros, qui eundem confulerant, ad reddendam rationem inuitarent, ortis tamen exinde variis turbis, Rex ad diffoluendum hoc Parlamentum, nouumque conuocandum commouebatur. Dum autem mortuo apud Gallos Iacobo II, qui ex Angliæ regno fuerat deiectus, Galli Principem Walliæ fuppofititium fub Iacobi III. nomine pro Rege declararent, idque pace Ryswicenfi adverfaretur, ****** concitabat hoc Parlamentum, vt fubfidia Regi ad bellum contra Gallos decernerent: Belgæ interim cum Gallis, vt ipfis de limitum fecuritate profpiciatur, agentes, Anglicum etiam legatum ad hos Tractatus admitti volebant, ægre confentiente Gallorum legato, Comite Auauxio. Inftitutis igitur congreffibus, Angliæ legatus XXII. Martii 1701. Gallis certa capita proponebat, vt de fatisfactione domus Auftriacæ ageretur, Galliæ Rex præfidium ex oppidis deduceret, quæ

faltim

saltim præsidiis Hispanicis & Belgicis firmarentur, Anglis in securitatem Ostenda & Nouus Portus traderetur, nulla Hispanicæ Monarchiæ provincia Gallis vnquam traderetur, pacta inter Anglos Gallosque confirmarentur, Anglis libertas Commerciorum in America concederetur. His concessis, Guilielmus se Philippum pro Rege esse adgniturum, declarabat. Accedebant hisce postulatis Belgæ, ius præsidii in Geldriæ oppidis Venloa, Ruremonda Stephani insula, Luxenburgo, Namurco, Caroloregio, Montibus, Teneramunda, in finium suorum securitatem prætendentes. Sed dum Auauxius declararet, Regem suum ex Hispanica successione ne pagum quidem esse cessurum, nec Anglis-Belgisque concedere vellet, quæ postulabant, Tractatus abrumpebantur, legatus auocabatur. ******* Fœdus igitur XVII. Septembris 1701. inter Imp. Anglos, Belgasque, promouente illud potissimum Marlborogio, concludebatur, de bello communibus viribus contra Gallos & Andegauensem promouendo, hoc fine, vt Austriacæ domui circa successionem Hispanicam satisfiat, Anglis Belgisque relinquatur, quidquid in America occupauerint, & sicuti bellum, nonnisi communi consilio gerendum, sic etiam pax non sine omnium consensu concludenda. ********

* Leben Caroli III. *p. I. p.* 82.

** De fœdere cum Gallis plenius agitur in Mem. de la Guerre *Tom. I. pag.* 304. in quo etiam art. VI. continetur de Imp. throno Imperiali priuando, qui Bauaro dein deferendus. *Spanischer Successions-Krieg p.* 55.

*** Quid apud Heluetos actum, scripta docent apud Thucelium *Tom. I. pag.* 327. 374. *Tom. II. c. V.* Lettr. Hist. *May* 1701. *p.* 525. Successions-Krieg *pag.* 58. Leben Caroli *p. I. p.* 394. 892. 938.

**** Successions-Krieg *p.* 59. Leben Caroli *p. I. p.* 432. Extat fœdus in Lettr. Hist. *Dec.* 1701. *p.* 700.

***** Quam humaniter, & quibus artibus Belgas Fœderatos in partes suas pellicere conatus fuerit Rex Gallorum, traditur im Leben Caroli III. *p. I. p.* 194. Lettr. Hist. *Ianv.* 1701. *p.* 113. *Mars p.* 337. *Avril.* 1701. *p.* 487. Belgarum Consilia *p.* 337. Promouebant hæc artes Gallorum post pacem Ryswicensem, quibus promotum, vt pleræque copiæ dimitterentur, ne excresceret nimis potentia Arausionensis. Quid in Belgarum congressu generali decretum, exponit Thucelius *Actis Publicis Tom. I. p.* 319. 329. 361. 364. *Successions-Krieg p.* 60. Mem. de la Guerre *Tom. I. p.* 321. Leben Caroli *p. I. p.* 346. Rinck *p.* 1438. Lettr. Hist. *Ianv.* 1702. *p* 74.

† De hoc Lettres Hist. *May* 1702. *p.* 580.

****** Mem. de la Guerre Tom. I. p. 195. *Car le Roy Iaques étant venu à mourir, il reconnût tout aussitôt le ieune Prince de Galles pour Roi d' Angleterre, & desavoua par là tout ce qu' avoit le Marechal de Boufiers avec le Comte de Portland dans cette célèbre entrevuë qu' ils*

qu' ils eurent a Tubise. Comme la Cour de France avoist trésbien prévû ce qui venoit d' arriver, elle eut soin en reconnoissant le Prince d' Orange pour Roi, de faire publier au Roi Iaques vne protestation contre tout ce qui se feroit à la Paix de Ryswik au préiudice de ses intérêts Suivant ce plan, le Prince d' Orange ne fut proprement reconnu pour Roi que pour faire la Paix, la quelle étant faite, la Scene changea.

******* Extant hæc postulata in Thucelii *Actis Publicis Tom. I. p* 370. Leben Caroli *p. I. p.* 444. Lettr. Hist. *Avril* 1701. *p.* 491. *Août p.* 222.

******** Extat illud Tomo I. Actorum Pacis Traiectensis præmissum & in Span. Succesfions-Krieg *p.* 246. Leben Caroli *p. I. p.* 573. du Mont noveau Recueil *Tom. II. p.* 193. Schauplatz des Krieges *p.* 782. in Mülleri Leben des Hertz. von Marlbourough *p.* 30. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. VI. p.* 434. Thucelii *Acta Publica Tom. I. pag.* 652. Rinck *p.* 1435.

§. CIII.

Inter hæc, in Comitiis Germanicis, Cæsar de bello Gallis sociisque inferendo, proponebat. Dum autem Germani ob Gallorum artes tergiuersarentur, nec etiam fœdus adhuc cum Anglis Belgisque esset conclusum, in Italiam bellum transferre cogitabat, Ducatum Mediolanensem vindicaturus: Varie siquidem tentabantur Italorum animi. Gallis equidem, ne Cæsaris potentia apud Italos excresceret nimium, fauebat Clemens XI. Papa, Andegauensem etiam pro Rege adgnoscebat, licet neutralitatem præ se ferret, * ideoque neutri petitam licet regni Neapolitani inuestituram concedere vellet, ** & Dux Sabaudiæ, cuius filiam alteram Ludouicam Gabrielem in matrimonium duxerat Andegavensis. Hinc concluso cum Gallis fœdere, his transitum non solum concedebat in Ducatum Mediolanensem, sed etiam copias suas decem millium & vltra Gallicis iungebat, concessa ipsi Gallici exercitus suprema præfectura. *** Citabatur tamen ideo ad iudicium Aulicum, ad videndum se priuari feudis Imperii, vasalli etiam & subditi de non parendo ipsi publicis edictis admonebantur. **** Accedebat, contradicente licet Cæsaris Legato, Comite de Castelbarco, qui Ducem hactenus sollicitauerat, Gallorum partibus Ferdinandus Carolus Mantuæ Dux, qui Gallos in vrbem, arcem, & terras suas recipiebat, ***** ab Iudicio aulico feloniæ reus iudicatus. ****** Mirandulæ etiam Ducissa Vaudemontio Duci vrbem & arcem cedebat. ******* Veneti, Florentini, Mutinæ & Parmæ Dux ab vtraque parte sollicitabantur, sed Neutralitatem, quam vocant, amplectebantur. ********

* *Spanischer Succesfions-Krieg p.* 57. Extant litteræ Imp. ad Papam, im Leben Caroli III. *p. I. p.* 224. quo iura domus Austriacæ declarantur. Litteræ Papæ, quibus Andegauensi de corona gratulatur, apud Thucelium *Tom. I. p.* 363. Lettr. Hist. *Avr.* 1701. *p.* 384.

Consilia

Consilia Papæ, ne Cæsarei Ferraram occuparent, Lettres Hist. *Iuillet* 1701. *p.* 4. Leben Caroli *p.* 388.

** Quid in hac caussa fuerit actum, publicis scriptis exponit Thucelius *Tom. I. cap. VI.* qui etiam litteras super petita Inuestitura Papali exhibet, ad quas animaduersiones dedit Vlricus Obrechtus. Contra easdem prodiit Rolandi de Duninck *epistola anti-animaduersoria Animaduersionum, quas Vlricus Obrechtus, Argentoratensium quondam Prætor Regius vulgari fecerat, Francofurti ad Mœnum* 1710. 4. Schauplatz des Krieges in Italien *p.* 774 Ridicula præsentatio equi a legato Hispanico cum petita inuestitura facta repræsentatur im Spanischen Succesions-Krieg *p.* 241. Leben Caroli *p. I. p.* 544. Lettr. Hist. *Aoút* 1701. *pag.* 112.

*** Spanischer Succesions-Krieg *p.* 57. 89. Leben Eugenii *p. I. p.* 373. Lettr. Hist. *May* 1701. *p.* 524.

**** Fabri Staats-Cantzelley *Tom. VI. p.* 631. Conf. Thucelii *Acta Publica Tom. II. c. XII.* Rinck *p.* 1420. Lettr. Hist. May 1701. *p.* 514.

***** Succesions-Krieg *pag.* 95. Schauplatz des Krieges *p.* 778. Leben Caroli *p. I. pag.* 365.

****** Succesions-Krieg *p.* 106. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. VI. p.* 615. Conf. Thucelius *lib. II. c. XII.* Lettr. Hist. *Aoút* 1701. *p.* 169. Leben Caroli *p. I. p.* 502.

******* Lettr. Hist. *May* 1701. *p.* 522.

******** Schauplatz des Krieges *p.* 779. Lettr. Hist. *May* 1701. *p.* 518.

§. CIV.

His ita præparatis, miles Cæsareus in Italiæ finibus Roueredi congregatur, & per ardua, Alpes fere inuias, cum tormentis & adparatu bellico, quæ mira arte, per rupes deuias ferebantur, transcendens in Italiam Eugenio Duce, Maio mense 1701. cui Vaudemontius Iunior & Commercius Princeps aderant, irrumpit, * publicato Manifesto ** Addam transit, & simulans, quasi Padum transire vellet, ex improuiso Gallos ad Carpium Mutinensis Ducatus IX. Iulii adoritur, eosdemque profligat. *** Inde, postquam Cæsarei Mincium sine impedimento transiuissent, castellum Gothofredi, Castilionum occupant. Mantuana tamen proditione non succedente. **** Fit Kl. Septembris ad Clarium Brixiensis Territorii Veneti, prœlium, in quo Gallorum tria millia cæduntur, paucis Cæsareanorum amissis. ***** Inde Canettum deditione capit Eugenius, Marcariam & Borgofortum. ****** Et dum Mirandulæ Ducissa, Gallorum præfectos militares in arcem inuitatos captiuos fecisset, id quod ciues de militibus in vrbe commorantibus fecerant, vrbs ista XXII. Decembris Cæsareum recipit præsidium. ******* Mediolani non solum plures erant, qui Cæsari fauebant, sed etiam in vrbe Neapolitana, facta

conſpiratione, quæ XXII. Septembris executioni eſſet mandanda, Proregem Ducem de Medina Celi Neapolitanum occidere, Caſtellum novum occupare, & Cæſari vrbem ſubiicere tentabant, ſed detecta licet conſpiratione, huius capita populum concitantes, Templum S. Laurentii & S. Claræ occupant. Verum, dum plerique Proceres ac Nobiles cum Prorege facerent, hic etiam militem contra ſeditioſos mitteret, & Carolus Sangrone, atque Laurentius Baro de Saſſinet, qui olim in aula fuerant Imperatoris, eſſent capti, reliqui diſſipantur, capti vero poſtea in fide erga Cæſarem ad mortem vsque perdurantes, capite plectuntur. ********

* *Succeſſions-Krieg* p. 113. Leben Eugenii *p. II. p.* 7. Leben Caroli III. *p. I. p.* 363. Schauplatz des Krieges *p.* 794. Miles Cæſareus deſcribitur in Lettr. Hiſt. *Febr* 1701. *p.* 164. *Iuill. pag.* 17.

** Extat im Spaniſchen Succeſſions-Krieg *p.* 130. Rinck *p.* 1421.

*** Succeſſions-Krieg *p.* 145. Leben Eugenii *p. II. p.* 23. Leben Caroli III. *p. I. p.* 379. Schauplatz *p.* 818. Rinck *p.* 1426. Lettr. Hiſt. *Août* 1701. *p.* 143. 180.

**** Succeſſions-Krieg *p.* 156. 160. Leben Eugenii *p. II. p.* 34. 37. Leben Caroli III. *p. I. p.* 517. Schauplatz *p.* 833. Rinck *p.* 1430. Lettr. Hiſt. *Sept.* 1701. *p.* 269.

***** Succeſſions-Krieg *p.* 171. Leben Eugenii *p. II. p.* 47. Leben Caroli III. *p. I. p.* 519. Schauplatz *p.* 845. Lettr. Hiſt. *Oct.* 1701. *p.* 400.

****** Succeſſions-Krieg *p.* 207. 215. Leben Eugenii *p. II. p.* 80. Schauplatz *pag.* 871.

******* Succeſſions-Krieg *p.* 221. Leben Eugenii *p. II. p.* 92. Leben Caroli *p. I. p.* 532. Schauplatz *p.* 881. Lettr. Hiſt. *Febr.* 1703. *p.* 141.

******** Succeſſions-Krieg *p.* 224. Leben Caroli *p. I. p.* 535. In Thucelii Actis Publicis *Tom. I. p.* 607. reperitur *Relation de la Coniuration mal reuſsie à Napels la nuit du* 22. *au* 23. *ſept.* 1701. in qua capita conſpirationis nominantur *Le Prince Macchia, Quinta[illegible]orta, le Duc Thelese Grimaldi, le Duc de Caſtelluccia Spinelli, le Duc Tiberio Caraffa, Don Malizio Caraffa, Dion Gioſeppe Capecci, & Don Carlos Sangrone, tous Cavaliers Neapolitains.* Lettr. Hiſt. *Nov.* 1701. *p.* 493. *Dec. p.* 620.

§. CV.

Ineunte anno 1702. Mutinenſis Dux, adpropinquante milite Cæſareo eo adigebatur, vt Brixellum Cæſareis V. Ianuarii dedi iuberet. * Hinc Eugenius Mantuam arctius includit ** & II. Februarii Cremonam tentat, vbi magnam annonæ & bellici adparatus copiam Galli congeſſerant, immiſſis primo mane per aquæductum, *** quem Coſolius Parochus S. Mariæ Nouæ in cella ſua Eugenio Principi indicauerat, trecentis gregariis. Ipſe Princeps effracta porta S. Margarethæ, vrbem cum aliquot legionibus ingreditur, Villaregium ſomno excuſſo, ſuis in auxilium

lium venientem capit. Sed capta licet pleraque vrbis parte, dum Scherzerus Baro, Mercio, qui ad Padi portam pedem firmauerat, tardius ob varia impedimenta fubueniret, binæ legiones Hibernicæ eundem retro cedere cogerant, quas Cæfarei equidem varie tentabant, fed in fide Gallorum manentes, Cæfareos non fine clade repellunt. Accedebat, quod Valdemontius iunior ab altera Padi ripa ob itineris incommoda tardius adueniret, nec, deficientibus nauigiis, Padum tranfire valeret. Senatus equidem conuocabatur, apud quem Princeps inftabat, vt ifte vna cum Ciuibus Cæfareis contra Gallos affifteret, fed hoc tergiuerfante, Gallis noua auxilia expectantibus, Eugenius Princeps copiis inferior, pedem retro figere cogebatur, abducto Villaregio, & feptuaginta vel octoginta præfectis militaribus captiuis, vna cum quadringentis gregariis, licet etiam Cæfareorum vel quadringenti in vrbe remanferint captiui. Hic tamen exinde fructus, vt Galli multa ad Oglium loca, quæ hucusque tenuerant, ftatim relinquerent. ***** Poftquam autem Gallicus Exercitus nouo milite & Vindocinenfi Duce fuiffet firmatus, Mantuam liberare tentabat, quam tamen arctius adhuc includebat Eugenius, vnamque ex portis exterioribus capiebat. ****** Aft Galli Kl. Iunii 1702. Caftilionum recuperabant, † caftra Eugenii xv. Iunii ignitis globulis infeftabant, †† & tres legiones ad Padum, Vifcontio Duce prope Cafale maius locatas, ne Galli Brixellum inuaderent, magna vi xxvi. Iulii adgrediuntur, quas non fine fuorum clade cedere cogunt. ††† Motus hoc ipfo Eugenius Princeps, vt, dum Galli copiis longe effent fuperiores, Mantuam relinqueret. †††† Hinc xvi. Augufti Gallos ad Lutzaram adgrediebatur, eosdemque plane profligaffet, ni equitatus per continuas foffas impeditus fuerit, prœlii tamen campum & Gallorum caftra obtinuit. Aderat prœlio ipfe Andegauenfis, e turri prope fita de eodem teftis. Commercius Princeps fortiffimus in eodem occidebatur. ††††† Cæfarei equidem, facta fexcentorum militum excurfione, & occupata xxvi. Septembris porta, Mediolanum intrant, & poft fauftas Cæfari acclamationes cum præda infigni reuertuntur. †††††† Galli autem milite indies firmati, Guaftallam II. Septembris occupant, ††††††† & xvii. Nouembris Borgofortum. ††††††††

* Span. Succesfions-Krieg *p.* 174. Leben Eugenii *p. II. p.* 96. Schauplatz *p.* 884.
** Span. Succesfions-Krieg *p.* 177. Leben Eugenii *p. II. p.* 99. Schauplatz *p.* 887.
*** Sic Vienna Burgundiæ eadem ratione capta. Gregorius Turonenfis *lib. II. c. XXXIII.*

c. XXXIII. quo facto, expulsus est inter ceteros artifex ille ab Vrbe, cui de aquaeductu cura manebat. Ille vero indignans, quod fuerat eiectus ab Vrbe cum ceteris, ad Gundobadum furibundus vadit, indicans qualiter ciuitatem inrumpens, vltionem exerceret in fratrem. Illo quoque duce, exercitu per aquaeductum directo, multis cum ferreis vectibus praecedentibus (erat autem spiraculum illius lapide magno conclusum) quo cum vectibus illis per magisterium artificis repulso, ciuitatem introeunt. Sic & de Neapolis occupatione Pand. Collenutius hist. Neap. lib. VI. p. 441. *ceterum voluit Anellus, Alfonsum instructa acie paratisque scalis promptum esse accedendi ad murum, postquam signum daretur, ipse vero ducentos pedites fortissimos viros sibi attributos, se per Aquaeductum quendam sequi in Vrbem imperauit. Is ergo noctis silentio ingressi sunt, & eorum quadraginta soli etiam Aquaeductus via egressi in casulam cuiusdam vetulae peruenerunt: quae sola ibi cum filiola habitabat, & ipsa fuisse putabatur, quae Anellum, ad Regem, monstrandi huius aquaeductus causa, misisset.*

**** Haec expeditio plenius describitur in Span. Successions-Krieg *p.* 279. vbi etiam dicterium Villaregii ante hanc expeditionem adducitur, *er wollt dieses Carneval die drey Printzen dantzend machen.* Schauplatz des Kriegs *p.* 890. Leben Eugenii *p. II. pag.* 100. Leben Caroli *p. I. p.* 585. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 26. Rinck *p.* 1458. Lettr. Hist. *Mars* 1702. *p.* 243. *May p.* 487.

***** Span. Successions-Krieg *p.* 305. Leben Eugenii *p. II. p.* 125.

****** Span. Successions-Krieg *p.* 325. Leben Eugenii *p. II. p.* 133. Lettr. Hist. *Iuillet* 1702. *p.* 31.

† Span. Successions-Krieg *p.* 345. Leben Eugenii *p. II. p.* 150.

†† Span. Successions-Krieg *p.* 347. Leben Eugenii *p. II. p.* 152.

††† Span. Successions-Krieg *p.* 354. Leben Eugenii *p. II. p.* 159. Leben Caroli *p. I. p.* 723. Rinck *p.* 1478. Lettr. Hist. *Sept.* 1702. *p.* 235. Vocatur *Le Combat de San Vittoria.*

†††† Span. Successions-Krieg *p.* 356. Leben Eugenii *p. II. p.* 161.

††††† Span. Successions-Krieg *p.* 357. Hist. du Prince d' Orange *p. I. pag.* 61. Lettr. Hist. *Sept.* 1702. *p.* 294. Leben Eugenii *p. II. p.* 162. Leben Caroli *p. I. p.* 744. Rinck *pag.* 1480.

†††††† Hist. du Prince d' Orange p. I. p. 61. *Prince Eugene détacha vn corps de 5. ou 6. cens hommes, pour faire vne course dans le Milanois. Ce parti trouva le moyen de passer par tout, & arriva le 26. Septembris devant Milan, se saisit d' vne des portes, & y mit vne bonne garde. Cent Cavaliers avancent dans la Ville en criant; Vive l' Empereur; & apres avoir fait vn butin considérable, tout le parti revint heureusement au Camp.* Leben Caroli *p. III. p.* 753. Span. Successions Krieg *p.* 373.

††††††† Span. Successions-Krieg *p.* 369. Leben Eugenii *p. II. p.* 172. Leben Caroli *p. I. p.* 752. Lettr. Hist. *Oct.* 1702. *p.* 389.

†††††††† Spanischer Successions-Krieg *p.* 379. Leben Eugenii *p. II. p.* 182. Leben Caroli *p. I. p.* 926.

§. CVI. Dum

§. CVI.

Dum hæc in Italia aguntur, cœpit bellum Belgicum. Ineunte statim anno 1702. belli oriebantur præludia, dum Galli prouincias Belgii Hispanici aggeribus includerent, eosdemque ad Belgarum fines vsque extenderent, nouo Sellati munimento prope Aggerem Gandauensem (*Sas von Gent*) erecto, quod Batauі ex ipso hoc Aggere infestantes, iterum diruebant. * Hinc castra Rosendaliæ locantes, bina equitum millia, tanquam Cæsarei essent, ad mœnia vsque Antwerpiæ excurrunt, aliquod inde captiuos abducunt. ** Metuebatur equidem rerum immutatio, dum Guilielmus III. XIX. Martii 1702. fato fuisset defunctus, sed constantes in proposito Angli, sub Anna Regina, Batauique, vna cum Imp. XV. Maii 1702. Gallis bellum declarant. **** Primus impetus in terras Colonienses fiebat, quas Elector Coloniensis, Gallis accedens, milite Gallico sub prætextu copiarum Burgundicarum firmauerat, ***** vt liberum esset Belgas inter Germanosque commercium. Cæsaris insulam Belgicus & Borussicus miles cum Principe Nassouio Saræpontano XVI. Aprilis infestat. Acerrime non solum per Blainuillium defendebatur, sed etiam Tallardus, postquam Düsseldorpium frustra tentasset, ad alteram Rheni ripam pedem figens, Fœderatis non solum multum damni inferebat, sed etiam nouum semper militem, & quæ essent necessaria, submittebat. Nihilominus occupata Insula in Rheni alueo sita, vrbs ista, non sine Fœderatorum clade XVI. Iunii ad deditionem fuit compulsa: ******* munimenta solo æquata, vrbem, protestante licet Capitulo Coloniensi, occupante Electore Palatino. Postquam autem Burgundiæ Dux in Belgium venisset, vna cum Boufflerio Nouiomagum, facta cum ciuibus quibusdam conspiratione, XII. Iunii ex improuiso pergebat, Comitem d' Athlone, qui exercitum Belgicum ducebat, vna cum Tillio & Duce Würtenbergico cum Danicis copiis ad vrbis defensionem properantibus. Male equidem in vrbe omnia erant præparata, sed aduentante exercitu, omnem operam ciues adhibebant, tormenta in vallum ducuntur, Galli repelluntur, qui videntes, conspirationem suam haut procedere, non sine suorum clade recedunt. Fatalis sane Batauis fuisset Neomagi occupatio, dum per hanc ipsas Belgii Fœderati prouincias inuadere, & Batauos vel ad pacem vel Neutralitatem promouere Gallis datum fuisset. ******* Postquam Anglorum copiæ, ducente eas Marlborougio, adhuc Comite, se Fœderatis Iulio mense iunxissent, occupatis variis fortalitiis, † XXIX. Augusti Venloam Geldriæ inuadunt, &

 XXII.

xxii. Septembris deditione capiunt. †† Sequebatur ii. Octobris Stephani Insula & vi. Octobris Ruremonda, postquam per nouem horarum spatium ignitis globulis fuisset infestata. ††† Hoc facto, Gallorum exercitus sub Boufflerio, relicta Tongria, se intra aggeres nouiter factos includit. †††† Fœderati autem Leodium a Gallis desertum præsidio firmant, arcium vnam xxiii. Octobris adsultu, alteram deditione capiunt, ††††† Rheinberga etiam xxiii. Octobr. obsessa, sed ob hyemis incommoda arctius inclusa, demum ix. Februarii 1703. ad deditionem fuit compulsa. †††††† Dum interea Marchio de Bedmar, Belgii Hispanici Gubernator Hulstam frustra tentaret. ††††††† Tallardus tamen interea Coloniam ad acceptandam Neutralitatem cogit, xxv. Octobris Augustam Treuirorum & viii. Nouembris Greifenbergam arcem Trarbaco adiacentem, occupat. ††††††††

* Spanischer Successions-Krieg *p.* 107. Leben Caroli *p. I pag.* 563. Lettr. Hist. *Janv.* 1702. *p.* 103.

** Spanischer Successions-Krieg *p.* 420. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 23.

*** Spanischer Successions-Krieg *p.* 410. Histoire du Prince d'Orange *p. I. p.* 22. Lettr. Hist. *Avril* 1702. *p.* 395.

**** Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 2. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 33. Lettr. Hist. *May* 1702. *p.* 595. *Iuin p.* 656. 696. Leben Caroli *p. I. p.* 681. Müllers Leben Marlbouroughs *p.* 67. Span. Successions-Krieg *p.* 496. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. VII. p.* 634. Rinck *p.* 1502.

***** Span. Successions-Krieg *p.* 263. Leben Caroli *p. I. p.* 551. Electori enim cum Statibus prouincialibus multæ erant controuersiæ, de quibus Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VI. c. VIII.* Cass. Thucelii Acta Publica *Tom. II. c. XIII.* Qua ratione Coloniensi vrbi ea de caussa fuerit prospectum, traditur in Lettr. Hist. *Iuill.* 1701. *p.* 55. *Dec. p.* 645. *Febr.* 1702. *p.* 177. Cæsaris mandata Coloniæ adfixa exhibentur *Mars* 1702. *pag.* 305. *Avril* 1702. *p.* 384.

****** Span. Successions-Krieg *p.* 421. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 13. & *p.* 15. de Tallardo *celui-ci ne se voyant pas en état d' exécuter son proiet, quitta Dusseldorp, & vint poster avec son Camp volant devant Keyserswaart, fit dresser plusieurs batteries de Canon sur le bord du Rhin, & s' en servoit avec tant de succes, que les Assiégans malgré leurs retranchemens en étoient extrêmément incommodez, & avoient d' ailleurs le déplaisir de voir aller & venir du Camp ennemi aux Assiégez tous les secours de Troupes, de Munitions, & de rafraichissemens qui leur étoient nécessaires pour soutenir vn long Siége; & voilà ce qui fut cause que le Siége de cette Place traina en longueur.* Rinck *p.* 1500. Leben Caroli *p. I. p.* 705. Lettr. Hist. *May* 1702. *p.* 533. *Iuin p.* 666. *Iuillet p.* 70.

******* Span. Successions-Krieg *p.* 494. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 19. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 41. Leben Caroli *p. I. p.* 707. Lettr. Hist. *Iuin* 1702. *p.* 735. *Iuillet p.* 125. qua ratione Capitulum Coloniense contra Electoris Palatini occupationem fuerit protestatum, docent Lettr. Hist. *Aout p.* 1702. *p.* 179.

Span.

† Span. Succesfions-Krieg p 434. Hift. du Prince d' Orange p. I. p. 46.

†† Span. Succesfions-Krieg p. 439. Mem. de la Guerre Tom. II. p. 23. Hift. du Prince d' Orange p. I. p. 51. vbi additur : *elle se rendit aussi le 22. par un évenement assez singulier. Les Assiégans ayant reçu la nouvelle que Landau s' étoit rendu aux Alliez, se mirent en bataille pour faire trois décharges de l' Artillerie & de la mousqueterie, selon la coûtume; les Assiégez qui se voyoient déia pressez, croyant qu' on alloit donner l' assaut general, firent battre la chamade, & les ôtages donnez de part & a autre, la Capitulation fut signée le 23. & la garnison conduite à Anvers.* Mülleri *Leben Marlbouroghs* p. 75. Lettr. Hift. Oct. 1702. pag. 47.

††† Span. Succesfions-Krieg p. 443. Mem. de la Guerre Tom. II. p. 25. Hift. du Prince d' Orange p. I. p. 53. Mülleri *Leben Marlbouroughs* p. 76. Lettr. Hift. Oct. 1702. pag. 495.

†††† Span. Succesfions-Krieg p. 444. Hift. du Prince d' Orange p. I. p. 54.

††††† Span. Succesfions-Krieg p. 445. Mem. de la Guerre Tom. II. p. 26. Hift. du Prince d' Orange p. I. p. 54. Müller *Leben Marlbouroughs* p. 79.

†††††† Span. Succesfions-Krieg p. 447. Leben Caroli p. I. p. 919. p. II. p. 137. Lettr. Hift. Nov. 1702. p. 621.

††††††† Mem. de la Guerre Tom. II. pag. 28. 76. Hift. du Prince d' Orange p. I. p. 52. 100. Leben Caroli p. I. p. 917.

†††††††† Müllers *Leben Marlbourough* p. 86. Hift. du Prince d' Orange p. I. p. 60. Leben Caroli p. I. p. 915.

§. CVII.

In Germania interim Imp. non folum copias colligebat, fed etiam Imperii Status ad bellum contra Gallos concitare conabatur. Ardua fub initium res videbatur, Bauaro non folum omnia turbante, fed etiam Correfpondentibus Principibus Cæfari ob nouum Electoratum infenfis, vt, accedentibus potiffimum Gallorum auro artibusque, variæ in Imperio turbæ metuerentur. Nec Circuli etiam Gallis finitimi ad bellum inclinabant, horum incurfiones metuentes, cauffam hanc fucceffionis Hifpanicæ Imperium minime concernere rati. Franconicus equidem & Sueuicus Circulus per Receffum Heidenheimenfem XXIII. Nouembris 1700. focietatem inuicem inibant, de pace feruanda & mutua defenfione, & hanc in cauffam colligendis quatuordecim ducentis militibus. Hunc Receffum Heidenheimenfem Circulus Franconicus in Conuentu Noribergenfi; Sueuicus in Conuentu Vlmenfi VI. Maii 1701. denuo confirmabant, adiecto articulo feparato de augendo ad triplum vsque militum numero. Vterque etiam Circulus Cæfari fignificabat, fe in cauffam fucceffionis Hifpanicæ implicari nolle, fed neutrarum partium fore. Inuitabantur XXXI, Martii 1701. ad eandem focietatem Heidenheimenfem

mensem Circulus Rhenanus Electoralis, Bauaricus, Rhenanus Superior, institutusque legatorum Directorum horum quinque Circulorum Conuentus XVII. Augusti Heilbrunnae, & protestante licet Löwensteinio Comite, Caesaris legato, Bauariae Elector, Gallis nimium fauens, vna cum Circulo Bauarico, prout in Conuentu Wasserburgensi XXVIII. Aprilis instituto, iam fuerat conclusum. * & vtrique Rhenani Societati Heidenheimensi accedunt, Franconico Circulo hunc Recessum ad ratificandum, Sueuico ad referendum acceptante. ** Instabat igitur Bauariae Elector, vt ratus habeatur iste Recessus, ipseque in Societatem Heidenheimensem recipiatur, sed, dum Imp. plerique Status fauerent, in Conuentu Nördlingensi Franconicus & Sueuicus Circulus denuo inter se conuentionem faciebant, cui Austriacus Circulus accedebat, sedecim militum millia promittens. Factus igitur accedentibus Circulis, vtroque Rhenano XX. Martii 1702. nouus Recessus Nördlingensis, societatem quinque Circulorum complectitur. Hoc facto, quinque isti Circuli magno Foederi inter Imp. Anglos Belgasque inito accedebant. ***

* Quid in conuentu Wasserburgensi tractatum fuerit & conclusum, exponit Thucelius *Tom. I. c. IX.* & Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VI. c. V.*

** Vocatur *Heidenheimischer Associations-Recess*, cuius Acta exponit Faber *in Staats-Cantzelley Tom. VI. c. VII.*

*** De hoc Faber *Staats-Cantzelley Tom. VII. c. X.* Thucelii *Acta Publica c. X. XI.* Facit huc etiam *Historische Anzeige des Chur-Bayerischen Von der Associations-Handlung mit dem Franck, und Schwäbischen Creys genommenen Vorwands, Cölln* 1706. 8. Rinck *p.* 1490. Thucelii *Acta Publica Tom. II. c. XV. XVI. XVII.*

§. CVIII.

Inter haec, dum Antonius Vlricus Dux Guelferbytanus Gallorum diuersorumque Germaniae Principum foedere & pecunia suffultus, magno numero militem conduceret, parum securitatis ab eo expectabat Elector Hannoueranus, qui auctoritate Caesarea munitus, vna cum copiis Brandeburgicis, Directorum Circuli Saxoniae Inferioris potestate, terras Guelferbytanas XX. Martii 1702. inuadebant, Brunsuicum terrebant, plures equites Guelferbytanos captiuos abducentes. In Comitiis non solum, sed etiam publicis scriptis de eo conquerebatur Antonius Vlricus, sed dum frater natu maior Rudolphus Augustus XVIII. Aprilis consentiret, vt, ex copiis Brunsuicensibus bis mille quadringenti pedites octingenti equites Caesari traderentur, non nisi quatuor mille pedites quingen-

quingenti equites in prouincia Guelferbytana remanerent, pactum hoc, ægre licet, adprobabat Antonius Vlricus. *

* Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VII. c. V.* Rinck *p.* 1494. Lettr. Hist. *Avril* 1702. *p.* 384. *May p.* 530.

§. CIX.

Tandem vero, postquam legato Burgundico de la Neuveforge à Cæsare mandatum fuisset, vt intra triduum Ratisbonam, & intra tres hebdomadas Germaniam relinqueret, * ex decreto Imperii XXX. Septembris 1701. Galliæ Rex vna cum Andegauensi Duce plurimum licet contranitente Bauaro Electore, ** Imperii hostis declaratur, facta VI. Octobris belli declaratione, *** constituto etiam milite Imperiali secundum triplum quanti matricularis. Hac declaratione nondum facta, Exercitus Cæsareus Ludouico Badensi Duce, † Rhenum XX. Aprilis transiens, positis ad Langencandel castris, occupato Lauterburgo, Cronweisenburgo aliisque locis, Landauium includebat, idemque XVI. Iunii obsidebat, adventante in castra Iosepho, Romanorum Rege. Catinatus equidem Gallorum Dux militaris Drusenheimum versus cum exercitu tendebat, sed animaduerso Cæsareorum adparatu, retrocedebat. Occupatis VI. Augusti munimentis exterioribus, IX. Septembris arx adsultu capiebatur, fortitudine potissimum & consiliis Thüngii Comitis, eo ipso Gallorum Præfectus Melac ad deditionem X. Septembris honestis adhuc conditionibus fuit compulsus. **** Bauariæ interea Elector, varie ab Imp. tentabatur, vt ipsi accederet, nec abnuere videbatur, sed, dum postulata ipsius nimia Cæsar haut adprobaret, ***** VIII. Septembris ex improuiso Vlmam astu militari, Beckmanno subtribuno, Duce capit, qui tamen antequam vrbem adhuc ingrederetur, fuit occisus. ****** Memmingam postea capit, hostilem animum inde prodens, licet propriam saltim prætexeret securitatem, ideoque pro imperii hoste fuit declaratus. ******* Dum igitur Galli, occupato Neoburgo, coniunctionem cum Bauaris tentarent, ******** Ludouicus Badensis, eandem impediturus, ad Fridlingam, prope Hüningam XIV. Octobris ad manus venit cum Gallis, pari fere victoria, dum Cæsareus equitatus a Gallis fugaretur, Gallorum vero peditatus a Cæsareis. Post hoc proeliuo tamen Galli Rhenum iterum transibant. ********* Interim Nanceium Kl. Decembris, 1702. inopinato adgrediuntur, Ducem hanc metropolim suam relinquere cogunt, idemque contra Ryswicensem pacem præsidio muniunt. ********

* Extant Cæsaris mandata apud Fabrum *Staats-Cantzelley Tom. VI. p.* 803. Rinck *p.* 1455. Lettr. Hist. *Sept.* 1701. *p.* 293. *Oct. p.* 426.

** Scripta Bauari extant in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VII. c. XII.*

*** Fabri *Staats-Cantzelley p* 640.707. Quid circa triplum exercitus Imperialis actum *p.* 740. Rinck *p.* 1492. Leben Caroli *p. I. p.* 825. Lettr. Hist. *Oct.* 1702. *p.* 420. *Nov. p.* 561. Thucelii *Acta Publica Tom. II. c. XVIII.*

† Pacta Cæsarem inter & Ludouicum Badensem describuntur in Lettres Histor. *May* 1701. *pag.* 570.

**** Span. Succesſions-Krieg *p.* 476. Hist. du Prince d' Orange p. I. p. 59. *en Allemagne le Prince de Bade investit Landau le* 16. *de Iuin, & cette place ne se rendit que le* 10. *Septembre suivant. Le Roi des Romains arriva assez a temps pour la voir prendre.* Rinck Leben Leopoldi *p* 1506. Leben Iosephi *p. I. p.* 412. Leben Caroli *p. I. p.* 812. Lettr. Hist *Iuillet* 1702. *p.* 88. *Août p.* 183. *Sept. p.* 351. *Oct. p.* 423.

***** Postulabat Elector dotem sibi dari ex connubio cum Imp. filia, trecenta florenorum millia annua, in compensationem præfecturæ Belgicæ triginta duo myriades in bellum Vngaricum impensas, vt ipsi circa prætensiones, quas contra Circulum Franconicum & Sueuicum, super armatura fecerat, haut impediatur, circa prætensionem in Comitatum Burgundiæ ipsi satisfiat, ablata restituantur, & Elector Coloniensis; Comitatus Ortenburgensis ipsi concedatur. Spanischer Succesſions-Krieg *p.* 480. Leben Caroli *p. I. p.* 844. Rinck *p.* 1522.

****** Span. Succesſions-Krieg *p.* 481. Mem. de la Guerre *p. I. p.* 31. Rinck *p.* 1510. Leben Caroli *p. I. p.* 839. Lettr. Hist. *Oct.* 1702. *p.* 407.

******* Span. Succesſions-Krieg *p.* 483. Quid in Comitiis desuper gestum, exponit Faber *Tom. VII. p.* 645. Leben Caroli *p. II. p.* 281.

******** Varia scripta hanc coniunctionem concernentia, extant in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VII. p.* 72. Leben Caroli *Tom. I. p.* 874. Lettr. Hist. *Oct.* 1702. *p.* 419. Thucelii *Acta Publica Tom. II. c. XIV.*

********* Mem. de la Guerre Tom. II. p. 36. *cependant les Imperiaux étant de beaucoup plus foibles que les François, & apprehendant que le secours du Comte de Guiscard n' arrivât, ingérent à propos de se retirer, & laissérent le Maréchal de Villars Maître du Champ de Bataille, quoi que celui-ci eut perdu beaucoup plus de monde que les Impériaux.* Hist. du Prince d' Orange p. I. p. 60. *Le* 13. *d' Octobre le Marquis de Villars passa le Rhin, a Huningue, dans le dessein de tomber sur l' armée du Prince de Bade, qui marchoit pour aller du côté de Neubourg. Le lendemain il se donna un sanglant combat pres' de Huningue, dont les deux partis s' attribuerent la Victoire, & on fit chanter des Te Deum a Paris & a Vienne. Les François reconnoissent eux mêmes, dans une relation qu' ils donnerent au public, que la fin de cette bataille ne leur fut pas si favorable que le commencement, que leurs troupes plierent à leur tour, apres' l' arrivée du Prince de Bade, qui étoit absent au commencement, & qu'elles ne púrent ôter aux ennemis le moyen de faire leur retraite. Ce qu'il y a de certain c' est que cette bataille coûta beaucoup de braves gens de part & d' autre, qu'elle ne décida rien, & que les François furent contraints de repasser le Rhin.* Rinck *p.* 1525. Leben Caroli *p. I. p.* 858. Lettr. Hist. *Nov.* 1702. *p.* 573.

********** Lettr. Hist. *Ianv.* 1703. *p.* 59.

§. CX. Eo-

§. CX.

Eodem anno 1702. initium belli maritimi. Postquam enim Kl. Augusti Fœderatorum classis, ductu Roockii Anglorum, & Allemondii, Belgarum Admiralis, ex insula S. Helenæ, solutis anchoris, mari se dedisset, prope Gades Hispaniæ XXI. Augusti adpellebat, vbi copiæ sub Ormondio Duce exponebantur, qui publicato manifesto, incolas non solum sed etiam præfectum Gadium Marchionem de Villadarias sollicitat, vt se subiiciat. Hoc tamen in Gallorum fide persistente, Rota vrbs vna cum fortalitio, S. Catharinæ & Mariæ occupatur, sed, dum fortalitium Mattagordæ occupare non valerent, atque ob solum lutosum parum proficerent, vrbem tandem relinquere coguntur. * Dum reditum parant Fœderati, classem Hispanicam argento onustam ex America reducem in Galliciæ portum Vigos adpulisse nuntiatur. Tendunt igitur eo cum classe sua Fœderati, & XXII. Octobris munimenta perrumpunt, fortalitia in littore posita occupant, multas naues vel capiunt vel comburunt, & licet Hispani iamdum magnam argenti partem ex nauibus eduxissent, permultis tamen diuitiis adhuc potiuntur, magna Hispanorum consternatione. **

* Span. Succesfions-Krieg *p.* 451. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 64. *Le Duc d' Ormond détacha ensuite le Baron de Spar avec vn corps de* 4000. *hommes, pour attaquer le Puntal de Mattagorda, sur la pointe de la petite Ile de Cadix. Mais le terrain y étoit si mouvant & si marécageux, qu' on eut beaucoup de peine à s' y loger, & plus encore a y dresser des batteries. On n' en put faire qu' vne de deux pièces de canon, qui s' enfoncerent apres avoir tiré quelques coups. Ainsi les Alliez ne pouvant, ni se couvrir contre le grand feu des ennemis ni l' arrêter par leur canon, furent obligez de quitter cette entreprise. La saison étoit déia avancée, les vivres commencoient à manquer, & les maladies à augmenter l' impatience des Equipages, pour s' en retourner. Ainsi le Duc d' Ormont fit embarquer les troupes vers le milieu de Septembre, & se retira en bon ordre apres' quelques legeres escarmouches avec les Espagnols. Tout le monde crût alors qu' on auroit mieux reüssi dans cette Expedition, si les soldats, au lieu de piller quelques Eglises, contre la défense des Généraux; avoient conservé exactement tout ce qui regardoit la Religion d' vn Peuple, qui en est extrémement ialoux, & on disoit qu' on auroit mieux gagné les Espagnols en leur présentant des Chapelets, qu' en renversant leurs Images.* Hoc ipsum fuit, quo populum magis contra Cæsarem Clerici concitarent, pro Cathedra proponentes, Hæreticos sacra profanare. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 38. vbi etiam hæc expeditio latius describitur Leben Caroli *p. I. p.* 769. Lettr. Histor. *Oct.* 1702. *p.* 459. *Nov. p.* 617.

** Span. Succesfions-Krieg *p.* 462. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 65. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 46. Leben Marlbouroughs *pag.* 90. Leben Caroli *p. I. pag.* 795. Lettr. Hist. *Nov.* 1702. *p.* 648. *Dec p.* 741.

§. CXI.

Circa eadem tempora exardescebant magis controuersiæ Cæsarem inter & Papam. Exorta enim iamdum a. 1696. inter Cæsaris legatum, Comitem de Martinitz & Gubernatorem Romæ controuersia fuerat de Præcedentia. Idem Comes IX. Aprilis 1697. Edictum Imp. Romæ publicabat, per quod omnes Imperii vasalli, quorum plures hucusque Papa sibi vindicauerat, citantur, vt intra trimestre spatium iuramentum fidelitatis præstent, atque titulos possessionis suæ exhibeant. Hoc decretum vero in Congregatione Cardinalium desuper instituta, Papa per aliud decretum XVII. Iunii pro nullo declarabat, omnibus vasallis suis mandans, ne eidem pareant, nouas etiam copias conducebat, vrbes suas munitas præsidio firmans. ** Accedebat, quod Martinitz captiuum quendam quem in palatio suo detinebat, in manus Iustitiæ tradere recusaret. *** Reuocabatur Martinitzius, cui Papa aditum quem petebat, derogabat, **** & Lambergius in ipsius locum substituebatur, quo præsente nouæ oriebantur turbæ, Papa enim per legatum a latere non solum Andegauensi de Hispaniæ regno fuerat gratulatus, sed etiam Marchionem del Vasto, quem Cæsar Generalem suum locum tenentem declarauerat, eo quod Cæsari adhærens, Gallis, & imprimis Fourbinio Cardinali nimium esset infestus, ad mortem condemnauerat, bonis ipsius fisco addictis. Hoc ipsum Cæsarem permouebat, vt Lambergium Comitem Roma reuocaret, qui tamen XIII. Iunii reuersus, postulabat, vt decretum contra Marchionem aboleretur, potius ipsius innocentia publicis scriptis declararetur, Cardinalis Pauluccius & Gubernator Romæ, Pallauicini, qui Marchioni potissimum fuerat contrarius, dimitteretur. Papa tamen singula hæc renuente. *****

* Lettr. Hist. *Août* 96. *p.* 157. *Sept. p.* 265. *Iuillet* 97. *p.* 3.

** Lettr. Hist. *Août* 97. *p.* 124. hæc latius exponunt & *Sept. p.* 257. *L' affaire des Fiefs n' est point encore terminée: on dit même qu'elle a donné lieu à vne espéce de Ligue entre les Princes d' Italie pour se tirer hors de Page, & faire en sorte que leurs Etats ne relévent plus de personne. Nov. p* 495. Tentabatur equidem a. 1698. compositio, sed frustraneo conatu. Lettr. Hist. *Oct.* 98. *p.* 355.

*** Lettr. Hist. *Nov.* 98. *p.* 478. *Ianv.* 99. *p.* 41.

**** Lettr. Hist. *Mai.* 1710. *p.* 484. *Iuin p.* 603.

***** Span. Successions-Krieg *p.* 406. Rinck *p.* 1531. Leben Caroli *p. I. p.* 605. 712. 755. Eur. Fama *Tom. XXXVII. §. VI.* Lettr. Hist. Mars 1702. p. 236. vbi etiam diploma Cæsareum continetur Marchioni concessum. Sententia mortis vero *May pag.* 507. Erat autem Marchio del Vasto Cæsar d' Avalos, quem postea Cæsar constituit magnum

Regni

Regni Neapolitani Camerarium, & perpetuum Gubernatorem Isciæ Insulæ. *La Clef Août* 1708. *p.* 110.

§. CXII.

Anno 1703. in Italia Galli Brixellum Ianuario mense infestabant, dum in Germaniam reuerso Eugenio Principe, Cæsareas copias Stahrenbergius Comes strenue duceret, & licet ad Bondanellam cladem fuissent perpessi, Brixellum tamen XXVI. Iunii, ob annonæ defectum deditione capiunt. * Albergottius, dum Mirandulam infestare vellet, a Stahrenbergio cæditur. ** Irrumpente vero in Tyrolensem Comitatum Bauaro, Vindocinensis Dux in agrum Tridentinum tendebat, ipsi se iuncturus, & diuersis castris occupatis, Tridentum ignitis globulis tentabat, sed Heistero in auxilium veniente, in Italiam retrocedit, arcibus quibusdam dirutis. *** Nouæ Cæsareis accedebant vires, dum Sabaudiæ Dux, elapso fœderis tempore, quod per triennium cum Gallis concluserat, Fœderatis accederet. Promouerat illud Auersbergicus Comes, qui per menses aliquot apud Marchionem de Prié Augustæ Taurinorum delituerat. Ægre hoc ferens Galliarum Rex, Ducem dehortari non solum conabatur, in securitatem, Nicæam, Susam & Vercellas petens, sed etiam copias ipsius, ter mille & vltra, quotquot in Ducatu Mediolanensi reperiebantur, armis exui iubebat, Duce hæc compensante, dum Gallorum legatum Philippeaux, horum naues Nicææ & Villæ-Francæ repertas, vna cum legione equestri caperet. Postquam igitur bellum Gallorum Regi declarasset, varie ab Anglis Belgisque non promissa pecunia solum, sed etiam a Cæsare copiis fuit suffultus. Stahrenbergio Comite cum sedecim millibus, postquam Gallorum munimenta ad Stradellam perrupisset, Albergottium ad Lentzam flumen ipsi transitum prohibere conantem profligasset, ipsi demum XIII. Ianuarii 1704. accedente. Waldensibus etiam arma fuerunt imperata, qui Gallis plurimum nocuerunt.****

* Span. Successions Krieg *p.* 503. Leben Eugenii *p. II. p.* 481. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 116. Lettr. Hist. *Febr.* 1703. *p.* 135.

** Hist du Prince d' Orange *p. I. p.* 116. Rinck 1574.

*** Spanischer Successions Krieg *p.* 518. Leben Eugenii *p. II. p.* 191. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 117. Lettr. Hist. *Sept.* 1703. *p.* 285. *Oct.* 1703. *p.* 386.

**** Span. Successions-Krieg *p.* 519. 730. Leben Eugenii *p. II. p.* 200. Hist. du Prince d' Orange p. I. p. 159. *Le Général Visconti & le Comte de Staremberg ensuite, avoient trouvé le moyen de faire passer un corps considérable de Troupes dans le Piémont, vers la fin de l' année précédente, le Comte de Staremberg s' étoit mis en marche avec plus de 20. mille*

mille hommes, & son Train d' Artillerie le 26. de Décembre & ayant forcé tous les postes des François qui s' opposoient à leur passage, & rendu toute la Vigilance & les efforts du Duc de Vendome inutiles ils ioignirent le Duc deSavoye le 13. de Ianvier pres' de Nice de la Paille, apres une marche des mieux concertées & des plus penibles. Rinck *p.* 1576. 1638. Leben Caroli *p. II. p.* 476. *p. III. p.* 56. Lettr. Hist. *Nov.* 1703. *p.* 504. *Dec.* 1703. *p.* 613. Declaratio belli contra Sabaudiæ Ducem *Ianv.* 1704. *p.* 65. *Febr* 1704. *p.* 127. Litteræ Regis desuper ad Papam scriptæ *Avril* 1704. *pag.* 377.

§. CXIII.

Occupata eodem anno 1703. IX. Februarii Rheinberga, quæ hucusque arctius fuerat inclusa, primus in Bonnam impetus, probe licet munitam, quæ XXIV. Aprilis obsessa, & occupato munimento ad Rhenum erecto, per Coehornium igne nimium angustata, XIV. Maii ad deditionem fuit compulsa. * Durante obsidione quidem, Galli Belgarum Exercitum ad Traiectum positum inuadere tentabant, sed non nisi Tongriam capiebant. ** Post Bonnæ deditionem, Coehornius Antwerpiam versus tendens, Gallorum aggeres ad Stocken, & in terra Wasensi perrumpit, *** Deminuto his copiis Belgarum exercitu, qui ad Eckeram Brabantiæ, Duce Obdamio, consistebat, Galli XXX. Iunii has copias subito inuadunt, & dum superiores longe essent, Obdamius etiam ab Exercitu intercluderetur, Belgas post strenuam Schlangenburgii defensionem, retrocedere cogunt. **** Et licet Marlborugius prœlio cum Gallis decertare vellet, hi tamen intra munimenta cedebant. ***** Hinc Mosam versus tendit Marlborugius, Huium obsidet, idemque occupatis munimentis exterioribus, XXV. eiusdem mensis ad deditionem compellitur, præsidiariis captiuitati mandatis. ****** Et licet Marlbourougius Gallos intra munimenta sua adgredi cuperet, res tamen periculi plena visa fuit Belgarum Deputatis. † Limburgum XXVII. Septembris deditur †† & XIV. Decembris Geldria. ††† arctius hucusque inclusa.

* Spanischer Successions-Krieg *p.* 595. Leben Caroli *p. II. p.* 39. Rinck *p.* 1572. Hist. du Prince d' Orange *p I. p.* 69. Mülleri *Leben Marlbouroughs p.* 100. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 77. Lettr. Hist. Mars 1703. p. 284. May p. 555. 627.

** Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 69. Mülleri *Leben Marlbouroughs pag.* 104. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 78.

*** Spanischer Successions-Krieg *p.* 540. Hist. du Prince d' Orange *p. I. pag.* 77. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 80. Leben Caroli *p. II. p.* 144.

**** Im Spanischen Successions-Krieg *p.* 542. *sqq.* reperiuntur Gallorum & Belgarum Relationes de hoc prœlio. Hist. du Prince d' Orange p. I. p. 80. *Le combat dura depuis*

depuis trois heures iusqu' à la nuit avec vn terrible carnage ; & il faut avoüer que la grande superiorité des François leur donna d' abord de l' avantage sur les Alliez & qu' ils les mirent tellemént en des'ordre que le General d' Obdam se trouva coupé de son Armée, & qu' apres les efforts inutiles pour la reioindre, il fut contraint de se retirer a Breda. Mais il est certain aussi que la fin ne répondit pas à ces commencement & que le Général Slangenbourg, qui pris le commandement des Troupes, rétablit si bien les choses par sa prudence & par son Courage, qu' il fit des merveilles dans cette occasion ; que manquant de poudre, il força la bayonnette au bout du fusil, le poste du Village d' Oeteren, qu' il le conserva malgré tous les efforts des Ennemis pour le reprendre, & qu' il s' ouvrit vn passage asseuré pour se retirer vers Lillo, ce qu' il fit le lendemain ; & les François bien loin de le poursuivre, se retirerent aussi dans leurs Lignes. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 83. vbi demum p. 95. auctor fatetur : *ie dirai seulement pour finir l' affaire d' Ekeren, que le Maréchal de Bousiers ne fit rien qui vaille, & que nous fumes contraints d' abandonner le champ de bataille aux Ennemis.* Lettres Histor. *Iuill.* 1703. *p.* 100. Hoc ipsum proelium famam Obdamii nimium læsit, quasi fugam properam cepisset, vt ipse defendere se necessum haberet. Spanischer Successions-Krieg *p.* 560. Lettr. Histor. *Iuillet* 1703. *p.* 100. *Aout p.* 181. Mullers *Leben Marlboureugs p.* 106. Leben Caroli *p. II. p.* 147.

**** Span. Succesſions-Krieg *p.* 571. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 86. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 97.

***** Span. Successions-Krieg *p.* 569. Müllers *Leben Marlbourourghs p.* 109. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 89. Leben Caroli *p. II. p.* 173. Lettr. Hist. *Août* 1703. *p.* 124. *Sept. p.* 370.

† Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 93. Müllers *Leben Marlbouroughs p.* 107.

†† Span. Succesſions-Krieg *p.* 571. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 98. Müllers *Leben Marlbouroughs p.* 111. Leben Caroli *p. II. p.* 176. Lettr. Hist. *Oct* 1703. *p.* 470.

††† Span. Succesſions-Krieg *p.* 575. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 98. Lettr. Hist. *Sept.* 1703. *p.* 375. *Ianv.* 1704. *p.* 114.

§. CXIV.

Eodem anno, in Germania Veldentia arx XXXI. Ianuarii a Foederatis capitur. * Hassiæ Princeps vero Trarbacum XX. Ianuarii obsessum, aduentante cum viginti quinque militum millibus in auxilium Tallardo, XXV. Martii iterum relinquit. ** Interea, Germaniam Bauarus magis magisque turbabat. Amice equidem cum ipso adhuc agebat Leopoldus, litteris ad ipsum scriptis Electorem dehortatus, *** verum publicato ab ipso Manifesto, quo, dum medium se inter belligerantes gerere voluisset, sibi a Cæsare fuisse metuendum, officia Cæsari in Vngaria præstita, parum compensata, dotem non solutam & quæuis alia prætexebat. **** Occupato igitur ineunte statim anno a Bauaro Neuburgo ad Danubium, ***** mittebatur Schlickius Comes cum milite Cæ-

Cæfareo in Bauariam, Styrumbius in Palatinatum Superiorem, qui IV. Martii Bauaros ad Dietfortum vincebat. ****** Cæſarei etiam vna cum copiis Franconicis in Palatinatu Superiori Neumarcum, Rotenbergam aliaque caſtra occupant. ******* Tentabatur interim Bauari coniunctio cum Gallis, hanc vt faciliorem redderet Gallicus Exercitus Duce Villarſio Rhenum tranſiens, Munimentum Kehl parum prouiſum XIX. Februarii obſidet & IX. Martii deditione capit. ******** Inde per ſyluam nigram tranſitum tentans, Kintzingam capit. † Bauariæ vero Elector, Schlickio Comite ad Paſſauii defenſionem properante, relictum ad Oenum equitatum XI. Martii cædebat, †† Fit etiam ad Einhovam in Palatinatu Superiori XXVIII. Martii conflictus, in quo Bauari equidem inferiores diſcedebant, Georgius Fridericus tamen Anſpacenſis Marchio ex vulnere accepto inſequenti die in pago Küttenſe defunctus. ††† Dum interim Ratisbonæ de ſecuritate Ciuitatis & Comitiorum ageretur, nihilominus Elector Ciuitatem IX. Aprilis eo adigit, vt ipſi pontem & portam Danubianam in poſſeſſionem traderent. Electore Ciuitati non ſolum, ſed etiam Imperii Legatis nihilominus ſecuritatem promittente. †††† Galli Germanorum munimenta ad Stolhofiam prædueta, defendente eadem Ludouico Badenſi perrumpere non valebant, qui potius tribus ſuorum millibus amiſſis repellebantur. ††††† Tandem vero triginta Gallorum millia vallem ſub Villarſio Kintzingenſem perrumpentes & Rotwilam tranſeuntes, Danubium verſus properant, ſe cum Electore prope Dutlingam coniungentes. ††††††

* Span. Succesſions-Krieg *p.* 576.

** Span. Succesſions-Krieg *p.* 578. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 99. Lettr. Hiſt. *Febr.* 1703. *p.* 158.

*** Litteræ Cæſaris ad Bauarum vna cum Electoris reſponſione reperiuntur apud Rinckium *pag.* 1513.

**** Manifeſtum eius *Luxenburgi* publicatum eſt 1703. 8. Rinck *p.* 1520. Scripta pro & contra publicata in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VIII. p.* 1.

***** De hac occupatione ſcripta extant in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. VIII. c. III.* Lettr. Hiſt. *Mars* 1703. *p.* 270.

****** Rinck *p.* 1546. Lettr. Hiſt. *Avril* 1703. *p.* 398.

******* Fabri Staats-Cantzelley *Tom. VIII. c. IV.* & dum Rotenbergenſis arx ſolo æquaretur, deſuper proteſtatum fuit Regimen Ambergenſe *cap. V.*

******** Span. Succesſions-Krieg *p.* 577. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. I. p.* 101. Rinck *p.* 1551. Leben Caroli *p. II. p.* 16. Lettr. Hiſt. *Mars* 1703. *p.* 279. *Avril p.* 412.

Span.

† Span. Succesfions Krieg *p.* 579.

†† Span. Succesfions-Krieg *p.* 580. Rinck *p.* 1547. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 58. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 106. Leben Caroli *p. II. p.* 24.

††† Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 63. Leben Caroli *p. II. p.* 310. Rinck *p.* 1548.

†††† Rinck *p.* 1550. Quid circa hanc securitatem Comitiorum fuerit actum, exponit Faber in *Staats-Cantzelley Tom. VII. p* 745. *sqq. & Tom. VIII. cap. II. Tom. IX. c. VI. VII.* Leben Caroli *p. II. p.* 32. Lettr. Hist. *May* 1703. *p.* 533.

††††† Span. Succeffions-Krieg *p.* 583. Hist. du Prince d' Orange *p. I. pag.* 107. Leben Caroli *p. II. p.* 29.

†††††† Span. Succesfions-Krieg *p.* 584. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 65. Leben Caroli *p. II. p.* 40. Lettr. Hist. *May* 1703. *p.* 545.

§. CXV.

Bauariæ interim Elector Circulo Franconico iam satis prospectum esse sentiens, vt perrumpere haut auderet, Tirolensem inuadebat Comitatum, eo animo, vt irrumpente ab altera parte Duce Vindocinensi, communicationem inter Exercitum Bauaricum & Gallorum Italicum tentarent, Cæsaris in Italia exercitum plane intercluderent. Introiisse Bauaro victoria erat. Postquam enim Kufsteinum infestasset, Comes de Wolckenstein, qui vrbi præerat, suburbia incendit, sed dum vento exorto, ignis etiam vrbem arcemque inuaderet, & turrim puluere nitrato refertam, ipse relicta hac vrbe, Rotenbergam secedit, quam XXIII. Iunii Elector capit. Inde progressus, Oenipontum, Halam, Scharnitzium, Clusas Ehrenbergenses capit. Vlterius pergentem rustici potissimum, & Venatores, qui se militi Cæsareo sub Gutensteinio præfecto militari iunxerant, impediuere, qui montium summa faucesque occupantes, per montem Brenner transituros Bauaros trabibus & magnis lapidibus quas ex montibus deuoluebant, tormentis etiam ex arboribus factis, vsi, magna clade adficiunt & occupatis plerisque castris, Bauaros solo Kufsteinio retento, pedem retrofigere cogunt.*

* Hunc Bauari irritum conatum describit Spanischer Succesfions-Krieg *p.* 584. qui etiam rusticorum ductores indicat *Christoph Kindel von Iochberg & Iohann Auffschneider, Postmeister von VVatterich* qui etiam ideo ab Imp. singulari gratia adficiebantur. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 108. Rinck Leben Caroli *p. II. p.* 181. Lettr. Hist. *Sept.* 1703. *pag.* 313.

§. CXVI.

Ad Danubium interea Galli, postquam Vlmam, Ingolstadtium &

Braunauiam, suis etiam copiis inuito licet Electore firmassent, * prope Dillingam se munientes, vt Ludouicus Badensis adgredi ipsos haut auderet. ** Misso tamen Munderckingam Praefecto militari de la Tour, vt Gallorum cum Heluеticis terris communicationem impediret, quem Galli xxxI. Augusti adgrediuntur fugantque, Christiano, Hannouerano Principe insimul occiso. *** Postquam autem Ludouicus Badensis Danubium transiisset, Augustam a Bauaris tentatam seruaturus, **** Styrumbium Comitem cum exercitu viginti millium prope Danubium reliquerat, qui Gallos arctius includeret. Isti vero ipsi ad Höchstadtivm sub Bauaro Electore & Villarsio xx. Septembris occurrentes, Foederatos vtrinque adgredientes magna clade adficiunt, castrisque illorum potiuntur. ***** Ad Rhenum Superiorem Burgundiae Dux Friburgum se adgressurum esse simulabat, Brisacensibus eo militem cum adparatu militari mittentibus, qui hoc ipso debilitati, Gallis Brisacum xxII. Augusti infestantibus, parum resistentes, vrbem cum arcibus vI. Septembris vi maiori nondum admota, dedunt, ****** praeproperae conditionis culpa in Comitem de Arco & Marsilium, qui vrbi praeerant, reiecta. ******* Medio Octobris Tallardus Landauium oppugnat, a Frisio Comite optime defensam. Mittebantur ex Belgio ductu Principis Hassiaci auxilia, qui Palatino & Germanico militi iuncti, Spiram vsque pergebant, subsidium vrbi laboranti laturi, sed, dum nimium securi essent Foederati, Galli novis per Precontalium copiis suffulti, eosdem xIII. Nouembris prope Speierbach adoriuntur, & magna clade adficiunt. Fructus victoriae erat Landavii deditio xIx. Novembris facta. ******** Exeunte anno Augustam Vindelicorum oppugnabat Bauariae Elector, praesidio septem millium sub Barone de Bibra munitam, quae post aliquot dierum obsidionem xIv. Decembris inuitis licet Ciuibus, fuit dedita. †

* Span. Succesfions-Krieg *p.* 584. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 65.

** Rinck *p.* 1556. Lettres Hist. *Sept.* 1703. *p.* 320.

*** Vocatur etiam proelium ad Ehingam, Spanischer Succesfions-Krieg *pag.* 589. Rinck *p.* 1556.

**** Span. Succesfions-Krieg *p.* 592. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 69. Rinck *p.* 1558. Lettr. Hist. *Oct.* 1703. *p.* 404.

***** Span. Succesfions-Krieg *p.* 592. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 70. vocat *le Combat de Schwemmingen.* Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 108. Leben Caroli *p. II. p.* 331. Rinck *p.* 1559. Lettr. Hist. *Oct.* 1703. *p.* 408.

****** Span.

****** Span. Succesfions-Krieg *p.* 591. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 102. vbi dicitur : *Les François avoient manqué de surprendre cette ville dans le mois de Decembre de l' année précédente, par le moyen de deux hommes qui devoient mettre le feu aux Magafins. L' un d' eux avoit déia faisi la Sentinelle au colet ; mais elle trouva le moyen de se dégager & de donner l' allarme, ce qui fit manquer leur coup, & obligea un corpe de François, qui étoit prêt à passer le Rhin, de s' en retourner à leur garnison.* Leben Caroli *p. II. p.* 327.

******* Hist. du Prince d' Orange p. I. p. 103. *il est vrai que les François avoient déia perdu beaucoup de monde pendant ce temps la ; maie comme la Place fut renduë sans avoir souffert aucun assaut, & sans qu' elle manquât des choses nécessaires, le Comte d' Arco fut accusé de l' avoir mal defendüe, l' Empereur lui fit faire son procès il fut damné à perdre la tête & la sentence fut executée le* 18. *Fevrier de l' année suivante. Le Comte Marsigli, & les autres Officiers furent aussi cassez avec infamie.* Idem dicunt Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 72. Rinck *p.* 1566. 1606. Lettr. Hist. *Oct.* 1703. *p.* 421. Avril 1705. p. 371. Iudicium in eosdem exponitur.

******** Span. Succesfions-Krieg *p.* 605. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 104. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 73. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 111. Leben Eugenii *p. II. p.* 348. Rinck *p.* 1567. Lettr. Hist. *Dec.* 1703. *p.* 667.

† Span. Succesfions-Krieg *p.* 611. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 113. Rinck *p.* 1564. Lettr. Hist. *Ianv.* 1704. *p.* 57.

§. CXVII.

Eodem anno 1703. postquam Castiliæ Admirandus sub prætextu legationis Gallicæ ipsi delatæ Lisabonam secessisset, * Lusitaniæ Rex Petrus in Fœderatorum partes magis inclinabat, irritatus, quod Philippus Andegauensis insignia Lusitanica Hispanicis iunxerat. Postquam igitur classis Fœderatorum in portum Lisbonæ aduentasset, ipse magis firmatus, fœdus XVI. Maii 1703. subsignabat, quo se accepta pecunia annua ad viginti militum millia obligabat, quibus Fœderati duodecim adderent, bellum Caroli III. nomine gereretur, qui propediem Hispaniam petere deberet. ** Dum igitur Lusitaniæ Rex bellum, non nisi adueniente in Hispaniam Carolo, incoandum esse iudicaret, hoc potissimum per Castiliæ Admirandum vrgebatur, ægre licet concedente Imp. eo quod res non solum esset periculi plena, sed etiam ob defectum stirpis Austriacæ. *** Indicto tandem Viennæ XII. Septembris 1705. solenni actu, Imp. in præsentia summorum Aulæ Ministrorum, vna cum Iosepho iura sua in successionem Hispanicam, certis prius constitutis pactis, Carolo cedit, quam ipse acceptat, cessionis inde instrumento a Leopoldo, Iosepho & Carolo iuramento confirmato, Carolus III. publice Rex declaratus. **** Constituto die XIX. Septembris Carolus III. Viennam re-

linquebat, ***** per Saxoniam Superiorem & Inferiorem Dusseldorpium, indeque Hagam Comitum adueniebat. Et licet xx. Nouembris ex Belgio solueret, ventum tamen contrarium expertus, Hagam Comitum, indeque Roterodamum regredi fuit coactus. Ineunte anno 1704. denuo soluens vi. Ianuarii Portsmuthum adpellit, indeque Londinum ductus, ab Anna Regina benigne exceptus. Ex Anglia xi. Februarii cum classe Fœderatorum soluebat, sed vento contrario ad Angliæ oras fuit repulsus. Denuo xxi. Februarii soluens vii. Martii in portum Lisabonæ feliciter adpulit, ibidemque magna solennitate fuit receptus. ******

* Span. Succesfions-Krieg *p.* 448. Leben Caroli III. *p. I. p.* 766. 785.

** Span. Succesfions-Krieg *p.* 612.

*** Rationes in scripto Admirandi Castiliæ plenius exponuntur in Span. Succesfions-Krieg *p.* 615. Leben Caroli *p. II. p.* 250. Lettr. Hist. *Août* 1703. *p.* 226.

**** Spanischer Succesfions-Krieg *p.* 624. Hæc plenius exponuntur in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VIII. c. VIII. n.* 1. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 114. Leben Caroli *p. II. p.* 218. Rinck *p.* 1589.

***** Span. Succesfions-Krieg *p.* 591. Rinck *p.* 1594. Leben Iosephi *p. I. p.* 459. Lettr. Hist. *Oct.* 1703. *p.* 397.

****** De singulis hisce Span. Succesfions-Krieg *p.* 635. *sqq.* Fabri Staats-Cantzelley *Tom. VIII. c. II. n.* 2. 3. Leben Marlbourougs *c. XXXII. XXXIII.* Leben Caroli *p. II. p.* 244. *p. III. ineunte.* Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 158. Rinck *pag.* 1634. Lettr. Hist. *Avril* 1704. *p.* 485.

§. CXVIII.

Publicato igitur Aprili mense 1704. a Carolo III. & Petro, Lusitaniæ Rege Manifesto, bellum in Hispania incoatur. * Lusitanis tamen nec dum satis præparatis, primus Ducis Andegauensis impetus in Lusitaniam, qui Gallicis copiis suffultus, vii. Maii Saluaterram, Seguram, & Montfortium occupabat: Tillius Aronchium capiebat, quod tamen statim iterum reliquit. Variis conflictibus pugnabatur, Hispani equidem ad Castelbranco xxvii. Maii victores, Lusitani xi. Iunii ad Montem sanctum. ** Exeunte Maio, Georgius Darmstadtinus cum Fœderatorum classe Barcellonam tentabat, eandem per conspiratos, qui in vrbe erant, occupare ratus, sed postquam vrbem per biduum ignitis globulis infestasset, detecta conspiratione, retro cedit. *** Felicior in vrbem Gibraltar expeditio, quæ terra marique iii. Augusti 1704. obsessa, & ignitis

tis globulis nimium vexata v. Augusti ad deditionem per eundem Darmstadtiensem Principem fuit compulsa. **** Adueniente autem Gallorum classe fit xxiv. Augusti in mari Mediterraneo ad Malagam prœlium nauale, in quo pari fortuna fuit dimicatum. ***** Nihilominus Galli iv. Octobris vrbem Gibraltar iterum terra marique obsident, obsidionem vrgente Gallorum præfecto Thessio. ****** Hanc licet Georgius Darmstadtiensis strenue defenderet, aduentante tamen in auxilium Fœderatorum classe, indeque xxiii. Martii Gallorum classem amissis tribus nauibus fugant, Thessius etiam cum terrestribus copiis amissis suorum vel octo millibus xxiii. Aprilis vrbem relinquit. *******

* Extant im Span. Successions-Krieg *p.* 662. Leben Caroli *p. III. p.* 24. Lettr. Hist. *Avril* 1704. *p.* 493. *Iuin p.* 684.

** Hæc singula describuntur im Span. Successions-Krieg *p.* 671. *sqq.* Leben Caroli *p. I. p.* 145. Hæ expeditiones in Hist. du Prince d' Orange p. I. p. 158. tali modo describuntur, *peu de temps après les deux Rois se rendirent à l' Armée Portugaise, vers Almeida, accompagnez d' Amirante de Castille, qui s' étoit déclaré pour le Roy Charles, & de Milord Gallowai. Il ne se passa rien de decisif dans les Armees Espagnols & Portugaise. On occupa de part & d' autre quelques places peu importantes sur les frontieres, & il y eut quelques recontres, dont la principale fut le combat qui se donna près de Monsanto sur les Frontieres de Castille, le 9 de Iuin dans lequel le Marquis Das Minas Général des Troupes Portugaises ayant assemblé vn corps de 15. mille hommes, tomba sur les Espagnols & les François, les mit en déroute, & remporta sur eux vn avantage considérable, & repara ainsi la perte de 2. Regimens Hollandois qu' ils avoient surpris vn peu auparavant & faits prisonniers de Guerre.* Lettr. Hist. *Iuin* 1704. *p.* 681. *Iuillet p.* 107. 114. *Août p.* 219. Rinck *p.* 636.

*** Span. Successions-Krieg *p.* 682. Leben Caroli *p. III. p.* 157. Hist. du Prince d' Orange p. I. p. 164. *Les Alliez, qui avoient quelque intelligence dans Barcelone s' aprocherent de cette place avec vne Escadre le 30. May, & ils débarquerent quelques troupes le lendemain; mais ceux qui devoient favoriser ce dessein ayant été decouverts, & arrêtez, on se contenta de la bombarder; aprés quoi la Flotte Alliée se retira.* Lettr. Histor. Iuillet 1704. pag. 110.

**** Span. Successions-Krieg *p.* 684. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 163. Lettr. Hist. *Sept.* 1704. *p.* 334.

***** Spanischer Successions-Krieg *p.* 689. Lettr. Hist. *Oct.* 1704. *p.* 429. 443. *Nov. p.* 551. *Ianv.* 1705. *p.* 117. *Fevr. p.* 236. *Mars p.* 338. *Avril p.* 464. Leben Caroli *p. III. p.* 159. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 166. Qua ratione Galli sibi tribuerint victoriam, patet ex Mem. de la Guerre *p. II. p.* 176.

****** Span. Successions-Krieg *p.* 701. Leben Caroli *p. III. p.* 162. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 212. Lettr. Hist. *Dec.* 1704. *p.* 689.

******* Span. Successions Krieg *p.* 771. Leben Caroli *p. III. p.* 179. 328. 338. Facta liberatio per Admiral Leacke Rinck *p.* 1675. Lettr. Hist. *May* 1705. *p.* 552. 571.

§. CXIX.

Maximus illo anno belli impetus in Germaniam. Ineunte statim anno Passauium occupabat Bauariæ Elector. * Inde ad syluam nigram pergens, nouam Gallorum sub Tallardo aduenientium coniunctionem quærens, quam Germanicus miles impedire quouis modo conabatur. Maior enim exercitus pars sub Marchione Baruthino, Duce Würtenbergensi & Styrumio Heidenheimi Würtenbergenses terras tuebatur, dum interea Thungius Comes aditus syluæ nigræ obsideret, sed Bauariæ Electore aduersus eum tendente, Rotwilam retrocedebat, vt Würtenbergico Duci & Stirumio iungeretur, & Bauaris se opponeret, dum interea Tallardus commeatu fere destitutus, vallem S. Petri perrumpens, Danubium versus properabat, frustra illum prosequente Ludouico Badensi. ** Marlborougius equidem cum Anglorum Belgarumque exercitu expeditionem ad Mosellam simulabat, sed postquam ad Confluentiam Rhenum, ad Moguntiam Mœnum, ad Ladeburgum Nicrum transiisset, ad Danubium pergebat, se XXII. Iunii cum triginta millium exercitu milite Cæsareo iungens, dum interea Eugenius Princeps cum Borussicis & Westphalicis, Gallis ad Rhenum opponeretur. *** Bauariæ igitur Elector, tanto Fœderatorum Exercitui parem se haut videns, castris munitis se continebat. Ipse quidem cum potiore exercitus parte in castris ad Dillingam & Lauingam, alteram prope Donawertham ad montem Schellenberg dictum, variis circumductis munimentis posuerat, vt Fœderatorum irruptionem in Bauariam impediret. Hanc autem dum Fœderati tentarent, fit II. Iulii 1704. ad dictum montem, contradicente licet Ludouico Badensi, prœlium. Primum impetum faciebant Angli, quibus Germanus miles subueniebat: tandem circa noctem munimenta perrumpunt, Gallos Bauarosque fugant, vt plerique vel cæderentur, vel Danubio mergerentur, licet non sine Fœderatorum elade. **** Post hanc victoriam Donawertha & Danubii transitus Fœderatis patebat, & fere vniuersa Bauaria, Aicha, Raina, Dillinga aliæque vrbes occupabantur. ***** Varie interim ad compositionem Elector tentabatur, hic etiam Fœderatis accedere se velle simulabat, vsque dum Tallardus nouas copias ipsi in auxilium adduceret. ****** Hic enim postquam Villingam XVI. Iulii per quinque dies frustra tentasset, sensim Danubium versus tendebat, indeque prope Augustam se Bauaro iungebat, Eugenio Principe, qui copiis

erat

erat inferior æque Fœderatis accedente. ******* Hi anteæ iamdum Fridburgum vsque tendebant, vt Gallos Bauarosque in castris suis prope Augustam adorirentur. Verum, dum eadem securo munitoque loco collocata reperirent, † omnem Bauariam sibi subiicere tentabant, & dum VII. Augusti Ingolstadtium, dirigente Ludouico Badensi obsiderent, Galli Bauarique hæc impedire conantes, relictis castris suis munitis, ad Höchstadtium prope Danubium castra locant. His dum obuiam eunt Fœderati, fit XIII. Augusti cruentum prœlium Höchstadtiense. Difficilis sub initium Fœderatis per terram lutosam erat accessus, vt Gallorum tormenta plurimum detrimenti ipsis adferrent, & dubia plane videretur victoria, ast, dissipato Gallorum equitatu, horum acies magis magisque inclinabat, vt demum in fugam verteretur, Tallardus per Boineburgium caperetur, & Principi Hassiæ hæreditario traderetur. Peditatus quidem Gallorum in pago Bleinheim adhuc supererat intra munimenta subitanea, qui adhuc resistebat, tandem etiam se dedebat. Dextra equidem ala, cui Eugenius præerat, post Bauarorum acerrimam defensionem & superatas multas difficultates, hos etiam in fugam coniicit, vt Gallorum Bauarorumque clades triginta hominum millia excederet, qui in prœlio cæsi fuerunt vel captiui, tanta victoria, qualis per hominum memoriam haut fuerat reportata. ††

* Span. Successions-Krieg *p.* 706. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 114. culpa modo in Gronsfeldium, ducem Cæsareum, modo in Episcopum reiiciebatur. Extant hæc scripta in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. IX. cap. V.* Rinck *pag.* 1706. Lettr. Histor. *Febr.* 1704. *p.* 176.

** Span. Successions-Krieg *p.* 706. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 116. *mais celui ci aiant reçû les Troupes que le Duc de VVirtemberg & le Comte de Stirum lui amenérent, se mit à la tête d' vn Corps d' Armée composé de cent dix-sept Escadrons, & de quarante huit Bataillons resolu à son tour de venir attaquer l' Electeur & Marsin, & s' opposer par là à la ionction de nos Armées. Comme les Généraux de l' Empereur étoient sur le point d' éxécuter leur proiêt; ils recûrent ordre du Prince de Bade qui étoit absent de differer le Combat iusques à son arrivée; Ordre qui fut fatal, & qui leur fit perdre l' occasion de battre l' Electeur & Marsin, & favorisa en même tems le passage de l' Armée Françoise en Baviére. Cependant le Maréchal de Tallard sans perdre le tems, fit passer son Armée sur un pont au dessus de Strasbourg, & aiant marché par le Hohlengraben, & le Kaltberberg nous nous rendimes a VVillingen, où la ionction de nos Troupes se fit le* 17. *de Mai avec l' Armée de l' Electeur.* Rinck *p.* 1609. Lett. Hist. *Iuin* 1704. *p.* 663.

*** Span.

*** Span. Succesſions-Krieg *p.* 700. Leben Marlbouroughs *c. XXXIV. XXXV.* Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 120. Lettr. Hiſt. *Iuin* 1704. *p.* 668.

**** Span. Succesſions-Krieg *p.* 710. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 122. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 139. Rinck *p.* 1612. Leben Eugenii *p. II. p.* 224. Leben Caroli *p. III. p.* 205. Lettr. Hiſt. *Iuillet* 1704. *p.* 70.

***** Spaniſcher Succesſions-Krieg *p.* 712. Mem. de la Guerre *Tom. II. pag.* 130. Leben Marlbouroughs *c. XXXVIII.* Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 147. Lettr. Hiſtor. *Août* 1704. *p.* 189.

****** Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 134. Rinck *p.* 1614.

******* Span. Succesſions-Krieg *p.* 713. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 147. Leben Eugenii *p. II. p.* 231. Leben Caroli *p. III. p.* 225. Lettr. Hiſt. *Août* 1704. *p.* 195.

† Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 132.

†† Vocatur etiam *prælium ad Pleyntheym.* Span. Succesſions-Krieg *p.* 717. Leben Marlbouroughs *c. XXXIX-XLIII.* Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 1, 7. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 148. Rinck *p.* 1616. Leben Eugenii *p. II. p.* 236. Leben Caroli *p. III. p.* 229. Lettr. Hiſt. *Sept.* 1704. *p.* 276. 307. 343 *Nov. p.* 541. Inſcriptio quæ loco prœlii deſtinata, extat in Lettr. Hiſt. *Ianv.* 1705. *p.* 43. *Febr. p.* 173.

§. CXX.

Fructus tantæ victoriæ fuit, vt Galli Bauarique timidi nimium & fugientibus ſimiles, Memmingam, Biberacum, Auguſtam, aliasque Sueviæ vrbes, immo Danubium relinquerent, Rhenumque tranſirent. * Sola Vlma ſupererat, quæ Thungio dirigente, obſidetur & XIII. Septembris deditione capitur. ** & paulo poſt Straubinga, Paſſauium & Kehlheimum. *** Maior interea Exercitus XIV. Septembris Landauium expugnat, Villaregio cum reliquiis Gallici exercitus Hagenouiam verſus recedente. Accedebat obſidioni Ioſephus, Romanorum Rex, quo dirigente, XXVI. Nouembris vrbs Fœderatis deditur. **** Marlborugius autem cum parte exercitus XX. Octobris Auguſtam Treuirorum occupat, ***** & hoc Londinum diſcedente, Sarburgum a Belgis, Trarbacum a Principe Haſſiaco poſt ſex hebdomadum obſidionem XVII. Decembris capitur. ****** Briſacum etiam, per Stratagema fruſtra tentatur. ******* Tanti progreſſus Bauariæ Electorem eo adigebant, vt Coniux ipſius XVII. Nouembris, facta in caſtris ante Landauium, Ilbesheimi capitulatione, Bauariam vna cum Kufſteino Imp. cederet; Monachio ſaltem cum theſauro Electorali & præfectura eiusdem ipſi relicto. ********

* Span.

* Span. Successions-Krieg *p.* 728. Leben Eugenii *p. II. p.* 255. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 165. Leben Marlboroughs *p.* 189. Hist. du Prince d' Orange p. I, p. 56. *en un mot par cette furieuse Bataille l' Electeur de Baviere, perdit ses Etats, & les François chassez de l' Allemagne, furent contraints de repasser le Rhin, apres avoir perdu cinquante mille hommes sur le Danube; en joignant les morts, les blessez, les prisonniers & les deserteurs selon le calcul que quelques Auteurs en on fait.* Rinck *p.* 1628.

** Leben Eugenii *p. II, p.* 258. Müllers Leben Marlbouroughs *p.* 190. Lettr. Histor. *Oct.* 1704. *p.* 411.

*** Leben Eugenii *p. II. p.* 262. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 155. Lettr. Hist. *Nov.* 1704. *p.* 521.

**** Leben Eugenii *p. II. p.* 262. Müllers *Leben Marlboroughs p.* 195. Lettr. Hist. *Oct.* 1704. *p.* 420. *Nov. p.* 526. Rinck *Leben Iosephi p. I. p* 497. Vid. *die zu ihrem Vnglück und des Reichs Nachtheil fortificirte Stadt Landau*, 1704. 4. Præfectus vrbis fuerat Mr. de Laubanie, hanc strenue defendens. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 167. Rinck *p.* 1630. Leben Iosephi *p. I. p.* 485.

***** Leben Eugenii *p. II. p.* 293. Müllers *Leben Marlbouroughs p.* 191. Lettr. Hist. *Nov.* 1704. *p.* 535.

****** Leben Eugenii *p. II. p.* 295. Rinck *p.* 1632. Leben Caroli *p. III. p.* 304. Lettr. Hist. *Dec.* 1704. *p.* 605. *Ianv.* 1705. *p.* 60. 124.

******* Leben Eugenii *p. II. p.* 300. Rinck *p.* 1633. Leben Caroli *p. III. p.* 308. Lettr. Hist. *Dec.* 1704. *p.* 662.

******** Leben Eugenii *p. II. p.* 303. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 166. *L' Electrice prit le Gouvernement de toutes les affaires, elle envoia abord le Pere Smacker Iesuite au Prince de Bade, pour lui faire des propositions d' accommodement, qui avoient pour but de delivrer le Peuple de la desolation, & du pillage.* Hoc bellum Bauaricum singulari libro describitur per Cæsarem Aquilinium; & in Bucher-Cabinet *p. XI. XIII XIV. XV.* in vita Bauariæ Electoris, Conditiones vero reperiuntur *p.* 205. Leben Caroli *p. III. p.* 298. Electa Iuris Publici *Tom. V. p.* 632. Lettr. Hist. *Ianv.* 1705. *p.* 57. Rinck *p.* 1631. Leben Iosephi *p. I. p.* 500. Hi sunt Tractatus isti Ilbesheimenses, de quibus Galli in Pacis Traiectensis Tractatibus tantas turbas mouebant.

§. CXXI.

Dum bellum hoc in Germania ferueret, in Belgio arma fere cessabant. Ineunte tamen anno Comes de Noyelles, collecto exercitu Gallorum aggeres in Brabantia solo æquabat, * quos licet restituerent, Ouerkerckius tamen eosdem paullo post frustra tentabat, ** Galli munimenta Creuecœur & Dole frustra obsidebant. *** Iulio mense Fœderati Namurcum per triduum ignitis globulis frustra infestant. **** In Flandria vero Munimentum S. Isabellæ XXXI. Iulii deditione capitur. *****

* Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 120.

** Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 127.

*** Span. Successions-Krieg *p.* 728. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 121.

**** Span. Succesfions-Krieg *p.* 729. Hift. du Prince d' Orange *p. I. p.* 134. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 169. Leben Caroli *p. III. p.* 324.

***** Hift. du Prince d' Orange *p. I. p.* 136.

§. CXXII.

In Italia vero bellum in terras Sabaudicas transferebatur. Galli enim occupata pleraque Sabaudiæ parte, nouo milite firmati Fœderatis fuperiores, Aftium, Villamnouam, Sufam, Feuilladio Duce XII. Iunii occupant. * Sequebantur in Montisferratenfi Marchionatu XX. Iunii Vercellæ, ** & Iurea, licet probe defenfæ. *** Vindocinenfis Dux XIV. Octobris Veruam Pedemontani Ducatus obfidebat, quam Baro de Freyfingen vsque ad VII. Aprilis 1705. mira fortitudine multa cum Gallorum clade defendebat. Poftquam autem Galli liberum ipfi cum milite præfidiario exitum nollent concedere, ipfe igne fuppofito, deftructis munimentis, demum fe gratiæ obfidentium reliquit. **** Sequebatur paulo poft Villa Franca. ***** In Lombardia vero Galli fub Magno Priore Vindocinenfi copiis longe fuperiores, Cæfareas fenfim cedere cogebant, vt demum Oftiglia, Serraualla, aliisque locis relictis, circa Lacum Gardæ hærerent, per quem ipfis commeatus aduehebatur, licet Galli eundem fenfim intercludere conarentur. ****** Mirandulæ etiam Dux Gallis plene accedebat. †

* Span. Succesfions-Krieg *p.* 740. Hift. du Prince d' Orange *p. I. p.* 160. Leben Caroli *p. III. p.* 185.

** Span. Succesfions-Krieg *c. l.* Hift. du Prince d' Orange *p. I. p.* 161. Lettr. Hift. *Juillet* 1704. *p.* 13. *Août p.* 139. Capitulatio *Sept. p.* 249.

*** Span. Succesfions-Krieg *p.* 744. Hift. du Prince d' Orange *p. I. p.* 163. Rinck *p.* 1643. Lettr. Hift. *Nov.* 1704. *p.* 489.

**** Span. Succesfions-Krieg *p.* 745. Hift. du Prince d' Orange p. I. p. 204. *Plufieurs chofes ont concouru pour rendre ce fiége long & difficile: la fituation de la Place, fes fortifications fes mines dedans & dehors; la valeur & la conduite du Baron de Freisfing qui en étoit Gouverneur, le courage & la conftance de la Garnifon, fes vigoureufes forties, qui ont ruiné plufieurs fois les tranchées & les batteries des Asfiégans, la communication que les Asfiégez conferverent long-tems avec le Camp du Duc de Savoye a Crefcentin, & enfin la rigueur de la faifon & les pluies. Tout cela a rendu ce fiége vn des plus mémorables de cette guerre; & les François y perdirent tant de monde, que ie fuis perfuadé qu' ils ne voudroient pas acheter beaucoup de Places à ce prix-là.* Lettr. Hift. *Dec.* 1704. *p* 615. *Janv.* 1705. *p.* 13. *Febr. p.* 141. *Mars p.* 258. *Avril p.* 359. *May p.* 479. Leben Eugenii *p. II. p.* 216. Rinck *p.* 1674. Leben Caroli *p. III. p.* 360.

***** Span. Succesfions-Krieg *p.* 748. Hift. du Prince d' Orange *p. I. pag.* 205. Rinck *p.* 1675. Lettr. Hift. *Avril* 1705. *p.* 365. *May p.* 485.

****** Span. Succesfions-Krieg *p.* 741. 748. Rinck *p.* 1640. 1642.

† Extat Manifeftum illius in Lettr. Hift. *Juin p.* 634.

Q q q 4 §. CXXIII. Du-

§. CXXIII.

Durante cum Gallis bello, Vngari ab iisdem concitati, rebellionem mouebant. Ragotzius enim, postquam Mongatschium a Töckelii coniuge a. 1688. Cæsari fuisset deditum, Viennam fuerat abductus, ibidemque educatus. Sed adultior factus, ob denegatam ipsi Principis Imperii dignitatem non solum irritatus, sed etiam Transyluaniæ Principatum & bona arcesque Ragotziorum, aliasque quas Töckelius ipsi donauerat, a Cæsareis hucusque detenta adfectabat. * Hoc vt eo facilius perficeret, facta cum Beretschiny & Sirmay & octuaginta duobus Vngariæ & Transyluaniæ Magnatibus conspiratione, Cæsarem, dum verno tempore Laxenburgi commoraretur, cum omni familia Cæsarea occidere tentabant, inde Vngariam pro regno libero declarare. Tanto felicius hoc processurum esse putabatur, dum Vngari quatuordecim legiones Cæsari in auxilium conducendas offerrent. In partes consilii Galliæ Rex sumebatur, misso in Galliam Longueuallio equite Lotharingo, Centurione Cæsareo. Hic autem in fide erga Cæsarem constans, omnia ipsi aperiebat, litteras etiam hinc inde missas exhibebat. ** Detecta igitur hac ratione conspiratione, Ragotzius vna cum Barone Sirmay ex arce prope Tockaium captiui XXIX. Maii 1701. Neustadtium ducebantur, Iudicio delegato ad caussam huius conspirationis examinandam formato, quod Cardinalis Collonitsch, Comes Oettingensis præses Iudicii aulici, Iörgerus, Traunius & Bucelini Comites constituebant. Qui, facto XIX. Iunii initio, Ragotzium non solum per Longueuallium, sed etiam per litteras propria ipsius manu scriptas conuincebant. *** Dum in eo esset, vt ad perpetuos carceres condemnaretur, perfidia Godefridi Lehmanni centurionis, VI. Nouembris 1701. liberatur, vt in Poloniam abiret, Lehmannus vero ideo meritas capitis pœnas luit. **** Continuabatur nihilominus Iudicium illud delegatum, pretium de ipso vel viuo vel mortuo exhibendo in ipsum statuitur, & XXX. Aprilis mortis sententia contra ipsum publicatur, bonis ipsius fisco addictis. ***** Varie equidem Ragotzius Turcas sollicitabat, qui tamen ipsi accedere nolebant. Sed in Vngariam superiorem delatus, publicato ibidem manifesto, pro regni libertate iuribusque, quæ propugnare se velle videri volebat. ****** Berezini ipsi iungitur, & Caroli Comes, ægre ferens se a Cæsare de damno, quod ob amissa inter has turbas bona fuerat perpessus, ipsi non satisfieret. Augebatur sensim Vngarorum, qui

Malecontenti dicebantur, numerus, ad viginti millia vsque, qui licet Giulam frustra tentassent, Zollnockium tamen, Barcanum & Lippam vrbes montanas aliasque capiunt, vbi multo auro potiebantur ad Austriæ vsque fines peruagantes. Obuiam ipsis mittebatur Schlickius Comes, qui tamen parem se ipsis haut sentiens, retrocedebat. ******* Vlterius Posonium pergebant, vt Imp. coronam & Regni insignia Viennam abduci iuberet, atque aggeres præduci faceret tuendis Austriæ finibus. ******** Mittebatur equidem Eugenius Princeps Posonium, qui Vngaris Amnestiam vniuersalem offerrebat, sed in proposito permanentes, postulabant, vt Vngaria in statum pristinum, templa, Consistoria, bona & iura, Ragotzio etiam bona ablata restituerentur, Iesuitæ eiicerentur, tributa in quindenos annos cessarent, reliqua in Comitiis decernerentur, quæ tamen a Cæsare haut adprobabantur. ********* Fatalis videbatur annus 1704. dum Vngari ab vna, Bauari Gallique ab altera, Cæsaris prouincias infestarent, & iam consilia agerentur, qua ratione possint coniungi. † Ineunte isto anno rebelles XXXI. Ianuarii Quinque ecclesias occupant, Caroli etiam Viennam vsque vagatur, sed, postquam cum multa præda reuerterentur, ad S. Nicolai fanum inter Rabam & Danubium ab Heisterio binis vicibus funduntur, qua clade adfecti, plures Cæsari iterum se subiiciebant, †† & postquam interuentu Anglorum legati Stepneii & Belgarum Bruininxii, Cæsar restitutionem iurium & religionis Vngaris promisisset, Comitiaque ad tollenda grauamina indicenda, armistitium tandem vsque ad finem Septembris publicatur, quo postea prorogato, congressus Schemnicii instituitur, dum Fœderati delegatos suos Viennam vel Posonium mittere denegarent. Verum, nimia erant Vngarorum postulata, vt Vngaria regnum esset electitium, Berezini regni Palatinus constitueretur, Andreæ II. Priuilegium restitueretur, Rex Posonii vel Budæ sedem haberet, quouis triennio Comitia celebrarentur, Germani omnes ab officiis regni Hungarici remouerentur, Protestantibus Religionis libertas concederetur, Iesuitæ ex regno eiicerentur, Ragotzius Transyluaniæ Princeps declararetur. ††† Dissoluto igitur congressu, bellum continuabatur. Heisterius equidem ad Scythorum Insulam Forgatschium Comitem profligabat, vt vel tria millia cæderentur, qui tamen viribus iterum collectis, Cassouiam occupabat. In Transyluania etiam non deerant, qui Ragotzium Principem declarabant, licet Rabutinus Rebelles ad Clausenburgum profligaret. Exeunte vero

No-

Nouembri Ragotzius Neuheuſelium Vngarorum quorundam proditione capiebat, ſed dum Leopoldi vrbem obſideret, in prœlio ad Tyrnauiam XXVI. Decembris ab Heiſterio vincitur, tribus ſuorum millibus amiſſis. Poſtquam autem Vngari per Gallorum legatum des Alleurs, milite, præfectis militaribus & argento fuiſſent ſuffulti, Ragotzius a. 1705. in Superiori Vngaria Tockaium, Zatmariam, Eperies & Agriam occupabat, vbi Aprili menſe noui Tractatus, fruſtraneo tamen conatu ſuſcipiebantur. ††††

* Faciunt huc potiſſimum *La Vie du Teckeli*, *à Cologne* 1693. 12. Zachariæ Zwantzigs Malcontanter *Furſt Ragotzy*, *Cœlln* 1704. 4. *Sendſchreiben von einem Polniſchen Miniſtre an einen Kayſerlichen, wegen der Vngariſchen Affairen, Regensburg* 1711. 4. *Hiſtoire du Prince Ragotzi*, *à Paris* 1711. 12. Ex hiſce deprompta eſt Vita Ragotzii, quæ habetur im Bücher-Cabinet *p. III. n. X.*

** Lettr. Hiſt. *Iuin* 1701. *p.* 659. Rinck *Leben Leopolds p.* 1440. Leben Eugenii *p. II. p.* 204. Bücher-Cabinet *p. III. p.* 572.

*** Rinck *p.* 1441. Bucher-Cabinet *p.* 573. Leben Ioſephi *p. I. p.* 377. Lettr. Hiſt. *Août* 1701. *p.* 166.

**** Rinck *p.* 1447. Bücher-Cabinet *p. III. p.* 574. Leben Ioſephi *p. I. p.* 382. Lettr. Hiſt. *Dec.* 1701. *p.* 642.

***** Rinck *p.* 1578. Bücher-Cabinet *p. III. p.* 576. Leben Ioſephi *p. I. p.* 465.

****** Extat Manifeſtum apud Rinckium *p.* 1583. qui etiam *p.* 1586. auctor eſt, Ragotzium in alio Manifeſto, quod prius hoc fuit inſecutum, hoc titulo fuiſſe vſum: *Franciſcus II. Dei Gratia, ſacri Romani Imperii & Tranſyluaniæ Princeps Ragozy, Partium Regni Hungariæ Dominus, Siculorum Comes, & Pater Patriæ, pro libertate Confœderati Regni Hungariæ Statuum nec non Mankazienſis & Makowizienſis Dux, perpetuus Comes de Saaros, Dominus hæreditarius in Saaros, Pataz, Tokai, Regez, Eſed, Somlyo, Lednize, Szerenes, Onod.* In vexillis vero vtebatur verbis: *pro Deo, patria & libertate.* In monetis: *pro Libertate.* Bücher-Cabinet *p. III. p.* 578. Lettr. Hiſt. *Ianv.* 1704. *p.* 49. *Fevr. p.* 173.

******* Bücher-Cabinet *p. III. p.* 579. Rinck *p.* 1587. Vocabantur rebelles *die Coututzen*, quod idem eſt ac Malcontenten.

******** Leben Eugenii *p. II. p.* 206. Lettr. Hiſt. *Sept.* 1703. *p.* 309.

********* Leben Eugenii *p. II. p.* 207. Rinck *Leben Ioſephi p. I. p.* 506.

† Patet hoc ex litteris Marechalli de Marſin ad Ragotzium ſcriptis interceptis Leben Caroli *p. III. p.* 202. Lettr. Hiſt. *Août* 1704. *p.* 175.

†† Leben Eugenii *p.* 210. Lettr. Hiſt. *Avril* 1704. *p.* 461. *May p.* 469.

††† Rinck *p.* 1644. Bücher-Cabinet *p. III. p.* 582. Lettr. Hiſt. *Nov.* 1704. *p.* 516. *Dec. p.* 645.

†††† Rinck *p.* 1646. Bücher-Cabinet *p. III. p.* 586. Leben Ioſephi *p. I. p.* 511. Lettr. Hiſt. *Ianv.* 1705. *p.* 45. *Fevr. p.* 177. *Mars. p.* 279.

§. CXXIV.

Decernebatur in Comitiis xv. Augusti 1700. Visitatio Cameralis extra ordinem. Exortæ enim inter eiusdem Iudicii Præsides, Franciscum Adolphum Dietericum, Baronem Ingelheimensem & Fridericum Ernestum, Comitem Solmensem, variæ simultates, quarum caussæ erant variæ. Solmensis ab officio suspensum Wigandum, Adsessorem ab Episcopo Herbipolitano accusatum, restitui volebat, contradicente Ingelheimio. Accedebat Sueuici Circuli Adsessor Ioannes Adamus Ernestus a Pyrck, qui Solmensi fauens, verbis & scriptis iniuriarum plenis, Ingelheimio aliisque Cameræ Adsessoribus nimium insultauerat, quem iste cum plerorumque Adsessorum, ipsius etiam Iudicis Cameralis, Electoris Treuirensis, consensu xvi. Ianuarii 1703. ab officio suspenderat. Inculpabatur tamen Ingelheimius, quod Baronem ab Ou, quem Cæsar præsentauerat, licet ordine priorem, Comiti de Wartenburg Bauarico Adsessori postposuerit. Pyrckio vero ea saltim ex ratione sit infensus, quod Cæsaris iura atque auctoritatem conseruare studuerit. Obtinuit inde Solmensis a Leopoldo decretum xiii. Decembris 1703. de Pyrckio restituendo. Hoc dum vii. Aprilis 1704. executioni mandare Solmensis vellet, Ingelheimius cum pleraque Assessorum parte secedebat, & priuatis institutis congressibus, Solmensem pro Cæsaris Commissario adgnoscere nolebant. Et licet vterque Præses Ingelheimius cum maiori Adsessorum parte, Solmensis cum tribus saltim Adsessoribus in loco consueto congressus suos instituerent, & Collegium Camerale præsentare vellent, ansam tamen hæc diuisio dabat, vt Iustitium oriretur, Processus Iudiciales cessarent. In Comitiis equidem de instituenda extra ordinem Cameræ Visitatione iam x. Octobris 1704. decernebatur, sed dum de deputandis inter Catholicos & Protestantes non conueniret, an isti per Maiora, an vero secundum religionis paritatem sint seligendi, Pyrckius etiam scriptis iniuriosis non solum Ingelheimium & Adsessores Camerales, quin etiam ipsum Electorem Moguntinum acerbe notaret, variæ exinde ortæ fuerunt remoræ, non nisi post Leopoldi mortem remouendæ. **

* De controuersiis Episcopi Herbipolitani cum Michaele Carolo Wigando acta extant in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VII. c. III. Tom. IX. c. IV.* Bücher-Cabinet *p. V. pag.* 190.

** Status controuersiæ breuiter describitur im Bücher-Cabinet *p. V. p.* 864. Acta extant in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. IX. c. II.* Controuersiæ desuper in Comitiis *Tom. XI.*

c. V.

r. V. Solmensis equidem singulari scripto demonstrare voluit, Collegium adhuc per ipsum continuari, cuius contenta exhibentur in Electis Iuris Publici *Tom. I. p.* 118.

§. CXXV.

Nec minus illustre est Regimen Leopoldi, creando nouos Principes. In hanc enim dignitatem XVII. Februarii 1662. euexit Io. Ferdinandum, Comitem de Porcia, quem XVIII. Aprilis in eadem dignitate secutus fuit Georgius Christianus Frisiæ Orientalis Comes, & paullo post Philippus de Croy. Sic VI. Maii 1664. Principum caractere insigniuntur Georgius Fridericus Comes Nassouio-Siegensis & huius ex fratre Henrico nepotes Wilhelmus Mauritius & Fridericus. Secuti fuerunt XII. Maii Franciscus Egon, Hermannus Egon & Guilielmus, fratres Fürstenbergii. Hinc XIV. Iulii 1670. in Principum classem euectus Ioannes Adolphus Comes Schwartzenbergicus. Postea X. Octobris 1674. in Principum dignitatem euehitur Albertus Ernestus, Comes Oettingensis. A. 1678. XXII. Martii Raymundum Montecuculi dignitate Principis Amalfitani auget Leopoldus. A. 1682. XVII. Iunii Principis insignia largitur Georgio Friderico, Comiti Waldeccensi. A. 1686. priuilegia & honores Principis concedit Eugenio Alexandro, Comiti de Tassis. A. 1688. IV. Augusti hac dignitate auget Volradum, Comitem Nassouio-Vsingensem, eiusdemque adgnatos, Georgium Augustum Samuelem Nassouio-Idsteinensem & Io. Ernestum, Weilburgensem. A. 1689. euehit Leopoldum Philippum, Comitem Montecuculi, & Don Liuio Odeschalci, Ducem Ceri. Anno 1696. in Principum numerum euehit Philippum Reinhardum, Comitem Hanouiensem Anno 1697. III. Septembris Christianum Guilielmum Comitem Schwartzburgicum lineæ Sondershusanæ in Principum euehit dignitatem.*

* Pfeffinger *ad Vitriarium p.* 769. in his recensendis dignitatibus totus est. Breuiter has recenset Rinck *p.* 1627.

§. CXXVI.

Fatalis tandem dies erat V. Maii 1705. qua Imp. postquam a XV. Aprilis die ægrotasset, moriebatur in Capuciornum templo sepultus. * Tres ipsius erant vxores. Prima Margaretha Theresia, Philippi IV. Hispaniarum Regis filia, quam a. 1666. duxit, ** quæ XII. Martii 1673. fuit defuncta. Altera Claudia Felicitas, Ferdinandi Caroli, Austriæ Archi-Ducis, lineæ Tyrolensis, filia, ipsi XV. Octobris 1673. iuncta *** & VIII. Aprilis 1676. extincta. Tertia Eleonora Magdalena, Philippi Guilielmi, Comitis Palatini Neoburgici & postea Electoris filia natu maxima, ipsi

a. 1676. copulata, **** quæ adhuc superest. Ex primo coniugio Ferdinandus Wenceslaus Iosephus Michael Elcarius XXVIII. Septembris 1667. fuit natus, XIII. Ianuarii 1668. iterum extinctus. Maria Antonia Iosepha Benedicta Rosalia Petronella Maximiliano Emanueli Bauariæ Electori a. 1685. nupta, sed XXIV. Decembris 1694. extincta. Ioannes Iosephus natus XX. Februarii 1670. sed statim iterum extinctus. Maria Iosepha Antonia Apollonia Scholastica IX. Februarii 1672. nata, sed statim iterum extincta. Ex altero Connubio erant Anna Maria Iosepha Theresia Antonia Dominica Xaueria Dorothea XI. Sept. a. 1674. nata & XXII. Decembris defuncta. Maria Iosepha Clementia Anna Gabrielis Antonia Francisca Dominica Theresia Eua Placida XI. Octobris 1675. nata & XI. Iulii 1676. extincta. Ex tertia coniuge ipsi fuerunt prognati Iosephus & Carolus Imperatores. Maria Elisabetha Lucia Theresia Iosepha, nata XIII. Septembris 1680. Leopoldus Iosephus Wilhelmus Antonius Franciscus Erasmus natus XII. Iunii 1682. denatus, III. Augusti 1684. Maria Anna Iosepha Antonia Regina nata VII. Septembris 1683. collocata a. 1708. Iohanni V. Portugalliæ Regi. Maria Theresia Iosepha Antonia Xaueria XXII. Augusti 1684. nata. a. 1696. denata. Maria Iosepha Coletta Antonia VI. Martii 1687. nata atque a. 1703. denata. Maria Magdalena Iosepha Antonia Gabrielis XXVI. Martii 1689. nata. Maria Margaretha Magdalena Gabrielis Iosepha Antonia nata XXII. Iulii 1690. denata XXII. Aprilis 1691. *****

* Rinck *Leben Leopoldi* p. 1677. *sqq.* Lettr. Hist. *Iuin* 1705. *p.* 629.

** *Supra* §. *XVIII.*

*** Rinck *p.* 700.

**** Rinck *p.* 746.

***** Hanc Cæsaris familiam prolixius describit Rinck *pag.* 355. Pfeffinger Vitr. illustr. *p.* 767.

DISSER-

DISSERTATIO TRIGESIMA OCTAVA
DE
IOSEPHO ET CAROLO VI.

§. I. Iosephi Natiuitas & Mores. §. II. Gesta, antequam fieret Imp. §. III. Vlma, Landauium, Donawertha in pristinum statum Ciuitatum Imperii restituuntur. Marlborugius fit Princeps Imperii. §. IV. G. in Italia. Eugenius Addam transit. Prælium ad Cassanum. Galli Augustam Taurinorum frustra tentant, Soncinum, Montmelianum, Nicæam occupant. §. V. Lusitanorum progressus. Prælium ad Badaioz. Barcellona occupatur. Catalonia, Valentia & Arragonia pleraque oppida Carolo se subiiciunt. §. VI. Conatus Fœderatorum ad Mosellam impeditur. Huium captum & recuperatum, cum aliquot Brabantiæ locis. §. VII. Galli Germanorum aggeres prope Cron-VVeissenburg perrumpunt. Ludouicus Badensis Hagenoniam occupat. Bauarorum consilia & tumultus. §. VIII. Galli a. 1706. Germanos fugant. §. IX. Coloniensis Elector dignitatibus Imperii priuatur. Bauariæ Elector Banno notatur. Controuersia de Episcopatu Monasteriensi. §. X. Suecorum irruptio in Saxoniam. Pax Alt Ranstedtensis. §. XI. Galli Barcellonam relinquere coguntur. Lusitani Madritum versus pergunt. Andegauensis eo redit, varias vrbes recuperat. §. XII. Galli ad Calcinatum victores. Augusta Taurinorum liberatur. Eugenius pleraque Mediolanensis Ducatus oppida occupat. §. XIII. Prælium ad Ramilliacum. Galli Brabantiam relinquunt. Ostenda, Menena, Teneramunda, Athum occupantur. §. XIV. Gallorum impetus a. 1707. in Germaniam. Victoria Mercii ad Offenburgum. §. XV. Conuentio Alt-Ranstedtiensis cum Cæsare. Silesiorum libertas religionis. §. XVI. Visitatio Cameralis decreta. §. XVII. G. in Belgio a. 1707. Galli per Capitulationem Generalem Italiam cedunt. §. XVIII. Expeditio in regnum Neapolitanum. Castra in Statu Præsidii tentantur. §. XIX. Expeditio frustranea in Telonem Martium. Susam Eugenius capit. §. XX. G. in Hispania a. 1707. Prælium ad Almantzam. §. XXI. Torsosam Galli capiunt. Angli Sardiniam & Minorcam. Aduentus Augustæ Barcellonam. Denia, Alicanta a Gallis capiuntur. §. XXII. Controuersia Cæsaris cum Papa. Controuersia de Precibus Cæsaris primariis. §. XXIII. Eugenius Marlborugio accedit. Prælium ad Aldenardam. Picardiæ ora tentantur. Insularum vrbis occupatio. Bruxellas Bauarus tentat. §. XXIV. Palatinus Elector de pristino Electoratu, & munere archidapiferi inuestitur. Hannoueranus & Bohemus in Collegium Electorale introducuntur. Noua Vota in Comitiis quæruntur. Leuchtenbergius Landgrauiatus Lambergio ceditur. Dux Mantuanus banno notatur. Motus Hamburgenses & Colonienses. §. XXV. G. belli in Germania a. 1708. §. XXVI. Tornacum capitur & Montes Hannoniæ. Prælium ad Blaugium. §. XXVII. Germani pecuniam & militem colligunt. Elector Hannoueranus militi Germanico præest. Mercius ad Rummersheimium vapulat. §. XXVIII. Hispani Principi Asturiæ homagium præstant. Prælium ad Gudinam. Gesta a. 1709. §. XXIX. Controuersia inter Cæsarem & Sabaudum de feudis Langarum. Prælium ad Constantiam Sabaudiæ. §. XXX. Hannoueranus inuestitur de munere Archi-Thesaurarii. Mirandula Mutinensi conceditur. Ad Pomeraniæ fines miles Neutralitatis constituitur. §. XXXI. Duacum, Bethunam, S. Venantii castrum, Ariam, Fœderati capiunt. Galli Louanium frustra tentant. §. XXXII. Prælium ad Almenaram, & Cæsar-Augustam. Carolus Madritum intrat. Prælium ad Villam-Vitiosam. Galli Gironnam capiunt.

capiunt. Expeditio Fœderatorum frustranea in Settam, portum Languedocensem. §. XXXIII. Galli pacem petunt: huius Præliminaria. §. XXXIV. Noui Congressus Mordici & Gertrudenbergi §. XXXV. Motus Anglicani per Sacheuerellium. Marlborugius cum omni Familia aula mouetur. §. XXXVI. Bellum & Pax Vngarica. §. XXXVII. Iudicium Camerale iterum aperitur. §. XXXVIII. Controuersia Hildesiensis cum Electore Hannouerano. §. XXXIX. Mors & Familia Iosephi. §. XL. Caroli natiuitas, matrimonium, & gesta anteriora. §. XLI. Vicariatus post mortem Iosephi. §. XLII. Controuersia inter Ducem Saxo-Vinariensem & Schwartzburgicos. §. XLIII. Caroli VI. Electio & Coronatio. Controuersia Aquisgranensium & Noribergensium de adseruandis Imperii Insignibus. §. XLIV. Galli electionis negotium turbare frustra conantur. Marlborugius Arleum & Bouchanium occupat. Gesta in Delphinatu & Hispania. §. XLV. Albemarlius Gallorum fœni horreum comburit. Eugenius Quercetum occupat, Landrecium obsidet. Angli a Fœderatis discedunt. Prælium ad Denanium. Galli varias Vrbes recuperant. §. XLVI. Præliminaria pacis apud Anglos. §. XLVII. Initia Tractatuum Traiectensium interrumpuntur per negotium cum domesticis Menagerii. §. XLVIII. Angli, Belgæ, Lusitani, Borussi, Sabaudi, pacem signant. Gallorum propositiones Cæsari facta. Cæsar protestatur. §. XLIX. Continuatio belli in Germania. Galli Landauium & Friburgum capiunt. §. L. Pax Rastadtiensis. §. LI. Quid in Imperio desuper actum. Pax Badensis. §. LII. Continuatio belli in Catalonia. §. LIII. Fœderati Septentrionales Suecorum prouincias in Germania inuadunt. §. LIV. Progressus belli in Holsatia. Sueci ad deditionem compelluntur & Tonninga. §. LV. Stettinum Borussiæ Regi sub sequestri lege traditur. §. LVI. Congressus Brunsuicensis. Suecorum Rex Stralsundam redit. Tractatus cum Borussicis. §. LVII. Victoria Danorum nauales. Stralsunda occupatur. §. LVIII. Princeps Lichtensteinius in Comitiis introducitur. Comitia Augustam transferuntur. §. LIX. Controuersia de successione Limburgensi. §. LX. Tractatus de la Barriere cum Belgis. §. LXI. Cæsaris Controuersia cum Genuensibus.

§. I.

LEopoldi filius erat tertius natu, Iosephus I. Iacobus Ignatius Iohannes Antonius Eustachius, natus ex Eleonora Magdalena Theresia, Augusta, Leopoldi III. Coniuge XVI. Iulii st. v. 1678. * Princeps in regnandi artibus, historia, linguarum cultura, sub directione Salmensis Principis ad ardua quæuis eruditus, vt de eiusdem Regimine plura fuissent speranda, si diuturnum magis fuisset. Inter has regnandi curas Musicam amabat & potissimum venationes. **

* Rinck *Leben Iosephi p. I. p.* 10. Zschackwitz p. 2. Leben Iosephi *im Bücher-Cabinet p. IV. n. XI. p.* 654.

** Educationem ipsius & virtutes describunt Rinck *p. I. pag.* 20. *sqq.* Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 656.

§. II.

Qua ratione Iosephus a. 1687. in Vngariæ Regem, * a. 1690. in Regem Romanorum electus fuerit atque coronatus, ** dictum fuit disser-

ſertatione ſuperiori. Anno 1702. primæ obſidioni Landauienſi intererat, *** quam a. 1705. ſecunda ſequebatur. **** Mortuo vero Leopoldo, datis Electorali Collegio pro more Reuerſalibus de ſeruanda capitulatione, ***** homagium ab Imperii non ſolum vrbibus per legatos, ſed etiam Auſtriacis Statibus ſtatim recipiebat. ******

* *Diſſ. ſuper.* § *LVIII.*

** *Diſſ. ſuper.* §. *LXVIII.*

*** *Diſſ. ſuper.* §. *CIX.*

**** *Diſſ. ſuper.* §. *CXX.*

***** Rinck *Leben Ioſephi p. II. p.* 4. Zſchackwitz *Leben Ioſephi p.* 16.

****** Rinck *Leben Ioſephi p. II. p.* 8. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 736.

§. III.

Sub initium ſtatim Regiminis, Vlma, Landauium, Donawertha, in priſtinum Statum Imperii Ciuitatum ſingulari decreto Imperiali a. 1705. reſtituuntur. * Sequebatur dignitas Principis Imperii Ioanni Marlborugio Duci, conſentiente Anna Regina, ** a Ioſepho XIV. Nouembris 1705. conceſſa, vna cum dynaſtia Mindelheimenſi, quæ Bauariæ olim fuerat Electoris, in Principatum euecta. *** Id quod communi Collegii Electoralis & Principum conſenſu, in Comitiis XIII. Septembris 1706. fuit confirmatum, idemque XXII. Nouembris ſolenni ritu in Principum Collegium fuit introductus. ****

* Rinck *Leben Ioſephi p. II. p.* 31. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 738. Zſchackwitz *p.* 22. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. X. c. VII.*

** Extant Litteræ Leopoldi XXVIII. Auguſti 1704. ad Marlborugium ſcriptæ apud Müllerum *c. XLI* conſenſus Annæ *c. XLII.* Lettr. Hiſt. *Oct.* 1704. *p.* 403.

*** Rinck Leben Ioſephi *p. II. p.* 41. Müller *c LIV-LIX.*

**** Quid in Comitiis deſuper actum, ipſaque Acta latius exponit Müller *c. LX. LXIV.* Excludebantur Ciuitates Imperiales, quæ æque circa hæc vota concurrere cupiebant *c. LXV.* Ipſa vero Introductio deſcribitur *c. LXXIV. LXXV.* Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XI. c. VIII.* Hæc etiam Acta coniunctim extant in Libro cui titulus : *die Erhœbung in Reichs-Fürſtenſtand und Introduction in das Reichs-Fürſten-Raths-Collegium Herrn Iohannſen, Hertzogs zu Marlebourough, Franckfurt* 1707. 4.

§. IV.

Belli vero negotia ſub Regimine Ioſephi felicius adhuc procedebant. Licet enim Cæſareis in Italia admodum debilitatis, Mirandola XI. Maii 1705. Gallis fuiſſet dedita. * Eugenius tamen milite Boruſſico & Palatino firmatus, in Italiam veniens, dum Mirandulæ, eo quod Mincii tranſitu prohiberetur, ſubuenire non audet, Gallis ſe opponit. **

Dum autem Vindocinensis Dux occupatis plerisque Pedemontani Ducatus vrbibus, Augustam Taurinorum adgredi vellet, Eugenius, ex improuiso Addam transiens, Magnum Priorem, qui illud impedire voluerat, præueniebat, in Ducatum Mediolanensem pergebat, & post varios conflictus, Gallos XVI. Augusti ad Cassanum profligabat, ast copiis inferior, impedire non potuit, quo minus Galli Soncinum ab Eugenio paulo ante occupatum recuperarent. *** Et licet Feuilladius occupato Chiuazzo, Augustam Taurinorum obsidere tentaret, ab instituto tamen, se imparem videns, destitit. **** Nihilominus Galli Montmelianum XVII. Decembris & Nicæam IV. Ianuarii 1706. occupabant. *****

* Span. Succesfions-Krieg *p.* 749. Leben Eugenii *p. II. p.* 318. Rinck *p. II. p.* 63. Lettr. Hist. *Iuin* 1705. *p.* 611.

** Span. Succeffions-Krieg *p.* 749. Leben Eugenii *p. II. p.* 320. Leben Caroli *p. III. pag.* 373.

*** Span. Succeffions-Krieg *p.* 754. Leben Eugenii *p. II. p.* 327. Rinck *p. II. p.* 68. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 207. Leben Caroli *p. III. p.* 532. Lettr. Hist. *Sept.* 1705. *pag.* 283.

**** Leben Eugenii *p. II. p.* 357. Span. Succeffions-Krieg *p.* 367. Rinck *p. II. p.* 75. Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 211. Lettr. Hist. *Sept* 1705. *p.* 299.

***** Spanischer Succeffions-Krieg *p.* 769. Leben Eugenii *p. II. p.* 364. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 231. Lettr. Hist. *Dec.* 1705. *p.* 660.

§. V.

Eodem anno 1705. Lusitani Saluaterram & Sarcas, Valentiam d' Alcantara & Albuquerckam occupant, * dum interea Fœderatorum classis in Cataloniæ oris Septembri mense adpelleret, ipso Carolo III. præsente, cui publicato Manifesto, Vich, Figuera & aliquot Cataloniæ oppida, quæ Ilerda postmodum sequebatur, & Denia Valentiæ, se subiiciebant. Barcellona quoque obsidebatur, & postquam XVII. Septembris munimentum in monte Iouis adsultu fuisset captum, quo tamen Georgius Darmstadtiensis fuit occisus, IX. Octobris ad deditionem fuit compulsa. ** Sequebatur Gironna & Tarragona, multæque Arragoniæ vrbes, quæ Caroli III. potestati se submittebant: *** exeunte anno, Gandia Xatiua, Altea, Oliua regni Valentiæ, immo ipsa prouinciæ metropolis. **** Lusitani interea Pacem Augusti (*Badaioz*) obsidebant, cui dum Thessius Marefchallus succurrit, fit conflictus, in quo Hispani superiores, Anglorum Dux militaris Galloway, dextro brachio priuatur. *****

* Span. Succeffions-Krieg *p.* 774. Leben Caroli *p. III. p.* 346. Lettr. Hist. *Iuin* 1705. *p.* 671. *Iuillet p.* 99. *Dec. p.* 710.

** Span.

** Span, Succeſſions-Krieg *p.* 778. Leben Caroli *p. III. p.* 470. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 221. Rinck *p. II. p.* 57. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 215

*** Span. Succeſſions-Krieg *p.* 782. 786. Lettr. Hiſtor. *Nov.* 1705. *p.* 604. *Ianv.* 1706. *p.* 91. vbi Capitulatio extat.

**** Span. Succeſſions Krieg *p.* 789.

***** Span. Succeſſions Krieg *p.* 789. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 217. Leben Caroli *p. III. p.* 511. Lettr. Hiſt. *Nov.* 1705. *p.* 609. *Dec. p.* 723. *Ianv.* 1706. *p.* 87. *Fevr. pag.* 222.

§. VI.

Primo vere, expeditio ad Moſellam erat ſuſcipienda, quæ omnium animos occupabat, Marlborougius etiam vna cum ſelecto milite exercitum ibidem colligebat, Ouerkerckio ad Moſam relicto. Sed, dum Mareſchallus de Villars ipſum præueniſſet, & cum magno exercitu ad Königsmachern ſe muniuiſſet, Fœderatorum in Galliam irruptionem impediturus, commeatus deficeret, * Bauariæ Elector Huium occupaſſet, & nunc etiam Leodium obſideret, ** Germani tardius adventarent, Fœderati terris Belgicis metuentes, relicta Moſella & Auguſta Treuirorum, ad Moſam retrogredi coguntur. Marlborugius igitur Huium recuperat, *** XVIII. Iulii Gallorum aggeres in Brabantia, ſine ſanguine perrumpit, **** Gallorum caſtra prope Louanium poſita invadere cogitans, Belgarum tamen Deputatis contranitentibus. ***** Inde V. Septembris caſtrum Sout-Leuw capit, ****** Gallorum aggeres prope Arſchot XVIII. Septembris perrumpit, demum XXIX. Octobris caſtrum Sandvliet occupat. †

* Müllers *Leben Marlbouroughs c. XLVIII.* Rinck *Leben Ioſephi p. II. p.* 47. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 171. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 206. Leben Caroli *p. III. p.* 408. Situm caſtrorum Gallicorum ſic deſcribunt Lettr. Hiſt. Iuillet 1705. p. 55. *Le 4. l' Armée fit vne longue marche entre la Saar & la Moſelle, & vint ſe poſter le ſoir, & s'eſt à demi lieüe de Sirk ayant la Droite à Perle, & la gauche a Hollendorf. Cette marche hardie fit croire qu' il y auroit Bataille le lendemain, mais quoique l' Armée des Ennemis fut plus forte en nombre que celle des Alliez, le Marechal de Villars ne iugea point à propos de hazarder le combat, & n' eut pas plutôt aperçû la tête de la premiere Ligne, qu' il abandonna Sirk ou il étoit campé, & ſe retira vn peu plus loin dans vn Poſte où il avoit en front des defilés d' vn tres difficile accès vn grand Bois à la droite, la Moſelle à la gauche, & Coningxmachern avec vn Ruiſſeau à dos.*

** Müllers *Leben Marlebouroughs p.* 208. Rinck *Leben Ioſephi p. II. p.* 52. Hiſt. du Prince d' Orange *p.* 172. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 208. Lettr. Hiſt. *Iuin* 1705. *p.* 675. *Iuillet p.* 60.

*** Müllers *Leben Marlebourughs p.* 208. Rinck *p.* 54. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 175. Span. Succesſions-Krieg *p.* 790.

**** Müllers *Leben Marlbouroughs c. XLIX.* Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 177. Simulauerat enim Dux, quaſi verſus fluuium la Mehaigne perrumpere vellet, quo etiam

 pleras-

plerasque copias Galli ducebant, cum tamen plane aliis locis milite fere destitutis id fieret. Kinck *p.* 54. Lettr. Hist. *Août* 1705. *p.* 250. Span. Succesfions-Krieg *p.* 790. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 212.

***** Müller *Leben Marlbouroughs c. L.* Hist. du Prince d'Orange *p. I. p.* 182. vbi castra Gallorum describuntur *entre Ober-Ysche & Neer-Ysche.* Mem. de la Guerre Tom. II. p. 219. *L'Armée Françoise, étoit pour lors postée si avantageusement qu'elle avoit le Bois de Soignies à sa droite, la petite Riviére d'Ysche à son front, & la Dyle du côté de Neer-Ysche à sa gauche sans compter les Retranchemens qu'on avoit fait de tous côtez pour la couvrir.* Quam ægre autem hoc Dux tulerit, patet ex litteris ipsius desuper ad Belgii Status Fœderatos scriptis.

****** Müllers *Leben Marlbourough c. LI.* Hist. du Prince d'Orange *p. I. p.* 194. Span. Succesfions-Krieg *p.* 799. Müllers *Leben Marlbourough c. LII.* Hist. du Prince d'Orange *p. I. p.* 199. Span. Succesfions-Krieg *p.* 799.

† Müllers Leben Marlbourough *c. LIII.* Hist. du Prince d'Orange *p. I. p.* 197. Span. Succesfions-Krieg *p.* 799.

§. VII.

In Germania quidem Galli, dirigente Villarsio, IV. Iulii 1705. aggeres Germanorum prope Cronweissenburg perrumpunt, idem etiam cum Lauterburgo tentant, sed frustra defendente eosdem Thüngio. * huic cum se Ludouicus Badensis iunxisset, exeunte Septembri, Gallorum aggeres prope Hagenouiam Germani perrumpunt, Drusenheimum XXIV. Septembris & Hagenouiam VI. Octobris, postquam a Gallis nocte fuisset derelictum, occupant, Fortalitium Ludouici in Rheno situm arctius includunt. ** In Bauaria autem Elector per Baronem de Lier rusticos & milites dimissos concitare conabatur, vt arma contra Cæsarem caperent, bellum in Sueuiam se reducturum sperans. Fouebantur igitur per Neusonnerum arcana consilia, varia arma & tormenta arcanis locis parata tenebantur, Augusta & Ratisbona die Ascensionis incendio erant delenda. Interceptis autem litteris, tota conspiratio, vix octiduo ante quam hæc singula executioni essent mandanda, patebant, Monachium præsidio Cæsareo firmabatur, Ciues Bauari armis priuabantur, Baro de Lier & Neusionnerus captiui ducebantur, Electrici, quæ Venetias concesserat, reditus in Bauaria relicti denegabantur, filii Electoris Oenipontum ducebantur, Iustitiæ Tribunalia in Cæsaris potestatem redigebantur, Thesaurus & Cimelia Electoralia in Cæsaris veniebant potestatem. *** Oriebatur tamen exeunte hoc anno Tumultus, dum seditiosi quidam, turba collecta arcem Vilsburg, Burghausen, Wasserburgum, Braunouiam, Schardingam, Kehlheimum aliasque vrbes occupant, numero illorum ad triginta millia & vltra excurrente. Sed, postquam a Kriechbaumio Duce militari Cæsareo XXVI. Decembris ad Monachium inde

inde ad Aydenbach essent deuicti, vrbes recuperantur, seditiosorum duces capiuntur, iisdemque capite plexis, Amnestia vniuersalis publicatur. ****

* Rinck *Leben Iosephi p. II. p.* 49. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 201. Lettr. Hist. *Aout* 1705. *p.* 215.

** Rinck *p.* 50. Hist. du Prince d' Orange *p.* 202. Lettr. Hist. *Nov.* 1705. *p.* 554.

*** Rinck *p.* 43. Leben Caroli *p. III. p.* 40. Lettr. Hist. *Iuillet* 1705. *p.* 51.

**** Rinck *p.* 91. Monathl. Staats-Spiegel 1705. *p.* 78. *sqq.* Varia edicta publicabant Bauari sub nomine *einer versammleten Landes-Defensions Congreß Gemeinde Monathl.* Staats-Spiegel *Ianuario* 1706. *p.* 32. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 773. Lettr. Hist. *Ianv.* 1706. *p.* 49. *Febr. p.* 170.

§. VIII.

Vix autem Ver annum 1706. aperuerat, cum Galli, Villarsio Duce Aprili mense Germanos, copiis longe inferiores & male præparatos ad Drusenheimum adgrederentur, & a Germanis relicto Fortalitio Ludovici, quod ob annonæ defectum deditioni proximum erat, nouo commeatu in vrbe Seltz reperto, prospicerent, Hagenouiam adgrederentur, idemque cum bis mille præsidiariis & multo tormentorum adparatu caperent. Inde Galli Landauium vsque vagabantur, Palatinis terris ob nimias exactiones graues erant, Germanos insulas Selingen & Dalhund relinquere & cis Rhenum redire cogunt. Et licet Villarsius per copias in Belgium missas debilitatus fuisset, Thungius tamen, Septembri mense Rhenum prope Philippi castrum transiens, Gallos adgredi haut audebat.*

* Rinck *p. II. p.* 147. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 238. Lettr. Hist. *May* 1706. *p.* 515. *Iuin. p.* 706.

§. IX.

Eodem anno 1706. XXIX. Aprilis sententia banni contra Bauariæ Electorem Maximilianum Emanuelem, & priuationis, contra Coloniensem Iosephum Clementem, Viennæ, & posthæc Ratisbonæ, Electoralis Collegii consensu, publicabatur. * Licet etiam Principes Grauamina sua desuper exhiberent, ipsorum consensum circa hanc Banni declarationem non fuisse adhibitum. ** Variæ etiam Bauari terræ aliis concedebantur. *** Eodem anno defuncto VIII. Maii 1706. Friderico Christiano de Plettenberg, Episcopo Monasteriensi controuersia oriebatur de successione in Episcopatum. Bini erant Candidati, Carolus Iosephus Ignatius Episcopus Osnabrugensis, ex domo Lotharingica, & Franciscus Arnoldus, Baro de Metternicht Episcopus Paderbornensis. Vtrique ex Indultu Papali non postulandi erant, sed eligendi. Isti Cæsar fauebat, huic Belgæ Foederati, ne Cæsaris partes per Westphaliam nimium crescerent. Vtrique nihil antehabebant, quam vt maiora vota in suas

par-

partes traherent. Indictus electioni dies XXIX. Iulii per Bullam Papalem, a Cæsare impetratam, per mensem adhuc prorogabatur, ægre licet pleraque Canonicorum parte consentiente. Et licet Cæsar Lotharingi electionem vrgeret, Metternichtium etiam, qui ante iam se Lotharingi electionem esse promoturum promiserat, vrgeretur, & Capitulo per litteras declararet, nec se, nec Papam Metternichtii electionem esse adprobaturum: hic nihilominus XXX. Augusti per XXI. vota eligebatur, non nisi XVI. Canonicis pro Lotharingo facientibus, & contra dictam electionem protestantibus. Nec contenti hisce, XXX. Septembris nouo instituto congressu, Osnabrugensem eligunt. Vtraque pars Episcopum suum tuebatur. Agebatur de hac controuersia in aula Papali, sed, dum Belgæ eandem etiam promouerent, in Congregatione Cardinalium XXIII. Decembris instituta, electio Paderbornensis legitima declarabatur, eademque per bullam Papalem Monasterii XVII. Iulii 1707. publicatam, confirmabatur, vt Cæsar demum consentire necessum haberet.****

* Rinck *Leben Iosephi p. II. p.* 106. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 802. Zschackwitz *p.* 47. Acta huius Banni reperiuntur in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XI. c. XI.* Elector autem Bauariæ Banno notabatur, Coloniensis vero, tanquam Ecclesiasticus, saltim dignitate Electorali & terris priuabatur, eo quod Ecclesiastici Catholici in personalibus non Imp. sed Papæ subiiciantur vid. Synt. Iuris Publ. *diss. XXIV. §. X.*

** Reperiuntur hæc Acta præcipue Principum Protestatio XVII. Ianuarii 1707. in Fabri *Staats-Cantzelley Tom XII. c. XI.* Electa Iuris Publici *Tom. I. p.* 591. *Tom. XIV. cap. V.* Zschackwitz *p.* 139. Synt. Iur. Publici *diss. XXIV. §. IX.* Monathl. Staats-Spiegel *Aug.* 1706. *Ianar.* 1707. Electa Iuris Publici *Tom. II. p.* 595. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 821.

*** Reperitur hæc designatio in Electis Iuris Publici *Tom. II. p.* 65. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 806.

**** Rinck Leben Iosephi *p. II. p.* 140. Bücher-Cabinet *p. V. p.* 828. Monatl. Staats-Spiegel *Augusto* 1706. *Febr. & Iunio* 1707. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XI. c. XIII.* Zschackwitz *p.* 240. Separatim prodiit *VVahrhaffteige Relation dessen, was sich zu Münster wegen der VVahl des ietzigen Bischoffs zugetragen, nebst einigen Anmerckungen aus dem Frantzœsischen ins Hochteutsche übersetzt, Mayntz* siue potius *Leipzig* 1706. 4. Lettr. Hist. *Iuin* 1709. *p.* 619.

§. X.

Fatalis idem annus erat Saxoniæ. Carolus XII. enim Suecorum Monarcha, prœlio ad Frauenstadtium Poloniæ XIII. Februarii 1706. Saxonum per Rheinschildium victor, * circa Silesiorum confinia aliquamdiu hærens, vsque dum a vicinis se haut impediri videns, vltra Viadrum in Saxonicas pergeret prouincias, in quas, exeunte Augusto cum exercitu veniebat, Lipsiam, Wittebergam, immo omnem Saxoniam Dresda excepta, & quibusdam arcibus montanis, occupabat, atque a Saxonibus

sexcenta

sexcenta viginti quinque Ioachimicorum millia exigebat. ** Transitus hic pacem promouebat in pago Alt-Ranstedt prope Lipsiam XXIV. Septembris 1706. conclusam, per quam Polonicæ Coronæ Augustus renuntiat, Suecis in terris suis hyberna concedit. *** Pace vix conclusa nec dum tamen publicata, XXIX. Octobris 1706. prœlium ad vrbem Kalisch Augusto Regi feliciter cessit, **** pace nihilominus firmata.

* Fabri *Leben Caroli XII. Tom. V. p.* 382. *Tom. VI. c. II.* Hist. du Prince d' Orange *p. I. pag.* 288.

** Hic Suecorum Transitus a Fabro describitur in Leben Carl des XII. *Tom. VI. f. III.* Vogelii Annales Lipsienses *p.* 982. Exactiones vero Suecorum in Saxonia describuntur in *Schwedischer und Sachs. Staats-Cantzelley*, *Cœlln* 1708. 8. Lettr. Histor. *Oct.* 1706. *p.* 423. *Nov. p.* 551.

*** De pace hac Faber *Tom. VI. f. III. c. VII. p.* 332. Licet Ministri Saxonici Pfingst & Imhof, qui pacis potissimum fuerant auctores, postea Augusti mandato, captiuitati traderentur. Faber *Tom. VII. p.* 172. Extat etiam Pacis Instrumentum in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XI. c. XII.* Lettr. Histor. *Dec.* 1706. *p.* 636. 688. 702. *Dec.* 1707. *p.* 443.

**** Fabri Leben *Tom. VI. p.* 191. Lettr. Hist. *Dec.* 1706. *p.* 626.

§. XI.

In Hispania vero Galli per Arragoniam & Cataloniam sæuientes, demum Barcellonam X. Februarii 1706. terra marique obsidebant, & Montem Iouis occupabant, ipso Carolo III. in vrbe præsente. Vallo iamdum perrupto, ad extremum redacta vrbs, dum classis Fœderatorum VIII. Maii cum multis copiis aduentaret, quo ipso territi Galli, obsidionem tantis sumptibus cœptam, XII. Maii ipso tempore magnæ istius eclipseos relinquunt, tormentis permultis & bellico adparatu in castris relictis. * Lusitani etiam XIV. Aprilis Alcantaram obsidione capiebant, quo ipso aliæ Castiliæ vrbes, Coria, Placentia & Casuella motæ, Carolo III. se submittunt. Inde XXX. Maii Ciuitatem Rodrigensem & VII. Iunii Salmanticam a Berwickio Hispanorum Duce relictam, capiunt. ** Dum igitur ab altera parte Arragoniæ Regnum Carolo III. se subiecisset, idemque XXV. Iunii pro Rege fuisset proclamatus, ipsique Proceres homagium præstitissent, & nunc vlterius Castiliam versus pergeret, Lusitani Madritum versus properarent, Philippus Andegauensis adsumtis secum Regni Corona & Cleinodiis, vna cum regia familia Pampelonam versus redibat, Præsidem vna cum duobus Membris singulorum Collegiorum secum ducens. *** Tandem Anglorum Dux militaris Galloway cum Lusitanis XXVII. Iunii Madritum intrabat, vbi Carolus III. II. Iulii pro Rege proclamabatur. **** Licet autem Rex a Gallowaio, missis cursoribus, iteratis vicibus inuitaretur, vt ipse quoque cum exercitu suo ipsi iungeretur, tardius tamen iter persequebatur Carolus, in

 Mon-

Monteſerrato, Tarracona & Ilerda operibus religioſis vacans, vt non niſi lentis itineribus Exercitus ipſius pergeret. Demum XVII. Iulii Cæſar Auguſtam ingrediebatur, ibidemque magno adplauſu recipiebatur. ***** Deficiente vero apud vtrumque exercitum commeatu, Ducibus militaribus inter ſe diſſidentibus, Gallorum Exercitu nouo milite firmato, iiſdemque omnes aditus iterum occupantibus, difficilis videbatur Luſitanorum cum Caroli exercitu coniunctio, vt & Luſitani Madritum, Carolus vero Caſtiliam iterum relinquere cogeretur. Madritum igitur Andegauenſis XXII. Septembris iterum ingrediebatur. Sæuiebatur nimium contra illos, qui Auſtriacæ domui fuerant addicti, ****** Concha recuperabatur Caſtiliæ vrbs, Villa Regia Arragoniæ, Carthagena Murciæ a Fœderatorum claſſe antehac occupata, aliæque vrbes, ******* dum interea Marchio de Bay in Luſitaniæ finibus Alcantaram recuperaret. † Interea claſſis Fœderatorum IV. Septembris Alicantam, XVI. Septembris Iuicam Inſulam, XXIV. Septembris Maiorcam capiebat. ††

* Span. Succesſions Krieg *p. II. ſub initium.* Rinck Leben Ioſephi *p. II. pag.* 152. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 237. Hiſt. du Prince d' Orange p. I. p. 280. *Et le 12. de grand matin le Roi Philippe leva entierement le ſiége avec beaucoup de précipitation, apres avoir abandonné* 106. *pieces de Canon*, 26. *Mortiers, ſes Munitions, ſes proviſions, perdu, beaucoup de monde, & laiſſé prés de deux mille malades ou bleſſez. Comme le Roi de France a pris le Soleil pour ſa deviſe, on remarqua que ſon petit Fils leva ce ſiége dans le temps d'vne Eclipſe de cét Aſtre, & nous avons crû que ce même Roi, perdit la fameuſe Bataille de Ramilliers, le iour de la fête du S. Eſprit dont Henri III. donna le nom vénérable au plus grand Ordre de ſon Royaume.* Lettr. Hiſt. *Mars* 1706. *p.* 321. *Avril p.* 446. *May p.* 545. *Iuin p.* 632. vbi etiam longa relatio ſolutæ obſidionis reperitur.

** Span. Succesſions Krieg *p. II. p.* 23. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 234. Lettr. Hiſt. May 1706 *p.* 464. *Iuillet p.* 96.

*** Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 28. Lettr. Hiſt. *Août* 1706. *p.* 225. *Sept p.* 303.

**** Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 30. Lettr. Hiſt. *Dec.* 1706. *p.* 678.

***** Span. Succesſions Krieg *p. II. p.* 32. Hiſt. du Prince d' Orange *p. I. p.* 249. *Le Roi Charles étoit dans le Royaume de Valence lors qu'il recût cette agreable nouvelle; & ſoit que les Troupes, qu'il vouloit mener avec lui ne fuſſent pas prêtes, ſoit pour d' autres raiſons qui me ſont inconnues il marcha ſi lentement pour ioindre l' Armée Portugaiſe, qu' il donna le temps au Roi Philippe de ſe reconnoître l' aſſembler des Troupes, & de rendre Maitre de nouveau, de la Ville de Madrit.* Non deerant tamen, qui Comiti de Peterbourough imputarent, quaſi ipſe in cauſſa fuerit ſucceſſus eiusdem infelicis. Prodiit igitur *Relation de ce qui s' eſt paſſé en Eſpagne ſous la conduite de Milord Comte de Peterbourough*, quo ſcripto auctor omnem ab eo culpam remouere conatur, cuius epitomen exhibet La Clef *Mai* 1708. *p.* 317. Qua ratione cauſſa iſta coram Parlamento fuerit agitata, exponitur Lettr. Hiſt. *Fevr.* 1708. *p.* 206. *Fevr.* 1711. *p.* 223. Potius iſte omnem culpam in Galloway reiiciebat, quod is Berwickium non perſecutus fuerit. Cauſſa iſta XVI. Ianuarii 1711. in Parlamento Anglicano examinabatur, Comes de Peterbourough abſoluebatur. La Clef *Mars* 1711. *p.* 194. Merc. Hiſt. *Fevr* 1711. *p.* 188. Bücher-Cabinet *p. XXV. p.* 877.

****** Span.

****** Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 45. Lett. Hiſt. *Sept.* 1706. *p.* 321. *Oct. p.* 461. *Febr. p.* 217.

******* Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 46. Lettr. Hiſt. *Nov.* 1706. *p.* 583.

† Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 51.

†† Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 52. Lettr. Hiſt. *Nov.* 1706. *p.* 587.

§. XII.

In Italia Galli inter Calcinatum & Montem Clarium XIX. Aprilis 1706. ſuperiores, caſtris Fœderatorum potiuntur, qui bis mille trecentis amiſſis, reiiciuntur. * Aſt dum Feuilladius Dux Auguſtam Taurinorum II. Iunii magno facto adparatu obſideret, ** Eugenius Princeps laboranti vrbi in auxilium properans, poſtquam Addam, quod fruſtra impedire conabatur Vindocinenſis & Padum tranſiiſſet, Reggium occupabat, *** & licet Haſſiæ Princeps ad Caſtilionum cæderetur, **** exercitum ſuum Sabaudico IV. Septembris feliciter iungebat. Hoc facto caſtra Gallorum, quibus Philippus Aurelianenſis cum magna copiarum parte acceſſerat, licet munitiſſima, ad Auguſtam Taurinorum VII. Septembris 1706. felici omine adgrediuntur Fœderati. Taurinorum regia ob pulueris pyrii aliorumque defectum ad extrema iamdum redacta, liberatur, magna Gallorum ſtrage edita. Gallorum in hoc prœlio tria millia fuerunt cæſa, quinque millia & vltra capta, caſtraque illorum cum ingenti & magno tormentorum numero amiſſa. ***** Tanta victoria potitus, Eugenius vlterius pergit, Chiuas occupat, Iuream, Nouaram, ipſamque metropolim Mediolanum deditione capit, Papiam, Laudem Pompeiam, Caſſanum, Pizzighitonum, Tortonam, Alexandriam, Caſalium, aliasque vrbes, licet caſtellum Mediolanenſe adhuc reſiſteret. In ſuperiori Italia quoque Mutinam Cæſarei III. Nouembris improuiſo adſultu capiunt. ******

* Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 57. Leben Eugenii *p. II. p.* 374. Rinck *p. II. p.* 165. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 249. Lettr. Hiſt. *May p.* 478.

** Leben Eugenii p. II. p. 401. quantus ad hanc obſidionem belli fuerit adparatus, deſcribitur in Mem. de la Guerre Tom. II. p. 282. *cette Ville devoit être ſaccagée & détruite comme le fut l' ancienne Ieruſalem. Temoin l' ordre qu' on trouva ſur le Maréchal de Marcin apres ſa mort: cet ordre étoit cachetté, & ce Marêchal ne le devoit ouvrir qu' apres la priſe de Turin. Il portoit qu'il falloit piller cette Place; qu' il falloit en raſer les Fortifications & enfin épuiſer le Piémont & la Savoye par des contributions. On y dévoit employer cent trente trois piéces de Canons, ſoixante-quatre Mortiers, depuis deux cens iusques a cenq cens péſant; cinquante trois mille deux cens boulets de Canon, dix-ſept milliers de bombes; ſept cens milliers de poudre, outre ce qui étoit dans le Magazin de Suſe ſix Compagnies de Bombardiers, ſix d' Ouvriers pour l' Artilleri, ſix cens Mineurs ſix cens Canoniers; huit cens*

11. F 2 *Pion-*

Pionniers; & trois Brigades d' Ingenieurs & qui plus est tout cela dévoit être soûtenu par vne Armée de pres de quatre vingt mille hommes. Lettr. Hist. *Iuillet* 1706. *p.* 14.

*** Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 60. Leben Eugenii *p. II. p.* 378. Rinck *p.* 168. Lettr. Hist. *Août p.* 126. *Sept. p.* 244.

**** Spanifcher Succesfions Krieg *p. II. p.* 67. Leben Eugenii *p. II. p.* 399.

***** Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 69. Leben Eugenii *p. II. p.* 412. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 240. *Iournal Historique du siége de la Ville & de la Citadelle de Turin.* Rinck *p.* 171. Lettr. Hist. *Sept.* 1706. *p.* 255. *Oct. p.* 365.

****** Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 80. Leben Eugenii *p. II. p.* 429. vbi etiam Capitulatio deditionis vrbis *p.* 433. extat Rinck *p.* 183. Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 247. Lettr. Hist. *Nov.* 1706. *p.* 493. *Dec. p.* 610. *Ianv.* 1707. *p.* 11. *Febr. p.* 29.

§. XIII.

In Belgio, Marlborugius, postquam per hyemem, Viennæ, Berolini, & Hannouera noua de futuri anni expeditione cum Fœderatis contulisset consilia, ineunte vere 1706. exercitum congregabat, atque XXIII. Maii acerrimo proelio ad Ramilliacum Brabantiæ cum Gallis decertabat, in quo Galli magna strage deuicti, quinque hominum millibus & vltra amissis, totidem captis, quinquaginta tormenta bellica, castra cum magno adparatu Fœderatis relinquunt. * Tantum hæc clades Gallos adflixerat, vt eodem anno Fœderatis exercitum opponere haut amplius valerent, quin potius Louanium, Bruxellas, Mechlinium, Gandauum, Brugas, Aldenardam, immo omnem Brabantiam, cum Flandriæ parte relinqueret, quæ publicato a Marlborugio Manifesto, Regi suo legitimo Carolo III. se subiiciebant. ** Sequebatur Ostenda, quæ ignitis globulis angustata, post tredecim dierum obsidionem Fœderatis se dedebat. *** Menena IV. Augusti obsessa XXII. eiusdem mensis ad deditionem fuit compulsa. **** Sequebatur V. Septembris Teneramunda ***** & paullo post Athum. ****** Hi felices Fœderatorum Progressus Gallos ad pacis consilia adigebant, quam per Bauarum, licet vt videtur, non serio petebant. †

* Span. Succesfions Krieg *p. II. p.* 94. Müllers *Leben Marlboroughs c. LXVI.* Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 220. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 247. Rinck *Leben Iosephi p. II. p.* 159. Lettr. Hist. *Iuin p.* 659.

** Extat Manifestum in Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 267. & in Mülleri *Leben Marlboroughs c. LXVII.* Rinck *p.* 161. Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 226. Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 100. Lettres Hist. *Iuin* 1706. *p.* 677. *Iuill. p.* 101.

*** Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 102. Müllers *Leben Marlbouroughs c. LXIX.* Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 229. Lettr. Hist. *Iuill.* 1706. *p.* 107.

**** Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 103. Rinck *p.* 163. Müllers *Leben Marlboroughs c. LXX.* Hist. du Prince d' Orange *p. I. p.* 232. Lettr. Hist. *Sept.* 1706. *p.* 333.

Span.

***** Span. Succesſions-Krieg *p.* 104. Müller *c. LXXI.* Rinck *p.* 163. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 228. 234.

****** Rinck *p.* 163. Müllers *Leben Marlboroughs c. LXXII.* Lettr. Hiſt. *Sept.* 1706. *p.* 351. *Oct. p.* 472.

† Rinck *p.* 163. de hoc infra *§. XXXIII.*

§. XIV.

Annus 1707. Gallis primum fauere videbatur. In Germania equidem, mortuo Ludouico Badenſi, Germanicum exercitum ducebat Chriſtianus Erneſtus Marchio Brandenburgico-Baruthinus. Aſt Galli XXII. Maii aggeres Germanorum prope Stolhofiam male defenſos perrumpunt, eosdem ſolo æquantes, per æſtatem Franconiæ & Sueuiæ graves, ingentes argenti ſummas exigunt. * Vlterius in ipſam Bauariam feciſſent progreſſus, ni virtute Georgii Ludouici Hannouerani Electoris; qui exercitui præficiebatur, fuiſſent refecti, ** qui etiam per Mercium Comitem Gallos ad Offenburgum XXIV. Septembris clade adficiebat, mille quindenis illorum occiſis. ***

* Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 106. Rinck *p. II. p.* 284. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 14. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 371. Lettr. Hiſt. *Iuin* 1707. *p.* 669. *Iuillet p.* 67.

** Rinck *p.* 291. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 15. Lettr. Hiſt. *Août* 1707. *pag.* 178.

*** Rinck *p.* 293.

§. XV.

Accedebat a Suecis metus, qui in Saxonia adhuc hærentes, a Cæſare varia poſtulabant, vt Sileſiæ metueretur. Agebatur potiſſimum de libero religionis exercitio apud Sileſios ſecundum pacem Weſtphalicam * reſtituendo, quod, ne bello cum Suecis Cæſar implicaretur, interuenientibus Anglis Belgisque, Marlboroughio deſuper ad Suecorum Regem delegato, ** per Conuentionem, in caſtris Suecorum Ranſtedti veteri XXII. Auguſti ægre licet, Cæſar concedebat. *** Addebatur confirmatio pacti Glückſtadtienſis Capituli Lubecenſis, cum domo Holſatica a. 1647. de epiſcopatu Lubecenſi per ſex generationes in eadem familia continuando, **** & Zoborio Comite, qui in Suecorum Monarcham verbis fuerat iniurius, ad vindictam extradendo promiſſum. ***** Dum igitur Sueci hæc, quæ de Sileſiorum libertate Cæſar promiſerat, executioni vellent mandari, deputabatur Stralenheimius, qui hæc procuraret. Reſtituebantur Proteſtantibus centum & viginti templa. Et licet Catholici hæc impedire conarentur, Ieſuitæ etiam templum Iohannis Lignicenſe vario ſub prætextu retinere vellent, inſtante tamen Stralenheimio, ſingula fuerunt re-

ftituta, concessum etiam Protestantibus Consistorium sub Præside tamen Catholico. Et licet Borussiæ Rex eandem pro Reformatis peteret libertatem, hoc tamen ipsi denegabatur. ****** Oppidis Teschen, Hirschberg, Landshut, Freystadt, Sagan & Militsch totidem noua templa fuerunt concessa. Dum igitur Protestantium apud Silesios Proceres de restitutione secundum conuentionem facta testarentur, Stralenheimius publico testato Vratislauiæ VIII. Februarii 1709. hoc declarauit. ******* Anno 1708. pueri puellæque in diuersis Silesiæ partibus, motu quodam singulari inducti, vel Succorum exemplo moti, sub dio conueniebant, orantes, hymnosque canentes, præcentore constituto, ita, vt nec magistratus, nec parentum minis auerti potuissent, vsque dum hic Zelus, qui per annum fere durauerat, iterum deficeret. †

* Art. V. §. XIII. *Silesiæ autem Principes Augustanæ Confessioni addicti, Duces scilicet in Brieg, Lignitz, Münsterberg & Oels, itemque Ciuitas VVratislauiensis, in libero suorum ante bellum obtentorum iurium & priuilegiorum, nec non Augustanæ confessionis exercitio, ex gratia Cæsarea & regia ipsis concesso manutenebuntur.* Vid. & *der Euangelischen Schlesier bisheriges sehnliches Seufzen und Flehen, Freyburg* 1707. f. Lettr. Hist. *Août* 1707. *p.* 159.

** Müllers *Leben Marlboroughs c. LXXVIII.*

*** Kinck *Leben Iosephi p. II. p.* 244. Bucher-Cabinet *p. V. p.* 910. du Mont *nouveau Recueil Tom. II. p.* 332. Lettr. Hist. *Oct.* 1707. *p.* 417. Zschackwitz *p.* 385.

**** Vide diss. super. *§. XCVI.*

***** Dixerat enim Zoborius præsente Stralenheimio, in conuiuio, quod Vngariæ rebellibus Rex faueret, ideoque ab Stralenheimio alapa ipsi infligebatur, qui tamen ab aula Cæsarea reuocabatur Rinck *p. II. p.* 239. Bücher-Cabinet *p. V. p.* 929.

****** Extant Acta in Electis Iuris Publici *Tom. I. p.* 160.

******* De hoc Silesiorum Statu plenius agitur in *Schlesischer Kirchen-Historie Leipzig* 1708. 8. Rinck *p. II. p.* 240. *sqq.* Electa Iuris Publici *Tom. I. p.* 160. 387. 649. Staats-Cantzelley *Tom. X. p.* 67. *Tom. XII. cap. I. Tom. XIII. c. IV. & p.* 819. *Tom. XXII. c. II.* Lettr. Hist. *Mars* 1709. *p.* 285.

† Europ. Fama *Tom. LXXIV. p.* 117. Bücher-Cabinet *p. V. p.* 925. Simile fere exemplum Godefridus Monachus refert ad a. 1212. *ipso etiam anno ex omni Francia & Teutonica pueri diuersæ ætatis & conditionis cruce signati, ad subuentionem sanctæ terræ, Ierosolymam proficisci diuinitus sibi imperatum affirmabant. Quorum exemplo multitudo iuuenum & mulierum Cruce se signantes cum eis ire disponunt. Quibus etiam quidam maligni homines admixti ea quæ extulerant & a fidelibus quotidie accipiebant, nequiter & furtiue subtrahentes occulte recesserunt: quorum vnus Coloniæ comprehensus suspendio vitam finiuit. Multi etiam illorum in syluis & desertis locis æstu, fame & siti perierunt: alii alpes transgressi mox vi. Italiam intrauerunt, a Longobardis spoliati & repulsi cum ignominia redierunt.* Sic etiam Albertus Argent. *p.* 150. ducentorum puerorum duodecim annorum a. 1349. sese flagellantium exemplum refert.

§. XVI. Eo-

§. XVI.

Eodem anno 1707. decreta tandem fuit nouo conclufo Imperii, vifitatio Cameralis, deputatis ad eandem ex Collegio Electorali Moguntino, Palatino, Saxone & Brandenburgico. Ex Principum Collegio Catholicorum quidem, Salisburgenfis, Auftriacus, Bambergenfis, Spirenfis, Hildeshcimenfis, Osnabrügenfis, Monafterienfis, Badenfis, Prælati Sueuici. Euangelicorum Magdeburgenfis, Bremenfis, Saxo-Vinarienfis, Brandenburgo-Culmbacenfis, Brunfuico-Cellenfis, Würtenbergenfis, Haffo Caffellanus, Mecklenburgico Suerinenfis, Comites-Wetterauici. Ex Ciuitatum Imperialium Collegio, Aquisgranum, Colonia, Noriberga, Francofurtum, prout iamdum a. 1709. ad hoc negotium fuerant deftinati, qui Wetzlariam miffi Cæfaris partes gerente Campidonenfi Abbate & Confiliario Imperii aulico Zimmermanno publicata illorum Commiffione, xx. Octobris 1707. primam inftituerunt feffionem, Cameræ defectibus fere inueteratis medelam adlaturi.*

* Bücher-Cabinet *p. V. p.* 874. Acta extant in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. IX. p.* 121. *Tom. X. c. III. Tom. XI. c. V. Tom. XIV. p.* 257. Electa Iur. Publ. *Tom. III. p.* 242. Zfchackwitz *p.* 392.

§. XVII.

In Belgium nimius iterum Gallorum ducebatur exercitus, cui Marlboroughius fe opponebat. Verum, dum Germanorum res admodum effent adflictæ, vt iisdem reftituendis, copiæ ex Belgio in Germaniam effent mittendæ, nihil memoratu dignum a. 1707. fuit geftum.* Feliciores Fœderatorum res per Italiam. Exercitus Cæfareus in Parmenfibus terris hyberna fumebat; Papa licet contradicente. Florentini, Genuenfes, Luccenfes ad foluenda tributa adigebantur.** Ineunte vero anno 1707. Carolus III. xiii. Ianuarii magna folennitate Hifpaniæ Rex proclamabatur.*** Hinc iv. Februarii arx Mutinenfis, quæ hucvsque reftiterat, deditione capitur.**** Arx Mediolanenfis etiam per menfem obfeffa deditur. Verentes enim Galli, ne copiæ illorum per fuperiorem Italiam hinc inde adhuc difperfæ intercluderentur, per Capitulationem Generalem xiii. Martii conclufam, omnes Mediolanenfis & Mantuani Ducatus vrbes, quas per Superiorem Italiam hucusque vfurpauerant, vrbibus in Statu præfidii exceptis, Cæfari cedunt, liberum faltim copiis fuis abitum pacti.*****

* Span. Succeffions-Krieg *p. II. p.* 104. Rinck *p. II. p.* 296. Hift. du Prince d'Orange *p. II. p.* 9. Leben Marlboroughs *c. LXXIX.*

** Span.

** Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 109.

*** Span Succesſions-Krieg *p.* 110. Rinck *p.* 304. 322.

**** Span. Succesſions Krieg *p.* 112. Leben Eugenii *p. II. p.* 476.

***** Span. Succesſions-Krieg *p.* 114. Mediolani hæc Capitulatio fuit concluſa, ſed Mantuæ XV. Martii confirmata. du Mont *nouveau Recueil Tom. II. p.* 316. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 16. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 310. Rinck *p.* 306. Leben Eugenii *p. II. p.* 479. Lettr. Hiſt. *Avril* 1707. *p.* 376. *May p.* 508.

§. XVIII.

Superioris Italiæ bello finito, expeditio in regnum Neapolitanum ſuſcipiebatur, dum Daunius Comes exercitum quatuordecim millium in regnum illud duceret. Et licet regni Prorex Dux d' Eſcalona nihil omitteret, quod ad regni requirebatur defenſionem, plerique tamen Proceres, & incolæ domui Auſtriacæ fauentes; ſub primum ſtatim introitum ſe Carolo ſubiiciebant: Capua, Auerſa, ipſa Metropolis, cum arcibus ſuis IX. Iulii in poteſtatem legitimi Regis ſui ſe dedebat, Caieta XXX. Septembris adſultu capitur, Dux de Eſcalona, qui ibidem ſe incluſerat, abducitur captiuus, omneque regnum in Caroli redigitur poteſtatem. * Animus hinc erat Cæſareis, vt quæ in Tuſciæ oris adhuc ſupererant caſtra, occuparent. Inter hæc Orbitellum exeunte hoc anno Cæſareis adhuc ceſſit, ** qui tamen a. 1708. Portum longum facta obſeſſorum eruptione, relinquere iterum coguntur. *** Piombinum autem & caſtrum S. Stephani deduntur. ****

* Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 143. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 17. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 393. Rinck *p.* 325. Leben Eugenii *p. II. p.* 537. Lettr. Hiſtor. *Août* 1707. *p.* 111. *Oct.* 1707. *p.* 363. *Nov. p.* 481.

** La Clef *Mars* 1708. *p.* 170.

*** La Clef *Iuillet* 1708. *p.* 23. *Août p.* 109. Lettr. Hiſt. *Mars* 1708. *p.* 241.

**** Span. Succesſions Krieg *p.* 213.

§. XIX.

Eugenius interea Princeps vna cum Sabaudiæ Duce, Guilielmo Saxo-Gothano & Friderico, Hæreditario Haſſiæ Principe, cum exercitu triginta quinque millium, ſuperatis montibus, poſtquam Varum fluuium tranſiuiſſent, Gallis licet tranſitum impedire conantibus, in Prouinciam irrumpunt, & poſtquam Fœderatorum claſſe fuiſſent ſuffulti, Telonem Martium Gallorum nauale, XIX. Iulii obſident. Ardua ſub initium videbatur obſidio, eo quod portus non ſolum egregie munitus, difficilem

claſſi

classi praeberet aditum, sed etiam Thessius paulo ante, intra munimenta vrbi praeducta cum milite copioso se inclusisset. Eugenius igitur suadebat, vt relicto Telono, alio in loco Foederati se munirent, vlterius in Galliam incursuri. Verum instabat Sabaudiae Dux, vt vindictam obsessae Taurinorum sedis exerceret. Occupabantur equidem munimenta quaedam exteriora, atque inter haec munimentum Catharinae, sed dum Galli idem recuperarent, fortissimus Saxoniae Princeps xv. Augusti globo traiiciebatur. Dum vero annona, & reliqua necessaria deficerent Gallorum rusticis haec denegantibus, potius multa clade Foederatos adficientibus, obsessi pertinaciter resisterent, soluitur xxi. Augusti obsidio, postquam vrbs iniectis globulis ignitis quam plurimis fuisset nimium infestata. * In reditu Eugenius Susam, post trium hebdomadum obsidionem III. Octobris deditione capit. **

* Span. Successions-Krieg *p. II. p.* 165. Rinck *p. II. p.* 335. Caussas infelicis successus adlegat Hist. du Prince d' Orange p. II. p. 18. *quoi que l' expedition du Comte de Thaun eut si bien reüssi, elle retarda celle qu'on avoit proiettée pour entrer en France, diminua les forces qu' on y devoit employer, & donna aux François, tout le tems nécessaire pour s' y opposer, & la rendre inutile.* Idem p. 23. *ces succez des Assiégans n' empêchoient pas les François de se fortifier de iour en iour. Ils faisoient marcher de Troupes de tous côtez pour venir au secours de Toulon. Ils avoient déja dans leur Camps 70. Bataillons, il devoit y en avoir bien-tôt iusqu' à cent, & il étoit impossible d' empêcher la communication des Assiégez avec leur Armée. De plus, tout le Pays étoit en armes contre les Alliez, les fourages & les convois devenoient tous les iours plus rares, & plus difficiles à conduire au Camp. Ainsi le Duc de Savoye, & le Prince Eugene, voyant qu' ils ne pouvoient plus esperer de reüssir dans leur entreprise, & que la disproportion des forces étoit trop grande, on tint Conseil de guerre, & on resolut de lever le Siége apres avoir fait sauter les Forts qu' on avoit pris.* Rinck *p.* 333. Leben Eugenii *p. II. p.* 577. Lettr. Hist. *Sept.* 1707. *p.* 235. *Oct. p.* 373.

** Span. Successions-Krieg *p. II. p.* 167. Rinck *p.* 337. Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 27. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 402. Rinck *p.* 337. Leben Eugenii *p. II. p.* 597. Lettr. Hist. *Nov.* 1707. *p.* 486.

§. XX.

Idem annus apud Hispanos Foederatis parum felix erat. Licet enim Carolus nouis copiis fuisset firmatus, superiores tamen adhuc erant Galli, quibus Philippus praeerat Aurelianensis. Et licet Anglorum Dux militaris Galloway ex Valentiae regno in Castiliam denuo pergere vellet, auxiliis tamen, quae ex Catalonia expectabat destitutus, Gallos superiores longe, vt Valentiae regnum ab ipsorum inuasione defenderet, xxv. Aprilis 1707. ad Almanzam Castiliae nouae oppidum adgreditur, sed ad internecionem caeditur, plerisque vel captis vel occisis, vt

ipse cum reliquiis exercitus vix in Cataloniam euaderet. * Fatalis illa clades Andegauensis Regimen in Hispania firmabat. Valentiæ & Aragoniæ regnum in potestatem Andegauensis iterum rediguntur, horum priuilegiis plane abolitis: sola supererat Denia atque Alicanta. Ipsa Ilerda Cataloniæ XIII. Octobris adsultu; arx vero XIV. Nouembris post fortem defensionem deditione capitur. ** Nec Lusitanis hic annus felix erat, qui Serpam, Mouram, Alcantaram, Ciuitatem Rodrigensem aliasque vrbes amittebant. ***

* Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 168. *sqq.* Rinck *p. II. p.* 298. Mem. de la Guerre *p. II. p.* 381. Lettr. Hist. *May* 1707. *p.* 587.

** Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 181. La Clef *Août* 1708. *p.* 88. *Sept. p.* 167. Rinck *p.* 301. Lettr. Hist. *Juillet* 1707. *p.* 89. *Oct. p.* 460. *Dec. p.* 638.

*** Span. Succesfions-Krieg *p.* 191. Lettr. Hist. *Juin* 1707. *p.* 713.

§. XXI.

Nec felicior Fœderatis annus 1708. erat. Aurelianensis enim XIV. Iunii Tortosam obsidebat, & licet commeatus, qui ex portu Telonis Martii mari adducebatur, in Fœderatorum manus incidisset, obsidio nihilominus continuatur, vrbsque XI. Iulii deditione capitur. * Hoc compensantes Angli, Sardiniam insulam capta XVII. Augusti Calari metropoli, Caroli III. nomine occupant. ** Sequebatur XIV. Septembris Minorca, quam tutandis Maris mediterranei commerciis Angli sibi vindicabant. *** Dum interim Elisabetha Christina Guelferbytana Caroli sponsa KI. Augusti Barcellonam intraret. **** Exeunte hoc anno XII. Nouembris Denia ***** & X. Decembris Alicanta per Asfeldum Equitem capitur, ****** Castello ad XVIII. Aprilis 1709. vsque se defendente. †

* Span. Succesfions-Krieg *p. II. p.* 195. Rinck *p.* 404. Lettr. Histor. *Juillet* 1708. *p.* 83. *Août p.* 241.

** Span. Succesfions-Krieg *p.* 200. Hist. du Prince d'Orange *p. II. p.* 133. Lettr. Hist. *Nov.* 1708. *p.* 546.

*** Span. Succesfions-Krieg *p.* 201. Rinck *p.* 404.

**** Span. Succesfions-Krieg *p.* 205. Lettr. Hist. *Août* 1708. *p.* 265. *Sept. p.* 361.

***** La Clef *Janv.* 1709. *p.* 28. Lettr. Hist. *Janv.* 1709. *p.* 84.

****** La Clef *Fevr.* 1709. *p.* 80. Lettr. Hist. *May* 1708. *p.* 592.

† La Clef *May* 1709. *p.* 306. *Juin p.* 370. *Juillet p.* 13. Hist. du Prince d'Orange *p. II. pag.* 132.

§. XXII.

In Italia eodem anno Sabaudiæ Dux in Delphinatum irrumpens, ad

ad Sezanam licet a Villarsio cæsus, munimenta quædam in finibus sita, Perusam, Exilles, Fenestrelles occupat. † Nouæ eodem anno cum Clemente XI. Papa oriebantur turbæ. Gliscentibus adhuc cum Papa controuersiis, Marchioni d' Auia nuntio Papali, statim post Leopoldi mortem reuocato Lambergio Cæsaris legato, aula imperiali interdicebatur, Caunitio Rotæ Romanæ Auditore, qui Cæsaris partes agebat, satisfactionem de iniuriis Cæsari illatis, atque vt Carolum pro Hispanorum Rege adgnosceret, postulante. * Dum vero Papa singula hæc denegaret, post felicem Augustæ Taurinorum liberationem, Germani in terris Ferrariensibus, Parmensibus atque Placentinis hyberna capiebant. Hoc ægre ferens Papa, Litteris ad Imp. III. Ianuarii 1704. scriptis, ** de eo non solum queritur, sed etiam Eugenium de eo monet, Duces militares, ni terras hasce relinquant, singulari bulla a. 1707. banno notat. Hac tamen parum proficiente, II. Iunii 1708. litteras ad ipsum Imp. mittit, quibus ipsum monet, vt desistat a proposito terras Papales inuadendi. Verum, nec dum desistente milite Cæsareo, grauiorem paullo post XVI. Iulii contra ipsum Cæsarem bullam publicat, quem dignum banno censet. Licet Cæsar singulari scripto non solum testaretur, caussam hanc secularem esse, quæ spiritualibus armis non sit disceptanda, quin etiam Imp. dominium directum in Ducatum Parmensem potius competat, quam Papæ, *** sed etiam Maio mense 1708. Cæsareus miles, vna cum Mutinensi in Ferrariensem Ducatum irrumpit, Comacium occupat, idemque operibus munit, & præsidio: vtrumque, tanquam antiquum Atestinorum Ducum patrimonium prætendit Dux Mutinensis. **** Papa vero non Ferrariam solum vrbem præsidio satis amplo firmat, sed etiam constituto Ferdinando Marsilio Comite Duce militari, nouas copias conducit, ***** submissis ipsi ex Gallia præfectis militaribus, reliquos etiam Italiæ Principes ad fœdus contra Cæsarem concitat, quod, a Gallis missus Thessius Marefchallus, promouere conabatur. Ast, dum Foederatorum classis in Italiæ oris consisteret, sine fructu. ****** Papa etiam Riuarolium Abbatem conspirationis cum Cæsareis reum, ad mortem condemnat. ******* Deficiente vero rerum gerendarum neruo, Papa ex sanctiori Sixti V. ærario, ******** non nisi in extremam belli, pestis vel famis necessitatem reseruato, Cardinalium plerorumque, Gallis fauentium consensu, quingenta aureorum millia pro belli adparatu depromit, facto desuper publico instrumento. † Instante demum Cæsaris legato Marchione de Prie, exercituque Cæsareo ab

 vtra-

vtraque parte Romam versus tendente, terrasque Papales hostiliter invadente, tandem anxius Papa, frustra institutis processionibus, Gallis licet contradicentibus, præfixo termino xv. Ianuarii 1709. nocte, Tractatus subscribit atque in has conditiones consentit, vt Carolum III. Hispaniæ Regem & Neapolitanum adgnosceret, copias ad quinque millia vsque dimitteret, fœderi Gallico renuntiaret, Cæsareo militi transitum non denegaret, noua munimenta destrueret: controuersia vero cum Mutinensi, de ciuitate Comacio & prætensionibus Imperii in dominium directum Ducatus Parmensis & Placentini per Commissarios amice componeretur. Hoc facto, Cæsarei Ferraria atque Vrbani munimentis, quæ inclusa tenebant, reliquis etiam terris Papalibus relictis, Comacium cum districtu suo sibi saltim seruabant, quod adhuc tenent. †† Vrgente autem Cæsare, vt Carolum protinus adgnosceret, sollicitum hoc Papam adhuc reddebat, eo quod eosdem honores & Regis Hispaniæ titulum Andegauensi iamdum concesserat. Varia erant in Collegio Cardinalium consilia, & licet primum Carolum Regem Catholicum in Hispania saltim adpellaret, his tamen reiectis, instante Cæsaris legato atque ad pacta prouocante, Carolo Regi Hispaniæ Catholico, protestantibus licet Gallis, gratulatur. †††

† Hist. du Prince d'Orange *p. II. p.* 135. La Clef *Oct.* 1708. *p.* 267. *Nov. p.* 352. Lettr. Hist. *Sept.* 1708. *p.* 289. *Oct. p.* 426.

* De grauaminibus contra sedem Papalem iam *diss. super. §. CXI.* fuit dictum. Accedebat, quod Papa in Ferrariensi terra Gallis potius faueret quam Cæsari. Bücher-Cabinet *p. VI. p.* 75. Suborta etiam fuerat noua controuersia, dum Iosephus litteris XIX. Iunii 1705. datis, Ferdinando Raesfeld, ecclesiæ Mindensis Canonico, preces primarias ad obtinendum in Cathedralis ecclesiæ Hildesiensis Capitulo locum concessisset. Papalis vero nuntius, qui Coloniæ commorabatur, datis XVII. Nouembris ad Capitulum Hildesiense litteris, preces Cæsareas sine Papalis sedis indultu, tanquam inualidas reiiciebat. Ipse etiam Papa VI. Martii 1706. Capitulo Hildesiensi interdicebat, ne Imp. precibus satisfaceret. Iura Pontificis defendebat Iustus Pontaninus, siue potius Conradus Oligenius. Contrarium demonstratur in Synt. Iur. Publ. *diss. X. §. XXXII.* Bücher-Cabinet *p. VI. p.* 78. Lettr. Hist. *Ianv.* 1706. *p.* 7. Postulata Cæsaris extant in Lettr. Hist. *Oct.* 1715. *p.* 397.

** Extant in Lettr. Hist. *Mars* 1707. *p.* 242.

*** In prima equidem ad Imp. epistola hæc verba: *noli, charissime fili noster (nomine Domini Iesu Christi, cuius vices indigne gerimus, postremo te alloquimur) noli primitias florentis ætatis tuæ totius populi Christiani scandalo maculare, & ab Ecclesiæ, quæ Christi sponsa, Apostolorum eius iniuria Imperii tui primordia auspicari: quod quidem vt plane intelligas, & meliora, Deo fauente, sapias, Maiestati Tuæ Apostolicam benedictionem amantissime impertimur.* In altera vero epistola bullata ad Cæsarem sic scribit: *desiste, fili, & ad reueren-*

ventiam Ecclesiæ debitam etiamnum animam Tuam reuoca: obliuiscemur Nos iniuriarum, ac Te tanquam primogenitum Filium diligemus: sed si perstabis in tanta intemperantia consilii, abiiciemus Patris clementiam, & in Te, tanquam rebellem filium, excommunicatione & armis, si opus fuerit, animaduertemus. Singulas has bullas vna cum Cæsaris deductione exhibet Faber in *Staats-Cantzelley Tom. XIII. c. XVI.* Lettr. Hist. *Août p.* 145. Zschackwitz *Leben Iosephi p.* 545. Rinck *p.* 361. Defensionem vero Augustissimi Imp. contra has bullas instituit Io. Wolfgangus Iägerus, *Tubingæ* 1708. 4. Rinck *p.* 302. 363. La Clef du Cabinet de Princes *Oct.* 1708. *p.* 258. vbi etiam Litteræ Cardinalis Grimani exhibentur in regno Neapolitano publicatæ, quibus dominium directum dicti regni Papæ denegatur, Comitatus Auenionensis tanquam Neapolitani regni adnexum repetitur, Episcopatus regni liberæ regis dispositioni relinquuntur.

**** Papa hunc Ducatum ex prætenso iure donationis Mathildianæ tenet, & licet dominium vtile Bonifacii Tusciæ Comitis posteris fuerit relictum, hoc tamen, extincto a. 1597 fine hæredibus Alfonso II. Clemens VIII. Papa æque sibi vindicauit, excluso Cæsare Atestino. Comaciuni vero ex donationibus veterum Impp. Ludouici potissimum Pii, & Ottonis M. Papa prætendit. Quid de iisdem sentiendum, patet ex *diss. VIII. §. IV. diss. XII. §. XXV.* Scripta de hac controuersia coniunctim prodierunt, sub titulo: *Il Dominio temporale della sede Apostolica, sopra la Città di Commachio, in Roma* 1709. *f.* Iura Imperii vero vindicantur in scripto, cui titulus: *Les Droits de l' Empire sur, Etat ecclesiastique, à Vtrecht* 1713. 4. La Clef *Oct.* 1708. *p.* 259. Lettr. Hist. *Iuillet* 1708. *p.* 5. *Août* 1708. *p.* 140.

***** La Clef *Août* 1708. *p.* 108. *Nov. p.* 354. Rinck *p.* 407.

****** La Clef *Dec.* 1708. *p.* 438. Rinck *p.* 417. Lettr. Hist. *Sept.* 1708. *p.* 279.

******* La Clef *Oct.* 1708. *p.* 263. Span. Successions-Krieg *p. II. p.* 210. Lettr. Hist. *Sept.* 1708. *p.* 283.

******** Quæ ratio huius ærarii sit, exponit Greg. Leti in Vita Sixti V. p. II. p. 279. La Clef *Dec.* 1708. *p.* 438. *Ce Tresor que Sixte V. mit en dépôt au Château St. Ange peu avant sa mort, qui arriva le* 27. *Août* 1590. *étoit de sept millions d' or: on prétend qu' il n' y a plus que cinq millions d' or, les autres deux ayant été dépénsez sous les Pontificats des Papes Gregoire XIV. Clement VIII. Paul V. & Vrbain VIII.*

† La Clef *c. l.*

†† La Clef *Avril* 1709. *p.* 255. *Mai* 1709. *p.* 318. Rinck *p. II. p.* 437. du Mont *nouveau Recueil. Tom. II. p.* 351. Lettr. Hist. *Ianv.* 1709. *p.* 3. *Febr.* 1709. *p.* 119. *Mars p.* 237. & *p.* 258. exhibentur litteræ Thesii quibus contra protestatur.

††† La Clef *Mai* 1709. *p.* 329. *Iuill. p.* 27. *Dec. p.* 441. *Oct.* 1710. *p.* 254. Lettr. Hist. *Oct.* 1708. *p.* 403. Bücher-Cabinet *p. VI. p.* 94. Rinck *p.* 419. 436. Zschackwitz *p.* 545. Lettr. Hist. *Avril* 1709. *p.* 359. *May p.* 487. *Aout p.* 135. *Sept. p.* 255.

§. XXIII.

In Belgio, Gallos castra ad Parckum prope Louanium, ipsamque hanc vrbem simul occupare conantes, Marlborugius præcipitato itinere

XII. Iunii 1708. præuenit, * dum interea Eugenius exercitum triginta millium ex milite Cæfareo, Palatino & Haffiaco conftantem, ad Mofellam colligeret, eoque ipfo Gallos follicitos redderet, aft, ex improuifo verfus Mofam mouet, Marlborugio fe iuncturus, ** dum interim Galli v. Iunii Gandauum aftu & dolo caperent. *** Sequebatur VI Iunii Bruga præfidio deftituta, & caftrum Plaffendal. **** Aft, dum Galli Fœderatorum exercitum, cui Eugenius Princeps cum vnica faltim legione accefferat, a tranfitu Scaldis prohibere conarentur, fit ad Aldenardam x. Iulii atrox prœlium, in quo victores Fœderati, tribus Gallorum millibus occifis, feptem millibus captis. ***** Inde, poftquam Gallorum munimenta ad Yperam XIII. Iulii noctu fuiffent perrupta, exinde miles in Artefiam & Picardiam miffus, multos obfides fecum reducebat. ****** Et licet claffis Anglicana etiam Picardiæ oras infeftaret, omnia tamen ad ftrenuam defenfionem præparata videns, in Angliam reuerti fuit coacta. ******* Poftquam Galli munimentis fibi profpectiffent XII. Augufti Infularum vrbs obfidetur, Augufto, Polonorum Rege, Carolo Haffiæ Landgrauio in caftris præfente, Eugenio vero obfidionem dirigente. Galli in defendendo, dirigente Boufierio, pertinaces, liberare hanc vrbem quauis ratione tentabant, † id potiffimum agentes, vt commeatum Fœderatis redderent difficiliorem. Sed, poftquam ad Wienendal fuiffent profligati, †† Leffinga nihilominus occupata, ††† terram circumiacentem inundabant, vt nauibus Fœderati neceffaria aduehi curarent. Luxenburgius etiam eques, cum nouo milite & puluere pyrio caftra Fœderatorum perrumpere conabatur, qui tamen non fine cæde, igne in pyrium puluerem illato, repellebantur, vt non nifi trecenti vrbem intrarent. †††† Adueniebat cum vniuerfo exercitu Dux Vindocinenfis, vt vrbi fubueniret, cui tamen Marlborugius opponebatur, fed tormentis inuicem explofis difcedebatur. ††††† Dum omnia ad adfultum effent præparata, tandem XXIV. Octobris Boufierius vrbem dedit. †††††† Arx adhuc fupererat, cuius obfidio continuabatur. Bauariæ interim Elector Bruxellas XXVIII. Nouembris adgreffus, munimentia exteriora nouem adfultibus tentabat, his tamen virtute Pafcalii præfecti reiectis, dum Marlborugius cum exercitu ex improuifo ad liberandam vrbem Scaldim tranfiret, quod fruftra impedire Galli conabantur, Bauarus eandem non fine clade relinquere cogitur: ††††††† Sequitur Caftelli Infularum deditio IX. Decembris. †††††††† Inde Gandauum adgrediuntur Fœderati, quod XXX. Decembris deditione capitur,

Brugæ vero, Plassendael & Leffinga a Gallis relicta ab iisdem occupantur. ††††††††

* Span. Succeffions-Krieg *p. II. p.* 221. Müllers *Leben Marlborough c. LXXXIII.*

** Span. Succesfions-Krieg *p.* 222. Müller *c. LXXXIV.* Hift. du Prince d' Orange *p. II. p.* 128. Rinck *p.* 386.

*** Span. Succesfions-Krieg *p.* 224. Hift. du Prince d' Orange p. II. p. 39. *Le Détachement François arriva pres de Gand le 5. Le Lieutenant Général Grimaldi, qui le commandoit, envoya dix Soldats qui feignant d' être des Déserteurs, amuserent la Garde Bourgeoise composée de cinq ou six hommes seulement, & donnerent par un Stratageme, que plusieurs habitans favorisoient, le temps au Brigadier de la Faille, qui avoit ete Grand Bailli de la Ville, d' arriver avec 50. hommes, & de se rendre maitre d' une porte si mal gardée, par laquelle il fit aussitôt entrer le reste des Troupes.* Arx tamen VII. Iunii se dedebat *p.* 40. Leben Eugenii *p. II. p.* 617. Lettr. Hift. *Iuillet* 1708. *p.* 93.

**** Span. Succeffions-Krieg *p.* 228. Hift. du Prince d' Orange *p. II. pag.* 41. Lettr. Hift. *Iuillet* 1708. *p.* 96.

***** Span. Succesfions-Krieg *p.* 229. Hift. du Prince d' Orange *p. II. p.* 41. Müller *c. LXXXV.* Lettr. Hift. *Iuillet* 1708. *p.* 99. *Août p.* 215. Rinck *p.* 389. Leben Eugenii *p. II. p.* 622.

****** Span. Succeffions-Krieg *p.* 239. Hift. du Prince d' Orange *p. II. p.* 62. Müller *c. LXXXVI. LXXXVII.* Lettr. Hift. *Août* 1708. *p.* 245.

******* La Clef *Oct.* 1708. *p.* 254. 295.

† Span. Succesfions-Krieg *p.* 242. Hift. du Prince d' Orange *p. II. p.* 66. qui etiam *p.* 73. addit: *Le lendemain le Prince Eugéne reçut deux lettres par la poste, dans l' une desquelles il ne trouva qu' un papier gras & sale sous l' enveloppe, il le jetta aussitôt par terre sans aucune émotion; mais Monsieur Tob, qui voulut le ramasser, s' en trouva incommodé, & comme on soubçonna, qu' il y avoit du poison, on l' attacha au cou d' un chien, auquel on en fit prendre une partie, dont il mourut peu de temps aprés. Plusieurs de ceux qui étoient autour du Prince paroissant surpris de cet accident, il leur dit ne vous étonnez pas de cela, Messieurs, j' ay reçu déia plusieurs fois en ma vie de pareilles lettres.* Rinck *p.* 393. Leben Eugenii *p. II. p.* 636. Lettr. Hift. *Août* 1708. *p.* 253. *Sept. p.* 369. *Oct. p.* 483.

†† Span. Succesfions-Krieg *p.* 246. Hift. du Prince d' Orange *p. II. p.* 95. Müller *c. XCI.* Rinck *p.* 396. Leben Eugenii *p. II. p.* 643. Lettr. Hift. *Oct.* 1708. *p.* 505.

††† Hift. du Prince d' Orange *p. II. p.* 105.

†††† Hift. du Prince d' Orange p. 93. *car ayant détaché de la garnison de Douai 14. Escadrons avec de la poudre, sous les ordres du Chevalier de Luxembourg, ils avancerent iusqu' aux retranchemens des Assiegans vers une heure apres minuit, & surprirent la Garde, & la Barriere; 4. ou 5. Escadrons avec quelque peu de poudre avoient déia passé & couroient à toute bride vers la Ville, lorsque les Dragons Palatins de Vitgienstein, ayant découvert les premiers la surprise donnerent l' allarme, sortirent en chemise des tentes avec leurs carabines chargerent vigoureusement les Ennemis & repousserent ceux qui se presentoient encore pour passer:*

Le

Le feu qui prit en même tems à leur poudre, & qui fit sauter en l' air une partie de leurs hommes & de leurs cheveaux, augmenta tellement le desordre, que le reste s' enfuit avec une extrême précipitation par la chaussée vers Douai d' où ils étoient venus. Rinck *p.* 399. Lettr. Hist. *Oct.* 1708. *p.* 496. *Nov. p.* 666.

††††† Hist. du Prince d' Orange p. II. p. 86. *Le Duc de Vendome fit en même temps mettre* 40. *pièces de Canon en Batterie, qui tirerent avec beaucoup de violence sur les Retranchemens des Alliez pendant tout le* 12. *de Septembre. Il fit même avancer quelques Escadrons, & quelques Batallons, de sorte qu' on crût qu' il vouloit enfin hazarder une bataille, & les Alliez s' étoient déia mis en posture de le bien recevoir. Mais il ne trouva pas à propos de rien risquer, il se contenta d' avoir fait entendre son Canon avec peu d' effet, & il ne songea plus qu' à se retrancher a son tour dans son Camp.* Müller *c. LXXXIX.*

†††††† Span. Successions-Krieg *p.* 250. Müller *c. LXXXVIII.* Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 102. qui addit: *se lon la Liste des Alliez, ils avoient eu devant Lille* 3632. *morts &* 8322. *blessez, depuis le* 14. *Aoust, iusqu' aux* 22. *d' Octobre.* Rinck *p.* 400. Leben Eugenii *p. II. p.* 647. Lettr. Hist. *Nov.* 1708. *p.* 624.

††††††† Span. Successions-Krieg *p.* 255. Hist. du Prince d' Orange *p.* 113. Müller *c. XCIII.* Leben Eugenii *p. II. p.* 655.

†††††††† Span. Successions-Krieg *p.* 256. Müller *c. XCII.* Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 109. Lettr. Hist. *Dec.* 1708. *p.* 745. Rinck *p.* 401.

††††††††† Span. Successions-Krieg *p.* 257. Müller *c. XCIV. XCV.* Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 124. Lettr. Hist. *Janv.* 1709. *p.* 90.

§. XXIV.

In Germania Io. Guilielmus Elector Palatinus XXIII. Iunii 1708. de Electoratu pristino, vna cum munere Archidapiferi adnexo, quem Bavarus ab anno 1623. possederat, & Palatinatu Superiore inuestiebatur, nulla tamen nec Successorum, nec fratrum facta mentione. * Sequebatur introductio Georgii Ludouici Hannouerani in Collegium Electorale. Postquam enim hoc negotium in Comitiis per Commissarium Imp. principalem denuo fuisset propositum, de eodemque in singulis Collegiis deliberatum, sequebatur XXX. Iunii 1708. Conclusum Trium Collegiorum, his conditionibus, vt Hannoueranus in Electoratu, communi consensu confirmaretur, ita tamen, vt cum descendentibus masculis Ernesti Augusti desineret, & si durante eodem, Palatinus Electoratus ad Protestantes deuolueretur, Catholicis votum supernumerarium concedendum, quod a primo Electore Catholico praestandum. ** Decretum etiam, vt Bohemiae Elector, cuius hucusque in electione Imp. saltim partes fuerant, in Collegium Electorale iterum introduceretur, atque ad omnia negotia Imperii admitteretur. *** Postquam igitur per conclusum

ſum Imperii vII. Septembris 1708. vtriusque introductio fuiſſet decreta, iſta etiam xII. Septembris fuit facta. **** Plures erant, qui in Principum Collegio noua vota quærebant, quæ tamen, proteſtantibus reliquis, non obtinuerunt. ***** De Leuchtenbergico Landgrauiatu, qui poſt mortem Maximiliani Philippi, Bauariæ Principis fuerat apertus, contradicente licet Mecklenburgica domo, Leopoldus, Lambergius Princeps inueſtiebatur. ****** Eodem tempore xxx. Iunii Viennæ ſolenni ritu banno notabatur Carolus Ferdinandus, Dux Mantuanus, qui paulo poſt v. Iulii Patauii moriebatur, de Montisferratenſi vero Marchionatu & territorio Alexandrino vII. Iulii Sabaudiæ Dux inueſtiebatur. † Nec reticendi ſunt motus & Hamburgenſes & Colonienſes eiusdem anni. Hamburgenſes equidem mouerat Chriſtianus Krumbholtzius D. Petri paſtor, qui, dum Senatus ſcripta iniurioſa, quæ Bartholdus Feindius contra ipſum euulgauerat, ipſumque auctorem condemnare nollet, ciues contra Magiſtratum concitabat, incentore Balthaſaro Stilken. Hi igitur multos Senatores, qui ipſis contrarii erant, ab officio remouebant, Senatum reddendarum rationum poſtulabant, vt exinde Tumultus orirentur & turbæ inteſtinæ, quæ, non niſi aduentante in vrbem, inuitis licet Hamburgenſibus, Circuli Saxoniæ Inferioris milite, poterant ſopiri. Tandem per Cæſaris & Principum Circuli Saxoniæ Inferioris legatos, Krumbholtzio ad perpetuos carceres condemnato, Harburgum, inde Dannebergam abducto, controuerſiæ inter Senatum atque Ciues ſingulari Receſſu fuerunt compoſitæ. Tumultus vero Colonienſis ipſo Paſchatos feſto xxx. Aprilis 1708. fuit motus. Dum enim Coloniæ præſidiario milite Circuli Weſtphalici fuiſſet prouiſum, atque inter hunc plures eſſent Boruſſici, in domo Boruſſiæ Reſidentis publicum Reformatæ Religionis inſtituebatur exercitium, multa ſtudioſorum atque ciuium multitudine in domum irrumpente, quam etiam euertiſſent, ni a magiſtratu immiſſo milite, fuiſſent impediti. Boruſſorum interim Rex debitam violati Gentium iuris ſatisfactionem petebat. Agebatur igitur de Congreſſu, in quo hæc componeretur controuerſia: interuentu tandem Palatini Electoris & Monaſterienſis Epiſcopi Circuli Weſtphalici Directorum xvI. Ianuarii 1709. ita conuenit, vt, vsque dum bellum duraret, Proteſtantibus in vrbe liberum Religionis exercitium concederetur, damna in domo facta repararentur, & Magiſtratus coram Rege ſe debite excuſaret, quod etiam proteſtante licet Papali nuntio fuit confirmatum. †††

* Rinck *p. II. p.*360. Extant Acta apud Fabrum *Staats-Cantzelley Tom. XIII. c. X.* Bücher-Cabinet *p. VIII. p.* 365.

** Acta extant in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIII. c. IX.* Electa Iuris Publici *Tom. I. n. I.* Bücher-Cabinet *p. VIII. p.* 368. Zschackwitz *p.* 85.

*** Faber *c. l.* Io. Pet. Ludewig *de Iure suffragii Regis Bohemiae, Halae* 1709. 4. Io. Nic. Hertius *de Renouato R. G. Imperii, & Regni Bohemiae nexu, Giessae* 1709. 4.

**** Rinck *p.* 375. Electa Iuris Publici *Tom. I. p.* 28.

***** Enumerantur isti in Electis Iur. Publ. *Tom. I. p.* 29. *Tom. II. p.* 1088. & in *Vnmasgeblichen Gedancken über die von verschiedenen Teutschen Fürsten gesuchte neue Vota, in dem Reichs-Fürsten Rath: insonderheit aber über die von Kœnigs Augusti Maj. als Churfürsten von Sachsen gesuchte Vier neue Vota,* in quo scripto hæc singula plenius examinantur. Vid. etiam Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIII. c. XI.* Bücher-Cabinet *p. VI. p.* 100.

****** Rinck *p.* 362. Faber *Tom. XIII. c. XII.* Prætensiones vero Megapolitanæ exinde oriuntur, quod Maximilianus I. Imp. Henrico I. a. 1502. expectatiuam in dictum Landgrauiatum concessisset. Bücher-Cabinet *p. VII. p.* 340. vbi etiam Lambergicæ Domus Genealogia reperitur. Rinck *p.* 453. Electa Iuris Publici *Tom. I. p.* 352.

† Rinck *p.* 361. Bücher-Cabinet *p. VI. p.* 95. hæc autem ex pacto cum Sabaudiæ Duce ob fœdus initum debebantur. Extat Publicatio Banni in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIII. p.* 670. *Tom. XIV. c. IV.*

†† Rinck *p.* 376. & plenius Bücher-Cabinet *p. VII. p.* 227. vbi etiam *p.* 259. scripta recensentur hac in caussa edita. La Clef *Avril* 1711. *p.* 260. Electa Iuris Publici *Tom. II. p.* 963. Lettr. Hist. *Iuin* 1708. *p.* 607.

††† La Clef *Iuin* 1708. *p.* 433. La Clef *Nov.* 1708. *p.* 357. *Decemb. p.* 437. *Mars* 1709. *p.* 189. *Avr. p.* 263. 329. Rinck *p.* 461. Bücher-Cabinet *p. VII. p.* 270. Electa Iur. Publ. *Tom. I. p.* 366. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIV. c. II.* Rinck *p.* 461. Zschackwitz *p.* 820.

§. XXV.

In bello vero a. 1708. post varia Imperii de milite Germanico conclusa, * parum proficiebatur, Freyburgum equidem ineunte anno Galli conspiratione in suam redigere potestatem putabant, hoc vt promoueret, Villarsius Argentoratum tendebat: hac tamen detecta, in Galliam reuertebatur. Et licet Hannoueranus Elector, qui Exercitui præerat, habito ineunte Iunii cum Eugenio Principe Francofurti congressu Rhenum transire conaretur, dum ob continuas pluuias Rhenus intumesceret, actum fuit: nihil tamen Gallorum copias Bauariæ Elector ducebat. **

* Extant varia scripta in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XII. p.* 378. *Tom. XX. c. VIII.* Electa Iuris Publici *Tom. I. p.* 131. Lettr. Hist. *Fevr.* 1709. *p.* 167.

** Rinck *p.* 381.

§. XXVI. Sub

§. XXVI.

Sub initium anni 1709. pacis consilia apud Belgas agebantur, & cum Gallorum legatis, Marchione de Torci & Rouillio, de pacis Praeliminaribus tractabatur, quae etiam a Foederatis XXVIII. Maii 1709. subscribebantur. * Et licet Galli primum se iisdem adsensuros esse spem fecissent, fucus tamen paulo post patebat, dum posthaec omnia abnuentes, hoc saltim intenderent, vt serius belli expeditiones susciperentur. ** Abruptis igitur Tractatibus, Tornacum VII. Iulii obsidebatur, vrbs etiam XXVIII. mensis eiusdem ad deditionem fuit compulsa, quam post strenuam Suruillii defensionem, III. Septembris arx sequebatur. *** Hinc dum Montes Hannoniae adgredi vellent Foederati, atque longius a castris suis recessrant, Galli ipsis se obiiciebant, eosdem commeatu intercluderi. Fit igitur XI. Septembris ad Blaugium proelium sanguinolentum, quo Foederati Gallos intra castra triplici vallo munita se continentes adoriuntur, & dubia sub initium videbatur victoria, vsque dum Eugenius Princeps, iniectis maioribus globis ignitis, hostium castra perrumperet, idemque in fugam coniiceretur, ita, vt penes Foederatos cruenta maneret victoria. **** Primus victoriae Fructus ex Montium obsidione paucos post dies suscepta, quae etiam XXIII. Octobris ad deditionem fuerunt compulsae. *****

* De hoc infra in pacis historia §. *XXXIII.*

** Hist. du Prince d' Orange p. II. p. 144. *quoi qu' il en soit, la France gagna du temps par ces Négociations, ce qui aparement étoit le but principal qu' elle s' y proposoit. Ainsi comme elle contoit fort peu sur la Paix qu' elle demandoit, elle pensoit bien moins à en ratifier les Articles préliminaires qu' a continuer la guerre; & a désarmer les Alliez, qu' à les desunir, ou arrêter le cours de leurs victoires. Ce que ie viens de dire est si vraisemblable, que dans le temps même qu' on travailloit aux négociations de la Paix à la Haye, le Maréchal de Villars assembloit ses Troupes, pres' de la Bassée & de Lens, vers le commencement du mois de Iuin.* Müller *c. XCVII.*

*** Span. Successions-Krieg *p.* 261. Müller *c. XCIX.* Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 146. & *p.* 159. *ie dirai seulement, que le Siége de cette Forteresse a eu ceci de particulier, qu' on la attaquée par dessus & par dessous, qu' on évanta plusieurs Mines des Assiégez, qu' ils en firent sauter plusieurs autres avec des effets différens, qu' il se donna plusieurs petits combats souterrains entre les Mineurs, qui n' avoient pour toutes armes que des Pétes, les Grenades, & des Pistolets, que les Travailleurs des Assiégeans avoient à se defendre contre les M nes & contre l' eau qu' ils recontroient en grande abondance dans de certains endroits & qu' ils ne pouvoient faire écouler qu' avec beaucoup de peine.* Rinck *p.* 489. Lettr. Hist. *Iuillet* 1709. *p.* 124. *Août p.* 241. *Sept. p.* 338.

**** Span. Succesfions-Krieg *p.* 279. Müller *c. C.* Hist. du Prince d'Orange p. II. p. 165. *on crût même que les Alliez auoient pû attaquer ce iour la (IX. de Septembre) les François avec moins de difficultez & plus d'avantage, qu'ils n'en trouvérent dans la suite, s'ils n'avoient pas jugé à propos d'attendre les Troupes qui venoient de Tournai, & qui n'arriverent que la nuit du* 01 *à l'* 11. *Cela donna le temps au Maréchal de Villars de se poster avantageusement; faire de grands abatis de bois, & d'élever iusqu'a trois Retranchemens l'un sur l'autre, dans les endroits les plus foibles. Dans cette disposition les Alliez apprirent, comme un prélude de leur victoire, que le* 10. *au soir, le Général Dédum avoit emporté St. Guillain, l'épée à la main & fait la Garnison prisonniere.* Et p. 166. *Iamais on n'a vû d'Action plus vive de part & d'autre, ni de plus horrible carnage; le Combat fut long & les François défendirent le Terrain avec tant d'opiniatreté, que la victoire ne se déclara entierement pour les Alliez, que vers le* 3. *heures apres midy.* Sequuntur inde variæ de hoc prœlio relationes, demum *p.* 182. additur: *elle leur a couté plusieurs Généraux, Officiers, & Personnes de distinction, outre un grand nombre de Soldats. Selon les Listes qui furent publiées, les seuls Hollandois, dont les Troupes furent le plus exposées au feu des Ennemis, eurent* 8. *a* 10. *mille hommes tuez ou blessez, & tous les Alliez ensemble,* 5547. *morts, &* 12806. *blessez.* Vocatur hoc prœlium etiam *la Bataille de Tanieres, Maulaquet, St. Aunoi, Blangies,* quæ loca circumiacentia. La Clef *Oct.* 1709. *p.* 324. *Nov.* 1709. *p.* 393. Rinck *p.* 493. Lettr. Hist. *Oct.* 1709. *p.* 451. 500. *Dec. p.* 753.

***** Span. Succesfions-Krieg *p.* 282. Müller *c. Cl.* Hist. du Prince d'Orange *p. II. p.* 196. La Clef *Nov.* 1709. *p.* 397. 413. *Decembre p.* 463. Rinck *p.* 503. Lettr. Hist. *Nov.* 1709. *p.* 664.

§. XXVII.

In Germania, nouis Annæ Reginæ & Belgarum litteris* excitati Imperii Status, præter decreta iamdum trecentena millia, nunc decentena Ioachimicorum millia ad vsum belli in ærarium militare conferenda, vna cum exercitu octoginta millium pro Circulorum rata conferendo, decernunt. ** Tardius tamen conueniente milite Germanico, multis etiam Statuum nec militem nec argentum, prout debebant, mittentibus, parum fructuosi efficiebatur, quin potius Mareschallus de Harcourt Rhenum transiret, & quidquid frumenti vel annonæ cis Rhenum reperiebat, consumeret. Increscentibus autem Rheni vndis trans Rhenum redit. *** Postquam Elector Brunsuicensis aduenisset, Mercium Comitem Augusto mense vna cum Comite la Tour per territorium Basileense in Alsatiam mittit, qui, postquam Rhenum prope Neuburgum transiisset, vlterius, occupato Neuburgo in Burgundiam tendit. Galli autem collecto duodecim millium milite sub Comite du Bourg Mercio se opponunt. Ventum XXI. Augusti prope Rumersheimium ad manus, in quo dubia sub initium victoria: Germani demum occiso Breunero Comite, vulnerato Mercio profligantur, mille ducentis illorum

rum occisis, mille quingentis captis. **** Elector equidem in procinctu erat, vt Mercium sequeretur, ast, audita hac clade, illud potissimum agebat, vt hostium conatus infringeret. *****

* Extant litteræ Britannicæ apud Müllerum *Leben Marlboroughs c. XCVI. XCVIII.*

** Rinck *p.* 457. Extant Acta in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XII. c. VII.* Electa Iur. Publ. *Tom. I. p.* 637. 928. 1071.

*** Rinck *p.* 468.

**** Rinck *p.* 469. Hanc Germanorum cladem optime describit Hist. du Prince d' Orange p. II. p. 203. *L' Electeur de Hanovre, qui commandoit l' Armée de l' Empire, ayant fait plusieurs mouvemens pour attirer les François au Combat avoit détaché le Général Merci avec environ* 7000. *hommes, pour tâcher de pénétrer sur les Terres de la France. Ce Général étant passé sur le Territoire de Bâle, entra dans la Haute Alsace, & vint à Neubourg sur le Rhin, où il fut ioint par le Général de la Tour avec vn Corps de Dragons, & d' Infanterie. Mais les François ayant été avertis de ces mouvemens, firent vn gros Détachement de leur Armée sous les ordres du Comte du Bourg, qui attaqua le Géneral Merci avant qu' il eut eu le temps de se retrancher, le défit entierement, dispersa ses Troupes, & fit vn bon nombre de Prisonniers, outre pres' de* 1000. *hommes qui restérent sur la Place. Le Général Breuner même y fut tué en combattant.*

***** Rinck *p.* 471.

§. XXVIII.

In Hispaniæ possessione Galli, licet circa relinquendum hoc regnum per Tractatus Hagæ Comitum institutos spem facerent, magis se firmare conabantur, dum Asturiæ Principi, Andegauensis gnato, VII. Aprilis in die Quasimodogeniti ab Hispaniæ Proceribus iuramentum præstari vellent. * Eodem anno, dum Hispani Oliuentzam frustra obsiderent, Lusitani Pacem Augusti tentant, sed ab Hispanis ad Gudinam Cayæ fluuio propinquam VII. Maii magna clade cæduntur. ** In Arragonia vero dum Galli, Benascum tentant, vrbe iamdum occupata, a Stahrenbergio Comite ab arcis oppugnatione repelluntur. Eidem Balaguer ad Segram amnem cedere coguntur. ***

* La Clef *Mai* 1709. *p.* 306. *Iuin p.* 371. Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 207.

** Rinck *p.* 506. Span. Successions-Krieg *p.* 288. La Clef *Iuillet* 1709. *p.* 5. *Aout p.* 108. Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 208. *outre cela, les Portugais furent battus le* 7. *de May, entre Fuente Maior, & Badaios, à l' occasion d' vn fourrage que les François firent faire à dessein de les attirer au Combat. Les Alliez étoient commandez par le Marquis de Frontera, & par Milord Gallowai, qui fit des merveilles dans cette Action, quoi qu' il n' eut pas été d' avis de donner la Bataille. Le Marquis de Bai qui commandoit l' Armée du Roi Philippe ayant attaqué celle des Portugais, mit en déroute leur Cavallerie, fit trois Regimens d' Infanterie Prisonniers, & le reste s' étant formé en vn Bataillon quarré, ne se sauva qu' avec peine a Campo Maior.* Lettr. Hist. *Iuin* 1709. *p.* 678. vbi vocatur *La Bataille d' Atalaya.*

*** Span.

*** Span. Succesſions-Krieg *p.* 289. Rinck *p.* 506. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 208. *Les Alliez ſe dédomagérent un peu de ces pertes, en obligeant les Troupes du Roi Philippe, de léver le Siége d' Olivença, & ſe rendant maîtres en ſuite de Balaguer qu' ils avoient aſſiegé, & dont ils firent la Garniſon Priſonniére de guerre. Outre cela la Flôte des Alliez prit dans la Mediterranée un grand Nombre de Bateaux chargez de grains, dont on avoit grand beſoin non ſeulement en France, mais auſſi en Eſpagne.*

§. XXIX.

In Sabaudia, ob controuerſias quæ inter Cæſarem & Sabaudum fuerant ſubortæ, bellum hærebat. Licet enim fœdus cum Sabaudo ab anno 1703. ſingulis trienniis fuiſſet renouatum, territorium etiam Alexandrinum vna cum Montisferratenſi Marchionatu ipſi fuiſſet ceſſum,* territorium tamen adhuc Vigeuanenſe, & Nouarenſe ipſe ex fœdere cum Leopoldo adhuc petebat, vna cum iure in feuda Landarum,** quæ cum Cæſar concedere nollet, *** tardior erat in iſto tractu belli adparatus, Dauhnius qui Cæſaris copias ducebat, Sabaudicis minime ſuffultus, Gallis ſe imparem videbat. Pace vero cum Papa concluſa, nouus ipſi miles Cæſareus accedebat, hinc Gallos in Sabaudia prope Conſtantiam adgreditur, eosdemque cædit, Annecy aliaque loca recuperat, ſed ingruente hyeme in Pedemontanum Ducatum reuertitur. ****

* *Vide ſupra §. XXIV.*

** Feuda Langharum ſiue Lande in locis deſertis Montisferratenſis Marchionatus conſiſtentes a flumine Tanagri ad flumen Orbæ, & ad litus maris. Feuda hæc ab antiquo erant Imperii, verum conceſſerat Leopoldus per ſingulare diploma VIII. Februarii 1690. vt Sabaudiæ Dux eadem tanquam Imperii ſubfeuda teneret, eademque per fœdus cum Sabaudo a. 1702. initum, eidem confirmauerat. Verum, cum Marchio Carretanus & reliqui poſſeſſores feudorum Langarum demonſtrarent, illa eſſe feuda Imperii, per ſingulare decretum Ioſephi XXX. Decembris 1708. omnes conceſsiones Sabaudo deſuper factæ plane abolentur, & per aliud diploma Ioſephi XXIX. Iulii 1709. pro feudis Imperii declarantur. Dum autem deſuper proteſtaretur Sabaudiæ Dux, inſtantibus Anglis Belgisque, per decretum Ioſephi XIX. Aprilis 1710. quædam feuda, ſecundum §. XCV. pacis Monaſterienſis ipſi adſignantur. Sed nec his contentus Dux, hæc feuda per conſtitutos Cæſaris Commiſſarios XXVIII. Martii 1711. Duci ex iure Marchionatus Montisferratenſis addicuntur. Mortuo tamen paullo poſt Ioſepho hoc decretum executioni non fuit mandatum. Collegio Electorali Francofurti congregato, dum circa conficiendam Capitulationem eſſent ſollíciti, vtraque pars iura ſua ſcriptis deducebat, petens, vt per Capitulationem controuerſia componeretur, ſed nihil obtinuerunt, potius art. X. Capitulationis Carolinæ decernitur, cauſſam feudorum Italicorum probe eſſe examinandam. Vid. Zechs *gegenwärtige Verfaſſung der Kayſerl. Regierung in Teutſchland p.* 268. *ſqq.* Hiſtorie Raſtadtiſchen Friedens *pag.* 129.

*** Quid circa hanc controuersiam actum, exponitur in La Clef *Sept.* 1709. *p.* 29. & Historie Rastadtischen Friedens *p.* 125.

**** Rinck *p.* 509. La Clef *Octobre* 1709. *p.* 281. *Novembre p.* 370.

§. XXX.

Sub initium anni 1710. facto XIII. Iunii decreto Comitiali, archithesaurarii munus Electori Hannouerano confertur, de quo XII. Aprilis a Cæsare inuestitur. * Mirandula etiam, solutis septingentis millibus aureis, Mutinensi Duci conceditur. ** Hinc, dum Sueci Crassouio Duce ex Polonia in Pomeraniam transirent, Saxones inuasionem verebantur. Imp. igitur cum Anglis Belgisque metuens, ne Dani & Saxones copias suas ex Belgio reuocarent, de milite medio, vulgo *Neutralitats-Armee* componendo, consilia capiebat, qui id agerent, ne ab vtraque parte Germanicæ prouinciæ infestarentur. Singulari pacto hoc Hagæ Comitum XXXI. Martii 1710. fuit conclusum, & licet Borussicæ atque Hannoueranæ copiæ iam præsto essent, effectu tamen totum negotium destituebatur, partim quod Sueci eandem acceptare nollent, tanquam sibi minus fauentem, partim etiam, quod mortuo interim Iosepho, durante Interregno, Septentrionales Fœderati Suecorum in Germania prouincias inuaderent. *** In Bellicis vero negotiis hoc anno dum Gronsfeldius Comes militi Germano præerat, ab vtraque parte nihil tentabatur. ****

* Rinck *p.* 522. Electa Iuris Publici *Tom. II. pag.* 55. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XII. c. XIV.*

** Rinck *p.* 523.

*** Rinck *p.* 527. vbi etiam pactum de hac Neutralitate extat. Zschackwitz *Leben Iosephi p.* 771. La Clef *Iuillet* 1711. *p.* 61. *Oct. p.* 268. Electa Iur. Publ. *Tom. II. p.* 306. 1011. *Tom. III. p.* 390. Bücher-Cabinet *p. IX. p.* 707. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XV. cap. IX.*

**** Rinck *p.* 544.

§. XXXI.

In Belgio a. 1710. postquam Fœderati XXI. Aprilis Gallorum munimenta limitanea ad Dylam perrupissent, * castrum Mortaigne occupant, Duacum obsident, idemque XXVII. Iunii deditione capiunt. ** Inde XXIX. Augusti Bethunam occupant, *** & post hæc XXX. Septembris S. Venantii castrum, **** quod post bimestrem obsidionem & octo millium cædem IX. Nouembris Aria sequebatur. ***** Et licet V. Augusti Galli ex improuiso Louanium adorirentur, idemque intrarent, a Ciuibus

vibus tamen mira fortitudine iterum fuerunt eiecti. ****** Dum vero post Iosephi mortem maior exercitus pars ad superiorem Rhenum hæreret, pro defendenda contra Gallorum insultus Germania, parum a. 1711. in Belgio proficiebatur.

* Rinck *p.* 562. Hist. du Prince d'Orange *p. II. p.* 217. Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 298.

** Rinck *p.* 564. Hist. du Prince d'Orange *p. II. p.* 217. Idem p. 223. *selon les Listes la Guarnison eut* 4000. *hommes tuez ou blessez ; & les Assiegeans,* 2142. *morts, &* 5465. *blessez, outre les Ingenieurs, les Mineurs, & les gens d'Artillerie. On peut iuger par là que le Siége fut sanglant & difficile, & si le Ciel, par une secheresse presque continuelle, n'avoit pas favorisé les Alliez, il leur en auroit couté bien d'avantage.* La Clef *Iuin* 1710. *p.* 411. *Aoūt p.* 121. Span. Succesſions-Krieg *p.* 301. Lettres Histor. *Iuin* 1710. *p.* 669. *Iuillet p.* 83. *Sept. p.* 349.

*** Rinck *p.* 566. Hist. du Prince d'Orange *p. II. p.* 229. La Clef *Sept.* 1710. *p.* 213. *Oct. p.* 271. *Nov. p.* 301. Span. Succesſions-Krieg *p.* 306. Lettr. Hist. *Août.* 1710. *pag.* 177.

**** Hist. du Prince d'Orange *p, II. p.* 239. Lettr. Hist. *Oct.* 1710. *p.* 441.

***** Rinck *p.* 567. Hist. du Prince d'Orange *p.* 243. Lettr. Histor. *Oct.* 1710. *p.* 450. *Nov. p.* 591.

****** Lettr. Hist. *Août* 1710. *p.* 184. *Oct.* 1710. *p.* 461. Ob hanc fidem igitur a Senatu Regiminis Belgici claue aurea fuerunt donati.

§. XXXII.

In Hispania felix hic annus erat Fœderatis. Postquam enim Philippus Andegauensis ob Segræ inundationes & annonæ defectum obsidionem Balaguer XVIII. Maii soluere fuisset coactus, * obuiam ipsi procedebat Carolus, nouis copiis firmatus, de Andegauensi primum ad Almenaram Arragoniæ, in Cataloniæ confiniis victor, ** post XX. Augusti ad Cæsaris Augustam, Arragoniæ Metropolim, insignem victoriam adeptus. *** Hanc prosecutus Carolus III. cum exercitu Castiliam intrat & Madritum vsque pergit, Andegauensi Duce cum Magnatibus ipsi fauentibus Vallisoletum, inde Victoriam Biscaiæ cum regni insignibus & regia familia fugiente. Facile fuisset, omnem Hispaniam Carolo subiicere, si Lusitani exercitum suum iungere voluissent. Dum vero Galli nouis copiis augerentur, atque Fœderatis victus necessaria deficerent, Castiliam relinquere fuerunt coacti. **** In reditu exercitus ob commeatus rationem, se se parabat. Galli igitur Anglorum copias cum Duce suo militari, Stanhopio in vrbe Brihegua includunt. Et licet Stahrenbergius ipsis in auxilium properaret, a Gallis tamen iam ante Stahrenbergii aduentum IX. Decembris ad deditionem fuerant compulsi. ***** Sequitur insequenti die ad Villam vitiosam prœlium, quo Galli primum superiores, post recuperatis viribus Stahrenbergius prœlii

lii campum obtinet Gallosque fugat. Hi tamen dum copiis longe eſſent ſuperiores, ipſe demum, annona & reliquo adparatu deficiente in Cataloniam ſe recipere fuit coactus. ***** Inde Cataloniæ Girona xv. Decembris a Gallis obſeſſa & xxv. Ianuarii 1711. capta, ****** vt Cæſareis præter Barcellonam & Tarraconam nihil ſupereſſet. Mortuo interim Ioſepho Imp. Carolus in Germaniam, inuitis licet Catalonis regrediebatur, relicto apud eosdem Stahrenbergio, qui, dum Galli copiis longe eſſent ſuperiores, ægre Cæſaris reliquias contra Gallorum inſultus ſeruauit. Sardiniam Galli & Orbitellum hoc anno fruſtra tentabant. † A Fœderatis interea quærebatur, qua ratione Galliæ bellum eſſet inferendum. Hinc xxv. Iulii ad Settam & Agdam Languedoci cum claſſe adpellentes, mille ſexcentos homines exponebant, eo potiſſimum fine, vt qui adhuc in Galliis reliqui Proteſtantes ipſis accederent. Verum contra ipſos ex Catalonia properante Noaillio, pedem retro figere, & copias ſuas nauibus iterum imponere coguntur. Licet hæc Fœderatorum expeditio ad victorias Caroli Hiſpanicas haut parum momenti attulerit. ††

* Span. Succeſſions-Krieg *p. II. p.* 308. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 354.

** Rinck *p.* 568. Span. Succeſſions-Krieg *p.* 309. Hiſt. du Prince d' Orange p. II. *p.* 255. *Ce ne fut là qu' vn Combat de Cavallerie; mais il ſe donna dans le mois ſuivant vne Bataille en forme, qui auroit pû decider la querelle entre les deux Rivaux de la Couronne d' Eſpagne, ſi l' Armée Portugaiſe avoit ioint celle du Roi Charles.* La Clef *Oct.* 1710. *p.* 229. Lettr. Hiſt. *Sept.* 1710. *p.* 312.

*** Rinck *p.* 570. Hiſt. du Prince d' Orange *p. II. p.* 255. & *p.* 256. *Le plus grand effort de l' Armée du Roi Charles tomba ſur l' Infanterie du Roi Philippe qui fut ou ruinée, ou faite Priſonniere. On faiſoit monter le nombre de Morts à* 6000. *& celui des Priſonniers autant, outre* 15. *Etendarts* 72. *Drapeaux*, 22. *pièces de Canon, & tout le Bagage, qui furent pris.* La Clef *Octob.* 1710. *p.* 234. *Nov. p.* 301. Lettr. Hiſtor. *Sept.* 1710. *p.* 283. 339. *Oct. p.* 379.

**** Rinck *p.* 571. Hiſt. du Prince d' Orange p. II. p. 263. *cependant le Roi Charles s' avança vers Madrid qui luy ouvrit ſes Portes, il y entra, il y fut reçû avec de grands aplaudiſſemens, & ſes Troupes s' emparerent auſſi de Tolede. Mais ces grands ſucces' furent tout à coup arrêtez, & rendus presque inutiles, par le refus que la Cour de Lisbonne fit de ioindre l' Armée Portugaiſe à celle du Roi Charles, malgré toutes les inſtances que ce Prince fit pour cela de ſorte que ſon Armée diminuant tous les iours, pendant que le Roi Philippe receuoit de nouvelles troupes de tous côtez le Roi Charles fut contraint d' abandonner toute la Caſtille, au mois de Decembre & le Roi Philippe revint à Madrid peu de temps apres'.* La Clef *Nov.* 1710. *p.* 318. Lettr. Hiſt. *Oct.* 1710. *p.* 433.

***** La Clef *Fevr.* 1711. *p.* 154. Rinck *p.* 573.

****** Dubiæ ſunt relationes vtraque parte victoriam ſibi tribuente. Gallis hanc plene tribuit La Clef Fevr. 1711. *quant à ſa* (du Comte Stahrenberg) *retraite, il la fit du côté de Siguenca avec tant de précipitation, qu' outre le Champ de Bataille, les Drapeaux &*

 les

les Etendars, en fort grand nombre il laissa au Vainqueur tous les Bagages, Equipages d' Artillerie, 20 *pieces de Canon, deux Mortiers & 8000. fusils des morts, prisonniers ou fuyards. Il resta 4000. hommes sur le Champ de Bataille, trois mille furent faits prisonniers dans l' action, parmi lesquels sont plusieurs Officiers Generaux & entr' autres le General de Belcastel, Commandant des Troupes Auxiliaires d' Hollande, & le Maior General de St. Amand. Mr. Valeio, qui ne se trouva point à la Bataille avec son détachement, (non plus que plusierus autres, qui battoient l' estrade) ayant ioint la nuit Mr. de Staremberg dans sa retraite lui enleva encore 2300. hommes la plupart Cavalerie; de sorte que le nombre des prisonniers que les Espagnols firent ce iour là où le iour précedant a Bribegua, montoit déia à environ neuf mille hommes, sans y comprendre les deux Regimens de Cavalerie Portugais & Allemands, dont on à parlé plus haut.* Verum hoc est, Caesareos tormenta & propria & a Gallis capta in campo, ob equorum defectum relinquere coactos fuisse, quod ansam dedit credendi, quasi castris ipsorum Galli fuissent potiti. Sed alia est relatio in Hist. du Prince d' Orange p. II. p. 268. *La Lettre que le Comte de Staremberg écrivit au Roi Charles apres la Bataille, parle plus nettement, & contredit les Rélations Françoises à plusieurs égars. Il reconnoit que les Espagnols l' attaquérent, & qu'ils l' attaquerent si vigoureusement, que l' Alle gauche de son Armée fut d' abord mise en déroute & 7. Bataillons avec 13. Escadrons des Alliez défaits au commencement de l' Action. Mais il aioûte que ses Troupes s' étant raliées aussitôt, les Espagnols, quoi que fort superieurs, furent poussez à leur tour, leur Droite & leur Gauche mise en déroute, qu' il les poursuivit une demilieüe, que le Carnage devint si grand que plus de 6000. hommes des Ennemis restérent sur la Place: qu' outre beaucoup de Drapeaux & d' Etendars, on prit leur Artillerie, quoi que faute de Chevaux il ne fut pas possible de l' emmener non plus que la sienne, & qu' il ne se retira du Champ de Bataille que le lendemain du Combat. Ainsi le Roi Charles prétendit avoir gagné la Victoire, aussi bien que le Roi de France, & on en chanta le Te Deum a Barcellonne & à Vienne, de même qu' à Paris.* Idem dicit Rinck *p.* 573. Licet his relationibus contradicat La Clef *Mars* 1711. *p.* 154. Lettr. Hist. *Janv.* 1711. *p.* 87.

******* Hist. du Prince d' Orange *p. II. p.* 269. La Clef *Mars* 1711. *p.* 153. Lettr. Hist. *Febr.* 1711. *p.* 239. *Mars p.* 339.

† Span. Successions-Krieg *p.* 294. Rinck *p.* 575.

†† Hanc expeditionem tali modo describit Hist. du Prince d' Orange p. II. p. 252. *Une Escadre des Alliez forte de 16. Vaisseaux de Guerre & de trois Brulots, ayant debarqué quelques Troupes pour la Catalogne croise pendant quelques iours le longe des côtes du Languedoc pour y donner l' allarme & le 25. de Iuillet, elle mit à terre 15. à 1600. hommes entre le Cap de Cette, & celui d' Agde, qui s' étant avancez vers le Fort de Cette, ils s' en emparerent. Mais ayant apris que les Milices du Pays s' avançoient, & que le Duc de Noailles etoit arrivé avec un detachement de l' Armée de Catalogne, ils rembarquerent promptement leur monde 3 iours apres à la faveur du Canon de leurs Vaisseaux; Mais comme les François étoient presque sur eux, ils ne pûrent sauver, 50. ou 60. hommes, qu' ils avoient laissé dans le Fort de Cette, pour assurer leur Retraite, & qui furent faits Prisonniers, non plus que 30. ou 40. autres, qui s' étoient éloignez, pour lever des Contributions. Le but principal de cette Expédition etoit de faire une diversion en faveur du Roi Charles, & on peut dire qu' à cet egard elle reüssit, puisqu' elle obligea le Duc de Noailles, de quitter le Lampourdan, & de courir au secours du Languedoc.* La Clef *Sept.* 1710. *p.* 169. Lettr. Hist. *Sept.* 1710. *pag.* 283.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Antequam hoc bellum finiamus, exponendum adhuc erit, quid Iosepho imperante, circa Pacis negotium fuerit gestum. Primus Gallorum de pace conatus post prœlium ad Cassanum erat, dum a. 1705. per nuntium Papalem, Viennæ, Hispanicæ Monarchiæ partem Austriacæ domui offerrent, Cæsare tamen hæc recusante. * Noua pacis consilia, per Marchionem d' Alegre, qui perrumpendo Brabantiæ aggeres captiuus factus, Belgis proponebantur, quibus Carolo Neapolis & Siciliæ Regnum vna cum Ducatu Mediolanensi & pro reliquo pecuniæ summam, Belgium Electori Bauariæ offerebant, sed & hæc Belgæ Foederati reiiciebant. ** Noua pacis consilia, licet nondum seria ferebant post prœlium ad Ramilliacum. Galli enim post tot acceptas clades, Fœderatis se impares videntes, id potissimum agebant, vt illos inuicem diuiderent, inter eosdemque æmulationem excitarent, probe considerantes, nisi diuisis Fœderatis, conditiones se parum æquas obtenturos. Hinc per Bauarum Belgis non solum, sed etiam Marlborugio pax offerebatur, vtrisque respondentibus, ni Galliæ Rex conditiones Fœderatis æquas proponeret, nihil esse sperandum. *** Insequenti anno 1707. a Papa petebat Gallorum Rex, vt medium se gereret inter partes litigantes. Offerebatur Belgis finium securitas, domui Austriacæ Regnum Neapolitanum & Siciliæ, vna cum Insulis Maris Mediterranei & Ducatu Mediolanensi, reliquis arbitrio Papæ relictis. Sed, neque hæc Cæsari sufficere videbantur. **** Tandem vero a Belgis id obtinuit Gallorum Rex, vt Halæ Brabantiæ prope Bruxellas, Belgarum legati Renswoudius & Bergius cum Rouillio a Gallis misso & Comite de Bergheick Hispanorum deputato, Martio mense 1709. de capitibus, quæ Præliminaria dicuntur, agerent, ***** idque Rouillius obtineret, vt ipsi Antwerpiam venire concederetur, Gallis ipsi adhuc Voisinum adiungentibus. ****** Ibidem cum Belgarum legatis solummodo agebatur, id quod Cæsarem potissimum, Anglos etiam commouere videbatur. Postquam autem Torcius Marchio cum Rouillio præside, Maio mense Hagam Comitum venisset, accedebant a Cæsaris parte Eugenius Princeps vna cum Sintzendorfio Comite, ab Anglis Marlborugius & Townsendius, ******* qui postquam de certis conditionibus inter se conuenissent, quæ fundamenti loco esse possent ad pacem futuram, easdem tanquam pacis Præliminaria, quæ XL. articulis constant, XXVIII. Maii signabant. ******** Tenor illorum erat, vt omnis Hispania cum pro-

vinciis subiectis Carolo III. intra bimestre spatium cedat & si Andegauensis renuat, ipse Gallorum Rex armata manu illum eiiciat. Argentoratum cum singulis fortalitiis & Brisacum Imperatori tradatur, reliqua Alsatia Gallis, secundum pacem Westphalicam relinquatur; Rheinfelsa, Hasso-Cassellano adsignetur, de abolenda clausula IV. articuli Pacis Ryswicensis agatur. Anglorum Reginam pro legitima Galli & successionem Protestantium adgnoscant, Terram nouam Anglis cedant, Dunckerkæ munimenta solo æquentur, Prætendenti in Angliam; Gallia interdicatur, Portugalliæ Regi cedatur quidquid illi a Fœderatis fuerat promissum. Borussiæ Rex pro tali adgnoscatur, atque in legitima possessione Principatus Noui Castrensis confirmetur. Belgium Hispanicum Carolo III. restituatur, ita tamen, vt Furnæ, Insulæ, Tornacum, Condatum aliaque munita oppida Belgis Fœderatis in securitatem cedantur. Nonus Electoratus in Imperio adgnoscatur, Sabaudiæ Dux in integrum restituatur, concessis ipsi munimentis Exilles, Fenestrelles & Chaumont. De restituendo Electore Coloniensi & Bauaro in Tractatione Pacis Generalis agatur, in hac etiam singulis liberum sit, postulata sua proponere. Armistitium interim publicetur, dum Galli in pacis securitatem ante diem xv. Iunii Namurcum, Montes, Caroloregium, inde post quatuordecim dies, Luxemburgum, Condatum, Tornacum & Malobogium, atque ante xv. Iulii Nieuportum, Furnas & Yperam restituant. Restituta Hispania omni, armistitium duret vsque ad Pacem generalem conclusam. Dum autem Torcius se ad duras hasce conditiones subsignandas instructum haut esse declararet, hæc Præliminaria ad Regem suum deferebat, relicto Hagæ Comitum Rouillio. Sed reiiciebantur ista a Rege, licet Rouillius adhuc declararet, si capita quædam ratione Alsatiæ, Sabaudiæ Ducis, & potissimum art. XXXVII. ratione restitutionis Hispaniæ mitigarentur, † Regem facile esse assensurum, cum durum potissimum videretur, vt Rex nepotem suum, Ducem Andegauensem ipse de throno turbaret. Sed dum parum obtineret, ipse Rouillius reuocabatur. †† Quam parum autem Gallis & Andegauensi hæc pacis negotia, Hispaniæ maxime cessio cordi fuerit, ex eo patet, quod non eodem solum tempore, quo hæc Hagæ Comitum fierent, Primogenitum suum in regno Hispaniæ successorem declarari faceret, ††† sed etiam contra Tractatus cum Fœderatis publico Manifesto protestaretur. ††††

* Patet

* Patet hoc ex litteris Gallorum Regis ad Papam scriptis: *Lorsque nous remimes à l' Arbitrage de Vôtre Sainteté de régler les droits de l' Empereur par vne compensation sur les Etats de la Monarchie d' Espagne, les Ministres de Vôtre Beatitude furent chargez du soin d' en faire la proposition à ce Prince, mais avec quelle honteur ne la-t-il pas reiettée, ayant dit des choses exorbitantes & demandé avec fierté le rapel de nôtre Petit-Fils. Qui auroit crû, Tres-Saint Pére; qu'il feroit vne Réponse si orgueilleuse à vn Roi insulté, au Ministre de Vôtre Sainteté & a nôtre amour pour la Paix? Car la conioncture bien loin d' être favorable à la Maison d' Autriche, sembloit alors la menacer, par la superiorité de nos forces & par le gain de la Bataille de Cassano.* Lettr. Hist. *Avril* 1707. *p.* 453.

** Bücher-Cabinet *p. XV. p.* 824.

*** Extant hæ litteræ in Actes & Mem. de la Paix d' Vtrecht *Tom. I. p.* 1. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 298. Lettres sur la Conduite de la presente Guerre *Tom. I. p.* 21. & vernaculo sermone apud Müllerum *Leben Marlboroughs c. LXXIII.* Hist. du Congres *d' Vtrecht p.* 81. Lettr. Hist. Dec. 1796. p. 688.

**** Extat hæc Papæ Epistola in Actes & Mem. de la Paix d' Vtrecht *Tom. I. p.* 13. Lettres *sur la conduite de la Guerre Tom. I. p.* 33. Mem. de la Guerre *Tom. II. p.* 308. in quibus hæc verba: *L' Empereur donc peut seul s' expliquer à present il dépendra de ce Prince, que le Milanez, Naples & Sicile, avec les autres Isles de la Méditerranée dépendantes d' Espagne, soient iamais réunies dans sa Maison. On conviendroit aisement d' vne Barriére pour la République des Provinces-Vnies, & les deux prétextes de la Guerre étant ainsi levez, il seroit facile de mettre fin aux malheurs dont l' Europe est depuis si long-tems accablée.* Hist. du Congres *p.* 86.

***** La Clef *Avril* 1709. *p.* 302.

****** La Clef *May* 1709. *p.* 348. *Iuin p.* 411.

******* La Clef *Iuin* 1709. *p.* 412. Hist. du Congres *p.* 98.

******** La Clef *Iuill.* 1709. *p.* 54. *Août. p.* 92. Lettres sur la Conduite de la presente Gverre *Tom. I. p.* 156. Actes & Mem. *Tom. I. p.* 77. Hist. du Congres *p.* 103. Hist. du Prince d' Orange *Tom. II. p.* 141. Electa Iur. Publ. *Tom. I. p.* 502. Staats-Cantzeley *Tom. XIV. p.* 749. Bücher Cabinet *p. VIII. p.* 433. *p. XII. p.* 327. Lettres Histor. *Iuin* 1709. *p.* 695. Rinck *Leben Iosephi p. II. p.* 472. Zschackwitz *p.* 620.

† Art. XXXVII. talis est: *Et en cas que le Roi Très-Chrêtien éxécute tout ce qui à été dit ci-dessus, & que toute la Monarchie d' Espagne soit rendüe & cédée au dit Roi Charles III. comme il est accordé pars ces Articles, dans le terme stipulé, on a accordé que la Cessation d' Armes entre les Armees des Hautes Parties en Guerre, continuera iusques à la Conclusion & à la Ratification des Traitez de Paix à faire.*

†† La Clef *Iuillet* 1709. *p.* 21. 47. 60. 84. 92. Hist. du Congres *p.* 128. Lettr. Hist. *Iuillet* 1709. *p.* 59.

††† vide supra *§. XXVIII.*

†††† La Clef *Nov.* 1709. *p.* 347. 423.

§. XXXIV.

Belgæ autem Galli que perſpicientes, quantum momenti in ipſorum coniunctione ſitum, xxix. Octobris 1709. Fœdus inter ſe concludunt, de ſecuritate limitum Belgii & firmanda ſucceſſione in linea Proteſtantium. * Quatuor Circuli etiam Fœderati per Receſſum Heilbrunnenſem xv. Maii 1709. inuicem conueniunt, vt omnis cura adhibeatur de Circulis iisdem in priſtinum reſtituendis. ** Torcius autem per litteras Pettecumium, Holſatorum Ducis Hagæ Comitum Reſidentem, vrgebat, vt a Belgis ſalui conductus litteras impetraret, pro nouis legatis, qui circa explicationem articuli XXXVII. agerent. Concedebatur ipſi, vt in Galliam abiret, nouas propoſitiones ibidem auditurus, quæ ſaltim in eo conſtabant, Regem Præliminaria iſta ob XXXVII. potiſſimum articulum acceptare non poſſe, conſentire tamen, vt per hyemem denuo de pace agatur. *** Verum, dum hæc declaratio Fœderatis haut ſufficere videretur, de bello continuando concludebatur. Hinc 11. Ianuarii 1710. nouum pacis proiectum Torcius ad Pettecumium mittebat, de adgnoſcendo Carolo III. pro Hiſpaniarum Rege, & copiis ſuis ex Hiſpania educendis, nec vllo auxilio amplius ferendo, in cuius ſecuritatem quatuor Flandriæ, Alſatiæ vel Hiſpaniæ Ciuitates offerebat, reſtituendo Argentorato & Briſaco, adgnoſcenda Anna, Magnæ Britanniæ Regina; munimentis Dunckerkæ ſolo æquandis, concedenda Anglis Terra Noua, cedendo Belgis & Sabaudis, quidquid per Præliminaria fuerit decretum. **** Sed neque hæc Fœderatis acceptantibus, Torcius denuo Pettecumio declarabat, Regem Præliminaria pure acceptare, circa articulum XXXVII. ſaltim hærere, petere igitur, vt nouus inſtituatur Conuentus. ***** Acceptis ſalui conductus litteris, Mordicum veniebant Marchio d' Vxelles & Abbas de Polignac, cum quibus Belgarum delegati Buiſius & van der Duſſen 1x. Martii prima vice in naui conferebant. ****** Poſtea per Martium & Aprilem menſem noui congreſſus erant Gertrudenbergi, quibus Gallorum legati, Hiſpaniæ quidem regno ſe ceſſuros declarabant, ita tamen, vt vel Arragoniæ regnum vel Neapolitanum & Siciliæ Philippo relinqueretur. Tandem ſolum Regnum Neapolitanum & Sardiniæ poſtulabant. Et licet Fœderati hæc facile conceſſiſſent, Galli tamen de Philippi conſenſu ſpondere nolebant, certam ſaltim argenti ſummam offerebant, ad bellum contra Philippum continuandum, dum Fœderati pacem vellent vniuerſalem, facile ſibi perſuadentes, Gallos Philippum in retinenda Hiſpania quauis ope eſſe ſuſful-

fuſſulturos, & pacem nulla alia ratione petere, quam vt a finibus ſuis bellum auerterent. Habito igitur xxxı. Iunii vltimo congreſſu Tractatus iſti Gertrudenbergenſes, ægre licet hæc Gallis ferentibus, abrumpebantur, dum Gallorum artes in diuidendis Fœderatis ſatis aperte paterent. *******

* Reperitur in Actes & Memoires *Tom. I. p.* 36. Merc. Hiſtor. *Mars* 1712. *pag.* 300. vocatur, *der Barriere Tractat*, in cuius VI. articulo hæc verba: *qu' à cette fin L. H. P. pourront mettre & avoir Guarniſon, comme ils le iugeront à propos, dans les Places ſuivans à ſçavoir, Neuport, Furnes avec le Fort de Knocke, Ypres, Menin, la Ville & ſa Citadelle de Lille, Tournay & ſa Citadelle, Condè, Valenciennes, & les Places qui on pourra conquerir encore ſur la France; Maubeuge, Charleroi, Namur & ſa Citadelle, Liere, Hale a fortifier, les Forts la Perle, Philippe, Damme le Châteaux de Gand & Dendermonde le Fort de St. Thomas étant attaché aux Fortifications de l' Ecluſe, & y étant entierement incorporé, demeurera & ſera cedé en proprieté à l' Etat, le Fort de Rodenhuyſen en deça de Gand ſera rasé.* Aſt, quantum ab his Belgæ remiſerint, patebit ex inſequentibus. Hiſt. du Congres d' Vtrecht *p.* 35.

** Extant hæc Acta in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIV. c. VIII.*

*** Lettres ſur les Negociations de Paix *p.* 264. 282. Hiſt. du Congres *d' Vtrecht p.* 135. Lettr. Hiſt. *Ianv.* 1710. *p.* 109.

**** Lettres ſur les Negotiations de Paix *p.* 265. 293. Hiſt. du Congres d' Vtrecht *p.* 141. Actes & Memoires *Tom. I. p.* 62. Lettr. Hiſt. *Febr.* 1710. *p.* 183.

***** Lettres ſur les Negociations *de Paix p.* 301. Lettr. Hiſt. *Mars* 1710. *p.* 303.

****** Lettres & Negociations *p.* 301. Hiſt. du Congrés *p.* 149.

******* Hiſt. du Prince d' Orange p. II. p. 214. *ainſi pour gagner du temps, & pour d' autres vuës qu' il n' eſt pas difficile de deviner, il a encore recours aux Négociations, & il obtient des Conférences. Pour les commencer au plutôt, le Maréchal d' Vxelles, & l' Abbé de Polignac, qui peu de temps apres fut fait Cardinal, partirent de la Cour de France, & arrivérent le 8. de Mars au Moerdyk. Ils eurent dans le Iacht vne Conférence avec Mr. Buys, & Mr. Vander Duſſen, Députez des Etats Généraux, après laquelle ils ſe rendirent à Gertruydenberg, où ils eurent encore pluſieurs Conférences avec les mêmes Députez. Mais elles n' eurent pas vn meilleur ſuccez que les précedentes. Les François qui avoient leurs vuës & leurs raiſons, les firent trainer iusqu' au mois de Iuillet qu' elles furent rompuës, ſelon les ordres que les Plenipotentiaires en avoient recû de la Cour. La deſſus les Alliez prirent la Reſolution de demeurer étroitement vnis & de faire de nouveaux efforts, pour pouſſer la guerre avec vigueur, & obtenir par ce moyen vne Paix ſure & honorable.* Quid in his congreſſibus actum, latius exponitur in Hiſt. du Congres d' Vtrecht *p.* 150. *ſqq. & p.* 168. exhibentur ſcripta hinc inde publicata, vtraque parte culpam abruptorum Tractatuum in alteram reiiciente. Galli demum xxv. Iulii Gertrudenbergo diſcedunt Lettres *p.* 302. La Clef *Avr.* 1710. *p.* 271. *Mai p.* 350. *Iuin p.* 413 *Iuillet p.* 41. *Aoûs p.* 108 *Sept. p.* 196. Rinck *Leben Ioſephi p. II. p.* 552. Fabri Staats-Canzelley *Tom. XV. c. VIII.* Lett. Hiſt. *Aoûs* 1710. *p.* 191.

§. XXXV.

§. XXXV.

Dum igitur Gallorum artes apud Belgas parum proficerent, Tallardus, qui apud Anglos captiuus, magna tamen vtebatur libertate, caussam suscipiebat. Hic, postquam auro Gallicano varios Anglorum Proceres, atque inter hos potissimum Harlæum Status Secretarium, postea factum magnum Thesaurarium & Oxonii Comitem, Bullingbrockium, antea dictum S. Jean, in suas partes traxisset, * in id intentus erat, vt Marlborugium, aliosque Aulæ Proceres, qui bellum eousque continuari suadebant, vsque dum Galli ad incitas redacti, in Pacis Præliminaria consentirent, ab Aula remoueret. Facilis oriebatur occasio, dum Henricus Sacheuerellius, Ecclesiæ Anglicanæ Presbyter, binis sermonibus publicis, ** administrationem Ecclesiæ Anglicanæ periculosam admodum esse profitebatur, falsis quibusdam, quos adpellabat, fratribus, Ecclesiæ quietem turbare conantibus. Maxime vero statui regni Anglicani conuenire dicebat, vt Regibus sine vlla limitatione obedientia exhibeatur. Licet autem conciones istæ per lictores fuissent combustæ, ipseque Sacheuerellius per triennium suggestu prohibitus, plures tamen erant ex Proceribus, qui ipsi fauebant, ex populo permulti. ** Diuersi inde Anglorum motus, binis restauratis factionibus, rigidorum siue Episcopalium, qui strictam Regi obedientiam fieri debere profitebantur, istique *Torris* adpellari solent; & mitiorum siue Presbyterianorum, qui vulgo *Wighs* vocantur: *** Hi potiores in regimine partes adhuc tenebant, Marlborugio cum reliqua familia atque amicis has partes fouentibus. Contrariæ factionis Duces artibus suis tantum proficiebant, vt Reginæ per Mashamiam, primæ apud eandem dignitatis fœminam persuaderent, mitiores bellum prorogando non nisi propria quærere commoda, magno cum Respublicæ dispendio, **** dum rigidorum factio Reginæ plurimum esset deuota. His persuasionibus mota Regina, Marlborugium cum omni familia & mitiorum factione aula mouet, rigidorum factione omnia aulæ & militiæ officia occupante, Ormondio Duce, Marlborugio in ducendo exercitu substituto. Hi igitur omnia negotia disponentes, accedente potissimum Iosephi morte, dum potentiæ Austriacæ metuendum esse prætexerent, animos secundum Gallorum nutum ad pacem inclinabant, quæ funesto demum consilio Traiecti fuit conclusa. *****

* Hist. du Congres d' Vtrecht *Mons. Harley avoit déja été Secretaire d'Etat, mais il s' étoit demis lui-même de cette charge au commencement de l' an 1706. quand le Roi de France*

France avoit envoyé une flotte, avec laquelle le prétendu Prince de Galles, ou le Chevalier de St. George esperoit de faire descente en Ecosse, où l' on avoit fait entendre au Roi, qu' il avoit un puissant parti. Cette demission volontaire, aussi bien que celle que quelques autres firent a cette occasion, ou lesquels on demit de leurs emploie laissoit naturellement une impression peu favorable à la reputation de ces Messieurs, par rapört au grand respêt dû a S. M. puisque la tentative du Pretendant n' avoit pour but, que de se faire recevoir en Angleterre, & par consequent d' exclure la Reine.

** Primus sermo in publico consessu Derbiensi XXVI. Augusti 1709. fuit habitus, alter XVI. Nouembris Londini. La Clef *Febr.* 1710. p. 124.

*** Quid in Parlamento cum Sacheuerellio fuerit actum, docet scriptum, *Les Avocats pour & contre le Dr. Sacheverell, à Amsterdam* 1711. 8. La Clef *Febr.* 1710. *p.* 124. *Mars* 1710. *p.* 206. *Avr. p.* 264. *Mai p.* 334. *Iuin p.* 399. Hist. du Congrés d' Vtrecht *p.* 216. Facit huc etiam *Histoire Secrete des Intrigues de la France à Londres* 1713. 8. tribus tomis. *Faules de deux Côtez.* Lettr. Hist. *Febr.* 1710. *p.* 198. *Mars p.* 307. *Avril p.* 432. *Mai* 1710. *p.* 547. *Iuin p.* 639. *Iuillet* 1710. *p.* 68. *Aoút p.* 164. *Sept.* 1710. *p.* 296.

**** Imputabatur Marlborugio, quod ipse immensas pecuniæ summas magno cum Reip. dispendio corraserit, & quod ex Centenis Ioachimicis, quos pro comparanda annona acceperit, duos cum dimidio in proprios vsus detraxerit. Hinc diuersa scripta contra ipsum fuerunt publicata, vtpote *La Lettre à l' Autheur de l' Examinateur. Histoire secrete, d' Arlus & d' Ordolphus.* His & reliquis respondent *Lettres & Memoires sur la Conduite de la presente Guerre, & sur les negociatione de Paix, à la Haye* 1712. 8. quod etiam in vernaculum translatum fuit sermonem. Defendit quoque Marlborugium *La Conduite de Son Altesse le Prince & Duc de Marlborough, dans la presente Guerre, à Amsterdam* 1712. 8. Contra factionem illorum, qui Wighs dicuntur, prodiit: *La Conduite des Alliez & du dernier Ministére dans la presente Guerre.* Ad quod respondet: *La defense des hauts Alliez & du dernier Ministere de la Grande Bretagne contre la France & ses Partisans. Histoire de la Reine Sarah.* Quid cum Marlborugii familia apud Anglos fuerit actum, docet La Clef *Août* 1711. *p.* 130. *Mars* 1712. *p.* 194. *Avril p.* 268. *Oct. p.* 276. Variæ artes postea detectæ fuerunt in *Rapport du Comitté Secret nominé par la Chambre Basse du Parlement de la Grande Bretagne, par Robert VValpole, à Amsterdam* 1715. 8.

***** Bücher-Cabinet *p. XVI. p.* 154.

§. XXXVI.

Alterum quod superest bellum post Leopoldi mortem cum Hungariæ rebellibus fuit continuatum. Licet enim Iosephus post initium statim Regiminis Vngaros ad pacem fuisset hortatus*, isti tamen in proposito constantes, Iosephum quidem pro Rege se adgnituros esse declarabant, ita tamen, vt Vngaria regnum inposterum esset electititium & ipsorum Grauaminibus medela adferatur. Herbeuillius interim, postquam Waradino maiori de commeatu prospexisset, Rabutinium ab hostibus inclusum liberat, Transyluanos etiam ad obsequium reducit, ita, vt factam a. 1703. Ragotzii in Transyluaniæ Principem electionem pu-

blico edicto II. Augusti 1705. reuocarent. ** Noui equidem Septembri mense 1705. Tyrnauiæ instituebantur Tractatus, mediantibus Anglis, Belgisque, cui ab Hungarorum parte Berezini & Caroli intererant, sed nihil proficiebatur, quin potius Vngari excursionibus suis Austriam terrerent atque Morauiam. *** Postquam autem Ragotzius XI. Augusti ad Wagam ab Herbeuillio & postea XI. Decembris ad Karik in Transyluaniæ finibus fuisset profligatus, omni plane eiicitur Transyluania. **** Ineunte anno 1706. Edenburgum obsident rebelles, regionem istam nimium vastantes, vrbemque ignitis globulis ad deditionem adigere conantes. Ast ciuibus in Cæsaris fide permanentibus, vrbemque strenue defendentibus, re infecta discedunt. ***** Induciæ quidem bimestres Posonii VIII. Maii 1706. concluduntur, inde mediantibus Anglis, Belgisque Tyrnauiæ de pace denuo agitur, quæ tamen ob nimia Vngarorum postulata effectum haut fuit sortita. ****** Finitis induciis, Strigonium Ragotzius occupabat, a Stahrenbergio paulo post recuperatum. ******* Instituto Kl. Iunii 1707. rebellium conuentu Onothi, Ragotzius Transyluaniæ Princeps denuntiabatur atque Vngariæ interregnum publicabatur. Hinc in Transyluaniam pergens, Weissenburgi Princeps proclamabatur, † postquam vero Rabutinius cum exercitu Cæsareo Transyluaniam iterum attigisset, ista statim ad obsequium veri domini reducebatur. †† Interim annus conflictibus saltim agebatur, nisi quod Leopoldinum a Ragotzio obsessum Stahrenbergius qui ad Austriæ fines se continebat, liberaret. Conuocabantur Aprili mense 1708. Vngariæ Proceres ad Regni Comitia Posonium, ad eademque Ragotzius etiam cum sociis inuitabatur, ††† qui comparere nolens, alium conuentum Cassouiæ & post hæc Agriæ indicebat. Petebat equidem Ragotzius trimestres inducias, quas Cæsar ipsi denegabat. †††† Eodem anno III. Augusti Cæsarei, Heisterio Duce, de rebellibus insignem ad Trentschinum reportabant victoriam, quam occupatio Neutræ fuit insecuta. Hæc victoria pacem haut parum promouebat, dum ex rebellibus multi Cæsari se subiicerent, ††††† Heisterius etiam Neuheuselium obsideret, quod Gallorum ductu nouis munimentis fuerat adauctum, relicta tamen obsidione arctius includit, montanas vrbes Schemnitium, Cremnitium & Neusolium recuperat, multi Comitatus Cæsaris arbitrio se submittunt. †††††† Anno 1709. Heisterius Iunio mense Vesprinum & plures arces vna cum terra Zipsensi recuperat.* Post hosce Cæsareorum progressus, Ragotzius & Berezinius criminis

læsæ

læsæ Maiestatis rei condemnantur, bona illorum fisco addicuntur, partim etiam Cæsareis Ministris, Illershasio Vngariæ cancellario, Palfio Comiti Croatiæ Banno, Wratislauio Comiti; dynastia Mongatsch Lambergio Principi conceditur. ** Anno 1710. XXII. Ianuarii rebelles ad Sadock profligantur, *** XXIII. Septembris Neuheuselium deditur. **** Sequebantur Octobri mense Hatwanum, Zolnockum XXIX. Nouembris Agria & X. Decembris Eperies. Dum igitur oppidis & arcibus essent deiecti, Cassouia arctius includeretur, ***** indies in deterius cedebant Vngarorum res, maxime dum Ragotzius & Berezinus ad Russos abirent. Caroli Comes, qui ex illorum capitibus supererat, post varios Debrecini & Zatmariæ institutos congressus, hoc vltimo loco XXIX. Aprilis 1711. suo & reliquorum nomine Iosepho Imp. se subiicit, generalem amnestiam omnibus, ipsi etiam Ragotzio pactus, qui iuramentum fidelitatis præstare velint. Promittitur etiam a Cæsare tribus religionibus libertas publica, secundum leges Regni, restitutio bonorum, iis exceptis, quæ iam fuerant alienata. Hæc pacta, interueniente Iosephi morte, mater Augusta & qui ipsi successit Carolus VI. rata habuit, cui omnes Vngari se subiiciebant, Ragotzio excepto, qui ex Russia in Galliam abiit, Regis Ludouici protectione vsus. ******

* Leben Ragotzi im Bücher-Cabinet *p. III. pag.* 590. Extant Esterhasii Principis Vngariæ Palatini Circulares post Leopoldi mortem, apud Rinck *p. I. p.* 78. Lettr. Histor. Iuillet 1708. p. 41.

** Bücher-Cabinet *p.* 892. Rinck *p. II. p.* 85.

*** Bücher-Cabinet *p.* 593. Rinck *p.* 86.

**** Bücher-Cabinet *p.* 594. Rinck *p.* 87. Lettr. Histor. *Sept.* 1705. *pag.* 333. *Ianv.* 1706. *p.* 41.

***** Bücher-Cabinet *p.* 544. Rinck *p.* 193. Extant ista *Iuillet* 1706. *p.* 139. cum responsione in easdem *Aout p.* 160.

****** Bücher-Cabinet *p.* 594. Rinck *p.* 194. Vtrique postulata prolixe exponunt.

******* Bücher-Cabinet *p.* 606. Rinck *p.* 218.

† Rinck *p.* 339. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 609.

†† Rinck *p.* 345. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 606.

††† Rinck *p.* 422. Bücher-Cabinet *p.* 616. Lettr. Hist. *May* 1707. *p.* 554. *Iuillet p.* 42. *Aout p.* 163.

†††† Rinck *p.* 429. Bücher-Cabinet *p.* 617. Lettr. Hist. *Sept.* 1708. *p.* 317.

††††† Rinck *p.* 431. Bücher-Cabinet *p.* 618.

†††††† Rinck *p.* 434. Bücher-Cabinet *p.* 618.

* Rinck *p.* 512. Bücher-Cabinet *p.* 629.

** Rinck *p.* 520. Bücher-Cabinet *p.* 630.

*** Rinck *p.* 578. Bücher-Cabinet *p.* 630.

**** Rinck *p.* 581. Bücher-Cabinet *p.* 632. Lettr. Hist. *Nov.* 1710. *p.* 525.

***** Rinck p. 583. Bücher-Cabinet p. 632.

****** Rinck p. 591. Bücher-Cabinet p. 633. Extat ipsum Instrumentum in Electis Iuris Publici Tom. III. p. 753. Zschackwitz p. 1096.

§. XXXVII.

Ineunte anno 1711. Iudicium Camerale, quod durante Visitatione adhuc clausum manserat, iterum aperitur. Postquam enim XII. Octobris 1709. a Visitatoribus sententia contra Pyrckium fuisset pronuntiata, vt ipse loco moueretur, scriptum ipsius *Echo* aboleretur, ipseque litteris scriptis sese obligaret, de adhibenda inposterum erga Moguntinum aliosque Imperii Status, horumque legatos maiori reuerentia, * licet a Cæsare inter Consiliarios Adpellationum curiæ Bohemicæ a. 1710. reciperetur :** nunc agebatur de aperiendo iterum Iudicio Camerali, quod per Placitum Imperii iam XXVIII. Aprilis 1708. fuerat constitutum, idemque XIV. Iunii 1710. ab Imp. confirmatum. *** Ast, dum inter Catholicos atque Euangelicæ Religionis Visitatores de modo, quo nouiter præsentandi sint recipiendi, non statim conueniret, tandem vero compositione facta, sub directione Principis Nassouii in Hadamar, Iudicium hoc Camerale XXVIII. Ianuarii 1711. solenni more iterum aperitur. **** Demum Recessus Visitationis Wetzlariæ XVIII. Decembris 1713. fuit publicatus.

* Extat sententia cum Actis in Electis Iuris Publici Tom. I. p. 907. Bücher-Cabinet p. X. p. 844.

** Extat diploma in Electis Iuris Publici Tom. III. p. 83.

*** Electa Tom. I. p. 915. Bücher-Cabinet p. 849. Fabri *Staats-Cantzeley* Tom. XV. c. III.

**** Solennia singulari scripto fuerunt exposita, quod etiam in Electis Iuris Publici Tomo III. p. 262. reperitur. Fabri *Staats-Cantzeley* Tom. XV. c. III. Tom. XVII. c. X. Tom. XVIII. c. V. Tom. XX. c. V. Tom. XXI. c. III.

§. XXXVIII.

In Episcopatu Hildesiensi noui motus suboriebantur. Postquam enim Iodocus Edmundus Episcopus Hildesiensis XIII. Augusti 1702. fuisset defunctus, & Coloniensis Elector, qui Coadiutor erat, ob societatem Gallicanam haut admitteretur, Capitulum Hildesiense, sede vacante Episcopatus Regimen exercebat. Ast, dum Catholici non cessarent, Euangelicis graues esse, atque Recessui inter Episcopum & Duces Brunsuicenses de libero exercitio religionis & iuribus Ciuium a. 1643. concluso, * per pacem Westphalicam ** & Recessum Consistorialem anni 1651. confirmato *** contrauenirent, nec mandatis Cameralibus obsequerentur, Elector Hannoueranus reditus Capituli Hildesiensis ex terris ipsius per-

percipiendos a. 1703. sequestri iuri subiicit, de quo Capitulum Iunio mense 1705. apud Cæsarem non solum, sed etiam in Comitiis conquerebatur. Postquam autem Capitulum Hildesiense de tollendis Religionis Grauaminibus promisisset, perceptio istorum redituum Capitulo conceditur. **** Verum, dum Capitulum nihilominus pergeret, Protestantes turbare, immo Recessum istum Consistorialem, per quem Religionis libertati Protestantium prospectum, euertere plane conaretur, iidem reditus non solum denuo sequestri iuri subiiciebantur, sed etiam Electorales copiæ Hildesheimum & Peinam vna cum præfecturis Capituli Hildesiensis occupant. Conquerebatur equidem Capitulum in Comitiis de turbata pace publica, Electore factum suum ex pace Westphalica & Recessibus , publicis scriptis defendente. ***** Tandem vero per Recessum Hildesheimensem XI. Iulii 1711. totum negotium fuit compositum, hac ratione, vt Recessus anni 1643. obseruaretur, ita tamen, vt simul termini decretorii secundum statum , qui anno 1624. fuerit, ratio haberetur. Instrumentum Pacis pro norma habeatur, nisi in quantum per Recessum Consistorialem de a. 1651. a termino isto decretorio fuerit recessum. Iurisdictio Ecclesiastica salua maneat Euangelicis, hi etiam Templa sua retineant & in iisdem liberum Religionis exercitium, prout Catholici, ita tamen vt ab his noua templa & monasteria non extruantur, præter ea quæ anno 1624. fuerunt. ******

* De hoc dictum diss. XXXVI. §. XXII.

** Art. V. §. XXXIII. vbi confirmantur pacta de religione inita, demum additur: *& inter illa, quæ Episcopus Hildesiensis & Duces Brunsuico - Luneburgenses de Religione eiusque Exercitio Statuum & Subditorum Episcopatus Hildesiensis nonnullis pactis Anno millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio transegerunt. Excipiantur vero dicto termino, & Catholicis reseruentur nouem Monasteria in Episcopatu Hildesiensi sita, quibus Duces Brunsuicenses certis conditionibus eodem anno cesserant.*

*** Extat Recessus Consistorialis in Electis Iuris Publici *Tom. III. p.* 31.

**** In caussa Euangelicorum prodierunt *Antiuinditiæ Statuum Episcopatus Hildesiensis Euangelicorum, Hildesheim* 1703. *f.* Fabri *Staats - Cantzelley Tom. XVII. c. III. Monathl. Staats - Spiegel Iulio* 1705. *p.* 51. *Augusto p.* 11. Fabri *Staats - Cantzelley Tom. XVI. p.* 787. Bücher-Cabinet *p. V. p.* 740. Zschackwitz *p.* 977. Electa Iuris Publici *Tom. III. p.* 187. 357. 401. 433. 612.

***** Extant Acta in Electis Iuris Publici *Tom. I. p.* 1. *sqq.* vna cum specie facti: Bücher-Cabinet *p. X. p.* 864.

****** Electa Iuris Publici *Tom. III. p.* 656. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XVII. p.* 791. *Tom. XVII. c. XIII.* Bücher-Cabinet *p.* 866.

§. XXXIX.

Tandem vero fatalis dies erat XVII. Aprilis 1711. quo variolorum morbo Iosephus Imp. moriebatur, & XX. Aprilis sepulturæ mandabatur.* Vxor ipsius erat Wilhelmina Amalia, ** Io. Friderici Brunsuicensis Ducis filia, nata XXVI. Aprilis 1673. septimo cognationis gradu ipsi iuncta, *** Papa tamen dispensante. Ista per procuratorem primum, Raynaldum Ducem Mutinensem XV. Ianuarii 1699. ab Episcopo Reggiense ipsi fuerat copulata,**** quod XXIV. Februarii in Templo Augustinianorum Viennæ per Nuntium Papalem Santa Croce denuo fuit confirmatum. ***** Liberi ipsius Maria Iosepha Benedicta Antonia Theresia Xaueria Philippina nata VIII. Decembris 1699. ****** Leopoldus Iosephus Ioannes Thadæus Narcissus Antonius Ignatius Xauerius Philippus natus XXVIII. Octobris 1700. denatus IV. Augusti 1701. ******* & Maria Amalia Anna Theresia Iosepha nata XXII. Octobris 1701. †

* Rinck *Leben Iosephi p. II. p.* 599. Bücher-Cabinet *p. X. p.* 872. Zschackwitz *p.* 1087. in mortem ipsius, quam Medici quidam præcipitasse dicuntur, hæc ex Ouidio *de Rem. Amoris lib. I. §.* 91. adplicantur:

prInCIpIIs obsta sero MeDICIna paratVr.

** De aliis quoque deliberabatur. Sophia Hedwige Danica, Wilhelmina Charlotta Anspacensi, sed religio obstabat & Maria Isabella Guastallensi: sed præferebatur Hannouerana.

***

Ludouicus V.
Hassiæ Landgrauius
Darmstadt.

Anna Eleonora Georgii D. Brunsuico-Lüneburgi vxor	Georgius II. Darmstadtiensis
Io. Fridericus	Elisabetha Amalia vx. Philippi Guilielmi Palatini Neoburgensis
Wilhelmina Amalia	Eleonora Magdalena, Iosephi mater
	Iosephus

**** Rinck *Leben Leopoldi p.* 1331. Leben *Iosephi p.* 331. Bücher-Cabinet *p. IV. p.* 696. Lettr. Hist. *Ianv.* 99. *p.* 81. *Febr* 99. *p.* 159. *Mars p.* 284. *Avril p.* 446.

***** Rinck *p.* 347.

****** Rinck *p.* 357. Lettres Hist. *Ianv.* 1700. *p.* 52.

******* Rinck *p.* 367. 369. Eur. Historicus *p.* 2225. Lettr. Hist. *Dec.* 1700. *p.* 592.

† Rinck *p.* 387. Lettr. Hist. *Nov.* 1701. *p.* 548.

§. XL.

§. XL.

Succedebat ipsi CAROLVS VI. hodiernus Imperator Augustissimus. Hic Kl. Octobris 1685. natus, nomen adeptus Carolus Franciscus Iosephus, Wenceslaus, Balthasar, Ioannes, Antonius, Ignatius.* Princeps prudentissimus. Qua ratione iste a. 1703. Hispaniae Rex fuerit declaratus, & quid in Hispania gesserit, dictum fuit in superioribus, restat, vt de ipsius matrimonio dicamus. Elisabetha Christina, Ludouici Rudolphi Ducis Guelpherbytani in Blanckenburg primogenita, postquam Bambergae Kl. Maii 1707. Dominica in albis, Catholicam fidem coram Lothario Francisco, Archiepiscopo Moguntino fuisset professa, Viennam profecta, ibidemque xvi. Octobris pro sponsa Caroli fuit declarata, atque xxiii. Aprilis 1708. in templo Mariae Hitzingen peregrinationibus sacris celebrato, Carolo, munus ipsius gerente Iosepho Imp. fuit copulata, ** indeque in Hispaniam profecta, Kl. Augusti Barcellonam feliciter intrat. *** Haec spem de se facit proximam posteritatis, quam perennem vouet precaturque omnis Germania.

* Rinck Leben Leopoldi *p.* 357.

** Rinck Leben *Iosephi p. II. p.* 349. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XII. p.* 582. *Tom. XIII. c. XV.* Bücher-Cabinet *p. VI. p.* 67.

*** Span. Succesſions-Krieg *p. II. p.* 203.

§. XLI.

Mortuo Iosepho, Austriacarum prouinciarum regimen suscipiebat Eleonora Magdalena, Iosephi mater, ad Caroli vsque Aduentum, dum interea Vicariatus Regimen, secundum Imperii leges susciperent Palatinus & Saxo. * Durante hoc Vicariatu, Comitia Imperii continuabantur equidem, ita tamen vt Statuum Imperii Legati, quoties a Moguntino euocati, extra ordinem saltim conuenirent. Agebatur in deliberationibus Comitialibus de Capitulatione perpetua, de eademque vii. Iulii inter Collegium Electorale & Principum conuenit, vt norma esset futurae Capitulationis, ita tamen vt capita nonnulla superessent, de quibus nondum conuenerat. ** Visitatio etiam Cameralis continuabatur, dum Caesaris legatis ad eandem constitutis, Abbati Campidonensi & Zimmermanno, Consiliario aulico, nouis mandatis desuper ab Imperii Vicariis prospiceretur. ***

* Extant Edicta Vicariatus in Electis Iuris Publici *Tom. III. p.* 421. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XVII. c. XI.*

** Extat haec Capitulatio perpetua in Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XVII. c. XII. Tom. XIX. c. IV.* Electis Iuris Publici *Tom. II. p.* 583. *Tom. III. p.* 862. Zschackwitz *Leben Iosephi p.* 705. Synt. Iur. Publ. *diss. VI. §. XXXI. sqq.* Bücher-Cabinet *p. IX. p.* 622.

*** In

*** Im Bücher-Cabinet *p.XXII.* reperitur Historia Interregni. Vicariorum Confirmatio Visitationis Cameralis extat in Electis *Tom. III. p.* 1065. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIII. c. X. p.* 583.

§. XLII.

Durante hoc interregno, exardescebant magis controuersiæ inter domum Saxo-Vinariensem & Principem Schwartzburgicum, Arnstadti sedem habentem. Princeps enim Arnstadtiensis feudi lege a Vinariensi Duce tenet Dynastiam Arnstadtiensem, præfecturam Kefernburgensem & oppidum Plauen, terras dominio directo, & superioritati territorii Saxonicæ subiectas. Circa medium seculi XV. autem controuersia oriebatur, an Schwartzburgicis ius subditos suos dictarum terrarum collectandi competat, quod Saxoniæ Duces quantum ad præstationes Imperii & Circulares non vltra, conniuendo potius quam concedendo tolerauerant, de quo lis in iudicio Camerali adhuc continuatur. Postquam autem Antonius Güntherus a Leopoldo Principis dignitate fuisset honoratus, eundemque titulum a. 1709. adsumsisset, copias conduceret, nouum Regimen formaret, contradicebant Vinarienses, ad Ius Landsassiatus Thuringici prouocantes, vi cuius omnes Vasalli etiam *sint subditi,* nec noua Principis dignitas iuri Vinariensi præiudicium adferre possit, quod ex Legibus Imperii, Capitulatione Cæsarea, & Cæsaris potissimum declaratione satis constaret, & dum Schwartzburgici Superioritatis & Landsassiatus iuri se subducere conarentur, Vinarienses per immissos milites Prouinciales IX. Iulii 1711. Arnstadtum occupant, ibidemque mandata adfigunt, quibus iubent, ne subditi Commissioni Saxonicæ sese opponant, potius Ducem Vinariensem Dominum Superiorem adgnoscant. Cancellarius Arnstadtiensis abducitur captiuus, milites Vinarienses ex prædiis Schwartzburgicis annonam aliaque depromunt necessaria, Saxoniæ Electore, tanquam Imperii Vicario hæc singula adprobante. Ægre hoc ferens Princeps, ad Camerale iudicium caussam defert, & Mandatum sine Clausula impetrat de relaxandis captiuis, restituendis ablatis, quo Vinarienses quidem moti, copias suas reducunt, caussam suam tamen publicis scriptis defendentes.*

* Quid in hac controuersia actum, exponitur in Electis Iuris Publici *Tom. I. p.* 959. 1105. *Tom. III. p.* 697. 1077. *Tom. IV. p.* 661. *Tom. V. p.* 553. Prodierunt hac in caussa plura scripta: Vinariensium est *Consilium Historico-Iuridicum in causa Sachsen contra Schwartzburg* 1710. quod tamen cum Obseruationibus Schwartzburgicorum denuo prodiit. Horum est *Gründlicher Beweis, daß das Fürstl. Haus Schwartzburg ein uralter, freyer, unmittelbahrer Reichsstand und zum Voto Virili im Reichs-Fürsten-Rath genugsam qualificiret sey,* 1710. cuius tenor exhibetur in Electis Iuris Publici *Tom. III. p.* 692. Fabri *Staats-Cantzelley Tom.*

Tom. XVII. c. VIII. Vinarienses ediderunt *Vorläuffige Facti Speciem, in Sachen Sachsen-VVeimar contra Schwartzburg-Arnstadt* 1711. *f.* cuius tenor in Electis Iur. Publ. *Tom. III. p.* 786. qua Executio in vrbem & terras Arnstadtienses legitimatur. Schwartzburgici opposuerunt *Gründliche Beantwortung der so genandten Vorläuffigen Facti Speciei* 1712. *f.* Hinc Vinarienses prolixo scripto cum multis adiunctis caussam suam defendunt, sub titulo: *Deductio Iuris & Facti in Sachen Sachsen-VVeimar contra Schwartzburg-Arnstadt* 1712. *f.* Electa Iur. Publ. *Tom. IV. p.* 661. 739. 995. Schwartzburgicorum postea scriptum est: *Quaestio Homagii in caussa Schwartzburg Arnstadt contra Sachsen VVeimar Actenmässig vorgestellet* 1712. *f.* per quod se ab omni homagio liberare conantur. Electa Iuris Publici *Tom. IV. p.* 764. Scripta hac in caussa acta proponuntur in Electis *Tom. V. p.* 553. vbi etiam de controuersia agitur ratione tituli Principalis, quem Vinarienses antea denegauerant. Hi etiam denuo contra Schwartzburgicorum scripta & attentata egerunt, sub titulo: *Abgemüssigte Erleuterungen in Sachen Sachsen VVeimar contra Schwartzburg-Arnstadt* 1715. *f.* quo non solum Quaestio Homagialis, sed etiam Responsio ad facti Speciem discutitur. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XV. c. V. Tom. XVII. c. IX. Tom. XVIII. c. IV. Tom. XX. c. IV.* Bücher-Cabinet *p. XXII. p.* 299.

§. XLIII.

Indicitur interim a Moguntino ad diem xx. Augusti 1711. Electioni dies Francofurtum. Conueherant ibidem ipsi Electores praesentes, Lotharius Franciscus Moguntinus, Carolus Iosephus Treuirensis, Io. Guilielmus Palatinus, vna cum Ioanne Ernesto Friderico Comite de Windisch-Graetz legato Caroli III. tanquam Bohemiae Regis, Ottone Henrico L. B. de Friesen legato Saxonico, Christophoro Burggrauio de Dohna & Friderico Guilielmo L. B. de Schlitz, dicto Görtz, legato Brunsuicensi. Admitti etiam volebant Coloniensis & Bauariae Elector, quorum caussam Papalis Nuntius Albani strenue gerebat, sed dum Collegium hoc abnueret, isti publicis scriptis desuper protestabantur. Fit xxv. Augusti in Curia Francofurtensi Propositio, atque instituuntur primum deliberationes de Capitulatione, quibus prima vice Bohemiae legatus interest. Confecta Capitulatione, dies xii. Octobris electioni definitur, eademque ritu solenni Carolus VI. Imp. eligitur, proclamatur, idemque per litteras Collegii Electoralis, quas Carolus Philippus Palatinus Neoburgicus, Caesari Mediolani offerebat, significabatur. Postquam Electus Imperator xix. Decembris Francofurtum intrasset, in Conclaui Electorali Capitulationem iuramento firmat, atque demum coronatio xxii. Decembris solenni ritu peragitur. * Eodem coronationis tempore Aquisgranenses petebant, vt ipsis adseruatio Insignium Imperialium committeretur, de quo tamen Noribergenses protestabantur. **

* Facit huc *Gegenwärtige Verfassung der Kayserlichen Regierung in Teutschland, wie solche enthalten in Kayser Carl des VI. VVahl-Capitulation* 1713. cui non solum notae, sed etiam varia documenta scriptorum durantibus de Capitulatione deliberationibus exhibitorum,

 fuerunt

fuerunt adiectæ. Singulæ solennitates vna cum scriptis huc facientibus, describuntur in *Diario Electionis & coronationis Caroli VI. Francofurti* 1712. *f.* Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XVIII. c. VI.* Bücher-Cabinet *p. XXVI. p.* 942. Capitulatio extat in Electis Iuris Publici *Tom. IV. p.* 187. Ratificatio & Reuersales *p.* 289. Hanc electionem Angli, Belgæque plurimum promouerunt, prout horam scripta testantur in Electis Iuris Publici *Tom. II. p.* 998. Protestatio Bauari & Coloniensis *Tom. III. p.* 998. Zschackwitz *Leben Iosephi p.* 1117. Facit huc etiam *eines Staatsmannes curieuser Discours über die ietzige VVahl-Capitulation Francfurt* 1711. 4.

** Aquisgranenses enim publicabant *kurtzen Bericht über des Kœnigl. Stuhls und des Heil. Rœm. Reichs freyer Stadt Aachen, bey denen Crœnungen der rœmischen Kœnigen und Kaysern habenden Prærogatiua und Gerechtsam.* Quod scriptum adiectum est Diario Electionis Carolinæ. Cui Noribergenses opposuerunt *kurtzen doch best-gegründeten Gegenbericht, der Lœblichen Reichs-Stadt Aachen gantz neuerlich anmaßenden Anspruch an die Kayserliche und Reichs Kleinodien, so von der Stadt Nürnberg verwahret werden, betreffend.* Vtraque scripta reperiuntur in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XX. c. VI.* Noribergensium etiam caussam suscepit Io. Petrus Ludewig *in Noriberga Insignium Imperialium Tutelari, Halæ* 1713. 4.

§. XLIV.

Hoc interregnum Gallos in Germaniam inuitabat ad turbandum electionis negotium, dum Eugenius Princeps cum exercitu Germanico Gallorum inuasionibus resisteret. In Belgio vero Fœderati VI. Iulii 1711. Arletum capiunt, Duaco vicinum, quod, dum maiori cura muniunt, Comes de Gassion ipsis XII. Iulii aliquam cladem infert, indeque Galli XXIII. Iulii Arletum recuperant, * Fœderati vero Bouchanium post trium hebdomadum obsidionem XII. Septembris capiunt. ** In Italia Sabaudi fides admodum erat suspecta, vt Fœderati iam Cuneum, Susam atque Yvream in fidei securitatem peterent. *** Renouato tamen fœdere, ipse Dux Iulio mense exercitum super montes ducit, atque Sabaudia sibi iterum vindicata, irruptionem tentat in Delphinatum, sed frustraneo cum conatu, Galliæ fines defendente Berwickio Mareschallo, **** nec Sabaudiæ Duce, prout Fœderati contendebant, Gallos adgredi volente. ***** In Hispania vero Stahrenbergius ægre Cataloniæ reliquias contra Gallorum, qui copiis ipsi superiores, defendit, Tortosam, Cerueram & Gironnam frustra tentat. ******

* La Clef *Iuillet* 1711. *p.* 70. *Aoūt p.* 145. *Sept. p.* 199.

** La Clef *Sept.* 1711. *p.* 233. *Octobr. p.* 286. 304. Hist. du Congres d' Vtrecht p. 237. *Le Duc de Marlborough ne laissa pas d' assiéger Bouchain sur l' Escaut. Cette place ouvre le chemin de Cambrai (qui n' est éloignée que de quelques petites lieües) la derniere de toutes celles que la France a de fortifiées sur cette frontiere là, laquelle par consequent demeuroit ouverte aux Alliez. Comme les esprits étoient déia aigris en Angleterre, on y fit peu de*

cas

tas de cette expedition, & bien loin d' en remercier le Duc, comme on avoit fait les années precédentes, on ne fit que rire de sa conquête l' apellant par sobriquet la prise d' un colombier.
*** La Clef *Octobr.* 1710. *p.* 247.
**** La Clef *Sept.* 1711. *p.* 174.
***** La Clef *Octobr.* 1711. *p.* 253.
****** La Clef *Ianv.* 1712. *p.* 32. *Aoút p.* 88. *Ianv.* 1713. *p.* 39.

§. XLV.

Subsequenti anno 1711. ante veris adhuc initium II. Martii Albemarlius Comes fœni horreum, quod Galli Atrebati comparauerant, incendio absumit. * Postquam autem eodem anno Marlborugio suffectus fuisset Ormondius Dux, hic quidem belli continuationem primum præ se ferebat, ast, dum Eugenius Gallos adoriri tentaret, declarabat, sibi iniunctum esse, ne hostili modo contra eosdem ageret, ideoque Angli ad pacem magis magisque inclinabant. ** Nihilominus Quercetum Iunio mense obsidebat Eugenius Princeps, idemque post quindecim dierum obsidionem IV. Iulii deditione capit. *** Grouesteinius interea eodem mense cum tribus millibus, per Galliæ tractum Rhemensem mittebatur, qui post villarum direptiones, variasque exactiones cum multis obsidibus Trarbacum redit. Hoc compensaturi Galli, Pastorio Duce, in Selandiam insulam irrumpunt. **** Sed, postquam Angli a Fœderatis plane discessissent, armorumque suspensionem XVII. Iulii in castris suis publicari fecissent, Germanorum copiæ, quæ Anglis hucusque militauerant, Eugenio accedebant, exceptis Holsatis. ***** Landrecium proximum erat, quod Eugenius obsidione cingebat, vt hoc capto, aditum sibi ad antiquos Gallorum fines pararet, ****** dum interea Galli Dunckerckam, tanquam fidei pignus, Anglis præsidio firmandam relinquerent. Hi etiam Gandauum, Brugas & Nieuportum tanquam medii inter partes litigantes, præsidio adhuc tenebant. ******* Dum autem Eugenius Princeps in Landrecii obsidione hæreret, XXIV. Iulii feralem cladem ad Denaniam accipiebant Fœderati. Albemarlius enim Comes cum parte copiarum ob commeatus securitatem ibidem collocatus, a Gallis, prodente Fœderatorum consilia Ormondio, qui cum integro exercitu ipsum adoriebantur, ferali clade fuit adfectus, Eugenio Principe tardius ipsi in auxilium cum exercitu veniente, & fracto in Scaldim ponte, cum multis suorum millibus fuit captus. Hinc S. Amandi castrum, Marchiennes, aliaque loca Fœderatorum præsidiis firmata Galli occupant, multa millia in captiuitatem abducunt. † Hoc ferale prœlium non solum Eugenium Principem ad soluendam obsidionem adigit, sed

etiam pacem cum Belgis promouet. Galli enim hac victoria vtentes, Duacum obsidione cingunt, idemque VIII. Septembris capiunt, †† quod paulo post IV. Octobris Quercetum fuit insecutum, ††† atque demum Bouchanium, †††† dum interim Belgæ Knockium castrum subito occuparent. ††††† In Italia vero Maio mense 1712. Cæsarei portum Herculis capiunt. ††††††

* La Clef *Avr.* 1712. *p.* 287. Hist. du Congres *p.* 339.
** Hist. du Congres *p.* 312.
*** La Clef *Aout* 1712. *p.* 145. Hist. du Congres *p.* 341.
**** La Clef *Oct.* 1712. *p.* 282.
***** La Clef *Sept.* 1712. *p.* 166.
****** La Clef *Aout* 1712. *p.* 157. *Sept.* 1712. *p.* 166. 199. 201.
******* La Clef *Sept.* 1712. *p.* 199.
† La Clef *Sept.* 1712. *p.* 202.
†† La Clef *Oct.* 1712. *p.* 295. *Nov. p.* 362.
††† La Clef *Nov.* 1712. *p.* 362.
†††† La Clef *Nov. p.* 367. *Dec. p.* 419.
††††† La Clef Nou. *p.* 367.
†††††† La Clef *Iuillet* 1712. *p.* 25.

§. XLVI.

Dum autem per Ministros nouiter constitutos, Anglorum, Annæ potissimum Reginæ animi ad pacem essent præparati, Priorius ineunte Iulio 1711. in Galliam mittebatur; * Menagerius vero & Abbas du Bois in Angliam, cum quibus Oxonii Comes secreto congrediebatur ** Menagerius XXVII. Septembris st. v. 1711. proponebat Septem articulos Præliminares generales, a prioribus istis a. 1709. immo ipsis Gallorum oblatis ante iamdum factis plane differentes, quibus Rex Galliæ promittit, se Annam pro Regina legitima esse adgniturum, concessurum, vt Gallia atque Hispania in perpetuum ab inuicem separentur, singulis in magno fœdere comprehensis satisfiat, Belgii Fœderati & Germaniæ libertati prospiciatur, Dunckerckæ munimenta solo æquentur. *** Et licet Cæsareus legatus, Comes de Gallas hisce attentatis sese opponeret, ipse tamen aula prohibebatur. **** Straffordius Comes cum iisdem propositionibus in Belgium mittebatur, hoc simul consilio, vt loca quædam ad pacis Tractatus proponeret, ***** dum e contrario Imp. amplis ad Belgas litteris scriptis, eosdem dehortaretur. ****** Mittebant equidem Belgæ legatum suum de Buis in Angliam, qui Anglos in viam iterum duceret, ******* Elector Hannoueranus idem per Baronem de Bod-

Bodmar ſcripto IX. Decembris 1711. exhibito, agebat. Sed ſurdis hæc narrabantur, † Regina coram Parlamento aſſerebat, ſe pacem facturam haut eſſe, niſi reſtituta domui Auſtriacæ Hiſpania & India. Parlamentum nouis creatis Paribus, Reginæ deuotis, paci adplaudebat. †† Et dum Regina Aquisgranum, Leodium, Neomagum & Traiectum ad Congresſus locum propoſuiſſet, vltimus placebat, atque ad Congreſſuum initivm XII. Ianuarii 1712. deſtinabatur, ††† Cæſare deſuper proteſtante †††† Eugenium etiam in Angliam mittente. †††††

* La Clef *Nov.* 1711. *p.* 351. *Dec. p.* 411. *Lettre à ſon Seigneur touchant l' Etat & le Progres de la preſente Negociation de Paix.* Mercure Galant *Nov.* 1711. *p.* 810. Mercure Hiſtor. *Sept.* 1711. *p.* 300. Bücher-Cabinet *p. XVI. p.* 157. Hiſt. du Congres d' Vtrecht *p.* 225. Extat etiam ſcriptum ſingulare ſub titulo : *Voyage de Mr. Prior d' Angleterre en France.*

** Qua ratione populus per Menagerii aduentum Londini fuerit concitatus, traditur in Merc. Hiſtor. *Octobr.* 1711. *p.* 439.

*** Merc. Hiſtor. *Nov.* 1711. *p.* 528. Merc. galant *Nov.* 1711. *p.* 816. Actes & Memoires *Tom. I. p.* 131. Hiſt. Raſtadt. Friedens *p.* 16. Bücher-Cabinet *p. XVI. p.* 159. Hiſt. du Congres *p.* 226. La Clef *Decembr.* 1711. *p.* 412. Extant cum Reflexionibus in Electis Iuris Publici *Tom. IV. p.* 117.

**** Hiſt. du Congres *p.* 230.

***** Bücher-Cabinet *p. XVI. p.* 122.

****** Extant hæ litteræ in Actes & Memoires de la Paix d' Vtrecht *Tom. I. p* 134. Merc. Hiſtor. *Ianv.* 1712. *p.* 49. Merc. Galant *Nov.* 1711. *p.* 818. Bücher-Cabinet *p. XVI. pag.* 163.

******* Hiſt. du Congres *p.* 232.

† Actes & Mem. de la Paix d' Vtrecht *Tom. I. p.* 174. La Clef *Mars* 1712. *p.* 207. Merc. Hiſtor. *Ianv.* 1712. *p.* 69. Mercure galant *Ianv.* 1712. *p.* 125. Bücher-Cabinet *p.* 168. Hiſt. du Congres *p.* 234. Electa Iur. Publ. *Tom. IV. p.* 131.

†† Quid in negotio Pacis in Parlamento Anglicano factum, exponitur in la Clef *Fevr.* 1712. *p.* 122. Hiſt. du Congres *p.* 234. *La Reine ayant enfin (apres pluſieurs prorogations) aſſemblé ſon Parlement le* 18. *de Decembre, elle y declara d' avoir fixé le tems & le lieu d' ſon Congrès, où l' on traiteroit de la Paix generale, non-obſtant les artifices de ceux qui ſe plaiſoient dans la guerre.*

††† Merc. Hiſtor. *Dec.* 1711. *p.* 656. Actes & Memoires de la Paix d' Vtrecht *Tom. I. p.* 188. La Clef *Ianv.* 1712. *p.* 68.

†††† Hiſt. du Congres *p.* 239.

††††† Merc. Hiſtor. *Dec.* 1711. *p.* 685.

§. XLVII.

Ianuario menſe 1712. Legati Fœderatorum ſenſim Traiectum veniebant. * Et poſtquam XXVIII. Ianuarii ſuper certis articulis ratione cæremoniarum conueniſſet, ** ſit XXIX. Ianuarii initium Pacis Tracta-

tuum, quibus Anglici saltim, Belgici & Sabaudici legati intererant, quo commutatis inuicem legitimationibus, Episcopus Bristoliensis de pacis negotio præfatur, cui per Abbatem de Polignac respondebatur. *** In tertio congressu III. Februarii instituto, de Protocollo deliberabatur, & licet Angli per vnum suæ gentis hoc geri vellent, contradicentibus tamen reliquis, nouo more, concludebatur, vt cuilibet integrum esset, separato vti Protocollo. **** Petebatur etiam, vt Philippi Andegauensis legati admitterentur, quod tamen haut concedebatur. ***** Nondum aderat Cæsaris legatus, qui ægre licet a Cæsare eo fuit missus, dum Gallorum legati declararent, Capita ista Londini proposita minime tanquam pacis fundamentum, debere considerari. ****** His præmissis, instantibus Fœderatis, Galli VI. Februarii Capita Pacis proponebant, quæ Anglis quidem postulata sua concedebant, Imp. vero Regnum saltim Neapolis & Sardiniæ vna cum Ducatu Mediolanensi offerebant. ******* Ast V. Martii singuli Fœderati Postulata sua separatim erga Gallos proponebant, quæ sane nimia erant, ******** & licet XXX. Martii fixus esset, quo ad ea Galli responderent, hi tamen stato tempore habito congressu, id saltim declarabant, se nunc instructos esse, vt cum singulis conferant, ********* ita tamen, vt non scripto, sed ore saltim agatur. † Inter hasce Pacis agitationes varii oriebantur motus. Vt enim Angli eo certiorem haberent occasionem a Fœderatis discedendi XVI. Februarii 1712. in Parlamento inferiori proponebatur, nec Cæsarem, nec Lusitanos, nec Belgas potissimum, fœderi & officio suo satisfecisse, Anglosque maiores ac istos fecisse impensas, contra Tractatum Securitatis etiam agebatur, licet Belgæ publicis scriptis se desuper defenderent. †† Anglorum vero Regina VI. Iunii Parlamento suo nouum Pacis Proiectum proponebat quid singulis Fœderatis in hac pace sperandum, quod aucto Parium numero, hisque a Reginæ partibus stantibus, singula adprobabat. ††† Philippus Andegauensis, adprobante hoc Gallorum Rege sub initium anni 1712. Bauariæ Electori omne Belgium Hispanicum concedit, qui etiam Luxenburgi & Namurci accepto homagio possessionem adripit. †††† In Germaniæ vero Comitiis XIII. Martii 1712. decernebatur, vt Imperii adlegati ad pacis Tractatus mitterentur, & quidem ex Collegio Electorali Moguntinus & Saxo, ex Principum collegio Austriacus, Palatino-Neoburgicus, Magdeburgensis & Bremensis. Ex Ciuitatibus Augusta & Lubeca, dum autem super mandato Imperii delegatis concedendo non conueniret, Euangelicis postulantibus, vt ad normam Pacis

West-

Westphalicæ dirigeretur, contradicentibus Catholicis, qui statum præsentem in Ecclesiasticis seruari vellent, adlegatio plane cessauit. ††††† Missi tamen Traiectum legati circulorum Associatorum, qui licet in Fœdere cum Anglis ac Belgis comprehensi, Fœdus etiam inter circulos associatos Francofurti ad Mœnum XXXI. Augusti 1711. accedentibus Anglis Belgisque fuisset confirmatum, †††††† ad ipsos tamen pacis Congressus admissi non fuerunt, ††††††† licet cum Anglorum legatis de compensandis Circulorum damnis, & abolenda clausula quarti Articuli plurimum agerent. †††††††† Angli interea haut tecte de pace cum Gallis iamdum facta testabantur, dum non solum, contra quod promiserant, copias suas, publicato armistitio, a Fœderatis seiungerent, sed etiam Bullingbrockium in Galliam mitterent, qui armistitium publicum cum Gallis XIX. Augusti Parisiis concluderet, a XXII. Augusti ad XXII. Decembris duraturum. * Mittebatur etiam Lexingtonius in Hispaniam, quo præsente, Andegauensis VII. Nouembris non solum iuri in successionem Gallicam renuntiabat, Sabaudiæ Ducem hæredem declarans, extincta sua posteritate, sed etiam Dux Bituricensis & Aurelianensis iuri successionis in Hispaniam, sperantes pacem hoc, omni vnione Hispaniam inter & Galliam sublata, promoturum. ** Immo, postquam Dunckerckam tradentibus Gallis, Minorcam insulam Cæsaris nomine hactenus possessam, nunc proprio nomine Angli occuparent, *** aperte declarabant, Reginam, dum pacis negotium parum procedere viderent, separatam cum Gallis esse concluturam: **** Turbabant interim pacis negotium iniuriæ a domesticis Menagerii domesticis Comitis a Rechtern verbis signisque XXVII. Iulii illatæ, postquam de Fœderatorum clade ad Denanium increbuisset. His dum Menagerius haut satisfaceret, potius Comitis a Rechtern domestici propriam vindictam exercerent, Galli pacis negotium tantisper abrumpebant, vsque dum ipsis satis fuerat factum. *****

* Legati, qui adfuerunt, recensentur in Actes & Memoires Tom. I. Bücher-Cabinet *p. XVI. p.* 182. Hist. du Congres' *p.* 241. Lettres Histor. & Galantes Tomo sexto. A parte Imp. aderat Comes de Sintzendorf & Consbruchius atque hoc mortuo, Baro de Kirchner, a parte Gallorum Marchio d'Vxelles, Abbas de Polignac & Menagerius: a parte Anglorum Episcopus Bristoliensis & Comes de Strafford.

** Actes & Mem. *Tom. I. p.* 193. Merc. Histor. *Febr.* 1712. *p.* 221. La Clef du Cabinet *Mars* 1712. *p.* 211. Bücher-Cabinet *p. XVIII. p.* 371.

*** Merc. Histor. *Febr.* 1712. *p.* 225. La Clef *Mars* 1712. *p.* 217. Bücher-Cabinet *p. XVIII. p.* 357. Hist. du Congrès *p.* 246.

Hist

**** Hist. du Congres p. 245. *outre cela on proposa de nommer un Protocolliste, qui pût tenir le Regitre de tout ce qui feroit traité, atten lu qu' il n' y avoit point de Mediateur; les Anglois en presenterent un de leur Nation, mais il fut refusé par la plus part des autres, qui en ayant proposé à leur tour, ceux-ci ne plurent point aux Anglois. Ainsi il fut resolu, que chacune des Nations feroit & garderoit son protocolle à part: quoique avec cet inconvenient que comme l' interêt particulier pouvoit rendre suspecte la fidelité des relations & des regitres, on ne sçauroit obliger personne à y aiouter foi.*

***** Hist. du Congres *p.* 248.

****** Hist. du Congres p.249. *Le iour d' après ce fut le 4. de Fevrier après diné, les Alliez eurent entr' eux une autre conference, qui dura iusque fort avant dans la nuit; il y fut traité des moyens de disposer le Comte de Sinzendorf (qui étoit, à la Haie) à venir au Congrès. Pour cet effet on conclut de s'en tenir à la declaration verbale, que les Plenipotentiaires de France avoient donnée, sçavoir, que les Preliminaires portez a Londres ne pouvoient, ni devoient être considerez, que comme de simples proiéts qui n' obligeoient personne à y deferer, & que chacun pouvoit parler & agir, comme si rien n' avoit été arrêté & conclu.* Et p.254. *quelque repugnance que l' Empereur eût d' entrer en une negotiation, qu'il voyoit bien devoir tourner entierement à son preiudice: il étoit cependant si fort pressé de le faire, qu' il avoit enfin envoyé les ordres au Comte de Sinzendorf, de se porter à Vtrecht, où il parut le soir du 9. C'est à dire 3. iours après que les François eurent fait leurs propositions; desquelles on va parler. Il y vint avec Mons, de Consbrug seul, que l' Empereur avois nommé son troisiéme Plenipotentiaire: le Comte de Goes Ministre Ordinaire de Sa M. Imp. après des Etats Generaux (qui avoit été nommé le second) n' ayant pas voulu accepter cet emploi, sous pretexte, que comme il étoit le plus ancien Conseiller de l' Empereur, il auroit dû être le premier des Plenipotentiaires de S. M. Imp.*

******* Titulus erat: *Explication specifique des offres de la France pour la Paix Generale, à la satisfaction de tous les Interessez dans la Guerre presente.* Hist. du Congres *p.*254. La Clef *Avril* 1712 *p.*281. Actes & Mem. *de la* Paix *Tom. I. p.*198. Mercure Galant *Fevr.* 1712. *p.*257. Merc. Histor. *Fevr.* 1712. *p.* 228. Diem equidem hæc scripta definiunt XI. Februarii: Verum, sequimur Historiam Congressus Traiecti impressam, quæ dies probe distinguit & hanc propositionem ante Cæsareorum aduentum factam adserit.

******** Actes & Mem. de la Paix *Tom. I. p.*203. Merc. Histor. *Mars* 1712. *p.*331. Merc. Galant *Mars* 1712. *p.* 376. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIX. c. IX.* La Clef *Mars* 1712. *p.* 314. Hist. du Congres *p.*265. vbi *p.* 296. additur: *si les propositions où offres du Roi T. C. avoient paru bien petits & s' étendre à peu de choses les demandes des Alliez, du moins de quelques uns en particulier, parurent d' autant plus amples & étenduës: en sorte que l' esperance de trouver des temperamens pour râprocher les esprits, n' étoit pas fort grande. Entre les reflexions qu' on fit sur la maniere de proceder des uns & des autres, il parut, que les Alliez avoient donné un grand champ aux François, de travailler à leur desunion: chacun ayant proposé ses pretensions à part, au lieu d' avoir du ne faire qu' on corps de toutes demandes, afin qu' on ne les pût pas desunir; mais puisque chacun d' eux fit les siennes à part; on donnoit lieu aux François de traiter avec chacun en particulier, dans une esperance à autant mieux fondée de les desunir, que comme quelques Alliez demandoient peu de choses pour eux-mêmes il étoit facile au Roi de France de les contenter, & ainsi de les détacher de l' Alliance.*

Pri-

Priuatis curis prodiit *Memoire contenant les Vsurpations de la France, pendant le Regne du Roi Louis XIV.* in Electis Iur. Publ. *Tom. I. p.* 670.

********* Hist. du Congres' p. 299. Gallorum responsio ad Protocollum data, hæc erat: *Comme on s' est donné de part & d' autre des propositions reciproques par écrit, nous croyons étre presentement en état, d' entrer en negotiation avec tous les Alliez, suivant les formes vsitées dans les precedens Congrès.* Bücher-Cabinet *p. XVIII. p.* 334. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XVIII. c. VIII.*

† Hist. du Congres' *p.* 301. Bücher-Cabinet *p. XVIII. p.* 335.

†† La Clef Avril 1712. p. 270. *on mit en deliberation le* 15. *Fevrier si la Maison d' Autriche, les Hollandois, & le Roi de Portugal avoient rempli les conditions & les engagemens de leurs Traitez: mais la negative l' emporta de* 237. *voix contre* 90. Merc. Histor. *Mars* 1712. *p.* 296. *Avril* 1712. *p.* 414. Sed contra hæc prodiit *Resolution de L. H. P. Memoires & Documents servant à montrer, que l' est a tort que les Etats Generaux sont chargez par les Resolutions de la Chambre des Communes du Parlement de la Grande Bretagne.* Acta & scripta hac in re reperiuntur in Actes & Memoires de la Paix d' Vtrecht *Tom. I. p.* 342. In Bücher-Cabinet *p. X. p.* 895. reperitur *Nachricht von denen allerneuesten Streitigkeiten zwischen dem Parlament in Engelland, und denen Herren General Staaten.* Facit huc etiam *Discours sur la Barriere des Hollandois à Roterdam* 1712. 12. Hist. du Congres *pag.* 303.

††† La Clef *Août* 1712. *p.* 126. Hist. du Congrès *p.* 331. Facit huc etiam *Histoire succincte du dernier Parlement de la Grande Bretagne* 1713. 8. & *Les Soupirs de l' Europe à la veuë du Proiet de Paix* 1712. 12. vbi singula hæc examinantur. Litteræ vero Belgarum, quibus Angliæ Reginam a Pace separata dehortari conantur, reperiuntur in Merc. Histor. *Iuin* 1712. *p.* 662. Mercure Galant *Iuin* 1712. *p.* 271. Actes & Mem. de la Paix *Tom. I. p.* 502. Ministerii vero Anglicani artes describuntur in *Rapport du Comité Secret par Robert VValpole.* Hist. du Congres' *p.* 314.

†††† Promissio iamdum VII. Nouembris 1702. a Gallorum Rege fuerat facta. Postquam autem de pace agi cœptum, Belgii Hispanici prouinciæ Electori cedebantur, concesso desuper diplomate Madriti II. Ianuarii 1712. quod extat sub finem Tomi primi Actes & Memoires de la Paix d' Vtrecht. Hoc tamen sub certis saltim conditionibus fuit factum, quæ reperiuntur *Tom. II. p.* 313. La Clef *Ianv.* 1713. *p.* 88.

††††† Post Pacis Præliminaria Hagæ Comitum signata, Imp. iamdum per Commissionis, vt dicitur, Decretum XVIII. Iulii 1709. illud de pace tractanda Statibus in Comitiis significauerat. Repetebatur hoc sub initium Tractatuum Traiectensium Kl. Martii 1712. Controuersias vero & deliberationes in Comitiis super hoc negotio recensent Electa Iuris Publici *Tom. III. p.* 91. & *Tom. IV. p.* 474. Prodiit hac in caussa *Vnvorgreifliches Bedencken über der Concurrentz der Fürsten des Reichs bey der bevorstehenden Abhandlung des Friedens* 1709. 4. quod auctorem adgnoscit Dominum de Rheinbawen. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIV. p.* 860. Electa Iur. Publ. *Tom. III. p.* 387.

†††††† Extat in Electis Iur. Publ. *Tom. III. p.* 1051. Denuo etiam Anglis Belgisque accedentibus. Extant Acta huius renouati fœderis in *Staats-Cantzelley Tom. XVIII. cap. VII.*

††††††† Quid in hac materia in caussa Circulorum Associatorum factum, exponitur in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XIV. c. VIII.* Hi Circuli etiam caussas postulatorum suorum singulari scripto declarabant, sub titulo: *Discours sur la demande, que les Cercles de l' Empire, compris dans la grande Alliance, ont fait au Congres pour la Paix, touchant la Restitution de ce qui a été cedé à la France par la Paix de Münster & les Traités suivans.* Extat in Actes & Mem. *Tom. I. p.* 244. Nitebantur Circuli isti potissimum verbis fœderis cum Anglis Belgisque conclusi art. VIII. *stipulantur sibi, vt inter alia præprimis etiam Redintegrationis superiorum Imperii Circulorum mediante Restitutione tot ab iis auulsorum Commembrorum, Ciuitatum terrarumque, in pristinum statum & iura quo ante auulsionem ab Imperio gauisi sunt, cura ratioque habeatur, nullumque mediorum ad eam obtinendam conducentium omittatur, propterea que separatos inire tractatus fas non sit, sed vt de pace coniunctim tractetur, eaque non aliter nisi obtensa prius, in quantum possibile, Redintegratione supra memoratorum Circulorum omni meliori quo fieri potest & tutiori quam hactenus modo satis superque prospectum fuerit, concludatur.* Dilucidius hoc in articulo separato renouati a. 1711. fœderis Nordlingensis explicatur, in quo hæc verba: *quandoquidem potissimum associatorum Circulorum belli scopus fuerit, vt pro maiori securitate, diuino fauente Numine, vi armorum associatorum aut futura pace, contra continuas Coronæ Gallicæ pacis transgressiones meliorem obicem & repagulum obtinerent, hucusque ab vna quidem parte compertum sit, a Serenissima & Potentissima Magnæ Britanniæ Regina, & Dominis vniti Belgii Ordinibus Generalibus nihil neglectum fuisse, quod ad obtinendum finem tam salutarem inseruire potuerit, ab altera tamen parte videatur, vix talem securitatem obtineri nisi recuperandi auulsa Imperii (sc. vniuersa Alsatia, Suntgouia & Brisgouia, nec non trium Episcopatuum, Metensis, Tulonensis & Verodunensis, Ducatus quoque Lotharingiæ ratio habeatur. Spondent itaque Domini Fœderati, sese tam vi armorum, quam futura pace pro virili omni cura & opera conaturos, vt prædicti status auulsi, si possibile sit, imperio reuniantur, & Serenissimus quoque Lotharingiæ Dux æquam & conuenientem satisfactionem obtineat.* Dum autem Angli horum Circulorum cura plane nulla habita, de pace agerent, singulari scripto de XXX. Decembris 1712. desuper Circuli conquerebantur, quod extat in Actes & Mem. *Tom. I. p.* 423.

†††††††† Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XV. c. II.* Electa Iur. Publ. *Tom. II. p.* 477. Zschackwitz *p.* 323. In Præliminaribus quidem Pacis art. XIII. insertum: *La Reyne de la Grande Bretagne & les Seigneurs Etats Generaux, soutenant que la clause inserée dans l' article IV. du Traité de Ryswick, touchant la Religion, est contre la teneur de la Paix VVestphalie, & que consequemment elle devoit être revoquée, il à trouvé bon que cette affaire sera remise à la Négotiation de la Paix generale.* Hac de caussa etiam Traiecti varii instituti Congressus III. Martii 1712. præsente Bristoliensi Episcopo & Sintzendorfio Comite, Diarium Pacis Traiect. *p.* 83. & alius VII. Aprilis p. 282. Inter Postulata etiam Anglorum Reginæ V. Martii 1712. exhibita, erat, vt hæc Clausula aboleretur. Actes & Mem. de la Paix *Tom. I. p.* 213. & prolixius adhuc in postulatis Belgarum *p.* 234. Sic etiam pro Reformatis Silesiæ sollicitabatur Actes & Mem. *Tom. III. p.* 559. & pro Hugonottis *Tom. IV. p.* 416. Sed quam contrarius fuerit Papa, patet ex litteris illius ad Patrem le Tellier, Regi a confessionibus sacris *Tom. I. p.* 534. *ainsi que nous vous exhortons par toutes les plus vives expressions de nôtre amour Paternel, & vous coniurons que vous sollicitiez puissamment, & animiez par vos Conseils le Roi Tres Chrêtien & ses Ministres, à s' opposer dans vne circonstance si pressante, aux efforts des aduersaires des Catholiques, avec vigeur & fermeté; afin que dans les*

les susdites Negotiations, il ne se passe rien au preiudice de la Sainte Religion, & de ceux, qui en procurent l' avancement. In pace cum Borussorum Rege conclusa art. VI. Galli promittunt: *Dominus Rex Christianissimus hanc sibi mentem esse declarat, vt prædicta Pax VVestphalica tam in sacris quam in profanis sarta tutaque permaneat, perinde ac si hic ad verbum inserta esset.* Idem dicitur in pace Anglicana *art. XXI.* Belgica *art. XXIII.* quæ tamen a Gallis parum fuerunt seruata.

* La Clef *Sept.* 1712. *p.* 198. *Oct. p.* 247. Bücher-Cabinet *p. XVIII. p.* 440. Merc. Hist. *Sept.* 1712. *p.* 311. Actes & Mem. de la Paix *Tom. II. p.* 323. Merc. Galant *Sept.* 1712. *p.* 91.

** Hist. du Congrès *p.* 349. La Clef *Sept.* 1712. *p.* 161. Extant renuntiationis litteræ in Actes & Memoires de la Paix d' Vtrecht *Tom. II. p.* 329. 364. *sqq.* La Clef *Ianv.* 1713. *p.* 61. *Mai p.* 314.

*** Hist. du Congres' *p.* 343.

**** Hist. du Congres' p. 345. *Enfin La Reine vouloit terminer la guerre, à quelque prix que ce fut, & pour contraindre les Alliez à la Paix, elle donna non seulement ordre à ce que toutes ses Troupes en Espagne & en Portugal, fussent promtement retirées dans son Royaume mais aussi elle cassa vne seule fois trente-deux Regimens de ses Troupes, & fit cesser le travail de tous le Ouvriers surnumeraires, qu' on avoit été obligé d' occuper à Chattam, pendant la Guerre, à la construction des vaisseaux.*

***** Caussam sic exponit Hist. du Congres' p. 357. *Le Comte de Rechteren vn des Deputez au Congres' de la part de la Prouince de Over-Yssel, passa en carosse le 27. de Iuillet (iour de la nouvelle de la défaite pres' de Demain) devant l' Hôtel de Mons. Ménager: quelques Laquais de celui-ci se trouvans à la porte, firent quelques gestes de main, comme s'ils avoient voulu insulter & se moquer des Domestiques & des Laquais du Comte, qui étoient sur le derriere de son carosse. Quelques iours apres' le Comte ayant pris dans son carosse Mons. de Mormont, Plenipotentiaire de la Province de Zelande, passa encore devant l' Hôtel du dit Ministre de France, & les mêmes laquais en firent à peu pres' autant que la premiere fois, se moquans des gens du Comte, par des gestes de main & signes de mépris.* Acta huc facientia reperiuntur in Actes & Mem. de la Paix *Tom. II. p.* 262. Electis Iuris Publici *Tom. V. p.* 3. Bücher-Cabinet *p. XVIII. p.* 459.

§. XLVIII.

Dum igitur Angli plane a Fœderatis discederent, Belgæ Fœderati metuentes, ne belli onera, maxime ratione subsidiorum, ad ipsos solos deuoluerentur, æque ad pacem adspirabant, sollicitante eosdem Straffordio. * Hic etiam tantum apud eosdem promouit, vt cum Anglis XXIX. Ianuarii 1713. nouum de securitate Limitum concluderent Tractatum. ** Lite etiam cum Comite de Rechtern composita, Pacis Tractatus redintegrantur. Imp. licet paci vniuersali haut accederet, se classe destitutum videns, de Catalonia relinquenda atque Italiæ Neu-

tralitate XIV. Martii 1713. paciſcebatur: *** Anglorum claſſe militem Cæſareum transferente, licet Cataloni bellum adhuc contra Gallos ſtrenue continuarent. Poſtquam autem Fœderati reliqui armiſtitio ſubſcripſiſſent; pacis conditiones cum iisdem componebantur, vt, dum ſolus adhuc ſupereſſet Imp. cui cum Gallis non conueniret, hi XI. Aprilis 1713. noua capita proponebant, quibus Galli declarabant, pacem Ryswicenſem baſem futuram pacis cum Imperio, qua ratione ſe obligabant ad Briſacum reſtituendum cum munimento Kehl, ſolo æquandis munimentis cis Rhenum extructis, Fortalitio etiam Ludouici, relinquendum Imp. Landauium, regnum Neapolitanum, Ducatum Mediolanenſem, portus in Statu Præſidii ſitos, Belgium Hiſpanicum, ita tamen, vt Boruſſiæ Regi quidquid in Geldria poſſideat, vna cum præfectura Keſſel cedatur, atque pro Vrſina Principe Principatus triginta millium redituum annuorum. Præter hoc poſtulabant, vt Colonienſis Elector pleno iure reſtitueretur, Bauariæ Elector ſingulas terras, excepto Palatinatu ſuperiori vna cum nono Electoratu reciperet, omnia damna ipſi illata, & quidquid contra Ilbeshcimenſes Tractatus **** Imp. ex Monachienſi Præfectura percepiſſet, compenſetur, facta etiam reſtitutione pretioſorum, machinarum abductarum & rerum mobilium, Sardiniæ etiam regnum concedatur. ***** Belgis præſidii ius in arce Leodienſi, vrbe & arce Huienſi concedatur, munimenta Bonnæ ſolo æquentur. Bauariæ Electori tantiſper Luxenburgenſi & Namurcenſi prouincia gaudeat, vsque dum ipſi de ſingulis fuerit ſatisfactum. Duci etiam S. Petri ratione Principatus Sabionetæ aliarumque prætenſionum ſatisfiat. ****** Licet autem hæc Imp. minus probarentur, reliqui tamen Fœderati, Angli, Luſitani, Boruſſi, Sabaudiæ Dux, Belgæ eodem die adhuc pacem ſignabant. ******* Anglis promittitur, Regem ſucceſſionem Proteſtantium adgnoſcere, nec illis qui eam turbare vellent, vnquam auxilium laturum, Galliam cum Hiſpania nunquam vnitam iri, Dunckerckæ munimenta ſolo æquanda, Sinus & Fretum Hudſon, Inſula Sancti Chriſtophori, Noua Scotia, Terra Noua Anglis cum libertate commerciorum & ſeruorum, Aſſiento dicto, ******** relinquuntur in perpetuum poſſidenda: Sabaudiæ Duci reſtitutio terrarum, Vallis Pragelas, cum munimentis Exilles & Feneſtrelles aliisque vallibus Pedemonto vicinis, vna cum regno Siciliæ ceduntur, ceſſiones a Leopoldo Imp. in Ducatu Mediolanenſi factæ confirmantur. Luſitaniæ Regi terræ quædam Americanæ inter Fluuium Amazo-

mazonum & Iapoc conceduntur. Borussiæ Regi conceditur pars Geldriæ Hispanicæ, quam copiis ipsius occupatam tenebat, vna cum tractu Kesselano & præfectura Krieckenbec. Confirmatur etiam possessio Principatus Nouicastri, ita vt Borussorum Rex cedat iuri suo in Principatum Arausionensem, titulo tamen retento. Belgæ vero restituunt Regi Insulas, Ariam, Bethunam, castrum S. Venantii, in cuius vicem Galli restitutionem Belgii Hispanici in fauorem domus Austriacæ pollicentur. ********* Cæsaris vero Legati ante discessum suum publicis scriptis exponebant rationes denegatæ subscriptionis. †

* Hist. du Congrès *p.* 374.

** Extat in Hist. du Congrès *p.* 399. Electis Iur. Publ. *Tom.V. p* 194.

*** Extat in La Clef *Mai* 1713. *p.* 306. Hist. du Congrès *p.* 407. 450. Electa Iur. Publ. *Tom.V. p.* 269.

**** Præfectura enim Monachiensis per Tractatus Ilbesheimenses, quibus Bauaria Imp. cedebatur, Electoris Coniugi pleno iure fuerat relicta, prout supradictum. Sed, cum Bauari conscio Electore nefaria contra Cæsareos consilia fouerent, hi etiam Monachium occupabant XVI. Maii 1705. eiusdemque ditionis reditibus libere postmodum fruebantur, quorum restitutionem Galli petebant. Cæsar tamen singulari deductione demonstrauit, Bauaros potius dictos infregisse Tractatus, quam ipsum, quæ extat in Electis *Tom. V. p.* 641. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XXI. p.* 681. In pace quidem cum Belgis art. IX. hæc inseruntur: *on est aussi conuenu que l' Electeur de Baviere conservera la Souverainité & les revenus de la Ville & Duché de Luxembourg & de leurs dependances, appartenances, annexes & enclavemens iusqu' à ce qu'il ait esté dedommagé de ses pretensions à l' égard du Traité d' Ilmersheim : & l' on est convenu que ce dedommagement sera regli par les arbitres, dont on conviendra & du nombre desquels la Reyne de la Grande Bretagne a consenti d' estre. Et ce reglement se fera par les dits Arbitres le plûtôt qu' il sera possible.* His etiam Rastadti instabat Villarsius: verum a Cæsare plane reiiciebatur, Vid. Histor. Rastadt. Friedens *p.* 181.

***** Huic etiam Galli instabant, ad idemque Belgas *art. IX.* obligauerunt. Prodiit hac in caussa *La Sardaigne Paranymphe de la Paix aux Souuerains de l' Europe à Boulogne* 1714. 8. quo scripto auctor suadet, vt loco Sardiniæ Cæsar admihistrationem hæreditariam Belgii Hispanici Bauaro cedat. Sed desistebant tandem Galli Rastadti ab hoc postulato.

****** Hist. du Congrès *p.* 425. Electa Iur. Publ. *Tom.V. p.* 431.

******* Hist. du Congrès *p.* 429. Postquam Gallorum articulos Cæsareis legatis propositos exhibuisset, addit: *En pleine foi de ce que ces Articles étoient ceux que le Roi de France proposoit, les Ministres de la Reine d' Angleterre les souscrivirent en les communiquant au Comte de Sinzendorff & à son Collegue, qui ne trouvans pas, que leurs Plein-pouvoirs les authorisassent à les accepter, refuserent d' y donner leur consentement: ce qui n' empêcha pas que les Ministres des Puissances qui étoient convenus de leurs Traitez particuliers, ne les signassent le même iour. Les Plenipotentiaires de France s' étant trouvez à deux heures après midi chez l' Evêque de Bristol (où le Comte de Strafford se rendit aussi) y signerent les Traitez*

de Paix & de Commerce entre la Grande Bretagne & la France ; & comme les Ministres de Savoie y étoient survenus, ils signerent en même tems celui de Son Altesse Royale avec la France. Le Comte de Straffort ayant ce teur là invité a diner les Ministres des Rois de Portugal & de Prusse, avec ceux des Etats Generaux, & ayant pris avec soi ceux qui se trouvoient chez l' Evêque avec l' Evêque même, tous allerent a l' Hôtel du Comte. Personne ne sçait ni ce qui s' étoit passé chez l' Evêque, ni ce qu' on alloit faire chez le Comte. Le Public considere ce repas comme un de ceux que les Ministres avoient coutûme de se donner mutuellement chez eux, & personne n' avoit entendu dire que la Paix fut si prête à être signée. Cependant elle le fut par ceux qui s' étoient trouvez chez l' Evêque de Bristol & par les autres après le diné chez le Comte de Straffort. Les Portugais la signerent sur les 8. heures du soir & les Ministres du Roi de Prusse à 11. heures. Mais comme ceux des Etats Generaux avoient à collationner deux Traitez forts longs & étendus sçavoir celui de Paix & celui de Commerce, leur signature ne se fit qu' a 2. heures après minuit dans le même lieu.

******** Quid Affiento notet, plenius exponitur in Bücher-Cabinet *p.XIV.p.* 612.

********* Singula hæc Pacis Instrumenta reperiuntur in Actes & Memoires Touchant la Paix d' Vtrecht *Tom. IV.* Elect. Iur. Publ. *Tom. V. pag.* 355.605.697.819. Fabri *Staats-Cantzelley Tom.XXII. c.XII.*

† Extat enim *Deduction des raisons, pour lesquelles S. M. I. ne pouvoit point souscrire à cette Paix, & des preiudice qu' elle Lui causoit*, & quidem sub forma litterarum Eugenii Principis ad Ministrum Status Anglicanum; cuius contenta breuiter exhibentur in Hist. du Congrès p.439. Potissimum autem hæ rationes in eo constabant, quod Pax ista Traiectensis magno fœderi sit contraria, in cuius art.II. hæc verba : *Sacra Sua Cæsarea Maiestas, Sacra Regia Maiestas Magnæ Britanniæ & Domini Ordines Generales cum nulla res ipsis magis cordi sit, quam Pax & tranquillitas generalis totius Europæ, iudicauerunt, ad eam stabiliendam nihil efficacius futurum quam procurando Cæsareæ Suæ Maiestati, ratione prætensionis suæ in Successionem Hispanicam, satisfactionem æquam & rationi conuenientem, & vt Rex Magnæ Britanniæ & Domini Ordines Generales securitatem particularem & sufficientem, pro Regnis, Prouinciis, ditionibus suis, & pro nauigatione & commerciis subditorum suorum adipiscantur.* & art. VIII. *neutri partium fas sit bello semel suscepto de pace cum hoste tractare, nisi coniunctim & communicatis consiliis cum altera parte, nec pax ineatur nisi adepta prius pro Cæsarea sua Maiestate satisfactione æqua & rationi conueniente, & pro Regia Sua Maiestate Magnæ Britanniæ & Dominis Ordinibus Generalibus securitate particulari Regnorum, Prouinciarum, ditionum, Nauigationis & Commerciorum suorum.* Contraria ista erat Præliminaribus Pacis, promissis Reginæ coram Parlamento sæpius iteratis, se a bello non cessaturam, vsque dum Hispania atque India in domum Austriacam fuerint translata, & quod pacis conditiones plane sint exorbitantes. Vid. etiam *Plan des Vtrechtischen parforce Friedens* in Electis Iuris Publ. *Tom. V. p.*186.

§. XLIX.

Bellum igitur in Germania continuabatur, dum Cæsar copiis ex Hispania atque Italia eductis, milite Germano suffultus, exercitum, Eugenio

genio Duce, ad Rhenum mitteret, decreto etiam in Comitiis quatuor Myriadum (*Millionen*) auxilio. * Aſt Galli copiis longe ſuperiores XXIV. Iunii Landauium licet nouis munimentis inſtructum, gubernante illud Alexandro Würtenbergico, obſident, qui, licet vrbem ſtrenue defenderet, demum XX. Auguſti ad deditionem fuit compulſus. ** Exeunte Auguſto noua ab Imp. contra Gallos, Bauarum & Colonienſem publicabatur belli declaratio. *** Villarſius vero Gallorum Dux, poſtquam Rhenum tranſiiſſet, improuiſo Germanorum aggeres Friburgo præductos & a Vaubonnio defenſos perrumpit, **** Friburgum XVI. Septembris obſidet, idemque per Harſchium ſtrenue defenſum cum arcibus ſuis XVI. Nouembris capit. ***** Et licet Eugenius vtrique oppido ſubuenire vellet, illud tamen, dum copiis longe eſſet inferior, equitatu potius prævaleret, & ſubmiſſæ a Germaniæ Principibus copiæ ad nutum ipſius haut agerent, illud tentare non fuit auſus. ******

* Electa Iuris Publici *Tom. V. p.* 876. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XXI. cap. X. Tom. XXII. cap. XI.*

** La Clef *Août* 1713. *p.* 105. *Sept.* 177. *Oct. p.* 261. Hiſt. du Congrès *p.* 465.

*** La Clef *Nov.* 1713. *p.* 303. Electa Iur. Publ. *Tom. V. p.* 836.

**** La Clef *Nov.* 1713. *p.* 339.

***** La Clef *Nov.* 1713. *p.* 345. *Dec. p.* 383. *Ianv.* 1714. *p.* 45.

****** Status hic exercitus Germanici probe deſcribitur in Hiſt. du Congrès *p.* 465. *Il y auroit peutêtre dequoi s' étonner de ce que le Prince Eugéne ne tenta point le ſecours ni de l' une ni de l' autre place, ſi on ne ſçavoit, qu' il étoit non ſeulement de beaucoup inferieur en monde au Maréchal, mais auſſi qu' une grande partie de la Cavalerie de quelques Princes d' Allemagne ne put ou ne voulut point agir de concert avec le reſte de l' Armée, ſuivant un ordre contraire de leurs Maîtres qui pour prix de leur ſecours avoit pretendu a S. M. Imp. des graces qu' elle ne crut pas leur devoir accorder. C' eſt le deſtin de ce grand Corps de l' Empire d' ailleurs ſi redoutable, d' être deſuni & brullé dans les beſoins les plus preſſans, par des interêts & des vües differentes de ſes Membres, qui ſouvent à contre-tems ſe prevalant de leur independance & immunité particuliere, ſont les difficiles à fournir leur contingent, & retardent ainſi le bien & l' Interêt public. Ie ne dis rien des ordres que les Troupes particuliérement celles des Cercles, reçoivent ſouvent immediatement, de ne ſe point laiſſer ſeparer, ou de ne point avancer au delà de tel ou tel Diſtrict, quelque beſoin ou quelle convenance qu' il y ait, d' agir autrement. Un tel ménage rompe ou retarde ſouvent les meſures des Generaux, ou grand preiudice de la Cauſe commune.*

§. L.

Licet autem continuatio belli in Comitiis, exeunte anno 1713. iamdum, ad eandemque Quinque Myriades XXII. Decembris denuo fuiſſent decreta, * Gallus tamen æque ac Imperator ad pacem adſpirabant.

Iſte

Iste modo per Papam, modo Moguntino & Palatino noua capita proponebat pacis in Imperio ineundæ; Tandem obstetricante Piazza Cardinale ** & Hundheimio Barone, post varios ipsius cum Gallis, Metis atque Argentorati institutos congressus, Rastadti XXVI. Nouembris 1713. conuenerunt Eugenius Princeps & Dux de Villars. *** Difficiles sub initium videbantur Pacis Tractatus, dum Galli non solum de Hispaniæ successione omnem caussam definiri vellent, sed etiam præter Landauium & Ludouici Fortalitium, quæ tamen Traiecti Imp. concesserant, postularent, vt Bauariæ Elector non solum in integrum restitueretur, sed etiam damna [illegible]ata resarcirentur, Brisaci munimenta solo æquarentur: Præfectura Germersheim & Seltz Gallis cederetur: cessio Siciliæ Sabaudiæ Duci facta, confirmaretur. Dum autem, Eugenius hæc concedere nollet, **** iam in eo erat, vt pacis Tractatus abrumperentur. Conuenerat equidem inter vtrosque de certo Proiecto, ***** quod tamen Gallorum Rex reiiciebat. Dum interim Eugenius Princeps Stutgardiam, Villarsius Argentoratum secederet, Rege tandem Cæsaris conditiones adprobante, Rastadti iterum conuenerunt, ibidemque pacis Instrumentum plane adornabant, cuius articuli quidam separati VI. Martii, ipsum vero Instrumentum VII. inter horam tertiam & quartam matutinam fuit subscriptum. ****** Constat illud XXXVII. Articulis, & quidem fundamenti loco ponuntur pax Westphalica, Nouiomagensis & Ryswicensis. Hinc Brisacum & Friburgum vna cum munimento Kehl, castrum etiam Bitsch & Homburg restituuntur, munimenta Gallorum cis Rhenum destrui promittuntur, Landauium vero cum pagis Nusdorf, Dannheim & Queichheim Gallis relinquuntur. Consentit Rex Galliæ in nonum Electoratum. Promittitur restitutio Bauariæ & Coloniensis Electoris pleno iure, cum omnibus mobilibus & pretiosis ipsi ablatis. In Bonna Imperio sit ius præsidii. Imp. promittitur restitutio Belgii Hispanici, vna cum Menena & Tornaco, ita tamen, vt quæ Borussorum Regi per pacem Traiectensem fuerint cessa, penes ipsum maneant. Conceduntur Imp. Regnum Neapolitanum, & Sardiniæ vna cum vrbibus & portubus in Statu Præsidii sitis. Hæ autem conditiones per pacem Generalem in loco medio confirmari debeant, atque ab Imperio adprobari. Adiecti sunt tres Articuli separati, quorum primus Titulos Imp. Hispanicos concernit, quod exinde nullum alteri præiudicium possit accedere. Alter idioma Gallicum, quod contra morem alias receptum neque hoc in præiudicium possit adduci.

Ter-

Tertio loca Generalis Pacis decernuntur Schafhusa, Bada Ergouiæ & Frauenfelda, optione Gallorum Regi relicta. *******

* Extat Decretum Comitiale, Augustæ Vindelicorum XXII. Decembris 1713. in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XXII. p.* 588.

** La Clef Ianv. 1714. *on prétend que cette negotiation fut menagée par Mr. le Cardinal Piazza, par ordre du Pape, qui comme Pere commun souhaitoit de voir la Paix rétablie entre les Princes Chrêtiens.*

*** Quid Rastadti actum, exponitur in La Clef *Ianv.* 1714. *p.* 52. *Febr.* 1714. *p.* 127. Electis Iuris Publici *Tom. I. p.* 29. Hist. Rastadt. Friedens *p.* 23. Hist. du Congrès p. 468. *ce fut après la prise de Fribourg & sur la fin du mois de Novembre, que le Baron de Hundheim Ministre de S. A. E. Palatine & Mons. de la Houssaye Intendant de l' Alsace, après quelques pourparles & après quelques allées & venuës auprès des Generaux des deux Armées le Prince Eugéne & le Maréchal de Villars, avoient fait si bien, que ceux-ci se rendirent tous deux en même tems à Rastadt (Château ou lieu de l' ancienne Residence des Princes de Bade) où ils commencerent à conferer sur les moyens de la faire la Paix.*

**** Patet hoc ex litteris Eugenii Principis ad Löwensteinium Principem, Cæsaris in Comitiis Commissarium, in Hist. Rastadt. Friedens *p.* 29. & ad Circulos associatos *p.* 30. Hist. du Congrès p. 469. *Le Prince Eugéne insistoit sur ce qu' on cedât à l' Empereur non-seulement tout ce qu' on lui avoit offert dans les Conferences d' Vtrecht, mais encore d' autres choses qui étoient de sa convenance & necessaires pour la sureté de l' Empire. Le Maréchal au contraire vouloit rabatre beaucoup des premiéres propositions sous le nom de nouvelles conquêtes, qu' il avoit fait, & en dedommagement des dépenses que le Roi T.C. auroit dû faire dans la poursuite de la guerre.* Hist. Rastadt. Friedens *p.* 63. 124.

***** Exhibetur illud in Hist. Rastadt. Friedens *p.* 52.

****** Hist. Rastadt. Friedens *p.* 39. La Clef *Avril* 1714. *p.* 267. *Mai p.* 342.

******* Extat Instrumentum Integrum in Historie Rastadt. Friedens *p.* 140. Electis Iuris Publici *Tom. VI. pag.* 319. La Clef *Iuin* 1714. *p.* 399. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XXII. c. XIII.*

§. LI.

Dum vero secundum Imperii leges, ad pacem ineundam, huius etiam Consensus esset necessarius, de eodemque procurando Cæsar promisisset, Cæsar pacem hanc conclusam per Commissionis Decretum, cum Imperii Statibus XXIV. Martii 1714. communicat, * vrgentem necessitatem adlegans, quod tempore tam breui, Imperii consensus non fuerit requisitus, nihil tamen fine consilio & consensu Moguntini atque Statuum potentiorum, qui legatos suos Viennæ haberent, fuisse actum. Interim dum hæc in exemplum non sint trahenda, postulat ab Imperii Statibus, vt vel Imp. Pacis negotium in Conuentu vniuersali Badæ instituendo nomine Imperii committant, vel decretam iamdum Im-

 perii

perii deputationem ad locum istum mittant. Catholici equidem Status Imp. integrum Pacis negotium committendum esse arbitrabantur; Euangelici vero per Votum Commune, a Magdeburgico prolatum, decretam iamdum Deputationem Imperii adornari malebant, insimul explicationem Articuli tertii ad abolendam potissimum clausulam quarti articuli Pacis Ryswicensis, petebant. Postquam autem XXI. Aprilis caussa hæc in Principum Collegio denuo fuisset agitata, Euangelici Principes consentiebant equidem, vt Imp. pacis negotium committeretur, ita tamen, vt rationem habeat explicationis dicti tertii Articuli secundum Pacem Westphalicam, ad abolendam clausulam quarti articuli Pacis Ryswicensis. Factum de eo XXIII. Aprilis placitum Imperii, cui non solum hæc Euangelicorum postulata inserebantur, sed etiam, vt Cæsar resarcitionem damnorum a Gallis post pacem Rastadtiensem illatorum, peteret. Nouo igitur IV. Maii 1714. facto placito, negotium Pacis Imp. quidem libere committitur, ista tamen bina Capita per Postscriptum fuerunt adiecta. Hoc igitur Imperii mandato munitus solus Cæsar, cum Gallis per legatos Badæ egit. ** Fit X. Iunii Congressus initium. Plures equidem Europæ Status eo legatos suos mittebant, qui tamen ad Congressus non admittebantur, præter Bauariæ & Coloniensis Electorum Commissarios, qui tamen legati dignitate sub initium non gaudebant. Euangelici quoque abolitionem dictæ clausulæ quartæ frustra petebant. Aduentantibus tandem Badam Eugenio Principe & Villarsio, etiam hæc Pax Badensis VII. Septembris 1714. subsignatur Rastadtiensi conformis, nisi quod Coloniensis atque Bauari restitutio plenius fuisset declarata.***

* Extat illud in Hist. Rastadt. Friedens *p.* 41.

** Acta in Comitiis exhibentur in Discurs von Reichs-Deputationen zu Friedenschlüssen *p.* 47. Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XXIII. c. IX-XV.*

*** Breuem huius Pacis historiam exhibet Hist. du Congrés de la Paix d' Vtrecht p. 476. his verbis: *les Conferences commencerent en effet le* 10. *de Iuin entre les Plenipotentiaires deputez de la part de Sa Mai. Imp. les Comtes de Goes & de Seilern, & le Comte du Luc & Mons. de St. Contest, Plenipotentiaires de France. Comme on avoit long tems attendu ces Ministres car il falut avoir la Ratification de ce qui avoit été conclu à Rastadt, il s' en trouva beaucoup d' autres dés le commencement des Conferences, qui n' ayant pû obtenir à Vtrecht ni à Rastadt, qu' on mitles interéts de leurs Maitres sur le tapis, venoient insister sur la même chose. Cependant ils n' eurent point lieu d' etre plus satisfaits à Bade, qu'ils avoient été ailleurs: ils n' y firent que perdre leurs pas & peine. Ces Ministres étoient ceux du Papes, du Duc de Lorraine & de quelques Princes d' Italie, des pretensions desquels on parlera ci aprés Le Baron de Ministre de l' Electeur de Cologne, & le Bar. de Malknecht de*

la part

la part de celui de Baviere ne furent admis au Congrès de Bade, non plus que les precedens, & encore moins le Comte Beretti qui venoit de la part du Roi Philipe. Ce Ministre se tint toujours incognito, pour des raisons qu' il n' est pas difficile de deviner. Ces Messieurs ayant cependant toute liberté de traiter avec les Plenipotentiaires de France, le défaut de leurs personnes dans les Conferences Gener. ne retarda point la Negociation, laquelle dura prés de trois mois entiers en bien d' altercations & de disputes : non-obstant qu'on eût renvoyé quantité de matieres qui s' étoient presentées au Congrès, pour y être traitées. Quoique, la Reine d' Angleterre eût resolu, aussi bien que d' autres Puissances d' envoyer pareillement des Ministres à Bade, & que même le bruit eût couru que le Comte de Straffort qui étoit à Utrecht, s' y rendroit de la part de cette Princesse. Cependant comme l' Empereur avoit fait connoître, qu'il ne souhaitoit nullement, que ses differents avec la France fussent traitez par d' autres mains, que par celles de ses propres Ministres, cet envoi n' eut point de lieu, non plus que celui d' autres Ministres qui devoient venir de la part de la Suede, de la Hollande, de Savoie & d' autres puissances qui faisoient état d' envoyer pareillement leurs Ministres à Bade.

§. LII.

Pace hac licet conclusa, dum pro Catalonis, licet Rastadti non solum,* sed etiam Belgæ instarent, & libertatem impetrare non possent, hi tamen in proposito nihilominus constantes, post Cæsareorum ex Catalonia discessum, auctore potissimum Episcopo Barcellonensi, & Neboth Tribuno Collegium Deputationis formant, quod Prouinciæ Regimen gerat. Ab hoc Barcellona aliæque arces præsidio firmantur, defensio contra Gallorum Hispanorumque insultus paratur. ** Varia equidem Galli tentabant pro Catalonis ad obsequium Philippi reducendis, ipsi tamen sine restitutione atque confirmatione iurium ac priuilegiorum suorum hoc constantissime denegabant. Quod cum Galli recusarent, atque aditus omnes ad Barcellonam per menses aliquot præclusissent, tandem Maio mense vrbs obsidione fuit cincta. *** Multam autem in vrbe hac defendenda fortitudinis famam ciues fuerunt adepti, ipso clero populum non solum ad resistendum inuitante, sed etiam inter milites fortissime dimicante. **** Ast, post quadrimestrem obsidionem, eandemque durissimam, omni auxilio destituti, XII. Septembris a. 1714. vrbem Gallis victoribus, qui muros iamdum adsultu occupauerant, dedunt, vitæ saltim & bonorum libertatem paciscentes. ***** Maiorca supererat, quæ Gallorum primum arma eludebat, ad defensionem æque fortem parata, sed insequenti anno, astu magis & proditione, quam armis Gallorum fuit occupata. ******

* Patet hoc ex primo Pacis Rastadtiensis Proiecto *art. XVIII.* in Histor. Rastadt. Friedens pag. 72.

** La Clef *Avril* 1713. *p.* 298. *Mai p.* 306.

*** La Clef *Iuillet* 1714. *p.* 24. *Août p.* 88.

**** La Clef *Sept. p.* 151.

***** La Clef *Nov. p.* 307. Zuſtand von Europa 5. *Quart. p.* 710.

****** La Clef *Mars* 1715. *p.* 174. *Iuin p.* 410. Quid ſuper pacis ratificatione in Comitiis fuerit actum, exponitur in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XXIV. c. X.*

§. LIII.

Vltimum adhuc bellum ſupereſt, apud Germanos in Holſatia & Pomerania geſtum. Poſtquam enim Fridericus IV. Daniæ Rex ex Italia redux factus, XXVI. Maii 1709. Dresdam aduentaſſet, feſtiuos inter adparatus, ludorumque ſolennia, de bello reſtaurando conſultabatur, * ipſo & Auguſto poſtmodum cum Boruſſorum Rege Potsdami conuenientibus. ** Renouato igitur fœdere, Polonorum Rex Auguſtus non ſolum Auguſto menſe 1709. Poloniam iterum intrat, *** cauſſis ſuis publico ſcripto expoſitis, **** ſed etiam Daniæ Rex Scaniam inuadit, licet poſtquam ad Helſingburgum inſigni clade Dani fuiſſent adfecti, inde iterum reiectus fuerit. ***** Dum autem Sueci in exercitum Neutralitatis conſentire nollent, ****** mortuo anno 1711. Ioſepho, Auguſtus Fœderatorum copiis ſuffultus, Suecorum in Germania prouincias inuadit, idemque ſui iuris eſſe, publicis ſcriptis proponebat, vt tanquam Imperii Vicarius ſecuritati Circuli Saxoniæ Inferioris proſpiceret. ******* Primus impetus Auguſto menſe factus fuit in Pomeraniam, & poſtquam Sueci Damgartum, vbi Danos a Rebnitiæ amnis traiectu retinere cogitabant, relinquere fuiſſent coacti, reliquam Pomeraniam, Stettino atque Stralſunda excepta, deſerebant. † Accedebat Danis & Saxonibus, ex fœdere Ruſſorum miles, exhibita deſuper in Comitiis declaratione. †† Hi inſimul Stralſundam XXVI. Septembris 1711. obſident, Penamundam capiunt, inſulam Vſedom a Suecis relictam occupant. Verum deficiente belli adparatu, Dückero ſe intra munimenta Stralſundæ præducta, ſtrenue defendente, vrbs iſta XVII. Ianuarii 1712. relinquitur. ††† Præter Pomeraniam, belli quoque theatrum in Megapolitanis terris aperiebatur, Danis Wismariam arctius includentibus. Exinde Sueci V. Decembris 1711. in Danorum caſtra infeliciter erumpentes, clade fuerunt adfecti, vt ex tribus millibus pauciores Wismariam reuerterentur, Danis eosdem ad portas vsque perſequentibus. †††† Et licet Wismaria poſt hanc cladem ignitis globulis infeſtaretur, exiguo tamen damno illato, ††††† Megapolitanas inter hæc terras variis incurſionibus, exactionibus

nibus & militari transitu Sueci æque ac Fœderati vexabant, desuper Duce in Comitiis diuersis scriptis conquerente, sed exiguo cum fructu. ††††††

* La Clef *Iuillet* 1709. *p.* 40. *Oct. p.* 305.

** La Clef *Août p.* 148.

*** Manifestum Dresdæ publicatum fuit VIII. Augusti 1709. Singulari etiam libello, qui Gallico sermone prodiit, factum hoc pro legitimo declaratur La Clef *Octobr.* 1709. *pag.* 311.

**** Extat Manifestum hoc in *Histor. Einleitung zu dem Nordischen Krieg p.* 212. Electa Iuris Publici *Tom. I. p.* 1101. cui accesserunt *Vnborgreifliche Gedancken eines Schwedischen Vnterthanen über das iüngst heraus gegebene Danische Manifest*, 1710. 4. cuius tenorem exhibent Electa Iuris Publici *Tom. II. p.* 37. La Clef *Ianv.* 1710. *p.* 48. Lettr. Histor. *Nov.* 1709. *p.* 599.

***** Quid in Scania gestum, exponitur in *Histor. Einleitung zu dem Nordischen Krieg* exeunte, La Clef *Ianv.* 1710. *p.* 55. *Mars p.* 181. *Mai p.* 318.

****** *Vide supra §. XXX.*

******* Extat Manifestum in *Histor. Nachricht vom Nord. Krieg p. I. p.* 21. *sqq.* Aulanders *Relation vom Kœnig von Schweden p. I. p.* 139. Adiecta sunt Manifesta Daniæ Regis & Russorum Monarchæ. Electa Iur. Publ. *Tom. III. p.* 987. Lettr. Histor. *Dec.* 1709. *pag.* 716.

† La Clef *Octobr.* 1711. *p.* 271.

†† Extat hæc declaratio in Electis Iur. Publ. *Tom. II. p.* 29. *Tom. III. pag.* 980. *Histor. Nachricht vom Nord. Krieg p. I. p.* 58. hac potissimum ratione vtitur Russorum Monarcha, quod Suecorum Rex Neutralitatis Tractatibus subscribere noluisset.

††† Aulander *p. I. p.* 159. 174. La Clef *Nov.* 1711. *p.* 348. *Dec. p.* 406. *Febr.* 1712. *p.* 119. *Mars p.* 191.

†††† *Nachricht vom Nord. Krieg p. I. p.* 120. Aulander *p. I. p.* 165.

††††† Aulander *p. I. p.* 170.

†††††† Varia Acta scripta in Comitiis exhibita reperiuntur in Electis Iuris Publici *Tom. II. p.* 423. *Tom. IV. p.* 915. *Contin. I. Histor. des Nord. Krieges p.* 48. *sqq.* Fabri *Staats-Cantzelley Tom. VI. c. V. Tom. XX. c. II. III. Tom. XXI. c. V. VI. VII. Tom. XXII. c. VIII. Tom. XXIII. c. V. Tom. XXIV. c. VII.*

§. LIV.

Insequens annus 1712. deficiente belli adparatu, accedentibus inter Fœderatos dissidiis, sine singulari apud Pomeranos facto agebatur. In Rugiam equidem insulam xx. Augusti Fœderatorum, ipso Rege Augusto & Russorum Monarcha præsente, copiæ traducebantur, quos tamen Steinbockius reiiciebat, vt nauibus se imponere iterum cogerentur. * Augusto mense Stada obsidione cincta, atque fame pesteque pressa VII. Septembris deditione fuit capta. ** Ducatus inde Bremensis terris occupatis, subditi in verba Danorum Regis iurare fuerunt coacti, quem postea Hannouerano Electori, solutis sexcentis Ioachimicorum millibus,

 cessit.

cessit. Steinbockius tamen, nouis ex Suecia subsidiis firmatus, perruptis Saxonum munimentis, ad Rebnitiam amnem extructis, Megapolitanas terras inuadebat Danosque eo adigebat, vt Rostochium, castraque ad Wismariam relinquere cogerentur, *** & publice proposito scripto, **** quasi in Poloniam transire vellet, Danos securos reddens, tanto magis, quod factis ad quindecim dies induciis pacem præ se ferebat. ***** Ast, finitis iisdem, Danos XX. Decembris 1712. Saxonum licet auxiliis firmatos, ad Megapolitani tractus vrbem Gadebusch subito adoriebatur, insigni potitus victoria, tribus Danorum millibus occisis, quatuor millibus captis. ****** Hac vt vteretur Steinbockius, Trauam transibat, in regiam Holsatiam cum exercitu Suecico irrumpens, ******* Altonauiam Hamburgo vicinam, Danorum horreum, IX. Ianuarii 1713. malo exemplo, incendio deleri iubens, quod dum alii detestarentur, Steinbockius variis litteris excusare conabatur. ******** Et licet Steinbockius illud potissimum in animo haberet, vt, postquam exercitui suo de pecunia & equis ex Holsatia prospexisset, fatale tamen ipsi fuit vlterius in Holsatiam perrexisse, quam grauitur exactionibus nimium vexabat. Postquam enim Fœderati Russorum milite essent firmati, pedetentim Suecos sequebantur, atque Eidoram transientes, Fridrichstadtum occupant, inde Suecos in campis primum Gardingensibus, & postquam Christiano Augusto Holsatiæ Administratore, Holsatisque fauentibus, in Tönningam vrbem fuissent recepti, in eodem includebant, † atque deficientibus victus necessariis ad incitas redigebant, vt tandem dum vrbs obsidione cingeretur, XVI. Maii 1713. se dedere cogerentur. †† Holsatis quidem vrbs fuit relicta, sed arctius a Danis cincta, quæ, cum victus necessariis destitueretur, Holsati omnem adhibebant operam qua ratione ex Belgio eadem aduehérent, ast, Danis omnes vias præcludentibus, tandem VII. Februarii 1714. ad deditionem fuit coacta, & post aliquot menses munimentis destituta. ††† Tönninga igitur in Danorum potestatem redacta, omnem postea Holsatiam vna cum Eutinensi Episcopatu occupabat Danorum Rex, maxime quod Holsatorum ope Tönninga Suecis fuerit aperta, licet de eo restituendo, in Comitiis, & apud plerosque Europæ Status potentiores varie laboraret Holsatiæ Administrator. †††† Sola supererat insula Heiligland, quam etiam, postquam per aliquot menses fuisset cincta, Dani demum capiunt. †††††

* La Clef *Nov.* 1712. *p.* 349. *Dec. p.* 411. Aulander *p.* 192.

** La Clef *Oct.* 1712. *p.* 273. *Nov. p.* 345. *Nachricht vom Nord. Krieg p. I. p.* 169. Aulander *p.* 169.

*** La

*** La Clef *Ianv.* 1713. *p.* 6. Aulander *p.* 194.

**** Extat illud in Nachricht vom Nord. Krieg *p. I. p.* 174.

***** La Clef *Ianv.* 1713. *p.* 57. Aulander *p.* 199.

****** La Clef *Febr.* 1713. *p.* 122. 123. Nachricht vom Nord. Krieg *p. I. p.* 195. Aulander *p.* 203.

******* La Clef *Febr.* 1713. *p.* 126.

******** La Clef *Febr.* 1713. *p.* 126. 155. Aulander *p.* 206. Scripta hac in parte extant in Electis Iuris Publici *Tom. V. p.* 71. 128.

† La Clef *Avril* 1713. *p.* 256. *Mai p.* 340. Aulander *p.* 223.

†† La Clef *Iuillet* 1713. *p.* 52. Aulander *p. I. p.* 229.

††† Hist. Nachricht vom Nord. Krieg *p.* 339. *sqq. Contin. I. p.* 248. Aulander *p. I. pag.* 270.

†††† Sub initium equidem omnem a se culpam Holsati auertere conabantur: ast Dani ex scriptis, quæ in vrbe occupata fuerunt reperta, contrarium demonstrabant. Extat de eo *Wahrhaffte und gründliche Nachricht von demienigen, so vor und nach der am* 14. *Febr.* 1713. *beschehenen Einraumung der Vestung Tænningen an den Kænigl. Schwedischen Feld-Marschall sich zugetragen.* A parte Holsatorum vero extat scriptum: *succincte Deduction das Seine Kænigl. Maiestæt von Dennemarck des Hochfürstl. Hauses Gottorf Aggressor seyn*, 1714. 4. Cui tamen singulari scripto Dani respondent. Vid. etiam *Contin. I. Hist. des Nord. Krieges p.* 160. vbi vtriusque partis scripta reperiuntur. Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XXII. c. II. Tom. XXIII. c. IV. VI. Tom. XXIV. c. IX.*

††††† Aulander *p. I. p.* 272.

§. LV.

Rebus sic in Holsatia compositis, in Pomeraniam pergebant Fœderati, hanc sibi subiicere, Suecosque e Germania eiicere cupientes. Stettinum eorum impetum primum experiebatur, quod Iulio mense 1713. obsidione cingebant, & vel tertia vrbis parte per ignitos globulos consumta, tandem conuenit, vt Suecis, vrbe relicta, securus transitus pateret Stralsundam, præsidium Borussicum & Holsaticum imponeretur, his conditionibus, vt postquam Russis sumtus essent soluti, quos in obsidionem impenderunt, Borussorum Rex vna cum Holsatiæ Administratore, vrbem tanquam sequestri, durante bello tenerent, pace vero firmata, postquam ipsis fuerit satisfactum, restituerent, hac autem conditione adiecta, ne Sueci ex Pomerania in Poloniam transirent, idque si tentarent, a Borussico milite impedirentur, ideoque etiam integrum Tractum a Viadro vsque ad Panim ad pacem vsque tanquam Sequestri tenerent. Fœderati e contrario ex Pomerania abitum paciscebantur. Solutis igitur Russis pro sumptibus in hanc expeditionem quadringentis Ioachimicorum millibus, tradita vrbs fuit IV. Octobris 1713. ipso Borussorum Rege in illam aduentante. Eadem ratione de Wismaria atque Stralsunda sequestris tradenda agebatur, Suecis tamen hoc plane denegantibus. *

* La

* La Clef *Novemb.* 1713. *p.* 349. *Decemb.* 1713. *p.* 425. Contin. I. Nord. Krieges *p.* 128. Aulander *p. I. p.* 253. Recessus ideo inter Borussiæ Regem & Administratorem Holsaticum de sequestratione Pomeranica initus, vna cum variis scriptis extat in Electis Iuris Publici *Tom. VI. p.* 375. 441. *Tom. VIII. p.* 4.

§. LVI.

Anno 1714. cessabant Fœderatorum arma in Pomerania; Imp. vero in Comitiis & per legatos suos hoc potissimum agebat, vt partes litigantes inuicem componeret. Communi etiam Imperii consensu de pace agebatur, Suecis non nisi ægre legatos suos Brunsuicum mittentibus. Post varia impedimenta demum XVII. Martii 1714. Congressus initium, sed, dum Sueci omnia, quæ ipsis ablata, vellent restitui, sine fructu fuerunt consultationes. * Suecorum vero Monarcha, vt collapsas res restitueret, XXII. Nouembris improuiso, ex Bendera, vbi per quinquennium hæserat, Stralsundæ magno cum subditorum gaudio aduenit. ** Instituebantur equidem cum Schlippenbachio Comite Borussorum Regis legato de restituendo Stettino tractationes, ast sine effectu. Offerebant Sueci, Hassiæ Landgrauii interuentu, quadringenta Ioachimicorum millia atque his solutis, Stettinum reddi postulabant. Dum vero Sueci reliquas conditiones non adprobarent, nihil actum, Borussiæ Rege instante, vi pacti se ad retinendum Stettinum ad pacem vsque teneri. ***

* La Clef *Mars* 1713. *p.* 201. Quid inter Fœderatos in hoc congressu actum, exponitur in Electis Iuris Publici *Tom. V. p.* 211.

** Aulander *p. I. p.* 280.

*** Aulander *p. I. p.* 283. Electa Iur. Publici *Tom. VI. p.* 35.

§. LVII.

Dum vero pacis Tractatus parum proficerent, Suecorum Rex non solum ad bellum magis magisque se præparabat, Stralsundam nouis operibus & aggeribus circumductis muniebat, sed etiam Fœderati illud audebant, vt Suecos ex omni eiicerent Germania. Dani interim XXIII. Aprilis 1715. nauali prœlio ad Fridrichsort victores, multis Suecorum nauibus captis & submersis. * Concluso autem inter Polonorum, Danorum, Borussorum & Russorum Reges fœdere, Suecorum Rege Stettinensi Tractatu teneri nolente, Fœderati aperto Marte Pomeraniam ingrediuntur, facto interim XXIII. Maii 1715. Circuli Westphalici decreto pro defensione terrarum Cliuensium. ** Primus a Suecorum parte impetus, qui Aprili mense Borussos ex insula Vsedom & castro Penamundæ eiiciunt, quo facto, ipse Borussorum Rex, publicato Manifesto, litteris etiam ad Imp. scriptis hostiliter contra Suecos agit, Holsatorum milites

in

in vrbe Stettino captiuos facit, hanc vrbem fibi vindicat: cui Saxonicæ & Danicæ copiæ fe iungunt. **** Dum interim Suecorum Rex pedem retro figit, atque intra munimenta, Sundæ vrbi prædu&ta fe includit. Et licet Gallorum legatus Croisfius compofitionem tentaret, Suecis tamen hic magis fauebat, quam Fœderatis. ***** Hinc, dum Fœderati Stralfundam obfiderent, Sueci ab XVIII. Iulii ad XXIV. Danorum claffem minorem inter Rugiam infulam & terram continentem adgrediuntur, eandemque plane euertere conantur: Sehftedtius tamen claffis Danicæ præfe&us, eorum conatus eludebat, dum Sueci maioribus fuis nauibus Danicas attingere haut valerent, easdem tamen globis ignitis varie infeftantes ar&ius includunt. ****** Liberatur tandem Danorum claffis, occupato Wolgafto vrbe & arce, quam Suecis, licet ipfo Rege præfente, acerrime refiftentibus, XXXI. Iulii infula Vfedom fequebatur, ex qua Sueci per piratas fuos Fœderatorum commeatum hucusque impediuerant. ******* Et licet Sueci intra Penamundæ caftrum fe conijcerent, ipfumque adhuc ftrenue defenderent, illud tamen XXII. Augufti ad deditionem fuit compulfum, ******** dum interim VIII. Augufti vtræque claffes maiores inter Iasmuth & Perth prœlio nauali decernerent, quo prœlio Dani equidem vi&oriam, non fine clade tamen fuerunt adepti, ita, vt Suecorum claffis Carlscronam, Danorum Hafniam rediret. † Sehftedtius igitur cum claffe minori Suecorum piratas inter Rudenam & Rugiam in mari *das Nieuwe Diep* di&o, hærentes fugat, atque Suecos in Rudena infula includit. †† Accedebat demum Fœderatis Georgius Ludouicus, tanquam Ele&or Hannoueranus, inito cum Danis pa&o, quo ipfi Bremenfis ceditur Ducatus. ††† Tandem vero aduentante denuo Danorum claffe maiore, †††† XV. Nouembris prope pagum Strehfoh ad Rugiam infulam adpellunt Fœderati, loco Suecorum milite haut munito. Et licet Suecorum Monarcha matutino tempore fequenti Fœderatos adoriretur, cum fuorum tamen clade fuit repulfus, vt vix Stralfundam elaberetur. Quidquid Suecorum in infula adhuc erat reliqui, vi&orum arbitrio XVIII. Nouembris fe fubmittit. ††††† Rugia occupata, Rudenam infulam Sueci relinquunt a Fœderatis ftatim occupatam. †††††† Antea iamdum Suecorum munimenta extra vrbem per Saxonum præfe&um militarem Wackerbarthium V. Nouembris improvifo occupantur, multis Suecorum fa&is captiuis, & fere cum fugientibus portas Fœderati intraffent, in tempore adhuc reclufas. ††††††† Hinc poftquam exteriora vrbis munimenta Decembri menfe adfultu fuiffent capta, †††††††† Suecorum Rex amplius fe fecurum haut fentiens, reli-

 &ta

cta xxi. Decembris vrbe, in Sueciam tendit, quam, Danis ipſum proſequentibus, vix attingit. Dum igitur foſſæ glacie eſſent obductæ, murus vrbis perruptus, Duces militares vrbem poſt operoſam hanc obſidionem, xxiv. Decembris Fœderatis dedunt, militem horum arbitrio relinquentes, mille exceptis, qui primo vere in Sueciam eſſent ducendi. †††††††† Wismaria igitur per Fœderatos, quibus etiam Hannouerani acceſſerunt, arctius adhuc incluſa tenetur.

* Aulander *p. II. p.* 35.

** Extat in Merc. Hiſtor. *Iuil.* 1715. *p.* 66.

*** Aulander *p. II. p.* 46.

**** Aulander *p. II. p.* 41. 92.

***** Aulander *p.* 61. Litteræ Croisſii extant in Merc. Hiſt. *Iuil.* 1715. *p.* 27. *Aout p.* 133.

****** Aulander *p.* 109.

******* Aulander *p.* 118.

******** Aulander *p.* 125. 155. La Clef *Oct.* 1715. *p.* 283. Merc. Hiſt. 1715. *p.* 262.

† Aulander *p.* 130. La Clef *Oct.* 1715. *p.* 284. Merc. Hiſt. *Sept.* 1715. *p.* 259.

†† Aulander *p.* 154. 180. Merc. Hiſt. *Oct.* 1715. *p.* 376.

††† Aulander *p.* 163. 185. La Clef *Oct.* 1715. *p.* 281. Merc. Hiſt. *Nov.* 1715. *p.* 495.

†††† Aulander *p.* 165.

††††† Aulander *p.* 195. La Clef *Ianv.* 1716. *p.* 54. *Fevr.* 1716. *p.* 131.

†††††† Aulander *p.* 211.

††††††† Aulander *p.* 228.

†††††††† Aulander *p.* 246. Merc. Hiſtor. *Ianv.* 1716. *p.* 40.

††††††††† Aulander *p.* 275. Merc. Hiſtor. *Ianv.* 1716. *p.* 44. Lettr. Hiſt. *Ianv.* 1716. *p.* 93. La Clef *Fevr.* 1716. *p.* 139.

§. LVIII.

In Germaniæ vero negotiis Antonius Florianus, Princeps Lichtenſteinius ad Cæſaris commendationem, xv. Februarii 1713. inter Imperii Principes in Comitiis ſolenni ritu introducebatur, ita tamen, vt ſibi de bonis Principe dignis proſpiciat, id vero antiquis Ducum Principumve familiis minime vergat in præiudicium. * Increſcente vero apud Germanos, Ratisbonæ potiſſimum contagionis metu, in Comitiis xxiii. Auguſti 1713. decretum, vt Comitia Auguſtam translocarentur, quo etiam Legati, Cæſare adprobante, ſenſim ſeceſſerunt, ** quæ tamen ceſſante contagione, ſuperiori anno 1715. Ratisbonam iterum fuerunt redacta. *** Auguſtæ vero per decretum Imperiale, Viennæ xxxi. Ianuarii 1714. ſcriptum, Comiti de Bolgaro omnis Germania interdicebatur. ****

* Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XXII. c. V.*

** Fabri *Staats Cantzelley Tom. XXII. c. IX. X, Tom. XXIII. c. III.* Electa Iur. Publ. *Tom. V. p.* 715. 854. 979.

*** Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XXIV. c. V.*

**** Fabri Staats-Cantzelley *Tom. XXIII. c. VIII.* Electa Iur. Publ. *Tom. VI. p.* 194.

§. LIX.

§. LIX.

Anno 1713. exoriebatur controuerſia ratione ſucceſſionis Limburgenſis. Extincto enim xix. Auguſti Volratho, ſuæ gentis vltimo, Fridericus Guilielmus, Boruſſorum Rex ex iure expectatiuæ Friderico I. a Leopoldo a. 1695. conceſſæ, feuda Limburgenſium non ſolum Imperii adpetebat, ſed etiam ex pacto cum defuncti fratre Georgio Eberhardo a. 1699. inito, dimidiam allodii, vna cum Voto in Comitiis Imperii & Circuli petebat. Feuda equidem Imperii defuncti Comitis filiæ Boruſſorum Regi non denegabant, hæc tamen in iure Banni ſaltim & Regalibus conſiſtere demonſtrabant, terras eſſe allodiales, ſeparationem igitur allodii a feudo quærebant, nec pactum illud cum Georgio Eberhardo ipſis præiudicio eſſe poſſe adlegantes; Votum etiam ipſis per Receſſum Geilndorffenſem a. 1690. in Comitiis Imperii & Circuli, extincta linea maſcula fuiſſe reſeruatum. Et licet Boruſſorum Rex Comitatus poſſeſſionem adprehenderet, eandem tamen ex decreto iudicii aulici iterum reliquit, terris tanquam allodialibus a Iuliana Dorothea Wurmbrandi Comite, & Wilhelmina Chriſtina Solmenſi, defuncti filiabus adhuc poſſeſſis. *

* Ante mortem Volrathi iamdum prodiit *In Iure & facto beſtgegründete Deduction und Vorſtellung, die Separation der Limburgiſchen Reichs-Lehen von dem Allodio betreffend* in Fabri *Staats-Cantzelley Tom. XVIII. c. I.* Reliqua ſcripta extant in *Tomo XXIII. c. XVI.* Electa Iur. Publ. *Tom. VI. p. 147.*

§. LX.

Tandem etiam poſt varios Congreſſus Antwerpiæ, Cæſaris nomine per Ioſephum Lotharium Königseckium Comitem & Belgarum Foederatorum delegatos, inſtitutos, xv. Nouembris 1715. Tractatus ſecuritatis limitum *de Barrière* dictus, fuit concluſus, XXIX. articulis conſtans, per quem Belgium Hiſpanicum ante dictum, nunc Auſtriacum, a Fœderatis hucusque poſſeſſum, Imp. ceditur, his conditionibus, vt Auſtriacæ familiæ ſemper maneat innexum, nec vlla ratione vel omnes vel ſingulæ prouinciæ ab iſta queant diuelli. Imp. triginta militum millia minimum, ad eiusdem defenſionem ſemper habeat parata, Belgis in Namurco, Tornaco, Menena, Furnis, Warneton, Ypera, & munimento Knocque præſidium plene relinquatur; in Teneramunda vero vtriusque partis præſidium teneatur, conceſſis etiam ad præſidii ſuſtentationem Belgis, quingentis Ioachimicorum millibus annuis. Imp. Belgis cedit territorium quoddam in Flandria a Scaldi vsque ad mare, Venloam, Stephanswerth, vna cum quibusdam præfecturis.

Solutionem etiam debitorum quæ Carolus II. contraxerat, promittit. Controuersia equidem mouebatur de Limburgensi Ducatu, Io. Guilielmo, Electori Palatino in compensationem Palatinatus Superioris cesso, contra quod in isto Tractatu fuerat ab Imp. promissum, in quam tamen cessionem Belgæ demum consenserunt.* Controuersia etiam oriebatur de milite Belgarum Bonnæ præsidiario, qui postquam Coloniensis Elector, XVI. Nouembris 1715. ipse copias suas in vrbem istam introduxerat, eandem relinquere fuerat coactus, ** dum Belgæ munimenta vrbis secundum tenorem pacis Traiectensis *** solo æquari vellent, Cæsare tamen & Electore Coloniense Imperii etiam Statibus hæc abnuentibus.

* Extat Tractatus in La Clef *Febr.* 1716. *p.* 194. Merc. Hist. *Febr.* 1716. *p.* 204. La Clef *Ianv.* 1716. *p.* 68. 70.

** La Clef *Ianv.* 1716. *p.* 69. 77. Lettr. Hist. *Febr.* 1716. *p.* 192. Merc. Hist. *Ianv.* 1716. *p.* 63. *Febr. p.* 149.

*** In Pacis Præliminaribus art. XXX. definitur *Et pour ce qui regarde Les Garnisons, qui se trouvent, où se trouveront ci-après de la part des Etats Generaux, dans la Ville de Huy, la Citadelle de Liege, & dans la Ville de Bonn, elles y resteront iusques à ce qu'il soit convenu autrement avec Sa Maiesté Imperiale & l' Empire.* In Pace Traiectensi cum Belgis definitur art. XXVI. *Et sadite Maiesté fera aussi en sorte que toutes les Fortifications de la Ville de Bonn soyent rasées trois mois après le retablissement dudit Electeur.* Huic etiam in Proiecto Pacis Traiectensis *art. XII.* insistebant Galli.

§. LXI.

Exeunte etiam anno 1715. Genuenses Cæsarem irritabant, quod Genuenses Catalonis in eandem vrbem venientibus gladii vsum prohiberent, dum istum Castilianis concederent, ideoque præfectum quendam militarem captiuum facerent, & Consiliarius Terrari iniurias in Cæsarem euomuerit. Mittebant equidem Genuenses legatum suum Viennam, qui hæc excusaret, iste tamen non admittebatur, maiorem potius satisfactionem Cæsar petebat, & dum hanc non statim concederent, ex Cæsaris mandato Viscontius cum sex militum millibus Genuenses terras inuadebat, eosque eo adigebat, vt Cæsari per legatum de iniuriis se esse satisfacturos, Catalonis gladiis vsum, & liberum salis transitum in Ducatum Mediolanensem concessuros esse promitterent.*

* Caussæ exponuntur in Merc. Hist. Ianv. 1716. p. 16. *que le Senat de Génes a fait publier une Ordonnance par laquelle il est deffendu aux Barcellonnois où à tous autres partisans d' Autriche de porter l' Epée, pendant que cela, est permis aux Castillans ètabli à Genes. Que là dessus il étoit arrivé qu' un certain Capitaine, qui a servi fort fidélement l' Empereur, ayant été trouvé l' epée au côté, avoit été arrêté, quoi qu' il eut fait voir sa Commission de S. M. Imperiale. Que le Iuge, au lieu de respecter cette Commission, & d' avoir égard aux protestations que faisoit l' Officier en vertu d'icelle l' avoit déchirée en disant que pour* 30. *ou* 40. *Ecus on avoit de telles Commissions tant qu' on vouloit.*

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM
SYNTAGMATIS HISTORIÆ GERMANICÆ

Prior numerus Romanus dissertationem, alter paragraphum, tertius paginam: littera vero n. adiecta, notas significat.

A.

Admi-

Alber-

Alber-

Alber-

Alcis

Al-

Apulia

Asch-

Augu-

Co-

Prin-

 pri-

Bellum

Bethuna

tu

Bethuna

Bris-

Prin

CA-

Sedem

Ca-

Cae

Testa-

Cilia

 Ciui-

Clinia

Ratis-

Mil-

Gre-

Ponti-

Vi-

Ger-

Ding

solli-

Euge-

ab

 cum

idem

Pro-

Fœdus

ab

Fer-

Conuen-

Floren-

idem

Pro-

Cruce

Au-

de

cum

 Vla-

Con-

cum

ad

eadem

Ger-

in

Guidi

Bel-

con-

Tra-

Ex-

HEN-

a Da-

I.

Ioan-

Iolanta

Lotha-

Ludo-

Insula-

Ma-

Ladis-

Oexelius

cita-

P.

Papa

 Por-

Q

Qued-

Lau-

 Ciui-

Sa-

S.gis-

Si-

de *Stras-*

arti-

T.

Thu-

eun-

per

Vnionis

33 B 3 fatu

cum

Wran-

